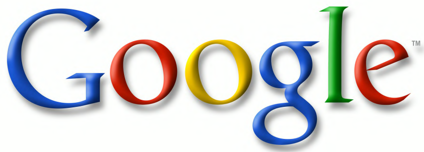

B 1,461,836

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITIC

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XXIII — DÍL I

1893

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1893

Obsah dílu prvního.

Str.

Věci polské. Slovanské tužby od *Edvarda Jelínka* 1, 110, 235

Cesta do nebe. Vesnický příběh. Vypravuje *Karel Leger* 12, 120

Obrázky z Korutanska. Kreslí *Gabriela Preissová:*

I. Lahku noč! 25

II. Ďáblovy cesty 127

III. Stinný apoštol 181

IV. Majorátní pán 311, 398

Písecký primátor. Od *Adolfa Heyduka* 30

Papež Lev XIII. Píše *Adolf Srb* 34, 151, 264

Filosofie hraběte Lva Tolstého. Studie od *Josefa Mikše* 46, 138, 221, 331, 412, 481

Tomkův Dějepis města Prahy v novém vydání a mapy k němu. Od *J. Kalouska* 63

Výpravy ke zkoumání hlubin mořských. Podává dr. *Jaroslav J. Jahn* . 66, 161

Z oboru výtvarných umění. Od *Renáty Tyršové.* († Lermoliev Morelli. — † Ant. Springer. — Nejnovější bádání o Lionardovi da Vinci, Michelangelovi, Rafaelovi, Rembrandtovi. — Něco o obrazárnách a museích. — O výstavách v cizině a sporech o jejich organisaci. — V cizině vyznamenaná umělecká díla česká) 76

Nové písemnictví:

Básně. Posuzuje *Frant. Zákrejs* 87, 178, 273, 380

Výpravná prosa. Posuzuje *L. Čech* 185, 279

Nové publikace o českém uměleckém průmyslu. Referuje *R. Tyršová* 190

Smrt Ludvíka XVI. (21. ledna 1793.) Obrazy z veliké revoluce francouzské od dr. *Jana Krystůfka* 97

Tři rozmarné balady. Od *Jaroslava Vrchlického* 136

Nové rovy české. Píše *J. L. Turnovský.* (Jos. Perwolf, Ot. Novák, Fr. Machovec, Ant. Gindely, A. J. Vrťátko, Jos. Kořínek, Fr. Zach, Fr. Schmoranz, Lev Lerch, P. Mužák, Kr. Stefan, Josef Jan Hais, Fr. Daneš, M. P. Havelka, L. Stroupežnický, Zd. Kolovrat Krakovský, Julie Šamberková, V. Pakosta, V. V. Zelený, Fr. Zd. Skuherský, Fr. Vogl, V. Hrdlička, Jos. Mikuláš Boleslavský, J. Friedländer, Jos. Götzl, Jos. Krofta, E. Herrmann, K. Mensinger) 170

Jak bylo zavedeno rakouské císařství. Podává dr. *Bohuslav Rieger* . . . 193

Sekerník. Povídka z Povltaví od *Adolfa Heyduka* 214, 303, 405, 492

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XXIII — DÍL I

1893

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1893

odmítavě, a zejmena bylo by nespravedlivo nepříznivě posuzovati arcibiskupa Stablewského.

Neposlední podstatou nynějšího germanisačního apparátu, který zachvacuje celé Poznaňsko a o skutečné civilisaci německé málo pochlebné dává svědectví, je zmíněný kolonisační fond stomilionový. Byl namířen na úplné zničení polského živlu nejen v Poznaňsku, ale i v západním Prusku. Nuže, a jaké jsou teď výsledky tohoto obrovského prostředku? Ani Němců nikterak neuspokojují. Nedávno vydaná officielní zpráva kolonisační komise ukazuje ke zřejmému nezdaru celého podniku. Jest sice pravda, že stomilionové komisi se podařilo během pěti let získati 57.192 ha. polské půdy šlechtické vedle nepatrné částky pozemků selských, ale hrozivá okolnost tato má také svůj líc. Kolonisační komise polské statky téměř z pravidla přeplácela a shledává nyní, že na draze koupeném statku, na němž polský šlechtic hospodařit neuměl, také nynější německý kolonista blahobytu se nedodělává. Poukazuje k tomu zřetelně officielní německý memoriál. My dodáváme, že kolonisační komise draze nakoupila i takových polských statků, kteréž by i bez komise byly jistě přešly do rukou německých, poněvadž na mizinu přišlí šlechtici tíseň svou již ničím zažehnati nemohli. Ale právě v takových případech dopomohla komise ku prodeji nevšedně výhodnému, a stalo se, že šlechtic, jenž prodal komisi statek neuchranitelný, získal na hotovosti ještě tolik, že mohl nový statek koupiti zase od — Němce, čímž položen nový základ obnovenému polskému rodinnému hospodářství.

Krom toho naříká officielní memoriál na nápadnou a kolonistům zhoubnou neúrodu od r. 1888, jakož i na stále se zvětšující náklad, spojený s německým osadnictvím. Zároveň obrovské sumy pohlcuje administrace.

Co pak se týče kolonisace samé, jest výsledek její, hledě k obromnému nákladu, Němcům neméně nepříznivý. Komisi se podařilo usaditi v Poznaňsku všeho všudy 2500 lidí. Tu však padá znamenitě na váhu emigrace za oceán. Uvážímeli, že se v průběhu jediného roku 1890 z Poznaňska následkem blahobytu (!) vystěhovalo 12.000 osob, s určitostí lze počítati, že v tomto počtu bylo nejméně 2000 Němců, tedy za šest let vystěhovalo se z Poznaně asi 12.000 Němců. Na místo jich zjednala komise 2500 nových přistěhovalců; stáli skoro 100 milionů hřiven! Výsledek věru neskvělý.

Při tom polský „bank ziemski," založený proti německé kolonisační komisi, ač vládne jenom nepatrným jměním, vykazuje úspěchy poměrně potěšlivé. Zaměstnává se hlavně parcelací, i zřídil již 414 nových samostatných polských hospodářství. Peněžitý jeho obrat obnáší dosud 6 milionů mark.

Germanisace v Poznaňsku přes své obrovské rozměry nemá tedy očekávaného zdaru. Ona třicetiletá lhůta, kterou Bismarck stanovil ku poněmčení Poláků, chýlí se pomalu již ke konci, ale Poláci v Poznaňsku žijí ještě. Ztratili sice od těch čas nemálo půdy své, ale ve vnitřní své organisaci a ve schopnosti opírati se germanisaci nepopíratelně zmohutněli. Bezohledná akce germanisační bezděky budí na celé čáře živly ospalé a netečné; zjednává i kázeň národní. Útiskem vytvořuje

se nový duch, s ním i ten polský *střední stav*, jehož nedostatek ve staré Polsce byl nejvíce citelný, vyvíjí se zároveň *lid*, který v Poznaňsku a západním Prusku dospívá v takové míře, jako v žádné z ostatních částí Polska. Ponenáhlé přibližování se středního stavu k lidu a tím kupení se nejširších vrstev národa kolem jedněch hesel národních čelí germanisaci co den důrazněji. V základních svých rysech je proces Poláků Poznaňských velmi podoben procesu českého obrození. Takové sesílení polského národa také jediné může odolati kulturnímu vlivu Německa, které i bez germanisačních tendencí od staletí ohrožuje právě tyto země polské.

Proto jest pouhé kvílení nad osudem Poznaňských Poláků předčasné i škodlivé. Nestatečností takovou ochabla by jen nutná sebedůvěra. Spíše je povinností všech Slovanů posilňovati právě tyto naše bratry uprostřed příboje germanisačního potěchou a pevnou nadějí, nikoli však zmalatňovati je zbabělým pochybováním neb dokonce vnucováním samovražedné smyšlenky, jako by i umírati v Rusku bylo pro Slovana přece jen důstojnější a slovanštější. Situace Poláků Poznaňských je taková, že výborně se na ni hodí, co v politické závěti své pověděl Palacký: „Ne každému národu určila Prozřetelnost, aby stal se extensivně velikým: ale intensivně velikým býti neb státi se jest ve vůli a moci každého, kdo své humanní určení nepouští se zřetele úplně."

Poznaňští Poláci pochopujíce tuto pravdu přijali nutnost neustálého boje se svírající je germanisací a statečně v něm vytrvávají. Pro zachování své národnosti pracují poctiví vlastenci polští v Poznaňsku dle svých sil, kteréž aby se vzpružovaly, aby vždy více a více šťav nalézaly v samém nitru národa, dej Bůh!

Co do germanisace není v národě českém a hrubě také v ostatním Slovanstvě zásadního sporu. Veřejné mínění v Čechách dávno odsoudilo brutální zpupnost německou, stesky své opakuje, smýšlením svým se netají. V těžkém boji, na nějž odkázáni jsou Poláci poznaňští, má především národ český ruce neposkvrněné. Strádajícím bratřím dostává se z naší strany alespoň mravního zadostučinění a zároveň posilujícího vědomí, že národ český veliké jejich utrpení spravedlivě posuzuje. Dále také vliv český nesahá.

Ale jest přirozeno, že hlavní váhu morální útěchy jest Polákům poznaňským hledati především — v ruském Polsku, v témž Rusku, v němž přebývá největší počet spolurodáků a jež jest mocným státem slovanským. Již to by temnou situaci v Poznaňsku valně vyjasnilo, kdy by svrchu vytknuté slovanské stanovisko české ve věcech germanisace v Poznaňsku stejně upřímně sdílelo (třeba jen morálně) i Rusko. Kdy by z Ruska vál na západ duch skutečně slovanský, nejen ruský s pravoslavnými aspiracemi, duch ten působil by samozřejmě elementární silou netoliko na poměry v Poznaňsku, ale i na veškero západní Slovanstvo.

Ale, bohužel, z Ruska ke strádajícím Polákům v Německu nedochází útěcha žádná. Naopak. Nejen že neblahé poměry Poláků v Rusku jsou v zásadě stejné, a tím situaci samy o sobě dělají na obě strany zrovna strašnou, Rusko nepřímě i podporuje poněmčování Poláků v Poznaňsku. Nynějšímu Rusku je los těchto Poláků netoliko lhostejný,

ale dokonce i vhod, jako každé seslabení polského živlu, ať jest usazen kdekoli. Neblahým stavem polských věcí v Rusku samém zbavuje Rusko Poláky poznaňské také jakékoli podstatné naděje a důvěry v pospolitost slovanskou, která v obrození našeho národa vykonala nepopíratelně své velké poslání. Rusko svým jednáním s domácími Poláky každý vznět slovanský mezi Poláky vůbec tlumí, zdržuje a kompromittuje. Bezohledná germanisace v Poznaňsku nalézá oporu v rusifikaci, prováděné na Polácích v Rusku. Ruské časopisectvo rozpisuje se sice ob čas o nebezpečných poměrech Poláků v Německu, ale pohříchu velmi často škodolibě, a obyčejně tak, jako by strádáním Poláků poznaňských chtělo omlouvati, co se děje v království. Rusko svým stanoviskem konečně dociluje i toho, že vhání Poláky ve specielních parlamentárních otázkách, dotýkajících se bezprostředně Ruska, do náručí samých Němců.[1])

II.

Vytknuvše takto smýšlení své o věcech v Poznaňsku, obracíme se k okolnostem v Polsku ruském, v jehož lůně nalézá se těžiště upravení polské otázky ve Slovanstvě.

Nebudiž zamlčeno, že náhlý přechod z Poznaňska do polského Ruska činí na slovanského cestovatele dojem velmi příznivý. Přestupujíce za Toruní, již téměř úplně poněmčenou,[2]) u Aleksandrova hranice ruské, ocitujeme se rázem na území, zevně německého nátlaku zcela prostém. Čím náhlejší jest přechod ze záplavy německé, tím mocněji působí polsko-ruské ovzduší v Aleksandrově. Hned si ani nevšímáme, že celní úředníci, železniční zřízenci a žandarmové k našim polským otázkám odpovídají rusky. Oba tyto jazyky jaksi splývají, příbuzné jich zvuky konejšivě působí na mysl stísněnou germanisačními mraky, které se nad námi vznášely po celém Poznaňsku.

Ale tento dojem milý a oblažující náš slovanský cit pohříchu jen krátce trvá. Jakmile pronikneme hlouběji poměry, jež nás obklopují za hranicemi říše ruské, a jakmile vymaňujeme se z povrchního názoru na věci — tatam jest krásná illuse. Čím více pozíráme do samého nitra, tím více stíhá nás trpké sklamání.[3])

---

[1]) Slovany na př. roztrpčuje, že Poláci na říšském sněmu v Berlíně hlasují pro všecky vojenské požadavky proti Rusku. Nerozhodují sice v této otázce, ale jest faktum, že se tak děje. K našemu dotazu dostalo se nám od polského poslance odpovědi takové: „Jsme *nuceni* obávati se každého nového vítězství Ruska. Stav věcí v Rusku přesvědčuje nás, že kdy by Rusko zvítězilo ještě jednou, roznítilo by to jen jeho pýchu, kterou nejostřeji pocítili bychom především zase my, Poláci. Utlačovací systém slavil by triumf. Vede nás k tomu zkušenost.“ Se slovanského stanoviska jest to kombinace nemilá, ale vyplývá z důsledků dějinných událostí. Slovem, jsou to konsekvence poměrů v Rusku.

[2]) „Zniepokojony o narodowość Kopernika pewien autor niemiecki nawet twierdzi, że *w piętnastym wieku nie było w mieście tylu Polaków, co dziś, i że Toruń polszczeje.*“ „Toruń.“ Praca uwieńczona na konkursie Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Toruń 1884 str. 111.

[3]) Nebudiž nám ve zlé vykládáno, povímeli, že trpkému sklamání unikne jen pozorovatel naprosto povrchní a nesamostatný. K posouzení ne-

Vstoupiv v Aleksandrově zase po prvé do železničného vagonu na polské půdě v říši ruské, kratičko jen těšil jsem se z onoho milého dojmu. Mimoděk upřel jsem zrak svůj na četné obchodní ohlášky, rozvěšené po stěnách našeho kupé. Jest to nové opatření na železnicích v Rusku, velmi praktické; Petrohradské ministerstvo kommunikací udělilo k tomu právo velké firmě insertní. Ale nápadno mně bylo, že ohlášky čili anonce tyto vyvěšeny jsou téměř ve všech jazycích evropských, kromě — polského. Vyšší celní úředník, který byl právě mým společníkem, mi k dotazu mému vysvětlil, že insertní společnosti bylo uděleno právo vyvěšovati ve vozech projíždějících polskými krajinami ohlášení ve všech jazycích s *vyloučením polského.* Proto postřehl jsem v kupé i množství ohlášek německých, ale ani jediné polské. Podobný úkaz spatřoval jsem pak na všech drahách v ruském Polsku. Úkaz to ovšem souhlasný se všemi ostatními, jež rychle vyburcovaly mě ze sladkého slovanského snu. Po chvíli pak napověděl mi ještě můj ruský společník, „že by ve vagoně bylo plno polských ohlášek (obchodních), kdy by to zákaz nebyl předešel." —

Srovnávajíce nynější poměry v Poznaňsku s poměry v království, neubráníme se přesvědčení, že jako tam „ke zdi tlačí" polský národ germanisace, zde stejnoměrně působí a vyvíjí se rusifikace. Germanisace a rusifikace jsou státní principy, namířené proti národnosti polské. Jsou to sestry, jichž účel se od sebe ničím neliší. Jako Německo v díle svém germanisačním pranic nedbá ohledů humanitních nebo civilisačních, tak Rusko v díle svém rusifikačním pranic nedbá jakýchkoli ohledů slovanských. Ovšem že nynější neblahý stav nedatuje se od včerejška. Vykrystalisoval se ponenáhlu tak jako v Německu, ač dlužno

blahého stavu věcí nestačí ovšem ona turistská ledabylost, kterou pohříchu odbývají studium polských věcí v Rusku i osobnosti, které si zakládají na své znalosti poměrů v této zemi. Jest zajímavo pozorovati, že dokonce i turisté literární a vědečtí, navštěvující Rusko, i na území polském všímají si bedlivěji věcí ruských než polských, odbývajíce z pravidla bádání vnitřních záležitostí polských jen nahodilým pozorováním věcí obyčejně úplně podřízených. Odtud přichází, že nemáme ani v literatuře žádných specialistů poměrů polských, to jest znalců skutečných a povolaných. Zejmena veliké složitosti sporu rusko-polského, vnikajícího až do nejtajnějších stránek života, nepostihne již nikdo z okna vagonu, procházkou po Krakově nebo po Varšavě, čtením odporujících si novin, neb přidáváním se k té či oné tendenci. Na takových základech založené studium věcí polských v Rusku ovšem nestačí, a případně o něm pověděno, že znamená tolik, jako posuzovati lid na měsíci skrze teleskop. A pohříchu děje se tak zpravidla, obyčejně také při dobré vůli. K svědomitému posouzení živoucích okolností v ruském Polsku především jest nutno vnikati do společnosti a ohledati všecky ty vnitřní, zevně skryté bolesti, z nichž vyplývají útrapy těžce zkoušeného a velmi často nesprávně posuzovaného národa. Dovolili jsme sobě učiniti tuto poznámku proto, že odvažují se k příkrým protipolským úsudkům o věcech polsko-ruských nejčastěji takové osoby, které zpravidla jen naprosto nedostatečnou znalostí skutečných poměrů vykázati se mohou. Tu theorie, přenesené z jiných světů, předsudky a tendence přímo vedou k nespravedlnosti. — Při obrovském rozsahu říše a při známých tiskových poměrech v Rusku stává se ovšem velmi zhusta, že i sami Rusové o poměrech polských v království a v t. zv. krajinách zabraných nemají ponětí jasného a určitého.

vytknouti, že v podobě a za okolností valně jiných. Padá tu zejmena na váhu nejen to, že v Rusku přebývá největší část Poláků a že se tam nalézá Varšava, nejmocnější ohnisko polského národa, nýbrž i ta velice vážná okolnost, že kulturní poměr Rusů a Němců k Polákům hlavně v minulosti byl velice různý. V dobách, kdy pruští ministři a generálové již zřejmě nechuť a nevážnost k Polákům v Poznani projevovali, v Moskvě a Petrohradě polská věc alespoň v některých vznešených kruzích těšila se neli sympatiím, aspoň jistému respektu. Probírajícímu se teprve Rusku imponovalo Polsko vykazující se tolikerými vymoženostmi civilisace. Snad i dějinná tragika působila tehdy na ruský cit. Odvážili bychom se dokonce k výroku, že Poláci až do Mikuláše, přes politické spory, byli na Rusi poněkud v modě. Aleksandr I. přál jim v mnohých věcech, také jistá část té skutečně lepší společnosti ruské. Mickiewicz na Rusi „nosen na rukou." Ještě později, ba i dlouho po roce 1831 radili ministru hr. Uvarovu takoví lidé jako Pogodin, aby nevystupovalo se příkře proti Polákům, aby *shora* činil se nátlak na smír.[1]) Pogodin v mladších svých letech, kdy ještě býval v bezprostředním přátelském spojení s Maciejowským, Lindem, Šafaříkem a Palackým, nazýval vše to, co dnes je jádrem rusifikace, „bídným pokoušením." Pronikavá odmítavost *společnosti ruské* nastala teprve později.

Okolnostem takovým dává se nezřídka výklad pro Poláky vytýkavý. Zapomíná se, že Aleksandr I. žil a panoval v době, kdy v žijících tehdy ještě pokoleních polských vřelo bezprostřední vědomí *samostatnosti polského státu.* Žili tehdy z velké části lidé, kteří bývali aktivními ministry a hodnostáři tohoto polského státu. Nelze tedy tolik se diviti, že tomuto pokolení nestačilo na celé čáře, co skýtal Aleksandr I. za ztrátu oné samostatnosti, pro kterou takřka titéž lidé a bezprostřední jich vrstevníci utvořili konstituci 3. máje (1791), vzbuzující obdiv a uznání takových politiků a parlamentárníků, jako byli Burke, Fox, Makintosh, Siéyes, Volney, ano i pruský ministr Herzberg.

Vypuklo pak *po* Aleksandrovi povstání r. 1831.[2]) Předcházely je známé události litevské, opatření Novosilcova ve Vilně a bezprostřední vliv velikého knížete Konstantina, nenáviděného místokrále ve Varšavě. Toto veliké povstání, které se obyčejně staví jako velký polský hřích proti „dobré vůli" cara Aleksandra (!), dnes již *sami rušti spisovatelé* objasňují a vysvětlují, jak náleží. „Bylo vznešeným bojem za volnost."

[1]) Starý Maciejowski, autor „Dějin slovanských práv" a horlivý stoupenec slovanské shody *na Rusi* (o jejíchž pozoruhodných projevech v Polsce psal v Osvětě dr. Pervolf), již v tomto období slovanského nadšení ruských Poláků stýskal si Pogodinovi, že aspirace rusifikační ničí a kompromittují snahy polských slavistů!

[2]) Vývoj rusko-polského sporu a postupný stav okolností v jednotlivostech i v celku měl jsem příležitost vylíčiti zvláště také ve své brošuře „Pro shodu česko-polskou, několik úvah věcných i historických" (v Praze 1887, v komisi Fr. Řivnáče), ve své polemice s poslancem dr. Kramářem („Ke sporu rusko-polskému," v Čase 1891 č. 9. a 10), jakož i v jiných úvahách po různu uveřejněných Mnoho drobných příspěvků najde čtenář také ve Slovanském Sborníku 1882—1887. Zde obrátím zřetel ctěných čtenářů opět jen k hlavním motivům, přihlížeje ovšem k výslednici doby nejnovější.

Ještě před nemnohými lety plukovník hlavního ruského štábu Puzyrevskij ve svém známém díle „Dějiny polsko-ruské vojny z r. 1831“ mluví *s uznáním* důstojného osvíceného muže o velikých ctnostech a zápalu polského národa, osvědčených v čase této vojny. Rozbíraje dějiny povstání nerouhá se Puzyrevskij nikde šavli, která „do posledního záblesku bránila vlast.“

Co nastalo po r. 1831, shrneme dle soupisu Šujského jen krátce: Dne 21. listopadu 1831 vydán rozkaz o vyvezení 5000 rodin z Podolí na Kavkaz, 24. března 1832 dán rozkaz o vyvezení mužských sirotků, 15. dubna 1832 zrušena Varšavská universita a knihovna převezena do Petrohradu, 18. dubna 1832 zrušeno Varšavské „Tovaryšstvo přátel věd“ (později v budově Slaszycově umístěno ruské gymnasium), dne 1. května 1832 zrušena polská universita ve Vilně, 25. května 1832 oznámil Paskěvič pověšení Karczewského, Plenkiewicze, Dawidowicze a Jakubowského; dne 31. října 1832 dán konfiskační úkaz, kterým propadly statky kompromittovaných osob v ruchu na Litvě i Rusi; dne 9. listopadu zrušeno polské lyceum v Křemenci, rokem 1834 vystupuje v popředí otázka unitů; dne 4. září 1834 286 náčelníků povstání in contumaciam odsouzeno k smrti; úkaz dne 10. července 1835 ohlásil konfiskaci 2340 statkův emigrantův „nekořistících“ z amnestie, dne 13. října rozdány konfiskované statky ruským důstojníkům. Roku 1838 nastala nová persekuce, doba Bibikova, Trubeckého, Afanasjeva, Pisareva. Z jedné strany plnila se Sibiř, z druhé zmáhala se emigrace. Parlament francouzský povolil r. 1832 dva miliony franků pro podporu emigrace. Mezi těžce strádajícími nalézal se také celý květ polského národa: Mickiewicz, Krasiński, Słowacki, Gorzczyński, Nabielak, Witwicki, Górecki, Garzyński a j. Polská *společnost* octla se v poměrech, jimž marně v dějinách hledáme příkladu. Páté a šesté desítiletí našeho věku uplynulo sice tiše, ale kvas neustával, neboť národ nebyl a nemohl býti mrtev. Právě v této „tiché“ době cestoval náš Karel Havlíček po Polsku. Bystrozraký pozorovatel a Slovan horoucí rozhlednuv se shledal, že neblahý stav věcí spěje stále k horšímu. V Národních Novinách ze dne 25. ledna 1849 vypisuje pobyt ve škole Vilenské (on sám nazývá to město jedním z nejhlavnějších měst *polských*, pouhými Poláky obývaným) a výsledek svého pozorování, i končí takto svou úvahu: „Takovým spůsobem musejí se Poláci nazpamět učiti, že vlast jich jest Rusko . . . Ovšem nepováží se, že každé dítě doma rodiče má, které mu pak k tomu pravý výklad podají. Kam to ale vésti může, to každý rozumný sám povážÍ.“ V těchto slovech nalezne zajisté každý nepředpojatý člověk velice výmluvné objasnění povšechné situace *před nešťastným rokem 1863*. Havlíček již napřed vystihl jasně konsekvence tehdejších poměrů, on docela zřetelně ukazuje k neblahé výslednici. Havlíček tu stojí zcela zřejmě při Polácích, jakkoli nehorlil pro ně. Nezapomínejme při tom, že výrok jeho padá do období *po* roce 1831 a *před* r. 1863, což je velice důležito. Tak velký národní charakter na věci jinak ani pohlížeti nemohl, zvláště po zkušenostech a studiích, jež konal s velikou opravdivostí jak v Rusku tak v Polsku.[1])

---

[1]) Srovn. Ze života Karla Havlíčka. Napsal Václav Zelený. V Osvětě 1873 I. str. 14 a dále.

Po caru Mikuláši, o němž šířiti se netřeba, nastoupil vládu syn jeho Aleksandr II. Všeobecné bylo tehdáž mínění, že zasvitne nová, jasnější budoucnost. Polský národ důvěřoval Aleksandrovi II. a skládal v jeho vládu velké naděje. Ruský memoirista N. V. Berg vypravuje ve svých Pamětech, že Aleksandr II., když dne 10. května r. 1856 přijel do Varšavy, uvítán byl mohutným výkřikem radosti, rozléhajícím se od Mokotovských rohatek až do Łazenek. „Kdo ví," praví Berg, „zdali kdykoli který z Jagiellonů vjížděl do svého hlavního města uprostřed podobných projevů nadšení." K slavnému uvítání odpověděl car mezi jiným: „*To, co učinil můj otec, dobře učinil, a já to zachovám.*" Byla to nešťastná slova, velké schlazení těch, kdož byli plni naděje v lepší budoucnost. Tento výrok carův, schvalující zásady Mikulášovy, považují mnozí za rozhodující pro r. 1861. Přes to podléhali Poláci své vrozené citlivosti tou měrou, že ještě při dvorním plesu (26. května) přistoupil, jak Berg vypravuje, k carovi s naplněnou číší polský šlechtic a po staropolském obyčeji se zápalem zvolal: „Kochajmy się, cesarzu!" Slzy vytryskly starci z očí, slzy, které dle příčiny tohoto pláče třeba vážiti výše nežli perly a klenoty — dodává Rus Berg. Když pak car Varšavu opustil, polská veřejnost vyčkávajíc doléhala na změny. Současně vrátila amnestie r. 1857 množství mravně i hmotně zbědovaných lidí ze Sibiře. Po třech letech začaly ve Varšavě pouliční demonstrace, naléháno na podání adresy carovi. Vláda zachovávala se ke všem projevům zmáhajícího se hnutí malomyslně. Nejen že zárodků neutlumila, ale přímo rozněcovala je svou nerozhodností a netečností. Vláda prozrazovala strach i slabost — podotýká výslovně Rus Berg. Bylo také již zřejmo, že hnutí nelze již utlačiti pouhým zatýkáním a chlácholením. Znamenitý Wielopolski důrazně domáhal se u vlády v Petrohradě „co nejrychlejšího uskutečnění všech těch slibů aneb alespoň některých, a sice pro utvrzení jak jeho vlastních slov, tak i toho, *co slibovali jiní.*"

Ale zůstalo jen při slibech a stále se opakujících projevech slabosti vládní, což pohnutou mysl Poláků jen vzpružovalo. Nedošlo pohříchu k oné „úplné autonomii," na jejíž uspíšení tak důrazně naléhal v Petrohradě sám moudrý Wielopolski a kterou stavěl za podmínku vyrovnání. A národ polský měl přece všechno právo autonomie té se domáhati a nemohl v posavadních poměrech spatřovati ukonejšení svých národních a vlasteneckých ideálů. Uspokojení a ukonejšení nemohlo vyplývati z tehdejších poměrů, jakkoli v porovnání s okolnostmi později vzniklými byly ne bez práva nazvány neoželenými ztrátami, které zavinilo — povstání.

Stalo se! Nešťastné povstání vypuklo. Průběh jeho je znám; bylo utlačeno záhy a důrazně. Po té nastalo souzení a pronásledování. Ruský spisovatel Maksimov ve svém díle »Сибирь и каторга« (Petrohrad 1871) udává, že od r. 1863 do r. 1866 činil počet polských vyhnanců (t. j. politických provinilců) na Sibiř neméně než 18.623 mužův a žen, nepočítaje v to příbuzných, kteří odsouzence dobrovolně provázeli. Z nich 3894 odsouzeno bylo k těžké práci (z části v dolech), 2153 k stálému pobytu, 2254 k pobytu terminovému a 8491 k t. zv. zalidnění. Do Tobolské gubernie zavezeno přes 4000 politických pro-

vinilců, do Tomské 6306, do Jenisejské 3719, do Irkutské 4424, do Jakutska 56. Podnes lze v ruském Polsku stěží nalezti rodinu, jíž nebyly by se bezprostředně dotkly pohromy zde číselně doložené. Pronikly ony veškeren národ polský, najmě polskou intelligenci. Přítel i nepřítel ať uváží klidně důsledky těchto čísel.

Zavrhujeme poslední polské povstání jako podniknutí nešťastné a chybné; ale v jeho podstatách vnitřních, tím méně v jeho konsekvencích pro Rusko, nespatřujeme nikterak odůvodnění neb dokonce ospravedlnční všeho toho, co se po tomto povstání událo a podnes jako následek roku 1863 se vykládá a předstírá. Polský odboj r. 1863 byl velkou chybou, rovněž jako jiné okolnosti s tímto odbojem spojené, ale „polské chyby," buďtež již jakékoli povahy, po našem křesťanském a slovanském názoru nikterak neospravedlňují pozdějších krutých násilností, páchaných na Polácích zejmena v Německu a Rusku. Chápajíce zajisté také státní cit ruský, věříme a uznáváme, že dotkly se ho velmi trpce netoliko osudný rok 1863, nýbrž i všechny příkrosti s ním spojené, ale při tom přece nijak než s největším politováním a naprostým odsouzením pohlížeti musíme k tomu stanovisku ruskému, z něhož vyplývá nyní trvající zhoubné a nešťastné položení Poláků v Rusku. Ne jiný než právě slovanský cit vede nás k tomuto ohrazení. Již temná čísla svrchu vytknutá zbavují nás potřeby ještě jinými doklady připomínati, že Rusko zjednalo si za „nepořádky" roku 1863 satisfakci jistě nepoměrnou. Potrestalo „vinníky" na celé čáře nejen vypovídáním na Sibiř, ale i konfiskacemi a jinými ještě prostředky persekuce, slovem účty své, mající bezprostřední vztah k r. 1863, vyrovnalo s nejpřísnější důsledností koncem r. 1866.

Od těch dob minulo již skoro třicet let, bouřlivé události nešťastného polského hnutí již náležejí historii a osobní jeho účastníci pomalu vymírají. Sami ruští historikové s Bergem v čele dávno prohlásili, že toto polské povstání vlastně nemělo toho rozsahu a politického významu, jenž mu byl v první chvíli přisuzován, i poukazují zřejmě k nevyspělosti celého podniknutí; a sám vážený slavjanofil A. N. Pypin, autor „Historie slovanských literatur," ve své pozoruhodné práci »Польскій вопросъ въ русской литературѣ« praví, že odtud *„polské intrice přiřknuty byly rozměry tak grandiosní, až se staly směšnými."*

Pypin na témž místě neváhá tvrditi, že toho času v Rusku „již pouhé epitheton ‚polský' samo sebou tvořilo obvinění." Odtud jevil se také již značný obrat ve smýšlení ruské společnosti, která z valné části podléhala zmáhajícímu se sočení protipolskému a odmítavému stanovisku panslavistického časopisectva. Do sporu dříve povahy hlavně státní zavlečena i širší společnost, nová pokolení odchována namnoze již v zásadách absolutního zavrhování dobré vůle.[1]) Netýká se to ovšem skutečně osvícených kruhů ruských, ale celek, jakkoli sám nebyl a

---

[1]) Nejzhoubněji působil vliv ten ovšem na onu část ruské společnosti, která *na polské půdě* má poslání rusifikace. Tam již pomalu každý ruský kaprál, každý ruský kostelník a kantor (nevyjímaje ani „slavistů") považuje se býti z boží milosti povolaným hegemonem, šiřitelem pravoslaví a vůbec něčím lepším a vznešenějším v celé říši. Nemravný tento cit působí ovšem

není činitelem rozhodujícím, spřátelil se klidně s osudem, který odtud polský národ nepřetržitě stíhá. Neshledáváme *zjevně* již oné sdílnosti a oněch projevů dobré vůle, jakých nebyla prosta vlídnější doba předešlá.

Nemůžeme tuto ovšem do podrobna vyličovati průběh polských poměrů od r. 1863 po naše časy. Srovnáváme-li je s poměry, jaké byly před povstáním, uznáme zajisté, že odtud ztratili Poláci nejen mnoho, ale zhola všecko. Situace zhoršila se nesmírně. Ale z toho, jak jsme již vytkli a nyní ještě jednou dokládáme, nebudiž souzeno, jako by před odbojem byly panovaly poměry, vůči nimž nespokojenost národa byla neodůvodněna, což Polákům již nejednou předstíráno. Ukázali jsme již k Havlíčkovi. Nesplněné plány a návrhy Wielopolského jsou zřejmým dokladem, že jevila se před r. 1861 skutečná potřeba reforem, což nepopíráno ostatně ani v Petrohradě. Pouhé sliby bohužel nezadržely osudného rozruchu, po němž Poláci ovšem ke smutné dospěli zkušenosti, „že nikdy není tak zle, aby nemohlo býti ještě hůře." Dnes jest v Polsce již dosti zobecnělý úsudek, že rok 1863 byl chybou, ale zároveň proniká již také veškeren soudný svět vědomí, že Rusko za tento rok již dávno se hojilo „odškodněnou." V katastrofě této skutečnou škodu a pohromu neslo a podnes nese *jen Polsko*, nikoli však veliké a mocné Rusko, které zadostučinění zjednalo si na celé čáře. (Pokračování.)

Cesta do nebe.

Vesnický příběh.

Vypravuje

Karel Leger.

nám vesnice i v kraji bohatém,
kde zlato plodí dobrá česká zem,
v nichž není radost nikdy domovem.
Jen práce věčná, věčně žal i nouze,
tam nezpívá se, proklíná se pouze —
a úsměv blaha ani jediný
nezbloudí nikdy v tyto dědiny.
Čím více kolem světla, květů v poli,
tím smutnější jsou — tím to více bolí.
Ó, jak je smutno, věčně smutno v nich!
Rozryta náves, bahno v kolejích,
chalupy staré, došky otrhané
a ze síňky vstříc umrlčina vane.

také na slabší duchy v širší společnosti velmi povážlivě. Tím nebudiž řečeno, že není vzácných, vší úcty hodných výminek i na samém území polském. Jsou polské společnosti dobře známy, a ona sama rozeznává je velmi čestně.

U statků vrata vyvrácena zpola
a na prahu tam sedí Bída holá,
ba i ty staré stromy za plotem
jakýmsi teskným mluví šumotem.
Hospodář v potu o život se stará
a v těžké chvíli žal svůj zapíjí,
a žena s pláčem děti povíjí.
A mladý lid? — Zde není ani jara.
Květ nerozkvete, vadne v poupěti
a vrásky hyzdí čelo dítěti.
A nade vším své sítě rozestírá
žid jako pavouk, lačně kořist sbírá.

A v takou jednu vísku neblahou,
kde jenom v žalu dni a roky jdou,
má zlatá Zdenka přišla náhodou.
Má zlatá Zdenka! hezounká a milá
mazlíčkem štěstí od kolébky byla.
To klamné štěstí hýčkalo ji jen,
by zradilo ji krutě v jeden den.
V den osudný, kdy mladé srdce její
počalo v touze bíti bouřlivěji,
kdy láska měkce zaklepala na ně —
a zlatá Zdenka byla beze zbraně.
Což tehdy ona s duší anděla
o stínech toho světa věděla!
Pod rodnou střechou u otce a matky,
tam život její jako sen byl sladký.
Hýčkána láskou, šťastna, ve smíchu,
jak holubička čistá, bez hříchu,
zlý pohled lidský nespočinul na ní
a o neštěstí nevěděla ani.
A když jí bylo osmnácte let,
děl otec její (byl už vetchý kmet):
„Mé zlaté dítě, konec můj se blíží,
dnes nebo zítra přijde již můj den, —
buď vůle Páně, — já jsem připraven.
Tvůj osud jen mi dosud srdce tíží.
Jak bude s tebou, až mě zakopou?
I matka, vidíš, kloní hlavu svou.
My odejdeme, — budeš sama, dítě!
Sestřičky, bratři tvoji, však to víš,
svůj domov každý zařídil si již.
Nu, ano, ano, oni milují tě,
však jejich vlastní jsou jim přece blíž.
Ó, bylo by ti krušno o samotě!
Nechť hodný manžel postará se o tě.
Než zavru oči, blahem bude pro mě,
když uvidím tě šťastnou v jeho domě.“ —

A matka v slzách šeptla potichu:
„Pojď, ukázat se svému ženichu!" —
Co se Zdenkou se dělo v oné chvíli!
Jak zachvěla se! sotva měla síly
těch několik jen kroků učinit,
cit přemáhal ji, divný, mocný cit,
a lekala se, — mráz ji přeběh tělem,
však zvyklá mlčky ve svém žití celém
být poslušna vždy vůle otcovy,
kam vedli ji, šla — volně se slovy:
„Jak chcete, čiňte, rodičové moji!"

A řekli jí: „Hle, tady ženich stojí!" —
Pozvedla oči: mladý, statný byl
a po pansku se dneska vystrojil.
A všimla si: tvář jeho byla snědá —
tak slunce boží barví na poli —
a na rukou měl tvrdé mozoly.
To svědectví se falšovati nedá:
je dozajista pilný, pracovitý,
toť všechny možné chyby vyváží!
Že stojí před ní jako v půdu vrytý,
že mlčením ji skoro uráží?
Vždyť je to na vsi, — možná, není dvorný,
však hospodář je mladý Stejskal vzorný. —
„To tedy choť můj!" v duchu k sobě děla
a do tváře se jemu zahleděla.
Cos zahučel a rychle sklopil zrak
a na čele mu vyvstal černý mrak —
a zdál se býti starší, starší mnohem!
„Toť tedy choť můj, určený mi Bohem!" —
A její srdce čisté, nevinné
počalo tlouci. Řekla v duchu k sobě:
„Co souzeno mi, to mne nemine!"
a podala mu svoje ručky obě.
A v této chvíli bylo jasno jí,
že milovat jej do smrti až musí. —
V komůrku prchla. Pláč ji skoro dusí.
Však srdce dívčí hned se spokojí.
Jen vlídné slovo, úsměv, políbení,
a pouta víc než svobody si cení. —

Za krátko svatba byla veselá.
Miláčka svého staří vydávali —
což by se v něčem zahanbiti dali!
A hlučno bylo, vřava šuměla.
Proč nevěsta jen smutně hleděla?
Zamračen ženich neusmál se na ni,
po celý večer nepromluvil ani,

jak bez vědomí seděl nepohnutý,
bez duše tělo, — mrtvolou se zdál.
A starý otec jeho za ním stál,
šedivý, vyschlý, od lakoty žlutý,
a cos mu šeptal, protivně se smál.
Pak rodiče jí na vždy s Bohem řekli
a horké slzy po tvářích jim tekly,
když na čele jí udělali kříž. —
Jak na pohřbu, — ba, bylo ještě tíž!
Jen nevěsta, ta neplakala již.
Matičce, otci políbila ruku,
svou podala pak mlčky ženichu.
Květ ulomen byl v prvním jarním puku.
A starý Stejskal smál se potichu.
Pak odvezli ji pustou černou nocí, —
už patřila jim na vždy bez pomoci. —

Hradisko, tuším, slula víska ta
neznámá Bohu, lidmi proklatá
stokráte v bídě v žalech každodenních,
kam svoji kořist zavlekl si ženich. —
Usedlost jeho byla bohatá,
sto korců měl a statek s pěkným dvorem,
slul nejbohatším z celé vísky skorem.
Hned první den ji vedli do polí
a starý Stejskal s pýchou říkal snaše:
„Ta luka, pole — to je všechno naše!"
Však mladý hleděl s tajnou nevolí,
že Zdenka při tom chladná je a tichá.
Jí protiví se všechna tato pýcha.
Jen chrpy hledá, ladnou kytku skládá,
ty polní květy vždycky měla ráda!
„Hle," praví, „chrpa kvésti počíná!"
Zaražen starý hledl na syna.
„Co že to řekla?" opravdu se diví.
„Což chrpa!" hučí, „ta nás neuživí!
Hleď naše žito, ječmen, řepné lány,
jak široké jsou, jak jsou obdělány!
Však co to práce, co to potu stojí!
Ach, škoda, že mi Pánbůh ženu vzal,
ta pracovala — aby pohledal! —
až do poslední těžké chvilky svojí!
Dej Bože, by se Jiří nesklamal!
Tys pěkně rostlá, mladé, zdravé tělo,
nu, mohla bys tu v práci platna být.
Zde u nás nejsme zvykli lenošit!" —
Pozvedla hlavu, plakat se jí chtělo, —
v prach zahodila kytku dovitou.
Proč ranit chtěl ji divnou řečí tou?

A mladý manžel? raděj hleděl stranou,
proč nebránil jí před tou zřejmou hanou?
„Pracovat umím!“ tiše na to řekla.
A starý smál se: „Jenom počkej již,
zde teprve se práci naučíš!
Tam u vás, tuším, ručinka ti změkla, —
nu, mazlili se s tebou všichni as,
zde na mazlení sotva zbude čas —
a kdo chce, jářku, chleba míti denně,
ten pracovati musí neumdleně!“ —
Sklopila hlavu, nemluvila víc
a do dvora jak vrátila se zase,
nejtěžší práce rychle chápala se
útěchu svoji v práci hledajíc.
Od rána pilná chvilku nezahálí
a oddechnout si sotva dovolí.
Od práee tuhé drobné ručky pálí
a krvavé se tvoří mozoly.
Však ne! ó ne! to všechno nebolí!
Jen starý Stejskal, když ji maně chválí,
tu tajenou se zardí nevolí.
„Tak, moje zlato!“ šedivec jí říká,
„ach, rád ti věřím, že se těžko zvyká,
však nelze, víš to, nelze více zpět
a není času mnoho rozmýšlet.
Jen čile, čile, měj se chutě k dílu,
Bůh proto dává zdraví ti a sílu
a zahálky se jako hříchu střež!
Až práci zvykneš, budeš spokojena,
jak byla, chudák, moje dobrá žena,
a na nic více myslit nebudeš!
Na marnost světskou nevzpomeneš ani,
vždyť na statku jsi za to sama paní!“ —

Když rozhledla se v polích kolkolem,
kde zlato rodí dobrá česká zem,
a těžké klasy kloní se k té zemi,
úroda boží zraje přede žněmi:
„Což zlato!“ — myslí — „ale štěstí, štěstí
zde v těchto polích nikdo nevypěstí!“ —
A manžel chodí dvorem zamračený
a sotva sobě všimne mladé ženy,
na slůvko vlídné nezbývá mu času.
Ba ani úsměv nezjasní mu tvář!
Starostí tisíc má vždy hospodář,
spolehnout nelze na nedbalou chasu!
Sám na poli se raděj lopotí,
a když se večer vrací z práce denní
a žínka z domu vyjde naproti

má pro vše jenom stejné zlořečení.
Umdlený lehne, sotva ráno vstane,
jde ke své práci včera zanechané.
Jde těžkým krokem, hlavu nízko kloní,
tvář jeho žlutá, plno vrásek po ní,
zapadlé oči, pohled upřen k zemi,
rty sevřené, a jako by byl němý.
Den za dnem stejně v těžké přejde práci,
a mládí tak se bez radostí ztrácí.
Kdo znal ho dobře, sotva uvěřil,
že mladý Stejskal někdy mladým byl.
Ustarán, zemdlen, sotva jen se plížil,
ten velký statek opravdu jej tížil.
I hojnou žeň když dostal pod střechu,
přec nepopřál si chvilky oddechu.

Jen otci svému posteskl si časem:
„Jsem k smrti umdlen!" řekl slabým hlasem,
„však což má práce všechna tady platná,
když statek ničí žena marnotratná.
Sám chodím hůře nežli žebráci
a nepřeju si doušku po práci.
Však moje žena? jenom hleďte na ni,
ta chodí si jak milostivá paní.
Co doma měla, chce tu zase mít,
ni lahůdek si nezná odepřít!" —
A starý vzdechl: „Nebožky je škoda!
a tahle tvoje? — inu, snad se poddá!" —
A večer sám pak snaše domlouval:
„Syn" — pravil — „chodí celý ustaraný.
Víš, milé dítě, z lásky si tě vzal.
On není hejřil, žádný hejsek planý,
je hospodář, že na něm není hany!
Proč ty mu sama působíš jen žal?" —
„Já?" ulekla se. — „Inu ano, ty!
Má s hospodářstvím — víš to — trampoty,
sám o všechno se tady starat musí,
bez něho nikde nic se neděje,
s čeládkou línou pravé peklo zkusí
a doušku piva sobě nepřeje.
A co má, chudák, co má z toho všeho?
v nic přijde všechno namáhání jeho!
Kde hospodyně jako páv si chodí,
tam na statku jen neštěstí se rodí!" —
Šla bez obrany, mlčky, beze slov,
své lepší šaty, šperky, které měla —
to upomínky byly na domov —
do pevné truhly na vždy uzavřela.
Pak usmála se: „Není škoda jich!

po skvostech toužit věru že je hřích!"
A chodila tak jako služka její
v oděvu prostém, ale pokorněji. —

V den odpočinku, v boží neděli,
kdy na zahrádce mužští leželi,
kouřili z dýmek, ruce pod hlavou,
hleděli kamsi ve výš modravou, —
na půdu zticha vyjde odpoledne.
Ke svojí truhle stoupne, víko zvedne
a poklady své skrovné prohlíží
a v upomínek proud se pohříží.
Blažený úsměv na tváři jí hraje, —
hle, truhla velká plna do pokraje.
Co matčina jí láska nadělila!
Prohlíží všechno, kousek za kouskem.
Jakási vůně známá tak a milá
z těch věcí drahých jak by vála sem.
Ach, domov, domov! slza oči kalí . . .
To všechno ruce matčiny sem daly:
ty šaty, šátky, stužky, cetky třpytné,
ty zlaté skvosty, kroužky, jehlice,
obrázky svatých, uschlé kytice,
a vzpomínek — ó, těch tu nejvíce!
Jak asi u nás? v myšlenkách se kmitne.
S kostela zvonek k požehnání zvoní.
Však jistě dávno, dávno už tam jsou
tatíček šedý s dobrou matičkou.
Nad staré knížky drahé hlavy kloní
a modlí se tam za dcerušku svou!
A před kostelem mladá děvčata —
ó, zná je, jsou to spolužačky její.
Jak veselá je vždycky cesta ta!
jak smějí se a s hochy dovádějí!
Povzdechla tiše, — kostela zde není,
a mladí nejsou smíchu naučeni. —
Pak z modliteb se šeptem pomodlila
a v samotě své šťastná, klidná byla. —
Až u dna truhly měla něco knih,
povídek, básní, — jednu vzala z nich,
k vikýři sedla, kde je více světla,
a četla, četla, — kterak ráda četla!
Ty všechny byly ještě z domova,
už znala je, však četla poznova. —
Zde oddychla si. — Osvěžena zase
ke svojí práci krušné vracela se.
Tak světívala boží neděli.

Až jedenkrát ji starý vystopoval,
zavolal syna, s ním se ve stín schoval

a z úkrytu pak svého hleděli.
Zavrtěl hlavou otec udivený:
„Hle, ona čte tu! ó, ty dnešní ženy!
to pochází z těch novomodních škol!“ —
A mladý děl: „Zda tohle činí jiná?
Na celý statek, na svět zapomíná
a v knihách jenom leží jako mol.
Číst? kdo to vídal? snad to pánům sluší,
však u nás nikdo nečte, na mou duši!“
Zamračen starý přistoupil k své snaše.
Ta polekaná pohledla naň plaše
a zarděla se. — „Vidíš, moje zlato,
jak sama,“ pravil, „červenáš se za to!
Hle, statek celý hyne, hyne, hyne —
a ty si hledáš zaměstnání jiné.
Je plno práce, toho nevidíš?
Číst — pravím, číst! — se ve dne nestydíš?
Nebožka moje, dej jí Pánbůh nebe,
ta neměla by věru radost z tebe!“ —
A mladý k tomu přisvědčil jen krutě:
„Ne, milá moje, hájit nemohu tě.
Já dlouho mlčel, dlouho shovíval
a nedomlouval, raděj tajil žal,
ni slova neřek, — ale nyní, nyní! —
Co řeknou kmotři, tety, sousedi,
až na konec se o všem dozvědí?
Ach, řeknou, má to divnou hospodyni!
Čte knihy! řeknou, zasypou tě hanou
a mně i tobě vysmějí se stranou.
Jsi tady paní, — ke všemu ti svolím, —
však v knihách čítat — to ti nedovolím!“ —
Neřekla slova, mlčky knihu skrývá. —
Od této chvíle jako bez Boha
neděle, svátků nezná ubohá, —
to všechno, všechno pro ni všední den —
a zítra, zítra — nová práce jen.

Přelítlo léto — ovsy posekány
a strništěm již žloutnou širé lány,
na půdách voní drobná otava.
Pak přišel podzim s prací nejkrušnější.
A Zdenka chodí bleda, churava,
jí nesvědčí tu, pod oblohou zdejší.
Vždy prací umdlen hospodář se mračí,
ne, nekárá jí — však i pohled stačí.
A starý říká: „Nebožky je škoda!“
a jeho povzdech do srdce až bodá. —
Tak přišla zima. Jako příšery
mhy beztvárné se nad dědinou chvějí.

Nevlídná zima! Zdenka bála se jí.
Ty smutné dni a dlouhé večery!
Noc nemá konce, — hodiny se plíží.
Šedivý Stejskal sedá u kamen,
má dýmku v ústech, mlčky kouří jen,
jak výčitka ji mlčení to tíží!
Hospodář na stůl lokty podepírá,
ve dlaních čelo, v jedno místo zírá.
Tak včera, dnes, a zítra bude znova,
a pro svou ženu nemá ani slova.
Jen starý zrakem vždy ji provází. —
Jak teskno, smutno! Plaše hlavu kloní,
při práci v létě bylo lépe pro ni!
A z dusné jizby raděj odchází.
Na prahu slyší — starý praví synu:
„Do jara, myslím, bude pod zemí!"
A manžel kývne: „Ba že, zdá se mi!"
Zavřela dvéře: „Zhynu! zhynu! zhynu!"
jí hlavou hučí. Však se neděsila,
vždyť zbytečnou jen opravdu zde byla.
Churavá, slabá — jakáž hospodyně!
a líp jí bude dole v černé hlíně! —
Na půdu vyšla ke svým pokladům,
tam klekla na zem, zvedla víko s truhly,
a výkřik hrůzy ulít zbledlým rtům
a ruce její leknutím až stuhly.
Vše převráceno, — knihy přeházeny,
památky z domu, poklad drahocenný,
byl rukou drsnou přehrabán a zpleněn,
vetřelcem drzým jistě nedoceněn.
Přihrádky prázdné, — měla v jedné z nich
pár dukátků a peněz stříbrných.
Kdo že je uzmul? uhodla by asi, —
sem nepřichází nikdy nikdo z chasy.
To —. Nedomyslí. — Srovnala vše zase
a bledá tichá v jizbu vrátila se.

Od kamen starý na ni pohledl
a tváří žlutou cosi trhalo mu.
Však manžel ani hlavy nezvedl.
Děl starý pak a usmíval se k tomu:
„Máš, dcero, u nás časy blažené!
Nač srdečko si jenom vzpomene,
předobrý manžel všeho dopřeje ti —
a statek zatím do záhuby letí.
Ty nevíš nic, že tady žid nás hlídá, —
pro něj se dřeme, — ba že, je to bída!
Úroky máme platit lichváři, —
však co ti na tom? — nevšímáš si ani,

jen když ty můžeš v domě býti paní!" —
„Já?" krev jí vstoupla valem do tváří. —
„Tvé věno, víš to, bylo malicherné, —
tak pro chalupu — a syn nevěděl,
když do tebe se maně zahleděl,
že nezvykneš tu práci naší perné.
Nu, jaká pomoc! Má teď, co si vzal,
však jsem ho dosti, dosti varoval!" —
Sepjala ruce, vyděšena byla:
„Proč trápíte mě? Co jsem učinila?
Jsem vaše zcela, však to dobře víte,
a co je mého všechno vzíti smíte!" —
Vstal hospodář a zlostně nohou dup:
„Eh, každá věc má vždycky líc a rub!
Co platno věno, výbava a jmění,
když k hospodářství lásky, lásky není! —
pár dukátů tvých má už dávno žid!
Však ty jsi stále jako cizí tady.
Ty vidíš přece: plno práce všady,
a sama hledáš pohodlí a klid!
Jen po domově, po mamince toužíš,
zde pod mou střechou tratíš se a soužíš.
Jak byla by tu jakás jiná země,
ty nemáš lásku k polím — ani ke mně!" —
„Já?" zaplakala. — „Ano, ano, ty!" —
Víc nevěděla. Přišly mrákoty
a mdloba náhlá k zemi sklátila ji.

Když vzbudila se, byla v loži svém,
kmotřičky, tetky stojí kolkolem
a k nemocné se všechny nahýbají.
„Hle, už se budí!" teta Dvorská praví.
Hned dohromady sestrčily hlavy.
„Nu, Stejskalko, jak daří se vám, drahá?
Co se tu stalo? bil vás manžel, bil?
Eh, my to známe, nářek nepomáhá,
nést musíme, co Pánbůh přisoudil!" —
Jen usmála se, hlavu zvedla málo:
„Co se tu stalo? — snad se mi jen zdálo?" —
A kmotry mlčí, smutně na ni hledí,
jen Dvorská šeptá: „Však to každá zná!
Jen postěžujte sobě, bláhová,
to ulehčí vám, — kmotry nepovědí,
vždyť samy toho víc než dosti vědí!"
A s úsměvem, jenž plný lásky byl,
se vyptává jí znova: „Bil vás, bil?"
Povstala s lože svého mladá žena,
„Ne!" řekla pevně, studem uzarděná,
„Ne! nikdy! nikdy!" — Ženy nevěřily.

Zemanka řekla: „Pane Bože milý,
vždyť přece je to jen váš vlastní muž!
Co platný nářek? tak to bývá už!
A muž — to pán. Ty poslouchej a služ!“ —
Šedivá Douška řekla s přesvědčením:
„Ó, což pak Stejskal! takových si cením!
a hodnějšího není v celém kraji.
V hospodě sotva po jmenu ho znají,
po celé týdny chvilku nezahálí, —
ó, což pak Stejskal! ten je hoden chvály!
Už jen se mírni! trpěliva buď
a jestli někdy — inu, Bůh to suď!
Stejskalka stará, ta to také znala
a vím, že jistě ráda umírala . . .
Z každého slůvka hned se nepohorši,
vždyť, jinde, — jinde je to stokrát horší!“ —
Přikývly kmotry: „Ba že stokrát horší!“
Pohledla na ně. Utrpení vryto
do jejich tváří, — oči zkaleny,
od těžké práce šíje shrbeny
a pod hrudí co bolesti je skryto!
A bylo jí těch zubožených líto! —
A všechny bledí na ni se závistí:
„Oh, což je jí! nám stokrát hůře všem!“
tak pološeptem teta tetě jistí,
„a musíme se smířit s osudem!“

Kárnice mladá — nejmladší z nich asi —
se usmívala. Měla pěknou líc,
rty roztomilé, černé husté vlasy,
však pod očima stále víc a víc
se počínala promodrávat kola,
a chorobně jí jaksi žloutla pleť. —
„Nu, život,“ řekla, „to je trpká škola,
a milá kmotra, pozdě vzdychat teď!
Pryč je už mládí! i svobodná léta!
již ulítla nám až na konec světa!
Rozluč se na vždy s marnou nadějí.
Nebude lépe! nedočkáš se jara,
a za rok, za dvě budeš babka stará, —
užívej světa ještě raději!“ —
A jak se nahlas při tom rozesmála,
všech ostatních se nešťastnější zdála.
V tom právě vešel mladý hezký hoch,
Kárníkův chasník. Nežli mluvit moh,
již paní jeho vstříc mu poskočila:
„Nu, odešelli z domu hospodář?“
A její pohyb, oči, ret i tvář
ji prozradily. Hlavou pohodila

a zarděla se. Věru, hezká byla!
A najednou se kolem podívá
zavlhlým okem, — na omluvu řekla:
„Ach, za své hříchy já už za živa
si odsloužila polovičku pekla!“ —
A za chasníkem prchla ze dveří.
A stará Douška zakývla jen hlavou:
„Kdo u nich zná to, však jí uvěří!
je dozajista mučednicí pravou.
Což divu, že se v bídě něčím těší?“ —
Však druhé šeptem: „Ale hřeší! hřeší!“ —
„Nu, vždyť je mladá, hezká ještě přec,
nám starým — toť! — už patří růženec!“ —
Tak končila ta celá ženská rada:
„Proč naříkáš, vždyť ty jsi ještě mladá!“ —

Když odešly, sám k ženě vešel muž
a podával jí ruku na smířenou.
„Nu, bláhová!“ děl, „nechme toho už,
však nezapomeň, že jsi mojí ženou!“ —
Jen zašeptala tiše: „Odpusťte mi!“
a sklopila své vlhké oči k zemi.
Jen: „Odpusťte mi!“ více ani slova,
a vrátila se ku své práci znova.
Však nebyla to více švarná žena,
již přivedl si Stejskal z dálky sem!
Bez ducha chodí, bleda, zamyšlena,
s utkvělým, tichým, smutným úsměvem
a slábne, žloutne, odkvétá den ke dni.
Hospodář mrzut vyhýbá se před ní.
A starý Stejskal pohledem ji bodá
a říká, říká: „Nebožky je škoda!“ —

Po novém roce přišla na statek
do služby Lojzka, hezká, černovlasá
a mladičká, — však chytrá nad svůj věk.
A po ní všechna bláznila se chasa.
Na statku, tam, kde doma smutek jen
a lakota vše dusí den co den,
ba v celé vsi, kde hádky, křik a spory
v chalupách vládly, zněly mezi dvory,
kde nezazvonil dovádivý zpěv,
to cizí byl a neobvyklý zjev.
Vždy veselá a hravá, rozpustilá,
jak polní ptáče bez starostí žila,
vždy smála se a vždycky švitořila,
jen dnešek znala, celý roční plat
za stužky dala, za šperky a šat. —

A hudbu slyšet — už se v kole točí! —
a hoši od ní neodvrátí oči.

I starý Stejskal na Lojzku se dívá.
Proč směje se? proč neustále zpívá?
„Čertovo děvče!“ rozmrzelý říkal,
však ponenáhlu také sám jí zvykal
a sám se usmál, zpívatli ji slyšel.
Ba, poslechnout ji schválně někdy přišel,
za bradu vzal ji, v rámě popleskal
a oči mhouře lichotit se jal.
„Čertovo děvče! ale na mou duši,
je jako z cukru, hezky jí to sluší!“ —
Jen hospodář se mračil rozhněvaný,
v ret hryzl se a sotva oči zdvih.
Jak protivný je výskot, štěbet planý!
Ten bezstarostný, jako dětský smích
zde v tomto domě, — ah, to věru hřích!
Jen počkej, děvče, vše se zvrátí v ruby,
dnes zpěv a jásot — zítra, zítra však? — —
Na ženu pohled a zaskřípal zuby.
Kdys byla mladou, hezkou taky tak, —
teď sotva že se po dvoře jen plíží.
Eh, ano, ano! život krutě tíží!
A jak tak hleděl zamračený na ni,
hle, služka stane vedle svojí paní,
tak mladá, svěží, tváře jako růže,
po očku hledí s drzým úsměvem.
On sklopil zrak a hučel se hněvem:
„Čertovo děvče! jak se smáti může?“ —

Smích její jasný rozléhá se dvorem
a hospodyně závidí jí skorem
a říká: „Dítě, dítě, stiš se, stiš!
vždyť zítra budeš možná plakat již
a starosti tě najdou, uvidíš!“
Však Lojzka jenom hlavou pohodila,
dí: „Mámli plakat, panímámo milá?
co bude zítra, kdo se stará dnes?
nu, zítra možná smrt mne potká kdes!
Kdo chce, ať pláče, lakotí a strádá,
já směju se a na světě jsem ráda,
chci, pokud čas je, světa užít dnes!“ —
A její smích tak rozpustile zvoní, —
i hospodář se maně ohlíd po ní.

(Dokončení.)

Obrázky z Korutanska.

Kreslí

Gabriela Preissová.

I. Lahku noč!

Merkličovu hospodářství šlo se za pohody lesní cestou z údolí nahoru statné půltřetí hodiny cesty. Říkalo se tam po starodávnu také u Trudenů, jakož tu dle obecného zvyku usedlosti po dvou jmenech mívají, ač z pohorských statků tento nejvyšší a nejdrobnější byl mezi krajany nejméně znám. V létě se ve své na pohled nedostupné výši tratil celý v zeleni, leda že ho některou dobou označoval kouř z krbu se lehýnce rovným sloupem vznášející, a několik bílých holubů, poletujících nad temnou zelení horského hřebenu jak bílé jiskry. V zimě, v čistém vzduchu, bylo již zdola rozeznati v bílém okolí skrovné stavení, a tu a tam v některé hlavě mihlo se politování těch osamělých obyvatelů, i myšlenka, jak se to odtamtud chodí do kostela?

Za posledních hospodářů, dokud se nesnesla s půdy dosti již záplatovaná konopná plachta s dvěma nově přišitými popruhy, které spojivše oba sloupy poblíž krbu, rozestřely podlouhlé, houpavé hnízdečko, k němuž otec ku pohodlí přidělil ještě vlastní rukou zhotovený vozíček, — vyšlapaly obtížnou nedělní cestu do kostela těsně vedle sebe dva páry střevíců; ale potom ty nápadně menší již zanikly, a vytáhlý Teuš Merklič chodil některou neděli sám.

Při takové příležitosti přinášíval s sebou Teuš z údolí uzlíček od kupce a nějaký opravený, zřídka jen nový železný nástroj nebo hrst hřebíků. Více z dolejšího světa nepotřebovali. Pozemek na Merkličovu byl ovšem svahovitý, ale že to bylo na sluneční straně, dařil se tam vzrůst, a mladý sedlák na všecko pamatoval. Klidil tolik žita, že bylo dost celý rok na chléb; na nejlepším kousku i míru pšenice, trochu kukuřice, pohanky, bobů, fazolí, prosa, brambor a ovsa; některý rok pamatoval na olej z dyňových jader a na konopí. Za stavením byla pastvina posázená hrušemi a jabloněmi, jichž plody stačily na celoroční mošt. Zdrojem pak peněz byl zde chov hovězího dobytka, z něhož se pravidelně mohly každého roku dva dorostlé kousky prodati, a některý rok se ještě k tomu přidaly stárnoucí ovce.

Dědictví Merkličovo byl tvrdý chléb; veškery pozemky těžko k obdělání, a jarní přívaly rády pobíraly celé lícby mladého osení. Avšak mladý sedlák s houževnatou vytrvalostí nemeškal zmařenou práci nahraditi druhou, maje v tom útěchu, že na pohanku ještě není pozdě. Teuš jsa svobodným dítětem Miciky Merkličové, která už potom z jakési příčiny, o níž ani sama nepřemýšlela, zůstala do smrti neprovdána, podržel tiché jmeno svého děda, a od té doby, co starého snesli k věčnému odpočinku vedle Hribenského kostelíka, zastával samojediný veškeru mužskou práci. Brzy potom přivedl matce na pomoc mladistvou,

drobnou ale jinak pilnou a rozumnou snachu, kterou si vyhledl z krajinských žneček, jež se ho náhodou na cestě do kostela ptaly po práci. Matka jeho byla tou volbou spokojena, třeba mladá Truda trochu jinou slovinčinou hovořila a všechen svůj majetek si přinesla jen v jediné nůšce, neboť především si stará pamatovala, že když se počala pro Teuše skromně ucházeti o kolářovu dcerku z Kajovsi, její matka za ni hbitě odpověděla, že dcerka by si tam u nich nahoře nezvykla. K tomu ještě dojalo to starou Micikn, když syn živější než jindy při práci sobě se zářícím obličejem prozpěvoval:

Své děvče já mám tolik rád,
jak Pánbůh dal to nastokrát — holálahó!
Svou ptáče pěje písničku,
já myslím na svou dekličku — holálahó!

Tu si Micika vzpomněla na krátkou dobu svého života, kde se v ní samé sbíraly písničky, a přišlo jí to k tichému pláči, že synek dědil po ní srdce. S Trudou a dvěma brzy po sobě přibylými dětmi zavanul na Merkličovo dech plného lidského štěstí. V zimě, ve stavení kolem do kola ohrazeném nahromaděným dřívím, bylo útulno jak v hnízdečku, a od jara až do podzimu družila se k nim do blahodárné společnosti mateřsky s nimi srostlá příroda. Klenba oblohy, jež se ve zdejší vyhlídce zdála zaokrouhlenější než všude jinde, připadala tu stvořená jen pro ně, ba malá Micika a její bratr si z babiččiných výkladů sestavili ponětí, že ten tajemný Pánbůh, jehož čistý a zdobený obraz trůnil v jizbě nade dveřmi, jen v noci, když všechno spí, od nich z toho obrazu odlétá do svého nebeského obydlí.

Jako jich vlastní nedostupný krov rozkládala se nad nimi obloha ve svých záhadných proměnách; v té tklivé kráse, v požehnání svitu, tepla a deště, i v hrozbě bouře. Jim patřilo panoráma vyhlídky do světa, jenž nezdál se nikde tak ke spokojenosti soustředěn, — i kolem to všecko, co bylo potěchou i blízkostí domova mimo výživu a životní potřeby: sousedství ptačích stánků, veverky po větvích, křišťálový pramen vody, která se za sadem po vyčnívajícím balvánku roztřišťovala v pěny třpytného vodopádu a za slunečna hrála barevnými jiskrami, důvěrná poloslepá straka směšně se přátelící s holuby, Svatojanské mušky i žabky z úžlabiny, to všecko bylo jim přidáno k potěše života, a jedině luňák a lišky, ohrožujíce zde ob čas volnost drůbeže, byli zde nepřáteli. Což divu, že drobná Truda, která z počátku svého pobytu zde ze sirotčí zkušenosti dovedla vypravovati leckterou příhodu o lidské zlomyslnosti, všecko to zapomněla. Jí zářily oči štěstím, že muž po celý čas polních prací přicházel z vytrvalé píle propocen k jídlu a oddechu si nedopřál. Nechtěl, aby jednou, až převezme synek hospodářství, dcerka tu stála s prázdnýma rukama. Začal pro ni do porcelánového hrníčku, který si Truda s výbavou přinesla v nůšce, schráněti stříbrné zlatníky. I zde, třeba žádný čísti a psáti neuměl, přece dovedli počítati.

Bylo v nádobce již šestnáct zlatníků, když počal Teuše z hezkých myšlenek vytrhovati kašel, který se ho chytil z těžké únavy a z nastuzení. Matka měla uschovaný sušený lipový květ, bezičky a psí sádlo;

zkoušel tedy Teuš jedno po druhém. Avšak marně; kašel byl tvrdošijný a už povážlivě zdržoval od práce. Ještě štěstí, že začal teprve na zimu, kdy nebylo tolik píle třeba. Ale Teušovy trpělivosti nazkoušel se dost. Blížilo se už pomalu k jaru, a kašel se ještě táhl. Mladý sedlák se na domlouvání ženských rozhodl vypraviti se k lékaři do města, aby tomu již byl jednou konec . . .

Ženské se doma nemohly Teuše ani dočkati. Den byl v ten čas již dlouhý, ale hospodář se vrátil teprve, když již bylo nebe poseto hvězdami a děti již dávno spaly.

Nepřišel sám; přivedl si s sebou staršího nahluchlého čeledína, jenž tu pracoval již jednou za živobytí dědova. S vynuceným úsměvem vyprávěl, že lékař mu nařídil, aby si vzal někoho na výpomoc, než se toho kašle zbaví. Jinak vyprávěl jen, že ten lékař je velice hodný, moudrý pán.

Teuš opravdu odevzdal spolehlivému a pracovitému čeledínovi všecku polní práci a sám se s horlivostí věnoval velké opravě obydlí. Pokryl po kousku střechu novým dvojitým šindelem, obložil staré zápraží z drobného kamení velkými kusy břidlice a ze dvou stran stavení vydláždil odtok dešťové vody. Naposledy přidělal k stavení prkennou komoru s ozámčenými dvířkami a počal do ní rovnati se zvláštní zálibou různé věci, jež namáhavě na trakaři z údolí přivezl a před ženskými utajil.

„Teuši," zastavila ho starostlivě žena, když právě zavíral komoru na klíč, chvilku prve stanuv v otevřených dveřích na prahu a prohlížeje si vnitřek se zářícíma zrakoma — „ty pěkně dbáš rady toho pana doktora! Na jedné straně se práci vyhneš a na druhé si ji vymýšlíš. Vypadáš utahán stokrát více než dříve. Kašle jsi se ještě nezbavil, a žně již máme přede dveřmi. To je už doba toho tvého trápení . . . Ó Maria! Já půjdu sama k tomu doktorovi . . ."

Teuš hned neodpověděl, stál tu chvilku se sklopenými zraky a s tak smutným výrazem, až Trudě bylo líto, že užila trochu vyčítavého tónu. „Mně už to sedá na rozum," dodávala mírně a měkce. „Poslouchala jsem tě dnes v noci."

„Snad bys nevěšela hlavu, Trudo," ozval se teď tiše jako ze sna mladý sedlák. „Však víš; všeho do času a Pánbůh na věky."

„Nu ano. Ale když už tě ta hloupost takovou dobu trápí . . . I v noci!" povzdychla si znova Truda.

„Pravda, máme už žně přede dveřmi," opakoval Teuš dřívější ženina slova, „ale on je nahluchlý Fran za mne také tolik platen, jako bych to byl já sám." Posadil se unaven na zápraží a doložil: „Dobře mne zastane, a je to pokojný člověk. To jsem rád, že jsem si tehdy na něho vzpomněl!"

„Nemyslím na práci, ale na tebe," děla žena sedajíc si k němu, a hlas jí selhal.

Teuš ji bezděčně chopil za ruku. „To je mi líto," povídá váhavě, „že jsi ty jenom ženská. Já — pro sebe — jsem jen vděčen Pánubohu za to, co mi už dal zažít. Měl jsem dobrou matku i dobrou ženu — i ty děti k radosti . . . A zde u nás je tak hezký svět — viď? Každý kámen milý . . ."

„Ba — jenom kdy by tě už Pánbůh zbavil té zkoušky," zavzlykla Truda.

„Vidíš — zkouška —" nutil se Teuš po krátkém pomlčení k řeči, „nic jiného . . . A to si k pokoře pamatuj. Matka onehdy prohodila, že jsem si to snad sám uhnal z práce. Což neustanovil to všechno Jiný dávno napřed? A těžko se vzpírat Jeho vůli — Víš, Trudo, jenom v jediném bych chtěl mít po vlastní vůli: kdy bych tak jednou umřel — člověk třeba zdravý a mladý musí být na to vždycky připraven — jak to řekl ten pan doktor, co jsem byl u něho, — ničeho by mi nebylo pro sebe líto. Ale pro vás — abychom tak vždycky zůstali pospolu — kdy bych tak alespoň na blízku směl zůstat, to by mi bylo lehčeji. Já jsem tam dole v údolí jaktěživ nemohl zaspat, jak někteří to třeba dokážou v hospodě a ba i v kostelní lavici. Já jakživ ne — však víš — všechno už jsem ti vyprávěl, jak jsem si navykl žít."

Žena mu neporozuměla, ale ta jeho trochu zmatená řeč tísnila jí křečovitě srdce. Na štěstí přiváděla již tchyně dobytek z pastvy, a pětiletá Micika i mladší Teuš pomáhali vesele olšovými pruty popoháněti. Truda se musela chystat k dojení. Tak jim vypomohla práce ze smutné rozmluvy, které se bez toho oba vyhýbali, jako by se jí báli. Teuš se vzchopil za Trudou a postaviv se ke dveřím chléva, každé vcházející dobytče pohladil. Zadíval se s úsměvem na povykující děti a povídá k nim zticha, aby to ženské neslyšely: „Pomalu dorostete na pomoc ve stavení. Krávy patří vždycky děvčeti a volky zase budou Teušovy. Oveček budete míti každý polovici, v komoře každý svoje nové nářadí, a se vším ostatním se už musíte snášet, jak to ustanoví matka."

Děti nedbajíce významu jeho řeči poskakovaly kolem nejmenšího černého jehněte a dorážely pruty na zvonek pod krkem krávy vůdkyně, aby pěkně hlaholil. Nahluchlý Frano s dobráckou tváří přivážel na trakaři kupu nasečené vonné trávy, a hospodář pozorující vše kolem ve snášejícím se letním večeru, cítil jen, že je člověku takový pozemský domov nevýslovně těžko opouštěti.

Téže noci Teuš nemoha pro kašel a tesknotu spáti, přišel na toužebnou myšlenku postaviti na svém majetku vysvěcený kříž. Sdělil svůj plán ženě. Dřevěný podklad by si zrobil sám a Kristuška objednal by po Kajoveském poseláku z města. Když by to bylo pak postaveno, mohl by to Hribenský pan farář přijít posvětit. Žena pochopila, že je to pro jeho uzdravení, a proto jeho myšlenku, třeba že stála peníze, podporovala. I staré matce se to líbilo. Budou míti na svém tak jako svaté místečko, kam se budou chodit modlit.

Tak vzniklo ještě na Merkličovu hospodářství, ke všemu novému, vzadu, za stavením, kde obkličovala borová stráňka sad, poblíže šumícího vodopádu, místečko svaté útěchy.

* * *

Tiché jmeno Merkličovo se blížícími vánocemi dostalo najednou do lidských řečí. V poslední adventní neděli sdělil Hribenský farář s kazatelny, že nemocný Teuš Merklič z posledního hospodářství na pohoří sešel sem do kostela k adventní zpovědi, a již se domů nenavrátil.

Možná, že se na cestě ze slabosti opozdil či zabloudil, a ve spoustě sněhu, která téže noci napadla, snad nalezl svůj hrob. Farář jmenem zarmoucené rodiny a křesťanské lásky žádal, aby věřící pomohli Teuše hledat.

Tak ze soucitu i zvědavosti vyšlapalo najednou mnoho lidí k Merkličovu hospodářství cestu. Děti tam nahoře se divili, že jest jich tolik na světě . . .

Smutná Truda, její naříkající tchyně a oddaný Frano okazovali v slzách komoru, kde dobrý Teuš zanechal svým dětem pěknou památku své lásky. Nastavěl na jednu stranu do vzorného pořádku pro Miciku nový kolovrat, máselničku, hlazenou stoličku, truhelku na šití, váleček s deskou, srp a všeliké malované kamenné nádobí, do něhož vřadil i ten hrneček s ušetřenými a přes všelikou zkoušku nedotknutými šestnácti zlatníky. Naproti byl zase podíl malého Teuše, olejem natřené železné nástroje: rýč, lopata, motyka, sekera, dvě pilky a jiné drobné věci, pěkný bič, několikeré rukou Teušovou zhotovené hrábě a zeleně natřený úl na včely. Na něm byly na hřebíčku zavěšeny Teušovy stříbrné hodinky s vyleštěným mosazným řetízkem.

Děti ještě dojemného toho odkazu nechápaly; ale ony to byly, ty drobné, nerozumné děti, které po krátkém čase odkryly otcův hrob, jímž si tolik dorostlých lidí nalámalo hlavu. Když jednou po prudké noční vánici došly s matkou ke kříži se modlit, uzřely těkavé jich zraky ze sněhu za křížem vyčuhovat špičku tatínkovy boty . . . Tam do prohlubně pod stráňkou ukryl se Teuš, schouliv se do ní tichounce, když zatušil, že už svíce dohořívá. Bál se zarmoutit svou rodinu a bál se, že by ho jinak mohli odsud daleko odnesti . . .

Truda mu teprve teď porozuměla. Všechna ta hrůza a všechen ten strach osamělosti, jež ji tu poslední čas obklopovaly, ustoupily utěšlivému vědomí, že Teuš tu s nimi zůstal. Dobrala se statečně do údolí, koupila hnědou rakev a uprosila faráře, že k vůli ní i toužebnému přání nebožtíkovu podnikl cestu nahoru, aby Teušovi vykropil za křížem domácí rov.

Dokud ho nezavěje vysoká pokryvka sněhu, chodí tam Truda každého večera jako na rozmluvu. Zde její ustaraná tvář hladí se pevnou důvěrou, že Teuš ví o všem, co se kolem děje. Vypravuje mu v duchu, co se pracovalo toho dne, kde je co k stesku, a jak děti utěšeně rostou. Vidí a poslouchají spolu šumění vodopádu, ptačí sousedství, Svatojanské mušky i žabky z úžlabiny — všecko to k nim patří a nic je neopouští. Truda děkuje Pánubohu, že jí popřál takového manžela, a nežaluje v trpkosti, že jí ho zase vzal. Prosté, sirobné její srdce poznalo ve shodě jich obapolného štěstí božskou jiskru pravé lásky, rozestírající se do věčnosti, a ve svém odděleném světě nepřišlo o žádnou víru.

Teprve když se noc snáší do schovaného toho koutku, který nemá otázek, závisti a tužeb lidské společnosti, přeje Truda svému Teušovi buď u jeho rovu, nebo když je nepřístupný, s prahu stavení oddaně: „Lahku noč!“

Písecký primátor.

Od

Adolfa Heyduka.

Běs války zuřil po Čechách
a nebe ohni rudlo,
kam Maxmilián z Bavor vtáh,
vše zúpělo a chudlo.

Již Prachatice vyloupil
a Vodňany vzal hravě,
a sotva s plenem hotov byl,
spěl k Písku na Otavě.

Hned osul vrchy ven a ven
a kázal střílet z kusů:
„To závdavkem ti dávám jen,
ty pronárode Husů!

Až přijdem k městu, uvidíš,
jak Bavorák to sbírá!“
A k Písku posunul se blíž
a ze dvou stran ho svírá.

Leč nežli k branám přijít moh,
dal primas zvonit s věží,
a rázem v muže rostl hoch
a z kmeta jun byl svěží.

„Nuž chutě, všichni chutě sem,“
děl primas, „ale v zbroji!“
A v městě jako před městem
vše na útok se strojí.

Nač kuklice, nač šorc? To tret;
žák ruče sáhnul k luku,
jun půlhák, šarsoun muž, a kmet
vzal aspoň končíř v ruku.

A počal útok; svár a boj
již na všech stranách řádí,
až k branám nepřátel vnik roj,
leč zlícen nazpět pádí.

Dalť primátor, vždy ostražit,
v čas z kuší, děl a praků
smrt v nepřátelský metat lid,
leč ne v lid — v mračno draků.

A bděl a velel na valech:
„Jen opatrně, bratři,
nás třetina je Němců těch,
tož buďme každý za tři!

V mé ruce bílá korouhev
buď sborů našich stráží;
rád za svobodu dává krev,
kdo svobody si váží!

Kam korouhvicí zamávám,
v ty shlukněte se strany,
lest vůdce nájezdníka znám
i jeho Bavorany.

Víc úskoku v nich nastokrát
než statečného vzdoru,
tož až v ně nejvíc budem prát,
mějte se na pozoru!“

Až k branám Maxmilián leh,
a mučí lid a svírá:
„Již vzdejte se, sic ve třech dnech
vše zhyne, co se vzpírá!“

Leč primas Švantle v odvět dal:
„Ej, marně čekáš, věru!“
Tu Maxmilián zlícen vstal
a vzkřikl: „Tak vás speru!“

A střílet kázal z kusů všech,
jen v noci ustal málo;
leč hle, co porval v městských zdech,
vše ráno zase stálo.

Když v stanech hýřil Bavoran,
byl měšťan v pilném díle,
a znova směle u všech bran
bil do noční se chvíle.

Kam Švantle korouhvicí máv,
tam druzi v ráz se nesli
a tloukli do prsou a hlav,
až lezci s hradeb klesli.

Tak Švantle vítězí co den,
nech střely prší z důli,
ač do žeber je postřelen,
a praporní žerď v půli.

Vždyť zdrávy hlava jsou a páž,
tož bedliv druhům kývá
i tím — kde mít chce hradeb stráž —
co z korouhve mu zbývá.

I rozlítil se Bavoran:
„Ten chlap je zrovna z kovu,
tož na město mu ze tří stran
dnes poženeme znovu!“

A do bran smělým útokem
hned Bavoři se drali,
leč s meči v ruce v úžas všem
i chlapci do nich prali.

Boj v městě byl i na hradbách,
a s druhem druh je v práci . . .
„Zle!“ Švantle vzkřík a k srdci sáh —
a do valů se kácí.

Byl trojí ranou sestřelen
i s korouhvicí v rukou;
vrah do bran táhne — hrozný den —
šturm bubeníci tlukou.

Vše vražděno, co Bavor stíh,
až vlas se hrůzou ježí;
pln krve primas od ran zlých
blíž Branky mrtev leží.

K svým ňadrům tiskne korouhev,
jak třásl by se o ni,
a vřelá, purpurová krev
na její kment se roní.

A vítěz do města se dral
a děl: „Vše hlavu složí!“
A bubeníku rozkaz dal:
„Jdi k sloupu Matky Boží.

A bubnuj statně zas a zas,
a celý den a ruče;
to značí k vybíjení čas! . .“
A spitý tambor tluče.

Hned žoldák do lupu se dal
a dávil vše, i děti,
a jako kanec hodoval,
když v klasné vniká setí.

Křik vražděných a dětí kvil
až za město se šíří,
v tom Bukvoj s jízdou přikvapil,
tvář se mu děsem pýří.

Hle, na sta mrtvol — hrozná seč —
je nakupeno v městě,
a padlým nechce ani meč
jít z uzavřené pěstě.

„Dost," velí Bukvoj, „chlape, dost!"
a kordem k soše mává,
leč vraždy nenasytný host
dál tlouci neustává.

A tluče, hojnýť kyne plen,
a nedbá v děsné ráži,
až Bukvoj hněvem rozpálen
kord do prsou mu vráží.

„Tak ctí pan hrabě rozkaz můj?"
děl Bavoráků vůdce,
„to malý trest jen za vši zbůj
na císařovy škůdce!

Kdo kázal vám to?" — „Lidskost!" — „Aj,
mým soudruhem jste přeci,
či zbůjcům na pomoc v ten kraj
jste v sporné přišel věci?"

„Jsem vojákem, leč srdcem jat,
a nechci dělat kata,
ten lid šel mužně bojovat
za otcův práva svatá!"

„Militia, malitia!
to, pane hrabě, znáte,
jste vůdcem, vojvodou však já,
co chci, to vykonáte.

Dnes buďsi! Do šachet tu směs,
leč to vám musím říci,
že pro Švantle chci ještě dnes
mít sbitou šibenici!"

„Jeť mrtev statečný ten brach,
hle, tváře klidné rysy!" —
„Co mrtev! Druhým na postrach
i po smrti ať visí!"

„Ne, pane! Primas rekem byl
a pad; buď konec muce!“
A do rakve jej položil
i s korouhvicí v ruce.

A k lidu mluvil: „Hleďte přec!
Střel plno, jen ne v pleci . . .
Čest vzdejte! Pro svatou tak věc
a pro vlast mrou jen reci!

Jsme smířeni, leč z ran jich čel
duch nových bojů vstává;
lid zabit může nepřítel,
leč nikdy jeho práva!

Nuž s kordu mého blýsknutím
svých pušek výstřel slučte
a jako Švantle s lidem svým
též žít i mřít se učte!“

Papež Lev XIII.

Píše

Adolf Srb. [1])

Frustrata impiorum spe
Pontificum summorum series non intermittitur.
Occidit — inclamant — solio dejectus, in ipso
Carcere, in aerumnis occidit, ecce, Leo!
Spes insana: Leo alter adest, qui sacra volentes
Jura dat in populos, imperiumque tenet.

Lev XIII.

„Svatá stolice vykazuje snad neoblomnější zápasníky, neúprosnější zákonodárce, zářnější apoštoly, ale nebude míti duši, která by byla osvícenější láskou ku pravdě, ducha, jenž by byl více proniknut láskou k Bohu a k náboženství, láskou k lidem více očištěn. A poněvadž Lev XIII. vším tím jest, zůstane v mých očích jasností, pravdou a láskou.“ Tato slova napsal známý publicista Blowitz do knihy, kterou před krátkým časem vydal francouzský spisovatel Boyer d'Agen

[1]) Prameny: Rafael de Cesare (Simmaco), „Le conclave de Léon XIII“ (Rome, 1887). — Ruggero Bonghi, „Pio IX e il papa futuro“ (Roma, 1877). — Boyer d'Agen, „Léon XIII devant ses contemporains“ (Paris, 1892). — Dr. B. O'Reilly, „Leo XIII“ (Rome, 1888). — Sigmund Münz, „Leo XIII.“ (Nord u. Süd XXXIX.). — Charles Benoist, „Le pape“ (Temps 1892). — „Leonis XIII pontificis maximi inscriptiones et carmina (Ratisbonae, 1887). — „Acta Leonis papae“ (Paříž, 1887). — „Die Macht der römischen Päpste über Fürsten, Länder u. Individuen.“ Von Dr. J. Schulte (Prag, 1871).

a která obsahuje úsudky vynikajících vrstevníků o nynějším papeži. Státníci, biskupové, učenci, básníci a žurnalisté různých národů a různých vyznání náboženských, pravověrní katolíci, protestanti, mužové beze vší víry, obhajovatelé světské moci papežské i její odpůrci, všichni zajedno jsou v úsudku, že Lev XIII. jest jedním z největších papežů, že jest papežem míru a smíru. Lev XIII. jest velkým státníkem a diplomatem, znamenitým učencem, mistrným básníkem, a pravdivá jsou slova, jež napsal Canovas del Castillo: „Kdy by některý dobrý katolík chtěl si představiti papeže, jenž vyhovoval by všem jeho přáním a jenž by byl s to splniti povinnosti, které mu ukládá nejobtížnější doba, nenalezl by se pro tohoto katolíka lepší kandidát, než ten, jehož Prozřetelnost ve vznešené osobě Lva XIII. dala za nynější hlavu církvi."

I.

Dne 7. února 1878 večer zesnul v Pánu papež Pius IX. Ráno po smrti jeho se ve velké síni konsistoriální sestoupila kongregace kardinálů, aby uradila se o krocích, které svaté kollegium nyní podniknouti má. V čele sv. kollegia stál kamerlengo (nejvyšší komoří) zesnulého Pia IX., kardinál *Jáchym Pecci.* Svaté kollegium čítalo tehdy 63 kardinály, z nichž po úmrtí papežovu v Římě 37 přítomno bylo. Prvním předmětem porady byla otázka: kde příští konklave konati se má. Dle konstituce papežem Řehořem X. na koncilu Lyonském (1242) vydané mají v Římě přítomní kardinálové čekati deset dní na ostatní členy kollegia a pak vstoupiti v konklave.

Pius IX. vydal tři bully [1]) o volbě papeže, a sice: 1. „In hac sublimi" dne 23. srpna 1871, 2. „Licet per apostolicas" dne 8. září 1874 a 3. „Consulturi ne post" ze dne 10. října 1877; dále v řeči vlaské pravidla o volbě ze dne 10. ledna 1878. Dr. Schulte [2]) uznává, že o pravosti těchto výnosů pochybovati nelze. Pohnutkou k první bulle uvádí Pius, že „po svatokrádežném obsazení Říma a celého papežského území jest se obávati, že by po jeho (Piově) úmrtí velké bouře shromáždění volební přerušiti aneb volbu stížiti neb její rychlé vykonání překaziti mohly." V druhé praví, že „odhodlal se po úradě s několika kardinály ještě pečlivěji překonati obtíže, které z porušených poměrů ještě četněji vyplývají." Třetí bulla má úkol doplňovati a vysvětlovati, poněvadž „poměry církve co den stávají se zmatenějšími (perplexior) a ona stále novými osidly ohrožována jest."

Z konečných ustanovení vyjímáme:

1. Pravidla platí pro volbu prvního a druhého nástupce Pia IX., nebylali jinak Piem aneb nástupcem jeho odvolána.

2. Volební právo přísluší výhradně kardinálům. Kardinálové sproštěni jsou přísahy, již složili ohledně doby, místa, klausury a jiných více méně důležitých obřadů.

[1]) Archiv für katholisches Kirchenrecht v. Vering, svazek 65. a Staatsarchiv.
[2]) Preussische Jahrbücher 1891.

3. Kardinálové mohou volbu přes devátý den po úmrtí papežově prodloužiti. Zemřeli papež v Římě, mají kardinálové ihned uvažovati, zda volba vykonati se má v městě, neb za hranicemi Italie. Rozhoduje se většinou hlasů. Obnášíli počet přítomných kardinálů o jednoho více než polovici žijících kardinálů, může volba papeže již v této první schůzi vykonána býti. Pius přeje si naléhavě vykonání volby za hranicemi Italie. Kdy by se volba konala v Římě aneb v některém jiném městě Italie a buď proti místu volby aneb proti některému účastníku konklave ať soukromou či veřejnou osobou něco podniknuto bylo, má shromáždění ihned se rozejíti a na jiné bezpečné místo za hranicemi Italie se přeložiti, byť i odevzdávání lístků volebních již bylo počalo. Kdy by papež mimo Italii zemřel, může volba kdekoli na celém světě vykonána býti, v konklave, bez něho, před uplynutím desíti dnů, aniž by se na nepřítomné čekalo, když určitý počet (jeden přes polovici) přítomen jest.

4. V prvním shromáždění přečteny buďtež tyto tři bully. Spůsob volby se nemění, vykoná se tudíž dvoutřetinovou většinou přítomných, uzavřenými hlasovacími lístky, skrutiniem neb akcessem přítomných kardinálů, aneb následkem kompromisu neb quasi-inspirace.

5. Kardinálové nesmějí po dobu sedisvakance zaváděti nižádné novoty; v platnosti zůstává ustanovení, že moc a jurisdikce papežova nepřechází na sbor kardinálů, že sbor nikterak nemůže o právech apoštolské stolice a římské církve rozhodovati, že právo toto jen opatrovati a chrániti má, ale nikterak je obmezovati nesmí.

Nová v těchto bullách jsou ustanovení týkající se doby, místa a spůsobu volby. Důležito jest dále, že o účastenství států (Rakouska, Francie a Španělska), jimž dříve příslušelo právo tak zvané exklusivy (t. j. právo, že před volbou vysloviti se mohly, že s volbou toho či onoho kardinála papežem nesouhlasí), nadále řeči býti nemůže. To vysvítá z ustanovení ohledně času volby.

V první kongregaci nedocíleno souhlasu, teprve v druhé dne 9. února konané vyslovila se většina, aby konklave konalo se v Římě, a to ve Vatikáně, jelikož Quirinál jest sídlem královským. Ve Vatikáně nekonalo se v tomto století žádné konklave; Lev XII., Pius VIII., Řehoř XVI. i Pius IX. byli zvoleni v Quirinále. Před Vatikánem mívali kardinálové obavy, neboť kdykoli se tam volba konala, vždy schvátila smrt některého z voličů. [1])

Kardinál Pecci jal se mocí úřadu svého říditi přípravy. Ustanoveno, že dne 18. února má čtena býti mše svatá za příčinou otevření konklave a o páté hodině odpolední že konati se budou ceremonie vstupování. Mezi tím dala vláda italská na dotaz cizích velmocí odpověď, že na základě garančního zákona zaručuje svobodu konklave. Tři dni před zahájením konklave přijalo kollegium v slavnostním shromáždění v síni konsistoriální velevyslance a vyslance katolických mocí, kteří vyslovovali soustrast nad úmrtím Pia IX. Kollegium kardinálů

[1]) V konklave, v kterém zvolen byl papežem Urban VIII. (r. 1623), zemřelo pět kardinálů, z nichž čtyři nedosáhli ještě šedesátého roku svého.

jest po smrti papežově představitelem papežské suverenity, a přijímání zástupců mocí jest vykonáváním práva suverenního. Svaté kollegium užilo tohoto práva svého také dne 19. února, rozeslavši oběžník diplomatickým zástupcům u sv. stolice pověřeným, v kterém mimo oznámení, že konklave v Římě konati se bude, zároveň obsažena byla obnova protestu, jejž papež Pius IX. dne 17. ledna byl vydal. V této od kardinálů Amata, Schwarzenberga a Cateriniho, pak od tajemníka sv. kollegia Lasagniho podepsané listině se mimo jiné praví: „Všemu světu známo jest, že přísahy, které každý člen svatého kollegia při povýšení svém na hodnost kardinálskou složil, ukládají mu svatou povinnost, nároky, práva a neméně světskou moc církve chrániti a hájiti stůj co stůj, a to i krví svou (usque ad effusionem sanguinis). Přísahy tyto nabyly dnes nového slavného potvrzení, neboť kardinálové k generální kongregaci shromáždění je před Bohem jednomyslně obnovili. Zároveň pak vyslovili souhlas svůj se všemi výhradami a protesty zesnulého suveréna, které pronesl jak proti odnětí církevního státu, tak proti zákonům a výnosům, jimiž práva církve a sv. stolice byla pomíjena... I jsou kardinálové odhodláni kráčeti dále po cestě, kterou jim naznačil zesnulý papež, nechť jim z toho průběhem události vzejdou útrapy jakékoli."

Dne 18. února o páté hodině odpolední vstoupili kardinálové do konklave.[1]) Dne 19. časně z rána počaly přípravy k aktu volebnímu modlitbami a rozjímáním. Všech kardinálů bylo 60. K deváté hodině ranní zaznělo volání: „In capellam, domini!" a kardinálové ubírali se do kaple Sixtinské; jedině kardinál Amat, jsa churav, zůstal v celle své. Udeřením desáté hodiny přistoupil kardinál děkan k oltáři a četl tichou mši k Duchu svatému. Pak krátce oslovil shromáždění, a volba počala. Nejprve tři kardinálové zvoleni za skrutátory. Odevzdávaje svůj lístek proslouví každý z kardinálů tuto formuli: „Testor Christum dominum, qui me judicaturus est, me eligere quem secundum Deum judico elegi debere et quod idem in accessu praestabo." Lístek vloží se na zlatý, obrazem sv. Ducha vyzdobený talíř, první skrutátor odevzdá jej druhému, tento třetímu, který jej vloží do kalicha. Když veškery lístky odevzdány jsou — k nemocným odeberou se skrutátoři do jich cell — přistoupí skrutátoři k oltáři, jeden z nich přikryje kalich patenou a zatřese jím, druhý čítá hlasovací lístky a klade je do druhého kalicha. Tento kalich postaví se pak na stůl před trůny kardinálů stojící, purpurem pokrytý. Senior skrutátorů vybírá lístky, přečte hlasitě jmeno voleného, podá lístek druhému skrutátoru, který jej opět nahlas

[1]) V konklave byli kardinálové: Amat, Di Pietro, Sacconi, Guidi, Bilio, Morichini, Schwarzenberg, Asquini, Pecci, Caraffo di Fretto, Donnet, Antonucci, Panebianco, di Luca, Pitra, de Bonnechose, Hohenlohe, Buonaparte, Ferrieri, Berardi, Moreno, Monaco la Valetta, Moraes Cardoso, Régnier, Chigi, Franchi, Guibert, Oreglia, Simor, Martinelli, Antici Mattei, Gianelli, Ledochowski, Manning, Deschamps, Simeoni, Bartolini, D'Avanzo, Franzelin, Benavides, Apuzzo, Garcia Gill, Howard, Para y Rico, Caverot, de Canossa, Serafini, Mihalovič, Kutschker, Parocchi, Moretti, Caterini, Mertel, Consolini, Borromeo, Randi, Pacca, Nina, Clearetti, Falloux de Coudray, Pellegrini. Z těchto byli ještě Řehořem XVI. jmenováni: Amat, Schwarzenberg, Asquini, Caraffo.

přečte a třetímu jej podá, který učiní tolikéž, tak že každé jmeno třikráte hlasitě se oznámí.

Od jedenácté hodiny čekaly velké davy lidu na náměstí sv. Petra, aby spatřily tak zvanou „sfumatu.“ Jakmile totiž volba jest skončena a dvoutřetinové většiny se nedocílí, spálí se v kamnech v levém koutě Sixtiny stojících hlasovací lístky zároveň s navlhlým senem. Z kaple nad střechu vedoucí štíhlý komín oznámí pak temným kouřem bezvýslednost volby. Pakli volba měla výsledek, spálí se lístky bez přímésku sena a nad střechou Sixtiny objeví se bílý kouř místo temného.

Skrutinium počalo po jedenácté a skončeno o dvanácté hodině polední. Bylo bez výsledku, poněvadž jeden z kardinálů odevzdal proti předpisu lístek otevřený. Při volbě první obdrželi hlasů Pecci 19, Bilio 6, De Luca 5, Franchi 5, Panebianco 4, Monaco 4, Simeoni 4, Ferrieri 3, Martinelli 2, Moretti 2, Guidi, Ledochowski, Canossa, Caterini a Nina po jednom.

Kardinálové vrátili se do svých cell. Po třetí hodině ozvalo se opět volání „In capellam, domini!“ Přistoupilo se k druhému hlasování, při kterémž obdrželi hlasů Pecci 29, Bilio 7, Penebianco a Monaco po 4, Franchi, Martinelli a Simeoni po 2, Guidi, Ferrieri, Ledochowski, Manning, Canossa, Parocchi, Moretti, Caterini a Mertel po jednom. Kardinál Donnet, který měl vedle Pecciho svůj trůn, napsal po návratu do své celly: „Pozoroval jsem, že kardinál Pecci, čím častěji jmeno jeho se opakovalo a čím více vše na něho co nástupce Pia IX. poukazovalo, nemohl potlačiti své rozčilení. Veliké slzy kanuly mu po líci, ruka jeho třásla se tak, že péro, které držela, z ní vypadlo. Zvedl jsem je a podal jsem mu je řka: ‚Zmužilost! Nejedná se o vaši osobu, jedná se o církev a budoucnost světa!‘ On neodvětil ani slova a obrátil své zraky k nebesům.“ Když kardinál Hohenlohe napsal velikým písmem na lístek svůj jmeno Pecciho, řekl tento: „Eminence, chcete zvoliti papežem muže, jehož dnové jsou sečteny. Nevolte mne, byl bych druhým Hadrianem V.“ [1])

Téhož večera po klekání konklavista jistého kardinála veliký vliv majícího, učinil návštěvu kardinálu Ferrierimu v celle jeho. Ferrieri, který již se nalézal na loži, přijal jej slovy: „Chtějí míti Pecciho papežem!“

„Bůh tomu chce, Eminence; nebudeli volen Pecci, kdo má býti papežem?“

„Beatus monoculus in regno coecorum!“

„Pecci jest dobrým administrátorem, což ovšem neznamená býti velikým diplomatem; ostatně býval vítán jako nuncius a po Riariovi byl největším biskupem Italie.“

„Jest tomu již padesát roků, co znám Pecciho, z doby, kdy jsme spolu mívali rozhovory v theologické akademii; on býval velmi hrd, a takový jest dosud.“

„On však má ušlechtilé spůsoby, a Vaše Eminence mohla pozorovati, jak výtečně řídí konklave. On nebaží po hodnosti papežské.

---

[1]) Hadrian V. zvolen papežem 10. července 1276, zemřel již téhož roku 18. srpna.

Němci jsou pro něho a zítra bude míti také Španěly na své straně, poněvadž Franchi pro něho agituje; Howard, který hlasoval pro Simeoniho, bude jej zítra voliti; Bilio vyslovil se k Bartolinimu, že by volby nepřijal, poněvadž nemá se za dosti silného; Monaco a Bardi dají i zítra své hlasy Martinellimu. Vaše Eminence, musíme se rozhodnouti, Bůh chce Pecciho."

„Myslím též, že Bůh sám volí papeže a nikoli lidé. Já jsem hlasoval včera proti němu, zítra budu hlasovati pro něho. Nesmíme vzdorovati vůli boží."

O kandidatuře Pecciho rozpředl se již hned po pohřebních slavnostech Pia IX. rozhovor mezi kardinály Biliem a Bartolinim. Bilio pravil: „Eminence, nemohu přijmouti papežství; jsem sláb, vynasnažte se, aby břímě to nebylo složeno na bedra má. Nynější doba je stejná jako za Pia VI. Po smrti jeho obraceli kardinálové v Benátkách shromáždění zraky své k velikým mužům svatého kollegia, jako byli Bellorini, Spina a Mattei, a nepomýšleli na Chiaramontiho, který nicméně se stal papežem. Chiaramonti byl světec, a ačkoli byl málo znám a říkalo se o něm, že je sláb na duchu a že jako biskup Imolský osvědčil málo energie, přece byl zvolen. Bůh chtěl světce, a sv. kollegium jej zvolilo."

Bartolini nevěděl, kam Bilio míří, i tázal se: „Nuže, co máme činiti?"

„Musíme voliti Martinelliho," zněla odpověď, „jest to svatý muž. Bůh nám bude žehnati za volbu tu. Martinelli rovněž jako Pius VII. není velký duch, ale je zbožný a laskavý."

Bartolini všecek překvapen zvolal: „Máme snad zvoliti druhého Celestina V.? Jeli Martinelli svatý, ať se za nás modlí, avšak vláda církve v nynějších dobách vyžaduje silné a energické ruky. A pak, vy přirovnáváte Chiaramontiho k Martinellimu, onen však nebyl tak slabého ducha, jak jste tvrdil, neboť v Tivoli i v Imole osvědčil se v těžkých chvílích jako pravý Karel Boromejský, jako svatý Ambrož. Tohoto muže nemáte porovnávati s nespůsobilým Martinellim. Nečiňte již podobných návrhů, všichni by se vám vysmáli."

„Jeli tomu tak," řekl Bilio, „nebudu o něm již mluviti."

„A já," doložil Bartolini, „nebudu pomýšleti, byste se stal papežem vy, a zradím každému volbu vaši." S tím se kardinálové rozešli.

U večer před rozhodnou volbou navštívil jistý konklavista Pecciho v jeho úřadovně. Pecci byl smuten a rozčilen. Konklavista tázal se ho po příčině toho.

„Což nevíte, co ode mne chtějí?"

„Vím vše. Lodička sv. Petra potřebuje zkušeného a zručného kormidelníka, a nikdo není spůsobilejší ji říditi."

„Jsem však u věku pokročilém, mám málo sil a nemohu přijmouti takové břímě, podlehl bych v několika dnech. Není to tiara, co mi nabízejí, nýbrž smrt!"

„Bůh však chce, byste byl papežem; chraňte se zamítnouti."

„Toto břímě jest však nesmírné, a poměry církve jsou přespříliš trudné. Kalich jest hořký, i nemám zmužilosti z něho píti: jsem odhodlán zamítnouti."

Konklavista, jemuž připadla úloha Pecciho přesvědčiti, doléhal nanovo: „Zamítnouti nejvyšší hodnost není vždy důkazem pokory, nýbrž často spíše důkazem hrdosti. Konklave mohlo by se protáhnouti do nekonečna, musíte poslechnouti.“

„Dnové moji jsou však již na sklonku.“

„Snad, ale Bůh dává sílu slabým.“

Pecci konečně se utišil, a konklavista spokojen výsledkem svého poslání, ho opustil.

Nadešel den 20. února. Když kardinálové kráčeli do Sixtiny, spatřil Ferrieri konklavistu, který jej byl včera navštívil. Řekl mu: „Tentokráte volba Pecciho non est electio, sed divina inspiratio, a já jsem pevně odhodlán pro něho hlasovati.“

Než počalo skrutinium, radili se kardinálové o spůsobu, jak prohlásiti volbu. Někteří vyslovili se proti tomu, aby volba prohlášena byla veřejně před lidem, a žádali, aby se to stalo v nádvoří sv. Damaška, jiní přimlouvali se za staré obyčeje; třetí náhled, budeli málo lidu na náměstí, že se volba prohlásí s galerie Vatikánské, zvítězil.

Kardinálové Oreglio, Gianelli, Chigi, Randi, Sacconi, Monaco, Amat a Franzelin agitovali proti volbě Pecciho. Pronášeli o něm rozličné výtky, mezi jiným, že má důvěrné styky s Quirinálem, že dovolil, aby v kostele sv. Dominika v Perugii sloužena byla zádušní mše za Cavoura, že roku 1848 hostil v biskupském svém paláci Giobertiho, příliš svobodomyslného theologa. „E italiano, italianissimo!“ říkali.

O jedenácté hodině počalo skrutinium, při němž obdržel Bilio 5 hlasů, Schwarzenberg 1, *Pecci 44*, Panebianco 3, Ferrieri 1, Monaco 2, Martinelli 2, Simeoni 2, Canossa 1.

Jakmile oznámen výsledek volby, obklopili kardinálové nového papeže a jásali: „Vivat! Vivat!“ Kardinál Di Pietro přistoupil k zvolenému a tázal se ho, zda volbu přijímá. Chvějícím se hlasem odvětil Pecci: „Jelikož Bůh chce, abych byl papežem, neodporuji.“

„A jaké jmeno přijímáš?“ tázal se Di Pietro dále.

„Jmeno Lva XIII., z úcty a obdivu ke Lvu XII.,“ zněla odpověď.

Kardinál Borromeo spálil hlasovací lístky, a bílý kouř vycházející z komína nad Sixtinou oznamoval lidu, že volba šťastně skončena.

Nový papež provázen od kardinálů Mertela a Consoliniho odebral se do sakristie, kde odložil roucho kardinálské a oblekl papežské. Pak uveden zpět do kaple, kde usedl před oltářem na přenosný papežský trůn (sedia gestatoria) a přijímal první hold kardinálů. Pak zpíváno Te Deum, a papež udělil svatému kollegiu požehnání. Papež jmenoval kardinála Schwarzenberga kamerlengem, a ten nasadil mu na prst rybářský prsten.

Po jedné hodině ohlašoval kardinál Caterini shromážděnému lidu: „Habemus papam.“ Ve 4 hod. 15 min. otevřeno konklave. Lev XIII. vykročil z celly své uprostřed kardinálů Oreglia a Bartoliniho. V královské síni očekávali ho duchovní a světští konklavisté na kolenou a prosili, by jim požehnal. Papež učinil to za zpěvu „Ecce sacerdos magnus!“ Průvod odebral se pak do basiliky Vatikánské, kde papež udělil lidu požehnání.

U večer téhož dne oznámil Lev XIII. panovníkům — vyjímaje italského — své zvolení. Tajemník Lassagni učinil sdělení sboru diplomatickému a zástupcům sv. stolice v cizině.

Dne 21. února o půl jedenácté konala se v Sixtině třetí adorace, a papež udělil požehnání každému kardinálu zvlášť. Pak dával soukromé audience zástupcům Francie, Rakouska, Španělska a Portugalska a hodnostářům papežského dvora.

Dne 2. března konáno slavné korunování, a sice v kapli Sixtinské za přítomnosti zvaných hostí. Papež nedal se korunovati u sv. Petra, jak bývalo obyčejem, a tím osvědčil, že jako předchůdce jeho chce zůstati „zajatcem Vatikánským."

Říkávalo se, kdo vkročí jako papež do konklave, že z něho vyjde jako kardinál. U Pecciho se to nepotvrdilo, on u veřejném mínění již dávno platil za nástupce Pia IX. Již roku 1874 opat kláštera benediktinského na Monte-Cassině, Pappalattere, když se ho ministr Visconti-Venosta tázal, kdo as bude nástupcem Pia IX., vyslovil se zcela určitě, že jím nebude nikdo jiný než Pecci, kterýž tehdy byl biskupem v Perugii. A r. 1878 Ruggero Bonghi ve své knize „Pio IX. et il papa futuro" napsal, že papežem se nejspíše stane Jáchym Pecci, o kterémž se vyslovil, že má veškery vlastnosti, jichž u kardinála požaduje sv. Bernard. A Rafael de Cesare (Simmaco) v letech 1874 a 1875 pronesl stejný úsudek. V americkém časopise „North American Review" uveřejnil nedávno Amadi stať, v níž vypravuje, že před dobou sjednocení italského řekl biskup Pecci Crispimu, tehdy prostému členovi parlamentu: „Vy jste muž velice schopný a máte velkou karrieru před sebou. Není daleko den, kdy stanete se ministrem, snad i presidentem ministerstva." — „Přijímám tuto odpověď," odtušil Crispi, „ale buduli já předsedou ministerstva, budete vy papežem."

Obě předpovědi se v brzku vyplnily.

II.

Carpineto Romano, město na skalinách Lepinského pohoří, nedaleko města, kde druhdy stávalo město Volsků Cuentra, od Římanů pobořené, jest rodištěm Jáchyma Pecciho. Tam uzřel světlo světa dne 2. března 1810. Rod Pecciů pocházel ze staré šlechty Sienské; vypověděn byv následkem válek občanských usadil se počátkem XVI. století v státě papežském, v dřívějším sídle rodiny Aldobrandinů. Hrabě Dominik Ludvík Pecci, otec Jáchymův, býval dříve důstojníkem ve vojsku Napoleona I. Oženil se s hraběnkou Annou Prosperiovou, která mu přinesla věnem značné jmění, a měl s ní šest dítek. Čtvrtý syn hraběcích manželů dostal při křtu jmena Jáchym Vincenc Rafael Ludvík. Duší této rodiny, slynoucí ctnostmi křesťanskými, byla hraběnka Anna, která záhy dítkám svým vštěpovala zbožnost. Něžnou péčí její i laskavého otce vyrůstal Jáchym a dospěv osmého roku svého odebral se s bratrem Josefem do Viterba, kde svěřen kollegiu jesuitskému. Vděčně vzpomínal si Jáchym Pecci školy té, o níž později pěl:

Altrix te puerum Vetulonia suscipit ulnis
atque in Loyolaea excolit aede pium.

Záhy obrátil na se pozornost učitelů nadáním svým i pílí neobyčejnou. Dokonal sotva dvanáctý rok věku svého, když v kolleji slavně vítali provinciála řádu, Vincence Pavaniho. Malý Pecci složil na počest jeho latinský epigram, který podal důkaz o kromobyčejných básnických vlohách jeho. Krutá rána osudu stihla jej dne 5. srpna 1824, kdy mu zemřela dobrá, drahá máti. Ztrativ rodičku svou hledal znovu úlevy v studiích, v nichž tak vynikal, že s nejvyšším vyznamenáním opustil školu Viterbskou. Ve čtrnáctém roce přijat byl do světoznámého Collegio Romano, jehož řízení papež Lev XII., který nedávno na stolec sv. Petra byl dosazen, znova jesuitům svěřil. Zde odbyl Jáchym Pecci vyšší studia gymnasiální, kteréž ve vychovacím systému jesuitů humanitou a rhetorikou se zovou. Po ukončení rhetoriky měl k shromážděným studujícím slavnostní řeč latinskou. Zvoliv si předmětem porovnání mezi křesťanským a pohanským Římem, oslavoval nekrvavý, mravní triumf papežské stolice v osobě Pia VII. nad sveřepou mocí vojenské despocie Napoleonovy. Řeč jeho působila úchvatně. Nemenšího úspěchu dosáhl při závodech o cenu v latinském básnění. Kdož o cenu tuto se ucházeli, museli v šesti hodinách beze všech pomůcek napsati jistý počet hexametrů o předmětu, který jim udán byl. Předmětem závodění tohoto byly hody Belissarovy v Babyloně. Pecci napsal 120 veršů tak dokonalé formy, že mu jednohlasně cena přisouzena. Koncem školního roku 1828 obdržel první cenu ve fysice a chemii a první akcessit v mathematice, což tím více na váhu padá, že na Římské kolleji byli tehdy mužové evropské pověsti, jako Jan Piancini a Ondřej Carafa. Rovněž vynikal ve filosofii, tak že ke konci tříletého kursu byl určen, aby proti všem odpůrcům a před nejširší veřejností hájil these, tak vybrané, že dotýkaly se hlavních předmětů tříletého, celý obor filosofie obsahujícího studia. Jeden ze spolužáků jeho v únoru 1878 po jeho zvolení za papeže napsal: „Mohu svědectvím doložiti, že když ještě ve Viterbě dlel, vzbuzoval všeobecný náš obdiv nejen rychlou chápavostí svou, nýbrž v míře ještě větší nadobyčejnou čistotou svého života. Po čas studií humanitních byli jsme soky, a kdykoli jsem jej v oné době spatřil, činil na mne vždy dojem, jako by vše na něm bylo pouze životem duševním. Po celou dobu studií v Římě nevyhledával nikdy společných schůzek, zábav nebo her. Jeho světem byl stolek jeho, při němž studoval, jeho zájem studium věd. Od svého dvanáctého a třináctého roku psal po latinsku prosu i verše s lehkostí a eleganci, které vzbuzovaly obdiv.“

Roku 1830 immatrikulován jako studující theologie na universitě Gregorianské, r. 1832 stal se doktorem theologie a rozhodnuv se pro postavení ve zvláštních službách svaté stolice vstoupil do kolleje pro kněze rodu šlechtického, která za vlády papežské byla semeništěm pro diplomaty a vyšší správní úředníky. Zde oddal se studiu občanského a církevního práva a po druhé dosáhl hodnosti doktorské. Neobyčejné úspěchy v studiích, zbožnost a pokora jeho zjednaly mu přízeň kardinála Paccy, k jehož přímluvě ho papež Řehoř XVI. r. 1837 svým domácím prelátem jmenoval. Pecci byl nyní 27 roků stár, v kterémž věku přijímalo se vyšší svěcení. Dne 16. března stal se referendářem soudním, což bylo důkazem, že papež jej vyhlídl pro vyšší karrieru

úřadnickou. Dne 13. listopadu obdržel z rukou kardinála Odescaldiho vysvěcení na podjáhna a jáhna, ke konci roku 1837 byl vysvěcen na kněze a sloužil o svátcích vánočních první mši svatou.

Osvědčiv se v službě správní a zalíbiv se státnímu sekretáři kardinálu Lambruschinimu, byl počátkem roku 1838 jmenován delegátem čili guvernérem provincie Beneventu. Ačkoli provincie tato byla nejmenší v papežském státě, vyžadovala přece správa její silné ruky, jelikož tam řádili briganti. Novému delegátu podařilo se v brzku sprostiti Benevent tohoto zla. Pecci získal si však ještě v jiných směrech nemalé zásluhy, a sice zlepšením silnic, upravením daní, zvelebením průmyslu a obchodu, zejmena však zjednáním dobrých poměrů mezi kurií a králem neapolským. Spiklenci a političtí provinilci hledávali totiž útočiště v Beneventu. Delegát Pecci donutil uprchlíky, aby jinam se obraceli než na území papežské. Tím odstraněna byla celá řada sporů mezi oběma vládami, k čemuž přispěl též tehdejší nuncius v Neapoli, di Pietro, týž, který čtyřicet let později kardinálu Peccimu na hlavu posadil papežskou korunu. Král neapolský Ferdinand II. vyslovil delegátu své zvláštní uznání.

Po tříletém působení v Beneventě ustanoven za delegáta v Spoletě, nežli však do Spoleta se odebral, jmenován delegátem v Perugii. Tam pobyl toliko krátký čas, neboť stal se již r. 1843 nunciem v Belgii. Zároveň posvěcen byl na biskupa a obdržel titul arcibiskupa Damiettského in partibus infidelium. K biskupské konsekraci a k nunciatuře Brusselské vztahují se slova básně jeho:

Sed majora manent: en chrismatis auctus honore
Pontificis nutu Belgica regna petis
Atque tenes, adserturus sanctissima Petri,
Romanae et fidei credita jura tibi.

V Perugii rozvinul velkou činnost reformační. Jeho postavení bylo velice obtížné, jelikož obyvatelstvo provincie pobouřeno bylo proti vládě papežské. V krátké době podařilo se však novému delegátovi veřejné mínění ve prospěch papežství změniti; když Řehoř XVI. státem svým cestoval, byl v Perugii uvítán tak okázale, že za přítomnosti všech dvořenínů svých řekl delegátu: „Na této cestě provinciemi byl jsem na některých místech přijat jako prostý mnich, jinde s poctami, jaké se kardinálu sluší, v Ankoně však a v Perugii v pravdě jako panovník!“ Louče se pak s delegátem pravil: „Za krátko, monsignore, až navrátím se do Říma, vzpomenu si na vás.“ A slovu svému dostál.

Dne 19. března 1843 odcestoval Pecci do Brusselu. V dubnu téhož roku bylo utvořeno nové ministerstvo belgické. Situace byla velmi vážná. Boj mezi stranou liberální a konservativní zuřil právě nejvíce, když arcibiskup Pecci králi belgickému odevzdával své pověřovací listiny. Nový nuncius jal se ihned úsilovně studovati poměry katolíků belgických a pomýšlel, jak by jim prospěti mohl. Postavení zástupce apoštolské stolice u dvora, kde byly silné církvi nepřátelské vlivy a proudy, vyžadovalo nesmírné opatrnosti a pevné vůle. Monsignore Pecci hned z počátku se snažil, aby si získal přátelství a důvěru krále, což se mu za krátko podařilo. Avšak stal se i v kruzích společenských tak

oblíbeným, že mužové všech vrstev a stran politických k němu se obraceli, jeho rozhodnutí v rozličných sporech si vyžadujíce. Za svého pobytu v Belgii pracoval k tomu, aby škole konfessionální zjednal od státu uznání a podporu. Chtěje dokonale poznati poměry katolického lidu v Anglii, odebral se tam byv králem Leopoldem dvoru anglickému vřele odporučen. Královna anglická přijala jej velmi srdečně a vyznamenávala jej po celou dobu jeho návštěvy v Londýně. Strávil v Londýně celý měsíc a studoval pilně vládní poměry anglické, zvláštní pozornost však věnoval katolickým Irčanům.

Vrátiv se z Anglie byl ustanoven biskupem v Perugii i vydal se na cestu do vlasti své:

Redditus at patriae, brumali e littore jussus
Ausoniae laetas et remeare plagas.

Dne 22. května 1846 přibyl do Říma. Papež Řehoř XVI. nalézal se na smrtelném loži a nemohl ho přijmouti. Dne 16. června zvolen kardinál hrabě Mastai-Ferreti papežem a přijal jmeno Pius IX. Přijímaje v audienci monsignora Pecciho řekl mu: „Známe vás dobře a rádi dáváme poznovu výraz svému potěšení, které jsme vám již dříve ohledně vašeho, na prospěch církve vykonaného poslání projevili."

Dne 26. července, v den jmenin své nezapomenutelné matky, Pecci vjížděl slavnostně na bílém oři do Perugie. Třicet dva roky trval episkopát jeho. Dějiny Perugie jsou obrazem dějin Italie. Byly to doby velice pohnuté, které Pecci v hlavním městě Umbrie prožil. V homilii, kterou měl r. 1847 v dómě, slavil výroční den nastolení Pia IX. Za rok vypuklo v celém církevním státě vzbouření. Z území papežského táhli tisícové dobrovolníků k severu, aby s Piemontem bojovali proti Rakousku. Pius IX. musel opustiti Řím a uchýliti se do Gaety. Zřízena republika Římská, s Kapitolu vlál prapor její; avšak měla krátké trvání, za několik měsíců museli triumvirové Mazzini, Saffi a Armellini opustiti Řím, a v chrámě sv. Petra zpíváno Te Deum na oslavu návratu papežova.

I v Perugii pozdvihl se lid proti vládě papežské a zničil citadellu, kdys od papežů „ad coërcendam Perusinorum audaciam" vystavenou. Rakouskému vojsku, od papeže přivolanému, podařilo se v brzku vzpouru potlačiti. Perugia zůstala ještě deset roků v moci papežské a teprve v letech 1859 a 1860 rozhodla osud Umbrie a papežského státu. Po bitvě u Magenty slavil Viktor Emanuel po boku Napoleonově vítězný svůj vjezd do Milána. Bologna prohlásila dne 12. června 1859 diktaturu jeho, o dva dni později učinila Perugia tolikéž. Ale již 20. června byla papežská armáda před branami města, které po velkém krveprolití konečně se vzdáti muselo („la strage di Perugia"). V září 1860 stálo před městem vojsko piemontské a dobylo ho. Pecci, jenž již roku 1854 obdržel klobouk kardinálský, byl po celou dobu, jak se samo rozumí, horlivým obhájcem zájmů papežských a ve chvílích velmi kritických osvědčil velkou obratnost, chladnokrevnost a rozvahu. S kazatelny, pastýřskými listy a protesty bojoval za ideu, v jejíchž službách stál. Mluvil k „svému milovanému lidu" („al suo dilettissimo popolo") slovy ohnivými a pojednával o všech

otázkách časových. Homilii na oslavu nastolení Pia IX. jsme již uvedli. Svěcení svátků kladl věřícím na srdce a vydal edikt proti rouhačství. V kritickém roce 1860 pojednával o světské moci papežské („Duchovní primát papežův vyžaduje nutně této moci"). V roce 1860 protestuje („Avertimento al popolo di Perugia") proti školám protestantským a r. 1863 odsoudil Renanův spis „Život Ježíšův." Roku 1864 pojednával o obyčejných bludech, které mezi lidem v náboženském ohledu rozšířeny jsou, a o křesťanském životě. Zatratil mínění, že náboženství v tom jedině záleží, aby se mravně žilo a dobře činilo; mínění, že náboženství jen svědomí a vnitřní život individua říditi má a že nemá se mísiti do jeho zevních a společenských poměrů; mínění, že evangelium každým bez pomoci učitelů církve katolické vykládáno býti může; mínění, že víra v Boha dostačí, a dobrých skutků že k spasení potřeba není; mínění, že lidu není třeba kněží a že katolické kněžstvo jest pokroku křesťanské společnosti na újmu atd. atd. Roku 1866 dal duchovenstvu návod, jak za změněných poměrů chovati se má; r. 1867 pojednával v pastýřském listě zevrubně „o božských právech katolické církve," r. 1868 „o zápase křesťanství," a vydal 24 pravidla, dle nichž se pravý katolík říditi má. Dne 22. října 1869 promluvil obšírně o Vatikánském koncilu ekumenickém, chtěje věřící připraviti na velkou událost dne 8. prosince: na prohlášení neomylnosti papežské. Dne 18. června 1871 slavila církev okázale jubileum 25letého panování Pia IX., a biskup Pecci měl skvělou řeč o právech papežových. Roku 1873 napsal pastýřský list o víře. Jeho nejznamenitější pastýřské listy spadají do let 1876—78. Vzory a mistry jeho jsou evangelisté, sv. Pavel, sv. Augustin a sv. Tomáš Aquinský. Vůči politickým autoritám piemontským hájil energicky práva církve. V prosinci 1860 protestoval s 13 biskupy proti nařízením generálního komisaře krále Viktora Emanuela, který činnost svou počal konfiskováním klášterů a statků klášterních a vypuzováním mnichů a jeptišek. Roku 1861 učinil s biskupy Umbrijskými prohlášení proti občanskému manželství, které vláda právě zavesti chtěla. Dne 8. června 1861 obrátil se ve spolku s ostatními biskupy přímo ke králi s prosbou o zrušení onoho královského „exequatur," dle něhož jmenování církevních hodnostářů od krále potvrzeno býti muselo. Takových protestů a prohlášení jest celá řada.

Dne 9. června 1877 přibyl kardinál Pecci do věčného města, aby jménem italských biskupů projevil Piu IX. blahopřání k zlatému jubileu biskupskému. Chatrné zdraví přinutilo jej zdržeti se po celé léto v Římě; navrátil se teprve v měsíci srpnu do své diecése. Brzy však ho došlo pozvání od papeže, aby stále v Římě se usídlil. Dne 8. července zemřel kamerlengo kardinál de Angelis. Po smrti jeho prohlásili liberálové, že jest korunním právem italské vlády, kdy by se uprázdnila apoštolská stolice, zastávati provisorní správní funkce kardinála kamerlenga. Zejména žádali, aby byl Vatikán obsazen, komnaty zesnulého papeže zapečetěny a aby učiněna byla všechna opatření „k uhájení svobody konklave." Na tuto vyzývavost odpověděl Pius IX. tím, že v konsistoriu dne 21. září konaném jmenoval Pecciho kamerlengem. Ve své knize „Pius IX. a budoucí papež" napsal Ruggero Bonghi o Peccim: „Kardinál Pecci jest zajisté jedním z nejvýtečnějších

duchů kollegia, povahy mírné, v zdravotním ohledu však nad jiné křehký. Studoval i vládl mnoho. Ideál kardinála tane mu stále na mysli, i možno říci, že ideál tento v sobě nalezl. Nynější poměry církve a občanské společnosti nespatřuje nikterak v barvách růžových." K další charakteristice uvádí výňatek z jednoho z posledních jeho pastýřských listů: „Rozum se bouří; podoben onomu ohavnému člověku, jejž líčí nám sv. Pavel, ozbrojen zbraní negace vypíná se rozum nade vše, co Bohem sluje, a vniknuv ve znesvěcený chrám pokládá sebe sama za Boha, když Boha starého vypudil. Táži se vás, nejmilejší, kde že na světě pro jeho stvořitele a obnovitele lidstva ještě zbylo místo? Blaze nám, nalezneli je v srdcích sjednoceného stáda a jsouli ještě duše, které ozvou se, až na jich dvéře zatluče. Ve velké společnosti nemůže již nalezti místa. Ve jmenu vědy vypudili jej z proměn událostí, ku poctě hrdé nezávislosti z vyučování, ve jmenu svobody z mravnosti! Pokřik židův: ‚My nechceme, aby tento nám panoval!' nezazněl nikdy ryčněji, nikdy nestoudněji."

Kardinál Pecci psal právě pastýřský list, v němž pojednával o poměru církve k mravní kultuře, když zemřel papež Pius IX. I dokončil list slovy: „Na vás, nejmilejší bratři a nejdražší osadníci, jest modliti se k Bohu, aby církvi v brzku novou hlavu darovati a ji štítem své síly opatřiti ráčil, by se jí podařilo mystickou loďku církve přes zuření vln uvesti do přístavu bezpečného."

Že to budou slova na rozloučenou, kardinál netušil. V několika dnech stal se papežem. (Pokračování.)

Filosofie hraběte Lva Tolstého.

Studie

od

Josefa Mikše.

Té doby v celé světové literatuře zajisté není spisovatele, o němž by se více psalo, jenž by vzbuzoval ohnivějších sporů a hlubšího studia, než stárnoucí Lev Nikolajevič Tolstoj. Veliký spisovatel ruské země, jak jej nadšeně nazývá Turgeněv ve svém předsmrtném dopise, zbyl jediný na výšinách Parnasu ze všech svých velikých současníků, za to však jeho jmeno, jeho sláva září daleko za hranice rodné země, udržujíc v stálém rozechvění veliký počet lidí vzdělaných. Není to však již onen Lev Tolstoj, jenž malého i velkého, Rusa i cizince dojímal, učil, povznášel svými překrásnými, hluboce pravdivými obrazy z duševního života svého národa, nýbrž jest to kazatel, prorok a filosof Tolstoj, jenž příkře kárá veškery naše společenské řády, odsuzuje naši lidskou osvětu a chce lidstvo celé naučiti novému, vyššímu životu.

Smělé učení jeho setkává se u jedněch s nadšením, u druhých vzbuzuje hlubokou nevoli, a věru málo jest čtenářů jeho, kteří klidně dovedou mluviti o názorech Jasnopoljanského „barina-kresťjanina" (pánasedláka). Dobře líčil Turgeněv nejednou ruské bezkonečné spory o všemožných věcech, a takové spory jsou nyní na denním pořádku po celé širé Rusi, a každý nový spis zbožňovaného neb zatracovaného spisovatele je více a více rozpaluje. „Tolstovci" a jich odpůrcové nešetří se na vzájem ani v životě společenském, ani v literatuře; nejedna rodina, nejeden přátelský kruh byl roztržen theoriemi Tolstého. Mladí lidé, mužové a ženy, prchají z měst, aby zřekše se „plodů osvěty" žili dle zásad „Kreutzerovy sonáty" a není snad takové ctnosti, ani takového hříchu, jež by nehledaly svého odůvodnění v „evangelickém" učení mistrově.

V literatuře a žurnalistice má L. Tolstoj málo přívrženců; konservativci vrhají se na něj pro radikalism a bezbožnost jeho, liberálové pak vyčítají mu jeho tmářství, boj proti osvětě a mysticism. Skutečně ze všech větších časopisů jediný týdenník „Neděle" bezpodmínečně hájí vše, co řekl mistr. Z žijících kritiků hlavním a nejlepším jeho obhájcem jest filosof slavjanofil Strachov; velice jízlivým odpůrcem jeho jest nadaný Michajlovský. Ruská literatura má už celou řadu spisů o Tolstém a neustále se množí.

Ohromnému úspěchu filosofických spisů Tolstého ovšem nemálo pomáhal i spůsob jich uveřejnění. Větším dílem byly to plody zapověděné a vycházejíce lithografovány šly na dračku. Všudy je kupovali a přepisovali. Z počátku cena jednotlivých spisů byla vysoka (okolo 25 rublů), to však nevadilo, koupený exemplář byl několikráte přepsán, a cena ponenáhlu klesla. Kdo uměl francouzsky neb anglicky, mohl si objednati zapověděné spisy tištěné; vláda velice málo bránila podobnému jich šířeni, a nikdo dojista neměl z toho nesnáze. Schválně se o tom zmiňujeme, abychom upozornili českého čtenáře, jak v této příčině málo přísna jest ruská censura a jak v mnohých ohledech svoboda slova jest zde dosti veliká. Jsme alespoň pevně přesvědčeni, že takové věci, jako jsou na př. spisy satirika Ščedrina, nemohly by býti uveřejněny ani v Německu ani u nás. Tolstoj psal přímo proti státu a církvi, Ščedrin smál se jízlivě všemu ve státním zřízení ruském, a přece jim nebyl vlas na hlavě zkřiven, poněvadž oni sami nikdy nepřecházeli od slova k činu, což nelze říci o mnohých vysoce nadaných spisovatelích doby nedávno minulé.

Nyní hlavní spisy Tolstého jsou vydány, u nás v Čechách máme je přeložené, a proto jest na čase i v naší literatuře promluviti o nich šíře, osvětliti jich vznik a oceniti jich myšlenkový obsah. Jest učení Tolstého „novým slovem," poučným nejen pro Rusy než i celou vzdělanou Evropu — aneb jest podobno prudkému vichru, jenž sice může zvlniti hladinu lidského moře, leč změniti ji nemůže? Co máme dělati? Máme žíznivě píti ze spisů Tolstého vodu živou, aneb dříve vypleti koukol a pak teprve se procházeti po vonném a čarokrásném luhu Tolstovské poesie?

I.

Mluví se o Tolstém romanopisci a o Tolstém filosofovi, z čehož ovšem vzniká představa, že Tolstoj dříve výhradně psal romány a povídky a teprve v době značně pozdější stal se filosofem. Ovšem jest pravda, že posledních 15 let Tolstoj velmi málo věnuje se beletrii, a píšeli přece povídky, že jich užívá k účelům tendenčním; z toho však nenásleduje, že jeho filosofické názory vznikly v době nejnovější. Sám Tolstoj tak myslí, ale mýlí se jako většina jeho ctitelů: vše to, co nyní Tolstoj široce vykládá jakožto nové učení ve zvláštních článcích a spisech, bylo už dávno řečeno v jeho povídkách a románech. Jeho nynější filosofie jeví se spíše komentářem, často dosti rozvláčným, k jeho dřívějším spisům, ale jich vnitřní obsah a cena tím se nemění. Jsou sice v nových jeho spisech četné změny dřívějších jeho názorů, ba i protivy, to však na věci málo mění. V každé filosofii jest mnoho subjektivního, tím více pak ve filosofii Tolstého, jež klíčila i rostla z jeho srdce a nebyla založena na akademickém studiu různých soustav. Tolstoj již v mládí hleděl na svět jako na velkou hádanku, všemi silami své duše hleděl ji řešiti dle pravdy, i můžeme zcela dobře vyznačiti literární jeho činnost těmito jeho vlastními slovy: „Hrdinou mé pověsti, jejž miluji všemi silami své duše, jejž jsem hleděl představiti v celé jeho kráse a jenž vždy byl, jest a bude překrásný, jest — pravda.“ (Spisy III, 169.[1])

Ano, Tolstoj miloval pravdu; on ji hledá takřka s chorobnou vášní, a mnoho stránek jeho knih dýše takovou touhou po ní, zároveň pak vane z nich taká tesknota neukojené duše, že mimoděk cítíme hluboký obdiv a soucit se spisovatelem. V této příčině jest Tolstoj skutečně pravým ruským filosofem-romanopiscem; on nelíčí pouze objektivně děje a předměty, ale každý nerv jeho organismu se chvěje, a sám spisovatel jaksi splývá se světem zevnějším, aniž by při tom snad újmu brala jeho objektivnost. To jest veliký význam ruského realismu, vlastní i největším básníkům a spisovatelům světovým. Tolstoj ve všem hledá význam jsoucnosti vůbec a lidské zvlášť, a proto jeho spisy tvoří organický celek a představují rozvoj jednoho a téhož psychického organismu i jeho poměr k světu zevnějšímu. Tento psychický organism vtělil se v mnoho různých lidí, ale základní jeho představy jsou u nich u všech stejné, poněvadž jsou zároveň představami a nejhlubším přesvědčením spisovatelovým. Ano, Tolstoj nás téměř v každém svém spise seznamuje s novým obdobím svého rozvoje, a hrdinové jeho nezřídka hlásají to, co on v poslední době, jako „prorok i kazatel“ hlásá už přímo svým jmenem. Proto v tomto duševním smysle skoro všechny jeho spisy mají ráz autobiografický, a my pouze s jich pomocí můžeme porozuměti vzniku a rozvoji jeho filosofie.

Avšak ani to nestačí. Tolstoj příliš těsně souvisí se svým národem, zvláště pak s jeho kulturní vrstvou, a proto nikdo na západě neporozumí této filosofii, kdo nezná ruské povahy, zvláště pak života

[1]) Citujeme dle sedmého ruského vydání spisů Tolstého (v Moskvě 1887).

ruských kulturních tříd. Co líčí v ruském životě nejlepší spisovatelé? Musíme se ohlednouti v dějinách ruské literatury hodně daleko, až k Puškinovi, abychom porozuměli typu intelligentního Rusa. Eugen Oněgin jest praotcem celé řady typů, jež pod různými jmeny vystřídaly se v románech nejlepších ruských spisovatelů. Jest to „ruský člověk“ se všemi svými ctnostmi i chybami, nad to pak ruský člověk vyšší, vzdělané třídy společenské. Rus vůbec hledí na život velice nedůvěřivě, on nedělá si žádných illusí a hledá ve všem pravé skutečné jádro. Proto nemůže býti ani snílkem ani sentimentalistou, a nezřídka dochází ve své skepsi k úplnému nihilismu. Jsa povahy dobré pohlíží ironicky na předměty i osoby vůkol sebe, a tato jeho ironie, tento smích jest zároveň příčinou jeho vnitřního rozladu. Eugen Oněgin měl všechny tyto vlastnosti, zároveň pak byl přesyceným a rozmrzelým „barinem“ let třicátých našeho století. Avšak tento člověk, vládnoucí velikou uhlazeností, povrchním vzděláním, bohatstvím, umem, neutonul v rozkoších, nezahynul v bouři života, ale pojednou pocítil, jak prázdna všeho obsahu jest jeho duše, jak nesmyslný jeho život. Nemá žádných ideálů, nevěří ničemu a proto se stává obětí hrozné nudy a tesknoty. Lidé jeho rázu náleželi k šlechtě, nemuseli pracovati a dostávali ledabylé vychování. Té doby lid žil v otroctví a jeho pánové žili a hýřili z potu jeho, nedbajíce hlasu svědomí, uhejčkaného frásovitou francouzskou filosofií XVIII. věku. Při vychování dětí ovšem nedbalo se toho, aby se z nich stali lidé osvícení a mravní, než spíše aby byli comme il faut. Tak byl vychován Oněgin Puškina, tak Pečorin Lermontova, tak i prvý typ Tolstého Irteněv, jehož duševní analysi byl věnován prvý spis Tolstého „Dětství i chlapectví“ (1854), později doplněný líčením „Junosti.“

Hrdinové Puškina a Lermontova vynikají nad ostatní společnost už tím, že hluboce jsou nespokojeni svým životem, že jasně vidí tu nepravdu a křivdu, uprostřed níž jsou živi, — leč oni málo vzdalují se této společnosti, účastní se hříchů jejích aneb upadají v úplnou apathii, jako na př. Gončarovský Oblomov. Něco zcela jiného děje se s Irteněvem Tolstého. Hoch ten, jenž i při svém povrchním vychování dobře cítil falešný poměr mezi zhýralým otcem a poctivou, dobrou matkou, záhy zemřelou, brzo došel přesvědčení, že jeho světský, skvělý život comme il faut jest velice špatným životem, a že potřebuje nápravy od kořene. V srdci i hlavě nešťastného chlapce vznikají ideální snahy, jež sám takto líčí: „Pod vlivem Něchljudovým bezděky přivlastnil jsem si též jeho duševní náladu, jež záležela v nadšeném klanění se ideálu ctnosti a v přesvědčení, že člověk má se neustále zdokonalovati. Tehdy náprava lidské společnosti, vyhlazení všech neřestí a lidských neštěstí zdálo se mně býti dílem lehkým, — zcela lehké a prosté zdálo se mně polepšiti se sám, přivlastniti si všechny ctnosti a býti šťasten.“ Na jiném místě čteme: „Často jsem si představoval, že jsem velikým člověkem, jenž blahu lidstva odkrývá nové pravdy a s hrdým vědomím své váhy pohlíží na ostatní smrtelníky . . . V jediný rok mého samotářského života, cele věnovaného sobě samému, zrodily se ve mně všeliké abstraktní otázky o určení člověka, o budoucím životě, o nesmrtelnosti duše; slabý můj dětský rozum s ve-

škerým zápalem nezkušenosti hleděl vysvětliti také záhady, kteréž jsou vyšším stupněm, jehož dosíci může um člověka, jež však rozluštiti není mu dáno . . . Z veškeré této těžké mravní práce nezbylo mně ničeho kromě hybkosti umu, jež ve mně oslabovala sílu vůle; mimo to zbyl mně návyk k analysi mravních otázek, jenž ničil svěžest mých citů a jasnost mého rozumu." Jinoch Irteněv pod tíhou podobných myšlenek přešel konečně k asketismu, sestavil sobě nová životní pravidla a byl pevně přesvědčen, že se nyní docela změní, zdokonalí a počne nový, lepší život. Bude žíti nábožně, štědře dávati almužny chudým, sám bude konati hrubou práci atd. „Sám budu přiváděti v pořádek svou komnatu, sluha nebude ničeho dělati za mne. On jest takový člověk jako já. Každý den do university půjdu pěšky (dostanuli kočár, prodám jej a peníze uložím pro chudé) a přesné budu plniti vše. Co bylo ono ‚vše', nebyl bych tehdy mohl říci, ale představoval jsem si živě a cítil ono ‚vše' jakožto rozumný, mravný a bezúhonný život." Příčinu podobné duševní nálady vykládá Irteněv na jiném místě: „Hlas lítosti (svědomí) a horoucí touhy po zdokonalení byl hlavním novým duševním pocitem v tom období mého rozvoje, a právě on utvořil nové osnovy mého názoru o sobě, o lidech a o božím světě. Šťastný, radostný hlas tolikráte ozýval se v smutných dobách, kdy duše mlčky poddávala se lži a rozvratu životnímu, on pojednou směle příčil se každé nepravdě, hněvivě vinil minulost, ukazoval na světlou přítomnost, nutil ji milovat a sliboval dobro a štěstí v budoucnosti. Ano, byl to blahý, radostný hlas." (I, 251, 254.)

Podobné myšlenky v hlavě jinochově uprostřed zkažené společnosti ovšem jsou zjevem velice milým i vzácným; svědomí jeho procitlo, on vidí veškeru faleš svého života uprostřed lidí, z nichž jedni pracují v potu tváře, aby druzí mohli hýřiti a což divu, že brzo zároveň s nenávistí k vyšší společnosti zrozuje se v srdci mladíkově hluboký soucit ku prostému, pracujícímu člověku. Tento soucit, tuto tíži na svědomí vidíme skoro u všech spisovatelů šlechticů: jenom si vzpomeňme na pověst Turgeněva „Mumu" a snadno si představíme, co cítil Turgeněv, když tam tak pravdivě líčil svou matku. Ano, v tomto soucitu má původ ta krásná literatura, jež tak výtečně a vřele líčí nám ruského prostého člověka. Bez tohoto soucitu, vzbuzeného vinou předkův u nejlepších ruských šlechticů, ještě asi dlouho by poroba trvala na Rusi. Ovšem lidé, podobní Irteněvu, větším dílem brzy ukojili své svědomí rozličnými spůsoby a žili jako ostatní comme il faut, vzpomínajíce pouze časem svého mladistvého blouznění. U jiných však — a takým byl sám Tolstoj — probuzení nebylo marno; myšlenky znova silněji a silněji se vracely a dávaly životu jeho nový směr. Proto i jeho hrdinové neustále se rozvíjejí, při tom však neustále vracejí se k ideálům prvního hrdiny autorova.

II.

L. Tolstoj vylíčil nám pouze dětství, chlapectví a jinošství Irteněva; ale nezmýlíme se, řekneme li, že hrdina následujících pověstí, kníže Něchljudov, je týž Irteněv. Tolstoj dobře cítil palčivou otázku

„pánův i rabův“ na Rusi a chtěl jí věnovati celý román pod záhlavím „Ruský poměščík.“ Než 22letý blouznílek spisovatel románu nedokončil a dal nám pouze episodu z něho „Jitro statkářovo,“ kde líčí se marné snahy mladého poměščíka pomoci svému lidu. Něchljudov jest 19letý student statkář, jenž přijel na prázdniny, rozloučiv se na vždy s vědou a universitou, aby se mohl cele věnovati národu. „Neníliž mou svatou a přímou povinností starati se o štěstí těch 700 lidí, za kteréž musím odpovídati před Bohem? Neníliž hříchem zůstaviti je svévoli hrubých starostů a správců jen proto, abych mohl požívati v rozkoši a ukájeti pocit své samolibé hrdosti?“

Slyšíme tu hlas L. Tolstého, jenž ve svém 20. roce podobně jako Něchljudov odbyv zkoušku stal se kandidátem práv Petrohradské university (r. 1848) a přijel na prázdniny do své vsi Jasné Poljany, kde zůstal až do r. 1851. Pověst Jitro statkářovo znamenitě líčí neblahé poměry ruského lidu a jich příčiny, též povahu ruského lidu, prostou, zároveň však nedůvěřivou i posměšlivou. Něchljudov nemohl pomoci lidu ani školou, ani nemocnicí, ani peněžnými dary, ani svou laskavostí, lid příliš mnoho byl vytrpěl od jeho předků a nedůvěřoval mu, právě za jeho dobrotu považoval jej za člověka hloupého a neumělého. Každý ruský mužík hledí na „barina“ s jakýmsi politováním, jako na dítě, jež nezná života. Teta varovala Něchljudova (poznamenáváme, že jedinou rádkyní Tolstého též byla teta, poněvadž máť záhy zemřela), aby nepříliš oddával se hospodářství; psala mu: „Ty vždy jsi chtěl jeviti se originálem, a tvá originálnost není ničím jiným, než přílišnou samoláskou.“ Možná, že se teta mýlila, ale hodná trocha pravdy přece v tom byla. Něchljudov nezvítězil nad hrubým mužíkem a pojednou musel vyznati sám sobě, že se velice mýlil a špatně zvážil své síly. Připomněl si ono jitro, kdy mu zasvitla nová pravda: „Pojednou za onoho krásného jitra v očích jeho zaleskly se slzy, a Bůh ví jakým spůsobem zazářila mu myšlenka, jež naplnila celou jeho duši, jíž se chopil s rozkoší — myšlenka, že láska a dobro jsou pravdou a štěstím, a sice jedinou pravdou, jediným možným štěstím na světě . . . Jakou hloupostí jest vše to, co jsem znal, čemu jsem věřil, a co jsem miloval,“ mluvil k sobě, „láska, obětavost — hle, co jest jediné štěstím skutečným, nepodrobeným náhodě . . . A tak musím konati dobro, abych byl šťasten,“ myslil si, a celá jeho budoucnost, ne jako abstrakce, než v obrazích života poměščického živě utvářela se před jeho duševním okem. — „A kde jsou nyní tyto sny?“ přemýšlel jinoch, vraceje se ze své nezdařilé obchůzky po vesnici, „hle, minul už celý rok, co hledám štěstí na této dráze, a co jsem našel? Časem sice cítím, že mohu býti sebou spokojen, leč to jest jakási suchá, rozumová spokojenost. Ba nikoliv — jednoduše nejsem sebou spokojen. Jsem nespokojen, protože zde neznám štěstí a přeji si ho, ba toužím po něm horoucně. . . . Pravdu psala teta, že je snadněji sobě samému najíti štěstí než poskytnouti ho bližním. Což zbohatli moji mužíkové? Aneb se vzdělali či mravně rozvili? Docela ne. Jim není lehčeji, a můj život každým dnem stává se těžším . . . Zbytečně tratím nejlepší léta svého života.“ (II, 67.) Hle, výsledek humanních snah mladistvého Něchljudova-Tolstého. Uvidíme, k jakým koncům přišel Něchljudov, a zatím

budeme provázeti Tolstého a ostatní jeho hrdiny na další jich dráze. Něchljudov odejel ze své vsi a dal se na vojnu; totéž učinil Tolstoj, jenž za tři léta nasytil se svých neplodných snah a r. 1851 vstoupil do vojska a brzo potom odejel na Kavkaz na břehy Tereka, kde zůstal čtyři roky. Toto období svého života vylíčil v „Kozácích, Kavkazské pověsti z r. 1852," a seznámil nás s novým svým hrdinou Oleninem.

III.

Tolstoj sám líčí jej takto: „Olenin byl mladík, jenž nikde se nedoučil, nikde nesloužil, probýřil polovinu svého jmění a do 24 let nevybral sobě žádné životní dráhy a nikdy posud ničeho nedělal. On byl, jak jim tehdy říkali, ‚mladý člověk v Moskevské společnosti.' Když mu bylo 18 let, Olenin byl tak svoboden, jak bývali svobodni ruští bohatí mladíci let čtyřicátých, kteří záhy ztratili rodiče. Neuznával žádných ani fysických ani mravních pout; mohl vše dělati a nic ho neobmezovalo. Neměl ani rodiny, ani vlasti, ani víry, ani nouze. Nevěřil a neuznával ničeho. Ale jakkoli ničeho neuznával, přece nebyl zamračeným, nudným, rozumujícím jinochem, nýbrž naopak neustále oddával se nějaké vášni. Leč i vášním svým hověl pouze do té míry, pokud neobmezovaly jeho osobní svobody." (II, 287, 288.)

Tento nový Oněgin, tak málo vzdělaný a zanedbaný svým otcem, nemohl řádně ničeho konati. Světský život, láska, hospodářství — vše se mu zhnusilo, a on přišel k přesvědčení, že život vůkol něho jest příliš umělý, falešný, hloupý, a proto prchá od přátel, od hlučného Moskevského života k nezkaženým dětem přírody, ke kozákům na březích Tereka. Mnoho rozličných myšlenek vířilo cestou v jeho hlavě, ale čím více se blížil ke Kavkazu, tím svobodnějším se cítil, a čím „hrubší byl lid, čím méně bylo příznaků osvěty, tím více cítil tuto svobodu." Kavkazské hory z počátku nečinily na něj skoro žádného dojmu: „Pomyslil si, že hory a oblaka mají docela stejné vzezření jako jinde a že zvláštní krása sněhových hor, o níž mu mnoho vyprávěli, jest právě takým nesmyslem jako hudba Bachova aneb láska k ženě, jíž on zhola nevěřil." (II, 296.) Avšak druhého dne z jitra uviděv sněžky pojednou porozuměl jich kráse a „pocítil hory." Od té doby vše, co viděl, o čem přemýšlel, co cítil, přijímalo na se v jeho očích nové, přísné, velebné vzezření hor. Všecky Moskevské vzpomínky, stud a lítost — vše zmizelo, aby se více nevrátilo. Na Kavkaze žil Olenin jako pravý kozák, hlavně chodil na honbu a mnoho rozmlouval se starým kozákem Jeroškou. Tyto rozhovory daly jeho filosofii nový směr, nám už známý z životopisu Něchljudova. „Rozbřesklo se mu, že docela není ruským šlechticem, členem Moskevské společnosti, než toliko právě takovým komárem, bažantem nebo jelenem, jako jsou ti, kteří žijí vůkol něho. Jako oni, jako strýc Jeroška budu tráviti svůj život a zemru. Pravdu dí on: jen nade mnou tráva vyroste . . . Leč co z toho, že tráva nade mnou vyroste? vždyť přece musím žíti a tedy též musím býti šťasten, protože si pouze jedno přeju — totiž štěstí. Jak musím žíti, abych byl šťasten, a proč jsem posud nebyl šťasten?" (II, 385.)

Počal vzpomínati svého dřívějšího života a pocítil ošklivost k sobě samu. Viděl, že jest hrozným sobcem, ač ve skutečnosti sám pro sebe ničeho nepotřeboval. Neustále ohlížel se vůkol sebe, patřil na zeleň, na zapadající slunce, na jasné nebe a cítil se tak šťasten, jako nikdy dříve. „Proč nyní jsem šťasten a k čemu jsem dříve žil? Jak mnoho jsem žádal pro sebe, jak jsem vymýšlel a zatím ničeho jsem si nezpůsobil, kromě studu a hoře! A hle, nyní k štěstí ničeho nepotřebuji." A pojednou jako by před ním zazářilo nové světlo. „Hle, co jest štěstí! Štěstí v tom se koření, abychom žili pro své bližní. To jest patrno. Člověku jest dána potřeba blaha; tedy tato potřeba jest zákonitá. Budemeli ji ukájeti sobecky, to jest, budemeli domáhati se bohatství, slávy, příjemného života, lásky, může se státi, že poměry tak se utváří, že nebude možno ukojiti tyto touhy. Z toho můžeme souditi, že tyto touhy jsou nezákonné, ne však, že potřeba štěstí jest nezákonná. Jaké touhy mohou býti vždy ukojeny — bez ohledu na zevnější poměry? Jaké? Láska i obětavost." On tak se zaradoval a rozechvěl, objeviv tuto, jak se mu zdálo, novou pravdu, že vyskočil a netrpělivě počal zkoumati, komu se obětovati co nejdříve, komu činiti dobro, koho milovati? „Vždyť mně osobně ničeho není třeba," myslil neustále, „proč tedy nevěnovati svůj život bližním?" (II, 387.)

Krásná tato slova člověka ozářeného novou pravdou ještě nejednou uslyšíme z úst hrdin Tolstého, a od něho samého, leč tato slova neměla pražádného ovoce; v celé pověsti „Kozáci" ničeho nevidíme, čím by Olenin projevil zvláštní svou lásku k lidstvu. Zamiloval se na Kavkaze, leč ani u prosté kozačky v lásce neměl lepšího zdaru, než Něchljudov u svých mužíků. Příroda hrdin Tolstého byla příliš znetvořena a zkažena, aby mohla dojíti ohlasu u „dětí přírody."

IV.

Smutný osud svých hrdin líčí Tolstoj v nové pověsti, v níž se opět vrací k Něchljudovu a s jeho osobou spojuje své životopisné vzpomínky. Sám Tolstoj totiž vrátil se po Krymské válce, jejíž episody co účastník tak znamenitě vylíčil, do Petrohradu a r. 1557 odjel na cesty za hranice. Tyto cesty daly původ nové pověsti: „Ze zápisní knížky knížete D. Něchljudova." Odehrává se v městě švýcarském. Něchljudov byl svědkem, jak bohatá skvělá společnost, sestávající hlavně z Angličanů, poslouchala na balkonech hotelu krásnou hru toulavého hudebníka, ale jsouc tvrdého srdce ničeho mu neuštědřila; ba gentlemani ještě se posmívali chudákovi, jenž třikráte marně je prosil za almužnu. Tento skutek hluboce se dotkl Něchljudova-Tolstého a navždy zničil jeho víru v pokrok a osvětu. Tato cesta byla velice vážným momentem v duševním rozvoji Tolstého. Rusové vůbec milují extrémy; buď se slepě koří civilisaci (na př. Turgeněv) aneb se před ní křižují jako před satanášem (na př. Gogol). Tolstoj měl neštěstí, že prvně uviděl vnější, nepříjemnou stránku kulturního života, a ihned zavrhl vše, co v ní jest blahého. S velikou zlobou a věru pravdivě píše o cestujících Angličanech: „Jich tváře, namnoze velice krásné, zobrazují pouze vědomí vlastního blaha a naprostou lhostejnost ke všemu, co se přímo

netýká jich vlastní osoby; sněhobílé jich ruce, ozdobené prsteny, přicházejí v pohyb jenom, aby narovnaly nákrčníky, rozkrájely maso a nalily víno do sklenic, avšak žádného duševního hnutí neprozrazují jich pohyby . . . A jak se zdálo, všem jim žilo se spokojeně, pohodlně i čistě na světě, veškery jich pohyby a tváře jevily úplnou lhostejnost k životu bližního a úplnou jistotu v tom, že vrátný jim ustoupí s cesty a pokloní se a že doma v hostinci vrátivše se najdou čistou, pohodlnou postel a komnatu, a že vše to tak má býti a na vše to že mají úplné právo. Pojednou a bezděky porovnal jsem s nimi toulavého zpěváka — zemdleného a snad i hladového, jenž nyní zahanben utíká před smějícím se davem, a nyní jsem porozuměl, co takovým těžkým kamenem tísní mé srdce, a pojednou jsem pocítil hroznou zlobu k těmto lidem . . . Tato událost, jež se přihodila v Lucerně 7. července (1857), zdá se mně býti úplně novou, podivnou, a koření se ne ve věčných, špatných stránkách lidské přírody, než v určitém období lidského rozvoje. Toto faktum není vážným v dějinách lidských činů, ale v dějinách pokroku a osvěty." Velice chmurné myšlenky zaujaly hlavu Něchljudova; zoufá si nad současným lidstvem a dí: „Osvěta — blaho, barbarství — zlo; svoboda — blaho, rabství — zlo. Hle, toto zdánlivé poznání ničí instinktivní, nejšťastnější, prvotní snahy k dobru v lidské přírodě. A kdo mně určí, co jest svoboda, co despotism, co je osvěta, co barbarství? Kde jsou meze toho i onoho?" (II, 116, 131, 133.)

Něchljudov ještě mnoho přemítal podobným způsobem; ze všeho však jest viděti, že nitro jeho jest rozerváno, hluboce zraněno. Sklamalť se v hlavním svém ideále, ve víře v pokrok, jíž pozbyl docela a navždy. Tolstoj později ve své „Zpovědi" vyznává totéž, co Něchljudov; praví, že co šestnáctiletý jinoch přestal se modliti a přestal věřiti v to, co mu bylo vštípeno v dětství. „Ale v cosi jsem přece věřil. Več jsem věřil, tehdy nebyl bych mohl říci. Nyní, vzpomínaje oné doby, jasně vidím, že vírou mou, jedinou vírou mou byla víra ve zdokonalení, v pokrok." Sám Tolstoj, jenž už byl slavným spisovatelem, neztratil ihned jako Něchljudov docela tuto víru, poněvadž ho hřála a osvěcovala „potřeba poesie, které si nejsme vědomi, již však cítíme a věčně budeme cítiti, pokud zbude troška lidskosti." (II, 129.) Něchljudov, jenž mluví tato slova, neměl tohoto spasného, vnitřního světla, aneb ho měl velice málo, a proto zavrhnuv všechny ideální snahy oddal se hře, obyčejnému životu světských lidí, promrhal své jmění a konečně se zastřelil, jak o tom vypravuje Tolstoj v „Zápisníku markéra." Tolstoj (jak vypravuje starý jeho přítel básník Fet) vrátiv se z ciziny vystoupil z vojska a cele se oddal světskému životu a gymnastice. Jeho bratr Mikoláš s velikou ironií mluví o „velkosvětských kouscích" svého bratra „Levočky." Mladý spisovatel hleděl takým životem přehlušiti hlas vnitřních rozporů, a jeho silná tělesná povaha zvítězila nad duchem velice rozháraným.

V.

Hleděli jsme dostatečně vylíčiti vnitřní stav hrdin Tolstého, jenž jest totožný se stavem a vnitřním přesvědčením samého spisovatele. Prvé období tohoto smutného rozvoje jest zakončeno. Nevládnou ani velkými

vědomostmi, ani silným umem; jsouce nešťastní synové hříšných otců, cítí příliš dobře svou vinu před národem, lidem prostým, až posud zcela zanedbaným. To jest jich veliká přednost před ostatními soudruhy „vyšší společnosti;“ ale jakkoliv cítí k národu lásku a jsou hotovi mu pomáhati, mají k tomu málo sil, a proto setkávají se s úplným nezdarem, což kazí ještě více jejich povahu. Bohužel, táž jich slabost intellektuální nedovoluje jim porozuměti kultuře západní; oni nemohou rozlišiti některé její zlé následky od toho ohromného blaha, jež lidstvu přinesla a přináší, a zříkají se jí docela. Činí následující logický soud: „Evropa kráčí po dráze pokroku a osvěty, a přece většina lidí na světě jest nešťastna — proto pryč s pokrokem, pryč s osvětou!“ Ano, všichni dobře víme, že jest mnoho hoře a bídy na světě, ale i praktický filosof jest již spokojen, když se přesvědčí, že naše posud velice slabá osvěta alespoň trochu zmenšila bídu lidskou, alespoň trochu pomáhá k štěstí všech lidí. A to přece nebude hr. Tolstoj upírati, že pokrok i osvěta mnoho učinily pro ubohé a potlačované, a tento pokrok i tato osvěta jsou teprve ve svých počátcích. Bohužel Něchljudovci tomu nerozuměli a rozuměti nemohli. Mimo to byli to lidé sobečtí, kteří neustále mluvili o svém osobním štěstí, o svém blahu, a tedy i při své pomoci bližnímu měli cíle osobní, zištné. Skoro se zdá, že jich sloužení národu bylo jakýmsi sportem, jako jsou ku př. milostné pletky aneb honba, a právě proto se jim dílo to tak brzo zprotivilo. Konečně došli k tomuto výsledku ve svém smýšlení: „Ano, děti pohlížejí zdravě na život, ony milují a znají to, co má milovati člověk, a to, co dává štěstí, — a vás (t. j. vdělance) život tak pomátl a zkazil, že se jim smějete . . . a že hledáte pouze to, co sami nenávidíte a co vás činí nešťastnými.“ (II, 129.) Ovšem děti jsou největšími sobci, neznají ničeho, žijí úplně instinktivně, a proto — jsou šťastny. Ještě šťastnější jsou živočichové, prosty všeho neštěstí a hoře jsou rostliny a nerosty, a proto snad má ideálem lidstva býti život úplně neuvědomělý? Co má býti dražší člověku: vyšší vědomí nebo štěstí hmotné? To jest první otázka, jíž Tolstoj nikde neřeší.

Ale vraťme se k analysi názorů Tolstého, jež těsně souvisejí s jeho vnějším životem. Musíme však poněkud přihlednout k jeho tehdejšímu životu literárnímu. Jak už výše řečeno, mladý spisovatel přijel hned po Krymské vojně do Petrohradu, kde se blízko seznámil se spisovatelskými kruhy. Později mluví o této době svého života velmi ironicky: „Spisovatel těchto řádků nejen že žil tehdy, než i byl jedním z činitelů oné doby. Ba on sám několik týdnů seděl v jedné Sevastopolské tvrzi, napsal spis o Krymské válce, jenž mu získal velkou slávu, a v němž líčil jasně a podrobně, jak stříleli vojáci v tvrzích z děl, jak zavazovali obvazky raněným a pohřbívali mrtvé do země na hřbitově. Spisovatel, vylíčiv tyto hrdinské kousky, přijel do středu říše v ohněstrojnou továrnu, kde byl bohatě odměněn za své hrdinské činy. Viděl nadšení obou hlavních měst i celého národa, a sám se přesvědčil, jak Rus umí odměňovati skutečné zásluhy. Silní lidé tohoto světa domáhali se jeho známosti, tiskli mu ruce, zvali ho k obědům a k sobě též proto, aby se od něho dověděli podrobnosti o vojně, při čem líčili mu své pocity. Proto spisovatel těchto řádků může oceniti onu velikou neza-

pomenutelnou dobu.“ (II, 494.) Tak psal Tolstoj ve svém nedokončeném románě „Dekabristé,“ když už hleděl na svou činnost literární poněkud skepticky. S místem tím můžeme porovnati následující řádky ze „Zpovědi“: „Bylo mně 26 let, když jsem přijel po vojně do Petrohradu a seznámil se se spisovateli. Přijali mě jako svého, ba i lichotili mně ... Theorie tvrdila, že život vůbec jde ku předu a že my máme v tomto pokroku hlavní účastenství, my, lidé myslící, a v středu lidí myslících hlavně my — umělci, básníci. Naše povolání jest — učiti lid, třebas i sami nevíme čemu, poněvadž prý umělec a básník učí bezvědomě. Mne pokládali za znamenitého spisovatele — a hle, já umělec, básník psal jsem a učil, ani nevěda čemu. Mně za to platili peníze, měl jsem překrásné živobytí, byt, ženy, společnost, slávu — a tedy to, čemu jsem učil, bylo výborné.“ Ovšem Tolstoj brzo počal podezřívati tuto svou „víru,“ a už jsme viděli, pod tíhou jakých poměrů konečně dospěl k tomu, že „lidé se mu zhnusili a on sám sobě se zošklivil.“ „Porozuměl jsem, že my k samé prosté, jediné však důležité otázce životní o podstatě dobra i zla neumíme najíti žádné určité odpovědi.“

Tak žil Tolstoj, jak sám dí, šest let; „cítil sice tuto lež, nevěděl, kde je pravda, trápil se, ale neměl zmužilosti zříci se marnivého názvu umělce, básníka, učitele, a jeho hrdost i bláznovská jistota, že jest povolán učiti, aniž by věděl čemu, jako choroba rostla víc a více.“ Své dojmy za hranicemi z oné doby líčí takto: „Život v Evropě a seznámení s předními lidmi a učenci v Evropě ještě více mě upevnily v mé víře ... Víra ta jmenovala se pokrokem. Pouze zřídka, ne sice rozum, ale cit bouřil se proti této pověře. obecné z naší doby, kterou lidé přikrývají svou neznalost života. Avšak tyto případy pochybnosti byly řídké.“ (Gromeka. Poslední dílo hr. L. N. Tolstého str. 164—5.)

Nám se zdá, že sám Tolstoj zapomněl tehdejšího svého duševního stavu, a že právě jeho zahraničná cesta, jak vysvítá ze vzpomínek Něchljudova, z kořene vyvrátila jeho víru v pokrok. Tato cesta dala jemu nový směr životní, od něhož už nikdy se neuklonil. Věda, pokrok, vzdělání i vzdělanci — vše stalo se mu předmětem nenávisti. Nenašel ráje, jehož hledal, a proto podoben rozmarnému děcku hlubokou nespokojenost sebou samým a vlastní rozháranost přenáší na celou společnost lidskou a právě ve vzdělané její vrstvě, ba i v samém vzdělání chce viděti příčinu svého duševního rozladění. Znova prchá do vesnice, znova hledá, čemu by věnoval své mohutné síly duševní i tělesné. Jinoch překypuje, bují silami, a neví, nač jich má užiti. Civilisace nenávidí, tedy ani učiti se ničemu nechce u Evropy; spisovatelství ho mrzí, a proto chápe se pluhu a učí se u mužíka Jufana orati. Zároveň zkrocuje bujné síly své tělocvikem. Ani přítel jeho Fet ho nešetří a uvádí žertovné vypravování bratra Tolstého o této době: „Levočka hledí se horlivě seznámiti se stavem selským a s hospodářstvím, jež jako všichni my zná velmi povrchně. Ale nevím, jak se mu to podaří. Levočka chce zmocniti se všeho najednou, nezanedbati ničeho, ani tělocviku. Před okny má zřízeny tělocvičné přístroje. Ovšem tělocvik nebude překážeti hospodářství, ale starosta (šafář) hledí na tu věc docela jinak a povídá: ‚Jdu k barinovi pro rozkazy, a hle, barin drže se jednou nohou za hrazdu, visí v červeném kabátci hlavou dolů. Vlasy

má rozcuchané, tvář krví zalitou — ani nevím, mámli poslouchati jeho rozkazy aneb dívati se naň s ustrnutím.'" Těmito fysickými výkony Tolstoj snad chtěl v sobě utlumiti svou nespokojenost, potlačiti hlas neukojeného svědomí, leč na dlouho se mu to nedařilo, a on se znova vrací k spisovatelství.

VI.

Opakujeme, a to velice rádi, že Tolstoj vždy hořel touhou sloužiti svému národu. Proto nemohl navždy zůstati žákem Jufanovým, a opět počal zkoumati, čím by mohl prospěti prostému lidu. Připadl na vychovatelství. „Vrátiv se z cest bydlil jsem ve vesnici a počal věnovati svou činnost selským školám. Též zde působil jsem jmenem pokroku, ale již jsem na pokrok pohlížel kriticky. Pud mluvil mně dle pravdy: ‚Mužíci-děti lépe než my učenci znají smysl života, lépe než my rozeznávají dobro od zla; ne my, nýbrž oni vědí, čemu jest třeba učiti lidstvo.' Avšak hloupost má právě v tom se osvědčila, že cítě vše to v hlubině své duše nešel jsem do učení k nim, nýbrž sám jsa nevědomcem a věda, že ničeho nevím, učil jsem všechny, ani nevěda, čemu učím." (Grom. 166.) Tolstoj zřídil školu, psal knížky, abecedy pro lid, přemýšlel o spůsobech učení — přece však nezříkal se své nenávisti k pokroku. Čtouce IV. díl jeho spisů, v němž jsou otištěny pedagogické články z oné doby, musíme se velice diviti, jak člověk, jenž úplně zavrhoval všeliké vzdělání, mohl působiti ve své škole. Divnou ironií zní jeho slova, psaná příteli Fetovi r. 1860: „Nyní jest třeba něco zcela jiného (t. j. nesluší se býti spisovatelem aneb učencem). Není třeba nám učiti se, než třeba naučiti Marfutku i Tarasku alespoň trochu tomu, co my už víme." Nikoliv — naopak, zdá se mně, že bylo třeba učiti se mnohému z těch nenáviděných knih, a pak snad horlivý hrabě nebyl by žil v takové protivě s samým sebou a se vším svým okolím. Pak by snad nebyl v onu dobu tak radostně souhlasil s lehkomyslným výrokem učeného Dála, že znalost čtení ničí mravně národ. Proč neotevřel Tolstoj knihu dějin ruského národa a nepřečetl si, jak hrozně trpěl národ ten právě pro svou nevzdělanost? Neuměli čísti ani poměščíci, ani jich rabové, a přece mravním rozvratem hynuly celé kraje. V 17. století Rus neměla ani 20 milionů obyvatelů, nikdo nebyl svým životem jist, duchovní tma obestírala celou zemi; jak vysvětlí Tolstoj vzrůst obyvatelstva než velikým zlepšením mravů a lehčím bojem o život celého národa? A to se přece jmenuje pokrokem. V poslední době byla na Rusi neúroda; v minulých stoletích a u nevzdělaných národů posud následkem takové neúrody vymíraly celé kraje, ale v naší době časopisy, telegrafy, železnice atd. učinily při vší nedokonalosti poměrů nemožným, co druhdy bývalo hroznou jistotou. A všemu tomu se Tolstoj směje a rouhá i vidí hlavní důvod v tom, že pokroku neuznává veliká část lidstva, t. j. mužíci. Tolstoj patrně nechce ničeho věděti o životě prvobytných lidí. Hroznou vojnu všech proti všem, kdy v doslovném smyslu toho slova jedl člověk člověka, hrubé, divoké násilí v pohlavních poměrech, v poměrech otců k dětem, kruté, příšerné náboženské zvyky — vše to musel pokrok

pomalu odstraňovati; a že dnes žijeme lépe, klidněji a hlavně rozumněji, děkujeme těm utrápeným pokolením, jež v sobě neutlumily prvých jisker pokroku. Patřila k tomu veliká nevědomost, aby spisovatel r. 1862 jako novověký Rousseau osmělil se tvrditi, že lidé byli od přírody dobří a že vzdělanost je zkazila. Bylo to tehdy vtipné paradoxon, avšak celé století práce dokázalo opak. A přece Tolstoj myslí, že „člověk rodí se dokonalým a že slovo Rousseauovo jest slovo veliké, jež zůstane navždy jako kámen pevné a pravdivé. Novorozený člověk představuje prvoobraz harmonie pravdy, krásy a dobra," a proto ovšem každé „vychování kazí a nezlepšuje děti", jako vzdělání kazí národ (IV. 231—233). Proto Tolstoj ve své stati z oné doby „Pokrok a význam vzdělání" zavrhuje jak literaturu tak i knihotisk. Spisovatelé a vydavatelé jsou chytří sobci, již tyjí z potu národa. Ovšem většina těchto „sobců" na Rusi umírala hlady a hrozně trpěla. Stačí jen čísti životopisy spisovatelů doby nové v Dějinách literatury Skabičevského, vydaných r. 1891. Jak mnoho tu hoře, jaká galerie mučedníků! Že by literatura národu prospívala, Tolstoj nadobro popírá: „Máme spisy Puškina, Gogola, Turgeněva, Děržavina. A všechny tyto spisy jsou neznámy národu a nepřinášejí mu žádného užitku" atd. A přece čas dokazuje, jak směle a nerozvážně soudil Tolstoj. Z nedávného článku „Lermontov na vesnici" (Ruská Mysl 1892) a z celé řady jiných projevů mohl se Tolstoj přesvědčiti, jak dychtivě prostý národ poslouchá čtení a čte nejen Puškina, Lermontova, Gogola a j., nýbrž i Shakespeara. Zdaž není to pokrok, ohromný pokrok od r. 1862? Skorem trapno jest mluviti o těch věcech. Ostatně ke všemu tomu ještě se vrátíme, až budeme mluviti o posledním období Tolstovské filosofie. Nyní jsme jen chtěli zřejmě vytknouti, odkud a kdy vznikla jeho nenávist k pokroku. Tehdy už Turgeněv napsal o něm Fetovi: „L. Tolstoj nepřestává býti podivínem (čudit). Kdy konečně udělá poslední kotrmelec a postaví se pevně na vlastní nohy?" Bohužel — Turgeněv se toho nedočkal.

VII.

Kdy by Tolstoj byl skutečně hlubokým myslitelem, došed svého přesvědčení o vzdělání a literatuře, byl by musel navždy zavříti svou školu a navždy odložiti péro. Avšak k velikému štěstí ruské a světové literatury v jeho duši plápolal svatý oheň poesie, jak on o sobě už dříve řekl, a spisovatel zvítězil nad filosofem. Faktum zůstane faktem, ať to omlouvá Tolstoj jakkoliv. „Zevně jako by vše bylo dobře, leč v duši jsem cítil, že nejsem docela zdráv a že není můj rozum v pořádku. Roznemohl jsem se více duševně než fysicky, nechal jsem všeho a odejel na step k Baškýrům — dýchat čistým vzduchem . . . Vrátiv se oženil jsem se . . . Veškeren můj život soustředil se nyní v rodině, v ženě, v dětech, a proto jsem i pečoval, abych rozmnožil své bohatství . . . Ačkoliv už tehdy jsem považoval spisovatelství za bláhovost, přece jsem pokračoval ve spisování — lákal mě ohromný plat a velká sláva za nepatrnou práci." (Grom. 167.) Tolstoj zde silně pomlouvá sama sebe; byly to asi jiné, mnohem hlubší příčiny, jež ho nutily ku

psaní, a ne pouhá ziskuchtivost a ctižádost. L. Tolstoj, šťastný ve svém rodinném životě, zapomněl na některou dobu na svou filosofii, a počal psáti největší své dílo „Vojnu a mír.“ Nebudeme plýtvati slovy a mluviti o kráse i vysoké umělecké ceně tohoto arcidíla: stačí jednou přečísti tyto stránky, plné hluboké umělecké pravdy, a zajisté v duši čtenářově navždy zůstane poklad trvalý. Avšak spisovatel žádal si vykonati více než pouze krásně líčiti, on chtěl vniknouti a porozuměti nejhlubším otázkám lidského života a své rozumování vetkal v čarokrásný obraz své poesie. Ovšem příležitost byla velice lákava pro spisovatele náchylného k reflexi. Veliký zápas mezi Evropou a Asií, mezi pokrokem a barbarstvím, mezi Napoleonem, zástupcem všeho umělého, přítvorného, a mezi prostým, pravdivým ruským lidem. Překrásné poetické líčení ruské společnosti z počátku tohoto století čím dále tím více bylo provázeno filosofií Tolstého, a spisovatel nelekal se ani nejtěžších záhad a věnoval jim celé hlavy. Čtenář, jenž porozuměl kouzlu Tolstovské poesie, prostě vynechával hlavy filosofické, a činil dobře. Sám Tolstoj v pozdějších vydáních větším dílem vyloučil tyto hlavy a připojil je co zvláštní filosofický traktát k svému románu jako poslední jeho část. Počal jej psáti r. 1864 a uveřejňovati v Ruském Věstníku r. 1865. Souhrnné vydání všech jeho částí vyšlo r. 1869.

„Vojna a mír“ jest nejlepším a nejúplnějším obrazem filosofie spisovatelovy; v něm zobrazily se všechny jeho ideály i nejvnitřnější myšlenky. Předložil si otázku, jak se dělají dějiny, což jest totožné s otázkou o významu a ceně lidského života. Spisovatel rozhodně upírá všelikou cenu dějinnému bádání a neustále směje se a zavrhuje učení dějepisců. Tito bláhovci prý si myslí, že skutky jednotlivých velkých mužů mají velkou váhu jakožto příčiny; oni hledají příčiny a následky činů lidských, což jest úplně marné a bláhové jednání. Jest bezkonečné množství malých příčin, z nichž vzrůstá jak genius tak i děj, leč příčiny ty větším dílem jsou nám neznámy, a tak posléze nezbývá nic jiného než vyznati: „Člověk vědomě žije pro sebe, než mimo své vědomí slouží za nástroje k dostižení dějinných, všelidských cílů.“ (VII, 9.) Dějinný, t. j. nevědomý, všeobecný, rojný život lidstva každé minuty života carů užívá pro sebe „jakožto nástroje svých cílů. Car jest rab dějin.“ Proto „fatalism v dějinách jest nutný k vysvětlení nerozumných zjevů (to jest těch, jichž rozumnosti my nepochopujeme). Čím více usilujeme rozumně vysvětliti tyto zjevy v dějinách, tím více stávají se nám nesrozumitelnými, nerozumnými . . . Odpovědi dávané touto theorií (theorií o velikých lidech) k dějinným otázkám jsou podobny odpovědem člověka, jenž hledě na běžící stádo a neobraceje svou pozornost ani na rozličnou hodnotu pastviště v různých místech pole, ani na poháněni pastýřovo, soudil by o příčinách toho neb onoho směru po beranu, jenž kráčí v popředí stáda.“ (VIII, 440.)

Jak viděti, spisovatel hlavně proto považuje za nemožné určiti smysl dějin, že nemůžeme přesně změřiti, číselně určiti vůli každého jednotlivého účastníka daného děje a ze souhrnu těchto jednotlivých projevů vůle vypočítati moc, jíž ta ona dějinná osobnost vládne. Tolstoj nemůže si vysvětliti, jaká moc působí na lid, že poslouchá svých vůdců, a dle všeho si myslí, že jakési fatum neb prozřetelnost

z účelů nám neznámých hýbe kolem dějin. On předpokládá jakéhosi pastýře, jenž žene lidské stádo, aniž by toto stádo si toho bylo vědomo, při tom však zapomíná, co sám uznává, že stádo jdouc za předním beranem samo pátrá po lepší pastvě. Krátce, Tolstoj vidí v dějinách příčiny metafysické a ne fysické. On diví se pohybu národů od východu na západ a zpětnému od západu na východ, i vidí v tom jakési tajemství, výraz zákona, či lépe řečeno, vůle nám neznámé. Dříve lidé myslili, že božství hýbe národy, pak že mužové, obdaření božskou mocí a silou, nyní konečně ani to se uznati nemůže, a proto zbývá pouze — fatalism. Toto fatum svou silou proniká srdce každého člověka a dělá dějiny.

Následkem podobného názoru Tolstoj ovšem musel se ocítiti v příkré protivě s těmi dějepisci, již v dějinách vidí zcela obyčejné příčiny fysické. Dějepisci zcela rozumně vysvětlují, jak v bellum omnium contra omnes jednotlivci obyčejnou, hmotnou silou pokořili sobě jisté lidové a plemenné celky, jak při množství rozličných podmínek moc jejich rostla, až se zdála býti pokořeným nadlidskou (božskou), jak s pomocí prvotní hrubé vzdělanosti, náboženství a j. tato moc se vždy více a více upevňovala a jak vůle lidu naopak klesala. Zatím se utvořily národní celky s národním antagonismem, při šířícím se vzdělání vznikaly nové snahy, nové zápasy za právo, svobodu, — ale vše to se dálo z příčin prostých, lidských, čistě fysických. My sice neznáme konečný cíl našeho života, nevíme o osudu světů, ale dobře můžeme souditi o všedním životě jednotlivcově, o dějinném životě celých národů. Můžeme se sice v mnohém mýliti, ale omyly tyto nedávají nám právo hledati k přirozeným, lidským, fysickým zjevům příčiny nadpřirozené, x-ové, metafysické. Naopak musíme hlouběji vnikati v příčiny dějin a neodvolávati se neustále na jakousi divina comoedia neb i tragoedia, jejíhož významu nikdy nepochopíme, pokud jsme pouhými lidmi. Budemeli souhlasiti s Tolstým, musíme ovšem zavrhnouti věliká dobrodiní svobody, rovnosti a osvěty, poněvadž, jak on dí, „není ničím dokázáno, že cíl lidstva záleží v svobodě, rovnosti a osvětě.“ Poněvadž Tolstoj nerozumí *světovému* processu, proto musejí lidé zde na zemi dobrovolně oddati se slepému osudu a nedomáhati se zlepšení svého stavu. Lidstvo prostě může „laisser faire“ a neodpírati zlu, poněvadž veškero naše jednání de puncto aeternitatis bez toho nemá žádné ceny. Ovšem nemůžeme popírati, že mnohé myšlenky Tolstého jsou hluboké (většinou jsou to myšlenky dávno známé ze spisů filosofů a dějepisců), ale zároveň nalézáme u něho tak mnoho protiv, že se nám zdá, že on sám tehdy ještě si neobjasnil, „jak se dělají dějiny.“

VIII.

V souhlase s dějinným názorem svým spisovatel představuje nám Napoleona jakožto nepatrný nástroj ohromného množství sil, ač sám si myslel, že on jest tou silou, jež tvoří dějiny. Jeho úloha byla mu předurčena, a on ji musel plniti. S neobyčejnou rozkoší a s jakousi zatajenou zlobou líčí spisovatel veškery slabé i malicherné črty povahy

Napoleonovy a hledí všudy v románě dokázati, že každý prostý vojín byl mnohem větším tvůrcem dějinného rozvoje než sám Napoleon. Tento nešťastný „velikán" žil v umělém světě přízraků svého velikánství a pouze plnil ukrutnou, nelidskou, těžkou úlohu, jež mu byla dána osudem. On nikdy do konce svého života nemohl rozuměti ani dobru, ani pravdě, ani kráse, ani významu svých skutků, jež se příliš příčily dobru a pravdě a byly cizí všemu, což lidského. A přece tento člověk, hrající smutnou úlohu biče národů, byl pevně přesvědčen, že cílem jeho skutků bylo blaho celého lidstva, že mohl říditi osudy milionů a násilím činiti dobrodiní. A tohoto Napoleona, tuto hračku temného, všemocného osudu přemohl prostý, dobrý, pravdivý ruský národ a dokázal tím ohromnou sílu „prostoty, dobra a pravdy." Jeden z předních slavjanofilských kritiků Strachov, jinak dosti důmyslný filosof, právě v tom vidí význam „Vojny a míru" přímo tvrdě: „Prostota, dobro, pravda přemohly r. 1812 sílu nedbající prostoty, plnou zla i falše." Proto ovšem národní hrdina „děduška" Kutuzov musel býti skutečným hrdinou, bohatýrem jakožto „prostá, skromná a proto v skutku veliká postava." Stať Strachova, o níž mluvíme, jest pravé bakchanale slavjanofilství; nám však, ač velice si vážíme ruského národa, jest ku podivu, jak lidé v samochvále národní mohou dospěti až k tomu, že u svého soupeře vidí pouze směšné nebo hnusné črty a sebe staví na podstavec ideální dokonalosti. Právě v tom vězí blud Tolstého, že zapomněl docela na lidskou spravedlnost a líčil vítězství nad Napoleonem jako nutný následek vznešené ruské povahy. Rušti vojínové mohou býti a jsou skutečně lidmi prostými, pravdivými a dobrými, dětská jich prostota chová v sobě veliký půvab — ale tací lidé na dějišti světovém obyčejně nevítězí. Bylo mnoho zápasů, při nichž hynuly celé davy lidí prostých, dobrých a pravdivých, ba celí národové právě pro tyto vlastnosti zmizeli bez stopy v boji s hrubými silami. Právě tato idealisace ruského lidu není v této příčině ani prostá, ani pravdivá, ba ani dobrá — vždyť škodolibost hledí na nás z každé stránky Tolstovského románu. My jakožto Slované s radostí v srdci vzpomínáme a děkujeme dobrému osudu, že nepodařilo se Napoleonovi zničiti a seslabiti říši ruskou, jsme však velice zarmouceni, že veliký spisovatel nechtěl aneb nemohl při svém líčení viděti pravdu a líčil pouze svou lásku a nenávist.

Napoleon a Kutuzov — francouzský komediant a ruské zlaté srdce — byli velkou, dějinnou dekorací dramatu, jehož hlavními osobami bylo několik ruských rodin vyššího šlechtického kruhu. Hlavním hlasatelem idey spisovatelovy byl Pierre (Petr) Bezuchov. Pierre již v dětství byl poslán za hranice na vychování a zůstal tam do 20 let. Za hranicemi seznámil se s hlavními plody evropského pokroku a vrátil se na Rus, jsa velikým ctitelem Napoleonovým a dokonalým kosmopolitou. Pierre, jako jeho prototypové Olenin a Něchljudov, v nic nevěřil a nikde nesloužil a ve společnosti Petrohradských hýřilů zcela se oddal rozpustilému světskému životu. Posléze následkem svých kousků musel odjeti do Moskvy, kde byl enfant terrible všech salonů pro svou neskrovnou, roztržitou a obhroublou povahu. Ze smyslné lásky oženil se s krásnou kněžnou Helenou, jež si brzo našla milovníka, což

ovšem zavdalo příčinu k žárlivosti, hrubým scénám, souboji atd. Pierrovu filosofii vidíme nejlépe z monologu po souboji. „Vše je hloupost — bezectné jmeno i sama čest. Ludvík XVI. byl popraven za to, že, jak říkali, byl bezectným zlosynem, což s jich stanoviska bylo pravda; ale pravdu měli i oni, kdož zaň umírali smrtí mučednickou a považovali ho za svatého. Potom byl sťat Robespierre za to, že byl despotou. Kdo jest práv a kdo vinen? Nikdo. Jsili živ, buď živ; zítra umřeš, jako jsem já mohl umříti před hodinou. Což to stojí za to, abychom se trápili, když nám zbývá žíti jediný okamžik v porovnání s věčností?" (II, 43.) Hned potom Pierre měl velice hrubý výstup se svou ženou a div ji nezabil mramorovou deskou; pak se od ní odloučil. V krátce nastal s ním veliký obrat. Cestuje z Moskvy do Petrohradu setkal se na stanici v Toržce s tajemným starcem, svobodným zednářem, jenž jako nějaký prorok uhodl osud Pierrův a jeho duševní stav. Pierre přiznal se mu, že nevěří v Boha, a stařec počal ho poučovati. Vysvětlil mu, „že vyšší moudrost netkví v pouhém rozumu a světských vědách (fysice, dějinách, chemii a j.) — vyšší moudrost jest jedna; má jedinou vědu, vědu všehomíra, vědu, jež vysvětluje vesmír a to místo, které v něm zaujímá člověk. Chcemeli porozuměti této vědě, musíme se dříve očistiti a obnoviti svého vnitřního člověka; pročež dříve, než ji poznáme, musíme věřiti a se zdokonalovati. Abychom pak mohli toho dosíci, v naši duši vloženo světlo boží, jež se nazývá svědomím." (II, 99.) Tato slova učinila na Pierra hluboký dojem; litoval svého života, odjel do Petrohradu, vstoupil v zednářskou loži a velice usiloval žíti dle zednářských pravidel. Aby dokázal svou dobrou vůli polepšiti se, odebral se na své statky v Kyjevské gubernii a tam všemožně hleděl ulehčiti práci mužíkům, zakládal školy, nemocnice atd. Vše to málo pomohlo, poněvadž chytří správcové dovedli jej ošáliti a ukázali mu stav mužíků docela v jiném světle, než jakým byl ve skutečnosti. Ale Pierre byl velice spokojen, věřil úplně ve své reformy a ve své polepšení. Ze svých statků zajel si na návštěvu ke knížeti Andreji Bolkonskému, člověku suchému a ctižádostivému, a mezi nimi rozpředla se zajímavá rozprava.

„Znám," děl kníže, „v životě pouze dvojí skutečná neštěstí: výčitky svědomí a nemoc. Jediným pak blahem jest býti zbaven těchto dvou neštěstí. Žíti jenom sobě a varovati se tohoto dvojího zla, toť všecka má nynější filosofie."

„A což láska k bližnímu, obětavost?" namítl Pierre. „Nikoliv, nemohu s vámi souhlasiti. Žíti pouze tak a nečiniti zla, abychom nemuseli ho litovati, to je málo. Žil jsem tak, žil jsem pouze pro sebe a zahubil tím svůj život. A teprve nyní, když žiju aneb alespoň hledím žíti pro druhé, teprve nyní porozuměl jsem štěstí života."

„Možná," odvětil Andrej, „že máš pravdu, ale každý žije dle svého vkusu . . . Já mám zcela jinou zkušenost. Žil jsem slávě. A co je sláva? Táž láska k bližním, naše touha něco pro ně učiniti, zasloužiti si jich pochvaly. Tedy též já jsem žil pro druhé, a ne téměř, nýbrž docela jsem zahubil svůj život. A teprve od té doby stal jsem se klidnějším, když jsem počal žíti sám sobě. Oni bližní jsou hlavním

zdrojem tvého bludu a neštěstí. Bližními jsou oni Kyjevští mužíci, jimž ty chceš pomáhati."

Pierre vzpíral se těmto slovům, nemohl vyrozuměti, co je špatného v tom, že pomáhá ze všech sil mužíkům, zakládaje nemocnice a školy, zvláště když tak mnoho vůkol něho jest lidí trpících. „A hlavní věcí," pokračoval Pierre, „jest to, že vím a vím dojista, že rozkoš dělati toto dobro jest jediným, jistým štěstím životním."

„Ano, slušíli tak hleděti na věci . . ." děl kníže Andrej. „Já stavím dům, zřizuji zahrady, ty pak nemocnice. A co jest spravedlivo a co dobro — ať soudí ten, jenž vše zná, ne my. Ty mluvíš o školách, to jest, ty chceš vysvoboditi mužíka z jeho zvířecího stavu a vzbuditi v něm mravní potřeby, a mně se zdá, že jediným možným štěstím jest štěstí zvířete, — ty pak chceš mu to štěstí odníti. Já jemu závidím, ty pak chceš ho učiniti mnou, aniž bys mu dal mého jmění. Dále pravíš ty: já chci polehčiti jeho práci. A dle mého mínění fysická práce jest proň takovou nutností, takovou podmínkou jeho živobytí, jako pro mne a pro tebe práce duševní . . . Posléze — nemocnice, léky. Jej ranila mrtvice, on umírá, ale ty pustíš mu žilou a on se uzdraví. Mrzákem bude celých deset let, všem na obtíž. Mnohem lépe bylo by mu, kdy by zemřel. A pak jaká jest to myšlenka, že lékařství kdy koho uzdravilo? Zabije ho — ano!" (II, 155.)

Sdělili jsme v hlavních rysech, o čem široce vykládá kníže Andrej, a rozprávka ta zdá se nám býti zvláště významnou pro pozdější filosofii Tolstého, jenž zde částečně ústy Pierrovými, částečně Andrejovými vykládá své vlastní názory, tehdy ještě velice neustálené, ač v jádru svém totožné s pozdějšími. (Pokračování.)

Tomkův Dějepis města Prahy v novém vydání

a mapy k němu.

Na jubilejní výstavě naší byl v pavilloně obce Pražské vystaven plán Prahy, jemuž rovným sotva které druhé město evropské může se pochlubiti. Zobrazoval Prahu, tak jak byla před vypuknutím války husitské r. 1419; byly na něm do podrobna a spolehlivě naznačeny netoliko všechny ulice a náměstí, hradby a ostatní meze obecní v pravé půdorysové podobě své, tak jak tehdáž ve skutečnosti byly, ale i všechny budovy veřejné, kostely, kaple a kláštery, i domy soukromé, též větší zahrady a vinice tehdáž pěstované. Plán pozorován jsa z dálky, na první pohled ukazoval mnohé rozdíly naproti nynějšímu půdorysu Prahy; pohled z blízka na některou částečku města dával tušiti, že v podrobnostech jest rozdílů na tisíce. Plán takový byl by mohl zhotoviti nějaký dvorský zeměměřič krále Václava IV., kdy by si byl dal dobře na tom záležeti; ale věk tehdejší o takové věci nedbal, nezachovala se z něho žádná kresba, která by se tomu podobala třeba jen z daleka. Plán Prahy

k roku 1419 sestaven byl od dějepisce města Prahy Václava Vladivoje Tomka, kterýž k tomu neměl jiných pomůcek, než jednak novověký plán Prahy, jednak staré písemné paměti, hlavně zápisy o prodejích domů a jiných nemovitostí v Praze a v nejbližším okolí.

Vystavený plán jest obrazným doplňkem *Dějepisu Pražského*, o němž náš Nestor pracuje již déle než půl století. Tak dlouhé práce bylo potřebí, aby tento obraz staré Prahy mohl býti načrtnut. Po stránce místopisné jest on korunou Dějepisu Pražského, a místopis jest jednou z nejskvělejších stránek Tomkova Dějepisu Pražského, jemuž v tom ohledu sotva které druhé podobné dílo se vyrovná.

Ale kolik práce bylo potřebí, aby dílo bylo takové, jaké jest! První pobudku ke spisování dějepisu města Prahy obdržel Tomek r. 1839. Pokládaje to dílo za hlavní vědecký účel svého života, nepřestal od té doby nikdy k němu pracovati, ovšem vedle jiného zaměstnání svého. První díl Dějepisu Pražského vyšel roku 1855, původce jeho pracoval tedy o něm 16 let. A uplynulo nových 16 roků, než vyšel díl druhý, jenž vydán roku 1871. Hlavní příčina, proč druhý díl tak se opozdil, byla ta, že spisovatel zatím odvážil se nové velké práce, aby si opatřil úplný a spolehlivý základ k starému místopisu Pražskému; vytáhl si totiž ze všech knih městských, pokud se zachovaly od časů nejstarších až do války husitské, všeliké zápisy o koupích domů i jiných nemovitostí, a sestavil si výpisy tak, aby vše, co vztahuje se k jednomu domu, stálo pohromadě v pořádku časovém. Toto sestavování zpráv ke každému domu, a seřaďování jednoho domu k druhému v náležité ulici byla práce někdy nade vše pomyšlení obtížná, a to proto, že domy v oněch starých časích jen s malou částku měly stálé názvy, a čísel domovních ovšem nebylo. Profesor Tomek nesnáze tyto téměř všude přemohl, a tudy mohl v druhém díle Dějepisu Pražského podati zcela podrobný popis měst Pražských, jak jedno každé vypadalo za času Karla IV. a Václava IV., kdež vodí čtenáře po všech ulicích a náměstích Pražských, a ukazuje jemu všechny památné budovy, kde která stála. Hrubý materiál k tomu sebraný vydal Tomek v letech 1865—1875 nákladem kr. české společnosti nauk pod názvem: *Základy starého místopisu Pražského*; v nich o každém domě, který tehdáž v Praze stál, najdou se pohromadě zprávy, jež se o něm kdekoli zachovaly z doby předhusitské. Scházelo potom ještě, aby podle vědomostí tak nabytých zhotovil se plán staré Prahy.

Další díly Dějepisu Pražského vycházely potom rychleji po sobě. Dosud vyšlo dílů osmero. V díle sedmém dovedeno jest vypravování o příbězích politických a jiných až do smlouvy uzavřené mezi králi Vladislavem a Matiášem v Olomouci r. 1478. V díle osmém obsažen jest popis Prahy, jak byla v době od smrti krále Václava IV. až do smrti krále Ludvíka; z popisu toho poznávají se veliké proměny, jež válka husitská způsobila jak ve výstavnosti a v zevnějším vzezření Prahy, tak i v obyvatelstvě jejím a v jeho řádech a zřízeních obecních, náboženských, živnostenských, společenských i národních, i kterak to vše dále se vyvíjelo až do roku 1526. Také k popsání Prahy v době husitské a pohusitské užil autor knih městských s touž mravenčí pílí, jak jsem právě naznačil o době dohusitské; knihy někdejšího úřadu

viničného, jež nyní se chovají při okresním soudě Vinohradském, poskytly žádoucího světla o nejbližším okolí Prahy aspoň na některých stranách. Jest si přáti, aby hrubý materiál tak dobytý, z něhož něco užito v díle osmém, byl ku potřebě badatelů a milovníků vydán celý opět tím spůsobem, jako se stalo ve vzpomenutých Základech starého místopisu Pražského.

Není divu, že u díla tak znamenitého a dlouho pokračujícího, jakým jest Tomkův Dějepis města Prahy, byl první svazek asi po dvaceti letech úplně rozebrán, a nově přistupující zakladatelé Matice České, dostávajíce z ní pozdější svazky, mívali nesnáz, chtělili si svůj exemplář doplniti prvními svazky. Nyní jsou také již druhý i třetí svazek Dějepisu Pražského z prvního vydání rozebrány. Ježto pak Matici České nehodí se, aby po druhé vydávala spis od ní již vydaný, odhodlal se knihkupec Řivnáč vyhověti literární potřebě tím nastalé a vydati svým nákladem znova první tři svazky Tomkova Dějepisu Pražského. Dva svazky tohoto druhého vydání již vyšly, třetí nachází se v tisku. Jest to vydání od spisovatele opravené. Že první svazek, vyšlý r. 1855, potřebuje mnohých oprav a doplňků, to ohlásil profesor Tomek již ve svazku druhém, ježto rozsáhlými studiemi místopisnými svrchu zmíněnými byl se dopátral nových vědomostí i o dobách starších již dříve popsaných. Opravy a doplňky takové vydal Tomek r. 1872 ve zvláštní knížce, poněvadž tehdáž nebylo naděje, aby celý první svazek mohl brzo vyjíti v druhém opraveném vydání. K tomu došlo nyní přičiněním Řívnáčovým. První svazek druhého vydání obsahuje všechny ty proměny, jichž potřebu spisovatel již v dotčeném spisku před 20 lety oznámil, a krom toho i některé jiné opravy, ke kterým přivedly spisovatele pozdější jeho studie. Svazek první, jenž obsahuje příběhy a popisy Prahy od časů nejstarších až do založení Nového Města r. 1348, těmi změnami a doplňky do něho nyní pojatými také o něco vzrostl, tak že druhé vydání naproti prvním jest o 26 stran větší. Také druhý svazek jest ve druhém vydání místy opraven nebo doplněn, celkem jest však těch změn méně, než ve svazku prvním. Druhý a třetí svazek obsahují příběhy za vlády Karla IV., popis města a obyvatelstva v 70 letech před válkou husitskou, a příběhy z času Vácslava IV., v nichž zvláště různice náboženské vypsány jsou s podrobností jinde nebývalou. K žádosti nakladatele svolil autor, aby v druhém vydání tisklo se *v* i *ou* místo staršího *w* i *au*.

Tomkova historického plánu Prahy ujala se první třída České akademie a vydala jej svým nákladem pod názvem: *Mapy staré Prahy.* Jest to reprodukce plánu svrchu zpomenutého, jenž byl na zemské výstavě vystaven, jmenovitě také jeho velikost zůstala nezměněna; do dolního levého rohu, kdež na výstavě bylo zříti jen velký nápis, přidán nově menší plán Prahy, jak byla před založením Nového Města r. 1348, a při něm umístěn ještě menší plánek představující, kterak vypadala krajina nynější Prahy okolo roku 1200, kdy Malá Strana ani Staré Město nebyly ještě vysazeny ani obezděny, ale na jejich místech bylo dvoje podhradí Pražské na obou březích Vltavských. Vydány jsou tedy pohromadě tři historické plány Prahy, každý v jiném měřítku, nejmenší k roku 1200, větší k roku 1348 a největší k roku 1419; roz-

dílné měřítko odůvodněno jest nestejnou hojností pramenů a tudy i topografických vědomostí, které jsou o rozličných těch dobách na snadě. Plány vydány jsou na devíti velikých listech; kdy by se slepily v jedno, zaujímaly by čtverec asi 170 centimentrů dlouhý i široký. Kresbu na čisto podle náčrtků Tomkových provedl městský inženýr Jindřich Fialka, lithografickou reprodukci obstarala firma Farského.

Plán k roku 1200 uvádí nás do šedé dávnověkosti, kdy nebylo v Čechách měst v nynějším smyslu; vidíme na něm polohu hradu Pražského, polohu podhradí Pražského na levém i na pravém břehu Vltavy, spolu s Poříčím tehdáž německým a s některými jinými malými osadami na místě pozdějšího Nového Města v Mezihradí; jižně od potoka Botiče spatřujeme Vyšehrad s podhradím řečeným tehdáž Psáře. Na pláně k roku 1348 přibylo hrazené městečko Hradčany před vchodem do hradu Pražského; podhradí na levé straně Vltavy proměněno v Menši Město a opevněno zdmi; Staré Město jest rovněž obezděno. Málo se proměnily drobné osady na půdě pozdějšího Nového Města, jako Poříčí, Újezd sv. Martina, Zderaz, Rybníček a Podskalí. Na velkém pláně k roku 1419 vytčena jest zvláště jedna každá budova, o které se zachovaly srozumitelné zprávy; kostely, paláce a jiné velké budovy pojmenovány jsou slovy, domy pak ostatní poznamenány jsou popisnými čísly těch domů, které nyní na tom místě stojí. Kdo se chceš poučiti a zároveň příjemně baviti, najdi si v Dějepise Pražském popis Prahy, a vyhledávej na pláně místa a budovy znamenitější, o nichž tam vypravováno. Dílem Tomkovým jest předvěká Praha takořka vykopána z rumu a znova postavena před ducha myslícího čtenáře. Původcovi dejž Bůh ještě mnohá léta a sílu k dalšímu pokračování!

Dr. *Jos. Kalousek.*

Výpravy ke zkoumání hlubin mořských.

Podává

dr. Jaroslav J. Jahn.

Dějiny země naší jsou nepřetržitou nití od jejího vzniku po dnešní dobu. Non datur saltus — v přírodě není skoku — dí jeden z předních zákonů přírodních. Příroda tvoří a utvořená díla ničí, tvoří a boří nepřetržitě, ale i harmonicky stejnoměrně. Co dnes se děje na povrchu zemském, dálo se od věků: síly, které dnes v přírodě působí, vládly jí také vždy dříve; tytéž výslednice jejich, s nimiž se nyní setkáváme, způsobovaly i dříve vždy změny a obraty na povrchu zemském, a tytéž zákony, podle nichž se dnes síly ty a způsobené jimi zjevy v přírodě řídí, platnost měly zajisté i v pravěkých dějinách země. A z této stálosti i nezměnitelnosti zákonů přírodních vyznívá pro geologa kategorický imperativ, aby při svém zkoumání kůry zemské, jejích horstev a údolí, jejích vrstev a hornin, výsledky sil a zjevů v pravěku naší země, tak jak je — řekli bychom — zka-

menělé nalézá ve vrstvách zemských, porovnával s úkazy, jak se mu dnes před očima jeví. Geolog nesmí přestati na holém rozumování o minulosti země pouze na základě toho, co ve vrstvách jejích najde, on musí bedlivě pozorovati a studovati i zjevy přítomné, jejich příčiny a výsledky. Zkušenosti takto nabyté jsou mu pak klíčem k řešení záhad pravěku.

Geologové moderní jsou si dobře vědomi této povinnosti své, jejíž svědomité konání již mnohdy vedlo k netušenému, zdárnému cíli. Ba moderní geologie obírá se současnými zjevy právě za tímto účelem a měrou velmi značnou. Veškera novější bádání to potvrzují. Studium činných sopek, zemětřesení, řek, jejich břehů, jejich usazenin, povodní a účinků jejich atd. bývá právě geology se zálibou i pílí prováděno. Nedivno, že i k současným mořím záhy obrácena pozornost zkoumatelů. Vždyť veliká část útvarů a hornin je tvořících, s nimiž v kůře zemské se setkáváme, jest původu mořského. I jest na bíledni důležitost a význam, jaký má důkladná a podrobná znalost nynějších moří, jejich fysikálních poměrů, jejich živočišstva, jejich usazenin a p. pro studium usazenin moří pravěkých.

Úkolu tomu snaží se vyhověti výpravy, které zvláště v novější době ode všech vzdělaných států jako o závod vysílány jsou ke zkoumání hlubin mořských. Hodláme v několika statích pojednati o výsledcích výprav těchto, hlavně pokud jsou důležity pro geologii a paleontologii. Nemíníme ovšem uváděti historicky veškery takové výpravy; chceme zmíniti se pouze o nejhlavnějších a seznámiti čtenářstvo naše s jejich nejdůležitějšími objevy. Literatury, jíž při tom použito, zejmena neuvádíme, a to z té příčiny, že bychom museli několik listů časopisu toliko pouhými názvy příslušných spisů vyplniti; podotýkáme pouze, že použito bylo více méně všech přístupných děl, jež v obor tento spadají. Na příslušných místech chceme aspoň nejdůležitějších vzpomenouti. [1])

Hlavní úkoly, jichž řešením se obírají výpravy, jsou: zjištění chemického složení a hustoty (resp. slanosti) vody mořské, množství plynů v ní pohlcených, zkoumání proudů mořských, teploty vody na povrchu, v různých hloubkách jakož i na dně moře, ohledávání břehů i dna mořského a spojené s tím měření hloubek moře na různých místech, zjištění reliefu dna a konečně zkoumání organického života v širém moři i u břehů, na hladině, v různých hloubkách i na dně moře, a zkoumání usazenin na dně moří a pochovaných v nich zbytků živočišstva mořského. Kolik tu otázek a jak rozmanitých! Jakým spůsobem se úkoly tyto řeší, jakých třeba k tomu přístrojů a jak vyzbrojena bývá loď, vypravená ke zkoumání hlubin mořských, o tom v těchto listech mluvil již dr. Fr. Vejdovský v Osvětě 1879, str. 25 až 26); dále odkazujeme ke spisku prof. Touly, k dotyčným pojednáním dr. E. v. Marenzellera (ve Schriften des Vereines zur Verbreitung

[1]) Hojnou literaturu o tomto thematě uvádí kap. C. v. Bermann ve své práci: Neuere Forschungen in der Oceanographie (Mittheilungen aus dem Gebiete des Seewesens, vol. XVIII., Nro. VI.—X., Pola, 1890), kteréžto s velikou pílí provedené, přehledné práce se dovolávám.

naturwissenschaftlicher Kenntnisse in Wien, Verhandl. d. k. k. zool.-botan. Ges. in Wien), i ke spisům J. J. Wilda (Thalassa), Regnarda a j.

Již ode dávna konány výzkumy fauny mořské na pobřežích i v menších hloubkách. Z mužů, kteří se zabývali zkoumáním zvířeny v hlubinách mořských, zasluhují první uvedeni býti Marsigli a Donati (1750), kteří zároveň první sestrojili vlečnou síť (dragge či dredge), jíž se — ovšem ve tvaru značně zdokonaleném — podnes užívá při výpravách toho druhu. Angličan sir John Ross podnikl r. 1829 výpravu do arktických moří, strávil čtyři zimy v ledovém moři, kdež četná pozorování konal, odkryl sev. magnetický pól země a vrátil se v říjnu 1833 zpět do Anglie. O této výpravě své uveřejnil r. 1834 v Londýně podrobnou zprávu. Roku 1850—1851 podnikl výpravu k vyhledání Franklina. — Výsledky těchto výzkumů, jakož i mnohých, jež po nich za nedlouho následovaly, nejsou té zajímavosti ani důležitosti, bychom se jimi obírali. Teprve v letech čtyřicátých setkáváme se s výzkumy moří (a to hlavně hlubin jejich), které vykazují znamenitější výsledky. Část pozdějších výprav těch konána byla za příčinou kladení podmořského kabelu z Anglie do Ameriky v Atlantském oceáně.

Edw. Forbes r. 1841 podnikl zkoumání Egejského, později i Středozemního a Britského moře. Největší hloubka seznaná v moři Středozemním obnášela 250 m. Roku 1843 popsal Forbes výsledky výzkumů svých, hlavně organismy, jež byl nalezl v různých hloubkách mořských. Sir James Clark Ross, synovec jmenovaného Johna Rossa, doprovázel sira Edwarda Parryho při 3 polárních výpravách, súčastnil se výpravy svého ujce (1829—1833) a řídil r. 1839—1843 anglickou výpravu lodí „Erebus“ a „Terror“ k jižnímu pólu. Výprava tato, jejíž výsledky uveřejnil J. C. Ross r. 1846 ve spise Voyage of discovery etc., přinesla mnoho zajímavých výsledků, pro botaniku, zoologii, geologii atd. velmi důležitých, k nimž se ještě vrátíme. Také J. C. Ross podnikl (r. 1848—1849) výpravu k vyhledání Franklina. Při výpravě této docíleno hloubky 8500 m.; ve hloubce 300 uzlů [1]) nalezl J. Cl. Ross krásnou lilijici, již nazval Rhizocrinus lofotensis. Jindřich Goodsir konal r. 1845 některá pozorování v Severním moři, zvláště v Davisově úžině. Roku 1851—53 prozkoumala brigga Spojených států severoamerických „Delphin“ za vedení poručíka Berrymana hlubiny Severoatlantského oceánu. Roku 1853 zkoumal Absjom Absjorssen hlubiny moří při březích norských, pokračuje ve výzkumech prof. Michaela Sarsa v končinách těchto. Syn tohoto Ossian Sars konal pozorování fauny hlubinné hlavně u ostrovů Lofotských. Téměř současně se Sarsy počaly konati pozorování svá i švédské výpravy vedené Torellem (1861), Otterem a Nordenskiöldem (1868) v arktickém moři; při výpravách těch shledány na Z a JZ od Špicberků hloubky přes 2000 uzlů; největší hloubky shledal Torell při první výpravě 1400, při druhé 2650 uzlů. Překvapující byl výsledek těchto prvních obsáhlejších výzkumů v arktických mořích, že nalezeno podivuhodné bohatství organického života i v samém ledovém moři, jež dle pozdějšího výroku Nordenskiöldova „na mnohých místech pro miliony v něm žijících zvířat má doslova

[1]) 1 angl. uzel = 1·828 m.

podobu těsta.“ Ano i v největších dostižených hloubkách nalezli Nordenskiöld a Otter žijící zvířata, jichž zjistili bohatou a rozmanitou faunu (1868). J. M. Brooke vylovil r. 1854 v Atlantském oceáně z hloubky 2000 m. globigerinový hlen. R. 1856 konaly lodi „Arctic“ a „Cyclop“ měření hloubek mořských za příčinou kladení kabelu mezi Novým Foundlandem a Valentií v Irsku. „Arctic“ provázeli Berryman, Brooke a Massey. R. 1857 byl skutečně první podmořský kabel položen. R. 1856—57 zhotovil M. F. Maury při této příležitosti náčrtek první mapy hloubek mořských v Atlantském oceáně. Rakousko vypravilo v téže době loď „Novaru.“ [1]) Kapitán Dayman konal r. 1857 na „Cyclopu“ při kladení kabelu měření hlubin moře na t. zv. „výšině telegrafové“ mezi Irskem, Azory a Novým Foundlandem. V hloubce 3111—4392 m. nalezl hlen vápnitý (globigerinový), jaký Brooke dříve vylovil. Dayman zaslal část hlenu toho Huxleyovi, jenž pak na základě jeho pořídil svoji „bathybiovou theorii.“ R. 1860 prozkoumal Angličan Leop. Mac Clintock při druhém kladení kabelu na lodi „Bulldogu“ hlubiny moře Faroerů k Islandu, Gronsku, Labradoru a Nov. Foundlandu, kdežto dr. Wallich, touž loď jako přírodozpytec provázející, konal faunistická pozorování. Z hloubek 1098—3660 m. vyloven hlen, z části vápnitý, z části z vulkanického popelu Islandského sestávající a obsahující místy i písek a jíl i drť krystalinických břidlic. Lodi „Hydra,“ „Serpent“ a „Cyclop“ prozkoumaly hloubky moří u Východní Indie a Australie pro kladení kabelu v končinách těch.

Počínaje asi r. 1860 děje se zkoumání moře soustavně přírodozpytci různých států a národů. Roku 1863 počali Američané svá první soustavná zkoumání hlubin mořských na lodi „Corwin,“ r. 1868 bylo v tom na lodi „Bibb“ pokračováno. Američan John Irwing konal roku 1870 četná měření hloubek mořských v severoatlantské pánvi. Roku 1864 potvrdil Barboza de Bocage, ředitel přírodovědeckého musea v Lissaboně, že na pobřeží portugalském ve hloubce asi 1000 m. nalézá se množství křemenitých hub z rodu Hyalonema, které dosud jen od Japanu známy byly.

Roku 1868 počali na březích Irska prof. Wyville Thomson a dr. Carpenter své veledůležité výzkumy v mořích anglických, rozšířené pak i na moře mezi Skotskem a Faroëry. Zkoumání dělo se na pobřežní strážní lodi „Lightning.“ Křižovala po 6 neděl v širém moři. Ač pro nepříznivé počasí pouze po 10 dní pozorování konati se mohlo, přece výsledky byly překvapující. Zjištěno, že ve hloubce 650—700 uzlů žije velice bohatá a rozmanitá zvířena, obsahující nejen zástupce téměř veškerých tříd neobratlovců, ale i mnoho dosud neznámých tvorů, a i takové, jež od doby třetihorní za vymřelé byly pokládány. Avšak k nejzajímavějším výzkumům „Lightninga“ patří zjištění, že mezi ostrovy Faroery a Skotskem bezprostředně hraničí spolu na delší vzdálenost dvoje přesně oddělené vodstvo různé teploty: t. zv. studená area (s teplotou vody 0° C. ano i — 1·1° C.) a teplá area (s teplotou

---

[1]) Viz „Reise der oesterr. Fregatte Novara um die Erde in den Jahren 1857, 1858, 1859 unter den Befehlen des Commodore B. v. Wüllerstorf-Urbair, ve Vídni 1861,“ 3 díly 8°, a pod týmže názvem 17 dílů velkého 4° formátu.

vody 5—6° C. a i více), a to obě ve stejné hloubce (500—600 uzlů) a při stejné teplotě na povrchu. Na této různé teplotě obou areí záleží i povaha obyvatelstva jejich: ve studené aree jest dno písčité a zvířena chudá, sestávající z druhů boreálných a arktických (Fusus despectus, Tellina calcarea — vyskytující se zkamenělá v Anglii v jílu glaciálním — Mya truncata, saxicava, norvegica, Pecten islandicus, Asteropecten tenuissinus a množství velikých rhizopodů). V teplé aree je dno pokryto tuhým, šedým hlenem a oživeno přebohatou faunou (Globigeriny, křemité houby, ojedinělé korály, ježovky a hvězdice, Rhizocrinus lofotensis, Terebratula cranium a pod.). Pomysleme si, praví Carpenter (Royal Society Proceedings 1868 Nro. 107) tuto část moře vysušenu. Geolog, zkoumající vrstvy tu usazené, nalezne pískovec na zkameněliny chudý, obsahující četné úlomky starších eruptivných hornin (ze Skotska pocházející) a s faunou výhradně povahy arktické nebo glaciální. A v nejbližším sousedství těchto pískovcových usazenin studené arey uzří geolog v budoucích časech mohutné utvořeniny křídové se spongiemi a jinými tvary teplejší arey. Že tyto i povahou horniny i faunou tak se různící oba útvary usadily se v stejné době, v stejné hloubce, avšak ve dvou sousedících, různě teplých proudech, sotva by geolog v budoucnosti uhodl, ba spíše by spatřoval v nějakém tektonickém zjevu příčinu tohoto podivného sdružení. *Komu by tu nepřipadly na mysl Barandeovy kolonie v českém siluru?*

Potěšeni výsledky výpravy „Lightningovy," vydali se 18. května 1869 z Pembroku se strážní lodí „Porcupine" Carpenter a Thomson na další výpravy, přibravše ještě Gwyna Jeffreysa a jednoho ze synů Carpenterových (chemika). Lodi velel kap. Calver. Během toho roku až do 8. září podniknuty tři plavby. Prvá z nich prozkoumala moře západně od Irska, při čemž měřena 34kráte hloubka (největší, jíž dosaženo bylo, 2700 m.). Nalezena bohatá zvířena rázu severního, mezi jinými i druhy, jež od doby křídové a třetihorní za vymřelé pokládány byly. Většina zvířat vylovených z největších hloubek překvapovala očima velice vyvinutýma a pestrou barvitostí. Zvířata tato vesměs záhy zhynula následkem zmenšeného tlaku. Mlž Montacula Dawsonii potvrdil domněnku Jeffreysovu, že druhy severní, přišedše do jižních moří, ponenáhlu zakrňují. Z hloubky 2250 m. vylovená foraminifera Orbitulites tenuissimus Carp. byla zvící dvacetníku!

Při druhé plavbě, omezující se na moře jižně od Irska, vykonáno 13 měření hloubky; největší dosažena při 2500 uzlech. V příčině hustoty vody mořské seznáno, že při hladině je hustota větší než v hloubkách (následkem odpařování), po té od 50 uzlů pod hladinou jí stále přibývá, až opět asi 50 uzlů nade dnem jeví se ubývání její.

Třetí plavba studovala podrobněji dvě tepelné arey, při výpravě „Lightninga" seznané. Konáno 45 zkoumání a největší hloubka dosažena při 767 uzlech. Nejmenší teplota vody byla — 1·4° C. Shledáno, že studená area, 600 m. mocná, proud jz. vykazuje, tudíž pod působením polárního proudu se nalézá, kdežto teplá area volný proud směrem sv. představuje, a tedy pod vlivem proudu Golfského jest. V obou areách nalezeno více tvorů než při výpravě „Lightninga." Měkkýš Platydia anomoides z prvé arey dosahoval tu dvakrát takové

velikosti jako v mořích jižních. Měkkýšů vyloveno celkem málo, za to množství korýšů a ježovek, a sice ponejvíce severní (norské) a arktické tvary. V teplejší aree proti tomu nalezena opětně velmi bohatá zvířena, mezi jinými veliká ježovka Calveria hystrix W. Thom. s nesrostlými destičkami vápennými, blízce příbuzná s Echinothurií floris Woodw. z bílé křídy. V létě 1870 podniknuta za řízení Carpenterova a Jeffreysova plavba čtvrtá podél břehů francouzských, španělských a portugalských až k Gibraltaru, po té podél sev. pobřeží Afriky, přes Alžír a Tunis k Maltě a k východnímu břehu Sicilie, skrz úžinu Messinskou až k Stromboli. Zaloveno celkem 62kráte, při čemž dosaženo největší hloubky 3157·5 m. severně od Malty a nalezeno mnoho tvorů, známých prve pouze z uloženin třetihorních z Anglie, Sicilie a Kalabrie. Při jediném zalovení poblíž pobřeží portugalského (při 40° s. š.) vytaženo z hlubin 994 uzlů 186 druhů zvířat, z nichž prve bylo 91 známo živých, 24 shodovaly se se známými zkamenělými druhy a 71 druhů bylo zcela nových (mezi nimi zvláště Pentacrinus Thomsoni Jeffr. v několika exemplářích). Na pobřeží Portugalska nalezeno na jednom bodu v hloubce 900 uzlů až neuvěřitelné množství malých gastropodů, kdežto ostatní tvary živočichů proti tomuto množství v pozadí ustupovaly neb úplně scházely. V moři Středozemním potvrzen výrok Forbesův, že tam živočichů do hloubky rychle ubývá, a sice tou měrou, že pod 1400 uzly téměř všude jeví se Středozemní moře býti azoickým. Pouze na jediném místě vylovena i z hloubky 1412 uzlů bohatá zvířena měkkýšová.

Následuje známá a svými velikolepými výsledky nejdůležitější ze všech výprav dosavadních, plavba korvety „Challenger," jež vyslána byla od Royal Society 21. prosince r. 1872 z Portsmouthu, opatřena jsouc vším vědeckým pohodlím. Vědecký personál „Challengera" sestával z prof. C. Wyvilla Thomsona, ředitele, J. G. Buchanana, chemika a fysika, H. N. Moseleye, Willemoësa-Suhma (průběhem výpravy zemřelého), zoologů Johna Murraye, H. Tizarda, J. Wilda atd. Velitelem lodi byl kapitán Georg S. Nares, a když r. 1875 převzal vedení lodí „Alertu" a později i „Discovery," uvázal se ve velení „Challengera" Frank Tourle Thomson.

„Challenger" plul nejprve podél západních břehů španělských a portugalských až k Gibraltaru, načež obrátil se k Madeiře a Kanárským ostrovům, od Teneriffy pak k Antillám (Sombrero a Sv. Tomáš), po té na sever ke korálovým (útesovým) ostrovům Bermudským a na SZ až k Halifaxu, načež zaměřiv zpět k Bermudám, plul odtud dále podél čáry kabelové přes Azory a Madeiru ke Kanárským a Kapverdským ostrovům a podél záp. břehu afrického až k 0° 40′ jižní zeměp. šířky, kdež nalézal se v srpnu 1873. Po té křižoval po třetí v jz. směru Atlantským oceánem, minul skalnatou výspu Sv. Pavla (kdež překročil rovník) a Fernando Noronho, plul podél vých. břehů jižní Ameriky, po té opět na příč přes Atlantský oceán (po čtvrté) k Tristan d' Acunha a dále až ke Kapsku, kdež zakotvil 28. října 1873, tedy po desetiměsíčné plavbě. V zálivu Biskajském seznáno při plavbě této, že dno mořské jest pokryto hlenem globigerinovým. Blíže jz. výběžku poloostrova pyrenejského u mysu Sv. Vincence vyloveny z hloubky

600 uzlů ryby, kteréž vzbuzovaly údiv tím, že vzduch v měchýři jich uzavřený, byv při vytažení z hloubky vydán tlaku menšímu než dříve, rozpínal se tak prudce, až ryby div nepukaly, oči jich byly silně vypouleny. Z hloubky 1090 uzlů vytažen korýš $3^1/_2$" dlouhý (z příbuzenstva Hyperiny), jehož facettované obrovské oči zaujímaly přední část hrudihlavy, podobně jako oči silurského tribolita Aeglina. Z hloubky 2155 uzlů vyloveno několik křemitých hub (mezi nimi Euplectella aspergillum), z hloubky 1900 uzlů vytažen rak Deidamia leptodactyla R. v. S., postrádající nejen očí, ale i jinak obvyklých očních nábodců. U Sv. Tomáše vyloven Rhizocrinus lofotensis. Zde dosažena i největší hloubka 3875 uzlů, při čemž musela býti olovnice zatížena třemi centy; teploměry, co do pevnosti vyzkoušené na tlak 80 centů, v hloubce té se roztrhaly!

Druhá část cesty nastoupena 16. prosince 1873 ze zálivu Simonsova přes ostrovy Marion, Princ Edward, Crozet ke Kerguelandu, přes Macanaldské ostrovy a dále do antarktických moří, kdež 16. února 1874 dosáhl „Challenger" nejjižnějšího bodu cesty na 66° 40' jižní šířky a na 18° vých. délky. Při tom teplota klesla tak, že nebylo již lze použiti rtuťových teploměrů. Odtud spěla výprava směrem severovýchodním k Australii, podržela se v přístavě Melbournském od března do 4. dubna a zakotvila 6. dubna u Sidneye. Po dvouměsíčním pobytu v Sidneyském přístavě vyplul „Challenger" k Wellingtonu na Novém Zélandě, plul odtud k Tongatabě, k již. břehu Nové Guiney, k ostrovům Filipinským a k Hong-Kongu, čímž ukončena druhá část cesty. U ostrovů Prince Edwarda a Crozetu seznána hloubka 1375—1600 uzlů, dno mořské bylo tu pokryto nejčistším vápnitým hlenem jako v severní části Atlantského oceánu. Mimo to zjištěno, že druhové fauny v jižním Atlantském oceáně větším dílem souhlasí s druhy v části severní. U ostrova Palmy vyloven z hloubky 1135 uzlů zcela čerstvý, zelený dubový list. Mezi ostrovy Fidžiskými a Novými Hebridami vylovena z hloubky 1450 uzlů 3' dlouhá větev stromová, velmi zachovalá. Mezi Hebridami a Australií nalezeny ve hloubce 1400 uzlů kusy dřeva a 6 kusů velikých palmových plodů úplně čerstvých.

Třetí část plavby počala návratem k sever. břehu nové Guiney, přes ostrovy Admirality k Yokohamě, po té nejprve na východoseverovýchod, později pod pravým úhlem na jih k ostrovům Sandwichským, přes Tahiti a Juan Fernandez k Valparaisu a do úžiny Magellanské.

Čtvrtá a poslední část cesty nastoupena 20. ledna 1876 z úžiny Magellanské přes Montevideo, Ascension, Kapverdy a Vigo podél břehu španělského do Sheernessu. Zde „Challenger" zakotvil 25. května 1876 po $3^1/_2$leté plavbě, stráviv 719 dní na širém moři. Celkem uraženo 68.820 mořských mil, 370kráte bylo v hloubkách zaloveno, 255krát měřena teplota moře; mimo to vykonáno bylo 111 lovů vlečnou sítí a 129 lovů s trawlskou sítí (pro hlubiny mořské).

Vědecké výsledky plaveb „Challengerových" jsou neskonalé důležitosti pro přírodní vědy. Nejčelnější učenci byli poděleni vědeckou kořistí výpravy této, a uveřejňování vědeckých výsledků výpravy děje se ve zvláštním, skvostném díle: Report on the scientific results of the

voyage of H. M. S. Challenger. [1]) Stručně a trefně podává výsledky cesty „Challengerovy" i spis Johna Jamesa Wilda: Thalassa, an essay on the Depth, Temperature and Currents of the Ocean (London 1877, Marcus Ward et Comp.).

Nebudu rozpisovati se o výsledcích výpravy této, anyť byly čtenářstvu Osvěty již podány z péra zvláště povolaného: pojednalť dr. Fr. Vejdovský v článku svém „O výpravě lodi Challengera kolem světa" (v Osvětě 1879, str. 25 nn.) o výsledcích cesty této velice podrobně a poutavě.

Jinou cestu světovou ke zkoumání hlubin mořských podnikla německá válečná loď „Gazella" za řízení kapitána svob. p. Schleinitze v letech 1874—76, konajíc pozorování hlavně v Atlantském, Tichém a Indickém oceáně. Při cestě té pozorován na ostrovech Kerguelských průchod Venuše sluncem. Geologicky zajímavé výsledky cesty této podány jsou hlavně v díle: Die mineralogisch-geologische Beschaffenheit der auf der Forschungsreise S. M. S. „Gazelle" gesammelten Meeresgrund-Ablagerungen von Dr. v. Gümbel. Jesti to II. díl spisu „Forschungsreise S. M. S. Gazelle," v němž veškery výsledky výpravy této uveřejněny jsou.

Třetí veliká výprava vědecká podniknuta byla se svolením kongressu na útraty Spojených států severoamerických na parníku „Tuscaroře" roku 1873—74. Dála se za příčinou předběžných prací pro kladení kabelu mezi Severní Amerikou a Japanem. Při ní prozkoumány též části Velikého (Tichého) oceánu prve téměř úplně neznámé. Nejdříve měřeny hloubky moře u Vancouverského ostrova a shledáno až 4560 m., při čemž objeveny dvě podmořské vysoké a příkré hory původu vulkanického. Sondováno dále až k ostrovu Unalašce, patřícímu k Aleutám, jež jsouce vesměs původu vulkanického, leží na obrovské puklině zemské. V roce 1878 pokračováno v měřeních těchto za řízení kap. G. F. Belknapa a J. N. Millera, při čemž 100 námořských mil východně od japanského břehu nalezena hloubka 3427 uzlů a poněkud dále od místa toho nedosaženo dna ani při 4643 uzlech (8570 m.). Rovněž na východním břehu ostrova Jessa shledány hloubky 3307 až 4555 uzlů. Nalézáme tu jednu z nejmocnějších depressí země. Patrně souvisejí ohromné hloubky tyto s činností podmořských vulkánů, která jest v končině této neobyčejně silná. Mnozí geologové tuší příčinu zjevů těchto ve velikých propadlinách. V severní části Tichého oceánu našla „Tuscarora" východně od ostrova Niponu přes 4655 uzlů (8500 m.) a při sedmerém měření v krajině této podél čáry na 200 mořských mil dlouhé seznáno při každém měření přes 4000 uzlů (střední hloubka 4300 uzlů čili 7860 m.). Ve svých výpravách pokračovala pak „Tuscarora" až do r. 1878.

Severoamerická U. St. Coast and Geodetic Survey zkoumala mezi tím již od r. 1844 poměry moře na pobřežích. Po návrhu L. Agassiza používáno později při výzkumech těch i vlečné sítě, aby i zvířena tu

---

[1]) Pokud mi známo, jest zoologická a botanická část díla tohoto (přes 30 velikých kvartových dílů) již uveřejněna, i schází pouze všeobecné pojednání o plavbě samé.

důkladně byla poznána. Nejdříve řídil výzkumy v tomto směru profesor Bailey a po jeho smrti hrabě Pourtalès, jenž do r. 1870 přes 9000kráte zalovil. Nelze bohužel zdržeti se u výsledků těchto zkoumání severoamerických, jak by toho pro svoji důležitost i zajímavost zasluhovaly. Odkazuji tu na spis prof. Fr. Touly: Die Tiefsee-Untersuchungen und ihre wichtigsten Resultate (Mitth. d. geogr. Ges. Nro. 2., ve Vídni 1875), jehož při spisování přítomných řádků opětovně použito a v němž i výsledky těchto severoamerických výzkumův obšírně uvedeny jsou.

Menší okrsky Atlantského oceánu prozkoumaly následující výpravy Spojených států severoamerických: loď „Hassler" [1]) r. 1872 za vedení prof. L. Agassiza a účastenství hrab. Pourtalèsa a dvorního rady dr. Steindachnera z Vídně, lodi „Gettysburg" (1876), „Essex" (1877 až 78), „Saratoga," „Argus," „Flamingo" a „Wachusett" (1879). — Britské lodi „Dacia" (1876) a „Alert" (1879—80) podnikly zkoumání ve Velikém oceáně. „Blake," vyměřovací parník patřící dříve již uvedené americké Coast-Survey, velice podrobně ohledal pod vedením kap. C. D. Sigsbeea a kap. J. R. Bartletta a za vědeckého velení Al. Agassizova golf Mexický, Karaibské moře a proud Golfský (1877—80.) Severně od ostrova Sv. Tomáše při 19° 39′ s. š. a 66° 26′ z. d. shledána hloubka 8341 m., což jest jedna z největších dosud měřených hloubek mořských (nedaleko od místa tohoto, jak již uvedeno, doměřil se před tím „Challenger" 7086 m.). Velezajímavé jsou nálezy Agassizovy při výpravě lodi „Blake," týkající se rostlin ze souše, při ohledávání golfu Mexického a Karaibského moře na povrch vynesených. Při lovech na větrné straně Karaibských ostrovů nalezeno bylo často ve vzdálenosti několika mil od pobřeží v hlubinách mořských veliké množství vegetabilií. Zhusta nalezeny ve vzdálenostech 10—15 mil od země a ve hloubkách přes 1000 uzlů celé spousty listí, kusů bambusu a cukrové třtiny spolu s jiným detritem pozemním, což vše patrně zaváto bylo panujícími tu západními passáty do moře. Zhusta shledány i na hladině mořské spousty zbytků rostlinných, vodou více méně prosáklých a jižjiž ke dnu klesajících. Velmi často vyloveny najednou hlubinní korýši, ryby, spongie, annelidi atd., smíšení s listy mangovými a oranžovníkovými, s kusy bambusových třtin, ano i s pozemními plži v takém množství, že by geolog pokládal dle zvířeny takovouto usazeninu, kdy by se s ní v útvarech zemských setkal, zajisté za útvar aestuarií. A přece nalezeny všecky tyto věci v moři v hloubce *1500 uzlů*. „Blake" ohledával dále r. 1881—82 pod velením kap. W. H. Browsona okruh ostrovů Bahamských a severně od Velkých Antill, r. 1887—89 pod velením kap. J. E. Pillsburga ohledával opětně Golfský proud a okruh severně od Antill. „Blake" při všech svých cestách věnoval náležitou pozornost i povaze dna a zvířeny mořské, čímž výsledky cest jeho pro vědu tím větší nabývají důležitosti. [2])

[1]) Viz Zoological results of the Hassler Expedition Illustr. Catalog. Mus. Comp. Zool. et Harvard College Nro. VIII.

[2]) Výsledky Blakeových výprav podává Agassiz v Letter on the Dredging Operations carried by the United States Coast Survey Steamer „Blake" a Reports on the Results of Dredging under the Supersion of Alexandr Agassiz in the Gulf of Mexico (1887—78), and in the Caribbean Sea

Dále konala r. 1880 zkoumání v severní části Středozemního moře jachta knížete Liechtensteina „Hertha“ za účastenství Wolfova a Lukscheova, pohybujíc se poblíž pobřeží a provedši pouze dvě traversády. Roku 1880—82 podnikl A. Milne Edwards s francouzským parníkem „Travailleur“ měření hloubek a ohledání zvířeny v hlubinách zálivu Biskajského, na Atlantském pobřeží Španělska a Portugalska, v úžině Gibraltarské, v západní části Středozemního moře až ke Korsice a na Marokkánském břehu až k ostrovům Kanárským. Při výpravách těchto ukázalo se, že hlubiny moře Středozemního asi pod 2000 uzly nejsou tak hojně obydleny jako hlubiny moří ostatních, ježto dno mořské pokryto jest vrstvou stojaté spousty vodní, nepřející organickému životu. Tím z části potvrzeny výzkumy Forbesovy a Carpenterovy ve směru tomto. Ve vědeckém štábu „Travailleura“ byli A. M. Edwards jako president, Vaillant, markýz de Folix, Marion, Sabatier a H. Filhol, Fischer, Viallares a j. Ve zkoumáních těchto pokračovala r. 1883 francouzská korveta „Talisman,“ jež pod velením kap. Parfaita a za vědeckého řízení A. Milne Edwardsa mezi ostrovy Kanárskými a Kapverdskými určila největší hloubku 3075 m. a zjistila tu zároveň na dně mořském usazeninu vulkanického původu. „Talisman“ plul přes Cap Spartel a Mogador k Teneriffě, Kanárským a Kapverdským ostrovům, do moře Sargassového až k Azorům. Celkem provedeno 212 měření hloubky a 156 lovů. Kořist výprav Edwardsových byla veřejně vystavena. Zvláště živí tvorové z hloubek 5000 m. vzbuzovali pozornost. Filhol vyobrazil nejdůležitější z nalezených tvorů v díle svém barvami. A. M. Edwards popisuje výsledky výpravy „Travailleurovy“ v pojednání: „Rapports sur la campagne de Dragages du Travailleur dans la Mediterranée et dans l'Atlantique en 1881.“ (Assoc. Scient. de France 22. Jan. 1882.)

Skandinávští učenci se svob. p. Adolfem Erikem Nordenskiöldem v čele objeli na lodi „Vega“ Evropu a Asii v letech 1878—79. Vědecké výsledky výpravy této podány jsou v díle: „Vega expeditionens vetenskapliga iakttagelser, bearbetade of deltagare i resan och audra forskare utgifua of A. E. Nordenskiöld“ v pěti dílech; české vydání dvoudílové vyšlo péčí prof. dr. V. E. Mourka pod názvem „Plavba Vegy kolem Asie a Evropy atd.“ v Praze, 1882. Polární cesty vykonaly německé lodi „Germania“ a „Hansa“ (1868—70) a rakouská loď „Tegetthoff“ s Payerem a Weyprechtem v čele (1872—74). Anglické válečné lodi „Alert“ a „Discovery“ za řízení S. Naresa ohledaly roku 1875—76 záliv Baffinský. Norská loď „Voeringen“ za vedení Mohnova, jako „Challenger“ výhradně k účelům vědeckým vypravená, prozkoumala r. 1876—78 Severní moře. Loď „Jeanette“ rozmačkána byla ledem, křižujíc r. 1879—91 severně od Beringského moře. „Knight Errant“ zjistil r. 1880 podmořský hřbet severně od Skotska, byv vypraven k naléhání sira Wyvilla Thomsona, jenž ocenil důležitý význam, jejž tento dříve již tušený hřbet má pro rozdělení teploty v této části

(1879—80) etc., v Bulletin of the Museum Comparative Zoology, Harward College, Cambridge. Též: Three Cruises of the U. S. Coast and Geod. Surv. S. „Blake.“ 2 díly, Boston a New-York 1888.

oceánu. Po té vypravena r. 1882 k dalšímu naléhání Thomsonovu loď „Triton“ [1]) za velení H. Tizardova a vědeckého řízení J. Murrayova (oba proslavili se při výpravě „Challengerově“), aby podrobně ohledala tento t. zv. hřbet Thomsonův. Seznáno při výpravě této, že hřbet ten táhne se v šířce 10 mil od ostrova Rony až k Faroerům, t. j. ve směru j.v.—s.z. na délce 100 mil v hloubce asi 500 m., kdežto po obou stranách jeho naměřeno všude přes 1000 m. Hřbet je částí podmořské pahorkatiny, která táhne se nepřetržitě od severozápadního pobřeží Skotska přes Faroery, Island ke Gronsku. Moře mezi těmito třemi místy není nikde hlubší než 370 m. (Dokončení.)

Z oboru výtvarných umění.

† Lermoliev Morelli. — † Antonín Springer. — Nejnovější bádání o Lionardovi da Vinci, Michelangelovi, Rafaelovi, Rembrandtovi. — Něco o obrazárnách a museích. — O výstavách v cizině a sporech o jejich organisaci. — V cizině vyznamenaná umělecká díla česká.

Je to krátká, řekla bych retrospektivní výpravka do ciziny, na kterouž tentokráte průvod čtenářův Osvěty si vyprošuji, ač budeli je zajímati toto paběrkování na poli vědy uměnoslovné, ta zběžná pouť po museích a mimochodné zastávky ve výstavách, při čem své ciceronské služby nabízím. Pozastavíme se jen u zjevů nejčelnějších a při novinkách šíře zajímavých z říše bádání o malířství novověkém a nesáhneme pro novinky dále než do dvou minulých let. Však i to je snad lhůta až příliš dlouhá pro ten v pravdě moderní spěšný ruch, s kterým nové výzkumy, nová tvrzení, nové důkazy a protidůkazy také v oboru vědy o umění se nyní stíhají.

Neníli pro klasického archeologa nikdy jistoty, zda dnes ze ssutin některého chrámu neb paláce, pod staletým příkrovem lávy, neb ode dna některého řečiště se nepozvednou svědci, kteří pádnou mluvou mramorové neb kovové své skutečnosti nezvrátí nejpečlivěji vyvršenou stavbu důkazů, tož zase pro badatele o umění novověkém jsou to zaprášené balíky neprobádaných zažloutlých dokumentů, zastrčené signatury, zapomenuté obrazy, neznámé rytiny, kresby a náčrtky po sterých sbírkách světa roztroušené, z nichž mohou dnes neočekávaně vyvstati závažní odpůrcové neúprosně zvracející, co včera ještě vypadalo jako znamenitě doložená a nevývratná jistota.

Ovšem je pravda, že suma práce v oboru bádání o umění již vykonaná je veliká, že methody studia nabyly poslední dobou nebývalé břitkosti, skutečné obrazoznalectví se prohloubilo a zbystřilo, šik pracovníků prohlodávajících se s krtčí vytrvalostí prachem archivů o tolik se rozmnožil, že rok od roku přibývá prací, jež všeobecně se uznávají za definitivní vyřízení té oné sporné záležitosti, za konečný výsledek šetření a zkoumání k tomu onomu umělci se vztahujících. Nicméně

[1]) Viz Tizardovu zprávu o výpravě této v „Proc. of the Royal Soc.,“ Vol. 35, č. 225 p. 202.

jest historie některé epochy ve vývoji malířství a sochařství novověkého, biografie nejednoho i z čelnějších mistrů renaissance dosud rovna bludišti, v němž mezi útoky a obranami, obrněnými polemikami, celou spoustou potištěného papíru, úvah a pří někdy třeba jen o zjištění jediného obrazu se točících, těžko zachytiti nit Ariadninu, k světlu pravdy vedoucí.

Autoritou jedině všeobecně uznávanou ovšem i také ve vědě o umění jest důkaz. Přece však se nalezl i za našich dnů muž, který svým osobním tvrzením a úsudkem se dovedl postaviti za autoritu značně respektovanou ve věcech, italské malby renaissanční se týkajících. Byl to senátor Morelli. A podivno, tento německy pod ruským pseudonymem píšící Vlach, který vloni v stáří 76 let zemřel, nebyl vlastně odborníkem cechovním. Narozen byv r. 1816 ve Veroně studoval v Německu; v Mnichově poslouchal medicinu, při tom věnoval se bádání geologickému. Procestoval Švýcary za účelem studování ledovců, když boje za sjednocení Italie ho zavolaly na půdu domácí a konečně ho zvábily na pole politické. Od té doby poslanec, později senátor Morelli se stal osobností na kolbišti politické veřejnosti známou. Teprve r. 1880 vydal pod pseudonymem Ivan Lermoliev svoji první knihu o dílech mistrů italských. Hned bylo zřejmo, že toto nové jmeno postavené v čelo knihy, v níž byl složen oslňující souhrn zkušeností a břitkého úsudku uměleckého, nemůže býti spisem nováčka. A v skutku senátor Morelli — nepodoben tak mnohým nedočkavým čekatelům slávy vědecké, takřka ještě z posluchárcn university vysílajících do světa tlusté svazky — měl za sebou několik desítiletí pilného studia v museích a galeriích ciziny, několik desítiletí neúnavného pátrání a pozorování konaného mezi uměleckými památkami po městech a městečkách své vlasti, nežli se odhodlal podati v knize o dílech mistrů italských v galerii Mnichovské, Drážďanské a Berlínské jednající, výklad své methody a četné výsledky svých studií. Po knihách o obrazárnách německých následovala kritika označení v galeriích Římských. Svými spisy Morelli otřásl i nadobro zviklal víru v nejeden obraz slavným jmenem označený a zase slávy přidal nejednomu umělci, před tím málo uznávanému. Morelli nebyl tak badatelem jako znalcem, který methodu obrazoznalectví na pevnější základy postavil, uče rozeznávati ne tak dle spůsobu malování, který retušemi často k nepoznání jest přeměněn a znetvořen, ale spíše dle kresby, a to zejmena dle kresby jistých částí těla, jako uší a rukou, při níž jednotliví umělci — aspoň v jisté době svého vývoje — zůstávají důsledni. Methodou porovnávací a srovnávací, opřenou o sumu očitých zkušeností, malby italské, v níž nikdo se mu nevyrovná, dospíval Morelli k svým závěrkům. Vlivem kritiky jeho nastala v četných sbírkách obrazů italských perioda odekřtívání a překřtívání — ač nikoli vždy bez sporů a polemik, při nichž zvláště když o některé mladší učence německé a mezi nimi zase především o Bodea se jednalo, Morelli býval prudkým a žehavou ironií dobře raniti dovedl.

Také budiž na tomto místě zaznamenána ztráta jednoho z nejpřednějších vzdělavatelů vědy o umění, kterou Německo vloni úmrtím profesora Ant. Springra utrpělo. Springer narodil se z českých ro-

dičů v Praze a byl českým vlastencem, dokud neuznal výhodnějším státi se německým profesorem a učencem. Byl členem národa německého ne rodem sice, ale „ve vyšším smyslu slova volnou volbou ducha," tak vyjadřuje se německá fráse o renegátství Springrově. Není čestno pro intelligenci německou, že v jejím středu mohl čelné místo zaujmouti muž, jenž odrodilstvím svým bez studu se honosil, svého původu českého k tomu používaje, aby hromadil nízké pomluvy na nejideálnější vzněty národa, z jehož krve pošel. — Vynikaje slovanským temperamentem a vrozeným darem živého slova nad veškery své kollegy, vykládající s kathedry dějiny umění, platil Springer jako profesor i jako spisovatel za nejduchaplnějšího odborníka německého. Nezdržuje se u detailů, dovedl duchem vystihnouti essenci díla uměleckého a všestranným rozhledem vědeckým i živou fantasií povznesti se k stanovisku širšímu a vyššímu. Není zde místa vypočítávati četné spisy jeho; mezi novějšími z jeho prací, užší okruh osahujících, náležejí studie o Rafaelovi a Michelangelovi k nejzávažnějším. — —

Z velkých mistrů italské renaissance je to vedle Rafaela zvláště Lionardo da Vinci, o nějž nejnovější bádání se zajímá. Celou svojí osobností, zpola záhadnou, svojí universálností, moderností svých názorů již sám sebou vábí k studiu. Však při studiu tom, čím hlouběji s ním se zabývá a čím lépe podstatu jeho umění rozpoznati se domnívá, tím více trpí díla, jež pod jeho vzácným a slavným jmenem galerie světové zdobí. Zjištěné obrazy Lionardovy prý na prstech ruky lze spočítati, tak tvrdí se na základě výzkumů nejnovějších. A přece, či snad právě proto, že „skutečných Lionardů" je tak poskrovnu, každá čelnější galerie by ráda nějakým se pochlubila. Každý takový pokus ředitelů museí, rozpoznávajících v některé nové akvisici slavné jmeno, rozpoutává ovšem v odborném časopisectvu bouři polemik, jež pak pravidlem po čase zase utuchnou, aniž by se často došlo k výsledkům zcela bezpečným. Podobně mělo se to též s Madonnou, kterou před dvěma roky Mnichovská Pinakotheka získala a za Lionardovo dílo vydávala, kdežto jedni za práci některého italianisujícího mistra severního ji měli, Morelli pak dokonce za flámskou kopii dle Verrocchia ji pokládal. Ve staré při o pravost krásné „Madonny v jeskyni," jejíž jeden exemplář v Londýně a jeden v Louvru se nalézá, zdá se že dle posledních zkoumání Koopmannových, v Repertorium für Kunstwissenschaft uveřejněných, váha na stranu exempláře Louvreského se klonila, kdežto Lermoliev o autentičnosti obou obrazů pochybuje. Že hlava Gorgony v Uffiziích Florentských chovaná prací velkého mistra není, jest nepochybno. Ne tak zcela bez odporu prošel náhled Lermolieva, že krásná kresba hlavy Kristovy, v Breře Milánské právem tak obdivovaná a za studii k slavné Večeři Páně považovaná, Lionardovi se připsati nemůže. Ostatně, pokud Lionarda da Vinci se dotýče, srážel se Morelli-Lermoliev často dosti příkře s Bodem, ředitelem národní galerie Berlínské, a zdá se, že bádání o podivuhodném tom mistrovi ještě dlouho nebude lze za uzavřené považovati, zvláště dokud není objasněna existence onoho tajemného umělce, jemuž vedle jiných znamenitých děl též krásný portrét pod jmenem La belle Ferronière známý se připisuje a pro něhož teprve jmeno a doklady životní se hledají.

Za takového zmatku a takové nejistoty tím radostněji vítáme, když se podaří nalezti nezvratné důkazy pravosti některého díla, jemuž co výplodu ducha velkého mistra se obdivovati jsme uvykli. Tak může dnes správa musea v Louvru bezpečně zapsati mezi výtvory Lionardovy obraz Madonny v klíně sv. Anny k Ježíšku se sklánějící. Springer, Gruyer, Alfred Marks a j. psali o krásném tom obraze, jemuž podobná komposice zachovala se na velkém kartonu v Londýně chovaném. Bystrozrakému znalci umění italské renaissance Eugenu Müntzovi podařilo se letos — též na základě bezpečných zpráv písemných — rozřešiti záhady spočívající v podrobnostech a rozdílech obou komposicí. Karton Londýnský, praví Müntz, jest jen zachycení první myšlenky k obrazu, vlastní karton byl rozřezán (fragmenty jeho domnívá se Müntz spatřovati v kresbách ve Windsoru chovaných), obraz nyní v Louvru se nalézající je dodělán teprve v posledních letech života Lionardova, ač myšlenka k němu byla v hlavních rysech ustálena již v r. 1501 za pobytu mistrova ve Florencii. — Co se týče vědecké činnosti mistrovy, přibyl nový cenný materiál tím, že veřejnosti se stal přístupným t. zv. Codice di Lionardo da Vinci, chovaný v knihovně knížete Trivulzia v Miláně. V této publikaci, obsahující různé zápisky a nákresy mistrovy — studie architektonické, recepty pro lití bronzu, úvahy mravoučné, kresby strojů, aforismy o vychování, skizze a studie dle skutečnosti, nákresy rozmanitých strojů vlastní invence atd. — znova universálnost ducha Lionardova četnými doklady je doložena.

Publikace jiného druhu přinesla některé zajímavé příspěvky k biografii druhého velkého mistra renaissance. Je to svazek korrespondence vydaný Milanesim v Paříži a obsahující četnou řadu dopisů k Michelangelovi od Seb. del Piombo, jenž byl jedním z nejdůvěrnějších druhů Michelangelových a v intrikách proti slavnému mistru vedených jeden z nejoddanějších a nejvášnivějších jeho stranníků. Korrespondence, točící se hlavně kolem četných detailů zápolení táboru Michelangelovců a Rafaelovců, při němž často šlo o zájmy jen hmotné, okazuje, že, byť i duševní předáci obou táborů vždycky sobě zachovali noblessu smýšlení a ruce čisté, družina jejich nebyla vybíravá ani ve skutcích, tím méně pak v slovech. Pokud životního díla Michelangelova se dotýče, nevynesla poslední doba na jevo nic, co by obraz tvoření mistrova nějak měnilo. Mezi kresbami Michelangelovými, jimiž četné sbírky v Italii a zejmena v cizině se honosí, způsobil některé spousty Lermoliev zejmena na základě porovnávacích studií z posledních let, jež krásnými fotografickými publikacemi firmy Braunovy jsou vůbec znamenitě usnadněny. Archivální materiál k Michelangelovi se vztahující je již tou měrou probádán, že sotva lze očekávat odhalení nových, a těm, kdož nadále výtvory velkého mistra Florentského se zabývati budou, nezbude asi než studování podrobností, jež arciť nejednu záhadu ještě osvětliti může. Takového druhu jsou studie o prvních plastických pracích mladistvého Michelangela, opírající se o relief s Apollonem a Marsyem, dle antické kameje z mramoru vytesaný, který starý Lippmann u Florencie odkryl a o němž vloni Bode a Strygovski psali, za jednu z nejprvnějších prací umělcových ji pokládajíce. Takové též je zkoumání Haydekovo v Repertorium für Kunst-

wissenschaft vloni uveřejněné, týkající se pořadu, v němž Michelangelo provedl stropní malby v kapli Sixtinské.

Rafael, ač o něm mnohé monumentální monografie i v době nedávno minulé napsány, nepřestává zajímati četné badatele. Jest to zejmena otázka vývoje slavného Urbiňana, jeho poměr k mistru Peruginovi a k Timoteu Vitimu. Zvláště co se vlivu tohoto dotýče, přikazují mu Morelli a po něm Koopmann (Raffael-Studien mit besonderer Berücksichtigung der Handzeichnungen des Meisters) význam dosti značný. Dle nich mladistvý Rafael ještě dříve, nežli pod vedení Peruginovo se dal, tedy před rokem 1500 pracoval v Urbině pod vlivem Timotea Vitiho, a dle Koopmanna povstaly pod vlivem tím tři obrazy, pravidlem do doby pozdější kladené: Gracie, Sen rytířův a Sv. Jiří, nyní v Louvru chovaný. Zajímavější pro širší kruhy nežli záhady z prvních let tvoření Rafaelova, zajímavější také nežli pře o pravosti četných kreseb jeho jsou tvrzení Morelliho v Nových kritických studiích pronesená, původu některých z nejvíce obdivovaných tabulových obrazů mistrových se týkající. Dle něho dlužno za to míti, že Madonna Františka I. a Sv. Michal v Louvru, Madonna del' divino amore v Neapoli, Vidění Ezechielovo v Palazzo Pitti ve Florencii, Madonna „La Perla" zvaná v Madridu, jen co do invence Rafaelovi náležejí, jsouce prý všechny provedeny štětcem Giulia Romana, kterému sluší připsati též t. zv. Fornarinu v paláci Barberinském. O Fornarině, tak dlouho a všeobecně obdivované podobizně „milenky Rafaelovy," smýšlel ostatně Lermoliev již před desíti lety velmi nelichotně. Nemůže být Rafaelovi hůře ublíženo, napsal tehda, než tím, že tato „sprostá hrubá osoba se mu pořád na krk věsí," kdežto za podobiznu milenky Rafaelovy spíše sluší pokládati onu Donnu velatu v paláci Pitském dosud nedoceněnou. Také druhou či spíše třetí podobiznu, jež — dle staré romantické tradice, v každém neznámém portrétu ženském milenku umělcovu předpokládající — Fornarinou byla pokřtěna a která v galerii Uffizií se chová, upírá Lermoliev určitě Rafaelovi a Sebestianovi del Piombo ji připisuje. V teplém koloritu a četných podrobnostech kresby jest tento obraz krásné dívky, kdysi též Beatrice Ferrarese pokřtěné, příbuzen s portrétem Violonisty z paláce Sciarrského, v němž slavný kritik rovněž dílo Piombovo spatřuje. Tím byl by Rafael připraven o jeden ze zvláště sympatických obrazů, vynikající vzácnými technickými přednostmi, jemným pelem poesie a zvláštní melancholií, tvář mladistvého houslisty obestírající. Také zajímavý portrét mladého hocha v Louvru není dle Lermolieva od Rafaela, nýbrž od Bachiaccy, umělce velmi málo známého.

V jednom jsou si nejnovější výsledky bádání o malířství renaissance podobny — berou bohatým a slavným, aby podělili chudé a nedoceněné. Nejhůře vede se při tom katalogům obrazáren, z nichž při každém novém vydání aby ubývalo valem nejzvučnějších jmen. Ty krásné idylické časy, když i menší soukromé sbírky se mohly chlubiti nějakým Rembrandtem a třeba i Rafaelem, již nadobro minuly. A jaká smutná, zpola neznámá, podivná jmena se staví často na místo starých, dobře akkreditovaných firem, ač nejčastěji ovšem jsou to žáci, již na útraty svých mistrů bývají štědře poděleni.

Vedle četných drobnějších sporů a neshod měla minulého roku odborná literatura též jednu afféru sensační. Podnítil ji Max Lautner, mladistvý učenec Vratislavský svojí vědeckou produkcí fin de siècle. „Kdo jest Rembrandt?" táže se smělý autor v nadpisu své knihy a neváhá s určitou, sebevědomou odpovědí na podivnou a zbytečnou otázku. Rembrandt mistr, jemuž se obdivujème co jednomu z nejpřednějších umělců všech věků, jenž podstatu ducha svého národa nevyrovnaně tlumočiti dovedl, geniální mistr, jenž kouzlem kontrastů světelných i zrak i duši jímati umí, Rembrandt, tvůrce Noční stráže, Přednášky anatomické, tolikerých znamenitých podobizen, tento Rembrandt je smyšlenkou, lží. Pravdou je Rembrandt malíř prostředních schopností, člověk nízkého smýšlení a darebného chování, nemrava, sprostý šejdíř, dobrodruh, který neplatil dluhů a zůstával dlužen zaplacené objednávky, slovem charakter tak málo ctihodný, že je „psychologickou nemožností," by byl mohl tvořit díla mu připisovaná, která jsou plna „hluboce ethického obsahu."

Dle „ethicko-psychologického kalkulu" Lautnerem vynalezeného je tedy nemožno, aby umělec, který byl kdysi volán před konsistoř k vůli své hospodyni Hendrickji a jemuž z nařízení jiné přísné vrchnosti zabaveny a exekučně prodány s jinými svršky též skvostné sbírky umělecké, těžce nastřádané, pýcha a radost samotářského umělce — aby ten Rembrandt, o němž takové neslušné věci a ještě jiné poklesky podobné jsou v aktech zaneseny, byl mohl malovati nejlepší obrazy, jež pod jeho jmenem galerie světové zdobí. Kdo je tedy maloval, tázal se Lautner dále, a veden svojí psychologicko-ethickou intuicí vytušil jejich původce ve Ferdinandovi Bolovi, jednom z předních žáků Rembrandtových. Však okolnost, že Bol dluhů nedělal a se žádnou Hendrickjí v podezřelých stycích nebyl, nestačila ku provedení důkazů. Lautner potřeboval důkazu positivního, a kdo hledá, najde. Můželi být pádnějšího, nevývratnějšího dokladu pro autorství nad signaturu? A Lautner nalezl signatury Bolovy ne na jednom, ale na mnohých obrazech Rembrandtových, nalezl je na obrazech v museích německých, v Petrohradě, v Louvru, ve Florencii i v Amsterodamě, na Saskii, na Dobrém Samaritánu, na Únosu Proserpiny, na Přednášce z anatomie, na Kristovi v Emausích, na několika portrétech mužských, ba i na proslulé Noční stráži. A nalezl na některých obrazech dokonce po několika těch mysteriosních znaméněk, v pravo, v levo, nahoře, dole a na nejrůznějších pro umístění signatur pravidlem málo užívaných místech. Hle důkaz! Důkaz, z něhož jde, že Rembrandtovy signatury, archivální doklady, zápisy doložené datování jsou falšovány.

Podivná kniha Vratislavského učence vzbudila větší bouři mezi odborníky, než pro podstatu svou si zasloužila. Vzbudila ji proto, že denní listy německé valnou většinou jí reklamu dělaly, přijímajíce za bernou minci objevy, jež tvořily tak sensanční pendant k negaci Shakespeara, o níž tolik se před tím bylo napsalo. Znalcům Rembrandta nebylo ovšem nesnadno velmistra holandského obhájit, a je pochopitelno, že odborníci z vlasti mistra, který je chloubou holandskou, úkolu toho se ujali s největším zápalem.

Co Lautner za signatury Bolovy vydává, jsou nahodilé čárky, popukáním vzniklé, a domnělé tyto signatury liší se podstatně od sku-

tečných a pověřených značek Bolových. Na Noční stráži je jakési *Bo* na místě Lautnerem naznačeném skutečně znatelno, však právě okolnost, že značka taková zrovna na tomto obraze se nalézá, zvrací theorii Lautnerovu. Neníť díla uměleckého, jehož původce a jehož osudové by byli určitěji zjištěni a zaznamenáni nad toto plátno, četu Baninga Cocka zobrazující. Ke všem dlouho známým dokumentům přibyl dokonce nedávno nově objevený zápis týkající se přenesení obrazu ze spolkové místnosti střelců do radnice, kdež, aby na místo se vešel, byl na všech čtyrech stranách ořezán, což se stalo 23. května 1715. A podobně má se to s jinými zjištěnými díly Rembrandtovými, což podrobně zde uváděti místa není Také Bol, z něhož Lautner udělal ideál člověka, jehož krásná duše a ryzí povaha v mistrovských dílech se zrcadlí, nevyšel nepošramocen z utkání, v němž maně se octnul, a vynesl na něj při této příležitosti zejmena Bredius leckterou ožehavou historku.

Bádání o Rembrandtovi i mimo afféru Lautnerovu v posledním čase obíralo se otázkami zajímavými. K takovým náleží studie, jež Durand de Gréville konal zvláště na Noční stráži a jimiž dospěl k přesvědčení, že obrazy Rembrandtovy původně byly značně jasnější v tónu a že ztemnění, tajemný temnosvit, jemuž se tak obdivujeme, je vlastně znetvoření, zaviněné opakovaným olakováním obrazů. Tento náhled vyslovil ostatně kdysi se svého malířského stanoviska již Delacroix, jak vzhledem k Rembrandtovi tak i vzhledem na „zlatitý tón“ maleb Tizianových. Kresbami a rytinami Rembrandtovými obírali se vedle Bodea, Lippmanna, též Seymur-Haden, dr. Straeter a j. Výsledky bádání a studií tím směrem se beroucích zdá se, že budou míti za následek značné změny v seznamu prací ryteckých, z ruky Rembrandtovy v skutku a cele pocházejících. Z nejnovějších výzkumů mistra holandského se týkajících jeden má pro nás interes, bychom tak řekli předmětný, vztahujeť se k obrazu v Stockholmě chovanému, který dlouho za znázornění Přísahy druhů Žižkových platil. Pod tímto názvem byl obraz před časem též v Gazette des Beaux-Arts reprodukován. Kolem stolu, na němž je postavena svíčka jen malou část temné prostory spoře osvětlující, shromáždilo se jedenáct osob. Na vyvýšeném místě vůdce, vousatý, jednooký, s podivnou tiarovitou čepicí na hlavě, třímá hmotný meč. Pět z přítomných mužů dotýká se svými meči zbraně vůdcovy, ostatní s účastenstvím sledují průběh děje. České oko arci jak ve vůdci tak v jeho druzích nic husitského neznamená, byť i kalich na stole postavený podporoval domněnku, jež na jednookosti vůdce je založena. Jakkoli se zdálo snadno možná, že by Rembrandt, stýkaje se v rodině své ženy napořád s učenými kněžími evangelickými, mezi nimiž byl i doktor Macovius — vystěhovalec český neb polský — byl mohl připadnouti na zobrazení přísahy husitské, přece nescházelo nikdy pochybovačů, kterým moderní historický sujet se nezdál pravděpodobný při díle Rembrandtově. Dnes je v té věci jasno. Na základě dokumentu nedávno nalezeného vysvětlilo se, že obraz nyní v Stockholmě se nacházející byl původně malován pro radnici Amsterodamskou a má za předmět spiknutí Batavců proti Římanům, a domnělý Žižka že jest Claudius Civilis dle Tacitovy zprávy jednooký. Druhý ředitel musea v Haagu, Hofstede de Groot, nalezl v Mnichově i náčrtek k obrazu, nyní očividně ořezanému, nasvědčující, že velká komposice byla původně ještě rozměrnější.

Jmeno Rembrandtovo stalo se vloni v Německu do jisté míry populárním, jsouc postaveno v čelo knihy německému národu potřebu obrození hlásající. „Rembrandt jako vychovatel“ není arciť spisem uměním mistra holandského přímo se obírajícím, ba anonymní spisovatel má o umělecké povaze Rembrandtově dost podivné a nezcela jasné názory. Přece však ve spoustě různých nezáživných tvrzení — ve srovnávání Rembrandta s Uhdem, ve výkladech o ryzím germánství Rembrandtově, který maloval v barvách německých černě, červeně a zlatě — je v této knize, jež se zastává rozvoje individualismu osobního a národního, mezi plevy hluchých frásí vloženo leckteré zrnko pravdy o umění a uměleckém snažení moderním. Hned to, co o museích uměleckých a jejich uspořádání se tam praví, nepostrádá oprávněnosti.

Otázka musejní — bychom při svém paběrkování zas k thematu širšímu se obrátili — spůsob srovnání a rozložení sbírek počíná se vůbec, zejmena též ve Francii, všestranněji uvažovati. Pod správou vzdělavatelů vědy o umění nabývají dnes obrazárny napořád více rázu sbírek, jež mají být jaksi illustrací dějin umění. I uspořádání i zakupování se nese tímto směrem. Je pravda, že při tomto spůsobu srovnání vždy sourodá díla k sobě jsou přiřaděna a že tím do jisté míry i vniknutí v podstatu jednotlivých mistrů je usnadněno. Při tom ovšem odlišování jednotlivých druhů umění v museích napořád přísněji se provádí. Obrazům věnují se zvláštní sály, při čemž zase z praktických ohledů menší obrazy od velkých se oddělují, sochařským pracím zase zvláštní místnosti vykazují, a tak i rytinám, kresbám, návrhům architektonickým. V musea samostatná ukládají se výrobky umění průmyslového, a tu opět vykazují se zvláštní síně jednotlivým druhům uměleckého průmyslu, keramice, umění textilnímu, nábytku, zbraním, umění knihvazačskému, zlatnickému a p.

Proti takovémuto spůsobu úpravy a skupení sbírek staví se, kdož by si přáli, aby musea poskytovala celkové obrazy různých kultur, jednotlivých epoch. „Musea mají býti ústavy vzdělávacími pro veškeren národ a ne sbírkami dokladů pro odborníky,“ praví anonymní autor knihy „Rembrandt jako vychovatel.“ Závažné hlasy též ve Francii podobně se ozývají. „Jen tenkráte vnikneme v ducha doby, v podstatu nálady a ve směr uměleckého snažení, z jehož střídání a kolísání dějiny umění se skládají, když to, co uměleckých památek z jisté doby, z jistého střediska zvláštní kultury se nám dochovalo, v celek shrneme. Proto měla by být musea umělecká jakýmsi souborem komnat, v nichž vždy díla velkého umění i umění průmyslného pohromadě by se octnula, ve srovnání pokud možná odpovídajícím určení původnímu.“ Myšlenka pěkná, vzniklá na základě hlubšího a širšího pojímání vývoje odvětví umění a jich významu co článku ve velkém celku kulturním. Také nelze upříti, že by takový spůsob vyložení památek výtvarných nabádal ne tak k napodobování jednotlivých prací jako k novému samostatnému tvoření, na základě pochopení a vycítění zákonů, jimiž produkce umělecká jak v nejvyšších tak v nejpodřízenějších druzích bývala vždy zrcadlem vnitřního života národního, té nálady, toho směru duševního, těch snažení a tanutí, jež právě vlna času na povrch vynesla.

Provedení myšlenky, kdy by i všeobecněji se ujala, překážely by ovšem četné obtíže druhu praktického. Prozatím asi po dlouhou řadu let bude ideálem velkých museí, aspoň v Německu, co největší všestrannost sbírek a nejmilejším cílem ředitelů jejich: vypátrání a akvisice některého znamenitého mistra, byť i někdy na úkor fondu, kterýž na získání četných ohrožených děl domácího umění mohl býti obrácen. Všechna čelnější musea v Německu dříve namnoze umělci řízená jsou dnes postavena pod správu vzdělavatelů vědy o umění. Následkem toho provedeny ve sbírkách těchto četné změny v nomenklatuře, převěšování a přemísťování, a vznikla řada nových neb nově přepracovaných a vědecky upravených katalogů, vždy nejnovějšímu právě stavu bádání odpovídajících.

Z četných v nádherné a účelné budovy přesídlených a nově založených neb rozřaděných sbírek, galerií a museí budiž tu především vzpomenuto nově ubytovaných a zreorganisovaných museí Vídeňských, k jejichž nádheře a bohatému inventáři království české i zdrojem své finanční síly, i žel, též přečetnými památkami ze své slavné minulosti nad jiné země rakouské s bezděčnou štědrostí přispělo. Podívámeli se dále za hranice, tož v Basileji vedle starého bohatého musea nalezneme v nově se tvořícím švýcarském museu, jež v restaurované budově chrámu bosáků bude umístěno, závidění hodný příklad obětavosti občanské. Také musea holandská v střežení a střádání pokladů umění domácího vzorně si počínají, mezi nimi zvláště museum Amsterodamské a Haagské, pod řízením osvědčených badatelů o malířství holandském stojící. Velké sdružení amateurů, umělců a znalců, jednota Rembrandtova, přispívá vyhledáváním neznámých děl umělců domácích a zaopatřováním prostředků hmotných k tomu, by památky starého umění národního byly zachovány na té půdě, z níž vyrostly, co majetek toho národa, jehož jsou pýchou.

Otázkou udržení památek uměleckých v zemi, jíž původem náležejí, zabývala se loňského roku italská veřejnost v záležitosti nejširší zájem vzbuzující. Jednalo se o osud dvou z nejcennějších starých obrazáren šlechtických, galerií rodů Borghesského a Sciarrského. Galerie ty náležejí tak jako řada jiných podobných v Římě, pod dozor státní správy, aniž proto přestávají býti majetkem soukromým, ač fideikomisními zákony do jisté míry volnost disponovati jimi jednotlivým dědicům jmění rodinného je obmezena. Zákony tyto však lze přece jen obejíti, tak jako bylo lze i přes t. zv. edikt Paccův vůbec vyvezti z Italie památky umělecké i nejcennější. Tak mohlo se státi, že knížata Borghesové a Sciarrové octnuvše se v tísni peněžní následkem stavebních oněch podniků moderních, jež charakter Říma poškodily stejně jak rodinné majetky nejslavnějších rodů panských, neodolali lákadlu milionů složených jako mrtvý kapitál v pokladech obrazáren jejich. Podloudným spůsobem vyvezeno mnoho vzácných obrazů za hranice — jen z galerie Sciarrské skoro padesát, jež bezpečně až do Paříže se dostaly. Rozsáhlé vyšetřování, nové inventarisování a vůbec vyburcování ospalé administrace věcí uměleckých v ministerstvu sjednocené Italie, byly následkem podvodných manipulací v obou galeriích, a konečně vedl skutek podnikavých potomků starých slavných rodů šlechtických k vydání nových zákonů a upravení poměru soukromých

galerií k státu, jež prý nadále každé podobné ochuzení uměleckého inventáře Italie v značné míře stěžují. Sbírky Borghesů arciť jsou pro Italii již ztraceny, neboť při dražebném prodeji byly přečetné skvosty — mezi nimi i památky rodinné — do ciziny rozprodány.

V organisaci museí Pařížských nestala se poslední dobou žádná změna podstatná. Nově bylo založeno umělecké museum městské (historické museum má Paříž již po řadu let v Palais Carnavalet), jež umístěno až na obvodu velké Paříže v Auteuilu. „Musée des Collections artistiques de la Ville de Paris" — jehož křídlo tvoří jeden z pavillonů města Paříže, s výstaviště na poli Martově sem přenesený — podává především obraz uměleckých podniků metropole francouzské. Jsou zde uloženy skizze všech nástěnných maleb, modely všech soch a skupin, nákresy všech budov, jež obec na svůj náklad provesti dala, četné obrazy a sochy na výstavách koupené a také některé skvostné předměty průmyslu uměleckého nalezly zde místo. Vedle tohoto souhrnu, vydávajícího mecenášství obce Pařížské nejskvělejší vysvědčení, umístěny tu četné památky a upomínky na starou Paříž. Obrazy ze zrušených chrámů, kopie maleb nástěnných, jež padly v oběť přestavbám a regulacím, i zajímavé pohledy na části města, jichž malebný půvab musel ustoupiti rozpínavosti nové Paříže. Z neskrovného počtu sbírek a museí ve Francii mimo Paříž nově vzniklých jmenujeme zde jen museum v Domremy, v rodném domku národní hrdinky francouzské nedávno založené. Vše co k Johanně d'Arc se vztahuje, bude zde složeno, skizze obrazů z Pantheonu, modely k pomníkům, jež jsou díly nejpřednějších sochařů francouzských, reprodukce všech obrazů k osvoboditelce Francie se vztahujících, její domnělé podobizny i přečetné jiné památky a několik gobelinů, jež v státních dílnách dle kartonů od Puvisa de Chavanne provedeny, budou ozdobou skromného bydliště, jež takto ve svatyni piety vlastenecké je proměněno. — V Čechách máme po našich dědinách chudé chatrče, k nimž také posvátné upomínky se víží — bylo by nemožno, aby příklad z Domremy došel i u nás následování? —

Výstav uměleckých přibývá za hranicemi naší vlasti co rok, obzvláště v Německu, kdež jedna soupeří s druhou, jedna druhé překáží, jedna nad druhou se vynáší významem mezinárodním; na každé pak nabývá prostřednost pořád více vrchu nad produkcí trvalé ceny, všechny dohromady nesou, přes bohatost číselnou, čím dále tím zřetelněji známky, jež poukazují k nastávající krisi v horečce výstavní; krise bude bohdá míti za následek obmezení výstav a reorganisaci jejich. Také spory mezi umělci, kolem výstav se točící, jež poslední dobou ve všech čelnějších střediskách ruchu uměleckého se vyskytují, zdají se býti známkou změn, jež v organisaci „mezinárodních" výstav uměleckých jsou žádoucí. Roztržka, jež před dvěma roky v Paříži skutkem se stala, opakovala se v menším vydání v Berlíně a zvláště letošním jarem zas v Mnichově. Spory staroslavného Salonu se týkající náležejí dnes již takřka historii, a nebylo by více zajímavo vypravovati o dramatických výstupech, odehrávaných při schůzi umělectva v palais de l'industrie nejčelnějšími z výtvarníků francouzských, ani o ostatních podrobnostech, provázejících odtržení jedné části umělectva pod vedením slavného Meissoniera od starého sdružení uměleckého, založení nového

spolku a organisaci vlastní výstavy, postrádající tradicionelních podmínek připouštění k výstavě a porotních soudů nad díly uměleckými. Následek roztržky, dvojí Salon, trvá dosud. Staré sdružení pořádá svou výstavu v sídle tradicí posvěceném na polích Elysejských, nová Sociêté nationale des Beaux-Arts dovedla již třikráte naplniti rozlehlé prostory paláce umění na Poli Martově, kterýž je památkou na světovou výstavu z r. 1889. V tomto novém Salonu letos též díla umění průmyslného a dekorativního nalezla místo vedle výtvorů v užším smyslu slova malířských a sochařských.

V Mnichovském umělectvu propukla roztržka letos na jaře. Také zde sestoupila se část umělců ve spolek nový, a také zde jsou mezi odštěpenci umělci zvučného jmena, jako Habermann, Uhde, Keller, Kuehl a mnoho jiných. Odštěpenci skupili se tu k sobě dle směru, k němuž se hlásí, však otázka naturalismu a moderní školy nebyla rozhodující pohnutkou, ale spor o to, zdali hromadné připouštění a pozývání cizí produkce na výroční výstavy Mnichovské je rozvoji malířství domácího prospěšno či záhubno. Proti hlasům pořád četnějším zastávajícím se umění domácího proti cizímu, jež místní produkci kazí „trh" a na ustálení národního ducha v umění neblaze účinkuje, zastává se odštěpená skupina internacionálnosti co nejširší. Technické pokroky — praví — náležejí celému světu, účastenství ciziny výstavám i materielně prospívá a úroveň produkce povznáší. Nové sdružení chce reorganisaci výstav výročních v tom smyslu, by prostřednost byla vyloučena, a slibuje si od takových elitních výstav mezinárodních prospěchy hmotné i ideální.

Vedle velkých výstav, jež jsou hlavními prostředníky mezi obecenstvem a současnou produkcí, vyskytují se ve velkých střediskách uměleckých vždy výstavy užší, vlastní pastva očí pro znalce a amateury. Zvláště Paříž co rok mívá podobné zajímavé výstavky; vedle výstav posmrtných, souhrnný obraz produkce některého čelného mistra podávajících, exposice obrazů starých, výstavy pastelů, karikatur, mezi významným též často pouhé zvláštnosti a kuriosity. Vloni byla to výstava výtvarných prací literátů, jež pod názvem Poil et plume tvořila jednu z událostí sezony. Měla vedle oddělení živých též oddělení mrtvých, kdež kresby a malby Viktora Huga, Gautiera, Musseta, Beaudelaira, Meriméea a jiných byly vyloženy. Nikde nejsou a nebývaly styky mezi výtvarníky a spisovateli tak intimní jako v Paříži, nikde snad nenalezlo by se tolik sledů vzájemného vlivu duševního, a jako nikde není tolik dobrých spisovatelů mezi malíři a sochaři co ve Francii, tak nikde také básníci tolik uměním kreslířským se neobírali, ani praxi ze svého amateurství nevylučujíce.

Nikoli velké umění, však přece umění v širším smyslu slova hostí letos od srpna rozsáhlé prostory průmyslového paláce v polích Elysejských. Union centrale des Arts décoratifs uspořádala tu výstavu „umění ženských," výstavu všeho, co z oboru umění výtvarného ženskou rukou bylo a je vyrobeno a co sloužilo a slouží k ozdobě ženy a okrase jejího bytu. Vše, co žena dovedla učiniti služebným ke zvýšení svého půvabu, je tu sneseno, šperky a zdoby nejrozmanitějšího druhu, drahocenné příspěvky k historii mody a vkusu, skvostné výrobky umění průmyslového; a vedle ženy krášlící se výrobkem cizích rukou, je

tu zastoupena žena pracující, výsledky obdivuhodné dovednosti, jemného citu uměleckého, vynalézavosti a neúmorné pilnosti, jimiž ženský důmysl v některých oborech umělecké práce se vyznamenává. Dílo českých rukou neostalo nezastoupeno v této výstavě ženské umělosti, a samostatný pavillonek, v němž českoslovanské národní vyšívání je vyloženo, přivádí tu práce našich prostých vyšívaček a originální půvab naší národní ornamentiky k náležité platnosti.

Ale podrobnosti této, jinak zvláště zajímavé výstavy nenáležejí vlastně v okruh, jímž tyto naše paběrky se obírají. Ostatně končím pro tentokráte již svůj malý výlet. Jen tu povinnost ukládá mi ještě mé zpravodajské svědomí, než na půdu domácí zase se vrátíme, zaznamenati zevní doklady úspěchů, jichž zástupci českého umění letos na výstavách mimo hranice své vlasti dobyli. Jest to zlatá medaille, jíž mistru Myslbekovi za jeho Ukřižovaného v starém Salonu Pařížském se dostalo, vyznamenání, jichž Beneš Knüpfer ve Vídni a Luděk Márold v Mnichově dosáhli, a konečně cena Reichlova, kterouž si získal ve Vídni svojí Ukolébavkou mladistvý Sucharda, žák Myslbekův.

Renáta Tyršová.

Nové písemnictví.

B á s n ě.

Ctěný čtenář Osvěty snad si myslí a domyslí, že si se zvláštní rozkoší libuji v narážkách na nynější okřídlené sousloví: Konec věku — fin de siècle. Ale snadno by se státi mohlo, že bych se usmál a hezky horlivě zakroutil hlavou. Držímť se starým filosofem, který děl: Nic přes míru. Zajisté, usmál bych se a hlavou zakroutil — ačkoli tohoto sousloví také dnes několikráte užiti chci.

Čilý život na domácích pestrých záhonech básnického literárního sadu nese neustále nové a nové ovoce. I náruživý přítel veršovaného čtení, nezávislý nežli na své vůli, sotva stačí. Nejen hovorný Homér a hovornější feuilletonista, nýbrž také horlivý čtenář Homéra i feuilletonisty někdy dřímotá. A co je kritik jiného nežli čtenář, ale pohříchu čtenář, který se za čtení a po čtení podstatně víc namáhati musí. A proto není divu, že kritik z donucení nebo třebas i kritik z povolání nad těmi roztomilými a potěšnými záplavami tisíců a tisíců veršů tak trochu si zoufá, — a není divu, když si občas tak trochu dovolené uštědří. Zdařilé verše jsou krásná věc, ale kritické dolce far niente výjimečně též.

A ještě druhý háček v tom vězí.

Víteli, proč se vůbec tak málo kritik píše? Nynější fin de siècle — již jsou ta slova tu — má za hlavní příznak nervosu. Duševní život je hlubší a je podrážděnější. S nervosou, s nervosní produktivností se píše, s nervosou touží se po slávě i po zlatě, s nervosou vynucuje se nervům myšlenka i forma. Ale nervy jsou jako lesní zvěř. Poplašte je, a skryjí se vám. Fin de siècle má také svou nervosu štítivosti, a já myslím,

že se tato nemoc — usmívejte se, jak usmívejte — nejintensivněji u kritiků vyskytuje. Ovšem, ovšem, štítivost před literaturou jest nejoblíbenější chorobou v celém obecenstvu, pro které literáti píší, avšak zde je to přece jenom jiný svět, svět štítivosti před nervosou měšce.

A konečně, když ty nesčíslné verše s dvojnásobnou intensivností svých čiv pročtete a zase pročtete, čeká na vás nejsladší a nejveselejší blaho: musíte také napsati, co si myslíte, — ano, co si myslíte, — a díky, které za to dostanete, můžete si pak hrdě k svojí nervose uložit. Dvojí namáhání, a trojí nevděk — toť situace kritikova. Fin de siècle! Chytře jedná lesní zvěř, že se do svých útulků skrývá.

Je to tedy zvláštní stanovisko, které my mračnopozorní čeští Aristarchové zaujímáme. Avšak zdá se, že stanovisko to stojí v nějaké kouzelné zemi hodně vysoko; neboť větry do něho dují ze dvou opačných stran. Mluvíli český kritik, je zle; mlčíli, je také zle. Nuže, ze dvou zlých věcí máme prý vždy voliti lepší: já tedy dle starší své fráse zvolím tu horší — a pustím se zase do vlastní práce.

Dočítáte se, že vyšla kniha od Františka Táborského, i řeknete sobě: „Je se nač těšiti.“ Avšak tenkráte byla vaše radost jistě jen poloviční; neboť jeho nová kniha, *Stará komedie*, jakožto 75. číslo Salonní bibliothéky vydaná, obsahuje toliko jednu zakončenou práci: Veliký sněm ptačí, kdežto oba další oddíly, Dubnové nálady a Masopust, nejsou nežli zlomky: kusy, kapitoly z románu. Proto si zatoužíte, a litujete. Neboť Táborský píše tak pružně, skoro Puškinovsky svěže a švižně, že byste si od něho přáli románu hodně objemného.

Dubnové nálady se nám ukláněji a představují nám dr. Dobrovského, který však není doktorem, protože vždy a všude zmeškal vše, i rigorosa. Konečně poznal — Svědomí. Kam se děla mladost, a vzlet a nadšení? Tu dostane od otce list, jemnocitný, jako by jej byl diktoval Dostojevský. „A taky ti, milý Pavle,“ stojí tam,

musím napsat o zlých lidech,
kteří tady roztrušují,
že prý nemáš ani zkoušek,
jak prý teprv doktorátu.
Víš, že tomu nevěříme . . .

Také s jakýmsi churavým Hynkem na Hané si Pavel dopisuje, ne bez oblíbeného filosofování: „Co byli jste? Co jste? Co budete?“ A dále dí:

Ku ctnostem předků vašich, mánů jejich k stínům,
k velikým Husům, Komenským a ku Balbínům
čas vrátiti se . . .

Tak žaluje, ale sám jen oknem hledí a v židli tupě vězí. A byť sebe delší dopis Hynkovi zaslal, jedné malé serie příběhů se tam tento přece nedočte: jak v oboře Královské kočár zahrčel a blízko Dobrovského stanul, jak z něho dvě neznámé dámy vystoupily, tak neť asi a tetička, jaké neť měla svádivé oči, jak ji v toaletě nové na dycbánku spatřil, jak se dověděl, že slove Helena, jak v jarní večírek Helenině sestře, oné domnělé tetičce, byl představen a jak slíbiti musel, že jistě letos přijede k nim na venek . . . Jede vlak, konduktér volá: „Kolín!“ —

a ve vlaku sedí šťasten a v nitru jist sám mladý rek, p. „dr." Pavel Dobrovský.

Co více? Dubnové nálady končí, a více snad se dovíme v *Masopustě*.

Ó, králi Masopuste! Čaroději velký!
Co ženského, ty vábíváš jak úly včelky —

neboť jmenujte si, co jmenujte: literní vzdělání — zvlášť jeli u Linka — klavír, frančtina, rok v Drážďanech, dva v dívčí škole vyšší, vaření, vyšívání — pod tím pode vším všude a vždy k vám šilhá Masopust.

Ach, paní Laubová už sotva zdřímnout stačí.
Svou vidí dcerušku den ze dne rozkvétat
a ve snu ženichů ji hejno oblétat . . .

I jedou do Prahy. Avšak, jen ať Helenka není s Dobrovským tak důvěrná! Co je po krásné soše bez podstavce? A také u Hrubých v Oujezdě pod Troskami je všechno na nohou: také dceruška Jarmila chystá se do hlavního města. A také Jarmilka je Dobrovským zaujata. Nadejde plesový večer na Žofíně, a Pavel sní a zase sní jen o Heleně, rybce zlaté, která si však jiného vyhledá Tobiáše, s neklamným, krásným předjmením a příjmením: Dr. Hrudeck. Za nedlouho budou svoji, a Jarmilka se snad o Dobrovského uhněte. A zajisté uhněte se i její zbožňovatel Antoš . . .

Dočetli jste, a když jste dočetli, narážíte konečně na spisovatelovu poznámku, že Dubnové nálady a Masopust tvoří II. a IV. kapitolu nedokončeného románu. Nedokončeného! Ať tedy brzy dospějí a vyjdou ostatní jeho kapitoly, abychom bohaté documents humains, básníkem z naší společnosti bystře a důvtipně vážené, v celistvé jich souvislosti oceniti mohli!

Veliký sněm ptačí, čtenářům již z Osvěty známý, jest velmi čtverácky povedená, velice obratně provedená satira. Běda tomu, kdo si dovolí říci, že svět je sama lež a prodajnost! Ale zároveň posměch tomu, že rovnost není možná! Vždyť ptáci dokázali nevývratně opak toho. Pili jarní rosu a sladkou líbeznou šťávu, a pili, pěli a tolik tropili,

až se všichni, ba i dámy, opili.
Tu pak byla mezi všemi rovnost hned.

Táborský patří mezi přední naše básníky. Škoda jen, opakujeme, že druhá i třetí třetina knihy jsou toliko zlomky! A škoda, že nynější nápadně rozšířená, ne zrovna veliká, avšak přece jen citelná choroba — volba nevhodného názvu — také na Staré komedii se vyskytuje.

Jos. V. Sládek rozhojnil nám slovesnou literaturu třemi svazečky písní, a zároveň jimi též obmyslil naši literaturu hudební. České varito a české housle hlaholí kolem nich, k české hudbě vyzývají, a česká hudba radostně se jich zmocnila. „České" a zase „české"! Ano, zase. V boji mezi kosmopolitismem a nationalismem bude míti tento druhý -ismus povždy více vavřínů na snadě již proto, že sbor poetických motivů kosmopolitických povždy bude nepoměrně užší. Cizonárodní látky chovají nejedno nebezpečí do sebe, a hlavně národní náměty mohou nejvydatněji vyhověti starému, nyní zase velice modnímu

požadavku poetiky: Jděte do hloubky! Nejdůkladněji a nejsprávněji můžeme prohloubiti jen, co z velice důkladného a správného názoru známe: našince, krajany, rodáky — vlast, rodný kraj, domov. Mohlli zpěvy Odysseje složiti Neřek? Zda nenazval Goethe Shakespeareovy postavy kovanými Angličany? Což nejsou Vojna a mír, Anna Karenina, Zločin a trest ruskými dětmi ruské země a ruské ruky? Jsme nuceni mnohého se odříkati: aspoň českého umění nám přejte, k naší potěše, k naší posile, k našemu vzrůstu a vzestupu!

Sládkovy nové básnické sbírky nazývají se: *Starosvětské písničky a jiné písně*, *Směska*, *nové starosvětské písničky*, a *České písně* První knížku věnoval spisovatel „příteli dr. Josefu Thomayerovi," druhou „drahé památce své sestry Míny," a třetí „bojovníku za českou věc ve Skotsku," Johnu Muirovi. Ve věnování prvém dí básník dr. Thomayerovi: „Za to, čím Tys mi byl a jsi v životě, znamená toto věnování až bolestně málo. Ale jde to ze srdce, a Tys příliš dobrý, než abys toho srdečně nepřijal." A tam podotýká Sládek výslovně, že ve svých „prostých písničkách" snažil se opět přiblížiti *národní písni* a tónu Frant. Lad. Čelakovského, i dokládá: „Nejsou to věci dělané, zazvučely mi v duši jako ohlas toho, co za dob dětství slýchal jsem zpívati v našem starém Berounsku." Zde tedy máte prostředí, ze kterého šťastné básně plynou a ze kterého také Sládkovy verše vyplynuly: otčina, rodný kraj, domov.

Avšak přistupme již k samým básním Sládkovým, a dříve, nežli probéřeme Starosvětské písničky první sbírky, věnujme několik chvilek těm jiným jeho písním! Opěvují manželské štěstí, vyslovují otcovskou lásku, přítulnost ku přírodě a důvěru k ní, obdivují se jí, noří se ve vzpomínky, sny a předtuchy milostné i záhrobní, sklánějí se před slzami, žalují na tíži lidského žití, prosí o štěstí pro jiné a — k posledku — chvalořečí úsměvy, které za jara všude, na květech, v motýlích i ve včelách spatřují. *Jiné písně* jsou práce vyhraněné. Ve zvláště působivé Písni svatební slyšíte zpívati skřivánka. Píseň „Tys jako nebe snivá" s radostí by podepsal Heine, je celá jak od něho.

Nyní vraťme se tedy k *Starosvětským písničkám*. I povězme si to ihned, že tu nemáme pouhý ohlas ohlasů. Není to Čelakovský, co čteme: je to Sládek. V Ohlase Čelakovského slyšíte jaksi pádnou širočinu básníkova otce tesaře řinčeti, kdežto Sládek své postavičky lesklým nožem vyřezává. Již to, že Sládek nesáhnul k porušenému dialektu, ale k stilisované písemné řeči, jest význačné, a moje maličkost je v této příčině v souhlase s ním. Jeho způsob příčil by se mluvnickým odchylkám, a prostonárodní copia verborum nemusí proto zůstávati nepovšimnuta. Výjimky, které si básník někde popřál, potvrzují jeho pravidlo. Potěšení z deminutiv má Sládek s Čelakovským společné. Bez nich nemůže se národní tón obejíti. Vizte na př. Herderovy „Hlasy národův," a rukopis Královédvorský byl by podvržen, kdy by tak hojných deminutiv neměl.

Starosvětské písničky prohlašují za spasena, kdo zpívá. Zejtra jest jim pozdě milovat, když nemiloval dnes; ostatně růže trhá jen mládenec, kdežto starý odnáší si koš. A potom, jak již národní přísloví k tomu poukazuje, pro hubičku neodejde požehnání z domu, a nejméně pro tajnou. A vždyť se dobře ví, že dívka, jakmile se vdá,

přestane býti při polibku plachá, že je tichá jako pěna. Pocuchajíli se při tom vlasy: kdos je uměl rozcuchati, zase učesej! Líbáli se kníže s kněžnou méně než chudá dívčina s hochem, je to jejich škoda. Výborně to rozluštil rychtář: kradeli kdo hubičky, „zavřem je spolu." Zvoník chybuje, že neposílá dcerušku zvonit klekání: jak milc by se to časněji vstávalo. Škoda každé chvilky, ve chvilce může se propásti štěstí s bohatou mlynářovou dcerkou. Neškodí, že se zamilovanému smějí: proti tomu pomůže perořízek na špičky. A posměch ten se dívčin maličkých ani netýká; ty si hochů bez toho nevšímají, leda jeli hezký a černooký: ten si pak může za rok dělati naději, dříve — jak se samo sebou rozumí — ne. Uhodilo! potěš Pánbůh! — ale hochovi nepotlouklo: všichni vyběhnou, pasák, strýček, tetka, děti, hafan — a hoch zůstane hezky s děvčetem sám! Ovšem zasluhuje, aby se mu pohrozilo: na cizí neštěstí nemá nikdo mlít Takový hřích patří do zpovědnice, ale tam stačí jednou vyznání lásky zašeptat, kdežto hochovi nestačí učiniti to stotisíckrát. Nemůže tomu býti jinak — láska vždy a všude vládne: v srdci myslivcově, krejčířově, kovářově, dudákově, mlynářově, rolníkově, oráčově, mládencově, vdovcově, všude a vždy, ráno, na sluníčku a „při hvězdičkách taky." Nu, při hvězdičkách snad víc. Nechceme rozhodnout. Rozkošnou je také láska škádlivá. Avšak lépe starý, nežli žádný ženich, smutno je, když na nás kdo zapomene:

To jako v podzim když louku skosí
a zbude plničko chladné rosy.

A ještě hůře, když milá umře nebo se za jiného vdá, máli opuštěná jednati plátno děcku na košile a sobě na rubáš. Přijdou námluvy, přijde svatba. Zle se daří tomu, kdo si vzal pro peníze bábu nebo žárlivou, nebo kdo se ženy báti nemusí teprve, když je za jarmarou přikrčen. Na každý způsob je však lépe těšit se s ženuškou nežli s opičkou. Ostatně chce hostinský také býti živ, a kdo má dobrou ženu, ta si pro něho přijde, aby o půlnoci na cestě z hospody nezabloudil do rybníka. A v hospodě je blaze, tam se zapije neštěstí v lásce,

dokud v sklence není rmut,
my jí neprominem: —
celý svět je velký sud,
život v něm je vínem!

Ale vzpomínejme tiše: špetka trávy, hrstka hrud, tam se všichni šinem... Dříve však, než dojde tak daleko, připíjejme jak ten starý brach ve starém okouzleném hradě: na starý zdar a slávu našich starých Čech! „Však se ještě dobrý Bůh o nás také stará" — český luh zelená se, dává úrodu, a přijdeli zlý člověk ve dnech žní:

inu — dášli, Bože náš,
budem také mlátit.

Tak vám ve Sládkově knížce třepetá se, na opatku se otáčí, mrkvičku strouhá, výská, hvízdá, zpívá, poskakuje, tančí, hladí, radí, napomíná, píchá, hrozí český vtip, český humor.

Abych si však již nyní nějakou tu svou výtku odbyl, podotýkám, že jsme si na př. o „Panu lesním" (str. 19) poznamenali: „Hluše vyzní," že na př. ve Směsce „Honza" i „Pivečko" suše končí, že tam „Ráj,"

„Dvě hospody,“ „Ovčák“ jsou slabé básničky, že tam „Čest a Vašek“ zní nejasně a že vzdělanec místy poetovi trochu prostonárodní tón zhatil; sem počítám také chybičku, že v „Holečkovi“ užito slova „perořízek“ nebo v „Diblíkovi“ slov „ždá si.“ *Z něj* místo *z něho* nebude nikdy nikde přípustno.

Horská *Směska* začíná tím, že si dobírá kritikův i sebe. Nazvou prý ji směskou, a kupec ji na konec do kornoutků sbalí. Ale to jsou jenom tak nevinné šlehy. Probírejme tedy knížku dál! Zaklepejme drobným těm postavičkám v ní na čelíčko a na srdíčko, co se tam tají. Slyšíte šťastného milého, jak si velebí dívčinu pevnou, ryzou mysl nebo jak chudé dívce se zlatým srdcem přednost dává před boubelatými holkami se zlatým měšcem? Slyšíte veselou dívčici, jak se pyšnému pánpanáčkovi, polyglottnímu panu lesnímu, vznětlivému písaři Francínkovi, ošemetnému špačkovi v sametovém fráčku nebo konečně Jankovi s nezbytnou mámou a kozlovi do zelí lezoucímu rouhá, neb jak vás ujišťuje, že nechce žádného než „toho dědka“? Mladý sotva vrátí hubičku, starý bude se rok za jednu smáti. Dědka? ptáte se. Věř, kdo chceš! Za to vás plně dojme nářek opuštěné, že zrádce ani nepřišel, by své děcko políbil! Takovému je stejno, byť i druhá, třetí pro něho hlavu si skosila! . . . Méně ovšem si k srdci béřeme, když si nám lakotný kmoch naříká, že pro samou touhu po zlatě zůstal sám: věru zaslouží si tam na hřbitově zlatý kříž, zlatý a hodně těžký k tomu. Není nad upřímnou lásku: vznáší nás až k samým branám ráje — vydržíli déle než kamizolka. A proto Pánbůh přej všem českým Liduškám české Václavy, a těm Václavům přej dobrého ševce, aby jim do české psoty šil z pravé juchty boty! Jaká síla vězí v pousmání! A jaká — v pivě. „Ba jaká!“ vzdychnul by si vám kmotr Poseděl, kdy by posud žil. Ale ten

co živ se piva nedopil; —
až ve spilce se utopil.

Naproti tomu všechna sláva našim, jarými vnoučaty obklopeným babičkám a všechna chvála českým jako vlaštovička čilým hospodyňkám! A soustrast těm z nich, jež ledakomu za nic jsou zaprodány, a soustrast i všem, kterým do dvora „čtyřmi koni Sáru veze Ben.“

Sládkovy starosvětské písničky uskutečnily dlouholeté naše očekávání. Věděli jsme určitě, že k tomuto směru výdatnou měrou dojde, že k němu dojíti musí, a rovněž určitě věříme, že bude i nadále se vší vřelostí pěstován. Pak nám poroste řada knih skutečně a zcela *našich*.

Českých písní je pouze patnáct. Básník vložil do nich, co nejprocítěnějšího chová v srdci srdce svého. Jak mohutně a velebně zní hned první z nich, česká hymna „Svatý kraj“:

Buď pozdraven, ty svatý kraji,
jejž za otčinu Bůh nám přál,
kde rudobílé barvy vlají
od Šumavy až k Tatrám v dál . . .

Škoda, že v druhé sloce schází Karel IV. a Jiří Poděbradský! „Osmý listopad“ vypovídá již svým názvem vše. Ano, nám všem vrací se tento den vždy tak smutně, avšak působí to zajisté na mnohého z nás ochable, čteli, že naši korunu již pavučina opíná. Proto souhlasíme

s výrokem, že na hrobech české slávy už natruchleno dosti a že je nejvyšší čas, by vstala z hrobu stará rekovnost, i sílíme se s básníkem pevnou nadějí, že tam, kde volnost zabili, se volnost opětně vzkřísí. Vždyť nejsme sami. Pravda? právo? Zajisté, právo a pravda jsou krásná, jsou důležitá zřídla vznětu. A přátelé lidskosti, volnosti a poctivosti, utlačovaní? budou ti našimi spojenci? Básník dí: „Bez odporu,“ ale skeptik řekne: „Sotva. To mně jsou milejší husitský náš cep z vaší básně ‚Tak zle není‘ a jednota v Čechách, ve Slezsku a na Moravě z vaší básně ‚Čeští hoši.‘“ Byli jsme a budeme! Jen ku předu! Jen vy, mladá chaso, ten starý český prapor bez bázně a stále noste o kus dále! A jen také vy, naši páni šlechtici, mějte k rodné zemi srdce! Buď zdráv, kdo věrné vlasti syn!

Pevně, pevně, bratři, dále
v blesku, hromu, svitu hvězd,
k volnosti, kam volá stále
povinnost a vlast i čest!
Proti nám a z každé strany
ať se žene vrahů val,
na ránu jak prší rány,
hromem zazni české: Dál!

„Však ta cizí zpupná chasa není z dubů, ani skal!“ Zbraně! zbraně! zbraně! A Ty, Bože velký, Bože všech, uslyš také lid svůj z Čech! Buď nám štít a v těžké chvíli všechny věrné Čechy *sdruž!*

Mám k těmto pěvcovým přáním připojovati poznámky? Kdo cítí, vycítí. Čtěte, pějte a rosťte!

Ant. Sova (Georgiev) vydal novou sbírku svých básní: *Květy intimních nálad.* Způsob, v němžto se spisovatelovi zvláště zalíbilo, má fysiognomii silně francouzskou a mohl také povstati jen v písemnictví, kde se každá povznešenější skladba veršovaná hned za báseň považuje, kde tedy též popisné a rozumující verše rýmem přizdobené za plnokrevnou poesii platí. Sova se počítá mezi Coppéovce. Co na tomto základě ze svého milieu a ze svého nitra vytvořil, zasluhuje samostatného posouzení bez ohledu na theorie před Rýnem panující. Paní Kritika má esthetický zákonník znáti a ctíti, ale osvědčené práci náleží před osvědčenými zásadami přednost. Pravda stojí nejvýše. Výše než její vyhledávání, výše než její zákopníci. A mým přesvědčením jest, že se Sovovi nepoštěstilo, veškery pochybnosti až do poslední vyvrátit.

Nespouštěje závěrek básně s očí, začíná spisovatel náš nejraději hezky z daleka, vypráví nám střídavou, kaleidoskopickou přírodní a společenskou nebo mimospolečenskou scenerii, jak mu hlavou přelétá, a končí působivější pointou buď více méně lyrickou neb více méně úvahovou. Lyrismus ten je buď osobní neb krajinný. Slyšíme tu jakýsi druh nekonečné slovné melodie s řízným finálním thematem, které předchozí pestrost jak mlnem ozáří. Možnost jednoty v jednotlivých básních zdá se být illusorní a mohla by tam jenom jednotou nálady docílena býti. Avšak to jest velmi nesnadné. Obtíž tato bývá Sovou nezřídka i přes tlum a směsici různorodých postřehů překonána, ale pociťuje se přece místy poněkud i v jeho, jinak celkem všude zajímavých, vábivých a poutavých verších, jež nemohl napsati nežli svémyslný, svérázný, velice

nadaný, bystře pozorující, osvícený, jemnocitný a jemnovkusný básník, a jež se dařiti mohly jen zákopníkovi s praporcem milených našich českých barev. Neboť obsahem jsou jeho básně naše. Příroda i lidé v nich jsou z našeho ovzduší. Dojmy, pocity, názory jsou tam moderní české. A co tam zní, hraje, zvoní, kreslí a koloruje: toť přemilá, bohatá, broušená, melodiosní čeština. Tím tížeji to tedy nesete, najdeteli v ní někde podivnůstku neb chybičku.

Květy z intimních nálad čítají tré skupin. První slove Z niv a pasek. Básník jeda ve vlaku, tuší blízkost hor a plání, po nichžto prahnul a „jež na sta jdou mil.“ Čeká novoroční ráno v lesích hlubokých, a když rozkvete den, novým hymnem zdá se mu svítit slunce — prach. Jda po mezi, děti vesnické zří, jen Marušku tam neuzřel, milou z mládí družku, ni sebe tam nezřel v dětském kruhu. V sekáčovi shledává sebe, vždyť písní skvosty v duše slunném luhu kosí. Cítí, jak se mu v duši budí divný pták, jenž sladce zpívá píseň tichého štěstí. Tichého štěstí — zde zajisté ovane vás básníkův osobní lyrismus, o němžto jsme se zmínili . . . A najdete jej i na př. v „Tichu pastvin“ a ve slokách „Procházkou.“ V Tichu pastvin si autor připomíná, že se mu zdává, jak by za ticha výstřel v jeho duši vzbouřil němou tišinu; pak, že cos tam umírá, vždycky pozoruje v bludišti myšlenek, v tmách prohlubni a sluji. (Tak!) U řek má náš poutník vlažný večer rád i rád tu spřádá hudbyplný rhytmus „při vzpomínkách a sladké tuše, při šplounání stišených vln a při vzrušení celé duše.“ Když ho znudí společnost, les a louka květů plná a ticho v šeru vracejí mu štěstí staré. Skrze sosny vidí poeta známou mýtinu; volavka v přeletu „jak šipka přes nejvyšších kmenů hrot zapadla; nic nehne se . . . Dokola tmavý les . . . Jen břízy štíhlé, kam svit slunce kles, jak novicky, za nimiž zavřen svět, se nepřestanou chvět.“ Vycíťujete kouzlo, kterým zde lyrismus krajiny dýše? Zajisté, nemůžete jinak. Básník nepozoruje pouze zrakem, ale také myslí, nitrem, duší svou, v nížto ptáci zlatých snění bloudívají: v samotách, ač ho nevidí, přece západ umírajícího slunce ve vzdušné výši vytuší. Chcete doklad, ve kterém soubor pestrých zvuků závěrečným akkordem v jednotný celek se slije? Přečtěte si „Letní večer.“ Vidíte smějící se dívky před domky městi, slyšíte rozladěnou harmoniku, nosový smích humoristů i chlapců vřesk — „a všecko plane luny modrým leskem . . .“ Ještě snad jednoho nápěvu jste pohřešili: vlasteneckého? Zde jest! Zpívá jej „Píseň o pluhu,“ tomto Mojžíši našeho národa.

Scéna se mění. Vstupujeme do města, a před námi pouštějí se „Městské silhouetty“ v rozmanitých svých úlohách do hry. První, velice něžný výstup ponechal si spisovatel pro sebe. Zřel na ulici ve sněhu *vějíř* i zdvihnul jej mechanicky, aby jej tam chudý tovární lid neviděl a s ním, s tímto znakem přepychu, svou bídu nesrovnával. Jak je to tklivé! I nedivme se nikterak, že se básník také v „Melancholických slokách“ k podobnému soucitnému projevu vrátil. Ale kterak máme mu tedy na př. hned v „Intimní“ věřiti, když nám tam trpce nadhazuje otázku: „Nač starat se dnes o cizí žal, o lidí nářky, vražednou bídu, o poplach bojů, o zbraní třesk?“ Nebo jak se nemáme později podivit hořké a suché ironii, kterou v básni „Tak v prostřed přátel veselých“ čteme: že básník by si přál „*tělnatět* v bezdůvodné

pýše"? **Věru** spíše mu přisvědčíme, kdy želí ztracených dní, ptá se: „Co zbylo?" a dává si v odpověď: „Málo, málo." Málo zejmena z milostných snů! Málo přese všechny vzpomínky a sladkoteskné touhy po úsměvu bývalých lásek! Málo, jeli svět tak žalostný jako výjevy „V herně." A jižjiž ukazuje se silhouetta hrobu, tichého odpočinku pro sny a zdání. Již abychom se jako tam ti starci ve vyprahlém sadě učili umírat.

Na večer, v noci i ráno
napjaté osudu lano
pod námi jest!

S tíží svých žalů a ran,
s líčidlem úsměvů v tváři
jdem, až nás jeden krok zmaří
a praskot lan.

Tak končí „Akrobatka." Šťastnější je „Popelka" — pro ni, světem zapomenutou, přijde anděl — „jenž k ní láskou šílil." Vidíte smutné čerro, až vás posléz vrabčí idylka „Na staré římse" jako průsvit paprsků mezi lesními větvemi vyjasní.

Třetí oddíl Sovových Květů, „Ballady duše," obsahuje několik znělek: Mušli, Světlou noc, Já na něco si právě vzpomínal, a Starou violu. „Mušle" má pěknou pointu: básníkovi bývá často v srdci divno, že z mrtvé lastury tichý šumící hovor ve sluch jeho zvučí, co zatím často celý svět je k němu němý. Ve „Světlé noci" dva blouzniví sednou si pod růži keř, a láska v ether snů je unese jako dva motýle mávaným kejklířovým vějířem v jedno svedené. „Stará viola" vrací všechny vzpomínky do jejích strun vložené, jakmile se jí smyčec dotkne. Proč jen tak dojme pohled do herbáře? vždyť „v herbáři světů *víc* je těch lidských zmařených květů." „Než rozžhu" jest zase jedna z tušebních básní: svit luny, staré housle, snivý vzduch způsobí v básníkovi tušení:

Já cítím, vánoce se přibližují.

Jemně pronikne vás „Květ narcisu," smutně rozehraje vás „Pláč houslí" usedavý, a z obou proudí k vám jemná květná hudba. Totéž zamýšlel básník patrně též v „Hudbě nálady." V „Balladě" nalézáme dívku v přísném, němém, opojném, zimničném chvění, se srdcem výčitkami schváceným,

v rakvi že ponesou ještě dnes,
jenž ji tak líbával vřele.

„Budoucnost" nám lidem vyčítá, že budeme stále v starých bojích žíti: svobodného klidu květ roste za hroby až. „Nejmodernější ballada" má rozprsklý závěrek. „Krajina" vrací se k soucitu s dělnictvem, jež vidíme jíti do sklárny: „ty mníš," končí básník, že to „pouta vlekou šlepějemi." Vášnivěji horlí proti života zoufalým tísním sloky „Bída." „Starý strom" provádí porovnání odumřelého stromu, na kterém se stem větví pupen kmitl, s mrtvými, jimž na rtech poslední hrá úsměv. Básník věří, že stromy mají sny, smích, pláč, bdění, mateřský cit,

že v svatém, klidném přemýšlení
milují lid.

Náruživou lásku k naší matce měst vyslovuje báseň „Praze," kde básník volá:

Ne zženštilé, ne prodajné a chabé,
cukrové panstvo bez ideí, shnilé,
a bez síly a k dalším bojům slabé
nám nesmíš vychovat!

Sytou vysvětlovací úvahu obsahuje „Myslbekova Oddanost.“ Rmutně a trpce zní tam slova, že pevné vůle oddanost není mezi námi: my titěrně prý chvíli vzdorujeme a pak — věšíme skráně!

Jeli pravda, že je příznivý názor na cenu práce teprve zajištěn, když se po druhém pročtení osvědčí, mohou Květy intimních nálad obě zkoušky směle podstoupiti.

Jaroslav Janeček vydal *Podzimní růže.* Rozdělil je ve tři skupiny s nadpisy: I. Na sklonku léta, II. Podzimní nálady, III. Záře v duši. Začnete je probírati, a hned na začátku zavzní k vám zádumný akkord: „Můj život truchlý jest jak kraje v podvečeru.“ Blaho lásky zasvitlo, ale jen na krátko: nadešlo rozloučení, a jak léto zimě, brání se básník osudu; kéž jen v obranném boji tom matka bude šetřena — vždyť dosti, dosti trpěla! Loď života puká, ke dnu padá: hlava klesá, básník v žití zůstává osamocen, propuká v pláč a zvadlé listy tiskne ke svým rtům. „Co žitím mělo být — to ve hrob sklátil čas.“ Ztráta stíhá ztrátu, sklamání přichází za sklamáním. „Jest samá šalba všechno lidské žití.“ Bůh toliko, jiný nikdo neuleví. Bůh, a nadšení, myšlenky, dobro, ideál. Temný hrob — toť úzký průchod do světlé říše. Proto duše chce z těla za drahými zesnulými. „Ne s Bohem — na shledanou v říši záhrobní!“ Tato místa charakterisují tuším spisovatele s dostatek. Prostředí, ve kterém žije, označují nám dva tři rysy. Setkáváme se s ním v ovzduší Labském, v ovzduší Pardubického zámku; tam zajisté, uprostřed chat, nalézá se jizba jeho, jež mu je světem a v níž zlaté předivo snův a vracejícího se míru snuje . . . Jak obsahem, tak formou stojí Jar. Janeček nyní teprve na prahu slovesnosti, i přejeme si, by jeho příští sbírka celá vznesla se aspoň na výši, již báseň „Dva zasněžené hroby“ zaujala.

Bohatá publikace *Sirotám Příbramským*, vydaná péčí českých umělců ve prospěch pozůstalých po obětech katastrofy koncem července osudného roku 1892, obsahuje kromě četných výborných illustrací a zajímavých prostomluvných příspěvků též mnohé zdařilé básně: od Mužíka, Sládka, Vrchlického, Svobody, Adámka, Škampy, Čenkova, Lemingra, Arbesa, Klášterského, od obou Kvapilův, od Červinky, Kolára, Jaroše, Machara, Legera, Hrušky, Heyduka, Mokrého, Zeyera, † Jakubce, Jesenské, Žeranovského, Sovy, Pipicha, Klosa. Publikace mimo nadání není posud rozprodána, a poněvadž celý další výnos nešťastným sirotám za vánoční dar určen, přimlouváme se za to vřele, by si našinci vůbec a naše uvědomělé dámy zvláště pospíšili práci tu rozebrat. Získají tím pro své knihovny, pro své salonní a toaletní stolky skutečnou ozdobu a naleznou v knize té také velmi příhodný předmět k dárkům vánočním i novoročním. Kniha je k tomu nad míru laciná.

František Zákrejs.

Dodatek. Na straně 12. řádce 12. shora za slovo *Nesplněné* vlož slovo *v čas.*

Ř. 1893. Čís. 2.

OSVĚTA

Smrt Ludvíka XVI.

(21. ledna 1793.)

Obrazy z veliké revoluce francouzské

od

dr. Jana Krystůfka.

Po bouřlivých debatách konventu, které trvaly od 26. prosince 1792 do 15. ledna 1793, došlo konečně k hlasování. K první otázce: „Jeli Ludvík Capet vinen spiknutím proti svobodě národa a útokem na bezpečnost říše“ ze 720 poslanců přisvědčili prostě 683 poslanci, 37 jich přisvědčilo s rozličnými výhradami, 5 jich odepřelo vůbec hlasovati, pro nevinu hlasovati neodvážil se nikdo. K druhé otázce: „Zda rozsudek, ať jest jakýkoliv, předložen bude národu ke schválení,“ ze 717 poslanců odpověděli 424, že předložen býti nemá, a jen 283, že předložen býti má. Hlasování o třetí otázce: „Jaký trest má býti Ludvíkovi přisouzen,“ odloženo na příští den. Časně z rána galerie a všechny příchody obsazeny byly nejzuřivějšími jakobíny. Pod nátlakem galerií mnohý poslanec ze strachu o vlastní život hlasoval pro smrt královu. I Vergniaud, jenž ještě ráno ubezpečoval své přátele, že bude hlasovati proti trestu smrti, když přistoupil k osudí, hlasoval pro smrt. Podle příkladu jeho zachovala se většina Girondinů. Když také vévoda Filip Orleanský, příjmím Égalité, hlasoval pro smrt, všichni přítomní naplněni byli hnusem nad touto mravní zvrhlostí. Konečně z rána 18. ledna předseda Vergniaud ohlásil výsledek skrutinia. Ze 721 poslanců hlasoval toliko 361 poslanec pro smrt bez podmínky, 286 proti trestu smrti, ostatní pro smrt s některými výhradami; odsouzen tedy Ludvík jen většinou jednoho hlasu. Když i žádost za odložení popravy byla zamítnuta, skončilo se dílo konventu a počalo dílo katovo.

Od té chvíle, co Ludvík XVI. poznal své soudce, neočekával nic od lidské spravedlnosti — byl na vše připraven. Ráno dne 18. ledna obhájcové jeho dostavili se do Templu. Malesherbes padnuv k nohám

královým nemohl pro pláč a štkaní ani slova pronesti. Král zachovávaje důstojnost a klid, pozdvihl starce a přivinuv ho k srdci, pravil: „Nezáviďte mi jediného útočiště, které mi zbývá.“ — „Není ještě vše ztraceno, — bude se ještě rokovati o odkladu, a když i ten propadne, máme ještě odvolání k národu,“ pravil Malesherbes. — „Ne, není již žádné naděje; jsem hotov obětovati se za svůj národ; kéž by ho krev má zachránila před hrůzami, kterých se strachuji,“ klidně odvětil král. — „Mnoho věrných poddaných přísahalo, že vyrvou Vaše Veličenstvo z rukou katanů nebo že zahynou s vámi,“ těšil krále Malesherbes. — „Jestliže některé z nich znáte,“ odvece král, „poděkujte jim za jich horlivost, řekněte jim však, že bych jim nikdy neodpustil, kdy by za mne i jediná krůpěj krve byla prolita; nechtěl jsem to učiniti, když mi to mohlo zachrániti trůn, a posud smýšlím jako dříve.“ Po krátké přestávce pokračoval: „Po dva dni přemýšlím, zda si po čas svého panování nemám co vyčítati. Ale přísahám ve vší čistotě srdce svého jako člověk, jenž brzo dostaví se před soudnou stolici boží, že jsem vždy jen blaho lidu svého měl na zřeteli a nikdy neměl jsem přání, které by se tomu příčilo.“ Na konec král objav své obhájce požádal jich, aby na druhý den zase přišli. Přání tomu nemohli již vyhověti, neboť městská rada jinak rozhodla.

Jakmile byl vynesen rozsudek, městská rada uzavřela vymoci sobě na konventu svolení, aby směla učiniti veškera opatření, kterých okolnosti budou žádati. S nálezem tímto odebrala se ráno 18. ledna deputace do konventu, ale nemohla si vymoci slyšení. Večer vrátila se na radnici oznamujíc městské radě, že nemohla vyplniti úkolu svého, ale že někteří poslanci osobně schválili záměr její. Tu žádali někteří výstředníci, aby ihned všeliké spojení obhájců s Ludvíkem bylo přerušeno. Jiní přece poukazovali k tomu, že zákon dovoluje odsouzenému obcovati se svým obhájcem až do posledního okamžení, a že v tomto případě Ludvík má k tomu svolení konventu. Přes tyto námitky většina městské rady se usnesla, aby všeliké obcování obhájců s Ludvíkem přestalo, poněvadž veřejná bezpečnost toho žádá, aby neměl s lidmi venku nijakého spojení.

Den 19. ledna byl pro Ludvíka XVI. nejhroznější. Věděl, že jest odsouzen, ale po celý den neviděl nikoho než Cléryho. Večer odevzdal komisařům v Templu lístek, kterým si stěžoval: 1. že dnem i nocí jest hlídán, ač musí každý věděti, že v postavení, v němž se nalézá, jest velmi trudno, když ve dne nemůže mysl svou sebrati a v noci sobě odpočinouti; 2. že jest mu zakázáno viděti své obhájce, ač dekretem konventu bylo mu to dovoleno. Lístek tento dodán byl teprv ráno 20. ledna městské radě, která přes něj přešla k dennímu pořádku. Souhlasem konventu mohla býti jista, neboť tam zasedali její lidé. Skutečně konvent při této nové brutálnosti městské rady mlčel a tím ji schválil.

Ministerstvu připadl úkol oznámiti králi rozsudek smrti. Garat, jenž byl předsedou výkonného výboru, odebral se 20. ledna provázen Lebrunem a tajemníkem Grouvellem do Templu. Tam je očekávali již i jiní členové. Santerre jakožto velitel ozbrojené moci prvý vstoupil nahoru. Byly dvě hodiny odpoledne. V předsíni potkal Cléryho, jemuž

zhruba nařídil, aby ohlásil králi příchod výkonného výboru. Král objevil se ve dveřích; obličej jeho byl klidný a vážný. Garat, maje klobouk na hlavě, oslovil jej takto: „Ludvíku, národní konvent nařídil prozatímnému výboru výkonnému, aby vám oznámil jeho dekrety ze dne 15., 16., 17. a 19. ledna. Tajemník vám je přečte.“ Chvějícím se hlasem přečetl tajemník osudné rozsudky. Král po celou tu dobu nepromluvil, jen při slově „zrada“ lehký úsměv mu zahrál kolem rtův a při slovech „má potrestán býti smrtí“ nebeská záře rozlila se po jeho obličeji. Když tajemník skončil, král pevným krokem přiblížil se k němu a přijav rozsudek, uložil jej do tobolky. Po té vyňal z ní složený list a podávaje ho Garatovi pravil: „Pane ministře, prosím vás, odevzdejte list tento národnímu konventu.“ Když Garat se zdráhal, aby na sebe neuvalil nějakou zodpovědnost, král ho ubezpečil, že na něm nežádá nic závadného. Pak roztrhnuv obálku přečetl obsah listu: „Žádám odklad tří dnů, abych se mohl připraviti na věčnost; k tomu přeji si, abych s osobou, kterou komisařům naznačím, mohl svobodně obcovati a mluviti, a aby osoba tato pro tento čin křesťanské lásky ke mně byla bezpečna přede vším pronásledováním; žádám, abych zbaven byl stálého dozoru, jímž městská rada od tří dnů mě obklopila; žádám, abych v této době, když si toho budu přáti, mohl s rodinou svou bez svědků se shledávati. Velice si přeji, aby konvent ihned obíral se osudem mé rodiny a dovolil jí odebrati se, kamkoli by chtěla. Poroučím dobročinnosti národa všechny osoby, které byly v mých službách; jsou mezi nimi mnozí, jichž veškery důchody záležejí v jejich úřadě, a kdy by nedostávali svého služného, upadli by v bídu; mezi pensisty jest mnoho starců, žen a dětí, kteří mimo pensi nic jiného pro své živobytí nemají.“

Garat, přijav list, ubezpečil krále, že bez odkladu odevzdá jej konventu. Král vyňav ještě jiný lístek, pravil: „Pane, vyhoví-li konvent žádosti mé v příčině osoby, které sobě přeji, zde jest její adresa.“ Na lístku tom bylo napsáno: Pan Edgeworth de Firmont č. 483 rue de Bac. Zástupcové revoluční moci odešli.

Garat skutečně spěchal do konventu, který se po krátké úvaze usnesl, že si Ludvík smí zavolati svého duchovního, že může s rodinou svou svobodně a bez překážky mluviti, že veliký a vždy spravedlivý národ obírati se bude osudem jeho rodiny, že věřitelům jeho civilní listiny dá slušnou náhradu — avšak co do odkladu popravy že přešel již k dennímu pořádku.

Po odchodu deputace přinesen králi oběd, ale bez nože a vidličky. Král pojedl jen něco málo. „Což mě mají za tak zbabělého, že bych si vzal život?“ zvolal bolestně. „Viní mne z mnohých zločinův, ale jsem nevinen a umru bez bázně; přál bych si, aby smrt moje byla štěstím Francouzův a odvrátila od nich neštěstí, které předvídám.“

Garat, maje souhlas konventu a svých kollegů, poslal k Edgeworthovi úředníka, aby bez odkladu přišel do Tuilerií. Ministři konali právě schůzi, když se tam kněz objevil; byli příchodem jeho překvapeni, neboť každý nepřísežný kněz byl v nebezpečenství života. Garat ujav se slova tázal se příchozího, zdali jest Edgeworth. „Ano, pane.“ — „Ludvík Capet projevil vůli, že vás chce míti v poslední

hodince při sobě." — „Když král takové přání projevil, povinností mou jest vyplniti je." — „Nuže, pojedeme ihned, povoz čeká venku." Před odchodem Edgeworth chtěl vyměniti roucho své za kněžské, ale Garat připomenul, že není již času a že by se mimo to vydával v nebezpečenství. Na cestě Garat asi třikrát přerušil mlčení. „Jak hrozný úkol jest mi vyplniti! Jaký to muž, jaká zmužilost! jaká resignace! Ne, příroda samojediná nemohla by dáti tolik síly, jest tu cosi nadlidského."

Konečně byli u cíle. První brána otevřena jim bez obtíže, obtížnější bylo dostati se do věže. Polovice městských komisarů provázela Garata ke králi, od druhé byl Edgeworth velmi důkladně prohledán a pak dvěma komisary ke králi odveden. Vstoupil do komnaty v tu chvíli, když králi bylo oznámeno, že poprava jeho neodvolatelně ustanovena jest na zítřek. Panovník spatřiv kněze pokynul přítomným, aby odešli; všichni mlčky uposlechli. Kněz padnuv k nohám královým hořce zaplakal; ani král nemohl se ubrániti slzám. „Odpusťte mi tuto slabou chvilku," pravil zdvíhaje Edgewortha. „Po dlouhou dobu žiji jen uprostřed svých nepřátel a zvykl jsem si na ně. Ale pohled na věrného poddaného jinak mluví k srdci mému." Odvedl kněze do druhého pokoje a posadiv ho vedle sebe pravil: „Nyní jest mi obírati se nejdůležitější událostí — tou jedině důležitou, neboť co jsou proti ní všechny ostatní! Ale prosím o malé poshovění, neboť rodina má hned přijde; zatím přečtěte si tuto listinu." Vyňal z kapsy list a rozpečetil jej — byla to jeho závěť, kterou napsal na hod boží vánoční, tedy v době, když nemohl se nadíti, že konvent povolí mu katolického kněze, aby mu poskytl náboženské útěchy.

Závěť byla v těchto slovech:

Ve jmenu nejsvětější Trojice, Otce, Syna a Ducha sv.

Dnes, 25. dne měsíce prosince, roku 1792, já Ludvík XVI. toho jmena, král francouzský, zavřen jsa po čtyři měsíce se svou rodinou ve věži Templu v Paříži od těch, kteří bývali mými poddanými, zbaven vší společnosti a od 11. toho měsíce i obcování s rodinou svou, zapleten nad to v soud, jehož konce pro lidské náruživosti nelze předvídati, nemaje než Boha za svědka myšlenek svých, k němuž jedině mohu se obrátiti, prohlašuji tuto v jeho přítomnosti poslední svou vůli a své city.

Duši svou poroučím Bohu, tvůrci svému; prosím ho, aby ji přijal v milosrdenství svém a nesoudil ji podle zásluh jejích nýbrž podle zásluh Pána Ježíše Krista, který vydal se Bohu Otci svému v oběť za nás ostatní lidi, jakkoli jsme toho byli nehodni, a já nejvíce.

Umírám ve svazku s naší matkou církví katolickou, apoštolskou a římskou, jež v nepřetržité posloupnosti má moc svou od Petra, jemuž Ježíš Kristus ji svěřil: věřím pevně a vyznávám vše, co jest v apoštolském vyznání víry, v přikázaních božích a církevních. svátosti a tajemství tak, jak jim církev katolická učí a povždy učila. Nikdy netoužil jsem, abych rozhodoval o rozličných spůsobech vykládati články víry, které rozrývají církev Kristovu, nýbrž spoléhal jsem a vždy budu spoléhati, dopřejeli mi Bůh života, na rozhodnutí, jež nejvyšší hodnostáři církevní, kteří znají se k jednotě církve katolické, dají a podle nauky církevní, které od času Ježíše Krista se přidržovali, dávati budou. Lituji z celého srdce svého svých bratří, kteří mohou býti v bludu, ale nechci jich souditi; miluji je stejně v Ježíši Kristu, jak nám to křesťanská láska velí. Prosím Boha, aby mi odpustil hříchy mé. Snažil jsem se nejsvědomitěji, abych je poznal, jich litoval a v jeho přítomnosti se pokořil. Poněvadž nemohu užiti pomoci kněze katolického, prosím Boha, aby přijal zpověď, kterou jsem mu učinil, a přede vším upřímnou mou lítost, kterou cítím, že

jsem připojil jmeno své, ačkoli proti své vůli, k nařízením, která mohou příčiti se kázni a víře církve katolické, jíž z celého srdce jsem oddán. Prosím Boha, aby přijal pevné mé rozhodnutí, darujeli mi život, že, jakmile budu moci, užiji služeb katolického kněze, abych se vyznal ze všech svých hříchův a přijal svátost pokání.

Prosím všech, které snad jsem nevědomky urazil, neboť nemohu se rozpomenouti, že bych byl někoho vědomě urazil, nebo komu jsem dal zlý příklad nebo pohoršení, aby mi odpustil urážku, kterou jsem mu snad učinil. Prosím všech, kteří mají srdce soucitné, aby spojili modlitby své s modlitbami mými, aby mi vyprosili na Bohu odpuštění hříchů mých.

Odpouštím všem z celého srdce, kteří stali se mými nepřáteli, ač nedal jsem jim k tomu příčiny, i prosím Boha, aby jim odpustil, jakož i těm, kteří z nepravé horlivosti způsobili mi mnoho zlého.

Poroučím Bohu svou choť, své dítky, svou sestru, své bratry a všechny, kdo jsou se mnou sloučeni svazkem krve nebo jakýmkoliv jiným spůsobem. Obzvláště prosím Boha, aby okem milostivým shledl na mou choť, mé dítky a mou sestru, ježto dlouho trpí se mnou; aby je podporoval svou milostí, jestliže mne ztratí, a dokud zůstanou na tomto pomíjejícím světě.

Poroučím dítky své manželce; nikdy nepochyboval jsem o její mateřské k nim něžnosti; poroučím jí, aby je vychovala na dobré křesťany a počestné lidi, aby jim velikost tohoto světa (jsouli k ní odsouzeni) nepředstavovala jinak než jako statky velmi nebezpečné a míjivé, a aby obracela oči jejich k jediné pevné a trvalé slávě věčnosti. Prosím svou sestru, aby setrvala laskavě v přízni k mým dětem, a aby jim byla matkou, kdy by neštěstím ji ztratily. Prosím svou ženu, aby mi odpustila všechno příkoří, které pro mne snáší, a každou mrzutost, kterou jsem jí snad po čas našeho manželství způsobil, jakož může býti jista, že nechovám k ní žádné hořkosti, kdy by si snad činila nějakou výčitku.

Důtklivě poroučím svým dětem, aby po Bohu, jenž má jíti všude napřed, zůstávali mezi sebou vždy svorny, matce poddány a jí poslušny, vděčny za všechny starosti a těžkosti, jež pro ně a pro památku mou podniká. Prosím je, aby sestru mou měly za druhou matku.

Poroučím synu svému, kdy by nešťastnou náhodou stal se králem, že jest celou svou osobou zavázán přispívati ku blahu svých spoluobčanů, že má zapomenouti všeliké nenávisti a všeho hněvu, a hlavně všeho toho, co se týká mého neštěstí a bolu, kterých zakouším. Nechť pomní, že nemůže založiti blaho národa, než když bude vládnouti podle zákonův, ale zároveň také, že král nemůže zjednati vážnost zákonům a vykonati dobro, které chová v srdci svém, leč máli dostatečnou moc v rukou svých, ježto jinak potkávaje se s odporem v činech svých a nepožívaje úcty, jest více na škodu než ku prospěchu.

Poroučím synu svému, aby staral se o všechny osoby, které mi byly oddány, pokud okolnosti, v nichž se ocitne, budou mu to dovolovati; nechť pomní, že za mnou mají svatý dluh děti oněch, kteří pro mne padli, a oněch, kteří pro mne přišli do neštěstí. Vím, že mnozí, kteří byli v mých službách, nechovali se ke mně tak, jak měli, že byli i nevděčni, ale odpouštím jim (často v dobách pohnutí a rozčilení člověk není svým pánem), a prosím syna svého, budeli míti k tomu příležitost, aby myslil jen na jejich neštěstí.

Rád bych těm, kteří mi prokázali upřímnou a nezištnou příchylnost, osvědčil svou vděčnost. Jestliže z jedné strany hluboce jsem cítil nevděk a bezpráví těch lidí, kterým jsem samým nebo jich příbuzným a přátelům jen dobře činil, z druhé strany byla mi útěchou přítulnost a nezištná účast, kterou mnohé osoby mně věnovaly. Prosím je, aby za to přijaly vroucí můj dík. V postavení, ve kterém věci dosud jsou, obávám se, že bych je uvedl v nebezpečenství, kdy bych zřetelněji mluvil. Poroučím svému synu, aby vyhledával příležitost poznati je. Domníval bych se, že pomlouvám národ, kdy bych svému synu zjevné neodporučil pana Chamilla a Hua, jejichž upřímná příchylnost ke mně přiměla je, aby se mnou sdíleli tento smutný pobyt, a kteří domnívali se, že budou jeho nešťastnými obětmi. Poroučím mu Cléryho, jehož službami od té chvíle, co jest při mně, jsem zcela spokojen; jelikož on vytrval při mně až do konce, žádám pány radní, aby jemu dali mé šaty, knihy, hodinky, můj měšec a jiné maličkosti, které uloženy jsou v radě obecní.

Odpouštím svým strážcům zlé nakládání a týrání, které vůči mně pokládali za svou povinnost; nalezl jsem mezi nimi několik duší citelných a útrpných; nechť požívají v srdci svém pokoje, jejž způsob jejich smýšlení jim musí uděliti.

Prosím pány Malesherbesa, Troncheta a Desèza, aby tuto přijali veškery mé díky a projev mých citů za všechny starosti a trudy, které se mnou měli.

Končím, vyznávaje před Bohem, před nímž brzo stanu, že nevyčítám si nižádný z těch zločinů, z kterých jsem viněn.

Psáno dvojnásobně ve věži Templové, dne 25. prosince 1792.

Ludvík.

Král sám přečetl knězi poslední svou vůli hlasem pevným; jen když četl jmena svých drahých, zvítězila něžnost, a slzy kanuly mu po líci. Ještě chvíli rozmlouval s Edgeworthem hlavně o věcech církevních, až městský komisar hlásil, že rodina králova přichází. Ludvík byl hluboce dojat. „Když nemohu odebrati se k ní, budu snad moci býti s ní v pokoji svém bez svědkův.“ — „Nikoliv,“ odpověděl úředník, „shledati se s ní můžete v jídelně. Tak jest to smluveno s ministrem Garatem.“ — „Ale přece znáte nález konventu, který mi dovoluje shledati se s rodinou bez svědků,“ namítal král. „To jest pravda; budete samotni; dvéře se zavrou, ale oknem budeme vás moci pozorovati,“ vysvětloval úředník.

Král, požádav kněze, aby po dobu shledání zůstal ve vížce, odebral se do jídelny. Cléry pošinul stůl trochu do pozadí, aby bylo více místa, a připravil sedadla. „Přineste trochu vody a sklenici,“ pravil k němu král. Na stole stála láhev studené vody. Cléry na ni okázal. „Přineste vody, která by nebyla tak ledová,“ dí král, „neboť kdy by se jí královna napila, mohla by si ublížiti.“

O půl 9. otevřely se dvéře; první vstoupila do nich královna vedouc synáčka svého za ruku, za ní šla dcera její Marie Terezie a paní Alžběta. Všichni vrhli se králi do náručí. V komnatě rozhostilo se ticho přerušované jen štkaním a vzdycháním. Marie Antonie chtěla chotě odvesti do jeho pokoje. „Ne, ne,“ pravil on, k srdci ji tiskna, „vstupme do této síně, nesmím vás viděti než tuto.“ Vstoupili do síně, a Cléry zavřel za nimi dvéře. Usedli; královna po levici, paní Alžběta po pravici, král uprostřed, Marie Terezie k otci čelem a princ seděl na koleně otcově; všichni byli ke králi nachýleni držíce ho v objetí oběma rukama. Po drahnou dobu ani slovíčka nemohli promluviti. Nářek jejich byl tak usedavý a pronikavý, že slyšán byl i v domech sousedních.

Skoro dvě hodiny trvalo toto truchlivé shledání. Když prvý nával bolesti pominul, král vypravoval o svém procesu, dával dítkám křesťanské naučení, vyzýval je, aby odpustily jeho nepřátelům, a konečně udělil jim požehnání. Marie Antonie prosila manžela, aby jim dovolil stráviti s ním tuto poslední noc. Odepřel jim toho, řka, že potřebuje pro zítřejší den veškeré své síly. Posléze král prvý povstal, ostatní následovali jeho příkladu. Cléry otevřel dvéře. Královna držela krále za pravou ruku, oba pak vedli prince; princezna v půli těla objala otce z levé strany; paní Alžběta z téže strany chopila se ramene bratrova. V tomto skupení blížili se ke dveřím usedavě plačíce a bědujíce. „Ubezpečuji vás,“ pravil král, „že se zítra o osmé

hodině opět shledáme.“ — „Slibujete nám to?“ zvolali všichni jedním hlasem. „Ano, slibuji.“ — „Proč ne o sedmé hodině?“ tázala se královna. „Tedy o sedmé hodině,“ odpověděl král. Násilně vytrhnuv se z objetí bytostí na světě mu nejmilejších a ustoupiv několik kroků na zad dal jim s Bohem. Pláč jejich se zdvojnásobil. Královská dcera klesnuvši k nohám otcovým omdlela. Cléry ji pozvedl a pomáhal paní Alžbětě ji držeti. Král, aby učinil konec této srdcelomné scéně, ještě jednou objal své milé, načež odebral se do svého pokoje.

Síla jeho byla vyčerpána. Klesl do lenošky a dlouho nemohl promluviti. „Ach, pane,“ pravil potom ke knězi, „jaké to bylo shledání, jaké rozloučení! Proč musím tak milovati a tak milován býti! Ale hrozná oběť jest vykonána, nyní musíme se obírati věčností.“ V tom vstoupil Cléry přinášeje večeři. Z počátku ji král odmítl; ale uváživ, že zítra bude potřebovati vší své síly, přijal ji. Pojedl jen kousek chleba a vypil trochu vína; večeře trvala sotva pět minut. Hlavní myšlenka, která zaměstnávala Edgewortha, byla, jak by opatřil králi svátost oltářní. Mohl ovšem přinesti ji v krabici, jako se to dělo u nemocných, ale když uvážil, že bude do podrobna prohlednut, a že by svátost mohla býti od rouhačů pohaněna, upustil od toho záměru. Nezbývalo, než aby četl mši svatou v komnatě královĕ, kdy by dostal k tomu potřebného náčiní mešního. Král byl návrhem tím potěšen, zdálo se mu, jako by Bůh člověk, ukřižovaný za hříchy naše, sestoupil s kříže, aby ho posilnil v smrtelném zápase. Edgeworth odebral se do síně komisarů, kteří proti žádosti jeho činili rozličné námitky. „Kde nalezti v tak pozdní hodině kněze a kde mešní náčiní?“ — „Kněz stojí před vámi a náčiní poskytne nejbližší kostel.“ — „Kdo nám ručí za to,“ pravil jeden z komisarů, „že neotrávíte odsouzeného hostií?“ Edgeworth, přísně pohlednuv na mluvícího, pravil: „Prohledli jste mne velmi bedlivě a přesvědčili jste se, že jedu při sobě jsem neměl; kdy by se zítra nalezl jed, mohl by jedině pocházeti od vás, nebo vše, čeho budu potřebovati, půjde vašima rukama.“ Komisaři sestoupili se v poradu a po půl hodině hlásil jeden, že žádost jeho jest povolena s dvěma toliko výminkami: když žádost svou podepíše, a když zítra o sedmé hodině vše bude skončeno. Edgeworth napsav a podepsav žádost odevzdal ji komisarům, kteří zaslali ji faráři u sv. Františka z Assisi, aby zítra o šesté hodině do Templu zaslal potřebné předměty.

Nepřítomnosti Edgeworthovy užil král, aby bratru svému napsal list, který mu neznámým způsobem skutečně byl dodán. „Jsem poslušen Prozřetelnosti a kořím se nutnosti, že nevinen vydám život svůj v ruce katovy. Smrt má skládá na syna mého břímě koruny. Buďte otcem tohoto dítěte a zastávejte vládu, abyste mu jednou mohl odevzdati říši v květu a blahobytu. Vůle má jest, abyste přijal název regenta a bratr Karel Filip název generálního místodržitele. Avšak odevzdáte synu mému ne tak silou zbraní jako moudrou svobodou a dobrými zákony dědictví, které násilníci sobě přivlastnili. Nezapomeňte nikdy, že dědictví toto zbarveno jest mou krví, a že tato krev k Vám volá: ‚Milost a odpuštění!‘ Váš bratr vás za to prosí, Váš král Vám to poroučí.“

Zprávou Edgeworthovou, že na věčnou cestu dostane se mu náboženské posily, byl král velice potěšen. Kněz zůstal u něho až do půlnoci, ale vida únavu jeho, radil, aby si odpočinul. Král uposlechl, ale dříve požádal duchovního, aby rovněž tak učinil. Jakmile ulehl, upadl v hluboký spánek, jenž trval až do pěti hodin. Kněz zatím dlel v jizbě Cléryho, která od komnaty královy oddělena byla jednoduchým pažením. Cléry probděl noc v ložnici královë na židli. O páté hodině ranní vstal a rozdělal oheň. Šumot ten probudil krále, jenž odhrnuv záclonu tázal se: „Odbila již pátá?" — „V městě již odbila, na věži ještě ne," pravil Cléry. „Dobře jsem spal," vece král, „ale měl jsem odpočinku potřebí, včerejší den mě unavil; kde jest pan Firmont?" — „Na mé posteli." — „A kde vy jste strávil noc?" — „Na této židli." — „Jest mi líto." — „Ach, Veličenstvo, kdo by v tom okamžení na sebe myslil!" Cléry pomohl králi se obleci a zavolal kněze. Ten byl již připraven a odebral se ke králi, s nímž přes půl hodiny zůstal o samotě.

Za tím Cléry pošinul skříň do prostřed síně, upravil ji na způsob oltáře, přinesl posvátné nádoby a mešní roucho, které o 2. hodině s půlnoci do Templu byly dodány, a uspořádal vše pro mši svatou a zavolal krále. Kněz oblcknuv se v mešní roucho, přistoupil k oltáři, Cléry ministroval. Bylo šest hodin. Král po celou mši klečel, v ruce maje modlitební knihu, i zdálo se, jako by duši svou sjednocoval se vším smyslem, se všemi slovy toho obřadu, kde kněz poslední večeří připomíná smrtelný zápas, smrt, vzkříšení a proměnění Krista Pána obětujícího se Otci a podávajícího se za pokrm svým bratrům. Nábožně přijal tělo Páně ve způsobě chleba posvěceného. Byl posilněn proti smrti tou věrou, že v srdci svém chová božské rukojemství života jiného." (Lamartine.) Po mši svaté kněz odebral se do jizby Cléryho, aby svlekl roucho mešní, král pak vrátil se do vížky. Cléry ho tam následoval. Král uchopiv ho za obě ruce, pravil: „Jsem spokojen vaší péčí." — „Ach Veličenstvo," pravil Cléry, klesaje k nohám jeho, „proč nemohu smrtí svou odzbrojiti katany vaše a zachovati všem dobrým Francouzům drahý život váš? Doufejte, že neodváží se rány smrtelné." — „Smrt mne neleká, jsem na vše připraven, ale nevydávejte se v žádné nebezpečenství, chci, abyste zůstal u mého syna, věnujte mu svou péči v hrozném tomto místě; připomeňte mu, jakou bolest jsem cítil pro neštěstí, jež ho stihlo; snad jednoho dne bude moci odměniti vám služby vaše." — „Ach, pane a králi můj, jestliže péče a věrnost moje vám mohla býti příjemna, jedinou odměnou, které si od Vašeho Veličenstva přeji, jest, abyste mi ráčil uděliti své požehnání. Neodpírejte ho poslednímu Francouzovi, který při vás vytrval." Král udělil mu své požehnání, pak pozvedl a přivinul ho k srdci svému, řka: „Sdělte je se všemi, kdo mi zůstali věrni." Po těch slovech vyzval ho, aby se vrátil do své síně, by nevzbudil u komisarů podezření.

Cléry nalezl v své jizbě Edgewortha, an u jeho postele se modlí. „Jaký to panovník," pravil vstávaje, „s jakým sebezapřením, s jakou odvahou kráčí smrti vstříc. Jest tak kliden a vesel, jako by slyšel mši svatou ve svém paláci uprostřed svých dvořanů." Edgeworth ode-

bral se ke králi, jenž přijal ho slovy: „Bože, jak jsem šťasten, že jsem si zachoval své náboženské zásady. Bez nich, co bych byl nyní? Avšak při nich jak sladká musí mi býti smrt. Ano, na nebesích jest nestranný soudce, jenž mě bude souditi dle spravedlnosti, kterou mi zde lidé odpírají." Edgeworth lituje, že nemůže povědéti všecko, o čem s králem v posledních hodinách mluvil, poněvadž povinnost kněze a zpovědníka mu v tom brání.

Počalo se šeřiti, ve všech čtvrtech Pařížských zaznívalo čepobití. Noc byla chladná a deštivá, na ulicích bylo bláto. Hustá mhla zahalovala město. Pronikavý zvuk polnic a víření bubnů probudily obyvatelstvo. Ženy a děti chvěly se bolem a lítostí, muži chápali se zbraně, aby odebrali se na vykázaná místa a tvořili buď špalír nebo udržovali pořádek. Hrůza poroučela a bázeň poslouchala.

Lomoz z venku pronikl až do věže; knězi stydla krev v žilách. Král chvíli poslouchal, pak pravil klidně: „Snad shromažďují národní obranu." Bylo tomu v skutku tak. V několika okamženích zaznival dusot koní ve dvoře a bylo rozeznati hlasy důstojníků. Král ještě trochu naslouchal, a pak pravil: „Již přicházejí." — Aby dostál danému slovu, chtěl před svým odchodem ještě jednou shledati se s rodinou. Edgeworth úpěnlivě prosil, aby nepodroboval královnu zkoušce, s kterou by síly její nebyly. Král na chvíli se zamysliv řekl bolestně: „Máte pravdu, byla by to pro ni smrtelná rána; raději chci je připraviti o tuto sladkou útěchu a ponechati jim o několik okamžení déle naději."

O sedmé hodině král vystoupiv ze svého kabinetu zavolal Cléryho a pojav ho k oknu, pravil mu: „Tuto pečeť odevzdáte mému synu . . . tento prsten královně; rcete jí, že se s ním nerad loučím . . . tento balíček obsahuje vlasy celé rodiny, odevzdáte jí ho také. Povězte královně, mým drahým dítkám, mé sestře, že jsem jim slíbil, že je uvidím dnes ráno, ale že jsem jim chtěl ušetřiti bolest tak hrozného rozloučení. Jak těžko jest mi odejíti bez posledního jich objetí!" Pro pláč nemohl hned dále mluviti. „Poroučím vám," řekl potom, „vyřiďte jim, že naposled jim dávám s Bohem!"

Asi po čtvrthodině král opět vyšel z kabinetu a ptal se Cléryho, mohlli by míti nůžky. Cléry žádal jich na komisarech. „Musíme věděti, k čemu jich potřebuje?" — „Aby mi Cléry ustřihal vlasy," pravil král. Po poradě půl hodiny trvající komisaři zamítli žádost tuto. Mercereau to králi oznámil. „Nedotknu se jich," pravil král; „chci, aby Cléry v přítomnosti vaší ustříhal mi vlasy. Takové žádosti nemohou odepříti." — „Ano, ano, tak tomu bývalo, když jste byl králem, ale nyní jím nejste," odsekl komisař. Král odvrátiv se od něho, zavřel dvéře a přistoupiv k Edgeworthovi pravil: „Ejhle, jak ti lidé surově se mnou zacházejí; ale člověk musí vše snášeti." Po chvíli řekl opět usmívaje se: „Ti lidé větří všude dýku a jed; myslí, že bych se mohl zavražditi. Znají mě velmi špatně. Samovražda byla by zločinem; když to musí být, dovedu zemříti."

Cléry prosil městské komisary, aby směl doprovoditi pána svého na popraviště. Odepřeli mu toho. „Kat jest dost dobrý pro krále," jizlivě pravil jeden.

Od sedmi hodin pod rozličnými záminkami klepáno na dvéře kabinetu králova. Ludvík, nepozbývaje klidu, po každé otevřel a dal potřebné vysvětlení. Bylo již skoro devět hodin. Po schodech zazívaly bouřné kroky ozbrojenců, dvéře se prudce otevřely a do síně vstoupil Santerre, provázen jsa osmi městskými úředníky a deseti četníky, kteří postavili se do dvou řad. Král vystoupil ze svého kabinetu. „Přicházíte pro mne?" pravil k Santerrovi. — „Ano." — „Jen chvilenku strpení," pravil vážně, načež vrátil se do svého kabinetu ke zpovědníkovi. Pokleknuv před ním zvolal: „Dokonáno jest; dejte mi své požehnání a proste Boha, aby mě sílil až do konce." Pak vstal a vyšel s knězem do síně. Všichni měli na hlavě. Král poslal Cléryho, aby mu přinesl klobouk. Přiblíživ se k zástupu tázal se, jeli mezi nimi někdo z městské rady. Jacques Roux, přísežný kněz, jenž s jiným přísežným knězem byl vybrán, aby doprovodili krále na popraviště, postoupil do popředí. „Prosím vás, pane," pokračoval král, „odevzdejte tento list generální radě." Byla to jeho poslední vůle. „Do toho mi nic není," odsekl surově Jacques Roux, „jsem tu, abych vás dovedl na popraviště." — „Máte pravdu," klidně odvětil král, načež obrátil se s touž žádostí ke komisaru stráže Templské, Baudraisovi, který závěť přijal. Potom král požádal Gobeauxa: „Odevzdejte tento list mé choti; můžete jej čísti; obsahuje opatření, o kterých si přeji, aby městská rada je znala." Cléry podával mu svrchník. „Nepotřebuji ho," pravil král, „dejte mi jen klobouk." Stalo se. Při tom ruka Cléryho setkala se s rukou královou. Ludvík stiskl ji ještě naposledy. „Pánové," pravil k městským úředníkům, „poroučím také Cléryho městské radě; přeji si, aby zůstal u mého syna, jest zvyklý na služby jeho. Očekávám, že obec vyhoví přání mému." Pak obrátil se k Santerrovi: „Jsem hotov, můžeme jíti."

Sestoupili na dvůr. Santerre a městští úředníci obklopili krále. Zpovědník následoval. Víření bubnův ohlašovalo odchod. Král přešel prvý dvůr pěšky. Dvakráte obrátil zraky své k věži, kde zanechával, co mu bylo na světě nejdražšího. Královská rodina již časně ráno byla vzhůru, toužebně očekávajíc chvíli, kdy naposled shledá se s králem. Klečíce modlili se, Marie Antonie hlavně za to, aby král důstojně zemřel. On v skutku v utrpení zůstal hrdinou.

Na druhém dvoře byl připravený vůz, u něhož stáli dva četníci. Nejprve vstoupil do vozu četník, za ním král, po něm zpovědník, jenž usedl po levé ruce královĕ, konečně druhý četník, jenž zavřel dvířka. Vůz vyjel z Templu; vpředu, vzadu a po obou stranách bylo vojsko, 60 bubeníků kráčelo v čele. Víření bubnů, dusot koní, drnčení děl dusily všechen lidský hlas.

Válečné přípravy byly velice rozsáhlé. Kolem Templu rozestaveno 10.000 mužů; oba dvory byly naplněny ozbrojenci. Městská rada byla v permanenci. Všichni mladí lidé měli rozkaz, aby v určitou hodinu na určité místo se dostavili, a kdo by se nedostavil, měl pokládán býti za spiklence. Otcové učiněni byli zodpovědni za chování svých synův. Nikdo nesměl objeviti se v ulicích, kudy měl průvod jíti, ani ukázati se u okna, nikdo pod trestem smrti nesměl jíti špalírem, žádný vůz nesměl toho dne jeti; žádný vojenský sbor nesměl

opustiti své místo, pokud k tomu nedostal plné moci, aby nevznikl nějaký nepořádek. Vojsko mělo tlumoky na zádech a pušky nabité. Na začátku hlavních ulic stála děla a při nich dělostřelci s hořícími doutnáky. Brány městské byly zavřeny a před ukončením popravy ani zelenářky nesměly odebrati se na trh. Trest smrti ustanoven na každý pokus vzpoury. Město bylo jako strnulé, hrůza a bolest byly v srdcích, ale lhostejnost na tvářích; každý bál se projeviti své pravé smýšlení, aby nebyl městské radě udán za nepřítele vlasti.

Popravčí průvod hnul se ku předu. Edgeworth podal králi brevíř a král pošeptmu modlil se modlitby umírajících a žalmy Davidovy. Na osudné cestě této nepromluvil ani slova se svými průvodci. Den byl zamračený, mlha válela se po obloze. Konečně zimní slunce prorazilo mraky a ozářilo náměstí revoluční, v jehož středu asi 20.000 vojska tvořilo čtverec, a za ním tlačily se nesčíslné tisíce diváků. Uprostřed čtverce zvedalo se lešení, na němž vypínaly se červeně natřené trámy guilotiny a mezi nimi blýskala se ostře nabroušená sekyra. Popraviště bylo čelem obráceno k zámku Tuilerijskému, aby největší lidské povýšení a ponížení každému bylo patrno. Všechny přístupy ku popravišti zvláštní přízní městské rady a povolností vojenských velitelů obsazeny byly nejzuřivějšími nepřáteli Ludvíkovými z jakobínů, kordelierů a vrahů zářijových. Již časně z rána střechy, tarasy Tuilerijské i stromy kolem popraviště obsazeny byly hustými roji zvědavého lidu.

Král, úplně jsa pohroužen v modlitbu, nevšímal si, co se kolem něho děje, až vůz se zastavil. Pozvednuv oči nachýlil se k uchu zpovědníkovu a polo šeptem řekl: „Tuším, že jsme na místě?“ Kněz mlčky přikývnul hlavou. Pacholci katovi přiskočili ke kočáru a jeden z nich otevřel dvířka. Král odevzdav brevíř knězi, hlasem velitelským pravil katanům, četníkům a důstojníkům ke kočáru se tlačícím: „Pánové, poroučím vám tohoto muže. Mějte o to péči, aby se mu po mé smrti nestalo žádné příkoří. Ukládám vám, abyste nad tím bděli.“ Nikdo neodpovídal. Král chtěl důrazněji opětovati rozkaz svůj, když jeden z katanů přetrhl mu řeč řka zlověstným přízvukem: „Ano, ano, učiníme tak, to ponech naší starosti.“

Král vystoupil z vozu; měl černý klobouk, hnědý kabát, bílou vestu, černé hedvábné spodky a bílé punčochy. Hned tři pacholci katovi ho obstoupili chtíce mu svleknouti šaty pod samým popravištěm. Král odstrčiv je sám odložil kabát a nákrčník a odhrnul košili, načež poklekl před knězem, aby přijal od něho poslední požehnání. Pacholci důstojným chováním královým na chvíli jsou zaraženi, pak znova se ho chápali. „Co chcete dělati?“ obořil se na ně. — „Vás svázati,“ zněla odpověď. — „Mne svázati!“ odvece král hlasem, v němž veškera hrdost rodu jeho zpouzela se proti této potupě. „Ne, nikoliv, nikdy k tomu nepřivolím! Čiňte svou povinnost, ale mne nesvážete, na to ani nemyslete!“ Katané doléhali křičíce a volajíce o pomoc. „Bylo to nejtrpčí okamžení tohoto rána,“ praví Edgeworth. „Ještě jen malá chvilka, a nejlepší král byl by před očima svých rozezlených poddaných utrpěl pohanění, které bylo tisíckrát horší nežli smrt. Král šetře vážnosti té doby, upřel zraky na mne, jako by se mne

tázal o radu. Ach, jakou radu mohl jsem mu dáti! Mlčel jsem. Když král neodvracel ode mne zraků svých, pravil jsem mu s pláčem: ‚Veličenstvo, přijmětež nové toto pohanění jakožto poslední podobnost mezi vámi a Bohem, který bude vaší odplatou.‘ Po těchto slovech král pozvedl zraky k nebesům s výrazem bolesti, jehož nelze vylíčiti. ‚Zajisté jen příklad Spasitelův může mne přiměti, abych se podrobil takové potupě,‘ a obrátiv se ke katanům řekl: „Čiňte se mnou, co chcete, vypiju kalich utrpení až na dno.“ Katané svázali mu ruce kapesním šátkem a ostříhali mu vlasy, načež jim dal mírnou důtku: „Nebylo třeba mne tak tuze svázati.“ Jelikož stupně k lešení byly příliš vysoké a kluzké, král přinucen byl opírati se o rámě zpovědníkovo. Váhavost tato zdála se nasvědčovati, že mysl jeho klesá. Vstoupiv na poslední schod král pustil rámě zpovědníkovo, přešel krokem pevným popraviště po celé šířce jeho a pokynuv velitelsky bubeníkům, aby umlkli, zvučným hlasem, který tichem rozléhal se až na druhý konec prostory, promluvil tato památná slova: „Francouzové, umírám, nevinen jsa zločiny, které mi připisují. Odpouštím původcům smrti mé a prosím Boha, aby krev, kterou právě proliti chcete, nikdy nepřišla na Francii a na nešťastný národ.“ Chtěl mluviti ještě dále, ale Santerre rozlícen zvolal: „Bubeníku, nesmějí ho slyšeti! Nepřivedl jsem ho sem, aby řečnil, nýbrž aby umřel. Kate, konej svou povinnost!“ Bubny zavířily, katané chopili se krále, jenž ještě jednou bolestně pohledl na Tuilerie, připoutali ho k desce, zpovědník poklekl, sekyra zašustěla — a v tom okamžení hlava nešťastného krále oddělena jest od trupu. Edgeworth postříkán byl krví. Nejmladší z katanů zvednuv za vlasy hlavu, kterou zdobívala královská koruna, dvakrát obešel lešení okazuje ji lidu. Děla zahoukala, jásavé volání: „Ať žije republika! Ať žije národ!“ zaznělo a šířilo se od řady k řadě — až k Templu, oznamujíc královské rodině, že královna jest vdovou a děti její sirotami. Bylo 10 hodin 20 minut, když vše skončeno.

Nejhorší spřež Pařížská, která rozestavena byla kolem popraviště, s divokou radostí tlačila se na lešení. Jedni házeli klobouky a čapky do povětří, jiní do prýštící se krve namáčeli své kapesní šátky, jeden mladý člověk koupil si od kata pásku, jíž svázány byly vlasy královy. Jiný nastrčil na piku králův kabát volaje: „Ejhle, šat tyranův!“ Někteří důstojníci praporu Marseillského namočili do krve listové obálky, které nastrčili na hrot svých šavlí, volajíce: „Ejhle, krev tyranova!“ Jeden z přítomných zuřivců strčil celou ruku do krve královské a kropil jí zástup kolem stojící. „Bratři,“ volal, „hrozili nám, že krev Ludvíka Capeta na nás padne; dobrá, ať si padne. Ludvík Capet často myl ruce své v krvi naší; republikáni! krev královská přináší štěstí!“ Opět jiní natírali si vousy krví královskou. Když jeden z přítomných připomněl, že budou líčeni jako divoký národ, odpovídali: „Krev tyranova jest Bohu nejmilejší oběť od lidí svobodných!“ Ke konci tančily opojené davy kolem lešení karmaňolu. I bývalí služebníci královští byli mezi těmito ztřeštěnci, ano vedli si ze všech nejzběsileji.

Luza Pařížská měla slavnostní den. Ozbrojené tlupy spojenců probíhaly ulicemi hlásajíce, že tyrana již není. Večer bylo ve všech

divadlech představení. Městská rada měla ze smrti královy nevýslovnou radost. Zpravodaj Roux, kazatel ve čtvrti sansculottů, vypravoval, že odebrali se do místností ministerstva námořnictví, odkudž mohli očima sledovati Ludvíka až pod guilotinu. Po něm vykládal Santerre, že ozbrojená moc při té příležitosti dala příklad vzorné poslušnosti. Protokol zaslán jest po tomto výkladu do konventu, který ten den konal schůzi.

V konventě opat Svato-Martinský Benoit-Leduc, nevlastní syn Ludvíka XV., žádal, aby mu vydána byla mrtvola Ludvíka XVI., by mohl ji pohřbiti v Sensu podle otce jeho dauphina, ale konvent přešed o žádosti této k dennímu pořádku, nařídil výkonnému výboru, aby mrtvola Ludvíkova pohřbena byla jako každého jiného člověka. Hned po té došla konventu úřední zpráva, že poprava jest vykonána. Konvent pod nátlakem Montagnardů tak malou váhu přikládal této události, že nevyslechl ani čtení protokolu, řídě se slovy Lamarquovými: „Když tyran jest mrtev, provinění jeho jest smířeno. Pronásledujme od nynějška tyrany a nestarejme se o tyranství.“

Brutálnost výkonného výboru byla tak veliká, že ani rakev nebyla opatřena. Tělo královo zabaleno do prostěradla, dovezeno na hřbitov sv. Magdaleny a vloženo do hrobu vysypaného nehašeným vápnem. Nad hrobem vykonali církevní modlitby dva přísežní kněží. Po obřadech těchto nasypáno i na mrtvolu nehašeného vápna, aby rychle setlela a tak všeliká památka po králi byla zničena.

Ačkoli mužné chování Ludvíkovo na popravišti vidělo na tisíce svědků, přece byla vymyšlena a rozšiřována lež, že prý až do posledního okamžení doufal v milost, a když naděje jeho byla sklamána, že volal: „Ach Bože! jsem ztracen,“ až ho připoutali k desce a položili pod guilotinu. Nejvíce o rozšíření této lži přičiňoval se spisovatel Champfort, dovolávaje se při tom svědectví kata Sansona. Nestydatost tato byla i katovi přílišná. V časopise „Thermomètre du jour“ Sanson uveřejnil dne 20. února 1793 list, který končí těmito slovy: „Abych vydal pravdě svědectví, musím vyznati, že vše podstoupil s chladnokrevností, která nás všechny překvapila. Jsem zcela přesvědčen, že sílu tuto čerpal ze zásad náboženských.“

Nenávist královýeh nepřátel nepřestala, ani když jim na popravišti ukrutnost odpustil. Soptili proti němu dále. Marat psal ve svém listě: „Hlava tyranova padla pod mečem zákona. Táž rána vyvrátila u nás základy monarchie; nyní konečně věřím v republiku. Popravení Ludvíka XVI. jest jednou z takových událostí, které činí epochu v dějinách národů; zajisté že bude míti vliv na osud despotů i národů, kteří ještě nerozbili svých okovů. Konvent odsoudiv tyrana k smrti, okázal se býti velikým, ale ještě větším byl národ, jenž klidně patřil na potrestání bývalého svého pána. Poprava Ludvíka XVI. nejen že pokoj říše nezkalí, nýbrž jej spíše upevní, že nažene strachu nepřátelům vnějším i vnitřním; národu udělí nové síly a ráznosti, aby odrazil divoké zástupy cizích pochopů; couvnouti již nelze; jsme v takovém postavení, že jest nám buď zvítěziti nebo zahynouti. Cambon naznačil to krásným obrazem: Přistáli jsme konečně u ostrova svobody a spálili jsme loď, která nás tam donesla.“

Robespierrův dlouhý list k voličům zněl jako radostný dithyramb nad usmrcením krále. Hébert uveřejnil zádušní modlitbu za Ludvíka Capeta (oraison funebre de Louis Capet), plnou jizlivých posměškův a nesmyslných báchor; Ludvíka nazývá netvorem, jenž již v kolébce měl býti zahlazen. Vychován jsa na dvoře skrz naskrz zkaženém osvojil prý si veškeru jeho hanebnost a byl již od mládí svého prohnaným podvodníkem, skrývaje pod škraboškou ctnosti srdce úplně zkažené. Chladnokrevně prý zabil psa, který mu lízal ruku, s pravou pochoutkou prý týral starce, nemocné, chromé a slepé; nikdy z vlastní vůle neučinil nic dobrého — atd. Ke konci vyzýval Hébert republikány, aby očistili vlast ode všech ničemů, kteří sdíleli s králem zločiny jeho. „Jsou ještě velmi četní; jeho žena a potomci jeho ještě žijí; dříve nebudete míti pokoje, pokud nebudou zahubeni. Malá rybka stane se velikou, mějte se na pozoru, svoboda visí jen na jediném vlásku."

Poslední slova již ukazují k tomu, jaký osud očekával rodinu popraveného krále.

Věci polské.

Slovanské tužby

od

Edvarda Jelínka.

(Pokračování.)

III.

Hledíc k následkům nelze ani dosti litovati, že neblahý průběh okolností zmařil kombinace, ba částečně i vymoženosti, k nimž vedl věci Wielopolski. Dříve než pronikly jeho účinky, dozrála velká katastrofa, jejíž dovršení nezažehnalo již nic. [1]) Nezůstalo pohříchu při nesčetných obětech životův a jmění, které pohltil nešťastný rok 1863. Nezůstalo jen při velkém sklamání lidí, kteří buď jak buď, do proudu jsouce strženi, proniknuti byli z největší části nadšením pro boj osvobozovací.

Jak se utvařovaly poměry po osudném r. 1863, dovolíme si tuto opět jen krátce naznačiti, abychom objasnili celkový podklad doby přítomné.

Nejkrutěji stižena nejprve Litva, vůbec tak zvané kraje zabrané. Proti polskému živlu zaujal tu Muravěv stanovisko, jež těžko nazvati slušným jmenem. Rozsudky smrti dostaly se na denní pořádek. Dne 22. prosince 1865 vydán zničující úkaz, jímžto zapovídá se Polákům

[1]) Není bez významu, že jmenovaný již Berg dal knize své o polských povstáních motto z písma svatého: „Řekl Pilát: Co jest pravda? A šel mezi židy."

v západních guberniích nabývati statků. Proti polskému jazyku učiněna taková opatření, že i mluviti hlasitě po polsku zapověděno pod peněžitou pokutou,[1]) a také žádný polský nápis nikde nesměl býti vyvěšen. Odtud litevská města, zejmena Vilno, podobala se městům němých, a polské nápisy u veřejnosti ustoupily — německým a francouzským, jež vyvěšovati dovoleno. Zatím ovšem také vytištěn jazyk polský úplně ze škol a úřadů, veškery projevy polského života utlumeny a země sevřena spůsobem nikdy nebývalým. Stalo se neštěstím naroditi se na Litvě Polákem. Litva, která po staletí byla civilisačním mostem pro východ slovanský, kde slynula polská universita, kde kolébky neb působiště měli ještě v tomto věku Tyszkiewicz, bratři Snadečtí, Narbut, Chodźko, Adam Mickiewicz, Malinowski, Kondratowicz, Moniuszko, Kirkor, Odyniec, tam, kde ještě v padesátých letech polští učenci a vlastenci volali ke společné slovanské práci vynikající zástupce národa českého i *ruského*[2]) — tam zapověděno hlasitě mluviti polsky! Což divu, že odtud neozývá se Litva životem žádným a že také již žádných známek života nevydává. Zdá se, jako by kulturnímu Slovanstvu úplně byla odumřela, zvláště od r. 1882, kdy ve Vilně uzavřeno polské knihkupectví paní Orzeszkové, a slovutná spisovatelka dána na tři léta pod dozor policejní.

Ani na Litvě a v tak zvaných zabraných krajích skuteční Slované rušti a lidé osvícení neschvalují neblahého stavu věcí. Ruský učenec světového jmena, Jeho Excellence Petr Petrovič Semenov, dí ve známé Petrohradské publikaci »Живописная Россія« (III. str. 232) o Litvě toto: „Trvalá a z části slavná historická minulost Litevské oblasti v čase jednoty s Polskem, dala této zemi tak kulturně historické elementy a rysy, že nemohly zmizeti a nemohou uměle zničeny býti. Polská neb zpolštěná šlechta (dvorjanstvo), ano i drobná šlechta se svým rodným jazykem, mající oporu v bohaté i drahé každému Poláku literatuře, se svým náboženstvím a historickou tradicí, s vysokou na svůj čas a dostatečně samostatnou kulturou, nemohou býti ani odnárodněny, ani vyhubeny v zemi, a dlouho ještě zůstanou jedním z nejvážnějších kulturně historických i ethnografických živlů této oblasti.“ Neníli tento klidný výrok na slovo vzatého učence *ruského* sám o sobě skvělým protestem? Pohříchu v praktickém životě nabyl vrchu fanatismus hegemonie.

Ale není Litva těžištěm polské otázky v Rusku. Vždy budeme především míti na zřeteli polské království, v němž polský živel tvoří z největší části také neporušený celek ethnografický. Poměry v království utvařují se ponenáhlu skoro tak, jako — na Litvě. Staršímu datu náleží ovšem poruštění škol, veškeré administrace a sevření veřejného života. Varšava má ruskou universitu, celé polské království nemá *ani jediné polské střední školy*, z veřejných úřadů (soud, magistrát, pošta) vytlačen jazyk polský téměř úplně. Vše to dělo se postupně

[1]) V universitní knihovně v Krakově nalézají se za sklem originály ruských vyhlášek, kterými se zapovídalo hlasitě mluviti polsky na ulicích, náměstích, veřejných schůzích, v obchodech i hostincích. Doklad k tomu z nejnovější doby najde čtenář níže.

[2]) Archeologická komise ve Vilně.

po roce 1863, ale zvláštního uvážení hodna jest okolnost, že rusifikace a útisk národnosti polské v království v nynějším svém rozsahu nevzaly původ svůj v dobách následujících hned po r. 1863, nýbrž teprve v čase pozdějším, když místní poměry se již úplně utišily a když úplně zanikly poslední stopy nešťastných rozruchů r. 1863. V průběhu mého zajíždění do království polského, tedy v období patnácti posledních let, spatřuji vývoj okolností zcela zřejmě. Ano, pamatuji, že několik let před tragickou smrtí cara Aleksandra II., zejmena za vlády generálního gubernátora Albedyňského, tohoto ruského hodnostáře v samém Polsku váženého, panovaly poměry snesitelnější než nyní. Tenkráte trval ještě „polski bank,“ toho spůsobu poslední téměř národní instituce ve Varšavě, na železnici alespoň Vídeňsko-Varšavské nebylo úřednictvu a zřízencům zakázáno mluviti s obecenstvem polsky, a tu i tam zrak postřehl ještě nějaký nápis polský. Po smrti humanního a elegantního Albedyňského (záhy po smrti cara Aleksandra) nastal náhlý obrat, zejmena od nastoupení generála Gurka; poměry se odtud nepopíratelně zhoršily, proti polskému živlu zaujali Rusové stanovisko co nejpříkřejší, i neváháme tvrditi, že rusifikace dostoupila právě nyní svého vrcholu.

Okolnost právě vytknutá opravňuje nás k výroku, že nynější zvláště neblahý stav věcí nesouvisí již bezprostředně s rokem 1863, nýbrž že má podklad v nově utvrzeném principu státním, směřujícím k bezohlednému porušťování celého národa polského. Nejedná se dnes již o žádné „pokutování,“ poněvadž Rusko v tom směru vše již dávno učinilo, co učiniti vůbec bylo možno; také nejedná se o předstírané tu a tam neodůvodněné obavy před novým vzpružením polského „rozruchu,“ jelikož Rusové sami dobře vědí, že Poláci nemají ani vůle ani schopnosti vrátiti se k záměrům r. 1863, — nýbrž jedná se prostě jen o rusifikaci, jako se Němcům jedná o germanisaci. Také pohnutky jsou ty samé. „Obavami“ před Poláky ospravedlňoval a odůvodňoval své stanovisko také — Bismarck. Nebude dnes již nikdo věřiti, že by stát vládnoucí obrovským aparátem válečným a policejním, bál se národa, který číselně zaujímá v říši stanovisko velice podřízené. Jakkoli neupíráme Rusku samostatnosti v otázce polské, přece posuzujíce nynější poměry, stěží opřeme se náhledu, že ve státní zásadě Rusko jde v šlepějích Německa. Této státní zásadě ruské ustupuje úplně zásada slovanská, jak my jsme uvykli ji posuzovati a jak od nás jedině může býti pochopována.

To jest také, co nás vzhledem k přítomnosti nutí k výkladu obšírnějšímu a zároveň k parallelám. Polská otázka není pouze otázkou rusko-polskou neb německo-polskou, nýbrž je především také eminentně slovanskou. Její cévy zabíhají bezprostředně i do těla jiných Slovanů, zejmena nás Čechů. Proto také Rusové nemohou nám ve zlé vykládati, jestliže na otázku polsko-ruskou nepohlížíme se stanoviska výhradně ruského. Rovněž na Polácích nelze žádati, aby se spřátelili s klasickým ruským příslovím: „Bjut i plakať neveljat.“

Činíce parallelu mezi germanisací a rusifikací, dojdeme ku přesvědčení, že důslednost i tendence je na obou stranách skoro stejná. Rozdíl mezi germanisací a rusifikací spatřujeme hlavně v tom, že vý-

sledek a význam jejich pro oba súčastněné státy (pro Německo a Rusko) jsou rozličné. Germanisační nátlak v Poznaňsku je živlu polskému nebezpečnější jen tím, že opírá se úspěšněji o velikou raffinovanost (civilisaci), odvěkou protislovanskou organisaci a zejmena o rozvětvenost a rozlehlost výbojného německého živlu na polské půdě. Toho Rusku se nedostává, jednak z příčin čistě kulturních, jinak z příčin prostě geografických. [1])

Již výše bylo poukázáno k tomu, že ani germanisace v Poznaňsku nejeví takové výsledky, jaké německá politika předpokládala. [2]) Ale idea rusifikační nejen v království, nýbrž i v t. zv. zabraných krajinách naráží na překážky nepoměrně větší a nepřekonatelnější než germanisace v Poznaňsku.

Pohledněme k věci se stanoviska státního ruského i obecně slovanského.

Rusifikace v Polsku měla by pro ruský stát smysl i význam alespoň do jisté míry, kdy by vedla fakticky ku prospěchu tohoto státu, to jest, kdy by princip docházel uskutečnění. Ale výsledky rusifikace nevyhovují přívržencům porušťovacích zásad nikterak. I ruské časopisectvo přes tu chvíli říká, že opatření proti Polákům „nesetkávají se se žádoucím výsledkem." Volání po větší energii a ještě větším přiostření všech prostředků i tu a tam se ozývající nepomáhá rovněž. Užívá se sice různých protipolských prostředků, ale bilance dopadá na položce rusifikace velmi nepříznivě.

Element polský tvoří v Rusku tělo tak kompaktní, národně tak neporušené. že pro kořeny rusifikace v duši samého národa místa naprosto se nedostává. Rusifikace ve skutečnosti neodnárodňuje, její vliv není tak účinný, ona jen dociluje toho, že činí z polských zemí v Rusku provincie náramně rozhárané a nespokojené. Ona v největším stupni demoralisuje příslušníky tohoto státu [3]) a občanstvo vrhá do bídy státu neprospěšné.

Smutný tento úkaz nejzřejměji spatřujeme na Varšavě. Varšavu spatřovali jsme ještě dlouho po r. 1863 ve stadiu potěšitelného rozvoje, Varšava bohatla a zvelebovala se, tepnami jejími proudil čilý život. Ale co o Varšavě ještě před pěti lety [4]) pověděno, dnes již pohříchu neplatí. Varšava sice nepřestala býti tak polskou, jako bývala, ale pod tíhou stále přiostřovaného nátlaku i Varšava vůčihledě chřadne a klesá. Nejvýmluvnějším toho dokladem jest ovšem především vnitřní

[1]) Kulturní vliv Rusů nikterak nelze srovnávati s nebezpečím kulturního vlivu německého na Slovany vůbec Běloruský a maloruský sedlák, s nímž polský sedlák bezprostředně sousedí, nepovelkoruští polského sedláka tak brzy, již i proto, že tito kmenové sami teprve vyvinouti se musejí, nechť i ve smyslu velkoruském. Také se snad již nikdo nebude domnívati, že by civilisační horizont ruských činovníků, policistů a censorů mohl kulturně nebezpečen býti polskému živlu. Rusové v Polsku vůbec nemají nijaké morální převahy nad Poláky.

[2]) Srov. nejnovější polské vítězství ve volebním okresu Štumsko-Kvidzinském.

[3]) Srovnej velké procesy novější doby. Naplňují samu společnost polskou úžasem. Slýcháme nezřídka z polských úst tento úsudek: „Za těchto rozháraných poměrů mravně klesáme."

[4]) Varšava a její společnost. Slovanský Sborník 1887, str. 356—514.

život společenský, který prozrazuje stísněnost již věru žalostnou. Nepoznal jsem letos Varšavy, ačkoli k ukončení dospívá velkolepá kanalisace města, kterou kdosi komicky uváděl za důkaz dobrých poměrů politických.

Uvedeme zase doklad ruský, že sami osvícení Rusové velmi správně vyciťují a nepřímě (pokud censura dovoluje) odsuzují neblahý vliv nynějšího směru. Ruský spisovatel Vl. Michněvič ještě před 10 lety napsal ve svém pozoruhodném díle „Варшава и Варшавяне“ (v Petrohradě 1881) na straně 17 a 21 toto: „Více národního města, a chceteli více slovanského města, nežli je Varšava, nelze sobě představiti. Nejsem ani polonofilem ani panslavistou, ale zdá se mi, že na člověka, který skutečně miluje Slovanstvo jako takové, bez hegemonických tendencí Moskevského slavjanofilského názoru, který oddán jest jeho idei a upřímně si přeje jeho slávy ve smyslu utvrzení samobytnosti všeho slovanského plemene — na takového člověka Varšava musí učiniti dojem neobyčejně silný a hluboký . . . Ale to nechtí pochopiti ruští slavjanofilové čili lépe řečeno byzanťané, kteří touží předělati všecky Slovany na jedno kopyto dle vlastního receptu. Opakuji, že kdo se lépe s Varšavou seznámí, nemůže jí neuznati za jedno z nejjasnějších, nejmohutnějších a nejživotnějších ohnisk Slovanstva, díky zejmena tomu, že Varšava je ve vysokém stupni městem národním.“ Ale dnes, po deseti letech, by pan Michněvič splakal, kdy by spatřil žalostnou změnu, která se s Varšavou od těch časů stala. Samobytnost, pro kterou Rus Michněvič horuje, jest nynějším systemem zavržena úplně. Tak i celé království polské, zbavené všech národních institucí. Polákům ponechány z jejich dřívějších institucí neporušeně takřka jen balet a koňské dostihy.

Tvrzeno ještě před nedávnem, že alespoň hmotné poměry Poláků ruských mnohem příznivěji se ukazují, než kdekoli jinde. Ale i toto tvrzení mělo platnost svou již jen v minulosti, neboť nyní stesk na velice citelný úpadek hmotný ozývá se z každého kouta Varšavy i království. Nové tarify železničné, nepřipouštění osob polského původu k výnosnějším místům úředním, a těm podobná opatření svírají zemi ve smyslu hospodářském a intelligenci zbavují výživy jí příslušné i přiměřené.

Vůči takovým okolnostem nezdá se nám býti potřebou objasňovati pochopitelnou zajisté nenávist polskou k Rusku a k Rusům, které sice upřímně želíme, které však diviti se za takových poměrů nebude žádný soudný člověk. I pro Rusko platí nápis na zámku hr. Działyńské v Goluchově v Poznaňsku „Ogień ogniem niezagasisz.“

Rusifikace provádí se ve velkém i v malém, v malichernostech předstihuje i pruskou vládu. [1])

[1]) Do jednotlivostí se tu ovšem pouštěti nemůžeme, hlavně pro jejich množství. Budiž nám však dovoleno alespoň jen pro příklad ukázati ku dvěma úkazům, které za našeho letošního pobytu v ruském Polsku, tedy v době nejnovější, pobouřily a rozčilily nejširší kruhy polské společnosti. Jest to zejmena úkaz týkající se odstranění platnějších úředníků národnosti polské z drah v království polském dle výnosu ministerstva kommunikací ze dne 30. května (11. června) r. 1892 č. 38 5. Úkaz ten přenesen i na dráhy privátní, které nikterak nejsou rázu strategického. Při tom jest zajímavo, že hned potom jiný úkaz (ministerstvo kommunikaci ze dne

Snad soudil by někdo, že za takových okolností v ruském Polsku přibývá hutnosti aspoň živlu ruskému. Ale tomu dokonce není tak. Cizí činovníci, policisté a vojáci se v polských zemích ztrácejí v domácím živlu, který je sice utrýzněn, ale ne zničen. Přese všecken nátlak nemůže Varšava a venkov polský ztráceti, co tkví hluboce v milionech duší domácího obyvatelstva.

Ostrá rusifikace nastala v dobách, kdy Poláci dospěli k nejvyššímu stupni svého individuálního rozvoje, kdy polský jazyk, toto palladium národního trvání, vyspěl k vrcholu své vnitřní síly. Právě v této době přiřknuta ruským činovníkům úloha přetíti násilně mnohé ty svazky, které národ polský spojují s tisíceletou jeho minulostí, ozářenou skvělými reflexemi samostatného národního rozvoje historického. V takových bezprostředních sledech vzniklo poruštění polských škol i úřadů, sevření společnosti na celé čáře, až se dokonce děly pokusy, aby zakázáno bylo na veřejných místech hlasitě mluviti polsky.[1] Dvacátý šestý rok po hnutí r. 1863 vyškrábány a vymazány poslední polské nápisy na polských drahách v ruském Polsku a ruština stala se jediným oprávněným a dovoleným jazykem také v celé administraci železničné.[2]

Kapitola ovšem zcela zvláštní náložela by také ruské censuře v Polsku, kdy by toho rozměry této úvahy dovolovaly. Censura jest sice břemenem, které tíží celé Rusko, ale Polsko je tu zase stiženo nejcitelněji. Sebe menší jiskra národního ducha se již v zárodku nemilosrdně tlumí. Dosvědčuje to všecka literatura polská v Rusku vydávaná, zejmena také časopisectvo. Neméně trpí ovšem i divadlo. Za takových okolností volně vyvíjeti se může *jen* věda mathematická, přírodovědecká, částečně i archeologická a t. p. Jsou případy, že z časopisu, jehož jednotlivé číslo má 7200 řádků, ruská censura škrtla 6000 řádků. Za velkou vymoženost pokládalo se, že dovoleno opět

---

26. června 1892 č. 10.360) výslovně uznává spořádanost a správnost úřednictva polského, při polských drahách zaměstnaného. — Neméně rozčilil v tomtéž čase vydaný výnos ministerstva vnitra (ze dne 13. května 1892 č. 8854), směřující nebývalým spůsobem proti polskému rázu dětských opatroven, jichž jest ve Varšavě asi 30. Výnos ten zakazuje i vyvěšování obrázků pro názorné vyučování přírodozpytu (pes, lev, kůň) s polskými nápisy!

[1]) Právě co toto píšeme, došly nás z Kovna, proslaveného „údolím Mickiewiczovým," stanovy nově tam založeného spolku hospodářského (Уставъ Ковенскаго общества пріобрѣтенія и сбыта предметовъ сельскаго хозяйства); v článku 28. čteme toto: „Употребленіе польскаго языка въ собраніяхъ безусловно воспрещается," což po česku znamená: „Užívání polského jazyka ve schůzích bezvýminečně se zakazuje." Stanovy tyto jsou tištěny roku 1892!

[2]) Opatření toto platí zásadně dosud, jakkoli vzbudilo pohoršení i v cizině. Teprve letos odvážili se tu a tam alespoň kondukteři zase mluviti s obecenstvem polsky, jelikož k dodržení zákazu nedohlíží se již s dřívější absolutní přísností u nižších a nejnižších zřízenců železničných. Menší tato přísnost (která měla vztah i k nádražním restauracím, nosičům zavazadel atd.), nyní teprve nastalá, připisuje se všeobecně vlivu francouzského časopisu, který se otevřeně ohradil proti takovému provádění velké myšlenky ruské na půdě — neruské. Lze souditi z toho, že Rusku přece není úplně lhostejno veřejné mínění ciziny a že i mravní vliv ostatních slovanských národů nezůstával by snad naprosto neplodným. Okolnost ta zasluhuje každým spůsobem uvážení.

užívati slova vlast (ojczyzna) místo předepsaného dříve země (kraj). Přirozeno tedy, že literatura (i vědecká, zvláště historická), jsouc takto sevřena, nuzně se smýká, že není ohlasem duše svého národa i jeho vyspělosti, že význam i vliv její vůčihledě klesá. [1]) Což pak divu, že Poláci v Rusku poukazují k výhodě, jaké „těší se" alespoň v této stránce bratři jich v Poznaňsku pod vládou německou! A není to skutečně výhoda nepatrná. —

Vyslovili jsme výše své pevné přesvědčení, že ruský stát rusifikací ničeho nezískává. Jest sice nepopíratelno, že zejmena polské ethnografické území v Rusku lze pomocí nynějšího systému činiti neskonale nešťastným (tak ve skutečnosti jest), Poláky lze spoustami veřejných i tajných úkazů přiváděti na mizinu, ale žádný květ ruský na takové smutné pláni nevzroste. Za nynějších poměrů rozmnožuje se vůčihledě počet polských žebráků, odchovává se nové pokolení v nenávisti ještě větší, nežli v jaké dorostla pokolení předešlá, stát rozmnožuje si všeho druhu proletáře, ale zdravého ruského nic z toho nevzejde. Také proto jsme proti neblahému stavu věcí.

Jaké výhody plynou ruskému státu z toho, že již dětem polským vnucuje se ruština, že v úřadech a celé administraci nedomácí ruština statisícům polských občanů způsobuje nesčetné nesnáze? Jaké výhody má stát ze všech těch opatření, které Polákům zkracují lidská jich práva? Jaké výhody má ruský stát vůbec z toho, že polskost v přirozené své plnosti a jsoucnosti vůbec nemůže přicházeti k platnosti? Jaký prospěch plyne Rusku z tlumení polského života ve všech jeho stránkách? Neklademe tu hlavní váhu na tak zvané zabrané kraje, nýbrž zase především na Polsku ethnografickou.

Jest přirozeno, že Poláci při své národní intensivitě samovolně a bez agitace vzdorují rusifikaci. Odpor ten tkví v duších, a z duší těch nevypudí ho nikdo. Jako my Čechové, tak i Poláci nikdy nepřestanou toužiti po uhájení svých práv a prvků svých národních. Zástupy těchto horovatelů rozmnožovati budou nové a nové zástupy z lidu, který přese všechny nástrahy polským zůstane. Tu vyloučena jest všeliká možnost jakéhosi samovolného „podání se." My Čechové vynikáme tak zvláštní spůsobilostí slovanskou, až jsme byli nařknuti, že umíme býti lepšími Slovany než Čechy; ale co by říkali vlastenci čeští, kdy by z čista jasna a pod jakoukoli slovanskou záminkou násilně nám vnucováno bylo ruství tak, jako se vnucuje Polákům, kdy by na místo vystrčeného jazyka českého na universitě české, ve školách, v úřadech atd. dostal se rázem jazyk ruský? Co bychom řekli, kdy bychom na př. v Liberci, kdež živel český bohužel nemá té síly a podstaty, jakou má podnes živel polský ve Vilně, čtli na veřejných místech úřední ruské oznámení, „čto razgovor na češskom jazykě vosprešćajetsja," jakož vzhledem k polskému jazyku každý čísti mohl netoliko ve Vilně, ale i v jiných polských městech tak zv. zabraných krajů? Zdaž by i v našich duších českých nevzplanuly vzdor, odpor a zášť?

[1]) V nejnovější době škrtala ruská censura v Polsku i zprávy o českých Sokolech, poněvadž jsou dle mínění ruských censorů institucí příliš — svobodomyslnou.

Jako Čechy nikdo nezíská germanisací, tak Poláky nikdo nikdy nezíská rusifikací. S tímto logickým pojímáním musí se smířiti i Rusko, zvláště chceli slouti říší slovanskou. Jsme ostatně jisti, že by Rusko i pro svůj všeruský státní princip opuštěním nynějšího násilného stanoviska více docílilo, než výsledky jeho na ten čas neklamně ukazují.[1]) Praktická stránka ruského jazyka v této ohromné a převážně ruské říši *sama* doléhá na každého příslušníka ruského státu. Praktický život zjednal by ruštině samoděk váhu v ruské Polsce, aniž by tím polskost v jakémkoli směru musela trpěti. Tu je poměr zase docela jiný, než jaký vyplývá se stanoviska němčiny k slovanštině. Nynější povrchní ruský nátěr v Polsku, dovnitř nikterak nevnikající, nemá pro Rusko žádné praktické ceny. Naopak. I přirozená váha ruského živlu je v království polském ničena vzdornou odmítavostí, jíž přirozeně prodchnuto jest nitro nejširších kruhů polské společnosti.

IV.

Avšak ono velké sklíčení, jež způsobuje nynější poruštovací soustava v Polsku, jeví se zhoubně ještě v jiných směrech, nás Čechů a Slovanstva přímo se dotýkajících.

Již v jiných úvahách o věcech polsko-ruských jsme vyslovili přesvědčení, že seslabováním a skličováním polského živlu v Rusku *usnadňuje se rozvoj germanisace v obvodu říše ruské.* Mluví se obyčejně jen o Baltických krajinách, ale na polské kraje zachvácené němčinou zapomíná se úplně. Vážnost situace dokazuje zejmena krajina v království polském mezi Lodzí a Sosnovicemi, v níž velký průmysl německý dokázal již pravé divy. Kdy bychom chtěli pěstovati satiru, řekli bychom, že krajině té sluší titul: „Kaiserlich russisch-slavisches Deutschland. Schutzmarke: Unfruchtbare Russification.“

Mluví se sice o tom, že ruská vláda v posledních letech ostře zakročila proti šíření se německého vlivu, víme také o celé řadě opravdových opatření proti němčině, ale na místě shledali jsme neklamně, že v těchto krajinách od theorie ku praxi je nesmírně daleko. Německý živel zmohutněl tu tou měrou, že nynější rusifikace rovněž v této stránce jeví se co prostředek dosti málomocný. Formelně dociluje se tu a tam opět ruský nátěr, ale prakticky jsou výsledky přímo žalostné. Připadá nám, jako by ten činovnický ruský aparát již měl dost co dělat, aby se v té záplavě bohatého německého živlu sám neponěmčil. Nelze si příliš zakládati na těch *předepsaných* ruských nápisech vedle *dobrovolných* nápisů německých, na té předepsané ruštině ve školách vedle dožadované i povolované němčiny a na jiných toho spůsobu zjevech. Překvapí čtenáře, když mu sdělíme, že za všech našich potulek ruským Polskem nepřihodilo se nám, aby ruský činovník odpověděl na naše polské otázky po polsku, to jest jazykem domácím; teprve v Lodzku

[1]) V poměrech rusko-polských nemůže sice býti řeči o rusko-polském „bratříčkování,“ ale již prostý modus vivendi, který jedině stále máme na zřeteli, byl by neocenitelným obratem. Prostý modus vivendi otupil by ostří neurovnané otázky polské ve Slovanstvě na vše strany.

dostalo se nám toho slovanského potěšení, že ruský činovník odpovídal úslužně — německy. [1])

Lodz je po Varšavě největší a zároveň nejbohatší město v království polském, jest vzdáleno jen 4 hodiny drahou od hlavního města (Varšavy), nalézá se na území čistě polském a čítá okrouhle 150.000 obyvatelů. Němci začali se do Lodzi hrnouti teprve od r. 1823, když Lodz byla nepatrnou obcí. Od těch dob úžasně se zmáhala, a nyní je nepochybně nejznamenitějším průmyslnickým střediskem v Rusku. Průmysl ten (přádelny, tkalcovství a t. p.) má ráz téměř výhradně německý; 250 komínů po většině obrovských německých továren dýmá nad městem, jež nazváno polským (sic) Manchestrem. Roční výroba blíží se k celému stu milionů rublů. Jediná Scheiblerova továrna produkuje ročně za 15 milionů (4000 stavů, 230.000 vřeten). Poměrné rozměry mají továrny J. K. Poznaňského (též Němce), Geyera, Heinzla, Kunitzra atd.

Tím vším již jest německý živel silný a mohutní stále. Má na celé čáře hmotnou i mravní převahu, dominuje vně i zevně. Dříve než tvrzení toto rozvedeme, vyznáme docela upřímně, že jinak němectví v Lodzi vzbuzuje jen úctu a respekt; nepodceňujeme nikterak četná humanní zařízení německých továrníků a skvělé výsledky jejich průmyslového snažení. Že tito finanční velmožové a jejich němečtí pomocníci neučinili sobě úkolem slavisovati Rusko, nebude jim míti nikdo za zlé. Jest přirozeno, že přejí především prvku svých německých duší. Die Leute haben's d'rin.

Za daných okolností zdá se, že Lodz nepatří ani Polákům, ani Rusům, nýbrž že patří v pravém smyslu slova německým továrníkům. Poláci, na jejichž území tento „slovanský“ Manchestr leží, jsou tu vlastně jen dělníky a služebníky německých pánů, Rusové pak tu nejsou než úřední aparát a ponocní. Domácí měšťanstvo polské, které v Lodzi usazeno jest, zatlačuje do pozadí neporušitelnost německá, jakkoli by za jiných poměrů jinak mohlo vynikati.

Ruština trpí se z donucení (a hlavně na oko) jen tam, kde není vyhnutí, polština odmítá se naprosto, [2]) čemuž mimovolně opět statečně napomáhá systém rusifikační. Němectví vystupuje zde v grandiosních rysech velmože, jemuž se nemůže na kůži.

Je to pohled tím smutnější, čím zraleji uvažujeme, že Lodz a jiná průmyslnická místa tohoto okolí (až k Sosnovicím) nalézají se, jak již vytknuto, na území čistě slovanském. Ovšem, území to není ruské, nýbrž výhradně polské. K tomu dokládáme se údajem p. Varikova, jenž prošel ruskou censurou. „Den stärksten Prozentsatz der Bevölkerung der Stadt Lodz weist die durch den Zuzug ländlicher Arbeiter *verstärkte polnische* Einwohnerschaft auf.“ Naproti tomu praví týž spisovatel: „Das nationale russische Element ist nur in sehr ge-

[1]) Také na železnici přihodilo se nám, že zřízenec projevil ochotu mluviti s námi po německu, poněvadž polsky mluviti nesměl. Ano stává se i to, že v samé Varšavě vynikající hodnostáři ruští projevují ochotu dohovořiti se se stranami *německy*, když prokazují se neznalostí ruštiny, ačkoli znalost polštiny obou stran umožňuje konversaci polskou, to jest slovanskou. Tedy raději německy, než polsky. Proti polštině jest úřední zásada.

[2]) Jest na biledni, že němečtí továrníci nepřijímají na výnosnější místa Poláků, t. j. Slovanů. Vzpírají se tomu tendenčně.

ringer Stärke vertreten, und zwar hauptsächlich in dem Militär- und Beamtenstande; nach officiellen Angaben betrug die fast gleichzeitig der russischen Nationalität entsprechende Zahl der im ganzen Gouvernement Petrikau vorhandenen Griechischorthodoxen, mit Ausnahme des Militärs, im J. 1887 nur 1690.“ [1]) Tedy na celou gubernii, do níž i Lodz náleží, připadá 1690 Rusů čili činovníků!

Z toho lze si učiniti dosti jasný a spolu spolehlivý úsudek, že intelektuelní vliv minimálně zde zastoupeného živlu ruského na Němce rovná se nulle. Zbývá tedy systém rusifikační; ten však jejich silného, vzdorného germanského vědomí se u vnitř života zhruba ani netkne, ale za to tím citelněji seslabuje polské obyvatelstvo, odkázané i bez toho na přirozený boj se živlem německým. Patrno pak, že co rusifikací stísněný a ve všelikém rozmachu svém zdržovaný živel polský ze své intelektuelní síly ztrácí, to živel německý (tedy ne ruský, jehož tu není) získává! Tedy rusifikace vede ke germanisaci.

Příliš daleko by nás vedlo, kdy bychom chtěli do podrobna poukazovati k tomu, oč německý živel je před polským ve výhodě za nynější soustavy rusifikační v těchto krajinách. Pohleďme jen na školy. Co se týče nižších škol v Lodzi, platí pro ně v zásadě totéž, co pro ostatní školy v království polském, tedy ruština hraje v nich úlohu první a hlavní. Ale z „Lodzer Zeitung Jubileum,“ kterážto publikace r. 1888 vyšla, nabýváme poučení, že dětem chodícím v Lodzi do škol, poskytuje se příležitost učiti se namnoze *spíše německy* než polsky. O tom svědčí i program Lodzské průpravny. Již v průpravně do vyšší průmyslové školy vřaděna byla polština mezi předměty — nepovinné. Také v továrních školách, které založili Karel Scheibler, [2]) Julius Heinzl, Julius Heinzel & Julius Kunitzer in Widzew, Markus Silberstein a J. K. Poznaňsky, učí se *němčině* a ruštině *obligátně*, kdežto *polsky jen „in Privatstunden.“* V nedělní pak škole obchodní a vyšší průmyslové škole (Lodzer höhere Gewerbeschule) polština již vůbec místa nemá, *jen němčina* vedle ruštiny. Nám není známo, že by od těch čas (1888) nastaly jaké podstatné změny. [3]) K tomu mohu jen dodati, že ve dvou továrních školách, jež jsem v Lodzi navštívil, vůbec jsem nespatřil stopy po vyučování polštiny na vyvěšených tam rozvrzích hodin. Jen rusky a — německy. Tak na polském území!

Škola jest příliš charakteristickou známkou poměrů, tak že není třeba sahati k jiným, snad méně do oka bijícím okolnostem. Faktum jest, že v těchto ohrožených krajinách *slovanských* polštinu odstrkuje a seslabuje spolčená protipolská akce germanisační a rusifikační. Ale prospěch skutečný má při tom akce německá.

Jaký i jinak panuje v Lodzku duch, doložíme následujícím příkladem. Dne 31. března 1892 představována v Lodzském německém divadle fraška „Unsere Don Juans.“ Ve hře té dějí se po Vídeňském způsobu hrubé narážky na národnost českou. Proti takovému tupení a zlehčování české národnosti ozvali se hlasitě Čechové v divadle právě

---

[1]) Lodzer Zeitung Jubileum. 1888. Lodz. Str. 37.

[2]) V Scheiblerově továrně bylo nám řečeno, že polovina dělníků přiznává se k národnosti polské.

[3]) Lodzer Zeitung Jubileum str. 28, 33, 34.

přítomní, což ředitele divadla popudilo tou měrou, že povolal policii (rozumí se ruskou), která bez okolku nespokojence zatkla a pak také ve vězení držela. Je s podivením, že se něco takového přihoditi může Čechům na svaté Rusi, kde jinak přece censura tak pečlivý má dohled na každou „nepříslušnost.“ Soudíme z toho, že německý živel v Rusku již hodně si troufá, když se neobává veřejně tupiti slovanské národy.

Co tuto bylo řečeno o Lodzi, týká se veškerého německého proudu do království polského, kterýž nikomu, kdo oči má, nemůže býti již nezjevný.[1]) Zejmena pak se to týká celého pruského pomezí směrem k Sosnovicím. A tím, že tyto němectvím zachvácené krajiny v Polsku jsou takřka v bezprostředním geografickém spojení s říší německou, význam okolností právě vylíčených zvláště vyniká. Soudíme, že Saratovské i jihoruské kolonisace německé nemusejí žádného Slovana do té míry znepokojovati.

Není nám neznámo, že nynější gubernátor Piotrkovský, státní rada Miller (tušíme že oženěný s Polkou) nehledí na německé rozmachy lhostejně a nečinně. Poslední dělnické bouře v Lodzi daly podnět k tomu, že vydán rozkaz, kterým se ukládá továrníkům, aby tak zv. majstři byli znalí jednoho z obou „zemských“ jazyků (ruštiny nebo polštiny). Tomu směru připisuji i takové nepatrnosti, že na př. Lodzské ulice opatřeny jsou nápisy polskými pod nápisy ruskými (ačkoli nedaleké, čistě polské městečko Łęczyca, severně od Lodzi, má nápisy zase jen ruské), což za nynějších okolností nutno považovati již za koncesi slovanskou!

Proti povšechnému aparátu rusifikačnímu jsou však takové „koncese“ příliš nepatrné, my pak jsme pevně přesvědčeni, že jen zmohutnění živlu polského může se státi záštitou proti okázale se zmáhajícímu germanství *v těchto polských krajinách*. K tomu poukázal také již francouzský spisovatel Marbeau.

Náleží nyní ovšem také ještě uvážiti některé stesky a námitky *ruské*, jmenovitě otázku rusínskou v Haliči a příznivější věci selské (záležitosti lidové) v Polsku ruském. (Dokončení.)

Cesta do nebe.

Vesnický příběh.

Vypravuje

Karel Leger.

(Dokončení.)

Což teprve, když jaro přišlo letem
se zpěvem ptáků, s pestrobarvým květem!
Když do pole šla Lojzka po práci,
smích se rtů se jí ani neztrácí
a zpívá, zpívá od božího rána.

[1]) Srovnej „Karte der Verbreitung der Deutschen in Europa. Von Professor Dr. H. Nabert. Glogau.“

Po mezi běží bosa, urousána,
srp nebo hrábě nese v rukou sic,
však jako v tanci nožky jen jí hrají,
a jak se polem míhá zpívajíc,
barevné stužky větrem za ní vlají,
a v její vlasy, v černé prameny,
jsou vonné květy vždycky vpleteny.
Hle, jak je pěkná! A ty květy polní
opojnou vůni šíří všude kol ní.

V olšinách jednou žala u potoka.
Den parný byl a voda nehluboká
a průhledná se jenjen blýskala.
Uhřátá Lojzka práce nechala,
srp zahodila, sukénku svou zvedla, —
maličko zvedla — noříc do vody
osmahlou nohu. Kol se neohledla,
nedbala svědků. Však té nehody!
Hospodář mrzut hleděl pozdálí,
zesinal hněvem. Viděl: zahálí!
A rychlým krokem spěchal ku potoku.
„Proč nepracuješ?“ — Zasmála se jen
a ohledla se, — ve tmavém jí oku
to plá a svítí. Stejskal zaražen,
neschopen slova hledí, — myslí jen:
„Hle, jak je hezká, — jako jarní den!“
Pokorně hlavu k ňadrům naklonila,
vystoupla z vody, — poslušná tak byla!
On pozved srp a podat jí ho chtěl,
co počíná, však více nevěděl.
Kol boků chyt a silou strh ji blíž.
Děl: „Ještěřice! mám tě, mám tě již!“ —
V horečce řek to. Chvěl se. — Odskočila
a prstíkem mu hrozí — rozpustilá!
Neřekla slova, — jen se usmívá —
je ráda, ano! — tím se neskrývá:
vždyť hospodář se před ní zardívá!
On hryzl rty, až barvila je krev,
v něm vřela vášeň — bouřil stud a hněv.
Chtěl přísným zdát se, — všechno, všechno marné!
jej zcela zmátl sladký její smích,
vší silou chtěl by stisknout v loktech svých
to mladé děvče, veselé a švarné! —
Však přemohl se, obrátil se zpět, —
proň nevykvet ten planý polní květ!
Šel, — k domovu šel, smutný, zamračený
a v duchu viděl obraz svojí ženy,
ubohé ženy, choré, uvadlé,
zažloutlé tváře, oči zapadlé,

zkalené pláčem, — suché, vetché tělo. — —
Cos jako smích mu maně v uších znělo.
I zastavil se, rozhlížel se všady.
Ne! byl to přelud! Lojzka není tady! —
však do opravdy byl to její smích! —

Až domů došel a když na dvůr vkročil,
svou ženu pilnou u studnice zočil.
Vážila vodu, — v šatech chudobných,
na hlavě šátek, který vlasy skrýval.
To smutné líce, zakalený zrak!
eh, opravdu je stará, sešlá tak?
Květ kdy by aspoň za ňadra si dala,
svých dlouhých vlasů kdy by neskrývala, —
nu, nechce se mu líbit, zdá se však!
Od práce pilné sotva hlavu zvedne
a po muži se ani neohledne.
A divná lítost rázem pojala ho:
je bohat, ano, a je ještě mlád,
však čeho užil v pravdě dosavad?
On neví, co je štěstí, láska, blaho, —
zde tento dvůr, to celý jeho svět —
a u studně tam jeho žena chorá.
Jak smutno tady! Obrátil se zpět, —
co vyhání ho z otcovského dvora?
Přirazil vrátka prudce s nevolí,
zas nazpátek se vracel do polí
a po mezích se plížil ku potoku,
hned popošel, hned zastavil se v kroku.
Cos ku břehu jej vábí k olšinám . . .
Kdos předešel ho. — Starý Stejskal sám!
Jak omladl by o několik roků,
hle, kolem Lojzky skáče vesele,
hned po tváři ji hladí zardělé,
hned za stužku ji v zadu popotáhne
a při tom sladce šilhá očima
a chvílemi si také k srdci sáhne.
Však Lojzina si starce nevšímá,
žne o překot. — Zrak postihuje s tíží,
jak srp se míhá, — hospodář se blíží.
Zamračen přišel. — Starý v rozpacích
odskočil stranou, zarděl se a stich.
Žne Lojzka, jak by zaujata prací,
a hospodář s ní oka neodvrací.
A tvrdě otci řekl: „Jděte domů!“ —
Poslechl starý, jen se usmál k tomu,
a u potoka Stejskal zůstal sám.
Šel starý domů, k sobě huče zticha:
„Ach, toť je děvče, jaké rád já mám,

ta nezapláče, ani nezavzdychá,
jen zpívá si a celý den se směje
a její pohled do srdce až hřeje.
Eh, kdy bych nebyl, jářku, tolik starý
sám, — na mou duši! — ale, ďáble, vari!"
A usmíval se, svadlé tváře hladil,
div myšlenky že tajné neprozradil. —

A od toho dne ještě zvučněji
zpěv Lojzčin zníval Stejskalovým dvorem,
zde druhou paní začala být skorem, —
však v domě bylo stále smutněji.
Zachmuřen Stejskal s němým chodil vzdorem
a vyhýbal se ženě raději.
Od rána v polích bloudil osamělý
a pod večer, když došel k domovu,
se ode dveří vracel poznovu
a posléz zapad v krčmu židovu.
A lidé sotva očím věřit chtěli:
do krčmy chodil. — Někdy zamračen
do sklenky plné hleděl mlčky jen,
však jindy hraje, zpívá si a výská,
penízky sype, nedbá, nezastýská.
A chasu pozve, celé noci hýří. —
I starý přišel. — Syn se nezapýří,
jen drze dí: „Té radosti mi přejte!
Což? řekněte sám, jaké štěstí znám?
tam u nás doma? však to víte sám, —
eh, litujte mne, ale nekárejte!" —
A starý otec nad ním zaslzel:
„Ubohý hochu! pravdu, pravdus děl,
na statku smutno, — hynem, hynem, hynem!" —
A do rána tam zůstal se svým synem.

Když hudba hrála v krčmě o pouti,
nechyběl Stejskal. Po celou noc hýřil,
byl všady první, pil a v kole vířil, —
jak neměly by kmotry žasnouti!
A dupal, výskal s divným ohněm v oku
a hrát si dával stále notu svou,
veselou Lojzku držel kolem boků,
div nenosil ji zjevně na rukou.
A Lojzka celá na hrdle mu visí. —
„Zkaženost světská!" kmotry šeptaly si
a mračili se vážní sousedi.
Však mladý Stejskal všeho nehledí. —
A starý otec říká: „Čtveračina!
jak dovedla si nakloniti syna!
však jenom žena — žena je vším vinna!"

A žena zatím doma v komoře
probděla noci, v žalu proplakala
a pode křížem klečíc v pokoře
spínala ruce, v žalosti své lkala:
„Nebeský Otče! milosti své přej mi,
tu tíž, tu bolest se srdce mi sejmi!
Však víš, co trpím! Smiluj se, ó Pane!
to ubohé, jež nosím pod srdcem,
to děcko aspoň pod ochranu vem!
Mne zahub, chcešli!“ — Hořká slza kane
v šatečky dětské s láskou uchystané. —
Čekala dítě s blahou nadějí,
vším na tom světě pustém bude jí,
za všechno může náhradu jí dáti
a muže, bohdá, v náruč její vrátí.

A do rána se děcko narodilo,
hezounké děcko, — děvčátko to bylo,
bělavé vlásky mělo jako len
a v očích kousek blankytného nebe.
Byl jistě z ráje andělíček ten!
Šeptala: „Broučku, kdo vyplašil tebe?
kdo na zem pustou k nám tě vypověděl,
kde plno žalu, bolesti a běd?“
Ten dobrý červík divně na ni hleděl,
však pověděti o tom nedoved.
Jen smutný úsměv hrál mu na rtu malém,
když vítala jej na svět s tichým žalem. —
Ó, s jakou láskou z kolébky jej zvedá
churavá matka, slabounká a bledá,
jak vroucně vždy jej k ňadrům přivine
a líbá rtík a čelo nevinné!

A za svítání bledý, vysílený
muž přišel z krčmy, kolem lůžka ženy
chtěl projít mlčky hledě do země. —
A uzardčna, — v očích radost tichou
děťátko svoje k němu zvedla s pýchou.
„Hle, andělíčka dalo nebe mně!
Ó, měj ho rád! v něm naše bude blaho,
měj broučka rád!“ tak vroucně prosila ho.
Muž hleděl tupě, přetřel zvlhlé čelo,
jak úsměšek cos v líci se mu chvělo.
„Čí je to dítě?“ tvrdě se jí ptal
a na matku a na to děcko hledí, —
však nedočkal se žádné odpovědi. —
Víc o chorou se nikdo nestaral. —
A s bolestí svou celou o samotě
zůstala žena. Děcko líbala.

„Proč Pánaboha prosila jsem o tě,
můj zlatý broučku, — nač jsem čekala?
Vše marno, marno! všechno ztraceno je,
mé štěstí, život i ty, zlato moje!“ —
Den žalu byl to, — přečkala jej s tíží, —
ty minuty tak lenivě se plíží!
Nastával soumrak, ticho bylo kol
a němý byl i její těžký bol.
V tom zazvučela píseň rozpustilá
kdes na síni, a chorá zvedla se, —
ta písnička tak protivná jí byla!
Poznala Lojzku snadno po hlase.
Dech zatajujíc naslouchala chvíli, —
sten utlumiti v prsou dovedla.

Povstala z lůžka, děcko pozvedla
a s namáháním sebrala své síly.
Děťátko tisknouc pevně k ňadrům svým
šla krokem vrátkým zvolna ke dveřím. —
Písnička zvoní, — jako posměch zní to, —
a choré v srdci bylo toho líto.
Otevřc dvéře rázem, ve chvatu,
a před ní Lojzka v síni sama tu.
A tváří v tvář tak proti sobě stály. —
Ubohé ženě oči žárem plály, —
zoufalstvím plály, — rty se chvěly jen.
Rozmarná Lojzka do očí jí hledí
a její zrak je jasný, nezkalen,
v těch očích tmavých, žhavých šotek sedí
a veselá je jako jarní den.
Spanilá, švarná! a ví o své kráse. —
„Proč zpívala jsi?“ hospodyně ptá se,
„tvé písničky mně otravují duši
a moje dítě ze spánku mi ruší!“
S úsměvem služka hledla ke své paní:
„Což nemám zpívat? Nesmím smát se ani?“
S povzdechem chorá řekla: „Zdali smíš!
Dům smutku jest tu, děvče, — nevidíš?
Žal, smutek, stíny rostou dokola,
tvůj smích, tvůj zpěv jen nové přivolá!“
„Ó ne, má paní, není tomu tak,
jasněji před se hledí mladý zrak,
ty stíny chmurné nic mne nestraší
a smutek odtud smích můj zaplaší.
Slyšíte venku hudbu, zpěv i ples?
Mně, paní moje, do tance je dnes!“ —
„Ty hřešíš!“ — Děvče zardělo se celé.
„Ať hřeším! třeba!“ promluvilo směle,
„a do pekla snad vede cesta ta,

však vesele se vždycky kráčí po ní.
Snad cesta křivá, hříšná, proklatá,
však zní tu zpěv a smích a hudba zvoní.
Ah, nedivte se, zlatá paní má!
Ta mladá léta jako vítr letí,
a nerozumný, kdo je prodřímá
či propláče a modlitbami světí.
Ne, odpusťte, — vždyť sama dobře vím —
já se smíchem jdu k branám pekelným.
Vím, ó já vím, že zemru v hříších kdesi.
Má paní, na mne v nebi vzpomeňte si,
poproste Boha tam za duši mou,
snad prospějete jí svou modlitbou!" —
A zpola vážně, zpola rozpustile
zní slova její. Smutně na chvíli
pohlíží k zemi, hlavu nachýlí.
„Jsem hříšná," šeptá, — ale rázem čile
pohodí hlavou, otočí se letem,
pohladí vlasy ozdobené květem,
pod bílé hrdlo křížek připne si,
na ňadra mladá stužku zavěsí.
Smích vrátil se jí opět na ústa
a „Sluší mi to?" ptá se — rozpusta!
Zří do zrcadla. Hezká je a milá. —
Pak odešla a dvéře přirazila,
přeběhla dvorek v letu zpívajíc, —
zaskřípla vrátka, — ze dvora už byla,
a zpěv i kroky tichnou víc a víc. —

Slyš! poznovu teď vrátka zaskřípala,
kdos vyšel z domu, — jistě hospodář!
Tou písničkou jej čarodějka zvala!
Nemocná stojí — mlčí. Její tvář
jak z kamene je, mrtvá, sesinalá.
Sval nepohne se v celém obličeji,
jen horečně se lesknou oči její. —
Večerní stíny rostou zvolna kolem.
Děťátko spící tiskne ke hrudi
a šeptá k sobě, přemožena bolem:
„Jen ticho, ticho, ať se nevzbudí!" —
Zavzdechlo dítě, úzkost matku jímá:
„Proč budíte je? Nechte je, ať dřímá!
Proč vstávat má už? K ránu daleko je,
jen hajej, hajej, zlaté poupě moje!" —
Kol ohledla se plná nepokoje,
v rostoucí šero hledí s úzkostí.
„Zde není místa pro tebe ni pro mě!
Jak smutno, pusto je v tom starém domě!
Můj mladý věk zde zanik v žalosti!" —

Zlekána vyšla na dvůr ze síně,
ze dvora na sad, ze zahrady v pole.
Zní za ní hudba někde v dědině,
hoch veselý tam zavýskl si v kole
a chorá úže tiskne děcko k hrudi.
„Jen ticho, ticho, ať se neprobudí!“

A po strništích, přes zoraný lán,
přes vlhké louky klopýtá a běží,
však nohy mdlé již unesou ji stěží.
Zde blýskla voda! — Křovím lemován
břeh nízký před ní. Unavena během
stanula, hledí. — Řeka široká
hle, plyne tiše — němá, hluboká.
Z bělavé páry nad protějším břehem
vychází měsíc — velký zlatý kruh.
Přes vodu tichou chvěje se a splývá
třpytivá stezka, dlouhý světlý pruh.
Nemocná žena s podivem se dívá, —
ta zlatá stezka k nohám až jí splývá,
a zdá se jí, že volá ji a láká.
„Hle, cesta k nebi!“ tiše zaplesá.
Kol na zemi se víc a více smráká,
však jasná cesta vede v nebesa. —
„Pojď, broučku drahý!“ šeptá, „zlý je svět, —
pojď, donesu tě k Pánubohu zpět!“

A pokřižujíc děťátko i sebe,
šla onou cestou třpytnou přímo v nebe.

Obrázky z Korutanska.

Kreslí

Gabriela Preissová.

II. Ďáblovy cesty.

Ke krajině se počal pomalu přimykati podzim. Lesní cestou z pozemků Svatojakubských míhalo se po větvích v lesku již babí léto a vzduchem již nezvučela směsice ptačích hlasů; zůstaly tu z ní jen osamělé ozvy tenounké a jako tesklivé. Ale Mihelovi bylo cestou do kostela, kam se ubírali ke křtu jeho prvního dítěte, tak živo a teplo v duši, že se na každou sebe jednodušší poznámku obětavé kmotřenky, selky z nejbližšího pod Mihelovou kajšou (chalupou) hospodářství, pořád smál.

Když farář ochotně ještě před požehnáním drobounčkou dcerku okřtil, potěšen že ji může zapsati na jmeno otcovo, což tu v Alpské

přírodě bývá skoro výjimkou, zbývalo právě ještě tolik času, že se malý průvod mohl pohodlně za dne dostati domů. Ale Mihel nedal jinak, ženské s ním musely jíti alespoň na předsíňku krčmy zavdat si na zdraví a štěstí malé Lízky čerstvého hruškového moštu a koupit s ním mladé matce k chuti několik bílých žemliček.

Dnes tu byla pouť; její odpolední nálada se všude kolem dotírala, avšak Mihel se jako zúmysla obíral jen milou myšlenkou, která ho již provázela na cestě, že letos musí své stavení obzvláště obrániti proti zimě. Pohlížel také vážně na dva veliké modré deštníky, jež s sebou vzali, a posoudil v duchu, že rozumný člověk vždycky musí na ně pamatovat, zvláště když jdou na cestu také ženské a dokonce takové malé piple, které, kdy by je tak opustili, hned by dušičku vydechlo. Mihel ještě neviděl jakživ nic tak ubohého, bezmocného a o slitování prosícího, jak mu připadala ta růžová, seškleбená a namáhavě bradičkou kroutící tvářička jeho dítěte. Dobře chápal poznámku farářovu, který s úměvem pověděl: „Tak nová starost a povinnosti, Miheli — ale děti jsou boží požehnání!“ Mihelovi náhle napadlo, že musí teď časněji vstávati. Chuť k práci bez toho měl vždycky, ale teď jenom k vůli té malé dovede ještě časněji lože opouštěti.

Teprve když opustil předsíňku krčmy, kde muzikanti už čekali jen na konec požehnání, vybral se z těch nejlepších úmyslů a nenadále, aniž věděl, jak to přišlo, zaujal jej obraz známého, za předešlých let tak sladkého víru. Bouda s marcipánem, Krajinec s košem jižního ovoce po boku, kolovrátkář, hloučky děvčat s šátky s hlavy shrnutými a podél oušek kytky aster, furiantské přecházení mužských v zelených vestách a kloboucích — všecko jej to omámilo žíznivou touhou, aby se také súčastnil bujného veselí. Mihel byl dolinář, a ač jeho kajša stála také na samotě, jako všecky roztroušené statečky Svatojakubského údolí, nenacházel dosud celý svůj svět jen na svém dědictví, jak to připadá v každém stáří těm, kteří vyrůstali na pohoří.

Bezděčně, jako živou mocí tažen, Mihel místo rovnou pěšinkou k bílé silnici, dral se na jeviště pouti. „Kam pak?“ vzkřikla za ním kmotřenka, a její hlas jako by výstrahou jej ještě na okamžik zarazil. „Koupím ženě kousek perníku,“ hleděl se omluviti. Zaslechl ještě odpověď: „My půjdeme zatím napřed —“ a potom mu již průvodek, vzpomínka na domov a celý předešlý vážný rozum, jak by smetl, zmizely z paměti „Ó, Marinka!“ zaslechl mladou černookou ženu, která majíc na hedbávném šátku nasazený nový huňatý klobouček, měla za jeho stužkou zastrčený rostlý bílý květ a stojíc pod stříškou kuželníku, s hlasitým potěšením se podivila, že její muž srazil najednou všecky kuželky. Ženka měla po tváři a po nose pohozené pihy, a to Mihelovi připadlo k jejímu zvláštnímu půvabu. Vmísil se mezi kuželkáře a byl by hezké žence velice rád okázal, jak on zná kuželky srážet, když v tom okamžení rozvířila se pod kolnou hospody hudba českých muzikantů. Skok přes ohradu — a dvacetipětiletý Mihel, vtlačuje si klobouk až na oči a kousaje si rty, vmísil se mezi tanečníky a po chvilce už se točil s nějakou starší ženskou v kole. Vzpomínka někdejšího rozkošného úkolu, kdy za svobody začínal kde kterou muziku na okolí, vstoupila mu do hlavy, pěnila mu krev a smetla

všechno vědomí ženáče, kterému cesta od oltáře všechny bujaré spády a lehkou mysl svobody přetíná . . .

Po několika tancích, když již se sneslo šero a světla rozsvícena, sestoupily se dvě dvojice mladé mužské chasy do zpěvu. Veliký Tóny, panský nadchasník, držel nejvyšší hlas, a že býval všude rád viděn a ženské se po něm jen bláznily, vyhoupl a posadil se okázale na stůl, kdežto ostatní tři se u něho postavili. Okolím se v dokonalé harmonii všech čtyř hlasů rozlehlo: „Luna, luna, lunica —." Byla to Mihelova zamilovaná píseň. I on býval ještě před dvěma lety voleným zpěvákem. Bezděčně se přitáhl ke stolu a počal z druhé jeho strany přizvukovat; z počátku tiše, ale pozoruje, že sebou veliký Tóny závistivě trhl a dvakrát hrozebně se ohledl, Mihel svým čistším a silnějším hlasem jej překřičel i zastínil. Vědom si tohoto vítězství a cítě zároveň, že na něm spočívá mnoho zraků, rozjařil se Mihel na nejvyšší stupeň. Tváře mu plály, oči jiskřily a v tom zanícení se octl mladý ženáč také na stole jako předák Tóny. Když bylo odzpíváno, svezl se Tóny se stolu, zahučel zlostně něco k ostatním, a jeden z chasníků po té hlasitě zvolal: „Však on přišel dnes s bábou do kostela — nač tu zůstal?" Po té si Tóny Mihela zdola nahoru změřil a dal se do nehorázného smíchu. Po něm se zasmálo celé okolí. Alespoň Mihelovi se to tak zdálo a bylo mu, jako když ho někdo ranou do kouta odhodí . . . V prvním okamžiku mu napadlo, že Tónla přede všemi zaskočí, zkřikne naň hrozně: „Proč jsi se smál?" — a Mihel zaskřípav zubama nahmátl třesoucí se rukou v kapse silný štyrský kapesní nůž. Ale co jen jím ta myšlenka zalomcovala, spustila znova hudba jakousi volnou předehru k tanci. V ní zvukem houslí něco zahleslo — jako bezmocný, chvějný hlásek jeho dítěte. Mihel se prudce zachvěl a otíraje si v náhlém studu žlutým kapesním šátkem horký obličej, chtěl se tím zároveň bránit, aby ho nikdo více neviděl. Tak se trapně dotáhl ke dveřím. K okeničce hospodského, kde právě stála hezká nalévačka s prostovlasou pocuchanou hlavou, hodil hrdě nepočítané peníze.

Venku se snášela zamlhlá, v té pokročilé době ještě vlažná noc, ale Mihel se v ní mrazivě otřásl... Jak se tam dostal z těch prvějších tichoučkých myšlenek, když vyšel z kostela? Vzpomínal si, jak se mu, když vykročil z kostela, prsa šířila samou statečností, a zatím se to tak všechno převrátilo na slabost a provinění. Vzduchem Mihelovi zasyčela do uší bodavá výčitka. Co řekne doma ženě? Už ví, jak mu to bude stahovat krk, až řekne: „No, já vím, že jsem vyvedl hloupost, já vím, že jsem byl lump!" Mihel si povzdychl a třel si okamžik rozechvěn dlaněmi prudce uši . . .

Doběhl k silnici a tu se zastavil, obraceje se k městečku ještě jednou ve vyčítavém a nechápavém snu. Zaznívaly ještě odtamtud slabé zvuky hudby, bodavé, znepokojující tím zvláštním stonem, jenž se mu pořád vrýval v paměť.

Před ním se jen slabě bělala silnice v temnější půdě polí a luk — bude muset po ní ještě dobrou půl hodiny spěchat a potom na levo lesní cestou domů . . . Dlouhá cesta — a on to chuďátko, jehož bezmocný hlásek topil se v hudbě rozbujněného veselí — nedoprovodil na první cestě světem. Jak se to stalo? Nikde odpovědi — nastalo

všude zaražené ticho. Nahoře na obloze nejiskřila jediná hvězdička, byl tam jakýsi bělavý závoj, smutný, nepohnutý a mlčenlivý... Ale když tak chvíli chvátal, až mu srdce prudce bušilo, a znova se s trpkostí ohledl v tu stranu, kde mu již světla v městečku zmizela, spozoroval nějakou rudou, jako ze západu slunce či z ohně vyvrženou jiskru letět za sebou po zemi. Zastavil se udiven a se zatajeným dechem ustrnulé hrůzy pozoroval, že jiskra se stala větší, valí se při jakémsi temném chomáči, jako by to byla celá postava na nějaké pekelné obludě, blíže a blíže. Maria — to nebyl sen, to viděl v pravdě — to jede ďábel sám! Statečný zavalitý Mihel, který za svobody dovedl v bitce povaliti každého odpůrce, dal se zoufale na útěk.

„Hej, co tak utíkáte?“ vzkřikl na něho cizí řečí velocipedista, a vida, že muž ve smrtelné úzkosti nezastavuje, nýbrž zažaloval jen: „Och, Maria! Maria!“ — dovtípil se ze zkušenosti, že si ten člověk bez pochyby jízdu na velocipedu nedovede vysvětliti, a té jeho hrůze se z plna hrdla zasmál. Předejel a ztratil se brzy i se svým rudým světlem v dáli, ale Mihel se za ním už ani nedíval, zabočil od silnice a přes luka a pole, ba i přes potok; více pudem než pamětí veden, uháněl k lesní cestě a k domovu.

Zatím se vyhoupl měsíc ze zamženého povlaku nebes a objasnil ubohému poutníku známou, stokráte šlapanou cestu. I zde se kmitaly jiskry po trávě i mezi stromy, zlaté body Svatojanských mušek, ale ty už jako by Mihela tišily svou známou milou společností. Tišilo ho i šumění větví, dvé vyplašených, přes cestu mu letících koroptví i zahouknutí sovy. A když vyběhl z lesa, poznal Svatojakubskou kapličku v poli, potom asi po pěti stech kroků hospodářství pokmotřených Otičů se známým zaštěknutím jejich psa. Teď ještě co jen Otičův pozemek dosahoval a proužek lesa — tu dechla na něho už spása v nízkém stavení s obíleným štítem a i v noci znatelným svatým Floriánkem na hřebenu. Dosud svítili, z nepatrné okeničky linul se proužek záře...

Mihel se vkradl tichounce do jizby, ale žena ho ze slabého spánku přece uslyšela. Svezla se s lůžka, podívala se do nízkého vozíčku na dřevěných kolečkách, kde v několikeré obálce na polštáři z ovesných plev sladce dřímala její radostná dcerka, a potom se zase usadila do postele pořád ještě mlčky, neboť se hněvala. Až když viděla, že Mihel odstrojiv se potichu naproti klesl na kolena k posteli a modlil se tak dlouho a s tak těžkými povzdechy, jako ještě nikdy neučinil, ozvala se bez zloby, teprve když dokončil: „Vidíš, Miheli, nebylo by mi toho líto, kdy by to byl chlapec — — ale žes to udělal děvčičce, toho je mi líto.“

Tato prostičká slova: „Kdy by to byl chlapec — — ale žes to udělal děvčičce —“ zachvěla Mihelovým srdcem.

„Však uvidíš,“ ozval se skroušeně, „že ďábel mne už co živ budu nesvede, abych se s ním vracel jednou cestou.“ Obrátil se tváří k nízkému vozíčku a neodvrátil od něho vroucně oddané oči, až se znavením přimkly. Ale časně ráno, kdy ještě kolem po údolí nikomu nenapadlo na poli pracovati, očekával pilný oráč Mihel ve vánku čerstvého a volného vzduchu třpytný zásvit hezkého a šťastného dne.

III. Stinný apoštol.

Na Ušjakovu, teď již na druhý rok, na místě hospodáře předčítával mladý šafář chase modlitby; neboť tak dlouho už otylý Ivan Ušjak po pansku jídával za zvláštním stolem se ženou, dětmi a babičkou. Jmění narostlo zdejšímu hospodáři s hrušněmi a jabloněmi, jimiž — buď mu za to chvála — jeho děd posázel holé, svahovité pláně po celé délce i šířce, že tomu, kdo se teď v měsíci květnu z daleka díval na Ušjakův pohorský pozemek, jevila se plně rozkvetlá pláň jako sněhem posypána . . .

Dole pod úpatím pohoří kráčel pomalý, nepatrný člověk s koženým vakem na zádech a klokočovou holí. Nezdál se ani mladý ani starý — tak neurčitý byl celý jeho zjev. Jeho oblek z praktického lodenu hrál do šeda i do hněda, nohy byly obuty v jakýchsi slaboučkých polobotkách a zpod temného, vybledlého, slaměného klobouku vyčuhovaly jasně kaštanové vlasy, kdežto řídký vous vroubící jednotvárnou, růžovou jeho tvář byl až konopné barvy. To jediné, co vynikalo při skrovném dojmu obličeje, byl trochu větší a ostřejší nos; pod ním tenké rty kryly zdravé zuby, ale tak drobné a jako uštípané, že se při řeči i úsměvu vytrvale schovávaly a sesilovaly dojem bezzubosti. V očích se zřítelničkami, jež se podobaly šedě šlehané perleti, pohrával při každém slově ospalý úsměv.

Tento sám o sobě tak nepatrný a jak se celkem zdálo, důvěry i soucitu hodný, skromný chodec, děsil zdejší přírodu, — po níž jako by byl jednou anděl přeletěl s rozkazem: „Budiž tu ticho!“ — svým stínem . . . Nikoliv jeho lehký rychlý krok, ale jeho velký a pitvorný stín to byl, po levé straně při něm po úpatí do růžova osvětleného pohoří strašidelně se smýkající, že pod ním dostávaly závrať zlatohnědé žabky, vyhřívající se broučkové polekáni zalézali pod listí a shánlivá matka sýkořice, hleďající tu něco pro svou domácnost, ačkoli za uplynulé zimy mnohou krušnou zkušeností se otužila, popoletěla se splašeně tlukoucím srdéčkem vzhůru . . .

Poutník se zastavil poblíže senníku postaveného při rozsáhlých lukách; tři starší chasníci tu spravovali prýštící nádržku pitného pramene; hovořili v zdejším kraji domácí vindickou slovenčinou.

„Dobrý den!“ pozdravil přívětivě poutník a snímaje klobouk dořekl v lámané slovenčině: „Pochválen Pán Ježíš Kristus!“

Chasníci zabroukali poděkování a jeden z nich připojil poukazuje na cizincův tlumok: „Kam s tím?“

„Tak za božím posláním,“ odvětil mírně poutník se svým ospalým úsměvem. „Prodávám svaté bible, svaté písmo starého i nového zákona.“

„To přicházíte z Krajinska?“ ptal se druhý chasník.

„S boží pomocí až ze Štyrského Hradce . . . Z vás, duše křesťanské, je některý snad synkem ze statku, anebo už usazený řemeslník?“ propověděl, nemoha se dosti jistě v jich ne nejnuznějším obleku vyznati.

Ale marné zastavení; byli to jen samí pacholci z vesnice, kterou před chvílí prošel. Obracel se zase k dalšímu pochodu, když mu ještě připadlo zeptati se, čí je to hospodářství nejníže na návrší, nad tím kvetoucím stromovím.

„Ušjakovo,“ zazněla odpověď.

„A to jsou kolem samé ovocné stromy? Toť tam musejí klidit hodně moštu?“

„Oh, Maria — tam je moštu!“ zahorovali dva chasníci najednou — „přes sto — sto dvacet — i více sudů, když se ovoce urodí.“

„Počítejme jenom sto,“ kmitalo se poutníkovi živě v duchu. „Sud po desíti až patnácti zlatých — průměrně vezměme dvanáct, máme 1200 zl. jenom z moštu.“

„To oni tam mohou bohatnout,“ děl nahlas.

„A jak bohatnout!“ jistil nejstarší dělník. „Ušjak kyne rok od roku jako starý“ — chasník nafoukl líce, nadmul se v celé postavě a zatřepetal rukama — „a může půjčovat jen na cedulky peníze. A tam být chasníkem, eh, Marinka, to je dobrota! O každé muzice sváže selka koliknáct koblih každému na rozdanou do ranečku; uzeného neb ovčího masa dopřejou v neděli, co jen možno sníst, mošt si tam pro sebe nechají ten nejlepší, jen čistě hruškový — ano tam by každý chtěl sloužit!“ toužil s povzdechem.

„U nás jsme letos o setí nedostali k svačině ani slaniny —“ posteskl si trpce druhý chasník. — „Jak se patří korutanských nudlí naše hospodyně nesvede, a kdy bychom si to byli dali líbit, byla by nám ani pohankovou kaši do mléka nemastila . . . Na střelbu v předvečery svátků také nechce dávat . . . To jsme proto tak ztrestáni, že si náš mladý vyhlídl nevěstu z jiné strany. Eh, darmo povídat! U nás je zkrátka převrácený svět.“ Chasník bušil rozmrzele do dýnka ústícího korýtka, ale poutník už se na něho nedíval, aniž mu napadla zvědavost, jak se ten jejich převrácený hospodář jmenuje. Jeho pro tu chvíli zajímal jedině ten statek v říši kvetoucích stromů.

„A což tam u nich,“ ukázal k Ušjakovu, „nerozumějí pranic německy?“

„No rozumějí asi tolik, jako rozumíme my — tak trochu . . .“ soudil nejmladší z těch.

„Vy alespoň dovedete německy číst?“ prohodil k němu poutník ve své milé němčině, na zkoušku.

„Jójo — dajč, dajč!“ zapálil se chasník odpovídaje. „Kdy bychom nebyli z pohoří a mohli chodit do školy, jako si chodí doliňáci, už jsme mohli dávno umět,“ tvrdil zase čistou mateřštinou.

„Jak pak se vám káže v kostele, k němuž přináležíte?“

„No, v naší řeči — slovinsky.“

„To je vaše neštěstí,“ vzdychl si poutník odcházeje.

„Neštěstí?“ rozléhalo se všem chasníkům v hlavě. No, pravda, kdy by uměli německy, zhodili by se třeba i na panských statcích, kde má chasník o desítku ročně větší plat. A rozuměli by, když někdo něco německy povídá — — Ale proč to myslil s tím kostelem? Zdálo se jim, že nemají kdy o tom přemýšlet, a v pozůstalém dojmu po poutníkovi jim napadl jen jeho ploužívý stín . . .

Poutník se octl právě u vyšlapané pěšinky, jež vedla nahoru k Ušjakovu pozemku, a změřil v duchu délku cesty až ke hřbetu stavení. Podíval se na hodinky přemítaje: „Nejméně půl hodiny bych musel obětovat tam, půl hodiny zpět, a pravdě nepodobno, aby se tam mohla odbyti německá bible. Vždyť už kolik lidí dotvrdilo: Tam žádný neumí německy — je to tam ještě takový zastrčený, zapomenutý svět. Škoda by bylo toho času, raději si odtud pospíšit do Lavanského údolí. Či snad přece by se tam měl podívat?

V tom okamžení došly přemítajícího dvě drobné školačky, klapajíce svorně do jednoho ozvu svými dřevěnkami; obě tiskly levou paží přítulně a šetrně k prsům kabely z konopí spletené, pravicí sbírajíce, kde bylo jaké hezké kvítko viděti, k zítřejší sváteční ozdobě kapličky. Došedše cizince hlasitě pozdravily: „Guten áben!" Těmi prostými dvěma slůvky zdejších slovinských školaček vjela do rozhodujícího se poutníka jiskra troufalé naděje. „Děvčátka, milá děvčátka," zastavil dívky, „nevíte, jestli tam na Ušjakovu mají také děti?"

Tyto drobné obyvatelky zdejšího okolí již rozuměly němčině; jen že samy do široké rozprávky se ještě pustit nedovedly, navštěvujíce Hribenskou školu teprve na druhý rok. Pokývly jen hlavou: „Ano!"

„A kolik je tam dítek — kolik, moje srdéčka?"

„Mají tam tři."

„A chodí také do školy s vámi?"

„Ne, jsou ještě malé."

„To tedy ještě neznají tak hezky německy jako vy?"

„Ne," zavrtěly dívky hlavou a s hrdým vědomím již se ubíraly dál, ohlížejíce se jen plaše po cizincově stínu, který se černal na bílé vápencové cestě.

„Půjdu přece," ustanovil se poutník rozhodně, „vždyť přede mnou tam jistě žádný roznašeč nevážil cesty; já první snad tam se svatou knihou vyšlapu cestičku, a už před Bohem je to zásluha."

Za tři čtvrtě hodiny, odrážeje smělé hafavé uvítání domácího psa svou klokočovkou, otevřel si branku z březových latí, jimiž kolkolem do široka byl ohrazen Ušjakův dvůr a pastvina, aby dobytek volně se tu procházející nemohl vniknouti na ovocné sady.

„Jde k nám Krajinec!" zavolal se žebříčku u kurníka s potěšením hlas nejmladší děvečky, odvolávaje psa, který se vrhal na cizincův stín. „Médo, necháš ho! Ať na tebe nejdu!"

„Pozdrav vás Pánbůh, děvečko!" Prodavač smekl klobouk, utíraje si kapesním šátkem, potištěným na okolku značkou víry, naděje a lásky, zarosené čelo. „Je pantatínek Ušjak doma?"

„Došel před malou chvílí z kukuřicové role," dalo děvče vlídně v odpověď, „a bude teď u svačiny. Musíte jít za ním do jizby tamhle síní."

Poutník se hbitě ubíral do jednopatrového stavení, v němž polovina přízemku sloužila za stájku pro odstavčata; v druhé polovině byla kuchyň a jizba.

Prodavač nahledl do otevřených dveří kuchyně a spozoroval, že zde ohnisko ustoupilo již velikému sporáku, což zde u sedláků bývá

dosud vzácností. Stará žena s černým šátkem a pomačkaným kloboučkem na hlavě seděla na lávce u stolu majíc roční dítě na klíně, a mladší žínka, patrně hospodyně, kutila něco v almárce. Dvě děti o překot s děvečkou běžely sem ze dvora, a u dveří síně scházela se chasa zvědavě nakukujíc, co to bude Krajinec vykládat; neboť dnes v sobotu slavili všichni již, jak se to od čtvrté hodiny patří, polní odpočinek, uklízejíce si jen pro svátek po domě.

„Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!“ pozdravoval prodavač.

„Na věky!“ odvětily ženské, a kdežto stařenka si už dále příchozího nevšímala, pohrávajíc si s dítětem hrstkou bobů, otázala se hospodyně: „Co to máte?“

„A chodím tak s božím posláním,“ počínal prodavač navyklou omluvu. „Vy jste zde přece — neníliž pravda — věrné děti boží, duše katolické? Bůh vás za to žehnej v každém kroku a počínání. Já nosím svaté knihy na prodej.“

Teď už stařenka sdílně obrátila hlavu.

„Knihy?“ opětovala zvolna mladá selka, zapalujíc se v tváři, neboť ona znala jen pramálo číst. „Holečku drahý, u nás není kdy na čítání.“

„Ale milá dívečko moje — či snad už vdaná jste, což ještě není na vás vidět — Pán přikázal: Den Páně světiti budeš modlitbou a čtením svatých knih. A já roznáším svaté písmo se svatými obrázky.“

„Ano, dívečka!“ usmála se dcera Evina, odpovídajíc hbitě jen na tu prvější cizincovu poznámku. „Tamhle se podívejte,“ ukazovala rukou na děti, „ty dvě a třetí u babičky na klíně. Když jsem se vdávala, bylo mi dvaadvacet roků — ale pravda, dost lidí si nelenovalo přijít se na mne do kostela podívat.“

„V našem kraji se tak mladé dívky ještě nevdávají, a zvláště když jsou tak ladné, jako vy. Oj, to si dlouho vybírají!“ jistil prodavač a přitočil se k stařence: „To je nejmladší vňoučátko? A Pánbůh je požehnej, jako Jezulátko — a celá babička, jak by-jí z oka vypadlo, celý její obrázek!“

Stařenka vycenila přívětivě pokyvujíc své bezzubé dásně. „On je moc dovádivý,“ svěřovala se přátelsky příchozímu, aby jen také něco řekla. „Je to klouče jak rybička; mám ho celou silou co držet.“

„Co pak byste chtěli vidět,“ okřikla selka chasu sem se deroucí. „To nejsou žádné parády pro vás, to nosí Krajinec svaté knihy na prodej. — Pojďte do jizby k pantatínkovi,“ pobídla přišedšího, „ten umí dobře číst — on všechno přečte.“

A hbitě vedly snacha i tchýně, děti sebravše sebou, prodavače k hospodáři, doporučujíce ho již tím, že ničeho nenamítaly proti takovému výdaji.

Při svém skromném pozdravu si prodavač německých biblí hospodáře bystře přeměřil. Ušjak svačil na neprostřeném brušňovém stole uzené klobásky, chléb a mošt. Byl to člověk ještě mladý, ale plná tělnatost a narudlá barva obličeje činily jej předčasně usedlým; zvlněné vlasy, jejichž kudrnky byly v předu do obličeje mastnotou přilehlé, a jisté vlnky nad retními koutky prozrazovaly trochu furiantství. Místo zde obvyklého názvu „pantatínek“ počal jej prodavač titulovati

„pane Ušjaku“ sem, „pane Ušjaku“ tam, s jistým důrazem. Když po předešlém spůsobu vysvětlil své poslání, vyňal z tlumoku několik objemných knih s černými pozlacenými deskami a počal znova řečniti: „Já chodím jen tak po lepších rodinách a už hned v tržním městečku mi bylo řečeno: Na pohoří se můžete stavit na Ušjakovu; tam je považovaný dům — všechna čest.“

„Jsme také jen sedláci,“ zabroukl Ušjak, ale spokojeně, jen tak aby něco řekl; „a sedlák to už je v světě ten poslední.“

„Jen kdy by chtěl, každý může svůj osud zlepšit, a pak takový sedlák, jako jste vy, pane Ušjaku!“ pokračoval plným proudem k jádru svého příchodu zahýbaje prodavač. „Takovouto bibli si nemůže už leckdos koupit, podívejte se jen na ty překrásné svaté obrázky, prosím — taková věc je poklad pro celý dům a pro celý život. Je to ve dvou dílech, zde Starý a zde Nový zákon — všecko pěkně vázané se zlatou ozdobou. To už dělá oko ve světnici, když to takhle stojí,“ prodavač postavil dvě knihy na poličku, odsunuv z toho místa hřebílko a svíčku; „jak to v oči bije, když sem někdo vkročí do dveří!“ Jiné dva svazky vložil do rukou hospodáři a ještě jiné rozložil před ženskými, obraceje stránky obrázků.

„V německém tisku je to — v německém,“ ozval se Ušjak snužuje oči, „a v naší řeči . . .?“

Prodavač mu nedal domluviti „Alo vy zajisté také rozumíte německy — to je už, pane Ušjaku, na vás vidět! A pak boží písmo v každé řeči písmem božím. Dlouholi pak to bude trvat, než vaše děti přijdou do školy, a zajisté že je, pane Ušjaku, nenecháte bez vzdělání vyrůst.“

„To ne; do školy musejí,“ přišel sedlák k slovu.

„No vidíte, a ve škole se hned vaše dítky naučí německy.“

„Inu ovšem, co by se učily slovinsky, to již umějí,“ ozval se klidně Ušjak.

„Naučí se co nevidět a budou své dobré mamince a babičce z bible pěkně vykládat. Vidíte, děťátka,“ shýbl se zlatoústý člověk k dětem, „ty hezké obrázky? To je Pánbůh!“

„Pánbůh!“ opakoval nejstarší čtyrletý chlapec, ukazuje prstíkem. „Tady Pánbůh!“

„To je roztomilé vtipné dítě!“ divil se prodavač. „Dejte si, pane Ušjaku a paní Ušjaková na má slova pozor, že z toho dítěte bude něco neobyčejného, nějaký velký pán. Jen ať se dobře naučí německy, a hodně škol mu dejte; každý pán musí mít hodně německých škol. Na té bibli se také budou moci vaše dítky cvičit, a poučí z ní potom celý dům.“

„Ale než se toho dočkáme!“ ozvala se mladá selka.

„Uplyne to jako voda, a ty knihy tam v čistotě“ — prodavač ukázal na poličku — „nesestárnou. Ty si pěkně na dorost vašich dítek počkají, a ty čtyři rajnyše padesát krejcárků jako když uložíte k Pánubohu na dobrý úrok.“ — —

Je to skorem k neuvěření, jak se tam v té ryze slovinské jizbě na poličce mohla usaditi německá bible, vytrvale čekajíc, až jí dorost

porozumí, ale pisatelka těchto řádků nevypravovala tu v jádru žádné pohádky.

Po hodině, když se prodavač biblí horlivě dále bral k nejbližšímu s Ušjakovými pokmotřenému statku, zdvihl se zatím slabý vítr po krajině. Smutně šuměl rozsáhlý sad na Ušjakovu, setřásaje svůj sněžný, vonný květ, jak by to nebožtík děd po svém milém pozemku chodil a vzdychal, že neopatrují zde všecko jeho dědictví.

Den se skláněl pomalu k večeru. Předešlý stín cizinců se ztratil, jako by se byl s jeho příchodem vdechl ve zdejší půdu. Prodavač biblí pak si se svým ospalým úsměvem v duchu řekl: „Vida, každý mi povídal: Nahoře ničeho neprodáte — držte se jen po rovině a údolích, kde lidé umějí německy, — ale našinec ve svém apoštolování nesmí ani tím Slovincem pohrdnout . . .“

Tři rozmarné balady.

Od

Jaroslava Vrchlického.

Balada apostrofující Fortunu, paní světa a lidských osudů.

(K rytině Dürerově.)

Na vzdušné kouli po oblaků lemu
se vznášíš nad světem, jejž mlhy kryjí,
hrst plnou skvostů, šperků, diadémů;
na ramenech ti velká křídla bijí.
Ty nejsi Andělem ni Poesií!
U mého oba seděli kdys stolu,
však s tebou posud stopa má se míjí —
vím, v světě sotva sejdem se již spolu!

Jsi zlem či dobrem? Ne, jsi dobrá k všemu,
rod lidský před tebou se v prachu svíjí,
sní o tobě, a ty se skláníš k němu,
tvůj úsměv prchavý on lačně vpíjí,
by procit v ňadrech s výčitek zlou zmijí.
Tak těkáš, lítáš, hřmíš od pólu k pólu,
idolem jedněm, druhým utopií —
vím, v světě sotva sejdem se již spolu!

Kdo mudrc, klidný k úsměvu je tvému;
ba svrchovanou, božskou ironií,
jež čelí světa reji bláznivému,
v svou ženu, které čelo vrásky ryjí,

tě mistr vtělil; tvrdé ve linii
tvůj splývá každý sval, prs visí dolů,
rty nelákají něhy ambrosií —
Vím, v světě sotva sejdem se již spolu.

Poslání.

Leť, kam ti libo! Ve snů Arkadii
tě najdu přece rýmů ve hlaholu;
tvá přízeň laur mi hřebem v lebku vbíjí,
však v světě sotva sejdem se již spolu!

Balada o lehkém a těžkém srdci.

Mé srdce lehké bylo kdys
jak na větvici z jara pták,
jak hlohu květ, v tom přišla Tys,
a divný zázrak nad zázrak!
Je těžké jako letní mrak
a jak hřbitovní stará zeď;
vše naopak,
dřív lehké, jak je těžké teď!

Hnízd tolik nemá chrámu vlys
a tolik květů v poli mák,
co těžkých snů tvůj každý rys
vsel do duše, co stínů v zrak,
a tolik listí severák
v dál neunáší v prachu změť —
Vše naopak,
dřív lehké, jak je těžké teď!

Ó přijď a slyš, ó stůj a viz!
Jen skloň se, jen se usměj tak,
co na krovkách má třpytu hmyz,
co pýří vzletne do oblak,
co ptáče chytne ve zobák!
Pak, Parko, jak chceš, nit mi pleť! —
Vše naopak,
dřív lehké, jak je těžké teď!

Poslání.

Dřív motýl, nyní v písku vrak.
Co hodláš? Dej mi odpověď!
Vše naopak,
dřív lehké, jak je těžké teď!

Balada o slávě.

Svět stvořen v lesku, v jasu plál,
byl člověk dobrý, šťastný v něm.
Tu vedle Boha Satan stál,
stín černý náhle pokryl zem.
„Však ty se zmýlíš v počtu svém!
Tvá sláva z blesku setkána,
ji políbil jsem chlípným rtem:
Buď zdráva, dcero Satana!

Já světskou slávu udělal.
Tu laur je a tam diadém,
tu vítěz, bohatýr a král,
a každý za ní v honu zlém,
krev na dlani, pot nad čelem.
Mnou sláva boží zdeptána,
chycena křivým zrcadlem —
Buď zdráva, dcero Satana!

Jí půvaby jsem všecky dal,
žár po ní lidským srdcím všem,
ji do nebeských hvězd jsem vtkal,
vdech v kámen, blánu, v tónů sněm,
plod Tantalův je, kývá: Vem!
a mizí sotva vítána,
nezkájí skutkem, bodá snem:
Buď zdráva, dcero Satana!“

Poslání.

Tak zlatým slétá motýlem
v sny mrzáka i titána.
Co platno? Za ní všichni jdem —
Buď zdráva, dcero Satana!

Filosofie hraběte Lva Tolstého.

Studie
od
Josefa Mikše.

(Pokračování.)

IX.

Další rozvoj Pierrův byl dosti smutný: on docela zabředl v mysticism a symbolism. Už ve své besedě s knížetem Ondřejem mluvil takto: „Vy pravíte, že nemůžete viděti království dobra a pravdy na zemi. Též já ho neviděl a není možno viděti je, slušíli pohlížeti na život náš jako na konec všeho. Na zemi, ano na

této zemi není pravdy; vše zde jest lež a zlo; než ve vesmíru, v celém světě jest království pravdy, a my jsme nyní dětmi země a ve věčnosti dětmi vesmíru. Což necítím ve své duši, že tvořím část tohoto ohromného, harmonického celku? Což necítím, že já v tomto ohromném, nesčetném množství bytostí, v nichž jeví se božství, vyšší síla, aneb jak chcete tomu říkati — tvořím jeden článek, jeden stupeň od nižších bytostí k vyšším? Jestliže vidím, zřejmě vidím tento řetěz, jenž spojuje rostlinu s člověkem, proč bych soudil, že se tento řetěz zakončuje mnou a nevleče se dále? Nejen že cítím, že nemohu zmizeti, jako nic nemizí na světě, než že vždy budu a vždy jsem byl. Cítím, že mimo mne nade mnou žijí duchové a že v tomto světě jest pravda." (II, 161.) „Jeli Bůh a budoucí život, jest i pravda, jest i ctnost; a vyšší štěstí člověka záleží v tom, aby se snažil jich dosíci. Třeba žíti, třeba milovati, třeba věřiti, že žijeme ne pouze nyní na tomto kousku země, nýbrž že jsme žili a budeme věčně žíti tam ve všem."

Toto hluboké přesvědčení Pierrovo jest vřelým přáním každého rozumného člověka. Ale Pierre sám neporozuměl dobře této filosofii a cele se oddal mysticismu, jak jest viděti z následujícího místa: „Mně jest úplně jasný rozdíl mezi ubohým učením věd obecných a naším svatým, všeobjemným učením. Vědy lidské vše roztřiďují, abychom mohli všemu porozuměti, vše ničí, abychom mohli jasněji viděti. Ve svaté nauce řádu vše jest jednotné, vše poznává se ve svém souhrnu a v životě. Trojice, tři osnovy věcí jsou síra, rtuť, sůl" — atd. atd. V takové filosofii čísla, zvláště 3, 7 a 12, mají zvláštní význam, a nejpodivnější symboly jsou nejvítanější. Pierre se později neshodl se svobodnými zednáři, ale jejich mystika měla rozhodný vliv na celý jeho pozdější život. Nebudeme sledovati osudy jeho za doby válečné a přejdeme přímo k tomu období, kdy se stal s ním poslední, hlavní převrat. Pierre, považuje Napoleona za antichrista, chtěl jej zabiti, byl náhodou v Moskvě zajat a v zajetí setkal se s prostým vojínem Platonem Karatajevem. Ten svou řečí plnou národních přísloví a svou prostotou učinil na něj hluboký dojem. Hlavním rysem jeho povahy bylo úplné pokoření se osudu; on v zajetí svém neviděl žádného neštěstí. Pocházel ze zámožné selské rodiny, jejíž členové byli skutečnými „christjany." Kdysi zajel si do cizího lesíku na dříví, hajný ho chytil, potom mu natloukli a odvedli ho na vojnu. „Což," praví sám, „všichni myslili, že jest to neštěstí, a zatím to byla radost. Musel by byl jíti bratr, kdy bych se byl neprovinil. A mladší můj bratr měl pět dětí, já pak pouze ženu... Přišel jsem domů na návštěvu — hle, jsou živi mnohem lépe, než dříve. Lidí je plný dvůr, báby jsou doma, dva bratři kdesi na práci daleko. Pouze nejmladší Michajlo byl doma. Báťuška povídá: Všechny děti jsou mně stejny; ukousni kterýkoliv prst, stejně to bude bolet. A kdy by tehdy nebyli Platona oholili (t. j. odvedli), musel by jíti Michajlo. Zavolal nás všechny — věř mně — postavil před obrazy a povídá: Michajlo, pojď sem, pokloň se mu nízce, i ty, bábo, klaň se, i vy vnuci!... Tak, příteli můj milý. Osud hledá svou hlavu. A my neustále mudrujeme; to není dobře. Naše štěstí, brachu, jako voda v síti: táhneš — nadula se, a vytáhneš — není ničeho." Po této be-

sedě Platon pomodlil se a modlil se dosti divně: „Hospodine Ježíši Kriste, Nikolo svatý, Frolo i Lavro, Hospodine Ježíši Kriste, Nikolo svatý! Frolo i Lavro, Hospodine Ježíši Kriste — smiluj se nad námi a dej nám spasení... Polož mne, Bože, kaménkem a zvedni koláčkem..." Na otázku Pierrovu, proč se modlí a připomíná Frolu i Lavru, odpověděl: „Jak pak ne — vždyť je koňský svátek. I zvíře musíme litovati."

Zdá se, že nebylo zvláštní příčiny, a přece slova, osobnost Karatajeva tak na Pierra působily, že „naslouchaje pravidelnému chrapotu Platona, ležícího podle něho, cítil, že dříve zbořený svět nyní s novou krásou, na jakýchsi nových, skalopevných základech vzniká v jeho duši." V svém soudruhovi od té doby viděl „zosobnění všeho ruského, dobrého a okrouhlého — na Platonovi bylo vše okrouhlé, hlava, záda, prsa, plece ba i ruce, jež nosil tak jako by neustále chtěl něco obejmouti, příjemný úsměv a velké tmavé, něžné oči byly okrouhlé." Bylo mu asi 50 let, ač sám nevěděl a nijak nemohl určiti, kolik let mu bylo. Hlavní zvláštnost jeho řečí záležela v bezprostřednosti a bystrotě. On patrně nikdy nepřemýšlel o tom, co řekl a co řekne; a proto v bystrotě a pravdivosti jeho přízvuku byla zvláštní, nepřemožitelná přesvědčivost. Fysicky byl docela zdráv a uměl každou práci, potřebnou prostému člověku, ač v ničem zvláště nevynikal. Miloval rozhodně všechny bytosti: svého psíka, soudruhy, Francouze, Petra, byl velice něžný, to by mu však docela bylo nevadilo, aby se s kýmkoliv navždy rozloučil.

X.

Tohoto vojína pozoroval Pierre se zvláštní bedlivostí v tu dobu, když oba v tlupě zajatců zároveň s prchajícími Francouzi táhli z Moskvy. Karatajev na této cestě velice churavěl a málo hovořil s Pierrem, jenž se ho trochu štítil pro silný zápach jeho zpoceného a chorobného těla. To však nevadilo novozrozenému Pierrovi, aby právě tam „v zajetí poznal ne sice umem, leč celou svou bytostí, životem, že člověk je stvořen k štěstí, že štěstí přebývá v něm samém, anoť záleží v ukojení přirozených lidských potřeb, a že všeliké neštěstí vzniká ne z nouze, nýbrž z přebytku; nyní pak za tři poslední neděle pochodu poznal ještě novou radostnou pravdu: že totiž na světě není nic strašného. On přesvědčil se, že jako není na světě stavu, v němž by člověk byl šťasten a úplně svoboden, tak není též stavu, v němž byl by nešťasten a nesvoboden. On poznal, že jest mez utrpení a mez svobody a že tyto meze jsou příliš blízko u sebe." (VIII, 215.) Proto Pierre snadno snášel všechny svízele zajetí a teprve nyní porozuměl životní síle člověka a pochopil, jak blaze působí naň změna vnějších poměrů. Stával se ke všemu lhostejným, nedbal toho, jak Francouzi stříleli chabnoucí zajatce, ba ani nepřemýšlel o Karatajevu, jemuž hrozilo podobné nebezpečí. Na sebe již docela nemyslil. „Čím těžší byl jeho stav, čím krutější budoucnost mu hrozila, tím častěji . . . rojily se v jeho hlavě uspokojivé myšlenky, představy i vzpomínky." Také těžce trpící Karatajev nepozbýval ducha a kdysi večer vypravoval Pierrovi příhodu s kupcem, jenž byv nevinně odsouzen k těžkým pracím v Sibiři, ne-

reptal a trpělivě snášel svůj osud, poněvadž prý všichni lidé jsou hříšní, a tedy každý člověk, třebas i nevinně odsouzený, snáší zasloužený trest za své hříchy. Platonova tvář zářila při tomto vypravování jsouc osvícena jeho klidným úsměvem a nadšenou radostí, Pierre pak otřesen tajemným smyslem této příhody, též překypoval radostí, poněvadž jeho duše nalezla nejjemnější duševní potravu v pověsti prostého vojína. Konečně slábnoucí a k další cestě neschopný Platon byl utracen, při čemž před smrtí opět na jeho tváři rozestřelo se radostné nadšení a jakýsi velebný klid.

Hlava Pierrova nepřestala pracovati: „Život jest vše. Život jest Bůh. Vše mění své místo a hýbe se, i tento pohyb jest Bůh . . . Milovati život znamená milovati Boha. Nejnesnáze a nejblaženěji jest milovati tento život ve svých utrpeních, jsmeli nevinni v tom, zač trpíme. Karatajev! vzpomněl si Pierre.“ (VIII, 222.)

Brzo potom kozáci vysvobodili Pierra ze zajetí, ale ani radost ze zachránění, ani těžká nemoc, jež jej stihla, nezměnila nové víry, kterou mu vštípil Platon Karatajev. „Totéž, co jej dříve tak trápilo, co neustále hledal — cíl života pozbyl pro něj všeho významu . . . Nemohl nyní míti tohoto cíle, poněvadž nyní měl víru — ne víru v lecjaká pravidla slova nebo myšlenky, nýbrž víru v živého Boha, jejž vždy mohl cítiti. Dříve hledal Boha v účelech, jež sobě předkládal. Toto hledání cíle bylo pouze hledáním Boha, a pojednou v zajetí svém poznal ne ze slov, ne rozumováním, než bezprostředním citem to, co dávno již mu vyprávěla chůva, že hle Bůh jest — on, zde, všudy. V zajetí poznal, že Bůh Karatajeva jest větším, bezkonečnějším a nedostižitelnějším, než zednářský Stavitel všehomíra. Měl týž pocit jako člověk, jenž pod svýma nohama našel, co dříve hledal napínaje zrak a pohlížeje daleko před sebe . . . Dříve, ve všem blízkém, srozumitelném vídal pouze obmezenou, všední, nesmyslnou malichernost . . . nyní však naučil se viděti veliké, věčné a bezkonečné ve všem, a proto, aby se mohl kochati pohledem na vše, odhodil dalekohled . . . a radostně pozoroval vůkol sebe věčně se měnící, věčně veliký, nedostižitelný a bezkonečný život. A čím blíže přihlížel, tím byl klidnější a šťastnější. Dřívější otázka „proč?“, ničící veškeru jeho duševní práci, nyní nadobro zmizela. Nyní k této otázce „proč?“ vždy byla hotova v jeho duši prostá odpověď: poněvadž jest Bůh, bez jehož vůle ani vlas nespadne s hlavy lidské. (VIII, 286—288.)

Tento radostný pocit života, svobody, víry učinil z Pierra, dříve zamračeného a odpuzujícího svou divostí, člověka milého všem lidem; úsměv radosti pohrával mu kolem úst, a mužíci nemohli si vynachváliti svého barina. Avšak staly se ještě větší divy: všechny otázky mravní, jež mu dříve byly těžkým břemenem, zdály se mu býti nyní pouhou hračkou, poněvadž se v něm nyní zrodil soudce, jenž dle jakýchsi, jemu samému neznámých zákonů, rozhodoval, co bylo třeba činiti a co nic.

S Pierrem konečně se můžeme rozloučiti. Další jeho osud byl úplně prosaickým; žena jeho Helena zemřela, a on zamilovav se vášnivě, oženil se s Nataší, dříve nevěstou Andreje Bolkonského; v rodině byl šťasten a žil, jako žijí všichni „dobří barinové.“

přírodě, k nejnižším jejím tvorům, k trpícím a poníženým; on nám radí úplné zřeknutí se rozumu a vzbuzuje bezkonečnou srdečnou soustrast. Tato bratrská prostota a nesmírná něžnost dodává ruské literatuře cosi neobyčejně dojemného!“ (338, 344.)

Ba skoro se vším musíme souhlasiti, co tuto napsal veliký francouzský kritik. Beze vší pochyby dobrá, ale slabá slovanská povaha není průjevem vyšší kultury, nýbrž v mnohých ohledech zbytkem dřívější arijské chabosti. Drahocenná, vzácná naše slovanská dobrota potřebuje ještě jiných živlů, aby se z ní stal veliký, nehynoucí činitel v dějinách lidstva. Často následkem této dobroty děje se zle příteli i nepříteli. Vyhlášená resignace prostého lidu není průjevem vyššího rozumu, nýbrž následkem věkového utrpení, jež mohlo přivesti lid k úplné bezcitnosti. Nejeden ruský spisovatel (sám Tolstoj několikráte, viz zvláště jeho pověst „Tři smrti“) ukázal na to, jak klidně a prostě umírá „ruský člověk,“ a na tom zakládají svůj obdiv k lidové filosofii. Avšak nemýlili se tito obdivovatelé ruského lidu? Neníli to spíše resignace člověka ne osvíceného vyšší životní pravdou, nýbrž člověka zmořeného zápasem? Vždyť „ruskému člověku“ dle národního přísloví je život kopejkou, a sotva se k takému úsudku dopracoval hlubokým přemýšlením. Proč by mužík, umírající na peci po životě plném trudů a utrpení, bez světlé, radostné myšlenky v hlavě, zoufale hořekoval, jako ta paní v pověsti Tolstého, „zkažená“ civilisací a silně milující příjemný, veselý život? Strom u Tolstého umírá ještě klidněji — což opravdu tedy skoro úplná bezcitnost jest naším nejvyšším ideálem? Hrůza dýše z této „nirvány“ ne po smrti, nýbrž nirvány člověka živého. Ba ani mnoho nevěříme té dobrotě. Voják Karatajev snad všechno miluje, psíka, Francouze, své krajany, přírodu, — ale nemiluje nikoho zvláště, v něm není té činné, velké lásky k bližnímu, jež divy tvoří.

Dle učení „velikých, ruských křesťanů,“ jak mnozí nazývají Dostojevského a Tolstého, ruský mužík našel Boha v srdci svém, on si ho jako vyšší pravdu zasloužil svým utrpením. Cítíteli veškeru hrdost tohoto učení? On ruský mužík má svého, zvláštního Boha, ostatnímu lidstvu nedostupného, on jediný rozumí ideálům mravním, o nichž nemá zdání žádná civilisace. Divně ovšem při tom zní úsudky jiných spisovatelů o témž mužíkovi — ba i úsudky samého Tolstého — na nejednom místě spisů jejich. Mužík Uspenského Mikuláše, Ščedrinův, Gogolův a j. vypadá docela jinak, a přece též tito lidé vřele milovali svůj ruský národ. Turgeněvský mužík myslí, že svět spočívá na třech velrybách, má mnoho pověr a nikdy si není jasně vědom svých myšlenek. Jest to člověk velice politování hodný, spíše idol než ideál dle vtipného výroku filosofa Solovjeva, užitého v jiném případě.

Ruský mužík není velikým tajemným „neznámým,“ ale spíše velikým nevědomcem, a vzdělanci měli by ne s nadšením jemu se obdivovati a klaněti jako nějaké modle, nýbrž všemi silami jemu sloužiti, jej osvícovati, aby jeho temná, ubohá duše konečně měla více světla duševního a mravního. Což nenapsal sám Tolstoj „Vládu tmy“ a nepředčil tím Zolu svým realismem v hrozném líčení selského života na Rusi? Mravnost v ruské vesnici jest mnohem horší, než mravnost rol-

níků na západě, jimž celá řada zvláštních rodinných hříchů jest úplně neznáma. Kdo se chce o tom blíže přesvědčiti, nechť si přečte stať Vesinovu „Současný Velkorus ve svých svatebních obyčejích a rodinném životě“ (v Ruské Mysli, srpen—říjen). Ruský mir, zajisté překrásná instituce, zahubil následkem své nevědomosti více svých členů, než kterákoliv společnost západní. Máme velikou úctu k pravoslaví, leč nevěříme tomu, že by nosil Krista v srdci svém týž mužík, jenž věří v „domové“ (domácí skřítky), „věďmy“ (čarodějnice), jenž zapřáhá své sousedy do chomoutů, aby se dověděl, kdo jim učaroval, usmrcuje hroznou smrtí „kolduny“ (kouzelníky), a ve všem všudy vůkol sebe vidí nepřátelské síly, jež nemají s Bohem nic společného. Než o tom dosti; snad se vrátíme k mužíkovi ve zvláštní stati a pak si lépe osvětlíme výborné i špatné stránky této zvláštní povahy.

XII.

Tedy ani v novém románě Tolstoj nevyřkl ničeho nového a pouze určitěji opakoval, co již dávno strašilo v jeho hlavě. On nabyl sice v době svého studentského života jistých humanních názorů, jež tehdy nasycovaly duševní atmosféru ruských vzdělanců, ale další jeho vnější osudy nebyly mu tak příznivy, jako byly jiným soudruhům spisovatelům. Voják a aristokrat Tolstoj bohužel neměl za sebou té školy, jíž se mohli pyšniti mnozí výtečníci let padesátých a šedesátých. Bělinský, Herzen, Granovský, Stankěvič a j. zabývali se velice pilně filosofií, a neznati Schellingovy nebo Hegelovy theorie považovalo se v jich dobu za velkou nevědomost. Tito lidé let třicátých a čtyřičátých byli prvými hlasateli filosofie na Rusi, a jich theoriemi bylo vychováno pokolení následující, jež přináleží zvláště prvému desetiletí druhé polovice nynějšího věku. Turgeněv vyšel z této školy, a proto jakýsi filosofický nádech vane na nás ze všech jeho spisů. Později theorie německých filosofů byly zaměněny učením francouzských publicistů, zvláště ekonomistů, tendenčními romány G. Sandové a posléze filosofií Comteovou a v letech šedesátých Spencerem, Millem, Bucklem, Darwinem atd. Lev Tolstoj nejspíše zůstal dosti cizím těmto snahám; z ničeho není viděti, že by se byl ve svém mládí horlivěji zabýval filosofií nebo vědou. Poučné jsou v tom ohledu mnohé stránky jeho „Jinošství.“ Teprve r. 1869 seznamuje se hrabě Tolstoj blíže s filosofií, a to s filosofií Schopenhauerovou. Sám o tom píše téhož léta Fetovi: „Víteli, co mně bylo nynější léto? Ustavičné duševní obdivování Schopenhauerovi a ohromná duševní rozkoš, jaké jsem nikdy nezakoušel . . . Nevím, změnímli kdy svůj úsudek, ale nyní jsem přesvědčen, že Schopenhauer jest největším geniem lidstva . . . Čta jej nemohu pochopiti, jakým spůsobem může jeho jmeno zůstávati neznámým? Mohu to vysvětliti pouze tím, co on sám tak často tvrdí, a sice že na světě kromě blbců není téměř nikoho.“ Velice pochybujeme, že r. 1869 Schopenhauer byl tak docela neznám ruské vzdělané třídě, a jestliže tehdy nebyl přeložen, překážely tomu asi jiné příčiny než veliká nevědomost ruských učenců.

Vůbec v onu dobu svého rozvoje Tolstoj nezřídka odkrýval Ameriku, a dopisy jeho v té příčině jsou mnohem vážnější než Zpověď,

poněvadž, nejsouce určeny pro širší obecenstvo, líčí zcela pravdivě jeho vnitřní stav. Roku 1870 znova píše o sobě: „Celou zimu nynější zabývám se pouze dramatem, a sice dramatem vůbec. A jako vždy bývá s lidmi, kteří do 40 let nikdy nepřemýšlevše o žádném předmětě, neučinili si o něm žádného pojmu, pojednou s jasností 40letého rozumu obracejí veškeru pozornost na nový, netušený předmět a vždy se jim zdá, že v něm vidí mnoho nového. Celou zimu bavím se tím, že ležím, dřímám, hraju v karty, chodím mnoho, kloužám se na želízkách, a hlavně, nejsa úplně zdráv, převaluji se v posteli, při čemž osoby dramatu počínají přede mnou své představení. A hrají své úlohy velmi pěkně.“ Tehdy Tolstoj ještě se nevzdaloval úplně lidské společnosti kulturní, ač již hleděl býti prostým pracovníkem, jak je viděti z jeho květnového dopisu: „Obdržel jsem Váš dopis, vrátiv se zpocen z práce s motykou a lopatou, tedy celých 1000 verst dalek od všeho umělého . . . Otevřev psaní, nejdříve jsem přečetl (Vaši) báseň, i zašimralo mě v nose, přišel jsem k ženě a chtěl jsem verše přečísti, než nemohl jsem pro slzy, vzbuzené duševní rozkoší . . . Právě jsem se vrátil od soudu; bylť jsem celý týden porotcem a bylo tam pro mne mnoho zajímavého a poučného.“

V září téhož roku píše: „Od rána do večera učím se řečtině a nespisuji ničeho, pouze se učím. Jak děkuji Bohu, že na mne poslal takovou fantasii. Předně kochám se; dále jsem se přesvědčil, že ze všeho skutečně překrásného, co stvořilo slovo lidské, dosud jsem neznal ničeho, jako nikdo nezná (ználi, nerozumí tomu), za třetí [jsem proto šťasten], že nepíšu mnohoslovné hlouposti a psáti nebudu . . . Probůh, vysvětlete mi, proč u nás nikdo nezná bájek Esopových, ani rozkošného Xenofonta, nemluvě již o Platonovi, Homerovi, již na mne čekají. Můžete slaviti vítězství, bez znalosti řeckého jazyka není vzdělanosti.“ Zdaž z těchto slov nevidíme, že hrabě Tolstoj ještě v r. 1870 docela nebyl připraven k řešení velikých záhad, že po tu dobu neznal takých věcí, jež přece byly abecedou velice mnohým z jeho krajanů. Sám se přiznává, že posud nemá pravé vzdělanosti, což mu ovšem nepřekáželo řešiti dříve nejhlubší otázky. Ve své Zpovědi o této své duševní rozkoši ničeho nevypravuje. Kromě své „Abecedy“ pro lid on skutečně ničeho nespisoval a nejspíše pilně se zabýval vědou a filosofií. Zároveň však připravoval a počal uveřejňovati v Katkovském Ruském Věstníku nový román „Annu Kareninu“ (1873—1876), jenž měl býti novým slovem rozhárané ruské společnosti.

XIII.

Radost z nového díla byla všeobecná. Vždyť již se šířila věsť neblahá, že veliký spisovatel nehodlá více psáti romány, věnovav se cele dílu jinému, — a hle, pojednou vychází dílo skvělé, zářící všemi krásami poetického talentu. Ovšem nadšení brzy ocháblo zvláště, protože román příliš dlouho se vlekl a kritikové všech táborů počali svou práci. Mohli bychom očekávati, že Tolstoj nyní vystoupí s novým typem, s novými ideami — ale nestalo se to. Setkáváme se v novém díle se

starými známými, a nikde nevidíme v něm stopy toho filosofického nebo vědeckého vzdělání, o němž jsme výše mluvili. Nadšený kritik Tolstého A. Gromeka, záhy zemřelý, vidí ovšem v románě neobyčejnou novou ideu, jež jest v úplné protivě s vědeckým a duševním směrem naší doby. Literatura, čtenáři i vzdělání na západě vyrostli prý z půdy racionalistické (rozumové), avšak idey hraběte Tolstého cele se koření v bezprostředním vědomí člověka. To jest prý vlastní, hluboký význam spisů Tolstého — boj proti rozumové filosofii, krutý zápas s vědou, jež každým krokem svým hasí svatý zápal lidského srdce. Též Gromeka souhlasí, že celá řada spisů našeho romanopisce není ničím jiným než rozličnými fásemi rozvoje této idey hraběte Tolstého. Na západě všudy prý už jest silná reakce proti rozumové filosofii, positivismu a j., jak jest viděti ze spisů Ed. Hartmanna u Němců a H. Vl. Solovjova na Rusi. Básnická díla hraběte L. N. Tolstého jsou výrazem této tajené nespokojenosti lidstva s rozumovou filosofií a vysokou, původní skutečnou ideou jeho spisů (str. 8—10). My úplně souhlasíme s tím, že hrabě Tolstoj všemi silami svého umu a umění bojuje proti rozumové filosofii a vědě, ale hluboké idey v tom viděti nemůžeme. Co chtějí všichni ti hlasatelé bezprostředního citu, oni mystičtí filosofové, kteří nehledají pravdu světovou pomocí jasných logických zákonů našeho ducha a celé přírody, nýbrž spoléhají se při této těžké a vznešené práci na nejasné záchvěvy srdce lidského? Tyto záchvěvy se v mnohých svých projevech objevují jako duševní tma věků minulých neb choroba psychického organismu — ale to nevadí, aby nepřátelé myšlenky neustále se jich nedovolávali proti jasným a neklamným vývodům celých věků lidského myšlení. Poněvadž neznáme všeho a jsme přesvědčeni, že za tímto světem tají se jiný svět člověku následkem jeho organisace nedostupný, proto pryč s tou vědou, proto pryč s tou filosofií, jež nechce rozmarnému děcku člověku vysvětliti všechny záhady! Filosof a vědec klidně a poctivě vykládá příčiny nemožnosti nadlidského vědění, neobyčejně zevrubně určuje hranice našeho vědění, člověk děcko však toho nedbá; vždyť on *cítí* svou pravdu a nemá síly dosti, aby pohledl směle v tvář *oné* pravdě. Jemu dejte znání celé, vše najednou, jinak jest hotov rozbiti, znešvařiti největší dar boží, udělený člověku — rozum lidský. Tento rozum není hrdý, nehlásá pravdy věčné a neklamné, vyznává, že naše vědění jest lidské vědění, ale cit toho znáti nechce — on chce viděti v člověku bytost nadlidskou, jež musí již nyní znáti všechna tajemství všehomíra.

Právo tohoto citu hájí Tolstoj v románě svém ústy Levina, svého nového alterega. Mimo to však Gromeka přisuzuje románu veliký mravně společenský význam, poněvadž zde Tolstoj rozhodně vystoupil proti panujícím theoriím o svobodě lásky. Skutečně otázku cizoložství hledí řešiti Tolstoj docela jinak, než bývalo v módě na Rusi. Mladí, velice nadaní kritikové publicisté let šedesátých hlásali úplnou svobodu pohlavního pudu, jako vůbec každého přírodního pudu. Pisarev, hlava jejich, nehrozil se ani nejpodivnějších důsledků svého paradoxa („vše přirozené jest blaho"), a proto zavládl v mnohých ruských rodinách život velice nezřízený. Ovšem působily též jiné příčiny, ale kritika a nerozvážnost myšlení mají vinu největší. Sami mladí kritikové byli

většinou lidé mravně čistí, ale svým nezralým, divokým učením způsobili pravou spoustu v ruské společnosti, neustálené a mravně otřesené ještě za doby dřívější. Proti této „svobodě lásky“ chtěl Tolstoj napsati svůj román a ukázati strašné následky podobného jednání proti zákonům lidským.

V čelo svého díla napsal hrozné slovo sv. písma: „Máť jest pomsta a odplata“ (V. kn. Mojž. XXXII. 35), a tím jako by chtěl říci, že ne lidé, než Bůh strašně potrestá hříšnou lásku. Anna Karenina, jež se vdala za muže o 20 let staršího, nenasytila svou lásku v mládí a pojednou po několika letech zamilovala se do elegantního, silného kavaleristy, člověka, jenž rozuměl cti jako všichni kavaleristé vysokého světa. Anna byla povahy pravdivé, krásy oslňující; Vronský byl člověk chladného i methodického rozumu, velice pořádný, nepříliš vysokého umu. Tato krásná zvířata se sešla a učinila vše, co žádá program cizoložství. Muž ovšem se Anně strašně zprotivil a ona pocítila k němu velikou ošklivost, ač neustále uznávala, že byl hodným, ba svatým člověkem. Následky hříchu brzo lehly na oba svou tíhou; společnost velkoměstská, ač sama mravně zkažená, zavrhla je, Anna, rozloučena se synem, nenalézala ve Vronském té lásky, které jí, ženě neukojené žádostivosti, bylo potřebí; počala žárliti a konečně zhynula pod koly železničného vlaku.

Jaké jsou mravní vývody z toho? Věru, čtouce román, nevíme. Tolstoj líčí Annu jako nějakou bohyni lásky tak lákavě, že čtenář neustále má k ní soucit a skoro ji ospravedlňuje. Kdy by si byla vybrala člověka lepšího, šlechetnějšího, zajisté málo čtenářů by po ní hodilo kamenem. Anna ani příliš nelituje svého činu, ona chce žíti a milovati a umírá dobrovolně jenom proto, že se jí zdá, že se jí Vronský nasytil a ji dosti nemiluje. Ona nehyne v románě snad proto, že jí svědomí nedalo pokoje, nebo proto, že ji nutí k smrti spravedlivý řád lidské společnosti — nikoliv: ji zavrhla zkažená velkosvětská společnost, k smrti ji donutila chladnost Vronského, a tedy „pravdivá,“ milá Anna by nezahynula předčasně, kdy by byla méně pravdivou, t. j. kdy by byla uměla zatajiti svůj poměr a kdy by Vronský hořel k ní touž vášní, jako ona k němu. Pak ovšem citát ze svatého písma nemá v tomto případě žádného významu, ač nevidímeli v Petrohradském světě a chladnosti Vronského nástroje boží msty. Dle poznámky jednoho z kritiků umělec Tolstoj zažertoval si zde s filosofem Tolstým. Filosof chtěl hájiti práva manželství a potrestati vinníky, leč umělec tak přirozeně, krásně a pravdivě vylíčil poměr ženy k muži a milovníkovi, že z celého románu na nejvýše nám zbývá ta mravouka, kterou dávno již zvěčnil řecký genius v obrazích Menelaa a Heleny, a sice že starší muž nemá si bráti mladou, kvetoucí ženu. To jest ovšem trochu málo.

XIV.

Anna Karenina a její bratr Štěpan Arkadjevič byli lidé nezřízené vášně a dle toho žili; jich protivu představuje rodina Ščerbackých, zvláště pak muž jedné jich dcery, Levin. Levin je Tolstoj z doby Zpovědi,

a snad i jmeno jeho (Lev-in) vybral spisovatel Lev Tolstoj schválně, aby sebe označil. Tento Levin jest bohatý Podmoskevský poměščík, jenž se učil v universitě, žil větším dílem ve své vesnici a neustále se trápil různými duševními pochybnostmi. Povahy byl dosti podivínské, obhroublé, „do Moskvy vždy přijížděl rozechvěn . . . a namnoze s úplně novým, neočekávaným názorem“ (IX, 31). Byl zamilován do Kitti Ščerbacké, ona však mu odřekla, poněvadž se jí mnohem více líbil Vronský, jenž té doby dlel v Moskvě. Levin rozmrzelý vrátil se do vsi, aby pokračoval ve svém ekonomickém díle, jež mělo vysvětliti povahu práce na Rusi. V hlavě jeho byly tehdy divné myšlenky: „Nebudeš jiný, ale věčně takový, jaký jsi vždy byl: s pochybnostmi, věčnou nespokojeností samým sebou, s marnými pokusy polepšení se a opětným pádem, a věčným očekáváním štěstí, jež ti nebylo dáno a jest nemožné.“ (IX, 147.) Ale jiný hlas v srdci jeho tvrdil, že není třeba podříditi se minulosti a že může sebou vše učiniti. On chtěl se přemoci, věnoval se hospodářství, ale jeho „kočující“ myšlenky neustále vracely se a velice rád o nich mluvil s kýmkoliv, zvláště se svou chůvou, stařenou Agafií Michajlovnou, s níž rozumoval o „fysice, theorii hospodářství, zvláště pak o filosofii“ (236). Filosofie byla zamilovaným předmětem Agafie, a proto s ní tak příjemně besedoval a v tutéž dobu vyčítal Tyndalovi, že „postrádá filosofického názoru“ (150). Ve svobodných chvílích s velikým potěšením pozoroval těžkou, zároveň však i veselou práci svých mužíků, a „Levinu po prvé přišla jasně myšlenka o tom, že od něho závisí onen tak těžký, prázdný, umělý a sobecký život, jímž on žil, na tento pracovitý, čistý a společný, rozkošný život“ (X, 62). „Nu, tedy co budu činiti?“ První bylo zřeknouti se svého starého života svého, k ničemu nepotřebného vzdělání. Toto zřeknutí působilo jemu rozkoš a bylo proň věcí lehkou a prostou. Jiné myšlenky a představy týkaly se toho života, jímž si přál nyní žíti. Prostotu, čistotu, zákonitost tohoto života jasně cítil a byl přesvědčen, že v něm najde tu spokojenost, klid a pocit lidské důstojnosti, jehož tak chorobně postrádal. Třetí proud myšlenek točil se okolo otázky, jak zaříditi tento přechod od starého života k novému. „Ženiti se? Pracovati a cítiti nutnost práce? Vystěhovati se z Pokrovského? Koupiti zemi? Zapsati se v selskou obec? Oženiti se s ‚kresťjankou‘? Jisto jest, že tato noc rozhodla můj osud. Veškery mé dřívější sny o rodinném životě jsou hlouposti“ (63). Tak přemýšlel Levin, leže na kupě sena a pozoruje zpívající selské dívky, zvláště pak laškování mužíka se svou krásnou, statnou ženou. Nevíme, co by se bylo stalo s Levinem, než náhoda tomu chtěla, že právě této noci jela touž krajinou Kitti se svou matkou k sestře na její statek. „Její pravdivé oči naň pohledly z kočáru“ a „vše to, co rozechvělo Levina v tuto noc, všechna jeho rozhodnutí pojednou zmizela. S ošklivostí vzpomněl si své blouznivé myšlenky — oženiti se s kresťjankou“ (X, 65).

Od té doby vlastní hospodářství se mu též zprotivilo, poněvadž to byl pouze ukrutný zápas mezi ním a jeho robotníky, jichž zájmy se úplně příčily jeho zájmům (X, 133). Nyní chtěl mužíkům navrhnouti společné hospodářství se společnými výhodami, ale viděl, že ani to se nedaří, poněvadž ruský mužík nemůže jinak mysliti, než že jediným

účelem poměščíkovým jest úplně o vše oloupiti kresťjanina. Mimo to mužíci byli nepořádní, leniví a neuměli pracovati tak, jako pracují na západě. Levin mnoho o tom přemýšlel a chtěl stvořiti novou vědu „o poměru lidu k zemi," kde hlavním živlem ekonomickým byly by plemenné vlastnosti pracovníka. Pojede studovat otázku tu za hranice, napíše knihu, a vše se změní: místo chudoby na Rusi bude bohatství, místo nepřátelství mír a společné zájmy; z Rusi takový blahobyt rozšíří se po celém světě (167).

Brzy po tom navštívil Levina jeho bratr Mikuláš, souchotinář a veliký nevěrec. Pohled na bratra vzbudil v Levinovi strašný úžas před smrtí. Opět jeho plány počínají hynouti. „Čím více napínal svou mysl, tím jasněji viděl, že jest tomu tak nepochybně, že skutečně zapomněl, nezpozoroval v životě jednu malou okolnost — to, že smrt přijde a bude všemu konec, že nestálo to za to, aby co počínal a že zde není žádné pomoci . . . Ale vždyť jsem živ, děl, co nyní mám dělat, co dělat? mluvil zoufale. Rozsvítil svíčku, opatrně vstal, přiblížil se k zrcadlu, počal prohlížeti sobě tvář a vlasy. Ano — na spáncích byly šedivé vlasy — zadní zuby počaly se kaziti" (X, 174). Odtud Levin „ve všem viděl pouze smrt aneb přiblížení k ní. Avšak dílo počaté tím více jej zaujímalo. Vždyť musel nějak dožiti život, pokud nepřijde smrt. Tma zahalila před ním vše, ale právě následkem této temnoty cítil, že jedinou řídící nití bylo jeho dílo, a on posledními silami chopil se ho a držel se za ně" (179).

Levin odejel za hranice, nepřestal mysliti o smrti, tedy i filosofovati. Vrátiv se z cest, rozmlouvá s Oblonským a dí: „Je pravda, že blíží se čas smrti. A vše to (ostatní) je hloupost. Povídám ti dle pravdy: cením velice svou myšlenku a práci, ale skutečně rozvaž: vždyť celý tento náš svět jest nepatrná plíseň, jež vyrostla na nepatrné planetě. A my si myslíme, že u nás může být něco velikého, — myšlenky, činy! . . . Když člověk pochopí, že nyní nebo zítra zemře a nic nezbude po něm, vše stává se mu nicotným . . . Proto i trávím svůj život bavě se honbou, prací, abych nemusel přemýšleti o smrti." (X, 216.) Tyto děsné myšlenky však nepřekážely tomu, že se Levin brzy potom oženil s Kitti a úplně se pohřížil v štěstí manželské. Žil úplně pro sebe, a jedině kalila mu jeho štěstí nevěra. Sama Kitti hluboce věřila a byla přesvědčena, že i muž se vrátí k víře předků svých. Na Levina v tomto směru zvláště působila smrt bratra Mikuláše, které Tolstoj věnoval celou kapitolu. Nevěrec Mikuláš před smrtí horoucně se modlil doufaje ve vyléčení. Když již počal zápas se smrtí, Levin viděl „dle výrazu této klidné a přísné tváře a dle pohybu svalu nad brvou, že umírajícímu stává se jasnějším a jasnějším to, co posud tak temným zůstává Levinovi . . . On záviděl bratrovi to poznání, jež nyní měl umírající, jehož však on sám míti nemůže." (X, 405.) Staré rčení „Timor fecit deos" znova se vyplnilo na Levinovi, umírající bratr, strach před vlastní smrtí vrátil Levinovi tu víru, jíž se dávno byl zřekl.

(Pokračování.)

Papež Lev XIII.

Píše

Adolf Srb.

(Pokračování.)

III.

eliká byla dychtivost, jak nový papež počínati si bude, zda kráčeti bude v šlépějích Pia IX., zda říditi se bude jeho příkrým „Non possumus," nebo zvolíli jiné cesty a prostředky k témže cílům. Záhy ukázalo se, že Lev XIII. zásadou si učinil: „Tolerari posse."

Hned v první den po korunování svém 4. března [1]) dokonal dílo Piem IX. počaté, znovuzřízení katolické hierarchie ve Škotsku provedením bully „Ex supremo Apostolatus apice." Vyslovil pak přání, aby dílo toto šťastné bylo omen pro počátek vykonávání nejvyšší moci pastýřské, kterou uprostřed neštěstí nynějších dob s bázní a chvěním na bedra svá přijal. V brzku dána mu příležitost, aby vyslovil se o otázce sociální. Přijav totiž dne 11. března v slavné audienci poselstvo mladých dělníků a řemeslníků Pařížských, projevil vřelé své sympatie s lidem pracujícím a doporučil zřizování křesťanských spolků dělnických a řemeslnických jako pevnou hráz proti přívalu radikální revoluce.

První allokuci konsistoriální měl Lev XIII. dne 28. března. Učiniv velice čestnou zmínku o předchůdci svém, vyjádřil svůj bol nad žalostnými poměry, v kterých se nalézají i občanská společnost i církev katolická. Zejmena pak trpce si stěžoval, že „apoštolská stolice, světské své moci násilně oloupena, odsouzena jest k stavu, v kterém nikterak těšiti se nemůže plnému, svobodnému a nerušenému vykonávání moci své." Po tomto oslovení sboru kardinálského následovala dne 21. dubna první encyklika „Inscrutabili," v níž pojednává papež o chorobách, které v křesťanských zemích společnost rozrušují a existenci její ohrožují, o příčinách jejích i o prostředcích proti nim. Encyklika tato vzbudila všeobecnou pozornost. I nejrozhodnější protivníci papežství a církve katolické uznávali, že mluva nového papeže jest venkoncem důstojná, polemika věcná a účinná.

Jak se asi vysloví Lev XIII. o světské moci papežské? Otázka tato kladena v časopisech liberálních, a s dychtivostí očekávána odpověď.

„Abychom každým Nám možným spůsobem právo a svobodu této svaté stolice hájili," — tak zní dotyčné místo v encyklice, — „neustaneme nikdy snažiti se, aby autoritě Naší patřičná poslušnost prokazována byla, aby odstraněny byly překážky, které v cestu se staví plné svobodě Našeho úřadu a Naší moci, a abychom opět se domohli onoho postavení, které božská vůle a moudrost Římským papežům již před

[1]) V článku předešlém omylem udán 2. březen jako den korunování.

věky poskytla. Co nás pobádá znovuzřízení toho se domáhati, není ani ctižádost ani panovačnost, nýbrž jedině ohled na úřad Náš a závazky svaté přísahy, které Nám povinnost ukládají Nežádáme jí pouze proto, že moci světské potřebí jest, aby chráněna a zachována byla plná svoboda moci duchovní, nýbrž i z té příčiny, že spolu se světskou vládou apoštolské stolice veřejné blaho a spása veškeré lidské společnosti ohroženy jsou. Nemůžeme tudíž jinak, než jak povinnost Naše káže, veškera ona prohlášení a veškery protesty, které Náš předchůdce Pius IX. slavné paměti jak proti odnětí státu církevního tak proti porušení všech římské církvi náležejících práv vydal a častěji opakoval, tímto Svým listem vesměs obnoviti a potvrditi."

Toto prohlášení způsobilo u liberálů veliké sklamání, ačkoli nikdo přece očekávati nemohl, že by nástupce Piův schválil, třeba jen mlčky, nedávné zničení světské moci papežovy.

Vůdčí zásady své politiky, která v brzku zjednala mu jedno z předních míst mezi současnými státníky, objasnil Lev XIII. v listě svém ke kardinálu Ninovi, svému státnímu sekretáři, nástupci kardinála Franchiho, který po krátkém úřadování dne 31. července 1878 náhle zemřel. „Víte dobře, pane kardinále," píše papež, „že obrátili jsme se na mocného císaře slavného národa německého, národa, který vyžaduje zvláštní pozornosti Naší pro žalostné poměry, v nichž katolíci jeho se nalézají. Slova Naše, vyplývající jedině z touhy navrátiti Německu náboženský mír, přijata byla od císaře příznivě a měla dobrý účinek, že vedla ku přátelskému vyjednávání. Záměrem Naším bylo, nespokojiti se pouhým zrušením nepřátelských nařízení, nýbrž po odstranění všech překážek dospěti k míru skutečnému, pevnému a trvalému . . . Také krajiny Východu neušly otcovské starosti Naší; tam se následkem velikých, právě se vyvíjejících událostí připravuje snad lepší budoucnost zájmům náboženským . . . Krátká tato připomenutí svědčí, pane kardinále, s dostatek o Našem úmyslu: blahodárnou působnost církve a papežství uprostřed moderní společnosti ve všech dílech jejích ve velikém rozsahu rozvinouti. Jest tudíž potřebí, abyste i Vy ku provedení tohoto Našeho záměru, jejž Bůh Nám vštípil, veškerým důmyslem svým a veškerou činností svou přispěl. Dále máte jinému ještě předmětu nejvyšší důležitosti věnovati veškeru svou vážnou pozornost: máme na mysli velice stísněné poměry, v které hlava církve v Italii a v Římě uvržena jest od té doby, co oloupena jest o světskou moc, kterouž jí prozřetelnost před tolika věky k záchraně její duchovní svobody uštědřila."

Po celé léto r. 1878 přicházely do věčného města davy poutnické z veškerých zemí evropských, aby novému papeži vzdaly svůj hold. Lev XIII. přijímal je v slavných audiencích, a každé oslovení jeho mocně působilo svou formou i svým obsahem na věřící lid. Dne 28. prosince roku toho vydána veliká encyklika „Quod Apostoloci muneris" proti „straně oněch lidí, kteří pod různými jmeny jako socialisté, kommunisté, nihilisté po celé zemi rozšířeni jsou." Papež pojednává podrobně o podstatě socialistických učení a dovozuje, že vzpoura proti všemu státnímu řádu, zlehčování manželství, popírání práva majetkového a jeho pramenů, demagogické agitace až k velezrádě tvoří jádro

moderního socialismu. Jest pochopitelno, že hlava církve spatřuje původ bludů socialistických v racionalistickém popírání nadpřirozeného, které v šestnáctém století počalo a k zřízení státu liberálního, autority církevní neuznávajícího, vedlo. Lev XIII tvrdí, že „v organisaci tajných společností, v tomto spojení racionalistického liberalismu s atheismem sbíhají se poslední a nejpevnější nitky velikého boje proti svobodě božského a nadpřirozeného života, z něhož původ svůj vzal i mor socialismu.“ Země, v kterých rozpor mezi socialismem a církví na konci r. 1878 nejzřejměji se jevil, byly Francie a Německo, a k nim vztahovala se hlavně slova papežova.

Jak velkou důležitost Lev XIII. přikládá časopisectvu, dokázal v audienci, kterou dne 22. února 1879 zástupcům katolického tisku z celého světa udílel. Promluviv o úkolech žurnalistiky vůbec, o jejím vlivu na lid, žádal důrazně, aby žurnalisté katoličtí hájili nezbytnou potřebu světské moci papežské. „Dokazujte dějinnými událostmi“ — tak končil, — „že ohledně legitimity jejího práva a zdroje, z něhož povstala, nižádná světská moc jí nepředčí aniž se jí vyrovná. A jestliže se, aby nenávist davů proti vám poštvána byla, opakuje stále tvrzení, že světská tato moc nedá se v souhlas uvesti s blahem Italie a se štěstím států, povedete vy zajisté proti tomu důkaz, že bezpečnosti a blahu národů ze suverenity papežův a ze svobody církve nehrozí nižádné nebezpečí. Oznamte konečně světu, že Italie ve svých veřejných záležitostech nikdy nemůže býti šťastna, že nikdy v nitru svém nemůže nalezti klidu, dokud v souhlase s právem nestanou se dostatečná opatření pro důstojnost Římské stolice a pro svobodu papežů.“

Prvním státním aktem nového papeže bylo, jak již podotknuto, znovuzřízení katolické hierarchie ve Škotsku. Prohlásil při tom, že mu vždy svatá bude zásada papežů: nová sídla biskupská ve všech částech světa zřizovati a k novému životu křísiti ona, která bezprávím časů zanikla. Tak zřídil hned v prvních měsících panování svého v provincii Quebecké v Kanadě diecési Mirotimskou, v severní Číně apoštolský vikariát v Kan-Su, a apoštolský vikariát v Montevideu, hlavním městě jihoamerického státu Uraguaye, povýšil na biskupství. V Anglii rozdělil diecési Beverleyskou v hrabství Yorkském ve dvě části a utvořil novou diecési Leedskou. Podobně učinil v letech 1879 a 1880 v Haliči, v Mexiku a v Colombii. Roku 1881 upravil hierarchii v Bosně a v Hercegovině. Zmenšil portugalské diecése a ustanovil důkladně jich rozsah. Téhož roku urovnal spory mezi biskupy a řády v Anglii. Orientálským biskupům, kteří si u něho na tureckou vládu stěžovali, mezi nimi biskupu Erzerumskému, zjednal svým zakročením u sultána právo. Pomocí francouzského a anglického velevyslance u vysoké porty s úspěchem ukončil rozkol, který mezi katolickými Chaldejci v Mesopotamii byl povstal. Rovněž podařilo se mu odstraniti rozkol v Armenii a uvesti opět k poslušnosti jeho původce.

Otázka irská velice mu ležela na srdci. Dne 3. ledna 1881 napsal arcibiskupu Dublinskému, že si přeje, aby irské duchovenstvo konejšivě působilo na rozechvěné mysli. V listě ze dne 1. srpna 1882 k témuž arcibiskupovi znova vyzývá k umírněnosti: nechť klerus všech tajných

spolků se zdržuje, spravedlnosti lze dosíci toliko cestou zákonnou. A v listě ze dne 1. ledna 1883 opět vrací se k tomu předmětu a přeje si, aby bráti účastenství ve veřejných shromážděních irští biskupové dovolovali toliko starším kněžím, o nichž souditi se může, že jsou přáteli pořádku a zákona. Dne 11. května 1883 napsal kardinál Simeoni jako představený kongregace de propaganda fide na rozkaz papežův irským biskupům list, v němž prohlásil, že kongregace nemůže schvalovati sbírky, které pod titulem „Parnell testimonial found“ v Irsku byly zavedeny.

Také katolíkům ruským věnoval papež bedlivou pozornost. Když r. 1880 car Alexandr II. slavil dvacetipětileté jubileum svého vstoupení na trůn, Lev XIII. poslal mu blahopřání; zároveň pak připomenul mu smutné poměry katolicismu na Rusi. Když r. 1881 car od nihilistů zavražděn byl, papež v encyklice „Diuturnum“ odsoudil zločin ten. Podařilo se mu, že mohl jmenovati několik biskupů na Rusi a že ulevilo se katolíkům v ruském Polsku. Blížící se tisíciletí působení slovanských věrozvěstů přimělo papeže encyklikou „Grande munus“ (ze dne 23. září 1880) trvanlivou úctu sv. Cyrila a Methoděje po celém katolickém světě rozšířiti. „S velikou radostí,“ praví Lev XIII., „vzpomínáme sobě na události ony (obrácení Slovanů na víru křesťanskou) a hluboce jsme dojati, patříce zpět na dávnou dobu tak šťastně počatého svazku slovanských národů s církví katolickou. Oni dva rozšiřovatelé křesťanské víry vyšli sice z Cařihradu k pohanským národům, avšak poslání jejich bylo od této apoštolské stolice, střediska katolické jednoty, buď přímo rozkázáno, aneb, jak opětně se stalo, řádným a pravoplatným způsobem schváleno. A v skutku kladli zde v Římě účet o správě úřadu převzatého a hájili se proti veškerým obžalobám; zde u hrobu apoštolů Petra a Pavla přísahali na víru katolickou a přijali posvěcení na biskupy spolu s plnou mocí, hierarchický řád s hájením různosti svěcení zříditi. Odtud konečně obdrželi dovolení, užívati při slavení svatých tajemství řeči slovanské, a letos bude doplněno desáté století, co papež Jan VIII. napsal Svatoplukovi, knížeti moravskému: ‚Slovanskou řeč, v níž zaznívá Bohu povinná chvála, právem milujeme a nařizujeme, aby Krista, Pána Našeho, chvála a působení v téže řeči hlásány byly. A neodporuje nikterak zdravé víře aniž učení, aby v oné řeči mše svatá se konala, svaté evangelium se hlásalo a dobře přeložené a vysvětlené četby starého a nového zákona čteny a veškery církevní doby zpívány byly.“ [1]) Zmíniv se o schválení tohoto nařízení

[1]) Záměry tyto byly zmařeny přičiněním rozhodujících kruhů politických a církevních v Rakousku. Zvláště rozhodným odpůrcem slovanské bohoslužby, která v jihoslovanských zemích katolických, jmenovitě v Dalmacii a v Přímoří nikdy zcela nevyhynula, osvědčil se tehdy arcibiskup Zaderský Maupas. Co se nepodařilo v Rakousku, stalo se nyní skutkem v Černé Hoře. Na žádost knížete černohorského Mikuláše a katolického arcibiskupa Milinoviće, jehož sídlem jest Bar, zavedena bude slovanská liturgie ve všech katolických kostelích Černé Hory. Jak oznamuje papežský orgán Osservatore Romano, jsou staroslovanské missály již vytištěny. V měsíci únoru, kdy připadá biskupské jubileum papežovo, odevzdá zvláštní vyslanec Lva XIII. knížeti černohorskému skvostný exemplář missálu.

Benediktem XIV. (25. srpna 1754) a připomenuv, že papežové vždy pečovali o duchovní blaho slovanských národů, pokračuje papež: „Po tom jedině toužíme, toho si přejeme, aby národové původu slovanského velkým počtem biskupů a kněží vyučováni, ve vyznávání pravé víry, v poslušnosti pravé církve Kristovy poučováni byli a tak vlastní zkušeností každým dnem jasněji poznávali, jak veliké požehnání církevními zřízeními na domácí život a veškery řády státní se snáší."

Krátce před uveřejněním zmíněné encykliky přišli do Říma slovanští poutníci. Papež nařídil knězi Brunellimu, aby je ve věčném městě uvítal básní, a kněz pěl:

Israelis salvete tribus: fraterna latinis
Vos soboles: Romae est omnibus ara patens.

Dne 5. července přijati byli v slyšení, které trvalo od 12 do 4 hodin. Všech přítomných bylo přes 1400, zastupujících všechny kmeny slovanské. Poutníky české vedl probošt Štulc. Biskup Strossmayer předčítal latinskou adresu, v níž oceňoval apoštolování slovanských věrozvěstů se stanoviska náboženského, vědeckého i národního. Vysloviv pak naději, že nadejde doba, kdy i schismatikové do lůna církve se vrátí, končil slovy: „Ubi Petrus, ibi ecclesia!"

V říši turecké byly poměry katolíků velice neutěšené. Ve své allokuci ze dne 28. února 1879 vyslovil Lev XIII. přesvědčení, že vládní kruhy turecké nahlednou, že v jejich jest prospěchu, aby katolickým jich poddaným, kteří podali skvělé důkazy své věrnosti a oddanosti státu, stalo se po právu. Podařilo se mu, že vláda turecká potvrdila volbu biskupa Petra Eliáše Abolionana za patriarchu Chaldejců a tím za hlavu národa toho. Slavná tato záruka plné svobody náboženské byla pro papeže velikým triumfem; za krátko mohl pak prohlásiti schisma mesopotamské za ukončené. Nemalým úspěchem bylo vyrovnání dlouhých a krvavých sporů mezi jakobitskými Nestoriány v Syrii a katolíky syrského ritu. Nestoriáni zmocnili se katolických kostelů předstírajíce, že podporují tím státní moc. Pře tato předložena byla od apoštolského delegáta v Cařihradě na rozkaz papežův rozhodnutí britského a francouzského velevyslance. Rozhodnuto ve prospěch katolíků, k nimž pak velký počet Jakobitů se připojil. Neméně šťastně vyřídil papež schisma arménské. Příčina roztržky byla tu dogmatisace papežské neomylnosti. Arménský arcibiskup Diarbekirský, monsignore Bathiarian, a arménský biskup na Cypru Gasparian postavili se v čelo schismatického hnutí, pro kteréž získali vedle velkého počtu kněží a mnichů značný počet vážených a mocných arménských laiků. Mnich Kupelian dal se prohlásiti za civilního patriarchu Arménů a Bathiarian jako „katholikos Cilicie" za patriarchu pro náboženské záležitosti. Uznaným patriarchou a katholikem Arménů byl od dlouhých let prelát Hassun, který na žádost Bathiarianovu od vlády turecké z Cařihradu vypověděn. Rozdělení moci mezi Kupelianem a Bathiarianem nenalezlo však souhlasu u Arménů, kteří Bathiariana za náboženského patriarchu uznati nechtěli. Sklamaní a v postavení svém ohrožení schismatikové utekli se do kláštera na Libanu a snažili se odtud vykonávati vliv svůj až na hranice egyptské. Když působením

Lva XIII. smýšlení vlády turecké na prospěch pravověrných katolíků se obrátilo, zřekl se Kupelian své hodnosti, litoval, že zpronevěřil se Hassunovi a papeži, i odebral se do Říma, kdež Lva XIII. odprosil. Papež ponechal mu titul a odznaky biskupa. V brzku objevil se i Gasparian v Římě, a za nedlouho podrobil se i Bathiarian, tak že papež v dubnu 1880 mohl sultánu Abdulu Hamidovi odeslati poděkovací list za opětné ustanovení patriarchy Hassuna. V konsistoriu dne 11. prosince 1880 byl Hassun jmenován kardinálem. První purpurem vyznamenaný biskup orientálský byl učený Řek Bessarion, který od papeže Eugena IV. pro zásluhy své na koncilu Florentském (1439—1442) kardinálský klobouk obdržel. Po 440 letech stala se stejná pocta Arménovi, což v Cařihradě a zejmena u vysoké porty s velikým zadostučiněním přijato bylo a vážnost katolíků na Východě značně zvýšilo.

Aby naklonil šacha perského věci katolické, vyznamenal Lev XIII. syny jeho velkokříži řádu Pia IX., které jim dne 2. a 5. března 1884 v Teheraně slavným spůsobem odevzdány byly. Princ Naib Sultaneh, nejmladší syn Nasr-ed-Dinův, guvernér provincie Teheranské, pravil při této příležitosti, že otec jeho na srdce mu položil, aby ke všem svým poddaným bez rozdílu vyznání byl stejně spravedliv, a že katolíky perské poznal jako pracovitý, mírumilovný, zákonů poslušný a loyální lid.

I k Číně a Japansku obrátil Lev XIII. zraky své a vstoupil v přímé styky s panovníky obou veleříší Dne 1. února 1885 poslal list císaři čínskému. „Práce oněch," tak píše, „kteří hlásají evangelium, jsou s největším užitkem pro státy, neboť misionáři jsou povinni nedotýkati se čistě politických záležitostí a s veškerou horlivostí věnovati se kázaní a rozšiřování moudrosti Kristovy mezi lidem. Hlavní pravidla této moudrosti ale jsou: Boha se báti a ve všech kusech v nejvyšší úctě míti spravedlnost. Z toho plyne, že musejí býti úřadům oddáni a zákonův poslušni, že musejí ctíti krále, a to netoliko z bázně, nýbrž z příčin svědomí. A nic nemůže býti účinnějším těchto ctností, udržovati lid v mezích povinnosti a veřejné blaho pojistiti." Na konec dovolává se svědectví císařova, že misionáři vždy dle těchto zásad si počínali. Podobně zněl list papežský ze dne 18. května 1885 mikádovi japanskému. „V skutku," tak končil, „vděčnost Nás nutí psáti Vašemu Veličenstvu. Milostivého účastenství. které na každém jednotlivém misionáři a křesťanu v ohromné říši Své bráti ráčíte, budeme sobě vždy vážiti, jako by Nám osobně platilo. Víme z jich osobních svědectví, jak laskav a milostiv jste k nim byl. Nic zásadám spravedlnosti přiměřenějšího, nic blahu státu Vašeho Veličenstva prospěšnějšího nemohl jste učiniti, neboť můžete doufati, že na povznešení bezpečnosti a blahobytu v katolickém náboženství mocnou podporu jste nalezl. Základem všech říší je spravedlnost, a všeliká ctnost, která z ní plyne, učiněna jest každému křesťanu přísnou povinností. Jsou tudíž praví křesťané muži, kteří nikoli bázní před tresty, nýbrž hlasem svědomí puzeni jsou majestát panovníkův v uctivosti míti, zákony se říditi a jedině veřejného míru a cti země dbáti." — Také ke králi kmene Šochů v Habeši obrátil se papež vlastnoručním listem doporoučeje přízni jeho misionáře katolické. Světu katolickému pak encyklikou

svou „Sancta Dei civitas," v den apoštola pohanů asijských 3. prosince 1880 vydanou, kladl na srdce, aby misionáře účinně podporoval.

Několik měsíců po nastolení papežově, dne 20. července 1878 padlo v Belgii katolické ministerstvo d'Aspremontovo, a Frère utvořil kabinet liberálně progressistický. Komorám, k mimořádnému zasedání svolaným, učiněno sdělení, že boj proti církvi, zejmena v oboru školském, povede se s největší rozhodností, a trůnní řeč, kterouž zahájeno dne 12. listopadu pravidelné zasedání, prohlašovala: „Na útraty státu udílené vyučování má se díti výlučně pod vedením a dozorem úřadů civilních." Nový zákon, který komoře v lednu r. 1879 předložen byl, ustanovoval, že vyučování náboženství nemá býti částí programu školního a že ze škol normálních úplně se má vyloučiti. Tímže zákonem zrušeny všecky od duchovních řízené, dosud státem uznávané školy. Belgičtí biskupové protestovali proti zákonu tomu a vyhrožovali, že bude učitelům na státních školách odepřeno rozhřešení a přijímání. Papež chtěl z počátku nastoupiti cestu vyjednávání, ale přesvědčiv se, že snaha jeho nepovede k cíli, odsoudil příkře kroky liberální vlády belgické. Spor ten přiostřil se tak, že odvolán byl belgický vyslanec z Vatikánu a nunciovi papežskému v Bruselu doručeny pasy. Diplomatické styky byly teprve r. 1884 opět obnoveny.

Nejdůležitějším činem papeže Lva XIII. a nejskvělejším důkazem diplomatické obratnosti jeho jest ukončení tak zvaného kulturního boje v Německu. Boj ten počal dne 8. července 1871 zrušením katolického oddělení v ministerstvě kultu. Rychle následovala pak za sebou jiná proti církvi katolické namířená opatření. Tak zakročení proti Ermlandskému biskupu Krementzovi a polnímu proboštu Namszanowskému, kteří se opřeli hnutí starokatolickému; dále pruský zákon ze dne 11. března 1872 ohledně rozšíření státního dozoru na náboženské vyučování, pak zákon ze dne 4. července 1872, kterým jesuité, redemptoristé, lazaristé, kongregace kněží svatého Ducha a společnost nejsvětějšího srdce Ježíšova z Německa vypověděni. Opatření toto bylo však pouhým začátkem zákonodárství proti katolické církvi. Dne 5. dubna 1873 bylo zákonem ustanoveno, že církev státním zákonům a zákonitému státnímu dozoru podřízena zůstane a že zákon upravuje právo státu ohledně předběžného vzdělání, ustanovování a propouštění duchovních a že určuje meze církevní moci disciplinární. Tato práva státní byla přesně formulována zákony o předběžném vzdělání a ustanovování duchovních (11. května), o církevní moci disciplinární a zřízení královského soudu pro církevní záležitosti (12. května), o mezích práva k použití církevních prostředků trestních a káracích (13. května) a zákon o vystoupení z církve (14. května). Pak následovaly ještě jiné zákony a učiněna řada administrativních opatření v neprospěch katolíků. Biskupové němečtí zákonům těm se vzpírali. Žádný biskup nesložil zmíněné přísahy homagiální, žádná kapitola nezvolila správce biskupství dle požadavků zákona, žádná obec katolická státního faráře, a žádný bohoslovec nesložil „kulturní" zkoušky. Vláda jala se zejmena proti biskupům co nejpřísněji vystupovati. V krátké době bylo jich sedm sesazeno: arcibiskup Ledochowski (15. dubna 1874), biskup dr. Konrád Martin (5. ledna 1875), kníže-biskup dr. Jindřich Förster

(6. října 1875), biskup dr. Jan Brickmann (8. března 1876), arcibiskup dr. Pavel Melchers (28. června 1876), světící biskup Janiszewski (14. dubna 1877) a biskup Petr Blum (13. června 1877). Do vězení uvrženi byli arcibiskupové Poznaňský a Kolínský, biskupové Paderbornský a Trevírský, světící biskup Poznaňský, a k velkým pokutám peněžným odsouzena celá řada biskupů. Veškery biskupské ústavy od chlapeckých až do kněžských seminářů byly uzavřeny, 241 kněží, 136 redaktorů katolických časopisů a 210 jiných občanů potrestáno na svobodě a penězích, 55 spolků rozpuštěno, na 500 klášterů a kongregací zrušeno.

Lev XIII. hned po nastolení svém napsal císaři Vilémovi, oznamuje mu zvolení své: „Jelikož k zármutku svému nenalézáme již oněch poměrů, které v dobách dřívějších mezi svatou stolicí a Vaším Veličenstvem tak šťastně panovaly, obracíme se na Vaši velikomyslnost, abychom docílili, by mír a spokojenost svědomí navráceny byly značné části Vašich poddaných. Katoličtí poddaní Vašeho Veličenstva budou toho dbáti, jak jim víra, k níž se hlásí, nařizuje, aby vždy s nejsvědomitější oddaností uctivě a věrně k Vašemu Veličenstvu se chovali." V odpovědi císařově ze dne 24. března 1879 vyslovena naděje, že „papež mocným vlivem svým působiti bude k tomu, aby služebníci církve v Německu příkladem lidu jich duchovnímu vedení svěřeného se řídili a zákonům země, v níž bydlí, se podrobili."

Papež děkoval císaři za laskavé smýšlení jeho, ale prohlásil, že nikterak nemůže duchovenstva donutiti, aby se řečeným zákonům podrobilo, dokud by na prospěch církve změněny nebyly. Když pak na císaře učiněny známé dva atentáty, vyslovil mu papež po prvé i po druhé hlubokou svoji soustrast. Na druhý list odpověděl korunní princ a vyslovil naději, že ačkoli platných zákonů pruských po přání Římské kurie změniti nelze, přece nalezena bude cesta k míru mezi papežem a Pruskem. Papež jal se nyní vyjednávati s knížetem Bismarckem, a v červenci r. 1878 došlo k rozmluvě mezi kancléřem a papežským nunciem v Mnichově Masellou. Dne 14. října 1879 odstoupil ministr Falk a místo jeho zaujal Puttkammer, který byl v mnohém ohledu, zejmena co se týče škol simultánních, odpůrcem zákonů květnových. Vídeňský nuncius Jacobini pokračoval ve vyjednávání s Bismarckem, jež byl počal Masella, a Bismarck za tou příčinou vyslal tajného radu Hüblera do Vídně. Později zastupoval kancléře německý velevyslanec u dvora Vídeňského princ Reuss. Jednalo se o zamítacím právu státu při obsazování úřadů duchovních. Lev XIII. vyslovil se v breve dne 24. února 1880 arcibiskupovi Kolínskému zaslaném, že k urychlení shody mezi církví a státem trpěti chce, aby před kanonickým jmenováním byla pruské vládě označována jmena kněží, které biskupové pro vykonávání úřadu duchovního jmenovati chtí. Státní ministerstvo pruské učinilo dne 17. března usnešení, že vzhledem k papežskému breve, v němž Lev XIII. smířlivost svou konkretním spůsobem na jevo dává, vymůže si od zemského zastupitelství plnou moc, aby zákony a předpisy, které římské církve bolestně se dotýkají, změněny nebo zrušeny byly. A tak se skutečně v brzku stalo, a shoda Vatikánu s Pruskem utvrzena jmenováním šl. Schloezera stálým pruským vy-

slancem ve Vatikáně. Jmenování vyslance pruského, které se stalo dne 4. dubna 1882, bylo tím zajímavější, že dosud záležitosti pruské u cizích mocností zastupovány byly vyslancem německé říše.

Diplomatické spojení toto mělo v zápětí další vyjednávání, kterým konečně odstranění květnových zákonů proticírkevních docíleno. Kníže Bismarck, který kdys učinil známý výrok, že nepůjde do Canossy, uznal veřejně v sněmovně neodůvodněnost zákonů těch. Státnickému věhlasu papežovu dostalo se od německého kancléře i jinak skvělého uznání. Roku 1885 nastal totiž mezi Německem a Španělskem spor o ostrovy Karolínské a Palaosské v Tichém oceáně. Když Němci obsadili ostrov Jap, povstalo v Madridě ohromné jitření proti Německu a německé vyslanectví i prapor říše německé byly potupeny. Situace byla nad míru vážná, i mělo se již za to, že válka mezi Německem a Španělskem jest nevyhnutelna. Knížeti Bismarckovi podařilo se přiměti papeže, aby na se vzal úkol zjednati smír. Za krátko předložil kardinál Jakobini (od 18. listopadu 1880 státní sekretář) kabinetům v Madridě a v Berlíně návrh papežského rozhodnutí, kterým se suverenita Španělska nad ostrovy uznávala, ale Německu zajištěno právo obchodu, plavby, rybářství a zřizování osad; oba státy návrh ten dne 17. prosince 1885 přijaly. Německý císař vzdal papeži vyslancem Schlözerem dík „za laskavé, rychlé a nestranné zprostředkování jeho“ a prohlásil, že papež tím přátelské poměry mezi Německem a Španělskem utvrdil. V allokuci své dne 15. ledna 1886 kladl Lev XIII. zvláštní váhu na to, že dva velké národy vzdaly nejvyšší autoritě církevní svůj hold. Knížeti Bismarckovi udělil pak papež řád Kristův a vyslovil ve vlastnoručním listě přesvědčení, že důmyslu kancléřovu neujde poznání důležitosti, „kterou pro bezpečnost veřejného života a občanské společnosti má moc Námi řízená, zejmena kdy by se jí po odstranění všelikých překážek dostalo svobody jednání.“

V prvních letech republiky francouzské, zejmena za presidentství maršála Mac-Mahona, byl poměr státu k církvi katolické dosti přátelský, ano školský zákon z roku 1875 prohlašován od radikálů za velký úspěch strany klerikální. Po pádu Mac-Mahonově se však věci rázem změnily v neprospěch církve. Gambetta prohlásil, že utvoří proticlerikální Francii, rozvinul dne 9. října 1877 v Bellevillu program beznáboženské republiky a oznámil v Romansu dne 18. září 1878 počátek boje slovy: „Le cléricalisme, voilà l'ennemi!“ Julius Ferry předložil sněmovně v březnu 1879 dva zákony, jimiž se školy zbavují vlivu duchovenstva, a zákony ty byly v červnu přijaty. Dekretem ze dne 29. března 1880 vypuzeni jesuité a zrušeny všecky kongregace mužské. Marný byl protest 84 biskupů francouzských, bez účinku zůstal přípis papežův svědčící Pařížskému kardinálu Guibertovi. Zákonem ze dne 14. června 1883 odňata správa hřbitovů duchovním a svěřena úřadům civilním a tím dána přednost pohřbu občanskému před církevním. V květnu téhož roku zakázal ministr války vojsku veškero účastenství při slavnostech církevních, i zrušena duchovní správa ve vojště. Dne 16. června 1881 zrušen zákon o manželství z roku 1816, který zakazoval rozvod manželský. Na této cestě pokračováno bez ustání až ke zrušení duchovní správy v nemocnicích a trestnicích a vy-

puzení milosrdných sester z veřejných ústavů dobročinných. Anglický časopis Times o tom napsal: „V zemi s 36 miliony obyvatelů, mezi nimiž se nenalézá ani milion „svobodných myslitelů,“ prohlásil nicméně tento milion víře, obyčejům a mravům ostatních 35 milionů válku na život a na smrt!“

Lev XIII. nepřestal pomýšleti, jak by tyto pro církev katolickou nesnesitelné poměry mohly býti změněny, a uznal, že jednota, organisace a odpor všech katolicky smýšlejících živlů na půdě zákonité, zřeknutí se vší politiky dynastické, všeho sporu o osobě budoucího panovníka a utvoření jediné velké konservativní strany jedině mohou církvi prospěti. V encyklice „Nobillissima Gallorum gens“ ze dne 8. února 1884 praví, že Francie za časů válek i míru církvi tolik služeb prokázala, že právo má na vřelou vděčnost její a na slávu nehynoucí, že zasloužila si jmeno „nejstarší dcery církve“ a že po všechny věky slavné podniky a činy francouzského národa potvrdily výrok „Gesta dei per Francos,“ deset století starý. Končí pak vřelým přáním, aby Francie nedala se oloupiti o náboženství, které zdědila po otcích svých, a ujišťuje, že pevně odhodlán jest na obranu a ochranu víry ve Francii vše podniknouti. V listě svém ke kardinálu Rampollovi (který se po smrti Jakobiniho stal státním sekretářem dne 2. června 1887) litoval, že ve Francii „papežům vždy drahé“ stále se vzmáhá ruch protináboženský, a touže dobou uveřejnil Vatikánský list Osservatore Romano pozoruhodný článek, v kterémž se poukazuje k osamělosti Francie a k stejnému s církví katolickou osudu. Za krátko uveřejnil týž list opět úvahu o poměru Vatikánu k Francii; pravil, že Francie vždy sdíleti bude politické a sociální osudy církve, která jí prozřetelností k ochraně určena byla.

Dne 16. února roku 1892 vydal pak papež památnou svou encykliku k arcibiskupům, biskupům, duchovenstvu a ke všem katolíkům francouzským, v které vyzývá lid katolický, aby se přidružil k republice. „Různotvárné vlády,“ praví mezi jiným, „se v tomto století ve Francii vystřídaly: císařství, monarchie, republiky. Kdy bychom přestali na abstrakci, mohli bychom konečně určiti, která jest nejlepší z forem těchto, také může se ve vší pravdě tvrditi, že každá z nich dobrou jest, když jen přímo k svému cíli směřuje, totiž k veřejnému blahu, pro kteréž společenský řád utvořen jest. Možno připojiti, že z relativného stanoviska té či oné vládě přednost dáti lze, poněvadž povaze a mravům té či oné národnosti přiměřenější jest. Z té příčiny mají katolíci jako všichni ostatní občané úplnou svobodu jedné z vládních forem dáti přednost, a sice právě proto, že žádný z těchto útvarů společnosti učením zdravého rozumu a křesťanské doktrině neodporuje. To s důstatek ospravedlňuje moudrost církve, která ve svých stycích s politickými mocnostmi k zevním formám nepřibližuje, a jen velkými náboženskými otázkami národů se zabývá. Můželi každá státní forma o sobě býti dobrá, jest toliko dovoleno, nýbrž i přikázáno, přijati nové vlády, které představují světskou moc. Neboť všechna moc pochází z Boha. Tím vysvětluje se, že církev v moudrosti své pokračovala ve svých stycích k četným vládám, které se ve Francii za sto let — nikdy bez mocného a hlubokého otřesení — vystřídaly. Takto

se zachovati jest nejbezpečnějším a nejspasnějším měřítkem pro všechny Francouze v jich občanských poměrech k republice, nynější vládě národa. Kéž zmizí politické spory, které je rozdvojují; všechny jejich snahy musejí k tomu směřovati, aby mravní velikost jejich vlasti zachována a zvelebena byla.“

Encyklika tato, v jazyku francouzském sepsaná, způsobila nesmírné překvapení v celé Evropě. Ve Francii část vyššího duchovenstva — především alžírský kardinál Lavigerie — již od delší doby připravovali obrat v smýšlení svém k republikánskému zřízení, a někteří biskupové již dříve projevili oddanost svou republice. Část royalistů byla však encyklikou papežovou ohromena, i prohlásila, že papeži přísluší sice rozhodovati u věcech víry, nikoli však u věcech politiky.

Emilio Castelar praví, že v celé historii jest málo dokumentů politických, které by se rovnati mohly tomuto listu Lva XIII., a Emil Ollivier se vyjádřil, že s tímto papežem bylo by lze uzavříti nový konkordát, který by mohl zabezpečiti na dlouhá léta náboženský mír a přivesti v souhlas požadavky demokracie s nezměnitelnými dogmaty. I listy protikatolické prohlásily, že encyklika k arcibiskupům francouzským jest světodějným dokumentem, a tvrdily, že Lev XIII. dal v ní poměru církve k moderním státům zcela nový základ, neboť dříve prý bylo zásadou, že církev jest nejbezpečnější podporou monarchie. Že by však učení církve katolické odporovalo zřízení republikánskému, nikterak dokázati nelze. Naopak, mnozí velcí theologové učili, že lid sám se spravovati má, a sv. Tomáš Aquinský, jehož právě Lev XIII. v největší má úctě, praví: „Ad populum pertinet electio principum.“

(Dokončení.)

Výpravy ke zkoumání hlubin mořských.

Podává

dr. Jaroslav J. Jahn.

(Dokončení.)

Loď „Alert“ podnikla v l. 1885—1887 za velení lieut. R. Gordona měření v zálivu Hudsonském. Hlavním účelem výprav „Alertových“ bylo zjistiti, zda možno jest pravidelné spojení lodní přes nebezpečí mohutných ledovců, jež v zálivu tom lodím rozmačkáním hrozí. „Alert“ po třetí jízdě zakončil svá pozorování v zálivu Hudsonském a zodpověděl otázku svrchu dotčenou záporně.

Německá dělová lodice „Drache“ podnikla četná pozorování za velení kapitána Holzhauera v Severním moři (r. 1881, 1882 a 1884). Účelem výpravy bylo dokončiti započatá zkoumání lodi „Pommeranie,“ která byvši vypravena komisí pro vědecké prozkoumání německých moří, pro nepříznivé počasí musela práce své zastaviti (1872). V létě 1881

pozoroval „Drache" hlavně dmutí moře nad hřbetem Doggerským. Roku 1882 a 1884 prozkoumány soustavně fysikálné poměry Severního moře. Moře toto jest pánev s poměry hloubkovými velice měnlivými a souvisí na třech místech s moři různých fysikálných vlastností. [1]) V novější době konána četná pozorování v moři tomto na východním pobřeží Skotska a na pobřeží dánském. [2])

Ze strany italské podniknuty rovněž některé výpravy, z nichž nejznámější jsou plavby válečného parníku „Washingtona." „Washington" [3]) za velení kap. G. B. Maniaghiho a za účastenství učenců Issela a Giglioliho konal opětovně a vytrvale oceanografické práce v Středozemním moři. V letech 1881—1884 prozkoumány zevrubně hlubiny zálivu Janovského a Tyrrhenského moře, při čemž studovány s velikou svědomitostí i zvířena i poměry tepelné hlubin moří těch. Issel a Giglioli vyjádřili se, že zvířena hlubin Středozemního moře jest povahy téže jako v Atlantském oceáně. Největší hloubka shledána mezi Sardinií a Neapolí (3650 m.). Roku 1884 obmýšleli členové výpravy „Washingtonovy" prozkoumati Dardanelly, čemuž však Turci zabránili. Místním úřadům tureckým velice podezřelé bylo manevrování „Washingtona," jenž na večer vždy k břehu přistál, aby ráno opět v Marmarském moři své výzkumy konal. Průkazy „Washingtona," že výprava má ráz čistě vědecký, nic nezpomohly — loď musela odplouti a pokračovala po té ve výzkumech svých v zálivu Salaminském. V květnu roku 1886 prozkoumal „Washington" část Středozemního moře mezi Korfu a Kalabrií. Roku 1887—1889 konal opět četné výzkumy ve Středozemním moři, hlavně jižně od Sicilie, od Tarentu až k nejhlubším místům moře Jonského a i dále na východ. Mezi Maltou a Kandií nalezena hloubka 4131 m. při 35° 52·4′ s. š. a 18° 8·5′ v. d., jež platila až do výzkumů druhé výpravy „Poly" (1891) za největší hloubku Středozemního moře vůbec. — Italská korveta „Vettor Pisani" pod velením kap. G. Palumba obeplula zemi v l. 1882—85, při čemž měřila hloubky v Středozemním moři, Atlantském a Velikém oceáně, vylovivši zároveň vzorky usazenin ze dna. Jižně od Sicilie určila největší hloubku 3030 m.

Anglická loď „Flying-Fish" pod velením kap. W. J. L. Whartona ohledala Indické moře od jižního pobřeží Javy přes Vánoční (Christmasské) ostrovy a Ceylon k Adenu a konala měření v Rudém moři. Anglická korveta „Egeria" za řízení kap. Pelhama Aldricha zkoumala a měřila hloubky r. 1887 v Indickém oceáně, r. 1888, 1889, 1890 konala pak četné výzkumy mezi Australií, Novým Zélandem a Phoenixovými ostrovy v Tichém oceáně. Dle jejich výzkumů nalézá se v této části Tichého oceánu podmořské plateau v hloubce méně než 2000 m. s četnými vyvýšeninami, ponejvíce vulkanické povahy. Plateau toto spojuje Nový Zeland s Tongajskými a Fidžiskými ostrovy. Na záp. provázeno jest meridionální propadlinou, hlubokou přes 4000 m. (až 4744 m.), na vých. spadá příkře k hlubinné pánvi Tichého oceánu. Podél tohoto příkrého kraje táhne se úžlabina přes 8000 m. hlu-

[1]) Annalen der Hydrographie etc. 1886, VII. pag. 283 atd.
[2]) Proceedings of the Royal Society. Edinburg 1886 a 1887.
[3]) Rivista maritima, 1884, duben.

boká. Dokončivši práce v této části Tichého oceánu, zaměřila „Egeria" v říjnu 1890 na západ k Arafurskému a Floresskému moři a seznala v posledním až 5120 m. Anglická válečná loď „Dart" konala výzkumy v Tichém oceáně, roku 1888 v severozápadní části Korálového moře a r. 1889 mezi Sydneyí a Novým Zélandem.

V posledních letech vynikají hlavně Severoamerické Spojené státy ve směru tomto: „Entreprise" za řízení kap. A. S. Barkera obeplula úplně zemi v l. 1883—86, pokračovala též r. 1888 mezi Amerikou a Evropou ve výzkumech svých, i konala po celou cestu četná měření hloubek mořských. Tak na př. při plavbě přes Maledivy podél rovníku až k Sumatře, kde prve žádné měření nebylo vykonáno, podnikla „Entreprise" 71 měření hloubky, teploty mořské vody a vyšetřila též dno mořské v ohledu geologickém. V touž dobu i francouzský návěstný parník „Bruat" za velení kap. Markiza konal měření v okrsku od Nové Kaledonie až k mysu Sandy v Australii (1884). Jmenovaný již „Essex" za velení kap. T. F. Jewella zkoumal Atlantský oceán od Nového Yorku podél 40° sev. zeměp. šířky, jakož i Indický oceán od Capu Guardafui přes Ceylon do úžiny Malacské (1886) a „Juniata" (1886 a 1887) pod velitelem G. J. Davisem od Sev. Ameriky k Azorům a Kapverdům až k Sv. Pavlu. Z lodí Severoamerických Spojených států měřily dále hloubky mořské „Trenton" (1888) na východním pobřeží Patagonie, „Alliance" (1888) od Montevidea až k úžině Magellánské, „Swatara" (r. 1888 a 1889) v jižním Atlantském oceáně na americkém pobřeží a j. (zvláště u mysu Dobré Naděje) a „Thetis" (r. 1889) v moři Beringově a sousední části moře ledového. Parník „Albatros" konal na tisíce měření na americkém pobřeží. Hlavně ohledával mělčiny k účelům rybářským. Výzkumy jeho trvaly po několik let a trvají až dosud. Roku 1883—1887 prozkoumal za velení kapitána Z. L. Tannera moře severo- a středoamerická, při čemž hlavní pozornost věnována rozšíření ryb jedlých. Koncem téhož roku nastoupil „Albatros" víceletou výpravu ke zkoumání hlubin podél západního pobřeží Jižní a Severní Ameriky i ve Velkém oceáně, v kterýchž výzkumných pracích i za následujících let pokračoval. R. 1888 zkoumal moře jižně od Aleutů a Aljašky až ke Kalifornii, po té i jihoamerické pobřežní pásmo poblíž pobřeží Chilského; r. 1889 mezi pobřežím Kalifornským a skupinou Revilla-Gigedo, pak na pobřeží Severoamerických Spojených států severně od 40° s. š.; r. 1890 konečně ve východní části moře Beringova od Aleutů až k Vancouveru, po té pobřeží Spojených států až ke Kalifornii.

V letech 1885, 1886, 1887 a 1888 podnikl kníže Albert I. Monacký s plachtovou jachtou „Hirondelle," kterou k účelům zkoumání hlubin mořských a hlavně zvířeny jejich byl upraviti dal, čtyři výzkumné cesty, zvláště v Středozemním moři a v Atlantském oceáně. Při prvé a třetí plavbě účastnil se prof. G. Pouchet. Při všech plavbách doprovázel knížete prof. zoologie Jules de Guerne a sekretář knížete, zoolog Jules Richard. Při prvé plavbě pozorována pouze zvířena pelagická. Při druhé zkoumána zvířena hlubinná v golfu Gascoňském, při třetí mezi Azory a Nov. Fundlandem. U Azor loveno až v hloubce 2870 m., při čemž překvapilo zkoumatele množství tvorů i počet nových druhů zde vylovených. Po té dal postaviti vzornou loď „Prin-

cesse Alice" pro výzkumy tyto, s níž podnes koná cesty zvláště ve francouzských, španělských a portugalských pobřežních pásmech mořských. Dosavadní výsledky zkoumání svých vydal ve velmi nádherném díle pod titulem „Resultats des campagnes scientifiques, accomplies sur son Yacht par S. A. le Prince Albert de Monaco, publié sous sa direction avec le concours de M. Jules de Guerne, chargé des travaux zoologiques à bord." [1]) Měkkýše, při výpravách jeho ukořistěné, zpracoval Ph. Dautzenberg, ryby R. Collet, decapody A. M. Edwards atd. Současně s knížetem Monackým konal ve směru tomto nejen zkoumání, ale i velezajímavé a zvláště biologicky důležité pokusy dr. Paul Regnard. Výsledky těchto výzkumů nedávno uveřejnil. [2])

Parníky, hlavně ke kladení kabelu podmořského určené, „International" a „Dacia," konaly r. 1883 četná ohledávání hlubin mořských, zvláště mezi Španělskem, Marokkem a Azory. Východně od Madeiry shledány tři vrcholky pouze 50—160 m. hluboko pod hladinou, kdežto kolkolem seznána hloubka 4000—5000 m. Dále konala zkoumání hlubin mořských loď „Buccaneer" [3]) mezi Španěly a Kanárskými ostrovy (1885) objevila tu mnoho strmých korálových útesů, pustila se do Záp. Indie a v málo známý okrsek mezi ostrovy Azorskými a Bahamskými. R. 1886 podnikla za účastenství fysika J. Y. Buchanana výpravu k západnímu pobřeží Afriky.

Německá válečná loď „Niobe" podnikla za velení kap. Aschenborna r. 1887 četná měření a pozorování (zvláště hloubek a teploty) v moři Baltickém. [4]) V létě r. 1889 konala „Niobe" mnohé oceanografické práce a četná měření v Severním moři a Skagerraku. V zálivu Botnickém podnikl kap. dr. O. Nordquist v téže době zajímavá fysikální pozorování. [5])

Následují četné lodi z různých států, jež v posledních letech konaly výzkumy: anglická loď „Minia" v Atlantském oceáně, v sev. i již. části jeho (zjistila největší hloubku 3800 m.), jiná anglická loď „Seine" v témže oceáně (v dubnu 1887 mezi Portugalskem a Anglií; r. 1888 v Sombrerském průlivu a v úžině Malacké; od 11. listopadu do 5. prosince 1889 mezi Kapverdy, Ascensionem a Rio Platou; na

---

[1]) Spis jeho přeložen byl z části dr. Marenzellerem do němčiny a nedávno vydán pod titulem: „Zur Erforschung der Meere und ihrer Bewohner. Gesammelte Schriften des Fürsten Albert I. von Monaco. Wien 1891. Hölder."

[2]) „Recherches expérimentales sur les conditions physiques de la vie dans les eaux. Physique biologique. Paris, G. Masson 1891." Tato kniha Regnardova jest veledůležita nejen pro geologa, ale i pro zoologa. Zvláště fysiologicky zajímavy jsou výsledky pokusů, jež konal Regnard ve směru tom, jaké jsou účinky zvýšeného tlaku vodního a zvýšené teploty vodní na organismus zvířecí a jaké jsou podmínky života mořské fauny. Bylo by žádoucno, aby kniha Regnardova, velice poutavě psaná a mnohými objasňujícími vyobrazeními opatřená, hojně byla čtena v kruzích odborných.

[3]) Scottish Geogr. Mag. IV. p. 177, 233.

[4]) Viz Annalen der Hydrographie etc. 1888. pag. 67.

[5]) Viz článek O. Krümmela v Petermannových Mittheilungen etc. 1888, pag 501.

t. zv. hlubině Trinidadské naměřila 6000 m.), anglické kabelové lodi, patřící Eastern Telegraph Company „John Pender“ (1878), „Retriever“ (1880), „Volta“ (1885), „Mirror“ (1886) a „Amber“ v moři Středozemním, zvláště na západním pobřeží Řecka, naměřily tu až 2400 m. („Amber“ konal i r. 1888 výzkumy mezi Bonny Riverem a Princovými ostrovy, pak mezi Loandou, Benguelou, Mossamedes a Kapskem a r. 1890 prozkoumal Rudé moře; „Retriever“ též v Tichém oceáně a sice r. 1889 hlavně na Peruánském pobřeží, r. 1890 na Kolumbském; „Volta“ konečně též r. 1888 v dubnu ve východní části Atlantského oceánu za účelem kladení kabelu, i naměřila v zálivu Biskajském 148 až 3840 m.), „Elektra“ v Atlantském oceáně (v dubnu 1887, za účelem kladení kabelu; naměřila na portugalském pobřeží 128—1463 m.), „Britannia“ (za týmže účelem v únoru r. 1888, hlavně jižně od Madeiry), anglické válečné lodi „Myrmidon“ a „Rambler“ v australsko-asiatickém Středozemním moři, hlavně v Indickém archipelu (prvá r. 1888, druhá 1889 a 1890, zkoumající v týchž letech i Čínské moře), anglická válečná loď „Stork“ a kabelová loď „Great Northen“ v západních dílech Indického oceánu mezi Mozambikou, Diego-Suarezem a Zanzibarem (prvá r. 1888, 1889 a 1890, druhá r. 1882; „Great Northen“ r. 1888 prokřižovavši kanál Mozambický zjistila, že africké pobřeží velice příkře spadá do hloubky — již při 15° 2·5′ j. š. a 41° 6′ v. d. naměřila tu 3036 m.), „La Champagne“ (1889) a severoamerický parník „Missouri“ (téhož roku) na mělčině novofundlandské („La Champagne“ téhož roku i v záp. kanálu, naměřivši tu 104 až 210 m.), severoamerický parník „Adams“ v Tichém oceáně u souostroví Samojského (1881), „Albatros“ (viz i str. 163) v mořích na východním pobřeží sev. Ameriky, hlavně v zálivu Mexickém a moři Karaibském za vědeckého řízení Alex. Agassiza (1890 a 1891), „Clorinde“ v Atlantském oceáně (1886), „Chiltren“ v Rudém moři (1886) a v zálivu Adenském (1890 — zde shledal největší hloubku 3584 m.), severoamerický „Dolphin“ v Atlantském oceáně (v září 1889), rakouská válečná loď „Fasana“ na mělčině Saya de Malha (1891, seznala tu hloubku 15—68 m. a pouze na jednom místě 90 m.) a u ostrovů Loyalty (1890), dánský křižák „Fylla“[1]) podél Gronska mezi 64 a 70° s. š. (r. 1884—1888; výzkumy jeho jsou zvláště v ohledu faunistickém důležity); „Investigator“ v severní části Indického oceánu, zvláště po obou stranách poloostrovů přední Indie (v říjnu 1887 a od dubna do října 1888) i v jiných částech téhož oceánu (v květnu, od října do prosince 1889 a v březnu a dubnu 1890), tak že lze pokládati východní část Arabského moře, zvláště však záliv Bengálský, za důkladně a dostatečně prozkoumané; dále „Pouyer-Quertier“ u malých Antill (r. 1888 — seznal největší hloubku 1722 m.), kabelová loď „Recorder“ v zálivu mezi ostrovy Sundajskými a Australií za velení kapitána C. O. Madge (r. 1888; u 11° 22′ j. š. a 116° 50′ v. d. seznala loď tato při měřeních, konaných za příčinou kladení dru-

[1]) Zde by bylo záhodno vzpomenouti i ostatních cest toho druhu, podnikaných od různých států k severní a jižní točně; jelikož však výsledky cest těchto v menší míře pro nás důležity jsou, odkazuji v té věci k pojednání kap. C. Bermanna, výše již jmenovanému (č. VI., pag. 333—337), kdež také příslušná literatura uvedena jest.

ného kabelu mezi východoindickým archipelem a Australií 6205 m., největší dosud známou hloubku Indického oceánu a jedinou v moři tom přes 6000 m.; ostatní „Recorderem“ seznané hloubky okolo 6000 m. leží na jižním kraji ostrovů ve východoindickém archipelu) a v zálivu Bengálském (v prosinci 1890), kabelová loď „Relay“ v Tichém oceáně (r. 1890 — mezi Valparaisem a Callaem seznala všude poblíž pobřeží i přes 7000 m.), kabelová loď „Roddam“ v Karaibském moři a Windwardském kanále (1888), „Sherard Osborn“ východně od Andamanů (1888), „Silvertown“ za účelem kladení kabelu v Atlantském oceáně (1889 na př. v červnu u Teneriffy, v dubnu v zálivu Guinejském mezi Loandou a Mossamedy atd.), „Westmeath“ mezi Bermudy a Novým Skotskem (v červnu 1890), východně od Malých Antill (od listopadu do ledna t. r.), na pobřeží Guyany a v západní části zálivu Kaitského — a více jiných, výzkumy svými méně důležitých lodí.

Důležitá výprava fysiologa prof. V. Hensena z Kielu,[1]) jíž súčastnili se také zoologové Brandt a Dahl, botanik F. Schütt, geograf O. Krümmel a bakteriolog Fischer, vypravena byla za podpory německého císaře král. pruskou akademií věd z úspor nadání Humboldtova pro cesty a výzkumy přírodovědecké. Cílem výpravy bylo prozkoumání faunistických poměrů Atlantského oceánu. Šroubový parník „National,“ zvláště k účelu tomuto zařízený, opustil 15. července r. 1889 přístav Kielský, objel jižní výběžek Gronska, načež plul Golfským proudem k Bermudám, Ascensionu, koncem září dostihnul ústí řeky Amazonské, minul po té Azory a překonav mnohá nebezpečí přistál 7. listopadu zase v přístavu Kielském. Celkem strávil „National“ 93 dni na moři a vykonal 400 lovů sítěmi. Výprava tato zavdala podnět ke sporu o „planktonu“ mezi přírodozpytci „Nationalu“ a profesorem Arnoštem Haecklem, jenž cítil se uražen, že *on* nebyl povolán k řízení této t. zv. „výpravy planktonové.“

Roku 1890 podniknuta po návrhu Vídeňské císařské akademie věd také rakouská výprava ke zkoumání hlubin v moři Středozemním. Dne 10. srpna vyplula loď „Pola,“ císařem k účelu tomuto vykázaná, za velení korvetního kapitána Mörtha směrem ke Korfu, odtud zamířila 14. srpna k Zante, konajíc zde výzkumy na širém moři. Dopluvši Stamphani, Sapienzy a konečně Kapraly na ostrově Cerigo, křižovala „Pola“ ve Středozemním moři až do vzdálenosti 15 mil od Ras-Hililu, plula po té podél afrického pobřeží ke Ben-Ghâzi, zařídila pak svůj běh k mysu S. M. di Leuca (jižní výběžek Apulije), odkudž boufí zpět zahnána k Jonickým ostrovům, přistála 19. září opětně v Pole. O této výpravě „Poly“ máme některé předběžné zprávy ve Zprávách zasedacích

[1]) Viz Victor Hensen: „Einige Ergebnisse der Plankton-Expedition der Humboldt-Stiftung. Sitzungsber. d. Berl. Ak. d. Wiss., v. 13. März 1890, pag. 243 ff.“ Neb též: E. du Bois Reymond: „Bericht über die Humboldtsche Stiftung und die Kieler Plankton-Expedition des „National.“ ibid. v. 23. Januar 1890, pag. 83 ff.“ Vict. Hensen: „Über die Bestimmung des Planktons“ v „Jahrbücher der Commission zur Untersuchung der deutschen Meere“ r. 1887. Dr. Heinecke v „Mittheilungen des deutschen Fischereivereines.“ Sect. für Küsten- und Hochseefischerei 1889 č. 3, 4 a 5. Viz i vzpomenutý již článek C. v. Bermannův.

Vídeňské cís. akad. věd.[1]) Celkem uraženo za 40 dní 2616 mořských mil, na 72 stanicích konána vědecká pozorování. Největší hloubka při této výpravě byla 3700 m. Teplota vody v prozkoumané střední pánvi Středozemního moře jest ve všech vrstvách (mimo vrstvy při dně ve větších hloubkách) vyšší, než v západní části téhož moře (na př. v hloubce 200 m. činí 15° C., v hloubce 1000 m. rovněž 15° C.). Také hustoty a slanosti vody přibývá na východ a jih proti západním částem moře. Seznáno dále, že pod povrchem přibývá nejprve kyslíku s ubývající teplotou, později ho ubývá, avšak tak nepatrně, že i v největších hloubkách (přes 3000 m.) obsahuje voda moře Středozemního téměř právě tolik kyslíku jako při hladině. Volná kyselina uhličitá nenalezena nikde, množství kyseliny uhličité zpola a cele vázané ukázalo se býti všude stejné. Na dně moře shledáno veliké množství ammoniaku, místy shledáno na dně ještě větší množství nakupeného organicky vázaného dusíku než ammoniaku. Co do fauny shledáno při této výpravě „Poly," že hlubiny severní části Jonského moře od Korfu k Cerigu pokryté jemným t. zv. „yellow mudem" jsou zvířenou chudší než hlubiny jižnějších částí, kdež shledáno dno písčité a kamenité. Zde vytaženi pak význační tvorové hlubinní, na př. Brisinga mediterranea Perrier v hloubce 680—1770 m. (zde velice hojná), Polycheles typhlops Heller, Nematocarcinus gracilipes M. Edw., z ryb Bathypterois longifilis Günth., Hoplosthetus mediterraneus Cuv. Val., Hymenocephalus italicus Gigl., Macrurus sp., Spinax niger L. atd. Nejvíce a nejzajímavějších forem hlubinných vytaženo z hloubek 680, 1010, 1765, 1770 m. Seznáno dále, že na povrchu nebo blíže povrchu vyskytuje se i na místech od pobřeží daleko vzdálených velice bohatý život zvířecí.

Roku 1891 opustila „Pola" 24. července opět přístav Puljský, plula přes mys Matapan až ke Kandii a Alexandrii. Zkoumání hlubin mořských dělo se hlavně okolo ostrovů Mila, Kandia a Ceriga. Dne 9. září 1891 přistala „Pola" v přístavu Pyraejském. Krátce po vyplutí svém přestála značnou bouři v širém moři, načež ihned 28. července objevena byla největší podnes známá hloubka pánve moře Středozemního 4400 m. mezi Maltou a Kandií (40 námořských mil j.z. od mysu Matapanu) při 13·5° C. teploty při 21° 45′ 48″ v. d. a 35° 44′ 48″ s. š. a 20 mil jihovýchodně druhá největší hloubka 4080 m. Nejbohatší zvířena seznána v hloubkách 600 až 2000 m. na východním a západním pobřeží Ceriga až k zálivu Sudskému, na severním pobřeží Kréty jakož i poblíž ostrovů Gavdoských na jižním břehu Kréty na dně písčitě bahnitém.[2])

Roku 1892 v létě vykonala „Pola" třetí plavbu, prozkoumávajíc východní část moře Středozemního mezi poledníkem Rhodu až k syrskému pobřeží.[3]) Dne 16. srpna opustila přístav Puljský, plula k Zantě, Cerigu (kdež ohraničila četnými měřeními loni objevenou t. zv. „hlubinu Poly" 4400 m.), Alexandrii (kdež všímáno si velice bohaté pela-

[1]) Veröffentlichungen der Commission für Erforschung des östl. Mittelmeeres. Sitzungsber. d. kais. Ak. d. Wiss. in Wien. Band C, 1891.

[2]) Annalen d. k. k. naturw. Hofmus. díl VII., sešit 1. a 2., p. 88.

[3]) Viz zprávy o výpravě této v Oznamovateli cís. akademie věd ve Vídni, ročník 1892, pag. 192—195, 203, 211 a 229.

gické zvířeny), Port Saidu, Larnace (zde shledána velice chudá zvířena hlubinná), Mersině, Makri (5. října — před tím prozkoumány průliv Krissiský a moře Karamanské; jihovýchodně od Makri naměřeno 3591 m.), Rhodu, Syře a Korfu, kdež 14. října letošní práce zakončony. Dne 22. října v 7 hodin ráno přistála „Pola“ opět v přístavu Puljském. Dle předběžných zpráv o výpravě této (od profesora J. Luksche) jsou obě italským válečným parníkem „Washingtonem“ r. 1887 a „Polou“ r. 1891 objevené přes 4000 m. měřící hlubiny ve východní části moře Středozemního (prvá mezi Maltou a Cerigem, druhá mezi Maltou a Kandií) odděleny od sebe podmořským hřbetem, zdvíhajícím se asi 1000 m. nade dno a táhnoucím se od afrického pobřeží čarou vlnitou až k ostrovům Jonským. Dále vyšlo měřením jižně od ostrova Gavdo na jevo, že podmořský práh, málo přes 2000 m. pod hladinou ležící, odděluje hlubinu západní (hlubinu „Poly“) od velikých hlubin východních. Lze tudíž na základě těchto loňských výzkumů „Poly“ mluviti o střední a východní pánvi moře Středozemního. Četná měření teploty (119krát) a slanosti vody (63krát) potvrdila výsledky předešlých dvou výprav „Poly,“ že přibývá teploty vody od severu k jihu a od západu k východu a dále, že přibývá slanosti do hloubky pouze ve střední pánvi, proti čemuž v pánvi východní jsou všecky vrstvy vodní téměř stejné slanosti. Největší hloubka 3786 m. měřena při loňské výpravě při 20° 59′ 18″ v. d. a 36° 9′ 24″ s. š. — Předběžné zprávy dv. rady F. Steindachnera, týkající se zoologických výzkumů loňské výpravy „Poly,“ neposkytují ničeho obzvláště zajímavého.

Ředitel zoologického oddělení Vídeňského dvorního musea dr. F. Steindachner byl presidentem vědeckého štábu výprav „Poly,“ skládajícího se z prof. Pražské něm. university dr. Hatschka, z dr. Em. šl. Marenzellera a dr. C. Grobena z Vídně, zoologů, dr. Konr. Natterera, chemika, a prof. J. Luksche, fysika.

Také Černé moře bylo pilně prozkoumáváno. Anglické válečné loďstvo za doby Krymské války konalo 13 měření hloubky mezi Bosporem a Krymem. Ruská korveta „Lvica“ r. 1868 za účastenství prof. Lepšina provedla četná pozorování hloubky, teploty a slanosti vodní podél Kavkazského břehu až do hloubek 896 m. a až ve vzdálenosti 25 moř. mil od břehu. V letech sedmdesátých konal svob. pán F. F. Vrangelj opětovná pozorování téhož druhu v severozápadní části Černého moře blíže břehů Krymských a Kavkazských, při čemž dosáhl největší hloubky 457 m. Nynější kontreadmirál Makarov propátral části Černého moře poblíž Bosporu až do hloubky 366 m.

Pak následovaly důležité Černomořské výpravy ruských lodí r. 1890 a 1891. Po návrhu prof. Klosovského a dr. Andrusova [1]) požádala cís. ruská zeměpisná společnost ruského ministra námořnictví, viceadmirála Čichačeva, aby vyslal výpravu ke zkoumání hlubin Černého moře. Čichačev určil k účelu tomu dělovou lodici „Černo-

[1]) О необходимости глубоководныхъ изслѣдованій въ Черномъ Морѣ. Извѣстія Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. Díl XXVI., pag. 171—185.

morec“ s velitelem kapitánem Smirnovem na dobu jednoho měsíce. Výstroj lodi dalo ministerstvo námořnictví spolu se zeměpisnou společností. „Černomorec“, opustiv 26. června 1890 Oděsu, plul do Sevastopolu, odtud oklikou k Bosporu a pobyl poblíž něho několik dní; plul po té podél pobřeží Maloasijského až k Amastru, minul Theodosii, objel pobřeží u Sevastopolu, zaměřil po té k Podkavkazskému pobřeží až 20 mil od Picundy. Minuv Batum dal se na sever od Samsunu, potom křižoval v severozápadní části moře až k Oděse, kdež 23. července výprava skončila.[1]

Ve výzkumech „Černomorcových“ pokračovaly roku 1891 lodi „Doněc“ a „Zaporožec“ v moři Černém a skuner „Kazbek“ v moři Azovském, vypravené opětně od ministerstva námořnictví a od zeměpisné společnosti, mimo to i se značným přispěním novoruské přírodovědecké společnosti v Oděse.[2]

Při všech těchto Černomořských výzkumech měl vědecké velení kapitán J. B. Špindler, obstarávající současně práce fysikální (hydrografické a meteorologické), při čemž mu nápomocen byl svob. pán F. F. Vrangelj, vyslaný od zeměpisné společnosti. Dr. N. J. Andrusov, vyslaný touže společností, převzal při výpravě „Černomorcově“ bádání biologická a geologická; výprav roku 1891 se Andrusov již neúčastnil, nepohodnuv se se správou zeměpisné společnosti.[3] Výpravám r. 1891 přiděleni byli chemikové Arsenij Lebedincev a prof. Markovnikov, zoolog Ostroumov a bakteriolog Zeliňskij. Špindler, Lebedincev a Ostroumov podali již předběžné zprávy o výzkumech svých r. 1891 v Izvěstích ruské zeměpisné společnosti.

R. 1892 konal pouze Ostroumov zoologická pozorování v Bosporu. Další výpravy v Černém moři jsou prozatím zastaveny, ježto

[1]) Viz zprávy o této výpravě od prof. A. Vojejkova: Die Tiefseeforschungen im Schwarzen Meere im Jahre 1890 v Petermannových Geograph. Mittheil. 1891, pag. 33 nn.; od N. J. Andrusova: Предварительный отчетъ объ участіи въ черноморской глубомѣрной экспедиціи 1890 года. Извѣстія Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. Díl XXVI., pag. 398—409; od J. B. Špindlera: Предварительный отчетъ о работахъ и результатахъ черноморской экспедиціи 1890 года. Записки по Гидрографіи II. 1890; od F. F. Vrangelja: Черноморская глубомѣрная экспедиція. Извѣстія Имп. Русс. Геогр. Общества 1891.

[2]) J. B. Špindler: Предварительный отчетъ о работахъ и результатахъ черноморской экспедиціи 1891 года. Изв. Имп. Русс. Геогр. Общества 1891; Ostroumov: Предварительный отчетъ объ участіи въ Черноморской глубомѣрной экспедиціи 1891 г. Записки новороссійскаго общества Естествоиспытателей. XVI.; týž autor: Отчетъ объ участіи въ научной поѣздкѣ по Азовскому морю на транспортѣ Казбекъ лѣтомъ 1891 года. Приложеніе къ LXIXому тому Записокъ императорской академіи наукъ; Lebedincev: Предварительный отчетъ о химическихъ изслѣдованіяхъ Чернаго и Азовскаго морей лѣтомъ 1891 года. Записки Новороссийскаго Общества Естествоиспытателей XVI.

[3]) Před započetím výprav r. 1891 zaslal Andrusov zeměpisné společnosti pamětný spis, jak by měly další práce postupovati, aby výpravy tyto přinesly také geologii užitek. Žádal hlavně za větší počet dredží ze dna Pontu, aby vyzkoumal tektonický původ pánve této, jakož i chemickou povahu usazenin. Ale dno Černého moře jest úplně bez živočišstva, jelikož pak zeměpisná společnost kladla hlavní váhu na zkoumání nynější zvířeny Pontu, byly podmínky Andrusova zamítnuty.

ani ministerstvo námořnictva ani zeměpisná společnost nechtí již poskytnouti k výpravám těmto prostředků. Vyjednává se však o zařízení Černomořského musea a spojené s ním pozorovací stanice v Sevastopolu (podobné americké „U. St. Coast and Geodetic Survey"), jež by za účely rybářskými pokračovala ve výzkumech Černého moře.

Mnohé státy pokračovaly poslední dobou ve výzkumech moří, i můžeme se těšiti na nové značné obohacení svých vědomostí o hlubinách mořských a jejich poměrech.

Nové rovy české.

Jos. Perwolf. — Ot. Novák. — Fr. Machovec — Ant. Gindely. — A. J. Vrťátko. — Jos. Kořínek. — Fr. Zach. — Fr. Schmoranz. — Lev Lerch. — P. Mužák. — Kr. Stefan. — Josef Jan Hais — Fr. Daneš. — M. P. Havelka. — L. Stroupežnický — Zd. Kolovrat Krakovský. — Julie Šamberková. — V. Pakosta. — V. V. Zelený. — Fr. Zd. Skuherský. — Fr. Vogl. — V. Hrdlička. — Jos. Mikuláš Boleslavský. — J. Friedländer. — Jos. Götzl. — Jos. Krofta. — E. Herrmann. — K. Mensinger.

Náš národní hřbitov prošlým rokem 1892 valně se rozšířil, i jest nám zvláště želeti, že ubylo vědě české i pěknému písemnictví a umění výtvarnému pracovníků zdárných, když dostoupili věku mužného a teprv k ustálenosti názorů svých a tvoření svého dospěli. Při smrti zasloužilého kmeta těšíváme se aspoň vědomím, že dílo své ke zvelebení vědy či umění, k oslavě jmena českého již vykonal; trvalejší bol však zůstavuje v srdci našem nenadálá smrt pracovníka, jenž vědomostmi a nadáním svým byl povolán rozvoji lidstva vůbec a národu svému zvláště prospívati a uprostřed nebo téměř teprv při početí slibné práce své smeten byl s dráhy, jejíž cíl ještě byl daleký.

Hned při novém roce sobě smrt v našem sadě národním vydatně zakosila. Z řady učenců českých vyrvala dne 2. ledna 1892 dr. Josefa *Perwolfa*, profesora na vysokém učení ve Varšavě. Čtenářstvo Osvěty poznalo Perwolfa v prošlých ročnících jakožto vědce slovanského, jemuž vzájemnost slovanská nebývala nikdy heslem jalovým. Perwolf byl Slovan přesvědčením a po všechen život svůj snažil se ideu slovanskou vtělovati praktickou cestou.

Jakožto syn vrchního na statcích Schwarzenberských narodil se Perwolf r. 1841 v Čimelicích, studoval v Písku gymnasium a v Praze filosofii. Vstoupiv r. 1861 do redakce Riegrova Naučného Slovníka vytrval tam jako pilný pracovník po deset let, mezi tím stal se roku 1864 assistentem při bibliothéce Českého musea a r. 1869 musejním archivářem. V době té měl již pověst znamenitého slavisty jakožto spisovatel četných statí z dějin ruských a polských. R. 1871 povolán byl ruskou vládou do Varšavy, kde mu propůjčena stolice dějin a literatur slovanských. V tomto povolání pohřížil se do studií dějepravných s vytrvalostí a pilností příkladnou. O výsledcích svého bádání psal česky i rusky, vydal řadu odborných spisův a zásoboval i časopisy svými statěmi z oboru literárních i politických dějin národů polského i ruského. Perwolf trávíval prázdniny v Čechách. Spis jeho

„Slované a vzájemné jejich styky,“ jejž nedlouho před svou smrtí jal se vydávati, vysvětlil mnohé zatemnělé okolnosti historické. Jest vydán jazykem ruským. Spisovatel úplného vydání díla toho se nedočkal — skonal po krátké chorobě nenadále maje teprv padesáte let.

Česká universita pozbyla dne 28. července výborné síly úmrtím dr. Otomara *Nováka*, profesora paleontologie a geologie. Vědecká činnost tohoto odborníka byla obsáhlá i pronikavá. Novák byl muž vzácného vzdělání všeobecného a jako učenec odborný i daleko za hranicemi čest jmenu českému zjednával. O České museum získal si Novák nevšední zásluhy rozmnožením přírodních sbírek. Bylo mu teprv 41 let, když ho v Litni přepadla smrt.

Jiný učenec český vzácného nadání a muž vážné práce, František *Machovec*, v mladém věku 36 let zemřel dne 8. října. Byl tělem i duší oddán své vědě, mathematice. Od r. 1878 byl profesorem reálky Karlínské a zastupoval od r. 1890 prof. Tilšera na české polytechnice. Vynikal jako učitel i odborný spisovatel, vydal několik spisů tiskem a jiné v rukopise zůstavil. Některé rukopisy Machovcovy zůstaly nedokončeny.

Nástupce Františka Palackého v úřadě historiografa království českého, universitní profesor dr. Ant. *Gindely*, archivář zemský, zemřel dne 24. října. Byl vynikající učenec; cestoval za příčinou historického bádání v Polště, Francii, Belgii, Španělích, Německu a Nizozemí. Ve vlasti své prostudoval všechny důležitější archivy. Po německu napsal Život a působení J. A. Komenského, Dějiny Českých bratří, Rudolf a jeho doba a hlavní dílo své: Dějiny války třicetileté; po česku Dějiny českého povstání r. 1618, Staré paměti dějin českých a jiné spisy drobnější, týkající se historie české od roku 1526, ke kterémuž roku dospěl, jak známo, Palacký. Gindely dosáhl věku 63 let.

Společenským postavením, vlasteneckým působením a významem v dějinách národního obrození vynikající muž opustil náš tábor dne 19. prosince. Jest to Antonín Jaroslav *Vrťátko*, spisovatel beletristický i vědecký, první bibliothékář Českého musea. Dočkal se vysokého věku 78 let a zahynul nešťastným úrazem, byv na ulici povozem rychle jedoucím povalen. Po dvou dnech byl mrtvolou. Vrťátko byl mezi námi již posledním z účastníkův obnoveného českého ruchu literárního v prvých letech třicátých, kterým vědomí národní z úzkého kruhu vlasteneckých vzdělanců vnikalo do širších vrstev a způsobilo věkopamátný převrat v našich dějinách kulturních. Vrťátko narodil se v Nových Benátkách roku 1815, stal se vychovatelem v rodinách barona Hildprandta a hraběte Harracha, s chovanci svými mnoho cestoval a hojně zkušeností nasbíral; za mladých let obíral se pěkným písemnictvím, později pracemi vědeckými, při čemž vždy zřetel míval ku potřebám národa svého. Jako jinoch dvacítiletý uveřejnil prvotiny své v Tylových Květech, brzo potom pořádal s Jablonským almanach Vesnu, kde umístil svou romantickou povídku Snoubenci Dražičtí. Z jiných jeho prací toho druhu vyniká Kouzelnice Černoborka s pozadím historickým. Ukončiv dráhu vychovatelskou usadil se Vrťátko r. 1851 trvale v Praze jako literát, byl povolán r. 1853 do sboru

musejního pro vzdělání řeči a literatury české, redigoval sbírku prací z pěkného písemnictví zvanou Perly české, býval volán do literárních porot, napsal řadu učených pojednání, byl po více let redaktorem Časopisu musejního, vydal dopisy předních učenců našich, dbal o majetek Českého musea až úzkostlivě a míval vřelé účastenství při všem snažení vlasteneckém a šlechetném. Velkou část svých úspor, 6000 zl., odkázal Vrťátko Svatoboru, čímž rozmnožil počet jeho největších dobrodinců.

Ve věku 62 let zemřel dne 14. srpna gymn. profesor a spisovatel Josef *Kořínek.* Pro mládež středních škol sepsal a vydal Mluvnici latinského jazyka, dále Cvičebnou knihu ku překládání z češtiny na jazyk řecký. Známy jsou též jeho kritické úvahy o některých starších spisech českých.

Dne 14. února 1892 zemřel František *Zach*, generál srbský, rodem Moravan, národem Čech, srdcem Slovan, zápasník za svobodu národní. Narodil se r. 1807 v Brně, účastnil se r. 1831 činnosti polské emigrace v Paříži, kde studoval vojenství, r. 1848 byl členem slovanského sjezdu v Praze, postavil se v čelo Slováků proti povstalým Maďarům, později nabídl v Bělehradě vládě srbské zřízení vojenské akademie, kterou pak ve skutek uvedl s nejlepším úspěchem; postupoval v hodnostech a r. 1876 jako generál velel jednomu sboru armádnímu proti Turkům. Těžkým úrazem o nohu přišed odebral se na odpočinek do Čech a žil několik let v tichém ústraní na Král. Vinohradech. Důvěrný přítel jeho dr. V. Gabler čtenářům Osvěty ze života jeho více pověděl.

Předčasnou smrtí Františka *Schmoranze* dne 11. ledna pozbyli jsme jednoho z nejzdárnějších umělců výtvarných, který čest jmena českého zanesl do daleké ciziny. Spatřiv světlo světa r. 1845 ve Slatiňanech u Chrudimě věnoval se studiím technickým v Praze, odebral se na školu architektonickou do Vídně a bádavý duch pudil ho do ciziny, aby nabyl vědomostí praktických svého oboru. Meškal v Egyptě, Syrii, Palestině, stal se dvorním architektem místokrále Mehmeda Aliho v Kahýře a vrátiv se r. 1873 do Vídně postavil tam na světové výstavě egyptský pavillon, kterým zvláštní pozornost k sobě obrátil. Brzo potom zbudoval nádherné biskupské paláce v Zadru a v Černovicích, lázně v Krapině-Teplici a zaslal též plán ke stavbě zemského musea v Praze, za nějž byla mu přiřknuta druhá cena. Schmoranzovo jmeno nabývalo zvuku stále mocnějšího, i byl r. 1885 povolán jakožto ředitel nově zřízené Pražské umělecko-průmyslové školy. Pohříchu přibyl do Prahy se zdravím již podkopaným, přece však jal se v novém povolání svém pilně pracovati, a mladý ústav děkuje mu za rychlý svůj rozkvět. Prozíravý Schmoranz uměl si vybrati nejlepší osobnosti učitelské, které jeho vedením dočinily se skvělých výsledků.

Na Smíchově skonal dne 7. května velmi nadaný a pilný malíř Lev *Lerch.* Jakožto žák Pražské i Mnichovské akademie výtvarných umění vynikl hlavně jako malíř podobizen, a byl též šťastným illustrátorem našich časopisů obrázkových. Čtenářům Osvěty velmi dobře

jest znám z posudků a zpráv o českém umění výtvarném. Dožil se věku pouze 35 let.

Z řad učitelstva českého vyrvala smrt Petra *Mužáka*, manžela naší Karoliny Světlé. Kolébka Mužákova stála pod Ještědem u Světlé, odkud choť jeho své spisovatelské jmeno přijala. Na české realce v Praze Mužák jakožto profesor kreslení a krasopisu působil 35 let, až se r. 1884 odebral na odpočinek. Vydal několik spisů odborných a býval učitelem vzorným i laskavým. Zemřel u věku 71 let dne 8. února.

Dne 16. ledna 1892 rozloučil se s námi starý vlastenec dobrého rázu předbřeznového, Kristian *Stefan*, profesor v Hradci Králové. Býval Stefan statečným zápasníkem za myšlenku českou, za práva svého národa. Narodil se v Jičíně r. 1819, studoval v Praze filosofii a již jako jinoch dvacítiletý pilně přispíval do Tylových Květů i jiných časopisů. Přiučiv se několika jazykům překládal z nich, zvláště pak z vlaštiny a polštiny mnohé překlady uveřejnil. Roku 1848 ujal se redakce zábavného a spolu radikálně politického časopisu Včely a účastnil se i jinak ruchu veřejného. Po nedlouhém supplování při gymnasiu Boleslavském r. 1851 dostal se jako skutečný učitel na gymnasium do Hradce Králové, kde působil na mládež v ušlechťujícím duchu vlasteneckém po šestnácte let. Byl však také opposičním poslancem českým za vlády Beustovy a Herbstovy na sněmě zemském, a to mu vyneslo vládní nepřízeň. V září 1867 byl Stefan zbaven svého úřadu učitelského. Obec Hradec Králové ujala se káraného poslance svého a opatřila mu příhodné zaměstnání literární, později pak jmenovala ho ředitelem měšťanské školy dívčí. Po všechen věk svůj Stefan osvědčoval mužně svou horoucí lásku k národu.

V Chrasti zemřel dne 27. října biskup diecése Kralohradecké dr. Josef Jan *Hais* u věku 62 let. Náležel k osvícenému kruhu českého duchovenstva vlasteneckého a bral se životem za příkladem otcovského přítele svého biskupa Jirsíka. Na ducha jeho působil také básník náš Vacek Kamenický, u něhož Hais po dva roky v Blovicích kaplanoval. Potom působil jako profesor morálky a fundamentálky na ústavě theologickém v Č. Budějovicích, kde stal se i kanovníkem. V těch dobách přispíval Hais důkladnými články do odborných publikací. Roku 1875 stal se biskupem v Hradci Králové. Tu nákladem svým zbudoval ústav hluchoněmých, a působil napořád příkladně v duchu křesťanské lásky. V biskupském sídle svém i jinde po diecési znamenité sumy věnoval na uměleckou výzdobu svatyní; jako věrný syn národa svého zavedl v Hradci vedle dřívějších německých i české exercicie kněžské. Zrušil také výlučně německé úřadování a ustanovil, aby v jeho diecési národně smíšené úřadovalo se dle potřeby a přání oběma jazyky, slovem, dosazoval v úřadě svém i češtinu v práva, která jí náležejí, sám jako Čech zůstávaje i k druhé národnosti stejně spravedliv.

V Peruci zesnul dne 6. května kněz František *Daneš* ve vzácném věku 85 let. Daneš byl svědkem a účastníkem národního obrození, osobním přítelem předních křisitelů našich v první třetině tohoto století. Náležel v řadu českých kněží, kteří jakožto stoupenci humanistických zásad Bolzanových zahořeli láskou k lidstvu vůbec a k vlast-

nímu národu zvláště. Daneš, syn chudobného řemeslníka z Písku, jakmile dosáhl výhodného postavení, jal se pomáhati trpícím. Dobročinné skutky konal bez jakékoli okázalosti, často ani nejbližší přátelé nezvěděli, že štědrá ruka jeho otevřela se opět k ulevení lidské bídy. Vlastenecké a humanitní spolky měly v něm člena vytrvalého, písemnictví a umění české přítele obětovného. I jako spisovatel se Daneš osvědčil. Psával úvahy mravoučné do Štulcova Blahověsta i jiných sborníků a vydal r. 1860 u Kobra sbírku svých Řečí nedělních, svátečních a příležitostných přes celý rok, v nichžto jeví se jeho povznešené smýšlení. Danešem zahynul jeden z předních osvícenců v kněžstvu českém.

Za ním odebral se dne 19. června na věčnost jen o rok mladší Matěj Pěv. *Havelka*, starý zápasník za práva národa, právník, básník, politik. Před rokem 1848 býval magistrátním radou v Mirovicích, Dobrušce a v Nymburce. Roku 1848 zvolen v Čáslavi za poslance do ústavodárného sněmu říšského, kde zasedal na pravici a byl platným pracovníkem obzvláště ve věcech výkupu z roboty. V ten čas psával mnohé články do Havlíčkových Národních Novin. V letech padesátých sloužil jako assessor a soudní rada v Rakovníce a v Písku, r. 1861 byl v Písku zvolen za poslance na sněm český, od něhož vyslán byl do říšské rady a tu opět platně působil. Poslancem byl až do r. 1885. Básně jeho vyšly r. 1873 v Národní bibliothéce, odborné práce právnické v rozličných časopisech. Zůstavil pověst Čecha věrného, muže neúhonného, právníka výtečného.

Smutnou sensaci vzbudila smrt dramaturga Národního divadla Ladislava *Stroupežnického* dne 11. srpna. Byltě Stroupežnický spisovatelem svérázným, pracovníkem svědomitým a pilným. Četné humoresky, povídky i dramata jeho měly značný, dílem i mocný účinek. Básníkem v pravém významu slova Stroupežnický nebyl, avšak jeho bystrý talent pozorovací, znalost života lidu venkovského i velkoměstského a láska k umění učinily ho publicistou vzácným, tím vzácnějším, že povznesl se vlastní silou, jako samouk. V dvanáctém roce svém dán byl z venkovské školy do Písku na reálku, kde pobyl pouze dva roky. To byla jeho celá studia. Vše ostatní, co uměl, osvojil si sám. Praktikoval při hospodářství na velkostatku Cerhonickém, kde otec jeho byl správcem; nešťastnou příhodou znetvořiv si tvář střelnou ranou zahrabal se do knih, jediné útěchy své. Jako jinoch dvacítiletý dostal se Stroupežnický počátkem let sedmdesátých do Prahy a vstoupil na dráhu spisovatelskou. Počal humoreskami, později psal romány a konečně stanul při dramatě. Sbírky povídek jeho: Lidé směšní a ubozí a Z Prahy a z venkova mají čestné místo v naší literatuře. Z šestnácti dramat Stroupežnického více než polovina měla úspěch plný, některá skvělý, jako Zvíkovský rarášek, Paní mincmistrová a Sirotčí peníze, které jsou vzorem historické drobnokresby dramatické, kdežto Naši furianti a Václav Hrobčický z Hrobčic podrží svou cenu svými charakteristickými postavami, s jakými se v životě skutečném napořád setkáváme. V dějinách starých i v událostech současných uměl Stroupežnický čísti duší vnímavou, a proto mají hry jeho ráz opravdovosti životní. Zemřel ve věku 42 let, život jeho podťat na vrcholu vyspělé tvořivosti.

Trpce pocítili jsme ztrátu jednoho z nemnohých kavalírů, kteří celým srdcem lnou k národu svému. Zdeněk hrabě *Kolovrat Krakovský*, dramatický básník, zemřel náhle dne 24. října u věku 56 let. Byl synem generála Theodora hr. Kolovrata a synovcem horlivého národovce Hanuše hraběte Kolovrata Krakovského. Mládí hraběte Zdeňka nebylo utěšené. Studoval gymnasium ve Znojmě a práva ve Vídni. V letech šedesátých sloužil při soudu na rozličných místech. Prázdně své užíval ke spisování divadelních kusů, z nichž některé (Libuše, Na rozcestí, Trosky) s čestným úspěchem provozovány. Zdědiv svěřenský velkostatek usadil se v Rychnově nad Kněžnou; byl členem českého sněmu a panské sněmovny na radě říšské.

Daleko od vlasti zahynula dne 3. února znamenitá umělkyně Julie *Šamberková*, roz. Knornová. Třikráte byla členem Národního divadla a třikrát od něho odešla do ciziny, kde na konec nenalezši ukojení svých nadějí volila v Hamburce smrt dobrovolnou. Narodila se r. 1847 v Březové na Moravě, v dětském věku dostala se s rodiči do Prahy a jsouc bohatě tělesně i duševně nadána věnovala se divadlu. Chtěla původně býti zpěvačkou a vystoupila r. 1864 v opeře české, při níž však tehdy pro ni nebylo místa. Odebrala se do Olomouce, ale sňatek její s hercem Šamberkem přivedl ji opět do Prahy; brzo potom stala se členem činoherní společnosti Švandovy, s níž některý čas hrála po českém venkově. V září r. 1867 byla přijata k divadlu Pražskému a imponovala svým sličným zevnějškem a svou noblessou v podávání úloh zvláště tak zvaných representačních a intrigantních. Eva z Losu, vévodkyně Marlboroughová, Dolores, lady Macbethová, později Mesalina a Theodora zůstanou nezapomenutelny všem, kdo v nich Šamberkovou viděli. Odchodu jejího od divadla českého jsme vždy želeli — smrt její způsobila u přátel dramatického umění dojem hluboký.

Dne 10. července předčasně skonal kněz Vojtěch *Pakosta*, učitel náboženství při české vyšší dívčí škole v Praze. Byl velmi dobrý stylista, psal zdařile veršem i prosou. Básně jeho vyšly ve dvou sbírkách (Listy a květy, Růže a ostny) a drahně jich ještě roztroušeno po rozličných časopisech. Pilně také překládal z polštiny a slovinčiny. Zemřel ve věku 46 let.

V poslední den měsíce února skonal spisovatel dr. V. V. *Zelený*, maje teprve 34 léta. Byl jediným synem ředitele Malostranského reálného gymnasia Václava Zeleného, r. 1875 zesnulého. Pečlivé vychování domácí bylo mladšímu Zelenému údělem, a že měl nadání nevšední a duši vnímavou, dospěl záhy v muže vzácné vzdělanosti a bystrosti. Již v letech jinošských byl čítán mezi naše nejlepší hudební theoretiky a osvědčil svou znalost umění hudebního jako redaktor odborného listu Dalibora. Vstoupiv v březnu 1886 do redakce Hlasu Národa stal se za nedlouho předním členem redakce a byl chvalně činným jako essayista i jako spolupracovník politický. Byl mužem důsledným, a co jednou uznal za dobré, hájil až do krajnosti; o věcech uměleckých míval časté potyčky, při nichž mu poctivých a šlechetných úmyslů neupřeli ani odpůrcové. Zelený vydal důkladný životopis Pešinův, Brixenské listy Havlíčkovy, některé brošurky o národním divadle a o rozličných

veřejných záležitostech každého Čecha zajímajících; jako člen výboru Ústřední matice školské sepsal r. 1890 podstatnou část brošurky „Vytrvejme!“, která jest důkazem jeho vřelosti vlastenecké. Srdeční vada zničila příliš záhy činný, mnohoslibný život jeho.

Hudba česká ztratila jednoho ze svých nejhorlivějších a nejpovolanějších pěstitelů, Františka Zdeňka *Skuherského*, rodáka Opočenského. Zemřel dne 19. srpna u věku 62 let v Českých Budějovicích. Studoval medicinu, avšak hudba měla pro něho tolik půvabu, že oddal se jí zcela. Komponoval písně i opery, později obral si hudbu církevní za předmět svého uměleckého tvoření. V letech 1867—89 byl ředitelem varhanické školy v Praze a ústav ten nemálo zvelebil. Vydal i některé odborné spisy, jmenovitě nauku o harmonii.

Skuherského předešel povolaný skladatel písní, profesor Pražské konservatoře, František *Vogl*; zemřel 30. prosince 1891 ve Vinohradech. V mladistvém věku 19 let vystoupil jako barytonista na tehdejším stavovském divadle Pražském a zpíval po několik let hlavně v operách Mozartových. Při tom oblíbil si ke skladbám básně české; jeho sbor Cikáni, jejž r. 1853 složil, u všech spolků pěveckých zdomácněl. I jiné písně jeho, jako Půda vlastenecká, Vltava, Povzbuzení k tanci znárodněly a došly i v cizině velkého rozšíření. Skladby Voglovy jsou melodické a svědčí o hlubokém citu mistrově. Vogl dočkal se věku 70 let.

Vzdálen vlasti své skonal dne 12. srpna v Boratině na Volyni Václav *Hrdlička*, někdy katecheta na reálce Kutnohorské, potom správce českobratrské církve v Podhajci. Byl rodem ze Sobotky. S Vác. Bendlem vydával r. 1851 satiricko-humoristický spis Rachejtle a přispíval po léta do rozličných časopisů. Za příčinou neshod s úřady politickými a církevními opustil Hrdlička r. 1870 vlast a odebral se do českých osad v Rusku, kde jako duchovní správce po dvacet let působil, až r. 1890 jako profesor na gymnasium do Kyjeva povolán byl. Sklamán v nadějích svých o zachování samostatnosti své mladé církve českobratrské v osadách na Rusi roznemohl se a u věku 63 let zemřel.

Pilným dělníkem v různých oborech vlastenecké práce byl Josef *Mikuláš*, zván *Boleslavský* dle rodiště svého Staré Boleslavě, kde r. 1820 světlo světa spatřil. Poutalo jej zvláště divadlo, pro něž sepsal několik her a mnohé přeložil; jeho Katovo poslední dílo nesčetněkrát hráno po všech divadlech venkovských. V Karlíně zařídil si Mikuláš společně s Knappem tiskárnu a založil sbírku her Divadelní ochotník i redigoval některé časopisy. Více ideální než praktické snahy jeho byly příčinou, že pozbyv majetku svého uchýlil se do Jindřichova Hradce jako ředitel tiskárny. O povznešení ochotnických divadel československých měl Mikuláš nemalé zásluhy. Skonal dne 21. července.

Z řad vlasteneckého měšťanstva sešel smrtí starosta kvetoucí obce Královských Vinohradů Jan *Friedländer*, jenž dne 9. května u věku 53 let skonal. Friedländer byl mužem vytrvalé práce a praktického důmyslu; účastniv se záhy prací na stavbách železničných otužil se pro život. Při stavbě dráhy Františka Josefa v letech šedesátých najal si kus tratě a získav si z podniku toho skrovný majetek

pustil se do staveb větších. V několika letech vybudoval na Vinohradech přes třicet domů. Podnikavostí a čilostí ducha vynikaje zvolen byl do obecního a okresního zastupitelstva, později stal se starostou okresu a konečně r. 1885 starostou města Král. Vinohradů, o jehož rozvoj a zdar s velikou horlivostí se zasazoval. Byl upřímným národovcem a maje srdce citelné k útrapám bližního, usušil mnohou slzu z bídy vytrysklou.

Dne 5. února zesnul u věku 70 let dlouholetý starosta Karlínský Josef *Götzl*. Jeho snahou, v níž ovšem podporován byl přáteli rovně smýšlejícími, znamenitě zkvetly a zmohutněly školy Karlínské. Byl také přítelem a štědrým pěstitelem umění, měl otevřenou mysl pro blaho obecné a podporoval ochotně každý šlechetný podnik. Karlínský chrám sv. Cyrila a Methoděje míval v něm zvláštního dobrodince.

Z Plzně donesl nám telegraf dne 3. listopadu zprávu, že skonal tam starosta města a poslanec dr. Josef *Krofta*, dočkav se jen věku 47 let. Náležel k nejváženějším osobnostem kraje Plzeňského a byl k rozmanitým čestným úřadům povoláván. Překročiv 30. rok svého věku zvolen byl r. 1876 za poslance zemského, o rok později i za poslance říšského za královskou Plzeň. Bodrou povahou a pracovitostí zjednal si Krofta mezi poslanci jakož i u všeho obecenstva obliby a důvěry i byl zvolen za okresního starostu, r. 1889 za purkmistra města Plzně. Pohříchu nebylo mu popřáno zdraví žádoucího, aby zastávati mohl čestné funkce své. Podlehl těžkému neduhu plicnímu.

Dne 3. listopadu zachvátila předčasná smrt Pražského advokáta dr. Emila *Herrmanna*, vlastence upřímného a člověka stejně šlechetného jako skromného. O něm lze říci, že neměl nepřátel. Nikdy netlačil se v popředí, ačkoliv ho nevšední vědomosti k tomu opravňovaly; působil tiše, blahodárně. Byl rodákem Kralohradeckým, po matce vnukem nakladatele českých knih Jana Host. Pospíšila. Za trudných poměrů hmotných studoval v Praze práva a živil se při tom nočním korrektorstvím při novinách a kondicemi. Roku 1876 stal se advokátem a získal si v oboru svém výbornou pověst. Některé peněžní ústavy Pražské povolaly ho do své správy. Po dva roky byl také místopředsedou a právním zástupcem Ústřední matice školské. Spisu jeho O směnkách užívá se jako cenné pomůcky. Dočkal se věku 51 let.

Život plný rozmanitých změn dokonal dne 8. října spisovatel Karel *Mensinger*, narozený r. 1813 v Týnci nad Labem, kněz a druhdy redaktor časopisu Přítel mládeže, potom polní kaplan. Meškaje s plukem svým v Miláně zřídil tam r. 1844 českou knihovnu pro vojáky. Když r. 1848 vojsko rakouské nuceno bylo Milán opustiti, Mensinger tam zůstal i přidružil se k polské legii a byl za to od Rakušanů, když se opět města zmocnili, prohlášen za psance. Roku 1849 byl Mensinger jmenován profesorem německého jazyka na Národní kolleji Alessandrijské, pět let později stal se polním kaplanem při jízdě italské; r. 1867 dán na odpočinek. Od té doby byl spolupracovníkem různých časopisů italských a mezi Italy šířil všemožně známost o Češích a Slovanech vůbec, přeložil do vlaštiny Rukopis Kralodvorský a některé moderní spisy české. Hlavní péči měl Mensinger o zřízení veliké knihovny v Miláně, v nížto všechny literatury slovanské byly zastoupeny. Množství knih za tím účelem sebraných uložil v knihovně Am-

brosianské. Vydal rozličné spisy i sestávil také Mluvnici českovlaskou se slovníkem, ale k vydání jejímu nedošlo; rukopis díla toho, jakož i jiné rukopisy Mensingrovy z oboru jazykozpytného, země- a dějepisného chovají se od r. 1877 v Českém Museu. *J. L. Turnovský.*

Nové písemnictví.

Básně.

Třetí řada Zeyrova cyklu *Z letopisů lásky* slove *Gabriel de Espinosa.* Básník věnoval ji „své drahé sestře Heleně Jungfeldové,“ jíž i v počátku své práce apostrofuje. Vrátil se ze slunnějších končin zase na sever, poddává se tušení, že se za nedlouho navždy s vlastí rozloučí, přehlíží řady svých přátel, uznává, že sestra zůstala mu z nejvěrnějších mezi věrnými, poukazuje k jejímu přání, by jí něco zvláště vyprávěl, i přináší jí tedy „pohádku“ na španělské nivě nalezenou, romantickou to zvěst o příběhu asi před třemi sty lety nadešlém v krajině, kterou Zeyer sám putoval, a „mnohý z výkřiků těch bolestných,“ jež v básni se čtou, „zněl *v pravdě* vzduchem kraje, který též má vzezření jak divná pohádka a *napsán* dosud dříme *v archivech.*“ Zvěst chová v sobě dramatický konflikt mezi srdcem a duchem, mezi náruživou láskou a povznešenou myslí, která se v rekyni jako vzbouřená uražená pýcha a v rekovi jako vzbouřený hrůzyplný odpor proti lži a klamu jeví.

Vstupujeme do Madrigalu, do kláštera Panny Marie Královny. V něm z vůle svého strýce, despotického krále Filipa vězněna jest jako jeptiška z donucení, bez závazného spontánního slibu, doña Ana, dcera Lepautského vítěze dona Juana de Austria. Její nitro vře životem, vře touhou po lásce a rodinném kruhu, vře nenávistí ke králi Filipovi a blouzní ve vzpomínkách na rekovného, proti islamu za křesťanství u Alcacera el Kebir v Africe padlého, avšak dle rozšířené tehdy domněnky jen lichým pohřbem pochovaného a ve skutečnosti pořád žijícího svého bratrance krále Sebastiana, který prý se náhle v Portugaly vrátí a zaujatý trůn Filipovi zase z moci vyrve. Mohl by takový bohatýr

svou příbuznou a dívku bezbrannou,
dceř dona Juana de Austria,
dál ponechati v chmurném žaláři,
kde bez viny a hříchů trpěla?

Této její horovnosti užije mnich Michal dos Santos, který, jako Posa, otčinu svou z lásky k volnosti z královýcb pout otrockých osvoboditi chce, proto jí prohlásí: „Nuž věz, že žije don Sebastian!“ a skutečně k ní muže králi podobného přivede. Je to Gabriel de Espinosa, hrdinný dvou světa dílů bojovník, který posud v životě přemnoho přetrpěl, podle všech, lesklých i chmurných známek Sebastianovým bratrem se býti zdá, v toto své bratrství napolo také věří, doñu Anu, královskou dceř andělské bílé krásy, již byl v klášterním chrámě „jasnější než oheň“ spatřil, planoucí láskou miluje a tím podnícen jako lichý Smerdis nebo Dimitrij koruny se zmocniti a královskou dívku,

svou vidinu jakousi bělostnou, duši dětsky prostou, hlubokou a velikou, na trůn povznesti chce. Tak přibližì se kulminační výjev našeho fabliau. Poněvadž Ana fantom Sebastianův tak toužebně miluje, jest jako předurčena, také Pseudosebastiana horovně si zamilovati: to se i stane, Ana mu dá svatý, věčný, velký, nezvratný lásky slib, ano zasnoubí se mu i před boží tváří, a vše je tedy připraveno, aby se spolu proti Filipovi v zápas o královský stolec pustili, když v to jako roztřeskný blesk vjede psychická překážka v Gabrielově nitru vzniklá, odpor cti proti lži a klamu. Espinosa vyzná se Aně: „Don Sebestian je dávno prach a popel!“ a její milenec není než „dobrodruh.“ Tu hrdě se vztyčí královna a prudce zamítne ho. Gabriel jako žebrák ji prosí o lásku, ale Ana nechtíc své lásce příšerné podlehnouti, trhne zvoncem, jeptišky s abatyší k ní vniknou a nešťastná dívka zvolá:

Muž stojí tam. To jest můj milenec.
Teď odveďte mne! Žalář otevřte,
a kajicně se vyznám ze všeho.

Vše je ztraceno. Vše jest i vyzrazeno, a jako Anū i Michala do Santos trest kruté vazby, stihne Gabriele v Medině del Campo trest katovy sekery. Nešťastník skončí s jediným, ale marným přáním v srdci: aby se dověděl, že mu Ana prominula. Odpustila mu, nepřestala ho milovati „buďsi žebrákem, buď zločincem,“ ale též ona zemřela po letech s nesplněným přáním v srdci. Přispěním dobré abatyše totiž stalo se, že královna Gabriele v poslední jeho chvilce na lešení viděla, bezmeznou šílíc touhou, by na ni jediný pohled jeho padl, avšak Espinosův zrak jenom „na nebe se upíral“ . . . S jeho pohledem se nikdy, nikdy nesetkala víc.

Způsob Zeyerova vypravování jsem již vícekráte charakterisoval. V nynějším boji o thesi „Krása či Pravda?“ stojí Zeyer pevně při paní Kráse, chce *poetickou* poesii, ponechává pravdu vědcům — a má v té příčině pravdu mnohem více na své straně nežli všichni ti páni Pravdomilci dohromady.

„Gabriel de Espinosa“ vyšel jako LIII. svazek Kabinetní knihovny, a v téže bibliothéce jako LX., tedy dosti silně jubilejní svazek vydána IV. řada „Z letopisů lásky,“ obsahující obšírnou *Piu de' Tolomei* a krátkou *Záletnici*. Prvá věnována jest pí. Hedvice Štolbové, druhá pí. Karolině Světlé. Obě práce jsou výpravné básně z cizích luhů jako Gabriel de Espinosa, a obě jak on psány jsou pětistopým akatalektickým bezrýmým jambem.

Začněme kratší *Záletnicí*. Básník vyvolil si kdys jednu z brahmanských a buddhistických zvěstí, vložil ji

v své srdce, které v tiché mohyle,
jež odříkání sluje, spočívá,

a po drahném čase rozvil ji v „prostý,“ jak praví, filosofující květ. Všichni koří se rozkošné záletnici Alambuši, všichni boháči snášejí poklady k jejím nohám za její lásku, jen chudý, čistý, spravedlivý, dobročinný, soustrastný, v Buddhových náukách hloubající kupec Upagupta neuznává za včasné, by ji navštívil, ani když mu na znamení obdivu svého bílý květ nadhodí, ani když jej jmenem svojí pravé, nezištné lásky zve, a teprve, když jej za pouhé milosrdí, za odpověď

na jedinou otázku prosí, dostaví se k ní, spatří ji v celé její nádheře, a nedbaje milostného jejího lkaní hlasem snivé, klokotavé, toužebné kokily k němu doznívajícího, klidně hlasem sladkým pouze praví k ní:

Ty vzkázalas mi, že máš otázku,
na kterou chceš, abych ti odvětil.

Tu Alambuša netroufajíc si ptáti se: „Miluješ mě?", táže se:

Je pozdě již? Ó rci, jsem ztracena?
Tvor kleslý nemůže víc povstati?

Upagupta přisvědčí; kdo hřích pozná, kdo z hloubi volá po spáse, najde cestu k míru. Odmítnuta se svou láskou, počíná si Alambuša jako ztřeštěna, slíbí knížeti Kasjapovi svoji lásku, když Upaguptu s potupou z města vyžene, ale, jakkoli Kasjapa její zlobě vyhověl, brzy jej ve vzpomínce na milovaného Upaguptu dýkou po samý jílec protkne. Odvedou ji před soud a z trestu utnou jí obě ruce i nohy a zhanobí jí mečem div přírody: její tvář „jak léto spanilou." Tu posléze přijde Upagupta k ní a na čelo míru polibek jí vdechne; tu Alambuša posléz poznává, „že srdce čistota jest nejkrásnějším darem člověka." „Pak zemři v míru," řekl nyní Upagupta,

„ty opět zrodíš se, a touha tvá
tě povede na pravou cestu pak,
na onu cestu, která vede nás
do lůna toho bytí pravého,
v němž nehrozí už žádné zrození. . ."

A když druhý polibek jí vdechl, blaženě se v očích usmála i zemřela. Upagupta pak klidně vyšel ze hřbitova,

neb jeho duch už zase ztrácel se
do hlubin přemítání bezedných
o životě tom vyšším, vnitřnějším . . .

Zde mohou nejmodernější pp. protivníci esthetik postřehnouti, jak umí subjektivní Pravda vyniknout, když se objektivní Kráse podřídí a s ní a v ní splyne.

Skok z Indie do Italie na křídlech romantiky je velice snadný. Jsme v Siéně, toskánské kolébce umění, jež trůní „v glorii na slunných výšinách." Tam náš básník často zamyšlen zastavil kroky své u fontány Fontebrandy, kde kdysi také božský Dante stanul a kde veliká výmluvná světice Kateřina stříbrnými vodami vlažila ret, a tu vždy na *Piu z Tolomeů* myslíval, jejíž tklivý nářek, jejíž pláč holubí „zní stoletími k nám" a jejíž „bílou, snivou, nyjící," sladkou vidinu sám Dante „na velké pozadí své poesie" vdechnul.

Pia jest nevěstou. Již zejtra slaviti bude svůj sňatek s mocným Nellem z Pietry. Provázena jsouc chůvou Lapou jde tedy do chrámu, před sv. Ansanem, ochráncem krásné Siény se pomodlit. Jeho zjev, jeho postava byly jí vzorem bohatýra, vzorem příštího manžela. Dostačí tomuto ideálu Nello, vítězný hrdina velikých činů, muž vysoký výmluvných očí, vážné tváře, dlouhého temného, ačkoli stříbrem prokvetlého vousu? Snad. A snad více nežli Sandro Ghizi, někdy její, když deset čítala let, asi třináctiletý zasnoubenec. Tehdy ovšem před ním k matce pravila: „Nechci ho, je bázlivý, já reka pouze chci," avšak ihned se s ním při hře spřátelila tak, žeť od hry nerada šla

i k hodům zásnubním. Čas pojí, čas dvojí. Sandrův otec ze zrady podezříván, v nevoli se synem vlast opustil, Sandro sešel s očí, sešel i s mysli, a což více: později, před sňatkem s pánem z Pietry, sama Piina matka, smějíc se dceru svou, které dřívější sňatek napadl, spokojila: „Ta smlouva se Sandrem je dávno zrušena." Ale minulost se pomstila; pravý v týž den zjevil se jí v chrámě dvojenec sama svatého Ansana, i nevěděla, co se stalo a dělo s ní:

že láska celé její bytosti
se zmocňovala cudné, panenské.

Druhý den se rozbřesknul, a kněz v katedrále Nellovi a Pii svázal ruce. I mladý muž, Ansanův dvojenec, byl svědkem oddavek, a z očí jeho zněla slova k ní: „Jest láska moje silná jako bůh." Uhodli jste, že tímto mladým mužem nikdo jiný není nežli sám Sandro, Sandro Ghizi. A Pia zalkala:

„Ty přišels pozdě! Běda, běda nám!"

Nello neosvědčil se tím, koho spatřovala v něm. To nebyl bohatýr!

Jak jinak na ni oči hleděly,
ach, muže, jehož jmeno vyslovit
rtům zabránila svým . . . A přece žil
zjev spanilý jí stále v paměti!

A Pia klesá na lůžko v horečce, chce silna být a chce se mužovi směle vyznati: vždyť jest „bez viny!" Jde mu v ústrety, Nello z lesa vynořen se blíží, Pia vzkřikne: „Ó choti můj!" výkřik zleká koně, a Nello se řítí se sedla! Nello chce koně protknout, Pia prosí zaň, ale Nello ji odstrčí a vetkne vraždící svůj ocel „do hrudi nešťastného zvířete." A tomu muži chtěla svěřit se! Tak dochází Pia ku přesvědčení: „Ne, toho muže nelze milovat." A též Nello v krátkosti pocítil k ní chladně nelásku. Má soud o „Zámek smrti," statek to v lidomorné Maremně, a proto vrátí se s Piou z hradu, ve kterém po svatbě bydlili, do Siény. Tam, v rodišti, v rodném domě a v jeho zahradě byla Pia zase šťastna. Jednou však s chůvou z dlouhé procházky přišla v šerou ulici ke studni Brandě a tam pojednou uslyšela sladký hlas jak ptačí zpěv, *jeho* hlas, a ten úpí a prosí, by mu řekla, že žádná nenávist se v jejím srdci proti němu nevzmohla.

Tu Pia k nebi obrátila tvář
svou krásnou, pláčem lásky koupanou,
a stále ještě němá, podala
mu olivovou malou ratolest,
již byla ulomila v zahradě.

Leč neodešla, aniž by mu nebyla slíbila, že mu dovolí, by jednou s ní mluvil. I sešli se v kathedrále, a Pia se vyzradí; když jí tam Sandro za nové dostaveníčko žádá, odepře to a dí mimoděk: „*Že miluju tě*, buď ti útěchou!" A na schylné ploše spěje pak rozvoj její řeči dál:

„Já s tebou znova, Sandro, snoubím se . . .
Zem loučí nás, však láska spojuje.
Zem pomine, však láska zůstane.
Můj Sandro, snubní dej mi polibek, —
tak čistý, cudný, svatě bratrský,
jak toho místa svatost žádá to."

Události dovrší se tím, že Pia v rodné zahradě vrhne se zvášněnému Sandrovi na prsa, že raději chce býti zatracena, než aby trpěl jen okamžik, a že, když ji Sandro pološílen k sobě strhne a k srdci tiskne, Pia padne „bez smyslů a beze vzdechu jako mrtvá v prach.“ Odnesou ji na lože, a chůva Lapa, když ji Nello pátravým zrakem probodává, zmatena „pošetile“ vyzradí se slovy: „Nevím nic.“ Nello chce proniknouti tajemství a slídí po něm v Piiných snech: „Vlasy ježily se na hlavě mu, když sléz vykřikla: Nechť Bůh mě soudí, tvá jsem na věky, nás láska spojila i těžký hřích! . . .“ Kdo však jest jeho sok? I nadchází spád. Nello vyhrál při o „Zámek smrti“ a zaveze tam Piu s chůvou Lapou. Zde vězní je, zde katem ztrýzniti dá Lapu, která Pii se Sandrem sváděla, zde vyhrozí z Lapy jmeno ženina milence, zde vydá Piu dlouhému umírání v morné krajině, zde na stupních z domu v sad vedoucích v cestu jí hodí Sandrovu mrtvolu, zde surově jí zvěstuje matčinu smrt, zde, chtěje se zase ženit, vyzývá choť ještě surověji k rychlejšímu spěchu v hrob, až Pia posléz umírajíc se zámecké bašty vrhá se na Sandrův rov, sníh bílých narcisů

ji měkce přijal . . . Vlasů temný proud
se mezi květy, hebký, rozvlnil,
tvář její v trávě byla pohřbena,
a sledním dechem vtiskly její rty
tam polibek, kde Sandra kryla zem . . .

I přeznámý, odlehlý motiv vystoupí před vás jak vyspělý jasan nebo javor na jaře, ve zcela novém, sotva tušeném půvabu, jeli vypěstován povolanou tvůrčí silou, jeli zpracován pérem básníka, jenž souměrný rozvoj látky sestrojiti, plastické postavy vytesati, rozkošný, ze života, z duše a ze srdce čerpaný detail ovládati, charakteristiku krajiny proniknouti, panpsychický pospoj člověka s přírodou vynajíti a zobraziti, duchaplné obraty vyhraniti a líbezné mluvě lidské vládnouti umí.

A to věru Zeyer umí, nechť nejmodernější pp. despektisté říkají, co říkají. —

Sláva, literární burleska z roku 1824 od Gustava J a r o š e, práce při konkursu Poetických besed odměnou poctěná, složena je z deseti, akatalektickým jambickým blancversem napsaných kapitol; každý verš utvořen ze sedmi polostop. Máme před sebou pokus naturalistické příchuti. Jak to? Naturalismus a verš — kterak se to srovnává? Divím se tomu také a se mnou i pan Vkus, který se udiven ohlíží, kde se ocítil. Patrně ve výslužbě. Vypravovatel uvádí nás do „kafírny“, kde „kafírník“ hosty německy oslovuje, . kde v chumáč usedlí truňk (tak!) srkají a kde si vypravují, že bylo v opeře lidí, div nespad' ochsenstand (tak!), kde říkají po novočesku „dyť“, ale také po staročesku „můž'“ (místo může). Duch slavné policie budí v kafírně postrach. „Pst! Hakle!“ dí kdosi k studentu, filosofu; „zde živá morálka: mlč v Čechách o Češích.“ Avšak nevstoupil to do kavárny policista, nýbrž mladý Říha, knihvazač, rek burlesky. Váže kroniky a při tom dívá se po děvčatech s konývkami. Je zamilován do Tekličky, ale nešťastně; neboť zná ženské i prokouknul jejich ouklady a „štrychy.“ Knihařský maz ho přesvědčil, že jí ničím není, že je jí sprostým, že ho Teklička nemiluje. Chce tedy „zpátky přijít víc než

bídný řemesník" — chce stát se básnířem. Básnířem? Aj, to nezní tak naturalisticky všedně. Rozpomínejme se, kolik asi procent nešťastných milenců a zamilovaných knihvazačův stane se básníři, „krasokvěty nátury, majícími éfaj (tak!) na hlavě a v prstech zlatý brk." A pak sotva bývá vždy pohotově Čelakovský, aby, ne jak Umky „zimperlich", ale skutečně hnut slávychtivému českému Hanuši Sachsovi, Plánkovi a Melezinkovi in spe, ruku podával a ve kruh vlastenců ho k Jungmannovi vzal. Dnes je totiž banket vlastenský na počest Markovi z Libuně. Tam jemu, Říhovi, básníku bez básní, výtečníku bez výtečnosti, prsty do ruky béře sám jemný, bodrý hostitel tváře choře bílé a bolestných tahův, ale poctivého, nebesky zářného zraku, mužík šedivý s kabátem šosatým, až po bok upjatý

> do vesty vysoké na dvacet knoflíčků . . .
> a v šátku na uzel tkví hrdlo hubené.

Až pyšná Teklička Říhovo povznesení zví, jistě zahanbena uzná, že její ctitel stojí výš nežli kdokoli „v tátrum lettantů" (tak!). A což, dozvíli se, že jej očkem laškovným šlehla „naše Kometka," pozdější paní Podhorská! Leč nikoli, čím jest mu Teklička? Ji snadno *zapřít.* Nyní zná jen jednu žádost: zná jen ji, proslulou zpěvačku, Katynku Kometovou, pějící na staročeský text o hodu žežulky. „Všem žihla slastí hruď: ‚Náš božský Rukopis.'" Avšak Teklička Říhu náruživě miluje. Kéž by jej krutého urputníka mohla usmířiti. Ten knihařský maz! Ale zlá přichází novina: „on prý tě nechce víc!" a „knihařství už nechal nadobro." Na dlouholi? Ach, brzy pozná Říha hořký rub slávy — nezná se v jazyce, nezná dobropísemnost, nastává mu trpký úkol: učit se, a zatím hladovět, nespat, pak i stonat. A což nevděčné obecenstvo! a což nad to černohlíd, skalpovač kritik!! Ó hrůzo nad hrůzy! A což redaktoři! Vlasy vstávají ne dubkem, ale dubem. A což censura! což udavačství! Avšak ještě horší konec hrozí talentu: že musí z hladu psát, zač stydí se. Říhovo zanícení chladne a mrzne. Neslýchané věci se strhnou:

> vše mělo vyletět, lid, domy, mosty, hrad!
> Prach, smůla, hranice, na čtyrech končinách
> už stáli paliči! Tu zhatilo se vše!

Vše přijde na Špilberk, i Říha. A tu přestává každý ohled. Teklička *musí* k němu, musí ho vidět. Zdržuje se studem, ale dojde až k němu přec. Říha vidí, že jest milován, že jí není sprostým — a jest vyléčen. Z touhy po slávě, po něčem vyšším. Opravdu? Vyléčen z takové touhy? Sutor ne ultra crepidam! Nezníli to suše, prosaicky, jako hlas idey liché, choré, vybledlé?

Není žádným neštěstím, že Sláva byla sepsána, ani není žádným neštěstím, žeť obdržela odměnu. Je tu nadanou hlavou podán doklad, že to s *tímto* naturalismem do této míry nejde. Pravím, s tímto naturalismem. Neboť přiznávám se, že jsem nadšeným ctitelem vzácného, drahocenného druhu *naturalismu,* totiž naturalismu uměleckého, jaký se na př. jeví na dílech Michela Angela, ale nikoli neuměleckého naturalismu, který si libuje tu v nedostatku vznešenější základní idey, tu v laciných, nevkusných, rušivých titěrkách, pro které se básník pod úroveň svého umění shýbati a snižovati musí. Ó prosím, jen se vší

možnou láskou stopujme skutečnost a nade všechno milujme přirozenost i pravdivost, ale při tom nezapomínejme, že každé umění, že každý druh a každá odrůda umění, že každý umělecký výtvor má svou *zvláštní* pravdivost i přirozenost. Sochařství jinou, malířství jinou, hudba jinou. A rovněž jinou básnictví, a v mezích básnictví na př. Ilias jinou, Faust jinou, Babička jinou. I veršovaná burleska chce býti básní, burleska nadaného a vzdělaného moderního poety má tedy šetřiti své zvláštní pravdivosti *poetické*.

Ludvík Lošťák má snaživé péro. Vyšvihuje se do více sedel. Vystupuje jako skladatel, píše verše a pouští se také do literárních essayů. Překročil hranici mezi jinošským i mužným věkem, a nepříznivé poměry na štěstí ho nutí na půdu, kde roste selfmademan vyšších záměrů. V tomto smyslu jest Lošťák samoukem slibného jádra. Štěstí přeje odhodlaným. Jako se Lošťák za těžkých okolností odvážil do Angličan, tak pouští se i různými nesnadnými drahami na kolbiště umělecké a písemnické republiky Jeho *Básně* působí na vás někde jako thema pro komponistu, ale jakkoli je spisovatel také hudebníkem, náladu naleznete v nich toliko zřídka. Mnohde narazíte na známé, praznámé věci, a podivno, jak přece monumentálně tu onde vzhůru se pne forma pro známou tu věc! Někde ozývá se vám i národní spůsob. Ale místem kroutíte hlavou, nad slohem, nad rýmem, nad zvučností, nad znalostí jazykovou.

Obsah Lošťákových Básní vykazuje kromě prologu pět oddílů: Písně, Popěvky, Večerní melodie, Dumy a Závěrečné rozjímání. Sněhy zasněžily vše, čteme v prologu, i lidský cit; ve spisovatelově nitru však, v tom „ještě písně žily," a písně ty, když všechno se ve hrob velký sřítí, „dále budou zníti . . ." „Píseň válečná" vyzývá k boji proti poutům otrockým, proti bludům, a „Píseň hrdinná" končí:

> Nuž, bij jen, hrome, v ňádro mé, jak biješ v skály,
> cíl nezměním, neb jsem jak hora stálý!

Některé písně hořekují nad první láskou, která — jako první kvítí — jest marný sen! Přes to vracejí se k ní též Popěvky. Ó dívčí oči, „co jste žalu naplodily!" A co pochybných slok, dodáváme vůči „Smrti a lásce." Večerní melodie žádají pro básníka poklid, smrt. Co pěvci zbývá, jest luny úsměv bledý; jemu, i když děckem byl, vichr dul do kolébky. Stojí sám u svých ideálů. Jeli nad ním nebe pusté, myslí vždy, že Tvůrci patří „do zamyšlené tváře." Dumy vzdychají, že kraje lásky a radosti jsou daleky a nedostižny. Hudební Znělka (na str. 50) vyznívá mysticky: „Ty toužíš pravdu znát? . . . Jdi, ptej se lásky!" Záviděni hodný jest na skále dub: klidný v bouři, ve vzdoru nezdolný, však i k jara květům i k zimy sněhům lhostejný. Mrtvé věky zdají se hřmíti: „Mír a štěstí rodí odříkání!" Nic není krásnějšího nežli zapomínati — —

> však jeden cíl nás všechny víže,
> a čím dál jdem, tím jsme mu blíže . . .

Tam zavírá se brána za životem, tímto nekonečným lásky zdrojem, a tímto velikým i hrůzně dlouhým bojem. Proč před námi i za námi poušť je širá? — Došli jsme posledního dílce, neposledního v ceně. Vnořme se v apostrofu „Bohu," plnou prosté síly:

Rci, Tvůrce lásky, Tvůrce bolu,
co v nitru Tvém se velkém děje!

Zdaž ono vichrů žalné vání a hukot vod a ropot moře je Tvé nad vlastním dílem lkaní, je Tvé bezměrné hoře? „Či trpíš víc než my? a žal, jímž všechno zmírá, je pouze žalu část, jenž Tvoje nitro svírá?!“ A přec by mnohé mělo i mohlo býti jinak. Zda přijde čas, kdy vichry ustanou a národy se sbratří, kdy za krvavý prapor války člověk bude třímati prapor — svobody? V jakém víru zmítá se lidské srdce! Zatracuje, co zejtra zbožňuje, a v rozruchu přírody vidí první svatý její cíl: co živé — vraždit; „jsme pouhý prach, a šťastný onen, jenž v pouhý prach se proměnil.“ Ó rakvi, jak jsi všeobsáhlá! Vše pomine, jen čas půjde dál a bez ustání. Kdo ví, kam spěje náš duch, kam spěje čas. „Jsme oba věčnost; neb nic tu v pravdě neumírá a nic se nerodí! — My byli — my budem; život, smrt — je obé věčnost širá.“

Vybíral jsem ze sbírky hlavně projevy významu poměrně většího. Dokazují, že Lošťák jest básníkem více reflektivním, ale že se také v jeho reflexích nelíčený cit jako struna v silnějším vánku chví. Fond bezpečný je tu, a vývoj dle všeho sotva selže. *Frant. Zákrejs.*

Výpravná prosa.

Lucien Arréat ve spise svém „La morale dans le drame, l'épopée et le roman“ (druhé vydání r. 1889) věnoval devátou kapitolu pathologickým „hrdinům“ (Les héros pathologiques) v literatuře, ač látky této nevyčerpal. V kapitole této také čteme (str. 158—159): „Tato literatura nezdá se mi býti na pravé cestě. Případy skutečné psychosy nemohou nikdy býti studovány románopiscem, jako jsou studovány lékařem na klinice; člověk degenerovaný stává se osobou dramatu i zodpovědným činitelem jen lží básníkovou; svobodný a geniální spůsob Shakespearův jest zakázán žákům příliš exaktním, i přihází se v našich spisech moderních, že ubývá často zájmu literárního, jako vzrůstá péče čistě vědecká. Ve všech případech je to věru bída, když prostřední spisovatelé ruku vztahují po předmětech, se které nejsou. Věru brzy se unavíme touto románovou klinikou. Spisovateli mravní jeho cit zakáže stavěti na odiv jisté malby, které se stávají nebezpečnými pro náklonnost lidí k nápodobě.“

Připomenul jsem si ta slova, když jsem dočetl spis Rud. Jar. Kronbauera: *Z posledních stanic. Povídky a novely z ústavů. Blázinec. Nalezinec. Porodnice.* Práce tyto tvoří dva první spisy Vilímkovy illustrované knihovny rodinné, a sice první spis přináší povídky a novely z blázince, druhý z nalezince a porodnice. Ni v druhém, ni v prvním případě nemůže býti řeči o románové klinice. Zrovna co se týče nešťastných pomatenců, sebe menší znatel duševních chorob znamená náramnou chudost motivů Kronbauerových, a o nějaké péči vědecké se stanoviska naturalistického románu vědeckého nebo experimentálního není tu ani stopy, třebas tu máme běžnou lidovou klassifikaci bláznů, rozeznávající blázny ležaté, tuctové, melancholiky z trojky, blázny z klasního oddělení, sentimentálky, blázny cvrčkového oddělení a beránky tulula. Kronbauer jen totiž vypisuje buď rozmanité příčiny,

pro něž tito nešťastníci na rozumu se pomátli, buď účinky této nehody na zdravé lidi, hlavně příbuzné nemocných, buď některé ukázky ze života bláznů, jak se na venek jeví, v nichž až na vsunuté některé theorie Lombrosovy odborného studia málo spatříte, buď a to hlavně život v blázinci vůbec, k čemu se ještě vrátíme. Musíme se tudíž ohlednouti po jiném zájmu než vědeckém, který přiměl spisovatele, že si pro motivy své zašel do míst tak smutných. Zájem ten nalézáme vytčený spisovatelem samým v rozjímání Bez viny, jímž celé dílo ukončeno. Tu čteme: „Na těchto dvou místech, v porodnici a nalezinci inklinuje člověk k vážným úvahám. Někdo přijde a namítne mně, že by v těchto sloupcích měla býti novela. Má pravdu, byla by to mnohem lehčí a zajímavější strava — no, a ty děti ať s Pánembohem živoří, hynou a řítí se dále ve zkázu. Necháme toho — takové otázky nerozřeší nikdo jiný než celý věk. Napřed kommunikace do pořádku, pak kanalisace a možná že časem dojde i na reorganisaci ústavů. Já snažil jsem se pověděti jenom to, o čem jsem se domýšlel, že bylo by záhodno, aby to znal i širší kruh lidí.“ Čistý literární a umělecký zájem odmítá spisovatel také, a věru přesvědčíme se, že neplatí slova ta jen snad o posledním tom rozjímání, ale většinou o díle celém. Vznik obou spisův i účel jest zcela jiný. Pan Kronbauer totiž předně cítí vřelou soustrast s ubožáky pomatenci, má soustrast s nebohými matkami, které nuceny jsouce po porodu opustiti děti své nemohou užiti blaha mateřského, má soustrast s neblahým osudem a životem ubohých do světa poslaných nalezenců. Tuto soustrast spisovatel chce roznítit i u svého čtenářstva. Patrný jest však i jiný účel spisovatelův. V těchto lidumilných ústavech v mnohých zařízeních objevují se nesprávnosti a přímo nelidskost, kdy by pravda bylo, co spisovatel vypravuje na př. o dozorcích a opatrovnicích v blázinci, o stravě, o mechanické práci lékařův a jiných i jiných věcech. Spisovatel s rozhořčením odhaluje tyto nešvary s patrnou snahou po nápravě. Rozhořčení toto bylo by zajisté spravedlivé. Avšak z interessovaných kruhů líčením tímto vyvolány projevy, jimiž nejmírněji řečeno váha těchto výtek byla rozhodně seslabena a na pravou míru skutečnosti přivedena. Tento živel tedy, ač veň spisovatel vložil silnými rysy osobité svoje účastenství, pozbyl tím svého významu, ne bez škodných následků pro spisovatele. Zbývá tudíž onen první citový vznik i účel díla. Spisovatel hledí vzbuditi soustrast s ubohými trpiteli. Málokdy však to činí bezprostředným dojmem umělecky zpracovaného obrazu, jako na př. v obrázku Na prahu žití, ale popisy velmi často s osnovou nesouvislými a svými úvahami hojně na rozmanitých místech roztroušenými. Spisovatel hned buší do toho jako rozhorlený řečník a reformátor, sem tam bere na sebe tvář bádavého učence, nejčastěji však stává se lyrickým básníkem. Ale ač hojným lyrismem a citovými důvody oplývají tyto práce, přece spisovatel nejde k srdci přímo uměleckým názorem. Mnohdy osoby, jichž osud vzbuzuje soustrast čtenářstva, nejsou ony matky nebo nalezenci, ale osoby třetí, které osudem jejich nešťastně jsou dotknuty, jako na př. v obrázku Nebožtík z osmapadesátky nebo Z červeného domu. Jindy se zase ostří obrací proti zcela jinému sociálnímu zařízení jako na př. v Řepátku, kde se spisovatel obrací proti justici, na jejíž možné pochybení ukazuje i v rozjímání Bez viny. Jest viděti, že se spisovatel

nedovedl propracovati z chaosu myšlenek o sobě významných i závažných, ale jen z povrchu zachycených, a tu se již nedivíme, potkámeli se i s nářkem nad pochováním zdánlivě mrtvých a s celým popisem jich osvobozující se námahy. Chtít býti psychiatrem (vizme úvahy o léčení v Kristových rozpacích na str. 230), filosofem, sociologem a básníkem není snad nemožno, ale těmito pracemi spisovatel na tak veliký účel nestačil. Vezmemeli však v úvahu Zápisky sekundárního lékaře, kde nechutenství obsahu by bylo vyžadovalo zpracování hluboce psychologického, nelze ubrániti se úsudku, že neúmyslně zajisté, ale přece jen skutečně práce klesla na samý kraj dráždivé pikantní četby, a divíme se nespozorované nelogičnosti spisovatelově, který v několikráte již uvedeném rozjímání Bez viny z „bizarního a myšlenkového pêle-mêle“ nešťastného pomateného herce vyvodil „argument toho, že ti lidé to neradi vidí, přijdeli mezi ně cizí člověk, a že je některým nevolno a těsno.“ A ukazovati a stavěti jich neštěstí na odiv celému světu v obrazích? Buditi esthetický cit soustrasti, kde na místě jest jen cit reální, jejž vlastně spisovatel vzbuditi chtěl?

Celkem tedy tyto práce bez vědeckého zájmu, bez literárního významu, prýštíce více ze šlechetného cítění spisovatelova, ukazují příliš zjevně nepodařenou směs dvou různých, ač vzájemně se stýkajících polí. Nechceme křivditi spisovateli, jehož se zajisté vážně dotkly lidská bída a filanthropické snažení, jímž nadšen odporučuje na př. zřízení u nás něčeho podobného, jako jsou žluté domy v Londýně, — ale ta díla jeho povídkově chudým obsahem a naprosto nepropracovanou formou svědčí nejen o velkém kvapu, ale i o snaze, jinak sice chvalitebné, podati něco nového, překvapujícího, snad i sensačního. Spisovatel zdá se býti přívržencem nového směru literárního, jistě se nechtěl bráti směrem starým, což nejlépe vidíme z konečné jeho filipiky proti lidem, kteří se štítí pravdy, jako krtek a netopýr světla. Proto snad nechtěl rozmnožiti značný počet bláznů z romantické periody naší literatury, ale na to zapomněl, že v projevování pravdy nesmí se jeviti naivnost a pravdy neznalost.

Ale buď již jak buď, u Kronbauera jsme aspoň znamenali jistý účel jeho prací, který sám o sobě jest šlechetný. A že k tomu účelu věnoval veškeru svoji citovou energii, jest třeba dosti se tratící, přece jen sympatický úkaz, i nelze zatajiti, že spisovatel na mnohých místech dovedně zachytil význačné rysy některých osobností, na př. v Hnědé tečce staré a poctivé šedivce ze zámku a jiné. Ale za to když jsme přečetli K. Švandy ze Semčic *Fantastické povídky*, které jsou pátým dílem Vilímkovy knihovny, byli jsme na rozpacích při odpovědi na otázku, v čem jest raison d'être této literatury. Předváděti bezúčelně neustálé hallucinace předrážděných nebo chorobných mozků jest věru prazvláštní passe. Že ji někdo může míti, toho jest tato kniha převážným svědectvím. Snad se najde i čtenářstvo, které má zalíbení v podobných historkách, vždyť najdou své posluchačstvo všeliké povídačky o strašidlech, a dorostlých dětí jest mezi lidstvem s dostatek. Ale o jakémsi opravdovém účelu jakéhokoli druhu této literární činnosti nevím, zda by nám sám spisovatel mohl pověděti. Jest v tom však notná dávka ironie, když spis takový najdeme v knihovně, která „se s údivem ptá, co má vlastně za účel, očkovati na svěží ratolest

naší literatury plané výhonky a bizarní výstřelky cizích, ale patentovaných vyrábitelů románův a novel.“

To jsou nám už milejší prostí vypravovatelé čistě epických románův i povídek, jimž výpravná stránka jest jediným účelem a jimž o více než o příjemné ukrácení chvíle se nejedná. Takovým vypravovatelem jest Pavel Albieri. Povídkami *V zajetí Armidy* a *Když jsme táhli na Paříž* vyplnil třetí dílo řečené knihovny. Do válečného hluku dob Napoleonských vedle popisu některých bitev vkládá napínavé události zabarvené nádechem romantickým, nechávaje na př. komtesu Sabinu V zajetí Armidy také trochu filosofovati o manželství. Týž ráz mají i Albieriovy vojenské novely *Z různého šiku*, uveřejněné v Ottově Laciné knihovně národní. Rozmanitost dějiště, hlavně doba Napoleonských válek, jednou také poslední francouzsko-pruská válka, napínavé osudy vojáků Čechů, činí je jako předešlé oblíbenou, čistě zábavnou lehkou četbou. Podobně zajímavým vypravováním vynikají i *Povídky pátera Cyrina*, uveřejněné ve Sborníku illustrovaných románů. Unikáme tu sice ruchu válečnému, ale ve vojenském životě jsme přece, tentokráte na domácí půdě v okolí Jaroměře při zakládání pevnosti po tak řečené bramborové vojně v minulém století. Šlechetným páterem Cyrinem a ostatními okolnostmi současná doba charakteristicky jest vystižena. I tyto povídky čtou se příjemně a ukracují zábavně dlouhou chvíli.

Na jinou strunu Albieri udeřil v příběhu českých vystěhovalců *Nová země*, kterážto kniha vyšla v Chicagu a představuje se nám jakožto ukázka české americké literatury. Spisovatel nechce, aby dílo jeho bylo považováno za povídku, nýbrž má prý prospěti ryzí svobodomyslnosti. Nepokusil se o nějaké řešení nadsmyslných záhad, poněvadž by to bylo prý počínání nesmyslné, nýbrž snažil se sebrati a co nejprostěji vyložiti různé náhledy panující nebo snadno vznikající o nesmrtelnosti duše, o životě za hrobem, o vzniku tohoto světa, o hmotě, o duchu, jenž snad tím vším vládne, o síle, jíž vše se to řídí, otázky to, které musí zajímati každého, kdo jen rozumem jest obdařen. Spisovatel předvádí zástupce různých těchto názorův od čistě náboženského protestantského až k pantheistickému a materialistickému v českých vystěhovalcích na korábu Nová země, na němž vystěhovalci tito po vypuzení z Čech po povstání českém plují do Ameriky. Dovídáme se o jich osudech ve vlasti a seznáváme jich názory o svrchu vzpomenutých věcech. Vystěhovalci se nedostanou do Ameriky; když jsme seznali jejich osudy, některé velmi napínavé, a když si navzájem vyměnili své názory, loď se stroskotá, celé dílo končí smrtí všeobecnou, hromadnou, „avšak nikoli tak hroznou, jak se všeobecně líčívá.“ Kdo chce mnoho, nedokáže nic, toť pravda dávno zjištěná. Na povídkovou část spisovatel kladl sám váhu malou, jedinou a hlavní váhu kladl na pokud možná nejsrozumitelnější výklad oněch svrchu pověděných věcí. Povídka má 413 stránek: odpočítámeli vše, co připadá živlu čistě povídkovému, nemůžeme býti na rozpacích, jak asi vypadnouti mohl výklad několika názorův o oněch věcech. Spisovatel ponechal každému zástupci volné slovo, a ke kterému názoru sám se asi přidává, poznáváme teprve z doslovu, kde mluví o pravých svobodomyslných, duševně uvědomělých lidech, kteří nikdy již neklesnou ve jho náboženské a společenské

pověry. V tom by tedy spočívala planost dosavadního smýšlení. Ale má nyní čtenář býti Libertinem či otcem Tvrdým? Ale nač lámati si hlavu: kniha jest napsána, není povídkou, ale není také spisem filosofickým, ani prostonárodním.

Pouhým vnějším dějem baviti chce a také vás pobaví starý známý Servác Heller, přečteteli jeho *Román na moři*, uveřejněný rovněž ve Vilímkově knihovně. Není tu sice onoho ohně a oné vášně jako ve známých jeho ruských románech, máte v ruce čistě zábavnou knihu starého rázu, ale bavíte se. Jste na moři na lodi Vladimíru Monomachovi, který měl na palubě ruskou vědeckou výpravu, jejíž účelem bylo měření mořských hlubin, spojené s pozorováním mořské zvířeny a květeny. Jste ve společnosti, se kterou se české čtenářstvo jen málo setkává: mezi ruskými důstojníky, kupci, šlechtičnami, Rusy a Armény, ano i známá figura šlechetného filosofického Američana neschází, žijete hezkou chvíli na moři, — co tu půvabů novosti a neobvyklosti! Napíná se vaše zvědavost, když mladý vědec Karenin se zamiluje do Xenie Osipovny Bolgarinovy, bývalé herečky, když jeho otec předvídaje, že by syn jeho v tomto manželství nebyl šťasten, sám jí ruku nabídne, když proto mladý Karenin se zastřelí a Xenie se utopí. Prožijete bouři, spatříte „majákovou loď“ a život na ní, uvidíte světelkování moře, jež málomluvný profesor vám vykládá, vidíte hořícího Monomacha, a tak jste stále poutáni dovedným střídáním rozmanitých zjevův a napínavých situací, že se rádi oddáte na chvíli pozorování tohoto vnějšího života a utěšujete se očistnou mocí pravé lásky, již znázorněnu máte v poměru Kareninově a Xeniině.

S ukojením zvědavosti, ale s menším účastenstvím odkládáte téhož spisovatele román *Na červeném dvoře*, uveřejněný v Řezníčkově Modré knihovně. Seznáváte na české půdě poměry americké, jež se znázorňují v rodině Skalského. Tento vzav si Američanku za choť napálen byl vlastně schytralým svým tchánem Petersonem i zvláštní svojí chotí Emanuelou, která z romantického poměru s jakýmsi cow-boyem měvši syna zakoupila si manžela, s nímž se dala rozvesti, a jako rozvedená vdova vzala si Skalského, který o všech těch věcech teprve po sňatku se dověděl. Mezi manžely nastal konečně úplný rozvrat, a tohoto patrně napřed připravovaného rozvratu v rodině Skalského, který jest zamilován do mladší sestry své ženy Eveliny, jest svědkem spisovatel sám, který jako host k svému příteli byv pozván musí dáti sobě vypravovati všechny tyto události, jest svědkem prudké manželské hádky a přes všechny své snahy smiřovací konečně vidí, jak celá rodina Petersonova odjíždí opět do Ameriky i s vychovatelem, do kterého se choť Skalského zamilovala. Statek prodán byl židovi a přítel Skalský Bůh ví kam zmizel. Otázkou: „Jene Skalský, kde jsi?“ končí tento román, jenž jest prostý výpis těchto událostí a do něhož vetkáno líčení krásné přírody Šumavské a kůrovcové pohromy, která roku 1873 na Šumavu přišla. Vše se v románě tomto děje jaksi za kulisami a pouhý ten výpis vnějších dějů jako jest psán téměř beze všeho vniterného účastenství hlavních jednajících osob až na Skalského, dobře snad znázorňuje chladnou vypočítavost zvláštních těch Američanův, ale ponechává také čtenáře v chladné lhostejnosti.

Jednak císařský titul Napoleonův mohl věštiti nové dobyvatelské záměry velikého vojevůdce, jichž zejmena v Italii bylo se obávati. Dále Vídeňskému dvoru záleželo přirozeně na tom, aby v mezinárodní etiketě zachovala se přednost císaře římsko-německého před novým císařem francouzským. I vítězná francouzská republika mírem Campoformijským r. 1797 a mírem Lunévillským r. 1801 přiznala přednost císaři římsko-německému, podobně jak této přednosti prve šetřívali francouzští králové. Je pravda, že ani Napoleon nechtěl přednosti té popírati; avšak zájmy dvora Vídeňského nebyly tím ještě dostatečně zabezpečeny. Rod Habsburský a Habsbursko-lotrinský byl sice od r. 1438 stále v držení císařské hodnosti (s jedinou přestávkou za Karla VII. v l. 1742—1745); přes to nebylo to důstojenství dědičné, rodové, nýbrž vlastně dočasné, osobní, jelikož se zakládalo na volbě kurfirstů. Tehdáž pak vznikala otázka, zdali rakouské dynastii při příští volbě podaří se císařskou korunu si zachovati, zda snad naopak nebude nucena ještě dříve sama se jí vzdáti, ačli římská říše národa německého vůbec nebyla blízka převratu a konce. Aspoň byly tu již některé nepříznivé předzvěsti, jako převládající vliv Napoleonův v Německu, vzrůst protestantských hlasů v kollegiu kurfirstů, saekularisace knížectví duchovních a redukce říšských měst, i jiné vnitřní proměny, které nastaly v říši po míru Lunévillském a dle hlavního usnesení říšské deputace z r. 1803.

V případě, že by rakouská dynastie s císařskou korunou římskou pozbyla svého mezinárodního prvenství, příslušelo jí pořadí králů uherských a českých, na rovni s jinými mocnostmi i s Ruskem, tak jak tomu bylo za Marie Terezie, a jak se uznávalo ještě v míru Lunévillském. [2]) Přes to bylo pochybno, zdali by tato velmocenská rovnost nebyla časem zvrácena císařskou hodností Napoleonovou, tím více, když by také ruský car nechtěl býti pozadu za císařem francouzským, a když by snad za příkladem Napoleonovým ještě Anglie neb i Španěly hodnost císařskou si osobily. [3]) Zdálo se tedy potřebí, aby diplomatické pořadí a postavení rakouské dynastie upraveno bylo určitým, konečným spůsobem; aby naproti dědičnému císařství francouzskému postaveno

[2]) V přednášce kabinetního ministra hr. Colloreda a dvorního a státního místokancléře Ludvíka hr. Cobenzla z 20. května 1804 praví se: Die Norm der eigenen Praerogativen der österr. Beherrscher . . . hat die lange Regierung der Kais. Maria Theresia, anfänglich als alleiniger Königin von Ungarn und Böhmen, am Ende nur als Witwe eines Kaisers, immer aber als einer österreichischen Regentin, welcher die Vorzüge der Kaiser-Krone nicht unmittelbar eigen waren, auf das bestimmteste festgesetzt und in die grösste Evidenz gebracht. (Cís. a kr. dom, dvorní a státní archiv.)

[3]) Ruské císařství bylo prohlášeno r. 1721 Petrem I. Ruský dvůr pak sice nečinil námitek proti přednosti vyslanců císaře římského při cizích dvorech, ani proti tomu, aby v aktech uváděn byl císař před carem; nicméně od času carevny Kateřiny nechtěl připouštěti, aby při podpisování smluv plnomocníci císařští požívali jaké přednosti před ruskými. I to již mohlo Napoleonovi zavdati příležitost k rušení dosavadních poměrů etikety. — Skutečně později car rozpakoval se uznati titul císaře rakouského. Také král anglický činil námitky, ačkoli roku 1801 spojiv Irsko s Anglií a Skotskem v jediné sněmovně, sám nazval ji „imperial parliament.“ Vyslanec krále španělskéko v Paříži po prohlášení císařství rakouského hned jal se mluviti o přijetí titulu císaře španělského a mexického.

bylo rovněž císařství dědičné, jež by oné dynastii trvale zabezpečilo pořadí přednější neb aspoň rovné.

Diplomatický rádce dvora Vídeňského, dvorský a státní místokancléř Ludvík hrabě Cobenzl, spolu s kabinetním ministrem hrabětem Colloredem, ano i sám císař František byli zprvu na rozpacích, byloli by lépe domáhati se dědičnosti císařské koruny římské (k čemu by se však byl říšský sněm nesnadno dal získati), anebo snad nehledíc k této koruně přijmouti titul dědičného císaře pro vlastní mocnářství. Také prvé rozluštění nepokládalo se ve Vídni za nemožné, protože prý „císařská hodnost německá klesla na málo více než pouhý čestný titul.“ Hr. Filipu Cobenzlovi tedy konečně depešemi z 28. května t. r. uloženo, aby o zavedení monarchie ve Francii podal příznivé vyjádření; ale naproti novému císařství hájiti a ohraditi měl dosavadní rovnost mocnářství rakouského, jakož i měl vypátrati, zdali by Napoleon souhlasil s dědičností císařství římsko-německého, sic jinak že by nikdo nemohl tomu brániti, aby rakouská dynastie za příkladem Ruska a Francie přijala dědičný titul císařský pro své mocnářství.[4])

Napoleon arci nepřál dědičnosti císařské koruny římské, a tak potom snahy dynastie rakouské soustředily se k zavedení vlastního císařství. Fil. Cobenzl totiž poukázal v Paříži k tomu, že císař František ve svém mocnářství je pouze králem uherským a českým, a že držba koruny římské není jeho rodu zabezpečena, a jal se tedy požadovati, buď aby Napoleon císařského titulu se zřekl, aneb aby tohoto titulu také rakouskému rodu trvale se dostalo. Tu pak ministr Talleyrand odvětil mu vyzváním, aby rakouský rod přijal dědičný titul císařský bez ohledu na říši římsko-německou. Také sám Napoleon vyjádřil souhlas i ochotu podporovati krok podobný, jen dodával, přijmeli rakouský dům hned nebo příště titul císařský, že vzájemné poměry musejí zůstati na rovni, tak jak bývaly dříve mezi králem uherským a českým a mezi králem francouzským.[5])

Nicméně francouzskému vyslanci Champagnymu uloženo uzavříti dotyčnou úmluvu s dvorem Vídeňským tak, aby se nezdálo, že Napoleon své uznání teprve kupuje jiným ústupkem. Následkem toho Champagny potom nabízel ve Vídni nejvýše tajný závazek, že Francie uzná císařský titul rakouské dynastie v případě, že by nepodržela císařské koruny německé. V tom smyslu také Napoleon dal schvalně o situaci poučiti všecky vyslance, že prý císař František sice rád viděl jeho povýšení, ale že obávaje se ztráty koruny císařské, žádá na něm uznání mocnářství rakouského za císařství; že tudíž v případě, když by rakouský

[4]) Přednáška hr. Colloreda a Lud. hr. Cobenzla z 20. květ. a instrukce Filipu hr. Cobenzlovi z 28. května 1804; srov. Beer n. u. m. 54, 55.

[5]) Fil. Cobenzl 10. června 1804 podal zprávu o sdělení ministra Talleyranda, že Napoleon bude s tím souhlasiti, jestliže císař František přijme „le titre d'Empereur respectivement à Ses Etats héréditaires,“ avšak „tout ce que nous demandons est, que le roi de Hongrie et de Bohème qu'il prenne un autre titre ou non, reste comme tel dans les mêmes relations de rang et d'étiquette dans lesquels les Rois de Hongrie et de Bohème, indépendamment de la couronne Imp[le] d'Allemagne, se trouvoient ci-devant vis à vis des rois de France“ (dom., dvorní a státní archiv; srov. Beer n. u. m. 55).

dům nezůstal v držení císařské koruny římské (ač prý nebylo k tomu důvodu), a pokud by se to snášelo se zřízením německé říše, aby tento dům se povýšil na císařství, Napoleon nebude činiti nesnází.[6]) Naproti tomu Vídeňský dvůr nechtěl se spokojiti slibováním pro budoucnost, a trval pevně na požadavku současného uznání. Z francouzské strany sice namítáno, že tato žádost nezakládala se na národním usnešení a zákonu jako císařská hodnost Napoleonova; také nad tím se zastavováno, že by na jediné hlavě měly býti spojeny dvě koruny císařské. Nicméně Napoleon nerad vida, že jeho uznání se protahuje, přece konečně dal Fil. Cobenzlovi vysloviti ochotu, že dědičný císařský titul rakouského rodu ihned uzná, jakmile jen veřejným způsobem bude prohlášen a jemu oznámen.[7]) Ano Napoleon ještě dále hleděl prostředkem Champagnyho odstraniti každou další záminku, za kterou by Vídeňský dvůr mohl odkládati jeho uznání za císaře francouzského.

Za tou příčinou Napoleon v listě svém ze dne 3. srpna 1804 sám poučil vyslance Champagnyho způsobem velice pamětihodným: Císař František prý udal za důvod toho, proč svému vyslanci Fil. hr. Cobenzlovi neposílal dosud nových kreditivů, že chtěl býti uznán za císaře uherského a českého neboli uhersko-českého. I dal prý mu Napoleon připověděti své uznání, jakmile se skutečně prohlásí za císaře uhersko-českého. Nyní tedy ještě dále zmocňuje Champagnyho, jeli to skutečně pravá příčina odkladu, aby uzavřel smlouvu, kterou Napoleon přímo se k tomu zavazuje, když císař František se prohlásí za císaře uhersko-českého, že jej uzná. Kdy by však dosavadní odklady byly následkem přátelských svazků s Ruskem, Champagny měl vystoupiti s ostrými hrozbami.[8])

---

[6]) Srov. instrukci danou z Vídně Fil. Cobenzlovi 3. července 1804 (u. m., také Beer, 57); a list Napoleonův k Talleyrandovi z 20. messidoru r. XII (9. čce. 1804) v Correspondance de Napoléon I, tome IX, 422—423. Tu mluví se o „l'érection de la monarchie autrichienne héréditaire en empire,“ a podmínce „qu'il fût compatible avec les constitutions de l'empire germanique que la Maison d'Autriche s'érigeât en monarchie héréditaire en empire.“

[7]) Zpráva Fil. Cobenzla z 19. července 1804 (u. m., Beer, 58). O otázce ústavního podkladu císařského důstojenství rakouského srov. níže notu 28. Talleyrand posmíval se dvojnásobnému císařství Františka II., když již Napoleon k němu přivolil; ostatně také Napoleon ve svém listě k Champagnymu z 3. srpna t. r. shledával podivným spojení dvou korun císařských (v. n. 8). — Kterak Napoleon již byl netrpěliv a začal zároveň ostřeji domáhati se svého uznání, o tom srov. vůbec Corresp. de Nap. I, tome IX, 424, 449, 454, 457, 460.

[8]) Napoleon psal Champagnymu z Pont-de-Briques, 15. thermidoru r. XII. (3. srpna 1804): „. . . L'empereur a donné pour raison du retardement apporté dans l'envoi de ses lettres de créance qu'il voulait être reconnu comme empereur de Hongrie et de Bohême. J'ai fait répondre à cela qu'il n'avait qu'à se proclamer empereur de Hongrie et de Bohême, et que, quelque bizarre que me parût cette réunion de deux couronnes impériales, je la reconnaitrais: mais que je ne pouvais reconnaitre une chose qui n'était pas déclarée. Si réellement l'envoi des lettres de créance tenait à cette circonstance, je vous autorise à signer deux articles par lesquels je m'engagerais, si l'empereur se fait proclamer empereur de Hongrie et de Bohême, à le reconnaitre; si, au contraire, cela n'a été qu'un prétexte, . . .“ Pro případ, že by znova za-

Champagny již dne 7. srpna odevzdal ve Vídni tajnou deklaraci, že Napoleon císaře Františka bez odkladu uzná, jak se praví, za „císaře jeho dědičných států,“ jakmile podobný titul přijme.[9]) Sotva se tak stalo, ihned bylo péčí dvora Vídeňského postarati se nejprve o povýšení vlastního důstojenství, pospíšiti si se skutkem, jejž Napoleon sliboval uznati. A tak dne 10. srpna 1804 císař František svolal shromáždění státních a konferenčních ministrů i jiných hodnostářů, také uherských, a slavně se prohlásil, že se zřetelem ke svým nezávislým královstvím a státům pro sebe a svůj rod přijímá titul dědičného *císaře rakouského* — tu, jak se k tomu níže vrátíme, již docela mizí stopa titulu císaře uhersko-českého.[10]) Potom o slavném tom aktu vyhlášeno pragmatické nařízení neboli patent ze dne 11. srpna t. r. (datum 10. srpna bylo by připomínalo pád Ludvíka XVI.).[11])

čala válka, dodává Napoleon: „tant pis pour la monarchie autrichienne.“ Correspondance de Nap. I, tome IX, 448—449.

[9]) V tajné deklaraci ze 7. srp. 1804 praví se: . . . l'ambassadeur au nom de son souverain est autorisé à déclarer, que s'il plait à SM. Impl. et Rle de se faire proclamer l'Empereur des ses Etats héréditaires, sa Majesté l'Empereur des François sera le premier à reconnoitre ce nouveau titre et le fera aussitôt, que les divers Etats d'Europe en auront été requis. Co se týče pořadí a obřadnosti, měl se zachovati dosavadní obyčej mezi suverénem francouzským a císařem německým, jakož i „entre le Souverain de la France et l'Auguste Chef de la Maison d'Autriche, pour le cas où la dignité Impériale d'Allemagne et la dignité souveraine d'Autriche ne seroient pas réunies dans la même personne, confirmant en ces points l'article 23 du traité du Campo-Formio, rapellé par l'article 17 de celui de Lunéville.“ (Dom, dv. a stát. archiv.)

[10]) Dle instrukce poslané Filipu hr. Cobenzlovi dne 16. srpna 1804 císař učinil své prohlášení „dans un Grand Conseil composé de ses ministres de conférence ordinaires au nombre desquels se trouve SAsse Rle Monseigneur l'archiduc Charles, de l'archiduc Palatin de Hongrie, du Grand-Maitre de Sa Maison prince de Starhemberg, des chancelliers de Hongrie et de Transsylvanie, du Grand-Chancelier de Bohême et d'Autriche et de quelques uns des premiers barons de Hongrie“ (u. m.)

[11]) Slavnostní vyhlášení nového císařského důstojenství bylo ve Vídni určeno teprve na den 8 prosince, a podobně bylo nařízeno i jinde v zemích (Meynert, u. m. 67—68). — Podávajíce níže výklad patentu, uznáváme za nutné položiti zde jeho původní znění:

Wir Franz II. von Gottes Gnaden erwählter Römischer Kaiser, zu allen Zeiten Mehrer des Reiches, Erbkaiser von Oesterreich etc., König in Germanien, zu Hungarn, Böheim, Croatien . . Obschon Wir durch göttliche Fügung und die Wahl der Kurfürsten des Römisch-Deutschen Reiches zu einer Würde gediehen sind, welche Uns für Unsere Person keinen Zuwachs an Titel und Ansehen zu wünschen übrig lässt; so muss doch Unsere Sorgfalt, als Regent des Hauses und der Monarchie von Oesterreich, dahin gerichtet sein, dass jene vollkommene Gleichheit des Titels und der erblichen Würde mit den vorzüglichsten europäischen Regenten und Mächten aufrecht erhalten und behauptet werde, welche den Souveränen Oesterreichs, sowohl in Hinsicht des uralten Glanzes Ihres Erzhauses, als vermöge der Grösse und Bevölkerung Ihrer so beträchtliche Königreiche und unabhängige Fürstenthümer in sich fassenden Staaten gebühret, und durch völkerrechtliche Ausübung und Traktaten versichert ist.

Wir sehen Uns demnach zur dauerhaften Befestigung dieser vollkommenen Rangsgleichheit veranlasst und berechtigt nach den Beispielen, welche in dem vorigen Jahrhunderte der Russisch Kaiserliche Hof und nunmehr auch der neue Beherrscher Frankreichs gegeben hat, dem Hause

Napoleon vida tento spěch, jehož přec asi neočekával, soukromě vyslovil svoji „útrpnost“ nad zprávami z Vídně došlými, neboť mělo se mu dostati uznání bezprostředně již novým císařem rakouským. Ale konečně byl spokojen, jelikož mohl již veřejně vyhlásiti své nastávající uznání cís. dvorem Vídeňským. Za to ze své strany schvalně ustanovil se na tom, že nové pověřovací listiny císařského vyslance Cobenzla přijme při velikých slavnostech uspořádaných ve starém sídle Karla Velikého — v Cáchách. Mimo to prohlédaje k tomu, že uznání císařství rakouského potká se v Evropě s nesnázemi, začal též o otázce mezinárodní etikety vyjadřovati se nepříznivě. [12]) **Vyslanec Vídeňský, když**

Oesterreich, in Rücksicht auf dessen unabhängige Staaten, den erblichen Kaisertitel ebenfalls beizulegen.

In Gemässheit dessen haben Wir, nach gepflogener reiflicher Uiberlegung, beschlossen, für Uns und Unsere Nachfolger in dem unzertrennlichen Besitz unserer unabhängigen Königreiche und Staaten, den Titel und die Würde eines erblichen Kaisers von Oesterreich (als den Namen unseres Erzhauses) dergestalt feierlichst anzunehmen und festzusetzen, dass Unsere sämmtlichen Königreiche, Fürstenthümer und Provinzen ihre bisherigen Titel, Verfassungen, Vorrechte und Verhältnisse fernerhin unverändert beibehalten sollen.

Zufolge dieser Unseren allerhöchsten Entschliessung und Erklärung verordnen Wir:

1. dass unmittelbar nach Unserm Titel eines erwählten Römisch-Deutschen Kaisers jener eines erblichen Kaisers von Oesterreich eingeschaltet werde, sodann aber Unsere weitern Titel folgen sollen etc.

2. Soll allen sowohl Unseren Descendenten beiderlei Geschlechtes, als jenen Unserer Nachfolger in der Regentschaft des Erzhauses, der Titel von Kaiserlich Königlichen Prinzen und Prinzessinnen, nebst jenem von Erzherzogen und Erzherzoginnen von Oesterreich, dann von Kaiserlich Königlichen Hoheiten beigelegt und ertheilt werden.

3. Gleichwie aber alle Unsere Königreiche und andere Staaten vorbesagter Massen in ihren bisherigen Benennungen und Zustande ungeschmälert zu verbleiben haben; so ist solches insonderheit von Unserm Königreich Ungarn und den damit vereinigten Landen, dann von denjenigen Unserer Erbstaaten zu verstehen, welche bisher mit dem Römisch-Deutschen Reiche in unmittelbarem Verbande gestanden sind, und auch in Zukunft die nämlichen Verhältnisse mit demselben, in Gemässheit der von Unseren Vorfahren im Römisch-Deutschen Kaiserthume Unserem Erzhause ertheilten Privilegien, beibehalten sollen.

4. Wir halten Unseren weiteren Entschliessungen die Bestimmung derjenigen Feierlichkeiten bevor, welche Wir für Uns und Unsere Nachfolger in Ansehung der Krönung als erblicher Kaiser festzusetzen für gut finden werden; jedoch soll es bei denjenigen Krönungen, welche Wir und Unsere Vorfahren als Könige von Ungarn und von Böhmen empfangen haben, ohne Abänderungen auch in Zukunft verbleiben.

5. Diese Unsere gegenwärtige Erklärung und Verordnung soll in allen Unsern Erbkönigreichen und Staaten in den gehörigen Wegen unverzüglich kundgemacht und in Ausübung gesetzt werden. Gleichwie Wir nicht zweifeln, dass sämmtliche Stände und Unterthanen derselben diese gegenwärtige, auf die Befestigung des Ansehens des vereinigten Oesterreichischen Staaten-Körpers zielende Vorkehrung mit Dank und patriotischer Theilnehmung erkennen werden. Gegeben Wien, 11. August 1804.

[12]) Listy Napoleonovy k Talleyrandovi z 20. a 25. srpna 1804; Corresp. etc., 477, 485—486. V prvém listu také píše patrně s úštěpkem: „Nonseulement je suis bien aise que le roi de Hongrie change son titre de roi en celui d'empereur, mais je verrais sans peine le titre de roi disparaître de l'Europe.“ Ve druhém listě Napoleon také prohlašuje, že není jeho

teprve po několika dnech dostalo se mu odpovědi Talleyrandovy, že Napoleon „s pravým zadostučiněním“ přijal zprávu o prohlášení císařství rakouského, a že v nových kreditivech pro francouzského vyslance ve Vídni císaři Františkovi bude dán titul „císaře římského a rakouského, krále uherského a českého,“ jak to bylo žádáno, již ničeho nenamítal proti přijetí ustanovenému do Cách na den 3. září 1804, a také se tam vypravil. [13]) Napoleon pak ze své strany teprve z Mohuče dne 23. září poslal císaři Františkovi také své blahopřání, když byl prve již dne 30. srpna uznal za dobré dopsati králi pruskému, kterak jeho chování v příčině svého uznání za císaře mnohem více si vážil, než chování rakouského domu, jenž požadoval uznání cís. titulu rakouského, i že byl hotov všemožně podporovati lesk koruny pruské. [14])

Takový byl krátce průběh známé události: zavedení císařství rakouského. Zbývá nám připojiti některé úvahy a pozorování.

Co z našeho vypsání nejprve a jasně vyplývá, jest to, že máme před sebou děj vzešlý z poměrů diplomatických, z důvodů zahraničné politiky, ujednaný dvorskou a státní kanceláří (ministerstvem zahranič. zál.). Vznik císařského titulu rakouského líčívá se někdy jako přirozený, nutný výsledek dlouhého vývoje vnitrostátního; jako plod historického procesu, kterým ze svrchovaných kdysi států českého a uherského a z territoriálního státu německo-rakouského ponenáhlu utvářel se jeden stát složený nebo dokonce jednotný pod vládou rakouské dynastie. Ale jakož jsme ukázali, podobné vnitrostátní snahy při narození císařského titulu r. 1804 neměly vidomé přední úlohy. Titul ten v skutku nepovstal jako důsledné dovršení vnitřní státní centralisace. A jako nevyplynul z idey jednotného státního zřízení, rovněž tak k ní nesměřoval, neměl za účel utvořiti nebo formálně dokonati státoprávní jednotu celého mocnářství. Nový císařský titul byl vlastně rozluštěním otázky o titulu a pořadí starobylé dynastie rakouské naproti jiným mocnostem (otázka, kteráž vznikla následkem zavedení dědičného císařství francouzského a spolu z trudných poměrů a konců říše římsko-německé). Byla to především událost povahy mezinárodní, kus zevnějšího práva státního.

úmyslem, aby na některém poli císaři německému ustupoval, a že císař rakouský musí jej uznati dříve než on jeho. Co do etikety prý ustoupí německému císaři, ale rakouský císař musí následovati za ním; nicméně že by připustil „mezzo termine“: rovnost všech císařů, tak že by německému ubylo a rakouskému přibylo. Srovn. pozn. 13.

[13]) Odpověď Talleyrandova z 29. srpna 1804 na list Cobenzlův z 24. t. m.: „dans les nouvelles lettres de créance, qui seront expediées pour Vienne SM l'Empereur d'Allemagne sera qualifié d'Empereur des Romains et d'Autriche, roi de Hongrie et de Bohême, conformément à la notification que renferme la note de V. E.“ (Dom., dv. a stát. archiv). Dle Corresp. de Nap. I, IX, 489 sám Napoleon dne 27. srpna 1804 zaslal Talleyrandovi osnovu odpovědi pro Cobenzla; tu vyslovuje náhled, „que les trois empereurs d'Allemagne, de France et d'Autriche doivent conserver entre eux les mêmes rapports et le même cérémonial qui était établi entre l'empereur d'Allemagne, le roi de France et le roi de Bohême et de Hongrie, archiduc d'Autriche.“

[14]) Corresp. de Nap. I; IX, 492, 538.

Že jsme svrchu správně vyložili zahraničný důvod i cíl císařské hodnosti rakouské, to možno doložiti také přímo motivy samého patentu z 11. srpna 1804. Praviť tam císař František, že musí mu záležeti na „úplné rovnosti titulu a dědičného důstojenství s nejpřednějšími vládci a mocnostmi evropskými," jak dosavad byla zabezpečena mezinárodním obyčejem a smlouvami, a že tedy za příkladem, jejž v předešlém století dal císařský dvůr ruský a nyní také nový panovník francouzský, oprávněn jest přijmouti dědičný titul císařský „k trvalému upevnění této úplné rovnosti v pořadí." A k témuž úsudku dospíváme také opačnou, nepřímou cestou, uvážímeli, že dle patentu z 11. srpna 1804 „veškera království, knížectví a provincie mají i nadále beze změny podržeti své dosavadní tituly, ústavy, výsady a poměry," o čem ještě níže promluvíme.

Dále jsme spozorovali, že v diplomatickém jednání také byla řeč o císaři uhersko-českém, tak že tedy název císaře rakouského nebyl jedině možný a nutný. Byly tu některé důvody pro onen první titul. Jeť všeobecným obyčejem, že státy slují dle svého území, mají názvy territoriální. Se stanoviska territoriálního pak tehdáž z jistých důvodů zevnějšího práva státního nebylo možno mluviti o císaři rakouském. Arciknížectví a země rakouské byly vesměs částmi a lény říše římsko-německé; nazvati se podle nich císařem, bylo by bývalo tolik, jako prohlásiti je za svrchované, arciknížecího jich držitele za suveréna, — a císaři římskému, „vezdy rozmnožiteli říše," bylo by zajisté nejméně slušelo, aby tímto spůsobem sám jednal proti své císařské hodnosti a povinnosti, aby ohrožoval trvání svaté říše římské národa německého rozvázáním svazku zemí německo-rakouských. Mimo to země české a uherské také nebyly právně závislé od území rakouského, tak aby celé mocnářství důsledně slulo podle něho. V territoriálním smyslu — pokud ještě trvala říše německá — mocnář mohl se nazvati císařem jedině dle zemí neb států svrchovaných, totiž dle království českého a uherského; a vlastně mohl jen pro tyto státy zavesti titul císařský, tak jako dosud jen pro ně trval titul královský (pokud mezi knížaty říše římsko-německé nacházeli se králové, užívali tohoto titulu jen ve vztahu k zemím svrchovaným, stojícím kromě vlastního svazku této říše.) [15])

S tohoto stanoviska Napoleon jednal správně, když Františkovi I. přiznati chtěl titul císaře uherského a českého. Nepochybně neměl při tom na mysli dvojí císařství, nýbrž pouze jediné, tedy uhersko-české. Jestliže se pozastavoval nad spojením dvou cís. korun na jedné hlavě, mínil tím spojení starobylé koruny římské a

[15]) Že koruna česká tehda byla pokládána za svrchovanou naproti říši římsko-německé, toho nejvýznačnějším asi dokladem je známý skutek, že král pruský Fridrich II. v míru Berlínském r. 1742 dal si postoupiti hlavní část Slezska se vší svrchovaností a neodvislostí od koruny české a království českého; a že důsledně potom neuznával také žádné závislosti svého „svrchovaného vévodství slezského" na říši římsko-německé, byť i r. 1751 dal si držbu jeho touto říší zaručiti. Srovnej Kalouskovo Státní právo, 63, 165 sl., 631; Berghaus, Deutschland vor hundert Jahren, II., 378, 392. O státní svrchovanosti Čech srov. vůbec Kalouska n. u. m. 63—65 a j.

nové dědičné koruny rodu rakouského. Spojení dvou států pod složeným titulem císaře uhersko-českého jemu asi nevadilo; aniž dbal toho, že by tento titul vlastně nevztahoval se na země rakouské. Napoleon netoliko ničeho nenamítal proti titulu císařství uhersko-českého, on právě ze své strany jej podporoval a císaři Františkovi vlastně jej podkládal, protože jej asi pokládal za správný, zejmena vůči říši římsko-německé.[16]) Kromě toho asi pokládal jej za vhodný také pro sebe sama, neboť stále mu záleželo na tom, aby nový císař zaujímal proti němu totéž pořadí, jako prve král uherský a český ke králi francouzskému. Proto zdálo se mu nejjednodušším, když na místo krále uherského a českého nastoupí prostě císař uhersko-český, tak jako místo někdejšího krále zaujal císař francouzský.[17])

Naproti tomu rakouský dvůr sám patrně nepřál titulu císaře uherského a českého. Pokud nám známo, titul ten v písemnostech dvorské a státní kanceláře a cís. vyslance Pařížského — ani se nevyskytuje; tu mluví se ponejvíce jen o titulu císaře dědičných států nebo zemí, anebo též císaře rakouského.[18]) Zůstává tedy trochu záhadno, co Napoleon v listě svém k Champagnymu z 3. srpna 1804 tak určitě tvrdil, že totiž císař František žádal býti uznán za císaře uhersko-českého, a že mu odvětil ochotou za takového jej uznati. Také v skutku splnomocnil svého Vídeňského vyslance k úmluvě o uznání císaře uhersko-českého — a nicméně smlouva ta zněla jináče. Dle toho zdá se, že mezi vyjednáváním přece někdy bylo užito výrazu: císař uherský a český. Snad cís. vyslanec Fil. Cobenzl v Paříži podobně vyložil výraz, kterého užíval dvůr Vídeňský: „císař dědičných států," a to možná že o své ujmě z diplomatické obratnosti, pro bezpečnější vyloučení námitky, že by cís. titul rakouský odporoval ústavě říše římsko-německé. Je však také možno, že Napoleon sám přičinil

[16]) Prof. Kalousek (Státní právo, 2. vyd., 525) soudil na základě Napoleonova listu k Champagnymu ze dne 3 srpna 1804 (v. notu 8), že sám císař František z počátku chtěl nazvati se dědičným *císařem uherským a českým*, a že Napoleon proti tomu titulu nic nenamítal, ač prý se mu zdál býti poněkud podivný. Avšak slova o „bizarrním" spojení dvou císařských korun asi nesluší vztahovati na Uhry a Čechy (srov. n. 7), a v dalším výkladě svém ukážeme, že rakouskému dvoru ani z počátku nešlo o cís. titul uherský a český, a tedy Napoleon svým podivením nepomohl ho snad od něho odraditi. — Francouzské „empereur de Hongrie et de Bohême," pokud při tom šlo o titul jednotný, vyložiti lze také na uhersko-český, čímž Uhrám ponechává se přednost ve složeném slově, tak jako se říkávalo „česko-rakouská dvorská kancelář" (dříve král. česká a arciknížecí rakouská dvorská kancelář, s předností Čech), a jako dnes je zaveden název „mocnářství rakousko-uherské" (s předností slovce rakouský).

[17]) Srov. výše n. 5, n. 9, n. 13.

[18]) V přednášce z 20. května 1804 užívá se slov: Souverain der österr. Erbstaaten, österr. Regentschaft, österr. Regent, österr. Monarchie. Ve vyslaneckých zprávách z Paříže z 10. června a 19. července t. r: Empereur respectivement à Ses Etats héréditaires, Empereur héréditaire indépendamment de la courone élective d'Allemagne, Emp. héréd. de Ses Etats V instrukci dané Pařížskému vyslanci z 3. července 1804: Emp. de ses Etats héréditaires, Emp. de ses possessions héréditaires, Emp. d'Autriche, titre Impérial d'Autriche. Ostatně i Napoleon v červenci mluvil o „l'érection de la monarchie autrichienne héréditaire en empire" (v. n. 6).

tento výklad a ze své strany jej císaři Františkovi imputoval, arci marně.

Není zajisté pochyby, že Vídeňský dvůr hned od počátku byl rozhodnut vztahovati dědičný titul císařský na celé mocnářství, nižádné země nevyjímaje. K tomu nehodil se žádný název territoriální, leč by se snad bylo pomýšlelo na složitý titul císaře uhersko-česko-rakouského, a i ten mohl před r. 1806 zdáti se závadným, protože země německo-rakouské byly ještě částí říše německé.[19]) Vídeňský dvůr rozhodl se konečně pro titul císaře rakouského pro celé mocnářství bez výhrady, a sice patrně na tom základě, že v diplomatické mluvě již dlouho mluvívalo se o státech nebo zemích rakouského domu, o mocnářství téhož rodu, a kratčeji o domu rakouském anebo cum grano salis o Rakousku.

Přes to vše obyčej užívati pro státy a mocnáře názvů territoriálních tak pevně byl zakotven, že titul císaře rakouského, jejž prý vymyslil státní referendář Collenbach a osvojil si také dvor. a státní vicekancléř Ludvík hrabě Cobenzl, potkával se s jistým odporem uvnitř i za hranicemi. Tak je známo, že arcikníže Karel, jenž řídil vojenský departement státního a konferenčního ministerstva, proti jmenu „Rakouska“ namítal, že je na snadě záměna s rakouským arciknížectvím. Hrabě Cobenzl však nemeškal mu vykládati, že tohoto jmena již obyčejně se užívá k označení dynastie a celého mocnářství, a že titul císaře rakouského, zvláště s připojeným vysvětlením („als den Namen Unseres Erzhauses“) nemůže značiti než kollektivně císaře všech dědičných států, Empereur de tous les Etats autrichiens.[20]) Známý státník Fridrich von Gentz, tehda dvorní rada při dvor. a státní kanceláři Vídeňské, v listu ke knížeti Metternichovi, tehda vyslanci v Drážďanech — ještě po skutečném prohlášení nového titulu — vy-

[19]) Již v přednášce hr. Colloreda a L. hr. Cobenzla z 20. květ. 1804 mluví se o možnosti přijmouti dědičný titul císařský na ten spůsob: „dass dieser erbliche Titel auf die eigenen Hauslande radicirt werde, wo dann die so ansehnlichen in der österreichischen Monarchie vereinigten Königreiche und Staaten allerdings einen der Kaiserkrone würdigen Complexus darbiethen würden.“ A v instrukci hned potom dané vyslanci Filipu hr. Cobenzlovi ze dne 28. květ. 1804 vykládá se záměr „affecter cette dignité aux possessions de Sa Majesté“ úvahou: „Il paroit seulement qu'il conviendroit de n'affecter ce titre à aucun des Etats héréditaires en particulier, mais à la Monarchie Autrichienne dans son ensemble, laissant d'ailleurs à chacun de ces Etats son titre, sa Constitution et ses rapports actuels; surtout à l'Archiduché d'Autriche, qui ne devroit pas cesser de faire partie de l'Empire Germanique, quoique le Chef de la Maison d'Autriche prendroit comme tel le titre d'Empereur, ce nom pris dans sa plus grande latitude.“ (Dom., dvor. a taj. archiv.) Z těchto slov zároveň vyplývá, že vlastně jen země německo-rakouské byly pokládány za skutečnou část říše německé.

[20]) Fournier, u. m. 102, n. 2. Jednáli se o provincie rakouské, tu obyčejně neříká se prostě „Autriche,“ nýbrž připojuje se: Archiduché d'Autriche, Haute ou Basse-Autriche etc. — V češtině máme výraz: Rakousko na rozdíl od Rakous a rakouských zemí. Země české v historii nikdy nesluly rakouskými nebo německo-rakouskými, ačkoli v 18. století spolu s těmito byly nazývány také německými zeměmi dědičnými; vedle toho však mluvívalo se též o zemích českých a německých, českých a rakouských, nebo dohromady česko-rakouských.

jadřoval se proti novému cís. důstojenství způsobem nad pomyšlení prudkým a s velikou potupou, ukazuje zvláště také k tomu, že Rakousy byly provincií, jež byla lenním svazkem poddána říši Německé.[21])

Přes to přese všecko cís. titul rakouský byl uznán též od těch politických činitelů, jichž celé jednání obzvláště se dotýkalo. Francouzský vyslanec Champagny, ačkoli měl mandát zavázati se k uznání císaře uhersko-českého, v deklaraci ze 7. srpna 1804 užil přece jen výrazu: císař dědičných států, a napotom ze strany Francie nebylo námitek ani proti názvu: císař rakouský. To lze asi tím vysvětliti, že státní místokancléř hrabě Cobenzl ještě před onou deklarací Champagnyho ujistil, že císař František již se rozhodl bez odkladu uznati Napoleona za císaře francouzského, a na tom právě Napoleonovi nejvíce záleželo. Za tu cenu byl asi ochoten nečiniti námitek proti zvolenému dynastickému titulu, třebas by mu titul císaře uhersko-českého byl býval milejším; také mohl přehlížeti možný rozpor titulu se zřízením říše římsko-německé, dobře věda, že tato říše jeho vlastním vlivem blíží se konci.

Co se týče Německa, Vídeňský dvůr ze své strany jednal s tou opatrností, že v pragmatikálním nařízení nebo patentu z 11. srpna 1804 říši německé byl vyhrazen status quo, tak že titul císaře rakouského bylo pojímati a vykládati pouze s klausulí, že této říši nepřináší žádné praejudice, že neruší dosavadní příslušnosti některých zemí k této říši. „Dědičné státy, které dosud stály v bezprostředním spojení s říší římsko-německou“, tak pravilo se v patentu, měly k ní i na příště zachovati stejný poměr podle privilegií, jež císařové římsko-němečtí rakouskému arcidomu byli propůjčili. Přes tyto klausule ozývaly se v Německu hlasy nepříznivé, a většina předních publicistů

---

[21]) Gentz patrně stál rozhodně na stanovisku zachování císařství římsko-německého, a proto vůbec odmítal nové císařství rakouské. List jeho z 22. srp. 1804, jejž otiskl Fournier n. u. m., str. 129, budiž tu uveden: „Was haben Sie zu der namenlosen Erbärmlichkeit mit dem österreich. Erbkaiserthum gesagt? was zu der barbarischen Declaration, welche diese verwünschte Massregel der Welt verkündet hat? Ein „Kaiser von Oesterreich“ ist an und für sich ein wahrer politischer Solöcismus, denn Oesterreich ist eine dem Reiche durch Lehensnexus untergebene Provinz, und man könnte ebenso gut ein Kaiser von Salzburg, von Frankfurt oder von Passau, als ein Kaiser von Oesterreich sein. Bleibt die deutsche Kaiserwürde im österreichischen Hause — und welche Unmasse von Unpolitik, schon jetzt, wo noch keine dringende Gefahr vorhanden ist, öffentlich zu erkennen zu geben, dass man das Gegentheil fürchtet! — so ist jene neue Kaiserwürde ganz unnütz; verlieren wir die wahre, so wird durch diese falsche die Gleichheit des Ranges gar nicht aufrechterhalten; denn ein Kaiser von Oesterreich ist und bleibt ewiglich ein dem deutschen Kaiser untergeordneter Kaiser, mithin weder diesem, noch einem — si diis placet — französischen Kaiser im Range gleich. Und nun diesen Unsinn auf die verhassteste aller Usurpationen gepropft! Das Gegenstück zu Bonaparte's Kaiserthum! durch dieses mörderischen Theaterkönigs frechste Unternehmung gerechtfertigt! mit dieser, die jedes edle Gemüth, wenn es nicht in Verzweiflung untergehen soll, sich wenigstens als vorübergehend denken muss, zu gleicher Ewigkeit hinüber geschrieben — welche Verwicklung von Abgeschmacktheit, Armseligkeit und Niedrigkeit! Und auf solch' ein Meisterstück sind Cobenzl und Collenbach (der Letztere hat es erfunden!!) stolz!!“

pokládala prohlášení císařského titulu rakouského za protiústavní a za příklad velice nebezpečný. Král švédský jakožto vévoda Předního Pomořanska žádal, aby říšský sněm o této události uvažoval, aby vysvětlily se pochybnosti říšských stavů na základě ústavy. Avšak knížata němečtí neměli chuti odpírati uznání hotovému skutku.[22])

Dle toho všeho úhrnem jest patrno, že titul císaře „rakouského" bylo možno zavésti jen jakožto jméno dynastické, rodové a nikoli territoriální; jen tak mohlo hoditi se celému mocnářství bez rozdílu. Že v skutku tak a nejinak bylo pojímáno, výslovně nám dokazuje sám patent z 11. srpna 1804, neboť mluví o přijetí „titulu a hodnosti dědičného císaře rakouského (jakožto jména Našeho arcidomu)." Císařství rakouské bylo a jest tedy tolik jako císařství rodu rakouského.

Takovýto název, nikoli territoriální nýbrž dynastický, mohl se zvláště hoditi mocnářství, které nebylo státem národním, ani politicky jednotným, nýbrž složitým a založeným především na soustředivé práci dynastie a jejích zeměpanských úřadů. Soustátí dynastickému připadl ještě nejspíše titul dynastický. Je pravda, že tento titul nepřímo nám připomíná jméno rakouských zemí, které byly prvotním základem moci Habsburské, jež byly domácím majetkem, patrimoniem tohoto rodu, ve kterých on i později většinou a tehda již trvale sídlil, a dle nichž také slul rodem rakouským. Nicméně nutno věru odmítnouti náhledy těch spisovatelů, kteří z těchto historických zjevů a poměrů dovozují dále jistou státoprávní nadřízenost arciknížete a arcikníţectví rakouského naproti králům a královstvím uherskému a českému. Žádné sofistice jistě se nepodaří, aby název císaře rakouského — jenž, jak jsme vytknuli, mohl býti pouze dynastickým názvem pro celé mocnářství — převrátila v název territoriální, tak že by pak království uherské a české právnicky jevilo se jako přírůstek „staré země kmenové", totiž arcikníţectví rakouského. Císařství rakouské nikdy nebylo císařstvím pouze arciknížecího rodu rakouského, nýbrž zároveň de jure královského rodu uherského a českého.[23])

[22]) Berghaus, Deutschland vor 50 Jahren, I., 385. Arci byl v tom jistý logicky odpor, když nový titul císařský vztahoval se i na země německo-rakouské, ačkoli byly části Německa; když tyto země zůstávaly s jinými spojeny v „jednom tělese rakouských států" ozdobeném císařskou hodností společného mocnáře. Neboť císařský titul dosavad míval svůj základ vždy toliko v zemích svrchovaných. A v tom smyslu zřízení říše německé prohlášením císařského titulu rakouského r. 1804 bylo přece jen porušeno.

[23]) Ulbrich, Lehrb. des österr. Staatsrechts. 36 praví o prohlášení císařství rakouského: „Hergenommen ist der Titel von dem Namen des Erzhauses; derselbe knüpft somit an das alte Reichsland Oesterreich an, dem reichsrechtlich jede Art der Vergrösserung — und die Anwendung der demselben verliehenen Privilegien auf allen Zuwachs garantirt war:" totě dobrý kus obstárlé „Stammlandtheorie!" Mysli to spisovatel do pravdy, že předpis rakouských privilegií o přecházení všech svobod na země později nabyté vztahovati lze na celé mocnářství, že tato privilegia s celým svým obsahem platiti měla netoliko pro vlastní léna a části říše německé, ale také mohla přilouditi se do státního práva uherského a českého, že císařové římští byli oprávněni, aby oním předpisem také svrchovaná království ke zřejmé jich škodě potáhli vůbec do postavení territoriálního státu německo-rakouského? Arci také Bidermann pokládal

Také sluší si povšimnouti, že patent z 11. srpna r. 1804 sám nikde neužil slova „císařství rakouské" (v obj. smyslu). Patent zavádí vlastně titul „císaře rakouského" jakožto osobní důstojenství, společného panovníka všech království a zemí naproti jiným mocnostem. Šlo tu jen o čestná, majestátní práva mocnáře a dynastie, nikoliv o císařská práva vládní, o jednotnou státní moc, které by odpovídalo jedno císařské území. [24]) Z toho sice ještě nenásleduje, že by slova „císařství" slušelo užívati pouze v subjektivním smyslu jako císařského důstojenství, a nikoli též ve smyslu objektivním k pojmenování celého mocnářství, jako kollektivního jmena všech království a zemí. Císařské důstojenství odráželo neboli přenášelo se s panovníka nepřímo na státoprávně nerozdílnou državu, jež onomu důstojenství věcně sloužila za základ. Císař František v patentu z 11. srpna 1804 odůvodňoval nový titul „suverénů rakouských" netoliko starou slávou dynastie, ale i velikostí svých „států." Přijal jej, jak dí, „jako vládce domu a mocnářství rakouského" pro sebe i své „nástupce v nerozdílném držení Našich neodvislých království a států," aby upevnil „vážnost sjednoceného tělesa rakouských států." V tom ohledu dynastický název císaře i císařství rakouského nachází se ve shodě s jiným aktem dynastického práva, s pragmatickou sankcí, a má s ní vedle nejednoho rozdílu také jistou podobnost.

Obecné uznání pragmatické sankce znamenalo státoprávní sjednocení celého mocnářství potud, pokud šlo o společnost mocnáře a dynastie, o jednotnou dědickou posloupnost a tedy i nerozdílnost všeho dědictví. Sama sebou však nezaváděla centralismus ve smyslu státu spolkového nebo jednotného, nepotlačovala zvláštní státní povahu a existenci, resp. zvláštní ústavy jednotlivých dědičných států a zemí. Bezprostředně jednalo se tu o poměry dynastické. Právě tak i nařízení císařského titulu rakouského dokumentovalo jednotu celého mocnářství jen potud, pokud zavedlo nové čestné důstojenství společného mocnáře, nerozdílně společné dynastie. Tím zároveň tento titul stal se zevnějším symbolem trvalého státoprávního svazku všech království a zemí ve smyslu pragmatické sankce; dynastickému svazku dáno jedno obecné jmeno, aniž by jinače zakládala se nová státní forma. Nicméně jak pragmatická sankce, tak i prohlášení císařství — třeba že dosavadní zemská zřízení ostatně jimi se neměnila — přece svou povahou během času fakticky dále napomáhaly vývoji státního centralismu.

Nesluší věru podceňovati význam toho momentu, že r. 1804 celému mocnářství dostalo se jednoduchého, jednotného názvu, kdežto před tím bývalo potřebí jej opisovati vypočítáním jednotlivých skupin dě-

---

Uhry a Čechy za „Zuwachs zu Altösterreich" (Gesch. der österr. Gesammtstaatsidee, I., str. 1, zvláště místo z privilegia Karla V. r. 1530 na str 59 n. 5, i výklad jeho na str. 27). — Pohříchu též Elaboratum bohemicum, neboli revise Zříz. Z. z doby Josefa I. a Karla VI. počítala ku právům království Českého: „Participation aller österr. Privilegien" (Kalousek, Státní právo, 621).

[24]) Sám Ulbrich (u. m.) uznává, že titul dědičného císaře byl „především" osobní hodností společného mocnáře nerozlučně spojených království a zemí.

dičných zemí, a tak bezděky neustále ukazovati „historický vznik i skutečný sklad monarchie, a tudy přirozenou její předurčenost ke zřízení federativnímu.“ [25]) Jednoduchá formule jednak patrně označovala sjednocení mocnářství ve smyslu pragmatické sankce, a bytně i v těch záležitostech, jež při společné dynastii přirozeně či nutně se stávají společnými, se soustřeďují; zejmena ukazovala k jediné mocnosti ve styku mezinárodním. Nad to jednotný cís. titul vůbec hodil se dobře za symbol těch všech věcných svazků (reální unie v politickém smyslu), které tou dobou fakticky buď již tu byly nebo ještě se vyvíjely. Pouhé heslo nestvořilo věci samé, ale skutečnost oživilo svým duchem a vědomě vedlo ji dále. Patent z 11. srpna 1804 arci zachovával „dosavadní“ tituly, ústavy, výsady a poměry všech království a zemí, ale myslil tím asi na status quo, a sotva jim hodlal nově vrátiti mnohá práva časem zneuznaná, na újmu nověji „vymoženého“ centralismu neb absolutismu. Nicméně tento politický význam juristicky nesledoval ze zavedení císařství; také zejmena nesluší pozdější faktický pokrok a vývoj jednotné státní idey anticipovati a hned právně přičítati prvotnímu aktu z r. 1804, jenž čelil především k upevnění mezinárodního důstojenství společného mocnáře.

Jestliže ještě blíže přihledneme, jaký vnitrostátní význam mělo přijetí císařského titulu rakouského, seznáme nejprve, že se stalo absolutisticky, bez účastenství stavů. [26]) Nestalo se tak nevědomě. Začátkem července 1804 dvorní a státní vicekancléř Lud. Cobenzl zpravil státního a konferenčního ministra pro vnitřní záležitosti, Leopolda hr. Kolovrata, jaký krok v diplomacii se chystal. Tohoto hned napadlo, že by stavové rozličných dědičných zemí sami mohli nebo měli mocnáře za to požádati — vyjímajíc Uhry (jimž asi dosti nedůvěřoval); tu však Cobenzl jej upozornil, že se již vyjednává s Francií a Ruskem, že tedy cizím mocnostem je již známo panovnické rozhodnutí, a hr. Kolovrat prý „úplně pochopil“ nemožnost navrženého jím postupu. [27]) A ještě jinak byla řeč o ústavním zavedení císařského titulu. Francouzský ministr Talleyrand opětně kladl na to váhu, že Napoleon přijal cís. titul na základě rozhodnutí oprávněného národa, že tento titul spočíval na usnesení senátu a na zákoně, a naproti tomu namítal vyslanci F. Cobenzlovi, na jakém právním základě císař František by chtěl podobný titul přijmouti. Tu vyslanec dvora Vídeňského nerozpakoval se odvětiti, že také mocnářství rakouské má své ústavní formy, zastupitelstva národní, a že panovníkovi snadno lze opatřiti sobě souhlas všech zemí. Arci se na to v skutku nepomýšlelo. [28])

[25]) Kalousek, České státní právo, 527.

[26]) Taktéž Ulbrich, Lehrbuch etc., 36 praví, že to byl ein „Souveraenitätsakt der Krone.“

[27]) Fournier n. u. m. 101, 102 n. 1. Tak skoro mimochodem byla odbyta otázka stavovského spolupůsobení: i v tom jeví se zahraničný, mezinárodní ráz, jaký mělo prohlášení císařského titulu rakouského.

[28]) K otázce Talleyrandově po právním důvodu odvětil Cobenzl: „Je ne le sais pas, mais nous avons aussi des formes constitutionelles, nous avons des Corps d'Etat représentants la Nation, et si l'Empereur croit avoir besoin d'adresses ou d'inscriptions, il ne lui sera pas plus difficile de

Patent z 11. srpna 1804 dal jednoduše „ve všech královstvích a státech" náležitě vyhlásiti své „prohlášení a nařízení," očekávaje, že stavové i poddaní je uznají s díkem a vlasteneckým účastenstvím. Ve stavech českých nijak se nezmýlil, neboť oni ze své strany vyhlášení císařství rakouského v skutku oslavili.[29]) Také v Uhrách podrobili se panovníkově vůli bez odporu. Tam sice nebyl vyhlášen patent z 11. srpna 1804, nýbrž stejně absolutisticky vydán celkem souhlasný král. reskript ze 17. srpna t. r., a uherský sněm z r. 1805 nařízení to uznával, dávaje panovníkovi také titul císaře rakouského před titulem krále uherského; a zajisté nebylo tehda pochybno, že název císaře a císařství rakouského vztahoval se na celé, nerozdílné mocnářství, tedy také na Uhry. Že panovník troufal si zavesti nový titul o své újmě i pro Uhry, kde sněmovní zřízení zachovávalo se ve větší moci a platnosti, to právě pocházelo odtud, že šlo o čestné důstojenství panovníkovo, že nový titul nepojímal se ve smyslu territoriálním, a že vnitřní zřízení státní nemělo jím býti dotčeno. A tak konečně zástupcové uherského státního práva mohli to omlouvati, že stavové uherští nebyli slyšáni a o své svolení požádáni.[30]) Protož také obhájcům českého státního práva z toho, že prohlášení císařství rakou-

s'en procurer, qu'il ne l'a été à Bonaparte" Po té Talleyrand: ‚Cela sera bien long.' Cobenzl: „Pas bien long assurément; un titre plus élevé que SM. voudra prendre sera fort gouté par les habitants de toutes les Provinces, et il n'y a certainement point d'opposition à attendre de leur part. Mais je vous répète, que je ne sais pas, quelle forme l'Empereur voudra donner à la chose" (dle zprávy F. hr. Cobenzla z 19. června 1804 v dom., dvor. a stát. archivu; srov Beer n. u. m. 58).

[29]) Rozmnožený zemský výbor — zur Verherrlichung des Publikazionstages der erblich österreichischen Kaiserwürde — povolil z domestikální kasy 200 zl. pro každou Pražskou faru k podělení chudých, a přídavek dvojnásobného žoldu pro Pražskou posádku od šikovatele dolů! Gubernium požádáno, aby toto stavovské opatření předložilo k nejv. vědomosti a potvrzení (slavnostní vyhlášení v Praze a v Čechách stalo se dne 9. prosince 1804). Potom také sněm ve shromáždění z 2. dubna 1805 zúplna schválil jednání zemského výboru. Srov. protokoly sněmovní v zemském archivu (mluví se tam též o Kundmachung des erbl. Kaiserthums der österr. Monarchie). Také artikuly sněmu na r. 1805 mluví o „oznámení o vyvýšeném rakouském mocnářství v dědičné císařství." — Podotknouti sluší, že císař František v září 1804 byl v Praze, a tu bez pochyby na české stavy působil.

[30]) Fr. Deák (Ein Beitrag zum ungar. Staatsrecht, str. 204—205) v polemice proti Lustkandlovi (Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, 306—323) kladl váhu na to, že pro Uhry byl přece vydán předpis zvláštní, a to náležitou cestou dikasteriální a jurisdikční. Také prý z uherské strany nebylo potřebí námitek proti aktu, který žádného práva nerušil, nového státoprávního poměru nezakládal; však bylo v závěrku reskriptu ještě zvláště doloženo, že panovník, pamětliv jsa korunovačního diplomu, dbal zachovati práva, zákony a ústavu království uherského a přivtělených zemí. Nový titul tedy mohl — dovozoval Deák ještě dále — snášeti se s titulem krále uherského podobně, jako se s ním snášel titul císaře římského, aniž by prý to mělo jakých následků pro uherskou říši; Uhry prý dávaly panovníkovi titul císaře římského a rakouského i krále uherského podobně jako jiné státy, jichž právní způsoby se tím neměnily. Poslední dedukce Deákova arci již hoví novější snaze, aby Uhry docela byly vyloučeny z císařství rakouského.

ského stalo se z moci zeměpanské, nebude lze činiti námitky podstatné.[31])

V skutku, jak jsme již uvedli, patent z 11. srpna a v Uhrách reskript ze 17. srpna 1804 všem královstvím a zemím ponechávaly jich „tituly, ústavy, výsady a poměry," a mluvily přímo též o dědičných státech.[32]) Nad to císař František uznal za dobré ještě zvláště vytknouti, že „má při těch korunovacích, které jsme My a Naši předchůdci jako králové uherští a čeští přijali, beze změn i v budoucnosti zůstati." [33]) Tedy týmž aktem, kterým císařství rakouské bylo utvořeno, byly znova trvale slíbeny a zaručeny korunovace příštích králů uherských i českých!

Je pravda, že panovník vyhradil si ustanoviti též „ony slavnosti, jež pro sebe a své nástupce v příčině korunování za dědičného císaře ustanoviti za dobré uzná," — ale učinil tak jen s klausulí královských korunovací uherské a české. Protož nová korunovace nemohla míti toho státoprávního významu jako tyto; především nepotlačovala státní individualitu obou království, nevylučovala vládu z královské moci uherské a české skrze jedinou státní moc císařskou. Vlastně mohla se vztahovati pouze na čestná, majestátní práva společného panovníka, a býti zevnějším symbolem nerozdílnosti mocnářství ve smyslu pragmatické sankce. Mimo to je pozoruhodno, že císař František sám za císaře rakouského korunovati se nedal, že ani po zaniknutí říše římskoněmecké r. 1806 podobné korunovace neustanovil, a že také dosavad nikdy k ní nedošlo, — což jest právě dokladem, že tato císařská korunovace původně nebyla myšlena jako akt státoprávní, nýbrž jako slavnostní ceremonie, která nebyla právně nutnou.[34])

---

[31]) Prof. Kalousek v Č. stát. pr., 525 praví, že patentem z 11. srpna 1804 nepředpisovala se obyvatelstvu českého státu žádná jiná povinnost, nežli aby svému králi dávali také titul císařský, a dětem jeho titul cís. Výsostí.

[32]) V patentu nikdy nemluví se o jednom státu, nýbrž vždycky o státech, což je zajisté pozoruhodno. Avšak výraz ten vztahuje se konečně na veškery země rakouského rodu, a nesluší z něho samého odvozovati úsudky příliš daleko sahající; podobně i jinde mluvívalo se o státech, kde se chtěla naznačiti územní složitost jisté říše neboli mocnářství, aniž by se tím mínilo, že nutně také každá země složené říše již o sobě je státem nebo svazkem samosprávným. — V patentu jsou výrazy: Ihre so beträchtliche Königreiche u. unabhängige Fürstenthümer in sich fassende Staaten, unabhängige Staaten, unabh. Königreiche u. Staaten, sämmtliche Königreiche, Fürstenthümer und Provinzen, alle Unsere Königreiche und andere Staaten, Erbstaaten, alle Unsere Erbkönigreiche u. Staaten, vereinigtes Oesterr. Staatenkörper (srov. n. 11).

[33]) Také v uherském reskriptu praví se: „Coronationibus illis, quae apud Nos, Antecessoresque nostros ut Hungariae et Bohemiae Reges obtinuerunt, futuris etiam temporibus absque mutatione formaque scripta locum servaturis." — Ačkoli mluví se tu o předchůdcích, a nikoli nástupcích, přece není dobře možno pochybovati, že smyslem těchto ustanovení jest, že dotyčné korunovace „i v budoucnosti" konati se mají; však i ze zachování korunovací — „předchůdců" dovoditi sluší závazek nástupců.

[34]) Srov. Deák, Beitrag zum ung. Staatsr., 207. — Císařská korunovace byla slíbena také ústavou ze 4. břez. 1849. Kdy by dnes pro celé mocnářství k ní došlo, měla by také dobrý význam státoprávní, arci byla by možna pouze na újmu dualismu v nynější jeho podobě.

Naproti tomu uznávala se dále potřeba korunovací za krále uherského a českého, i bylo šetřeno dotyčného závazku (aspoň před r. 1848). V tom ohledu státní povaha a existence koruny české vyrovnávala se uherské, nechať jináče vnitřní ústavní poměry obou království jakkoli se lišily. Korunování za krále českého nebylo pouhou ceremonií nebo církevním posvěcením, nýbrž také aktem státoprávním, podobně jako jím bylo uherské. „V symbolu korunování znova uznána svrchovanost koruny české.“ [35]) Vůbec byly r. 1804 znova potvrzeny všecky závazky s korunováním spojené; zachován všechen ten význam, jaký korunování králů mělo v tehdejším státním právě českém, resp. uherském, — a jen v příčině vnitřních konstitučních poměrů mohlo korunování uherské tehdáž míti větší váhu, nežli české. [36])

Dotvrďmež to aspoň některými doklady, že vedle krále uherského stále stejně přicházel i král český. Císař František sám, vykonav přísahu korunovační, byl korunován na krále českého v Praze dne 9. srp. r. 1792; při tom formálně ještě zachoval i ten ústavní obyčej, že nejv. kancléř přímo aspoň na jeden den převzal v Praze zemskou vládu od gubernia, tak aby se osvědčila stará paměť toho, že za panovníkovy přítomnosti v zemi náleželo i v nejvyšší instanci vládnouti z král. sídla Pražského a prostředkem nejvyššího domácího úředníka, tedy patrně z královské moci české. [37]) Rovněž tak před r. 1804 i po něm i v nejkratší podobě úřední titulatury císaře Františka uváděl se stejně titul krále uherského a českého. Tak tomu bývalo i v aktech diplomatických, kde by snad nejspíše mohlo se zdáti, že k označení mezinárodní osobnosti sjednoceného mocnářství vystačil by také titul císaře rakouského. V pravdě však i tu bylo potřebí aspoň v čele smluv připojovati ony královské tituly, jelikož státní svrchovanost království uherského a českého nebyla císařským důstojenstvím absorbována. [38])

[35]) Tak praví Kalousek n. u. m., 525.

[36]) Co se týče významu korunování za krále českého, odkazujeme na Kalouskovo Státní právo, str. 5:3, a dále na Čelakovského České dějiny právní (otisk z Ottova Slov. Nauč.), str. 28, 43—44, 72—73. — Dle historické ústavy uherské korunování pokládá se vlastně za státoprávně nutné jakožto ústavní základ resp. podmínka plné moci královské. Na každý způsob aspoň větší ústavnosti v Uhrách odpovídal větší význam král. inaugurace.

[37]) O tom viz blíže nejv. list k českému nejvyššímu a rak. prvnímu kancléři Leopoldu hraběti Kolovratovi, z Budína dne 9. června 1792, otištěný Meynertem, Kaiser Franz I., 1872, str. 19.

[38]) Známo jest, že francouzská republika dne 20. dubna 1792 vyhlásila válku Františkovi „králi českému a uherskému“ (císařem římským stal se teprve 7. července t. r.). Mír v Campo Formio r 1797 uzavřel František II. jako „Empereur, Roi de Hongrie et de Bohême etc.“ (srov. Corresp. de Nap. I, t II, 497, 498); rovněž tak mír Lunévillský r. 1801 jako císař, král uherský a český (Berghaus, Deutschland vor 50 J., I., 170). A po prohlášení císařství rakouského bylo rovněž tak v míru Prešpurském r. 1805; po zaniknutí říše německé pak smlouvou Schönbrunskou r. 1809 byl uzavřen mír a přátelství „mezi J. V. císařem Francouzů, králem italským a ochráncem Rýnského bundu a mezi J. V. císařem rakouským, králem uherským a českým, jich dědici a nástupci, jich obapolnými státy a poddanými na věčné časy“ (Berghaus, u. m. II., 396). Srov. také odpověď Tallcyrandovu vyslanci Cobenzlovi z 29. srpna 1804 (n. 13). Arci že v krátkosti mluvívalo se též prostě o císaři rakouském.

Po císaři Františkovi také Ferdinand V. Dobrotivý dal se v Čechách korunovati za krále dne 7. září 1836, zavázav se zachovávati zemská privilegia. Tehdáž ze strany Uhrů bylo na to naléháno, aby neslul jen Ferdinandem II. jako císař, ale také V. jakožto král uherský; Ferdinand pak sám uznal za slušné upraviti žádaný titul v ten smysl, že slul V. „jako král uherský a český.“ Však zdá se, že tehdáž dynastie ve státoprávním poměru Čech spatřovala vůbec vhodné závaží proti snahám Uhrů, kteří na újmu jednoty říše chtěli dosíci zvláštního výsadného postavení, — myšlenka to, kterou dynastie také jindy měla někdy na mysli.[39]) A rovněž tak oprava titulů a znaků z r. 1836 šetřila stejně koruny uherské i české, a celého jich složení.[40])

Vývoj ústavních poměrů od r. 1848 namnoze zase podporoval theorie státního dualismu rakousko-uherského. Nicméně ještě dle říjnového diplomu r. 1860 i dle únorové ústavy r. 1861 poměr království českého k císařství rakouskému v oboru záležitostí celé říši společných byl neméně přímý, a tedy rovný, jako poměr království uherského.[41]) Proti původnímu stavu věcí jest prostě novotou, když uherské vyrovnání (dle úvodu čl. II: 1867 o inauguračním diplomu) vyloučilo korunu uherskou z císařství rakouského, když nejv. vlastním listem ze 14. listopadu 1868 zavedeny byly názvy: rakousko-uherského mocnářství, rakousko-uherské říše. Titul císařství rakouského vztahoval se zajisté vždy na celé, nerozdílné mocnářství ve smyslu pragmatické sankce, a nikdy země neuherské samy pro sebe nesluly Rakouskem nebo císařstvím rakouským. Nynější nerovné spřežení dynastického jmena rakouského s territoriálním jmenem uherským je prostě nepřirozené; obyčejný logický závěrek, že dnes na rozdíl od Uher vše ostatní království a země jsou Rakouskem, že jsou tu dva státy, Uhry a Rakousko, není vnitřně odůvodněn ani historicky, ani není dosud formálním právem, neboť podnes žádný zákon zemím předlitavským nedal úředního titulu: Rakouska.[42]) Také nesluší zapomínati, že i dle cís. vlast-

---

[39]) Podobně r. 1848 po březnových koncessích Uhrům měl v Čechách v čelo správy býti postaven příští nástupce trůnu, arcikníže František Josef jako místodržící (po příp. místokrál), podobně jako v Uhrách byl palatinem arcikníže Štěpán; i mělo se tak asi státi za účelem jisté rovnováhy proti Uhrám. Tak soudil Helfert, Die Thronbesteigung des Kaisers Franz Joseph I, 380—381 (s n. 350 na str. 14 —144), 384. Ku podobné myšlence poukázal nedávno Karel princ Schwarzenberg ve své řeči na říšské radě dne 23. listopadu 1892.

[40]) Dle dekretu dvor. kanceláře z 22. srpna 1836 č. 249 sb. čes. prov. zák. „znak království českého a zemí k této koruně přivtělených“ zaujímá na společném znaku císařství rakouského (z 9 polí) pravý hořejší štít, kdežto znak království uherského a zemí k němu přivtělených zaujímá hořejší štít levý. Malý titul byl tehdáž: císař rak., král uh. a čes., lomb.-ben., hal.-vladim. a illyr., arcivévoda rak. atd. atd. Srov. níže n. 50.

[41]) Prof. Pražák v Ottově Slov. Nauč. VI., 558. — Arci je pravda, že uherské zákony z r. 1848 neznaly „císaře,“ a že následkem toho také r. 1861 Uhři chtěli mluviti zase jen o králi uherském, resp. zvali cís. Františka Josefa pouze „Felséges Úr.“

[42]) O požadavku jednotného názvu pro celé mocnářství srov. zejm. spis Helfertův, Revision des ungar. Ausgleichs, str. 129—132. Ostatně vedlo by nás daleko vykládati, pokud Uhry neměly práva diktovati, že ty „ostatní země“ mají býti centralistickým, jednotným státem.

ního listu ze dne 14. listop. 1868 při svrchovaných vládních aktech, zejmena při mezinárodních smlouvách, aspoň v čele jejich má státi titul „císaře rakouského, krále českého atd. a apošt. krále uherského." [43])

Právě tyto novoty jsou dokladem, že dynastický titul rakouský historicky platil a tak říkajíc byl předurčen pro celé mocnářství, a že v otázce zvláštní státní individuality království české a uherské zásadně byla sobě rovna. K tomu právě ukazuje jednání o titulu císaře uherského a českého, a především zachování obou král. korunovací r. 1804. Mylno jest, když se také uvádí, že patent o cís. důstojenství rakouském — ačkoli toto důstojenství pokládá se za symbol reálního spojení všech zemí — přece patrně vyjadřuje také dualismus (ve sm. státoprávním?). Tak ovšem může správně souditi ten, kdo potlačuje faktum, že r. 1804 vedle korunovace uherské byla zachována také česká, a kdo ignoruje její historický význam. [44]) Není sice pochyby, že jistý dualismus vyvíjel se již od časů Bělohorských, zejmena v 18. století, kdy za Marie Terezie po zrušení české dvorské kanceláře byly utvořeny nejvyšší úřady českorakouské podle zvláštních úřadů uherských. Ale nikterak nesahal dříve tak daleko, že by státní samobytnost koruny české byla bývala docela potlačena, že by byla smísena s territoriálním státem německo-rakouským, že by v zemích neuherských byla nastala časem „koncentrace a kumulace" panovnické osobnosti i vší státní moci, jíž právě přirozeně dostalo se názvu císařského. A nelze říci, že by jen v Uhrách, a nikoli také v Čechách byla trvala dvojitá osobnost „císaře i krále;" jsouť i bezpečné toho doklady, že některé akty napořáde vykonávaly se výslovně jen z královské moci české. Rovněž tak nelze pozdější vývoj jednotné státní moci („císařské"), která přece namnoze i na Uhry se vztahovala, v domnělé dualistické podobě pokládati již za důsledek prohlášení císařského titulu. [45])

---

[43]) Vytknouti sluší, že Gumplowicz ve své knize: Das österr. Staatsrecht, 47 n. 44 tento titul nám konfiskoval. Arci v dalším kontextu smluv postačí ještě kratší forma, vyznačující pouze císaře rakouského a krále uherského, nebo císaře a krále. Mimo to též označení „cís. a král.," „k. u. k." usnadňuje výklad Uhrům příznivý; nicméně v jistém oboru podnes platí v Předlitavsku prosté „c. k.," „k. k."

[44]) Tak Ulbrich, Lehrbuch des österr. Staatsr., str. 36, 135 (n. 3); týž, das Staatsrecht der öst.-ung. Monarchie (Handb. des öff. R.), str. 9. Politická tendence spisovatelova je patrna z toho, že pomlčel o věci i při výkladech historických, ne snad při líčení poměrů nynějších. — Jinak zachoval se Gumplowicz, Oest. Staatsr., 98—99, jenž praví, že „korunovace je symbolický děj, který má za úkol udržovati živou paměť skutku, že historický národ dobrovolně se podrobil žezlu Habsburskému, že v minulé době ze svobodné vůle panovníka rakouského zvolil za svého krále;" pročež prý může o ní býti řeč pouze v Uhrách a v Čechách, nikoli při zemích, které dostaly se k mocnářství buďto dědictvím na základě smluv nebo na základě historických událostí (jako na př. Halič).

[45]) Král. moc česká jevila se zejmena ve vrchní moci nad českými lény, při zcizování korunních statků, udílení českého inkolátu, v majestátech a zákonech české země a j. v. V jiných záležitostech během času jevila se moc císařská a královská zároveň; pokud snad mluvilo se prostě o císaři, bytně juristicky byl spolu králem, a teprve po r. 1848 osobnost králova rozhodněji zatlačovala osobnost císařova. — Dle Ulbricha (Staatsr. der öst.-ung. Monarchie, 9) v Uhrách zůstal dualismus císaře a krále, a jeví prý se v ten spůsob, že panovnická osobnost králova vystupuje ve vnitřních

Kdo klade zvláště na to váhu, že ve znění patentu z r. 1804 vyjadřuje se dualismus, pro svůj náhled nenajde jiného důvodu, než ten, že ve článku 3. staví se zvláště vedle sebe království uherské a země s ním spojené, pak „ty dědičné státy, které dosud stály v bezprostředním spojení s říší římsko-německou.“ Ale co jiného vůbec praví tento článek, než jednak že vzhledem k větší ústavnosti v Uhrách bylo uznáno za dobré, zachování práv království uherského zvláště vytknouti, a za druhé, že rovněž vzhledem k říši římsko-německé bylo potřebí zvláště vytknouti, že i za nového císařství budou zachovány stejné poměry k říši? Následuje z toho nějak, že země neuherské jsou jedním státoprávním celkem? V oné kontraposici byly vytknuty některé zvláštnosti uvedených tam zemí, ale nikoli dualismus, již proto ne, že tu nebylo řeči o dědičných zemích haličských a italských, které by tedy byly zůstaly krom onoho dualismu. Mimo to možno o tom pochybovati, zdali dědičnými státy „v bezprostředním svazku“ s říší římsko-německou rozuměti jest vedle zemí německo-rakouských také země české, zvláště když se při tom mluví o privilegiích udělených rakouskému arcidomu, kteréžto přece nevztahovaly se na království české, jež naproti říši římsko-německé požívalo naskrze svých svobod zvláštních, a jemuž patent z r. 1804 znova zaručil korunovace českých králů.[46]) Kdy by pak oněmi státy „v bezprostředním“ svazku s říší přec i české země byly míněny, bylo by to jistě vyjádření nesprávné, jež jinými důkazy lze opraviti; mimo to i „stejný poměr s říší“ nemohl se pro Čechy vykládati jináče, než jak dosud skutečně byl na základě zvláštních privilegií, a ne tak, jako by země české také v příčině poměru k říši římsko-německé byly již v jedno pomíseny se zeměmi rakouskými.

Především pak prohlášení o málo mladší bezpečně může rozptýliti pochybnosti, jež by ze čl. 3. patentu z 11. srpna 1804 mohly snad vzejíti v příčině poměru českých zemí k říši římsko-německé. Když totiž roku 1806 tato říše zanikla, dvor. dekret z 21. srpna 1806 vyhlásil následky toho a zřejmě vytkl rozdíl mezi zeměmi koruny české a zeměmi rakouskými, jednaje o obou zemských skupinách jak o dvou zvláštních státech. V šestém odstavci praví se, že „přestává důstojnost volenecká a úřad arcičíšnický, jež ve vlastnosti říšského léna s korunou

---

záležitostech uherských, císařova pak v neobmezených právech reservátních, zejm. ve vedení zahraničných záležitostí, v organisaci a velení stálého vojska a v disposici komorních důchodů ke společným úkolům celého mocnářství. Spisovatel tu tedy připouští, že i pro Uhry nastala „koncentrace a kumulace“ panovnické osobnosti v oboru jistých společných záležitostí (tedy snad stát spolkový, nad dvěma dílčími státy se vznášející?). Ale potom (u. m. 12 sl.) naproti tomu míní, že nyní v témž oboru juristicky jeví se souhlasně dvojí státní vůle, dvojí panovnická osobnost zároveň, totiž dílčí státy rakouský a uherský, císař a král (reální unie obou dílčích států).

[46]) Zejmena sluší také připomenouti instrukci, kterou dvor. a státní kancelář dne 28. května 1804 dala Pařížskému vyslanci (v. výše n. 19); d'e toho patrně toliko země německo-rakouské pokládaly se za část říše německé a měly zůstati k ní v dosavadním poměru. Při království českém, které nebylo říšským lénem, nebylo toho tak potřebí, vyhraditi dosavadní poměr k říši; tu byla lénem pouze hodnost kurfirstská, a bylo patrno, že císař nemínil se vzdáti českého hlasu v kollegiu kurfirstů.

českou byly spojeny, jakož i každé spojení její s říší dle Fridericiánských privilegií z r. 1212 a 1459 (vlastně 1462), zlaté bully císaře Karla IV., pak slavné readmisse k hlasu a místu v radě kurfirstské od r. 1708." Naproti tomu praví se dále v odstavci sedmém: „Jako v Čechách a jich vedlejších zemích, rovněž i ve veškerých provinciích rakouského kraje přestává všechen svazek s říší, netřeba žádné žádosti za říšská léna ani jich přijímání, císař a arcivévoda je (v nich) nejvyšším lenním pánem a suverénem, a jen z tohoto titulu vykonává všechna eminentní práva neobmezené plné moci, jež dosud toliko na domácích privilegiích byla založena." [47]) Tedy v rakouských zemích císař František teprve r. 1806 formálně nabyl svrchované moci císařské a arcivévodské, i bylo třeba to zvláštně vytknouti; koruna česká však již dříve byla svrchovanou naproti říši německé, nebyla sama říšským lénem, tedy vlastně nestála v bezprostředním svazku, a domácí privilegia se na ni nevztahovala. Třebali ještě lepšího výkladu o tom, že článkem 3. patentu z r. 1804 skutečně se nevyjadřuje dualismus?

Ostatně konec „svaté říše římské národa německého" r. 1806 byl podstatným doplněním a dovršením inaugurace císařství rakouského z r. 1804. Když císař František následkem založení Rýnského bundu i přímého naléhání Napoleonova [48]) patentem ze dne 6. srpna 1806 složil císařskou korunu římskou, mohlo to býti aktem jednostranným a neústavním; ale časem a nepřímo byl obecně schválen, zejmena založením mezinárodního bundu „svrchovaných knížat a svobodných měst Německa" z r. 1815. A tento akt měl pro mocnářství rakouské důležité politické, mezinárodní i státoprávní následky. Císař zrušil svůj osobní svazek s říší; sprostil „veškery německé provincie a říšské země" (rozuměje v tom asi také Čechy) všech jakýchkoli povinností k říši, a sliboval jim „jako císař rakouský" žádoucí štěstí a blahobyt „ve svazku s ostatním rakouským státním tělesem," neboli jak se vyjádřil ve dvor. dekretu z 21. srpna 1806, chtěl jim vládnouti „s jediným ohledem na zájmy svého zděděného císařství." [49]) Tím celé mocnářství mělo býti vráceno svým vlastním úkolům, bez zřetele k Německu, a dána plná příležitost k dalšímu vývoji pojmu císařství rakouského. Dokud toto důstojenství vztahovalo se i na země nesvrchované, bylo ještě patrno, že samo v sobě neznačilo jednotnou moc státní; nyní však bylo na snadě mysliti, že ve všech částech mocnářství buď spolu s jinými mocmi nebo nad nimi působí také nejvyšší moc císařská.

Nové upravení titulů a znaků pragmatickým nařízením z 6. srpna 1806, i jiné pozdější předpisy znamenitě přispívaly takovému novému

---

[47]) Kostetzky, die Staatsverfassung des Kön. Böhmen, str. 5—6. Pozoruhodno, že tu při zemích rakouských mluví se o vládní moci „císaře a arcivévody." Ostatně budiž připomenuto, co uvedl Kalousek (Stát. pr., 528 n.), že na anticipačních poukázkách dle patentu z 16. dubna 1813 byla řeč o „kais. österreichisch- und k. ungarisch-böhmisch-galizische Erblande," a že také znaky těchto zemí tak byly rozestaveny, jako by titul císařský měl se vztahovati toliko k dědičným zemím rakouským, nikoli uherským, českým a haličským.

[48]) O přímé žádosti Napoleonově Beer n. u. m., 232, 228 sl.

[49]) Patent z 6. srp. a dvor. dekret z 21. srp. 1806 u Kosteckého, n. u. m. str. 1 sl., 4 sl.

pojímání. Co z počátku bylo zevnějším symbolem a heslem, ponenáhlu stávalo se skutkem a pojmem právním; i možno říci, že „sotva kdy titulatura dala záminku k tak vrchovatému převratu ponětí státoprávních.“ [50]) Avšak líčiti tento postup s ohledem na starší i novější vývoj centralismu, nenáleží do rámce našeho pojednání. Hleděli jsme pouze vyložiti, že titul císaře rakouského r. 1804 povstal ze zevnějších diplomatických poměrů, a že v dotyčném vyjednávání císaře Františka s Napoleonem vyskytl se také titul císaře uherského a českého; že původním cílem císařství rakouského bylo vlastně osobní důstojenství společného mocnáře všech nerozdílně spojených království a zemí, a že nový, dynastický titul stal se také symbolem jejich svazku; že sice byl zaveden způsobem absolutistickým, ale že ostatně bylo slibováno šetřiti dosavadních státoprávních poměrů, a zejmena bylo znova zaručeno korunování králů uherských a českých.

Sekerník.

Povídka z Povltaví

od

Adolfa Heyduka.

I.

Hor bílé hlavy zlíbal jih
a Šumavě se stulil v klínu,
sníh v opalných tál krůpějích,
zdroj v ruce tleskal v lesa stínu,
že podál v luhu omlád drn,
a trní pučí již i hloží,
že v ňadrech perly se mu množí,
z nichž napájet se přijde srn,
a že až k němu přijde drozd,
by pil krev nitra svěže rudou,
v čas z krůpějí těch písně budou,
jež v srdce snivý zavře hvozd.

Po pěkných nivách Povltaví
již mládly starých buků hlavy
a střemchy zdobil bílý květ,
a pěnkavy a zvonci žlutí
zas zpívali si ze vší chuti
svou hrstku melodických vět,
by těchou byly při únavě
těm, žít kdo musí z brazd a lích,
i těm, kdo plují po Vltavě
a vory řídí v peřejích.
Byl duben, z horských lesů šera
plul pramen; deset vorů měl,

[50]) V této příčině budiž poukázáno na Kalouskovo České státní právo, 2. vyd., 525—529. O titulatuře a znacích, Kostetzky, u. m. str. 9—25; menší titul byl: „My František I., z boží milosti císař rakouský, král uherský, český, haličský a vladimiřský atd., arcivévoda rakouský atd.“; veliký znak šetřil celého složení koruny české. R. 1804 přívlastek: „k. u. k.“ změněn byl na „k. auch k. k.“, r. 1806 pouze na „k. k.“, a zeměpanské úřady měly vesměs užívati nového znaku císařského; Vídeň prohlášena za „österreichisch-kaiserliche Haupt- u. Residenzstadt,“ a j. v. Již r. 1812 a 1813 tichou intimací úřadům zaváděny výrazy: Kaiser v. Oesterreich; Unser Kaiserreich; österr. Kaiserstaat; Unsere Königreiche, Fürstenthümer u. Lande — na místě Erbkaiser, Erbstaaten, erbländisch a p., kteréžto názvy byly pak i veřejně zapovídány nařízením z 22. února 1822 č. 1845 sb. z. s. (srov. též Meynert, K. Franz I., 70—71, 67).

vor každý z špalků dvanáctera
v dál po vodě se rozvíjel.
Trám k trámu na voříně smrčí
spjat oušením byl ven a ven,
a při koncích, jež k předu trčí,
byl každý na píď podčelen.

Prám k zmenšení své čelné tíhy
měl u předu tři slabé stříhy
a k mírnějšímu v jezech tření
i vejponu a přenucení,
jež prámař opatrně zvedal,
když vor chtěl zarýt se neb sedal,
leč chtělli vraty sjíždět řeku,
tu zadák vbíjel jehlu v šreku,
a válcem vyhodil ji výš,
když klidně plout chtěl jako spíš.

Vor první upraven byl s píli
a silný, v slučkách jatý svlak,
by neviklal se všelijak,
tři nožice měl zdatné síly,
v jichž zubech, převázaná houží,
tři dlouhá vesla čněla ven,
ač veslem sluje levé jen,
kde vrátný, vůdce prámu, slouží,
ta druhá ti, kdo s vory plovou,
vždy jenom opačiny zovou,
z nichž pravé, nejpracnější všech
dí pacholčí se na vorech,
a ten, kdo u prostřední plul,
byl u střídy a střídním slul.

Pět při prámu jich bylo pouze,
ač hotováka brali z nouze,
jenž přicházel, než odplul vor,
by snadněj sjíždět mohli s hor.
Lid byl to silný, český ryze,
a samodílný jeho šat
jen z hrubé, pačesné byl příze
a na něm plno režných lat;
nač lepšího té do roboty
a do lesů a horských vod?
však pro chlad bývá houně vhod,
a pro štěrk okované boty.

To stačí všem, jsouť bratři spolu,
jen potravinli mají dost
ku svému návornímu stolu
a nepohod-li pramen prost;
vždyť tam, kde černou zříti skvrnu,
na z cihel ohništi a z drnu,
lze vhodné uvařiti doby,
co v pytlích vzali do zásoby.
Dnes mohli plavci bez odporu
zas hovět si a klidně plout
a nebát se, že čelem voru
lze v rabinách kdes uhřeznout
a zakopat se v řeky spodu;
dnes chytli velmi hodnou vodu.
I vrátný, který druhdy stále
jen volat musí: „Čehy, hot!"
dnes bez křiku se plaví dále
při čilém sběhu horských vod;
dnes nekleje a jen si hvízdá —
snad popěvkem ho svábil pták,
či že se daří plavná jízda —
a zadák též, i vejponák
dřív prchlivý, je zhola jiný,
i ti, již táhnou opačiny;
jsouť jako řeka v dál i šíře
i plavci všickni v dobré míře.

Blíž šreku, jímž se pramen staví,
spal — či jen dumal — sekerník;
svůj ranec oporou měl hlavy,
jejž na pleci dřív dlouho vlík,
tož chůzí znaven, jak to bývá,
těch horských plavců žádal sbor,
by do večera za džbán piva
jej hostem vzali na svůj vor.
„No, vezmem vás," děl vrátný vážně,
„když toho žádáte tak snažně,
leč nehodali přijde jaká,
pak musí vám být také vhod
nám služby konat hotováka
při choutkách potměšilých vod."

I vzali ho, vždyť za pohody,
jež z jara zřídka bývá jen,
jak koťata ty byly vody
a vory pevny ven a ven.
A bez potíže, bez námahy
prám přeplul závěry i prahy,
ba lít, jak měl by křídla ptačí,
a vrátný děl: „To pěkný běh,
tři malé hodiny jen stačí
nám do Lipovska na nocleh."

Tak hodinu již plouli asi,
když vlažný větřík zvolna tich,
pták skryl se stromu na větvích
a žlutavé vrb mladých vlasy
i proutí bylo bez pohybu;
z vod časem hlad jen vynes rybu,
jenž komáry se zkojit toužil,
jichž nad vodou roj sivý kroužil.
Leč také plachý jejich tlum
znik pojednou, i ryby šum
a voda jak by vrchem stála,
jen spodem ubíhat se zdála.
Jih nebes chmur jsa posud prost
jal zdola povlékat se mrakem
a mrak ten výš a výše rost,
až velikánským vzroste drakem,
jenž tajemnými perutěmi
tlak dusný stále vanul k zemi.

Pot horký lil se plavcům z těla,
a mdloba chabila jim sval,
leč v práci žádný neustal,
ač hruď jim zrovna shořet chtěla.
„Ej, hoši, tuším změnu zlou,“
děl vrátný druhům pojednou,
„ta voda, jež nás posud nesla,
jak ustrašena, nemá sil,
snad leknutím by do mdlob klesla,
či bouře chce mít kratochvil,
než přirazíme v krytá místa?
mně zdá se, že se k tomu chystá
a zastavuje právě dech,
by zrychlit mohla pak svůj spěch.
Kéž utečem jí! . . . Chutě k dílu,
víc nežli kdy se každý tuž
a statnost vynalož a sílu;
já mním, že přijde brzy už
a bude veliká a silná;
to dusné ticho a ten mrak,
jenž siv byl prv a zčernal pak,
jsou znamení vždy neomylná;
tu plout nám s dvojnásobnou pílí,
sic začelíme o skal bok.
Slyš, v dálce meluzína kvílí,
zlý vichor být tu může v skok,
vždyť kvilba,. ta ho do skal láká;
na štěstí máme hotováka.
Hej, sekerníku, chutě vzhůru —
jen hleďte na tu děsnou chmuru!
Již pomoci vám věru není,
sem, tuhle, k střídě spěšte v ráz,
pak při pořádném přenucení,
hned, zase pojedeme snáz.“

Tu sekerník se klidně zvednul,
byl blízko čtyřiceti let,
vlas černý na spáncích již blednul,
a vous kryl bradu mu i ret;
tvář snědá byla, oči temny,
a v čela úzké rýze spal
buď hněv jakýsi přetajemný,
a neli ten, pak jistě žal.
Byl dobře urostlý a sporý
jak druhdy pěkný javor z hory,
jen hlavou ukláněl se v před,
a šatem po městsku si ved.
Hned k střídě kráčel bez odvety;
a rychlej dál se snášel prám,
leč vrátný, hledě na mrak kletý,
dál vedl svou: „Již jde to k nám!
hej, zadní, mluv, co myslíš přeci,
zda před blízkým té bouře skřekem
prám chytit mám a ubít šrekem?“

„No, to bychom tak byli reci,“
dí zadák, „chytat, ubíjet!
ty báby straší jenom bloudy;
až Ryzikovské minem proudy,
i v bouři můžem dále jet.“ —
„Hm, minemli!“ zas vrátný vece,
„viz, k mraku nový mrak se stáh!“
A zadák: „Jahlu vbít! Víš přece,
že právě zde jsme na skalách!“ —
„Tož přirazíme tamhle k břehu.“ —
„Nač? vždyť to jde, jen střídou ven!
já bedlivě se závad střehu.“ —
„Jen z vrat kdy bychom byli ven,
ty vždycky nejvíce mě mrzí,
leč šťastně vyjedemli z nich,
pak se Zelené velmi brzy
nám kývat bude chvojný vích,
by okřáli jsme džbánkem piva.
Hle, dřív než jindy se dnes stmívá.
Tož, nežli temno skryje řeku,
dál plujme mrakům na úkor!“ —
„A zakopáli se nám vor,
pak jsme ti tam, i na vzdor šreku,
prám všecek rozbije se v ráz . . .

hot, hot! tak, dobře, už je snáz! —
No, daří se to, Bohu chvála;
teď k jezu přijdem, hoši, hej!
tam vorům lehčete, dřív z mála,
pak víc, až přijdem v proudu rej;
nechť vlny rvou nás, bijí, škubou
a chomolí se v tísni vrat,
když opačiny do nich rubou,
hned přestanou se s námi prát.
Nuž na ně, na ně, hoši, ruče,
jen pozor na jich tygří lest:
ta, která do hlavy vás tluče,
vždy z nejkrotších těch koček jest,
leč ta, jež pod prameny skrytá
svým vztekem za nohy vás chytá
chtíc pod kláď stáhnouti vás směs
neb mrštit v steku na skal hroty,
té lstivé zákeřnické roty
chraň probůh každý se a střez! —
Jez volný! Vjedem! Prám se houpá,
teď pozor, sic nás příboj skoupá.
Tak, tak! Tys, sekerníku, rek,
kéž více, pane, takých máme!
Hej, zadní, neváhej, hoď šrek,
sic pod vraty se zakopáme;
vy druzí uhýbejte s chutí,
než přijdou vory k přesmyknutí.
Ven střídou! Dosti! Prám se bočí;
níž s přenucením! tak, prám sjel,
teď s válcem pryč, ať jehla skočí!"

Když stalo se, zas vrátný děl:
„No, v takovémhle proudu vření
být u vesla je pravé dření,
leč sjeli jsme, teď v radost všem
dál na Zelenou poženem
a napijem se jako bozi." —
„Ej, vrátný, vizte, jak to hrozí!
zle, zle bude, jak povídám."

„Tož v bocích podbereme prám.
Jen po něm, každý v kraji vorů
tuž hruď i ruce při sochoru,
ať třeba několik jich zláme,
to ledabylo neříkám,
vždyť již to v mračnech míří k nám,
a za chvíli to tady máme.
Vše na nebi je lačno války,
tu hradby jsou, tam temný val,
a hrozbu hromu slyšet z dálky
jak poplašených koní cval. —
Jsme na Rybárně! Ještě chvíli
a přece k cíli přijdem snad,
hle, shání se to odevšad,
tož pracujte jen ze vší síly!"

A sotva s tváří znoj a vodu
lid setřel si, zas k práci již,
vzal sochory, by v rychlém svodu
prám k Zelené plul rychlej blíž,
ač s bleskem blesk se stále křížil,
a s mrakem mrak se k zemi nížil.

Všech nejlíp sekerník si ved,
dle díla tu i tam byl hned,
a z práce ku práci šel znova,
jen oddech si, leč neřek slova.

„No, sekerníku, na mou duši,
jste pevný jako v klučce klín,"
děl pacholek; „a nad nás tužší;
což, chytněte se opačin
a buďte raděj hotovákem
než takovýmhle bludným ptákem!
Nač sekerníků třeba dnes?
když hřídelův i palců směs
teď ze železa v hutích lijou?
ba, mlýnce z dřeva na potocích
ty všecky v několika rocích
se navždy vytratí a shnijou."

„Co že? Byl blázen byste věru,
vzít opačinu za sekeru,"
děl vrátný zas, „a sbíjet vor;
jeť vorař nejbídnější tvor.
Jak vy se nazýváte?" — „Vraný!"

„Dnes líp než plavci jste to bral
a statně střídou na vše strany
do zákeřnické vody pral;
já jmenuji se Jakub Sova
a špalkům vale dal bych rád;
les živý — dejte na má slova —
je mnohem lepší kamarád;
co sobě žádám já, vrch všeho
je dostati se za hajného . . .
A vy?" — „Hm, k čemu jaká přání,
mně práce není za potíž,
ba je mi zrovna za okřání;

máť každý v ňadrech jakous tíž…“
děl polo hlasem sekerník,
a nachýliv se pod sochorem,
líp nežli druzí vládl vorem,
by násadův a rabin znik,
a vrátný chvále jeho píli
děl: „Ke konci se plavba chýlí
a za chvilku všem bude snáz,
pak ať si prší, ať si bouří.
Ej, Jehnědskou již vidím hráz,
a v pravo nad lesy se kouří;
to z hospody je na Zelené,
již jsme tam hned!“
„Však bouř se žene,“
děl zadák, „zmoknem jak se patří!“
A vratný zase: „Vem to nešť!
jak voda matička, tak bratři
jsou družní plavcům hrom a déšť;
ať zmoknem, to mě málo bolí,
jen prám když budem v suchu mít,
vždyť nejsme z cukru ani soli,
a plátno není aksamit.“ —
„A přikvapíli voda k vodě?“ —
„Pak zůstaneme na hospodě.
Jen k opačinám zas a hot,
zde plno kamenůční z vod;
víc v pravo — bedlivě a ručc…
hohó! vor o kámen nám tluče!
Již stojí. U všech všudy hromů,
teď psina sed, a bouř jde k tomu!
Chce pán, bych na laně ho táh?
Radš u pil byl bych na horách.
Čert aby vzal tu starou psotu,
jež vždycky na vorech se zjeví,
když jedem z pátku na sobotu;
hle, líná mrcha, neuleví!
Hned vázneme, hned jedem v tůň!
Jsem udřen jako tažný kůň,
a žaludek mi kručí hlady.
Ty, zadní, hovoř přec; což, tady
snad ubít přec?“
„Tak blízko cíle?“
křík zadák mrzut, „tuž se, což!
kde překážky jsou, třeba píle,
jen řádněj do všeho se vlož.
Ty, pacholku, hleď pod vor v strouhu,
ať dovíme se, kde co jest,
snad mocí několika drouhů
prám do proudu zas můžem svést?“
Druh po vyzvání v řeku stoup
a hleděl pod vor v řeky hloub.
„Ba, holečkové, plošák vadí!“
„Tož drouhy sem a pačte hned;
tak, tak! Ó, když se váha vsadí,
ta lenochoda zmůže hned.
Hle, skříp a vzdych a již se vikle,
ó, známe my ty tvoje pikle!
Jen pačte hodně! Jde to již!
No, počkej, chlape, ulevíš!
Již slízá!“ A prám šplouch, a hravě
zas plavci plouli po Vltavě,
až při Lipovském byli mlýně,
jenž pyšně o složeních třech
stál v Chlumských strání kyprém klíně,
kde lesy zdobí řeky břeh,
jež (mimo dcerku, jak lid děl)
ve zvláštní lásce Střela měl,
vždyť kdo sem přišli z blízka, z dáli,
ať byli z ciziny, ať z Čech,
jak o Janě tak o hvozdech
vždy měli ústa plná chvály,
ač lesům bylo na sto let,
a dcerce míň než dvakrát pět.

V tom křikl vrátný: „V pravo, hej,
co můžeš, chaso, uhýbej,
a zadáku, ty jehlu vraz,
až chytnem, odpočinem zas.
Tak, tak, teď šlahounů se chopte
a kůly vrazte v úplet ok —
jak z konve leje, rychle robte,
jen blázen by tu déle mok! —
No, chyceno je, ubito je,
leč v hrdle žízní vázne dech,
tož do hospody z živlů boje,
dnes zůstanem zde na noclch
a několik těch mázů vloknem,
nechť jako vně i vnitřku zmoknem!
Jsem jako myš…“
V síň vrátný kráčí
i sekerník a plavci všeci,
své režné vaky sňali s plecí,
a šenkýř přines po plecháči.

Jen vešli, všecko tmou se krylo,
blesk sjížděl k zemi ze stran všech,
mrak k mraku zradně k boku leh
a v Chlumských lesích uhodilo.

II.

Stůl ve světnici na hospodě
byl velmi zřídka obsazen,
jen lesní Střela mimo chodě
rád zastavil se každý den,
by, ohlednuv se po revíru,
zde klidně vypil svoji míru
a pohovořil, jak mu zvykem,
buď panských dvorů s nájemníkem,
neb s farářem, jenž v klín těch skal
rád na procházku chodíval.
Též za teplejších léta nocí,
když v polích zaměstnán byl lid,
dvou blízkých mlýnů páni otci
sem chodili se pobavit
a spláknout hrdel bílý prach,
jenž všude sázel se až strach,
ač protější, jejž krutě dusil,
vždy v loďce převážet se musil
a toť se ví, že zase zpět.
Tak dělo se již více let.

Dnes revírník byl s plavci sám,
skryt hlavou v tabákovém kouři
ven k Chlumským hleděl končinám
a mumlal: „Prší tam a bouří,
les, voda, vše je mračny kryto,
a blesky jízlí v každé chmůře,
snad měl bych jít, než bude hůře.“
A nahlas děl: „Nuž, přejdeli to?“ —
„Ba pantatínku, nemyslím,“
dí starší plavců, vrátný Sova,
„mám pranostiku svou a vím,
že víc jen rozprší se znova.
Tam v horách bouří moc a moc,
a horské bouřky zlí jsou hosté,
spíš pršet bude celou noc —
jen pohleďte, jak voda roste!“

V tom dychavičný ručí pílí
stoup v krčmu mlynář unaven,
byl promoklý až na košili,
a z šatu crčelo mu jen;
sňal klobouk, pozdravil a sedl
blíž k lesnímu, jenž rozjařen
hned s panem otcem hovor vedl,
kde byl a proč se vybral ven.

„Šel do města jsem ráno v suchu,
by doktor dal mi jakýs lék,
víc trpívám teď na záduchu,
a nerad bych s ní dál se vlek.
Až liják trochu poleví,
v mlýn dám se převezt na břeh levý.“

„V té, Dolejši, plout nepohodě,“
děl Střela, z dýmky táhna dým,
„dnes nikterak vám neradím;
zde počkejte radš na hospodě,
neb se mnou pojďte na nocleh.
Ten dravý proud, a pak váš dech —“
„I přes to převezu se ještě.
Zlá může přijít voda z deště.
Pět let už nevím kam a kudy,
to od těch Svatojanských vod,
jichž tlum mi sebral všecko všudy
a rázem oloupil můj rod;
šest tisíc tenkráte jsem ztrácel
a posud nemohu se zmoci;
což kdy by vody přišly v noci
a já se znova zakrvácel?
Ba potřebí mne doma velmi;
neb stárka nemám, odešel mi.“ —
„No ať, což druzí nejsou nic?
zda mládek s práškem prchnou asi,
když divoká se voda hlásí?“

„Už bylo druhdy vody víc,
a chasa, sotva mlýny stály,
šla do hospody v blízkou ves,
jí věčně v hrdle žízeň pálí,
snad odběhla mi také dnes;
jsouť mládek s práškem větroplaši,
kde hudba zní a sukně šustí,
tam třeba v lijáku se pustí
a mnoho z nerozumu páší.“ —
„Já takou čeládku a chasu
bych bez odkladu poslal k ďasu!“
„Jen lepší po ruceli máte?
I změnou mnoho nezískáte,
a svár? Chci v domě svatý klid;
líp vésti třeba mladý lid
a hojně výstrah dávat k tomu.
Tak činívám. Leč nyní domů,

nechť liják s bouří dál se vzteká,
vždyť žena se synkem mne čeká."

„Ať, zde si dáme ještě jednu,
pak k myslivně se s vámi zvednu." —
„Já před odchodem řekl ženě,
že přijdu, proto čeká, vím!
co slíbím," kašlal přidušeně
a skončil hlasem sípavým,
„to, třeba hruď mi postonává,
co živ jsem, vždy se řádně stává,
tož na přívoz, nechť tělo zlámu
zlým namáháním o sochor!" —
„Vy věru podivný jste tvor!" —
„Co chcete mluvte, musím jet,
hoch má jen něco přes deset
a z bouřky ondy postonával,
což kdy by zas měl taký nával?
Vždyť víte, jedináčka mám
jak vy." — „A což je doma sám?" —
„Já půjdu. S Bohem, pane Střelo!"

Však v myslivci to jižjiž vřelo:
„I jděte, tedy," děl, „vy smělý,
leč vězte, často těžce želí,
kdo jedná, jak si umíne.
No, zůstanete? Ano? Ne?" —
„Ne, pane Střelo, mám svou hlavu,
ne! za celičký boží svět,
vždyť při větším vod ondy splavu
jsem přes řeku jel tam i zpět.
A pít? Mám právě svoji míru,
pak nevalně bych lodí vlád,
a převozník i ve vod víru,
když ví, že s ním jsem, jede rád."
„Leč dnes vás, pane, bude žehnat,
až přijdete mu na přívoz,
že do víru ho chcete vehnat —
i čtvero paží málo vydá." —
„Tak s plavci snad —"
A mlynář zvídá:
„Což, hoši, není u vás kdos,
jenž s proudu potyčkou by tuhou
loď pomoh na stranu vést druhou?"
„Z nás? Věru, poslední svůj dech
již nechali jsme na vorech,"
děl Sova, „kdož má tolik sil,
by pramici k vám přepravil?" —
„Já přec to zkusím, musím domů,
svých milých v nouzi nenechám,
a kdy bych přeplouti měl sám,
i na kocábce." — „U všech hromů,"
pln hněvu za ním Střela křik,
„jde do záhuby, tvrdohlavý!..."
„Já půjdu s ním," děl sekerník
a vstal. Tu vrátný zdiven praví:
„Vy?"
„Tak to chtějí naše mravy;
jeť podle prastarého zvyku
až posud u všech sekerníků,
že v mlýně mají oddechnout,
a bylo by to, milí braši,
jen k ostudě a hanbě naší,
sám chorý kdy by musel plout!"
Vzal vak a šel, klid v snědém líci,
a nechať stále déšť se lil,
stál se mlynářem na pramici,
s ním sochoru se uchopil.

A sami pluli; báltě se jeti —
i s dvěma — Jíra převozník.
„Mám ženu," děl, „a malé děti
a nerad ve vlnách bych znik,
až sám bych musel v noci zpět;
vy dva jste, vám je snadněj jet.
Též nemohu, jak řád mi káže,
dnes pobřežní se vzdáti stráže,
což kdy by přišel nával vod?
Ne, ne, ať nevhod vám či vhod,
já nejdu za takové doby,
leč radím vám, by do zásoby
jste vzali sochorů si pár;
rád příboj, když se na loď vrhá,
i ze silných je rukou trhá,
a zde pan otec je už stár."

Když vypluli, vše temno bylo,
a stále pršelo, jen lilo,
hrom mračna honil po horách,
a voda vzrůstala až strach;
jen namáhavě šlo to k předu,
tu, běda, na zlý přišli tok...

„Já velmi těžce vodou bředu,"
děl mlynář, „vizte, lodě bok
chce stále jíti směrem proudu,
ne šourem proti němu, v příč,
a zde mně sotva stačí tyč!" —

„Ne povolit, sic jako z troudu
loď rozpadne se nárazem,“
zas Vraný řek, „zde vír je — sem!
ať vlny do nohou vás tlukou,
vždy pevně sochor držte v rukou
a tísněte ho k lodě dříku,
jen tak lze dostati se ven;
tak! Proud je šťastně přeražen!“ —
„Vy umíte to, sekerníku.“
„No, daří se to boží vůlí;
již přejeli jsme řeky půli,
leč sneslo nás to mnohem níž;
v zad vbodněte, zas jde to tíž,
to zlá je voda — mužně jen ...
Teď konečně jsme z víru ven!“ —
„Vás nebýt, byl bych někde v moři;
mně ze všeho až hlava hoří,
a z dlaně vytryskla mi krev,
však slyšte! Nezaznívá zpěv?
To náš je mlýn!“ A letem střel
dvě oči v temnotu se vbodly . . .
„Lid ve mlýně se nejspíš modlí,
to světlo, jež jste právě zřel,
zář od hromničných je as svíc,
a teď! Ten hlas! To ze zahrady
hoch s ženou volají nám vstříc!
Ho, ho! již jedem, již jsme tady,
hned spatříme se... tu jsme již! —
Bůh zaplať vám, jste statný muž,
kéž v nouzi takových je všady;
leč nechci děkovat vám slovem.“ —
„Nač díky? Kéž jen pod svým krovem
též šťastně vyspíte se dnes;
Bůh pomoh, ne já, člověk bídný,
jen nocleh žádám u vás vlídný...“

A chytnuv lodní za řetěz
stoup na břeh, přitáh ji, a stali,
kde s ženou roztomilý hoch
se dočkat otce sotva moh,
by navzájem se zulíbali,
a třeba vodou zrovna tryskli,
jen zas a zas se k sobě tiskli,
nic nedbajíce nepohody.

A dále valily se vody.

(Pokračování.)

Filosofie hraběte Lva Tolstého.

Studie

od

Josefa Mikše.

(Pokračování.)

XV.

„Zhrozil se ne tak smrti, jako spíše toho, že nevěděl pranic o tom, co jest život, odkud vznikl a k čemu jest ... Organism, jeho zničení, nezničitelnost hmoty, zákon setrvačnosti síly, rozvoj byly ta slova, jež mu zaměnila dřívější víru. Slova ta a spojené s nimi pojmy byly výborny k účelům vědeckým, ale životu ničeho nedávaly.“ Cítil, že se musí úplně zříci tohoto znání a že pak teprve porozumí smyslu života. Otázky tyto jej mučily tím více, an viděl, že mnozí lidé dobří věřili, zvláště pak „všechny ženštiny, jeho žena, jež věřila tak, jak on věřil na počátku svého dětství, a 99% ruského národa, celý ruský národ, jehož život vzbuzoval v něm úctu největší.“ — „Mimo to, když rodila jeho žena, stala se mu neobyčejná příhoda. On, nevěrec, počal modliti se a v onu minutu, když se modlil, věřil.“ (XI, 356.)

„Poslední dobu v Moskvě a na vesnici přesvědčiv se, že u materialistů nenajde odpovědi, četl a znova četl Platona, Spinozu, Schellinga, Hegla, Schopenhaura, t. j. ty filosofy, kteří vysvětlovali význam života nematerialisticky. Myšlenky ty zdály se mu býti plodnými . . . Ale jakmile zapomínal umělého chodu myšlenek . . . pojednou celá tato umělá stavba se řítila jako domek z karet, a bylo jasno, že stavba byla učiněna z týchž slov, postavených v jiném pořádku (duch, vůle, svoboda, podstata) bez ohledu na cosi mnohem vážnějšího v životě, než rozum. Jedné doby, čta Schopenhaura, místo jeho vůle postavil lásku, a tato nová filosofie na dva dni ho těšila." Veškera filosofie zdála se mu býti špatným, nehřejícím oděvem, a on hledal teplou šubu „víry." Ani spisy slavjanofila Chomjakova mu nepomohly a jejich hlavní myšlenka, jež se mu nesmírně líbila, totiž že „znání božských pravd není dáno člověku, nýbrž dáno je sboru lidí, spojených láskou — církvi." Spory spisovatelů katolických s pravoslavnými úplně mu pomátly hlavu, a on praví: „Bez poznání toho, čím jsem a proč jsem zde — nemohu žíti. A věděti to nemohu, tedy nemohu žíti." (XI, 358.) „V nekonečném čase, v nekonečné hmotě, v nekonečné prostoře utvořila se bublina — organism, a tato bublina pokazí se i praskne, a touto bublinou jsem já." Byla to trapná nepravda, ale byl to též jediný, poslední výsledek věkových prací lidské mysli v tomto směru . . . Bylo to však nejen nepravda, nýbrž byl to ukrutný úšklebek jakési zlé síly, zlé, odporné, a takové, jíž nebylo možno podříditi se. Bylo třeba zničiti tuto odvislost od zla. A jediným prostředkem k tomu byla smrt.

A šťastný otec rodiny, zdravý člověk Levin byl několikráte tak blízek samovraždě, že schoval provázek, aby se na něm neoběsil a bál se chodit s puškou, aby se nezastřelil. (X, 359.) Ale nezastřelil se, a když přestal přemýšleti, zdálo se mu, že ví, kdo jest a proč žije, protože pevně a určitě působil i žil. On více a více věnoval se svému hospodářství, honbě, včelařství a t. p. a takto zaháněl od sebe všeliké myšlenky o svém určení a o životě lidském, jež přemýšlení představovalo mu jako hrozný nesmysl. „Přemýšlení přivádělo ho k pochybnosti a překáželo mu viděti, co se patří a co se nepatří. Když nepřemýšlel a žil, nepřestával cítiti v duši své přítomnost neomylného soudce, jenž rozhodoval, který z dvou možných skutků jest lepší a který horší . . ." Konečně z této duchovní tmy a z neustálých myšlenek o hrůzách smrti spasil Levina mužík, jenž o dvou svých sousedech takto se vyjádřil: „Jeden člověk je živ pouze pro sebe, jako na příklad Miťucha, on pouze cpe břich, ale Fokanyč jest pravdivý stařec. On pro duši žije, na Boha pamatuje." Tato slova byla Levinovi takým novým světlem, jako slova jiných mužíků již dříve Irteněvu, Něchljudovu a j. Levin „nemohl dýchati následkem rozechvění . . . Při slovech mužíkových o tom, že Fokanyč žije pro svou duši, dle pravdy, dle božího přikázání, nejasné, významné myšlenky jako by celým zástupem vyletěly odkudsi, kde byly zavřeny, a všechny, nesouce se k jednomu cíli, zavířily v jeho hlavě, oslepujíce ho svým světlem." (XI, 367.) Ze Šavla Levina stal se Pavel. Pomyslil si, že „miliony lidí, kteří žili celé věky dříve a nyní žijí, mužíci chudí duchem a mudrci, již přemýšleli a psali

o tom, svou nejasnou řečí tvrdili totéž — my všichni souhlasíme v otázce, proč jest třeba žíti a co jest dobro. Já se všemi lidmi mám pouze toto jediné, pevné, nepochybné a jasné poznání a toto poznání nemůže býti vysvětleno rozumem — ono jest vně jeho a nemá žádných příčin i nemůže míti žádných následků." (XI, 369.) „Nyní tvrdím, že znám smysl života svého: žíti pro Boha, pro duši. A tento smysl při veškeré své jasnosti jest tajemným a zázračným. Taký jest smysl všeho jsoucího . . ."

„Opakoval sám sobě krátce rozvoj své mysli za tyto poslední dva roky, jehož počátkem byla jasná, patrná myšlenka o smrti při pohledu na milého, beznadějně nemocného bratra. Prvně tehdy jasně porozuměl, že pro každého člověka i pro něj v budoucnosti ničeho nebylo kromě utrpení, smrti a věčného zapomenutí, i rozhodl, že tak není možno žíti, že si musí vysvětliti své žití tak, aby nepředstavovalo zlý úšklebek jakéhosi ďábla, nebo se zastřeliti. Neučinil však to ani ono a žil dále, přemýšlel a cítil, ba v tutéž dobu se i oženil, zkusil mnoho radostí a byl šťasten právě tehdy, když nepřemýšlel o významu svého života. Co to znamenalo? Znamenalo to, že žil dobře, ale myslil špatně. Žil (nejsa si toho vědom) těmi duchovními pravdami, jež byl vssál do sebe s mlékem mateřským, a přemýšlel, nejen neuznávaje těchto pravd, než pečlivě jim se vyhýbaje. Nyní mu bylo jasno, že mohl žíti pouze díky těm článkům víry, v nichž byl vychován."

„Čím bych byl a jak bych prožil svůj život, kdy bych neměl této víry, nevěděl, že musím žíti pro Boha a ne pro své potřeby? Loupil bych, lhal bych. Nebylo by ničeho toho, co tvořilo hlavní radost mého života . . . Odkud jsem to vzal? Zdaž jsem toho dosáhl rozumem, že jest třeba milovati bližního a nerdousiti ho? Řekli mi to v dětství, a já s radostí jsem tomu uvěřil, poněvadž mně řekli to, co bylo u mne v duši. A kdo to objevil? Rozum nikoliv. Rozum objevil zápas o život a zákon, jenž žádá, abych zadusil každého, kdo překáží ukojení mých žádostí. Takový jest závěr rozumu. Lásku k bližnímu nemohl objeviti rozum, poněvadž taková láska jest nerozumná." (XI, 371—372.) „A zdaž všecky theorie filosofické nekonají totéž cestou myšlenky podivnou, člověku cizí, vedouce jej ku poznání toho, co dávno ví a tak jistě ví, že by bez toho ani žíti nemohl? Což není viděti jasně v rozvoji theorie každého filosofa, že napřed zná stejně nepochybně, jako mužík Theodor, ale ani trochu jasněji než on, hlavní význam života, a pouze pochybnou, myšlenkovou cestou chce se vrátiti k tomu, co jest všem známo?" (373.) „Ano, ano, vše, co vím, vím ne rozumem, nýbrž jest mi to dáno, zjeveno, a já to znám srdcem, vírou v ty hlavní články, jež hlásá církev." Ani ty články víry, jež mu byly dříve pochybny, neruší jeho víru. „Vždyť nic, nic neznám a nemohu znáti, než pouze to, co jest mně řečeno zároveň se všemi." „A nyní se mu zdálo, že nebylo ni jediného článku víry církve, jenž by překážel hlavnímu, víře v Boha, v dobro, jakožto jediný cíl člověka." (374.)

Vnitřní cenu této své víry sám Levin vytkl poněkud níže: „Leže na zádech pohlížel na vysoké, bezoblačné nebe. Což nevím, že to jest bezkonečný prostor a ne okrouhlá obloha? Ale ať mhouřím oči, jak chci, a napínám svůj zrak, přece nemohu viděti jej neokrouhlým a ne-

obmezeným a nedbaje svého vědění o bezkonečném prostoře, mám pravdu nepochybnou; pohlížeje na tvrdou, modrou oblohu jsem blíže k pravdě, než když usiluji viděti za její hranice.“ (375.)

Nevyřkli tím Levin sám úsudek o své filosofii? Zdánlivý vid oblohy jest mu nepochybnou pravdou, ač ví nade vši pochybu, že i v tomto světě fenomenálním toto zdání jej úplně klame. To jest, on přijímá za pravdu to, co není pravda. Tak i náš duševní svět jest obestřen oblohou, nad níž ničeho nevidíme, a proto, jak míní Levin, musíme býti přesvědčeni, že vše jest tak, jak se nám zdá pod touto oblohou, ač rozum hlásá něco zcela jiného.

XVI.

Mohlo by se očekávati, že nyní Levin našed ve své víře „zákon dobra,“ jak několikráte opakuje, bude žíti dle tohoto zákona, že rozdá jmění své chudým a bude více žíti pro bližní své než pro sebe, že posvětí všechny své síly obecnému blahu a cele se oddá své nové krásné myšlence. Z románu to viděti není: Levin žije jako každý obyčejný sobec, jenž jest proniknut „zákonem zla,“ bohatne, aby jednou mu nemohly jeho děti činiti výčitky, trestá pokutou mužíka za to, že přišel pozdě na práci, poněvadž byl otec jeho nemocen, neuznává ani soudů, ani škol, ani zemských zřízení a oprav (do svého obrácení Levin vše tak nezatracoval), poněvadž on, Levin, sám jich osobně nepotřebuje, zavrhuje ochranu uhnětených Slovanů, k nimž necítí lásky ani soucitu, a patrně pouze kochá se láskou k *své* ženě, k *své* rodině, k *svým* mužíkům, a o ostatní svět se docela nestará, poněvadž bez toho „každý občan ve věcech politických zříká se úplně své osobní vůle.“ Vše to jest v pořádku, ale nevidíme, čím víra Levina-Tolstého jest lepší než víra ostatních lidí, kteří se tak dychtivě zmocnili plodů nové filosofie a nové osvěty, aby mohli žíti po zákonu zla. Známe jinou pověst, o indickém knížeti, jenž podobně Levinu ulekl se choroby, starosti a smrti, i zřekl se všeho blaha, rozkošného života, ženy, rodiny, jmění, aby se cele oddal přemýšlení a duševnímu znovuzrození. Nesouhlasíme s jeho učením, jež považujeme za škodné velké lidské rodině, ale s úctou pohlížíme na něj jako na vzor člověka ctnostného a mudrce, jenž celý svůj život posvětil přemýšlení o vyšší síle a o vlastním zdokonalení.

Filosofie Levinova hřeší hlavně tím, že jest příliš sobecká a tedy podrobena témuž zákonu zla, proti němuž Levin tolik horlil. Levin chtěl býti šťasten za každou cenu, a nemohl býti šťasten, poněvadž se bál smrti a úplného zničení své podstaty. Musel míti takové přesvědčení, jež by mu pojistilo osobní blaho i v budoucnosti na věky věků. V duši jeho nebylo ani stopy lásky nesobecké, a i ta láska se teprve zjevila, když se Levin přesvědčil, že jináče není blaha v budoucnosti. Levin se bál, že bez tohoto přesvědčení loupil by a vraždil, tedy lásky žádné v něm nebylo, poněvadž tato jest úplně nezištna. Jeho láska jest spřízněna se zákonem zla, podrobena jsouc témuž boji o život, jenž dle Levina nemůže býti zákonem přírody. My tomu nevěříme a jsme přesvědčeni, že by Levin neloupil a nevraždil bez své poslední víry,

jako neloupili a nevraždili mnozí lidé, již věří vědě a filosofii a přece byli lidmi ctnostnými a nábožnými. Nevraždil vědec a filosof Kant, nevraždil veliký skeptik Hume, nevraždili Mill, Darwin, Spencer a legie jiných, a přece všichni byli dle Levina podrobeni zákonu zla. Ovšem tito lidé měli vyšší pojem o náboženství a vyšší pojem o filosofii. Nábožný Kant, jenž hlubokým umem svým vnikal v nejhlubší tajnosti lidského ducha, byl přesvědčen, že jsou vznešené, svaté věci, jichž moudrost lidská nikdy nerozřeší. On i většina filosofů zřejmě viděli, že výše než tento svět je svět jiný, nám úplně neznámý, nedostupný našemu lidskému rozumu, ale z toho nesoudili, že se nesluší nám lidem přesně znáti zákony světa zjevů lidem dostupných, abychom my a milionové budoucích pokolení mohli žíti lépe, šťastněji a hlavně ctnostněji, než pokolení pohřížená v duševní temnotu. Vědci a filosofové uznávají víru, a právě jejich bádání neustále dokazovalo a dokazuje její potřebu. Oni však nemohli neviděti, že byly doby, kdy člověk byl velice zlý, kdy nebylo v jeho srdci jiskry soucitu k nešťastnému bližnímu, kdy si představoval své bohy jako bytosti zlé, mstivé a též jim sloužil hříchem a ukrutností. Byly to zlé síly, s nimiž počítal prvobytný člověk, nevidoucí vůkol sebe ničeho než hrozná nebezpečí, jež každý okamžik mohla zničiti jeho život. Levin patrně neuznává vědy veledůležité, vědy srovnávacího náboženství. Patřilo k tomu mnoho věků, než člověk přestal věřiti ve své bohy a dostihl vyššího poznání, pojmu o Bohu všemohoucím, dobrém a spravedlivém. „Zákon dobra“ jest plodem věkového boje a věkového utrpení, jest krásnou září duše lidské, osvícené věkovou zkušeností. Jest nejlepším svědectvím našeho rozvoje a naší kultury, jež nikde nehájí a nehledí zachovati zákon zla, než pomalu, avšak jistě kráčí na dráze dobra. On jest též nejlepším rukojemstvím toho, že naše kultura není prázdným slovem, poněvadž právě ona budí tu jiskru boží, již chová v sobě každý člověk. Ovšem filosof nežádá lidstvu lásky pouze sobecké, nýbrž lásky nezištné, a umírá s radostí v srdci, když ví, že následující pokolení bude poněkud lepší a šťastnější, než pokolení předešlé, a při tom cítí, že i on sám svou prací, třebas i svým strádáním k tomu poněkud přispěl. S takým přesvědčením a pocitem umíral nejeden Sokrates, nejeden Kant.

XVII.

Filosofie Tolstého dostoupila v Anně Karenině svého vrcholu; bohužel také tvůrčí síla geniova mizí od té doby. Největší spisovatel ruské země zanechává svého „škodného“ působení a věnuje se cele hlásání nové své víry, hledě učiti ty lidi prosté srdcem i duchem, od nichž sám dostal nové, vyšší světlo. A přece i toto poslední období jest nám veledůležito, jakožto psychologická analyse. Čtenář mohl dobře pozorovati jakýsi parallelismus, totožnost všech typů spisovatelových; zvláště zřetelný jest tento parallelism v posledních dvou románech. Hlavními body duševního života, idea fixa každé jeho hlavní osoby jest až do únavy táž. Nelze neviděti tuto duševní příbuznost mezi Pierrem a Levinem, ač je od sebe dělí více než půl věku ná-

rodního života. Jenom výtečné líčení současných poměrů, ta znamenitá Tolstovská historická scenerie zažehnává naši mrzutost nad věčně starou písní. V obou románech mužík. osvěcuje vzdělaného nevěrce, oba nevěrci po mnohých nehodách porozumějí životní pravdě, šťastně se ožení, a pak již žijí jako ostatní lidé, bez rozdílu, ať jsou věřící nebo nevěrci. Levin i Pierre jsou lidé nervosní, slabé povahy, divní blouznivci; mění rychle své názory, a teprve snad rodinné štěstí nedovoluje jim opět je brzo změniti. Kníže Ondřej a bratr Levinův Mikuláš jsou trochu zatvrzelejšími hříšníky, kterých mužíkové nepřesvědčí; teprve strach před smrtí zlomí hrot jejich skepse. Tato skepse jest plodem hořkého života, plného sklamání. Líčení jejich smrti, co výkon psychologický, nemá snad sobě rovného ve veškeré literatuře světové; nejeden člověk umíral a umírá jako oni.

Avšak jiná jest otázka: jak mnoho jest v této psychologické pravdě pravdy věcné, filosofické? Kníže Ondřej a Mikuláš Levin zemrou; co se však stane v životě s Levinem a Pierrem? Což opravdu zemrou jakožto šťastní otcové rodin, zbožňovaní svým okolím? Což nyní již, žijíce pro Boha, budou pečovati pouze o svou duši? Což nikdy jim nepřijde na mysl, že vlastní blaho, vlastní klid nemůže přece býti ideálem člověka skutečně nábožného, pravého křesťana dle vznešeného učení Kristova? Aneb snad i Levina i Pierra konečně omrzí takové rodinné štěstí, a oni opět zanevrou na život a na vše vůkol sebe a budou hlásati nové vyšší theorie? Nestálá povaha obou alespoň by tomu silně nasvědčovala. Prvou dobu svého manželství — a doba ta trvala velice dlouho — pracovali horlivě pro sebe, pro svou rodinu, pro své mužíky, leč tento úzký ideál nemohl jim stačiti na celý život. V románech svých Tolstoj zvláštní aureolou ozářil poctivou rodinu, a kdož se nepamatuje, jak tklivě a krásně vylíčil rodinné ctnosti, trpělivost a sebezapření Dolli, ženy větroplacha Oblonského, jak rozkošně líčí manželské štěstí rodiny Levinovy a Pierrovy?

Tolstoj psal tak krásně a přesvědčivě, poněvadž sám prožil i citem i umem takový život, on sám byl milujícím Levinem se všemi jeho ideály. Ale červ, hlodající v jeho duši, nedal mu pokoje. K tomu přispěly velmi mnohé okolnosti. Léta míjela, hlavní romány byly napsány, a Tolstoj znova vrací se k svému dřívějšímu přesvědčení, že všecka jeho posavadní činnost byla marná a hříšná. Už když dokončoval Annu Kareninu (1875), píše rozmrzele Fetovi: „Dva měsíce už jsem nemazal své ruce inkoustem a srdce myšlenkami. Nyní opět chápu se nudné, vulgární Anny Kareniny, při čemž mám jediné přání, abych ji co nejdříve dokončil.“ Tolstoj oné doby pokračoval pilně ve svém čtení a pojednou r. 1879 doporučuje Fetovi knihu, „jíž posud nikdo nečetl a již jsem já prvně tyto dny přečetl a nepřestávám čísti i vzdychati radostí. Doufám, že i Vám se zalíbí, tím spíše, že má mnoho společného s Schopenhauerem; jsou to přísloví Šalamounova, Kazatel a Kniha moudrosti — něco novějšího těžko jest si vymysliti.“ Hle, kde jsme se octli: Tolstoj prvně čte knihu, jíž posud nikdo nečetl (či snad jí nerozuměl?), a nyní prvně jak náleží pocítil hloubku Šalamounova výroku: „Marnost nad marnost.“ A zatím už se blížila i morosa senectus, zářivé vidiny mladé mizely vždy více, a nové teskné

otázky rodily se v duši, štěstím a slávou snad příliš přesycené. On vidí, že nemůže tak žíti věčně, a ta myšlenka na svou pomíjejicnost jej hrozně pronásleduje. Vše to sice u něho bylo v hlavě, když psal své poslední romány, ale pocit štěstí přehlušoval v něm tento hlas, jenž se nyní už nedal odbyti. Hrozná otázka „proč“ nedala mu nyní pokoje, a on zatracuje nyní vše — i své bohatství, i svou rodinu i svou slávu. Žil pouze mechanicky a tak se zapletl ve své pochybnosti, že neustále více a více ho lákala myšlenka na smrt a samovraždu. Smrt byla mu hrozným přízrakem. K té době asi odnášejí se následující slova Zpovědi: „Ničemu v životě nemohl jsem připisovati rozumného významu . . . Dnes nebo zítra přijdou nemoci i smrt k lidem mně milým, ke mně, a zbudou po mně pouze smrad a červi. Mé skutky — ať jsou jakékoliv — budou vesměs zapomenuty, dříve neb později, vše jedno. A hlavní věcí jest to, že *mne* více nebude. Proč bych se tedy namáhal? Dřívější klam radostí života, jenž tlumil mou hrůzu před smrtí, více mne nemámí.“ (Gromeka 172.) Nemohl trpělivě očekávati svůj konec, taková byla před touto hrobovou temnotou hrůza jeho, jíž se chtěl co nejdříve zbaviti třebas násilnou smrtí. Podobné myšlenky asi 45letého spisovatele vrhají divné světlo na celou jeho filosofii. Takové hrozné myšlenky pronásledují nejednoho člověka při zjevení se prvých příznaků starosti, a nedávno ještě velenadaný Maupassant se zbláznil, pohlížeje na prvé šediny své a svých přátel. Podobný duševní stav jest plodem zvláštní rozháranosti nervů, hrozné lásky k životu i veliké marnivosti: on nemá nic společného s filosofií. Schopenhauer a Šalamoun tvrdili sice Tolstému, že život je zlo; on se přece neusmrtil, poněvadž prý „cítil jakési temné vědomí nepravdy těchto svých myšlenek. Vždyť milionové lidí žijí a nechtějí umírati — tedy znají význam života, poněvadž na sobě nesou veškeru tíhu života.“ Tento zvláštní důvod provázen jest následujícím ještě divnějším rozumováním: „Jestliže není vyššího rozumu, tedy rozum jest tvůrcem mého života; kdy by nebylo rozumu, nebylo by pro mne ani života. Jak tedy tento rozum může popírati život, jsa sám tvůrcem života? Aneb . . . kdy by nebylo života, nebylo by ani mého rozumu, tedy rozum jest tvůrcem života. Život jest vše. Rozum jest plod života a tento rozum popírá sám život. Zde není vše v pořádku . . . Kromě rozumu musí býti ještě cosi jiného, co zjevuje pravdu, a to jest bezprostřední cit, jímž vládnou milionové lidí nevzdělaných. Rozumné znání učenců i mudrců popírá smysl života, a ohromné množství lidí, veškero člověčenstvo přiznává tento smysl v nerozumném vědění. A toto nerozumné vědění jest — víra.“ Ale nebudeme se opakovati, rozvoj podobných myšlenek sledovali jsme u Levina, a proto není třeba analysovati nám Zpověď, jež vrcholí ve větě, že jest třeba „žíti a nepřemýšleti“ a že můžeme prostě věřiti „ochrancům lidské moudrosti“ — mužíkům a vůbec lidem chudým duchem, kteří jsou tak zmořeni tíhou života, že věru nemají ani kdy ani chuti přemýšleti pomocí nejvyššího daru božího, rozumu, jenž přece není dán člověku k tomu, aby popíral vše rozumné v přírodě a životě.

Tolstoj měl dost volného času a mohl užiti tohoto daru božího, ale on leká se důsledků, mhouří oči před pravdou a neuznává ani

15*

vědecké ani logické kritiky. A přece pravá víra nesmí se báti podobné kritiky, poněvadž má svůj kořen v té metafysické potřebě člověka, která se vždy ponese k ideám nejvyšším a která neustále právě touto kritikou musí býti tříbena. Tolstoj neuznává antinomie citu a rozumu; on jednoduše upírá právo rozumu, poněvadž nechce raniti cit, svůj cit, vyhejčkaný celými pokoleními.

XVIII.

Nebudeme psáti o víře Tolstého, jež jest tak málo pravou vírou, jak málo jest jeho filosofie pravou filosofií; ale nebude od místa podotknouti, že na jeho novou víru měl rozhodný vliv sektář Sjutajev, s nímž se setkal náš spisovatel v Tveri. Tento Sjutajev byl, jak dí de Vogüé, jedním z těch nesčíslných ruských mužíků, již hlásají ruskému lidu bratrské a kommunistické evangelium. Příklad a učení tohoto prostého mužíka měly rozhodný vliv na hraběte Tolstého a daly určitou, konkretní formu tomu, co dávno klíčilo v jeho srdci.

Ještě jedna okolnost pomohla k tomu, aby se Tolstoj navždy zřekl literatury a kulturního života. Roku 1883 bylo v Moskvě sčítání lidu, jehož se s nadšenou horlivostí súčastnil Tolstoj. Při pohledu na bídu městského proletariátu vznikl v jeho ohnivé hlavě plán učiniti s pomocí vyšší, vzdělané společnosti to, aby v „Moskvě nebylo ni jednoho člověka bez oděvu, o hladu, ni jediné lidské bytosti prodané za peníze, ni jediného nešťastného, osudem zdrceného člověka, jenž by nevěděl, že blízka jest bratrská pomoc.“ Ačkoliv v témž článku tvrdí, že peníze jsou zlo, a proto prý pomáhajíce chudým peněz dávati nesmíme, poněvadž zlo dává ten, kdo dává peníze, přece ke konci své statě míní, že se i lidské bídě může lehce pomoci v Moskvě penězi, protože těch nešťastných není tak mnoho, jak si z počátku myslil. Brzo však se přesvědčil, jak velice se klamal. Při návštěvě peleší ubohého lidu on hned z počátku uviděl, že dílo, jež on předsevzal, nemůže záležeti pouze v tom, aby nakrmil a sehnal pod střechu tisíc beranů, nýbrž musí záležeti v tom, aby učinil lidem dobro. Žili tam tací lidé, jako byli on i jeho společnost, a měli zrovna takové vášně jako jiní lidé, hněvali se, nudili se, veselili se jako celý svět vůkol. Stalo se mu zřejmým, že nešťastných, jimž by peníze přinesly štěstí, mezi chudinou není, a že jsou nešťastni právě tací lidé, jako v středu boháčů, jichž neštěstí nemá původ ve vnějších poměrech, nýbrž v nich samých, a jež tedy nelze odčiniti rublem. Poněvadž pak většina lidí byla povahy dobré, tedy ani tam, kde byla skutečná nouze, nepřišli v čas se svou pomocí, kteréž dříve odpomohli titíž nešťastní otrhanci, jimž přicházel na pomoc Tolstoj se svými spolupracovníky. Proto on nikomu nepomáhal, než jenom zapisoval pro pomoc budoucí, posud však nechápal, jak dí, že pomoci těmto lidem může jen tehdy, když změní jich názor životní. A k tomu prý bylo třeba, aby sám měl lepší názor životní a žil souhlasně s ním, a přece on sám měl posud taký názor životní, jenž musel býti dříve změněn, aby lidé přestali býti nešťastni. A přece Tolstoj zde v těchto pelešich viděl tak

mnoho bídy, hladu, choroby — a hle, on nenalézá, komu pomoci, neví, jak má rozdati peníze, a více rozumuje než skutečně pomáhá! On ještě si nevysvětlil v duši své mnohé mravní otázky, a proto ať si třeba hladoví ten chudák, ať hynou v bídě a nouzi ubožáci, on, hrabě Tolstoj, nepřestane přemýšleti, pokud nebude mravní zákon jemu nad slunce jasnějším. Vždyť prý se bez toho jen tak zdá, „že lidstvo zabývá se obchodem, smlouvami, vojnami, vědami, uměním; zatím však jediné dílo je lidstvu veledůležité, a pouze toto dílo lidstvo koná — objasňuje si mravní zákony, dle nichž jest živo. Tyto zákony již jsou — a jich objasnění jest nejen hlavní, než i jedinou prací celého lidstva.“ Z toho snad následuje i to, že hladová část lidstva vlastně nehladoví a též si také posud vysvětluje tyto zákony, a že tedy může hladověti dále, až konečně jim porozumí aneb až mu je Tolstoj vysvětlí. Nelze upříti, že mnohá slova statě Tolstého jsou krásná, ale jsou to slova stará, dávno hlásaná největšími učiteli lidstva, a mravní zásady vysvětleny jsou s neobyčejnou jasností již skoro 2000 let, a přece lidstvo úpí posud v okovech duševní tmy, neřesti a bídy. Což Tolstoj opravdu míní, že lze rázem změniti to, co nemohli vlastním příkladem, ba i utrpením změniti ani největší učitelé lidstva?

Zde opět se na něm mstí jeho slabé vědecké vzdělání. Tolstoj velice horlí na jiném místě proti theorii Spencerově a jiných, že společnost lidská jest organism, ale výsměchem a parodií nelze odčiniti pravdu, že společnost lidská rozvíjela se dle týchž zákonů, které jsou společny všem zjevům všehomíra. Prvobytná protoplasma, z níž vznikly vyšší organismy, též nebyla ústrojím v tom smyslu, jak si toho žádá Tolstoj (se středem vědomí), ale z této prvobytné protoplasmy konečně přece vznikly ty ústrojné celky, jež i sám hr. Tolstoj nazývá organismy. Nám se zdá naopak, že veškery naše humanní snahy musejí směřovati k tomu, aby společnost lidská skutečně se stala organismem v nejvlastnějším smyslu toho slova. Neboť v čem jeví se síla ústrojí? V tom, že činnost každé částky tak pevně a těsně jest svázána s celkem, že každá i ta nejmenší změna v ní bývá cítěna v celém ústrojí. A zdaž může moralista míti vyšší touhu než tu, aby každá bolest neb radost třebas i nejnepatrnějších členů lidské společnosti došla skutečného a silného oblasu v celé společnosti lidské? Pak nebude takové bolesti, takového hoře, by se jich společnost nesnažila zmírniti, nebude takového blaha, také radosti, by jich nehleděla zvýšiti. Pokud lidstvo bude pouhou protoplasmou, to jest organismem nedokonalým, potud může hynouti množství součástek, aniž by se celek chvěl bolestí, aniž by se v něm vzbuzovaly city, jež nejsou ničím jiným než láskou ke všemu živému. Tolstoj neuznává této theorie, a poněvadž nevěří vůbec v žádný rozvoj, myslil, že může pojednou snad za jediný den zreformovati veškeru společnost. Věčné zákony přírody, ač působí ještě, konají svou práci velmi pomalu a nesrovnávají se dobře s netrpělivým zápalem našich hlav, jež by chtěly vše zvraceti dle známého „sic volo, sic jubeo.“ Ani boháči ani chudáci nemohli se státi docela jinými ihned po uveřejnění statě našeho spisovatele; a to smetlo poslední zbytky jeho posavadního životního názoru.

XIX.

Nyní si Tolstoj zůstal důsledným v jednom ohledu: přestává psáti pro literaturu, pro vyšší třídu a věnuje se výhradně spisování pověstí pro lid, v nichž rozšiřuje své zamilované theorie. Podivným jenom se může zdáti to, že Tolstoj, jenž hleděl na své spisy jako na hrozný blud, neváhal je vydati r. 1880 v souborném vydání, k němuž připojil roku 1886 nový XII. svazek. Ovšem tento svazek má již docela jinou povahu než všechny předešlé, a výkonem uměleckým, ovšem též ne bez patrné tendence, jest v něm pouze Smrt Ivana Iljiče, jež snad měla polekati tak zvané vzdělance a přivesti je k podobné víře, jakou nyní hlásal spisovatel. Větší část silného svazku zaujímají pověsti a legendy pro lid. Četné texty ze svatého písma provázejí každou pověst a dobře ukazují na hlavní body jeho učení. Prvou takou povídkou bylo „Čím jsou lidé živi?" Odpověď zní: „Láskou." Tato pověst, k níž traktát „Co jest štěstí" tvoří jakýsi pendant, jest dle našeho náhledu nejzdařilejší z celé sbírky. „Přesvědčil jsem se, že každý člověk jest živ ne péčí o sebe, nýbrž láskou . . . Lidem se pouze zdá, že jsou živi starostí o sebe, zatím pak jsou živi pouze láskou. Kdo jest v lásce, ten jest v Bohu. Bůh jest v něm, protože Bůh jest láska." Tak dí anděl chudému ševci pijáčkovi, jenž zachránil jako nový Samaritán anděla od zmrznutí, nasytil a napojil ho.

Taková pověst musí dobře působiti na lid; ale nevíme, jak může autor v jedné duši vedle této lásky srovnati ty zlé city, které mu diktovaly do péra pověst „Svíčka" (1885). Také heslo této pověsti: „Slyšeli jste, že řečeno bylo: Oko za oko a zub za zub, jáť pak pravím vám: abyste neodpírali zlému" (ev. sv. Mat. V, 38, 39) divně souhlasí s celým obsahem pověsti. Byl zlý správce, jenž i ve velké svátky hnal mužíky do práce, bil je až hrůza i nenáviděl jich. Mužíci dlouho trpěli, konečně však se rozhodli, že ho zabijí, ale toho nedopustil nábožný mužík Michějič, jenž byl přesvědčen, že „jest lépe pokořiti se neštěstí a neštěstí samo se pokoří." Na hod boží velkonoční mužíci museli do práce, a nekalý správce zatím doma s cizí ženou hodoval. Mužíci kleli, ale Michěj rozsvítil si svíčku, přilepil ji k rádlu a oral, zpívaje posvátné písně. Vál silný vítr, svíčka neshasla: mužíci však málo dbali tohoto zázraku, smáli se z plna hrdla svatouškovi, jenž jim odvětil: „Na zemi pokoj, mezi lidmi dobrá vůle." Ostatní nadávali a jeden i vyslovil přání, aby správci břicho puklo a střeva vytekla. Správce, uslyšev odpověď nábožného mužíka, zděsil se nemálo, nechal hodů a volaje: „Zvítězil nade mnou!" vsedl na koně a vyjel ze dvora, aby napravil křivdu svou a propustil mužíky z práce. Bohužel však kůň lekl se svině a kajicný hříšník sletěv s koně prorazil si břicho kolem v plotě. A v plotě byl jediný ostrý kůl, vyšší druhých, a právě na tento kůl upadl a rozsápal si břicho. „Všechny vnitřnosti vytekly a krve celá louže — ba ani země jí nevsála." Mužíci vidouce to vyrozuměli, že ne „v hříchu nýbrž v dobru jest síla boží." Nevím, jak si mohli vzíti toto naučení mužíci, smějící se zázraku, ale u Tolstého Bůh splňuje přání zlého mužíka a nedbá modlitby člověka nábož-

ného. Zda v skutku může mluviti spisovatel o lásce a pravdě, když s takou patrnou škodolibostí mluvil o tom, jak jediný zbylý kůl usmrtil kajicného hříšníka dříve, než mohl dokázati mužíkům, že skutečně činí pokání? Jest to sice nejhorší povídka, avšak ani druhé nejsou o mnoho lepší. Z této pověsti mohli si mužíci vzíti naučení — o čem jsou ostatně pevně přesvědčeni, — že zlé slovo, zlý pohled mohou uškoditi, zničiti člověka; z ostatních se učí ještě divnějším věcem: spisovatel neustále mluví o čertech, zlých duších, různých nečistých silách, míchá neustále svůj výtečný realism s „čertovinou“ a tím ovšem nemálo zvyšuje hroznou pověru svých rodáků.

Toho nemá potřebí čisté, vysoké křesťanské náboženství, jež ovšem Tolstoj ve svém „evangeliu“ si docela libovolně přepracoval. Ba nám se skoro zdá, že se rouhá tomuto náboženství. Čtětež jen pověst „Tři starci.“ Byli tři starci, bydlící na opuštěném ostrově, o nichž lidé mluvili, že jsou docela hloupí, ničemu nerozumějí, ba ani neumějí mluviti, inu zrovna jako ty mořské ryby. Archirej, jenž náhodou jel po jezeře z Archangelska, zastavil se u ostrova, aby se na ně podíval. K jeho otázce, jak pečují o spásu své duše, nejstarší stařec odvětil: „Neumíme sloužiti Bohu — jenom sobě sloužíme, sebe krmíme.“ K druhé otázce, jak se Bohu modlí, stařec dal následující odpověď: „Modlíme se takto: my jsme tři, vy jste tři, smiluj se nad námi.“ Archirej se usmál, počal je učiti tajemství sv. Trojice, modlitbě Páně, ale starci byli tak hloupi, že ničemu nerozuměli, ničemu se nemohli naučiti, ač každé slovo otčenáše opakovali bezpočtukráte. Archirej však nepozbyl trpělivosti a konečně se mu podařilo naučiti je modlitbě. Archirej pluje na lodi a večer sedě na palubě děkuje Bohu, že se mu podařil dobrý skutek — ale hle, pojednou v noční temnotě vidí, jak staříkové, držíce se za ruce, běží k lodi po mořské hladině: jich šedivé vousy se lesknou a oni se rychle přibližují, ač ani nohou nezvedají. Přiběhli, poněvadž zapomněli modlitbu. Archirej se pokřižoval a děl jim: „I vaše modlitba proniká k Bohu. Nemohu vás učit. Modletež se za nás hříšníky.“ Starci se vrátili, a do samého rána bylo viděti na moři záři v tom směru, kam zmizeli. Tedy dle Tolstého nesmyslná modlitba bytosti nerozumné má stejnou váhu jako slovo Kristovo, stejně divy tvoří, a docela není třeba učiti čisté víře lid neuvědomělý i sesurovělý.

XX.

Své zamilované theorii — nepříčiti se zlu — Tolstoj věnoval několik povídek.

Žil pán, jejž za jeho dobrotu rabové nemálo si chválili. Proto rozlítil se čert a zmocnil se sluhy Aleba, jehož ponukl k tomu, aby pána svého rozhněval. Pán ukazoval svá stáda hostům, Aleb schválně si počínal neobratně a zlomil nohy několika nejlepším beranům. Hospodář strašně se rozhněval, zčernal jako noc a posléze řekl Alebovi: „Tvůj pán poručil ti rozlobiti mne. Avšak můj pán jest silnější tvého a ty nerozlobil jsi mne v také míře, jak já rozlobím tvého pána.“ Po

těchto slovích pán propustil Aleba na svobodu, a skutečně čert, jenž seděl na stromě a poslouchal tato laskavá slova, tak velice se rozlítil, že „zaskřípal zuby, spadl se stromu a propadl se do země.“ Z této povídky, v níž všichni se zlobí — díme — jako čerti v pekle, nevyjímaje ani dobrého pána, mužíkové mohou se mnohému naučiti: předně ještě pevněji uvěří v čerta, za druhé budou věděti, že dobří pánové odměňují svobodou sluhy nevěrné a věrné sluhy ponechávají i nadále v otroctví, ovšem pro vzájemné blaho, jak můžeme souditi z povídky „Iljas,“ kde zcela vážně se dokazuje, že nemíti ničeho a sloužiti hodným pánům jest mnohem lépe, než býti svobodným a zámožným. Jaká to nevolnická idyla! ovšem i nyní celých 30 let po darování svobody ruskému národu touhou po ní vzdychají mnozí hodní „barinové.“ Ještě divnější se jeví theoric neodpírání zlu v povídce „Krestník.“ Tam kárá kmotr svého „krestníka“ za to, že upozornil otce na zloděje, jenž kradl snopy, a zabil loupežníka, jenž chtěl zavražditi kmotru krestníkovu. Zloděje máme nechati krást, loupežníky vraždit a pak se snad svět přece polepší, zvláště když většina počestných lidí bude zavražděna a vrazi budou se jenom navzájem vraždit i loupit. Jest to hrozné učení „neprotiviti se zlu — zlem,“ jak nazývá Tolstoj sílu a obranu silou. Nesmíme tedy hájiti slabých, opuštěných proti násilníkům a máme jim hlásati „zákon dobra,“ třebas za tu dobu, pokud naše snahy nedostihnou svého cíle, zahynulo na sta, tisíce lidí. Můžeme nehájiti sebe a dáti se zabiti, avšak nemravno jest nebrániti všemi možnými prostředky cizí zlovůli, namířené proti slabým. Ba nemáme ani práva odpouštěti křivdu učiněnou nám a našim bližním, jako to učinil v jedné pověsti mužík, jenž prominul žháři, který zničil celou vesnici, zapáliv z počátku jeho chatu. Pěkné jest odpustiti vinníkovi, ale nesmí se to státi ke škodě našich bližních.

Zvláště významná jest „skazka“ o hloupém Ivanovi, jeho dvou bratřích, vojínu Semenovi a břicháči Tarasovi, o němé jich sestře Malanii, o starém ďáblu a třech čertících. Abychom to pověděli krátce, tato skazka jest katechesis nejvýstřednějšího sociálního nihilismu, kde slavný spisovatel vše zavrhuje, na vše hází blátem, vyjímaje hloupost. Ba nám se skoro zdá, že jest to apotheosa hlouposti. Války, jichž představitelem jest vojín Semen, peníze i obchod, jimž se zabývá břichač Taras, jsou plody osvěty, kterouž dal lidem starý čert. Jediné řádnými lidmi jsou tu hlupáci, hlavně hlupák Ivan a děvka Malanie. Čertíci naučili Ivana, jak má ze slámy dělati vojáky a z listí peníze; Ivan všeho toho nepotřeboval, ale nadělal hodně mnoho vojáků Semenovi a hromadu peněz Tarasovi. Oba v krátké době pomocí vojska i peněz dobyli si království. Ivan, jemuž třetí čertík dal kořínek, vyhojil též carevnu, oženil se s ní a dostal od starého krále království. Semen i Taras kralovali jako jiní králové, vojskem přinutili lid, k čemu chtěli, a ukládali daně. Ale Ivan žil dále po mužicku, ba nosil i mužické šaty a dřel se jako mužík. Když mu dvořané-mužíci namítají: „Vždyť jsi král,“ on jim odpovídá: „Nu což, vždyť i král musí žrát.“ Přišel k němu ministr a povídá: „Nemáme peněz, čím platit úředníkům?“ — „Nu což, neplať jim!“ — „Ale vždyť přestanou sloužit!“ — „Nu což? Ať neslouží, alespoň budou míti více

svobodného času ku práci — ať vozí hnůj, však ho ještě málo navozili.“ Přišli lidé k Ivanovi se soudit. Jeden povídá: „Tuhle ten ukradl mně peníze.“ Ivan: „Nu což, zajisté jich měl potřebí.“ Všichni se přesvědčili, že je Ivan hlupák. Též jeho žena byla hloupá, naučila se od němé děvky pracovat a žila stejně jako Ivan. Rozumní lidé, vidouce takový pořádek, vystěhovali se z království, kde zůstali pouze hlupáci. Peněz u nich nebylo. Pracovali, jedli a krmili dobré lidi. Starý čert dopálil se na takový pořádek a sám šel do světa, aby vše zvrátil a pokazil. Tarasa a Semena brzo přivedl na mizinu, jich silou — vojskem a penězi, — ale s Ivanem měl pernou práci. Ze zlosti ponukl tarakanského krále k vojně proti Ivanovi. Vojsko snadně zmocnilo se říše hlupáků, poněvadž nikdo se nebránil, ba obyvatelé ještě vojáky častovali. Tehdy tarakanský král poručil svým vojákům pálit, loupit a vraždit vše na potkání. Vojáci tak činili a hlupáci ani tehdy nepostavili se na odpor — pouze starci, stařeny a malé dítky hrozně plakali. Zošklivilo se vojákům jich řemeslo. Nešli dále a rozutíkali se. Zámysl čertův se nezdařil, co měl nyní dělati? Vzal na se podobu „pána čistého“ a pokoušel poddané Ivanovy. Daroval jim mnoho zlaťáků, ale hlupáci nevěděli, co si s nimi počíti: dali je dětem k hraní a děvčata zdobila si jimi vrkoče. Čert počal trpěti hladem, neboť za zlaťáky nemohl si nic koupiti, poněvadž hlupáci dávali jídlo buď za práci nebo almužnou „pro Krista Pána.“ Čistému pánu se do práce nechtělo a jmenem Kristovým prositi nemohl; a přece chtěl dobře jísti a píti i pěkně se šatiti. Konečně zmořen hladem přišel k Ivanovi na oběd, leč němá děvka odstrčila ho od stolu, poněvadž neměl na rukou mozolů. Ďábel počal vysvětlovati Ivanovi, že pracuje hlavou, což jest práce mnohem těžší, a dobrý Ivan z lítosti k čistému pánu oznámil svým poddaným, aby přišli učit se u pána pracovat hlavou. Čert vlezl na věž a počal učiti, jak možno bez práce jísti koláče. Hlupáci mu nerozuměli, jenom se divili; čistý pán dlouho breptal hlouposti, až na konec přemožen slabostí sletěl s věže, rozbil si hlavu a tak hlavou dopracoval. Ivan přišel se též podívat na jeho práci, uznal, že je to těžká práce, když až hlava při tom praská, ale pojednou se rozevřela země, a starý čert se propadl. „Ivan jest posud živ; lid k němu se hrne, ba i bratří k němu přišli a živí se u něho . . . . . . Pouze jediný obyčej panuje v jeho království; kdo má mozoly na rukou — vlez za stůl, a kdo jich nemá — jez ohryzky.“

Tak psal Tolstoj léta Páně 1885 pro ruský lid, a vlastenecká firma „Posrednik,“ založená k šíření užitečných a laciných spisů pro lid, horlivě rozprodávala v tisících a tisících exemplářů toto učení, jež přímo a bezohledně rouhá se všelikému vzdělání, práci čistého pána. Forma celého vypravování jest neobyčejně hrubá. A mravouka: Zahoď vše, lidstvo, a vrať se k prvobytnému stavu; dři se od rána do večera, abys nemělo času přemýšleti ani o sobě ani o boží přírodě, žijtež všichni jako němá hovádka (v pověsti čteme „jako svině“) a budete šťastni jako němá děvka Malanie, musa spravedlnosti v království Ivanově. Kde jsou vaše krásná slova, pane hrabě, kam zmizel váš zákon dobra? Vždyť v této vaší „skazce“ jest tak mnoho zloby, že až vše vyhlašujete za dílo ďáblovo, co nemá na sobě pečeť hlou-

posti. Snad jste si udělal nemístný žert (ó jak rádi bychom tomu věřili!), ale takový žert příčí se evangeliu lásky, jež si tak sebevědomě přivlastňujete a tak libovolně vykládáte. Velikou lítost a žalost vzbuzuje vaše pohádka v srdci každého čtenáře, jenž vidí, jak znamenitý spisovatel daru daného mu Bohem užívá k tomu, aby rozněcoval u svých ubohých a nevědomých rodáků nenávist ke všemu, co jest rozumné a „čisté.“ Mužíci vždy chovali nepřízeň k vám šlechticům, „pánům čistým;“ proč nemírníte tuto nenávist slovy lásky a humannosti a přenášíte a rozdmychujete ji i proti jiným „pánům čistým“, kteří snad nikdy ani nebyli šlechtici a kteří jsouce nyní kostí bílou od „kosti černé“ pracují poctivě pro celé lidstvo. Aneb jsou všichni lidé kromě vás a mužíků zatraceni? Všichni lidé jsme bratří, a proto pravý křesťan miluje lidi bez rozdílu stavu a nikdy i nikde nebude hlásati z lásky evangelium nenávisti. A jak velice se mýlíte, pane hrabě, když si myslíte, že po zničení státu, církve, soudu, osvěty, peněz, nemocnic atd. atd. nastane ráj na zemi! Vše to v dávných dobách, milý pane, na tomto světě nebývalo, a tehdy skutečně silný hltal slabého a slabý hynul bez všeliké milosti, ba i lepší ze silných hynul, nepříčilli se jinému silnému. Pomalu, velice pomalu vznikly naše řády společenské, pomalu vzněcoval se u lidí ten svatý zápal soustrasti ke všemu, co živo, jenž učinil pravý div, ejhle: to, co bylo založeno silou, stalo se ochranou slabých. A tato ochrana jmenuje se stát, jenž rok od roku, den ode dne lépe rozumí své úloze, chrání více a více své občany a konečně přece bude společenstvem lidí dobré vůle a nebude tím Leviathanem, jenž kdysi požíral slabé a krotké lidi. Víme, že i v naší společnosti jest mnoho nepravdy, mnoho násilí i zla, což tedy máme dle vašeho učení nechati svobodnou zvůli násilníkům a jen naše ženy, děti, starci mají plakati vidouce, jak budeme vražděni? A co se stane s našimi dcerami a ženami, až nás zavraždí, protože jsme se nebránili? Co by se bylo stalo s vaším velikým národem, kdy by se byl nezprotivil jhu mongolskému, co by se bylo stalo s tím velkodušným lidem, kdy by byl dle vašeho vlastního výroku nevzal hůl a nevyhnal Francouze r. 1812? Což opravdu myslíte, že by byli Mongolové přinesli více blaha a lásky lidstvu, než váš veliký ruský národ, jenž bojoval za potlačené a příčil se zlu? Ne, pane hrabě, vy to nemyslíte do pravdy, vy pouze žertujete a schválně si pletete rozličné pojmy, jako na př. militarism s vojskem, kapitalism s penězi, čerta s osvětou. Což opravdu nevidíte, že jest veliký rozdíl mezi ohněm a požárem, mezi prací a porobou atd? Vždyť i vaše umění vám trochu selhalo v oné pohádce. Vždyť nelíčíte nám se svou známou podrobností a uměleckou pravdou, jak hanebně jednali tarakanští vojáci s lidem, zvláště s ženami, a jak se tomu — nikdo nepříčil. Vy dobře asi víte, že umění křičelo by při této mravní a životní nepravdě, a proto jste se s uměním na nějaký čas rozloučil. Jen tím si vysvětlujeme, drahý Lve Nikolajeviči, ta hrubá slova, jež vám místy vyklouzla, a vaši velikou úctu k děvce Malanii.

(Pokračování.)

Věci polské.

Slovanské tužby

od

Edvarda Jelínka.

(Dokončení.[1])

V.

Omlouvatelé neblahého stavu věcí rádi předstírají, že „Rusko“ je záštitou polských sedláků. Vytýkají, jako by nynější opatření směřovalo jen proti šlechtě (intelligenci), nikoli proti lidu! Vyvrátili jsme sice již jinde tento dvojsmyslný výklad, ale pro objasnění celku i zde dovolíme si ukázati, ovšem že kratičce, k rubu i líci selské i šlechtické otázky v ruském Polsku.

Předně jest mylný náhled, „že teprve Rusko pomýšlelo na osvobození a uvolnění polského sedláka.“ Nepodceňujíce nikterak humanní reformy cara Alexandra II., které týkaly se zajisté celého Ruska, připomínáme historické faktum, že na př. právě polská šlechta gubernie Vilenské mezi prvními v celém Rusku z vlastního popudu podala k trůnu adresu, doprošující se zrušení selského poddanství. Sám car Aleksandr děkoval za tento projev polské šlechtě veřejně za pobytu svého ve Vilně v září 1858. Faktum toto dovolovala censura vytiskovati i v polských knihách ještě r. 1880, čehož doklady máme po ruce. Ale úkaz tento není nikterak ojedinělý, naopak nalézáme i v dobách valně starších stopy a zákmity v tom ohledu velmi potěšitelné. Připomínáme kněžnu Annu Jabłonowskou (z domu Sapiehů), která vydala zvláštní zřízení selské již ve století předešlém, připomínáme ordinaci Poznaňskou z roku 1733, universál Ondřeje Zamoyského z 27. června 1760, starostu Ignáce Przebendowského, Pavla Ksavera Brzostowského, referendáře Litevského, zakladatele selské republiky Pavlova, zádumčivého kancléře Litovara Chreptowicze (zrušil na svých panstvích poddanství i robotu), knížete Czartoryského atd. Ti všichni působili ve smyslu reformačním již v minulém století. K nim přidružují se ovšem čestně hlavní sloupové konstituce ze dne 3. máje, zejmena maršálek velkého sněmu Stanislav Małachowski, Ignác Potocki, Hugo Kołłątaj i král Stanislav. Máme dále ve svých materiáliích vědomost, že v letech 1788—1792 vyšlo neméně než 38 brošur, projednávajících také otázku selské nápravy v Polsku; z nich jen jediná hájí starého stavu věcí. Jest s podivením,

[1] Co se úvahy tyto tiskly, přibylo několik nových opatření ve smyslu naznačeném v předešlých kapitolách. Jest to zejmena pruské nařízení proti privátní nauce polského jazyka v Poznaňsku, o němž se v těchto dnech náležitě rozepsaly také časopisy české. — V Rusku zastaven zatím na osm měsíců jediný polský denník v Lodzi „Dziennik Lodzki“ (odtud tedy vychází v Lodzi jen denník — německý). Generál Gurko ve Varšavě vydal v nové formě dne 7. prosince m. r. (č. 12.598) důrazný okružník proti mimovolnému a libovolnému užívání polského jazyka v úřadech, což týká se ovšem především selského lidu.

že o takových věcech nevědí horlivci, kteří s nevšední důsledností vynášejí vše, cokoli i sebe menší stín vrhati může na polskou minulost. [1]) Ostatně protipolské šťárání v historických slabikářích nerozluští již *přítomnost* otázky polsko-ruské.

Tím však nikterak nepopíráme, co jinak dějiny skutečně temného v selské otázce v Polsku ukazují. Jest přirozeno, že úpadkem polské samostatnosti za své vzal samostatný polský vliv na otázku selskou. Výminečný stav politický a stále neklidná doba i jinak nepřály klidnému a systematickému rozvoji, což do nedávna platnost mělo také vzhledem k Haliči.

Co zatím učinilo Rusko pro polský lid, jako polský, má bohužel zase svůj rub a líc. Jest zřejmo, že selské věci také v Rusku nemohly po 100 letech zůstati tam, kde byly před rozdělením polské říše. Nezmenšujeme reformačních zásluh Ruska v otázce selské. Ale kdy bychom měli na zřeteli jen všeobecnou emancipaci lidovou, bez ohledu na stránky národní, povinni by byli Poláci největší vděčnost přenášeti nepochybně do — Pruska, kde lid polský statečněji se vykřesal ze své nicoty než v Rusku. [2]) Osvěta lidu v germanisovaném Poznaňsku stojí na stupni, který nepoměrně konkurruje se stupněm osvěty v království. Ba statistika vojenská dokonce dokládá, že v Rusku negramotných lidí ubývá, jen v ruském Polsku přibývá. [3]) Nelze si tento úkaz vysvětliti jinak, než že systém rusifikační tlumí i vzpruhu osvětovou v nejnižších vrstvách národa. Také v Rusku ovšem osvědčuje se, k čemu poukázal náš Komenský, jehož památku zejmena slavjanofilové ruští ochotně oslavovali.

---

[1]) Také *současná* ruská minulost v selské otázce není prosta „stínů,“ vyčítaných jen Polákům. Ruský úkaz z roku 1721 výslovně praví, že „kto chočet kupiť“ sedláků, může „kak skotov.“ Byt ruského sedláka nikterak nezlepšovaly proti „rabům“ namířené úkazy z roku 1730, 1732, 1760 a 1761.

[2]) Roman Szymański vzbudil v té příčině r. 1878 v Orędowniku zajímavou polemiku. Tehdáž protipolské časopisy německé jásaly a také prohlašovaly Německo za — dobrodince polského lidu!

[3]) Ruská officielní publikace centrálního statistického výboru v Petrohradě (Всеобщая воинская повинность въ имперіи za r. 1874—1883) vykazuje na str. LV., že mezi 100 branci umělo čísti:

	roku 1874	1875	1876	1877	1878
v evropském Rusku	77·95	78·25	78·40	78·17	78·41
v Polsku ruském	83·24	81·30	82·61	84·27	88·63
v asijském Rusku	85·82	85·76	86·87	86·16	86·12
	roku 1879	**1880**	**1881**	**1882**	**1883**
v evropském Rusku . . .	77·88	76·82	75·75	75·15	73·98
v Polsku ruském . . .	85·16	84·68	85·00	85·51	85·82
v asijském Rusku	86·36	86·16	84·38	84·82	84·57

Tak vypadá „zlepšování se“ stavu lidové otázky polské v Rusku. Takové jsou úspěchy stavu věci dle officielních pramenů ruských. Poukazuje se ovšem také na neutěšený stav lidové otázky v Haliči. Co do Haliče alespoň tolik je jisto, že osvěta a tím i blahobyt lidu nejen neklesá, nýbrž zvolna se zvelebuje. Osvětové spolky polské i *rusínské* v Haliči vykazují činnost velmi potěšitelnou, a svérázný jich směr národní jest úplně veřejný. (Srov. Sprawozdania Towarzystwa oświaty ludowej, zprávy rusínské Prosvity atd.)

V čem tedy spočívá neposlední podstata ruské péče o *polský* lid? V tom také zároveň, že polské intelligenci odňata možnost působiti na lid, že se za „polské intriky“ vykládají i takové snahy intelligence polské, které směřují výhradně k mravnímu a tím ovšem i k národnímu povznesení polského lidu.[1]) Udržovati v lidu nedůvěru k polské intelligenci a k polské šlechtě, propast mezi stavy v zemi stejnoměrně vážnými prohlubovati — toť také jeden z těch nešťastných plánů rusifikačních. Dle toho řídí se i vliv a účinek. Jestliže se v Rusku přeje skutečně polskému „lidu,“ proč lidu tomu nepopřává se polského jazyka ve všech školách a v úřadech, v celé jeho veřejnosti? Či snad školy střední, universita, úřady a všechny ty instituce v království polském, v nichž polský jazyk zkrácen, jsou určeny jen pro šlechtu a netýkají se také lidu? Stojíme zde na témž stanovisku, jež jsme obhajovali už jinde: předstírati dobrou vůli jen k lidu a vylučovati z ní šlechtu, t. j. intelligenci, znamená v Polsku skoro tolik, jako uznávati za hodný svobody a národnosti jen lid nevzdělaný, neznalý čtení a psaní, popírati právo k svobodě těm živlům, které jsou civilisačním jeho činitelem. Lid polský je národem, ale také přečetná „šlachta“ je národem, a sice součástí tak mohutnou, *jako snad nikde jinde.* Dle toho vyloučena by byla z práv národnostních všechna polská města, poněvadž městské obyvatelstvo není selské. Jeť přece známo, že jsou v Polsce i celé vesnice, jichž obyvatelstvo skládá se výhradně z drobné šlechty. Pro tuto šlechtu, pro tento široký živel vzdělanější společnosti polské nikdo nežádá práv či výsad *šlechtických*, nýbrž jen *národních.* Aneb má odlišování lidu od intelligence přivesti národ polský na onu mizinu, ve které křisitelé naši shledali národ český na sklonku minulého století — přese všechny současné humanní proudy, jimiž se chlubí doba Josefinská! Tehdáž si také český sedlák oddechl, ale národ úpěl pod jařmem germanisace. Aneb jest plánem tvořiti nový, porobený a osiřelý lid, lid bez společnosti, jehož jazyk s opovržením se setkati má u všech „lepších“ lidí? Polské národní idei má se popřáti „volnost“ jen kdesi za prahem nuzné chatrče nebo na pastvině, kde zaznívá jen hlas fujarky?

Za nynějších společenských a národních poměrů v Polsce je samozřejmo, že v těchto zemích každé přiznání národních práv „s vyloučením šlechty,“ zřetelněji řečeno s vyloučením intelligence (která tvoří v Polsce tak intensivní podstatu nynější bytnosti polského živlu) znamená tolik, jako práva národní popírati. A o tato všeobecně národní práva jedná se Polákům především — nejen o výhody poplatkové a výhody držby gruntové. I úmysl dobrý a šlechetný vůči takové theorii již v zárodku svém pozbývá účinnosti. Civilisační rozpjetí polského národa je tak široké, že naprostou anomalií jest stavěti hráz jeho omezeného národního práva k selské chatě a její selance. Takové luštění selské otázky nemohou si Poláci vykládati příznivě.[2])

---

[1]) Pisatel těchto řádků sám byl v polském dvoře na ethnografickém území polském přítomen zákazu, dle něhož bylo dvorské paní zapověděno linkovati školní papír selským dětem.

[2]) Z citovaného nařízení (ze dne 7. pros. m. r. č. 12.598) vychází na jevo, že ruština má bezvýminečně doléhati i na selský lid. Tím již odpadá před-

Bývá tu i tam namítáno, že lid je nynějšími poměry „spokojen“ a že jest mu „dobře.“ Jaký lid a jaké jeho vrstvy? Zajisté jen ona zubožená část polského lidu, která podnes stůně naprostou neuvědomělostí národní. Jest pravda, že toto ubohé neuvědomělé množství po většině negramotných lidí nereptá a nestýská si na věci politické, že žije namnoze v naprosté netečnosti a že nese klidně, co všední den právě přináší. Ale okolnost ta — po našem skrovném náhledu — není jasným paprskem ani pro Rusko.

Jak jinak by posuzoval podobné okolnosti lid český! Splynul by mravně s národní intelligencí v podstatách národního ideálu. Neboť lid český proniklý jest národním vědomím moderního rázu, k němuž dospěje dříve neb později i — lid polský.

A co pak?!

VI.

V polemikách o otázce polské v Rusku stalo se jaksi již obyčejem ukazovati a předstírati poměry rusínské v Haliči. Jakkoli Poláci v Rusku nikterak nejsou súčastněni ve věcech haličských, přece vykořisťuje se *proti nim* otázka tato. Kdo má v oku břevno, ukazuje a křičí na toho, kdo v oku má mrvu. Na dotvrzení toho nedokládáme se již vlastními názory, ač poučovali jsme se o poměrech těchto netoliko v Haliči ale i na ruské Ukrajině a Malé Rusi vůbec, nýbrž položíme tu dobré zdání p. Františka Řehoře, povolaného a od samých Rusínů v Haliči uznaného znalce věcí rusínských v Haliči. Ten s námi laskavě již dne 29. dubna r. 1891 písemně sdělil, co následuje:

„Za svého 13letého pobytu mezi Rusíny blíže sídelního města Haliče měl jsem dosti příležitosti stopovati národní a společenský život obou kmenů v zemi. Uvažujíce dnešní poměry nesmíme pouštěti se zřetele, že města v západní Haliči jsou *polská* a ve východní na skrovné percento Rusínů také polská nebo požidovštělá. Dále velkostatky a průmysl jakož i kapitál nalézají se vesměs v rukou polských a židovských. Povšechná jest pravda o vlivu měst a velkých statků na utvoření politických poměrů země. Kdy by se přes tyto punkty mohlo přejíti, pak ovšem by zmizely jejich následky, jimiž se Rusínům do jisté míry křivdí. Ale jak jsem o těch útiscích čítal, tak to není naprosto. Časopisy takové informují se z novin frakce starorusínské,[1])

stírání, jako by různá opatření směřovala *jen* proti šlechtě, t. j. intelligenci.

[1]) A také z vládního ruského Dnevnika Varšavského, jenž zaujímá k Polákům totéž stanovisko, jako k Čechům Bohemie nebo Tagblatt. Význam jeho popírají a strannickost jeho uznávají především také časopisy ruské, pokud ovšem poměry censurní dovolují. Tak na př. v nedávné době, při odstoupení dřívějšího redaktora Dnevnika Varšavského, konstatovalo Petrohradské Novoje Vremja, že mnoho Rusů ve Varšavě, vládnoucích zcela chatrně polským jazykem, předplácí se raději na rozmanité polské Kurjerky, ignorujíce úplně Dnevnik Varšavský. Tento Dnevnik to byl, který roku 1891 otiskoval ochotně protipolské dopisy z Prahy, směřující hlavně proti hromadným polským výpravám k naší jubilejní výstavě. Nepohodlny byly okázalé hromadné výpravy polské proto, že všeobecně nápadna byla charakteristická neúčast ruská při výstavě české, což vytkly

která tíhne k Rusku, a namnoze co za řeč nestojí, vyšroubují za neodpustitelný polský hřích. A právě tato frakce nejméně zasluhuje názvu obranců lidu; vždyť přece pěstuje frakční literaturu, nikoli jazykem toho lidu, nýbrž „jazyčijem," kterému rozumí leda hlouček učenců. — Rok od roku pozoruji, že Poláci *činí* Rusínům ústupky, neboť poznávají, že jenom nepatrný zlomek jich stotožňuje své prospěchy s Velkorusy v Rusku, a tu přece nebudu podporovati lidí, kteří vlastně pomáhají proti mně mým nepřátelům.

Čím více bude mezi Rusíny těch, kdož odsuzují velkoruské idey, jež kdy by byly uskutečněny, pochovaly by národní život maloruský i tam, kde má podmínky k svému rozvoji, totiž jedině v Haliči, — tím úžeji budou se přimykati Poláci k Rusínům. Poláci jsou nešťastni v Rusku, a v témž Rusku je v neblahu 22 milionů Malorusů. My Čechové musíme litovati obojích a přáti si, aby oba spory byly vyřízeny všem Slovanům k úplné spokojenosti.

Rusíni mají účastenství ve všech korporacích, kde jde o společný zájem obou kmenův a mají přístup ke všem úřadům, pokud výlučně neslouží polskému lidu. Halič je ohniskem literární produkce maloruské, v Rusku byl jich národní rozvoj rázem zaražen carským úkazem z r. 1876. Parallela učiněná mezi haličskými Poláky a Velkorusy dopadne v neprospěch Velkorusů. Letos zemský haličský výbor vypsal konkurs na rusínská díla dramatická, a týž výbor dává subvenci rusínskému divadlu ve Lvově. Rusíni jsou *poměrně* zastoupeni v radě města Lvova, ve výboru tamějšího prům. musea (prof. Šuchevič), ve výboru zemském, v zemské školní radě atd. Poněvadž by dorost nenaplnil rusínskou universitu, mají na universitách ve Lvově a v Černovicích důležité stolice obsazeny svými rodáky (filosofie, práva), a přednášky dějí se v rusínštině. Za to mají bohosloveckou fakultu úplně svou. Mají rusínská gymnasia, [1]) i jest naděje, že utrakvismus učitelských ústavů ustoupí škole ryze národní. Školství odborného na malé výjimky není, ježto by Rusíni pro školy toho druhu neměli dosud s dostatek žáků. Obecné školství jest opatřeno spravedlivě, v polských vsech na hal. Rusi rusínský jazyk a hražďanka jsou předměty povinné. Mnoho se ještě změní, až rusínská intelligence početně vzroste."

Potud pan Řehoř.

Přejeme bratrům Rusínům, aby se splnily veškery jejich spravedlivé požadavky, a naše sympatie jsou vždy a zcela na jejich straně. Tolik však je jisto, že kdy bychom shledávali v ruském Polsku poměry podobné poměrům rusínským v Haliči, neviděli bychom toho potřebu soužiti a trápiti sebe vyličováním neblahých poměrů v Rusku.

---

docela upřímně netoliko časopisy slovinské (Lublanský Zvon), ale i ruské (Petěrburské Vědomosti). V říjnu 1892 stala se změna v redakci Dnevnika, novým redaktorem stal se známý ruský plukovník a spisovatel pan Vsevolod Krestovskij. Odtud tedy nastává nová éra tohoto časopisu, o které úsudek vysloviti bude ovšem možno teprve později.

[1]) Nejnověji bylo zařízeno nové rusínské gymnasium v Kolomyji; milionový, o velikou a širokou intelligenci se opírající národ polský v Rusku nemá ani jediného polského gymnasia ani jediné střední školy polské! Jaké to nepoměry!

VII.

Naznačili jsme, že rusifikační systém zbavuje Poláky všeho plodného vlivu, ukázali jsme, že rusifikace k theoreticky vytknutým cílům nevede, smíme tedy tvrditi, že akce tato v ruském i slovanském smyslu je naprosto pochybena. Jen neusmířitelným nepřátelům Poláků, ukládajícím o bytí této slovanské ratolesti, může nynější stav věcí v ruském Polsku býti vhod. Slovan skutečný, i vřelý přítel Rusů musí ho želeti. V ruské společnosti vyskytují se, bohužel, dokonce hlasy, že by poněmčení těchto polských krajin bylo v Rusku sympatičtější nežli myšlenka: „povolit Polákům“! Kde tak se mluví, přestává všeliký disput.

Jsouce přesvědčeni, že k zažehnání všeho toho neblahého stavu, k němuž jsme poukázali, jediné zmohutnění polského živlu v Rusku platně poslouží, přejeme sobě a toužíme, aby národu polskému vráceno bylo, co jeho jest — pro dobro i prospěch jeho, náš i váš!

Také Polsko má bytem svým a rozvojem sloužiti Slovanstvu. Ale máli službu tuto konati, nemáli samo hynouti a nemajíli příšerné přízraky jinak neodvratných pohrom den ke dni se zmáhati, nebudiž mu zabraňován rozvoj, rozněcující v něm potřebné síly.

V tuhém boji pro společné důležitosti spoutati spolubojovníka, činiti jej bezvládným, nebo hnáti jej přímo do náručí nepřítele — co to znamená a kam to vede? —

Zbývá nám nyní ještě poukázati ke ztrátám, které vyplývají všemu Slovanstvu mravně i hmotně z neupravenosti otázky polské. Vytkli jsme již, že za nynějších poměrů největší část polského živlu, že země ta obrovská a národ milionový leží téměř naprosto ladem. Ruská Polska nevydává téměř již žádných známek zevního života. Pozorovatelům evropského dějiště musí býti nápadno, že takřka z jediného království polského nedocházejí nás pražádné zprávy o jakémkoli životě vnějším i vnitřním. Rok za rokem míjí — a Varšavy jako by na světě ani nebylo. Docházejí jen zprávy o nových pohromách, stíhajících polskou národnost, ovšem že obyčejně tendenčně vylíčované. Není nápadno a trapno zároveň, že spíše Poznaň světu dává příležitost všímati si jejích projevů životních? Jen tam, v království, je mrtvo. Varšava při svém znamenitém položení geografickém, při své způsobilosti býti čilou metropolí svého národa, stlačena jest mezi města významu podřízeného a provinciálního. Tím, že téměř půlmiliónová Varšava ve svém přirozeném rozvoji zadržena jest, že nemůže býti tepnou národního a civilisačního snažení milionů Poláků přebývajících v říši ruské, tím nezíská ani Moskva ani Petrohrad ničeho, *tím Slovanstvo ztrácí vydatné ohnisko velkého, skutečně slovanského života, jehož vliv zejména pro západ slovanský nelze ani dosti oceniti.* A zase je ovšem na bíledni, že Varšava zvelebovati se může jen a jen v duchu polském. Věru, smutné jsou civilisační úspěchy ruské university a ruských středních škol při naprostém nedostatku takových polských škol ve Varšavě i celém království. Docíluje se jimi jen slovanské mrzáctví.

Vzpíráme se co nejdůrazněji nezdravému systému rusifikačnímu, jako systému pro Rusko neplodnému a pro zájmy najmě západního Slovanstva škodlivému, nebezpečnému i osudnému.

• Činíce k Rusku slovanské požadavky, jsme toho daleci požadovati jakoukoli ujmu ruské národnosti a moci. Máme zajisté všecken náležitý cit také pro interesy ruského národa. Čeho po našem náhledu žádá na Rusku slovanský princip? Nic více, než co my pro obhájení národnosti své žádáme na — Němcích. Co je nutno ke konečnému a šťastnému upravení bolavé polské otázky ve Slovanstvě? Nutno především, aby Poláci v Rusku vrchnost „slovanského“ státu nenesli tíže, nežli nesou nebo nesli ostatní Slované vrchnost německou, maďarskou, tureckou a tatarskou. Na Rusku jest, aby neupíralo národních práv Polákům, nepřekáželo rozvoji národní jich *individuality* ve všech směrech veřejného i vnitřního života. Tolika milionovému skvělému (dle Pogodina) národu polskému nesmějí upírána býti práva, pro něž bojuje národ český v Rakousku.

Tím — aby nevzniklo nedorozumění — rozumíme, že Polákům v Rusku *především* náleží:

1. Jazyk polský ve všech školách (nevyjímaje ovšem ani university) a ve všech veřejných úřadech.

2. Posavadními rusifikačními opatřeními nemá již národ polský zdržován a zkracován býti v svém individuálním polském rozvoji.

3. Polský živel nebudiž vylučován z přístupu k blahobytu osobnímu i obecnímu (odstraňování Poláků z předních stanovisk v *zemi*).

4. Přestaniž hegemonie ruštiny a pravoslaví, kde jest na bezprostřední ujmu živlu polskému.

5. Vrácena budiž náležitá vážnost a čest polské národnosti *v celém státě.*

Takovými lidskými a přirozenými ústupky Rusko nikteřak se nezbaví svých státních otěží v Polsku, nezbaví se svého pronikavého vlivu a všestranné jistoty, jíž mu zajišťuje státní moc ruská a centrální administrace v Petrohradě.

Všeruské tendence vzhledem k Slovanstvu popírají zásadně i slavjanofilské časopisy. Ještě v září 1892 prohlásilo Kijevské Slovo, že Rusové přejí si, „aby Slované zůstali samými sebou . . . aby *jdouce v pokojném životě různo rozvíjeli každý své národní talenty* (t. j. individualitu), *seč jsou.*“ Ať se tedy v Rusku podle těchto slov také *jedná.* Druzí národové slovanští sami o sobě, a sice dle vlastních svých potřeb rozhodnou, pokud a v jaké míře mohou potřebovati ruštiny ; Rusům nenáleží o tom rozhodovati nátlakem, jehož svědky jsme v Polsku. Nátlak takový a přespolní agitace s ním spojená narazí všude tam, kde dojde ku praktickému luštění, na přirozený vzdor a odpor. Jen fráse snese a slibuje vše. Co pak se týče pravoslaví, i bez něho jsme a budeme Slovany, a to ne horšími těch, kteří jsouce pravoslavní, svého slovanství nikterak skutky nedosvědčují.

Stojíce na stanovisku národní svéráznosti, vyvinuté po staletích kulturního života, my Čechové pevně se držíme myšlenky národní. Žádná agitace není tak mocná, aby vypudila z duší českého lidu, co jest nejvlastnější podstatou našeho bytu. Co tato intensivní síla vlastní individuality znamená pro rozhodující cit národa, osvědčil také národ český v památném svém obrození. Cit ten jest nezměnitelný, není akademicky slovanský, nýbrž prostě český, tak jako cit Poláků jest polský.

Tím jest ovšem zároveň slovanský. Stanovisko to proti jiným theoriím i národ náš zachová, odchýliti se mohou od něho jednotlivci, ale národ v celku svém nikdy. Jest nutno konstatovati tento názor zejmena jistým osobnostem v Rusku, které spleteny různými projevy upřímného slovanského nadšení v Čechách, domnívají se, že Čechové pro své češství nemají tolik „odhodlání“ a tolik výlučné intensivnosti, jako Poláci pro svou polskost. V lásce k jazyku a národnosti uvědomělí Čechové neliší se od Poláků ničím.

Proto Poláci, Čechové a jiní národové slovanské krve neporozumějí takovému slovanství, jež by jich národnost pohlcovalo a nedůstojně podřizovalo; rozumějí jen slovanství takovému, které jest záštitou a posilou jejich osobitého trvání v mocném kruhu rodiny slovanské, v němž jsme si všickni rovni.

Vlastní, *vnitřní* a přirozená převaha Ruska, jako nejčetnějšího národa a samostatného státu, *přestávající na sobě*, *nepřekážející ostatním* Slovanům a především Polákům v jejich národním rozvoji, slovem převaha bez hegemonie byla by po našem názoru jediným platným splněním slovanského poslání Ruska.

VIII.

Na konec zbývá nám pověděti ještě několik slov o Haliči. Přestupujíce z Pruska nebo Ruska do rakouského Polska, ocitujeme se rázem v ovzduší naprosto jiném. Jakkoliv i v Haliči mnoho tužeb polských vlastenců ještě není splněno, přece nelze popříti, že právě v této zemi zavládly politické poměry, které dosud jsou jen snem Poláků německých a ruských. Halič má krutou dobu germanisační již za sebou, zde teď není Polákům brána možnost rozvíjeti se v různých směrech národní svérázností, zde autonomie nese hojnější ovoce než v kterékoli jiné slovanské zemi rakouské. Přes nepříznivé poměry ekonomické jest Halič dnes jediným možným útočištěm polské národnosti a stává se ohniskem všech vlasteneckých snah polských. O tom vědí dobře Poláci pruští i ruští, na tom si Poláci haličtí zakládají. Dle toho řídí se polské smýšlení na celé čáře. Také v Haliči je strana silné opposice, domáhající se mnohých oprav i změn jak v zemi tak v říši; ale i nejrozhodnější nespokojenec v Haliči pohlíží k Rusku s naprostou odmítavostí. Rusko se každému Poláku stalo postrachem — poměr ten se nezmění ani v Haliči, dokud nezmění se neblahý stav věcí v Rusku.

Odmítavost polská k Rusku má — jak jsme bohdá již doložili — přirozený svůj základ netoliko v minulých bězích rusko-polských od času rozdělení říše polské, ale i v neblahých přítomných poměrech v Rusku. Přirozeno! Nynější odmítavé smýšlení polské udržuje a živí doba minulá i přítomná; o tom, jak to má vypadati v budoucnosti, rozhodovati bude jediné Rusko. Na další utváření poměrů polsko-ruských nemají Poláci v Rusku sebe menšího vlivu, nejsouce voláni k žádnému jednání ani vyjednávání. Co pak se týče polské spůsobilosti pro smýšlení v čase *budoucím*, nastaly od r. 1863 poměry docela nové: hlavním bodem národního politického programu stala se orga-

nická práce směřující k vývoji vnitřnímu, jak také dne 3. října 1879 slavně prohlášeno v Krakově za přítomnosti všech stran z polských zemí. Kdo skutečně vniknul do nynější společnosti polské, přesvědčí se, že jádro její dávno již vpravilo se do oné životní střízlivosti, která sama se vymyká ze sféry zažehnaných „fantasií.“ Neodůvodněným osočováním Poláků je tvrzení, že *podnes* staví v popředí svých národních ideálů „Polsku od moře k moři“ a t. p. Není již vzácno slýchati v Polsce vážné úsudky, že vůči germanisaci v Poznaňsku bylo by Rusku dosti snadno zjednati alespoň jistý modus vivendi v otázce rusko-polské. Ano slycháme již i od samých Poláků nezřídka jmenovati nynější systém protipolský „nerozumným,“ poněvadž Poláky od Ruska odpuzuje všemi možnými prostředky. Ovšem, že také poctivost žádá, nečiniti národ zodpovědným za bezvýznamné slovesné nestřízlivosti jednotlivců. Vykořisťování jich jest jen projevem nedobré vůle. Jest přirozeno, že také v ruském Polsku jen dobrý *skutek* a skutečná náprava může míti skutečný *účinek*.

Dospěli jsme ke konci svého uvažování, jehož účel zatím hlavně jest: obrátiti opravdový zřetel k nezahojené a stále se kvasící ráně na těle slovanském. Kde a v čem spočívá těžiště záhady, vyložili jsme dle svého přesvědčení, nezaujatého žádnými vedlejšími okolnostmi. Po tom, co jsme viděli, zkoumali a seznali, jiného stanoviska obhajovati nemůžeme. Jsme pevně přesvědčeni, že stojíce na stanovisku zde vytčeném, nikterak neopouštíme stanoviska skutečně slovanského, jímž míněn jest prospěch „*náš, váš i jejich.*“ Spisujíce tuto úvahu měli jsme ovšem také na zřeteli nemilou námitku vynikající osobnosti ruské, která neváhala vysloviti se upřímně v ten smysl, že „patrná reserva, nerozhodnost, netečnost neb i strannictví, zhusta se vyskytující u ostatních Slovanů ve věcech rusko-polských, jest morální posilou i povzbuzením nynější rusifikace a protipolského směru v Rusku vůbec.“ Přítomný stav otázky polské v Rusku jest velkým slovanským neštěstím, popírati nebo umlčovati ho bylo by bláhové. Okolnosti tuto vylíčené nejsou již nikomu tajností, nejméně tajny jsou ve Vídni a v Berlíně.

Nevzdáváme se naděje, že ani ve vážných kruzích ruských, na nichž jediné nám záleží, nebude v pochybnost uváděna dobrá naše slovanské vůle. Nemusíme snad ani znova ujišťovati, že vše, cokoli jsme tuto pověděli, týká se jen bezprostředně ostří sporu rusko-polského, nikoli skutečně národních věcí ruských, jichž významu, váhy a rozvoje netoliko nepodceňujeme, ale i rádi je uznáváme. Ostatně nikdo z Rusů a málo kdo z Poláků pochopí, jak těžko i trpko jest Čechu psáti o věcech tuto rozbíraných.

Kdy by však nám kdokoli rozuměti nechtěl nebo slovům našim křivý výklad dával, hned předem odpovídáme parafrásí výstrah zlatoústého královského kazatele Petra Skargy:

„Žádný z vás, převzácní pánové, není tak prostičký, aby neprozřel těžké i veliké choroby tohoto našeho *slovanství*, aby nevěděl o mocném nepříteli, který hlavy naše ohrožuje a strašným rozbojem nám hrozí . . . Ó, vylečte co nejdříve tu chorou svoji matku, tu milou a společnou vlast . . . Ó, nadchni vás Pánbůh velikou láskou ke všem bratřím! Sešliž vám širokou a hlubokou lásku k vaší brati a nejmilejší vlasti vaší!“

Brambořiště.

amklé pole. Západ. Šero. Stíny.
Na nebi černo. Stromy bez pohnutí.
Říjnový večer, šedivý a líný,
si ulehnul do svadlých listů žluti.

A koroptví křik teskný v prázdném poli
zryl noční stíny, v ozvěnu se tříště
o srázné stráně, odkud s pluhem voli
šli ještě vážně kolem brambořiště.

Hasnoucí oheň pasácký tmou dýmal
a úzký plamen ještě vyšlehoval —
a v dáli, v dáli březový les dřímal,
pruh šedé páry z polí vystupoval.

Tu pole chudých, zamklé a prosté,
mě dojalo zas v onu vážnou chvíli,
lid, z něhož jsem a k němuž cit můj roste,
v mých myšlenkách vstal smutný, zasmušilý.

My nezvednem se, pravil mi kraj němý,
jsme pouhá podnož, trpné jenom plémě,
my chceme vstát a zašlápnou nás k zemi,
jen oráči jsme, které živí země.

Jen co dá půda chudých našich strání,
co země dá, svým pouze zváti smíme,
jsme na tu chudou zemi odkázáni,
ve prachu brázd se pouze plahočíme.

Však pod nohou nám i ta země mizí,
a cizinec už na tu půdu vstoupil,
co sejeme, on zcela klidně sklízí,
neb naši půdu pod nohou nám koupil.

My nezvednem se, pravil mi kraj němý,
jsme trpné plémě jen, a hynem, hynem . . .
Vše vzali nám a teď nám berou zemi.
Čím spasíme se? Jedním pouze: Činem!

Karel Červinka.

Syn země.

o jsem? . . . Jak často v pochybách
ta myšlenka mne kruší!
Mé tělo jest jen hlína, prach,
však nesmrtnou mám duši.

Ó, kam by tato dospěla
bez drsných vazeb těla!
Snad čistým zjevem anděla
by létla, kam by chtěla . . .

Snad ve prostoru odvěkém
pak blíž bych meškal Bohu . . .
Leč ne! — já chci být člověkem
a žít jen tak, jak mohu!

Já neuměl bych zapomnět,
co dole tu mi draho,
neb miluji svůj rodný svět
i jeho strast i blaho . . .

Je smrtelnost v mém původu,
a k věčnosti jsem stvořen,
však matkou mám jen přírodu,
a v této tkví můj kořen!

A třebas toužil ku hvězdám
a k říším poesie:
to srdce své jen hroudě vzdám,
nad níž mi v prsou bije!

Má duše jednou odletí
a víc se nenavrátí,
však srdce mé zde v objetí
té hlíny bude spáti.

Jen k lásce, k práci, k lidským snům
já přilnul city všemi:
ať duch můj touží k nebesům —
mé srdce patří zemi!

Alojs Škampa.

Za štěstím.

Román ze života Vídeňských Čechů.

Vypravuje

Karel Klostermann.

I.

Listopadové jitro rozbřesklo se nad Vídní Rozbřesklo se? Nevím, zda se snad na město nesvalilo, je tomu už dávno, skoro třicet let; ale na tom trvám, že jistě nebylo krásné ono jitro jesenní; na severovýchodním okraji předměstí Leopoldova, v oněch končinách, kde dnes se rozkládá severozápadní nádraží, nebývalo vůbec hezky. Dunaj nebyl ještě upraven, a na podzim vody prázdná ramena slavného veletoku zela k šedým nebesům jako bělavé pruhy písčité pouště, vroubené zakrsalým, smutným, bezlistým stromovím. Šeredný vítr severní přiháněl syré páry od řeky; o blankytu nebeském ani potuchy, žádný sluneční svit, ač osm hodin minulo, všude jen špinavé pološero, které jako by se bylo přilepilo na nízké poměrně domy na konci Táborské třídy. Nelze říci, že by bývalo vládlo mrtvé ticho, ale živo také nebylo. Povoz za povozem hrčel blativým středem široké třídy; vozkové tu mlčky kráčeli podle kar svých, tam natahovali se na houních a košatinách předku; na chodnících, bídných tehda a nerovných blíže periferie města, uháněly všelijaké postavy, ruce si trouce nebo v kapsách je zatínajíce. Všecek skoro pohyb nesl se směrem k vnitřnímu městu. Tu a tam vyskytovaly se celé tlupy chodců, jdoucích pospolu v nepravidelném chumáči. Krok nejistě na dláždění stoupající, polo udivené, polo tupé zevlování prozrazovalo venkovany, i kdy by kroj tomu nebyl nasvědčoval. Byli to mužští i ženské, také děti všelikého stáří, dospělejší i malé, sotva se batolící.

Bylo smutno popatřiti na ty lidi; únavu, nevyspání, hlad, trampoty všeho druhu četl jsi jim na lících; ubláceni byli, ubrouzdáni až běda Ale když jsi se dobře podíval, nemohl ti ujíti pablesk naděje, který vyšlehl z mnohého oka. Ty němé, nemluvné tváře jako by říkaly: „Zaplať Pánbůh! tu jsme, šťastně jsme se sem dostali! konec útrapám!“

Přešlo několik takových skupin, jedna byla zvláště četná. Jak pomaloučku se brala svou cestou, předhonil je jakýs mladík v černém nízkém kloboučku s bělavě pruhovanou stuhou. Knírky měl zatočené do výšky; šístky na spáncích, v ostrý hrot v polovici tváří končící dodávaly výrazu jeho cosi vyzývavého, právě tak jako ten kousek viržínky, jejž v ústech žmolil. Předhoniv zmíněnou tlupu lidí, zastavil se, změřil si několik těch postav, zastrčil ruce do kostkovaných spodek a zabručel předměstskou Vídeňskou němčinou:

„Schon wieder a so a Herd' Böhm'!“

Jeden z mužů, který patrně právě tak málo rozuměl jako ti druzí, vida, že človíček ten se pozastavil, a slyše, že mluví něco,

otázal se ho onou trochu zpívanou češtinou, která charakterisuje náš jih:

„Pantáto, umíte snad česky? Buďte tak laskav a povězte nám o ňáké formance . . .“

Byl to hřmotný, silný chlapík, jehož ruce podobaly se lopatám. „Fešný“ Vídeňák, který ovšem slova nechápal, měl patrně za to, že mluvčí posměchu rozuměl, pročež dobrým se mu vidělo odskočiti a zmizeti mezi dvěma povozy, které se právě na tom místě potkaly, aniž by vyčkal, až cizinec domluví. Tento pokrčil ramenoma a šel se svými soudruhy mlčky dále.

V tom se jim naproti přihnala jiná postava, drobná, maličká; potutelná očka nestále mrkala v divně rozoraném obličeji, zpod hustého obočí. Všeliké nepravosti a mrzkosti šklebily se z této žluté tváře, vroubené tmavým, našedivělým licousem. Ošumělý háv, roztřepené spodky a rozedraná obuv jeho nebudily právě důvěry; ale kdež by si toho byli příchozí povšimli, když, došed k nim, oči vypoulil a, vztahuje k prvému z nich, známému nám již silnému muži, ušpiněnou svoji pravici, pravil téměř u vytržení a pln pohnutlivé důvěrnosti:

„Můj ty Bože! Josefe! Jak pak vy sem přicházíte? Á, to jsem rád!“

Venkovan, slyše česká slova, trhl sebou; na tváři jeho zrcadlila se celá ta radost, kterou člověk v cizině při zvuku mateřštiny pociťuje, radost tím větší, nerozumíli cizímu hlaholu. Stanul, uchopil podávanou ruku, a druzí stanuli tolikéž.

„Nu, jak se máte, Josefe? Co pak dělá žena?“ tázalo se mužisko.

„Prosím, pantáto, žena je tuhle —“ venkovan ukázal na statnou ženštinu podle sebe, která měla tiše plačící děcko převázané přes záda; dosti bídy zřelo z velkých modrých očí té ženy, ale pěkná byla vzdor tomu a vzdor neladné úpravě, jež tělo její halila. „Ale prosím, já se nejmenuju Josef, mně říkají Matěj —“

„Dobře, dobře, Matěj, už vím, já jsem si spletl jmena. Vy jste přece z Přeborovic — tento — u Strakonic, co?“

„Prosím, já jsem z Kumžáku.“

„Pravda, z Kumžáku — už vím. To se tak člověk plete, když tolik světa sběhá a tolik lidí pozná. Ale, to je jedno — krajan jako krajan! Já jsem vlastenec, víte — jak vidím Čecha, srdce mi plesá v těle.“

Jiný se vmísil v rozmluvu: „Pantáto, od Strakonic jsem já, jestli to tam znáte, z Mladějovic.“

„Jakž bych neznal? To patří Windischgraetzovi.“

„Pravda, pravda — vida, domluvili jsme se.“

Ostatní blíž a blíže přistupovali. „Vida, vida,“ mumlali.

„Já to vždycky povídám,“ prohodila jedna ženština už poněkud starší, „lidé se scházejí . . .“

„Pantáto,“ promluvil zase první, „vy se snad nepohněváte, když se vás zeptám, nevíteli tu o nějaké hospodě. Jdeme dnes z Jedlersee, jsme celí prokřehlí, ty děti už dokonce. Víte, aby to nebylo drahé — trochu polévky, to je všecko. Chleba máme ještě z Čech. Hledáme práci, víte. Staví prý se tu mnoho, povídají, že je výdělek. U nás

člověk se dře celý den a vydělá v létě třicet nových, ženská sotva dvacet . . . a v zimě často ani toho výdělku není.“

„Toť,“ odvětil ošumělec, „výdělku je tu dost. Ještě tisíckrát tolik kdy by vás přišlo, všickni najdete živobytí. Já vám povídám: člověk je Čech a vlastenec, ale Vídeň je Vídeň. Hospodu hledáte? Děkujte Bohu, že jste mě našli. Vy to tu neznáte, hledali byste třeba hodinu, třeba půl dne a nenašli byste, co by se pro vás hodilo. Je tu samý vydřiduch — zapadli byste třeba někam, kde by vás okradli, v nejlepším případě byste platili, až byste se ohýbali. Ale já vás dovedu, není to daleko. Tam je to pro vás jako stvořeno, a mistři tam chodí a podnikatelé, kteří hledají pracovníky.“

Ubozí Čecháčkové nábožně poslouchali. To byl zrovna spasitel. „Maminka se doma modlí,“ pravila jakás dívčina, „aby mi Bůh všemohoucí dal najít dobrou službu a poslal mi dobré lidi, kteří by mi pomohli hledat. Maminka povídala: ‚Bětuško, jdi do světa. Karla Novákovic šla také do Vídně, chudičká jako ty, a dnes je tam domácí paní.‘ Přišla předloním ta Karla jako královna; už skoro česky neuměla, ale německy rozprávěla jako Hlavňovická paní baronka.“

„Spasitel“ se podíval na řečnici. Sedmnáctiletá dívčina, hezká, stepilá, plná jako lusk. Díval se, díval, oka s ní nespouštěl.

„O vás, děvče, se postarám já,“ pravil otcovsky, „a když povídám já, jako by císař pán to řekl.“

Vzal ji umouněnou pravicí za kyprý podbradek, tak že maně couvla, všecka se pýříc. Tvrdá a přece buclatá ručka, na níž se leskl prostý stříbrný prstýnek s červeným kamínkem, odstrčila tu dotěrnou ruku.

„Nu, nu, jen se nehněvejte,“ pravil, „však se seznámíme. Pojďme nyní, jsme tam hned.“

Hnuli se, pošinuli rance na zádech. Co šli, průvodce jejich nepřestával mluviti:

„Ptejte se tady po Leopoldově, ptejte se koho chcete a kde chcete. Každý vám poví, kdo je Jindřich Valášek. Ale Jindřich musíte říci! Neboť Valášků je tu několik; na příklad je tu Jan Valášek, usmolený švec. Má sice dva domy, ale kdo si ho všimne, prťáka. Tady to je tak: aby si někoho povšimli, musí míti zásluhy, víte, opravdové zásluhy, a těch já, buď Bohu chvála, mám. To se ptejte.“

Těžko říci, koho by se byli ubozí příchozí ptali, jisto však jest, že pohlíželi na záslužného pana Jindřicha Valáška s nelíčenou úctou, která ještě vzrostla, když s nimi zabočil do jakéhosi špinavého, tmavého průjezdu, kudy se dostali do ještě špinavější šenkovny. Dva plynové plameny tam hořely, ale puch a pára, tabákový kouř a Bůh sám ví co ještě plamenům jasně hořeti nedávaly. Šenkovna byla nabita; všude po lavicích tu seděly, tu polehávaly typy nově přišlým podobné; po zemi ležely vaky, mošny, rance, vše jako by naloženo bylo v husté vrstvě tabákového popelu a ve zbytcích slámy, jež patrně před nedávnem byla odklizena.

„Pěkně vítám, pane Valášku,“ pravil jakýs chrapoun neméně špinavý než ten, jehož vítal. Byl to patrně hostinský, neboť skoro jedním dechem dával rozkazy:

„Martine! tam kořalku na pětku. Karle! pozor na sedmerku! chlap je na dranc; kdož ví, máli peníze.“

„Tuhle vám vedu hosti,“ vece Valášek. „Poslužte jim dobře, jsou to hodní lidé, víte, samí známí.“ Potom, obrátiv se k svým ovečkám: „To jen tak; představímli vás jako známé, dají vám tu větší čest a nebudou tak draho počítat. Sedněte si.“

Rozhlíželi se, pěkně pomalu, jak se na venkovany sluší. Zdálo se, jako by si ani netroufali. Konečně se rozhodli; pohromadě zůstat nemohli, roztrhli se tedy a usedli po dvou, po třech. Nastal okamžik zmatku. Několik dítek, bez pochyby že kousavý dým je dusil, dalo se do usedavého kvílení.

Matěj z Kumžáku, jeho žena s dětskem a hezká dívčice, o kterou Valášek postarati se slíbil, nalezli místo u jednoho stolu; přidala se k nim ještě jakás holčice, která už cestou se jich držela, holčice sotva čtrnáctiletá, skoro ještě dítě; byla drobná, malá na své stáří. Velkou část té dlouhé pouti byla vykonala samotinká, nikým z domova neprovázena, leda že cizí lidé cestou se jí ujali. Hubené ručky sňaly s beder nevelkou mošničku, jež celý její majetek obsahovala; položila si ji na klín, rozevřela ji a přebírala se, až našla skyvku tvrdého černého chleba.

Sedělo u toho stolu více lidí, samí Češi; v té hospodě vůbec německého slova slyšeti nebylo. Naproti té dívce seděl obstárlý muž řídké kštice; pravicí podepíral si hlavu, v levici držel vyhaslou dýmku, kterou ob čas bezděky k ústům zdvíhal; před ním stála skoro vypitá sklínka jakés děsné brebeřice. Posedával, broukal nesouvislá slova: „Na mou duši . . . nic, nikde nic . . . aby člověk pošel jako ten dobytek . . . a ten chlap zlodějská, také dvojí křídou píše . . .“

Pojednou obrátil se k holce naproti: „A ty, dítě, také jsi dnes přišla? Odkud pak jsi, co?“

Podívala se na něho, viděla, že oči jeho jsou dobré.

„Z Myšence u Protivína.“

„Až z Myšence — hm, hm. A to je tvůj táta?“ ukázal na Matěje.

„Ba ne. Dohonil mne až v Rakousích. Já už rodičů nemám. Byla jsem u tety v Myšenci, a ta mě vypravila do světa, abych prý si chleba našla, že sama nemá co jíst; tak jsem se sebrala do Vídně.“

Stín opravdové soustrasti přeletěl přes zvčtralé čelo starého člověka. „Dopij to!“ pravil, strkaje jí sklínku, „dopij, ať se zahřeješ. Jsi nebohá, jako já. Ty nemáš rodičů, já, víš, mám vlastně syna a přece ho nemám. Abych ti řekl, měl jsem tři syny. Jednoho mi vzala vojna; dostal jsem jednou nějaká lejstra z Italie, tam prý zemřel na zimnici. Druhý, Bůh sám ví, v kterém kriminále se potlouká — spustil se, darmo povídat; a třetí, ten byl hodný. Přišel sem jako jirchářský tovaryš, krejcaru neměl. Mistr, u něhož pracoval, oblíbil si ho, a když předloním mistr umřel, zamilovala si ho mistrová ještě více. Vzala si ho před rokem a dostal s ní dva velké domy a dílnu, kde pracuje patnáct chasníků. Po té on mi psal do Týna — víš, já jsem z Týna, proto znám Myšenec. Táto, psal mi, seberte se do Vídně, budete u mne. Já v Týně nádeničil, psoty bylo dost. Myslil jsem, že

jsem vyhrál terno. Přijdu tedy do Vídně, a rovnou cestou k synovi. Milostpán, povídám ti, ten můj syn. Z počátku bylo jako v ráji. Ale za čas ta nevěsta, Bůh mi odpusť, hotový drak! Tu byl rámus za rámusem. Čert prý přines toho starého českého psa. A syn nesměl odpovědět, nesměl, dítě! Aby tomu udělal konec, poslal mě jednoho dne pryč. V očích měl slzy, dušoval se, že mě bude podporovat — ale nesmí, saň nedá! Ona má všechno, a on jen to, co ona mu dá. Od té doby, co jsem já z domu, nesmí syn ani do hospody. Že prý by tam nešel, říká ona, že prý by mi ty peníze dával. A když se mne ptáš, proč je tak zlá, povím ti to: protože jsem se synem mluvil česky! Jakž bych s ním mluvil? vždyť jinak neumím. Ona pak tomu nerozumí a nemůže toho snésti, pořád si myslila, že se proti ní smlouváme. Půl léta jsem od nich pryč a nádeničím, jeli práce. Ale teď práce není; stavět se přestalo — nic, nic . . ."

Staroch se napil, ani sobě nepovšimnuv, že děvče sklínky se netklo. Poslouchali ho všickni, pokud ho ve všeobecném lomozu slyšeti mohli.

„Tedy, strýčku," ozval se Matěj, „vy povídáte, že zle je s výdělkem, že práce je málo?"

Staroch se na něj podíval, zakašlal, máchl rukou.

„Vy jste mladý, silný — možná, že něco najdete — ale kdo ví, zda hned, a na čekání asi nejste zařízen. Nastala zima, stavby se zastavily, v tom to vězí. Podívejte se, co je tu lidu. A takových hospod jako tu ta, kde se přibylý z Čech pracovní lid schází, je tu plno."

Matěj se zamyslil. Pustil se sem s ženou a dítětem, nemaje v celém širém městě než jediného známého, a ten jediný náležel do jiné společenské třídy. Byl to krajan z Kumžáku, blízký jeho příbuzný, asi v jeho stáří; pamatoval se na něj z dob, když jako chlapci spolu hrávali. Pak šel Eman — tak mu říkali — na studie do Jindřichova Hradce; vídal ho ještě po několik let o prázdninách a svátcích, ale to už bylo po důvěře. Pána sice Eman nedělal, ale on — Matěj — si netroufal. Eman patrně uměl latinsky a Matěj pohůnkoval u sedláka. Později šel Eman do Vídně a nyní byl pánem v nějaké kanceláři. Bratr Emanův žil v Kumžáku, a když Matěj se ubíral do Vídně, dal mu jeho adresu, kterou kdosi pěkně německy napsal. Matěj ji měl celou smačkanou ve vestě, vyndal ji nyní a snažil se ji širokou svojí rukou narovnati.

„Vidíte," pravil, „tu mám napsaný byt bratrancův; je pán, jistě velký pán; dojdu ještě dnes k němu."

„Pán že je?" vece staroch. „Nu, to tam raději nechoďte. Ten bude mít malou radost, až vás uvidí. Hledejte si raději byt, abyste měl kde složit hlavu."

Na to Matěj ještě nepomyslil — teď najednou se mu ta otázka namanula. Kde bude spát? Bylo to tu zcela jinaké než na venkově; sotva nohou vstoupil do města, ty řady domů, nekonečné, nehostinné; všecky ty domy se mu zdály stejnými. Jak se vyzná? Ženě asi připadaly podobné myšlenky, dala se pojednou do pláče a hezká sedmnáctiletá Bětuška také počala slzeti.

„Jedno nejdřív,“ pravil po chvíli Matěj; „práci musím najít dnes; až ji budu mít, kamarádi mi povědí, kde mám hledat přístřeší.“

V šenkovně zatím se měnili hosté; jedni odcházeli, druzí přicházeli. Jen pan Valášek se neztratil; chodil od stolu k stolu, popíjel, mluvil, poučoval; tu a tam nabízeli mu sklínku, a on blahosklonně přijal.

Přišel také k stolu, kde seděl Matěj. „Pantáto,“ pravil tento, „ráčíte snad vědět, kde je tuhle to?“ a podal mu adresu bratránkovu.

Pan Valášek postavil se pod plynový plamen — plyn tu hořel celý den — i jal se čísti: „Em. Koschatta, k. k. Ministerialkoncipist, Mariahilf, Schmalzhofgasse, 28, II. Stock, Thür 17.“

Přečetl, složil zase papír i obrátil se k Matějovi: „Dobře. Vím o tom a dovedu vás tam třeba hned; pojďte.“

Matěj naň pohledl s výrazem neskonalé vděčnosti: „Můj zlatý pantáto, Pánbůh vám to zaplatí . . .“

„Nu, nu, vždyť jsme lidé, vždyť mám cit křesťanský — a potom, krajan! Zameškám sice mnoho, a můj čas je odměřený, ale že vy jste to, nebudu se na nic ohlížet.“

Matěj vstal a obrátil se k své ženě, která konejšila plačící dítě.

„Slyšíš, Terezko, ten pán mě dovede k panu strýčkovi. Ty tu na mne počkej, až se vrátím. Nehýbej se odsud, to ti povídám.“

Že pak pan Valášek stál již u dveří, zaplatil na rychlo trochu té polévky, které byli požili, a spěchal za pomocníkem, jehož zrovna Bůh mu poslal.

Byli opět venku. Mohlo býti deset hodin, ale bylo pořád temno. Po nebi uháněly husté šedé mraky, sychravou plískanici spouštějící. Oba mužové brali se dlouhou Táborskou třídou k městu, jeden vyzáblýma nožičkama pleta jako uhánějící lasička, druhý pádným, dlouhým, výdatným krokem chůzi zvyklých venkovanů jemu stačiti se snaže. Vůkol nich šum a třesk tlačících se chodců a proplítajících se navzájem povozů všeho druhu; Matěj byl jak omámen, neviděl dlouhé řady domů, ztratil úplně směr, necítil, když do někoho vrazil, neslyšel nadávek, jichž se mu za to dostávalo. Dál, dál! šuměly ty vlny divokého proudu, a on šel a šel, hnán, zmítán vírem; domy se mu zdály jedinou stejnotvárnou zděnou hradbou a lidé černou bobtající hmotou. Teprve když přešli Ferdinandův most, když otvíralo se před nimi tehdy ještě dosti pusté nábřeží a Leopoldovský glacis, našel zase řeč.

„Umučený Spasiteli,“ vzdychl, „to je domů! to je lidstva! Jak pak se tu vyznám?“

„Zvyknete, zvyknete, příteli,“ odtušil průvodce jeho. „Jen pojďte, máme na pilno. Já mám plno práce, a vy se zase chcete vrátit k ženě. Teď ale ještě něco, kamaráde. Abych já tu cestu zdarma dělal, toho přece nemůžete žádat; já toho promeškám, ani si nemůžete pomyslit. Víte co? já vás dovedu až k vratům onoho domu ve Schmalzhofské ulici, a vy mi dáte zlatý. Nu, vidíte, že jsem křesťan, který má uznání. Já vím, že jste chudobný, pracující člověk, Bůh mne chraň, abych vás odíral.“

Matěj vyňal z hluboké náprsní kapsy zauzlený modrý šátek a jal se ho rozvazovat. Byly v něm všecky jeho krejcárkové úspory, snad všeho všudy pět zlatých. Pan Valášek však pravil:

„Vy máte na spěch, člověče. Zastrčte jen zase ten šátek. Zde mi platit nebudete, zde chodí mnoho lidí; už jsem vám řekl, až u toho domu.“

A opět šli. Zabočili do těsné Rothenthurmské ulice. Noční téměř soumrak tu vládl; ve všech krámech, za všemi okny hořel plyn. A nekonečná jízda, dusot, hrkání po hladké mokré dlažbě, tlačenice k nevypsání na chodnících. Ubohý Matěj téměř smyslů pozbýval. Spěchal co mohl za Valáškem, který se rychle vřavou proplítal a neustával ho pobízeti k rychlejší chůzi. Došli Štěpánského náměstí; Matěj, nespouštěje očí s vůdce svého, snad ani věže ani chrámu neviděl. Jemu, když přišel do Vídně, tanul na mysli Hradec Jindřichův; tak as si představoval residenci, jen snad trochu větší. Jediné, co mu v té černé hmotě tlačícího se lidstva neušlo, byl veliký počet „pánů.“ Na širším chodníku Štěpánského náměstí vícekráte v té příčině svému překvapení dal výraz:

„Pantáto, pro Krista, odkud se jich tolik bere? O výročním trhu není ani z polovice tolik sedláků v Hradci.“

Největším pánem se mu ovšem zdál gallonovaný vrátný v arcibiskupském paláci, a vida veřejného posluhu, jenž táhl vozík, prohlásil se, jak následuje:

„Pantáto, čemu se divím! Jak pak on takový vojanský pán se neostýchá zapřáhnouti se do káry; to by tak bylo pro našince.“

Valášek se dal do smíchu; poučil ho a dodal: „Takovým vojanským pánem se můžete stát, až se naučíte německy a až se ve Vídni dobře vyznáte.“

Vycházející vřava z Korutánské třídy, tehda ještě nerozšířené, k níž zatím došli, učinila konec dalším vývodům. Jak se dostal ven z té ulice, kde zácpa povozů téměř nepřestávala, sám nevěděl; držel se průvodce svého do slova za šosy. Domy, jež zdobí dnešní Okružní třídu, tenkrát se stavěly. Ježto pak nastalá zima práce stavby přerušila a všude holé zdi plné prázdných otvorů k šedému nebi čněly, všude zahrazená prkny stavební místa, hromady cihel a písku, rum i nasypaná země cestu zastavovaly a ke křivolakým zacházkám a oklikám nutily, bylo mu, jako by ta celá vřava a spousta lidí jen za tím účelem se byla Korutánskou třídou prodrala, aby v těchto pustých místech se ztratila.

Ale i těmi končinami provedl ho šťastně nezištný jeho průvodce i zabočil s ním na pravo podél Vídeňky řeky do třídy Magdaleniny, pak tichými příčnými uličkami do Gumpendorfské třídy a odtud do Schmalzhofské ulice. Přes hodinu trvala ta pouť, jedenáctá dávno minula.

„Hle, číslo 28,“ vece Valášek; „tu bychom tedy byli. Sám řeknete, že to nebyl malý kousek cesty; tu zlatku jsem si poctivě zasloužil, co?“

Matěj utřel si rukávem pot s čela, vyňal opět modrý šátek a rozvazoval uzel za uzlem. Snad pomyslil, co se nadřel, než pětinu

svého jmění vydělal, kterou teď průvodci svému podával; aspoň se mu při tom ruka třásla. Valášek pak vzal sežmolenou bankovku, strčil ji do vesty a podávaje Matějovi ruku, pravil:

„Nu, dobře, kamaráde — jsme spraveni. Teď si najděte pana strýčka; nebudeli to dlouho trvat, počkám na vás a povedu vás zase zpátky, však mi nějakou tu sklenici piva ještě zaplatíte . . .“

Tato poslední vyhlídka Matěje patrně příliš netěšila; zapomněl skoro poděkovati se obětovnému Valáškovi a vešel do průjezdu velkého, třípatrového činžáku.

Vše zdálo se mu zde obrovským. Jak najde pana Emana v tom ohromném paláci? Již v průjezdu noha jeho vázla: v pravo dvéře, v levo dvéře, v pravo schody, v levo schody. Rozmyslil se, dal se po schodech na pravo; přišel do dlouhé chodby, do níž ústil veliký počet dveří, všecky stejné, všecky bíle natřené. Stál a čekal. Tu hošík, tu služka — fr! kolem něho, buď si ho ani nepovšimli, buď nedůvěřivě si ho přeměřili. Konečně přišel jakýs pán. Matěj osmělil se ho zastavit, smekl uctivě, tázal se:

„Račte odpustit, milostpane, nezůstává tu pan Košata?“

Pán si ho přeměřil, pokrčil ramenem: „Dös versteh i nöt“ — a byl ten tam.

Matěj šel do druhého patra. Tam se mu namanula jakási žena; třesoucím se hlasem ji oslovil. Uměla česky, ukázala mu dvéře, on pak tichoučko, co mohl, zdvořile zaklepal, jednou, dvakrát, desetkrát. Nic se nehnulo; po dlouhém váhání vzal za kliku. Bylo zamčeno. Dlouhou dobu tu stál, konečně sešel zase dolů do průjezdu a čekal tam.

Přišel domovník, obešel ho, přeměřil si ho. Matěj uctivě pozdravil. „Co pak tu hledáte?“ tázal se strážce domu německy. — „Prosím, nerozumím.“ — „Sakraments Pemak,“ bručel domovník, „vsadil bych se, že chce krást.“ Nejraději by ho byl vyhodil, netroufal si však, vida jeho ruce medvědím tlapám podobné a celou jeho obrovitou postavu. Zavolal svou ženu a přikázal jí, aby s cizího člověka očí nespustila, sám pak vyběhl a přivolal strážníka. Ten přišel. Byl to Čech a česky Matěje oslovil:

„Co tu hledáte? Je to podezřelé, že tu stojíte.“

Matěj vyňal opět zmačkaný, ušpiněný kousek papíru, na němž měl napsanou adresu svého příbuzného. Dvě velké slzy vytryskly mu s očí a sjely po tvářích a po hustém štětiní, které pokrývalo bradu asi před týdnem holenou.

„Pane zlatý,“ pravil, „já jsem poctivý člověk, jakživ jsem za krejcar nic neukradl; já tu čekám na toho pána — račte odpustit — je to můj bratranec. Slova německého neumím, teprve toho rána jsem přišel . . .“

Strážník podíval se na něj blíže. Takové dobráctví, taková poctivost mu hleděly z očí, že jen slepý by toho byl neviděl. „To není zloděj,“ pravil po německu k domovníkovi a jal se mu vykládati, co cizince přivádí. „Pan Košata,“ pravil domovník, „navrací se k obědu domů, přichází obyčejně po sedmé; někdy zůstává už doma, někdy zase odchází. Není ženatý, co by doma dělal.“

Strážník to Matějovi přetlumočil a radil mu, aby přišel po sedmé, načež odešel, Matěj pomalu za ním, nepřestávaje děkovati.

Ve vratech potkal se s trojicí mladých pánů; slyšel, jak jeden z nich pravil česky: „Podívejte se, to je chlap jako hora.“ Jako rajská hudba zněla mu k srdci slova v mateřštině mluvená. Ohledl se, rád by byl promluvil; ale než se odhodlal, mladíci už byli na schodech.

Vyšel tedy na ulici. O sedmé teprv bude bratranec doma! Jako nožem ho cosi bodlo u srdce. Ohlížel se po panu Valáškovi, nebylo po něm ani stopy. Vzpomněl si na ženu, na dítě. Hrůza ho pojala, jak se k nim dostane? Nevěděl ničeho, ani jmeno té ulice, ani hospodu, kde je byl zanechal. Zalomil rukama, tak že kolem jdoucí se zastavili. Děsný strach ho hnal ku předu: pádil dolů Schmalzhofskou ulicí, až dohonil strážníka, který právě mu byl posloužil.

„Můj zlatý pane!“ zabědoval. „Pro umučení Boží, poraďte mi! Ženu mám kdesi u toho mostu, co jsme přes něj šli v tuhle stranu. Je tam v jedné hospodě, a já nevím, jak bych se doptal.“

„Nu, snad byste tu hospodu poznal?“ táže se strážník.

„Jak pak bych ji poznal? Tady je dům jako dům, jeden vyšší, druhý nižší, to je všecko. Nevím, zda jsem přišel od pravé strany, zda od levé . . . nic nevím . . .“

A muž jako hora měl pláč na krajíčku.

„Ale, člověče, vy jste hlupák,“ plísnil ho strážník. „Jak pak můžete odejít z hospody, kde jste ženu zůstavil, a nepamatovat si aspoň jmeno hospody a ulice; toť by přece nikdo neměl za možné! Prosím vás, jak pak jste se sem dostal?“

A Matěj se dal do širokého vypravování, jak ho sem přivedl pan Valášek a jak mu slíbil, že bude na něj čekat. Z toho všeho pochopil strážník jen tolik, že ona hospoda se nachází na Leopoldově, bez pochyby v Táborské třídě, ale tam takových pelechů bylo aspoň dvacet. Jeho služba nedovolovala mu se vzdálit, radil tedy Matějovi, aby vyčkal příchod svého strýce, který ho nějak dopraví do Táborské třídy; tam že pak s pomocí stráže hospodu najde. „Však se vám žena neztratí,“ dodal ke konci; „bude jí snad trochu dlouhá chvíle, ale jaká pomoc — musí vyčkat.“

Po té strážník zašel do jakés poboční ulice a Matěj tu stál opět sám. Ba, stál, chodil, únavy necítil, hlad se oň nepokoušel, jen strach mu srdce svíral. Minuty se vlekly jako nekonečné hodiny. Celé peklo jako by ho z těch míst odhánělo, a přece si netroufal odejíti, aby nezbloudil v tom mutném víru, na nějž nyní s hrůzou vzpomínal. Zrak jeho brzo tupě tu bloudil k šedým, mračným nebesům, brzo na zem se upíral. Šlehala mu ve tvář divá plískanice, šat mu moknul, on však toho necítil; jen ji pořád viděl, svou ženu a drobného hošíka, svou jedinou radost v útrapách toho živobytí, které mu nepřinášelo leda urputný, nemilosrdný boj o sousto vezdejšího chleba.

Loudaly se minuty, plížily se jako těžký nákladní vůz po nekonečné silnici. Modlil se, kde kterou modlitbu a modlitbičku znal, aby mu ten čas nějak ušel. Lidé s úžasem se na něj dívali, patrně mu čtli na tváři zoufalost jeho, znali už ho snad všickni, kdož v té ulici bydleli, neboť po několik hodin už se tu procházel.

Šli tu zase oni tři mladíci. „Ten člověk je tu ještě,“ pravil jeden z nich a všichni se po něm ohledli. Spozoroval to, prosebně sepjal k nim ruce; zastavili se s ním a on jim povídal svoji nehodu; řekl jim vše, kdo je, proč přišel a na koho tu čeká. Politovali ho a těšili.

„Pana Košatu znám,“ pravil jeden, hezký, mladík kaštanových, kudrnatých vlasů; „bydlí právě pod námi; je hodný, přívětivý.“

„Já ho také znám,“ bručel druhý, trochu starší, energického obličeje, černých vlasů, s pěkným knírkem pod pravidelným nosem; „já ho také znám, a nic na něj nedám. Budoucí byrokrat, až bude vyšším zvířetem. Člověk, který doma česky mluví, když ho nikdo neslyší, a venku se za svou řeč stydí, který v listech k svým známým se podpisuje Košata a v úřadě Koschatta“ — mluvčí slabikoval oboje jmeno — „takový člověk nestojí za nic.“

„Ty na to hledíš příliš přísně,“ namítal první, „co má chudák dělat? Přizná se Čechem, a vyhodí ho. Věci naší také nepomůže, protože na jeho místo přijde třeba ještě horší. Tobě je lehko mluvit, ty máš z domova dosti peněz a nepotřebuješ nikomu podlézat.“

„Přestaňte se hádat,“ vece třetí, malý, štíhlý, čiperný jak opička. Vtip a smích mu zářily z očí. „To mu pomůžete, tomu chudákovi, budeteli mu jeden dokazovati, že jeho bratranec je byrokrat a druhý že není. Člověče, hlavu vzhůru! Po sedmé hodině přijdete k nám a povíte nám, co vám bratranec řekl. Uvidíme potom. Teď s Bohem! Víte, my jsme studující a musíme do školy.“

„Rozumím, rozumím, moji drazí mladí páni,“ odvětil Matěj, „zaplať vám to nebeský Otec!“ Hlas jeho se chvěl, chtěl jim líbat ruce.

Stíny noční spustily se na Vídeň, hluboké stíny. Plamen plynový za plamenem proskakoval tmou, okno za oknem se ozařovalo. Zadul vítr do plynových plamenů, tak že sem tam šlehaly, tetelící se září polívajíce předměty a lidi na ulici i kaluže dešťové na dláždění.

A Matěj přecházel bez ustání po Schmalzhofské ulici; cítil, jak se nohy pod ním třásly, ale za celý svět by byl neodešel hledat odpočinku v nějaké hospodě. Pouhé pomyšlení, že by třeba nenašel cesty k domu, kde bydlel jeho bratranec a noví jeho známí, ho děsilo; ba neustále se obával, že snad v noci ten dům nepozná, ač si důkladně byl prohledl průčelí i vchod.

Když myslil, že by už mohlo býti sedm hodin, vešel zase. V domě byla tma, plyn v takových činžácích předměstských nehoříval. Po hmatu šel nahoru po schodech a došed do druhého patra rozžal sirku, aby našel dvéře. Vyšla z jiných dveří jakás služka i pronikavě vykřikla zočivši ho. Sběhlo se mnoho lidí na chodbě, i z třetího patra přiběhli. Křičeli: „Co tu chcete?“ — „Lump, zloděj!“ — „Běžte pro domovníka!“ — Matěj chudák, s čepicí v ruce, nerozuměje slovům jen ukazoval a bez přestání opakoval: „Pan Košata, pan Košata.“

Jakýs pán, mladý ještě, sotva třicetiletý, objevil se v té chvíli na schodech. Slyše neznámého člověka volati: „Pan Košata,“ přistoupil k němu a pravil: „Já jsem Košata; co mi chcete?“

A neznámý ten ho chopil za ruku, až mu zmačkal manšety, i zaúpěl: „Ach, pomozte mi, pane strýčku, pomozte mi — jsem Matěj Košata z Kumžáku.“

Pana strýčka se to patrně nepříjemně dotklo. „Děláte mi pěknou čest,“ pravil přísně. „Co mi chcete? Pusťte přece moji ruku.“

Po té se obrátil k okolo stojícím: „Pánové, to není zloděj, to je jakýs — člověk, který se mnou chce mluvit.“ A k Matějovi: „Pojďte semhle.“ Klíčem otevřel dvéře bytu svého, a Matěje tam skoro mocí všoupl; potom za sebou zavřel. Rozžav svíčku posvítil hosti do obličeje.

„Vy že jste Matěj?“ tázal se; „já vás neznám . . . A třeba jste byl, což pak je to způsob, takhle se vedrat do domu, v tento noční čas? Člověk má veřejné postavení, úřad — a vy člověku děláte hanbu! Co pak si ti lidé pomyslí? A takhle vypadáte! V takovém úboru se chodí k slušnému člověku?“

Ubohý Matěj stál všecek zničen. Krutá bolest mu sevřela hrdlo, tak že slova ze sebe vypraviti nemohl.

Jeho bratranec, mluvě tak, svlekl elegantní svrchník, pečlivě ho zavěsil na hák a pak dlouhými kroky měřil pokoj. Byla to nevelká světnice, nábytku málo, jen to nejnutnější, a vše dosti jednoduché.

„Co mi tedy chcete?“ tázal se, zastaviv se konečně před ubožákem.

„Pane strýčku,“ vyhrkl tento ze sebe — „pro Boha vás prosím, už mi to odpusťte. Já jsem nemínil přijít tak pozdě, já už jsem tu byl o polednách, ale řekli mi, že teprva po sedmé chodíváte domů . . .“ A nyní Matěj zajíkavě vypravoval, co zažil a jak ženu ztratil a jak neví, kde jí hledat.

„Poslouchejte,“ pravil pan Košata, vyslechnuv konec dosti zapleteného vypravování, „já jsem se vás naposlouchal dost. Takovou — řekněme koninu — může provest jen náramný hlupák. Co pak myslíte, že nemám co dělat? že s vámi mohu běhat po Vídni hledat vaši ženu? Jděte na policii, ti ať se starají, těch jest to věcí. Dnes už dokonce času nemám, jen se převleku a zase půjdu, je večírek u pana dvorního rady.“

Matějovi klesla hlava na prsa. „A já jsem chtěl prosit pana strýčka,“ koktal, „pan strýček dojista ví . . . pan strýček je mocný pán . . . má známosti . . . kam bych se měl obrátit, abych dostal nějakou práci . . . jakoukoli . . . já myslím nádennickou, ať by byla sebe těžší, já bych se každé podrobil . . .“

Pan strýček vyvalil na ubožáka oči. „Tedy jste sem přišel teprve hledat práci?“ zaskuhral. „Před tím jste se s nikým nedohodl? A nyní *já* pro vás mám obíhat město, abych vám našel práci? Jak si tu věc představujete? Což pak já vím, kde potřebují nádenníka? Poslouchejte, vy jste chytrá kopa, na vás tu čekali!“

Matěj, který dosud mačkal čepici v rukou, teď ji pustil na podlahu. V němém úžasu patřil na rozhorlenou tvář svého příbuzného. Co se tu načekal, jen aby slova dobré rady uslyšel! V dešti a v zimě přestál celý den, nejedl a nepil, ženu a dítě opustil ve víru hučícího města, jako kámen a kamínek v moři. A takové odpovědi se mu dostalo!

Snad pan Eman spozoroval zoufalost, jež z oka toho zřela, snad uviděl velký bol, jenž v tu tvář se vryl, v tu dobrou, měkkou tvář, která před ním se klonila, neboť rázem ho uchopil za tvrdou, mozolnou ruku, a hlas jeho se změnil, když pravil:

„Nu, nebude snad tak zle, Matěji. Silný člověk jako vy vždycky najde práci. Mně je jenom líto, že já vám k ní dopomoci nemohu. Vidíte, já jsem právě takový nádenník jako vy, který za denní mzdu pracuje. Vy pracujete rukou, já hlavou, v tom je ten rozdíl; vy, chceteli žít a chleba vydělat, od své práce se vzdálit nemůžete; právě tak i já jsem celý den do své kanceláře připoután, a jinak jest mi dbáti ohledů, o nichž nyní se šířit nemohu. Tak na příklad dnes, kdy by vlastní můj bratr přišel, nemohl bych se mu věnovat. Pochopil jste? Nezbývá, než abyste se obrátil na policii, aby vám pomohla ženu hledat. Najdeteli tady práci a navštíviteli mě pak, budete mi vítán."

Matěj ještě hodnou chvíli stál na jednom místě, jako by chápal těžce smysl těch slov. Pak zvedl čepici, pomalu se obrátil a řka: „Opatruj Pánbůh, pane strýčku, a neračte se horšit," ubíral se zvolna ze dveří.

II.

Pan Eman Košata měl toho dne ovšem jiné starosti. Jeho vysoký představený a chef jeho kanceláře, pan dvorní rada Chalupetzky, ho dnes po prvé pozval na intimní dychánek. Takových dychánků dával pan dvorní rada několik do roka, a jeden jeho kollega, kterému se již bylo dostalo cti býti pozvánu, mnoho mu o takovém večírku vypravoval. Znamenitá prý se tam scházívala společnost: tři excellence, dva generálové, dva básníci, a Bůh ví co jiných výtečníků. A ty dámy! To byl kroužek! sbor v pravdě andělský, oslňující krása, nádherné toalety, duchaplné hovory, tanec, hry, zpěvy, hudba, rozkoš nad rozkoš!

Pan dvorní rada v pravdě byl jím velmi spokojen, jinak by ho byl nezval, jeho, neznámého v tom ovzduší, prostého podřízeného úředníka.

A jakým velkopanským spůsobem se mu dostalo toho pozvání, jakou vznešenou formou! Vstoupil o jedenácté do kanceláře premovaný lokaj, přistoupil k jeho stolu a podal mu s hlubokou poklonou lístek v obálce. „Hofrath B. Chalupetzky beehrt sich Herrn Ministerial-Koncipisten E. Koschatta zu einer Soirée dansante höflichst einzuladen" — četl pan Eman. Zarděl se, a jeho radostné rozechvění bylo takové, že se uklonil premovanému o hodný kus hlouběji nežli ten prve jemu.

Ležela před ním práce, nutná, neodkladná; byl právě v polovici; roztržitě, v samých přestávkách pracoval dále. Co chvíli položil péro a kochal se v obrazích, jež mu kouzlila před duševní oko rozbujnělá jeho fantasie. Krásné dámy v dlouhých vlečkách, rozmilé slečinky, pružné, štíhlé, jasné oči čtveračivě k němu obracející; a z jakých rodin slečny! Dvě se do něho zamilují, embarras de choix — těžko vybrat! A z jakých rodů! Spojení rodinná kde s kterými hodnostáři — to bude protekce! Co je člověk bez protekce?

Venku burácela podzimní vichřice, metajíc kapky dešťové a drobné krupky na poloslepá prachem okna — a duší jeho přeháněli se luzní

snové plní světla a třpytu. Venku to vypadalo jako jeho minulost neradostná, bezútěšná, doby žebravého studenta, plné útrap, plné pokoření. Vzpomněl si, jak tehda mu bylo nejhůře, když dostal výpověď u paní Harzbergerové, u níž — jsa právník v třetím ročníku — vyučoval dva pitomé, rozmazlené kluky. Kromě těch dvou ratolístek z kmene svého nebožtíka manžela, bývalého řezníka a dvojnásobného domácího pána, dobrá ta paní zavírala do hypertrofického svého srdce ještě půl tuctu psiků různých plemen, kteří po každé, kdykoli pan informátor přišel, jako lítí se po něm sápali, sdílejíce očividně nechuť k němu se svěřenými jemu chovanci. Tu pak se jednoho dne stalo, že ctihodný doyen této bandy, olezlý a při tom potměšilý starý pinč chtěl se Košatovi zakousnouti do lýtka, tak že tento, uleknuv se, nohou jej odkopl. Téhož ještě dne ho požádala paní Harzbergerová, aby se víceкrát k nim nenamáhal; že kdo citu nemá pro němou tvář, také ho nemůže míti pro děti. Byla to krutá rána: padesát krejcarů za hodinu, což je takový obnos k zahození? — A všecky ty psoty, ta hanba, to sklamání, všecko mu to přišlo na mysl — ale dnes byl pozván u pana dvorního rady. Hosanna!

A což kdy by tak... pan dvorní rada má tři dcery... Koncipista netroufal si domysliti... A přece, což by to nebylo možno? co pak se to ještě nestalo?... Vždyť je hezký člověk, má hnědé kníry, hustý licous, pěkně oholenou bradu, pěkný, hustý kaštanový vlas a oči, ach oči! temně modré, plné melancholie. A on jim uměl dávat patřičný výraz, věděl, že mnohým dívkám, třeba ne všem, nic se tak nezamlouvá, jako snivý, blouznivý výraz oka.

A Košata vytrhnuv se z myšlenek a snův svých psal dále, že péro hlasitě skřípalo po papíře. Kolem něho chodily, plížily se postavy druhých úředníků a sluhů, on jich neviděl, jen tu a tam zaletlo oko jeho k lakovaným dveřím, vedoucím do kabinetu pana dvorního rady; a jak zaletlo, nové rodily se myšlenky.

Pan dvorní rada! Jaká dokonalost! Žádný člověk sice nevěděl, a pan Košata právě tak málo by to byl mohl říci, zda pan dvorní rada miloval koho na světě čili nic; zda pan dvorní rada dovedl se nadchnouti pro nějakou krásnou nebo dobrou věc; zda pan dvorní rada znal soucit; zda byl schopen přátelství; zda věděl, co je vděčnost; zda miloval pravdu a podobné jiné pěkné věci, které však nejsou nezbytně nutné, aby člověk udělal karrieru. Za to byl pan dvorní rada korrektní až do krajnosti; důstojnost i blahosklonnost trůnily na jeho vysokém, lysém čele. Každý pohled, ať káravý ať spokojený, byl přesně odměřen. Řeč byla plynná a přece vážná; nikdy se neopravoval, nikdy marného slova nepronesl, co řekl, mělo váhu. Zevnějšek jeho úplně odpovídal důstojnému způsobu, jakým sobě vedl. Prostřední postava, trochu otylá, růžová pleť obličeje, trochu přišedivělé licousy padesátníka, vždy pečlivě česané, oči barvy neurčité, jež zlaté brejle trochu zakrývaly, bílé ruce, vážná, odměřená chůze, oděv bezvadný, prostý vší modní titěrnosti.

Z podřízených úředníků nikdo sobě na pana dvorního radu stěžovati nemohl. Na nikoho si nevyjel, s každým jednal vlídně, blahosklonně. „Tak sobě přeje jeho excellence, tak bych i já si toho přál...“ „Pane

sekretáři, pane koncipisto, pane kancellisto, bez toho ráčíte věděti, že —" následovalo nařízení jakés, jež nikdo nemohl vědět. Staloli se, že kdo pochybil, vždy se to odbylo bez rámusu; pan dvorní rada v té příčině byl velmi shovívavý, aspoň v řečech svých; jak takového nešťastníka na vyšším místě označil, o tom ovšem nikdo neměl tušení. Liknavost neb jiný poklesek pokáral vždy krátkými slovy: „Neračte s mysli pustiti, že byste takovýmto počínáním mohl sobě škodit." Pak se minutu na vinníka upřeně zadíval a propustil ho máchnutím ruky ze svého kabinetu, kamž za takové okolnosti bezvýminečně byl slavnostně citován ad audiendum verbum. Pokáraný mohl býti jist, že se pak jeho chef půl léta naň nepodívá. Opakovalli se poklesek, nezvratně následovalo přesazení, větším dílem daleko z hlavního města.

Krom o služebných věcech pan dvorní rada se svými podřízenými o ničem nehovořil; nikdo se nepamatoval, že by byl třeba o počasí jediné poznámky prohodil.

To všecko pan koncipista v myšlenkách uvažoval; potom uchopil se zase péra, a psal a psal. Když bylo po dopoledních úředních hodinách, šel k obědu na Dominikánskou baštu — ministerstvo obchodu již tehda se nalézalo v Poštovní ulici ve vnitřním městě. Poobědval, zašel si trochu do kavárny a ve tři hodiny už opět seděl za svým stolkem. Pomalu mu ubíhaly hodiny, už jen kdy by tu byl ten večer! Pan dvorní rada šel mimo, ani slovem se nezmínil o pozvání; uklonil se jako obyčejně podřízeným, uctivě ho pozdravujícím, a zmizel ve své svatyni.

Záhy se setmělo, lampy plynové polívaly světlem svým haldy počmáraného papíru a tiskopisů kupících se na všech stolcích.

Páni psali nebo ve spisech se probírali; nezdálo se však, že by celkem měli příliš na kvap; dosti často se stávalo, že se sestupovali v malé skupiny, rozmlouvajíce ovšem dušeným hlasem.

„Dychánek zase dnes," pravil kdosi, dosti nahlas, aby Košata mohl slyšeti; „kdo pak je pozván asi?"

„Košata," odpověděl jiný.

„Ah!"

„Nu, co se divíte? Pamatujete se, že by kdy býval někdo ženatý pozván?"

Košata se v duchu usmíval. Záviděli mu, toť patrno.

Když odbila šestá, sebral se a šel domů Bydlel, jak víme, dosti daleko, a pohoda byla děsná. Nicméně jemu chůze ubíhala příjemně, vznášel se jako na křídlech, samé valčíky a polky mu zněly v uších. Jindy tu dlouhou cestu z města do Mariahilfského předměstí často proklínal, dnes však tomu blahořečil, že byl tak moudrý a ubytoval se lacino; peníze, které tím uhospodařil, mohl věnovati úpravě svého zevnějšku; dnes bude vypadati jako hrabě, pan dvorní rada řekne své paní choti: „Spořádaný člověk, ten Košata! Nemá než svůj plat, a hle, jak se odívá!"

Za takýchto vzletných myšlenek dostal se domů větrem, plískanicí a tmou — i viděli jsme, jaká návštěva ho čekala.

Když Matěj odešel, hodil se pan Eman do parády. Bedlivě, s největší přesností vykonával tu práci; co to stálo namáhání, než

kravatka seděla, jak se patří, než vous byl rozčesán a pěkně symmetricky urovnán! Debutantka divadelní před prvním svým vystoupením nestojí tak dlouho před zrcadlem.

Konečně byl hotov. Pěšky jíti nemůže, pošle si pro fiakra — k panu dvornímu radovi nejezdí se v drožce. Vyšel na chodbu, zaklepal na dvéře vedle svých, u bytu vdovy Bartsieglové, u níž bydlel v podnájmu.

Objevila se buclatá panička, asi třicetiletá, černooká, černobrvá. Podívala se, usmála se zvláštním úsměvem. Pan Eman měl ten úsměv rád: předcházel hlasité vychvalování věhlasu i slávy jeho po celém činžáku číslo 28 v Schmalzhofské ulici. Takového pána nebylo v celém domě, takovým nájemníkem snad nikdo v celé oné ulici honositi se nemohl. V očích drobných lidí zde bydlících byl pan Košata alespoň chefem oddělení. Že zlí jazykové ještě jiné věci povídali, z toho si zase paní Bartsieglová málo dělala; držela se průpovědi: Raději ať závidí, než aby litovali!

„Madame Bartsiegl," pravil pan Košata,. „račte mi poslati pro fiakra, jsem pozván u pana dvorního rady na dychánek."

„Ano, ano, hned, pane z Košatů, račte zatím vstoupiti," odvětila. „Já bych se také ráda na vás podívala. Vypadáte jako hrabě."

Šli do malé kuchyňky a odtud do pěkného pokojíčka, kde vše dýchalo pobytem hezké paničky.

„Posaďte se, pane z Košatů," zvala ho. „V takovém lesku jsem vás ještě neviděla. Děláte znamenitý dojem; toť bude slávy tam u pana dvorního rady. Ten je první po panu ministrovi, že? . . . Kdy bych tak tu krásu tam mohla vidět s vámi! Nemůže být jinak, pane z Košatů, vy budete rychle postupovat . . ."

Panu Emanovi se takové řeči velmi zamlouvaly; cítil, jak důležitost jeho rostla. Kdo by ještě před desíti lety tak k němu byl mluvil? Před desíti lety, když dostudovav jako neplacený praktikant by byl snad hladem umřel bez podpory starého jakéhos velebníčka z rodného svého kraje. A nyní! Sedm set zlatých ročního platu, a takové naděje do budoucnosti!

Na chvalořeči paní Bartsieglové odpovídal pouze lehkými úklonami. Když podkuřování hodně dlouho bylo trvalo, podíval se na hodinky a pravil: „Račte odpustit, minula však osmá. Prosil bych vás, byste poslala pro fiakra."

Paní Bartsieglová odskočila do kuchyně, kde šukala jakási posluhovačka, jíž nařídila hodně nahlas: „Paní Mašková, doskočte pro fiakra, pan z Košatů jede k ministrovi." — Pak se zase vrátila. „A to tam budou paničky a slečinky, vznešené, bohaté, krásné! Nebudete ani vědět, do které se zamilovat!"

Košata dvorně pravil: „Pochybuji, že některá bude tak hezká jako madame Bartsiegl."

Paní vrhla na něj ohnivý pohled a řekla s velikou skromností: „Já jsem chudá, opuštěná vdova, pro mne už žádné štěstí nekvete."

On ji ujišťoval, že kvete ještě velké štěstí.

„Kdo pak to tu byl u vás?" tázala se po chvíli vdovička; „posluhovačka řekla, že vás tu čekal nějaký divný člověk, který se vydával za vašeho příbuzného."

„Tací hloupí lidé!“ podotknul nevrle Košata, „přicházejí do Vídně, a že člověk narodil se náhodou v místě, odkud pocházejí, žádají, aby jim našel práci, a obtěžují. Poslal jsem ho k čertu, co s ním?“

Jen velmi roztržitě naslouchal dále proudu řečí paniččiných, až posluhovačka ohlásila, že fiakr čeká. Pan Eman se poroučel. „Seilerstätte, č. 15!“ zvolal vstupuje do povozu.

Povoz hrčel blátem i přes hladkou, slizkou dlažbu, uháněl úprkem po temných ulicích předměstí Mariahilfského, vyhýbal se obratně v šeru blikavých svítilen nesčetným povozům, neustále se s ním křižujícím, jakmile dojížděl vnitřního města, až stanul před domem kočímu naznačeným.

Starý dům, nehezké, nepravidelné schodiště, ale jasně osvětlené, tak že zrak na tmu přivyklý oslněn trnul. Pak schody, měkkými koberci pokryté, po nichž noha pružně vystupovala — předsíň, kam dušeně sladká hudba zaznívala, hladký, gallonovaný lokaj, který němě se ukláněl — teplo teploučko, jemnou vůní nasáklý vzduch . . .

Panu Emanovi se zdálo, že vstupuje do ráje. Sluha pomohl mu svlékati zimník, pak ho šel ohlásit. Jak dvéře velkého salonu se otevřely, proud světla vzplál, a šum i hudba z blízka zazněly; téměř omráčen stanul, ale už slyšel, jak lokaj hlásí: „Pan ministeriální koncipista Košata!“ — a viděl pana dvorního radu, usmívajícího se, blahosklonného, jemu vstříc kráčejícího, tak že sotva měl času, aby se hluboce uklonil. Pan dvorní rada podal mu ruku, lehce, vážně: „Buďte vítán, pane koncipisto — těší mě, že jste přišel.“

A co pan Košata zajíkavým hlasem děkoval za velikou čest, vzal ho pan dvorní rada pod paždí, tak důvěrně, až ho závrať pojímala, a veda ho skrze hladce parketovaný sál, podle piana, na němž právě hrál jakýsi znamenitý umělec, skrze zástup dám a pánů, pravil k němu: „Dovolte, abych vás představil své choti a svým dcerám.“

Pan Eman myslil, že je v nebi. Obracely se k němu růžové tváře kyprých dívek, tršel z modrých i černých očí blesk i žár, dech různých parfumů splýval v ladnou vůni.

V křesle naproti vchodu seděla paní radová Chalupetzká; trůnila tam jako královna, diadém v černých vlasech rozmnožoval illusi. „Pan koncipista Košata, výtečná síla v našem bureau,“ představoval pan dvorní rada. Milostpaní vstala, pokynula lehounce hlavou: „Těší mě velmi, charmée, infiniment charmée.“ — Pan Košata byl by jí rád ruku políbil, ale ona mu jí nepodala. Před očima jeho míhaly se bílé dekolletované plece, šustící tmavočervené hedvábí a jemné krajky lemující šat. Pan dvorní rada ho vytrhl z jeho zanícení, řka:

„Hortensie, představ pana koncipistu našim dcerám, musím uvítati Jeho Excellenci,“ načež vážným svým krokem ubíral se opět směrem ke vchodu.

Kde se vzala, tu se vzala trojice děvčat. Jedna bledá, černovlasá po matce, trochu vpadlé, hluboké oči, tmavé jako noc, vážná, odměřená; druhé diblík hleděl z jasně modrých oček a smíšek s korálových rtíků, zašpulených, že zoubky pod nimi se bělely; třetí skoro

děcko, nevyvinuté, trochu hranaté, ani čistá brunetka ani blondýnka, nůsek rovný, malý — tři sestry, v ničem sobě nepodobné.

„Pan koncipista — prosím, přeslechla jsem ctěné jmeno . . .“

„Košata, milostivá paní.“

„Tak, Khóšata“ — představovala milostpaní — „moje dcery, Melanie, Lucile“ (paní radová vyslovovala francouzsky), „Esmeralda.“

Dále paní radová nemluvila tlustá jakás excellence, ode všech pozdravována, na všecky strany se uklánějíc brala se salonem po boku pana dvorního rady směrem k ní, a ona se jižjiž vznášela jí v ústrety.

Hudba přestala hráti, i pianista vstal. Šepoty vůkol, šust hedvábných šatů, dušená slova.

„Ruku líbám, krásná paní,“ bylo slyšet excellenci — a milostpaní všecka zardělá se ukláněla jako pružná loutka.

„Nu, a slečinky — docela po matince . . . to mě těší . . . jeden kvítek hezčí než druhý . . . to je kytice . . . to si dám líbit . . . Jak pak se máte, radoušku? Nač vlastně se ptát? . . . otec takového trojlístku jistě je šťasten . . .“

„Ach, Excellence, ráčíte býti příliš laskav.“

Pan Košata, co se takhle poblíže něho mluvilo, skromně byl poodstoupil do pozadí, tak že se téměř ztrácel v koutku za křesly. Viděl, jak slečinky se rděly blahem a radostí nad těmito poklonami, ale neušlo mu také, že na Lucilčiných vyšpoulených rtících zatrůnil jakýs čtveračivý úsměv. Jeho sobě prozatím nikdo více nevšímal, a bylo mu volno pozorovati dle libosti. Přicházeli pořád noví hosté, pan dvorní rada i milostpaní měli co dělat, aby je stačili vítati. Po sále tvořily se skupiny, volný hovor všude. Ke třem slečnám mezi jinými se přidal jakýs mladík, kterého Košata už kdesi viděl. Hezký človíček, bezvadně oděný, nenucený ve svém chování, patrně parketám přivyklý, jen že se Košatovi zdálo, že časem z mezí skromnosti se vyšinuje vzhledem k svému velikému mládí: sotva se mu hnědé knírky pod nosem kroutily a lehounké čmýří bradu pokrývalo. Musel to býti vznešený mladík, i starší pánové, ba i excellence tiskli si s ním ruce. Kde ho jen viděl?

K desáté hodině hostí už nepřibývalo. Pan dvorní rada obcházel od skupiny ke skupině, usmíval se, zapřádal krátké hovory, každému zajisté něco příjemného říkal; došlo i na Košatu.

„Nuže, pane koncipisto, bavíte se? Pozorujete, viďte? Dobře tak, jen podle libosti! . . . Chceli se vám mezi pány, najdete jich v pokojích vedle, však se seznámíte; tam je také buffet, chceteli něčeho pojísti nebo se občerstviti. Jednejte bez okolků, jste doma.“

Pan dvorní rada poodešel ke skupině starších pánů, kteří patrně měli naměřeno k buffetu; Košata se mu uklonil — byl zase sám, nikdo si ho nepovšiml, nikdo ze všech přítomných; chvílemi bylo mu přec poněkud nevolno. Čím byl v té vybrané společnosti? Přivátý větrem list . . . Čeho pak může žádat? Je tu po prvé — dojista že tu není naposledy; však zdomácní v tom vznešeném ovzduší.

Produkce hudební, zpěvy i deklamace se nyní střídaly. I slečna Melanie sedla ku pianu a zahrála jakési nokturno. Znalec by snad byl řekl, že mnoho citu v té hře nebylo, více snad techniky; ale pan

koncipista nebyl takovým znalcem, jeho povinností bylo obdivovati a on se obdivoval. Když ze všech stran přistupovali a slečně děkov a blahopřáli, i on přistoupil a šeptal: „Výtečně! milostivá slečno A ona jako by ho neviděla, neslyšela; chladně, lhostejně dotknul se zbĝžný pohled z hlubokých očí, že mráz mu duši projel.

Snad se to zrcadlilo na jeho obličeji, neboť pojednou stála př ním slečna Lucilka. Smíšek sice opět seděl na rtech a na čílku, dobrý, milý smíšek.

„Vy jste smutný, pane koncipisto? Což se nudíte?"

„Jak to můžete mysliti, milostivá slečno! . . . Dojat jsem . hudba účinkuje . . . a pak . . . milostivá slečno . . . laskavé přije jehož se mi dostalo . . . děkuji vám neskonale za vaši dobrotu — –

„Nač takové poklony, pane koncipisto?"

Byl milý, něžný zvuk jejích slov. Košata cítil, jak vlivem hl toho v něm ustupovala bázlivost i ostýchavost. (Pokračování.)

Bývávalo . . .

Z Hanáckých melodií

od

Fr. S. Procházky.

Bývávalo, bývávalo
  jako k tanci,
cep-li zdvihli a jím švihli
  naši Janci.

Jiskřilo se v jednom roji
  z jejich dlaní —
mezi klasy také ďasi
  vyklepaní.

Táhli křiví, pomláceni
  do předpeklí,
a Hanáci po té práci
  vdolky pekli.

Bývávalo, už tak není . . .
  A co páší?
Zalekli se, upsali se
  satanáši.

Čtyři koně na záhoně —
  až se práší.
Komu patří, milí bratří? —
  Satanáši.

Jako moře do široka
  řada lánů.
Komu patří, milí bratři? —
  Témuž pánu.

Chodí kdosi na záhumní,
  kleje vztekle:
„U sta hromů, dal jsem tomu,
  vše je v pekle . . .“

Bývávalo, bude zase,
  Janku, já řku!
Znáš svou sílu, nuže k dílu,
  konec nářku!

Brzoli pak pěkně v tanci
  tvrdým cepem
z plných klásků cizí chásku
  povyklepem?

Brzoli pak, já řku, Janku,
  tak to svedem,
bys tu vaši suchou kaši
  měl též s medem? . . .

Papež Lev XIII.

Píše

Adolf Srb.

(Dokončení.)

V listě svém k vůdci francouzských katolíků, hraběti Albertovi de Mun, ze dne 7. ledna 1893, vyslovuje papež názory své ještě s větším důrazem než v zmíněné encyklice. Připomíná, že pokud ve Francii církev a občanská společnost svorně spolu kráčely, národ francouzský zkvétal. „Ale bohužel,“ píše dále, „jak zjevně dokazují zase dějiny, že jakmile neblahé sváry tuto harmonii ohrožovaly, Francie rozklána neplodnými strannickými hesly a nevraživostmi stala se žalostným spůsobem kořistí krátkozrakých a sobeckých sektářů, kteří zhatili dokonce i pojmy o povinnosti a počestnosti, a kteří následkem toho své soukromé prospěchy výše kladou než blaho obecné. Vůči takovému stavu věci uznali jsme My, kteříž přece jedině spásu duší, nejvyšší cíl Naší činnosti, vyhledáváme, hnuti jsouce pocitem otecké příchylnosti k nejstarší dceři Naší církve, která v tak mnohých případech o civilisaci a apoštolskou stolici zásluh si dobyla,

abychom všem lidem, kterým rozvaha a dobrá vůle neschází, uvedli na mysl potřebu, aby s jednomyslností všeobecnou přijali vládní formu nyní trvající, poněvadž toto přijetí jest jediným prostředkem, by Francie součinností všech sil dostala se k obnově náboženského míru a tím též ke svornosti mezi občany, k úctě před vrchností, ke spravedlnosti a počestnosti ve veřejném životě. My nemůžeme než tyto věty znova potvrditi a s důrazem připomenouti dnes, když vidíme, že Francie více než kdy mocným hlasem žádá součinnost všech synů svých a je vyzývá, aby zanechajíce soukromých zájmů a politických nesvárů síly své obrátili proti společnému nebezpečí a zadrželi vlast na šikmé ploše, po které se řítí do zkázy . . . Jest povinností všech, zvláště však katolíků, aby na spory své minulosti náležející zapomněli a se zřetelem na obecné blaho se sjednotili a sorganisovali."

Tato změna francouzské politiky papežovy vysvětlována časopisy protikatolickými, hlavně německými, v ten rozum, že papež odhodlal se k smíru s republikou z příčin sobeckých, chtěje přiměti Francii k zakročení ve prospěch světské moci papežské, i dokazováno, že sblížení papeže s republikou francouzskou namířeno jest proti trojspolku. Zdá se, že tyto výklady nespočívají na pravdě, a že papeži, byť i s mysli nepouštěl obnovení světské moci, především záleželo na tom, aby poměry církve katolické ve Francii staly se opět utěšenější. Dosavad mělo se za to, že legitimistický i bonapartistický proud nalézají oporu v papežství, a následek toho byl, že v zákonodárství republiky směr protikatolický vždy víc a více nabýval půdy. Nynější republikánské zřízení trvá již déle než dvacet roků, a přes veškery politování hodné události, které se nyní ve Francii odehrávají a republiku ohrožují, nelze míti za to, že by v dozírné době opět princip monarchický přišel ku platnosti. Toho přesvědčení jest zajisté i Lev XIII. a z té příčiny snaží se, aby napjetí mezi vládou republikánskou a církví katolickou ustoupilo shodě. První úspěch změny v papežově francouzské politice záhy se dostavil. Odevzdávaje nedávno arcibiskupům Tourskému a Rouenskému birety kardinálské, president Carnot na oslovení obou knížat církevních odvětil: „Slyšeli jsme právě s vlasteneckým uspokojením vznešená slova, jimiž Vaše Eminence, nadšeny myšlenkou svaté stolice a její poučení vysvětlujíce, jednomyslně city své vůči občanské společnosti a vrchnosti republikánské, která jejím jest výronem, na jevo daly. Po příkladu Jeho Svatosti papeže Lva XIII., jehož slavný a plodný pontifikát církev okázale oslaviti se strojí, ke kterýmž slavnostem i republika se připojí, — pochopili jste jako všichni nestranní a osvícení duchové potřebu zjednání míru, harmonie a dorozumění mezi syny jedné a téže vlasti. Svatému otci jednalo se při udělení Římského purpuru Vašim Eminencím v souhlase s občanskou vrchností o to, aby odměněna byla rychlost, s níž jste se přičinili, aby poučování osadníků Vašich diecésí jakož i výkony Vaší biskupské správy dle jeho předpisu se děly. Chtěl pak zároveň vytknouti, že přímost povahy, autorita slova a péra, důstojnost života jsou příčinou k udělení nejvyšší hodnosti ve francouzském duchovenstvu, jehož dějiny tak úzce spojeny jsou s dějinami národa." Tento úspěch papežův jest ovšem pouze mravní, avšak z útoků listů radikálních na presidenta Carnota

brali v ochranu vědy a umění, že ty pod záštitou církve se vyvíjely a sílily, že vznešeným ideám sv. víry, jimižto velicí geniové vždy bývali nadchnuti, mají děkovati za onen vyšší božský ráz, jehož bychom v dílech nevěry a naturalismu marně hledali, onen ráz, který spojen s elegancí formy duchy zdokonaluje a povznáší je ke ctnosti, k naději a lásce skutků nebeských. Všechny umělecké a literární ústavy, jichžto papežské toto město vždy bylo ctěným útulkem, ano i sama akademie Arkádů, která již tak dávno trvá, zvolila si sídlo své mezi dvěma vrchy, posvěcenými mučednictvím a hroby prvního papeže sv. Petra, čítajíc mezi pastýři dlouhou řadu papežů, jsou dosud důkazy přízně věnované církví vědám a uměním, důkazy dobrodiní, jež náboženství na ně vylilo."

K zvelebení astronomie papež dal r. 1891 obnoviti a rozšířiti Vatikánskou hvězdárnu. V dotyčném „motu proprio" píše: „Založivše podnik ten neměli jsme na zřeteli pouze zvelebení oné ušlechtilé vědy, jež více než kterákoliv jiná lidská věda povznáší mysli smrtelníků k pozorování nebeských věcí, nýbrž měli jsme obzvláště v úmyslu, jak jsme též na počátku pontifikátu svého slovem, písmem i skutkem dokazovali, totiž přesvědčiti všechny, že církev a její vrchní pastýřové nechovají nenávisti k žádné pravé a zdárné vědě božských a lidských věcí, nýbrž že ji dle možnosti horlivě pěstují a podporují."

Když šlechetný kardinál Lavigerie, arcibiskup alžírský, usilovně se podjal obtížného úkolu, uvesti opět v proud otázku zrušení otroctví, této skvrny našeho osvíceného věku, nalezl ve Lvu XIII. horlivého podporovatele svých lidumilných snah. Papež prohlásil, že není krásnější a naší doby důstojnější snahy, než aby všichni národové zapomněli na své politické soupeřství, svorně rozšiřovali dobrodiní civilisace mezi divochy a vzepřeli se hnusnému otrokářství. „Domnívali jsme se," dokládá pak, „že církvi přísluší při tomto podniku rozsáhlé účastenství, a starali jsme se, abychom jej všemi prostředky podporovali. Právě proto však, že zrušení otroctví podporováno jest církví, byl učiněn pokus, ne snad postaviti se proti podniku tomu, což by bylo bývalo příliš hnusné, nýbrž odmítnouti spolupůsobení církve jako zbytečné. Nicméně bude papežství pokračovati v poslání, jež mu bylo Prozřetelností přiděleno, v poslání míru, spásy a vykoupení, třeba i oněch, kteří se tomu vzpírají."

Otázkou sociální, v době naší tak důležitou, zabýval se Lev XIII. již dříve, než zaujal stolec sv. Petra. Hned po nastoupení svém vyslovil, jak jsme již dříve vytkli, opětně svůj soucit s lidem dělnickým a pomýšlel na prostředky, jimiž odpomoci by se dalo útrapám jeho a jak by bylo lze vyříditi otázku sociální spůsobem pro všechny třídy spravedlivým. Nejzevrubněji pojednal o otázce dělnické v obšírné encyklice „De conditione opificum" ze dne 1. května 1891. Uznává právo dělníků na zlepšení jich poměrů, ale zamítá prostředky navrhované od socialistů, příčící se spravedlnosti. Aby se vyžadovala od státu všeobecná péče o jednotlivce, k tomu nevidí žádné příčiny, neboť člověk jest starší nežli stát a měl právo k hmotnému sebezachování již dříve, než vůbec ještě nějakého státu bylo. Soukromý majetek jest požadavkem přírody a právo majetku toho jest neporušitelné. Velkým

a nebezpečným bludem jest domnění, že stát musí zasahovati do lůna rodiny, domu. Stát má ovšem v bídě pomáhati, a rovněž má moc veřejná zasahovati, když uvnitř domácích zdí stane se hrubé porušení vzájemného práva. V čem ale hledati odpomoc pro smutné poměry pracujících tříd? Bez spolupůsobení náboženství a církve není východu z bludiště toho. Každým způsobem jest nevyhnutelna také činnost a námaha jiných činitelů, totiž panovníkův a vlád, majetných tříd a zaměstnavatelů, konečně dělníků samých. Východiště třeba hledati předně v daném nezměnitelném pořádku věcí, dle něhož v občanské společnosti nelze provesti rovnost vznešeného s nízkým, chudého s bohatým. Vždy budou lidstvu vnucovány největší a nejhlubší nerovnosti. Společenské bytí vyžaduje různosti sil a jakési pestrosti a různosti výkonů. Trpěti jest údělem našeho pokolení, a nechť si jsou snahy o zlepšení poměrů života jakékoli, společnost lidská nikdy nebude prosta větších trampot. Hlavní chybou v řešení sociální otázky jest také, že vzájemný poměr mezi majetnými a nemajetnými pracovnými třídami vyličuje se tak, jako by mezi nimi byla příroda sama zasela nesmiřitelný rozpor. Církev má v první řadě v náboženských pravdách a zákonech mocný prostředek, aby usmířila boháče a chudé a je ve spolek sblížila; její učení a přikázání přivádějí obě třídy k jich vzájemným povinnostem a zejmena k zachovávání předpisů spravedlnosti. Z těchto povinností uvádí pracujícím stavům na paměť zejmena tyto: vykonávati správně a věrně veškery práce, k nimž se zavázali dobrovolně a na základě právní smlouvy; dále zaměstnavateli neškoditi na jmění, aniž mu ubližovati; při domáhání práv stříci se násilností a v žádném případě neosnovati spiknutí; neudržovati spojení se špatnými lidmi, kteří klamné naděje předstírají a pouze trpké sklamání způsobují. Povinnosti, jež zaměstnavatelům a majetným třídám ukládá, jsou: dělníci nemají považováni býti za otroky; jich osobní důstojnost, jež šlechtí jich hodnost jako křesťanů, budiž považována vždy za posvátnou; řemeslo a práce jich nezneušlechťují, naopak, kdo rozumně a křesťansky smýšlí, musí dělníkům pokládati za čest, že samostatně svůj život za velikého namáhání a strádání udržují; nečestné a nehodné jest vykořisťovati dělníky k vlastnímu užitku a jen potud je ceniti, dokud jich síly stačí. V lidech pracujících nesmí se udusiti smysl pro domácnost a spořivost; nespravedlivo jest přetěžovati je prací aneb žádati od nich výkony, které se nesrovnávají s jich věkem a pohlavím. Zadržovati služebníkovi mzdu jest hříchem do nebe volajícím. Důležité a hluboké učení hlásá církev o používání bohatství, učení, jež pohanská světová moudrost jen temně tušila, jež ale církev úplně objasňuje a do praktického života uvádí. Poučení to týká se dobročinnosti, almužny. Koho Bůh bohatěji obmyslil statky, ať hmotnými ať duševními, obdržel přebytek k tomu účelu, aby ho užil k vlastnímu prospěchu, ale též ku prospěchu svých bližních. Tak propast zející mezi třídami majetnými a nemajetnými snadno se vyrovná a na obou stranách vzbudí se přátelské, smířlivé smýšlení. Až pak mravnost křesťanská dospěje k úplné platnosti, nezůstane pouze při smířlivé náladě, nýbrž pravá láska bratrská spojí obě strany v pevný svazek. Veškera práce církve směřuje k tomu, aby člověčenstvo vzdělala a vychovala. Hledámeli

léčebný prostředek pro lidskou společnost, nalezneme ho v křesťanském obrození veřejného a soukromého života. Velký úděl při řešení otázky sociální připadá také státní moci. Pomoc, již možno očekávati od státu, záleží ve všeobecných zákonitých nařízeních, podmiňujících rozvoj blahobytu. Co ve státě především zaručuje blahobyt, jest pořádek, kázeň a mrav, spořádaný život rodinný, úcta před náboženstvím a právem, mírné daně a stejnoměrné rozdělení břemen a p. Dále dlužno uvesti si na paměť důležitou pravdu, že stát jest pro všechny občany, pro nízké i vznešené. Dělníci jsou se stanoviska přirozeného práva neméně občany než zámožní. Stát jest povinen ujímati se dělnictva, a nečiníli to, porušuje požadavek spravedlnosti. Mezi mnohými a důležitými povinnostmi, které panovník pečující otcovsky o dobro poddaných má plniti, jest jedna z nejprvnějších, aby všem třídám svých poddaných popřál téže ochrany, přísně zachovávaje onu spravedlnost, již nazýváme distributivní. Zámožní nejsou v té míře na veřejnou ochranu odkázáni, kdežto dělníky musí stát do obzvláštní ochrany bráti. Veřejná autorita musí rozhodnými opatřeními právo a bezpečnost soukromého majetku zajistiti. Hnutí davu, v němž probudila se žádost po cizím majetku, musí býti kroceno. Většina dělnictva chce bez odporu poctivou prací a beze škody bližního domoci se lepšího postavení. Avšak také jsou přečetní buřiči a šiřitelé klamných ideí, kteří chtějí způsobiti převrat a svésti davy k násilnostem. Proti těmto musí státní moc zakročiti. Stávky škodí také dělníkům; patřičné zákonodárství má odstraniti příčiny, které vzbuzují spory mezi zaměstnavateli a dělníky. Kdy by nižším třídám poskytnuta byla vyhlídka, že by pílí a námahou mohly dosíci malého majetku, mizely by protivy nejkrajnější bídy a přepyšného bohatství vždy víc a více. Dalším úspěchem by bylo, že by se láska k vlasti, láska k zemi rodné v dělníku značně sesílila. Zajisté by mnozí vystěhovalci, hledající nyní novou domovinu za mořem, dali přednost trvalému pobytu v rodné zemi, kdy by jim otčina zabezpečila existenci. Zaměstnavatelé i dělníci mají spolupůsobiti k zdárnému rozluštění otázky sociální. Vhodná opatření jsou spolky ke vzájemné podpoře, pomoc dělníkům a jich rodinám při náhlém neštěstí, onemocnění neb úmrtí, právní ochrana dítek. V tě příčině první místo zaujímají spolky dělnické a jest žádoucno, aby mohutněly.

To jsou hlavní zásady sociální nauky papežovy.

Ještě slovo o Lvu XIII. jakožto básníkovi. Mezi papeži není prvním, jenž zabýval se musou latinskou. Nejslavnějším poetou na stolci sv. Petra byl Florenťan Urban VIII. (Maffeo Barberini), který panoval od r. 1623 do 1644. Znamenitými básníky byli též Pius II. (Aeneas Sylvius) a Mikuláš V. (Parentucelli). Lvovi XIII. jsou básnickými vzory Virgilius a Catullus. Četné jeho epigramy vynikají říznosti a duchaplností. Lahoda formy, kterou vyznamenávaly se jeho první plody básnické, zůstala ozdobou i jeho básní v pozdním věku, rovněž hloubka myšlenek a vřelost citu.

Zajímava jsou data o hospodářství Vatikánském, o němž markýz Camposanto v Hist. pol. Blätter nedávno obšírnou podal zprávu. Markýz klade hlavní položky v okrouhlých cifrách v následující pořad: 1. Soukromé potřeby: 500.000 lir. 2. Pro kardinály: 700 000 l. 3. Pro chudé

diecése: 460.000 l. 4. Prefektův a paláců: 1,800.000 l. 5. Státní tajemnictví: 1,000.000 l. 6. Pro úřadnictvo: 1,500.000 l. 7. Školství: 1,200.000 l. Domácnost Lva XIII. jest velmi skrovná, a osobní jeho potřeby jsou velmi nepatrné.

* * *

Předtucha Lva XIII., kterou vyslovil před zvolením svým, že života jeho jest na mále a že pontifikát jeho toliko krátké bude míti trvání, se nevyplnila. Na patnáctý rok již stojí v čele církve katolické, bez mála dobu, již velký Římský dějepisec nazývá „grande aevi humani spatium.“ Ukázali jsme v stručnosti, jak dovedl času toho využitkovati: veliké jsou pro církev úspěchy pontifikátu jeho a mají tím větší cenu, že nikoli bojem nýbrž cestou míru jsou dosaženy. „Lev XIII. jest papežem míru,“ tak napsal nedávno vynikající německý list protikatolický, když vyskytla se zpráva o nebezpečném ochuravění papežově, „k jeho lůžku poutá se upřímné přání, aby svět dlouho ještě nemusel viděti příští konklave.“ A přání to vyslovuje mu právě celý katolický svět o 50letém biskupském jubileu jeho. V dlouhé řadě papežů jest Lev XIII. jedním z nejznamenitějších a pontifikát jeho jedním z nejvýznamnějších pro církev katolickou.

Nové písemnictví.

B á s n ě.

Růžena J e s e n s k á vydala čtyři nové knížky veršů: poetickou črtu Tři listy, cyklus Konec idyly, sbírku Okamžiky a pestré básně S vlaštovkami. Konec idyly uveřejněn v Kabinetní knihovně a chová v sobě verše z r. 1889—1891. Okamžiky uveřejněny r. 1891. Obě ostatní sbírky mají signaturu r. 1892.

Naše básnířka podnikla s vlaštovkami výlet na jih, viděla Opatii, Postojnu a Benátky i zužitkovala toho jak pro sbírku S vlaštovkami tak i pro své *Tři listy*, jástevní to vypravování, které chtíc nechtíc pikantní látkou, prostičkou dikcí a volnou komposicí s naturalismem koketuje, ale přes to v ideálnější háv rýmovaných slok přioděno jest, ačkoli se ve skutečnosti veršů, slok a rýmů zrovna v listech jen mimořádně užívá. „Jástevní vypravování?“ zeptá se snad ten onen čtenář, „jástevní? co jest to?“ Nuže, rek Tří listů vystupuje před nás v uniformě, se zlatým límcem kol krku a s jílcem v „chabé“ pěsti a v dopisech, jež k názvu knihy podnět daly a jež jako trojjediný monolog tvoří, *sám* svému milému příteli Raimundovi líčí nejdůležitější epochu svého života: opětovanou svoji lásku k cizí manželce, malířce Martě. Jeho „já“ se tam tedy neustále pronáší, na jeho „jáství“ přenesla spisovatelka svůj vypravovatelský úkol — a proto pojmenování „jástevní.“ Klement, jak rek nazván jest, seznámí se dle prvého dopisu v Opatiji a v Postojně s Martou svobodnou, oddává se dle druhého listu s ní se vdanou v Benátkách horovné lásce bez

brutálního fakta a dle třetího listu přichází do Prahy již jen na její hrob. První oddíl je sotva více než úvod, třetí list není nežli připíchnutý doslov, noveleta nemá žádné psychické peripetie: kde je tu potřebný umělecký organismus? Povahopis je dosti zkreslen, hlavně proto, že v žádném z obou milenců̊v energičtější vědomí nějaké viny k platnosti neproniká: kde máme hledat a najít vidinu organisující?

Mnohem šťastnější prací jest *Konec idyly*, jejž do jisté míry jástevní povídkou z lyrických básní pojmenovati lze. Jí dostalo se nám sbírky ne sice bezvadné, ale přes to skutečně vynikající, kterou zároveň za nejlepší dílo Jesenské považovati můžeme. Snad všechno je v něm plynné, hebké, plné, pravdivé, silné. Zejmena písně v národním tónu složené, na př. Pod okny, Roste ta má láska, Jak ta voda . . ., jsou pravé české květy. Co bychom si snad od druhých básní přáli, jest poněkud více osobitosti, více individuelností. Látku má kniha prostinkou. Asi polovici tvoří idyla — štěstí lásky, a teprve druhá polovice tvoří vlastní konec idyly — konec lásky, jejž odešlý milý zaviní. Jak si rekyni představovati máme, k tomu dávají nám pokynutí zejmena dvě písně: Do komůrky a Tam, kde slunce zapadá. V této písni otvírá rekyně nízká vrátka; v oné písni pak mešká v komůrce, a sem zve milého: otevře mu zadní vrátka, bude u ní hned, a tam v jednom srdci pod doškami celý najde svět. Hrdinkou povídky byla by tedy dle toho prostá vesnická dívka. Ale ovšem nemluví k nám všude dívčino „já,“ nýbrž nezřídka též „já“ spisovatelky samé, kdykoli tato výrazu dívčiných pocitů̊v umělejší formu propůjčuje. Nejnápadněji stalo se to v méně šťastné Věčnosti:

Co je věčnost? Pro nás závrať pouhá
a v ní do tmy padající atom,
života dnů řada krátká, dlouhá.
Ví, kdo chápe onu závrať, na tom
světě ať má štěstí nebo žal,
že se stejně v neurčito řítí,
aby bez závrati tady stál,
v srdci klid, mír v duši musí míti.

Báseň Ze zimní zahrady je celý exotický Sloboda, ale ještě sušeji působí Pět minut.

Také básně *S vlaštovkami*, soubor to propracovaných motivů lyrických, počítám do publikací zdařilých. Touha vlaštovek po odletu pudila básnířku z domova, s nimi spěchá do daleka, s nimi si zase domů, do země nad vše drahé, zatouží. Půda česká, jediná, jest její zářivou útěchou, jejím blahem i štěstím. V brzce mizejí jí s očí známé cesty, v brzce spatřuje cizí, a již jí svoje dumy zelená šumí Dráva. Na pustém a zasněženém Krasu vzrůstá pěvkyni duše nad tělo a „vidí nebes clonou.“ Dále zjeví se jí moře. Thalassa! Po prvé u něho stanula, i jala ji závrať nesmírná „a cosi toužného.“

Dno moře krásně zelené,
však cos mě k nebi táhne,
že nespadnu tam jako pták.

Milený obraz ji provází, i zapomíná, že k němu volala: Neměj mne rád! Zvláště pěkná je dvousloká báseň Na tvoje rámě. Důkazem toho budiž tu aspoň jedna, první sloka:

Na tvoje rámě vložila bych hlavu
tak bezpečně a ráda,
a usnula bych skryta všemu davu,
jak pták když peruť skládá,
a snila bych, snila,
jak mohu jen sníti,
když do korun nebesa svítí,
jak vlaštovka mořská bílá.

Za tiché jarní noci na gondole nekonečná radost i mír se snáší do srdce. Rozrušené vlny pak kéž ohluší ston a vzlyk, že „přes bouře, utrpení, boje“

dál se musí plouti, plouti, plouti!

Moře oranžemi šumící připomíná jí české lesy, jež milovati a velebiti nepřestává. I vrací se k nim, vrací se k domovu a stane nad Prahou, k nebi vznášejíc prosbu velkou, zoufalou,

by nezkamenělv ty naše naděje
a Praha všecky rány přestála.

Co chceme, je prosté: „Chcem svobodu.“ A proto „ať národ náš svou čestnou stráž má v každém českém synu.“ Doma vítá ji pak jasná duše, Bohem lásky chráněná... Písnička Hvězdičky na nebi jest patrně škádlivá; neboť celá knížka pěje o milosti oboustranně vřelé, ano v básni „Říkej, že již jaro není,“ hartusí pěvkyně: „Musíš mě mít rád“ — toliko ve Hvězdičkách čteme, že dívka zpívající nemůže být jeho, že nebude ničí. Pozoruhodny jsou také sociální nákres Souterrain a radikální odezva Palácům.

Škoda, že místem máte malou příčinu k výtce. Zde onde čekáte gradaci, která se však nedostaví. Jinde naleznete i prosu, nezřídka též plané, nezvučné aneb i nemožné rýmy (trpělo, letělo; plnou, vlnou; zamlčí, umrlčí). Zbytečně zaráží také chybné „začlo“ místo správného „začalo.“

O sbírce Okamžiky promluvím jindy.

Spisovatel, jehož básněmi se nyní zabývati hodláme, hlásí se k témuž poetickému kruhu, v němž také Klášterský, Mužík, Sova i Svoboda horlivou činností vynikají.

Básně *Na zemi* od Antonína Klose roztříděny jsou do tří skupin s názvy: I. Ze společnosti, II. V životě i v přírodě, a III. Denní vřavou. Skupiny tyto předchází úvodní báseň, též Na zemi nazvaná, která převzala úkol pootevříti nám okénko do básníkova srdce. Nuže, pohledněme do něho!

Jsme na zemi! Co zrak náš vidí
a v srdce vchází, duši jme,
tím v přírodě i v středu lidí
klid snů svých rádi rušíme.

Dejme tomu!

V přírodě být a krve vřelé
my chceme cítit dech i proud,
a s citu znakem v mužném čele
člověka k prsům přitisknout.

To chtěl již i Schiller, a my to zajisté chceme všichni.

My nechcem nad své vyletěti,
leč jiným stejně křídla dát . . .

Vy nechcete? Proč? Jen dáteli jiným křídla, když nad své se nepovznesete?

Oddíl Ze společnosti zahajuje svěží kuplet Praktikant. Zpěvně si vede také Mladý úředník, který se nedávno oženil a v úřadovně na rozkošný polibek své mladé ženy se těší. Ve slokách Srdcem či rozumem vypráví nám úředník o konfliktu ve svém nitru: má strhnouti mříž mezi odstraněným neviňátkem a mezi jeho nepoznanou matkou, ale učiníli to, zničí matku i dítko; kdo zde tedy větší získá dík: zda člověk aneb úředník? Čtouce Píseň starého mládence, nevíme jiné rady ani pomoci, než aby se náš melancholický panic dal do novin a šel k oltáři konečně také pro sebe. Další číslo Manželé volá k nastávajícím ženichům monumentálními slovy: Beřte si toliko ženy, které dobře vaří! A beze žertů, láska se dovoluje toliko dívkám, které se vykáží vysvědčením z Domácnosti. Nadšená adorace Neznámé končí proroctvím nyní v básních tak obvyklým:

a štěstí budoucím, jež papa vyzkoumá:
a Vás, boháči, jenž masitých je lící
a roků čtyřicet a hlavu holou má.

V Naší době líčen venkovan: chválí pěkné řeči, ale svou hřivnu „pro národ“ položit neomešká přec. V Princezně podán pochmurný obrázek siroty, který až kdesi v kalném víru života končí . . . Oddíl Ze společnosti jest vyčerpán. Zda splnil vaše očekávání? Myslím, že ne přespříliš.

Druhá skupina, V životě i v přírodě, je mnohem šťastnější. Začíná porovnáním „našich dražších citů“ s jarními květy. Monolog Z našeho kraje poukazuje k tíži veřejných dávek. Dojemný kontrast podává se nám polobaladou Je jaro! Venku rozvíjí se vesna, v jizbě chorobou mře dítko. Kdo podobný zármutek za stejných okolností zažil, bude dojat dvojnásob. Světlo hmoty živým tempem dospívá k závěrku, že když pochodeň hmoty celým světem vzplane, lid onémí a oslepne. „Jdou věky kolem,“ dí nepokrytě a mysticky zároveň:

Jak loutky, lidé hlučnou změtí
o hračky, pestrý střep se rvou —
a mezi tím cos ve hrob letí
velkého s věky nad tou hrou.

Nejdelším číslem sbírky je Z lesa. Vácslav, zloděj, nemá na světě nic nežli srdce své ženy, ale když i té smrtí pozbude, chudák oběsí se na stromě, pod kterým si lásku vyznali. Smutná tato povídka je plynně vyprávěna, avšak místem proletne vám hlavou myšlenka: Pište raději prostomluvou, když už takové larmoyantně realistické příběhy napsati musíte!

Poslední třetina spisu Denní vřavou osvědčuje především, že

co nám Bůh dal, je hlubší cit
než to, v co sáhnou davy denní,

a že květem snaživých jest jejich síly vzdor. „V mírném vzduchu tichých trav“ jest chladným sněhem retoriky jako zaváto. Následující čísla dá-

vají pessimistům, pak „baronům“ našich společností i zálibným paničkám po šlehu, a mezi nimi ozve se vyznání ze schylu k illusím. Jaká jsou spisovatelova Dvě přání nejkrásnější ze čtenářek? Nejprve jí přeje „pravé, lidské žití, kdy hoří skráň a prsa všecko cítí,“ a podruhé přeje, by nic, co svět nese, ni dechem její skráně nedotklo se —

Jsou skřínky chudé tato přání obě:
buď démant v té, již vybrala jste sobě!

Čísla Naposled?, Všecko! a Na vlnách jsou milostné vzpomínky.

Kniha končí touto slokou Mého života:

Věk zvrátit nelze. Jsem jen člověk prostý,
v myšlence, práci rád si hledám vděk:
a v blátě dnu přec najdu drobné skvosty
a večer ženy věrný polibek . . .

Také třetí oddíl svazečku je zdařilejší než prvý. Avšak celkem očekávali jsme víc, a v tom setrváme: také příště budeme od básníka očekávati více. Kniha Na zemi dala nám k tomu právo.

Verše *Doma* od Ferdinanda Tomka vznikly r. 1891, kdesi na Chocensku, neboť jsou Erv. Špindlerovi věnovány a spisovatel nazývá jej svým krajanem. Tomkovy básničky nechtí vyšších nároků činiti; vedou si skromně a zůstavují dojem celkem dosti přívětivý. Zabývají se hlavně rodným krajem, jeho venkovským lidem, jeho strádajícím dělnictvem, jeho dítkami, jeho milou přírodou. V národní příčině vyslovují přání, aby spisovatelovo rodiště před záměry cizáckými zachráněno bylo. Sem tam vyskýtá se vřelá vzpomínka.

Pod bělorudým praporem, znělky učitelské od Jana Vřesnického, obdržely svůj název ze spisovatelova přesvědčení, žeť učitelstvu našemu k cíli prapor *bledorudě* nad hlavami hrá, a ne jiný. „Jsme dětmi lidu, vašimi jsme syny,“ praví nadšeně Vřesnický. „My půjdeme, kdy třeba, s vámi k předu bez sousta chleba, v ruce s ocelí!“ Sbírka jest nám tím vítanější, že je „v jara tuše“ vysněna v tichém ústraní, „vlasti na popraží,“ i soudíme, že je tu míněno popraží Železnobrodské. Knížka začíná věnovací znělkou Pod obraz J. A. Komenského, požaluje si na hříšné spory v národě, prosí nebe o zanícení, sílu i zdar ve školském povolání, a statečnými, veskrz ušlechtile myšlenými, nezřídka též poetickými a snadné plynoucími slokami obrací se pak hlavně k našim učitelům, rozohňujíc v nich lásku k ideálu, k domovině, k lidu, k osvětě, ku práci, k národní škole, ke skromnosti, k sebezapírání, k vytrvalosti, k učitelstvu staršímu i k mladičkému žactvu s tou „duší dětskou drahocennou bílou.“ Při tom poukazuje k tomu, kterak národ i národovci, kněz i rolník s učitelstvem spolupůsobiti mají, vzpomíná zemské jubilejní výstavy, jež nám stoletý pokrok učitelstva ukázala, vzpomíná zejmena stařenky u matičné pokladny před fontánou, kdy její srdce dárkem udělilo „s hrdla svého s ouškem peníz bílý,“ a vhodně doplňuje oblíbené řádky přeznámé znělky Kollarovy:

I neuznán i nepoznán jsa světem,
přec pracuj stále na národa roli!

Myslím, že by sbírku Vřesnického neměl žádný z našich učitelů nechati nečtenu, a radím jim k tomu, třeba že jsem ji nenašel bez-

vadnou. Tu onde naskýtá se v ní totiž výrazová neb jazyková chybička, tu onde příliš hyperbolický neb jednostranný názor. Já na př. nevěřím, že by šíření správných náuk samo o sobě nade vším zlem zvítězilo; kdo nepředpojatě četl Hellwaldovy kulturní dějiny, zajisté mi přisvědčí.

Písně a gazely od Josefa Kubelky obsahují cyklus lyrický: Paní hospodská, a cyklus gazelů: Problém lásky. „Paní hospodská" rozpisuje se o poměru žízně k lásce. Láskou prý v hrdle vysýchá a žízeň lásku pěstí; když víno srdce zúrodní, je v lásky zlatém kahanci zase víno živým olejem. Jedná se tu o lásku ke vdané hostinské! Kritika může tedy říci: Není to sice povznášející, ale za to je to hodně jednotvárné a více nežli všední, zrovna jak to nejmodernější esthetika předpisuje. Řádného vtipu tam marně hledáte. Snad narážky na dluhy, na které „nudná vzpomínka vždy děsem mysl víže," mají platit za vtip, nebo snad událost, že básník šel „pověsit svůj věnec za štít hospody"? Příkladný jástevní románek končí tím, že žárlivý muž oba, totiž paní hostinskou se žárnýma očima, i žíznivého, na čárky popíjejícího básníka z ráje vypudí.

O větším nadání svědčí Problém lásky, avšak i tu leccos drsného překáží. Ale to na delší čas jinaké nebude. Panstvo ovšem vyžaduje, bychom proti jeho výstřednůstkám nejvýše jen tak pošeptmu a někde v zákoutí vzdychali, ale my jsme již tak smělí, že co si myslíme, také hlasitě povíme.

Nuže, zdaž a kterak luští náš veršovec svůj problém lásky? Co vůbec myslí slovem „láska?" Slyšme několik ukázek!

Jedny souží žízeň věčná po plamenném lásky víně,
jiní jako za bludičkou za třpytem se zlata honí . . .

Velmi dobře! Avšak co je v tom problematického, leč to, že se problematik problému vyhnul? Zajisté, Mílek vždy jest neúplatný, ale tím není přece poměr lásky k zlatu všestranně osvětlen! A kterak se to shoduje s pozdějším tvrzením, že žid a *láska* vždycky *slevi?* Slovo „problém" všude zbytečně překáží. Ve verších se slovy: „hřešíšli v lásce, očistou tvým hříchům se stane," jsou patrně dva různé názory na lásku konfundovány; a pravili se nám dále, že v říši lásky jen jedno heslo platí, totiž *s chladnou* myslí volit a *žhavě* milovat: máme zde dokonce ještě třetí, zcela zvláštní, neli apartní názor před sebou. Chladně volit a žhavě milovat! To má asi tolik věcné podstaty do sebe jako veršovcovo vyznání, že v blaho hříchu prosté nevěří. Tím vším nechci říci, že veršující problematik nesmí rozbírati *druhy* lásek. Naopak, a proto jest mi na př. dosti po chuti gazel, v němž básník rád za soumraku vzpomíná, jak „ona" věčnou lásku mu přísahala a při tom komáry čile plašila. To je přece láska tak trochu fin de siècle! A ještě jedna stůj zde ukázka! Spisovatel prý Faustu rozumí: Faust našel „v ženě anděla — — My démona našli v ženě." Snad to nebude tak zlé. Jsouť ovšem demonické ženy, jako jsou demoničtí mužští, ale že by takových žen bylo tolik, jak se nám to v novějších básních ujišťuje? Incredulus rideo. *Frant. Zákrejs.*

Výpravná prosa.

Trojdílný román dr. Josefa Laichtera *Sychrova éra*, vyšlý v Ottově Laciné knihovně národní, vzbuzuje dojem velmi smíšený. Vydává svědectví o vážném pojímání literárního působení. Spisovatel však vložil tak veliký úkol na svoje bedra, že zase není ani divu, když nepodařilo se mu nalezti pro vše to, co mu tanulo na mysli, pravou uměleckou formu a působiti jedině a pouze prostředky uměleckými. Ale nedostatky, jež cítíte, nepovstaly duševní prázdnotou a chudobou, ba spíše smělou odvahou podati hned po prvé něco, co by se povznášelo nad prostřednost a obyčejnost. Nicméně současně se jeví neurovnaná myšlenková a citová přeplněnost, která se přepjetí svého chtěla zbaviti rázem a najednou, a zase zjevná nepropracovanost a nehotovost. Spisovatel pojednává o věcech, o nichž tímto způsobem aspoň v beletrii naší nebylo pojednáváno, je tu cosi samostatného, k myšlení povzbuzujícího i mysl rozrušujícího. Román vyšel z hnusu nad veřejným, společenským životem, z touhy po životě jiném, a ideálem tímto jest život v sobě uzavřený, od veřejného pachtění odloučený, rodinný. K tomu směřují osudy všech hlavních osob. Starosta Hornych sezná, že veřejné pachtění jest holé nic; choť jeho vůbec vždy jen v domácnosti, v rodinném žití spatřovala pravý život, a mužovo pachtění po veřejné činnosti přineslo jí nejednu trpkou chvíli, když dělo se na úkor rodinného života, na škodu domácnosti. Sychra rovněž po svém pádu odhodlá se začíti nový život — ne pro sebe, ne pro klamný lesk světa, ale pro svou rodinu, a při odjezdu z Chotovic zvolal v duši jeho týž hlas, který před lety se ozval v duši Hornychově: „Co je — co je to všechno? Co je to věčné, lidské pachtění? — Nic, holé nic!“ Jiří pak, jejž v celém románě zaměstnává záhada pravého života, dojde přesvědčení, že šťastným lze býti toliko v odloučení se od společenského života, v uniknutí světu, v uzavření se do sebe, a oženiv se skutečně tak žije. Ale život takový jest přece dle Laichtera také sobecký; starý Hornych přímo sebe, jenž se staral o všechny a všem hleděl prospěti, stavěl proti těm, kteří se starají toliko o sebe a o rodinu, Jiří pak se jednou utěšuje tím, že v žití pro rodinu jest méně sobectví než v životě pro společnost. Nuže jakkoli celý román svými myšlenkami jedině ukazuje nicotnost tak zvaného života pro veřejnost a pro společnost, není přece potvrzení této pravdy hlavním jeho úkolem. Ethický záměr spisovatelův směřuje výše: chce usmířiti tak říkajíc drsný Darwinův zákon boje o život s altruistickým citem lásky k bližnímu touto formulí: „Boj o život je odvěkým zákonem. Ale různost, zušlechťování formy toho boje, toť historický vývoj morálky, to nenáhlý vývoj altruistické ideje lásky k bližnímu. V různém boji v pozadí vítězí na konec idea lásky, idea povinnosti k bližnímu,“ ze kteréžto formule vysvítá následující praktický předpis: „Snažit se máme všichni, vychovávat má člověk jiné i sebe. Snahou, vychováváním zušlechťuje se forma boje, snahou, vychováváním lidstvo se zdokonaluje. Hlavní je, žít pokud možno dobře již nyní, hlavní je, snažit se — vší silou se snažit a nejen utěšovat theoriemi.“ Nečiňme ani otázku, jak s touto

zásadou se srovnává onen výhradní život pro rodinu, neboť o vztah mezi oběma těmito pravdami v románě se nejedná. Jeli však tato druhá pravda stěžejným bodem, k němuž v románě všecko směřuje, jest otázka, zda skutečně děje, osoby, jejich činy i činů těchto motivování jsou předvedeny tak umělecky názorně, že pravda ona bezprostředně uměleckým názorem čtenáři se vnucuje?

Spisovatel buduje stavbu svého románu na dvou pilířích. Vycházeje ze zásady, že máli náš národní byt se povznášeti, je nutno, abychom jej důkladně znali, chce svou knihou ve formě beletristické k tomu přispěti a podává obraz jisté sféry národního našeho života. Obraz ten není utěšený. Spisovatel se však nespokojuje pouhým obrazem těchto poměrů, nýbrž chce čtenáři zároveň ukázati příčiny, které po jeho rozumu zaviňují tuto neutěšenost, vězíce všeobecně řečeno v nepravém názoru o životě. Jelikož z pouhého jeho obrazu příčiny ty by nebyly zřejmy, spisovatel ukazuje, jakým procesem myšlenkovým Jiří Hornych ponenáhlu životní zkušeností a vlastními úvahami ke správnému nazírání na život se probral. Máme tudíž v našem románě obraz národního života sociálního a obraz duševního života individuelního. Jak se podařilo spojiti tyto dvě různé části v umělecký celek?

Rozeberme první část románu Laichterova. V malém okresním městě Chotovicích podaří se po šestnáctileté vládě svrhnouti starou stranu a náčelníka jejího Hornycha. Strana nová dává si jmeno strany pokroku. Události, kterými tato éra počala a historie této éry, v jejímž čele stojí továrník Sychra, jest obsahem této prvé části. Éra tato jako vše v přírodě měla svůj vývoj, dostupovala vrcholu, sestupovala a zanikla. Pád éry Sychrovy urychlen hmotným úpadkem Sychrovým, odjezdem jeho zanikla i jeho éra. Spisovatel snažil se obrazem Chotovic podati obraz typický. Není jím zúplna z několika příčin. Éra Sychrova začala r. 1882 a skončila r. 1891. Jest nemožno mysliti, že by veliký převrat a hnutí v národě českém v tomto období se udavší nebyly se nějak dotkly Chotovic, byť i odraz tohoto hnutí se byl v Chotovicích jevil, jako asi na mnohých jiných místech, hodně po maloměstsku. Dle románu Laichterova celkové hnutí národní v Chotovicích nenalezlo ozvuku žádného, a toto málo pravdě podobné úplné odříznutí Chotovic od ostatního národního tělesa není v románě ani vysvětleno. Dále povaha Sychrova není určitě vyhraněna. Byl Sychra pouhý frásovitý, sobecký šarlatán, který všech svých deklamací o pokroku užíval jen k tomu, aby zadost bylo učiněno jeho ctižádosti státi v čele města, či byl poctivě přesvědčen o svém usilování a snažení, třeba se objektivnímu posuzovateli zdálo pochybeným a jednostranným? Bylo pak skutečně pošetilé a nemožno Chotovice průmyslově povznesti? A opposice jednala jen z uražené ješitnosti nebo ze skutečné obmezenosti? Dále zůstává nejasno, čím to, že Sychra tak rázem všeobecné došel obliby a podpory, tak že stará strana se scvrkla jen na několik osob, a proč tak marný jest zápas staré strany přese všechny neúspěchy Sychrovy? Jinak líčený zápas obou stran svědčí o znalosti maloměstských poměrů. Bezohledná agitace, špinění cti a dobré pověsti, rozšiřování pomluv, překrucování fakt, štvanice novinářské, pamflety, ohnivá provolání, soudy, točení se po větru, využitkování národního

citu, to vše podáno věrně, správně, typicky. Celé řady maloměstských figur mužských i ženských živě doplňují ten obraz. Jen vlivu ženských Laichter nedocenil a přehledl kněžstvo i učitelstvo. Chtěje podati obraz maloměstského života co nejvěrnější, nakupil podrobností vrchovatou míru, ba přes míru mnohé věci, jako zábavy, často opakuje a přestává na podrobnostech pouze význačných. Větším dílem všímal si u osob jen věcí vnějších, toliko u starého Hornycha, řidčeji u Sychry, pohledl i do nitra.

Sychra padl. Jednostrannost jeho snah, usilování totiž jen o zevnější lesk a ruch velkoměstského života, jejž přelévati chtěl do Chotovic, nedostání slibům učiněným, zadlužení obce, nesnesitelný rozbroj a štvanice osobní, celá ta mravní bída, která veřejně odhalována byla při porotním soudě, byly by přirozené vedly k ustálení jiných poměrů. Ale v románě Laichterově pád éry Sychrovy urychlen hmotným úpadkem Sychrovým. Že éra Sychrova by byla zhynula také proto, že spůsob vzniklého boje a zápasu potlačil i zničil altruistický cit lásky k bližnímu, či že boj ten nevzal v oné sféře na se ještě ušlechtilejší formu, jest ke konci románu příliš zevně přivěšeno. Po pádu Sychrově totiž v Chotovicích najednou láska k bližnímu zvítězila. O velikonocích kněz, který u spisovatele po devět let ničeho si nevšímal, kázal o veliké lásce Kristově a poukazuje na přikázání jeho: „Milovati budeš bližního jako sebe samého“ ukazoval, jak Chotovičtí plnili rozkaz boží, začal mluviti o éře Sychrově, líčil celý průběh té mravní spousty, jež vzklíčila v Chotovicích, a vyzval lid ke smíření. S reptáním a bez reptání všichni uznali svou vinu a umínili sobě žíti dle slov, která k nim byla promluvena.

Že ethický výsledek našeho románu názornou silou tohoto děje čtenářstvu nemůže býti vnucen, to dosvědčuje osoba Jiřího Hornycha, absolvovaného právníka, pak notářského koncipienta a konečně bankovního úředníka v Praze. Jiří Hornych jest pozorovatelem událostí Chotovických, jest zároveň jich posuzovatelem, v něm se ustálí filosofický závěrek románu. Jiřímu Chotovické události jen jedním případem víc ověřují platnost zákona Darwinova, jejž poznal dosti pozdě, ano Jiří notáři Duškovi jím vysvětluje události Chotovické. Náhle však v kruhu utěšeného rodinného života notářova řekne k sobě: „A je to skutečně zákon, musí to skutečně býti? Nedalo by se žíti jinak? A je skutečně Sychra tak úplně nezodpovědným?“ Od té doby přemýšlí a uvažuje o těchto věcech, a známý výsledek zbudován na praemissách s Chotovickými událostmi již málo jen souvisejících. První souvisejí aspoň s Chotovicemi. Jiří spozoruje skutečnost obětavého života. Jest tu předně jeho matka: jí — tak si ji líčí Jiří, neboť paní Hornychová jest naprosto vedlejší osoba románu, do děje nijak nezasahujíc, — jí tedy neuchvacuje lež a okázalost světa, ona se prostě šatí, nemá touhy líbiti se, ale líbí se, poněvadž všem dobře činí, ona neříká nikdy, že žije někomu ku prospěchu, ale všem lidem, s nimiž se setká, činí dobře, ona nemluví o své lásce a netouží po lásce lidí, nevyhledává jejich společnosti, ale je lásky hodna, poněvadž nevychází od ní zrnko zla, leč jen dobro. Podobný jest pak život milenky Jiřího Růženky, jejíž celý život ovládá jediný názor: milovati jiné, obětovati se jiným;

a Jiří viděl, že nebyl to jen theoretický její názor, že nejen myšlení, ale i skutky její proniknuty byly oním názorem, neboť ve všem konání jevila se mu vtělenou obětovností, vždyť chtěvši jen jeho štěstí chtěla se ho i odříci. Skutečného myslitele a analytika, jakým Jiří dle intencí spisovatelových má býti, by věc ta vedla k tomu, aby pozoroval, zda podobných bytostí není více, zda altruismus stejně jako egoismus není přirozená páka životní. Jiří jen pochybuje, zda dva tyto výminečné případy nepotvrzují pravidla, více již o věci tyto se nestará. Za druhé Jiří sezná skutečnost svědomí a zodpovědnosti za své vlastní skutky. Předmětu tohoto vzhledem k nynějšímu vědeckému stavu této otázky jest jen velmi slabě dotknuto. V lese Kunratickém se totiž v duši mladého Hornycha nad činem, že sám svým spisem proti Sychrovi vlastně způsobil Pražský proces neovládnuv se ač moha, probouzí cit vnitřního stesku, lítosti, nespokojenosti, aby pochopil, že jediná správná cesta života jest: jíti za tímto hlasem, že ne analysy dovedou ho ke správnému životu, ale ten hlas svědomí, jejž nyní — dosud vždy se pokládal za loutku — nalezl a seznal. Konečným však motivem k závěru Jiřího jsou úvahy mimo všechen děj, mimo skutky a osoby našeho románu. Po pádu Sychrově již za reakce Novákovy Jiří přijel do svého rodiště, přemýšlel tu zas o lásce k bližnímu a zákoně Darwinově a uvažováním o historickém vývoji kulturního a mravního života došel přesvědčení svrchu pověděného.

Přes život Chotovický tak podrobně podaný Jiří vystupuje jakožto hlavní osoba románu a rozvoj jeho duševního života tvoří samostatnou část dosti volné s první částí související. Jeho snaha dopátrati se pravého názoru o životě zaměstnává nás po celou četbu. Román ukazuje převrat, jaký v názorech jeho o životě se stal, a udává náměty, které jej způsobily. Jestliže Laichter v první části románové užil naprosté pozorovací a popisné methody vnějších podrobností, zde přenesl ji na svět vnitřní. Ale přes to Jiří není vylíčen přesnými a určitými rysy. Zajímá nás svými duševními zápasy a boly, tou svojí schopností všemu dáti na sebe působiti, vše si rozkládati, o všem uvažovati. Chápeme jeho nerozhodnost a kolísavost, uznáváme rozechvěnou jeho trpkost proti lži a přetvářce ve veřejném obcování. Ale ač stále cítíme, že nám spisovatel chtěl v Jiřím podati muže duševně hodně povzneseného, nemůžeme v něm viděti než člověka stále horujícího, i ve svém hloubání citového, jehož logické usuzování jest mnohdy velmi podivně nelogické, a jenž zase bývá překvapen fakty, s nimiž jako myslitel dávno měl počítati. Jiří jako Sychra byl přítelem života velkoměstského, viděl však význam života v duševní činnosti, která má své ohnisko ve středu velkých měst. Lidé v Chotovicích žijí mu jen tělesně, proto jimi též pohrdal, ale na nápravu nemyslil. Pokládaje život intellektuální za vrchol, přál si také za ženu bytost krásnou, bohatou a vzdělanou, která porozumí jeho ideám, jeho vědeckým snahám, jeho lásce k člověčenstvu. Sídlem intellektuálního života bylo mu velké město, Praha. Dvouletý pobyt v Praze po dokonaných studiích právnických silným úderem otřásl názor jeho o intellektuálním životě. Nalezl zde totiž — což spisovatel opět sám vykládá — tutéž řevnivost, tutéž zaujatost pro osobní zájmy, totéž sobectví jak u lidí maloměstských žijících pouze

tělesně, nalezl zde zkrátka úplné nešetření všech těch zásad, které až dosud v očích jeho tvořily tresť dokonalého lidského života. A i Pražským krasavicím nedostávalo se smyslu pro onen vnitřní, rozumově duševní život. S vědomím, že žije špatně, ale nevěda, jak by žíti měl, přišel do Chotovic a spatřil Růženu, která již před dvěma lety se mu líbila a která zaujala ho nyní tím více, poněvadž odpustila milenci svému Gustavovi, že ji opustil, a cítila se šťastnou. I zamiloval se do této dívky, jen tělesným životem žijící, přese všechny své theorie a sny o manželství, v nichž vedle duševní bytosti měly důležitou úlohu i peníze. O těchto „během krátkého týdne po tisícerých úvahách“ se přesvědčil, že jsou vlastně vnější věcí, působící na lidi, ale pravé štěstí že v takové vnější věci, v úsudku lidském nespočívá. Poznal tedy, jak praví Laichter, život srdce, a pak vrátiv se do Prahy často zudumal se nad životem srdce, žil však stejně dále, s hrdostí mluvil o svých vědeckých snahách, hrd byl na své rozumové vzdělání. Tu však velmi těžce onemocněl, octl se na pokraji smrti, u přehrady, která dělí tento život od něčeho, co je nám neznámo. A tu viděl již jeden život, život končící se smrtí, a intellektuálně vzdělaní a intellektuálně nevzdělaní splývali mu v jednu směs. „A zároveň, co toto pochopil,“ pochopil, že život nespočívá ve veřejném hlučném životě, ale že všecek význam života zakládá se v klidném, neblouznivém žití. Rozhodl se tedy, že bude žíti uzavřeným, vnitřním, intimním životem. Zůstal v Chotovicích v notářské praxi a poznav také maloměstský život vzal za základ života cit a přišel k výsledku, že venkovskému životu sluší dáti přednost, poněvadž činí člověka citově lepším, mravnějším. Divno, předivno: přece před chvílí jsme slyšeli o též řevnivosti, témž strannictví, témž sobectví ve velkém jak malém městě! Ba za čas Jiří poznav názor Darwinův viděl potvrzení jeho na samých událostech Chotovických i na sobě samém, napsav na pamflet Sychrův proti otci jeho namířený odpověď, která byla „také nečistým kamenem, vrženým do rozbouřených a zkažených vod Chotovického veřejného života!“ I nabyl přesvědčení, že štěstí nelze hledati v tom, co se nazývá veřejným životem, v němž boj zuří zdvojenou silou, nýbrž že šťastným lze býti toliko v odloučení se od společenského života, v uniknutí světu, v uzavření se do sebe. Plyneme přímo v dosti nejasném a neurčitém rozeznávání života intellektuálního, citového, veřejného, intimního, kterýžto zmatek se nezmenší velebením života rodinného a přikazováním lásky k bližnímu, uvážímeli, že spisovatel sám na jednom místě prohlásil člověka za bytost spolčivou. Pud sociální, jehož právě vývojová filosofie bedlivě si všímá, Jiří ve svých úvahách přešel úplně.

Oženil se konečně přece s Růženou, jejíž osoba v románě našem nejnázorněji jest podána. Spisovatel v závěrku s celou theorií o manželství dosti obšírně načrtl historii manželství tohoto. Jest to v malém třetí samostatná část románu.

Ježto spisovatel chtěl podati obraz maloměstského života, nebude s podivením, že setkáváme se i s otázkou, žijeli se na malém městě špatně, a potřebujeli život tento reformy a jaké. Jiří Hornych usadiv se v Chotovicích učinil otázky tyto předmětem svého studia a hodlal o věci té napsati celé pojednání. Nedokončil ho však. Za poměry Choto-

vické Jiří činí zodpovědnou i autonomii, jejímž se prohlásil nepřítelem; ale sám Jiří ví, že tu vždy nemluvil střízlivě a dal se strhnouti ohněm. Jinak z jeho úvah víme jen tolik, že co přichází z velkého města na venkov, není reformou, ale degenerací venkovského života, poněvadž se přivádí na venkov táž lež, která jest ve velkém městě. „Pravíteli,“ horuje Jiří, „že milionové musí orati, kovati a hoblovati, aby tisícové mohli bádati, malovati a vládnouti, nechte jich tedy jen orati, kovati a hoblovati, nevnucujte jim svého života, nevnucujte jim reformy, která znamená žíti lživě, jako žijete vy. Nemyslete, že neokoušejíli vašeho neobyčejného, vnějšího rozvoje, že již proto přestávají býti lidmi. Co vy se povznášíte, hltajíce v divadle tóny zbožňované a dobře placené zpěvačky, oni stejně povzneseni jsou prostou písní, již prozpěvují ve svém kostele. A zda nefilosofuje člověk hospodář, obcházející za neděle svá pole a přemýšlející o tom zázraku, který se děje před jeho očima? Vložil do země zrní . . . a zde před jeho zrakem vzrůstá pozemský, vezdejší chléb. A srdce jeho naplněno je vděčností a pokorou, on šťastným je, poněvadž ví, že je nepatrným zrnkem v počtu všeho stvoření před nebeskou tváří boží.“ Uvedli jsme toto místo doslovně, abychom ukázali ještě na jednu vlastnost Laichterova spisu. I jinak v něm plný význam se přičítá citům i přesvědčení náboženskému; dojem slavností a obřadů náboženských o vánocích, velkonocích, při sňatku i pohřbu na jednotlivé osoby se úplně vystihuje a samo náboženské přesvědčení u osob zbožných stává se příčinou v motivačním procesu, na př. u Růženky. Tím bez odporu dodal pravdivosti svému maloměstskému obrazu. Jiří v úvahách svých náboženství vůbec a i náboženských citů si nevšímal. V Boha však věřil, poněvadž kdykoli uvažoval o této poslední příčině světa a života, nikdy si nedovedl představiti, že by jí nebylo, nedovedl se zbaviti této opory, která na konec přece jen vše mu vysvětlovala. Ano i ač tomu nevěřil, byl v představách svých o Bohu anthropomorfistou. Náboženské formy však pozbyly pro něj ceny. Že v nemoci formy víry staly se mu potřebou, spisovatel přičítá vlivům minulosti, vlivům prvotného vychování. Blažící dojmy dob svátečních lze vysvětliti libostí dětských vzpomínek. Ale při svatební zpovědi, ačkoli až dosud na ni myslil jen jako na formalitu, na povinnost nutně ji odbyti, ačkoli k aktu tomu byl až dosud zcela lhostejným, nyní, co ocítil se v tichu chrámovém a co zmizela na okamžik bytost, vypěstovaná světem, působícím naň od dob jinošství, nyní, kdy byl starou, dětskou bytostí — malým, bývalým Jiřím, jako za časů svých školských let — nyní i on s opravdovou vroucností přikročil ke zpovědnici. Jest tedy Jiří v této příčině sic obrazem velké části intelligence, ale jak již řečeno, Jiří měl dle intence spisovatelovy býti více.

Lze tedy celkový úsudek o celém díle takto shrnouti. V románu Laichterově máme velmi pěkné jednotlivosti dějové, citové i myšlenkové, mnoho tu prožitého a procítěného, ale celku vadí přeplnění, mnohdy jen zdánlivé prohloubení, neúplné proniknutí idey veškerým dějovým proudem, což vzbuzuje dojem rozervanosti a neurovnanosti, jíž ani sloh Laichterův nezůstal prost. Spisovatel nepůsobí uměleckým názorem, sám vypravuje mnoho, co by z děje a povah mělo plynouti,

jest často příliš abstraktní a plasticky vyhraniti osoby málo se mu povedlo. Román Laichterův není však bezvýznamný. Vyšed z nespokojenosti s přítomnými poměry a z touhy po životě novém jest odleskem a výrazem určitého cítění v některých vrstvách národních. S uměleckého stanoviska bylo si jen přáti, aby ten odlesk nikde nebyl mdlý. Že pak Laichter v románovou naši literaturu přece jen vnesl novou myšlenku, nový způsob nazírání, budiž pochvalně vytknuto. —

Z hluboké a bouřlivé nespokojenosti a roztrpčenosti hlavně nad našimi literárními poměry napsal také nejmenovaný autor svůj *Český román*, a vydal jej jakožto sedmé číslo Řezníčkovy Modré knihovny. Mladý Králický, studující klasické filologie, pojal úmysl napsati český román. Následkem toho přestal choditi do kolleje a oddal se úplně spisovatelství, ač na dokončení studií čekala chudá matka vše na studie ty obětující i švarná nevěsta, učitelova dcera ve vesnici Lánech. Ale spisovatelství nemohlo Králického uživiti, nouzí chřadl, upadal, hynul, stal se literárním nádenníkem a i denním písařem v kanceláři, až konečně chřipka strádání a životu jeho učinila konec právě v době, kdy mu literární spolek Blaník povolil jistou podporu, které však již mohlo býti jen použito k zapravení pohřebních útrat. Stal se obětí našich literárních poměrů. Vloni podobnou látku umělecky zpracoval Šimáček ve svém Štěstí. Našemu nejmenovanému autorovi nejednalo se o umělecké zpracování. Smutného případu Králického užil k tomu, aby příčiny nešťastného osudu Králického předvedl ne uměleckým názorem a obrazem, ale přímým jich rozumovým vytknutím, jen že nepodává mínění svoje sám, nýbrž dává je pronášeti několika různým osobám. Dílo jest napsáno k vůli těm steskům, obžalobám a ostatním výsledkům pozorování literárního života českého. Proto nelze k dílu tomu přikročiti s uměleckým měřítkem, nýbrž nutno pohlížeti na ně jako na jakousi sociální literární studii ve volnější formě, která přirozeně přináší jen výsledky pozorování a úvah. Autor bouří proti nakladatelům a vydavatelům, proti spisovatelům, proti kritice a kritikům, proti obecenstvu, proti profesorům a středním školám, vykládá i názory svoje o poměru české šlechty k českému národu ústy šlechtice Sprechgrada a profesora Pstruha, a činí konečně i některé přímé návrhy. Mnoho tu pověděno peprné pravdy, mnohé slovo nabývá větší váhy, že proneseno právě spisovatelem. Za přemýšlení stojí skoro všechny ty jednotlivé výroky, o nichž by třeba bylo v listech literárních pojednávati zevrubně s láskou ke spisovatelstvu i literatuře, s uvažováním veškerého našeho národního života. Stojí za úvahu na př. slova Kopřivova: „Naše literární poměry nacházejí se tak v naprosto chybných kolejích, naše literatura pak jest většinou sportem, a to většinou sportem mladíků, a obecenstvo na ni také dnes většinou jako na sport pohlíží. — — Národ a literaturu u nás dělí propast. Což stařec dá se literárně ukájeti mladíčkem, bohatec chuďasem, zkušený muž chlapcem? — Ano taková jest propast mezi národem a literaturou, literáti žijí jiný život a národ také, mezi těmi dvěma činiteli jsou rozdíly věku, stavu a vědění a namnoze jest v obecenstvu více vědomostí a znalostí nežli mezi literáty, z nichž mnohý —.“ Autor našeho díla vytýká také tu jednostrannost, že po mínění mnohých kdo se chce státi vlastencem a náro-

dovcem, ten může býti jen — českým literátem, že vrcholem vlastence je český literát. Jak řečeno, všechny výroky našeho autora, byť i někde nedostřelovaly a jinde přestřelovaly, stojí za přečtení a uvažování, a kdy by kniha skutečně vedla k rozumným a důkladným o různých těch věcech rozpravám a nápravám, nebyla by napsána bez užitku. V krátké rozpravě o knize nelze dotknouti se všech těchto jednotlivostí, lze tedy jen doporučiti knihu k bedlivému přečtení, čímž nemá býti řečeno, že se autor na všechny zjevy dívá okem nestranného soudce, a že vše dlužno pokládati za bernou minci. Pro úplnost podotýkáme, že mezi positivními návrhy pronesenými spisovatelem Javorem se nalézá neodvislý literární list a spolek literátů, který by měl ve svých stanovách pro případ potřeby sestrojený paragraf na boykot nakladatelů. To vše se ovšem týká veškerenstva a celku literárních poměrů. Vrátímeli se však ke Králickému a tážemeli se, jak zameziti, aby nezámožný mladík, o němž jasně nevíme, zda vůbec má i nadání spisovatelské, a který se vzdá studia jen proto, že mermomocí chce býti spisovatelem a usmyslí si napsati český román bez znalosti poměrů, bez schopností, neupadl v nouzi a bídu, na to ani náš román odpovědi nedává. A sebe lepší spisovatelská organisace sotva by tu pomohla. Ta přece jen spisovatele, skutečné spisovatele by podporovala, a jsouc nucena odmítati všechny nepovolance při největší spravedlivosti by někdy také dopustila se chybného kroku. Vina nezdaru spočívá tedy také v osobnosti samé. Králického román v uměleckém zpracování by zajisté musel vypadati jinak. Tak jako autor si přece jen mladé spisovatele nepředstavujeme. Kdo spisovatelem býti nemůže a rozhodně jím býti chce, toho zachrániti nelze. Spisovatel schopný při vší bídě nynějších poměrů literárně sociálních dnes se nemusí ztratiti a padnouti, a staneli se to, jsou důvody toho mocnější, mohutnější a duši více rozrývající. Či měl autor náš skutečně v úmyslu ukázati, s jakou naivností a nepovědomostí svého úkolu mnozí mladí lidé se vrhají na dráhu spisovatelskou, a postaviti jim zrcadlo, kam nerozvážné kroky takové mohou vésti? —

Když jsme již octli se v ovzduší satirickém, setrvejme v něm a v literární kroniku svoji vřaďme *Pestré cesty po Čechách*, jež společnou prací Matěje Broučka a soudruhů rediguje Svatopluk Čech a illustruje Viktor Oliva. První jich díl nákladem F. Topiče v Praze vyšel již r. 1891, roku loňského vyšel díl druhý: M. Brouček na výstavě. Dílo jest takové, jak je Čech sliboval. Není to ani sbírka cestopisů, ani román, vůbec žádný přesně ohraničený, jednolitý útvar slovesný, jest to volná pestrá míchanina prosy a veršů, zábavné i nezábavné látky, bez určitého ladu a skladu, bez jednotného plánu a pevného programu. Básník chtěl pověděti nám svoje dojmy, úvahy a myšlenky o nynějším ruchu a životě českém ve volné causerii, chtěl zachytiti „vážným, smavým zrakem rys“ české duše ať pod sluncem či pod mrakem. Shakespearové a V. Hugové — praví kdosi — mají i ve svých špatných okamžicích krok, který jest ještě geniální; chyby jejich nejsou chyby prostřednosti, ale pády obra. Zde třebas nemůžeme mluviti o neobyčejném díle uměleckém, o chybách neb špatných okamžicích není také řeči. Musíme dílo to přijati jako volnou cestopisnou mosaiku. Zpráva o díle podobném musí tím více zříci se všeho

posuzování a přestati na tom, aby vytkla hlavní věci a podstatné myšlenky ve spise obsažené, které jednak všeobecných věcí se týkají, jednak osobnost našeho básníka vyznačují. Forma spisu našemu daná jest z příčin uvedených věcí vedlejší. Spisovateli napadlo, že by snad takový bystrý pozorovatel a trefný posuzovatel, jakým jest známý pan domácí Brouček, který se proslavil již svými výlety na měsíc a do 15. století, našim zvláštním českým interesům nejvíce prospěl výzkumnou cestou po vlasti samé. Vedle Broučka, který však z Prahy ani neodešel, vydali se na cestu prof. Kostlivý, básník Jan Vraný, známý cestopisec a novelista Václav Malina, duchaplný dr. Dagobert Špička a geniální mladí literáti Orlando Furioso a Břetislav Boubínský. Tito vzali na sebe úkol, že se pustí z Prahy různými směry každý do jiné končiny naší vlasti a že budou ze svých cest dle možnosti často zasílati dopisy s podrobným vylíčením svých příhod a pozorování, kterýžto materiál Sv. Čech jakožto zvolený redaktor celého díla pořádal, zpracoval a k tisku upravil.

Spisovatel oznamoval již v úvodě, že snad tento spis nebude dokončen, a ačkoli vyjde ještě třetí díl, spis nebude zajisté míti té podoby, v jaké původně byl asi zamýšlen. Vizme tedy, co z velikého úmyslu tohoto provedeno. Po úvodní básni „Čechám“ vypravuje se o společné cestě prof. Vojtěcha Bořivoje Kostlivého a Jana Vraného. Hlavní věcí jest tu zdařilá karikatura pedantického a roztržitého profesora, klasického filologa a spolu gramatického kritika. Karikatura tato má svoji věcnou oprávněnost, neboť karikuje se zde skutečně osoba komická. Profesor Kostlivý jest komický svou roztržitostí, svou vědeckou činností, svým přepjatým brusičstvím i ustrnutím na gramatickém stupni kritiky. Čech karikuje řeč, myšlení i konání milého profesora, malicherného ve všem. Ale nechme esthetickou úvahu stranou. Dovolím si jednu poznámku: mně se zdá i tato karikatura přežilou, trochu nemoderní v našich poměrech. Pravda, jsou dosud roztržití profesoři a pedantičtí. Ale perioda pouze gramatické kritiky zmizela. Dostavivši se nutným spůsobem, jako v jiných literaturách, vykonala své poslání, a co na ní bylo přemrštěného a směšného, to zaslouženého smíchu došlo; pamatujeme se ještě všichni na známý Hálkův feuilleton. Co pak dosud v naší kritice jest vadného, již neprávem se připisuje na účet gramatické fase kritiky. Mimo to kdo by dnes, chtěje psáti účelnou karikaturu z českých kruhů profesorských, šel život jich studovat, u toho by výslední výkřiky vyzněly jiným hlasem, jinou stranou. Ale to jen mimochodem. Z různých předmětů, jež Sv. Čech satirickým spůsobem přivedl k jasnějšímu osvětlení, uvádíme poznámku tlumočníkovu o pouhé úhledně vypulérované skořápce bez myšlenkového jádra v našich literaturách. Myšlenka tu pronesená zasluhovala by vědeckého zpracování osvětlujíc ze špatné strany známý Göthův výrok: „Es ist viel lehrbares in der Kunst.“ Budiž dovoleno ji opakovati: „Průběhem času vytvořila se tu spousta obrazů, obratů a frásí ustálených jak ony typy čínského písma, a literát může prostě přestávati na jich vhodném vybírání, oprašování, leštění a kombinování. Což na tom, že setřen s nich dávno všechen pel skutečného života, že spisovatel při svém „operleném smaragdovém koberci“ myslí mnohem spíše na klenotnický krám

a všechno jiné, nežli na skutečnou louku, právě jako snad leckterý čínský písemník ani ve snách si nevzpomene na skutečnou horu, když pozorně a zálibně štětcem vytahuje ty tři kolmé čáry, které ji značí v čínském písmě.“ Čech ve svých spisech dívá se často velmi znamenitým kritickým okem na literární produkci, zde jest také pádný toho doklad. —

Druhou část tvoří básně Z cestovního denníku Jana Vraného. Máme tu básně: Na Humprechtě, Maloměstská idyla, Kost, Na Valdštýně, Trosky. Z nich Na Valdštýně, obírající se H. Máchou, dává nám nazírati v esthetickou dílnu Čechovu; pozoruhodna jest tu stať o kráse a pravdě a srovnání Čecha s Máchou. Náš básník dí:

Jsem také básník snad — Jak vzdálen, Hynku, tebe!
Ne velikost jen — s tvou nesmím měřit sebe —
než celým ducha směrem, cítěním a snahou,
jak od tvé rozdílnou jsem ubíral se drahou!
A přece v žití celém z pěvců rodné strany
byls duch mi zvláště milý, drahý, zbožňovaný.

Z ostatních básní mluví k nám jiná krásná vlastnost Čechova: rozhodnost přesvědčení a žulová hotovost povahy. Vedlo by nás daleko hovořiti o tom, pokud básník může býti stranníkem, a jistě bychom asi na tu otázku odpověděli jinak trochu, než učinil Brandes v 6. svazku svého díla, nazvaném Mladé Německo (str. 220 a dále).

Po Vraném přichází na řadu V. Malina. Úryvek tento jest velké důležitosti pro literárního historika. Sv. Čech vypravuje tu o svém mládí a věnuje velmi krásnou upomínku svému otci a své matce. Omlouvati věc tu u čtenáře nebylo zajisté potřebí.

Druhý díl spisu Čechova jest z několika málo literárních pomníků, jež byly postaveny nezapomenutelné výstavě. Dílo jest zajímavo Broučkovou poutí po výstavě, poutí obmezené hlavy, která o skutečném významu výstavy nemá ponětí, a pro kulturní stránku její nemá smyslu. Z věcí spisovatelovo stanovisko k nejrůznějším otázkám vyznačujících upozorňujeme na úvahy o životě papírovém, na odpor proti všemu formalismu, na stať o bezpráví v Evropě, na nejrozmanitější narážky na náš český život, na úvahy v pivnici atd. Charakteristické jsou vtrousené sem básně Orlanda Furiosa i Břetislava Boubínského. I tato část více jednotlivostmi než svým celkem jest pozoruhodna, spisovatel sám se na mnohých místech ironicky dotýká různých úvah o tomto svém podniku literárním, který prý jest snad nejpádnějším dokladem toho, že nepíše z mrzké ctižádosti. Na str. 182 vyznává spisovatel, že přišla najednou na něho doba, kdy nemohl se na péro ani podívati, kdy nemohl napsati ani řádku. Je to skutečně poučný kus autobiografie českého literáta, kde se nám vypravuje příčina trpké této nálady. Učiněný na Sv. Čecha útok je smutnou kapitolou z mravní pathologie našeho národního života a našich politických bojů. Nepotřebujeme Čecha zvláště bráti v ochranu. Jako básník a člověk vyniká od počátku mužnou svojí povahou. Jen ke cti mu slouží, že v časových otázkách zaujme určité postavení, jak to učinil i ve svých Pestrých cestách. *L. Čech.*

R. 1893. Čís. 4.

OSVĚTA

Dílo Schmerlingovo.

Historicko-politická studie.

Napsal

Jos. J. Toužimský.

I. Únorovka.

Mravně i hmotně dohospodařil absolutism zvaný Bachovský po desíti letech svého trvání. Mravně tím, že nejen ničeho neurovnal, nejméně protivy národní, a rakouské říše nesesílil, ale že stát učinil nepřítelem a stihatelem každého, kdo nezapíral svého citu a přesvědčení národního a politického, že prohloubil zející propast mezi byrokracií, policejní a vojenskou mocí na jedné a národy rakouskými na druhé straně, a že finanční jeho umění končilo před trestním soudem a nedůvěřivou pochybností naplňovalo všechnu veřejnost. Hmotně zasadily mu smrtící rány krvavá bitva Solferinská a rozvrat finanční. Osudnější ještě než porážka rakouských zbraní a ztráta Lombardie r. 1859 byl zbědovaný stav finanční. Rakousko nemohlo r. 1860 sehnati půjčku ani 200 milionů, a ažio stříbra každým dnem se kolísající dosahovalo posléze závratné výše až přes 150. Když hnulo se poněkud Augiášovým chlévem finančního hospodářství, jevily se důsledky toho v množícím se zatýkání a v samovraždách rychle za sebou následujících: generála Eynattena (8. března 1860), presidenta bursovní komory a rakouské banky Richtera (7. dubna) — oba byli ve vazbě vyšetřovací pro podvody ve státní správě — a ministra financí Brucka (23. dubna).

Horší spousty nežli bouře let 1848 a 1849 nadělala v Rakousku reakce následujícího desítiletí. Utlačovaní národové ve jmenovaných letech krvavě zápasící s utlačovateli byli přesvědčeni, že vítězství říše jest i vítězství jejich, a s důvěrou pohlíželi k Vídni; reakce však dokázala toho, že Vídeňská vláda všem stala se stejně nenáviděnou. Srbovi a Rumunovi stal se i Maďar bližší a milejší než Vídeň se svým germanisujícím a všeliký život dusícím centralismem. Podle zásady

nepřítel mého nepřítele jest můj přítel, sdružovali se někdejší soupeřové proti moci, která stejně jim na hrdla sahala.

Dílo reakce nedalo se déle držeti. Ani to, co kolkolem Rakouska se dělo, neostávalo na domácí jeho život bez účinku.

Především byla to Italie, kam všecky zraky byly obráceny. Válka skončila mírem Curyšským ze dne 10. listopadu 1859, kterým Rakousko a Francie se zavázaly podporovati zřízení italské konfederace a také Toskana, Modena a Parma vyhrazeny ostaly jich panovníkům. Ale mír Curyšský neměl platnosti ani jediného dne a ani na chvíli nezastavil běh událostí. Smělý pochod Garibaldiův do Neapolska skončil vítězně. Sicilie octla se v moci italské. Dne 13. února 1861 padla Gaeta, poslední bašta panovnické rodiny Bourbonské, a francouzské válečné loďstvo odplulo s prchajícím králem a již se nevrátilo. Pátý den po tom, 18. února zahájen byl v Turině sněm mladé sjednocené Italie, jenž Viktora Emanuela prohlásil za krále. Veřejné mínění evropské bylo na straně Italie, jež slavila libánky svého sjednocení, které sen velkých jejich mužův učinilo skutkem. Sám Napoleon III., v jehož plánu nebyl rychlý ten vývoj věcí italských, shodoval se s ním a tvářil se aspoň, jako by tak dálo se po jeho vůli a z jeho moci, aby se nezdálo, že není on ředitelem věcí evropských. Savojsko s Nizzou a získání tím pevné a přirozené hranice pro Francii, bylo mu ostatně výdatnou náhradou za služby Italii prokázané.

Oživující vánek nesl se Evropou, budil národy a naplňoval je novými nadějemi. Kdož mohl tušiti, kde vše to skončí, co v Italii počalo?

V Jihoslovanstvě panovalo mocné hnutí. Luka Vukalović pozdvihl raji hercegovskou proti panství tureckému. Černá Hora hotovila se k válce a také brzo ji podstoupila. Srbsko zbrojilo, a kníže Michael osobně vyjednával s Napoleonem v Paříži a s Ludvíkem Kossuthem v Londýně o společný boj za svobodu a zřízení Dunajské konfederace z Uher, Srbska, Multan a Valašska. [1]) Multany a Valašsko se sjednocovaly v Rumunsko. Myšlenka znovuzřízení Polsky rozohňovala mysli Poláků, kteří jsouce v nadějích svých z Paříže utvrzováni chystali se ku povstání. Garibaldi a s ním mladá Italie hlásali bratrství osvobozené Italie s osvobozeným Jihoslovanstvem, s osvobozenými Uhry a s osvobozenou Polskou. I Rusko, ač vzdálené tohoto ruchu evropského, překvapilo svět obrovskými dlouho připravovanými reformami: osvobodilo rolnictvo, nadělilo mu půdu a zřídilo svobodné obce. [2]) Ano mezi Turinem a Berlínem počal se již tehda zapřádati poměr, jejž prozíravý Cavour osnoval na základě společných interesů, úplného sjednocení Italie a sjednocení Německa pod Pruskem, což bylo možno jen spolkem k dalšímu oslabení Rakouska. Italská sněmovna s nadšením uvítala odstavec trůnní řeči, že král vypravil zvláštní poselstvo do Berlína blahopřát pruskému králi Vilému I. k jeho nastolení, a pruská sněmovna většinou hlasů přijala 6. února k adrese dodatek

[1]) Ludvík Kossuth. Meine Schriften aus der Emigration. V Prešpurku a Lipsku 1880, I. str. 440. Jov. Ristić. Spoljašnji odnošaji Srbije. V Bělehradě 1887, I. str. 326 a násl.

[2]) Viz v Osvětě r. 1883 naše pojednání: Kníže Gorčakov a jeho doba. V.

toho znění: „Pokračujícímu konsolidování Italie se opírati nepovažujeme za prospěch pruský ani německý.“

Vážná byla doba, která nadešla staré říši Habsburské, a nebylo také snadno urovnati rázem veškery poměry, absolutismem Bachovým na nejvýš zhoršené, navrátiti národům spokojenost i důvěru a říši pevnost i sílu. Avšak byla to zároveň chvíle, kdy mnoho dalo se provesti, kdy za všeobecné nehotovosti daly se upraviti poměry říše tak, aby hověly skutečné potřebě a životu národů rakouských. Byl to jeden z těch dějinných okamžiků, kdy stát octnuv se na rozcestí musí sobě voliti dráhu, která buď vede k cíli nebo k dlouhému bloudení. Ke zdárnému rozhodnutí bylo však potřebí náležitě dobře znáti národy rakouské, jejich životní potřeby a tužby, bylo dále potřebí dobré vůle a rozhodného jednání. Polovičatost a obojakost nemohla vésti k žádoucímu cíli.

Vedle svobody, bez níž všeliký život hyne, dvě velké otázky, *státoprávní a národní*, čekaly na obratnou ruku obnovitele říše, aby šťastně rozřešeny staly se základem síly a trvalého rozkvětu Rakouska. Jsou to otázky životní důležitosti říše, z různých státních celků sestávající a od různých národů obývané. Všude, kdekoliv zavadíme o říši rakouskou, setkáváme se s otázkami těmi, a kdykoliv šlo o urovnání poměrů říše, vždy ocitovaly se v popředí. V programu myslitelů a vlastenců mohla někdy jedna nebo druhá ustoupiti do pozadí, ale vždy ukazovalo se, že obě mají stejný význam a společně musejí býti vyřizovány. Podle toho měřítka dlužno také posuzovati pokusy a skutky, jež se staly k obnovení rakouské říše.

První vlaštovkou věštící v Rakousku obrat byl již *patent císařský ze dne 5. března 1860 o ustanovení rozmnožené říšské rady*. Říšská rada — zřízená na základě statutu ze dne 13. dubna 1851 jako sbor poradní [1]) o všech věcech, pokud předseda ministerstva jí požádal neb císař jí uložil, obmezena byla císařským reskriptem ze dne 20. srpna 1851 na pouhou radu císaře a koruny, by projevovala své mínění, když od koruny na ně byla tázána. Jak patrno, byl to velice nevinný, vlastně zbytečný sbor, jenž netěšil se ani té působnosti, kterou i v absolutistickém státu byrokratický sbor svými dobrozdáními může vykonávati. Sbor ten měl býti rozmnožen doživotními členy (arciknížaty, vysokými důstojníky církevními a muži vynikajícími ve státní nebo vojenské službě anebo jiným spůsobem) a 38 členy od zemských zastupitelstev na 6 let volenými. Na každé místo měla zemská zastupitelstva podati trojí návrh, a do jich sestoupení mělo všech 38 od mocnáře býti jmenováno. Působnost rady té měla zahrnovati: 1. státní finance, 2. důležité osnovy všeobecného zákonodárství a 3. předlohy zemských zastupitelstev.

Nebyla to sice koruna vymožeností, jak úřední listy vyhlašovaly, nýbrž jen ostýchavý pokus, který na skutečném stavu ničeho neměnil, nicméně rokování i výsledky sboru toho, v němž z národa českého

[1]) Prvními členy byli jmenováni baron Buol-Schauenstein, kníže Hugo Salm, baron Krieg, hrabě Frant. Zichy, šl. Szögönyi, šl. Purckhart, šl Baumgartner, šl. Salvotti a předsedou býv. dvorní komorní president šl. Kübeck.

nezasedal ani jediný zástupce, zajímavy byly tím, že vystoupily zde již ostře protivy mezi autonomií a centralismem. Byv dne 1. června od mocnáře trůnní řečí zahájen, ukončil sbor ten 29. září svou akademickou činnost, o níž kromě zpráv úředních veřejnost ničeho se nedověděla. Také bylo to jeho první a poslední zasedání, a předmětem porad byly jen státní rozpočet a zubožené finance rakouské. Výsledkem bylo jednak usnesení společné, jednak usnesení většiny a menšiny.

V tom shodovali se všichni notáblové jednomyslně, „že zdárná budoucnost nyní panující soustavou vnitřního zřízení monarchie není ani zabezpečena aniž může býti podporována," a dále, „že v mezích nynější soustavy nelze docíliti žádných závažných úspor, jež jenom tehda jsou možny, když rozličné země samy povedou správu svých záležitostí. Ještě více pro takovéto účastenství svědčí nepopíratelná pravda, že jenom když přiměřenými institucemi v život bude uvedeno a upraveno, zažehnána býti může ona mdloba ducha veřejnosti, která mravní síly státu ochromuje a podvrací."

Reakce absolutismu byla tedy odsouzena bezvýminečně, avšak již při naznačení nové cesty náhledy se různily. Většina 35 členů, jejímž zpravodajem byl hr. Jindřich Clam Martinic, hlásala: „Sesílení a zdárný vývoj monarchie vyžaduje *uznání historicko-politických individualit jednotlivých zemí*, v jejichžto mezích přirozený vývoj a zdar různých kmenových národností dojíti může platnosti." *Rovnost všech zemí*, samospráva jejich po stránce politické a zákonodárné a pospolitost státního svazku byly další vývody většiny. Někdejší řády a právní stav měly býti základem, na němž se měla zbudovati nová budova státní. Většina ta byla docílena hlavně přičiněním hr. Szécsena, a výmluvnými jejími řečníky byli jmenovitě biskup Strossmayer a hr. Clam Martinic. „Historicko-politická individualita" stala se hnedle heslem pro všechny národy za autonomii bojující.

Menšina 16 členů, jejímž zpravodajem byl Opavský advokát dr. Hein, ohrazovala se proti samosprávě zemské od většiny požadované, kterou prý by „toliko na úkor jednoty říše a na úkor silné jednotné moci říšské bylo lze provesti." I žádala, „aby Jeho Veličenstvo ze své vlastní svrchované moci ráčilo nejmilostivěji zavesti taková zařízení, jimiž by za všemožného vývoje práva samosprávy ve všech korunních zemích a za *nejúplnějšího zachování jednoty říše a zákonodárství* jakož i *výkonné moci vlády* . . . veškery prospěchy obyvatelstva v obci, zemském sněmu a říšské radě došly vhodného zastoupení." Tedy oktrojírky dovolávala se menšina proti starým právům království a zemí, jichž zachování většina žádala a chtěla učiniti základem k znovuzřízení říše. Již tu vystoupily nepřátelsky proti sobě zásada historického práva a svéprávnosti království a zemí, jež vésti měla k uspokojení všech národů, a zásada centralismu, jenž opíral se o reakci, o němectví a o nejsmutnější doby Rakouska. Ale oč snáze bylo tehdy možno státníku v pravdě rakouskému upraviti poměry říše na přirozených jejích základech, aniž by byl popudil proti sobě stranu německých centralistů později uměle vyhýčkanou!

I hlas ze stísněných prsou národa českého pronikl tehda ke trůnu. Dr. Rieger učiniv si záminkou žádost za samostatný list český

podal 18. června mocnáři pamětní spis, jenž obsahoval těžkou žalobu na všemocnou tehda byrokracii a na utiskování národnosti české. Panovník věnoval Riegrovi skutečně pozornost, ano vyslovil se, zda by to nebyl povolaný muž do rady koruny, avšak ve vládních kruzích panovalo zděšení nad smělostí Riegrovou a pamětní spis v Praze otištěný byl od policie zabaven jako nebezpečný státu.

Opravdovou nadějí prodchnul národy *manifest mocnářův a diplom ze dne 20. října 1860.* Vycházel od usnesení většiny rozmnožené říšské rady uznávaje bezvýminečně historickou individualitu království a zemí, ale jen v zásadě, v pravdě však odchyloval se od vyslovované tam rovnosti všech zemí. V čl. I. stanovil: „Právo zákony dávati, je měniti a zrušovati bude od Nás a Našich nástupců vykonáváno jen za účastenství zákonně shromážděných zemských sněmů, pokud se týče říšské rady, do níž zemské sněmy vysílati mají počet členů, jejž My ustanovíme.“ Jako věci společné celé říši byly v čl. II. vytknuty zákony o penězích, o úvěrnictví, o clech a obchodních věcech, zákony o zásadách cedulové banky, pošt, telegrafů a železnic a o spůsobu vojenské povinnosti, dále povolování daní, dávek, rozpočtu i půjček a zkoumání finančních závěrek státního hospodářství. Tyto věci ostávaly vyhrazeny říšské radě. Čl. III. stanovil, že veškery ostatní věci ostávají vyhrazeny zemským sněmům, a to v zemích koruny uherské dle někdejších ústav zařízeným, ve všech ostatních královstvích a zemích ve smyslu zemských řádů jejich, avšak dodával: Ježto však mimo země koruny uherské i takové předměty zákonodárství, které výhradně veškeré říšské radě nepříslušejí, po dlouhá léta v našich ostatních zemích stejně se vyřizovaly a rozhodovaly, vyhrazujeme Sobě i takové předměty za ústavního účastenství říšské rady s přivoláním říšských radů těch zemí dáti vyřizovati.“

To, i co následovalo, dávalo sice naději a částečně odpovídalo přesvědčení českému, ale neposkytovalo nižádné záruky; této dostalo se jen zemím koruny uherské tím, že zřízena dvorní kancléřství pro Uhry a Sedmihrady (v jejichž obor spadaly všechny věci ministerií vnitra, spravedlnosti a kultu), že obnoveno komitátní zřízení v Uhrách, a ponechána jim veškera soudní organisace, a že maďarština prohlášena za vnitřní a zevní úřední jazyk všech politických a soudních úřadů.

Obratu, který se tím měl státi, dán byl slavnostně výraz nejen prohlášením mocnářovým, že říjnový diplom jest *neodvolatelný* základní zákon státní, *závazný i pro všechny nástupce* panovníkovy, nýbrž i částečnou změnou ministerstva. V čelo státní správy vstoupil *hrabě Agenor Goluchowský* jako státní ministr, jemuž podřízeny obory vnitra, spravedlnosti a kultu; byl v srpnu r. 1859 povolán na místo Bachovo. Ministerium války, r. 1854 zrušené, nyní zase obnoveno, a obsazeno pdm. hr. Degenfeldem; ministrem spravedlnosti stal se Lasser, šl. Ign. Plener (otec nynějšího vůdce levice) definitivním ministrem financí, baron Helfert setrval jako správce ministeria vyučování, bar. Mecsery převzal ministerium policie a uherský starokonservativec Szécsen stal se ministrem bez oboru.

Již ze sestavení ministerstva možno posouditi, jak různé živly povolány tu byly k obnově říše a ke společné práci. Bezděky naskýtá

se otázka, proč nebylo povoláno ku provedení řečeného programu většiny ministerstvo z této většiny, proč opět zvolena stará polovičatost místo pevné, sebevědomě prováděné soustavy. Ukázalo se opět, že se opravuje a povoluje jen tehdy a tam, kde něco vázne, ale neprovádí se reforma ve velkém slohu, která by uspokojila všechny země a zjednala nový, šťastnější život.

Goluchowský neměl přátel ani v Lasserovi ani v Plenerovi, ani v starokonservativcích uherských, ano ani v konservativcích českých. Největší měrou však byl proti němu pobouřen tábor centralistů, který v diplomu říjnovém viděl uznání práv zemských a rovnoprávnosti, tedy skrácení svého panství. Úzkoprsé řády sněmovní pro Tyroly, Štyrsko, Korutany a Solnohradsko byly také důkazem, že si vzory své vzal z doby reakce.

Říšská rada — na jmenu tom a formě setrváno — byla císařským rozhodnutím rozmnožena na 100 členů, jež do ní jednotlivé sněmy měly vysílati. Goluchowský byl cís. reskriptem vyzván, aby vypracoval zemské řády pro „ostatní království a země." Řády od něho vydané byly pravé nestvůry. Sněmy měly sestávati ze zástupců čtyř stavů, duchovního, velkostatkářského, městského a venkovského; z každého stavu měl jich býti stejný počet. Městské zástupce měla voliti městská zastupitelstva, venkovské pak obecní výbory skrze volitele. Recept k tomu vzal Goluchowský od Bacha, který svého času napsal takové osnovy „k uspokojení mlčících." Říšská rada měla býti obesílána tak, by sněm na obsazení každého místa podal trojí návrh, z něhož by si vláda vybrala nejvhodnějšího člena. A to nabízeno královstvím a zemím neuherským, kdežto v Uhrách se počal rozvíjeti svobodný život politický.

K tomu družilo se i nové nebezpečí v zahraničné situaci. Mocnář, jenž nazejtří po vydání říjnového diplomu odebral se do Varšavy ke schůzi s carem ruským a králem pruským, nenalezl tam ochoty k utvoření nové svaté aliance, která by chránila rakouskou držbu proti hnutí italskému. Krymská válka zanechala hluboký osten v myslích ruských, a Rakousko ostalo proti Italii odkázáno samo na sebe. Cítila se potřeba dalšího obratu, a ve smyslu těch, kteří tvářili se nejnespokojenější, t. j. německých centralistů, dopadlo rozhodnutí. Muž, který měl provesti ohlášené znovuzřízení Rakouska, byl Antonín rytíř Schmerling.

Kdo byl Schmerling? Byli lidé ve Vídni, kteří viděli v něm liberála, jenž stal se obětí reakce Bachovy, a byli jiní, kteří tomu dokonce nevěřili. Schmerling byl celou svou minulostí byrokrat a centralista; jeho veřejná činnost obmezovala se dosud na dvě ohniska, na Vídeň a Frankfurt. Ve Vídni se narodil 23. srpna 1805, zde studoval, a na tehdejší dobu rychle postupuje stal se r. 1842 zemským a r. 1846 apelačním radou dolnorakouským. Již jeho otec Josef byl státním úředníkem, jenž za doby císaře Františka dosáhl místa apelačního rady. Z té strany navykl si také syn státnickou činnost považovati více za úřadování a za pohyb ve vyjetých kolejích než za dílo zevrubné znalosti a velkého rozhledu. Z veselého života Vídeňského osvojil si bezstarostnost a rozmarný názor života, které charakterisovaly jeho povahu i činnost vedle samolibé marnivosti a odpuzující nadutosti. Nikdy

nebýval též přítelem přílišné práce, v kterémž ohledu se i k svým podřízeným osvědčoval jako blahosklonný představený. Ve Vídni získal si též r. 1847 pověst liberála; zvolen od stavu rytířského do stavovského sněmu dolnorakouského hájil tam s přívrženci pokroku oprávněnost stavu měšťanského a selského k účastenství v zastoupení sněmovním a podporoval snahy o uvolnění tisku. Za Litavou ovšem podobná akce byla již dlouho v plném proudu. Ve Frankfurtě prošel první státnickou školou. Od dubna 1848, kdy odebral se tam jako důvěrník Rakouska a druhý vyslanec spolkový, vynikl nejprve jako člen výboru sedmnácti pro vypracování spolkové ústavy, od 19. května po odstoupení Colloredově byl předsedou spolkového shromáždění, stal se pak poslancem v parlamentě Frankfurtském. byv zvolen z Dolních Rakous, od 14. července říšským ministrem německým, od 5. září, kdy se ministerstvo poděkovalo, správcem státních záležitostí a od 24. září opět říšským ministrem do 15. prosince, načež stal se v ústřední vládě rakouským plnomocníkem, kterým setrval do 27. března 1849. S pruským zástupcem Gagernem vedl boj za reakci, aby národní duch a národní vůle nezjednaly si platnost nad vládami německými, ale zároveň i potyčky o převahu Rakouska proti Prusku, které již tehda pomýšlelo na německé císařství s Pruskem v čele. Byly to ony německo spolkové žabomyší poměry, v nichž s velkým sebevědomím malí lidé na kolbiště vystupovali, a na jichž strouchnivělost Bismarck již tehda s nemalým despektem pohlížel.

Pozoruhodnými událostmi z Schmerlingovy Frankfurtské činnosti jsou jmenovitě usnesení spolkové rady, aby 50.000 mužů spolkového vojska vypraveno bylo ku potrestání českých rebelantů k vůli červnovým bouřím v Praze, s čehož ovšem sešlo, — a krvavé povstání Frankfurtské 18. a 19. září. Tehda proslavil se Schmerling jako pacifikátor; s hodinkami v ruce dával rebelům 15 minut času, aby odstranili barikády, jinak že bude hůře, a litoval, že není vojákem, neboť jen prý vojenský stav mohl by dáti jeho ráznosti patřičný průchod. Arci vojáků měl mnoho a povstalců bylo málo, tak že hrdina se báti nepotřeboval. Jinak státnické úspěchy Schmerlingovy ve Frankfurtě nebyly velké. V prosinci zvítězil nad ním pruský jeho soupeř Gagern, jenž nastoupil také na jeho místo jako říšský ministr spolkový. Již tehda vydal se Schmerling na zpáteční cestu, ale navrátiv se z Olomouce jako plnomocník rakouský setrval šťastně na tomto místě až do chvíle, kdy pruský král Bedřich Vilém IV. zvolen byl za císaře německého, ale hodnosti té k vůli Rakousku tehda nepřijal.

Odchod Schmerlingův z Frankfurtu namnoze vynášen jako rozhodnutí muže liberálního přesvědčení. „Schmerling hned po prohlášení oktrojírky ze dne 4. března složil svůj státní úřad ve Frankfurtě,“ zaznamenává se o něm. Zatím Schmerling klidně vytrval od 4. do 27. března, kdy strana pruská nabyla vrchu a Rakousko plnomocníka svého odvolalo. Schmerling také již dne 29. července 1849 převzal ve Vídni obor spravedlnosti místo Bacha, který stal se ministrem vnitra, nikterak neohlížeje se na to, že ani s oktrojírkou to vláda Felixa Schwarzenberga nemíní do pravdy. I tu měl štěstí; práce o odstranění úřadů patrimoniálních a o organisaci soudní s odloučením po-

litických úřadů od soudních a se zásadou obžaloby převzal hotové od Bacha, a skutky, jež padají na vrub Schmerlingův, jsou: obmezování porot a statut pro nejvyšší a kassační soud ve Vídni ze dne 7. srpna 1850, jenž znamenal vítězství nejpříkřejšího centralismu a nerozdílného jeho blížence, poněmčování.

Dne 23. ledna 1851 Schmerling odstoupil, a ministrem spravedlnosti stal se baron Karel Kraus, známý odpůrce porotních soudů. Z odstoupení toho udělán pro Schmerlinga roku 1860 nimbus, jako by to byl učinil nechtěje sloužiti za nástroj zpátečnickým snahám ministerstva, jmenovitě zrušení i oktrojované ústavy. Báji tu vyvrací však sám německý centralista a liberál Walter Rogge [1]) dokládaje, že Schmerling jíti musel: „Zdá se mi, že mne již nechtějí?" otázal prý se knížete Felixa Schwarzenberga, předsedy ministerstva, jehož k tomu konci schválně vyhledal. „Inu, mně to také tak připadá," lhostejně mu odpověděl kníže, neuznávaje za dobré na něj se ohlížeti. Schmerlingovi tedy nezbývalo, než aby se tím spravil. Ostatně nepadl na tvrdo, nýbrž na místo, jež si byl připravil: stal se předsedou nejvyššího soudu.

Se Schmerlingem již od listopadu 1860 vyjednáváno, a což dosti divno, byl to sám uherský kancléř baron Vay, který mu upravoval cestu, veden klamnou domněnkou, že ve velkém, opravdovém parlamentě budou se moci Maďaři účastniti. Když dne 3. prosince Schmerling povolán byl za státního ministra na místě Goluchowského, měl již nejvyšší svolení k vypracování statutů pro ústřední zastupitelstvo a zemské sněmy na širších základech. V tomto smyslu vydal také 23. prosince „oběžník k místodržitelům korunních zemí" stran „dalších zásad pro dílo ústavní."

Již oběžník ten nevěstil nic dobrého. Obsahoval sice fráse, jež bylo lze příznivě vykládati, zásadě ústavnosti přisuzoval nejstarší právo historické a dokládal, že vláda není ničeho tak daleka, jako snahy, aby jakýkoliv národní živel sobě byl odcizován; avšak co oběžník sliboval, bylo daleko toho, nač národové čekali. O nějaké svobodě občanské nebylo v něm zmínky, ani o uvolnění těžce stísněného tisku, vyjma mlhavou poznámku, že učiněno „opatření, aby všeliké předstižné řízení odpadlo." Za to uváděl, že nestane se zatím žádná změna v osobách předešlému systému sloužívších, a připomínal zcela v duchu a formě reakce: „Nepřátelé svobody a vlasti jsou též ti, kteří jmena svobody zneužívají, aby ji zavedli na scestí a k nebezpečné přepínavosti."

O ústavě samé zmiňoval se oběžník v I. odstavci o zastupitelstvech zemských, že zřízena budou dle zásady zastoupení prospěchu, na základě bezprostředních voleb a rozsáhlého práva voliti a volen býti, že příslušeti jim bude právo iniciativy, a jednání jejich že bude veřejné. To prý jsou zásady, jež „duchu říjnového diplomu . . . zjevně a patrně vyhovují." V odstavci II. zmiňuje se oběžník o říšské radě, kteréž „bude propůjčena iniciativa a veřejnost jednání, ale která bez trojího návrhu bude vycházeti z nepodmíněné volby zemských sněmů a co do počtu svých členů dosáhne onoho nutného významu a duševní

[1]) Oesterreich von Vilagos bis zur Gegenwart. I. str. 141.

váhy, kterých k vysoce důležitým úkonům sobě pouze vyhrazeným popotřebuje." Nejasným a krouceným slohem druží se oběžník důstojně ku podobným výtvorům doby copové.

Tvrdilli nový ústavodárce, že mluví v duchu říjnového diplomu, byl to velký klam. Co napovídal, byl opak diplomu toho. Ten hleděl ku právům království a zemí a z těch práv jistý díl oktrojoval říši ponechávaje otázku sněmovní právomoci i v „ostatních" zemích nerozřešenou. Schmerling stavěl se tu na stanovisko programu menšiny s její oktrojírkou, nehledící na platná práva, a s jejím centralismem. Proto také naděje namnoze vzbuzené nastoupením nového státního ministra rychle mizely. Jediná strana, která Schmerlinga velebila, byli němečtí centralisté se všemi živly reakce. Tušilit v něm muže, který z velké většiny živoucích národů dovede učiniti menšinu a jim zabezpečí panství, třeba i závislé na dočasné vládě.

Malý pokus učiněn ještě s obchodními a živnostenskými komorami, jež ukázaly se spolehlivé, ani Uhry nevyjímaje. Instituce ta r. 1850 za reakce zavedená přešla skoro úplně v držení vládě oddaných německých centralistů. Oběžníkem ze dne 5. ledna 1861 vyzval je ministr financí dr. Lasser, aby podaly dobré zdání o docílení měny, t. j. o odstranění děsného ažia na stříbro. Do konce ledna odpověděly komory vesměs v ten rozum, že ústavní vláda a bezodkladné svolání rozšířené rady říšské všecko spraví. Schmerling také na ně nezapomněl ve svých volebních řádech.

Výnosem ze dne 5. ledna napověděl Schmerling dále, že zemské sněmy složeny býti mají z tří kurií se stejným počtem poslanců, čímž sklamání tím více dovršeno.

Jako při vydání říjnového diplomu vše šlo o překot, tak že uherští starokonservativci se i vymlouvali, že prý proto nemohl působiti v Uhrách, jak doufali, poněvadž nemohli připraviti veřejné mínění, tak bylo i v únoru. Ústava stůj co stůj musela vyjíti v únoru, poněvadž rozhodující kruhové nechtěli březnem připomínati na r. 1848.

Dne 4. února provedeny ještě změny v ministerstvu. Předsedou jeho stal se zase arcikníže Rainer, který byl předsedal rozmnožené radě říšské. Měl spolu také překlenouti protivy mezi hr. Rechbergem, ministrem zahraničných věcí, a Schmerlingem. Německo-centralistický živel byl rozmnožen baronem Pratobeverou, jenž převzal ministerium vnitra na místo Lassera, který se stal ministrem státní správy, a hr. Wickenburgem, jenž ujal obnovené ministerium obchodu. Dne 14. února přijala ministerská rada základní rysy pro zřízení rady říšské a řádů zemských, a za dvanácte dní byl svět překvapen únorovkou.

Ústava ze dne 26. února 1861 ohlášena byla manifestem, který zrušoval čtyři statuty Goluchovského a za to říjnový diplom, připojený statut o říšské radě, statut o státní radě a oktrojované zemské řády „tento celý soubor základních zákonů za ústavu říše" označoval. „Tato slavně prohlášená ustanovení nejen nezlomně zachováme, nýbrž zavazujeme i Své nástupce, aby nezlomně se dle nich řídili a při Svém nastolení zvláštním manifestem k tomu se zavazovali." Jeho Veličenstvo jak při každé příležitosti osvědčovalo, mělo nejlepší úmysl urovnati poměry říše, avšak bohužel rádců se mu nedostávalo a prozíravých

státníků, jichž v tak osudné chvíli bylo potřebí. Bylo také nesnadno jich hledati, ježto ledový příkrov reakce udusil všechen politický život, v němž by byli mohli vystoupiti v popředí.

Patent o říšské radě — v tom jmenu si zvláště libovali — v 20 hubených článcích stanovil jen složení panské a poslanecké sněmovny. Panská nezakládala se na právu volebním, nýbrž sestávala z arciknížat a knížat biskupů, z dědičných členů od panovníka z vynikajících šlechticů jmenovaných a z doživotních členů, též od panovníka povolaných z mužů, o stát neb církev, o vědu neb umění zasloužilých. Poslanecká sněmovna čítati měla 343 členy, z nichžto vysílati měly z cislajtánských zemí sněmy český 54, moravský 22, slezský 6, haličský 38, dolnorakouský 18, hornorakouský 10, solnohradský 3, štyrský 13, korutanský 5, krajinský 6, bukovinský 5, tyrolský 12, terstský s isterským a gorickým 6 a dalmatský 5, celkem 203 členy; benátské krajské hromady místo sněmu 20; Uhry 85, Sedmihrady 26, Charvátsko a Slavonie 9, celkem země koruny uherské 120 členů. Předsedy obou sněmoven jmenoval císař. Říšská rada měla býti svolávána každého roku.

Říšská rada ustanovena dvojí: Širší (čl. 10.) pro veškery země mocnářství s právomocí, jak vytknuta v říjnovém diplomu, a užší (čl. 11.) pro všechny země neuherské s právomocí, která vyjímajíc záležitosti v čl. 10. vytčené zahrnovala „všechny předměty zákonodárství, které nejsou zemskými řády výslovně ponechány zemským sněmům v říšské radě zastoupeným.“ Touto oktrojírkou řešena tedy vážná otázka státoprávní o právomoci neuherských sněmů a užší říšské rady, jíž vyhrazeno vše, co nebylo ponecháno zemským sněmům. Co jim ponecháno a kde vyhledány pro ně z prachu archivu vzácné vzory, ukážeme níže.

Nižádné zmínky o nějakém uvolnění, nižádného práva občanského neobsahovala ústava Schmerlingova, ba ani zásada odpovědnosti ministerské ani nedotknutelnost poslanecká nebyly v ní vytčeny. Do právomoci říšské rady náležel sice rozpočet, ale nikoliv povolování výdajů, neboť i to obmezeno ustanovením. „Daně, poplatky a důchodky budou se vybírati dle dosavadních zákonů, pokud nebudou ústavně změněny.“ Jen nové tedy daně a dluhy podléhaly schválení říšské rady, arci bylo jich tolik, že ji výdatně zaměstnávaly.

S uherskými starokonservativci rozdvojil se Schmerling již při jednání o statutu říšské rady. Uherský kancléř baron Vay a uherský ministr Szécsen naléhali, aby ponechána byla volnost k dohodnutí s Uhry, aby vše nebylo oktrojováno a také jejich hlas a vůle došly tu výrazu, jmenovitě aby ostalo otevřenou otázkou, kolik zástupců uherský sněm má posílati do Vídně, a teprve s uherským sněmem aby se to smluvilo; dále aby vypuštěn byl čl. 7., který stanovil: „Císař si ponechává nařídíti volbu v těch kterých územích, městech a sborech přímo, kdy by nastaly mimořádné poměry, pro něž by zemské sněmy nemohly obeslati sněmovnu poslanců.“ Ale Schmerling trval na svém, ačkoli hrozbu přímých voleb v Uhrách nikdy nemínil učiniti skutkem.

Dvířkami, jimiž libovolně od ústavnosti mohlo se přecházeti k absolutismu, byl čl. 13., jenž stanovil: „Kdy by v době, když říšská rada není shromážděna, o některém předmětu její působnosti muselo se státi

nutné opatření, jest ministerstvo povinno nejblíže příští říšské radě předložiti důvody a důsledky takového opatření." Vláda mohla tudíž vydati jakýkoliv zákon, uzavříti jakoukoliv půjčku, aniž byla za to odpovědna, nýbrž vázána toliko oznámiti, že toho bylo potřebí a že to dostačí nebo nedostačí. Dodatečného schválení potřebí nebylo. Sám ryt. Schmerling uznával později, že na základě článku toho celá ústava dala by se odvolati, avšak pravil velkodušně, že ustanovení to nepokládá za dítko, které by svou matku mělo pozříti.

Patentem *o státní radě* utužován ještě více centralism než předešlou oktrojírkou. Za vzor pro instituci tu sloužila říšská rada Bachovská, a za předsedu jejího ustanoven tuhý centralista baron Lichtenfels. Radě té, jež sestavena z centralistů za Bacha vyškolených, vedle nichž tu jen ještě byli hrabě Almasy, baron Ožegović a rytíř Andreanszky, náleželo projednávati předlohy nejen pro širší a užší říšskou radu, ale i pro veškery sněmy, ani uherského nevyjímaje, a zkoumati návrhy vyšlé z iniciativy sněmů a říšské rady, než se předloží k nejvyššímu schválení, a důležitá nařízení vládní.

Nová bašta centralismu byla stvořena, a jí dostala se spolu v popředí osobnost, jež za doby Schmerlingovy vynikající hrála úlohu. Baron Lichtenfels byl zosobněným výrazem onoho liberalismu německo-centralistického, jenž v podřízení a poněmčování neněmeckých národností viděl svůj cíl. Byl hlavním sloupem soustavy, jež slavila vítězství, a to chtěl jí zabezpečiti i nad Uhry. V Bachově reakci byla politická jeho minulost. Přičiněním Schmerlingovým stal se druhým předsedou nejvyššího soudu, členem panské sněmovny a předsedou státní rady. Prospívaly mu jeho značné vědomosti, řečnické nadání a spojení s nejvyššími kruhy z doby, kdy býval vychovatelem Jeho Veličenstva.

Leccos by se snad bylo dalo ještě napraviti, kdy by oktrojované zemské řády pro sněmy, volící to sbory do říšské rady, byly bývaly sestaveny na základě jakés takés spravedlnosti k národnostem a slušného ohledu na státní právo. Právě však *zemské řády byly nejpovážlivější známkou únorové ústavy. Schmerling sáhl pro vzory k nim až do smutné doby Bachovské, kdy všeliká volnost a každé občanské právo byly utlačovány; tehda byly zděláný k tomu, aby národnost naše smetena byla s povrchu zemského.* [1])

Oktrojovaná ústava ze dne 4. března 1849 měla vstoupiti v život ještě do konce téhož roku, ale, jak známo, nevstoupila do života nikdy.

---

[1]) Walter Rogge, spisovatel Čechům a autonomii svrchovaně nepřátelský, ve svém spise „Oesterreich von Vilagos bis zur Gegenwart" (u Brockhausa v Lipsku a ve Vídni 1872, I. str. 187) poznamenává: „Zajímavý jest obrat, že vláda, kterou Čechové k veslu přivedli, nyní již (t. j. roku 1850) v potlačení slovanského živlu hlavní úlohu shledává, a pozoruhodna jest nepředpojatá naivnost, s níž ministerstvo v každé korunní zemi věci tak přikrojilo, jak mu to právě pohodlno bylo, nelekajíc se ani nejkřiklavějších odporů. V Čechách a na Moravě šlo o to držeti Čechy na uzdě; vláda tedy bez rozpaku se opřela o obyvatelstvo německých měst, které přece jinak nemohlo platiti za baštu konservativního smýšlení, aby velkou většinu slovanského venkova, jejíž pomocí revoluce byla zdrcena, proměnilo v menšinu."

Nicméně r. 1850 staly se pokusy o vydání zemských řádů, pokusy vlastně v ten spůsob, jak by slovanské národnosti bylo lze potlačiti a vzájemné spory a boje mezi nimi a Němci podnítiti. Dne 4. ledna oznámil úřední Vídeňský list, že ministr Bach podal Jeho Veličenstvu zprávu o zemských řádech a vyžádal si jich potvrzení. V únoru pak počali je uveřejňovati, a v září to skončeno. Nebyly sice také provedeny, reakce obešla se bez nich, přece však v prachu archivním neležely marně. Za Schmerlinga byly z něho vytaženy, a pánové ministr Lasser, dvorní rada a ředitel úvěrního ústavu baron Mayrau (tak se nyní jmenoval bývalý Kajetán Mayer) a ministeriální rada Perthaler, officielní stylista Schmerlingův, dali se do práce, aby je opsali a časovým poměrům přizpůsobili, t. j. pokud se týče české národnosti, pro ni ještě zhoršili.

Vizme a srovnávejme! Bachovy statuty vyslovují vesměs zásadu zastoupení dle prospěchu. Jediný jest rozdíl mezi Bachem a Schmerlingem, že Bach stanoví největší poplatníky, města a venkovské obce, Schmerling velkostatkáře, města, obchodní komory a venkovské obce. Byl zjevný úmysl obou ten, aby prvnější sbor volil vždy ve smyslu vlády a pak aby Čechové v Čechách a na Moravě ostávali v menšině.

Bach v statutě pro „korunní zem českou" rozděloval počet mandátů takto: největší poplatníci 70, města 71, venkovské obce 79. Při tom již provedl Bach volební geometrii, aby na Němce vypadl téměř dvakrát větší počet poslanců než na Čechy. Schmerling přidržel se věrně čísel a geometrie Bachovy, jen že k 70 zástupcům velkostatkářským dodal ještě 5 virilních hlasů, knížete arcibiskupa, biskupů Budějovického, Litoměřického a Královéhradeckého a rektora university; 71 městských rozmnožil o 1 německý a přidal k nim 15 zástupců z obchodních komor, tehda ovšem naskrze německých (po 4 z Pražské a Liberecké, 3 z Chebské a po 2 z Plzeňské a Budějovické); počet 79 zástupců za venkovské obce podržel nezměněný, ač oběma předešlým sborům přidal. Bachovský sněm český čítati měl 220 zástupců, mezi nimiž Čechové měli býti odsouzeni k věčné menšině, Schmerlingovský sněm pak 241, mezi nimiž řečeným rozmnožením česká minorita tím více měla býti stlačena.

Na Moravě stanovil Bach pro největší poplatníky 30, pro města 32 a venkovské obce 30 zástupců, celkem 92; Schmerling pro velkostatkáře 30 a k nim 2 virilisty: arcibiskupa Olomouckého a biskupa Brněnského, pro města 32 a k nim 5 za obchodní komory, pro venkovské obce 31, celkem 100. Ve Slezsku vidíme poměr podobný, 9 velkostatkářů a arcibiskup Vratislavský jako virilista, 12 za města a 9 za obce venkovské, zcela ve smyslu Bachovu.

Bach stanovil sněmovní období na 4 léta, Schmerling je pro větší bezpečnost prodloužil na 6 let. Dle Bacha mělo předsednictvo býti svobodně voleno, dle Schmerlinga mělo býti jmenováno; podle Bacha měly zemské sněmy zasedati šest neděl ročně, Schmerling ponechal si v tom volnost a třeba vůbec sněmu nesvolal.

Bachovy statuty přišly Schmerlingovi tím více vhod, čím spíše mu zabezpečovaly povolnou německou většinu nejen ve sněmech, zvláště

tak důležitých, jako byly český a moravský, ale i na říšské radě. Ano reakcionářské ustanovení Bachovo v řádech zemských, že vláda není povinna žádati sněm za souhlas s opatřeními, jež bez něho učinila, nýbrž toliko vyložiti „důvody a důsledky" svých kroků, zalíbilo se Schmerlingovi tak, že je pojal jako čl. 13. do ústavy říšské.

Bach předměty, které náležejí do právomoci sněmovní, obmezil na tyto: zemědělství, zemské stavby, zemské dobročinné ústavy, zemský rozpočet se správou jmění zemského a vypisováním zemských přirážek; dále v mezích říšského zákonodárství: věci obecní, věci církevní a školské, věci přípřeže, opatřování a ubytování vojska. Schmerling v témže pořádku a týmiž slovy vyznačuje právomoc sněmovní v čl. 18. zemského zřízení v oddíle I., II. a III.

Taková byla vyhlašovaná ústava, jež měla rakouskou říši zabezpečiti proti zahraničným nepřátelům a vyvésti z domácího rozvratu, rozprouditi nový život v národech umrtvených dlouhou reakcí a přitažlivě působiti na venek, aby se říše stala ne věznitelkou národů, jak Italové ji zvali, ale krystalisačním bodem pro nové poměry evropské. Z Bachovy státní moudrosti čerpána byla magna charta Schmerlingova, za což byla vydávána, ale ve skutečnosti nebyla ani magna ani charta, nejméně ovšem libertatum, — pro svobody Schmerling neměl receptu ani smyslu. Všeobecný odpor zdvihl se proti ústavě té, a rok od roku mohutněl, až Rakousko vedl k roztržení. „Říjnový diplom byla olivová ratolest Uhrám podaná, únorovka jest dělovou kulí proti nim vypálenou," tak posuzovali uherští starokonservativci dílo Schmerlingovo. K tomu Uhry měly plnou volnost projevovati své smýšlení; sněmem uherským dle Kossuthova řádu voleným, župními hromadami a výbory, samosprávou soudní a školskou zjednáno jim široké pole, na němž mohli vésti platnou opposici a dobývati svých práv. Všeho toho ale v Čechách a na Moravě a rozumí se ani v jiných rakouských zemích nebylo. Kdežto v Uhrách bujně rozvíjel se již politický život, u nás policejní vláda přísně střehla ještě mrtvého ticha, aby ho nikdo nerušil.

Vedle utištění české národnosti měly Bachovy řády za účel i státoprávní zatlačení české koruny. Čechy a Morava se svým nepřerušeným státním právem, se svým hospodářským a politickým významem, vhozeny byly od Bacha do jednoho pytle s malým Solnohradskem, s Terstem, s Korutany, obojími Rakousy, Goricí, Gradiskou a j. Německý nacionalism dobře již chápal r. 1850, co to znamená. „Shledáváme v tom blížení se k Německu, jehož jsme v ústavě ze dne 4. března s bolestí pohřešovali. Nám Němcům jest uznání těchto společných svazků mezi zeměmi rakouskými k německému spolku počítanými velice vítáno," psala tehdejší Pražská Deutsche Zeitung aus Böhmen. Království a markrabství naše mělo býti postaveno na roveň s drobnými zeměmi, jejichž minulost, význam a potřeby byly od našich zcela rozdílné. Schmerling prováděje tento záměr měl i výmluvu, kdykoliv se jednalo o některou naléhavou potřebu českou: kterak bylo by možno, aby každý sněm o tom měl rozhodovati! Jest to jedna z nejčastějších námitek německých liberálů od Schmerlinga a Lichtenfelsa až do

Herbsta a Plenera ml., předstírajících šalebnou domněnku, jako by každé právo koruně české navrácené znamenati musolo stejné rozmnožení právomoci ostatním 15 sněmíkům.

O zkušenosti s ústavami nebyla nouze, bylyť tři velké ústavy a mnoho různých návrhů pohotově z bouřných let 1848 a 1849, kdy otázka ústavní zevrubně byla probrána, tak že mohla býti považována za zralou. Byly tu: ústava ze dne 25. dubna 1848, v den narozenin krále Ferdinanda Dobrotivého vydaná, ústava Kroměřížská od téhož sněmu vypracovaná a pak oktrojovaná ústava ze dne 4. března 1849. Nebylo potřebí leda uvésti státní naše právo v souhlas s potřebami časovými a v dorozumění s národem provésti ústavu. Avšak z Čechů nikdo vůbec nebyl tázán, ba ještě hůře, i veřejný tisk náš co nejvíce byl potlačován. Schmerling rozhodl o nás bez nás a proti nám.

Někteří spisovatelé pohlížejí na věci tak, jako by si byl Schmerling vzal vzor pro svou únorovku z březnové oktrojírky r. 1849. Ale již první pohled poučuje nás, že tomu není tak. Březnová oktrojírka stanovila dvě ústřední sněmovny: vyšší čili sněmovnu korun a zemí, připomínající na senát americký, jež vedle arciknížat měla sestávati ze zástupců volených od zemských sněmů na dobu 10 let, a sněmovnu poslaneckou, svobodně volenou tím způsobem, aby na každých 100.000 obyvatelů připadl jeden poslanec na 5 let volený. To bylo Schmerlingovi příliš svobodomyslné. Jeho vyšší čili panská sněmovna úplně byla vyňata z volebního práva, na jehož místo nastoupilo pouze jmenování po návrhu vlády, a sněmovna poslanecká založena na volební geometrii sněmovní tak, že živly velkostatkářské, jimž přec vyhrazena byla panská sněmovna, opět tu tvořily celou třetinu poslanců a němečtí centralisté polovici. To, co Schmerling zaváděl, nebylo skutečným zastoupením lidu ani parlamentem, nýbrž toliko Bachovskou reakcionářskou centralisací se zdánlivě ústavním nátěrem, při níž vůle lidu odsouzena byla k malomoci. A přece když jsme se proti tomu vzpírali, spíláno nám zpátečníkův a tmářův.

Dvě životní otázky, na nichž záleželo trvalé a bezpečné upravení rakouské říše, otázka státoprávní a národní, únorovkou dokonce nebyly rozřešeny, ba únorovka znamenala ještě novou osudnou překážku, aby nemohly býti vyřízeny. Únorovka, kterou Schmerling vydával za státní právo, zorganisovala teprve onen sveřepý boj proti koruně české a jejímu právu, a stejným způsobem přiostřila národní spory mezi Čechy a Němci, štvouc k národnímu zášti i ony Němce, kteří upřímně smýšleli s právy lidu a s volností občanskou. Proto také zastavení únorovky v červenci 1865 uvítáno od národů říše s radostí, jako by jim kámen se srdce spadl; bohužel že ne na dlouho.

Sekerník.

Povídka z Povltaví

od

Adolfa Heyduka.

(Pokračování.)

III.

Když do světnice vešli spolu,
děl mlynář: „Ženo, viz, můj host;
hrůz zažili jsme věru dost,
teď v bázni boží sednem k stolu
a ty nám podáš sousto chleba —
leč dřív nám čerstvých šatů třeba.“

Šat skokem žena snesla z venku,
a mlynář s Vraným vstali hned,
a oblekše se ve přístěnku
druh vedle druha k stolu sed.
A žena — pěkných tváře rysů —
již na stůl kladla s jídlem mísu
a děla, stojíc hostě blíž:
„Tím u nás zavděk mějte již,
já, věru, nečekala hosta —
tož pocta má je pouze prosta,
leč jsteli hladov, berte, nuž!“ —
„Já ze Zelené syt jsem již,
spíš pěkně prosím o nocleh,
teď nelze nazpět přes vln prahy,
jeť zlý, jak víte, vody sběh,
leč zítra vypravím se záhy
a posilněn spíš vlny zmohu.“ —
„Vás pustit?“ vece mlynář, „brachu,
toť bylo by přec proti Bohu,
plout znova bouře při postrachu;
jeť boží dopuštění venku.
Zde spát budete ve přístěnku,
jak hostinnost to velí česká
a poctivého muže vděk . . .
Ej, jak ten příboj na břeh pleská
a doprovází bouře jek!
Chci přihlednouti k strojům mlýna,
vše v pořádkuli, jak se sluší,
kdy přišla by snad voda tužší,
vy zatím pijte trochu vína;
již, Rozárko, mi hosta dbej,
a Václave, ty nalívej!“

Hoch dolil jen; vždyť v číši dost
po prvním doušku nechal host,
jenž nucen popil ještě trochu
a děl: „Již nenalívej, hochu,“
a vstal. — „Snad chcete jíti spat,“
hned ochotně se žena ptala
a na přístěnek ukázala.
„Ne, do mlýna jdu pomáhat,
což dřív jsem učiniti chtěl,
leč pan otec mě předešel.
Je třeba opatřiti mlýn —
strž mraků musela být kdes,
a v stoupající řeky klín
hrůz smečku moh by vehnat běs.“

„Ba věru, též se toho bojím,“
v ráz žena děla, „ale zas
tou nadějí se přece kojím,
že chasa koná všecko v čas,
jak muž jí káže v taký den,
též mlýn byl po vln dravém toku
líp vyzbrojen a vystaven,
šest bude tomu právě roků;
tož Pánbůh dá, že šťastně dnes
ta divá přejde vody směs.“

„Leč přes všecko v tom živlů vření
jsou dobrá různá opatření,“
děl Vraný, „proto panu otci,
již odpusťte, jdu ku pomoci,
však dáli Pánbůh, přijdem hned!“
I ruče s lavice se zved,
a poděkovav vlídnou tváří
spěl do mlejnice z jizby ven,

kde při mdlém svitu luceren
lid přispět hleděl hospodáři.
„Aj, málo bedliví jste byli,
mlýn dřív měl býti opatřen,“
děl Vraný, nutě k větší píli,
leč vymlouval se ten a ten:
„My záby vyhradili vodu
a nástavky jsme dali v čas,
však při takovém mračen svodu…“
„I mlčte, aby vzal vás ďas,
líp podruhé vždy všeho dbejte,
a nyní pojďte, pomáhejte!“

A hned, jak přál si mlynář chorý,
dal pod palečník pevné svory,
a tuže ruce, hruď i záda,
jak ve svém do všeho se vkládá
a spěchá nahoru i dolů,
a na vše bedlivé má zření
a ke každému spěchá kolu,
by hřídelům dal podepření,
a znova k chase děl: „Líp dbejte,
když zpáteční jde vody chvat,
a dnes i dvéře ucpávejte,
pak okna, hůře bude snad;
též opřít nutno o podlahu,
kde možno, opěrový trám.
Hle, voda stoupá k výši prahu
a dozajista přijde k nám,
tož chutě, kdy by v mlýn se vrhla,
by prken nepozvedla výš
a z polštářů je neutrhla;
též truhly vynášejte již.“

Též chorý mlynář neusedá
a co lze ukliditi hledá,
by zmenšil divé vody lov,
nic nevšímaje sobě slov,
jež Vraný výstrahou mu káže:
„To nechte mně, mám tužší páže,
líp věru, kdy byste již spal…“
Leč mlynář v práci neustal,
jíž vody hněv měl býti skrocen,
ač hůře nežli dřív byl spocen
a v stálé námaze a spěchu
již popadati nemoh dechu.

Ruch pracujících venku rost
a ženu do mlejnice vlákal,
ač strach to byl, ne zvědavost.
Hoch zlekán třásl se a plakal
a matku za zástěru chytal;
zřelť otce svého na zanášce,
an umdlen kles, leč jeho strážce,
byl čil a při všem maje ruku
lid k práci měl, ač jeho hlas
v tom stále větším vody hluku
mřel, hynul, zmoh se a mřel zas,
vždyť vlny v mocný rostly tlum,
pěn bílou hřívu na svém hřbetu
a z rozšuměných úst a retů
kvas zkázy stříkal k nebesům.

Vše hotovo. A zvolna zpět
zas mlynář s krajánkem a ženou
šel v jizbu s hlavou nachýlenou,
leč bledší líce měl i ret;
hoch, zbytek slzí ještě v oku
zas klidněj tulil se mu k boku,
leč jeho ústa byla něma,
vždyť přiklopený víčkem hled
sen uzamknul mu perutěma
a na klenutí čela sed.

„Spí,“ pravil mlynář, „stichl přece,
mně hůř, mě bolí hruď i plece,
jdi, ustel mi již, ženo milá,
mě zima jaksi rozrazila,
ba vězí mi to v údech všech;
též na prsou mě ob čas píchá —
teď zas — a těžko se to dýchá,
rád bych si pro dnešek již leh!
Též ty jdi, Rozárko, již v lože,
leč bývá vždycky dobře moc,
když na stůl kahanec se rozže,
a vy, můj strážce, dobrou noc;
zde postel máte ve přístěnku,
tam není slyšet hluku z venku.
a ráno budem spolu snídat.“ —
„Já budu raděj s chasou hlídat.“
„Jak? Po tom namáhání dnes?“ —
„Já jiné, horší věci snes.“

A než mu slovy mohli bránit,
již kliku dveří stisk a šel
mlýn od příboje vody chránit,
jenž lestně sad již ovíjel,
a přes srstkových keřů vršky

výš stoupal k chlévům, stále výš,
ač před tím celodenní pršky
a mračna dávno přešla již.

„Hej, pozor, hoši,“ pravil živě,
když vody shledl sekerník,
„skot dusá postrachem již v chlívě,
tož než by živel k němu vnik,
je radno vyvesti ho z domu,
snad nad mlýn, hor těch do průlomu;
pryč, nikdo chvíle nepromař,
slyš, koně řehcí, krávy bučí,
pes vyje hned, hned strachem kňučí,
ba, věru, i tą němá tvář
vln rozkvašených choutku tuší,
jak kdy by lidskou měla duši.
My ovšem jsme tu o sáh výše,
až k nám snad příboj nezabloudí
ve valem rostoucí své pýše,
leč člověk míní a Bůh soudí.
Tož, všeho má být strážce dbalý,
chci říci domácím, by vstali.“

Tu lid vše v nahodilé směsi,
co v chlévích bylo, vedl v lesy,
a sekerník, ač bledé tváře,
šel, aby vzbudil hospodáře.
Leč mlynář bděl i jeho žena,
jež nešla spat, jsouc ustrašena
ne z divého jen vody spěchu,
i z chorobného muže vzdechů.

Teď mlynář na lůžku si sed
a kašle ztěžka hovor dále ved:
„Co nyní?“ — „Myslím na zanášku,
spíš přečkáme tam vody srážku,
já pomohu vám vynest lože.“ —
„Tak přece,“ lkala žena, „Bože!“
a polekána, silou ručí
hned synka vzala do náručí;
a mlynáře, jenž sláb a bled
již strachem neměl ani dechu,
sám Vraný na zanášku ved,
kam postel snesl v skočném spěchu.
„Jen lehněte,“ děl, „zde jste jisti,
teď právě na vodu jsem zřel,
proud z dvoru prchá, lze jím břísti,
ač před chvílí se k chlévům střel;
snad sám se již své zhouby leká —
já půjdu zas, kde práce čeká.“

Když odešel, děl k ženě muž:
„No, takých lidí málo již,
již s neznámými soustrast cítí;
hned chtěl bych za stárka ho vzíti;
ten neduh bez toho mě moří —
dech krátí se mi, hlava hoří . . .“
„Zas Pánbůh pomůže, můj milý,
vždyť není ještě nejhůř právě.“
Leč mlynář naříká a kvílí:
„Mně duní to i víří v hlavě,
že zvednout mohu se jen stěží,
a žár mně po všech údech běží!“

Zle rozkašlal se na svém loži,
a žena vzdychá: „Matko boží,
ó zaplaš různých strastí slet,
dej trpícímu zdraví zpět,
skroť vody zmetešený splav
a žalů na věky nás zbav!“

IV.

Když červánek vzplál na východu
a zlíbal Chlumských vrchů les,
šel Vraný, aby shledl vodu,
a na zanášku zprávu nes
a děl: „Ten tam je vody cval,
jen kal vám v sadě zanechal
a při břehu dva štěpy smet;
proud stále v korytě se níží,
ba spadl víc než o loket,
a pohoda se zase blíží;
teď mohu klidně o mlýn dál.“ —
„Což u nás byste nezůstal?
vždyť právě, zláli voda zniká,
je mlýnu třeba sekerníka.“ —
„Ba, dojista! Pak myslím taky,“
dí žena, „zde kdy byste byl,
že muž by se mi ukojil,
a starostí by prchly mraky;
nač od nás jinam, prosím vás?“
„Nuž, zůstanu zde ňáký čas,

leč vím, až více budem známi,
že pustíte mě nejspíš sami.“ —
„Ó, toho se tu nedočkáte,“
děl mlynář, chytaje si hruď,
„vždyť celé naše srdce máte.“ —
„Již probůh, muži, klidný buď!
Teď o nic již se nestarej
a zdraví na paměti měj,
Bůh dá, že brzy bude líp.“ —
„Ba, panímámo,“ Vraný kýval
a šeptal: „Nade vše tu klid,
leč jinak Bůh chce, jinak lid,“
a sdílně na lože se díval,
v něž chorý mlynář hlavu klad
a jako list se chvěl a vad.
Když usnul, Vraný pravil k ženě:
„Teď pro doktora neprodleně!“

Pak na lůžku se zvedl chorý
a jako ze spánku se ptal,
zda zanikly již živlů vzdory,
že do síně by snést se dal;
leč Vraný bránil: „Vlhko všude
tam dole, líp tu s vámi bude,
vždyť nejsou noci již tak chladné,
a jakmile proud více spadne
a slunce prohřeje nám zem,
hned, pantáto, vás přenesem.“

V mlýn doktor přišel za poledne
a k loži nemocného spěl,
jenž jako osyka se chvěl,
když na větve jí vítr sedne;
a vida, jak se chorý trudí,
své ucho přiložil mu k hrudi
a celého jej překlepával,
až pokrčuje ramenem
děl tiše ženě: „Přišel jsem,
leč nevím, co bych mu již dával;
též umění má svoje meze,
radš na vše připravte se již
a přiveďte mu raděj kněze,
pět dní tu bude nanejvýš!“ —
„Tak zle to s ním? Můj věčný Pane,“
zas žena, „co se s námi stane?
Ó, Bože, změniti to rač!“
A před mlýn vyšla na pavlač.

Té chvíle sten se ozval všude,
ten tam byl krátký mlýna klid,
a stálým pláčem oči rudé
měl každý: žena, hoch i lid;
jen Vraný mužněji si vedl
a k pantátově loži sedl,
jenž hledě kolem poplašeně
ptal po hochu se a své ženě.

Když s pláčem přistoupili blíž,
děl temně: „Utište se již,“
a tíhou dechu ustrašený
sáh kvapně po ruce své ženy.
„Vždy hodnou bylas,“ mluvil dál,
když namáhavě odkašlal,
„tam ve šuplátku mého stolu
v mých účtech a v mých papírech
je testament,“ a znova vzdech,
„co mého, máte s Vášou spolu,
pan polesný, jak práva zvykem,
vám rádcem buď a poručníkem.
A tobě, milý synku, dím,“
a kašlal zas, „buď matce vším,
až dorosteš. No, nechte lkání,
Bůh s mým vám dej své požehnání.
Též vám bych ještě, milý Vraný,
rád za vše věrnou ruku stisk,
než zvoník odzvoní mi hrany —“
a slzí proud všem v oči trysk, —
„kdož ví, co přijít může sledkem,
tož jako ochranný můj duch
mých pořízení buďte svědkem
a za všecko vám zaplať Bůh . . .
A teď, když život navždy zniká,
přál bych si ještě zpovědníka.“

Kles nazpět sláb, leč záhy dosti
kněz přišel k loži se svátostí,
a na zanášce v světle šerém
sám zůstal mlynář s panpáterem,
pak kajícen a hříchů prost
vzal z rukou kněze Boží tělo —
a vzdech a škyt, a mlýnem znělo:
„Již odebral se na věčnost,
by odplatu vzal nebes říše!“

A všichni modlili se tiše . . .

V.

Vše milosrdný léčí čas,
on v úsměv mění kletbu zloby
a kalným zdrojům dává jas
a vonným kvítím krášlí hroby;
on v nebi zlaté hvězdy budí
a klasy z úhorových rýh,
a písně z ptáků něžné hrudi
a život v ňadrech ztrnulých.

Do Lipovského mlýna znova
zpět zavítaly mír a klid,
zas hojně všeho měla vdova
a hojně práce její lid;
ač dlouho muže vzpomínala,
jejž smrt jí v hrozný vzala plèn,
a mnohý proplakala den,
přec zvolna slzám výhost dala,
a její všaký čin i slovo
jen blaho chtěly Vácslavovo.

Čas od času vždy za neděle
šel do myslivny s Vraným hoch,
kde odpoledne někdy celé
hrát na sadě si s Janou moh,
mělť pana Střelu poručníka
rád z duše mladý z mlýna druh,
a ten zas, zře, že duchem vzniká
a neroste jen na zdař Bůh,
vždy chválil jej a dcerce k děku,
když malinami keř se rděl,
rád s Janou vodil na paseku,
kde trhat mohli, co kdo chtěl.

A tak se děti zřely stále,
když kynul čas a Vácslav směl,
jejž stárek Vraný v loďce malé
přes řeku k Chlumu převážel;
i dospívaly děti obě
a jejich útlých srdcí vznět
vždy víc a víc je poutal k sobě,
jak chudobek dvou drobný květ.
A jestliže jí v dětském vznětu
kdys po malinách chodě řek,
že líčka z šípkových má květů
a rty ze zralých brusinek,
tu ona v očích plno záře
hned na oplátku děla zas:
„A ty máš z výražky své tváře,
zrak z ostružin a z lenu vlas.“
Pan Střela říkával: „Jsou chytři,
ať v slušnosti se škádlí jen,
tím mladý rozoumek se bystří,
že jiskry z něho srší ven,
vždyť děti častokrát se škádlí,
a pak se stává náhodou,
že rádi by si v náruč padli
z hor děvče s hochem za vodou!“

Když Vraný vyprávěl to doma,
tu vzplanul matčin temný zrak
a rudýma mu děla rtoma:
„Kéž dále jenom rostou tak,“
a s tváří blaze usmívavou
svou černou přikývla mu hlavou.
Tak pěkná strastí po odletu
zas byla všecka na podiv,
jak bujná lípa prostřed niv,
jež odívá se zdobou květů,
když jarní slunce na ni svítí
a ve všech větvích kypí žití.
Zrak jasnější byl nežli prve,
tvář jako z mléka zas a krve,
bok plný byl, ač útlý pás,
a jako zvon zněl její hlas.

Kdo zřel ji, říkal druhdy v řeči:
„Vám, panímámo, vdovství svědčí;
dřív bleda byla jste jak zeď,
a v těle jste se tuze spadla,
leč zase pojednou jste zmladla,
ba krásy přibíráte teď
jak broskev, jež se šťavou plní,
a Vácslav také — jak vám pravím,
vy oba kypíte jen zdravím.
A což váš vlas? Ten zas se vlní
a leskne jako za svobodna,
tu k svatbě, myslím, chvíle vhodná,
nač jako v plotě kůl zde stát;
vy zas byste se měla vdát.“

Leč krátce odvětila vdova,
a po čele jí mráček táh:

„Jen proboh nechte si ta slova,
nač toužiti mi po vdavkách?
mně čtyřicítka již se blíží,
pár roků do ní schází jen,
a mlýn, jejž posud dluhy tíží,
je velmi dobře opatřen,
vždyť stárek náš, ten hodný Vraný,
vše dobře řídí na vše strany,
že skoro dvakrát tolik věru,
než dříve, výtěžku již beru,
jímž dluh se zvolna zplatí; nuž,
zda líp by hospodařil muž?
Jen žel, že často hlavu kloní
ví Bůh, kde mysl se mu honí!
Dost nutím, by šel mezi lid
neb do vsi někam na besedu,
leč nic u něho nedovedu;
vždy říká: Milejší mi klid,
a pilen je a bedliv všeho,
tak neschází mi praničeho.
Teď víte, proč mně nyní svědčí;
mám pohovu, tož nač ty řeči,
nač muže po druhé si brát?
a pak, kdož by měl vdovu rád?“
Tak na domluvy různých mlečů
řeč mlynářčina zněla jen,
ač dosti bylo uchazečů
a vzkazů do mlýna co den,
přec netoužila změny stavu,
kdo přišel, vdovy nepřemoh,
a Vraný stále klonil hlavu.

Tu posléz škole odrost hoch.
Měl mlynářem se učit doma,
leč třesoucíma prosil rtoma
a pláčky chodil tam a sem,
že nechce být než myslivcem.

Byv k radě přibrán, pravil Vraný:
„Já věru nevím, co s ním hned,
jeť chlapec jako malovaný.
kéž Pánbůh dá, by též se zved
a nezvětřil jak mnohý hoch;
jsouť chlapci druhdy jako hloh,
jenž pln je růžiček i trnů.
Když všecko uvážím a shrnu,
dřív na studie bych ho dal,
by vzdělaným se trochu stal.
Tož jestliže se Václav cítí,
ať studuje, ať jen to zkusí,
vždyť mlynářem vždy může býti,
ač prach-li ho též neudusí.
Nuž, panímámo?“ — „Inu, chceli,
já bránit nebudu mu přec;
pan poručník, jak zákon velí,
snad nejlíp rozsoudí tu věc.“

Když přišel Matky boží svátek,
a poklizen byl dům i statek
a mlýn již půl dne bez hlomozu,
šel, nový od hlavy až k patě,
hoch s matkou ve svátečním šatě
a s Vraným cestou ku přívozu.

Byl krásný, podzimkový den,
dost častý v jižním Povltaví,
ač ze smrčin a ze sosen,
již truchle vyčnívaly ven
tu buků onde habrův hlavy,
mdlých sýkor obydleny davem;
čas byl to svatým před Václavem.
Skal zrytých netesané schody
kryl posud hojně kyprý mech,
a mírný vlhký řeky dech
stál nízko nad hladinou vody.
Sem tam, jak vždycky v době této
nes poletný se špačků sbor,
hlas káně ozýval se z hor,
a vzduchem plulo babí léto.

Když přepluli a přišli k boru,
jímž skryt byl od západu Chlum,
šli lesem dále za hovoru,
kde revírníkův kryl se dům,
a Vraný děl: „Je krásně, věru,
již málo bude takých chvil;
jsem rád, že předevčírem v šeru
lán poslední jsem upravil.
Než Martinský nám přijde sníh,
již ozim vzejde ze všech lích
a přespí klidně v jarním šatě
hněv tuhé zimy svatosvatě.“ —
„Vy v pravou konáte vše chvíli,
kde bez vás bychom dneska byli!“
zas žena děla. „Kéž jak loni
déšť s pohodou jsou polím k duhu,
pak splatila bych zbytek dluhu
a koupila pár mladších koní,

ač Vácslav také nejmíň dvě stě
ne víceli, stát bude v městě.“ —
„Mít studenta, to v kapsy sahá,
leč také to vás neutahá,
a něco přece ještě zbude;
jen když se Vácslav učit bude.“

Tak klubko rozmanité řeči
pozvolna stáčelo se dál,
až přišli k pěkné smrčí léči,
kde v zahradě dům Střelův stál,
a vešli, ač jen ostýchavě.
Pan revírník chtěl z domu právě,
však uviděv je, kráčel zpět
a do velké je síně ved
a tázal se, ký případ divný
je zanesl dnes do myslivny.
Tu panímáma vyprávěla,
co chce a jak by dělat měla,
a zdali by pan poručník
ten hochův úmysl též schválil;
a revírník, když piva nalil
i chléb jim předložil, jak zvyk,
děl, hosti k jídlu pobízeje:
„Já nevím, proč ta věc se děje;
má mlynářem hoch, matko, být,
či jiným čims ho chcete mít?
Je rozdíl vzdělání dát hochu,
by mlýnu líp rozuměl trochu,
než ledajaký pecivál,
a rozdíl, máli v kanceláři
hruď chromit si a žloutnout v tváři,
čím chcete, aby hoch se stal?“ —
„On stále myslivcem chce býti,“
děl Vraný, „to prý páni jsou!
a vzorem vzal si vaše žití
a nechce dáti za jinou,
ač rád bych přidržel ho k mlýnu.“

Tu Střela k Vácslavovi: „Inu,
já nevím, zkusím tě však hned.“
A do své jizby hocha ved,
by přesvědčil se v klidném zkumu,
jak dospěl asi na rozumu;
leč brzo navrátil se zpět
a hocha, jenž jen hořel v líci,
za snědou ruku k matce ved
a pravil: „Musím věru říci,
že je to velmi bystrý hoch
a dobře prospívat by moh;
hřích byl by, co v něm skryto, dusit,
tož myslím, že to může zkusit,
já nechci z toho zrazovat.“ —
„Dám tedy hocha studovat.“

Tu přišly — byly na zahradě —
i choť a dcerka pana Střely,
a děti, sotva že se zřely,
již byly také pohromadě.
Hoch, úsvit štěstí v černém oku,
děl, kterak do města se chystá,
leč návštěvou že za čtvrt roku
v čas vánoc přijde dozajista
a přes hladinu zmrzlých vod
též k nim, a hned na boží hod.

Co děti bavily se spolu,
tek řečí proud též kolem stolu,
až děla mlynářka: „Je čas,
již, Vášo, řečí nech a hluku
a na cestu se připrav zas;
jdi, polib pánům hezky ruku,
tak, pěkně, a teď dobrou noc!“ —
No, s Bohem, Dolcjšová, s Bohem,“
děl revírník, a paní k tomu:
„Jen pořádek si držte v domu,
a budeli vám chasa znova
zas proti mysli jednat moc,
tu pomněte, že vláda muže
víc nežli slabá žena zmůže.“
Na stárka usmála se paní.
Ten očí nepozdvihnuv ani,
níž hlavu kloně spěchal jen,
by z myslivny se dostal ven . . .

V před kráčel u volnějším kroku,
a za ním Vácslav s matkou šel,
jenž slzy rozloučení v oku
zpět k myslivně se ohlížel,
zkad Jana šátečkem mu vlála
a „s Bohem“ volajíc se smála.

VI.

Mlýn tonul v noci první šeři,
když ku přívozu přišli zpět;
na každém stromu, každém keři
list žlutý měnil měsíc v květ.
Leč kdo si všímal zjevů těch?
kdo dbal, jak četa keřů zmírá?
Jen na pramice zřeli běh,
v níž převážel je starý Jíra;
leč vedle Jíry v řeky vzdoru
byl Vraný také při sochoru;
tož ruče, rychle přes proud jeli,
jenž ozářen a rozčeřen,
kde vlny zjasněné se chvěly,
jak by byl z renských ven a ven,
leč bez zvonivých jejich zvuků;
a Václav do vln noře ruku,
je marně chytal bez únavy,
až zanik zase zjev ten hravý,
když přes měsíce snivou tvář
mrak náhle temný hodil šlář
a tak ji dlouho skrytou střeh,
až na druhý zas stoupli břeh.

Když došli, Vraný bez odkladu
spěl na šalandu, aby zřel,
zda mládek na jeho dbal radu,
jak řekl mu, když odcházel;
leč mládek nebyl posud doma,
a když se po něm druhých tázal,
děl prášek ušklíbnuv se rtoma:
„Ten nedbal věru, co jste kázal,
a pravil jenom: ‚Bohu díky,
pryč odešlo dnes koček tré,
tož budou myši míti pré,
a já si dupnu u muziky;
v čas přijdu jistě; kdy by však
dřív stárek přišel, než ti pravím,
nu, já si také to s ním spravím,
ať je již tak anebo tak!‘“ —
„No,“ pravil stárek, „znám ty řeči,
čas poslední se všemu vzpírá,
ač domel máme ode včíra,
a v noci přijdou noví mleči;
tož spolu do práce se dáme
a zkřešeme a zasypáme!“

A hlučně ozýval se mlýn,
mělť mlečů věru plný klín,
jak jinak po venkově není,
než Václavská jsou posvícení;
a klidně stárek bez reptání
sám přitahoval žejbrování
a hlavy ani nepoklad
a mněl, že mládek přijde snad.
Leč ten přišel až před polednem
a v horším stavu nežli bědném.

„To, mládku, nedělá ti čest,“
děl stárek, „neznat ani světa;
kdo na podobných cestách jest,
po takovém je, brachu, veta.
Vždyť nevíš ani, co jsi zač!“ —
„A co mi kážeš, proč a nač?
mým pánem jsili nebo čím?
já mohu tady fláknout vším!“ —
„Drž za zuby, ty holobrádku!“ —
„Vždyť sám jsi vyvolal tu hádku;
jen babské klepy děláš nyní
a popuzuješ hospodyni.
Já tomu, pane, nepřivyk!
Tys ovinul si pěkně v taji
již panímámu o malík,
toť všude po okolí znají!
Já vím, jak mlynářku si vnadíš,
leč ty toho as nevyzradíš!“ —
„Dost, bídný chlape, nyní dost!“ —
„Mám mlčet tobě pro radost?
Aj, aj! To věru ne! A zkrátka,
zde poroučí jen paní matka;
teď teprv ne a ne a ne,
když vypínáš se nade mne,
chtě pantátovsky jednat s námi,
jak tajně činíš u paňmámy!“

Při slovech těch, jež mládek děl,
jak osyka se stárek chvěl,
chyt sochor, ale pustil zas,
a z ňader tuří zazněl hlas:
„Teď, lotře, dost!“ a zaťal pěst,
hněv děsný zahořel mu v oku,
a na mládka se vrhnuv v skoku,

stisk chřtán mu křiče: „Ženy čest
je víc než mlýn a všecko všudy,
proč přivest ji chceš do ostudy?“
a již jím o zem mrštit chtěl,
když zlekána a poplašena
ven ze světnice vyšla žena,
a povel její mlýnem zněl:
„Aj, probůh, utište se, Vraný,
a nechte chlapa chlapem být,
vždyť na toho je škoda rány;
a ty, nestydo, můžeš jít,
žes na stárkovu nedal radu,
jdi hned, v tu chvíli bez odkladu;
pryč, slyšíš? pryč jdi, neváhej!“ —
„Ó, stárek váš, toť muž, ó jej,
toť čistota a pravda sama,
leč panímámo, mezi náma,
tak něco bych vám v ucho řek,
co starý děl mi krajánek —
byl odkuds z hor, tam ze Šumavy —
vás ovšem věc ta nepobaví,
též před svědky jí nepovím.
neb našinec se nerad spálí,
leč jakmile se mleči vzdálí,
vše dozvíte se, co já vím.“ —
„Ne, nechci, kliď se mi, jsme kvit!“
„Až zítra.“ — „Ne, hned musíš jít,
než čeládku mi pokazíš,
a nepůjdešli, horší zvíš!
Vy, Vraný, snášejte to s klidem,
když ledajaký řekne chlap,
co v krčmě od obejdy lap,
kdož může ucpat huby lidem?
Nač stále tak se nechat mořit
a špinit lidem všelijak?
Až bude všecko v běhu, pak
chci nutně s vámi pohovořit.“

Pryč mládek vlek se pomlouvavý,
a na ranec, jejž s sebou táh,
hned za mlýnem pad ve skalách,
leč výhost nechtěl mu jít z hlavy,
a blabole dál vedl svou,
že ráno dojista se vrátí,
a pak že teprv pojednou
všem ukáže, jak všechno splatí,
čím stárek zasypal ho zprva.
„Ten,“ děl, „tu dlouho nepotrvá,
hned za mnou půjde jako pes,
neb zlostí do' lednice skočí . . .“
a různých věcí žvastal směs,
až potažené zamknul oči.

(Pokračování.)

Obrázky z Korutanska.

Kreslí

Gabriela Preissová.

IV. Majorátní pán.

Věnováno Editě S—ové za akátový květ z večera 10/6 1891.

rochu později než jiného roku, ale jednoho rána přece to zase všechno zmizelo: před polednem vždy věrné polibky slunce na dvou kulatých okenkách a chvějný pruh jejich záře na protější stěně; hlouček bzučivých much na obvyklých procházkách, jež se pravidelně konávaly od stolu jídelního k oknu a zase zpět; párek vrabců z otvoru zdiva — a žlutavé lupínky s křoviska nade vchodem.

Tu viděl Martin Oskar, poslední potomek staroslavného baronského rodu Stiftenů, už jasně a podrobně — jak on jen zvolna všechno chápal — že už přišel čas stěhovati se z letního sídla . . .

Že v něm od prvních dechů jara až do tuhého podzimu vydržel, není tak ku podivu, když se uváží, že Martinu Oskarovi, člověku přirozeně hrdému a údělem majorátu samostatnému, více vlastní půdy dědictvím nezbylo, než nejstarší, rodinný hrad Stiften, jejž zeměpisci ovšem již hezkou řadu let zvali zříceninou.

Pod troskami hradu trvala od dávných časů nezměněná strmá skála, na severní straně srostlá s vrstvou písečné půdy, na níž se udržovala hojnost rostlinného života, ponejvíce smrčin, akátů a šípkoví. Na straně jižní, nad nejpříkřejší holou stěnou skály, udržela se dosud v celistvosti spodní část kulaté věže — a v ní, bez pochyby v někdejší jizbě strážného, našel si Martin Oskar již před čtyřmi roky letní sídlo. Byl rád, že je suché, vzdušné a jasné. Vzpomínal si někdy s přimhouřenýma zrakoma pohledů do selských světniček v okolí, plných dýmu, dusnoty a černě, jež roznášela obvyklá ohniska, a litoval těch selských lidí v nich.

V hradní osmihranné světničce, s originelní nově ovšem neomítnutou zdí, ale s nově zarámovanými okenky a prkennými dveřmi měl baron železné skládací lůžko s žíněnkou, klínovým polštářem a žlutou vlněnou pokryvkou, s cizím monogramem a s korunkou — sloužila dříve jednomu z jeho příbuzných za koňskou přikrývku. Pak zde byly tři březové stolky různé velikosti a u nich lavičky. U levého okna na špalku stála drobná plechová kamínka s rourkou zatočenou do zdi. Na zídce druhého okna blýštilo se zrcadlo v černém rámci a tam byl umístěn i malý nástěnný kalendář. Ve výklenku podobajícím se zazděné brance, stálo na třech vložených deskách množství lahví, dvě lampy, několik sklenic a různé jídelní nádobí. Konečně bylo zde několik kufříků a bedniček a na zdi proti lůžku, kde bylo připevněno mnoho skobek na kříž provázky spojených, do nichž Martin Oskar zastrkoval často čerstvou zeleň a květy, visel revolver a několik obrázků. Byly to některé rodinné podobizny a originál kdysi cenné, nyní již silně zašlé malby, Madonny s Jezulátkem.

Martin Oskar vrátil se z venkovské prohlídky s posněženými botami. Byl to vysoký, překrásně rostlý člověk osmadvaceti let s temně rusým vlasem i plnovousem. Oblečen byl v hnědém lodenovém obleku dobrého střihu a vkusu, měl štyrský tetřevím pérem ozdobený klobouk. Od bělosti jeho košilového límečku odrážel se široký, červený uhrovitý krk a rovněž tak odporně nečistá i rudá byla pleť obličeje pravidelných tahů a příjemného výrazu v modrých očích, z nichž pravé bylo návykem vždy poněkud přimhouřeno i zdálo se tudíž menší než levé.

Martin Oskar byl vášnivý milovník vína i pálenek a jsa k tomu od útlého osiřelého dětství stižen prudkou padoucnicí, byl po soudě půl tuctu s ním spřízněných šlechtických rodin, z nichž byly i dvě hraběcí, od jakživa ztraceným člověkem. Nenáviděli ho jako břímě hanby; marně byli se pokoušeli, aby jej přivedli do opatrování nějakého ústavu, za jehož branou by se před světem nikdy více neobjevil; Martin Oskar dovedl se tomu ubrániti; konečně shodli se mezi sebou udíleti poslední a neblahé této ratolesti rodu Stiftenského na výživu měsíčně třicet zlatých v pěti lhůtách.

Tak šlapal baron Martin Oskar každého šestého dne cestu k důchodnímu nejbližšího svého strýce, který mu s vážnou tváří a jako vždy zadrženým povzdechem vyplatil šest zlatých. Nikdy spolehlivému úředníku nepřipadlo, aby vyplatil alespoň jednu lhůtu napřed, a Martin Oskar ho také nepřemlouval.

Podepsalť před čtyřmi lety smlouvu, jíž se zavázal za tento doživotní příjem nikoho ze svých příbuzných nikdy neobtěžovati a nenavštěvovati — a slib svůj řádně plnil. Rovněž tak, když se ho jednou věřitel kramář nešetrně dotknul, dovedl časem nadobro zaplatiti svoje dluhy a mnohokrát potom obětovav svůj šestidenní příjem najednou několika lahvím, snášel statečně nejkrutější bídu, novému dluhu se vyhýbaje.

Škoda, že nebylo nikoho v celém božím světě, kdo by byl v osudě „ztraceného člověka“ uznal tuto vlastnost za kousek lidské ceny a pomohl mu s hřivnou hospodařiti . . .

Do odpoledne se Martin Oskar k svému stěhování docela uchystal. Sestavil si několik zavazadel, jichž zrovna potřeboval do svého zimního sídla, najatého u panského myslivce v dolním kraji — a s ostatním se přátelsky rozžehnav postavil vše, co se mělo odnesti, ke dveřím. Sám chopil do ruky jen nejmenší cestovní kufřík, jejž byl naplnil věcmi srdci svému nejbližšími, obrázky, dvěma svazky Schillerových básní, revolverem a několika památnými tretkami. Rozhlednuv se pak ještě naposledy, zapálil si cigaretu, otevřel i přivřel zlehynka dvéře a zamknuv je nepatrným visacím zámkem, dal se do klusu.

Po několika málo krocích však zastavil se u šípkového keře hojně obsypaného leskle červenými plody; potěšilo jej pomyšlení, že je to přece jen jeho úroda, tak jako plným právem mohl si ze své vlastní půdy bráti palivo pro kamínka! Postavil kufřík na zem a uříznuv si kapesním nožíkem větvičku s dvěma šípky, zastrčil si ji za klobouk k tetřevímu pírku.

Skláněje se znova pro kufřík, povšiml si svých šlepějí v čerstvě napadlém sněhu — a tu se zarazil, že na něco zapomněl; nahradil to teď, pokorně se znamenaje křížem na rozloučenou ze starého domova i pro štěstí na cestu do zimního příbytku, neboť Martin Oskar nebyl bez důvěry náboženské.

Když se po půldruhé hodině dostal dolů, spozoroval, že na dolině se zdál dnešní sněhový poprašek slabším; šindelové střechy chalup v blízké dědině a tu a tam osamělých statků se dosud temněly. Ale po krajině se počala rozvláčeti mlha, předchůdkyně hojného sněhu, a zima vnikala štiplavě k tělu. Barona zamrazilo. Včera večer jej tak oslabila padoucnice a teď ho uchvátila silná touha dosíci někde dlouhého zahřívajícího doušku. Ale usmál se trpce k tomuto svému přání; neměl ani krejcaru peněz — dostane jich teprve zítra.

Zaťal zuby do spodního rtu a podíval se vzhůru k obloze. Taková olověná, neproniknutelná mlha se tam snášela, a té mlze něco podobného cítil v prsou svých.

Na blízku zahrčel kočár, přijížděl naproti němu po silnici. Baron neměl rád takového hrčení, ač pěkný povoz a hezké koně zjevovaly se mu v nejkrásnějších jeho snech: tu míval svůj vlastní povoz, lehounkou

žlutou neb temnémodrou koču a pár střelhbitých sličných koňů — již několikráte. Škoda, že se to vše probuzením rozplynulo niveč, k velké jeho hořkosti.

Povoz se přiblížil, že ho již bylo rozeznati; baron se po svém zvyku do kočáru nepodíval, ale věda, že to nemůže být nikdo ze zdejší krajiny, kdo by ho neznal, dotknul se střechy svého klobouku a v postranném mihnutí vozu přece se mu zazdálo, že by to mohl být kočár plukovníka na odpočinku Karla z Veilů, z klášterního statku.

Ale nezáleželo mu na té myšlence, aby se jí dále zabýval. Přemítal raději, jak ho dnes přivítá myslivec. „Je to dobrý člověk, ale je z něho vždycky cítit zápach sprostého tabáku," soudil v duchu o stárnoucím a málomluvném vdovci, jehož si byl před třemi lety vyhlídl za domácího pána a obstojného souseda. Vzpomínal si také, jestli už od posledních pěti dnů, kdy je neviděl, prohledla Dianina štěňata; Diana byla také snesitelnou obyvatelkou myslivny.

Tu padly jeho zraky na malý černý předmět na silnici; z počátku to měl za selskou čepici a nenapadlo mu se pro to shýbnouti, ale když se mu v očích zamihla jako červeň květu, bezděčně se zastavil a nahnul k zemi. Zdvihl černou sametovou zadrhnutou kabelku, vyšívaným květem ozdobenou a bleděmodrým hedbávím podšitou. Martin Oskar pocítil dech parfumu, bezděčně uvolnil staženou hedbávnou šňůru a nahledl do otvoru kabelky se srdcem poněkud tlukoucím. Rozeznal bělounký šátek s krajkou, drobný zápisník a dámskou tobolku, dle objemu silně naplněnou. Toto poznání vehnalo do baronových spánků horko, prudce šňůru zatáhnul; zastyděl se nyní za to, že mohl po obsahu kabelky pátrati. Kdy by byl tušil, že tam bude také tobolka!

Ohledl se; po kočáře nebylo již památky. Dal se tedy do prudké chůze, a levice, v níž damskou kabelku držel, se mu chvěla. Pak pocítil, že padá sníh, a jako by byl za ten nález zodpověden, napadla jej úzkost, že zvlhne; rozevřel tedy svůj lodenový, po straně zapjatý kabátec a ukryl nález na prsa.

Teď došel cestařova domku stojícího na zahýbce cesty u silnice a spatřiv cestaře před stavením něco pořádajícího, pozdravil jej a tázal se: „Nevíte, čí to byl kočár, který tu jel před chvílí po silnici k Velkovci?"

„Z klášterního statku," zněla odpověď pracovníka, kterému ani nenapadlo pro „lajdáka barona," jak mu tu po okolí prostý lid přezdíval, klobouk nazvednouti.

„Děkuji," prohodil znova baron. „Kdy by se brzy vraceli, buďte tak dobrý, zastavte je a vyřiďte jim, že ta věc, kterou ztratili, se šťastně našla, a že bude ještě před nimi v domě. Budete tak laskav?"

„I ano!" pokývl cestař hlavou, a baron spěchal dále.

Druhého dne k poledni pohrával si baron právě s trojicí hnědých štěňat myslivcovy Diany, když z čista jasna zazvonil před myslivnou zvláštní tklivý hlásek a sotva že mu v sluchu zanikl, zjevil se v síňce před strnulýma jeho zrakoma plukovník z klášterního statku a s ním vyšvihlá, bledolící, v smutku oděná dívka.

Martin Oskar se zachvěl, a rysy jeho obličeje leknutím strnuly. Spatřiv dívčin smuteční oděv a vzpomenuv, že plukovníkovi zemřela

nedávno choť, tušil, že mladá dáma je plukovníkova dceruška a jejich nenadálá návštěva že platí jemu. Bylo mu úzko. Vrátiv se před chvílí z návštěvy od důchodního a z některých koupí, vyměnil z pohodlí své vysoké boty za rozšlapané střevíce a to, i zlá náhoda, že pod židlí, na které seděl, postavil láhev se slivovicí, zamiblo se mu s hrůzou v hlavě. Když mladá dáma již před ním stanula, nejdřív setřásl štěňata s klína, vyskočil a hluboko skláněje nepokrytou hlavu, popošel tři kroky v před, a to tak, že odvrátil zrak příchozích od svého sedadla.

„Neníliž pravda, vy jste pan baron Stiften?“ promluvila dívka s roztomilým úsměvem, „a zajisté víte již, proč přicházíme?“ A obracejíc se k otci dodala: „Papá, když ty se již s panem baronem znáš — buď tak dobrý —“

„Moje dcera,“ usmál se plukovník, pochopiv, že dcera ho žádá, aby je vzájemně představil, ale nenahlížeje, že by toho bylo třeba — „moje Nella letěla k vám jako na křídlech; ani jsem ji nemohl postačit! Takovou vděčnost, milý barone, bude teď k vám chovat!“

„Prosím, nechápu —“ vzmužil se Martin Oskar k slovu.

„Ach, kdy byste věděl,“ pravila tklivě plukovníkova dceruška, „jakou drahou památku jste mi zachránil, co bych se byla jinak naplakala! Podívejte se —“ strhnuvši svou vlněnou rukavičku, upozornila těžce oddychujícího barona na svůj drobounký malíček se třpytným prstýnkem — „však jste si ho snad povšiml? Ani by mi nebylo o ty tři briliantky, jako o tu památku po matince. To byl její nejmilejší prstýnek, ten jí dal papá o zasnoubení. Včera, když jsme se vypravovali do Velkovce, papá tolik spěchal, já tím spěchem zastrčila prstýnek lehkomyslně do tobolky a mohla jsem být za to krutě potrestána, kdy byste byl moji ztrátu náhodou nenalezl vy! To neštěstí se muselo stát, jak jsem se zavíjela do plaidu.“

„Netušil jsem, že se vám tak zavděčím,“ odvětil Martin Oskar přimýkaje své nápadně hezké ruce k prsům, kde mu posud splašeně bušilo srdce. „Já se do tobolky ovšem nepodíval,“ doložil s jistotou pravdy.

„Můj Bože, ani nepodíval? Vidíš, papá —“ obrátila se slečna k otci s jistou vážností — „to právě zase jen dokáže šlechtic.“ Než se toho Martin Oskar nadál, chopila jej svou holou pravicí za ruku a upřímně mu ji stiskla. „Nemohu vám ani dosti poděkovat, pane barone, ale kdykoli vás uvidím, vždy si na ten váš milý skutek vzpomenu.“

„Můj Bože, slečno,“ zakoktal Martin Oskar, popleten dotknutím její ruky a svituplnými zorničkami, jež v pohledu přítulně k němu zdviženém zrovna do jeho očí upírala — „což na tom záslužného? Tak jako já, byl by učinil každý, komu by dopřála náhoda —“

„Ach, ne — ba ne!“ přerušila jej plukovníkova dceruška. „Na světě jsou špatní lidé, viď papá?“

„Ovšem, ovšem, jsou,“ svědčil otec.

„Ale vidíte, pane barone,“ zjemnila slečna svůj hlásek až do prosby, „něco mi musíte slíbit za to, že jsem tak ráda sem přišla!“

„Všecko, co jen rozkážete a co bude v mé moci," tiše a již pevněji odvětil Martin Oskar.

„Já se vám musím alespoň malým pohostinstvím za váš čin odvděčit. Zvu vás k nám na sklenici čaje, kterou sama připravím, a zákusky také zcela sama uchystám. Viďte, že mi to učiníte k vůli, že přijdete?" končila Nella své miloučké pozvání, mezi tím co její otec si již zapaloval doutník na zpáteční cestu.

„Když jste to rozkázala," řekl hlasem znova se chvějícím Martin Oskar ukláněje se, „přijdu."

„Ale jistě, slovo s to — slovo šlechtice!"

Opět mu zavadila o ruku, a on cítil, že se s ním něco děje, co se podobá líheznému snu . . . Vždyť tak slunečně se na něho nikdo nepodíval, tak laskavě a sladce s ním ještě nikdo nepromluvil . . .

Ale luzný sen se najednou zhatil. Nella se teď najednou ohledla po štěňatech a pokročila k nim také s laskavou účastí. „Můj Bože, psíčkové, takoví maličtí;" zahovořila zrovna tak sladce a přítulně jako prvé k poctivému nálezci — „Podívej se, papá, všichni jsou stejně hnědé barvy, jako můj bobrový rukávník; — všichni mají na tlamičce bílý grošíček. Takového psíčka bys mi měl koupit, papá!"

Plukovník se přiblížil k boudě postavené teď na čas v koutě síně a nahnul se vztahuje hůlku k nejbližšímu psíku. Diana postřehnuvši to, střelhbitě vyskočila a prudce zaštěknuvši cenila zuby ještě potom, když okřiknuta směla již jen vnitřně vrčeti. Mezi tím plukovník uleknut couvaje, posunul židli a skácel její nohou baronovu láhev, jež se rozbila, a vůkol se rozšířil zápach lihoviny . . .

„Pro Pánaboha!" ulekla se slečna — „ale jsi ty nepozorný, papá! Udělal jsi snad nějakou škodu . . . Co pak to bylo v té lahvi?"

„Prosím, nestojí za řeč — nestojí za řeč!" děl kvapně baron, a čelo jeho pokrylo se drobnou rosičkou.

„Byla ta láhev vaše, pane barone?" optala se slečna.

Otec na ni významně upřel zrak. „Kterak může mladá dáma být tak zvědava?" řekl s přídechem pravdivé výčitky.

Dívka se dovtípila, že učinila nevhodnou otázku, a tvář její pokryla se nachem.

„Tedy přijdete — najisto přijdete, pane barone?" obracela hlavu popocházejíc ke dveřím.

„O to neměj starost — pan baron zajisté dodrží slovo," odpověděl dosti chladným hlasem plukovník.

Martin Oskar pochopil, že se již ubírají odsud, a v posledních rozpacích připadla mu zdvořilost s jistou nadějí, že jí nebude užito.

„Zcela jsem zapomněl. Nebylo by snad libo vejít na okamžik do mojí komnatky? Ač jsem se teprve včera ze svého letního hnízda přestěhoval —"

„Ne — mnohokrát děkujeme, již není možná," přerušil jej plukovník. „Nutno již pomýšleti na návrat. Nella, chudák, je sama teď vrchní hospodyní."

„Budeme se tedy těšit na váš příchod!" opravovala ještě slečna v dobrém úmyslu trapnou chybu své zvědavosti, a již vyšli ze stavení.

Baron chvíli stál jako zkamenělý na jednom místě se zraky upřenými na dvéře. Pak se rozhledl po chodbě, podíval se na své rozšlapané střevíce, na své bílé útlé ruce a naposledy přikročiv k rozbité láhvi, s trpkým hněvem kopl do jejích střepů. „Je to bída — bída povahy,“ zamumlal, a vědomí, že je pijanem, ačkoli mnohokrát v životě již přeslechl různé kazatelské stesky a vzdechy na to — nyní po prvé jej naplnilo studem a smutkem — až k pláči.

* * *

V klášterním statku vybledla již vděčnost k poctivému nálezci aspoň v paměti plukovníkově, když se tam Martin Oskar ubíral s tak živou představou každého Nellina slova, jako by se to setkání s plukovníkem a jeho dceruškou bylo včera událo. A zatím od té doby uplynulo již plných dvacet neděl. Martin Oskar totiž nahlížel, že je mu třeba dlouho se k návštěvě klášterního statku připravovati, aby zahladil špatný dojem, jejž tehdy v myslivně na líbeznou dámu nepochybně učinil. Bylo třeba nového obleku od hlavy až k patě — bylo třeba jakési nové lepší vrstvy života. I náhoda jej odkázala na jeden z pozdějších vlídných dnů měsíce března, neboť brzy po vánocích odejel plukovník s dcerou na dva měsíce do hlavního města.

Venkované a děti, jež s nadějeplnými zraky obzírali venek, ztápějící se již v mírných slunečních paprscích, s podivením se ohlíželi za baronem lajdákem nemohouce jej hned poznati. Připadal jim v novém tmavém oděvu a v tvrdém černém klobouce vytáhlejší a celkem zjinačen; plnovous jeho byl kratší, do špičky přistřižen, celá přirozeně zkadeřená hlava zdála se menší a obličej bledší i užší. Jako zázrakem dovedl Martin Oskar k vůli novému oděvu, jejž si na splátky zaopatřil, po celé čtyři měsíce zdržovati se od požitků lihových, a odpíraje si také dostatek potravin přirozeně seslábl. Za to jej však poslední čas neobyčejně šetřila padoucnice, a duch jeho byl čilejší i schopnější než jindy.

V průvodu jeho běželi dva mladí psi Lord a Hektor. Martin Oskar je pečlivě vychovával v příjemných myšlenkách, když se plukovníkově dcerušce tak líbili, že si z nich ráda jednoho vybeře, a druhého že si podrží pro radost sám. Těšil se na to, až ji bude líčiti různé jich povahy a vypozorované vlohy. Těšil se na dívčino sladké promluvení, na slíbenou sklenici čaje a na zákusky její rukou připravované, jako se ještě jakživ na nic netěšil.

„Počkejte, chlapíci,“ pravil potichu k svým průvodcům, kteří udiveni v alejce před klášterním statkem zdvíhali hlavu k řadě jív blýštících se stříbrnými pupenci kočiček, jež od vršku k vršku přelétala hrstka trpělek — „to uvidíte se mnou ještě něco krásnějšího.“

Bez stísněnosti, vědom si své lepší vnitřní ceny, než byla dřívější, i spořádaného zevnějšku, vešel Martin Oskar za časného odpoledne do prostranného dvora, kde si několik chasníků hlučně opravovalo svoje pluhy a brány od loňska tu a tam pohmožděné. Požádal jednoho z nich, aby vzal pod ochranu jeho psy, a dozvěděv se k své

radosti, že plukovník i slečna Nella jsou doma, dal se starou služkou ohlásiti.

Plukovník scházel právě se schodů v rukou maje dýmku a veliké zahradní nůžky. V prvním okamžiku změřil nenadálého hosta náramně nechápavě, ale po baronově pokloně a omluvě se přece rozpomenul: „Aha, již se pamatuji — ano, ano — Nella vás tenkrát pozvala za ten nález . . . Bětko,“ zvolal na přebíhající služku, „doveď pana barona nahoru a řekni Nelle, že se jí přihlásil její pozvaný host. Já mám tam v sadě práci,“ dodal klidně na svou omluvu a ubíral se dále.

Martin Oskar necítil se jeho nevšímavostí nikterak dotknut, neboť blízkost plukovníkova nesrostla mu nikterak s představou paprsku, na který se po dvacet neděl stále těšil a který byl jedině v moci Nellině. Pak byl také již od svého dětství navyklý takovému zvláštnímu přivítání.

Služka ho zavedla do přívětivého, venkovsky zařízeného salonku, ale tu již cítil, že se octl v nějakém nevídaném, posvátném světě. Ohlížel se s utajeným dechem po bělostných, průhledných záclonách, po měkce vystlaném červeném nábytku a krátkém, lesklém klavíru. Na stole před ním stál hedbávný košíček s visitkami a dvě pěkná alba. V čele pokoje stálo veliké zrcadlo na pozlaceném podstavci a v něm se zhlížel protější skleník se stem různých něžných drobotin a s košíčkem růží na vrchu, o nichž baron netušil, že jsou umělé. Stojan se skvostně vázaným naučným slovníkem, ještě jeden stolek s ozdůbkami, vějíř z podobizen a nad nimi makartová kytice s velikou rudou stuhou, mnoho váz, nástěnných medaillonů a různých obrazů přeplňovalo pokojík — ale Martin Oskar jaktěživ nepocítil tak blahý dech příbytku; na všem zde spočívala jakási záře . . .

Rozpomenul se na obydlí staré Francouzky, k níž ho byli příbuzní dali na vychování. Ta mívala všechen nábytek povlečený režným plátnem; pokryvky klavíru i postelí, záclonky na oknech, její župan, cestovní kabelka, i prostěradla na podlaze, když bývala po umytí — to vše bylo z takového plátna. Pěstounka jeho, pensionovaná guvernantka, mívala mnoho čtení i korrespodencí, a proto posílala svého svěřence stále na procházku, připomínajíc mu často, že musí vždy k vůli možnému záchvatu děsivé padoucnice vyhledávati osamělé cesty. Když pak se již unavený vracel, podívaly se její oči na něho zpod brejlí hněvivě jako šípy, že ji vyrušuje a překáží. Pak se míhaly v jeho paměti různé chodby, předpokoje, jizbičky vrátných a kanceláře. Do svých komnat ho příbuzní nikdy nepustili; vždycky byl posílán jen do úřadovny nebo do kanceláře, aby tam čekal na netrpělivou, přísnou rozmluvu svých bratrovců a strýců. Jiný svět vyjma přírodu, která v něm ukolébávala všechny otázky, znal jen z množství kněh, které byl již přečetl. O sobě a o svém cíli tušil jen mlhu, chladnou, tíživou a neproniknutelnou — až se ho dotkla ruka anděla . . .

(Dokončení.)

Radostný skeptik.

Slovo o filosofii Renanově

od

Vojtěcha Kaliny.

I.

„Jedna z nejrozšířenějších legend v Bretani vypravuje o tom, jak v neznámou dobu báječné město Is bylo pohlceno mořem. Posud ukazují v různých místech pobřeží na polohu tohoto čarovného města, a rybáři vám o tom povídají podivné věci. Ujišťují, že za bouřlivých dnů v brázdách vln je viděti vršky chrámových věží onoho města; za mořské tišiny je slyšeti, jak se vznáší z mořské hlubiny hlahol zvonů, mísící se s hymnem dne. Často se mi zdá, že chovám v nitru srdce svého město Is, jež hlaholem svých zvonů neúnavně volá k bohoslužbě věřící, kteří toho již neslyší. Časem se zastavuji, abych popřál sluchu těmto vlnícím se záchvěvům, jež ke mně, jak se zdá, pronikají z bezedné hlubiny jako hlasy z jiného světa. Co se blíží stáří, s obzvláštní chutí v letním zátiší naslouchám těmto dalekým zvukům zmizelé Atlantidy.“

Lépe nemohl charakterisovati nikdo duševní život Arnošta Renana, nedávno zemřelého, než on to učinil sám v předmluvě ke spisu „Vzpomínky z dětství a jinošství.“ [1]) My pouze doložíme, že hlaholy zvonů z jiného, věčného světa ideí zněly mu nejen v letním zátiší, nýbrž po celý život při všech jeho pracích, vzbuzujíce v něm stále touhu po tom božství, jež on ve světě zjevů neustále podroboval tak přísné kritice. Tento hlahol posvátných zvonů nedal zahynouti Renanovi v skepsi uprostřed lidských malicherností, a propůjčoval mu toho zvláštního klidu a té naivní dětské veselosti, kterých nekalí výkřiky zbouřeného svědomí. Na konci své životní dráhy pravil: „Můj život byl tím, čím jsem chtěl, aby byl, co jsem si představoval jakožto nejlepší. Kdy bych jej znova měl počíti, mnoho bych na něm nezměnil.“ Dříve ještě tvrdil totéž: „Má životní zkušenost byla velice sladká, a pochybuji, že by při té míře vědomí, jíž nyní vládne naše planeta, bylo mnoho bytostí šťastnějších než já. Měl jsem velikou zálibu ve všemmíru . . . Můj duševní klid byl úplný.“

Slova ta divně zní z úst muže, jenž byl vyhlašován za neznaboha, za ničitele klidu celého pokolení lidského. A toto obvinění není bez podstaty; Renan skutečně bořil mnohé chrámy, ničil nejeden vznešený ideál; avšak pohnutkou k tomu bylo mu to, že hledal pravdu, že pravda, třebas i smutná, byla mu nejvyšším ideálem. Nejednou snad zbloudil, ale zároveň podal důkaz, že ideál věku nezahynul. A všechny naše chrámy nezbořil; z jeho spisů také slyšíme hlahol

---

[1]) Souvenirs d'enfance et de jeunesse, Paris 1886. K tomuto spisu táhnou se číslice stránek, dále v závorkách uváděné.

zvonů a též věříme, že tam hluboko pod hladinou mořskou lidského srdce jsou velebné svaté chrámy, zdroj našeho ideálního života.

Renan byl pilným, neúnavným pracovníkem; zanechal 30 silných svazků krásné, klasické prosy francouzské, čímž dalece není vyčerpána jeho činnost vědecká. Při čtení těchto knih nemůžeme nepozorovati, že besedujeme s člověkem, jenž zpřítomnil v hlavě své hlavní výsledky vědění našeho věku a v nejedné příčině je rozšířil. Většina lidí zná jeho jmeno jakožto kritika křesťanství a nemůže si představiti, že tento bořitel lidských chrámů byl povahy neobyčejně měkké, dobré, horoucně toužící po spáse. Není to Voltaire, genius racionálního věku osmnáctého, jenž ostrým vtipem svým, úšklebkem často nepříjemným rouhal se nejsvětějším citům lidského srdce, nýbrž jest to hluboký duch věku devatenáctého, jenž ví mnohem více a proto nezřídka hledá svatost tam, kde jí věk frivolního smíchu netušil.

Renan narodil se v bretonském městečku Tréguieru, jež bylo založeno jako osada okolo starého kláštera v V. století. Celé okolí klášterní vynikalo nábožným životem; ani velké revoluci francouzské nepodařilo se zničiti starobylé tradice. Chrám malého města zdál se být malému Renanovi čímsi neobyčejně posvátným. „Dlouhé hodiny, kteréž jsem v něm trávil, byly příčinou mé úplné praktické neschopnosti. Toto stavitelské paradoxon učinilo ze mne člověka chimerického, přetvořilo mne v žáka svatého Tudwala, sv. Iltuda a sv. Caduca ve věku, kde učení těchto svatých nemá zhola žádné ceny praktické ... Celé okolí má týž nábožný a ideální nádech. Noříte se tam v plné snění, v ovzduší neméně báječné, než jest ovzduší Benaresa nebo Žagatnaty" (Vzpomínky, str. 7, 8). Dětská, naivní víra obyvatelů působila zvláštním půvabem na mladistvého Renana. Předmětem neobyčejné úcty byl patron advokátů sv. Yves, k němuž se utíkali všichni opuštění. „Po smrti otcově matka mě přivedla k jeho kapli a svěřila mě jeho poručenství Nemohu říci, že by sv. Yves byl mi vnukl výborné porozumění hmotným prospěchům; nikoliv, ale přece jsem mu ještě větším díkem zavázán, on mi dal ten klid, jenž nepotřebuje bohatství, a veselý přírodní rozmar, jenž mi je zdrojem radosti až do nynějšího dne" (10).

Renan nejednou ve svých spisech vzpomíná se zvláštní něžností své matky, jež měla náramný vliv na utvoření se jeho povahy: „Moje máť náležela starému bretonskému světu svými city i svými vzpomínkami. Mluvila výtečnou bretonštinou, znala všechna přísloví námořníků a mnoho věcí, jichž dnes již nikdo nezná. Vše v ní bylo lidové a její přirozený vtip dodával překvapujícího života těm dlouhým historkám, jež vypravovala, a jichž kromě ní skoro nikdo neznal. Její utrpení neúčinkovalo na její podivuhodnou veselost; žertovala ještě po polední téhož dne, kdy zemřela." Předkové Renanovi byli rybáři, kteří po celá století bydleli v Bretani; děd jeho prvně se usadil v Tréguieru, kde se vyznamenával svým plamenným vlastenectvím; neštěstí Francie r. 1815 úplně jej ohromilo. Otec Renanův dlouho sloužil na vojně a zůstal až do smrti chud jako Job, poněvadž „vrozená přívětivost a skromnost nedovolovala mu bráti nejlepší kousky s mísy." Arnošt měl strýce Petra z otcovy strany, jenž byl velký podivín; neustále bloudil po silnicích a noci trávil v krčmách, při tom však byl ne-

obyčejně poctivý člověk a velmi vítaný host, poněvadž jako máť Renanova uměl z paměti mnoho přísloví, povídek a byl pln veselého rozmaru. Mimo to byl také trochu vesnickým liberálem. Když za Karla X. přišli do obce misionáři, jeden z nich měl tak tklivé kázání o nebezpečí z kacířských knih, že mnohý občan házel své knihy do peci. Otec Renanův odhodil některé na skříň, odkud si je vzal strýc Petr; byly to ty nejveselejší: Don Quijote, Gil Blas, Kulhavý ďábel a j. Četl je všude a každému, kdo jenom chtěl ho poslouchati. Byl sice celým svým životem skutečný tulák, ale povahy měkké, tak že nikomu neublížil. Hlavní jeho silou byla ironie. Zemřel kdesi na silnici; malý Arnošt pomáhal při jeho pohřbu a zachoval o něm na vždy dobrou paměť. Otec Renanův byl povahy zcela jiné — tiché a melancholické, jako to chladné a mlhavé moře, jemuž tak přivykl.

Babička Arnoštova z mateřské strany byla horlivá katolička; pocházejíc z lepší měšťanské rodiny nenáviděla ze vší duše revoluci. Ale matka Renanova byla republikánka a s radostným pohnutím vzpomínala slavných dnů. „Od ní jsem zdědil tu nepřemožitelnou náklonnost (goût) k revoluci, kterouž jsem musel milovati, ač se můj rozum tomu příčil a já nemálo o ní mluvil zlého.“ Proto Renan se zvláštní něžností mluví o známém jemu jakobínovi, jejž všichni v onom kraji nazývali „Le Bonhomme Système“ dle jeho zamilovaného slova. Renan přirovnává tohoto podivína k Spinozovi. Měl mnoho knih, které půjčoval a tím se chudobně živil; do kostela nechodil. „Za boha považoval řád přírody, vnitřní příčinu (raison) věcí,“ píše o něm Renan. „Miloval lidstvo, poněvadž ono sebou představuje rozum, nenáviděl pověry jakožto popírání téhož rozumu . . . Pohřížen v hluboký klid a úplnou pokoru pozoroval dobře lidské chyby, na něž pohlížel více s lítostí než s nenávistí. Patrně opovrhoval novým stoletím. Znovuzrození pověry, kterouž považoval za pohřbenu Voltairem i Rousseauem, zdálo se mu v novém pokolení příznakem úplného sesurovění.“ Umřel asi r. 1830. Renan myslí, že tento tajemný člověk byl jedním z účastníků slavnosti na poctu Nejvyšší bytosti, jež se konala 20. prairialu II. roku republiky.

Avšak velice bychom se mýlili, domnívajíce se, že Renan již ve svém mládí byl přívržencem ideí strýce Petra a pana Systéma. Již výše jsme vyznačili klášterní povahu celého kraje; obyvatelé jeho vynikali nábožností. Arci mají Bretonci veliký počet svých místních svatých, ostatnímu křesťanstvu docela neznámých, k nimž se modlí v malých kapličkách, roztroušených po celé krajině. Jsou to svatí z doby stěhování se Bretonců v V. a VI. století. Tito svatí jsou podobni více druidům než křesťanským světcům. Renan měl o nich vysoké mínění. „Když jsem poznal Indii, přesvědčil jsem se, že moji svatí byli skuteční ‚riši‘ a že jich přispěním blízek jsem byl toho, co náš arijský svět chová v sobě od samých svých počátků — představy o poustevnících přírody, nad níž vládnou silou svého asketismu a své vůle“ (83). Zvláště jej velice zajímal svatý, jenž také měl jmeno Renan. „Mezi všemi svatými Bretaně nebylo většího originálu . . . Bydlel nedaleko městečka, jež má jeho jmeno (Saint Renan). Byl to spíše duch bloudící po zemi, než svatý. Jeho moc nad živly byla úžasná. Povaha

jeho byla prudká a poněkud podivná; nikdo napřed netušil, co on učiní nebo co zamýšlí. Požíval vážnosti; ale jeho neoblomná vůle kráčeti po své dráze vzbuzovala jakýsi strach; proto v ten den, když ho našli mrtvého na podlaze jeho chaty, hrůza zmocnila se všech." Nevěděli, co si počíti s jeho tělem; konečně jeden z nich našel radu: „Za svého živobytí nemohli jsme ho pochopiti; bylo mnohem snáze nakresliti dráhu vlaštovky po nebi, než stopovati jeho myšlenky; nyní po smrti ještě aby si nepostavil hlavu. Zkácíme několik stromů; zhotovíme vůz a zapřahneme čtyři voly; však on je požene tam, kde chce, abychom ho pochovali." Tak se i stalo, a na místě v lese, kde byl pochován, byl zbudován kostelík.

Pověrčivost tohoto lidu byla nesmírná. Renan vypravuje, jak byl vyhojen jeho otec v mládí ze zimnice: „Přivedli ho ke kapličce svatého; s nimi přišel kovář s kladivem, hřebíky, kleštěmi, měchem. Zapálil oheň na své kovadlině, rozžhavil železo a drže je před tváří světcovou mluvil: ‚Nevyhojíšli toto dítě od zimnice, okovám tě jako koně.' Světec ihned poslechl." Mohli bychom se diviti, čím přispívaly podobné historky k duševnímu rozvoji Renanovu. On to však vysvětluje prostě: „Moje máť, která z jedné strany byla Gaskoňkou (můj děd z mateřské strany pocházel z Bordeaux), milovala tyto báchorky jakožto Bretoňka, ale smála se jim po gaskoňsku, a právě v tom záležela bodrost a veselost (gaieté) jejího života." I Renan sám byl hlavou Bretonec, srdcem Gaskoňan, a oba tito francouzští typové zápasí mezi sebou ve všech jeho spisech, v celém jeho životě. Ovšem jenom Gaskoňan mu dával tu radost životní, jíž mu neustále bral přemítavý Bretonec. „Co se mne týče, tento zvláštní střed uštědřil mi pro má historická studia ty vlastnosti, jež snad mám. Přivykl jsem tam zkoumati pod zemí a slyšeti zvuky, jež unikají sluchu druhých lidí. Podstata kritiky záleží v tom, že rozumíme duševním stavům velmi rozdílným od těch, jimiž my žijeme. V Bretani do r. 1830 ještě žila ta nejvzdálenější minulost. Neustále, každý den měli jsme před očima v městech století čtrnácté a patnácté, a na venkově oko cvičené dobře vidělo období gallského stěhování (V. a VI. století). Pohanství bylo podkladem vrstvy křesťanské, často velice průzračným. K tomu ještě pojily se črty světa mnohem staršího, jejž jsem později shledal u Laponců" (88).

Vše to, jak míní Renan, muselo ho přivesti k romantismu duše a obrazotvornosti, k čistému idealismu tím spíše, že sám pocházel ze staré rodiny idealistické, jejíž členové v Bretani žili „třinácte století, jsouce úplně neznámi světu a hospodaříce myšlenkami a city, kterýžto nastřádaný kapitál obdržel jsem nyní dědictvím. Zdá se mi, že myslím za ně, a že oni jsou ve mně živi. Ani jediný z těchto řádných lidí nehleděl si zisku a proto zůstávali vždy chudi . . . Znali pouze dvoje zaměstnání, vzdělávání rolí nebo nebezpečnou plavbu po moři v člunu" (90). Vůbec plémě bretonské vyznamenávalo se svým idealismem, často bludným, ale vždy nezištným. Proto tito lidé jsou špatní průmyslníci; za řádné považují to zaměstnání, kde nelze mnoho vydělati, na př. povolání námořníka, vojína, kněze atd. Větším dílem byli přesvědčeni, že bohatství můžeme dosíci pouze vykořisťováním

svých bližních a potlačováním chudých. Renan doufá, že lidstvo celé jednou přijde k témuž náhledu, nyní snad mylnému a velice zpátečnickému.

Renan byl vychován od kněží a zachoval k nim po celý svůj život velikou úctu. On nazývá kněžstvo svého kraje vážným, nezištným, poctivým, a praví: „Tito důstojní kněží byli mými prvými duchovními učiteli, a jim jsem povinen za to dobro, jež snad jest mi vlastní. Veškera jich slova zdála se mně býti neklamným proroctvím, a tak jsem si jich vážil, že jsem nikdy nepochyboval o pravdivosti jejich slov až do 16. roku svého věku, když jsem prvně přijel do Paříže. Později měl jsem učitele znamenité a skvělé v jiných ohledech, ale úcty hodnějších jsem neměl . . . Měl jsem štěstí poznati absolutní ctnost; dobře vím, co jest víra, a jakkoliv jsem se později přesvědčil, že nejvyšší svůdce vložil v hlubinu našich nejsvětějších illusí velikou zásobu ironie, přece jsem zachoval z těch dávných dob drahocennou zkušenost. V podstatě cítím, že můj život řídí víra, kteréž postrádám.“ Jim též děkuje za svou mravní čistotu, které nemohli popírati ani největší jeho nepřátelé. Jich výklady o mravnosti činily na něho hluboký dojem, a až do samého stáří pamatoval si ta přísloví latinská, jimiž si pomáhali tito hodní duchovní v případech, kdy se ostýchali mluviti přímo o pudech pohlavních. Nemálo myšlenek vzniklo u jinocha v hlavě při takových zvučných větách jako: Gustans gustavi paululum mellis, et ecce, morior (maličko medu jsem okusil, a hle, hynu), aneb: Tetigisse, periisse (dotknouti se a umříti). Jindy porovnávali ženu se střelnou zbraní, jež poráží z daleka, a naivní jinoch nemálo si lámal hlavu, jak žena může býti podobna bambitce, a jak si má srovnati to, že žena může raniti z daleka, s tím, že od jejího dotknutí může člověk zahynouti. „Nemohl jsem zde ničemu rozuměti, a proto, abych se zbavil takové motanice pojmů, pohřížil jsem se v studium s neobyčejnou horlivostí a nepřemýšlel jsem o tom více.“

Vychování klasické dali mu tito přísní a hodní kněží spůsobem velmi prostým, tak jak učili latině ve věku XV. a XVI. při chatrných učebnicích, skoro bez všeliké grammatiky. A přece znali jich žáci latinu výborně. Neznajíce pedagogiky drželi se přísně hlavního jejího pravidla: aby učitel nepříliš hleděl ulehčiti studium, jehož úlohou jest přemáhati nesnáze. Mimo to hleděli všemi silami vychovávati poctivé lidi. Ovšem za to vědám dařilo se zle. V dějinách dávali žákům čísti Rollina, o kritice, přírodních vědách a filosofii nemohlo býti řeči. Století XIX. se svými novými ideami v dějinách a literatuře bylo jim terra incognita. Jsouce nesmiřitelnými legitimisty, nemohli bez posvátné hrůzy slyšeti slova revoluce nebo Napoleon. O francouzském císařství zvěděl mladý Renan od domovníka školy, jenž měl v pokojíku svém mnoho oblíbených obrazů a kdysi ukazuje na jeden z nich řekl: „Hle, Bonapart, — pane, byl to vlastenec!“ O literatuře málo věděli, i katolík Chateaubriand byl jim podezřelý, k čemu stačily jeho spisy Atala i René. Přece však bylo toto vychování v mnohých ohledech výborné, tvoříc lidi vážné s jasnými myšlenkami v hlavě. Cit náboženský u chovanců jich byl velice silný; Renan potřeboval dlouhých let tuhé práce kritické, aby v sobě zvrátil náhledy, jež mu vštípili tito učitelé.

Hlavní však zásluhou těchto prvých učitelů bylo to, že naučili své žáky „lásce ku pravdě, úctě k rozumu a vážnému pojímání života.“

Ani Pařížský lehký vzduch nemohl zkaziti toto zdravé jádro povahy Renanovy, a on nemůže najíti dosti vděčných slov, by poděkoval těmto svým pěstounům. „Staří i drazí moji mistři nyní skoro všichni zemřelí, váš obraz zjevuje se mně často v mých snech, ne jako výčitka, než jako sladká vzpomínka; nebylť jsem já vám tak nevěren, jak si myslíte.“ Když změnil svou víru, nejvíce ho bolelo to, že tím zarmoutí své staré učitele, „kteří ho navždy učinili neschopným ke každé práci časné a na všechny časy mu vtiskli pečeť života duchovního.“

Tito dobří duchovní byli jinochu Renanovi typem jeho budoucího života; doufal, že časem bude jako oni profesorem kollegia v Tréguieru, že bude zbaven všeliké starosti hmotné, zůstávaje chudým, zároveň však též požívaje vážnosti u svých krajanů. Bohužel, jak dí Renan, „Gaskoňan bez mého vědomí vyváděl neuvěřitelné kousky Bretoncovi a ukazoval mu svou opičí tvář.“ Dvojí původ Renanův byl příčinou toho, že často jedna část jeho bytosti se smála a druhá plakala. „Tím se vysvětluje můj veselý rozmar. Poněvadž ve mně vězí dva lidé, jeden z nich vždy mohl býti sebou spokojen. Z jedné strany doufal jsem státi se vesnickým farářem anebo profesorem semináře, ale zatím ve mně vězel snílek. Při bohoslužbě pohřižoval jsem se v skutečné blouznění; mé oko bloudilo po klenbách kaple; četl jsem tam Bůh ví co; přemýšlel jsem o slávě velikých lidí, o nichž se mluví v knihách. Jednou (bylo mně šest let) hrál jsem se svými příbuznými a jinými soudruhy: bavili jsme se tím, že jsme si volili svůj budoucí stav. ‚A ty, čím budeš?‘ otázal se mne můj bratranec. — ‚Já,‘ odvětil jsem, ‚budu se zabývati knihami.‘ — ‚Aha, ty chceš být knihkupcem?‘ — ‚Ó nikoliv, chci sám dělati knihy, spisovati je.‘“ (146).

Takým spůsobem všechny vnější poměry připravovaly Renana ke skromnému kněžskému povolání, ale náhoda všecko změnila a „Gaskoňan zmohl Bretonce.“

II.

Roku 1838 v Tréguierském semináři nejlepší vysvědčení dostal patnáctiletý Renan. Vyšší představený byl naň upozorněn a ihned rozhodl jeho osud. „Byl jsem na prázdninách u přítele ve vsi nedaleko Tréguieru; 4. září po poledni přišel pro mne posel. Pamatuji si tento svůj návrat, jako by to bylo včera. Musel jsem jíti asi míli pěšky. Nábožný hlahol večerního ‚Anděl Páně,‘ rozléhající se od osady k osadě, šířil vzduchem cosi klidného, sladkého a melancholického, obraz toho života, jejž jsem měl navždy opustiti. Druhého dne odcestoval jsem do Paříže; sedmého září viděl jsem věci tak nové, jako kdy bych byl vržen náhle do Francie z Tahiti nebo Tombuktu.“ A přece sám Renan v stáří svém vyznává, že povaha jeho málo se změnila. „Byl jsem hotov, když jsem přišel do Paříže; dříve než jsem opustil Bretaň, životopis můj už byl zpředu napsán. Chtě nechtě byl jsem předurčen

státi se tím, čím jsem, romantikem protestujícím proti romantismu, utopistou hlásajícím v politice ty nejstřízlivější náhledy, idealistou, jenž se velice, ale marně namáhal státi se bourgeoisem, tkanivem protiv, připomínajícím scholastického kozlojelena (hircocervus), jenž měl dvě přírody. Jedna polovina má měla míti úlohu ničiti druhou, jako to báječné zvíře Ktesie, jež požíralo své tlapy, aniž toho tušilo. Vše to veliký pozorovatel Challemel-Lacour výjádřil těmito slovy: On přemýšlí jako muž, cítí jako žena, jedná jako dítě" (74).

Pařížská škola sv. Mikuláše, do které nyní Renan vstoupil, byla docela jiná než v které se vzdělával doma. Ředitelem jejím byl duchaplný Dupanloup, jenž uměl přísnému křesťanskému vychování dodati jakési elegance. Velice si vážil nadání svých chovanců a nedával v ničem přednost aristokratickým jinochům, nemohlili se vykázati týmž umem jako jich chudší soudruhové. Když se octl Renan v tomto středním duchovním ústavě, nemálo se podivil, že křesťanství, jež tu našel, velice se různilo od křesťanství jeho prvých učitelů. „Můj příjezd do Paříže byl přechodem od jednoho náboženství k druhému . . . Moji staří učitelé . . . zdáli se mně býti magy, mluvícími slova věčná, nyní to bylo náboženství malých svíček a malých hrnků s květinami, theologie slečinek . . . Byla to nejtěžší krise mého života. Velmi nesnadno je akklimatisovati mladého Bretonce . . . Uzavřenost v ústavě mě ničila. Vzpomínky na svobodný a šťastný život, jejž jsem až posud trávil s matkou, trhaly mé srdce. Netrpěl jsem však sám jediný . . . Onemocněl jsem; soudě dle všeho byl jsem ztracen. Bretonec, jenž ve mně žil, zmíral nekonečnou melancholií . . . Často si myslím, že Bretonec skutečně ve mně zemřel, bohužel Gaskoňan našel dosti příčin, aby žil dále. Ba tento se docela přesvědčil, že nový svět jest velmi zajímavý a hoden toho, abychom žili." Nemálo přispěl k jeho zachránění sám Dupanloup, jenž má o Renana dvě veliké zásluhy: předně byl příčinou jeho příjezdu do Paříže, za druhé nedal mu tam zemříti. Dupanloupovi se totiž dostalo do rukou psaní Renanovo k matce, jímž byl tak pohnut, že od té doby věnoval jinochu zvláštní pozornost. Nesmíme si mysliti, že Dupanloup řídil svůj ústav pomocí různých trestů; nikoliv, vychovatel působil na své svěřence pouze slovy napomenutí a úvahami. Každý den asi půl hodiny se čtlo nějaké asketické dílo s rozjímáním, a jednou týdně posuzoval Dupanloup události vnitřního života ústavu, při čem nic neušlo jeho bystrému zraku. Každý chovanec očekával se zvláštním napjetím tento den, „poněvadž úvahy, jimiž provázel představený čtení známek, znamenaly život nebo smrt." A přece všichni chovanci byli mu oddáni. „Cítili jsme, že jsme byli jeho jediným cílem. On byl nedostižitelný křisitel; nikdo nerovnal se mu v umění vylouditi z každého chovance vše, co mohl dáti." Chybou jeho vychovávací methody bylo to, že bylo málo vědecké směřujíc pouze k utvoření znamenitých básníků, spisovatelů, řečníků Romantism tvořil předmět horlivých besed, jichž súčastnil se sám ředitel. Jmena Lamartine a Viktor Hugo byla ve velké úctě. Dějiny též byly přednášeny v duchu nových idei. Zvláštní vliv na Renana měl Michelet.

„Takým spůsobem století vnikalo až ke mně . . . Přišel jsem do Paříže jako člověk mravně hotový, ale hrozný nevědomec . . . Do-

věděl jsem se s podivením, že žijí učení a vážní lidé světští . . ., že existuje současná literatura, hodná vzpomínky . . . Můj duch pil žíznivě nový nápoj . . . Svět se otevřel přede mnou . . . Sv. Mikuláš byl v onu dobu nejskvělejším a nejvíce světským ústavem. Celá Paříž plnými proudy vnikala tam dveřmi i okny, celá Paříž, ale dokládám, bez svého mravního rozvratu . . . Moji staří učitelé uměli lépe mathematiku a latinu než noví, ale žili v katakombách bez světla a vzduchu.“ Tři roky stačily, aby úplně přetvořily jinocha. Pan Dupanľoup učinil z ubohého venkovana rozum otevřený a činný. „Ovšem jedné věci nedostávalo se tomuto vychování . . . Scházela mně positivní věda, idea o kritickém zkoumání pravdy . . . Mé křesťanství se sice stalo mnohem lehčím; ale v mé duši nebylo posud ničeho, co by se mohlo nazývati pochybností.“ Každé prázdniny trávil Renan v rodném místě a nalézal tam svou starou víru.

Z nižšího semináře sv. Mikuláše přešel mladistvý Renan do vyššího semináře sv. Sulpicia, vlastně z počátku do jeho prvního oddělení v Issy, předměstí Pařížském, kde obyčejně chovanci po dva roky konali studia filosofická. Tento vyšší ústav byl zcela jiné povahy nežli škola Dupanloupova. Kněží v něm bydlící a působící byli starými mudrci, jimiž nic nemohlo zvláště pohnouti, ani rozličné revoluce. Nedbali ani slohu ani literatury, marnost a nepříhodnost talentu pro lidi nábožné byla jim samozřejmá. Nikdy tito výteční učitelé nemyslili, že některý z jich žáků bude spisovatelem, a hlavním jich mravním pravidlem bylo, aby nevzbuzovali o sobě mnoho řečí a aby mluvíce mluvili prostě a ostýchavě. Proto škola sv. Sulpicia byla pro Renana výbornou školou logiky, zároveň však i velikou školou ctnosti. „Ta zásoba ctnosti, jež byla u sv. Sulpicia, stačila by k řízení celého světa, a proto jsem byl tak přísný ke všemu, co jsem nalézal jinde,“ vyznává Renan . . . „Ostatní lidé nikdy nebudou věděti, jaké poklady k zachování dobra uprostřed lidstva chovají v sobě tyto staré školy mlčelivosti, vážnosti a úcty . . . Viděl jsem opět své staré učitele z Bretaně a poznal jsem je v těchto vážných a dobrých kněžích, proniknutých přesvědčením a myšlenkami o dobru. Škola sv. Mikuláše a její povrchní rhetorika byly pro mne pouze episodou pochybné ceny. Opouštěl jsem slova, abych se věnoval věcem. Chystal jsem se nyní studovati z kořene, analysovati do posledních podrobností křesťanskou víru, jež více než kdy jindy zdála se mně býti středem veškeré pravdy“ (223).

Oddělení v Issy bylo kdysi letohrádkem Markéty Valoiské, prvé ženy Jindřicha IV. Nyní se hustý park tohoto půvabného místa stal místem osamoceného, hlubokého studia. Toto místo, jak dí Renan, bylo druhou kolébkou jeho myšlenky, prvou byl chrám Tréguierský. Celé hodiny tu trávil čtením, tím spíše, že studium u sv. Sulpicia bylo úplně svobodné. Z profesorů Renan zvláště si vážil Pinaulta, učitele mathematiky a fysiky, jenž došel jakési vysoké mystické filosofie. „Přednášky p. Pinaultovy byly nejpodivnější věcí na světě. Netajil svého opovržení k vědám, jež přednášel, a k lidskému duchu vůbec . . . A přece zůstávaly v něm částice vědeckého ducha, jichž nemohl zničiti. Byly okamžiky, kde byl ozářen světlem neobyčejným.

Některé jeho přednášky z přírodních věd položily základ k mé filosofické myšlence.“ Jiný profesor, Manier, dal čísti Renanovi skotského filosofa Tomáše Reida, jenž nemálo utišoval jeho mysl. Renan pohřížil se ve své studium, nedbaje svého zdraví, jež bylo dosti slabé. Za celá dvě léta nenavštívil ani jednou Paříž. Velice se mu líbili Cousin a Petr Leroux, pilně četl Pascala, Malebranche, Eulera, Lockea, Leibnitze, Descartesa, Reida, Dugalda Stewarta, dobře též znal ze společných čtení Františka Saleského. Ale ze všech těch spisů nenabyl velké vážnosti k metafysice. „Positivní věda byla mi jediným zdrojem pravdy. Později byl jsem jaksi nemile překvapen, když jsem viděl, jak vynášeli slávu Augusta Comtea, jenž se stal velikým člověkem prvého řádu za to, že řekl špatnou frančtinou to, co před ním již po dvě století vědečtí umové viděli tak jasně jako on. Duch vědecký byl jádrem mé povahy . . . Obdržel jsem od svých prvých učitelů v Bretani dosti pěkné vzdělání mathematické. Mathematika a fysická indukce byly vždy základními živly mého ducha . . . To, čemu mě naučil p. Pinault v přírodopise a fysiologii, osvítilo mi zákony života. Spatřil jsem nedostatečnost toho, co se jmenuje spiritualismem; Cartesiovy důkazy o trvání duše vně těla zdály se mně býti vždy velice slabými; od té doby jsem byl idealistou, a ne spiritualistou v obecném smyslu toho slova. Věčné fieri, metamorfosa bez konce, zdála se mi býti zákonem světovým. Příroda mi byla souhrnem, kde jednotlivé stvoření nemělo místa a kde tedy vše se přetvořuje. Jak tato představa dosti jasná positivní filosofie nevymýtila z mé duše scholastiku a křesťanství? Protože jsem byl mlád, nedůsleden a beze vší kritiky“ (252).

Jednou po delší diskussi p. Gottofrey, profesor filosofie, pokáral jej za přílišné zkoumání a vyčetl mu, že není křesťanem. Jinoch nespal celou noc, ale jiný profesor mu to vymluvil, a Renan necítil už výčitek svědomí. Později toho velice litoval. „Byl bych odešel ze semináře bez znalosti hebrejštiny a bohosloví. Fysiologie a přírodní vědy byly by mě přivábily; věru, mohu směle říci, soudě z té horlivosti, kterou ve mně vzbuzovaly ony vědy, že bych byl přišel při pravidelné práci k mnohým výsledkům bádání Darwinova, jež jsem tušil . . . Z jedné strany pomocí chemie, z druhé pomocí astronomie, zvláště pak pomocí fysiologie obecné skutečně dotýkáme se tajemství bytí, světa, Boha, aneb jak tomu chcete říkati“ (263).

Renan pokračoval tedy ve svých studiích v starším oddělení semináře v Paříži. Ještě s větší vášní než v Issy filosofii počal nyní studovati křesťanské bohosloví a bibli. V Paříži neznal živé duše, neznal ani jediné ulice, kromě ulice Vaugirardské, kterouž jednou týdně chodili theologové na procházku do Issy. Mluvil velice málo, byl skromný a proto požíval nemalé přízně svých představených. Zvláště se mu líbil profesor hebrejštiny Hir, jemuž prý děkuje za veškeru svou učenost. V tomto semináři počaly jeho pochybnosti. „Není mou chybou, že moji učitelé vyučili mě logice a svými nemilosrdnými argumentacemi učinili z mého ducha ostrý meč. Vážně jsem pojímal to, čemu mě učili, scholastiku, pravidla syllogismu, bohosloví, hebrejštinu; byl jsem dobrým žákem, snad nebudu proto zatracen“ (303). Zápas Renanův

se svědomím byl krutý, jak viděti z dopisů, jež psal jednomu ze svých přátel na jaře r. 1845. Zoufale volá: „Trávím hrozné okamžiky, zvláště tento svatý týden byl pro mne bolestným . . . Těším se myšlenkou o Ježíšovi, tak krásném, tak čistém, tak ideálním při svém utrpení. Ať bude má hypothesa jakoukoliv, vždy budu jej milovati . . . Jak často jsem si přál, aby se člověk narodil buď úplně svoboden, nebo bez všeliké svobody. Byl by méně politování hodný, kdy by se narodil jako rostlina navždy přirostlá k půdě, kteráž ji musí živiti. S tím kouskem svobody člověk jest dosti silným k odporu, ale málo silným k činu . . . Ó můj Bože, můj Bože, proč jsi mne opustil?"

Prázdniny trávil jako obyčejně v Bretani, a tam se rozhodl. „Dílo logiky bylo dokonáno, dílo cti počínalo." Asi dva měsíce byl protestantem, snil o nové filosofii křesťanské, k čemuž nemálo přispívaly jeho německé knihy, zvláště Herder. Byl křesťanem, jako jím může být profesor bohosloví někde v Halle nebo Tubinkách, leč vnitřní hlas ho káral: „Ty nejsi křesťanem; tvůj šat jest lží, svlekni ho." Konečně se rozhodl a napsal dopis svému představenému; sestra Henrietta, jež té doby žila daleko v Polsku, schválila jeho úmysl. Učitelé jeho byli trapně dotknuti, ale nekárali ho, ba nabízeli mu svou pomoc; Dupanloup laskavě mu nabídl peníze, ale Renan jich nepřijal, poněvadž sestra Henrietta poslala mu 1200 franků. Dne 6. září 1845 Renan opustil seminář, ale navždy zachoval hlubokou vděčnost k svým důstojným učitelům.

III.

Renan se musel nyní starati sám o sebe, a brzy našel místo, na něž byl doporučen p. Dupanloupem. Bylo to kollegium sv. Stanislava, jež řídil abbé Gratry. Ústav ten měl ráz duchovní, proto ho Renan brzy opustil, ač si Gratryho velice chválí. V krátce dostal místo domácího učitele v ústavě, podřízeném lyceu Jindřicha IV. Prvou dobu Renanovi bylo velice smutno, zvláště proto, že musel ještě mnoho vysvětlovati své zarmoucené matce. Ona se velice obávala o syna, jenž byl tak něžně vychován. Konečně však se smířila s novým stavem věcí. „Když viděla, že jsem zůstal stejně něžným a stejně dobrým, jako jsem vždy byl, mileráda připustila, že jest mnoho způsobů kněžství a že se na mně kromě oděvu ničeho nezměnilo" (232).

Mladý Renan úplně byl neznalý světa a docela nedbal hmotných výhod, proto si vybral povolání učitelské, jež bylo velice blízké kněžskému. „Přemýšlení zdálo se mně býti jediným účelem životním." Renan považuje za velké štěstí, že se v ústavě seznámil s jinochem, jenž byl proniknut neobyčejným filosofickým duchem a láskou ku pravdě. Byl to znamenitý Berthelot. Při prvém setkání stali se přáteli na celý život. Vzájemně se poučovali, přemýšleli a budovali své filosofické a vědecké soustavy. V jednom se později rozešli; Berthelot byl horlivý republikán jako jeho otec, a Renan, jenž věřil v aristokracii ducha a nemálo opovrhoval zásadami demokracie, „milerád by se uvolil sloužiti nejvyššímu blahu ubohého lidstva v tuto hodinu, kdy jest tak

rozháráno, tyranu filanthropovi, učenému, umnému a svobodomyslnému.“ To jest napsáno mnohem později, ale Renan vždy snil o době, kdy budou říditi osudy světa filosofové a učenci, a dal této platonské své myšlence zvláštní výraz ve svých Rozmluvách (Dialogues) a dramatech filosofických.

Berthelot brzy opustil ústav a žil u svého otce. Renan vypravuje, jak při jeho návštěvách v ústavě doprovázel svého druha k otcovskému obydlí, tento pak vracel se s ním zpátky, a tak jeden druhého bezpočtukráte provázeli, poněvadž otázky filosofické a sociální, jež řešili, dokládá s humorem Renan, „byly příliš trudny a nepodávaly se ani našemu nejzoufalejšímu úsilí.“ Rok 1848 velice působil na oba přátele: „Tento strašný rok nemohl sice řešiti problémů, jež sám předložil, ale on ukázal nestálost velice mnohých věcí, jež jsme považovali za nezvratné; on byl pro umy mladé a činné jaksi spadnutím opony s oblak kalících obzor“ (336). Renan byl až do té doby velikým přítelem pokroku, sociálním demokratem ve smyslu francouzském a rozhodným optimistou, jak je viděti z jeho knihy „L'Avenir de la Science“ napsané r. 1848 a uveřejněné až r. 1890.

Ve vědeckém ohledu mělo jeho přátelství s Berthelotem veliký význam. „Co jsme viděli jasně oba, zdálo se nám býti jistotou. Když jsme se spřátelili, zbývala ve mně něžná náklonnost ke křesťanství; též Berthelot zachoval od svého otce zbytek křesťanské víry. Několik měsíců stačilo, aby tyto stopy víry zaváty byly v tu část naší duše, jež byla posvěcena vzpomínkám.“ Renan porovnává toto přátelství s dvěma očima, jež pohlížejí na jediný předmět, při čemž z dvou obrazů v mozku vzniká jediná a táž představa. Přátelství to bylo velice čisté a nedopouštělo ničeho vulgárního, ba ani nejmenší nezdvořilosti nebo neslušnosti. Bylo ryze vědecké a ideální, vzdalujíc všeliké hmotné potřeby, jež by byly kalily jeho čistotu. Renan vyznává, že toto přátelství a láska jeho sestry byly mu velikou útěchou v onu těžkou dobu jeho života.

Povaha Renanova se nyní málo změnila a zachovala navždy pečeť kněžského, ctnostného vychování. Víra zmizela, mravnost zůstala táž, jakož i láska ku pravdě, jež byla vždy hlavním jádrem jeho bytosti. Renan sám líčí svou povahu: „Zůstal jsem v podstatě žákem svých starých učitelů. Můj život byl uskutečněním jich dobrých vlastností i jich chyb. Pouze tyto vlastnosti a tyto chyby, jsouce přeneseny v jiný svět, byly příčinou nejpodivnějších dissonancí . . . Hlavně zde působila škola sv. Sulpicia. Mluvím o tom s lehkým srdcem, poněvadž sám si při tom připisuji málo zásluh. Byl jsem dobře vychován; to je vše . . . Po šedesáti letech vážného života máme právo se smáti; a kde bych mohl najíti hojnější zdroj smíchu, mně známější a nevinnější, než v sobě samém? Kdy by komický spisovatel chtěl někdy baviti obecenstvo mými směšnými stránkami, žádal bych ho pouze o jednu věc, aby mne vzal za svého spolupracovníka; mohl bych mu vyprávčti věci dvacetkráte zábavnější, než on si může vymysliti“ (347). Čtyři hlavní ctnosti uznává u sebe Renan, a sice nezištnost, skromnost, přívětivost a přísné mravy. Nikdy se nedomáhal bohatství, jsa toho mínění, že muži vědy stačí, máli oděv a pokrm. „Nikdy jsem si ne-

představoval, že plod mé myšlenky může míti nějakou cenu. Vždy jsem snil o spisovatelství; ale nemyslil jsem, že mi to může vynesti třebas jediný měďák. Jaké bylo mé podivení, když jednou vešel do mého pokojíku muž umné a příjemné tváře, jenž chválil některé mé uveřejněné články a nabízel se je sebrat a vydat ve zvláštním svazku. Kolkovaná listina, již s sebou přinesl, obsahovala podmínky, jež se mi zdály neobyčejně příznivé, pročež svolil jsem k jeho návrhu, abychom na této listině uzavřeli smlouvu o všech mých budoucích spisech." Později Lévy sám značně zvýšil honorář Renanovi, jenž si velice chválil svého nakladatele a věnoval mu zvláštní vzpomínku v předmluvě svého posledního spisu. Lévy zemřel r. 1892 a byl jediným vydavatelem Renanovým. — Druhou vlastností Renanovou byla skromnost; on rozhodně tvrdí, že nebyl marnivý a velice málo si vážil talentu. „Vidím zcela dobře, že talent má pouze proto cenu, poněvadž svět jest příliš dětinský. Kdy by obecenstvo mělo dosti silnou hlavu, stačila by mu pravda." Sloh Renanův je skvělý, a proto náš spisovatel se omlouvá, pravě, že nikdy nehleděl zářiti svým slohem, ba že celý rok strávil tím, aby učinil sloh „Života Ježíšova" co možná nejvíce střízlivým a prostým. Přívětivost jeho prýštila se z toho pravidla, že každou bytost lidskou máme považovati za dobrou, pokud se nepřesvědčíme o opaku, a jednati dle toho. Naše vlídnost má sahati až k světu zvířat. Renan míní, že člověk zdvořilý má ustoupiti každému, ač bohužel „naše demokratické ústrojí vylučuje člověka zdvořilého. Dávno už jsem se zřekl jízdy v omnibusech; konduktoři počali mne považovati za přihlouplého pasažéra. Na železné dráze, neujmeli se mne některý představený dráhy, zaujímám vždy místo poslední." Proto se mu líbí obyčej východní, kde by kráčel před ním kavas a chránil by ho svou silou, jíž by však nesměl užívati. „Velice rád bych vládl právem nad životem a smrtí svých bližních, ač bych tohoto práva neužíval, a velice bych si přál míti raby, abych mohl s nimi jednati hodně laskavě a byl jim předmětem zvláštní úcty (adoration)." Renan asi i zde trochu žertuje, ač jeho ideál duševního a mravního despotismu jest dobře znám. Vysoce cenil Renan svou čtvrtou hlavní ctnost, mravní čistotu. Domnívá se, že svobodný myslitel musí býti velmi přísných mravů. Miloval a jej milovaly pouze čtyři ženy: máť, sestra, choť a dcera. K mravní čistotě též náležela jeho pravdymilovnost. Od r. 1851 prý nelhal nikdy, vyjma lež žertovnou nebo ze zdvořilosti.

Renan obviňuje se, že byl dosti chladný k svým přátelům, jež sice miloval, ale málo jim sloužil. Mezi svými přáteli jmenuje Eggera, E. Burnoufa, manžely Garnierovy, Victora Le Clerca, A. Thierryho a j. Thierry jej seznámil s rodinou Schefferovou, z níž pocházela jeho manželka. Všichni ti lidé pomáhali nemálo Renanovi při jeho prvých pokusech literárních. Brzy potom Renan cestoval po Italii, Rusku a konečně po Syrii a Palestině. Tam utkvěl v jeho hlavě ten obraz Ježíšův, jejž představil ve své knize. Tou počal rozsáhlou práci a také ji dokončil: napsaltě i „Počátky křesťanství," „Dějiny israelského lidu," jichž poslední svazek vyjde po jeho smrti. Nehodláme vypisovati ráz a oceňovati hodnotu těchto spisů; naším účelem bylo ukázati na psychologický rozvoj tak významné duchovní fysiognomie našeho věku. Uká-

zali jsme půdu, z níž vyrostla, jakož i prvé zárodky jejího rozvoje; tím práce naše v prvé části své jest ukončena. Život Renanův byl životem duchovním, a proto vnější jeho projevy byly velice prosté, jako bývají u všech skutečných učenců. Velkého hoře zakusil jen dvakrát: když na krásných březích maloasijských zemřela mu sestra, a pak když uviděl svou vlast hluboce pokořenou. Celý život byl mu, jak dí, půvabnou procházkou, a jediné, čeho litoval, bylo, že mu není dán druhý život, aby prozkoumal druhý „div" naší osvěty, svět hellenský, v také míře, jako to učinil se světem křesťanským. (Dokončení.)

Filosofie hraběte Lva Tolstého.

Studie

od

Josefa Mikše.

(Pokračování.)

XXI.

Současně se svými „skazkami" psal Tolstoj „Myšlenky vzbuzené sčítáním lidu" 1882—1885), jež v novém vydání jeho spisů vyšly pod společným záhlavím: „Tedy což máme činiti?" Obě tato záhlaví, jakož i jednotlivé kapitoly: „Život v městě," „Život na venkově," „Účel věd a umění," „Práce a přepych," „Ženám" jasně ukazují na vznik a tendenci těchto statí. V blízké spojitosti s nimi byl netištěný pamflet „Stát a církev," jenž vyniká hrubostí a nešetrností svého tónu. Skazka o království hlupáků byla illustrací myšlenek, obsažených v těchto pracích. Jak jsme již viděli, prvým a hlavním podnětem ke všemu byla bída a nouze, kterou Tolstoj, jenž až po tu dobu skoro stále bydlel na venkově, po prvé důkladně poznal při sčítání lidu v Moskvě r. 1882—1883. Domníval se z počátku, že se může zlu, nouzi a bídě odpomoci penězi, brzo však se přesvědčil, že peníze — hlavní nástroj k zotročení lidu — jsou hlavní příčinou všeho neštěstí, a zatratil je proto i se vším, co s nimi souvisí. Peníze jsou příčinou přepychu, jenž vyžaduje namáhavou a úmornou práci velkého množství chudého lidu, peníze umožňují vznik i vzrůst velikých měst, velikých to hnízd lidské lenosti, prostopášnosti a bídy. Města olupují venkovana o jeho chléb, maso, mléko a j. a za to ho lákají k sobě svými penězi a nemravnými radovánkami a tím ničí ho mravně i hmotně. Proto nejdříve musejí se lidé zříci peněz i všelikého jich ovoce, a pak teprve může nastati zdokonalení lidstva. Boháči musejí zbaviti se svých peněz, ale nedávati jich nuzným, poněvadž nikomu jimi nepomohou, nýbrž sami znovuzroditi se duševně a prací rukou svých i příkladem svým zdokonalovati též třídy pracující. Tolstoj k boháčům počítá nejen lid zahálející a tonoucí v rozkoších, ale všechny lidi vzdělané, kteří nedobývají sobě chleba těžkou prací.

Jako se stalo Levinovi a Pierrovi, tak i Tolstému světlo v této otázce zazářilo z hlavy téhož Sjutajeva, jenž dal mu novou víru. Sjutajev byl té doby hostem v Moskvě u Lva Nikolajeviče a pozoroval jeho netrpělivou činnost. „Jediné slovo tohoto znamenitého člověka vysvětlilo mně vše a ukázalo, v čem byla příčina mého nezdaru. Pamatuji se, jak už tehdy slovo, vyřčené Sjutajevem, na mne mocně působilo, ale plný jeho význam pochopil jsem teprve později.“ Sjutajev totiž pravil, že hr. Tolstoj svou filanthropií koná „pusté,“ t. j. nicotné dílo. „Jdeš, a člověk prosí tě za 20 kopejek. Ty mu je dáš. Co pak to je almužna? Dej mu duševní almužnu; ty pak cos mu dal? Tak jen, aby ti dal pokoj . . .“ Též Sjutajev se domníval, že těch hladových a mrznoucích není tak mnoho, a poradil Tolstému: „Třebas jich bylo ještě desetkráte tolik, všechny vezmeme k sobě. Ty vezmeš i já vezmu. Půjdeme s nimi pohromadě na práci; budou vidět, jak my pracujeme, budou se učit, jak mají žíti, sedneme si s nimi u oběda k jedné míse; uslyší též slovo ode mne i od tebe. Hle, to bude almužna, a ten váš spolek jest věcí úplně nicotnou“ (X, 337). K tomu připojíme pouze některá rozjímání ze statě Tolstého: „Když jsem počal rozdávati peníze, uviděl jsem, že peníze samy sebou nejen nejsou blahem, než patrným zlem, zbavujícím člověka hlavního blaha — práce... (viděl jsem), že tohoto blaha nemohu dáti nikomu, poněvadž sám ho postrádám: nemaje práce, nemám i toho štěstí, bych těžil ze své práce. Tento úsudek, jejž jsem učinil, abych řešil otázku svého života, svého utrpení, byl mně odpovědí k otázce, co mám činiti?“ (XII, 345). „Dověděl jsem se vlastně toho, co už jsem znal velice dávno, té pravdy, jíž učili lid od nejstarších časů Buddha, Isaiáš, Laotse, Sokrates, zvláště pak jasně i neklamně Ježíš Kristus se svým předchůdcem Janem Křtitelem.“ Zde přivádí Tolstoj různé texty o tom, že člověk musí vše rozdati chudým, míti jediný oděv, zbořiti města atd. „Pravda tato byla mně dávno známa, ale lživá učení tohoto světa ji zahalila, ona pak stala se mi theorií v tom smyslu, jaký obyčejně připisují tomuto slovu, to jest prázdnými slovy. Leč jakmile se mně podařilo ve svém vědomí rozbořiti sofismy světského učení, ihned theorie ona spojila se s praxí, a pravdivost mého života a života všech lidí byla jejím nutným následkem. Vyrozuměltť jsem, že člověk žije nejen pro své blaho, ale že též musí sloužiti blahu jiných lidí.“ Tři příčiny hlavně nedovolují boháčovi pomáhati chudým lidem. „Prvou příčinou bylo shromáždění lidí v městech a pohlcování tam bohatství vesnice. Jakmile však člověk přestane chtíti přivlastňovati si cizí práci pomocí majetku pozemkového a peněz a dle sil svých sám počne konati pro sebe to, čeho potřebuje, pak nikdy mu nepřijde do hlavy myšlenka, aby se vystěhoval z vesnice do města . . . Druhou příčinou byla vzdálenost bohatých od chudých. Jakmile člověk přestane chtíti vládnouti majetkem pozemkovým anebo penězi, ihned bude přinucen sám starati se o své potřeby, a ihned sama sebou zboří se ta stěna, jež dělila ho od pracujícího lidu, a pak i on bude s to jemu pomáhati. Třetí příčinou byl stud, vzniklý z vědomí, že vládnu těmi penězi, kterými jsem chtěl pomáhati chudým. Jakmile člověk přestane užívati cizí práce, pak nikdy nebude míti zbytečných hloupých peněz, jež jsouce

mým majetkem vzbuzovaly u lidí takové požadavky, kterých jsem nemohl ukojiti, zároveň pak vzbuzovaly ve mně vědomí vlastní křivdy . . .“ „Učinil jsem následující prostý vývod: musím co možná nejméně užívati práce bližních a sám pracovati co možná nejvíce. Přišel jsem dalekou cestou k tomu nutnému závěru, jejž učinili před tisíceletím Číňané řkouce: ‚Lenošili jeden člověk, umírá druhý hladem.‘ Kdo skutečně trpí v srdci svém následkem utrpení svých bližních, najde velice jasný, prostý a lehký prostředek v tom, když nebude míti více než jeden oděv a bude docela postrádati peněz, t. j. nebude užívati práce svých bližních. A nebudeme užívati práce svých bližních tehdy, když budeme sami svýma rukama konati vše to, co konati můžeme“ (XII, 349).

Aby však člověk mohl dosíci takového výsledku, musí dříve učiniti pokání, jako je učinil hr. Tolstoj, a sice „musí svou (posavadní) činnost místo za užitečnou a důležitou považovati za škodnou a nicotnou, na místě svého vzdělání musí viděti svou nevědomost; musí považovati se ne za člověka dobrého a mravného, než býti přesvědčen o své nemravnosti a krutosti . . . Teprve tehdy, když jsem učinil pokání, to jest přestal hleděti na sebe jako na zvláštního člověka, a počal považovati se za takého, jakými jsou všichni lidé, teprve tehdy viděl jsem jasně svůj cíl“ (XII, 426).

Ovšem musíme se diviti, kterak člověk tak ničemný, jakým sebe nám představuje Tolstoj, může přispěti k mravnímu zdokonalení svých rodáků. Opovrhování samým sebou, nebo, jak tomu říkají vtipně Rusové „samooplevanije,“ jest plod zvláštní duševní pýchy a opakovalo se nejednou mezi ruskými spisovateli, jako na př. u Gogola a zvláště u Dostojevského, jenž též kál se ze svých hříchů, přesvědčiv se o své vlastní ničemnosti.

Krátce, nynější kulturní člověk, aby se vyhojil ze svých neduhů, musí poznati sama sebe, pokořiti se, těžce pracovati, aby opatřil všechny své potřeby, a nežádati v ničem přispění svého bližního, jemuž musí dávati více, než sám béře. Musí nejen „zápasiti s přírodou,“ jak dí Tolstoj, a z půdy dobývati potravy sobě a své rodině, nýbrž sám zhotoví si oděv, zbuduje chatu a zařídí vše, čeho jest třeba ke všednímu životu. Den rozdělí si na čtyři díly: 1. Čas do snídaní, 2. od snídaní do oběda, 3. od oběda do svačiny a 4. od svačiny do večera. Přirozená činnost člověka též dělí se na čtyři druhy: 1. Činnost síly svalové, práce rukou, nohou, ramen, zád — těžká práce, při níž se zapotíme. 2. Činnost prstů a kloubů ruky — práce obratnosti řemeslnické. 3. Činnost rozumu a obrazotvornosti. 4. Činnost obcování s jinými lidmi“ (XII, 440). Taková činnost člověku dává čtvero dobro: 1. chléb, obilí, dobytek, budovy, studně atd., 2. oděv, obuv, nářadí a j., 3. výtvory duševní činnosti věd a umění, a 4. společenské zábavy. Člověk při tom bude mnohem zdravější a šťastnější i najde odpověď k otázce, co máme dělati? „1. Nelhati sobě samému, ať jest má dráha životní jakkoliv daleka od té pravé dráhy, již mně objevuje rozum. 2. Odříci se vlastního vědomí své pravdy, svých předností, zvláštností před druhými lidmi a přiznati svou vinu. 3. Vyplniti onen věčný, nepochybný zákon člověka — prací celé své bytosti, nestydě se žádné práce, zápasiti s přírodou pro svou výživu a výživu bližních“ (XII, 446).

XXII.

Tolstoj ihned počal uskutečňovati svou theorii, ovšem ne tak, jak bychom to mohli očekávati od kajícího se hříšníka. Ač uznával peníze a majetek vůbec za veliké zlo, nevidíme z ničeho, že by se jich zříkal; jest až posud vlastníkem velkých peněz a statků (sám dí v této své stati z r. 1885, že má nastřádáno 600 tisíc rublů). Na nejednom místě uvádí slovo Kristovo, že člověk pro blaho duše své má opustiti otce, ženu i děti své, ale sám tak neučinil a bydlí pořád na svých statcích v Jasné Poljaně, kde vždy žil s velkou zálibou, nenávidě hluku velkých měst. Též jsme neslyšeli, že by spisy své rozdával aneb zříkal se vysokého spisovatelského honoráře. Zastanci jeho učení hájí ho sice týmiž sofismaty, jež on tak ostře kárá u svých vzdělanějších bližních, my však upřímně se přiznáme, že se nám velice málo líbí sebe lepší reformy na papíře, když reformátoři sami nedávají příkladu. Nechceme hr. Tolstému opakovati textů sv. písma, jež příliš ostře odsuzují podobný rozpor mezi slovem a dílem, a spíše ho omluvíme tím, že snad duch jest silen, ale tělo nemocno — aspoň v tomto případě.

Za to vnější část své theorie Tolstoj na sobě vyplnil: oblekl na sebe mužickou „rubachu," jak je viděti z podobizny spisovatelovy, přiložené k 12. velice drahému svazku jeho sebraných spisů (1886), což je patrně malá marnivost slavného spisovatele, počal konati těžkou práci na polích, spravoval mužíkům střechy na chatách, šil obuv, skládal kamna atd. Bylo o tom mnoho psáno, a nemálo hany kydali lidé pochybné ceny na spisovatele, čehož on ovšem nezasluhoval. Tolstoj snad chtěl upřímně a skutečně dáti dobrý příklad, a my třeba bychom neschvalovali princip jeho působnosti, musíme si aspoň vážiti jeho dobré vůle, neúmorné snahy a práce o své vlastní zdokonalení. Vysvětluje se snad velice mnoho v jeho činnosti z „barské" (panské) povahy, kteráž netrpělivě, ihned chce uskutečniti každou svou myšlenku, nekladouc mezí svým dobrým a zlým choutkám; to však nám nesmí vaditi, abychom neviděli též mnoho dobrého v jeho konání. Ovšem nemálo škodilo novověkému učiteli, že vyplnil jenom druhou, lehčí polovinu své úlohy a že nám neukázal, jak člověk jeho stavu může uživiti třebas jen sama sebe, bez rodiny, jak on se ošatí, obuje, a zařídí své obydlí a přece najde času k práci duševní a společenské zábavě. Není nesnadno člověku, jenž nemusí se báti zejtřejšího, hladového dne ni pro sebe, ni pro svou rodinu, trochu si poorati, pak pošiti nebo potesati a zasednouti si pak s dobrou chutí k mužickému obědu, jenž by nám byl připraven i bez naší práce. Angličtí lordové mívají podobné nápady, a nejeden Pierre z vyšších kruhů nedbal svých bolavých nohou a s velikou chutí jedl vojenskou potravu. Opět nám tane na mysli slovo sport, jehož jsme již dříve užili, — ono vysvětluje zde příliš mnoho. Též každý nemá takový hezký kousek země, aby si na něm mohl sám pracovati, a proto ani při nejlepší vůli nemůže si rozděliti svůj den tak, jak mu to radí Tolstoj ke spáse duše a k blahu bližních.

Hrne se nám na mysl celé množství dalších námitek, ale vytkneme jen to nejhlavnější, poněvadž čtenář bez obtíží si domyslí ostatní.

Zdaž opravdu by nastal na zemi ráj, kde nebylo by ni chudoby, ni neřesti, kdy by pojednou jakýmsi zázrakem vyplnil se plán Tolstého, a všichni lidé zámožní, žijící v městech, poslechli a odstěhovali se na venkov, aby těžkou prací si dobývali živobytí? Dejme tomu, že by všichni lidé takto pracující byli mravně dokonalí, neškodíce si na vzájem, nýbrž v případě potřeby pomáhajíce slabým a chorým. Země by pak představovala ohromné prostranství, pokryté selskými osadami bez všelikého společného středu. Prvým nutným následkem bylo by, že by každý člověk, každá malá osada museli učiniti pro své živobytí vše a úplně odciziti se ostatnímu světu a takým spůsobem navždy zříci se společného lidského pokroku. Lidé všichni pracovali by bez přestání od rána do večera, a na celém světě vyskytlo by se málo takových, kteří vykonávajíce všechnu svou práci, mohli by přemýšleti o zlepšení hmotného nebo duševního stavu svých soudruhů. Poněvadž člověk by si musel opatřovati všechny své potřeby sám, mařil by každý velmi mnoho sil a času při své práci a s tíží by mohl hájiti svého živobytí. Jednotlivec, jenž koná s chutí to, čemu dobře rozumí, může svou lepší a rychlejší práci vyměniti za lepší a rychlejší práci svého souseda. Zručnost v práci znamená úsporu sil a času. Poněvadž však prostředků k výměně takové (peněz atd.) aspoň na větším prostranství by nebylo, muselo by celé lidstvo neustále mařiti svůj čas a své síly prací velice nedokonalou a navždy bylo by odsouzeno k lopotnému životu. Za takového stavu lidstva o mravnosti vyšší, uvědomělé, ani mluviti se nemůže; člověk lopotí se celý den, přemýšleti nemá kdy, a celý život mizí jako těžký sen, s nímž loučí se umírající člověk bez zvláštní lítosti. Jedno pokolení by vymřelo, druhé by za ním následovalo, a tak by to pokračovalo beze změny, až by snad velice zvýšená lidnatost přivedla hladové lidstvo k novému boji o život, a tím snad k novému pokroku. Lidstvo by pak muselo prodělati znova tu těžkou, hroznou školu, kterou máme již za sebou, a přišlo by tam, kde jest lidstvo nynější, poněvadž zákony přírody jsou nezměnitelny. Ale mimo to byl by takový řád velice nespravedlivý: všichni lidé nemohou dostati stejnou půdu, stejné podnebí, stejné zdraví, stejnou práci. Nestejnost poměrů brzo zplodí zahálku, závist, prostopášnictví, rovnováha celku byla by porušena a počal by týž boj o život. Z toho následuje, že zničení kulturního života nebylo by zdokonalením, nýbrž zhoršením poměrů celého lidstva, a my všichni bychom nepomohli třídám pracujícím, nýbrž vrátili se k velice těžkému boji o život s přírodou a pak i k boji jednotlivce s jednotlivcem. Práce by zde nebyla požehnáním a blahem, nýbrž kletbou a zlem, jako jest každá nucená práce, jež přepíná a hubí síly lidské. Podobný stav nepomohl by ani jedinému trpícímu, neosvítil by ani jediným paprskem naděje na lepší budoucnost lidstvo prací zmořené. Zdaž možno zde mluviti o mravnosti, o lásce, o dobrých, vznešených citech? Nejhorší rabství jest hrozná nadvláda země, přírody nad člověkem, proti němuž se vzpírá tak mnohá tisíceletí. Náš pokrok, naše osvěta směřují k tomu, by člověk ve svém boji s přírodou svrhl toto její otrocké jho a stal se pánem přírody. Každý nový krok na dráze osvěty jest novým vítězstvím nad přírodou, jež není ani mravna ani spravedliva. Tolstoj příliš mnoho velebí pojem

práce. Též práce může býti velikým zlem. Práce nemá nám býti cílem, nýbrž prostředkem k vítězství nad přírodou a proto i blahem. Nesmíme býti otroky práce, jako nechceme býti otroky přírody. Každé zmenšení lidské práce na celé čáře znamená nové vítězství. Hlavní úlohou v té příčině musí býti: jak nejmenší měrou síly, práce, možno je od přírody dobyti největší míry plodů. Mnoho již jest v té věci vykonáno, a není pochyby, že nastane doba, kdy celé lidstvo a každý jednotlivec bude míti mnohem více času k mravnímu a duševnímu ušlechtění, než nyní má. Několik tisíc Tolstovců příkladem svým nepřispěje k mravnímu zdokonalení tak, jako skromný učenec, jenž svými vynálezy skrátí namáhání jednotlivců na hodinu denně. Jistý anglický učenec vypočítal, že stačí půl hodiny průměrné těžké práce denně, aby jednotlivec na obyčejné půdě obyčejným nářadím opatřil si výživu. „Náš novověký div záleží v tom, že sedm lidí svou prací dobývá dostatečné množství chleba k výživě 1000 osob.“ Ovšem, tak je to v Anglii! (Viz výtečnou stať: Statistics versus Malthus. The Westminster Review, Febr. 1889.)

Co tedy má lidstvo činiti, aby od Tolstého nezasluhovalo výtky sobectví? Vždyť skutečně mnoho našich bratří hyne v marné i těžké práci. Inu, právě proto vzdělaná a svědomitá část lidstva musí všemi silami pečovati o to, aby zvýšením vědomostí lidstva marné a těžké práce bylo méně a roztřídění práce bylo spravedlivější. Nevzdělanec platí hroznou daň přírodě prací a krví svou, proto třídy uvědomělé musejí ho osvěcovati, pomáhati mu v jeho zápase s přírodou. Jak mnoho vzdělanců již nyní věnuje nejen práci, ale též zdraví ba i život službě prostého lidu! Což nezemřel nejeden lékař v těžkou dobu národního hoře na Rusi slouže nezištně lidu? Což nepracuje v témž smyslu stát, církev, literatura, žurnalistika? Svorné působení nejlepších, nejvzdělanějších lidí uvede boj s přírodou na nejmenší míru, a boj o život v lidské společnosti ustoupí vzájemné láskyplné pomoci člověka člověku, národa národu. Náš boj, naše nemravnost jsou plody naší neosvícenosti, jsou dědictvím věků minulých; nyní všude se již ozývá hlas lepšího vědomí, a brzo snad sluncem pravdy roztaje ten led, jímž pokryta jsou srdce sobecká nebo neuvědomělá. Světlo pravdy a křesťanské lásky posléze dokoná to, k čemu tíhnou duchové nejlepší, co hlásali vždy největší geniové lidstva. Bohdá nikomu nepodaří se shasiti tato světla a znova připoutati celé lidstvo k té hroudě, jíž člověk posud tolik zlořečil a jež přece pro bytosti rozumné musí býti zdrojem požehnání. Ovšem nesmíme netrpělivě žádati, by naše krásné sny honem se splnily; musíme se učiti trpělivosti u své přísné učitelky přírody, jež koná svou věčnou práci velmi pomalu, ale velice jistě a bez přestání.

XXIII.

Bohužel, hrabě Tolstoj shasíná toto světlo, jak vidíme v jeho stati „Účel věd a umění.“ Hlavním obsahem jejím jest, že veškery naše vědy a umění jsou zbytečným a škodlivým přepychem, poněvadž ničím nepomáhají selskému lidu. Totéž hlásají všichni anarchisté, totéž tvrdil před 30 lety v ruské literatuře Pisarev řka, že poslední švec

má mnohem větší cenu než Rafael, poněvadž švec šije obuv lidem potřebnou a Rafael maluje obrazy nikomu nepotřebné. Ovšem zapomněl Pisarev i jeho škola, že ševcem může se státi každý, Rafaelové však se rodí sotva jedenkráte za sto let. Posud moudrost Pisareva se na Rusi docela nevykouřila, a bohužel trvá i nyní v mnohých otázkách uměleckých žalostné spletení pojmů, jemuž se nevyhnul ani Lev Tolstoj. V šedesátých letech na Rusi byly neobyčejně pěstovány přírodní vědy, spisy materialistů byly pilně překládány a vášnivě čteny, v nich nalézali noví kritikové spásu pro všechen lid, jenž tehdy byl osvobozen velikým carským slovem. Kritika vzala na se najednou několik úkolů; ona přestala býti kritikou literární a změnila se v publicistiku, jež vysvětluje obecenstvu společenské a mravní principy, zároveň pak snaží se pomáhati lidu prakticky. Své mravní osnovy brali kritikové z přírodních věd, jimž ovšem rozuměli velmi slabě a zmateně. Co nesouviselo přímo s těmito vědami aneb aspoň nezdálo se býti v souvislosti, prohlášeno zkrátka za nesmysl. Nejhůře se vedlo filosofii, „metafysice," jak ji potupně nazývali, a pak uměnám. Puškin byl zahrnut proudem neslušných slov jako ostatní „čistí" umělci, a hlásáno radostně do světa, že navždy učiněn jest na Rusi konec veršování a metafysickému bláznovství. Vždyť i velice nadanému Ščedrinovi, jehož spisy byly v mnohých ohledech blízky nové quasikritické škole, radil Pisarev, aby zanechal svého spisování a raději zabýval se popularisováním přírodních věd. Hlavní své myšlenky čerpali noví lidé z Comtea i Bucklea, jimž ovšem opět neporozuměli. Ve všech jich spisech tají se smysl: „Nač jsou nám věda a umění, když národ trpí hlad i nouzi?" Přírodní vědy považovány za mocný prostředek k zápasu s nouzí, proto dostaly milost, vše ostatní zavrženo.

Tolstoj šel ještě dále; on souhlasí s radikální kritikou, že vědy a umění nepomáhajíce národu nemají žádné ceny, zároveň však zavrhuje i vědy přírodní jakožto velice škodlivé duši lidské. Z počátku Tolstoj uznával filosofii a vědu, ale poněvadž věda mu byla příliš materialistická a neodpovídala k otázkám jej hnětoucím tak, jak si přál, zavrhuje již veškeru vědu, veškeru filosofii, veškero umění z dvou důvodů: z hmotného, společného s dřívějšími kritiky, a z mravního, společného Tolstému a lidem hluboce věřícím, kteří nemohou poznatky vědecké srovnati s ideály své víry. Jako všichni odpůrcové věd a umění Tolstoj hlásá, že nenamítá ničeho proti pravé vědě a pravému umění, poněvadž „věda a umění jsou tak potřebny lidem, jako pokrm, nápoj i oděv, ba ještě potřebnější." (XII, 324.) Jak ale s tím srovnati následující slova: „To dílo, jímž se zabýváme počítajíce brouky a zkoumajíce chemické sloučení hvězd mléčné dráhy, kreslíce rusálky a obrazy historické, spisujíce pověsti a skládajíce symfonie, toto naše dílo nestane se vědou neb uměním do té doby, pokud ochotně je nepřijmou titéž lidé, pro které jest konáno. A posud ho nikdo nepřijímá." Z těchto řádků velice dobře viděti hlavní myšlenku Tolstého o vědě; věda musí býti taková, aby se líbila nevzdělanému množství; až toto uzná nepochybnou její cenu, pak teprve učenci s dobrým svědomím mohou se věnovati vědeckému bádání. Druhá výtka Tolstého záleží v tom, že nynější věda neslouží, nepomáhá lidu v jeho práci, ba spíše

mu překáží a jej ničí, poněvadž muži vědy vytkli si za účel sloužiti vládám a kapitalistům . . . „Všichni učenci se zabývají svými tajemnými pracemi, jichž výsledkem jest bádání o protoplasmě, o spektrální analysi hvězd atd. Ale jakou sekyrou, s jakým topůrkem jest nejlépe sekati dříví, jaká pila jest nejpříhodnější, jak nejlépe máme mísiti těsto a z jaké mouky, jak dávati chléb do peci, jak topiti a skládati pec; jaká potrava, jaký nápoj jest nejpříhodnější a nejvýhodnější za daných poměrů, jaké houby můžeme jísti a jak je máme pěstovati a lépe připravovati, o tom věda nikdy nepřemýšlela. A přece vše to jest věcí vědy!" Ač prý máme telegrafy, telefony, fonografy a napočítali jsme dva miliony (?) broučků, přece „učenci nezkrotili pro domácí potřebu ani jediné zvíře. Los, jelen, koroptev zůstávají divokými." Mužická „socha," hrábě a ostatní selské nářadí mají tutéž podobu jako měly za Rurika. Skladatelé nekomponují své skladby pro lid a nezdokonalují harmoniky, jež se hotoví stejně špatně na Nikolské ulici v Moskvě jako ty knihy a mazanice světských i svatých obrazů. Ovšem za to vzdělanec má své básníky, divadla, opery, obrazárny, university — vše to na vrub a k zjevné škodě lidu. „Technik, lékař, učitel, umělec, spisovatel dle vlastního svého určení mají, jak se zdá, sloužiti lidu — avšak což? Při nynějším svém směru nemohou přinesti lidu ničeho kromě škody" (XII, 399, 400).

Věru, není lehkou prací rozplésti to tkanivo omylů, jež Tolstoj nahromadil na několika stránkách svého spisu, napsaného velice peprně. Předně není pravda, a sám Tolstoj jako agronom by to měl věděti, že by věda nepřinášela ohromný užitek hospodářství. (Viz výše uvedenou anglickou stať.) Důkazem toho jsou země, kde zlepšení půdy, zušlechtění dobytka, zahradnictví, vinařství atd. dostihlo vysokého stupně. Pracujeli ruský mužík Rurikovským pluhem a dáváli ruská černá země mnohem méně než některé neúrodné kraje „kulturní," má to asi jiné příčiny než anatomie, obrazárny, dramata a školy. Hlavní však chybou Tolstého jest jeho úplně klamný pojem o vědě. On se potupně směje „vědě pro vědu" a „umění pro umění," ač patrně nemá ani pojmu o skutečných cílech vědy a umění. Ovšem „věda pro vědu" zní divně; máli však na paměti, že věda hledá pouze pravdu, čistou pravdu bez příměsi našich často malicherných snah i cílů, umění pak že hledí neustále vyjádřiti náš vyšší ideál pravdy, t. j. krásu, pak ovšem naší „vědě pro pravdu" a „umění pro krásu" může se vysmívati jen ten, kdo vůbec nemá žádného porozumění nejvyšších lidských ideálů, toho, čím člověk jest živ. „Jiskru boží" vidíme právě v tom, že člověk všemi silami duše své touží a hledá pravdu, a kde málo mu stačí jeho síly logického rozumu, představuje si ji v báječném světle fantasie jako krásu. Nejvyšší mravnost záleží právě v tom, že my cele hovíme této metafysické potřebě. Člověk jakmile poněkud zmohl přírodu v těžkém boji svém, ve chvíli svobodné udiveným zrakem pozoruje vůkol sebe nesčíslné množství zjevů a hledí porozuměti tomu divnému procesu, jenž se děje vůkol něho. Ponenáhlu rozum lidský počíná roztřiďovati zjevy jednotlivé, pozoruje bedlivě jich vzájemnou souvislost a dochází ku poznání zákonů přírodních. Zákon pomáhá mu vysvětlovati veliké množství zjevů, jež dříve právě pro své nesmírné množství zdály se býti nedo-

stupnými naší vědě, jak to posud myslí Tolstoj. Místo zjevů učenec vidí množství zákonů a pokračuje ve svém díle, vysvětluje mnohé zákony zákonem vyšším a snaží se takým spůsobem dojíti nejvyššího zákona: formule všehomíra. Pokusy vědy v tomto směru mohou nejednou selhati, než učenci vidí velký důkaz své pravdy již v tom, že pomocí těchto zákonů mohou vysvětliti, předpověděti, ba i utvořiti mnoho zjevů fysických. Práce vědy zdaleka ještě není ukončena — proč bychom však pochybovali o hluboké pravdě našich vědeckých zákonů, když tak mnoho zjevů v boží přírodě se jimi potvrzuje? Zjevy, fakta nejsou hlavním cílem vědeckého zkoumání, nýbrž zákony, jimiž se vysvětluje neobmezené číslo zjevů. Veškery vědy sice posud nedostihly abstraktního stadia svého rozvoje a zabývají se posud zevrubným popisem předmětů a zjevů; avšak i tento popis konají mužové vědy hlavně za tím účelem, aby našli určité zákony jisté skupiny zjevů. Ovšem samo líčení zjevů — historické vypravování, obrazy přírody — má pro badatele veliký umělecký interes a doplňuje abstraktní jeho vědění. Tolstoj patrně ničeho neví o tomto rozdíle věd abstraktních a popisných, on ani nerozlišuje praktické vědění od přísné vědy. Medicina, umění léčení, jest možno na základě celého množství věd, nejsouc samo vědou v přesném smyslu toho slova. Ovšem skoro každá věda měla počátky praktické, ale velice záhy z potřeby praktické vznikají snahy čistě ideální, a bez této ideální práce nikdy by věda nedostihla těch výsledků, jimiž se nyní spravedlivě pyšníme, a na něž hrabě Tolstoj blátem hází. Není tak snadno říci, co stojí mravně výše, zda naše láska ku pravdě nebo filanthropie. Člověk, jenž se cele obětuje zkoumání pravdy, sotva méně slouží lidstvu, než filanthrop, jenž slouží pouze jisté skupině lidí. Mimo to bez pravdy vědecké, bez znalosti zákonů přírodních člověk by nikdy nedovedl přírodu pokořiti a využitkovati tak, jak se mu to posud dařilo a bohdá ještě podaří měrou netušenou za věků budoucích. A kdož ví, nejsouli pravda i blaho lidské pojmem totožným? Vyšší poznání zákonů přírodních, vyšší fysická pravda zajisté jest mnohem bližší k blahu lidskému, než si to představujeme. Právě proto jest lidstvo v tak žalostném stavu, že tato pravda není tak rozšířena, jak by mělo býti. Člověk měl z počátku velice úzký obzor, a proto není divu, že považuje se za střed všeho byl hrozně sobecký; věda rozšířila mu jeho svět v obou směrech — svět bezkonečně malý a svět bezkonečně veliký, — a člověk se přesvědčil, že jest pouze nekonečně malým článkem v ohromném řetěze zjevů. Nové, vznešenější idey musely vznikati při každém novém stupni tohoto rozšíření lidského obzoru, a duše tíhnoucí k věčné pravdě stávala se vždy méně přístupnou tomu sobectví, jež dále od svého malého kruhu, dále od svého momentu časového nevidí ničeho. Všechny vznešené idey náboženské a filosofické mají základ v této gravitaci naší duše ku pravdě. Proto nejvyšší pravda jest i nejvyšší mravností, a my máme nejen právo, než i hlavní povinnost hledati tuto pravdu pro blaho svého ducha, pro blaho všeobecné.

Jest pravda, že náš věk nezřídka užívá vědy a umění k účelům nemravným, ku porobě slabých. Umění zvláště často hoví nízkým chtíčům lidským, nejeden plod literární, nejeden obraz, nejedna socha

přispívá ke zkáze mravů; ale zda proto, že mnoho nehodných lidí za peníze hoví chtíčům boháčů, máme skutečně zavrhnouti velké ideální výkony, sloužící k duchovnímu zdokonalení celého lidstva? Kdo jest vinen, že mnohé nazývá se vědou neb uměním, co jest pouze hanebností před rozumem a citem lidským? Opět jest to jen duchovní tma, jež i v krásných a velikých věcech pohlíží na předměty okem zkaleným vášněmi. Souhlasíme s Tolstým, že tanec polonahých ženštin v našich divadlech nikdy nikoho neušlechtí, třeba se též nazýval uměním, a jsme pevně přesvědčeni, že jest to pouze dědictvím doby barbarské, svědectvím toho, že naše kultura posud jest velice nedokonalá, že všeobecné vzdělání, pojem o vlastní důstojnosti jest posud na stupni velice nízkém. Což ale Tolstoj neví, že též prvotná náboženství hrubě hověla podobným chtíčům a že prostituce bývala u četných národů zřízením náboženským, že též balet jest částečným výrazem toho, co se dálo v rozkošných chrámech indických, assyrských a j.? Náboženství povzneslo se k vysoké mravní čistotě, kořeníc u člověka v týchž pocitech jako umění, v naší touze po věčném, po ideálu. Umění jest výrazem téže pravdy, kterou tak vysoce cení Tolstoj, totiž pravdy bezprostřední. Hlavním jeho pramenem jest cit, to jest to residuum naší bytosti, jež nemůže býti sevřeno v logické formule a jež všudy hledí se projeviti a vtěliti ve smyslový obraz. Cítíme, že jsme částí všehomíra, ale slovy nemůžeme určitě tuto svou spojitost s celkem vyznačiti. V nás působí nevědomě tajná síla, jež jenom časem, ve zvláštních chvílích vrhá své paprsky nad práh našeho vědomí. Proto vědec namáhavým zkoumáním pomocí rozumu a pozorování hledá věčnou pravdu, a veliký básník aneb umělec pouhou silou svého genia (nadšením) nejednou blíží se k této pravdě, sám netuše jejího dosahu. Nejeden obraz, nejedna skladba hudební donáší k nám ozvěny z toho zářného světa vyšší, metafysické pravdy, kde není smutných našich poměrů, obmezených časem a prostorem. Často ani nevíme, co se při tom děje v našem nitru, ale dobře cítíme, že v také okamžiky stojíme výše a jsme blíže k oné pravdě, kterouž neustále a marně hledáme ve všední dny svého života. Pak i ta díla umělecká, na něž mnohdy oči naše hleděly se smyslovou žádostivostí, pojednou nás ozařují novým světlem, jež nemá nic společného s hrubými pudy naší přírody. Počnemeli však přistřihovati a přiměřovati vědu a umění k svým bláhovým prospěchům, prchá pravda a krása, jež mohou viděti pouze čistí srdcem a ne vědečtí neb umělečtí prospěcháři. A což konečně nemá žádné ceny ono duševní ušlechtění, jež velké vědecké pravdy, velká díla umělecká šíří vůkol sebe? Vždyť to světlo a teplo duševní hřeje a ozařuje celý ostatní svět, tonoucí ještě ve tmách.

Bohužel, že naše lidská díla vyžadují velikého zmaru sil, aby vzniklo něco skutečně velikého a krásného; tisícové a tisícové vědcův i umělcův svou neúmornou prací zplodili jediného Shakespeara nebo Newtona. Mnoho muselo býti omylů, dlouho a těžce bloudil lidský duch, než lidstvo zdědilo několik věčných, nehynoucích pravd, jež pomáhají přetvořovati jeho divokou přírodu. Nesmíme zříci se tohoto dědictví, nemáme k tomu mravního práva, ba ani to nemůžeme učiniti, jsouce plodem celého minulého lidstva. Hrozné jest to sobectví, milovati

pouze nynější, přítomné lidstvo a z lásky k němu přivesti k duševní nouzi a bídě lidstvo budoucí, jež může žíti šťastněji pouze z nastřádaného kapitálu všeho lidstva všech věků. Byli bychom hroznými marnotratníky, kdy bychom se zřekli tohoto dědictví a veškeren svůj důmysl věnovali zlepšení hrnců našich venkovanek a hudebních nástrojů našich hospodských muzikantů. Ba byly by to pravé hrnce egyptské, jež by lidstvu překazily cestu do země zaslíbené. Tolstoj volá: „Vždyť Kristus netrpěl nadarmo," — zajisté, ale třeba doložiti: Též lidstvo netrpělo a nestrádalo po celé věky proto, abychom my pojednou zmařili veškeru jeho práci. Učiniti to ovšem nemůže ani Tolstoj, ani my ani celé nynější lidstvo.

Ještě více však se Tolstoj ve své stati prohřešil tím, že se příčí vědeckému a uměleckému „zlu" tím nejhorším zlem, totiž klevetou a zlobou. On vidí kořen nynějších vědeckých bludů v nauce Malthusově, jež tvrdí, že lidstva bude přibývati v poměru geometrickém, ale země bude potraviny ploditi pouze v poměru arithmetickém, a proto nazývá ubohého anglického duchovního „velice špatným anglickým publicistou, jehož spisy jsou již nyní zapomenuty a uznány za nejnicotnější z nicotných." Všichni prý se s radostí zmocnili této pravdy, poněvadž „závěry z oné theorie přímo plynoucí byly tyto: Bídný stav pracovního lidu jest následkem nezměnitelného zákona, nezávislého od lidí, a jeli kdo vinen, jsou to sami hladovějící robotníci; proč se rodí, hlupáci, když vědí, že nebudou míti co jísti! A hle, tento závěr, drahocenný davu zahálečů, způsobil, že všichni učenci nespozorovali bezdůvodnost, nesprávnost a úplnou libovůli podobných závěrů, a množství vzdělaných lidí, to jest lenochů, uvítalo tuto theorii s nadšením, přitisklo k ní pečeť pravdy a pyšnilo se jí celé půl století" (XII, 376). Jak málo slov a jak mnoho zlé nepravdy! Malthus nebyl takou nulou, jak si Tolstoj myslí, byl velice pilným a důmyslným pracovníkem. On ovšem nemohl tehdy věděti to, co později lépe prozkoumala biologie a politická ekonomie, ale z jedné stránky jest jeho věta úplně pravdiva, jsouc spříbuzněna s učením Lva Nikolajeviče. My si představujeme věc takto: Malthus byl nábožný anglický duchovní, a nemálo hnětla ho ta bída vůkol něho, jíž nijak nemohl srovnati s dobrotou boží. Proto — a ne snad, aby hověl choutkám boháčů — užil své smutné theorie a hleděl přesvědčiti své spoluobčany, že ne Bůh, nýbrž oni sami jsou vinni svým zlým stavem a že tedy musejí dbáti více mravní čistoty, ač chtějíli býti na tomto světě šťastnější. Jest ku podivu, že se toto učení nelíbí Tolstému, který přece šmahem zavrhuje manželství a plození dětí. Ovšem tehdy, když psal svou stať o vědě a umění, Tolstoj viděl nejvyšší úlohu ženy v plození a výchově dětí, a netušil, že sám brzo v Kreutzerově sonátě bude hlásati totéž co Malthus, s přídavkem svého ruského, nerozmyšleného radikalismu.

Malthus nepsal své knihy tak ledabylo, jak to činí Tolstoj ve své Jasné Poljaně, nýbrž mnoho cestoval po Evropě a bádal, by potvrdil a dokázal své učení uveřejněné r. 1798 v knize „An essay on the principle of population," jejíž sedmé vydání vyšlo r. 1872. Darwin nazývá tento spis „navždy památným" (for ever memorable) a při-

znává se, dle mínění Tolstého naivně, že Malthus svou thesí dal mu prvou myšlenku k jeho boji o život. Zajisté právě proto Tolstoj s takou vášní útočí na prvého původce nepříjemné jemu doktriny. Činí tak ale zbytečně, poněvadž i bez Darwina, ba ještě před Darwinem theorie organického rozvoje blížila se k všeobecnému vědeckému uznání. Malthus pouze poukázal na jednu stránku otázky boje o život, netuše, k jakým důsledkům povede jeho tvrzení. Věda ve mnohých ohledech vyvrátila toto učení; Malthus však v minulém a na počátku tohoto století věděti toho nemohl, co my nyní víme, a proto jeho učení bylo velmi pravděpodobno. Bez zlepšení půdy a spůsobu jejího vzdělávání, bez nynějších prostředků dopravních a všeho onoho ohromného aparátu, jenž se jmenuje hmotným pokrokem, theorie Malthusova byla by velice blízkou pravdě. Vesnický život Tolstého při veškerém svém idylickém půvabu musel by vésti ku přeplnění země a k boji o život. Též nemůže býti sebe menší pochyby, že počet lidstva vzrůstá velice a že bez boje o život vzrůstal by geometricky. Dle statistického slovníku Mulhallova bylo r. 1800 v Evropě lidí 172 mil. 260 tisíc a r. 1880 měla Evropa 312 mil. 990 tisíc lidí, a přece skoro po celou polovici této doby zuřily hrozné války a neustále panoval i panuje nemalý společenský zápas ekonomický. Kdy by nebylo vojen, stěhování, nemocí, zápasu ekonomického, muselo by k nim dojíti bez vědy, která chce hmotně pomoci lidu i bez boje o život, poněvadž by číslo obyvatelstva množilo se úžasně a potravin by přibývalo nepatrně. Jedinou pomocí zde jest hrozný Darwinův boj o život, jenž až posud konal své dílo nemilosrdně (za jediné *století* poněkud humannější dřívějších zvýšil se v Evropě skoro dvojnásobně počet lidí, zachovaných na živu po *mnohotisíciletém* životě lidské společnosti), nebo Malthusovská zdrženlivost pohlavní („moral restraint“). Zdrženlivost pohlavní však bez vysoké osvěty všeobecné jest nemožna, a proto bez osvěty zbývá jediné — boj o život.

Věda však učí, že i bez boje o život a bez nucené neb i dobrovolné zdrženlivosti pohlavní v lidstvu budoucím vzrůst obyvatelstva může se značně zmenšiti. Tolstoj neuznává biologie, a proto snad ani neví, že právě tato věda vyvrací hlavní důvody Malthusovy. Vzrůstá obyvatelstvo jen do jisté míry, pak počíná koeficient vzrostu se zmenšovati a může dojíti do veličiny netušeně malé, ba až hrozivé, jako to nyní pozorujeme ve Francii. Jest biologické faktum, o němž mluvil mnoho již Schopenhauer, že vyšší nervová organisace velice snižuje silu plození. Může přijíti taková doba v lidstvu, kdy vzrůst pranepatrný při poměrech hmotných úplně příznivých může nastati následkem vyšší duševní činnosti všech členů společnosti. Bude to jakási rovnováha sil hmotných a duševních, při kteréž boj o život bude nemožný, poněvadž bude ve svých výsledcích hrozivý celému lidstvu. Nám se zdá spíše, že myslitelé věků budoucích právě naopak budou se zabývati otázkou, jak zvýšiti vzrůst dospívajícího nebo již stárnoucího lidstva, jako se to již objevuje u některých národů. Do stáří má sice pokolení lidské ještě daleko, ale již nyní jsou a dříve byly jednotlivé skupiny lidské, které patrně vymíraly a vymírají, ovšem namnoze následkem krutého boje o život anebo velice nízkého stupně vzdělání. Vše to Malthus věděti nemohl. Dokonalejší lidstvo s vyššími

mravními a duševními ideály učiní důsledky Malthusova učení nemožnými, ale důsledky ty byly faktické při tom stavu lidstva, v jakém žil Malthus, a byly by ještě mnohem platnější v tom stavu, k němuž chce vrátiti celé lidstvo Lev Tolstoj. (Pokračování.)

Divadelní novoty v Německu.

Píše

Josef Kuffner.

Divadlo v úpadku! Divadlo hyne! Spaste divadlo! Ta a podobná hesla zná každý čtenář z divadelních rubrik časopiseckých. Nikdo není spokojen přítomným stavem věcí na divadle: ani kritika ani básníci ani obecenstvo. Divadlo není dost ochotno ku produkci! volají spisovatelé. Není dost umělecky soustavné! volá kritika. Není dost zábavné! durdí se obecenstvo. Pak přijdou různé směry: idealisté, realisté a naturalisté. Pak hudebníci a nadšenci národní, pak mudrci a pedagogové, politikové a zástupci společnosti! Všichni mají svoje námitky a stížnosti. Tak to nejde dále, jsme v úpadku, opravujte kde co!

Znalci historie tvrdí, co divadlo moderní trvá, co se o něm společensky i literárně přemýšlí, píše a hádá, že nářek na úpadek jeho vlastně neustal. Kdosi dokonce sestavil si celou sbírku knih, brošurek a létacích listů poplašných, od konce minulého století až po naše dni, které vesměs o úpadku divadla ve Francii, v Německu a na tomto shnilém kontinentu evropském vůbec pojednávají, a zde černé na bílém bylo dokázáno, že asi od roku 1780 až do sklonku tohoto krásného století neuplynulo ani deset ani pět let, ba ani jediný rok, aby nebyl povstal nějaký prorok divadelního úpadku.

Přes to arci nelze volání po opravách a návrhy všeliké vesměs odbývati posměškem. Pud opravovací náleží k ušlechtilým pudům člověčenstva. Také u nás od let šedesátých a ještě dříve vystřídalo se hojně hlasů volajících na poušti, jichž věčná nespokojenost však přece jen dovedla divadlo až k dnešnímu stavu věcí, jaký starým vlastencům Thamovi, Štěpánkovi, Tylovi a Klicperovi mohl se zdáti jen skvělým, nedostižným ideálem. My přítomní nejsme jím ovšem dávno už zase spokojeni. Neustále vznikají nová hesla, nové návrhy zdokonalovací.

Při tom máme dost pohodlný způsob. Vidíme hotové věci, jak se krásně vyvinuly jinde, a přejeme si prostě, aby u nás dosaženy byly rovněž. Naše nové myšlenky, plány, hesla a návrhy bývají prostě pouhou ozvěnou novot kolem nás za hranicemi buď právě vznikajícími buď dávno provedenými. Ležíme tak šťastně v srdci Evropy, že je takřka hračkou býti zde objevitelem nedostatků, kterých nám ještě třeba doháněti.

Literární hesla dolétají k nám přímo z Francie nebo z Ruska, protože v novější době jsme v čilejším duševním styku s našimi vzdá-

lenými přáteli. Prakticky však závisíme namnoze na příkladě bližších nám sousedů Němců.

Nejnověji vyskytly se v divadelním světě německém zjevy a proudy, které možná záhy vzbudí u nás proudy parallelní. Nebude tedy na škodu, když k nim blíže přihledneme.

* * *

V Německu dávno nebyli stavem svého divadla spokojeni. „Naše divadlo není dost národní, je ve jhu divadla francouzského, neslouží lidu, nýbrž zábavy chtivým blahobytníkům, je ústavem nikoli užitečným nýbrž čistě luxuriosním, neukájí vyšších potřeb“ — a podobně se volalo.

Už Richard Wagner v knize „Oper und Drama“ napsal: „Vládcem veřejného vkusu uměleckého je dnes ten, kdo výkony umělecké platí, jako je druhdy platívala šlechta. A ten někdo je — filistr . . .“ Co jsou platny reformy shora? volají někteří. Kdo chce reformovati divadlo, musí začíti u vládce, který v něm udává ton, u obecenstva! A obecenstvo dnešního divadla není žádný národ, žádný lid, nýbrž tak zvaná společnost, bohatší i chudší buržoasie, šosáci v ložích, v parterru i na galerii.

Postarejme se o divadlo pro národ! řekli si Němci. A s tím heslem vzniklo mnoho pokusů. Roku 1883 slavili v protestantském Německu čtyrstoletou památku Lutherovu. Téhož roku začaly novotářské pokusy. Z historických kostymovaných průvodů, které nedovedly úplně vyhověti snaze: rekonstruovati obraz doby minulé, vznikl úmysl provozovati celou slavnostní hru. Tak povstalo po celém Německu nesčíslné množství her Lutherovských. Každé slušnější místečko, které se chtělo vykázati pokročilým duchem národním, mělo svoji hru, svého básníka slavnostního a své velké jubilejní představení.

Město Vorms uložilo dramatickému básníku Hansu *Herrigovi*, aby na oslavu reformace složil pro ně důstojnou hru. Drama mělo býti provozováno Vormskými měšťany. A poněvadž město nemá svého divadla, usneseno, dávati představení *v kostele.* Úzká příbuznost kazatelny a jeviště měla býti prokázána, a v skutku po některém odporu ze strany kněžské myšlenka provedena. Arci nebylo lze postaviti v kostele pravidelné divadelní podium s oponou a kulisami. Zřízeno jeviště na spůsob starého Shakespearovského divadla: bez kulis a bez dekorací, s pouhými závěsy temnobarvých látek. Obecenstvu prý se toto přísně slohové zařízení divadla velmi zamlouvalo.

Novota Vormská se ujala. Po celém Německu divadelní puritanism slavil triumfy. Pryč s kulisami a prospekty! Odkliďte výpravu! voláno ze všech stran. Ať se namáhá fantasie! Divák ať si jen myslí, ten prostor hnědou látkou ověšený že je císařská síň anebo les, cela klášterní, ulice nebo cokoli! Kdo toho nedovede, je obmezenec a nevzdělanec, který stojí daleko za vrstevníky Shakespearovými! Reformátoři jeviště vystupovali se svými pokusy pohostinsku po různých městech, hlásajíce svoje protidekorační these a prakticky je provádějíce.

Pak postoupeno o krok dále. Vydáno nové heslo: stavěti divadelní domy na spůsob jeviště slavného Brita. Vorms a Münster byla první města, jež nikoliv bez hluku a reklamy zřídila si tento druh *divadel pro lid.*

Byl to všecko pouhý záchvat. Skutečná reforma ze všech těch pokusů nevyšla. Naopak, všecky opět zanikaly, jeden po druhém a beze stopy. Herrigův pokus Vormský dokonce tragicky skončil. Dne 20. listopadu r. 1889 zahájen Vormský Bühnenhaus velmi hlučně Herrigovým normálním lidovým kusem: „Drei Jahrhunderte am Rhein." Záhy však se ukázalo, že podobné hry provozovati lze jen za slavnostní nálady obecenstva. Kus zmizel z repertoaru a musel konečně k hanbě své ustoupiti fraškám jako Schöllerova pense a pod. Dekorace zase uvedeny do svého práva, a nedlouho po tom místní časopisy doporučovaly dokonce provozování — operet.

Tak bídně skončil pokus této pompésně inscenované opravné akce. Aby se uhájil proti nesčetným kritikám a spisům, které událost provázely, vydal Herrig svou knihu „Luxustheater und Volksbühne" (v Berlíně 1887, u Burkhardta), v níž své názory o opravě divadla a vychování obecenstva ne zcela jasně a s neustálým nemístným dovoláváním se mistra Wagnera dost nešťastně obhajuje. Netřeba teprve široce a dlouze dokazovati, co platilo za Shakespeara, že neplatí dnes, a že také od starého antického divadla do našich dob se zatím nad hlavami člověčenstva převalily celé věky, a to nikoliv beze stopy.

Jisté následky, vedle četných esthetisujících novinářských článků, měl však Herrigův pokus přece. Divadelní praktik prvního řádu, intendant dvorních divadel Mnichovských, svob. pán Perfall, vážně se ujal myšlenky; jen že ji poněkud modernímu diváku přispůsobil. Odstranil sice kulisy na svém divadle, ale za to vyplnil celý zadní prospekt dekorací, často pohyblivou. Jeviště pak rozdělil na dvě části, přední a zadní. Ale i Perfallův pokus, ač s ním tvůrce, tuším, v čelných městech pilně vystupoval pohostinsku, valně se neujal.

Přejděme však od jeviště k dalším reformám Herrigovým. Lutherovo jubileum měla býti lidová slavnost. Dříve pořádával lid svoje historické průvody v kostymech. Nyní, když místo průvodu mělo se hráti drama, nebylo už lze lid pominouti. A tak se z osob, jež si dříve pyšně vyšlapovaly v barvitém průvodu pouličním, stali přirozeným spůsobem herci. Obecenstvo mělo si jaksi hru pořádati samo.

Herrig plán přijal přizpůsobiv jej starým vzorům středověkým, kde také školáci a měšťané spolu vystupovávali na divadelní prkna.

Herrigovy hry, jak slavnostní Lutherova (Luther-Festspiel), tak Tři věkové na Rýně jsou jednotlivé obrazy bez souvislosti po sobě následující, mezi nimiž udržují spojení dvě osoby mimo děj postavené. V Lutherově hře čestný Hlasatel a Radní pán, ve Třech věcích Cizinec a Rýn. Tyto osoby mají k obecenstvu jakousi veršovanou přednášku z dějepisu, deklamaci, rozumí se, svrchovaně nezajímavou a nudnou.

Všecky vymoženosti moderní techniky nejsou tedy k ničemu. Spisovatel vrací se k naivním prostředkům divadelních autorů 15. a 16. století. Herrig dle svého výkladu myslí, že obě mluvící loutky stačí prostředkovati mezi jevištěm a obecenstvem. Tedy jakýsi druh

antického sboru. Ale ještě jiné dětinské nápady vymyslil si pan Herrig. Vlastně vydlužil si je z divadla dávných dětinských časů. Napodobitelé jeho pak jej v tom pilně následovali. Především nedostatek děje a úžasná mnohomluvnost osob vyznamenává ty vzorné hry budoucnosti. Osoby mluví o tom, co činí, co učiní příště nebo co učinily minule. Skutky utekly. Stopy po nich nikde. Po dramatickém rozvoji ani památky. Vzalo se několik historických osobností, vložily se jim historické myšlenky a slova do úst, mezery se vyplnily veršovanou přednáškou o historii — a historický kus byl hotov. A poněvadž Herrigův pokus jako novota v slavnostním opojení se líbil, dostavilo se hned hejno napodobitelů. *Lidové hry* na způsob Herrigových rostly od té doby v Německu jako houby po dešti, vesměs stejného kalibru. A poněvadž se k různým slavnostem církevním i vlasteneckým ba i k dobročinným účelům na všech stranách provozovaly, hrozilo reformou určité nebezpečí: že to prostřední a špatné literární zboží, hromadně a se zálibou i hlukem provozované, veřejný vkus po německých vlastech spíše pokazí nežli pozvedne. Nebylo konečně divu, že se vtipnější část obecenstva k tomuto reformovanému vlasteneckému divadlu, oplývajícímu nudnými deklamacemi a nedostatkem děje, obrátilo zády a chodilo raději zase do vedlejšího domu na francouzská cizoložná dramata. V těch to aspoň srší vtipem a blyskotá nápady!

Protože na lidovém divadle takto zřízeném nevystupovali herci z povolání, nýbrž neumělí ochotníci, a protože ochotník necvičený má sám sebou dost co činiti, a lidové scény ke všemu vyžadují velké obratnosti a mnoho práce, odstraněny také lidové scény z novomodních těch vlasteneckých her. Za to mělo míti obecenstvo jiné potěšení. Divák měl jaksi sám se účastnit děje na jevišti, a sice *zpíváním písní* v určitých momentech. Na ten způsob asi, jak se někdy v rozjařené chvíli děje v kavárních chantantech. Jen že tu to byly po většině písně vlastenecké a pobožné. Jak viděti, jsou návrhy Herrigovy velmi primitivní a vlastně se obmezují na dlužení a padělání toho, co bývalo za starých časů, v 15. a 16. století.

Že měl první pokus pěkný zevnější úspěch, mělo své zvláštní příčiny. Hlavně tu, že na lidovém tom divadle vystupovalo měšťanstvo samočinně. Autor vycházel od následující celkem správné zásady: menší města nemohou vydržovati stálých divadel; engažovati podřízené síly herecké nestačí, neboť při dnešním laciném cestování zajede si obecenstvo častěji do velkého města, vidí tam hráti lepší věci a činí dle toho požadavky; než by se spokojoval prostřednostmi na jevišti, vystoupí si moderní občan raději sám ob čas na prkna. Podobný proud smýšlení pozorujeme ostatně i na našich venkovských městech, kde se ochotnickým divadlům dost dobře a kočujícím společnostem dost špatně daří.

Zpráv o těchto a podobných hrách měšťanských bylo před několika lety německé časopisectvo plno. Lidu to lichotilo, a lidová divadla po venkovských městech a městečkách rostla. Na centrálních místech sice docílena úplná fiaska, to však nevadí, aby ob čas znova zase nepovstávala tu nebo tam po německých městech reformační jeviště ve vší slávě.

* * *

Druhým vůdcem hnutí byl básník a skladatel August *Bungert.* Zvoliv rovněž formu Herrigova festspielu, složil pan Bungert drama na oslavu obou známých hrdin německé reformace Ulricha von Hutten a Franze von Sickingen. Nálada lidu německého byla právě vlídna slavnostním hrám a tak si po příkladě Vormsu také Münster na Rýně postavil zvláštní divadelní budovu ku provozování dramatu páně Bungertova. Hutten a Sickingen před 400 lety zdržovali se na hradě Ebernburgu u Münstru. Dle theorie reformátorů mělo už okolí a lokální vzduch historického místa přispívati k náladě provozovaného díla. Drama pak schválně složené k určité příležitosti nemělo být přenášeno z divadla na divadlo, ale německý národ měl k těmto slavnostním hrám a národním dramatům jaksi putovati, ze všech končin vlasti se sjížděti. K Bungertovým do Münstru, ke hrám Lutherovským do Vormsu, a k jiným jinam, jako se Řekové scházeli ke hrám Olympijským. Originelní ta myšlenka pp. Herriga a Bungerta není, neboť vlastně měli na mysli to, co se Richardu Wagnerovi v Bayreuthských hrách dávno povedlo. Řada jiných [1]) nohsledů povstala, a po celém Německu vznikla v několika letech hromada festspiel- a bühnenhausů.

Všimněme si blíže pokusu Bungertova. Povšechnými rysy podobá se hra jeho dramatu Herrigovu. Jen že hudebník Bungert klade váhu na zpěv a hudební průvod. Už Herrig v Lutherovské hře připouštěl duchovní zpěv obecenstva co „ideální výraz nálady," jenž neměl „vyznívati z děje," nýbrž jaksi „nad ním se vznášeti." Bungert chtěl ještě víc. [2]) Praví o tom sám: „Podaříli se básníku upoutati obecenstvo, strhnouti je jaksi, pak ono jistě rádo během děje samo si též slovíčko neli promluví, tedy aspoň zazpívá. A tak bychom měli jakýsi zárodek antického choru v lidu samotném."

Jak viděti, nevycházeli reformátoři od skutečných, nýbrž od domnělých potřeb, jež si sami podle starých vzorů v hlavě sestrojovali. Zkušenostem divadelním aspoň dokonce dnes neodpovídá, co si smyslili. Vídáme denně, jeli obecenstvo dojato, že zpravidla mlčí, jako spoutáno dojmem. Citlivějšího diváka dokonce to urazí a vyruší, tleskáli a hlučíli vedle něho nadšením povrchnější soused. Kdo myslí, že se pohnutý divák nadchne, když by v meziaktí sta necvičených hrdel spustilo „nadšený zpěv," nemá mnoho zkušeností.

Mimo zpívající obecenstvo zavedl Bungert také sbory na jevišti. Leč i tu překročil míru. Pokud sbor na divadle souvisí s dějem a je výrazem hnutí vzrušené hrou mysli, potud lze jej připustiti. Ale u Bungerta po každém takměř výstupu vykročily na scénu ve spořádaném pochodu sbory a zpívaly píseň. Ať se hodilo či nic, zpívaly svou. A když odzpívaly, zase odešly. Nepatříli zpěv vůbec k ději, pak je násilím. K vůli domnělému většímu dojmu nechává Bungert tyto sborové písně přednášet nejen na scéně, ale střídavě také za scénou, a dokonce i *za zády obecenstva!* Je to zřejmé zneužívání uměleckého

[1]) Viz: Theater-Reformen. Kritische Studien von Gustav Adolf Erdmann. Berlin 1892.

[2]) Hutten und Sickingen. Ein dramatisches Festspiel für das deutsche Volk. Berlin 1888.

prostředku, které svou nepřirozeností divadlo daleko od účelu vzdaluje. Divadlo má přece vždy zůstávati co možná *zrcadlem* života. To je aspoň ideálem!

Celá argumentace Bungertova je chorobný domysl. Křečovitě se namáhá, aby odůvodnil zpěvavou náladu obecenstva. Představuje si diváctvo jako shromáždění hypochondrů, kteří, když se na jevišti představuje smrt, hned na př. o své vlastní smrti rozjímati počnou a rozechvěni hned zanotují příležitostnou píseň, kterou jim básník k účelu tomu již uchystal: „Kdož ví, ach, jak blízký je můj vlastní konec!“ Všecky vznětlivé situace, výstupy národní, vlastenecké a náboženské, všechny události, „které lid co celek dojímají“ provází zpěvumilovný básník svými sbory, složenými tu pro sbor cvičený tu pro zpěv davu. Je patrno, proč tyto reformační snahy hlubokých kořenů nezapustily.

Vedle zpěvu odůvodňuje Bungert také svůj hudební průvod. Má prý sesilovati dojem a to tak, že básník sám má býti skladatelem, aby nejlépe vycítil, kde zasáhnouti třeba. Že hudba na pravém místě sesiluje dojem, je jisto, že by však k rozvoji dramatu bylo zapotřebí hudby, a že by dokonce dramatická poesie bez jejího průvodu ani nemohla dostoupiti svého vrcholu, je odvážné tvrzení. V 5. výstupu 3. jednání v dramatu Hutten und Sickingen schází se Hutten se svojí matkou. Dobrá žena viděla by ráda svého syna po svém rozumu šťastného, ale uznává polo s nářkem polo s pýchou, že už náleží ne jí, nýbrž člověčenstvu. Odcházejíc volá: „Ó, koruno slávy! koruno trnová!“ Scéna by působila vlastní silou, autor však předpisuje „krátké solo na oboe za scénou.“

Hutten umírá, řka: „Pochodeň jsem zvedl zmužile! Tma ustupuje! Den vychází!“ a skladatel poznamenává: tichá hudba, rohové solo s tlumeným průvodem smyčcového kvarteta! . . .

Toť je asi souhrn myšlenek obou reformátorů lidového dramatu německého. Každý oprávce má svého koníčka, svoje osobní choutky. Herrig zakládá si především na nedostatku dekorací, kterým hodlá spasiti moderní divadlo, připouštěje k tomu sborové zpěvy, hudebník Bungert zase především od hudby si slibuje největší účinek, zároveň však, k vůli příteli Herrigovi, také scénu bez dekorací vychvaluje. Rozdíl je pouze ten, že každý na svoji libůstku klade větší důraz.

Více pravdy nežli oba spekulativní reformátoři, kteří spekulují i na krajinu a na mimořádnou náladu slavnostní, má asi Robert Prölss [1]) řka: „Není třeba nového tvaru ani pro jeviště ani pro drama. Potřebí však je, aby to, co je na přítomném jevišti a dramatu dobrého, přivedeno bylo k rozvoji v duchu uměleckém i dobovém. Neboť každá doba má svoje právo . . . Pravý básník národní musí se ponořiti do své doby, aby mohl v duchu jejím vycítiti všechnu touhu a tuchu, všechen bol a žal svého lidu. Neboť k nikomu jinému se neobrací, než k lidu své doby, jehož srdcem má hýbati, ducha jeho vyjasňovati a povznášeti. A byť něco v člověku bylo, co všecky časy přetrvá, a všem jednotlivcům je stejně platno i draho, má toto něco přece jen v každé době i při

[1]) Das Deutsche Volkstheater, Dresden 1889.

každém jednotlivci svoji barvu, která v umění nikdy není lhostejna nýbrž je spíše zrovna rozhodující součástkou."

Hledati spásu uměleckých forem v minulosti, je na každý způsob počínání nevčasné. Dávati přednost starým přežilým tvarům před moderními, je bláhové. Pomocí stínů zapadlých dob nebude nikdy lze stvořiti živoucí repertoar, který by dovedl lid trvale upoutati.

* * *

Vážnější pokusy o to, kterak na moderním divadle co nejvíce vyhověti duchu doby a jeho požadavkům, děly se zároveň v Berlíně. Měly za účel *rozšířiti* co nejvíce možná kruhy divadelního *obecenstva.* Za tím účelem utvořil se v Berlíně zvláštní spolek Freie Volksbühne (svobodné divadlo lidové dlužno rozeznávati od divadla naturalistů německých s názvem Freie Bühne).

Za otce myšlenky lze asi považovati Freiburského profesora, spisovatele Jiřího *Adlera*, jenž svou statí „Divadlo a společenská reforma" snad první zavdal podnět k utvoření spolku. [1]) Vychází od zásady, že oprava společenská musí míti na mysli nejen fysický, ale také duševní hlad tak zvaného proletariátu, že třeba duševní potřebu nižších vrstev ukájeti cestou řádnou a jaksi ji sváděti do lepších a ideálnějších kolejí. Divadlo bylo by k tomu dojista velmi mocným prostředkem. Argumentace tohoto novotáře je jistě mnohem solidnější: „Člověk přesycený zvířecími požitky, unaven jsa dlouhým namáháním tělesným a štván věčným pudem po zaměstnání, zažízní konečně po lepší, vybranější zábavě. Nedostaneli se mu jí však, vrhá se v nezřízenou, divou kratochvíli, která bytost jeho podvrací a klid společnosti ohrožuje." Důkazem toho úžasný vzrůst všelikých zábavných místností nejsprostšího druhu ve velikých městech. Jediný Londýn na př. má asi 1500 toho druhu „jevišť," která hoví nejnižšímu vkusu a namnoze pouhou oplzlostí programu a dráždivou pastvou oko lákají. Už římští samovládci znali heslo: Panem et circenses! Staří césarové hověli ovšem egoistickým cílům, opatřujíce luze divadlo divoké, aby ji sobě tím spíše naklonili. Moderní správce společenský musí pomýšleti na ideálnější ukájení zábavných choutek lidu. První podmínkou divadel skutečně „pro lid" určených musela by býti svrchovaná láce míst. Tomu dosavadní tak zvaná lidová divadla arci nevyhovovala. Vídeňský Volkstheater je vypočítán pro divný „lid," když nejlacinější sedadlo v domě stojí takřka 1 zl. Divadlo opravdu lidové muselo by poskytovati sedadla a místa za fatku. Ale kterak potom sháněti na denní režii? Bylo by třeba ohromných subvencí? Kde je vzíti?

Dr. Adler doporučuje státní subvenci divadlům. Stát už uznává potřebu subvence pro umění, ale podporuje dosud jen takové umění, z něhož těží a se těší dosud výhradně jen úzké kruhy lépe situovaných tříd. Už k vůli spravedlnosti měl by stát něco učinit na prospěch uměleckých požitků chudiny.

[1]) Socialreform und Theater. Auch eine sociale Frage. Von Dr. Georg Adler. Berlin 1891.

Zvláštní divadla státní zříditi, to stálo by mnoho peněz, proto navrhuje autor jiný způsob. Navrhuje, aby stát pro určité dni najal stávající divadla a odevzdal je jaksi chudině k volnému užití. Vynikající divadla podporovaná státem, jako královská činohra Berlínská a j., byla by zavázána jednou za týden na příklad dávati představení pro lid, t. j. hráti při nejnižších cenách. Sedadlo v přízemí nesmělo by stát více než 50 feniků (25 kr.) a poměrně ještě lacinější musela by býti ostatní místa v domě. Aby pak obecenstvo v takové dni skutečně se skládalo z dotyčných živlů, měla by intendace divadel dorozuměti se s přednosty dělnických pokladen, jednot a spolků živnostenských, jistý počet lístků mezi ně rozděliti a tím způsobem návštěvu malým lidem a drobným existencím zajistiti. Ku představením bylo by třeba zvoliti vhodnou dobu — v neděli odpoledne nebo ve všední den po 8. hodině, kdy pracující lid má volnou chvíli. Režie her by mnoho nestála, protože by se vybíraly vhodné, repertoarní hry. Domy při obratném vedení byly by vždy do posledního místečka plny. A protože by přece byl nějaký deficit, hradily by jej právě buď stát aneb obec. Muž z lidu, který by takto stal se účastným vyšších požitků, byl by za ně vděčen. Na pečlivém výběru her by ovšem mnoho záleželo. Všecka frivolnost na jevišti byla by pro toto sváteční obecenstvo z programu právem vyloučena. Autor soudí, že by tak zachráněn byl u nižších vrstev smysl pro ideály. Požitek nejlepších květů kulturních byl by jim takto přístupným učiněn.

Dr. Adler pojednal o této otázce po prvé v březnu roku 1890 článkem v časopise Gegenwart, a téhož roku ujala se myšlenka v praxi. Vůdce radikální opposice ve středu Berlínských sociálních demokratů postavil se v čelo hnutí. Jenže jako odpůrce dnešního státu odmítl myšlenku státní podpory. Navrhl založení spolku, který by sbíral příspěvky, a tak sehnal potřebnou subvenci. Tak povstal spolek Freie Volksbühne. Jednu ovšem má vadu tento lidumilný podnik. Nejde za účely čistě uměleckými, nýbrž má své politické růžky. Žádá totiž výběr kusů programový, látky revoluční a sociální. [1]) Do programu přijímá jen kusy Tolstého, Ibsena a mladých německých naturalistů Hauptmanna, Holze, Schlafa. Takové divadlo pro lid pracovný není pak ovšem občerstvením po denní lopotě, nýbrž jakousi zdramatisovanou tribunou agitační.

Shromáždění svolané dr. Willem bylo dělnickými kruhy četně obesláno a svědčilo, kterak potřeba podobného podniku mezi dělnictvem opravdu se pociťuje. Z přítomných nikdo nepovstal, aby proti myšlence divadla, tedy ústavu zábavného, protestoval, nikdo nevolal: my ho nepotřebujeme, protože nenávidíme a zatracujeme všechen luxus, jsme přesvědčení a umínění, proletáři! a tak dále. Naopak, něco jako silně cítěná ideální potřeba vznášelo se nade všemi projevy zajímavého toho shromáždění osudem odstrkované čtvrté třídy.

Ve stanovách spolku Freie Volksbühne stojí: příspěvek dle uznání jednotlivce, nejméně však 1 marka zápisného a 50 feniků za každý zimní měsíc. Představení jsou v neděli odpoledne. Od října do března

[1]) Aufruf zur Gründung einer Freien Volksbühne von Dr. Bruno Wille.

dává se nejméně 6 představení. Hrají herci z povolání. Mimo to pořádá spolek přednášky o předmětech literárních a uměleckých. Členové dostávají vstupenky nikoliv dle zaplaceného místa, nýbrž dle losu, který vytáhnou z osudí umístěného v předsíni divadla.

Ačkoliv hned na počátku v mladém spolku počaly různice — nikoli zásadní, nýbrž osobní — vzbudila činnost spolková velkou pozornost literárního světa německého. Ku prvnímu představení zvoleny Ibsenovy Podpory společnosti. Hru předcházela přednáška esthetika a literáta Viléma Bölsche. Úsudky o představení se různily. Ale celkem byl výsledek příznivý, a od té doby dáváno už více představení, a počet členů spolkových vzrostl do té míry, že bylo třeba každé představení opakovati.

Existence dnešní Frei Volksbühne třeba nebyla ještě ideálem lidového divadla — hledě k jednostranným jejím účelům — přece je dokladem, že by myšlenka nebyla nemožna a neuskutečnitelna také jinde. Divadlo má býti institucí všem vrstvám *lehce* přístupnou, ale všem přinášeti stejný zisk: ušlechtilou zábavu ducha, poučení a povznesení mysli.

* *
*

Jistý názor umělecký praví: do říše umění nemá zaléhati hluk pouličních bojů a zápasů, jeť ona posvátným okresem, kde umlkají zmatené hlasy a divé skřeky všedních sporů. Umění tvoří svět pro sebe. Moderní otázky, národní nebo společenské na př. jsouce dosud nerozřešeny náležejí prý do novin anebo do parlamentu, nikoli však do románu nebo do divadla. Tak prý bývalo od jakživa. Zatím bývalo od jakživa zcela naopak. Za každé doby spolupůsobilo hnutí politické, náboženské a společenské co nejmocněji na činnost uměleckou. Jenom v naší papírové době, která pomocí moderních prostředků, škol, konservatoří, museí, galerií a denních divadel dovoluje blouznivému zraku milovníka jakýsi souhrný přehled všech věků, jenom v době laciných bibliothék a sbírek, v době časopisů denních a obrázkových, reprodukcí a pomůcek všelikých, které dovolují jednotlivci zahrabati se do pokoje plného výrobků a dokumentů práce duševní, žíti tam celý život a uzavříti se světu, jen v této době mohlo povstati heslo tak romantické, že umění je říší mezi nebem a zemí, která se životem nesouvisí. Jen moderní čtenář i divák, jemuž tak usnadněny jsou skoky a přemety přes nejvzdálenější věky, mohl připadnouti na bludný náhled, že pro umění pojem času vůbec neexistuje.

Zatím není tak těžko pro každou dobu ustanoviti, které vlivy a síly, kteří činitelé časoví vůbec při vývoji uměleckých jejích děl spolupůsobili.

Panovníci starých dob znali tuto stránku uměleckou a vynasnažovali se od jakživa připoutávati k sobě umělce a stavěli je do svých služeb. Záměry dařily se jim tak znamenitě, až vznikla legenda všeobecně za pravdu přijímaná, že umění jen v záři dvorské, jenom pod záštitou nádhery milovných knížat duchovních i světských prospívati může. Dlouho tomu v minulých dobách skutečně tak bylo. Umění mělo doby rytířské, církevní, knížecí a královské. Až do století osm-

náctého stálo vůbec ve službách šlechtických. Po revoluci nastala ovšem změna. Umění věku devatenáctého je už ve službách občanských. Dnes pak, na sklonku tohoto století, s proudy časovými objevilo se na povrchu uměleckého snažení nové heslo. Umění nebuď výhradným prostředkem zpanštilé buržoasie, ale postav se do služeb lidu! A hned se dodává: pracujícího lidu, *dělnictva*. Čtvrtý stav nastupuje na scénu dějin.

V Němcích zároveň z více stran dějí se pokusy postaviti jeviště k disposici myšlence sociální. O jedné už se stala zmínka. S téhož stanoviska pojednává o otázce také autor knihy „Občanské umění a nemajetné třídy," [1]) dr. *Emil Reich*, docent university Vídeňské. O občanském umění mluví autor naschvál proto, poněvadž jiného umění dnes vlastně není. Knížecím i šlechtickým umění po revoluci býti přestalo. Revoluce brala se ku předu sice pod vlajkou demokracie, ale ovoce její padlo do klína výhradně zámožnějším třídám. Také umění. Třetí stav podržel by nejraději vše sám, a proletářům nezbývá skoro nic. A tak trvá boj o pozemské statky a požitky dále. Čím dále tím více rozpadá se svět ve dvě veliké třídy: občanskou a proletářskou. A poněvadž umění vždy nejraději slouží panujícím, proměnilo se rovněž. Je dnes občanské. Na jak dlouho ještě?

V literatuře, v prose i ve verších, otázka sociální už se objevuje od delší doby. Na jeviště do nedávna neměla ještě přístupu. Ani v Německu ani ve Francii. V Německu už r. 1835 napsal Jiří Büchner svoje drama Dantonova smrt, pojednávající o žaludkové otázce. Drama však zmizelo beze stopy. Divadla věděla, proč se zavírají palčivým těm otázkám. Sloužila dobře platícímu obecenstvu, které nemělo příčiny podobnými starostmi života se rozčilovati. Lope de Vega i Calderon, Corneille i Racine věnovali své umění po výtce k oslavě šlechtických ctností. Nebylo divu. Jich diváctvo skládalo se výhradně skoro z parterru rytířstev a panstev, neli dokonce ze samého dvora. Ostatně nemělo občanstvo tehdy ještě žádného sebevědomí. Neurozený člověk hrával zpravidla jen komickou roli. Leda španělský sedlák se cítil, a byl za to od pánů dramatiků jak náleží respektován. Shakespeare sám zachází na jevišti s lidem velmi nemilosrdně. Nelíčí ho jinak, než jako vrtkavý a bláhový dav. V římských komediích představuje vlastně anglické lordy a Londýnskou luzu. Nejzajímavější v tom ohledu jest jeho Coriolán, v němž otázka žaludková známou parabolou Menenia Agrippy přímo se dostává na přetřes. Hladovící lid volá: dejte nám chleba! Coriolán však přívětivým tónem odpovídá: Oběste se! Aristokratickým přátelům Shakespearovým, mladým lordům a bohatým darmošlapům Starolondýnským velmi se zamlouval tento způsob odbytí. Ještě hlasitěji ozývá se sociální otázka v Jindřichu VI. V Bouři se Shakespeare zrovna posmívá názorům budoucích socialistů, dávaje vypravovati, jak to chodí v zemi Utopii. Někdy ovšem proráží básníkův genius pouta doby a poví panstvu pravdu. Tak v Kupci Benátském, kde souzený Shylock podivné názory metá ve tvář svým soudcům.

[1]) *Panem et circenses!* Die bürgerliche Kunst und die besitzlosen Volksklassen. Von Dr. Emil Reich, Privatdocent an der k. k. Universität in Wien. Leipzig.

Ostatně však zůstává Shakespeare dokladem, kterak i největší veleduch, byť sebe více vynikal nad své vrstevníky, jest a zůstane vždy jen synem své doby.

Krátce před revolucí v minulém století už začaly svítati červánky občanského dramatu. Uznávalo se za možné, aby také lidé třetího stavu zažily věcí, které jindy se přiházely jen princům a knížatům. Od Francouzů vydlužili si myšlenku svobody Němci. Lessing a Schiller byli jejími dramatickými hlasateli. Dnes vyčítá se rádo za hřích mladým lidem, v Německu a jinde, když otázky životní směle přenášejí do zpracování uměleckého. Umění že je samo sobě účelem, podrobeno jedinému zákonu, zákonu krásy a tak dále. A hned se citují vzory, stará škola, Výmarské divadlo, Schiller, Goethe. Zatím nikdo nebyl časovější se svými thematy než právě idealista Schiller. Píseň svobody bouřila světem, když vznikali Loupežníci, Fiesko, Vilém Tell. Lessingův Nathan a Emilia Galotti jsou tendenční *politická* dramata, ba i „šosácký" Goethe za mladých let napsal svého Goetze. Markýz Posa v Donu Carlu považuje se přímo za spolupodnècovatele převratu v Německu z r. 1848. Shakespeara a Schillera dělí dva věky rozvoje. Od Schillera pak na naši dobu už opět uplynulo nové století. Není divu, že už dnes volají v Němcích po dramatikovi *čtvrtého stavu.*

Dosud se neobjevil, ač předchůdců měl dost. Mezi ně počítá dr. Reich rakouského básníka Grillparzera, tvůrce Pramatky a Libuše. Řeči, kterými Jaromír v Pramatce (Ahnfrau) hájí loupežníků, čtou se jako úvodní články dělnického listu. V druhém aktu Libuše předvádí se dokonce jakýsi obraz kommunistického života, který nezná rozdílů majetkových. Není toto líčení ovšem výmyslem básníkovým, nýbrž následek studií, které o patriarchálním životě starých Slovanů konal, obíraje se s oblibou historickými látkami českými. Friedrich Hebbel ve své Sicilské truchlohře ztepal nemilosrdně zlořády penězovlády, časem však se opět vrátil k zásadám konservativním. Velmi silně zasahá myšlenka společenská do osnovy dramatu Polesný (Erbförster) od Otty Ludwiga. Mnohem hlouběji než všichni jmenovaní Němci dotýká se jí však Maďar Madách ve své velkolepé Tragédii člověka. Nikdo ovšem nemohl se dosud odvážiti na rozřešení otázky. Protože však je těžká, není to důvodem, aby od divadla zůstávala vůbec vyloučena.

Řešitelé se hlásí čím dál rozhodněji. Autor knihy „Panem et circenses" klade si jednu otázku: máli čtvrtý stav také skutečně svoje zástupce mezi dramatiky, jako je měl kdysi stav třetí v boji svém proti tyranii? A tu třeba odpověděti, že jich nemá. Má sice obhájce, leč nikoli zástupce. Básníci a dramatikové společenské otázky jsou příslušníci třetího stavu, ale žádní proletáři. Tím si vysvětluje autor mnohé slabiny jich prací.

Není radno podceňovati vliv politických poměrů na proudy literární. Tak klade dr. Reich nemalou váhu na význam, jejž v rozvoji moderní literatury německé měl Bismarck. Sám sice pramálo se staral o výrobky literátů německých, ale přece mohutná jeho postava učinila na ně nejhlubší dojem. Starý idealism německý zabil vlastně Bismarck. Po zřízení německé říše započal pověstný kulturní zápas,

v němž bývalí horovní pěvci a zápasníci svobody ochotně se stavěli do řad železného kancléře. Tento spor burácel po německých nivách v letech sedmdesátých. Na jich sklonku však kázal vojevůdce náhle odtroubiti, uzavřel mír s nepřítelem dosud tak nemilosrdně pronásledovaným a prohlásil vše, co posud se odehrávalo, za pouhý „prach a dým.“ Najednou prohlášena slavnostně zásada *reální* politiky. Už se nejednalo o boj proti Římu, nýbrž právě *po boku* dosavadního soupeře, v jehož řadách bez toho také dost idealistů stálo, mělo býti společně vytrženo v boj proti — sociální demokracii. Tehdy roztříštil se šik někdejších staroidealistů. Literatura zůstala beze směru. Tím upravena půda *naturalismu.* Idealism, nemaje jiného cíle, než zachování a hájení trvajícího pořádku, byl ztracen. Tím spíše, že se propůjčil za nástroj hrubé politice zájmů. Stal se tak úplně bezbranným proti novým směrům.

Mezi německými naturalisty byly z počátku všecky možné směry zastoupeny. Jediné pojítko je udržovalo v řadě: odpor proti společnému nepříteli, proti *planému* idealismu. Poesie německých idealistů té doby místo aby se k nebesům povznášela, zabloudila do modré prázdnoty. Aby zase nazpět k zemi přivedena byla, bylo potřebí naturalistického intermezza, které v Německu vlivem ruským, francouzským i norským nastalo. Od té doby věje opět svěžejší vánek německou literaturou. Básníci postavili své umění k disposici myšlenkám a vznětům doby.

V posledních letech objevila se i dramata látek společenských. Ba i socialistická dramata. Zprvu knihová, později i divadelní. Richard Voss pozorně zahájil rej svou Alexandrou. Po něm směleji následoval Conrad Alberti s tragedií Chléb. Oskar Blumenthal v kuse Černý závoj užil otázky dělnické jako časové ač ne tuze šťastné výzdoby. Nováček Hermann Beehr pokusil se bez patrnějšího úspěchu dramatem Noví lidé a pod.

Nemalé překvapení způsobil v kruzích literárních básník Wildenbruch; vyšlapovav si po tu dobu na Kothurnu vysoké tragédie, představil se náhle na jevišti se svým Chocholoušem (Haubenlerche) vyvedeným na půdě nejmodernější. Ve Vídni měl kus ovšem zvláštní nehodu. Většina obecenstva veřejně se totiž prohlásila pro ničemníka v kuse, provázejíc hlasitým smíchem jeho posměšky metané ve tvář ušlechtilé postavě kusu (Aujust mit die Principien). Takého účinku autor ovšem neobmýšlel. Podobný osud však stihl už na Vídeňské půdě mnohý výrobek Berlínské Musy. Ostatně to platí také naopak.

Mnohem obratněji si vede s moderní látkou Fulda ve svém Ztraceném ráji. Dr. Reich soudí, že ohromný potlesk, který všude dosud propukl po druhém aktu hry, ukazuje cestu budoucímu dramatu německému. Přece však neplatí Ztracený ráj ještě za dokonalé moderní drama.

Velikou pozornost obrací k sobě mladý dramatik Gerhart Hauptmann. Jeho první divadelní pokus Před východem slunce svým nezřízeným naturalismem vzbudil všeobecný posměch. Ale už svým třetím kusem, Opuštění lidé (Einsame Menschen) dobyl všestranného uznání a nejnověji dramatem Tkalci přímo se po Německu proslavil. Jaké asi

tendence vedou Hauptmanna, prozrazuje jedna osoba hry Před východem slunce, Alfred Loth, spisovatel naturalistický, jenž praví: „Můj boj je bojem za štěstí všech. kdy bych měl býti šťasten, museli by se mnou býti šťastni také druzí; nesměl bych kolem sebe viděti ani nemoc, ani porobu ani sprostotu.“ Ve Tkalcích předvádí básník celý stav pracovného lidu, zoufajícího hladem a bídou. Jen přemrštěný naturalism vadí ještě Hauptmannovi. Částečně musel ostatně již povoliti nátlaku potřeby. Rozmluvy lidu, složené slezským dialektem, musely být přeloženy do vysoké němčiny, protože původnímu znění nikdo nerozuměl. Ve Tkalcích vystupuje 35 osob. Trochu nemotorný aparát, který by při provedení na jevišti asi selhal. V Berlíně stihl ostatně nejen Tkalce, [1]) ale také Ztracený ráj zákaz policie. Sudermanna, spisovatele velmi moderního z mladší školy německé, v cizině snad nejznámějšího, autor knihy „O umění tříd nemajetných“ tuze necení, protože názor básníka Cti na svět není názoru socialistickému zrovna příznivý.

„Tak po věčném motivu lásky dostalo se dramatu nové obrozující idey, totiž — hladu,“ soudí dr. Reich, a doufá, že nový ten motiv zavdá rovněž tolik podnětů ke zpracování básnickému, jako druhdy zavdávala láska. Přese všecku nepřízeň doby už vedle občanského umění vznikla celá řada uměleckých děl socialistických. A počet jich stále poroste. Nové umění bude velmi bojovné. A heslem jeho pro příští desetiletí bude dle proroctví Reichova nikoli „umění pro umění,“ nýbrž *„umění pro lid.“* „Umění může nám býti více, mnohem více, než toliko sladkým sněním vzdálených od světa podivínů, nepotřebujíc než dle rady Goethovy sáhnouti do plna lidského žití, aby dnes jako tehdy vše bylo zajímavo, co a kdekoli odtamtud vyloví.“

Myšlenka, že umění sloužiti má lidu, na které založena Berlínská „Freie Volksbühne,“ není konečně nová. Už v Athénách platil stát z vlastních prostředků vstupné do divadla za nemajetné občany. Mrav ten zachoval se až do našeho století při jistých představeních příležitostných (sňatky panovnické, narození korunních dědiců atd.), jež pořádána jsou bezplatně pro lid. Republika francouzská zavazuje divadla státem podporovaná (velkou a komickou operu, Théâtre Français a Odéon) pořádati několik představení do roka při volném vstupu. Ve Vídni usilovala „společnost Grillparzerova“ o to, aby na uctění básníkovy památky městská rada povolila subvenci k uspořádání několika bezplatných představení pro lid. Návrh se zmařil, za to však pořádalo divadlo (Volkstheater) samo bezplatnou odpolední hru pro žactvo středních škol. U dvorních divadel pochodila společnost Grillparzerova lépe. Dne 25. ledna, 1. a 8. února 1891 dávaly se ve dvorní činohře Grillparzerovy hry. Vstupenky na galerie ustanoveny výhradně pro malé živnostníky a dělníky. Rozdělení lístků opatřila představenstva dotyčných spolků. Ceny míst za sedadla sníženy s 2 zl. 80 kr. až 70 kr. na 30 a 20 kr., místa k stání se 40 kr. na 10 kr. Obe-

[1]) *Tkalci* dáváni dvakráte na Freie Volksbühne před literárním obecenstvem. Ve velkém divadle Deutsches Theater provozování zakázáno. Nedávno odmrštěn byl autor první instancí soudní s námitkami proti zákazu. Drama jeho přeloženo ostatně do franštiny a chystá se právě ku provozování ve známém útulku všeho divadelního naturalismu, v Pařížském Théâtre libre.

censtvo chovalo se tak znamenitě, že ředitel dvorního divadla pojal úmysl podobné hry pořádati častěji. Kdy by se i místa v parterru snížila na cenu 40—50 kr., otevřelo by se divadlo zcela novým kruhům. Deficit by proti běžným odpoledním hrám neobnášel za představení, dle výpočtu Společnosti, více než 300 zl. Myšlenka stála by už za tu oběť.

Loni v srpnu konána v Antverpách veliká lidová slavnost. Městská rada, majíc na paměti nápis, jímž ozdobeno průčelí flámského divadla: „Umění lid ušlechťuje," povolila určitý obnos také k účelům divadelním. Obnos stačil k uspořádání *čtyř večerů* (13. až 16. srpna) s volným vstupem ve flámském „Schouburku." Obecenstvo chudších tříd naplnilo dům ve všech prostorách a osvědčilo se nad míru vděčným. Jeden kus měl významný název: „Chléb náš vezdejší dej nám dnes."

Jest velmi pravděpodobno, že příklady tyto nezůstanou také jinde bez následků.

* * *

Zbývá ještě malý reflex na naše poměry.

Jaké už máme položení mezi Vídní a Berlínem, jak každý vítr, který od západu či od severu zavěje, také u nás sloupce prachu roztočí, můžeme očekávati, že se o potřebě novot divadelních také u nás záhy hovory rozpředou. Jaká je nálada příznivá pro hlučné sjezdy a slavnosti rozjařující, smělo by se jistě počítati na hojné účastenství všech krajů a končin vlasti, kdy by dnes nějaké ústřední komité slavnostní učinilo svá provolání k národu: uspořádejme slavnost Husovu v Husinci, Žižkovu v Táboře, v Kutné Hoře nebo v Čáslavi. Provedení velkolepé historické hry, zvláště k tomu účelu složené a nacvičené pro divadlo pod širým nebem! Jen energického pořadatele třeba. Vše ostatní: básník, výkonné síly i hojná návštěva vlasteneckého obecenstva by se už našly. Také spolek pro pořádání nejlacinějších představení pro lid měl by u nás půdu kyprou. Jen ťuknouti do kolečka, a vše přijde do běhu.

Jinak je s domácím naším dramatem. S tím musíme míti trpělivost.

Patříli politika na jeviště? U nás politika znamená otázku národnostní. Dramatikové naši se jí vyhýbali. Jednak ovšem k vůli censuře, která má svoji nervósu, jednak snad už i z principu.

Dnes máme svoji útěchu: české drama moderní jistě přijde! Jako ke všemu, také k rozvoji literatury a zvláště dramatu bylo dosud málo času. Snad je vše, co dosud se dálo, pouze průpravou k vlastnímu rozkvětu. Písemnictví se rozvíjí s duchem společnosti. A společnost, která sotva třicet roků k rozvoji měla, je takřka v plenkách.

Jedna ovšem obava hrozí. Nový směr, jenž se objevuje v dramatě zahraničném, mohl by snadno strhnouti za sebou drama české. Je mnohem snadněji bráti se šlépějemi vzorů! A naše vlast, i ta literární, je pravým větrným koutem zahraničných vlivů. Mohlo by se tak státi, že by se naše drama po příkladu německého začalo obírati řešením

otázky čtvrtého stavu *dříve*, než by naše *národní otázka* byla rozřešena. A to by bylo škoda!

Proč škoda? Protože otázka socialistická je světová, dostaneme ji po případě rozřešenu odjinud. Naše česká otázka je výhradně naše. Nikdo se jí nebude obírati, nepostarámeli se sami, aby byla k vrcholu dovedena.

Je mravní povinností všech domácích duchů silných a tvůrčích, aby k jejímu uzrání a skoncování svou hřivnou přispěli.

Výzkumy Černomořské.

Podává

dr. Jaroslav J. Jahn.[1]

ýpravy ku prozkoumání Černého moře ukázaly, že moře toto lze považovati se stanoviska geologického za uzavřené jezero; vědecké výsledky jejich vynikají zvláštní důležitostí pro geologii a paleontologii; uvedeny byvše ve známost, překvapily nemálo odborné kruhy. Černé moře je hluboká pánev, větším dílem hlubší než 2000 m. Nejhlubší část (přes 2616 m.) byla jen nedokonale prozkoumána. Mezi Krymem a Malou Asií táhne se méně hluboká část dna, oddělující od sebe hlubší pánve východní a západní v témže asi způsobu, jako se skládá Kaspické moře ze dvou hlubších (sev. a jižní) pánví, od sebe pod hladinou oddělených. Co do teploty vykazuje Černé moře v létě, kdy pozorování se dělo, dvě vrstvy vodní: pod hladinou ubývá teploty z počátku rychle, hlouběji nenáhle a pak jí zase zvolna přibývá. Větší teplota v hloubce vysvětluje se tím, že teplejší voda proudí dole z Marmarského moře Bosporem. Shledáno, že variace teploty záležejí na změně teploty vzduchové dle ročních počasí (ale jen do jistých hloubek), na proudech vodních a pod.

Hustoty neboli slanosti vody přibývá do hloubky při 17·5° C. z počátku zvolna, potom mezi 40—400 uzly (73—730 m.) velmi rychle, a hloub zase pomaleji. V částech moře blíže Bosporu jest na povrchu proudění sladké, lehčí vody z Dunaje, hlouběji shledán přítok slané vody z Marmarského moře, jež je slanější než voda moře Černého.[2]

---

[1]) Zprávy tyto podány na základě spisů uvedených v letošní Osvětě na str. 169, dále s použitím Andrusova spisu „Sur l'état du bassin de la mer Noire pendant l'époque pliocène“ v Mélanges géologiques et paléontologiques tirés du Bulletin de l'Acad. Imp. des Sciences de St. Pétersbourg, Tome I. 1890 (separ.), referátu téhož autora v Proceedings of the Royal Society of Edinburgh 1892, pojednání téhož autora o sírovodíku v Černém moři v Izvěstích imp. russk. geograf. obščestva, díl XXVIII., p. 370—397, a četných ústních jeho zpráv ještě neuveřejněných. Náleží tudíž velectěnému příteli mému dr. Andrusovu nejvřelejší dík za kollegiální podporu, mně při spisování těchto řádků poskytnutou.

[2]) V moři Marmarském má voda solí 3·7%, v moři Černém na povrchu průměrně 1·81%, hlouběji (od 100 uzlů dolů) 2·1—2·2%.

Následek toho jest dvojí proud vody v Bosporu: hořejší voda hustoty ku podivu skrovné proudí z moře Černého do Marmarského, v dolejších vrstvách hutnosti velmi rychle přibývá, voda pak proudí opačně. Blíže ústí Dunajského jeví se na povrchu nejmenší slanost, ale při 19 uzlech (35 m.) větší než poblíž Bosporu, což vysvětluje se tím, že v těchto hlubších vrstvách převládá proud slanější vody od Krymu. Ostatně poznány v hustotě vody Černého moře četné variace, závislé na kolísajícím, různém množství srážek v různých krajinách i na poměrném množství přitékající sladké vody z řek, do Černého moře ústících.

Chemické rozbory vody nejsou sice dosud skončeny, avšak známa jsou z předběžných zpráv tato velezajímavá fakta: Při prvních výzkumech „Černomorce“ pozorovali s úžasem učenci výpravy, že měděné přístroje (tlakoměry a pod.), ponořené do hloubky, větší než 100 uzlů, zčernaly, kterážto okolnost pozorováním z počátku nemálo vadila. Záhy však byl tento záhadný zjev objasněn: v hloubce 100 uzlů na mnohých místech, v hloubce 125 uzlů pak všude v Černém moři má dle zpráv Lebedinceva voda sírovodíkový zápach, jehož do hloubky přibývá v poměru tomto: v hloubce 100—125 uzlů jest ve 100 litrech vody obsaženo 22·2 cm^3, při 200 uzlů 555 cm^3 a při 1200 uzlů 685 cm^3 *sírovodíku*. Tedy již při 200 uzlů drží voda v sobě takové množství sírovodíku, že v těchto vrstvách jakýkoliv život organický jest naprosto nemožný, což dotvrzeno i tím, že z hloubek těch nevyloveno žádných živých tvorů. Spolu jest tato nepohyblivá vrstva sírovodíková poměrně velmi studená, majíc toliko $+9^0$ C. teploty.

Nejzajímavější pro geologii a paleontologii jsou však výsledky biologických a geologických pozorování Andrusova: Předem zjištěny z Černého moře dosud neznámé Lithothamnie (vápnité řasy), vápnité houby, Holothurie a veliké množství dvou druhů Amphiury (Ophiuridie). Andrusov poznal dále, že se nalézá ve všech částech Černého moře, jen ne poblíž Bosporu, v hloubce pod 100 uzly mrtvý tuhý hlen, obsahující subfossilní, vybledlé, nad míru křehké skořápky Dreissen (Dreissena rostriformis Desh. a polymorpha Pall.), Cardií (= Monodacna edentula Pall. var. pontica Eichw.) a Micromelanií (zvláště M. caspia Eichw.). Překvapující je zvláště toto objevení polofossilních skořápek, jež nepřináležejí tvarům širého moře, nýbrž takovým, jež nyní obývají vody brakických limanů, jaké nám představují na př. brakické aestuarie Černého moře a brakické jezero Kaspické.

Andrusov vysvětluje tento záhadný zjev takto: Nynější Černé moře, mající povahu polomoře (озеро море), bylo ještě nedávno brakickým jezerem. Dlouho tomu nemůže býti, ježto by sedimenty byly pokryly skořápky zhynulé brakické zvířeny, jež však nepokryty roztroušeny jsou po dně moře a při dredžování se vždy vylovují. Tyto brakické skořápky nebyly sem zaneseny snad proudy z dnešních limanů a aestuarií řek ústících do Černého moře; vždyť jednak scházejí tu zástupci nejblíže ležící pobřežní zvířeny moře tohoto, z níž obzvláště snadno skořápky měkkýšů mohly by sem býti zaneseny, jednak subfossilní brakické skořápky, na dně Černého moře se nalézající, příslušejí vesměs typům Kaspickým.

Pro vysvětlení dodává Andrusov: Kdy by stav vody v Černém moři jen o málo se zvýšil, ustal by proud slané vody z moře Marmarského, potrval by pak pouze proud druhý *do* moře tohoto. Tím by se Černé moře osladilo vodou, přiváděnou ve velikém množství hojnými jeho přítoky, a stalo by se jezerem brakickým, aniž by bylo odděleno od moře Středozemního. Andrusov však domnívá se, že pánev Pontu (ve smyslu tomto nelze mluviti o Černém moři!) byla před krátkou dobou úplně uzavřeným jezerem s vodou brakickou, asi téhož druhu, jako je nynější jezero Kaspické, a se zvířenou typu Kaspického. Hustota vody tohoto jezera byla asi táž jako v Kaspickém moři. [1]) Andrusov dokazuje v jedné z výtečných prací svých, že se nalézal Pontus v tomto stavu na konci doby pliocenní a na počátku doby čtvrtohorní. Potom nastalo opětné spojení s mořem Středozemním průlomem Bosporu. Je otázka, staloli se tak za doby ledové či až po ní. Andrusov se domnívá, že se to stalo před koncem jejím, a dotvrzuje domněnku svou nálezy glaciálních (boreálních) tvarů v nynějším Černém moři, jichž v Středozemním moři není.

Když se Bosporus prolomil, nastalo v úžině této dvojí proudění, jež trvá až podnes, jak jsme výše uvedli. Ze Středozemního, resp. Marmarského moře počala po průlomu tomto vnikati slaná voda do Černého moře. Poněvadž byla těžší než brakická voda Pontu, klesala ke dnu, do hlubších částí pánve. Tím, že se v hlubších vrstvách Černého moře nashromáždila slanější voda, ustala vertikální cirkulace ve vrstvách těch, jež se dříve děla v celém brakickém jezeře. A tento stav moře trvá podnes: čarou, resp. plochou stouzlovou rozděleny jsou spousty vodní Černého moře ve dvě pásma: hořejší, oživené bohatou faunou pelagickou a pobřežní, s hojnou kolmou cirkulací vody, a dolejší, úplně mrtvé pásmo, v němž jest stále táž teplota, slanost mnohem větší než v pásmu hořejším, značný obsah sírovodíku a žádné kolmé proudění. Když i v létě odpařováním, v zimě ochlazováním stanou se některé částice vody na povrchu těžšími a jmou se klesati dolů, přijdou leda nanejvýše do hloubky 100 uzlů, kde však mají již všecky částice vody touž hustotu, jako ony povrchní, jež těžšími se staly a klesaly dolů. V té hloubce přestanou tudíž částice tyto klesati, a tím se stalo, že od času prolomení Bosporu kolmá cirkulace omezena zůstala toliko na vrstvy pásma hořejšího. Od 100 uzlů dolů je voda Černého moře v stálém klidu. Protože schází tu kolmá cirkulace, schází ve vrstvách těchto také i oxygenace (dodávání kyslíku), poněvadž diffusí a klesajícími mrtvolami pelagických tvorů (jež s sebou strhují bublinky vzduchu ke dnu) dostává se jen velmi málo kyslíku do hlubších vrstev.

Tím vysvětluje Andrusov okolnost, že dno Černého moře jest již od prolomení Bosporu neobydleno a že — jak zní dojista případný výrok Andrusova — hlubiny Černého moře podobají se spíše stojaté

[1]) Slanost ruských řek při ústí do Černého moře obnáší 1·05%; v Kaspickém moři ve hloubce, kde žijí Dreisseny, jichž subfossilní skořápky nalézáme na dně Černého moře v takové hojnosti, jest hustota vody 1·47%. I domnívá se Andrusov, že číslice tyto 1·05—1·47% byly hranicemi slanosti v tomto brakickém jezeře Pontu.

bařině než moři. Zvířena hlubinná, jež by sem po průlomu tomto byla vnikla z moře Středozemního, byla by zajisté zahynula nedostatkem kyslíku. Avšak zvířena tato sem nikdy vůbec nevnikla, ježto Bosporus jest o mnoho mělčí než končiny Středozemního moře, obývané zvířenou hlubinnou.

Proto nalézáme v Černém moři mimo přebohatou zvířenu pelagickou jen ještě zvířenu mělčinnou, však též velice bohatou. Andrusov seznal totiž při výpravě Černomorcově, že se ve všech částech Černého moře, jen ne poblíže Bosporu, ve hloubce 35—100 uzlů (asi 55 až 180 m.) na dně nalézá neobyčejně čilý život organický. Dle tenkoskořepatého mlže Modiola phaseolina Phil., jehož se tu hemží milliardy, nazval Andrusov pásmo toto pásmem hlenu modiolového. V hlenu tomto hemží se malincí útlí měkkýši (mimo jmenované již Modioly jsou to hlavně Cardium fasciatum Mont., Mactra sp., Scrobicularia alba W. Wood. var. curta a j. toho rodu, Cerithium pusillum Jeffr., reticulatum Da Costa, malé Trophon breviatus Jeffr., Rissoa sp., Bulla sp. a j.), malé Ophiuridie, malé Ascidie, Polychaeti atd. Tyto organismy svým zvláštním sdružením velice připomínají zvířenu některých sarmatských jílů třetihorní pánve Vídeňské i j. Avšak tato bohatá zvířena vyskytuje se v Černém moři jen do hloubky 100 uzlů. Kdy by i zabloudil některý pobřežní neb pelagický živočich hlouběji (na př. mladistvá stadia měkkýšů z hlenu modiolového rozbíhají se na všechny strany), zhyne a klesne ke dnu, usmrcen sírovodíkem, vrstvy tyto otravujícím.

Náleží nyní podati vysvětlení této zvláštnosti Černého moře. Sírovodík nalezen byl i v jiných mořích, ale všude zjištěn toliko v nepatrných sledech [1]) (Forchhammer, Lewy a j.). Všeobecně myslí se, že přítomnost jeho v mořské vodě souvisí s rozkladem látek ústrojných. Rozkládající se organismy, obsahující hojnost uhlíku, redukují (odkysličují) sírany v mořské vodě obsažené v sirníky, při čemž se utvoří volná kyselina uhličitá ($RSO_4 + 2C = RS + 2CO_2$), jež po té s vodou a sirníky dává uhličitany a sírovodík ($RS + CO_2 + H_2O = RCO_3 + H_2S$). Sírovodík neobstojí však dlouho volný, nýbrž sloučiv se s kyslíkem ($H_2S + O_4 = H_2SO_4$) rozkládá uhličitany, ($RCO_3 + H_2SO_4 = RSO_4 + H_2O + CO_2$) tvoře z nich sírany, [2]) jež po té opět rozkládají se hnijícími organismy dle pochodu prve vzpomenutého, a tak jest moře stále pracující laboratoří chemickou. — Dle pochodu tohoto jest tedy k utvoření se sírovodíku v moři všeobecně třeba dvou podmínek: 1. dostatečné

[1]) Toliko ještě v lagunách na západním pobřeží Řecka nalézá se ve vodě větší množství sírovodíku. Po zemětřesení před dvěma lety vyrazilo takové množství plynu tohoto na povrch, že celé pobřežní vesnice byly nuceny se vystěhovati. Myslilo se, že tu následkem zemětřesení vznikla puklina zemská a s ní solfatara, zdá se však, že i zde v hloubce oněch lagun podobně jako v Černém moři jest nahromaděno množství sírovodíku téhož původu, a že toliko seismickým otřesem dostal se plyn tento na povrch. Při letošních výzkumech „Poly“ bude se hleděti k tomu, aby se pravý původ plynu tohoto zjistil.

[2]) Tím vysvětluje Andrusov záhadu, proč v jiných mořích neudržuje se volný sírovodík, jakož i proč ve vodě mořské převládají sírany, ač řekami dopravuje se tam tolik uhličitanů.

množství uhlíku (2C v rovnici vzpomenuté), totiž hojnost ústrojných látek a 2. nedostatek kyslíku, čili slabá oxygenace (čím méně O, tím více H_2S a naopak, jak vysvítá z hořejší rovnice).

Co se týká prvé podmínky, uvádí autor toto: Když se Bosporus opětně prolomil, a do Černého moře vnikla opět slanější voda z moře Středozemního, zhynula dosavadní brakická zvířena Pontu (část její utekla se do limanů, s Černým mořem sousedících) a na místo její připutovala ze Středozemního moře jiná zvířena, a sice jen zvířena z menších hloubek. Nahromadilo se tudíž na dně Černého moře veliké množství mrtvol tvorů zhynulé brakické zvířeny Pontské. Ale toto faktum o sobě přece snad by nestačilo k vysvětlení onoho ohromného množství sírovodíku, obsaženého v hlubších vodních vrstvách Černého moře. I béře Andrusov v úvahu ještě tyto okolnosti: 1. Do Černého moře dostává se četnými přítoky veliké množství písčitého hlenu s přečetnými mrtvolami zvířat, rostlinnými látkami, organickým detritem (výkaly atd.). 2. V moři tomto jest co do počtu jednotníků neobyčejně bohatá květena i zvířena pelagická, v níž zvláště ryby svým množstvím vynikají (najmě Clupeidi). Ač pelagická zvířena Černého moře obsahuje mnohem méně druhů než moře Středozemní, přece množství pelagických tvorů v moři Černém jest stejné, neli větší, než v moři Středozemním. A výměty jakož i mrtvoly těchto nesčetných pelagických tvorů moře Černého klesají stále ke dnu. Vzhledem k jiným mořím padá tu nyní na váhu, že v Černém moři není na dně zvířat, kteráž by odumřelé tvory z vyšších vrstev požírala, a proto vše, co v Černém moři organického padá ke dnu, podléhá hnití, nenalézajíc konsumentů. A takž hromadí se tam stále organismy, jež jsou druhým výdatným pramenem uhlíku na dně Černého moře. 3. Konečně spodním proudem Bosporským plují stále do Černého moře pelagická zvířata z moře Středozemního. Vniknouce do moře Černého hynou, ježto přicházejí přímo k vodní vrstvě sírovodíkové; mrtvoly jich klesají rovněž ke dnu. Měření v té příčině v Bosporu konaná ukázala, že množství zvířat, úžinou touto do Černého moře plujících, jest úžasně veliké. Takto by vysvětleno bylo nahromaďování uhlíku (ústrojnin) na dně Černého moře. Ústrojninám těmto jest ovšem podstoupiti rozklad, aby nastal pochod výše vzpomenutý. K tomu třeba přítomnosti bakterií, jež výzkumy Zelińského v Černém moři v hloubkách těch byly skutečně zjištěny.

Co do druhé podmínky, na níž závislo jest vyvíjení se sírovodíku v moři, totiž nedostatku kyslíku, řekli jsme již dříve, že v Černém moři v hlubších vrstvách vodních nedostává se kolmé cirkulace, následkem čehož oxygenace jest skoro úplně zastavena.

Z pochodů výš uvedených vysvítá však dále, že by se následkem tvoření se sírovodíku měly vylučovati a usazovati na dně Černého moře uhličitany. Chcemeli přesvědčiti se, zda s tímto požadavkem theorie srovnávají se poměry ve skutečnosti, dlužno znáti povahu nynějších usazenin na dně Černého moře. V té příčině vyšlo při výpravách Černomořských r. 1890 a 1891 na jevo toto: Dno Černého moře podobně jako dna moří ostatních pokryto jest hlenem, jehož lze v tomto případě rozeznávati tyto druhy: Až do hloubky 20 uzlů jest to hlen písčitý; jediné poblíž Bosporu nalézají se písek a oblázky ve větší

hloubi než 20 uzlů. Od 20 až do 100 uzlů pokryto jest dno Černého moře, jak již řečeno, hlenem t. zv. modiolovým. Až do hloubky této sklání se dno Černého moře dosti mírně, místy i jen s nepatrným úklonem 1°. Pod 100 uzly následuje však příkrý sráz (propadlina) až do hloubky 600—800 uzlů s úklonem 10°, místy však i mnohem větším (i přes 25°). Dno moře v tomto pásmu jest pokryto velice jemným, černým hlenem, jenž setkav se se vzduchem, sšedne okamžitě. Rozřízněli se takový sešedivělý hlen, má ještě jádro černé, jež však na vzduchu ihned sešediví. Vysvětluje se to tím, že hlen tento obsahuje v sobě hojně sirníky železa, jež se na vzduchu ihned okysličují, pročež nutno hlen tento chovati v nádobách neprodyšně uzavřených. V hlenu tohoto pásma nalézají se svrchu dotčené subfossilní skořápky brakických měkkýšů. Pod 600—800 uzly následuje Renardem a Murrayem tak nazvaný modrý hlen, jenž má v Černém moři zhusta bílé skvrny a místy jest skoro bílý. Hlen tento jest tmavý, šedomodrý, obsahuje mimo hlinité části i uhličitan vápenatý, jenž způsobuje ony bílé skvrny hlenu, nebo místy bílé jeho zbarvení. Za čerstva mají tyto bílé skvrny vzezření tukových kuliček, skládají se však ve skutečnosti z malých zrnéček uhličitanu vápenatého a z hlenovité, amoebovité hmoty vápnité. V tomto t. zv. modrém hlenu nalezeny byly přečetné zbytky odumřelých organismů pelagických, z nichž zvláště skořápky rozsivek [1]) (přede vším Coscinodiscus) a části rybích koster převládají. Rovněž usazenina, jež pouze na jediném místě byla vylovena, jemně vrstevnatá, skládá se z vrstviček hmoty jílovité, střídajících se s vrstvičkami uhličitanu vápenatého. Tím tedy dosvědčeno vylučování se uhličitanů na dně Černého moře, spojené s tvořením se sírovodíku v hlubších vrstvách vodních téhož moře.

Tím, co právě jsme uvedli, vysvětluje Andrusov ono tvoření a hromadění se sírovodíku ve spodních vrstvách vodních Černého moře. Hnití odumírajících organismů a spojené s ním vyvíjení sírovodiku děje se ovšem i v jiných mořích; ale v těch se to snadno proudy mořskými vyrovnává, kdežto Černé moře jest pánev téměř uzavřená a — což hlavní význam zde má — pánev postrádající ve větších hloubkách jakýchkoliv silnějších proudů vodních, jak jsme již dle Vrangeljova pozorování uvedli. Proto udržuje se zde sírovodík v určitých vrstvách. Ozvaly se ovšem také námitky, že tento výklad Andrusova nedostačuje k vysvětlení původu a stálého udržování se onoho ohromného množství sírovodíku v Černém moři. Jiní učenci domnívají se správněji spatřovati příčinu zjevu tohoto v podmořských sírovodíkových pramenech (solfatárách), poukazujíce k známé okolnosti, že končiny kol Černého moře mají místy hojnost síry, a zvláště hojnost solfatar. Tuším však, že vysvětlení Andrusova zde úplně stačí, a že netřeba přibírati k tomu ještě působení jiných činitelů místních.

V příčině tektonické ukázala výprava „Černomorcova" a dotvrdily i výpravy „Doňce" a „Zaporožce," že jest Černé moře, vyjímaje severozápadní pánev, velikou synklinálou mezi pohořím Krymským

[1]) Pamětihodno jest, že v prázdných skořápkách Coscinodisců, vylovených z těchto hloubek, nalezena byla zrnéčka sirníků (hlavně železa), jež zajisté vznikla redukcí ze síranů (viz pochod výše vzpomenutý).

a hlavním řetězem Kavkazským na severu a soustavou Taurskou na jihu, kdežto severozápadní pánev jest pokračováním rovin jihoruských a Dolnodunajských. Na severovýchod jest pánev Azovského moře tvaru podobného. Obě tyto mělké pánve vyznačují se méně slanou vodou, poněvadž do nich ústí mohutné řeky: Dunaj, Dněstr a Dněpr do prvé, Don a Kuban do druhé. Obě jsou obdobou severních mělkých částí jezer Kaspického a Arálského, kdežto jižní hluboké pánve moří Kaspického a Arálského srovnávají se s hlubší pánví Černého moře. Obdoba tato jde však ještě dále: jižní pánev moře Kaspického jest slanější než severní a než jezero Arálské, jež představují pravé brakické limany.

Shrnemeli výzkumy výprav Černomořských v celek, vidíme, že Černé moře liší se od ostatních moří velice svým obsahem sírovodíku, ode všech ostatních hlubokých pánví pak hlavně tím, že přibývá teploty jeho do hloubky (mimo nejhořejší vrstvu do 30 uzlů). Ze všech moří pak největší podobu má s mořem Černým moře Středozemní, při němž Gibraltarská úžina jest obdobou Bosporu. A přec jaké to rozdíly ve fysikálních i faunistických poměrech obou těchto mořských pánví!

A právě z toho důvodu, že výzkumy Černého moře a výsledky jich různí se tak velice od výzkumů všech ostatních moří, bylo nutno pojednati o nich zvláště. V nejnovější odborné literatuře denně shledáváme se s důležitými závěry, z výzkumů těch činěnými, [1]) i souhlasíme úplně se slovy vynikajícího geologa Suessa, že význam jich teprve budoucně náležitě oceněn bude, až výzkumy dokončeny budou, a výsledky jich majetkem veřejnosti se stanou. Jeť pravděpodobno, že Černé moře a hlubiny jeho skrývají pro geology ještě mnohá zajímavá a důležitá překvapení.

Zimní pohádky.

Ó pohádky! Mráz venku pálí,
a bába sedí u kamen;
kol dětí pár, strach v očích stálý,
na stole svíčka dohořívá,
stín báby, vnoučat v jedno splývá
a můra vráží na plamen.

Svět jiný roste před očima
se zlatým hradem, s princeznou,
žas dětské duše s bázní jímá,

[1]) Poukázal jsem sám ve dvou pracích svých (O původu petroleje v Časopisu pro průmysl chemický II. ročník, č. 6.—7., a Zur Frage über die Bildung des Erdöls v Jahrb. d. k. k. geol. Reichsamt. 42. ročn., seš. 2.) na důležitost výsledků zkoumání hlubin Černého moře pro otázku o původu petroleje. Rovněž C. Ochsenius dovolává se v pojednání svém Zur Entstehung des Erdöles (Chemiker Zeitung 1892, 16., č. 65.) výzkumu Černomořských.

blíž hlavu k hlavě ukláněji
a v myšlenkách se jistě chvějí
o princovu zbraň vítěznou.

Však Život už se oknem dívá
a myslí na těch dětí tlum,
jak statný hoch i dívka snivá
tím žitím půjdou hořkým, krutým
a s čelem v dlaně přitisknutým
kdys „s Bohem!“ zalkají těm snům ...

J. Prošek.

Za štěstím.

Román ze života Vídeňských Čechů.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

Počal mluviti souvisle, pak i vřele, a slečna ho poslouchala ustavičně se usmívajíc. Tázala se ho, do jakých společností chodívá; jak se bavívá; zda je milovníkem té oné zábavy; zda zanáší se nějakým uměním. On po pravdě se jí přiznal, že zábav nezná ani společností, že miluje každé umění, že však mu nikdy času nezbývalo, aby některému se věnoval, že trpce bojoval se životem od nejútlejšího mládí; ba osmělil se říci, že snad dnešním dnem mu lepší hvězda vyšla.

„Líbí se vám u nás?“ pravila, „to mě těší; přicházejte častěji!“

Sotva uším svým věřil.

„Vážím sobě jak se sluší cti, jíž se mi dostává, milostivá slečno,“ odtušil, „kéž bych směl, jak bych chtěl! . . .“

Zasmála se zvučným, stříbrným smíchem. „Vyť jste přes příliš skromný, v pravdě, vy nejste Vídeňák. Prosím, odkud pocházíte? Nejste Polák?“

„Nejsem Polák, milostivá slečno, jsem . . . z Čech.“ — „Z Čech“ bylo mírnější, kloudnější, než kdy by byl řekl prostě: „Čech.“

„Aj, pane koncipisto,“ ozval se v tom vedle něho hluboký mužský hlas, „vy patrně dobře znáte půdu, na které se pohybujete, přiznávaje se trochu váhavě ke svému původu.“

Košata se udiven ohledl. Stál podle něho mladík, který byl už dříve vzbudil pozornost jeho.

„Pane,“ pravil, „mně se zdá . . . tak mi připadá . . . ale věru už se nepamatuji, kde a kdy —“

„Bože, nedivím se. Bydlíte ve Schmalzhofské ulici, číslo 28, a tam jsem vás někdy na schodech potkal. Nad vámi bydlí tři studující,

býval jsem dříve u nich návštěvou. Jsem Miloslav Hořejší, absolvovaný právník, váš pokorný sluha."

„A můj vlastní bratranec," dodala slečna Lucilie.

„Velice mě těší," pravil s upřímnou radostí Košata.

„Odpusťte, že jsem se vmísil v hovor. Ale já zdejší názory znám a svou drahou sestřenku též; obával jsem se, aby vám na vaše přiznání, že jste Čech, neodpověděla známou anekdotou, Vídeňsky duchaplnou —"

„Ale, Miloši," smála se dívka, „jakou pak anekdotu? což pak je to k smíchu, když je někdo z Čech?"

„Nu, k smíchu to není: tvoji rodiče jsou také z Čech. Tvůj otec pochází z Tábora a tvá matka z Jičína; ale to nevadí, má drahá sestřenka přece ráda poslouchá vtipy ‚über die Wenzelsläuse'."

Dívka se hlasitě smála, tak hlasitě, že přivábila mladší sestru Esmeraldu a ještě jakous dívku; též mladý hulánský důstojník přistoupil.

„Když víš, že se mně takové anekdoty líbí, pověz ji, tu svou," smála se Lucilka.

„Nu, buďsi. Můžeš jí užiti, až se ti naskytne příležitost," vece Hořejší. „Přijde člověk se zpovídat ke knězi. Kněz zpověď jeho vyslyší, kajicník však jako by ještě něco měl na duši; i táže se ho na to velebníček. ‚Prosím,' odpovídá hříšník, ‚je pravda, ještě něco mě tísní, ale bojím se to vyznat, je to příliš hrozné.' — ‚Mluvte jen, můj drahý, jste u zpovědi, musíte říci plnou pravdu.' — ‚Nuže tedy, musíli to býti, jsem — Čech.' A kněz po té: ‚Příteli, to vám ovšem neslouží ke cti, ale upokojte se, hřích smrtelný to právě také není.'"

Posluchači se dali do smíchu; Hořejší obrátiv se ke koncipistovi doložil: „Tuhle anekdotu jsem očekával z krásných úst své sestřenky v odpověď na vaše doznání, že pocházíte z Čech."

Jakás dáma počala v tom přednášeti píseň, což přerušilo další rozvoj této rozmluvy, která pro pana Košatu počínala býti dosti trapnou.

Když bylo po písni, přistoupil zase Hořejší, vzal Košatu pod paží a odváděje ho k buffetu pravil k němu: „Promiňte, jsem mladší, ale znám to tady. Myslím, že mě Pánbůh poslal, abych je trestal. To byste měl vidět nůsek mé paní tetinky, k popukání! To vám účinkuje jako studená lázeň. Kdo pak by to také snesl? Její bratr, můj otec, jmenuje se a píše se Hořejší, a ona se píše Horzegschy."

Pan Košata se úzkostlivě ohlížel, zda nikdo neposlouchá: „Prosím vás," koktal, „pan dvorní rada je můj šef —"

Ale nic platno, Hořejší vedl svou dále, a co bylo nejhroznější, mluvil česky. Košatovi se sklenice vína, v níž smáčel kníry, zdála naplněna roztaveným olovem.

A jeho druh: „Lucilka ještě je nejlepší; je plna čtveráctví, ale má dobré srdce. Za to Melanie, Bůh pomozi! Na tu mám dnes ještě namířeno, ta se mi vyhýbá jako dravému zvířeti."

„Pane Hořejší, mějte se mnou slitování! Vy jste svým pánem, vy můžete mluvit a jednat, jak za dobré uznáte, ale já, já —" úpěl Košata.

Ale neúprosný společník pokračoval: „Víte, co pak myslíte, že by mně milostivá paní tetička Chalupetzky, geborene Horzegschy ne-

ukázala dvéře, kdy by se nebála? Ale to máte takhle. Otec má peníze, a oni mnoho potřebují, vedou velký dům . . . ostatní si domyslíte."

Toho Košata již snésti nemohl. „Odpusťte," pravil, „bude se snad tančit, a já jsem zadán . . ."

I postavil nedopitou sklenici na stolek a pádil do salonu, přísahaje u sebe, že vícekrát se nesejde s tím hrozným člověkem, který se ještě ke všemu za ním chechtal jako satan.

V saloně skutečně se vše k tanci chystalo. Košatovi se dostalo štěstí, že Lucilka se s ním zadala na druhou čtverylku, i na jeden valčík pro něho ještě zbylo místa. Méně dobře pochodil u slečny Melanie, ta mu velmi mrazivě odřekla; za to měla pro něj Esmeralda ještě jednu polku.

Když hudba zahrála, odebrali se starší páni a dámy skoro vesměs do vedlejších místností. Ježto Košata na první dva kusy zadán nebyl, opustil i on salon; seznámil se s několika pány, naslouchal trochu hovorům, hlavní pak jeho starostí bylo, vyhýbati se panu Hořejšímu; ten na štěstí tančil.

Paní dvorní radová měla kolem sebe skutečný dvůr. Košata slyšel zajímavý hovor. Tlustý jakýs plukovník vypravoval o svých exekučních expedicích proti Uhrům, kteří nechtěli platit daně. Vypravoval široce, důkladně, jak se na důležitou osobu sluší. Konec každé periody vrcholil v tom, že by se mělo přísněji zakročovati, nejlépe stříleti. Pan plukovník byl přesvědčen, že s dobrou vůlí a s pomocí pěti pluků by se celá opposice mohla v krátku pokořiti.

„Ale u nás všecko jen do polovice; toť naše zásada," končil svou řeč.

„To je všude takové," vykládal jakýs šedivý pán civilní, který řádovou stuhou okrášlenou dírku knoflíkovou stavěl okázale na odiv. „Což se v Čechách jinak jedná? Kdo pak znal Čechy? Kdy by se zakročilo ostře, jak se na tu chásku sluší, ukazovaly by se zbytky její za dvacet let v menažeriích co zvláštnosti, jak právem se vyjadřoval policejní ředitel Päumann."

„Ach, já jsem ředitele Päumanna znala," vece paní dvorní radová, „znamenitý člověk."

„Päumanna odvolali," pokračoval řádem vyznamenaný, „za to se kolísá Schmerling."

„Já Čechův nepochopuji," řekla milostpaní, „co vlastně chtějí. Za dob mého mládí sotva služky česky mluvily — es ist gräulich —" a to „gräulich" znělo jako „grajlich."

V tom k nemalému leknutí páně Košatovu Bůh ví odkud se namanul strašlivý Hořejší . . .

„Co chtějí, tetičko?" skočil milostpaní do řeči, „co chtějí, se ptáte? Žíti chtějí! Vždyť jste také Češka, jako já jsem Čech. Co bych to zapíral? Pan plukovník tuhle je Vlach a nezapírá toho, pan odborný šef v ministeriu vnitra je Němec a nezapírá toho, tuhle pan podplukovník je Polák a také nezapírá; proč u všech čertů bych já zapíral, že jsem Čech, a proč vy zapíráte, že jste Češka? Budete snad proto Francouzkou?"

Pan Košata už jen zaslechl, jak milostpaní, všecka se rdíc, rozechvěným hlasem odpověděla: „Ty jsi v pravdě nespůsobný, Miloši," pak hleděl, aby už byl pryč, hodně daleko.

Zahrála hudba šumný valčík, na nějž byl zadán s Lucilkou. Na vše zapomněl, když pružné tělo její objímal.

„S vámi se dobře tančí," pravila dívka prostě, když ji uctivě na místo její vedl. „Nejste ještě zadán na mazurku po druhé čtverylce?"

Košata tonul v rozkoši. „Vy byste ráčila, milostivá slečno — ?" koktal.

„Ach, ano — vy dobře tančíte."

Přišel jiný tanečník, Košatovi bylo prozatím ustoupiti. —

Když po čtvrté ranní fiakr unášel Košatu do Schmalzhofské ulice, byl v sedmém nebi. Výborně se vše vydařilo: milostivá paní podala mu ruku k políbení, pan dvorní rada mu poklepal na rameno, řka: „Přijďte brzo zase, pane koncipisto," slečna Lucilka pak mu podala ručku, a on ji směl podržeti plné dvě sekundy, ba zdálo se mu, že jemné stisknutí opětovala. Andělíčkové mu zahráli do uší jakýsi svatební pochod, a zavřené oči viděly stepilou postavu v bílém závoji z illusijní látky po boku jeho. A dále, na lesklém obzoru viděl obrysy žebříku k nedohledným výším, a pan dvorní rada vysoce na žebříku tom stojící kynul mu přívětivě. Sladký přelud jediným pouze zjevem byl rušen: Miloslav Hořejší řehtal se jako vtělený ďábel a křičel mu do uší: „Nemá peníze — otec můj musí vypomáhat, aby mohli dávat takové zábavy!" — Protivný chlap, ten Hořejší! Co na tom záleží, že nemá peněz tolik jako ten šosák Jičínský, bez pochyby nějaký žok peněžní, který může být rád, že takový pán jako dvorní rada k němu s výše své sestupuje.

Nevím, jak se stalo, že Košata pojednou sobě také vzpomněl na jakousi dívčinu tam daleko v Čechách, na dívčinu s růžovými tvářičkami, s důlkem v bradce a snivými očky; možná proto, že byla trochu podobna Lucilce, jen že prostší . . . Och, nevídáno! To už je dávno, to přešlo . . . Co by si byl počal s dcerkou malého kupčíka, která dnes je už dávno „passée."

Také Bůh sám ví, jak si vzpomněl na bratrance svého Matýska, jak se mu namanula otázka, kde as nyní jest? — Hlouposti! Kdy by se měl člověk o každého hlupáka z příbuzenství starat, kam by došel . . .

Myšlenky ty prchly, a ony ladné, vábivé sny zase se dostavily.

„Schmalzhofgasse, 28, Euer Gnaden!" zvolal pojednou fiakrista, když pan Eman nejkrásněji se v čarovných snech kochal.

III.

Ve Schmalzhofské ulici, č. 28, v třetím poschodí, právě nad paní Bartsieglovou, skvěl se na dveřích do chodby německý zlatý nápis na černé tabulce: „Leopold Müller, pozlacovač," a vedle něho jiný, stříbrný na modré tabulce: „Rozalie Müllerová, květinářka."

U těchto dveří stál Matěj Košata, když z pokoje bratrancova vyšel a nevěda kterak, do třetího patra vystoupil. V ruce držel rozžatou sirku a svítil si na dvojí nápis, jemuž ovšem nerozuměl. Tři

mladí páni, kteří ho pozvali, aby se k nim hlásil po sedmé hodině, byli mu poslední kotvou naděje, a přece si netroufal zaklepati. „Děláte mi ostudu!“ ta slova mu dosud hučela v uších. Když dohořelá sirka spadla na dlažbu, vzdychl si z hluboka, a jeho třesoucí se rty šeptaly vzdechy k Otci nebeskému. Několik minut tu stál a naslouchal. Kroky i mluvení dorážely k uchu jeho: mužský i ženský hlas, slovům však neporozuměl, hovořilo se německy. Konečně si dodal srdce a zaklepal, tiše, skromně . . .

„Herein!“ zazněl mužský hlas. On netroufal si stisknouti kliku, ač ji držel v ruce. I přišoupaly se kroky, otevřely se dvéře. Paprslek z malé lampičky petrolejové padl na stojícího ve tmavé chodbě i polil bledou jeho tvář.

Jakýs malý človíček stál před ním. Matěj viděl, že měl kníry a bradu tmavě kaštanovým vousem obrostlou. „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!“ pozdravil ho; více ze sebe nevypravil.

A drobný človíček promluvil také něco. Matěj tomu nerozuměl, ale cítil, že slova jsou dobrá, útrpná, tak dobrá, že ulehčilo se mu v duši . . .

I přiskočila ženuška rovněž malá, rusovlasá, růžová ve tvářích, a česky k němu: „Pojďte dál — my už víme, mladí páni už nám řekli — jsou v zadním pokoji.“

Matěj vstoupil do kuchyňky uctivě, nábožně, jako by do kostela vcházel. Mužíček mu podal ruku, jemnou, hubenou, bílou ruku, která úplně zmizela v modré, mozolné jeho tlapě, a pořád mu něco povídal, něco hezkého, přívětivého.

„Jste celý skřehlý, chudáku,“ vedla žena svou, „přistupte ke kamnům, zahřejte se, usušte se drobet; páni půjdou s vámi, už řekli; jen se převlekou do nejhorších šatů. Je strašná nepohoda, co? Budete mít hlad; nate, snězte kousek chleba, kdy byste byl přišel o půl hodiny dříve, byl byste dostal trochu teplé večeře; teď ovšem už jsme pojedli.“

Žena podala ubožákovi velký krajíc chleba. Ten snad až nyní si vzpomněl, že od rána ničeho nepojedl, s takovou chutí se dal do jídla.

Řeči sem, řeči tam — ženuška s mužem po německu, s Matějem po česku, vykládala, tlumočila; Matějovi pak bylo teploučko, miloučko v té malé kuchyňce, u malých železných kamínek. Viděl na podlaze červené, bílé i všelijak pestré lístečky z umělých květin; zdály se mu tak něžnými, že pilně toho dbal, aby jich nepošlapal ubláceným nohama.

Zavrzly dveře do pokoje vedoucí, objevila se kučeravá hlava jednoho z mladíků, a ženuška jemu vstříc jenjen poskočila.

„Už je tu, pane Svobodo, už je tu — Bože! to je chudák! Podívejte se, jak promokl.“

Matěj po svém se omlouval, trhaně, zajíkavým hlasem. „Mladý pane, Pánbůh na nebi vám zaplatí . . . kdy byste věděl . . . Co bych si počal bez vaší pomoci? . . . Pánbůh vás poslal . . .“

Potom přišli také druzí dva studenti, černovlasý Zakolanský a vlastník malého vyhrnutého nosu, obdařený bujným rozmarem, pan Kousálek. Obstoupili Matěje, přinutili ho, aby jen seděl u kamen,

domlouvali mu, těšili ho a zase překládali drobnému mužíčkovi, co ten řekl a co oni povídali.

I rozvázal Matěj, rozpovídal se o svých trampotách, tužbách a nadějích; vypravoval, jak je jim tam zle v ubohém pohorském kraji, jak zejmena v zimě je krušno bez výdělku, a jak slýchal, že ve Vídni je dobře. Lopotit se v tuhé práci je údělem chudého člověka; jen když se aspoň za to do syta nají — ale tam nelze, tam je pořád hůře; mzda pořád se snižuje . . . Pak vyprávěl, jak ho přijal pan Košata, ale mluvil bez žaloby, že prý to jinak býti nemohlo — pan Eman prý jede k mocnému císařskému pánovi, který ho pozval.

„Což pak jsem vám neřekl?“ pravil Zakolanský. „Srdce nemá, odříká se příbuzného, jako se odřekl národa. z něhož pochází.“

„I, to ta tlustá Bartsieglová,“ prohodila žena, „ta ho drží ve svých spárech; že se nestydí, taková —! Muže svého usoužila, však můj mužíček ví, byl dobrý přítel nebožtíka Bartsiegla, viď mužíčku?“

Mužíček vpadl svým měkkým hlasem a vykládal obšírně, co a jak s Bartsieglem bylo. Znal ho z dob útlého mládí; spatřil s ním světlo světa na jednom „grundu,“ jejž ovlažují ne právě stříbropěnné vlny Vídeňky. Bartsiegl se vyučil pak řemeslu tobolářskému, kdežto on sám se věnoval pozlacovačství. Roku 1848 bojovali spolu na barikádách proti „černožlutým,“ o jichž podstatě dobrý pan Müller měl poněkud nejasný pojem, čili vlastně pojmy, které se soustřeďovaly ve jmenu bána Jelačiče, jehož ovšem vyslovoval „Jellachich.“ Když bylo po boji, skryli se Müller i Bartsiegl na nějakou dobu, a když opět světu se objevili, dýchali předobrým smýšlením. Potom oba pracovali, jen s tím rozdílem, že Müller neměl štěstí a ničeho si nezahospodařil, kdežto Bartsiegl dosti brzo byl v držení několika tisícovek, které se zalíbily ještě více než on jakés krásné Maďarce, a z toho potom byla svatba veselá, jak se o nich v pohádkách vypravuje; pan Müller při ní také byl.

„A vidíte, pánové,“ končil pan Müller povídání své, „před třemi roky umřel, chudák, právě rok po mé svatbě, k níž nepřišel, protože byl už nemocen . . .“

„Protože mu ta ochechule nedovolila,“ doložila paní Müllerová, „ta nadutá osoba, která si zakládala na těch tisícovkách, jež hlupák Bartsiegl jí musel připsat. A teď? co je teď? Nám se chvála Bohu daří dobře, protože *já* pracovat umím —“ paní Müllerová při tom pohledla trošku útrpně na silnější svoji polovici, — „protože mám vkus, a ona ho nemá, ani v těch cárech se nejeví, které na sebe věší a které jí sluší jako koze sedlo.“

„Nyní však,“ pozdvihl hlasu svého Svoboda, „bylo by snad na čase, abychom se vypravili. Náš přítel z venkova rád by se dostal k manželce, a cesta není krátká.“

Studenti s Matějem vyšli do chmurné noci, a jak se brali klikatými ulicemi tmou a plískanicí, vyptávali se ho do podrobna, kde, kdy a jak opustil ženu svou a dítě, a on jim povídal, jak věděl a se pamatoval. Byla to dlouhá, pro Matěje příšerná cesta. Stíny divných, nevídaných tvarů padaly na pouť jeho a zase se tratily v blikavém světle větrem zmítaných plamenů plynových. Tu dlouhé řady jednotvárných domů, tam černé, vysoké komíny, které obrovským prstům podobny čněly k mrtvým nebesům, tam opět bílé zdi zahradní, podle

nichž uháněli spěšným krokem. Po dosti drahnou dobu vedla je cesta podle šumící rozvodněné Vídeňky, v níž odrážely se tisíceré plameny. Chodců potkávali z počátku málo, dále k městu jich přibývalo, jakož i třesku všelikých povozů.

Minuli předměstí, ubírali se přes glacis tehda ještě nezastavený. S ustrnutím pohlížel Matěj na dlouhé řady svítilen, jež se mu zdály bez konce. Z oblak se lilo; nohy zapadaly do bláta a kalu. Temný hukot nesčíslných povozů doléhal k nim z vnitřního města, blíže a blíže, čím více středu docházeli. Pak pojalo je město v hlučící, vířící svůj klín, a zase nastala Matějovi honba jako téhož jitra, jen že honba skrze ulice tisícerými světly ozářené, jichž nezvyklý lesk oči jeho tou měrou oslňoval, že co chvíle do někoho vrazil a nepřestával se strachovati, aby se nedostal pod kopyta koňská a pod kola hrčících povozů.

Ale i vnitřní město minuli bez úrazu. „Nedaleko toho mostu je to," opakoval neustále Matěj, „toho mostu, kterým jsme se ubírali, než jsme se do Vídně dostali dnes ráno." — „Patrně tedy v Táborské třídě," řekli si mladíci, i došedše třídy té, dali se s Matějem do hledání. Prolezli po sobě půl tuctu špinavých pelechů, dýmem a puchem naplněných, že dech se v nich tajil, že očím bylo uvykati na husté ovzduší, než mohly rozeznati předměty a lidi. A když vstoupili do takové díry, obracely se zraky hostí na slušně oděné lidi, nezvyklé zjevy v těchto doupatech obžerství a bídy; hlučné rozmluvy přestávaly rázem. „Kdo jsou ti? co chtějí?" tyto otázky ležely na rtech všech, ač ve slovech výrazu nedocházely. Skoro vesměs Češi, po většině nově přibylí, tu a tam denní hosté snad od nepaměti, mezi nimi Vídeňák neb venkovan dolnorakouský, typ zcela jiný, zarudlý, obtloustlý; i slabší pohlaví bylo zastoupeno, ba mladé dívky, ač jen pořídku.

Ale své ženy Matěj nenašel. „Tu to nebylo, tu ne," opakoval po každé, když některou místnost důkladně byl prošel. Čím dále se opakovaly bezvýsledné prohlídky, tím větší skleslost se ho zmocňovala. Dál a dále vedla je neveselá pouť od středu města, řídly svítilny, víc a více rvala se vichřice s plameny plynovými, chodců i povozů v dlouhé třídě stále ubývalo, plaché, světla se štítící postavy míhaly se kolem nich.

„Bože svatý, já jich nenajdu!" naříkal ubožák.

Mladíci ho těšili.

„Má zlatá! mé drobné dítě! kde jste? . . . Ach, panáčkové zlatí! peněz neměla, na ulici ji vyhodili . . . nevěděla si pak rady . . ."

„Nezoufejte, člověče! Dovedeme vás zítra na policii. Se světa nesešla — policie o všem ví."

„Och, že jsem se vydal!" lomil on rukama, „že jsem doma nezůstal! Bídný, tvrdý chléb, těžké žití, ale té hrůzy, toho strachu bych byl nezakusil!"

„Tam je zase taková díra, na druhé straně," prohodil Svoboda, a už všickni tam zaměřili.

Zelené záclony, špinavé, rozedrané, za nimi mdlé světlo, hluk a kouř. Vešli do vrat; v průjezdu stál vůz, těžký, blátem potřísněný; v levo otevřely se jakés dvéře, vyrazil paprslek světla, v němž kroužily husté páry.

„Bože na nebi, mně se zdá, že to bylo tuhle," zašeptal Matěj, a nedbaje mladíků dlouhým svým krokem vstoupil do dveří. Hospodský

již mu přicházel vstříc. Matěj se obrátil, rychle, pružně, nikdo by to v něm nebyl hledal, a zajásal: „Jak je Pánbůh nade mnou, je to tu!“ Pak div hospodského nepovaliv řítil se dále, a nikoho nedbaje dral se řadami stoliček, mezi stoly, vrážeje do všeho, co mu v cestě stálo, neslyše nadávek, jichž odevšad se mu dostávalo. „No, no — co pak je to za osla?“ křičel jeden. — „Nevidíš, hulváte?“ pronášel se druhý. — „Poraž mi sklenici, neomalený troupe!“ durdil se třetí. Hospodský a jakýsi sklepník v patách za ním křičeli: „Co chcete? koho hledáte?“ — On pak: „Terezko! tu jsem, tu jsem!“ — „Co s tím chlapem?“ ozval se hřmotný hlas, „vyhoďte ho, je na dranc!“ — „Co vás čert bere? Jděte k sakrům!“ sípěl hospodský. A Matěj svou: „Terezko! Terezko! kde jsi?“

Ale Terezky tu nebylo, neviděl jí, ač třikrát síní prošel. Když nabyl jistoty, obrátil se na hospodského, uchopil ho mocnou svou tlapou za prsa a křičel, div se sklenice na tabulích netřásly: „Kde je? Ptám se vás, kde je?“

„Vy stakraholtský otrapo,“ křičel hospodský, „už se vás sám ptám po desáté, koho tu hledáte?“

„Vždyť jsem tu byl ráno, ženu jsem tu nechal.“

„Ráno jich tu bylo víc; já vás neznám. To by měl člověk co dělat, kdy by si měl každého takového snopa pamatovat. Když tu není, kliďte se třeba do pekla!“

Studující přistoupili. „Páni zlatí,“ úpěl Matěj, „povídám vám, bylo to tu . . . tam u toho stolu jsme seděli.“

Zakolanský domlouval ubožákovi, aby se mírnil. Svoboda pak pravil hospodskému: „Tenhle člověk tu byl ráno a odešel, aby vyhledal příbuzného; zatím tu měla žena čekat.“

Hospodský jako by si vzpomněl: „Co tedy tak řve? zbláznil se chlap? Byla to snad ta ženská s dvouletým asi dítětem? Čekala tu dlouho, pamatuju se, ale potom odešla, snad za nějakou prací — což já vím? Což já se ptám, kam se lidé ubírají? Přicházejí a jdou zase, vždyť je tu hospoda.“

Jako vždy, když mladící někam vstoupili, i tentokráte přestaly hovory. Bylo ticho, všickni hosté slyšeli slova hospodského.

Pojednou ozval se ženský hlas z pozadí temného kouta: „Košato! Košato!“ — Matěj sebou trhl: „Bětuško, tys to?“

Dralo se k nim mladé děvče; šátek jí s hlavy spadl; pravidelná tvář, kaštanovými kadeřemi vroubená, dlouhé řasy pod černými brvami, ruměná, důlky na bradě i v tvářičkách, taková hezounká, že srdce se smálo.

„Košatka na vás dlouho, dlouho čekala,“ pravilo, „až skoro do tmy. Přišel sem ňáký pán, vyzval ji, aby šla pracovat, tuším, k bohatému řezníkovi. Všemu jsem porozumět nemohla, seděla jsem opodál, když to vyjednávali. Ona, že nemůže hned, že musí čekat na vás. Druzí, aby jen šla, že takové práce tak hned nenajde, že ji ostatně najdete zítra, že tu nechá adresu. Když nechtěla, pán odešel, ale přišel opět, a tu ona konečně si dala říci a šla.“

„A kde je ta adresa?“ ptal se Košata.

Hospodský prohledával svoje kapsy: „Na mou duši, člověk aby měl hlavu jako vėrtel — zanechali mi tu ňáký papírek . . . což pak jsem ho vytrousil? To aby čert . . . a na mou věru, už ho nemám.“

Matěj zbledl jako stěna. „Nic, nic," šeptaly jeho ssinalé rty, „zapadla jako kámen v moři, už jí nenajdu!"

Někteří z hostů se smáli; on toho smíchu neslyšel.

„K čertu, věru ho nemám," mroukal hospodský.

„To je věc nanejvýše mrzutá," pravil Zakolanský. „Nepamatujete se nikterak, kde ten řezník bydlí?"

„Mně se zdá, že na Rossavě ne, na Landstrasse — počkejte, na mou čest nevím — ale myslím, že přece na Landstrasse."

„Teď víme, kde hledat," zasmál se Kousálek; „má poklona, pane hostinský. Vy tu nejste na místě; vaše nadání vám vykazuje místo buď v akademii věd nebo v konírně."

Hospodský tuto jemnou narážku asi sotva v plném smyslu pochopil, nicméně se mu zdálo, že neobsahuje pouhé lichocení. „Co *vám* je do toho?" vyhrknul. „Kdo vás sem zval?"

„Kde ji najdu?" bědoval Matěj všecek zdrcený. „Co pak budeme dělat? Ach, moji zlatí pánové, neopouštějte mne!"

„Pojďte s námi ven, domluvíme se," vece Zakolanský.

„Ach, Košato, vezměte mě s sebou," prosila Bětuška, „zde je hrozno — kdy byste věděl . . ." Slzičkou zarosily se její dlouhé řasy.

„Pojďte také, děvče," pravil Svoboda; „rozumí se, že tady nemůžete zůstat."

Ve dveřích ohledl se Zakolanský ještě jednou; za jedním stolem v koutku sedělo as deset chlapců ve stáří od dvanácti do patnácti let; špinaví, umounění hoši to byli; tupě zíraly jich oči do prázdna. Některým se patrně chtělo spát, jiní se únavou sotva drželi na tvrdých židlích.

Nastávající učedníci! Posílali je sem rodiče často z dalekých končin, aby hledali štěstí v sídelním městě. Štěstí! Vše, co z Čech sem chodí, přichází za štěstím, a kdo je sčítá ty smutné oběti, které utonuly ve víru stoličného života, v neúprosném boji o bytí? Trnitá je dráha, a rej života tvrdou dokračuje patou; zdrcené životy, z kořene vyvrácené existence, zhynuvší na těle a na duši, označují tu dráhu, jako kostry zhynulých žízní označují dráhu karavan Saharskou pouští se ubírajících. — Ty velká bído českých učňů ve Vídni, jichž nikdo, nikdo se neujímá, jimž i mravného povznešení a náboženské útěchy a křesťanského poučení se upírá, ty bído větší, než si pomysliti může, kdo vlastníma očima neviděl, — kdo změří hloubku dna tvého, kdo spíše epopeji tvou? Sotva třetina přibylých sem hochů uzří opět milé své, a i z těch přemnozí jsou rodičům a vlasti odcizeni . . .

Snad takové myšlenky proletěly duší mladíkovou; stanul, dlouhý pohled utkvěl na ubohých, stín smutku jako černá chmura přehnal se mu po čele. Dvéře se za ním zavřely.

Venku stálo na dlažbě pět postav; lilo se pořád, hustou mlhou halily se svítilny, tak že sotva mdlý pablesk závojem tím se prodíral. Ale přece tu bylo mnohem volněji nežli v hnusném doupěti, z něhož vystoupili.

„Napřed s vámi, Košato, pojednáme," počal Zakolanský. „Já jsem si vše rozmyslil. Vy si budete pamatovat tuto hospodu, já vám napíšu adresu, abyste se po případě mohl pozeptat. Teď je marné hledání; zítra sem někdo z nás přijde a půjde s vámi na policii. Buďte bez starosti, žena se vám neztratila; slyšel jste, že obdržela práci; vy si zítra také něco najdete, zahálet nemůžete. Možná, že po

nějaký čas budete od sebe odloučeni, však až přivyknete, až zdomácníte, zase budete spolu. Hlavu vzhůru! vždyť nejste stará baba, jste muž, a muž silný."

Matěj nahlížel, že mladík měl pravdu. „Ba, budu pracovat, budu," dokládal se, „vždyť Bůh člověka ku práci stvořil."

Bylo nyní jeho starostí, kde stráví noc. I v tom mu poradil Zakolanský; domluvil mu, aby zůstal v jedné z těch hospod, už proto, že za jitra již přicházejí lidé, hledající nově přibylých pracovníků. „Vy ovšem zítra počkáte, až někdo z nás přijde," dodal, avšak umluvit se můžete. Dejte si pozor na své věci a na peníze, aby vás neokradli, je tu všelijaká luza."

„Věci má žena v mošně, ale peněz nemá," zavzdychl si Matěj.

„Tenhle Valášek, o němž jste mi povídal, taky se mi nezdá být čistým," pokračoval Zakolanský; „kdo ví, jaké jsou jeho úmysly. Kdy by byl poctivý, byl by se vrátil do hospody — —"

„Však se vrátil," promluvilo děvče, „chtěl, abych šla s ním, že prý něco výborného pro mne našel, ale já jsem nechtěla, byl tak dotíravý, bála jsem se ho."

„Dobře jste učinila," řekl Svoboda. Obrátila k němu jasné, hluboké oči, plné důvěry.

„Co pak se stane se mnou?" ptala se úzkostlivě. „Košata bude přes noc zase v takové hospodě — a tam nebudu, raději na ulici —"

„S námi půjdete," odpověděl Svoboda.

„S vámi?"

„Nás se také bojíte?"

„Když jsem odcházela z domova," odvětila Bětuška prostoduše, „říkala mi matička, abych především se měla na pozoru před mladými pány —"

„Těmhle pánům můžeš věřit, děvče," vmísil se do hovoru Matěj; „to jsou hodní lidé, těm Pánbůh požehná už na moje modlení."

Zašli s Matějem do jedné hospody, která se jim zdála trochu kloudnější, a slíbivše mu ještě jednou, že najisto mu pomohou ženu najíti, rozloučili se s ním. Matěj, chudák, něco pojedl; pak přemožen únavou, sklesl na otep slámy, vykázanou mu na špinavé podlaze . . .

Zatím se mladíci s děvčetem ubírali k městu. Jedenáctá minula, Vídeň stichla. Hrčel po dlažbě tu a tam kočár, potkával je ob čas osamělý chodec, snad skupina dvou, tří osob, ale v celku ulice byly prázdné, a vichřice jesenní vedla svou hudbu ve sklech svítilen.

Cestou vypravovala dívka, jak před třemi roky umřel tatíček, zůstaviv matku v bídě se šesti sirotky, z nichž ona byla nejstarší; jak ona šla do služby k sedlákovi, ale valné to nebylo v chudém kraji na pomezí okresu Sušického a Klatovského, kde obilí se daří bídně; jak předloním pak přišla Karla Novákovic, která před lety co chudé děvče odešla do Vídně sloužit, a tehda se vrátila navštívit rodnou dědinu, nádherně oděna, plna zlata a skvostů, Vídeňská domácí paní; tu pak že matce napadlo, aby ona také šla hledat štěstí, ale hodná aby byla, na Boha pamatovala a zlých lidí se vystříhala.

Mladíci poslouchali jako v divadle, tak příjemně zněl její hlas, jasně, čistě jako stříbro, tak pěkně skládala slova a věty, nikdo by to neřekl na prosté, vesnické děvče.

Mladíci uvažovali, co se s ní má státi; v tom se shodovali, že dnes přespí u paní Müllerové, ale co dále?

„Je mladá, důvtipná, snad má i vkus,“ pravil Svoboda, „bylo by snad dobře, kdy by se vyučila květinářkou. Paní Müllerová —“

„Já bych něco jiného navrhoval,“ vece klidným svým způsobem Zakolanský. „Proti květinářství bych nenamítal ničeho, ale znáte Müllerovou. Chtěl by někdo z vás být na místě Klárčině? Bída učedníků a učednic! Paní Müllerová je hodná paní, ale povídenštila se vzdor svému Píseckému původu, a Vídeňák v učedníku nevidí člověka. Vídeňák je od kosti dobrák, ale rozdávat nadávky a pohlavky, to patří k jeho vezdejšímu blahu. Kdo není bit sám, bije jiné, doma děti a učedníky, v kavárně a v hostinci nejmenšího číšníka. Kdo jiného nemá, na kom by sobě žáhu schladil, mlátí aspoň psa nebo jinou němou tvář. Paní Müllerová kromě toho ráda si zavládne. Ubohá Klárka! Více buchet do zad, než do úst, štulce, pohlavky, a ty pěkné nadávky! Kam čeština nedosáhne, vypomůže němčina a naopak. Vždyť víte, už jsme jí to sami vytýkali, a ona nahlíží — ale zvyk je mocnější. A ještě něco: paní Müllerová nesnese na blízku ženské bytosti, která by byla hezčí než ona. Proto Bartsieglovou nenávidí, že by ji na lžíci vody utopila.“

„Taková byla naše selka,“ pravila s dětskou naivností Bětuška, „ta mne také nemohla vystát, ač jsem dělala, co síly stačily, abych se jí zalíbila. Vlastní její bratr, který často u nás býval, jí řekl do očí: ‚Nesužuj tu holku, či snad se ti protivuje proto, že je hezčí než ty?‘ — Nu, hezčí jsem snad byla, hospodyni je přes čtyřicet let...“

Průvodčí její se hlasitě smáli.

„Já tedy myslím,“ uchopil se slova zase Zakolanský, „aby Bětuška šla někam do služby, a také bych věděl kam.“

„Snad ne k té pekařce vedle nás,“ smál se Svoboda, „jejížto tlusté dcery roznítily mocný žár v srdci tuhle Kousálka, tak že onehdy celou noc nespal?“

„Chyba lávky, kamaráde,“ odtušil Kousálek. „Co bývalo, není. Od té doby viděl jsem Bartsieglovou, ta se mi líbí lépe, už proto, že Müllerová se div nepomine, když krásu její chválím.“

„Nechte vtipů a žertů,“ řekl Zakolanský, „doporučíme Bětušku u Vlastence, tam bude dobře schována . . .“

Přízví „Vlastenec“ dostal od studujících starý poctivý Čech, jmenem Koliha, který po více než třicet let držel malou hospodu s restaurací v Heumühlgasse ve Vídni. Zakolanský a Kousálek, kteří studovali na technice, k němu chodili na oběd, medik Svoboda, který v poledne byl zaneprázdněn ve všeobecné nemocnici na Alserově, k němu docházel na večer. Hosté byli skoro výhradně Češi. Starý Koliha podporoval, kde koho mohl; mnozí by bez jeho pomocné ruky sotva byli ukončili studia svá.

„U Vlastence,“ dokládal Zakolanský, „naučí se děvče vařit, obrousí se, pozná lidi, a bezpečno je tam úplně, Vlastenec žádných nepřístojností netrpí. Stará paní je učiněná dobrota. Z některého veselého slůvka se nezkazí, těch slyší na venkově také dost.“

Za takových řečí došli domů. Paní Müllerové, jak se zdálo, nepřipravili radostné překvapení; ale Zakolanský to s ní uměl, vyložil

vše jako z knihy a přivedl paničku, k čemu chtěl; slova: „Výlohy zaplatím!“ měla při tom svůj podíl. Ó, paní Müllerová držela na pana Zakolanského; takového „nóbl“ pána neměla ještě na bytě.

Tak se tedy stalo, že pro Bětušku nejen čaj uvařila, nýbrž uloživši ji ke Klárce do postele, přidala jí peřinu i podušku.

„Cizí osoba, jako by ji vítr přivál,“ řekla mužíčkovi, než usnula. „Ale my jsme křesťané! Jestli by to tahle Bartsieglová udělala?“

IV.

Den, který následoval po těchto událostech, přinesl poněkud lepší počasí; trhané mraky sice pořád ještě visely nad Vídní, a mlhy ze všech stran vystupovaly, brzy tu brzy onu část města halíce ve svůj šedý, jednotvárný závoj, ale aspoň déšť ustal a chvílemi zasmál se nad městem kus modrého blankytu nebo zaleskl se paprslek sluneční v nesčíslných oknech.

Ale do srdce nebohého Matěje Košaty nevnikl žádný sluneční svit; i ta naděje, kterou ještě z rána se těšil, ho opustila. Provázen mladým Svobodou zapadl do šedých zdí, do dlouhých, klenutých, plísní a stuchlinou dýchajících chodeb starého policejního ředitelství. Z kanceláře do kanceláře, z chodby do chodby ho posílali, vyslýchali je pořád ten zhurta, onen vlídně, ale vždy s týmž výsledkem: na policii o Terezii Košatové ještě ničeho nevěděli. Matěj se třásl před těmi pány, jejich žluté knoflíky, vyholené brady, bádavé, pronikavé oči za brejlemi, vše to jej naplňovalo tajemnou hrůzou, a což teprve ty velké poprášené knihy, ta „lejstra,“ v nichž úředníci se probírali!

„Mladý pane,“ šeptal, „v těch knihách je všecko, neníliž pravda? Co je tu lidí, všecky popíšou?“

A všecko tam snad bylo psáno a znamenáno, jen o Terezii Košatové a jejím chlapečkovi nic tam nestálo.

„Přijďte jindy, zejtra, pozejtří — posud nevíme ničeho,“ pravil jeden úředník. — „Dáme to vyšetřit, snad několik dní uteče; buďte ale bez starosti, žena se najde,“ těšil druhý.

Když konečně vyšli na ulici, Matěj zoufalstvím plakal, ruce spínal, tak že se lidé po něm ohlíželi. Domlouváním, těšením a konejšením svým mladík leda tolik pořídil, že Matěj mlčky po boku jeho vřavou pouliční se ubíral. Lidé všeho druhu, všech krojů, všech plemen spěchali, tlačili se mimo něj, on jich neviděl; žádná budova, žádná bohatá, nádherná výkladní okna, žádný pyšný krám, nic nevzbudilo pozornosti jeho.

Když minuli hluk a třesk vnitřního města, ubírajíce se přes nábřeží k Leopoldovu, sám na sebe zatoužil: „Och, že jsem odcházel z domova! Chudý člověk je od Boha k bídě odsouzen; chceli se vymknout z jedné, do druhé horší upadává.

„Vyčkejte, člověče, vzmužte se,“ napomínal mladík; „vždyť není tak zle, vždyť vám řekli, že vaše žena se najde. Zdali pak jste už pomyslil, co započnete, abyste se vyživil?“

„Práci už mám, hned z rána mě najal jakýs pán a řekl, že o polednách pro mne přijde. Dobrá práce, zlatý denně, a když je na

pilno, i více; je to sklad dříví, velká zahrada při samé řece, kde přistávají prámy a dřevěné lodice. To vše prý patří jakémusi panu Kohnovi, velkému boháči. Ale co naplat: jsem sám, žena a dítě jsou ty tam."

Mladík dovedl Matěje do jeho prozatímného útulku. Oddychl si, nevida více podle sebe usoužený obličej toho ubožáka, a ubíral se pomalu přes neladné tehda končiny Rudolfova nábřeží a Parkringu směrem k Alserovu, kde jiný chudák ho očekával.

Karel Svoboda byl z míry dobrý člověk, s každým, kdo se k němu o pomoc utíkal, by byl srdce rozdělil; času, peněz, ač jich sám nazbyt neměl, ničeho nešetřil, běželoli o to, přispěti komu, třeba sebe nižšímu. Byl to mladík nevšedně nadaný; studoval pilně, s pravým nadšením; mezi kollegy a známými byl velice oblíben, ano byl střediskem kroužku českých studujících, kteří ho milovali pro jeho ušlechtilou povahu a pro jeho veselou mysl.

Nyní ubíral se do nemocnice. Pamatoval na pacienta, který onoho rána asi toužebně ho očekával. Ubohý český zedník, jenž spadnuv as před týdnem s lešení, byl dopraven s roztříštěnou nohou na kliniku. Ležel tam chudák, nemaje nikoho, kdo by ho potěšil. Až se ho ujal Svoboda, dodával mu mysli, že bude dobře, že se vyhojí, přinášel mu pomeranče, naslouchal jeho steskům, vypravování jeho o vzdálené ženě, jíž byl slíbil, že se na zimu k ní vrátí, psal jí jeho jmenem a slíbil mu ještě včera, že zas jí bude psáti.

V nemocnici zůstal celý den. Sedm hodin už minulo, když zabočiv do Heumühlgasse zašel k Vlastenci. Přátelé jeho, Zakolanský i Kousálek již tam byli.

„Jakž," ptal se jich, „přijal Vlastenec to děvče?"

„Přijal," odtušil Zakolanský, „a jak se zdá, zalíbila se jemu i staré paní. Není pochyby, zůstane tu."

„Je teď v kuchyni," dodal Kousálek. „Upravujou ji, víš, civilisujou. Nejdříve širočinou; potom přijde hoblík a na konec politura."

„Zdali pak jste našli Košatovu ženu?" otázal se Zakolanský.

Svoboda potřásl hlavou i jal se vypravovati o své výpravě s Matějem. —

Je čas, abychom pověděli, co se vlastně s Košatovou stalo. Bětuška pověděla pravdu: objevil se v oné krčmě člověk, který nejprve s hostinským rozmlouval, ovšem po německu, tak že děvče ničemu nerozumělo. Košatová seděla naproti ní nespouštějíc skoro zraků se dveří. Chlapeček její časem se dával do pláče, štiplavý dým do oček ho pálil; konejšila ho: „Mlč, mlč, drobečku, táta přijde hnedle, přinese ti perník, přinese ti bičík, malovaný, činaný." — A táta pořád nešel, jí samé bylo již krušno. Po poledni objevil se Valášek, strčil do dveří kostrbatou svoji hlavu, mrsknul okem a zase se vytratil, nežli se ho mohla po muži tázati.

„Můj ty Bože, kde vězí?" naříkala ubohá žena. „Snad se neztratil, snad se mu nepřihodilo neštěstí?"

V tom přistoupil hostinský s oním cizím člověkem. „Hledáte práci, matko?" tázal se. „Tu se vám nabízí, ujednejte si to s tím pánem, pěkná, stálá práce! Máte štěstí, jiné tu sedí třeba týden a nedočkají se."

Hospodský šel po své práci, za to cizinec se s ní dal do hovoru. Mluvil česky dost plynně, ale jako člověk, který trochu odvyknul.

„Jste statná žena, silná; pracovat umíte, viďte, a také chcete?"

Přisvědčila, namítala pouze, že muž jí odešel, dosud se nevrátil, že ho čeká již od rána.

„To nevadí. S ním nemám co vyjednávat."

A pak se jal vykládati, že přichází jmenem pana Hasenöhrla, bohatého řezníka, u kterého pracuje patnáct tovaryšů; ti lidé že potřebují každý den čisté prádlo a někdy i dvakrát za den, neboť u pana Hasenöhrla panuje vzorná čistota; jemu pak že uloženo hledat pradlenu, jejíž starostí bude, aby zástěry a kazajky tovaryšů vždy byly bílé jako křída; za to dostane byt, stravu, vůbec celé zaopatření a kromě toho deset zlatých měsíčně, osvědčíli se, třeba ještě více. A jakou stravu! samé maso, a tolik denně, co ani nejbohatší sedlák nemá o posvícení.

„A muž? kde bude muž?" tázala se Košatová, jíž ten slibovaný blahobyt patrně se zamlouval.

„Váš muž?" odvětil jednatel páně Hasenöhrlův, „ten ovšem s vámi bydleti nemůže, ale co na tom? Bude pracovat jinde, bude vydělávat jako vy. V neděli se budete scházet, povíte si každý své, a až nahospodaříte trochu peněz, vrátíte se třeba domů, nebo tu zůstanete, jak se vám bude líbit. Co tomu říkáte?"

Neříkala nic; aby byla odloučena od muže, zdálo se jí věcí krutou.

„Nu což, nu což?" naléhal. „Nechcete? Taky dobrá; najdu sto jiných. Víte, mám naspěch — Musela byste hned vstoupit do práce. Proto se vyslovte, nezdržujte mne."

„Ale na muže přece počkat musím," pravila, „abych se s ním domluvila; vždyť bez jeho svolení —"

„Byl by notný hlupák, aby vám bránil."

„Ale kdo mu bude strojit? Kde bude jíst?"

„Je vidět, že jste venkovská! Tady to není jako u vás; bude se stravovat jinde, u nějakého kamaráda, tak je tu zvykem skoro veskrz."

„Bude to potom drahé, ničeho neušetří, je na mne zvyklý."

„No, zůstaňte si s ním a třete oba nouzi, i se svým synkem. Hezký hošík; škoda, že ho k té bídě odsuzujete."

Udeřil na pravou strunu. Podívala se naň pohledem plným vděčnosti.

„Ne, ne, vždyť já chci, a ráda — jen kdy by tu byl Matěj, Bože můj!" Zalily se jí oči.

„Ale, to toho bude," řekl nedbale. „Zanecháme zde adresu, on přijde za vámi, a pak se domluvíte. Nebuďte bláhová. Tak se tu děje všeobecně. Kdy by byly stavby, bylo by jinak. Pracovali a hospodařili byste spolu. Zde ve Vídni musejí oba manželé jíti za výdělkem. Co pak jste si myslila, že on půjde do práce, vy pak že budete sedět v najatém bytě a nechávat se od něho živit? To byste přišli daleko."

Nahlížela, že bylo mnoho pravdy ve slovech jeho; napadlo jí snad také, že Matěj nikdy se vůli její neprotivoval, však bude spokojen, až mu řekne, až uvidí. Odhodlala se tedy, že půjde. Práce se

nebála. „Práce se musí bát mne," říkávala. Vstala; padlo na ni světlo, pronikající začazeným oknem; teprve nyní bylo náležitě viděti pěkný, pravidelný obličej dvacetiosmileté ženy, červené pootevřené rty, za nimiž se leskly krásné bílé zuby; jen oči zůstávaly ve stínu, a nebylo možno seznati jich výrazu. Vzala chlapce za ruku. „Pojď, pojď, synáčku."

„Co s tím dítětem? Chcete je vzít s sebou?"

„Snad bych ho tu nenechala?" To slovo ji bodlo k srdci; jak se mohl jen tak ptát?

„Přece byste měla vyčkat, až přijde Košata!" ozvala se v té chvíli Bětuška.

Žena se zarazila i pustila ranec, který už v ruce držela.

„Chceteli počkat, až můj přijde," pravila, „šla bych s vámi. Jinak nepůjdu."

„Taky dobře," odvětil na oko lhostejně; „jen vám povídám, že nohama šlapete své štěstí."

Obrátil se pomalu, snad čekal, že se dá do smlouvání. Když si mlčky sedla, šel ze dveří, vyměniv rychlý pohled s krčmářem.

Ten přišel k ní. „Vy jste hloupá ženská! Může se dostat k panu Hasenöhrlovi, jednomu z prvních řezníků Vídeňských, a odmítá! Což pak vy myslíte, že ti nenajdou jiných? Sto, když budou chtít, a to ještě dnes. Inu, jste ženská — dlouhé vlasy, krátký rozum. Ostatně, už tu sedíte dlouho dost a nejíte a nepijete. To by mi byli hosté! Kliďte se, a nezasedejte místo jiným!"

Lekla se, celá se zachvěla. „Vždyť musím čekat na muže," namítla. „Kam bych šla? vždyť tu nikoho neznám."

„Co mi po tom? Máte peníze? Je tu veřejná hospoda, a kdo tu chce sedět, musí něco utratit."

„Muž má peníze."

„Tož se strkejte. Kdo ví, kde ho čert nosí, balvana! To by tak bylo! Cpe do sebe chleba, který s sebou přinesla, a nepije ani sklenice piva. A potom, což ta ranní polévka? Té ten váš chomout také nezaplatil — patrně vás tu nechal v zástavě, co?"

Ubohá žena se rozplakala.

Bětuška vyňala z váčku dva desetníčky. „Dejte si nalít pivo, Košatová," pravila, „však mi to splatíte vy nebo váš muž, až přijde."

Žena poslechla. Hospodského to uchlácholilo; přinesl sklenici piva, které ona sotva rtoma se dotkla. Pak zase čekala, čekala, s nevýslovným strachem. A muž pořád nepřicházel. Venku už se tmělo; už si téměř zoufala. (Pokračování.)

Nové rozmnožování vojsk.

Dvacetiletá válka „organisační a reorganisační," kterou spolu vedou poražená Francie a vítězné Německo, všem ostatním státům evropským na příklad, dosáhla snad svého vrcholu. *Snad!* — volají vystrašení poplatníci němečtí, poněvadž nová vojenská předloha vyžadovala by ročně 60.000 nováčků a 60 milionů mark. O ty nováčky ani tak nejde, neboť následkem příkladné plodnosti žen německých

přibývá obyvatelstva šťastné té říše ročně o půl milionu, ač zároveň ročně čtvrt milionu německých duší z říše se vystěhuje do Ameriky, Afriky a Australie. Rozmnožovati armádu ročně o 60.000 nováčků bylo by tedy zrovna hračka — kdy by to nestálo 60 milionů mark. Ale Němci jsou v dávání velmi opatrní, třeba by šlo o dávání na vojsko.

„Proč se Francie po válce r. 1870—71 tak rychle vzmohla?“ volá major 77. pruského pluku pěšího pan Keim na skoupé své krajany. Protože národ francouzský přese všechny politické protivy a třenice na vojsko by věnoval poslední groš.

Ale Francie je bohatá! volají němečtí poplatníci. Tomuto výkřiku statistika bohužel odporuje. Roku 1874 obnášel dovoz do Francie 3538 mil. mark, vývoz 3762 mil.; do Německa v témž roku přivezeno bylo za 3673 mil. m. a vyvezeno za 2433 mil. m. Ale zatím se časy změnily, velmi změnily, neboť do r. 1890 Německo v obchodě daleko předčilo Francii: přivezlo za 4162 mil. m. a vyvezlo za 3328 mil. m., kdežto Francie přivezla za 3583 a vyvezla za 3013 mil. m., z čehož je patrno, že Německo Francii v bohatství alespoň dohonilo, a při známé německé důkladnosti, vytrvalosti a podnikavosti za jediné snad desítiletí Francii daleko předhoní; neboť kdežto zdroj bohatství, celkový obrat peněz za vývoz a dovoz obnášel roku 1874 v Německu 6106 mil. m., roku 1890 však již 7490 mil. m., Francie od r. 1874 se 7300 klesl na 6596 mil. mark. Z toho následuje, že Francie pozvolnu, nepozorovaně chudne, neboť stále méně prodává a méně kupuje, kdežto Německo touž dobou nepoměrně rychle bohatne, totiž stále více kupuje a více prodává. [1])

Statistika mluví tudíž *pro* vojenskou předlohu německou. Chudnoucí Francie vydržuje si *v míru* 27.000 důstojníků, 520.000 vojáků a 132.000 koní, kdežto bohatnoucí Německo [2]) má toliko 20.554 důstojníků, 495.000 vojáků a 94.000 koní.

Za to však vojenští organisátoři němečtí mají velké naděje do budoucnosti. Zvýšení vojska neznačí prý nikterak konec vojenských reforem, poněvadž prý reformy v Německu, čili „nový kurs,“ teprve před smrtí císaře Viléma I. začaly, a stále pokračovati musejí! Neboť:

Ve Francii slouží 1·4% veškerého obyvatelstva ve stálém vojště, ale v Německu pouze 0·98% — „a přece,“ volá pan major Keim na jednom místě své knihy, „zmáhá se ve Francii stále blahobyt.“ Nahoře dokázali jsme z obchodní statistiky pravý opak. Pan major Keim o obchodní statistiku se arciť nestará.

Ve Francii platí každá duše na vojsko 14 mark, v Německu pouze 9 mark. Francie povolala r. 1891 do zbraně 228.000 nováčků, Německo 186.575 (Rakousko 125.000, Italie 82.000, Rusko 287.000).

V Německu trvá služba vojenská 24 léta, ve Francii 25, v Rusku 23, *v Rakousku 22*, v Italii 19 let.

Kam prý by tudíž Německo a Rakousko přišly, kdy by dosavadní „neutěšené poměry“ jejich armád měly i nadále potrvati? Za deset let

[1]) Rozdíl v obyvatelstvu (Německo 50 mil., Francie 40 mil.) ve věci nic nemění. V Německu výroba a odbyt stoupá, ve Francii klesá.

[2]) Dne 1. ledna 1893 nastoupila Francie celní boj s celým světem. Následkem ukrutných cel méně prodá — a bude tudíž moci méně kupovati, již proto, že dovoz ohromnými sazbami zamezuje.

bude rusko-francouzská armáda o polovici větší než spojené armády trojspolku. Nezbývá prý tudíž — poněvadž Italie už nemůže, — než aby Německo a Rakousko armády své skutečným poměrům „přispůsobily."

Německo svou předlohu vojenskou již podalo, ve Vídni prý se teprve nyní o ní pracuje! — —

Podáváme zde, dle statistických tabulek Hübnerových, dáta o hospodářství a armádách evropských států, jimž připadne úkol súčastniti se příští války.

Stát	□ kilom.	Obyvatelů r. 1890 v mil.	Příjem r. 1892/3	Vydání v milionech	Dluhy mark
Německo . . .	540.418	49·428	1720	1720	1293
Rakousko . . .	676 667	42·813	1962	1958	7772
Italie	286.588	30·158	1260	1255	10078
Anglie	314.628	38·103	1848	1843	14014
Francie	536.408	38·343	2666	2755	25633
Rusko	5,389.993	97·189	2872	3126	23407

Stát	Vydání na vojsko r. 1892 v mil. mark	Stálé vojsko	Válečné lodi obrněné	Dovoz v milionech	Vývoz mark
Německo . . .	664·820	511.657	28	4162	3328
Rakousko . . .	270·000	300.499	14	1221	1542
Italie	220·000	276.023	46	1066	709
Anglie	200·000	226.192	77	8598	5384
Francie	880·000	591.188	58	3583	3013
Rusko	665·000	818.033	45	1348	2284

I. H. Bučovský.

Nové písemnictví.

B á s n ě.

Jos. V. K r e j č a nakreslil a vydal *Portréty literátů* ve znělkách. Všech sonetů jest osmdesát, a každý z nich náleží jinému živoucímu spisovateli. Básník podává každému z nás 80 po kytičce sličně uvité, a skoro všecky tyto kytičky jsou plny vůně. Sbírka osvěžila zajisté mnoho dobrých srdcí a zavděčila se nejednomu zapomínanému nebo zneuznávanému literátovi. Málo koho zasáhla jemným šlehem parodie nebo satiry. Celkem však jsou Portréty kusem oasy v okruhu naší literární Sahary, a jsou ještě leccos nad to. Krejča je s nejedním naším literátem osobně seznámen, a mnohá jeho podobizna vypodobuje nám originál výmluvněji nežli fotografický portrét v obrázkovém listě. A též jinak jsou Krejčovy úsudky pozoruhodny: nezakládají se na cizích názorech nebo na pouhých domněnkách, neboť autor Portrétů jest, jak ve znělce sobě samu věnované hodnověrně dí, „člověk, který čet snad všecko." Kdo se tedy o současnou naši literaturu interesuje, toho knížka jeho jistě upoutá i pobaví.

Ant. S o v a uveřejnil řadu jednoslokových realistických básní *Z mého kraje*. Jsou to zase výtvory Coppéeovské, jak to nynější záliba s sebou nese, a mají všechny přednosti Realistických slok Sovových, ano jsou ještě soustředěnější; přece však vzbuzují stejné pochyby, mámeli v nich při vší jejich plastičnosti všude plnokrevnou

poesii před sebou. Možná, že proto spisovatel svůj sešitek v epilogu nazval „knihou črt.“ Kamínky, z kterých složeny jsou, sneseny byly z ryze české půdy, z básníkova kraje, z Táborska, kde „sláva Žižky v každém koutě dřímá,“ avšak způsob, jakým jich užito, není náš. Autor holduje zušlechtěnému verismu: chce na předsevzaté pouti od jara do zimy *pravdu* jihočeských „plání chytit smysly všemi,“ ale při tom celá jeho „snaha v jednom světle hoří“: „jen v lásce *bez frásí* k té svojí zemi.“

Několik podrobností! Klášterní zátiší je pittoreskní quodlibet, jen konec „z ticha dech míru vane lesy hučícími“ ovívá nás poeticky, a poesie tato vrhá svůj jas také zpět do předešlých veršů. Ještě intensivněji děje se to v básni „To u nás jsme“ a v Meditaci. Nynější honba za všedním může konečně výjimkou také nejedné cennější kořisti dosáhnouti, ale za takový šťastnější lov je přece nesnadno počítat na př. řádky U čtyř krejcarů, i když poukaz na zkaženou krev mimo pustíme: proč neodstraněna ta zákulisní „scenerie stálá,“ proč nevymýtěna zevšednělá závěrka sloky? Pěkně jest využitkován přeznámý motiv: stesk honících psů, stesk po zemřelém pánu, který v tomto případě jest nadlesním. Originálnější je Starý chirurg a črta Při západu slunce v Želivě s kněžími premonstráty a s novým ponym před bryčkou prelátovou. Rozkošná je Dětská vzpomínka. Básník rád chodíval vyprovázet poutníky, a s pláčem se vždy vracel domů. My jsmo zase raději chodívali vracejícím se poutníkům třeba na hodinu cesty v ústrety; bývalo to vděčné: příbuzní nosívali nám z Chlumku ovoce a perníkoví. Cosi podobného jak U Josifa dívalo a děje se také u nás na Žďárských pahorcích. Jenže tam otec častěji ani synka neposlechne. Sloka V oddechu znázorňuje nám postřeh, že hudebník všude slyší hudbu. Postavičkou dle Fr. Pravdy je Figurka, povídeňštělý krejčík domů se navrátivší. Tato vzácná osůbka ovládá celou sloku a zachraňuje tím její básnickou jednotu. Jaksi suše, a přece jako dojemným roztřeskem končí Zlatá kniha. Srovnání Rybníků se zraky má svého předchůdce v Taterských okách. Lilkový květ připomíná Šimonovo Bramboříště, ale jest básní z ryzí sazenice. A již nadešly Žně a s nimi vletí řízný paprsek českého slunka do knihy: chasa při prvních obžinkách bude strojit „bábu“ a celá ves v té chvíli bude výskat jak volný pták. Útulnou selanku z českého života vykreslila nám báseň „Ježíšek“ a před tím sloka V chalupě:

Je po večeři . . . Rozsvěcují rychle . . .
Hospodář s děckem hrá, jež roztomilé,
babička přede a děd v jizbě stichlé
o Enšpiglovi čte a Paní Bílé . . .

„Sedláci“ vzati jsou příliš všeobecně a suše zbásněni: žijí pouze chudě — „a žid je každým rokem decimuje.“ Do stejné skoro řady náleží Zimní odpoledne.

Zde dovolím si dvě všeobecné poznámky. Je mnoho, přemnoho nepovšimnuté poesie v naší přírodě, v našem životě, i budeme svým sceneristům za každý ryzí zážeh, jejž do těchto zajímavých opomenutých světů ze svých skizzových map vyšlou, povděčni; ale jen prosíme, aby se nezapomínalo, že každá poesie musí především býti poetickou. Pracuje se na tomto poli s jeho brázdami, klasy i strništi

pilně, snad již nadbytečně a poněkud ukvapeně, a proto prosíme dále: Jen, pánové, žádný *lichý* verismus!

Od Bohdana Kaminského mám dva sešity před sebou: verše *Z Příkopů* a *Protesty*.

Prvnější sbírka hlásí se také k realistickému cechu jako Z mého kraje. Má titul lákavý, a věru dáma, která se z titulní illustrace tak fortelně a koketně na čtenáře dívá, mohla by Musou této poesie fin de siècle býti, jako by básníkův cilindr, za kterým se jeho poetická ruka žene, vavřín budoucnosti znamenati mohl.

Známe jej předobře, ten šum a rozruch na korsu mezi Prašnou branou a Václavským náměstím. Jak je pestrý a jak i jednotvárný! Co postav i postaviček se tam točí, míhá, dvoří, stíhá! co tu rob a zdob! co tu poznámek, co šeptu a hovoru! co tu žhavých a mrazivých pohledů! co tu jevené a tajené ješitnosti a zálibnosti! Co tu Juanův a Juanit! Jednu z nich nastínil nám Kaminský v náčrtku Za oknem. Známá to figurka našich quasirealistů, v básních častá, ve skutečnosti řídká. Jest nezbytno, aby měla zlaté vlasy, uměla bláznit mladíky, ale na konec vzala si starého advokáta a růže dřívějších lásek do smetí hodila. Málem do stejné zásuvky náleží také „Ta, která neví . . .“ a ještě více dáma v básni „Dnes ještě tedy . . .“ Přesněji podán jest v následujících slokách společenský a především divadelní fex. Hodně daleko za něho patří Dolfi z básníkova Nocturna — švihácký statista, k vůli němuž „ve vězení teď úpí ctitel jeho sestry.“ Něžně vylíčena jest Guvernantka, tak ubohá a přece tak vlídná jako „tiché ptáče.“ Šťastně zachycen je také Svět nejmladších, zejmena švarný, čacký svět miniaturních děv, příštích to bohyň korsa, z nichžto však „dosud ještě žádná neví, jak skloňuje se der, die, das.“ Mnohem slaběji působí apostrofa Hocha s obručí. Perné šlehy dostává jeunesse dorée se svými pejsky, dostavenícky, s novým střihem, s hlavou prázdnou a s prázdným srdcem; jejím vynikajícím členem stane se zajisté Figurka, vyfintěný hoch, který si již nyní veliký, bez pochyby třípatrový rožák namlouvá. Virtuosně vedou si Úryvky rozmluv. Jako černý stín vpadá do víru těch slok Mlha, šedá Pražská mlha, která básníkovu bratrovi život zhasla. S dojemným humorem zobrazen jest ve slokách Místo oběda lichý malíř s velikými záměry v hlavě a s prázdným žaludkem u srdce. Povrchněji načrtnuta je Slečna z venkova, která rok co rok bezúspěšně do Prahy jezdí na plesy. Sarkasticky představuje se nám názor kovaného Pražana, co jest jaro: koupené fialky, čerstvé azalky za Dittrichovou skříní —

a zápach fermeží a okna, jež se myjí,
v těch našich ulicích jsou jara poesií.

Hezkým paradoxem končí Nedělní odpůldne: „Jen tam, kde lidé jsou, je člověk opuštěný.“ Stejný sarkasmus naleznete i Ve výkladních skříních; ten onen knihkupec se pečlivě vyhýbá, by ve skříni své neumístil nový spis na př. nákladem autorovým vydaný, ale zlatý laur, jejž obdržel bicyklista, dá tam hned. K němu řadí se důstojně další postavička: balonistický Galloman. Jím schyluje se kniha ke konci, na který si básník ponechal Slávu, báseň o lhostejnosti, s jakou si počíná lid hned po pohřbu nebožtíka, jednoho z těch, jejichžto skon

všemi otřese. O pohřbu vyvěsí se smuteční prapory, ale po chvíli baví a směje se lid kol vyzdobených skříní, a co z té slávy zbude, je cár z některého toho praporu, který se v dešti chytnul za telefonní drát.

Sešitem Kaminského není zásoba příkopních figur vyčerpána, a myslím, že by neškodilo, kdy by se do nitra jejich zasáhlo hlouběji a poetičtěji.

Protesty pocházejí z r. 1884—1889 a tvoří 78. číslo Salonní bibliothéky. Jsou to bolestné výrony proti zásvětným záhadám, proti životu a jeho strastem, proti společenskému řádu, proti lidské lži, zatvrzelosti a zlobě; všechno — i sláva i láska — je klamný dým; všechno zde jest jediné „praeludium k smrti.“ Cítíme a víme, že je naskrze procítěnou pravdou, co básník dí, ale tato jeho pravda věru nezískala tím, že ji oděl v nářek jednotvárný a nezřídka i diletanský, s mnohem prosy a s nízkými tóny. Uznáváme poetovo právo, aby si veršem ulevil, avšak nesmí nás vésti na pole již nadbytečně využitkované pěšinami přílišně známými. Už nejdivněji působí snad hořekování, že osudy básníků bývají tak neblahé. Řekneli to Sappfo, zní to přirozeně. V době sentimentalismu rozumí se to jaksi samo sebou. Ale v našem mužném věku? Infandum renovare dolorem? Vzdechy, pláč, snad i slzy? V intensivnosti tak přehnané, že by až pod němou tvář snižovaly? Ah, nikoli, to stokrát více vábí a lahodí třebas i trpká satira, jakou na příklad spisovatel napsal „Do památníku jednomu z mnohých.“ Ale ještě hlubšího souhlasu, hlubšího soucitu získává si u nás, když vrací se k motivům prvních svých poesií, ke své synovské a bratrské lásce, k půvabům svého rodiště, k našemu milovanému Podještědí, a k mnohému více. Hle, jak to v poslední sloce svazku smírně zní:

Mám lásku svých! A pokud žiji,
mám věrnou družku, poesii,
a zůstaneli v žití chudé,
jen přítel, poklad největší,
a budeli jen lásky trochu, —
nu dobře bude, starý hochu
žij dál tu chvíli, jež ti zbude,
a klidné umři bez řečí.

Dosti pružný význam názvu *Okamžiky*, jejž Růžena J e s e n s k á jedné z posledních svých básnických sbírek dala, snaží se vysvětliti začátek prologu:

Jako duha ve svých barev jasu
byla k žití smírným znamením,
tak je světlých *okamžiků* řetěz
k nebi křídlem, k zemi poutem mým.

Vyznávám upřímě, že jsem od knížky této víc očekával, nežli co jsem nalezl. Zajisté, mnohde vás potěší též Okamžiky, avšak častěji, nežli se nadějete, hatí vám příznivou náladu tu slabý obsah, tu slabá, zběžnější forma. Kromě toho, když si vzpomeneme na vnitřní průběh jiných sbírek spisovatelčiných, vadí nám seznání, že se básnířka i v jednotlivých básních i v jich vazbě pomocí stejné rudé nitky opakuje. Osnova sbírek ráda probíhá třemi stadiemi: v prvním dává se výraz milostnému štěstí, v druhém žaluje se na to, že milenec je vzdálen, a v třetím hlásí se touha po něm k slovu. Při tom se stává, že nevíme,

co jest cit autorčin, kde začíná neb končí cit osobnosti, jejímž jmenem autorka mluví nebo mluviti se zdá. Zde bylo by na místě modní volání: Něco jiného! něco nového! A že by Jesenská směr své básnické lodičky, směr svého vlaštovčího letu pozměnit uměla, dokazuje do jisté míry Sen v kathedrále neb i konec epilogu v Okamžicích:

Tam vysoko mi řekl sám Pán Bůh,
že stojí za život pln běd i tmy
chvil čisté jasno, vonný jejich vzduch,
byť návrat kynul v boj a do přítmí,
za *okamžiků* teplo, zář a vzlet
že milovat mám celý svět.

Tento něžný optimismus, jak je ryze ženský!

Josef Šimon věnoval svoji novou básnickou sbírku *Za šera* „Pražanům, kteří k nám“ (t. j. do vlídných Dobřichovic na Berounce) „přicházejí.“ Půvabné údolí Dobřichovické nalézáme i se svěžími Brdami v pozadí na obálce knihy vypodobeno; Dobřichovický kostelíček hoví si v něm jako ptáček v útulném hnízdečku. Proč si spisovatel zvolil název Za šera, vysvětlují jaksi verše na str. 40.:

Já proto šero velebím,
že vládne soucit v něm a klid . . .

Přál bych si, aby sbírka značila větší pokrok v autorově tvoření, než jaký jsem v ní našel. Mnohde mluví vám její sloky k srdci, mnohde rozezvučí ve vás i souhlasnou strunu, ale nezřídka narážíte zase na plody nezralé a plané. Najdete i místa silná v slovech, ale slabá v účinu. Větším dílem provádí nás básník cestičkami vyšlapanými. Někde zakmitne se vliv Coppéeův. Motivy z ovzduší Dobřichovického převládají, do jiného proudu přináší nás zejmena oddíl Rok v cizině, do níž autora „zlý nepřítel ukoval.“ Setkáte se s Dobřichovickým jezem, s Karlíkem, se Všenory, setkáte se tam i se lvím Bořenem nad Bělinou a s okolním uzavřeným územím. A zajdete si také na Lipany, ano zaletíte si až do Versaillů. Vzpomínáte si na své výlety do těchto krajin, na své dojmy ve všech těchto místech. Šimon kloní se k zádumčivosti, naříká na pomíjejicnost a nestálost pozemských věcí, na boje svého srdce, hořekuje nad spory ve vlasti, truchlí nad bídou lidu, oplakává smrt milované matky, ale jako kněz povždy věří v boží moc a věří v zázraky a jako nadšený přítel rozkošné přírody raduje se z teplého vzduchu, ze sladké, svěží vůně jarní, ze smíchu hrdliček a z lesa v plné kráse.

Sbírka *Ze srdce* jest pohrobní publikací. Autor Jaroslav (vlastně František) Herda zemřel již r. 1881 ve Mšeci na souchotiny. Narodil se r. 1859 v Třeboni a chodil do škol ve Mšeci, v Slaném a v Praze. Frant Chalupa chválil v Ruchu opravdovou jeho snahu, jeho nadšení a pevnou vůli. Herda zabýval se světovými záhadami, horoval pro svobodu, pro pravdu a sbratření, cítil se Slovanem a cítil s chudinou. Největší část jeho básní je však věnována projevům lásky: tu jest Herda zvláště výmluvným a sladkoslovným. Zde onde najdete stopy vlivu, jejž měl na něho rukopis Kralodvorský. — Údaje o Herdově životě vyňali jsme z biografie, kterou Jan V. Krecar ke sbírce připojil.

Frant. Zákrejs.

R. 1893. Čís. 5.

OSVĚTA

Chicago, město světové výstavy.

Z Chicaga píše

Pavel Albieri.

Slovo Chicago (vlastně Checagou) značilo u Indiánů divokou cibuli, jež kdysi hojně rostla v bažinách při zátoce jezera Michiganského; od ní obdržela jmeno své sama zátoka a od této pak nynější světové město, jeden z největších divů amerických.

Chicagská světová výstava budí teď na obou stranách zeměkoule všeobecnou pozornost, jsouc v nevídaných posud rozměrech pořádána na oslavu objevení nového světa před čtyřmi stoletími, v milionovém nyní městě, které r. 1830 bylo osadou 8 dřevěných domků se 70 obyvateli! Nás Čechy Chicago zvláště zajímá i tím, že mezi pestrou směsicí obyvatelstva jeho má český živel důležité postavení. Chicago je teď asi čtvrtým městem českým co do počtu našinců tam usedlých; samostatným vystupováním tamějšího živlu českého a významem, jemuž se ve správě politické těší, silně zastiňuje Čechy Vídeňské, několikráte četnější a tak blízko vlasti se nacházející. V Chicagu vycházejí čtyři velké denní listy české a řada jiných časopisů, sídlí tu na 60.000 krajanův, a více než čtvrt milionu amerických Čechů má v Chicagu své hlavní město.

Žiju v Chicagu již tři léta; jako redaktor denního listu a posléze přední spolupracovník největšího denníku česko-amerického měl jsem zvláštní příležitost všímati si veškerého života v městě. Před svým příchodem do Chicaga poznal jsem čtyři milionová města evropská: Vídeň, Berlín, Paříž a Londýn, v Americe pak Nový York; prohledl jsem si i jiná velkoměsta severoamerická, hlavně Milwaukee, St. Paul, Minneapolis, Omahu a St. Louis. Mám tedy, tuším, dostatečnou průpravu, abych z vlastního názoru a s použitím nejlepších pramenů podal obraz města, k němuž letos putovati budou miliony lidí z celého vzdělaného světa; mám i právo na kousek té kritiky, při níž chvála i výtka

se ovšem zakládají na dojmech osobních jako každý úsudek, ale vždy hledí co nejvíce vystihnouti přesnou pravdu, bez obvyklého v Americe nadsazování. [1])

I.

Poloha. — Rozměry. — Chicagská „řeka.“ — Rozdělení města.

Na nespolehlivých mapách bývá Chicago naznačeno při nejjižnějším konci jezera Michiganu, v pravdě však se město nachází na západním břehu, asi 30—40 mil (rozumí se anglických) od nejjižnějšího cípu jezerního. Pouze South Chicago, které však k vlastnímu městu nelze skoro ani počítati, rozkládá se více jihozápadně od jezera, jež začíná se tam již zaokrouhlovati k jihu.

Ústí „řeky“ Chicago, nejpřirozenější východiště při popisu, nachází se na 42° 52′ s. š. a 87° 35′ z. d. K nejbližšímu přímořskému městu na pobřeží Atlantského oceánu, k Baltimoru, je odtud přímou čarou 854 mil, k Novému Yorku 912 mil (anglických, čili asi 200 zeměpisných). Vzdálenost do San Franciska na pobřeží Tichomořském činí 2417 mil. Jest tedy zeměpisně nesprávno mluviti o Chicagu jakožto středu severní Ameriky a tím méně Spojených států, neboť vůči těmto nachází se Chicago rovněž v jedné asi čtvrtině vzdálenosti od severu k jihu. Avšak pokud se týče železničného spojení, je Chicago skutečně pravým střediskem ohromné sítě drah, hustě prostupujících obrovské údolí řeky Mississippi, a v ohledu obchodním i kulturním je to skutečné východiště k rozlehlým krajinám „velikého Západu,“ pořád dále postupujícího, v každém směru se vzmáhajícího. Veškery státy až po Illinois platí v povšechném smyslu za státy východní, a západní počítají se od Chicaga.

Na sever i na jih od ústí řeky Chicago rozkládá se město těsně při břehu jezerním v krajině skoro úplně rovné, s malým, sotva znatelným sklonem k jezeru. Průměrná výše města nad hladinou Michiganu činí nyní, po více než padesátiletém navážení, asi 25 stop, spíše méně, zvláště v obchodní čtvrti při samém jezeře. Jezerní hladina pak je 566 stop nad hladinou Atlantského oceánu.

Na jih rozkládá se město podél jezera do vzdálenosti 12—15 mil, na sever asi 8—10 mil, při velmi nestejné šířce, která se mění od 3 až do 12 mil. To jsou asi hranice, vytčené za obvod obce Chicagské, ale to, co lze v evropském smyslu skutečně městem nazývati, t. j. obvod s ulicemi více méně dostavenými, vypadajícími aspoň trochu jako město, je mnohem menší. I při veliké liberálnosti sahá pak město asi 5 mil na jih a asi 3 míle na sever od onoho ústí, a asi 4 míle na nejširším místě od jezerního břehu. A i v tomto obvodu je veliké procento nezastavených „lotů“ ba celých „blocků,“ kde se ještě pokojně pase dobytek. V celku lze vlastní město, činímeli velmi mírné

[1]) O městě Chicagu psal v Osvětě již roku 1872 (čís. 1. str. 49—56) Josef Pastor, o krajině tamější v témže čísle (str. 36—49, Jos. V. Sládek (Od jezera Michiganského). *Pozn. redakce.*

požadavky v evropském smyslu, ohraničiti pruhem tak zv. bulevardů, t. j. stromovím vysázených, širokých úpravnějších ulic, které jsouce určeny hlavně ku projížďkám obepínají skoro úplně vlastní město, spojujíce veškery větší parky, které se nacházejí na jeho krajích, tak že možno — až na malou přerývku na severní straně, která také má býti co nejdříve odstraněna — Chicago po nich úplně objeti od břehu ku břehu. Bulevardů všech je celkem 74 mil, z nichž nejméně třetina připadá na ulice tak nazvané uvnitř tohoto zeleného pasu; z toho lze posouditi asi vlastní obvod a rozlohu města.

Chcemeli si však počínati po americkém zvyku a počítati k městu veškera sebe vzdálenější předměstí, mezi nimiž se nacházejí i lesy a prérie, tu vykázána jest rozloha jeho úředně na 181 čtver. angl. mil. Do 28. června 1889 čítala obec Chicagská celkem 44 čtver. mil a 850.000 obyvatelů, avšak den potom, když celá řada předměstských obcí podepsala své svolení, že připojují se k Chicagu, vzrostlo toto rázem o 128 čtver. mil a o 220.000 obyvatelů. Od té doby pak připojily se ještě některé menší osady, tak že utvořena byla obec, jež je plochou svou dvakráte tak veliká jako New York nebo Filadelfie. Ale ještě i za hranicemi této rozlohy nacházejí se četné, stále rostoucí osady, s Chicagem více méně související, neli jinak, aspoň drahami, a těmi se zajisté po čase rozšíří obvod tohoto města ještě více.

Ulice, podobající se úplně našim silnicím, na nichž přicházíme vždy teprve po několika minutách na domek, a bloky, kde se pěstuje obilí a zelenina všeho druhu, rozlehlé prérie, kde pobíhají v zlaté svobodě krávy, lesy mnohde ještě skoro neproniknutelné nebude ovšem žádný Evropan pokládati za město. Ale na plánech Chicaga naleznete ulice a bloky budoucnosti zrovna tak pěkně nakresleny jako nejživější třídy, kde se stěží prodíráte davy lidu a nesčetnými povozy. V Chicagu jsou místa, kde se pozemky prodávají posud na akry, a opět jiná, kde se platí tisíce za čtvereční stopu; drahá ta místa jsou v obvodu jedné anglické míle od radnice, střediska městského, laciná pak jsou asi osm mil od ní, tedy skoro čtyři hodiny cesty — ale jest to přece v Chicagu!

Z širokých těch hranic města dělají si noviny, zvláště humoristické, často smích, říkajíce, že území Spojených států je Chicagu příliš úzké, malujíce obyvatele severních částí městských jako Eskymáky, jižních jako Araby, a západních jako divoké posud Indiány; ale prázdné ty prostory poměrně přece jen rychle se zaplňují. Staví se v Chicagu ročně více než 10.000 budov, mimo přestavby a přístavky, a největší procento připadá na nové čtvrti. Zvláště loňský a letošní rok, následkem světové výstavy, vykazují veliký přírůstek staveb, jmenovitě kolem výstaviště, na pustých, dosud lesem porostlých čtvercích.

Celý ten obrovský shluk budov, jejž možno najednou přehlednouti leda s balonu (neboť ani s nejvyšší věže i při sebe jasnějším počasí není rozhled na to moře domů úplný) rozdělen je „řekou“ na tři hlavní oddíly, severní, západní a jižní; vlastní střed města leží jižně od ústí při samém jezeře, a východní strana tedy městu schází. Chicago River nazývá se řekou, ale není jí vlastně, neboť voda v ní

neteče k jezeru, nýbrž od něho. Není však také zátokou, neboť vlévají se do ní některé potoky a souvisela kdysi přirozeně, nyní pak uměle, s řekou Des Plaines, tekoucí u Chicaga ve vzdálenosti asi 15 mil rovnoběžně s břehem jezerním. V rovné, bažinaté krajině spojila se řeka se zátokou, aniž by se do ní úplně vylévala; podle všeho zátoka změnila vícekráte svůj směr.

Celá „řeka" tato podobna jest položenému ypsilonu ⤚, a sice dolejší nožička, kde nalézá se ústí do jezera, zcela správně jako na mapě, obrácena je k východu. Jest však nepoměrně krátká, jen asi půl míle, a i tu ještě jest uměle prodloužena dlouhými hrázemi a návozem do jezera. Toto ypsilon vzato bylo také do znaku Chicaga, teprve loni ke Kolumbovým slavnostem přijatého a vykazujícího v tmavorudém poli (indiánská červeň) toto Y, postavené však v obvyklé poloze, ve způsobě širokých bílých pruhů.

Severní rameno Chicago Riveru je málo hluboké, lodi do něho daleko nemohou, i používá se ho mnohem méně než ramena jižního, které je vyhloubeno skoro na 4 míle od ústí a celé upraveno na přístav. Je v jižní části rozvětveno a je opatřeno mnohými doky, souvisejíc umělým průplavem s řekou Des Plaines. V místě, kde průplav ten — Illinois and Michigan Canal — začíná, asi 2 míle od ústí „řeky," a kde jižní rameno zatáčí se k západu, nacházejí se ohromná čerpadla, jež průplav opatřují vodou.

Řeka Chicago má celkem 18 mil nábřeží, kde všude mohou lodi přistávati, a tvoří jediný velkolepý přístav, jemuž se i z námořských málokterý může vyrovnati, neboť připluje sem ročně asi 20.000 lodí. Přes ramena řeky vede celkem 61 mostů.

Obchodní čtvrt města nachází se jižně od ústí řeky, mezi jižním ramenem jejím a jezerem. Při samém ústí stojí rozsáhlé společné nádraží železnic Illinois Central a Michigan Central, jakož i dále menší budova dráhy Baltimore and Ohio, s mnohými skladišti, stojícími na prostoře povstalé zavežením jezera. Mnohonásobná řada kolejí těchto drah zabraňuje městu přístup k jezernímu břehu, k velikému zevnějšímu přístavu, utvořenému umělými hrázemi, přes míli dlouhými, tak zv. breakwaters, postavenými nákladem spolkové vlády, která má pravomoc nade všemi splavnými vodami. Přístavu tohoto (Outer Harbor) není však pro obchod mnoho používáno, neboť nemá příhodných vykladišť, a lodi zajíždějí po ramenech řeky do samého města až ke skladům. Po celé skoro délce břehu se u přístavu táhne úzký poměrně pruh, nazvaný Lake Front Parkem, pozemek to neupravený, sotva travou porostlý. V severní jeho části bývala veliká dřevěná budova pro konání různých výstav, jež kdysi vzbuzovala obdiv, ale loni jako stará rachotina byla stržena. Poblíže bývalého místa jejího vypíná se letos již pěkný palác krásných umění. Jinak sloužil dosud Lake Front Park za cvičiště milice, za shromaždiště k průvodům a k veřejným velkým schůzím, ale také za rejdiště povalovačů i pusté chasy; pod večer nebývá tu bezpečno, ač v nejbližším sousedství se nacházejí nejpřednější hotely a elegantní bydla.

O tento pozemek, nejkrásnější to kus místa v Chicagu, při břehu jezerním, u rozlehlé hladiny přístavu a několik jen kroků od nej-

živějších ulic, vedla obec dlouhý spor se železničnými společnostmi, které jej znešvařily svými tratěmi, pro něž získaly si prostoru zasypáváním jezera. Teprve koncem minulého roku vydáno soudem konečné rozhodnutí, dráhy prohrály a musejí koleje své snížiti do hlubokého průřezu, přes nějž na vlastní břeh povedou můstky. Nyní bude možno z Lake Front Parku něco učiniti; projektů k tomu je mnoho.

Pokud sahá Lake Front Park, tedy asi míli od ústí řeky, tak daleko celkem sahá i obchodní střed města, a to ještě jen po hlavní ulici State Street. Čtvrt tato je vlastní „city,“ jak ji mají všecka anglická i americká města. Zde se soustřeďuje veškeren obchod, zvláště velkoobchod. V Chicagu je jen něco málo přes půl míle dlouhá a tolikéž asi široká. Všecka města americká založena jsou pravidelně tak, že ulice jdou přesně od severu k jihu a od východu k západu; jenom tu a tam je malá odchylka. Chicagská city je úplně pravidelná. Počnemeli od jezerního břehu a Lake Frontu, je zde první ulice od severu k jihu Michigan Avenue, druhá Wabash Av., třetí pak State Street, nejobchodnější a promenádní třída s největšími krámy. Vedle ní je Dearborn Street (na jejím severním konci u řeky stávala tvrz Dearborn, z níž vzniklo Chicago), dále je Clark Street, na níž v severnější části mezi sousední ulicí Lasalle[1]) a příčními ulicemi Rondolph a Washington stojí na celém čtverci radnice, „city-hall,“ nazývaná však obyčejně „court-house,“ poněvadž se v ní nacházejí i soudy. Skoro právě uprostřed city stojí na ulici Clark mezi ulicemi Dearborn, Adams a Jackson rovněž na celém čtverci „vládní budova,“ totiž pošta a celní úřad. Vedle ulice Lasalle jde Pátá Avenue, sídlo předních listů anglických a pak velkoobchodů. Dále je ulice Franklin, konečně při samém již rameni řeky nachází se Market Street. Na všech třech ulicích těchto je zvláště mnoho velikých výstavných skladišť. Tedy od severu k jihu celkem osm ulic.

Od východu k západu, počínaje od ústí řeky, jdou: South Water Street, hlavní tržiště plodin, Lake Street, proti nádraží společnosti Illinois Central u jezera, Randolph Street, jedna z nejživějších ulic v tomto směru, ulice Washington, Madison, Monroe, Adams, Jackson, kde proti ulici Lasalle stojí velkolepá bursa, Van Buren Street, Harrison Street, kde vlastně v ulicích, jdoucích od severu k jihu, přestává většinou hlučný ten ruch obchodní, u mnohých pak hned na ulici Jackson, Polk, Taylor, jež jde jen k State Street, a 12. ulice, ústící se u jižního konce Lake Front Parku.

To jsou hlavní ulice v „městě,“ jak se část tato všeobecně nazývá u krajanů našich i u jiných národností; též Angloameričané jezdí „down town,“ t. j. dolů do města. Několik menších, kratších i užších ulic v obojím směru, namnoze přervaných a zastrčených, nemá žádného významu.

Skoro všecky hlavní ulice mají své prodloužení, a sice první jak na sever a na jih, tak druhé na západ, ač některé se za řekou jinak jmenují. Jest to hlavně Pátá Avenue, jež na severní straně města, po-

---

[1]) S názvy ulic tu spisovatel mluvnicky zachází tím spůsobem, jak se vůbec ustálil u amerických Čechů.

ložena mezi severním odvětvím řeky a jezerem, sluje ulicí Wells. Jiné podržují stejné jmeno, jenže severně od řeky nazývají se na příklad North Clark Street, na jih South Clark Street (zkráceně S. Clark St.). Podobně ulice od východu k západu vedoucí dostávají na západní straně, položené za oběma rameny řeky, přívěsek West. Od řeky pak počíná vždy nové číslování.

Hlavní ulice jižní strany, jdoucí od severu k jihu, táhnou se na mnoho mil, až ku posledním hranicím obce, stále pod týmž jmenem. Rovněž tak ulice západní strany, které překročivše i jižní rameno řeky, postupují stranou jižní, až zanikají někde v prérii. Některé z nich táhnou se také daleko na sever, překročivše také severní rameno řeky.

Pro přistěhovalce má největší význam strana západní, Westside, největší, nejlidnatější. V „městě" je málo soukromých bytů, domy jsou zařízeny vesměs pro obchody, kanceláře, skladiště a zábavní místnosti, na severní straně bydlí většinou déle zde usedlí Němci, zvláště při jezeře, na jižní straně pak živel anglo-americký. Na straně západní však panuje veliká směsice nových přistěhovalců, všelikých národností, tam nalézají se také české osady, totiž místa neli výhradně, aspoň hojně Čechy osazená.

Postupujemeli od řeky na západ a hledíme k ulicím, jež vedou od severu k jihu, sluší nejprve jmenovati Canal Street, jež bývala dříve v jedné části své, kolem 12. ulice, českou hlavní třídou, ale nyní stala se z ní ulice továrního obvodu. Druhou velmi živou ulicí je tu Halsted Street, táhnoucí se na mnoho mil na sever i na jih. Právě anglickou míli od ní na západ je Ashland Avenue, proměněná částečně v bulevard. Právě uprostřed mezi ulicí Halsted a Ashland Av. je Centre Avenue, míli pak za ní Western Av., již něco přes tři míle od jezera. O půl míle dál, při Douglas Parku, je California Av. a ještě o míli dále je nejzápadnější výběžek velkých bulevardů u Garfield Parku, nejzápadnějšího v městě. Mezi těmito hlavními ulicemi vedou týmž směrem přečetné ulice menší.

Ulic pak od východu k západu je takové množství, že nelze vypočítávati ani všech nejdůležitějších. Mimo ty, jež byly už jmenovány jako prodloužení ulic z city, uvádíme pouze ulici 18., asi půl míle na jih od 12., a ulici 22., vroubící četné doky při jižním rameni řeky, kde se tato uhýbá na západ.

Zajímavé, pravidelnost plánu rušící třídy jsou ony, jež za účelem lepšího spojení jdou směrem jihozápadním a severozápadním. Na rohu ulic Halsted a West Harrison vychází na jihozápad široká Blue Island Avenue, jdoucí až k řece. Na rohu ulice West Randolph, u malého Union Parku na Ashland Av. vychází skoro týmž jihozápadním směrem Ogden Av., zanikající kdo ví kde v prérii. Směrem severozápadním jde opět velice živá Milwaukee Av., vznikající na křižovatce ulic North Canal a West Lake.

Ulice tato prostupuje vůbec tak zvanou severozápadní stranu Chicaga. Ulice od severu k jihu na západní straně počínají už od Randolph Street přijímati bližší určení North. První větší ulice za Randolph Street vedoucí od východu k západu, je vedle Lake Street

ulice Kinzie, jdoucí rovnoběžně s ústím řeky, dva bloky od tohoto na sever. Zase o dva bloky dále je ulice Indiana. Další důležitější ulice v tom směru jsou k severu Chicago Av., Division Street, North Av., u jejíhož úpatí při jezeře začíná Lincoln Park, nejsevernější park Chicagský, a dále Fullerton Av., již tři míle na sever od radnice. Na severní straně je více ulic jdoucích směrem severozápadním, a sice rovnoběžně se severním ramenem řeky Clybourn Av., a pak Lincoln Av., počínající u stejnojmenného parku.

Na jižní straně jsou příční ulice, od 12. počínajíc, vesměs pojmenovány pouze číslicemi. Na jeden čtverec domů přichází právě 50 čísel domovních, po obou stranách tedy sto. Tím je orientace valně ulehčena, neboť na příklad mezi ulicemi 32. a 33. jsou čísla od 3201 do 3300.

Důležitější jsou tam ulice od severu k jihu, a sice mimo pokračování jmenovaných již ulic v městě jsou zde zvláště pamětihodny: Michigan Av., jež je od Lake Frontu upravena v bulevard, který po 35. ulici, $3^1/_2$ míle od radnice, zahýbá k východu, načež postupuje jako velice široký Grand Boulevard až k velikému Washington Parku na jižní straně; o blok blíže k jezeru běží Indiana Av. a ještě o čtverec dále Prairie Av., pokládané za nejvznešenější třídy pro mnohé zde residence Chicagských boháčů. Směrem jihovýchodním, rovnoběžně s břehem jezerním, ale stále dva nebo tři bloky od něho vzdálena, vychází na křižovatce Indiana Av. a 22. ulice Cottage Grove Av., velice důležité jako nejbližší spojení města s výstavištěm v Jackson Parku, nejjižnějším parku Chicagském; Cottage Grove Av. jde až na 39. ulici, odkudž stejným směrem postupuje nádherně upravený, ale dosud co se obydlí týče nedostavěný Drexel Boulevard až do Washington Parku.

Na jižní straně, asi dvě míle od jezera, rozkládají se na prostoře čtverečné míle jatky s dobytčím trhem a příslušnými továrnami. Jižně a západně od nich leží Town of Lake. Jihozápadně od Washington Parku nachází se bývalé předměstí Englewood, dále na jih South Englewood, ještě dále, naproti Lake Calument a osadě Pulmann, Roseland a Washington Heights. Část kolem Washington Parku nazývá se Hyde Park.

Na západní straně, jihozápadně od Douglas Parku vznikla osada Lawndale, kde je hojně Čechů, a dále za ní Hawthorne. Na západ za Garfield Parkem jsou zvláště četné a velké osady Moreland, Ridgeland, Oak Park, River Forest, Harlem, Maywood, již při řece Des Plaines a za ní. Osady tyto náležejí namnoze k bývalé obci Cicero, to jest townshipu, jehož jednotlivé části se tak jmenovaly a byly připojeny k Chicagu.

Při Milwaukee Av., na severozápadní straně, vznikly zvláště četné osady, a sice hlavně Maple Wood, Avondale, Irwing Park, Montrose, Jefferson Park, Norwood Park, Ridge Lawn, Park Ridge, až k městu Des Plaines. Bylať to stará silnice Elston Road, spojující Chicago se severozápadním krajem.

Rovněž podél jezerního břehu za Lincoln Parkem povstala celá řada osad, táhnoucích se nepřetržitě na mnoho mil. Jest to hlavně

rozlehlá obec Lake View, nazývající se v různých částech různými jmeny, a dále Evanston, kteráž obec sestává opět z více částí rozličně pojmenovaných.

Člověku, jenž rozličné ty strany města projíždí, zdá se jeho rozsah skutečně nekonečným. Jede, až unaví koně i sebe, ale pořád tu není konce, nikde v pravdě otevřená krajina. Je v lese, na prérii, ale tu vystupuje skupina budov, zde také a onde též! Není téměř možná dostati se z toho města jinak nežli drahou. Výlety do přírody musejí býti konány do dálky mnoha mil, neboť v obvodu dvaceti mil pociťujeme ještě Chicago z těch skupin obydlí, rozsetých, roztahaných po té rovné pláni, a ještě vidíme temný mrak, sloupy dýmu a mlhy, vznášející se neustále nad Chicagem. Jak smutné to na výletě pomyšlení, že v tom vzduchu žijeme po celý týden, po celou zimu!

Okolí, ač celkem rovné, je přece poměrně dosti rozmanité. Na jižní straně jsou při vodách pruhy pěkného svěžího stromoví. Na západě při řece Des Plaines, jako při pravé prérijové řece, jsou též lesíky a houštiny, zvláště kolem Riverside. Na severu při jezerním břehu jsou písčiny porostlé lesem. Zvláště pěkné lesy jsou při severním rameni Chicago Riveru, kolem Irwing Parku, severozápadně od města, kde se nachází český národní hřbitov v samém sousedství statného lesa. Vůbec, kde je voda, je vegetace dosti bujná, ale dále od ní je pouze prérie, v létě suchá, vyprahlá, nudná. Na rovný kraj je v okolí Chicaga místy poměrně hezký, ale celek jest přece jen smutný pro člověka, který miluje pohled na hory a vůbec malebný kraj, tedy i pro našince Čecha. Stýskalo se mi velice, až jsem se dvakráte rozjel na sta mil podívat se opět na vrchy, až do Minnesoty; posavad jsem zde nezvykl a necítil bych se v této krajině snad nikdy spokojen.

II.

Typy ulic. — Obchodní čtvrť města. — Mamutí budovy. — Uličky. — Mimo „město."

Z plánů Chicaga se člověk obyčejně málo doví; ty nepřehledné řady čtverců a obdelníků zůstanou mu více záhadnými než sebe nepravidelnější rysy měst evropských. Ulice jsou skoro stejně široké a nejširší nebývají také nejlepší a nejobchodnější. Na plánech Chicagských vidíme naznačeny nádraží, radnici, poštu, několik předních hotelů, parky a bulevardy, nemocnici, universitu, a pak železničné tratě a stanice; na chrámy, tyto nejlepší orientační body pro cizince, nebývá brán zřetel, také ne na školy, četné a poměrně velmi výstavné, ani na továrny a sebe větší průmyslové i obchodní závody a sklady; nanejvýše bývají nápadně naznačeny „Union Stock Yards," jatky, tato pýcha Chicaga, ve svém velikém komplexu, a pak nějaká dílna železničná nebo plynárna. Cizinec procházeje městem a zastaviv se před velikou budovou nějaké vyšší nebo odborné školy, nebo před nějakým větším kostelem či před továrnou jak obrovský hrad do výše se pnoucí a do šíře na celém bloku se rozkládající, marně hledá v plánech bližšího poučení.

Proto lze si dle plánů nesnadno učiniti pojem o hlavních ulicích a o rázu jednotlivých částí města. Nanejvýše možno se trochu říditi tratěmi pouličních drah, ale i ty jsou klamné, neboť právě pěknějšími ulicemi nevedou, aby nerušily klid tamějších bohatých obyvatelů. Celkem však možno říci, že ulice, jimiž jezdí pouliční dráhy, jsou obchodní, kdežto ulice bez nich jsou ponejvíce obydelní.

Ulice Chicagské co do vzezření lze rozděliti na patero typů.

Předně jsou ovšem ulice vlastního obchodního středu, jimiž se Chicago představuje jako skutečné velkoměsto. Ulice tyto liší se od širokých obchodních tříd evropských pouze některými americkými zvláštnostmi, uspořádáním jednotlivých obchodů a zvláště křiklavými nápadnými nápisy na mnohých domech. Veškery obchody v přízemí jsou upraveny co nejelegantněji, s hojným použitím mramoru, zlata, bronzu a barevného skla. Zvláště poutají výklady četných lékáren, v nichž se po americkém způsobu prodává takřka všecko, dále velice skvostné krámy zlatnické a klenotnické, spojené dle zdejšího zvyku zároveň s hodinářstvím. Velice skvělé jsou krámy modní, většinou obrovských rozměrů, a pak krámy více méně „bazarové,“ na způsob Pařížských magasinů, zde nazvané „fairs,“ t. j. výstavy. Hlavní závod toho druhu, nazvaný prostě The Fair, stojí na rohu ulice State a Adams, sahaje až na ulici Dearborn a zaujímaje půl celého velkého čtverce. Jest právě po kusech přestavován, aby obchod nemusel býti přerušen, a po dokončení svém bude jedním z největších podobných závodů na světě. Jiným podobným obrovským závodem s miliony dollarů ročního obratu je dům Siegel, Cooper and Co., předloním vyhořelý, ale nyní umístěný v nové velkolepé budově na State St. mezi ulicemi Jackson a Van Buren. Více modními závody velikého slohu jsou domy Marshall Field and Co's, Mandel Bros., The Leader, The Columbus a j. Neméně velkolepé jsou obchody s hotovým mužským oblekem, z nichž vynikají zvláště The Hub a The Bell. V každém takovém závodě je na tisíce oděvů, výklady jich bývají nádherně upraveny a skvěle osvětleny. Vedle toho je na sta elegantních závodů krejčovských, jak pro pány tak pro dámy, po všech ulicích ve středu města, šijících více na zakázku.

Nemalou ozdobou ulic v obchodní čtvrti města jsou i velice skvostné krámy cukrářské, zvláště všeobecně v Americe známý závod Berryho, s nádherně zařízenými místnostmi pro mlsání. I obuvníci mají skvostné krámy. Mužské prádlo prodává se ve všech obchodech s mužským oblekem, právě jako ženské v modních krámech i fairech, ale také veliké prodeje samého jen prádla jsou po všech ulicích.

V přízemí jsou i restauranty, ale tímto názvem označují se v Americe pouze jídelny, kdežto nalévárny lihových nápojů jsou namnoze v „basementech,“ či ve „sklípku,“ jak říkají v Němcích. Ačkoliv Chicago, zvláště obchodní jeho čtvrti leží nízko nad hladinou Michiganského jezera, přece velké budovy v city mají všeobecně nízký basement, používaný s oblibou za „saloony,“ t. j. hostince, v nichž však nedostaneš nic teplého k jídlu. Pivnicemi nelze jich nazývati, poněvadž se v nich pije i značné množství kořalky, whisky a brandy, často mnohem více než piva. Rovněž menší jídelny bývají ve „sklípku,“ právě jako opět ony elegantnější hostince či spíše kořalny, nazvané lepším

jmenem „sample-rooms," t. j. ochutnavárny, jsou také v přízemí. Většina četných „oyster-saloonů," t. j. jídelen ústřic, v nichž však člověk dostane také tu a tam i ryby aneb drůbež, nachází se v basementech skoro všude nízkých, ale obyčejně slušně upravených a mramorem vyložených.

Bedlivému pozorovateli prohlížejícímu obchody v Chicagských ulicích napadnou dvě věci: předně je tu veliké množství pozemkových a pojišťujících jednatelen a za druhé není tu žádných obchodů směnárních. První věc plyne ovšem ze stálého pohybu pozemkového, v celé Americe velmi značného, ale v Chicagu nejrozšířenějšího. Staveniště jdou z ruky do ruky; každý může volně s pozemky obchodovati, a právní listiny zhotoví některý z četných notářů, t. j. veřejných jednatelů, kteréhož postavení řádný člověk snadno může dosíci. Tisíce lidí zabývá se zde pozemkovým obchodem, jak s Chicagskými „loty" tak s venkovskými farmami, a všichni mají poměrně dobré výdělky, neboť ceny stále ještě, ač nyní už jen zvolna, stoupají. Směnárenský obchod pak obstarávají četné banky.

Divadla průčelím svým skoro nijak se nelišící od ostatních budov, vyznačují se svou podjezdovou stříškou nad chodníkem. V předních místnostech jsou obyčejně rozmanité obchody, vlastní divadlo je vzadu. Nápadnější jsou křiklavě pomalované domy, v nichž rozbila svůj stánek „dinse-musea," jakési americké panorámy, do nichž je vstup za 10 centů; vyvěšují hnusné obrazy svých „zvláštností," jako všelijakých mrzáků, zrůd, a jiných attrakcí, tak vábivých pro zdejší sensace milovné obecenstvo.

Pozdvihnemeli po ulicích městského středu zrak trochu do výše, pojme nás často až závrať při pohledu na největší zvláštnost Chicagskou, vysoké domy, nazvané „sky-scrapers," čili mamutí budovy. Je to kus amerického podivínství. Domy o 12 patrech, které před lety budily všeobecný úžas, jsou teď překonány obry o 16 i 20 poschodích, pnoucích se jako mohutné věže nad moře střech. Nevynikají slohem, ale poutají svou ohromností. Slouží skoro vesměs obchodu. Mají jako všecky větší budovy Chicagské velmi silnou železnou konstrukci, která spočívajíc na mohutných základech jediné umožňuje smělou jich výšku. Kostra ta jest kamenem a cihlami jen na venek obložena. Vnitřek upraven jest na množství kanceláří a obchodních místností, do nichž možno dostati se pohodlně vytahovadlem, jichž v každé podobné budově je několik. Schody jsou zde pouze reservní. Dolejší patra bývají pěkně i nádherně zařízena, ale čím výše, tím jest to ovšem jednodušší, neboť hořejší místnosti jsou levnější. Četná okna jsou pokryta nápisy kanceláří, k nimž náležejí, což ostatně je zde všeobecným zvykem. Jinak bývá zevnějšek budov těchto dosti jednoduchý, s mohutnými jen tu a tam okrasami, aby ohromitost celého domu byla aspoň trochu rozptýlena. Mnohé mají ploché střechy s cimbuřím, na jiných vyčnívá ještě věžovitý přístavek. Takových budov je v městě značný počet. Hlavnější jsou: Masonic Temple, nová budova, náležející svobodným zednářům, nejvyšší dům v městě, o 20 patrech, 255 stop vysoký, jehož postavení stálo přes 2 miliony dollarů; průčelí do State St. zaujímá 170 stop, do Randolph St. pak 114 stop; na střeše zařízena je rozhledna, a hořejší poschodí slouží za spolkové místnosti zednářských

loží. Manhatton Block na Dearborn St. má 16 poschodí, Unitry Building na téže ulici 18, Cook County Abstract Company Building na Washington ul. 17 poschodí. Rovněž 18 poschodí má Ashland Block na rohu ulic Clarc a Randolph. Monadnock Block na rohu ulic Jackson a Dearborn má 15 pater, po 14 a 12 má pak nejméně dvacet budov, nazvaných podivnými jmeny a dosahujících výše od 150 do 200 stop.

I ostatní domy jsou značně vysoké, většinou 3—4patrové, ale počet mamutích budov v posledních letech rychle vzrůstá. Skoro všecky povstaly v posledním desítiletí, kdežto druhé budovy datují se hned z prvních let po velikém požáru r. 1871.[1]) I velmi široké ulice (State St. na př. je tak široká, jako dolejší část Vácslavského náměstí v Praze) při těch obrovských budovách se zdají úzkými.

Jednou z největších zvláštností, ale ne právě pěknou, jsou pověstné Chicagské uličky „alleys," pod kterýmžto slovem nesmí si však nikdo představovati stromořadí, jak to kdysi jeden český novinář nováček přeložil. Jsou to vjezdy do středu bloků, úzké průjezdy, avšak nepřeklenuté, pravé uličky mezi zadními částmi domů. Vedou v polovici některé ze stran domovního čtverce do vnitř v podobě T, dovolujíce velikou úsporu místa, neboť nahrazují obvyklé v Evropě dvorky a široké průjezdy, a zboží dopravuje se jimi do skladišť za krámy pohodlně pozadu, jako se opět tudy smetí a odpadky vyvážejí. Je to praktické, ale pěkné to naprosto není; neboť uličky tyto i v samém městě jsou v některých blocích nedlážděny a jsou od velmi četných lidí používány a ode všech zanedbávány — obci nenáleží o jich dláždění se starati.

Dlažba ulic v city je kamenná, ale větším dílem dost bídná, hrbolovitá, všecky skoro ulice vykazují jedny nebo dvoje koleje pouličních drah, jichž pak používají vagony často celé řady tratí, a následkem toho je zde stále hojnost „kár," jak se vozy drah těchto všeobecně nazývají. Rovněž povozů všeho druhu, zvláště nákladních, je zde vždy veliké množství, tak že na mnohých křižovatkách se přechází s opravdovým nebezpečenstvím života, a nebýti „mocného slova" strážce bezpečnosti v podobě modře oblečeného policajta, který zastaví proud povozů mávnutím krátkého klacku, odznaku své úřední hodnosti, nebylo by někde třeba celé hodiny chodcům možno přejíti.

Tak to asi vypadá zde v hlavních obchodních ulicích na State St. od řeky až asi k ulici Van Buren, na ulicích Dearborn, na Clark, Lasalle a Avenue, jakož i na ulicích příčních, od východu k západu, mezi těmito ulicemi se nacházejících. Wabash Av. a Michigan Av. jsou již tišší, ač na první jsou mnohé skvostné a rozsáhlé krámy, ale se vzezřením již velkoobchodů, kdežto druhá již leží úplně stranou od ruchu. Také ulice Franklin a částečně již 5. Av. jsou tišší, neboť nacházejí se zde namnoze obrovské, výstavné budovy skladišť, pravé to skladišťové paláce.

Od těchto ulic evropským podobných liší se velice obchodní třídy v jiných částech města, jež by zcela správně mohly slouti předměstími

[1]) O požáru tom viz Pastorovu stať v Osvětě 1872.

k obchodní čtvrti. To jest druhý typ ulic. Třetím jsou třídy residenční, se soukromými obydlími, většinou výstavnými a úpravnými, čtvrtým obydelní domky chudší třídy, pátým třídy průmyslové, vedoucí mezi samými továrnami a skladišti, nehledě již ani k ulicím kolem přístavu a pak na koncích města, podobným již více našim silnicím.

Hned jak přejdeme řeku, nacházíme již domy většinou nízké, čtyřpatrový čistý dům zde podobá se již paláci mezi spoustou malých, neúhledných a namnoze i špinavých, očazených domků okolních. Na některých ulicích dva neb tři bloky za řekou ještě jsou dosti vysoké domy, ale jsou to většinou již továrny, tu a tam i hotel. Lidí se i tu jen hemží, ale pracovní oblek převládá u mužů i u žen. Po širokých, ale špinavých chodnících rozloženo je zboží, což v city není dovoleno; zde modní závod vykládá látky a obleky, řezník maso, „grocer" (kupec a hokynář zároveň) pytle, bedny a zeleninu, žid veteš, truhlář nábytek. Křiklavé nápisy lákají kupce, je tu samá „snížená cena."

Čím více se vzdalujeme od řeky, tím více ubývá výstavných budov, řady chodců zřídly, pohyb jest úplně volný, i můžeme pohodlně pozorovati ty přerozmanité domky z cihel i dřeva; jdemeli tak hodinu a dvě, vidíme stále touž směsici, v podrobnostech sice různou, ale v celku stejnou, a pomalu shledáme, že vlastně všecky ty domy a domky náležejí k několika pouze různým modelům, které se neustále opakují, až to omrzí.

Zde je dvoupatrový dům na jednom „lotě," to jest asi 25, nejvýše 30 stop široký, se třemi neb čtyřmi okny, z červených cihel stavený, bez omítky, s chudičkými ozdobami římsovými z bílého nebo hnědého kamene. V přízemí je krám a vedle něho jen maličké uzounké dvéře do domu. Hned za nimi jsou schody, znatelné i z ulice výstupkem v krámě. Zdi jsou jen po stranách a průčelí spočívá na železných sloupech, jsouc celé zaskleno. Krám se táhne skoro po celém lotě, různě dlouhém, až i 125 stop, ale je v zadu přepažen lehkou příčkou buď na skladiště nebo na byt. To jest jeden vzor domů, opakující se v celých tisících a snad i desítkách tisíců. Vzor druhý: jednopatrový domek dřevěný, stejně široký, v přízemí krám, jako u zděného. Vzor třetí: domek přízemní, s maskovaným jen patrem, široký štít o dvou hčených oknech, zavřených žaluziemi, zakrývá střechu: napřed krámek, do zadu byt. Domy ty mají mezi sebou obyčejně úzké příchody do zadu, do dvorků, které se v ostatních čtvrtích mimo city skoro všude vyskytují. Ve dvorcích, vybíhajících do těch nezbytných uliček, bývají staje a kolny, většinou dřevěné. Hnůj hází se prostě do uliček, které podle toho ovšem vypadají.

Čtvrti za řekou se ode všech západoevropských měst svým vzezřením úplně liší. Ta rozházenost, ta směsice polosešlých baráků dřevěných, očazených budov zděných a opět křiklavá barva jiných, nových nebo čerstvě natřených, ty výklady po ulicích, ty přepodivné někdy výstřelky stavitelské, sloupky a arkýře, jaké si jen vymysliti může fantasie nějakého nedouka zednického nebo tesařského, jenž to chce udělat hodně pěkně, a pak ta hojnost špíny, — to vše upomíná živě na Orient. Ty slohové výstřelky přišly tu v poslední době do mody, a pověstnému nevkusu Angloameričanů a málo vzdělaných přistěhovalců

hoví zde snaha domy co nejvíce vyparáditi; zvláště nároží strašívají tu svými arkýři, výstupky a věžičkami.

Jakmile, zvláště na západní straně, přijdeme kousek od řeky, přestávají kamenné chodníky (k nimž užívá se v „městě" s podivnou zálibou velikých žulových ploten, v zimě náramně kluzkých) a začínají chodníky dřevěné, tu solidní, tam děravé a houpavé, až se člověk musí báti o nohy. Že před tím oním domem je chodník o několik palců vyšší, to zde může zlobiti jen nějakého „zeleného," t. j. nově přibylého evropského velkoměšťáka, jenž kráčeje v plné důstojnosti po chodníku, najednou zakopne, a nemůže pochopiti, proč jsou podobné věci dovoleny. Vjezdy do uliček uprostřed bloků jsou nedlážděny a chodníky často i na stopu a více vysoké, tak že nutno na přechodech skákati, rovněž jako na přechodech ulic.

Největším však zděšením pro Evropana jsou ony ohyzdné „boxes," postavené ještě na mnohých i živých ulicích před domy, při kraji chodníků. Jsou to dřevěné bedny, do nichž házejí se odpadky všeho druhu, popel, zelenina, kosti, vnitřnosti drůbeže atd. Na ulici! A kdy by ještě ty bedny byly náležitě čistěny, vybírány a opatřeny řádným víkem. Takto však šíří morový zápach zvláště v teplých dnech, kdy se na odpadcích pasou miliardy much. V některých ulicích dány jsou aspoň do uliček, ale z jednotlivých ulic na západní straně nelze prý je nižádným způsobem vypuditi. Jest to zlozvyk, hodný turecké čtvrti, a přece nikdo od „vlády" městské se neopováží vydati zákaz proti němu, neboť by to dělalo zlou krev mezi voličstvem zde všemohoucím, které by ostatně ani neuposlechlo. Policie si proti vlastníkům domů nedovolí také řádně zakročiti, poněvadž mezi nimi mnohý má vliv na volby; radní oné „wardy," podléhaje nátlaku voličů svých, zakročil by také, aby se jim nic nestalo, a policista, který by někoho udal, přišel by na zakročení občanů těch o chléb.

Jsou to poměry Evropanu zhola nepochopitelné, ale smutně pravdivé, zaviňující spoustu oněch neplech a nepořádků, přes něž člověk v Americe klopýtá. Dobrou známostí a hlavně politickým „pullem" stává se zde člověk „svobodným," to jest může se roztahovati a dělati co mu libo, bez ohledu na souseda, jeli tento slabší; silnější je tu vždy kladivem, a slabší kovadlinou. Práva se dovolávati jest ovšem každému volno, zdali však se ho dovolá, a zdali v čas, a co ho to stojí, to jsou jiné otázky.

Za takovýchto poměrů rozbíjejí se snahy sebe lepších správ městských o netečnost, neli docela o přímý odpor obecenstva, které je nepodajné jako nikde jinde a zakládá si vůči úřadům na tom, jsouc opět vůči mnohým soukromým podnikům, jako pouličním i železným drahám nad míru povolno. Co ty si s obecenstvem dovolují, jsouce opět beztrestností chráněny, jest až nepochopitelno Evropanu, který je zvyklý, že na podobné podniky přísně dohlížejí úřadové; zde však podnikatelé mají úřady v kapse.

Obrázky z Korutanska.

Kreslí

Gabriela Preissová.

IV. Majorátní pán.

(Dokončení.)

a prahu salonku zjevila se plukovníkova dceruška a hned za ní tvář obstárlé služky, kterou prve žádal, aby ho ohlásila. Počala něco rovnati po pokoji, ale Martin Oskar už si jí nevšímal. Byl zcela zaujat svým andělem — a dříve netušil, že bude v první chvíli zase tak nejist a omámen jako ve snu.

„Osmělil jsem se — dnes," vypravil ze sebe tak těžce povstávaje, jak by měl nohy z kamene.

„Tedy jste přece jen přišel — to je hezké!" promluvila Nella. „Ale tak pozdě . . . Já už se ani nepamatuji, kdy to bylo, jak jste mi návštěvu slíbil."

Kouzlem její milé mluvy se baronovi ulevilo. „Posledního října to bylo," řekl klidněji.

„Tedy se, prosím, u nás posaďte," řekla zase Nella sama také usednuvši. „Tatínka, toho musíte omluvit," podotkla šetrně — „on má teď tolik starostí hospodářských a má v nich po matinčině smrti svou jedinou radost. A zdáte se mi, pane barone, poněkud štíhlejší. Nebyl jste snad —" něžná její mysl spolkla namanuté slovo „churav." „Nebyl jste snad také v Celovci nebo některém městě jako my?" zakončila jinak svou otázku.

„Nebyl," zavrtěl baron hlavou a osměliv se teď dívce očima zaviditi o tvář, spozoroval na ní něco nového — netušeného. Měla uplakané oči.

„Vy jste plakala," vyklouzlo mu ze rtů, „a já zrovna přišel."

„Ach, nebojte se," usmála se dívka, „to přichází často. Když u nás bývá, věřte mi, tak hrozně smutno — člověk tu žije jako v zakletí . . . Než jediný den uplyne, to mi připadá vždy celou věčností, a tak se mi stýská, až se hloupě rozpláču. Mám několik přítelkyň a známých na blízku," pokračovala slečna zase s vědomím hovorné hostitelky — „a ob čas se vzájemně navštěvujeme. Ale což to všechno přece nemůže vyplnit celé tesknění duše."

Tu se Nella zarazila, a jemnou pleť jejích líček zbarvil ruměnec. Bylať povahou velice sdílná a důvěřivá, a tato vlastnost ji často zavedla k pochybení. Ještě štěstí, že ten ubohý baron, s nímž v soucitném milosrdenství chtěla vésti upřímnou rozmluvu, se nedovtípil, že se jí stýská jenom po miláčkovi Maxovi, s kterým se teprve bude směti veřejně zasnoubit, až se stane nadporučíkem. Bylo by to opravdu nejen neslušno, ale snad i jí a Maxa nedůstojno, kdy by to svěřovala takovému ztracenému ubožákovi.

„Venku již co nevidět všechno se změní — a u vás nejblíže,“ pronesl Martin Oskar jako na útěchu jejího stesku. Zamihly se mu v paměti ostříbřené jívy před klášterním statkem.

„Ach, já jsem ovšem nevděčna k našemu kraji,“ přiznávala se Nella. „Lidé odjinud zase o něm blouzní. A jak vy, pane barone, jste prožil celou zimu?“

„Tak v pravidelném údělu svého osudu,“ usmál se smutně Martin Oskar. „Ale nikoliv,“ opravoval se bera na se vážný výraz, „zdá se mi přece, že v tom čase bylo cosi neobyčejného.“ Tu se také zarděl a zamlouval své vyznání: „Četl jsem mnoho.“

„Odkud berete knihy?“

„Důchodní mi je ochotně opatřuje ze zámecké knihovny.“

„Kterého spisovatele nejvíce milujete?“ zvídala slečna.

„To je mi těžko povědět . . . Řekl bych snad Roseggera.“

„Četl jste jeho Zapadlého učitele?“

„Již mnohokrát. Znám ho tak, že se mi zdávalo, že ho musím někde potkat.“

„A mně se zrovna tak vedlo!“ zvolala živě Nella. „Vidíte, jak máme stejné myšlenky!“ Podívala se při tom na starou hospodyni, která zatím tiše otevřela sklenník a rovněž tak tiše oprašovala a přerovnávala čisté a bezvadné jeho zařízení. „Vida, není tak nejhorší, jak se o něm povídá,“ sdělovaly Nelliny zraky. „Já bych se s chudákem dokonce dovedla bavit.“ Její srdce bylo z těch dobrých a šťastných, jež dovedou i v odsouzeném bahnitém zjevu trpělivě hledat perličky.

Martin Oskar se v duši radostně zachvěl, že slečna u něho shledává nějaký společný zájem, a vzpružil se tím do bdělé a šťastné pozornosti.

„Čtete francouzky?“ vedla dále Nella hovor.

„Ano, dosti dobře,“ přiznával se rád Martin Oskar. „Mnohem nedokonaleji, ale přece trochu, vyznám se v italštině,“ zpovídal se dále. „To jsem se cvičil zcela sám.“

„Vida, on je to vlastně nadaný člověk,“ zvěstovaly znova spokojeně Nelliny oči nechápavé svědkyni hovoru, kterou si byla přivedla, že by se samotna v baronově společnosti bála. Ne proto snad, že byl prý tak spustlý — však tomu všemu by ani nevěřila, — ale kdy by tak na něho z nenadání ta děsná nemoc přišla?

„Vyberu vám několik francouzských hezkých spisů,“ slibovala hosti ochotně a ještě si vzpomněla něco k jeho potěše: „A vždyť vy hrajete také na klavír! Řekla mi to paní nadlesní, že vás zaslechla.“

To zase Martina Oskara v duchu oblažilo. „Mám starý nástroj,“ odvětil upřímně, „to nemohl nikdo zaslechnout nic příjemného.“

„Zahrajete mi na náš klavír — ano?“ žádala slečna. „Já zatím vám půjdu obstarat něco, co jsem vám slíbila. Pamatujete se?“

„Pamatuji si každé vaše slovo,“ odvětil Martin Oskar poslušně se zdvíhaje, aby se odebral ke klavíru. Odložil trochu rozpačitě nové svoje rukavičky.

„Máte zde Chopina?“ tázal se nesměle.

Slečna přisvědčila a poskočila vyhledat skladby Chopinovy. „Ale já jich nedovedu přednest!“ pravila dodávajíc tím baronovi smělosti. A ze zvědavosti i upřímné účasti nemohla ještě odběhnouti, dokud by ho neslyšela.

Martin Oskar zahrál s podivuhodným, jemným pochopením dvě mazurky. Nella mu hleděla pozorně na ruce a potom se mu pokradmu zadívala do obličeje. Zdálo se jí, že není pranic odporný — ba pomíjejíc pleť trochu ještě nečistou a ostře modravý stín pod očima, vypátrala na něm bystře ženským okem mnoho zajímavého. Zdálo se jí, že se postavou poněkud podobá Maxovi, a jelikož byla přesvědčena, že má její Max tu nejkrásnější postavu na světě, byl tento úsudek pro barona velmi lichotivý.

Pozorovala, že i bezmyšlenkovitá staruška hospodyně – která v prvním dojmu nazvala baronovu návštěvu lajdáckou dotíravostí — zadívala se na něho, když počal hráti, všecka překvapena. A Nella se svou trochu romantickou hlavičkou, jaká sluší každé dívce mající za sebou teprve dvacet jar, v duši s vlastním štěstím lásky, jež činí mysl měkčí a vznětlivější, umínila si, že se ubožáka ujme jak přítelkyně. Dnes s ním zacházela ještě šetrněji než s každým oprávněným hostem. Pohostila jej co nejroztomileji slíbenou svačinou, vybrala si s velikým potěšením z přivedených psíků Lorda a slíbila baronovi pro Hektora uháčkovati hezký pásek na krk. Prošla s ním hospodářství jsouc od stařeny provázena, a konečně zapůjčila mu tři svazky francouzské četby a několik novějších klavírních výtahů z oper, aby měl ještě doma nějakou upomínku na soucit a uznání její.

U branky klášterního statku Martin Oskar odcházeje ještě se ohledl. Nella stála u vchodu domovního stavení, kde se s ním podáním ruky byla rozloučila, nyní již bez společnice, a jak se zdálo, tváří obrácena k němu. Martinu Oskarovi zatměly se na okamžik oslněním oči, a když zase rozeznával krajinu před sebou, napadl mu v pásmu pohoří na osamělém výběžku otcovský hrad Stiften a hlava Nellina hleděla z nejhořejšího zbylého okenka věže. Tu místo k myslivně táhlo jej to mocně k hradu. Náhle se snesly k zřícenině červánky z oblohy, obmýkajíce ji ohnivou čelenkou, a v té záplavě dívčina tvář zmizela z okenka. Martin Oskar cítil se opojen, ale měl pevný krok a před sebou jasný cíl, až teprve u samého vrchu ho zastavila překážka. Známou cestu nahoru ještě pokrýval sníh — nebylo ji ani ještě možno rozeznati . . .

Hektor sedaje si u pánových nohou, teskně zakňučel; zasesklo se mu v tom blouzení. „Musím ještě počkat a chystat se zatím k veliké práci,“ zašeptal majorátní pán, těžce se odvraceje od svého nepochybného majetku, s něhož přece nikdo na světě by nedovedl smazati znak bývalé slávy. — —

Několikrát potom Nella zapírajíc statečně stud, jejž v ní vzbuzovalo pomyšlení, že se tak veřejně přátelí se spustlým šlechticem, ohledla se po baronu, když po mši vycházela s hospodyní ze vrat hřbitova, jímž byl kostel obklíčen. Tam u velkého kříže po každé stál Martin Oskar, jako by vždy čítal zvětralý nápis, čekaje na plukovníkovu dcerušku s pozdravem, a povzbuzen Nelliným pohledem aneb

oslovením, osmělil se kousek ji vyprovoditi. Míval tu vhodnou příležitost vyprávěti dívce o svých předcích, z nichž dva zde měli v kostelní zdi zasazené mramorové náhrobky a jedna jeho prateta byla též abatyší blízkého kláštera císařem Josefem II. zrušeného. „Ta se narodila na mém Stiftenu," podotknul jednou mimochodem Martin Oskar a chvějícím se hlasem doložil: „Já se tam mínim jednou provždy usadit."

„Což je tam možno bydlet?" podivila se Nella.

„Posud jsem tam sídlil jen v létě," řekl baron jaksi bázlivě, jako by to svěřoval poddaný svému veliteli, který mu může každý plán zakázati — „ale když moji předkové tam mohli bydlet i v zimě, já to také dokážu."

Dívka na něj šířeji rozevřela oči, když ve svém vysněném plánu pokračoval:

„Je možno zřídit tam více místností — jen je scelit a pokryt. Cestu nahoru možno také pohodlně upravit — a v létě nelze vypovědět její půvaby. V zimě ovšem — v zimě je všude mrtvo a studeno — ale nemůželi býti také tam v té výši, v teplé komnatě při věrné obsluze celý šťastný svět?"

Nella pohleděla soucitně a povážlivě na hospodyni, a od tohoto okamžiku vzrostla v ní potlačovaná posud bázeň před baronem tou měrou, že ji zářící jeho pohled počal strašiti . . .

„Zítra se již na Stiften odstěhuji a počnu tam zařizovat, co jen letos možno. „Tu bych vás prosil," dokládal stišeným hlasem, „kdy byste se tam někdy přišla podívat."

„Budu jednou tak smělá a přijdu," promluvila nuceně dívka a podala mu ještě chvatně ruku, jen aby ji už opustil. Odcházeje několikráte se po ní ohledl; když jí zmizel s očí, uvolnila si povzdechem k hospodyni: „Paní nadlesní mi řekla, že ten baron bývá vždycky po záchvatu padoucnice na mysli pomaten. Já to nechtěla věřit, ale teď už to věřím a bojím se ho. Ode dneška se mu vždy zdaleka vyhnu." —

Všechen přenosný majetek kromě skříně a starého dlouhého klavíru odvozila baronovi jeho pradlena, Štanca Ráhníková, na Stiften a letos tam u něho zůstala ve stálé službě. Bylo to stárnoucí, opuštěné, vysoké a hřmotné děvče, bývalá milenka hajného, kterému pak napadlo oženiti se s jinou; od té doby bydlela Štanca u své vyčítavé tetky a živila se podělkováním, hlavně obsluhou v myslivně u obou jejích obyvatelů.

Martin Oskar zakoupil si několik nástrojů a za stálé pomoci Štanciny upravil jí vedle své jizby krytý útulek a odevzdal jí do hospodářství kamínka, nádobí a několik beden. Štanci to stačilo k největší spokojenosti, ale Martin Oskar to nazýval jen prozatímným zařízením, zabývaje se dalekosáhlými plány. K tomu jí sliboval: „Kdy by při mně štěstí věrně stálo a já se oženil, budeš až do smrti u nás zaopatřena, Štanco," a ona tomu pevně věřila.

Především přivedl Martin Oskar do vzorného pořádku svou vlastní jizbu, které letos také říkal provisorní. Všechny tři březové stolečky a lavičky byly vždy prosty všeho harampátí, pokryvka na lůžku bývala

hladce spořádána, rámce obrázků i zrcadla bez poskvrny, stěny pokryty často obnovovanou zelení a jizba byla zbavena dřívějších dotěrných přátel, pavouků i much. Martin Oskar věřil pevně, že se sem přijde podívat plukovníkova dceruška.

Pak počali upravovati pohodlnější stezku k hradu. Dříve si toho baron nevšímal, že tu a tam se musel uhýbati a prodírati větvemi. Celou stezku až dolů v pravidelném pásmu vymýtiti a tu a tam k vůli příkrému svahu vydlabati schůdek, dalo mnoho práce. Při ní napadlo Štanci, že by se tu a tam na tabulkách půdy dobře dařilo fazolím, dyním i jiné zelenině; Martin Oskar se pro tuto myšlenku nadchl, jakož jej těšil i dřívější nápad Štancin, že si přivedla do hradního sídla z tetčiny chalupy osiřelou kozu s kůzletem, které se se společností Hektora slušně srovnávaly, k nim pak z nenadání přibyly čtyři slepice a hejno drobounkých žlutých kuřat; to vše mohl okázati Nelle, až sem zavítá, jako milé vlastní hospodářství. Jindy objevil Martin Oskar na svém majetku celou rodinu hada slepýše, a to jej náramně znepokojovalo, že prohledával starostlivě každý keř a kámen. Nechvěl se tak o kuřata jako Štanca z této zkušenosti, ale bál se o Nellu, že by ji takové nahodilé leknutí zastrašilo, že by sem po druhé nepřišla.

Posekané větve stromoví rovnali po příkladě sedláků na horách těsně kolem zdi svého příbytku a s půdy nejzachovalejšího trojhranu zdiva odvalovali kameny, aby usnadnili všechny přípravy dvěma zedníkům, které si mínil Martin Oskar na druhý rok z jara najmouti k rychlé práci.

Na druhý rok! Den za dnem ubíhal, dny stávaly se parnějšími, že neúnavná pomahačka Štanca co chvíli odbíhala k studánce pro pohárek čerstvé vody svému pánu; dole po údolí houstla pole metajícími klásky, ba na Stiftenských tabulkových osívkách se již naděje na úrodu květem sílila — a ta, která mohla všecko požehnat a povzbudit svým pohledem, nepřicházela . . .

Martinu Oskarovi počalo býti teskno v duši, že se mu nikdy nepoštěstilo v neděli Nellu uhlídati v kostele. Jednou se nemohl již zdržeti, aby nezašel do klášterního statku. Dlouho si smýšlel omluvu, až se ustanovil, že poprosí za nějakou četbu. Ale hned dole na chodbě odbyla ho známá společnice Nellina, stará hospodyně, tak cize, jako by se nikdy byli neviděli, že slečna Nella odjela kamsi na návštěvu a pan plukovník nemá kdy na vyhledávání knĕh. A přece malý pastucha baronovi pověděl, že před chvílí byla slečna Nella na dvoře!

Tu Martinu Oskarovi vzpomínkou, jak to čítával v knihách, napadlo, že otec plukovník mu nepřeje, brání Nelle jíti na Stiften a oběma se spatřiti. Vrátil se teskliVější a roztouženější, než prve byl, nahoru, a všecka práce přestala ho těšiti. Povšimnul si s ustrnutím, že bílé, jemné jeho ruce zošklivěly nezvyklým namáháním; zalekl se toho a oddal se nečinnosti, nevyspalýma horkýma očima zíraje na červenající se střechu a vížku klášterního statku v husté zeleni. Najednou posedl jej starý známý duch; počal blouditi bez účelu po dolině, nevěda již, co by měl činiti, aby se ještě dále ubránil prudce jím lomcující touze po alkoholu.

Až po týdnu vytrvalého boje, když za časného sobotního rána scházel s hradu provázen starostlivými zraky Štanciných, jíž přestal odpovídat na skromné její otázky, velice klidný a sváteční. Večer před tím přestál nový silný záchvat své choroby, a tu vždy býval jeho pohled i chůze jistější. Tušení, že dnes někde uhlídá Nellu, naplňovalo jej novým tichým blahem. Kdy by s ní teď mohl mluviti, řekne jí: „Myslím, že ve mně není ztraceno to lepší jmeno člověka; jenom mi to věřte, jako já věřím ve vaši moc nade mnou." A kdy by ho chtěla dále poslouchati, všecko by jí vyprávěl . . .

Pes Hektor ho dnes neprovázel, neboť baron si ve svém živoření ani jeho nevšímal, a on si navykl zase provázeti kroky Štanciny.

Martin Oskar doplížil se na stráň, odkud ukryt divokým lískovím a bezem mohl se nerušen dívati na dvůr klášterního statku. Pozoroval nádvoří, jak zůstávalo dnes tiché a prázdné. Dobytek byl vyveden na uzavřenou pastvinu, a všechna mužská i ženská chasa popilovala si na louce, aby se před nedělí dostalo všechno seno pod střechu. Baron spatřil také, že plukovník, jehož se velice bál, z domovního stavení vyšel; odcházel také na louku. „Teď bych se mohl bezpečněji pokusit — žádat tam o knihy —" napadlo baronovi, i osmělil se volně sejíti dolů k alejce. „Kdy by věděla, jak po jejím zjevu toužím, vyšla by sama ven mně v ústrety a podala by mi ruku," přemlouval se v blouznivé naději, když u samých vrat do pola otevřených mu nohy vypovídaly službu, jako by se bály ještě pokročiti dále.

A tušení, které vedlo jeho myšlenky a kroky od dnešního procitnutí, ho nesklamalo. Ze dveří domovního stavení vyběhla tenoučká postava v bělavých šatech jako proužek záře: s opálečkou zrní v rukou svolávala drůbež a holuby, jednoho svárlivého kohouta odhánějíc svým slaměným štyrským kloboučkem. Vysypavši celý obsah opálečky, vešla do sadu. Shýbaje bezděčně šíji a bledna v tváři úzkostlivým napjetím, jako by jej náhle odněkud zde měl hlas plukovníka či hospodyně zahnati, loudil se Martin Oskar za dívkou. Vplížil se tak již až ke dveřím sadu a kolem skleníku, který bránil plnému rozhledu na volné rozsáhlé záhony, když ji spatřil nedaleko skloněnou vytahující z půdy několik cibulek. Nella zaslechnuvši šustění jeho kroků ohledla se, a ze rtů jejích vydral se výkřik.

„Použil jsem té příležitosti," zašeptal na omluvu snímaje klobouk, ale tu již pochopil, že nebyl dívce již vítán. Druhým směrem kolem skleníku počala utíkati s rukama ku předu vztaženýma, vyrážejíc ze sebe podivné hlesy úzkosti. Chtěl se před ní vrhnouti na kolena a prositi za odpuštění, že ji tak překvapil, chtěl ji zapřísahati, aby mu neunikala, ale nemoha ze sebe vypraviti jediného zvolání, aby ji zadržel, spěchal za ní s rozevřenými pažemi, němě naznačuje svou vnitřní úpěnlivou prosbu. U dveří sadu, několik jen kroků před ním, viděl baron, jak po něm obrátila Nella hlavu, tahy její měly výraz největšího zděšení a hlasem k smrti ustrašeným počala křičeti: „Pomoc! Pomoc! Kriste Ježíši — zachraňte mne před ním!"

Baron se zarazil v běhu, a jako když ho smrtící koule zasáhne, zavrávoral. Dvířka sadu zůstala rozletlá, viděl, jak za stálých srdce-

rvoucích výkřiků dívka padla do náručí vyběhnuvší hospodyni, pes Lord rozehnal se v divokém štěkotu po dvoře a v usedavém, uvnitř domu zanikajícím Nellině pláči rozlehlo se kolem barona na tisíc hrozných hlasů volajících: „Pomoc! Kriste Ježíši — zachraňte mne před ním!“

Martin Oskar počal zběsile utíkati nazpět do sadu; vydral se zde na zděný plot a přeskočil ho jako štvaná zvěř. Ubíhal pak bez paměti, jen tak po pudu dále až ku patě svého Stiftenu; zde se vrhl celou délkou na zemi, a po prvé od dětských let zalily se mu oči palčivou vlahou. Chápal největší bolest svého života nabyv jistoty, že ta, jejíž blahodárnou ruku ve svých snech přál si míti na blízku — tak blizoučko, že by se jí směl chápati ku posile i potěše — se ho bojí a hrozí. A čemu dosud nikdy neporozuměl, otázce života odbočeného již ve svém vzniku ze zdravé, k šlépějím následníků oprávněné dráhy, své stezce chudobné, osamělé, spustlé, lesklým jmenem jen ironisované — ta záhada se před ním rozvinula jediným výkřikem dívky: „Zachraňte mne před ním!“

Za jitra druhého dne našly ho první sluneční paprsky na tomtéž místě stišeného. Přemýšlel klidně o jediné duši lidské, která mu byla tak oddána, že za každý tvrdě zasloužený groš zase koupila jen něco k jeho potěše, k zvelebení jeho sídla — ona jediná mu věřila, s ním doufala a snila. Proto měl i Martin Oskar pro ni tolik paměti a síly, že se zdvihl, upravil svůj zevnějšek a dopravil se k svému důchodnímu.

„Včera jsem si tu měl vyzvednout svůj příjem,“ oslovil Martin Oskar při neobyčejně časné návštěvě svého pokladníka, „prosím vás, dejte mi též papír a obálku a dovolte mi napsat před vámi jako svědkem několik řádkův.“

Když důchodní beze vší zvědavosti, co míní psát, mu učinil po vůli, posadil se Martin Oskar a napsal svým nevypsaným a chybným písmem následující odkaz:

„Já Martin Oskar baron Stiften, majorátní pán na hradě Stifteně, syn Oskara Jana barona Stiftena a matky Markéty Edity Pie rozené hraběnky Falkenové, za své klidné a dobré paměti všecko, cokoli v myslivně i na hradě Stifteně zanechávám, ubíraje se odsud, odevzdávám své věrné službě Štanci Ráhníkové. Možnoli mi poslednímu z rodu Stiftenů odevzdati vlastní vůlí také pozemek i zdi svého dědictví, nechať užívá svrchu jmenovaná Štanca Ráhníková vůbec všeho, co slulo mým na této zemi.

Psáno na panském důchodě 4. července 188*

Martin Oskar baron Stiften.“

Tuto listinu zalepil Martin Oskar i s penězi právě přijatými do obálky, napsal na ni adresu Štancinu a dal v uschování důchodnímu, který jednou později vyložil slzící Štanci, aby neplakala, že se s ní nebude nikdo pro to dědictví souditi.

Majorátní pán ze Stiftenů téhož dne, kdy psal svůj odkaz, někam z této krajiny odešel, — aby se již nikdy nevrátil. Odcházeje viděl zase v obrazotvornosti své mlhu těžkou a neproniknutelnou, která

vždycky obestírala účel jeho bytí; tentokráte domníval se však viděti kdesi bránu, která dělí mlhu od světla, a k této bráně směřoval . . . Nikdo ho nehledal vyjma trpělivé zraky Štanciny, které jej marně vyhlížely, budeli se přece vraceti cestou k Stiftenu či k myslivně. Ztratil se a zanikl jako kapka v moři — a snad zatušil ten bludný majorátní pán, že v tom nevysvětlitelném zaniknutí člověka ještě nejdůstojněji setlí poslední památka rodu Stiftenského.

Sekerník.

Povídka z Povltaví

od

Adolfa Heyduka.

(Pokračování.)

Když v mlejnici byl zase klid,
a zasypáno všechno znova,
co k mletí navezl si lid,
šel Vraný, nepromluviv slova,
jak nalomený bleskem kmen
sám do šalandy nachýlen,
kde ruce jeho jako stuhly
ven z prosté vybíraly truhly
a v ranec v ručím kladly chvatu,
co z prádla skryto měl a šatu;
pak na zanášku vyšel zase,
a shlídnuv vše, zpět sešel dolů,
leč jako chorý vrávoral
a na lavici sedl k stolu
a s mlynářkou se v hovor dal.

„Já, panímámo, půjdu také,
že jaksi vzbudil jsem ten spor.“ —
„Vy? příčiny-li máte jaké,
či můž vás taký vyhnat tvor?
Já nepustím vás ze msty něčí
a k vůli hloupé lidské řeči.
Byl v právu jste, v čas přijde nový
nám mládek, na tom buď vám dost,
či takovému ničemovi
pryč chtěl byste jít pro radost?
Mně nadobro se lajdák zhnusil!“ —
„Já zprva po dobrém ho zkusil,
leč nepovolil, neposlech,
i v noci ze mlýna mi sběh.“ —
„I vím to dobře, milý Vraný,
vím, proč chtěl ve všem slovo mít;
k nám přišel ondy rozedraný,
teď sám tady chtěl stárkem být.
To byl by, pane, pěkný řád!
Ten fanfár, ondy řekl již,
že od doby, co zemřel muž,
mě stokráte má tolik rád.
Už věru po krk jsem ho měla
a řádný díl mu pověděla.
Teď šel a navždy; proto k čemu
vy jít byste měl k vůli němu
a nechal nás tu v starostech?
A k tomu ke všemu ten spěch!
Či sám se chcete všeho zbavit?“ —
„Já, věřte, vaší cti jen dbám.“ —
„I to, můj milý, dá se spravit;
já klepům konec udělám,
jak radili mi v Chlumu! Nuže?
Jsem slabá, potřebuji muže,
jenž rázněj vše by vedl sám;
což vy byste as řekl tomu?“ —
„Že mlýnu bude líp i domu,
jen hodnýli . . .“ „Jak já ho znám,
je hodný, pilný, statný, zdravý,
leč nemluvný a ostýchavý.“ —
„To podá se,“ a Vraný zbled,
„jen dbejte, aby mlýn vám zved,
já potom zase půjdu dál!“ —
„Proč byste tady nezůstal?

my z domu již vás nepustíme,
to chtěl i muž, jenž v hrobě dříme;
vy budete vše řídit zde!"

Leč Vraný mužně pravil: „Ne!"
ač jeho hlas se chvěl a třás
a hlava k ňadrům klonila se
a stále zajíkal se v hlase:
„Ne! Nenuťte mne, prosím vás!"

„Proč nechcete? Či muže znáte,
jejž sobě vyhledala jsem,
či lehkovážnou snad mě máte?
Nuž, také k vám jdu s dotazem,
než stát se hodlám jeho ženou,
zda ženskou jsem snad potřeštěnou,
jež o překot se touží vdát,
by všecko mohla užívat,
co přála by si dnem i nocí?
Ne, ne, chci klepům odpomoci
a čistý práh mít, čistý dům;
mne neláká kýs nerozum,
chci oporu mít v pozdním žití,
a proto manžela chci vzíti,
jen budeli on také chtít . . ."

„Zda líp by mohl vyvolit?"
děl Vraný pevněji než prve,
a tvář měl zase plnou krve —
„leč o vás mnohem více běží!
Kdo ví, co v mužských ňadrech leží?
Však jestliže to vůle boží,
že před oltářem s vámi klekne,
i poklesku se jistě zřekne,
a mír a láska štěstí množí." —
„Ba," s úsměvem dí žena v tváři
a její oči vzplály září,
„a ten, jejž chci, je hodný z míry
a stejných se mnou let a víry. —
Vy, Vraný, vy jste muž ten! Rcete,
zda vzít mě můžete a chcete?"

Tu Vraný, jehož přemoh cit,
něm ruku mlynářčinu chyt,
a tvář mu hořela a pála;
a vdova v radosti a štěstí,
že stárek blažen je tou zvěstí,
být svěží jabloní se zdála,
jíž květy mile rudnou v běli,
když paprsek je zlíbal skvělý
a teplý vánek z jižní strany
jí v ňadra sedmihláska snes,
by popěvků tam zpíval směs.

„Jak rád jsem," po chvíli děl Vraný,
„to nemohu vám ani říc,
že takto jste mně vyšla vstříc,
a přece chví se hruď a třese,
jsem toho štěstí nehoden;
má hlava něco v taji nese,
co této chvíle musí ven;
leč pak snad bude hůř než prve
a krutěj duši tisíckrát,
neb vyznávám, že vás mám rád
až do poslední kapky krve.
Nuž tedy, všecko povím vám,
co tíhou na svém srdci mám,
leč potom — potom, vím to jistě,
jsem naposledy v tomto místě."

„Ta důvěra mě těší věru,
je vidět, že jste řádný muž,
co dítě, do opravdy beru,
tož od srdce jen mluvte již!"
A Vraný před se upjav zraky
něm chvíli myšlenky své snoval
a na zjev žití vzpomněv všaký,
vzdech z hluboka a vypravoval.

VII.

„Jsem zrozen na východu Čech,
v těch horách, jež se táhnou k jihu,
kde divých větrů ostrý dech
v tvář chudých orá mnohou rýhu
a chýším, poběhlík jak pravý,
rád slamný příkrov trhá s hlavy,
kde léta půli leží sníh,
než spousta jeho k moři splove
a pták se zjeví na větvích,
by zvěstoval tam jaro nové.
Tam na Olšince, říčce snivé,
jež lůnem dalných lesů běží,

jak kačky srubné mlýnce leží,
a všecky pěkné, přívětivé —
jak hračky dětem pro potěchu —
a na střechách je netřesk zlatý,
jenž uhostiv se v nízkém mechu
je ozdobou i lékem chaty.
Ty mlýnce zeleň halí svěží,
když vesna od jihu sem běží,
a nad nimi svých listů retem
se lípy modlí za jich štěstí
a zvedají své ratolesti
výš k nebesům, jak staré kněžky,
by nebyl život oněm těžký,
kdo žijí tady drahnou dobu
svých dávných předků po spůsobu.

Můj otec — zřím ho jako v snách —
byl panským hajným v Hesinách,
dvé cest se u nich v jednu schází,
výš nad Lešany v mladém lese,
zkad Olšinka se v kraje nese
a k Miřetinu skrze mlází
přes žulovitý kámen skáče
a buďto zpívá si neb pláče,
než ňadry Rychmburských skal
dál čile žene se a dál.

Nad Rychmburským starým hradem
je utěšený horský klín,
důl Šilinkův to, a v něm mlýn,
jenž v půlkruh otočen je sadem;
sem jednou nebo dvakrát v roce
směl provázet jsem svého otce,
když laskavými řekl slovy:
„Dnes půjdem k strýci mlynářovi.“

Ach, jak se mi tu zalíbilo,
mé srdce jenom tady žilo,
a když jsem školy vychodil,
jen mlynářem jsem toužil býti.
A učil jsem se; žel těch chvil,
v mém nejkrásnější byly žití!
Leč brzy přišel krutší čas;
mát s otcem umřeli mi v roce,
a já, syn chudobného otce,
za jediný jsem neměl klas
a nevěděl si nikde rady,
leč strýc, čím mohl, pomoh všady.
By pro život mě vyzbrojil —
a jak to u nás bývá zvykem —
chtěl, nejen mlynářem bych byl,
leč také řádným sekerníkem
a spravit mohl mlýn i pilu;
tož přidržel mě všude k dílu.

Já netoužil jsem někam v dálku,
kde zrodil jsem se, chtěl jsem žít,
dřív stárkem doma na krcálku
a pak se někam přiženit,
neb pěkně — příbuzných dím slovy —
mlýn někdy převzít po strýcovi.

Strýc o mne dbal, Bůh dej mu slávu,
byl dobrý, poctivý to muž
a držel k víře své a právu —
dnes takých není mnoho již;
co dělal, dělal jak se patří,
a klíti jsem ho nezaslech,
on říkával: „Jsem Staročech
a z krve pravých českých bratří,
již na vzdory rot cizích luze
v mém mlýně mívali své schůze.“
A zbožný byl a spravedliv,
to staří věděli i děti,
tož nebyl také žádný div,
že napořád měl hojnost mletí;
bralť měřičného, co kdo dal;
a přece zámožným se stal.

V tom vychoval svůj lid i chasu,
jen jedno rušilo mu spaní,
že les, jenž od dávných již časů
byl při mlýně, v ráz z Němec páni
mít chtěli jakýms právem novým;
jich gruntovní prý svědčí knihy,
že nebyl ondy pradědovým,
leč panským i dvě polní líhy,
on že jen užívat to směl —
by trochu stlaní z lesa měl —
do úředníh͜o odvolání.

Byl z toho velký, dlouhý spor,
a strýc svou často hrozil pěstí,
když s takovou mu přišli zvěstí,
a spravedlivý jal ho vzdor,
když odevzdali věci k soudu.
Tu často jako jiskry v troudu
hněv doutnal v srdci mu i hlavě,
i soudil se a — prosoudil.

Tenkráte lejstry o stůl bil
a v noci plakal usedavě.

Zchud; dluhy měl a holé ruce
a různých spisů hodný stoh,
však pánů přece nepřemoh,
a na mlýn přišla exekuce.
A kdo ho koupil? Což mám říci?
Zas páni! Vyházeli stroje
a přetvořili na hajnici
to strýcovo i hnízdo moje.
Strýc vzat byl obcí do pazderny,
a já byl zas jak v plotě kůl,
i vzal jsem raneček a hůl
a stesk v svém srdci bezeměrný,
šel probloudit jsem mladá léta
z hor rodných do širého světa.

V kraj jsem se dal a nebyl líný
kde jen jsem mohl zaklepat,
zda práci by mně chtěli dát,
leč všude nové měli mlýny,
jak já jich neznal, a tu děli,
že nemohou, i kdy by chtěli
mně svěřit každou v mlýně práci,
že zběhlých lidí mají dost,
a že jim na obtíž jsou žáci
a jejich strojů neznalost.

Tu hněviv časté po nehodě
jsem u takých se neptal již
a pustil jsem se proti vodě
vždy výše šedým horám blíž,
a zabočil jsem na Otavu,
jež pod Zvíkovem v kraji lesa
jak zlato do Vltavy klesá
a dál se nese v jejím klíně.
Zde v panském nocoval jsem mlýně
a ráno prošed mnohou vísku
mlýn Podskalský jsem našel v Písku,
kde po hovoru věru krátkém
k své radosti jsem zůstal mládkem.

Mlýn pěkný byl a práce dost,
já složení jsem dostal páté,
a také duše pro radost
mně byly řeky vody zlaté.
Též pěkné hory byly kol,
tu švarný vrch, tam milý dol,
a dobrých lidí věru mnoho,
až (žel buď Bohu) na jednoho!

Let osm přešlo jako voda,
já kliden byl a spokojen,
mne rád měl v mlýně ten i ten,
a všude byla pěkná shoda;
až jedenkráte z nenadání
k nám přišel, jako bludný pták,
chlap velký, prosivělých skrání,
lid jmenoval jej Selibák.
Byl sekerníkem vyučen,
leč řemeslo mu nevonělo,
jen lajdáctví a pak co den
vždy pít a pít se mu jen chtělo;
též jako svárlivec byl znám,
jenž různicím chtěl živou mocí,
leč tenkrát k mlýnu opravám
byl velmi vítán panu otci,
ač mohli opatřit jsme hravě,
co volalo tam po opravě.
No, zůstal, ale hůř se dálo.
Kde něco spravovat se mělo,
to složení vždy v mlýně stálo,
ač při druhých se stále mlelo;
my tenkrát mleli městu slad,
a stárek na srdce nám klad,
by semleto vše bylo k ránu;
a líp by dařila se věc,
a k práci víc nám dodal chuti,
hned večer hrdel k propláknutí
nám sládek poslal pozdravec —
čímž korbel, vědro beze sporu,
se posud v pivováře značí —
jejž do mlýna dva pomáhači
hned přinesli nám na sochoru,
a podstarší, jenž přišel z domu,
dal s chasou ještě druhý k tomu.

Tak mlelo se a pilo spolu,
leč nejvíce pil Selibák,
jenž na šalandě v našem kolu,
jak byl by z plsti, pivo sák.
Když pozdravec sám vypil z poly,
byl v kuráži a vábil lid,
by šel se trochu pobavit,
a vyňav karty z kamizoly
hned míchal jimi s velkou pílí
vždy k nové nutě kratochvíli,

až ten i ten s ním k stolu sed,
a hra a sázky kvetly hned.

Já, se studem to pravím v líci,
dal jsem si také tenkrát říci,
když počala ta vábná hříčka,
a podstarší mi žertem děl,
bych též se s nimi vyrážel
a nebyl taký držgrešlička.
Tož hrál jsem, ale nerad dost,
mně nelíbil se drsný host,
jenž zavítal k nám sekerníkem
a jemuž hra a zpěv a pitka,
jak soudruhů mých zněla výtka,
již byly potřebou a zvykem.

Žel, že jsem k ostatním si sed
a neblahé ty karty zved,
bych ledabylé po zábavě
žal v srdci měl a tíhu v hlavě!
Já vyhrával jsem neustále,
ba více, než jsem přál a chtěl,
a více vždy čím šlo to dále,
až hromadu jsem mědi měl,
leč druzi, na protější straně,
nic neměli, než holé dlaně.
Tu Selibák, jenž sršel zlostí,
že štěstí víc se u mne hostí
než u něho, jak vzteklý byl
a huboval a pil a pil,
a když jsem karty smíchal k daní,
v tvář hanebnou mi vrhl lež
a v pusté dal se nadávání:
„Ej, taškáři," děl, „fikslueš!
Či mníš, že peníze snad kradu,
jak ty svým mlečům hojné zrní,
když unaveni v noci chrní?
Dnes ďábel špatnou dal ti radu,
a nedášli, cos vyhrál, zpět,
hned, zloději, tě udám, hned!"

Jak stalo se, já nevím již,
leč v srdce bodla mě ta slova,
jak z dvou stran nabroušený nůž;
já pěstí dal mu v leb a znova,
až z židle bez ducha se zkácel...
Byl mrtev, ale nekrvácel;
jak světlo ve průvaně zhas —
a lékař děl, že zlámal vaz

Když ‚Zabit!' křikl kdosi z chasy,
mně hrůzou zježily se vlasy,
chtěl pod kola jsem skočit v ráz,
leč ochranná mých druhů hráz
a paží jejich zdatná síla
jen mocí tomu zabránila.
Tak vyrvali mě náhlé smrti —
však posud mi to srdce drtí —
bych ne sic do hrobu, leč ruče
pad lidské hanbě do náruče;
vždyť jako lupiče a žháře —
ne jako člověka, jejž hněv
ved k násilí, až prolil krev —
mě na rok dali do žaláře.
Tam kál jsem ze svého se činu,
jejž oplakal jsem tisíckrát,
a jímž i nyní mru a hynu,
a který odčinil bych rád,
leč nelze; ač už deset let
mír s nebe srdci volá ret.

Sem tam jsem bloudil v šíř i dále
a trpěl, snášel neustále
tu hanbu, lítost svou i žal,
a kdekoli jsem práci vzal,
hned všude za lotra mne měli,
jak od krajánků toulavých,
že seděl jsem, se dověděli.
Tak probloudil jsem český jih
a prošel všecky skoro hory
a lesy, jež mám z duše rád,
však rozkacené ňader spory
klid prvý nikde neovlád,
ni krása luhu, vod a niv;
já stále byl jsem pamětliv,
že člověka jsem zabil v zlobě,
jenž o pomstu za onen čin
teď neustále volá v hrobě,
a nesmířen že Hospodin.

Tu k vám mě divný osud ved,
by nebes klid mě ovlád v noci,
když, ovšem Boží za pomoci,
jej přivez jsem k vám ze Zelené,
jenž s výše, kde se nebe klene,
by skončil tak mých ňader muku,
dnes vaši podává mi ruku.
Že život za život jsem dal,
mír k duši mé se sklonil snad,

leč jinaký mě kruší žal;
že neskrotl jsem posavad
a že jak při mládkovi prve
hned hlava má je plna krve.

Tím jasno nyní mezi náma,
víc na svém srdci nemám nic,
teď, panímámo, suďte sama,
zda smíte vyjíti mi vstříc;
vím, že si nevezmete muže,
jenž v žaláři byl za zlý čin,
tož svůj jsem ranec svázal úže
a opustím váš dvůr a mlýn."

A Vraný domluvil a vstal,
by panímámě s Bohem dal,
jež ruce položeny v klíně,
zrak černý v kout upřela síně;
než na úměrné tváře tahy
dvě krůpěje jí tryskly vláhy,
když obrátivši oči znova
ta klidně hovořila slova:
„Co stalo se, zlá byla věc,
však vy zde zůstanete přec,
já nezřím na vás viny věru,
ať tak anebo tak to beru;
co stalo se, váš konal hněv,
ne vy, ne vaše srdce, Vraný.
Ať z té neb z té to vezmu strany,
vždy vím, že takovouto věc —
ač ne snad za výsledku smrti —
by každý konal poctivec,
když náhle někdo čest mu drtí.
Vy odpykal jste víc než dost,
jste usmířen a viny prost;
znám veskrz vás, i vy mě znáte,
já váš, vy mého srdce vzruch,
zde navždy moji ruku máte;
ne já, ne vy jen, chce to Bůh,
a jemu budiž čest a chvála!"

A jak tak u Vraného stála,
on rozechvěn jí ruku tisk
a něm, v myšlenek blahých davu
svou na rámě jí složil hlavu;
jí pramen slzí z oka trysk.

Tak stáli, líce vedle líce,
zpět oběma když na úžas
vstoup mládek Svára do světnice.

„Co," děla žena, „chceš tu zas,"
a hněvem tvář jí zrudla maní,
„již na oči mi nechoď ani!" —
„Co chci?" děl Svára, „věru nic,
jen povědět vám, komu asi
svou laskavostí šla jste vstříc
až k zahanbení druhé chasy." —
„Líp všecko vím už, než ty víš
sám, pomlouvači — rozumíš?
A Vraný, to si pamatuj,
od dneška snoubenec je můj
a brzo mým se mužem stane,
by zmlkla nestoudná tvá ústa,
ty nevlídníku bohopustá,
sic povím ti," a zrak jí plane,
„nač v hospodě jsi jed a pil,
když ze sýpky jsi nosil v tají,
co jiní v špižírně teď mají,
a kdo ti nápomocen byl."

Tu Svára jako stěna zbled,
když takto hrozila mu vdova,
a jako uštknut pryč se zved
ta vzdorná mumlaje si slova:
„Ej, což mi na vaší je slině,
já budu v naprotějším mlýně
teď v práci, jak si mlynář přál,
a vyčkám, jak to bude dál;
stát lecjaká se může věc —
však já se na vás pomstím přec!"

VIII.

Rok čtvrtý k letu křídla vzpjal,
co Václav v Písku studoval
a vždy, jak vhodná byla doba,
máť přišla k němu, neb k ní on;
když přikvapil pak roku skon,
šli s Vraným pro syna si oba.

Tu jednou v podvečerní chvíli
též o Střelových hovořili,
a matka děla: „Hochu, nuž,
co říkáš nyní jejich Janě?
viď, z té se stala slečna již,
a nic nenajdeš na ní k haně.

Teď, holečku, jí nesmíš tykat,
zle mohla by to právem brát,
též nelze s ní jak ondy hrát,
spíš třeba na úctu k ní zvykat."
Leč když chtěl Váša při návštěvě
jak matka chtěla vykat děvě,
hned děl mu Střela: „Hochu, víš,
jen tykej Janě jako spíš."
A tak, nechť dále prchal čas,
ty Váša s Janou byli zas.

Když Václav v blahém srdce chvění
rok čtvrtý na prázdniny šel
a poslední své vysvědčení
škol nižších na Chlum donášel,
děl Střela chvále jeho píli:
„A k jakému teď míříš cíli?" —
„Chci myslivcem být jako prve." —
„No, když ti to již nechce z krve
a nedáš jinak, stůj co stůj,
to dříve u mne praktikuj;
jen po té, chcešli lesu žít,
na Bělský ústav můžeš jít,
a rodiče-li k tomu svolí,
i do vysoké později školy."

Tu Václavovi vzplála tvář
a zrak byl samý jas a zář;
a letmo z Chlumu domů spěl,
by vypravoval v rodné síni,
co teď pan poručník s ním míní
a k čemu jej svou radou měl,
i to, co zamýšlí s ním dále.
Leč matka děla: „Ale, ale!
tak trváš v dětském chtíči, synu?
já myslila, že v rodném mlýnu
teď řemeslu se přiučíš
a navždy s námi budeš již."
A Vraný vpad: „Též přál jsem tak,
prach mlýnský mrzíli ho však,
pak byl bych jedno s panem Střelou
a splnil mu tu prosbu vřelou."

Ač Vraný poznal namáhání,
jímž častější se výdaj shání,
přec laskav k pastorkovi byl,
by sobě hocha naklonil.
Ten nemoh srovnat ve své hlavě,
ač se to posud snažil skrýt,
že vorař, odkuds přišlý právě,
má novým otcem jeho být;
leč Vraný, třeba znal tu věc,
na Vášu nestýskal si přec
a říkával jen v duchu svém:
„Vždyť on to pozná, čím mu jsem
i jeho polnostem a mlýnu,"
a vždy byl laskav k svému synu.

Tak Vášovy čím tužby vřely,
v ráz skutkem bylo; šťasten, blah,
byl praktikantem pana Střely,
s nímž školky pěstil po horách,
a z jara hvozd kdy mládnul maně,
vždy rozmanitý jeho květ,
zář v očích, přinášíval Janě,
když z pochůzek se vracel zpět.

Tak plachým letem dob a chvil
den pojednou se přiblížil,
v němž Václav z Lipovského dolu
na Bělskou odejít měl školu,
kde napořád již duchem dlel,
a k cestě skládal vše, co měl.
Hůř matce dobou tou se dělo;
žal srdce ovlád jí a stesk,
a v oku, noc jež mnohou bdělo,
slz častých objevil se lesk.
Tuch úzkostlivých, jimiž mřela,
duch nechtěl nijak býti prost,
když čilost Václavovu zřela
a péknou těla ztepilost,
i bála se, by její dítě
svět lestný nechyt v nástrah sítě
a chtíčů žití proudný směs
květ jeho srdce neodnes;
tož, anať Václavská pouť byla,
kdy zbožní k hrobu světce chodí,
důvěrně s mužem umluvila,
že oba syna vyprovodí
až do Prahy v té vhodné době,
by při posvátném světce hrobě
ve zbožné zkroušenosti stali
a zníceným v duši slovy
jej nebeskému patronovi
a Bohu pod ochranu dali;
a že byl posud krásný září
a stále teplý vánků dech,
děl Vraný s usměvavou tváří:

„Což, plujme s Vášou po vorech
až do Prahy skrz lesů směs,
a z Prahy drahou pod Bezděz,
vždyť v týdnu budem doma zas
a chasa na krátký ten čas
může snadno dostát pracím všem.“
A Václav vzkřik: „Tak pojedem!“
I matka, spokojena zcela,
za dobrý nápad řeč tu měla
a tázala se na pochvat:
„A jak to chcete udělat?“ —
„Tu mimo jezdí vrátný Sova,“
děl Vraný, „ondy k Praze spěl,
leč vrátil se; teď přijde znova,
s ním nejraděj bych dolů jel.
Až přijde — teď již přijít musí,
dost možná zítra, neli dnes —
hned na Zelenou zajedu si
a požádám ho, by nás svez.“

A Sova přijel. Vraný v ráz
s ním smluvil, jak by jeli snáz,
a ruče po vrátného soudu
dal na vorech sbít z prken boudu,
by žena s Vášou v nepohodě
spíš důvěřovat mohli vodě.

(Pokračování.)

Filosofie hraběte Lva Tolstého.

Studie

od

Josefa Mikše.

(Pokračování.)

XXIV.

Osten kritiky Tolstého jest především namířen proti hlavním „pověrám“ našeho věku, positivismu a evolutionismu. Toto dvoje učení má dle jeho mínění svůj počátek v nesmyslné představě, že lidstvo jest organismem, a že tedy rozdělení práce jest věcí úplně zákonitou, kdežto prý v pravdě jest jen uhnětením chudého lidu. Positivism a zákon rozvoje vedou prý k takým závěrům, jež dovolují zahalečům „navždy schovati svědomí do kapsy a žíti úplně bezuzdným, zvířecím životem, při čem pod sebou cítí v souhlase s naší dobou skalopevný základ vědecký.“

Nebudeme hájiti učení Comteova, v nejednom ohledu velice plodného, jak jsou toho důkazem spisy nejlepších positivistů doby nedávno minulé (Mill, Lewes, Littré a j.); spíše ukážeme na to, že též Comte v pozdější době svého života byl nemálo podoben nynějšímu hr. Tolstému. Tolstoj se diví, „že ze spisů Comteových, sestávajících ze dvou částí — positivní filosofie a positivní politiky — byla přijata učeným světem pouze první, a to ta, která ospravedlňovala na nových vědeckých základech stávající zlo lidských společností; druhá část, jež jednala o mravních povinnostech altruismu, plynoucích z názoru na lidstvo jako na organism, byla uznána nejen za nedůležitou, nýbrž za nicotnou a nevědeckou. Opakovalo se totéž, co se stalo s oběma díly učení Kantova. Kritika čistého rozumu přijata byla vědeckým „davem,“

kritika praktického rozumu, ona část, jež obsahuje v sobě podstatu mravního učení, byla zamítnuta. V učení Kantově uznáno bylo za vědecké to, co hovělo vládnoucímu zlu" (XII, 381). Ale proč zamlčel hrabě Tolstoj, v jakých poměrech byl napsán druhý hlavní spis Comteův: Système de politique positive, jenž tak hluboce zarmoutil jeho přívržence? Své prvé dílo zakončil Comte již r. 1842, ale následkem přílišné práce duševní vrátila se jeho stará nemoc nervová, a počínaje r. 1845 učenec Comte stává se prorokem, knězem nového náboženství, založeného na altruismu s absolutní hierarchií. Mystické blouznění Comteovo nemohlo se líbiti „vědeckému davu," ani jeho 84 roční svátky, devět svátostí positivních, positivní kalendář a celá řada jiných podivnůstek, jež pouze svědčily o tom, jak velikou oběť přinesl Comte svou dřívější prací té vědě, jež dle Tolstého pomáhá schovávati svědomí do kapsy. Podporován jsa až do smrti svými šlechetnými přívrženci, zemřel v chudobě r. 1857.

Tolstoj považuje Comtea za člověka nábožného a proto nepříliš naň útočí, mnohem hůře traktuje „prázdnou hru mysli" takých lidí, kteří tvrdí, „že živé bytosti, t. j. organismy vznikají jedny z druhých, a to nejen jeden organism z druhého, nýbrž jeden organism z mnohých, t. j. že za velmi dlouhou dobu — na příklad za milion let — nejen od jednoho předka může vzniknouti kachna a ryba, než z roje včel může se utvořiti jeden živočich . . . Takové tvrzení bylo libovolné, poněvadž nikdo nikde neviděl, jak se tvoří jedny organismy z druhých, a proto hypothesa o vzniku druhů zůstane navždy hypothesou . . . Theorie rozvoje tvrdí pouze to, že náhodou v nekonečné dlouhé době může vzniknouti vše co chcete, z čeho chcete." Mojžíš řešil otázku tu jináče, a proto řešení nové vědy musí býti nepravdou. „Obě theorie (positivism a rozvoj) měly pro massu lidstva onen drahocenný smysl, že zlem panujícím na světě lidé nejsou vinni, a že stávající řád jest týž, jaký má býti, a proto nová theorie byla přijata massou s úplnou vírou a s neslýchaným nadšením" (XII. 382).

Myslíme, že spíše se může mluviti o veselé hře mysli hraběte Tolstého, jenž s tak lehkým srdcem z roje svých myšlenek tvoří takové znamenité vědecké kachny. On hází vše do jednoho pytle a zapomíná, že celý směr nauky, celá řada vědeckých fakt připravovala theorii rozvoje a že Darwin pouze určitě vyřkl to, co již dávno vznášelo se ve vzduchu.

Spencer uveřejnil svůj znamenitý essay o světovém rozvoji ještě r. 1857, a Darwin zcela samostatně hleděl dokázati jednu stránku rozvoje všeobecného — rozvoj biologický. Ještě v minulém století současně skoro dva učenci, nábožný Kant a Laplace, líčili rozvoj nebeských těl z prvobytné mlhoviny, a dnes jsou jich závěry všeobecně přijaty, ač nikdo nikde neviděl, jak se těla ona tvořila, a posud nikdo z lidí nemohl stvořiti z mlhoviny nějakou tu hvězdu. Ovšem vidí hvězdáři v ohromném nebeském prostoru mlhoviny a jsou přesvědčeni, že proces tvoření a hynutí nebeských těl trvá i dále. — Touž cestou kráčela i geologie, jež ještě r. 1830 ústy Lyellovými hlásala ponenáhlý rozvoj tvářnosti země z tělesa tekutého, rozvoj, jenž posud není dokonán. Kdož jest vinen tím, že geologové našli ve vrstvách země zkameněliny

rostlin a živočichů, že v jeskyních bylo nalezeno množství kostí dávno zmizelé zvířeny s kostmi prvobytného člověka i bez nich, a že takým spůsobem bylo možno mluviti o vzniku jednotlivých druhů živočišstva, bylo možno z útrob země vykopati svět docela nový? A svět ten má docela jinou tvářnost, než náš svět; jak máme tedy vysvětliti my změny ty, nechcemeli uznati s hr. Tolstým rozvoj ponenáhlý, potřebující k svému uskutečnění opravdu ohromného čísla let? Tento letopočet neurčovali učenci libovolně, jak si myslí Tolstoj, než prací neúmornou a důvtipem neobyčejným, při čemž působili svorně zástupci skoro všech věd. Spencer vzal svou hlavní myšlenku u znamenitého fysiologa a botanika Baera a ani ve snu mu nenapadlo, když rozvrhoval si vědeckou práci na celý život, že píše nauku o potlačení chudého lidu. Naopak on již tehdy, v letech padesátých, snil o tom, jak zákon rozvoje připravuje krásnou budoucnost celému lidstvu, jak nová, vyšší mravnost, vymknouc se boji o život, dá budoucím pokolením taký blahobyt, o němž my nemáme ani tušení. Naše ctnost stane se organickou potřebou a učiní konečně nemožným to hrubé násilí, jež posud jest zákonem všeho živého. Altruism značně ustoupí egoismu. Zákon dobra nabyl rozhodné platnosti v učení Spencerově. Ba Spencer jest vědeckým otcem nejzamilovanější theorie Tolstého: nepříčení se zlu, poněvadž jsa nepřítelem všech náhlých a silných převratů myslí, že ani stát ani jiná moc nemá se mnoho plésti do záležitosti občanů, poněvadž sám rozvoj vymýtí vše škodlivé lidstvu a pomůže všemu, co jest prospěšno. Snad se Spencer a jeho stoupenci mýlí ve mnohém, ale učení jeho vysvětluje zcela dobře nejrůznější zjevy a neuráží v ničem naše mravní pocity; vždyť ono dle výroku jednoho učence ukazuje cestu od prvobytného chaosu ke Kristu, a proto jest plným útěchy pro lidstvo celé. Mohou býti pouze dva názory světové, buď nehybný platonism věčných ideí, dle nichž a jimiž jsou utvořeny naše typy nebo rozvoj. Dle prvého názoru vše již jest v našem světě hotovo, a my nemůžeme míti naději na vznik nových útvarů, a tedy snad i nových sil duševních; člověk s veškerým svým světem představ a pocitů jest pouhou emanací onoho světa věčných ideí a nemá naděje na zlepšení svého osudu na tomto světě, v němž nemůže býti nic nového. Druhý názor slibuje nám neustále tvoření se nových ideí-typů a nevidí mezí našim lidským ideálům, tedy i našemu lidskému zdokonalení. Oba ty názory neřeší záhady všehomíra, ale rozvoj dává nám alespoň mnoho naděje, že lidský duch věčně se bude blížiti k tomu velikému neznámému, jejž stejně velebí jak platonik tak i darwinista.

XXV.

Ani největší odpůrcové vědy nemohou se přiznati k tomu, že nenávidí každé vědy, každého umění. Ó nikoliv, pravou vědu, pravou filosofii, pravé umění oni milují, bojují pouze proti „lžiučením našeho věku.“ Lžiučením až do nedávna bylo mnoho toho, co nyní ani Tolstoj nepopírá, ale o čem z opatrnosti nemluví, poněvadž se totéž snad příčí „Mojžíšovu řešení“ záhady všehomíra. Jaká jest tedy ona pravá

věda, která, jak dí Tolstoj, jest potřebna lidem jako pokrm a nápoj, ba ještě potřebnější? Předně není „zábavou darmochlebů," nýbrž jest „rozumnou činností celého lidstva bez výminky, vydávajícího ze sebe své nejlepší síly, by sloužily vědě a umění." Bohužel však je zjevů nekonečný počet, a proto člověk musí vyzkoumati dříve, jaké vědění jest mu nejdůležitější a nejpotřebnější. Již výše jsme o tom mluvili, a nemůže býti pochyby, že bychom nikdy ničeho neseznali, kdy bychom neustále zkoumali, co pro naše blaho je důležito, a nevšímali si celého souhrnu zjevů dostupné nám přírody. Pouze znání celku může nejlépe určiti naše místo v přírodě a poučiti nás o našich skutečných potřebách. Nic neplatí v té příčině výmluva, že zjevů jest příliš mnoho a hlava naše příliš malá. Bez vědy považoval se člověk za krále přírody, za střed všeho, bohužel však jeho pozlátková koruna mu v jeho bídě málo pomáhala, a teprve nyní, když dokraloval, pomáhá mu věda zaříditi si svůj život poněkud lépe. Dříve, neznaje svého poměru ku přírodě, příliš mnoho si o sobě myslil, a přece byl dle vhodného výroku Shakespearova jenom „fool of nature" — bláznem přírody. Tento klam o vlastní výši i důležitosti byl i jest příčinou jeho rozháranosti, nespokojenosti, zloby proti přírodě, jež — jsouc prý pro něj stvořena — ho neposlouhá.

Tolstoj částečně náleží též k těmto lidem a tvrdí, že „od těch dob, co trvá lidstvo, vždy, u všech národů zjevovali se učitelé, tvořící vědu v tomto úzkém smyslu, a sice vědu o tom, co jest člověku nejvíce potřebí věděti. Předmětem oné vědy vždy bylo poznání, v čem záleží účel a tedy též skutečné blaho člověka a všech lidí... Taková byla věda Konfuciova, Buddhova, Sokratova, Mohamedova a jiných; taková jest věda, jak jí rozuměli a rozumějí všichni lidé, vyjímaje náš malý kruh tak zvaných vzdělanců." Krátce opět jsme se octli u týchž mužíků, kteří v záři srdce svého rozumějí „jediné" vědě, lidstvu potřebné. Jak ale srovnati základy této vědy jediné s místem následujícím: „Od té doby, co jsou na světě lidé, z jich středu vždy se zrozovali velcí umové, kteří v zápase s požadavky rozumu a svědomí předkládali si otázky, v čem záleží blaho, účel člověka, než ne pouze vlastní blaho, ale každého člověka? Co chce ode mne a od každého člověka ta síla, jež mě zplodila a mě vede? A co mám činiti, abych ukojil vrozené požadavky blaha osobního a všeobecného? Oni tázali se samých sebe: jsem zároveň celkem a částí čehosi neobsáhlého, nekonečného, jaký jest můj poměr k takým částem, mně podobným — k lidem, jakož i k celku — k světu?" Abych poznal tento poměr, nemusím dbáti zjevů celého světa, nýbrž jenom kochati své srdce rozjímáním o vlastním blahu a o tom, jak jsem hodný, že smiřuji požadavky svého blaha s blahem obecným. Jedinou vědou, činící zbytečnými všechny ostatní, jest náboženství, či lépe mravověda, a jejími znalci jsou všichni lidé nábožní, ne ve vysokém smyslu, nýbrž v obyčejném neosvíceném. Tolstoj v té příčině ani o krok nešel dále než onen kalif, jenž chtěl spáliti všechny knihy kromě koranu, poněvadž bez toho v něm jest vše obsaženo, čeho člověk potřebuje. Tolstoj docela nedbá protiv v různých náboženstvích, jež vzájemně vyvracela svá učení, a směle tvrdí, že „tito velicí učitelé (Konfucius, Buddha, Solon,

Sokrates, Šalamoun, Homer) vymýšleli svá učení prostá, jasná, srozumitelná všem lidem a vždy taková, že mohla býti uskutečněna. Tito lidé byli prvého, druhého, třetího a nejposlednějšího stupně. Takými lidmi svět jest přeplněn." Proč tedy Tolstoj béře na se úlohu nového učitele těch starých samozřejmých pravd, lehkých k vyplnění? Což skutečně naše věda zmátla tak velice miliony věřících, že jsme se opět všichni octli v duševní mrákotě? A kterých věřících — křesťanů, buddhistů nebo mohamedánů? A proč se Tolstoj ve své stati tak úzkostlivě vyhýbá jmenu Kristovu? Vždyť, mámeli považovati náboženství za jedinou a prvou vědu, lepší vědy až posud nad křesťanství nemáme. Nám není třeba učení hraběte Tolstého, které není potvrzováno ani vysokým příkladem ani vznešenou láskou, jež by je učinila mocným a vítězným. Ani nejvznešenější učení nemůže rázem polepšiti lidstvo, a sám Tolstoj vysvětluje proč: „Všichni lidé živí předkládají si otázku, jak smířiti požadavky svého vlastního blaha se svědomím a rozumem, a z této společné práce vytvořují se pomalu sice, ale bez přestání nové formy životní, bližší požadavkům rozumu a svědomí."

Hle, Tolstoj uznává, že jasné, srozumitelné pravdy nejsou ničím, a že nové mravy, nové formy životní utvářejí se ponenáhlu; jinými slovy, on uznává rozvoj, proti němuž tak silně brojí a bez něhož žádné učení by se nikdy neujalo v srdci nepřipraveném, jako nevzejde nikdy osení na půdě skalnaté. Tolstoj má pravdu — totéž však tvrdil i Comte a jiní, — že náboženství kdysi skutečně bývalo vědou, a to jedinou vědou; ovšem jiná jest otázka, zda to bylo pravé náboženství, zda to byla pravá věda. Prvobytný člověk viděl v přírodě zjevy, které si nemohl jináče vysvětliti, než tím, že všudy viděl působení bytostí sobě podobných, ale mnohem silnějších. Ponévadž sám byl spíše zlý než dobrý a vedl krutý boj s neznámými silami přírody, představoval si tyto své bohy co bytosti zlé a hleděl si je nakloniti týmiž prostředky, jimiž slabý člověk si získával přízeň silného. Přinášel jim dary, oběti, zabíjel k jich poctě lidi, zvířata, zpíval, hrál, plesal před nimi, a když vše nepomáhalo, hrozil, křičel, hřmotil, aby zaplašil zlé duchy, a vše to činil jedině proto, že jeho pohanské náboženství bylo mu vědou jedinou. Tomuto náboženství sloužilo jeho hrubé umění a bylo tak nemravné a nízké, jako celý jeho názor světový. Na tyto poměry nehodí se asi vysoká slova Tolstého o skutečných cílech umění: „Od těch dob, co jsou lidé, byli tací lidé zvláště citliví a vyjadřující učení o blahu i určení člověka, kteří na houslích a bubnech, v obrazích a slovech líčili zápas svůj a zápas lidský s mámením, vzdalujícím je jich cíle, svá utrpení v tomto zápase, své naděje ve vítězství dobra, své zoufalství nad vítězstvím zla a své nadšení při předtuše nastávajícího blaha. Od těch dob, co žijí lidé, pravé umění, ono, jehož si lidé vysoce vážili, nemělo jiného účelu, než vtěliti učení o lidském blahu." Taký názor jest dílem pravdivý, ale jak se při tom povede témuž Homerovi, jehož sám Tolstoj výše uvádí v řadě s Konfuciem, Buddhou a Šalamounem? Platonova kritika mravnosti Homerovského názoru světového mohla snad Tolstého poučiti, že podobný příliš úzký pojem umění jest chybný. Umění v tom smyslu, jak o něm mluví Tolstoj, mohlo vzniknouti teprve tehdy, když zmizely prvé hrubé pojmy o zlých

silách přírody, když jednotlivci počali přemýšleti, nebo, jak dí védický básník, hledali pravdu v srdci svém a našli, že prvá jich věda, prvé náboženství byly špatné, nepravé. Velicí učitelé skutečně nyní počínají hlásati veliké filosofické pravdy, učiti novému náboženství, ale musejí za to trpěti, a nejeden Sokrates hyne, poněvadž dle mínění vrstevníků ničí pravé náboženství Olympy se řítí a všude pod svými ssutinami pohřbívají muže nejlepší, nejstatečnější. Počíná rozpor mezi náboženstvím a filosofií, ne však vědou, jíž posud není. Vše, co lidstvo vědělo, bylo obsaženo v novém náboženství — ve filosofii. Sokrates zavrhuje prvé pokusy vědy v našem smyslu, ač dí, že by se pyšnil, kdy by mohl vysvětliti zákony přírodní, věnuje se cele mravním otázkám a vystihuje ideu jediného Boha. Řekové neposlechli Sokrata, zkoumali a zbudovali prvé základy vědy, která po dlouhém zápase s různými náboženstvími a filosofiemi konečně dostihla skvělého vítězství, ne však aby zničila pravé náboženství, pravou filosofii, nýbrž aby je svými poznatky více a více připravovala i šířila. Jednou bude Comteův zákon míti platnost ve smyslu obratném a pravé náboženství bude korunou pravé vědy a pravé filosofie. Též Buddha zavrhl vědu fysickou, pohřížil se v hlubiny metafysické a došel i dovedl myslící třídu indickou k úplnému nihilismu a lid k příšernému modlářství. Indie jest výstražným příkladem toho, k čemu může vésti metafysika bez vědy. Evropa byla vědou spasena, Indie metafysikou zhubena. V Evropě věda vzkvétala, a nejeden vědec za svou pravdu trpěl i hynul, poněvadž obmezení vrstevníci — jako nyní Tolstoj činí ve jmenu náboženství a dobrých mravů — kaceřovali a kamenovali muže největší. A přece země se točí a náboženství nezahynulo!

Sám Tolstoj výborně líčí v mnohých kusech vnitřní zápas oněch mužů: „Myslitel a umělec nikdy nebudou klidně seděti na Olympských výšinách, jak obyčejně si je představujeme. Myslitel a umělec musí trpěti zároveň s lidmi, aby našel spásu neb útěchu. Kromě toho trpí ještě proto, že neustále, věčně jest v neklidu a rozechvění; on mohl řešiti a vyřknouti to, co dalo by blaho lidem, vykoupilo by je z utrpení, dalo by jim útěchu; ale on to tak nevyřkl, tak nevylíčil, jak se patřilo; ba on snad nic nerozluštil, nic nového nevyřkl, a zítra snad bude pozdě, poněvadž snad zemře. A proto utrpení a obětování sebe sama vždy budou osudem myslitelovým a umělcovým.“ Hlavní však starosti velikých lidí Tolstoj neuvedl; způsobuje ji lidská obmezenost, která často v největší oběti vidí hrubé sobectví a zavrhuje to, co se nelíbí její vlastní marnivosti. Též není třeba, aby vždy vědec musel býti mučedníkem; nastala doba, kdy učenec a umělec mohou klidněji pracovati bez obavy, že při nových pravdách znova vzplanou hranice, znova počne divé pronásledování. Též není zcela pravdivo, že veliký vědec a umělec musí neustále trpěti rozháraností svého svědomí: tito lidé nezřídka tak hluboce se pohřižují v tajemství přírody, že unikají úplně hrůzám všedního boje o život. Byli mužové se svědomím čistým jako křišťál, a toto svědomí bylo jim zdrojem šťastného života. Kdož by nezáviděl na př. Spinozovi, jehož klidný a šťastný život byl cele věnován zkoumání pravdy nejvyšší?

V jednom ohledu my úplně a vřele souhlasíme s Tolstým: s jeho protestem proti zneužívání vědy a zvláště umění k rozohňování lidských vášní a k upevňování poroby nižších tříd společenských. Při pohledu na prostopášnickou výzdobu salonu boháčova nemůžeme neviděti trnové koruny Kristovy, tížící skráně ubohého, uhněteného lidu. Veselá divadelní hudba zahlušuje vzlykot ubožáků, kteří musejí se všelijak svíjeti, aby nasytili zraky svých šťastnějších bratrů a sester. A co vše bychom mohli vypočítávati, abychom řekli: Ne, to není svaté umění — a umění musí zůstati svatým, třebas i ne v dřívějším úzkém smyslu. Doba ta nastane, a věkové budoucí tak se budou diviti našemu ukrutenství, jako my žasneme nad „uměním“ provozovaným kdysi v Římském Colosseu.

XXVI.

Hlavní filosofický traktát hr. Tolstého má záhlaví „O životě.“ Poslední jeho hlavy: Láska, Smrt, Utrpení, byly uveřejněny v posledním XIII. svazku sebraných spisů zároveň s „Kreutzerovou sonátou,“ s „Plody osvěty“ a některými menšími pracemi. Snad se čtenář ještě pamatuje, jak si rozladěný Levin kdysi utvořil filosofickou soustavu tím, že na místě Schopenhauerovy „vůle“ postavil slovo „láska.“ Dva dni měl z této soustavy velikou radost, potom zamítl tuto svou „lásku“ stejně bezohledně, jako své blouznění o „lásce“ k dívce selské, když se jeho očím zjevila jeho skutečná láska, milá Kiti. V stáří snad Levin vrátil se k své lásce metafysické, když oheň mladické lásky klidně plápolal aneb i shasl na krbu rodinném. Sám stárnoucí Tolstoj hlásá nyní tuto lásku, jež v různé doby zahřívala srdce hrdin jeho a jíž nikdo na celém světě není prost. Všichni lidé milují, a proto, myslí Tolstoj, láska musí býti hlavním principem filosofickým. Filosofové jsou však lidé tvrdošíjní a žádají vždy, aby každý jasně určil smysl svých slov a pojmů; oni pátrají úzkostlivě po původu našich představ a pocitů a dovolují užívati jen měny čisté, nefalšované. Tolstoj nešetří tohoto pravidla, on neláme si hlavu vznikem našich pocitů, a proto jeho terminologie jest velice kolísavá a neurčitá.

Abychom však mu nekřivdili, budeme raději mluviti jeho slovy: „Fysická povaha“ (tak my všude překládáme jeho slovo „životnaja ličnosť“ = zvířecí osobnost) „člověka žádá si blaha. Rozumné vědomí ukazuje člověku bídný stav všech bytostí, zápasících mezi sebou, ukazuje mu, že jeho fysická povaha nemůže dosíci blaha a že jediné možné blaho bylo by takové, při němž nebylo by ani zápasu s jinými bytostmi, ani zničení téhož blaha, ani přesycení, ani předtuchy hrůzy smrti.“ Rozum pozoruje, jak lidé vedou boj o život, vidí, jak trpí a hynou, a proto dle mínění Tolstého musejí uznati taký život za vrchol nesmyslu. Logickým důsledkem toho jest jen touha zbaviti se života: „Rozumné já jaksi pozoruje život, ale samo nežije a nemá náklonnosti k životu. Rozumné já necítí touhy k životu, a fysické já musí trpěti: pročež zbývá pouze — zbaviti se života“ (15). Samovrazi uskutečňují tuto logiku, Schopenhauer s Hartmannem jednají prý nesvědomitě, popírajíce rozumný význam života a přece nepřestávajíce žíti. My soudíme,

že samovrazi umírají ne následkem filosofie, nýbrž proto, že strasti životní zmohly jich slabou nervovou organisaci, aneb že jich utrpení dostihlo výše, při které člověku žíti nelze. Rozum zde ničeho nemůže činiti; on pouze pozoruje, měří a váží naše strasti i slasti, a třebas i bilance byla lidstvu nepříznivou, on nikdy nemůže lidstvo odsouditi k dobrovolné smrti, právě proto, že nezná ni příčiny, ni cíle našeho života; život jest pro náš rozum nemenším tajemstvím než smrt. Týž rozum nemůže neviděti, že suma okolností pro lidský život příznivých jest větší, neboť by v opačném případě lidský rod byl dávno již zahynul. Ba kdy by i rozum viděl v životě pouze slzavé údolí, ani tehdy nemohl by raditi k samovraždě, poněvadž nemůže býti přesvědčen, že samovražda vykoupí jednotlivce neb celé lidstvo z jeho nešťastného stavu. Právě rozum nutně se příčí samovraždě, poněvadž žádný rozum nemůže dokázati, že tento náš život není v žádném spojení s velikým neznámým. Tolstoj neustále mluví o osobním štěstí, a poněvadž vyšší jeho formy nelze trvale dosíci, usuzuje z toho právo rozumu k samovraždě. Odkud ale víme, že osobní štěstí jest cílem světového řádu? Možná, že ono jest v naší formě pouhým přeludem. Naše štěstí může neustále vzrůstati, život býti věk od věku příjemnější, ale z toho nenásleduje, že naše štěstí jest podmínkou vyššího bytí aneb klíčem k řešení metafysických záhad. Jsme živi do té doby, dokud radost života převažuje hoře, aneb pokud vyšší vědomí — rozum neb cit — nám velí žíti. Vědomá samovražda jest největší logickou chybou, kteréž člověk se dopouští, nedbaje řádně svého poměru k celé přírodě.

Tolstoj nalézá spasení v „učení přírody," a jeho prostředek jest asi totožný s tím, co jsme právě tvrdili, ale s tím rozdílem, že on věci prosté halí v mystický polomrak „vyššího" názoru. „Učení pravdy ukazuje lidem, že místo toho mámivého blaha, k němuž tíhne jich fysická povaha, vždy vládnou blahem skutečným, jim dostupným . . . Lidé jsou obdařeni pocitem, jenž řeší veškery protivy života lidského a dává člověku blaho největší." Pocit ten jest láska. „Život jest činností fysické povahy, podřízené zákonu rozumu. Rozum jest onen zákon, kterémuž pro své blaho musí býti podřízena fysická povaha člověka. Láska jest jedinou rozumnou lidskou činností" (18). „. . . Fysická povaha, tíhnouc k blahu, tíhne každým dechem k největšímu zlu — k smrti; předtucha smrti ničí všeliké blaho osobní. Avšak pocit lásky nejen že ničí tento strach, nýbrž povzbuzuje člověka, aby přinesl poslední oběť svého tělesného bytí blahu bližních" (19). Stará píseň. Láskou jsou živi lidé, není to však láska, kterou milujeme matku, ženu, dítě, přítele, vlast. Ó nikoliv, takovou lásku považuje hr. Tolstoj za velmi škodlivou. (Jak by se toho zhrozil Levin!) Člověk má milovati všechny lidi, a nikoho zvláště: „Pouze kdy by lidé byli bohy, pouze tehdy směli by milovati lidi vyvolené, pouze tehdy přednost, kterou dáváme jedněm před druhými, mohla by býti láskou skutečnou. Ale lidé nejsou bohy a nalézají se v týchž podmínkách bytí, při nichž veškery živé bytosti vždy žijí jedna na vrub druhých, pohlcujíce se navzájem v přímém i obrazném smyslu; člověk pak jako bytost rozumná musí to věděti a viděti. Musí věděti, že každé tělesné blaho dosahuje jedna bytost na úkor druhé" (23). Přímý závěr musí být ten, že nesmíme činiti

dobro nikomu, což zajisté Tolstoj nikdy nepřipustí, neboť každý náš dobrý skutek s blahem jednomu přináší škodu druhému. Kdy bychom ve filosofii chtěli, jak říkají Němci, vlasy štípati, došli bychom k důsledkům ještě podivnějším. Jisto jest, že dle této theorie musíme stejným okem pohlížeti na všechny lidi, dobré i zlé, a tedy snad ani nečiniti pražádného rozdílu mezi ctností a hříchem, pravdou a nepravdou. Byl by to stav vyššího buddhistického klidu, v němž člověk necítí k ničemu ani nenávisti ani lásky. Soustrast se vším, co žije, přechází v úplnou lhostejnost, kde láska jest dýmem, a pouhým slovem stejné ceny jako čest Falstaffova.

XXVII.

Láska v našem lidském smyslu dle Tolstého vede k boji o život a jest tedy hrozným zlem. „Lidé jsou bytosti rozumné a nemohou neviděti, že jiné bytosti mají též takovou lásku ke svým a že tedy tyto pocity lásky musí se sraziti a způsobiti cosi neblahého a docela se příčícího pojmu lásky.“ „Pocity, následkem jichž dáváme přednost jistým bytostem, jako na př. svým dětem aneb též jistému povolání, na př. vědě, umění, také nazýváme láskou, než podobné pocity . . . nemohou býti nazvány láskou, poněvadž nemají hlavního příznaku lásky — činnosti, mající za účel a následek blaho“ (26). Na jiném místě Tolstoj tvrdí, že láska může býti jenom přítomna bez úvahy o budoucnosti, z čehož by se dalo souditi, že se máme oddávati každému nahodilému záchvěvu lásky. Pak věru nenahlížíme, proč bezkonečné číslo průjevů lásky nahodilé nezplodí totéž zlo, kteréž vzniká z lásky k bytostem nám nejbližším. Láska k rodině, k vlasti, přátelům může ovšem, jsouc nepatřičně stupňována, způsobiti také mnoho zla, může z lidí učiniti zločince, ale z toho asi pouze následuje, že člověk nesmí se oddávati slepě svým pocitům, nýbrž musí zkoušeti je přísně i s jich budoucími neb vzdálenými následky.

Tolstoj však ani sám si není dobře vědom své theorie a proto na jiném místě nám dovoluje milovati stejně s ostatními lidmi. „Ne z lásky k otci, synovi, ženě, přátelům i dobrým, milým lidem, jak obyčejně myslíme, odříkají se lidé své osoby, nýbrž pouze, když člověk se přesvědčí o marnosti vlastní jsoucnosti (osobnosti), poznává lásku skutečnou a může skutečně milovati otce, syna, ženu, děti, přátele. Láska jest přednost, kterou dáváme jiným bytostem před sebou, svou fysickou osobností“ (27). Ale již několik řádků níže znova čteme: „Počátek lásky, její kořen není výbuch citu, zatmívající rozum, jak si to obyčejně představujeme, nýbrž jest to stav nejrozumnější, nejsvětlejší a proto i nejklidnější, vlastní dětem a lidem rozumným. Stav tento jest dobrá vůle ke všem lidem, kterou se vyznamenávají děti, která však u dospělého člověka vzniká při zřeknutí se osobního blaha a zmáhá se s každým vyšším stupněm tohoto odříkání se“ (27). My naopak myslíme, že děti žijíce pouze fysicky, po své přírodě jsou největšími sobci a že „dobrá vůle“ jich se jeví v úplné lhostejnosti ke všemu, co se jich přímo netýče. Děti mají plné právo býti sobci; co však máme souditi o lidech, kteří zříkají se všeliké lásky konkretní

a milují všechny lidi stejně, aby nemuseli nikoho zvláště milovati, a tedy snad i trpěti. Jak může tu býti řeč o oběti, když člověk jen proto miluje, že se přesvědčil o marnosti hmotného blaha a doufá najíti stálý klid a štěstí v abstraktním pocitu lásky ke všem lidem? Jako boháč, jenž by rozdělil své miliony celému lidstvu, dává on jediný halíř své lásky svému skutečnému bližnímu a vyměňuje mu svou lásku za své halířové utrpení v sladkém vědomí, že ostatní milionové nikdy nepožádají výměny. „Dříve než člověk bude moci milovati, t. j. sebe obětovati, činiti blaho, musí přestati nenáviděti, t. j. činiti zlo, a přestati dávati přednost jedněm lidem před druhými pro blaho své osoby.“ „Nenáviděti“ není totožné s „činiti zlo,“ naopak my máme nenáviděti veškero zlo, jež škodí lidstvu, veškeru tu nespravedlivou lhostejnost, která považuje všechny lidi za mravně stejné, jakož i tu lásku, jež pouze hledá „plného ukojení“ svých potřeb a domáhá se pouze „blaha, odměny za svou lásku.“

Dobře víme, že sám hr. Tolstoj, jenž příliš mnoho nenávidí, má zcela jinou lásku a jenom tak v proudu řeči mluví zdánlivě krásná a veliká slova. On v celém svém článku zatracuje „životní lásku,“ a najednou vzorem jeho vyšší lásky jest mu máť kojící dítě, poněvadž ona přímo dává sebe, své tělo v pokrm dětem, kteréž by bez toho žíti nemohly. Druhým vzorem jest „každý dělník, jenž k blahu bližních hubí své tělo při práci.“ Takové pochvaly neočekávali jsme od Tolstého, vždyť matka kojíc vyhovuje nejvlastnějším potřebám svého organismu, a v té příčině její láska jest „životní“ v přímém smyslu. Též dělník nepracuje z lásky k lidstvu ani k svému pánovi, jejž snad proklíná, nýbrž aby uhájil svůj život: on pracuje až k smrti z lásky k životu, třebas mimo sebe nikoho nemiloval. Sotva asi se může říci o pocitech uštvaných životem pracovníků to, čím Tolstoj charakterisuje lásku: „Láska jest sám život, ale ne život nerozumný, plný utrpení a hynoucí, nýbrž život nekonečný a blažený. Také jsme si toho všichni vědomi. Láska není závěrem rozumu, není výsledkem určité činnosti, naopak ona sama jest nejradostnější činností života, která nás všudy vůkol obklopuje a které jsme si vědomi v sobě samých od prvých dětských vzpomínek až potud, pokud lživá učení světa nepokálela ji v naší duši a neučinila nás neschopnými k onomu pocitu . . . Kdo z živých lidí nezná onoho blaženého pocitu, . . . při kterém chceme milovati všechny: i bližní, i otce i matku i bratry, i zlé lidi i nepřátele, i psa i koně i travičku. Máme jediné přání, aby všem bylo dobře, aby všichni byli šťastni, a ještě více si přejeme, abychom my sami byli původci tohoto všeobecného štěstí, abychom oddali sebe, obětovali celý svůj život, by všichni lidé žili dobře i vesele“ (32). Tolstoj nejednou ve spisech svých vylíčil podobnou duševní náladu; vzpomeňme si pouze na Levina, jenž stav se ženichem náhle si vše zamiloval, i izvozčíky Moskevské i sklepníky i pekaře i ulici, inu vše, co se mu jen namanulo na oči. V tu dobu nebylo proň žádného neštěstí ani zlých lidí na celém světě. Jeho veliká láska (a snad to též byla trochu smyslná, sobecká láska) dala mu takový přelud štěstí, že ve všem viděl pouhé blaho a lásku. Ano my všichni nejednou v svém životě pociťujeme podobnou, neobyčejnou náladu; též ale bohužel nejednou

pod tíhou života celá příroda, lidé nám nejbližší, naši největší přátelé a nejlepší ideály zjevují se nám v světle jiném, černě zbarveném, a jsme hotovi rázem vše nenáviděti, jako jsme dříve vše milovali. Místo lásky vidíme vůkol sebe hrozné sobectví, cítíme příšernou pravdu Hobbesova „homo homini lupus“ (člověk člověku vlkem) a v naši duši vkrádá se zoufalost, z níž nás opět spasuje nový paprslek štěstí, nová láska. Zajisté i Tolstoj trpěl a trpí střídavě tu illusí lásky, tu illusí nenávisti. Ale jako chybuje ten, kdo přijímá mrak své duše za mrak přírody, tak se může mýliti člověk, který růžovou září svého štěstí chce vysvětliti celý běh dějin lidských.

Láska ke všemu — živému i neživému — v přírodě není ničím jiným než naší láskou k životu; člověk chce žíti, a toto chtění, tato touha přetvořuje se v lásku ke všemu jsoucímu. On miluje sebe, své tělo, aby žil, musí zápasiti s přírodou, brzo však jí přivyká a též ji počíná milovati. Obyvatel severu stejně miluje svou mrazivou, nehostinnou zemi, jako jižní člověk svou teplou, rozkošnou přírodu. Miluje svou ženu, své děti, sousedy, a cit ten rozšiřuje se dále a dále, až se stává nekonečným, neurčitým, a člověku na vysokém stupni rozvoje zdá se, že vše milujeme docela nezištně, bez ohledu na sebe. Veliký, svatý přelud — přece však přelud! Jako milujeme chalupu, ves, kde jsme se zrodili, tak milujeme i tento svět, s nímž nechceme se rozloučiti a kde konečně vše se nám stává drahým. Nechceme přemýšleti o ceně věcí, poněvadž chceme býti šťastni, a jsme šťastni proto, že chceme žíti. Láska tedy nemůže býti žádným principem životním, jenž vysvětluje život, poněvadž ona jest týmž životem fysickým, a slova „člověk žije láskou“ jsou pouze velkou tautologií, znamenajíce, že všichni lidé žijí, protože chtějí žíti. Vůle Schopenhauerova jest v té příčině mnohem hlubším principem; z něho můžeme vysvětliti lásku, ne však naopak. Člověk chce žíti, proto žádné svízele a protivenství mu nepřekážejí, až posléze vítězí nad přírodou a počíná ji milovati jako část své bytosti. Jak ale můžeme si ze světového principu lásky vysvětliti boj o život, nenávist mezi lidmi, hrubý egoism?

XXVIII.

Pravda jest, že nejeden myslitel viděl v lásce princip transcendentální, a v některém smyslu nelze to popírati, ale ne v tom, jak tvrdí Tolstoj. Leč psychologická analyse vysvětluje jeho lásku prostě co vyšší průjev naší vůle, naší touhy po životu. Tato duševní gravitace jest pojmem zcela empirickým a nemá ani té vysoké ceny filosofické, jako čas, prostor a příčina, ač též tyto pojmy snad nemají žádného vyššího, transcendentálního významu. Nová psychologie vysvětluje vznik lásky stejně jako všechny naše ostatní složité pocity i vášně, ať dobré nebo špatné. Vezměmež příklad praobyčejný: člověk miluje z počátku peníze co nejlepší hmotný prostředek k uhájení života, posléze ze zvyku miluje již peníze co předmět příjemný bez ohledu k jich užitku nebo škodě. Zákony dědění působící z pokolení na pokolení sesilují naši lásku k jednotlivým předmětům aneb osobám, a konečně zbývá

nám jako krásné, duševní dědictví naše nezištná láska k jednotlivcům, k celému lidstvu, ku přírodě, k své práci. Milujeme nyní nezištně to, co jsme dříve milovali proto, že to prospívalo našemu životu, bez čeho bychom byli ani obstáti nemohli. Transcendentální jest naše tíha k životu, než opět pouze v tom smyslu, že si nemůžeme nijak vysvětliti význam svého života. Což divu, že naše horoucí přání mění se ve víru a v hluboké přesvědčení, že naše trvání není obmezeno tímto životem, že budeme žíti věčně? V tomto smyslu Tolstoj dí pravdivě: „Není smrti — praví lidem hlas pravdy. Není smrti — mluvili všichni velicí učitelé tohoto světa, a totéž mluví a životem svým potvrzují milionové lidí, porozumėvších významu života“ (33). Člověk vzpírá se myšlence o smrti a bojí se jí, právě proto, že není ukojen tímto životem, jehož významu nerozumí bez idey dalšího trvání a spojitosti se světem vyšším.

Tolstoj, aby se nemusel báti smrti a mohl žíti blaženě, všemi silami hledí smrt odfilosofovati a těší se: „Život jest pouze to, čeho jsem si vědom v sobě. Jsem si vědom svého života ne tak, že jsem byl nebo budu, nýbrž tak, že jsem, že jsem nikdy nikde neměl počátku a nikdy nikde nebudu míti konce. S vědomím mého života spojen jest úzce pojem o čase a prostoře. Můj život jeví se v čase a prostoře, leč to jest pouze jeho průjevem; sám život, jehož jsem si vědom, představuje se mému vědomí vně času a prostoru . . . Pročež zničení tělesné bytosti v čase a prostoře při tomto názoru nemá nic skutečného a nemůže ani zničiti, ba ani zkaliti mého opravdového života. Smrti při tomto názoru není“ (36). Ano pro bytost transcendentální, ne však pro člověka, jejž v našem vědomí cele skládají pocity a pojmy zjevů světa. Sám Tolstoj výborně vysvětluje hlavní příčinu našeho strachu před smrtí: „Onen cit, jenž jeví se v lidech jako strach smrti, jest pouze vědomí vnitřního rozladu . . . ‚Přestanu býti, zemru, — umře vše, v čem jsem viděl život svůj,‘ mluví člověku jeden hlas. — ‚Jsem,‘ mluví druhý hlas, ‚a nemohu i nesmím zemříti. Nesmím zemříti, a hle, umírám.‘ Ne smrt, než tento rozlad jest příčinou oné hrůzy, která se zmocňuje člověka při myšlence na tělesnou smrt. Strach smrti vzniká ne z toho, že člověk se bojí zničení své tělesné bytosti, nýbrž z toho, že se mu představuje, že umírá to, co nemůže a nemá umírati.“ Snad lépe bylo by říci, že člověk bojí se smrti — zničení našeho nynějšího života zjevů — proto, že o druhém, vyšším životě nemá a nemůže míti žádné poněkud jasné představy. Důkazem toho jest, že většina lidí by si přála žíti třebas věčně tímto vezdejším životem, že všechny naše představy o životě budoucím jsou buď slabé neb fantastické odstíny našeho nynějšího života. Tolstoj, jako mnozí s ním i před ním, si žádá, by člověk, ještě jsa živ byl vyrván z říše svých pocitů a představ, to se však státi nemůže, pokud on sám jest sumou těchto představ a pocitů. Při tomto názoru samovražda byla by tím nejhorším prostředkem k vykoupení, a k dobrovolnému umrtvení skutečně berou útočiště všichni oni asketové, kteří po celý život trýzní a hubí své tělo, hledíce všelijak ničiti jeho činnost organickou. Jaké ale právo má k tomu člověk, jenž neví, kdy i kde počal a kdy i kde bude míti konec?

Tolstoj dále těší se tím, že člověk bez toho neustále každý okamžik umírá, poněvadž jak jeho tělo, tak i vědomí neustále se mění. Jest to staré, zdánlivě hluboké sofisma, jež nejednou bylo opakováno. Mění se fysické částky těla, střídají se duševní stavy, člověk každý den usíná (= umírá), nikdy nebývá týmž, jakým byl v předešlý okamžik — proč by se tedy bál smrti, když již umíral bezpočtukráte? „Celé mé tělo mnohokráte se přetvořilo, nic nezbylo starého: svaly, vnitřnosti, kosti, mozek — vše se přeměnilo . . . Jako není ničeho společného v podstatě (látce) mého těla, jakým bylo před deseti lety a nyní, jako nebylo jednoho těla, tak i nebylo jednoho vědomí. Mé vědomí jakožto tříletého děcka a nynější vědomí jsou tak rozličná, jako látka mého nynějšího těla a před třiceti lety. Není jediného vědomí, nýbrž jest celá řada posloupných aktů vědomí, jež možno děliti do nekonečna.“ Z toho by následovalo, že nežil jeden Lev Nikolajevič Tolstoj, než několik milionů Lvů Nikolajevičů, kteří nemají a neměli mezi sebou nic společného. Toto sofisma úplně se zvrací jednoduchou poznámkou, že fysická a duševní fysiognomie se nemění, nebo jen zcela nepatrně mění se po celou dobu od narození až do smrti. Dobře dí ruský mužík ve svém přísloví o člověku: „Jaký v kolébku, taký v mohylku.“ Živé organismy jsou tak houževnaté, že po celá dlouhá pokolení, rod za rodem, věk za věkem zachovávají své fysické a duševní příznaky i zvláštnosti. Naše tělo jest skutečným jednotným celkem, jako naše vědomí jest jednotným obrazem zvláštní, celé říše pocitů a představ v jednom fysickém organismu: ten neustále se obohacuje, přeměňuje, lepší neb horší, ale hlavní jeho podstata zůstává touže. Teprve když před námi leží člověk strnulý se svou facies hippocratica, teprve tehdy organický celek se rozrušuje, a my s úzkostí, bázní i nadějí hledíme vyčísti, co se zračí v klidné tváři milé nám bytosti: zdaž prvý zákmit nového vyššího vědomí nebo první stopy počínajícího úplného rozkladu. Bojíme se proto, že nám není dána plná jistota, a pouze se těšíme hlubokou vírou v nové vyšší transcendentální vědomí. Zde náboženství má hluboký, věčný význam. (Dokončení.)

Radostný skeptik.

Slovo o filosofii Renanově

od

Vojtěcha Kaliny.

(Dokončení.)

IV.

Nebudeme líčiti rozvoj filosofie Renanovy, jež za jednotlivých období v podrobnostech se různic, jinak zůstala stejnou a důslednou až do jeho smrti. Z jeho vzpomínek mohli jsme se přesvědčiti, jak záhy počal rozjímati o otázkách filosofických. V září r. 1888 napsal své „Zpytování filosofického svědomí,“ uveřej-

něné v poslední jeho knize „Feuilles Détachées," která vyšla nedlouho před jeho smrtí. Ovšem není ani jediného spisu Renanova, kde by se nedotýkal záhad filosofických, ale Zpytování nám postačuje, abychom si učinili jasnou představu o jeho názoru na svět. Poukazujeme jen těm, kdo by se blíže chtěli seznámiti s půvabnou prosou Renanovou, na jeho „Dialogues Philosophiques," kde ve „Fragments Philosophiques" čtenář najde důležitou stať „Metafysika a její budoucnost," na jeho „Drames philosophiques" jakož i na nejstarší jeho práci „L'avenir de la Science" z r. 1848. Nebudeme sbírati a analysovati disjecta membra magistri, než spíše krátce podáme to, co bylo přesvědčením jeho na prahu smrti.

Renan považuje za první povinnost člověka nečiniti násilí svému svědomí, než ponechati úplně svobodnou hru svým představám a pozorovati je okem nestranného diváka. „Tvoření se pravdy jest zjevem objektivním, cizím mému ‚já,' vytváří se v nás bez nás jako nějaká sloučenina chemická; musíme přestati na tom, že prostě pozorujeme." Proto Renan čas od času pozoroval, co se utvořilo v jeho duši, jaký pokrok se stal na dráze „od možnosti k jistotě" v jeho filosofickém přesvědčení.

„Věcí absolutně nepochybnou jest, že ve všemmíru dostupném naší zkušenosti, nepozorujeme — a nikdy nikdo nepozoroval — zjev, pocházející z vůle neb i vůlí, vyšších lidské vůle." Touto myšlenkou Renan začal svou filosofii a neustále se k ní vrací, jakožto k nejdůležitější otázce našeho vědění, ač Kant svou kritikou dávno hleděl vyloučiti podobné otázky z oboru filosofie jakožto otázky našeho srdce a ne našeho rozumu. Renan byl přívržencem Heglovým a proto ovšem mohl nedbati osnov kritické filosofie. Jeho celá filosofie točí se okolo otázky o jsoucnosti Boha, jehož neuznává, k němuž však se neustále modlí, což se zdá býti bez kritické filosofie contradictio in adverso. „Stav našeho světa nyní nepředstavuje žádné stopy vnějšího působení. Stav, jejž máme před očima, jest plodem rozvoje, jehož počátkům nerozumíme; v bezpočetných článcích tohoto řetězu nenalézáme ni jediného svobodného výkonu do objevení se člověka nebo, chcemeli, živých bytostí. Jakmile se objevil člověk, jest tu skutečně svobodná příčina, jež užívala sil přírodních k účelům libovolným; ale tato příčina sama vzniká z přírody; ona jest přírodou, jež našla samu sebe, dosáhnuvši vědomí. Nikdo nikdy neviděl, aby nějaký vyšší činitel zakročil, by opravil anebo změnil slepé síly, osvítil anebo zdokonalil člověka, překazil hrozné neštěstí, nedopustil křivdy, připravil dráhy k uskutečnění daného plánu." To platí jen o zemi nebo též o hvězdné soustavě nám alespoň potud známé, že víme, že tytéž zákony fysické, mechanické a chemické platí i tam. To lze tvrditi i o světě nekonečně malém, kde též nevidíme žádných zvláštních sil nadpřirozených. „Dle naší zkušenosti, beze vší pochyby obmezené, um jest ohraničen říší konečného; nad touto mezí i pod ní jest noc." „Můžeme tedy předpokládati, že *fieri* při pomoci vnitřního rozvoje, bez vnějších činitelů jest zákonem toho všehomíra, jejž my pozorujeme." „Ovšem zde jeví se nová, vážná otázka. Jest tento celým obsahem jsoucnosti? Zde počíná pochybnost. Snad tam dále působí Bůh, jenž není činným v tomto

světě.“ Druhou otázkou se jeví, jeli skutečně tento vesmír bez konce? „Naše představy o prostranství i čase jsou vesměs relativní. Vzdálenost země od Siria dle našich měr jest ohromná. Vnitřní póry molekulu mohou býti též příliš veliké bytostem, které mají jiné měřidlo velikosti. Ohromně dlouhé trvání našeho světa může se zdáti před očima Boha rovným jedinému dni . . . My nevidíme Boha v tomto všemmíru, a proto atheism zde jest logický a fatální; leč tento vesmír snad jest podřízen (jinému), a my jsme snad atheisty, protože nevidíme dosti daleko. Kruhy bez konce podřizují jedny druhé, nebo stálé a nehybné absolutum obmyká tyto nekonečné pásy (zóny) proměnlivého a hybného dle krásné formule biblické: Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficiunt? Nám jest to absolutně neznámo.“

Ač nemůžeme souhlasiti se vším, co tu dí Renan, přece beze vší pochyby jest pravda, že nikdo nemůže tvrditi, že „vesmír, jejž my vidíme, jest věčný,“ jakož i druhé axioma, že atom jest věčný. Podobné výroky tvoří jakýsi katechism mnohých učenců. „Atom je zjev, jenž má počátek a bude míti konec; náš vesmír jest zjev, jenž má počátek a bude míti konec. To, co nemá počátku, nebude míti konce, to jest absolutní celek, to jest Bůh. Metafysika jest vědou, jež obsahuje jediný řádek: ‚Cosi trvá, tedy cosi trvalo od věčnosti.‘ Taková věta rovná se větě: ‚Není výsledku bez příčiny,‘ jež ovšem chová v sobě cosi pokusného (experimentálního).“ Skutečně ničím se nedá dokázati absolutní jistota zákona příčiny, a nám se zdá, že Humeova analyse tohoto zákona se spíše potvrdila novou filosofií, než seslabila. Zákony přírody nám jsou nezměnitelny, ale jaký asi význam mají bez nás, aneb i v nekonečném čase a nekonečné prostoře? Poněkud naivní je další rozjímání Renanovo: „Svět snad jest hříčkou vyšší bytosti, pokusem transcendentálního učence, jenž zná poslední tajemství bytnosti.“ Porovnává tuto vyšší bytost s chemikem, jemuž se snad někdy podaří rozloučiti jednoduchý atom anebo docela ho zničiti. Bytosti, kteréž tvořily jádro takového atomu, mohly si též mysliti, že jich svět jest věčný, nezměnitelný, a hle, nyní vidí docela jinou pravdu. Renan patrně žertuje a zapomíná, že podobný hrubý anthropomorfismus nepatří do filosofie. Pak se též divíme, jak si představuje vědomí bytostí atomových, aby mohl učiniti podobné porovnání. Jest to asi hříčka slov veselého Gaskoňana, jenž nerozumí metafysickým snům zádumčivého Bretonce. Gaskoňan i dále žertuje, pozoruje snílkovy rozpaky a hoře: „Bůh snad se nám přece jednou zjeví. Věčnost našeho všehomíra není pojištěna od toho okamžiku, jakmile domníváme se míti právo pohlížeti na něj jako na konečné, podřízené bezkonečnému. Vyšší bezkonečné může nakládati s ním, jak chce, využitkovati ho, upotřebiti k svým účelům. Příroda a její stvořitel není snad výrokem tak nesmyslným, jak se zdá. Vše jest možné, i sám Bůh . . . Bůh se nezjevuje v tom světě, jejž my měříme a pozorujeme; než nikdo nemůže dokázati, že se nezjevuje v bezkonečném čase. Člověk nevidí falešně, jak si to myslí subjektivní skeptikové, nýbrž on vidí obmezeně.“ Nám připadá na mysl historka, již vypravuje jízlivý Heine. Když Kant ve své kritice vyloučil z filosofie tři nejvyšší představy (Bůh, svoboda vůle, nesmrtelnost), přiběhl k němu

jeho starý sluha a prosil ho, aby mu nebral jeho milého, starého Boha. Kant se nad ním smiloval a napsal svou Kritiku praktického rozumu, ve které staré vysoké představy vrátil ubohému sluhovi. Totéž učinil Renan: on v přírodě naší Boha nenalézá, než lituje ubohé lidstvo a snad i sebe, vrací mu ho v bezkonečné vzdálenosti prostoru nebo v bezkonečném čase. Zdaž se však nemýlí mnohem více než starý Kant, jenž viděl Boha tam za hranicemi času a prostoru a proto nemohl a nechtěl mluviti o něm naší lidskou řečí, jejíž veškera slova vznikla a mají smysl pouze v mezích téhož času a téhož prostoru?

Ač Renan popírá zázraky v naší přírodě, přece myslí, že v bezkonečnosti nic není nemožného. „Jeli Bůh, musí býti dobrý a konečně bude spravedlivý Tehdy též člověk byl by nesmrtelný v bezkonečnosti času a prostoru. Oba veliké požadavky života lidského, Bůh a nesmrtelnost duše . . . snad jsou pravdivy v hranicích bezkonečného. Poněvadž čas má pouze relativní trvání, spánek decilionů let není vlastně delší než spánek jediné hodiny. Nyní není ráj, snad za decilion let vznikne. Ti, jež tam umístí pozdější spravedlivost, budou mysliti, že umřeli včera.“ Renan si totiž myslí, že účelem všehomíra jest vznik a rozvoj vědomí. Toto vědomí neustále se zdokonaluje, a konečně může prý vzniknouti nejvyšší vědomí, Bůh. Nyní snad Boha v našem světě není, než on může neb i musí vzniknouti, a pak tento Bůh, toto nejvyšší vědomí může vzkřísiti v lůně svém všechna i ta nejnižší vědomí. Toto rozjímání má jednu velikou chybu, kterou zajisté i Renan pozoroval, a proto snad málo mluví ve svém posledním díle o rozvoji Boha. Renan mnoho mluví o věčnosti; jak se však s touto věčností srovnává pantheistický pojem vzniku Božího v našem konečném čase? Jeli věčnost, tedy v každý daný okamžik našeho času Renanův Bůh musel již dávno vzniknouti, a my opět, soudíce logicky, přijdeme k tomu, že on trvá od věčnosti, jakož i vše to, co nám slibuje Renan ve věčné budoucnosti. Nám se v té příčině dialektika Renanova málo líbí, poněvadž ona představuje pletivo pojmů věčných i časných, náležitě neroztříděných. Renan snad chtěl dokázati, jak sláb jest náš jazyk v podobných otázkách, a proto nejednou přivádí lidskou dialektiku ad absurdum. Dobře, že konečně i Bretonec chápe se slova a odpovídá statně: „Cítíme v sobě hlas z jiného světa, leč nevíme, jaký jest onen svět. Co nám dí tento hlas? Věci dosti jasné. Odkud přichází tento hlas? Nic není temnějšího. Tento hlas slyšíme . . . zvláště v oněch vznešených nesmyslech, v onom čtverém bláznovství člověka, jež se jmenuje láska, náboženství, poesie, ctnost; tyto čtyři nepotřebné pojmy, dané prozřetelností, člověk sobec popírá, a přece jemu na příkoř svět jimi se řídí. Právě tehdy, když slyšíme tyto božské hlasy, rozumíme skutečně harmonii nebeských sfér, hudbě bezkonečnosti.“

Renan zvláště v lásce vidí veliké tajemství a diví se jak lidem frivolním tak i fysiologům, kteří nechtějí v lásce viděti nic posvátného. A přece láska jest zjevem velice poučným, „uzel věcí a nejhlubší tajemství světové.“ Renan na několika stránkách zpívá pravý hymnus tomuto božskému daru, jenž se zjevuje již při prvých počátcích života, jenž v říši rostlinstva dal květ a člověku princip krásy. „Člověku láska byla školou vlídnosti a dvornosti, ba i náboženství a mrav-

nosti . . . Ta hodina, v kterouž bytost nejhorší cítí v sobě příliv něžnosti, kdy ta nejobmezenější bytost pociťuje v sobě vnitřní příbuzenství se vŠímmírem, jest zajisté božskou hodinou . . . V tuto hodinu svého křehkého života člověk zajisté bývá nejlepším." Jediný pojem staví Renan výše nad lásku, a to povinnost, poněvadž ona není provázena žádnou rozkoší a často vyžaduje těžké oběti. A přece povinnost i láska mají společné kořeny, a člověk skoro stejně lne k své těžké povinnosti jako k lásce. „I v tom nejnižším životě dělá se pro Boha ohromně mnoho. I nejhorší bytost žádá si býti spíše spravedlivou než nespravedlivou; my všichni vzýváme, modlíme se několikráte denně ani toho nevědouce. Odkud přicházejí tato slova, tu sladká, tu přísná? Přicházejí z všehomíra, nebo chcemeli od Boha. Vesmír žádá si oddanosti, povinnosti, ctnosti; on užívá k svým účelům náboženství, poesie, lásky, radosti, všech klamů . . . Náboženství, souhrn mravních potřeb člověka, ctnost, stud, nezištnost, oběť jsou hlasy z všehomíra . . ."

Renan na základě podobných náhledů nemohl býti pessimistou. On byl sice skeptikem, leč skeptikem plným naděje, radostného očekávání. Zaznívají sice v jeho spisech časem smutné, ba i polozoufalé tóny, ale životní radost, naděje ve vyšší řád všehomíra převládá. „O nejvyšší výslednici veškerenstva můžeme tvrditi pouze jedno, že tato výslednice jest dobrá. Neboť kdy by nebyla dobrá, vesmír, jenž trvá od věčnosti, dávno by byl zahynul . . . Z ohromného množství dobra i zla vychází výhoda, přebytek příznivý. Tento přebytek dobra jest důvodem jsoucnosti všehomíra a dalšího trvání jeho." Ovšem při takých náhledech o *kosmickém* pessimismu nemůže býti řeči, ale jiná jest otázka, jak srovnati víru Renanovu s optimismem lidským? Buď člověk musí uskrovniti své touhy a cele se oddati životu pozemskému, v němž najde své ukojení, nebo zvýšiti své ideály, a pak dojde, jako často dochází Renan, k též víře, jež jest základem jeho vyššího života. Chyby v ústrojí všehomíra Renan vysvětluje velmi snadně. V celé přírodě působí nisus, slepý, nevědomý. „Tento nisus není ani vědomý, ani všemohoucí, on co možná nejlépe užívá hmoty, jež jest mu dána . . . Proto jest přirozeno, že část kosmu, kterouž vidíme, má meze a mezery následkem nedostatečnosti látky, již mohla příroda užiti v daný moment. Tento nisus, jenž působí na celý vesmír, bude snad jednou vědomým, vševědoucím, všemohoucím. Tehdy snad se bude moci uskutečniti vědomí (všeobecné) v takém stupni, o němž nám nyní nic nemůže dáti představu . . . Budoucnost zajisté dovede dobro k mnohem šťastnějším výsledkům. V bezkonečném čase Bytost absolutní dostihne vrcholu svého božského rozvoje a poznávajíc dokonale sama sebe, uskuteční krásné verše mystického křesťana:

Illic secum habitans in penetralibus,
Se rex ipse suo contuitu beat."

Vše to bylo by krásné, kdy by nebylo toho pojmu věčnosti, jejž Renan uznává. On svým fieri, svým rozvojem vlastně dokázal jsoucnost Boha, neboť jak jeho Bůh může být už nestvořeným, když příroda působí od věčnosti? My snad ho neznáme, náš svět není snad v božském

smyslu hotov, avšak — mluvíce terminologií Renanovou — kdo může popříti, že snad veliký chemik tvoří veškeren ten slepý nisus, povyšuje ho k vědomí a konečně může nejvyššímu našemu vědomí zjeviti zcela jiné zákony, než jaké my vidíme svým obmezeným okem? Snad ty věčné myšlenky v našem srdci, kterých se Renan tak pevně drží, jsou tam vloženy tím, jenž vládne veškerenstvem od věčnosti. Ale opakujeme: náš jazyk jest malomocen a nemůže mluviti příhodně o věcech věčných.

V poslední hlavě své knihy Renan shrnuje takto své učení: „Dvě hlavní dogmata náboženská, Bůh a nesmrtelnost, zůstávají rozumu nedokázanými, ale nelze říci, že mají na sobě pečeť absolutní nemožnosti. Tklivé snahy lidstva o zachránění těchto dvou dogmat nemají býti považovány za pouhé chimery . . . Poměr myslitelův k náboženství bude nejlogičtější, když on bude jednati tak, jako kdy by náboženství bylo pravdou. Třeba jednati tak, jako kdy by Bůh a duše skutečně existovali.“ Renan též souhlasí s těmi mysliteli, kteří v těchto dvou velikých představách vidí postuláty mravního života lidstva, poněvadž „konati vše pro Boha, v jeho přítomnosti, jsou nutné pojmy ctnostného života. Nežádáme si, aby naše skutky byly odměněny, než aby byly pozorovány.“ Čím dále lidstvo žije, tím jasněji vidí potřebu svých velikých ideí, bohužel však též tím více vzniká logických nesnází. A přece nemůžeme se vrátiti k starým svým snům, my musíme varovati se „směšných představ venkovanů, již nevidouce ničeho dále se své věže, myslí si, že celý svět se stará o jich záležitosti, že král pečuje pouze o jich městečko, že sám Bůh má své mínění o malých třenicích různých stran. Lidstvo ve světě má tutéž cenu jako mraveniště v lese . . . Varujme se tedy toho domýšleti se, že naše požadavky jsou měřidlem skutečnosti. Příroda není povinna shovívati našim malicherným potřebám. Na prohlášení člověka: ‚Nemohu býti ctnostným bez té neb oné chimery,‘ Věčný vládce má právo nám odpověděti: ‚Tím hůře pro vás. Vaše chimery nemohou mě přinutit, abych změnil řád nutného osudu‘ (fatalité). Mimo to člověk potřebuje osobní nesmrtelnosti; zdaž z toho následuje, že je skutečně nesmrtelný? Člověk potřebuje Boha, jenž by byl v blízkém spojení s jeho planetou, s jeho věkem, jeho zemí; zdaž z toho následuje, že tento Bůh skutečně jest? Jinými slovy, člověk si zoufá nad tím, že tvoří část bezkonečného světa, kde sám má cenu nully . . . Takým způsobem přicházíme k tomu podivnému výsledku, že nesmrtelnost a priori jest nejnutnějším dogmatem, a posteriori nejslabším. Podobně jako mravenec anebo včela pobízeni pudem pracujeme ve společném díle, jehož účelu nevidíme. Včely přestaly by pracovati, kdy by četly články, z kterých by se dověděly, že budou oloupeny o med a samy zabity v odměnu za svou práci . . . Celkem jsoucnost vyššího vědomí všehomíra jest mnohem věrohodnější než nesmrtelnost osobní. Tuto poslední můžeme s nadějí očekávati pouze spoléhajíce se na velkou dobrotu vyšší bytosti. Jednou této bytosti bude vše možno. Doufejme, že tehdy ráčí býti spravedliva a že odplatí těm, kdož přispěli k vítězství dobra svým citem a svým životem. Bude to zázrak. Ale zázrak, to jest působení vyšší bytosti, jehož nyní není, může býti jednou, až Bůh bude vědomým, normálním

řádem všehomíra . . . Všecky křivdy budou tehdy odčiněny, každá slza setřena. Absterget Deus omnem lacrimam ab oculis eorum. Ustřice, tvořící perly, zdá se mně býti nejlepším obrazem všehomíra a toho stupně vědomí, jejž musíme přikládati celku. Na dně hlubokého moře nejasné zárodky utvořuje vědomí, jemuž slouží orgány velmi špatné, a přece toto vědomí velmi dobře umí dosahovati svých účelů. To, co se jmenuje nemocí tohoto malého kosmu živoucího, jest příčinou útvaru ideální krásy, jejž lidé kupují o závod cenou zlata. Všeobecný život všehomíra jest jako život ustřice nejasný, temný, spojený s neobyčejnými překážkami a tedy velice zdlouhavý. Choroba světa, chceteli, ve skutečnosti však perla tohoto světa — duch jest cílem, příčinou účelovou (causa finalis), posledním a zajisté nejskvělejším výsledkem toho všehomíra, jejž obýváme. Jest pravděpodobno, že jsouli ještě další výsledky, budou řádu nekonečně vyššího."

Tato filosofie jest zajisté pro nás lidi velmi pessimistická, třebas celkovým svým rázem byla úplně optimistickou. Renanovi bylo třeba ohromného plemenného humoru, aby při podobném přesvědčení zachoval svou známou veselost. Ovšem, on si ponechal největší dar lidský, naději, a ve všem ostatním byl duševním epikurejcem. Ať je třeba po nás potopa, on od tohoto světa vše vezme, co může dáti duševní radost, on bude patřiti na toto krásné divadlo, a nekonečné množství radostných dojmů nedá mu zahynouti v propasti vlastní skepse. Ne, nevěříme, že Renan byl dobrý filosof; on znova ve svém myšlení překročil ty meze, jež tak znamenitě Kant určil svou kritikou. Renanova filosofie jest pouhou theodiceí. Kant vyloučil tři hlavní náboženské pojmy z oboru filosofie, Heglovec Renan toho nedbal a znova o nich rozmlouvá s vědeckého stanoviska. A přece náš jazyk, naše věda, naše filosofie celé náležejí světu zjevů, a vždy budeme malomocni spoutati ve své logické řetězy ten vyšší svět, jenž v ničem nemůže býti přirovnán k našemu nižšímu řádu, jenž snad s ním nemá nic společného. Renan pouze dokázal tuto malomocnost vědy v otázkách transcendentálních, on zároveň znova tím potvrdil pravdu Kantovského „Noli tangere." Naší filosofii zbývají dvě cesty: buď se musí omeziti těmi hranicemi, jež nejlépe vytkl Kant (a i tehdy její pole jest velice bohaté, plné vznešených myšlenek), anebo připustí jsoucnost působení vyšších sil, jako to činí novější psychologie, a pak s rozvojem dalším našeho psychologického organismu vznikne zvláštní nová filosofie, jež jest nám dosud pouhým mysticismem. Ale filosofie vědecká, jež nepřipouští ni hranic Kantovských, ni rozšíření psychologického, o vyšších otázkách mluviti nemůže, jsouc navždy odsouzena k počtu, míře a váze.

Jak už jsme řekli, Renan při veškerém svém skepticismu horoucně toužil po Bohu a miloval jej. Nejednou se k němu vroucně modlí, a tyto modlitby nejsou pouhými řečnickými frásemi — všude nás ovívá zanícení duše roztoužené, pohřížené ve zvláštní poetickou melancholii. Uvedeme *poslední* jeho slova filosofická, jež napsal v předmluvě svých Listů. Jest v nich mnoho pessimismu o budoucích osudech a nynějším stavu lidstva, ale i mnoho naděje a lásky. „Málo jsem změnil své náhledy od té doby, co jsem počal pohlížeti na vesmír. Čím dále tím více jsem přesvědčen, že vím velice málo o tom, co bychom chtěli

věděti. Ve filosofii musíme důvěřovati nekonečné dobrotě a varovati se marných snah . . . umějmež čekati; snad není ničeho v konečném výsledku; aneb kdož ví, zdaž není pravda smutná? Nepospíchejme tak ji poznati.“ Renan dále velice lituje mládeže, že jest nyní tak rozháraná a zádumčivá. „Bavte se, když vám je pouze dvacet let, též pracujte. Nevidímeli ničeho v metafysice, jak mnoho objevů za to poskytuje nám fysika, chemie, astronomie, geologie, dějiny! Jak mnoho věcí budete věděti za 40 neb 50 let, jichž já nikdy nepoznám! . . . Proč bychom se měli vzpírati pravdám tak starým, jako jest svět? Což víme teprve od včerejška, že člověk jest tvor křehký a odsouzený k záhubě? . . . Mark Aurel, milí přátelé, nás všechny předčil svou dobrotou, a přece Mark Aurel nereptal. Což jsme kdy myslili, že nezemřeme? Zemřemež klidně, majíce na mysli svůj těsný svazek s lidstvem a náboženství budoucnosti. Trvání světa je zajištěno na dlouho . . . Též trvání vědy jest pojištěno . . . Žijeme v zlé dni; hodnoty mravní klesají, to jest jisto; obětavost mizí skoro úplně; vidíme blížiti se den, kdy vše bude syndikováno, kdy organisované sobectví nastoupí místo lásky a oddanosti.“ Zajisté Renan viděl zde příliš černě; snad by se spíše mohl dokázati opak. Myšlenka jej hnětoucí vrací se ihned na nové stránce. „Což skutečně potřeba věčného svědomí, jež vás mučí, jest prosta illusí? Nikoliv, nikoliv! . . . Náboženství jest pravdivo na věky věkův. Až Bůh bude dokonalý, bude spravedlivý. Jsem přesvědčen, že ctnost jednou rozhodně obdrží nejlepší podíl . . . ‚Neznáme ničeho,‘ hle, toť vše, co můžeme říci o tom, co jest za hranicemi konečného. Nebudeme nic popirati, nic tvrditi, doufejmež! . . . Hrozný úpadek mravní a snad i duševní následoval by za dnem, v němž náboženství zmizelo by se světa. My ještě můžeme se obejíti bez náboženství, poněvadž druzí ho mají za nás . . . Osoby nábožné žijí stínem. My jsme živi stínem stínu. Čím budou živi naši potomci? . . . Nezříkejme se Boha otce; nepopírejmež možnost vítězství spravedlivosti . . . Co má činiti jiného, než pozvednouti očí k nebi žena čistá, nařknutá nespravedlivě, nebo nevinná oběť soudního omylu, jehož nelze napraviti, nebo člověk umírající za své bližní, nebo mudrc, jejž krutě zabíjejí suroví vojínové? Kde máme hledati pravdivého svědka, neli tam nahoře? V takové okamžiky snad vystihujeme pravdu . . . Když Nimrod vrhal své šípy na nebe, padaly nazpět krví zbroceny. My, my nedostáváme žádné odpovědi. Ó Bože, jejž vzýváme proti vlastní vůli, k němuž se modlíme dvacetkráte denně, nejsouce si toho vědomi, Ty jsi skutečně Bůh skrytý . . . Otče nebeský, děkuji Ti za život. On byl mně sladký a drahý; byl jsem obklopen bytostmi výtečnými, kteréž mně nikdy nedovolovaly pochybovati o Tvých úmyslech. Nebyl jsem bez hříchu; měl jsem chyby všech lidí, ale . . . nedopustil jsem se nikdy špatného činu. Miloval jsem pravdu a přinášel jsem jí oběti. Horoucně jsem si přál Tvého dne a posud věřím, že nastane. Když sřítila se má stará víra, neplakal jsem a nehorlil jsem proti Tobě, odhodlal jsem se s dobrým srdcem snášeti neštěstí. Plakati bylo by zbabělostí, horliti proti Tobě bylo by největším nesmyslem!“

Tato poslední slova jsou prodchnuta zvláštním pohnutým citem; bohužel divně vyznívá při tom ta ironie, jíž jest až příliš mnoho v naší

předmluvě a kterouž jsme pominuli. Tato gallská ironie velice škodí vážnosti předmětu u spisovatele tak vynikajícího. Skoro bychom si přáli, aby se Renan nikdy nebyl vzdal slohu chovanců semináře sv. Sulpicia. Jeho filosofie jest vědecký pantheism, což se nám zdá býti veliké absurdum. Rozumíme pantheismu Spinozovu, ale nechápeme vědeckého pantheismu Renanova. Zdaž není to totéž zvíře kozlojelen (hircocervus), o němž mluví Renan ve svých vzpomínkách? Pantheism tento jest příliš málo filosofický, jak jsme hleděli výše dokázati, on však jest též velice málo vědecký. Věda, jež pozoruje veškery zjevy přírodní jakožto rozličné druhy pohybu, počínajíc pohybem nejnižším, mechanickým, a končíc vědomím, musí být přísným monismem a ničím více. Ona líčí a vysvětluje jen jednu stranu našeho světa, nedotýkajíc se vyšší metafysické sféry. Proto nikdy nemluví o věcech nadpřirozených, jež se úplně vymykají vědeckému pozorování, omezenému cele zákonem příčinnosti. Tento zákon ve světě zjevů nemůže míti výminek, a věda přece nemůže mluviti o něčem, co se úplně příčí jejím základům. Ona však nevyslovuje pravdu veškeru a proto nepopírá ani náboženství, ani filosofii, jež jsouce nezbytným jejím doplňkem, zároveň slouží — aspoň filosofie — co hlavní zkušebný kámen všech jejích theorií, jako ona naopak svými poznatky v mnohých ohledech potvrzuje vyšší vědění a nemůže se mu nikdy příčiti, máli ono skutečnou platnost. Proto mnohá naše theologická a filosofická učení, přesahujíce kruh vědy, která pohlíží na věci se stanoviska docela jiného, nejsou vyloučena z kruhu lidského vědění, když přímo dokázané zákony zjevů nečiní je nemožnými pro ducha lidského. Věda hledí vysvětliti vše, co může, svými zákony, a v té příčině každé zjednodušení těchto zákonů jest velikým pokrokem našeho ducha. Ona jakožto zákon rozvoje hledí vysvětliti veškero ohromné množství zjevů, podčiňujíc je tomuto zákonu jakožto své nejvyšší formuli. V té příčině nepomíjí ni jednoho zjevu našeho vnějšího nebo vnitřního světa a nemění v žádném oboru zjevů svou hlavní methodu zkoumací. Výsledky posud jsou sice v mnohém ohledu nedostatečné, ale zdá se, že i nejvyšší obory lidského vědění (psychologie, sociologie) nezvratně potvrdí zákon rozvoje našeho fenomenálního světa.

Renan ne vždy zůstává věren tomuto zákonu, a proto dopouští se chyb, jež přivádějí ho k pessimismu, v přírodě úplně neoprávněnému. On nejednou pochybuje o ceně ctnosti (viz hlavně jeho Filosofická dramata), jaksi se obává, aby přece lidé frivolní, nemravní neměli pravdu, leká se budoucnosti, že snad národ se ztrátou náboženství pozbude úplně své mravnosti, což vše možno vysvětliti pouze tím, že nedosti jasně rozumí nauce o rozvoji, jak jej vykládá anglická škola filosofická, zvláště Spencer. Ctnost, mravnost, náboženství ze své vnější stránky jsou takými výsledky rozvoje, jako fysické organismy, a jako tyto nemohou náhle změniti svůj útvar, tak i nemůže náhle zmizeti naše mravnost, jakož i ty naše pocity, které jsou základem náboženství. Kdy by se i úplně podařilo (což jest nemožno) vykořeniti všeliké náboženství a zaměniti je vědou, nikdy nemůže se podařiti, aby ta mravnost, jež jest výsledkem dlouhého rozvoje, zmizela se změnou našeho názoru o jsoucnosti všehomíra. Mnohé naše výkony, jež kdysi byly dobře ob-

myšlenými výkony, staly se později reflexivními, jež nemůžeme nekonati při určitých dojmech. Totéž můžeme tvrditi o svých mravních a duševních vlastnostech; následkem věkového rozvoje dochází člověk k tomu, že nemůže jináče jednati, než jedná; v něm vzniká svědomí, on musí se jím říditi; rok od roku, věk od věku jeho ideál dobra se zvyšuje, a on konečně koná úplně instinktivně to, co dříve lidstvo konalo s přemáháním sebe, s vnitřním zápasem. Tento zákon dobra, mající kořen v samé přírodě, nemůže býti zvrácen nahodilou, třebas i hlubokou změnou přesvědčení, a lidstvo v budoucnosti nemůže se rozvíjeti dle jiných zákonů, než se posud rozvíjelo. Proto obavy Renanovy jsou bezdůvodné a nevědecké; časem může sice nastati jistý regress, ale v celé ekonomii přírody pozorujeme progress na dráze dobra a pravdy. Snad jednou nastanou takové poměry, kdy člověk nebude moci býti zlým, kdy blahé sny altruistů se uskuteční.

Podobné blahé sny měl Renan, když psal svou první knihu Budoucnost vědy (L'Avenir de la Science), vydanou teprv r. 1890, i jest velmi zajímavo porovnati optimistu Renana z r. 1848 s pessimistou Renanem z r. 1892. Jak už jsme výše řekli, neštěstí Francie ve válce prusko-francouzské nemálo zkalilo jeho světlý názor světový; on zoufal si nad svou vlastí, nevěřil demokracii, předpovídal Francii to nejhorší, a sklamal se, jako se mýlil v mnohých jiných praktických otázkách své doby. A přece i tehdy r. 1871 psal: „Neznám veselé filosofie, ale příroda jest věčně mladá a neustále se na nás usmívá. Ona nezná překážky a vítězí nad nejzoufalejšími poměry. Na prvý pohled lidstvo naší doby, jak se zdá, octlo se v stavu zoufalém. Stará věroučení, jež pomáhala lidstvu na dráze ctnosti, jsou otřesena, a místo nich není dáno ničeho." Ano věčně mladá příroda se neustále usmívá, a lidstvo žije dále dle týchž zákonů, jež až posud vedly k utvoření vysokých, dobrých vlastností — a tedy není příčiny zoufati si nad ním. Ostatně sám Renan, ač skoro neustále filosofoval, nejednou se přiznává, že hledí na filosofii jako na román, báseň, krásný sen. Proto považuje formu dialogu, drama, za nejvhodnější formu filosofického spisu. Též my hledíme na jeho filosofii jako na román, časem velice smutný, jindy plný radostné naděje a útěchy, jenž však vždy poskytuje bohaté látky ku přemýšlení. Ale i při tomto našem mínění nehledíme na Renana jako na diletanta, jak se stalo modou u mnohých kritiků nové Francie. Tento diletant příliš hluboce se pohřižoval v tajemství lidského ducha. Spíše bychom porovnali poetickou filosofii Renanovu s čarovným světem ideí Platonových; alespoň oba tito duchové na dlouho mohou upoutati lidského ducha krásnou hudbou svých slov, perspektivami věčnosti, záhadami, jichž nikdy neřeší, k nimž se však lidé věčně vracejí.

Ke konci uvedeme historku, již sám Renan vypravuje: „Jakýsi nábožný člověk z okolí Nantesského, jenž se patrně domýšlí, že trávím svůj život v hodech a radovánkách, píše mně každý měsíc tato slova: ‚A přece jest peklo.' Tento dobrý člověk, jemuž děkuji za jeho dobrý úmysl, neleká mne tak velice, jak si myslí. Chtěl bych tím býti jist, že peklo skutečně jest; neboť hypothesa pekla jest mně milejší, než hypothesa úplného zničení . . . Myslím si, kdy by mně Věčný vládce po

své přísnosti poslal z počátku v toto ošklivé místo, že by se mně podařilo nějak se odtamtud dostati. Posílal bych svému stvořiteli žádosti (suppliques), jež by mu vyloudily smích. Důvody, které bych mu přednášel, abych mu dokázal, že on jest vinen mým odsouzením, byly by tak subtilní, že by měl notnou práci s odpovědí. Snad by mě konečně vpustil do svého svatého ráje . . . Do středu božích dětí nechává asi časem vstoupiti Satana, kritika, aby rozveselil trochu shromážděné.“ My bychom na místě Renanově učinili jinak. Na chvíli bychom zakřikli Gaskoňana a poradili bychom dobrému člověku z okolí Nantesského, aby četl spisy Renanovy, kde se neustále v různých spůsobech opakuje věta: „A přece jest nebe.“

František V. Jeřábek.

Napsal

J. L. Turnovský.

ypsání činnosti, snah a významu Františka Věnceslava Jeřábka, chystané pro tento ročník Osvěty, mimo nadání mění se v nekrolog. Bylo sice známo, že Jeřábek je chorý, přece však smrt jeho, v den 31. března nadešlá, obecně a velmi bolestně překvapila. Na útrapy tělesné Jeřábek stěžoval si dlouho. Přátelé již tomu jaksi uvykli a zhusta odbývali jeho stesky slovem „hypochondr.“ Však bylo hůře. Mimo chorobu tělesnou byly to útrapy ducha, jimiž mysl výtečného muže, básníka, politika a učence trpěla. V hloubi duše, na místě nejcitlivějším před lety uražený pracovník stranil se práce, veřejnosti, ano i přátel; nedůvěra k sobě samému se ho zmocnila, a tento červ hlodal ho zvolna až do skonu.

Kladli jsme ho do hrobu na velebném Vyšehradě v truchlivém přesvědčení, že v něm vlast ztratila jednoho z nejlepších synů.

Jeřábek narodil se v starobylé Sobotce dne 25. ledna 1836, a to v nepatrném dřevěném přízemním domku, stojícím na svahu někdejšího příkopu hradebního u mostu, jenž nad tímto příkopem se klene. Jeřábek byl potomkem rodiny měšťanské, v Sobotce ze strany otcovy i matčiny ode dávna usedlé. Otec jeho Vácslav byl obuvníkem, ale oblíbeným zaměstnáním jeho byla hudba. Hrával obratně na housle ve sboru kostelním, a když jednou šťastně se pokusil o správku starých, prasklých houslí, jal se takové nástroje hotoviti a vyrobil pro okolní hudebníky houslí značný počet. I vzdálenější zkušení hudebníci přicházeli, aby u Soboteckého samouka houslaře nástroje si opraviti nebo nové zhotoviti dali.

I byla první ukolébavkou Františka Jeřábka otcova hra na housle a matčina zbožná píseň. Byl jediným dítětem svých rodičů, kteří snažili se vychovávati syna co nejpečlivěji. Jemnocitná matka Barbora, rozená Rolejčková, měla na vývoj Františkovy povahy nemalý účinek, kdežto otec vštěpoval synkovi první vědomosti. Vácslav

Jeřábek znal se také trochu v kreslení a malování. Rodiště své, město Sobotku, několikráte si nakreslil nebo vymaloval a obrázky těmi své známé daříval. Spozorovav, že jeho novorozenec má jaksi prstíčky nakřivené, pravil ku přisluhujícím ženským, že by syn jeho někdy špatně držel péro, kdy by měl křivé prsty. Učiněno vhodné opatření, hochovi se prsty narovnaly, a sotva čtyřletý uměl již tužkou i pérem vlásti. A v pátém roce počal choditi do školy. Byl zdráv a silen, i na duchu prospíval. Škola, tehdy dvoutřídní, na starém hřbitově Soboteckém byla na blízku. František v ní nade vše očekávání prospíval. Školní povinnost trvala za onoho času od šestého do dvanáctého roku, avšak mladý Jeřábek mohl již jako devítiletý hoch ze školy vystoupiti. Chlapce tak nevšedně nadaného ujal se ujec matčin, kněz František Rolejček, profesor gymnasia Litoměřického. Koncem prázdnin roku 1845 odvezla matka Františka k ujci do Litoměřic, kde měl do škol choditi. Avšak krátce potom obdržel Rolejček úřad děkana v Chomutově, i vzal tam hocha s sebou, chtěje ho dáti na gymnasium. Ale hoch neměl ještě ani deset let věku, a proto na střední školu přijat nebyl. I dal ho ujec prozatím do čtvrté třídy městské školy. Po nějaký čas hoch si stýskal, němčina činila mu velké potíže, ale brzy je překonal a koncem školního roku byl už jakožto první žák vyznamenán.

Na gymnasiu ochotně pak Jeřábka přijali. Pobyl tam tři léta, a učitelé neradi zdárného žáka z ústavu propouštěli. Bylť Rolejček přesazen za děkana na Mělník a chtěje svěřence svého míti na blízku, dal ho na další studie do Mladé Boleslavě, kde meškal Jeřábek na gymnasiu v letech 1849—51. Tam probudilo se v něm vědomí národní, mezi Němci v Chomutově potuchlé. Kdežto v Chomutově počal třináctiletý Jeřábek německé verše kouti, v Boleslavi jimi povrhl i jal se v zápalu vlasteneckém básniti jazykem mateřským. Profesoři Josef Erben a Kristian Štefan uměli do mladých ňader lásku k české věci vštěpovati, a Jeřábek byl vždy vřelému slovu přístupen. Roku 1852 odebral se Jeřábek do sedmé třídy na akademické gymnasium Pražské, řízené tehdy Klicperou. Katechetou a jedním z učitelů češtiny byl tam Václav Štulc, jenž mysl studentů k dobru a krásnu povznášel. Milými spolužáky Jeřábkovými byli kromě jiných Ladislav Čelakovský, Ferdinand Schulz, Gustav Pfleger, Edmund Kaizl, Vítězslav Hálek, Josef Ježek. Jeřábek náležel k nejmladším ale nejčilejším v tomto sdružení a účastnil se tajného časopisu studentského, zvaného Flora a redigovaného sedmnáctiletým Lad. Čelakovským. Do časopisu toho, ovšem jen v opisech mezi zasvěcenci kolujícího, podávali Jeřábek a jeho soudruzi své básnické pokusy, které při ukončení ročníku ve zvláštním souboru na památku si ukládali. Exemplář těchto výlevů mladistvých poetů máme před sebou. Má nápis: „Básně z časopisu Flory, vydávaného na akad. gymnasiu českém v Starém Městě Pražském. Roku 1852. Redaktor: Ladislav Čelakovský.“ Šestnáctiletý Jeřábek přispěl tam básněmi: Požár, Plavce loučení a Zpomínka. Není to mnoho, jiní přátelé zastoupeni jsou v ročníku větším číslem plodů svých. Ale Jeřábkovi bylo již při ukončení prvého semestru akademické gymnasium a Prahu opustiti. Stihla ho studentská nehoda. Jednou v lednu 1853, právě kdy dovršil svůj sedmnáctý rok, pozdržel se v Staroměstské

kavárně při kulečníku a hrál tak neopatrně, že zánovní zelené sukno důkladně roztrhl. Mrzutost s číšníkem nezůstala utajena, donesla se i do školy, nad níž toho času těžké mraky vládní nepřízně se stahovaly. Jakási dobrá duše vyzradila, že studenti akad. gymnasia vydávají svůj časopis, ano že mají tajný spolek. Zavedeno vyšetřování; výsledek jeho byl nepatrný, přece však poskytl záminky k stíhání ředitele Klicpery, jemuž vytýkána nedostatečná kázeň. Na konec všeho v podzimu 1853 byl Klicpera dán na odpočinek, a akad. gymnasium, jediné české v zemi, prohlášeno za německé. To bylo vlastně účelem ohavných denunciací a všeho vyšetřování.

Jeřábek nedočkal se této proměny v Praze, neboť již v únoru, právě kdy policejní vyhledávání proti studentům počalo, odebral se do svého rodiště a pak do Jičína, kde r. 1854 podrobil se zkouškám maturitním. V Jičíně profesoři Uhlíř a Maloch, oba literáti čeští, měli na básnický vývoj Jeřábkův rozhodný účinek; zůstal jim za to vždy vděčen.

Po vůli ujce děkana Rolejčka vstoupil Jeřábek r. 1854 do bohosloví v semináři Litoměřickém, kde strávil dva roky. Avšak neshledávaje v povolání kněžském úkolu svého života, vystoupil r. 1856 ze semináře, odebral se do Prahy na fakultu filosofickou a jal se pilně studovati filologii. V červnu 1857 roznemohl se těžce horečkou a potáceje se mezi životem a smrtí strávil několik neděl v Pražské všeobecné nemocnici. Zotaviv se poněkud odebral se na prázdniny do Sobotky, kde právě ochotníci, najmě studenti, po delší přestávce řadu her pořádali. Jeřábek chutě a čile účastnil se těchto her a slíbil ochotníkům, že pro divadlo Sobotecké zvláštní kus napíše.

Přátelé radili Jeřábkovi, aby se šetřil; byl po dlouhé nemoci velmi sesláblý, a ujec Rolejček měl ho k tomu, aby se vrátil do semináře, kde je život mnohem klidnější. Tyto domluvy a jiné soukromé, hlavně majetkové okolnosti přiměly Jeřábka, že se vrátil do Litoměřic a po druhé vstoupil do bohosloví. Ale duch jeho zalétal jinam, a otec i ujec konečně uvěřili, že k stavu kněžskému sotva se hodí. Koncem půlletí vystoupil z třetího ročníku bohosloví a šel zase do Prahy na studia filosofická. Výživu poskytovalo mu hlavně spolupracovnictví při Šestákových Pražských novinách.

Kromě svých studií a působení novinářského účastnil se Jeřábek nově probuzeného ruchu literárního; bližšími jeho soudruhy byli Gustav Pfleger a Bohumil Janda. Podobnost povahy a smýšlení, neméně i příbuznost básnického směru tyto tři jinochy slučovala, i zůstali si věrni napořád, sdíleli si navzájem své úmysly literární a druh druha všemožně povzbuzoval. Svazek tohoto ušlechtilého trojlístku zmařila teprve smrt — Pfleger skonal po krátké chorobě dne 20. září 1875, a v devíti dnech po něm zemřel Janda. Současná ztráta obou věrných přátel těžce na Jeřábka dolehla, i zmocnila se ho zádumčivost, z níž jenom ponenáhlu se vybavoval. Třetí důvěrný přítel jeho, dr. Jan Novák býval vzdálen jako vychovatel mladých knížat Schwarzenbergův a jen zřídka s Jeřábkem se stýkal. Když pak po letech na odpočinek se odebral a na Vinohradech se usadil, byl stižen těžkým neduhem a před dvěma

lety skonal. „To byl poslední, koho jsem z celé duše miloval,“ zalkal Jeřábek při zprávě o Novákově smrti, a zasmušilost jeho se zvýšila.

Jeho ostatní soukromé okolnosti životní lze zaznamenati stručně. Dobrou mateř svou ztratil již roku 1851. Dokončiv studia filosofická věnoval se úřadu učitelskému a suppploval počátkem let šedesátých na české reálce, později stal se profesorem české vyšší dívčí školy. Dne 10. června 1866 pojal za manželku ušlechtilou dceru obchodníka a někdy purkmistra Soboteckého Louisu Šolcovou, sestru nynějšího starosty města Prahy Manželství toto bylo šťastné, choť Jeřábkova byla vždy vzorem vzdělané, pečlivé, trpělivé ženy. Roku 1868 manželství Jeřábkovo požehnáno synem Konstatinem. Byl to jejich jedináček, jako zřitelnice oka chovaný — avšak manželům Jeřábkovým nebylo dopřáno dochovati ho; roku 1872, když v Praze řádila nákaza záškrtu, podlehl jí právě o Štědrý den i synek Jeřábkův. Tuto ránu dovedla jen paní Jeřábková snášeti s tichou resignací, kdežto Jeřábek jevil známky bolu příliš patrně a trvale; ještě po letech žaloval, že mu nebe dítě jediné odňalo. — Otec Vácslav Jeřábek zemřel u věku 84 let teprv r. 1888.

Srdeční i plicní chorobou stížen obdržel Jeřábek před třemi lety od městské rady Pražské delší dovolenou k svému zotavení; později, kdy zlo houževnatě trvalo, dán k žádosti své na dočasný odpočinek. K povolání svému se více nevrátil.

* * *

Jeřábek vynikl v několika oborech vědění a umění; nejvýše, jak se všeobecně uznává, dospěl jako básník dramatický.

Láska k umění dramatickému byla v něm záhy probuzena ochotnickým divadlem, které v rodišti jeho ode dávna bylo pěstováno. Již početím devatenáctého století hrávalo se v Sobotce ochotnické divadlo; později převezeno bylo na blízký hrad Kost, kde za dob patrimoniálních hraběcí úřadníci Vratislavští hrávali. Mezi pamětníky starého divadla náležel také otec Jeřábkův. Roku 1848 byli studenti Sobotečtí od těchto pamětníků upozorněni, že divadlo na Kosti leží a studenti si tam pro ně dojeli, opravili je na rychlo a jali se hráti. Mezi nimi byl též František Jeřábek jakožto nejmladší sluha Thalie; maje sotva třináct let vystupoval v menších úlohách. Starší soudruzi rádi čiperného Jeřábka měli ve svém středu; byli to jmenovitě: Vácslav Hrdlička, lonského roku zemřelý kněz české církve v Rusku; Josef Ježek, nyní president krajského soudu v Jičíně; Vácslav J. Černý, okresní tajemník v Libáni, před devíti lety zemřelý; Aug. Neufuss, kněz řádu benediktinského; Fr. Horák, právník v Benešově zemřelý; K. Polák, divadelní herec nyní na odpočinku. O několik let později stál Jeřábek již v čele ochotníků Soboteckých. Starší soudruzi byli se zatím za svým povoláním octli jinde, k Jeřábkovi pak družili se mladší, mezi nimi básník Vácslav Šolc, zesnulý r. 1871, Fr. Dvorský, nyní zemský archivář, a jiní. Jeřábek hrával milovníky a hrdiny. O prázdninách r. 1857 připadl mu také Josef v Mosenthalově Deboře, tehdy velmi oblíbené; fařářovu neť Hanu hrála slečna Louisa Šol-

cová, při čem vznikl Jeřábkův román, jenž potom šťastně sňatkem skončil.

Již tehdy měl Jeřábek pohotově prvý svůj dramatický plod, zvaný *Otec a syn*. Děj této hry zosnoval mladý básník z látky rodinné, na základě skutečných událostí. Avšak uznav, že důvěrné věci z domácnosti na veřejnost se nehodí i že hra vůbec nevyhovuje požadavkům přísnějším, odsoudil básník prvé dítko ducha svého na smrt v plamenech. Za to slíbil V. Šolcovi, že příštím rokem jiné drama pro divadlo Sobotecké připraví. A dostál tomu. Na počest své Hany-Louisy sepsal historické drama *Hána*, jež dávalo se v Sobotce r. 1858, potom v zemském divadle v Praze dne 2. února 1859. Pražská režie přičinila k novince druhý titul „Smíření se Přemyslovců s Vršovci.“ Drama toto kritice nevyhovělo, avšak obecenstvu dosti se líbilo; dramatická síla jest v Háně nepatrná, a pouhou pěknou i vzletnou dikcí hra dlouho na jevišti udržeti se nedá. Spisovatel uznával asi sám nedostatečnost svého kusu, neboť v listu Jindřichu Šolcovi dne 22. října 1858 poslaném psal: „Ačkoli dosud nikdo kus nehaněl, nejsem přece na příznivou kritiku připraven, poněvadž se nikdo nemůže do stanoviska vpravit, s jakého jsem já Hánu psal. Kritikům, kteří to dosavad čtli, jest to: smíření Přemyslovců s Vršovci, a Hána prý je poetické ornamentum. Mně však jest to Hána, a smíření Přemyslovců a Vršovců jest pole, v němžto ideální její činnost se rozvinuje. To tedy rozdílné stanovisko. Ovšem i sám Mikovec, Strauch a Šimanovský hádali, že to je psáno ke cti jakési Johanny.“

Spatřoval tedy Jeřábek v dramatě svém především svůj ideál dívčí, svou živoucí Hánu, vše ostatní bylo mu tehdy vedlejším. Každá věta, každé slovo o Háně mělo pro mladistvého básníka mnohem širší význam než pro každého jiného, kdo kus četl a nevěděl o skutečném originále, jenž básníka v nadšení uváděl. V takovém vzrušení mysli bylo a bude asi i příště mnoho básníků, jimžto před zraky duševními mnohem více o zvoleném ideálu se jeví, než co o něm obecenstvu napíší. Ostatně Jeřábek probral se brzo z illusí a umínil si, že Hánu neuveřejní.

Mezi tím připravoval nové drama, v řadě již třetí. Počal je psáti hned po dokončení Hány a děj čerpal opět z dob zápasů obou mocných rodů českých, Vršovců a Přemyslovců. Byla to historická hra *Svatopluk*, kterou básník s heslem: „Z českého kronisty Kosmy“ zadal ke konkursu o cenu Náprstkovu, na dramata z dějin slovanských po delší přestávce r. 1859 znova vypsanému. Tehdy se pojily k Náprstkovu konkursu mnohé naděje na zvelebení českého divadla, jednalo se horlivěji o stavbě nové budovy a odloučení od správy divadla německého. K posouzení her konkurrenčních vybráno devět porotců: K. J. Erben, Jos. J. Kolár, Mikovec, Nebeský, Ohéral, Rieger, Šohaj, Vrťátko a Zelený. Tato porota obdržela čtvero dramat, avšak žádnému nepřisoudila vypsané ceny 400 zl., nýbrž udělila jen dva akcessity 100 zl. a 50 zl. Akcessit první poskytnut pěti hlasy proti čtyřem redaktoru Moravských Novin Leopoldu Hausmannovi za drama Jaroslav, akcessit druhý jednohlasně Fr. V. Jeřábkovi, tehdy kandidátu profesury a spolupracovníku Pražských Novin.

Dosti zajímavý jest výrok, jejž dramatická porota o Jeřábkově kuse učinila. Jest otištěn v brožuře „Zprávy soudců o dramatech z dějin slovanských“ a zní takto: „Velká dramatická látka mladistvým, více lyrickým básníkem výhradně na osnově historické, téměř beze vší vlastní invence, zpracována. Řeč snadná, ale i nazbyt střízlivá, verš plynný, rozmluva přirozená, děj dosti živý, osoby ne bez charakterů, ale velmi mělce a obecně pojaté, dosti slušné provedení scénické. Pan spisovatel obral sobě předmět, k jehož plnému zdramatisování jen dospělá výtečná síla by vystačila. Nevyspělost pohledu v život lidský, jemná mysl a krotká fantasie nebyly s to, aby sytými barvami vylíčily obraz, jehož přední osobu zbouřené vášně k činům krvavým unášejí; motivu pomsty obvyklým spůsobem zde užito, a tak se stalo, že děsné scény na hradě Vratislavi a Libici v mnohém ohledu ani s tím důrazem a onou živostí nás neuchvacují, jako prosté líčení souvěkého kronisty. Intrika vedená Vackem a Vaculou, na sprostého zbrojnoše sníženým, je všední a nízká. Charaktery ženské jsou nad míru novomodní, sentimentální, i až do obvyklého přestrojení a dýky romantické. Nedostatek podrobných studií historických. Pohřešujeť se ráz i barvitost věku líčeného nejen ve smýšlení a cítění, ale i v obyčejích vnějších. Sem náleží na př. anachronistické vykání. Vykati začalo se v Čechách teprve až v XV. věku, nejprve králi a potom přední šlechtě; ještě Václav IV. titulován nebyl jinak, nežli ‚Tvá Milost královská‘; a pochybno jest, zdali se toho času již užívalo titulu hraběcího. Jinak však jeví se všude velmi pěkné nadání pana spisovatele, i jest naděje, že *během času a konanými studiemi klasických děl dramatických bude ozdobou naší literatury*. Po některých opravách, zvláště v prvních dvou jednáních, hodí se i k tisku i ku provození.“

Výtku soudců o novomodnosti a sentimentálnosti ženských charakterů zavinil básník opět jako v Háně tím, že měl na mysli osoby žijící, o čem svědčí přátelský dopis z téhož roku 1858. Psalť Jeřábek doslovně: „Byl jsem nedávno u Mikovce, a on se mne ptal, jaký jest Svatopluka plán, a zrážel mne to psát, jelikož prý to již zpracováno; myslil totiž Svatopluka Velkomoravského. Já byl tak moudrý mu to nepovědět, neboť by to vykaňk v Lumíru, a já, jenž chci tragédii tu psát k ceně od Fingerhuta vypsané, bych byl v bryndě. Bez toho již, až to zadám, bude věc prozrazena, neboť jest Mikovec soudcem. Má to být do 30. května (1859) hotovo, avšak doufám, že Vám to budu moci již o velkonocích přečíst. Plán Svatopluka utrpěl důležitých změn; v obnoveném plánu vyniká zvláště osoba Ludmily Načeradské; avšak bude beze všeho Hanáctví, hrdinská úloha a jedna z hlavnějších celého kusu. Novák, jemuž jsem plán vypravoval, je jím zaujat a doufá, že dostanu odměnu. Inu, hlavní ne, ale na akcessit si sám dělám naději. První jednání se koncem října (1858) dohotoví. Jako Hána vystoupí i Ludmila ke konci prvního jednání a bude první jednání zavírat, a jako Hána bude i Ludmila mít poslední slovo v kuse, ač vzdor tomuto zdánlivému parallelismu mezi oběma rollemi ani té nejmenší podobnosti nebude. Jelikož mám letos hodiny velmi pěkně zřízené, zbývá mi téměř celé odpoledne k práci, a tu pracuji přes den dvě hodiny

Svatopluka; arciže kudy chodím, pořád na kus myslím. Při tom mohu pracovati filologii: grammatiky pilně probírám, a čtu Xenophontovu Anabasis, klíč řečtiny. V Pražských novinách mám lokální zprávy a Němce . . . Pozdravuj ode mne všecky vůbec a Louisu a Karolínku zvlášť. Pomník, který jejímu přátelství v Svatopluku vystavím — ovšem že jen ony a několik málo jiných osob budou vztahu tomu rozumět — mne musí omluvit za poznámku: ‚jest to koketerie.'"

Hána byla dílo více poetické, Svatopluk více divadelní, i měl také při provozování pronikavější účinek než ona. Dáván byl po prvé dne 26. prosince 1859 ve prospěch Anny Kolárové. Spisovatel byl hlučně volán; ale při představení a po něm, jak už bývá, přesvědčil se, že i Svatopluk má nedostatky a že autorovi nezbývá než konati ještě pilná dramatická studia, máli se povznesti na žádoucí výši. I předevzal si Jeřábek učiti se již také proto, aby nepříznivou kritiku, která se za Hánu i Svatopluka proti němu zdvihla, odzbrojil a jí dokázal, že jest k dramatickému básnictví povolán. Psal tehdy příteli svému: „Bohdá já a Ty i všichni ostatní dočkáme se času, že pp. kritikové své osobní zdání o mém k divadlu povolání zase odvolají." I liboval si, že aspoň některé veřejné hlasy přisuzují mu schopnost pro divadlo psáti, a dokládal: „Přihlížeje k prvopočátkům všech dramatických básníků nahledl jsem více nežli kdy jindy, že k činnosti hlavně dramatické povolán jsem, a doufám, že zneuznání mého prvního plodu (Hány) mi možná někdy více cti přinese než uznání pozdějších mých prací."

V mínění o svém básnickém povolání byl Jeřábek výrokem poroty výše položeným utvrzen, avšak měl dost skromnosti, této nejpřednější ozdoby umělce v pravdě nadaného, že svou nepřipravenost a nedostatečnost poznával. A tu v pravou chvíli dostalo se mu přátelské pobídky. Jan Novák, s nímž Jeřábek bydlel, vybízel milého druha k další práci, Vojtěch Lešetický horlivě mu radil studování nauk Schleglových. Mladý dramatik uposlechl a dočetl se, kterak nadanému jinochu jest dlouho studovati a bádati, než v oboru básnictví dramatického, této koruně všeho umění básnického, na jistou výši se dostane. Jeřábek četl a učil se dále a dospěl záhy k úsudku, že jeho prvotiny Hána i Svatopluk ničím více nejsou než pouhými pokusy studentskými a průpravou k opravdovému a platnému tvoření dramatickému. Ježto porota dramatická Svatopluka k tisku doporučila, nakladatel Jaroslav Pospíšil chtěl nejen Svatopluka, nýbrž i Hánu do své Divadelní bibliothéky zařaditi, i žádal jen některých nepatrných změn. Ale Jeřábek poděkovav se doložil, že raději něco nového později napíše.

Brzy potom seznámil se Jeřábek dosti blízce s Josefem J. Kolárem, a tato známost nebyla pro něho bez prospěchu. Dostalo se mu mnohých praktických pokynutí, jmenovitě mu Kolár poradil, které spisy by čísti měl, aby v dramatickém spisovatelství se zdokonalil. Zvláště mu doporučil díla prof. H. Rötschera, někdy dramaturga dvorního divadla Berlínského, důmyslné rozbory Lessingovy a jiné spisy odborné, jimiž Jeřábek své positivní vědomosti divadelní platně rozhojnil.

Tou dobou scházívala se mladší společnost literární v Staroměstské pivnici Františka Pěkného, známého příznivce studentstva a uměleckého světa českého. Tam kdysi v přátelské rozpravě Josef Sklenář, potomní tajemník národního divadla, pronesl mínění, že Jeřábek je sice nadán ke spisování truchloher, avšak veselohru že by sotva pořídíti dovedl. Jiní soudruzi tomu odporovali, a mžikem utvořily se dvě strany. Přátelé v nadání Jeřábkovo důvěřující vyzývali ho, aby o nějakou veselohru se pokusil, strana druhá nabídla sázku, že Jeřábek nedovede napsati veselohru, která by se obecenstvu líbila, Sklenář přidal k sázce pěknou sošku Shakespearovu, jižto uvolil se Jeřábkovi sám kajícně donesti, jestliže se mu dílo podaří. Jeřábek sázku přijal a slíbil v určité době veselohru předložiti. Dal se do práce, i vzešla z ní jeho oblíbená *Veselohra*, napsaná r. 1860 a po prvé dávaná v starém divadle na Ovocném trhu dne 12. ledna 1862. Kus byl nejen obecenstvem ale i tištěným veřejným míněním velmi příznivě uvítán. Jedná se v něm o sepsání vhodné veselohry pro domácí divadlo; mladý spisovatel Adam Květoňský je hlavní osobou. Květoňský dopsal své tetince a sestřenkám, jichž od dětinství neviděl, že jim veselohru napíše, i přijde potom do domu pod přijatým jmenem Lambert, a poznav samolibost tetinu i sestřenčinu zaplete dámy v milostné dobrodružství, které ke konci způsobem delikátním rozplete.

Přátelé těšili se zjevnému pokroku Jeřábkovu, přísnějším znalcům ovšem neušly i vady novinky jeho, zejmena činili výtku, že hlavní osoba hry také před obecenstvem své inkognito zachovává, tak že prvá polovina hry jest méně srozumitelna. Spisovatel správnost této výtky uznal a přičiniv k prvým výstupům některý dodatek příslušně hru opravil. V této úpravě vyšla Veselohra v 51. svazku Pospíšilovy Divadelní bibliothéky r. 1864. Veselohře není na ujmu, nýbrž spíše na prospěch, že v ní též vystupují osoby ze skutečného života vzaté, neboť spisovatel mohl kresliti dle přírody.

Potom dramatické péro Jeřábkovo delší čas odpočívalo. Převraty politické, nová éra konstituční, vydáním říjnového diplomu 1860 zahájená, všeobecný nový ruch v našem životě národním a vůbec veřejném uchvátil mocně i Jeřábka, jenž počátkem r. 1861 stal se členem redakce právě založených Národních Listů a jako jeden z předních spolupracovníků jejich hojně byl zaměstnáván. Tato činnost novinářská poskytla Jeřábkovi dosti látky k zosnování nové hry, kterou po pětileté přestávce r. 1865 napsal a jí všeobecného uznání dosáhl. *Cesty veřejného mínění*, pětiaktová veselohra, náleží v řadu nejcennějších českých spisů dramatických. Byla po prvé dávána v prozatímném divadle dne 14. března 1866 a vyšla téhož roku tiskem a nákladem Fr. Skrejšovského. Jeřábek vykořistil v ní svou znalost všelikých těch cest, jimiž veřejné mínění se brává. Spisovatel dal výraz svému poznání, že ne všichni, kdož veřejné mínění dělají, jsou právě k tomu povoláni. V Cestách veřejného mínění jest látkou zápas mladého redaktora velkého žurnálu s veřejným hodnostou, který na konec podléhá nikoli svému odpůrci, nýbrž jeho bodrému, zkušenému příteli, nadanému politikovi, který zároveň vítězí i nad svými novinářskými přáteli, v politice pouhými theoretiky, dílem i jalovými doktrináři.

Děj v Cestách veřejného mínění jest bohatý a uměle složitý, situace působivé, stavba obratná, dikce lehká a uhlazená, ale kde třeba, i břitká. Živel erotický tvoří s ostatním dějem organický celek, vyznívající v lahodný souhlas stran prve rozvaděných. Spisovateli bylo leckde vytýkáno, že nápodobil Freitagův kus Die Journalisten; zavdala k tomu příčinu okolnost, že v obou veselohrách mají přední úlohy novináři, ale Freitag a Jeřábek vykázali svým novinářům činnost zcela rozdílnou, jakož rozdílná jest všechna osnova obou her. V osobě barona Šlechty z Vitoraz nakreslil Jeřábek vzor a ideál rozšafného politika; naproti němu stojí redaktor Střela, takto sice horlivý vlastenec, přítel lidu a obratný žurnalista, ale na politika trochu „střelený." Povaha a rozhlednost Jeřábkova dávala ovšem vždy přednost skutečné a vydatné práci a příčila se jalovému patokářství, v němžto si obyčejně političtí nevyspělci libují, a toto smýšlení spisovatelovo, jež důsledně zachovával až do konce svého života, došlo v Cestách veřejného mínění případného výrazu. Živel žertovný, vyznačený v kuse Freitagově pověstným Šmokem, odstrašujícím to vzorem novináře zákupného, zastoupen jest v Jeřábkově veselohře hlavně sběratelem inserátů Krišpiniánem, mužem z lidu, zasahujícím podstatně v osnovu děje. — Za Cesty veřejného mínění dostalo se Jeřábkovi ceny Náprstkovy.

Povzbuzující přijetí Cest veřejného mínění bylo by mělo Jeřábka přiměti k další nepřetržité práci pro národní divadlo, k jehož zbudování tehdy byl slavně připravován kámen základní. Avšak neblahá sudba národa malého, jehož duševní pracovníci nuceni jsou k uhájení existence rozptylovati síly své směry mnohými a různými, ani Jeřábkovi nedopouštěla trvati při nejvlastnějším jeho povolání. Současně v redakcích novinařil, na střední škole vyučoval a pro divadlo psal.

Dne 22. července 1870 dávána v aréně na hradbách po prvé jeho aktovka *Zde se žebrati zapovídá.* Jest to drobné dítko lehkého rozmaru básníkova, kousek satiry na společenskou chorobu, že umění i v našem osvíceném věku chodí žebrem, kdežto drzá nadutost se vypíná a společnost obtěžuje. Hra tato vyšla tiskem v Kobrově Výboru spisů dramatických. (Dokončení.)

Adolf Fischhof.

Posmrtná vzpomínka

od

Adolfa Srba.

„Muž s duší mudrce a se srdcem dítěte, jenž byl spravedlivý jako Aristides, přísný jako Kato a jenž svobodu miloval jako Brutus" — toť nejpřípadnější charakteristika Adolfa Fischhofa, který dne 23. března v prostém selském bydle v korutanské osadě Emmersdorfu svůj život dokonal. Odloučen od světa snil tam v klidném zátiší krásný sen o svobodě, o sbratření národův, o věčném míru. Miloval lidstvo a jeho štěstí

zasvětil celý svůj život; miloval Rakousko a jeho blahu věnoval ducha svého i srdce své. Ideálům svým, za něž roku 1848 bojoval, zůstal věren až do skonání svého, věřil skalopevně v jich uskutečnění a snášel nepřízeň osudu i trpká sklamání s resignací antického filosofa. A jako onen papež, který pravil: „Dilexi justitiam et odi iniquitatem, propterea morior in exilio,“ mohl i poustevník Emmersdorfský říci: „Miloval jsem spravedlnost a v opovržení měl jsem nepravost, proto umírám opuštěn.“ Položme prostou pomněnku na hrob jeho — bylť národu našemu přítelem upřímným, a pro přátelství to bylo mu snášeti mnohé příkoří.

Adolf Fischhof narodil se 8. dubna r. 1816 v Budíně z rodičů židovských. Věnoval se studiu mediciny a stal se sekundárním lékařem ve všeobecné nemocnici Vídeňské. Když na jaře r. 1848 jako kouzelným prutem dotknuti národové rakouští probouzeti se počali z dlouhého spánku, zatoužili po zlaté svobodě a nabývajíce vědomí své síly jali se svrhovati otrocká pouta, byl mladý, dosud neznámý lékař Fischhof jedním z nejnadšenějších hlasatelů a zastanců lidských práv, mluvil slovy plamennými k lidu a s heslem „Klestěte cestu svobodě“ vedl dne 13. března zástupy do stavovského domu, kde rázně oznámil stavům přání universitní mládeže. „Pomyslil jsem si tehdy,“ tak vyprávěl později, „že nadešel lidu okamžik tak příznivý, jako dříve nikdy v Rakousku, a že ho nutno využitkovati. Byl jsem rozhořčen, že v celém tom velikém davu nebylo jediného muže, kterýž by byl měl dosti odvahy a síly hoditi do něho jiskru, dáti nesmírnému dějinnému významu tohoto okamžiku nadšený výraz a strhnouti tento zvědavý zástup k nějakému osvědčení. ‚Nejsi i ty takovým slabochem?‘ řekl jsem si a do duše zahanben ihned jsem se odhodlal promluviti a abych neupustil od úmyslu svého, zvolal jsem s celou silou hlasu svého: Pánové!“ Ihned chopili se ho silné paže, zdvihli jej, a Fischhof promluvil řeč, v kteréž žádal ústavu representativní, svobodu tisku, porotu, svobodu svědomí a vyučování. „Národové rakouští,“ pravil, „žijí ve sváru a nepřátelství; nyní se musejí bratrsky spojiti a srovnati, musejí zmohutniti síly své.“ Pak líčil výmluvně obraz svorné součinnosti Němců, Slovanů, Maďarů a Vlachů. Slova jeho padla na úrodnou půdu: z nich vyklíčila revoluce. Jmeno Fischhofovo stalo se od té chvíle zvučným v celém Rakousku. Byl zvolen za předsedu bezpečnostního výboru ve Vídni a později za poslance v říšském sněmu. V debatách o Kroměřížské ústavě, o zrušení roboty a o všech liberálních zásadách měl vynikající podíl i stal se ministeriálním radou v kabinetě Doblhoffově. Po rozehnání sněmu Kroměřížského hrozilo i jemu nebezpečí, a přátelé jeho radili mu k útěku. Radu tuto zamítl se vší rozhodností. „Zůstanuli,“ pravil, „mohu býti vojenským soudem odsouzen, uprchnuli, vynese nade mnou lid ortel svůj.“ Byl zatčen a držen devět měsíců ve vazbě vyšetřovací; pak osvobozen pro nedostatek důkazů, avšak teprve ministr Belcredi sprostil ho následků tohoto podmíněného osvobození a vrátil mu plnou občanskou svobodu. Za reakce Bachovy žil Fischhof zcela v soukromí zabývaje se lékařskou praxí. Když po válce italské nastala změna systému, vystoupil opět na veřejnost; přimlouval se horlivě za uspokojení národů a dokazoval, že centralismus Schmer-

lingův jest pro Rakousko neštěstím. Roku 1861 vydal společně s potomním ministrem Ungerem spis o rozřešení otázky uherské, v kterémž se vyslovil pro dualismus. Když roku 1866 Rakousko poraženo, a ve všech kruzích veliká skleslost mysli se jevila, napsal knihu „Ein Blick auf Oesterreichs Lage,“ v níž povzbuzoval k nové činnosti. Roku 1869 vyšel objemný jeho spis „Oesterreich und die Bürgschaften seines Bestandes,“ který způsobil v celém Rakousku veliký rozruch. „Politikové, kteří nemají zřetele k rozdílu národností, tápají ve tmách“ — tato slova Leona van de Kenderre jsou mu vůdčí zásadou. Jasně a přesvědčivě dokazuje, že dosavadní rakouské umění státní muselo by Rakousko uvesti v záhubu a že hlavní podmínkou zdárného vývoje tohoto velestátu jest úplné provedení rovného práva všech jeho národů. Odsuzuje rozhodně poněmčování a praví: „Lze sice národ v cizí řeči učiti, ne však vzdělati; vzdělanost vzkvetá jen na půdě vlastního jazyka, jen z vlastního genia každého národa. Zvýšíteli jeho vědění v cizí řeči, snížíte tím jeho povahu, zmrzačíte jeho národního ducha — a myslíte, že ze zmrzačených národů lze utvořiti silný stát?“ A německé krajany své napomíná: „Místo abychom se postavili proti národům, nebo s mrzutou tváří dávali si vynucovati ústupek za ústupkem, chovejme se k nim laskavě a přátelsky a odhodlejme se rychle a s radostí povoliti, co žádati jsou oprávněni. Nedejme řeči jejich hynouti v přísklepku nejnižšího života lidu, nebo jen nuzně se vyvíjeti v přízemí národní školy, nýbrž postarejme se o to, aby čile a vesele se povznesli do všech pater státní budovy, do vzdušných. volných prostor veřejného života. Ve škole, v kostele, ve správě politické, v soudní síni, v zákonodárství poskytněme jim úplné volnosti.“ Jest přesvědčen, že Rakousku kyne spása jen ve zřízení federativním, a zavrhuje centralisaci, která národnosti sobě odcizuje a vnitřní mír trvale ruší. Poukazuje k státům, v nichž zřízení federativní skvěle se osvědčilo, a vyvrací námitky odpůrců jeho. „Největší obchodnický a koloniální národ starého věku, vynálezcové abecedy, Feničané, měli federativní zřízení. Nejznamenitější ze všech vzdělaných národů, Řekové, měli federaci. ‚Sláva Athén,‘ praví Heeren, ‚nedovedla zastíniti ani Korintu ani Syrakus, ani Miletu. Každé město mělo svůj život, svůj způsob bytí a jednání. Poněvadž každé něčím býti se cítilo, tedy tím skutečně bylo.“ Montesquieu praví, že federací přemohli Římané svět. Doba spolků měst vlaských byla také nejskvělejší dobou vlaského umění a vlaské síly. V novější době bylo to federativní Holandsko, jehož university vynikly nade všechny evropské, a jehož zákonodárci předstihli ostatní národy v lidumilnosti.“ Dále poukazuje Fischhof k německým státům spolkovým, k Švýcarsku a k americké unii a praví: „Ovšem dobývá se ve státech zcentralisovaných svoboda úprkem, ale rovněž tak rychle bývá ztracena. Na 24. únor následoval 2. prosinec. Zcentralisovaná Francie svrhla za osmdesát let deset vlád, jednoho mocnáře odpravila, jeden zemřel v žaláři, dva ve vyhnanství, prožila osm násilných státních převratů, osmkrát změnila svou ústavu a dle ostrovtipného podotknutí Careyova byla by přišla o moc i svobodu, kdy by na štěstí za doby revoluční s politickou centralisací nebyla bývala spojena decentralisace v majitelství půdy.“ Knihu svou končí Fischhof slovy: „Z rozporů

menších mezi národy mají dvě strany prospěch, z nichž jedna uvrhuje Rakousko v záhubu úmyslně a přímo, druhá bez úmyslu a nepřímo. Neuznávají naši vynikající mužové, že jest prospěšnější a vlastenečtější spojiti myšlenku národnostní s myšlenkou svobody, než v neblahém a neslavném odporu proti snahám národů síly mařiti? Nynější okamžik jest veledůležitý. Naši politikové stojí na rozcestí: buďto musejí na dosavadní široce ušlapané cestě rakouského státního umění pokračovati a starobylou říši uvesti na pokraj záhuby, nebo nastoupíce přírodou vykázanou dráhu státoprávní úlohu tak rozřešiti, že by se jí co do velikoleposti žádná říše našeho století nevyrovnala."

Hlas Fischhofův pohříchu tam, kde ho slyšeti měli, zůstal hlasem volajícího na poušti.

Fischhof stále pomýšlel na praktické provedení zásad svých. Když na konci roku 1878 německá levice rady říšské pro zabrání Bosny a Hercegoviny octla se v odporu s ministerstvem Adolfa Auersperga, měl za to, že nadešla vhodná chvíle, aby pokusil se o smír mezi národem českým a německým. I pozval k sobě do Emmersdorfu dr. Riegra, dr. Herbsta a hlavního redaktora Vídeňské Neue freie Presse M. Etienna, aby se uradili, jak by bylo lze odkliditi spory národní, a na jakých základech by možno bylo docíliti smíru národního. Dr. Rieger i redaktor Etienne se dostavili, ale dr. Herbst v posledním okamžiku odřekl, a sice, jak se tvrdí, na radu německých kruhů Pražských. Fischhofa věrolomnost vůdce německého velice rozčilila. Porada se dne 12. října 1878 přece konala, a přijata tato osnova shody: 1. Národnostním zákonem budiž zabezpečen mír národní a ochraňujž v celém obvodu říše národní menšiny v právech a národním rozvoji jejich. 2. Volební řády, zejmena *v českých zemích*, buďtež spravedlivě opraveny a výhody velkostatkářské odstraněny. 3. Budiž zavedena samospráva zemí, při čemž se nemá jíti pod míru říjnového diplomu. Uhrám budiž umožněno vstoupiti do společného zastoupení rakouské unie. 4. Čechům budiž před jich vstoupením do rady říšské zaručeno, že jejich právního stanoviska bude šetřeno. 5. Čechové budou na říšské radě domáhati se uskutečnění liberálních zásad naší doby. 6 Aby tyto zásady došly platnosti, sestuptež se co nejdříve zástupcové politických stran, jež pro ně působiti chtějí, a budiž zjednáno dorozumění, umožněno vstoupení do rady říšské a připravena oprava ústavy. 7. Aby tato akce byla podporována, budou časopisy s ní souhlasící již nyní působiti na objasnění veřejného mínění.

Ve smyslu této shody uveřejnil Etienne v Neue freie Presse dne 25. prosince 1878 článek, v němž uznával veliký význam národa českého a zval jej do říšské rady. „V této době," psal, „když odpor rady říšské nejeví se dosti silným, aby rakouské politice zahraničné dal jiný směr, musel vstoupením českých poslanců přijíti kvas a politické oživnutí do říšské rady, která se blíží k strnulosti. Proto nechť přijdou Čechové na základě shody či bez ní, budeme přítomnost jejich považovati za vítanou posilu parlamentárního řízení říše a jsme přesvědčeni, že přese všechny obtíže konečně jich pouhou přítomností v radě říšské nalezne se dohodnutí, které by ostatně mohlo dříve se státi." Článek ten způsobil v celém Rakousku nesmírné překvapení.

Listy české, ač ku projevu tomu se chovaly střízlivě, přece ovšem projevovaly ochotu k smíru. Listy vládní však byly nemile pobouřeny a postavily se naprosto proti smiřovacím pokusům tvrdíce, že národ český bez podmínek kapitulovati musí. Maďaři byli zrovna zděšeni: věděliť dobře, že veta by bylo po jich neoprávněné nadvládě v říši, kdy by docílena byla shoda mezi národem českým a německým, a kdy by v Rakousku po vyrovnání sporů národnostních pomýšleti se mohlo na hájení zájmů tohoto státu proti jeho vykořisťování od Maďarů. Pester Lloyd, orgán vlády uherské, v článku neobyčejně prudkém dokazoval, že Němci s Čechy smířiti se nemohou a nesmějí, a hrozil, že by již pokus smíření měl za následek spojení se všech Maďarů v jedinou politickou stranu stejně silnou k obraně i k útoku. I Poláci stali se nedůvěřivými. Němečtí liberálové, jichž nadvláda v Rakousku závisí na přízni Maďarů, ulekli se hrozeb těch, a smiřovací akce zničena v samém zárodku.

Fischhof, ač v nadějích svých opět trpce sklamán, nestal se malomyslným. Napsal spis „Die Sprachenfrage in Oesterreich," ve kterém zase s důrazem dokazoval, že v Rakousku jest shoda národů možna na základě spravedlivého vyřízení otázky jazykové, a poukazoval na příklad Belgie, Švýcarska a britské Indie. Na veřejnost vystoupil ještě jednou; zřizoval společně s baronem Walterskirchenem ve Vídni liberální stranu lidovou a byl přítomen schůzi lidu, která se k tomu účelu dne 16. července roku 1887 konala. Nemoha pro churavost prosloviti delší řeč omezil se na několik vět úvodních, v nichž vyzýval Němce, aby stali se obránci skutečné svobody, nikoliv v boji se Slovany, nýbrž ve spojení s nimi, načež dr. Sänger předčítal jeho rozpravu. Pokus tento rovněž se nezdařil. Když roku 1891 zřizovala se ve Vídni demokratická jednota, odpověděl Fischhof k vřelému pozdravu jejímu dopisem, v němž roztrpčení své vyjádřil slovy: „Lži a klamu má doba naše přespříliš. Oblažovatelé lidu jsou na všech stranách, nikde oblažený lid. Dryáčníci zaujali místo zkušených lékařův u lůžka choré doby, a co nemoc jen zpola způsobila, dokončí léčení."

Šlechetný „mudrc Emmersdorfský" umlknul navždy, a titéž lidé, kteří jej tupili a život mu ztrpčovali, dnes jej hlučně oslavují a velebí. Hnusné divadlo! Byl Fischhof ideologem, byl snílkem, byly návrhy jeho v odporu se skutečností? Nikoli. „Emmersdorfský poustevník" poznal pravou povahu Habsburské říše, rozuměl potřebám jejím a snažil se, aby zavládly v ní poměry zdravé, aby zdárné se vyvíjela a plnila úkol jí vykázaný. Poukazoval k jediné pravé cestě, kterou bráti se má a musí, nechceli zničiti podmínky svého bytí. „Rakousko má" — tak zní výstražný jeho hlas — „veliký význam evropský. Tento význam má však jen dotud, pokud na mravním základě pevně a neohroženě spočívá; hneli jím sebe méně v tom či onom směru, ve prospěch té neb oné národnosti, ztratí svou rovnováhu a počne se kolísati, státní jeho útvar se uvolní, a předtucha brzkého rozpadnutí zmocní se myslí. Jak poučné jsou dějiny posledních dvaceti roků! Nepřerušené trvání vnitřních zmatků politických a časté opětování krisí má svou příčinu jediné v tom, že od 14. března 1848 až ke dni u Sadové jich právo uznati se nemohlo a od Sadové dáti se nechtělo neb alespoň neumělo."

Fischhof zemřel nedočkav se splnění ideálů svých, ale zemřel v přesvědčení, že se splní a splniti musejí. Český národ zachová u vděčné paměti muže, který mezi německými politiky v Rakousku byl a zůstal tak vzácným zjevem.

Dílo Schmerlingovo.

Historicko-politická studie.

Napsal

Jos. J. Toužimský.

II. V zemích české koruny.

Jako plavec na dmoucím se šírém moři vítá první proužek země, jenž na obzoru se mu objeví, třebas to byla pustá jenom skála, s takovými city vítal český národ diplom říjnový. Diplom ten byl vlastně jen nadějí, že lepší bude to, co se za ním skrývá, než čím byl sám. Vycházel od usnesení většiny rozmnožené říšské rady a její zásady historicko-politických individualit, ale přece porušoval vytknutou tam rovnost království a zemí, vyhradiv koruně uherské odchylné postavení a vymíniv pro ostatní země užší ještě sbor ku projednávání společných věcí. Nicméně uznával právní kontinuitu sněmů, sněmové učiněni základem nového zřízení a zákonodárství, a na tomto základě mnoho by se bylo dalo napravit a vybudovat. Zemské řády Goluchowského, pokud byly vydány, nehověly sice potřebám doby, avšak považovány také jen za nezdařený pokus, a při diplomu se na ně nemyslilo. I příklad v Uhrách, jež obdržely skutečné záruky existence, zdál se býti příznivý. Ať důvodně či bezdůvodně uvažováno, že čeho jedněm se dostalo, nebude ani druhým moci býti odepřeno. Ne co nám říjnový diplom dal, ale co nekazil a nemožným nečinil, byla pro nás vynikající jeho stránka. Z té hlavně příčiny přijat byl sympaticky a stal se heslem v politických zápasech našich, jmenovitě proti únorovce. Naděje, že blížíme se pevné půdě, byla ovšem sklamána. Schmerlingovou oktrojírkou, jež se odvolávala k říjnovému diplomu, byl opuštěn jeho základ a zaujato centralistické stanovisko menšiny rozmnožené rady říšské. Přikrojené zemské řády pro Čechy a Moravu nejen neodpovídaly historicko-politické individualitě koruny české, její váze a jejím důležitostem, jak česká většina požadovala, ale bylo i každému patrno, kam bijí, aby jeden Němec u nás vážil za dva Čechy, aby český živel nikde v politickém zastoupení ať země nebo říše nepřišel ku platnosti.

O to vedeny první naše zápasy. Prostá odpověď ze skutečnosti té plynoucí byla by bývala: nedostaviti se vůbec do sněmů takto Čechám a Moravě oktrojovaných a slavně protestovati proti únorovce. Toho však na ten čas nedopouštěl stav národa českého. Ježto při

každém politickém počinu sluší voliti prostředky podle síly a cesty podle možnosti účelného postupu, bylo veřejnosti české samozřejmo, že obeslání sněmu Schmerlingova jest menším zlem než jeho neobeslání. Nesmí se zapomínati, v jakých žili jsme tehda okolnostech, jaké byly naše prostředky a síly politické a národní.

Policejní vláda trvala dále. Říjnový diplom neučinil v ní u nás žádné změny, jenom posílnil národ v jeho nadějích, že sněm příští uchopí se nápravy. Únorovka oktrojovala jen zastoupení ve sněmu a říšské radě, nechávajíc ostatní při starém; místo absolutismu bez zastoupení zavedla absolutism se zastoupením. Vždyť ještě v platnosti ostávaly všeliké Bachovské příkazy, jež činily rozdíl i co do oděvu a zevnějšku. Kloboukem dobře smýšlejících hlav byl jen cylindr, kdežto nízký klobouk s třapci nebo stuhou, tak zvaný slovanský, byl nařízením od r. 1852 zakázán. Podobně dlouhé vlasy a vousy byly proti policejnímu předpisu. Policejní dohlídka a policejní vypovídání bylo v plném květu. Špionáže šířila se ve veřejnosti a do všech útulků společnosti, a na jejím základě činila policie opatření proti osobám, jež vypovídala, internovala nebo na každém kroku stíhala. Tisk byl pod ochranou policie, po dvou výstrahách následovalo při třetí zastavení listu, a výstrahy a konfiskace děly se i pro směr listu. Černý kabinet otvíral a prohlížel dopisy na poště, jmenovitě svědčící osobám na policii zaznamenaným. Mezi politickým provinilcem a sprostým zlosynem nečiněno rozdílu, leda že tento byl méně nebezpečný. Redaktor byl zrovna tak ukován do pout, zrovna tak ostříhán a oholen i oblečen do trestnického oděvu jako palič a vrah. Neméně hrubé byly tresty policejní.

Při tom veškero ostří namířeno bylo proti české národnosti, jež sama sebou považována byla za cosi, co se do rámce německého policejního státu nehodilo. Kdežto jinde myšlenka národnosti sopečnou silou bořila a tvořila útvary státní, platil u nás ještě duch reakce. Němčina byla vládnoucím živlem, úřady úřadovaly německy, na poštách němčina, na telegrafních úřadech nesměly býti přijímány ani depeše v českém jazyku, ačkoliv i v Anglii, Francii a jinde bezzávadně tak se dělo, české listy jako by na posměch musely uveřejňovati německé výstrahy a opravy policejní a úřadní. Obecné školy v Praze byly německé, a státním nátlakem šířilo se němectví do společnosti a do všech kruhů. Pověstný tehda policejní ředitel Päumann dával české národnosti lhůtu šesti let, do té doby doufal, že bude s ní hotov. Písně Kde domov můj a Hej Slované, ano i prosté písně národní považovány za revoluční. Posilou německému živlu byly v Praze kruhy netečných před každým pokynem úřadů a vlády se ohýbajících měšťanů, jež bez smyslu pro ideu v pokoji tráviti chtěly život vezdejší, pověstné to šosáctví, jež jako odumřelá část na úkor jest každému živému organismu, ať státnímu nebo národnímu. Duchem tím prosákly byly i ozbrojené sbory Pražské, jež za kousek uniformy neváhaly klaněti se i nejúhlavnějším odpůrcům národním.

Zápas, jejž jsme podstupovali, byl zápas s národním soupeřem i s nepřízní moci státní. Byl to zápas na dvě strany, proti němectví

a centralismu, jež v nových liberálech a přátelích „svobodomyslné ústavy“ tak dokonale byly spojeny, a za práva občanská, zápas za národnost a svobodu. Jedna z nejoblíbenějších zbraní proti nám tak často obracených byla, že německý centralism uchvátiv panství vynášel sebe za vzor liberalismu a národní naše hnutí za dílo reakce. V pravdě však byla reakce na straně těch, kteří každý volný dech v hrdle nám svírali a přirozený vývoj národní zastavovali mocí, kdežto u nás národnost a politická volnost byly pojmy úzce příbuzné. Každá píď volnosti a práva občanského na německém centralismu dobytá prospívala i národnosti české jako nové pole k jejímu vývoji. Co Čechům vytýkáno, že policejní stráž ve Vídni a Bachovská byrokracie v Uhrách a v Haliči rekrutovala se hlavně z Čech, nemohlo býti výtkou národnosti české, která od těchže živlů doma sama dosti trpěla, nýbrž bylo vinou systému, který povolného materiálu z jedné země se zálibou užíval proti zemi a národnosti jiné.

Živelní silou razila si národnost česká cestu k životu a také krok za krokem vítězila. Zakazované národní písně ozývaly se jen tím hlučněji při každé příležitosti i pod okny samého policejního ředitelství. Nízké slovanské klobouky staly se pokryvkou hlavy celého mladého pokolení, slovanská vesta s hustou řadou knoflíků a kabát se šňůrami, čamara, zvítězily nad horlivostí Paůmannovou, který s nich dával knoflíky a šňůry seřezávati. Ano i dlouhé vlasy přišly do mody a plnovous nosen jako výraz samostatnosti občanské. Jmenovitě rolníci z uvědomělých krajin českých budili v té příčině o sjezdech a národních slavnostech později pořádaných až ustrnutí dobře smýšlejících čili šosáckých kruhů Pražských. Byl to vzdor proti nátlaku, boj, který by se mohl zváti hříčkou, jenž ale v skutku ukazoval, do jakých až konců zasahovala policejní moc státu. Ostatně nepřestávalo se jen na tom. Ve všech oborech přístupných osvědčovalo hnutí národní svou tvůrčí sílu, jmenovitě v časopisectvu, školství a vzdělání, spolkovém životě i v hospodářské organisaci. Ve všech těch oborech byla u nás dosud poušť, co v letech 1848 a 1849 tak rychle vypučelo, bylo potlačeno a udušeno, a život náš národní počínal vlastně od r. 1861 znova. Jako český veřejný život tak i české časopisy, zakládání českých škol a vzdělávacích podniků, četné spolky, z nichž mnohé důležitý měly a dosud mají úkol v životě národním, české divadlo, české záložny, vše to má své počátky v oné době, když české národnosti bylo zápasiti o každou píď půdy a když proti všelikým překážkám a obtížím čerpala sílu z ideálního jarého ducha a pevné víry v budoucnost.

Okolnosti zde vytknuté a stav národa nevedly ani k opravdovému uvažování, máli či nemáli se oktrojovaný sněm obeslati; obeslání jeho považováno za věc rozhodnutou již proto, abychom tam nabyli kouska půdy, které by se mohlo ve prospěch národnosti a země vykořistiti. K tomu přicházely i jiné ještě okolnosti. Viděla se potřeba právě vůči Vídni položiti důraz na zastupitelstvo domácí a převládala při tom naděje, že křivdy dají se napraviti a že sněm přirozeným vývojem dodělá se platnosti jemu příslušné, kteréž naděje ovšem trpkého dožily se sklamání. Mimo to bylo i mnoho předmětů obecného prospěchu, pro něž česká strana i mezi odpůrci mohla očekávati podpory.

V čele národního hnutí stál František Palacký, jehož národní činnost počala již v druhém desetiletí našeho věku, jenž byl pracoval již s Preslem, Dobrovským, Kašparem Šternberkem, souvěkověc Šafaříkův, Jungmannův, Čelakovského, a jenž obnově národa do vínku položil své Dějiny české. Opravdový až k vážnosti neznající žertu, neoblomný povahou, jež nehledala obliby nahoru ani dolů, skalopevný v přesvědčení, jež v poznané pravdě a právu neznalo ústupu ani ústupku, dodával hnutí národnímu jeho ušlechťujícího a sebevědomého rázu. Čeho při všem tom jakožto muž přísné vědy, překročivší tehda šedesátý rok věku, neměl dostatek: pružnosti, tvůrčí agitace a podnětů na všech stranách potřebných, to vše přinesl národním snahám zase dr. František Ladislav Rieger, zeť Palackého, jenž, ač teprve čtyřicátník, přece již svou činností od posledních let třicátých, jmenovitě ale v letech 1848 a 1849, byl k sobě obrátil obecnou pozornost i daleko za hranicemi vlasti. Sil se všude jevil nedostatek, dělba práce národní byla nesnadná, a takž rozvíjel Rieger horlivou činnost jako publicista, organisátor, tribun a státník. Vystupoval byl již v německých listech na obranu české věci, dokud ještě českých listů nebylo, soustřeďoval vlasteneckou společnost, z jeho péra vyšly veškery téměř pamětní spisy, provolání a státnické listiny mocnáři, veřejnosti a sněmu platící, a jeho přičiněním opatřovány nejen politické ale i literární a umělecké potřeby národní, jako Slovník naučný, divadlo a j. Třetí v řadě národních vůdců byl dr. František Brauner, jenž svou činností o vymanění rolnictva, svými zkušenostmi a ryzí povahou národu platné služby byl prokázal. Palacký, Rieger, Brauner byli trojicí, jejímuž vedení národ svěřoval rostoucí šiky své. Šestnácte set čestných občanství, udělených hned počátkem let šedesátých jmenovitě Palackému a Riegrovi, dokazovalo před veřejností, že národ stojí za nimi.

K vůdcům těm družila se generace starší, ještě z let předbřeznových, jako Purkyně, Tomek, Trojan, Zap, Em. Zátka, Krouský, Gabriel, dr. Josef Frič, Adolf z Meiersbachu, Hamerník, Mildner, Wenzig, Klaudy, Havelka, Grünwald a j., a rovněž i generace mladší, jež v době absolutismu Bachova počala literárně býti činnou neb utvrdila svůj mužný charakter, jako Jan Krejčí, Podlipský, Prachenský, Tyrš, Zeithammer. dr. Karel Roth, dr. Svátek, Edvard a Julius Grégrové, Tonner, Staněk, Hálek, Neruda, Šimáček a j. Osmačtyřicátníci byl čestný titul těch, kteří v pohnutých letech 1848 a 1849 měli podíl, a uvítáni od společnosti byli jmenovitě ti, kteří stíháni byli žalářem nebo vyhnanstvím za činnost svou, jako Vojta Náprstek, Sladkovský, Liblinský, Vincenc Vávra a j. K výkvětu vlastenecké společnosti náleželi i Pštros, potomní starosta Pražský, Macháček, Jelínek, Šimek, Kodym, Řezáč, dr. Hanke, demokratický kníže Rudolf Thurn Taxis, kteří s Palackým, Riegrem, Purkyní a Braunerem podepsali pamětní spis Riegrův, mocnáři 18. června 1860 podaný. Nové a zdatné síly družily se k těmto pracovníkům a chápaly se díla národního.

Velmi trapně pociťoval se naprostý nedostatek českého listu. Rieger sám, jmenovitě po vydání diplomu říjnového, byl nucen objasňovati stanovisko a požadavky české v německých listech, jako

Reichenberger Zeitung, Prager Morgenpost, Augsburger Zeitung a vůbec těch, jež popřály místa jeho vývodům, v nichž dovozoval potřebu autonomie zemské, provedení rovného práva a obnovení české dvorské kanceláře jako zemského ministeria, kteréž články pak zasílal na příslušná místa vládní. Pamětní spis, jak již v první části řečeno, přijat byl od panovníka ochotně, a Rieger se soudruhem Macháčkem mohli se kojiti nadějí, že neostane bez účinku. Zatím policie tím bedlivěji střehla každý jeho krok, aby koncese k listu českému nedostalo se nikomu z jeho středu. Prof. Zelený, dr. Čupr, dr. Svátek, Jaroslav Pospíšil byli se svými žádostmi za český list od vlády odmrštěni, posléze udělena, ale pod nicotnou záminkou opět odňata dr. Bohuslavu Müllerovi. Opatrnost zachovávána až do té míry, že dr. Müller s Riegrem ani přímo si nedopisovali, přece však policie vypátrala spojení obou a vydávání listu zmařila. Za to udělena koncese dr. Krásovi, jenž od října 1860 jal se vydávati denník *Čas*, který nebyl však orgánem z organisace národní vyšlým a držel se také programu hlavně národnostního. Posléze podařilo se přece získati koncesi; obdržel ji dr. Julius Grégr, a novým rokem 1861 počaly vycházeti *Národní Listy*, v nichž snahy české nalezly prvního veřejného tlumočníka a obrance. V programovém článku z péra Riegrova žádalo se za důsledné provedení říjnového diplomu; ministeria zahraničných věcí, financí, války a obchodu uznávána jako společná pro spojený stát rakouský, ve všech ostatních věcech požadována zaručená svézákonnost sněmům zemským a jejich zákonodárná moc aby opatřena byla odpovědnými orgány výkonnými. Stejná břemena, stejná práva — bylo heslem pro politické zastoupení. „Rodina, obec, župa neb kraj, země a historická koruna naše měj svůj obor samosprávy. Na základě této zásady žádáme reformy vnitřní správy zemské, její zjednodušení a zlacinění. Na místo všudybylé úřadovlády vstoupiž nyní v míře rozumné samočinnost občanů.“ Svoboda tisku s ochranou porotních soudů a rovné právo národní s onou ctí a šetrností k národnosti české, „která jí přísluší co národnosti historické, co národnosti většiny ve vlasti naší,“ byly tolikéž závažnými kusy programu. Jako členové redakce Národních Listů byli mimo dr. Julia Grégra co redaktora a vydavatele uvedeni: Vojtěch Bělák (František Šimáček), Vítězslav Hálek, Jiljí Jahn, dr. Jan Jeřábek, Frant. Věnc. Jeřábek, dr. V. Svátek, Zvonař a prof. Martin Hattala. Mezi spolupracovníky nalézali se Palacký, Rieger, Brauner a četní jiní vlastenci.[1]) Program a úsilí Národních Listů ocitly se ovšem v tuhém odporu s tím, co Schmerling zamýšlel a prováděl, a v nesnadném boji s celou policejně státní soustavou. Již první týden stíhaly nový časopis policejní nálezy a opravy Paumannovy, v nichž ohlašovány spolu pokuty a vězení redaktoru, jež musely v čele listu, a jak již řečeno, německy býti uveřejňovány. Hned v únoru následovala první výstraha pro směr, jenž prý pobuřuje národnosti a uráží princip monarchický, jak prý ukázalo se v článku o pádu Gaety, kde vypisována porážka neapolského krále. Avšak to přesvědčení, jež Národní Listy tlumočily, bylo přesvědčením vší české

[1]) Viz Národní Listy 1861 č. 1.

veřejnosti, jež také za nedlouho slavně v té příčině se osvědčila, jak dále ukážeme.

Program Národních Listů byl první proklamací k národu, jež měla význam netoliko národního podniku časopiseckého, ale politiky národní vůbec. V četných výtiscích šířila po vlastech českomoravských program, v němž vytknuto přesně stanovisko české vůči diplomu říjnovému i únorovce. Uvedená ministerstva zahraničných věcí, vojenství, financí a obchodu odpovídala říjnovému diplomu jako společná pro celou říši. Ostatní, co vyhrazeno bylo Uhrám, mělo býti vyhrazeno i koruně české. Položen tu důraz na požadavky, které korunu Svatováclavskou na roveň stavěly s korunou Svatoštěpánskou. Vedle toho byly tu svobodomyslné instituce, jež vždy byly v programu strany národní.

Poměr mezi Národními Listy a Časem nebyl nepřátelský, nýbrž panovala mezi nimi do roku 1862 vzájemnost. Účastenství v jednom i druhém listu bylo čestným doporučením ve veřejnosti české, jmenovitě při volbách. Koncem května 1861 převzal odpovědnou redakci Času Vincenc Vávra v zastoupení dr. Krásy, meškajícího ve Vídni. Když však dr. Krása na říšské radě opouštěl český voj a blížil se vládě Schmerlingově, odpadlo Času přes 1000 abonentů, posléze koncem roku opustili všichni federalisté v redakci Čas a přispěním dr. Finka a jiných založili *Hlas*, jehož první číslo vyšlo 1. ledna 1862. V redakci jeho byli: Josef Barák, Prokop Chocholoušek, Jan S. Liblinský, Jan Neruda, František Schwarz, dr. Jakub Škarda, Karel Sladkovský a Emanuel Vávra; dr. Fink a Vincenc Vávra stali se odpovědnými redaktory. Mezi přispěvateli uvádějí se [1]) dr. Klaudy, dr. Prachenský, dr. Gabriel, dr. Kodym, JUC. Kratochvíle, dr. Josef Podlipský, dr. K. Roth, dr. Mezník, kníže Rudolf Taxis, Karel Jar. Erben. Program Hlasu srovnával se v podstatě s programem Nár. Listů. Zahraničné věci, vojenství, finance a obchod stejným chodem myšlenek vyznačuje jako společné věci říše. Nár. Listy vyslovily se proti všelikým výsadám z rodu plynoucím, Hlas vyslovuje se proti šlechtě, jíž teď nemáme, ale dovozuje, že „stav rolnický, jenž jádrem jest národa našeho, se vyvine v statné zemanstvo a tak v brzce bude nám náhradou za ztracenou na Bílé Hoře šlechtu.“

Vydáním Hlasu stala se změna i s Časem. O novém roce 1862 vystoupil Čas s programem reální politiky, kterou prý není státní právo. „Politika, která se odchyluje od skutečnosti a budovu svou v povětří a klamných vidinách historických upomínek zakládá, takřka právě tak záhubně působiti může, jako macchiavelistické ono státnické umění, jehož cílem ukojení pouze mrzkých chtíčů jest.“ Vyslovil se pro reální půdu únorovky a pro pohlížení ne nazpět, ale ku předu. Budě pochybnosti a nedůvěru v podniky národní, nesnadné sice, ale jak skutečnost ukázala, s prospěchem se vyvíjející, jako Svatobor a j., vydával to Čas za stanovisko kritické. I formát svůj zmenšil a předplatné zlevnil, přes to 31. ledna 1863 téměř nepozorovaně ukončil vezdejší pouť, aby po dvou letech oživnul v podobě Pražského Denníka.

[1]) Viz Hlas 1862 č. 1. a násl.

Téže doby dán podnět i k vycházení německy psaného listu na obranu české věci. Dne 14. září 1862 vyšlo první číslo *Politiky*, vydávané od mladého energického Jana Skrejšovského, jenž opustiv karrieru úřadní ve Vídni zavítal do Prahy a činně počal se účastniti hnutí národního.

Vyšehradský kanovník Václav Štulc založil a redigoval časopis *Pozor*, který vycházeje třikrát týdně hájil společného programu národního, při tom však zvláštní váhu kladl na stránku náboženskou; měl důležité působení v katolickém duchovenstvu a jistou měrou i v oné části šlechty, jež byla přístupna snahám národním.

Opuštěnější ostávala Morava. Politické úřady a organisace německá s největším důrazem vystupovaly proti snahám národním. Národní Listy vypovídány a odstraňovány z obcí a na místo nich jako vládní strana šířeny Moravské Listy. Posléze počátkem r. 1863 počala vycházeti v Brně *Moravská Orlice* jako první český orgán národní strany.

Jako položeny základy českého časopisectva a dán směr pro budoucnost v těžkých těch letech tísně, tak ukazovala se životvornou myšlenka národní i ve všelikých jiných oborech. Školy, vzdělání! stalo se heslem, a ježto od státní moci nebylo ničeho se naditi, přikročeno k svépomoci. *Péče o školství* obecné, střední a odborné, jež k pozoruhodným vedla výsledkům, stala se povinností národní. Školy v městech stávaly se českými, nové zakládány a města přinášela velké oběti na zřizování obecných gymnasií, reálek, hospodářských a řemeslných škol. Snaha ta, v době tehdejší vzbuzená, dlouho potrvala, a jí jmenovitě jest děkovati za zřízení dostatečného počtu českých škol středních, hospodářských a jiných.

Spolkový život, jehož počátkem r. 1861 vůbec nebylo, vyvíjel se s takovou horlivostí a nabýval takových rozměrů, že v šesti sedmi letech počali se už ozývati hlasové proti přílišnosti spolků. Jediným útulkem české společnosti, kde volně česky se mohlo mluviti, byly v Praze před tím jenom Měšťanská beseda (avšak ani ta nebyla spolkem pouze českým, nýbrž utrakvistickým) a studentský Akademický spolek. Podle způsobu Měšťanské besedy zakládána pak po městech a vesnicích střediska společnosti, besedy, čtenářské spolky a p. V těchže letech vznikl i Hlahol, založený r. 1861 přičiněním L. Lukesa a Ferd. Hellera, a Sokol v únoru 1862 hlavně péčí Tyršovou. I oba tyto spolky rychle docházely následovníků, tak že již příštího roku o sv. Janě mohl býti uspořádán v Praze první sjezd zpěváckých spolků, a sokolské jednoty v málo měsících pozdravovati se mohly na vycházkách svých. Odpůrcům národním a živlům šosáckým toto rychlé mohutnění organisovaných spolků českých, jež jako by ze země vyrůstaly, bylo zhola nepochopitelné, a ne bez obav na ně pohlíželi. Dne 9. března r. 1862 konala Umělecká beseda první valnou hromadu, a o sv. Janě potom vstoupil do života Svatobor. Jako snažná péče věnována pořízení českého divadla v Praze, tak považována divadla ochotnická po venkově za prostředek k oživování a povzbuzování hnutí národního. Prozatímné české divadlo zemské, první samostatné a trvalé divadlo naše, postaveno r. 1862. V květnu po sv. Janě počalo se s kopáním,

a 18. listopadu byla zahájena představení Hálkovým Vukašínem. Rieger, jenž o postavení divadla měl zvláštní péči, byl prvním jeho intendantem. Studentstvo z Prahy na prázdniny se vracející stávalo se apoštolem národního ruchu, povzbuzovalo k šíření české četby, pomáhalo při zakládání spolků, hlavně pak vynikalo v pořádání ochotnických představení a besed, v nichž se konala čtení besední, deklamovalo se, zpívalo a hrálo. I ochotnicko divadelní ruch rozmohl se rázem po krajích českých.

Totéž, co o Čechách, platí co do hnutí národního také o Moravě, jen že zde později a volnějším tempem se pokračovalo.

Zvláštní důležitosti hospodářské nabyl *ruch záloženský*, hlavně činností Františka Šimáčka povzbuzovaný a řízený. Šimáček již za Bachovy vlády v Poslu z Prahy, v malých sešitech od r. 1857 vydávaném, zasazoval se o zakládání záložen a o svépomoc; první záložna, Vlašimská, zařízena již r. 1858, načež rok potom následovaly záložny v Čáslavi a v Písku a r. 1860 čtyři nové záložny, avšak zmohutnění ruchu toho a vítězství jak nad netečností občanskou tak nad úkory vládními spadá teprve do let 1861 a následujících. Roku 1861 zařízeny 22 záložny, z nichž jedna, Přerovská, byla první na Moravě, r. 1862 v Čechách 39 a jedna na Moravě, r. 1863 v Čechách 28 a 7 na Moravě, r. 1864 v Čechách 18 a 9 na Moravě, r. 1865 v Čechách 17 a 11 na Moravě. Téhož roku o sv. Václavě sestoupil se již první sjezd záložen českých za účastenství 107 českých závodů, který položil základ organisaci záloženské, z níž vyšla potom Živnostenská banka. Svépomoc ta, prameny úvěru do všech vrstev českých rozvádějící a slabší v zápase proti přemoci kapitálové podporující, prospívala přes všelikou nepřízeň vlád Vídeňských, a po 30 letech, r. 1891, čítáno 542 záložen českých s kapitálem přes 178 ½ milionu, nepočítaje 119 záložen hospodářských s kapitálem přes 24 ½ milionu, ani menších kontribučenských záložen moravských s 1 ⅕ milionu zl. Důkaz to, že vlastenecké vzpružení doby námi líčené dovedlo postaviti důležité ústavy na zdravé a pevné základy. [1])

Tím spůsobem nastupoval národ český v zemích koruny české novou dráhu svou. V březnu 1861 vzpružena také činnost společnosti Musejní a v květnu potom staré Vlastenecko-hospodářské společnosti. Za předsedu oné zvolen hrabě Jindřich Clam Martinic a kníže Karel Schwarzenberg za jeho náměstka, v této kníže Karel Schwarzenberg za předsedu a Clam Martinic za jeho náměstka. Obě společnosti měly svůj význam i tím, že čelní šlechtici, věci české nakloněni, stýkali se tu s předáky českými. Ve výboru Musejním zasedl i hrabě Jan Harrach a zvolen tam opět i Palacký, jenž za vlády Bachovy odtamtud byl vypuzen. Pilná pozornost věnována i Průmyslové jednotě, řízené prve v duchu německém a velkokapitalistickém, jež r. 1862 přešla již do rukou českých.

---

[1]) Viz cenný spis Josefa Schreyera, tajemníka jednoty záložen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Dějiny svépomocných záložen českých, v Praze 1891, nákladem jednoty. Tolikéž Schreyerovu Statistiku záložen českých za r. 1891, v Praze 1892, nákladem jednoty.

Jedinou osobností vládní Čechům poněkud příznivou byl místodržitel hr. Antonín Forgač. Pouze sedm měsíců zaujímal vynikající místo náměstka mocnářova v Čechách, ale získal si obecné obliby v celém národě svou nestranností a ochotou k spravedlivým požadavkům českým. Pocházeje ze staré rodiny uherské vyvolil si dráhu úřadní, na níž rychle postupoval. Jsa třicet let stár r. 1849, stal se vládním komisařem v Uhrách, což mu Maďaři nikdy nezapomněli vidouce v něm černožluťáka a zpátečníka. Do Prahy přišel již r. 1853 jako vicepresident místodržitelský a v hodnosti té vytrval tu do listopadu r. 1859, kdy povolán do Vídně jako přednosta odboru v ministeriu vnitra. Uherští starokonservativci byli tehda hledáni, a Forgač jako znalec poměrů uherských měl tu vládě pomáhati v jednání s nimi. Avšak již 11. srpna 1860 odebral se jako místodržitel na Moravu, kdež rychle proslul ve všech kruzích českých. Vládu svou v markrabství zahájil proklamací, v níž kladl důraz na rovné právo a spravedlnost k národnostem. Jeho vláda neměla tu však dlouhého trvání, dne 8. pros. 1860 stal se místodržitelem v Praze na místo Mecserya, jenž povolán byl do nového ministerstva Schmerlingova za ministra policie. Forgač mluvil plynně a správně česky a lišil se tak od obyčejné policejně státní byrokratické šablony, že ač v Uhrách za zpátečníka vykřičen, u nás byl vzorem správce země a svobodomyslného muže. Přišel v době nejtužších, denně se množících konfliktů s Paümannem v Praze a s duchem Bachova systému na venkově. Úplně samostatný ovšem nebyl, toho vládní soustava vůbec nedopouštěla. Policejní ministr se svou rozsáhlou špionáží na jedné a státní ministr na druhé straně stáli výše nad ním na stupnici právomoci. Policejnímu ministrovi podával přímo zprávy i policejní ředitel a byla mu podřízena i celá četnická organisace. Mimo to bděla nad ním jako nad každým tajná policie, neboť státní moudrost záležela v tom, aby jeden střehl druhého, jeden donášel o druhém, aby ve Vídni vše v nejlepší měli evidenci. Přes to Forgač zvítězil a činil pořádek.

Dne 9. ledna vypovězeni byli z Prahy od policejního ředitele spolupracovníci Času Vincenc Vávra, Josef Barák a J. Liblinský. Sedmnáctiletí studenti Jan Strádal z Činovsi a Josef Kratochvíl z Lounek byli od policie odsouzeni na 48 hodin do vězení a internováni do svých rodišť za to, že jedouce na vánoce řádně se neohlásili. Místodržitel Forgač všechny tyto nálezy a tresty svým rozhodnutím 15. ledna zrušil. Obecné pohoršení v Praze budilo posekání bulharského studenta Zlatova v noci Sylvestrovské od policejní stráže; místodržitel těžce zraněného studenta v nemocnici sám navštívil. Pochopitelný úžas zmocnil se policejního ředitele, když takto sám místodržitel pokoušel se otřásati základy říše. Nemalé též ustrnutí v kruzích těch způsobilo, když hrabě Forgač dne 15. ledna účastnil se i slavného pohřbu Hankova, k němuž nejen se dostavil, ale přijav od Josefa Baráka podanou mu svíci i v průvodu kráčel. Pohřeb ten, jakož i později 29. června pohřeb Šafaříkův, jehož též místodržitel Forgač se účastnil, byly skutečné smuteční slavnosti národní, které s okázalostí a za účastenství valných zástupů se konaly a při nichžto se vidělo, jak velkou mocí jest národnost česká, přes niž Vídeňská vláda přecházela k den-

nímu pořádku. To bylo i příčinou nelibosti a rozsáhlých opatření policejních. Výsledek sporu mezi místodržitelem a Paümannem, jehož horlivost do poslední chvíle neochabovala, byl ten, že Paümannovi vykázáno jiné pole působnosti. Byl z Prahy poslán do Krakova, kdež jako vůbec v Haliči germanisátoři z Čech byli již pověstni. Praha si oddychla, ačkoliv z odchodu krutého horlivce nelze zajisté ještě uzavírati, že by tím spolu směr a duch jeho byly bývaly vykořeněny.

Prvním velkým volebním zápasem, jenž s napjetím sledován od celého národa, a průpravou k volbám sněmovním byly *obecní volby v Praze* 11. března 1861. Byly to první volby po deseti neblahých letech. Ministerské nařízení, aby volby ve všech obcích na základě obecního zákona ze dne 17. března 1849 byly provedeny, vydáno ještě před Schmerlingem dne 26. listopadu 1860 od Goluchovského. Obecní ten zákon a patent vyvazovací byly poslední politické skutky hr. Stadiona, jenž brzo potom těžce onemocněl a po několika letech zemřel. Reakce netrpící nikde svéčinnosti a nepřátelská všemu, co volbou se nazývalo, zmařila také hnedle svobodně volenou representaci obecní, nedopouštějíc obnovování jejího. Pro Prahu vydán byl statut, na jehož základě první a poslední volby konány 29. srpna 1850. Česká strana měla tehda sice téměř třikrát tolik hlasů než německo šosácká „strana střední," nicméně ostala v menšině v zastupitelstvu, jež dr. Václava Wanku zvolilo za starostu a vůdce „střední strany," šl. Haasa z Vranova za jeho náměstka. Velkou ujmu braly prospěchy obecní, smysl občanský a především národnost česká za desetiletého panství Haasovců, jak strana ta prostě nazývána. Praha ostávala velkou vesnicí, pro zvelebení její ničeho nepodnikáno; servilnost utlačovala každou samostatnou myšlenku, a radnice byla tvrzí němectva. I zevnějšek Prahy, ač velkou většinou české, měl ráz německý. Obecní školství bylo německé a veřejný život poněmčilý. Český plakát na rozích byl bílou vranou, v kavárnách a v místech zábavních vládla němčina. Proto nyní obecní volby, při nichž voleno všech devadesát obecních starších, měly veliký význam jak pro ducha občanského tak pro národnost českou. Šlo o vybojování Prahy.

Boj nebyl snadný. Z německých zpátečníků obratem ruky stali se „přátelé svobodomyslné ústavy" a jako jinde tak i u nás němečtí liberálové. K službám svým měli také pohotovou organisaci, veškery tichošlápky a šosáky, odvislé voličstvo a obecní aparát od lampáře až do magistrátního rady. Proti všemu tomu stála sebevědomá síla národní a občanská. V organisaci a agitaci uvázal se sbor přičiněním Riegrovým zřízený „Pokrok k lepšímu," kterému podařilo se provesti i shodu a dorozumění se svobodomyslnými Němci. Bylo to možno, neboť únorovka tehda ještě nebyla v platnosti. Volební provolání a kandidátní listinu podepsali vedle Palackého, Riegra, Braunera, Bělského, Dittricha, Friče, Ant. Dudka, Hamerníka, Jos. Huleše, Ant. Horáčka, Krásy, Matějky, Frant. Pštrosa, Ad. Pinkasa a C. B. Šimka také Němci Klement Bachofen z Echtu, Maxmilian Dormitzer, Jos. Lippmann, Gustav Pilz, Vinc. Schnitzer a Edv. Seutter šl. Lötzen.

„Obec Pražská představuje a zastupuje svatou mateř národa, v dějinách světa se ctí jmenovaného, hlavní město vlasti" — praví

se po uvedení všeobecných zásad ve vzletném provolání vyšlém z péra Riegrova. „Stav obce naší je takový, že požaduje pilné opravy. Ne v ouzkém obrazování se pouhými slovy, ne v bázni malicherné, která v každém vánku větří již nastávající bouři, ani v mysli porobné, bránící každému ruchu a pokroku i povolující každému násilí, jest nám hledati spásy. . . . Požadujeme mužův, kteří moci své v obci nechtějí užívati jen k zalíbení se pánům a k ukojení osobní marnivosti své; mužův, kteří vedle svobodné mysli také tolik statečnosti do sebe mají, aby ve všech okolnostech důstojně jí se osvědčovali; konečně mužův, od nichž nadíti se můžeme potřebné odvahy a moci společenské, aby v dobách bouřlivých i klidných dovedli udržeti v oboru působení svého nezlomné panování zákona proti outokům z kterékoli strany naň dorážejícím.“

Volební boj skončil úplným vítězstvím strany české a svobodomyslných německých spojenců. Od 11. března 1861 vrácena Praha českému národu. Důsledky toho byly neobyčejné. Nejprve jevily se ve školství, jež stalo se českým, dále v soustavném rozkvětu veleobce. Veškeren rozvoj Prahy počíná od toho dne. Nepřehledné zástupy, jež naplňovaly náměstí kolkolem radnice, propukaly v jásot a tisícové mávali klobouky a objímali se, když ohlašován byl výsledek volebního zápasu. Za zpěvu národních písní a volání slávy vůdcům národa ubíraly se pak proudy obecenstva od radnice k Měšťanské besedě na Příkopech a k sv. Václavu na Václavském náměstí. Rychlostí blesku rozlítla se zvěst o dobytí Prahy do všech i nejodlehlejších končin města, předměstí, celého království a markrabství a všude docházela vřelého ohlasu. Za prvního starostu po dlouhé přestávce Bachovské zvolen František Pštros, měšťan Pražský a jirchář, za jeho náměstka dr. Václav Bělský.

Příštího roku doplňovací volby dne 17. listopadu konaly se již za změněných okolností. Schmerlingovo dílo jevilo již účinky. Národnosti stály již příkře proti sobě. Němci v německém kasině soustředění napsali si k obecním volbám únorovku na prapor. S Pokrokem k lepšímu podstoupilo zápas německé kasino. Mezi zpátečníky a liberály německými nebylo již rozdílu. Na Starém Městě z tří sborů dobylo německé kasino druhého, kde zvoleni dr. Herbst, dr. Raudnitz a Veit za obecní starší 352 hl. proti 242. V prvním sboru zvítězili jsme většinou jen 6 hlasů. Na Malé Straně, kde voleno v druhém a třetím sboru, ztratili jsme druhý sbor a v Josefově první, v třetím sboru prošel kandidát společný. Jinde bylo vítězství na straně české, ač počet hlasů německých nebyl nepatrný. Z 30 kandidátů Pokroku zvoleni 23.

Jako v Praze tak obnovovaly a ustavovaly se v březnu i ostatní obce v zemích koruny české; namnoze zahajovaly novou éru tím, že vůdcům národním udílely čestná občanství. (Pokračování.)

Pod lesem.

V zahradě ležím,
včelin kde bzučí,
květem kde svěžím
větev se kryje,
a hory hučí
do melodie.

Šumějí jedle,
pohádka živá,
a sedě v sedle
na vraném koni,
pohůnek zpívá —
písnička zvoní.

Pluh zvolna hrouží
sedlák v zem tvrdou,
po žních už touží,
a vraník frčí,
šíj vzpíná hrdou;
sedlák jen mlčí.

O žita ceně,
o požehnání,
o vonném seně
z květného luhu
starost se shání
nad ním tu k pluhu.

Jak řinčí kosy,
blýskaví hadi,
děvečky bosy
jak na otepi
i chlapci mladí
zanotí cepy.

„Vjó, vraný koni!“
radostně volá —
vesele zvoní
píseň v to vroucí,
již pěje zdola
dívčina žnoucí.

Za zpěvu nůši
nažala v krátce,
s planoucí duší
hoch přilít včelkou
pomoc' jí sladce
s nůší vstát velkou.

Jak hlemýžď s budkou
k dědině kráčí,
a za ní s prudkou
hoch zapěl touhou
zpěv medu sladší
s ozvěnou dlouhou . . .

Červené kravky
s vozíkem jedou.
Hrst svěží travky
žvýkají stále,
po boku vedou
telátko malé.

Jak bujně běží,
škube si trávy!
Teď v potok svěží
vběhlo a pije.
Pijou i krávy,
vztahují šíje.

Jak páchnou hvozdy,
jedlové hory!
Slyším i drozdy.
S křikem se honí
vrabčáků sbory.
Vzduch jarem voní.

Hlas volá čísi — —
List rosa koupá,
na stéblech visí
perličky zlaté,
a tiše vstoupá
výš slunce svaté.

Frant. Táborský.

Za štěstím.

Román ze života Vídeňských Čechů.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

V tom zase do světnice vešel zřízenec páně Hasenöhrlův a přímo ke Košatce zaměřil.

„Sedíte tu ještě? No, už jste mluvila s mužem?“

„Nemluvila, ještě se nevrátil.“

„Tak vidíte. Kdo ví, kdy přijde; bez pochyby ztratil cestu, nevyzná se. Nedalo mi to pokoj, chtěl jsem se ještě po vás ohlednout, ač jsem už najal pradlenu; je mi vás líto. — Neplač, chlapečku.“

Pohladil hošíka, který velkýma očima se na něho díval.

„Táta! Táta!“ žvatlal přestávaje plakat.

Košatová seděla jako socha. Kolem křik a neurvalé vtipy; hustý dým vše zahaloval. V tom zapálili plyn; skoro ji polekalo nenadálé světlo. „Ježíši, Maria — noc!“ zvolala.

„A váš muž tu ještě není!“ pravil Hasenöhrlův jednatel.

Podívala se, teprv teď ho jak se patří viděla. Silný muž, kolem čtyřicítky; trochu naduřelý červený obličej, ale jinak dost hezký; bradu a líce měl oholené, jen pod orlím nosem černaly se husté kníry; oděn byl jako pán, na barvitém šatě kolem krku leskla se zlatá jehlice, u černé sametové vesty, červeně žíhané, velký zlatý řetěz. Přiklonil se trochu k ní:

„Pojďte sem!“ pravil, „jen slovíčko.“

Vstala; chlapec batolil se podle ní. Když byli blízko dveří, zastavil se a počal mluviti: „Já jsem možná prohloupil; žena, kterou jsem najal, z daleka není tak statná jako vy; pánovi se třeba nehodí. Věc možno napravit, chceteli. Vrátím jí závdavek. Posledně tedy se vás tážu: Půjdete se mnou? Pravím vám, že nic tak vhodného se vám už nenaskytne. Co se dítěte týče, nějak to spravíme, ač u nás posud pradleny s dítětem nebylo; vezmu si to na starost, já u pana Hasenöhrla něco platím.“

Ubohá žena snadno se dala přemluvit. Výstup s krčmářem náramně ji poděsil. Podala Bětušce ruku na rozloučenou, uchopila ranec, připevnila si ho velkým šátkem na záda a vzala hošíka do náručí.

Její průvodce zaplatil všechny útraty a podal hospodskému jakýs papírek, řka: „Tohle je naše adresa, až přijde její muž, odevzdejte mu ji.“ To pravil nahlas a česky; dosti tiše pak a německy dodal: „Není potřebí, abyste nám toho troupa posílal na krk, rozumíte? Jsem rád, že jsem tuhle dostal, u nás je práce hrůza; takové ovečky nově přibylé ji nejlépe vykonají, ty se dřou jako mezkové. Však on ji najde, policie mu pomůže, ale bude pak už zdomácnělá a hned tak s ním nepoběhne.“

Hospodský kývl hlavou na znamení, že porozuměl, a jeho známý vyvedl ženu na ulici.

Pršelo, vítr burácel, šum vůkol i třeskot povozů. Košatce bylo tak divně, že stěží zastavila své slzy. Zdálo se jí, že plápolající větrem plynové plameny i lucerničky u vozů a kočárů všemi směry rychle i pomalu se pohybující provádějí okolo ní příšerný rej.

„Mami! Mami!“ zvolal chlapeček poděšen nezvyklými zjevy kolem sebe i šumným pouličním životem. Ona jej chlácholila: „Mlč, moje zlato, neboj se, vždyť jdeme za štěstím. Mlč, synáčku, bude ti teplo, teploučko.“

Dítě nedalo se ukonejšiti, tiše, usedavě plakalo.

„Ach, chudinka, co už zkusil,“ pravila žena k svému průvodci, „sedm dní jsme byli na cestě a skoro pořád ta nepohoda; večer býval celý skřehlý.“

„Však mu to neškodí,“ dostala v odpověď, „je z dobré matky.“

Tlačenice vůkol; bylo to v dobu, kdy dělnický lid chodí z práce. Černé, umouněné tváře, olejem páchnoucí zástěry a kazajky, a hned zase líce bledá jako smrt v nejistém světle zmítaných větrem plamenů, zakrnělé postavy, hluboce vpadlé oči, v nichž příšerně odrážely se slabé paprsky světla; tu a tam ženština v kožešinovém nákrčníku, dlouhá vlečka se za ní cmírala blátem a špinou; a zase páni v teplých kožiších, upjatých zimnících. Vše se hnalo, bez konce, bez přestání, závrať se o Košatku pokoušela.

„Tu je dostavník!“ zvolal najednou průvodce její. „Máme daleko, pojďte, pospěšte, sedneme si.“

Lekla se, nevěděla jak s chodníku sestoupiti, bála se vkročiti v tu vřavu proplítajících se povozů. Musel ji vzíti za ruku a odvesti až k stupátku.

Vkročila do velkého, lakovaného, nápisy opatřeného dostavníku. „Odvažte ranec,“ volal na ni její průvodce; pomáhal jí, podal mokrý ranec konduktorovi, který ho uložil na střeše vozu.

Ve voze seděl pán a dvě paničky; jak chtěla usednout na druhé sedadlo, rudou koží potažené, s náramným spěchem udělali jí místo a usedli naproti pilně dbajíce, aby se jí koleny nedotkli.

Vůz se pošinul, zahřměla kola na dláždění, zařinčela okna; na protější lavici šeptali, mluvili, jediného slova nerozeznávala, temný, jednotvárný hukot všecky hlasy pohlcoval.

Ale měkce, ach, měkce seděla, jak živa té lahody neužila, v pravdě ji ten pohyb, to měkké, volné bydlo uspávalo. Chlapeček na jejím klíně sedící udiven kol sebe hleděl. Průvodce její usedl vedle ní.

Déšť z venčí šlehal na okna, uvnitř se na nich srážela pára, tak že skrze ně nebylo viděti, jen nekonečná světla míhala se před očima.

Pasažéři v omnibuse střídali se neustále, a co jich přišlo, všichni se venkovanky štítili; ona však toho nepozorovala. Jeden pán dokonce vzkřikl na konduktora: „Co to máte za krobotku? Vedle té mám sedět?“ Mluvil ovšem německy, ona nerozuměla, ale slyšela, že průvodce její hádal se s oním pánem.

Dlouho, dlouho trvala jízda; chlapeček na klíně jí usnul. Konečně zvolal konduktor: „Skt. Marxer Linie!“ Průvodce její zlehka se jí dotknul a jal se slézati; šla za ním, vzala si svůj ranec.

„Je daleko ještě?“ tázala se; „dojde mi dítě?“

„Je to blízko,“ odpověděl, a ona vzavši hošíka za ruku vedla ho; že však průvodce šel spěšným krokem, vzala ho do náručí, k srdci ho přitiskla a běžela, běžela . . .

Ulice sem, ulice tam, živé třídy, plné hluku. Po dosti dlouhé chůzi stanul průvodce konečně před vysokými vraty rozložitého stavení.

„Tu jsme,“ pravil, „pojďte za mnou.“

Vešli širokým průjezdem, pak přes dvůr; otevřely se jakési dvéře, dlouhá síň jako sál, velké teplo sálalo jí vstříc; kamenné dlaždičky čisté, bílé, místo podlahy; hustá pára naplňovala celou místnost, tak že světlo plynových plamenů tímto hustým ovzduším sotva pronikalo. V pozadí na levo velká plotna, na níž se vařila voda v kotle, z něhož vycházela bílá pára; podle stěny, naproti vchodu obrovské necky a podle nich i v nich hromady prádla. Na pravo ode vchodu jiné dvéře a právě vedle plotny ještě jedny; uprostřed síně dva dlouhé stoly, jak živa tak velkých neviděla. Dvě ženy tu přecházely, mokré, špinavé; průvodce její po německu s nimi mluvil, prstem na ni ukazoval. Jedna přistoupila k ní; byla ošklivá, černá jako cikánka; položila jí suchou ruku na rámě a řekla česky:

„Pojďte se mnou, tam budete spát, ukážu vám.“

A zavedla ji, rozžavši lojovou svíčku, ke dveřím vedle plotny. Kumbálek sotva větší čtverečného sáhu, obsahující pouze jednoduchou železnou postel, na níž byl slamník, dvě houně a mořskou travou naplněný polštář; naproti té posteli truhlice a na zdi několik skob na zavěšení šatů.

Košatová urovnala ihned houně a chtěla uložit chlapce.

„Máte času dost,“ řekla jí žena, „napřed budete večeřet, potom si třeba dítě uložte. Vy sama musíte ještě dnes počít své dílo; naše pradlena už předevčírem odešla, nakupila se hromada prádla. Budete mít práce dost.“

„Vy neperete?“ otázala se Košatová.

„Já urovnávám, škrobím, mandluju,“ odpověděla žena, „a tamhle ta žehlí.“ Ležela v odpovědi její nemalá hrdost; dávala nově příšlé cítit, jak vysoko nad ní stojí.

Košatová se umyla a trochu upravila, zejmena se zbavila těžkých zimních sukní a promoklé kazajky. Když se v prádelně objevila, čekala už večeře, náramný talíř masa, kus bílého chleba, tolik toho, že ani polovici nesnědla, ač i chlapce hladového nakrmila.

„Kdo je ten pán, který mě přivedl?“ tázala se.

„To je podomek, říkají mu Fric.“

Podomek! pomyslila si Košatová; podomek, a takový pán — v Kumžáku a v celém jeho okolí žádný podomek takhle nevypadá.

Po večeři uloživši svého hošíka dala se do práce. Skoro do půl noci prala, v hustou páru zahalena, až tvrdé ruce únavou jí klesaly. Tak byla zaujata tou prací, že myšlenky její málo měly času zalétati k manželovi.

Přede dnem, jak čtvrtá uhodila, už ji zase přišli zbudit. Hodiny utíkaly, od necek se nehnula, trpělivě pracovala jako stroj. Přinesli jí snídaní, veliký hrnec kávy a notný krajíc bílého chleba, najedla se ona i hošík, kterého na rychlo umyla a přistrojila, a pak zase se dala do práce. Kupy špinavého prádla neubývalo, neboť bez přestání přicházeli chasníci a házeli na ni pokrvácené kusy.

K desáté hodině otevřely se hlučně dvéře, a do prádelny vkročila mocná postava paní asi čtyřicetileté v bílých nedbalkách. „Kystyhant! Kystyhant!" zavznělo to kruhem z úst několika žen i náhodou přítomných chasníků. Paní byla neobyčejně tlustá, červený obličej jen zářil, oči jako by pořád něco na stropě hledaly, protože dvoupatrový podbradek tvářím skloniti se bránil; četné prsteny, zlaté náramky a zlatý, drahokameny posázený křížek blýskaly se ve světle plynu, který neustále hořel, ježto okna na dvůr vedoucí byla parou i prachem skoro slepá. Za paní kráčel podomek Fric.

Košatová se odvrátila od své práce i zadívala se s patrným úžasem na příchozí paní; podle ní stál její hošík, drže se jejího šatu.

„Tu je ta žena, milostpaní," pravil německy podomek.

Milostpaní stanula před ní, změřila si ji od hlavy k patě, pak funíc tučným hlasem k ní promluvila.

„Neumí německého slova," omlouval podomek ženu, když neodpovídala.

Milostpaní opět zafuněla, pak ukazujíc na hošíka, tázala se:

„Co pak je to tu za dítě? to zde nemůže zůstat. Řekněte jí, ať je dá jinam."

Podomek to Košatové přetlumočil. Vyvalila na něj oči: „Vždyť pán řekl, že dítě mohu podržet u sebe; kam bych je dala?"

Podomek obrátil se k milostpaní: „Račte odpustit, milosti," dovolil si namítnouti, „snad by tu přece —"

„Nechci, nechci," vpadla mu tato do řeči; „to by byl pěkný pořádek; to by si všecky ženské přivedly svoje fakany; vypadalo by to tu jako v opatrovně. Však víme, co z toho potom pochází; ta drobotina se plete mezi nohy, křičí, dovádí, a mámy samým napomínáním a pořádáním zapomínají na práci, za kterou je člověk přece platí. Ne, ne, to dítě musí z domu, a nechceli se s ním rozloučit, ať si jde, odkud přišla, třeba do své povidlové země, řekněte jí to."

Podomek se uklonil.

„Terezko," pravil ke Košatové, „milostpaní to dítě zde netrpí, nic platno; ale vy si to neberte k srdci, povím vám, kam si je dáte; bude tam lépe uschováno nežli zde, kde by snadno mohlo přijíti k úrazu; mohli by vám ho pošlapat, opařit."

„Já ho od sebe nedám," odvětila žena důrazně, „raději půjdu sama."

„Pomalu, pomalu — počkejte, já vám povím."

Milostpaní obcházela zatím prádelnou, otvírala skříně, kde složeno prádlo, bručela, tu a tam něco vytýkala, nařídila to i ono a zase zmizela, provázena jsouc mnohonásobným: „Kystyhant!"

Podomek vyšel za ní, vrátil se však za malou chvilku a zaměřil přímo ke Košatové, která, ustavši od práce, nehybně, jako sloup stála

u svých necek, nevšímajíc sobě posunků jiné ženy, patrně své bezprostřední představené, která ji vybízela, aby nezahálela.

„Oblecte se a pojďte se mnou," pravil; „zaopatříme dítě, abyste nepřišla o dobrou službu; není to daleko, ob čas si tam doskočíte, synáčka navštívíte."

Odmítala, stála na svém, že se od dítěte neodloučí.

„Bláhová!" přemlouval ji; „tak se to dělá ve Vídni všeobecně. Podívejte se na ty ženské: skoro každá má děti a má je jinde ve stravě a na bytu, pokud nemá doma větších, které by si vzaly menší na starost. Nezapomínejte, že nejlépe se o děcko postaráte tím, že vyděláte hodně peněz. Vydělat peníze, to budiž jedinou vaší starostí. Pojďte, času není nazbyt, já vás dovedu k dobrým lidem, českým lidem, hošíček tam bude jako doma."

Ženě draly se slzy z očí. „Mé zlaté dítě!" zaúpěla.

„Rozvažte jen," pokračoval on, „jak pak by vám obstál zde v té páře, bez světla, postrkován sem a tam; což nenahlížíte, že by se vám rozstonal?"

Nahledla to; oblekla se v kumbálku a vzavši chlapečka do náručí šla s Fricem.

Prošli několik ulic, dávala si pozor na cestu, aby po druhé trefila. Netrvalo to deset minut, a Fric stanul před velkým, čtyřpatrovým domem. Slunce, které z trhaných mraků se probralo, odráželo se v nesmírné řadě oken. Dole, v pravo, v levo od vrat krám podle krámu, krupař, klempíř, obuvník, holič, uzenář, střížné zboží, vetešník — jí se to zdálo nebeskou nádherou.

Vešli; nekonečné schody jako do nebe, chodby dlouhé, jako v nějakém zámku, a dvéře, Bože! co tu bylo dveří! Závrať ji pojímala.

Konečně přece, vysoko, ve čtvrtém patře, Fric u jedněch dveří zaklepal. Vkročili dovnitř. Malá světnička, špinavá, podlaha docela černá; podle stěn tři postele, v jedné se povalovaly tři malé děti, které ke vcházejícím obrátily tupé, jako ve vodě plující oči; byly bledé, naduřelé, rozcuchané, polonahé. Uprostřed světnice stála malá železná kamínka, na nichž se vařil oběd; jakási žena se při nich otáčela, hubená, rozcuchaná jako ty děti, ve špinavé cáry oděná, na nohou rozedrané křápy. Podle kamen verpánek a po zemi všeliké ševcovské nářadí a náčiní; v koutku vetchý stůl a tu a tam rozviklaná stolice.

„Ach, pěkně vítám, pane Kratochvíle, pěkně vítám," pozdravila žena, spatřivši příchozí, „čím pak mohu posloužit?"

A nevyčkavši odpovědi pokračovala: „Bože, to je u nás dnes nepořádek, ani umyto ještě není! Ale, to je s ním kříž, s tím mým! Tolik díla, ani byste nevěřil! postačit nemůže. Teď šel právě odvest hotovou práci."

„Paní Hmatálková," dostal se konečně k slovu pan Fric Kratochvíl, „jedná se o to, zdali byste vzala dítě tuhle té ženě do bytu a do stravy."

„Inu, když to musí být, když pan Kratochvíl si toho přeje, nějak to uděláme," odvětila líbezná paní Hmatálková, podávajíc hostem po rozviklané stoličce, kteréž se pan Kratochvíl moudře vyhnul.

„Je to ovšem oběť," pokračovala, „už máme jedno, víte, to Rozárčino, která je krámskou, ty druhé jsou naše. Ó, u nás jsou děti rády! držíme je jako své."

V tom měla pravdu, její vypadaly zrovna tak chatrně a mizerně jako ono cizí; to ovšem neřekla, že jí samé už zemřelo půl tuctu takových červíčků.

„Postel je velká, pohodlná," pokračovala, „čtyři robátka mají na ní místa dost. A potom, ta strava u nás! Každý den maso, ráno káva s mlékem, výborná káva; k masu samá dobrá zelenina, kapusta, vařený salát, zapražená mrkev, ó, výtečná strava! A teplo je tu, tuze teplo! Byt sám je teplý, a krom toho ve dne se topí v kamnech, a v noci topíme my sami svými těly . . ." dala se do hlasitého smíchu, tak byla spokojena svým vtipem — „v té posteli ležíme my, v oné děti a tuhle v té pan Mrňava, znáte ho, pane Kratochvíle?"

„Neznám, ale —"

„To nevadí; tak tedy pan Mrňava, sedlář, s tou svou — ani nevím, jsouli oddáni — prosím vás, co je mi potom? Panu Mrňavovi vede se teď zcela dobře, vydělá až sedm zlatých týdně, a ona taky vydělává; posluhuje kdesi, myslím, u pana Mandlzweiga v Barichově ulici."

Kdo ví, jak dlouho by proud řeči její byl tekl, kdy by ho nebyl zarazil pan Kratochvíl řka: „Dobře, dobře, paní Hmatálková — ale teď nám povězte, co budete žádat za byt a stravu pro to dítě?"

„Nu, moc ne, pane Kratochvíle, babku, pravou babku, pět zlatých měsíčně; to jenom, že vy jste to, pane Kratochvíle."

Košatová se zděsila, rukama zalomila: „Umučený Spasiteli! pět zlatých! to je moc, panímámo! Takový červíček, co pak potřebuje? Já bych myslila, že by tři zlatých bylo až dost."

Paní Hmatálková přistoupila blíže; pravá potopa slov rozproudila se po světnici. Rázem zvěděla Košatová, mnoholi stojí chléb, mnoholi maso, mléko, krupice, kroupy, rýže, káva, cukr, máslo, sádlo a Bůh ví, co ještě. Nic platno! „Pět zlatých! Ježíši svatý, pět zlatých!" nepřestávala naříkat matka, až se do toho vmísil Kratochvíl řka:

„Jinaké to není, Terezko. Je to marné, pět zlatých musíte platit všude."

„A co ještě," skočila mu do řeči Hmatálková, „co ještě padá na váhu. My patříme ke spolku, ano, ke spolku! máme doktora zadarmo, lékárnu zadarmo! Vy nevíte, co to obnáší! Je vidět, že jste ze vsi. Na mou duši, kdy byste nebyla přišla s panem Kratochvílem, ani bych s vámi nemluvila. Pět zlatých se jí zdá příliš mnoho, kdo by si pomyslil, že je to možná!"

Kratochvíl také domlouval, a tak vidouc nezbytí, Košatová konečně se poddala. Účinkovala na ni zvláště poslední slova Fricova: „Víte, já už toho mám dost. Nejsteli spokojena, jděte si s chlapcem, kam chcete, a hledejte si práci jinde; k nám už se nevrátíte. Za to nikdo nemůže, že zdejších způsobů neznáte a pořád všecko měříte podle Kumžáckého lokte."

Co měla počít ubohá žena? Neodpírala více, podotkla pouze: „Ty děti jsou nějak bledé, jako nemocné."

„Jakž mají být červené?“ odvětila Hmatálková; „vždyť nepřicházejí na vzduch. Chtěla byste, aby je zajeli? Až budou větší, až budou chodit do školy, po ulicích se prohánět, však dostanou barvu. Nemocné nejsou, co vás to napadlo?“

Košatová přemýšlela. Každý den maso a kávu! to se jí nejvíce zamlouvalo. Vzpomněla si na tu ohromnou porci masa, které se jí dostalo včera k večeři. Kdy pak její drobeček se v Čechách najedl masa! Kozí mléko, brambory, krupice, kaše, placky, leda na velké svátky černé buchty nebo koláče, bývala jeho strava, a jak skrovná, praskrovná často! Té nečistoty, která panovala ve světnici paní Hmatálkové, té neviděla, toho puchu necítila. Což to bylo u nich jinaké? Místo prkenné podlahy mlat, v němž ryli králíci, v zimě sdílely nocleh tři čtyři slepice, aby bylo nějaké vajíčko, za které se utržil groš. Bídná, rozčechraná, roztrhaná chalupa, s hnojištěm pod oknem, ba, nos Košatové nebyl choulostiv. Za to tu bylo světlo, ó, světla dost.

To byly as její myšlenky: ale když se měla rozloučit, když malý Pepíček po ní vztahoval ručičky, tu div jí srdce nepuklo. Dala mu sladkých slov, co jich v paměti měla, a pan Kratochvíl měl co dělat, aby ji dostal ze dveří. Ani neslyšel, jak paní Hmatálková neustále jí opakovala: „Nic se nestarejte, bude náš, bude jako u maminky.“

Až venku jí napadlo: „Ježíši, Maria! co tomu řekne můj, až se doví — Pepíček je jeho jediná radost.“

Pan Kratochvíl ji těšil:

„Nu, co řekne? Bude se muset do toho vpravit jako vy; zde jinak nelze. Ostatně, viděla jste, že Hmatálková je hodná, ani peněz napřed nežádala. Můžete si to pokládat za čest. Když se řekne: ten nebo ta je u pana Hasenöhrla, mají pro něj vážnost v celé čtvrti.“

Vrátili se domů. Košatová se zase svlekla a prala, prala v jednom kuse, bez únavy. Smáli se kolem ní chasníci, dováděli, vtipkovali: ona neslyšela, neviděla; co ruce v neckách se brodily, co prsa stěží dýchala hustou, horkou páru i zasládlý zápach krve, zalétaly myšlenky její k velkému čtyřpatrovému domu s těmi nekonečnými řadami oken a kochaly se malým Pepíčkem. V neděli tam půjde zas, donese mu čisté prádlo, bělounké, aby byl jako andělíček.

„Ta česká žena táhne jako dobytek,“ řekl v krámu jeden německý chasník paní Hasenöhrlové, která jako královna trůnila za stolkem svým a počítala peníze

„Vždyť je to dobytek,“ odvětila milostpaní a zafuněla.

V.

Den stíhal den, samá listopadová nepohoda. Celá Vídeň vypadala jako ohromný kotel tmy a bláta; jen večer, když rozžaty svítilny, zdálo se, jako by v té tmě a v tom blátě leskly se skvoucí drahokameny a nádherné, barvité výkladní skříně podobaly se pestrým intarsiím vloženým do ohromné černé truhly.

Od hodiny páté večer až do deváté je Vídeň vesela; hemží se to po ulicích, hospody a kavárny jsou nabity, samý smích, bujný život. Na předměstích ovšem s jinými se setkáváme typy nežli ve vnitřním

městě, ale veselosti je v předměstích snad ještě více. Neštěstí, bída, zoufalství arciť se skrývá nebo uhání plaše vřavou, aby nebylo pozorováno.

I Matěj Košata se skrýval, v bujném veselí vůkol podílu nebrával. Našel chudák nocleh u jednoho z druhů své práce, rovněž Čecha. V kumbálku, který tento obýval v odlehlé ulici na Rossavě, spalo kromě něho, jeho ženy a tří dětí ještě šest dřevařů z dřevárny pana Manasse Kohna; důmyslně vybudoval dvoupatrové, úzké lešení prkenné podle stěn světnice své, lešení se samými přihrádkami, na něž položily se žoky, houně a peřiny druhu nevšedního, řezankou, pilinami a snad také z části peřím kuřím, holubím a kachním naplněné; na těchto ložích pak spali podle sebe i nad sebou podnájemníci málo rozmazlení.

Zvláštní ironie osudu tomu chtěla, že co dřela se Košatová v horké páře, louhu a teplé vodě, muž její ponejvíce zápasil se studenou vodou Dunaje. V přístavišti bylo plno pramic a tak zvaných cil, které tam během léta připluly; nyní bylo nutno je rozbírati, rozbíjeti a dříví na skladiště převážeti. Košata pracoval, jak jen český dělník pracovati dovede; nereptal, nestěžoval si, mrazu, plískanice, mokra nedbal, obrovská jeho síla vítězně všecky námahy překonávala. Co mu rozkázali, vykonal s onou dobromyslnou úslužností českého pracovníka, bez rozmýšlení, s klidnou, pokornou tváří. Co mu dali mzdy, to vzal s poděkováním; kdy by mu byli dali méně, také by ničeho byl nenamítal. Hluboký žal se zrcadlil v modrém jeho oku, ale nikomu si nepostěžoval, nikomu se nesvěřil, a kdo by si ho byl také povšiml? Čekal, že se od policie doví, kde mešká žena a dítě jeho, ale na policii snad na něj zapomněli, vždyť slyšel, jak jeden z druhů jeho se vyslovil: „U policie povšimnou si jen toho, kdo něco vyvedl.“ On pak neměl ani nepoctivé myšlenky, věřilť v Boha, v odplatu po smrti; chudoba, práce, strádání byly jeho údělem, proti němuž marno bylo by se vzpírati. Rád, ach velmi rád by se byl šel pozeptat do onoho velkého šedého domu prostřed vřavy městské, kde mají ty velké knihy, v nichž všecko je zaznamenáno; ale kde pak mohl? „Tuhle to, Košato! A ještě tuhle to,“ velel dozorce. Od rána do večera nebylo oddechu, a kdy by ho bylo bývalo, kdy by mu byli laskavě dovolili hledat ženu, jak pak by byl cesty našel? Bůh sám ví, jak po milých svých toužil, jen v práci poněkud zapomínal; ale večer, když s druhy svými se vrátil do příbytku, když slyšel, jak rozprávěli o ženách a dětech, jež jedni měli v Čechách, druzí ve Vídni, ale tak, že byli od nich odloučeni, protože i ženy musely vydělávati, tu vzdychal chudák, ba plakal, až mu srdce usedalo. A druzí, světem zkušenější než on, po svém ho těšili: „Blázne, nebreč — co pak se ti ztratí? vždyť jsi slyšel, že je u řezníka; má se lépe než ty.“

Jednou v neděli ráno vzal ho jeden soudruh s sebou, odloučil se však od něho blíže Rudolfových kasáren, tehdy právě dostavených; ukázal, popsal mu cestu skrze Salzgries do Wipplingské třídy a radil mu, aby se tam ptal dále po policejním ředitelství. Sotva však Matěj se octnul ve víru vnitřního města, ztratil úplně hlavu a bloudil ulicemi jako pitomý. Svěřil se několika strážníkům, kteří mu přislíbili, že se přeptají, že policie ho zpraví, kde se žena jeho zdržuje. Do ředitelství pak žádný ho zavesti nemohl, protože nesměli opustiti své stanoviště,

a tak se stalo, že Matěj ho nenašel; teprve večer ho milosrdný jakýs človíček dovedl ke Kohnově dřevárně, odkudž našel cestu domů.

Zatím, jak už řečeno, žena jeho rvala se s krvavým prádlem řeznických chasníků; i ona vzpomínala muže svého, i ona ráda byla by ho šla hledat po širém městě, ale pro ni, pro ubohou, nebyla ani neděle celá, a těch řídkých hodin, kdy byla prosta úmorné práce, používala k tomu, aby k synáčkovi doběhla. Houpala ho na klíně, objímala rusou hlavičku, ručky i nožky jeho líbala. Hrubé její ruce, louhem rozežrané, hladily bílá jeho líčka, oči plné slz jen jeho viděly, ba jen jeho jediného, sotva paní Hmatálkovou a ještě méně pana Hmatálka, který tu za bílého dne svlečen na lůžku svém se povaloval a příchodem jejím ze sna probuzen tupě se na ni díval, jindy zase nečinně na verpánku dřepěl, nesrozumitelná slova hrochtaje. Odporný člověk, ten pan Hmatálek! Zďobaný od neštovic, žlutý v tváři jako starý krejcar, vous rozcuchaný pokrýval jako špinavá náplast bradu i tváře jeho, knír visel přes naduřelé pysky jako vousiska sumce; kořalka vtiskla pečeť všemu jeho vzezření. Ale Košatová toho neviděla, ona ani nepozorovala, jak jednou vlastní jeho žena, jdouc kolem, nohou ho kopla, dadouc mu zároveň jemné slovíčko, sebrané v kalu žumpy. Ona jen s pýchou poslouchala, když Hmatálková se jala povídati o znamenitých vlastnostech synáčka jejího.

„To je dítě, panímámo, to je dítě! Co pak on se bojí? To to! nejlepší místo na posteli opanoval! Není divu, kdy byste viděla, jak mu chutná! A chytrý, Bože, ten chlapec je chytrý, z toho bude pán, velký pán!“

Tu Košatová se smála v slzách. Když pak odcházela, nepřestávala opětovati: „Má zlatá paní, pro Boha vás prosím, dobře mi ho opatrujte, Bůh vám to nahradí!“ —

Hezké Bětušce zatím dobře se dařilo. Už málo dní po jejím nastoupení u Vlastence pravila stará paní: „To děvče chápe, to by nikdo neřekl; co se jí jednou řekne, v paměti podrží. Čiperná je, obratná jako veveřice.“

A starý Vlastenec na to: „A jak se umí strojit! jak jí všecko sluší! Jen ty své hadříky svlekla, už jako by se od jakživa odívala po městsku.“

Brzy přisluhovala Bětuška v extra pokojíčku, a jak se uměla obraceti! Na líčku samý smích, učiněná ochota a úslužnost; při tom však tak sobě vedla, že přílišnou důvěru mladých hostí dovedla zachovati v slušných mezích.

I v jiném ohledu jako by se jí příchodem do Vídně rázem bylo rozbřesklo v hlavě; slyšíc mluviti kolem sebe o tom o onom, naslouchala jako pilná žačka ve škole; také čítala o překot v prázdných hodinách svých rozmanité knihy, kterými ji na žádost její studenti zaopatřovali. Bystrost ducha jejího byla nevšední, paměť ku podivu věrná. A při všem tom, ač pochvaly zevšad se na ni sypaly, zůstávala touže skromnou, pokornou Bětuškou, jakou bývala. Někdy ovšem, když dívala se oknem na ulici, kudy se procházely nebo projížděly krásné, elegantní dámy, nádherně oděné, vyšlehl zvláštní plamen z temných očí . . .

Pánu svému a jeho manželce hleděla se všemožně zavděčiti; co jim na očích viděla, s ochotou činila. A bylo v pravdě, jako by hojné

boží požehnání bylo zavítalo do prosté hospůdky od té doby, co jasné čílko té dívky tam zářilo. —

Šťastným člověkem byl té doby ministeriální koncipista pan Eman Košata. Pan dvorní rada, vzácný jeho chef, se v úřadě ovšem ani o vlas jinak k němu nechoval než dříve; za to však se mu otevřely do kořan salony milostivé paní. Ve čtvrtek býval jour fixe, a u pana dvorního rady se scházíval kroužek přátel a známých, stará excellence, vznešení páni všech odvětví správy, vojenští hodnostáři a — Eman. Milostivá paní nejen že blahosklonně ho vítala, ob čas v delší hovory zapřádala, ona se ukazovala i nad míru shovívavou: nevyrušovala ho, když hovořil s pěknou čtveračivou Lucilkou. Jediná slečna Melanie jako by ho neviděla, ona se radostí jen rděla, když promluvil k ní excellencpán. A ten to uměl! Pan Eman řečem jeho naslouchal se zvědavostí spojenou s hlubokou úctou. Anekdoty, příběhy ze života, kritiky divadelní a literární, filosofické rozhledy, všecko přiváděl na tapet světa zkušený pán, ba i klepy, velmi důkladné, jízlivé klepy. Milostivá paní ho' pak zlehka udeřila krajkovým vějířem, slečna Melanie vážně se usmívala pouze rtoma, dobře sobě jsouc vědoma, že smích jí nesluší jako mladší její sestře.

Ale i k Emanovi chovala se excellence nanejvýše blahosklonně. Mladý panáčku sem, mladý panáčku tam, že mu srdce plesalo. A začasté: „Pane koncipisto, kdy bych já byl na vašem místě! Jste mlád, v tom leží všecko. Což pak jsou platny hodnosti a důstojnosti, když člověk stárne!“

Pak mu povídával o svém mládí, jak tehdy bývalo, o cizích zemích a obyčejích, o všem možném. Jaké štěstí pro pana Emana, když mohl přisvědčovati: „Ano, Excellencí! . . . Ku podivu, Excellencí!“ Takové chvíle odčinily všecky psoty a trampoty dosavadního jeho živobytí. Vpravdě, do těch kruhů patřil, zde bylo jeho místo, to cítil pln nevýslovné hrdosti.

Pan Eman měl také svou společenskou hodnotu, měl pěkný, příjemný baryton. Když po prvé o to šlo, aby zazpíval nějakou píseň, naskytly se obtíže v příčině doprovázení na pianě. Slečna Lucilie nehrála a slečna Melanie, která platila za virtuosku, prostě odmítla. Ale našel se jakýs mladý pán, který sedl k pianu. Eman zazpíval Mendelsohnovu krásnou píseň: „Ich wollt' meine Lieb' ergösse sich all in ein einzig Wort.“ Když dokončil, tleskali, chválili ho; bylo mu to velikou poctou, ale nejvíce ho těšilo, když při odchodu hebká ručka slečny Lucilie trochu déle v jeho ruce spočinula, a modré oči její přívětivě na něm utkvěly.

Čím častěji docházel k panu dvornímu radovi, tím větší se mu dostávalo vážnosti v domě č. 28 ve Schmalzhofské ulici. Paní Bartsieglová, které všecko povídal, co excellence řekla i co neřekla, kteréž ale podivným spůsobem o slečně Lucilii slovem se nezmiňoval, měla velmi na pilno, aby v čas o tom zvěděla domovnice a ta zase to roznášela po celém domě, nezapomínajíc ovšem na paní Müllerovou v třetím poschodí, která div nepukla zlostí. Co tato čestná paní v rozhořčení svém říkala, o tom ovšem těžko se tu šířiti.

Při návštěvách u pana dvorního rady děsila pana Emana jenom jedna věc: pravý mráz ho obcházel, kdykoli pomyslil, že by se tam

zase mohl setkati s panem Milošem Hořejším, bratrovcem milostivé paní. Na štěstí se tam neukazoval. To by tak bylo bývalo, kdy by byl na příklad slyšel, co onehdy se mluvilo. Milostivá paní čtla v nějaké Presse nebo v Tagblattu, že Češi jsou praví divoši. „Gräulich! grässlich! schauderhaft!" opakovala pětkrát za sebou. Excellence pak tehdy, polo k němu obrácena, ráčila se prohlásiti úsměšně: „Té české slávě, lépe řečeno švindlu, bude brzo konec — za pár let budou ukazovat poslední zbytky po jarmarcích. Kdy by se vláda odhodlala zavřít deset takových křiklounů, bylo by bez toho hned po komedii. Či nemyslíte?"

Pan Eman ukloniv se vedle svého zvyku přisvědčil slovy: „Dojista, Excellencí —"

Svědomí se snad v něm přec ozvalo, neboť se zarazil, zapýřil a nevolky se ohledl, zda tu není pan Miloš. Vypadal v tu chvíli asi dost pitomě, neboť slečna Lucilie se v samém smíchu k němu obrátila: „Co pak je vám, pane koncipisto?"

„Nic, nic, milostivá slečno," koktal v odpověď, utíraje sobě čelo bílým šátkem.

Důvěrných večírkův u pana rady účastníval se také starší pán jmenem Dobus, jemuž prostě říkali „pan rada," nenaznačujíce blíže, jakého druhu rada byl. O tom pánu mnoho se nevědělo, jen tolik seznal pan Eman, že hodně jedl a pil a že prý už tam dlouhá léta chodí. Býval prý ve studiích kollegou pana dvorního rady. Milostivá paní ho podle všeho příliš ráda neviděla, po každé čelo její se zakaboňovalo, kdykoli ho ohlašovali, kdykoli se k ní řečí obracel.

Jednou, když společnost se rozcházela, přidal se tento pán v průjezdě k Emanovi.

„Nemýlímli se," oslovil ho, „jdete směrem k Mariahilfskému předměstí, pane koncipisto? Dovolte, abych se k vám přidal; bydlím tam nyní také. Bude nám veseleji. Ostatně nenamítneteli ničeho, osmělil bych se vás pozvat na skleničku vína; znám tady na blízku noční vinárničku, mají tam dobré Gumpoldskirchenské. Co tomu říkáte?"

Pan koncipista mlčel, zdálo se mu, že je trochu pozdě. Pan rada však neustával domlouvati, až svolil.

„To mě těší! Víte, ten čaj by si mohli nechat; odvar senní, to není pro našince."

Pan rada, přitloustlý pán s rudým obličejem a malinkými očky, byl toho dne znamenitě naladěn. Přiznal se Košatovi, že ode dávna bývá jeho zvykem občerstviti se po takovém večírku, že však, aby mu zastávka jeho šla k duhu, nevyhnutelně potřebuje společníka. Zavedl Košatu do jakés polo podzemní světničky, objednal víno a nějaký zákusek a jal se svého společníka častovati. Víno bylo výborné, pan Eman pil a hostitel jeho ještě více. Brzy stály tři prázdné láhve na stole. Pan Eman si vzpomněl, že je po půlnoci a že nastávajícího jitra ho čekala jakás pilná práce, ale pan rada, jehož obličej se leskl jako rubín, nepustil ho tak snadno, i následovala láhev čtvrtá. Teď teprve žil pan rada; smál se vlastním svým vtipům, mačkal panu koncipistovi ruce, dušoval se, že jak živ tak výtečného přítele neměl, že považuje dnes uzavřené přátelství za věčné. Ale ne dost na tom: pan rada se pustil do důvěrných klevet; z počátku přišel na přetřes ten který

habitué ze společnosti scházející se u pana dvorního rady, ale netrvalo dlouho i došlo též na něj a jeho rodinu. Panu koncipistovi zrovna v uších hučelo.

„Chalupecký,“ mluvil pan rada svým „gemüthlich“ Vídeňským nářečím, nahýbaje se hned ku předu, hned do zadu, „Chalupecký ví, proč se mne drží. Já vím mnoho, drahý přítelíčku, já vím více, nežli je Chalupeckému milo . . .“

Eman trnul. Pan rada na chvíli se tajemně zamlčel; pak počal zase: „Nebýti milostivé paní, on by dnes byl pátým kolem v nějakém podřízeném úřadě a nikoli dvorním radou v ministerstvě. Ale paní radová byla hezká, a také čemu říkáme přebuclatá a kromě toho měla zlaté srdce a měkké jako vosk. Excellence — jiná, než která tam teď dochází — excellence předbřeznová — — a víte, já jsem si tu ženskou měl vzít. Co tomu říkáte?“

„To není možná!“

„Já vám to dokážu, já! To s tou předbřeznovou excellencí už počalo, když byla ještě slečnou Horschegschy — a jak jsem na to přišel, řekl jsem: S Bohem! Ale Chalupecký, ten si z toho čerta dělal: vzal si ji a šlo to, neboť excellence šla za vozem a tlačila. Chalupecký pak se s obvyklou svou důstojností dal tlačiti.“

„Ale pane rado, takovým věcem nemohu věřiti — pan dvorní rada je vzorný úředník —“

„Hlouposti. Vy jste mlád a neznáte svět. Já ho znám, já, který jsem se prodral, proplahočil všemi kaly . . . Já vám povídám, že uvidíte ještě jiné věci. Ta nynější excellence nedochází k Chalupeckým nadarmo . . . Ale pijte, příteli, pijte! Povídám vám: ve víně jsou zázraky, ve víně je radost, ve víně je zapomenutí a nebe. Pijte! . . .“

„Děkuji, už nemohu. Je mi líto, pane rado, ale, nepůjdeteli, musím vás opustit; jsou skoro dvě hodiny a zítra mi nastává tuhá práce.“

Po některém zdráhání rozhodl se konečně i pan rada, že půjde. Zaplatil, oblekl zimník a chopiv se ramena svého průvodce, ubíral se z místnosti drobným, nejistým krůčkem, pořád vykládaje.

Venku přituhlo. Dláždění se lesklo jako zrcadlo v třepetavém světle plamenů plynových. Jinak bylo ticho, mrtvo v ulicích, chodců málo a ti pěkně pozorně stoupali blízko domů, aby nesklouzla jim noha na hladkých, náledím potažených žulových kostkách dlažby. Eman musel napínati všecky síly, aby udržel sebe a vrávorajícího, klopýtajícího pana radu.

„Věřte mi,“ povídal tento cestou, „věřte mi . . . ten mě zve, abych zůstal při dobré vůli. Jinak by o mne ani nezavadil, ani by mne neznal, ač jsme spolu jedny kolleje navštěvovali, ač jsem s ním opakoval a dřel corpus juris a pandekty, aby při státní zkoušce nepropadl . . .“

Koncipista v duchu proklínal žvastavého, pomlouvačného radu, i duše jeho vzpouzela se řečem jeho uvěřiti. Ale měl se příti s opilým?

Vedla je cesta přes glacis, kde nyní vypínají se hrdé paláce Okružní třídy. Temná obloha klenula se nad nimi, plna hvězdnatého třpytu; dlouhé řady svítilen halily se v bělavé mlhy, zarudlým světlem ozářené. Domy Bellarie čněly do výše jako ohromné černé hrady.

Pan rada rozpovídal se o bývalých svých studiích, mluvil nesouvisle, každou chvíli odplivoval. Košata ho nedbale poslouchal, jemu se zdálo, že vidí mezi nebesy a černými hradbami zdí a střech modré, jindy čtveračivé dívčí oči, které smutně, káravě na něj shlížely se vzdušné výše: „Ty věříš? ty věříš?“ tázaly se oči ty. „Nevěřím! nevěřím!“ odpovídal jeho hlas vnitřní.

Zabočili do Mariahilfské třídy; byla tma vůkol, jen ve velkých vzdálenostech hořely svítilny. Mariahilfskou třídu tehdy upravovali, i ubírali se noční chodci podle nekonečných hromad krychlových dlaždiček; na protější straně bělaly se zdi rozsáhlých kasáren. Časem zařinčel podle nich povoz, zaduněly kroky mimojdoucího.

Košatovi, jemuž víno v hlavě vířilo, celá ta pouť zdála se příšernou; neustále se proudící příval slov jeho průvodce, jenž z počátku duši jeho bouřil, unavoval ho nyní.

„Kde bydlíte, pane rado?“ tázal se ho několikrát, jako by se nemohl dočkati chvíle, kdy se ho zbude.

Ten však po každé krátce odpovídal: „Však uvidíte, už jsme tam hned.“ A pak znova se valil řeči proud.

Byli už blízko kostela; Košatovi se zdálo, že třída nemá konce. Tu konečně zahnul pan rada na levo, prose pana Emana, aby ho ještě kousek doprovodil.

„Víte, to víno!“ dokládal, „hlava je volná, ale do nohou se to vráží. Jsou tu schody dolů. Čert jim věř, mohl bych upadnouti.“

A pevně se oň podepíraje, táhl jej křivolakými uličkami, pak dolů po nějakých schodech, jichž zábradlí se křečovitě držel.

„Tak, tu jsme,“ pravil konečně, chytaje za zvonec u kterýchsi malých vrátek. „Děkuji vám, pane koncipisto. Ale to vám povídám, já chtít takovým spůsobem jako Chalupecký, také bych byl tam co on, třeba ještě dále. Budeteli vy chtít, také se dostanete . . .“

Domovník přišel otevřít.

„Na shledanou tedy,“ loučil se pan rada, „ale to vám povídám: Chalupecký je prasprostý chlap . . .“

Vrata zapadla do zámku; pan Eman tu stál sám. „Tys také pěkné ptáče,“ zabručel. „Vyjídáš ho, a pak ho pomlouváš.“

Neveselé myšlenky jej doprovázely na cestě k domovu. Když dostav se do Schmalzhofské ulice urychlil krok, dohonil jakousi postavu divně sebou zmítající; drobný človíček, s cylindrem v týle, vyměřoval šířku chodníku, při čemž časem hezky daleko od něho odbočoval; při tom si tlumeně pozpěvoval. Eman chtěje ho předejíti, poznal Kousálka. Ten ho poznal též, zastavil se, sáhl po klobouku: „Má úcta, má úcta, vašnosti!“

„Dobrý večer,“ poděkoval Eman i chtěl dále. Ale znal špatně svého souseda.

„Račte odpustit, vašnosti — půjdeme spolu.“

„Dobrou noc, já spěchám.“

„Já také, vašnosti — čert aby vzal víno . . .“

Světlo plynového plamene padlo na opilého. Eman, vida tu tvář, široká, po uši roztažená ústa, kus kštice, deroucí se zpod cylindru na nízké čelo, nemohl zadržeti úsměv.

„Ve dne bych tu za živý svět nešel sám," smál se Kousálek, „ve dne jsou tu černé chmury, vašnosti — ale v noci, račte dovolit, je tu překrásně."

„Jak to, jaké chmury?" tázal se Košata.

„To je tak: není tu krámečku, abych v něm nebyl dlužen. Tož tedy — ráčíte znát Svobodu a Zakolanského! — Mají široké zimníky — jdu vám, když tu musím mimo — mezi nimi, a to byste měl vidět, jak mne zakrývají — ale v noci, to se nebojím . . . to jsem onehdy zpíval tak nahlas, že mne policajt zdvořile požádal, abych se ráčil mírnit."

Košata se zase bezděky usmál, a Kousálek pokračoval:

„Dnes jsme slavili Škandálka, neráčíte ho znát? To my tak říkáme kollegovi Čelestovi. Je menší než já, tož si račte pomyslit, jak vypadá — a při tom ošklivý, br! Přišel všecek blažený k Vlastenci a vypravoval, že dostal kondici u jednoho kočího — učit šestileté děvče. Za to se mu dostává věru knížecí odměny: dva bandury denně — tak skvěle se jak živ neměl. Jeho vypravování tou měrou rozjařilo kollegu Šedivého, že nás častoval všecky, totiž kromě Zakolanského a Svobody, kteří odešli, a s nimi ještě asi tři jiní. Šedivý dostal z domova kollejné, a to při té příležitosti prasklo. Škandálek má dost, odnášejí ho snad nyní domů. Já jsem jinší chlapík, vypil jsem třikrát tolik a jdu sám, jako ta Marketka, která také nechtěla býti provázena."

Došli k číslu 28.

„A víteli pak o svém venkovském bratranci?" žvástal dále Kousálek. „My o něm teď také nevíme, a žena jeho nadobro se ztratila. Sami jsme ji hledali, bylo to však marno: propadla se.

„A proč mi to povídáte?" vyhrkl Košata; „je snad to má vina?"

„No, už račte odpustit, hezky jste nejednal."

Košata zatáhl prudce za zvonec. Kousálek, než domovnice přišla otevřít, ještě as třikrát opakoval svou výčitku, ba dal se do vypravování, jak tehda s Matějem se potloukali v noci po Leopoldové, aby našli hospodu, kde byl ženu svou zanechal.

Když vešli do domu, pan koncipista uháněl nahoru, bera schody po dvou; nicméně musel ještě slyšeti: „Hezké to nebylo, vašnosti! třeba váš bratranec nebyl ministrem, člověk je přece."

V druhém patře bouchly dvéře, a do třetího šplhal se Kousálek, klopýtaje a narážeje o stupně. „Tomu jsem dal!" mroukal; „bestie, chlap nadutý! A má štěstí! Já takhle bydlet u paní Bartsieglové!"

Pan koncipista oné noci špatně se vyspal, nejprve pomlouvačná slova pana rady Dobusa ho sužovala, a pak mu přicházela na mysl usoužená tvář Matějova. Konečně mu sklížil oči sen. Rej taneční mu šuměl v uších. Držel Lucilku v náručí; lahodný parfum, kterým všecka dýchala, mámil jeho smysly — sladký rej unášel je k jakýmsi slunným výšinám. Ale v tom slyšel hlas pana rady Dobusa: „Prasprostý chlap, ten Chalupecký!" A vše prchlo a propadlo se, a před ním stála jakás bídná, bledá žena s ušpiněným děckem na rukou, které mu podávala řkouc: „Držte, držte, co pak nevidíte, že umírá? —

„Pane ministeriální koncipisto," řekl mu nazejtří v poledne, než z kanceláře se ubíral, chef jeho, drže v rukou koncept před čtvrt hodinou mu podaný, „už vám musím vytknouti, že tento koncept nijak

se neshoduje s danými vám instrukcemi. Musíte věc vypracovat ještě jednou."

Pak mu opakoval instrukce, pomalu, s náležitým důrazem, jako když profesor podává sextánům rozvrh slohového úkolu. Tvář pana chefa byla nehybná, téměř ledová. Pan koncipista vzal vrácený koncept, uklonil se hluboce a opustil svatyni. Mráz ho obešel.

VI.

Zima nastoupila vládu svou. Vločky kroužily širokými třídami i úzkými uličkami, lepily se na okna i římsy paláců, kde je vítaly, tleskajíce v ručky, buclaté, růžené dítky, i kupily se v husté, bílé povlaky na dlažbě, s níž je smetali a lopatami na vozy nakládali chudáci. Teplo, útulno v bytech bohatých a zámožných, syrovo, mrazno v komůrkách chudiny, kde počítají se kousky drahého paliva.

Terezka Košatová nepocítila chladné její ruky. Od rána do pozdní noci stála u svých necek, a hromady krvavého prádla pořád neubývalo. Ruce její louh a mýdlo do krve rozežraly, ovzduší dusné páry těžce jí ulehalo na plíce, ale Košatová byla statná žena. Ku práci byla zrozena, ani na mysl jí nepřipadlo, že by mohlo býti jinak. Nikomu nezáviděla, i byla by šťastna, jen kdy by své dítě mohla míti u sebe. A svého muže?

Byla hezká žena, plná jako rozkvetlá růže, a dobrá strava vděkům jejím ještě více posloužila. Také vděky ty nezůstaly bez povšimnutí. Našel se chasník, který se nápadně kolem ní otáčel, tak nápadně, že stará, zažloutlá žehlířka závistí ještě více sežloutla. Ale když chasník důvěrněji sobě vésti chtěl, dostalo se mu tak rázného odbytí, že po druhé se neodvážil.

Ale Košatová byla vděčna. Pan podomek Fric jí stále prokazoval dobré služby; vymohl jí, že druhým měsícem dostala už dvanáct zlatých na místě ujednaných deseti, a k Pepíčkovi byl tak laskav: donášel mu cukrovinky, fíky a jiné pamlsky. To byl hodný člověk. I hezký byl. Dlouho se neodvážila prohlednouti si ho blíže; ale když si pak řekla, že je zrovna tak hezký jako hodný, kozel ví, proč ji to tolik těšilo. Snad proto, že její muž se tak málo o ni staral. Toho nebylo lze popříti, pan Fric, žehlířka, škrobařka, chasníci, paní Hmatálková, všichni jí říkali, že kdy by Matěj se o věc pořádně vzal, dávno by ji byl našel; policie ví o všem, a pan Fric ji ujišťoval, že je dávno ohlášena. Ovšem na policii neudal, že muž její žije ve Vídni, a pěkně to před ní smlčel.

A když pan Fric ji doprovázel v neděli k synáčkovi, což nevypadal jako hrabě? Z počátku sotva si troufala k němu pozvednouti oči.

Tu se přihodilo jednou v neděli, právě když se chtěla vypraviti k Pepíčkovi, že do prádelny vstoupil její Matěj. Sotva očím uvěřila, když ho spatřila, když k ní přiskočil a ji objímal.

„Má zlatá, má jediná — to jsem zkusil strachu o tebe, to jsem se naběhal, než jsem se doptal! Ale, zaplať Pánbůh, našel jsem tě! Kde pak je chlapeček?"

Nemohla zadržeti slzy. Povídala mu, jak dítě zaopatřila, když ho nemohla u sebe podržeti. On pak, že si ho vezme k sobě. Souhlasila, byla ráda.

Pan Fric Kratochvíl, ve svátečním obleku, s hůlkou stříbrem kovanou v pravici, čekal dosti dlouho, než se do hovoru vmísil. „Kde pak jste zaměstnán?“ tázal se konečně.

Matěj, který ho snad dosud ani nebyl viděl, uklonil se, jak uměl, a milostpane sem, milostpane tam. Pak se jal vypravovati, jak našel práci, kde bydlí, jak se stravuje, všecko široce, do podrobna.

(Pokračování.)

Poslední cesta.

Pohřební vůz — ten prostý, zavřený
se zastavil, by kněz ho požehnal,
zjev za ním drobné chvěl se stařeny,
dvě minuty — a vůz se dále bral.

Byl parný den, plál oheň oblohou,
že zpocen klonil v chvatu hlavu kůň,
proč lásce křídla růsti nemohou,
proč padá často marně v bezdnou tůň!

Vůz ujížděl, jak šílen hnal se v před,
a za ním žena jako pro život:
k té černé jámě touží doletět,
vždyť jediný tam zmizí její plod.

Teď klesla, vstala, zase dál a dál —
mezera k ní zas větší od vozu,
tak s chvatem před ní cestou svou se bral
ten mrtvý v drsném žití lomozu!

Teď silnicí se černá jenom vůz,
a za ním prach se zdvíhá v oblaku,
v něm leží žena, ještě velký kus
jí k vykonání zůstal zázraku!

Nedošla k hrobu, marný její chvat,
sen poslední se nad hlavou jí snes,
však vzdušná křídla smrt jí připne snad,
by odnesla ji k synu do nebes.

Růžena Jesenská.

Nálezy Sendžirlské.

Píše
dr. J. V. Prášek.

Bohatá někdy Syrie vedle Palestiny a končin přímořských byla dosud po stránce starožitnické téměř neprozkoumána, jakkoli v bohatých a životem pokročilých městech svých měla četné osvětové středy, a i jinak prvé historické obyvatelstvo její po sobě zůstavilo hojné paměti. Členové amerických missií severosyrských horlivě sice pátrají po zůstatcích vzdělanosti hittické, k soustavnému prokopávání však posud nedospěli.

Zásluhu prvých soustavných výkopů na půdě syrské a tudíž i překvapujícího prvého archeologického počinu v Syrii má německý východní komitét, jejž r. 1888 v Berlíně prof. Sachau, dr. Reiss, prof. Kaufmann a dr. G. Bleichröder založili. Již r. 1883 shledli na své cestě skrze Syrii archeologové Luschan a Puchstein některé tak zv. „telly," t. j. ssutinné pahorky, v nichž pohřbena byla celá dávná města, a zejmena tell u Sendžirli, osady na úpatí Giaurdaghu rozložené, v údolí pravobřehé Orontské pobočky Karasu, zdál se jim býti bodem po stránce archeologicko-historické mnohoslibným. Patrně původem obou horlivých starožitníkův obrácena byla pozornost komitétu k výzkumům severosyrským a v prvé řadě k Sendžirli, kteréž dotud jen z Kiepertovy mapy Syrie známo bylo. Prvá zpráva komitétu zamlčovala však výkopné pokusy v Syrii, a do světa ohlašováno, že podnikáno bude ve větším stylu kopání v Persii, načež teprve, když již hojné předměty vykopané do Berlína docházely, pravý stav věci veřejnosti oznámen. Příčinou nepochybně byly obavy před americkou konkurrencí, neboť již r. 1886 z jara pátral americký profesor J. H. Haynes po hittitských památkách severně od Antiochie a ze své cesty poslal americkému ústavu archeologickému fotografie některých nově nalezených skulptur patrně domácí práce umělecké ze Sendžirli. Dle zprávy Haynesovy, podané 23. března 1886 americkému archeologickému ústavu, jest veškero okolí pokryto pahorky původu nepochybně hittitského. Na úpatí vršku, na němž rozkládá se Sendžirli, shledal Haynes zbytky zdiva a v nich dvě stěny jakési veliké síně, z čehož usuzoval, že zbytky ty representují bývalý hittitský palác, prototyp pozdních palácův assyrských. Co se týče původního města, mohl již vyšetřiti, že vedle umělého pahorku zabíralo i okolí v kruhu asi polovice angl. míle. Směr hradeb původního města rovněž byl jím vystižen. Co do času, prohlásil Haynes, že zbytky v Sendžirli pocházejí z doby před šířením se assyrského umění na západ, kteréž počalo Sargonem (722—705) (W. Hayes Ward a A. L. Frothingam jor. v The Amer. Journ. of Arch. III, 62 sld.).

Tato zpráva Haynesova byla patrně pohnutkou, že východní komitét Berlínský ustanovil se na soustavném překopání a prozkoumání celého starověkého městiště v Sendžirli. V zimě 1888—1889 ujal se zkoumání dr. Humann, a ovocem nové jeho práce bylo objevení kolosální sochy assyrského krále Assarhaddona (681—668), ve dví přeražené, jež nalezena v nejbližším sousedství paláce, jakož i staroaramský

nápis, mnohem starší než epigrafické památky aramské, dotud zachované. Od ledna do června 1890 kopali v Sendžirli Štrasburský profesor dr. Euting, Vídeňský archeolog dr. Luschau a Berlínský architekt Koldewey, prozatím však nebyla veřejnosti žádná zpráva o výkopích podána; jakmile počasí dovolilo, v říjnu toho ještě roku dále ve vší tajnosti pokračováno, až v dubnu 1891 soustavné zkoumání celého městiště dokončeno. Nedlouho potom dostalo se veřejnosti prvé obšírné zprávy o nalezišti i nálezích z péra Berlínského archeologa dr. Chr. Belgra (v Berl. phil. Wochensch. 1891, 802 sld. a 951 sld.) a anglického assyriologa Boscawena v The Babyl. and Orient. Rec. 1891; nedávno pak vydán počátek veliké vědecké publikace s nadpisem Ausgrabungen in Sendschirli I. Einleitung und Inschriften Berlin, Spemann 1893 (také jako XI.—XV. sv. sbírky „Mittheilungen aus den orientalischen Sammlungen der kön. Museen).

Ze zpráv těchto vysvítá, že společnou péčí amerických a německých archeologův objeveno zašlé královské sídlo starověké, které spůsobem a významem svým po mnohé stránce závodí s Trojou Schliemannovou. Na okrouhlém vršku zdvíhal se kdysi Vyšehrad tohoto sídla královského, kdež rozpoznány četné základy palácové, mnohdy i základy pozdější na zbytcích původem starších; toliko z jižní strany nížinou se šířící byl přístup k hradu, a tu také objevena jediná hradní brána v dvojitém kruhu hradebním, prací výtvarnou hojně zdobeném; část výtvarné ozdoby této zachována a do Cařihradu a Berlína převežena. Významno jest, že i v Sendžirli převládá ozdoba lví, s níž setkáváme se po celé severní Syrii (Maraš) i po Malé Asii až do Galatie a Paflagonie (v Devrikanu, Čašambě, Kalafatu, Sivridžiku a Kaledžiku shledali jich r. 1891 Legrand a Chamonard veliké množství; srv. Bull. corr. hell. 1891, 680). Kolem hradu rozkládalo se město, obehnané dvojitou kruhovitou hradbou; hradba jedna od druhé byla nedaleko vzdálena, každá pak měla po 100 věžích z čáry povystupujících. Průměr vnitřní hradby má zdéli 700 m. Věže v hořejší své části měly jakési cimbuří a bývaly nepochybně dřevěnou střechou dovršeny. Do města vedly tři dvojité brány, z nichž každá byla chráněna dvěma věžema ve vnitřní i ve vnější hradbě. Hlavní brána položena byla v prodlouženém směru hradní brány, druhé dvě byly po stranách. Belger rozeznává tudíž bránu západní, jižní a severovýchodní, i počítá mezi západní i jižní branou po 25, mezi jižní a severovýchodní po 32, mezi severovýchodní a západní po 37 hradebních věžích, nepočítajíc v to věže nad branami.

Z jednotlivostí nálezu vytčeny buďtež na tomto místě pouze nejpřednější. Na prvém místě sluší připomenouti velikou hradní bránu, ozdobenou čtyřiceti relievovými vyobrazeními spůsobu hittitského, vnější bránu, rovněž zdobenou relievy; uprostřed vnějšího hradního dvora objeven veliký kolos assyrského krále Assarhaddona, převržený a rozražený, na úpatí hradního pahorku část veliké sochy jiné, na níž shledán jeden ze dvou staroaramských nápisů. Dále objeveny jiné čtyři sochy, z nichž jedna pokryta byla druhým nápisem staroaramským. Uprostřed hradu odkryty dva paláce, jeden na západě, druhý na severovýchodě; v onom nalezen opět jiný a to předůležitý staroaramský nápis krále Bar-Rekúba, jakož i četné skulptury, slohem se lišící od

spůsobu hittitského. Na hradě objevena ještě jakási budova se dvěma věžema určení neznámého. Kolos Assarhaddonův jest ovšem úplně cizí na tomto místě, uprostřed památek z doby hittitské a aramsko-syrské, avšak úkol jeho znám jest dostatečně z nápisův assyrských. Bylo zvykem assyrských výbojců, že v městech králův odbojných, kteří nedbali přijatých závazkův, obyčejně na význačném místě, před palácem královským aneb uprostřed otevřeného jejich nádvoří, vztyčovány byly sochy vítězného velkokrále v nadlidské velikosti a s chlubným nápisem, jenž zprávu podával o příslušných čincch vítězových. Dosud byly známy dva podobné monolithy z jihoarmenského města Karchu, jeden Assurnazirpalův, druhý Salmanassara II., k nimž družila se Sargonova stéla v Larnace Kyprském. Kdy kolos tento byl skácen, není ovšem udáno, není však pochybnosti, že se to stalo v době, když světovláda assyrská na všech stranách počala se řítiti, nejpravděpodobněji r. 608 př. Kr., když po vítězství u Megidda nad judským králem Josiou dobýval farao Necho všech assyrských zemí mezi mořem Středozemským a Eufratem. Tehdy asi zkaženo starověké město na nynějším pahorku v Sendžirli, jehož trosky všude projevují stopy velikého požáru, tehdy skácena i stéla, byvši chlubným svědkem nenáviděné a právě povalené světovlády.

Již z této stručné zprávy vysvítá epochálný význam nálezu, který při soustavném překopávání četných ssutinných pahorků severosyrských nebude zajisté poslední. Z assyrských, egyptských a částečně i z biblických zpráv jest totiž na jevě, že již uprostřed druhého tisíciletí př. Kr. zkvétala v Syrii četná pokročilá města, vynikající zejmena činností výrobní, na ony doby podivuhodnou. Zprávy faraonův XVIII. a XIX. dynastie o městech země Ruten, jakož tehdy Syrie nazývána, a poplatkové výčty velikých výbojcův assyrských podávají o bohatství a vzdělanosti měst a krajin oněch zevrubné zprávy, k nimž toliko žádoucna byla archeologická demonstrace. Počátek mnohoslibný v archeologickém demonstrování a doplňování monumentálných zpráv učiněn tudíž nálezy v Sendžirli.

Přestávajíce na stručné zprávě o vzácném nalezišti, chceme toliko ještě přihlednouti k významu jeho pro dějiny a zeměpis starověký, pro dějiny umění a pro filologii staroorientálskou. Po všech těchto stránkách jest Sendžirli studnou netušeného vědeckého obohacení, podávajíc k řešení četné záhady a nová stanoviska. Především důležitý jest interes historicko-geografický: jak nazývalo se město, jež nynější ssutinný pahorek Sendžirli representuje, a jaké místo příslušelo obyvatelům jeho v rámci dějin starověkých? S tím souvisí i další otázka o době, do níž zbytky v Sendžirli klásti sluší, eventuálně i otázka o ethnickém původu někdejšího obyvatelstva městského, pokud totiž shledaný materiál dovoluje odpověď k otázce této.

Tu především důležity jsou dva nápisy v jazyce a písmě staroaramském, na nalezišti objevené. V jednom z nich, k jehož dalšímu obsahu ještě níže přihledneme, jmenuje se král jmenem P-n-m-u dle západosemitského spůsobu psaní, samohlásek opomíjejícího, a sice v takovém spojení, že dlužno v králi tomto hledati pána původního města a jeho okolí. Týž nápis však praví, že byl P-n-m-u státoprávně závislý na králi assyrském Tiglatpilesaru, jejž doprovázel s vojskem před

Damask a tam zemřel, t. j. v boji před městem padl. Tento výsledek, jejž znatelé staroaramského jazyka, prof. Sachau v Berlíně a prof. Dav. H. Müller ve Vídni vyšetřili, jest v plné shodě s nápisy mohutného krále assyrského Tiglatpilesara III. (745-727 př. Kr.), jenž před nastoupením svým byl nazýván Púlu, z čehož hebrejské Ful, a r. 732 říši aramskou v Damasku vyvrátil. Tiglatpilesar III. vyčítaje v annálech svých poplatek králův a knížat syrských, jejž přijal r. 734 — tedy dva roky před vzetím Damasku a popravou tamního krále Rezina — jmenuje na pátém místě (ř. 58) Panammu ze Samala, před tím pak, r. 738, nazývá jej prostě „Panammu Samlai,“ t. j. Panammu samalský, byl tudíž Panammu, vasal poplatný Tiglatpilesaru III., králem samalským. Avšak poloha Samala, města i země, byla dosti určitě vyšetřena z nápisových údajů předchůdců Tiglatpilesarových. Již bojovný Salmanassar II. (860—824) jmenuje samalského knížete Chajána, syna Gabbariova, v jehož území bylo město Lutib (nápis karšského menolithu I, 42), a to na východním úbočí pohoří Amana a při větší řece jmenem Saluara, která na hoře Lallaru v pohoří Amanu se prýští a do Oronta se vlévá, t. j. bezpečně v úvodí řeky Karasu. Není tudíž pochybnosti, že královské sídlo země Samala, jehož dějinné paměti dobu od počátku IX. až do konce VIII. stol. před Kr. zahrnují, representováno jest nalezištěm v Sendžirli (Tomkins, The Academy 1891 II, 266). Jmeno jeho není dosud určitě seznáno. Možná dosti, že representují ssutiny Sendžirlské zbytky města se zemí soujmenného, kteréž však za starších dob Lutibem slulo. Z řady jeho panovníků známi jsou z assyrských nápisů výše vzpomenutý Chaján a Panammu, poplatný Tiglatpilesaru III. Ale ze staroaramského nápisu objeveného kopáním v Sendžirli, řada tato se doplňuje, a spolu i zajímavé vnitřní dějiny samalské a s nimi i souvěké dějiny severosyrské objasňují.

Z nápisu tohoto, vyrytého na stěnách kolosu, bohům Hadadu a Rešefu věnovaného, dovídáme se totiž, že kolos onen vztýčil král samalský Bar-Rekúb otci svému Panammu, synu Bar-Súrovu. Ježto Panammu r. 732 před Damaskem zahynul, vládl Bar-Rekúb po r. 732 př. Kr., až asi do dob Sargonových (722—705 př. Kr.). Panammu padl patrně v mužném věku, ježto zůstavil syna k vládě již způsobilého, dospěl však k panství u věku jinošském, jak níže uslyšíme, a tak dlužno usuzovati, že zemřel Bar-Súb kol r. 755 př. Kr., t. j. v době assyrského krále Ašurnirára (755—745 př. Kr.), jemuž assyrská chronika k roku 755 skutečně výpravu proti syrskému městu Chadrachu v území hamatském, t. j. při otáčce Orontské připisuje. Z nápisu Bar-Rekúbova seznáváme příčinu této výpravy. Bar-Súb, král samalský, jenž byl poplatný králi assyrskému, stal se obětí spiknutí, patrně z příčin politických nastrojeného. Jmeno původce spiknutí není udáno, toliko praví Bar-Rekúb, že vzniklo spiknutí v paláci královském, jemuž v oběť padli Bar-Súr a 70 mužských jeho příbuzných, t. j. veškeren téměř rod, ježto číslo 70 má patrně význam toliko přibližný. Kdož ušli krvavé řeže, pohynuli v žalářích, a zbořená města byla dle slov nápisu četnější než města obývaná. Jediný ze synů Bar-Súrových Panammu zachránil se a ze země, již bůh Hadad za provinění spiklenců stihl neúrodou a hladem, uprchl ku králi assyrskému, v nápise nejmenovanému. Králem tím může býti toliko Ašurnirár, poslední vládce

ze starého královského rodu assyrského. Tento král assyrský „znova ustanovil jej (t. j. Panammu) králem nad domem otce jeho a odstranil kámen záhuby z domu otce jeho. A on (otevřel) žaláře a propustil vězněné z Ja'di . . . a vystavěl znova dům otce svého i učinil jej krásnějším než před tím . . . A . . . dal (král assyrský Panammovi) město Kafiriův a Rakab . . . jakkoli také stříbra mnoho jemu nabízel a mnoho zlata, řídil se přece moudrostí a spravedlivostí svou a věren zůstal straně pána svého, krále assyrského . . . i prokazoval jemu král assyrský milostí více než králům Kebar."

Údaje tyto jsou po stránce historické svrchovaně zajímavy. Dovídámeť se z nich, že assyrský král uprchlého Panammu ustanovil králem v Samale, načež nepochybně v čele pomocného sboru assyrského Panammu dobyl znova Samala. Ze strany blíže v nápise neoznačené byly mu ihned činěny skvělé nabídky, aby odpadl od spolku s Assyrií; stranou tou mohla býti toliko mocná říše alarodská neb araratská v Armenii, která po proudu Eufratském za dočasného úpadku assyrského moc svou šířila do Syrie, až r. 743 Tiglatpilesar III. právě v okolí města Samala jí velikou porážku způsobil. Panammu však zůstal věren Assyrii a za to odměněn byl rozšířením svého území a hodností vrchního dozorce královského i nad jednotlivými assyrskými náměstky neb amíly i nad poplatkem knížat domácích. Odtud stál Panammu při Assyrii, zvláště když roku 745 po slabém Ašurnirárovi nastoupil mohutný Tiglatpilesar III., až konečně v boji před Damaskem život položil. Tím nabyl Samal v Syrii místa politicky význačného, jež podržel, přihlížímeli k bojům Sargonovým s neposlušnými tamními vládci, nepochybně až do konce říše assyrské.

S určením významu historicko-geografického souvisí i otázka o ethnickém příslušenství starověkého Samala a jeho lidu. V VIII. století, za vlády krále Bar-Súra a syna i vnuka jeho měl Samal již ráz aramský. Neslať dynastie jeho jmena aramská, aramský bůh Hadad byl hlavním bohem, a vážné události veřejné zaznamenávány potomstvu písmem aramským. Avšak tou dobou vedle Hadada vyskytuje se na kamenném kolose, nápis nesoucím, bůh Rešef, domácí bůh severosyrský, jenž i na Kypru uctíván byl v městě Amathuntě. Obraz boha Rešefa ze Sendžirli projevuje překvapující podobnost ve slohu i provedení (Ohnefalsch-Richter, Die antiken Culturstätten auf der Insel Kypros, 34) se známým kamenným kolosem Melkartovým z Amathunta, jenž nyní chován v sultánském musei Cařihradském, odjinud pak známo, že původními obyvateli Kyprských měst Amathunta a Kitia byli Hittité. Povaha mořských proudů v moři Levantském, které zatékají od ústí Orontského k jižnímu pobřeží kyprskému, ukazuje přímo cestu, odkudž hittičtí osadníci na Kypros přicházeli, a tak poznáváme, že Samal ještě příslušel do okresu kulturních snah hittitských.

Také bližší ohledání hradeb a skulptur v Sendžirli prokazuje, že po stránce uměnoslovné sluší Samal spíše přičítati k okresu kultury hittitské, než foinicko-palestinské, kterýž náhled dotvrzen nálezem několika hittitských nápisů. Dnes ovšem nápisy tyto ještě nepodávají pražádného světla o svém obsahu, neboť hittitské písmo zvláštností svou dosud vzdoruje všem pokusům Conderovým, Sayceovým i nejnověji Peiserovým, avšak již pouhá existence hittitských nápisů na nalezišti

tak znamenitém jest důležitým svědectvím pro původní hittitský ráz Samala. Ze zpráv assyrských dovídáme se, že kol roku 1000 př. Kr. z pouští severoarabských ustavičně pronikali kmenové aramští k severu, do Syrie, Mesopotamie anobrž i do jižní Armenie, při čemž oslabený a politicky rozdrobený živel hittitský dovedl přívalu jejich jen nepatrnou měrou vzdorovati. Veliké hittitské středy v sev. Syrii, Karchemiš a Hamath, zachovaly sice hittitský ráz svůj, menší však a otevřenější města zaramisovala se zvolna sice, než neodvratně. Témuž osudu podlehl i Samal. Doba Bar-Súra a jeho nástupců jest již dobou panství aramského, dobou dynastie Karalů, která vzývá aramská božstva Hadada, Ela a Rakúbela, tohoto pak výslovně jako ochránce dynastie; naproti tomu Chaián, souvěkovec Salmanassara II., jenž vládl Samalem asi 100 let před smrtí Bar-Súrovou, nazývá se „synem Gabbariovým," což při asyrském spůsobě výrazu neznamená otce přirozeného, nýbrž dynastii. Jakkoli jmena Chaián a Gabbari mají znění nesemitské, nechceme přece z nich toliko nesemitský původ dynastie vyvozovati. Avšak z podrobných zpráv Salmanassara II. jest na jevě, že tou dobou ještě Syrie severní měla ráz převahou hittitský, neboť ještě tehdy stát Patin, jižně Samala položený, měl krále se jmeny hittitskými, a toliko mezi Halebem a Karchemišem již tehdy známo jest malé aramské knížectví Jachaz. Zajisté tedy i Samal byl tou dobou ještě hittitský a tudíž i dynastie Gabbariova, která však nedlouho potom, patrně teprve po r. 800, ustoupiti musela nové, aramské dynastii. Tím vysvětlíme si, že kol r. 750 měl Samal sice ráz hittitský, ale vládu aramskou.

Ne však toliko historie a archeologie, také studium jazyků semitských bylo velice obohaceno objevy Sendžirlskými, a to oběma staroaramskými nápisy. Pařížská akademie nápisů vydala nedávno sbírku nápisů jazykem aramským psaných, které namnoze shledány byly v Syrii nebo v Mesopotamii; nejstarší z nich (Corp. inscr. Semitic. P. II. Tom. I, p. 110, num. 113) pochází však ze středoarabské Teimy, kdež ho nalezl r. 1884 Julius Euting. Dnes nápis Teimský co do stáří překonán jest nápisy Sendžirlskými, které representují nejstarší známý spůsob staroaramského jazyka a jsou spolu v Syrii nejdále k severu posunutým mezníkem někdejších sídel aramských.

Na konci zprávy této sluší ještě vzpomenouti vzácného poučení, které vyplývá i z nálezu sama i ze shody jeho s nálezy jinými, zejmena assyrskými. Jakkoli dosažena již v řešení monumentálných textů jistota téměř absolutní, přece vyskytují se dosud jednostranní skeptikové, kteří upírají průkaznosti historické přebohatým pramenům z nálezů plynoucím. I v našich kruzích slýchati časem poznámky o nespolehlivých prý výsledcích monumentálného studia, ba úžasné přímo obohacení známostí historických o starobylé Přední Asii pokládá se nedověcně za fantasii. Kdo bedlivě sleduje veškeren pokrok staroorientálského studia, toho nemůže býti tajna absolutní shoda monumentálných zpráv, z různých nalezišť a kulturních směrů plynoucí. Shoda staroaramských zpráv v Sendžirli nalezených s údaji Assyrů novým jest toho dokladem.

R. 1893. Čís. 6.

OSVĚTA

Filosofie hraběte Lva Tolstého.

Studie

od

Josefa Mikše.

(Dokončení.)

XXIX.

Dává nám filosofická theorie takovou jistotu nebo takovou víru? „Otázka zdá se býti velmi hluboká a přemoudrá, zatím však není takého dítěte, jež neznalo by k ní odpovědi a nevyřklo by tuto odpověď dvacetkráte denně: Miluji toto, ale nemiluji ono. Slova tato jsou velice prostá, ale právě v nich jest řešení otázky, v čem záleží to zvláštní já, které spojuje v jeden celek veškera svědomí. Jest to ono já, jež miluje toto, ale nemiluje ono“ (42). Pro Tolstého nebyla psána díla Lockeova, Humeova, Kantova i celé řady spisů starých i nových filosofů, a proto s lehkým srdcem děcka vyřkl nový světový princip: Amo, ergo sum. „Pouze následkem většího nebo menšího stupně lásky vytváří se u člověka jistá řada takých a ne jiných vědomí. Proto pouze vlastnost — více nebo méně milovati jedno a nemilovati druhé — jest zvláštním, základním já člověka, ve kterém soustřeďují se v jeden celek všechna rozrůzněná, na čas mizející vědomí. Ačkoliv tato vlastnost rozvíjí se za dobu našeho života, než my ji s sebou vnášíme hotovou v tento život z jakési minulosti, nedostupné ni našemu oku, ni našemu vědění“ (43). Vzpomeňmež si jiných výroků hraběte Tolstého, roztroušených v jeho spisech, vzpomeňme si na jeho větu: „Bůh jest láska,“ jež mu jest totožna s větou: „Láska jest Bůh.“ „Každého zvláštního živočicha — koně, psa, krávu, . . . znám ne dle jich vnějších známek, nýbrž dle jich zvláštního poměru k světu . . . dle toho, co každý z nich a v jakém stupni miluje. Známli různé, zvláštní druhy živočichů, tož, chcili mluviti určitě, znám je ne tak dle vnějších příznaků, jako spíše proto, že každý z nich — lev, ryba, pavouk — představuje sebou zvláštní poměr k světu. Všichni

lvové vůbec milují jedno, a všechny ryby něco druhého a všichni pavoukové něco třetího; pouze proto, že milují rozličně, dělím je ve své mysli jako různé, živé bytosti." Proč ale se Tolstoj zde zastavil? proč i v nehybné přírodě stromy, nerosty, chemické částky nejsou nám známy potud, pokud každý předmět a v jakém stupni miluje? Kámen bude tehdy láskou nedokonalou, úplně nerozvitou, dřevo větší láskou, had ještě větší — a tak bez konce. Nejsouli to slova prázdná všelikého smyslu?

A na tomto svém názoru Tolstoj, jenž nevěří v obyčejnou, lidskou nesmrtelnost, buduje svou theorii přízračné nesmrtelnosti. Aby se nezdálo, že křivdíme velikému spisovateli, jenž všudy ve svých spisech exoterických mluví o životě pro Boha, pro duši, uvádíme následující místo z jeho spisu Má víra: „Může se sice zdáti velmi podivným, ale musím tvrditi, že víra v budoucí život jest velice nízkou a hrubou představou, mající kořen ve zmatené představě o podobnosti spaní a smrti, představě společné všem divokým národům." Nesmrtelnost představuje si náš spisovatel docela jináče: „A proto může býti zničeno mé tělo, spojené v jeden celek s mým dočasným vědomím, může zahynouti i samo mé dočasné vědomí, než nemůže býti zničen onen můj zvláštní poměr k světu, jenž tvoří mé zvláštní já, z něhož utvořilo se pro mne vše, co jest . . . Toto mé zvláštní já vzniklo ne s mým narozením, a proto zničení určitého dočasného vědomí nemůže zničiti to, co spojuje v jeden celek všechna dočasná vědomí . . . Stupeň mé lásky k dobru a nenávisti k zlu — tento můj zvláštní poměr, tvořící právě mne, zvláštního mne, není plodem nějaké vnější příčiny, nýbrž základní příčinou všech ostatních zjevů mého života" (45, 46). Při takové víře, jak Tolstoj myslí, může se smrti báti a v ni věřiti pouze člověk, který po celý svůj život „zůstal při té míře lásky k jednomu a nelásky k druhému, s níž počal svůj život." Takový člověk umírá neustále, a jeho stav horší se každou hodinu, každý okamžik, a nic nemůže ho zlepšiti. Naopak pro člověka, jenž hledí zvýšiti svou lásku a v tom vidí cíl svého života, radostného a klidného, smrt jest pověrou, a on nevěří, že může zemříti bratr anebo kdokoliv jemu milý. Vždyť tito naši drazí žijí v naší paměti co vzpomínka, ale ne „vzpomínka na jich ruce, tvář, oči, nýbrž vzpomínka na jich duševní obraz." To jest celá jejich nesmrtelnost a nesmrtelnost všech láskyplných lidí. „Můj bratr zemřel včera nebo před tisíci let, a táž síla životní, která působila v dobu tělesného jeho trvání, nepřestává působiti ve mně a ve stech, tisících, milionech lidí ještě silněji, třebas i ono zjevné mně středisko této síly jeho dočasného trvání zmizelo s mých očí" (55). Velice blízek jest jeho názor názoru obyčejného materialisty, jenž věře v rozvoj neuznává vně našeho života vyšších sil: „Mně stačí věděti, že vše, čím jsem živ, vytvořilo se z života živších přede mnou a dávno zemřelých lidí, a že proto každý člověk, plnivší zákon života, podřídivší svou fysickou povahu rozumu a zjevivší sílu lásky, žil a žije po zničení svého tělesného trvání v jiných lidech, a nesmyslná i hrozná pověra smrti již více mne trápiti nebude" (57). Což ale v pokoleních budoucích nebudou věčně žíti i ostatní naše vlastnosti, a což opravdu oni nešťastníci, již nemohli zvýšiti míru lásky jim dané, zmizejí úplně

beze stopy a budou dvojnásobně potrestáni za to, čím dle theorie Tolstého ani sami nejsou vinni? Sotva asi sám Tolstoj jasně si to představuje: dlouho ještě asi lidé budou živi v budoucích pokoleních též svou nenávistí, vášněmi všeho druhu a ne tak brzo nastane panerotismus, jenž vymýtí a zničí vše, co se protiví lásce.

Tolstoj dobře tuší, jak nedostatečně vysvětlil nesmrtelnost, a proto vrací se k ní několikráte ve svém článku, a ještě více zatemňuje jeho smysl. „Člověk ví, že nebylli dříve a vznikl z ničeho i zemřel, pak ono já, zvláštní já nikdy již nebude a nemůže trvati. Člověk poznává, že neumře, teprve tehdy, když se přesvědčí, že se nikdy nenarodil a vždy byl, jest a bude. Člověk uvěří ve svou nesmrtelnost teprve tehdy, když porozumí, že jeho život není mořskou vlnou, nýbrž věčným pohybem, jenž v tomto životě zjevuje se jako vlna" (59). Toto učení ve své podstatě vyřčeno již velice dávno a neobyčejně logicky v indické filosofii, zvláště v Bhagavadgîtě. Tam ovšem o lásce a nenávisti mluví se docela jináče, a vyšším cílem živé bytosti představuje se úplný duševní klid a spojení s božstvem (Brahmou), jehož časovým projevem jest tento svět plný hoře. Nejasné učení Tolstého trpí vnitřními odpory, a proto se ani nemusíme diviti, že některé věty úplně se příčí předešlým: „Vcházím do života s určitými, hotovými vlastnostmi lásky k vnějšímu světu; tělesné mé trvání — krátké nebo dlouhé — pokračuje ve zvyšování této lásky, přinesené mnou do života, a proto soudím beze vší pochyby, že jsem byl živ do svého narození a budu žít (neustále) . . . po své tělesné smrti" (63). Též všichni ostatní lidé tak žijí a celý jejich život, ať krátký nebo dlouhý, není ničím jiným než „projevem jednoho a téhož zákona každého skutečného života — zvýšení lásky, jakési větší rozptýlení paprsků života." Tolstoj námitek neuznává, a pranic mu nevadí, že snad většina lidí posud nehrubě jest živa dle tohoto zákona lásky. „Vždyť se nám to tak pouze zdá. Nikdo z nás nic neví o těch základech života, které vneseny jsou druhými v tento svět . . . Nemůžeme věděti, pokračujeli neb ne v (jiném) člověku práce skutečného života. Víme to pouze o sobě. Nám se zdá, že člověk umírá, když toho nežádá jeho potřeba, a přece tak to býti nemůže. Umírá člověk pouze tehdy, když toho žádá jeho blaho, právě tak jako roste, dospívá v muže teprve tehdy, když jest to třeba k jeho blahu" (64). Jest to týž fatalism, jehož hlasatelem Tolstoj byl již dávno, a není o nic lepší proto snad, že jest to fatalism lásky a ne slepé síly, nám neznámé, poněvadž láska ta jest pouze údělem vyvolenců.

Taková divná theorie ovšem musí míti přepodivné důsledky. Tolstoj prostě popírá fysické příčiny fysické smrti, jíž přece nemůže neuznati, a vykládá: „Nemůže býti zničen počatý a nedokončený pohyb života v tomto světě následkem toho, že se u člověka utvoří vřed, nebo přiletí bakterie, nebo dostane ránu z bambitky. Člověk umírá pouze proto, že v tomto světě blaho jeho skutečného života nemůže se více zvýšiti, a ne proto, že má chorobné plíce, nebo že stůně rakem, nebo že ho postřelili" (65). Věc prapodivná: v Petrohradě za poslední léta učiněny veliké zdravotní opravy, a úmrtnost klesla v míře neobyčejné — tam tedy jsou potrestáni lidé, že nevěří Tolstovské filo-

sofii lásky, a tisíce lidí musejí žíti, když to již není třeba k jich blahu, a obyvatelé špinavých místností umírají a plní tím úkol, určený jim lásky plným osudem. Cholery vlastně též v Rusku vloni nebylo, a asi půl milionu lidí umřelo, jak se nám zdá, předčasně, proto, že úkol jich životní lásky byl dokonán. Lékaři někteří též nebyli zabiti sfanatisovaným lidem, nýbrž dovršili pouze míru své lásky. A proč jenom v hladový rok minulý sám Tolstoj tak silně překážel přemnohým lidem vyplniti úkol svůj a umříti? Ovšem, ovšem, hr. Tolstoj jest neskonale lepší a vyšší než všechny jeho filosofické theorie, a skutečnost ne prvně již zbořila jeho kartové domky. Skoro ironie vyznívá v závěrečných slovech našeho filosofa: „Rozum ukazuje mně bez pochyby, že život tento počal ne narozením, než byl a trvá vždy; ukazuje, že blaho tohoto života roste, zvyšuje se zde do těch mezí, které již nemohou ho obsáhnouti, a pouze tehdy prchá z těchto poměrů, které překážejí jeho dalšímu vzrostu, a přechází v nové bytí“ (67). A co tomu řeknou oni milionové milionů lidí, kteří jsouce odsouzeni k těžkému boji životnímu, zhynuli, hynou a zhynou bez stopy, poněvadž nemohli zvýšiti do potřebné míry svou lásku? Oni pracovali a strádali jen proto, aby nemnozí vyvolenci osudu zvítězili nad naší nynější přírodou a potom žili na dále v jakési mlhavině lásky, kde není ani vědomí, ani spravedlnosti, a tedy snad ani Boha.

Větší obtíž než se smrtí má Tolstoj s lidským utrpením, poněvadž „celý život zvířete a člověka zvířete jest nepřetržitým řetězem strastí.“ On však zároveň jest přesvědčen, že „život zvířete a člověka zvířete nejen se neruší strádáním, nýbrž kráčí ku předu pouze následkem utrpení. Strasti tedy jsou tím, co hýbe životem, a proto zároveň tím, čím musejí býti; nač se tedy člověk ptá, když se táže, proč i zač trpíme?“ (70.) Tolstoj se dlouho nerozmýšlí a tvrdí: trpíme pouze proto, že jsme hříšníky. Nevidí jiné pomoci než přiznati se, „že mé hříchy, ať jsou jakékoliv, jsou příčinou mých strastí, všech bez výminky, a že mé strasti jsou spásou a vykoupením od hříchů mých a druhých lidí, všech bez výminky“ (75). Tolstoj zde nemluví snad pouze o hříších, jež patrně jsou plodem našich osobních bludů nebo špatného života předešlých pokolení, nikoliv, on počítá sem i kosmické příčiny, jako zemětřesení v Lissaboně nebo Věrném a neštěstí nahodilá, jako srážku vlaků nebo nemoc od nákazy. Nejsou tím vinni špatní zřízenci železniční nebo zrezivělé koleje, zahyneli ve vlaku dobrá žena matka s dětmi, nýbrž jsou tím vinni její hříchové a hříchy celého lidstva, které ona svou smrtí vykupuje. Když vlci napadnou někoho v lese, „co má dělati člověk kromě toho, že se brání a prchá před rvoucími jej vlky? — Má dělati to, co se patří člověku jako bytosti rozumné — poznati onen hřích, jenž zplodil utrpení, káti se z něho a poznávati pravdu.“ Co jest však ona pravda a kde jest? Místo odpovědi k této otázce dává nám Tolstoj řadu nejasných slov, jež sotva mohou přeměniti jeho filosofii v pravdu: „Smrt a utrpení pro člověka jsou pouze porušením jeho zákona životního. Pro člověka, jenž jest živ dle svého zákona, není ani smrti ani utrpení. Život člověka jest touha po blahu, — k čemu tíhne, to jest mu dáno — život, jenž nemůže býti smrtí, a blaho, jež nemůže býti zlem“ (83).

Tedy: smrt jest životem, utrpení jest blahem, lidé jsou šťastnými bytostmi, stále zvyšujícími svůj poklad lásky, a nám nezbývá nic jiného, než pohřížiti se v moře duševní rozkoše, vzniklé z našeho pokání a vědomí naší hříšnosti.

XXX.

Sám Tolstoj napsal přísnou kritiku celé své filosofie, a bezohledně ji odsoudil. „Kreutzerova sonáta," poslední jeho větší práce, boří celou tu uměle zbudovanou stavbu, jejímž základem byla láska. Sám spisovatel jest si toho vědom, jakož viděti z epilogu ke Kreutzerově sonátě: „Myšlenky tyto příčí se veškerému našemu životu, a mimovolně vzniká pocit, co jest pravda: tyto myšlenky nebo život milionů lidí, i můj život? Týž pocit měl jsem v stupni nejvyšším, když jsem se blížil k onomu přesvědčení, které nyní vyslovuji; nikdy jsem neočekával, že rozvoj mých myšlenek přivede mě k tomu, k čemu mě přivedl. Zhrozil jsem se těchto závěrů, nechtěl jsem jim věřiti, avšak nebylo možno nevěřiti. A třeba se tyto závěry ještě více příčily celému zřízení našeho života, třeba se příčily tomu, co jsem dříve myslil, ba i hlásal, přece musel jsem je uznati (za své)" (381). Ano my jsme ještě z prvých let jeho života viděli v něm člověka, bohatého láskou a vřelým citem, tou láskou dýchalo celé ovzduší jeho poesie, tou láskou strádala většina jeho hrdin, a hle, nyní stojíme tváří v tvář — zlému nepříteli rodu lidského, jímž opovrhuje a jehož vyhlazení hlásá. Příznaky toho jsme již dříve leckde viděli — v nenávisti ke vzdělancům, k vědě, k vyšším kruhům — ale myslili jsme, že tato nenávist má kořeny v jeho veliké lásce k lidu zuboženému, k celému lidstvu. Co se stane s filosofií lásky? Byla sice pouhým snem srdce dobrého, toužícího po spáse, leč i tento sen byl snem krásným, hodným člověka. Člověk zrozuje se s jistou mírou lásky, neumírá, nýbrž živ jest dále, zvýšilli tuto lásku v pokolení budoucím. Nové pokolení, jsouc dědicem celé zásoby lásky pokolení minulých, rozhojňuje tento svůj poklad, odevzdává jej následujícímu pokolení, a tak to jde věk za věkem. Lidé, pokolení — zmírají, ale *τὸ ὄν* — jediné jsoucí, věčná podstata nehyne, nýbrž sílí se a rozšiřuje. A tento sen můžeme rozpřádati dále a můžeme mluviti o nesmrtelnosti lidí, pokolení, zemí, celých hvězdných soustav — světů do nekonečna. Vše to jsou pouze větší nebo menší vlny velikého moře lásky. A ejhle! pojednou týž hlasatel věčné lásky, horlící proti samovraždě osobní jmenem lásky, píše Kreutzerovu sonátu, kde s hroznou nenávistí k lidstvu odsuzuje veškero obyvatelstvo této země ku předčasné smrti ve jmenu ideálu Kristova učení.

Obsah Kreutzerovy sonáty jest znám čtenářům Osvěty z článku p. Hrubého o ruské literatuře (Osvěta 1891 č. 6). Nám zbývá tedy doplniti jeho rozbor tím, co žádá účel naší statě. Hlavní chybou Tolstého bylo, že líče případ jednotlivý, zcela zvláštní, zvšeobecnil ho a rozšířil na celé lidstvo. Pozdnyšev dí o svém manželském životě: „Byli jsme dva trestanci, nenávidící se navzájem, spoutaní jedním ře-

tězem; ač jsme otravovali život jeden druhému, přece jsme to nechtěli pozorovati. Nevěděl jsem, že 99% manželů žije v takém pekle, jako jsem já žil, a že to asi jináče býti nemůže" (320). Vzal si svou ženu pouze ze smyslné lásky, jež byla „z jedné strany plodem činnosti matky nevěstiny, a krejčích, z druhé následkem pohlcování přílišné potravy při lenivém životě" (290). Nazývá tuto svou lásku „láskou opičí," a proto se nedivíme, že mu nebyla „ničím ideálním, vysokým, neboť ve skutečnosti láska jest cosi hnusného, svinského, o čem i mluviti i vzpomínati jest hanba a hnusno" (304). Byl sice poměščíkem, kandidátem university a „predvoditelem" šlechty, ale ani to nepadá u něho na váhu, poněvadž celý život vyšších tříd vlastně jest životem „rozkřičeného domu" bez všelikých mravních ideálů. Sám on i jeho žena výše si vážili elegance, pěkného šatu, než té nejlepší mravnosti. Dívka jeho kruhů „ví, že našinec neustále blabolí o vysokých citech — jemu se chce jen těla — a proto odpustí jí spíše všechny mrzkosti, než nejapný, nevkusný, a nehezký střih oděvu neodpustí." Též ona raději se ukáže lživou, ukrutnou a prostopášnou, než aby k němu vyšla v špatně ušitých a nepěkných šatech. Tací dva lidé vzali se, a následkem toho byl „svinský život" a vražda ze žárlivosti. Pozdnyšev nemohl znáti vyšších pocitův a musel mluviti stejně o lásce, jako známá svině Sčedrinova o slunci ve své besedě s pravdou: „. . . Žádných sluncí já, žijíc v chlévě, jsem neviděla . . . a dle mého mínění všechna ta slunce jsou — pouhým lžiučením, co?" (Za hranicemi str. 295. vyd. r. 1881.)

A přece a snad právě proto, že tak hrubě mluvíte, jest mi vás velice líto, milý pane, poněvadž dobře a dávno vás znám ještě z dob vašeho dětství. Váš veliký krajan hr. Tolstoj vylíčil nám vaše dětská a chlapecká léta, jenom že vás tam nazýval Irtěněvem. Jaké jste měl zlaté, dobré srdce, jaké pěkné, ba veliké úmysly! Leč pamatujeteli se, že ono nešťastné comme il faut, ona láska k zevnějšímu lesku a blesku mařila nejlepší vaše záměry. Otec váš — starší Pozdnyšev — byl člověk velice vybroušený, leč nehněvejte se, velice spustlý, a když jste pohlížel do strnulé tváře své ubohé matky trpitelky, zajisté dobře jste tušil, kdo ji zavraždil svým životem comme il faut. A jaké to bylo pro vás neštěstí, že vaše máť tak záhy zemřela — nikdy byste nebyl spáchal toho hrozného svého zločinu. Váš praděd Pierre Bezuchov byl mnohem šťastnější než vy, ač se oženil s velikou koketou, krasavicí Helenou a v návalu žárlivosti div nezabil svou ženu; on asi jí tehdy zle nadával a divné věci myslil o své lásce, ale vidíte, oženil se znova a byl spasen čistou láskou své Nataše. A váš bratranec Levin zrovna jako by byl v manželském ráji, některý čas byl sice též Hamletem, posílajícím ženy do kláštera, měl prapodivné nápady, ale láska jeho Kiti vrátila mu rozum, a on ve svém manželském životě vyvedl pouze jedinou hloupost, že ze žárlivosti vyhnal ze svého domu veselého švihák̈a Váseňku Veslovského. Ba i přítel váš Vronský byl mnohem šťastnější než vy; svedl sice cizí ženu, hořel k ní smyslnou láskou, usmrtil ji svou zdánlivou chladností, ale nikdy nelál své lásce ani své nešťastné Anně, a smrtí její byl nadobro zničen. A ti porotci, co s vámi učinili, nešťastný člověče! Zabil jste bez dostatečné příčiny

ženu, snad docela nevinnou, a oni vás prohlásili — za nevinna. To asi vám dodalo; nyní jste počal povrhovati lidstvem a počal jste si mysliti, že ne vy jste vinen krví ženy své, nýbrž všichni, těch 99% spustlých lidí. Již dříve 11 měsíců žaláře vám pomátlo rozum, a hle, vy nyní — nečiníte pokání v Sibiři, ale jako hrdina dne mluvíte v železničném voze velké věci. V Sibiři mezi trestanci, kteří snad z bídy a nevědomosti hřešili, snad byste přišel k sebepoznání, nejednou za temné noci uviděl byste před sebou obraz své nešťastné matky — a ještě nešťastnější ženy se zmodralou tváří a rozbitým okem. Tam byste se zajisté neodvážil křičeti uprostřed trestníků to, co jste křičel v železničném voze: „To není člověk! To je čubka, to je nestydatá čubka! . . .“ Vždyť vaše žena — a přece byla vaší ženou — již odpočívá v zemi a dosti byla potrestána za svůj hřích. Co asi všemu tomu říkají vaši příbuzní z „vyšších“ kruhů? — i jim jste zle a nespravedlivě vynadal — jak asi pláče nebohá dobrá Dolli, zářící neobyčejnou duševní krásou, jež co vzorná máť pro své děti, pro svou čest rodinnou ne jednou, ale desetkrát, snad i častěji odpustila svému manželovi větroplachu mnohem horší věci, než vy jste své ženě mohl vyčítati. Ovšem tento bludný hříšník zajisté nyní ani neví, jak má chváliti svou hodnou ženu, a hrůzou trne čta vaši rozmluvu na železnici, jak ji napsal L. Tolstoj. A přece vaše svědomí patrně hrozně vás hněte — pijete silný čaj, vodku a mnoho kouříte, a to dle mínění Tolstého mohou činiti pouze lidé, kteří jsou v tom špatně se svým svědomím. Máte pravdu, že jste „dávno zemřel a shnil,“ a proto byste zápachem své mrtvoly neměl otravovati vzduch a neměl pomlouvati alespoň onu část svých krajanů, která nemůže hřešiti jako vy následkem přílišného požívání pokrmů a nápojů nebo následkem zahálky. Většina vašich krajanů, nešťastný člověče, mezi vzdělanci musí úsilovně pracovati od rána do večera pro výživu rodiny a blaho své vlasti, a jim žena a rodina jsou skutečně věcí svatou a velikou, bez níž by snad zle se vedlo mnohdy jich idealismu. Tomu však vy nerozumíte — vždyť i Beethovenova hudba vzbuzovala ve vás jenom chtíče nekalé; kdož tedy může si nemysliti, že vy takým okem skaleným pohlížíte na veškeru přírodu, že zdroj vyšších pocitů vám se stává podnětem ošklivých chtíčů. Proto voláte policii proti hudbě a kráse — zatím jsou to vaše nešťastné chtíče, jež potřebují policie. Není vám pomoci, nebohý člověče, a proto vzdalte se lidem s očí a nehlásejte jako lidskou pravdu to, co bylo vaší těžkou pravdou, podmíněnou celým vaším vychováním, životem, ba i pokolením.

XXXI.

Kdy by Tolstoj nebyl napsal svůj doslov k Sonátě, byli bychom s Pozdnyševem hotovi. Bohužel veliký spisovatel ve svém epilogu skoro doslovně opakuje mnohé výroky svého nešťastného hrdiny, a proto musíme se k nim vrátiti: „Neníli žádného životního cíle, jeli nám život dán pro život, není třeba žíti. Jeli tomu tak, pak Schopenhaurové a Hartmannové, ba i všichni buddhisté mají úplnou pravdu. Pakli je cíl života, je zřejmo, že život musí přestati s dosažením tohoto

cíle . . . Jeli blaho, dobro, láska, jak chcete, cílem lidstva, jeli cílem lidstva to, co jest řečeno u proroků, že všichni lidé spojí se láskou v jeden celek, že kopí svá překovají na srpy atd., co tedy překáží dosažení tohoto účelu? Překážejí vášně. Nejsilnější, nejhorší a nejhouževnatější vášní jest láska pohlavní, tělesná, a proto, budouli zničeny vášně a poslední i nejsilnější z nich, smyslná láska, proroctví se vyplní, lidé splynou v jeden celek, dostihnou svého cíle, a nebude příčiny, proč by žili dále. Pokud lidstvo žije, má před sebou ideál, a rozumí se, že ne ideál králíků nebo sviní, aby se rozplodilo co možná nejvíce, též ne ideál opic a Pařížanů, aby co možná s větší raffinerií užívalo rozkoší pohlavních, nýbrž ideál, jehož dostihujeme zdrželivostí a čistotou . . . Jestliže pokolení nyní žijící nedostihlo svého cíle, stalo se to proto, že jím vládnou vášně, a nejsilnější z nich, vášeň pohlavní. Jeli pohlavní vášeň, jest nové pokolení, tedy zbývá možnost: dosíci cíle v následujícím pokolení. Nedostihneli jí ani toto pokolení, — opět následující, a tak do té doby, pokud nebude cíl dosažen, proroctví vyplněno, lidé spojeni v jeden celek. Jináče co by z toho následovalo? Dejme tomu, že Bůh stvořil lidi, aby dosáhli jistého cíle: stvořil by je buď smrtelné bez pohlavní vášně, anebo věčné. Kdy by byli smrtelní, ale bez pohlavní vášně, co by se stalo? To, že by trochu žili, a nedosáhnouce svého účelu, umřeli by; a aby účel byl dosažen, Bůh musel by stvořiti nové lidi. Kdy by lidé byli věční, dejme tomu (ač týmž lidem, a ne novým pokolením, bylo by mnohem tíže zlepšovati své chyby a blížiti se dokonalosti), — dejme tomu, že by dosáhli svého cíle po mnohých tisících let, ale tehdy nač jsou oni? Kam s nimi? . . . Ale vám se snad nelíbí tento způsob řeči, poněvadž jste evolucionista. Však i tehdy výsledek jest týž. Vyšší drub živočichů, lidský, aby zachránil se v zápase s jinými živočichy, musí se spolčiti v jediný celek, jako roj včel, ale ne neustále se ploditi, musí též jako včely vychovati bezpohlavné, t. j. opět musí tíhnouti k zdrželivosti, a ne k rozohnění chtíčů, k čemu směřuje veškero ústrojí našeho života . . . Lidský rod vyhyne? A což někdo, ať si hledí na svět, jak chce, může o tom pochybovati? Vždyť jest to tak nepochybno jako smrt. Vždyť dle všech církevních učení nastoupí konec světa a dle všech učení vědeckých totéž jest nezbytno“ (300).

To jest asi tresť učení, které Tolstoj později v doslovu neodvolal, nýbrž potvrdil. On sice tam tvrdí, že ono jest pouze ideálem, k němuž lidstvo má tíhnouti bez konce, jehož však nikdy nedosáhne: to však obtíží theorie jeho nevysvětluje, nýbrž spíše ještě je činí složitějšími. My i bez jeho obmezení víme, že lidstvo ihned neposlechne, ale zajisté vyplnění toho, co jest ideálem, přáli bychom si ihned, a máme k tomu právo — zdaž tedy požadavek Tolstého o úplné pohlavní zdrželivosti — tedy i vyhlazení lidstva — může být při nynější naší víře a vědě předmětem naší nejvřelejší tužby? Jen úplné zoufalství nad lidstvem může k tomu raditi, nebo neskonalá k němu nenávist. To již není ani pessimismus, to je miserabilismus, jak nazývá se soustava německého filosofa Bahnsena, jenž prohlásil naději v osobní neb světové vykoupení za přelud a vůli s jejími útrapami za věčnou. Jeho krajan Mainländer hlásal vykoupení podobné Tolstovskému: Světová

síla neustále mizí, a až úplně zmizí, Bůh bude spasen. Tato síla světová jest utvořena z rozptýlených částí Boha. Lidé nejlepší musejí pohlavní zdrželivostí pomáhati k tomu, aby tento konec nastal co nejdříve. To jest ovšem filosofie úplně cizí všemu náboženství, a i Tolstoj nečiní dobře, že přikrývá svou duševní nahotu fíkovým listem svého náboženství. Křesťanství tvrdí a učí něco zcela jiného, a Tolstoj musí to věděti, ač možná, že jest posud přesvědčen, že „po 18 věcích, kterých víru křesťanskou vyznávali milionové lidí, ač zkoumání této víry věnovali svůj život jiní milionové, přece mně bylo dáno objeviti zákon Kristův jako věc novou. Ač je to velice podivno, přece je tomu tak.“ Pak ovšem Tolstoj za křesťanství může vydávati, co chce.

Ostatně Tolstoj i o víře má svůj zvláštní náhled, co nemálo stěžuje porozumění jeho závěrům. On přímo dí: „Víra není poměr člověka k Bohu, — musíme učiti dříve víru a pak teprve Boha, a ne víru Bohem, — víra též není prostou ochotou člověka věřiti to, co mu řekli, jak nejčastěji víře rozumíme. Víra je znalost života lidského, ono vědění, jež je příčinou toho, že člověk se neničí, nýbrž žije. Víra jest síla životní.“ Z toho by následovalo, že nyní pozbyl Tolstoj víry a že proto radí k dobrovolné smrti celého lidstva; v každém případě však z toho soudíme, že on k dotvrzení své nauky nemá práva odvolávati se ani na křesťanství ani na víru vůbec. Též zbytečně se dovolává vědy, jíž nikdy neuznával, ač velmi rádi slyšíme, že „jeho závěry úplně souhlasí s pokrokem lidstva, jenž vždy šel od rozpustilosti k vyšší a vyšší mravnosti“ (375). Nevíme, jak z toho, že chceme býti a budeme neustále mravnější, a z toho, že slunce jednou hřáti přestane, jak z toho máme souditi, že hned od nynějška musíme pracovati k svému vyhlazení. Věda nikdy ničeho podobného netvrdila a tvrditi nemůže. Věda zkoumá přírodu, a tato příroda v organické říši jest neobyčejně plodnou a všude vytváří nový život. Proč považovati tuto plodnost za nemravnost přírody? Věda však nemůže považovati tuto plodnost za nemravnou ani v lidstvu, pokud ona přispívá k jeho blahobytu, jak fysickému tak i duševnímu. Kdy by přírodě nebylo třeba plození, zajisté by nebylo spojeno se smyslnou rozkoší, a tato smyslná rozkoš přece nemůže býti příčinou toho, abychom se vzpouzeli proti zákonům přírody. Představme si, že by smyslné rozkoše nebylo — pak asi plození bylo by považováno za nejvyšší ctnost, a prorokové i asketi museli by hlásati pravý opak toho, co posud hlásali. Tolstoj mluví o evoluci a tvrdí, že i ona potvrzuje jeho učení. Právě naopak. Dejme tomu, že by některému duševnímu Neronovi podařilo se dosíci svého ideálu a zničiti nynější lidstvo. Nejdříve by musel zničiti veškeru ostatní organickou přírodu, aby vyhladil onu vůli k životu, ono nemírné plození, jež panuje na celém povrchu zemském. Ale i toho bylo by málo: on musel by zničiti veškery přírodní podmínky, z nichž dle vědy může a musí vzniknouti život nový. Minulo by snad veliké číslo let (a trvání naší země je pojištěno na ohromnou dobu), a opět celá příroda po dlouhém, veletrapném rozvoji byla by tam, kde byla před člověkem, obyvatelem lesů a jeskyní, — a pak by se dle nauky evoluční znova zjevil král přírody a počal kralovati stejně smutně, jako to již činil po dlouhé věky. Tolstoj usiloval již dříve, aby se octl

člověk tam, kde dávno byl, ve stavu prvobytném; nyní jde ještě dále a chce přírodu změniti ve hřbitov, kde z našich kostí by novým, možným lidem vyrostlo nové utrpení, a ne radosti, jak tomu chce další rozvoj. Což lidstvo posavadní trpělo nadarmo, což Bůh složil v srdce lidská tak mnoho lásky proto, aby z ní vznikala zhouba? Ale dejme tomu, že člověk po úplném vyhlazení lidstva již by se nezjevil na této zemi, t. j. nebyl by ani stvořen, ani nevznikl by přírodním rozvojem. Zdaž i tehdy naše blížení se ideálu bylo by lidstvu spásou? Nejlepší lidé asi poslechli by nejdříve a tíhnouce k ideálu dobrovolně by se zřekli potomstva; kdy by těch lidí bylo jenom poněkud více, muselo by v nejbližším pokolení nastati zhoršení lidstva, jež by tak dlouho pokračovalo, až by nezbylo na zemi lidí ideálních a zůstali by pouze lidé poměrně nízkého stupně rozvoje. Tito lidé nebyli by příliš zdrženliví, množili by se, zdokonalovali, až by opět nějaký nový prorok počal hlásati vyhlazení neli všeho lidstva, tedy alespoň nejlepší jeho části. Pokrok lidský by tím nemálo byl zdržen, a místo reformy lidské společnosti nastal by circulus vitiosus.

Doplníme tyto své hlavní námitky slovy téhož Vogüé, jenž ze všech západních spisovatelů nejlépe zná ruský život a rozumí filosofii Tolstého; praví o Kreutzerově sonátě: „Spisovatel snáší ohromnou zásobu důvodů, aby nás přesvědčil, že o půlnoci bývá tma, že bylo by ještě světleji, kdy bychom se mohli vrátiti k poledni. To však znali i před ním. Každý den s kazatelen celého světa ozývá se hlásání duchovenstva o této věci. Ale duchovní není tak absolutní jako mravokárce z Jasné Poljany; ten ukazuje nám na lék proti tomuto zlu a učí nás, v jaké míře rozum pomocí milosti musí zápasiti s přírodou. Hrabě Tolstoj chce zničiti přírodu, a tento přepych logiky dělá mu nemožným činiti závěry . . . Nevidíme, kam nás vede, nebo velmi dobře vidíme, že nás vede k naprosté fantasii. Pouze jeden závěr časem vyniká. Tento závěr sestává v tom, že svět musí zahynouti, protože není dobrem, a ideál záleží v tom, aby přestal co možná nejdříve trvati pomocí všeobecné zdrženlivosti. Znamenitý spisovatel nemůže očekávati vážnou diskussi tohoto radikálního prostředku, — máme usmrtiti nemocného, abychom ho vyhojili z nemoci. A poněvadž jeho bystrý zrak naučil nás hledati společný kořen idei s různými průjevy, nechť dovolí mně říci následující: myšlenka jeho, jsouc vyšňořena hávem dialektiky a literatury, jest docela totožná s myšlenkou skopců. Ještě trochu, jediný stupeň filosofického vzdělání méně, a logika velkého myslitele přivedla by ho nazpět k divokému pobloužení národní sekty."

XXXII.

Jaký jest tedy výsledek filosofie Tolstého? V posledním svém období jest ona zoufalým výkřikem duše sklamané tím životem, jehož význam s takou úzkostlivostí hledal Tolstoj od počátku své činnosti až do konce. Ozářen světlem své poesie domníval se, že našel v srdci svém pramen věčné lásky, s vroucností duše žíznící po pravdě uvěřil ve svou novou víru a s fanatismem mystika zápasil se vším, co se

mohlo příčiti jeho „vyššímu“ názoru. Neušetřil při tom ani rozumu, ale rozum brzo domáhá se svého práva, Tolstoj stává se racionalistou a vášnivě odmítá vše, co se příčí jeho logice. Tato logika má pole velmi úzké; ona vidí před sebou jediný bod a k tomuto bodu směřuje, nedbajíc rozmanitosti zjevů a pocitů. Veliký spisovatel — nepravíme však s francouzskou zdvořilostí: veliký myslitel — stává se pessimistou, zůstává však zároveň mystikem, poněvadž se svým holým pessimismem pozbyl by všelikého práva k životu. Místo čarokrásné poesie, jež tak bohatě svými vidinami dařila duši velikého spisovatele, stojí před jeho duševním okem vychrtlá postava nahého, špinavého askety s věncem umrlčích hlav okolo šíje. Kdy, kdy konečně zmizí tento přízrak, kdy opět uslyšíme vábná slova našeho slovanského Homera? Aneb snad jest pro nás Tolstoj navždy ztracen, snad ho postihl hrozný osud Gogolův? Gogol též proklínal ba i pálil své spisy, byl též prorokem a myslil, že má od Boha poslání, aby vysvětlil zkaženému lidstvu křesťanské náboženství. Gogol skutečně byl zachvácen chorobou tělesnou i duševní, jež docela zničila jeho světlou, poetickou duši.

Ne, tomu nevěříme, Lev Tolstoj je dosti zdráv, a třebas i jeho talent umělecký, jak jsme leckde výše viděli, poněkud seslábl, nemusíme se přece obávati, že jeho síly jsou nadobro vyčerpány. Snad ale máme před sebou oběť a příklad kastového nebo snad docela i národního zvrhnutí? Alespoň Nordau ve své poslední knize Die Entartung v stejné řadě s dekadenty jedná také o „Tolstovštině.“ Výše, při samém počátku své statě jsme vytkli, jaké asi stíny mohly vrhnouti šlechtický původ a národnost na povahu Tolstého. Ale ač nejsem slavjanofil v úzkém slova smyslu, musím vysloviti svou pevnou víru a přesvědčení, že na Rusi o plemenném zvrhnutí nemůže býti řeči. Organism ruského národa jest příliš zdravý, a proto národní bohatýr může sice následkem své bujarosti a — řekněmež přímo — povrchnosti své kultury dělati mnohé hlouposti, ale to jest pouze prvý krok, prvý vzmach jeho sil, třebas i nezdařilý. Mladická netrpělivost tohoto národa zmocňuje se rychle, vášnivě každé nové, poslední doktriny a nemohouc ji náležitě stráviti, brzy padá v apathii a pessimismus. Ale tento pessimismus jest pessimismem národa mladého a změní se v mužný rozkvět života; on nemá nic společného s bulevardním pessimismem francouzských dekadentů, — a proto mýlí se mnozí, kdož myslí, že Tolstoj jest výrazem té kulturní krise a tesknoty, jež prý se zmocnila celé vzdělané Evropy. V tomto tvrzení slyšíme hlasy černých krkavců a myslíme, že jediné, co jest společné Tolstému a všemožným dekadentům, jest to, že lidé při nedostatečném vědeckém a filosofickém vzdělání nemohou stráviti velké pravdy, z mnohých příčin všem přístupné, a matou si jimi úplně hlavu. Jsou to diletanti, t. j. lidé, kteří bez práce, hravou rukou chtějí zmocniti se největších pokladů lidského ducha. Taine nebo Spencer i lidé jich rázu rozumějí svým pravdám, což nemohou o sobě říci četní poetae minores v oboru literatury a „literární“ filosofie.

Což nám tedy zbývá z filosofie Tolstého? Zbývá dosti míst hlubokých — vždyť on čerpal u velikých mistrů a sám mnoho přemýšlel — dobře by možno bylo sebrati „paprsky“ z jeho spisů; ale ve svém nynějším spojení působí jeho filosofie zajisté jen škodu horlivým žákům

a zármutek pravým ctitelům jeho. I to „buzení“ svědomí, jímž se tolik pyšní jeho přívrženci, ztrácí největší část své ceny, poněvadž vzbuzuje u čtenářů nejrozmanitější pocity, často spíše cizí „zákonu dobra,“ než jemu blízké. O vysokém svědomí samého mistra nemůže být ani pochybnosti, dokázalť to mimo jiné lonského roku, když obětavě pomáhal hladovějícímu lidu, nedbaje toho, že nedávno před tím psal proti každé peněžité pomoci. Skutečný život zvrátil jeho theorie, srdce jeho se pokořilo. Tato pokora srdce jest jeho nejlepším vědomím a mnohem vzácnějším, než celá jeho filosofie.

Skoro ve všech velikých otázkách byl Tolstoj nedůsledný; i z toho čerpáme naději, že nevyřkl ještě poslední své slovo a že se vrátí k své dřívější literární činnosti, což potvrzují i zvěsti z Moskvy. Píše prý veliký román, a jak doufáme, bez tendence filosofické, onen starý román, v němž bylo tak mnoho lásky k životu při vší jeho reálnosti. Lidé, jež líčil Tolstoj, byli praobyčejní obyvatelé této země, a přece jak mnoho světla a tepla září na nás ze života hrdin jeho. Tyto romány jsou pravou, skutečnou praktickou filosofií a dokazují nám jasně, že to stojí za to žíti a cítiti, což popírá poslední filosofie velkého spisovatele. Tyto romány líčí skutečnost, a ta skutečnost vítězně poráží přízraky zrozené v podrážděné hlavě Tolstého. Vaše nová filosofie, Lve Nikolajeviči, zmizí, ale ta skutečnost, kterou jste vylíčil ve svých románech, zůstane i pokolením budoucím jako velké dědictví, a lidé z ní budou čerpati víru a filosofii lásky skutečné, ne však destillované vaší filosofií. Často jsme před vámi prchali k vám, často, odhazujíce vaše traktáty, nalézali jsme radost a útěchu u těch vašich praobyčejných hrdin v prvých svazcích vašich spisů. Nemůžeme zakončiti jinak, než slovy, která umírající Turgeněv napsal ve svém posledním listě: „Píšu Vám vlastně proto, abych Vám pověděl, jak jsem byl rád, že jsem byl Vaším současníkem, a abych Vám vyslovil svou poslední, srdečnou prosbu. Příteli můj, vraťte se k literární činnosti! Vždyť tento dar dán jest Vám odtud, odkud vše ostatní. Ach, jak byl bych šťasten, kdy bych si pomysliti mohl, že má prosba bude na Vás účinkovati! . . . Příteli můj, veliký spisovateli ruské země, vyslyšte prosbu mou!“

Sekerník.

Povídka z Povltaví

od

Adolfa Heyduka.

(Pokračování.)

IX.

Když ptáci ranní písně pěli,
a šeřil údolí se klín,
již otec s mateří a syn
v dál po Vltavském proudu jeli,

a Vraný, z cest věc mnohou znaje
a mnohou, jak ji čet a slech,
hned na ten zřít neb onen břeh
své milé nutil, radost maje,

že z netušených posud zjevů
duch mnoho vezme pro úlevu,
až na největší roku čas
syn s matkou rozejdou se zas.

A sivou mlhou s lidmi vor
spěl v otevřenou náruč hor,
jež v zrcadlech vod jasných všady
své vrásky zhlížely i vnady,
ať svadlý květ jim s ňader kles,
ať v řásný háv je skrýval les,
ať bedra pokrýval jim mech —
a Václav zdiven tajil dech.
Tak pluli šťastně za hovoru,
tu míjejíce ves, tam horu,
a stále jedno přáním měli:
„Kéž Chlumští by to s námi zřeli!"
A nad kras množstvím žasli znova.

Tu do řeči se vmísil Sova:
„Hej, já řku, Vraný, pozor teď,
zde do Červenských proudů plavem,
kam satan na protivnou zeď
nám kámen snášel v času tmavém,
a což, až přijdem do Bučin,
kde úzký proud je a zlý splyn
a s vírnou druhdy voda divá
hned střídá se, hned v jedno splývá,
a na balvany prám nám vráží,
když opatrně není veden!
Hned uvidíte v levo jeden,
jenž vzdornou řečiště je stráží,
to ‚baba,' v zátočí jež pere,
a nárazem nám klády bere." —
„A je jich mnoho?" — „Tu a tam
ti protivové po nás pasou
a vadí nám a škodí nám.
Dřív, když tu byly ‚housle' s ‚basou,'
zlé potíže jsme tady měli,
leč my je na drť rozstříleli
a plujem nyní mnohem snáz . . .
jen tahat, tak!" A sjeli zas.

A pluli, pluli nitrem skal,
kde Zvíkov v zříceninách spal,
v jichž zdi, jak oráč brázdě líhy,
věk za věkem ryl svoje rýhy
i v síně nádherné i valy,
až, králové kde hodovali,
spor strašidelnou hlavu vnes
a žalu rozkacená směs
tam slávu zadusila mladou.
Kdo slech, co vévoda skal pustý
teď vypravuje bran svých ústy
v dál prázdných očí hledě řadou?
Chce říci snad: „Čas všecko ničí,
leč horší všeho jesti svár;
kde ten svůj dračí vtíná spár
a jako černá zmije syčí,
tam zniká, pomoci již není,
co budovalo sjednocení."

A pluli, pluli krásnou řekou,
v níž jaré síly zdroje tekou,
by rodnou zemi ukájely;
tu snící probouzeli horu
a jinde vázli ve vln sporu,
hned zase ve skal náruč spěli
i v různých víscek horské skrýše,
jež odloučeny ruchu měst
ve skalních vězeních se mračí,
a kde tak mnohá stará zvěst
zrak zhaslý do důlků si tlačí,
kde utrob muka těžká, litá
hor prsa trhá žulovitá
a tvoří trhliny a sluje,
v nichž Meluzina hořekuje,
a jako poustevnice žije
z měst vyhostěná poesie.
A pluli, ukrytý kde v lese
výš Orlík hrdou hlavu nese,
zkad s bleskem roznícených zraků
se jarý druhdy orel vznes,
jenž ku vítězství čacké síly
svůj prapor zdvíhal modrobílý
a střely metal v chomol mraků — —
kam zaletěl? kde mešká dnes? . . .

A zase vory v radost všem
vln kamenným šly korytem
a za jich rozpoutané svády
na skalnaté se nesly spády,
s nichž po proudu, jak plavci chtěli,
v pěn rozperlení dolů sjely,
by znova pláni smutnou v šíru
u věčný ponořenou sen,
kde holé vrchy trůní jen,
níž volněji se nesly k víru,

jenž, jezero jak v horách snící,
zří temným okem v snědé líci
do nitra rozervaných skal,
kde ozvěna se v slujích skrývá,
a vítr přidušeně zpívá
svůj neskonale teskný žal;
kde sama řeka snad se bojí,
že nevědouc, kam řídit spěch,
v ráz v porůzné se proudy dvojí,
a tvoříc ostrov v ramenech
svá ňadra prudším dechem šíří,
až opět klidněj dále míří.

Proč as v ty pouště jaro chodí,
proč křišťálný sem potok spěje?
vždyť vůkol trní jen se rodí,
ač jinde sad a luh se směje,
kde pod lipou neb tmavou hruškou
vždy několik si sedá chat,
jak druhdy v poli družka s družkou,
o milých chtíce povídat,
jimž z lásky v slunné jara chvíli
trs rozmariny vypěstily
a pestrou řadu balzamín;
zde smutny pole jsou i niva,
jen střemcha roste tu a tam,
a kalina, jež v dál se dívá
ku roztroušeným samotám,
k nimž úzké stezičky se vinou:
leč onde v stráních smutně hynou
smrk zakrslý a chorý buk,
z jichž rozcuchané bouří hlavy,
těm na pozor, kdo v dál se plaví,
vran skřehotných se vznáší zvuk.

Vždy smutněj bylo v místech těch,
i hovor stichl na vorech,
až Sova děl: „Hej, hoši, k břehu
v čas opatrně řiďte vor,
vždyť ‚kejklíře‘ zas naše střehu,
již se svým zbožím přišli s hor;
tož ať již s beder si to složí,
vše uvezeme z vůle Boží.“

I stalo se, jak lidé chtěli,
již, drůbež v krosnách, k Praze jeli,
a na tichém až dosud voru
směs různých zněla pohovorů.
A v žertu, škádlení i křiku
skrz nemotorných ‚hrnců‘ řad,
jež pekel hrnčíř v řeku klad,
dál prám se snášel k Vrškamýku,
kde pod kamenou čapkou hory
dal vrátný přes noc ubit vory,
by ti, kdo jimi vézt se dali,
zde na pouť novou odpočali.

Než ranním červánkem se vznes
dne zlatý závoj na východu,
a probudilý ze sna les
zřel temně do zrcadla bodu,
již jako vždy i tento den
z úst všech se ranní píseň nesla,
a vrátný uchopiv se vesla
děl: „Pojedem zas, s jehlou ven!
Hej, k střídě, k opačinám, druzi,
teď při klikaté proudu chůzi,
jenž skal se plazí holinami,
buď bedlivost i síla s námi!“
A k Vranému, jenž vedle stál
a družný hovor vedl s Vášou,
děl teskně: „V těsninách těch skal
zlou hru ty vody s námi pášou.“ —
„A jakou?“ Váša děl. — „Ej, nyní
nás v řece čeká stádo ‚sviní,‘
kde při vodách vor vždy se vzepře,
tam vizte již, to hřbet je ‚vepře,‘
jenž v kruhu jich se blažen válí,
ej, to jsou ďábelské vám skály,
jichž každý našinec se bojí;
kdož vědět může, co ho čeká?
Teď při nich voda tiše stojí,
leč hučí, pění se a vzteká,
když někdy vory se tam stočí;
zde aby měl hned tisíc očí.
Kdo u vesla je? Pozor již!“

A táh, a opačinář také,
až přes nástrahy skalin všaké
prám sjel, a Váša ptal se: „Nuž,
teď po svízelích provždy as?“
Leč vrátný pravil: „Prosím vás,
proud vody prapodivně těká,“
a setřev hojný s čela pot
zpět k plavcům volal: „Hoši, hot!“
a k Vášovi zas: „Horší čeká,
až podle starých plavců soudu
do Svatojanských vniknem proudů,

v tu balvanů směs zlou a hrubou,
tam posud u zakrslé smrčí
‚vlk‘ žulový se zrádně krčí,
a ‚kubíček‘ nás straší s ‚kubou‘.“

A za řeči a za údivu
plul pramen po vod různém slivu
tu v tůně, onde na mělčiny
a z mělčin zase v proud se nes,
a stále obraz hor byl jiný,
a se skalou se střídal les.

Kde nepomáhal úder vesla,
ni střídy tah, ni opačin,
tam sochor vnořen v řeky klín,
a čilý zas byl voru splyn
skal lůnem, ňadry šumných lesů
ve rozervané hrudím stráně,
kde jestřáb hnízdí jen a káně,
a divizna kde v bejlí směsu
své svíce v žlutý plamen nítí
a vydrám v temné skrýše svítí,
zkad znova jeli do mělčin,
kde s matkou skalou srostl v důli
pod řeky ložem balvan syn
a brání zdroje hbité vůli;
ať hněvivý pěn bílou brojí
jej tepe v bok i černou hlavu,
on vzdorovitě v řece stojí
a brání vorům v snadném splavu,
ba s menších bratrů četných sborem
je zhubit touží lestným sporem,
až člověk jasným ducha vzplanem
přec vítězem je nad balvanem,
an tuže plece své a paži
skal neústupných nedbá stráží
a vzruchem rozvahy a síly
dál proudem bředne k svému cíli.

X.

A klidněj pluly vory zase
v kraj zarmoucený v šíř i dál,
v němž v dávno uplynulém čase
tak mnohý požár bojů vzplál,
když meči hrdých bohatýrů
byl stíhán Žižkův selský voj,
jenž slavně za svou drahou víru
a rovnost stavů vedl boj,
a jehož postav hrdé stíny
tu v dějích, onde v pověstech
skal šerých míhají se týny,
až udiven se tají dech,
a hlava kloní se a hoří,
kdo duchem do těch dob se noří.

A znova oklikami pouště
prám vlny proudu sháněl dále
v skrýš starověké Živohouště
ku strmé, křovinaté skále
a sluji, z jejíž osvětlení
lid odhaduje dobu denní.

„Což,“ Vraný z předu zavolal,
„vy zamýšlíte plouti dál?
vždyť z ‚pece‘ už se slunko ztrácí.“
„Leč je tam posud; proto v práci
dnes vytrváme; času dosti
přes Svatojanské proudy jet,
vždyť budeme tam věru hned,
a zítra máme po starosti.“ —
„Já raději bych ustal nyní.“ —
„Však druzi dále plouti míní;
jsme věru pozorni a bdělí.“

A dál a dále vory jely,
až na Moráň, kde hojná zřídla
vod pltím připínají křídla,
by po rozkošných samotách
a lučinách a svěžím mlází
se rozhledly, a skalné srázy
a smutné nelidnaté břehy
v ráz zapomněly zjevem něhy,
zde utěšených, kyprých chlomků,
tam v kraj hledících bílých domků
a drobných chatek s hrstkou líh
pod krovem hruší košatých.

A plavci ruče jen se mihli,
na Svatojanské proudy tíhli,
jež za minulé druhdy doby
těm, kdo zde jeli v prsou vzdech,
po skrytých v loži kamenech,

na vlhké měnily se hroby
a balvanitý na hřbitov;
a kde až posud za zlé vody
vor neodpluje bez nehody,
když bouře temní nebes krov.
„Hej, pozor, plavci, pozor, lidi,“
děl vrátný, „den dřív zniká nám,
než tušil jsem, a za tmy slídí
spíš nehod smečka; vizte tam,
již proudy zjevují se oku,
kde ‚kubíček‘ nám v cestu stoup;
jak Ferdinandův zříme sloup,
již pramen sběhne zrovna v skoku
v ten splavu kamenitý kruh,
tož dědictvím jak otců máme,
za boží pomoc s druhem druh
svou modlitbu teď vykonáme;
hoj, zastavte již, hoďte šrek!“
A po voru kdo plynul, klek,
i Vácslav s matkou, chvílí těch
jen Vraný po svých drahých boku
stál přímo, v ňadrech klid i v oku,
leč modle se pěl vroucněj všech:

Píseň.

„Matko Spásy, Jesu Krista,
Panno panen, s nebe hleď,
přes zhoubu, již smrt nám chystá,
milostně nás k cíli veď;
jako plavcům širých moří
nám též vůdčí hvězdou buď,
víra v Tebe ať se vnoří
zlatou kotvou v naši hruď!

Matko Boží, jejíž kráse
andělský se koří sbor,
září svojí k naší spáse
zaplaš živlů lest a vzdor;
síli nás, veď drahou jistou
přes tůň nástrah, zhouby rej,
za skrýš našim duším čistou
posvátný svůj plášť nám dej.“

Když zvuky písně takto zněly,
v hruď rozchvěnou je chytal les
a šumotem svým dál je nes,
a skály třásly se a chvěly
a vše, co před tím plavci s lidem,
též zpívali, ač s větším klidem,
a slabší zpěv byl vždy a zhas.
A dále spěly vory zas
od horních slapů dolů k druhým,
a klidně, dobře šlo to dost,
až s plochákem se sešli tuhým,
jenž jak by s prámem zrovna srost.
Vor nechtěl živou mocí dolů,
ač opačinář s střídním spolu
jej tahali a vrátný k tomu.

„Ej, u všech (Bůh mi odpusť) hromů,
chlap ne a ne! Hej, kdes kdo sporý,
již neleňte jít pro sochory,
je potřebí prám podebrat,“
děl vrátný, „to jím pohne snad;
a vy všech nejlépe to znáte,“
řek k Vranému, „a sílu máte
za jiné tři; sem po bok střídě
a pomozte nám již v té bídě,
sic nehneme se brzy tak.“
A Vraný na vor upřev zrak
chyt bez meškání opačinu
a kde kdo „váhu“ založil.
I Vácslav pomocen jim byl,
byv otcem vyzván: „S námi, synu!“
i táhl s druhy, až vor sjel,
a šťasten zdarem matce děl:
„Jen slyšte, jak ty spády hrčí,
a jak je rozšumněn jich cval,
že kameny, jež ze dna trčí,
svým vtipem člověk překonal,
teď budem snad již pokoj míti.“ —
„Jen jednou ještě, potom dost,
hned zítra, jak se zoře znítí,“
děl Vraný, „my však půjdem lesem
a poslechneme pro radost
šum stromů s ptačích písní směsem.“
A vrátný setřev tváře znoj
jim kývnuv děl: „Dnes zlý byl boj,
tož pramen ubijeme již
a zítra budem v Praze spíš!“

A ubili a odpočali,
a záhy z rána v posled vor
se šplounal vodou českých hor,
kde drobné chaty posud spaly,
a kde hned lesů houště sličné
na čarné břehů divokosti,
a hned zas skály nebetyčné,

jak věrní strážcové se hostí,
jimž u pat divý proud se hrne,
až o balvany na řečišti
v pěn příboj hučivý se tříští,
že srdce lidské hrůzou trne,
a vylákáno v houšti drozdem
dál zatouží se dáti hvozdem,
jímž s láskou v srdci přeblaženou
dal Vácslav se a Vraný s ženou.

Je milo nitrem lesů jít,
když západ počíná se tmít,
až mlčky s tlumem různých běd
za chodcem zavírá se svět
a všecko, co v něm víří, k tomu,
i žití boj, jenž krev nám střebe,
a kde jen nad vrcholky stromů
zříš modré usmívat se nebe
a podál slyšíš proud, jenž vkradí
hrou věčnou oblázky si hladí,
je omílaje jako čas
svou neviděnou rukou nás,
abychom hladší byli stále;
leč menší býváme čím dále,
až smrt, jež proudem žití chodí,
nás v klín svůj jako hračku hodí.

Vždy mírnějším byl lesů dech,
houšť tiše spala šťastna klidem;
a zase šlo to po vorech
dál s voraři a různým lidem,
tu z proudů ven, tu v proudy znovu
po okřídlených vlnách řeky,
až tam, kde klášter na ostrovu
spí v ssutinách již mnohé věky;
a zase dál, kde v ladném splynu,
kryt smrčím, k loži Vltavinu
jak po špičkách se tiše loudí
hor Žďárských usmívavý zdroj,
jenž půlí širé vlasti bloudí
a slavíků si chová roj.

A znova dál, kde hrudím nivy
proud Berounky se dere lstivý,
až k místům těm, kde dávné doby,
když divých vášní rostl vír,
jsou rozmeteny králů hroby
a věkův odkazy jak pýr;
kde bez lítosti zžehla zloba,
co krásou zbudovala doba,
když Korandovy chasy vztek
skvost země nejkrásnější stek;
a znova dál, kde u vln pláči
prám pod skal stěny rád se stáčí,
zkad v Prahy utěšený sad
zřel věkovitý Vyšehrad,
kde v prsti posvátné a klidu
vlast skrývá květy svého lidu. —

Tou tří dnů cestou ven a ven
byl Váša v mysli opojen,
a jeho matky temný zor
ssál úžas z proudu, dědin, hor,
a častokrát jí zvlhly řasy
z té krajův rozmanité krásy,
a s Vášou mnohou vzdechla chvíli:
„Kéž Chlumští by zde s námi byli!“

Den slavný vzešel; s Hradčan dolů
zněl stříbrohlasý věže zvon,
i šli máť s otcem a syn spolu
v chrám Vítský světci na poklon,
jenž pro korunu v chtíči klatém
byl při modlitbě ubit bratem,
a vévodou jsa, jakých není,
ve skvostné kapli dříme zvlášť,
skvost českých králů na temeni
a na ramenou zlatý plášť,
pod jehož řásnost v taji brává,
kdo jemu v ochranu se dává.

Zde v slunce nejrannější záři
všech první klesli při oltáři
a modlili se v skroušenosti
za nástrah světa znik a zmar,
za duše mír a srdce ctnosti
a za úmyslů dobrých zdar;
a matka v stálé tonouc muce
výš k nebi spínala své ruce
a zbožně kloníc hlavu níže
slz ručej utírala s řas,
a modlila se: „Svaté kníže,
buď strážcem naším v tento čas,
na kroky syna mého hleď
a svou ho cestou k cíli veď,
by v štítu tvého jasné záři
nám těchou byl a berlou v stáří.“

Když Vácslav vedle matky kleče
těch přitlumených slyšel slov
a zřel, jak hojná slza teče
jí z očí, stupňů na příkrov,
a kterak v srdci dojat Vraný
tisk v ruky mozolité dlaně
své strastmi prosivělé skráně
a lící úhor přeoraný,
tu srdce v hruď mu zabuchalo,
jak plno běd by, plno vin,
a něco pojednou jej hnalo
zpět v rodný na Vltavě mlýn,
kde štěstí hostí se a mír,
leč mladých tužeb chvat a vír
vše zase kvapným vanem svál
a volal: „Výše, k cíli dál!“

Ven z hradu po té pobožnosti
zas otec s matkou syna ved,
by udivený jejich hled
zřel, jak se Praha čarně hostí
na březích řeky na obou,
jež z oné vinula se dáli,
kde stojí jejich „Bílé skály,“
a kterou nazývali svou,
až matce, žalem jaté znova,
že Vácslav, duše její květ,
tam s nimi nevrátí se zpět,
ta vřela teskná z duše slova:
„Hleď, dítě, odejdeš nám dnes,
a mezi námi v prostor šerý
čnít hory budou devatery
a devaterý černý les;
my nazpátek v hor strmé boky,
ty k jiným půjdeš končinám,
kdo stříci bude tvoje kroky,
až bez nás budeš sám a sám?
Buď hodný v každé srdce vzněti,
měj Pána Boha na paměti
a časný svého otce hrob;
víš, pro tebe že všecko činil
a navždy šťastným mít tě chtěl,
a když mu anděl smrti stínil
zrak zvolna hasnoucí, co děl!
Ó rozpomeň se na to znovu
a zaleť často duchem k nám,
i k zapadlému otce rovu,
vždyť jenom tebe, dítě, mám;
jáť při všem, co jsem přetrpěla,
tvé blaho na mysli jen měla,
až milý Bůh mi vyšel vstříc,
a tíh, jichž nemohla jsem zmoci,
sňal s beder mojich polovic
a druhému dal tvému otci
na bedra statečná a mužná,
a jako vděčnost za vše dlužna
je do smrti mu moje hruď;
i ty mu z duše vděčen buď,
a jestliže já dříve zhynu,
pak za mne též ho miluj, synu,
a na mysli měj vždy a všady,
že bez něho mlýn nebyl tvým,
a jeho bez píle a rady
dnes žebrákem byls hotovým!“

A Vácslav pláčem matky jat
kol krku chyt ji na pochvat
a líbal ji a v srdce tluku
i Vranému chtěl líbat ruku,
leč tento dojemně naň hled
a rychlým vzmachem ruku zved,
by překonán jej k srdci tisk,
a div že blahem nezavýsk,
když slovem tichým, prostým zdob
syn matce hovořil i jemu:
„Bůh za svědka buď slibu mému,
že vděčným budu po sám hrob,
a jedináli slza žele
v tvář tryskne vám a z ňader vzdech,
a rýha zjeví se vám v čele
u vážných o mne starostech;
pak nechci klidu srdce míti,
ať jako sosna bleskem vzplanu
a ztratím všecko, i svou Janu,
jež v duši hvězdičkou mi svítí —
ne, nikdy!“ — Tu máť při té zvěsti
mu na hruď padla v blahém citě
a líbajíc jej křikla v štěstí:
„Ó, dítě mé, mé drahé dítě!“

Teď Praha, po níž zatoužila,
hned stokrát milejší jí byla,
a že své milé s sebou měla,
i na Lipovsko zapomněla,
kam s mužem, syn když došel cíle,
jak holubi dva letli zpět,
by mnohé vzpomínali chvíle
na sdružených svých duší květ,
jejž v dálce u Bezdězských strání
svým štítem svatý patron chrání!

XI.

V škol ruchu rodičů dle soudu
byl Vácslav jako ryba v proudu,
a vesele a často psal,
že z hoška studentem se stal.
Mlýn otcovský jen jednou v roce
šel navštívit; vždy na vánoce,
a hned, jak přišel v radost všem,
byl Chlum mu druhým domovem.
Jak blažen Vácslav domů lít,
vždyť mohl k Střelovým vždy jít
a častěj hovořiti s Janou,
jež s matkou v rodném skryta domě
vždy mile vedla si a skromně
a stávala se sličnou pannou,
když Vácslav, přírody jak zvykem,
nechť moudrým jinak, tělem svým
byl vytáhlým jen studentíkem,
ač ne jak ondy nesmělým,
spíš něco svítilo mu v oku,
co vzdorem přicházelo v jev,
i v žilách prudší vřela krev,
nechť osmnáct měl teprv roků;
byl jaksi odvážlivým trochu,
ač více ohně svědčí hochu,
jejž mužný život k sobě láká,
jak jaro motýle a ptáka.

Však něco v srdci jich i hlavě
již mnohý tkvělo okamžik,
co ondy sletělo v ně hravě:
to tajemné byl touhy vznik,
jež v čarodějné jara chvíli
v květ chtěla hnáti divnou píli,
jak u myslivny bujný hloh,
v němž strnad svoje hnízdo schoval.
Co osud asi pro ně snoval,
by blažit je neb zranit moh?
Jak budou asi kvapem let
jich srdce kvést — či krvácet?

Tak rostli oba vedle sebe,
leč myslí různili se přeci;
jak sokol toužil Váša v nebe
pout veškerých chtě býti prost,
a Jana, linduška jak v kleci,
na rodném krbu měla dost.
On vypěstěn jsa města ruchem
zřel dvornost mládců, úsměv děv,
a rychlej proudila mu krev,
až nesen různé četby duchem,
přál družku míti po svém boku,
jež panenkou mu tkvěla v oku,
a pro jejížto rtíků květ
vše na světě chtěl zapomnět.
Leč ona štěstí měla v těch,
již pěstili ji vrchem něh,
vše konajíc, co v mysli měli,
a říkávala častokrát,
že kdy by muž snad chtěl ji brát,
a nechať by ji vyháněli,
přec s nimi loučit nebude se,
jen u nich žít že bude v lese,
jak nyní žije zas a zas —
než také srdcím vládne čas.

Tu přišel náhle skok co krok
čas Bělských prázdnin, druhý rok,
a znova radost mlýnem vládla;
jun blažen byl a matka s ním,
vždyť spokojena zrovna mládla
i s hospodárným mužem svým.

Když Váša různé knihy nesa
den druhý k Janě na sad šel,
zřel z besídky, jak cestou z lesa
s kýms Střela k domu zatáčel;
byl myslivec to v tváři snědý
a pěkných mravů, prostých vad,
i jeho úbor temně hnědý
na štíhlé tělo švarně pad;
byl asi dvacet a pět roků,
vlas temný měl a zvučný hlas,
a po myslivcovu jda boku
čil odvětil vždy na dotaz,
a když s ním u zahrady byl
a podél plotu kráčel maně,
sňal klobouk, uklonil se Janě
a s úsměvem ji pozdravil.

Té chvíle, jak to Vácslav zřel,
byl jeho zrak dvé žhavých střel,

i ptal se Jany, kdo ten pán,
jenž pozdravil ji, níž se kloně.

„Pan Jarý,“ děla, „ze Třeboně,
a je k nám taxátorem dán,
chtělť otec, aby z kmenů směsi
zas časem řádné byly lesy,
tož chodí pilně hvozdy měřit,
jak žádá nové vědy řád;
je na Chlumu prý velmi rád
a vstává, jak se začne šeřit;
vždy dopoledne tráví v lese,
když lidé stroje mu tam snesli,
a co tam změřil, domů nese,
však odpoledne pilně kreslí
a počítá; je hodný muž.“

„A je tu dlouho?“ — „Měsíc již.“

(Pokračování.)

Svobodní zednáři francouzští a němečtí.

Podává

dr. Vilém Gabler.[1])

V pojednání svém „O vlivu svobodných zednářů na průběh velké revoluce francouzské,“ uveřejněném v Časopise Musejním r. 1892, vyložil jsem, co třeba věděti, aby si každý soudný člověk mohl utvořiti objektivní úsudek o tom, jak rozliční činitelé měli účastenství v oněch událostech, které v dějinách světových souhrnem nazýváme velkou revolucí francouzskou.

Známý německý zednář Findel[2]) praví: „Den Vorwurf, welchen erhitzte Gegner der Maurerei erheben, die Bruderschaft habe die französische Revolution vorbereitet und sogar gemacht, können wir füglich übergehen, nicht blos, *weil es offenkundig ist, dass die Behandlung konfessioneller und politischer Fragen in den Logen von jeher grundgesetzlich untersagt war*, sondern auch, weil die Ursachen jenes weltgeschichtlichen Ereignisses und dessen Entstehung aus den vorhergehenden staatlichen und sozialen Zuständen längst erkannt und dargelegt sind.“ [3]) K tomu jenom připomínám, že to, co zde německý zednář odmítá jako výčitku, zednáři francouzští sobě připisují jako zásluhu, tvrdíce, že jen oni tu velkou francouzskou revoluci udělali, a že jen oni jsou povoláni k tomu, aby prý ještě nedodělanou revoluci dodělali. Nejsou tedy francouzští a němečtí zednáři stejného náhledu o velké revoluci francouzské; avšak nebudu se míchati do tohoto jejich sporu. Ať si to vyrovnají mezi sebou.

---

[1]) Čteno ve schůzi Historického spolku dne 14. února 1893.
[2]) Findel, Geschichte der Freimaurerei. Leipzig 1883, I. 309.
[3]) „Výčitku, kterou horkokrevní protivníci činí zednářstvu, že bratrstvo připravovalo a i udělalo francouzskou revoluci, můžeme pominouti, nejen proto, že veřejně známo jest, kterak jednání o náboženských a politických otázkách v lóžích od jakživa zásadně bylo zakázáno, ale i proto, že příčiny oněch světodějných událostí a jich původ již dávno byly poznány a vysvětleny předcházejícími státními a sociálními poměry.“

Chci tu jenom upozorniti své čtenáře na jediné slovíčko, které podivným způsobem seslabuje nebo vlastně podvracuje celou argumentaci Findlovu. Findel praví „dass die Behandlung konfessioneller und politischer Fragen in den Logen von jeher grundgesetzlich untersagt *war*,“ a vyvozuje z toho, že francouzští zednáři tedy nemohli míti nijakého podílu ve francouzské revoluci.

O tom ovšem není žádné pochybnosti, že jednání o otázkách politických a náboženských *bývalo* zásadně vyloučeno z lóží zednářských, ale též není žádné pochybnosti o tom, že za našich dnů politické a náboženské otázky z lóží zednářských nejen vyloučeny *nejsou*, nýbrž naopak tvoří téměř výhradně program tak zvaných zednářských prací. Tuto velkou změnu ve svobodném zednářství právě způsobila velká francouzská revoluce, kterou ovšem svobodní zednáři sami neudělali, ale v které měli činný podíl, poněvadž jí vtrženi byli mimovolně do víru veřejného života, v jehož sporech a bojích svobodné zednářstvo našich dnů všude má účastenství, a tu i tam má na ně rozhodující vliv.

Tím to také jest, že mezi svobodným zednářstvem evropským již nepanuje a panovati nemůže ona bývalá jednota a úplná svornost, která všechny svobodné zednáře jindy spojovala svazkem solidarity a nijakým sporným náhledem nekalené bratrské lásky.

Slyšímeli nyní stesky starých zednářů německých, že opuštěna původní dráha a že nastoupeny cesty, které nevedou k vlastnímu cíli tohoto spolku, slyšímeli tytéž stesky i ze strany zednářů francouzských, kteří vystupují ze spolku a i veřejně se ohražují proti nynějšímu směru a nynější činnosti spolku: můžeme snad říci, že spolek svobodných zednářů již není tím, čím kdysi býval, že změnil své zásady a své jednání, a že tato změna se stala vlivem a působením událostí a vyskytnuvších se otázek časových.

Platí zajisté též o spolku svobodných zednářů, co vůbec platí o záležitostech a poměrech lidských: Tempora mutantur, et nos mutamur in illis.

Byla doba, kde Lessing mohl napsati s jakýmsi oprávněním: „Die Freimaurerei ist nichts Willkürliches, nichts Entbehrliches, sondern etwas Nothwendiges, das in dem Wesen des Menschen und der bürgerlichen Gesellschaft gegründet ist.“ [1]) Byla doba, kde ve spolku svobodných zednářů zajisté pěstovány byly ony zásady čisté humanity a lidumilnosti, které v životě veřejném tehdáž panujícími mocnostmi byly zneuznávány, a když v těchto dobách spolek svobodných zednářů byl a musel býti spolkem tajným, zajisté i to lze ospravedlniti platnými důvody.

Tato doba humanitního kosmopolitismu skončila velkou revolucí francouzskou, a nejmocnějším činitelem v našem nynějším životě veřejném jsou otázky národnostní se vším svým příslušenstvím vzájemného odporu a vzájemného zášti.

Za našich dnů zednář francouzský je především Francouz, pro kterého i zednář německý jest národním nepřítelem, a jelikož zed-

---

[1]) „Svobodné zednářství není nic libovolného, nic pohřešitelného, nýbrž něco nutného, co má svůj základ v bytosti člověka a občanské pospolitosti.“

nářstvo německé nyní jest hlavním pěstitelem a rozšiřovatelem myšlenky velkoněmecké, která nezná bratrské lásky k národům neněmeckým, musíme velice pochybovati, že by ještě platilo o svobodných zednářích německých, co o nich tvrdí nejnovější zastance zednářství [1]) řka: „Alle durch die einende Liebe verbunden, voll Achtung jedes Eingriffes in die Angelegenheiten und Berechtigungen des Staates wie Kirche sich enthaltend, sind so die Freimaurer ihren stillen, bescheidenen Weg gegangen durch die wechselvollen Zeiten, und gerade in grosser und bewegter Zeit haben sie unverrückt jenes hohe und edle Ziel im Auge behalten, *das Band der Eintracht und des Wohlwollens zwischen Menschen zu werden*, die sonst durch selbst geschaffene Religionsbegriffe, durch Erziehungsvorurteile und Nationalitätsverhältnisse in ewiger Trennung leben würden." [2])

Krátké porovnání nám ukáže, jak velký rozdíl jest mezi směrem a činností německých a francouzských svobodných zednářů.

V Německu dle nejnovějšího, právě uvedeného zastance svobodného zednářství „Velká lóže zemská přijímá jenom křesťany; zásadou lóže jest nebažiti po světské moci; svobodné zednářství jest řádem založeným na nábožnosti, tedy řádem křesťanským; pravé a jediné tajemství svobodných zednářů jest tajemství staré křesťanské církve; základem smýšlení zednářského jest víra v jediného živého Boha a víra ve zjevení dokonalého člověka, tedy víra ve zjevení, což jest nepochopitelným tajemstvím lidského ducha; svobodné zednářství nemůže se vzdáti svého základu křesťanského, nechceli zvrhnouti se v jalové lidomilství; postavení pravého zednářství nikdy nebylo nepřátelské k církvi, a nikdy se mu nic takového nemohlo s dobrým důvodem dokázati; svobodný zednář skládá slavný slib čisté úcty k Nejvyšší Bytosti, poslušnosti k vládě a k zákonům, nezlomné lásky k vlasti a věrnosti a úcty k panovníkovi; jenom svobodné zednářství uchrání stát před bludným učením sociálních demokratů a anarchistů."

Ve Francii naproti tomu jest plno židů v lóžích zednářských, ba žid Crémieux byl i předsedou Velkého Orientu; zednáři francouzští nejen baží po světské moci, ale již se jí zmocnili v takové míře, že francouzské ministerstvo se skládá ze samých zednářů; náboženství a jmenovitě křesťanství pronásledují zednáři francouzští zásadně, i musíme se jenom diviti, že zednáři němečtí o tom nic nevědí; úcta k Nejvyšší Bytosti není obsažena ve slibu zednáře francouzského, a vůbec známo jest, že vlivem zednářů i jmeno Boha vyloučeno jest ve Francii ze škol státních a z veřejného státního vyučování; úcta k panovníku v republice ovšem odpadá sama sebou, a učení sociálních demokratů a snad i anarchistů nepokládají francouzští zednáři za bludné, jelikož

---

[1]) Was sind die Freimaurer, und was wollen sie? Dessau-Leipzig 1892, pag. 45.

[2]) „Všichni spojeni mezi sebou svazkem lásky, s úctou zdržujíce se každého zasahování do záležitostí státu a církve, svobodní zednáři šli svou tichou, skromnou cestou proměnlivými dobami, a právě ve velké a pohnuté době pevně a nepohnutě měli na zřeteli vznešený a šlechetný úkol: státi se svazkem svornosti a blahopřejnosti mezi lidmi, kteří jinak by žili ve věčném roztržení pomysly náboženskými, jež si sami utvořili, předsudky, ve kterých byli vychováni, a poměry národnostními."

sami prohlašují socialismus za podstatnou část svého zednářského programu.

Z toho všeho následuje, že jest velký rozdíl mezi zednáři francouzskými a zednáři německými, a dále, že jedni i druzí ovšem spůsobem rozličným zabývají se otázkami náboženskými a politickými — quod erat demonstrandum.

Novější dějiny národa francouzského ukazují nám, že ve Francii svobodní zednáři vlivem velkých událostí politických rozhodli se vystupovati veřejně a ve zjevném odporu se stanovami spolku podávati svůj hlas o otázkách politických.

Když v únoru r. 1848 král Ludvík Filip byl svržen a prozatímná vláda v Pařížské radnici prohlásila republiku, všechny spolky a jednoty hlavního města vysílaly deputace, které s blahopřáním vítaly novou vládu. A tu také ponejprv ve veřejnosti se objevili svobodní zednáři. V některých lóžích Pařížských totiž přes odpor starověrců zednářských, kteří stáli na tom, že spolek zednářský nemá se míchati do otázek a událostí politických, většinou hlasů bylo uzavřeno vyslati také deputaci s blahopřáním na radnici Pařížskou.

Bylo to dne 13. března r. 1848, když tato deputace s celým aparátem zednářské obřadnosti dostavila se na radnici a vyslovila prozatímné vládě svou spokojenost nad tím, že tato na prapor Francie opět postavila heslo „Svoboda, rovnost, bratrství,“ které vždy bylo heslem svobodného zednářstva.

Velmi zajímava jest odpověď, kterou této deputaci dal Lamartine, člen a mluvčí prozatímné vlády: „Nemám čest,“ pravil, „znáti onu zvláštní řeč, kterou vy mluvíte: nejsemť svobodným zednářem, nemělť jsem nikdy ve svém životě příležitost dáti se přijmouti do nějaké lóže. Vzdávaje vám díky budu k vám tedy mluviti jazykem cizím. Ostatně vím dosti o dějinách svobodného zednářstva, abych byl přesvědčen, že z vašich lóží vycházely nejdříve v temnu, pak v pološeru a konečně v plném světle ony zásady, jichžto vznešený výbuch (explosion) jsme viděli roku 1790 (sic), a jichžto druhé a doufám poslední vyjádření podal světu lid Pařížský v těchto dnech. Tyto zásady bratrství, svobody a rovnosti, které jsou blahověstí lidského rozumu, byly pracně a někdy statečně prozkoumány, vyznávány a rozšiřovány vámi v oněch zvláštních ohradách, do kterých jste až posud uzavírali svou vznešenou filosofii. Tyto zásady, které se musely skrývati, mohou se nyní vyhlašovati veřejně. Rozšíření jejich bude tím mocnější, že je budou vyhlašovati všechna ústa, a že budou vyhlašovány po celém národě, aniž by bylo potřebí skrývati je pod jakýmkoli symbolem. Rozum nemá již potřebí symbolů, rozum jest za našich dnů sluncem bez oblaků; oči naše jsou dosti silny, abychom se mohli do něho dívati, a zachováteli ještě několik let tyto odznaky svobody, rovnosti a práce, s kterými se nám tu představujete, zajisté je nezachováte z nutnosti, ale jenom jakožto věrnou a slavnou upomínku na práce, jež svobodné zednářstvo podstoupilo v časech těžkých a jichž výsledky nyní podáváte lidskému pokolení. — A ještě jedno slovo, pánové. Řekl jsem právě, že neumím mluviti řečí zednářskou, avšak umím mluviti jako vy onou velkou řečí lidu, kterou lid tak šlechetně k nám promluvil ve třech dnech úno-

rových. Děkuji vám, ne jmenem prozatímné vlády republiky, kterážto vláda není ničím více nežli úkazem pomíjejícím, okamžitým zjevem vůle národní, která nemá jiného práva mluviti k vám jakožto vláda, nežli svou oddanost a přízeň okolností; ale děkuji vám jmenem tohoto velkého národa, který Francii a celému světu podal důkaz ctností, zmužilosti, umírněnosti a lidskosti, ježto čerpal z vašich zásad, které staly se zásadami francouzské republiky."

Na tento jediný krok obmezilo se r. 1848 veřejné vystoupení svobodných zednářů ve Francii. Jinak bylo za doby německo-francouzské války a osudné Pařížské kommuny v letech 1870 a 1871.

Tu předně zednářské lóže v Paříži a v Lyonu slavným způsobem vynesly ortel smrti proti svobodným zednářům komandujícím německé vojsko, a přede vším proti samému králi pruskému Vilémovi, čímž ovšem průběh války nikterak nebyl změněn.

Když pak dne 18. března 1871 začalo v Paříži osudné povstání známé pod jmenem kommuny Pařížské, tu politický radikalismus dostal také vrch v některých lóžích Pařížských.

Dne 26. dubna objevila se deputace zednářská na radnici Pařížské, kde sídlo své měla pověstná kommuna, a ohlásila slavně, že svobodní zednáři jsou odhodláni vztýčiti své prapory na hradbách městských, a kdy by prapory tyto zasaženy byly jedinou kulí, útokem hnáti na společného nepřítele. Řečník této deputace jmenem Térifogue [1]) slavně prohlásil, že svobodní zednáři uznávají v Pařížské kommuně základy sociální reformy a největší revoluci, kterou svět až potud viděl. Musím tu hned připamatovati, že řečník Térifogue nemluvil jmenem všech zednářů Pařížských, jelikož v lóžích byl veliký odpor proti tomuto kroku, a že právě tímto krokem objevil se povážlivý rozklad mezi členstem spolku jakožto nutný následek velkého vlivu časových poměrů politických na celý směr svobodného zednářství.

Kommuně, která tehda již vězela ve velkých nesnázích, nový tento spojenec byl velice vítán. Vallès, člen kommuny, odevzdal jakožto čestný dar řečníkovi svobodných zednářů červenou šerpu, a na den 29. dubna ustanoven byl slavný veřejný průvod, kterým se mělo městskému obyvatelstvu oznámiti sbratření kommuny se svobodnými zednáři.

V sobotu dne 29. dubna v 9 hodin ráno deputace kommuny provázena hudbou odebrala se z radnice k Louvru, kde se byli sešli svobodní zednáři. V 11 hodin táhl průvod s hudbou k radnici, kde na velikých schodech jej očekávala kommuna (t. j. tehdejší zastupitelstvo Paříže). Bylo celkem asi 3000 osob. [2]) Před radnicí postaveny byly prapory svobodných zednářů vedle červených korouhví kommuny, jeden velký prapor bílý měl nápis: „Milujte se vespolek!" Následovaly slavnostní řeči, mávání prapory, volání slávy a zpívání marseillaisy. Člen kommuny Beslay prohlásil to za „velký skutek bratrství, že svobodní zednáři vřadili se pod velení kommuny, aby s ní společně bojovali

[1]) Maxime du Camp, Convulsions de Paris, píše toto jmeno *Thirifocq*.
[2]) „Nach meiner Schätzung etwa 3000, nach der Angabe der Commune 14.000." (Wilh. Lauser. Unter der Pariser Commune. Leipzig 1879.)

proti nepřátelům Versailleským.“ Meillet podal svobodným zednářům červený prapor, pod kterým mají táhnouti do boje. Řečník zednářů Térifogue opětoval slavně, že společně s kommunardy potáhnou do bitvy, kdy by Versailleští se opovážili na ně střileti. Musíme totiž věděti, že stav válečný trval mezi Versailleskou armádou a Pařížskou kommunou již od 4. dubna, a že dne 29. dubna ustavičné dunění hrubé střelby doprovázelo slavnost sbratření svobodných zednářů s kommunou.

Dle programu zednářského měl se státi pokus, aby učiněn byl konec tomu boji smířením obou stran. Za tím účelem táhl celý průvod od radnice ne přímou cestou, ale velkou zacházkou přes náměstí Bastillské a bulevardy do Elysejských polí a Vítěznou branou k Neuilly, kde zuřil boj. Mnozí zednáři, kteří zásadně byli proti té celé manifestaci, súčastnili se průvodu, pokládajíce za svou vlasteneckou povinnost neodepříti své spolupůsobení při podniku, který by snad mohl vésti k žádoucímu cíli. Oni také hlavně to byli, kteří po cestě na volání lidu: „Smrt Versailleským! Ať žije kommuna!“ stále odpovídali: „Ať žije smíření! Ať žije mír!“

Dokud průvod nedostal se na dostřel Versailleských kulí, vše šlo velmi dobře. Svobodní zednáři, ozdobeni svými odznaky, před zraky zvědavých diváků vesele se honosili svými zednářskými zástěrami, šerpami a fábory. Jakmile však průvod jižjiž osamělý přišel na konci Elysejských polí k Vítězné bráně, slavnostní ráz jeho valně se hatil tím, že všichni, jak se tomu Pařížané naučili za obléhání města, velmi hbitě se vrhali na zemi, když někde na blízku padla puma nebo granát. Konečně střelba přestala, když vojsko Versailleské spatřilo parlamentární prapor. Šťastnou náhodou komandoval tam generál Montaudon, který sám byl svobodným zednářem. Pařížští zednáři měli tedy potěšení pozdraviti se s Versailleským generálem po zednářsku, a vše bylo krátce a rychle vyřízeno. Na několik hodin bylo uzavřeno příměří, a trojčlenná deputace zednářská odebrala se do Versaillesu k Thiersovi, aby s ním jednala o uzavření míru. Výsledku nedocíleno žádného, neboť téhož dne 29. dubna večer již opět duněla hrubá střelba z obou stran.

Svobodní zednáři vztyčili své prapory na hradbách městských a nechali jich tam, a když dne 21. května došlo k rozhodnému boji, neslyšíme nic o tom, že by byli svobodní zednáři po boku kommunardů bojovali proti Versailleskému vojsku. Avšak de dato „*Paris 5 mai 1871*“ byl s nápisem „Les Francs-Maçons et Compagnons de Paris à leurs Frères de France et du Monde entier“ (Svobodní zednáři a tovaryši Pařížští svým bratrům ve Francii a v celém světě) rozeslán manifest, kterým se zednáři celého světa vyzývají, aby přišli na pomoc Pařížské kommuně, „aby se postavili proti vojsku, které proti své vůli bojuje pro věc špatnou, pro věc zájmů sobeckých, a aby toto vojsko přiměli k tomu, by bojovalo pro věc spravedlivosti a práva“ (t. j. pro Pařížskou kommunu. [1]) Když pak dne 28. května 1871 kommuna byla poražena, Svrchovaná rada Velkého Orientu Pařížského vydala hned 29. května protestaci proti zločinnému jednání „revolu-

[1]) Tento památný manifest otištěn jest in extenso v díle Maxima du Camp, Convulsions de Paris t. IV, p. 477—480.

cionářů," kteří se pokusili prohlásiti solidárnost mezi svobodným zednářstvem a kommunou Pařížskou.

Ve Francii za našich dnů již není spornou otázkou, zdali svobodní zednáři zabývají se politickými a náboženskými otázkami čili nic, francouzští svobodní zednáři naopak veřejně prohlašují, že hlavním úkolem spolku jest dobyti sobě rozhodného vlivu na řešení takovýchto otázek časových, a nikdo ve Francii, ani zednáři sami, nepochybují, že svobodné zednářství již není tím, čím drahdy bývalo.

Důležitá tato změna již také konstatována jest změnou stanov zednářského spolku.

Bývalé fundamentální články organisace Velkého Orientu obsahovaly tyto zásady: „Svobodné zednářství, instituce podstatně lidumilná, filosofická a pokroková, má za účel hledání pravdy, učení všeobecné morálky, věd a umění a vykonávání dobročinnosti. Zásady jeho jsou: neobmezená svoboda vyznání náboženského a solidárnost veškerého člověčenstva. Nikoho nevylučuje pro jeho víru. Svobodné zednářstvo má heslo: Svoboda, rovnost, bratrství. Svobodné zednářstvo se své výše vznešené šetří náboženské víry a náhledů politických každého ze svých členů, a ono výslovně zakazuje ve svých shromážděních každé jakékoliv jednání o otázkách náboženských a politických, které by mělo za předmět buďto hádku o rozličných vyznáních náboženských nebo posuzování skutků světské vlády a rozdílných spůsobů řízení státního."

Roku 1885 uzavřel Konvent čili Ústřední rada francouzského zednářstva, že tato ustanovení mají býti vypuštěna z fundamentálních článků řádu.

Svobodné zednářstvo ve Francii sestoupilo tedy se „své vznešené výše," nešetří již ani náboženské víry ani politických náhledů svých členů, a nezakazuje již ve schůzích zednářských jednání o otázkách politických a náboženských; svobodné zednářstvo stalo se ve Francii jedním slovem stranou politickou, jejímž programem jest bezbožectví a demokratický socialismus.

Nebudu zde uváděti na důkaz nastalé změny všechna uzavření rozličných francouzských lóží zednářských, která nám podávají patrný důkaz, že za našich dnů alespoň ve Francii náboženské a politické otázky jsou neli výhradnou alespoň podstatnou částí tak zvaných „prací zednářských." Podám v tomto ohledu jenom nejnovější krok svobodných zednářů francouzských na poli agitace politické nyní od nich velice pěstované.

V pondělí dne 26. září 1892 měl Ústřední konvent svobodných zednářů francouzských ve svých místnostech (ulice Cadet v Paříži) schůzi, o jejímž výsledku časopisy zednářské praví: „Když poslední stoupenci svržených vlád dřívějších (totiž královské a císařské, jedním slovem monarchisté) přibližují se k republice, jest zajisté zcela přirozeno, aby republikáni učinili další krok k republice skutečně republikánské. Když každý ve Francii jižjiž chce se nazývati republikánem, jest přirozeno, že se v naší zemi tvoří strana, která chce míti *pravou* republiku, jížto heslem musí býti rozhodný antiklerikalismus

a socialismus světský a svobodomyslný. [1]) Tyto zásady budou podstatnou částí našeho volebního programu pro rok 1893. Tyto zásady prohlašovati budou všichni kandidáti *republiky zednářské*, této republiky skutečně republikánské."

O tomto usnešení Ústřední rady zednářské píše jeden Pařížský list takto: „Pro směšnou a komediantskou stránku svobodného zednářství nesmíme zapomenouti na jeho strašlivou organisaci, na jeho šeredný cíl a na jeho moc. Jako jindy klub Jakobínů tak i ono drží celou zemi v síti činných komitétů, totiž svých lóží. Svobodného zednářstva nedotýkají se ona opatření, jimiž nedůvěra vlády stíhá jiné spolky náboženské a vlastenecké; onoť tvoří v republice stát pro sebe, vládu tajnou, často i skutečnou. Tato okolnost dodává zvláštní důležitosti usnešením officielních zástupců všeho svobodného zednářstva. Od porad filosofických a spekulativních, které jindy tvořily program jejich schůzí, přecházejí nyní k rokování o otázkách časových a o praktickém provádění učiněných usnesení. Velký Orient stává se filiálkou sněmovny poslanecké; ba brzy budeme moci říci, že zákony naše v poslanecké sněmovně jenom jsou zanešeny, ale uzavřeny byly v konventu svobodných zednářů, tak že právě roku 1893 jakožto výroční upomínku budeme míti, co jsme měli o sto let dříve roku 1793, totiž tak nazvanou vládu lidovou, ne vykonávanou zákonnými zástupci lidu, nýbrž hrstkou odvážných přemrštěnců. A tito nyní nikterak nezakrývají svých záměrů. Zcela veřejně nám oznamují, že zednářstvo francouzské ve shromáždění svých officielních zástupců vyslovilo svou vůli, aby republika prováděla politiku antiklerikální a zjevně socialistickou."

„Někteří poslanci zednáři zapomněli na závazky, které jim ukládá spolek, nebo lépe řečeno, oni poctivým způsobem stavěli důležitosti celého národa výše nežli prospěchy spolku, a hlasovali ve sněmovně proti odloučení církve od státu a pro zachování vyslance ve Vatikáně. Pozorní soudruhové je udali, a zednářská schůze slavným prohlášením je pokárala a zapřela, i byli přinuceni písemně se zříci členství v ústřední radě spolku. Nyní každý svobodný zednář, který chce býti zvolen za poslance, musí se zavázati, že bude vždy hlasovati pro to, co spolek pokládá za nutné pro vývoj ‚pravého republikánského státního řízení,' totiž pro odloučení církve od státu, pro zrušení budgetu obcí náboženských, a pro odvolání vyslance francouzského u papežské stolice. Toť jedním slovem mandát rozkazovací, jehož dle zákona voličstvo svému poslanci dávati nesmí. Avšak svobodní zednáři staví se proti zákonu. Členové toho spolku musejí se také písemně zavazovati, že se nedají pohřbíti podle žádného řádu náboženského."

„Pokud se týče praktického provedení vyslovené zásady ‚rozhodného antiklerikalismu,' který má býti heslem při volbách r. 1893, řečníci v konventě zednářském již je naznačili. Předně mají býti odstraněny všechny odznaky náboženské ze všech veřejných budov, pak mají býti vyloučeny všechny spolky náboženské z ústavů dobročinných, kněží mají býti vypuzeni ze škol a z lodí (t. j. místa katechetů školních a kaplanů lodních mají býti zrušena), a konečně všechny budovy slou-

[1]) Zednáři francouzští tu užívají zcela nového slova „libertaire."

žící k obřadům náboženským mají býti veřejně prodány. Jedním slovem tak zvaná laicisace (zrušení všeho náboženského řádu a rázu ve státě), která jest již počata ve školství, má se provesti důkladně a býti pojištěna přísným zákonem o policii kultu."

„Snadno pochopiti, kam to vše povede. Sotva že tato usnešení se stala v konventě zednářském, pan Loubet, předseda ministerstva, v Pantheonu (při pohřbu Renanově) zcela klidně chválil revoluci, protože prý v našem státním zřízení upevnila právo *všech* Francouzů k dosažení všech úřadů veřejných, a svobodu náboženského vyznání. Tak zvané právo všech Francouzů k dosažení všech úřadů veřejných se však neuznává, jak jsme toho podali již nesčetné příklady; a co vlastně znamená svoboda vyznání náboženského vzhledem k tomu, co se u nás již stalo, a co nás ještě očekává dle usnešení a vyhrůžek konventu zednářského? Když pan Loubet tak mluvil v Pantheonu, [1]) visel nad ním ještě kříž; odstranění tohoto kříže bude nás státi asi 20.000 franků."

„Vše to dostatečně charakterisuje nynější situaci. Předseda ministerstva veřejně slibuje úctu k náboženství, a konvent zednářský nařizuje, aby se všude odstranily náboženské odznaky; officielní vláda mluví marná slova, a tajná vláda je svými skutky vyvracuje." [2])

(Dokončení.)

Chicago, město světové výstavy.

Z Chicaga píše

Pavel Albieri.

III.

Ulice obydelní. — Residence a cottages. — Flats a tenementní domy. — Ulice chudiny a průmyslové. — Přístav a otáčecí mosty — Železniční křižovatky.

Praví Američané a živly zde již usedlejší i zámožnější mají na živých hlučných ulicích jenom své obchody, ale k bydlení volí sobě ulice tiché, opatřené dobrými chodníky a stromovím. A tyto ulice rodinných domků, nádhernějších „residencí" a skrovnějších „cottages" považují Američané vlastně za přední ulice svých měst, za nejhlavnější jich ozdoby. Čím více má ulice taková výstavných a bohatě vyzdobených residencí nejpodivnějších forem a slohů, čím je širší, čím lepší má dlažbu a osvětlení, čím více stromů a trávníků, tím za pěknější se pokládá.

V Novoyorkské city, která tvoří jaksi prostředek mezi městy rázu evropského a rázu angloamerického, je za nejkrásnější ulici po-

[1]) Bývalý kostel.
[2]) Le Soleil. Mercredi 28 septembre 1892.

važována proslulá Pátá Avenue, sídlo předních boháčů, vesměs milionářů, kteří však bydlí v evropských palácovitých domech, tichých, důstojného vzezření, ale v ulici přece jen evropského rázu, bez stromů, aspoň v dolejší části. Ale v Chicagu přední toho druhu třídy — jako Michigan Av., Boulevard, Indiana a Prairie Aves., Oakwood a Drexel Boulevards a j. na jižní straně, nebo Ashland a Washington Boulevards na straně západní, Lasalle a Dearborn Aves. na severní straně — vypadají už zcela jinak, mají svůj angloamerický ráz.

Jaká to elegantní a pohodlná věc, taková velká americká residence, zvolal jsem v cestopise svém brzo po příjezdu do Ameriky. Není to dům, není to palác, není to villa, ale něco ze všeho, při čemž vzal si stavitel za model hodně malebný středověký hrad různého slohu. Samá věžička, samý arkýř, sloupek, pavlan, balkon, podjezd, schod, loggie, přístavek, veranda, okna rozličných velikostí a tvarů nestejně umístěná, nepravidelnost všude — ale celkový soulad, skutečně pěkný dojem, jen málo kde! Jen některé z těchto staveb vynikají pěkným uspořádáním. Jedny jsou stavěny massivně, jiné opět mají vzhled lehounký, koketní a jsou vyzdobeny nesčíslnými stavitelskými ornamenty. Mnohé prozrazují bohatou fantasii, podobajíce se kouzelným zámkům z pohádky. Bývají též sklem vykládány, jedny natřeny živými barvami mají vzezření usmívavé, jiné opět temny a pošmurny. Důkladnost, jednoduchost, těžká nálada a lehkost, přepych, tisíceré ozdoby a ozdůbky, veselá tvářnost, všeliké i nejkrajnější protivy vyskytují se v jediné ulici, na jednom třeba bloku, ba často i na jedné budově, jsouce smíšeny v nekonečných variacích. Ale pravého uměleckého dojmu nevzbuzují, většině jich schází souměrnost a klid. Svědčí o bohatství vlastníků, ale málo o jich smyslu pro krásu a umění Tento dojem ve mně vzbudily všecky ty nekonečné parádní třídy boháčů. Každá budova jiná, skoro všecky od sebe odděleny zahrádkami, ale ne snad na evropský spůsob, se stinnými stromy a houštím, jež by mezery ony krylo, nýbrž pouze trávníky, a to — starý světe, div se — bez plotů a mříží! Jen tu a tam jsou pestré ornamenty květin, a stromy nacházejí se v řadách při kamenných nebo cementových chodnících. Jízdní dráha, neníli asfaltová, posypána pěkným pískem, aby nebylo slyšeti rachotu ani lehkých povozů. Projížďka je snad největší zábavou Angloameričana, který si na tyto rovné, pohodlné ulice, kde se nemusí vyhýbati pouliční dráze, silně potrpí. A na verandách nebo na schodech residencí odpočívají obyvatelé sedíce nebo houpajíce se; ženské šijí nebo pletou, mužští čtou noviny, děti si hrají míčem na trávníku. Za parných dní a zvláště podvečer vidí zde člověk po případě i dosti povážlivé nedbalky, jakož vůbec svlékání kabátů nebo vystrkování nohou v trepkách přes zábradlí verandy nepokládá se za překročení dobrého tónu i na nejlepších bulevardech; patří to k americké „volnosti."

Tak vypadají třídy, které jsou nejvíce „fashionable." I zde však tu a tam vyskytují se tak zv. residenční bloky, totiž řada menších rodinných domků, úpravných, ale spojených v jediný celek, vypadajících jako jediný dům, ale vchodem úplně od sebe oddělených. Takováto oddělená a přece společná obydlí slují „flats" a namnoze vyznačují se

velikou uniformitou. Celá dlouhá řada domků, často i pod společnou střechou, má úplně stejné rozdělení, stejné schody do zvýšeného přízemku, stejné dvéře, stejná okna, že věru těžko rozeznati jedno obydlí od druhého a dlužno bedlivě hleděti na čísla. Až i celý tucet podobných domků bývá pohromadě, postavených podnikatelem, jenž je pronajímá lidem slušným, kteří však na vlastní domek peněz nemají nebo vázati se naň nechtějí.

„Cottages“ a „flats“ tvoří převážnou většinu obydelních slušných ulic, které nejsou právě residenčními třídami ve vlastním toho slova smyslu, a ulic takových také jest v městě rozhodná většina, zvláště mámeli zřetel i k ulicím, abychom tak řekli, poloobchodním, kde vedle čistých a výstavnějších domků rodinných jsou roztroušeny i menší domy obchodní, t. j. s krámem v přízemí, což čistě obydelní dům ovšem nemá. Ten předně nestojí skoro nikdy těsně při chodníku, nýbrž má před sebou zahrádku, ovšem neohrazenou. Dále má obydelní domek skoro vždy zvýšené přízemí, a v polovičním basementu nachází se kuchyň, mnohde i jídelna, kdežto nahoře je „parlor,“ jak zde nazývají evropský salon, a v prvním poschodí, dle evropského pojmenování, nacházejí se obyčejně ložnice a hostinské pokoje. Angličané, aspoň v Americe, neznají totiž názvu poschodí: první „floor“ je u nich přízemí, druhý floor naše první patro atd.

Domky pro jednu rodinu, mimo residencí, nemívají více než jedno poschodí dle evropského pojmu, a toto nachází se většinou jen v domech stavěných již s ohledem na pronajímání, jak to nalézáme namnoze v lepších obydelních domech českých čtvrtí v Chicagu, kdež je druhé poschodí (či třetí floor) obýváno nájemníkem. V residencích opět mívají v basementu prádelnu a špižírnu, v hořejším poschodí pak kuchyň a pokojíky pro služebné. Flats zařízené na pronajímání mají ovšem obyčejně poschodí dvě i tři, každé se zvláštní chodbou, aby nájemníci nemuseli se nijak stýkati. Na to je angloamerický lid velmi choulostivý, nechtěje míti s nikým ani chodbu společnou, a raději se spokojí chodbičkou a schody tak úzkými, že se jimi takřka sotva protáhne, než aby se měl s někým cizím na sebe širší chodbě potkávati. Tato výlučnost, spojená s nouzí o místo na úzkých lotech, zavinila tu všeobecnou tíseň chodeb a schodišť.

V poslední době povstávají však i v Chicagu veliké budovy na spůsob „tenementních“ domů v New Yorku, stavení několikapatrových, rozsáhlých, s chodbami společnými, ale s mnohými zvláštními vchody do bytů, po případě i s krámy v přízemí a s kancelářemi v prvním poschodí. Na rozdíl od holých, jednotvárně červených činžovních domů Novoyorkských prováděny jsou tyto budovy Chicagské na oko hodně parádně, ozdobeny jsou hojnými arkýři, výstupky, pavlačemi a věžemi, větším dílem však jen ze dřeva a plechu, a sádrou také nešetřeno. Jsou to však dosud ojedinělé pokusy, vypínající se nad spoustou malých obydelních domků vždy jako mohutná bašta.

Celkem není pohled na většinu obydelních ulic v Chicagu tuze pěkný, neboť domky jsou skoro vesměs jednoduché, stavěné buď z cihel, bez omítky a tedy červené, kterážto barva všude se nám zde vtírá, nebo jsou ze dřeva různě omalovaného, ale namnoze hanebně oprýska-

ného, šedivého. Široké zevnější schody, vedoucí s chodníku do zvýšeného přízemí, pod nimiž nachází se ze zahrádky opět vchod do basementu, také k ozdobě ulice nepřispívají. Rovněž čistota nebývá v těchto obydelních ulicích právě vzorná.

Hlavní ozdoby pak podobných ulic v jiných městech amerických, totiž stromoví, jest v Chicagu také jen poskrovnu. Stromy byly zde v minulých letech rozhodně více vysazovány, než nyní, kde se obrací větší pozornost k nim jen na bulevardech a promenádách. Na mnohých ulicích byla starší stromořadí dokonce vysekána, poněvadž prý vadila kommunikaci; za to zasazeny zde mohutné telegrafní tyče, dva- i třikráte tak tlusté jako v Evropě, ale většinou křivé a nahoře hustě rozvětvené, nesoucí celou spoustu drátů.

Pouze na Southside a Northside lze viděti aspoň přibližně ještě někde ty ideální americké ulice obydelní, s domky čistými jako klícky, pěkně omalovanými, zahradkou obklopenými a skrývajícími se v zeleném houští stromovém, — ulice široké, nedlážděné sice, ale řádně vysypané, válcované a kropené, s chodníky ve stínu mohutných stromořadí. Avšak veliká většina ulic Chicagských je stísněna, bez stromů, bez zeleně, jenom ta špinavá červeň domků zděných a šedivá barva dřevěných, černé bláto nebo černý prach; jeden domek vyšší, druhý nižší, některý zrovna jako vagon, čtyrhranná velká bedna se stříškou a s malými okenky; některý stojí docela na kůlech, jak byl vyzdvižen při zvedání ulice. Jinde opět pamatováno již na tu okolnost, jež se však dosud nedostavila, a vchod je velmi vysoko, kdežto opět celá řada jiných je „utopena." Mnohde vyzdvižen pouze chodník a vede kolem domů jako lávka.

Dělnické ulice vypadají ještě mnohem smutněji, ačkoli veliká většina Chicagského dělnictva má tak značné příjmy, že by mohla velmi slušně bydleti. Domorodý dělník to také namnoze činí, ale za to přistěhovalý, zvyklý špatným bytům evropským, nuzuje se co nejvíce, aby se trochu vzmohl a pořídil si brzo vlastní domek, všeobecný zdejší ideál. Nejprve koupí si na splátky lot, jejž mu prodá za velice mírných podmínek některá z nesčetných firem pozemkových. Jakmile ten je zaplacen, přikročí k stavbě, k čemuž mu půjčí peníze některý z četných výpomocných stavebních spolků. Pak ale staví dle možnosti hodně velký „house," se všemožnou úsporou místa i peněz, čímž právě povstávají ony nevkusné, jednotvárné, holé domy. Přistěhovalci čeští, němečtí, polští a irští, kteří tvoří vlastně skoro dvě třetiny Chicagského obyvatelstva, neumějí také zachovávati čistě obydelní ráz ulice a zřizují v domech svých krámy a hostince, salony, kterých často je na křižovatce tolik jako rohů. Jiný přistěhovalec, zvláště v minulých letech, dal si postaviti na lotě malý dřevěný domek, pravou boudu nebo kolnu, jen pro sebe k obývání, aby mu pozemek darmo neležel, a zde spoří na příští stavbu. Konečně se vyskytli i čilí podnikatelé, kteří postavili podobných jednoduchých dřevěných baráčků celé řady, jeden jako druhý, a pronajali je.

Tak povstávají ty smutné dělnické ulice, nacházející se nejen na kraji města, ale též ve čtvrtích poblíže velkých závodů, u přístavu, drah a jatek. Jsou zanedbány jak obecní správou, která se pramálo

stará o čistotu a dláždění jich, tak jmenovitě vlastními svými obyvateli, kteří na čistotu také málo dbají, nemajíce v té všeobecné zdejší honbě po všemohoucím dollaru na to ani času.

Obrátímeli se k ulicím čistě průmyslovým, spatřujeme vysoké, neomítnuté černé budovy, rozsáhlé zdi bez oken, nebo opět s nesčetnými okny, dlouhé otlučené ohrady dvorů, dřevěné ploty, skladiště dřeva, cihel i kamene, s okny zamřížovanými, plnými pavučin, ohromné hromady uhlí na volné prostoře nebo pod střechami, vysoké komíny, a všude plno čoudu, dýmu a sazí, čehož je zde ještě o pár procent více než v celém městě, těmito příjemnostmi tak bohatě obdařeném. K tomu velmi bídná dlažba a chodníky houpavé, s tisíci krys, tu a tam zvědavě vykukujících. Nějaká špinavá krčma ruší místy tu jednotvárnost čtvrti, v níž ozývá se po celý den uvnitř budov ruch a šum, ale po ulicích života zde mnoho není, až v prázdných hodinách, kdy se tady valí na chvíli davy dělnictva.

Ulice tyto jsou na rozdíl od podobných čtvrtí evropských zde právě uprostřed, kolem řeky čili průplavu. Ten jest jen na několika místech více rozšířen, jinde je tak úzký, že jen dvě velké lodi mohou jím podle sebe plouti. Ohromné budovy skladišť vystupují na straně při obchodní části města skoro zrovna z vody, kdežto na druhém břehu jsou rozlehlá nádraží a otevřená skladiště, zvláště uhlí, dřeva a kamene, a pak veliké obilní elevátory. Nábřeží jsou velice nespořádaná, většinou jen dřevěná, samý černý kůl, plna bláta a nepořádku. Voda je nesmírně špinavá, potažená mastným, šedomodrým povlakem, a když loď hlouběji plovoucí rozbrázdí tuto ošklivou hladinu, zavane zápach zrovna morový.

Obě ramena řeky překlenuta jsou celou řadou mostů, vesměs železných a — otáčecích. Jest to zvláštní podívaná, když se celá ta mohutná železná kostra jejich počne otáčeti, aby udělala volný průchod těžce oddychujícímu velikému parníku, nebo mohutné lodi plachtové, tažené vlečným parníčkem. Most otočí se až do podélné osy průplavu, spočívaje na čepu na velikém lešení jako na ostrůvku z kolí uprostřed řeky. Otáčení děje se u větších mostů zvláštním parním strojem, u menších jen lidskými silami pomocí pak. Hlídač, nacházející se na stanovisku v budce nad prostředkem mostu, dá před otáčením znamení zvoncem, a tu již povozy nesmějí na most. Chodcům je volno na něm zůstati, chtějíli se „svézti.“ Na místě mostu objeví se propast, která se stala osudnou již mnohým lidem, nedbajícím znamení. Loď propluje, a most se opět vrátí do předešlé polohy. — Mosty takové nacházejí se skoro na všech ulicích, jež vedou z city jak na severní, tak zvláště na západní stranu města; jsou nemalou překážkou kommunikace, neboť povozy i pouliční dráhy musejí státi před nimi třeba několikráte denně po drahnou chvíli, než lodi minou.

Ještě mnohem větší a nebezpečnější překážkou dopravy jsou přečetné koleje drah, mnohými směry město protínajících. Běží přes ulici koleje třeba desateré! Je tu sice v povýšeném domku strážník, jenž spouští šraňky a dává zvoncem znamení, že přijíždí vlak, a mnohé tratě mají též samočinné signály a uzavírky, přece však dějí se každý den zlé nehody na těchto křižovatkách. V Americe zahyne ročně na

drahách tímto spůsobem na tisíce lidí, a Chicago je v tom ohledu pravým skandálem. Mnoho ovšem zaviňuje samo obecenstvo, které přese všecky signály hledí přeběhnouti koleje. Nedbalost zřízenců a hlídačů železničných je také mnohdy úžasná. Stalo se již mnohokrát, že vlak vrazil i do vozu pouliční dráhy, do pohřebního průvodu a pod. Avšak i při největší bdělosti není nebezpečenství nikdy zcela zamezeno. Přijdeme na příklad večer na takovou křižovatku. Cesta je zahrazena, ale po vlaku dosud ani památky. Pustíme se směle přes koleje, jako všichni ostatní chodci. V tom náhle zazní zvonek, jedno cinknutí po prvé, pak dvě za sebou. Spěcháme co nejrychleji, ale světel blížícího se vlaku nikde ještě nevidíme. Myslíme, že už jsme mimo nebezpečí, v tom cinkání zazní po třetí, a vlak vyrazí ze tmy s nesmírnou rychlostí. Kdo by se opozdil na kolejích, běda mu. Poznati kolej, po níž vlak jede, je ve tmě velmi nesnadno. Pakli člověk čeká, až šraňky se zvednou, hrozí mu zase nebezpečenství, že bude povalen a přejet četnými povozy, které se zatím na křižovatkách po obou stranách nashromáždí a pak hledí dostati se přes koleje co nejdříve, než opět zazní ono zpropadené cinkání a šraňky zase zapadnou. Ostatně sami koně, polekáni blízkostí lokomotiv a barevných svítilen, uhánějí co nejvíce mohou, a také tímto spůsobem dochází ke srážkám a nehodám.

Tomu zabrániti mohou pouze zvýšené přechody, jaké na mnohých velmi živých ulicích musely dráhy přece zříditi na vlastní náklad, ale tyto viadukty, velmi nákladné, nejsou svými rampami žádnou okrasou města a překážejí dopravě vozové i pouličních drah. Jedná se tedy o snížení drah v obvodu města do průkopu, přes nějž by v obyčejné úrovni ulice vedly mosty, aneb o vyzvednutí tratí na dlouhé viadukty; obojí stálo by však veliké peníze, a těch je železničným společnostem líto — přijde jim levněji, když zaplatí ročně celou řadu pokut a náhrad, jež svým vlivem dovedly sníížiti na zákonitou míru co nejmenší, a svými penězi dovedou potlačiti každé opravdovější zakročení úřadů, zde vesměs samosprávných. Obecenstvu se stále náprava jen slibuje.

Zákonů a nařízení je v Americe dosti a mezi nimi mnoho rozumných, ale scházejí donucovací prostředky, aby byly plněny. Je zde mnoho úřadů, ale více jen pro jmeno a pouhé synekury k zaopatření politických stranníků. Peníze se zrovna propadají, skutečné práce udělá se za ně málo. Na všech stranách panují nářky na nedostatečné čistění města, na špatné osvětlení, nebezpečenství po ulicích jak od loupeživé luzy, tak od drah, na špatnou pouliční kommunikaci, na nedostatečnou policii, na nedbalé provádění stavebního řádu, při němž si dělá každý, co chce, a obchází jej dle libosti. Určeny jsou hranice, v nichž nesmí se již stavěti ze dřeva, ale stěhovati tam celé domy — americká všeobecně známá zvláštnost — to ano. Postaví se tedy nový dřevěný dům jinde a odvleče se tam, anebo se to udělá se starým, jehož jedna polovice se opraví, t. j. úplně znova sřídí letos a druhá napřesrok, a tím je baráček celý nový, aniž zákon proti tomu co namítá. Prázdná staveniště zejí dosud na všech stranách, čím dále od města, tím hustěji, a jsou všeobecnými skladišti odpadků všeho druhu, nezvyšujíce nijak krásy ulic, právě jako holé zdi budov, čekajících na

budoucí sousedy. Činěny jsou také návrhy, aby se město aspoň na čas nesmělo šířiti, dokud by mezery tyto nebyly aspoň trochu zastaveny; ale také proti tomu jest opět armáda bohatých obchodníků s pozemky svými za nynějšími hranicemi užšího města.

Chicago založeno je velkolepě, i může růsti od jezera po prérii na všecky strany do nedozírné dálky, ale to je také celá jeho přednost. Půvabů pěkného města nalezne zde asi každý velmi málo, neboť i jediná lepší místečka, některé velké parky, nejsou dosud tím, čím býti mají a snad někdy budou. Jackson Park u jezera, maje asi 600 akrů, je nyní celý zaujat světovou výstavou, a rovněž okolí jeho, kde byly prve hájky a trávníky, je teď plno staveb, hotelů a restaurací. Související s ním široký pruh, budoucí projížďka Midway Plaisance, před tím však ještě neupravená, použita je pro zábavnou část výstavy, pro panoramy a jiné podívané. Blízký Washington Park, ze všech nejpěknější, má 370 akrů a stál mnoho milionů, jichž na něm však není viděti. Parky západní strany jsou: Douglas Park, má jen 180 akrů, ale jest právě značně zvětšován a zvelebován; severně od něho je Garfield Park, o 185 akrech, má zvláště pěkné květiny; ještě severněji leží Humboldt Park asi o 200 akrech, s pěkným stromovím. Na severní straně při jezeře nachází se Lincoln Park, dlouhý, ale úzký, o 250 akrech, s botanickou a zoologickou zahradou, ze všech parků snad nejvíce navštěvovaný. Parky Jacksonův a Lincolnův mají břeh jezerní upravený se značným nákladem na pěknou projížďku, tak zv. Lake Shore Drive. U parku Lincolnova jde projížďka po břehu až do města, i jsou při ní některé elegantní residence, z nichž nádherou i úpravou na spůsob středověkého hradu zvláště vyniká Potter-Palmerová, vlastníka předního hotelu v městě, Palmer House (na State St.), jehož choť je předsednicí dámského oddělení na světové výstavě. S těchto nábřeží je pěkný pohled na jezero, skoro vždy lodmi a čluny oživené.

Všecky parky mají umělé rybníčky s ostrůvky a říčky s můstky, ale při jich úplně rovné poloze nemohlo tu parkovnické umění mnoho dokázati. Stromoví tu větším dílem není úplně vzrostlé, chybí zde mnoholetí velikáni, kteří jsou největší ozdobou starých parků evropských. Dle anglického vkusu jest tu více rozlehlých trávníků než křovin, spíše perspektivy než útulné koutky. Malé kopečky a mělká údolíčka jsou vesměs dílem umělým. Všude jsou však pěkné sochy a rozsáhlé skleníky, v některých stáje s koníky a povozy ku projížďkám, loďky na rybnících a průplavech, květinové parterry, fontány k napájení koní i umělá minerální zřídla pro lidi, a kromě květinových záhonů dovoleno je všude choditi a léhati i mimo cesty. Parky bývají zaplaveny lidstvem nejen v neděli, ale i ve všední dni.

Několik „squarů“ o jediném čtverci uprostřed města stojí sotva za zmínku, a náměstí v evropském smyslu zde vůbec není. Evropanu zdá se to nepochopitelným, ale Američan nemůže opět pochopiti, k čemu mají v městě býti ponechány takové volné prostory, jež možno přece znamenitě zpeněžiti na staveniště. Ostatně vznikla věc ta přirozeně, rychlým vzrůstem amerických měst, jež se tvořila skoro bez plánu, jenom dle čtverců, jak je vyměřili soukromí vlastníci pozemků,

jimž se jednalo o nejlepší jich zpeněžení. Těm málo záleželo na kráse a zdravotě. Na ulice poskytli jen tolik, co nevyhnutelně museli, a i tu ještě šířku dle možnosti, třeba i podvodně, přistřihli. Tím pak povstaly vlastně jen skupiny ulic, ale žádné město v evropském smyslu, a jen tu a tam zachována stěží v menších městech trochu volnější prostora kolem citty-hallu nebo „court-housu." Ve velkoměstech pak, zvláště v Chicagu, není kromě parků žádné větší prostory k velikým veřejným shromážděním, čehož nedostatek se již pociťuje, a teprve v budoucnosti bude třeba odpomáhati těmto poměrům, arci se značným, ba obrovským nákladem.

Celkem vzato, jeví Chicago tento ráz: část obchodní jest jediná obrovská tržnice; část u řeky jediný přístav a skladiště; čtvrti poblíže jsou samé nádraží a samá továrna, a za nimi jest jediná obrovská rozlezlá vesnice, ovšem v americkém slohu. Ulice obydelní podobají se mnohem více evropským silnicím, a výstavnost ulic obchodních mimo vlastní město nelze ani porovnati s urovnaností předních tříd i v menších městech evropských. Vše je dosud rozházeno, jako nedoděláno, větším dílem i špinavo a nespořádáno; mnohé pak čtvrti přesahují nepořádkem a zanedbaností i všecku americkou míru a zjednaly městu název „špinavého Chicaga."

IV.

Tvrz Dearborn a počátky města. — Rychlé přibývání obyvatelstva. — Velký Chicagský požár r. 1871. — Stavby železnic. — Plavba. — Obchod plodinový. — Banky a bursy.

Místo, na němž nynější Chicago stojí, osazeno bylo na stálo teprve po roce 1803, kdy spolková vláda založila zde malou tvrz. Před tím byli zde již misionáři a nějací osadníci, o kterých je však málo povědomo, rovněž jako o kmenech indiánských, hlavně Illinoisech, kteří se tu proháněli. Tvrz nazvána byla jmenem tehdejšího tajemníka (ministra) války, a místo její vyznačeno je zvláštní dlažbou na nynější ulici Dearborn. Celá pevnůstka byla nepatrná, posádka žila v přátelství s okolními Indiány; teprve když nastala r. 1812 Spojeným státům válka s Angličany, pobouřili tito indiánské kmeny, jež počaly tvrz Dearborn velice ohrožovati, až veliteli jejímu kapitánu Healdovi dán byl rozkaz, aby pevnůstku opustil. I vytáhl se vším svým lidem zničiv veškery zásoby střeliva i lihovin; asi míli cesty jižně od pevnůstky byl přepaden a po statečném odporu přemožen; utraceno 52 lidských životů, mezi nimi i 2 ženy a 12 dítek.

Po krvavé události té místo zůstalo pusto po čtyři léta, pak byla tvrz zase obnovena; r. 1837 nebylo jí již potřebí, neboť Indiáni byli již zahnáni za Mississippi.

Kolem tvrzky počali stavěti příbytky své osadníci, mezi nimi zprvu i četní poměrně Francouzové. Poměry osadníků líčil ještě r. 1827 major Long, který tu konal úřední prohlídku, jako velmi smutné, a doložil, že toto místo nemá žádné budoucnosti, a že tu není žádných podmínek, jež by sem mohly přilákati osadníky! Přes nepříznivý tento úsudek počalo obyvatelstvo brzo potom vzrůstati. A — což je zají-

mavo — zvláště po vyprázdnění tvrze Dearbornské, kterou s okolními pozemky (dnešní střed města) koupil osadník Francouz Beaubien za maličkost 94 doll. 61 centů; smlouva ta byla však později zrušena, a pozemky postoupeny po r. 1840 vládou částečně dráze a částečně k jiným veřejným účelům v městě již valem vznikajícím. Tvrz byla zbořena teprve r. 1856.

Obyvatelstva bylo zde r. 1837 již tolik, že osada prohlášena za město, a to pod jmenem Chicago. Inkorporováno bylo ve státním zákonodárném shromáždění dne 4. března téhož roku, i poskytnuta mu k rozšiřování prostora desíti čtverečních mil. Město mělo tehdáž 4170 obyvatelů, bylo rozděleno na 6 ward, čtvrtí v politickém smyslu, z nichž každá volila po 2 členech (aldermen) do obecního zastupitelstva. Prvním mayorem, t. j. purkmistrem, stal se William B. Ogden, obchodník s pozemky. Ve třech letech potom přibylo v městě pouze 309 duší; ale roku 1845 mělo Chicago již 12.088 obyvatelů, pět let potom 29.963 a r. 1855 již 80.000 duší. V té době se již smělo stavělo po bok staršímu Milwaukee a počalo hroziti konkurrencí i starému St. Louisu, tehdáž největšímu městu na americkém západě. Po pěti letech mělo již 109.206 lidí a předstihlo Milwaukee; 200.000 obyvatelů dosáhlo roku 1866, ale počátkem nového desetiletí mělo již 308.605 duší.

Tu však stihla je obromná pohroma, hrozný požár, jenž rozpoutal se v městě namnoze ještě dřevěném, v obchodní části, večer v neděli dne 8. října r. 1871 a zničil nejen celou obchodní čtvrt se skladišti, krámy, nádražími, ba i lodmi v přístavě, nýbrž i valnou část čtvrtí okolních. Vznikl na ulici Dekoven, ve čtvrti tehdáž houfně Čechy obydlené; shořelo asi 17.450 domů, zabito bylo nebo následkem poranění později skonalo 200 osob, a 98.500 lidí bylo bez obydlí. Celková škoda, ohněm způsobená na příbytcích, nábytku, i zboží a budovách veřejných i obchodních, páčila se nejméně na 190 milionů dollarů, z nichž pouze asi 44 miliony byly pohořelým splaceny jako pojištění. Dřevěné budovy, jichž byla většina, shořely na padrť i s chodníky, které zvláště oheň roznášely, ve zděných domech pak nezůstal namnoze kámen na kameni, neboť ohromným žárem popraskaly nejen zdi, ale i železo se rozlilo; mnohé ukázky toho nacházejí se podnes v parcích na památku smutného toho neštěstí. Odklizení trosek dalo velmi mnoho práce, nové budovy stavěny v rozměrech větších, nádherněji, důkladněji.

Ještě větší škoda hrozila Chicagu poklesnutím obchodu; zásoby na zimu byly zničeny, západ ztratil tržnici, a mnozí Chicagští obchodníci, přivedení požárem na mizinu, pozbyli úvěru, celá řada pojišťovacích společností prohlásila úpadek, nemohouc zaplatiti obrovské náhrady. Avšak rázností a podnikavostí obchodníků Chicagských vše se časem, a to dosti brzo, vyrovnalo. Nové Chicago, solidnější a nádhernější, povstalo ze zřícenin. Dříve však ještě, nežli vše bylo opět postaveno, vznikl v obchodní části města 14. července 1874 nový požár velikých rozměrů, který zasáhl 18 čtverců domů asi se 600 budov, namnoze ještě nedostavěných, a způsobil škodu přes 4 miliony dollarů. Ale od té doby nebylo v Chicagu ohně, který by se vztahoval na celé

čtverce budov, což ovšem dlužno přičísti také lepšímu spůsobu stavby i dobře zřízenému hasičstvu.

„Velký oheň“ však neublížil přílivu obyvatelstva do Chicaga, nýbrž naopak jej zvýšil, neboť mnoho lidí hledalo zde po ohni dobře placenou práci. Za rok po požáru bylo zde 367.396 lidí, r. 1876 již přes 400.000, ke konci let sedmdesátých již asi půl milionu, a pak šlo to ještě rychleji: ročně přibývalo 50—100 tisíc lidí, při posledním všeobecném sčítání v červnu 1890 napočteno zde celkem 1,208.669 lidí; spisováním t. zv. školního censu, t. j. seznamu dítek školou povinných, napočteno r. 1892 celkem 1,438.010 obyvatelů. Nynější výstava pak rozmnoží stálé obyvatelstvo rovněž o hezkých pár tisíc.

Hlavní rozvoj co do počtu obyvatelstva i co do zlepšení poměrů životních, zdravotních, kommunikačních a financí obecních, jakož i co do okrašlování města padá v čas úřadování demokratického mayora Cartera H. Harrisona, jenž obchody pozemkovými stal se milionářem a křeslo purkmistrovské zaujímal od r. 1880 do r. 1886; těší se také ochotné podpoře většiny Čechů Chicagských, jimž první pomohl k veřejnému zastoupení v úřadech obecních.

Báječně rychlý vzrůst Chicaga nemá snad v dějinách lidstva sobě rovného, zvláště proto, že obyvatelstvo přicházelo sem vesměs dobrovolně, nikoliv snad na rozkaz nějakého despoty, který by si usmyslil zříditi velké město a lid tam komandoval. Především přispěly k němu železné dráhy, nejmocnější prostředek osadnický v Americe.

První tratě byly zřízeny následkem příznivé polohy města při jezeře a ve středu severoamerické pevniny. Chicago povstalo mocnou pružinou obchodu, jdoucího ruku v ruce s průmyslem, a rychlý rozvoj dá se velmi dobře stanoviti s postupem železničného spojení, od něhož také závisel rozvoj plavby po jezerech. Dráhy od východu neměly pro vzrůst města takového významu jako dráhy západní a severozápadní, které položily základ k nynějšímu jeho rozsahu a učinily je jedním z prvních železničných uzlů světa. První drahou byla tu trať Chicago and Galena Union, která obdržela výsadu již r. 1836 (kdy v celých Spojených státech bylo sotva 1000 mil železných drah), ale teprve r. 1847 byla skutečně položena první kolejnice, a po třech letech byla dráha šťastně dovedena až do Elginu (42 míle). Roku 1848 byla zřízena trať dráhy Illinois and Michigan Canal. Spojení s východem docíleno pak bylo 20. února 1852, když přijel první přímý vlak z New Yorku. Po roce padesátém utvořila se známá společnost Burlingtonské soustavy západních drah, která nyní čítá mnoho tisíc mil a celou řadu tratí a rozšířila také značně spojení Chicaga se západem.

Největší však v tom směru důležitost měla dráha Chicago-Rock Island, která jest částí přímé, prvotně postavené dráhy z New Yorku do San Francisca, od pobřeží oceánu Atlantského k Tichomořskému. Trať tato počata v Chicagu r. 1852 a dovedena ve dvou letech až k Mississippi u Davenportu, spojuje se v Omaze s velkou drahou Union Pacific a učinila z Chicaga důležitou průvozní stanici. Brzo po té postavena i trať k jihu, vedoucí až k ústí řeky Ohio do Mississippi, a pak šlo již vše kvapem, téměř každý rok zahajovány byly

stavby nových tratí. Na všecky strany rozbíhá se síť drah od města, a v samém obvodu jeho není takřka již místa pro koleje, a proto pracuje se ke zřízení jediného ústředního ohromného nádraží nákladního na prostoře více než 4 čtver. mil v obvodu obce Lyons, na jihozápad od Chicaga, ve spojení s velikými dílnami, tak že by do města šly vozy jen s osobami a se zbožím, které přímo sem náleží, kdežto všechen jiný náklad byl by zde nakládán. Tím by pak aspoň trochu odstraněna byla ona stálá blokáda vagonů na tratích v obvodu města, stačilo by zde méně kolejí, jež by mohly býti buď sníženy nebo zvýšeny, a zmenšilo by se nebezpečenství úrazů na křižovatkách. V Chicagu ústí tratě 26 velkých společností, a připočtemeli k tomu menší, vykazuje město až 36 drah. Jest středem více než 10.000 mil železničných tratí západních a asi 30.000 východních. A ještě nyní se pořád staví.

Již z těchto čísel možno si učiniti představu o denní dopravě osob i zboží do Chicaga; k tomu pak pojí se velice rozsáhlý obchod po jezeře, či vlastně po všech pěti velikých jezerech severoamerických. Málo který přístav mořský může se vykázati podobnými číslicemi, jak co do počtu přibylých lodí, tak i co do množství nákladu, jaké jeví Chicago, rozhodně největší přístav vnitrozemský. Úhrnná cena zboží, dopravovaného ročně lodmi jezerními, páčí se nejméně na 350 milionů dollarů, a náklad (hlavně obilí, dříví, uhlí, železo, nakládané maso, dobytek) sotva by se vešel do nepřetržité řady železničných vozů dlouhé 33.400 mil, čili na čtyři řady vagonů z New Yorku do San Francisca a k tomu ještě dvě řady z New Yorku do Chicaga. A v tomto obrovském množství zboží má Chicago největší podíl, zde jest ho nejvíce nakládáno, sem nejvíce po drahách dopravováno a odtud také opět namnoze rozváženo.

Vzrůst obchodu na jezerech lze též dobře srovnati s rozvojem Chicaga. R. 1836 byly zde postaveny první dvě obchodní lodi, před tím na Michiganu plul jen vládní skúner „Tracey," vozící posádkám v tvrzích podle jezer potravu a jiné potřeby; r. 1840 spuštěn byl v Chicagu na vodu první jezerní kolový parník; nyní pluje tu sta Chicagských lodí po jezerech, a na tisíce lodí všeho druhu sem zavítá.

Lodi jezerní, parní i plachetní, liší se trochu od mořských svou poměrně větší výškou nad vodou, koráby železné pak zvláštní konstrukcí na palubě, jež se podobá mostovým obloukům a dodává jim veliké pevnosti. Té mají ovšem potřebí, neboť bouře na jezerech jsou při tamních krátkých, velice prudkých vlnách nebezpečnější než na šírém moři, a ročně mnohá loď vezme za své. Loděnice nacházejí se hlavně v severním rameni „řeky" a poskytují zajímavé podívané. Plavbě v přístavu vadí velice četné mosty, pro něž většina lodí vyjíždí a přijíždí v noci, kdy pouliční doprava není tak rušena otáčením mostů. První takovýto most postaven byl r. 1840 na ulici Dearborn ke spojení nynějšího „města" se severní stranou, které před tím obstaráváno bylo po prámech.

Po Michiganu plují i lodi krajana našeho, p. Vojt. Maška z Kewaunee, majícího rozsáhlý obchod dřevařský.

Po tom, co pověděno, nepřekvapí asi již nikoho obrovský rozsah Chicagského obchodu a průmyslu. Nechci čtenáře nuditi podrobnými údaji, ale něco přece nutno uvesti. R. 1838 byla odtud poslána první zásilka obilí, 78 bušlů. Kolem r. 1870 se odtud jen po lodech vyváželo asi 70 milionů bušlů obilí, z čehož skoro polovička byla pšenice, ostatek pak skoro samá kukuřice, nazvaná zde korna, a trochu ovsa i ječmene. R. 1890 dopraveno do Chicaga již přes 15 mil. bušlů ječmene, přes 80 mil. bušlů korny, přes 4 mil. sudů mouky, přes 13 mil. bušlů pšenice, asi 65 mil. bušlů ovsa, 3 mil. bušlů žita, přes 6 mil. bušlů lněného semena a přes 72 mil. bušlů semen travních. Až na domácí spotřebu bylo ovšem zase všecko vyvezeno. Většina obilí toho dodána byla po drahách do elevátorů a z těch přeložena na lodi, po nichž dopravena na východ, i do Evropy. S Evropou snaží se Chicago o přímé spojení po řece sv. Vavřince v Kanadě, a také skutečně již více lodí připlulo sem přímo z anglického Liverpoolu. Utvořena zde v poslední době velká společnost, jež míní z Chicaga utvořiti „přístav mořský," což však řádně nepůjde, dokud nebude vyhlouben dostatečný průplav nejen mezi jezery, ale i v nich a v řece sv. Vavřince, aby mohly vplouti sem i lodi velkého ponoru. O díle tom se však již úsilovně pracuje, tak že přímé spojení Chicaga s mořem i pro největší lodní velikány jest již pouze otázkou času. Chicago ovšem v té příčině tuze zápolí s městy východními, které odporují většímu nákladu se strany spolkové vlády k tomu účelu, bojíce se právem o svůj obchod.

Dobytka je do Chicaga ročně nyní dopravováno: asi 8 milionů živých vepřů, asi 150 mil. liber špeku a přes 300 mil. liber masa, zvláště hovězího a skopového, hovězích konserv pak asi 110 mil. liber. Naproti tomu se vyváží: asi 400 milionů liber nakládané vepřoviny, v různé úpravě a pod různými jmeny, asi 500 mil. liber slaniny, přes 850 mil. liber jiného masa, a skoro 1000 mil. liber nakládané hovězіny. V minulém roce zabito bylo zde asi 2,250.000 kusů hovězího dobytka a skoro 6 milionů vepřů, nehledě k jinému poraženému zde dobytku.

Neméně obrovský je obchod s dřívím; jest ho sem ročně nyní dopravováno více než 2000 milionů krychlových stop, z čehož se spotřebuje něco přes polovici v městě a nejbližším okolí. Hlavně jde sem dříví ze severního Wisconsinu, Michiganu a Minnesoty s rozsáhlými dosud pralesy a nesčetnými pilami. Také uhlí je sem dopravováno po drahách i po vodě, z východu i ze severozápadu v nesmírném množství.

Při těchto rozměrech obchodu jest peněžní obrat ovšem nesmírný, i jest zprostředkován přečetnými bankami — jen větších, národních, státních i soukromých jest přes 60; vedle nich působí množství bankovních obchodů druhé a třetí třídy, jakož i různých spolků úsporných, podpůrných, stavebních atd., které všecky penězi obchodují, právě jako nesčetná legie veřejných notářů a pozemkových jednatelů. Národní banky nesou tuto vlastnost svou vesměs v titulu „national," jest jich 25, i jsou to vůbec ústavy větší a solidní. I mezi státními a soukromými bankami jsou některé podniky veliké a staré. Obchod mají všecky dobrý, neboť Američan bez bankovního spojení se neobejde;

nenosí s sebou hotových peněz, ale vždycky knížku s cheky, jež vystavuje i na částky dosti nepatrné, aby v kuponu podržel zároveň kvitanci a ulehčil si zapisování a účtování, jež mu obstará banka. Poznání pravosti cheku všech těchto bank, nehledě ani již ku podpisům, vyžaduje ovšem značné sběhlosti. Ve vlastním peněžném obchodě s cennými papíry je Chicago dosud za New Yorkem, ale za to dávno již ho předstihlo v obchodě plodinovém a pozemkovém. Různé druhy obchodu vedly ke zřízení zvláštních burs, z nichž v Chicagu stojí co do významu i výstavnosti na prvním místě bursa peněžná, board of trade, ve spojení s bursou plodinovou. Utvořena byla r. 1848, měla tehdy 82 členů, kdežto nyní má jich přes dva tisíce. Veliká její budova nalézá se na ulici Jacksonově proti Lasalle St., jsouc postavena ze šedivé žuly a korunována vysokou věží. Opatřena je všemožným pohodlím a v hodinách jednacích poskytuje zajímavého pohledu. Celý obchod Chicagský jest s ústavem tímto nerozlučně spojen, a ustanovení přesných při něm pravidel přispělo značně k jeho rozvoji. Vedle bursy této, hlavní a nejdůležitější, jest celé množství podobných zřízení pro jiná odvětví obchodu, z nichž přední jsou bursy: stavební, pozemková, pro obchod s dobytkem, koňařská, dřevařská, hornická, ovocnářská, uhlířská, mlékařská, loďařská a m. j., jež mají vesměs za účel jak informaci tak i dohodnutí a obranu v zájmech svých vůči dodavatelům i obecenstvu. Mnohé mají i vlastní budovy, všecky pak mají své místnosti a úřednictvo.

Zajímavým úkazem ve finančním světě Chicagském jest, že skoro všecky banky zdejší mají přímé spojení s hlavními bankami evropskými, což ovšem je výsledek zdejšího velmi smíšeného obecenstva ze všech krajů Evropy, které tam zasílá značné obnosy peněz a stojí i jinak s domovinou svou ve spojení finančním. O stálém rozvoji peněžných ústavů a obratu peněz v Chicagu svědčí sám odborný list Newyorský „Financier,“ že tento je ročně o 125% větší, co se vzrůstu týče, než Newyorský a o 30% než Bostonský, stará Filadelfie pak vůbec nemůže se s Chicagem měřiti.

Rovněž obchod pozemkový dosud stále stoupá, ač v posledních dvou letech byly ceny stavenišť s ohledem na výstavu skoro předraženy, a také cena staviva a dělnických sil následkem výstavy valně stoupla, ovšem spíše spekulací, než přirozeně. Peněžný obrat v nemovitostech činil roku 1890 celkem 227½ mil. doll., o 94 mil. doll. více než r. 1889. Stále stoupající ceny pozemků znamenitě prospívají celému finančnictví Chicagskému; značná část jeho vkladů nachází se v pozemcích, a klesnutí ceny jejich zadalo by zároveň značnou ránu celému obchodu Chicagskému, neboť s pozemky spekuluje skoro každý, kdo má pár hotových dollarů, a banky i spolky mají na ně vesměs vysoké „mortgages,“ hypotéky, a to jak v městě, tak na předměstích. Proto také hledí značná část obecenstva s jistou obavou vstříc době povýstavní, kdy podle všeho ceny lotů trochu poklesnou, aspoň na čas, ačkoli to obchodníci popírají.

V.

Továrny a dělnictvo. — Pivovary — Jatky. — Pullman. — Dílny krejčovské. — Veřejný tisk. — Poštovnictví. — Pouliční doprava.

Továren a velkých dílen je v Chicagu asi 4000, i pracuje v nich na 200.000 lidí. Cena zboží ročně vyrobeného páčí se na 600 mil. doll., kapitál pak vložený do továrních obchodů na 200 milionů. Platy dělnictva činí hodně přes 100 milionů ročně, tak že na osobu připadá přes 500 doll. ročního platu.

Již tato čísla vysvětlují značný blahobyt města, kde tolik peněz přijde na dělníka jednotlivce, ať jest dospělý muž, nebo žena či chlapec. Dělnictvo Chicagské se z velkých měst amerických má hmotně nejlépe; následkem ohromného dovozu i obyčejná strava, zvláště maso a pivo, jsou tu nejlevnější. To přivádí sem proudy dělnictva z jiných měst, ale stálý rozvoj průmyslu Chicagského posud přílivu tomu dostačil, aniž by mzda hrubě poklesla. Pouze dělníci právě přistěhovalí, mající menší potřeby, trochu ceny snížili svou prací za každou mzdu, ale i oni se brzy vyznají v poměrech a dávají si také dobře platiti.

Hlavními předměty průmyslu Chicagského jsou stroje, povozy, pivo, nakládané a jinak připravované maso, výrobky knihtiskařské a krejčovské.

Ze strojů vyrábí se zde snad vše, od největších parních kotlů až do kapesních hodinek, od přístrojů telegrafických až do zařízení celých velikých pivovarů. Velkých dílen na povozy je zde množství a hotoví je od nejlehčích „buggy" až do nejtěžšího „expressního" vozu. Průmysl tento je zde zvláště zajímavý, neboť každé skoro zaměstnání, každý obchod má povoz jiné soustavy, zvláštní praktické konstrukce, nejrůznějších forem, a většina se přece vyrábí ve velkém. Vůz musí míti při velké rozloze města každý větší obchodník neb živnostník; mlékař, pekař, kupec, řezník, cukrář rozváží své zboží po domech, a při špatném stavu ulic povozy brzo se opotřebují.

Pivovarů je v Chicagu veliký počet, mnohé z nich jsou znamenitých rozměrů, ale výrobků jejich nelze co do jakosti a chuti porovnati ani s prostředně dobrým pivem českým, a největší závody, jako Schoenhoffenův a Seippův zůstávají za velkolepými pivovary Schlitzovým a Pabstovým v Milwaukee, nebo za firmou Anheuser and Bush v St. Louisu, jak co do rozměrů, tak i co do piva. Pivovarnictví nachází se skoro výhradně v rukou německých, ale nejlepší pivo prodává se všude jako „Bohemian" nebo „Pilsener Beer," s nímž ovšem nemá nic společného než to ukradené jmeno. Teprve v posledních dvou letech povstaly tu dva pivovary české, ale jeden z nich přešel brzo do rukou cizích (právě jako český pivovar založený před lety v blízké osadě Blue Island, jižně od Chicaga); druhý však, náležející „České pivovarnické společnosti" a pěkně postavený v české čtvrti „Plzeň" na Blue Island Av. blíže ramene řeky, drží se již půldruhého roku a šťastně přetrval velký boj pivní roku minulého, kdy spojené velké závody snažily se udusiti pivovary menší, aby pak libovolně diktovaly ceny svého piva, jež dávaly v té době i pod cenou výrobní.

Ježto je tu 400 českých hostinců, může český pivovar zajisté dělati dobré obchody.

Obrovské jatky a spojené s nimi nakladárny a jiné továrny na zužitkování všech při tom odpadků zasluhovaly by jako význačný a nesmírně rozsáhlý průmysl Chicagský zvláštní pozornosti, ale v celkovém přehledu našem dlužno podati jen věci nejdůležitější. Spojené ty velkozávody vznikly roku 1848 a vzrůstaly zároveň s městem na nynější obrovský rozsah. Z pouhého původně trhu na dobytek povstalo celé průmyslové město s ulicemi v délce 50 mil a s dlouhou řadou továren, s vlastní bursou, s velikým hotelem pro 700 osob, s bankou, poštou, telegrafem atd. Množství kolejí všech drah do Chicaga ústících dopravuje dobytek do ohrad, kdež je místa na 35.000 kusů hovězího dobytka, 200.000 vepřů, 15.000 ovcí a 1500 koní. Vydržování trhu toho stojí ročně asi 350.000 dollarů. Často ani jeho prostory nepostačují sehnanému zde dobytku. Jednatclé nakladáren skoupí od vlastníků nebo obchodníků, čeho potřebují, ostatek zbude na druhý den. Ostatně má i každý jiný zde právo kupovati. Čistota je zde vzorná, stoky znamenité a vody hojnost. Šest artézských studní dodává 600.000 gallonů vody denně. Přes to přese všecko nelze zabrániti nepříjemnému zápachu odpadávající vody, který při jižním větru jest velikou trýzní celého města a všecko okolí jatek stále obtěžuje.

Proces práce v jatkách, úplně tovární zařízení a rozdělení práce jest dosti známo. Dobytek žene se z ohrad po dřevěných viaduktech přímo do jatek a procházeje různýma rukama (při čemž každý dělník koná jen jistou část práce) bývá v malé chvíli rozsekán a maso upraveno k nakládání. Netrvá to dlouho a součástky dobytčete octnou se v sudech nebo krabicích, připravené k rozesílání, anebo opět odpadky v různých dílnách ke zpracování. Užije se všeho, nic nepřijde na zmar, na všecko jsou zde továrny, navzájem do rukou si pracující. Za posledních 25 let nakoupeno bylo zde za více než 3 $^1/_2$ miliardy dobytka, a cena věcí vyrobených nedá se ani řádně odhadnouti. Zaměstnáno je zde stále několik tisíc lidí. Více než polovička koupě, výroby i prostory připadá na velkozávody masařské Arman and Co., Nelson Morlis and Co. a Swift and Co.; jsou to vesměs mnohonásobní milionáři, kteří hrají hlavní úlohu v „Union Stock Yard and Transit Co.," jak tento spolek se jmenuje. Rozumí se, že jsou v něm súčastněni také majitelé jiných přiléhajících závodů, dráhy a j. Obrat roční činí daleko přes 10 mil. dollarů jen u samotné zdejší banky.

Pohled na závody tyto a návštěva jich nejsou právě vábny, jak snadno pochopiti, ale ruch na trhu i v dílnách jest velice zajímavý. Ještě před nemnohými lety byly trh, jatky a nakladárny v pusté skoro krajině, v prérii, ale vznikla kolem nich živá osada, jež se dávno již spojila s ostatním městem, a poněvadž i při nynějším rozsahu se časem nedostává místa, bylo před dvěma lety pomýšleno na přenesení veškerých těch velkozávodů asi na 25 mil od Chicaga, na jižní břeh jezera, do Tollestonu. Tu však ozvalo se místní vlastenectví Chicagské velice rozhodně proti tomu plánu, jenž by ovšem městu značně uškodil, a obecenstvo je odsouzeno snášeti dále hrozný zápach, který zvláště v letní době do města se valí a nepříjemnosti zdejšího vnitrozemského

parna a dusna ještě značně zvyšuje. Ale pro zisk Američan zapomene na všecko!

Rovněž zajímavým, složitým velkozávodem je továrna železničných vozů spacích v Pullmanu, místě ležícím jižně od Chicaga, nazvaném dle mnohonásobného milionáře, jenž na myšlenku podobných vozů připadl a uvedl je ve všeobecné užívání. Roku 1879 zakoupil G. M. Pullman ve jmenu „Pullman Land Association“ na břehu jezera Calumet, z něhož vede splavný průliv do jezera Michiganského, 300 akrů pozemku, na nichž postavil své dílny; pozdějším přikupováním dosáhl majetek společnosti 3500 akrů rozlohy, na níž nachází se zároveň celé výstavné a úpravné město četných dělníků a úředníků různých těch odvětví obrovské továrny, z níž vychází ročně na sta dlouhých vozů spacích i jiných druhů, jimiž opatřovány jsou veškery skoro vlaky větších tratí k nemalému pohodlí obecenstva. Pullman má úmluvu s většinou amerických drah, jimž dává vagony své k disposici i s celou obsluhou; platí jim větším dílem za používání hybné síly a kolejí, a vybírá si poplatek za užívání vozů od cestujících, nebo jinde opět vozy k určité řadě jízd a počtu mil pronajímá. Ačkoliv mu již také povstali konkurrenti, přece ovládá dosud dráhy americké skoro úplně.

V jatkách není žádného nátlaku na dělnictvo, ale v Pullmanu je vázáno jak na místo, tak na práci. V jatkách je zapsán potřebný počet dělníků, jenž se denně dostavuje, tázaje se po práci, a dílovedoucí vybírají si známé již zkušené dělníky, kolik jich dle množství přihnaného a zakoupeného dobytka potřebují. Plat jest vyměřen za hodinu a jest ovšem rozličný dle množství práce i potřebné při ní zručnosti. Jinak je dělník volný, odejde kdy chce, bydlí kde chce, a když nepřijde, nic neztratí. V Pullmanu však je dělník placen týdně, pracuje určitý počet hodin, držán je pokud možná po celý rok, musí bydleti v domcích společnosti, kupovati v krámech společnosti na poukázky, které mu jinde neplatí, nesmí píti, neboť v osadě vládne přísná prohibice, a časté výlety do Chicaga nejsou od úřednictva i v době prázdné rády viděny. Dělníci mají zde své spolky, své podpůrné pokladny (k nimž je každý nucen přispívati, obnos sráží se mu hned ze mzdy), svou velkou hudební kapelu, svůj klubovní dům, park atd.

(Dokončení.)

Nesmiřitelný skeptik.

Taine filosof, historik a kritik.

Napsal

Vojtěch Kalina.

a Arnoštem Renanem, filosofem romantikem, jehož půvabnému slovu naslouchali v celém vzdělaném světě, takořka v patách odešel na věčnost jiný proslulý syn Francie, Hippolyt Taine, jenž celých 40 let byl hlasatelem a učitelem nejnovějších ideí. Psychologie, kritika, umění, dějiny znamenitou měrou zúrodněny jeho

geniálními myšlenkami. Idey jeho mohou nám býti nepříjemné, jeho pravdy mohou se nám zdáti velice smutnými, ale popírati jich veliké síly, jich ohromného vlivu na nynější pokolení francouzské nemůžeme. Byl to přísný učitel, a svou železnou logikou neušetřil ani nejdražších ideálů francouzského vlastenectví, když se jednalo o to mluviti pravdu, holou pravdu, jak mu ji ukazovalo jeho filosofické svědomí. Nejeden žák zhrozil se cesty, po které jej vedl učitel, cesty srázné a vedoucí skutečně ku propasti toho, kdo neměl bystrého zraku a jasné hlavy. Nejeden žák ho opustil a ne každý za své logické vychování zůstal mistrovi vděčen. Vždyť i Paul Bourget napsal o něm svůj román, kde nešlechetné počínání žákovo vysvětluje se theoriemi mistrovými. Nutno protestovati proti takovému profanování ideí filosofických, jimž ulice — třebas se nazývala bulevardem — nikdy neporozumí. Ano tento Bourgetův „Le Disciple" je špatným žákem, nepodařeným plodem musy romanopiscovy, a ne logiky filosofovy. Ovšem týž Bourget uznává velikou sílu mistrovu ve své stati o Taineovi a mluví o něm s velikou úctou, ač s jeho filosofií nesouhlasí. „Mladí lidé nového pokolení k tomuto bořiteli metafysických model cítili nadšení žáků, v němž se obava před nebezpečným učením mísila se spravedlivou úctou k ohromnému trudu pracovníka. Pamatuji se, jak v předvečer vojny my studenti, sotva škole uklouzlí tlačili jsme se s tlukoucím srdcem v prostorné dvoraně školy krásných umění, kde Taine přednášel po čtyři zimní měsíce. — Mistr mluvil svým poněkud stejnozvučným hlasem, jejž odstiňoval jistým neurčitým a podivným přízvukem, slova malých vět; a.právě tato monotonie, tyto řídké pohyby, tato fysiognomie zahloubaná, tato obava, aby ke skutečné výmluvnosti svých důkazů (vl. documents) nepřidal výmluvnosti divadelní, — všechny tyto nepatrné podrobnosti ještě více nás vábily. Tento člověk tak skromný, že neměl, jak se zdálo, tušení o své evropské slávě, i tak skromný, že, jak se zdálo, staral se pouze o to, aby dobře sloužil pravdě, byl nám apoštolem nové víry. Tento muž asi nikdy nepřinášel oběti na oltář úřadních doktrin. Tento člověk asi nikdy nelhal. Byla to zajisté jeho myšlenka, kterou nám přednášel ve svých malých větách, tak krátkých i tak bohatých — jeho myšlenka hluboce, nepřekonatelně upřímná . . ." [1]) Zajisté málo jest učitelů, o nichž by i nepřesvědčení žáci mluvili s takou úctou.

S tímto mužem hodláme blíže seznámiti naše obecenstvo a jakkoli v mnohých kusech nebudeme souhlasiti s jeho učením, nezapomeneme přece, že i bludné myšlenky lidských geniů přinášívají lidstvu užitek. Taine pokračoval jenom v práci velikých svých předchůdců; jeho idey jsouce odleskem myšlenek jiných geniů, dlouho ještě budou určovati směry nové, a proto jsou toho hodny, abychom se s nimi blíže seznámili a je ocenili. Taine byl filosof ve všem, co psal, a proto spisům jeho plně neporozumí, kdo není blíže seznámen s jeho filosofií; najde sice přebojnou zábavu v ostatních jeho spisech, psaných vždy pro široké, vzdělané obecenstvo řečí jasnou, slohem půvabným, bohatým vzácnými myšlenkami — ale budou to jen zlomky velikého

[1]) P. Bourget, Essais de Psychologie Contemporaine. Paris 1891, str. 179, 180.

obrazu celé lidské přírody. Taine napsal poměrně málo spisů čistě filosofických, ale jeho filosofie zrcadlí se ve všech jeho spisech, vysvětlujíc nejedno zdánlivé paradoxon, jakož i všechny přednosti a chyby jeho názorů. Pročež i my promluvíme dříve o Taineovi filosofovi a pak teprv o jeho pracích esthetických, kritických i dějepisných.

I.

Taine počal záhy filosofovati. Hlavní osnovy své filosofie vyložil již roku 1855 i 1856 v Obzoru veřejného školství (Revue de l'instruction publique[1]) a konečně, nemaje ještě plných třicet let (narodil se r. 1828), činí rozhodný útok na celou spiritualistickou školu ve Francii, v jejímž čele stál znamenitý Cousin (1792—1867). Kniha Taineova „Les Philosophes français au dix-neuvième siècle" (Paris 1857; pozdější její záhlaví bylo poněkud pozměněno: „Les philosophes classiques du XIX siècle") vzbudila skutečnou bouři a byla považována za skandál ve filosofii. Sám Taine vypravuje v předmluvě o jejím vzniku: „Roku 1852 bydlel jsem v Latinské čtvrti a obcoval jsem s pěti nebo šesti mladíky, kteří se zálibou se zabývali čtením. Své dni trávili v knihovnách a amfiteatrech a večer bavili se rozumováním. Jeden z nich znal vyšší mathematiku a východní jazyky i pracoval v dějinách počtářství. Druhý, jsa botanik, psal fysiologii orchideí. Třetí, medik, studoval dědičnost nemocí. Čtvrtý tvrdil, že dějiny mravů za tři poslední století jsou uloženy ve sbírce rytin. Někteří znali právo, druzí lučbu. Znali jsme mnohé učence a několik umělců a chovali jsme se k nim jako k vyšším, poněvadž oni sami s námi jednali jako s rovnými sobě. Tyto besedy byly velmi živé a vyznamenávaly se svou přímostí." Nejednou mladí přátelé disputovali písemně a bezohledně potírali vše, co se jim zdálo býti nepravdivým, pronásledujíce výsměchem onu „úřední pravdu, jež se stolic profesorských činí propagandu pochybné mravouky." Všichni se zabývali vědou, a proto cítili odpor k filosofii, zvláště ke klassické filosofii francouzské. „Z těchto rozprávek vznikla kniha, kterou předkládám čtenáři. Ponechal jsem svým osobám jich způsoby a svobodu řeči, mé osoby jsou skoro vesměs skutečné. Se zálibou přepisoval jsem své vzpomínky. Vím, že podobné způsoby jsou neuctivé a že nemáme nikdy nazývati věc jejím jmenem. Ospravedlňuji se tím, že jsem nepsal svou knihu pro osoby hotových názorů. Přál jsem si přesvědčiti svého čtenáře, a můj čtenář nesmí býti starší než 30 let. Když mine tento věk, naše názory jsou hotovy; čteme pro zábavu, abychom stopovali poslední směry, abychom si vysvětlili jednotlivé podrobnosti. Základy jsou položeny, upevněny, nezvratny; okolo nich zvyk, lenost ducha, praktické záležitosti, nutné sklánění se před mocí, ohledy k starým přátelům staví jakousi zeď, které nic nemůže zbořiti . . . Proto jsem musel psáti pro mladé lidi. Od 20 do 28 let mnozí z nich přemýšlejí; jejich duch — ještě svěží a svobodný — může horoucně si zamilovati idey všeobecné. Nemajíce

[1]) De l'Intelligence 1878, I. str. 8.

ani povolání ani domácnosti, nestarajíce se ani o peníze, ani o místo, věnují se cele logice a dbají pouze pravdy.“ [1]) Jeho kniha jest skutečně plodem člověka mladého, přesvědčeného o své pravdě. Ne nelibost k osobám, nýbrž nenávist ku překrucování pravdy — jeho nejvyššího ideálu — byla příčinou onoho posměšného a útočného tonu, jenž tak nepříjemně dojal odpůrce jeho. Že pravda byla skutečně jeho nejvyšším ideálem, viděti z jedné jeho stati z roku 1873: „Chcemeli z našeho studia čerpati vše, co může dáti, musíme, jak si myslím, cele se mu věnovati, jako své manželce (l'épouser), a ne jednati s ním jako s nějakou milenkou, s kterou se osamocujeme na dva nebo na tři roky a pak si opět béřeme jinou. Aby člověk vykonal vše, čeho jest schopen, musí — zvoliv si ten neb onen druh umění, tu neb onu methodu vědeckou, krátce tu neb onu ideu všeobecnou (idée générale) — považovati ji za takovou krasavici, že jí dává přednost přede vším, zvláště před sebou a se jí klaní jako nějaké bohyni, jsa velice šťasten, že jí může sloužiti.“ [2]) Takou krasavicí byla Taineovi filosofie, a jí zůstal věren po celý svůj život. Nejednou nám nakreslil svůj ideál filosofa, zvláště Paul, vylíčený v konci prvé jeho knihy zároveň s druhým filosofem Pierrem, velice prý připomíná mravní fysiognomii Taineovu: „P. Paul je stár asi 50 let; jest poněkud sehnutý, chorobný a hubený; tahy jeho obličeje jsou zdrobnělé i unavené neustálým přemýšlením, a jeho krásné, černé oči, plny bystroty a horoucnosti, jak se zdá, obyčejně vidí něco zcela jiného, nežli nač patří. Kráčí s hlavou sklopenou, s jakousi ostýchavostí; jeho nohy dostaly příkaz jíti a jsou trochu v rozpacích, že musejí samy hledati si cestu. Jeho kabát není právě dobře zapjat, kalhoty jsou příliš široké, a není asi pravdě podobno, že by kdy dovedl zavázati sobě nákrčník. Jeho duch jest docela jinde. Pozorujeme to z výrazu jeho obličeje, chvílemi ozářeného náhlými záblesky, ale větším dílem vzrušeného a trpícího, jako bývá u člověka zmořeného zápasem úporné myšlenky . . . Rád mlčí a naslouchá řeči svých společníků; jest velmi snášelivý, ba trpělivý a docela nehledí zmocniti se prvého místa nebo vnucovati komu své myšlenky. Žijí v něm, abych tak řekl, dva lidé: všední člověk, nad míru skromný (conciliant), ba skoro bojácný, a filosof tvrdý ve svých dogmatech jako řetěz z theorémat anebo jako ocelová hůl . . . Nepůsobí na něj ni předměty ni idey, jak se zdá, alespoň do té chvíle, pokud nenajde vyšší společné hledisko (une vue d'ensemble); ale pak pronikají mu do samého srdce. Cítí potřebu spatřiti množství předmětů jedním rázem; tehdy pak čije jakési náhlé zvýšení svých sil. Tuto mocnou rozkoš pociťoval tolikráte, že nyní pro něj není rozkoší jiných.“ [3]) Nemůžeme z téže knihy necitovati ještě jedno místo. Mluvě o filosofii praví: „Nic není přirozenějšího, než tato první vášeň u lidí, obdařených obrazotvorností; ve věku dvaceti let jest filosofie všemohoucí vládkyní. Opouštějíce retoriku pohřižujeme se s rozkoší v přemýšlení. Posud jsme seřaďovali pouze věty; nyní prvně domníváme se, že tvoříme idey; vznášíme se nad světem; pronikáme ku počátkům věcí,

[1]) Les philosophes classiques str. III.—V.
[2]) Essais de Critique et d'histoire, Paris 1892, str. 448.
[3]) Les philosophes classiques 347.

objevujeme ústrojí našeho ducha. Zdá se nám, že jsme pojednou našli křídla; na těchto nových křídlech letíme dějinami, letíme přírodou. Všeho se dotýkáme, nepochybujeme o ničem, věříme ve svou sílu, nejsme znepokojeni přemítáním (reflexion) anebo zarmouceni zkušeností: vrháme se a letíme celou svou bytostí, celým svým srdcem a veškerou svou silou, abychom ukořistili pravdu" (130).

Viděli jsme, jak trávil Taine v Paříži svá mladá léta, jak nabyl své lásky k filosofickému zkoumání, jež ovšem ve svých fantasiích bylo značně ochlazováno positivismem přátel jeho. Totéž potvrzuje o něm ve svých vzpomínkách J. Goncourt, jenž o něm vypravuje dle slov jeho, že strávil dlouhé hodiny svého mládí v komnatě přítele medika v sousedství s kostrou a uprostřed všemožných přístrojů a tam s přáteli luštil nejvyšší otázky. Byla to mládež snad velice výstřední. „Vždyť tato mládež Taineova a jeho vrstevníků neměla vlastně ani mládí. Ona rostla v jakémsi mučení (maceration), uprostřed práce, vědy, analyse; kochala se nezřízeným čtením a nemyslila o ničem jiném, než jak ozbrojiti se a ovládnouti společnost." [1]) Teprve později, když se Taine již stal profesorem v provincii, počal studovati čistou metafysiku a tu si zvláště navždy zamiloval Hegla: „Četl jsem Hegla každý den, během celého roku: sotva kdy zakusím dojmů podobných oném, jichž mi poskytl. Uprostřed všech filosofů není ani jediného, jenž by vynikal na podobnou výši nebo jehož genius by se přibližoval k tak podivuhodné obsáhlosti (immensité). Jest to Spinoza stupňovaný Aristotelem a stojící na vrcholu té pyramidy věd, kterou nová věda pokusná buduje již po celá tři století. Když čteme prvně Logiku a Encyklopedii, zdá se nám, jako bychom stáli na temeni ohromné hory. Schází nám vzduch; zrak náš se kalí; nejsme více v lidské zemi, z počátku nevidíme nic jiného než hromady strašných abstrakcí, poušť metafysickou, kde, jak se zdá, živý duch bydleti nemůže; řítíme se přes Jsoucnost, Nicotu, Vznik, Mez a Bytnost s hrudí sklíčenou, nevědouce, najdemeli kdy znova pevnou půdu a zemi. Ale ponenáhlu zrak náš proniká oblaky i spatřujeme světlé mezery. Mlha mizí, a před našima očima rozestírají se bezkonečné perspektivy; naše oko jediným pohledem obzírá celé pevniny. Mohli bychom se domnívati, že jsme se octli na vrcholu vědy — ano, kdy bychom tam dole na kraji stolu neviděli svazek Voltaira na svazku Condillaca." [2]) Tím jest vše řečeno.

Dodejme ještě jmeno Millovo i Baineovo a můžeme říci, že filosofie Taineova sensualismem Condillacovým ve vědeckém ovzduší Pařížském byla zvýšena Heglovou metafysikou a dokonána anglickým positivismem. Takové filosofické vychování dalo mu též onu neohroženost, jíž se vyznamenával v tehdejší Napoleonské Francii, a jež mu činila nemožným, aby setrval při svém povolání. S neobyčejnou ironií šlehá lidi, kteří ve filosofii hledají něco jiného než pravdu. Není to hrubá střelba Schopenhauerova, jenž z konve lil špínu na své mnohdy veliké odpůrce, leč jemná ironie krajana Voltairova. „Ve mně jsou dva lidé," praví již přímo o sobě, jako výše o p. Paulovi, „člověk

[1]) Journal des Goncourt III, p. 43.
[2]) Les philosophes classiques str. 133.

všední, jenž pije, jí, koná své záležitosti, varuje se škoditi bližnímu a hledí jemu býti užitečným. Tohoto člověka nechávám přede dveřmi. Ať si má náhledy, chování, klobouk, rukavičky jako ostatní obecenstvo, jehož se týká. Druhý člověk, kterému dovoluji zabývati se filosofií, neví o tom, že jest nějaké obecenstvo. On nikdy ani netušil, že možno něco vykořistiti z pravdy. Mámli říci pravdu, není to ani člověk, nýbrž stroj (instrument), obdařený schopností viděti, analysovati a souditi. Máli nějakou vášeň, jest to horoucí touha pracovati mnoho, s přesností a o věcech neznámých. Počínaje filosofovati stávám se tímto člověkem. Snad si myslíte, že si přeje ovládati rozum obecný (sens commun) a dokázati skutečnost světa vnějšího? Ó nikoliv! Jemu je zcela lhostejno, zdaž se klame pokolení lidské či ne, jeli hmota věcí skutečnou nebo pouhým přeludem. ‚Vždyť ale jste ženat,‘ namítne Reid. — ‚Já? docela ne. To se hodí na onoho živočicha (animal entérieur), jejž jsem vystrčil za dvéře.‘ — ‚Ale,‘ namítá jemu Royer-Collard, ‚vždyť takto naděláte z Francouzů revolucionáře!‘ — ‚Nevím o tom ničeho. Což jsou na světě nějací Francouzové?‘ Potom pokračuje ve své práci: pozoruje, rozkládaje i porovnávaje pojmy, dělaje závěry přímo ze svých syllogismů, jsa žádostiv zvěděti, co vytáhne na světlo ze dna studně, jsa lhostejný, budeli kořist výhodna nebo ne, a proto jediné dbaje toho, aby se řetěz nepřetrhl a aby vytáhl okov plný. Snad uzme něco z jistoty, možná že mnoho, snad vše, snad nic. Toho dbá málo; pravdě ničím neublíží. ‚Nemravný filosofe!‘ zakřiknete mne. Nu dobře, přijímám vaše zásady. Beru praktický život za měřítko přemýšlení. Studuji pojem vnějšího světa, abych vyvrátil náhledy skeptiků a držel na uzdě lidského ducha. Budu pečovati o to, abych zlepšil nespořádané poměry, odvrátil nebezpečí, zmírnil zlo, rozhojnil dobro. Vybírám přesvědčení, řídě se jejich užitkem; jsem člověk oddaný vládě a proto tvořím theorie ke zlepšení mravů. Jmenuji nezřízeností a drzostí vše, co otřásá učením spiritualistickým; potlačuje vzpouru duchů již napřed zamezuji bouře pouliční. Ale budu důsledný a dokončím svou úlohu; co činím ve filosofii, vykonám ve všech vědách. Jsouli vaše zásady pravdivé v jednom oboru, musejí býti pravdivé ve všech. Jsouli pravdivé v psychologii, musejí platiti v geologii, v hvězdářství, v přírodopise. Nemáli býti filosofie filosofická, nýbrž mravokárná, též věda nesmí býti vědecká, nýbrž mravokárná. Pospěšme k učencům, snad se podaří našemu vlivu zadržeti je na kraji smutných pravd (doctrines), jež nepozorovaně, kapka za kapkou, vlévají zkázu do srdce lidského.“ [1]) Taine těmito slovy nežádá sobě ničeho jiného, než úplné svobody myšlení. Descartesovo pochybování o všem zůstává i v naší době hlavním požadavkem a právem — bohužel často pochybným — všech pravých filosofů. Filosof musí neustále pamatovati na slovo básníkovo: „Si totus collabatur mundus, impavidum ferient ruinae.“ Nejednomu filosofu řítil se svět jeho vidin, nejeden hynul pod jeho troskami, upíraje svůj zrak, vztahuje své ruce k věčnému slunci pravdy.

[1]) Les phil. classiques str. 37, 38.

II.

Condillac (1715—1780), přední pramen filosofie Taineovy, hodlal ve svém hlavním spise „Traité des Sensations“ (1754) ukázati, „jak všechno naše znání i všechny naše duševní schopnosti vznikly prostředkem našich smyslů, či lépe řečeno, z našich pocitů.“ Osnováno jest toto učení na zkoumání Lockeově, jehož další rozvoj dal Anglii výstřední idealism Berkeleyův a skepticism Humeův, mnohem bližší však než učení Lockeovu jest materialismu Gassendiho ve Francii a Hobbesovu v Anglii. Opakovalo se zde totéž, co často stává se ve filosofii; totiž, že jedna a táž hluboká myšlenka dává původ směrům zdánlivě velice různým. [1])

Taine považuje se za pokračovatele filosofie Condillacovy. „Tato methoda jest jedním z největších výkonů lidského ducha. Zapomněli jsme na ni celých třicet let a nyní jí opovrhujeme. Necháváme práchnivěti v bibliothékách Condillacovu Logiku, jeho Grammatiku, Řeč počtů a všechna analytická pojednání, kteráž vedla k cíli Lavoisiera, Bichata, Esquirola, Geoffroy Saint-Hilairea a Cuviera. Tehdy byla filosofie vládkyní (maîtresse) věd; ukazovala nové dráhy.“ Taine s neobyčejnou důkladností a duchaplností líčí filosofii francouzskou XVII. století — ideologii — ve svém posledním díle pod záhlavím „L'Esprit et la Doctrine.“ Tam určuje učení Condillacovo takto: „Již Locke tvrdil, že všechny naše představy mají prvý svůj zdroj v zkušenosti vnější nebo vnitřní. Condillac nad to dokazuje, že každý náš pojem (perception), vzpomínka, představa, obraz (imagination), soud, závěr, poznatek mají skutečný svůj počátek v pocitech, v přesném smyslu toho slova, a ve znovuzrození těchto pocitů. Naše nejvyšší představy nevznikly z jiné látky; neboť i je můžeme vysvětliti z příznaků (signes), jež opět jsou samy pocity určitého druhu. Takým způsobem pocity jsou podstatou jak umu lidského tak i umu živočichů; prvý um vyniká nesmírně nad druhý tím, že tvoře příznaky umí osamocovati, rozlučovati a pamatovati si zlomky svých pocitů, to jest on tvoří, seřaďuje a pracuje pomocí pojmů všeobecných.“ [2]) Známa jest Condillacova socha, opatřená všemi orgány smyslů, leč postrádající schopností duševních. V této soše ze vnějších dojmů ponenáhlu vznikají pocity, z těchto představy, pojmy všeobecné, jazyk. Všechny duševní schopnosti nejsou ničím jiným než přetvořením různých pocitů. Naše řeč jest nejvyšším stupněm tohoto přetvoření, a proto správný jazyk byl by vědou, filosofií nejlepší. Tato filosofie byla zatlačena do pozadí reakcí vzniklou počátkem našeho století a později německou filosofií, kterou počal šířiti ve Francii zvláště Cousin, a ještě dříve filosofií Reidovou. Sám Taine ve své knize rozmarně líčí vznik oné reakce. Reid byl „poctivý Skot, duch poněkud úzký a velice suchý i zcela praktický. On prazvláštní cestou přišel k tomu učení, jež zahájil. Vlivem Ber-

---

[1]) Viz o tom blíže: Lewes, A. Biographical History of Philosophy, London 1892 str. 485 i násl.

[2]) Les Origines de la France contemporaine Paris 1887, I. 236, 237.

keleyovým a pak Humeovým dospěl na kraj pochybnosti, která, jak viděl, pohlcuje ducha i hmotu. Když však viděl, že se tam řítí se vším ostatním i jeho rodina, nesnesl toho a zvolal na filosofy, že chce rodinu zachovati, že nikdy nedopustí, aby ona byla považována za souhrn pocitů nebo přeludů; aby nemusel o ní pochybovati, raději počal bojovati se všemi . . . Potom vypočetl obyčejná mínění prostého lidu a napomínal filosofy, aby je přijali za pravidlo." Tak vznikla znamenitá filosofie „prostého rozumu" (common sense). Mnoho pravdy je v slovích Taineových, leč nelze upírati, že i nyní mnohému se můžeme naučiti z knih Reidových, byť i jeho důkazy proti učení Lockeovu i Humeovu byly velice slaby. Proč však ve Francii, zemi encyklopedistů, byla přijata právě tato filosofie? O tom vypravuje Taine následující anekdotu: „Jednoho jitra r. 1811 Royer-Collard, jenž byl jmenován profesorem filosofie v Sorbonně, procházel se na nábřeží pohřížen v teskné dumy. Četl večer před tím Condillaca a viděl, že budeli za ním sledovati, musí učiti, že naše schopnosti duševní jsou přetvořené pocity, že rozsah (étendue) jest snad přeludem, že naše představy všeobecné jsou prostými příznaky, že dokonalá věda jest pouze správným jazykem. Ze všech těchto formulí vanula otrava skepticismu a materialismu, která se ošklivila horlivému křesťanu, přísnému mravokárci, obhájci pořádku a moci. A zatím co měl činiti? Bylť ve filosofii nováčkem, svého učení neměl a chtě nechtě musel něco přednášeti. Pojednou ve skříni jednoho antikváře mezi roztrhaným Crevierem a kalendářem pro kuchařky spatřil ubohou knihu v cizí řeči, zahanbenou, zneuznanou, jež se dlouho již válela na nábřeží, a jejíž listy kromě větru posud nikdo nepřevracel. Bylo to dílo doktora Reida: ‚Zkoumání o lidském umu dle osnov prostého rozumu.' Otevřel knihu, a hle, nalézá úplné vyvrácení anglických přívrženců Condillacových. — ‚Co stojí tato kniha?' — ‚Třicet sous.' — Koupil ji a založil novou filosofii francouzskou" (21).

Reakce proti bezbožnému století XVIII. jest spojena ve Francii v literatuře se jmeny Josefa de Maistrea, Chateaubrianda i paní Staëlovy, ve filosofii byli to právě všichni ti filosofové, proti nimž psal Taine svou knihu. Jouffroy přeložil spisy Reidovy a Stuartovy, a Royer Collard i Cousin horlivě je vykládali. Tato filosofie byla ve veliké modě v Paříži až do té doby, pokud Cousin neseznámil se s německou filosofií a nehlásal učení Kantovo s touže horlivostí, jakou dříve věnoval filosofii Reidově. [1]) Bohužel Cousin při vší své píli a vloze nebyl dle mínění Taineova filosofem, nýbrž spíše řečníkem. Mohl mluviti vysokým slohem o velikých otázkách, o ctnosti, ale něco klidně řešiti nebo vysvětliti nemohl. Bylť to Cicero našeho věku: též Cicero nerozuměl řecké filosofii vůbec a Platonově zvláště a neustále hlásal věci, jež bez toho každý znal, a na filosofii hleděl jako na „medicinam doloris." Poněvadž nebyl rozeným filosofem a nevypracoval si žádného určitého názoru, byl též jakýmsi antickým eklektikem, jako Cousin eklektikem moderním. Taine dokazuje, že Cousin r. 1833 měl zcela jinou filosofii než r. 1828, ač již i tato byla úplně nepodobna jeho dřívější filosofii.

[1]) Lewes: History of Philosophy str. 640.

Roku 1828 byl horlivým přívržencem Kantovým, Schellingovým, Heglovým, a proto jeho spisy z oné doby oplývají pantheistickými formulemi. Hegel mohl dobře o něm říci: „Cousin uzmul mně několik ryb, ale připravil k nim svou omáčku.“ Do r. 1838 byl filosofem-umělcem, t. j. pantheistou, od té doby počíná býti spiritualistou, t. j. filosofem-řečníkem. On jaksi nám dí: „Nejsem filosofem, nýbrž kazatelem. Nepřináším vám nový názor o přírodě věcí, ni nový názor o methodě věd; přináším povzbuzení k ctnosti. Moje filosofie není pomocnicí vědy, nýbrž nástrojem mravouky. Jejím účelem není objeviti pravdu, ať jest jakákoliv, nýbrž tvořiti poctivé lidi všemi prostředky“ (144). To není filosofie, to je věc svatá, pro niž vysoko vznáší svůj prapor již celých 40 let, to není učení pravdě, nýbrž křižácké tažení, v němž se mohou účastniti všichni — přátelé i nepřátelé metafysiky — kdož mají veliký účel: poraziti na hlavu nemravný skepticism. Kde to nepůjde uměním kazatelským, tam pomohou formule velikého Kraloveckého myslitele, k nimž se již též najde nějaká moje omáčka. Kde ani to nestačí, pomohou Alexandrijští mystikové, zvláště Proclus, jimiž se Cousin zabýval velmi mnoho.

Zatím však proti takému spiritualistickému proudu všudy v Evropě počal se zmáhati odpor, jenž svého vrcholu dosáhl v hrubém, nekritickém materialismu německém. Znám jest křik, jaký vzbudil Büchnerův „Kraft und Stoff“ (1855), kniha pro filosofii úplně bezcenná. Dříve ještě počal francouzský a anglický positivism. Čisté abstrakce v oboru ducha vzbudily všudy velikou touhu po faktech, již nemálo rozplameňovala rozvíjející se věda. Není divu, že po smrti Heglově (1831) na nejednom místě ozvalo se heslo: pryč s metafysikou! Rok 1840 můžeme určiti jako hranici doby nové, tímto rokem počíná se v evropské filosofii nový proud, jenž trval též skoro celých 30 let, a jenž posud nezanikl. Hlavní momenty jeho jsou: A. Comte zakončuje (1842) svou positivní filosofii, kde úplně vylučuje všelikou metafysiku, Mill vydává svou logiku (1843) a poukazuje na důležitost indukce a psychologické methody, Lewes počíná r. 1843 psáti své dějiny filosofie, jež jsou proniknuty positivismem. K tomu pojí se práce psychologa Bainea, ohromné dílo Spencerovo a kritika německé filosofie v Anglii ve spisech Hamiltonových a Millových. Nebylo mladým filosofům snadno najíti pravou cestu uprostřed výstředností „čisté myšlenky“ a „hrubého fakta.“ Svědčí to o neobyčejném nadání Taineovu, že za pomoci svého učitele Condillaca mohl napsati tak svou první knihu. Hlavní myšlenku své filosofie vykládá nemnohými slovy v předmluvě: „Dvě hlavní filosofie panují nyní ve Francii, jež nalézáme s nepatrnými odstíny v Německu i v Anglii: jedna filosofie pro vzdělance (lettrés), druhá pro učence; jedna jmenuje se u nás spiritualismem, druhá positivismem. Uvádím jejich učení o příčinách v několika slovech. Spiritualisté (mluvím o těch, kteří přemýšlejí) považují příčiny nebo síly za zvláštní bytosti (êtres), rozdílné od našeho těla a vlastností citových, podobné vnitřní síle, kterou nazýváme v sobě vůlí. Proto myslí, že nad tímto světem v prostoře, přístupným našemu hmatu i zraku, jest svět, jehož nemůžeme ani viděti ani hmatati, svět nehmotný, příčina vzniku a trvání světa druhého (našeho). Positivisté považují příčiny neb síly,

zvláště první příčiny, za věci nepřístupné lidskému umu, tak že o nich nemůžeme ničeho ani tvrditi, ani popírati. Oni vylučují zkoumání o příčinách z vědy a obmezují tuto poznáním zákonů, to jest fakt všeobecných a prostých, kterými lze vysvětliti fakta složitá a zvláštní. — Spiritualisté na příklad tvrdí, že příčinou života jest životní síla, jakási bytost beztělesná, sloučená s hmotou, již organisuje, a že příčinou všehomíra jest bytost zvláštní, duševní, jež jest sama sebou a jest dosti podobna duši, kterou v sobě pozorujeme. Positivisté naopak hlásají, že ničeho neznají ani o příčině života ani o příčině všehomíra. Přestávají na tom, že pozorují souhrn a směr chemických reakcí a zjevů fysických, jež tvoří život, a že ve skupiny seřaďují zákony zkušebné (experimentální), které obsahují všechny zjevy pozorované v našem všemmíru. Spiritualisté staví příčiny výše nad předměty, positivisté vylučují příčiny z vědy. Souhlasíce v zásadě a různíce se v důsledcích, svorně vylučují příčiny ze světa viditelného (observé) i obyčejného a utvořují nový svět zvláštní a různý. Rozdíl mezi nimi jest ten, že spiritualisté se domýšlejí, že mohou poznati tento svět, a positivisté podobné víry nemají."

Jaká tedy musí býti úloha filosofie, máli se vyhnouti podobným výstřednostem? Taine si myslí, že by věci bylo lze pomoci tím, „kdy by se dokázalo, že pořad příčin jest totožný s pořadem zjevů." Pak bylo by snadno vyvrátiti učení obou, a „positivisté neměli by už potřebí komoliti věci, spiritualisté pak by pozbyli práva zdvojnásobňovati vesmír." Taine považuje se za dosti silna, aby vyplnil tuto úlohu, a činí tak nejen ve své kritické knize, nýbrž hlavně ve svém větším díle „De l'Intelligence," jež vyšlo v prvém vydání r. 1869. On věří v možnost metafysiky a chce, niče její příznaky, dáti jí nový skutečný základ, založený na přísném studiu psychologie. Nestačí však studovati pouze vlastní vědomí, jako činí většina psychologů, „neboť přeludy vědomí jsou četné a nepřekonatelné," nýbrž psycholog musí znáti fysiologii, duševní pathologii, dějiny, umění, a vládnouti přesnou methodou.

III.

Základem veškerého našeho duševního života dle Tainea jest pocit (sensation); z pocitů vytvořují se obrazy (images), a z nich opět zbývají jisté příznaky nebo známky (signes), jejichž formou zevnější jsou slova naší řeči. Není takého slova ni takého pojmu odtažitého, jehož by při bedlivé analysi nebylo lze vysvětliti pocitem. Totéž tvrdil již Locke, pravě, že všechna jmena představ o věcech nehmotných mají vznik ve jmenech hmotných předmětů nebo výkonů.[1]) Nové jazykoznalství úplně to potvrzuje. Není skutečně ni jediného slova, jež by nebylo nápodobením anebo výrazem toho pocitu, který mu dal původ. Čím starší je slovo, tím lépe zachovává na sobě odstín onoho pocitu, tím lépe je skutečným obrazem hmotného pocitu a spojené s ním duševní představy. Proto prvobytné jazyky mají ohromný význam psycho-

[1]) Locke, On human understanding, IV, 3, 6.

logický a logický; naše slova jsou pouze symboly, stará slova byla skutečnými obrazy. Stalo se zde totéž, co s písmem; ono též dříve bylo obrazem předmětu, nyní jest pouhým znakem, symbolem. Cousin ještě r. 1841 tomu nevěřil a bojuje proti učení Lockeovu tvrdí, že na př. slovo *je* (já) a *être* (býti) jsou původu pouze duševního a ne citového. Jaká to mýlka! Již Max Müller [1]) to vyvrací. Toto francouzské *je* jako i naše *já* mělo prvobytnou formu *aham* (skr. agham, zend. azem, csl. az, lat. a řec. ego) a patrně má svůj původ v kořeni *ah* = dýchati. Tento kořen *ah* jest utvořen samým výkonem dýchání; při hlubokém dýchání slyší se právě tento zvuk *ah* nebo *ha*, od něhož lehko prvobytný člověk snadno mohl nazvati jak sebe tak i ducha, jakož i samý výkon (ah-mi, as-mi = jsem, vlastně dýšu, franc. être = es-tre). Týž význam má slovo *sám sebe* a jiná velice četná slova. [2]) Takým spůsobem jazyk úplně potvrzuje podobný vznik našich představ nejvyšších. Taine hledí vypátrati původ a rozvoj našich představ týmž spůsobem, jako to činí přírodozpytci s jinými zjevy, a dí: „V samých počátcích psychologie musíme, jak se mně zdá, si představiti veliký počet údajů, jež nelze vysvětliti jedny druhými, jako prostá tělesa v chemii nebo druhy živočichů v zoologii, jako druhy rostlinné v botanice. Avšak zde veliká, zvláštní obtíž záleží v tom, že v chemii, v botanice, zoologii, různosti a podoba vzájemná se vytvařují živly stejnorodými a přesnými jak co do čísla, tak co do síly i vidu (formy), ale v říši pocitů podobný prvek nemůže býti přesně určen, a nám nezbývá nic jiného, než zhruba určiti některé nápadné shody a suše konstatovati různosti, kterých nelze určiti, poněvadž též jich počet jest neurčitý“ (I, 202). To jest, naše zdánlivě prosté pocity jsou již výsledky ohromného čísla prvků-pocitů. „Víme z pokusů Wheatstonových, že světlo elektrické jiskry může způsobiti pocit na rohovce našeho oka, že toto světlo jest, abych tak řekl, okamžité, že trvá méně než milionný díl sekundy, tak že pocit světla, trvajícího sekundu, skládá se nejméně z milionu pocitů, následujících za sebou.“ Při pocitech zvukových stojíme blíže u práce přírody. „Ut varhanové píšťaly dlouhé 32 stopy potřebuje $16\frac{1}{2}$ záchvěvů za sekundu; pozorujeme, že náš celkový pocit skládá se z malých pocitů, následujících jeden za druhým, jež mají všechny své maximum a své minimum; rozeznáváme skoro určitě tyto soustavné pocity. Ale co se týče zraku, naopak v nejsilnější červené barvě, tam na spektře, kde záchvěvy následují za sebou nejzdlouhavěji, děje se 451 bilionů záchvěvů za sekundu.“ — „Tento případ s elektrickou jiskrou nám dokazuje, že pocit světla, jakož i pocit vysokého zvuku jest souhrnem nepřetržité řady pocitů velmi četných, následujících za sebou a podobných, jež pro nás tvoří skupinu (bloc) nerozlučnou i prostou. Jest to nový důkaz hluché práce, jež se děje v největší hloubce naší bytosti, kam neproniká naše vědomí. Jest to nový příklad skrytých skupin, složitých, bezpočetných; pozorujeme pouze jich celky nebo výsledky“ (I, 235, 236). „Naše smysly

[1]) Lectures on the Science of Language, II, 382.

[2]) Ve svém ruském spise „Kořen i pojem“ (vydaném r. 1882) hleděli jsme přesně vylíčiti vznik našeho jazyka z pocitů. Spis ten byl zkrácený uveřejněn v Revue de la Linguistique r. 1884.

jsou příliš hrubé a jest jich velice málo, a proto největší díl duševní práce jakož i vnějších zjevů úplně nám zůstává neznámý. Každé zostření našich smyslů, vyšší rozvoj našeho organismu musí nám tudíž činiti jak vnitřní, tak i vnější přírodu přístupnější. Někteří filosofové se domnívají, a zdá se právem, že ve spánku, kdy naše hrubší smysly odpočívají, nervová soustava jest mnohem citlivější k vnějším, minimálním dojmům. „Vidíme zde“ (t. j. z těchto příkladů o světle a zvuku) „svět temný a bezkonečný, jenž se prostírá za hranicemi našich zřejmých pocitů . . . Náš vnitřní zrak má své meze, za kterýmiž naše vnitřní zjevy, třebas i byly skutečny, pro nás mají tutéž cenu, jako by jich ani nebylo . . . Původní pocity, jež tvoří přímo naše pocity obyčejné, jsou již samy skupinami menších pocitů, jak co do své síly, tak i co do svého trvání, a tak dále (bez konce). Takým způsobem se v nás děje práce podzemní, bezkonečná, jejíž výsledky pouze nám známy jsou, a to pouze zhruba (en gros). Co se týče prvků, a prvků vzniklých z jiných prvků, vědomí jich nevystihuje, pouze závěrem (raisonnement) k nim docházíme. Tyto jsou k pocitům v témž poměru, jako druhotné molekuly a původní atomy k tělesům; máme pouze o nich pojem abstraktní, a to, co nám je představuje, není obraz, nýbrž znak (notation)“ (I, 218, 219).

Ale z tohoto rozboru získali jsme bohužel velice málo pro řešení otázky o vzniku a vnitřní síle těchto prvních pocitů, neboť „v počátcích všech věd, které jednají o tělesích, kromě mechaniky nevidíme ničeho. Z té příčiny rozličné výkony nervů, vzbuzující různé pocity, nemůžeme si představiti jinak, než jako soustavy pohybů“ (I, 279). Základem našeho duševního života jest sice vždy pocit, ale zde jsme „na hranici duševního života; odtud k fysickému světu je propast a jako hluboké moře.“ Fysiologové zde neshodují se s filosofy; jedni vidí v duševních zjevích výsledek činnosti nervových středisk, druzí myslí, že tyto zjevy nemají nic společného s molekulárními pohyby nervových středisk a že pocházejí ze zcela jiné síly nebo podstaty. Taine nezastavuje se před touto otázkou, jako to učinila veliká část nejen filosofů nýbrž i fysiologů, a myslí: „Z jedné strany jsme viděli, že naše nejodtažitější idey jsouce znaky (signes) vznikají z obrazů, tyto pak jsou pocity znova se zrozující, tak že všecka naše mysl vysvětluje se z pocitů. Takto otázka se zjednodušuje, a nyní jedná se pouze o to, jak vysvětliti vnitřní spojení mezi pohybem molekulárním a pocitem.“ Pocit opět jest složen z bezkonečného čísla prvků-pocitů, nepostižitelných našemu vědomí, a tím otázku ještě více zjednodušuje. „Nejasnost však zůstává posud velmi veliká; neboť nemůžeme představiti sobě tyto prvky jináče než dle typu obyčejných pocitů, a mezi tímto pojímáním a pohybem zbývá celá propast. Avšak víme, že obyčejný pocit je složitou skupinou, že se liší od svých prvků, a že tyto prvky unikají našemu vědomí, netratíce však ničeho ze své skutečnosti a působivosti, a (doufáme), že v tomto vnitřním a hlubokém polomraku, kde se zrozuje pocit, najdeme snad spojitost světa hmotného a duševního“ (I, 352).

Ano zde stojíme před hlavní otázkou celé filosofie, před prvou záhadou, největším divem celé přírody. Jaký jest poměr mezi pohybem

a pocitem? Co z obou jest prius, co posterius? Uznámeli, že pocit jest přeměnou pohybu, jsme materialisté, považujemeli pohyb za pouhý zjev pocitu, jsme spiritualisté. Filosofie dogmatická rozhodovala prostě tyto otázky a proto neustále se kolísala mezi naivním materialismem a naivním spiritualismem. Teprve filosofie za pomoci vědy a věda za světla filosofie uviděly nové obtíže a společně hleděly řešiti tuto otázku, jíž nemůže rozluštiti ani věda ani filosofie bez vzájemné pomoci. Ba o rozluštění posud ani mluviti nemůžeme, spíše musíme přestati na jasném pojímání celé otázky, jak ji určuje nová filosofie. Zvláště dobře vyložili veškery tyto obtíže řečí prostou a srozumitelnou dva učenci prvého řádu: Angličan Tyndall a Němec Du Bois-Reymond. Tyndall učinil to ve své Norvichské řeči na sjezdu Britské společnosti pro pokrok věd, Du Bois-Reymond o schůzi německých lékařů a přírodozpytců v Lipsku r. 1882 [1]) ve své přednášce „O mezích poznané přírody." Veškerá věda jest ve svém nejvyšším rozvoji dokonalou mechanikou atomů. Du Bois-Reymond rozvíjí blíže myšlenku Laplaceovu a hledí si představiti, že by ten aneb onen vyšší duch na jistou velice krátkou dobu znal polohu a pohyb všech světových atomů, z čehož by nutně následovalo, že by pomocí zákonů mechaniky musel uměti vysvětliti nejen veškeru budoucnost, nýbrž i celou minulost našeho světa do nejmenších podrobností všedního života. Jako hvězdář může napřed určiti, kdy se zjeví kometa na obloze nebeské, tak tento dokonalý lidský duch ze svých rovnic mohl by vypočítati den, kdy řecký kříž opět zaskví na věži chrámu sv. Sofie v Cařihradě, nebo kdy shoří poslední uhel anglických dolů. Leč ani tím mnoho nezíská filosof k řešení své otázky, poněvadž předně nemůže vysvětliti vznik a podstatu atomů, jakož i vznik vědomí z pohybu a atomů. Naše celé vědění má svůj zdroj v pocitech za pomoci smyslů, a proto též všechny naše odtažité pojmy — atom, síla, hmota — jsou opět pouze jakýmsi přetvořením našich pocitů v mechanické formule. Proto tvrdí německý učenec, že veškero naše znání přírody jest vlastně jen jakýmsi surrogátem znání, velice nám užitečným v praktickém životě, ale skutečného vědění, pravdy objektivní touto cestou nikdy nabyti nemůžeme, i kdy bychom znali a pozorovali pohyby molekulů lidského mozku tak zevrubně, jako astronomové znají a pozorují pohyby těl nebeských. Ani takové „astronomické" znání by nám mnoho nepomohlo. „Kdy by," dí Tyndall, „náš um a naši smyslové byli dostatečně zdokonaleni, dosti silni a osvíceni, abychom mohli viděti a cítiti až i molekuly našeho mozku, kdy bychom mohli stopovati všechny pohyby, všechny skupiny, všechny možné elektrické toky těchto molekulů, kdy bychom znali dokonale molekulární stavy, provázející ten neb onen stav myšlení, ani tehdy bychom se pranic nepřiblížili k řešení otázky: jaké jest (vnitřní) spojení mezi tímto hmotným stavem a zjevy našeho vědomí? Propast, dělící oba tyto druhy zjevů, zůstávala by navždy stejně hlubokou pro náš um. Dejme tomu na příklad, že by pocit lásky byl

[1]) Viz Revue des Cours Scientifiques, Paris 1868, str. 11—15: „Síly přírodní a myšlenka." — Lange: Geschichte des Materialismus, 1882, str. 478 až 484. Též E. v. Hartmann: Philosophie des Unbewussten. X. vydání díl III., zvláště str. 98—127.

provázen spirálním pohybem molekulů našeho mozku v pravo, a pocit nenávisti spirálním pohybem v levo. Tu bychom se pouze dověděli, že při vznětu lásky vzniká pohyb v jednom směru, a při výbuchu nenávisti pohyb ve směru opačném; ale *proč* — na to nedostáváme odpovědi.“ Zcela správně myslí Tyndall, že „materialista nemá právo tvrditi, že skupiny jeho molekulů a jich pohybů vše vysvětlují. Ve skutečnosti nevysvětlují ničeho. Materialista pouze může tvrditi, že tyto dva druhy zjevů se vzájemně provázejí, leč vnitřní jich skutečná spojitost jest nám absolutně neznáma. Záhada spojení duše s tělem jest stejně nerozluštitelna v nové své podobě, jako byla před dobou vědeckého zkoumání. Víme, že též fosfor tvoří součástku lidského mozku, a jeden smělý spisovatel zvolal svou drsnou němčinou: ‚Ohne Phosphor kein Gedanke.‘ To může býti pravda neb i ne; leč kdy by to bylo i pravda, podobná pravda zhola nic by neosvítila naši tmu. Zeptejtež se materialisty, odkud vznikla hmota, kdo ji rozprášil v molekuly, kdo přinutil molekuly vytvářiti skupiny organické, — a on nebude moci vám odpověděti. Ba ani věda neodpoví k těmto otázkám.“ [1])

(Pokračování.)

František V. Jeřábek.

Napsal

J. L. Turnovský.

(Dokončení.)

Vrcholu svého dramatického tvoření dostoupil Jeřábek dramatem *Služebník svého pána.* Čtení výtečného románu Pflegrova Z malého světa vnuklo mu myšlenku napsati drama z téhož ovzduší továrnicko-dělnického. Snažil se proniknouti k samému jádru otázky dělnické, o jejímž řešení počalo se koncem let šedesátých všestranně psáti; nové drama objevilo se tedy na divadle našem právě v čas. Dáváno bylo po prvé dne 22. listopadu 1870 a přijato s bouřlivou pochvalou. Básník ukazuje v něm jako v zrcadle životní otázky, které dlouho ještě budou zaměstnávati myslitele a státníky, než podaří se rozřešiti je. Jsou to známé poměry pracovníka a vynálezce k podnikateli, zužitkovateli. Dílo Jeřábkovo má všechny vlastnosti, které obecenstvo rádo jako přednosti dramatické tvorby uznává: dialog duchaplný, kde třeba břitký, situace napjaté, děj obsažný; charakteristika jednajících osob jest do podrobností propracována. Výjevy effektní snoubí se s nevšední cenou básnickou. Mnohé výjevy divákem do duše otřásají. Tak na příklad mocná scéna třetího jednání, když Budil Dornenkronovi v překypujícím hněvu vyčítá hříchy jeho na společnosti páchané a zvolá: „Mezi námi musí býti nepřátelství, vámi zavržen do

[1]) Upozorňujeme čtenáře na znamenitou knihu O. Liebmanna Zur Analysis der Wirklichkeit, 1880, zvl. str. 509—555.

kalu velký zákon rovnosti lidské; vy nám nejste roven, neboť my jsme šlechtici duchem a vy jste bídník.“ A úchvatný výjev čtvrtého jednání, když továrník vkrádá se do obydlí chudobného strojníka, aby tam vyslídil tajemství stroje jeho; bohatý zloděj už jásá — tu vnikne do komnaty Mína a odhrne záslonu, za níž leží muž její vojskem v bouření dělnickém zastřelený. „On zde, on mě tedy viděl!“ zkřikne zděšený zlosyn za kletby zoufající vdovy.

V literatuře není asi vůbec díla úplně bezvadného. Jeřábek sám uznával některé výtky za oprávněné; říkával, že v Služebníku hověl trochu obecenstvu po effektních věcech bažícímu; ale dlužno doložiti, že effekty jsou tu na místech náležitých, z děje a situací přirozeně plynoucí. Za Služebníka dostalo se spisovateli též Náprstkovy ceny; dr. Fr. Skrejšovský vydal knihu po prvé tiskem roku 1871. Básník připsal za list titulní dedikaci: „Zástupcům české práce, zvláště pak jejímu představiteli, dělnickému spolku Oulu věnuje spisovatel.“ Tehdy byl spolek Oul skutečně střediskem vlasteneckého dělnictva českého, a Jeřábek, věren tradicím rodinným, rád použil příležitosti, aby příchylnost svou k dělné třídě lidu osvědčil.

Dobrá pověst o dramatě Jeřábkově pronikla záhy za pomezí české. Vídeňské časopisy, jindy pro českou produkci uměleckou uzavřené, rozepsaly se o Služebníku svého pána a ocenily jeho hodnotu. Těmi příznivými hlasy povzbuzeni přeložili dva literáti Vídeňští, J. Modřický a B. Kruse Služebníka do němčiny, a jednalo se o to, aby byl na Městském divadle provozován. Proti tomu jala se však Vídeňská žurnalistika nejbouřněji rámusiti, při čemž se v N. Wiener Tagblattu zvláště vyznamenal Kazimír Šembera, Čech od národa svého odpadlý; provozování hry ve Vídni bylo tehdy zmařeno.

O dvacet let později, r. 1892 přeložen Služebník do němčiny po druhé od Lorenze a vydán tiskem jako manuscript divadelní pro herce Weyrautera. Mezi tím vypravilo se Národní divadlo Pražské na Vídeňskou výstavu divadelní a provedlo tam i Služebníka svého pána. Kritik N. W. Tagblattu, podepsaný značkou „Sm.“ psal při té příležitosti: „Shledali jsme, že v neděli před nadšenými rodáky provedené drama Služebník svého pána od Františka Jeřábka je příliš dobré, aby bylo ve svém chodu přerušováno dusivými salvami a zde u nás neobvyklým pokřikem na herce. Je příliš dobré pro demonstrativní nadšení toto dílo skutečného dramatika, právě proto, že může samo sebou působiti. Napsáno byvši skoro před čtvrt stoletím působí toto sociální drama jako effektní kus nejnovějšího data. Bojuje se zde proti průmyslovému manchestrovství, ale svědčí ve prospěch soudnosti spisovatelovy, který je také mimochodem řečeno výtečným literárním historikem, že osobu továrníka Dornenkrona, který zastupuje princip vykořisťování, nekreslil nijak podle šablony. Tento požitkář váží si genia; on by ho i hmotně podporoval, kdy by se dal říditi. Ale genius, s kterým má co činiti, vstupuje do děje již s vnitřním rozkladem a bez veškery naděje na lidské štěstí. Rozkošník, který učiní pokusy, aby cenu geniálního díla vyměřil penězi, a genius, jenž domnívá se oceněním býti snížen, oba zahynou. Problem je jemně vytknut, a též ke katastrofě Dornenkronově, který ještě dlouhá léta

mohl oddávati se veselému sybaritismu, kdy by mu byl osud do domu nepřivedl napolo schátralého vynálezce, hledí se s hlubokým účastenstvím."

Do charvátštiny byl Služebník r. 1891 přeložen od V. Roušara i dáván mnohokráte v Záhřebě s plným úspěchem.

Roku 1870 napsal Jeřábek také *Tři doby země české v Komárově*, „humoristické obrazy z nejnovější historie." Dávaly se po prvé dne 17. srpna 1870 v aréně na hradbách Tři doby jsou znamenány letopočty 1848, 1858, 186?. Jest to řada satirických žertů o lidech malých duchem i srdcem, deroucích se do veřejného života a potácejících se vždy tam, kam vítr vane, na plano hlučících a jen svého osobního prospěchu pamětlivých. Mnozí spatřovali v komedii narážky na své vlastní osoby a mrzeli se; opět se ukázalo, jak v lůně malého národa nesnadno jest psáti satiru o událostech a lidech souvěkých. Tiskem vyšly Tři doby v jedné knize se Služebníkem svého pána.

Řada let uplynula, než Jeřábek mohl pozvati si malou společnost literárních přátel, aby jim přečetl nové své drama *Syn člověka*. Mělo čtyři dějství a předehru i provedeno po prvé dne 22. března 1878 s podobným úspěchem jako Služebník svého pána, vedle něhož náleží k vynikajícím plodům našeho písemnictví. Jeřábek volil náležitou dobu a vhodné charaktery k plastickému vylíčení hlavní myšlenky dramata: kterak převratný kosmopolitismus, lakotná hrabivost a panovačnost pruská zápolí s důstojností lidskou a probouzející se láskou k rodné, druhdy slávou věnčené půdě. Světoobčanství representuje v dramatě filosof a encyklopedista Grimm a židovský lékař Abraham Benjuda, vlastenectví pak hudební komponista a nadšený velebitel vlasti své Gluck, hrabě Harrach a baron Jaromír Sokolov Rodovský. Děj hlavní položen jest k počertí války sedmileté, kdy král pruský Fridrich II. pomocí učenců francouzských jal se šířiti nové názory o svobodě, co však mu nevadilo, aby strojil dobyvačné plány proti sousedním státům. Zejmena směřovala akce pruského krále proti dědičným státům rodu Habsburského. Exposice hlavního děje vložena do předehry, která původ svůj vzala v rodinné události básníkově. Roku 1872 čtyřletý synáček Jeřábkův byl dán k ošetřování do Pražské dětské nemocnice. Vedle lůžka jeho umístěn byl chorý synek jistého obchodníka Pražského, žida Nemoc obou dětí měla po několik dnů průběh stejný, krise rozhodla se však pro smrt syna Jeřábkova, kdežto syn obchodníkův se pozdravil a touže hodinou zotavený z nemocnice byl odváděn, kdy malou rakvičku básníkova syna na umrlčí vůz kladli. — I titul dramata vznikl z osobního motivu. V letech sedmdesátých byl Jeřábek bez vlastního přičinění stržen v neblahé spory a zápasy politické, které bohužel tak často se zvrhají v šarvátky a útoky osobní; proti ryzosti osobní povahy a vlastenectví jeho nebylo lze činiti žádné výtky, ale v časopise jednom, nyní již dávno zaniklém, vytkli mu, že otec jeho byl švec. Nové drama poskytlo Jeřábkovi příležitost k šlechetné odvetě: titulem i dějem Syna člověka osvědčil, že člověku není ani třeba býti synem poctivého řemeslníka, že může býti třeba i jen záhadným nalezencem a přece svým smýšlením a počínáním čestného do-

moci se místa v lidské společnosti a zasloužiti si, aby řaděn byl mezi vynikající vyvolence. Ukázal to titulním hrdinou hry Jaromírem, jejž byl baron Sokolov Rodovský jakožto nalezence původu záhadného za vlastní dítě přijal. V pohnutém výjevu třetího aktu táže se hrabě Harrach: „Rci nám ty, jehož jsme dosud nazývali přítelem, kdo jsi a jaké jest tvé jmeno?“ A Jaromír odpovídá: „Jsem dítě rodičů neznámých, pouhý život lidský, bytost ztracená — syn člověka! Jako kámen povětroň bez nápisu hodil mne osud dolů se světů neznámých!“

Osobní motivy básníkovy jsou ovšem v dramatě vedlejší. Hlavní idea hry jest politická výstraha před prušáctvím. I v oné době (r. 1757) zmalátnělosti a skleslosti českého vědomí chovají někteří vlastenečtí kavalíři přesvědčení, že jest třeba postaviti se snahám pruským na odpor; na obranu práva své korunované královny Marie Terezie, na obranu české země vzchopila se šlechta k činu. Ale proti ní brojil nebezpečný živel, židé, před málo lety z Čech vypovězení. Abraham Benjuda, někdy zachranitel Jaromírův, jest živlu tohoto představitelem a vlastním hrdinou dramata, kdežto Jaromír, ač pro myšlenku svou na konec tragicky hyne, jest v celku jen nominálním rekem kusu. Za příkoří souvěrcům učiněné mstí se Abraham zrádnými službami, konanými v pruském táboře. V někdejším zachráněnci svém Jaromírovi shledává muže, jenž by dobře mohl státi se bojovným vůdcem šlechty i lidu, mohl by výmluvností svou rozšířiti zcela jiné smýšlení a vykázati věcem veřejným zcela jiný směr, než by se Prusům líbilo. A toto nebezpečí pro zahájenou propagandu pruskou chce Abraham Benjuda stůj co stůj zameziti. Katastrofa nadejde; v rozhodné chvíli, kdy Jaromír, prve od svých zavržený, k záchraně vlasti prozrazuje úklad Abrahamův, skolí ho tento střelnou ranou a sám katu propadá. Jaromír smrtí svou zachraňuje vlast, záměry Prusův na dobytí nebo roztržení země české jsou zmařeny a vrch podržuje víra, že láska k vlasti a národu dobře se snáší se všeobecnými snahami humanními.

Dospěli jsme k poslednímu dramatu, kterým Jeřábek platně obohatil původní repertoar; jest to *Závist*, historické drama v pěti dějstvích, dávané v Národním divadle po prvé dne 9. května 1884. Má hlubokou myšlenku a jest důmyslně zbudováno; velmi působivé jsou akty první, třetí a čtvrtý, kdežto druhý jest poněkud oslaben živlem epickým, vypravováním dávných příběhů; páté jednání pak jest pouhá krátká dohra, kterou bylo by lze několika škrty a novými větami připojiti k jednání čtvrtému. Jeřábek, byv k sepsání hry do konkursu Pražskou obcí vypsaného vybídnut, představil v Závisti kus velezajímavé epochy našich dějin: povolání Jiříka z Poděbrad za správce země do zletilosti krále Ladislava Pohrobka. Osou dramata jest zločin a potupná smrt zradného Jana Smiřického. Tento Smiřický, z nízkosti na mocného rytíře povznesený, závidí Jiřímu z Poděbrad, muži mladému, duševní převahu a štěstí ve věcech veřejných, i strojí pikle až i k vlastizradě, aby způsobil Jiříkův pád. V stěžejním výjevu čtvrtého jednání slyšíme, kterak i jiní páni čeští na Jiřího žárlí a vytýkají mu, že jako pouhý zeměsprávce zvolil obydlí v sídle královském. Jiří připomíná, kterak je třeba přijímati vyslance jiných mocností v sídle důstojném a pokračuje:

Však to Čechův starý je hřích,
nad cizí blednout zásluhou,
a uznat sousedovu převahu, to
jak hada ustknutí nám mysl ouží.
Tak jest; a měllí kdo z nás úspěch jaký
ó, *závist* čeká, by zkazila jej.
Za svědka volám ducha našich dějin!
Kým, rcete, pad Přemysl Otakar,
a kým byl dovlečen Hus na hranici?
Ó, srdce mně přetéká trpkostí —
jen závist vyrvi, Bože, z našich prsou,
a divů svět vytryskne z české půdy!

Do schůze přichází hrdě Smiřický, o jehož zradě má Jiří důkazy v rukou; opatřil je někdejší druh Smiřického, starý Táborita, hlásník na věži Staroměstské radnice. Odehrává se historické odsouzení Smiřického. Neuznávaje svědka volá Smiřický:

Já odmítám svědka nerovného.
Ó, umění vladařské, dovest poštvat
Táborské luzy *závist* proti panstvu!

A svědek odpovídá:

Zbloudilá pýcho! *závist* pravíš?
Jeť závist levobočka rovnosti,
andělův padlých k člověčenstvu odkaz,
a chladný její příval sopku pýchy
v rovinu zvrací jak potopa světa . . .
Ve mně stín Žižkův stojí před tebou,
z jednoho toho oka na tě srší
soud zrazeného tebou Tábora.
Kdo závist rozsívá, závistí zhyne!

Básník tu dává ústy Jiřího z Poděbrad a bratra Táborského vážné napomenutí vrstevníkům i potomstvu . . .

Úspěch na jevišti měla Závist skvělý. [1]) Avšak porotě, v nížto zasedali dr. Jos. Durdík, dr. Ot. Hostinský a dramaturg L. Stroupežnický, Závist nevyhověla tou měrou, aby jí přiřkla vypsanou cenu 1000 zl. Ani druhé hře ke konkursu podané, Královně Barboře od Jos. J. Kolára, se ceny nedostalo. Uveřejnění přísného nálezu dramatické poroty roztrpčilo nemálo oba spisovatele. Bylo pronášeno mínění, že porota vůči oběma vysoce zasloužilým básníkům měla učiniti městské radě návrh, aby cenu aspoň mezi ně rozdělila; mínění toto vysloveno v důvodné obavě, že městská rada po nezdaru prvního konkursu dramatickou cenu po druhé nevypíše, což se i potvrdilo. Kolár dal své nevoli průchod svým známým šťavnatým spůsobem v novinách, kdežto Jeřábek mlčel. Za to prvním následkem roztrpčené jeho mysli bylo zničení rozepsané veselohry.

Jeřábek Závist ani neuveřejnil a od těch dob zůstával zádumčiv. Nepříznivý nález poroty a krátce před tím uveřejněná příkrá i nespravedlivá recense jeho spisu *Stará doba romantického básnictví* měly na jeho mysl velmi neblahý účinek. Pozbýval sebedůvěry. Nejednou sice vzchopil se ku práci nové, ale buď ji ani nedokončil nebo staloli

[1]) Srvn. posudek její z péra Zákrejsova v Osvětě 1884 na str. 556—560.

se to, neslo dílo zjevné stopy rozladěného ducha. Snad k tomu přispívala i choroba tělesná, která ho po několik let skličovala.

Roku 1887, dne 18. dubna, pokusil se o úspěch veselohrou *Kterak sláva omrzí.* Dávala se pseudonymně (Jan Souček) a nepronikla. Honoráře 200 zl. za tuto hru zřekl se spisovatel ve prospěch Ústřední matice školské.

Jeřábkovi přátelé želeli jeho zamlklosti a vybízeli ho opět a opět k činnosti spisovatelské, najmě dramatické. Jeřábek dlouho odpíral; teprve r. 1890, kdy zvolen byl za řádného člena České akademie, považoval to aspoň za částečné dostiučinění a přistoupil k nové práci. Ale nešla mu lehce, choroba čím dále tím urputněji na něho dorážela. Pracoval vždy jen krátce po delších přestávkách; s unikajícím zdravím i duch jeho poklesával. Asi koncem roku 1891 dokončil moderní drama *Magdalena* o 4 aktech. Motiv k němu našel v anglickém románě Wilkinsově, jednajícím o válce francouzsko-německé r. 1870. Dílo toto má mnohé dobré vlastnosti, zejmena pro divadlo; jest effektní, má ušlechtilou dikci, chová v sobě sumu nauk morálních, a též charaktery vynikají nad všednost. Zvláště vábivá jest postava aristokratické, resolutní matrony, kterouž úlohu básník psal pro naši vzácnou umělkyni paní Sklenářovou. Naproti tomu živel komický, zastoupený titěrným hejskem, básníkovi se málo podařil. Ale stihla ho ještě horší nehoda. Hodlal novým dramatem ucházeti se o cenu vypsanou Českou akademií a dal je dříve čísti některým přátelům. Nejspíše některý z nich (Jeřábek do své smrti nezvěděl, kdo to byl) poslal mu sešit Mikulášova Divadelního ochotníka, v němž otištěno tříaktové drama Pohlovo, z němčiny El. Peškovou přeložené, *Kainovo znamení* nazvané a z téhož anglického pramene čerpané jako Magdalena. Neznámý zasilatel knížky na obálce jen málo slovy Jeřábka na totožnost látky obou her upozornil. Touto nešťastnou příhodou byl Jeřábek velmi nemile dojat a nechal hru po delší dobu ležet. Byl by ji sotva psal, kdy by byl o existenci kusu německého věděl. Nezůstalo však bez přátelského upozornění na nestejnou cenu obojího zpracování, na nové postavy v kuse Jeřábkově. Na konec se básník rozhodl, že drama ještě jednou přepracuje, novými výjevy opatří a do exposice nový motiv vloží. V novém tom zpracování, při němž drama dostalo i nový titul *Zavržená mezi ženami,* jest pouze obsah předehry do jisté míry stejný jako v kuse německém, nad nějž drama Jeřábkovo značně vyniká. Jeřábek v poslední chvíli zadal drama do konkursu akademie, ale před rozsudkem vzal je zase nazpět a nezadal ho ani divadlu, ačkoli po mém soudě má pro divadlo značnou cenu. Lze sotva pochybovati, že bude Zavržená mezi ženami provedena, jako Závist zasluhuje, aby po některých změnách vřaděna byla mezi hry repertoarní.

Jeřábek měl dále rozepsány nebo rozvrženy hry: Tajemství protekce, Loterní los, Dědictví vyděděných; ale po sklamání s posledními kusy svými sotva na dopracování ostatních her pomýšlel.

Nejlepší dramata Jeřábkova: Veselohra, Cesty veřejného mínění, Služebník svého pána a Syn člověka vyšla v souborném vydání r. 1883 v Kobrově Národní bibliothéce; připojena byla podobizna autorova a tato dedikace: „Věnováno spanilomyslné paní a spisovatelce paní

Marii Červinkové roz. Riegrové na přátelskou upomínku.“ Hledíce k těmto čtyřem pracím, upřímně toho želíme, že nebylo Jeřábkovi dopřáno žíti také za let osmdesátých v okolnostech poněkud příznivějších, které by ho byly při dramatické produkci udržely na výši, na niž vznesl se v letech šedesátých a sedmdesátých.

Avšak i tím, co divadlu poskytl, pojištěno mu navždy místo mezi předními dramatiky našimi.

* * *

Literární působnost zahájil Jeřábek lyrickými básněmi, jež počal velmi záhy skládati; že verše mladistvého gymnasisty nebyly bez ceny, dokazuje okolnost, že je potom otiskoval Mikovec v Lumíru. Nejstarší lyrické verše Jeřábkovy jsou z r. 1851 a tvoří s dalšími, do r. 1858 napsanými, dosti objemný cyklus, nazvaný *Za dnů mladosti.* Později psané básně nazval Jeřábek společným jmenem *K jihu a z jihu*, z nichž obzvláště vynikají Melodie jižní, které jsou částí velké básně *Almanzor.* Zalíbilyť se mu dějiny Arabů ve Španělsku tou měrou, že učil se jazyku španělskému, aby mohl čísti díla historická o těch dobách v originále. Při tom četl též starší i novější básníky španělské, a výronem těchto studií bylo pak více básní o španělských osobách a předmětech. Z nedokončené básně Almanzor zůstaly jako skvostná památka krásné *ghasely*, kterýžto druh Jeřábek do české literatury zavedl. Po jeho vzorech jal se později psáti ghasely Václav Šolc. Roku 1853 napsal a r. 1857 uveřejnil Jeřábek vroucí báseň Můj národ, v níž Italii s vlastí svou a Italy s Čechy porovnává; byla vřaděna do rozličných sbírek deklamací a byla na stakrát při zábavách a národních slavnostech přednášena.

Básně své poslední, nejvyspělejší, vřadil Jeřábek do cyklu třetího, *Na výsluní života* zvaného. V čelo položil báseň U hrobu Máchova z roku 1857, kdy tištěna byla zvlášť na malém oktávu s podpisem „Litoměřičtí bohoslovci.“ Za příčinou uveřejnění této básně měl Jeřábek a někteří jeho seminářští soudruzi nepříjemnosti s představenými, avšak bez horších následků. K nejlepším básním třetího cyklu náleží Utajená msta a K jubileu Shakespearovu roku 1864. Jeřábek hodlal básně své vydati souborně a srovnal si je do řečených tří cyklů; ale nepříznivé mínění od jednoho z jeho přátel o některých básních pronesené změnilo jeho úmysl. Též mnohé básně přeložené z Ťutčeva, Lenaua, Hartmanna, Grossia a j. zůstavil Jeřábek v rukopise. Vydáním básní Jeřábkových vhodně by se doplňoval obraz činnosti našich básníků z let padesátých, literatuře české a všemu ruchu národnímu, jak známo, velmi nepříznivých. —

K úřadu učitelskému připravoval se Jeřábek prakticky vyučováním jednak v domě Pražského velkokupce Pleschnera, kde vyučoval od r. 1858, jednak na soukromém gymnasii Čuprově; potom teprve v 27. roce věku svého r. 1863 stal se supplujícím učitelem na české reálce, tehdy v těsných světnicích starého domu v Panské ulici umístěné. Jeho působení na tomto učilišti chovají tehdejší posluchači v milé paměti, jak někteří v posmrtných vzpomínkách dosvědčili. Před-

nášel hlavně češtinu, němčinu a dějepis, mimo to z vlastního popudu seznamoval žáky s literaturou a povzbudil mnohé k tvoření literárnímu. Někteří z žáků jeho sdružili se a ukládali své prvotiny v psaném časopise „Lípa.“ Přednášky jeho bývaly půvabné, vřelého tónu, kde látka k tomu povznášela i nadšené, zvláště kdy mluvil o zápasech dávných heroů neb o krásách poesie našich novověkých básníků Kollára, Čelakovského, Erbena. I mimo školu býval studujícím dobrým rádcem a otcovským přítelem. Roku 1867 přestoupil jako profesor na české reálné gymnasium Malostranské, obcí Pražskou vydržované, r. 1872 přesazen k žádosti své na vyšší dívčí školu. Tam přednášky jeho esthetické a dějepisné měly na žákyně vždy účinek mocný; poutavým, snadno pochopitelným spůsobem vštěpoval Jeřábek vnímavým posluchačkám svým vědomosti, a mnohá z nich nyní buď jako intelligentní manželka i matka buď jako umělkyně nebo učitelka velebí jeho památku.

Jako muži po vyšších cílech bažícímu nestačoval Jeřábkovi obor povinné působnosti, i připravoval se k učitelství na vysokých školách. Vykonav studia esthetická, dějepisná i literární podrobil se přísným zkouškám a r. 1879 stal se doktorem filosofie, rozmnojnil značně svou znalost cizích jazyků a staršího i novodobého písemnictví francouzského, ruského, polského, německého, italského, španělského a anglického. Výsledek těchto studií hodlal uložiti v několika spisech, a prvním, pohříchu i posledním z nich jest objemná kniha *Stará doba romantického básnictví*, vydaná r. 1883 jako číslo CLVI. spisů Musejních. Kniha ta je cenným příspěvkem k dějinám kulturním a ku poznání světové poesie; členové České Matice, jejímž nákladem spis vyšel, byli povděčni, že dostalo se jim knihy záživné, v pravdě poučné. Jeřábek napsal ji tónem lehčím, řekněme feuilletonním, aby přístupna byla širšímu obecenstvu. Ale právě tato vlastnost, která knihu populární činí, nelíbila se některým učeným pánům, kteří se o to postarali, aby o ní v časopise Athenaeum vyšla neurvalá kritika; psali ji tři autoři, pohodlnou anonymitou zakuklení, u kterých nic nevážil bohatý materiál do knihy snesený, věcné a ethnograficky srovnaný, nic neplatily poutavé parallely plodů básnických u národů různých, dalekými prostorami od sebe oddělených; ničím nebyla okolnost, že komise Maticí Českou zřízená spis k vydání doporučila, ničím chvalitebná tendence spisovatelova, aby také obecenstvu kromě světa učeného dostalo se vzdělavatelného spisu. Za to neváhali kritikové i tiskové chyby klásti na vrub spisovateli, odsoudili knihu naprosto slovy příkrými a drsnými, dokládajíce na konec, že prý v ní „dobrých vlastností vedle tak mnohých špatných nalezti není, skutečně není.“

Soudnější lidé ovšem uznávají, že studie Jeřábkova, z nejstarších dob až do věku sedmnáctého jdoucí, jest také obzvláště historikům literárním vítanou pomůckou; nepopírají, že v knize jsou některé nedostatky, že ta ona kapitola mohla a měla býti urovnanější; avšak vidí tam značnou sumu vlastností dobrých, přirovnávajíce spis Jeřábkův k bohaté stavbě, na níž někde na římse nebo ve schodišti pochybená forma nebo barva nátěru, kterou snadno lze opraviti, aniž stavbu v podstatě rušiti třeba. Původcové pověstné kritiky v Athenaeum

ke skutku svému posud se neznají. Za to vydavatel a redaktor prof. T. Masaryk r. 1886 tiskem vyslovil svou lítost, že takového druhu kritika v listě jeho uveřejněna byla. Účelu bylo však onou publikací dosaženo: Jeřábkovi cesta na universitu zatarasena; o jiný spis habilitační se více nepokusil a svým odpůrcům ustoupil. Po delší čas ničeho nepsal, nepřikročil ani, jak zamýšlel, ke srovnání a soubornému vydání svých četných pojednání z oboru výtvarného umění, po časopisech roztroušených. Články Jeřábkovy o uměleckých památkách v Italii, kde v letech 1869 a 1873 cestoval, vzbuzovaly právem pozornost. Roku 1872 vykonal Jeřábek cesty po Rusku a Německu, i byla výsledkem těchto cest řada feuilletonů z oboru národopisu a umění; zejmena pojednal spisovatel o příslušných předmětech v Moskvě, Petrohradě, Drážďanech, Mnichově, Berlíně. Když později německý profesor Woltmann měl v Praze pověstné přednášky, v nichž snažil se dokazovati, že všechny důležitější umělecké památky v Praze od Němců původ vzaly, Jeřábek napsal a v Pokroku uveřejnil řadu článků o českém umění, jimiž nevědecká a nesprávná tvrzení Woltmannova důkladně vyvrátil. V těchto a podobných publikacích osvědčil Jeřábek svou vědeckou hloubku i povýšené stanovisko, s něhož na umění a vědění hleděti sluší.

* * *

Svůj nejlepší věk mužný prožil Jeřábek v redakcích novin. Školu žurnalistickou měl při úředních Pražských Novinách za redakce Josefa V. Šestáka v letech 1858—60. Když vydáním říjnového diplomu 1860 uvolnila se pouta a zřizovaly se Národní Listy, stal se při nich i Jeřábek spolupracovníkem. „Mé příjmy se zase o něco zvýšily," psal tehdy Jeřábek svému otci do Sobotky, „přestoupil jsem od Pražských novin k novinám Riegrovým, kdež budu dostávat 600 zl. ročně, 50 zl. měsíčně a jen večer pracovat, tak že ráno a odpoledne budu míti svobodné. Mimo to si ponechám jednu hodinu u Plešnerových, protože mne paní Plešnerová nechce pustit." Jeřábek stal se záhy předním členem redakce Národních Listů a kromě úvodních článků, které vyznamenávaly se vlasteneckým vzletem i skvělým slohem, obstarával též kritiku uměleckou vůbec a pak divadelní zvláště. Rozsáhlá znalost dějin všeobecných prospívala mu v části politické, vědomosti literární zase při recensích. Úvahy jeho nepozbývají ceny své ani dnes; jest v nich zjevna náležitá benevolence k tvořícímu umělci, objektivnost, noblesa; byloli třeba, činil i přísné výtky, ale vždy ve formě slušné, nikdy urážlivé; zůstávalť i jako kritik Jeřábek vždy na mravní výši, beze vší úhony. Neznal ani kamaraderie ani soupeřství. Rokem 1864 převzal Jeřábek divadelní referát od Hálka a odevzdal jej o dvě léta později Nerudovi.

Politické úvahy Jeřábkovy docházely často pozornosti i v cizině, jako na příklad článek „Hlavní rána," v němž vylíčil přítomné i budoucí následky války rakousko-pruské roku 1866; rozličné časopisy evropské otiskovaly jej, mezi nimi také světové Times v Londýně.

Pro své výtečné výkony žurnalistické Jeřábek u soudruhů, zvláště pak u chefa svého dr. Jul. Grégra požíval vážnosti i přízně; přece

však došlo k neshodám, obzvláště když r. 1865 Finkův Hlas přestav vycházeti splynul s Národními Listy a téměř všichni jeho spolupracovníci do redakce Národních Listů přešli. S některými, zejmena s Nerudou, míval Jeřábek již dříve literární šarvátky; k tomu pak nastala i různost mínění v některých věcech politických. Tyto neshody přiměly r. 1867 Jeřábka k vystoupení z redakce. Bylo to v době, kdy J. Skrejšovský zakládal nový list Národní Pokrok (později pouze Pokrok zvaný), který v prosinci 1867 vycházeti počal. Skrejšovský nabídl Jeřábkovi výhodné postavení spoluredaktora nového listu, Jeřábek je přijal a po delší čas zůstal vedle Skrejšovského duší toho listu, ukládaje v něm vedle vážných článků politických též rozpravy cestopisné a umělecké.

Konečně uznával Jeřábek sám, čeho přátelé jeho dávno litovali, že rozmanitou činností své síly rozptyluje. Když počátkem let sedmdesátých Pokrok majetkem zvláštního družstva se stal, a prof. Zeithammer v čelo listu se postavil, bylo sice Jeřábkovi v redakční práci uleveno i psával jen dva články týdně, ale i to mu při povinnostech učitelských a působení literárním vadilo. Zvláště pak pociťoval potřebu klidnějšího žití, když uzavřel připraviti se k filosofickému doktorátu. I vystoupil r. 1877 z redakce Pokroku a zřekl se další pravidelné činnosti žurnalistické. Jen k zvláštnímu požádání redaktorů psával pak ještě do některých časopisů články a pojednání; jmenovitě obrátily k sobě pozornost úvahy jeho v Osvětě *Naděje v budoucnost Slovanstva* (1877), *Karel hrabě Hohenwart* (1880), *V. I. Lamanský a my Čechové* (1888).

Všestranná činnost Jeřábkova ve veřejném životě nemohla ovšem zůstati bez uznalého povšimnutí, a zejmena jeho bližší krajané oceňovali rodáka svého měrou náležitou. Roku 1870 voliči města Nové Paky vyzvali ho, aby přijal poslanecký mandát do zemského sněmu. Jeřábek po usnesení důvěrníků pro volby sněmovní kandidaturu přijal a byl pak za města Sobotku, Lomnici a Novou Paku za poslance zvolen. Později zvolen týmže způsobem za poslance říšského ve venkovských obcích volební skupiny Mladoboleslavské. Politický program jeho nebyl jiný než všeho národa českého: státní právo české, rovné právo národní, federativní zřízení Rakouska. Ve sněmovnách nemluvíval Jeřábek často, ale kdykoli se to stalo, vždy měla slova jeho váhu, vždy vynikala ušlechtilostí myšlenky a obsažností. Památna je zvláště řeč jeho v říšské radě Vídeňské dne 4. prosince 1879 při rokování o vládní předloze, aby válečná moc byla povolena na deset let, čemuž tehdy odporovala opposiční strana německá, která se domnívala, že Taaffovo ministerstvo jest proti ní, poněvadž hrabě Taaffe napořád prohlašoval, že stojí nad stranami.

Rovněž neobyčejnou pozornost vzbudila Jeřábkova řeč při rokování o finančním zákoně dne 9. dubna 1880. V obou řečech osvědčil Jeřábek jmenem svých voličů a všeho národa českého lásku k svobodě a vlasti, i uznali při něm nejen soudruzi poslanečtí, ale též jeho odpůrci mravní výši politickou a vlastenectví pravé, které prosto jsouc všelikého záští plemenného zcela dobře se snáší se zásadami kosmopolitismu. „Svobodu nám všem rovnou měrou“ — v ten rozum vyzní-

valy formou dokonalé a obsahem bohaté řeči Jeřábkovy. Říšský mandát poslanecký podržel Jeřábek až do r. 1884, pak již kandidatury nepřijal. Těžkomyslnost a choroba tělesná skličovala ho. Roku 1885 těžce se roznemohl zánětem srdečníku, a když po několikatýdenní nemoci mohl lože opustiti, uchýlil se k zotavení do mírnějšího ponebí švýcarského na pobřeží jezera Ženevského, do Montreux, avšak jen malou měrou bylo mu ulehčeno. Lékařské pomoci pak již marně vyhledával. Dýchavice a zvláště neobyčejný neduh, exsudát v pravém pleci, sužovaly ho nemálo.

Na mysli kleslého a tělesně sešlého zastihl jsem Jeřábka v létě r. 1886 v Sobotce trudně prázdniny trávícího. Stěžoval si na nezdar snažení národních zástupců, na nevděk a nevšímavost ku pracovníkům literárním, na vlastní útrapy tělesné i duševní — na všecko. Byla to slova sklamaného, rozervaného srdce. Zželelo se mi hluboce neblahého přítele a chtěje ho aspoň na čas vymaniti z trapných myšlenek, důtklivě jsem se u jeho choti přimlouval, aby s ním přijela do Sedmihorek, kde jsem svou letní dovolenou trávil. Učinila tak, a za krátko skutečně se tam Jeřábkovi ulehčilo. V přátelské společnosti G. Eima a dr. Engla, tehdy lázeňského lékaře Sedmihorského, Jeřábek dobře se pobavil a na zdraví pookřál. Přibyl také mezi nás purkmistr Pražský Ferd. Vališ, s nímž Jeřábek též se rád bavíval, i byli jsme tomu povděčni, že náš zalíbený dramatický básník aspoň do jisté míry zotavený do Prahy se vrací. Také léto r. 1887 trávil Jeřábek v Sedmihorkách a liboval si, že tam žil příjemně. Později upadl opět v zádumčivost a jen na krátko se z ní probíral. Poslancem zemským zůstal do r. 1889 a nechtěl pak už více kandidatury přijati. Lonského roku zvolil si za letní sídlo půvabný Brandýs nad Orlicí, později Nový Svět v Krkonoších, avšak v září vrátil se do Prahy nespokojen a mrzut více než kdy dříve. Trpěl nespaním a záchvaty asthmatickými, později i neduhem žaludečným a bolestmi v pravém pleci. Polehával častěji, a letos počátkem března ulehl — naposled.

Zemřel, aby žil u vděčné paměti svého národa.

Volnost.

On vstal a poutnickou zved hůl
a podpásal si volný šat
a naposled se ohlednul,
kde šuměl jeho mládí chvat,
pak děl si tiše jako v sen:
„Pryč, domove — chci volnost jen!

Zde všecko temný žalář jest,
kde volné srdce otrokem.
Kve marně mříže slabá pěst —

mám rabů být zde prorokem?
Kam letí v dálku větru van,
tam život můj buď dokonán!“

A počal rychle brát se v svět.
A hle, tam v cestu vkročí
mu děvče — mladé růže květ,
jí slzy vstouply do očí.
Leč on svůj potlačuje cit:
„Pryč, lásko, pryč, chci volným být!“

A tamo matka stařičká
tak shrbená a zvetšelá,
tak vrásčitá a maličká
jak v šátku hrstka popela,
jej zastaví — slyš tichý sten . . .
„Pryč, matko, pryč, chci volnost jen!“

„Ó zůstaň, nechoď z domova,
tys mého stáří květ — ty víš.
Jsem s rubášem svým hotova,
jen ty mi oči zatlačíš — —“
„Též jiný může zatlačit,
pryč, matko, pryč, chci volným být!“

A stařec vážný, šedý kmet,
jenž slep již byl jak starý pes,
u cesty stanul hrůzou bled
a k slunci bílou tvář svou vznes.
Slyš jeho hlas jak pýr se chvít:
‚Ó zůstaň, tys mých očí svit!‘

„Ó starče, s Bohem na věky,
já musím jíti do světa,
mne cos tam táhne bezděky,
kde svatá volnost rozkvétá —
a byť to mělo život stát,
den volnosti — a dám jej rád!“

A stařec pravil: ‚Věř, ó věř,
že není v světě volnosti.
Jeť všady tyran jen a zvěř,
a volnost nikdo nehostí.
Ta s duší žhoucí vodí se,
jen v čistém srdci rodí se!

Ó pohleď, pohleď na svůj lid —
ten ubohý, ten zjařmený —
zda lid ten můžeš opustit,

v němž utkvěls všemi kořeny?
A kolem boj a zápas jen.
Snad noc dá mír, však práci den!'

A jinoch viděl — — v úzkosti
on srdce vnořil v lidu žal.
„Ne, není v světě volnosti,
když můj jí národ nepoznal.
Chci pracovat s ním, trpět, mřít,
a jenom s ním chci volný být!"

Aug. E. Mužík.

Za štěstím.

Román ze života Vídeňských Čechů.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

Pan Fric poslouchal velmi trpělivě. Když Matěj všechno vypověděl, pozdvihl pan Fric hlasu svého: „Za takových okolností dítě k sobě prozatím vzíti nemůžete; radil bych vám, abyste ho nechal, kde je, vede se mu tam dobře."

A Matěj po nějakém váhání, důkladném uvážení: „Myslím, že bude nejlépe, když zase povedeme společnou domácnost, viď Terezko? Mně se žije těžko bez tebe."

Ale Terezka byla rozumná žena. „Víš, můj zlatý, ještě nějaký čas poshov. Podívej se, počítej: ty vyděláváš a já vydělávám; zahospodaříme si pár set" — už o stech mluvila Terezka, kdo by se byl nadál před měsícem? — „ano, několik set, půjdeli to takhle dále. A kdy bychom žili pohromadě, kdež bychom oba vydělávali? Já aspoň bych nemohla! Chlapec bez dohlídky nemůže zůstat, tobě bych musela vařit. Bože, tu je práce! Chlapce s sebou brát nemůžeme jako doma u nás; položila nebo posadila jsem ho podle sebe třeba při polní práci, a on mi nepřekážel, ale tady, to je jinak . . . Až budeme míti zahospodařeno, pak to bude zase jiná . . . Co pak kdy by přišla nemoc, nehoda — nedej Pánbůh! — co potom, bez groše v rukou? Děkujme Bohu, že to tak přišlo . . ."

Matěj byl příliš velký dobrák, aby urputně stál na svém; pouze s povzdechem opakoval: „Tak těžko se mi žije bez tebe!"

„Holečku můj," odvětila ona, chlácholíc ho, „mně se také stýská . . . ale co naplat? Musíme vydržet — proč jsme sem přicházeli — vždyť víš, já nechtěla!"

„Ta psota tam, ta lopota,“ vzdychl si on, „vždyť už nebylo k vydržení; ty sama jsi pořád plakala a říkala, že už toho máš dost, toho dření a nic za to.“

Pan Kratochvíl stál stranou, nechtěl jim patrně překážeti. Když však ty řeči konce neměly, přistoupil a pravil: „Nu, já jsem tu zbytečný. Pohovořte si, já zatím půjdu za svými záležitostmi.“

„Vy jste hodný pán,“ řekl k němu Matěj, „aby Pánbůh vám zaplatil, čím jste té mé posloužil.“

„To je toho!“ smál se podomek, „to by každý učinil.“

Pan Kratochvíl podal Matějovi ruku (kterou on div nepolíbil) i odešel ze síně.

Matěj dlouho rozprávěl s ženou; pověděli si, co se s nimi dělo od oné chvíle, kdy naposled se viděli. Pak šli spolu navštívit Pepíčka.

Hošíček bleďoučký, umouněný, ucáraný, slzičky mu ještě tekly z očí. Poznal mamičku, usmál se i na tatíčka; ten ho vzal, houpal, líbal a slzel při tom.

Pan Hmatálek nebyl doma, za to krásná jeho polovice vedla svou tak hlučné, že nikdo onoho poctivce nepohřešoval.

„Venkoncem to bylo na pováženou, že jste ho vzali s sebou až z Čech,“ rozumovala; „proč jste ho tam raději neponechali u nějakých příbuzných? Patrně se na cestě nastydl! Pláče často, má snad hryzení nebo loupání. Já, jak jsem to spozorovala, hned jsem zavolala doktora. A doktor řekl: ‚Paní Hmatálková, je to štěstí, že je u vás! Kdy by byl u jiných lidí, kde se tak nedohlíží, už by snad bylo po něm.‘ A já se ptám: ‚Pane doktore,‘ povídám, ‚co pak mu máme dávat?‘ — A on povídá: ‚Dejte mu heřmánku, zase bude dobře.‘ Tak mu teď dávám heřmánku, a potom ještě jinou medicinu. Ale to už vás budu prosit, to mi musíte vynahradit.“

I běžela Hmatálková k jakési v boji o bytí velmi sešlé almárce a vyňala z ní umouněný, zmačkaný recept lékařský. „Tohle si přečtěte,“ pravila strkajíc papír Košatové pod nos, „hleďte, 65 krejcarů a to dvakrát . . .“

Zaplatili žádaný obnos, byli by zaplatili trojnásobnou částku bez nejmenšího reptání. Matěj ze svých ubohých úspor přidal ještě zlatku řka:

„Panímámo drahá, jen si ho hleďte, buďte tak dobrá, on je má jediná radost.“

A paní Hmatálková se dušovala, všecky svaté za svědky brala, že je Pepíček rozmilý klučina, moudrý, chytrý, hezký, že ho má stokrát radši než vlastní dítky.

Jak Matěj objímal a celoval Pepičkovu hlavičku, shledal, že dítě má v týle bouli, že má i na bílé šíji modré proužky.

„Co pak jsi si udělal, můj drobečku, co?“

„Bacala,“ odtušil hoch, ukazuje prstíčkem na svou pěstounku.

„Ne, tohle je žertovné dítě,“ pravila paní, sepjavši ruce nad hlavou a vrhajíc na dítě jedovaté pohledy, „uhodil se o pelesť do hlavičky, a já potom, když plakal, tloukla holí do pelesti, jak se dělává, a to vám teď povídá, ha, ha, ha . . .“

Matějovi a Terezce nebylo volno, neříkali však ničeho, aby starostlivou pěstounku nepopudili. Ale když odcházeli, pověděli si své myšlenky.

„Mně se tohle nelíbí," řekl Matěj, „vezmeme ho odtud."

„Tak, tak, dáme ho jinam," dotvrzovala žena.

„Anebo — co kdy bychom si přece vzali společný byt, mně je tak teskno bez tebe a bez Pepíčka."

Terezka se zamyslila. „Je to zlá věc," pravila po chvíli, „tolik nikde nevydělám a jinde bydlet nemohu, to by ti páni nedovolili. A pak, kdo by dohledl? Vždyť jsme oba v práci. Nějaký čas to ještě musíme vydržet, co je to všecko platno."

Matěj svěsil hlavu.

Ubírali se mlčky podle sebe pouliční vřavou.

„Chudý člověk aby se všeho odříkal," vzdychl pak Matěj.

„Co je to platno," odtušila žena, „my to nezměníme, je to osud."

„Mě to mrzí, že jsme sem šli," prohodil muž. „Tam byla bída... suché brambory, ale byli jsme přece svoji.

Na ulici hořel už plyn, jeho světlo ozářilo statnou, plnou Terezčinu postavu, i hezký, pravidelný obličej, ne tak osmáhlý jako dříve, ale tím vábnější. Matěj s ní nespouštěl očí. Byla jeho ženou; po tak dlouhém hledání, po takovém rozrušení, po bezsenných nocech, po nevýslovných úzkostech a trampotách ji našel, a nyní opět se měl od ní odloučiti. Tvrdá jeho ruka hledala ruku její, jako před lety, když ji prosil, aby se stala družkou jeho života; jenže tenkrát byli samotni, jako jediní na světě, a dnes jimi zmítal pouliční vír Vídeňské neděle.

„Pojď ještě na procházku," pravil k ní, když už viděli dům Hasenöhrlův, „pojď, povíme si ještě."

„Nejde to, nejde," odvětila, „musím zatopit pod kotel, ve tři hodiny ráno počíná práce."

Vešli tedy do domu. Mrtvá, tmavá síň, nekonečně prostranná; žádné světlo tu nehořelo, pouze polo slepými okny, do dvora vedoucími, vniklo jakési šero, nejisté, blikavé; původ svůj mělo v hořících tam plamenech. Puch špinavého prádla dorážel k nosu, Matějovi se zdálo, že cítí krev. Se stěn a stropu padaly kapky, jež hlasitě pleskaly o kamennou podlahu. Žena rozžala plyn, pak odskočila hbitě do svého kumbálku, aby se převlekla; Matěj stál jako přimrazen. V tom vešla jiná žena, škrobačka nebo žehlířka; vykřikla, vidouc neznámého muže.

„Můj muž, můj muž!" křičela Terezka ze svého kumbálku.

„Vy, slyšte — toho nám sem nevoďte, to tu být nesmí," pravila příchozí; „kdy by milostpaní věděla, pěkně děkuju."

„No, snad nebude tak zle," odvážil se prohoditi Matěj, „snad je dovoleno muži navštíviti vlastní ženu."

„U nás to dovoleno není," odsekla ženská, „a k tomu večer. Co pak si myslíte? Naše milostpaní to netrpí. Scházejte se s ní, kde chcete, ale u nás to být nesmí a nemůže. Já jsem také vdaná, a můj sem ke mně nesmí."

„Jdi, jdi, slyšíš to," vmísila se Terezka, přiskočivši polosvlečena, „jdi, co je to všechno platno!"

Strkala ho téměř ke dveřím a ven ze dveří, sotva že ho políbila. Postál chudák chvíli na dvoře, pak sebrav se pomalu odcházel. Na srdci mu ležel kámen dost velký, — ale, což kdy by byl viděl, co se stalo u Hmatálků, sotva že odešli!

„Tak ty tak, ty cikánské fakaně čertovo," rozkřikla se tato roztomilá pěstounka na Pepíčka, „tak ty tak! No počkej, já tě naučím žalovat: bacala, bacala!"

A rány rákoskou dopadaly hustě na ubohé děcko, které svíjejíc se na zemi křičelo, div se nezalklo. „Já ti dám: bacala! To si budeš pamatovat!" Ke konci ho ještě kopla.

Téhož večera pomáhal Terezce při práci velmi ochotně pan Fric Kratochvíl; nosil jí vodu a uhlí a při tom s ní rozmlouval žertovně i vážně.

„Mně je vás líto, Terezko," pravil mezi jiným, „opravdu líto! Váš Matěj je třeba hodný, poctivý člověk. Co by jím nebyl? Ale k vám se nehodí. Vy byste měla být na jiném místě."

Ona mlčela, při práci poslouchala.

„Vidíte, Terezko, je to tak osud! My jsme se měli poznat dříve, vy byste se ke mně hodila. Takové ženy, jako vás, bych potřeboval. Hleďte, mám několik tisíc zahospodařených a pomýšlím na to počíti samostatný život — nasloužil jsem se dost. Co tomu říkáte, Terezko?"

„Což bych říkala? Vám se snadno povídá, já jsem vdaná žena, a co platno pomýšlet, co by bylo, kdy bych vdanou nebyla. Ostatně, Matěj je hodný člověk, a já ho mám ráda. Tak Bůh přikázal, a tak jsem u oltáře slíbila."

„Inu," prohodil on s úsměškem, „u vás se kněžím věří. Já věřím, co chci a co mi můj rozum věřit dovoluje. Rozum je rozum. Vy jste slíbila věrnost ať u oltáře či jinde, co na tom? Věrnost se zachovává, pokud je možno; či myslíte, že jsme andělé?"

Přiložila několik lopat uhlí pod kotel, výheň žáru polila jí rudě tvář i bílé čelo, černé její brvy jako by hořely.

„Mohl se také jinak o vás postarat," mluvil on dále, klada ruku svou na její rámě. „Člověk pořádný se ožení, když něco zachová, aby se nemusel rvát s nouzí a nezávisel na náhodách."

„To se u nás neuvažuje," vzdechla si, „u nás se lidé žení a vdávají, když dospějou, a myslí, že to nějak půjde."

„A když to pak nejde, když se odevšad šklebí bída, pak se hašteří a rvou na dobrý příklad dětem."

„My jsme se nikdy nehašteřili ani nervali;" pravila Terezka, „on je dobrák."

„Nu, to by tak ještě scházelo, aby vás tloukl. Jste právě tak hodná jako švarná," lichotil pan Fric, klada jí rámě na šíji.

Uhnula se, odstrčila jeho rámě.

„Vy byste byla má, přísahám vám," pokračoval, sháněje se po její ruce.

„Dejte pokoj, pane Kratochvíle, nesmí to být, jsem ženou jiného, také bych pro vás nebyla, jsem sprostá, a vy jste pán."

„Však z vás by také byla paní. Což myslíte, že naše milostpaní byla něčím jiným než vy? Přišla do Vídně zrovna tak jako vy, bez groše, bez známých, a teď se na ni podívejte!"

Obrátila se k němu celá: „Co povídáte, milostpaní že byla jako já?"

„Nu, ano, jako vy, vždyť vám povídám; což se divíte? takových je tu na sta."

Zablesklo se jí v očích, možná že světlo plynu, žár z peci — ale potom jí ukápla slzička. Kdo poví, zda snad nelitovala, že už byla vdaná, jinému připoutána? Pan Fric měl několik tisíc, byl hezký, statný, a vestu jeho krášlil nad to ještě mocný zlatý řetěz — a pan Fric ji měl vůčihledě rád — sháněl se po její ruce, až ji pevně držel.

V tom asi čase bývalo u starého Vlastence na Vídeňce velmi veselo. Jednoho večera studující srazili stoly k sobě a zpívali a povídali si střídavě. Společnosti jaksi předsedal joviální, bradatý tatík, ve věku mezi čtyřiceti a padesáti; říkali mu „pane profesore," a on sám také se představoval nově přibylým do společnosti říkaje: „Jsem váš služebník Kratina, profesor hudby." V pravdě byl cvičitelem v orkestru divadla na Vídeňce, byl dobrý hudebník a v kruzích hudebních a divadelních měl známost a styky s mnohými vynikajícími umělci, třeba v té příčině trochu nadsazoval.

Páně profesorův miláček v hostinci Vlastencově byl náš Kousálek; ten i onoho večera měl velké slovo: hrál na housle a improvisoval o znamenitých příbězích nešťastného Burkharta, který uháněl na bujném oři přes rozčeřené vlny okeánu za krásnou Adelinou, a o jiných romantických příbězích, z kterých se i v zimě hory zelenaly. I starý Vlastenec se mu od srdce smál, a bylo dobře, že Bětuška přisluhovala, jinak snad by se bylo zapomínalo na nalévání.

Svoboda seděl blíže Kratiny, který vykládal zase o svých osobních známostech, o zpěvácích, zpěvačkách, umělcích a protektorech umění.

„Jsou zde zvláštní lidé ve Vídni," pravil mezi jiným, „lidé obětovní, kteří milují umění pro ně samo, nikoli ze sobeckých, neřkuli špinavých pohnutek. To je vám zde na příklad jakýs baron Möllendorf, ani byste nevěřili, co ten pán obětuje peněz na to, aby se vycvičili umělci všeho druhu, zpěváci, hudebníci, malíři, sochaři —"

„Zpěvačky a baletnice taky?" prohodil Kousálek.

„A proč ne?" odvětil Kratina.

„Inu, já bych se jen divil, kdy by ne," smál se Kousálek; „já být bohatým pánem, všecky zpěvačky, subretky, baletnice, krasojezdkyně a tak dále bych vzal pod ochranná svá křídla. Tato polovice stavu uměleckého je mnohem zajímavější nežli druhá, rodu mužského. To si také asi ten pan baron, už nevím, jak mu říkají, myslí, co, pane profesore?"

Kratina vyndal z úst sádrovou dýmku a pravil vážně: „Synu můj, vy se mýlíte! Pan baron Möllendorf je letitý, vážný pán. Můžete mi věřit, že obětuje své peníze jedině na umění samo. Jsou tu také lidé, kteří pojímají věci asi tak jako vy, ale ujišťuji vás, že pan baron Möllendorf k této třídě mecenášů nepatří."

„Pro mne ať si dělá co chce," řekl Kousálek; já bych se dal na mecenášství onoho druhého spůsobu. Podle mého rozumu ten nežil nadarmo, kdo něčeho užil na světě."

„Užít je dobře," ozval se Svoboda, „ale na něco vážného, trvalého člověk také musí pomýšlet . . ."

„Z tebe se dělá příkladný moralista," vpadl mu Kousálek do řeči. „A to hlavně od té doby, co jsi se tak otcovsky ujal Bětušky; patrně se tehda dřímající v tobě otcovské vlohy probudily."

Kousálek mluvil pravdu, ale jenom část pravdy. Svobodu zarazilo všecko, co viděl při noční výpravě, kterou podnikli s ubohým Matějem Košatou. Bez přestání se mu vracely na mysl různé typy nešťastníků, které tehda byl spatřil, ten Košata, ti učňové, drobné děti, povalující se ve špinavých, dusných doupatech, bez ochrany, bez jediného slova laskavého, soucitného. A ti lidé byli jeho krajané, kteří po tisících přicházejí do Vídně, aby tu hledali štěstí. Bětuška, ta se už zachytila, našla bezpečný útulek, je zachráněna — ale ti druzí! Och, přišli hledat štěstí! Co je štěstí? Sami nevědí, ale honí se po něm. Což i on, opustiv klidné město jihočeské, nepřišel do Vídně, aby tu získal štěstí? Otec, státní úředník, který nepřál sobě sklenice piva a rodině do sytosti chleba, aby on mohl studovati, kladl mu na srdce, aby si hleděl studií, to že jediná cesta k štěstí. Aby se domohl štěstí, dal ho otec do Vídně. „Je to přece něco jiného než Praha," říkával, „nic naplat, je to střed celé říše. Kdo se něčemu naučil, uchytí se tam spíše." Chudák, jeho tatíček, šedivý, před časem shrbený dlouholetým jednotvárným životem kancelářským, svíraný starostmi o dorůstající mnohočlennou rodinu, skládal veškery své naděje na svého Karla, svého nejstaršího. Už jeho učitel na škole národní říkával otci, že Karel je neobyčejně nadaný, že z něho bude něco znamenitého. A profesoři na gymnasiu se podobně o něm vyslovovali; pouze jeho třídní oslaboval poněkud všeobecnou chválu, nejednou otci říkaje: „Váš Karel je neobyčejně nadaný, ale trochu nerozvážný a tuze prudký." A starý pán Karlovi často domlouval. „Nic naplat, Karle, hlavu si stavit nesmíš a lidem musíš vyhovět. Tys hrdý a prudký — to je velká chyba! Což myslíš, že bych já se byl domohl svého místa, které třeba nebylo skvělé, poskytuje mi možnost všecky vás řádně vychovati, kdy bych byl nehleděl vyhovovati?" Můj Bože, otcovo místo! Dvanáct set zlatých ročního platu, z nichž hezkých pár set spotřeboval on, Karel. Vzpomněl si na matku, která v sebezapírání a odříkání se všech potřeb životních dostoupila snad vrcholu možnosti; vzpomněl si také na svou sestru Lidmilu, o pět let mladší než on; viděl ji před sebou, svou zlatou, milou, krásnou, že by zjev její v každém kruhu vzbudil obdiv. A jak byla švarná, jak se uměla vkusně odívat! Věru, velké umění, skryté před světem, jenž neměl tušení o báječné láci té parády, ale také ne o neúmorné práci a píli, jež byla na ni vynaložena. A při tom sestřička jen kvetla, jen se smála, radost s ní a z ní, útěcha, kam pohledla, v domě zář, jako by světlo nadzemské z ní vycházelo.

A myslil na ni v tom kruhu hlučících bujných mladíků ještě jeden; ještě vroucněji, něžněji k ní zalétaly jeho myšlenky a tužby. Vojtěch Zakolanský, krajan a bratrský přítel Svobodův, miloval Lid-

milu od té doby, co se v pannu rozvila. O Zakolanském nikdo netvrdil, že je nerozvážný, prudký; byl odjakživa vzor usedlého, přičinlivého, nadaného mladíka. Po Čechách je takových mladíků na tisíce; vědí, co chtějí, a tíhnou za cílem svého života s houževnatou vytrvalostí. Zakolanský nebyl člověk prudkých vášní, ale člověk práce, při tom naprosto poctivý. Jsa o dvě léta starší než Svoboda, byl v mnohém ohledu o deset let střízlivější a nejednou zdržel ho svojí domluvou od nerozvážných kroků. Byl syn dosti zámožného rolníka, byl už plnoletý, ač byl teprve v třetím roku polytechniky, ježto vedle obyčeje venkovských hochů v dosti pokročilém věku šel na studie. Až dostuduje, vrátí se do Čech. Vídeň ho nelákala, tvrdil o sobě, že pouze v Čechách, mezi svými, se cítí opravdově šťasten.

Mladí lidé teď zpívali, Kratina řídě jejich zpěv durdil se, červenal se jako krocan, plísnil je.

„Co pak je to? Žádný takt, žádný cit! — Pane Svobodo, vy jste ze všech nejpevnější, pomozte mi trochu; vezměte tu kytaru vy do ruky! Vezměte ten akkord —"

„Odpusťte, pane profesore, nejsem k tomu dnes naladěn."

„Nálada přijde — člověk jen musí chtít. Mně často hoří hlava starostí, a musím se vpravit . . ."

Svoboda se nahnul k Zakolanskému vedle něho sedícímu.

„Vojtěše, pojď domů; mně je tu dusno. Je ostatně už deset hodin."

A šli, ačkoli je všelijakým spůsobem chtěli zadržet.

„Vy už odcházíte, pane doktore?" tázala se Bětuška, když Svoboda stál u dveří extra pokojíka. I v té krátké otázce se jevil pokrok, jejž za svého pobytu ve Vídni byla učinila, promovujíc mladíka po spůsobu Vídeňských hostinských, číšníků a řemeslníků o celá léta napřed. Kdo chodí do nemocnice, je ve Vídni už doktorem.

„Co se divíte, děvče?" odtušil. „Minula desátá —"

„Jindy tu býváte déle —"

„Mnoho práce zítra, Bětuško. Dobrou noc!"

„Dobrou noc, pane doktore — ale bez vás tu zdaleka není tak hezky."

„Aj aj, podívejme se — už jste se naučila poklonám a lichocení," usmál se mladík. „Musím vám to oplatit: bez vás tu taky nebylo tak hezky! — Ale nic naplat, musím jíti. Na shledanou, Bětuško!"

VII.

Takovéto večery opakovaly se často u Vlastence, a Svoboda scházel málokdy. Jednou — byl pochmurný zimní den, plískanice, bláta až běda — přišel první z celé společnosti; Bětuška rozžehala právě plynové plameny.

„Jak se vám pořád vede?" zeptal se jí.

„Dobře, jsem velmi spokojena," odpověděla. „Paní mi koupila novou kazajku a zástěrku. Snad mi oboje dobře sluší?"

Podíval se na ni. Byla rozkošná, její černé oči jen hrály.

„Výborně," pravil, „vám vůbec všechno sluší! Však bych se vsadil, že co nás sem chodí, už každý vám to řekl."

„O to není," odtušila s roztomilou naivností, „kterému pak děvčeti mladí páni takových věcí neříkají? Ale to je jen tak, však to známe. Mně to jediný pan Zakolanský ještě neřekl, ten je ze všech nejhodnější."

„A což vás to netěší, když vám říkají, že jste hezká, že jste k líbání?"

„Vy také tak mluvíte, pane doktore?"

„Vždyť nelhu, vždyť je to pravda — a vás to netěší?"

„Přijde na to; od některých mne taková slova netěší."

„A ode mne?"

„O vás vím, že si ze mne netropíte šašky. Vy jste byl vždy hodný, vy jste se mne ujal, když jsem nevěděla, co počít."

Vzal ji za ruku, nebránila se. Její velké oči spočinuly na něm s výrazem nelíčené vděčnosti; na líčku zářil jasný plamen, malé zoubky se leskly za úsměvnými malinovými rty.

„Ale prosbu bych k vám měla, pane doktore," pravila pojednou.

„Jakou?"

„Už jsem některé z těch pánů požádala, aby mi půjčili nějaké čtení, také mi leccos přinesli, hezké věci, ale také hloupé, jimž jsem nerozuměla. Myslila jsem si, že pan doktor nejlépe bude vědět, co se pro mne hodí, a že mi poradí. Já tak ráda čtu!"

„Ale, prosím vás, kdy pak máte k tomu čas?"

„Každý den se najde nějaká ta hodinka. Od druhé hodiny do páté večerní není tu někdy živé duše; teprve k sedmé se to plní. Tu paní sama říká, abych čtla, že ze mne chce míti něco lepšího než obyčejnou sklepnici. Paní je tuze hodná, jako matka mě drží."

„Milerád vám vyhovím," řekl Svoboda; „vyberu, co se pro vás hodí."

Zatleskala ručkama. „Vy jste hodný! Pánbůh vám to zaplatí."

Starý Koliha vstoupil a Bětuška odběhla, aby posloužila hostu, jenž usedl za stůl. Hostinský sedl k Svobodovi a počal rozhovor.

„To vám máte zrovna zázrak s tím děvčetem," pravil; „jsem starý člověk, ale tak čiperného stvoření jsem neviděl. Jednou jí něco ukázat, a už to chápe! Počítá jako starý účetní. Přečte něco a pak nám to vypravuje, a měl byste slyšet, jak pěkně! Při tom je plna dobré vůle, chvíli nezahálí, vždy je veselé mysli, samý smích, samá úslužnost."

„A sličná je," řekl mladík, „aby jí pohledal. Budete mít co hlídat, aby jí někdo nepomátl hlavinku. Bylo by jí škoda."

„Nu, dáme pozor. Mladou dívku je ovšem těžko uhlídat, ale tahle má dobré zásady. Dosud jsem pranic nespozoroval, co by jí nebylo ke cti."

Přišli zatím jiní hosté; Kousálek se přihnal s cylindrem v týle, s viržinkou v širokých ústech, přibatolil se taky pan profesor Kratina a složiv svoje bříško za stůl, sádrovku jakož i objemný pytlík tabáku na stůl, zaujal svoje předsednické místo.

Vida Svobodu v dobré náladě, zaradoval se v srdci svém. Svoboda byl dobrý zpěvák a uměl držet notu, jak se vyjadřoval Kratina.

„Já vaše zásluhy nechci snižovat, Kousálku," pravil pan profesor, „vy jste nedostižný znalec odrhovaček, pro něž je váš vřeštivý hlas jako stvořen; taky jakž takž obstojně smýkáte po violině a zacházel byste smyčcem ještě mnohem lépe, kdy byste se byl za svého mládí dostal do rukou pořádného mistra, příkladně do mojích, ale koncerty dávat nemůžete, jako tuhle přítel Svoboda, který nás dnes bohdá neopustí jako onehdy. Zpěv je zpěv, pánové! Bez zpěvu by lidský život nestál ani za fajfku tabáku. Vy máte taky tu vadu, Kousálku, že komolíte strašlivě text."

Kousálkovi tato kritika neubrala humoru, a brzy se rozproudila všeobecná bujná veselost. Zpívaly se střídavě veselé a vážné písně. A veseleji, šumněji vedli sobě, čím dále postupovaly hodiny.

„Vaše solo, pane Svobodo!" zvolal Kratina.

„Zazpívej, Karle!" pobízelo několik hlasů.

„Ticho! ticho!"

Svoboda se nezdráhal; zapěl svým zvučným, měkkým hlasem národní píseň. Co zpíval, stála Bětuška v pozadí a nespustila s něho očí. Když dozpíval, zvolal na ni jakýsi mladík: „Nu, Bětuško, vy jste celá strnulá, zapomínáte nám nosit pivo!"

Přiskočila hbitě.

„Líbila se vám píseň?" tázal se druhý.

A než mohla odpověděti, byl tu třetí s otázkou: „Zpíváte snad taky?"

„Už jsem dávno nezpívala."

Tu Vlastenec stoje na blízku, prohodil: „Zpívá při práci a má hlas jako stříbro."

Zarděla se jako pivoňka. „Když jsem chodila do školy u nás v Hlavňovicích, zpívala jsem v kostele na kůru, ale to už je dávno."

„Zapějte nám, Bětuško!" volal celý sbor.

Nechtěla živou mocí. Svoboda, neobyčejně rozjařen, postavil se před ni a naléhal: „Bětuško, udělejte mi to k vůli!"

Kratina pak dokládal: „Nu, panenko, nic se nestyďte! Jste doma, mezi známými. Jen spusťte, ať slyšíme!"

Byla u velikých rozpacích. „Kdo by posluhoval?" namítla.

„Počkáme, počkáme!" volalo deset hlasů.

A Svoboda opět: „Bětuško, mně k vůli! Budu vás doprovázet na kytaře."

Dala si konečně říci. První zvuky byly poněkud nesmělé, ale rázem jako by se našla, zplna proudil hlas, jasný a silný, že všichni naslouchali téměř bez dechu. Svoboda sáhl tu a tam do strun, zavzněl slabounce akkord, a již mu porozuměla; tři písně zazpívala. — Najednou se obrátila, chopila několik sklenic a pádila ze dveří.

Bouře pochvaly ji provázela, všichni tleskali: „Výborně!" Jen Kratina seděl jako zkamenělý, nápadně bledý. Když Bětuška se vrátila, nesouc plné ruce sklenic, propukl znova jásavý applaus.

„Nuže, všichni jste slyšeli?" zvolal Kratina, všecek rozechvěn. „Druhého takového hlasu není v celé Vídni, a nikdo o něm neví! A vy jste sama o něm nevěděla, Bětuško? Vás před tím nikdo neupozornil?"

„Náš pan učitel chvalíval můj hlas," řekla nedbale, „ale co z toho? Zde nebudu v kostele zpívat —"

Kratina vyskočil; obličej jeho zbarvil se do ruda, z očí mu sršely blesky.

„Povězte mi, jak se jmenoval ten váš učitel, abych věděl, jak říkají největšímu hlupákovi království českého, který vás slyšel a nepobouřil celý svět! Teď *já* jsem slyšel, a já nebudu mlčet! Bětuško, nebudete dlouho u Vlastence nalívat pivo! Vy patříte jinam — kam? to vím já, Jakub Kratina, váš pokorný sluha."

Bětuška se naň dívala, jako by nerozuměla; on pak pokračoval:

„Je to otřepané slovo, že ten nebo ta má zlato v hrdle — ale vy, Bětuško, máte v hrdle diamanty a všecky drahé kovy, a co nevidět jich budete mít hojnost i na těle — o to se postarám *já*, děvče — neboť nejsem tak hloupý, jako ten váš vesnický kantor!"

Rozvázaly se všem jazyky; do zpěvu, do ryčného veselí už jim nebylo. Rozcházeli se dnes neobyčejně pozdě.

V následující večer posluhovala jim Bětuška jak obyčejně; byla vesela, usmívala se, přebíhala jako jindy; nic tomu nenasvědčovalo, že nadšené poklony a pohled do mnohoslibné budoucnosti, kterou jí ukazoval Kratina, by jí byly vstoupily do hlavy. Kratina sám byl jaksi nervosní, posedával nepokojně s místa na místo, i bylo viděti, že jeho myšlenky jinam zabíhají; tu a tam propověděl také slovíčko, důstojné Delfického orakula. „Počkejte jen — brzy něco uvidíte, a řeknete, že Kratina je Kratina. Byl by v tom čert, aby ne!" —

A když se ho tázali, zda už podnikl nějaký krok v příčině budoucnosti Bětuščiny, odpověděl, mrkaje malýma očkama: „Bodejť, budu to vytrubovat! Jsem žvanil nějaký? Uvidíte, povídám!"

Když později někteří z mladých pánů rozjařivše se žádali, aby Bětuška zase zazpívala, ohradil se pan profesor velmi rozhodně proti tomu: „Nebude zpívat! Už mi prominete, Vlastenče, vaše pivo je dobré, a vy jste hodný muž, o tom nikdo nepochybuje a já nejméně — ale při všem tom je tohle přece jenom putyka, a dar boží, jakým jest její hlas, by se profanoval, kdy by se tu dával slyšeti. Vy budete zpívat jinde, Bětuško!"

Děvče jen se smálo.

„Zde můžeme zpívat *my*," pokračoval Kratina; „pro náš zpěv je ta místnost jako stvořena. Jak pak, Kousálku, kdy byste nám zapěl tu tklivou baladu o generálu Windischgraetzovi a dvou vojanských pánech?"

Kousálek se nedal prositi a ochotně zapěl žádanou píseň, která končila následujícími verši:

Vojáci, a vojáci, nebojte se nouze!
  Vždyť za vámi vezou
Chleba a peňouze! —
Chleba a peňouze, děvčata v kočáře,
  Kterej to regiment
Pímontskej dokáže?

Celá společnost se smála a tleskala, hlučně opakujíc refrén; sama Bětuška zatleskala ručkama a pravila: „Tohle je moc hezká a špásovitá písnička."

A Kratina dodal: „Má taky tu výhodu, že Kousálek nekomolí jejího textu."

Dva dni potom, kolem čtvrté hodiny s poledne, zastavila se před Kolihovým hostincem nádherná ekvipáž. Premovaný lokaj otevřel dvířka, z nichž napřed vystoupil pan profesor Kratina a za ním elegantní pán, podle zevnějšku asi padesátník. Vešli oba přímo do extra pokojíku, kde té chvíle nebylo živé duše.

Pan profesor onoho pána jen jen obskakoval, a německy, pane barone sem, pane barone tam. Vlastenec přišel, hluboko se ukláněje:

„Co ráčíte, pánové?"

„Zavolejte nám Bětušku!" zněla krátká odpověď.

Dívka přišla, a pan profesor jí řekl:

„Nelekejte se, má drahá, jen s kuráží! Tu je milostivý pan baron Möllendorf, přítel zpěvu, hudby a umění vůbec. Zazpívejte nám, Bětuško! Zazpívejte vesele, z plného srdce, jako bych tu byl jen já; doprovodím vás na kytaře."

A nevyčkav odpovědi, sňal kytaru se stěny a zahrál několik akkordů. Pak obrátiv se k panu baronovi pravil: „Račte odpustit, už jsem měl čest říci, že umí málo německy."

Pan baron pohnul blahosklonně rukou, sedl na stoličku, přeložil nohy křížem, nasadil si zlatý skřipec a pravil hlasem trochu huhňavým: „Sem ať se postaví . . . tak . . . abych jí viděl do obličeje . . . tak . . . Prosím tedy . . . slyším."

„Nuže tedy, Bětuško! ‚Teče voda proti vodě,'" pravil pan profesor, sahaje do strun.

Spustila. Zazpívala deset písní za sebou, čím dále tím směleji, čistěji, jasněji. Pan baron s ní nespouštěl očí. Tu konečně vstav pohladil ji po uzardělé tváři: „Brava, brava! . . ." a k panu profesorovi: „Máte pravdu, znamenitý hlas. Za dvě léta bude vycvičena. Přijeďte s ní zítra ke mně, ve čtyři hodiny, slyšíte? Vezmu si ji na starost."

Štípl ji trochu do bradky a šel, pan profesor za ním až před dům. Zadupali koně, zarachotil na dlažbě povoz. Pan profesor pak vrátil se dovnitř."

„Nu co tomu říkáte, Vlastenče?"

„Na mou duši, člověk je jako ve snu," odtušil Koliha, „kdo by si byl pomyslil?"

„Znamenitě, děvče, výborně!" obrátil se Kratina k Bětušce. „Z vás se něco vyklube. Nezapomeňte pak, že já jsem vám otevřel bránu štěstí."

Tiskl dívce obě ruce, objal ji, div jí nepolíbil ve své velké radosti. Ona pak se smála a slzela zároveň.

„Proč pláčete?" tázal se Kratina. „Už jako byste tam byla, kam patříte!"

„Strach mám, pane profesore, hrozný strach," odpověděla, „a potom, tuhle náš pán byl tak hodný! A naše paní mi byla matkou . . . modlit se za ně budu —"

„Nebojte se ničeho; čiňte pouze, čeho pan baron bude žádat . . . a tuhle panu Kolihovi se poděkujte."

Onoho večera Bětuška ještě zastávala svůj úřad v extra pokojíčku, druhý den pak přijel pro ni fiakr, a ona se nikoli bez velkého pláče rozloučila s manžely Kolihovými.

Když se nazejtří Kratina opět objevil u Vlastence, sypaly se naň ze všech stran otázky. On měl tvář velmi spokojenou a všecek jeho výraz zářil vědomím jeho moci a důležitosti.

„Už je schována," pravil, „a jak znamenitě! U paní Kollerové je ubytována na Landstrasse, v Ungarově ulici. Ta paní je bývalá operní zpěvačka, znám ji sám z těch dob, kdy byla ještě činna. Pan baron Möllendorf hradí všecky výlohy za Bětušku; platí za ni byt, stravu, oděv, učitele, všecko, všecko. Tři sta zlatých měsíčně nestačí. Pan baron rozkázal, aby se ničeho nešetřilo, že mu mnoho záleží na vycvičení té dívky. A jak se mnou mluvil! ‚Nad vás není, pane profesore! bez vás by byl tento poklad zůstal nepovšimnut!' A co jsem se naběhal! O všem se se mnou radil, učitele jsem musel navrhnouti."

„A pane profesore," ozval se Zakolanský, „jste přesvědčen, že za tímto velkodušným činem baronovým se neskrývá nic jiného než ryzí umělecké záměry?"

„Dovolte, pane!" zvolal Kratina poněkud uražen touto otázkou; „chcete tím snad říci, že bych já se propůjčil k nějaké mizernosti?"

„Nikoli, pane profesore," odpověděl klidně mladý technik, „chtěl jsem se pouze ptáti, máteli nějaké záruky, že tento pan baron je skutečně oním nezištným mecenášem, kterého v něm vidíte ... o vaší poctivé snaze nepochybuji."

„Nebyl bych Kratina, zkušený, lidí znalý člověk, kdy bych nebyl přesvědčen o čistých záměrech a cílech tohoto výtečného, na slovo vzatého přítele všeho umění," odpověděl Kratina, zase trochu uchlácholen.

„Tím lépe," řekl Zakolanský, „ostatně, což bychom mohli my činiti, i kdy by tomu jinak bylo!" (Pokračování.)

Výstava Krasoumné jednoty v Rudolfině.

Píše

Renáta Tyršová.

Josef Manes umínil si kdysi napsati kritiku o kritikách Pražské umělecké výstavy. Nedošlo k uveřejnění jeho statě, jež bohužel zůstala zlomkem. Mám po ruce tento zlomek — ovšem po německu psaný — a vyčítám z něho, jaké byly za let čtyřicátých poměry mezi kritikou a Pražskými kruhy uměleckými; také esthetické názory té doby jsou jím illustrovány. Tak mnohý stesk, který Manes břitkým spůsobem ve svém rukopise tlumočí, zaslechli bychom asi ještě dnes, kdy by některý umělec se chopil péra za stejným účelem, jakkoli naše poměry umělecké od těch dob jinak valně se rozvily. Za

dob Manesových soustředil se ve výročních výstavách Krasoumné jednoty veškeren takřka interes umělecký, a sály akademie v Klementinu a později těsné síně Žofínské byly dlouho jediným místem, kde Pražské obecenstvo jakýsi pojem o stavu malířského umění doma i v cizině si utvořiti příležitost mělo. Ovšem že obraz ten býval vždy dost jednostranný, ani co do české produkce nijak úplný, a že proudy Evropou hýbající pravidlem teprve do Prahy zalehly, když kontroverse, jež vzbudily, jinde již byly utuchly. V Pražském Saloně nesrazily se nikdy principie umělecké, ba i otázky umělecké, jež na domácí půdě se vyřizovaly, nikdy ve výstavě Krasoumné jednoty nedošly hlučnějšího ohlasu. Romantika se zvolna, zvolňounka vytrácela ze síní výstavních, ještě do Rudolfina svými posledními výběžky se přistěhovavši zároveň s moderním naturalismem, který přepadl naše konservativní obecenstvo, ještě než se vzpamatovalo z úžasu nad moderní plavou manýrou, která po hlučných fanfarách koloristů z Paříže sem byla vtrhla.

Poslední dobou potkává se s utěšeným zdarem snaha správy výstavní získati zajímavé předměty z rozličných středisk světového ruchu uměleckého. Zvláště letos podařilo se tím způsobem dodati našemu Salonu poutavé rozmanitosti a dosti značné všestrannosti v zastoupení různých směrů uměleckých.

Vedle četné řady našich obvyklých hostů valnou většinou z Bruselu, z Mnichova, Düsseldorfu, Berlína, Vídně, k nám rok co rok zavítávajících, s radostí pozdravujeme v Saloně našem skupinku obrazů francouzských. Těm, kdož mají příležitost stopovati umělecký ruch v cizích střediskách, arciť většina obrazů těch nebude novinkou, ale na naší výstavě jmena jako Carolus-Duran, Duez, Soyer, Rafael Collin jsou nová, a naše obecenstvo nemůže než s povděkem přijmouti nezištnou úsluhu, která francouzskými umělci Praze byla prokázána.

„Blue boy" byl po prvé vystaven v Pařížském Saloně v r. 1873. Carolus-Duran již tehda zvučnému jmenu co portrétista se těšící dovedl jím mezi tisíci čísel výstavy upoutati pozornost nejširších kruhů. Modré pozadí, modrý koberec na zemi prostřený, modré šatečky a z té záplavy modře rozmanitě odstupňované vyniká jadrně modelovaná svěží tvářinka dětská. Po tomto modrém hošíku, jenž byl malován po vzoru jedné z podobizen slavného portrétisty anglického Gainsborougha, namaloval umělec ještě „dítě červené," v renaissančním kostymu Benátském. Jsou to virtuosní kousky koloristické, hříčky, chcemeli, však hříčky toho druhu, na nichž umělec měří svoji obratnost technickou. Duran mnoho studoval staré mistry portrétu a od nich přiučil se říznému vystižení podoby, jadrné modelaci a energickému přednesu. Dnes tento směr v Paříži vyšel z mody. Také tím způsobem, jakým Soyer r. 1882 ztlumočil verš z Coppéea, nová škola francouzská nyní již nepracuje. Nelze však upříti, že v tom případě způsob malby a koloritu, jaký na Stávce kovářů vidíme, přimyká se výmluvně ku povaze předmětu. V přeplněné hospodské jizbě je dusno a temno, navalilo se do ní mračno stávkujících dělníků, a ti všichni shrnuli se v jednu skupinu kolem soudruhů, kteří se dostali do hádky. Mysli jsou nakvašeny, paže zvyklé na rozdávání pádných ran, než tomu kdo mohl zabrániti, klesl jeden z obou bez ducha k zemi a druh jeho, který včera ještě

s ním svorně bušil na jednu kovadlinu, omráčen svým skutkem couvá zděšen, upustiv z rukou těžké vražedné kladivo. Dramaticky vzrušená situace je výmluvně vylíčena, tváře dělníků ze skutečnosti vypozorovány, postavy — aspoň hlavní — jsou v posunku živy, energicky modelovány, dusné ovzduší hospodské jizby dobře vystiženo. Zdá se vám, že je to pravda, co před sebou vidíte a že umělec o věrné podání skutečnosti, seč byl, se přičinil. Ale stoupenec nejnovější školy naturalistické vám řekne, to že není ta pravá pravda, neboť umělec zde — stopami básníka se bera — vypravuje vzrušivý děj, ve scénu dramaticky pohnutou jej vyvršiv. Postavy v affektu napjatém nestojí a nesedí modelem, aniž se naskytne snadno příležitost je fotografovati, malíř si musí vypomoci fantasií, musí malovati z paměti, a fantasie dle mody právě běžné je dána na odpočinek. Smíme doufati, že na odpočinek jen dočasný, za něhož si odvykne plané snílkování a hluché hříčky a ukřepí se k času, kdy si ji umělci k velkým úkolům opět za pomocnici zavolají.

Arciť starší manýra koloristická, hledímeli k novým výsledkům studia ovzduší a osvětlení, opravdu se zdá falešnou, a každá konvencionálnost v náladě barevné, každé nedostatečně odpozorované vedení světla nás nyní zaráží. Mezi našimi hostmi francouzskými nemáme tentokráte žádného čelnějšího representanta školy volného vzduchu. Moderní manýře dosti blízek je Rafael Collin se svou výtečnou podobiznou mladé dámy, tak nenuceně přirozenou v pohybu a při dokonalé životnosti lehounce a měkce modelovanou. Také Victor Gilbert je umělec, jemuž na pozorování skutečnosti a věrném podání jejím především záleží. Viděli jsme od Gilberta motivy Pařížské v rozměrech mnohem větších zachycené, většinou scény z tržnic a trhů, jakým látkou svou je také květinový trh u Madelainy, který do Prahy byl poslán. Elegantní provedení obrazu, dosti podrobné, aby detaily vystihovalo a při tom jednotné nálady barevné nerušilo, a svěží proudění života velkoměstského, jež na něm je zachyceno, upoutají zajisté všechny navštěvovatele výstavy. Že by J. E. Blanche se svojí ženskou postavou ze soumraku mdle vynikající v Praze přátel získal, netroufáme si předpokládati; také manýra, s kterým je Zornova Kuřačka podána, je pro většinu našeho obecenstva nezvykle moderní, a starý oráč na pluhu odpočívající, jejž vynikající malíř koní Ch. E. Frère sem zaslal, ohromnými rozměry svými zaráží. V Paříži a také v Mnichově podobné motivy v „životní velikosti“ malované nejsou již novinkou. V naší výstavě ostatně krávy od Sochora a Stortenberga jsou ukázkami podobného směru.

Práce z Paříže zaslané jsou větším dílem v páté síni výstavní soustředěny. Vedle Durana a Gilberta nalézáme tu jemně a měkce modelovanou postavičku děvčátka od F. Lafona, Pařížanku od Imeneza, španělského umělce, který je Pařížanem, Roztržku od J. Jeanniota, genrový motivek ryze Pařížský a zcela moderně traktovaný, pak výtečně malovanou Baskickou tamburinistku, kterou zaslal Saintpierre, umělec specialista v malování exotického původu ženského. Také Duezova Pobřeží mořského si povšimneme, ač nenáleží k nejlepším pracím mnohonásobně „medailovaného“ umělce, a Zátoky Etre-

tatské od Nozala, krajináře dobrého jmena, jenž v malování vody a effektů světelných v ní se obrážejících zvláště vyniká. Též Roger Jourdain, od něhož máme ve výstavě motiv z Bougivalu, studuje s úspěchem pohnutý živel a zde je šťastným ličitelem klidné hladiny Sekvanské brázděné kocábkou od elegantní Pařížanky řízenou.

Malíři belgičtí nejsou nyní tak častými hostmi v našem výročním Saloně jako za doby, kdy býval Swerts ředitelem Pražské akademie. Letos shledáváme se zase jednou s Portaelsem, jenž ostal věren akademickým zásadám. I jeho Marokánka, přednesená elegantní manýrou umělce formu hotově ovládajícího, i Blížící se samum, v němž bystrý pozorovatel zjevu skutečnosti stylistu proniká a ovládá, jsou zajímavé práce. Že Augusta Musina mariny na výstavě nescházejí, rozumí se samo sebou, letos k starému známému přidružil se host — nemýlímli se — nový P. S. Clays, s dvěma obrazy, z nichž zvláště Tišina na Zélandě je z těch malířských tlumočení přírody, jež pozorovatele na dlouhé chvíle upoutati dovedou. Vzduch i širá hladina vodní jsou stejně mistrně malovány a pruh bledého světla se třpytící na vlnách mezi oběma tiše se kolébajícími lodmi vždy znova a znova jako by k sobě zraky vábil. Též Courtensovo Vyjasněné nebe náleží k oněm marinám, v nichž moderní malíři belgičtí tolik solidního umění a opravdového studia často osvědčují. Zdali oba „pozemní“ motivy Courtensovy — Pod bukem a Pastýřka se svým stádem — naleznou pro pastosní svoji manýru v širším obecenstvu porozumění, nechceme se dohadovati. Z náležité vzdálenosti, kdy drsnost plochy se vyrovnává, vynikne hluboká pravda nálady, a poznáme, jak široké tahy štětce pevnou, účinku znalou rukou jsou vedeny. Z malířů figurálních máme tu vedle Portaelsa, Leona Herbo, Van der Veldena zajímavé dva obrazy od Van Akena — velké plátno moderního směru naturalistického, Bída lidská přezvané, poněkud nejasně myšlené, a vděčný motiv Z chudobince, se skupinou stařen dobře ze skutečnosti vypozorovaných — pak Ženskou podobiznu Alfreda Stevensa, známého ličitele ženského půvabu moderně velkoměstského, ličitele velkoměstsky raffirovaného, elegantního a hladkého jak v předmětu tak ve způsobu provedení.

Z Benátek, Florencie, Milána vycházívají na výboj do výstav zemí severních šiky roztomilých obrazů a obrázků genrových, z nichž nejlepší a též prostřední vždy naleznou hojnost příznivců. Jsouť tato drobná dílka umělecká jako stvořena, aby byla výzdobou pokoje menších rozměrů. Podnětu neschází nikdy pointy, pravidlem nevinně laškovné, provedení je pečlivé a do podrobností vypracované; zasednemeli k takovému obrázku i zcela blízko, jak v bytě právě tomu bývá, ještě vypadá pěkně, neplatíť o hladkém povrchu jejich známé slovo Rembrandtovo, že výpar olejové malby škodí zdraví. A pak — také to činí toho druhu obrázky moderních Vlachů tak oblíbenými — netrápí se autoři těch hezkých líčení ze skutečnosti nikdy luštěním trudných problémů společenských; ač také v Italii pod vábným povrchem mnoho bídy se tají, je tu přece na všech ulicích hojně hezkých zdravých dětí, roztomilých batolátek, podařených veselých uličníků a děvčat stepilého, pružného těla i pravidelných sličných tváří, a mimo to i herci i pozo-

rovatel umělec mají stejně živý smysl pro případnost pohybu, úměrnost postoje a výmluvnost posunku. K tomu o dekoraci architektonickou nebo zajímavé okolí krajinářské též nikde v Italii není nouze. Na letošní výstavě naší takových kabinetních kousků málo nalézáme, jen Následky poklesku od B. Mazotty, pak Svačina, roztomilý motivek, jejž G. Chierici z Reggia zaslal, k nim náležejí. V tomto solidně propracovaném dílku podrobného provedení, jehož účinku trocha tvrdosti není na újmu, je tolik zdravého, nehledaného humoru, že ten, kdo dle staré tradice žádá od umění, aby mysl zjasňovalo, rád vždy znova k obrázku tomu se vrátí. Elegantním drobnomistrem je Odoardo Gelli, jenž své pečlivě kreslené osobičky s oblibou v kroj renaissanční odívá, kdežto Luigi Nono, z přítomného ruchu života městského své sujety čerpající, též v technice je zcela moderní. Italští malíři zřídka kdy jdou své podněty hledat mimo vlast. I v krajinomalbě vykazuje poslední dobou moderní umění vlaské nejeden pozoruhodný talent, který krajinářské půvaby své vlasti osobitým spůsobem tlumočiti dovede. Nechceme říci, že by Domenico Rabioglio z Turina k vynikajícím krajinářům náležel, ale jeho drobné motivky s jistým umíněným naturalismem podané, jsou dosti charakteristickou ukázkou celé skupiny krajinářských prací malířů italských. Že z malebných pohledů svých měst, třeba již nesčíslněkrát štětcem zobrazených, vždy znova těžiti dovedou, dokazuje na naší výstavě obzvláště Ettore Tito svým Chrámem sv. Marka; Tito není tu po prvé, jen že jsme ho dosud z jiné stránky, jakožto vtipného a švižného genristu moderního znali, kdežto tentokráte podává rozkošný a rozkošně intimní obrázek kulturně historický. Také Francesco Vinea, jenž do Rudolfina studii Čerkesky poslal, do nedávna platil za specialistu v oboru líčení ze všedního života. Znamenitě pevná ruka kresličova, kterou ve svých drobných postavičkách osvědčoval, též v tváři Čerkesky jeho je zřejma, jakož i bystrá jistota, s kterouž individuelní tahy zachytiti umí a charakteristiku typu vyznačiti dovede.

Z Německa a z německých měst rakouských pochází pravidlem dobrá třetina, neli polovina našich výstavních čísel. V povaze okolností leží, že mezi tím co z Vídně, Mnichova, Berlína, Düsseldorfu, Stuttgartu, Drážďan atd. sem bývá zasláno, nikdy neschází mnoho malovaného zboží dost pochybné jakosti, jež slouží k vyplnění nejvyšších řad na stěnách, čímž nechceme říci, že někdy namátkou některý kousek podobného druhu se nedostane též blíže dolů k pověstné výstavní římse. Však také nejeden německý umělec zvučného jmena je každoročním naším hostem, a správa výstavy svědomitě se snaží, by stálý repertoar novinkami obohatila. Ostatně s umělcem, u něhož individuálnost v manýru se nezvrhla a stálým studiem přírody vždy znova se osvěžuje, vždy rádi po roce se shledáme. K takovým počítáme zvláště výtečné krajináře Karla Ludvíka, J. E. Schindlera a ve svém spůsobu tak zcela originálního Mansv. Bartelsa. Učinilli Ludvík přírodu alpskou předmětem svého studia a dovedlli svým křepým štětcem a zdravým nepředpojatým nazíráním z ní vyloudit zcela nové noty, všeho romantického přepínání vzdálené, Schindler zase proti jeho objektivnosti a plastické jasnosti dikce jímá subjektivní náladou, kterou

zcela všední motivy krajinářské zajímavými učiniti dovede. Letos jest to pohled na silnici vroubenou vysokými topoly, s listím již skoro opadalým, po níž zvolna se vleče vozík, tažený psem, malým chlapcem a stařenou. Těžká mlha uléhá mezi větve stromů i na vlhkou půdu, rozestírajíc v pozadí dlouhé pusté cesty šedé závoje a duši divákovu naplňujíc bezútěšnou smutnou náladou podzimní. Jinak zase Bartels. Jemu především o věrné vystižení zevních účinků světelných a barevných se jedná, a motivy holandské, v nichž sama skutečnost podává umělci připravenou paletu se sytými barvami jako prosáklými vlhkotou atmosféry, jsou jeho specialitou. Při tom zachází Bartels s neobvyklou technikou tak virtuosně, že málo krajinářů je mu v tom rovno. I jinak počet krajinomaleb německých povšimnutí zasluhujících také letos není v našem Salonu zrovna skrovný, známá jmena jako Robert Russ, Flamm, F. Ebel, August Schaeffer, Riedmüller, Rasch, A. Fink a j. jsou tu spůsobem více méně zdařilým zastoupena.

Velká plátna s historickými podněty, jichž se několik sešlo, nezaujmou zvláště naši pozornost. Předmět z dějin čerpaný nedává o sobě ještě obraz historický, a také rozměry malby nedodají významnosti tam, kde pojetí schází hloubka a vylíčení široký rozmach. Grata dei Conti od Karla Vossa je obraz, který mnohé výstavy zcestoval, dle obvyklé šablony se značným vynaložením studia a práce provedený, však od té doby, co moderní Španělé se stali známými svým obratným inscenováním podobných dramatických výjevů s krvavou příchutí, je dost nesnadno v konkurrenci s nimi obstáti. Schramův Návrat Maxmiliánův do Gentu a slavnostní motiv Benátský od Arnošta Bergra zamlouvají se nejširšímu obecenstvu hlukem barev, mihotáním aksamitů, brokátů, kovů, malebně rozloženými skupinami, dobře naučenými gesty a podobnými prostředky, odpozorovanými effektním výjevům z historických dramat štědře vypravených, ale prostředně sehraných. Váznější podstaty je Žehnání dobrovolníků z r. 1813 od Arthura Kampfa, jež podávajíc řadu výrazných hlav typem době své odpovídajících, solidními kvalitami malířskými se vyznačuje. Jakkoli jsme toho daleci, abychom sdíleli modní právě předsudek proti malbě historické, přece přede všemi těmi velkými plátny dáváme přednost výjevu z přítomného života, jejž Josef Block ve svém Marnotratném synu zobrazil. Ne proto, že je to výjev ze všedního života v moderním šatě, ale že je zachycen s plnou pravdou výrazu a znamenitými prostředky technickými je podán. Výmluvný je kontrast mezi otevřenou, energickou, pevnou tváří otcovou a neurčitými, prázdnými taby syna hýřením vysíleného, pustými toulkami na duchu a na těle zmčeného, mezi pružnými pohyby otce ještě statného, s trpkou zlobou se obracejícího k nezdárnému synovi zuboženému a ochablému, jehož bledá, žensky útlá ruka třásněmi křesla nervosně si pohrává, s tím pohledem ku předu upřeným zpola tupým, zpola vzdorovitým. Však jděme dále, nalezneme mezi pracemi německých umělců ještě nejednu, jež ku podrobné pozornosti vyzývá. Tak Vídeňského malíře L. K. Müllera Nefusa, znamenitě malovaná portrétní studie Egypťanky, a jiného umělce rakouského podobizna, dole mezi akvarely umístěná, výtečný portrét architekta K. s pohledem ršícím energií ducha a vtipem, od Ludvíka Passiniho. Passini vy-

stavil ještě krásný kabinetní kousek — dívku u studně — a potěšil nás takto více než tentokráte Rotta, jehož Mořské hvězdy přes obvyklé kvality malířské práce nedovedou vzbuditi tou měrou interes jako jiné obrazy, jež jsme seznali od tohoto umělce, který původem je zpola Vlach, zpola Slovan. Za to Nepříjemná situace od Jul. šl. Blaasa je z nejenergičněji pojatých a nejřízněji provedených obrazů, které jsme kdy od něho viděli.

Od Gabriela Maxa, jenž přece vždy ještě vzpomíná, že je Pražan, přišla na výstavu sličná hlava ženská Madonnou přezvaná. Záplava plavých vlasů obklopuje tvář klidného, jasného výrazu tak měkce modelovanou, jak toho dovede štětec Maxův, lichotně a lehce něžných tvarů se dotýkající. Jmenujemeli vedle Madonny této obrazy od Fugela, Gebhardta, Jaschka, jest uvedeno všecko, co z cizích prací v obor malby náboženské tu spadá. Jakkoli pak mezi obrazy vypravujícími leccos nalezneme, co zaslouží, aby ze záplavy všedního zboží bylo vyňato, nezastavíme u nich kroky čtenářů našich, nechtíce, aby tento náš referát přes meze nutně jemu vytčené vzrostl. Přece však si nemůžeme odepříti, abychom je upozornili na cyklus kreseb Führichových k Tieckově Genovefě, jež Krasoumnou jednotou pro Čechy byly zakoupeny. Nalezneme tu jak starší cyklus, ještě v Praze kreslený, tak druhou variaci, po návratu umělcovu z Říma překomponovanou, a srovnání obou není méně zajímavo než samo sledování epického postupu kreseb, k ději pověsti tak znamenitě se přimykajících. U moderního diváka patří k tomu jistá míra sebezapření, aby se dal upoutati naivní pověstí, která jest vypravována nepodajnou, nám již tak těžko srozumitelnou mluvou romantika, jenž prošel školou mistrů staroněmeckých. Nicméně přece jen pustá prázdnota síně, v níž cyklus je vyvěsen, dokazuje, že dosud je u nás poskrovnu amateurů s interesem stopujících různé fáse ve vývoji umění devatenáctého věku, a že umění kreslířské u obecenstva dnes tak málo záliby nalézá, že ani mistrné kresby Jana Matejky, jež sem byly zařaděny, dost pozornosti vzbuditi nedovedou.

Mistr Matejko vložil v tyto kresby polských králů a panovníků celou svoji vlohu pro vystižení charakteru historického. Od Mečislava, prvního křesťanského knížete polského, a jeho choti Doubravky po krále Augusta III. předvedl Matejko na 44 listech Polákům postavy vládců jejich samostatné vlasti. Pro ně tyto památné hlavy mají ještě svůj význam zvýšený, my všichni, kdož jsme měli příležitost obdivovati se velkému malířskému umění mistrovu, s účastenstvím sledujeme tu imposantní řadu hlav energickými črty zobrazených, z nichž nejedna má taby z velkých historických komposic jeho povědomé. Co studia pramenů a pracného shledávání památek výtvarných v práci této je složeno, zdaleka ovšem jen tušiti dovedeme.

Umělec z pokolení historiků — třeba skoro jen výhradně portrétem se obíral — je Kazimír Pochwalski. Jeho obě výtečně malované podobizny mužské, jež v Rudolfině spatřujeme, jsou z těch, v nichž pevnou rukou umělce nejnitřnější charakter hlavy vystihujícího je podán jako dokument své doby. Vedle Matejka a Pochwalského

podařilo se z předáků polské malby získati výstavě Henryka Siemiradzkého, a hned jeden z jeho nejproslulejších, třeba starších obrazů. Naposledy viděli jsme v Praze Siemiradzkého v galerii Ruchu, a nebyly to právě zvláště vynikající práce, jimiž se tam tvůrce Pochodní Neronových znova na paměť nám uváděl. „Ženu či vásu?" náleží mezi Siemiradzkého obrazy z antického života k nejpodrobněji propracovaným a také nejvíce v duchu doby myšleným. Není v něm sentimentálnosti moderního názoru, ale také žádného nadměrného akcentování smyslného půvabu. Bohatý občan uvažuje s tváří znalce, zdali kuriosita z dalekého východu, kterou v ruce drží, nepředčí cenou nad vnady mladé otrokyně, týmž hebrejským obchodníkem jako jiné vzácné zboží ke koupi nabízené. Skupení pěti osob na nevelkém obraze, pohyby jejich jakož i pečlivě prostudovaný doprovod podrobností zrovna vyzývají k detailované analysi. Technickým stránkám díla — zvláště malbě nahých partií — snad se stanoviska absolutní reálnosti dojmu bylo by lze leckterou výtku učiniti, za to barevná komposice celku jemně je procítěna a působí, zejmena při nynějším výhodném umístění obrazu, lahodou sytého harmonického souzvuku. Těsný styk se světem antickým vyzírá z malby této, a tento intimní, každodenní styk všech podrobností života, všech názorů a náhledů doby se týkající, dodává líčení polského mistra nenucené přirozenosti; nic vyumělkovaného není v tomto líčení z doby zapadlé, látka vzdálená a cizí je podána se svěžestí, v níž z umělců moderních jediný Alma Tadema nad Siemiradzkého předčiti dovede.

Také representanti ryze moderního směru mezi Poláky dostavili se letos do Rudolfina; z nich první místo Václavu Szymanowskému náleží. Ne tak pro obraz, jejž nám poslal a jímž na krajní křídlo naturalistů se postavil, jako spíše pro vzácný jeho talent pozorovací a nevšední schopnosti technické, kterými se vyznačuje. Viděli jsme od Szymanowského líčení ze života horalů v každém ohledu výše stojící než tato selanka, s umíněnou bezohledností v skřípavou disharmonii barevnou naladěná. Ale dovolíli nám šeredná modrá skvrna na bledězeleném trávníku vhroužiti se do výrazu tváří obou mladých lidí, vpravímeli se objektivně do předností této absolutní malby volného vzduchu, neodepřeme studiu skutečnosti, na velkém plátně originálního mladého polského Mnichovana složenému, svého uznání, třeba přehnaně nemotorná posa obou mladých lidí, pod kvetoucí jabloní se objímajících, valně se nezamlouvala. Směrem Szymanowskému spřízněn je v Paříži usedlý Mečislav Reyzner, jenž také zaslal do Rudolfina výjev ze života selského lidu, plavou manýrou a rozměrností postav valně se lišící od oblíbených genrů známé polské kolonie Mnichovské. Z členů této kolonie zřídka kdy některého v Praze shledneme — snad jsou naše skrovné tržní poměry toho příčinou. Za to vždy vítaný host šl. A. Kossak zaslal z Krakova rozměrný obraz, jehož předmětem jest Útok rytmistra Brochowského na francouzskou pěchotu u Savony 1794. Kossak je výtečný malíř koní, a také tenkráte sedí jeho švarní jezdci pevně v sedle, na pěkných ohnivých ořích. Je rušno na obraze a útok je prudký, však podivno, zvykli jsme tolik na slavnostní kavalkády ze štětce Kossakova, že se nám ani nezdá, jako by na

tomto postavičkami se hemžícím plátně, plném anekdotických episodek, v skutku o krvavý boj běželo.

Polské poměry umělecké v jedné věci jsou příbuzny poměrům našim: důsledkem jejich je pobyt mnohých čelných umělců v cizině a rozptýlení celých četných družin malířských po rozličných střediskách světového ruchu uměleckého. Proti nedávné minulosti jsou poměry umělecké u nás do jisté míry lepší; rozličná učiliště a poněkud příznivější trh na předměty umělecké upoutaly v Praze několik sil, druhdy mimo hranice české usedlých. Nicméně je mezi obrazy umělců českých, letos v Rudolfině vystavenými, více nežli třetina mimo Čechy malována, a to ještě ostali nezastoupeni někteří z našich malířů v cizině žijících.

Pařížská kolonie česká netvoří jednolitou skupinu. Jeden úžeji se přimknul k tomu onomu směru, k té oné škole, druhý zachoval si svoji individualitu, technickými prostředky zásadám právě běžným více méně se přispůsobuje. V mistru Brožíkovi jako by poslední dobou dva umělci o prioritu závodili; také letošní zásilka jeho je toho zase důkazem. Malíř historického slohu s paletou historickou — smímeli tak říci — a malíř moderní, jenž dokazuje, že také žák Frans Halsa a obdivovatel velkých mistrů španělské renaissance si dovede zamalovat ve smyslu nové školy. Však oba ty umělce na pohled tak daleko od sebe vzdálené jednotí jeden tah v silné a mužné individualitě umělcově, jeho objektivní láska ku pravdě a vážné, opravdové pojímání úkolu uměleckého. Brožík vystavuje tu devět obrazů. Z nich Kuřák, Dueto, Páže, Holandský radní a Piják jsou malé kabinetní kousky, kostymem a jemně sharmonisovaným koloritem na Holandsko sedmnáctého století poukazující. Studie Španělky je vzpomínkou na umělcův pobyt za Pyrenejemi. Portrétem mistra Ondříčka vzdal Brožík přátelský hold umělci krajanu, který se s ním na cizí půdě sešel. Není krasořečnických frásí v této podobizně, jež podobu našeho geniálního houslisty pevnými tahy štětce vystihuje. — Když mistr Brožík na svou vlast si vzpomene, zanášejí ho myšlenky vždy do dob pohnuté, dějů plné minulosti. Takovou vzpomínku poslal nám letos v malém obraze, kde vypravuje, jak paní Polyxena z Lobkovic ve svém domě chrání místodržitele, z oken hradu královského vyhozené. Umělec se nemýlil, když soudil, že tato dohra dramatického výstupu na hradě Pražském nás obzvláště bude zajímati. Spatřujeme z Defenestrace dobře povědomé postavy zde v komnatě pyšné paní, jež práva svého domu energickým spůsobem hájiti dovedla. Skupení osob a škála posunků jejich nám dává tušiti, jak s rykem a šumem do síně vrazili, slyšíme kvapně pronesená slova omluvy, důrazné nalébání, vysvětlování, a vidíme, jak konečně celý ten tlum pohněvaných mužů, se vzbouřenou myslí žádajících vydání obou zraněných nepřátel, couvá před energií paní Polyxeny, stojící na prahu komnaty, v níž oběma místodržícím útulku popřála. Pohnutý výjev je s celým mistrovstvím Brožíkova vypravovatelského umění zachycen. Stojíli tímto obrazem Brožík v táboře umění vypravujícího, tož Jitrem a Svačinou mezi ličitele se dal. Tam forma, práce malířská co prostředek vyjádření obsahu, zde technika, reprodukce barevné nálady co hlavní prostředek dojmu. Ale Brožík nesnadno v sobě zapře epika, a tak neníli příležitosti vložiti do obrazu akci, snaží se aspoň stupnicí hlav

různého charakteru vzrušiti naše účastenství k zobrazeným osobnostem. Brožík nedovede s nimi zacházeti jako s pouhými modely, pod širé nebe posazenými k vůli studiu modelace a karnace, tak jako si nedovede mysliti obraz, který by byl zcela nahodilým úryvkem skutečnosti, na němž by práce umělcova přestávala právě tam, kde činnost tvůrčí začíná. Ostatně arranžují své obrazy i nejumíněnější naturalisté, a někdy byste neřekli, co raffinementu je utajeno ve zdánlivě zcela nahodilé a úmyslně jednotvárné komposici.

Mistr slunečného jasu Vojtěch Hynais letos nebyl k našemu Salonu štědrý. Z obou hlaviček ženských známe portrétní studii, jež z majetku soukromého sem byla zapůjčena, již dávno též z reprodukce, a také hezká tvářinka Furlanky nic nového o tvůrci půvabných ženských postav allegorických nám nepoví. Za to v návrhu diplomu výstavního, v doleních síních výstavy umístěném, obrážejí se všechny zvláštní odznaky individuality Hynaisovy, v níž tvůrčí fantasie s nejsvědomitějším studiem skutečnosti, jemný cit pro půvab tvaru s oddanou láskou ku pravdě jsou sloučeny. Pamatujeme se z jubilejní výstavy na studie Hynaisovy k některým postavám, jichž při diplomu je užito — žádný z mistrů osmnáctého století neuměl s draperií obratněji zacházeti a v hebčejší, řekli bychom výraznější řasy ji skládati.

Cele skutečnosti, aktualitě, oddal se Luděk Marold, jehož neobyčejné nadání se rozvinulo v Paříži, jako se rozvíjí rostlina v příznivou půdu zasazená. Proud života velkoměstského a právě Pařížského s tou hybnou elegancí a s tím chicem v zevních průjevech života, toť půda, na niž Marold patřil. Myslili jsme již, že Marold se odnaučil malovati, a domníváme se, že také asi v ruchu své činnosti illustrační, v cizině tak ceněné, neuchová si času než na takové drobotiny, jako je Čtenářka. Ale stojí za bližší pozornost ta drobotina, v níž poměr mezi napověděným a nedopověděným všecko Maroldovo umění jeví. A není poslední předností malého, delikátně malovaného obrázku, že umělec dovedl vzbuditi náš zájem pro svoji „hrdinku“ fin de siècle, a že zvědavější mezi námi by tuze rády věděly, jakou to napínavou knihu as půvabná ta dáma v starobylé skříni si našla, že tak úplně do ní se vhroužila. Zřídka kdy u čtenářek na výstavách se nám představujících komu napadá taková všetečná otázka.

Několik pohrobních vzpomínek na Chitussiho, jež na výstavě se octly, připomíná nám opět jednou umění jediného z českých krajinářů, který vyšel ze školy francouzské. V Čechách je malován, však francouzské nové škole náleží prací i duchem rozměrný obraz Václava Sochora V polích. Velké plátno, na němž švarná pasačka se svým hochem a dva znamenité exempláře krav jsou zobrazeny, náleží k těm moderním malbám, při kterých vždy více o principiích než o samé práci umělcově se mluví. Zdá se nám, že objektivní posudek bez ohledu na to, zdali sympatiemi k naturalismu se kloní neb proti němu je zaujat, má se především ptáti, jak umělec splnil ve svém díle to, co splniti chtěl. Sochor neměl jiné intence, než namalovati věrně, s věrným vystižením dojmu barevného skupinku, jakou z večera na každé skoro mezi v české vsi potkati můžeme. Že ku práci své konal nejsvědomitější studia, z každého detailu je zřejmo, však více ještě

je to zřejmo z celkového držení obrazu, barevně úplně jednotného, z naprosté zevní pravdy nálady světelné i z krajinářských partií obrazu, zvláště z výborně podaného pole s dozrávající zlatou pšenicí. Co obtíží tu je překonáno, jaký kus vážné práce na velkém obraze tomto je uloženo, zas jen malíř cele pochopiti a uznati dovede. Když obecenstvo nad tím se pozastavuje, že plátno tak značných rozměrů barvami se pokrývá za účelem líčení ze všedního života, může umělec odpověděti, že je to jeho škodou, když maluje obrazy nesnadno prodejné.

Z Paříže nový směr nejdříve do Mnichova byl přenesen a v Mnichově nalezneme dnes nejvíce nadšených, přesvědčených, ba umíněných stoupenců jeho. Němci, Norové, Američané, někteří Poláci náležejí tam k vyznavačům moderního naturalismu, který podobně jako nová sekta náboženská s bezohlednou jednostranností za jedině pravý pokládají. Při novotářích nebývá tomu nikdy jinak. Dost podivno, že z našich krajanů v Mnichově usedlých, pokud víme, žádný na novou víru ještě přísahu nesložil. Ostatně není Mnichov nyní už nijak tím kýženým cílem pro náš dorost umělecký, jako býval. Z mladších, kteří jsou tam usedlí, v Rudolfině nalezneme Fr. B. Doubka, jenž pěkný genrový motivek — Ranní návštěvu — nám poslal. Je to nevelký obraz, v němž to, co vzácně nadaný mladý umělec v prvních svých pracích sliboval a ve své Prádelně z jubilejní výstavy tak skvěle splnil, opět spůsobem přesvědčivým se potvrzuje, třeba že tentokráte jen úkol technického významu luštil. — Variací staršího thematu jak podnětem tak technickými kvalitami je obrázek Jaroslava Věšína Mezi skalami, jedna z těch prací, k nimž studií pro jiné význačnější práce činěných mimochodem se užije. Při umělcích, kteří tak určitými specialitami se obírají jako Věšín, nebývá a nemůže tomu býti jinak. — Že Rud. šl. Ottenfeld, z rodičů původu českého ve Veroně rozený a v Mnichově usedlý, na Prahu nezapomíná, je tím potěšitelnější, an umělec ten mezi Mnichovany náleží k nejsympatičtějším. Také obraz, s nímž letos se přihlásil, je z těch, při nichž účinek výhradně na vlastnosti provedení nespoléhá. Ottenfeld ovládá prostředky svého umění pevnou rukou, o solidní základ studia přírody se opíraje a zdravým citem pro barvu jsa obdařen. Ale žádné jeho dílo není bez podstaty vnitřní, ne tak děj jako spíše nálada ze situace vyplývající činí jeho práce zajímavými. Zvláště v těchto Třech jezdcích vše na impressi je založeno. Pustou plání jedou tři jezdci zranění, zsinalí, k smrti znavení, druh druha podpírajíce, jeden v hasnoucích zracích druhého svůj ortel čtouce. Nikde vidu a slechu po lidské pomoci, po přístřeší, ticho kolkolem a smutné, studené houstnoucí šero, jen nahoře tři krkavci těžkým letem svým provázejí jezdce, kteří za chvíli jeden po druhém klesnou s koně, aby více nepovstali. Příšerné dvouverší, jež umělec pod obraz svůj napsal, nemůže být prostředky malířskými výmluvněji tlumočeno.

Ottenfeld s pessimismem nekoketuje, k tomu jeho umění je příliš mužně vážné, ale umělecký temperament jeho k líčení temných stránek života vnitřním popudem tíhne. Není nápadnějšího kontrastu v „české síni“ výstavy jako mezi Třemi jezdci a jasnými úsměvnými obrazy Beneše Knüpfera, z nichž jeden nedaleko od Ottenfeldovy komposice

jako na srovnání je umístěn. Knüpfer na slunném jihu zasvětil svůj štětec světlu, on v siných vlnách moře jako milenec ve své zbožňované vidí jen líbezné stránky. I když po bouři širá hladina v prudkém vlnobití je vzedmuta, usmívá se zase na ni klidné, veselé slunce, zlatíc hřebeny vln, jako by v skvostný šperk je měnilo. Knüpfer neví o ztroskotaných korábech, o pokladech vzatých v plen, o životech v nelítostném zápase pohlcených, pro něj moře je živlem o sobě, moře, jak on je pojímá a zobrazuje, má se k marinám obvyklého druhu jako panenská půda lidskou nohou nedotknuté stepi ke krajině vzdělané, kolejemi železnic rozbrázděné. Jen zjevy báje někdy oživují krásná pobřeží a hrají si ve vlnách, z nichž se vynořily, a chladný jas vzcházejícího dne střídá se se zlatou září poledne a líbezným šerem večera. Také pět letošních obrazů našeho Římského krajana je variací na toto věčně vábivé théma, variací, o jejímž mistrném provedení bychom nedovedli pověděti nic jiného, než v Osvětě již při jiné příležitosti vyložiti jsme se pokusili.

Však bez toho již nadužili jsme v této zprávě o výstavě místa jí vytčeného, a přece také mezi pracemi v nejužším smyslu slova domácími nalézá se dosti takových, jež ku podrobnějšímu pozorování vyzývají, třeba málokterý z našich mladších malířů letos nám podával vše, seč je talent a dovednost jeho. Také mnohé již dobře známé jmeno tu schází, mezi krajináři pak všichni žáci profesora Mařáka. Nechceme po příčinách této abstinence pátrati a prostě jen konstatujeme, že těch krajinomaleb plných mladistvé svěžesti, proniknutých láskou ku přírodě a láskou k studiu přírody v skutku v Rudolfině pohřešujeme. A to tím více, že letos krajinomalba domácí vůbec ve výstavě skrovně je representována. Vedle drobotin od Macha, Řivnáče, Fialy, Kirniga, Skály atd. jen Karel Liebscher se dostavil mimo s několika menšími studiemi též s dvěma obrazy rozměrnějšími, v nichž různý charakter krajiny Podkrkonošské a přírody Šumavské markantními rysy je vystižen, pak Václav Jansa, jenž letos též na poli malby figurální ve větších rozměrech se pokusil s dvěma zajímavými obrazy, v nichž obratnou rukou podává šťastně volené a s jemným citem pro účinek rozvržení pojaté partie z malebně krásného okolí Krumlovského. Ještě o krajinářských a architektonických studiích prof. Kouly, Antonína Balšánka, Ed. Sochora a jiných bychom se zmíniti měli, ale ohledneme se ještě nahoře v českém sále mezi pracemi našich malířů figurálních.

Není to zvučné jmeno ani nyní napořád vzácnější podnět, jež před Svatou rodinou prof. Františka Ženíška naše kroky zastavují. Novým pojetím motivu tolikrát řešeného, mistrovstvím práce malířské poutá hned na první pohled tento obraz matky, v radostném vzrušení vysoko pozvedající své děťátko, jež právě se probudilo celé růžové a svěží na lůžku, pod širým nebem ustlaném. Opodál pracuje sv. Josef, a průzračný vzduch podvečerní, svěžestí prosycený, leží nad klidnou krajinkou. Ženíškův obraz je jasný, zdravý, pravý „plein-air,“ ne hold modě, ale dílo uměleckého přesvědčení. Ostatně byl mistr Ženíšek u nás vůbec první, který pro figurální obraz studie pod širým nebem konal, sotva pět let potom, co v Paříži podniknuty první pokusy

nové malby, připravoval se Ženíšek tak ke své Boženě. Barevná nálada Svaté rodiny ve své chladné tónině zvláštní harmonií, zvláštním líbezným klidem dýše, a nepřekvapujeli mistrná, skutečnému účinku odpozorovaná modelace při díle z ruky Ženíškovy, nezdáli se ani jinak možno, než aby rozloha draperie byla slohově procítěna a zároveň přirozena a přispůsobena tvarům těla i jeho pohybu, tož na znamenitě vystižené pozadí, na tu zelenou stráň, jež obraz uzavírá a po níž lehké průzračné stíny se stelou, zvláště upozorniti za vhodné máme.

Mezi dvěma obrazy Knüpfrovými a Salvatorskou legendou od Gretsche octnula se Svatá rodina v okolí barevném jí zcela svědčícím. Vidění se svou šerou náladou barevnou, s fakturou více naznačující než dopovídající, je jedním z nejvíce individuálných obrazů naší výstavy. Gretsch je z těch umělců, kteří z hloubi duše tvoří, i jsme mu vděčni, že nám moderním Pražanům, kteří již ani nevíme, že také hlavní město království mělo své lokální lidové pověsti, vypravuje legendu, kterou jsme neznali a jež přes duchovitou svou formu našemu citu národnímu nyní zrovna jako před lety je srozumitelna. Nechceme říci, že by nebylo bývalo lze v některém detailu výmluvněji podstatu věci vyjádřiti, a také ovzduší snad neodpovídá zcela ročnímu období, do něhož pověst děj klade. Ale není tak snadno zachytiti pravé tóny pro stlumočení podobného motivu, a fantasie mladého umělce nespočívá ještě na tak pevném základě nastřádaných studií skutečnosti, jakých k tomu je třeba. Kdo metu svého snažení nad reprodukci modelu v klidné situaci si nepostaví, snáze ovšem vyjádří, co pověděti chce. Mezi pracemi mladých domácích umělců dost takových obrázků ze života současného nalezneme, v nichž tu šťastnější a obratnější rukou, tu štětcem dosud méně jistým nějaká „aktualita“ je zachycena.

Bartoňkovým Různým zprávám mezi nimi první místo přísluší, ač významnější obrazy z ruky umělcovy známe. Hlavín, Knöchl, Krajíček, Hampeys, Rex, Jedlička a j. svými pracemi sem náležejí. Také Douba v Pokladu svém sáhl po látce z přítomnosti čerpané; théma je arciť snad poněkud hledané, abychom mezi obvyklé reprodukce skutečnosti je čítati mohli. S lonskými Sektáři má Poklad společnou vrstvu lidí, v níž se děj odehrává. Jako tak často při chudině velkoměstské bývá, je více spustlosti než bídy soucit vzbuzující v postavách, v pravdě ze života dobře odpozorovaných. Neníli nám na první pohled osnova motivu hned patrna, tož za to jeviště děje, bídná sklepní světnice, s celou charakteristickou stafáží ve skrovném osvětlení shora vpadajícím, velmi případně jest vystižena. Jiné ovzduší na Spillarových obrázkách se rozkládá. Štědrá sousedka je pouliční motiv Benátský, s postavičkami tak chakteristickými v typu a pohybu, jako byla charakteristická jeho děvčátka z Domažlicka, jež loni jsme viděli. Živý, teplý — snad trochu tvrdě pestrý — kolorit s povahou předmětu dobře se shoduje. Jakesch Alexandr — neboť též bratr jeho Jindřich vystavuje letos, a to dětský genre velmi pěkně malovaný — ještě se nevybavil z okolí, v něž lonským motivem svým tak dobře se vžil. K tomu doba empiru je právě v módě, a umělců, kteří by tak delikátně dovedli líčiti zamilované dvojice, poeticky naladěné, je pořád méně. Zamilovanou dvojici méně anonymní, než je párek Ja-

keschův, štětec Adolfa Liebschera nám předvedl, i nemohlo ani jinak býti, nežli že ke scéně z prvního jednání Prodané nevěsty připojil pendant z jednání třetího. Kroje osob nejedním detailem přesně vystiženým charakteristické součásti Plzeňského úboru ženského připomínají.

Portrétní práce domácí neobyčejně skrovně jsou v Rudolfině zastoupeny. Máme tu podobizny od Tůmy, Velce, J. Ženíška, slečny Jirečkové, pak mezi jiným solidně propracované pastelové portréty z kruhů vysoké aristokracie od slečny Emingrové, tři effektní sličné hlavy dívčí od Grunda, v nichž tahy mladých dám v elitních kruzích české společnosti známých poznáváme, pak studie od Hilšera a Pitharta rovněž pastelem provedené.

Stuchlík, Lerch, Mašek, Jakesch, mívali dole v síních Rudolfina četné podobizny a studie, provedené s bezpečným ovládáním jemnopylé techniky pastelové. Někteří z nich propracovali se v pastelu ke způsobu osobitému, ke zcela zláštnímu způsobu kladení barev a zvláštní svérázné harmonii barevné. Jich všech letos neradi pohřešujeme. K akvarelu sahá se zálibou téměř výhradnou Karel Klusáček, dobře cítě, že jeho způsobu vyjádření i podstatě toho, co vyjádřiti chce, nejlépe odpovídá. Není toho nikdy málo, co Klusáček má v mysli připraveno, ba někdy skorem více, než prostředky malířské vystihnouti mohou. Také Maloměstské kastovnictví (tři skizzy k malbám nástěnným) jsou bohaty na jemné narážky, na vtipné nápady allegorickým způsobem nadhozené, však moderní obecenstvo odvyklo si postáti před malými obrázky cyklicky souvisejícími, do nich se pohroužiti a podrobněji k nim přihlednouti. Co v sympatickém tom mladém talentu ještě je nevykvašeného, čeho originálnímu umění jeho dosud ze studia skutečnosti se nedostává a ve formě je nedost propracováno, sám umělec nejlépe by poznal, kdy by mu bylo přáno jednou ve větších rozměrech podle chuti si zamalovati. —

Jsme se svým referátem o výroční výstavě Krasoumné jednoty hotovi. [1]) Jak vypadla letos její bilance pro umění domácí? Pokud mladých talentů se týče, celkem ne tak slibně, jako při celé řadě výstav předchozích, však vzhledem k representaci některých čelných představitelů malířství českého bohatěji než jindy, a máli okolnost tato býti předpovědí koncentrace českého umění na půdě české, otvírala by letošní výstava do budoucnosti perspektivu utěšenou a radostně vítanou.

---

[1]) Zprávu o sochařských pracích domácích, jež v počtu dosti skrovném na výstavě jsou zastoupeny, k jiné vhodné příležitosti si ponecháváme.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XXIII — DÍL II

1893

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1893

R. 1893. Čís. 7.

OSVĚTA

Jan Kollár v Jeně.

Píše

dr. Jan Jakubec.

I.

Jena znamená pro Kollára totéž, čím pro mladíky Římské bývaly Athény. Tam Kollár nabyl nejen vyššího vzdělání, nýbrž tam celou svou povahou tkví i všechna jeho činnost básnická a spisovatelská vůbec. Hledíce k důležitosti doby této pro duševní rozvoj Kollárův, chceme podrobněji líčiti celé ovzduší tehdejší Jeny, prostředí, v němž Kollár žije a se vzdělává; ukázati zároveň, jak se k tomuto vlivu chová, pokud mu podléhá, pokud odporuje.

Kollár sám uznával, jak významný byl pro něj pobyt v Jeně. Svědčí o tom jeho Paměti a některé zmínky tu i tam v jeho spisech se vyskytující. V Pamětech dosti široce kreslí jednak své prostředí, jednak sebe sama, jak v něm znenáhla roste. Toto pozorování sebe není vždy zcela přesné: Kollár při spisování svých Pamětí byl jednak již příliš vzdálen tehdejší doby, jednak nedovede se vždy na svůj stav duševní let minulých dívati dost objektivně. Na štěstí můžeme básníka alespoň po některých stránkách sledovati. Zachoval nám totiž ze studií svých v Jeně poznámky své nebo „denník,“ [1]) jak on jej nazývá. Ovšem není to denník v obyčejném smyslu, nýbrž pouhá excerpta ze spisů, časopisů atd. Ani jednoho data nemá tu básník o sobě, ani sebe menší zprávičky osobní. A přece bude nám „denník“ pomůckou velmi cennou a dle našeho mínění i spolehlivou.

Věnujme povšechný pohled Kollárovi před jeho odchodem do Jeny, zejmena jeho fondu duševnímu, názoru na svět a jeho smýšlení.

Kollárova povaha a vlohy duševní, oboje po otci zděděné, vyhraňují se zvláštními osudy osobními. V útlém mládí, když rozepjal nejchutěji peruti touhy své po dalším vzdělání, stržen násilně mocným proudem. V 15. roce věku svého rozešel se s tvrdým otcem a umínil

[1]) Nyní chová se s ostatní pozůstalostí Kollárovou v Českém Museu.

si jíti za svým cílem bez jeho pomoci. Silná vůle, kterou osvědčil již tímto krokem, roste stále. Ukazuje neobyčejnou energii životní; přemáhá překážky pílí a vytrvalostí, asketickým sebezapíráním; uzavírá se před jinými, zejmena před mladšími druhy svými na studiích; ale při tom stává se samostatným, zvyká důvěřovati pouze sobě a Bohu, k čemuž vede jej zbožná jeho mysl.

Na studiích svých ctí vždy autoritu školskou: má velikou, až poníženou úctu ku představeným, učí se nejsvědomitěji předepsaným naukám školským, jak o tom svědčí všecka výborná vysvědčení jeho z těchto dob. Ale právě tento školský duch mohl utlumiti všecko duševní nadání neb alespoň zaváti je mezi zkameněliny neživého, dávno odumřelého proudu kulturního. Bylať na těchto školách strnulá vzdělanost latinisující, zastaralý to zbytek seschlého humanismu. Ta ovšem neužívala jazyků klasických a staré kultury jen jako pomocného prostředku vzdělávacího, jako disciplíny mezi ostatními disciplinami, nýbrž pakulturu lantinskou starou i středověkou kladla si za výhradní cíl, na který se některé vědy moderní, nebo vlastně jen odpadky z nich nalepovaly. Není tu ještě nic z osvětného hnutí doby novější, nýbrž starý duch polyhistorický 17. a počátku 18. století bez živého pronikání fakt, bez utváření názoru filosofického z poznatků vědeckých. Přirozeno, že sem ani dost málo nepronikly ideje a hesla, která na nedalekém západě ovládají již nejen mysli vyšší intelligence, nýbrž i školy.

Kollár cítí sice jisté nedostatky škol a hledí si mezery ve svém vzdělání vyplniti. Ale jak je vyplňuje? Týmž duchem polyhistorickým. Chce míti vědění co možná nejširší; proto ty nauky, které nemá příležitost poslouchati ve školách, získává si studiem soukromým. Ale není v tom systému, tím méně jednotný názor nebo určitá nějaká idea ovládající. I když čte spisy, v kterých již plně se ozývá duch moderní, jako Voltaira, Montesquieu a j., lpí jen na stránce vnější. Sahá k nim, protože i do Uher došla o nich již pověst. Ale k četbě jejich přistupuje s neúplným porozuměním a s jistou zaujatostí — zaujatostí jakožto kandidát theologie.

Na svém budoucím povolání Kollár lpí v této době celou duší. První jeho pokusy literární věnovány jsou účelu náboženskému: cvičí se záhy v kázání, překládá nábožná rozjímání a modlitby,[1]) překládá a skládá písně duchovní[2]) a pilně připravuje se ke zkouškám theologickým. Snaha to u Kollára zcela vysvětlitelná. Odkázán jsa od malička sám na sebe a neobyčejně jsa starostlivý, vším úsilím hledí se dopracovati pevného postavení, kde by ho netísnila nejistota nejbližší doby. Odhodlává se ku povolání kněžskému a proto se pro ně bedlivě připravuje a duchem tím také záhy smýšlí a cítí.

Jinak z mládí jeho důležito je pro další rozvoj básníkův, že již v této době hledí si osvojiti humanistické zásady Salzmannské a Basedowské, že hledá již v této době zálibu a útěchu v přírodě a umění, zejmena v malbě, kteroužto poslední Jena nikterak nepodporovala.

---

[1]) Viz Kollárovy „Dopisy J. Palkovičovi." Čas. Čes. Mus. r. 1893, str. 178 a 179.

[2]) Paměti 224.

Co se týká uvědomění národního, před odchodem do Jeny v srdci jeho se více jen šeří [1]) — snad nepříznivým mrakem mohlo být i toto šeření se zahaleno — aspoň jasného světla poledního dostalo se mu teprve v Jeně.

Jena a Durinky nebyly slovenskému theologu neznámy. Od dávna byli totiž evangeličtí studenti slovenští s Jenou ve spojení. V Uhrách zřízeno bylo několik stipendií pro theology evangelické, aby dovršovali své studie na universitě Jenské. Vedle těchto stipendistů ubírali se tam jaksi více již společným zvykem i jiní studenti netheologové a nestipendisté. Proto počet uherských studentů v Jeně je dosti značný. Za dob Kollárových je jich tam na př. asi 30. Z nich několik též Slováků. [2]) Takto udržuje se tedy o zemi vzdálené i mezi Slováky neustálá tradice. Mezi duchovními slovenskými mnoho je těch, kteří odbyli své studie v Jeně. Ti rádi vzpomínkami svými zalétají v bezstarostné doby. Jiní zase, kteří mají teprve studie své nastoupiti, zajímají se o místa a život svého příštího pobytu. Podobně asi stará se o ně též Kollár. K Durinkám poutá jej jako všecky protestanty vděčnost, za to že na delší dobu poskytly ochrany Lutherovi. V Lutherově životopise připomíná se mnoho míst v Durinkách, jako Wartburg, Friedenstein, Altenburg, Koburg a j., která hlavně jen tímto pobytem reformátorovým se proslavila. I v Jeně posud stojí hostinec, jenž honosí se tím, že v sobě pohostil Luthera. Náš zbožný theolog zajisté plane asi nedočkavostí, aby všechna tato místa z úcty navštívil a spatřil je vlastníma očima. Slyší vypravovati a čítá o Durinkách jako středisku moderní slávy literární a nového samostatnějšího národního hnutí kulturního. V místech těchto žijí nebo pod rovy nedávno nasutými odpočívají geniové, o nichž celý svět mluví s největší úctou: Herder, Wieland, Schiller a Goethe. O Goethovi zejmena mnoho se vypravuje; žijeť tu již při vzrostu třetí generace, jako Nestor ovládaje starší i mladší pokolení svým duchem. Kollár těší se nemálo na okamžik, kdy bude moci alespoň z uctivé vzdálenosti spatřiti tento olympický zjev. Slyší o velkolepém obchodu knihkupeckém, jehož střediskem stala se Gotha a jenž souvisí s tímto hnutím. Mnoho vypravovalo se asi též o velkodušném velkovévodovi Karlu Augustovi, největším to mecenáši nové doby, aspoň co do vůle, proslulém stejně mezi nejvzdělanějšími třídami svým bystrým důvtipem státnickým, který přivedl jej k tomu, aby první mezi Němci dal zemi konstituční ústavu (již r. 1816) a volnost tiskovou, svým nadšením pro slávu národa a ideálním snažením, svou vzdělaností a rozhledem, svým vkusem uměleckým, láskou k přírodě; zrovna tak jako byl populární u lidu nejnižšího pro svou blahosklonnost k němu. Často objevoval se mezi lidem ve svém prostém obleku ustrojen jako polesný; při zvláštních příležitostech, událostech rodinných, pořádal lidu veliké slavnosti, které bývaly tak nenuceny, že mohl po dávném zvyku každý

[1]) J. Jakubec: O Kollárově uvědomění národním před jeho odchodem do Jeny. Světozor 1893, str. 339 a sl.

[2]) Paměti str 251; totéž tvrdí se v dopise z Jeny (patrně Kollárově) v Palkovičově Týdenníku z r. 1818, str. 79: „Uhrů je zde nyní na učení 30. Mezi nimi i několik Slováků.“

poddaný i kněžnu požádati o tanec. Vykládalo se mnoho jak o příliš bodrém životě studentském, tak i o zvláštním tom zřízení a životě tamějších obyvatelů. Vojsko existovalo tu na př. více jen jmenem: vojáci byli řemeslníci, kteří v čas potřeby odkládali své uprášené šaty a nástroje, aby je zaměnili za stejnokroj vojenský a zbraň. A tak tráví tu velmi zbožný, dobromyslný lid spokojeně při svém skromném denním zaměstnání nestaraje se o vyšší život kulturní, který tu kolem něho v takové míře zavládl. [1])

Takto jsa připraven již předem na místo budoucího svého pobytu, Kollár na konci září roku 1817 vydává se na cestu do Jeny. [2]) Opouští svou domovinu, nebyv upoután příliš k místu rodnému, bez místního patriotismu — což byla příznivá okolnost pro snahu slovanskou —; opouští ji po trpkých zápasech s poměry životními, maje dosti bohaté zkušenosti osobní. Je proti jiným druhům již poměrně dospělejší i věkem; minulo mu 24 let. Ač patřil k rozvážnějším již studentům, přece přinášel do ciziny srdce pro nové myšlenky neméně vznětlivé a nadšené, nežli mladší jeho spolužáci. Z Báňské Bystřice béře se přes Budín, aby si tu dal obnoviti svůj pas, do Prešpurka. Tam našel druha na cestu, Mažáriho, takto Slováka rodem, ale již se silným přízvukem maďarským. Kamkoli přišli, Kollár neopomíjí prohlednouti si znamenitosti místní. Ve Vídni navštěvuje obrazárny; v Čáslavi hledá v děkanském chrámě hrob Žižkův, ale k svému hněvu se přesvědčuje, že „jakási barbarská ruka je (kosti jeho) již byla vyvrhla a spálila." Když přišli do Prahy, především vyhledávají Jungmanna; neboť toho zná již dávno Kollár z jeho literární činnosti a nyní touží seznámiti se s ním osobně. Všechno jeho očekávání bylo skutečností překonáno. „Při prvním uvidění se byli jsme již jako na věky svoji," praví Kollár o svém dojmu. Vlídný Jungmann provádí příchozí sám Prahou a seznamuje je se znamenitostmi jejími. Jak musela tato přátelská ochota působiti na mladou mysl a utužovati v ní uvědomění národní, které Jungmann asi neopominul buditi! Navštěvují zde i Jana Nejedlého, který přijímá je „s obyčejnou svou nádhernou vlídností," i Krameriusa. S těmito třemi byla asi tehdy Kollárova znalost českých spisovatelů Pražských vyčerpána.

Další cestu volili zacházkou přes Teplice do Drážďan, kde Kollárovi, umění a starožitností milovnému, podává se tolik vzácných předmětů, že tam mešká přes celé tři dni. Ale i zde ukazuje se záliba k budoucímu povolání: navštěvuje slavného theologa, dvorního kazatele K. B. Ammona, který byl nápadně podoben Goethovi; Kollár byl jeho chováním povznesen, jako byl zarmoucen a rozhněván návštěvou u Štefana, kazatele české církve v Drážďanech, který prý však o národnosti a řeči (české) ani slyšeti nechtěl.

Odtud ubírají se do Lipska. Již v Drážďanech přisedli k nim do poštovského vozu tři spolucestující; dva mladíci asi 16 a 20 let v průvodu obstárlejšího muže, podle zevnějšku bývalého válečníka.

---

[1]) Plnější obraz života lidového u Treitschka: Deutsche Geschichte im 19. Jahrh. II. Th. 401.

[2]) Paměti 230—235.

Mluvili lámanou řečí vlaskou, ale Kollár poznává podle jejich přízvuku, že jsou to Rusové. Hned rozproudil se mezi nimi živější rozhovor, a Kollárova náchylnost k bratrům slovanským vrostla v nadšení, když se dověděl, že tento statný vysloužilý vojín znal osobně Ivana Danilova, kozáckého hejtmana, jejž byl Kollár za svého dětství poznal v Mošovcích a na nějž zachovával si nejkrásnější upomínky. Tak přibyli společně do Lipska. Tam, jako všude jinde, poutají je jeviště událostí dějinných, zejmena obě bojiště z let 1631 a 1813. Shromažďují se tu právě mnozí knihkupci ze všech měst a krajů německých, jsouce na pověstném trhu výročním (Michaelis-Messe).

Odtud Kollár ubírá se s druhem svým do Jeny částečně též pěšky. Krajina sama na našeho příchozího působí „novým, nikdy před tím necítěným dojmem“ (Pam. 235). Krásné údolí Sálské, vroubené různými útvary horstva tu holého, tu zalesněného. Tu i tam zříceniny starých hradů, pudící zvědavého a bádavého ducha Kollárova, aby pátral po jejich minulosti, jako činíval již za svého pobytu na Slovensku. Zatím pracuje jen živá fantasie. Jinde zase novější obydlené zámky; kolem nich prostírají se rozsáhlé parky, divoké i úpravné, kterými jsou Durinky proslulé. Ptá se na jmena těchto hradů, na jmena osad a vesnic, kterými prochází. Jaký to divný zvuk! Kunitz, Lobdaburg, Gospoda, Wölnitz, Priesnitz atd. Duch jeho nakloněný již za dob studentských k filologisování, zejmena též k etymologisování jmen vlastních [1]) zaráží se nemálo nad těmito jmeny. To jsou jistě jmena slovanská nejčistšího rázu! Jak sem přišla, jaký se tu odehrál osudný pochod dějin? Již od této chvíle naskytuje se mu záhada; záhada, která bezděky nás pudí jako každá nejasně poznaná, jen tušená věc, abychom se probrali k určitému světlu o ní.

A i ten lid, jeho živobytí a řády hodily by se spíše v nejbližší sousedství Tatry nežli sem, do tohoto cizího okolí! Typ, podoba jejich ukazuje se i povrchnímu pozorovateli jako neněmecká; jejich mravy, obyčeje a pověry v nejednom upomínají jej na zvyky v domovině, jako spůsob jejich života. Jdou spokojeně jen za svým denním zaměstnáním nestarajíce se o veliký výtěžek. V neděli popřejí si při muzice řídkého piva a kyselého vína. Sedláci hospodaří tu se všemi chybami jako jejich pradědové před sto lety. Vozkové jezdí po špatných silnicích, pomáhajíce si z výmolův a na strážnější kopce přípřahem. Všude obecní pasák pase celé obci ve stádě všechen dobytek pohromadě, koně, skot, ovce, prasata, husy na nerozdělené obci. [2])

Vše to zajisté budilo v pátravé mysli Kollárově nejednu úvahu. Ale podobné myšlenky byly zatím zaplašeny novými netušenými dojmy. Náš Kollár totiž přirazil již s druhem svým za podobné nálady a nejistého očekávání do Jeny. Přišel tam dne 8. října ráno o 10. hod. (Pam. 232.) Bedlivý student stará se především o zápis na universitě. Hned druhý den dal se již zapsati, jak svědčí matrika university

[1]) V. na př. Pam. str. 169: „Prvá má péče, když jsem někam přišel anebo něco slyšel, byla na původ slova a na počátek věcí se tázat.“ O této náklonnosti svědčí též list jeho k J. Palkovičovi z 15. pros. 1816, v Čas. Čes. Mus. 1893, str. 180.

[2]) Treitschke c. d. str. 401.

Jenské z toho roku. Zastihl tu již několik Slováků;[1]) ba našel zde i bývalé přátele a známé ze svých studií. Setkal se tu zejmena se svým důvěrným přítelem již ze studií Bystřických, J. Rumannem, se vzdálenějším známým z týchž let, J. Benediktim a se S. Ferjenčíkem, s nímž seznámil se před společnou kandidátskou zkouškou.[2]) Kollár přihlásil se asi u těchto svých krajanů, kteří se již v Jeně déle zdržovali, a jimi uveden pak v život studentský.

Jaký to neobyčejný ruch! „Celá Jena rojila se zástupy žákův.“ Kollárovi to shromáždění studentů připadá tak ohromné, že počítá akademiků na tisíce (Pam. 237). Ve skutečnosti bylo jich asi 700.[3]) Ale přes to přese všechno jak imponující to počet v městě čítajícím ne zcela 5000 obyvatelů!

O rázu studentstva a Jeny vůbec vypsal si Kollár německy do svého „denníku“ tuto charakteristiku (podle svého směru nejspíše asi z Kotzebuova časop. Lit. Wochenblatt): Při přílivu a odlivu dočasných občanů není prý tu nic určitého v charakteru a fysiognomii. Je prý tu pochopitelná směs a nápadná míchanice profilů a způsobů myšlení. Jak různé jsou prý obličeje, tak různé i povahy; jsouť tu v malém městě různé národy zastoupeny (Frankové, Švýcaři, Meklenburčané, Uhři atd.). Obyvatelů 4344 — bez studentů a čeledi. „Student není nikde tak vážen jako zde. Cení se v něm ten, kdo se z něho může státi. Mladý nájemce náleží takřka k rodině domácího pána. Mnozí dělají z Jenských samé proroky Eliáše a z jejich studentů havrany, kteří jim přinášejí pokrm na poušť.“ Postavení studentstva v Jeně bylo v celém Německu ojedinělé a proslulé svým rázem. Podmiňovaly to malý počet obyvatelstva a potom staré, utkvělé tradice. Universita Jenská trvá přes půltřetího sta let za zvláštních poměrů. Platila tu vždy za nejvyšší a jedinou instituci. Jena byla jen na krátko ke konci 17. věku residencí menšího dvora, což však zůstalo beze vlivu na způsob života tamějšího. Nebylo tu ani šlechty usazené, ani zvláště bohatého měšťanstva. Většina měšťanů je vlastně živa jen ze studentů. Proto nad nimi studenti chtěli si udržeti nadvládu za každou cenu. Měšťany nazývají filistry. I Kollár vypozoroval záhy tuto převahu studentstva nad měšťany: „Měšťan v Jeně jest věru bídné, před buršem se ponižující a od něho visící stvoření; proto v Jeně vlastně říkaje žádného měšťanského života není, an pohlcen jest od života akademického. Vznikajíli však přece někdy rvačky mezi burši a měšťany nebo tovaryši a řemeslníky, zavzní ihned strašné ‚Bursche heraus!‘ po celé Jeně, a v tom okamžení celé město se třese; nebo žákovstvo ozbrojené táhne tam a jistotně zvítězí.“ (Pam. 238.) Student všude udává tón, všude je neobmezeným pánem ve svém chování i jednání; své okolí považuje pro sebe. Odtud jeho veliké sebepřeceňování a neobmezená hrdost. V devadesátých letech 18. věku vystěhovalo se studentstvo z Jeny s hrozbou, že přesídlí se do Erfurtu, nevyplnílí jim

[1]) J. Jakubec: Upomínka na Kollára v Durinkách v Almanachu Kollárově.
[2]) Pam. 211, 218, 239, 241 a j.
[3]) Prof. Luden v obraně proti útokům vládních časopisů hájí studentstvo ve svém časopise Nemesis. Útočníkům prý nenapadne, že *600—700 otců* posílají ze všech končin Německa do Jeny své syny.

úřady jejich přání. Postrašené úřady nemeškaly tak učiniti, a studentstvo vracelo se v triumfu nazpět do Jeny.

Proto Jena od jakživa slynula zvláštní bodrostí, ba hrubostí mravů studentských. Učitelé nepřispívají namnoze k zušlechtění jich. Sám Fichte, jemuž mládež universitní neobmezeně byla oddána, hlásá větu: „Alle Liebenswürdigkeitslehre ist vom Teufel.“ [1]) Nevázaná volnost studentského života v Jeně těšila se v mládeži německé nejlepší pověsti. Záhy dobyli si mezi svými kollegy na jiných universitách nejlichotivějšího uznání svými spůsoby pijáckého života — od nich pochází na př. přípitek na bratrství. [2]) Obžerství a necudnost objevovaly se s drzostí nyní již nepochopitelnou, hazardní hry smějí se beztrestně i na ulici utíkati. V nejvyšší míře provádí se tu „nevyhladitelná německá rvavost.“ Roku 1815 ze 350 studentů university Jenské konalo se za jediný týden 147 soubojů. [3]) Kromě toho mládež Jenská je proslulá svým směšným parádnictvím a cynismem. [4]) Ale při této hrubosti mravů a nevázanosti měl studentský život též své stránky poetické. Zaručoval je jednak tento bezstarostný věk, jednak romantický půvab míst, kam se se svými komersy nejčastěji uchylovali, ať to byl Ziegenhain s blízkým Fuchsthurmem, ať Kunice s nedalekými troskami Kunitzburgu, ať Lichtenhain. Při schůzkách studentských ozývají se veselé písně pijácké a společenské, pozůstatek to jednak starých písní vagantských, udržovaných tuhou tradicí, jednak básnické dokonalejší výtvory zdravější a opravdovější doby nedávno minulé.

Za studií Kollárových Jena je dějištěm vážného přerodu života studentského. Přivedly jej hlavně události vzniklé na počátku nového století — války Napoleonské. Veliký dobyvatel francouzský způsobuje německým státům porážku za porážkou. To vzbuzuje u poražených a nedůstojně porobených žal a hněv nad utrpěnou pohanou. Hrdost národní se probouzí a chce se vzmužiti. Z toho vzniká nadšení válečné, a nejlepší síly národa spěchají obětovat se za svobodu vlasti, aby bojovaly proti cizímu utiskovateli. Nadšení mladí básníci, jako Th. Körner, věnují tomuto zápalu vlasteneckému péro své v poklidu, jako v seči touž pravicí mávají mečem za svobodu. Jiní, jako M. Arndt, básní, píší brošurky pro nejširší vrstvy, jež uchvacují a přivádějí nové a nové čety dobrovolníků v prořídlé řady bojovníků. K tomu druží se úvahy, co zavinilo tento hluboký úpadek. Rozpomínají se na vítězné předky, kteří i světovládný Řím konečně povalili a výbojně postupovali na všechny strany. Ti vítězili zajisté svou jednotou, svými přísnými mravy, svými dokonalými, lidu oddanými knížaty. Proto ožívají ideje blouznivého Gottinského Hainbundu se svým kultem křesťansko-germanským, jenž zde projevuje se v okázalé zbožnosti, s vroucím přátelstvím osobním, s Klopstockovským abstraktním němectvím, „Deutschthümelei“, se svou nenávistí ke všemu, co jen z daleka zavánělo Francií, se svým kultem života prostého a bezúhonných mravů, což přivedlo je k tomu, že „nemravné spisy“ Wielandovy a

[1]) Treitschke c. d. str. 384.
[2]) Treitschke c. d. 411.
[3]) Treitschke c. d. 412.
[4]) Keil, Geschichte des Jenaischen Studentenlebens, str 358.

jiných odsoudily k plamenům;[1]) ozývají se životněji hesla doby nazvané „Sturm und Drang“ se svým bezmezným hněvem proti tyranům. Tento podklad se nyní rozšířil novým proudem, jenž v rozvoji vzdělanosti zatím se převalil, hlavně romantikou a filosofií. Hegel, Fichte, Schleiermacher připravují svým filosofickým učením jednotu; Fichte zejmena hlásá ji živě v různých spisech; staví i ideál uzavřeného státu mládeže; staví jej na mravní vážnosti a nadšení vlasteneckém. Snaha tato již od let všude více méně uvědoměle se hlásí. „Pud jednotící“ rozdrobených národů zasahuje nejrůznější činitele života národního. Dřívější kosmopolitismus německé literatury ustupuje stanovisku národnímu, vlasteneckému. Ideální obraz národa stává se velikou mocí mravní. Největší politikové a národohospodáři pracují ve směru vlasteneckém. Historikové političtí a literární i jazykozpytci obracejí svou pozornost k životu německému všech dob.[2]) V Německu, v Italii kongresy učenců, umělců, živnostníků jako bouřliváčci předcházejí již před boji za svobodu.[3]) Veliký státník Stein, jehož nadání vykázáno bylo bohužel příliš úzké pole pokusné, již r. 1812 vypracoval plán, jímž mají se sjednotiti německé státy. Arndt a Görres již před boji a za bojů o svobodu myšlence té věnují své péro. V Pařížském míru byla podmínka federativního spojení.[4]) Vždyť i Goethe, násilně politiku od sebe odstrkující, myslí týmž duchem. V rozmluvě s Ludenem pravil jednou: „Pocítil jsem často trpký bol při myšlenkách na německý národ, který je tak úcty hodný v jednotlivém a tak bídný v celku.[5])

Zatím vítězství nad nepřemožitelným odpůrcem vybojováno, a mladé ohnivé hlavy přičítají si ovšem hlavní zásluhu. Mnozí z nich odloživše meč vracejí se zase do síní akademických. Ovšem zcela změněni. Mají své bohaté upomínky, zvýšené sebevědomí a zvláště nevídanou dosud hrdost národní, jako bezmeznou nenávist „proti vnějším a vnitřním utiskovatelům.“ V kruzích těchto zavládá platonská záliba pro formy republikánské a víra v neomylnou moudrost národa.[6]) Uvažují i rozumově o bývalé pokleslosti vlasti a nalézají příčinu ve vnitřní rozervanosti a roztříštěnosti německých kmenů. Skvělá budoucnost Německa zazáří jen v jednotě a spojení mravním i politickém. Ale národ celý musí si osvojiti ctnost, pravdu, spravedlnost. A snahy tyto chtějí především zavesti v užším svém okruhu — v mládeži universitní.

Na universitách nalézají ovšem řády a zvyky docela odporné svým snahám a záměrům. Oni hlásají jednotu, a akademická mládež je rozkouskována spolky a snahami partikularistickými, tak zvanými „krajanstvy,“ jež vše, co nekrajanského, odmítají; oni přinášejí nazpět z bojiště jisté zásady demokratické, bratrství všem kollegům bez rozdílu a tady nalézají neodstraněné přednosti vyšších stavů a zejmena nenáviděné hraběcí lavice, na mnohých universitách zařízené,[7]) a zbytky

[1]) V. Prutz: Der Göttinger Dichterbund. Leipzig 1841.
[2]) W. Scherer: Gesch. d. deut. Litter. 632.
[3]) Treitschke c. d. 424.
[4]) Brandes: Litter. des 19. Jahrhunderts. VI. sv. str. 3 a sl.
[5]) G. K. Lewes: Goethes Leben und Schriften. Berlin 1858. II. d. str. 488.
[6]) Treitschke c. d. 416.
[7]) Treitschke c. d. 418.

dosud nevykořeněného pennalismu (zvyku to starého, jímž udržovali si starší studenti nadvládu nad příchozími začátečníky), nedůtklivé rváčství, jež projevuje se příliš často činem; oni žádají přísnějších mravů a střídmosti, protože sami vypěstovali je v sobě přísnou kázní vojenskou, zde pak nalézají nejhrubší nemrav a nestřídmost; hlásají otužilost tělesnou, jak jí uvykli útrapami válečnými, zde pak je rozmařilost a parádnictví.

Ale přes to měli v této obci snadnou úlohu. Uvažme jen, jak lichotivé sebevědomí musí asi vzbudit u mladších druhů, když vítězové, kteří všude jsou předmětem oslavy obecné, v nich vidí své bratry, s nimi se objímají a s nimi si tykají! Proto naklońují se ke svým vůdcům a chápou hned alespoň vnější, viditelný ráz těchto snah: pevné bratrské spojení a vzájemné podporování. [1]) Ozývají se tu vlastenecké písně, jako programová Arndtova píseň „Was ist des Deutschen Vaterland?“ Studenti zřizují si čestné soudy, jimiž má se odstraniti zahnízděný zlozvyk soubojů, žádají úplnou volnost a rovnost všech.

A z těchto prvků a s těmito záměry zakládá se buršovstvo (Burschenschaft). Stanovy jeho začínají se: „Svoboda a čest jsou hlavní popudy studentského života. *Společný cíl náležeti k jednomu celku* — to jen může nám zajistiti svobodu a samostatnost vlasti.“ [2])

Doplňkem k těmto snahám bylo turnéřství. V Jeně již r. 1814 zavedena cvičení tělesná. Počátkem r. 1815 upravena k tomu louka v tak zv. „Ráji“ (Paradies. [3]) Od r. 1816 je již turnéřství v Jeně modou. [4]) Turnéřství vzniklo z téhož ducha a na téže půdě jako buršovstvo. Liší se jen rázem, kterého mu dodává zvláštní povaha zakladatele, pověstného „turnvatra“ Fr. L. Jahna. I ten stál v řadách dobrovolníků bojujících proti cizinskému despotovi, Napoleonovi. Chce jako známí filosofové němečtí přispěti učeným spisem o národnosti; slovo volksthum zrodilo se v jeho hlavě. [5]) Svou povahou jsa veden chce němectví zakládati na zmužilosti a statnosti; všecky ostatní vlastnosti, ať byly mladíkům sebe potřebnější, musejí těmto úplně ustoupiti. V otužilosti a obratnosti tělesné měl se najíti prostředek, jímž němectví rázem mělo zvítěziti nad nenáviděným gallismem (Wälschthum). Oni jen pokládají se za pravé nositele němectví, oni jen jsou zápasníky za věc německou. Od mistra svého vzali si učenníci nejen kroj a spůsob života, ale i jeho hrubost, barbarskou řeč a oplzlost. Chodili s dlouhým vlasem nečesaným; krk měli odhalený — beze všeho „otrockého“ nákrčníku; podobně neslušela se svobodnému Němci „zženštilá“ vesta; jen široký límec u košile přečníval přes nízký stojatý límec u kabátu; šedivá kazajka i kalhoty byly z režného plátna; v ruce sukovitá hůl. A tak Jahn vodil své mladé Urteutony po vzdálených krajinách německých v namáhavých pochodech za každého počasí. Noclehují pod širým nebem; jedí mléko a pijí vodu; neboť mezi

---

[1]) Důkladně vyloženy tyto snahy ve spise Rob. Keila: Die Gründung der deutschen Burschenschaft in Jena. Jena 1883.
[2]) Keil, Gesch. d. Jen. Studentenlebens, 361.
[3]) Keil: c. s. 358.
[4]) Týž: Gründung der deutschen Burschenschaft.
[5]) W. Scherer: Gesch. d. deut. Litter. str. 632.

vynikajícími ctnostmi starých Němců našel Jahn — ku podivu! — také střídmost, za kterouž vlastnost jistě mánové starých Germanů na zdraví šťastného vynálezce statně ve Walhalle připíjeli. Vše to dělali, jak Treitschke praví, „ad majorem Deutschthums gloriam.“ [1]) Jahn působil původně v Berlíně, ale vliv jeho rostl po všech krajinách německých. Učenci jej přeceňují; universita Jenská a Kielská posílá mu čestný doktorát; básníci ho opěvují Dovedl si souhlas a uznání i vynutit. I lidé, kteří s ním naprosto nesouhlasili, svěřovali mu syny své, aby z nich vychoval „sanscravatty;“ když blížily se čety jeho turnéřů k městským branám, přicházívá jim často celá městská rada vstříc je uvítat, a ostatní obyvatelstvo alespoň na ně zevlovat. V novinách popřávají jim rádi místa. [2]) Vedle toho je ovšem též odpůrců dosti silná řada; na štěstí pro Jahna jsou to většinou členové nenáviděných kruhů byrokratických.

Vlivu takového Jahn domohl se jednak svou osudlou, neurvalou povahou, jednak že hlavní snahy, které tlumočí, jsou společným majetkem celé generace. Má týž cíl, který byl již mocným podnětem v bojích za svobodu, jako tvořil hlavní článek buršovstva — totiž *jednotu vlasti.* Německo má si vybojovati svobodu na vlastní pěst, aby se tak povznesla národní hrdost. Nade všecky jiné snahy ve škole Jahnově pěstuje se *bezmezná nenávist ke všemu, co francouzského.* To ovšem je docela v duchu současné nálady. V Berlíně na př. založena „společnost pro německou řeč,“ kde dávají si dostaveníčko nejzuřivější nepřátelé Francouzů, kde podnikají pravou honbu na cizí slova, zejmena francouzská. [3]) Proto Jahn ploval jen v proudu všeobecného odporu, když ve svých přednáškách r. 1817 hlásá o povinnostech německého vychování: „Kdo dává učit dceru svou francouzsky, nečiní lépe, nežli kdy by ji učil kurevství.“ Učeliví turnéři jdou i v tom za svým mistrem. Vydávají spisky proti francouzské „špinavé a jedovaté řeči,“ ostrá provolání k ženám, aby upustily od francouzské mody. Nápis francouzský byl největším prohřešením proti němectví. Když jej někde našli na svých potulkách, hned učinili „entsatz:“ postavili se do kola ukazujíce naň prstem a volajíce „É! é!“ V tom vrcholila všecka politická moudrost Jahnova: zahnání Francouzů a zrušení všelikého styku s Francií. [4])

Vliv Jahnův na mládež nebyl příliš blahodárný: všeliká ta otužilost nemohla přivolati doby starých Germánů, když sídlili ještě v pralesích. „Mládež tu pustla pod vedením člověka, který neměl smyslu pro umění, starověk a krásu“ (Treitschke), jenž veliké činy, jichž vykonání zůstal dlužen v četách Lützowových, nyní chtěl doplniti svou naduřelou chvastavostí. „Kdo by byl těmto silákům věřil,“ praví Treitschke, „musel nabyti přesvědčení, že při nejbližším vpádu Francouzů třeba jen německému turnéřstvu udělati jediný ohromný břichotoč, aby nepřítele rozdrtilo.“ A tak později upadají ponenáhlu ve fráse. Volajíce po jednoduchosti hlásají myšlenky rovnosti a nenávist

[1]) O Jahnovi a působení jeho. Treitschke c. d. 384—395.
[2]) Treitschke 389.
[3]) Treitschke c. d. 388.
[4]) Treitschke 392.

k šlechtě a dvorům příliš ostře, ukazují chorobnou politickou podrážděnost, čímž nemohli ujíti přílišné pozornosti reakcionářských vlád.[1]

Všecky tyto snahy soustřeďují se v Jeně. Tam má své mocné zástupce turnéřství, tam založena Burschenschaft, spojení to všeho studentstva, jak to již spolek od počátku žádá. V dobách, kdy Kollár tam přibyl, čítá již asi 300 členů z Jeny a asi 150 mimo Jenu.[2] Při zakládání mají heslo: „Poctivému čest a uznání!" které mění se brzy ve významnější: „Čest, volnost, vlast!"[3] Vedle jednoty a bratrství, cti a svobody vlasti usilují o opravu života společenského. Slovem a příkladem bojuje se za mravnost, čistotu a střídmost. Vždy oslavovány dni bitev u Lipska 18. října a u Waterloo (Belle Alliance) 18. června, a to průvody, volnými řečmi, bohoslužbou, cvičením a zapalováním ohňů na kopcích Jenských. Při tom zpívány písně, jako Arndtova „Sind wir vereint zur guten Stunde."[4] Proti tak mocnému spolku pobledl význam všech ostatních jednot v Jeně; již roku 1816 všecky se rozešly. Buršové tito zavedli si své barvy symbolické, na př. na praporech, a z nich měli i stužky, totiž barvu červenočernožlutou, kterou si vzali z obleku Lützowské družiny[5] a která později se stala velkoněmeckou. Barvám své trikolory dávají výklad symbolický docela v duchu svých snah: z noci poroby krvavým bojem ke zlatému dni svobody.[6] Měli i svůj zvláštní oblek, který lišil se od mody běžné: černý dlouhý kabát německý a černé spodky (Keil), „vlasy na hlavě dlouhé poutcem na dvě strany rozdělené, nestříhané, brada neholená volně rostoucí; v létě zřídka kdo z buršů chodil po městě s pokrytou hlavou."[7] Vedle tohoto všedního kroje měli buršové i svůj oděv slavnostní: krátký, černý kabát s bílým špičatým límcem ženským, sametový baret, ozdobený černými a bílými péry,[8] černé, těsně přiléhající spodky, krátké boty s malými ostruhami, přes plece černočervenozlatou šerpu, po straně německý meč. Noví členové přijímáni slavnostně; museli skládati slib o zachování cti, při čemž děly se rozličné ceremonie. Souboje připuštěny jen skutečně čestné.[9]

Ale za příchodu Kollárova do Jeny ještě ušlechtilejší snahy buršovstva nepronikly veskrze. Přirozeno, že ne všichni studenti chtěli se odříci starého, obvyklého řádu; buršové sami měli asi ještě častěji své slabé chvíle, kdy přičiňovali se o to, aby utkvělé tradice o volném životě studentském v Jeně nevymřely, aby dále těšila se Jena dobré pověsti, jak ji líčila studentská píseň: „Und in Jena lebt sich's bene."

---

[1]) Treitschke, c. d. 394.
[2]) Keil str. 370.
[3]) Týž 368.
[4]) Keil c. s. str. 370—376.
[5]) Keil c. s. 363.
[6]) Treitschke c. d 423.
[7]) Kollár, Pam. str. 238, ač nemýlilli se tu zvykem turnéřů; ale totéž tvrzení slyšel jsem ve Výmaru i od p. dr. Schellenberga, který znal se osobně s členy Burschenschaftu z těchto dob.
[8]) Kollár píše, že „čepice na čele stříbrnou ratolest dubovou neb aspoň list přišitý měla." (Pam. 238.)
[9]) Keil, tamže.

Vidíme z líčení Kollárova o životě akademickém v Jeně, jak starý způsob života studentského trvá vedle nových reformních snah. Kollár býval svědkem, když studenti často „i na náměstí šermovali, neboť rapír nosil skoro každý neustále u sebe“ (Pam. 237). O starých řádech svědčí na př. scéna, kterou Kollár tak drasticky vylíčil ve svých Pamětech (str. 254—255) o pitce ve vesnici Lichtenhainu, proslulé svým pivem; sám účastnil se pitky jen jako divák. Mezi buršovstvem byla prý zvláštní obec pijanův. Tato obec obsahovala „od knížete až do nejnižších stavů všecky úřady, titule a důstojenství. Jednoho dne konala svou roční slavnost v Lichtenhaině a obnovu úřadů. Aj, divadlo, které pérem vypsati nelze! Celý veliký sad a všichni stromové plni pijanův a nosičův nápoje, celí sudové v sadě, každý pijan při sobě měl džbán, při každém stole, při každém stromu stál strážce s černou tabulí a křídou, na kteréž poznamenával, kolik kdo džbánův již vylokal . . . Kdo největší počet džbánů vyžral, byl konečně za kníže a krále vyhlášen, korunován berlou a jablkem ozdoben, rouchem panovnickým přioděn. Ti, kteří v počtu džbánů nejbližší byli, byli jeho dvořané a rádcové. Po té následovali vojenští důstojníci, setníci, desátníci a sprosté vojsko . . . Hrdinové tito z nejvyšších stromů dávili opět za krátký čas, co do sebe vlili, jiní se potáceli, jiní leželi chrápajíce, slovem opravdivá říše sybaritismu . . . Večer odtud do Jeny slavný průvod s hudbou a zpěvem konán, a tato říše opilců trvala potom po celý rok až do nové restaurace. Kdo před tím opilství v ošklivosti neměl, zde při tomto pohledu lidské zhovadilosti musel je v ohavnost vzíti.“ Život to, který u německých buršů podnes tvoří, jak známo, nejpodstatnější číslo programu při schůzích spolkových.

Ale vedle takových výstředností Kollár je svědkem zvláštního přátelského ducha, který trochu romanticky a zároveň trochu sentimentálně projevuje se na společném komersu. Bylo to hned po příchodu Kollárovu do Jeny. „Na druhý nebo třetí den vedlo nás veliké množství do Kunice, proslulé to vesnice svými Kunickými praženicemi (Eierkuchen), kde první komers držán býti měl. Již na cestě přes luky zpívány pro mne *nové a nikdy neslýchané* písně akademické, na př. Ich lobe mir das Burschenleben. V Kunici i hostinec i sad přeplněn byl žákovstvem. Najednou stalo se utišení veliké, a tu vážným, důstojným hlasem zpívána píseň: In dieser feierlichen Stunde. Potom brány pivem naplněné číše do rukou, a po okamžení líbalo a objímalo se všecko vesměs jako bratrstvo, a od té doby všichni zde přítomní sobě jen tykali. Opět zpíváno, hráno, až pozdě večer domů jsme se vrátili.“ — „Takovíto komersové konali se potom i v Jeně v hostinci u růže tak hlasitým zpěvem, že večerního času celé město se ozývalo. Náměstí Jenské čtverhranné jest, po něm se hemží ustavičně hromady buršův. Někdy ve dne a zvláště večer udělají studenti řetěz chytíce se za ruce od jednoho konce ke druhému, procházejíce tak vzhůru dolů a zpívajíce národní písně, zvláště onu Was ist des Deutschen Vaterland? . . . Buršové sestřeďují se na náměstí a pak táhnou, kam potřeba velí.“ (Pam. 237.) Při komersech ozývají se nejen vlastenecké písně, nýbrž i blouznivé a hněvivé řeči, z nichž mluvilo mladické sebevědomí a sebepřeceňování, které odnášejí si mnozí účastníci i do ži-

vota. [1]) Ale tímto bratrským duchem obepínají buršové pouze sebe; nejvýše chovají se velice snášenlivě k obyvatelstvu okolnímu, mezi kterým za dní nedělních a svátečních často se svorně baví. Zavdává k tomu zajisté příčinu tichá, snášenlivá povaha Durinčanů, v čemž mnozí učenci [2]) nacházejí zbylý ráz povahy slovanské. Ještě v letech padesátých býval prý Schleicher často svědkem, jak obyvatelé venkovští přidružovali se k průvodům a výletům studentstva, doprovázeli je až do Jeny, v noci nosíce lampiony a jiná světla.

Tomuto hnutí ve studentstvu a snahám někteří profesoři na universitě dávají jednak svým chováním, jednak svým učením vyšší sankci. Ideje a snahy, které vynesl na povrch „duch času," vkládají a abstrahují ze svých věd odborných. Idea jednoty, neobmezená volnost, individuálnost ozývá se jakožto základní názor světový při čteních filosofických, historických, jako přírodovědeckých a státoprávních. Profesoři jsou i jinak studentstvu velmi blízci: účastní se jejich života, jsou jim rádci a vůdci i mimo síně akademické. Uznávají jednak reformátorské snahy studentského života, jednak hledají tak svou popularitu. Vůdčí úloha připadla zejmena Friesovi, který byl odpůrcem Fichtovým, ale strhl k sobě na témž místě, jako kdysi Fichte, všecku přízeň a důvěru studentstva. A právě tak mezi studentstvem těší se veliké důvěře i jiní, zejmena Oken, Luden, Kieser, Schott, Gabler. Studenti při každé příležitosti dávají jim svou vděčnost na jevo. „Milovným a ctěným profesorům činívají zvláště na den jmena nebo narození, aneb i při jiných příležitostech zastaveníčko s hudbou, při kteréž příležitosti řeči konány bývají. Koho ještě více vyznačiti a poctiti chtějí, tomu ke cti zasazují před domem, na některém menším náměstí neb i jinde na pohodlném místě mladý strom, obzvláště dub, na památku pokřestěný jmenem toho muže, a to s velikými úpravami a obřady." Jak mocně musí působiti takovéto chování učitelův universitních na mysl Kollárovu, který zejmena ze svého posledního učení Prešpurského odnášel si zkušenosti o poměru mezi učiteli a žáky upjatém, ze strany učitelů nepřístupném a domýšlivém!

Myšlenky a ideje, které tu vřely v mladých, ohnivých hlavách, které se již vyhráněly v určitá hesla, které posud jen malými činy bez širšího dosahu dávaly svůj život na jevo majíce tak ráz více jen ideálních fantastických snů, touží po veliké manifestaci, po uskutečnění alespoň do jisté míry. Brzy měla se k tomu naskytnouti vhodná příležitost.

Na rok 1817 připadla třistaletá památka reformace. Před 300 lety přibil totiž Luther svých 95 thesí na dvéře zámeckého chrámu ve Vitemberku, a tím položen stěžejní kámen protestantismu. Oslava tato měla býti tedy rázu náboženského. Pro slavnost vyhlídnut starobylý hrad Wartburg u Eisenachu, jenž hostil v malé rytířské síni pronásledovaného Luthera. Všichni stoupenci jeho chystají se k této slavnosti s radostnou a hrdou náladou protestantského nadšení. Ale sebevědomí

[1]) Treitschke c. d. 423.
[2]) Na př. Schleicher, té doby un. prof. v Jeně, kamž odešel z university Pražské, vyjádřil se tak k V. Zelenému za jeho pobytu v Jeně r. 1862.

studentstva, rozjařeného novými myšlenkami německé jednoty a touhy po svobodě, vyciťuje v této náladě jiného ducha, totiž protest proti dosavadním řádům a reakcionářskému směru rozhodujících vlád; chtějí ve svém troufalém sebevědomí odporovati moci, jako postavil se na odpor Luther nejmocnějšímu činiteli své doby — papeži, aby hájil svého přesvědčení; neboť v Lutherovi vidí především hrdinu „přesvědčení." Proto byla na snadě myšlenka dáti slavnosti Wartburské tento ráz a učiniti z ní velikou manifestaci sjednoceného studentstva. Myšlenka tato také vznikla. Zrodila se v hlavě blouznivého, prudkého studenta H. Ferd. Massmanna, oddaného ctitele Jahnova a jednoho z vůdců Jenského buršovstva, který spolu s K. Hoffmannem [1]) vymýšlí určitý podklad. Mají se jí oslavit tři významné činy: reformace, vítězství u Lipska a sbratření všech německých buršů. Buršovstvo Jenské ustanovilo pro tuto slavnost den 18. října jakožto výroční den vítězství Lipského, jež každoročně bývalo slaveno. Volen tedy den, kdy bezmezná nenávist proti všemu, co francouzského (wälsches Wesen), se vždy velmi radikálně vybouřila na několik měsíců napřed.

Slavnost sama měla na vývoj idejí Kollárových veliký vliv, jak ukážeme dále; proto chceme se při ní pozdržeti. Kollár, když přibyl do Jeny, zastihl studentstvo, město i celé okolí již v nejpilnějších přípravách. „Sotva že jsem se byl v Jeně usadil a rozhledl," praví Kollár ve svých Pamětech (str. 256), „již se přípravy všudy strojily ku svěcení třetí stoleté památky obnovení církve, která na den 18. října 1817 připadala."

Představme si našeho příchozího studenta z daleké vlasti v této všeobecné náladě a při četných přípravách. Vše chystá se na veliký den. Noviny blízké i vzdálené významně připravují naň a po delší dobu udržují o něm ve čtenářstvu mínění jakožto o nejpřednější události. Jak teprve nemá býti horkokrevné studentstvo přesvědčeno o nedosáhlé důležitosti této slavnosti! Vždyť dávno již rozeslali pozvání ke všem universitám v Němcích mimo katolické. A všude již slíbili větší menší účastenství. Studentstvo Jenské ustanovuje zvláštní komitét, jemuž svěřena hlavní správa celé slavnosti (Pam. 258). Měšťané starají se o byt a pohostění. Vždyť velkodušný vévoda Výmarský, Karel August, dává dobrosrdečným měšťanům Eisenašským zvláštní nařízení, aby účastníky přijali co nejvlídněji a nejpečlivěji.

Tento cit, předtucha slavného dne a očekávání působí zajisté ve vnímavou mysl studentů dojmem mohutným. Nevědí ještě určitě, co vše se tam bude odehrávati, ale nadšené písně vlastenecké, tištěné řeči rozmanitého obsahu a brošury dávají to neurčitě tušiti. Napřed bylo již v programu „ein kräftiges Wort über das Vaterländische und für die Vereinigung," [2]) a blouznivý K. Sand napsal k té příležitosti slavnostní spis, jenž rozdělen mezi burše, a v němž fantasticky pomíšeno evangelické učení o volnosti bohočlověka s moderně demokratickými ideami. [3]) Všichni mají býti volni a rovni, protože křtem

[1]) Keil: C. s. str. 377.
[2]) Keil: c. s. str. 381.
[3]) Treitschke: c. d. 425.

jsme všichni na kněze posvěceni; úhlavní nepřátelé německé národnosti byli prý od jakživa tři: Římanstvo, mnišstvo a vojenstvo.

Za této nálady a tohoto očekávání počíná se slavnost. Ale většině účastníků nejsou vlastní záměry vůdců studentských úplně průzračny. Nebyly dosti zřejmy ani Kollárovi, protože v Jeně sotva se ohřál; a proto nemohl hned vpraviti se ve smýšlení, které mu na dosavadní dráze muselo býti zcela nové. Máme k tomuto tvrzení doklad. Kollár tuto slavnost jakožto účastník za dojmu ještě nevyznělého popsal. Zprávu jeho uveřejnil Palkovič ve svém Týdenníku v čísle ze dne 13. února 1818, jak sám v poznámce podotýká. („P. J. K . . . . r, náš vlastenec, jenž nyní na učení v Jeně jest, ji sepsal [slovensky] a mně poslal.“) Tuto zprávu Kollár pojal doslovně do svých Pamětí na str. 257—262. [1])

Kollárovo líčení této slavnosti je po mnohé stránce zajímavé a pro našeho básníka charakteristické. Všimněme si předmětu vylíčeného, která stránka při celé slavnosti nejvíce poutá mysl spisovatelovu. Přidržuji se tedy zprávy Kollárovy; jen kde třeba proniknouti k širšímu pozadí, nebo kde udání Kollárovo je nepřesné, beru ku pomoci prameny jiné. [2]) Z Kollárovy zprávy dýše studentský zápal a radost, kterou pociťovalo asi všecko studentstvo, jež zná jen slast přítomného okamžiku; kromě toho hlavně nadšení mladého theologa pro náboženskou stránku slavnosti.

Památka tato světila se po celé dva dni 18. a 19. října. Účastnilo se jí asi 500 studentů, [3]) z nichž asi polovička patřila universitě Jenské, druhá pak polovice byli studenti přišlí z nejrůznějších krajů německých; někteří po turnéřském zvyku připutovali pěšky, tak na př. až z Kielu a z Berlína (Treitschke). Zvláštního lesku dodávala slavnosti přítomnost čtyř profesorů Jenských, Friesa, Okena, Schweitzera a Kiesera.

„Utěšený byltě pohled, jak se tato čacká chasa s veselým výskáním po houfech přes hory a oudolí nejvíce pěšky k onomu památnému místu hrnula, na rameně strojně připravenou tobolku, *v srdcích pak plnost vděčných a horlivých citů nesoucí.*“ „Již 17. večer hemžily se na Isenackém place všudy valné hromady příchozích těch, vítajíce a pozdravujíce se vespolek srdečným líbáním, objímáním a ruky podáváním, *jako bratří jedné vlasti, až srdce plesalo.*“ V prostorných

[1]) Kollárovi vloudil se na toto místo podivný omyl. Na str. 257 čteme: „Poněvadž navrátiv se odtud já co očitý svědek p. Palkovičovi pro jeho Týdenník obšírnou zprávu v mateřském jazyku sepsanou zaslal jsem, kteráž tam dne 13. února v čís. 6. roku 1818 na str. 5. až do 79. vytištěna jest, mám za to, že nejlépe učiním, když onu zprávu *aspoň ve výtahu* zde podám.“ Předně zprávu tuto spisovatel nepřejal do svých Pamětí „aspoň ve výtahu,“ nýbrž rozšířenou, a to právě místy charakteristickými, jak budeme míti dále příležitost ukázati; za druhé není v Týdenníku od str. 5—79, nýbrž tam tištěno 50; ale zde strany sazečským omylem přeházeny, má to býti str 72—79. Omyl tento je tím nápadnější, že Kollár měl tu Týdenník před sebou, když opisoval a doplňoval později.

[2]) Zejmena Treitschke c. d. str 425—430; Keil c. s. a j.

[3]) Tak udávají všecky prameny; zejmena Treitschke c. d. 425; Keil c. s. 388; Kollár tu počet zvýšil na 700.

síních hostince Rautenkranze (posud zachovaného), z jehož oken viděti naproti na památný Wartburg, všichni se zapisují, aby se tam zavázali slibní přísahou k třídennímu hradnímu obvodu (Burgfriede) (Treitschke). „Svornost hlasů zvolila k zachování slušného řádu a pokoje vůdce, panoše, dohlídače, zbrojnoše, korouhevníky a jiné úředníky." Všichni zdobí se dubovými ratolestmi.

„Ráno o 6. a 7. hod. zvěstoval temný zvuk všech zvonů počátek velebné slavnosti. Tudíž se na náměstí celé množství na třídy rozdělilo, mezi kteréž zpěvy, básně [1]) nebo verše a řeči rozmanitého obsahu, před tím k tomu cíli v Jeně vytlačené, po řadách rozdávány byly. O 9. hod. hnul se průvod volným krokem, vzhůru na chlum, kdež onen starožitný rytířský hrad v rozsedlinách skalných vysoce strmí," za krásného jasného počasí podzimního. Průvod ubírá se ve vzorném pořádku po dvou, a to smíšeně, ne podle jednotlivých universit, [2]) aby i vnějším uspořádáním osvědčovalo se společné bratrství všeho studentstva. V předu hradní hodnostáři vyvolení z náčelníků buršů; z nich zejmena poutal pozornost purkrabí s buršáckým mečem a nejvyšší korouhevník s praporem (Treitschke), „který na červenočerném poli zlatem prošívaný, dílo a dar společnosti Jenských panen byl." (Pam.)

„Čím blíže se k onomu tajemství plnému sídlu přicházelo, tím větší neukojitelností srdce po čemsi bažilo, tak že se nedočkavá dychtivost i proti samému pořádku vytrhnouc, drze sobě i přes ty nejdrsnatější chrasti, strminy průchod klestila."

A s touto náladou přicházejí do rozsáhlého sálu rytířského na Vartburku, tehdy k tomuto účelu nádherně ozdobeného. Tam začínají se služby boží známou vznešenou písní Lutherovou „Eine feste Burg ist unser Gott" za hlaholu trub a bubnů. Potom pronášeny nadšené řeči. Bojovníku z válek Napoleonských a druhu z pluku Lützowského, nyní studentu Jenskému, Riemannovi, připadla řeč slavnostní. Tu i tam prošlo i slovo ostřejší o sklamaných nadějích lidu, ale v celku byl to „neurčitý, mladicky nejasný výlev citový" (Treitschke). Po něm následují řeči studentů a profesorů. Kollár připomíná ze všech účastníků výslovně jen Friesa, který prý „krátkou, ale jadrnou řeč připojil." [3]) Viděti, jak již v této době, kdy psal svou zprávu, k němu lne. Neupoutal ho ani profesor Oken, který byl znám svým radikalismem, ale při této příležitosti se zapíral a varoval docela před příliš rannou politickou činností (Treitschke).

Po té prohlíženy památnosti hradu, zejmena které týkají se Luthera, a účastníci kochají se krásnou vyhlídkou s hradu. Velkovévoda

[1]) V pozůstalosti Kollárově zachovala se knížečka patrně z tohoto dne: „Lieder von Deutschlands Burschen zu singen auf der Wartburg am 18. Okt. des Reformationsjubeljahres 1817. Jena 1817." V nich obrážejí se všecky ideje, snahy a touhy tehdejšího buršovstva. Zbožnost vedle hněvu proti tyranům, volnost, vlast, němectví, mužnost ozývají se jako hesla.

[2]) Keil: c. s. 388.

[3]) Ale Treitschke praví o něm: „Am nächsten Tage (a tu si asi Kollár spletl fakta) sprachen die Studenten wieder ruhiger, verständiger mindestens als ihr Lehrer (Friese)," str. 428.

dal jim tu připraviti i hostinu, ke které svoláni všichni o 12 hod. polnicí. „Při veselých hodech střídaly se zpěvy s hudbou a pokřikování s připíjením za ty, které na paměť přivesti místo a příležitost velela.“ „Asi o hod. 3. průvod zpátky s vrchu dolů do městského chrámu spěchal, *kdežto vážné, skroušené kázání* tamějšího superintendenta Neve [1]) *ty nejšlechetnější oumysly u všech posluchačův vzbudilo.* Týmž duchem náboženským zachváceno i vojsko: bohoslužby účastnila se i Eisenašská zeměbrana (Treitschke). „V kterouž právě dobu třetí pluk pruské pěchoty přes město přecházel, a na heslo, že se služby boží dějí, setník jeho ihned bubnům i píšťalám umlknouti poručil, anobrž slyše, že se u dveří chrámových almužny k napomožení chudým sbírají, i on sbírku 75 zl. k témuž cíli ochotně poslal.“ (Pam.)

Pak spojilo se studentstvo s krajinským vojskem; turnéři Berlínští a Jenští prováděli před žasnoucími vojáky své kousky (Treitschke). Provolávány „díky a žádosti za mocnáře, vlast a čelnější vlastence, za vítěze a padlé bojovníky u Lipska — po čemž se veřejně posvátné chvalozpěvy a všeliké národní písně s tak důstojným libozvukem zpívaly, že se celé město toliko jednou svatyní býti zdálo.“ Tak při hrách a zábavách minulo celé odpůldne.

S večerem studentstvo s hořícími pochodněmi táhlo na blízký kopec Wartenberg, na němž zaplály četné mohutné ohně. „Každý pahorek, každý kopec celého toho okolí podobal se skvostnému oltáři zápalných obětí. Měsíc a hvězdy se na jasném nebi třpytily, jako by se celé přirození s radujícími radovalo. Hry, plesy, střelby, ohňostroje, zpěvy a nesčíslné zábavy mísily se vesměs na tomto převysokém, rozmanitém divadle na pravo i na levo, že ani oko ani ucho nestačilo.“

Při této příležitosti radikální část studentstva z kruhu Jahnova dala podnět k tomu, aby se tu zároveň oslavil nejsmělejší čin Lutherův, spálení bully papežské. Jahn proto navrhuje, aby byly do ohně vrženy spisy nepřátel obecného dobra. Návrh sice většinou výboru zamítnut, ale Jahn již předložil seznam knih odsouzených k upálení svým oddaným Berlíňanům. Ti vedeni studentem Massmannem ustanovili se provesti záměr věrně podle přání svého mistra. Na konci večerní slavnosti předstupuje Massmann a v naduřelé řeči vyzývá studentstvo, aby bylo svědkem, jak po příkladě Lutherově bude se konati plamenný soud nad hanlivými spisy, namířenými proti vlasti. Přišla prý posvátná hodina, kdy má německý svět viděti, co studenti prý chtějí a čeho se před nimi příště uchrániti. Na hnojných vidlích napíchnuty vrhány pak do ohně spisy několika nenáviděných „vlastizrádců“ (nejvíce z nich bylo odpůrců Jahnových) i některé časopisy s ostrou kritikou nad každým a doprovázeny sebevědomými paličskými řečmi a ohlušujícím křikem přítomných ke žhavému hrobu. Na konec k témuž losu odsouzena hulánská šněrovačka, cop a kaprálská hůl. Provolavše odsouzeným třikráte „pereat“ mladiství inquisitoři se pak rozešli. [2])

„Na zejtří před polednem shromáždilo se opět veškeré žákovstvo na Vartburku, kdež o některých akademických obyčejích rokováno

[1]) Treitschke píše Nebe.
[2]) Treitschke c. d. 426.

bylo, jako: o zrušení krajinských spolků, o obmezení soubojů a těm podobných důležitostech." Při tom konány řeči vykládající o jednotě všech Němců, o všeobecném sbratření. Profesor Friese promluvil řeč, kterou Treitschke sice příkře odsuzuje, ale která nad jiné byla ohlasem tužeb, uvědomění a názorů ozývajících se v Jeně. Pravilť mezi jiným: „Vraťte se zase ke svým a rcete, — že jste byli v zemi německé volnosti národní, německé svobody myšlení! . . Zde netíží nás stálé vojsko! Malá země ukazuje vám cíle! Ale všechna německá knížata dala totéž slovo!" (Treitschke.) „Po poledni ššedše se téměř všickni v chrámu Páně, na rozžehnanou *svátost oltářní s vážnou uctivostí přijímali.* Až naposledy děkování upřímné měšťanům za přízeň a pohostinství učinivše, každý z náručí loučících se přátel pokojně domů se ubíral."

Zpráva, jak ji Kollár asi po dvou měsících po této události podává, ukazuje tehdejší nazírání a cítění Kollárovo. Viděti v něm snaživého kandidáta theologie, jakým se ukazoval již v Báňské Bystřici. Účastní se slavnosti této více jen z úcty k památce Lutherově, aby mu osvědčil svou pietu. Svědčí o tom jeho zájem, který věnuje výkonům náboženským. Ani nejmenšího neopominul; kromě toho, jaký vřelý cit a jaká zbožnost proniká i z tohoto pouhého popisu!

Myšlenky o spojení všeho studentstva a pak i všeho Německa Kollára zatím nechaly úplně chladným. Aby se jimi dával nadchnouti v doslovném jich znění, ve smyslu německém, na to byl již uvědomělý jako český vlastenec, a aby je přenášel na spojení všeho Slovanstva, k tomu mu zase ještě chyběl podklad — láska ke všemu Slovanstvu. K tomuto tvrzení máme zase vzácný doklad ve zprávě Kollárově. V ní totiž ani slovem nezmiňuje se o této nejpodstatnější stránce, nejvlastnějším záměru německých studentů při slavnosti Vartburské. Nelze mysliti, že by to byl Kollár učinil z obavy před úřady rakouskými, před kterými ve své zprávě uznal za potřebné jednání studentstva obhajovati. Vždyť pojal v ni též místo o spálení některých spisů, vlastní to kámen úrazu u všech větších vlád, které proto později tak ostře vystupovaly proti snahám studentstva. Když zatím dokonal se u něho další vývoj myšlenek a cítění, Kollár sám po letech vidí, že by bez tohoto místa rozvoj jeho idejí byl kusý, a při skládání svých Pamětí je tam pak vložil. Tím sám zajisté uznává, jak důležitý byl jeho pobyt v Jeně pro jeho myšlenku slovanskou. Místo ono, později vložené, zní takto: „Jeden žák mluvil ve své řeči mezi jiným i toto: Každý žák má býti nejen člověkem a vzdělancem, ale i Němcem, *má ze sebe vyzvleci egoismus, provincialismus, dialektismus a povýšiti se na stupeň celého národu.* Hanba jestiť vzdělanému žáku ničím jiným nebýti než Sasíkem, Hessem, Frankem, Švábem, Prusem, Rakušanem, Bavorem, Hannoveráncm, Švejcarem atd. *Nechať budoucně zmizí tato pytva národní mezi námi, a buďme jedno tělo, jeden národ německý"* (str. 261). Místo toto Kollár převzal z Okenova časopisu Isis č. 195 (r. 1817), kteréžto číslo zachovalo se také v jeho pozůstalosti. Je na sloupci 1555 skoro doslovně. Není však úplně správné. Kollár praví, že řeč tuto měl „jeden žák", avšak řeč tu neměl nikdo jiný než profesor universitní a redaktor časopisu Isis, Oken sám. Jiný účastník

slavnosti Vartburské, dr. D. G. Kieser, profesor Jenské university, vydal r. 1818 spisek „Das Wartburgsfest am 18. Okt. 1817“, v nějž pojaty jsou všecky řeči při této příležitosti mluvené. A tam je i tato řeč Okenova, kterou on podal do svého časopisu. Omyl u Kollára povstal asi tím, že na počátku referátu Okenova praví se, „jistý student (t. j. Riemann) měl asi takovouto řeč,“ po té líčeny tam události další. Kollár ve spěšném čtení nevšiml si, že to obsah řeči zcela jiné (mluvené teprve druhý den), o níž v časopise tom je zmínka, „v jedné skupině mluvilo se asi takto.“ Popletení tomuto zajisté sluší přikládati váhu: Kollár řeči této, její základní ideji ještě nerozuměl, proto neuvědomil si dobře ani obsah její, ani tlumočitele. A přece mluvil ji jeho profesor, k němuž Kollár jako ke všem učitelům svým projevoval velikou úctu!

Ale co Kollárovi zůstalo nejasno při samé slavnosti, to se mu víc a více osvětluje později prostředím, ve kterém žil. Slavnost Vartburská v nejbližším okolí jeho vykládá se za událost světového, nedosažného významu. Děje se tak v kruzích mladých, troufalých a sebevědomých hlav studentských, což dovedeme si zajisté vysvětliti. Než mínění toto udržují zejmena též radikální časopisy místní, kromě toho i strach, zaražení a povyk všech skoro vlád. Čtení universitní začala tohoto roku teprve 3. listopadu (Pam. 257), a do té doby měli studenti asi čtrnáct dní času k volnému použití. Přirozeno, že se v kruzích studentských mluví a jedná stále ještě v duchu nálady Vartburské. Studenti příliš se přecenujíce mezi sebou vykládají, kterak spojení všeho Německa již vybojovali; rozpřádají se podrobnosti, základní myšlenky, politisuje se směle a fantasticky, diskutuje se o článcích a zprávách, líčících okázale tuto manifestaci. Noviny psaly všecky v duchu studentském, ba slovy ještě smělejšími a prohlubujíce theoreticky filosofickými reflexemi ideje přítomné.

Časopisy Jenské měly na smýšlení tehdejší mládeže studující rozhodný vliv. Přispěly též k rozvoji idejí Kollárových. Vyznává to Kollár sám na několika místech svých Pamětí, a nasvědčují tomu též četné výpisky v jeho denníku z těchto časopisů. Proto několik slov o nich.

Boje za svobodu přinesly s sebou větší volnost politickou i svobodu tiskovou. V několika státech volá se po ústavě, po zastoupení lidovém. Zejmena ve státech saských daří se pod liberální vládou Karla Augusta novým požadavkům. Velkokníže Výmarský dává již r. 1816 konstituční ústavu. Nová svoboda tisková byla zúrodňujícím pařeništěm zejmena pro publicistiku. Časopisy liberální rostou tu jako houby po dešti. Liší se od sebe jen formou, kterou přivádí individualita redaktorova, ale ve všech je celkem týž duch: nenávist k Francouzům, opposice proti tlaku reakcionářských vlád, horování za sjednocení všeho Německa, volání po právech lidu; smělá řeč a nenávist k tyranii. Treitschke přihlížeje hlavně k stránce prakticky politické a státní, charakterisuje [1]) časopisy tyto povšechně takto: „Tento přebytek žurnalistické činnosti stísnil se ve dvou malých městech, ve vzduchu čistě literárním, kde zcela nic neupomínalo na vážnost stát-

[1]) C. d. str. 407.

ního života, kde tisk neměl ani spolehlivých zpráv o vnitřní spojitosti denních událostí, ani se nemohl zachytiti politických stran nebo zájmu hospodářského. Ve šťastné neznalosti skutečného světa mohl zde holý doktrinarismus těšiti se svému přesvědčení a tváře se neomylným vykonávati své akademické monology. Všechny tyto listy chtěly býti národu učiteli; neboť v tom byla pýcha profesorova, že praktická německá jednota je jen na universitách; a ježto jejich volné slovo vzbuzovalo podezření dvorů, domýšlejí se, že celý svět reakcionářský úzkostlivě ohlíží se na krásné Durinky a myslí, že jejich německé Athény tvoří střed národního umění státního.“ Nás ovšem zajímají hlavně po té stránce, pokud můžeme v nich částečně stopovati vývoj názorů a idejí Kollárových.

V Jeně za pobytu Kollárova vedou dva z nejoblíbenějších profesorů své časopisy: Luden svou Nemesis, časopis to, který vzniká již za bojů o svobodu. Odtud jeho ráz: tendence jeho je odboj proti cizinské vládě, který vynesla na povrch současná doba. Luden je historik, proto i jeho časopis je zbudován na podkladě historickém a sice jak látkou, tak i svým základním pojímáním. Vedle látky historické obírá se otázkami z živé přítomnosti: ústavou, poměry politickými a společenskými, otázkami vědeckými i náboženskými. Mnoho pozornosti věnuje současným zřízením politickým: rozpráví často o bundestagu, o závazcích knížat k lidu, o právech lidu; chce zastoupení na sněmu i pro sedláky, brojí proti panské sněmovně, ukazuje na konstituce zemí vzdálených, zejmena na anglickou svobodu, konstituci francouzskou atd. Vesměs to věci, které mocně hýbou myslemi současníkův. Proto zajisté nezasluhuje tak úšklebného odbytí, jakého se snahám Ludenovým a vůbec všemu ruchu v Jeně dostává od bystrého sice, ale jednostranného historika Treitschka.[1]) Je tu, pravda, mnoho theorie a abstrakce v otázkách politických, ale vše to je věrným ohlasem myšlenek a tužeb, žijících v nejbližším i vzdálenějším okolí.

Roku 1817 založil si druhý profesor Jenské university, Oken, nový časopis, nesoucí jmeno bohyně ještě vzdálenější, nežli volil Luden, totiž egyptské Isis. Časopis to nejpodivnější a nejoriginelnější, jaký jsem kdy viděl. Oken byl vynikající přírodozpytec. Proto časopis jeho dává většinu místa článkům přírodozpytným, a to někdy velmi odborným Ale Oken vedle toho zasažen je duchem současným: uvažuje o zřízeních, politice, názorech osvětných atd. Tak zv. denní zprávy vynechává, mluví o nich s opovržením. Hned v předmluvě zastává názory náramně liberální. Svoboda tisková dovoluje mu posuzovati neobyčejně ostře i nařízení a novou ústavu vlády Výmarské, mluviti paličsky zejmena proti pruské vládě a jejím ministrům, bouřiti proti knížatům, volati k lidu, aby se nechalo vojsko vyhladověti, protože je instituce zbytečná, přežilá atd. Isis přináší i zlořády a skandály akademické. Vyzývá k ostré kritice osobní: spisovatel cítili se uražen, má spor svůj urovnati literárně; kdo by se chtěl proti takové kritice hájit občanským právem, je prý „bídný ničema, který nemá zasahovati ve stát učenosti.“ Hájí již v programu hrubost. Jaké hrubosti řeknou

---

[1]) C. d. str. 406 a sl.

pry si Angličané, a je dobře. Kdo lže, utrhá na cti, bude světem souzen, kdo je rváč, toho se každý vystříhá. Proto najdeme tu výrazy velmi radikální. Ale i tyto ostré prostředky brzy se otupily Redaktor pomohl si názorným zobrazením z oboru přírodopisného. Kdo chtěl na odpůrci shladit si žáhu, řekl to napřed málo vybíranými slovy a na konec resumoval jmeno a hlavní obsah; vedle toho illustraci buď oslí hlavy, husího zobáku nebo celé husy, kněžourské a židovské hlavy, člověka s rohy, hlavy s vyplazeným jazykem na skřipci; nohy, jak se zdvíhá proti odpůrci, aby ho kopla, důtek a jiných významných symbolů, podle toho, jak který pokládal pro svého odpůrce za nejpřípadnější.

Vedle těchto dvou hlavních časopisů, horlivě čítaných zejmena od studentstva, jsou tu i jiné ještě. Do Jeny přestěhoval se i Martinův časopis Nový Rýnský Merkur; tady čítal se též asi Výmarský opposiční list. Čítalli Kollár též tyto dva, nemohu s určitostí říci, ale je to zajisté pravdě podobno. Bezpečné doklady máme o dvou ještě, že Kollár rád je čítal: Augusta von Kotzebue Litterarisches Wochenblatt a L. Wielanda (syna známého básníka) Patriota. O nich zmíníme se na svém místě.

Všechny tyto časopisy, až na Wochenblatt, mají, jak již řečeno, hlavní ráz společný: soptí nenávistí k Francouzům a ke starým řádům, horují za jednotu Německa a rozplývají se radikálními slovy o svobodě v nejširším slova smyslu. Luden již v prvních ročnících nachází jediný prostředek proti cizinské nadvládě: spojení všech Němců a sjednocení sil zápasných všeho Německa. Sjednocení Němci nebyli prý nikdy přemoženi, osamocené vždycky.

Tento hlas po jednotě Německa ozývá se zejmena po slavnosti Vartburské. Luden ukazuje na význam jednoty se stanoviska historického, Oken více přírodozpytného. Když Oken při líčení slavnosti Vartburské stručně přeběhl účastníky, obrací se k hlavní myšlence, které nejvíce věnuje místa: líčí veliké zástupy účastníků; při pohledu na takové množství lidí bezděky budí prý se myšlenka: „Jen v celku je spása!“ Reprodukuje řeč svou o sjednocení studentstva. Je prý to pravidlo v přírodě, že jednotlivec nutně hyne proti celku a jednotlivci hynou proti sobě; tak i spolky krajanské proti společnému buršovstvu. Takové výklady dodatečné zajisté musely přivesti pochopení této myšlenky ode všeho studentstva; musel snahám těmto porozuměti i Kollár, ač se pro ně nikterak nerozehříval.

Vedle toho Kollár odtud čerpá též hněv proti všem útlakům svobody, proti násilnostem vlád a zpátečnickým spisům. Oken na př. ve své zprávě o Vartburské slavnosti dává Vartburské shromáždění mnohým, kteří nad Německem konají „Rath“ a spíše ještě „Unrath“, za zářící příklad. Doplnil i soud nad spálenými spisy a odznaky. Přidal k nim totiž svůj němý úsudek. Na jedné stránce směstnal celou zásobu svých přírodopisných symbolů, jež předeslal před titul každé knihy. Po vyjití tohoto čísla vtipní studenti illustrace Okenovy Isis zobrazili živým obrazem: provedli je v maškarním průvodu na náměstí Jenském.[1]) Takto doplňuje se ve vnímavé mysli Kollárově neustále živá

---

[1]) Treitschke c. d. 429.

idea novými a novými doklady a doplňky. Čeká tu jen na podnět, aby se obrodila k myšlence, které by mohl sloužiti hlavou i srdcem.

Snad více ještě nežli liberální tisk a Jenští universitní profesoři pomáhá zvýšiti tuto událost tisk nepřátelský, jenž zároveň povznáší tak sebevědomí a sebepřeceňování studentů. Zejmena spisovatelé pohanění spálením spisů ozývají se hurtovně. Někteří z nich byli též vyšší úředníci státní a ti dovolávají se vládní moci proti mladým revolucionářům. Spisy chránící slavnost Vartburskou i spisy protivné vzrůstají na malou literaturu. Kollárovi toto hnutí, ba i hlubší pozadí politické je dobře známo, což zajisté svědčí o tom, jak zajímá se již v této době životem veřejným, jak působí naň nejbližší okolí. Ukazuje to ve své dotčené zprávě o slavnosti Vartburské. Praví tam na začátku: „Svěcení památky obnovení církve skrze dr. M. Luthera čili jubileum třetího století, které se 18. října 1817 na Vartburku slavilo, netoliko v Němcích náramně pohnulo *péry zvláště novinářskými*, ale i *k veřejným evropským hádkám*, ku pravým i nepravým soudům příležitost zavdalo, tak že i tím *samých mocnářův pozornost vzbudilo*." Chce tedy o ní podati zprávu „váženou ze samého pramene beze vší strannosti a ošemetnosti, toliko pouhou pravdu beze všech příměsků." Následuje pak zpráva, kterou již známe. Vytkneme z ní ještě některá charakteristická místa. Zajímavo je, jak Kollár omlouvá spálení spisů „obecnému dobrému škodlivých." „Tu však žádného profesora viděti nebylo, a není pravda, co někteří o takové nějaké přítomnosti natroubili; ba ani původcové té odvážlivosti, jakž se vyrozumělo, akademici nebyli." Pravda ovšem, že při aktu samém profesoři nebyli přítomni, ale to byla více jen náhoda, protože „částka jinochů kdesi na stranu se utoulila," aby tam vykonala svůj soud. Ale Kollár ve prospěch svých učitelů zamlčel, že soudu tomuto dali všichni svým pozdějším prohlášením a literárním činem svou plnou sankci. Oken a Luden zprávami o slavnosti, Fries svým neněžným prohlášením v časopise; Kieser svým spisem, dříve již citovaným, věnovaným „slavnosti Vartburské německých vysokých škol." Studenti za přítomnost profesorů při slavnosti odměnili se zejmena Okenovi a Frisovi způsobem okázalým. Zasadili jim ke cti mladé stromky, jež nazvali jejich jmenem s velikou slávou, „úpravami a obřady." (Pam. 238.) Ovšem „původa té odvážlivosti" byl Jahn, ale soud celý provedl přece jen ‚akademik' Massmann za řevného souhlasu přítomných studentů. To však, zdá se, Kollárovi známo nebylo. Na zmíněném listě Kollárově z časopisu Isis, kde slavnost Vartburská je vylíčena, připsáno Kollárovou rukou, patrně později za návštěvy v Durinkách: „Der Berliner Student Massmann, der Sohn eines Uhrmachers, soll das heldenmüthige Auto da fé auf der Wartburg geleitet haben." Patrně Kollár sám při aktu tomto nebyl přítomen. Zpravodaj však omlouvá ještě horlivěji tento soud dále: „Skutek tento, jakkoli rozhlášen jest, přece na oko žádného pohoršení a podezřelého úmyslu do sebe míti se nezdál; štěstí vlasti, čistota mravů a vyplenění šeredné pověry bylť jest, jakž sami předstírali, toho podnětem, jakž se ale kamenem úrazu státi mohl, — ať jiní o tom píší: nám vůbec do toho všeho nic není, neb Uhři i kteří tam byli, ač nemnozí, do takových pletich prstů nestrkali" (str. 260—261). Zají-

mavo je, že Kollár spisů, které tu byly spáleny, ani neudává; výčet jejich doplnil teprve později v Pamětech, patrně z téhož pramene, časopisu Isis.

Proč tak učinil? Proč vůbec omývá jednání jak profesorů, tak i studentů, zejmena studentů uherských? Důvod toho je na konci téže zprávy Kollárovy (str. 261): „Za dlouhý čas vše v hluboké tichosti zůstávalo, aniž kdo na příští následky myslil. Rázem cosi pokoutně šeptati se začne; novináři pak hned milerádi pověsti křídel propůjčili, anobrž kterým dostatečných důkazů scházelo, i všelijaká zdání, zlá vykládání atd. přidati se nerozpakovali. Slovem povyku tolik naděláno, že naposledy i *samy zemské správy pozornost svou na to obrátily*. Rakouský vyslanec u pruského dvoru, J. E. *hrabě Zichy v skutku prve do Weimaru, pak do Jeny k vyšetření té věci přijel*, kterýž však krajany své Uhry nevinné nalezna, se zvláštní laskavostí je i další ochraně a náklonnosti správcův a učitelů vysokých škol těchto poroučel.“

Vedle úmyslné a zjevné apologie zajímá nás v této Kollárově zprávě způsob, jak rozumně a dozrále se na celou událost dívá již v této době. Později nátlak tento i ze strany úřadů duchovních v Uhrách se zpřísněl. Kollár za tou příčinou svědomitě doplnil později svou zprávu pro své Paměti i po této stránce, přidav poslední odstavec na str. 262: Psáno prý jim do Jeny od církevních dohlédačův a nadzíratelův, co to bylo a zda i studenti z Uher na tom podíl brali. „Anobrž zakázáno nám nejprve cesty někam z Jeny konati, potom pak i samu Jenskou a Göttingenskou universitu navštěvovati. Pročež sešli jsme se všichni Uhři na radu o tom, co tu činiti k poučení a k upokojení? Ustanoveno tedy, aby se jmenem všech Uhrů v Jeně listy psaly všem distriktuálným inspektorům a nadzíratelům s prosbou, aby takové na konventech přečteny byly k uspokojení našich vlastencův.“ Kollárovi uloženo psáti svob. panu Jesznákovi do Prešpurka. [1])

Než tato persekuce studentstva i ochránců jejich, zejmena některých profesorů, ba i samého velkovévody Karla Augusta, padá již v pozdější dobu pobytu Kollárova v Jeně, a proto se k ní na svém místě zase vrátíme.

Přehlednemeli první dojmy, které Kollárovi dává živé hnutí v mládeži universitní, můžeme je shrnouti hlavně v tento výsledek: *K názoru Kollárovu ethickému a náboženskému* přispívá rozšířený zde vřelý kult náboženský, ovšem v duchu protestantském a germánském; horování pro ctnost, pravdu a spravedlnost, volání po prostých, bezúhonných mravech. Pro *smýšlení národní a pro bližší příbuznost kmenovou* dávají mu základ zvroucnělé bratrské přátelství mezi studenty, hlásaná rovnost společenská; kromě toho silná touha vlastenecká, která sice nemá dost zřetelných obrysů a která vrcholí v abstraktním němectví; jen po jedné stránce formuluje tato touha v určitější požadavek: chce jednotné spojení všech kmenů příbuzných, rozkouskovaných a roztříštěných jednak starým zřízením vládním, jednak neuvědomělostí lidu. Odtud nenávist k stávajícímu zřízení vládnímu — v Jeně soustřeďuje

---

[1]) Opis prý je podle udání Kollárova mezi jeho písmy Jenskými, mně však nepodařilo se nalezti jej.

se tato nenávist k jednomu státu, Prusku [1]) — theoreticky pak bouří proti všem tyranům. V studentstvu utužuje se novou svobodou tiskovou a sociální zejmena veliké sebevědomí a mnohomluvné sebepřeceňování, spojené ovšem s hrdostí národní. Národnost nepropracovala se k určitějšímu pojmu, leč jen negativně: bezmezný hněv a nenávist k utiskovateli německého národa, a to ne k vlastnímu původci, totiž Napoleonovi, nýbrž budí se tu nenávist kmenová — k Francouzům. Nenávist tato k cizímu kmenu všude Kollárovi nadbíhá a zrovna se vnucuje, aby ji applikoval na nepřátele Slovanstva; brzy nacházel k ní také víc a více příčin.

Kollár je tohoto ruchu účasten jako živý svědek, z počátku svou osobní náklonností nikterak proň nezaujatý. Ale příklad a živé slovo působí i na něj svým mocným dojmem. Bylo jen třeba v jinou půdu zasaditi strom, který by se dal štěpovati vrouby tamějších zahrad. A ten se brzy našel.

Dílo Schmerlingovo.

Historicko-politická studie.

Napsal

Jos. J. Toužimský.

II. V zemích české koruny.

(Pokračování.)

Krátce po volbách obecních následovaly *volby sněmovní*. Veškera zlovolná úmyslnost volebního řádu vystupovala tu patrně na jevo. V samé Praze bylo zjevno, kam vláda bije. Nade vši pochybnost bylo národnosti české zabezpečeno jen Nové Město, a to, ač mělo více než trojnásobný počet voličů (1765) než Malá Strana (551), devateronásobný než německému kasinu oddaný Josefov (171) a sedmnácteronásobný než Hradčany (108), v nichž vláda mohla se nadíti, že svůj vliv přivede k platnosti, přece na ně jako na každou čtvrt připadalo stejnoměrně po dvou poslancích jakož i na Staré Město (tehda s 1385 voliči). Volební provolání 7. března vydané a podepsané od Palackého, Braunera a Riegra, jehož bylo konceptem, poukazujíc na velkou důležitost voleb pro opatření potřeb zemských neslo se tónem důvěry. Říjnový diplom a únorovku označovalo za formu, jež sluší „určitěji vypracovati, změniti a opraviti — jí úplný obsah dáti.“ Zastupitelstvo země a říše považováno teprve za ústavodárné. „Od poslanců vašich bude záviseti,“ praví se dále, „v jaké míře má požívati opět drahá vlast vaše a svatá koruna česká bývalé slávy a samostatnosti své, pokud bude šetřeno starodávných práv a výsad jejích, netoliko v poměru

[1]) Treitschke c. d. 409 a 416.

jejím k Německu (Rakousko náleželo, jak známo, k německému spolku, z něhož bylo vyhostěno teprv r. 1866), založenému na smlouvách mezinárodních, ale též v poměru k veškeré říši rakouské, jejímž údem jest ona dobrovolným povoláním rodu Habsburského a přijetím pragmatické sankce. Každý z nás vidí patrně, že Rakousko stojí u samého kraje záhuby, že je seslabeno a nebezpečně rozviklán v celém sestavení a bytu svém, dílem přetížením břemeny a nedostatkem státního úvěru, dílem též nesvorností národů svých, přehmaty a pánovitostí jedněch, slabostí a opuštěností druhých.“ Provolání naznačuje, že z Rakouska nemá se státi „netvor nějaký, snad dvouhlav údů nestejných, anobrž jediný celek ladný a skladný.“

Volby sněmovní 18. a 20. března konané vypadly pro českou národnost příznivě a položily pevný základ k národní organisaci. I v samé Praze zvítězili od národní strany smluvení a navržení kandidáti, vyjma jediný Josefov, který slepě se řídil rozkazy z německého kasina. Rozhodovala tu arci i taktika, s níž si vedli ředitelé strany. V Praze, podobně i v Plzni a po různu i v jiných městech, byly vlastně tři národnosti: Češi, Němci a utrakvisté. Kocourkovský tento živel, jenž ponenáhlu mizel v proudech života národního, udával své bezmyšlenkové pohodlí a obmezenost obzoru duševního za politickou moudrost a nacházel dosti ohlasu. „Jsem vždy pro pokrok, ale ne pro poskok,“ uvedl česky jeden z kandidátů na Starém Městě (vrch. rada Wintika) jako trumf ve schůzi voličů a dodával německy: „freisinnig, aber weder deutsch noch czechisch.“ Pro třetí tu národnost výrok charakteristický! Na Malé Straně kandidován a zvítězil vedle dr. Pinkasa místodržitel Forgač, jenž zvolen byl spolu za městský okres Třeboňsko-Vltavotýnský. Přijal volbu Malostranskou, a tím zachoval pochybný okres straně národní, neboť při doplňovací volbě po jeho odchodu prošel tu kandidát kasina dr. Worowka. Na Starém Městě, rovněž pochybném, byl vedle dr. Josefa Friče zvolen dr. Leopold Hasner, jenž v kandidátní řeči prohlásil se pro uznání historicko-politické osobnosti Čech [1]) a soukromě slíbil podporovati snahy národní. Důkaz to, že i mezi Němci byly smířlivé živly, ochotné ku právům koruny české, z nichž potom směr vládní činil hlavní naše odpůrce. I na Novém Městě neuvědomělé šosácké a německé živly tvořily dosti značný kontingent; Palacký obdržel tu 780 hlasů, ale utrakvista Seitl, jenž zavázal se podporovati snahy národní, 1010. Později ovšem poměr ten se změnil. Na místo Palackého, jenž přijal volbu za okresy Karlínský a Brandýský, zvolen tu pak František Pštros, potomní starosta Pražský. Protikandidáti Löschner a Pilz obdrželi 450 a 145 hlasů. Na Hradčanech rozhodlo duchovenstvo ve prospěch strany národní, zvoleni tu světící biskup Krejčí a ředitel statků Pollach, kteří věrně trvali při straně národní. Na Smíchově prošel Frant. Ringhofer proti dr. Bělskému. V Budějovicích zvolen český kandidát dr. Klavík. Jen Plzeň zvolila utrakvistu a potom čím dále tím zarputilejšího odpůrce našeho dr. Pankráce proti navrženému Frant. Pecháčkovi. — „Naši vyhráli!“

[1]) Schůze konala se 18. března o 5. hod. odpol. Viz Národní Listy 1861 číslo 78.

docházely radostné zvěsti z měst a okresů. Ve venkovských městech slavena vítězství namnoze illuminacemi, průvody a střelbou z moždířů.

Celkový výsledek ukazoval ovšem, jak těžce jsme zkráceni a že většina obyvatelstva má na sněmu jen třetinu zástupců. Mezi Němci nejzvučnějšího jmena požívali dr. Herbst, dr. Brinz (ani ten ani onen nepocházel z Čech), dr. Löschner, dvorní rada Tašek, dr. Pankrác, Ondřej Haase, státní zástupce Görner, předseda Chebského soudu Waidele, dr. Hanisch, bar. Wucherer, dr. Tedesco, Dotzauer, Dormitzer, Brosche, Wolfrum, dr. Schmeykal, žurnalista David Kuh, Klier a j. Náleželi do kruhu českých poslanců místodržitel, měli Němci státního ministra Schmerlinga, jenž zvolen byl na dvou místech, a ministra Plenera. Obchodní komory volily vesměs Němce. Byla to kytice mužů vykvetlých dílem za doby reakce, jížto sloužili a rázem pak přeměnili se v liberály, dílem nových liberálů centralistů, která čím dále tím příkřejší zaujímala proti Čechům stanovisko. Poslanci velkostatkářští tvořili uzavřenou pro sebe kastovní stranu a zvoleni byli kompromisem mezi přívrženci historicko-politické individuality království (jejichž názor by snad ani jinak nebyl býval zastoupen na sněmu) a přívrženci centralismu. Ponenáhlu teprve počala se krystalisovati v menšinu, stranu přívrženců samobytnosti koruny české s knížetem Karlem Schwarzenbergem a hr. Jindřichem Clamem Martinicem v čele, a ve většinu Schmerlingových centralistů pod vedením kn. Karla Auersperga. Mezi prvnější, jež povlovně nabývala převahy, a mezi českými vůdci docházelo k bližším stykům a úmluvám; druhá pak úplně stala se německo-liberální, jsouc německo-centralistickou již od počátku.

Zahájení sněmu 6. dubna 1861, prvního veřejného sněmu po drahných stoletích, dálo se spůsobem slavnostním. Vždyť veřejnost česká přes všecky úkory chovala důvěru, že zlo se napraví a prázdná slupka ústavní naplní zdravým jádrem. Ráno již střelba z hmoždířů a hlahol zvonů hlásaly kromobyčejnou událost. Zástupy obecenstva proudily na Malou Stranu a vyplňovaly náměstí a ulice kolem chrámu sv. Mikuláše, kde kardinál kn. Bedřich Schwarzenberg sloužil slavnou mši, a kolem budovy sněmovní. Hlučné sláva ozývalo se, když přijížděli nebo ubírali se kolem poslanci z národa a místodržitel. Ve sněmu první slovo pronesené bylo české.[1]) Místodržitel hr. Forgač v českém jazyku oznamoval, že Jeho Veličenstvo jmenovalo J. Exc. hr. Vojtěcha Nostice Rieneka nejv. maršálkem zemským a starostu Pražského dr. Josefa Wanku jeho náměstkem. Nejv. maršálek promluvil německy lituje, že není mocen druhého zemského jazyka, a jeho náměstek česky vítal sněmovníky. Místodržitel předložil říjnový diplom a únorovku podepsané „od J. Vel. nejmilostivějšího našeho pána a krále“ žádaje, aby vloženy byly do archivu zemského, a opustil pak sněmovnu provázen voláním slávy, aby se vrátil jako poslanec za město Prahu. První z poslanců, jenž slova se ujal, byl dr. Rieger, který vyslovil *protest* proti jednacímu řádu, jenž zavedením kurií ruší jednotu sněmu a rovnost mezi sněmovníky, a proti volebnímu řádu, jenž uráží zásadu rovného práva všech, od Jeho Veličenstva slavně vytknutou.

[1]) Ve sněmovních věcech sloužily nám za pramen stenografické protokoly sněmovní.

„Měli sice nížepsaní za potřebné, přijmouti prozatímní předpisy na ten čas co nevyhnutelné podklady dalšího působení a stavěti na nich dále," — praví se v protestu tom od Palackého, Riegra a Braunera podepsaném — „při tom však ohrazují se slavně proti každé újmě práva, kteráž by se snad z jednání na tomto základě předsevzatého povoditi chtěla, zvláště pak proti výkladu, jako by vykonáním nastávající volby korrektorů dle čl. 3. řádu jednacího anebo uznáním voleb dle řádu volebního předsevzatých, tento volební a jednací řád stvrzovali, nějaký v něm obsažený princip uznati aneb sebe uzavřením dle něho předsevzatým také pro budoucnost nějak vázati chtěli."

Čeští poslanci ohrazovali se důsledně proti volbám dle kurií a ze středu kurií. Pro českou menšinu, jež v kurii venkovských obcí měla většinu, bylo sice volení dle kurií zárukou, že aspoň třetinu členů do různých výborů prosadí, avšak sněmovníky české vedla zásada, že jako celý volební řád jest nesrovnalostí, tak i kurie, jež příčí se volnému zastoupení. Spolu ohlášena tím akce na opravu volebního řádu.

Nejvýznamnějším skutkem politickým prvního toho zasedání byla prosba k panovníku, aby dal se *korunovati na krále českého.* Hlavní podíl v akci té měl primas království, kardinál kníže Schwarzenberg, jenž vůbec ve sněmu snažil se hráti úkol prostředníka a smiřovatele.[1]) Akci tu předcházelo ohrazení z kruhů poslanců šlechtických znamenitého významu státoprávního na uhájení kontinuality státního práva, jehož zástupcem byly sněmy stavovské do r. 1848, a ve kterém dle starého zřízení oprávnění členové stavovští vůči oktrojovanému sněmu Schmerlingovu pokládají „dle cti a svědomí svého za nezbytnou povinnost, jelikož stavy království českého nepovažují se za držitele předností a výsad osobních, nýbrž za schovatele a opatrovníky práv zemských, prohlásiti se zde veřejně a slavně, že skutkem tímto (t. j. obesláním sněmu) neujali jsme aniž ujímati můžeme právům a svobodám království českého a nepřetržitosti jeho osobního bytu, posloupnou řadou státních aktů právně zaručeného." Podepsaní vyslovují přesvědčení, že mocnář „právní byt Svého království českého . . . nejmilostivěji uznati a znova utvrditi ráčí." Ohrazení to podepsané na prvním místě od kardinála Schwarzenberga a kromě virilisty biskupa Hanla od 30 kavalírů ze 70 velkostatkářských poslanců, podáno bylo hned po ustavení sněmu na konci schůze 10. dubna.

V následující schůzi učiněny návrhy od kn. Karla Auersperga na podání adresy díků za ústavu mocnáři a od kardinála Schwarzenberga na prosbu za korunování. Adresa vypracovaná od výboru, v němž zasedali kardinál Schwarzenberg, kníže Karel Auersperg, hr. Jindřich Clam, Palacký, Rieger, Stamm a Waidele, jest velmi stručná a jeví známky kompromisu mezi principy nesmiřitelnými. Obsahuje toliko dvě věty, z nichž první vyslovuje díky sněmu, na základě diplomu říjnového a únorovky svolaného, za povolání k „účastenství v zákonodárství a spolupůsobení při dostavení ústavy říšské a zemské." Tím nezadáno

[1]) Viz v Osvětě 1885 pojednání dr. A. Rezka: Z politické činnosti kardinála Schwarzenberga.

stanovisku českému, naopak ono do jisté míry vyznačeno, ježto únorovku považovalo toliko za východiště ku proměně ústavy ve smyslu státního práva a svobody.

Návrh kardinálův stran korunování přijat byl povstáním a hlučnou pochvalou *jednomyslně.* I Němci i kn. Karel Auersperg s centralistickým odstínem velkostatkářským s ním souhlasili. Tolikéž přijat návrh kardinálův, aby zvolena byla devítičlenná deputace, která by ihned k panovníku se odebrala a prosbu sněmu mu stlumočila. Z velkostatkářů zvoleni do deputace hrabě Leopold Thun, kníže Vincenc Auersperg, hrabě Jaroslav Sternberg, z kurie venkovských obcí Palacký, Rieger, Brauner, z kurie měst liberecký starosta Ehrlich, šl. Stark a Ondřej Haase. Po návrhu Riegrovu doplněna deputace ještě nejv. maršálkem hr. Nosticem, jeho náměstkem Wankou, jakožto předsednictvem sněmovním, a primasem království kardinálem Schwarzenbergem.

Návrh ten setkal se v národě se všestranným ohlasem. Bylať korunovace spolu vhodnou příležitostí k opravě zřízení zemského a historicko-politické individuality koruny české. Místodržitel oznámil ihned, že deputace za tímto účelem bez prodlení bude přijata. Již 15. dubna podána sněmu zpráva o jejím pořízení. Nejprve přijat byl nejvyšší maršálek sám, jenž podal adresu sněmovní, potom deputace s prosbou za korunování. Císař odpovídal: „Sněm . . . přišel tím mé nejvřelejší žádosti vstříc . . . *Dám se korunovati v Praze za krále českého* a jsem přesvědčen, že tímto svatým obřadem bude upevněn nový nezrušitelný svazek důvěry a věrnosti mezi trůnem Mým a Mým českým královstvím.“ —

Charakteristické pro dobu Schmerlingovu byly *překážky národním kandidátům* činěné nátlakem politických úřadů a vylučováním někdejších politických provinilců. Okresní přednostové dostali tajné příkazy, aby podporovali volby pokojných, vládě přátelských mužů, a kdy by to nešlo, aspoň kandidáta z okresu, rolníka nebo nepolitického občana. Bylo to namířeno hlavně proti kandidátům z Prahy. Vláda doufala, že pořídí asi tak jako v Haliči, kde opírala se o selský živel rusínský proti Polákům. Poslanec Em. Tonner přivedl k řeči případ, jak v Milevsku a Bechyni hrozil mu okresní zatknutím, jestli slovo promluví jako kandidát k voličům, a když při volbě obdržel první hlas, vládní úředník prohlásil, že nemůže býti volen, poněvadž nemá „certifikát.“ Tonner tu propadl a zvolen byl teprve v okresu Horažďovicko-Strakonickém při doplňovací volbě na místo Palackého. Celkem byla agitace naprosto marná. Ponížený v úřadě sedláček český měl při volbách poslance svou tvrdou hlavu. Na Bechyňsku zvolen místo Tonnera Faber, domácí sice, ale pevný a uvědomělý Čech. Podobné stížnosti podány od prof. Skuherského, Benonia, dr. Klaudia a j. Místodržitel sliboval důrazné pokárání dotyčných úředníků, ačkoliv, jak bezpečně známe, nejednali z vůle své, ovšem ani z vůle místodržitelovy.

Jak hluboko Schmerling vězel v době reakce Bachovy, vysvítá i z toho, že ani neodporučil koruně prominutí následků odsouzení těm politickým provinilcům, kteří již za Bacha byli amnestováni. Vedle amnestie bylo potřebí ještě zvláště rehabilitace, která však tvrdošijně jim odpírána. Ve sněmovně zavdala v té příčině volba Vincence Vávry

za okresy Benátský a Nymburský podnět k dlouhému rokování a k návrhu Riegrovu a Braunerovu, aby sněm žádal u stupňův trůnu za všeobecnou amnestii. Byli to tedy čeští poslanci, kteří prvně pozdvihli hlasu za amnestii úplnou, která jinak při změně systému sama sebou přicházívá. Volba Vávrova byla s odvoláním se na platný zákon od místodržitele za neplatnou prohlášena a vypsána nová, při níž zvolen dr. Podlipský. Vládě vytknuta sice neoprávněnost počínání toho, nicméně většina německá a velkostatkářská sama volbu zrušila, ježto prý po zákonu jinak učiniti nemohla, a prohlásila volbu Podlipského za platnou. Návrh za amnestii přijat pak jednomyslně a neostal bez účinku. Během léta již amnestováni Vávra, Sladkovský, Arnold a j.

Podobně bylo i s *nedotknutelností poslaneckou.* Pořizuje svoji ústavu neuznal Schmerling za dobré vložiti do ní takové ustanovení. Také tento návrh vyšel ze středu českých poslanců a podal jej Rieger (12. dubna) ve dvou článcích; jeden týkal se nezodpovědnosti za slova a skutky krom samému sněmu a druhý nedotknutelnosti po dobu trvání sněmu proti stíhání, vyšetřování a vazbě pro dluhy, jež tehda ještě byla v platnosti, krom zvláštního svolení sněmu nebo dopadení při skutku. Podporou návrhu tomu byla odpověď místodržitelova na dotaz z německé strany, že únorovka opravdu nic podobného neobsahuje, ale také ani nevylučuje a nejlepší cesta že jest ta, kterou nastoupil poslanec za okresy Semilský a Železnobrodský. „Nedotknutelnost poslanecká jest základní podmínkou všeliké ústavní činnosti,“ pravil Rieger v odůvodňovací řeči, v níž postavil na pranýř libovůli policejní moci, jež přítele jeho Havlíčka Borovského beze všeho právního důvodu odstranila a zničila. „Protož počínáme s ní a to omlouvá nás, že tento článek, jenž část ústavy tvořiti má, napřed vyjímáme. Není svobody sněmovní bez nedotknutelnosti poslanecké a není důstojnosti poslance bez jeho nedotknutelnosti.“ Jak slova o ústavě svědčí, doufala česká strana, že nezdařené dílo Schmerlingovo bude možno napraviti proměněním v opravdovou ústavu. Návrh o nedotknutelnosti poslanecké přijat byl pak téměř jednomyslně.

O snahách českých svědčí i jiný návrh Riegrův, aby ustanoveno bylo šest výborů sněmovních k vypracování zákonů o *naléhavých potřebách zemských,* 15. dubna podaný a v poslední schůzi sněmovní (21. dubna) projednaný. Sem spadal i návrh dr. Braunera na zřízení okresních obcí ve smyslu zákona ze dne 17. března 1849, jenž vedl potom ke zřízení okresních zastupitelstev. Dr. Herbst považoval však za protiústavní, aby výbory zasedaly v nepřítomnosti sněmu, a navrhoval, aby nevyřízené návrhy prostě odkázány byly výboru zemskému. I v tom jevil se odpor německý proti horlivému úsilí o samosprávný a hospodářský rozkvět Čech. Při hlasování přijat sice návrh Herbstův, aby zemskému výboru byly odkázány návrhy podané, ale spolu také hlasy českými a velkostatkářskými návrh Riegrův, aby zemský výbor za účastenství znalců připravil předlohy o povznesení úvěrnictví, komunikací, školství, najmě odborného, všeobecných vzdělavacích ústavů, k nimž i divadlo počítáno, zemědělství a o upravení obecního zřízení. Výboru zemskému odkázán i návrh Zapův, aby vláda byla požádána, by český náboženský, studijní a normální školní fond, fond Pražské vše-

obecné nemocnice a jiné zemské fondy a statky nadační vydala správě zemské ve smyslu říjnového diplomu, jenž zaručuje zemím správu vlastního jich jmění. V tom smyslu rozvinuta také činnost, jež vedla k založení hypoteční banky, k zákonu o kontribučenských fondech, k opravám ve školství, k zvelebení českého divadla, k zákonu o okresních zastupitelstvech, obecním řádu a j. Fondů zemských od Zapu požadovaných marně domáhal se zemský výbor.

Zřízení zemského výboru, výkonného orgánu sněmovního, odpovídalo zcela volební geometrii Schmerlingově. Z kurie venkovských obcí, v níž jedině Čechové měli většinu, zvoleni dr. Rieger a dr. Brauner, za města dr. Schmeykal a dr. Görner, z velkostatkářů hr. Frant. Thun ml. a rytíř Bohuš z Ottoschützu, z celého sněmu rytíř Peche a dr. Pinkas. Přes to přičiněním obou českých členů a dr. Pinkasa dosaženo mnoho prospěšných věcí.

Nejdůležitější však otázkou politickou, kterou sněm se zabýval a jež rozvlnila mysli vší české veřejnosti, byly *volby do říšské rady*. Odpor proti tomuto sboru byl tím větší, čím trpčeji pociťovalo se poznání, s jakou umělostí sestrojen byl, aby vláda s německými centralisty měla v něm většinu nad národy rakouskými. Volit či nevolit stalo se heslem ve všech kruzích českých, když 12. dubna podána vládní předloha, aby sněm zvolil 54 zástupce do ústřední rady Vídeňské. Nevolit odpovídalo citu národnímu, jenž sesilován byl i odporem Maďarů proti Vídni vedeným. Nepřijdou Maďaři, nepřijdou Charváti, nepřijdou Poláci, a nepřijdemeli ani my, bude říšská rada nemožna, soudili odpůrci obeslání. Říšská rada příčí se státnímu právu českému, které podobné instituce neznalo, a sněm český nevzdal se části svých práv v její prospěch — takové byly vývody Palackého. Voliti uznávali za prospěšnější ti, kteří doufali dosíci obrany proti zlovůli úřadů a vlády na říšské radě, kteří chtěli tam pozdvihnouti hlasu ke stížnosti a protestu proti rušení práv země a úkorům národnosti. Příchod Maďarů zdál se vždy ještě možný, neb aspoň zástupců národností uherských a sněmu charvátského a sedmihradského. Zvláštní váha pak kladena na Poláky, s nimiž důvěrné přátelství pěstováno a jejichž rozhodnutí neostalo také bez účinku na Čechy. Prostředníkem mezi Poláky a Čechy byl jmenovitě kněz Václav Štulc, redaktor Pozora, a svazek polsko-český těšil se vřelým sympatiím nejen ve všech listech českých, ale zvláště u mladšího pokolení. Státnímu právu prý se nezadá obesláním říšské rady, kteréž neděje se dobrovolně, nýbrž toliko z donucení, a obesláním neuznáme jí ještě za legální, tak jako maďarští velmožové neuznali za legální rozmnoženou říšskou radu r. 1860, ačkoliv se jí účastnili Takové byly vývody přívrženců obeslání. Nejtužší a nejbouřnější debaty vedeny o tom v samém klubu poslaneckém v Měšťanské besedě u černé růže na Příkopě. Prostředníkem mezi oběma stanovisky, snaže se jednomyslnost docíliti v tom aneb onom směru, byl dr. Rieger. Prostředníkem mezi stranami sněmovními byl kardinál kníže Bedřich Schwarzenberg. Stanovisko jeho bylo přísně státoprávní, nicméně sám dostaviv se mezi poslance české doporučoval volbu vyslovuje naději, že konečně i Uhři se dostaví a že tomuto zastupitelstvu náležeti bude teprve upravení poměrů rakouských, ježto sám mocnář

ve svém manifestu dokonání ústavy ponechal svým národům. Pozvání tak důvěrného nelze prý odmítnouti a vstoupení do sboru toho není závazné pro všechny časy. [1])

Únorovkou mocí nám odňat kus domácí půdy pod nohami, ve vlastním domově byli jsme stlačeni k malomoci a donucováni hráti úlohu kolečka v cizím hodinovém stroji. Že kolečko to nemohlo jíti, ať bychom byli obeslali nebo neobeslali říšskou radu, jest pochopitelno.

Nelze neuznati, že mezi postavením Čechů a Maďarů ano i Charvátů byl veliký rozdíl. Maďaři měli Peštský sněm úplně ve své moci, Charvátě byli pány na sněmu Záhřebském, ne tak Čechové, kteří na českém i moravském sněmu měli proti sobě většinu německou a velkostatkářskou. Z 54 poslanců, kteří z 25 skupin od celého sněmu měli býti voleni, nabízeli Němci Čechům pouze 15. Prostřednictvím kardinálovým zvýšen počet ten na 20, k němu připojil se pak ještě z kurie velkostatkářské volený biskup Jirsík. Tyto okolnosti a pak i depeše ze Lvova došlé, že Poláci říšskou radu obešlou, přispěly k tomu, že valná část poslanců naklonila se myšlence zkusiti to s říšskou radou.

Vládní předloha dána již v příští schůzi 15. dubna na denní pořádek, a předsedající dr. Wanka snažil se volbu rázem provesti. Po úsilovném teprve naléhání přijat byl návrh dr. Klaudya, od Riegra a Clama Martinice podporovaný, aby volba na 24 hodin byla odročena. Rozhodnutí stalo se ve schůzi 18. dubna. Dr. Rieger podal pilný návrh od poslanců českých podporovaný: 1. na prosbu k mocnáři, aby oktrojovaný volební řád pro sněm zemský a radu říšskou z vlastní moci dle zásad spravedlivých opraviti ráčil, a 2. do té doby aby volba do říšské rady byla odročena. Odůvodněn byl návrh tím, že oprava volebního řádu sice sněmu náleží, ale *od sněmu v uměle vytvořených jeho poměrech jen stěží docílena býti může nebo dokonce ani možna není.* Na nespravedlivém volebním řádu zakládá se pak nespravedlivé sestavení sněmu i říšské rady. Pro návrh ten nebylo však možno získati podporu ani konservativní, nám příznivější skupiny velkostatkářské. Hrabě Clam Martinic vyznával ve sněmu, že náleží k těm, kteří chovají „vážné pochybnosti, zdali ustanovení volebního řádu pro sněm a větší ještě měrou volební řád pro deputaci do říšské rady vyhovují skutečným materiálním základům a státoprávnímu poměru země," ale poukazoval, že „té chvíle jde o to celou říši zachovati a zachrániti." Spojiti se a zachrániti říši jest prý nejbezpečnější cesta, aby i Maďaři s námi se shodli a dorozuměli. Podobně vyslovil se i hrabě Lev Thun a přimlouval se i probošt Václavíček. Návrh z německé strany od dr. Stamma podaný, aby prostě se přešlo k dennímu pořádku, byl zamítnut 109 hlasy proti 105, návrh Clama Martinice s odůvodněným denním pořádkem, aby říšská rada byla obeslána pro zachránění říše a proto aby upuštěno bylo od návrhu Riegrova, přijat 141 hlasy.

Po té poslanci čeští podali *protest proti volbám do říšské rady*, jenž označuje tehdejší postavení české. V listině té, poslé z péra Tom-

[1]) Viz Jiljí V. Jahna obraz životopisný „František Ladislav Rieger." Nákladem F. Šimáčka r. 1889. Str. 93.

kova, se hlásá: „My podepsaní poslanci na sněmu českém stojíme v tom, že království české, naše milá vlast, jest *nepopiratelnou osobou právní*, že má *práva nepomíjející*, ježto uznána jsou co základ budoucího zřízení našeho slavným diplomem nejj. císaře a krále od 20. října 1860. Uznáváme, že co listem tímto císařským z práv království českého vyňato a za záležitosť celé říše rakouské prohlášeno jest, ve prospěch celku státního slušně za takovou může býti považováno . . . . . . Pohříchu byla ústava říšská jakož i nový řád království českého od 26. února 1861 složena *beze všeho spolupůsobení pravých důvěrníků národa českého* . . . Království našemu nedostala se *taková míra samosprávy*, jaká jemu *přísluší*, bez jaké obejíti se nemůže, aby se nevystavilo *nebezpečenství úplného pozbytí své vlastnosti co nezrušitelné osoby právní*, nad to pak uložen jest mu řád volební do sněmu zemského ve mnohých ohledech nerovný ano nespravedlivý, kterým *českoslovanská většina* obyvatelstva, jsoucí rozhodnou většinou také *dle míry daně*, postavena jest na sněmu *umělým spůsobem v menšinu*, čímž všeliká možnost opravení ústavy a volebního řádu dle potřeb království a větší části jeho obyvatelů jest neli úplně přetržena, ale nad míru stížena. My podepsaní poslanci vstoupili jsme do sněmu sestaveného na základě tohoto volebního řádu, abychom nepřekazili možnosti, by se zkušeností samou ukázalo, v jaké míře obávání o práva a svobody našeho království z této ústavy pocházející jsou důvodná. *Posavadním jednáním na sněmu stvrdilo se toto obávání* . . . My podepsaní nechtěli bychom nésti spoluviny ve zkrácení práv naší vlasti a uvaliti tudy na naše jmena nářek potomstva. Protož byl úmysl náš neúčastniti se naprosto ve volbách těchto, pokud by se v ústavě zemské od 26. února a volebním řádě s ní spojeném nestalo náležitých oprav . . . Nechtíce však oslyšeti hlasu mužů smířlivých . . . upustili jsme a upouštíme na ten čas od onoho úmyslu, i míníme se účastniti ve volbách do říšské rady, *abychom zkusili*, zdali strana požívající umělé většiny ve sněmu míní jí skutkem užiti k utlačení živlu českého a k utvoření nepravého zastupitelstva království českého v radě říšské. Kdy by však obávání naše v tom ohledu mělo se splniti, *ohrazujeme se napřed proti vší újmě práva*, která by z toho mohla pojíti našemu království, protože sněmu českému, pokud se na nynější ústavě a nynějším volebním řádu zakládá, a tudy také členům říšské rady od něho zvoleným v žádné případnosti nepřiznáváme práva, aby směl co rušiti nebo křiviti v právních poměrech země české, spočívajících jak *na starších smlouvách, výsadách a řádech zemských*, tak na slavném znovu stvrzení a rozšíření jich naším nejmilostivějším panovníkem. Vyhrazujeme sobě také dle toho zříditi další své chování dle práva a zákona.“

Toť byla odpověď sněmovníků českých na dílo Schmerlingovo. Podepsalo ji 81 poslanců.[1]) Bylo to spolu osvědčení pro upokojení

[1]) Fr. Palacký. Dr. F. L. Rieger. Dr. Brauner. Dr. Trojan. Jan Purkyně. V. V. Tomek. F. Pštross. Dr. Šandera. Štěpán Pollach. Dr. Čupr. Dr. Svátek. Josef Benoni. M. Berger. P. Daneš. Dvořák. Dr. Ed. Grégr. Dr. Esop. Karel Faber. Dr. Vendelin Grünwald. Matěj Havelka. Ferd. Hruška. Karel Hubatka. Dr. Karel Leop. Klaudy. Dr. Kodym. Dr. Král Vácslav Kratochvil. Dr. Králert. Jan Kratochvíle. J. Krejčí. Krouský. Kulda.

vlastenecké veřejnosti, že poslanci práva a svobody země mají na mysli a nepoddávají se silnému tlaku shůry, aby podrobili se únorovce. Nejslabší byl odstavec ohrazení, kde se mluví o důvodech vstoupení na říšskou radu. Při tak zřejmém nepřátelství a tak okázalé zlovůli proti Čechům byl nový ještě pokus zbytečný; vlastním důvodem byly okolnosti, které obeslání činiti se zdály menším zlem než trpný odpor. Do říšské rady byli zvoleni z Čechů Brauner, Čupr, Dvořák, Grünwald, Haušild, Havelka, Klaudy, Krása, Macháček, Milner, Prachenský, Řezáč, Rieger, Šícha, Staněk, Šebek, Tomek, Zátka, Zelený a Zikmund, k nimž družil se biskup Jirsík. Palacký povolán byl za doživotního člena panské sněmovny.

Nepoměrně nepříznivější stav věcí než v Čechách způsobila *únorovka na Moravě.* Poměr české národnosti k německé byl v zemi sice jako 13 : 5, ale ve sněmu zemském 1 : 13. Těžší ještě tlak němectví a centralisace dusil všeliký národní život na Moravě, školství ostávalo veskrz německé a veřejný a společenský život německý a poněmčilský. Zhoršovány byly poměry ty ještě poněmčilostí měst moravských, která tvořila sloupy nepřátelského nám živlu, dále bezohledností předáků německých od vlády vydatně podporovaných a potlačujících každé hnutí a všeliký ruch lidu moravského. Krátká doba místodržitelství hraběte Forgače nemohla jeviti většího účinku, zvláště když nástupce jeho hrabě Chorinský hlásil se ku protivné straně. Zemský hejtman hrabě Emanuel Dubský, zahajuje sněm 6. dubna, kladl již zvláštní důraz na centralism a na spojení Moravy s korunou ne českou, nýbrž rakouskou. Nepatrné menšině české nejbližší byli konservativci starohrabě Salm a hr. Egb. Belcredi. Sněmem vládl takřka neobmezeně dr. Giskra, pověstný svým slovanožroutstvím a hrubým odporem proti koruně české a proti státnímu a rovnému právu. Starohrabě Salm s Belcredim podali ohrazení podobné tomu, které podal kardinál kníže Schwarzenberg s konservativnější částí velkostatkářských poslanců ve sněmu českém na obranu nepřetržitosti státního práva. Národní poslanci pak podali ohrazení sepsané od dr. Aloisa Pražáka; dovolávajíce se říjnového diplomu a pragmatické sankce z r. 1713 poukazují na státoprávní samobytnost markrabství a nepřetržitost jeho sněmů do r. 1849, s kterou však nesouhlasí některá ustanovení únorovky. „Nepochybujemeť," končí, „že vysoké shromáždění při vykonávání svých ústavních práv samo hájiti bude, jakož i my tímto zamýšlíme ústavní samostatnost (autonomii) a zákonnitým zástupcům země až do r. 1848 slavně upsané

J. V. Lambl. P. Lantrok. Josef Macháček. Dr. Antonín Majer. Adolf ryt. z Meiersbachu. V. Mastný. Alois Matušovský. J. Dr. Mildner. Vilém Platzer. JUDr. Josef Stanisl Prachenský. J. Karel Rojek. JUDr. Karel Roth. J. Dr. Antonín Schovánek. V. Seidl. Sadil. Slach. Dr. A. Krása. Dr. Štětka. Dr. Šícha. Dr. Ant. Šlechta. Jan Staněk. Radoslav Skuherský. Frant. Šebek JUDr. Jak. Škarda. J. Slavík. Dr. K. Tomíček. Em. Tonner. Josef Wenzig Václavík. Dr. Wiese. Vojáček. Karel Zap. Hyn Zátka Václav Zelený. Dr Josef Frič Fr. Jos. Řezáč. Dr. Podlipský. Jan Valerian Jirsík, biskup Budějovický. JUDr. František Uher. Josef Zikmund. JUDr. Gabriel. V. Daněk. P. Krejčí, biskup. Dr. Ant. Porák. Dr. Haušild. JUDr. Jan Žák. Vácsl Paur. Dr. Hamerník. Mareš, okresní. Klavík, purkmistr Budějovický.

svobody markrabství Moravského, jeho *státní souvislost s královstvím českým a vojvodstvím slezským*, zásady diplomu od 20. října 1860, konečně práva ústavní uvedenými výše zákonnitými nálezy sněmu zemského pro obyvatele tohoto markrabství vydobytá proti všem ustanovením, klausulím a nálezům, které by této samostatnosti, těmto svobodám a právům na újmu byly, nebo býti mohly, směly a chtěly." Ohrazení podepsali dr. Al. Pražák, Ignác Wurm, dr. Jan Bílý, dr. Fryc, dr. Helcelet, dr. Dvořáček a farář Weber. Oboje ohrazení mělo býti pojato bez debaty do protokolu sněmovního, čemuž však co nejdůrazněji se opřel dr. Giskra a navrhl, aby žádost ta beze všech ohledů na starohistorické stanovisko a sežloutlé pergameny byla zamítnuta, dokládaje, že „v tomto sněmu nesmí býti více řeči ani o stavech moravských, ani o právech historických, ani o poměrech státních k zemi české, které dávno pod ssutinami minulých věků zahrabány jsou." Poslanec za Holešov, neméně pověstný dr. Ryger, ohrazení ta dokonce nazýval odbojem proti ústavě od císaře dané. Návrh Giskrův velkou většinou sněmu přijat, a ohrazení ku protokolům sněmovním nepřiložena. Takto velká většina obyvatelstva nejen potlačována, ale i umlčována. Ve sněmovně neužíváno ani slova jazyk český, nýbrž říkáno: moravský. Na Moravě zvýšeno ještě úsilí, aby český živel národní nepřišel tu ku platnosti, nýbrž únorovkou byl stlačen k bezvýznamné nicotě, neli pochován. Stejně uměle přikrojeno bylo i 14 skupin městských a venkovských okresů, z nichž sněm do říšské rady voliti měl poslance. V městech připadal průměrně jeden poslanec do říšské rady na 46.000 duší, ale byly skupiny i o 10.000 menší, kde šlo o města německá, ve venkovských okresích jeden poslanec průměrně na 221.000 duší, ale byly i menší než 60.000, kde šlo o podporu německého živlu, a dosahovaly až 318.500 (jako Kyjevská, Uherskobrodská, Kroměřížská, Holešovská a Uherskohradištská), kde šlo o Čechy. Do říšské rady zvoleni také mezi 22 poslanci jen Pražák, Bílý a Helcelet z české strany.

Podobně bylo i ve *Slezsku*, kde česká a polská národnost vůbec ostala ve sněmu bez zastoupení, ač tvoří polovici obyvatelstva. Zemský hejtman Larisch zahajuje sněm varoval před snahami po samostatnosti. Školství a národní život byly tu ještě více opuštěny než na Moravě. Slezsko považovali němečtí centralisté vůbec za svou baštu, z které nikdy nemohou býti zatlačeni.

Za těchto okolností veškera národní práce soustřeďovala se jen ve sněmu českém v Praze. Když v lednu r. 1863 sestoupil se sněm po dvacetiměsíčné přestávce k druhému zasedání (od 28. ledna do 18. dubna), první snaha českých poslanců — do jejichž řad vstoupili zatím i žurnalisté JUC. Karel Sladkovský, Jan Skrejšovský a prof. A. O. Zeithammer, jimž pak připadl vynikající politický úkol, — obrácena *k opravě volebního řádu*. Hvězda Schmerlingova stála tehda v zenitě svého lesku. Říšská rada, o níž později promluvíme, trpce sklamala ty, kteří odebrali se tam za heslem zachrániti říši. Také jinde neukazoval se nižádný úspěch politický, a vše spělo k rozkladu; nicméně mohl Schmerling samolibě hlásati své okřídlené slovo: „Můžeme čekati." Únorovka vynášena za vrchol důmyslu a nedotknutelné palladium, jako by trvala od věků. Ústavověrnost stala se heslem vlády

a panovačnosti německé. Ústavověrnými zvali se poslanci té uměle vytvořené většiny na říšské radě a ve sněmech, němečtí byrokraté a všichni jiní přívrženci němectví a centralismu. Naproti tomu slova „ústavák“ a „ústavověrec“ byli výrazem opovržení, jmenovitě v národě českém. Dne 18. července 1861 rozloučil se s Prahou (jež oceňujíc jeho zásluhy jmenovala ho svým čestným měšťanem) oblíbený místodržitel Forgač, povolán byv na místo barona Vaye za kancléře uherského, a českým místodržitelem jmenován baron Arnošt Kellersperg, ku protivníkům našim se hlásící. I v tom jevilo se vítězství Schmerlingova hospodářství; Forgač oproti Maďarům znamenal obrat k příkřejší politice a Kellersperg v Čechách posilu ústavověrných.

Schmerling naléhal, aby výroční den únorovky i církevně byl oslavován, a místodržitelé dali v tom pokyny nejvyšším důstojníkům církevním. Čechové slavili s demonstrativní okázalostí 20. říjen; 26. únor podle českého kalendáře byl dies nefastus. Významno bylo, že kardinál Schwarzenberg odepřel slavné služby boží v den 26. února 1862, a dle něho zachovali se i ostatní biskupové, vyjma jediného biskupa Litoměřického Aug. Bart. Hille, kterýž sám sloužil slavnou mši svatou; potom byl dne 15. března jmenován skutečným tajným radou. Kardinálu Schwarzenbergovi a biskupům Budějovickému a Královohradeckému zaslal z téhož dne státní ministr Schmerling úředně káravé listy, že opomenuli této slavnosti, v nichž jim vytýká, že není to stanovisko objektivní, jak vůči místodržiteli se prohlásili, když zdráhali se prositi požehnání nebeské velkodušnému císařskému skutku. Není prý oprávněno oddanost k ústavě pokládati za pouhou věc strannickou, kdy by nebyli měli v úmyslu povzbuzovati snahy ústavě nepřátelské. Schmerling dokládá, že očekává proto, že biskupové budoucně pominou, aby rozhodně vyslovený úmysl císařův: upevniti ústavu říše, jakkoli uváděli v pochybnost. Kardinál Schwarzenberg setrval však na svém a nenařídil žádné církevní slavnosti po tu dobu, co ústava Schmerlingova trvala. Kdy by Schmerling byl býval více ministrem než stranníkem, byl by musel uznati oprávněnost stanoviska kardinálova.

Že tyto okolnosti nebyly tomu příznivy, aby vyhověno bylo volání českému po spravedlnosti ve volebním řádu, jest na bíledni. Jediná možnost, aby z menšiny, k níž únorovkou česká národnost ve sněmu byla odsouzena, razila si cestu k většině, mohla záležeti jen ve spojenství a kompromisu. Těch bylo možno vyhledávati jen mezi velkostatkáři s oněmi živly, jež ke koruně české a právům země se hlásily. K prvním stykům bylo došlo již před vydáním únorovky, brzo po nastoupení Schmerlingovu, prostřednictvím prof. Tomka. O svátku sv. tří králů 1861 stalo se v obydlí Tomkově, jako na neutrální půdě, aby jeden nemusel vyhledávati druhého, první setkání a první výměna myšlenek mezi Riegrem a hr. Jindřichem Clamem Martinicem. V poradě této trojice, jež od 7. do 11. hodiny večer trvala, shledáno, že jest dosti společné půdy, a jmenovitě že shoda je možna na základě státního práva koruny české, rovného práva obou národností v zemi a moderní ústavnosti. Po té následovala další porada 17. ledna u hr. Martinice a třetí 19. ledna v obydlí Palackého, jíž účastnili se též

Palacký, Pštros, Brauner, dr. Jul. Grégr, Šimáček a Vrťátko. Ale únorovka i tu nepříznivě působila. Právě tento živel ostával v menšině a podléhaje vlivu z míst nejvyšších doufal, že ústavní poměry lze bude napraviti při dobré vůli pokojnou cestou. Za sněmování r. 1863 čítala skupina hr. Martinice, kníž. Schwarzenberga a hr. Lva Thuna asi 15 stoupenců, k ní družila se strana velkostatkářská kolem Vojtěcha Nostice soustředěná, rovněž asi o 15 poslancích, ostatní, vedení kníž. Karlem Auerspergem, byli rozhodně vládní a němečtí ústaváci.

První snahou o zlepšení poměrů na sněmě musela býti *oprava volebního řádu*, s nížto bylo potřebí si pospíšiti, neboť dle zemského řádu bylo možno jen v prvním šestiletí sněmovního období změniti volební řád pouhou absolutní většinou, kdežto později platiti měla kvalifikovaná již většina dvoutřetinová za přítomnosti tří čtvrtin poslanců. Nesrovnalosti volebního řádu a plynoucí z nich křivdy národnosti české byly tak zjevné, že bylo se nadíti pomocné ruky státoprávních velkostatkářů či historické šlechty, jak potom nazývána, k jejich neli odstranění aspoň obmezení. O odstranění kurie velkostatkářské se nejednalo, ovšem ale přiměřené opravení mohlo z ní učiniti sbor, který by nebyl býval pouhým nástrojem v rukou vlády, jejíž vůle rozhodovala o volbě v tom sboru. Udělením virilních hlasů největším velkostatkářům; zvýšením censu nad 250 zl. přímé daně, aby z práva rozhodování o většině ve sněmu vyloučeni byli oni drobní velkostatkáři, jež vtip lidu cibulovými rytíři nazýval a jejichž statků cizí kapitál se mohl zmocňovati a tím v osudy české země zasahovati; rozšířením práva volebního na městské deskové statky i na nedeskové rolnické, pokud platí daň censem vyžadovanou, a rozdělením kurie na několik volících sborů: vším tím bylo by se mohlo přispěti k upevnění a konsolidování kurie velkostatkářské a vymknouti ji z vládního područí. V městech pak vidělo se požadavkem spravedlnosti jmenovitě i také rozšíření práva volebního na třetí sbory a snížení censu vůbec.

Avšak o věcné stránce opravy v návrhu Palackého, Riegra a Braunera a českých poslanců ani se nejednalo, nýbrž toliko o stránku zásadní. Budiž zvolen sněmovní výbor — hlásal návrh ten — jemuž se uloží: zkoušeti volební řád, zdali srovnává se s obecními zásadami spravedlnosti a zásadami ustanovenými od Jeho Veličenstva říjnovým diplomem, a pokud tomu tak není, navrhnouti proměny, kteréž by uvedly zastoupení na sněmu v souhlas se zásadami dotčenými. Sám *Palacký* odůvodňoval návrh ten ve schůzi 29. ledna, a řeč jeho, nejznamenitější jeho řeč politická, byla událostí nejen ve sněmu, ale v celém národě. Bez ozdob řečnických ale se silou přesvědčivosti muže, jemuž pouze pravda a spravedlnost jest cílem, mluvil o křivdě, jež národu se stala. Rovnost všech před zákonem a rovnoprávnost všech národů v říši jsou povšechné zásady od mocnáře vytknuté, přiměřené zastoupení všech stavů a zájmů jest pak zásadou pro zastoupení na sněmu. Když rovnost všech před zákonem panovati má, nemohou se rozuměti stavové středověcí, poněvadž ti zakládali se na privilegiích a ne na rovnosti před zákonem, mohou se tedy rozuměti jen stavové přirození, jako obchodní, živnostenský, vojenský, duchovní

a j. Co zájmů se týče, zájmy národnosti zaujímají důležité místo. V zemích, kde není rozdílných národů, národnost nemůže mezi zájmy se počítati, ale jinak je to, kde jsou země a říše národností rozdílných. Na základě úředního popisu z r. 1857 osvětloval pak řečník číslicemi volební geometrii Schmerlingovu. V městech připadá v průměru na 11.666 obyvatelů jeden poslanec, ve venkovských okresích na 49.081. Avšak když odmísíme volební okresy české a německé, připadá v českých městech poslanec na 12.020, v německých na 10.315, ve venkovských okresích českých na 53.204, v německých na 40.861. Ještě patrněji bije to do očí, vyšetřujemeli okresy s nejmenším a s největším počtem obyvatelstva. Tak v německých městech připadá poslanec v Liberci na 6288 duší, v Haidě na 6776, v Rumburku na 8175, v Šluknově na 8235, podobně v České Lípě a v Litoměřicích, ve Vimperku a v Trutnově na 9230. Z českých měst jen tři mají pod 10.000, Písek, Smíchov, Mnichovo Hradiště. Za to na česká města připadají největší počty obyvatelstva na poslance, mezi 14—15.000 v Pardubicích, Německém Brodě, Plzni, Praze. Ve venkovských okresích připadá poslanec v Jachymovském na 15.898 duší, v Šluknovském na 20.064, v Rumburském na 21 604, Žlutickém 28.454 a Kraslickém 29.919. Z českých okresů pod 30.000 nenacházíme ani jednoho. Naproti tomu těch, kde přes 60.000 duší připadá na poslance, jest mnoho, tak Smíchovský s 93.740, Pelhřimovský s 80.275, Rakovnický 78.812, Táborský 77.909, Jičínský, Březnický, Vysokomýtský, Karlínský, Kolínský, Benešovský, Kutnohorský, Pardubický, Novoměstský nad Metují, Německobrodský, Litomyšlský, Budějovický, Jindřichohradecký s obyvatelstvem od 60 do více než 77.000. Z německých pouze tři, Žatecký, Liberecký a Děčínský mají nad 63.000. Jako s počtem obyvatelstva jest i se silou berní. V českých okresích připadá na jednu hlavu 3 zl. 88 kr. přímých daní, v německých 2 zl. 72 kr., v Praze na jednu hlavu 7 zl. 99 kr., v Liberci 4 zl. 47 kr. Co se intelligence týče, poukazoval Palacký na vývoj literatury. „Kdo ji znal před 40 lety jako já,“ pravil, „i kdo ji zná v nynějším jejím stavu, ten jistě popírati nemůže, že v národě českém zjevila se duchovní čilost a činnost až překvapující. A co stalo se, provedeno jest vlastní silou tak říkaje obecního národa našeho.“ Řečník ukazoval, že ani v dobách minulých Čechové nevyhledávali než uznání rovného práva, a ten cíl že měla i doba husitské války, jak i výslovně hlásal kněz Prokop Holý. Uváděje pak bez ohledu na národnost nesprávnosti volebního řádu vůbec, vytýkal, že v mnohé chudé obci soused platí 8 zl. a jest volitelem, kdežto v zámožnější, třebas platil 30—50 zl., nemá ani práva voliti poslance. Máme sedláků na sta, snad i na tisíce, kteří platí daně několik set a více než 250 zl., a přece nemají ani přímého volebního práva, kdežto 250 zl. jest census velkostatkářský. V městech stav řemeslnický a živnostenský, který přece stavem jest a dle slov mocnářových má také zastoupen býti, naprosto zastoupen není, a tedy děje se mu křivda. Praha se 142.588 duší posílá 10 poslanců do sněmu, Liberec s 18.854 posílá 3; podle počtu toho musela by Praha více než 20 poslanců voliti. Ještě méně dá se ospravedlniti náramná nesrovnalost co do vymezení volebních okresů Pražských. K Němcům

a velkostatkářům Palacký pravil: „Vím, že beati possidentes toho nemilují, aby se zkoumaly tituly jejich: přijde však na to, zdali beati possidentes jsou též jimi bona fide; a míním, když o tom nabudou pravého objasnění, že budou dosti spravedliví, aby též druhému jeho práva dopřáli, že sobě sami přáti budou, aby jedenkráte spravedlnost docílena byla."

Sněm usnesl se návrh Palackého odkázati výboru, avšak do výboru zvoleni z velkostatkářů kn. Karel Auersperg, hr. Hartig a dr. Taschek, z měst Herbst, Hasner a Brinz a toliko z venkovských obcí Palacký, Rieger a Brauner. Dle toho vypadlo i rozhodnutí. Ve schůzi 10. března odůvodňoval Herbst zprávu většiny, *aby se přes návrh Palackého přešlo k dennímu pořádku.* Nejde prý vůbec o opravu volebního řádu, ale o ústavu únorovou se jedná, mluvil *Herbst* za hlučných projevů nelibosti českých poslanců, aby postavena byla před tribunál, vyhovujeli všeobecným zásadám spravedlnosti a zásadám říjnového diplomu. O ústavu se jedná, neboť ústavě, o níž by se rozhodlo, že příčí se všeobecným zásadám spravedlnosti a že v ní dané císařské slovo nebylo dodrženo, přeťata by byla nejvnitřnější životní tepna. Výbor musel tedy šetřiti, zdali je potřebí, aby ústava podrobena byla slavné zkoušce, hovíli všeobecným zásadám spravedlnosti a říjnového diplomu; i nabyl pevného přesvědčení, že takového zkoumání ústavy nikterak není potřebí a že žádným spůsobem nemůže je sněmu doporučiti. — *Sladkovský* podrážděn řečí Herbstovou dovozoval, že jde o národnost, a národnost česká že neprosí, ale žádá za své právo. Od vydání únorovky, jmenovitě jejího volebního řádu, každý, komu jen poněkud jsou známy poměry obyvatelstva naší vlasti a kdo jen poněkud vřelejší má cit k národu, s politováním musel poznati, že českému národu nedostalo se onoho práva, jehož očekávati a žádati byl oprávněn. Probíraje čísla volebního řádu podobně jako Palacký, dovodil, že národnost a zkrácení národnosti české hrály tu velkou úlohu, a podle daně, kterou vládní list Vídenský (Schmerlingova Donau-Zeitung) za hlavní měřítko zastoupení zájmů označil, že by připadlo na velkostatky 50, na města 34 a na venkovské obce 136 poslanců. Census velkostatkářských voličů jest malý. „Kdo neplatí více než 250 zl. přímých daní nemá věru žádnou přednost před velkou částí voličů venkovských obcí, kteří platí dva-, tři- a čtyřikrát tolik." „Národ, jenž dvě stě let postrádá svého práva, předstupuje před sněmovnu a žádá od svého bratrského národa, aby mu učiněno bylo po právu, a národu tomu mělo by se odpověditi, že není na čase, aby dvěstěleté bezpráví nyní již bylo odčiněno?... Dosud všeobecně platil náhled, že vším bezprávím, jež se nám děje, jest vinna vláda. Jste si toho vědomi, že návrh na přechod k dennímu pořádku míří k tomu, aby veškera ta zlovůle s vlády uvalena byla na vaše bedra?"

Za řeči Sladkovského dávali již Němci svou odpověď posměchem a vyrušováním řečníka, tak že Rieger volal na předsedajícího dr. Wanku, neníli s to uhájiti svobodu slova, aby schůze byla skončena. Němcům záleželo na tom, aby debata v jediné schůzi byla odbyta. Proto zamítnut návrh Riegrův, aby rokování bylo odročeno. Českým vůdcům šlo jmenovitě i o to, aby nebylo hlasováno za dojmu řeči, který nebyl

příznivý na velkostatkáře. — *Hasner* sofisticky hájil nespravedlnost volebního řádu tím, že jde o zastoupení zájmů, a tu prý záleží pouze na tom, aby jedna skupina zájmů proti jiným byla spravedlivě zastoupena, ale jak jsou okresy rozděleny uvnitř každé skupiny zájmů, na tom prý nezáleží a že i v jiných ústavách ponechává se poslanec na jisté minimum a jisté maximum obyvatelstva, tak že prý 50.000 platívá tolik co 100.000. — *Hr. Frant. Thun*, jenž přihlášen byl za řečníka pro návrh Palackého, vzdal se na ten čas slova, ježto prý proslovené řeči strhly předmět na pole národní vášně. Klidný smířlivý tón pokusil se uvésti v rokování dr. Pravoslav *Trojan*, dokládaje, že jsoucnosti obou národností v zemi ani žádné státnictví nemůže popříti a že tedy zákonodárství na obě stejně se má ohlížeti. Zemský sněm má býti obrazem země a jejího obyvatelstva. Není naší vinou, dokládal, že český národ, jemuž nestejnou měrou bylo naměřeno, cítí se zkrácena, jmenovitě rozdělením hlasů v zemském a říšském zastupitelstvu. Jeho poslanci nemohli se zhostiti povinností, aby nebyli tlumočníky pocitů nad utrpeným bezprávím. Kdo pomoci jiného se dovolává, nechce ho považovati za nepřítele; pomoci vyhledáváme obyčejně u přátel a druhů. Dovolávaje se ochoty Němců dával jim na uváženou přísloví: dnes mně, zítra tobě. — Německý liberál *dr. Brinz* bral jmenovitě velkostatkářskou kurii v ochranu proti tomu, co by Čechové s ní zamýšleli. Podle českých řečníků nastává prý nesrovnalost a křivda tam, kde počíná kurie velkostatkářská. Tvrdil prý sice Sladkovský, že jeho strana nechce rušiti zásady zastoupení zájmů, zároveň ale že uváděl jako nová měřítka sílu berní a počet obyvatelstva, jimiž chtěl přeměřiti i samu kurii velkostatkářskou. Kam prý by se podělo takto velkostatkářské zastoupení? Proti Palackému uváděl, že Němci nejsou mala fide possidentes, neboť jejich právní držba zakládá se na únorovce; co Němci drží, toho jinému nepustí, neboť slabost by byla horší výtkou než zatvrzelost.

Při vší snaze z české strany po klidném tónu srazilo se tu příkře uražené právo českého národa s onou umělou přemocí německo-centralistickou, jež únorovkou byla vytvořena a jež sama jsouc eminentně národní nechtěla českou národnost uznávati za oprávněný interes. Návrh Riegrův na konec schůze byl zamítnut 114 hlasy proti 103. Za to přijat návrh kn. Karla Auersperga na konec debaty 103 proti 86. Čísla ta hlásala i českým poslancům, čeho jest jim očekávati. Návrh Auerspergův byl chytře vypočteným parlamentárním násilím, aby řada velice závažných a pro velkostatkářskou kurii důležitých řečníků zbavena byla slova a aby zmařen byl návrh, jejž podati hodlal sám primas království kardinál Schwarzenberg, návrh sprostředkovací sice, avšak smyslem a účelem blízký návrhu Palackého. Hr. Lev Thun, kardinál Schwarzenberg a hr. Clam Martinic konstatovali prostě, že nechtěli mluviti ani pro návrh většiny ani pro návrh menšiny, nýbrž pro návrh kardinálův, jejž tento žádaje za slovo předešlého dne ohlásil předsednictvu, nyní ale že možnost ta jest jim odňata. — Z dalších zapsaných řečníků prof. Staněk prohlásil: „Když vidím, v jakém položení se nalézáme, nebudu mluviti ničeho a doporoučím vám napsati na dvéře této sněmovny Dantovo: Vzdejte se vší naděje, vy, kteří sem vstupu-

jete!" Hlučný souhlas ozval se s galerie, odpor ze strany německé a „Tak jest!" ze strany české.

Ostatní pro návrh menšiny zapsaní řečníci Zelený, Zeithammer, Tonner, Jindra a Klaudy nabízeli kardinálovi, aby ujal se slova jako generální řečník. Náměstek maršálkův dr. Wanka odporuje. Starosta Pštros žádá, aby Jeho Eminence aspoň svůj návrh uvedl sněmu na vědomost, když mu není dovoleno jej odůvodňovati. Kardinál Schwarzenberg vece: „Chci učiniti návrh, odůvodnění není mi už dopuštěno. Můj návrh zní: Zemskému výboru se ukládá, aby veškery pomůcky, kterých potřebí jest, by se důkladně uvážila otázka, pokud nynější volební řád vyhovuje svému účelu, by spravedlivé a veškery zájmy trvale zabezpečující zastoupení země utvořeno bylo, v dorozumění s místodržitelstvím připravoval a s návrhy, které by zemskému výboru vhodnými se zdály, hned na počátku příštího zasedání sněmu tomuto předložil."

Jako zpravodaj menšiny ujal se posléze slova dr. Rieger. Návrh Palackého obsahuje tři kusy, dovozoval v jedné z nejskvělejších řečí svých. První navrhuje zkoušku našeho volebního řádu, druhý udává pro zkoušku tu měřítko a třetí navrhuje reformu pomocí tohoto měřítka. Odmítnuv výv́ody Herbstovy vykládal, kterak Palacký navrhl dvojí měřítko. První jest měřítko věčného práva, jež nám každému do prsou jest vepsáno. Druhé bylo zde odmítáno s rozhodností, ale skutečně jest vytknuto diplomem říjnovým v obou zásadách: aby všechny stavy a zájmy říše zastoupeny byly způsobem přiměřeným a aby zastoupení v říšské radě přiměřeno bylo počtu obyvatelstva, obnosu daní a rozsáhlosti. Ježto však říšská rada vychází ze sněmů, které jsou jejím pramenem, jest logickou nutností, že by ani říšská rada nemohla býti sestavena dle obyvatelstva, dle obnosu daní a dle rozsáhlosti zemí, kdy by nebyl tak sestaven sněm sám, z něhož vychází. Dotýkaje se národnosti konstatoval, že z odůvodnění Palackého nebylo vyvráceno, ba ani zmínka se nestala o tom, že české volební okresy venkovské i městské jsou co do obyvatelstva o dobrou pětinu silnější, a že české obyvatelstvo ve všech volebních okresích platí napořád a průměrem o dobrou čtvrtinu více daní než německé. Herbst dokládaje, že polovice okresů městských, když obchodní komory se nepočítají, náleží Čechům, sám tím uznal, že se nám křivda děje. V Čechách jest 351 měst českých a 211 německých, poměr českých k německým je tedy jako 7 : 4, a poměr obyvatelstva v nich jest jako 20 : 13. Pracně byly sestaveny městské volební okresy německé z míst někdy zcela nepatrných, kdežto důležitá města česká, jako Kladno s 8000 duší, úplně pominuta. Ve skupině velkostatkářské největší statkáři v zemi na roveň postaveni s nejnepatrnějšími, kteří neplatí více daně, nemají většího majetku ani více intelligence než prostý rolník. Možnost opravy naznačil v udělení virilních hlasů největším majitelům půdy a v rozdělení sboru na více volebních okresů. A v městech „celá velmi četná třída lidu, nejvýše důležitý interes zemský, interes celého stavu maloměšťanů, živnostníků, celého stavu řemeslnického jest vaším volebním řádem odstrčen." Řečník vyvracel, že by volební oprava byla nevčasna: „Nechť stane se cokoliv, nechť svolá se nyní výbor sněmovní anebo přijme se návrh Jeho Eminence, aby se předmět odkázal zemskému

výboru, v každém případě bude třeba vykonati důkladné studie, opatřiti veškera příslušná statistická data. Zatím snadno projde rok, a kdož může věděti, kdy budeme svoláni k příštímu zasedání? Nemůžeme se vydati nebezpečí, bychom tento vysoce důležitý předmět odložili, aby odkládáním a průtahem byl snad zmařen. Povinnost k národu káže, abychom věc tu bez odkladu k řeči přivedli, aby se nezdálo, jako bychom bezpráví to schvalovali nebo dopustiti chtěli, by se ustálilo vydržením let. Uvažte, jaký dojem by to učinilo na celý český národ, kdy by vyznati sobě musel: My jsme šest let bojovali za dobré své právo, my jsme se dovolávali citů spravedlnosti u našich krajanů, a nevyslechli nás. My v tuto ústavu neskládáme již žádné naděje! Jakž máme sobě pomoci?"

Herbst jakožto zpravodaj většiny postavil se i proti návrhu kardinálovu. Co platí o návrhu Palackého, pravil, platí také o všech návrzích zprostředkovacích a opravných, které touž myšlenku hledí vpraviti toliko ve formu poněkud odchylnou.

Za hrobového ticha hlasováno dle jmen o návrhu Palackého, proti němuž hlasovali všichni velkostatkáři a Němci. Návrh padl 130 hlasy proti 78. Pro návrh kardinálův hlasovali pak čeští poslanci a z velkostatků strana Clamova; i tento návrh propadl, byl zamítnut 110 hlasy proti 98. Místodržitel baron Kellersperg (jenž většinou tří hlasů zvolen byl proti Sladkovskému od venkovských obcí okresů Vimperského a Volyňského) nevzdal se hlasování, nýbrž v prvém i druhém případě hlasoval s Němci. Čeští poslanci se zdvihli a odcházeli, načež prostým hlasováním přítomných přijat návrh většiny výboru. „Hanba vám, sláva Riegrovi, sláva českým poslancům!" zahřímala galerie, načež ji maršálkův náměstek dr. Wanka kázal vykliditi. Byla však již na rozchodu; schůze, jež o 10. hod. dopoledne počala, skončila o 8 hod. večerní.

Den ten utkvěl hluboko v paměti lidu českého a učinil mocný dojem na mysli české. Odpor proti únorovce a všem těm, kteří tak bezohledně trvali na výsadě jim udělené dílem Schmerlingovým, přešel do krve a kostí každého uvědomělého Čecha. Neostal však bez účinku ani na sbor velkostatkářský, jehož jedna část, nečetná sice ale závažná menšina, musela nabyti přesvědčení, že od druhé části, většiny centralistické, nemůže se nadíti ani parlamentární slušnosti.

Doplňovací volby do říšské rady setkaly se již s odporem ze strany české a částečně i velkostatkářské. Hr. Clam Martinic, hrabě Albert Nostic vzdali se mandátů, tolikéž dr. Haušild, a kromě toho čtyři jiná místa byla uprázdněna. Když ve schůzi 21. března položena volba na denní pořádek, navrhoval hr. Lev Thun, aby záležitost ta přikázána byla sněmovnímu výboru, který by ve třech dnech o ní zprávu podal. Dr. Rieger pak podal návrh od 63 českých poslanců podepsaný, by mocnáři předložena byla prosba, by svolati ráčil sněmy uherský, charvátský, sedmihradský a benátský, ježto volba konati se může jen na základě celé ústavy, zdárné dobudování ústavy jen za spolupůsobení všech národů jest možné, vláda jen tehda jest v pravdě ústavní, když ne násilím a nesvorností ale dorozuměním snaží se do-

sící svých účelů; za nynějších okolností nekompetentní rozhodnutí neúplné říšské rady mohou se státi nebezpečnými praejudikáty pro státní a platná práva království a zemí, úvěr říše jen zárukami úplného zastupitelstva říšského upevniti lze, a postavení Rakouska vůči cizině a jednota i zdar uvnitř úplného zastoupení vyžadují. Návrhy byly sice zamítnuty, ale stanovisko české vůči říšské radě bylo již jasné.

(Pokračování.)

Sekerník.

Povídka z Povltaví

od

Adolfa Heyduka.

(Pokračování.)

Krev stoupla do Vášovy tváře,
zrak pln byl divné jakés záře
a v srdci ho to bodlo v ráz,
i ptal se dál: „A nevíš as,
jak dlouho tady měřit bude?“ —
„Zlá v skalách prý je práce všude,
děl otci,“ mluvila zas Jana,
„zvlášť severní kde řeky strana,
leč za dvě, za tři léta přec
že doufá hotovu mít věc,
když pohoda jen bude k tomu.“ —
„Tak dlouho bude u vás v domu?“
děl Váša s rozpálenou tváří. —
„Co platno, když to musí být;
jeť práce víc též v kanceláři.“ —
„A bude u vás také žít?“ —
„Nu ovšem, kamž by jinam šel,
toť, pravil otec, bývá všude —
i soudruha snad míti bude.“ —
„Já hned bych se jím státi chtěl.“ —
„Vždyť vyšší scházejí ti školy.“

„To právě zlobí mě a bolí,
leč Bělou odbytu již mám,
jho školáctví již svrhnu dolů
a na vysokou půjdu školu,
však té až někdy vale dám
a v klín se vrátím našich hor,
též budu jak pan taxátor.“ —
„To může být, jen dbej mé rady,“
děl revírník, jenž s hostem teď
všel netušeně do zahrady
a představil jej, „jen si hleď
svých studií a pracuj s chutí,
ať jiní co chtí kde chtí kutí,
ty s knihami se pěkně bav
a nedbej na vtip takých hlav,
jež druhdy prociví až k ránu
při dýmce, karbanu a džbánu;
to nikdy k dobru muže není!
No, kdy jsi přišel?“ — „Včera už.“
„A zdráv a čil, jak vidět. Nuž,
a jaké pak máš vysvědčení?“

A Vácslav pochvalou jsa jist
dal revírníku ruče list.
Když polesný ho nazpět dával,
blah na rámě mu poklepával
a děl: „Nu, nyní doma svolí,
bys mohl na vysoké školy,
z nichž až se vrátíš někdy zpět,
máš otevřený celý svět.“

Když potom po hodině skrem
pan Střela s mladým taxátorem
a s hajnými šel zase k boru,
dál Vácslav tiše nerušen
před rudou nitku rozhovoru,
a když se ukláněl již den,
a čas byl nazpět domů jít,
tu Janě v oči hleděl chvíli
a děl, že k vůli ní tak pílí

s tím učením, však že si žádá,
by trochu víc ko měla ráda.

„Víc, kterak víc?“ se Jana ptala,
„vždyť přímo za bratra tě mám,
již od těch dob, co chodíš k nám,
a v čas, kdy tebe nevidím,
vždy obrázkem se těším tvým,
jejž poslal jsi mi ondy z Prahy,
jeť nad jiné mi dárky drahý
a klesám nad ním v častou dumu
a vmyslívám se v onen čas,
až na myslivně budeš v Chlumu
a s námi chodit zas a zas.“

„Tož Jarý je ti lhostejen?“

„Mně? Úctu k němu chovám jen,
nechť častěji s ním mluvívám.“

„A ke mně?“ — „Tebe ráda mám.“

A Václav nesen lásky zvěstí
děl zanícen: „A tys mé štěstí,
nic bez tebe mi život není —“
a s retem ret plál v políbení . . .

Tak den se nyní se dnem střídal,
a Václav často Janu vídal
a doma vždy jen myslil na ni,
a stále rostlo ňader plání.
I Jana vždy s ním v duši dlela
přes drobných prací různou směs,
a sotva z dálky uviděla,
že Váša přes jejich jde les,
hned nachem zrudlo její líce;
vždy přirůstala k němu více,
a šťastna časté za procházky
svou celou poslouchala duší,
co Václav mluvil v srdce vzruši
o čarném květu první lásky.

To Chlumským nezůstalo v taji,
vždyť zřeli mladých srdcí vzruch,
a že se oba rádi mají,
a Střela říkal: „Chraň je Bůh!
Jeť mladý Dolejš hodný hoch,
mít úřad bude a mlýn k tomu,
zda lepšímu bych někdy komu
dát jediné své dítě moh?“
A paní rovněž říkávala:
„Mně nechce ani na rozum,
že jiný měl by Janu vzít,
vždyť Václav může dostat Chlum
a zároveň tak obé mít
a šetřit ze služby i mletí, —
my zůstaneme u svých dětí.“

Tož radost měli vždy a znova,
jak ze studia Václavova,
tak z lásky mladých lidí obou,
a pěstili ji každou dobou,
a v mlýně přes starostí hejno
jak v Chlumě myslilo se stejno.

XII.

Zas pojednou den přiletěl,
kdy Václav do Vídně jít měl,
a u myšlenek různých davu
šel, rodný opouštěje dům,
na milý rozloučit se Chlum,
slov, jež chtěl říci, plnou hlavu —
když překročil však síně práh,
byl něm a nemoh slova říci,
hned zahořel, hned bledl v líci
a stál, jak hrdlo by mu stáh.
Tak nikdy ještě nešel z domu;
byl zamyšlen a teskliv k tomu,
a různý ovládal ho cit:
hned veselý, že blízek cíle,
kde bude s Janou v lese žít,
hned smutný, za drahné že chvíle
jí nespatří, an spěchá v dálku;
žal s radostí v něm vedly válku,
až žár i slzu v černém oce
své Janě slíbil rukou dáním,
že budeli to jejím přáním,
k ní jistě přijde na vánoce,
by její očí žár a jas
a teplo její duše jemné
zpět odnes do své síňky temné
pro města dlouhý zimní čas.

Když mluvil, Jana smutna byla
a „Přijeď“ v slzách promluvila,
až matka, sdílně cítíc s Janou,
tvář líbala jí uplakanou.
Leč otec, v ústech dýmku svoji,
děl, přecházeje po pokoji:
„Nu, již mi přestaň, Jano, vzlykat,
teď musíš, milé dítě, zvykat,
když povinnost ho volá v dál,“
a nuceně se Janě smál.

Když Vácslav z Chlumu domů šel,
snad na stokráte zůstal stát
a po každé se ohlížel,
by spatřil bílý šátek vlát,
jímž Jana dávala mu s Bohem,
a byl by častěj činil mnohem,
leč do cesty mu stoupiy skály
a na nich čilimníku trsy
i lesy s větnatými prsy,
a hlas i šátek znikly v dáli.

Stesk ve mlýně byl ještě větší,
a různých příprav kvap i šum,
a matčin pláč a sladké řeči
ten večer naplnily dům;
tu každé chvíle bez ustání
byl polibek a objímání,
a k hrudi vinula se hruď
a po každé, a zas a znova,
máť rozmluv zakončila slova:
„Jen, zlaté dítě, hodný buď!“

Též Vraný při takovém ruchu
byl v srdci zarmoucen i duchu,
a čelo bylo plno rýh,
ač z příčin dílem jinakých;
bylť otčim synovi ten den
zas víc než druhdy lhostejen.
To hnětlo Vraného, an chtěl,
by syn jak otce rád ho měl,
leč mluvě o tom v taji s ženou
zas udusil ten trapný cit.
„Jsem cizí,“ děl, „zda můž to být?
ba mám to za věc přirozenou.“
A víc by pro sebe ho jal,
šel před odchodem k Vácslavovi
a v taji víc mu peněz dal
a pravil: „Na oblek měj nový,
a v lepším zas až budem stavu,
dám rád ti také na zábavu.“

Té noci prchal klidný sen
všech, kteří Vášu rádi měli,
a za červánků druhý den
jej aspoň v duchu líbat spěli,
a každý v očích slzu měl,
i mlžná jeseň, jdoucí poli,
když do toužené dávno školy
za jitra teskliv odjížděl;
však perel nejvíce se lilo
do smutných lící mateřích,
že více jich než rosy bylo
za jarních nocí na keřích,
i byla všecka rozechvěta,
jak šel by Vácslav konec světa,
zrak hasl jí jak světlo v mlze
a nemohla ho líbat dost.
Leč také Janin smutek rost,
a když druh odjížděl, té chvíle —
byl úsvit — na podušce bílé
jí v lůžku zjevily se slze.

Čím Vácslav od Chlumu byl dál,
tím více Jany vzpomínal,
a čím přijížděl k Vídni blíž,
tím u srdce mu bylo tíž,
až v jejím žití plachém víření
byl všecek jako u vidění.

Co viděl, bylo jako sen:
ten lidí kvap, jenž rostl stále,
to panské žití okázalé
a hříchu vyfintěný plen;
ty vlny lidového moře,
v něž zlato v hojných pramenech
se vůkol sbíhá z krajů všech,
i smích, v němž hyne výkřik hoře.
Zřel onen nový Babylon,
kde po snadném je chlebě hon,
kde chuďas v tuhé strádá práci
a boháč do křesla si sedne
a hýře v noci, spí jen ve dne
a zase k požitku se vrací;
kde tlupy hejsků s tupou lící
šat bláznů nosí na ulici,
kde vilnost při stálém je hodu,
a podvod tuční při obchodu,

a ducha vznešenost a vzlet
v svou sínku skrývá se — svůj svět —
a nedbá, mimo že jak brav
lid venku spěchá do zábav
a za laciný žert a smích
dá třeba poklid duší svých.

Vše Váša v krátké době shled,
a pečliv ku práci vždy sed
neb listy na Chlum psal či domů,
leč brzy smutek přišel k tomu;
byl stále jako rozrušen,
pryč z Vídně toužil k Janě, ven,
a neměl nikde ani stání,
až přes Střelovo varování
přec soudruhy se svésti dal,
a častěj lékem číši bral,
by zapil stesk a duše kvil,
jenž junácké mu srdce ryl.

To stávalo se častěj pak,
až srdci mladému a hlavě
vždy zastesklo se po zábavě,
když nad hlavou mu želu mrak
svá křídla náhle roztáh sivá,
ba později — dřív jen v jakés hrůze —
sám přátel hledal družné schůze
a síně, kde se hrá i zpívá,
by stichl sup, jenž hruď mu kloval,
až toulky ty si zamiloval
a různých chtíčů chabý plen
spěl za požitkem dál co den.

Vždy řídčeji a samoděk
tlum oblétal jej výčitek,
že rodiče i Janu klame,
leč potkav druhy nebo známé
šel s nimi zas, kde číš se pění,
a žert se ozývá a zpěv
a smích a hovor svůdných děv,
jež vystrojeny okázale
hned v Orfeu se sešly s nimi,
neb na předměstském druhdy bále
a zraky barvou zvětšenými
svých lákaly jej do tenat;
a Václav bránil se — a pad.

Žal rozerval mu duši mladou,
že ty, kdož doma cítí s ním,
tak bídnou obetkává zradou,
že za všecko tak nevděčným,
a ve snu matku zřel a Janu,
jež majíce tvář uplakánu,
jej prosily: „Ó vrať se zpět!
V žal velký ponoří tě svět,
buď zase jako dřív jsi byl,
či nelekáš se oněch chvil,
až spatříš nás? Zda v ňadrech muku
nám klidně podati smíš ruku
a dát jak ondy polibek?“

A Václav zachvěl se a lek
a domů z Vídně chtěl a pryč
v té lepších citů náhle vznětí,
leč srdce žal chtě zapomněti,
spěl k veselí, kde lestný chtíč
svou tajemnou naň vrhl roušku,
by znova zkázu v častém doušku
pil z číše vášní divokých.

Tak před zrakem mu stále bledli,
kdo dřív jej k svému srdci zvedli,
i mlýn i Chlum i rodný jih,
až časté hýření a kvas
a dlouhé bdění mnohých nocí
jej povalilo do nemoci,
dřív vánoční než přišel čas.

Již napřed rodiče se ptali,
kdy Václav přijde, jako chtěl,
že saně by mu objednali,
by ze stanice domů jel,
že všecko se naň těší z duše,
a Střelovi jej na hod zvou,
a jak ta chvíle zvolna kluše,
kdy ve mlýně ho obejmou,
leč Václav nemoh ani psáti,
a místo něho napsal druh,
že nemůž na cestu se dáti
té doby Dolejš v rodný kruh,
že přátelé ho želí všici,
an delší čas byl v nemocnici.

Byl velký v mlýně pláč a žal,
a z ňader vzdechy letly steré,
leč Vraný hned se uchystal,
že do Vídně se odebere,
a nedav brát si živou mocí
dal na cestu se ještě v noci.

Jak nůž by do srdce mu vrazil,
stál Vraný, těžké strasti plen,
když slyšel, jak se Václav zkazil
a proč tak zle byl nemocen,
leč nezanevřel náhlou zlostí,
ba laskav mluvil: „Probůh, již
těch přátel toulavých se zhosti
a všecko zase napravíš,
vždyť na záhuby stál jsi prahu;
což zapomněl jsi na přísahu
tam v kapli Svatovítské loni?
Hleď, matka doma hlavu kloní
a pláče pro tebe v zlé tuše,
což neslyší jí tvoje duše?
Již vzmuž se činem, nejen slovy
a začni nyní život nový.
Z nás každý klesl v žití snad,
neb druhdy tu i tam se chýle
tkvěl ve předivu různých vad,
jen vzlet-li z něho pravé chvíle
jak motýl z kukle zase ven;
jeť život lidský věru sen,
a ty snils těžce, milý hochu,
teď jenom vůle, síly trochu,
a vše se podá s Pánembohem.
Víc práce bude ovšem teď,
an pozadu jsi zůstal v mnohém,
leč přes to, Václave, se hleď,
bys plně zdráv byl za čas krátký
a na druhé nám přišel svátky."
A dodal ještě: „Chudák Jana
víc druhých byla polekána
tou zprávou, která přišla k nám,
i její radost je ta tam,
že s tebou ve svatý hod příští
zas jezdit bude na kluzišti."

„Až velkonoce přijdou, k vám,"
děl Václav, „jistě zavítám.
Což maminka, je pořád čila?" —
„Až na ten strach a na starost,
že ošetření nemáš dost,
a mnohou slzu uronila;
hůř na tom v zimě Střela byl." —
„Aj, proč pak?" rychle Váša vece. —
„Buk při kácení na pasece
zle na noze ho pohmoždil,
a posud není dobře zdráv,
tož — hlavně tebe se to týká —
všech poručnických vzdal se práv
a ve mně máš teď náhradníka.
‚Nač,' děl, ‚bych mezi vámi byl,
jste otcem, otec líp to spraví' —
a soud mě také potvrdil.
Jsi spokojen tím, synu?" — „Jsem!"
děl Václav vesele a hbitě,
„teď aspoň nemusím jak dítě
snad Chlumským ruce líbat všem,"
a spokojeně mnul si dlaně,
„jsem mužnějším též proti Janě,
ba jakés jho jste se mne sňal,"
a Václav hrdě prsa vzpjal.

Tak vše si řekli v krátký čas,
a Vraný zpět se vrátil zas,
ač těžký žal mu duší táh,
než Václav se mu zapřisáh,
že jiný bude od té chvíle
v svém každém myšlení i díle,

Čas, ve Vídni co otec dlel,
zas Václav Janu v mysli měl;
však potom mnohý toulek druh
mu namlouval: „I chraň tě Bůh —
ne jet, ni psáti nesmíš domů,
jak z počátku jsi míval zvykem;
teď Střela není poručníkem,
i nemáš příčiny již k tomu.
Pojď, vína číš to všecko spraví;
ať Jana s jinými se baví,
ty také s jinými se těš,
tak nic si nebudete dlužni!
Drž s námi, dokavad jsme pružni,
vždyť bez toho až přijdem ven,
kams do hor nebo na samoty,
pít mléko budem u kamen
a rybím tukem mazat boty,
by nemokly nám v lesa bahně.
Pojď, proležel jsi času drahně,
teď s námi obvesel se již!"

A Václav konal jako spíš,
a nezřel, nad ním že a Janou
ten anděl, jejich rty jenž spjal,
v mlh sivé roušce zanikal
a že mu z očí slzy kanou.

XIII.

Co takto ve Vídni se dělo,
byl v mlýně nářek mnohý den,
ba matce srdce puknout chtělo,
když Vraný, těžce zamyšlen,
řek v důvěrnosti ženě svojí,
jak vlastně s Václavem to stojí.
„Zle bylo," děl, „kéž není hůře,
již tajit toho nechci dál,
hoch, ondy dobrý jako kuře,
zlých druhův obětí se stal,
leč dal mi slib, že život změní,
a znova se mi zapřísáh
své dobré vůle na znamení.
Nás výkup z bahnitých těch drah
moc peněz stál, dluh roste zas,
než mlčte o tom, prosím vás,
a nestýskejte, vše se spraví,
Bůh dáli práce dost a zdraví."

Leč nezanikal ženin stesk,
ba v taji plakat neustala,
ten tam byl zase oka lesk
a všecka v žalu zapadala,
a nechť muž dodával jí síly
a vždy ji těšil v hořké chvíli,
přec ždala v shluku trpkých tuch:
„Kéž milostivý s námi Bůh!"

Líp na Chlumu to bylo věru,
tam záhy prchnul smutku mrak,
an Janin dlouhých za večerů
vždy brzo vyjasnil se zrak,
když Jarý na besedě býval
a něco vyprávěl neb zpíval.
Tu Jana vždy se zkonejšila,
ze srdce smutek znik i žal,
a veselejší zase byla;
an čím míň Václav z Vídně psal,
tím častěj ducha svého dary
ji neúnavně bavil Jarý
a těšil stálou pozorností.
A myslivcová vděčna hosti,
jej častěj na besedu zvala
a při odchodu zdržovala.

A Jarý chodil častokráte,
jej vábil dívčin milý zjev
i dětské srdce její zlaté,
i vášní nezkalená krev;
on neustále víc, co den
byl teplem jakýms ovíjen,
jež zářilo mu z oněch chvil,
když s Janou druhdy hovořil,
a dověděl se také v skoru,
že přes veškeren lásky vznět,
jenž s Václavem ji v dětství sved,
je ráda z jeho pohovoru,
a že když stesk jí rosí oči,
hned utichne, když on k ní vkročí.

Tak častější jich byly schůze,
a rodičům se oko lesklo,
že Janě, aspoň ne tak tuze,
v té samotě se nezastesklo,
než Václav navrátí se domů,
a z celé duše přáli tomu.

Když velkonoce zavítaly,
zas matka s Chlumskými se ptali,
kdy přijde již, by nemeškal,
leč tenkrát Václav v pravdě psal,
že opět nijak možno není,
an na vycházku osmidenní
kams v lesy, jež jsou mniškou chory,
má s druhy jít a profesory:
„Žel, že mi nelze, jak jsem přál,
i tenkrát k vám, bych pookřál,
leč brzy přejde řada dnův,
v nichž u vás jen a u Střelův
žít budu radostněji mnohem.
Dnes odjedeme! S Pánem Bohem!"

List ve mlýně byl přijat s vděkem.
„Je nyní pilen," Vraný děl,
„má domluva mu byla lékem
i laskavost má; to jsem chtěl,
kéž by se vždy byl takto hleděl!
Mám věru za veliké štěstí,
že z Chlumských nikdo jakés zvěsti
se posud z Vídně nedověděl!
Tak, tak, ať jenom lesy třídí.
Bůh vždycky všecko dobře řídí!"

Hůř bylo v myslivně, tam mauě
zas radost vzata byla Janě,

jež hlavu kloníc, děla k sobě:
„I v té nepřišel, milé době,
kdy nejvíc na zahradě naší
je modrookých fialek,
a konvalinky v lese raší?
Víc lesní vycházka mu vděk,
což dost jich neměl mezi rokem?
či neví, kterak mě to mučí?
Leč ne, ne! Ať se raděj učí,
vždyť prázdniny tu budou skokem,
a pak, nechť vůkol plno mraků,
zas jasno bude z jeho zraků!“

Tak znova na myslivně v Chlumu
ve chmurnou klesši Jana dumu
chvil čekala, až její zpět
se vrátí černooký svět
a hnědokadeřavé štěstí;
však stále klamné šly jen zvěsti,
ač jaro naselo již v letu
déšť slunce vůkol a déšť květů
a zpěvných ptáků pestrý dav
do keřů, srdcí, brázd i hlav.

Ó dobo jara, dobo vzruchu,
tvá krása divem na vše vnadí,
co druhdy tajně dřímá v duchu
a v ňadrech lidé nesou mladí,
nechť pod různým dlí střechy krytem,
až srdce rozkvétají citem
a buď se navždy k sobě skloní,
neb poraněna samoděk
krev tajnou z tajné rány roní
a nezhojí se celý věk.

Těch jarních kouzel pestrou směsí,
jíž hory oživly i dol
a vše, co v nich, a vše, co kol,
i Chlumské plny byly lesy.
Kam hleděl zrak, vše k žití spělo:
strom pupence měl, růžky srn
a první chudobičky drn,
a všecko, všecko k světlu chtělo.
Tu pěnkava si zazpívala,
tam ostýchavě hvízdl drozd,
jejž studánka si k sobě zvala,
by pěl jí; dumy šuměl hvozd
o jaru budoucím i letu,
o zlatém slunci, pestrém květu,
o fialce a povázce,
o růžích v trní, o lásce,
jež v jeho srdci druhdy zticha
buď květem zavoní neb vzdychá,
jak u prázdného hnízda pták,
buď podléštkou mře tajně v křoví,
neb siná jak květ sasankový
a onde hoří jako mák,
jenž ráno v úpalu se sloní,
a na večer již listí sroní.

Však nejen v lese, v myslivárně
též žezlem kynul jara bůh,
ač zprvu ustavičně marně;
leč když se kvítím pyšnil luh,
a rákosník plet hnízdo v sítí,
též v stáji počal vítěziti,
an kamo kráčel, kvítí vrhal
tu na úboč, tam v slunnou příč,
a Jarý bezvolně je trhal;
hned žlutý utrh petrklíč,
hned podléštku, hned anemonku,
a klada stonek podle stonku
vše Janě nes, jež v srdce tluku
mu v uzardění tiskla ruku.

Tak záhy bývalo co den,
a když šel Jarý z domu ven,
již Jana v srdci těšila se,
že švarnou kytku dá jí zase,
jak Václav činíval to spíš,
jsa šťasten, když jí moh být blíž.
I vmyslila se v onu dobu,
když její síňky pro ozdobu
jí denně něco z lesa nes,
a upomínek pestrá směs
v ráz sličnou hlavou se jí hnala —
a Jana nad kyticí stála
a voníc k ní si vzdychla skromně:
„A Václav nezatoužil po mně,
a nedbá již, an zatím Jarý
mně za něho ty nosí dary.“

Leč někdy — o čem asi snila? —
den celý zamyšlena byla
a říkávala takých chvil:
„Ach, kdy by tu radš Václav byl,
jen na den, jenom na hodinu;
já nevím proč, leč mru a hynu.“

Leč za Václava činil host,
až přízeň přešla v náklonnost,
ač Jana posud netušila,
že náklonnost by láskou byla,
jež v zárodku se k světlu drala
a Václavovi půdu brala.

Než Jarý tušil již těch změn
a byl tou přízní opojen,
tím víc, když dověděl se záhy
od přátel z Vídně sdružených,
na jaké Václav dal se dráhy
u vášni chtíčů divokých,
vždyť právem mněl, že zapomíná,
že jeho srdci vládne jiná,
ne hravá družka dětských chvil,
leč vyčkával a kliden byl.

A jaro vítězně šlo dále,
a Václav stále nešel zpět
a psalli, psal jen hrstku vět,
a času strádal neustále,
ač ondy psával Janě z Vídně
dvé dlouhých listů v každém týdně,
pak hrstku řádků za měsíc,
pak špetku slov, a potom — nic.

On nedbal, s půvabů že četou
a s vojem vnad čas přišel zpět,
v němž růže kvetou, srdce kvetou,
a všecka mysl, všechen svět
a že se ostří jeho zbraní
ni rek — což děvče — neubrání.

Tu v Chlumské lesy na úžas
vnik jasný červen, růží čas,
leč Janě zlé přinesl dary:
stesk, žal a boj za lásky práva,
v něm padnout musel buďto Jarý,
neb smrt se snésti na Václava;
a boj ten divoký měl chvat.
I Jana chtěla bojovat,
než v srdci lidském navždy, navždy
boj porážkou snad končí každý;
žal druhdy divoký je zrývá,
a šťasten, komu slza zbývá.

Však Janě neblahých těch chvil
v čas spojenec se dostavil,
jenž zaplašit měl zkázy den,
než běda, žalně rozbrojen,
a v takém srdce nebezpečí
boj kratším je, leč zhouba větší.

(Pokračování.)

Chicago, město světové výstavy.

Z Chicaga píše

Pavel Albieri.

(Pokračování.)

Důležité místo v průmyslu Chicagském drží krejčovina. Odtud zásobuje se oděvem celý západ, severozápad a namnoze i jih. Hotový oblek, zvláště mužský, vyrábí se ve velikém počtu dílen, kde je práce rozdělena zcela továrním způsobem. Než je kabát ušit, projde třeba dvaceti rukami, mužskými i ženskými. Látky stříhány, či lépe řečeno krájeny jsou na celé tucty stejných obleků buď lidskou rukou nožem, nebo i důmyslně sestavenými strojky. Střihači, zvláště ti, kteří musejí hotoviti vzorky nových mod, jsou velmi dobře placeni. Rozstříhané součástky obleku putují do „shopů,“ dílen, kdež jsou sešívány; dílny ty bývají přesně rozděleny na kabátnické, vestářské, kalhotářské a svrchníkové. Jeden dělník sešívá jen rukávy, druhý

skládá jiné částky, třetí sešívá to, čtvrtý ono, ten lemuje, onen dělá dírky, a práce jde v přesném postupu, až kus díla vyjde úplně hotov a vyžehlen.

Obchod s hotovým oděvem opanovali hlavně židé, a krejčovinou, jak na zakázku, rovněž velice zde rozšířenou, tak „shopovou“ živí se veliké množství našich krajanů, z nichž někteří vlastníci dílen dosáhli i slušného jmění. Díla odváží se ze „shopů“ na celé vozy, a mnoho tisíc obleků jde do venkovských měst. Člověk normálně rostlý může si ve velkém skladě mezi celými haldami obleků vždy vybrati šat, jenž mu dosti dobře padne. Oblek na zakázku šitý je skoro jednou tak drahý a ne právě vždy také dobře ušit. Čeští krejčí platí zde za přední dělníky na obojí práci, a pouze Švédové činí jim trochu konkurrenci. Se stanoviska dělnického nejsou však tyto „shopy“ právě oblíbeny, neboť stlačily značně cenu práce a vychovaly řady ubohých bytostí, pracujících jako stroje za mizerný plat. To se týká hlavně dílen, jež zařídili v tomto i jiném oboru ruští židé, kteří se za posledních let do Chicaga ve značném počtu nahrnuli a pracují za velice levný peníz mnoho hodin denně v místnostech nedostatečných. Používají i dětí ku práci, a mzda jest namnoze tak bídná, že ani k živobytí nestačí. Mimo to dovedly mnohé ty pijavice, využitkovavše smutného postavení přibylých právě chudých lidí a jich neznalosti poměrů a řeči, připoutati je k sobě i tím, že jim půjčili peníze, kterých jim oni nemohou nikdy splatiti, a nechtějíce do vězení musejí nyní „pánům“ těmto dělati pravé otroky. Proti tomuto darebáctví, nazývanému potní soustavou (sweating system), v posledních dvou letech k nátlaku žurnalistiky a mocných dělnických sdružení zakročily zdravotní úřady a způsobily jakousi nápravu, ač ne právě velikou.

Výroba látek oděvních a obchod s nimi páčí se ročně asi na 100 milionů dollarů ve zboží střižném a prádle, na 25 milionů dollarů v oblecích mužských a na 30 mil. dollarů v obuvi mužské i ženské, hotovené větším dílem ve velkých továrnách. Ze zboží přepychového, také ve velkém vyráběného, vykazuje roční obchod přes 20 milionů dollarů za zboží zlatnické a hodinářské, asi 11 mil. za doutníky a vůbec tabák s příslušnostmi, skoro 30 mil. za papír psací, pokojový a jiný kromě tiskacího, rovněž ovšem se všemi potřebnostmi do toho oboru spadajícími, a na 15 mil. doll. za likéry. Ohromná ta čísla vysvětlují mnohé okolnosti stálého prospívání Chicaga. Peníze se sem jen hrnou a bývají také plnými hrstmi vydávány. Proti obchodnímu a průmyslnému ruchu zdejšímu připadají všecka ostatní města americká, až na New York, jako polomrtvá.

Stálým tímto rozvojem průmyslu se také dělnictvo vždy víc a více stává rozhodujícím živlem. Při velkých bouřích a stávkách dělnických v letech sedmdesátých byl živel obchodnický ještě v značné většině, nyní však by asi bylo jináče. Hřmoty anarchistické roku 1886, jež dosáhly svého vrcholu 4. května vržením pumy mezi policisty, nelze počítati za všeobecné hnutí dělnické, neboť proti onomu houfci přepjatých Němců obracelo se i mínění veliké většiny domorodého a jinonárodního dělnictva. Proto také smrt jednoho domnělého pachatele v žaláři, poprava čtyř ostatních 11. listopadu 1887 a odsouzení jiných

do vězení nepobouřily dělnictvo Chicagské v jeho celku. Od té doby panuje skoro úplný klid, a anarchistům ubylo významu. Stávky za příčinou lepší mzdy a velkolepé demonstrace dělnické za osmihodinnou dobu pracovní jsou sice na denním pořádku, ale mají skoro vždy průběh klidný a důstojný, k čemuž přispívá hlavně vědomí nynější síly dělnictva, dosti již organisovaného. Také se pro ně i od úřadů, chtějících si je nakloniti, dosti činí zřizováním různých ústavů dělnických a snahou zprostředkovati dohodnutí se zaměstnavateli ve sporných záležitostech.

Veliký vliv na celý obchodní, průmyslový, společenský a politický ruch v Chicagu má novinářstvo, jež také plným právem možno řaditi spíše do průmyslu než do umění, a už docela krásného. Jsou to větším dílem pravé továrny na noviny a na veřejné mínění, se všemi přednostmi i chybami tovární práce. Málo ducha, ale za to mnoho práce, a to obratné, a skoro vše řídí se denní potřebou a pak platem. Novin denních je veliký počet ve všech jazycích zde užívaných, a týdenníků politických i odborných je rovněž celá legie. Nejrozšířenějším denníkem v anglické řeči jest neodvislý „The Daily News,“ a to zvláště jeho večerní vydání. Založen byl r. 1875 a vychází třikráte denně s celkovým nákladem nyní asi 250.000 exemplářů. Nejstarším denním listem Chicagským je teď „The Evening Journal,“ který však nemá značného rozšíření. Předním zuřivě republikánským listem jest „The Inter Ocean,“ který se pyšní heslem: „Odvislý v ničem, republikánský ve všem!“ Nejlépe psaný a na veřejnost nejlépe se presentující je „The Herald,“ vynikající obrázky, jež jsou specialitou amerických listův, i příspěvky od předních místních spisovatelů. „The Tribune“ je list starý, ale čilý, jenž získal si velikých zásluh o město a posledně i o světovou výstavu. „The Times“ jsou majetkem Cartera H. Harrisona, který jimi vydatně bojoval proti veliké přesile ostatního tisku při své kandidatuře o úřad mayorský v Chicagu, při čemž všímal si také místních záležitostí českých, aby si naše voliče navnadil.

Vedle těchto politicky nejvýznamnějších listů anglických zasluhují ještě zmínky přední německý denník „Illin. Staats-Zeitung,“ jeden z nejlepších časopisů německých v Americe, velmi rozšířený a při značném počtu zdejších Němců i nemalé politické váhy požívající; vychází od roku 1848. Vedle něho mají tu Němci více listů denních. Českých denních listů je zde nyní čtvero, a to neodvislá a nejstarší „Svornost,“ nejlépe situovaná, demokratické „Chicagské listy,“ dělnický „Denní Hlasatel“ a anarchistický list „Právo lidu.“ I Poláci a Švédové mají zde denní listy.

Společnou vlastností všech listů, nejen zdejších ale vůbec amerických, je rozsáhlé patisknutí statí z novin evropských a pak, až na některé čestné výminky, malá stálost v zásadách. „Neodvislý“ znamená zde asi tolik, že se kloní od případu k případu k té či oné straně, od níž doufá více vyzískati, nebo dá si přímo za svou pomoc od ní zaplatiti, což se všeobecně ví. Listy české zakrývají to aspoň okázalou snahou o prospěch národnosti.

Místním spolkům politickým věnuje se v listech anglických namnoze až příliš mnoho místa, zvláště před volbami, které jsou dvakráte za rok, na jaře a na podzim; dále je hlavní pozornost obrácena ke zprávám sensačním, vraždám atd., jakož i ke zprávám sportovním. Část obchodní bývá svědomitě psána, články všeobecně politické jsou však kratičké, a poučné jsou většinou vystřiženy, kolujíce po celé Americe, právě jako povídky, anekdoty a p., jichž je v listě vždy zásoba. Obsah doplňován jest obrázky, hotovenými pomocí optických přístrojů z fotografií neb illustrací úplně po řemeslnicku a rychle, jen tak co by vzbudily představu. Zvláště podobizny jsou hojné, ale za věrnost se právě neručí. Inseráty a reklamy pak rozstrkány po celém listě, kam komu napadne za dobré zaplacení, a pouze některé listy chrání aspoň první stranu svou před křiklavými návěštími, užívajíce jí opět k velkým nápadným titulům hlavních zpráv a článků, vesměs na první stránce počínajících a mnohdy kdo ví kde končících.

Na poštu Chicagskou se za takového rozvoje obchodu a novinářstva činí veliké požadavky, jimž mnohdy opravdu stěží může dostáti. Počet jen doporučených (registered) zásilek činí nyní již asi 4 miliony ročně, o mnoho více než v New Yorku. V poštovní službě zaměstnáno je ke 2000 lidí, avšak tito nemohou časem práci svou zmoci, zvláště při nedostatečných místnostech poštovní budovy, která ačkoliv stojí teprve od roku 1879, jest malá a chatrná, sloužíc zároveň i za celnici. K tomu pojí se také veliká rozsáhlost města, a malý jen počet filiálek poštovních, tak že veliká většina zásilek jde přímo hlavní poštou, jmenovitě všecky noviny a větší zásilky. Celkem páčí se počet zásilek v Chicagu kromě novin daleko přes 100 milionů ročně, a to jak přijatých, tak dodaných, k čemuž dlužno připomenouti, že balíky jdou málo jen poštou, nýbrž více zvláštními dopravními společnostmi, jmenovitě železničnými, nazvanými „Express Companies.“ Ke sbírání pošty a dovážení jí na nádraží slouží několik set povozů různých forem. V „městě“ roznášena jest pošta až i šestkráte za den, ve vzdálenějších čtvrtích pouze dvakrát, schránky poštovní vybírány jsou častěji.

Při větším návalu vázne doprava zvláště na hlavní poště. Pošta jest ústavem spolkové vlády, a tato dosud neměla k Chicagu náležitého zřetele. Vláda je republikánská, Chicago zas silně demokratické, a k tomu zde konkuruje s Východem; proto hledí je New York i Filadelfie co nejvíce poškoditi, vším možným spůsobem tlumiti a zadržovati.

Rovněž oprávněny jsou stesky na pouliční dopravu v Chicagu, které v tom ohledu zůstává daleko i za mnohými městy venkovskými. Dopravu pouliční obstarávají pouze koně, což je pro americké poměry nesmírně zdlouhavé a drahé. Rozličné dráhy náležejí třem hlavním společnostem, jež ovládají tři hlavní čtvrti města. Společnost severní strany má 63 mil dráhy pouliční (z toho jen 12 je lanových), na jižní straně 26 mil, více než z polovice lanové, a na straně západní 122 mil, skoro vesměs koňské jen dráhy. Poplatek po všech tratích společností jižní i severní strany činí 5 centů za osobu na jakékoliv místo, a při přestupování obdrží pasažér lístek, který osvobozuje od poplatku na druhé trati téže společnosti. Na západní straně však vy-

dávány jsou tyto přestupné lístky jen na několika tratích, a obecenstvo musí při každém vstupu do jiného vozu znova platiti. Avšak na západní straně bydlí většinou jen přistěhovalci, k jichž přáním a stížnostem má pověstný „baron" Yerkes, ředitel a hlavní podílník společnosti, pramalý zřetel, a městské úřady také jich velice málo chrání. Společnost má od obce svou výsadu, a občané mohou svolávati schůzí proti společnosti, co jim libo, nic to nepomůže. Vozů — či jak se zde všeobecně říká „kar" — je vypravován nedostatečný počet ve dlouhých přestávkách, a následkem toho bývají pak přeplněny. „Káry" jsou špinavé, koně prabídní, zřízenci otrhaní jako žebráci, trať mizerná. Ráno a večer, kdy jde lid do práce a z práce, jde tu zrovna o smrt; a za takových poměrů jezdí pouliční drahou na 200.000 lidí denně! Za minulý rok dopraveno bylo jen drahami společnosti západní strany $94\frac{1}{2}$ milionů osob, úhrnné příjmy činily přes $4\frac{1}{2}$ mil. doll. a čistý výtěžek přes 1 milion! Na 4200 koní bylo zaměstnáno, a každý musel uraziti denně přes 13 mil po velice špatné dlažbě! Jest to pravé týrání zvířat, ale společnost má peníze a může vzdorovati všemu!

Většina tratí všech tří stran směřuje ovšem do „města," a to buď k city-hallu nebo na State St. Na straně západní je vůbec vše tak moudře uspořádáno, že nemá skoro jiného spojení, leda až na koncích města, s jinými čtvrtmi, a nejlépe bývá skoro jeti až do samého středu a tam vsednouti na příslušnou trať. Příčných tratí na západní straně, jež by vedly od severu k jihu, dosud skoro nebylo, a kdo chtěl ze severního konce západní strany dostati se na jižní, musel nutně také přes město nebo aspoň na Halsted St., a platiti dvakráte. Tím spůsobem nadháněno je obecenstvo do obchodní čtvrti, kde již tak dost soustřeďuje se všechen život, a zároveň pomáhala si společnost do kapsy. Teprve vzhledem k výstavě bylo v tom směru učiněno malé zlepšení několika tratěmi, na kterých však opět vyzáblí koníci smutně táhnou přeplněné vozy, sotva se vlekouce.

Na elektrické dráhy není v živějších ulicích Chicagských ovšem místa, neboť jen s karami lanové dráhy stává se při velkém pohybu pouličním dost nehod. Větší budoucnost mají zde dráhy zvýšené, z nichž jedné, vedoucí „uličkou" v pozadí domů mezi State St. a Wabash Av. na jižní stranu výstavy, se již od minulého roku užívá. Trať vede na železných sloupech ve výši prvního poschodí a má každých pět, šest bloků stanici, rovněž ve výši. Letos z jara byla prodloužena k samému výstavišti. Druhá trať vede na západní stranu po Lake St., ale stavba její byla zastavena pro stížnost okolních domácích pánů, a pře není dosud rozhodnuta. Na postavení více podobných drah se pomýšlí, ale sousedé navržených tratí namnoze proti tomu se staví, poukazujíce, že jsou na újmu jich klidu a následkem toho i ceně pozemků. Podobné lešení na ulici není ovšem pěkné, a trať odvede proud chodců, jak se to ukázalo v New Yorku; ale doprava by se tím stala rychlejší a bezpečnější. Na dráhy podzemní, jaké jsou v Londýně, jest poloha Chicaga příliš nízká; voda vyskytuje se již hned v několika stopách hloubky, tak že tu není pomyšlení na sklepy.

Za to však překvapují zde hluboké a dlouhé tunely, vykopané — pod řekou. Posud byly dva, nyní dohotoven třetí. Jeden vede pod

ulicí Lasalle na stranu severní, druhý pod ulicí Washington na stranu západní, a třetí, nový, pod ulicí Van Buren. Všemi projíždí lanová dráha, jež po otáčecích mostech jezditi nemůže; jsou elektricky osvětleny, a čistě vyklenuty. Nejstarší jest tunel na Washington St., počatý r. 1866 a dokončený ve dvou letech, původně zařízený pro povozy i pěšáky, nyní však pouze užívaný od pouliční dráhy. Druhý na stranu severní, dohotovený r. 1871, jest dosud veřejný a slouží k průchodu vedlejší svou galerií, i ku průjezdu s bezpečným koněm, jenž nelekne se rachotu a zvonění potkávajících jej vlaků lanových. Jízda povozy tudy jest vždycky nebezpečná, a také se jí jen málo používá.

Nyní pracuje se blíže Harrison St. o tunelu čtvrtém, jímž však vedena budou elektrická lana k rozvádění osvětlovací i hybné síly. Jest to podnik „Chicago Edison Co.,“ která tím učiní elektrické osvětlení Chicaga, o něž se v první řadě jedná, levnější a všeobecnější, čehož bylo již dávno potřebí. Tím také odpomoženo bude mnohému stesku na nedostatky Chicaga jako velkoměsta, kterým se ovšem stalo co do počtu obyvatelstva, co do rozlohy, do rozsahu obchodu a průmyslu, ale nikoliv dosud co do vzezření větší části města a co do jeho zřízení.

VI.

Městská správa. – Obyvatelstvo dle národností. – Veřejná bezpečnost a policie – Soudnictví. – Zdravotnictví. — Vodárna. — Úmrtnost. — Hasičstvo. — Vojsko a uniformované spolky.

U Chicaga, jako u většiny velkých amerických měst, jeví se ve správě a zřízeních mnoho skutečně praktického, moderně velkoměstského, ale dosud také mnoho maloměstského, moderním potřebám nedostačujícího, což vyplývá jednak z příliš rychlého vzrostu obce, jednak i z té okolnosti, že většina městských úředníků a zřízenců je volena, podléhá politickému vlivu, a při obsazování nerozhodují tak schopnosti a skutečná spůsobilost, jako spíše obliba a úplatnost. Proto zůstává v mnohých věcech stále při starém, a opravy se vůbec provádějí velice zvolna.

Hlavně v Chicagu jsou stesky na špatnou obecní správu všeobecné, a to skoro na všecka její odvětví. Pravda, že při obrovském rozmachu města v posledním desítiletí se k obecním úřadům činí požadavky náramně veliké, práce že jest nesmírná a pořádek v ní následkem toho nemůže býti, zvláště v amerických poměrech, vzorný, neboť správa a úřednictvo střídají se skoro každá dvě léta; ale mnohé výtky jsou přece zcela oprávněny. Harrison, demokrat, mohl vykonati leccos prospěšného jenom hlavně proto, že byl zvolen po čtyři období za sebou, tak že úřadoval celkem osm let. Po něm přišel republikánský mayor Roche r. 1887, ale po dvou letech ustoupil opět demokratu Cregiexovi, který též jen dvě léta Chicago spravoval a poražen byl r. 1891 republikánem Washburnem, jenž letos opět padl. Po každé té změně byli skoro všichni úředníci předešlé správy propuštěni a úplně noví lidé jmenováni. Také se stávalo, že obecním tajemníkem (city-clerk) nebo pokladníkem (treasurer) či jiným důležitým městským úřed-

níkem zvolen byl muž jiného politického vyznání, který pak s mayorem špatně vycházel. Nebo opět, jak tomu bylo za Washburna, byl sbor obecních starších (kteří jsou ročně v 34 wardách voleni) jiné politické barvy, a svářil se následkem toho s mayorem neustále.

Takovéto poměry jsou možny v celé Americe, zvláště pak v Chicagu, kdež následkem velikého přílivu cizích živlů, vzájemně se neznajících a sobě nedůvěřujících, řídí se „politika,“ t. j. veřejná správa často velice záhadnými vlivy. Žijeť v Chicagu dle posledních výkazů: „domorodých“ Američanů celkem asi 300.000 duší, Němců 400.000, Irčanů 220.000, Čechů 60.000, Poláků 55.000, Švédů 50.000, Norů 50.000, Angličanů 35.000, Francouzů 15.000, Škotů 12.000, Rusů, hlavně ovšem židů, 10.000, Italů a Dánů více než po 10.000, Kanaďanů 7000, Holanďanů 5000, Uhrů 5000 (mezi nimi ovšem hojně Slováků a židů), Rumunů 4500, Walesanů 4000, Švýcarů 3000, Číňanů 1000, a v menším počtu ještě celá řada jiných národností: Japonců, Belgičanů, Řeků, Španělů, Turků, Jihoslovanů atd. V těch „rozených“ Američanech je ovšem také mnoho cizí krve, neboť kdo se zde usadil a umí anglicky, přihlašuje se často za domorodce, třeba pocházel přímo od přistěhovalců. A městem přistěhovalců může Chicago plným právem býti nazváno. Kdo zde bydlí dvacet let, nebo byl již zde docela před velkým požárem, považován jest již za starého osadníka — a takových je zde nyní sotva čtvrtina; tím není ještě řečeno, že by uměl anglicky, ve kterémžto jazyku valný počet i těchto „starých settlerů“ sotva se s nouzí dorozumí a mnohý, přijdeli do jiné části města, se v ní hrubě nevyzná. Velmi značný je tu počet lidí, kteří znají jen své nejbližší okolí a pak členy své národnosti, jež jest jim při volbách rozhodující, a s takovými živly nutno zde všude a v celém životě politickém počítati.

Proto také sbor obecních starších vyniká velkou národní pestrostí; volba do všeho děje se na základě různých úmluv a dohodnutí předních zástupců stran v jednotlivých wardách se smíšeným obyvatelstvem. Dnes na př. podporují Čechové irského kandidáta na slib, že příště irští voličové dají hlasy své zase Čechovi, a co možná přesně je ustanoveno, co musí, budeli zvolen, pro tu neb onu národnost vykonati. Že se sliby tyto často též nedodržují, jest ovšem pravda. Dále mají vliv na volby i na obsazování úředníků dvě hlavní strany politické, demokratická a republikánská, jež se opět smlouvají spolu i s národnostmi, slibují a lákají pro své kandidáty. Stálé ty tahanice a různé zájmy i vlivy nedají zde vzniknouti řádné správě městské. Jest to samý kompromis, a celek tím trpí — ve prospěch prý, ale také vlastně na újmu jednotlivých tříd obecenstva, stran a národností. K tomu druží se uplácení aldermenů i úředníků ve velkých rozměrech, aby zamhouřili oko nad stížnostmi, povolili výsady na úkor obce i obecenstva atd. Jsou to věčné historie skandální, právě tak hnusné jako unavující ve svých podrobnostech, — a tomu všemu říká se zde „politika.“

Šmejdům těm, možným jen za tak neurovnaných poměrů, v jakých se nachází Chicago, slouží pak policie. Tato podléhá rovněž tak změně po volbách, jako kterékoliv obecné zřízení, a proto mají policisté,

dobře jinak placení, více práce s volbami, než s bezpečností. Musejí agitovati, slibovati i vyhrožovati, aby udrželi svou stranu dále při vesle a sebe v úřadě. To jest důležitější, než honiti zloděje a lupiče, jichž drzostí stalo se Chicago smutně již pověstno nejen po celé Americe, ale po celém světě. Lupičů se zde hemží, a nejistota panuje bezpříkladná. Pod večer není právě vždy jisto v některých ulicích vyjíti ani před vlastní obydlí, a denně udá se zde více přepadení, zvláště v nocech na neděli a pondělí. Jsou to irští pobudové, úžasně smělí a suroví, nazývaní „loafry," kteří si nedělají pražádné svědomí z toho, když přepadnouce člověka v temnější uličce a oloupíce ho, lotrovským způsobem jej „poznamenají," rozbijí mu obličej, přerazí nos a pod. Jeli zle, neštítí se ani vraždy, majíce vždy zbraň pohotově i proti policii.

Poměry tyto zaviňuje více okolností, především nedostatek policistů. Dosud bylo zde 1900 policejních zřízenců, což při ohromné rozlehlosti města je počet směšně malý. Do rozpočtu letošního, kdy připadá světová výstava, položen byl náklad celkem na 3600 policejních osob všeho všudy, což však pořád nepostačuje. New York, který má území o polovici menší a staven je po evropském způsobě, má policii jednou tak silnou a při tom — přece nedostatečnou! Což teprve v Chicagu, kde panuje taková libovůle staveb, v ulicích tmavých, s blikavým jen osvětlením, s tolika výklenky, prázdnými loty, zvýšenými chodníky, zadními uličkami a dvorky a všemi těmi vhodnými úkryty pro loupeživou čeládku, která dávno zmizí, než se policista na své obchůzce rozsáhlým obvodem dostane na místo, kde se děje neplecha. Dále je materiál policejní špatný, vybíraný právě z oné irské luzy. Strážník takový pak má ovšem ohled na své bývalé druhy, mezi něž se snad po změně vlády městské opět vrátí, i chce s nimi udržeti dobrou vůli. Ostatně i kdy by nechtěl, zle by se mu vedlo, neboť živly ty jsou v přesile, a mezi nimi je i mnoho bývalých policistů, kteří jsou prohnanější než takový nováček sebe lepší. A konečně, proč by se namáhal a život svůj v nebezpečí vydával pro lidi z cizího národa, po nichž mu nic není, jež často i nenávidí a kteří přepadeni jsou od jeho kamarádů? Proto se statečný policista („one of the finest," jak je lichotivě nazývají, jich titul při oslovení zní „officer"), třikrát spíše při poplachu schová, než jednou ukáže, a „loafeři" mají volné pole. Nočních procházek nelze tedy nikomu v Chicagu doporučovati, a každý se jich varuje, jak jen může.

Pravdu svého tvrzení o smutných poměrech veřejné bezpečnosti v Chicagu mohl bych doložiti hojnými citáty ze všech zdejších časopisů. Roku 1891 psala Svornost: „Lupičství v Chicagu jest opět v nejbujnějším květu, a záhy nebude radno za šera ani na nejživější ulici vyjíti. Lupičská rota, povzbuzovaná v nekalém řemesle svém nedostatečným počtem policejních strážníků, stává se den ode dne smělejší a odvažuje se prováděti své lupičské kousky za bílého dne." Následuje vylíčení drzého případu, který jest prý „rozkošnou illustrací veřejné bezpečnosti, jaká v době nynější u nás panuje," totiž přepadení ve dne na platformě plné pouliční káry. „Jak vidět, činí se Chicago, aby získalo si záviděníhodnou pověsť dříve ještě, než bude výstava."

Na podzim téhož roku psaly Chicagské Listy: „V poslední době bylo příliš mnoho v časopisech psáno o neschopnosti Chicagské policie. Každé noci je v Chicagu napočítáno bez počtu krádeží a loupeží, avšak zdá se, že policejní odbor nemůže tomuto řádění učiniti přítrž. Policie sama připouští, že Chicago je v této době pravým rájem lupičů a zlodějů, avšak nechce doznati, že ona jest tím vinna. ‚Jest docela zbytečno chytati zloděje!' pravil poručík Barcal (Čech). ‚My chytáme zloděje, a velká porota je pouští . . . přese všecky důkazy'."

Závažné to svědectví, pronesené veřejně krajanem v policejní službě, dotýká se jiné bolavé stránky veřejného řádu v Chicagu, totiž bídného soudnictví. Lupiči jsou nedostatečně trestáni, i když se zbraní v ruce postaví se proti policii, a před nedávnem udál se případ, že lotr, který postřelil nebezpečně strážníka, vyvázl s 50 doll. pokuty. Soudnictví americké jest něco tak převráceného, že evropský člověk toho nechápe. Pro pravé lapalie ve znění zákona, jejž si ke všemu vykládá každý soudce a právník podle své libosti, bývá žaloba úplně zvrácena a zločinec propuštěn. Tresty závisejí úplně na soudcově libovůli. Nynější demokratický guverner státu Illinois, býv. soudce John Altgeld, vydal knihu: „Our life questions" (Naše životní otázky), v níž bezohledně probírá nesmírné vady soudnictví a veřejné správy a stíhá je zdrcující kritikou ve všech oborech. Nižší soudy jsou policejní, při stanicích, smírčí, roztroušené po městě, vyšší v radnici, jež jest zároveň „countybuilding," okresní budova správní i soudní, a kriminální soud s vězením nachází se na Dearborn Av. Státní trestnice je v Jollietu, na jih od Chicaga, polepšoven a podobných ústavů je několik.

Stížnosti na policii a soudnictví, všeobecně pronášené řádnými občany, jsou marny, poněvadž nešvary ty hoví jistým třídám, majícím rozhodující vliv. Cituji o tom namátkou Denního Hlasatele: „Pokud bude policie rekrutována z politických běhounů, kteří starali se o zvolení toho onoho kandidáta, jenž jim pak do pohodlné služby pomohl, dotud nebudeme míti zde bezpečnosti takové, jaké třeba jest." V minulé zimě dostoupila nebezpečnost opět většího stupně. Ve svrchované moudrosti vydáno pak nařízení, že nikdo nesmí nositi zbraně a nedáváno k tomu ani zvláštního povolení jako dříve. Policie myslila, že luza bojíc se pokut odloží zbraň. To se ovšem nestalo, právě naopak stali se řádní občané bezbrannějšími. Ostatně revolver v kapse je vždycky dobrý a také všeobecný; zdejší mládež jej nosí stále jako kapesní šátek, nebo jako v Evropě španělku. Černoch z nižších vrstev pak mívá v kapse svou oblíbenou zbraň, ostrou břitvu, nebo raději dvě, a revolver k tomu.

Podotýkám jen, že letošní rozpočet na tuto špatnou, nedostatečnou a nespolehlivou policii činí celých 3,304.000 doll., tedy asi 8 mil. zlatých, a bude ještě nejspíše překročen.

Rovněž bídně jest postaráno o policii zdravotní, a nářky na nečistotu města jsou svrchovaně oprávněny. Pověděl jsem již, jak to v té příčině vypadá ve většině ulic Chicagských; chci to zase dotvrditi aspoň jedním citátem, na př. ze Svornosti: „Doufáme, že nikdo z našich čtenářů netrvá v tom omylu, že bylo by lze nalezti na zeměkouli druhé město, jež by se mohlo pochlubiti tak příkladnou a přímo nedostiži-

telnou špinavostí, kterou Chicago stalo se tak pověstným. Malá procházka ulicemi, zvláště na Západní straně i v městě každého přesvědčí, že Chicago jest jediným velikým hnojištěm. Teď, kdy blíží se jaro a kdy vzduch již počíná se oteplovati, budeme opět častováni smrdutými a nezdravými výpary, vycházejícími z uliček smetím a hnojem plných, a z ulic posetých protivnými, předpotopními bednami na smetí. O tom, že by mělo býti lépe, nelze žádných známek pozorovati."

V létě, za nesmírně teplého, dusného vzduchu, proniknutého dýmem, proti němuž se také stále vede marný boj, kdy vedrem praskají dřevěné chodníky i špalíčková dlažba a dřevěné domky sálají jako kamna, je to zrovna k zoufání. Myriady much, pasoucích se na hojných odpadcích, sloupy prachu a zápach z jatek, to vše také nepřispívá ani k příjemnosti ani k zdravotě města. Tu padají na ulicích lidé slunečním úpalem, ale více ještě nemocí z toho zápachu; rovněž koně podléhají houfně, tak že není žádnou vzácností viděti po ulicích zdechlinu, která při nedbalosti úředních orgánů zůstává až i tři dni ležeti, plníc okolí morovým zápachem. Evropan nad těmito poměry trne. Zdechliny psů a koček házejí se bez dlouhých okolků do prázdných lotů, zabité krysy pak válejí se dlouho na ulicích i nejživějších. Není pak divu, že v městě tomto bují neustále nějaká nákaza; zvláště tyfus má zde hojné žně.

Před výstavou ozývaly se po celá dvě léta hlasy, volající po vyčištění města. Kandidáti vstupovali za hesla toho ve volební boj [1]) a celé spolky za tím účelem zakládány, avšak až do samého zahájení výstavy jen velmi málo oprav bylo provedeno. Nečistotu zaviňují především obyvatelé sami. Lid, zvláště ve čtvrtích přistěhovaleckých, zaujímajících celé tři čtvrtiny města, jest ponejvíce vesnický, velkoměstského pořádku nezná, ba přímo mu odporuje a chce žíti jako na vsi, kterou také ze čtvrtí svých dělá. Aldermeni jeho nejsou o mnoho lepší a musejí bráti na voliče své ohled. Co ostatně člověku jen za penězi se honícímu záleží na cti a dobré pověsti města? Jemu jest to jedno, co o něm a o městě se soudí, jen když má své pohodlí a svůj prospěch. Lidé hrnou se do Chicaga, třeba bylo sebe špinavější a nezdravější.

Křiklavé nešvary ve všech skoro oborech městské správy trvají proto, že tak mnozí v kalu loví. Okrádání obce děje se ve velkém ode všech podnikatelů, kteří mají obecní správu takřka v ruce; dovedou si ji zabezpečiti, ať jest demokratická nebo republikánská. Majíť peníze, a ty jsou zde všemocny. Všemohoucí dollar vládne všude ve veřejné správě, a peníze občanstva se zpropadají. Obec je stále v dluzích, a pochodí špatně, ať vezme sama nějaký podnik do vlastní správy nebo jej kontraktně zadá. Před rokem nechtěla jí dáti plynárenská společnost už ani osvětlení na dluh a ponechala jen ta nejnutnější světla! Daní scházejí se miliony, ale rozpočet, nyní ročně asi 16 mil. doll., je vždy větší než výnos daní, neboť kdo je trochu jen chytřejší a má politický „pull," mnoho neplatí. Velké společnosti, dráhy a p. podmažou prostě

[1]) Za mayora Chicagského byl dne 4. dubna t. r. zvolen Carter H. Harrison; při svém nastolení dne 24. dubna sliboval v řeči své jmenovitě také čistotu a lepší úpravu města. Češi od něho očekávají přiměřenější zastoupení v městských úřadech.

odhadce, a ti jim sleví. Za to ubozí přistěhovalci platí nepoměrně mnoho.

Že úřednictvo i aldermani krásti musejí, je samozřejmo. Volby je stojí mnohem více, než činí jejich plat za celou dobu úřadování. Alderman má jen 3 dollary za schůzi, ale vyhodí na volby pět tisíc a více. Každý úředník platí značnou část svého služného k volebnímu fondu strany, ale co vydá soukromě, činí mnohem více. Pro čest pak se voliti nedají, pracovati nebudou, neboť lid zdejší není dle toho, každý se honí jen za výdělkem. Jen piva vypije se při volbách za více peněz, než činí celý plat městských úředníků, a k tomu přijdou ještě výlohy z pořádání četných voličských schůzí, za průvody s hudbou svolávající voliče ke schůzím, platy politických náhončích atd. To vše odnese pak obec, její podniky, její ústavy. Při obsazování míst pak panuje v celé Americe strýčkovství, jako nikde na světě. Dáti příbuzného nebo náhončího svého za dobrý plat do úřadu, nepřipadá nikomu neslušným, nýbrž naopak zcela přirozeným, neboť proto byl přece úředník zvolen, aby hleděl sobě i všem svým pomoci!

Jsou to všeobecné americké nešvary, ale v Chicagu zvláště bují za těch nehotových poměrů, za těch nutných, stále mimořádných opatření, a všecko se omlouvá rychlým vzrostem města a plynoucí z toho neustálou změnou poměrů. Částečně jest to ovšem pravda, ale proto přece je hospodářství obecní až příliš turecké, a mnoho by mohlo býti zamezeno, co v budoucnosti ponese zlé ovoce. Dokud panují nynější dobré časy, stálý rozvoj, příliv lidí i peněz, ovšem se to žije, ale nic netrvá na světě věčně, a konce budou smutny, nepřijdeli v čas náprava.

Dost však již o těch nepěkných věcech, v Chicagu ovšem patrnějších než jinde. Obraťme se k stránkám skvělejším. K těmto patří městský vodovod, jeden z nejlepších na světě, ač i on má podstatnou vadu. Voda totiž není úplně čista a nehodí se k pití, ač čerpána je nyní na míle daleko v jezeře a hnána je zvláštními velkými tunely do vodáren, odkud mohutnými stroji vytlačuje se po celém městě do značné výše. Délka vodních rour činí daleko přes tisíc mil ve všech třech vodárnách na každé straně města. Největší vodárna, pěkně také postavena na spůsob gotické věže, nachází se na severní straně při jezerním břehu, strana západní má vodárnu na Blue Island Ave. u jižního ramene řeky a jižní na jižním konci Lake Front Parku. Vody je povždy hojnost k domácí potřebě, k účelům hasičským i ke kropení ulic a parků, až na některé případy, jako když ústí tunelů zacpe se ledem, což se stalo jednou za minulé zimy a způsobilo v městě značnou nouzi o vodu. Ještě častěji bývá voda jezerní tak znečistěna, že jí nelze užívati. Příčinou toho bývá Chicagská „řeka,“ nad míru špinavá, ale mnoho k tomu napomáhá i sousední velké město Milwaukee, vzdálené přímou čarou pouze asi 65 mil a odvádějící do jezera veškery své odpadky; tu pak mívá Chicagské obecenstvo příležitost viděti ve své vodě všelijaké nepěkné věci, leklé rybky, kůstky a různá zvířátka z hlubin jezerních a p. Každé léto varují samy zdravotní úřady před pitím vody jezerní a doporučují pouze převařovanou. K čistění užívá se také zvláštních sítek a filtrů, připevněných k vodním kohoutkům,

ale přes to není možno píti jezerní vodu v létě pro teplotu a někdy pro hanebnou příchuť a zápach. Stojíli déle, tvoří blativou usazeninu.

Aby do Chicaga vedena byla zdravá voda pitná, činěno hojně návrhů, z nichž nejvíce povšimnutí došel plán velkolepého vodovodu až z jezera Superior, přes celý Wisconsin. Navrhl to dr. Leon Lewis, který podal celý spis o špatné vodě z Michiganského jezera; tvrdí v něm, že tato nebude nikdy čistá, neboť jezero toto je pouze stokou celého okolí, které bude za nemnoho let jednou z nejvíce zalidněných krajin na světě. Výlohy vodovodu onoho počítá na 50 mil. doll. Ve Wisconsinu je však více mnohem bližších jezer, dosti velkých, aby z nich Chicago mohlo zdravou vodou s dostatek býti zásobováno.

Velký úspěch slibuje si zdejší obecenstvo od vykopání průplavu, který by spojoval jezero Michiganské s řekou Mississippi a zároveň by sloužil za odvodňovací stoku pro celé okolí Chicagské. Jak již řečeno, teče voda z Michiganu do „řeky“ Chicaga, a jezero leží dosti vysoko nad Mississippi, aby průplav byl možný. O provedení velkolepého díla toho se již od loňska skutečně pracuje, po sedmiletých pracech přípravných, a sice prozatím jen o průplavu odvodňovacím, z něhož má později býti proveden celý velký splavný průplav, jenž by spojoval s Chicagem záliv Mexický a měl odtud spojení opět s Atlantským oceánem. Náklad na zatímný průplav páčí se na 20 až 25 mil. dollarů; má býti proveden do roku 1896. Po té by odpadky města a obsah stok nekalily už vody v jezeře.

Statistika vykazuje ovšem číslicemi, že zdravotní stav Chicaga je lepší nežli v městech evropských, totiž 17½ úmrtí z tisíce (ve Vídni a v Paříži něco přes 27); avšak poměry Chicagské jsou příliš nové, aby čísla ona mohla býti spolehliva, a pak dlužno uvážiti veliký ten příliv zdravého, dospělého lidu, který tak snadno hned neumírá jako kojenci a vůbec dítky, na něž připadá značné procento úmrtnosti v městech starších. Nepopíratelným pak zůstává faktem, pro město dosti smutným, že roční počet zemřelých jest o něco vyšší než počet narozených; tito činili v posledních letech něco přes 20.000, zemřelých však bylo přes 25.000 osob.

Nemocnic je v městě mnoho, veřejných i soukromých, dobře upravených. Největší jest okresní nemocnice na ulicích Wooda Taylor na západní straně. Ve veřejných panuje mnohý šlendrián, jako ve všech oborech veřejné správy, hlavně okrádání, často pak i nedbalost a nezkušenost lékařů, kteří mají zcela jiné starosti a prospěchy na zřeteli, než blaho svěřených jim ubožáků. Na chudinství a nemocnice vynakládá se zde ročně od města, okresů i různých spolků a korporací více než 8 mil. dollarů.

Jedním z nejlepších odborů městské správy jest hasičstvo, při častých zdejších ohních ovšem velmi potřebné. Není takřka dne, aby nehrčely ulicemi stříkačky, oznamující ranami na cimbál, by každý povoz se jim vyhnul aneb aspoň se zastavil. V lehkém vozíku jede velitel, parní stříkačka, pod níž jest stále rozdělaný oheň, sype déšť jisker po ulicích, koně letí plným tryskem a za stříkačkou hrčí vůz se řebříky, po případě i modrý vůz policejní, otevřený, nepohodlný,

hrozně nepraktický, pro odvážení poraněných nebo výtržníků. Nedbalost v zacházení s ohněm je zde bezpříkladná a v dřevěných domcích věru trestuhodná. Mužstvo čítá asi 1000 hlav, stříkaček parních je 55, koní na 400, vše rozděleno v celou řadu stanic po městě, spojených telegraficky, a poplachové skřínky jsou dosti hojny. Zvláštností jsou tři parní stříkačky na lodech pro hašení v přístavě a pobřežních budovách, k nimž je od řeky nejlepší přístup. Přes časté ohně však mužstvo zvláštního výcviku nejeví, hasiči evropských velkoměst valně nad ně vynikají obratností v lezení, a bez nákladných přístrojů, jaké jsou zde v užívání.

Policisté i hasiči mají modrý oblek, šosaté dlouhé kabáty, policisté se žlutými knoflíky, hasiči s bílými. Na hlavě má policista v létě světle hnědý klobouk se sklopenou střechou, v zimě černou chlupatou čepici; ostatně panuje v ústroji, zvláště v pokryvkách hlavy dosti značná libovůle. Hasič má placatou černou čepici se stojatým štítkem. Odznakem policisty je hvězda na levé straně prsou, vůbec odznak to policejní moci, jako v Rakousku pověstný orlíček, ale hvězdu nosí i zřízenci zdravotního úřadu, novinářští zpravodaji atd. Dále má strážník kožený pás, za nímž zastrčena je známá „palička" či lépe řečeno klacek, dřevěný, hnědý, žlutý nebo šedivý. Porte-épée různé barvy značí různou hodnost. Hasič má za odznak trubku přišitou na čepici.

Na uniformy si v tomto ohledu v Americe nepotrpí, ač jinak se do nich žene kde kdo, a to co možná hodně křiklavých. I vojsko spolkové, ležící počtem několika set mužů v tvrzi Sheridanské, severně od Chicaga, má oblek velmi prostý, podobný asi nejvíce rakouským vojenským sluhům. Mimo službu chodí bez zbraně, ale v městě jich bývá pramálo viděti. Spíše již spatřiti lze člena několika těch zdejších pluků milićních, které se někdy cvičívají, aby se neříkalo, že vůbec nic nedělají. Oblibě však se netěší, neboť jsou to ponejvíce synkové a zřízenci z obchodů, i užívá se jich časem proti stávkujícím dělníkům. Vojskem, ač s ním mají skoro stejnou uniformu a jsouli do služby povoláni, i stejná s ním práva, nelze jich přece nazvati.

Mnohem četnější jsou členové spolků vojenských a jiných uniformovaných. Každý, komu napadne, může založiti spolek uniformovaný a ozbrojený, a také Češi jich několik mají dosti podivných, neli komických. Člověk vidí zde spolky oděné krojem francouzských zuávů, polských kosiníků, anglických gard, pruských husarů, italských bersaglierů, ba i v krojích historických, rokokových i rytířských, vesměs však co možná bohatých, s hojností zlatých šňur a s řinčícími šavlemi. Při pohledu na tu „krásu" uklouzne Evropanu často zde opakované a vždy pravdivé slovo: „Bláznivá Amerika!"

(Dokončení.)

Svobodní zednáři francouzští a němečtí.

Podává
dr. Vilém Gabler.

(Dokončení.)

Proti této zde naznačené novější tendenci a činnosti svobodného zednářstva jeví se ve Francii odpor ve spolku samém. Členové vystupují ze spolku a i veřejně proti němu se vyslovují. Jeden takový odpadlík, Paul Copin-Albancelli, uveřejnil spis pod titulem „La Franc-Maçonnerie et la Question Religieuse“ (Svobodné zednářstvo a náboženská otázka, v Paříži 1892), ve kterém praví: „Od patnácti let svobodné zednářstvo všemi prostředky pracuje k tomu, aby ve Francii zřídilo despotismus svého bezbožectví. Maje jakožto volič svůj podíl na svrchovanosti národa, povstávám proti tyranii zednářské. Pokládám za užitečno oznámiti obecenstvu, co jsem viděl, o čem jsem se dověděl za těch několik let, která jsem byl ve spolku svobodného zednářstva“ (p. VIII—IX).

Copin-Albancelli udává počet svobodných zednářů francouzských na necelých 25.000 (Ils ne sont pas vingt-cinq mille en France). Počet tento prý ustanoven jest na základě dat officielních. Zednářských lóží jest ve Francii asi 400.

„Těchto 24.000 a několik zednářů netvoří jeden jediný spolek, a nestojí všichni pod jednou ústřední mocí, ale jsou rozděleni na čtvero skupení čili jednot, které jsou: 1. *Velký Orient* (Le Grand-Orient) se 16.000 členy ve Francii a asi 2000 v koloniích a v cizozemsku; 2. *Nejvyšší rada* (Le Suprême Conseil) se 6000 členy; 3. *Velká lóže symbolická* (La Grande Loge Symbolique) s 2000 členy; 4. *Svrchovaná ústřední rada* (Le Souverain Conseil Général) s 500 členy. Nepočítajíce tedy oněch 2000 zednářů v koloniích a v cizozemsku máme ve Francii 24.500 zednářů.“

Podívejme se nyní, praví Copin-Albancelli, jaký podíl moci politické v státě má tato menšina. Ve Francii jest asi 9,500.000 voličů, kteří volí 576 poslanců, tak že průměrně 1 poslanec přijde na 16.500 voličů. Dle tohoto měřítka mělo by skupení 24.500 voličů míti $1^1/_2$ poslance, a v poslanecké sněmovně mělo by tedy býti $1^1/_2$ svobodného zednáře. Avšak v poslanecké sněmovně sedí více nežli 150 svobodných zednářů, a Copin-Albancelli dokládá a ukazuje, že počet tento jest úplně jistý, a že počet skutečný snad obnáší 176.

Z toho tedy následuje, že ve Francii 160 svobodných zednářů má v poslanecké sněmovně 1 zástupce, kdežto z voličů ostatních teprv asi 22.000 má tam 1 poslance.

„Svobodní zednáři tvoří asi třetinu národního zastupitelstva, a poměr tento jest ještě větší v senátě. Pokud se týče ministerstva, toť téměř úplně v rukou svobodných zednářů“ (p. 79).

„Z nynějších 10 ministrů,“ píše časopis Le Soleil dne 8. února 1893, „je šest svobodných zednářů, a mezi 86 prefekty departementů

jsou 53 svobodní zednáři. Téměř všichni mužové političtí (les hommes politiques) kompromitovaní ve velkém šejdířství Panamském," dokládá Le Soleil, „jsou svobodní zednáři."

Při tom, praví Copin-Albancelli dále, stěžují si naši radikálové na velký vliv kněžstva při volbách. Avšak 40.000 kněží ve Francii, nepočítajíc řeholníků, má ve sněmovně jediného poslance. Copin-Albancelli tvrdí, že za našich dnů ctižádostiví snaživci zneužívají vlivu a organisace svobodného zednářstva k tomu, aby se stali poslanci a po případě ministry, i nazývá tedy spolek zednářský „tajnou továrnou na poslance."

Dle něho hrozí Francii nebezpečenství politické a sociální, které se objeví, až by svobodné zednářstvo, co prý se snadno může státi, mělo rozhodnou většinu ve sněmovně poslanecké. Prozatím obviňuje Copin-Albancelli spolek zednářský jmenovitě z toho, že ve Francii rozdmychuje „náboženskou válku," čeho prý národ francouzský rozhodně si nepřeje.

Budoucnost zajisté nám ukáže, v jaké míře oprávněny jsou obavy bývalého zednáře francouzského, který nyní jest rozhodným odpůrcem tohoto spolku, tak že jej přímo pokládá za nebezpečný pro zdárný vývoj národa francouzského a pro blaho vlasti.

Zdržuji se všech poznámek, a toliko o jedné věci, kterou jsem našel ve spise Copina-Albancelliho, chci pojednati obšírněji.

Ve francouzských lóžích pro osvěžení pravého ducha zednářského často se dle udání tohoto bývalého zednáře čítá a vždy s velkým potleskem přijímá tak zvaný dopis Voltairův Damilavilleovi. Dopis ten zní takto:

„Náboženství křesťanské jest náboženství ohavné, hydra šeredná, nestvůra, která musí býti skolena stem neviditelných rukou. Filosofové musejí hleděti, aby je všude vyhubili, tak jako misionáři hledí, aby je všude rozšiřovali. Oni musejí vše vynaložiti, vše nasaditi, aby je zničili, třeba by jim hrozila smrt na hranici. Rozdrťte, rozdrťme ohavu! (Ecrasez, écrasons l'infâme!) Křesťané všech stavů jsou tvorové velmi škodní, fanatikové, šibalové, jsou podvedení a jsou podvodníci, kteří rozšiřují lež svými blahověstmi, jsou nepřáteli lidského pokolení. Náboženství křesťanské jest patrně špatné. Náboženství křesťanské je sekta, kterou každý pořádný člověk musí míti v ošklivosti. Ono může býti schvalováno jenom od oněch lidí, kterým dává moc a bohatství. Ohava tato musí býti činěna směšnou a její podporovatelé též. Nestvůru tuto nutno napadati ze všech stran a navždy ji vypuditi z dobré společnosti. Toto náboženství je uděláno leda pro mého krejčího nebo pro mého sluhu. U poctivých lidí musí býti vyhubeno a ponecháno jenom luze, vysoké a nízké, pro kterou jest dosti dobré."

Tento tak zvaný dopis Voltairův tvoří hlavní základ učení a jednání nynějších svobodných zednářů francouzských. Známé Voltairovo „Ecrasez l'infâme" (Rozdrťte ohavu) má dle toho znamenati: Ecrasez la religion chrétienne! (Rozdrťte náboženství křesťanské) a nynější svobodní zednáři francouzští mají za to a stojí na tom, že jednají úplně dle výslovného přání a ve vlastním duchu Voltaira, když všemi

možnými prostředky a celým svým vlivem působí k tomu, aby ve Francii pronásledována a utiskována byla církev katolická.

Znaje poněkud spůsob psaní Voltairova měl jsem pochybnost, zdaliž nahoře uvedený dopis pochází skutečně od něho. Prošel jsem tedy celou korrespondenci Voltairovu, která ve vydání velmi úplném veškerých jeho spisů zaujímá 19 dílů.[1]) Výsledek mého pátrání byl tento:

1. Tak zvaného dopisu Voltairova Damilavilleovi[2]) nahoře uvedeného jsem nenašel.

2. Dne 5. května 1764 píše Voltaire Damilavilleovi: „Nechať dopisy naše, můj drahý bratře, jsou jenom pro nás a pro zasvěcené." (T. LXIII p. 342.) Z toho můžeme souditi, že to, co Voltaire píše v těchto důvěrných dopisech, vším právem lze pokládati za jeho pravé a vlastní mínění.

3. Pověstné Voltairovo „Ecrasez l'infâme" (Rozdrťte ohavu), které dle nynějších svobodných zednářů francouzských má znamenati: Ecrasez la religion chrétienne (Rozdrťte náboženství křesťanské), ukazuje se nám v korrespondenci Voltairově v docela jiném světle a významu.

Voltaire píše sice Damilavilleovi dne 26. července 1762: „Končím všechny své dopisy slovy: *Ecr. l'inf.*, jako Cato říkával: Já však mám za to, že Karthaginu nutno zničiti" (t. LVIII, p. 446) — avšak nesmíme to bráti doslovně. Voltaire jenom v dopisech k Damilavilleovi a d'Alembertovi končívá slovy „Ecr . . . l'inf . . .," ale ne ve všech. Jenom asi polovice dopisů Voltairových k Damilavilleovi ukazuje tuto závěreční formuli; v dopisech k d'Alembertovi objevuje se mnohem řidčeji, a schází úplně v posledních letech. Vedle toho přichází slovo *l'inf* . . . (ohava) tu i tam v kontextu, jako na př. „Napadejte ohavu šikovně. Co mne zajímá, to jest rozšiřování víry, pravdy, pokrok filosofie a snižování ohavy." (Dopis k Damilavilleovi ze dne . . . května 1761, t. LXII, p. 117.)

Jedná se nyní o to věděti, co Voltaire a jeho dopisovatelé rozuměli pod slovem *l'inf* . . . (l'infâme, ohava). Našel jsem ve Voltairově korrespondenci následující vysvětlení toho záhadného slova:

Dne 4. listopadu 1765 píše Voltaire Damilavilleovi: „Pravými divochy jsou nepřátelé krásných umění a filosofie; pravými divochy jsou oni, kdož chtějí zříditi v státě dvě mocnosti; pravými divochy jsou utrhači na cti spisovatelů. *Utrhání na cti zasluhuje jméno ohavy, které jsme mu dali.*" — Dopis tento končí slovy: „S Bohem, můj ctnostný příteli; podporujte ctnost, zahanbujte utrhání na cti, a rozdrťte tuto ohavu (et écrasez cette infâme)." (t. LXIV, p. 204.) Dne 19. pros. 1766 píše Voltaire Damilavilleovi: „Mluvíce o utrhání na

---

[1]) Oeuvres completes de Voltaire. A Gotha. Chez Charles-Guillaume Ettinger, libraire. 1788—89. 70 vols in 8°.

[2]) Etienne-Noël Damilaville, spisovatel francouzský, byl narozen okolo roku 1721 a zemřel dne 15. prosince 1768. Voltaire ve svých dopisech jeví k němu velkou náklonnost. Tento málo známý spisovatel, který se nevyznamenával ani velkou učeností ani vysokým duchem, vyniká tou zvláštností, že byl důvěrným přítelem téměř všech slavných spisovatelů svého času.

ctí, rozdrťme ohavu!“ (en parlant de la calomnie, écrasons l'infâme! (t. LIV, p. 542).

Dne 8. září 1762 píše d'Alembert Voltairovi: „Vzpomeňte si ostatně, že, jeli Rousseau pronásledován, zajisté je to proto, že hodil několik kamenů, a to dosti dobrých kamenů, na ten *ohavný fanatismus*, který byste chtěl míti rozdrcen (à cet infame fanatisme que vous voudriez avoir écrasé), a kterým končí všechny Vaše dopisy, tak jako slovem o zničení Karthaginy začínaly řeči Katonovy v senátě.“ (t. LXIX, p. 211).

Dne 31. července 1762 d'Alembert Voltairovi: „le *fanatisme infame*, puisqu' infâme y a . . .“ (t. LXIX, p. 207).

Dne 15. září 1762 Voltaire d'Alembertovi: „Ozvete se všude, prosím Vás, pro rodinu Calasovou, a proti *fanatismu*, neboť tato ohava (l'infâme) jest příčinou jejich neštěstí.“ (t. LXIX, p. 215).

Dne 22. září 1767 d'Alembert Voltairovi: „Z Holandska jen se nám sypou nesčetné spisy proti *fanatismu.* Zdá se, že se chystá pořádné obléhání ohavy (de l'infâme).“ (t. LXIX, p. 461.)

Mimo tyto výklady názvu „*l'infâme*“ nenašel jsem v korrespondenci Voltairově ani té nejmenší stopy, že by název tento měl znamenati náboženství vůbec nebo zvláště náboženství křesťanské.

4. Našel jsem v této důvěrné korrespondenci Voltairově několik míst, kde Voltaire se ohrazuje proti tomu, že by byl nepřítelem náboženství, a jiná, kde s úctou mluví o náboženství křesťanském.

Dne 23. června 1760 píše d'Alembertovi: „Chtěl bych, abyste ohavu rozdrtil . . . to je ta hlavní věc. Musíme ji přivesti v ten stav, v němž se nachází v Anglicku, a Vy to dokážete, budeteli chtíti; jestiť to ta největší služba, kterou lze prokázati lidskému pokolení. Víte dobře, že mluvím jenom o pověrčivosti; *neboť co se týče náboženství, to já miluji a ctím tak jako Vy.*“ (t LXIX, p. 121.)

Dne 12. ledna 1763 d'Alembert píše Voltairovi: „Rakušané jsou nestydatí kapucíni, kteří nás nenávidí a námi opovrhují, a které bych rád viděl zničeny jako pověrčivost, kterou podporují: mluvím jako Vy o pověrčivosti, a ne o náboženství křesťanském, které ctím, tak jako stydliví sociniáni Ženevští ctí jeho božského zakladatele.“ (t. LXIX, p. 237.)

Dne 5. srpna 1765 Voltaire d'Alembertovi: „My jsme oba dva dobří křesťané a dobří poddaní.“ (t. LXIX, p. 372.)

Dne 14. srpna 1767 Voltaire Damilavilleovi: „V Holandsku každý týden vycházejí knihy velmi podivné. Vidím s bolestí, že tu již máme četnou knihovnu proti křesťanskému náboženství, které bychom měli míti ve vážnosti. Vy víte, že jsem já nikdy nebyl jeho nepřítelem, a že je považuji, tak jako Vy, za užitečné pro Evropu.“ (t. LXV, p. 270.)

Dne 6. ledna 1761 psal Voltaire d'Alembertovi: „Žádám, aby pan Albergati-Capacelli zpravil papeže o tom, že já nejsem ani jansenista ani molinista a že nepatřím k žádné třídě parlamentu, ale že jsem katolíkem římským, poddaným svého krále, že miluji svého krále a že zatracuji všechny ty, kteří strojí pikle proti králi.“ (t. LXIX, p. 147.)

Zmíněný dopis Voltairův markýzovi Albergati-Capacellimu, senátoru Boloňskému, jest ze dne 23. prosince 1760, a Voltaire v něm praví: „Pokud se týče několika pánů, kteří nejsouce křesťany, zaplavují obecenstvo od několika let satirami křesťanskými, které by škodily, kdy by to bylo možno, našemu náboženství, směšnými oporami, jež oni osmělují se dávati této nevývratné budově, a kteří konečně zneuctívají naše náboženství svými podvody; kdy bychom kdy chtěli věnovati nějakou pozornost hanopisům těchto moderních Garassů, snadno bychom jim mohli ukázati, že jsme tak nevědomi jako oni, ale že jsme mnohem lepšími křesťany než oni. Jestiť to směšný nápad, který se objevil v hlavě několika škrabáků našeho století, bez ustání křičeti, že všichni lidé obdaření nějakým duchem nejsou křesťany. Což to svaté učení, to jest, to učení apoštolské a římské, bylo by dle nich toliko podílem hlupáků? Aniž bych si domýšlel něco, myslím přece, že hlupákem nejsem; ale mně se zdá, že kdy bych se kdy sešel s panem abbém Guyonem [1]) na ulici (neboť jinde by se to státi nemohlo), řekl bych mu: ‚Příteli! jakým právem tvrdíš ty býti lepším křesťanem než já? Snad proto, že ve spise neméně pitomém než utrhačném povídáš, že jsem tě dobře vyčastoval, ačkoliv jsi nikdy u mne u oběda nebyl? nebo snad proto, že jsi objevil obecenstvu, to jest, patnácti nebo šestnácti nemyslivým čtenářům, vše, co jsem ti prý řekl o králi pruském, ačkoliv jsem s tebou nikdy nemluvil a tebe nikdy neviděl? Což nevíš, že ti, kteří úmyslně lhou, nevejdou nikdy do království nebeského? Prosím tě, abys lépe naznačil jednotu církve a vzývání svatých, než jsem já to naznačil ve verších:

L'Eglise toujours une, et partont étendue,
Libre, mais sons un chef, adorant en tout lieu,
Dans le bonheur des Saints, la grandeur de Dieu. [2])

Bude mi potěšením, podášli mi správnější pojem o transsubstantiaci, nežli jsem já dal ve verších:

Le Christ, de nos péchés victime renaissante,
De ses élus chéris nourriture vivante,
Desscend sur les autels à ses yeux éperdus,
Et lui découvre un Dieu sous un pain qui n'est plus. [3])

Myslíš, že umíš jasněji určiti pojem Trojice, nežli se stalo ve verších:

La puissance, l'amour avec l'intelligence
Unis et divisés, composent son essence [4])

Vyzývám tebe a tvé soudruhy, abyste nejen věřili v dogmata, která jsem opěvoval ve verších, ale abyste také plnili všechny povinnosti,

[1]) Spisovatel šeredného hanopisu nazvaného „Orakul filosofů.“
Poznámka Voltairova.

[2]) Církev vždy jedna, a všude rozšířená, svobodná, avšak majíc svou hlavu, velebíc na každém místě v blahoslavenství svatých velikost Boha.

[3]) Kristus, našich hříchů oběť vždy znova se rodící, svých drahých vyvolených pokrm živý, sestupuje na oltáře zrakům vytrženým a odhaluje Boha v chlebu, který chlebem již není

[4]) Mohutnost, láska s moudrostí spojeny a rozděleny, tvoří její bytost.

kterým jsem učil v prose; abyste se nikdy nevzdálili od střediště jednoty, bez které by byl jenom nepokoj, zmatek a anarchie. Avšak víra nestačí, musí tu býti také skutek; musíme se podrobiti ve věcech duchovních svému biskupu, musíme slyšeti mši svého faráře, musíme jíti k přijímání ve své farnosti, a musíme dávati almužnu chudým. Beze vší domýšlivosti mohu tvrditi, že plním tyto povinnosti lépe nežli ty; a proto já radím všem těm uličníkům, kteří jenom křičí, aby byli křesťany a aby křiku nechali. A tím ještě nejsme hotovi; mám právo citovati Corneilla:

Servez bien votre Dieu, servez votre monarque.

Aby člověk byl dobrým křesťanem, musí býti především dobrým poddaným, dobrým občanem; a aby tím byl, nesmí býti ani jansenistou, ani molinistou, a vůbec nepatřiti k nižádné sektě; ale musí ctíti a milovati svého krále a králi sloužiti, musí, když vlast vede válku, buďto jíti a bíti se pro ni, nebo platiti ty, kteří se pro ni bijí; jiné pomoci není.“ (t. LXI, p. 388—90.)

Podle toho všeho ovšem se zdá, že francouzští svobodní zednáři zneužívají autority Voltairovy pro dosažení svých nynějších účelů, které nikterak nejsou totožny s původním účelem zednářského spolku. A není pravdě nepodobno, co tvrdí Copin-Albancelli o nynějších francouzských svobodných zednářích, že totiž úplně se stotožnili se spolkem moderních tak zvaných „svobodných myslitelů“ (Libres Penseurs), kteří vyznamenávají se hlavně tím, že nemají nižádného smyslu pro svobodu jiných, a provozují vlastně jenom terrorismus svých nahodilých a egoistických náhledů.

Copin-Albancelli jmenuje svobodné zednářstvo „nejfanatičtější ze všech kongregací“ (la plus fanatique des congrégations), a snad má pravdu.

Končím slovy, kterými Copin-Albancelli zavírá svůj spis: „Nuže, obecenstvo francouzské není v té míře zbaveno zdravého rozumu, jak se domýšlejí ve Velkém Orientu. Nyní, když má ve svých rukou dokumenty, které svobodné zednářstvo před ním tak bedlivě skrývalo, a které se mu musely předložiti, nyní obecenstvo francouzské bude uvažovati, zdaliž jest to od spolku zednářského jednání poctivé vyhýbati se vší odpovědnosti, jak to až posud dělá; zdaliž se to srovnává s našimi zákony a s naším státním zřízením, když tento spolek ve státě provozuje činnost tajnou; zdaliž jest to logické, když pod heslem bratrství proti polovici národa káže záští a opovržení; jeli to demokratické, když nesmírná většina občanů, malí a velcí, bohatí a chudí, kteří nejsou svobodnými zednáři, mají býti ovládáni těmi, kdož jimi jsou; jeli to konečně nutné zříditi vládu sekty pokrytců ozdobených mystickými odznaky, společnosti falešných illuminátů, kteří, jak sami praví, nejsou ‚ani nazi ani oblečeni‘, aby tím naznačili svůj ‚stav úplné nevinnosti‘, a kteří považujíce celý národ za ‚hmotu surovou‘, jelikož není obdařen světlem zednářským, vnucují mu se svou diktaturou denně se zmáhající jařmo svého fanatismu, a vše to jenom z té příčiny, abychom prý od sebe odvrátili ‚vládu kněží‘.“

Lamartine již roku 1848 ve své odpovědi k zednářům Pařížským dosti zřetelně vyslovil, co ostatně jest míněním všech rozumných lidí novějšího času, že totiž to tajnůstkářství a všeliká ta obřadnost svobodného zednářství jest nejmírněji řečeno velmi neodůvodněným anachronismem 19. století.

Naproti tomu však princ Vilém pruský (pozdější císař německý Vilém I.) v červenci r. 1854 pravil v Elberfeldu k deputaci tamější zednářské lóže „Herrmann zum Lande der Berge“ mezi jiným tato slova: „Ich weiss, dass man dem Orden sein Geheimniss zum Vorwurf macht, aber ich kann Ihnen versichern, dass es durchaus nothwendig ist, dass dasselbe für jetzt noch bewahrt bleibt.“ [1])

Máme tu zase charakterický rozdíl mezi zednářstvím francouzským a německým. Ve Francii není nižádných politických důvodů pro zachování zednářského tajemství; tam se jedná toliko o zrušení dávné, již zastaralé a zbytečné spolkové rutiny. V Německu mají se věci v té příčině zcela jinak. V Německu spolek zednářský jest v úzkém spojení s dynastií Hohenzollerskou, jedná úplně v interesu této dynastie, a tu nemůže se všechno pověsiti na velký zvon veřejnosti, co se potají má připravovati. Máme pro tento poměr německého zednářstva k dynastii Hohenzollerské klasického svědka.

Dne 20. ledna 1883 byla zasvěcena v Berlíně nová velkolepá budova vystavěná pro zednářskou lóži jmenovanou „Grosse Loge Royal-York zur Freundschaft.“ Tehdejší korunní princ Bedřich jmenem otce svého císaře Viléma I. promluvil ke skromáždění zednářů: „Bei dem Anschauen der so grossartig künstlerischen Leistungen, die uns umgeben, kann ich nicht umhin, *der fast wundersamen Beziehung zu gedenken*, welche zwischen der Scholle, auf der wir uns befinden, und der Geschichte Meines Hauses besteht; denn das uns Allen lieb und werte kleine Gebäude, welches bisher den Arbeiten der Loge Royal-York diente, nunmehr aber durch diesen prachtvollen Neubau in Schatten gestellt ist, entstand zu der Zeit, als die Königskrone Meinem Hause zu Theil ward, während dagegen dieses Tempels Grundsteinlegung innerhalb des ersten Jahrzehntes der Wiedergeburt und Wiederaufrichtung des deutschen Reiches wie seines Kaiserthums stattfand.“ [2])

Co spolek zednářský má míti na mysli, vyslovil korunní princ Hohenzollerský velmi zřetelně téhož dne 20. ledna 1883 při slavnostním banketu, řka: „Wir dürfen an dem Herkömmlichen, selbst wenn es uns theuer und werth geworden ist, nicht darum festhalten, weil wir es als Uiberlieferung empfangen haben, weil wir uns in das-

[1]) Vím, že se řádu vytýtá jeho tajemství, ale mohu vás ujistiti, že jest to naprosto nutné, aby se toto tajemství prozatím ještě zachovalo.

[2]) Při pohledu na tak velkolepé výkony umělecké, které tu máme kolem sebe, nemohu než vzpomenouti téměř zázračných vztahů, které trvají mezi půdou, na které tu stojíme, a mezi dějinami mého domu; neboť malá budova nám všem milá a drahá, která až posud sloužila pracím lóže Royal-York, nyní však zastíněna jest nádhernou budovou novou, povstala v době, když koruna královská stala se podílem mého domu, kdežto naproti tomu položení základního kamene tohoto chrámu událo se v prvním desítiletí znovuzrození a znovuzřízení německé říše a jejího císařství.

selbe wie in eine Gewohnheit nur einmal eingelebt haben. Auch bei uns heisst es: nicht Stillstand, sondern Fortschritt!" [1])

Velkoněmecká myšlenka, t. j. rozšiřování německého panství ve střední Evropě pod korouhví dynastie Hohenzollerské, stala se v novějším čase také hlavní částí programu svobodného zednářstva německého, a tu ovšem opatrnost káže zachovávati spolkové tajemství.

Také naše Cislajtanie patří v obor působnosti svobodného zednářstva německého, které stotožnivši se s velkoněmeckou myšlenkou, vykonává tu za posledních desítiletí na průběh věcí veliký vliv, českému národu vždy nepřátelský. V úkladech a bojích proti nám a Slovanům vůbec stojí ovšem zednáři maďarští svým pánům bratrům z německých loží vždy věrně po boku.

Ze vzpomínek.

I.

Přišel jsem opět v sednici naši,
v sednici naši v rodný dům,
prach se v ní dosud duhový vznáší
od oken drobných ke kamnům.

To je však jediné, co tady zbývá
z jizby, jak je v mé paměti —
strop je tak nízký, podlaha křivá
a ta pec — hnízdo pro děti.

A potom okna! k smíchu jsou, věru!
Těmi že jednou dětský zor
celý svět boží vídával v šeru
se všemi městy, věnci hor?

V sednici této že zkvétal jednou
štěstí tak velký, slunný květ,
že mi ho dosud, ač vlasy šednou,
nepodal jinde celý svět?

Duše teď ani věřiti nechce,
štěstí že, které život dal,
v takový koutek vejde se lehce —
kdož by tu, kdož by neplakal!

---

[1]) Nesmíme se držeti toho, co bývalo, třeba se nám to stalo drahým a cenným, jen proto, že nám to bylo zůstaveno od našich předků, a že jsme se do toho vžili jako do zvyklosti. Též u nás jest heslem: Ne státi, nýbrž pokračovati!

II.

U své lampy sedě duchem bloudím v dáli
tam, kde střechu kloní rodný domek malý.

Pod nebeskou bání, na níž hvězdy planou,
milý domek chýlí střechu ustaranou.

Stará jabloň dutá branku k němu stíní,
na záspi je temno, mrtvo v jizbě, v síni.

Jenom stín mé matky, mrtvé šestým rokem,
bloudí naším domem neslyšeným krokem.

Zůstala tam sama u zdi na hřbitově,
ale stará láska nedá spáti v rově.

Bloudí, pátrá marně v lůně známé střechy,
a jenom ty trámy slyší její vzdechy.

Jen ty bílé stěny, šindel, vetchá vrátka
vědí, proč tam pláče naše stará matka.

Ševelí to kolem, povaly se chvějí —
jen ty tomu žalu trochu rozumějí.

III.

Stát za svůj národ v těžkém boji
i můj sen býval za mlada —
bloud, netušil jsem, v denním znoji
co snů těch u nás uvadá.

Co při lopotě za kus chleba
se horké krve vyřine,
že mnoho, mnoho je jí třeba,
by téci mohla i pro jiné.

Že budu rád, když v těžké doby
vždy tolik krve zbude mi,
co dětským líčkám stačilo by,
by kvésti mohly růžemi.

IV.

Za vidinou letíš stále,
štěstí hledáš jen,
netušíš, až nenadále
padáš unaven.

Hrob ti teprv řekne němý:
Co jsi hledal tam,
není v celé širé zemi,
to dám jen já sám!

Karel V. Rais.

Za štěstím.

Román ze života Vídeňských Čechů.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

VIII.

Čas tomu prchal, nepřekotil se, onomu se plížil, nezastavil se. U Vlastence se společnost málo měnila, leda že některý odpadl, a jiný jeho místo ujal. Svoboda docházel poněkud zřídka, jsa velmi zaneprázdněn svými studiemi. Bětuška, o níž se první čas po jejím odchodu velmi mnoho mluvilo, sešla těm mladým pánům valně s mysli; ani Kratina o ní nemluvíval. Ale jednoho večera, pobaviv se se Svobodou, pojednou prohodil: „A propos, mluvil jsem s Bětuškou; žádala mne, abych vám a panu Zakolanskému vyřídil od ní srdečný pozdrav."

„Jak pak se má?" řekl mladík. „Těší mne, že na mne pamatuje. Věru, že bych ji rád viděl."

„To se může snadno stát," vece pln ochoty Kratina, „vždyť nežije v klášteře. Ale to se podivíte, to je slečna! A krásná! — krásná!"

„Vy děláte člověku stafraportské laskominy. Kdy pak bych ji mohl vidět?"

„Chceteli se zítra o jedenácté hodině dopolední zastavit u mne, zavedu vás k ní."

„Zítra o jedenácté? To bych musel zameškat přednášku na chirurgické klinice."

„Nu, pro jednu snad nebude zle."

Kratina se zamyslil; zdálo se, že o něčem uvažuje. Po chvíli pravil: „Pan baron Möllendorf mne také požádal, abych se ohledl po někom, kdo by s Bětuškou četl německy a tak trochu jí vykládal četbu. Musel by to býti vzdělaný člověk, který umí také česky, aby jí mohl vše náležitě vysvětliti. Ona německy už mluví, že byste se podivil; v tom ji cvičí po praktické stránce paní Kollerová sama — ale běží nyní také o theorii, a pan baron myslí, že to půjde rychleji, vezmeli se ku pomoci mateřština, a paní Kollerová neumí česky. Navzpomínal jsem se vám jako blázen, koho bych doporučil, a na nikoho

jsem nepřipadl. Ale vy, vy byste se v ten úkol mohl uvázati — hodinka denně by vás nezabila, a pan baron platí výborně."

Mladík se zamyslil.

„Víte," pravil, „člověk to musí dobře uvážit. Přišlo by na to, jestli by hodiny, jež mám volné, i jí se hodily. Dopoledne bych tam nijakým spůsobem nemohl docházet, také s poledne až po páté, po visitě v nemocnici — třeba především mysliti na vlastní studie."

„O čas se dohodnete — nepochybuji, že Bětuška se bude moci říditi dle vás," odpověděl Kratina.

Když se nazejtří Svoboda ubíral ke Kratinovi, aby s ním vykonal umluvenou návštěvu, zmocnil se ho zvláštní nepokoj. Je to dáma, krásná dáma! znělo mu neustále v uších. Velmi pečlivě se k této návštěvě ustrojil, a došed do bytu Kratinova, i v tomto neladném, nespořádaném stánku starého mládence, v zaprášeném jeho zrcadle ještě jednou bedlivě prozkoumal svůj zevnějšek.

Cesta z předměstí na Vídeňce na předměstí Landstrasse do ulice Ungarovy trvala dobrou půl hodiny. Svoboda Kratinovi až příliš pospíchal. Konečně došli a dali se ohlásit paní Kollerové. Octli se v malém elegantním saloně, kde všecko dýchalo jemným vkusem ženským. Parkety, pokryté koberci, lahodné tapety, nábytek vkusně rozstavený, potažený dle tehdejší mody tmavo červeným plišem, na zdech velké benátské zrcadlo, rytiny, obrazy. Mladík ovšem neměl času, aby se na to vše dobře podíval, neboť vstoupily dvě dámy, z nichž starší plavným krokem přímo k nim se nesla, vítajíc je velice přívětivým spůsobem.

Pan Kratina jí políbil ruku a představil svého mladého druha, k němuž dáma svou ušlechtilou tvář zplna obrátila.

„Těší mě, srdečně mě těší! Vy byste se tedy uvolil dávati slečně hodiny?" pravila, podávajíc mu ruku. Sklonil se nad tou bílou rukou, dosud bezvadně krásnou, s růžovými prsty a jemnými modravými žilkami.

„To jest, milostivá paní," odvětil poněkud zajíkavě, „to jest, ano, uvoluji se, dohodnemeli se o čase."

Cítil, že oči paní Kollerové pátravě na něm spočívají.

„Přistupte již přece, Fräulein Elise," promluvila.

A tu již před ním stála dívka, zlehýnka se pýříc, i zazvučel hlásek bezvadnou němčinou: „Freut mich, Herr Doctor —"

Bože, tohle je Bětuška, kterou nalezl v onom pelechu blíže Táborské linie?

I podala mu ruku, právě tak bílou, jemnou, měkkou, jako byla ruka paní Kollerové.

Usedli pak do křesel, pustili se do hovoru. Dívka se ho účastnila nenuceně, ale v míře dosti skrovné. Za to Svobodovi se rozvázal jazyk; paní Kollerová ho k tomu povzbuzovala, činíc mu otázky týkající se rozmanitých předmětů. Dotkla se jeho rodinných poměrů, jeho studií, ale také literatury, divadla, umění; sama vypravovala episody ze svého života, vtipně, zábavně, tak že milo bylo poslouchati. Mladíkovi neušlo, že ho tak trochu zkouší, i přičiňoval se, aby při té zkoušce dobře obstál. Rozehřál se, zasršely jiskry jeho ducha.

„Vy mluvíte velmi správně německy," pravila paní Kollerová, „ani stopy českého přízvuku, ani potuchy po zdejším nářečí. Bez po-

chyby, že v domě vašich rodičů se mluví německy; pravil jste, že pocházíte z rodiny úřednické."

„U nás v rodině se nemluví ani slova německého," odpověděl, „naučil jsem se tomu zde, vždyť již tu žiji několik let —"

„Ale, jak že se vám neplete do hovoru zdejší nářečí?"

„Mluvím jím také, když se hodí."

„A snad i jinými jazyky?"

„Trochu francouzsky — jsem nadšený přítel francouzské literatury —"

Hovor pak se bral po nějakou dobu tímto směrem. Bětuška naslouchala velmi pozorně. Jednalo se pak o rozvrhu vyučovacích hodin.

„Večer nelze," pravila paní, „večer jsme skoro denně v divadle; neboť návštěva divadla je nezbytnou školou pro naši slečnu."

Ustanovili se na tom, že Svoboda bude přicházeti čtyřikrát v témdni, v pondělí, ve středu, v pátek a v sobotu, v nestejné hodiny, dvakrát po odpolední visitě v nemocnici, jednou před ní, z čehož mu nastávala v budoucnosti divoká honba z Landstrasse do Alserova, a jednou, v sobotu, kdy nebylo klinické přednášky, již dopoledne, tak že v ten den do nemocnice vůbec jíti nemohl a ranní visita úplně odpadla. Nešlo to jinak, rozvrh ostatních vyučovacích hodin, zejmena v oboru hudebním, naprosto toho nedovoloval.

Skoro hodinu potrvala návštěva, a Svobodovi se zdálo, že tu byl jen asi pět minut.

„Pane Kratino," pravila při rozchodu paní Kollerová, „děkuji vám za vaše namáhání a neopomenu oznámiti panu baronovi, jak dobře jste věc opatřil, doporučiv nám tohoto mladého pána. Vy pak," pokračovala, podávajíc ruku Svobodovi, „přijměte rovněž díky za svou ochotu. Račte přijíti již s neděle."

„A já, pane doktore," ozvala se Bětuška, „vynasnažím se ze všech sil, abyste mnou byl spokojen." — —

Zbývající dni téhodne Svobodovi velmi zvolna míjely. Konečně přišel pondělek. Byl to jeden z oněch dní dubnových, kdy zima se pouští ještě jednou v zoufalý zápas s nastávajícím jarem. Předcházející tepla a vláhy rozvily téměř pupence stromů a keřů, trávníky se zelenají, země už pohltila vlhkost v zimě nastřádanou: tu přižene se severní vítr, shání šedé mraky v husté chuchvalce, z nichž déšť se lije, krupky se sypou, ba bílé vločky ve vlnících se kotoučích ještě jednou zavádějí svůj rej. Tma zavládne za bílého dne, spadne na zemi jako hustý plášť, který vše zahalnje do svých větrem šlehaných záhybů. Šero na ulicích, slunka jako by nebylo vůbec, dlouhé třídy mizejí, a když na chvilku se objeví, berou na se podobu příšerných hradeb, bez tvaru, bez barvy, bez lesku.

Půl páté s poledne. Nad rozložitou nemocnicí právě se tak bylo setmělo; v prostranných síních klinik světlo denní jako by bylo zemřelo. Hluboké stíny padly na dlouhé řady postelí, z jichž bílých povlaků hlavy nemocných vyhlížejí jako černé silhuety.

Assistent koná visitu. Rychle běží od postele k posteli, za ním dlouhý chvost studujících, jako zhoustlý mrak v tomto velkém šeru. Vlní se ten zástup, vycházejí z něho dušené, krátké hovory, vrzají

boty na podlaze. Sotva stanou, už se zase hrnou, ale ačkoli to jde tak rychle, čtvrt hodiny to přece ještě potrvá.

V tom jedna z postav vystoupila z chumáče, spěchala rychlým krokem k dveřím a octla se na dlouhé chodbě.

Karel Svoboda uháněl širou zahradou a ven ze vrat nemocnice. Vítr se do něho opřel, déšť, krupky, sníh se naň sypaly, ale on nedbal; rychle doběhl Alserovskou třídou, pak v pravo kolem rohu, a již spěchal přímo přes nepřehledný Josefovský glacis. Vítr za ním, mraky vůkol něho, už zapadl do vše objímajícího šera.

Promoklý, uhnaný stanul v průjezdě domu v Ungarově ulici, pot s čela si utíraje.

Útulný budoarek, teploučko, milo; ve vzduchu se vznášela libá vůně jakéhos parfumu. Seděl v nízkém, měkkém křesle, naproti němu půvabná dívka. Tmavě kaštanové kučery padaly jí na bílé čílko, černé oči zpod klenutých brv a dlouhých hedvábných řas upíraly se naň dychtivě, tázavě; kyprá postava lehce ku předu se nakláněla; bílé ručky chvílemi jako by bloudily po černém, ebenovém stolku, který dělil učitele od žakyně; zašelestil při lehkém pohybu zlatý náramek, zaleskl se v mírném světle, pronikajícím jemnými záslonami.

Pět kroků opodál seděla paní Kollerová, zaměstnána nějakou ženskou prací, s níž skoro zrakův nepozvedala.

Této první hodiny užil Svoboda hlavně k své informaci, aby věděl, jak a kde počíti vyučování; jeho sličná žakyně odpovídala určitě k jeho otázkám; poznal brzy, co věděla a co nic. Také ona nejednou se tázala, jasně a bystře.

Odešel zcela uspokojen.

Což to bývaly za rozkošné hodiny! Připravoval se na ně důkladně, jako svědomitý profesor. Při četbě dotýkal se všelikých oborů, zeměpisu, dějin, esthetiky, bájesloví, mluvnice — a ona všecko sledovala se stejným účastenstvím; mluvil německy, jakož bylo ujednáno, a ona také německy odpovídala, ale často se přihodilo, že něčemu neporozuměvši česky se ho tázala: „Jak je tohle, pane doktore? prosím, vyložte mi to česky.“

Tu jali se oba mluviti po česku a jemu se zdálo, že tu teprve nabývá její hlas plné lahody, jíž byl schopen. Při výkladech svých musel začasté daleko zabíhati, ježto nově naskytající se pojmy ni v tom ni v onom jazyku jí nebyly známy. Paní Kollerová, která po každé bývala přítomna, nejednou vyslovila učiteli své uznání.

„Tak je dobře, pane Svobodo, tak,“ říkávala; „vy jste vtělený naučný slovník; věřte mi, i já jsem se přiučila haldě věcí od té doby, co k nám docházíte.“

A mladík vida, jak pod jeho vedením roste a vzkvétá mladý, čilý duch svěřené mu dívky, radoval se ze zdaru své práce více než z čehokoli jiného, a obyčejně prodlužoval vyučování přes čas. Radost, kterou mu působily neobyčejné pokroky jeho žačky, neprýštila se ze zdaru práce jeho, měla mnohem hlubší kořeny, provázela ho všude, naplňovala veškeru jeho bytost; bylo mu, jako by tu dívku vyučoval jen k vůli sobě. Při vyučování mluvil vážně, neodchyloval se od před-

mětu, chválil dívku, ale snad by jí byl činil i výtky, kdy by jakých byla zasluhovala. Tak to šlo po dlouhé neděle, po celé měsíce.

Tou dobou navykl si Svoboda pilně choditi do divadla. Baron Möllendorf měl lóži v opeře a ve dvorním divadle. Svoboda vídal ho tam skoro denně s oběma dámama; skoro všecky peníze, které mu vyplácela paní Kollerová velice správně začátkem měsíce za vyučovací hodiny, obětoval na divadlo a na zevnější svou úpravu, ne na své živobytí, na které mu rodiče přispívali jako dříve.

Horování jeho pro musu dramatickou přineslo mu jednu výhodu: skutečné přátelství paní Kollerové. Jí, bývalé operní zpěvačce, velice se zamlouvaly duchaplné poznámky mladého muže o hře a hudbě, jeho nadšený obdiv pro některé výkony umělecké, nebo lehké, vždy případné ironisování umělců a zvláště umělkyň. Z toho pak rozpřádaly se dlouhé hovory, obyčejně na konec vyučovací hodiny. Svoboda, rozehřávaje se, pouštěl víc a více uzdu svému vtipu, a paní Kollerová vracela se k dobám svého mládí, vypravovala o svých triumfech, o svých radostech a strastech dávno uplynulých, shledávala v paměti své nesčíslné historky zákulisní, pletichy, boje, celé divadelní epopeje. A Svoboda dychtivě poslouchal tyto zvěsti ze světa jemu úplně neznámého. Paní pak, všecka v ohni, celou minulost ještě jednou prožívajíc, dokládala: „Ani byste nevěřil, jakého druhu protekce zde přečasto rozhodují, protekce špinavé, mrzké!“ Obracejíc se k Bětušce, která naslouchala stejně pozorně, pravila: „Také vy se těch věcí dožijete, slečno, také vás ty mrzutosti neminou — ale vy máte po boku pana barona.“

Tato poznámka projela nitrem mladíkovým jako břitký nůž. Špinavé protekce a protekce pana barona — byly to skutečné protivy? Pan baron Möllendorf! Co o něm věděl? Vídal ho velmi často v lóži jeho. Byl to vážný pán, silný padesátník, tváří hladkých, vysokého čela, mužného, ušlechtilého obličeje; dlouhé licousy, trochu již prokvetlé, dodávaly tváři jakýs výraz polo ctihodný polo světácký. Klidná důstojnost, jevící se při všech jeho pohybech, zdávala se Svobodovi strojená.

Svoboda také věděl, že obě dámy jezdívají po divadle domů s baronem v jeho ekvipáži, že s nimi večeřívá, že si dává od Bětušky zpívati a že často pozdě v noci se vrací do svého paláce ve vnitřním městě. To vše se mu nyní rozleželo v hlavě, a zlý červ počal nitro jeho hlodati.

Jednoho večera vešel baron do budoaru Bětuščina, právě když se Svoboda s ní učil; bylo to po prvé, že ho tu spatřil.

„Nebudu vás vytrhovat na dlouho,“ pravil baron, promluvil něco málo s paní Kollerovou a přistoupil pak k Bětušce; Svobodovi na úklonu jeho poděkoval jen lehkým pokynutím hlavy.

„Jak se máte, má drahá? Slyším samou chválu o vás — to je hezké, to mě těší.“

Svobodovi nenšel pohled plný něžnosti, jenž vyšlehl z očí dívčiných.

Baron pokračoval: „Neodkladné záležitosti mi dnes nedovolují stráviti večer s vámi.“

„To je škoda, pane barone,“ odpověděla dívka, „chtěla jsem vám zazpívat novou píseň.“

„Nu, zazpíváte mi ji zítra,“ odpověděl; políbil ji na čelo, uklonil se paní Kollerové, dotknul se Svobody jedva pohledem a odešel zase. Dívka šla s ním, mile se usmívajíc. Mladík slyšel, že v předsíni s ním mluví, slyšel její veselý smích. Po chvilce se vrátila a usedla zase za stůl.

Ve Svobodovi se všecko bouřilo; musel se vší silou namáhati, aby vzrušení svého neprozradil.

Nazejtří večer šel na Landstrasse, do Ungarovy ulice, a procházel se po chodníku, čekaje, až přijela ekvipáž baronova. Viděl ho sestupovati s oběma dámama a vcházeti do domu. Ekvipáž pak odjela, a on se procházel po dlouhé dvě hodiny na protějším chodníku, nespouštěje očí s oken bytu, nalézajícího se v prvním patře. Zdálo se mu, že vidí časem se kmitati za záclonami neurčité obrysy přecházejících sem a tam osob; zazníval k němu také Bětuščin zpěv. Po půlnoci přijel zase povoz, a baron odejel. Mladík si oddechl, vida jej odjížděti samotna.

Proč zde vlastně čekal? Co sem přišel vidět? Namlouval si, že se chtěl přesvědčiti — a o čem? — Styď se za své hanebné podezření! káral ho přísný vnitřní hlas.

Paní Kollerová bývala vždy přítomna při vyučování; zřídka jen na chvíli odcházela z pokoje. Náhoda tomu chtěla, že právě nazejtří po noční procházce Svobodově vyšla z komnaty, v níž se s Bětuškou učil.

Bětuška psala. Psaní bylo jedinou věcí, která se jí nechtěla dařiti, z písma jejího bylo zjevno, že bílá, měkká nyní ručka dříve vykonávala zcela jiné práce.

„Slečno, tak to *s*, tak!“

Nedařilo se jí. Vstal a chtěl od ní vzíti péro, lehce se dotkl její ručky. Zavířilo mu v hlavě, živelnou silou propukla dlouho tlumená vášeň. Nevěděl, co činí, byl v tom okamžení u jejích nohou.

„Bětuško!“ mluvil zajíkavě. „Nemohu jinak! Bránil jsem se ze vší síly proti svému citu — ale déle nemohu . . . Bětuško — já vás miluji z té duše . . . a pokud živ budu, nevyhasne tato láska . . .“

A ona tiše, bojácně zašeptala: „Vstaňte, pro Bůh vstaňte . . . Milostpaní se vrátí . . .“

„Mějte slitování — popřejte mi jen paprslek naděje . . .“

„Vstaňte! . . . Kdy byste věděl . . .“

Povstala sama a odstoupila na dva kroky, zlehka vymanivši svou ruku, kterou on tiskl ke svým rtům.

„Vstaňte,“ opakovala, „buďte moudrý —“

Povstal, vůčihledě se chvěje.

„Slyšte, pane doktore . . .“

„Neříkejte mi tak — nehodí se to pro vás, ani pro mne —“

„Slyšte, tedy, Karle. Jsem upřímná, řeknu vám pravdu. Mé srdce vám patří od té doby, co jste se mne ujal, ubohého děvčete, které přišlo do neznámé ciziny. Tenkrát jste stál nade mnou nedostižně vysoko. Nyní vám stojím společensky blíže, ne svou zásluhou, nýbrž dobrotou velkomyslného člověka, jenž se mi stal drahým jako otec. Děkuji mu za všecko, co mám, a budu mu žehnati, pokud budu

živa, a vůle jeho bude povždy vůlí mou. Po něm přicházíte vy — i vám jsem velikými díky zavázána. Miluji vás, a lásku k vám zachovám až do hrobu. Jsem nevýslovně šťastna, že i vy mě milujete; vím dobře, že nejste schopen šalby, tušila jsem už dávno vaše city. Ale za jedno vás prosím: mějte strpení! Máme se oba teprv něčím státi — varujme se všeho, co by mohlo zhatiti naši budoucnost."

„Vy jste anděl, Bětuško! Díky vám! Vrátila jste mi život, otvíráte mi nebe!"

Líbal její ruku, přivinul ji k sobě, celou ji zlíbal.

„Buďte moudrý, probůh, buďte moudrý!"

Líbal ji opět, až se mu vymkla.

„Buďte nyní tak laskav a ukažte mi ještě jednou švábské *s*; to moje vypadá jako zlámaný bič," prosila čtveračivě.

Od té chvíle jen oči jejich mluvily. Bylo dobře, že paní Kollerová se vrátila teprve za hodnou chvíli; když vešla, slyšela právě Svobodu, an pravil:

„Ale, slečno, tohle *f* je také divné, to vypadá skoro tak příšerné jako vaše *s*."

Když Svoboda přišel večer domů, objal divoce Zakolanského.

„Poslyš! všechno jsme si řekli! Miluje mě! Je anděl!"

A pak následovala dlouhá řada blažených dní.

IX.

Utekly neděle, měsíce — zapadly do lůna věčnosti. Čas, náš vládce a pán, konal zatím tichou práci svou: jedněm pomohl nahoru, druhé svrhl dolů, nad jinými zavřel těsnou jejich poslední komůrku. Zavřel ji také nad malým Pepíčkem Košatovic, jakkoli starostlivá pěstounka paní Hmatálková — aspoň dle řečí svých — neobmeškala svolati k lůžku dítěte téměř veškeru učenou fakultu lékařskou. Vadnul sice chlapeček po delší dobu — ale to jen tak žertem; teprve když jedné noci z ničeho nic uvadnul, a malé tílko bez dechu a pohybu leželo na hromadě různých špinavých cárů — v posteli u ostatních dětí přece hošík ležeti nemohl, byly by se třeba nakazily, Ježíši! Maria! Josefe! — teprve tehdy to nešťastné dítě přestalo žertovati, a ubohá paní Hmatálková řvala pláčem zoufalým, dobrý pan Hmatálek pak šel do kořalny, aby zapil nevýslovný bol.

Že pak vedle citu se paní Hmatálkové dostalo od Boha i rozumu a kromě srdce také hlavy, které ztratiti nesměla, odebrala se sama ke Košatové zvěstovat jí truchlivou novinu. Rozumí se, že nezapomněla přinesti haldu latinských receptů a podrobný účet za koupené heřmánky, safty a trankly, které jindy neomylně pomohly a jenom v tomto případě se neosvědčily. Konec referátu, který ubohá matka vyslechla na smrt bledá, jako zkamenělá, zněl v ten smysl, že doktoři ničemu nerozumějí.

Bylo dobře, že pan Fric Kratochvíl nebyl daleko; přišel těšit skormoucenou ženu dobrými, moudrými slovy. Doprovodil ji k mrtvému hošíčkovi, kterého zatím na posteli uložili, plakal tam s plačící, a

když ji trochu ukonejšil, oblekl sváteční šat, zavěsil na hodinky známý těžký zlatý řetízek, vzal do pravice stříbrem kovanou hůl, do úst pak špičku z mořské pěny a vydal se na cestu do Rossavy, aby donesl smutné poselství nebohému Matěji.

Ba, třikrát nebohému! Žena jeho měla aspoň těšitele, on neměl nikoho. V hluchém bolu uslyšel zvěst, přišel poplakat nad malou mrtvolou, tekly slzy z očí do krve zapálených, tekly na roveček daleko, daleko na hřbitově sv. Marka vykopaný; pak se zase vrátil ke svým kladám a polenům, vyměniv něco smutných slov se svojí manželkou. Pan Fric ho ovšem potěšil: dobrota tohoto pána šla tak daleko, že súčastnil se pohřbu, ba vřele Matějovi domlouval, řka: „Což platno naříkat? Taková ztráta mnohým se přihodí . . . Bůh si ho vzal, zlatého hošíka . . . ale vy jste oba mladí, Bůh vám může nadělit zase, bylo by hříchem zoufat.“

Sluší sobě všimnouti, kolikráte pan Fric vyslovil jmeno boží, týž pan Fric, který se tím jinak netajíval, že nevěří ani v čerta.

Když odnášeli Pepíčka k poslednímu spánku, sypal se s oblak ještě sníh, a bílé vločky padaly na rozkopanou žlutou hlínu; od té doby však pokryl se roveček kyprou travičkou, vmísilo pučící okolní křoví zelený svůj jas v černé stíny cipřišů a thují. Nad bílým městem Podunajským rozepjalo jaro křídla svá. Paprsky sluneční vykouzlily světla a stíny v zelených nivách starého Pratru, haluze stromů v sadech a na promenádách pokryly se zelení a vrhaly třepetavé stíny na tlačící a proplítající se pod nimi množství. Je radost z takové Vídeňské májové neděle! Vídeňan je dobrák od kosti, škoda, že původní plémě toto vymírá; nepřepracovali se, zadováděli si, vylítli si, čím blíže tím raději, jen když bylo dobré vínečko a dobré papání, pobavili se a v bázni boží se vraceli. A Vídeňanky, můj ty pane! Hezké jsou, čtveračivé, přílišným vzděláním neunavují svých mužů nebo nápadníků, a odívat se umějí vkusně, koketně jako Pařížanky, neli ještě lépe.

Vídeňanům a ženám i dcerám jejich vše tohle sluší, protože je to u nich přirozené, člověk si nemůže představiti, že by se jinak tvářili, mluvili, jednali. Ale běda tomu, kdo je chce nápodobovati! Udělá se z něho směšná karikatura; aby takové karikatury nevymřely, o to se starají přemnozí z našich krajanů, každého roku se tam uchylujících, všem vrstvám společenským náležejících.

Kdo by se ku příkladu byl nesmál sám a smíškům nebyl dal za pravdu, vida a slyše ševce Břicháčka kráčejícího po Korutánském náměstí právě tehdy dostavěném? Břicháček bydlil na Rossavě nedaleko Košaty, s kterým se tam seznámil, a jsa dobrý člověk umínil sobě, že tohoto krajana svého zcivilisuje.

„Především,“ domlouval mu, „musí člověk umět německy, chceli tu něco platit. Dávejte pozor, Košato! Já vás budu učit, uvidíte, že hnedle se vám v hlavě rozední.“

Každou neděli a leckdy také večer ve všední den přicházel k němu návštěvou a dával si s ním všemožnou práci. Ubohý Košata, který ustavičně vzpomínal na zemřelého svého Pepíčka, a kterého i stále chladnější chování ženino nemálo hnětlo, nahlížel ovšem, že by bylo dobře, kdy by uměl německy; že však v myšlenkách svých

při věci nebýval, těžce, přetěžce chápal, tak že Břicháček nejednou pln zoufání nad neučelivostí žáka svého zoufale zvolal: „Matěji, vy máte hlavu tupou jako vaše polena . . . Já byl sotva půl roku ve Vídni a již jsem německy diškuríroval, jako když bičem mrská.“

A pak jal se opět počítati na prstech, jmenovati předměty obklopující je a diškurírovat, diškurírovat . . .

Matěj zatím hledě na ústa učitele svého, přemítal o tom, jak po dvě neděle ženy své doma nezastal, jak po třetí přišedšího nevrle odbyla, řkouc: „Raději mi sem nechoď! Vypadáš jako raubíř! Co pak jsi si nemohl už koupit jiný kabát? Ostatně víš, že milostpaní nechce, aby sem chodili cizí lidé . . . chceš, abych přišla o dobrou službu?“

Když pak namítl, že jsou manželé, že k sobě patří, že není již třeba na Pepíčka střádat, dala mu v odpověď: „Tak ty mě chceš vyrvat z dobrého bydla, abych zase tu tvou bídu snášela s tebou? Na sebe teď střádám! Vydělávej a střádej taky! Až bude pár zlatek pohromadě, pak zase budeme žít spolu . . . Já myslím na všecko . . . Pan Fric mi radil, abych si potom zařídila hokynářský krámek nebo prádelnu . . . bude se lehčeji žíti, bez takového dření . . . Kdo pak chtěl do Vídně? Já snad? Tys nedal pokoje, až jsi tu byl. Tys vinen, že Pepíček nám odešel!“ — Při těch slovech dala se do usedavého pláče. „A teď chceš, aby ta bývalá bída se zase u nás zahostila? abych také umřela? Ty nemáš srdce . . . To ti povídám, nechoď sem, až pro tebe vzkážu . . .“

Bouchla dveřmi a nechala ho stát.

Toho všeho vzpomínal Matěj Košata, vzpomínal toho každý den a každou chvíli, při práci, při jídle, večer, kdy odpočíval, i v noci, kdy často, přečasto beze spánku se povaloval na bídném lůžku svém. Vzpomínal toho i oné neděle jarní, májové, kdy vše dýchalo veselím, kdy lidé hrnuli se živými, pestrými proudy ven z města. I napadla ho touha nevýslovná po manželce, kterou miloval z hlubin dobré duše své, a umyslil si, že ještě jednou se pokusí promluviti k jejímu srdci; poví jí, že má už nastřádanou padesátku, že najme malý pokojíček, příjemný čistý, třeba blíže ní, aby aspoň někdy u něho pobyti mohla. Jemu nebude záležeti na vzdálenosti, vstane o hodinu dříve, aby byl v čas u své práce . . .

Švec Břicháček dle zvyku svého přišel ho navštívit a uslyšev o úmyslu jeho, ochotně se mu nabídl, že ho doprovodí, že cestou ho bude učit.

Šli tedy. Celou cestu mluvil švec německy, hodně nahlas, aby kolem jdoucí divili se jeho věhlasu a moudrosti. Rozumí se, že Košata slova nerozuměl; na tom ševci málo záleželo, však časem všecko se přemůže, i Košatova tupost. Prozatím se cítil královsky odměněna, vida, jak potkávající je lidé se za ním ohlíželi.

A bylo se proč ohlížet! Cylindr na hlavě, skřipec odstávající téměř vodorovně na tupém nose, jasně hnědý kabát, fialová vesta, zeleně a bíle kostkované spodky — to o sobě už stálo za podívanou. A vedle tohoto fijona kráčel dlouhým krokem obrovitý muž v poloselském úboru, v dlouhých holeňových botách; kolébaly se mu na mocných ramenou ruce medvědím tlapám podobné. A k tomu ty výklady Bří-

cháčkovy; však jim vytře zrak těm Vídeňanům, však jim ukáže, jak *on* jejich město zná, lépe než oni sami!

„To ise Šotnrink! — To ise gajseliche purk! — To ise Mariahilfme Haupštros! — To ise Kermerink (Kärtnerring)! — To ise vulcl (Wollzeile)! — To ise kalimposelšof (Gartenbaugesellschaft)! To ise Švonciperkplac!“ atd.

Ba, všecko se radovalo onoho májového nedělního odpoledne, všecko, všecinko! Břicháček to viděl na všech tvářích a řekl to svou němčinou průvodci svému, pobádaje ho, aby se radoval také.

Za těch řečí přišli k linii sv. Marka a k domu, kde přebývala Terezka. Matěj vešel, požádav svého přítele, aby počkal trochu venku.

Na dvoře potkal svoji ženu, vyšňořenou po městsku, v rukavicích; byl všecek oslněn, tak byla krásná! Ona spatřivši ho, patrně méně se zaradovala, neboť zbledla trochu.

„Terezko! má zlatá, má jediná . . . tak jsem po tobě zatoužil . . . Přišel jsem, nemohu být bez tebe,“ oslovil ji, všecek se zajíkaje.

Ona pak vzchopivši se: „Tys mi pěkný! Že se nestydíš? Takhle se chodí po Vídni? Takovou hanbu mi děláš? Takhle se mám s tebou ukázat? Z tebe do smrti bude jen selský hřbet, neomalený, netesaný!“

„Terezko, pro Boha tě prosím . . . vždyť jsme svoji . . .“

„Jdi, kam chceš, a mne nech na pokoji. Neřekla jsem ti, abys sem nechodil? Ani na dvoře s tebou nebudu mluvit, znají mě v celém domě . . . děláš mi veřejnou ostudu . . . chceš mě připravit o ten kousek chleba . . . fuj, ty hanbáři!“

„Terezko!“

„Chtěla jsem zajíti do města . . . milostpaní pro mne zkázala . . . mají tam také dům . . . a teď se mi tu namane ten nekňuba . . .“

Namanul se tu vlastně jiný, pan Fric Kratochvíl totiž.

„Nu, co pak, co pak, Košato?“

„Ach Bože, vzácný pane, přišel jsem ji navštívit . . . vždyť je moje žena před Bohem a světem . . . a nyní ten křik! Domluvte jí, vzácný pane, minula se rozumem! Což pak ji chci obtěžovat? Což pak ji chci připravit o službu? . . Bůh chraň!“

Terezka zatím se vrátila do své prádelny. Pan Kratochvíl jal se Matějovi mírně a moudře domlouvati.

„Vidíte, Košato, nebuďte zpozdilý: nevytrhujte ji z té služby; pomyslete, má nyní dvacet zlatých měsíčně! A potom, jak ji má milostpaní ráda . . . to je vám celý den Rezi sem, Rezi tam, a kde pak je Rezi? a ať sem jde Rezi! Ani byste nevěřil! Ale u nás je domácí řád přísný . . . nemůže být jinak . . . považte, tolik čeledi! Uvažte, jaké by to byly průvody, kdy by každého, kdo tu ve službě, chodili navštěvovat příbuzní. Máme tu několik vdaných žen, a mužové sem nesmějí docházet. A pak — nedivte se! má mnoho práce, tuze mnoho! Přijdete sem, vzpomene na dítě, rozčilí se . . . Dočkejte času, však se ještě užijete . . .“

Košata svěsil hlavu, sepjal bolestně ruce a pomalu vycházel ze dvora, pan Fric pořád za ním, neustále mu domlouvaje, až ho takřka z domu vymluvil.

Před domem čekal na něj Břicháček.

„Nu, jak, viděl jste ji?“ tázal se. „Co pak řekla? půjde k vám?“

Matěj potřásl smutně hlavou: „Viděl jsem ji, nechtěla však se mnou mluvit...“

„Co pak si z toho budete dělat — pojďte na víno — zapijete to, zapomenete.“

Matěj zprva nechtěl, konečně si přece dal říci a vstoupil s Břicháčkem do nedaleké vinárny.

Vypil sklenici, vypil dvě. Cítil, jak nezvyklý nápoj teple, blahodárně se mu rozproudil po celém těle. Bylo mu volněji, rozvázal se mu jazyk, a pomalu, zajíkavě vypravoval všecky svízele, jež měl se ženou. Břicháček pozorně naslouchal, chvílemi vyjadřuje své podivení rázným německým zaklením: „Fluchte sakramente!“ Když pak Košata domluvil, švec udeřil pěstí na stůl i zvolal: „A tak? To ona tak s vámi? A vy tohle snášíte, mordie? Vidíte, já jsem také ženat, ale tohle aby mně moje stará udělala! Na to bych se podíval, himl! Jste vy muž, že tohle trpíte? Ať se vede muži dobře nebo zle, ať jí kuřata nebo brambory, žena patří k němu! Vy jste dobrák, čemu se říká punčocha! Zkuste to jednou jináč, řežte, mlaťte do toho, mordie!“

Po té důkladné řeči napil se švec ještě důkladněji, a Matěj se napil také. Sklínku za sklínkou lili do sebe, Matějovi bylo pořád vojněji, a švec mu řval do ucha stále důraznější filipiky proti neposlušným, umíněným a zlým ženám. Matěj se z řečí těch z počátku rozplakal, touže na neštěstí své; když však švec ke konci dokazoval, že podle jeho soudu Terezka je mu i nevěrna, když s vyvalenýma očima a do výše vztaženým obočím mu řekl: „Vaše žena má jiného, a sice toho pána se zlatým řetězem!“ — tu rázem Košata všecek se změnil. Pěna se mu na ústech ukázala, pěsti jeho se křečovitě sevřely, oči vystoupily z důlků a krví se zalily.

„To je to! to je to!“ zasípěl, „já slepý osel jsem toho neviděl! Ale bude to jiné! bude konec... Zardousím ji, slotu špatnou — a to hned, to v tu chvíli!“

Napil se ještě jednou, celou sklenici do sebe vlil, pak hodil zlatku na stůl a řka: „Zaplaťte, co jsem vypil!“ — vyrazil z místnosti jako posedlý, nedbaje toho, že švec za ním křičel: „Zbláznil jste se? Dejte pokoj, zavrou vás!“ — nedbaje ani toho, že všichni hosté zděšeně vyskočili.

Obrovskými kroky uháněl rozkacený ubožák směrem k domu Hasenöhrlovu, čepici maje v týle, zatínaje pěsti, mumlaje slova nesrozumitelná. Na ulici se to hemžilo lidmi; on nedbaje toho vrážel kde do koho, davem cestu si klestě. Vyhýbali se mu, křičeli za ním, nadávali — on neviděl, neslyšel. Došed k domu, vrazil přímo do vrat, hnal se přes dvůr i stanul u dveří do prádelny. Chopil kliku do mohutné pravice, dvéře byly zamčeny: zalomcoval, zaburácel jimi, až praskaly. Marné úsilí, nevypáčil jich. Dal se do hrozného klení; divé hrozby a surové nadávky jen jen sršely od úst. Přiběhli lidé, křičeli na něj, chtěli se ho chopit; on všecek zběsilý rozehnal se proti nim jako podrážděný lev — dva uchopil, mrštil jimi o kamennou dlažbu: „Nechoďte mi sem,“ řval, „zabiju vás jako koťata!“ — Všecko se rozprchlo, a ubožák zuřil dále, podnikaje na dvéře útok za útokem.

Shledav, že namáhání jeho jest marno, že dveří nevylomí, upustil od nich a třískal holýma pěstma do oken, že sklo řinčelo na kamení. Vrazil si střepy do pěstí, až krev proudem se z nich lila, celého jej potřísnila. Byla hrůza se na něj dívat.

Objevil se strážník. Sotva že zuřivec ho zočil, vrhl se naň jako lítý zubr. Nežli se strážníkovi podařilo vytasiti šavli, držel ho Košata za prsa, zdvihl ho svojí obrovitou silou vysoko do vzduchu, zamávl, zatřásl jím jako kočka krysou, a Bůh sám ví, co by se bylo stalo, kdy by v tu chvíli nebyli přikvačili dva jiní strážníci, k nimž se přidalo několik mužů. Po zoufalém zápase podařilo se konečně přemoci a spoutati zběsilce.

Odvedli ho na strážnici.

Vídeňské noviny přinášely pak o události této zprávy tohoto spůsobu: „Jistý rabiatský ‚Wenzelssohn,‘ jmenem Koschatta, způsobil včera blíže linie sv. Marka velikou výtržnost. ‚Pane Wenzel,‘ žehraje na nevěrnou svou Marjánku, rozbil několik oken, poranil dva lidi a zprotivil se stráži, která ho chtěla zatknouti. Jest o to postaráno, aby horkokrevnému surovci se dostalo náležitého ochlazení.“

Tuto zprávu čtli téhož dne, kdy se objevila, v saloně pana dvorního rady Chalupeckého, kde shromážděn byl menší důvěrný kroužek, k němuž náležel ovšem také náš starý známý pan koncipista Emanuel Košata. Slečna Lucilie, která vedle zvyku svého ráda paběrkovala v denních zprávách, dočtla se jí první a smějíc se ukázala list panu koncipistovi.

„Aj, aj . . . vás včera zavřeli?“ škádlila ho.

„Opravdu?“ smál se pan Eman, čta zprávu, „sám bych si to myslil, jen že ta Marjánka se mi do toho nehodí.“

„Je to neštěstí, když člověk má takové jmeno,“ prohodila slečna Melanie úsměšně.

„Nu,“ pravila slečna Lucilie, „naše jmeno Chalupecký také francouzsky nezní. Jakáž pomoc! — A propos, pane koncipisto, jmenuje se v Čechách mnoho lidí Košata?“

Pan koncipista, který se cítil nejistým, kdykoli věděl, že slečna Melanie ho pozoruje nebo poslouchá, rozmýšlel se chvíli, jsa na rozpacích, co by odpověděti měl.

„Hm . . . to jmeno není právě řídké,“ prohodil konečně, usmívaje se trochu nuceně, „as tak jako zde ku příkladu Müller neboli Schmied . . .“

„Tomu jsem sama ráda,“ smála se Lucilka, „Košatů je tedy hodně, a v denníku jmenovaný rabiát tudíž není s vámi spřízněn.“

„Tys nerozvážná, Lucilie,“ prohodila zase slečna Melanie. „Přivádíš pana koncipistu do rozpaků. O zatčeném Košatovi výslovně se praví, že byl Wenzelssohn. To se přec na našeho pana Košatu nehodí. Ah, kdy by tu byl náš milovaný pan bratranec Miloš, to by bylo ovšem něco jiného! Ten je aspoň dobrovolný čestný Wenzelssohn.“

Přítomná rovněž Excellence ráčila se srdečně zasmáti této poznámce a podotknouti: „Výborně! Takové dobrovolné čestné Wenzelssohny budeme co nejříve míti i v ministerstvě, ha, ha!“

„Proti gustu nelze ničeho namítati,“ podotkl jakýs mladý pán, který po tu dobu hlavně tím se zabýval, že si oklepával drobné prášky s fraku.

Co tak mluvili, povznesla hlasu svého milostivá paní dvorní radová: „Dovolte, abych sdělila s vámi novinku. Čekáme dnes váženého hostě, nemálo se podivíte. Ba, host ten u nás zůstane snad po delší dobu, stane se členem naší skrovné domácnosti.“

Učinila pomlčku, aby se pokochala dojmem svých slov.

„Ah! ah!“ zaznělo to kruhem.

„Ano, ano, nový host, a jaký znamenitý! Nebude to dlouho trvat, a celá Vídeň bude o něm mluviti. Představte si! Je tomu asi týden, objeví se u nás pan baron Möllendorf, dá se ohlásit. Spěchám do salonu, bych ho uvítala, on pak — hotový kavalír, ten baron Möllendorf —: ‚Milostivá paní, přicházím k vám s velikou prosbou.‘ — Já na to: Kdož by vám čeho odepřel, barone! Prosím, mluvte, poroučejte! A tu žádal, abych přijala do domu a ošetřování jakousi jeho protégée, mladou zpěvačku cizinku, že hlavně o to běží, aby se správně naučila německy, aby se vpravila do zdejších poměrů společenských. ‚Jest to znamenitá dívka,‘ pokračoval, ‚věru, měl jsem štěstí, že jsem ji světu objevil. Takový hlas tu ještě nebyl, však sama se přesvědčíte, milostivá.‘ Byla jsem už přesvědčena, vždyť víte všickni, jaký je baron Möllendorf znalec a mecenáš. Také jsem mu to upřímně řekla, a on z toho měl radost, děkoval mi živě za dobré mínění, které o něm mám. Pravil mi pak, že se utíká se ke mně věda, že by v celé Vídni nenašel rodiny, kde by jeho svěřenka lépe byla uschována a vedena atd. atd., prosil tak dojemně, abych ho neoslyšela, že nemohla jsem odříci; a vidíte, dnes čekám tu slečnu, dnes ji všickni uvidíte a pak mi řeknete, zda jsem vám neuchystala pěkné překvapení.“

Pravý jásot následoval za těmi slovy. „Toť znamenité!“ — „Výborně!“ — „Tohle si dám líbit.“

„A tak dokonalé je to překvapení,“ ozvala se slečna Lucilie, „že ani nám se mamá slovem nezmínila.“

„Proto že jsi nemoudrá — podřekla bys se,“ odvětila paní dvorní radová.

„Jenom já jsem věděla o všem,“ pravila chladně slečna Melanie.

„Mamá, jak se jmenuje ta slečna?“ otázala se Esmeralda.

„Mercedes Moreno.“

„Mercedes Moreno! Jaké to krásné jmeno, jak lahodně to zní! Patrně ta slečna je Španělka,“ zvolala Lucilie a radostí tleskala ručkama.

Ostatní přizvukovali, rozumí se, že pan koncipista také.

„Španělka!“ vzdychla Esmeralda. „Jak krásný to musí býti pocit, byti ze Španělska, z té luzné země, o níž jsem tolik četla. Budu ji míti ráda jako sestru, bude mi povídati o své vlasti, bude mě učit svému jazyku. Takový krásný jazyk, ten španělský!“

„Vždyť ho neznáš, vždyť jsi jím nikdy neslyšela mluvit,“ pravila slečna Melanie.

„Neslyšela, ale vím, že jazyk španělský je překrásný. Budu se mu učit.“

Dvéře do předního pokoje se otevřely, nastalo velké pohnutí, všecky zraky obrátily se ke vchodu — neobjevila se však očekávaná španělská zpěvačka, nýbrž pan Miloš Hořejší, který, nedbaje sklamaných pohledů, jež rychle a skoro s nevolí se od něho zase odvracely, pevným krokem přistoupil přímo k své tetě a políbil jí ruku.

„Vítám tě. Těší mě, Miloši. Měla bych se vlastně hněvat, tak řídkým jsi u nás hostem.“

„Mnoho práce, tetinko. Co pak dělají moje rozmilé sestřenky? Ty se rozvíjíš, jako růžička, Lucilko.“

„Trochu pozdě mi činíš tu poklonu, mon cousin.“

„Za to ji slyšíš asi často dost z jiných úst, co, ty čtveračko?“

Lucilka se trochu zapýřila, vějířem zamávla.

„U vás v Čechách se lidé umějí dvořit, komplimenty dělat?“ prohodila slečna Melanie.

„U nás v Čechách umějí lidé všecko, dle potřeby, komplimenty nebo kravaly, ma cousine,“ odsekl mladík. „Ponížený služebník, Excellencí! dobrý večer, dámy a pánové! — Ah, má úcta, pane koncipisto!“

Poslední slova řekl pan Hořejší česky, což vzbudilo všeobecnou sensaci.

Pan koncipista se začervenal jako krocan a jeho: „Habe die Ehre, Herr von Hořejší,“ jímž za pozdravení poděkoval, neznělo právě něžně a přívětivě.

„Ve kterých pak salonech mluví se tímto jazykem?“ tázala se uštěpačně slečna Melanie.

„Ve všech, kde se chce,“ dostalo se jí v odpověď, „třeba v saloně vaší paní matinky, milostivá slečno.“

„To snad přece ne, můj roztomilý pane bratranče, mýlíš se snad se salonem pana Riegra, nebo toho druhého — jak pak se jmenuje? ó, už vím, pan Palacký . . . pěkné jmeno!“

„Ano, pěkné — as takové jako pan Chalupecký.“

„Mercedes Moreno!“ opakovala pro sebe slečna Esmeralda, obracejíc oči k nebi.

„Vy se naškádlíte, děti,“ vmísila se do řeči paní dvorní radová, kterou ten hovor dle všeho příliš netěšil.

„Takovou salonní společnost u pana Palackého bych si přál vidět,“ pravil skoro šeptaje k slečně Lucilii mladý pán, který si neustále oprašoval frak; „živě si pány představuji: vlasy podle rendlíku ustřižené, bílé haleny s červeným tulipánem nebo cibulí na zádech vyšitou; dámy v holínkách, červených sukních a žlutých šátcích na hlavách, ovšem pokud se obouvají a hlavu si upravují.“

Pan koncipista, slyše tuto duchaplnou řeč, trochu se pousmál; slečna Lucilie však vrhnuvši pohled skoro zděšený v stranu, kde stál pan Miloš, jenž ovšem slyšeti nemohl, pravila velice vážně: „Pro Boha vás prosím, Herr von Meierlein, přestaňte s takovou. Kdy by vás slyšel můj bratranec, způsobil by děsnou scénu; v té příčině nezná žertů.“

„Eh, eh,“ odpověděl mladý pán, „nebojím se.“

„Věřím, ale běží o nás. Nechtěla bych, aby se řeklo, že v našem saloně dostal někdo políček — a Miloš je všeho schopen.“

Pan von Meierlein umlknul.

Dvéře salonu opět se otevřely, široce dokořan — kroků zvuk, hedvábných šatů šelest . . . „Áh, áh!“

Všecko vyskočilo, paní dvorní radová i pan dvorní rada spěchali k dveřím. Vešla dívka zavěšená na rameni pana barona Möllendorfa, dívka nevšední krásy. Bujný, černý vlas vzpouzel se moderní tehda síti z červeného hedvábí, která jej měla spoutati; všude draly se prstencovité kučery, vroubily lehkým nachem polité tváře i bílé čílko; nad dlouhými řasami klenuly se krásným obloukem černé brvy, za malinovými rtíky leskl se úběl perlových zubů. Celá štíhlá, pružná a při tom plná postava, zahalená v kvítkovaný hedvábný foulard jasné barvy, prozrazovala zlatý věk devatenácti jar.

„Jaká krása!“ šeptali páni kruhem; dámy mžikem přehledly toaletu až do nejmenších podrobností.

„Má vkus,“ šeptalo jich několik.

„Jak pak by neměla? je Španělka,“ prohodila jakás mladá panička žhavých očí.

„Není ještě dost vybroušený,“ mínila slečna Melanie, „růže na ňadrech jest o dva odstíny světlejší, než se patří. Křížek na krku není moderní . . .“

Dále mluviti nemohla; paní dvorní radová, která dívku byla políbila na čelo, jala se ji představovat společnosti. Dívky se s ní políbily, páni se hluboko klonili.

„Račte prominouti,“ uchopil se slova pan baron Möllendorf, „slečna nevládne ještě dobře jazykem německým.“

„Barlez-fous frangzé, matemoisselle?“ otázala se kterás dáma.

Dívka potřásla záporně hlavinkou, trochu se pýříc. „C'est tommache,“ odvětila tazatelka, která patrně těžce nesla, že jí ušla tak vhodná příležitost pochlubiti se svým uměním.

Dívka usedla do kruhu vedle paní radové. Otázky jenjen se na ni sypaly. Odpovídala málo, ale co pronesla, nemělo vady, řekla to dobrou spisovnou němčinou, a poklony, jichž se jí za to dostávalo, očividně ji těšily: usmívala se až radost a děkovala sklánějíc rozkošně krásnou hlavinku.

„Ach slečno, prosím, mluvte španělsky,“ obrátila se k ní blouznivá Esmeralda — „ach prosím, učiňte mi to k vůli!“

Slečna se zapýřila skoro rudým nachem, oči její zaletly k baronu Möllendorfovi. Přes čelo tohoto pána přeletěla najednou černá chmura. Obrátil se k slečně Esmeraldě a pravil hlasem zvýšeným, aby všickni ho mohli slyšeti: „Odpusťte, slečno — musím vás za jednu věc prosit: nemluvte k slečně ničeho, co by se mohlo vztahovati k její domovině. Ač slečna je mláda, stihly ji doma různé rány, na něž nutno zapomenouti. Slečna patří nyní nám, ať zapomene na minulost. Ano, drahá slečno, naše jste! Na nás jest, abychom vám uchystali světlou budoucnost! Co se jí ve vlasti přihodilo, o tom nelze tu mluviti; jest to bolestné tajemství, které navždy zůstane zahaleno neproniknutelnou rouškou.“

Oči slečniny se sklopily k zemi, nikdo se jí již netázal.

„Tajemství!“ vzdychla slečna Esmeralda.

Nastaly pak jiné hovory, jichž více méně všichni se účastnili. Netrvalo arci dlouho a požádali slečnu, aby jim zapěla píseň; nedala se dlouho prositi, přistoupila k pianu, pan baron sám ji provázel. Zazpívala dvě německé písně, pak vlaskou. Úspěch byl ohromný, všecko bylo v pravém smyslu slova očarováno, unešeno, jediná slečna Melanie trochu zbledla, ač i ona umělkyni vzdala všecku čest a chválu. Páni se k ní drali, aby jí blahopřáli, excellencpán ráčil uznati, že vyjímaje Catalani a Patti takového hlasu neslyšel. (Pokračování.)

Zelené moře.

ůní jdu pomalu, v směsici trav
zraky své zemdlené noře.
Přede mnou v dáli jen černá se splav,
všecko je zelené moře!

Nade vším klene se modravá báň,
slunná a s večerem čistá,
za lesy, za hory, za nízkou stráň
slunce se zapadnout chystá.

Zeleně svěží to velký je pruh,
moře tak tiché, tak teskné,
poslední paprsky zbrázdily vzduch,
v kterém už západ se leskne.

Západ . . . A koberec travin už zvlh,
zvlhne vždy za této chvíle.
Nad mořem zeleným šedý pruh mlh
racků jsou perutě bílé.

Jako by dotkly se chvějících vln
na onom šumícím moři —
bouře však nebude — modře vzduch pln,
oblaka na časy hoří . . .

Karel Červinka.

Fysikální vlastnosti oceánů.

Píše

dr. **Jaroslav Jahn.**

o se týče hloubek moře a reliefu mořského dna, osvědčil se názor minulého století, francouzským zeměpiscem Buachem zavedený, z veliké části nesprávným. Byl to názor, že pohoří pevnin pokračují i pod vodou, na dně oceánů, a že ostrovy, skaliska a mělčiny naznačují nám směr podmořských pohoří, že má

tudíž moře stejně své mohutné hory, svá údolí atd. jako pevniny, zkrátka, že relief dna jeho srovnává se úplně s reliefem pevnin. Při tom v bujné fantasii tehdejších učenců sestrojovány mapy mořského dna, na němž domnívali se spatřovati celé příkře vystupující systémy pohoří, celé krabatiny s údolími nejrůznějších tvarů, bezednými propastmi a pod. Při tom zapomněli, že dno mořské chráněno jest spoustami vodstva před účinky sil (hlavně síly erodující), jejichž působením nabyl relief souší svých nynějších tvarů, a že stálé tvoření se usazenin na dně mořském spíše vyrovnává vyvýšeniny a prohlubiny. A skutečně i hojné měření hloubek mořských ve století tomto ukázalo částečnou nesprávnost dřívějších názorů. Nyní na základě tohoto měření sestrojeny jsou nové věcnější mapy a reliefy dna všech téměř moří. [1])

Především povšimnutí zasluhuje faktum, že světová moře nemají na dně svém hor a údolí v tom smyslu jako pevniny. Mořské dno jest celkem rovná plocha, jež leží v hloubce 2000—3000 uzlů a na níž pevniny se zdvíhají v podobě ohromných plateau. [2]) Na některých místech dna takto utvářeného shledány pánvicovité depresse poměrně obmezené rozsáhlosti, jež i hloubky přes 4000 uzlů vykázaly. Podobné tvary jako na pevninách nacházejí se toliko na blízku pevnin. Jinak vykazuje dno hlubin mořských ovšem nerovnosti, tak že lze mluviti o podmořských vysočinách a nížinách, o vyvýšeninách a prohlubinách jeho. Ale tyto rozdíly jsou z pravidla velmi nenáhlými a mírnými svahy spolu spojeny. Výjimku činí pouze vulkanické a korálové ostrovy, jež se zdvíhají často náhle z velikých hloubek mořských. Nynější pobřežní čáry kontinentové jsou vždy skutečnou hranicí pevnin, čili ohraničením mořských pánví. Podél pevnin nalézá se zhusta více méně široké pásmo menších hloubek mořských, jež jest jaksi mořem pokrytý kraj pevnin, a k němuž též pobřežní ostrovy patří. Pozorujemeli některou z novějších hloubkových map, znamenáme, že nejen hloubkové křivky až do 2000 uzlů shodují se v celku s obrysy nynějších pevnin, ale i že tyto křivky 2000uzlové v poměrné blízkosti pobřeží probíhají. Kdy by kleslo dno mořské o 2000 uzlů, byly by obrysy dnešních pevnin ještě dosti zřetelně znatelny. Ale vlastní podmořská hranice pevnin je všeobecně označena isobathou (křivkou týchž hloubek) 100uzlovou, od níž počínaje přibývá hloubek mořských z pravidla tak rychle, že čára 1000uzlová skoro všude leží mnohem blíže u čáry 100uzlové, než tato u čáry pobřežní. Tak na př. jest vlastní hranicí

[1]) Relief jednotlivých pánví všech hlavních světových moří jest na příklad v nejnovějším vydání Crednerovy Geologie (pag. 16 etc.) pěkně vylíčen na základě nejnovějších výzkumů. Rovněž v díle Kirchhofově „Unser Wissen von der Erde“ (I. díl) snesena jsou velice pečlivě data o hloubkách mořských. Odkazuje na obšírná pojednání hlavně v těchto dvou spisech, jakož i ve spisech, jichž při rozpravě o teplotě vody v mořích vzpomenuto bude, přestávám tuto na stručném uvedení nejnovějších výzkumů v té příčině.

[2]) Croll praví, že jest světové moře vzhledem k obvodu svému tak ploché, jako by bylo v míse o průměru 100 m. vody do 3 cm. vysoko H. N. Moseley vyslovil se, že ve větší vzdálenosti od země jest dno mořské, všeobecně řečeno, tak ploché, že by jsouc vysušeno, ukázalo se téměř úplnou rovinou.

mezi Evropou a Atlantskou pánví čára 100uzlová, jež se táhne od jižního Norska kolem Skotska a Irska na jih do zálivu Biskajského. Velká Britanie jeví se na základě toho jako část evropské pevniny. Rovněž na severoamerickém pobřeží u Nového Fundlandu a Nového Skotska táhne se podmořský okraj pevniny daleko ven do moře a tvoří zde známé mělčiny. I východní pobřeží severní Ameriky (zvláště u New-Jersey) pokračuje pod hladinou mořskou ještě asi 16 mil daleko ven a klesá na celé té vzdálenosti jen na 100 uzlů hloubky; teprve dále svahuje se náhle dno mořské do hloubky 3000 i více metrů, kdež teprve počíná vlastní pánev mořská. Nejzřejmější jest však poměr tento v jihovýchodní Asii, kde části moře mezi Zadní Indií z jedné strany, Sumatrou, Javou a Borneem z druhé strany nedosahují nikde větší hloubky než 50 uzlů, a teprve mezi Borneem a Celebesem probíhá 100uzlová čára ve směru severojižním. Rovněž Nová Guinea jest od Australie oddělena mořem mělčím než 100 uzlů, stejně jako Japanské ostrovy od Číny. Tyto výzkumy hlubin mořských zajímají geologa tím více, že se shodují i s výsledky zkoumání tektonických v té příčině.

Dále třeba upozorniti na faktum, že nejsou hloubky mořské tak neobyčejně ohromné, jak se dříve myslívalo. Tvrdilo se na př., že na jednom místě v Atlantském oceáně ani při 15.000 m. nedosaženo dna! Že však hloubky tyto dosti značny jsou, ukazují tuto položená data.[1])

1. *Atlantský oceán* rozmanitými útvary svého dna zaujímá mezi třemi nejvčtšími oceány prvé místo. Po celé délce jeho táhne se na dně od severu k jihu hřbet či lépe táhlá vlnitá pahorkatina podoby ohromného S v hloubce 2000 - 3000 m. Hřbet tento podmořský provázen jest po obou stranách prohlubinami (4000—6000 m., ba ještě hlubšími). Směrem k mořím polárním uzavřen jest Atlantský oceán planinami, na sever i na jih. Severoatlantská pánev jest nejlépe ze všech moří známa. Největší poznaná zde hloubka, jež jest zároveň největší hloubkou Atlantského oceánu vůbec, obnáší 8341 m.; leží severně od ostrova Sv. Tomáše při 19° 39′ s. š. a 66° 26′ z. d. („Blake"). Budiž hned podotčeno, že v těchto místech západoindické pánve leží největší prohlubina Severoatlantského oceánu. Nejhlubší tato část (zvaná též „Virginská hlubina") obnášejíc 7000—8000 m. táhne se severně podél Malých Antill asi podél 65° z. d. na okrsku přes 400 námořských mil. Poblíž místa, na němž loď „Blake" zjistila největší hloubku oceánu, naměřil „Challenger" před 10 lety 7086 m., 15·5 námořské míle j.v. od místa toho zjištěno 7720 m. Dále při 19° 7′ s. š. a 61·1° z. d. „Challengerem" shledáno 3875 uzlů, 11 minut jižněji 3600 uzlů („Gettysburg"), 2·2° severněji 3700 uzlů a při 25·8° s. š. a 65" z. d. ještě 3400 uzlů. I dále na západ seznány značné hloubky: s.v. od Abaca 5800 m., 30 mil na sever od ostrova Watlingu 4800 m., 10 mil j.v. od Sv. Salvadora 4500 m., 20 mil vých. od Eleuthery 4900 m. („Albatros"), 80 mil severně od Puertorico (tedy nedaleko největší hloubky Atlantské) 8282 m. („Entreprise"). Ale i směrem k ostrovům Ber-

[1]) Hlavně dle vzpomenutého dříve pojednání Bermannova, jakož i dle ostatních jmenovaných již spisů.

mudským jest západoindická pánev značně hluboká, ježto četná měření v j.z. a záp. části od ostrovů Bermudských, lodí „Blake“ konaná, vesměs 5000—6000 m. vykazují. Než i za Bermudami na t. zv. Atlantském plateau seznáno až 5700 m. („Dacia“), na témže místě, kde staršími méně dokonalými přístroji „Dolphin“ a „Albany“ pouze 2700 m. se doměřily. Západoazorská úžlabina vykázala nejnověji 5000 m. („Essex“), ano i v s.v. části 5400 m. („Dacia“). Ve vlastní Severoatlanské kotlině seznal „Albatros“ při svých četných měřeních až 5700 m., v s.v. části „Juniata“ pouze 5500 m. Starší, až 8000 m. udávající měření z končin těch („Dolphin“ a j.) byla tudíž nesprávná. Východoazorská úžlabina táhne se daleko směrem s.v. i v. (v zálivu Biskajském seznáno zhusta přes 4000 m., 200 mil s.z. od mysu Finisterre měřil „Talisman“ dokonce i 5000 m.), dále k marokkánskému pobřeží dle „Vettora Pisaniho“), jež, jakož i Kanárské a Kapverdské ostrovy, velice příkře spadají. Úžlabina tato souvisí na jihu hloubkami 5000—6000 m. s Kapverdskou pánví („Entreprise“). Tato pánev klesá směrem k Sargassovému moři (jež dle nejnovějších měření pouze 2000—3000 m. hloubky má) až k 6100 m. („Talisman“), ke Kapverdům 5300 m. („Juniata“), měříc na j.z. 6000 m., poblíž sev. pobřeží jižní Ameriky již jen 4000 m., a dosahuje konečně na j.v. rovníku, měříc 5000 m. („Entreprise“).

V jihoatlantském oceáně obnáší v pánvi brasilské t. zv. hloubka Trinidadská 6006 m., jež dříve za největší hloubku v jižní části Atlantského oceánu pokládána byla. V přímé blízkosti rovníku (0° 11′ j. š. a 18° 15′ z. d.) shledala však „Romanche“ 7370 m., a to asi v týchž místech, kde „Challenger“ a „Gazella“ sotva 4000 m. hloubky uznamenaly. Patrně nalézá se tu na dně mořském hřbet (t. zv. „rovníkový hřbet“) oddělující svrchu uvedenou pánev Kapverdskou (jež na tomto místě největší nynější známé jihoatlantské hloubky souvisí s pánví brasilskou) od pánve jihovýchodní (západoafrické), stejně jako jest oddělena pánev brasilská od západoafrické hřbetem, v hloubce 2000 m. se nalézajícím („Challengerův“ či jihoatlantský hřbet). Severní pobřeží brasilské zapadá velmi příkře, nalezenyť tu „Albatrosem“ hloubky 2500—4400 m. Rovněž i východní pobřeží Brasilie jest příkré: 100 mil od břehu seznaly „Entreprise“ a „Albatros“ skoro všude 2000 m., ano j. od Rio de Janeiro nalezeno nedaleko břehu i 4300 m. („Vettor Pisani“). 500 mil j.j.z. od hloubky Trinidadské (6006 m.) seznala „Entreprise“ 5800 m., což svědčí o značné rozsáhlosti této prohlubiny brasilské pánve. 120 mil j.z. odtud však naměřeno pouze 660 m. („Juniata“) až 690 m. (t. zv. „mělčina Entreprisina“). Od Challengerova hřbetu dříve zmíněného 500 mil na východ táhne se rovnoběžně jiný hřbet od Sv. Heleny směrem j.j.v. v hloubce kolem 1000—1800 m. Několik mil na východ zjistila však „Entreprise“ prohlubinu 4600 m. Dále na s.v. mezi Ascensionem a západoafrickým pobřežím zjištěno 5000 až 5500 m., záp. od mysu Palmaského 4700 m. („Dacia“ a „Buccaneer“). Severně od Ascensionu zjištěno ještě pokračování jihoatlantského hřbetu.

Karaibské moře prozkoumáno jest velice důkladně od „U. St. Coast and Geodetic Survey“ a „U. St. Fish-Commission.“ Rozeznávají

se v něm 3 pánve: prvá mezi Kubou, Grand-Caymanem a mělčinou Misteriosy (největší hloubka 4700 m.), druhá mezi mělčinou Misteriosy, Jamaikou a mělčinami Pedroskou, Rosalindskou a Mosquitskou (největší hloubka t. zv. Bartletova jižně od Grand-Caymanu obnáší 6270 m.), třetí konečně mezi Haiti a Puertorico z jedné, Amerikou z druhé strany (největší hloubka 5200 m.).

V Hudsonském zálivu měřil „Alert" roku 1885—1887 hlubiny moře, podniknuv tři výpravy. V zálivu Mexickém jest největší hloubka pouze 3880 m.

V příčině ostatních vedlejších moří Atlantského oceánu podali jsme zprávy o měření hloubek při výpravě každé jednotlivé lodi.

2. *Indický oceán* byl ze tří velkých oceánů před 10 lety ještě nejméně znám co do poměrů hloubek, dna a teploty. Zálivy Bengálský a Arabský byly prozkoumány dříve zmíněnými pracemi při kladení kabelu. Jižní část jeho prozkoumaly „Challenger" a „Gazella." Ale střední jeho část severně a jižně od rovníku seznána lépe teprve výpravami „Entreprise," „Essexu," „Flying-Fishu" a „Egerie." Poměry hloubek v oceáně tomto poskytují velice jednotvárný obraz; střední, průměrná hloubka jeho obnáší dle Bermanna asi 4300 m., východní pánev jeho jest průměrně 5000 m. hluboká. Mezi Ceylonem a úžinou Malackou zjištěno nověji 4200 m. na místech, kde „Essex" dříve 5200 m. naměřil. U mysu Guardafuie (východní Afrika) jest břeh velice srázný, ježto již 160 mil od něho naměřeno 5000 m. Až k Ceylonu jest pak dno moře dosti rovné a na 4600 m. hluboké. S.z. od Seychell (ležících s.v. od Madagaskaru) seznáno 5000 m. („Entreprise"). Podél Chagosského archipelu a poledníku Andamanského kolísá hloubka oceánu mezi 4000—4500 m. Souostroví Keelingské (Kokosové) zdvíhá se tolikéž z hloubek 4500 m. („Flying-Fish"); dále k Australii směrem j.z. přibývá hloubky až ku 5700 m. (16° j. š., 94° v. d.). Po té zdvíhá se dno z 5400 m. na 4000 m. podél 20. rovnoběžníku, u ostrova Rodriguezu má sotva 3000 m., u ostrova sv. Mauritia a odtud na jih až k 35° opět 4000 m. i více. Mezi 35—38° j. š. a odtud na západ téměř všude shledáno 4500—5300 m. V zálivu na jihu Australie naměřila „Egeria" 5400—5600 m. Jižně od Sundajského průlivu naměřila „Egeria" při 9° 8′ j. š. a 105° 28′ v. d. 5852 m. Největší dosud známou hloubku tohoto oceánu zjistila „Egeria" při 11° 22′ j. š. a 116° 50′ v. d., naměřivši tu 6205 m.

3. *Veliký* či *Tichý oceán* obsahuje největší hloubky, zvláště severní část jeho, v níž nalézá se nesmírná, téměř veskrze nad 6000 m. hluboká hlubina Tuscarořina. V této hlubině těsně při pobřeží Japanském (vých. od ostrova Jeso při 44° 55′ s. š. a 152° 26′ v. d.) poznána „Challengerem" největší hloubka Tichého oceánu 8513 m., jež jest spolu *největší vůbec známou hloubkou mořskou.* [1]) Dno vý-

[1]) Tato hloubka rovná se téměř výšce nejvyšší hory na zemi, Gaurisaukaru (Mte Everest) v Himalaji, kteráž obnáší 8840 m. Rozdíl mezi největší vyvýšeninou a největší depressí země jest tedy téměř roveň rozdílu mezi rovníkovým a polárním průměrem země. Porovnávajíce výšky hor s hloub-

chodní části oceánu tohoto jest celkem stejnoměrně utvářeno, jednotvárno, proti tomu jsou poměry hloubkové v západní části jeho velmi nepravidelné, ježto nesčetné korálové ostrovy příkře z moře vynikají. Pobřeží jihoamerické zapadá do Velikého oceánu velmi příkře („Dacia," „Challenger," nověji i „V. Pisani," zjistivší u Callao 2300 m. a sotva 250 mil dále od pobřeží již 5000 m.). Záliv Panamský obnáší 3000 až 3500 m., několik set mil na západ od mexického pobřeží přes 4000 m. I dále na sever až k Aljašce zapadá západní pobřeží Ameriky severní velice příkře do moře. V severním tomto Pacifickém oceáně naměřila „Tuscarora" vých. od ostrova Niponu přes 8300 m., a ze 7. měření v končině této podél čáry 100 nautických mil dlouhé (výše zmíněná depresse Tuscarořina) vykazovalo každé z těchto 7. měření přes 4000 uzlů (průměrně 4300 uzlů či ca. 7860 m.). I severně od této Tuscarořiny hlubiny směrem k Aleutům vyskytují se jednotlivé velice značné depresse. „Challenger" nalezl mezi Karolinskými a Marianskými ostrovy při 11° 4′ s. š. a 143° 3′ v. d. rovněž značnou hloubku 4575 uzlů (= 8360 m.). Jest s podivením, že tedy jsou v severních částech Atlantského i Tichého oceánu nejhlubší místa poblíž jejich západních břehů, a ne, jak by se předpokládati mohlo, ve středu oceánů. Úkaz tento, že největší hloubky ne v otevřeném moři, ale při břehu se nalézají, opakuje se i v jiných mořích. Část moře od západního břehu Jižní Ameriky až k Sandwichským ostrovům má dno dosti jednotvárné, ježto zde žádných ostrovů není; hloubky obnášejí tu 4700—5700 m. („V. Pisani"). Mezi Sandwichskými a Ladronskými ostrovy jest dno silně zvlněno, a zjištěny zde i při nejnovějších výpravách velmi značné depresse, tak na př. severně od ostrovů Marshallských a Karolinských zjištěna značná prohlubina s hloubkami až 6300 m. (asi 700 mil na východ od „Challengerovy" hloubky 8360 m. dříve zmíněné). Východně od Cookovy úžiny seznány nověji značné hloubky, 120 mil od břehu novozélandského seznáno již 2400 m., po té zjištěn náhlý sráz na v.j.v. až k 170° z. d. s hloubkou až 5500 m. Odtud až k úžině Magelhaenské mezi 37—39° j. š. jest dno moře slabě zvlněno s hloubkami 4600—5300 m. Veliká planina podmořská o hloubkách 3000—3500 m., jež „Challenger" a Gazelle" zjistily mezi 105—120° z. d. a mezi 36—46° j. š., rozprostírá se dle nových výzkumů („Entreprise") až k hranici tříště ledové.

Na okrsku mezi Novým Zélandem a Tongajskými ostrovy, kdež jest dno velice nerovné, seznány nověji zhusta hlubiny 7000—8000 m.;

kami moří, musíme však na paměti míti, že výšky jsou skoro výhradně jen body, kdežto největší hloubky mořské přísluší více méně stejnoměrně plochám, nezřídka velmi rozsáhlým. Nebude od místa vysvětliti zde zdánlivý odpor mezi touto největší dosud poznanou hloubkou a měřením starším. Tato měření starší, jak jsme je v pojednání o výpravách ke zkoumání hlubin mořských uvedli, přinášejí zhusta i větší hloubky. Údaje tyto dlužno však pokládati za nesprávné, ježto vykonána byla měření tehdejší nástroji nedokonalými. Mimo to, jak O. Krümmel uvádí, nedbalo se při tehdejších měřeních účinku mořských proudů na potápějící se olovnici. Dlužno tedy počítati spíše a jediné s výsledky měření novějších, přístroji velice zdokonalenými provedených a dbajících všech vlivů, jež se v moři při práci měřičské vyskytují.

tak na př. roku 1888 anglická korveta „Egeria“ při 24° 37′ j. š. a 175° z. d. za teploty na dně + 0·9° naměřila 4430 uzlů (či 8101 m.) a 12 mil jižně od místa toho naměřila „Egeria“ 4295 uzlů (= 7855 m.). Rovněž nedaleko (při 25° 5′ j. š. a 172° 56′ z. d.) měřil roku 1874 „Challenger“ 2900 uzlů (= 5303 m.) za teploty na dně + 0·5, ano přesně 200 mil jižně od Tongajských ostrovů, tedy v bezprostřední blízkosti posledně vzpomenutého místa „Challengerova,“ nalezeno dokonce 8285 m. (opět „Egeria“ r. 1889 při 17° 4′ j. š. a 172° 14′ z. d.). Mezi Novou Kaledonií a Australií nenalezeno ani nejnověji („Bruat“) více než 3900 m.

4. *Polární moře*, a to jak severní tak i jižní jsou málo hluboká. V severním polárním moři seznána dosud největší hloubka 4850 m. j.z. od Špicberků mezi Gronskem, Islandem, Norskem a t zv. islandskou planinou. Jižní polární moře proti tomu dosahuje jen místy větší hloubky než 1000 m. A. Suppan podal nověji [1]) přehled největších dosud známých hloubek mořských. Některá z čísel jeho odchylují se, ač nepatrně, od těch, jež dříve byla uváděna:

Severní Atlantský oceán . . .	19° 39′ s.	66° 26′ z.	8341 m.
Jižní Atlantský oceán	0° 11′ j.	18° 15′ z.	7370 m.
Severní moře (Skagerrak) . asi	58° 12′ s.	9° 30′ v.	808 m.
Baltické moře . . . . . asi	58° 37′ s.	18° 30′ v.	427 m.
Středozemní moře	35° 45′ s.	21° 46′ v.	4400 m.
Černé moře . . . . . . asi	42° 55′ s.	33° 18′ v.	2618 m.
Americké středozemní moře . .	19° s.	81° 10′ z.	6269 m.
Indický oceán	11° 22′ j.	116° 50′ v.	6205 m.
Jižní Tichý oceán	17° 4′ j.	172° 14′ z.	8284 m.
Severní Tichý oceán	44° 55′ s.	152° 26′ v.	8515 m.
Severní ledové moře	78° 5′ s.	2° 30′ z.	4846 m.
Jižní ledové moře	62° 26′ j.	95° 44′ v.	3612 m.

Suppan uvádí v tabulce své ještě největší hloubky mnohých vedlejších moří, jichž pro menší důležitost pomíjíme.

O. Krümmel, Suppan, Lapparent, Murray a j. sestavili na základě dosud známých dat o měřeních mořských hloubek výsledky, naznačující střední hloubky oceánů. Dle výpočtů Krümmlových z r. 1879 vykazuje největší střední hloubku severní část Pacifického oceánu, nejmenší pak moře Středozemní. *Střední hloubka moře vůbec* jest 3438 m.[2]) Nejmělčejší jsou ovšem t. zv. moře pokrajná (se střední hloubkou 519 uzlů), z nich opět nejmělčejší jsou moře severní (se střední hloubkou 48 uzlů) a Baltické (se střední hloubkou 36 uzlů) a záliv perský (se střední hloubkou 20 uzlů). Roku 1886 udává Krümmel střední hloubku moře 3320 m., [3]) naproti tomu ji Lapparent páčí na 4260 m. (proti

[1]) A. Suppan: „Die Tiefseeforschung in den Jahren 1888 bis 90“ v Peterm. Mittheil. 38. díl, 1892, p. 37.

[2]) O Krümmel: Versuch einer vergleichenden Morphologie der Meeresräume. Leipzig 1879, pag. 16.

[3]) O. Krümmel: Das Ozean. Prag u. Leipzig 1886, p. 71 a n.

500—600 m. jakožto střední výšce pevnin [1]) a Murray na 3797 m. [2]) (a 686 m. střední výška pevnin [3]).

Na místě tomto vzpomenuto budiž také výzkumů, pokud se týkají geologické povahy dna mořského. Nesčetné ukázky dna, vylovené různými výpravami, zavdaly podnět k sestrojování geologických map dna mořského, asi po tom spůsobu, jako se geologické mapy souší vyhotovují. Priorita ve věci té přináleží francouzskému geologu Delessovi, jenž prvý zpracoval výsledky hlubokomořských výzkumů v t. zv. „Lithologii dna mořského." On také prvý sestrojil geologické mapky dna mořského zvláště při pobřeží evropském a americkém, na nichž vyznačeny jsou různými barvami různé petrografické podstaty podmořských hornin a skalisk, při čemž nynější usazeniny odlišeny.

Při té příležitosti nutno se zmíniti též o spádu břehů mořských. Kdežto vulkanické a korálové ostrovy zdvíhají se velice příkře a náhle z hlubin mořských, vystupují pevniny po většině stupňovitě nebo s mírným svahem, ač vyskytují se dosti často i silně šikmé svahy nebo příkré okraje pevnin, čehož jsme již dosti příkladů uvedli. Jeden z nejznámějších příkrých svahů dna mořského nalézá se západně od Irska, kde plateau, spojující pod mořem Britské ostrovy s Evropou, sklání se do největších hlubin Atlantského oceánu úhlem 70°. Siemens seznal při výpravě parníku „Faradaye" v Severoatlantském oceáně velmi příkré podmořské sklony. Východní svah flámské mělčiny východně od mělčin Novofundlandských vykazuje úhel sklonu 17—29°, t. zv. Faradayovy pahorky dokonce 27—35° (parník „Faraday"), tedy příkré jako svahy Alp (střední úhel sklonu hřebene východních Alp obnáší dle Sonklara 20—26°). Podél s.v. okraje veliké lavice Bahamské spadá dno mořské příkrým úhlem 38° do největších dosud známých hlubin Atlantského oceánu. Jiný paměti hodný příkrý spád seznala „Tuscarora" západně od St. Francisca. Africká pevnina sklání se, jak I. J. Buchanan na „Buccaneeru" dopodrobna seznal (1886), stupňovitě do hlubin Atlantského oceánu celkem pod úhlem více než 35° (dle Suppana). Tak zv. Travaillerova planina podmořská (na sev. pobřeží Španěl a podél Portugalska až k Marokku) sklání se u mysu Ortegal na vzdálenost 4 mil ze hloubky 276 m. do hloubky 4600 m., což znamená úhel sklonu přes 50°! Jižně od Madeiry objevily „International" a „Dacia" ve hloubkách pouze 50—160 m. tři vrcholky, kdežto kolem všude naměřeno bylo 4000—5000 m. Co do příkrosti břehů vulkanických ostrovů stačí připomenouti ode dávna známý příkrý sráz do velikých hloubek vulkanických ostrovů v Atlantském oceáně: Bermudy, Sv. Helena atd. tvoří obrovské jehly do moře zaražené. Podobně i Kanárské a Kapverdské ostrovy mají příkré svahy („Talisman"). Neméně i korálové ostrovy (zvláště v Tichém oceáně, ve východo- a západoindických mořích přehojné) velice příkrými svahy se vyznačují. Dle měření „Tuscarory" spadají ostrovy Phoenixovy až i pod úhlem sklonu 53° (dle „Dany"). Dle měření „Challengera" mají ostrovy

[1]) Traité de Geologie Paris 1883, p. 60.
[2]) Scottish Geogr. Magazine, 1888.
[3]) Viz obšírnější zprávy o předmětu tomto v Živě, ročník 1893 č. III., p. 82 nn.

korálové Papiti a Tahiti střední sklon 45° a největší sklon 72·5°. V novější době zjištěny při korálových stavbách v Rudém moři i srázy přes 75° („Flying-Fish"). H. N. Moseley vyslovil názor, že spád kontinentů do moří děje se průměrně pod úhlem sklonu 2°, kterýžto výpočet má ovšem pouze všeobecnou, theoretickou platnost.

Teplota mořské vody, jež jest pro klimatické poměry pevnin tak důležita, rozdělena jest různě jednak v různých mořích, jednak i v témže moři v různých částech jeho. Všeobecně řečeno jest teplota vody mořské při hladině největší, po té ubývá jí během prvých 100 uzlů velmi rychle, pak až do hloubky 500—600 uzlů volněji a konečně velmi zvolna až ke dnu nebo k určitému pásmu nedaleko dna, odtud pak až ke dnu teplota stálou nebo skoro stálou zůstává. Toto různé rozdělení teploty v mořích vykládá se dvojitým pohybem částeček vodních, totiž ve směru kolmém a vodorovném. Následkem prvého vysvětlujeme si, že v mnohých uzavřených pánvích mořských teplota od jisté hloubky až ke dnu je stálá.[1]) Jednak totiž, ochladíli se částečky vodní, stanou se hutnějšími a klesají ke dnu, čímž ochlazení vody ve všech vrstvách stejnoměrným se stává. Jednak opět, čehož ovšem při vodě sladké není, při zvýšené teplotě stane se povrchní vrstva odpařováním slanější, tím i hutnější, klesá a tím i prohřívá se až ke dnu, ježto následující vrstva zabere místo prvé, klesnuvší, a oteplivši se opět klesá ke dnu atd. Vodorovným pohybem částeček vodních v moři vysvětluje se opět, že i v nejteplejších pásmech jest tak studená voda při dně moří otevřených. Na povrchu pohybuje se ohřátá voda od rovníku k polům, ježto ve hloubce ač zvolna přece neustále přitéká studená voda od polů k rovníku, kdež vystupuje na povrch, dílem se odpařuje, dílem zpět ku polům proudí. Že studená voda u rovníku k hladině z hloubek vystupuje, dokázala řada měření, provedených lodí „Romanche" kolem rovníku až k mysu Hornu. Teplota vody na hladině otevřených moří v horkém pásmu obnáší asi 26—28° C., místy až na 25° C. klesajíc, v jednotlivých vedlejších mořích, obklopených horkými pevninami, až na 30—35° vystupujíc. Teploty vody mořské přes 30° vyskytují se jen zřídka a ojediněle (na př. v srpnu na západním pobřeží Střední Ameriky, na kolika místech v Arabském moři a v zálivu Bengalském). Nejvyšší teploty vody mořské zaznamenány byly v Rudém moři 32° a v Perském zálivu 35·5° C. Uvnitř polárních pásem kolísá teplota na hladině moře kolem 0°, obnášejíc v létě 1—2° nad bodem mrazu, v zimě něco málo pod ním. V mírných pásmech konečně jeví teplota moří všecky přechody mezi právě uvedenými extrémy, měníc se tu však dle ročních počasí a jsouc zhusta podmíněna i panujícími proudy a větry. Denní i roční kolísání teploty vodní na povrchu moře jest však velmi nepatrné. Denní změna teploty obnáší v šírém moři sotva 1° C. a sahá až do 20 m. pod hladinu. Roční změna jest v horkých pásmech nejmenší, směrem ku polům jí přibývá; sahá až do hloubky 100 m. pod hladinou.

(Dokončení.)

[1]) Viz, co o tom řečeno v úvaze naší „Výzkumy Černomořské."

R. 1893. Čís. 8.

OSVĚTA

Věci uherské.

Základové říše rakouské či lépe řečeno říše Habsburgů položeni r. 1526, když stavové čeští i uherští zvolili sobě Ferdinanda I. za krále.

Kdo byl by tehdy věstil zemím uherským lepší osud než zemím českým! Právě r. 1526 po bitvě u Moháče zabrali Turci celé jižní Uhry a r. 1541 usadil sultán v hradě Budínském svého pašu.

V té době země koruny české neztratily ještě ničeho ze své rozsáhlosti, ale krvavý sněm r. 1547 v Praze konaný věstil již příští osudy státu českého: nalézal se v úpadku a klesal na pouhou provincii, ne sice formálně, ale de facto.

V Budíně seděl turecký paša až do r. 1686. Tehdy po prvé rozletla se světem zpráva o obléhání a dobytí Budína. Ale 160 let tureckého panství nezanechalo v Uhrách tak strašných stop, jako v Čechách válka třicetiletá. A sotva poslední Turek byl ze země, založili si Maďaři školství obecné na základech, jak je tomu J. A. *Komenský* naučil, na základech národních.

Na počátku století osmnáctého, kdy všechen duševní život český vyhynul, objevují se už v Uhrách lyričtí, epičtí ba i dramatičtí básníci maďarští. Pragmatická sankce, vlastní to základ mocnářství rakouského, vzbudil v Uhrách mocný ruch státoprávní; Uhři přijali ji teprve, když jim Karel VI. zabezpečil všechna práva zemí uherských, kdežto přijetí v zemích koruny české stalo se ne na generálním sněmě, nýbrž samostatně napřed ve Slezsku, potom v Čechách a na Moravě.

Válkami s Pruskem za Marie Terezie nejen krásné Slezsko jsme ztratili, ale Čechy i Morava byly strašně zpustošeny a ochuzeny. Roku 1749 položen základ k neblahému centralisačnímu systému v Rakousku. S vládou Josefa II. počíná soustavná germanisace prostředkem školství. V Čechách děje se vše, jak Vídeňská vláda poroučí, v Uhrách centralisace i germanisace narážejí na houževnatý odpor. Po válkách Napoleonských, když v Čechách pode jhem absolutismu začíná život národní velmi zvolna klíčiti, vede uherský sněm tuhé, divoké spory o to, aby jazyk maďarský prohlášen byl za státní. V Praze r. 1848

vybuchne maně sedmidenní vzbouření, bez plánu, bez cíle, bez vedení, v Uhrách propuká velká revoluce. Görgei poráží rakouská vojska, a Košut prohlašuje 14. dubna v Debrecíně samostatnost Uher.

To teprve pohnulo cara Mikuláše I., že k záchraně Rakouska posílá do Uher Paskěviče se 150.000 mužů.

Absolutismus Bachův, až — k Magentě a Solferinu. Od r. 1861 marné vyjednávání s Uhry, aby obeslali říšskou radu ve Vídni. Čechové tam jdou.

Hradec Králové!

Velký vliv Andrassyho ve Vídni. Co se nepodařilo r. 1849 zbraní, daří se nyní Maďarům po dobrém. Andrassy předsedou uherského ministerstva, r. 1867 vyrovnání s Uhry, *dualismus!* Od té doby „tam" maďarisace, „tu" germanisace. Stálé výborné poměry mezi Maďary a dvorem Vídeňským. Roku 1886 první neshody ve věcech armády. Maďaři útočí na generála Janského, jenž ověnčil pomník Hentziho, a zůstávají vítězi. Afféra „Hentziho" zůstává však na denním pořádku. Roku 1892 úmluva, že vojáci *společné* armády vytáhnou k slavnosti odhalení pomníku honvedům, při obléhání Budína r. 1849 padlým, začež honvedové nynější (zemská obrana uherská) vzdají čest pomníku generála Hentziho, druhdy velitele obleženého Budína r. 1849. — Sám císař s velkým sebezapřením schvaluje program slavnostní! . . . Když pak program od císaře schválen, prohlašují Maďaři, že *honvedi* pomníku generála Hentziho pocty nevzdají! . . . Následkem toho odjíždí císař bez odkladu z Pešti, a po 25 letech nastává zase první roztržka mezi Uhry a dvorem Vídeňským.

* * *

Letos, dne 21. května, odhalili Maďaři pomník honvedům r. 1849 padlým bez jakéhokoliv účastenství společné armády. Císař k naléhání uherské vlády navštívil sice v měsíci březnu Budapešť, aby přijal hold Maďarů na usmířenou, ale — ve společné armádě, vlastně v prsou veteránů společné armády, kteří pamatují události z r. 1849, pořád ještě to vře. Však se v poslední době Maďaři nahanobili památky generála Hentziho a armády rakouské z let 1848—1849! A proto jakýsi neznámý veterán odhalil roušku s oněch věcí, které se r. 1849 udály mezi Hentzim a Maďary. Nákladem časopisu Reichswehr ve Vídni vyšel ke dni 21. května spis, který jak tendencí tak obsahem svým je velezajímavý. Totiž spis sám není tendenční. Je v něm prostě vylíčen průběh obležení a dobytí Budína na základě vojenských raportů, a vysvítá z něho: 1. že generál Hentzi byl statečný muž, který bezohledně konal svou povinnost, ne jako divé zvíře, zač Maďaři ho rozkřikují, nýbrž jako dobrý voják, a 2. že Maďaři nebyli r. 1849 takovými beránky, jak sami sebe nyní líčí.

Obležení a dobytí Budína r. 1849 se dle spisu „Die Vertheidigung der Festung Ofen vom 4. bis 21. Mai 1849 durch den k. k. General-major von Hentzi" stalo následujícím způsobem:

Görgei porazil Windischgrätze dne 7. dubna u Jedlové (Gödöllö), 9. dubna u Komárna, 19. dubna u Nagy Sarlo. Následkem toho opu-

stila císařská armáda Uhry. Toliko v Budíně zůstala posádka, a to: 1. prapor pěšího pluku Ceccopierova, o 6 setninách (italský), 3. prapor prvého pluku hraničarského (srbský, z Vojvodiny), 3. prapor pěšího pluku arciknížete Viléma (Češi), 3. prapor hraničarů Varaždínských (Charvátů), 1 eskadrona českých dragounů, dále dělostřelectvo, tolikéž české, všeho všude 143 důstojníci, 4250 mužů a 85 děl a moždířů, ponejvíce lehkých (polních), tedy k obhájení pevnosti nedostatečných.

Budín polohou svou velmi se podobá našim Hradčanům s hradem královským; Budín nebyl pevností, nýbrž kolkolem obehnán hradbami nedostatečnými, sesílenými při veliké rozsáhlosti toliko šesti věžemi kulatými (rondely) a šesti baštami. Mimo to zřízeny byly zákopy před mostem řetězovým a u vodárny, pod samým hradem se nalézající.

K obraně tak rozsáhlých hradeb a opevnění bylo potřebí nejméně 10.000 mužů a 100 těžkých děl a moždířů. Hradby táhly se kolem hradu a města Budína na rozsáhlém, vysokém hřbetě vystaveného, každá nepřátelská koule, která hradby přeletěla, padla do města nebo do hradu. Na straně jihozápadní obklopen je Budín vysokými vrchy, poskytujícími obléhajícímu nepříteli převýborné posice dělostřelecké.

Generál Hentzi, jenž měl k ruce dva výborné setníky hradebnické, dal za deset dní vykonati ku podivu veliké opravy na zanedbaných a nedostatečných hradbách, ale přes to přese všecko Budín nedal se proměniti v pevnost, nýbrž zůstal pouhým rozsáhlým opevněním, s dlouhými kurtinami (hradbami rovnočárnými), a to právě proti Budínskému pohoří, pro nepřítele tak výhodnému.

Dne 24. dubna začaly práce opevňovací, a dne 3. května objevil se už nepřítel a přes noc vystavěl na všech vrších opevněné baterie, z nichž ráno dne 4. května již zahájil zhoubnou palbu.

V poledne vyslal Görgei posla, aby se Hentzi vzdal, poněvadž všechen odpor je marný a chatrných opevnění nelze hájiti; mimo to prý Hentzi jako rozený Maďar nesmí bojovati proti Maďarům. Nevzdáli se Hentzi, a zničíli řetězový most, bude prý celá posádka porubána (!) a také za rodinu Hentziho prý Görgei neručí.

Hentzi odpověděl na to, že není žádným Maďarem, nýbrž rodem a vychováním Švýcar v Rakousku usedlý, a že vykoná svou povinnost.

Tím bylo vyjednávání skončeno a nastalo strašné bombardování a útočení. Ale s pokřikem „Živio Hentzi!“ vrhali se Charváti na nepřítele, který neustále útočil na opevněnou vodárnu, aby v hradě způsobil nedostatek vody.

Několik domů začalo v Budíně hořet za jásotu lidu na nábřeží Peštském shromážděného. *Proto nařídil Hentzi, aby se s pěti bašt do Pešti střílelo!*

Zatím nepřátel stále přibývalo. U poplužního dvora na silnici od Královského Bělehradu objevilo se několik praporů polské legie! Vojsko maďarské rozložilo se ve vinohradech, kolem Orlí hory, bylo ho již přes 30.000 mužů. Od 5. do 13. května stavělo neustále nové baterie, aniž mu z pevnosti v tom bránili. Generál Hentzi byl výborný hradebník, ale přes to tvrdošijně rozhodoval i ve věcech dělostře-

leckých. „Veterán" z r. 1849 mnohé mu proto činí výtky, ač skryté. Na Špičáku, právě naproti dlouhé kurtině, vystavěli Maďaři trhací baterii, šest 24liberních děl. Celkem postavili přes 100 děl a moždířů do výhodných posicí, aniž dělostřelectvo pevnostní smělo jim v tom překážeti. Hentzi příliš pevně důvěřoval 1. v brzkou pomoc z Vídně, 2. v ohromnou mravní váhu bombardování Pešti, které mohl kdykoli nařídíti.

Z rozkazů, které toho času Hentzi vydával, bylo patrno, že očekává brzkou pomoc. To mu také sliboval vyzvědač, žid, který *oběma* stranám sloužil, jak se později ukázalo.

Dne 6. května spozorovalo vojsko na hradbách, že z domů Budínských se mu střílí do zad! Poněvadž občané stříleli střelnou bavlnou, nebylo viděti kouře a nebylo tudíž lze vypátrati, odkud rány přicházejí. Tu rozkázal Hentzi, jestliže za čtvrt hodiny nebudou pevně ucpány všechny otvory domů na hradby vedoucí, že dá děla obrátit a domy ty rozstřílet. To pomohlo.

V noci ze 6. na 7. května zdráhali se lidé od praporu Ceccopierů (Vlaši) konati práce na zdech pevnostních. Hraničáři charvátští pracovali s vytrvalostí obrovskou.

Dne 9. května nepřítel žhavými koulemi zapálil zase několik domů. Následkem toho dal Hentzi Pešť dvě hodiny bombardovati.

Toho dne byl Hentzi nucen prohlásiti náhlý soud pro vojsko i občanstvo. Večer podnikli zákopníci útok na lodní most, který si zatím Maďaři zřídili, ale chovali se při tom tak zbaběle, že se výprava nezdařila.

Dne 11. učinili dvě setniny pluku Vilémova a setnina Varaždínských výpad, obklopili nemocnici a vyprostili 150 nemocných vojáků rakouských.

Té doby stihly Budín dvě pohromy: bylo viděti, jak nepřítel po Dunaji dopravuje těžká děla obléhací (z Komárna), a k tomu objevila se v pevnosti — cholera! Řádila krutě ve vojsku stálým bděním a pracemi zmořeném.

Dne 13. začal hrad královský na několika místech hořeti. Také v městě Budíně vypukl velký oheň. Proto Hentzi opět dal Pešť bombardovat.

Občanstvo té doby stále vysílalo deputace, aby Hentzi „uzavřel mír." Generál to odmítl, ale dovolil, aby z občanstva opustil pevnost, kdokoli chce. Každého večera odešlo několik set lidí.

Dne 14. května vyslal Hentzi pionýry s jedním důstojníkem, aby zničili loďkový most. Ale pionýři i s poručíkem tak neohrabaně a chabě si počínali, že se to opět nezdařilo.

Dne 15. května panoval úplný klid — nepřítel dostavoval toliko bez překážky své baterie. Obležení však domýšleli se, že pomoc již přichází, a že nepřítel proto umlkl.

Tím hůře bylo 16. května. Baterie průlomná začala zhoubné své dílo proti kurtině vedle rondelu č. 1. Bylo to nejslabší místo opevnění. Čtyřicet čtyři těžká děla a moždíře metaly své střely proti jednoduché pevnostní zdi ze vzdálenosti sotva 800 kroků. Zároveň

však útočeno na všech stranách na pevnost. Co minutu padlo do pevnosti 5—6 střel, a každá způsobila škodu buď na zdech, nebo v městě. V šest hodin večer konala se v pevnosti válečná porada. Generál Hentzi nevěděl si jiné rady, než opět dát bombardovati Pešť. Proti tomu postavil se rozhodně zákopnický setník Pollini. Děla v pevnosti odpočívala celý den, neodpovídajíce z rozkazu generála palbě nepřátelské — a bombardování Pešti nemá jiného smyslu, než že roztrpčí nepřítele. Po těchto výwodech setníkových usneseno *jednohlasně*, aby se pevnostní dělostřelectvo s nepřítelem pustilo do boje.

Tehdy už bylo zjevno, že nepřítel o všem se dovídá, co se v pevnosti děje. Vlaši v pluku Ceccopierovu nenáviděli Rakouska, právě tak jako Maďaři. Každý den přicházeli do pevnosti honvedi za sedláky převlečení „prodávat potraviny.“ Přicházeli branou vodní na severní straně, kde hlídali Ceccopieři. V bráně dověděli se, co je v pevnosti nového.

Mezi generálem a dělostřeleckými důstojníky panoval poměr dosti napjatý, poněvadž Hentzi velmi umíněně ve věcech dělostřeleckých si počínal, ač jim nerozuměl. Dělostřelectvo trpělo více, než bylo třeba, nevhodnými rozkazy, zvláště stálým nevčasným měněním posicí, se stanoviska artilleristického přímo nepěkným.

Ale duch mužstva *českého* a *charvátského* byl výborný.

Některé dřevěné budovy na břehu vadily rozhledu. Desátník *Suchý* s tesařem *Volanským* a prostým vojínem *Štěpánkem* pustili se v noci z pevnosti a zapálili je.

Ze strany severní děly se časté útoky na bránu Vídeňskou. Tam velel dělostřelecký setník *Křižala*. Jeho duchapřítomnosti a srdnatosti *Charvátů* podařilo se každý útok odraziti. V příkopě našli druhého dne raněné Maďary od pluku č. 52., *který už při vypuknutí revoluce k povstalcům se přidal!*

Ale průlom v kurtině byl už šest sáhů široký. V noci se sice pořád pracovalo, aby se průlom zastavil, ale pracovali toliko Charváti a Češi; Vlaši pracovati se zdráhali.

V noci ze 17. na 18. útočil nepřítel ze tří stran, hlavně na vodárnu, při čemž mnoho Čechů padlo, a poručík *Krčmář* s dobrovolnými musel býti poslán na pomoc.

Dne 19. května byl průlom v kurtině už 10 sáhů široký a královský hrad vyhořel.

Ráno dne 20. května padl výborný setník Pollini od hradebníků. Téhož dne odpůldne zastřelen byl pěšák Tamisari od Ceccopierů pro velezradné řeči.

Od 10. hodiny večerní dne 20. května až do dvou hodin z rána trvala strašná kanonáda. Potom připravoval se nepřítel k útoku. Vlaši pluku Ceccopierova ani u průlomu ani na hradbách mezi baštou 11. a 12. nekonali své povinnosti. Když Maďaři ve tři hodiny začali hnáti útokem, *pomáhali jim Vlaši kolem 12. bašty přelézati hradby!* Nepřítel přes tuhý odpor dělostřelectva a Charvátů dral se průlomem do pevnosti. V tom dostavil se generál Hentzi na ohrožené místo, a za chvíli po té přiběhly z vodárny dvě setniny Čechů a dvě setniny Charvátů.

„Živili! Živili!“ volal jim Hentzi vstříc, postavil se jim s vytasenou šavlí v čelo a vrhl se na nepřítele, ale brzo zasáhla ho kule u žaludku. Na vysazených dveřích odnesli ho do blízké školy.

Tou dobou však vedralo se už takové ohromné množství Maďarů do pevnosti, že se mohli zmocniti bran Bělehradské i vodní proti sobě ležících. Tím pozbyla posádka jednotného vedení. Jedině prapor Ceccopierů byl ještě úplně k boji schopen, *ale ten se bez odporu vzdal!*

Po té nastal boj pouliční, strašný, vražedný. Posla, který měl o kapitulaci vyjednávati, Maďaři ani nevyslechli, a vraždili vše, co se jim do cesty stavělo.

V sedm hodin ráno plukovník Allnoch zapálil vlastní rukou bedny prachu, určené ke zničení řetězového mostu, totiž vrchní jeho části. Vlastní rukou mělo v tomto případě strašný význam, znamenalo to jistou jeho smrt. Prach se vzňal, ale pramálo most poškodil; Allnoch arciť při tom zahynul. Že by generál Hentzi, který bedny na most dal dopraviti a sám je chtěl zapáliti, byl obmýšlel *pilíře* zničiti, nelze dokázati. Hentzi byl zákopnickým důstojníkem a věděl zajisté dobře, kterak lze pilíře zničiti.

Pěchota dobojovala. *Hraničáři padli skorem všichni*, dělostřelectvo a slabé zbytky pěchoty, jakož i škadrona českých dragonů vzdaly se přeběhlým plukům uherským, jichž při útoku na Budín bylo několik.

Po té nastaly ohavné výjevy. Honvedi obírali raněné, mrtvé i zajaté a prodávali svůj lup židům Peštským, kteří se na místo dostavili.

Raněné důstojníky utloukli honvedi, kde je našli. Umírajícího generála Hentziho nosili po pevnosti a hráli mu Rákociův pochod. Když zemřel, hodili ho v budově velitelství v přízemí na bednu. Na jinou bednu položili zuhelnatělou mrtvolu plukovníka Allnocha. Nohy a hlavy visely jim dolů . . .

Teprve 24. května odvezli Hentziho a Allnocha na hřbitov a nechali je tam ležet několik dní, až byly jámy hotovy. Potom je hodili s jinými do společného hrobu.

Poručíka Kiralya, rozeného Maďara, jenž přidělen byl hraničárům, pověsili Maďaři na strom.

Až *za měsíc* převezeni byli zajatí důstojníci do Debrecína. Tam je Košut dal vodit ulicemi. Rytířský národ maďarský mlátil do nich holemi a čtyři z nich utloukl! Byli to setník Habianac, nadporučíci Vučetič a Skravica a poručík Milanovič.

Domů shořelo v Pešti 40, v Budíně 98. Poškozeno značně bylo v Pešti 61, v Budíně 537 domů.

Obležení ztratili před nepřítelem 26 důstojníků, nemocí 4, a 506 a 174 mužů.

Do zajetí přišlo 113 důstojníků a 4091 mužů. Dále padlo Maďarům do ruky asi 50.000 zl. a ohromné zásoby střeliva, zbraní, mnoho děl a moždířů.

*
* *

Vídeň a Budapešt se rozkmotřily a žalují na sebe. Tuto jsme ukázali, co Vídeň vyčítá Budapešti v příčině obležení a dobytí Budína.

Jsou to věci zajímavé, i pro nás! Čtenář snadno vše vycítí, netřeba mnoho rozumovat . . .

Hlavně dověděli jsme se, *kdo* byli obhájci Budína, a víme, jakého se jim podnes za to dostává vděku. Jak Čechům, tak Charvátům a Srbům.

Maďarům je hej, i Polákům, kteří jim poslali pomocné legie, i Vlachům, kteří v Italii přecházeli k nepříteli, totiž ke svým, a v Budíně sloužili Maďarům.

Arcif, věděli, proč to činí, kdežto Čechové, Srbové a Charváti nevěděli, co činí. A nevědoucí docházejí odplaty až „na onom světě!“

Ignát Hořica.

Chicago, město světové výstavy.

Z Chicaga píše

Pavel Albieri.

(Dokončení.)

VII.

Spolkový život. — Věda, universita a školství vůbec. — Umění malířské a sochařské. — Hřbitovy. — Umění stavitelské. — Divadla a hotely. — Síně. — Společenské poměry.

Mluvímeli již o spolcích uniformovaných, dlužno si povšimnouti spolkového života vůbec. Při tak smíšeném obyvatelstvu zdálo by se, že není zde právě půda pro život spolkový a společenský vůbec, ale jest tomu právě naopak. Spolkářství panuje snad až přílišné, ale obmezuje se na obvody jednotlivých národností. Pouze spolky angloamerické mají trochu smíšenější členstvo, přibírajíce z jiných národností lidi anglického jazyka znalé. Spolky ty stojí ovšem v popředí jak počtem členů, tak i postavením a vahou jejich, a ráz jejich vtiskl se i spolkům ostatních národností, i těm, které mají původ a směr ryze národní, ze staré vlasti přenesený. Tak na př. sbory Sokolské a turnerské přijaly mnoho ze spolkového života angloamerického, a jiné spolky, zcela na jedinou národnost obmezené, jsou v celém duchu svém anglo-americké, jen s jinou jednací řečí. Tak nejmocnější česká jednota „Československé podporující spolky“ (obecně označované počátečními písmeny Č. S. P. S.) jsou zřízením svým úplně angloamerické, a tak i ostatní výpomocné spolky pro případ nemoci a úmrtí, jež však mají zároveň v programu podporu národnosti, vzdělávání a sbližování členů, kteří se mezi sebou nazývají bratry a jsou vázáni slibem ke vzájemné podpoře v každé příčině. Spolky tyto jsou skoro vesměs tajné, což však neznamená, že by byly zakázány, nýbrž že přístup do jich schůzí mají pouze členové. Tito, zvláště prostí lidé,

nosí okázale odznak spolkový, různé knoflíky, jehlice a závěsy, na kabátě, vestě neb u řetízku hodinek, aby je „bratři“ hned poznali.

I do velkých organisací, jako jsou na př. svobodní zedníci (Old Fellows, rytíři Pythiovi, čítající v Chicagu na sta „čísel,“ „řádů,“ „lóží“ či „hlídek“), zasahá národnost tím spůsobem, že ve mnohých je národní řeč řečí jednací a pouze záležitosti mimo obor „čísla“ či „lóže“ takové, styky s vrchní správou „státní“ či „národní“ vedou se v jazyku anglickém. Tak Čechové mají vedle svých několika „tajných“ organisací i české lóže „Old Fellows,“ „rytířů Pythiových,“ „rytířů a dam cti,“ „starobylých lesníků“ atd. Nelze upírati, že tyto spolky mají dosti značný vliv na sbližování a dorozumívání se různých národností, Chicago obývajících, ač ne takový, jaký jim přepjatí někteří jich obdivovatelé připisují.

Vedle těchto velkých skupení spolků podpůrných, uniformovaných, náboženských, dobročinných a různých národních (jichž programy namnoze se vzájemně proplétají, neboť na př. i mnohé spolky uniformované a vojenské jsou zároveň spolky podpůrnými a náboženskými, lóže tajných spolků mohou zároveň peníze své vynakládati k různým účelům své národnosti, spolky tělocvičné jsou také spolky zábavnými, ba i ochotnickými atd.) vystupují zde na veřejnost nejvíce kluby; hlavně ovšem angloamerické, nejbohatší, s vlastními, obyčejně nádhernými budovami, a to jak společenské, mezi nimiž přední jest Calumet Club, nedávno vyhořelý, tak sportové, a konečně i politické. První a poslední mají na veřejný život značný vliv. Mezi spolky náboženskými nebo církevními, dobročinnými a vůbec filanthropickými, ať už to právě je skutečným lidumilstvím či nic, budí pozornost hlavně všeobecně známá „armáda spásy,“ jež v angloamerických čtvrtích pořádá často průvody se zpěvem, hudbou a prapory a po městě prodávají uniformovaní ženští „vojáci“ v modrých kloboucích s červenou stuhou spolkový časopis. Do čtvrtí přistěhovaleckých se zřídka odvažují, bojíce se výtržností hojné tam luzy, zvláště irské, zuřivě katolické.

Jsou zde též „učené“ společnosti, ale ty jsou celkem teprve v počátečném stavu. V Chicagu nebylo dosud času na větší pěstování věd a umění, špatně se snášejících se zdejším chvatem obchodním a průmyslovým; ale v poslední době počíná se jeviti ruch i v tomto obojím směru. Největšího rozvoje dosud dosáhly spolky lékařské a právnické, aspoň co do počtu členů, a pak jednoty bohoslovecké, kteréž v Americe, mezi tolika sektami a vyznáními, hádajícími se stále o přednost, mají ovšem širokou půdu. Chicago má sice již po léta svou akademii věd, společnost historickou, hvězdářskou, inženýrskou, Athenaeum a jiná podobná zřízení, jež kladou zdejší noviny mezi nejpřednější na světě, ale mimo ně to neřekne nikdo.

Ale čest dlužno vzdáti obci Chicagské za utvoření pěkné městské, každému přístupné knihovny a čítárny. „The Public Library,“ založená r. 1872, vzrostla na více než 160.000 svazků. Každý může si spisy vypůjčovati i domů, a ku pohodlí obecenstva zřízeny byly v různých částech města i zvláštní sběrny knih (18). Počet knih domů půjčených páčí se ročně asi na milion svazků, a ku pochvale našich krajanů budiž

řečeno, že co se vypůjčování knih týče, Čechové stojí na jednom z nejpřednějších míst mezi zdejšími národnostmi, jež tu mají výběr ze spisů své literatury zábavné i poučné. Ke knihovně jest připojena i čítárna, kdež odbírá se přes 600 časopisů; používá jí ročně asi 700.000 osob. Působení této knihovny je skutečně znamenité. Dosud zaujímá nejhořejší poschodí „city-hallu," ale staví se pro ni se značným nákladem velká pohodlná a bezpečná budova v t. zv. Dearborn Parku. Vedle knihovny této, největší obecní knihovny v Americe, je zde dále veřejná „Newberry Library" v ceně tří mil. doll., a pak nejúplnější hudební bibliothéka v zemi „Mc Crerar Library."

Knih vydává a prodává se v Chicagu dost; statistika praví, že vychází zde ročně knih asi 8 mil. exemplářů vázaných a 2 1/2 mil. brošovaných, což činí asi 35.000 svazků denně. Cena ročně vydaných zde knih páčí se na 5 mil. doll., prodaných však na jednou tolik. Hotoví se zde také mnoho map a plánů, více než v kterémkoliv městě Unie. Přední toho druhu ústav jest velkozávod „Rand, Mc Nally and Co's" v ohromné vlastní budově na ulici Monroe. První knihkupectví a nakladatelství jsou pak „Mc Clurg" a „Brentano," obě na Wabash av. Obchody tyto mají pobočky i v jiných městech v Americe, ba i v Paříži a Londýně. Některé z četných zdejších knihtiskáren zaměstnávají až i mnoho set lidí a jsou vypraveny v skutku moderně, i podávají práci velmi vkusnou. Rovněž slévárny písma jsou zde veliké a zásobují celý západ. Ryteckých a vůbec reprodukčních ústavů je v Chicagu rovněž celá řada, velkých i menších, ale vynikají spíše čistou nežli uměleckou prací. Přední bude co do rozsahu i práce asi „J. Manz and Co's." Největším illustrovaným listem je „The Graphic," který však ani obrázky ani obsahem příliš nevyniká a nemůže se měřiti s podobnými listy New-Yorskými. Obsahem jsou lepší mnohé zdejší měsíčníky, ač i ty zůstávají za východními. Chicago pak neláká ku pobytu americké spisovatele, kteří raději volí Boston, nazývaný často americkými Athénami, ježto se tam poměrně nejvíce pěstují umění a vědy. Nejpopulárnějším spisovatelem Chicagským jest Bill Nye, humorista, který líčí zvláště dobře západní typy a koná často humoristické přednášky, či spíše výstupy, při nichž i jeho komický zjev a herecké umění z dřívější jeho karriery dobře působí. Pokládán je vedle Marka Twaina (Clemensa) za předního humoristu, či spíše causeura amerického, a celý způsob jeho vystupování veřejného činí jej prapodivným zjevem i mezi americkými spisovateli, z nichž mnozí jsou přece povedenými, zvláštními typy.

Chicago mělo také universitu již od r. 1857, ale jak to u většiny amerických „universit" jest, byla to praobyčejná kollej, jak co do výstavnosti, tak i co do sil učitelských a počtu žactva. Zhynula úbytěmi r. 1886, ale zůstaly po ní různé sbírky, které nyní přišly velice vhod nově založené skutečné universitě. Tato má nyní dědictvím již knihovnu 280.000 svazků, vedle mnohých tisíc rukopisů a pod., jsouc v tom směru nejlépe opatřenou universitou v celé Americe. Je teprve částečně postavena; zahájena byla 1. října 1892 za účastenství 3000 posluchačů, z nichž však přijato bylo pro první běh toliko 600 žáků; slibuje ovšem veliký úspěch, neboť je štědře nadána hned

z počátku penězi, a to 5 mil. doll., k nimž hlavně přispěl „petrolejový král“ Rockefeller, který dal celkem asi 3 miliony, a ostatní darováno od různých boháčů. Rozsáhlé budovy, jež tvořiti mají podle plánu celé universitní město vědeckých ústavů všeho druhu, i se zvláštní tiskárnou a pod., nacházejí se poblíže výstaviště; za značné platy sebráni byli pokud možná přední profesoři z celé Ameriky i z Anglie. Není pochybnosti, že kapitál university bude velkými dary a odkazy stále docházejícími ještě znamenitě zvětšen, tak že universita Chicagská může býti aspoň výstavností největší na světě. Posluchačstvo a profesorstvo jest obojího pohlaví, jako vůbec školství americké nečiní v té příčině žádného rozdílu. Prozatím však nelze přikládati k universitě Chicagské měřítko evropských universit, a dlužno vyčkati, jak se poměry vyvinou. Do programu vzata jsou i tělesná cvičení, vzdělání průmyslové a j. Studenti bydlí v ústavě. Předsedou university je Wm. Ransey Harper, mladý dosud muž, býv. profesor semitských řečí na universitě Yalské, pokládané za nejlepší v zemi, a z Německa povolán sem byl známý profesor Herm. Edw. von Holst z university Štrasburské, jenž psal mnoho o amerických dějinách. Ostatní profesoři povoláni jsou vesměs z universit amerických; děly se pokusy získati také bývalého presidenta Spojených států Benjamina Harrisona za profesora právnické fakulty, on však dal přednost universitě v Kalifornii.

Školství Chicagské, obecné i vyšší, nachází se v amerických školních poměrech na dosti vysokém stupni. Četné budovy školní jsou vesměs velmi pěkně a pohodlně stavěny. V silách učitelských převládají ženské, které nepodléhají politice a proto mají stálejší postavení, neboť „politika“ v nejhorším smyslu toho slova, v pravé své karikatuře, zasahuje časem i do školy a rozhodně do školní rady, která ve školních záležitostech má platné slovo. Školy odborné jsou větším dílem soukromé. Zvláštním úkazem jsou zde školy národnostní a církevní, v nichž starají se národnosti a církve o svůj dorost cestou soukromou, buď celými řádnými školami, neb aspoň sobotními a nedělními. Ve školách veřejných se dítky totiž silně angličí, a poněvadž jsou školy úplně beznáboženské, horliví přívrženci různých církví zdejších neposílají do nich dítek svých, ač je vyučování v nich zdarma: na školy soukromé musejí značně platiti, aniž jsou vždycky též i tak dobré. Pro ducha velečetných přistěhovalců zařízeny jsou každoročně i večerní školy pro učení se angličině, ale vyučování to je namnoze pode vší kritikou, bez nejmenšího zřetele k zásadám pedagogickým, neboť za učitele sehnáni bývají osoby různého společenského postavení a vzdělání, umějíli jen postačitelně anglicky, a také zde opět rozhoduje politický „pull“ či známost.

V minulém roce zřízena zde také tak zvaná „universita pro každého“ (university extension), či spíše přednáškové kursy, kterýmžto zařízením má se dle plánu zakladatelů, zvláštní to společnosti vzdělaných Chicaganů, poskytnouti každému schopnému člověku příležitost ke studiím, jako by byl žákem některé university; odbudeli předepsaný běh a složíli s úspěchem zkoušky, obdrží diplom anebo doktorát stejně platící, jako na řádné universitě. Ku přednáškám zjednáni profesoři

z university místní i z okolních. O významu a užitečnosti této novoty nelze ovšem dosud ještě mnoho pověděti.

V severním předměstí Ewanstonově nachází se „universita“ methodistická, také lépe kollejí nazývaná. Soukromých škol lékařských a právnických, v nichž může každý studovati, třeba i večer, a býti po případě i za dvě léta „hotov,“ je zde více, četně navštěvovaných a ve veřejnosti stejně skoro platných, jako universitní fakulty. Velké návštěvě těší se ovšem četné školy obchodní a odborné průmyslové.

Školu uměleckou zařídila „The Art Institute of Chicago,“ umělecká společnost, jež má i vlastní sbírku uměleckých předmětů, maleb, soch i různého náčiní, největší v městě. K světové výstavě zřídila nákladem 600.000 doll. vlastní praktickou a úhlednou, ač ne právě rozsáhlou a skvělou budovu v severní části Lake Front Parku. Sbírky její, zvláště obrazárna, těší se hojné návštěvě, jmenovitě ovšem ve volné dni, v sobotu a v neděli odpoledne. Obrazů jest tu jen asi 500, a mezi nimi také dost prostředního zboží. Lepší a starší věci jsou sem větším dílem půjčeny od soukromníků.

V celém městě lze vůbec málo uměleckých věcí spatřiti. Boháči zdejší, povznesše se z lidí poměrně nevzdělaných, nemají mnoho smyslu pro umění, a kdo jej má, nemá opět tolik peněz, aby mohl něco více dělati. Malíři Chicagští, jichž je hezká jinak řada, sdružení jak v „Art Institutu“ tak v „Chicago Society of Artists,“ „Union League Art Association“ a dámském „Palette Clubu,“ nevynikají mnoho nad prostřednost a živí se hlavně malováním podobizen, neboť na obrazy jiné je zde velmi malý trh. Tu a tam koupí se něco do klubů, kde mají malé obrazány, Illinois, Chicago, Calumet a zvláště Union League klubu, nebo si dá některý milionář říci, ale to je vše. Soustavná podpora umění zde dosud schází; snad výstava přinese v tom nějaké zlepšení, probudíc pro umění trochu smyslu.

Soch a veřejných pomníků, umístěných dle amerického zvyku hlavně v parcích, je zde více, ale opravdu uměleckých málo. Nejlepší jsou v Lincoln Parku, a to na předním místě stojí zde socha presidenta, dle něhož park nazván, dále pěkná jízdecká socha generála U. S. Granta na břehu jezerním, vkusná socha Schillerova, postavená zdejšími Němci, pomník francouzského cestovatele Lasalla, jenž první do těchto krajů koncem sedmnáctého století pronikl, socha přírodozpytce Linnéa, postavená loni od jeho krajanů Švédů, hezká skupina Indiánů kmene Ottawa atd. Letos dne 25. ledna byla na Lake Front Parku odhalena bronzová socha Kolumbova v nadživotní velikosti, darovaná Chicagu od výstavního ředitelstva.

Též na hřbitovech nalézá se dosti soch, ale mezi nimi málo skutečně pěkných, a to ještě jsou většinou jen kopie, jak se to v Americe všeobecně provádí: padělků dost a dost, a často velmi zdařilých (v tom Američané při své tovární práci jsou zruční), ale původních uměleckých děl velmi málo. Velmi rozlehlé hřbitovy jsou upraveny na všech stranách města. Na severní straně jsou nejstarší, největší a nejpěknější Rosehill, Graceland a Calvary, na jižní straně Oakwood, na západní straně Forest Home a Waldheim. Podobají se

více parkům, neboť rovů a pravidelného rozdělení ve mnohých ani nevidíme, nýbrž jen nepravidelné skupiny stromoví, pod nimiž nacházejí se náhrobní kameny, sochy a vázy. Jen katolické hřbitovy jsou podobnější našim. Jedním z nejpěknějších hřbitovů menších je „Český národní hřbitov," nalézající se na severozápad od města, v pěkné poloze v obvodu Irwing Parku, v krajině lesnaté, na malém návrší při potoku, tekoucím do severního ramena „řeky", v sousedství více jiných menších hřbitovů. V místě posledního odpočinku dělí se zde namnoze vyznání a národnost, v životě tak silně promíšené. Povšimnutí zasluhuje velký počet hřbitovů židovských. Chicago jest židovským živlem velmi silně prostoupeno, a vyznání toto má zde i množství synagog, proti ostatním kostelním stavbám nádherných.

Vážnější museum mimo sbírky ve vědeckých ústavech a pod. má Chicago pouze jedno. Jest to „Libly Prison War Museum" na Wabash av. u 14. ul., bohatá sbírka památek z občanské války od r. 1861 do 1865, umístěná v pověstném vězení severních zajatců „Libly" v Richmondu, ve východní Virginii, sídle vlády jižních odštěpenců. Budova je podobna vysokému skladišti a byla přeplněna zajatci, kteří vydáni tu v šanc hladu, nemocem a různému týrání. Přenešena byla před čtyřmi lety celá do Chicaga, a vysvětlení podávají zde nyní bývalí zajatci. Jest to příklad povedené americké spekulace s vlasteneckými city.

Za podívanou stojí také zdejší „panoramy", či spíše cycloramy, jaké nacházíme již ve všech větších městech. Zde se nyní ukazuje vodopád Niagara, velmi zdařile provedený, a bitva u Gettysburgu dne 3. července 1863, rovněž dobrá.

O umění stavitelském zmínili jsme se již, že vyniká leda smělostí a obrovitostí. Ani to množství (asi 500) kostelů nijak zvláště nevyniká nežli namnoze podobnou míchanicí slohů a ozdob, jako soukromé residence. Co je lepšího, čistějšího, rázovitějšího, je nápodobeno, a některé ty kostelíky (neboť velkých chrámů je velmi málo) jsou jako přeneseny z Velké Britannie, v celé své středověké podobě, se všemi přístavky. Jsou zde chrámky na spůsob prostých venkovských, z kamenných valounů a ze dřeva stavěné, i na spůsob ohrazených kostelíků, s předsíní a se střílnami. Věže nejpodivnějších slohů nevynikají příliš ve spoustě vysokých domů. Teprve některé novější stavby jeví jakýsi pokrok ve vkusu i rozsahu. Rovněž vnitřek chrámů mívá do sebe velmi málo uměleckého. Největšími kostelními stavbami jsou katolické chrámy, a to „Holy Name," katedrální chrám Chicagské diecése na severní State Str., gotický, a pak kostel „Holy Family," s vysokou věží. v slohu, jenž má též býti gotický, na západní 12. ul., blíže českých osad, známý pode jmenem „jezovitský kostel," dle sousední kolleje sv. Ignacia, hlavně Irčany navštěvovaný.

Sama radnice s mohutnými sloupy (ale počínajícími teprve v poloviční výšce budovy) nemá stavitelské ceny, ještě méně pak spolková budova, t. j. pošta a celnice. Spíše budí pozornost některé hotely svými rozměry, hlavně ovšem Palmer House s místnostmi pro 1000 hostí, a Grand Pacific Hotel pro 800 hostí, stavby to palácové. Nový hotel The Chicago na rohu ulic Jackson a Dearborn jest mamutí stavba

pro 1000 osob. Na Michigan Boulevardu, proti Lake Front Parku, jsou vedle Auditoria velké hotely Lelandův a Richeliův, drahé, ale chválené. Nejstarším hotelem je Sherman House, také rozsáhlý, na rohu ulic Randolph a Clark, u radnice. Tremont House je slušně stavěný v evropském slohu. V lepších hotelích činí plat za pokoj a stravu 3—5 doll. denně, v menších obyčejně 2 doll., avšak většina jich je zařízena již také na „european plan,“ totiž beze stravy, a tu se platí za pokoj v menších 1 doll., v lepších 2—3 doll. denně. O výstavě ceny ovšem stouply. Před výstavou počítalo se, že hotely Chicagské, jichž jest asi 2000 jen větších, mohou pohostiti při největším uskrovnění celkem 200.000 osob, a průměrná denní jich návštěva činila nejméně 20—25 tisíc hostí. Nyní píše se, že v čas potřeby možno v nich ubytovati půl milionu lidí, což zdá se přece trochu přemrštěno, ač u výstaviště narostlo velkých hotelů, většinou dřevěných, jako hub po dešti, a také v městě byly mnohé domy proměněny v hotely, stravní domy a noclehárny.

Divadla, jichž jest přes dvacet, jsou až na jediné Auditorium stavitelsky nepatrná, ale vnitřní výzdoba je dosti bohatá, méně však již vkusná. V Auditoriu se 4000 sedadly a s místem pro 8000 lidí chtěli nádheru nahraditi vkusem, ale dopadlo to opět trochu chudě. Vedle Auditoria, spojeného zároveň s hotelem o 400 pokojích (vše to stálo přes 3 mil. doll.), jsou největší divadla Mc Vickersovo na Madison St., nyní nejstarší, se 2000 sedadel, jež má také skvělou uměleckou minulost, neboť hostilo většinu předních herců a umělců, kteří v posledních 30 letech navštívili Ameriku; dále Grand Opera House na Clark St. u radnice s 1800 sedadel, Chicago Opera House, velmi prakticky zařízené divadlo s 2300 míst, na Washington St., rovněž u radnice, Standard Theatre na západní straně s 2200 sedadel. Ostatní divadla Columbia, Wawerly, Jacobs' Academy, Jacobs' Clark St. Theatre a jiná, jako Alhambra na jižní straně, Havlin's na Wabash Ave., Haymarket, Hooley's a pod. jsou menší, ale vesměs dosti pohodlná, a nacházejíce se v různých částech města těší se rovněž značné návštěvě, při čemž ovšem nejlépe pochodí kusy hodně sensační, oznamované velikými plakáty, se scénami vyobrazenými v živých barvách a v životní velikosti, jak to činí v Evropě jen některé cirky; ale zde každá skoro společnost, nemáli namalovány na obrovských drahých plakátech celé výjevy, má tam aspoň podobizny herců, většinou v kostumech, a podobné menší plakáty vyvěšovány jsou i po hostincích. Denní návštěva divadel Chicagských páčí se v obyčejné saisoně na 12 až 15 tisíc osob.

V Americe nejsou divadla stálá, nýbrž jsou společnosti, které cestují s jedním pouze kusem, jejž hrají každý den a zdrží se ve větším městě obyčejně týden. V Chicagu stěhují se často každý týden do jiného divadla, neb setrvají na místě delší dobu, až zvědavost obecenstva je ukonejšena a návštěva oslabne. Divadla jsou pak vlastně jedinou zdejší lepší zábavou veřejnou.

Veřejným produkcím věnován jest i Central Music Hall, na rohu ulic State a Jackson, ale pěstuje více koncerty než divadlo. Větší produkce bývají však nyní v Auditoriu. O vážnou hudbu stará se zde

nyní pověstný Thomasův orchestr, velmi silný, vedle četných jiných velkých kapel.

Mimo obchodní střed města jest mnoho „hallů“, zřízených různými spolky i jednotlivci, z těchto hlavně sládky; jsou pronajímány k ochotnickým představením a rozličným shromážděním, ke schůzím spolkovým i politickým, ku přednáškám, plesům atd. Jen českých „síní“ takových je v Chicagu dvanáct, vesměs s jevištěm a s občasnými ochotnickými představeními. Zvláště nová, letos teprv otevřená síň „Thalia“ v české čtvrti „Plzni“ jest jednou z největších a nejlepších staveb toho druhu v Chicagu, majíc 1200 sedadel, lože a galerii, a vynikajíc skutečně vkusnou vnitřní úpravou i velkým pohodlným jevištěm.

Čeho však posud Chicago postrádá, jest nějaká prostorná místnost ke konání velikých schůzí lidu, po případě velkých tanečních zábav, bazarů atd., jako má na př. Praha síň na Žofínském ostrově. Auditorium není k tomu úplně vhodno, jsouc síní více koncertní a divadelní, a podobným účelům slouží zde dosud — zbrojnice, velké kolny, jakou má každý pluk milice pro své potřeby. Nejvíce podobných schůzí koná se při severní straně Lake Front Parku v tak zvané „Battery D.,“ kolně, podobné veliké stodole, beze stropu, jen se střechou zcela hrubou, zdi nad galeriemi nejsou ani omítnuty. Zakrývají to trochu bíločervenomodrými čáry, ale chudá ta „paráda“ je přece jen velmi průhledná.

Ale sebe skvělejší síně a divadla nedovedou městu úplně nahraditi, co mu schází z ostatních příjemností života, pro něž zdejší lid má celkem málo smyslu. Pro horečný chvat při vydělávání peněz nemůže pomýšleti na nic jiného. Vše slouží jen k výdělku, samý „business“ kouká ze všeho. Umění, ba i věda slouží v Americe vůbec a v Chicagu zvláště s malými jen výminkami toliko k vytloukání peněz za každou cenu.

Tato všeobecná snaha také zde činí život celkem nepříjemný člověku, jenž vedle denního lopocení touží i po lepší zábavě, zvláště společenské, na niž zde lidé času nemají. „Salony“ zdejší, t. j. hostince, slouží zde jen k napití, jídelny k nasycení, kluby a spolky k obchodům a k hájení společných zájmů, a mimo ně jest lid zdejší dosti nepřístupen a nedůvěřiv, k čemuž má ovšem dosti příčin. Zvláště lepší kruhy angloamerické jsou vůči přistěhovalcům z valné části za ujaty, a třeba mocného doporučení, by se jim otevřely. Ba i proti dětem přistěhovalců, zde již narozeným a vychovaným, obrací se z valné části tato výlučnost. Ovšem děti tyto namnoze pochytí jen špatné spůsoby rodičů svých i zdejších lidí, ale dobrých si neosvojí. Zvláště dítky prostších rodičů jsou v té příčině smutně pověstny, a vyhne se jim rád i slušný krajan, neřku cizinec. Neúcta k národu, z něhož pošly, přepjatosť ještě větší než u pravých Američanů, nevědomost v obojím vzhledě a poklesIá mravnost jsou hlavními a skoro všeobecnými jich příznaky. Považímeli pak, že z takovýchto živlů jest již nyní značné percento obyvatelstva a rovněž tak značný počet jich málo slušných a vzdělaných rodičů, vysvětlíme si pak ty časté příkré

posudky, pronášené o obecenstvu Chicagském nejen od Evropanů, ale i od Američanů jiných měst v míře snad ještě větší. Občan Chicagský líčen je v tisku americkém jako hrubý, nevědomý sobec, který chce vše bezohledně pohltiti, nemá pražádného rozhledu, ale má přepjaté vysoké ponětí o svém špinavém městě. Mnoho z té nenávisti vůči Chicagu vychází ovšem z konkurrenční zášti, ale větším dílem jest to přece jen soud pravdivý. Chci to dotvrditi zase několika citáty.

Po lonské národní demokratické konvenci v Chicagu, v níž jmenován byl za kandidáta strany v celé zemi nynější president Grover Cleveland, nezněly úsudky několika tisíc hostí z celé Ameriky o městě a pobytu v něm pranic příznivě. Novoyorský „Sun" psal doslova: „Kdo by pokládal New York za město plné neřesti a mluví o Sodomě a Gomoře s hrůzou, nechť jde do Chicaga. Herny byly tam otevřeny tak veřejně, jako střižné obchody . . . Hostince podobaly se palečníkům inkvisice . . . Chicagská voda jest ještě špatnější k pití nežli Chicagská whisky" atd.

„Svornost" uvádí úsudek Brita Rudiarda Kiplinga: „Nalezl jsem město — město skutečné; nazývají je Chicagem. Spatřiv je, mám jediné přání, abych ho vícekráte viděti nemusel. Jest obydleno pravými divochy. Jeho pitná voda přichází ze stok, vzduch jeho jest jenom špína. Říká se, že jest to ‚boss' všech amerických měst. Strávil jsem deset hodin v této veliké divočině, bloudě množstvím těch mílových ulic a vrážeje do toho množství různých lidí mluvících nosem." K tomu Svornost dokládá: „Ačkoliv mu do nejdelší smrti jako dobří Chicagané neodpustíme, že se nepodíval na naše Auditorium, ba ani na naše světoznámé jatky, přece jenom skroušeně se přiznáváme, že ve mnohém s ním úplně souhlasíme!"

Takovým způsobem o Chicagu píší nepředpojatější listy přistěhovalecké, jichž redaktoři se trochu více po světě ohledli, než jednostranní lidé, kteří sedí v redakcích anglických listů zdejších. Tyto z výdělkářství lichotí a lhou obecenstvu svému ještě bezohledněji a vzbuzují v něm směšný onen chauvinismus ještě větší než ostatní tisk americký, v té příčině smutně pověstný. Kipling úsudkem svým (mimo jiné také napsal, že ulice Chicagské činí na civilisovaného Evropana dojem „jako by všichni blázni z ústavů byli najednou propuštěni na svobodu") vzbudil mnoho zlé krve. Jeden Chicagský novinář Robert Lindblau se ho ujal zvláštním způsobem: napsal veřejně, že by barbaři, k nimž Kipling Chicagany přirovnal, měli býti poprošeni za odpuštění, neboť prý to bylo vlastně urážkou jejich a nikoliv zdejšího obecenstva.

Povšimnutí zasluhuje také případný úsudek jednoho z českoamerických „venkovských" novinářů, jak my Chicagští, z českého velkoměsta na Michiganském jezeře, své druhy v ostatních osadách českých rádi nazýváme. Jest to F. K. Ringsmuth, který navštíviv po prvé Chicago (ze Schuylera v Nebrasce) psal o něm v časopise svém Nové Době: „Kráčel jsem cihelnými těmi Alpami, jichž temena věčný dým a kouř zahaluje, s jakýmsi súžením v nitru. Jak malinkými zdají se býti lidé v ulicích se hemžící! Není snad pestřejšího obrazu nad ten,

který denně jitrem se rozvinuje v obchodní čtvrti Chicaga. Mohutnost lidského ducha a práce důmyslné vystupuje tu z mlhy proti člověku, jenž co jednotlivec zdá se býti červíkem, a hledímeli z těch výšek dolů naň, připadá nám i se všemi těmi myšlenkami, ideály, tužbami, úmysly a snahami jako malé děcko . . . Chicago bylo stvořeno z dollarů pro dollary. Vše, co tam stojí, vše, co tam dýše, má ten účel! Života užívati v Chicagu nikdo netouží, tam se ze života jen tráví. Zde stojí továrna a vůkol obydlí dělníků — osada pro sebe. Mezi těmito ostrůvky moderního průmyslu jsou krámy obchodní. Kostely, kláštery, kaple a školy zvyšují pestrost, — malebného není mnoho v Chicagu. Krása je popelkou v tom velikém městě; za to okázalost vévodí. Vkus je tu zaobalen do šupin nádhery a lesku. Nechci tvrdit, že zevnějšek tlumočí nitro, leč domýšlím se toho, neboť na spěchu toho lidu v ulicích, továrnách i obchodech pozoruji takový chvat, jako by věda o hodině své smrti pospíchal dokončiti ještě započaté dílo. Lid pracovný mimo práce a trávení toho ovoce z ní v Chicagu jiného nezná a po ničem netouží. Boháči — těch jsem neviděl, ale podle příbytků jejich soudím, že mezi tím, co jim přibývalo dollarů, duševně plesnivěli. Snaha po zvýšení obchodních vztahů i v tom zřejmě se hlásí na boží světlo. Ta residence jest kamennou reklamou. Každá cihla v ní je křiklavá a obrací na sebe pozornost . . . Množství železničných kolejí, křižujících město, tisíce železničných vozů, obrovské železničné budovy — to všecko dává Chicagu ráz města železničného, ba celé Chicago jest jediným nádražím.“ To jest úsudek víceletého již obyvatele Spojených států.

Zrovna zdrcující kritiku přinesla „Koelnische Zeitung“ ze dne 14. července 1892 o úplatnosti, blátě, špíně, nebezpečnosti v Chicagu, a posudek tento došel také skoro všeobecného ohlasu v listech neanglických. Největší a nejvážnější zdejší list německý, „Illin. Staats-Zeitung“ dne 29. ledna 1893 psal takto: „Lide, ty jsi osel! Toto spíše silné nežli zdvořilé slovo, jímž prý geniální Ferdinand Lassalle končil často své řeči, hodí se podnes, a to zvláště na lid Chicagský. Tento dává si krásti ulice pouličními drahami, dává se cpáti jako slanečky do vozů jejich, dává ulice znova a znova rozrývati, a zaplatí trpělivě vždy za několik let za novou dlažbu nebo stejné, neli větší výlohy za zlámané povozy; dovoluje soukromým společnostem převzíti osvětlení a platí jim obrovské sumy a rozsvěcuje si s opravdovou beránčí trpělivostí petrolejovou lampu, anoť je úplně nemožno při dodávaném plynu viděti. Lide, ty jsi osel!“

Podobných ukázek z tisku domácího a cizího mohl bych podati dlouhou řadu. A pochvalné? V tom vzhledě uvedl jsem poctivě své mínění o všem, co lepšího za zmínku stojí, arci srovnávaje Chicago s jinými velkoměsty, a ještě i tu přiklonil jsem spíše váhu ve prospěch jeho. Mohl jsem mínění to uvesti tím spravedlivěji, že jsem v Chicagu nejprve dvě léta strávil, potom mimo ně žil a v té době více jiných velkých měst amerických viděl, načež vrátiv se opět delší dobu zde dlím, — mám tedy tím větší ku posudkům smysl, zkušenost a oprávněnost.

Sekerník.

Povídka z Povltaví

od

Adolfa Heyduka.

(Pokračování.)

XIV.

Ač Václav nepsal pranikomu,
kdy přijede, přec přišel domů,
leč jiný, a vše vůkol haně,
co ondy rád měl, toužil k Janě.
Jak přeblažena matka byla,
když syna vroucně políbila
a hovořila v ňader ruchu:
„Já stále s tebou byla v duchu.
Tak lítost u srdce mě vzala,
že tři jsem noci proplakala,
když otec z Vídně přišel zpět;
no, zdráv jsi; překonal jsi svět,
jenž sítě na tebe již střel . . .“
Tu Václav na otčima zřel,
ač jako maně jen a skrytě,
a ze síně ven kráčel hbitě.
A na Chlum, zkažen světa ruchem,
spěl s porušeným nyní duchem,
ač zevně junák, řídké síly
byl vzrůstem všecek ušlechtilý,
jak javor vyběhnuvší v horu;
žel, duch že s tělem byly v sporu.

I bylo chladné uvítání,
když Václav, švihák každý kloub,
teď k Střelovi a jeho paní
do společenské síně vstoup,
kde jindy vítali ho z duše.
Dnes ptal se lesník dosti suše:
„I jeli možná! Ty jsi živ?
Nás nebyl jsi již pamětliv.
Jak dopadly tvé zkoušky, hochu?“ —
„Já s nimi opozdil se trochu,
leč tady dohoním to brzy,
dost bude nyní prázdných chvil,“
a znát dávaje, že ho mrzí
ta řeč, hned jinam zabočil,
a ptal se hledě na vše strany:
„Což není na Chlumu snad Jany?“
Tu paní: „Bude na průseku
buď něco plésti z drobot svých,
buď číst; pan taxátor jí k děku
snes hojnost nejnovějších knih,
leč již tu býti musí teď . . .“
V tom Střela zvolal: „Oknem hleď,
tam jde, pojď vstříc jí, ta se lekne,
jsem žádostiv, co asi řekne.“
A šli. — A Jana tiše z lesa
jak prostý z pohádky šla zjev,
blíž hafan, košíček jí nesa
jen stěží ukrotil svůj hněv,
když cizince zřel jíti z dáli,
leč okřiknut byv ustal v ráz,
jen v taji hafnul zas a zas,
až Střela s Vášou u nich stáli.

Když Váša Janu opět shled,
stál zaražen a v tváři bled,
tak netušil ji krásnou býti,
a zase lepší vzplál v něm cit,
když hbitě dávajíc mu ruku
se ptala řečí vroucných zvuků,
proč všem domácím na úžas
tak dlouhý n. přicházel čas.
Než Váša všecek udiven
nic nemluvil a hleděl jen,
jak mile byla proměněna
a jina všecka nežli prve;
teď z děvčátka se stala žena,
vrch krásy, z mléka jen a krve,
jíž nelze spatřit v města davu,
a Václav nechtě sklonil hlavu.
Tu nesetřen byl cudný pel
rtů nachových ni ruměn líce,
v němž čarný půvab něhy dlel,
a nad zoře byl úsvit kštice.

„a při kreslení vždy si zpívá
a večer s námi hovořívá.“ —
„A co?“ rychle se Václav ptal.
„No, vypráví, kde měříval,
než přišel sem, jak lesy stály,
ký život na Třeboňsku byl,
a jaké zábavy a bály
za masopustních ondy chvil,
a mne se ptal, zda u nás kdes
též někde slušný bývá ples,
a že bychom pak mohli snad
naň sanici si udělat, —
a různé věci jizbou letí —
kdož může míti na paměti
těch rozhovorů pestrou směs!
Což navštívils již také ples?“

„Ne,“ zalhal Váša s tváří smělou,
leč duší hněvem rozkypělou,
„bál netěší mě zhola nic!“ —
„Já též netančím ráda sic
a mnohých tanců neznám skorem,
leč na ples jíti přála jsem,
tož otec děl, že pojedem
snad letos s panem taxátorem.“

„Tak, tak?“ děl Václav usmívavě
a s dobře nastrojeným chladem,
„toť nutno při děvčeti mladém,“
ač prudce hnala se mu k hlavě
krev rozpěněná žárlivostí,
leč věděti chtě stále více
děl k Janě usměvavé líce:
„To vděčni buďte svému hosti,
když dobrý tak a hodný tuze.“

„Ba jsme; on skoro z každé chůze,
když se svým strojem kráčí ven,
mně kvítí staví do oken.
A dvorný je! Víš, co mi děl,
když lilji zlatohlavou nesa
pln radosti šel domů z lesa?“ —
„No?“ — „S úsměvem ji přinášel
řka: ‚Řídká přírody to dávka
v těch hvozdech zde i vůkol snad,
a vy jste také zlatohlávka
a lilijí jste dosavad;
nuž vezměte ji, slečno, darem
a před slunečním kryjte žárem
ji v modlitební knize kdes,
a buďte navždy jako dnes!‘“

„Tak!“ smál se Váša, „cudný pán,
leč před tebou jen asi bude;
dost děvčat chodí lesem všude,
a nad síň útulný je stan,
kde bujné boučí sněti shýbá,
a myslivec, to myslím víš,
rád s květinami chodí spíš
a potom objímá a líbá
a lásky v úděl má vždy víc.
Proč, Jano, tak mi nejdeš vstříc?“
A jak by se byl smysly minul,
na bujná ňadra Janu vinul
a líbaje ji, pravil zas:
„Ten Jarý vstoupil mezi nás,
leč neškodným se musí státi,
ty důkazy mi musíš dáti,
jež dává děvče jenom tomu,
kdo ženou si ji vede domů —“
a zbujné krve v divém plání
a náhlém smyslů vrávorání
a citů rozjitření ruče
v ráz Janu svíral do náruče.

Tou vášní náhle ulekána
jak vyděšena křikla Jana,
a velký před besídkou pes,
jenž dřímat zdál se, hlavu vznes
a hněviv štěkl kolikráte.
„Co za bestii v domě máte,“
děl Václav všecek rozhorlen,
„či divoký je hafan ten?“
A na to — ve tvář krev se lila —
mu Jana plaše odvětila:
„Můj strážce je to — Ryse, viď,
pan Jarý vychoval ho tady
a nyní průvodcem mi všady.“ —
„Pryč, sprostý štěkoune, se kliď,“
děl Václav, „hloupý jsi a líný
jak vepř,“ a kop ho do slabiny.

Pes zaúpěl a zaštěkal
a na Vášu se hněviv vzpjal,
leč ustrašena Jana vzkřikla,
než řada zubů v tělo vnikla,
a volajíc psa rychle k sobě,
jej hladila, jak máť své robě.

„To věru podivné jsou mravy,“
děl Václav znova rozhněvaně,
když pes dal hlavu na klín Janě,
„ten hafan napadne mě dravý,
a ty ho hladíš ještě k tomu!“ —
„On neublíží pranikomu,
a konal, obrana co žádá . . .“
„No, tak si ho měj jenom ráda,“
děl Váša, krotě hněv z té výtky,
„jen nebeř ho již do besídky;
když přijdu, chci být s tebou sám,
bych řekl ti, jak rád tě mám,
a zbaven ohledů všech pout
moh k srdci tebe přivinout
jak při prvním dřív políbení.“

„O, Václave, to již tak není!
Tys jiný mnohem nežli prv,
tvá řeč je divná, všecka jiná,
žár v oku máš a chmura stinná
mě ze stažených straší brv.
To láska není, to je zmar;
v strach mění se mi snové zlatí,
tvých ňader teplo na požár
a na bludičky v rudé slati
tvých očí hvězdy; žel, ó žel!
Proč nejsi, jak jsi odešel,
tak milý, tichý a přec vroucí
s tou řečí jako květy prostou,
jež na lučině lesní rostou,
když sluněčko ji líbá skvoucí!
Ach, škoda mladé lásky naší,
mne vášeň tvoje nyní straší.“

„To hněv je na smělého soka,
jenž přízně tvé si dobyl teď,“
a jiskry sršely mu z oka,
„leč já mu neustoupím, hleď,
v ráz hodlám tomu odpomoci,
dnes ještě půjdu k tvému otci
a řeknu, že si tě chci vzít
hned za ženu, a pokoj mít.“
A Václav k odchodu se zdvih,
leč Jana, pozvedajíc hlavy
a mníc, že Váša v žert to praví,
by zahnal duše její mraky,
své kalné vyjasnila zraky
a v srdečný se dala smích,
a prohodila jako maní:

„To bylo by tak studování,
a důstojnost též pro mne nová,
až před oltářem bych tak stála,
já, milostpaní studentová,“
a znova upřímně se smála.

Leč Váša smíchem podrážděn
zřel žhavým okem v náhlém hněvu
na znova polekanou děvu
a mluvil, divé vášně plen:
„Nuž dobře tedy, jen se směj,
a psa i Jarého si měj
a bav se s ním a bluď s ním v lese
a všude potkati ho hleď
a do bálu s ním také jeď,
nač dávno srdce tvé se třese;
den ze dne zpívej s ním, jak chceš,
a na ústret mu z domu běž,
a při vášnivém ňader hnutí
vše popřej mu, co mně jsi dnes
zde odpírala v obejmutí;
déšť polibků mu v úkoj nes,
víc, nežli žádá, než chce mít,
až lásky tvé pak bude syt
a v smíchu ukáže ti záda,
snad měla bys mne zase ráda.
Leč znám již svět a nejsem z těch,
jež nazpět vodí lásky spěch,
a nedbám takých hloupých ctností,
spíš, jak ty s Jarým, ještě dnes
též nalíbám se do sytosti;
mně fiflenství se hnusí, věz,
i cudnost hloupě ostýchavá,
jež teletem se hlídat dává,
či řeznickým psem od milana.“

A beze slova stála Jana
a ulekána nevěděla,
co na to vše by říci měla,
a mníc, že hněv to planých zvuků,
a v důvěře, že vše se změní,
vstříc k smíru vztahovala ruku;
leč Váša v stálém rozčilení,
jak smyslů zbaven, ze všech sil
ji zlostně nazpět odstrčil
a v zlobě, nehodna jež muže,
i z vázy vytrhl jí růže
a mrštil jimi k nohám Jany,
z úst chrle různá slova hany,

a Rysa v žebra nohou bil,
že kňuče bolestí se svil
a na celém se třásl těle;
pak v smíchu zrovna divokém
děl k Janě: „Vidíš, v klín ho vem,
dost posud nemáli, to tele, —
a věz, i toho pěst mne zbaví,
čí ruka ty ti dary snesla!“
Leč Jana na lavičku klesla
a v pláč se dala usedavý,
když Václav od ní odcházel
a na celém se těle chvěl.

Z počátku Jana uzardělá
jej mile nazpět volat chtěla,
když zřela však, že v stálém vzdoru
bez dání s Bohem, zlícen, bled,
jak poplašený přeběh horu
a k ní se nazpět neohled,
tu ustal slzet její zrak,
lesk jejích zornic chvěl se však,
jak bílý motýl v hravém sletu
na anemonek modrém květu.
Hnův s lítostí i bolest v líci
svou utíkala na světnici,
kde na tvář malé ruce dala
a z hloubky duše zaplakala.

Té chvíle přišla z Vídně zvěst,
jak Váša žil a jaký jest,
jak zničil ducha si i tělo,
a ze Střelových úst to znělo:
„Ten ničema! Tak klamal nás,
leč dobře, v čas že všecko víme,
teď kolem Chlumu vystavíme
hned proti němu řádnou hráz.
Pan Jarý, jenž má lesním být
a pro život si hledá družku,
mně ondy říkal o Janušku;
nic nechci proti tomu mít
a nebudu mu klásti mezí,
jen jestli Januška též svolí,
jíž Dolejš zase v srdci vězí,
což nyní dvojnásob mě bolí.“
A paní zas: „Ba, máme chvat
té proti lásce bojovat;
mně také líp se líbí Jarý;
máť vznešenější ducha dary,
tož nechať vezme Janu hned,
když rád by k oltáři ji ved,
jak ondy vyslovil se k nám,
já ráda mu své dítě dám.“

Tak v srdci strach a vrásky v líci
se paní s mužem rychle shodli,
co konat, v Lipovskuli prodlí
dél Václav, a jak Janě říci,
by zahnala jich čela vrásky
a nechala té divé lásky.

A ruče starostlivá paní
v síň dceřinu šla jako maní,
kde od Jany, jež v slzách dlela,
pych Václavův se dověděla
i jeho vzdorovitý svod;
tož Janin žal byl paní vhod,
když její smutek plašit spěla
a všecko všudy vyzvěděla.

„A proto stesk tvůj snad a žal,
mé dítě zlaté,“ děla k dceři,
„ten střeštěnec by za to stál!
On vlastní mírou tebe měří;
byltě bez toho to pouhý zvyk,
dál nesmí ti již srdce rváti
a kazit tě, ten urputník,
je potřebí mu lekci dáti.
Toť věru manýra je nová,
bít v hrubém nevzdělanců truce
psa do žeber a dívky v ruce;
my ovšem dříve jsme mu přáli,
leč hada na srdci jsme hřáli,
jenž tajně uštknouti nás chtěl —
či za sklepnici tebe měl?
Hleď, zdaž pan Jarý tak se chová?
tenť s něhou úslužnost je sama
a dvorný, řádný mladý pán,
a potom, jak je vychován!
Ať s tebou sám, ať já jsem s váma,
je vždycky, jak to slušnost žádá,
a budoucnost má také skvělou,
leč sprosťák, jenž se s tebou hádá,
a řečí dotěrnou a smělou
ti fiflen spílá jako spíš,
můž hajným býti nanejvýš . . .
už nemluv s ním.“ „Až odprosí mě!“

„Nač? V něm to neslušnosti símě
zle vzrostlo; ne! S tím jsme již kvit,

já nepřeju si zde ho mít,
on nás i tebe, dítě, klame,
vždyť zkoušek neudělal též,
je samá přetvářka a lež,
my psaný důkaz z Vídně máme,
jenž z rektorátu přišel dnes,
a k tomu jiných zvěstí směs.
A ženit se chce? tak! a hned?
no, to jsou tady ještě jiní,
kdo rovněž oženit se míní.
Že smála jsi se, to mu patří;
ni za dvě léta, ani za tři
by živit tebe nedoved.
A kdo ví, zdali vystuduje,
vždyť místo chodit do koleje
jen v krčmách pivo v sebe leje
a v proudu sprostých zábav pluje."
„Snad jenom pomluvy a klepy!" —
„I ne, dnes nejsme již tak slepi,
a známe žití jeho spěch!
Když šel, ať šel, i ty ho nech;
ne, nemysli již na tu věc,
rci, stojíli pak za to přec?"
A k dceři skláněje se níž
zas v sladké řeči děla zvuku:
„No, Januško, výš hlavu již,
pan Jarý má prý slovo dané,
že z jara polesným se stane,
a říkal nám již o tvou ruku.
Co říkáš tomu, dítě zlaté?"
A Jana v oku divu zář
jí k ňadrům uklonila tvář
a děla: „Ach, proč dnes se ptáte?"

Té noci Janu, žalů plen,
na mlžná křídla pojal sen,
v němž Vášových jí hněvů příval
hnal v bolestí a žalů směs,
a Jarý těšil ji a zpíval
a novou kytku růží nes.

Co to se dálo, po zlém sporu
spit vášní Václav lesem šel,
a maje srdce plno vzdoru,
jak osyka se třás a chvěl
a mumlal: Muselo to být;
či Jarého mám sokem mít?
Proč ustavičně snášet mám
ruch žárlivosti stále tužší?
však náhle dělo mu cos v duši:
„Ty hříšníku! Nebyls to sám,
jenž zavinil jsi, co se stalo?
ač nevíš ještě posavad,
že srdce, jemuž jsi dřív vlád,
již na věky ti výhost dalo."

A tak hned lítost srdcem táhla,
hned bouře zmítala jím náhlá,
a Váša v ňadrech hněv i žel
zpět místo blaha nesl domů
a jako spit se potácel,
až nad hořejším mlýnem v lomu,
vždy více rozrušen a bled,
na křemelový balvan sed,
by vyplakal, co v hruď mu kleslo.

A slunce k západu se neslo.

(Pokračování.)

Dílo Schmerlingovo.

Historicko-politická studie.

Napsal

Jos. J. Toužimský.

II. V zemích české koruny.

(Dokončení.)

uhá policejní vláda Schmerlingova, každé volné hnutí potlačující, v každém projevu života nebezpečí státu spatřující a špehounskou soustavu Bachovskou v plném květu udržující, docházela povšimnutí i ve sněmovně. Žalařování redaktorů vedlo k návrhu, jejž ve sněmovně učinil stařičký učenec Purkyně, aby Jeho Veličenstvo bylo

požádáno za udělení *amnestie politickým provinilcům*. Návrh však zamítnut většinou německou a Auerspergových velkostatkářů. Ze stejné příčiny podal *dr. Klaudy návrh na zavedení porot*, podepsaný od poslanců českých. Proti podobnému návrhu Riegrovu v říšské radě učiněnému postavili se němečtí liberálové. Nyní však i Herbst a 50 německých poslanců pospíšili si s takovým návrhem. „Dnes jest tomu právě 14 let," pravil Klaudy v odůvodnění svém 12. února, „co první porotní soud v Praze se konal." Zdrcující byla jeho kritika trestního zákona z r. 1852. „Zákon ten ani říši, ani národům, ani mocnáři dobře neposloužil. Musíme se tázati, jeli to pravda, že žijeme v státě tak zvaném ústavním, nežijemeli v státě absolutním? Články 300, 305 a jiné v našem zákoně trestním staví vládní moc nad zákony samy, ony nečiní nic jiného, než že vyvinují prakticky zásadu absolutismu, že ve všem každý se musí řídití ne dle práva ale dle vůle úřadnické, dle vůle těch, kteří právě v rukou moc mají a podle ní jednají . . . Nemůžeme upříti, že po celých 12 let se hřešilo co možná a více než možná a vše k tomu se nakládalo, aby soudnictví kleslo, a jestli ještě úplně nekleslo, nemáme za to děkovati zákonodárství ale mužům, kteří nabyli zkušeností svých za absolutismu před r. 1848." Řečník ukazoval na to, jak policejní komisaři jsou posíláni do soudních síní, aby tam byli soudci nad soudci. „Každého musí bolestí naplniti, když v státě, kde se neposkytuje spravedlnost, nespravedlnost a rušení práva vede k zoufalství, a kde zoufalství ovládne, tam se vylučuje pravidelný vývoj života ústavního, tam se národ pohání k jiné dráze, před kterou nás Bůh račiž chrániti." Návrh, jenž vrcholil v žádosti, aby vláda vypracovala a předložila zákon o zavedení porot, byl sice od výboru doporučen, ale nemohl již býti vyřízen, tak že z usnesení sněmu vládě byl prostě oznámen. Podobně naloženo s návrhem poslance Libora Sadila za vydání zákona o *svobodě spolčování a shromažďování*. K řeči přivedeno ve sněmu i *stíhání a obmezování hospodářských spolků*.

Policejní ministr Mecsery neuměl si patrně jinak vyložiti uvědomělost, která jevila se všude při volbách v českých okresích venkovských, než tím, že se to děje návodem z Prahy a prostřednictvím hospodářských spolků jedva živořících. Spolky ty měla pak také vláda Schmerlingova zle na mušce. Místodržitel Kellersperg vydal 24. dubna 1862 zákaz, že schůze okresních odborů hospodářských nesmějí se konati mimo sídlo okresního úřadu, že schůze takové mohou býti nejvýše čtyři do roka, že se jich účastniti dovoleno jen osobám v okresu usedlým a že spolky nesmějí zakládati společných ústavů. Proti výslovnému znění stanov porušena takto činnost spolků těch nadobro. Ani knihovny ani hospodářské školy ani zkušební stanice nebyly takto možny. Se vším důrazem ujali se pak spolků kníže Karel Schwarzenberg, předseda krajské jednoty Pražské, a hr. Clam Martinic, kteří podali místodržiteli důraznou žádost za odpomoc. I v říšské radě usvědčen státní ministr Schmerling, jak špatně je zpraven v té příčině. Místodržitelství však dále vydávalo tajné oběžníky, jež ostanou historickým dokladem, jak klamné měla názory o hnutí národním vláda Vídeňská. Se vší úřadní vážností upozorňovalo jednou okresní úřady, že prý „národní česká agitace v Praze více žádných peněz nemá a že

za tou příčinou vyzvala všechny české spolky na venkově, aby zaslaly k onomu účelu veškero své jmění, které mají v hotovosti," a dokládalo: „nařizuje se vám, pane okresní přednosto, abyste věc vyšetřil způsobem co možná nejméně nápadným a zprávu o ní podal." Podobně brojeno proti jiným spolkům národním, slavnostem národním a osobám veřejně pro věc národní vystupujícím. Jiná kurenda ze dne 14. září 1862 hlásala: „Dle zprávy v Hlasu č. 212 přibyl výtečný Angličan Sir Roderich Murchison dne 1. t. m. do Prahy. Jelikož tento učenec, jak Hlas dále oznamuje, ve společnosti dr. Friče po Čechách cestuje, tento však by co činný rozšiřovatel českých odstředných snah tohoto cestování spíše k českonárodním nežli k vědeckým účelům použiti mohl, tedy upozorňuji c. kr. pana krajského a c. kr. okresního přednostu na základě výnosu *J. Exc. policejního ministra* ze dne 11. t. m. na tyto dva cestující zároveň s nařízením, aby je bez nápadnosti pozorovali a vše, co povšimnutí hodno jest o jich cestě a obcování s jinými, mně co nejrychleji oznámili." Podepsán byl Kellersperg, ale bylo zjevno, odkud vítr vane.

Žádost hospodářské jednoty k místodržiteli měla jenom ten účinek, že výnosem ze dne 30. června 1862 předešlý zákaz ještě zostřen. Výbor spolku uznávaje, „že tímto nejnovějším výnosem skoro všechna činnost spolku závisla býti má od libovůle c. kr. okresních politických úřadů, jednohlasně uzavřel zadati proti oběma výnosům místodržitelským rekurs k c. kr. státnímu ministerstvu," praví se v petici ke sněmu, od kn. Karla Schwarzenberga jakožto předsedy a dr. Jana Palackého jako jednatele spolku podepsané. Ale pan státní ministr neodpověděl vůbec a neodpověděl ani na urgenci v prosinci podanou. Výbor obrátil se tedy ke sněmu s peticí, aby požádal vládu za zrušení výnosů místodržitelských a postaral se o uspořádání poměrů hospodářských spolků cestou zákonodárnou. Podobná petice došla z Písku. Macháček, Zeithammer, Matoušovský a Clam Martinic podporovali (7. března) návrhy výboru, posvítivše na počínání vládní. Jen dr. Hanisch a 77 německých poslanců stavěli se na odpor. Návrh petičního výboru v první části, aby místodržitelství žádosti hospodářských jednot příznivě a brzo vyhovělo, byl zamítnut 101 hlasem proti 89, a jen v druhé části, aby vláda sněmu podala předlohu zákona o hospodářských spolcích, přijat většinou.

Činilali takto vláda i z hospodářských spolků velké politické události a neváhalali státní moc vésti do pole i proti věcem podřízenějšího významu, snadno pochopitelno, že s tím větší příkrostí vystupovala tam, kde šlo o skutečný boj politický. Toho zakoušela jmenovitě *publicistika česká.* Stíhání časopisů českých bylo však dvojsečnou zbraní. Trpělli i redaktor, věc od něho hájená tím více vítězila ve veřejném mínění národním. Soudní síně stávaly se kolbištěm, kde bojován boj mezi vládou Schmerlingovou a národem českým a jako redaktoři tak i obhájci té doby, dr. Klaudy, dr. Prachenský, dr. Frič zasazovali pádné rány systému, odhalujíce s právnickou bystrostí jeho odpory, nedůslednosti a zlovůli reakcionářskou.

Nebývalé účastenství vzbudil *tiskový soud dr. Julia Grégra*, obžalovaného pro zločin rušení veřejného pokoje a pořádku a pro přečin

pobuřování proti orgánům vlády a kromě toho i od soukromého žalobce, smutně pověstného zpátečníka školního rady Maresche. Přelíčení ve dnech 4. až 18. června 1862 na základě Bachovského ještě zákona konané, udržovalo celý národ v napjetí. Soudní síň byla přeplněna, lidé nejen z Prahy ale i z dalekého venkova přicházeli, aby s pozorností na místě sledovali průběh věci, v hostincích a veřejných místnostech předčítány zprávy o soudu a horlivě o všech podrobnostech rokováno. Předmětem soudu bylo sedmero článků Národních Listů roku 1861 uveřejněných, ostří jejich namířeno bylo proti oktrojírce Schmerlingově, jejíž reakcionářský ráz byl tu konstatován. Nebylo uvědomělého Čecha, který by nebyl souhlasil s názory, pro něž dr. J. Grégr byl žalován. Obhájce dr. Klaudy v závěrečné řeči své pravil: „Jsme vždy pohotově nasaditi vše za právo své a nežádáme nic jiného nežli spravedlnost. Lituji, že musím konstatovat před slavným soudem a před celým světem, že první vyšetřování proti Národním Listům zavedlo se na rozkaz ministerstva. Lituji, že ministerstvo takto ukázalo, že nepochopilo poměry státní společnosti konstituční a . . . že jsem nucen před právem hájiti zásady, z kterých obžalován jest dr. J. Grégr a jež jsou zásadami, pro které obžalován jest nejen pan doktor ale i já a tisíce a miliony českého národa s námi!“ Poslední slova, jež obžalovaný v rázné své obraně povýšeným hlasem pronesl, byla: „Nechť vyjdu z této síně prost viny nebo co odsouzený, nezvratné odtud odnesu přesvědčení, že jsem *plnil svou povinnost* co žurnalista a že třeba mne odsoudil slavný soud, národ, jehož jsem synem a z jehož lůna jsem vyšel, mne nezatratí. A to mi dodává síly, abych mužně snesl rozsudek, nechť je jakýkoliv.“ Obžalovaný uznán vinným a odsouzen do žaláře na 4 měsíce, ke ztrátě 1300 zl. z kauce, i ke ztrátě akademické hodnosti doktorské, způsobilosti redaktorské jakož i koncese knihtiskařské. Když byl rozsudek oznámen, tu se teprve v celé rozsáhlosti objevilo všeobecné účastenství. K odsouzenému přicházely deputace, aby mu projevily soustrast a ubezpečily ho, že zásady od něho hájené jsou též zásadami jejich. Paní a dívky přinášely mu věnce, tři města a 21 obcí udělilo mu čestné občanství, z 90 měst a z 260 venkovských obcí podány odsouzenému adresy souhlasu a soucitu. Ku projevům těm družily se české spolky zahraničné, Čechové američtí, Berlínští, Hamburští, Drážďanští, Londýnští, Štuttgartští a j., Jihoslované v Praze studující, Poláci, Slováci, Maďaři a j. Mezi projevy těmi, jimiž veřejnost česká slavně manifestovala svůj souhlas se stanoviskem Národních Listů, byla osvědčení Pražských sládků, Pražských mlynářů, Pražských sladovnických, typografů Pražských, tovaryšů obuvnických, tovaryšů krejčovských, paní a dívek Německobrodských, Vlašimských, Turských a j. Nic nepomohlo, že místodržitelství nařizovalo okresním úřadům, aby vyšetřovaly a stíhaly všechny původce adres a osvědčení, ani prohlášení odsouzeného, jenž chtěje zameziti další stíhání adresantů, vyžádal si, aby adresy dále mu posílány nebyly: noviny přece každým dnem zaznamenávaly řádu nových adres a osvědčení. I propadlou kauci nabízeli se zaplatit vlastencové z mnohých stran, což ale odsouzený publicista rovněž odmítal.[1])

[1]) Tiskový soud dr. Julia Grégra, redaktora Národních Listů, v měsíci červnu r. 1862. V Praze 1862. Stran 367.

Na veškera tato osvědčení odpověděla vláda způsobem významným. Vrchní soud zemský rozhodnutím z 10. srpna zvýšil redaktoru Národních Listů trest žaláře ze 4 měsíců na deset a propadlou kauci z 1300 na 3000 zl. Za to dne 27. října 1862 přečetná společnost nejen Pražská ale i venkovská doprovázela o 4. hod. odpolední okázale dr. Julia Grégra k pochmurným zdem Novoměstské radnice. Hodina, kdy tam ubírati se bude, aby nastoupil svůj desítiměsíční žalář, nebyla známa, zástupové však čekali od samého rána od redakčních místností v Růžové ulici, v Jindřišské a Vodičkově ulici až k Novoměstské radnici. Hlučné sláva, mávání klobouky a šátky a projevy souhlasu provázely odsouzeného k žaláři všude po cestě, jež podobala se vítězoslavnému průvodu. S nadšeným tím účastenstvím sledována celá doba žalařování Grégrova, jenž ve vazbě pro nové ještě přečiny byl vyslýchán a odsouzen k dalšímu několikanedělnímu žaláři a k nové ještě pokutě.

Nedlouho po tom pobouřeno veřejné mínění *přelíčením proti kanovníku Štulcovi.* Václav Štulc proslul literární činností již před r. 1848 a jako katecheta na akademickém gymnasiu i jako publicista těšil se nemalé oblibě. Vydával a redigoval katolický list Pozor, jenž svým rozhodným stanoviskem národním a ostrou kritikou Schmerlingovy oktrojírky budil od samého počátku nevoli vysokých kruhů ministerských. Dne 22. září pohnán konečně kanovník staroslavné kapitoly Vyšehradské před soud, aby se zodpovídal ze zločinu rušení veřejného pokoje a pořádku jako před ním dr. J. Grégr. Státní zástupce Jaroš navrhoval mu trest těžkého žaláře na dobu jednoho roku a ztrátu 1000 zl. z kauce. Obžalovaný a obhájce jeho dr. Frič vážně a mužně hájili před soudem názory a zásady své jako pravé a spravedlivé. Soud naklonil se také k jejich straně, a obžalovaný sproštěn viny. Ale z toho rozsudku se státní zástupce odvolal, a vrchní zemský soud uznal Štulce za vinna zločinem i odsoudil ho do žaláře na dva měsíce a ke ztrátě 1000 zl. z kauce. Mimo to dodán mu i německý rozsudek pod záminkou, že německy umí, a že vrchní soud není zařízen, aby české rozsudky mohl dáti vyhotovovat.

Vrchol Schmerlingovy moci jevil se pak v zemích českých dalším pronásledováním Národních Listů (jejichž nový redaktor, dr. Eduard Grégr, stíhán byl až i ve sněmě), Hlasu, Politiky, Humoristických Listů, Šimáčkových a Kobrových Obecných Listů, Brejlí, Šotka, Boleslavana, Moravana a Moravské Orlice. V obraně redaktora Hlasu, Vincence Vávry jakož i jiných redaktorů vynikl jmenovitě dr. Josef Prachenský. Mezi odsouzenými pro tiskové přečiny byl i kníže Rudolf Thurn a Taxis, jenž zbaven i svých hodností ve spolcích hospodářských.

Přelíčení proti V. Vávrovi konané od 8.—14. června 1863, právě když si kanovník Štulc odbyl dvouměsíční vězení, hluboký činilo dojem jak otevřenou obranou obžalovaného, jenž zločin za vinu mu kladený hájil jako věc cti a přesvědčení, tak i výfvody obhajcovými. Dr. Prachenský poukazoval již na neshodu co do nálezu obžalovacího. První instance žalovala pro čl. 300 tr. z., státní zástupce pro čl. 65 lit. a), vrchní soud pro čl. 65 lit. b). Mezi úřadem a vládou nečiní se rozdíl, i polemika s úředními novinami stíhá se jako

zločin. „Vždyť ani není třeba činiti rozdíl," pravil, „neboť se říká: když ho neodsoudí první soud, odsoudí ho soud vyšší. Jeden úředník, který na ulici se opovažuje česky mluvit, žádal o povýšení. Bylo mu od jistého pana presidenta, jemuž se představil, řečeno: ‚To nemůže býti. Sie hätten den Stulz ganz gewiss nicht verurtheilt.' Tak se zdá, jako se jindy do kvalifikace dávaly tabule: ‚Ist ein sanguinischer Anhänger czechischer Fanatiker,' že zřídí se nyní nová rubrika, v které se řekne, zdali by byl kanovníka Štulce odsoudil čili ne." [1]) V. Vávra odpykal si pro zločin pobuřování čtyrměsíční těžký žalář, nose okovy a oděv trestnický.

Ale nejen živým a činným nýbrž i mrtvým již publicistům a jejich dílům platila pozornost vlády Schmerlingovy. Tak zakročil tiskový soud Pražský i proti Karlu Havlíčkovi a stížil konfiskací oba jeho souborné spisy: Duch Národních Novin, obsahující úvodní články Havlíčkovy, v letech 1848, 1849 a 1850 v novinách těch uveřejněné a věnovaný „dr. Františkovi Palackému, dějepisci českého národu, věrnému hajiteli svobody a práva," jakož i Epištoly Kutnohorské, obsahující články z Havlíčkova Slovana. Obě knihy byly r. 1851 vyšly v Kutné Hoře nákladem Havlíčkovým a tiskem Františka Procházky, ale teprva po 12 letech (když právě národ okázale osvědčoval vděčnost svou Havlíčkovi a pro dceru jeho Zdeňku sbíral věno, jež vyneslo 30.000 zl., které po smrti její připadly Svatoboru) uznány za vinné několikerými zločiny a přečiny. Havlíček ovšem do žaláře odsouzen již býti nemohl. Ale Schmerlingovi náleží sláva, že předstihl i samého Bacha nejen proti mrtvému publicistovi, ale i proti živým redaktorům a vydavatelům zase tím, že německé úřadní spisy a rozsudky, jež přijímati se zdráhali, odvolávajíce se k císařskému patentu ze dne 7. srpna 1850, přibíjeny jim na dvéře a že z vyšších soudních míst na jejich stížnosti odpovídáno, že jsouce mocni jazyka německého, jsou také povinni německé úřadní výnosy přijímati.

Dlužno tu zmíniti se ještě o vydání *tiskového zákona* ze dne 17. prosince 1862, ježto Čechů nejvíce se týkal, a ze středu českého národa nejmocněji ozývali se hlasové po zavedení porot a po ochraně tisku proti libovůli. Zákonná ta nestvůra, jež byla dítkem Schmerlingovým a jeho panošů na říšské radě, nejlépe ukazuje, jak klamná byla legenda o svobodomyslnosti Schmerlingově spřádaná, jmenovitě když odstoupení jeho jako ministra spravedlnosti r. 1851 uváděno v souvislost se zrušením porot. Schmerling ukázal se r. 1862 jako nepřítel porot, a přes důrazná slova Riegrova a přímluvu několika Němců, kteří cit svobody nemohli v sobě zcela utlačiti, a přes usnesení většiny výboru, který do Schmerlingovy předlohy vpraviti se pokusil ustanovení o porotách, zamítnuto uvolnění tištěného slova. Tiskový zákon upustil sice od koncesionování práva k vydávání časopisu a od policejních výstrah, za to však nahradil si tuto odchylku od Bachovského zákona na spoutání veřejného mínění dodatkem k trestnímu zákonu, kterýž v devíti článcích kruté tresty stanovil na časopisecké útoky proti únorové oktrojírce, proti říšské radě a proti zemským sněmům a na urážky úřad-

[1]) Viz Hlas a Národní Listy ze dne 11. června 1863.

nictva a vojska. Novela ta k trestnímu zákonu byla podmínkou sankce tiskového zákona, s nímž tvořila jeden celek. „Vláda má veškeren apparát výstrah a konfiskací proti časopisectvu ve své moci, a nechceteli nový zákon schváliti, vláda může čekat," prohlásil Schmerling 22. října. „Z bláta do louže," charakterisovaly případně Národní Listy nový ten zákon, a pravdu slov těch potvrzovaly konfiskace, žaláře redaktory plněné, ztráty z kaucí a zastavováni časopisů. Nejen za zákon ale i za jeho provádění padá na státního ministra těžká odpovědnost.

Když místo bar. Pratobevery slovanožroutský Hein stal se ministrem spravedlnosti, zmizel stín všeliké volnosti tiskové, a vrchní státní zástupce Vídeňský, dr. Lienbacher, vynalezl prostředek, na němž si zakládal, jímž i bez slyšení redaktora a vyhledávání vinníka zabavovati mohl nepohodlné časopisy, tak zvané *objektivní řízení.* Byl to prostředek určený patrně jen proti zahraničným časopisům, jež soudcovským rozhodnutím bez dalšího řízení proti určité osobě a tedy i bez všeliké obrany mohly býti zabavovány; ale dr. Lienbacher zavedl toto objektivní odsuzování i pro časopisy domácí, a takovéto odsouzení bylo počítáno mezi provinění, když šlo o počet trestních skutků, pro který, když časopis nového provinění se dopustil, mohl neb musel býti zastaven.

Přes všeliká opatření a vyšetřování pro projevy uvězněným redaktorům, *uvítání J. Grégra se žaláře* dne 27. srpna 1863 stalo se opět velkou manifestací národní. Nikdo nevěděl, kdy opustí celu žalářní, a od 10 hod. dopol. hromadily se zástupy na Karlově náměstí a ve Vodičkově ulici. Jako zdi stály řady obecenstva aspoň 25.000 hlav čítajícího. Když po čtvrté hodině J. Grégr vystoupil, otřásalo vzduchem hromové sláva a kvítí a věnce sypaly se na něj se všech stran. Obecenstvo vypřáhlo koně před kočárem, pro žalařovaného redaktora připraveným, a zdráhajícího se mocí vedlo dovnitř. Nechtěje však pocty té přijati, vymkl se J. Grégr a ztráceje se v zástupu prodral se zpět, načež vstoupil do jiného kočáru. Nicméně provázely ho celou cestou hlučné pozdravy a volání. Ve Vodičkově ulici podán mu skvostný věnec vavřínový s trikolorou, a zástupy nemohouce stačiti jeho kočáru, naplňovaly vypřažený kočár kvítím a věnci a v dlouhém průvodu táhly jej slavnostně Vodičkovou ulicí, Jindřišskou a do Růžové, kde nacházela se redakce Nár. Listů. Za volání a zpěvu ubíraly se nekonečné řady kolem redakce, kdež před tím uvítali propuštěného vězně družičky s kvítím, četní přátelé a deputace. Telegrafické pozdravy a projevy docházely ze všech měst a končin koruny české. Přítrž manifestaci učinily posléze čety policejní stráže s nasazenými bodáky, jež uzavřely veškery ulice kolem redakce. Po té následovala hostina na uvítanou, při níž úřad hospodáře zastával J. S. Skrejšovský, jenž pronesl první přípitek J. Grégrovi. Následovalo ovšem dlouhé vyšetřování i odsuzování pro uvítání Grégra ze žaláře, účinku ale dosaženo právě opačného. I tiskové procesy byly vedeny pro články a přípitky v té příčině uveřejněné, aniž však zastavily proud veřejného mínění.

Když nadcházela doba *sněmování roku 1864* (od 2. března do 31. května), nebyly veřejné poměry valně změněny, ale hvězda Schmer-

lingova již zenith svého lesku překročila. V nejvyšších kruzích nepřikládáno mu té váhy, aby ve všech otázkách na radu byl brán, ano když později (27. října 1864) na místo hr. Rechberga nastoupil hr. Mensdorf Pouilly za ministra zahraničných věcí, Schmerling dověděl se o tom teprve z úřadních Vídeňských novin. Ve vnitřních věcech jevil se čím dále tím více jeho neúspěch. Jediná strana, o niž se opíral, němečtí ústaváci, stavěli se částečně proti němu, odpuzováni jsouce jeho příkrou, neústupnou methodou, neznající než podrobování. Ale jak dolů byl tvrdošíjný, tak ohebný byl nahoru a dovedl se podřizovati, nepozoruje, že tím neplní vlastního svého úkolu státnického. První porážku způsobili mu vynikající šlechticové čeští v záležitosti hospodářských spolků, ve které mnohem více sám státní ministr než místodržitel baron Kellersperg byl súčastněn proti kn. Karlu Schvarzenbergovi a jeho vrstevníkům. Ovšem uměl Schmerling s lehkou myslí překonati takovou překážku, a výsledek byl ten, že hned po zasedání sněmovním baron Kellesperg z Prahy putoval za místodržitele do Terstu a na místo něho 1. června 1863 nastoupil hrabě Richard Belcredi jako správce místodržitelství českého.

To byla nejzávažnější změna, kterou našli sněmovníci, když se opět shromáždili. *Richard Belcredi*, narodiv se 12. února 1823 v Jimramově na Moravě, postupoval rychle ve státní službě, kterou si vyvolil. Z krajského hejtmana ve Znojmě stal se zemským presidentem v Slezsku a v čtyřicátém roce správcem místodržitelství nejdůležitější země rakouské. Schopnosti jeho byly tak ceněny, že ještě za sněmování, 27. května 1864 jmenován definitivně místodržitelem. Spřízněn jsa s hrabaty Nostici (skrze staršího bratra Egberta, jenž hraběnku Kristinu Nosticovu měl za manželku) a smýšlením jsa blízek konservativním kruhům velkostatkářským v Čechách a na Moravě, nalezl tu dosti styků osobních, jež mu usnadňovati mohly jeho úkol. Nicméně činnost jeho pohybovala se jen v rámci únorovky a jmenování jeho neznamenalo obrat, nýbrž toliko osobní změnu ve smyslu nám příznivějším, provedenou k vůli konservativním velkostatkářům. Jestli rychlý postup a pověst dovedného správního úřadníka již tehdy obracely k Belcrediovi pozornost jako ku příštímu ministrovi, neplatilo to ještě ve smyslu Schmerlingovi nepřátelském.

I jiné ještě změny staly se skutkem. Nejvyšší maršálek hrabě Vojtěch Nostic vzdal se svého důležitého úřadu, odvolávaje se na chorobu a pokročilost věku. V pravdě byla toho příčinou neshoda jeho se státním ministrem a rozmrzelost nad nešetrným chováním vlády k samosprávnému sněmu, anať obmezovala každé závažné usnesení a uškubovala práva a oprávněnosti z každého zákona a řádu. Tak důležité zákony o obcích a okresních zastupitelstvech a sněmovní řád jednací musely býti obmezeny, aby je vláda předložila nejv. sankci. Hr. Nostic byl maršálek, o němž na sklonku prvního sněmu dr. Klaudy — narážeje na stanovisko české, že sněmu náleží právo voliti sobě předsedu — jmenem Čechů prohlásil, že sice není předsedou zvoleným, ale že by čeští poslanci jistě jeho volili za předsedu. Na místo jeho povolán 9. listopadu 1863 hrabě Karel *Rothkirch-Panthen*, druhdy zemský president v Bukovině, potom poslanec velkostatkářský na sněmu českém, z něhož vyslán

byl na říšskou radu, ale tam záhy se vzdal mandátu. Okolnost ta (z jiné stránky nebyl znám) budila k němu sympatie v českých kruzích, a v skutku osvědčil se mužem mírným a nestranným. Příkladu Nosticova následoval i dr. Václav Wanka a vzdal se hodnosti náměstka maršálkova, jež dle zavedeného zvyku udílena starostům královského hlavního města Prahy. První zvolený starosta, jenž ve všech kruzích českých se těšil zvláštní oblíbenosti, František Pštros, bohužel předčasně rozloučil se s životem. Zemřel 12. června 1863. Za starostu zvolen pak jeho náměstek dr. Václav *Bělský*, jejž také potom 30. prosince Nové Město zvolilo do sněmu. Dne 15. ledna 1864 jmenován pak náměstkem maršálkovým. Tím získala strana česká v předsednictvu svědomitého zástupce.

I v šiku poslanců českých staly se některé pozoruhodné změny, jmenovitě tu kromě Bělského zasedli po prvé Vojta Náprstek, zvolený od měst Lomnice, Nové Paky a Sobotky proti Barákovi, Josef Klimeš, starosta Chrudimský, dr. Jan Jeřábek, dr. Kordina, dr. Švestka, potom Josef Götzl, starosta Karlínský, zvolený na místo odstouplého Vincence Daňka. Mezi velkostatkáři zasedl tu Belcredi a prvně také hrabě Eduard Taaffe, pán na Nalžovech a zemský president v Solnohradě. Úlohy pozoruhodné nehrál, promluvil jen jednou a to nikoli šťastně. Narozen 24. února 1833 v Praze, stal se tedy poslancem hned, jakmile byl dosáhl zákonem podmíněného k tomu věku. Slova ujal se proti Skrejšovskému, jenž pro přípitek Juliu Grégrovi pronesený a v Politice uveřejněný byl soudně stíhán a posléze odsouzen k pokutě 50 zl. Než obdržel rozsudek, oznámil to sněmovně k vůli obraně nedotknutelnosti poslanecké. Rieger, Klaudy, Zeithammer, Sladkovský, Tonner ujali se Skrejšovského, když jednáno o tom ve sněmu 18. dubna. Hr. Taaffe ve svém maiden-speechu horlil proti tomu, by člověk „odsouzením znamenaný družiti se směl k oněm ctihodným mužům, jimžto blaho země s důvěrou bylo vloženo do rukou,“ a hájil zásadu, že „jenom shromáždění, jež skládá se ze živlů příhany prostých, může uhájiti ono ctihodné postavení, které jedině a výhradně úctu buditi dovede.“ Skrejšovský složil mandát (20. dubna), načež (14. května) byl znovu zvolen, ale volba jeho opětně od většiny velkostatkářské a zpátečnicko ústavácké (25. května) prohlášena za neplatnou, načež později bez závady zvolen byl po třetí. Herbst, jenž s liberálnějším živlem ústaváckým hlasoval s českými poslanci, doporučil změnu čl. 8. volebního řádu v ten rozum, aby pouze odsouzení pro zločin a pro přestupky a přečiny jen tehda, když spáchány byly ze ziskuchtivosti nebo proti mravopočestnosti, vylučováni byli z práva volitelnosti a aby odpadl „výtvor inkvisičního řádu,“ podle něhož z nedostatku důkazů z obžaloby propuštěný pozbýval práva volitelnosti. Návrh přijat 25. května a později stal se zákonem.

Politicky nejvýznamnější předměty, jimž platila činnost sněmovní, byly rovnoprávnost ve školách a v úřadech, oprava volebního řádu a volby do říšské rady. *Usilování o rovné právo ve školách* a plynoucí z toho předlohy měly již svou tříletou historii. Vynikající účastenství v jednom i druhém měl poslanec český Josef Wenzig, školní rada a ředitel vyšší reálné školy české v Praze, muž, který již v době

předbřeznové přilnul k hnutí českému a publicisticky v Musejníku hájil právo národa českého ke vzdělávání se v jazyku mateřském. Hned v prvním zasedání sněmovním, dne 12. dubna 1861 podal s 36 soudruhy návrh, aby provedeno bylo rovné právo české národnosti s německou ve školách a nesnesitelný pro Čechy stav školství dle práva, spravedlnosti a potřeby vyučování byl napraven. Pro krátkost zasedání nepřišel návrh již na denní pořádek a byl s mnohými jinými odkázán zemskému výboru. Roku 1862 sněm ani se nesešel. Roku 1863 podal zemský výbor 9. března zprávu, aby návrh odkázán byl výboru dvanáctičlennému. Avšak ani tato zpráva nedostala se na denní pořádek, a zemský výbor, by usnadnil vyřízení a přišel s hotovou věcí, svolal komisi znalců, v níž zasedali Wenzig, prof. Šťastný, prof. Jan Krejčí, řed. Nečásek, prof. Chevalier, Grohmann a tři jiní, a který vypracoval dvě osnovy, jež od zemského výboru byly sněmu doporučeny. Co do formálné stránky záleželo poslancům českým na tom, aby osnovy vyřízeny byly hned v plné schůzi sněmovní a nebyly odkazovány výboru; nedůvěřivost zkušeností nabytá zdála se nasvědčovati, že všeliký průtah bude odročením na věčnost. Závažnější byla tu otázka zásadní. S otázkou rovného práva ve školách uvedena byla před sněmovnu sama sebou i otázka národnostní v Čechách a spůsob jejího vyřízení, a tu již ostře vystoupily proti sobě dvě různé zásady. Školy vychovávají mládež pro život, soukromý život nemohl tu sice padati na váhu, ale kterak opatřiti, aby všude tam, kde veřejný život a praktická potřeba společnosti toho vyžadují, učiněno bylo zadost rovnému právu obou národností, aby soudce, úřadník, duchovní, notář, advokát, lékař s Čechem česky, s Němcem německy úřadovati a obcovati mohli? Čeští poslanci a s nimi historická šlechta viděli cestu k vyřízení národnostní otázky v tom, když na středních školách povinen bude Němec naučiti se česky a Čech německy, a chtěli míti uzákoněno vzájemné se učení druhému zemskému jazyku na středních školách jako povinnému předmětu, bez jehož znalosti nemohl by žák postoupiti za posluchače na vysokou školu. Naopak Němci majíce na zřeteli převahu němčiny a řídíce se svými německo-centralistickými zásadami, hájili stanovisko, aby nikdo nebyl nucen učiti se druhému zemskému jazyku. Vyhrazovali to ovšem jmenovitě pro sebe. Srazila se tu po prvé zásadní stanoviska přívrženců historické individuality koruny české, federalistů a přívrženců německého centralismu, liberálů v otázce, jejíž upravování tvoří část našich dějin domácích až na naše dni.

Dr. Brauner jakožto zpravodaj zemského výboru ve schůzi sněmovní 14. dubna poukazoval, že oběma osnovami přichází před sněm důležitost, kteráž jest společným statkem kmene miliony obyvatelstva čítajícího. Nejde tu o výhradu nějakou nebo přednost, nýbrž o rovné právo, jež důstojnost lidská vyžaduje a věčný zákon rozumu káže, jehož nevyhnutelnost leckterá doba starší a novější temnoty zneuznávala, jehož provedení tak mnohý skutek libovůle porušuje a na scestí uvádí, jehož oprávněnost však nikdo popříti a každý uznati musí, jemuž právo a důstojnost lidská jsou posvátné myšlenky. Probrav vývoj této otázky, stránku práva a stránku prospěchu dokládal, že s otázkou prospěchu souvisí i otázka vzájemného práva podmíněného spolužitím

a spolubydlením v jednom a témže celku, v jedné zemi. Jako Němec má právo ve škole, úřadě, u soudu, v duchovní správě žádati, aby mu v jeho řeči a s jeho řečí dobrodiní těchto ústavů byla přístupna, rovněž tak Čech má býti opatřen, aby v té příčině každou částečku a koutek Čech za svou vlast a ne za cizinu považoval. Jsme tudíž povinni mládeži Čech nejen poskytnouti příležitost, ale hledě k sociálním poměrům obou národních kmenů dodati i příkaz, aby jak česká mládež německý tak německá mládež český jazyk si osvojovala, aby ve veřejném životě potřebám obou národních kmenů všude a úplně hověla po právu. Zástupce vlády hr. Belcredi dovozoval ze starých dekretů dvorských, že školami rozumějí se jen školy počáteční, gymnasia a reálky že nekryjí se pojmem školy, nýbrž jsou studiemi a vymykají se tedy působnosti sněmovní, aby tedy vše, co týče se gymnasií a reálek vyňalo se z osnovy zákona o rovném právu a vložilo do osnovy, v níž vláda se žádá za provedení jistých věcí. Posl. Fleischer z německé strany navrhl, aby obě osnovy odkázaly se 15člennému výboru. — Hrabě Lev Thun proti tomu navrhl, aby bez průtahu ihned přikročilo se k rokování o nich. — Rokování o formální otázce stalo se vlastně generální debatou o obou osnovách. Za návrh Thunův přimlouval se posl. Tonner, jemuž odpovídal dr. Schmeykal odmítaje neupřímnost, jako by šlo o průtahy, a vykládaje potřebu projednání předlohy ve výboru. Zeithammer tlumočil obavy, že odkázati věc výboru znamená tolik jako „Ross und Reiter sah man niemals wieder.“ Grohmann přes napomínání maršálkovo mluvil jako v povšechném rokování proti předloze, kterou byl pomáhal sdělávati. — Dr. Rieger poukazoval k tomu, že předmět jest náležitě objasněn, že jest od r. 1861 na denním pořádku a že propracován byl nyní i od výboru znalců. Otázka ta je pro nás naléhavá, je tužbou celého českého národa. Řádem volebním, který od nás vždy bude popírán pro svou nespravedlivost, jsou členové národnosti německé v této sněmovně ve většině. Jest nyní na vás, abyste uvážili, kterak si chcete počínati oproti většímu, četnějšímu národnímu kmenu v zemi, jakým spůsobem chcete jemu dokázati svou spravedlivost. — Herbst vtipně odbyl hraběte Belcredia, dokazuje, že pod školami rozumějí se gymnasia i reálky, ostatně byl pro výbor. Mluvili ještě Zelený, Brinz, jenž vyslovil se hned proti zásadám předlohy, dokládaje, že nikdo nesmí býti nucen učiti se druhému jazyku, hr. Lev Thun, jenž učení se druhému zemskému jazyku uznal za potřebu, Trojan, jenž činil zprostředkující návrh, budeli zvolen výbor, aby povinen byl brzo podati zprávu aspoň o první osnově, a dr. Brauner. Hlasováno dle jmen. Návrh Fleischerův přijat 111 hlasy proti 83. Proti návrhu hlasovali s českými poslanci kardinál Schwarzenberg, Clam Martinic, rytíři August a Václav Eisensteinové, kn. Lobkovic, baron Malovec, opat Rotter, hr. Schönborn, Lev Thun a baron Voith. Za to návrh Trojanův přijat většinou.

Výbor sněmovní v skutku si pospíšil, dne 21. května přišla již první osnova na denní pořádek. Zpravodajem o ní byl poctivý Němec dr. Löwe, jenž přičiněním kardinála Schwarzenberga byl ze Salcpurku povolán za profesora na universitu Pražskou a tehda jako rektor magnificus zasedal ve sněmu. Osnova obsahovala *zákon o provedení rovného práva obou jazyků zemských ve školách obecných a středních*, jenž sta-

novil: rovné právo obou jazyků zemských ve školách (čl. 1.); jeden pouze jazyk zemský jakožto vyučovací (čl. 2.); na čtyřtřídních čili hlavních školách a spojených s nimi nižších reálkách učení se druhému jazyku zemskému, avšak teprv od třetí třídy počínaje a jenom v mimořádných hodinách, jestli tak ustanovili ti, kdož na školu náklad činí. (čl. 3.). Proti článkům těm vystoupil příkře jenom Brinz, jenž činil rozdíl mezi zásadou práva a mezi prospěchem. Národ prý o provedení zásady té nemusí se starati a přemnozí prý budou litovati, že byla provedena. Za to ale důrazně byl odbyt od Zeleného a dr. Löwa. „Já bych se prof. Brinze tázal se stanoviska historického," pravil Zelený, „aby mi ukázal jeden národ, který by byl kdy ze své vůle odřekl se jazyka svého národního. Kde se něco takového stalo, stalo se to jen násilím; násilí mohlo pouze přinutiti národ, aby užíval jazyka cizího."

Tím prudší boj rozpředl se o čl. 4., jenž řešil v podstatě jazykovou otázku a při němž stály tři návrhy naproti sobě. V patnáctičlenném výboru byly dvě strany sporné: sedm členů (pět Čechů — Wenzig, Zelený, Řezáč, Zeithammer, Krejčí — a dva od velkostatkářů zvolení, Löwe a Vojt. Nostic) bylo pro zachování návrhu zemského výboru, aby druhý zemský jazyk byl povinným předmětem na gymnasiích a reálkách; jiných sedm členů (pět Němců: Herbst, Herrmann, Maresch, Grohmann, Jelínek, a dva velkostatkáři, hr. Taaffe a hr. Hartig) bylo proti zásadě všelikého nucení a tudíž proti vší obligátnosti, a navrhovalo, aby na gymnasiích a reálkách poskytnuta byla pouze „příležitost naučiti se druhému zemskému jazyku důkladně a tou měrou, aby ho žáci slovem a písmem užívati uměli." Hr. Lev Thun učinil pak návrh, aby druhý zemský jazyk byl povinným předmětem na gymnasiích a nikoliv na reálkách, jež nejsou tou měrou průpravami pro státní službu a veřejný život jako gymnasia. K návrhu tomu připojilo se jako k menšímu zlu, jak Herbst ve sněmovně doznal, sedm německých hlasů, tak že návrh ten stal se návrhem většiny. Zatím však si Herbst a soudruhové věc rozmyslili, a Herbst ve sněmovně obnovil návrh své sedmičky. Tím se stalo, že návrh většiny hájil jediný hr. Lev Thun. Zpravodaj Löwe sám se prohlásil pro návrh menšiny, kterýž hájili Tonner, Čupr, Lambl, Brauner a jako generální řečník Sladkovský, jenž v důmyslné, německy pronesené řeči poukazoval, že stát má právo ustanoviti, aby na středních školách druhý zemský jazyk byl obligátní, a že veřejný prospěch, veřejná potřeba a provedení rovného práva toho vyžadují. Pro návrh Herbstův mluvili Herbst, Pankrác, Sadil, Fleischer, Brinz a školní rada Maresch. Při hlasování dle jmen přijat byl návrh menšiny 100 hlasy proti 94. Pro návrh hlasovali všichni čeští poslanci, kardinál Schwarzenberg, místodržitel Belcredi, Löwe, Clam Martinic, hrabata Vojtěch a Josef Nosticové, Jaromír a Otakar Černínové, Emil a Max Fürstenbergové, Leopold a Dětřich Thunové, Althan, Waldstein, Vratislav, ryt. Eisenstein, bar. Malovec a j. Proti návrhu hlasovali všichni němečtí ústaváci, kníže Karel Auersperg, Ervín Nostic, baroni František a Karel Korbové, Aehrenthal a j. Hr. Taaffe rokování a hlasování se nesúčastnil. Rovněž hlasováním dle jmen zamítnut 101 hlasem proti 93 zmírňovací návrh na osvobozování od učení se druhému zem-

skému jazyku a přijato důrazné znění: „Od povinného učení se druhému zemskému jazyku může k žádosti rodičů nebo poručníků, a to jen ve zvláštních případech a z obzvláště důležitých příčin, jedině úřad zemský osvoboditi.“

Po delším boji přijat byl i čl. 5., aby při gymnasiích navštěvovaných od mnoha žáků druhé národnosti zřízeno bylo pro tyto žáky buď nižší gymnasium neb parallelky. Články 6. a 7. byly formálního rázu.

Takto položen základ k rozřešení palčivé zajisté otázky jazykové. Každý ve veřejném úřadě a postavení v celém království bez výjimky měl býti mocen obou jazyků zemských. Jak velký užitek byl by přinesl zákon ten, jenž také došel nejv. sankce, a jak výdatně byl by prospěl urovnání sporů národnostních, kdy by r. 1867 nebyl býval zrušen od strany, jež ve sněmu českém se mu vzpírala! Rovné právo uznáno sice i čl. 19. státních základních zákonů z r. 1867, avšak nesmělo býti provedeno pod záminkou, že nikdo nemá býti nucen učiti se jinému jazyku. Proti zásadě práva postavena pak zásada prospěchu německého, aby Němci nebyli vylučováni z úřadů, když česky neznají, a vymezováno zvláštní území německé. Místo vzájemnosti dělba podle vůle Němců měla vyříditi národní otázku.

Druhá osnova o *roztřídění gymnasií na obě národnosti zemské* octla se na denním pořádku již 27. května a obsahovala vyzvání k vládě, aby vyhlásila státní gymnasia v Praze akademické, v Jičíně, Hradci Králové, Hradci Jindřichově a Písku za česká, v Praze Malostranské, v Chebu a Litoměřicích za německá, dále aby k tomu působila, by vyšší gymnasia v Praze piaristské, v Klatovech a Litomyšli a nižší gymnasia v Benešově, Slaném, Mladé Boleslavi, Rychnově a Německém Brodě stala se českými a vyšší gymnasia v Chomutově, Mostě, České Lípě, Žatci, Plzni a Budějovicích a nižší gymnasia v Broumově a Ostrově aby byla německá. Spor veden hlavně o Budějovice a Plzeň, při němž Rieger těžce pochroumal Plzeňského šosáka Pankráce, většina sněmovní však našla východiště v dodatečném ještě usnesení, aby vláda v Plzni a Budějovicích pro Čechy a v Litomyšli pro Němce učinila opatření dle článku 5. předešlé osnovy.

Dle zásady neodlučování nýbrž vzájemnosti obou národností přijat byl od sněmu již v předešlém zasedání *zákon o reorganisaci polytechniky*, tehda ústavu zemského, jenž dobře se osvědčil. Dle něho nebylo vysoké učení technické rozděleno v techniku českou a německou, nýbrž vedle německých stolic obsazeny veškery stolice i českými profesory. Ve smyslu tom pomýšlelo se na provedení rovného práva i na universitě, jež spadajíc v právomoc Vídeňské vlády nemohla zákonem zemským býti upravena, a činnost sněmovní v té příčině obmezovala se toliko na vyzvání k vládě, aby zavedla též přednášky v jazyku českém. Nejhůře bylo na fakultě lékařské, kde ani jediná přednáška nebyla v jazyku českém. Roku 1863 podali čeští medikové profesorskému sboru lékařské fakulty žádost za české přednášky. Podobně učinili čeští lékařové v Praze. Ti i oni byli však odmítnuti. Potom obrátili se medikové k ministerstvu a lékařové k místodržitelstvu, ale tolikéž marně; v zásadě uznána oprávněnost jejich požadavku, ale v praxi na ten čas nemožno prý mu vyhověti. Takž obrátilo se posléze

107 mediků českých s peticí ke sněmu, aby sněm vlivem svým přičinil se o *české přednášky na lékařské fakultě.* Ve smyslu petice mluvili Seidl, Ed. Grégr, Klaudy, Rieger a Arnošt Meyer, proti petici Brinz, Tedesco a David Kuh. Kuh odporučoval, majíli se zavesti české přednášky o některých předmětech, aby se hned raději zřídila česká universita a nynější nechala se Němcům. Klaudy odvětil, že universitu máme a nepotřebujeme nové si zřizovat, neboť vysoké učení Karlovo bylo zřízeno především pro Čechy. Po dlouhém rokování přijal sněm od Grégra a Riegra navrženou resoluci, kterouž sněm české přednášky na lékařské fakultě prohlásil za nutnou potřebu a v tom přesvědčení poručil petici státnímu ministerstvu.

Rovnému právu platily i dva dotazy k zástupci vládnímu od českých sněmovníků podané, jež jsou spolu pěknými doklady poměrů za doby Schmerlingovy. Dne 25. května tázali se dr. Trojan a soudruhové, proč nejsou dopouštěny *české telegramy.* Odvolávali se na fakta, kterak Vojta Náprstek a V. Kratochvíl bez překážky telegrafovali česky z Belgie do Anglie, v Německu, v Americe, ve Francii, jenom do Čech že české telegramy nesměly. Český telegram z Londýna došel šťastně do Podmokel nebo do Prahy, ale odtud se vracel zpět. Tazatelé poukazovali na urážení citu a práva národního a na hmotnou ujmu, které tím české obyvatelstvo trpí, když národ český vylučuje se z používání ústavu tak důležitého. Hrabě Belcredi odpověděl hned, ne však přímo, nýbrž tím, že k vysvětlení podal nařízení vyšlé z ministerských porad 21. listopadu 1862 a platící tehda především uherskému kancléři Majláthovi, když se dovolával, aby přijímány byly telegramy v jazyku maďarském. Tazatelé mohli tedy těšiti se aspoň tím, že telegrafní politika vlády neplatí jen Čechům, ale stejnou měrou i jiným národům neněmeckým vyjma Italy. Soustrastný úsměv budí však vývody ministerského nařízení, v nichž se vykládá, kterak telegraf jest „po celé Evropě rozvětvený a souvislý, bez ohledu na vzdálenosti a hranice zemí okamžitě účinkující institut," který „poněvadž se zakládá na nejjednodušších a nejstejnoměrnějších prostředcích, na to jest poukázán, aby jeho oznámení i v jazykových elementech byla co možná jednoduchá a stejnoměrná." Proto prý se musí obmezovati na „frančinu a němčinu (*částečně* na angličinu a italštinu)" — jak se do slova v nařízení praví. Dlouhý tento byrokratický cop, za který hlavní zásluha přísluší šl. Plenerovi a hr. Wickenburgovi jakožto ministrům financí a obchodu, s pudrem své duchaplné stylisace měl platiti za státní moudrost v Rakousku v druhé polovici 19. věku!

Druhý dotaz týkal se *rovného práva u soudů.* Denník Hlas byl opět nucen otisknouti v čele listu německý rozsudek, a čeští poslanci podali 30. května dotaz, jak se mají věci s rozkazem ministra spravedlnosti o vydávání českých rozsudků. Hrabě Belcredi již v následující schůzi odpověděl, že dne 10. ledna 1864 ministr spravedlnosti Hein skutečně vydal rozkaz vrchnímu soudu zemskému, aby byloli v první instanci řízeno jinak nežli v řeči německé, rozhodnutí svá vydával „nejen v německé ale také v té řeči, v které řízení se dělo v první instanci." Dále dokládal místodržitel: „Nyní právě se o to jedná, aby vrchnímu soudu zemskému opatřeny byly prostředky ku provedení to-

hoto nařízení.“ Zástupce vlády uznával tím tedy, že u vrchního soudu v Čechách nebylo nikoho, kdo by byl spůsobilý přeložiti německý rozsudek do češtiny, že tam nebylo ani vůle vzíti věc do pravdy, což při povaze Heinově bylo arci pochopitelno. Taková ukvapenost mohla státi soudce i karrieru.

Otázka voleb do říšské rady octla se i r. 1864 na denním pořádku sněmovním. Z českých poslanců Grünwald, Havelka, dr. Žák, Tomek, Š. Dvořák a biskup Jirsík složili mandáty, Rieger, Brauner, Klaudy, Prachenský, Zátka, Macháček, Zelený, Milner, Řezáč, Zikmund a Staněk podali říšské radě osvědčení, že podle práva dostaviti se nemohou, a byli zbaveni mandátů. Mimo to uprázdněno 5 mandátů, tak že vládní předloha žádala za provedení 22 nových voleb. Stanovisko českých poslanců tlumočil ve schůzi 12. května Rieger. „Únorovkou odchýlilo se zákonodárství říše od nezměnitelných základů ústavy, kteréž byly položeny diplomem říjnovým. Poznali jsme, že to, co mělo býti pravidlem, stalo se vyjímkou. Ježto prve bylo pravidlem zákonodárství zemské a platiti mělo za pravidlo, že vše, cokoliv není vyhrazeno zákonodárství říšskému, má náležeti sněmu zemskému, stalo se nyní naopak: všecko bylo přikázáno říšské radě, co výslovně nebylo vyhrazeno zemi. Patrno, že tím autonomie, zaručená diplomem, byla podstatně zmenšena a zkrácena. Místo malé říšské rady, skládající se ze 100 členů, ve kteréž měli se scházeti poslové sněmů, postaven tu velký organism státní, parlamentární, četná říšská rada, sestavená ze dvou sněmoven.“ Poukazoval ku protestu českých poslanců, kteří v sobě přemohli odpor proti říšské radě, předpokládajíce, že tam bude docíleno zastoupení celého mocnářství a že se napraví, co únorovkou pokaženo. Jedno ani druhé se nestalo, a přes protesty české užší říšská rada osobovala si právomoc zastupitelstva celého mocnářství. Neúplná říšská rada, složená takořka jen z jednoho živlu národního, mohla by týmž právem také jiné předměty v úvahu bráti a třeba i samu únorovku k většímu ještě nám úkoru změniti. Rieger navrhoval, aby sněm na místa poslanců mandátů zbavených nové volby nekonal, ježto jim mandát udělen byl pro plné říšské zastupitelstvo. Hr. Lev Thun navrhl, aby otázka volby odkázala se výboru. Ale nejv. maršálek nepřipustil návrh Riegrův k rokování, a návrh Thunův zamítnut 117 hlasy proti 79 hlasům poslanců českých a strany Martinicovy, jejíchž 14 členů podalo ohrazení do protokolu uvažujíc možnost, že by se přece mohly splniti podmínky státoprávního zastoupení celé říše, a vyhrazujíc si, že se zachová základní zákon státní, t. j. že právomoc širší říšské rady nebude rušena užší říšskou radou. Při volbě poslanců čeští poslanci odpovídali hlasitým „Nevolím“ a podali protest proti volbě zástupců na říšskou radu, kteří neobdrželi nadpoloviční většinu hlasů. Volba přes to uznána za platnou, čeští poslanci do říšské rady nešli, jako tam nešli již roku minulého, z velkostatkářské kurie jen nejrozhodnější odhodlali se k ohrazení, největší však část měla příliš na zřeteli dvůr a vládu, a neodvážila se ničeho, co by jí snad byly mohly vykládati ve zlé.

Také *oprava volebního řádu*, loni pohřbená, dostala se opět do sněmovny, ač spůsobem poněkud jiným. Povzbuzeni většinou pro rovné právo ve školách a vedeni potřebou, aby oprava volební nezmizela již

s denního pořádku, ježto zbývaly už jen dva roky, kde mohla býti vyřízena prostou většinou, podali poslanci čeští hned devět návrhů na opravu volebního řádu. Účel jejich byl zřejmě naznačen v prvním návrhu Riegrově, znějícím, aby zemskému výboru bylo uloženo vzíti v úvahu opravu volebního řádu. Druhý návrh Riegrův týkal se opravy článku 5., rozdělení volebních okresů v Praze, návrh Grünwaldův opravy článku 12., Zeithammerův článku 29., Svatkův článku 3., Tomkův článku 13., návrh Prachenského článku 34., Klaudyův článku 52. a návrh Sladkovského opravy několika kusů. Každý ten návrh podepsán byl ovšem i od českých poslanců. Když poslední schůze sněmovní, 31. května, chýlila se ke konci, nejv. zemský maršálek hr. Rothkirch-Pathen sám navrhl, aby veškery tyto návrhy jakož i jiné nevyřízené na základě čl. 86. jednacího řádu přikázány byly zemskému výboru. Tomu však se důrazně opřeli němečtí poslanci. Proti návrhu maršálkovu mluvili dr. Hanisch třikráte, kn. Karel Auersperg a dv. rada Taschek, pro návrh Clam Martinic dvakrát, Grünwald, Zeithammer, hr. Lev Thun dvakráte a Rieger. Návrh Hanischův, aby návrhy české ponechány byly k prvnímu čtení do příštího zasedání, byl zamítnut, a návrh maršálkův přijat většinou, jaká se jevila při otázce rovného práva na školách. Úspěch tím docílený záležel v tom, že opravě volební ostaly aspoň otevřeny dvéře.

Ukončený tento sněm byl poslední, který sešel se za vlády Schmerlingovy. Příští zastupitelstvo zemské shromáždilo se r. 1865 za jiných již okolností a také za jiné většiny velkostatkářské. Byla to nesnadná práce a těžký zápas, jež byly údělem české menšiny ve sněmu od Schmerlinga oktrojovaném, nicméně byl do očí bijící rozdíl mezi půdou samosprávy a půdou vládního centralismu. Při vší nepřízni k české národnosti otázky rovného práva, pokud samospráva sahala, řešily se bez obtíží, jako samy sebou. Žádná obec, žádný Čech ani Němec nestěžovali si, že by zemský výbor nebo zemské ústavy nešetřily jejich práva jazykového. Okresní zastupitelstva, o nichž zákon posléze 25. července 1864 od mocnáře potvrzen, byla novým toho dokladem. Jmenovitě pro nás měla velký význam, neboť česká národnost hlavně to byla, jež blahodárný účinek samosprávy na každé pídi půdy pociťovala. Okresní zastupitelstva stala se také při své obmezené právomoci vážným činitelem v životě národním. Ač ani zdaleka nemohla se rovnati komitátním či župním representacím uherským, jež ve vývoji Uher tak velikou měly úlohu, přece hned od samého počátku, když r. 1865 v život byla uváděna, znamenala kus organisace veřejné a národní a došla obliby již proto, že byla kusem práva domácího; vyrostše z lidu byla tu k vůli lidu a nikoli k vůli německému úřadování. Jak jinak bylo naproti tomu s mocí centralistickou a vším, co s ní souviselo! Co na půdě samosprávy řešilo se bez obtíží samo sebou, tomu centrální moc státní, pokud jí se týkalo, byla nepřekonatelnou překážkou. Považujíc sama sebe za cíl, shledávala v každém pokuse o nápravu a v každém volání po právu úkor sobě a vyzývavé sebe dráždění. Bez ohledu na právní základy koruny české a na mravní i hmotné potřeby lidu sestrojená únorovka byla svěrací kazajkou, do které mocí vtěsnáván byl národ, aby společnost reakce Bachovské s novými přívrženci mohla

dále rozhodovat pod vlajkou liberalismu. K tomu ke všemu byli Čechové vyhlašováni od Vídeňského tisku za reakcionáře a feudály, poněvadž nechtěli dáti své zdravé údy komolit, a za pravé muže pokroku a svobody ti, kteří byli nepřáteli velikého volného hnutí a jako záruku své moci zřídili kurii velkostkářskou, jsouce přesvědčeni, že v ní trvale budou vládnouti Auerspergové a společníci. Málokde byla cesta k nápravě, uspokojení a životu patrnější než u nás: byla to cesta samosprávy.

V národní společnosti české ideální poměry roku 1861 dosti záhy počaly se měniti. Nastaly proudy a zdvíhaly se vlny, které, byť i zásadního rozdílu neznamenaly, přece působily vzkypění myslí a vření, jež někdy i mnoho osobního rmutu na povrch zdvíhalo. Střediskem organisace národní byla Pražská Měšťanská beseda. Zde shromažďovali se mužové ke společné práci, zde konaly se porady klubovní, odtud vycházely nové myšlenky, zde shledávali se důvěrníci a vlastenci venkovští a pojednávali o veřejných zaležitostech. Bylo to i středisko jediné, neboť jiné spolky byly zakázány v době reakce. Ano společnost besední, rázu utrakvistického, měla i účinek na první kandidatury, aspoň v Praze. Němci, kteří tu byli, náleželi zajisté k smířlivějším, a naděje ke shodě a vzájemnosti v boji proti zpátečnictvu zdály se mnohoslibné, dokud se očekával opravdový život ústavní a únorovka neučinila i v tom zhoubný převrat. Brzo však počaly se pociťovati účinky i jiného střediska ve veřejnosti české. Byl to palác knížete Rudolfa Thurna Taxisa v Jámě. Zde konaly se politické společnosti a dychánky, jež neměly sice organisaci nové strany za účel, z nichž však čím dále tím ostřeji vítr vanul proti trojici národní a středisku Měšťanské besedy. Zde vyměňovaly své názory jmenovitě jednak osoby nové, v kruzích Měšťanské besedy nevyrostlé, jednak mužové starší, kteří v r. 1848 náleželi k živlu radikálnímu. Sladkovský, Grégrové, Skrejšovský, Zeithammer, Vávra, Hálek a j. náleželi ke kruhu, který tu sledoval běh událostí veřejných.

První otázka, která rozdmýchala veřejné mínění české, ano rozštěpila společnost národní, bylo divadlo. Tuhý odpor nastal proti zamyšlenému divadlu prozatímnému. Žádná prozatímnost, velké národní divadlo, ozývalo se ve veřejnosti počátkem r. 1862, když po nemalém úsilí Riegrovu zemský výbor se usnesl věnovati 300.000 zl. na národní divadlo a se sebranými příspěvky postaviti je nákladem zemským, do té doby však, než by bylo postaveno, zbudovati z prostředků zemských české divadlo prozatímné. Prozatímné divadlo prohlašováno dokonce za urážku národa, za vyhazování peněz a za pouhý prostředek, aby české hry vyhostěny byly ze zemského divadla německého. Odpor jednou vzbuzený sahal až k vyzývání, aby se vůbec ani nepřijímala podpora země na zbudování národního divadla, poněvadž by touto podporou přestalo býti národním. Ve valné hromadě sboru pro zbudování národního divadla dne 17. března 1862 přes tuhý odpor knížete Rud. Taxisa a jeho přívrženců přijat návrh Riegrův, aby zadní část staveniště divadelního postoupila se k stavbě prozatímného divadla, jež nikdy nesmí se odciziti svému původnímu určení a věnování. Teprve když za šest měsíců mistrně na malém prostoru postavené divadlo

bylo otevřeno, utichl spor, a jak Neruda v Hlase tak Hálek v Národních Listech s pochvalou rozepsali se o jeho úpravě a zařízení a uznali jeho význam, že české divadlo konečně vybaveno bylo z německého podruží a v nynějším stánku že odchovávati se budou jak obecenstvo tak umělecké síly pro velké divadlo národní. Teprve po letech uvedena opět otázka divadelní na denní pořádek, avšak vyřízena v souhlasu v druhé valné hromadě sboru r. 1865 tím, že strana mladší zvolena do výboru, Ferdinand Urbánek za předsedu a Karel Sladkovský za jeho náměstka.

Roku 1863 nová opět otázka rozvlnila mysli české, byla to otázka polská. V ruském Polsku vypuklo počátkem toho roku za krutých mrazů lednových povstání proti Rusům a myšlenka slovanské vzájemnosti v Čechách tak mocná a rozhorčenost nad vytrpenými útisky vznítily v národě českém sympatie s potlačenými. Mnoho mladíků z Čech prchalo do Polska a přidružovalo se ku povstalcům, ve společnostech konány sbírky ve prospěch raněných Poláků a všechny časopisy české: Národní Listy, Hlas, Politik, Pozor, z venkovských nejkrajněji Boleslavan a Pravda, čtrnáctidenníky v Mladé Boleslavi od knížete Rudolfa Taxisa (jenž na blízku měl statek Niměřice) vydávané, sympaticky ujímaly se povstalců. Když Langiewiczův sbor zatlačen byl za hranice do Haliče, stali se Langiewicz do Josefova internovaný a ženský jeho pobočník ve vojenských šatech, sl. Pustowojtová v Praze předmětem obdivu a nejvřelejších sympatií. Operní zpěvačka slečna Zawiszanka v černém oděvu, kterýž přijaly paní a dívky polské, pořádala koncerty v Praze ve prospěch raněných, hlučně vítána a obdivována. Až i do síní sněmovních zasáhly ty sympatie. Soud žádal za svolení k soudnímu stíhání dr. Eduarda Grégra, jenž vedl redakci Národních Listů po čas bratrova žalařování, pro zločin rušení veřejného pokoje urážkou ruského cara. V tajné schůzi sněmovní 13. února 1863 odkázán případ ten devítičlennému výboru, jehož přičiněním po důrazné obraně volnosti tisku ze strany dr. Prachenského, dr. Klaudya a dr. Svatka sešlo se záměru vládního. Naproti obecnému proudu tomu Palacký, Rieger a valná část poslanců pokládali povstání polské za neštěstí jak pro Slovanstvo tak zvláště pro Poláky. Boleslavan a Pravda neobmezovaly se jen na hájení Poláků, ale používajíce mocného v národě proudu příkře dorážely na Palackého i Riegra. I podobizny jejich trhány ve veřejných místnostech a šlapány jako prý přívrženců ruské knuty a ruských rublů. Posledním podnětem k roztržce byl pak otevřený list Moskevského slavisty Hilferdinga k dr. Riegrovi, uveřejněný v slovanském orgánu Deň; Rieger odpověděl v Národních Listech, Hilferdingův list uveřejněn však teprve, když Julius Grégr vyšel ze žaláře, 19. června, a to proložen polemikou proti vývodům Hilferdingovým.

Okolnosti tyto vedly pak k založení nového listu. Dne 15. prosince 1863 počal vycházeti *Národ*, jejž Palacký, Rieger, Brauner, Prachenský, Kodym, Řezáč, Wenzig, Zelený a j. prohlásili za list svůj. V prvním čísle redakce v článku „Náš program“ uveřejnila vedoucí zásady toho listu, kteréž se nelišily od programu Národních Listů v novoročním čísle r. 1861 uveřejněném. Dále následovalo Osvědčení Riegra a Palackého, v němž vykládají se příčiny založení nového listu,

v jehož redakci uvázal se Vojtěch Bělák (František Šimáček). Vůči veřejnosti opačným proudem uchvácené Národ neměl ovšem na růžích ustláno. Se stanoviska podnikatelského byla to doba nejnevhodnější k založení listu, a přes zásadní shodu celé žurnalistiky české nevzaly tím polemiky za své. Utišení novinářské nastalo teprve po obratu politickém, před nímžto již kníže Taxis ze soukromých příčin z veřejnosti byl odstoupil.

Po půldruhém roce jiná ještě nastala změna v žurnalistice české. Dne 13. dubna 1865 vyšlo poslední (102.) číslo Národních Listů. Byly na dva měsíce zastaveny, a to tak náhle, že ani čtenářstvu nemohly o tom podati zprávu. Na samém již sklonku své moci Schmerling dával ještě politickým odpůrcům zakoušeti svoji svobodomyslnost. Následující (103.) číslo Národních Listů vyšlo teprve 15. června s prohlášením v čele, že Národní Listy s Hlasem v jedno splynuly, jak Hlas již den před tím byl oznámil svým čtenářům. Karel Sladkovský, Jan Neruda a Vincenc Vávra vstoupili do redakce Nár. Listů, kdežto František Schwarz již před tím do Plzně se byl odebral, kde ve své činnosti a organisaci národní strany se zdarem pokračoval.

Zatím se dílo Schmerlingovo rychle již blížilo ku pádu. Dvůr hledal vhodných prostředníků k urovnání poměrů domácích neohlížeje se při tom na Schmerlinga. Jmenování Majlátha 26. června 1865 dvorním kancléřem uherským bylo zjevné vyslovení nedůvěry Schmerlingovi, na zejtří přijata žádost Schmerlingova ministerstva za propuštěnou a uloženo mu toliko, aby setrvalo v úřadě, dokud nenastoupí jiná vláda. Jako s Majláthem, o jehož jmenování dověděl se Schmerling teprve z úředního listu, bylo i s Belcredim. „Co jste to za místodržitele, když bez mého dovolení Prahu opouštíte?“ vytýkal mu Lasser, ministr státní správy, když se ve Vídni s ním potkal. Dne 27. července nastoupil Richard Belcredi vládu, jejímž účelem bylo počíti znova od říjnového diplomu.

Jan Kollár v Jeně.

Píše

dr. **Jan Jakubec.**

II.

koro čtyři neděle uplynuly, co Kollár s ostatními studenty trvá v tomto živém ruchu, v mnohostranném nadšení a bujném sebevědomí nového života, a posud ještě se mu neotevřely síně akademické. Mladému theologovi, zejmena při skrovných jeho prostředcích zasteskło se již asi nejednou po nich; vždyť přinášel s sebou vřelou touhu po vědách a neúmornou píli. Čtení universitní zahájena teprve 3. listopadu. (Pam. 257.) Oddal se jim s neochablou pílí a chutí.

Poutaly jej nejen nové, jemu zcela neznámé obory, nýbrž zvláště duch učení toho, svobodomyslnost, s jakou byly všecky nauky vykládány. „Mrtvina Prešpurská co mumie v paměti mé ležící,“ praví Kollár (Pam. 240) o svém prvním povšechném dojmu z těchto přednášek universitních, „teprve zde dostavši život, začala hýbati se a dýchati.“

Ale tato neúkojná vědychtivost hrozila z počátku horlivému studentovi nebezpečím, že bude se příliš rozptylovati. „Svoboda tělesná i duchovní universitského života v Jeně přivedla ducha mého do stavu jakési nejistoty, těkavosti a povšechnosti. Všechno jsem chtěl slyšeti, všecky vědy poznati a vyčerpati, všech profesorův posluchačem býti. Proto navštěvoval jsem v prvním půlletí i pitvu, a to jak lidskou, tak i zvířecí. Později však cítil jsem, že tato těkavost a roztržitost nevede k cíli, stáhl jsem plachty na korábu svého učení, obmeziv se *na theologii, filosofii, historii, přírodovědu a filologii.*“ (Pam. str. 239 až 240.) Patrně přispěla mu k tomuto sebepoznání nemálo posavadní průprava pedagogická jak praktická, tak i theoretická, jak o tom na několika místech svých Pamětí vykládá. Náklonnost a vděčnost vede Kollára na cestě z Vartburské slavnosti k návštěvě ústavu Salzmannova v Schnepfenthale; znalť spisy tohoto německého pedagoga již z Prešpurka; touží tedy seznati zásady jeho v praxi. Co o něm Kollár vypravuje (Pam. 262—3), dokazuje nezmenšený zájem jeho pro vychovatelství.

Uvádí pak stručně jmena profesorů, u kterých se vzdělával: „V theologii byli moji profesorové p. Jan Filip Gabler, Schol (m. Schott), Danc, mladý Stark; ve filosofii: Fries, Oken, Bachmann; v historii Luden; ve filologii: Eichstädt, Hand a Reisig; ve fysice Vogt otec; v botanice Vogt syn; v mineralogii Lenc; ve státních vědách Lüder.“ (Pam. 240.)

Avšak přednášky svých profesorů Kollár pomalu doplňuje si studiem soukromým. Čítá pilně spisy nejnovější i starší. Z těchto pak zejmena ty, které byly ve vývoji lidského myšlení a cítění směrodajné; vedle nich vyskytují se ovšem též mnohé bezvýznamné, často jen mdlý odlesk oněch významných, které buď napodobují nebo jim odporují. Žijeť tu Kollár právě v době, kdy ve všech oborech, jak ve vědě a básnictví, v politice a společnosti, tak i ve filosofii a náboženství zrovna nejprotivnější snahy a názory vedle sebe proudí a často na sebe též narážejí. Kontrast byl pak tím příkřejší, s čím větší smělostí a silou hlásí se všude nové ideje a nové směry v dosavadním vývoji vzdělanosti lidské.

Náš pokus směřuje k tomu, pokud možná dáti čtenáři nahlednouti do duše Kollárovy v této době, jak pomocí jednotlivých doktrin usazují se v ní postupně živé vrstvy, jak určité prvky z těchto vrstev se potom spojují v jednotný celek — názor o světě a o člověku, který později více méně vyniká i v jeho plodech duševních. Zřetel svůj obracíme právě k duševní stránce tím bedlivěji, čím méně máme dat o vnějších událostech básníkových z této doby jeho studií. Pro vylíčení vývoje duševního máme více dokumentů po ruce. Známe blíže

činitele, kteří na našeho básníka působili; kromě toho Kollár ve svých Pamětech právě na tom dává si záležeti, aby nám co nejsvědomitěji vylíčil všecky prvky, ze kterých se duch jeho vyvíjí. Kollár tu místy ukázal pojímání, — snad bez uvědomělého úmyslu — jaké teprve moderní historie literární postavila v popředí bádání. Vnější události jeho života studentského v této době šly asi jednotvárným krokem, že v nich v pozdější upomínce nenalezl nic významnějšího.

Nejvíce dokladů k tomu, jak Kollárův duch se v letech těchto vyvíjel, poskytl nám Kollárův denník již dříve dotčený. Denník tento je dosti objemný a tak hustě psaný, že sotva by tolik vydal sám tisk nejhustší na téže stránce. V něm můžeme Kollára co nejpodrobněji stopovati, na jakých pramenech se vzdělával. Měl totiž pěkný zvyk, že z každého spisu, který studoval, činil si výpisky. A tak máme tu výpisky přerůzné, neurovnané, bez ladu a skladu, nahodilé a nesouvislé, vždy podle toho, jak co právě měl v ruce. Střídají se v něm themata ke kázání s výpisky z filosofie, z historie vedle úryvků z theologie, přírodozpyt vedle esthetiky, básně vedle časových lokálek a výkladu slov jednotlivých. Excerpta tato smíme však přijímati i za spolehlivé doklady jeho vývoje duševního. Vypisoval si ze čtené knihy, jako činí každý, to, co obzvláště odpovídalo jeho náklonnosti, v čem našel tlumočeny částečně své názory nebo čemu dával svůj souhlas. Praví to výslovně na jednom místě svých Pamětí (str. 241): „. . . zde kladu některé články z něho, *které se mi tak líbily, že jsem je do denníku svého vepsal.*“

Kromě toho máme i jiné důkazy toho, jak významný byl denník tento pro Kollára. Poznámky tyto neuložil, když se navrátil, mezi jiné památky, nýbrž čte v nich neustále, připisuje jiným inkoustem, pozměněnou rukou, tedy patrně později; z nich vybírá doklady pro své spisy, zejmena pro svůj „Výklad ku Slávy Dceři.“ Ještě při spisování Pamětí čerpá z nich hojnou měrou. Viděti z toho, kterak názory, jichž nabyl v době svých studií universitních, neustále oživuje. V pozdějším životě se názory tyto ve mnohém ohledu ani dále nevyvíjejí. Zejmena platí to v době, když všechnu svou činnost duševní obrací jednostranně jen jedním směrem, směrem totiž myšlenky národní a slovanské, když k vůli ní horlivě oddává se odbornému studiu staré historie slovanské a jejího jazyka.

Především přesvědčujeme se z tohoto denníku, jak lopotnou práci podniká, kolik píle na to vynakládá, aby rozšířil své vzdělání. A při tom jaká svědomitá důkladnost! Každé slovo, které mu při četbě bylo nejasné, třeba se i v běžné mluvě dosti často vyskytovalo, vyhledává si patrně z nějakého slovníka naučného. Nespokojí se, jako každý jiný, tím, že se mu častým užíváním význam jeho znenáhla objasní v určitý, přesný pojem, nýbrž chce znáti jeho původ, jeho historii a podrobné vysvětlení. Jinak bylo by nám nepochopitelno, že by universitán, který již v letech dřívějších vždy vědomosti doplňoval bedlivými studiemi soukromými, musel hledati výklad ke slovům tak obvyklým, jako jsou bloudina, brunetka, komplot, belvedere, amanuensis, arsenál, baterie; divan, doge, aga, baša, kaftan, baldachin — jinde Paros, Carrara a j. Z jiných výpisků drobných poznáváme

zjevně dává si záležeti na tom, aby tyto stránky co možná nejdůkladněji vynikly v kausálním nexu již od nejútlejšího mládí. Ostatní obory jeho činnosti, ač často oněm jsou podkladem nebo s nimi úzce souvisejí, jsou od něho skoro nepovšimnuty, nebo jen mimovolně o nich činí zmínku. Tak tomu je i při jeho cvičení v umění kazatelském. Vypravuje, kterak byl pozván od manželky faráře J. B. Schmidta, aby za nemocného jejího manžela v Lobedě kázal. Kollár tu reprodukuje její rozmluvu: „... Druhá okolnost je ta, že mě důstojný pan *superintendent Marezoll výslovně k Vám* s důležitou prosbou posílá.“ Oznámila prý Marezollovi, že manžel její onemocněl „prosíc jej, aby učinil pořádek z ohledu na nedělní kázání. I radil mi, abych se v této věci k některým Uhrům a *jmenovitě k Vám* obrátila.“ (Pam. str. 273.) Marezoll byl by zajisté nedoporučoval Kollára jakožto nejschopnějšího z tolika theologů, kdy by mu nebyly bývaly známy úspěchy jeho po této stránce. Kromě toho osadníci Lobedští usilují Kollára získati pro svou dědinu za faráře, faktum to, které je nejen Kollárem zaznamenáno, nýbrž i jinak dosvědčeno. Znali pak mladého theologa hlavně jako kazatele a poznali v něm asi kazatele výborného.

Vše to zajisté jsou doklady o píli a usilovné snaze Kollárově ve studiích theologických. Stopujemeli však jeho vzdělávání bohoslovecké, jednotlivé prvky, faktory, které na jeho ducha a smýšlení působily, vidíme, že byla to hlavně, a smíme skoro tvrditi, *výhradně jen theologie, která Kollárovi poskytuje podklad pro jeho názor světový,* jak jej můžeme zrekonstruovati z jeho pozdější činnosti. Ve všech ostatních oborech Kollár ukazuje se diletantem, pilně snášejícím polyhistorem.

Proto je nutno podrobněji stopovati ducha a směr tehdejší theologie, jak se jeví ve vývoji svém vůbec, a zejmena které směry jsou hlavně representovány v Jeně mezi učiteli Kollárovými.

Pro učení theologické Kollár, jako jeho druzi z Uher, přináší si do Jeny ze všech oborů vědění lidského nejpříbuznější půdu. Uhři a mezi nimi zejmena Slováci konfessí evangelickou a augsburskou již od dob reformace udržují s Německem nejtěsnější spojení. Do Němec jakožto do volné vlasti reformace obraceli se pro rozhodnutí ve věcech náboženských, tam záhy již hledají vyšší vzdělání a hlavně vzdělání theologické. Odtud přinášejí tedy učení theologické, rovněž jako filosofické do své vlasti. Proto Uhry jsou vždy každému novému učení dogmatickému, vzniklému v Němcích, slabou, nesamostatnou ozvěnou. Tam z Němec zabloudil na př. symbolismus hned v nejbližších dobách reformace, tam ozval se též v 16. věku polemismus, v 17. pietismus; po něm indifferentismus, ba i atheismus; podobně na konci předešlého a počátku tohoto století rationalismus a supernaturalismus. [1]) Vše to nalézá ve vzdálených Uhrách vždy podle toho, jak který směr odpovídá povaze národní a poměrům vnějším, půdu buď příznivější nebo neúrodnější.

[1]) V. o tom úvod spisu A. L. Haana: Jena Hungarica sive memoria Hungarorum a tribus proximis saeculis Academiae Jenensis adscriptorum. Gyulae 1858.

Zjev tento je zcela vysvětlitelný. Podle téhož spisovatele (Haana) sotva bylo by — aspoň do doby Kollárovy — lze nalezti kněze evangelického, který by svých studií nebyl dokončil v Němcích. Vedle Vitemberka byla to hlavně Jena, která stala se evangelickým Uhrům učitelkou v theologii. Za tři století (od 1558—1858) dosáhl počet studentů uherských v Jeně podle Haana skoro 6000.

Nuže, jaký stav názorů theologických nalézá Kollár v Němcích? Má tam pořád ještě rationalismus, který, jak známo, rozum uznává za dostatečný princip náboženského poznání a všechno zjevení pokládá za zbytečné, nebo je podrobuje aspoň rozumu, znatelnou převahu, ač i v Jenu, jako v ostatní Německo, doráží dosti silný protivný proud přísnějšího protestantismu orthodoxního. Kollár jako mladý theolog připravující se k duchovnímu stavu přijímá, jak ukazují jeho výpisky, tu i tam též tyto zásady theologie restaurační, ale v celku přece v účinku výsledném podléhá rationalismu. Vždyť nejzávažnější činitelé, kteří na utváření jeho názorů a pojímání působí, vedou jej touto cestou. Rozhodným rationalistou byl Kollárův nejoblíbenější profesor theologie, *J. F. Gabler*, rationalistou je i proslulý kazatel v Jeně, superintendent *J. G. Marezoll*, kterého theologové obírají si za nedostižný vzor při kázání, rationalisty jsou i jiní theologové v té době nejproslulejší, jako *Ammon*, s nímž se Kollár osobně setkal a jejž velice ctil Rationalismus podporuje i Kantova filosofie v Německu všeobecně běžná. Kant, tento pouhý rationalista zákona mravního, vyslovuje v tomto smysle i naději, že přijde jednou doba, které nebude třeba ani zjevení, ani náboženství, ani bible, ani theologie, nýbrž pouhá pravda rozumová sama že vše opanuje.[1]) V rationalistickém smyslu pronášívá se na přednáškách svých i Fries, který spojuje pouhý rationalismus Kantův s citovým rationalismem Jacobiho. K rationalismu chýlí se i ostatní pojímání vědecké na universitě Jenské vůbec.

Všimněme si nejvýznamnějších činitelů blíže. *J. F. Gablerovi* Kollár ve svých Pamětech věnuje zvláštní odstavec (§. 5. str. 239 až 240) Měl tedy pro Kollárovo vzdělání a názory theologické veliký význam. Tomu svědčí nejen přímé doznání Kollárovo, nýbrž i pilné výpisky našeho theologa ze spisů Gablerových, zejmena jeho theologických časopisů. Kromě toho vliv Gablerův zvyšoval se i tím, že Gabler byl ředitelem semináře theologického a tedy Kollára jako jiné žáky intimněji a podrobněji uváděl v úřad kněžský i po stránce praktické. Gabler byl již od r. 1804 profesorem v Jeně, kde dříve studoval. Hlavním oborem jeho byla theologie biblická, kterou zde již učitelé jeho Eichhorn a Griesbach přivedli k nemalému rozkvětu. Kdežto Eichhorn chýlil se k Starému zákonu, Gabler jako Griesbach obral si výklad a kritiku vypravování a výroků novozákonných. Kollár charakterisuje jej takto: „On (Gabler) byl tvůrcem nové vědy, totiž theologie biblické, kterou od theologie církevní přísně odděloval. Biblickou theologii vážil on jedině ze studnic písma svatého, jakž ono

[1]) Herzog, Real-Encyklopaedie für protestantische Theologie und Kirche: „Rationalismus," str. 531.

podle stupné vzdělanosti našich časů a podle zdravé kritiky vysvětlováno býti má. Církevní theologie byla mu nauka od církevních otců a učených mužův v předešlých stoletích sepsaná. Onano vynášela smysl ven z písem svatých, tato jej vnášela do nich, onano předkládala to, co sám Kristus a jeho apoštolé bezprostředně učili a mluvili, tato obsahovala v sobě výklady lidské o tomto učení Krista a apoštolův. Pan Gabler vydával i theologický denník čili journal, který ale na tak veliký počet svazkův vzrostl, že já jen některé z něho *jsem vybral* a četl. Co jest *opravdový protestantismus*, *tomu jsem se teprve od tohoto muže naučil*, který všudy jakési šťastné zlaté cesty výborně držeti se uměl.“ Úsudek to, který zjevně dokazuje, že Kollár ještě v pozdních letech svého života zcela směr svého učitele schvaluje a ve všem hlásí se za jeho žáka.

Gablerovy výklady událostí novozákonných jsou, jak níže uvidíme na příkladech, vesměs zcela přirozené odůvodňování; vzkříšení Lazara vykládá na př. za zdánlivou smrt, jež podáno prý jako zázrak pro zvýšení vážnosti Kristovy. Všelikou povinnou závaznost ke knihám orthodoxním pokládá za nové papežství, za nekřesťanské. Avšak výklady jeho nemají nic podobného zjevným frivolnostem rationalistů starších, nýbrž rationalismus spojuje vždy s hlubokým uznáváním a obdivem náboženské a mravní povýšenosti a důstojnosti. Charakter jeho vyznamenával se vážností, mužnou, smělou přímostí, poctivostí a upřímností. Jako učitel byl vždy neobyčejně horlivý. U svých žáků získal si tak lásku a vděčnost. [1])

Ostatní profesoři theologie, které Kollár pouze jmenem uvádí, totiž Schott (u Kollára snad chybou tiskovou Schol), Danc a mladý Stark, neměli asi na vývoj jeho názorů náboženských většího vlivu; Kollár ani slovem se o nich blíže nezmiňuje a v jeho zápiscích nikde po nich nezůstalo stopy, až na několik themat ke kázání od Schotta.

Zjevnější vliv Kollár přiznává jinému theologovi, Klausovi Harmsovi, kazateli v Kielu. „Za mého času,“ praví o něm Kollár, „náramný vplyv měl na theologický svět, následovně i na mne“ (Pam. 241). Mezi protestanty rázem proslavil se malým spiskem o 35 stranách, vydaným u příležitosti třistaletého jubilea reformačního: „Das sind die 95 Thesen oder Streitsätze Dr. Martin Luthers, theueren Andenkens. Zum besonderen Abdruck besorgt und mit anderen 95 Sätzen als mit einer Übersetzung aus 1517 in 1817 begleitet.“ Jako ostatní svět i Kollár čítá se svými druhy „tyto theses s tou největší pozorností a účastností“ a činí si z nich výpisky do svého denníka. Některé přejal i do Pamětí (str. 241). Těmito thesemi Harms, který v duši své prošel rationalismem i citovým náboženstvím Schleiermacherovým až ku přísné lutheranskému věroučení, postavil se „co nejsilnější ozbrojenec proti panujícímu tehdáž rozumenství čili rationalismu“ (Pam 241). Mluví o něm velmi ostře: „Papeže naší doby nazýváme vzhledem k víře rozumem, vzhledem k jednání svědomím“ (Th. 9). „Podle staré víry stvořil Bůh člověka: podle nové víry tvoří člověk Boha“ (Th. 27). „Tak řečené rozumné (t. j. rozumové) náboženství jest obyčejně buď rozumu buď náboženství aneb obojího po-

[1]) Herzog, Real-Encyklopaedie: „Gabler.“

zbavené“ (Th. 32). „Rozum v evangelické církvi se vzteká: strhuje Krista z oltářův, mrská slovo boží dolů s kazatelnice, hází blátem do křestní vody“ (Th. 81), atd. V jiných thesích žádá přísnější regime církve a brojí proti unii s církví reformovanou.

Pro tyto these vypukl příkrý spor, jenž zasáhl v život veřejný i soukromý. Zejmena vládnoucí tehdy rationalisté napadali Harmsa. Ale jedna okolnost svědčí zároveň o tom, jaké moci a všeobecné vládě těšil se ještě v této době rationalismus. Vláda zakročila totiž proti Harmsovi a žádala ho, aby se zodpovídal. Zbylé exempláře vládou vesměs zakoupeny.[1])

Snad to byl tento všeobecný rozruch, jenž přivedl Kollára k studiu jejich. Kromě toho poutal ho asi též jejich pádný, jadrný výraz; činíť na nich rozpoznání, že these ty byly „plny soli, louhu, tu a tam i bláta, kterým nemilosrdně metal na ty nejslavnější protestanty a rationalisty“ (Pam. 241). To asi byly hlavně příčiny, pro které se Kollárovi některé z těchto článků „tak líbily, že si je do denníku svého vepsal,“ nikoli restaurační theologické stanovisko Harmsovo. Svědčí tomu jednak ta okolnost, že u Kollára nezachytilo se v duši nic z tohoto opravného ducha náboženského, jednak i poznámka, kterou si na konec o spisku Harmsově připsal (asi z některého časopisu): O Harmsových thesích vyšlo 17 spisů. Z tohoto psaní viděti, že s thesemi těmi není to v pořádku; neboť jen když jsme nemocni, ohledáváme si každý okamžik puls. Musíme tedy skepticky přijímati pozdější mínění Kollárovo o vlivu Harmsovy theologie na něho: „čím mi Harms byl v bohosloví, tím byl mi Fries v mudrctví“ (Pam. 247), ač týž vliv přisoudil dříve Gablerovi (Pam. 240). Jak Kollár byl nakloněn rationalistickému pojímání, ukazuje jeho líčení, kterak byl přítomen pobožnosti pietistů v domě, kde bydlel (Pam. 242). Modlili se prý s takovou vroucností, že to jaksi zázračně na něho učinkovalo. „Po té však bohužel následovalo čtení těch nejnechutnějších zastaralých německých nábožných knih, kde o samém dědičném hříchu, o ďáblích a pekle, o ranách a krvi Kristově a těmto podobných věcech zmínka byla.“ Po všem tom „řečňování,“ požehnávání a „křesťanském políbení,“ jehož tu byl svědkem, Kollár praví: „Přece já hned na prvníkráte *nabažil jsem se na vždycky tohoto spolku*, a jen tu prosbu a to želání odtud s sebou jsem přinesl: aby něco podobného v našem národu nikdy nenastalo, aby mezi kněžstvem a lidem, mezi chrámem a domem takovýto rozpor nezniknul.“ —

Z těchto rozličných prvků a činitelů Kollár buduje si svůj názor náboženský. Nebyl to názor přísně jednotný, snažící se ve všech odvětvích theologických po témž, po stejných zásadách. Rationalismus, liberálnost a hlubší podklad ethický vedou ze všeho jeho studia theologického jako konečná výslednice.

Gablerův rationalismus biblický našel v Kollárovi ochotného vyznavače, jak o tom svědčí jeho pilné výpisky. Tak slyší rationalisticky od učitele svého vykládati na př. zázraky Kristovy přirozeným způsobem: plynuly prý z povahy doby současné, která vyznačuje se ná-

[1]) Herzog, Real-Encyklopaedie: „Harms.“

klonností k tomu, co neobyčejného, jako všichni lidé nevzdělaní; proto věří též v divy. Přívrženci Ježíšovi byli prý obyčejní lidé hrubých, židovských předsudků, kteří doufali nabyti v říši Mesiášově vysokých hodností a lesku. Ti viděli prý v činech Kristových vše zvětšeno, jak si toho přáli. Nebyli to diváci nepředpojatí. Nevypravovali předcházejících okolností; mysl jejich zaujaly pouze podivuhodné a překvapující věci, a tak mohli přehlednouti právě ty podrobnosti, které by nám snad mohly objeviti přirozenou příčinu. U vznešenějších, též u Řeků a Římanů bez toho divy Kristovy zůstaly beze vlivu, protože v ně nevěřili. Proč bychom měli věřiti spíše evangelistům nežli starým dějepiscům, když vypravují podobné divy v době pohanské; pokládáme je jen za pohanské pověry. A přece Livius, Caesar jsou věrohodní zpravodajové, pokud drží se v mezích skutečnosti. Podobně zasluhují prý evangelisté vší víry, pokud vypravují o řečech a šlechetných skutcích Kristových. Ale nedůsledně jednáme prý, když jim při vypravování zázraků přikládáme více víry nežli Liviovi a Caesarovi atd. Tito byli oddáni své římské pověře, rovněž evangelisté, jako rození židé, byli oddáni své židovské pověře. Nevypravovali, co viděli, nýbrž jak se sami na události dívali, t. j. divy.

Týmž duchem nese se jiný výpisek z Gablerova „Journalu," jenž vesměs je prodchnut pojímáním rationalistickým: Nálada našeho věku — nevěřiti v divy — je nepopíratelně následek nezdolné snahy ducha lidského po dokonalosti; chce zhostiti se vší libovůle a poslouchati jen rozumu. — Kdo myslí, musí se těšiti tomu, že nyní o mnohém mluví se veřejně, o čemž kdysi vyslovovaly se pochybnosti jen šeptmo do ucha, a že to, co dříve bylo předmětem jen slepé víry, nebo rozumu předpojatého dogmatickým zájmem, nyní pojato v bádání, předvádí se před soudnou stolici nepředpojatého rozumu. K témuž názoru vede mladého theologa i jiný vážný spisovatel, Ammon. Vypsal i z něho poznámku: náboženství že hrozilo proměniti se v břímě pro paměť. Ale tu pozdvihl prý se duch doby: víra ve zlé duchy zmizela, hranice pohasly, víra v divy přírodní, které dokonává moudrost boží denně před našimi zraky, oslabila víru ve mnohé vybásněné divy předešlých dob, na kteréžto víře lenost tak dlouho odpočívala. Aforismus Jeana Paula praví mu: Největší div je víra v divy.

Kollár neostýchá se jako theolog přejímati z knih místa nejhrubšího a nejdůslednějšího rationalismu. Tak vypsal si na př. ze spisu Philalethova „Über Jesum und seine Religion" příliš přirozený výklad o proroku Nazaretském, že prý Josef z Arimathie byl vlastním otcem Ježíšovým. On prý hrál hlavní rolli v celé události, jakkoli apoštolé vykázali mu jen úlohu podřízenou. On prý je andělem při zvěstování Panny Marie. Losem židovských kněží, tak zvaným synedriem, připadl jí prý starý tesař Josef za manžela.

Ale Kollár slyší a čítá tu theologické učení ještě smělejší, nežli je rationalismus. A hojné výpisky svědčí tomu, že se mu hlásané názory líbí. Tak poznamenal si na př. větu: „Rozum je vrahem víry" nebo z knihy Dasselovy „Über den Verfall des öffentlichen Religionscultus" vypisuje si místo o účelu křesťanství. Na křesťanství má prý se hleděti jako na zřízení, které člověku činí znenáhla každé positivní

náboženství zbytečným. Každé zřízení je přece jen prostředkem a překračuje své meze, když se na ně hledí jako na účel. Dosáhneme duševní samostatnosti, až budeme se obmezovati na sebe samy, sebou samými je ukájeti; zkrátka, každý má svou bohoslužbu míti v sobě. A jako doplněk k tomu přidal si poznámu Kotzebuovu: Myšlenka, že by mohla přijíti doba, kde by každý nosil svou církev ve svém vlastním srdci, má do sebe cosi velikého a dojemného pro nás; kdy bychom jen stále nebyli upomínáni, že nekonečná rozdílnost ve vzdělání lidském pro většinu lidí bude věčně vyžadovati nějakého kultu. Kollára neodrážely ani poznámky zjevného atheismu, jak svědčí na př. výňatek z Lichtenberga: „. . . Náš svět zjemní ještě jednou tak, že bude právě tak směšné věřiti v Boha, jako je dnes víra ve strašidla."

Kollár na těchto základech vyvíjí se pak samostatně. V duchu své doby rozumuje o Trojici a zapisuje si do svého denníka své důvody kosmické (*Meine* Bemerkung gegen Dreieinigkeit. Argumentum cosmicum. Důvod je takového rázu, že bychom jej přisoudili spíše Humeovi nežli Kollárovi.) Každá vlastnost boží musí být, míní spisovatel ve své poznámce, universalis et generalis; tedy nesmíme si zformovat zemského Boha a Boha-člověka, nýbrž Boha všehomíra. Či učil a trpěl Kristus také pro hvězdy Merkur, Venuši, Saturna, měsíc atd.? Řekové měli bohy domácí, židé národního boha; nyní následuje Bůh kosmický. Trojice, satisfakce, Bůh-člověk jest jen planetární učení a pojmu Boha nedůstojné, poněvadž stahuje a upevňuje Boha jen na zemi. Bůh ve trojici není kosmický Bůh. Je to názor egoistický a stranný, jako by se Bůh stále obíral jen zemí.

Podobným liberálně rationalistickým zásadám Kollár učí se od svého učitele i o protestanství. Vypsal si z Gablera místo, kde tento charakterisuje protestanství: liší prý se od katolictví ne jistou sumou dogmat, nýbrž prvními zásadami, z nichž vychází. Protestantství neváže se žádnou autoritou kromě bible; má úplnou neodvislost ode vší lidské autority ve věcech víry a volnost u výkladu bible. Dovoluje prý odchylky od učení dané církve (protestantismu), když děje se za tím účelem, aby byla vybádána pravda. Kollár přibírá si pak místo, kde Gabler hájí rationalisty proti orthodoxním. Důstojný rationalista mluví s ohněm o podstatných pravdách náboženských; ale mnozí orthodoxní nádenníci provádějí prý celý úřad mechanicky a zůstávají studení po celý rok na kazatelně i při lůžku nemocného jako led.

Kollárovi zamlouvá se i snaha Gablerova, aby se protestantismus přetvořil ve smyslu filosofického rationalismu. Bibli chtěl by ponechati jako přípravný podnět (Introductions-Vehikel) rationalismu, protože lid je jí zvyklý. Tak by zenáhla starý protestantismus usínal; za to probouzel by se protestantismus filosofický. Nač brojiti proti rationalismu; jeli pravdou, zvítězí při všech překážkách; neníli, zanikne tak jako tak. Luther sám protestoval by proti orthodoxnímu učení, kdy by vstal z hrobu; neboť jím stává prý se protestantismus protiprotestantským, čině se odvislým od vážnosti Lutherovy. Luther musel by se rozhněvati nad jejich vlažností, bázní před lidmi; nadal prý by jim, že knihy učebné, které psal pro obyčejné lidi 16. věku, mají za nejvyšší kanon vší moudrosti. Musel by se on, který v krátkém

čase tolik převrátil, rozhněvati, že po takové době nalézá u svých stoupenců tolik katolicismu. Luther musel by se prý státi znova reformátorem, když by přišel a viděl, v jakých poutech úpí protestantská církev. Jiné poznámky pocházející od jiných theologů, posuzují velmi ostře a neorthodoxně Luthera. Přiznává se tu zásada, že na protestantství působí duch Luthera jako reformátora, ne jeho individuální víra.

Z těchto názorů náboženských plyne pak zcela přirozeně další důsledek — *snášelivost k jiným vyznáním, zejmena katolicismu*, a liberální, spravedlivé posuzování jeho ze strany protestantů. Dávné příkré boje mezi katolickou církví a protestantskou musely se přirozeně zmírniti v době, když protestantismus uhájil se proti ustálené moci jako samostatné, platné církevní zřízení a církev katolická donucena je uznávati. Pozdější proudy v pojímání náboženském, zvláště indifferentismus a rationalismus, jenž stejně zasáhl všecky církve, přispíval k utlumení všelikých protiv, zejmena když všeobecný zájem počíná se odvracovati od věcí náboženských na pole jiné. Proto ukazuje se mezi oběma církvemi také jiné pojímání; uvažuje se o podstatě a zásadách i u strany protivné věcněji. Nevymřelo tu ještě veliké dědictví Herderovo a j., jak se jeví ve všech jeho spisech, duch to vznešené lásky křesťanské, jež nezná hranic a odporů mezi jednotlivými konfessemi, nýbrž všechny bez rozdílu objímá touž láskou křesťanskou, ba přináší svou lásku křesťanskou i divochům a pohanům.

Tyto zásady tlumočí Kollárovi na př. poznámka, která zdá se býti myšlenkou Kollárovou vlastní, jak svědčí začátky dvou českých písní: Účel všech vyznání je týž: zmravnění lidstva. Konfesse je prý jako v poesii forma vnější. V ní je také lhostejno, vyjádřili se svaté city distichy nebo stancemi. Každý katolík, jenž je přesvědčen, že protestantismus jakožto zřízení plní účel člověčenstva právě tak jako katolicismus, musí sebe čítati též k protestantskému vyznání, nechceli sám u sebe býti lhářem. A právě tak i naopak. Je prý lhostejno, chvalořečímeli Boha melodií písně „Můg Bože, děkugeme“ (česky) nebo v jiné „Kdo gen na Boha se“ (jedna z nich je asi z kancionálu katolického, druhá evangelického). Tak má se věc i s protestantstvím a katolictvím.

I přísnější theologové protestantští této doby přiznávají katolické církvi jisté přednosti, jakých protestantismus nemá. Učinil to částečně i přísně orthodoxní lutherán Harms, který v jedné ze svých thesí (93.) na př. praví (Pam. str. 242): „Katolická církev jest výborná církev; ona se přidržuje a vzdělává obzvláště svátostmi: ona je člověku jako tělesné bytosti nejpřiměřenější. Reformátorská církev jest výborná církev; ona se přidržuje a vzdělává obzvláště slovem božím: jest člověku jako rozumné bytosti přiměřena. Výbornější než obě jest církev evangelická lutheranská, ona se přidržuje a vzdělává i svátostmi i slovem božím.“

Do svých poznámek Kollár vzal též názor Harmsovi protivný. Je to kritika Schleiermachrova těchto 95 thesí. O thesi 94., ve které Harms praví, že vše do lutheranské církve samo sebou se vetvořuje (hineinbilde), Schleiermacher tvrdí, že spíše opak je pravda; prote-

stanté, u kterých převládá cit, jsou prý smýšlení katolického, a budou víc a více katoličtí. Možná pro to uvesti zkušenost, že skutečně protestanté, přešlí ke katolicismu, skoro všichni byli dříve lutheráni: Stollberg, Schlegel, Müller, Schlosser, Werner, kdežto na reformovaného nemůže se prý žádného rozpomenouti.

Podobnou snášelivostí vyznačuje se jiná poznámka v denníku, líčící zejmena poetickou stránku katolických obřadů: Vše ukazuje prý na vyšší potřebu, nežli vyplňoval dosavadní protestantismus. Věčně dojemnou zůstane při katolictví jeho stránka mateřská, přístupná a poetická; mysl tu najde vždy odpočinutí v tichých kaplích, před přítulnými svícemi vánočními v mírné, očišťující atmosféře kadidla, v unášejících loktech hudby; u nebeské Matky, před níž v dětské pokoře a v úchvatné lásce klesá k nohám Spasitelovým. Lutheranský kult je prý démant odrážející se ve světle víry. Kdo cítí podstatu poesie, cítí se přitahován ke katolicismu a tráví blažené hodiny v jeho chrámích.

Jako se Kollár učí v Jeně snášelivosti, tak slyší tu odpor a nevoli proti katolické hierarchii, zejmena papismu. Jsou to zajisté ještě živé tradice odporu z prvních dob protestantismu. Tak docent theologie v Jeně F. A. Klein upozorňuje, že prý nesmí se zaměniti hrubý papismus se ctihodným katolicismem. Kollár našel zálibu v básni Thümmelově „Empfindungen bei Avignon 1780," kterou opsal si do svého denníku. Básník v ní bouří proti mnichům a hierarchii, jak ukazují i tyto malé ukázky z ní:

... Doch Mönche kamen und zertraten
den Plan der fröhlichen Natur,
und auf dem Umkreis ihrer Saaten
herrscht Gleissnerei und Armut nur...
Ihr Fluren, die ihr freundlich blühtet,
als Juppiter noch auf euch sah,
wie traurig liegt ihr abgehütet
von päbstischem Gesindel da!
O Land, das nur den faulen Bäuchen
der Mönche zu Gebote steht!...

K židům byl Kollár za těchto dob méně snášelivý. V jedné ze svých poznámek chválí si ducha křesťanského své doby; je prý ho více, nežli bývalo jindy. Čtou se více bible. Tři první monarchové uzavírají křesťanský spolek svatý. Ale nikterak nesouhlasí Kollár s tím, že spolkové shromáždění naléhá na to, aby židé se dali pokřtiti. Nemáme oč státi. Nikdo nebude prý chtít pokřtěné židy. Smýšlení toto odpovídá úplně náladě doby současné, kdy vzniká ostrý spor se židy i pronásledování jich. [1])

Tak Kollár získává si v tomto prostředí nejen velmi liberální zásady v pojímání náboženství, nýbrž toto prostředí bylo nad jiné spůsobilé, aby náboženskému pojímání vpravilo vyšší úlohu životní — *zmravnění a povznášení člověčenstva náboženstvím.* Tady zvlášť uchytily se snahy theologů i netheologů v tomto směru. Zde ujímalo se vznešené učení *Lessingovo* o vychovacím úkolu náboženství, jak jej hleděl vystopovati ve své rozpravě „Die Erziehung des Menschengeschlechtes"

[1]) Treitschke, c. d. 418—421.

jakožto dějinný pohyb mezi Bohem a lidstvem. Zde zejmena živě docházelo ohlasu další zpracování základního pojímání Lessingova *Herderem*. Jemu se ukazuje podstata křesťanství jakožto člověcké náboženství humanity, které uchvacuje více jen tušením. Napomáhají pojímání tomuto i filosofové.

Pojímání náboženskému ve vyšším, vznešeném úkolu přispívá Kollárovi nemálo též filosofické učení Friesovo, jak při něm na svém místě ještě ukážeme blíže. Čítá a slýchá o příbuzném učení jiných filosofů, zejmena Hamanna, Lavatera, Jacobiho. Vedle filosofů tlumočí nejmocněji tyto zásady a názory někteří básníci.

Kollár, jak viděti z jeho výpisků, nejen vnímá směr a ducha těchto snah, protože souhlasí s jeho přesvědčením osobním, nýbrž on v něm vyvíjí se i samostatně dále. Vizme některé doklady toho: „Účel náboženství není v tom, aby jistou třídu zveličovalo nebo stalo se státním strojem, nýbrž má osvěcovati rozum, očišťovati srdce, mírniti utrpení nebeskou útěchou a vnukati naději nesmrtelnosti.“ Jiná poznámka počíná se: „Účel všech vyznání je týž: *zmravnění lidstva.*“ V tomto duchu uvažuje pak sám, jak svědčí poznámka jeho, psaná v duchu Friesově, asi z posledních dob jeho pobytu v Jeně — zajímavo je při ní, že Kollár ji napsal po,česku —: „Cýrkew, kněžſtwj a náboženſtwj gen na tolik w naſſich čaſých cenu magj, na kolik o to pracugj, aby (než) samy zmiznou, se žiwotem se smíchaly a *rozſſiřowáním estetycké, mrawnj a duchownj krásy Čistému Člowěčenſtwj cestu k wſſeobecnosti klestili* (!).“

Vliv tohoto prostředí vysvětluje nám též tu okolnost, že Kollár naklonuje se i *pantheistickému pojímání Goethovu*. Tak opsal si z něho na př. toto místo („Aus meinem Leben“): „Přirozené náboženství nepotřebuje vlastně víry; neboť přesvědčení, že veliká, tvůrčí, pořádající a vůdčí bytost jako by se skrývala za přírodou, aby se učinila pochopitelnou, — podobné přesvědčení vtírá se každému;“ kdy by prý člověk od něho na dráze života i upustil, přece je může hned a všude opět pojmouti. „Ku přesvědčení můžeme se vrátiti, nikoli však k víře.“

Sem směřují i opisy některých Goethových básní nebo úryvků z nich, a to právě těch, které podávají názor náboženský; na příklad z oddílu „Gott, Gemüth und Welt:“

Was wär ein Gott, der nur von Aussen stiesse,
im Kreis das All am Finger laufen liesse!
Ihm ziemt's, die Welt im Innern zu bewegen,
Natur in sich, Sich in Natur zu hegen,
so dass was in Ihm lebt und webt und ist,
nie Seine Kraft, nie Seinen Geist vermisst.

Im Innern ist ein Universum auch;
daher der Völker löblicher Gebrauch,
dass jeglicher das Beste, was er kennt,
er Gott, ja seinen Gott benennt,
ihm Himmel und Erden übergibt,
ihn fürchtet und wo möglich liebt.

Jiná stránka, kterou Kollár v novém prostředí učí se odvozovati z náboženství, je stránka *esthetická*. Doba jeho navazuje v tomto

ohledu hlavně na *Herdera.* Tento hledá v dějinném vývoji náboženství zejmena *životnou poesii.* Ukázal to vedle jiných spisů soustavně v rozpravě „Geist der hebräischen Poesie." U Kollára znáti zjevné stopy i tohoto studia. V Jeně čte pilně a vypisuje si (po německu) známý spis *Chateaubriandův „Génie du christianisme."* Ze spisu toho nevyčítá vlastního ducha positivního křesťanství, nýbrž jen stránka čistě poetická zaujímá jeho mysl, vnější slovesná esthetika, jak budeme míti příležitost dovoditi dále při jeho vzdělávání esthetickém.

Týmž spůsobem, jak Kollár theoreticky přiklání se k náboženským zásadám svého prostředí, provádí je prakticky v thematech určených pro kázání. Některá themata sama už projevují svůj směr. Jedno na př. zní: „Že nepotřebujeme pro své přesvědčení zázraků." Jiné zase provádí myšlenku: „O náklonnosti naší doby věřiti jen z přesvědčení." Podle Gablera zpracovává si thema „O mezích moci církevní," jež vedeno je duchem naprosto liberálním: mluví i dosti příkře proti církevním představeným, „die allzu geschäftigen Zionswächter."

Ale nejvíce themat ke kázání věnováno je stránce ethické. Ducha jejich ukazuje osnova hned podrobněji provedená, hned zase jen naznačená. V jednom na př. vykládá, že naše časové povolání má být jen prostředkem našeho vyššího určení. Při všedním životě nesmíme nikdy spustiti s očí vyšší názor životní. Témuž pojímání učí ho zejmena některá hesla vybraná ze Schleiermachra. Zajímavo, že mu i Rousseauova Heloise poskytla asi 14 themat pro kázání, vesměs rázu morálního, vychovatelského. Mezi nimi na př. „Spor srdce a rozumu," jiné: „Žijme, abychom prospívali, ne abychom se blýskali."

Na konci cvičí se při těchto thematech samostatně, někdy činí si rozvrh i českým jazykem; na př. „Nesuďte, a nebudete souzeni."

Co Kollár takto osvojil si od svých učitelů theologie, a jednotlivě zachytil ze spisů náboženských, filosofických i básnických, to v něm obzvláště účinně přispívá docíliti a sesíliti *filosofie Friesova.*

(Pokračování.)

Nesmiřitelný skeptik.

Taine filosof, historik a kritik.

Napsal

Vojtěch Kalina.

(Pokračování.)

aine byl si vědom těchto obtíží; sám uvádí je na počátku své kapitoly „Nervové středy a myšlenka," ale neleká se jich a hledí překlenouti hlubokou propast mostem své psychologie. „Skutečně nemůžeme si představiti, že by bylo lze vysvětliti tyto dva druhy zjevů jeden druhým; to však se snad koření ve spůsobu, jak si je představujeme, a ne v jich vlastnostech; jich neshoda jest snad pouze zdánliva, ne však skutečna, a má svůj kořen spíše v nás

než v nich. Podobný přelud nebyl by ničím neobyčejným. Můžeme považovati za pravidlo všeobecné: stačí, aby týž zjev (fait) nám byl znám z dvou různých stránek, a ihned místo nich představujeme si dva zjevy různé (356)." Taine uvádí za příklad proud elektrický, jenž jedním rázem může způsobiti tři různé dojmy: světlo, zvuk i náraz, následující rychle za sebou. Slepec anebo dítě, neznající fysiky, byli by při tom pevně přesvědčeni, že někdo je udeřil a zapískl, dítě pak mimo to, že se pojednou zablesklo, a považovalo by tento zjev jediný za tři různé zjevy. „Nyní, pozorujemeli blíže představu pocitu aneb představu daného pohybu molekulárního nervových středisk, shledáváme, že tyto představy pronikají k nám nejen rozličnými cestami, nýbrž i zcela opačnými. Prvá přichází z nitra bez všelikého prostřednictví, druhá přichází z vnějška pomocí mnohých středních spojujících článků. Představiti si pocit znamená zpřítomniti si obraz tohoto pocitu, to jest týž pocit opakuje se přímo a vzniká znova vlastní silou. Představiti si molekulární pohyb nervových středisk znamená zpřítomniti si obrazy pocitů hmatových, zrakových a jiných, které by v nás vzbudil působě z vnějška na naše smysly. Celkem prvá představa rovná se svému předmětu, druhá skupině pocitů, které v nás může vzbuditi její předmět. Různějšího spůsobu jich vzniku představiti si nelze. Pročež základní rozdíl ve spůsobě vzniku těchto dvou představ stačí, abychom jasně porozuměli tomu, že obě představy nelze vysvětliti vzájemně jednu druhou. Jeden a týž zjev, známý nám touto dvojí cestou, bude se nám zdáti dvojím, a žádné spojení, jež snad zkušebné bádání může zpozorovati mezi těmito dvěma zjevy, nikdy nestačí k tomu, abychom mohli vysvětliti jeden zjev druhým (pocit pohybem). Dle toho, zjevíli se nám představa z našeho nitra nebo z vnějška, bude se nám zdáti buď zjevem vnějším anebo vnitřním, aniž bychom mohli kdy vnější zjev vystihnouti vnitřním anebo vnitřní vnějším. Proto snad pocit a vnitřní pohyb nervových středisk jsou ve své podstatě jedním a týmž zjevem (événement), jenž musí, poněvadž jest nám znám dvěma spůsoby, jeviti se vždy a nutně dvojím. Přišli jsme zde k bodu, dělícímu svět hmotný od světa duchovního. Od něho rozbíhají se dvě čáry protivné a neurčité, po nichž kráčí lidská zkušenost; dvě dráhy takto utvořené vedou dále a dále, vzdalujíce se jedna od druhé vždy více, různíce se více a více na každé stanici."

Jisto jest, že přímo nevíme ničeho o vnějších předmětech, poněvadž každou představu vnějšího předmětu tvoří vždy subjektivní pocity. „Celkem věci nám známé pomocí našich smyslů zůstávají nám vždy samy sebou (jak říká Kant an sich) neznámými; my známe pouze jejich znaky (signes). Proto jest veliký rozdíl mezi oběma hledisky. Vědomí vystihuje zjev takým, jakým jest; smysly mně dávají pouze znak. Znak — čeho? Máme pocit, obraz, vnitřní duševní zjev. Nyní vše se shoduje. Tento zjev duševní, jenž přímo proniká k vědomí, nemůže smysly jináče býti pojat než nepřímo; smysly znají pouze jeho účinky na sebe. Nyní můžeme porozuměti, proč jsa jediným jeví se nám v dvojí podobě; znak (signe) a sám zjev (fait), jím vyznačený, jsou dvě věci, jež se nemohou docela ani sloučiti ani rozloučiti, ačkoliv jich rozloučení jest stejně nutno jako jich sloučení. Ale při tomto

sdružení a rozrůznění zjev duševní má všecky výhody; on jedině jest skutečný; zjev fysický jest pouze spůsob, jímž on účinkuje nebo může účinkovati na naše smysly. Tedy svět hmotný jest obmezen souhrnem znaků, a my nemáme k jeho zbudování a pojímání takým, jakým jest, jinou látku než tu, kterou nám poskytuje svět duševní.“ Taine hledí dokázati, že látka sloužící ke zbudování světa celého jest jedinou a všudy stejnou. Není kořenného rozdílu mezi živočichy a rostlinami; ba velice jest trudno přesně určiti, kde počíná říše rostlinstva a končí říše živočichů. Nejjednoduššími organismy, jež známe a jež si můžeme představiti, jsou dle Haeckela monery, tělíska bez všeliké formy, velice malého rozměru — bytosti mikroskopické. Jsou utvořeny z látky jednotvárné, měkké, bílkovité, a nemají žádného ústrojí ani orgánů, ač jsou obdařeny hlavními příznaky života: hýbou se, přijímají potravu a rozplozují se dělením.[1]) A přece naše nervová soustava není ničím jiným než ústrojím velmi dokonalým, sloužícím též činnosti, jež se jeví u tvorů nejnižších reflexními pohyby.[2]) Ba ani svět organický nemůže býti úplně oddělen od světa neorganického, a mnohé naše pochybnosti jsou snad jen otázkou času a výsledkem naší nedokonalosti chemické. Znamenitý francouzský chemik Berthelot, jemuž se podařilo cestou čistě chemickou utvořiti některé látky organické, přímo tvrdí, že „navždy padla přehrada mezi chemií organickou a neorganickou.“ [3])

Taine opírá se o podobné výzkumy a píše: „Sledujíce analogie, můžeme proniknouti ještě hlouběji. Pod světem organickým prostírá se svět neorganický, a prvý jest pouze zvláštním případem (un cas) druhého. On jest utvořen z týchž lučebných prvků, jsa podřízen týmž silám fysickým a týmž zákonům mechanickým. Veškery vědecké poznatky souhlasně dokazují sice jeho různost dle stupně, ale jeho základní totožnost. To, co nazýváme životem, jest vyšší lučební činností prvků lučebně mnohem složitějších. Pokračujemeli ve své analysi, počínajíce vyššími výkony mozkových středisk a končíce nejprostšími zjevy fysickými, neshledáváme nic jiného než mechanické pohyby atomů, které přecházejí bez ztráty od jedné soustavy k druhé a jsou tím složitější, čím složitější jsou samy soustavy. Naopak zjevy duševní stupeň za stupněm slábnou a stávají se jednoduššími: na vyšším stupni složitosti jsou obrazy, pocity ve vlastním smyslu slova, a hrubé pocity, jež se vyznačují reflexním pohybem; na následujícím stupni jsou ještě zjevy téhož druhu, ale již méně složité; dále složitosti jich neustále ubývá zároveň s pohybem molekulárním, a konečně (na nejnižším stupni) nejjednodušší zjev hmotný jest provázen nejjednodušším zjevem duševním. Takto příroda má dvě tváře, a zjevy pořadné (successifs) i současné, z nichž sestává, můžeme si představiti a poznati dvěma spůsoby, i tak, jak jsou samy sebou, a vnějškem i dojmem, jejž působí na naše smysly. Při pohledu z jedné strany přírodu tvoří takové živly, jichž zjevy můžeme poznati pouze při jich vyšší složitosti: v tomto stavu nazýváme je pocity. Při pohledu z druhé strany příroda sestává

[1]) E. Haeckel, Anthropogénie, franc. vydání z r. 1877 str. 121.
[2]) Viz o tom blíže H. Spencera, Psychology, I. §§ 221.—242.
[3]) Poukazujeme na poslední kapitolu jeho: La Synthèse Chimique, 1879 str. 264—277.

ze živlů, jichž zjevy si můžeme jasně představiti pouze při jich největší jednoduchosti; v tomto svém stavu zovou se pohyby molekulárními. V prvém případě příroda jest stupnice zjevů duševních, pořadných i současných, jichž složitost se *zmenšuje* při každém našem kroku od vrchu, jejž jasně vidíme, až k úpatí, jež úplně uniká našemu vědomí. V druhém případě příroda jest stupnice zjevů fysických pořadných i současných, jichž složitost se *zvyšuje* při každém našem kroku od úpatí, kteréž jasně vidíme, až k vrcholu, o němž nemáme žádné přesné představy. V obou případech zjevy v počátcích stupnice jsou nekonečně malé."

Taine porovnává obě řady zjevů s knihou: „Představmež si knihu napsanou v řeči cizí a opatřenou mezi řádky překladem: kniha jest příroda, jazyk původní (originale) sestává ze zjevů duševních, překlad ze zjevů hmotných a pořádek hlav jest stupnicí bytostí (l'ordre des être**s**). Z počátku knihy překlad jest vytištěn písmeny velmi čitelnými a úplně zřetelnými. Ale čím dále čteme v knize, tím více mizí zřetelnost a od kapitoly ke kapitole vyskytují se některá nová písmena, jichž příbuznost s prvými stěží můžeme rozeznati. Ke konci, zvláště v poslední hlavě, tisk jest úplně nečitelný, ale množství známek nasvědčuje tomu, že máme před sebou týž jazyk a touž knihu. Naopak text původní jest velmi čitelný v poslední hlavě; v předposlední inkoust bledne, dále pozorujeme sice, že máme před sebou slova tištěná, ale čísti jich nemůžeme; ještě dále mizí každá stopa černě" (368). Přírodozpytci čtou tuto knihu z počátku a věří pouze překladu, psychologové a lidé nábožní počínají čtení z konce, při čemž materialisté popírají text, a spiritualisté, nemohouce porozuměti vnitřnímu spojení mezi textem a překladem, hledají své útočiště ve výkladech nadpřirozených nebo mystických. První se hrubě mýlí a druzí dělají knihu ještě nečitelnější tím, že nehledí vysvětlovati jeden text druhým, jazyk původní s překladem i naopak. Taine myslí, že rozřešil otázku tu i že dokázal příbuznost pohybu s pocitem. „Pocity a obrazy v tomto případě nejsou ničím jiným než složitějšími příklady pohybu." Pak nemáme v přírodě před sebou dvě knihy, nýbrž knihu a řeč jedinou s velice zkomoleným textem, psaným rozličnou abecedou, obsahující jednu a touž pravdu.

Taine patrně nechce slouti materialistou, jenž přijímá prostě to, co vidí, slyší a cítí, za holou skutečnost, a považuje svou „látku a sílu" za věci skutečné, nepodmíněné. Taine jako psycholog dobře ví a ukazuje podrobně, že zdánlivě nejobjektivnější představa pohybu jest vlastně plodem pocitův úplně subjektivních, hlavně zraku a tak zvaného pocitu svalového (la sensantion musculaire). On tedy nemůže býti naivním realistou, jakými jsou všichni materialisté. On však ve velké otázce o vědomí a pohybu, neb dle jiné terminologie: o duchu i hmotě, rozhodně popírá prioritu vědomí, jež vzniklo velice pozdě z procesu nám velmi nedostatečně známého. On jest proto monistou, t. j. vidí v celé přírodě jedinou základní sílu, jež vytváří vše dle zákonů mechanických. Bylo by předčasné kritisovati tento jeho názor, poněvadž mnoho, co nám nyní může býti temno, vysvětluje se dalším rozvojem jeho učení. Ale čtenář snad pozoroval z míst citovaných ze spisů Tyndallových

a Du Bois-Reymondových, na jaké úskalí vráží toto učení, a Taine posud výkladem svým nepřekonal těchto překážek, nýbrž pouze z daleka naznačil, jakým směrem se chce bráti.

IV.

Až posud jsou nám z filosofie Taineovy patrny dvě věci: předně jest Taine rozhodný realista, považuje vědomí ne za příčinu, nýbrž za účinek zjevů vnějších, za druhé buduje veškero naše poznání z pocitů, a proto jest ono subjektivní, podmíněné. Jinými slovy: žijeme a myslíme ve světě skutečném, ale jedinou látkou, ze které se utváří veškero naše cítění a myšlení, jest a zůstane vždy subjektivní pocit. Přímo jsou nám známy pouze naše představy, obrazy a pocity, a zdá se věru skoro nemožno z těchto subjektivních živlů dokázati jsoucnost světa vnějšího. Taine činí tento pokus, ale největší angličtí filosofové — skuteční to předchůdcové našeho filosofa — Berkeley a Hume, jakož i nejlepší jejich žák John St. Mill nešli tak daleko. Oni též počali svou filosofii pocity, ale prvý z nich dospěl k naprostému idealismu a Hume k bezohlednému skepticismu. Berkeley nepovažoval za možné dokázati skutečnost vnějšího, hmotného světa. Nebylo filosofa, jemuž by vrstevníci a i potomci hůře rozuměli než šlechetnému biskupovi Cloyneskému. Všichni si představovali věc tak, jako by Berkeley popíral všelikou skutečnost našeho života, a přece on výslovně dí: „jedinou věcí, jejíž jsoucnost popíráme, jest to, co filosofové zovou hmotou nebo tělesnou podstatou (corporeal substance).“ Naivní realisté jakož i materialisté považují hmotu za cosi samozřejmého, absolutního, nám mnohem lépe známého, než náš duch. Berkeley prostě tvrdí, že celá otázka o hmotě nemá smyslu bez duší nebo myšlení. „Esse“ jest vlastně „percipi“, to jest jsoucnost cele se koření v naší představě a bez ní je prázdným slovem.[1])

---

[1]) Berkeley The Principles of Human Knowledge London 1878. Uvádíme zvláště: „Převládá zvláštní mínění mezi lidmi, že domy, hory, řeky, jedním slovem všechny hmotné předměty mají přirozenou nebo skutečnou jsoucnost, rozličnou od toho, jak my je umem pojímáme. Ale čím jiným jsou uvedené předměty, než věcmi, které si *představujeme* (vl. pojímáme — perceive) za pomoci smyslů, a co jiného pojímáme *kromě našich idei a pocitů;* což přímo nepříčí se rozumu, že některý z těchto předmětů nebo některá jich skupina může existovati bez naší představy?“ (§ 4.) V 6. kap. dí: „Celá nebeská klenba a háv země, jedním slovem všechna těla, jež tvoří mohutnou budovu světovou, nemají žádného trvání bez duše, to jest jejich *bytí* (esse) znamená, že si je skutečně představujeme nebo že je známe. Tedy pokud si jich nepředstavuji nebo pokud neexistují v mé duši nebo duši jiného *stvořeného ducha,* musejí buď vůbec nemíti žádného trvání, *nebo trvají v duši nějakého* věčného ducha.“ Berkeley pokračuje v díle Lockeově, jenž dělil vlastnosti hmoty na prvotné a druhotné, a hledí dovoditi, že i vlastnosti prvotné jsou ryze subjektivní, a ničí tím první mezi novými filosofy rozhodně pojem hmoty jako podstaty, ne však skutečnost přírody. „Z toho, co bylo řečeno, následuje, že *není jiné podstaty kromě ducha,* nebo toho, co si představuje. Abychom to lépe dokázali, považme, že hmotnými vlastnostmi jsou barva, podoba, pohyb, zápach, vkus a podobné, to jest idey, jež si představu-

Taine svou psychologickou methodou hledí dokázati skutečnost světa vnějšího — hmotného, a tím považuje se sám za pokračovatele díla Millova a tedy i Berkeleyova, ne však za jeho odpůrce, jak by se na prvý pohled zdáti mohlo. Berkeleye s Tainem spojuje Hume, jenž má velice mnoho společného s Tainem: oba, jsouce velice mladí, učinili útok na metafysiku a vzbudili celou bouři u svých odpůrců, kteří ne vždy jim rozuměli a prohlašovali je za nemravné skeptiky a bezbožníky. Hlavně útočili oba na „podstaty" (substance): hmotu i ducha. Taine dí, že veškery podobné pojmy „jsou metafysické výtvory (êtres), pouhé přízraky, které se rozplývají niveč, jakmile počneme bedlivě zkoumati význam slov" (I. 373). Taine béře za příklad dvě slova — mohutnost (pouvoir) a sílu (force), i dokazuje, že tato slova nevyjadřují nic jiného než řadu jednotlivých zjevů, těsně a vzájemně spojených; slova ta znamenají jistý poměr, jenž bez zjevů nemá pražádného významu. My poměr ten označujeme zvláštním slovem, jmenem podstatným, a brzo klamáni jsouce jazykem přidělujeme tomuto pouhému slovu skutečnost a hlavní úlohu v přírodě. Náš omyl vzrůstá ponenáhlu a konečně považujeme to, co z počátku bylo ničím, za „jsoucnost čistou, bezprostornou, beztělesnou, krátce duchovní." Ba ani naše „já" jináče nevzniklo a nemá jiného významu; mluvíce o něm chceme pouze říci, že ono „má představy, myslí, cítí, chce, a jestliže se poměry nezmění, bude i dále cítiti, míti představy, mysliti a chtíti." Dříve bylo takových metafysických příznaků velice mnoho; každý skoro zjev aneb alespoň pořad zjevů měl zvláštní svou sílu, a věru zdálo se, že celá příroda jest v moci těchto sil anebo, jak je Taine nazývá slovem scholastickým, „jsoucností" (entité): „Než v posledních třech stoletích pokrok vědecký ničil jednu za druhou a nyní zbývají pouze dvě: já (moi) i hmota. Ale dříve byla jich

jeme pomocí smyslů. Nyní jest patrnou protivou, aby idea existovala ve věci, jež nemá představ — *vždyť míti ideu jest totéž, co představovati si;* tedy kdekoliv existují barva, podoba a podobné vlastnosti, tam musí býti představa, z čehož následuje, že nemůže býti žádné *nemyslící* podstaty nebo nějaké *substratum* těchto idei" (7). „Hmotou máme rozuměti mrtvou inert), bezcitnou podstatu, ve které rozsah, podoba, pohyb *skutečně trvají.* Ale jest patrno z toho, co jsme již pověděli, že rozsah, podoba a pohyb jsou *pouze idey bytující v duši,* a že idea může býti pouze podobná druhé idei, a že tedy ani tyto ani jejich prvoobrazy nemohou trvati v nerozumné (unperceiving) podstatě. Z toho jest patrno, že sám pojem toho, co se jmenuje *hmotou* nebo *tělesnou podstatou,* obsahuje v sobě vnitřní odpor" (9). Sám Berkeley odpověděl k 14 námitkám svých odpůrců a v prvé z nich dí výslovně: „Nepopírám trvání žádné věci, kterou můžeme pojímati buď pomocí smyslů nebo reflexe. Nemám ani té nejmenší pochybnosti o tom, že věci, které vidím svýma očima a jichž se dotýkám svýma rukama, skutečně existují." Berkeley pouze popíral skutečnost našich abstraktních pojmů a důvěřoval jedině svým smyslům; v té příčině byl mnohem blíže názoru obecnému, než jeho odpůrcové. Lewes dí dobře ve svých Dějinách filosofie (str. 490), že filosofové považují za hmotu to, co *ne*vidíme, *ne*hmatáme atd., ale Berkeley s ostatním lidstvem nazýval hmotou pouze to, co vidíme a hmatáme, a zamítal abstrakce metafysické. Collyns Simon, výtečný znalec Berkeleyův, správně tvrdí, že filosofii Berkeleyovu tvoří jediná věta: „Hmota jest zjevem — φαινόμενόν τι —", a tato věta jest základem celé nové filosofie.

celá legie; druhdy za zjevné nebo tajné vlády filosofie scholastické bylo domnění, že ve zjevích vězí množství bytostí přízračných (êtres chimeriques), jako: princip životní, duše vegetativní, vlastnosti skryté, síly plastické (tvořivé), zvláštní mohutnosti (vertus spécifiques), příbuzenstva, chuti, moci a živly, krátce celý sbor tajemných činitelů, různé povahy s hmotou, leč pevně s ní spojených a jak se myslilo, nutných k vysvětlení přeměn hmoty. Vše to zmizelo krok za krokem setkávajíc se s methodou zkušební. Dnešní učenci, mluvíce o silách fysiologických, chemických, fysických anebo mechanických v těchto slovech nevidí nic jiného než slova. Svou práci obmezují určováním stálých vztahů (liaisons constants) a vysvětlují pouze zjev zjevem. Krátce tyto slovní útvary (entités) zachovaly se posud na krajních mezích vědy: v psychologii jest to pojem našeho já i jeho schopností (facultés), v základech fysiky jest to pojem hmoty a jejich sil prvotních. Až dosud tato illuse mařila psychologii, zvláště ve Francii, kde (filosofové) zabývali se pozorováním čistého já, chtěli viděti ve schopnostech „příčiny, tvořící zjevy duševní, studovali rozum, co schopnost tvořící představu bezkonečna a zjevující nutné pravdy; vůli pak jako schopnost tvořící činy svobodné. Takto budovali vědu, skládající se z pouhých slov. „Na hřebík namalovaný na stěnu," dí jeden anglický filosof, „možno pověsiti pouze řetěz namalovaný na stěnu."

Též hmota nemá ve filosofii větší ceny než pojem duše, a proto kritika Taineova jest stejně bezohledně namířena jak proti spiritualistům, tak proti materialistům. „Až posud nejvěrnější stoupenci methody zkušebné připouštěli, že v osnově všech zjevů tělesných leží podstata prvotní — hmota, obdařená silou. Ba i positivisté oddávají se tomuto klamu, ač veškero poznání omezují objevováním zjevů a jejich zákonů. Nad obzorem zjevů s jich zákony nám přístupnými představují si kraj nepřístupný, kde vládnou podstaty (substance) co předměty skutečné. Jich poznání bylo by věcí zajisté velice vzácnou, ale žádné bádání nemá k nim zablouditi, poněvadž zkušenost dokazuje marnost všelikého bádání na této půdě. Neboť analyse, jež nalézá v podstatě a síle útvary (entités) slovní, platí stejně o hmotě jako o duchu. Ve světě hmotném stejně jako ve světě duchovním o síle mluvíme tehdy, když jeden zjev neustále bývá provázen druhým (určitým) zjevem. Tato vlastnost následkem abstrakce dostává zvláštní jmeno — jmeno podstatné — a stává se čímsi stálým, trvalým, to jest podstatou. Ale toho pouze žádá pohodlí naší řeči, chcemeli však z podstaty učiniti více, činíme tak následkem metafysické illuse, podobné té, která dává zvláštní místo našemu já a jeho schopnostem. Ba i sami učenci mimovolně přicházejí k tomuto závěru a pomocí formulí mathematických a všech zjevů fysických hledí si představiti poslední částečky hmoty. Skutečně představují si atomy, ne však dle hrubé obraznosti prostého lidu jako tělíska pevná, než co pouhá střediska geometrická" (I. 385—87.[1]) Taine patrně má na mysli beztělesné body nebo tečky Boskovičovy, jež ovšem ničí každý pojem hmoty.

[1]) Kdo chce se přesvědčiti o těžkých i marných pokusech vědců, nechť si přečte malý, výtečný spisek J. Clerk-Maxwellův Matter and Motion (Londýn 1876) jakož i poslední hlavu spisu Ad. Wurtze La Théorie

„Tedy jak ve světě hmotném tak i duchovním nezbývá nic z toho, co se obecně jmenuje podstatou a silou; skutečně jsou pouze zjevy, jejich podmínky a vztahy (dépendances). — Proto *já* jest takým útvarem (être), jako kterékoliv tělo chemické nebo kterýkoliv atom hmotný; jest pouze útvarem složitějším, a proto též podmínky jeho vzniku a trvání jsou četnější. Tělo chemické, atom hmotný, já, to, co zoveme bytostí, jest vždy určitá řada zjevů; to, co tvoří síly předmětu, jest ona vlastnost toho neb onoho zjevu své řady, dle které tento zjev stále jest provázen druhým určitým zjevem téže neb i druhé řady; podstata nazývá se to, že tato vlastnost a jiné jí podobné neustále trvají. Pročež když obsáhneme jediným pohledem celou přírodu a z duše své zaplašíme všechny přízraky, jež jsme si utvořili co přehradu mezi přírodou a naší myslí, pak nevidíme v přírodě nic jiného než stejnodobé řady zjevů vzájemně se provázejících, při čemž každý zjev jest podmínkou druhého, jsa sám podmíněn zjevem jiným" (I. 388).

Nyní ovšem Taine nevidí žádných obtíží v otázce o spojení duše s tělem. Všechny podobné otázky jsou mu úplně bezvýznamny a náležejí přemožené a dávno odbyté scholastice. „Nemáme před očima nic jiného, než řadu zjevů, jež se jmenují já, spojených s druhými co se svou podmínkou." Naše nervová soustava tvoří velmi složité ústrojí skládající se z hmotných organismů, více méně dokonalých, a této větší nebo menší dokonalosti přesně odpovídají různé stupně našeho duchovního života. Velice nedokonalé projevy duševní mají své místo ve velmi nedokonalých nervových skupinách, a jako v těchto vidíme hrubé organismy fysické, tak i „ve skupinách hrubých pocitů, jichž si nejsme ani vědomi, můžeme viděti prvotné hrubé duše; a jako nervové ústrojí může býti považováno za soustavu orgánů na různých stupních složitosti, tak i psychologické individuum může býti soustavou duší na různých stupních svého rozvoje." Čím níže stoupáme v řadě živočichů, tím jasněji vidíme, že jednotliví živočichové jsou vlastně celými skupinami duchovních a hmotných útvarů, tím více jsou jednotliví členové těchto skupin samostatní. „Republika nervových středů, vesměs sobě rovných a téměř úplně samostatných u nejnižších živočichů, přetváří se ponenáhlu s každým naším krokem k živočichům vyšším v monarchii, ve které středy nervové jsou mezi sebou nerovny dle svého rozvoje, zároveň pak jsou těsně spojeny a podřízeny středu hlavnímu. Tato organisace i centralisace vysoká neničí však původní mnohonásobnost bytosti takto utvořené. Čím výše ona stoupá na své stupnici, tím více vzdaluje se toho stavu, kde byla pouhou skupinou (summou), a blíží se k stavu, kde bude individuem." A skutečně na nejnižším stupni říše živočišné, tam kde nemůže se mluviti o žádné soustavě nervové, jako na př. u polypů „můžeme tyto řezati ve všech směrech, ba i rozsekati na malé kousky: každý zlomek se doplňuje a dává nám živočicha, jenž má všechny schopnosti a pudy prvotného živočicha."

Atomique Paris 1879 str. 224—241, kde čtenář najde krátkou kritiku a resumé názorů o hmotě učenců Maxwella, Taita, Thompsona i Helmholtze. Viz též výbornou stať F. O. Vaňka v Osvětě 1892 č. 5.

Takto i zde přichází Taine k monismu, to jest tvrdí, že to, co zoveme hmotou a duchem, nerůzní se v přírodě, nýbrž pouze v našem vědomí. On nezná ani hmoty ani ducha, než pouze souběžné řady zjevů-pohybů a zjevů-pocitů a proto ovšem nemusí vysvětlovati spojení obou substancí. Kdy by však byl Taine došel pouze k tomuto názoru, nebyli bychom ani o krok dále než jeho největší anglický předchůdce Hume, a filosofie Taineova byla by pouze soustavou skepticismu století XVIII., ve vydání opraveném vědou našeho věku. Ovšem i to bylo by velkou zásluhou.[1])

V.

Nyní známe z analyse Taineovy látku našeho poznání; v další své práci hledí nám vylíčiti spůsob tohoto poznání a jeho cenu, ač sám všade mluví jako přesvědčený realista. Snad veškery naše pocity a známé nám pohyby jsou ryze subjektivní a celá příroda i s námi

[1]) Upozorňujeme na některá místa Humeova, dokazující, jak blízkým jest učení Taineovo názorům Humeovým „A treatise of human Nature. Oxford 1888 (prvně vyšlo r. 1799). Hume nazývá podstatu (substance) „nesmyslným přízrakem“ (unintelligible chimera) a myslí, že každá soustava filosofická, založená na podobných pojmech, jest úplně smyslu prázdna (222). Máme pouze pocity, a přece žádný souhrn pocitů nemůže tvořiti to, co my nazýváme podstatou, a proto naše představa podstaty není „ničím jiným než souhrnem prostých idei, jež jsou spojeny s naší obrazotvorností a mají zvláštní jmeno, abychom mohli zpřítomniti buď sobě nebo jiným tento souhrn“ (str. 16). Jako Taine i on nazývá přímo fikcemi (fictions) rozumování dřívějších filosofů o podstatě a považuje za dokázané nejlepšími filosofy, že „naše představy o tělesích nejsou ničím jiným než souhrny (collections) utvořenými duší z představ rozličných a určitých citovaných vlastností, z nichž skládají se předměty“ (str. 219). Lépe nedaří se ve filosofii Humeově ani pojmu, substanci „duše“ (soul). „Sama otázka o podstatě duše jest absolutně nesrozumitelna“ (25), ba „učení o nehmotnosti, jednoduchosti a nedělitelnosti myslící podstaty jest naprostým atheismem“ (240), a proto hlavně útočí Hume na soustavu Spinozovu, jež jest cele osnována na pojmu podstaty. Duše (mind) není mu ovšem nic jiného než hromada nebo souhrn různých představ, spojených vzájemnými vztahy (207). Nejlépe určuje ji na jiném místě „jako“ soustavu různých představ anebo různých zjevů (existences), kteréž jsou spojeny vzájemně vztahem příčiny a důsledku a vzájemně se zplozují, ničí, na se působí a pozměňují se na vzájem“ (261). Duše jest jakési divadlo nebo spíše obec (republika), kde nepřestává působiti množství činitelů. Proto není člověk ničím jiným než „svazkem anebo sbírkou (a bundle or collection) různých představ, jež následují jedna za druhou s neobyčejnou rychlostí a jsou v neustálém přílivu a pohybu“ (252). Neustále se mýlíme, klamáni jsouce svou obrazotvorností, a neustále si pleteme pořad (succession) zjevů s jich totožností (identity), a proto považujeme bezpočetné množství duševních zjevů za cosi stálého, totožného, zovouce to svým já (self), co pojidlo těchto pořadných zjevů vymýšlíme si neznámou, tajemnou sílu, kterou zoveme naším já, duší, podstatou (str. 254). Hmotu, o níž soudí podobně jako o podstatě, nazývá Hume příčinou našich představ, a ač silně útočí na materialisty za to, že spojují veškero myšlení s rozsahem (extension), přece myslí, že není à priori důvodu, proč bychom nepovažovali hmotu za příčinu našeho myšlení. Hmota jest mu totožná s pohybem. Též síla jest slovem prázdným, jež nevysvětluje ani duchovních ani hmotných zjevů, jsouc pouhou pomůckou naší řeči.

jest pouhým snem, luzným obrazem — Maya, jak tomu říkali hluboci filosofové indičtí. Veškeren náš život jest snad pouze dočasnou hrou sil nám neznámých, klamem a mamem, jehož příčin a konců nikdy jsme neviděli aniž kdy uvidíme, a snad realism Taineův jest pouhým postulátem, nezbytným v našem praktickém životě, leč postrádajícím všeliké půdy skutečné. Taine myslí, „že příroda užívá hlavně dvou prostředků, aby v nás způsobila výkony, které my nazýváme poznáním: předně v nás neustále tvoří illuse, za druhé tyto illuse neustále opravuje. Tato dvojí práce tvoří a dokonává stavbu našeho ducha" (403). Jak tomu rozuměti? Jest věcí nepochybnou, že veškero naše znání skládá se z pocitů, a tyto pocity jsou výlučně nyní majetkem našeho nitra, nemajíce významu mimo nás. Pocit vzniká při podráždění nervu bez ohledu na příčinu tohoto podráždění, a v nás mohou vznikati stejné pocity i obrazy z příčin velice rozmanitých. Ve spaní, blouznění, při podráždění nervů alkoholem, hašišem, opiem vidíme před sebou celý svět, často docela nový a neobyčejně reální, jejž v ničem nerozlišujeme od světa všedního, jehož obraz, jak jsme přesvědčeni, vzniká z dojmů vnějších. Stačí přečísti znamenitou knihu Tomáše de Quincey,[1]) aby se o této pravdě, platné v míře netušené, přesvědčil též čtenář nefysiolog. Ostatně každý i v obyčejném životě z vlastní zkušenosti najde dosti příkladů. Čtouce v knize na př. o Pařížské Morgue, pojednou vidíme před sebou hlavu onoho utopence, jejž jsme tam druhdy viděli. Dojem byl tehdy neobyčejně silný, obrazotvornost naše jest veliká, nervy sesláblé a nikde vůkol nás tak silné druhé dojmy, jež by mohly zapuditi naši neblahou vidinu. Stáváme se obětí hallucinace, v níž tone naše kniha, stěny komnaty, předměty před námi, a místo nich vidíme zde několik kroků před sebou, vně naší hlavy skutečnou pro nás hlavu umrlčí. Ale nový silný dojem, třebas zahřmění, a děsný přízrak mizí, a my se vracíme k světu skutečnému, ač i tento svět skutečný jest též pouhou hallucinací, leč hallucinací pravdivou (une hallucination vraie), která nás provází neustále a tvoří naši přírodu. Proto „Malebranche má pravdu: slunce, zářící tam vysoko, jest pro nás neviditelno, a to slunce, jež my vidíme, jest přízrakem našeho ducha. Dokud náš optický nerv a náš mozek jest drážděn v místě určitém, toto slunce bude trvati, třebas jiné zmizelo, i budeme viděti jeho světlo na černém a prázdném nebi." (Les Phil. class. str. 45). Pročež veškeren náš obraz světa vnějšího jest vnitřním obrazem našeho mozku, jejž my umísťujeme vně našeho těla, a člověk potřebuje mnoho času, a celé lidstvo mnoho věků, aby z vnitřních pocitů a obrazů pravidelně mohlo souditi o poměrech světa vnějšího. Slepci, kteří prvně prohlednou, nerozeznávají různé vzdálenosti předmětů a domnívají se, že barevné předměty, jsouce v jedné ploše, téměř se dotýkají jejich očí. Jest třeba dlouhého cviku, vychování našich smyslů, aby člověk ze svých pocitů mohl vytvářeti celý skutečný svět vnější. Pravdou nepochybnou je, že barva, zvuk a ostatní pocity jsou v naší hlavě, a proto úsudek slepců, kteří prohledli, jest pouze prvým krokem té činnosti duševní, jež hávem našich pocitů odívá celou přírodu. Kdy by tento háv pojednou zmizel

[1]) Confessions of an english opium-eater London 1886.

a byl zaměněn jiným zcela různým, ztratili bychom víru ve své představy a obrazy a nemohli bychom věřiti v trvání skutečného, vnějšího světa. Naše hallucinace, jež jest nyní pravdivou, poněvadž nás vede ku pravdě, byla by klamnou jako vidiny mozku chorého. Skutečnost neustále opravuje a zapuzuje naše klamné hallucinace, a obdivuhodná harmonie a stálost zjevů vnějších vždy více a více utvrzuje naši víru ve svět vnější. V sensoriu našeho mozku jde před se neustálý zápas jednotlivých pocitů, obrazů i představ; slabé pocity podléhají silnějším, a výsledek tohoto boje určuje cenu našeho vědomí.

Doufáme, že čtenář porozuměl této theorii, kterou Taine opodstatňuje mnohými příklady z abnormálního života duše lidské. „Vidíme, že předměty, kterých se dotýkáme, jež vidíme nebo pojímáme kterýmkoliv smyslem, jsou pouze obrazy nebo přízraky úplně shodné s těmi, jež vznikají v duši hypnotika, blouznilka, při hallucinaci, u člověka ovládaného pocity subjektivními. Mámeli pocit, máme též přízrak (fantôme); tedy on vzniká, ať již náš pocit je normální či nenormální.“ Čím se však liší přízrak, obraz skutečný od pouhého přeludu? „Patrně každý obraz obsahuje v sobě pojem kladný (une conception affirmative). Vidímli před sebou strom anebo dotýkámli se koule, můj pocit vzbuzuje ve mně úsudek, to jest jistý pojem i tvrzení o jeho jsoucnosti. Pojímám a představuji si, že deset kroků přede mnou jest předmět, mající jisté vlastnosti, a že ve své ruce držím druhý předmět. Člověk, trpící hallucinací, jenž má představu (sensation) stromu nebo koule nepřítomné, tvrdí totéž.“ Toto naše přesvědčení o skutečnosti předmětů nemůže tedy býti důkazem jejich trvání, poněvadž ono stejně provází všechny naše pocity v jistém jich stupni, nehledě k jejich původu. „Zde jako všude podstata znamená neurčitou řadu vlastností známých anebo neznámých. Odečtěme všechny vlastnosti, nevyjímajíce ni jediné, rozsah, prostor (étendue), odpor, tíži, tvrdost . . . ba i samu jsoucnost (existence), a patrně z podstaty nezbývá nic: ona jest souhrnem — vlastnosti jsou jejími jednotlivými částkami.“ Proto, představujemeli si a tvrdíme jsoucnost podstaty, pouze si představujeme a tvrdíme, že jistá skupina vlastností jest stálá a trvalá. Tělo však není nahodilou směsí vlastností, nýbrž určitou skupinou. Není pouhým souhrnem, jako nějaká suma čísel, nýbrž svazkem takých vlastností, z nichž každá určuje a vzbuzuje ostatní. Tělesa nebo předměty, jakožto skupiny vlastností, kořenících se v našich pocitech, jsou pojmy úplně relativní, podmíněné našimi pocity. Těla nejsou ničím jiným než skupinou jistých vlastností a vlastnost v poslední analysi jest „mohutnost (le pouvoir), kterou má tělo — dáti vznik v nás tomu neb onomu pocitu. Růže má jistou vůni, rozličnou od vůně lilie nebo fialky; to znamená, že růže může vzbuditi ve mně a v bytostech s takovým ústrojím jako já jistý příjemný pocit, rozdílný od jiných pocitů vůně, jež nazýváme vůní růžovou“ (II. str. 14). Tak můžeme vysvětliti všechny vlastnosti hmoty a neustále při posledním kroku své analyse přicházíme k tomu závěru, že různé vlastnosti hmotných těl nejsou nám ničím jiným, než „možností pocitů“ nebo možné pocity. Taine sleduje znamenitou analysi anglických filosofů Bainea, Milla i Spencera, ukazuje, jak i nejobjektivnější vlastnosti hmoty — rozsah, podoba, hybnost, poloha — mají

svůj původ v pocitech našich svalů, a tento pocit vzniká z odporu, na jaký naráží povrch našeho těla při styku s rozličnými předměty. I tyto vlastnosti geometrické a dynamické nejsou pouhými „možnostmi pocitů" (the possibilities of sensation, jak dí Angličané.) Ani nejvyšší metafysické pojmy — prostor i čas — neunikají tomuto rozboru. Pakliže jednotlivé vlastnosti těl mají platnost pouze potud, pokud činí možnými naše pocity, ani skupina těchto vlastností, kterou nazýváme tělem, nemůže býti ničím více. Nemáli vlastnost jednotlivá sama sebou, beze vztahu ke mně, žádné vnitřní ceny, nemůže ji míti ani skupina nebo svazek těchto vlastností. Mluvímli o vlastnostech těles, „vše, co si představuji a tvrdím, jest to, že tyto vlastnosti jsou možny za jistých podmínek a stávají se nutnými větší úplnosti těchto podmínek. Jsou možny, když všechny podmínky, vyjímaje jedinou, jsou dány; jsou nutny, když i tato scházející podmínka doplňuje ostatní; zde tím, že připojila se podmínka poslední, možnost stala se nutností." Na příklad růže, jejíž vůni cítím, jíž se dotýká má ruka při zavřených očích, stává se pro mne předmětem skutečným, když hledím na ni očima otevřenýma. Možný zjev (růže) stal se zde zjevem nutným, skutečným, a celá příroda se všemi svými silami není pro nás nic jiného než bezpočetné číslo zjevů, mohoucích vzbuditi v nás pocity. Veškery zjevy pro nás jsou možné a nutné pocity (des possibilités et des nécessités de sensations). „Tento závěr zdá se býti paradoxem. Jak můžeme připustiti, že těleso, to jest substance nezávislé od nás, stálé, a jež si představujeme jako příčiny našich pocitů, nejsou v podstatě a samy sebou ničím jiným než různými způsoby možnosti a nutnosti pocitu? Tyto vlastnosti jsou trvalé; skutečně věta, kterou tvrdím možnost anebo nutnost jistého pocitu za jistých podmínek, jest všeobecná a platí pro všechny momenty časové. Z druhé strany tyto vlastnosti jsou nezávislé ode mne a ode všech bytostí cítících, jež žily, žijí a budou žíti. Neboť věta, kterou tvrdím možnost a nutnost jistých pocitů za jistých podmínek, jest abstraktní a má platnost nejen pro mne a všechny skutečné bytosti, než i pro všechny bytosti možné. Ba kdy by na světě v skutku nebylo ni jediné cítící bytosti, tělesa by trvala (existovala); trvala by tedy zvláště i sama o sobě" (33). V té příčině Taine silně se různí od Johna St. Milla, z jehož knihy [1]) hlavně vzal svou analysi světa vnějšího. On též určuje hmotu jako „trvalou možnost pocitu," on též jest přesvědčen, „že svět možných pocitů, jež následují jedny za druhými dle určitých zákonů, jest stejně vlastní jiným cítícím bytostem, jako mně, že má tedy trvání vně nás," leč on nemůže si představiti Kantovské Ding an sich a neschvaluje filosofy, kteří vidí ve hmotě něco více než možnost pocitu. My uznáváme, že v té příčině veliký logik Mill stojí mnohem výše než Taine, jenž pojímá celou otázku pouze psychologicky. Všichni my, filosofové i nefilosofové, jsme hluboce přesvědčeni o trvání světa vnějšího, jejž si představujeme jakožto celek

[1]) Viz zvláště hlavu XI. spisu Millova: An examination of Sir William Hamilton's Philosophy. Mill tam pojednává o psychologických příčinách naší víry v svět vnější. Co do logiky a hloubky rozboru sotva která kniha posledních 30 let (prvně vyšla „Examination" r. 1865) vyrovná se spisu Millovu.

samostatný, od našeho pocitu, od našeho ducha nezávislý. Psycholog Taine jasně ukazuje příčiny této illuse, vysvětluje, jak veškeren svět vnější zbudován jest z našich pocitů, jak my tyto své vnitřní pocity přenášíme ve svět vnější, a přece jeho logika dovoluje mu tvrditi, že svět vnější trvá bez našich pocitů. My jsme součástí čehosi velikého, neznámého, proto snad náš psychologický realism jest hlubokou pravdou, leč logicky jest nezvratně pravdiva Schoppenhauerova věta, že bez oka vidoucího nezáří žádné slunce na klenbě nebeské. Taine asi jest si vědom těchto obtíží a proto připouští, že „svět, v nějž jsme pohříženi, jest soustavou sil, tak alespoň si jej představují nejdůmyslnější fysikové. Různé síly, které při různých podmínkách vzbuzují v nás různé pocity — hle tělesa v poměru k nám a každé bytosti nám podobné.“ Tak mohou mysliti fysikové o svých silách přírodních, leč tím neřeší se hlavní otázka o jsoucnosti a podstatě předmětů, poněvadž, jak dí Taine, „všecky změny v tělesech představujeme si i můžeme si představiti pouze v jich poměru k pocitu, neboť všechny se vysvětlují při poslední analysi zmizením anebo vznikem možnosti pocitu“ (II. 51). A přece Taine myslí, že „cítící bytosti jsou pouze řadou (file) v ohromné armii různých bytostí, jež pozorujeme nebo tušíme v přírodě, a naše zjevy jsou pouze pranepatrným číslem v ohromném množství zjevů.“ Mezi těmito zjevy jest „jeden velice jednoduchý a mnohem více všeobecně rozšířený, než ostatní — pohyb anebo přechod z jednoho místa na druhé se svými rozličnými stupni hbitosti.“ Nejprve pozorujeme tento zjev v sobě, ve svých svalových pocitech a ponenáhlu na všem kolem sebe, při tom však neustále více a více pozorujeme rozdíl mezi svým pocitem pohybu a pohybem jiné hmoty. „Dítě věřilo, leč brzo přestává věřiti, že jeho míč skáče a prchá, že jeho koule žene se za ním a chce mu ublížiti. Člověk si představoval, konečně ale nepohlíží na let kule jako na úsilí analogické svému vlastnímu; ve své metafoře poznává metaforu a vymítá z ní, co jest třeba, aby se hodila tělesu, které nemůže míti ani úmysly ani pocity. Místo, aby si představoval pohyb jako řadu posloupných pocitů, nalézajících se mezi prvním a posledním bodem dráhy, představuje si ho nyní jako řadu posloupných stavů (états successifs), nalézajících se mezi dvěma body. Následkem tohoho omezení nevšímá si, jakého druhu jsou nebo jaké vlastnosti mají elementy této řady; zbylo pouze jejich číslo a jejich pořádek, a náš pojem o nich má platnost nejen o tělesech myslících, nýbrž o všech tělesech. Dále ponenáhlu objevuje, že v jeho definicích tělesa a jeho vlastností ten aneb onen způsob anebo ta neb ona zvláštnost pohybu může zaměniti jeho pocity. Nazýval pevným to, co vzbuzovalo v něm pocit odporu; nyní nazývá pevným to, co překáží pohybu toho neb onoho tělesa“ (56). Takto ponenáhlu přichází k tomu náhledu, jejž nyní jmenujeme mechanickým názorem světa, a všudy zaměňuje naše pocity pohybem těles a sama tělesa si představuje jako hybné příčiny pohybu (mobile moteur). Člověk doufá, že se mu podaří konečně vysvětliti všechny zjevy pohybem, ale ani tehdy nesmí zapomenouti, že všechny původní živly jeho základního pojmu nejsou nic jiného než pocity. A přece což skutečně musí dojíti člověk touto cestou k pouhému myšlenkovému nihilismu, což skutečně celá příroda

jest „pouhé nic (un pur néant), povýšené illusí lidského ducha na substance a předměty vnější?“ Což skutečně v kameni, jejž vidím, není nic svého, vnitřního (intrinséque), nezávislého, nepodmíněného mými pocity? (Pokračování.)

Modla.

Chrám spustošený — přec jen chrám,
zkácená modla — přece bůh.
Lermontov.

o udělal těm snědým synům pouště
jich dávný bůh, že náhle ranní slunce
z par vystupujíc krvorudé lázně
jen prázdný zřelo podstavec a v písku
dál hlavu, trup a zase dále nohy
již polozaváté?

Ví o tom šakal,
jenž před paprsky světla unikaje,
jak světla bůh by honil noc v něm šípy,
zalézá v doupě, naposledy ještě
zpět patře k místu orgie své noční?
Ví o tom orel, který v mraku mizí
jak černý bod? Ví o tom hádě pustin,
jež z trhlin podstavce, kde modla stála,
ven vystrkuje ploskou svoji hlavu
a jazyk dvojklaný, jak zlatý prsten
se svíjí v slunci, štítky lebky blýská?
Kdo o tom ví? Zda sám bůh pokácený,
zda nebe, prostor, čas, jenž zvolna strojí
hrob nebi, zemi, člověku i bohům?

Zda zlá vypukla a neznámá nemoc
ve stádech kočujících synů stepi,
či hádka mezi jedné větve syny
nůž zvedla vraždy k vůli krasavici,
jež k cisternám pro vodu večer chodí
a zvoní zlatým kruhem na kotníku
a blýská zlatým kruhem v každém uchu?
Či byl to pouhý bezvědomý rozmar,
jenž povstal v nich řka: Dost nám dlouho sloužils,
my jiného již potřebujem boha,
tys přežil se, tož padni mezi veteš
a vítr zasyp tebe spoustou písku,
zmiz s tváře země jako z našich srdcí?

To neví nikdo. Modla leží v písku,
je rozbita a brzy zasypána,
a včera ještě s úctou zřel k ní každý,

s ní sdílel tajné city vlastních ňader,
ji prosil o zdar rodiny a stáda,
o šťastnou cestu, o přispění v boji
ať s šelmami, ať s divým nepřítelem;
k ní patřil s bázní, hrom když duněl v mračnech,
a s plesem, déšť když vlažil sprahlé nivy,
na kolena a na břich před ní padal,
jí líbal podstavec, ba v úctě svaté
syn pouště mnohý po ní šplhal výše,
by dotknout moh se nesmrtelných nohou.
Dnes po všem. Leží v písku povalena,
trup jinde, hlava jinde, nohy jinde,
jen podstavec ční, asyl plaché zmije,
tak dlouho, nežli zanesou jej větry
drobounkým pískem . . .

Ale v oku věštce,
jenž visiony pouště jat se zpozdil
za karavanou, kdesi v horské sluji,
kde s džinny v půlnoci měl tuhou práci,
ční na podstavci bůh dnes jako jindy.
Přichází věštec, zcuchané má vlasy
a větry bradu rozvátou má, v očích
lesk rajských rozkoší a svaté hrůzy.
On nevidí, že modla v písku leží,
ji okem ducha vidí na podstavci
jak v aureole vítězného slunce,
a ruce rozpíná a na zem padá
a líbá podstavec a bije čelem
do tvrdé země. Radostně pak vstává
a za svými se dál ubírá pouští
a myslí stále, bůh že vztýčen ještě
jej provází svým zrakem, že mu žehná.

Jar. Vrchlický.

Za štěstím.

Román ze života Vídeňských Čechů.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

Zajímavo bylo pozorovati pana Miloše Hořejšího; ten s pěvkyně oka nespustil po celou dobu, co tu byla. Když dopěla své písně, vzal pana koncipistu za rámě a zatáhl ho stranou k oknu, ačkoli se vzpouzel.

„Pane koncipisto,“ pravil pan Miloš přitlumeným hlasem, „tohle děvče už jsem viděl, jen kdy bych se pamatoval, kde? Věřte mi, že

někde v Čechách. Ta je tak málo Španělka, jako my dva jsme Číňané. Vsadil bych se, že jí říkají Marjánka, Lidka nebo Andulka."

„Kde v Čechách? Jaká Andulka? Pane Hořejší, prosím vás, nepovídejte takové věci."

„Což pak za věci? Z toho, co povídám, neplyne, že by ta dívka nezpívala jako anděl a nebyla krásná jako princezna z Tisíce a jedné noci."

„Pane Hořejší," — pan koncipista mluvil stále německy a strašný pan Hořejší česky — „mně se zdá, že . . ."

„Mně se nezdá nic, leda že ten baron Möllendorf, jejž znám, a který je skutečně velký boháč a jinak čestný člověk, jehožto sportem jest vyhledávat a objevovat světu umělce a umělkyně, že tento Möllendorf provádí směšnou komedii, vydávaje tu dívku za Španělku. Já vás ujišťuji, že je Češka. Ale to máte tak: pitomému obecenstvu zdejšímu se to nesmí říci . . . Na mou duši, udělám si tu zábavu a oslovím ji po česku."

Pan Eman trnul hrůzou; sepjatýma rukama prosil děsného toho člověka, aby takových žertů nechal; i česky promluvil, aby se mu zavděčil, rozumí se, že jen šeptem.

„Co vám z toho vzejde?" pravil, „poplašíte ji; shledá, že ji znáte . . . přivedete ji do trapných rozpaků . . . zkazíte jí snad další karrieru!"

Miloš se trochu zarazil. „Máte pravdu," odvětil po chvíli, „nebylo by hezké kazit jí karrieru . . . Chtěl jsem pouze trochu pošimrat milostivou paní tetinku a tu zmiji Melanii, která pořád Čechům nadává a jim se vysmívá — nu, toho docílím také jiným způsobem . . ."

Přistoupili jiní, přetrhli ten hovor. Pan koncipista děkoval Bohu, že se dostal šťastně ze spárů Milošových. Spěchal k slečně Lucilii, která té doby byla zapředena s Excellencí; neodvážil se ovšem přistoupiti blíže a držel se v uctivé vzdálenosti, slečna ho však sama brzy zavolala. Excellence se ho ráčila optat, jak se má, a pak jinam se uchýlila, milostivě pokynuvši hlavou.

Když se večírek ukončil, ubíral se pan Eman domů, tentokráte sám. Na zatknutého, zavřeného svého jmenovce, o němž povídala mu Lucilie, ovšem nevzpomínal, jej zaujaly s dostatek vlastní záležitosti. Pan Debus, jenž mu kdysi napovídal o panu dvorním radovi a o milostivé paní hrůzu hanby a podlosti, jenž však od té doby mlčel jako pěna, ačkoli se s ním několikráte sešel, nešťastný pan Debus mu byl vrazil do srdce palčivý osten. Už mnoho vody od té doby uteklo, urputně se rval tenkrát s myšlenkami svými, ale jak už bývá, optimistické pojetí věci zvítězilo. Namluvil si tedy konečně sám, že pan Debus je nevděčný klevetník, z něhož mluví závist a třeba snad i zhrzená láska; že, ať věci se mají jakkolivěk, pan dvorní rada může mu urovnati skvělou dráhu životní; že, byť i vše, co o paní dvorní radové se mluvilo, byla pouhá pravda, Lucilie ničím vinna není, že je milé, hezké, hodné děvče a že ho má ráda. Jistě ho má ráda! o tom byl přesvědčen, v to věřil skalopevně. Což pak ho nevítala po každé, když přišel, s radostným blaženým úsměvem? Což pak ty jasné oči, v nichž zářil čistý, nebeský blankyt, což pak mohly lháti? zda

mu netiskla ruce plna srdečnosti? nebavila se s ním skoro výhradně? — Víc než rok docházel k nim, ani jednou ji neviděl nevrlou, ani jednou nezpozoroval, že by přicházel nevhod, ani jednou nevyzrazoval plachý, nesmělý pohled, že před ním něco skrývá. On sám jí ovšem lásku nevyznal ve vší formě — jakž by se byl osmělil? Třeba bylo důkladně se ujistit, že se mu nedostane odmítnutí; chvěl se při pouhém pomyšlení, že se snad přece klame, že v dětinné důvěrnosti vidí lásku. Ale nyní blížila se doba, ba už nadešla, kde se musí vysloviti.

Až pak se vysloví, až ona ho vyslechne! — Luzné obrazy vystávaly mu před očima z nočního temna, obrazy blaha a slávy, které ho doprovázely po celou cestu a s ním k spánku ulehly. —

O patro výše těch luzných vidin nebylo. Pozdní noc, mdlý svit lampy. — Zakolanský přebíral se v rozličných spisech, nastávala mu zkouška. Svoboda polo svlečen seděl opodál a hleděl do prázdna. Seděli dlouho beze slova, Kousálek jich nerušil, poněvadž někde flámoval podle způsobu svého. Nebylo slyšeti leda šelest obrácených listů, tu a tam zabručela na stropě moucha družkou ze sna vyrušená, časem pak zahučel v dáli rachot ujíždějících povozů neb ostré zapísknutí lokomotivy z nejbližšího nádraží.

Zakolanský zavřel svoje spisy. „Půl dvanácté,“ pravil, „nepůjdeš spat?“

Svoboda vstal, přešel dvakrát mlčky pokoj, pak se zastavil u zavřeného, záclonami zavěšeného okna.

„Je tady dusno,“ prohodil.

„Tož otevři trochu okno.“

Svoboda otevřel. Májová noc, jasná skoro jako den, plná měsíčního světla. Rozhled byl k jihu. Otvírala se před jeho zrakem klidná Haydnova ulice, stříbrnou září politá; v pravo v levo střechy a komíny, nestejné, nižší, vyšší, světla a stíny; v dáli stříbrolesklé, obzor uzavírající mlhy nad Matzleinsdorfem a Meidlingem.

„Pojď sem, Vojtěše — popatř, jak je jasno . . . nevidíš tamhle něco se černat na vrcholku Vídeňské hory?“

Zakolanský přistoupiv položil se do okna vedle přítele svého. Proud svěžího a přece vlažného vzduchu ovál mu skráně.

„Toť sloup pomníku Spinnerin am Kreuz,“ řekl.

„A víš, co na tom místě dělávají? Věšejí tam vrahy . . . a ty mlhy, jež tam krouží, to jsou duchové popravených . . .“

„Prosím tě, příteli — takové romantické nálady jsem u tebe nikdy nepozoroval. Pojď raději spat.“

Svoboda jako by neslyšel; v očích se mu zablesklo, hlasu pozdvihl: „Já nevím, co ve mně vězí, ale pořád se mi zdá, že se blíží chvíle, kdy i můj duch povede rej ve světlých i bouřných nocech . . .“

„Ty třeštíš!“

„Posud netřeštím, jen se bojím o svůj rozum.“

„Ale, pověz mi, proč pak se vlastně tak rozčiluješ? Pro Bětušku? Vždyť jsi se s ní rozešel zcela po dobrém. Tři neděle tomu jsou, co už tam nedocházíš; byl jsi úplně kliden, jist její láskou, ba říkával jsi, že už nevíš, čemu bys ji učil. Vždyť tě přece nemohlo býti tajno, že poměr, v jakém jste spolu žili, nemohl potrvati věčně —“

„Bětuška už není u paní Kollerové . . .“

„I to jsi předvídal. Což ti neřekla paní Kollerová, než jsi ukončil vyučovací kurs, že Bětuška již u ní bydlit nebude, že baron Möllendorf má jiné úmysly, že ji chce uvesti do světa, a cos podobného?“

„To je všechno pravda. Ale dokud byla dívka u paní Kollerové, bylo mi, jako bych ji viděl u její matky. Docházel jsem k nim, a paní Kollerová ničeho nenamítala, ráda mě vídala. Nemysli si, že nevěděla . . . vyznal jsem jí vše — řekl jsem jí upřímně, že Bětušku miluji, že mi bez ní nebude lze žíti. A ta paní, která zná svět a lidi, byla přesvědčena, že poctivě smýšlím. Co mi řekla, bylo velice moudré, bylo mi útěchou, nadějí a poučením . . . vždyť bez toho víš, vždyť jsem často o tom s tebou hovořil; mluvila skoro jako ty, ukazovala do budoucnosti . . .“

„A kde že je Bětuška?“ tázal se Zakolanský.

„Kde je! to právě mě tak vzrušuje! Paní Kollerová mi řekla, že je v rodině dvorního rady Chalupeckého . . . ona nezná tu rodinu; je prý, aspoň podle řečí barona Möllendorfa, velice vznešená, ve stálém styku s vysokými hodnostáři, zkrátka, pro mne nedostupná. Jsem od ní odloučen! — Je to horší, než jsem si z počátku myslil. Mám ji pořád na očích, vidím ji, ana pluje vlnami tohoto strašného víru, jemuž říkáme svět, pluje sama, bez záštity, bez silné ochranné ruky. Udrží se? utone, zanikne v hrozných peřejích žití? . . . Já bych ji chránil, já bych ji snad provedl bezpečně úskalími a bouřemi —“

„Ty blouzníš, příteli! Slyš přec a uvaž: což pak je se světa, když je v rodině onoho dvorního rady? A baron Möllendorf —“

„Nemluv mi o něm!“ — Svoboda se vzpřímil, oči jeho hořely. — „Já nevěřím v takovou šlechetnost, v čistotu jeho úmyslů . . . kde že takového co najdeš, na světě? A já ji budu chránit i přes její vůli . . . protože vím a znám . . . a ona neví . . .“

„Podle mého soudu je možno dvojí: buď tě miluje upřímně, pak ti i bez tvého vplétání se zůstane věrnou a byť se stalo cokoli, bude pamatovati na tebe, a na tobě bude, abys dle sil svých se přičinil státi se jí hodným — nebo tě nemiluje, pak se marně namáháš, marně síly své maříš. Jakým způsobem ji donutíš, aby se k tobě vrátila? Čím jsi dosud? Nediv se, prosté dívce, která sem přišla v jedné košilce, otvírá se svět, velký vzešený svět: chceš, aby vše, vše zahodila, pro svoji lásku všeho se zřekla, aby se zastavila, když před ní urovnána dráha do výší, o nichž nedávno neměla ani tušení? Žádáš mnoho, příteli!“

Svoboda mlčel; zraky jeho těkaly po nebi hvězdami posetém, přes černé střechy, jako by něčeho hledaly v dálce. Za hodnou chvíli teprve promluvil.

„Mluvíš moudře, příteli,“ pravil, „ale ty nevíš, ty nemůžeš vědět! Moje duše srostla s tou dívkou, a já přicházím o rozum při pouhém pomyšlení, že by se mohla státi obětí vypočítavých hanebníků. Kdo mi ručí, že Möllendorf je poctivcem? Snad Kratina, ten blázen, který vidí kolem sebe samé mecenáše?“

„Hm, a co ti řekla paní Kollerová, o níž tak dobře smýšlíš?“

„Paní Kollerová opustí zítra Vídeň; jede na venek. Toť také taková záhadná věc! .. Řekla mi, že tu nemá již co dělat, že raději žije na venkově. Ale já budu dávat pozor, povídám ti! a běda, dopídímli se čeho! Nikoho neušetřím, byť mi vzešlo z toho nevím co, třeba časné i věčné zahynutí!“

Z očí Svobodových sálal zlověstný plamen.

„Pro Boha tě prosím, mírni se,“ pravil Zakolanský, položiv dlaň svou na jeho rámě. „Nač se takhle běsíš? Jasná je dráha, kterou se ti bude ubírati, nepozbývej přece klidu. Přičiň se, pomni rodičů svých, jichž jedinou jsi nadějí a chloubou; až se něčím staneš, pak předstup před Bětušku a rci: Tohle ti nabízím, tím jsem!“

„Tobě se mluví lehce, příteli,“ odvětil trpce Svoboda; „až! až! — a co se stane do té doby?“

Zakolanský znal svého přítele i divou prudkost jeho letory, jevící se sopečnými výbuchy. Podařiloli se udržeti ho, ukonejšiti jen na chvíli, stával se zase přístupen důvodům rozumu. Právě po takovém výbuchu býval nejklidnější, a dělnost jeho odbočovala do jiných směrů; hledával pak zapomenutí v práci, a div bývalo, co vykonával.

Domlouval mu něžně.

„Ty můj dobrý, slyš mě! cítím s tebou, chápu tvoje rozechvění — ale mám ti raditi, bys jednal podle toho, k čemu tě ponouká tvoje vášeň a rozprouděná krev? — Probereš se z toho, drahý příteli! Snad přijde čas, kdy se usměješ, připomínaje sobě své dnešní rozčilení. Pojď spat — zítra se dohodneme o tom, jak máš jednati.“

Svoboda se zamlčel; oči jeho těkaly stále po nebi.

Tu rázem vzplanul na blankytě meteor, skoro tak velký jako deska měsíce, ale jiné, příšerně rudé bylo jeho světlo. Vznášel se, bojoval se stříbrným světlem luny, pak střemhlav spadl k zemi a zmizel právě nad pomníkem Spinnerin am Kreuz.

„Viděl jsi to?“ zvolal dušeně Svoboda. „Ta spadlá, zaniklá hvězda, tento meteor dopadší země u onoho místa hrůzy — to jsem buď já, nebo jest to ona . . .“

„Nech takových bláhových sentimentálností,“ odpověděl přítel, „takové blouznění ti špatně sluší.“

Ozvaly se šoupavé kroky; vracel se Kousálek. Vrazil do světnice, cylindr v týle, kus vyhaslé viržínky v ústech, klopýtaje, nohama pleta. I jal se vypravovati o veliké švandě, provedené se Škandálkem.

„Mlč!“ osopil se na něj Svoboda.

Zarazil se, vypoulil oči.

„Nu, nu — to se podívejme!“ zakoktal.

Ulehli všichni tři. —

X.

A zase utíkal čas, zase osud kolo obracel. Seňorita Mercedes Moreno stala se střediskem a zářivým sluncem salonu pana dvorního rady Chalupetzkého, který zatím se byl stal odborným chefem, ačkoli se u něho nepřálo ministerstvu Belcrediovu, jež zatím přišlo k vládě.

Ministerstvo toto zastavilo sice ústavu a prohlásilo se pro inauguraci „volné dráhy vůči všem tužbám národním,“ za to však přijalo též zásadu, že úředníci a zřízenci bývalé vlády zůstanou na svých místech, a že smýšlení jejich nikterak jim nemá býti na škodu; nikdo je — totiž nové ministerstvo — neměl viniti z předpojatosti. Tak stalo se, že pan dvorní rada Chalupetzky nejen zůstal, nýbrž že i postoupil, ač se vědělo, že v jeho salonu se scházívají zarputilí protivníci nového systému. Seňorita Mercedes s politickou stránkou salonu toho ovšem jen potud se stýkala, že přijímala hold všech možných osobností, tudíž i rozhodných protivníků nové vlády. A seňorita Mercedes uměla přijímati tento hold jako rozená královna. Na teplých paprscích milosti její tu ten onde onen se zahřál, ale vždy tak, že pro budoucnost nic z toho neplynulo, že hřející slunce ničeho nepozbylo z tepla svého, které mělo oblažiti více méně všecky. Všecko se radovalo z toho dobrotivého, teploučkého, zářícího sluníčka, jenom slečna Melanie se z něho netěšila, ba velmi těžce nesla, že nezbytno jí bylo ustoupiti do pozadí a spokojiti se druhým místem na obloze této. Můj ty světe! Kdo pak za to mohl, že slečna Melanie sice zářila, ale nehřála.

Ač seňorita Mercedes už byla přes půl roku sluncem Chalupetzkých, ač prospívala pod vedením prvních učitelů v umění svém měrou nevídanou, přece pořád ještě se nepředstavila veřejnosti. Sláva její připravovala se pod rukou sice, ale velmi důsledně. „Nevystoupí, dokud nebude úplně vycvičena,“ prohlašoval pan baron Möllendorf, „ale pak to bude coup, znamenitý coup — a na nás padne také kousek té slávy.“

Tak pan baron, a paní dvorní radová hrdě se usmála, jako by dodati chtěla: „Ano, ano, hodně té slávy: my jsme ji vzdělali, totiž já.“

Tu a tam proskakovaly v novinách krátké, tajemné zprávičky, mluvící o velkém překvapení, jež se chystá umění milovnému obecenstvu hlavního města, o veliké hvězdě, která co nevidět vyjde — a labužníci v tomto obecenstvu se těšili jako děti na vánoční dárky.

Tím časem pan Eman Košata o letním výletě do Dornbachu, jehož se súčastnil s rodinou svého představeného, vyznal slečně Lucilii lásku. Byl to tenkrát slavný letní den, slunce pražilo a krásné habrové lesy skýtaly stín a chládek. Celá společnost odebrala se tedy do těch lesů, a tam věru bylo těžko zůstati pohromadě. Dobré jakés bůže tomu chtělo, že pan Eman a slečna Lucilie ocitli se pojednou o samotě, ani hlasy ostatních k nim nedorážely. Tam tedy, v lůně přírody, pod zelenou střechou stromů vyznal pan Eman slečně Lucilii, že ji miluje.

Vyslechla jeho vyznání s blaženým úsměvem; že pak její oči se naplnily slzičkami, kdož by se divil? Kdož by pochyboval, že to byly slzy radosti a čistého blaženství? Divno bylo jen, že prosila Emana, aby před jejími rodiči se o ničem nezmiňoval; dala mu na jevo, že postavení jeho dosud není takové, aby si zařídil domácnost s děvčetem vyrostlým v takovém ovzduší jako ona, s děvčetem, které se nemůže uskromniti, které jest povinno stavu rodičů svých činiti jakési nároky na život, a podobných moudrých věcí více. Eman zase měl tolik důvtipu, aby seznal, že Lucilka byla na jeho vyznání nejen připravena,

ale že z odpovědi její mluvili poradní hlasové jiných. Cítil, že tu nesnadno něco namítati; vzpomněl si, jak mu kdysi řekl pan Hořejší, že pan dvorní rada Chalupetzky nejen že nemá jmění, nýbrž že si musí dlužiti peníze, aby mohl „vésti velký dům." Drže ještě malou ručku zbožňované Lucilky, přemítal tedy o tom, že věno velké nebude; jelikož však za to míti musel, že tím spíše nastávající tchán jeho se bude starati, aby zeti se dostalo slušného hmotného postavení, uznal s báječnou rychlostí, že protekce je také věno, a láska jeho neochladla. Vzpomněl si té chvíle také na rozličné básníky a ujišťoval slečnu, že ji bude nosit na rukou, že vše, vše v oběť jí přinese, že je nevýslovně šťasten, že veliká čest se mu stala a Bůh ví, co ještě. Slečna pak, jsouc moudrá, prosila ho, aby ji dovedl ke společnosti, že by nerada, aby se myslilo . . . že matinka je přísná . . .

On by se byl rád ještě pozdržel, byly to tak blažené minuty, ale ona za žádnou cenu nechtěla. Ač nerad, šel tedy, aby ji nepoplašil, a přece byl neskonale šťasten, když cestou mu ještě řekla, tisknouc mu rameno, vlhké řasy k němu pozdvihujíc: „Pro svoji lásku vás prosím, abyste počkal . . . neříkejte ještě ničeho . . . sama připravím matinku a pak vám povím, až bude čas. Zatím čiňte, seč budete, abyste postoupil . . . Čiňte to k vůli mně . ."

On se nemohl zdržeti, políbil jí ruku. „Pojďte! pojďte!" pobízela, velice jsouc rozčilena. Neušlo mu, že bojovala s pláčem. Musela ho míti velmi ráda, to nyní viděl, ona, vznešená slečna, jeho, který tak dlouho se rval se psotou.

I zachoval se dle rady její; pracoval, usiloval, činil seč byl, aby představeným vyhověl, cvičil se v sebezapírání a domohl se v té příčině takových úspěchů, že téměř přestal býti individualitou. Kdykoli se uprázdnilo nějaké vyšší místo, neopomenul se o ně ucházeti. Tu stávalo se, že vstoupil do svatyně svého chefa, aby ho poprosil za dobrou kvalifikaci; ale v kanceláři své nebyl pan odborný chef ničím než úředníkem, vzorným článkem byrokraticko-hierarchického řetězu, i vyslechl sice blahosklonně každou prosbu, při tom však kamenná tvář jeho se nezměnila, a stálá jeho odpověď zněla v ten smysl, že uvidí, prozkoumá, uváží, a co spravedlivého, že učiní. K tomu pak z pravidla dodával: „Jste výtečný úředník, znamenitá pracovní síla. Můžete se bezpečiti, že dle pravdy o vás podám své zdání. Neračte však zapomenouti, že při obsazování takových míst rozhoduje obyčejně ancienita."

Tato ancienita rozhodovala patrně tři nebo čtyřikráte v době čtyř měsíců, jež uběhly od té doby, co Košata vyznal Lucilii lásku svou. Pravý Spartán, pravý Kato, ten pan odborný chef!

Nedávno tomu, právě když se posledně o povýšení ucházel, osmělil se pan Eman jednou večer, jsa návštěvou v saloně páně chefově a vida jej při výborné náladě, použiti příležitosti, kdy sám a sám s ním hovořil, a požádati ho co nejzdvořileji, aby ho doporučil na vyšším místě. Pan odborný chef svraštil maloulinko vysoké svoje čelo a odpověděl přívětivě, s blahosklonným úsměvem na rtech:

„Pane koncipisto! prosím vás o jednu věc: ušetřte mne záležitostmi služby zde v mém bytě; ani nevěříte, jak po tom prahnu, abych

aspoň zde byl člověkem a nikoli služebným strojem. Buďte tak laskav, a sdělte se mnou zítra v kanceláři, čím vám mohu posloužit."

Pan koncipista se hluboce uklonil, pan chef lehounce, načež přistoupil k Excellenci, která právě ráčila brousiti svůj sarkasmus na jakémsi novém nařízení ministerském.

Druhého dne se dostalo panu koncipistovi formální důtky za to, že se opovážil mluviti s odborným panem chefem o služebné záležitosti mimo kancelář.

„Račte si pamatovati jednou pro vždy," zakončil úsečně, „*zde* jsem představeným, *zde* pojednávám o všem, co se týče služby. Doma jsem člověkem vám rovným. Přeji si, abyste vůči mně zaujal naznačené vám tímto stanovisko. Má poklona!"

Pan koncipista učiniv poklonu vrávoral ze svatyně všecek zdrcen; zotavil se z leknutí svého teprve, když shledal, že jeho pan chef ani v úřadě ani v saloně svého chování k němu nezměnil. Ale za ucho si to leknutí zapíše!

Byl chmurný, šeredný večer listopadový. Déšť pral do oken, staré domy v městě vypadaly, jako by je byly nepovolané ruce špinavým kalem potřísnily, slizké bláto lepilo se na boty, z propocených, zmoklých koní před fiakry a drožkami se kouřilo, jedním slovem, ohavné počasí; ale v saloně pana odborného chefa bylo útulno, teploučko, právě jako tehdy, když pan Eman po prvé překročil jeho práh. Byl dnes dychánek jako tehdy, a rozumí se, že pan Eman nescházel. Tytéž proudy světla, tytéž rozkošné toalety, týž sladký parfum, omamující, opojný, hudba, tanec — a přece bylo jinak. Tenkrát tu byl po prvé, nikoho neznaje, dnes tu byl domácí; cítil, že tu dýchal svoji athmosféru, bylo mu, jako by se v tom ovzduší byl narodil. Každý ho znal a on znal všecky; vyměnil stisknutí ruky tu s tím, tam s oním. Klonil se dámám na všecky strany, usmívaly se na něho, i slečna Melanie se naň usmála — snad vůbec po prvé. Milostivá paní byla nad míru laskava, seňorita Mercedes pleskla ho vějířem přes rameno a pravila: „Dobře, že jste přišel, budeme zpívat dueto! Jestli pak víte, že s vámi zpívám velmi ráda — máte krásný, zvučný hlas."

Pan Eman se uklonil a vrátil poklonu. Mluvila německy posud trochu trhavě, než, jak se všeobecně pravilo, slušel jí výborně exotický přízvuk i ty hříchy proti mluvnici, a slečna Esmeralda vynasnažovala se seč byla, aby sobě španělský přízvuk osvojila.

Všecko se smálo, vše bylo veselo, jenom Lucilie se zdála nějak zamyšlenou, ba smutnou. Excellence se s ní bez ustání ráčila baviti, tak že pro Emana nezbývala leda tu a tam chvilinka. Jednou se mu podobalo, že Excellence mluví velmi vážně, velmi důtklivě, a Lucilka svěsila hluboce hlavu a přikývla, ach smutně, přesmutně. Panu Emanovi bylo, jako by ho někdo bodl nožem do srdce. „Můj ty Bože," zašeptal, „mně se dokonce zdá, že pláče!" — Podíval se ostře na ně, jak tu stáli, sami, nikdo u nich. Takové protivy! Ona v zářivém květu své mladosti, on přitloustlý, trochu ku předu nakloněný, širokou pleš sotva zakrývaly přečesané přes ni rudorusé, bíle prokvetlé vlasy;

čelo vysoké, čistě oholené tváře jedna vráska . . . br! hezká nebyla ta Excellence!

Zapěl pak dueto se slečnou Mercedes. Nešlo mu, že Lucilie s něho nespustila očí po celou dobu, co zpíval.

Když nastalo tančení, uchýlila se Excellence do vedlejší místnosti a jen ob čas ráčila se objevovati ve dveřích nebo v sále a dívati se na kroužící párky. Pan Eman, který nyní vstoupil v práva svá, nejraději by byl Lucilku vůbec ani nepustil; ale ona jakožto dcera domácí paní měla i k jiným hostem své povinnosti.

„Jste smutna?“ tázal se mezi tancem. Neodpověděla. „Jste smutna!“ opakoval, „rcete, co se stalo?“

Pohledla naň, slza leskla se jí na řasách, ten tam byl čtveračivý úsměv, který tak velice se mu zamlouval.

„Jsem,“ odpověděla. Hudba hrála veselou polku, skočnou, dovádivou, a on se kroužil v taktu hudby té a při tom srdce se mu svíralo. Cítil, že tanečnice jeho křečovitě téměř se ho držela, jako by ho pustiti nechtěla.

„Co je vám?“ tázal se ještě jednou.

„Netažte se,“ zašeptala, „bude zase dobře. Vytrvejte . . .“

As týden po tomto dycháнku byl zase důvěrný večírek u pana odborného chefa. Panu koncipistovi, který přišel trochu později, zdálo se, že panuje jakás nezvyklá slavnostní nálada. Bylo přítomno poměrně velmi málo osob, Excellence mezi nimi. Milostivá paní jen zářila a přivítala ho s nejmilostivějším úsměvem, jejž kdy u ní viděl; pan chef stiskl mu obě ruce a výraz tváře jeho byl tak dobrotivý, tak v pravdě otcovský, jako nikdy před tím; i slečna Melanie laskavě se usmívajíc podala mu podlouhlou jemnou ruku, kterou on u vděčném zanícení a unesen touto nezvyklou blahosklonností a dobrotou uctivě a přece ohnivě políbil. Za to slečna Lucilie skoro naň nepohledla, nepřišla mu vstříc; byla bledá, divné pohnutí hledělo jí z očí, zrcadlilo se na milé tváři. Přistoupil k ní, uctivě se uklonil, podal jí ruku; ručka její byla studená jako led. „Dobrý večer!“ zašeptala jaksi cize. Bolně mu to projelo duší, nezbylo mu však času, aby o tom přemítal: milostivá paní zapředla jej do hovoru a již ho od sebe nepustila.

„A propos,“ pravila mimo jiné, „víteli pak, jaké potěšení nám kyne? Opera se bude u nás dávat! Co tomu říkáte? Za dvě neděle už! Znamenitý člověk, ten pan baron Möllendorf! Všecko to zařídil: první umělcové residence zavítají k nám — ano, ano — Norma, pomyslete, Norma! Slečna Mercedes bude zpívat Normu. Je to takořka první větší zkouška, aby slečna znenáhla přivykala — jeviště jako v divadle, kulisy, všecko. Ozvali se hlasové, aby slečna se vycvičila napřed v lehčích partiích, nastudovala úlohy operetní — ale pan baron nechce, stojí na tom, aby slečna rovnýma nohama skočila do velké opery. Já se srovnávám s tímto náhledem úplně. Offenbach je znamenitý chlapík, člověk se pobaví, zasměje; ale slečna Mercedes je zrozena k něčemu vyššímu . . . Jak pak se vám líbí krásná Helena, pane koncipisto? Co říkáte Geistingrové?“

A pan koncipista, který sobě už dávno byl osvojil panující v této společnosti tón, jal se rozbírati všeliké Offenbachiady, ačkoli cítil, že

nemá kritického nadání. To ovšem nevadilo: milostpaní ho poslouchala s velikou zálibou, přisvědčovala volajíc co chvíle: „Köstlich! köstlich!“ — I Excellence poklepala mu důvěrně na rameno řkouc: „Máte pravdu, klassicismus není pro velké obecenstvo, které se chce smát; slečna Mercedes ovšem nebude baviti vulgus commune, slečna patří vyšším sférám společnosti, patří nám, kteří ji dovedeme oceniti, uznati. My *přejeme* massám, ale máme i své vlastní požadavky, jichž se nevzdáme. Tím jsem podal také definici našeho liberalismu, jak já si ho vykládám.“

Rozumí se, že pan koncipista si liberalismus právě tak vykládal; jiní páni přistoupili, každý se vytasil se svou špetkou rozumu, i hlaholily salonem přezvučné fráse, tak zvučné, že pan koncipista na ten čas zapomněl na bledou Lucilku a studenou její ručku.

Právě když vše bylo v nejlepším proudu, když Excellence horlivě a nadšeně podávala svoje názory o liberálním státu, pocítil pan koncipista jakous ruku, která se na rameno jeho položila. Ohledl se a radostně se podivil, že vážený jeho chef tak důvěrně sobě vede.

„Na slovíčko, pane koncipisto,“ zašeptal mu skoro do ucha; a co druzí debatovali dále, přitáhl ho k sobě a vedl stranou.

Když se do té míry vzdálili, že ostatní jich nemohli slyšet, pravil pan odborný chef tlumeným hlasem: „Mám pro vás novinku. Ministeriální rada Neumann v ministerstvu financí bude dán na odpočinek, nejdéle za týden má modrý arch v rukou . . .“

Pan koncipista nevěřil uším svým. Sotva tomu dvě neděle, prohlásil se pan odborný chef, že ve svém domě chce být jen člověkem . . .

„Vím to z bezpečného pramene,“ pokračoval pan chef; „rozumí se a vím z téhož pramene, že na jeho místo postoupí ministeriální sekretář rytíř Markovský. Závisí na vás, chceteli se státi na místě tohoto ministeriálním sekretářem.“

Co pak to bylo? dějí se snad divy a zázraky? Pan koncipista nemohl sobě zodpověděti otázek těchto, neboť pan odborný chef, nepřestávaje držeti rameno jeho, zaměřil s ním do vedlejší komnaty a prošed touto, otevřel tapetové dvéře. Stáli v malém pokojíčku, útulném, rozkošném; v mdlém šeru lampy stojící na ebenovém gueridoně smály se na cizího vetřelce staré tretky na různých etažerách rozestavené. Jediné okno bylo zavěšeno tmavočervenou, plišovou, krajkami lemovanou záclonou; za malým stolkem nízká pohovka, křeslo, dvě stoličky, potažené rovněž tmavočerveným plišem. Vlažný, sladký vzduch, plný jemného parfumu, ovál mu skráně.

Dívčí svatyně! . . . snad Lucilčina! ozval se hlas v nitru jeho.

„Tak! zde nás nikdo nebude vyrušovat,“ pravil pan odborný chef, podávaje mu stoličku, načež sám usedl do křesla. „Račte si sednout a pozorně mě vyslechněte.“

Panu Emanovi pojednou bylo nevolno; cítil, že ho očekává něco důležitého, rozhodného. Pan odborný chef pak počal:

„Není na světě člověka, jehož osud ušetří; všichni jsme mu podrobeni, na všech vymáhá oběti. I mnou všelijak zmítal, drahý příteli, ale já nereptám: jednoho mi nadělil, dobrých, poslušných dětí, a toť velký dar! Až dosáhnete mého věku, pane koncipisto, dovedete to

oceniti. Děti moje jsou prodchnuty přesvědčením, že při všem a vždy mám na zřeteli blaho a štěstí jejich, proto také vůle má je vůle jejich. A nyní slyšte, milý příteli. Pozoruji vás dlouhou dobu a seznal jsem ve vás mladého muže nadaného, hodného, spůsobného, jedním slovem muže, jehož si nad jiné vážím, ba, co dím? jehož bych rád na vždy k sobě a k rodině své připoutal . . ."

Při těch slovech uchopil pan odborný chef ruku svého podřízeného s velikou emfasí, skoro theatrálně, a stiskl mu ji s vřelou srdečností. Pan Eman, všecek unesen tímto projevem náklonnosti, koktal cosi, že pan odborný chef teprve se přesvědčí, že on se přičiní, aby zasloužil této cti, atd. — pan chef zastavil další proud jeho ponížených díků, řka dále:

„Prosím, neračte slova má pokládati za liché poklony, víte, že nemám ve zvyku k nim se utíkati. Opakuji zcela upřímně: miluji vás láskou otcovskou a pokládám vás za svého syna . . ."

„Velectěný pane," přerušil ho pan Eman, „nevšední svojí laskavostí ráčíte mi usnadňovati krok, k němuž — —"

„Jen mě vyslechněte, příteli. Měl byste špatné ponětí o mé obezřelosti, kdy byste za to měl, že jsem nepozoroval interes, jejž projevujete k mé dceři Lucilii. Také vám netajím, že jste dívce nebyl lhostejný, a prosím vás, byste uvěřil, že já i choť moje jsme se z toho těšili. Avšak — nadešly okolnosti, které delší trvání tohoto poměru naprosto zakazují . . ."

Pan koncipista zbledl jako smrt, rty jeho se třásly, hledal slov, nenalezl jich. Pan odborný chef, jako by toho neviděl, pokračoval:

„Není příčiny, abych vám zatajoval tyto okolnosti. Povím vám zkrátka, že se o ni uchází excellencpán, a pochopíte, že takovému nápadníku nelze dáti košem. Povím vám také, že požádali jsme já i moje choť Jeho Excellenci, aby ráčila vzíti v úvahu, zda by se pro ni nehodila spíše moje starší dcera Melanie; Jeho Excellence však stála na svém — a předevčírem slavili jsme zasnoubení v rodinném kruhu . . ."

Panu koncipistovi dělaly se před očima mžitky. Hlava jeho klesla na prsa, křečovitě chvěly se mu prsty držící šátek, jímž sobě utíral pot s čela.

„Pochopuji vaši bolest, milý příteli," mluvil dále pan odborný chef, „vím, že jste Lucilii upřímně miloval, a věru, ona také mnoho plakala . . . Ale Lucilie jest poslušná dcera, ona nahledla nezbytnost. Ostatně, takový pláč, takový zármutek jest jarní přeháňka, po níž opět vychází jasný, nekalený blankyt."

Pan odborný chef vstal a přešel několikráte pokojem. Na pana koncipistu neočekávaná rána tak silně účinkovala, že pořád seděl jako strnulý, nedbaje povinnosti nižšího vstáti, když představený nesedí. Ten však patrně mu toho nevykládal ve zlé, nýbrž přistoupiv k němu a položiv obě ruce na paže jeho, v pravdě otcovsky jal se mu domlouvati:

„Příteli, vzmužte se! Hleďte, já jsem vás pro to nespustil s očí. Záleží pouze na vás, připoutati se navždy k našemu domu. Což nemám ještě dvě dcery? Což nelíbila by se vám Melanie?"

„Slečna Melanie mne nikdy nebude milovati . . . slečna Melanie je dáma velkého světa . . . a já jsem skromný podřízený úředník,“ vypravil ze sebe Košata.

„Přičiňte se o přízeň její . . . Ostatně, Melanie jest právě tak poslušné dítě jako Lucilie. Také se nepotřebujete obávati, že zůstanete podřízeným úředníkem; už jsem vám pravil, že uprázdní se místo sekretářské, nepochybujte, že se vám ho dostane; až pak budete sekretářem, jste za tři léta radou a to tím spíše, ježto více nebudete mým bezprostředním podřízeným. Nikdo mě nebude moci nařknouti z nepotismu; vy si svoje povýšení zasloužíte — jste a budete vzorným úředníkem, výbornou pracovní silou . . . Nuže, co tomu říkáte?“

Pan koncipista seděl mlčky na svém místě, tvář maje zakrytou dlaněma. Té rány neočekával; slova jeho představeného hluboko se mu zaryla do duše, a přece sobě tajiti nemohl, že pan odborný chef v pravdě otcovsky k němu mluvil. Poslední jeho slova zabezpečovala mu skvělou budoucnost.

Vzchopil se. „Račte přijmouti srdečné moje díky. Jak bych byl šťasten, kdy bych lásku a přízeň vašnostinu mohl sdíleti se slečnou Lucilií, tím šťastnější, že, jak sám jste mi ráčil říci, jsem jí nebyl lhostejný!“

„Upokojte se, milý příteli, o vše se postarám . . . i váš nynější bol, jejž s vámi cítím a jejž ctím, vyhojí čas. Pojďte nyní, aby nás nepohřešovali v saloně. Předpokládám, že znaje svět, ničeho na sobě nedáte znáti.“

Mladík vstal, šel, zavřela se za ním Lucilčina svatyně, zavřela se na věky.

Snad jich ani neviděli, když vstoupili do salonu. Pouze slečna Mercedes, spatřivši Košatu, pravila: „Kde pak jste? Chtějí, abychom zpívali dueto?“

„Račte mě omluviti, milostivá slečno, nejsem při hlase . . .“

„Škoda,“ pravila milostivá paní, „rádi bychom byli slyšeli . . .“

„Hlouposti!“ bylo slyšet Excellenci, „povídám vám, že národnostní otázka je překonána. Vynález Napoleona III., efemerida, jako on sám . . .“

Kdosi podotkl: „Já si myslím, že národnostní otázka bude slaviti svoje triumfy v Německu. Sjednotila se Italie, dojde i na Německo . . .“

„To si počkáte,“ přerušila mluvčího Excellence. „Německo se sjednotí! K smíchu! Kdy by nebylo německých knížat, odkud by brali ostatní panovníci své manželky? Každý ten potentátek dá ústavu, a Němci se uspokojí . . .“

Pan odborný chef promluvil potichu několik slov k své choti; ta pokývla hlavou. Pan odborný chef obrátil se ke společnosti a založiv pravici v záňadří, odkašlal si a jal se mluviti vážným, hluboce pohnutým tónem:

„Velectěná společnosti! Kladu sobě za čest oznámiti vám dvojí věc. Předně: Dočtete se zítra v officielní Wiener Zeitung, že Jeho Veličenstvo ráčilo odměniti skrovné moje přičinění, udělivši mi řád železné koruny a povýšivši mě zároveň do stavu rytířského s přízvím

‚von Schwarzenbrunn.‘ Za druhé: zasnoubili jsme dceru svou Lucilii s Jeho Excellencí, panem rytířem tuto přítomným. Tuto poslední věc oznámíme zítra písemně širším kruhům společenským, ale vidělo se nám sděliti se o ni již dnes se svými užšími přáteli, jež prosíme, aby se súčastnili našeho rodinného štěstí.“

Lze si pomysliti, jaký jásot provázel slova ta a jak vše se tlačilo, aby blahopřálo těm, jichž se to týkalo. Ani pan koncipista Emanuel Košata nemohl jinak než přistoupiti a vzdáti ponížený svůj hold. Pan odborný chef a milostivá jeho paní choť přijali tento hold s laskavým, blahosklonným úsměvem, Excellence ráčila udělati vtip, dokládajíc, že snad také panu Koschattovi brzy budou gratulovati, a slečna Lucilie pohledla mu do očí plaše, smutně, bez úsměvu, zapýřila se, zbledla . . .

Pan koncipista se ubíral domů. Plískanice i mlha pojaly ho ve vlhký klín svůj, jemu však se zdálo, že ladný, čerstvý vzduch příjemně mu chladí jemně rozpálené skráně. Tma byla vůkol, zamžené svítilny skýtaly málo světla, ale jemu bylo, jako by i toto mdlé, blikavé světlo příliš svítilo, on by se byl nejraději ukryl v čiré, tmoucí tmě. Ten tam byl ráj srdce jeho, budova nadějí jeho. Uháněl k domovu deštěm a nocí, jeho myšlenky za ním i před ním, jako stádo černých havranů. Vzpomněl sobě, s jakými city se touto cestou ubíral, když po prvé byl meškal v kruhu, který dnes opouštěl; vzpomněl sobě i na onu noc, když odcházeje ze salonu svého představeného upadl v ruce panu Debusovi, jenž první přiložil kosu na bující jeho illuse. Ten jím tenkráte otřásl! A jak on se vzpíral, jak bojoval za ty krásné illuse — a nyní? Milý zjev Lucilčin neustále vyvstával ze tmy, i zabodl se mu do srdce smutný pohled její . . . Nevýslovná hořkost naplňovala celou bytost jeho; zatínal pěstě, prokletí dralo se mu z hrdla, stěží je potlačil. Nedůstojná hra se s ním hrála, mrzká, ukrutná hra. Opakoval si v duchu laskavá, otcovská slova pana odborného chefa, jimiž hleděl ocukrovati mu hořkou pilulku. Bodejť by mu ji byl ještě podal neocukrovanou! To by bylo scházelo ještě! Sám sebe se lekl, když vydral se mu maně z hrdla hořký, zoufalý smích.

Došel domů, strhl se sebe oděv i ulehl. Vždy tytéž myšlenky, myšlenek celé peklo. A co zkusil jako chudý, polo žebravý student! A nyní byl vydán na milost a nemilost bezcitného, hrdého, sobeckého představeného, jenž nohama šlapal štěstí svého vlastního dítěte. Hučela mu v uších přípověď, že za málo neděl bude ministeriálním sekretářem, ač jestli . . . a tak dále . . . A neli, nebudeli chtíti učinit, co na něm za to místo žádá, co potom? Pan odborný chef jest jeho představený, napíše mu pěkně tajně do kvalifikace nepříznivý posudek, a pan ministeriální sekretář je hotov, nadobro hotov . . . A jakýs ďábel, obyvatel onoho pekla, jež ho mučilo, šeptal mu do ucha slova i nápěv písně, kterou nedávno zpíval v saloně u pana chefa:

Behüt' dich Gott! es wär' so schön gewesen,
Behüt' dich Gott! es hat nicht sollen sein!

Ba, bylo by to bývalo hezké! Ministeriální sekretář a pak pan ministeriální rada, a pak zas větší pán a ještě větší . . . A jiný ďábel se mu smál a vykouzlil před duševní zrak jeho postavu paní ministe-

riální sekretářky, dále paní ministeriální radové, a potom ještě větší paní . . . a ještě větší . . . a ta paní byla krásná, velmi krásná. „Podívej se na ni," chechtal se pekelník, „což se ti nelíbí?" Nemohl popříti, byla krásná, ale nebylo při ní něhy, nebylo lásky, jenom ledový chlad. I přišel zase jiný ďábel a povídal mu cosi o závratné výši, na kterou ho zaveze triumfální vůz. Krásná paní podle něho bude tlačiti a ještě snad někdo, právě tak jako se našel, kdo pomáhal tlačiti vůz jeho pana chefa, jak mu byl řekl tenkráte pan Debus. Eman se hrůzou zachvěl, slyše, co tento ďábel mu sliboval . . .

K ránu až usnul tvrdým snem, z něhož se probudil všecek stlučený; hlava ho bolela jako po divokém kvasu.

Zůstal doma, po prvé nešel do kanceláře. Paní Bartsieglová vešla k němu. Bože! jak byla hodná, plna soucitu! Ošetřovala ho jako nemocné děcko. A hezká byla ta paní Bartsieglová, statná, boubelatá. Oči její hořely jako černé diamanty, a ručka, jež se starostlivě dotkla rozpáleného jeho čela i ruky jeho, ručka ta byla měkká, buclatá, teplá, měla důlky místo kotníčků, když prsty byly nataženy, právě tak jako ruka Lucilčina. Ruka slečny Melanie byla zcela jiná, mnohem pravidelnější, delší, prsty její růžovější, ale buclatá ta ruka nebyla, a měkká také ne . . .

Tak se stalo, že ruka paní Bartsieglové ukázala se býti nejlepším kouzelným proutkem na odhánění černých havranů a jízlivých ďáblů předešlé noci, jež nezaplašil zcela ani nový den. Soucitná paní Bartsieglová připravila chorému panu koncipistovi oběd, dobrý uherský oběd, pörkelt paprikový, který přivádí zkažený žaludek zase do své míry, a jakés halušky, které sytí až radost . . .

Zkrátka, nebyl zlý, tento den, a pan koncipista počínal v duchu pochybovati, že muka pekelná trvají bez konce . . .

Okolo sedmé kdosi zaklepal na jeho dvéře. Pan koncipista neslyšel snad prvního ani druhého zaklepání, když však příchozí po třetí se ozval, uslyšel pan koncipista, i otevřely se dvéře klepajícímu. Paní Bartsieglová, jejížto buclaté ručky byly právě postavily na stůl šálek kouřícího se čaje, mihla se rychle kolem jakés postavy, již tma na chodbě halila v závoj svůj, a altový její hlas klidně zvenčí pravil: „Kdy byste něčeho potřeboval, pane z Košatů, račte zazvoniti."

Pan koncipista poustoupil ode dveří, aby návštěva mohla vejíti, a ve světle lampy objevila se vysoká postava — jeho bratránka Matěje Košaty.

Ty můj umučený! Jaká se s ním stala změna! Přikloněný, zhubenělý, obličej žlutý, plný vrásek, oči hluboko zapadlé — obraz bídy a hoře! Pan koncipista ho poznal, až když pozdravil, široce, po jihočesku: „Dej Pánbůh šťastný dobrý večer, pane strejčku, a račte odpustit, že — —"

Dále chudák nemohl, patrně se zarazil, neboť obličej páně strýčkův byl ještě mnohem přísnější než tehdy, když Matěj byl u něho po prvé.

„Nu, co mi neseš?" tázal se úsečně. — „Máš u mne neštěstí, přicházíš pravidelně nevhod. Vyslov se krátce, jsem nemocen."

Nevím, zda viděl pan Eman slzu, která se zaleskla v zapadlých očích; pochybuji, jinak by mu byl aspoň podal stoličku.

„Račte odpustit, nevím si rady . . . přišel jsem prosit . . .“

„Člověče,“ přerušil ho pan koncipista, vida jeho sešlý, rozedraný oděv, „jak pak to vypadáš? Na mou duši, jako žebravý tulák — což se nestydíš?“

„Račte odpustit, pane strýčku . . .“ A ubožák se dal do vypravování všeho toho, co se mu bylo přihodilo od těch dob, co nohou vkročil do Vídně, aby tu našel štěstí. Vypravoval, co se dělo s ním, co s ženou, jak umřel chlapeček, jeho největší radost na světě; jak ho pak žena od sebe odpuzovala a jak on, nemoha toho déle snésti, dal se hněvem strhnouti. To vše povídal po svém, rozvláčně, vzpomínaje všech vedlejších okolností, tak že pan koncipista ho několikráte přerušil, řka: „Jen rychle, jen k věci! myslíš, že mám čas tohle všechno vyslechnouti? — Mne bolí hlava . . .“

„Dobře, pane strýčku, povím hned. Když jsem viděl, jaká je, a že s ním drží, s tím pánem tam, popadla mě zlost, že jsem nevěděl, co jsem činil. Mlátil jsem kolem sebe, nevím, do koho a do čeho, pěstí jsem vytloukl okna, a tuhle se podívejte —“

Vztáhl k němu pravici, byla schromena, samá hluboká jizva.

„Nu a dále?“ tázal se pan koncipista.

„Potom mě zavřeli; čtyři měsíce jsem dostal. Jak a proč nevím, bylo to německy. Byl u toho ňáký pán a ten mi to překládal, ale jen tak zkrátka; ten mi řekl, že budu sedět čtyři měsíce, protože jsem udeřil policajta. To že je dost málo, že prý byly polehčující okolnosti . . .“

Při těchto slovech vzplanul v panu koncipistovi všechen hněv, všechna ošklivost, jež vzbuzuje v pořádném člověku pohled na zlosyna, který upadl v ruce trestající spravedlnosti. A ten člověk byl příbuzným pana koncipisty, téhož pana koncipisty, jenž byl na řadě státi se ministeriálním sekretářem! Ano, blízkým jeho příbuzným byl Matěj, to věděl dnes pan koncipista mnohem lépe než tehdy, když ho Matěj po prvé navštívil. Vstal tedy. Hlas jeho nabyl rozměrů v pravdě zdrcujících, když osopiv se na něj, pravil:

„A ty člověče, ty kriminálníku, opovažuješ se přicházeti ke mně! Ty se ke mně hlásíš, ke mně, jehož každý si váží, před nímž se otvírají dvéře největších pánů? Jdi, odkud jsi přišel, a neříkej, žes můj příbuzný . . .“

„Pane strýčku — račte dovolit,“ zaúpěl ubožák a slzy jeho lily se proudem — „já jsem poctivý člověk . . . do smrti vás nebudu obtěžovat . . . přišel jsem jenom o radu prosit . . .“

Přes svůj spravedlivý hněv pan strýček měl snad přece trochu útrpnosti, neboť přešed několikrát pokojem zastavil se posléze a pravil:

„Čeho tedy žádáš — ale zkrátka!“

„Práci mám zas . . .“

„Tím lépe, když ji máš, buď tomu rád a nepovídej o tom . . .“

„Ale méně vydělávám, protože ruka nemůže, taky jsem se strhal . . .“

„Tedy co?“

„Když jsem vyšel z . . . z kriminálu, šel jsem rovnou cestou k Terezce. Chtěl jsem ji prosit, aby mi odpustila, aby se mnou zase žila . . ."

„Kdo je Terezka? co pak já vím, kdo je Terezka?"

„Prosím, pane strejčku, s odpuštěním je to moje žena . . ."

„A, dobře, už vím. Nu, dále!"

„Ona tedy, prosím, teď žije s ním — s tím člověkem . . . Mají vinárnu, hostí plno. Tak jsem tam přišel . . . vyhnala mě, řekla, abych se klidil ke všem čertům, sic že mě dají na šup; že s kriminálníkem nepotřebuje žít . . ."

„To má pravdu. Tys byl trestán pro zločin, a ona má právo žádat za rozvod."

„Ale já ji mám rád, já jí odpouštím, třeba byla s tím člověkem."

„Nu, je to pěkná slota. Jste vůbec pěkná sebranka."

Mravní jitření pana koncipisty dosáhlo největšího stupně. Co Matěj tu stál všecek zdrcen, slyše potvrzení toho, co jeho manželka mu řekla, opakoval pan Eman neustále: „A s tou spřeží má člověk stejné jmeno! K zbláznění! Říci, že tohle je můj vlastní bratranec!"

Matěj stál před ním nadobro zničen, jedva ze sebe vykoktal: „Chtěl jsem prosit, aby pan strýček jí ráčil domluvit, aby mi taky odpustila . . ."

„A ty nestydatý chlape! Tak? Mluvit s ní mám, s tou — s tou —? To ty na mně žádáš? S tou — a za tebe, ty! Co pak si myslíš? Ty divoký surovče jeden — jdi mi s očí! To ti povídám, ať tě více nevidím, sice tě sám pošlu na postrk, ty neurvalče! — Co? ty tu ještě stojíš? Táhneš, lotře! Či mám zavolat domovníka? Ty . . .!"

Matěj zavrávoral, div k zemi neklesl, hledaje dveří. Jeho bratranec mu je otevřel dokořan.

„Ježíši můj, smiluj se ty!" zabědoval na schodech. Ještě na chvíli stanul; přemítal snad, nemělli by jíti do třetího poschodí k oněm mladým pánům. Potřásl však hlavou a šeptal: „Je to marná věc . . . s kriminálníkem by takoví páni nemluvili." I ubíral se pomalu dolů, drže se zábradlí, aby nepadl.

Venku hučel vítr jako tehda, když po prvé přišel do Vídně. Plískanice mu bila do tváře, šaty jeho vodou nasáklé lepily se na tělo, a on, maje červa v srdci, šel sám a sám dlouhými třídami nocí a větrem, blátem a kalem, až daleko na Rossavské předměstí, kde úmorně pracoval od bílého rána do tmavé noci, v mokru a mrazu; druhové v práci se vyměnili, s ním smutným, málomluvným nikdo neobcoval; i ten švec, který dříve tak často k němu docházel, aby ho vycvičil v němčině, zřekl se ho úplně. Když Košata, vyšed z vězení, k němu zašel, uvítal ho slovy: „Co mi chcete, tupá palice? Nepovídal jsem vám, že člověk musí umět německy, chceli obstát? Přičinil jste se? Kdy byste byl uměl německy, nebylo by to přišlo s vámi tak daleko. Táhněte k čertu, s kriminálníkem nemluvím; jsem zachovalý člověk, Bohu buď chvála."

A Matěj šel. Neměl nikoho na světě; večer se pomodlil podle svého zvyku, prosil svého chlapečka andělíčka tam nad modrou výší, aby se přimluvil u Pána nebeského za svého tatíčka, který ho míval tak rád.

Zda slyšel andělíček modlitbu jeho, zda viděl tatíčkovy slzy? — Co se Matěj ubíral domů, přecházel pan Eman pokojem v největším rozčilení. Snad ho potěšila paní Bartsieglová, která přišla po chvilce se zeptat, zda neráčí Herr von Koschatta ještě šálek čaje . . .

(Pokračování.)

Ztraceno.

Ach, dome můj, obrostlý révou divokou,
blíž bystré říčky, v jižním kraji českém,
sním stále o tobě svou dumu hlubokou,
že div se nerozpláču marným steskem.

Ať kamkoli mě vlna žití žene,
já stále ve snách zřím ten dům, ten květný sad,
tam na ty jizby v duši roztoužené
cos kouzlem nutí mě vždy vzpomínat.

Tam po prvé jsem z moře snění dlouze pil,
v taj étherické rozkoše jsem splýval,
tam po prvé, když trudem rozsmutněn jsem byl,
v tvář božské Poesie jsem se díval.

A to, co miloval jsem v světě nejvíce,
tam ztratil jsem — své lásky poklad vroucí,
neb srdce mojí matičky, té světice,
za letní noci přestalo tam tlouci . . .

Vše prchlo! Jiná ruka květy pěstí
a v domě mém již bydlí divný, cizí lid,
jenž šlape po tom hrobě mého štěstí,
kam duch můj zalétá se pomodlit.

Em. ryt. z Čenkova.

Romance starodávná.

Na loži král leží — život již se krátí,
s mrtvými on záhy v hrobě bude spáti.

Ještě ohlíží se smutně kol a kolem
a pak náhle volá s rozjitřeným bolem:

„Umírám a nemám dítě, nemám syna,
žádný nevypučel kvítek z mého klína.

Jak jsem lid svůj drahý kochal nad své žití,
a teď bez naděje nad ním mám tu mříti!

Ach — a čas můj přišel — žaluji to bohu!
Nedav jemu syna, kterak usnout mohu?

Nuže — tři vy mládci, blízcí mého trůnu,
vy jste stejně bili v citu mého strunu.

Stejně na mne zřeli, stejně u mne dleli,
jako mléko ssáli ze mne život celý:

Jednomu z vás podám žezlo své a říši,
a pak spokojeně srdce mé se ztiší.

Nuže — každý peníz stříbrný zde máte,
s penízem tím ihned do kraje se dáte,

Za týden se vraťte — bůh mi dá snad žití —
a kdo nejvíc získá, ten má všecko míti."

Zavýskli si mládci, po penízi vzali,
a jak velel král jim, do světa se dali.

A král čeká, čeká týden, lhůtu svoji.
U králova trůnu dva pak mládci stojí.

„A kde druh váš třetí?" ‚Skryl se, skryl se, pane,
jistě strach a vina na duši mu tane.'

„Nuže — mluv ty, mládče!" ‚Dopřáli mně bozi,
plny stříbra, zlata venku stojí vozy.

Ohromné to vozy — hřivnu tisíckráte
kterak znásobil jsem, všickni zvědět máte.

Nedaleko odsud les je pustý, tmavý,
každý, kdo jím kráčí, v strachu střeže hlavy.

Kupec ruce spíná, k nebesům se modlí,
tam jen medvěd hrubý a vlk divý prodlí.

Tam já, najav druhy za tvůj peníz, králi,
a za sliby zlata, zvolil pobyt stálý.

Na kupce jsem čekal, klidné na pocestné,
peníze jsem rval jim ve záloze lestné,

A kdo z nich se bránil, život svůj tam nechal.
S nakupeným zlatem k tobě pak jsem spěchal.

A teď, tisíckráte zvětšiv hřivnu tvoji,
vítězstvím jsem jist v svém o korunu boji.'

„Co ty?" král se zticha druhého zas táže,
a ten měšec těžký ve své pojal páže,

Před krále jej staví. „To má hřivna, pane.
Na ní pouze pot můj, ne krev cizí plane.

Já tvůj peníz vzav se mezi kupce ztratil,
za jeden dva každý den jsem v měšec vrátil,

Za dva čtyři zase, a než týden minul,
stonásobný zisk tak do rukou mi splynul.

A s tím, co jsem získal poctivě, tu klekám,
a na tvoje slovo milostivé čekám."

A kde třetí mládec? Nikde po něm stopy.
Konečně jej v skrytu najdou, prudce chopí,

Před krále jej staví. Jak se v bázni třese,
nejhorší on jistě zprávu králi nese!

„Kde máš hřivnu svoji?" král se táže hněvně.
Zbledl mladík, král mu v oči hledí pevně.

„Mluv!" — „Já vycházeje od tvých očí, králi,
uviděl jsem chudé — hladoví tam stáli,

V šatech vetchých, v mraze . . . srdce se mi chvělo,
na tvůj příkaz, pane, rázem zapomnělo,

Podal jsem jim peníz . . . A teď, mocný pane,
nalož, jak chceš, se mnou — co díš, to se stane."

Král na trůně povstal . . . všecko mlkne v děse,
a jak zvon se vážně jeho hlas kol nese.

„Ty, jenž's loupil, vraždil, neznal slitování,
ani u mne najít nesmíš smilování.

Jdi, a sám se usmrť! To má milost celá.
Chudým budiž dána mzda tvé krve vřelá.

Ty, jenž poctivě jsi kupčil, stokrát vrátil
hřivnu svou, ač moji korunu jsi ztratil,

Bez překážek všechněch, poplatků a daní
obchoduj si v celé říši do skonání!

Ty však, smutný hochu, líce svoje zvedni,
a jak syn můj vlastní po boku mi sedni!

Mojí ku potěše, svojí ku ozdobě
za peníz jsi získal srdce lidské sobě!"

Aug. E. Mužík.

Fysikální vlastnosti oceánů.

Píše
dr. Jaroslav Jahn.

(Dokončení.)

Opozdění maxima a minima teploty vodní jest proti teplotě vzduchu velmi značné. Tak na př. na severní polokouli nastupuje minimum teploty vodní až v únoru a březnu, maximum až v srpnu a září. Na určitém bodě v Severoatlantském oceáně jest v únoru teplota vodní 16·7° C., v srpnu 24° C. (dle toho obnáší roční kolísání pouze 7·3° C.). Pozorujemeli průběh isothermobath, t. j. čar, jež spojují místa stejné teploty vodní, ukáže se, že každá z nich na svých koncích přechází v rovnou čáru. Ohyb ve přímku označuje hloubku, od níž počínaje, se teplota pouze velmi nenáhle mění. Stejnou měrou, jako se veškery meteorologické úkazy atmosféry dějí pouze po blízku povrchu země, konají se i nejzajímavější a nejdůležitější pochody co do rozdělení teploty mořské ve vrstvách nad onou vrstvou, jež má zdlouhavou změnu teploty. Thoulet, jenž si vynikajících zásluh získal o seznání tepelných poměrů mořských, dělí vodu oceánů ve dvě vrstvy: dolejší, poměrně klidnou, a hořejší, v níž dějí se veškery zjevy pohybu vody mořské. Na snadě jest ovšem otázka, jakým spůsobem umožněn jest život organický v hlubinách a jak dostává se do hlubin těch vzduch, k životu tomuto nezbytný, když vrstvy vodní zde v poměrném klidu jsou? Thoulet (Comptes rendus, CX., č. 25. 1890) vysvětluje to jednak tím, že jak pokusy dokázáno, voda vzduchu prostá, přivedena ve styk se vzduchem, záhy nasytí se vzduchem až ke dnu, — jednak tím, že veškery nesčetné předměty, stále ke dnu v mořích klesající a usazeniny dna pak tvořící, zvláště však zvířecí a rostlinné zbytky, stále vzduch do hlubin přinášejí. — Teplota na dně otevřených moří jest, jak jsme podotkli, všude velice nízká, obnášíť i při rovníku místy 0°, ježto, jak řečeno, vniká sem voda z polárních moří. Proto veliký vliv na teplotu vody při dně má okolnost, jak dobré jest spojení toho onoho dílu moře s moři polárními, a proto v těch částech moří, kde se vyskytují podmořské hřbety, zadržující proud studené vody od polů, vyskytují se i veliké nepravidelnosti v teplotě vody při dně, jak dokazuje příslušné měření četných výprav (viz hlavně pag. 455—456 uvedeného již pojednání Bermannova a „Unser Wissen von der Erde“ I. p. 186—205). Proto i moře k polárním mořím bližší vykazují všeobecně nižší teplotu při dně, než moře blíže rovníku: na př. Severní moře 0° až — 2°, u Thomsonova hřbetu 5—6°, jižně od t. zv. planiny telegrafové 2°, v Brasilské pánvi 1°, východně od sv. Pavla 0°. — Uzavřená vnitrozemská moře (jakož i sladkovodní jezera) ukazují i v teplých pásmech od jisté skrovné hloubky až na dno stejnou teplotu. Příčinu toho vyložili jsme výše; ne bez účinku na tyto poměry teploty jest i okolnost, že bývají takováto vnitrozemská moře oddělena toliko mělkými úžinami od oceánů, s nimiž mohou pouze na povrchu spojení míti, tak že hluboké studené vrstvy z oceánů vniknouti sem nemohou. Tak v Středozemním moři, jež jest od Atlantského oceánu

v úžině Gibraltarské odděleno hřbetem, který mezi mysy Trafalgarem a Spartelem i jen 200 m. hluboko leží, obnáší teplota vody od 200 m. hloubky až na dno i v největších dosud známých hloubkách konstantně ca. 13° C., [1]) kdežto v Atlantském oceáně za hřbetem uvedeným teplota vody ke dnu stále klesá (viz výsledky výprav „Poly" v této příčině). Podobně i v Rudém moři obnáší teplota vody až na dno (nejhlubší 600 uzlů) 21·7° C. Zajímavo, že i uprostřed širých moří pánve, podmořskými hřbety nebo planinami z části uzavřené, vykazují od jistých hloubek ke dnu stálou teplotu vody, a to obyčejně dosti značnou, vždy *vyšší*, než jest v obdobných hloubkách moře za hranicí takto uzavřených pánví. Tak na př. v zálivu Mexickém, odděleném od ostatního Atlantského oceánu podmořským hřbetem, loni „Albatrosem" dopodrobna ohledaným, má voda od hloubky 1460 m. až na dno stálou teplotu 4·2° C. Veliká moře nemají však stejnou teplotu vodní při téže hloubce a pod týmž stupněm zeměpisné šířky; tak na př. jest voda Tichého oceánu pod 1500 uzly o stupeň studenější než voda Atlantského oceánu v téže hloubce a v místech téže zeměpisné šířky. Tážemeli se, proč voda mořská při teplotě — 3° C. na dně nezmrzne, dlužno předem v úvahu bráti okolnost, že bod mrazu při slané vodě mořské nastane teprve při — 2·55° C. (za klidu; jeli voda v pohybu, až při — 3·17° C.) a po druhé, že za ohromného tlaku, který v hloubkách na dně mořském panuje, voda se může velmi „přechladiti," aniž zmrzne.

Nemalý vliv na teplotu moře má i blízkost a množství okolních pevnin. Následkem toho mají moře severní polokoule, na níž jest více pevnin, mnohem větší spůsobilost zahřátí než moře jižní, která méně pevnin obsahují. Vizme příklad: Krümmel nazývá vodu mořskou, mající teplotu 24° C., „tropicky teplou" (40% či $^2/_5$ veškerého mořem pokrytého povrchu zemského má takovouto tropicky teplou vodu). Severní polokoule obsahuje v létě (v srpnu) 56%, v zimě (únoru) 36% tropicky teplé vody; jižní polokoule má jí v prvém případě pouze 23·2%, v druhém pouze 42·6%. V ročním průměru obsahuje severní polokoule 47%, jižní 33% tropicky teplé vody.

Dříve se veliký vliv na teplotu vody na povrchu moří připisoval t. zv. teplým proudům mořským, zvláště proudu Golfskému přisuzována v příčině té nemalá důležitost, jak podnes ještě zeměpisné učebnice

---

[1]) Jelikož tato teplota rovná se průměrné zimní teplotě vzduchu v kraji tomto, má to veliký vliv na živočišstvo. Jak Regnard při pokusech svých seznal, jsou mnozí vodní živočichové životem svým poutáni na určitou teplotu vody, v níž žijí. Klesneli tedy v zimě teplota vody (na př. ve Středozemním moři) na povrchu na 13°, při čemž teplota vody ve větších hloubkách až na dno táž, tedy rovněž ca. 13° zůstala, mohou živočichové z větších hlubin na povrch vylákáni býti. Ovšem bývá výlet takový životu jejich nebezpečný, ježto kromě teploty závisí žití jich i na určitém tlaku vodním, dle něhož tělo jich utvořeno jest. Ježto pak menšímu tlaku vystaveni jsouce živočichové takto zbloudilí na zdraví trpí, vracejí se obyčejně ihned zpět, sice zhynou. Proto je zjev, že by tvorové určitě hlubinní na povrchu moře živi zastiženi byli, celkem vzácný. Poměry těmito si však vysvětlíme, že zhusta za to nalezeny bývají na hladině mořské plovoucí znetvořené mrtvoly hlubinných tvorů na př. ryb, s vypoulenýma očima a nadutým tělem a p., jak se účastníkům „Poly" opětovně přiházelo (dle ústní zprávy dr. šl. Marenzellera).

vykládají. Názor tento však na základě novějších výzkumů pozbyl platnosti. Místy jest proud Golfský velice mělký a nevykazuje žádných větších, ba místy pražádných rozdílů teploty vody vůči okolnímu oceánu, ano místy dokonce teče v něm studená voda, poněvadž méně slaná a méně hutná než spodní teplá!

V nejnovější době[1]) zjištěn ještě třetí (kromě vodorovného a kolmého) způsob oběhu vody v mořích, jímž vysvětlují se zvláště t. zv. anomalie teploty vody mořské, t. j. odchylky skutečné teploty vodní na některých místech moří od teploty, jež by příslušela tomu kterému rovnoběžníku, předpokládámeli stejnoměrné přibývání teploty od polů k rovníku. Hlavně některé pobřežní okrsky jsou relativně velmi studené. Při tomto třetím obíhání vody v oceánech mají velikou úlohu větry (zvláště stálé, passátní) i proudy mořské. Tento třetí způsob pohybu částeček vodních záleží v tomto: Větry a proudy bývá voda odehnána od pobřeží, od nichž vítr věje, směrem k širému moři. Tato odstraněná vrstva povrchní nahradí se tím, že následující spodní (studenější) vrstvy vodní na pobřeží větrném o to výše postoupí, co na povrchu vody větrem neb proudem bylo odehnáno. Protože nemůže na dně, odkud vrstvy vystoupily do výše, nastati prázdnota, přitéká sem ku pobřeží po dně od širého moře opět nová voda, ta zase vystoupne k hladině, zase je odehnána do širého moře atd. Podobně děje se na pobřeží, k němuž vítr věje nebo proud směřuje: zde spodní voda odtéká stále ku pobřeží, od něhož vítr věje, aby tam povrchní od pobřeží odehnané vrstvy ze spodu dosadila; na povrchu na pobřeží, k němuž vítr věje nebo proud směřuje, přinášejí tito činitelé ku pobřeží opět vodu ze širého moře. Na ten způsob vzniká úplný koloběh: na povrchu moře proudí voda od pobřeží, od nichž vítr věje (nebo proud směřuje), ke pobřežím, k nimž vítr věje, kdežto při dně naopak proudí voda od protivětrných pobřeží k větrným. Tento koloběh nese stále v mořích tropických studenější z hlubin vystouplou vodu na břehy východní, teplou pak vodu na pobřeží západní. Ale ve vyšších zeměpisných šířkách, kde západní větry způsobují proudy na východ směřující, mají se věci naopak: tam vystupuje voda na západních pobřežích (od nichž vítr věje), kdežto k východním pobřežím (k nimž vítr věje) přivádí se teplá voda. Tímto způsobem oběhu vody a ne působením Golfského proudu vysvětlují se v novější době výše zmíněné t. zv. anomalie teploty vody mořské, resp. i teploty mnohých krajů pobřežních.

Podrobnosti pozorování o teplotě vody v mořích, konaného při výpravách, spadají v obor meteorologie a fysikální části oceanografie.[2])

[1]) Toynbee prvý vyslovil náhled o vystupování studené spodní vody na hladinu u pobřeží v poznámkách k mapám okolí mysu Dobré Naděje, vydaným r. 1882 meteorologickým úřadem v Londýně. L. E. Dinklage prvý rozvinul myšlenku tuto v theorii dnes za platnou uznávanou.

[2]) Odkazuji ve věci té hlavně ku podrobným datům, jež podávají o teplotách vody v mořích A. Kirchhoffův známý spis „Unser Wissen von der Erde“ (I., pag. 186—205); Th. Fuchs v dotyčných článcích svých v ročníku 1882 „Verhandlungen der k. k. geol. Reichsanstalt in Wien“; O. Krümmelovy spisy: „Versuch einer vergleichenden Morphologie der Meeresräume“ (Leipzig, 1879), „Der Ocean“ (1886) a „Die Bewegungen des Meeres r. 1887 (společně s G. Boguslavským jakožto II. díl spisu „Handbuch der Oceanographie und maritimen Meteorologie“, jehož I. díl jest sepsán od 6 profesorů c. a k. námořnické akademie), dále k velice podrobným

O proudech mořských dosud celkem málo podrobností známo. Zdá se, že některé z nich zůstávají pouze v hlubinách, jiné více na povrchu mořském mají průchod. Rovněž dlužno rozeznávati proudy pobřežní od oceánických. I v té příčině poskytují výše uvedené spisy, zvláště Kirchhofův (l. c. I. p. 205—224) a Bermannův (l. c. p. 465—476) zajímavá podrobná data. Meze tohoto pojednání nedovolují však, abychom se o thematě tomto rozepsali, jak by toho zajímavost i důležitost proudů mořských vyžadovala.

Vlny mořské za těžkého povětří, t. zv. vlny vichrové, dosahují v oceáně výšky 5—7 m., délky 70—140 m., rychlosti za hodinu přes 25 mil a periody 6—9 vteřin. Největší dosud pozorovaná vlna mořská větrem způsobená byla 20 m. vysoká, 800 m. dlouhá s periodou 24 vteřin. Největší vlny přicházejí v okrsku západních větrů. Vlny zemětřesením anebo seismatickými otřesy moře způsobené dosahují délky 100—200 mil i více a rychlosti 200—400 mil za hodinu. Nejdelší jsou vlny přílivu, ale výška jejich obnáší sotva 0·7 m., zřídka 1—2 m.

Ani o přílivu a odlivu ani o seismatických otřesech moře nehodláme tu jednati; odkazujeme ve věci této opětovně na vzpomenuté již spisy.

Co se týče hladiny mořské v klidu, není mezi jednotlivými oceány velikých rozdílů. Dříve se ovšem myslilo, že jsou místy značné rozdíly v niveau mezi jednotlivými, od sebe oddělenými neb od sebe odlehlými díly moří. Ale novější výpravy nepotvrdily rozdílů těch. Vyskytují se ovšem takovéto rozdíly, jež byly i nejnovějšími výzkumy v té příčině zjištěny, ale jsou velice nepatrny. Příkladem uvedeno budiž, že hladina moře Středozemního leží o 0·7—0·8 m. hlouběji než hladina Atlantského oceánu na pobřeží Francie, o 0·664 m. níže než Baltické moře, o 0·757 m. níže než Severní moře. Proti tomu inženýři při stavbě průplavů Suezského a Panamského neshledali pražádných rozdílů ve výši hladiny vodní ani mezi Suezem a Port-Saïdem ani mezi Panamou a Colonem. Ovšem znamená se však občasné a periodické kolísání hladiny mořské, způsobené hlavně větry, delší dobu a silně týmž směrem dujícími a vodu před sebou vydouvajícími, vodními proudy mořskými, přílivem a odlivem, ročními počasy, tlakem vzduchu, změnou hutnosti vody, srážkami, přítokem a odpařováním vody a pod. Z nejdůležitějších příčin těchto rozdílů hladiny mořské jest silně převládající, stálý směr větrů, jež moře před sebou nadouvají. Tak na př. dle Schweinfurtha klesá hladina Rudého moře během období stálých severních větrů od dubna do listopadu o 2 stopy. Převládáli při mořích vnitřních na př. při moři Středozemním s úzkým vchodem (Gibraltar) výpar nad přítokem vod říčních, může hladina jeho poněkud klesnouti, do té doby, až opět zvýšený takto přítok z otevřeného moře (v našem případě z Atlantského oceánu) vyvažuje výpar.

Otázka o vnikání světla slunečního do moře jest zvláště důležita, ježto na účincích slunečních paprsků závisí přeměna ne-

a zajímavým statím, jichž v té příčině poskytují uvedené již spisy Bermannův, Toulův, Reclusova „La terre“ (II. díl), M J. Schleidenův spis „Das Meer“ (Berlin 1869), A. Supanův vzpomenutý článek v Peterm. Mitth. 1892 i různá kompendia geografická a geologická.

ústrojných hmot v ústrojné či vznikání chlorofyllu. O tom, jak hluboko do moře vniká světlo sluneční, máme následující pozorování. Lorenz [1]) konal v Quarneru pozorování toho druhu, zkoumaje, až do které hloubky lze pozorovati na hladině moře stopy odraženého světla od bílého, vápenitým hlenem pokrytého dna, a obdržel na ten spůsob hranicí pro vnikání světla do mořské vody hloubku 26—30 uzlů. Bérard shledal v Tichém oceáně u Ellice-Groupe jakožto hranici viditelnosti bílého, v moře ponořeného talíře 40 m. Dle téhož principu počínali sobě při svých pozorováních P. Secchi [2]) v Středozemním moři a hrabě Pourtalès v golfu Mexickém s tím rozdílem však, že pozorovali místo bílého dna mořského velikou, bíle natřenou desku, [3]) již byli do moře ponořili. Secchi stanovil na základě toho 42 m. jakožto hranici vnikání světla, hr. Pourtalès 50 m. Forel seznal, že lze pomocí citlivého fotografického papíru, jejž ponořoval, zjistiti slabé množství světla ještě ve čtyřnásobné hloubce, než pokus s deskou byl ukázal. Dle Forela musela by se tudíž hledati hranice vnikání světla do moře mezi 168—200 m. Dle dalších pozdějších pozorování s bílou deskou do moře ponořenou (hlavně při výpravě „Challengera“ konaných) vnikaly by světelné paprsky nejméně až k 90 m. hloubky. Wolf a Luksch shledali roku 1880 při výpravě „Herthy,“ že bílá mramorová deska ještě ve hloubce 50·5 m. viditelna byla (j. od Zante). Wolf a Luksch konali pokusy se čtverým druhem desk: s bílými, mosaznými, měděnými a zeleně zbarvenými, i seznali, že průměrně stávaly se neviditelnými prvý druh v hloubce 48·11 m., druhý 37·01 m., třetí 34·40 m. a čtvrtý 30·01 m. Dále experimentovali v té příčině Fol a Sarasin v přístavě Villafrankském, používajíce fotografické desky. Oba učenci tito seznali, že je v Středozemním moři ve hloubce 380 m. silnější osvětlení než v Ženevském jezeře (kdež Fol dříve podobné pokusy konal) ve hloubce 192 m. Vysvětluje se to mechanickým znečištěním vody v Ženevském jezeře. Petersen seznal pomocí zvláštního ve výše vzpomenutém spisu Marshallově podrobně popsaného přístroje, že citlivé desky ještě v hloubce 500—550 m. reagovaly, byvše půl hodiny účinkům světla vystaveny. Poslední uveřejněné výsledky ve směru tomto poskytla, pokud mi známo, výprava rakouské lodi „Poly.“ Pokusy konány i ponořením bílé desky i fotografickými přístroji. Bílá, lesklá deska kovová ponořena 14kráte na různých místech. Největší hloubka, v níž ještě deska viditelna byla, obnášela 43 m. Fotografické desky byly 20kráte ponořeny rovněž na různých místech; nejhlouběji reagovalo světlo sluneční v moře vnikající ještě při 500 m. Prof. J. Luksch, jenž řídil oceanografické a fysikální práce výpravy „Poly,“ dodává však sám, že nelze tuto hloubku na žádný spůsob za maximum ve směru tomto považovati. — Secchi konal též pozorování o tom, jak hluboko do moře vniká některá barva vidma slunečného, a seznal, že

[1]) Physikalische Verhältnisse und Vertheilung der Organismen im Quarnerischen Golf, Wien 1863.
[2]) Fortschritte des Physik. XXI. 1865 p. 664.
[3]) Různé přístroje, jichž pomocí dějí se pozorování, o nichž nahoře řeč jest, jsou velmi trefně popsány ve spisu W. Marshallově „Die Tiefsee und ihr Leben“ (Leipzig, 1888 p. 75 a n.), kteréhož při spisování přítomných úvah opětovně použito.

nejdříve mizí začervenalá a červená a potom oranžová, žlutá, zelená zvláště v pásmu okolo Frauenhoferovy čáry b. Modrá, indychová a fialová zůstávají úplně nezměněny a dosti jasny, čímž vysvětluje se i barva moře: krásná modř. Proti tomu výsledky výpravy „Poly“ ukazují, že části paprsků slunečného vidma, jež se hlavně chemickými účinky vyznačuje, ubývá v poměrně skrovné hloubce (asi pod 500 m.) účinnosti, což právě ponořováním fotografických praeparovaných desek bylo zjištěno. Naopak sahá však účinek tepelných, pomorančových a žlutých paprsků až do hloubky 1000 m. Proti tomu však jiné výpravy potvrdily opět pravý opak toho a souhlasí s pozorováním Secchiho, že totiž ve větších hloubkách zbývají jen chemicky účinkující paprsky — jak výše řečeno — modré, fialové a zafialové, kdežto červené a tepelné paprsky nejdříve bývají od vody mořské absorbovány. Aitken seznal, ponořuje barevné předměty do vody mořské, že objevily se bílé předměty modrými, žluté zelenými a nachově červené fialovými. Marshall dovozuje, že jest toho příčinou modrá barva mořské vody a že jest to důkazem, že veškery červené paprsky voda mořská pohlcuje. Vývody tyto jsou ovšem v odporu s názory Agassizovými, že v hloubce 50 uzlů panuje v moři červenavě žlutý svit. Ve skutečnosti poznáno, že vegetace obsahující chlorofyll sahá pouze do hloubky asi 200—250 m.[1]) (jen některé Nullipory nalezeny v poněkud větších hloubkách, a jediná v korálech cizopasně žijící houba Achlya penetrans žije pod 1000 uzly — ovšem nepotřebujíc žádného světla k výživě), ježto naopak život zvířat pozorován byl ve všech hloubkách mořských.

V otázce této, jak hluboko do moře vnikají různé paprsky slunečného vidma, jest tudíž pravý odpor, i dlužno vyčkati výsledků dalšího zkoumání v té příčině. Veliký vliv na zdárnost zkoumání toho má především čistota a průzračnost vody, potom i výška slunce, jasnost nebe, klid hladiny, pohlcování světla vodou při zvýšené teplotě a j. (viz i, co v následujícím odstavci uvedeno bude). Kromě toho všeho při pokusech s bílou deskou i to jest důležito, že ne každé oko jest stejně citlivo pro rozdíly v jasnosti, což zvláště zde na váhu padá, ježto se vždy o nuance velice nepatrné jedná. K otázce s tím souvisící, jak hluboko život rostlinný a jak hluboko život zvířat v moři sahá, vrátíme se ještě později, ježto jest pro geologa a paleontologa velmi důležita.

B a r v a v o d y m o ř s k é i p r ů z r a č n o s t její (na níž vnikání světla do moře závisí) záleží na obsahu soli a j. nerostných součástek, na teplotě, ovšem též v míře nemalé na organických součástech vody. Barva vody mořské jest, jak již řečeno, krásně modrá s nádechem do zelena a to dle souhlasných výsledků pozorování nejnovějších výprav ke zkoumání hlubin mořských jak ve světle procházejícím tak i ve světle odraženém. Čím více jest pevných součástí v mořské vodě rozptýleno, tím více přechází modrost v zelenost. Jiní (jako Buchanan) vysvětlují zelenou barvu mořské vody dokázanou přítomností chlorofyllu. V polárních mořích jsou daleké končiny diatomaceami krásně zeleně zbarveny, zvláště voda poblíž ledu a voda v polárních proudech

[1]) Jak známo, děje se výživa a vzrůst rostlin assimilací chlorofyllu, k níž právě paprsků oranžových a žlutých je nevyhnutelně potřebí.

vyniká barvou touto. V Indickém oceáně veliké pásy moře bývají žlutě zbarveny obrovskými hejny medus. Zvýšenou teplotou vody zatemňuje se modrá barva moře; proto teplé, solí bohaté mořské proudy (jako místy Golf, Kuro-Sivo [Černá řeka] a j.) vyznačují se temně modrou barvou, a proto též (dle pozorování K. J. V. Steenstrupa při šesti jízdách dánských lodí do Gronska) převládá v nejteplejším měsíci (červenci) modrá, v nejchladnějším (březnu) zelená barva mořské vody.

Chemické složení vody mořské. Voda mořská jako každá jiná v přírodě drží v sobě pohlcené plyny, vedle kyslíku a dusíku i kyselinu uhličitou. Ale plyny tyto jsou obsaženy ve vodě mořské v jiných poměrech vzájemných než v obecném vzduchu, poněvadž voda mořská pohlcuje v sobě více kyslíku než dusíku. Dle jistého rozboru obsahuje litr mořské vody blíže hladiny v sobě 15—18 cm^3 vzduchu se 33—35 částmi kyslíku a 65—67 částmi dusíku (kdežto v obecném vzduchu jsou obsaženy průměrně 23 části O na 77 částí N). Do hloubky ubývá nejdříve kyslíku ve vodě mořské až k jistému bodu, načež ho zase ke dnu přibývá. Buchanan seznal postupně při hloubkách 0, 25, 50, 100, 200, 300, 400 a 800 uzlů 33·7, 33·4, 33·2, 30·2, 33·4, 11·4, 15·5 a 22·6 a od 800 uzlů až ke dnu 23·5 částí kyslíku ve vzduchu pohlceném vodou mořskou. Větší obsah kyslíku blíže hladiny než při dně lze vysvětliti snazším obnovováním vzduchu vertikální cirkulací a množstvím rostlinných organismů, kyslík vydychujících, blíže hladiny. Z okolnosti, že mezi 200 a 400 uzlů hloubky pojednou tak značně kyslíku ubývá, soudil Buchanan, že v hloubkách těch jest mnohem čilejší život organický než při dně, zvláště povážímeli ještě, že dno od hladiny více jest vzdáleno a že tedy v této dotyčné hloubce snáze se vzduch spotřebovaný obnovuje, než na dně. Proti tomu Marshall uvádí za příčinu zjevu tohoto pouze vertikální proudění vody mořské, poukazuje k okolnosti, že právě v oněch vrstvách vody, jež méně soli, méně kyslíku, méně nebo žádný pohyb a stálou teplotu mají, jest dle nejnovějších výzkumů zvířeny a květeny mořské život organický pouze velmi skrovný proti životu poblíž hladiny neb i při dně. — Dále obsahuje litr mořské vody 50 cm^3 plynné kyseliny uhličité. Kyseliny uhličité přibývá ve vodě mořské skoro všude tou měrou, jako přibývá slanosti, a zhusta i hloubky [1]) a jak ubývá teploty. Jako důvod pro všeobecné přibývání kyseliny uhličité do hloubky uvádívá se ubývání kyslíku do hloubky jakož i mizení vápna v hlubinách, v nichž t. zv. červený jíl pouze pranepatrné sledy vápna vykazuje (nebo žádné), a v nichž zvířat s vápnitými skořápkami nebo kostrami ubývá a zvířat s křemičitými pevnými součástmi přibývá. Ale novější bedlivé rozbory vody mořské neukázaly žádného obzvláštního množství kyseliny uhličité při dně, a kde zjištěno bylo, uvádí se v novější literatuře ve spojení s vulkanickými zjevy na dně mořském. Ovšem nelze zamlčeti, že mnozí učenci podnes hlásají náuku, že kyseliny uhličité v moři

[1]) Přibývání CO_2 do hloubky znázorňují na př. následující data výpravy „Porcupiny“ (procenta):

	O	N	CO_2
Ve 750 uzlech hloubky	18·3	49·3	31·9
„ 800 „ „	17·8	48·5	33·7
„ 862 „ „	17·2	34·5	48·3!

všeobecně do hloubky přibývá. — Množství kyseliny uhličité jest ve vodě mořské tak značné, že stačí v roztoku udržeti všecek ve vodě mořské obsažený uhličitan vápenatý, tak že tento sám sebou, bez pomoci a zprostředkování organismů srážeti se nemůže. O rozpuštění vápnitých organických zbytků vodou mořskou v hlubinách promluvíme později. Kromě uvedených plynů obsahuje však voda mořská i mnoho pevných součástí solnatých i organických. Tak analyse Forchhammerovy, Schmidtovy a Jakobsenovy vykazují v 1000 dílech vody ze širého moře průměrně 34·81 částí nerostných solí, a to chlorid sodnatý (kuchyňskou sůl), chlorid hořečnatý, síran hořečnatý (hořkou sůl), síran vápenatý (sádru), chlorid draselnatý, bromid hořečnatý, uhličitan vápenatý atd. Celkem zjištěny dosud 32 prvky ve vodě mořské (skoro polovice všech dosud známých prvků). Zajímavo je značné množství solí rozpustných a proti tomu jen nepatrné množství uhličitanu vápenatého ve vodě mořské, kdežto naopak voda říčná v sobě hlavně málo rozpustný uhličitan vápenatý obsahuje. Množství těchto součástí vody mořské závisí však na teplotě její, na hloubce její i na organických látkách v ní obsažených. Ubýváli teploty, dospívá slaná voda mořská největší hustoty při 0^0 a potom zase se roztahuje; zmrzne konečně při $-2·5^0$ až $-3·17^0$ C. a rozpadá se při tom v část pevnou (sírany bohatou) a v část, jež zůstává tekutá (chloridy bohatá).

Co do slanosti vykazuje mořská voda ve volném oceáně pouze nepatrné kolísání mezi 3·5$^0/_0$ až nejvíce 3·7$^0/_0$. Všeobecně závisí slanost vody mořské na povrchu na místě, počasí ročním, panujících větrech a proudech a p. a jako následek toho na vypařování, srážkách, množství přítoků atd. Nejvíce soli obsahuje voda mořská v pásmech passátních větrů, nejméně v rovníkovém pásmu tišin; vůbec přibývá soli ve vodě mořské od vyšších zeměpisných šířek k středu pásma passátních větrů. Polární moře odchylují se od všeobecného pravidla tohoto, ježto v nich obnáší slanost pouze 3·3—3·2$^0/_0$ a místy, zvláště na hladině moře, ještě méně. Nitrozemská moře zvláště v teplejších pásmech mají více soli, poněvadž odpařování převažuje přítok sladkých vod říčních. Tak na př. Středozemní moře 3·7—3·8$^0/_0$, Severní moře pouze 3·4—3·5$^0/_0$, Rudé moře uprostřed pánve 3·6—4$^0/_0$ (a v Suezském průplavu u Ismailic 5·1$^0/_0$). Zmenšíli nebo dokonce zrušíli se přítok sladké vody, může odpařování tak daleko dostoupiti, že nastane srážení pevných součástí vždy slanější a hustější vody (dle známé Usigliovy řady). Tou měrou jako přibývá vodě slanosti, klesá i hladina její následkem odpařování tohoto (viz, co již řečeno bylo v odstavci, jednajícím o hladině mořské). Tak na př. téměř uzavřený záliv Karaboghasský (= Adži Darjaský) Kaspického moře s obsahem soli 28·5$^0/_0$ (představující obrovskou — asi 20.000 km^2 — pánev solnou), jezero Urmia (22$^0/_0$), Mrtvé moře (21·7$^0/_0$), veliké Solné jezero (Great-Salt-Lake) v Utahu (1852 při velmi nízkém stavu vody 22·3$^0/_0$, 1873 při stavu vody o 10′ vyšším, 13·4$^0/_0$), jezero Jeltonské a Bogdosské (= Baskunčatské) v ruské stepi a pod. Zvětšenému odpařování a snižující se hladině jde v zápětí vznikání teras se sladkovodními zkamenělinami kolem takovýchto nyní přesolených jezer (památné jest v této příčině zvláště Mrtvé moře a vymizelá, geology tak nazvaná jezera Bonneville a Lahontan v severní Americe, jichž nepatrný zbytek mohutnými terasami obroubený, nynější

Great-Salt-Lake představuje). Naopak zase majíli nitrozemská moře silný přítok sladké vody a jeli odpařování (zvláště v chladnějších pásmech) malé, klesá značně jejich slanost pod slanost vody v oceánech otevřených, voda stává se brakickou; příkladem toho jsou nám benátské laguny (obsah soli 2·91% — kdežto Středozemní moře dle výzkumů „Poly" má 3·79—3·90% soli), Černé moře (obsah soli 1·8% — viz výpravu „Černomorce"), Azovské moře (1·2%), Balt (má obsah soli ve Velkém Beltu 1·3%, v sundu 0·9, ještě více na východ v jeho jižní pánvi 0·8—0·7% a voda v Botnickém zálivu konečně jest skoro pitelná), Kaspické moře (jižní pánev 1·3%), Arálské jezero (1·1%), Kukunoor (1.1%), jezero Vanské (2·0%) atd. Do hloubky ubývá rozdílů ve slanosti vody mořské v různých mořích. Mezi 800—1000 uzly zdá se býti slanost vody ve všech mořích stejná. Tato vrstva vodní obsahuje zároveň nejméně soli, ve vrstvách i nad ní i pod ní ležících je slanost vody větší.

Hustota mořské vody závislá jest na slanosti a teplotě její. Poněvadž však, jak jsme výše podotkli, slanost vody v širém moři jen velmi nepatrně se mění, zbývá teplota jako jediný činný faktor při rozdílech hustoty mořské vody. Ostatně nenáleží thema toto v rámec našeho pojednání

Tlak, způsobený ohromným sloupcem vody mořské na částice při dně, jest obrovský. Wyville Thomson praví: Člověk, jenž by se nalézal ve hloubce 2000 uzlů pod hladinou moře, musel by nésti břemeno, jež by se vahou svojí rovnalo váze 20 lokomotiv, z nichž by každá byla ve spojení s nákladním vlakem o mnohých vozích, obtěžkaných železnými kolejemi, čili: kdy by tlak tento skutečně na člověka jedním směrem působil, smáčkl by ho na hmotu jako papír tenkou. Moseley udává tlak na čtvereční palec pro každých 1000 uzlů 2250 liber (= 1 angl. tun) či 166 atmosfér, tak že by obnášel největší tlak v moři (odpovídající největší známé hloubce moře) asi 10.125 liber či 747 atmosfér na čtverečný palec. Perrier tlak na 1 dcm^2 udává 10.850 kilogr. pro každých 1000 metrů hloubky. Tlak vodních spoust v moři jest tak značný, že dřevěné předměty stlačeny jím bývají na polovinu svého původního objemu. Korkové zátky, použité při výpravě „Talismanu" k uzavření vlečných sítí, byly po upotřebení stlačeny o více než o polovinu svého objemu, a pletivo jich bylo tou měrou zhuštěno, že dostaly zátky ty povahu dřeva. K vůli tomuto ohromnému tlaku vodnímu nutno při výzkumech větších hlubin užívati zvláště sestrojených nástrojů, jež by tlaku onomu vzdorovaly, což (zvláště při teploměrech) má nemalé obtíže. Voda sama mění svůj objem pod tímto ohromným tlakem pouze nepatrně: při 1524 m. hloubky, kde tlak 159 atmosfér panuje, ubylo by dle výpočtů Marshallových objemu jejího pouze o $^1/_{144}$ a při 30.480 m. pouze o $^1/_7$.

R. 1893. Čís. 9.

OSVĚTA

Jan Kollár v Jeně.

Píše

dr. Jan Jakubec.

(Pokračování.)

a málokom viděti tak zřejmě, jak na vývoj ducha působí vychování a prostředí, jako je tomu u *J. Fr. Friesa.* Vyšel z lůna církve českobratrské, jak se vyvinula v bratrské obci v Ochranově (Herrenhut). Jako chlapec vychován na bratrské škole svého rodiště, Barby. Tam ukončil i obvyklé studie theologické na tamějším seminariu. „Okolnost to," jak podotýká jeho životopisec K. H. Scheidler,[1]) žák Friesův a vůdce studentstva za dob Kollárových v Jeně, „která měla na jeho živobytí a životní názor, jenž vždy přidržuje se zvláště praktickonáboženského směru, rozhodný vliv." Ovšem ne tak okolnost, že byl v semináři theologickém, jako učení samo. Fries zřejmě přiznával se vždy k českým bratřím jako svým předkům, soukromě i veřejně. Tak vyjádřil se na př. ke Kollárovi, jenž sdělil mu svůj původ, že je „Slovák národem i jazykem Čechům a Moravanům příbuzný." „Nu, tedy jste můj krajan," řekne Fries, „a to ve dvojím vztahu, duchovním i tělesném. Duchovním proto, že já a můj otec ku bratrské v Čechách vzniklé církvi přináležíme, v tělesném pak proto, že má matka Kristina Žofie Ježková z Čech anebo vlastně z Moravy pochází." A v skutku p. Fries byl horlivým údem církve této českobratrské. Chválil ji veřejně i ve svých čteních i ve svých knihách co vzor křesťanské pobožnosti; jmenoval českomoravské bratry svými otci, na př. ve spise: Von deutscher Philosophie, Art und Kunst str. 96. (Pam. 264—7.) „. . . odvolávám se *na učení svých otců, moravských bratrů,* kteří platí za dobré křesťany. Jejich staré, čisté učení bylo, že *všechna dogmata náboženská jsou postupná ustanovení* lidí, při nichž každý má následovati *svého pojímání.* Jen *Písmo*

[1]) Ersch-Gruber: Allgemeine Real-Encyklopaedie, „Fries" str. 161b—186a.

že platí pro všechny a každý má je brát, jak mu je *tlumočí duch.*“ [1]) Kollár sám uznává, že Fries měl ze všech největší vliv na jeho názory filosofické. Praví o něm v Pamětech (247): „— nebo čím mi Harms byl v bohosloví, *tím byl mi Fries v mudrctví. Fries urovnal a smířil mé mudrcké náhledy*, které se dlouho chvěly mezi Okenským materialismem, Schellingovským a Fichtovským idealismem a Kantovým suchým rationalismem.“ Ale z těchto filosofů Kollár nepronikl hloub nežli v běžná hesla, kterými bývala populárně jejich filosofie charakterisována. Vliv jejich alespoň ani za těchto jeho studií ani později v jeho spisech nedá se nikterak ukázati. Nejvíce ještě Kantův; bez pochyby asi prostřednictvím Friesovým. A to jen po stránce vnější, i lidem filosoficky nevzdělaným nápadné.

Jinak je tomu při vlivu Friesově. Ten působil na něj jednak svým učením, které poutalo každého skoro studenta v Jeně i svým obsahem a přístupnou formou, jednak svým vlivem osobním. O vlivu osobním sděluje Kollár sám, kterak se s „tímto hlubokým myslitelem“ (str. 246) seznámil. Před domem Friesovým v Jeně bylo na jaře mnoho poloroztálého sněhu a vody. Fries chtěl přes ně přenesti svého malého synáčka. Ale Kollár, který se k tomu právě nahodil, ochotně uchopil chlapce a donesl jej přes vodu a bláto na suchý chodník. Za tuto svou pozornost získal si nejen vděk, nýbrž i známost a přízeň svého profesora. Fries ptal se ho na vlast a dověděv se, že je z Uher, chválil chování a pilnost Uhrů na universitě v Jeně. Kollár hned vysvětlil, že tato chvála patří vlastně ne všem Uhrům, nýbrž hlavně Slovákům, bratřím to Čechův a Moravanův. Po té slyšel od Friesa doznání o jeho částečně českém původu a jeho víře českobratrské, jak jsme již ono místo citovali. „Po skončené procházce a rozmluvě o rozličných věcech pozval mě p. Fries na návštěvu do svého domu. Slyšel jsem (do té doby Kollár přednášek Friesových nenavštěvoval, četl prý jen některé jeho spisy) jeho filosofická čtení a esthetiku, co duchu mému potom velice vhod přišlo . . . Jeho posluchárna bývala vždy přeplněna. Při vysvětlování předříkaných článků tak vysoce, uměle, správně, ve dlouhých a přece okrouhlých periodech mluvíval, že to hned tak tištěno býti mohlo. On byl i miláčkem a přítelem buršovstva německého“ (Pam. 247).

Ukážeme na svém místě, jak Fries Kollárovi přispívá učením svým k utváření názorů politických a společenských. Zde zatím chceme stopovati vliv Friesův *po stránce filosofické a zejmena pro budování názoru náboženského.* Filosofii Friesovu Kollár vystihuje touto charakteristikou: „*Jeho hlavní cíl a snažnost*, kteráž se mu i výborně

[1]) Zajímavé toto místo zní celé v originále: „Sollte jemand, der die Schalen christlicher Lehre, welche ich für nichts achte, zum guten Gewürz der Lehre rechnet, mich dafür des Christenthums überhaupt verlustig erklären, so berufe ich mich *auf die Lehre meiner Väter, die mährischen Brüder*, welche im Rufe stehen gute Christen zu sein. Deren alte, reine Lehre war, dass alle religiöse Dogmen Menschensatzung seien, bei denen jeder seiner Einsicht folgen müsse. Nur die Schrift gelte für alle, und jeder habe sie zu nehmen, wie der Geist sie ihm deute. Wo aber soll ich den Geist um Deutung fragen, als in dem Geist aufrichtiger Wahrheitsliebe in mir selbst?“

zdařila, byla: ***náboženství, mravnost a krásoumu jednou vidou spojiti, totiž vidou krásy duše.*** Jeho spisy, jmenovitě: ***znání, věření*** a ***tušení*** účinkují tiše, ale hluboce a blaze na každou čistou duši.“ (Pam. 247.)

Friesova filosofie nepůsobila tak nějakou velkolepou soustavou jako spíše živým obsahem, který zcela odpovídal duchu a náladě studentstva Jenského; Fries totiž tak byl zasažen snahami doby a zejmena mládeže, že těmto činitelům vlastně filosofii svou znenáhla přispůsobuje. Své učení filosofické buduje na *citu*, za nejvyšší cíl člověka vykládá *víru*, *zbožnost* — a to právě byly stránky, kterých se buršovstvo v Jeně založené domáhá. Tento základní ráz filosofie své Fries přináší s sebou, když byl povolán do Jeny na universitu r. 1816. Od té doby pro tyto své snahy roste současně s vyvíjejícím se zde duchem ve studentstvu.

Všimněme si blíže jeho učení. Vyšlo z *Kanta*, jehož byl od počátku věrným zastancem. Kantově kritické methodě, t. zv. methodě pouhého rozumu děkuje za vědeckou jistotu; Kantovi přiznává největší zásluhu v tom, že zakládá filosofii sebepoznání. Ale při tom Kantově filosofii vytýká za největší nedostatek nezdařený pokus věroučení. Konec jeho filosofie měl býti podle názoru Friesova učení o víře v Boha a o nesmrtelnosti. Tam měl Kant hledati bezprostřední pramen pravdy. [1]) Tento nedostatek pomáhá mu odčiniti citová filosofie *Jakobiho*. Jakobi má prý velikou zásluhu v tom, že jda za příkladem anglických filosofů ukazuje na prázdnotu rozumu a přikládá všelikému odůvodňování jen podřízenou cenu; podle něho všechna cesta důkazů vede k fatalismu. Jakobi odkazuje k citu jakožto na jedině správný pramen lidské podstaty; cit má nastoupiti místo myšlení. Ukazuje pak, jak v nás převládá zbožnost a víra, jíž se dostává života láskou Ale Fries nachází i u něho vady. Jacobi prý nepodává souvislého znázornění, neodpovídá na otázku, co vlastně je vědecká filosofie, v čem je naše sebepoznání. [2]) Fries hledí tomuto nedostatku odpomoci. Protože myšlení podle jeho názoru nemá bezprostřední jistoty, povznáší i on cit a tušení na vlastní princip poznání; ale ne cit temný, subjektivní, nýbrž citové poznání, které je reflexí povzneseno na jasné a jisté vědomí. [3]) Podle něho *empirická psychologie*, vlastní pozorování naší činnosti poznávací, musí se státi podkladem vší filosofie, protože si jen a posteriori, totiž vnitřní zkušeností, uvědomujeme poznatky a priori. Učil tomu již Delfský výrok Apollonův (Poznej sebe sama). Theorii sebepoznání přináší tak v anthropologickou zkušenost. [4]) Tím Fries přichází k dalšímu důsledku, že odděluje — jako Jakobi — vědu a víru od sebe. Rozeznává totiž dva způsoby přesvědčení; jeden *nižší*, jehož získáváme smysly, vnější zkušeností; ten vede k vědění, vědě to o po-

[1]) O tom vykládá Fries ve svém spisku: Von deutscher Philosophie, Art u. Kunst. 1812 str. 31—37.

[2]) Fries, c. s. str. 38—53.

[3]) *Citu Friesovu* má se rozuměti asi v tom smyslu, jak odvoláváme se naň v běžné mluvě mluvíce o „právním citu,“ „citu spravedlnosti,“ „mravním citu“ atd. Na to upozornil K. H. Scheidler ve svém článku o Friesovi v Ersch-Gruberově Allg. Real-Encyklopaedie str. 169—170.

[4]) Fries, ib. str. 21.

vaze věcí; druhý *vyšší* jakožto nejvnitrnější majetek našeho živého ducha nazývá se *vírou*; jejím předmětem jsou věci nadsmyslné, nepodmíněné a nekonečné; jí nabýváme vyššího, božského nazírání na věci. Spojení mezi vírou a věděním sprostředkovává *tušení*, jež zjevuje nám nadsmyslné ve smyslném. Tento morální princip víry vede k vyššímu učení o náboženství. Čisté náboženství srdce žije v citových hnutích zbožnosti, povznesení ducha a oddanosti. Podkladem vší ctnosti je víra v Boha jakožto ve svatý prazdroj všeho života. Náboženství má své vlastní ideje tušení, ideje krásy a vznešenosti. [1])

Nesnadno ovšem určiti, pokud Kollár byl s to vyhledati si z četných spisův a přednášek Friesových vlastní systém jeho učení, zdali vůbec jej pochopil. Dalo by se tak souditi z jeho charakteristiky učení Friesova, jak jsme ji uvedli napřed z jeho Pamětí. Ale její ráz, jakož i u jiných profesorů Jenských, zdá se mi ukazovati na pomůcky cizí, snad nějakou encyklopedii. Ale rozhodně nalezla u mladého theologa živý ohlas zvláště ta místa jeho spisův a řečí, kde mluvilo z něho posvěcení církve českobratrské více nežli filosofie. V tom smyslu Fries povzbuzuje ke snášelivosti k bloudícímu jednotlivci, ale hlásá nesnášelivost ke každému klamnému a nemravnému učení. Studenti mají bouřit proti každému klamu náboženskému, který místo rovnosti všech lidí před Bohem hlásá, že vyvoleny jsou děti boží před dětmi světa. [2]) Důsledně ze svého učení zavrhuje vši dogmatiku; učení náboženské musí se vytvořiti bez ní, pravá víra může žíti jen v citu, jen láskou, jak již pravil Pavel. [3])

Staré formy náboženské jsou zajisté ctihodné; ale ty měly svou dobu, které jich bylo potřebí a kde byly v skutku ještě živy; tak učení o zjevení, o divech, historická víra v náboženskou pravdu, učení o spasení, jež povstalo prý židovskou vírou o smírné oběti; tak i středověký mysticismus. Ale dnes jsou prý již taková učení jen dekorací, a objevíli se ve vědě, je to pokrytectví. [4]) Tu mluví zcela ve smyslu rationalistů, zejmena v Gablerově; tak na př. o divech: V dřívější době divy byly důkazem bezprostředního božství; my však podle svého lepšího poznání sebe víme, že povaha věcí nepatří k jejich pravé podstatě, že nic nemůže se státi proti zákonům přírodním, poněvadž jsou nutné zákony lidského pojímání. Proto vypravování o zázračných událostech připravuje nás o všechen náboženský zájem. [5]) Mnozí theologové prý pravou víru a důvěru, v nichž život křesťana jediné dostává ducha, čisté zbožné nadšení špatně vykládali. Odkazovali jen na trpnou oddanost a očekávání, že zrušeny budou hříchy a viny vyšší rukou. A tím prý odvrátili čisté mravní jednání a působení člověka od zbožnosti. [6]) Avšak nejde prý o nedělní zbožnost, která se po šest dní neobjevuje; ta ať vymizí. Zůstaňme jen věrni zbožnému nadšení, věřící a doufající lásce, které učil Ježíš ukřižovaný; ale ne

[1]) Fries: Praktische Philosophie str. 384.
[2]) Fries: Prakt. Phil. str. 372.
[3]) Fries: Prakt. Phil. 100—101.
[4]) Fries: Von deut. Phil., Art u. Kunst str. 85—91.
[5]) Fries, c. s. str. 95—96.
[6]) Fries: Prakt. Phil., předml. VII.

lásce trpné ve zmírající touze, nýbrž té, která žije ve vznešeném citu lidské důstojnosti. Každý má v sobě ctíti lidstvo. Tím obnovuje se duch svatý v nás, když se člověk mocí mravní sílí, když se učí v odevzdanosti boží obětovati se za pravdu, právo a vlast, když mocí smyslu pro čest utváří se v národě mohutný a spravedlivý život veřejný (ib. str. XI). Jen ve veřejném duchu národa může idea a nadšení opravdu ožíti; tak jen podává se myšlenka, že jednotlivec může svůj život obětovati. Proto Fries přimlouvá se vřele za to, aby se zavedlo veřejné uchvacující náboženské posvěcení mládeže, ve kterém by každý poznával samostatnost ducha a svou vnitřní povznešenost. [1])

Tak jen může prý se dospěti nejvyššího mravního úkolu lidstva — totiž ušlechtění člověčenstva.

Tento směr náboženský ve filosofii Friesově byl asi neposlední příčinou obliby jeho mezi studentstvem Jenským. Původně nezávisle od sebe mají učitel i žáci stejný cíl, tytéž snahy. Ve studentstvu při zakládání buršovstva Jenského probouzí se neurčitá touha germánsko-křesťanská, a touž snahu křesťanskou, filosofii víry, zbožnosti a tušení přináší s sebou do síní akademických i Fries. Naklonil se hned studentstvu a získal si jeho důvěru i pro jiné své zásady a způsob života. A tato vůdčí jeho úloha, oddanost k němu mezi studentstvem, utužuje v nich zásady jeho učení. Vzbuzuje v tomto smyslu širší interes vzájemným sdělováním. Tento duch společné oddanosti zvyšuje i v Kollárovi příchylnost k učení učitelovu, protože je mu nakloněn též přízní osobní. —

Kdy by Kollár byl dospěl k jednotnému názoru filosofickému o světě, byla by *přírodověda*, jak zastoupena byla v Jeně *Lorencem Okenem*, [2]) podala k tomu podklad nejvhodnější. Ale Kollár neobíral se vědami přírodními intensivněji. Proto nepronikl až na dno nauky zde hlásané. Jeho jako diletanta poutají skvělé myšlenky jednotlivé, básnická stránka, kterou Oken ve své filosofické pojímání přírody tak zjevně vetkává. Kollár doznává to zřejmě o Okenovi sám: „Arci že při tom i *mnoho poesie* a *fantasie* bylo, mně *ale právě to se líbilo*, že v zrcadle těchto tak vznešené věci tak krásně a zřetelně vysvětlovati uměl.“ (Pam. 245.) Byl to zvláštní, originální člověk tento Lorenc Oken. Narozen r. 1779 jako příslušník rakouský v území, které brzy po té připadlo k Badensku. Vystudoval medicinu. Ale již za těchto studií chýlí se náklonností svou ku přírodním vědám. Studium lékařství přispívá nemálo ke zvláštnímu jeho směru v přídovědě. Rozšiřuje své poznávání přírody podrobnější znalostí anatomie, fysiologie, biologie a j. Od r. 1812 patří na universitě Jenské, kam byl r. 1807 za mimořádného profesora mediciny povolán, dvěma fakultám, byv jmenován zároveň honorárním profesorem filosofické fakulty. Přednášel pak v oborech velmi širokých: o filosofii přírody, fysiologii, pathologii, přírodozpytu, zoologii, botanice, mineralogii a geognosii. Zajisté příliš široký to rozsah podle našich názorů! V době dnešní detailní práce a úzkých oborů byly by přikázány tyto discipliny alespoň šesti, sedmi silám. Ale v tom je vědecká

[1]) Fries: V. d. Ph., A. u. K. 102.
[2]) Kollár nesprávně píše „Ludvík Oken“ (Pam. 244).

povaha tehdejší doby vůbec a povaha Okenova zvláště. Jednak byla většina těchto věd příliš mladá, a tedy souhrn jejich poznatků snadněji obsažitelný nežli dnes, jednak je v tom snaha doby, scelovati obory co nejrůznější v jednotnou vědeckou abstrakci. Oken pak je representantem této jednotící universálnosti. Již jako student v druhém roce svého pobytu na universitě zbudoval si hotový systém přírodní filosofie ve svém spise a později jej jen doplňuje a zdokonaluje.[1]) Pokračuje úplně ve spekulativním směru své doby. Chce nejen vesmír, nýbrž i všechno dění jakožto celek obejmouti a pochopiti. Tím směrem jdou všecky jeho spisy, totéž vyslovuje však i v jednotlivém případě. Tak již jmeno spisu „Über das Universum als Fortsetzung des Sinnensystems“ z r. 1808 zjevně naznačuje jeho pojímání. Jeho přírodopis, „Naturgeschichte“ (1813—15) je po Linnéovi první dílo a také poslední, které objímá všecky tři říše přírodní (Ecker c. s. str. 16). Po téže jednotě názoru snaží se i jeho proslulý spis „Lehrbuch der Naturphilosophie“ (1809—11). Kterak i při ojedinělém předmětě vnášel totéž pojímání, toho nám podává Kollár sám ve svých Pamětech (str. 245) dva velmi význačné příklady: „Dvě hodiny ale obzvláště mi u Okena nezapomenutelné zůstanou. Jedna, ve které nám vykládal stvoření světa a obzvláště povstání naší sluneční soustavy s jejími planetami a měsíci, a pak *povstání člověka z vody u břehu mořského*. Zdálo se mi, jako bych byl očitým svědkem tvůrce býval v tu dobu, když tyto věci tvořil.“ Odborníci vidí v tomto názoru Okenově prorocké tušení toho, co později uvedl ve velkolepý systém Darwin. Tak Oken pojímal totiž úlohu filosofie přírody, jakožto vědy o věčném přetvořování se Boha v přírodě, chtěje ukázati, „jak povstaly prvky a tělesa světová, jak se vytvářely k vyšším a mnohostrannějším útvarům, jak se odloučily v nerosty, jak staly se konečně organickými a jak ve člověku přišly k sebevědomí.“ (Ecker c. s. str. 40.) V druhé pak části „povstání člověka z vody u břehu mořského“ je zase vědecká divinace Okenova, jak uznávají někteří přírodozpytci, jako E Haeckel,[2]) pozdějšího učení o protoplasmě a neurčitého posud organismu, bathybia. Oken učí o ní doslovně: „Základní látkou světa organického jest uhlík (Kohlenstoff), massa uhlíková musí být zároveň pevná a tekutá, nebo sám hlen (Schleim); vše organické vzniklo z hlenu. Prahlen, z něhož vše pochází, je hlen mořský.“ Kterak Oken každou i sebe menší zkušenost systematisuje a činí z ní abstrakce, jasně ukazuje druhý příklad Kollárem uvedený: „Druhá hodina u Okena byla na *botanické procházce pod širým nebem*. Moji páni, řekl, já vás nechci botanickými soustavami učených škol a knih obtěžovati, pojďtež sem a hleďte na tento před námi stojící *strom*; tu *máte i nejdokonalejší a nejvěrnější rostlinářskou soustavu*. Tento strom záleží ze čtyř hlavních částek, totiž z kořene, ze pně, z ratolestí a z listův; pročež musejí se i jen čtyři hlavní třídy v říši rostlin nalézati, neb strom nic jiného není nežli soubor (complex) a zrcadlo všech rostlin, neb rostliny nic jiného nejsou, než rozpytvaný a po zemi rozložený strom. První nej-

[1]) Jednotlivá data o Okenovi čerpal jsem ze spisu Alex. Eckera: Lorenz Oken. Eine biographische Skizze. Stuttgart 1880.
[2]) Protistenreich, Leipzig 1878. Citováno u Eckra, str. 40.

nižší třída rostlin musí tedy býti kořenovitá, kamž přináležejí houby, hřiby a jim podobné; druhá třída rostlin musí býti pňovitá, kam přináležejí rozličná dřeva a stromy; třetí třída rostlin musí býti ratolesťovitá, kam přináležejí kře, křoviny, houště; čtvrtá třída rostlin musí býti listovitá, kam přináležejí trávy a rozličné zeliny. Do těchto čtyř tříd metaly se již potom samy sebou všecky nám známé rostliny."

Tento spekulativní směr bádání, v němž převládá abstrakce, reflexe, synthese, neustálé hledání zákonů všeobecných tkví v době, opírá se zejmena o filosofii Schellingovu. V Jeně na př. podléhá mu Luden v pojímání historie, jako Oken v přírodovědě. Ale Oken je v tom samostatný. Nejde sice namáhavou cestou induktivní, jež sbírá neúnavně příklady a na široké basi zkušenosti buduje teprve soustavu, jako to činí na př. Darwin — Oken hledá nejvýše duchaplné parallely a analogie v přírodě — ale zároveň nemá též jednostranného, přesně vyhráněného myšlení abstraktního, jako současné soustavy filosofické. Chce nejen soustavu přírodní vylíčiti jako v sobě souvislou pro všecky říše přírodní, nýbrž toto universální pojímání přenáší i na obory jiné. Snahu tuto jeví i jinde. Ve své řeči o slavnosti Vartburské žádá na studentech především universálnost. Obzvláště pak zjevně vyniká v jeho časopise „Isis." Je již na titule označen jako „list encyklopedický;" pojímán do něho nejširší soubor věd, jemu přístupných; i *umění*, ve kterém prý filosofické záhady jsou chopitelné, jež je posvátný člen prostřední mezi životem a věděním, svědomím a vírou, světem a Bohem; je tak *personifikované náboženství*; dále i dějiny (též cesty, zeměpis). Na konec svůj program shrnuje: „Dějiny jsou zrcadlem tohoto časopisu, příroda podlahou, umění jeho stěnou sloupovou; nebe necháme si otevřené." Přírodu klade za základ i náboženství: „Člověk jediné z poznání přírody nabývá poznání Boha a náhledu ve vztah obou, zkrátka v náboženství." (Ecker 20.) Na přírodních vědách zakládá si svůj názor světový; o nich chce vše důležité sbírati a srovnávati podle určitých hledisk, aby tak znenáhla podával se pohled ve veliký kolečkový stroj přírody.

Je pochopitelno, že Kollár nemůže se vpraviti po svých dosavadních vědomostech přírodních v jeho názory a myšlení. Ač Oken „jako docent byl skvělý a neobyčejně nabádal k myšlení, měl plynný, živý přednes" (Ecker, str. 15 [1]), přece Kollár sám doznává o sobě: „Dlouho jsem se nemohl vpraviti do jeho spůsobu mluvení a myšlení; byltť mi opravdovým sphinxem plným hádanek, ale pomalu vyjasnila se obloha mysli a očí mých a spatřil jsem na něm v samém skutku jednoho z nejhlubších zpytatelův přírody a z největších mužův našeho věku. Luden byl muž světa, uhlazených mravův, vlídných poklon, správné,

[1]) Téhož mínění je o něm i Goethe, který jako Výmarský státní ministr při stíhání Okena, v němž Goethe nezachoval se příliš liberálně, neradí postaviti jej před soud, pravě: „und ihm als einem mehrjährigen Docenten fehlt es nicht an Redegabe" (Düntzer: Zu Goethes Jubelfeier, str. 375, u Eckera str. 83). Naproti tomu Kollár charakterisuje jej, že byl „nevytřelé řeči." Stránka tato platila o jeho slohu, který byl bizzarní, ale když prý mluvil, nikdo by v něm byl nepoznal Okena píšícího.

libozvučné řeči: Oken byl muž školy, nedbalých mravův, nevytřelé řeči, často zanedbaného roucha. Jeho kathedra zdála se býti sud Diogenův, a přece snad nikde větší tichost a pozornost nepanovala, jako v jeho posluchárně.“ (Pam. 245.)

V celku však Kollár, jak se objevuje aspoň ve své pozdější činnosti literární, málo odnesl si z celého pojímání přírody a světa; byly to spíše jen jeho drobné myšlenky jednotlivé, které mu utkvěly jako residuum v duši. A pak snad snaha generalisovati jednotlivé případy.

Jiná poznámka, kterou Kollár jen mimochodem připojil, ukazuje, že v Jeně v přírodovědě tou dobou pěstována také jiná methoda, totiž methoda přísné indukce, podrobného, pilného, detailního pozorování předmětů přírodopisných, zejmena mikroskopických. Ale způsob podání zároveň je svědectvím, že Kollár blíže nepoznal tento způsob vědeckého zkoumání. „V tom schází p. profesor Voigt s několika botanisty údolím s hor přiležících, Kegelberge zvaných, obtíženi jsouce kořistmi přírodozpytnými, rostlinami, motýly, brouky atd. K nim tedy i já připojil jsem se. *Zde teprv poznal jsem, co jest to učená a vědecká náruživost.* Všichni tito zpytatelé přírody i sám p. Voigt měli zvláštní hůlky v jedné a mikroskop v druhé ruce, přehrabávajíce na cestě každou hromádku lejna, každou kaluž stojaté smradlavé vody, vybírali odtud červíky, mušky, zeměplazy a jiné živoky a vkládali je živé do skleničky.“ (Pam. 277.)

Z jiných přírodopisných nauk, vedených asi více jen směrem popisným, Kollár, jak sám vypravuje, horlivě se obírá zejmena botanikou. Jakou měrou a jakým směrem tato studia pěstoval, o tom nemáme bližších dokladů. Proto musíme se spokojiti jen zmínkou Kollárovou z jeho let pozdějších. „V *Jeně* ale vypukla tato *náklonnost a láska ku květům tak silně, že se takměř na květošálenství proměnila.* Ona mě vedla k tomu, že jsem rostlinářství čili botaniku u dvou profesorův slyšel, Okena a mladého Voigta, kteráž kollegia obzvláště nákladná byla a mnoho stála, a to proto, že jsme se na květy a jiné potřeby skládati museli. Všecky zahrady nejen v Jeně, ale i vůkol Jeny byly mi známy a já v nich jako doma.“ (Pam. 266.) Co Kollár o této své zálibě dále vypravuje, netýká se jeho vzdělávání vědeckého, nýbrž erudice básnické, a tam o tom bude učiněna obšírnější zmínka. —

Další velevýznamný činitel ve vzdělávání Kollárově byl *profesor historie Jind. Luden.* Kollár sám přiznává mu veliký vliv na své názory a pozdější činnost literární. „*Tři profesorové v Jeně nejsilněji účinkovali na mého ducha: Luden, Oken a Fries.*“ (Pam. 243.) Pokoušíme se o Ludenovu charakteristiku, jak nám při nedostatku pramenů je možná. V Jeně působil již od roku 1806. A hned stal se tam nejoblíbenějším profesorem. Přednášky jeho shromáždily, jako nedávno před tím při Fichtových čteních v nejprostrannějších síních kolleje — ovšem podle měřítka jiných větších měst universitních byly síně ty trochu filigranské, zvláště pro počet studentstva Jenského, rok od roku rostoucího — největší počet posluchačův. „V létě taková tíseň a tlačenice byla, že jsme sotva dýchati mohli a pot z čela se nám cedil. Okna plna byla hlav posluchačů z venku ze dvora do posluchárny obrácených, kteří ve dvoře na žebřících o stěnu opřených stáli. Takový

žebřík buď kdo chtěl, přinesti sobě musel, buď pedelovi obzvláště zaň zaplatiti. U Ludena slyšel jsem já spolu s Benediktim nejen *celý všeobecný dějepis*, ale obzvláště i *dějiny německého národu.*" (Pam. 243.) První z těchto přednášek vyšla tiskem (Handbuch der allgemeinen Geschichte der Völker und Staaten des Alterthums. Jena 1814; Handb. der allgem. Gesch. d. Völ. u. St. des Mittelalters 1821—2), druhá teprve později pode jmenem „Geschichte des deutschen Volkes. Gotha 1825 až 1837." Tato pokládá se za hlavní dílo Ludenovo. Jde jen do r. 1237. Obě tato díla hlásí se i svým předmětem i svým pojímáním za dítky své doby. Plodem této doby jsou proto, že sahají v dobu nejdávnější, temnou, a v dobu středověku — zcela v souhlase se zálibou a snahami současnými. K tomuto věku obrací se poesie i věda příbuzná. V poesii neustále zajímá ještě mysli ponurý ráz, přenášený v mlhavé dávné doby, obrozuje se v novém duchu směr vlasteneckých básní Klopstockových a školy Gottinské, a jeho nesprávné pojímání nejstarších dob germánských u školy básníků vlasteneckých, rovněž záliba pro středověk i starý věk v romantice. [1]) Týž směr ukazuje se převahou i ve všem badání vědeckém. Jak. Grimm vystihuje ve svých epochálních dílech právě nejstarší dobu, ať to bylo po stránce jazykozpytné (Deutsche Grammatik), ať mythologické (Deutsche Mythologie), ať starožitností právních (Deutsche Rechtsalterthümer). Podobně některé prvky hrdinné poesie středověké i prostonárodní posunuty v mlhavé temno dávnověku. Tak i Savigny chtěl viděti vznik všeho práva jen v tajeplném temnu dětských epoch národů. S velikou náklonností přichylují se romantikové studiu poesie středověké; vydávají prameny, hledají mythologický obsah jako prapoesii. Zejmena tu vyniká Fr. Schlegel v theoretickém badání v starší romantice. Zájem tento přenáší se z německého pravěku i na pravěk cizí. V době této odkrývají asijský prvotní národ. V. Humboldt a zejmena Wolf pokračují na cestě počaté Winkelmannem ve zkoumání starožitností starověkých; Diez jde po příkladě W. Schlegla na středověk románský a maje za vzor Grimmovu mluvnici sbírá si základ pro svou mluvnici románskou. A témuž proudu hoví obzvláště literární historie. [2]) Po stránce obsahové je tu tedy Ludenovo badání historické jen malým doplňkem ku proudu všeobecnému.

Jako si dovedeme vysvětliti předmět historických studií Ludenových z náklonnosti současné, rovněž tak máme povšechným duchem jeho doby dívati se na ráz a methodu jeho. Historik Treitschke [3]) charakterisuje historickou činnost spisovatelskou Ludenovu takto: „Milý idealismus, jenž mluvil z jeho celé bytosti, vlastenecká vřelost a lehká plynost jeho přednášek získaly mu u mládeže vážnost, která po čtyřicet let zůstala neotřesena." Ale jeho spisy historické daleko nemají prý těchto předností. „Jeho historické spisy byly chudy novými myšlenkami, a ještě chudší samostatným badáním, a o přísné práci myšlen-

[1]) J. Jakubec: „Předzpěv ke Slávy Dceři" v programu vyšší dívčí školy na r. 1892, str. 8.

[2]) Stav vědy v této době vylíčen duchaplně u W. Scherera: Geschichte d. deut. Lit. str. 616—642.

[3]) Deut. Geschichte im 19. Jahrh. II. str. 408.

kové, jakou ukládá svým učenníkům politická věda, tušil tak málo, že již ve svém třicátém prvním roce (1811 [1]) dobromyslně vydává rukověť státních věd,[2]) která se bezstarostnými všedními průpovědmi jen hemží." Podobně praví Treitschke o historické stránce Ludenova časopisu „Nemesis," že v ní přinášel „prázdné všeobecnosti nebo povrchní kritické poznámky o bezvýznamných událostech denních." O důkladné píli německé učenosti v těchto politických spisech nikde prý ani stopy. [3]) Úsudek zajisté zcela správný ovšem se stanoviska moderní methody historické.

Nám zdá se i tento ráz Ludenovy methody historické zcela z povahy jeho doby vysvětlitelný. Nemohlo být jinak v době, které dán impuls Herderovým badáním k budování filosofie dějin (Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit), kdy v jiných oborech ujímá se totéž stanovisko, totéž vědecké zevšeobecňování. Vždyť plně ještě převládá známá filosofie přírodní místo exaktní methody pozorovací, induktivní. Generalisování a srovnávání zasáhlo i geografii; srovnávání a zevšeobecňování je vůbec význačným znakem věd této doby. [4])

Svůj idealismus, svou svobodomyslnost a cit pro spravedlnost Luden přenáší i v historii. Jako již ve starých dobách viděli v ní učitelku života, podobně i on podle snah současných nalézá v ní „neklamnou tvořitelku života mravního a politického." Třeba dnešního dne jeho badání historické bylo již zastaralé, přece mu dějepisci přičítají jisté zásluhy o historii německou tím, že prodchl duševně a oživil pojímání dějin a že vylíčení jich dal vznešenější a vkusnější formu. [5])

Luden má na Kollára v nejednom ohledu značný vliv. Podporuje alespoň negativně Kollárovy studie starověku slovanského, jak na svém místě vylíčíme blíže.

Než Kollár učí se od Ludena v jeho duchu pojímati i historii. Zejmena zevšeobecňující úsudky, abstrakce, hledání idejí v jednotlivých případech a předmětech bez podkladu exaktní indukce ozývá se u Kollára později často i v básních. Vizme na příkladě tento vliv Ludenův na Kollára: Znělka 97. zp. I. odpovídá zcela podobnému pojímání historie, ba upomíná i zjevně na místo ze spisu Ludenova, které Kollár pojal do svého denníka a pak i do „Výkladu" (str. 47):

Mnoho tisíc roků ruzné boje
mátly mysl světu celému:
starý čas lál času novému,
nový se smál z předků chyb a kroje;

sever pravdu, východ krásy svoje
nadvrhoval jeden druhému;
země proti nebi svatému,
nebe vedlo proti zemi zbroje;

[1]) Ale Luden byl také již ve svém 26. roce mimořádným profesorem historie na universitě!
[2]) Míněn Ludenův spis „Handbuch der Staatswissenschaftslehre oder der Politik. Jena 1811."
[3]) Týž, c. s. 407.
[4]) V. Scherer, c. d. 620, 628 a j.
[5]) V. článek o něm v Meyerově Convers. Lex.

dary v lidstvu křivou měly míru,
té chuť, smysl a vtip milostný,
této straně daly cit a víru.

Ono místo je vyňato ze spisu H. Ludena: Grundzüge aesth. Vorles. Jena 1808 § 38., kde charakterisuje spisovatel svým způsobem pohanství a křesťanství, které je zároveň ukázkou Ludenovy methody historické. [1])

Z Ludenova časopisu „Nemesis" učí se tomu, co je úkolem dějepisu: Dějepis nemá nám vypravovati bitvy atd., nýbrž má vylíčiti božskou správu světa, t. j. ukázati, jak pokolení lidské, stojící pod věčnou vůlí božstva, úplně pokračuje k lepšímu, t. j. k dobru; má dokázati: že vše zlo, které se děje v čase, též v něm upadá sebe samo ničíc, čímž pak svobodnému dobru podává se zase možnost, aby se objevilo. —

Podobného rázu je v jiném výpisku myšlenka, připomínající nemálo moderní theorii evoluční, která měla zejmena v Herderovi a jiných své předchůdce. Pokolení lidské prý stále kráčí ku předu; nemůže učiniti zpětných pochodů. Proto máme se obmeziti na to, abychom proud vedli, který rozhodně pohání neustále ku předu. Nebo jiný výpisek De Pradta „Über Congress": Po čtyři století viděti prý ducha lidského ukolébávati se ve spánku pod fantastickým nebem. Překvapen pak čistou, náhle se rozšiřující jasností probouzí se jakožto nepřítel všeho toho, co dříve zbožňoval, stydě se, že podařilo se jeho imaginacím rozum jeho udolati, žasna nad tím, že dal si dáti své bohy z lidské ruky a že přijal Olympus, který byl na zemi stvořen. Odjinud Kollár vypsal si: Pravda má nepřekonatelnou moc; často bývá ještě lépe těmi dokazována, kteří na ni činí útok, nežli těmi, kteří ji zastávají. Bezděky nás tato a podobná místa upomínají na lapidární sentence Předzpěvu Kollárova:

Cesta křivá lidi jen, člověčenstvo svésti nemůže,
a zmatenost jedněch často celosti hoví.
Čas vše mění i časy; k vítězství on vede pravdu.
Co sto věků bludných hodlalo, zvrtne doba.

Tímto způsobem Kollár vzdělání své historické doplňuje studiem literatury dějepisné. Tak na př. pilně činí si výpisky ze Schillerovy rozpravy „Geschichte des Abfalls der Niederlande," která vyznačuje se příbuzným duchem, jako badání Ludenovo. Zajímavo, co Kollára z tohoto spisu nejvíce poutá. Jsou to zase jen abstrakce, zevšeobecňování, sentence a j., ke kterým Schiller nepřichází indukcí z mnohých fakt, nýbrž podává je jako spekulaci při ojedinělém případě jakožto okamžitý nápad ad hoc, aby jen filosoficky zbarvil pojímání dějin.

[1]) *Heidenthum:* Realität und Objectivität, Natur, Erfüllung, freier Genuss des Lebens, Gewissheit, die Zukunft wegen der Gegenwart vergessen. Das Princip der Männlichkeit. — *Christenthum:* Idealität, Subjectivität, Geist, Dulden, Sehnsucht, Erwarten, Glauben, Hoffnung, die Gegenwart an die Zukunft verkauft. Das Princip der Weiblichkeit. Dort das Weib unterdrückt, hier vergöttert; die Kunstwerke der Alten tragen das männliche Gepräge der Kraft und Einfachheit, die christlichen der Zartheit und der Liebe."

Na př.: „Dějiny světa jsou samy sobě rovny jako zákony přírodní a jednoduché jako duše lidská. Tytéž podmínky přinášejí tytéž zjevy zase." „Malý národ, jenž má blahobyt, miluje mír, ale stává se válečným, když byl ochuzen." „Zákony musejí se přispůsobiti mravům a zásadám dob, majíli míti prospěch." Podobně Kollár vybírá si odtud mínění o povaze náboženských vyznání: Katolictví hodí prý se více pro národ umělecký, protestantství pro národ kupecký. Kněžstvo bylo prý odc vždy podporou moci a muselo jí býti. Jeho zlatý věk připadal vždy v poklesnutí ducha lidského. Kromě toho vypisuje si z tohoto díla charakteristiky jednotlivých osob, jako na př. Filipa, Alby, vévody z Parmy, Viléma Oranžského — o inkvisici, jejích zástupcích; což zajisté je pro Kollára, který při každé příležitosti dává na jevo náklonnost osoby charakterisovat, zajisté velmi zajímavé. —

Z jiných věd odborných Kollár pěstoval poněkud soustavněji a vytrvaleji filologii; neboť o jiných činí pouze zmínku povšechnou; na př. že „ve fysice Voigt otec" byl mu učitelem, „v mineralogii Lenc" a nic více. Vědy tyto Kollár slyšel jen asi příliš úlomkovitě a příležitostně. Do čtení o fysice a mineralogii uveden byl asi někdy přítelem svým Ferjenčíkem, který o rok déle meškal již v Jeně. Tomuto dostalo se ke studiu mineralogie a věd přírodních vůbec podnětu od samého Goetha. Studiu věd přírodních a meteorologii Ferjenčík zůstal po celý život věren. [1]) Zajímavo bylo by sledovati blíže Kollára na přednáškách o státních vědách. K těmto přiveden byl ne tak duševní náklonností, jako šťastnou náhodou. Učil totiž dva syny profesora Lüdera, a tím dostalo se mu „příležitosti ku slyšení politických a státních věd od p. Lüdera přednášených, k nimž všem volný přístup měl" (Pam. 264). Ale zdá se, že vědy tyto nezapustily v duši vzdělávajícího se muže hlubších kořenů. Nemáme o tom ani zpráv od Kollára samého, ani sledu v jeho pozůstalosti.

Pilněji zahloubal se na konci svého pobytu v Jeně ve studium *filologie*. Pohnuly jej k tomu více okolnosti zevní — nedostatek prostředků životních. Aby ještě mohl pobyt svůj v Jeně prodloužiti, jal se vyučovati soukromě, a sice u dotčeného profesora Lüdera. „Převzal jsem tedy ty hodiny, které i mně samému nemálo užitečny byly. Čítáno a překládáno zde klasiky latinské a řecké: Virgila, Horáce, Seneku, Thukydida, Herodota, Homéra a jiné. Trojí užitek odtud mně vyplýval, předně: *pokračování ve vlastní mé klasické vzdělanosti.*" — Toto učení soukromé přivedlo jej pak i do čtení filologických profesorů *Jind. K. Alex. Eichstädta* a *Ferd. G. Handa*. Eichstädt byl od r. 1803 profesorem zvláštního odboru, který dnes aspoň pod tím jmenem není již zastoupen na universitách, totiž profesorem „výmluvnosti a básnictví." Od tohoto roku je zároveň redaktorem časopisu „Jenaische allgemeine Litteraturzeitung," který byl pokračováním starého časopisu „Allgemeine Litteraturzeitung." Od vlády Výmarské dostalo se mu na tento časopis zvláštní privileje. Od roku 1817, tedy právě před příchodem Kollárovým, stal se ředitelem semináře filologického, při čemž střídal se s prof. Handem, který téhož roku ustanoven profesorem

[1]) Haan. c. s. str. 113.

filosofie a řecké literatury v Jeně a stal se hned spoluředitelem semináře. Eichstädt proslul zejmena svým vydáním klasiků a filologickými rozpravami. Ale ještě více proslavily jej jeho latinské řeči a příležitostné spisky, jimiž nabyl zvučného jmena mezi současnými latinisty.[1]) Patrně chtěl si zasloužiti titulu „profesora výmluvnosti." Handovy výklady týkaly se asi více stránky stylistické a esthetické; neboť jen tím dovedeme si vysvětliti, že Kollár počítá jej k třem učitelům, kteří na jeho „povahu básnickou nejvíce účinkovali." (Pam. 283.) Tomu nasvědčují i klasikové, o kterých vykládal. U Eichstädta Kollár slyšel o latinském slohu a o řečnících Ciceronovi a Demosthenovi, u tohoto (Handa) slyšel Eurypida, Sofoklea, Propertia. (Pam. 264.) Kollár pak stal se členem semináře filologického („společnosti filologické") a záhy tam vynikl. „Každého půlletí ukládány byly svobodné práce, které potom ode všech údův společnosti čteny, posuzovány a odměnou korunovány bývaly. S dychtivostí uchopil jsem se této příležitosti tak vítané. Přemyšlováno pak nemálo o předmětu mé práce; vyvolil jsem konečně jeden z nejchoulostivějších. Povstal jsem totiž co pidimužík proti obrovi, slavnému Eichstädtovi, jenž právě minulého roku 1817 ve zvláštním programě, jímž se čtení universitská ohlašují, povstal proti první odě Horácově, obzvláště proti předposlednímu verši jejímu: ‚Quodsi me lyricis vatibus inseres,' vyhlásiv to za cizoložné, později tam vstrčené a Horácovy Musy nehodné a skvrnu celé této ody . . . Proti tomuto programmu již tedy psal jsem pojednání neb obranu této ody pod následujícím ohlášením: ‚Vindiciae carminis Horatiani primi, tum integritatis totius, tum authentiae singulorum versuum, susceptae a Johanne Kollár.' Kterážto rozprava to štěstí měla, že odměnu onu filologickou získala, a mně tak nejen delší v Jeně setrvání, ale i po skončeném akademickém běhu cestování s přítelem Clemenem po některých vendicko-německých krajích možným učinila." (Pam. 265.) Rozprava tato dochována posud mezi ostatními památkami z doby Jenské. Byla by zajisté zajímavým dokumentem nejen pro filologické vzdělání Kollárovo, nýbrž měřítkem jeho kritičnosti a snad ještě jiných stránek duševních, ale nejsa odborníkem nedovoluji si o tom úsudku.

V celku však možno tvrditi, že studiem filologie klasické Kollárův duch nenabyl podkladu na obohacení nového nazírání na svět, ani nenabyl nových idejí. Svědčí tomu zpráva Kollárova o těchto studiích sama. Ze škol uherských Kollár přinášel si větší znalost latiny a zručnost v užívání jí, nežli mohli se honositi jeho němečtí kollegové. V Jeně po té stránce těšili se dobré pověsti. „Pan Lüder," praví o tom Kollár, „znaje, že Uhři v latině obzvláště zběhlí jsou, prosil mne . . ." Byl této praktické znalosti na prospěch zkostnatělý starý duch humanistický ve školách uherských; u Kollára pak nad to podporován jeho osobní zálibou v klasicích a pilným studiem jich. Zde mohl se obohatiti jednotlivými podrobnostmi, snad o sobě zajímavými, nikoli však novým pojímáním studia klasického.

Za to ze soukromého studia *řečí moderních* Kollár čerpá názory v celku nové. Tak čte již i některé myšlenky o fysiologii mluvy, blí-

---

[1]) Meyer, Konversations-Lexicon: Eichstädt.

žící se zkoumání modernímu; na př., že u všech obyvatelů hor výslovnost je nakloněna k hláskám guturálním a asspirandním, jako v gallštině. Nebo jinde o tom, že orgány samy si uspůsobují a ulehčují mluvu. Podobně poučuje se o dějinném vývoji řeči spůsobem na onu dobu zajisté překvapujícím. Z Ludenova časopisu „Nemesis“ vypsal si tuto myšlenku o řeči: Duše národa je v oboru jeho idejí; idejím je tělem slovo. Velikými změnami (na př. politickými) mění se ideje a tím i řeč. Musí se rozeznávati řeč vzdělanců od dialektů. Ale spisovná řeč má z nich čerpati poetický vzlet a životní sílu; má se jimi omlazovati a rozhojňovati, ale přece tvořiti svůj vlastní obor. Příklad u Řeků, kde bylo několik dialektů a jedna řeč spisovná; ale každý znal dialekty ty. Bujnost orientalských řečí nehodí se pro nás. Oděv řeči nesmí být těžkopádný, musí se v něm pohybovati lehce a vesele. Luden poučuje jej o podstatě řeči i jinak: V řeči světové (kterou prý se nikde nemluví!) ukazuje se nekonečný duch lidský; v řeči národní — duch národní. Proto řeč národa není uzavřená, nýbrž roste a utváří se, pokud v ní je život a síla; duch vyvíjí se dále k vyšší kultuře. Z téhož pramene „Nemesis“ čerpá poučení o vlastních jmenech (Die Namen in Romanen): Nová slova nemají se skládati z hlásek. Jednotlivec nemůže prý sám zaváděti nová jmena. Majestát hlasu lidového musí přitisknouti jim pečeť. Vzorem jsou tu Goethe a Schiller (užívají jmen křestních anebo jmenují osoby podle zaměstnání). Jmena místní a národní jsou posvátná, nesmějí se tedy měnit. Jmeno vlastní označuje jen zvláštní jednání nebo vlastnost. Cizí slova přivádějí zároveň cizí ideje. [1]) Mají zvláštní půvab. Působí jako ve společnosti přibrání nových členů. Cizími zvuky dostává se řeči fantastického elementu, který je romantice tak úzce příbuzný. Jak zle bylo by prý s německými novějšími básníky, kdy by se kolem hranic vlasti byly postavily vysoké zdi! — Básník je květem národa, je prodchnut duchem národa, má tedy právo nejvíce tvořiti slova. Složená slova nejsou vlastně nová slova, nýbrž opisy, které vysvětlují pojem slova. Jednotlivec tvoří jen jako návrh, kterému se musí dostati sankce. Slova musejí se tvořiti nevědomě; z ducha národa. Prostonárodní jmena místní více se nám zamlouvají, nežli na př. názvy knížecích zámků (solitude, sans-souci atd.) Na scestí mohou se ocitnouti puristé, protože tvoří vědomě.

O právu básníků tvořiti nová slova Kollár dovídá se i od Jeana Paula (z jeho Vorschule der Aesthetik): Básníci zavádějí nejsnáze nová slova. Užasneme nad novými objevy u Lessinga, Wielanda a j. tam je množství slov nově utvořených. Proti novému slovu nemusí se hned zdvihnouti s Adelungem prázdný křik válečný. Kdo tvoří nová slova, nezná z pravidla zásoby starých. Lavater na př. více natvořil nových slov nežli Lessing, Goethe a Herder dohromady. Takoví novotáři více škodí, nežli prospívají. Čím déle trvá které slovo, tím je také pranázornější. — Zásady tyto se také Kollárovi vžily, a on řídí se jimi v pozdější své činnosti básnické měrou vrchovatou.

[1]) Kollárův pozdější rigorosní purismus!

Ale odtud Kollár přináší si též názory o esthetice mluvy, jak ji již doba tato vytvořila. Mnoho uvažuje se o krásnější nebo nepěknější mluvě a zvláště o neblahém blahozvuku, kteréžto učení zasáhlo nejen Kollára v jeho pozdějších žalostných snahách jazykových, ale přešlo i na jiné vlastence a částečně strašilo u nás i v jazykozpytném bádání až do nedávna. Tak dovídá se Kollár, že prý nejkrásnější jazyk je ten, který je zároveň: 1. srozumitelný; 2. bohatý různými výrazy pro nějaký předmět; 3. v prosodii musí vyjadřovati nejjemnější i nejmocnější hnutí duše; 4. musí se blížiti hudbě. Takovým podmínkám zdála se tehdejším gramatikářům vyhovovati především italština. O jejím blahozvuku Kollár vypsal si více z italské mluvnice od Fernowa. Ukazuje v ní na příznivý poměr souhlásek k samohláskám, 11—12 : 10, kdežto v němčině je prý 9 : 5. Odtud prý drsnost němčiny a úkaz, že Němci snadno učí se cizí řeči. Od J. Paula Kollár zalibuje si jeho výtku německé řeči, jež prý je Eeeee-Sprache. Proto Paul žádá slavnostní tón hluboké, bohaté samohlásky, a tím prý by se němčina přiblížila italštině. (Jak známo, Kollár tento názor applikoval později na českou řeč spisovnou, když žádal, aby se uměle zavedly hlásky široké místo úzkých.)

Kollár tu uvažuje o řeči i samostatně. J. H. Meine ve svém spise „Verskunst der Deutschen“ vyslovil názor, že prý němčina má přednost před řečtinou tím, že kmenové hlásky, tedy nejdůležitější části slova, jsou v ní vždy dlouhé; v řečtině a latině dlouhé bývají koncovky. To je v odporu s logikou a rhetorikou. Naproti tomu Kollár (meine Bemerkung) namítá: To sice je pravda, ale v latině a řečtině právě koncovky pojmu dávají jiné obraty. V němčině je však koncovka ustrnulá. V němčině že jsou hexametry bez caesury. Uvádí pak blíže rozdíl mezi metrikou latinskou a řeckou, čímž dává na jevo znalost odbornou. —

To byly asi hlavní odbory vědecké, se kterými se Kollár soustavněji v Jeně seznamoval, které byly i s to podati mu jisté prvky a jistý jednotnější podklad pro jeho nazírání na svět. Zajímavo je stopovati i to, jak dostává se mu zde popudu k jistému *názoru o životě a člověku.*

Vědy jednotlivé, jež Kollárovi získávají určitý podklad pro jeho názor o světě, nepostačují k tomu, aby mu zároveň zjednaly názor o člověku, o skutečném životě. Pro ten Kollár uchyluje se k básníkům. A sice jsou mu tu vůdci hlavně *Rousseau* a *Goethe*, autoři to, kteří volbě Kollárově dodávají svědectví nejlichotivějšího. Od Goetha studuje hlavně „Wilhelm Meisters Lehrjahre,“ „Wilhelm Meisters Wanderjahre“ a „Aus meinem Leben,“ „Werthers Leiden,“ s Rousseauem seznamuje se blíže teprve za studií v Jeně, jak ukazuje tento denník. Kollár mluví sice o studiu francouzských spisovatelů a mezi nimi též o Rousseauovi již z doby svého vychovatelství v Báň. Bystřici (Pam. 222), ale studovalli již tam Rousseaua, bylo to zajisté jen studium úplně povrchní a velice kusé. Tomu nasvědčuje již dlouhá řada jmen autorů francouzských, o kterých později Kollár domníval se, že je skutečně studoval. Zápisník jeho z této doby Bystřické nese stopy podrobnějšího studia jediného jen autora francouzského, Voltaira. A to studium

ne přímé, nýbrž jen z odpůrců Voltairových. Zajímavo je, že ani Rousseaua nečte z originálu, jak bychom předpokládali podle toho, co Kollár vykládá o své dokonalé znalosti jazyka francouzského (Pam. 223), nýbrž v překladě německém. A sice dva jeho spisy: „Julie oder die Neue Heloise von Jean Jaques Rousseau übersetzt von Le Pique;“ druhý pak spis: „Von dem Ursprunge der Ungleichheit der Menschen.“ Že Kollár obrací se horlivě ke studiu Goetha, je zajisté vysvětlitelno. Goethe již za svého života uznáván za největšího básníka německého. Kromě toho žije v nejbližším okolí a působí na Kollára kouzlem osobním. O Rousseauovi pak v době této začíná se více theoreticky uvažovat. Myšlenky a ideje nové doby začínají se analysovat, hledá se jim příčina a původ, faktory, které na ni působily, a nové badání vede přirozeně k Rousseauovi. Počíná se o něm nyní více mluviti, kdežto dříve působil více přímo svými spisy. A tato literární sláva Rousseauova láká i Kollára ke studiu jeho.

Kollárovy výpisky nedávají ovšem svědectví, že by byl dovedl z obou autorů s vědomím si vyabstrahovat ze spisů jejich ideje a snahy, aby vystihl ducha celé knihy, aby v ní sám poznal proud nových myšlenek. K tomu ještě nestačoval jeho rozhled. Ale zajisté vsává do sebe jako tisíce jeho současníků, kteří spisy ty četli, názory a myšlenky jejich neuvědoměle. Alespoň některé stránky, pro které nemáme jinak psaných sledů, lze nalezti u Kollára v jeho pozdější činnosti spisovatelské. Ukážeme na některé při líčení Kollárovy přípravy k básnění.

Co z těchto výpisků Kollárových z Rousseaua můžeme sledovati, jsou zase jen myšlenky jednotlivé, aforismy, sentence, týkající se lásky volného srdce lidského, ethiky života společenského a jiných stránek. Na př.: Tolik lidí chce vzhůru, ježto je vždy snadno sestoupiti. Nebo: Často jsou lidé utlačováni, poněvadž jim chybí hlas, aby svým steskům získali sluchu. Často záleží na slově, jehož neřeknou, na důvodě, jehož nerozvinou, na dveřích velikého člověka, na něž nemohou zaklepati. A výmluvnost poctivcova může tyranstvo zastrašiti uprostřed jeho moci. — Čím hloub se lidé zahrabávají v život, tím stávají se nešťastnějšími. — V pozlacených komnatách pojímá žák vnější podobu světa; mudřec dovídá se jeho tajností v chatrči chuďasově. Jiné obsahu ethického: Největší morální knihy neobsahují tak důležitého a těžkého příkazu jako nadpis na chrámu Delfském (t. j. poznej sebe sama). — Není bezpečné cesty k štěstí než cesta ctnosti; dosáhneme-li onoho, stává se čistším, trvalejším, sladším touto; mineme-li se ho, ctnost může jediné za ně odškodniti. — Privátní ctnosti jsou často tím vznešenější, že nepachtí se po uznání jiných, nýbrž pro sebe samy hledají dobré vysvědčení. —

Podobně Goethův „Wilhelm Meister“ přispívá mu jednotlivými balvany k budování názoru o člověku, jak nás o tom poučují některé příklady: Krásná duše je ta, kde rozum a smyslná stránka, povinnost a náklonnost harmonují — čili souhlas obou přirozeností v člověku. — Svět je tak prázdný, když si v něm myslíme jen hory, řeky a města, ale když víme, že tu i tam někdo s námi souhlasí, s nímž také mlčky žijeme dále, to nám dělá teprve tu zeměkouli obydlenou zahradou. —

(Mnozí) lidé hledí na dobré a mravné jen jako na lék . . . Já však mám o mravném pojem jako o dietě — je dietou, když si ji učiním pravidlem, když po celý rok jí nespustím s očí. — Každá mohutnost člověka dá se svým způsobem vzdělati. Většina lidí, i nejvýtečnější, jsou obmezeni, pěstují v sobě jen některé vlastnosti, jiné zanedbávají. Ale musíme míti smysl pro vše, chuť ke všemu, chtít vše poznat a podporovat. Jen všichni lidé tvoří lidstvo, jen všechny síly svět . . . Jen krásné a potřebné dohromady činí člověka. — Život je tak pěkný, že je úplně lhostejno, kdo nám ho dal (!), konečně pochází od Boha, u něhož všichni jsou si rovni. — Nic není půvabnějšího, jako vidímeli matku s dítkem na ruce, a nic ctihodnějšího, nežli matka mezi četnými dětmi.

Názor o člověku Kollár doplňuje si příležitostně jednotlivými větami od jiných autorů. Na př. z Bouterweka: Bez nadšení pro dobrou věc, pro pravdu, svobodu, povinnost a právo, pro přítele a vlast, a co vůbec patří k vyšším statkům života, plazí se člověk se vším svým rozumem v prachu. Nadšení (ale ne vášeň) je duší pravé výmluvnosti. — Podobně z Herdera: Život lidstva je vývoj rozumu u lidí (kultura). Určení jednotlivce je přivádět rozum v život (společnost). Život lidí je neustálé, nekonečné poznávání Boha v přírodě a v jejím životě, jenž lidstvu jest vlastní. Život je tedy sobě samému účelem. Bůh je jednota přírody a lidstva. Národové jsou formy, ve kterých se lidstvo vyvíjí.

Takto mysl mladého studenta stále obírá se lidstvem, snahou po dokonalosti v něm, snahou poznati sebe především blíže. V tom dostává se mu povzbuzení i od jiných básníků současných, jak svědčí Kollárovy výpisky podobných míst (Chavanský):

O glaube mir, der Feind der Menschheit angelt
die meisten Menschen mit dem Schein des Guten.
An unsre Tugend hängt die Hölle sich.

Nebo jiná, která upomíná na myšlenku Rousseauovu, výše uvedenou:

Hell ist die Welt, und dunkel ist das Leben.
Das einzige Phantom, das ist der Mensch.
Berechnet haben wir des Stromes Fall,
des Feuers Kraft, des Meeres Ebb' und Flut,
ja der Gestirne Lauf — nur uns noch nicht.

Kollár sbírá si i pilně pravidla životní — a pozdější život jeho ukazuje, že se jimi také řídil; na př.: Raději nezačínat, nežli nedokončit. — Zásoba je lepší nežli bohatství. — Ukazuj svou chudobu, ukrývej své bohatství a j.

Vedle této stránky, totiž humanity a nových idejí ve čtených knihách, Kollára velice zajímá vzdělání společenské. Tím zcela lišil se od svého studentského okolí v Jeně. Po této stránce studentstvo Jenské bylo naprosto zanedbané. Zcela přirozeně v tak malém městě. Co do mravů společenských ukazována od dávna příkrá protiva, jaká se objevovala mezi nenuceným, příliš přirozeným chováním akademiků Jenských a mezi chováním galantních, uhlazených studentů v Lipsku. [1])

[1]) Treitschke, c. d. 411.

Kollár přišel sem však s názory a s vychováním zcela jiným. Jsa odkázán již za dob svých dřívějších studií na vyučování v domech bohatých měšťanů, vynakládá především všechno úsilí na to, aby se chováním svým těmto kruhům co možná přispůsobil. Proto doplňuje si své vědecké poznatky ještě vzděláním společenským. Tak činil zejmena za svých studií v Prešpurku (Pam. str. 207—8). Tuto stránku podporuje pak další jeho činnost vychovatelská v Bystřici u L. Kolbenhajera. Touto uhlazeností mravů společenských vyniká daleko i nad své kollegy v Jeně. Kdežto universitáni s úmyslem vyhýbali se všem stykům s „filistry," Kollár cítí potřebu stýkati se s kruhy měšťanů. „Já však měl jsem přístup v Jeně i do takovýchto domů," podotýká Kollár o sobě (Pam. 238). Tato uhlazenost společenská, v Jeně tak vzácná, byla zajisté příčinou, že býval i v domácnosti svých profesorů rád vídán. Tak na př. u Friesa; u profesora státních věd Lüdera byl soukromým učitelem jeho dvou synů; profesor Hand uvádí jej do vzácné společnosti, kde mezi jinými byl i Goethe a slavená básnířka L. Brachmannova, a dcera známého knihkupce Brockhausa; (Pam. 255 až 256). Podobně navštěvuje vzácné osobnosti, vysoké hodnostáře duchovní a zvláště též Goetha. (Pam. 247—9). K tomu přispěly později též jeho častější návštěvy u faráře Lobedského Schmidta, kde mu k vůli jeho dceři asi obzvláště záleželo na chování společensky bezúhonném. Ký tedy div, že po této stránce Kollár horlivě snaží se zdokonaliti?

A poučení o tom čerpá z kněh nejrůznějších, hlavně však z Rousseauovy „Nové Heloisy" a Goethova „Wilhelma Meistra." Rouseau přes svůj odpor ke strojeným uhlazenostem své doby, přes příkré své zastávání naprosté přirozenosti, přes svůj morální cit poskytuje hojně látky pro různé „galanthomy," tu a tam i ještě trochu nuceného rokoka. A právě tyto části Kollár si nejpilněji vypisuje. Tak vypsal si (a po spůsobu Okenovy „Isis" označil si ručičkou, což znamená vždy něco důležitého) z Rousseaua pravidla o společenském tónu: má být přirozený, rozumný bez pedanterie, veselý bez okázalosti, ozdobný bez umělkování, spůsobný bez nechutenství, žertovný bez dvojsmyslnosti. Má prý se mluviti o všem, aby se mohl každý súčastnit, ne však přecházeti v hluboké badání; mluvit má se zřetelně a ozdobně, svůj náhled nezastávat tvrdošijně; věc druhého nepopírat s ohněm. Pak prý se každý poučuje a baví a všichni se rozcházejí ukojeni, a i mudrc může si odnesti důstojnou látku k přemýšlení (!). Genialní extravagance mohou prý dát často konversaci nejkrásnější interes. Poetické genie (od Kollára podtrženo!) chybuje často v tom, že srší jiskrami zřídka a nevhodně, humoristické pak příliš a nevázaně se leskne. Půvabné společnice jsou gracie odporu, nejsouli maskované furie. — Ráno je čas vážné a osamocené konversace, večer doba veselé a společenské konversace; kolem poledne daří se zaměstnání — odpoledne peripatetické zábavě. *Než přátelství a láska baví se každou chvíli.* — Naproti těmto pravidlům, která by bez rozmyšlení staří rytíři byli mohli přejmouti do rozličných středověkých „Kniggů," jsou i jiná, která ukazují zejmena na cit, skutečný cit, v té době zanedbávaný. Na př.: U světáků daří prý se citu jako Homerovi u pedantů, kteří chtějí

mu vnutit tisíc domnělých krás, protože pro pravé nemají smyslu. Vše odbude se prý v periodách jemně vybroušených, kde hned z počátku je vidět, že první starost řečníkova je, aby se blýskal.

Ve vyšším slohu poučuje se o mravech společenských od Goetha: Vznešená spůsobnost dá se nesnadno napodobit, poněvadž je vlastně negativní a předpokládá dlouhé cvičení. Hledaná důstojnost upadá prý často ve formální hrdost. Člověk musí v každém okamžiku hledět udržeti rovnováhu. Šlechetný člověk může se v některých okamžicích zanedbati, vznešený nikdy. Vznešený člověk musí prý se zdáti, že stále jinými je spokojen, nikdy příkrý, všude musí být obratný, vždy objevovat se jako první a nevnucovat se za něho. Odjinud pak Kollár poučuje se, že podle smíchu a usmívání poznává prý se nejen rozum, nýbrž i srdce lidské mnohem jistěji, nežli z jeho řečí a jednání (!).

To jsou asi základy, na kterých Kollár ducha svého připravuje pro svou pozdější činnost básnickou a spisovatelskou vůbec. Ale v Jeně má též svůj počátek Kollárovo vroucí *smýšlení vlastenecké jak v užším smyslu českém, tak i v širším slovanském*; má tam i svůj vznik a již svůj počátek i jeho *činnost básnická.* (Pokračování.)

Sekerník.

Povídka z Povltaví

od

Adolfa Heyduka.

(Pokračování.)

XVI.

Již tmělo se, když po průhoně
lom mimo mládek Svára šel
a Václava, jenž hlavu kloně
skryt v důlu byl, lát uslyšel;
hned hněvem zahořel i zlostí
a věda, na čem Václav jest,
klam osnoval a spřádal lest
a pravil jako z útrpnosti:
„Aj, aj, vám slza z očí kane!
Co děláte tu, mladý pane?“

„Co ptáš se, jdi svou cestou, víš!“
„No, jen ne zhurta, půjdu již,
leč tuším, co vás asi moří,
a moh bych potěšit vás v hoři.“ —
„Mně není potřeba tvých těch!“ —
„I kdo ví, kdy byste vše věděl . . .“

„Vím dost, to ostatní si nech . . .“
„Má prý to být už za šest neděl —“
„Co má být?“ živě Váša děl,
jenž mžikem na vzdor zapomněl,
a mládek dodal: „Svatba přec,
tak aspoň slyšel jsem tu věc
předvčírem vypravovat v Smolči;
no, to už je tak spůsob holčí,
lhát třebas rok, než přijde jiný,
jenž děvče vezme do hodiny.“

„Co tlacháš stále mi a planě?“
děl Václav všecek zaražen. —
„No, mluvím o Střelovic Janě,
to známo jest přec ven a ven,
že na půl roku prý již skorem
je zasnoubena s taxátorem,

ač zprvu o vás dbala víc;
což z domu nepsali vám nic?“ —
„Nic.“ — „Ale jděte, mladý pane,
snad přece.“ — Ne, ne, povídám.“

„Tak, odkud tedy vítr vane,
že nedoneslo se to k vám?
vždyť klamu nelze ani tušit,
snad nechtěli vám klidu rušit.
Té slečince se nedivím,
má čekat čtyři léta snad,
až přestanete studovat,
a než budete pánem svým
zas několik, to trochu mrzí
a každá touží vdát se brzy,
leč otec-li vám nenapsal,
ký obrat na Chlumu se stal,
a kde a jak a proč to vázne,
pak svévolí to bohaprázné.
Moh oznámit vám: Domů jeď,
nech knih, radš oženit se hleď,
nač věčné ono studování?
vždyť mlynáři jsou větší páni
než myslivci! Hle, jaký tvor
je takovýhle taxátor?
vždyť pro dva nemá chleba dost,
a vy byste mu pro radost
chtěl ustoupit a nechat Jany?
Ne, pane, to by hněv byl planý:
proč chcete ruce složit v klín?
vždyť máte pole, les i mlýn.
Leč nač pak tady v lomu stát,
radš na Zelenou pojďme chvíli,
snad mohl bych vám radu dát,
jak přec byste se dostal k cíli,
a zahnal různých lidí klamy —
tam budeme dnes pěkně sami.“

A Václav, který v hněvném vzdoru
víc k vlastní zhoubě slyšet chtěl,
šel s mládkem v krčmu bez odporu,
vše pravdou maje, co mu děl,
a řeči jeho živým slovem
a napěněnou číší mnohou
hruď rval a týral přeubohou
a tonul v zkázy zdroji novem.

„Hm,“ pravil Svára, „k čemu školy?
Radš mlýna ujměte se hned
a vašich luk a vašich polí,
proč otčím váš by sám to ved?
Jste muž, mlýn tisíce vám nese,
nač o jakýs vám revír stát;
a děvče dospělé se třese,
jen aby již se mohlo vdát;
leč mlýn dřív odevzdat si dejte,
hned jednejte a nemeškejte,
co chcete vy, to ať se stane!
No, na zdar tedy, mladý pane,
jen jednejte, tím líp, čím spíše . . .
Hej, jářku, naplňte nám číše,
či myslíte, že máme dost,
když láska týrá nás neb zlost?“

A Václav s mládkem pili, pili,
až důvěrni jak bratři byli,
a Svára buše na stůl pěstí
děl v smíchu: „To by v tom byl čert,
dvou tisíc aby nemoh nésti
váš mlýn! Což dva, toť pouhý žert,
on s polí jistě přes tři nese.
To nemá žádný panák v lese,
ba dvakráte je tolik skorem,
co Střela má i s taxátorem.
Jen ze škol pryč a mlýna dbát,
nač prostudovat celé mládí,
pak Střelovi vám Janu rádi
hned přivedou, vždyť chtí ji vdát.
Tož, pane Dolejš, bez odkladu
vše doma ujednejte jen
a dejte na Svárovu radu,
já myslím, že tak za týden
vše v pořádku již bude asi,
a pak, to budou ňáké časy!
Leč u všech všudy, devět již,
já doma měl být mnohem spíš
a řídit mletí nasypané;
tož pojďte raděj, mladý pane,
a projednejte ještě dneska,
co radil jsem, a věřte tomu,
že nejkratší to ze všech stezka,
vzít krásnou Janušku si domů,
jen nezraďte mne žádné doby,
to víte, že pan otec z důli
již mně by neučinil k vůli,
an posavad se na mne zlobí
pro hloupé slovo moc a moc . . .
leč jestliže kdy něco chcete,

vždy víte, kde mě naleznete;
jen přijďte. A teď dobrou noc!“

A rozešli se rukou dáním,
leč když byl Václav převezen
a ke Skal bílých kráčel stráním,
děl Svára: „Počkejte jen dál,
vy protější však zvíte hnedky,
že štěstí rodí také zmetky,“
a z plného se hrdla smál.

Noc křídly svými skryla svět
a důlem táhly mlhy sivé,
než Václav domů přišel zpět
zpit, k žalu matce starostlivé;
když otec s matkou se ho ptali,
proč víc než kdy je hněviv zas,
děl: „Veliké se změny staly,
co ve Vídni jsem trávil čas;
a zevšad zeje stín a chlad.“

„Zde? Neklameš se, Vášo, snad?“
děl otec, na syna jenž vzhled,
„ne, ne, jsi churav; raděj hned
si lehni; odpočiň již dnes.“ —
„Ba, čert mě do těch skal zde nes,
a k tomu ještě na Chlum vlek;
mám lítost, eh, co lítost? vztek!
Víc facír lecjaký má štěstí!“
a v hněvu na stůl bušil pěstí.

„Co děláš, synu? Zdrž se již,
což činí vzdělaný tak muž?
jdi,“ otec domlouval, „jdi spat,
až zítra vše si řeknem lépe,
snad mohu ti pak radu dát;
však slyš! Mlýn domílá a klepe,
jdu přihlednouti trochu k dílu;
jen vůli, Václave, a sílu!“

A k mletí šel; tu matka vstala
a sedla k Václavovi blíž,
a vážně synu domlouvala:
„Tys, hochu, sám vším vinen, víš,
což změna ta ti na podiv?
Jsi nyní jinaký než dřív;
vždyť svými toulkami a mravy
sám sobě škodíš a nám všem!
Kde školy asi, kde je zdraví,
kde pořádek je v žití tvém?
A peněz, co jsi peněz stál,
a vše jako by vítr svál.
Hleď, otec namáhal se, mořil
a nechtě od domu jít dům
sám na sobě kde mohl spořil,
by pomohl ti k penězům.
A jak se prací spad, hleď naň!
vždyť dvoukružák ti zřídil nový
i s kozlíky pouch stavidlový
i z dřínu česlice a zbraň,
a podhorní dal do náboje,
bylť líčník samá dáseň již
a hustá rozteč — uvidíš,
jak všecko pěkně spraveno je.
I v zimě stále měl se k dílu
a spustlou opravoval pilu,
jíž dlouhým časem spuchřel hon,
a bedliv býval pouze on,
by lepší těr byl klad a špalků;
též minulého jara záhy
vystřílel nadobro tu skalku,
jež čněla v kraji mlýnské dráhy
a jíž se každý vozka lek.
A jaký k němu je tvůj vděk?
Co uspořeno bylo prve,
vše je to tam; dluh roste zas,
což nechce ti to jíti z krve?
Jeť, Vášo, svrchovaný čas,
bys obrátil. Buď, jako dřív
a přísahy své pamětliv,
již mně jsi dal a také otci,
což nemůžeš svých vášní zmoci?
proč náš i svůj si rušíš klid?
víš, jak je pomlouvačný lid,
již roznáší tě po okolí.
To, Václave, nás tuze bolí!“

„Aha,“ děl Václav na ta slova,
„pan otčím již mě přemaloval!“
A když se Vraný vrátil znova,
hned posupněj se k němu choval,
a hněviv pohlížeje naň stranou
v ráz dodal: „Pomluvy to s hanou,
klep moukou zaplacený babce;
mní otec před sebou mít chlapce,
že vámi svou mi dává důtku,
jsem pánem činů svých a skutků!
Či kantorů dle starých rady

snad metličkou mi chcete dát?
Z nás každý máme svoje vady
a vícli užívám, jsem mlád,
A školy? školy, čert jen vem!
Dost bohat jsem, nač jakou tužbu
na panský krejcar, panskou službu?
mlýn revírům je roveň třem,
nač dřít se u knih kopu let?
Pan Střela dřív mě špatně ved,
ne, zůstanu radš mlynářem!“ —
„Tak, ze studií na pachole!
Radš naprav se a dostuduj.“ —

„Vy mluvte si, leč já jsem svůj!
Mám mlýn, mám pilu, les a pole
a s nadlesním bych nechtěl měnit;
no, na to přec se mohu ženit!
Ne, nedám sobě jinak radit
a musím chlapa vystrnadit,
jenž po okolí říká všem,
že Janiným je ženichem.“

„Tak,“ řekl Vraný, „mlýn a hned!
Vždyť nejsi ještě plnolet!“
Zdaž chasa poslechla by chlapce,
až nařídil bys přede dnem:
‚Ty křesat jdi, ty domel střapce,
ty dvoukružáku stáhni lem,
ty přistrč kobylici k brůně,
líp do náboje žeň, je chvat,
ty, vystráka spěš — lká a stůně —
hned jak se patří namrskat
a ty hornímu řebenáči
vraz pevný hřebík do závlači
a ručičky mu přibij dvojí‘ —
vždyť nevíš, jak a co kde stojí,
ba, věř, to naše plahočení
již věru pro studenta není.“

Tím pohněval se Václav znova:
„Což musí léta býti as,
kde se synem mlýn vede vdova,
či všecka moc je tady z vás,
a matka bezvládnou se stala
když za svého se stárka vdala?
No ovšem, mlýnský stroj je spletit,
já řídit bych ho nedoved!
Když léta všecko spraví hned,
tož dejte u soudu mě zletit,
vždyť tolik vím snad, bohudík,
co ledakterý poručník!“

„No, Vášo, tuhle toho nech,“
zas matka děla na pospěch,
„již plna míra je tvých řečí,
či poslechl jsi rozum něčí,
jenž proti otci tebe štval?
snad proto jsi dřív studoval?“

„Co?“ zase Váša matce vstříc,
„on má snad vládnout a já nic,
to by byl takhle způsob nový?
líp úřad nám to všecko poví,
já nepovolím, já jsem pán!“
A víc než druhdy rozhněván
šel do přístěnku ručím chvatem
a padl na lože i s šatem.

„Je ztracen, dál tak půjdeli to,“
zavzdechla matka, „jako dnes;
ach, jak mi ho je z duše líto,
již ví to kolem každá ves,
a nebudeli zvůle mít,
jen toulat bude se a pít;
rci pro Boha, co činit tady?
já nevím si již žádné rady.“

Tu Vraný síní přecházeje
děl tesklivě: „Ba, zle se děje
nám na žalost a posměch chasy,
leč doufáli, že tím se spasí,
pak mlýn ať se mu odevzdá,
vždyť budeme s ním vy a já,
a učiníme všecko všudy,
snad Václav nahledne své bludy.
A mníli — v pochybnost co beru —
že dá mu Střela svoji dceru,
a pokojněli bude žít,
pak nad vás budu radost mít
a přes pohledy jeho křivé
rád všecko povedu, jak dříve.“

A dál se radil s ženou muž,
jak s Vášou by se obrat stal,
vždyť bodal obě srdce žal
jak z dvou stran nabroušený nůž,
až shodli se, že k vůli míru
vše učiní, jak syn si přál,

by při vlastním se krbu hřál,
a vyrván zhoubnému byl víru,
jenž přes vášně ho nesl srázy
do tůně záhuby a zkázy.

Té noci oka nezavřeli,
jim nedal spáti častý vzdech
a mraky černých mátoh těch,
jež stále víc kol nich se střely,
tož ještě před úsvitem vstali,
by se synem vše ujednali
a řekli, na dále co míní.

„Tak," děla matka, „budeš nyní,
když přeješ si to, mlynářit,
já nemohu již dále zřít,
bys život ničil, plýtval zdravím..."
A Vraný děl: „Je ujednáno,
vše na úřadě s tebou spravím."
A do města šel s Vášou ráno.

Co tak se dálo, bez ustání
stesk Janu svíral, hněv i žel,
a rušil bdění, plašil spaní,
že Vácslav nazpět nepřišel
a neodprosil svého činu,

ač také dávala si vinu,
že křivdu zlou mu učinila,
když s Jarým na procházkách byla.

Leč matka, lépe všeho znalá,
i s otcem stále domlouvala,
a v dumavém ji těšíc smutku
vždy vážnou dávala jí důtku,
že lásky její nehoden,
kdo svévolně již časy drahné
jen po číši a ženách prahne
a zvlčen je a zvídeňčen,
až v hrdost přešel Janin žel,
a děla: „Tak mě klamat směl!"
a srdce své, v němž lítost vřela,
té chvíle jemu uzavřela,
a když později za večera
šla na procházku s matkou dcera,
a Jarý slovy sladkých zvuků
svou k průvodu jí dával ruku,
nach v tváři mile přijala ji,
a matka usmála se v taji
a děla Janě s vroucím vděkem:
„Tak! Na lásku buď láska lékem,
jak mnohem dříve býti mělo,"
a tvář jí líbala i čelo.

XVII.

List z města přišel záhy dosti
o postupu i zletilosti
a Vácslav na srdce ho tisk,
leč rodičům slz pramen trysk
v tvář ustaranou chvílí tou,
ne blahem, ale předtuchou,
že štěstí, jehož Vácslav hledá,
ni tenkrát dosíci se nedá,
až otec vážně děl: „Již sám
jsi pánem od těchto zde chvil;
čím já až posavad zde byl,
tím pro tebe být přestávám
i na matčině mlýna půli,
jež nemá v živobytí svém,
než co jí patří úpisem
vším právem v otce tvého vůli.
Já bez odkladu, ještě dnes
svéoučty do pořádku dám
a pana Střelu požádám,

by dosvědčil mně, až by zhled,
i tobě, matce tvé a soudu,
že mlýn vždy poctivě jsem ved,
a dobře vzdělával tvou hroudu.
Jsi spokojen?" „Jsem," Váša děl.
A Vraný hned se k cestě měl,
ač vzdychl si: „To chvíle divny,
kéž klidně v dál se přeženou!"
a dohodnuv se se ženou
šel s kleslou hlavou do myslivny,
leč z dvora obrátiv se ještě,
děl Vácslavovi: „Musíš, synu,
jít se mnou, když máš taký chvat,
vše převzíti a podepsat." —
„Já přijdu pozděj, za hodinu,
vy buďte kmotrem přání mému,
bych Janu pod svůj uved krov
a ztraťte za mne hrstku slov,
já chodívám rád k hotovému."

Do myslivárny Chlumské hory
bled Vraný vkročil jako chorý
a myslivcovi vyprávěl,
proč učinil, jak Václav chtěl,
i prosil, by mu dosvědčil,
jak mlýn je teď a jaký byl,
když podle zákona a práva
jej Václavovi odevzdává.

Pan Střela na lenošce sedě
děl, Vranému v tvář smutnou hledě:
„To, pane, šlakovitá věc,
já nepustil bych mlýna přec;
vy příliš měkkými jste byli,
Bůh dej, ať dobře je to — leč,
když úředně jste učinili,
je marna všecka další řeč;
a neradno se v něco plésti;
kéž všem by vám to bylo k štěstí!“
A po té Střela vypravoval,
jak Václav zběsile se choval,
a jaké důvody jsou stery,
proč za choť nedá mu své dcery.

Když Vraný řeč tu uslyšel,
jak podťat zpátky k mlýnu šel;
strach tkvěl mu na ssinalém líci,
a na srdci mu hlodal žal,
i nevěděl, jak doma říci,
co Střela v odpověď mu dal,
a kterak syn všem na pohanu
sám sebe ztratil a pak Janu.

Tou dobou, srdce jako v žáru,
šel Václav na Chlum vystrojen,
leč u přívozu potkal Sváru,
jenž dávaje mu dobrý den,
ptal dychtivě se, jak se dálo,
a srdce v těle se mu smálo,
když vyslechl, co slyšet chtěl,
leč naschvál starostlivě děl:
„Že k Střelovým šel Vraný v horu?
No, no, mějte se na pozoru,
ať trochu vám tam nepřisolí;
mlýn odevzdat, to, pane, bolí;
leč pěšinou zde vzhůru běžte,
snad že mu nadejdete ještě,
je k tomu čas! To haním vám,
že nechal jste ho jíti sám,
rád na ramenech obou nese —
až zpět půjdete, zastavte se!“

Ač chodník kratčej výš se vinul,
přec Václav s otčimem se minul,
byl sám a plachost zřela z líce,
když myslivcovy do světnice
přes hostinný dřív kročil práh,
vždyť Střela v rýhy čelo stáh,
a slova nepromluvíc ani
ven pohněvaná vyšla paní.

„Aj, k nám jsi odhodlal se jít?
No, to již nemuselo být,“
děl Střela, „staré tvé mám rád,
leč tebe? nač mi tebe dbát?
A ty chceš za ženu mít Janu?
snad za rovnou ji sobě máš?
To, pane, Střelu málo znáš,
já nad tvým přáním hněvem planu!
Nač neseš mi svůj právní list,
že mlýn máš a jsi plnolet?
to pro mne není nežli tret,
já nechci vidět, ani číst;
já poznal tě, i ty mě znáš!
Buď šťasten. mel a hospodaři,
a co si přeješ, ať se daří,
leč na pokoji dům nech náš;
my, kdy bys panství dostal dnes,
přec Jany nedáme ti, věz!
Kdo proti otci zvrhlost jeví,
jak šel by někdy ženě vstříc?
jed v srdci máš a v hlavě plevy,
a ty směls o dítě mi říc?
Kam, smělče, nesly tě tvé touhy,
vždyť pijan jsi a lajdák pouhý,
svou ženu v krčmě hledej kdes!“
A z hrdla ostrý smích se nes,
jenž Vášovi se v prsa vtínal
a Janin smích mu připomínal.

Leč v hněvu vzrušení a vření
dál Střela mluvil v rozhorlení:
„Však mníšli, že tě jenom klamu,
pak vyslyš ještě dceru samu,“
a hbitě se sedadla vstal
a na Janušku zavolal.

Jak růže purpurově zkvetlá,
jak letní červánková zář

hned sličné Jany byla tvář,
když s Václavem se opět střetla,
jenž, vzpomněv chvíle vášně smělé,
chvěl náhle na celém se těle
a bez řeči jak socha stál,
až Střela znova započal
řeč naschvál klidných slov i zvuků:
„No, Jano, vyslovit se hleď,
viz, Dolejš přišel právě teď
a žádá o tvoji mě ruku.“

A Jana tichým hlasem děla:
„Chvil dětství, Vášo, zapomeň,
co snů svých splněním jsem chtěla,
vše je to tam; cos v dálce dlel,
jen klamu předivo jsi snoval
a na svou družku zapomněl . . .
ty nikdy jsi mne nemiloval,
cos jevil, byla vášní směs . . .“

„Jak dříve, mám tě rád i dnes,“
děl Václav v rozčilení duše,
leč Střela v řeč mu padl suše:
„Je pozdě, nech si lásku svou,
jeť dcera má již nevěstou.“ —
„To není pravda! Jano, mluv!“ —
„Je! Posledních se stalo dnův,
a ty buď šťasten s ženou jinou!“

Tu Václav křík a z dveří ven
zpět potácel se s tváří sinou,
jak šípem nebes postřelen.
Slov odmítavých nečekal,
jak vichor ze Chlumu se hnal
a lál a zuřil divým vztekem,
až v krčmě stanul v okamžiku,
by podle úmluvy i zvyku
dle Sváry džbán a číš vzal lékem.

„Aj, záhy jste se vrátil tuze,“
děl Svára, „nu, jak stojí věc?“
„Mlč, nemluv, škoda bylo chůze.“
„Tak, jak jsem tušil, bylo přec,
ba, hned bych duši na to vsadil,
že Střelovým sám Vraný radil,
by mohl, jako praví zvěst,
dál hospodařit na svou pěst.
Či nemyslíte?“ — „Věru, snad,“
do řeči zlícen Váša vpad,
„leč zatopím mu, jak se sluší!“ —

„Teď vzpomínám si na mou duši,“
zas Svára děl, „na jednu věc,
ký otčím váš je poctivec,
jak činí teď, tak činil stále
ve čtyrech očích tich a něm,
leč potají čert vězí v něm,
vždyť celý rok byl v kriminále!“
„Tak?“ „Jistě!“ „Dobře, že to vím,
hned lotra z mlýna vyhodím!“
„Ne, safra, Dolejši, ne hned,
tím mnoho bys tu nevyved,
to na trest chlapu nepostačí,
tím zloděje bys nepokořil,
moc peněz má; vždyť z tvého spořil,
a na dvanáct se stovek páčí;
krad korce ti, a dával mírky,
teď nesmí ještě táhnout sirky,
vše musí ti dát nějak zpět,
ať klopí, na křídu kdes pil;
ten rád by, pane, jenom byl
a volným měl by potom svět.
Máš vždycky dosti času k tomu,
tož přemáhej se teď a stiš,
by, až ho vyprovodíš z domu,
šel vandrem jako zmoklá myš
a k ostudě byl lidem všem.
Hej, pivo, pivo, plecháč sem!
ten, když se hněvem ruka třese,
spíš nějakou tu ránu snese.
Však ještě jednu radu mám,
jen učiň, jak ti povídám —“

A Svára tajemnými slovy
blíž zasedl si k Václavovi.
Leč podivná as slova děl,
že Václav naň se zahleděl
a pravil: „Marno bude, věz
dům zavřen, na dvoře je pes.“ —
„Snad v lese, až se večer schýlí.“ —
„Ej, zkusím to!“ — A zase pili.

Když nad údolím již se tmělo,
a ptactvo ustávalo pět,
děl Vraný: „Vím, že zle se dělo,
an Václav nepřichází zpět;
mám strach a ouzkost stále víc,
radš procházkou mu půjdu vstříc!“
A Vraný oblek se a šel,
tu od Zelené zpěv mu zněl

vždy ostřeji a hlásněj v uchu,
a toho zpěvu dvojí hlas
tak bolestně ho řezal v duchu,
že zastavil se zas a zas
a poslouchal ty hlasy známé
a zachvěl se jak svadlý list,
leč dále šel, mně, že se klame,
a zase nejsa zcela jist,
stál mlčky poslouchaje znova,
až Václavova slyšel slova,
jež drsným hlasem Chlumských haně
lál sobě, Jarému i Janě.

Tu Vraný strachem tajil dech,
vždyť o ženu se bál i syna,
pak ruče zdvojnásobil spěch
a skalnatý lom rychle mina
vstoup do hospody v onu chvíli,
když spiti Svára s Václavem
z plecháčů na bratrství pili.

„Aj, aj," děl mládek, „také sem
pan otec potají? i šlaka!
snad dobré pivečko jej láká,
že na noční si vyšel hod?
No, pane otče, jeli vhod! . . ."
a nes mu plecháč, aby pil,
leč Vraný plecháč odstrčil
a přistupuje k Václavovi,
děl mírně, domluvnými slovy:
„Noc máme, Václave, již temnou,
což, nechtěl bys snad jíti se mnou?"

Však Václav odvrátiv se stranou,
křík skoro vztekle: „Trefím sám,
já nerad jaké strážce mám
a policajty na hlídanou,
či zpropitné mít chcete snad?"
A Svára do řeči mu vpad:
„Což večer doma dělat celý?" —
„Je deset hodin!" — „Co je víc?
pan Dolejš rád se obveselí,
vždyť bez toho tu nemá nic,
a holku odloudil mu jiný;
nač koukal by tu na hodiny."

Však Vraný zachoval svůj klid
a na mládka se neohlíd,
až Václav vzkřikl rozhorlen:
„Jít s vámi věru se mi nechce,
vztek divoký mi v srdci řehce,
a proč, to jindy povím vám,
již jděte, chci být s druhem sám!"

Tu Vraný z krčmy kráčel bled,
hruď plnou maje předtuch zlých,
a za ním letěl Svárův smích,
leč Václav s lavice se zved
a volal: „Sváro, vzhůru máz,
pojď, zpívej, snad mi bude snáz!

Lipovské panenky
vysoko hrají,
vždycky pár mládenců
v zásobě mají.

Lipovské panenky
po kraji známy,
dáme vám věneček
z ovesné slámy.

Ovesné věnečky
na krátké copy,
Lipovské panenky,
spadne vám s kopy.

Spustíte moldánky
s tvářičkou chudou;
půjdete k ouvodu,
vdavky než budou."

Na křídlech jihu noci šeré
v mlýn od Zelené hluk se nes
a matce doma vzdechy steré
a žalu neukrotnou směs
do utrápené duše vrhal,
vždyť Vášův poznávala hlas
a Svárův pustý smích a jas,
jenž srdce po kusech jí trhal.
Zlých věcí vyčkávala již,
když Václav nevracel se domů,
leč jakás nevýslovná tíž
a stesk a lítost přišly k tomu,
jichž neznala již řadu let.
V tom sklíčen Vraný přišel zpět,
s nímž ovíjejíc hlavu plenou
v ráz pospíchala na Zelenou.

Když přišla, sám již Václav byl,
leč v hrozně zbědovaném stavu,
a matka hladila mu hlavu
a prosila: „Pojď, dost jsi pil,
jde na půlnoc, je k spaní čas,
a ty zle rozčilen jsi dneska,
vždyť dobře všecko bude zas;
což jedna jenom k štěstí stezka?
Pojď, otec čeká u pramice,
pojď, pojď," a hladila mu líce,
„nesmíš si tak vše k srdci brát,
což také mne už nemáš rád?"

Tu Václav při těch slovech zvuku
chyt náhle mateřinu ruku
a sevřel ji, div neúpěla,
a zvolal: „Jdu, že vy jste chtěla,
však věru k vůli pranikomu
zde mimo vás bych nešel domů,
a s tím již teprv nechci k vám,
kdo špiní mě; ať jede sám."

A s matkou na přívoz se dal,
leč lát a spílat neustal.
Sám Vraný po lodce jel zpět
a vzdychl: „Nová bouře běd
mně nad hlavou se shluká zas,"
a velká slza skrápla s řas.
To skrovná úleva je v hoři,
když v srdci plno jich jak v moři!

Slz příval snesla v mlýn ta noc,
jak vodu na luh horské deště,
syn padnuv v zhoubné vášně moc
a hněvem šíle, vzdorem třeště
vstal posud všecek opojen,
dřív ještě než se bělal den,
a k matce děl: „Nuž odbyt jsem,
leč za to odsloužím se všem,
kdo pomohli mi tajně k tomu.
Nač ohledy mám bráti, nač?
Ten ramenářský pomlouvač,
ten vorař musí mně jít z domu!"

„Můj muž, tvůj otec? To je lež,
on nepomlouvá! To mě bolí,
tys sám se roznes po okolí,
a on-li půjde, půjdu též;
co bez něho bych tady byla?"

Ta slova Vášu zarazila,
a pravil: „Nuže k vůli vám
ho ještě v mlýně ponechám,
leč na očích ho nechci mít,
radš v krčmě budu jíst a pít,
a pokud ten zde bude host,
též jiným nebudu a dost!" —

Od chvíle té hůř nežli prve
vřel Váša každou kapkou krve,
a stále puzen hněvem zlým,
prch z domu třeba v širé noci,
by navzdor matce, navzdor otci
sem tamo bloudil okolím;
a druhdy ňader bolest množe,
krad k myslivně se, nechav lože,
by v osvětlené spatřil síni,
jak z mraků očí Janiných
v hloub duše jeho padá jíní
a lhostejnosti led a sníh,
a kterak smutna dřív a bleda
svou spasnou kotvu v Jarém hledá,
jenž úsměv na rtech, soucit v oku,
ji v blahém štěstí vine k boku.

Tak Václav činil zas a zas,
leč vždy ho zahnal Rysův hlas,
jenž, byv jím ondy napaden,
jak vzteklý vyřítil se ven
a zpět ho nutil na pochvat.

A přec nemohl odolat
a mírniti se v ruchu zlém;
vždyť jako jestřáb nad vrabcem
a nad bahniskem dusné páry
duch kroužil nad ním mládka Sváry.
Vždy v noci, brázdě ňadra vody,
jak káně na Chlum tíh a zpět,
a touže schladit hruď i ret,
zpět navracel se do hospody,
kde s mládkem zase v pustém ruchu
pil zhoubu smyslům svým i duchu,
a zpíval různé písně hany
na lásku Jarého a Jany.

Hruď Střelových se vzňala hněvem
nad hnusným Dolejšovým zpěvem,
až revírník děl jeden den:
„No, konec, Jano, učiněn

těm zpěvům bude hned i pláči;
snad masopust vám letos stačí,
byste se s Jarým vzali; nuž,
co doma ujednáno už,
ať skutkem vykoná se v Týně;
hůř přátelům je v dolním mlýně;
vždyť chlap už s obejdy se druží,
leč stihnuli ho v lesích těch,
pak, na mou duši, po čertech
mu karabáčem spražím kůži!"

(Pokračování.)

Nesmířitelný skeptik.

Taine filosof, historik a kritik.

Napsal

Vojtěch Kalina.

(Pokračování.)

VII.

Taine neváhá řešiti tuto otázku kladně a myslí, že nejen živé bytosti, než i nehybný kámen má své samostatné trvání, své zjevy, jež docela nejsou podmíněny naším pocitem. Již výše jsme viděli, jak z pocitu vysvětluje a posléze s ním stotožňuje pohyb, jenž jaksi není ničím jiným než nejnižším stupněm pocitu bezvědomého. Patrně může nás tento názor snadno přivesti jak k Spinozovu pantheismu, tak i k Leibnitzovým monadám, i budeme nuceni v celé přírodě viděti látku, z níž, jak dí Shakespeare, se tvoří naši snové; hmota všudy nám bude prvkem naší duše, prvkem vyšším, nezničitelným, jenž ve vědomí dosahuje svého vyššího rozvoje. Než vraťme se k Taineovi, jenž dí: „Skutečně, kdy by všechny bytosti obdařené pocitem zmizely, náš kámen nepřestal by trvati, a to neznamená snad pouze, že zbyla by možnost jistých pocitů zrakových, hmatových atd., nýbrž i to, že bytosti neznámé, jež nazýváme molekuly, trvaly by dále, nebo jinými slovy, že hybné příčiny pohybu (mobiles moteurs), jichž souhrnem jest kámen, nepřestaly by tížiti na zemi v poměru k své hmotnosti, a děly by se dále vnitřní molekulární záchvěvy (oscillations), které i nyní se dějí. Všeliké těleso můžeme pozorovati se dvou hledisk: v jeho poměru k jiným tělesům a samo o sobě. Ve svém poměru k jiným jest pro ně podmínkou zjevů, zvláště pak v poměru svém k nám jest pro nás podmínkou pocitů; v tomto smyslu jest přesně určeno, ale pouze v poměru svém k nám, a my můžeme o něm tvrditi jenom to, že jest trvalou možností jistých pocitů pro nás. — S druhého hlediska ono samo sebou jest řadou zjevů, které v jistých podmínkách tíhnou k svému uskutečnění (tendent à s'effectuer), a v tomto smyslu jest přesně určeno samým sebou, i můžeme o něm tvrditi, že jest takovou řadou zjevů ve spojení se snahami (tendances), jimiž se uskutečňuje." To však nevadí Taineovi, aby několik řádků níže pokračoval: „Není pochyby,

že známe bytosti jak živé tak i neživé pouze pomocí pocitů, jež v nás vzbuzují, též není pochyby, že veškera látka, z níž budujeme svou představu o nich, skládá se z našich pocitů nebo více méně zpracovaných extraktů našich pocitů, ale můžeme s dobrým právem umístiti vně nás některé z těchto živlů, více méně přetvořené a očištěné, i připisovati jim vně nás vlastní, zvláštní trvání, analogické tomu, jež mají v nás. K tomu jsme nakloněni přirozeně následkem své obrazotvornosti a sympatie“ (II, 62).

Nám se tento důkaz o trvání světa vnějšího a líčení jeho zjevů zdá nedostatečným. Naše obraznost a sympatie jsou v té příčině špatní učitelé. Prvobytní lidé, jako děti, všudy v přírodě stotožňovali pohyb se svým pohybem, viděli ve všem vůli podobnou své vůli, oživili celou přírodu duchy zlými i dobrými, a přece nyní zavrhujeme jejich názor a naše věda skutečně již nechce viděti v přírodě nic jiného než mechanický pohyb, jenž vytváří zjevy dle přesných, neklamných zákonů. Věda viděla v tomto „oduševnění“ přírody *πρῶτον ψεῦδος*, prvý a osnovný přelud, a nemilosrdně vymítajíc ducha z přírody přichází k mechanickému názoru a při tom základní elementy našeho poznání pokládá za nezvratné pravdy, platné objektivně. Bohužel však dokázati tuto jich platnost zdá se býti téměř marnou snahou. My svým citem nepochybně vystihujeme a pevně věříme v objektivní trvání světa, ale čím dále postupujeme v analysi své, tím více se přesvědčujeme, že vlastně nemáme žádného kriteria, žádného důkazu o jeho objektivnosti. Co to znamená? Nic jiného, než že nevíme pranic o příčinách a cílech našeho světa, že neznáme jeho základní formule, jeho raison d'être. Celá naše filosofie zdá se nám býti až posud pouze „une langue bien faite;“ ona roztřiďuje a přivádí v pevnou logickou příčinnost veškery zjevy, naše zjevy, ale nemůže vyjádřiti slovem náš původní pocit a nemůže tedy ani utvořiti větu, úsudek, jenž by vytkl poměr našeho pocitu ke skutečnosti. My sice ze své analyse dobře vidíme, že veškery naše předměty nejsou ničím jiným než „vnitřními přízraky, to jest zlomky našeho já, zdánlivě od něho odloučené, aby tvořily pravý opak jeho, ač vlastně nejsou ničím jiným, než jím samým v jiné podobě; ač vlastně toto nebe, tyto hvězdy, tyto stromy, celý tento vesmír viditelný, jejž pozoruje každý z nás, jsou výtvorem tohoto já, nebo lépe řečeno jeho emanací,“ přece nemohu popříti jeho skutečného trvání, a táž analyse, která ztroskotala celý můj svět, pomahá znova jej utvořiti. Nemohu nepozorovati obdivuhodnou shodu mezi tím, co nazýváme světem vnějším a vnitřním — makro- i mikrokosmem. Neustále a postupně všudy pozoruji, že každý můj pocit vysvětluje se skoro vždy čímsi vnějším, že „naše pocity úplně se shodují s předměty a pořádek vnější s pořádkem vnitřním.“ Máme jisté pocity — pouhé přízraky — tyto své pocity, obrazy přenášíme (projektujeme) v přírodu následkem věkového cviku s takou přesností, že veškero naše jednání tím lépe se shoduje s bezpočetnou řadou zjevů, čím bystřejší jsou naši smyslové. Můžeme skutečně žasnouti nad naším světem duševním, „obdivuhodným mechanismem, jenž nás klame, aby nás poučil, a omylem vede nás ku pravdě (II, 159). Naše halluciuace stává se nám plnou pravdou, a my se tak spoléháme na jistotu svých pocitů, že tvoříme

na jich základě nejen své vědecké výpočty, než i vymýšlíme absolutní, metafysické veličiny. A přece i nejvyšší psychologický pojem našeho já, jak jsme výše viděli, v smysle metafysickém jest pouhou illusí „ve smysle obyčejném, ale není tomu tak, my nemůžeme uznati tento pojem za úplně prázdný; cosi jemu odpovídá, cosi dosti analogického tomu, co dle naší analyse tvoří podstatu těla.“

Proto můžeme pokládati celou přírodu za soustavu sil vnějších a vnitřních, ale musíme stále míti na paměti, že tato tři slova — síla, nitro, vnějšek — znamenají pouze jisté vztahy (rapports), nic více. Toto naše já není však, jak jsme viděli, pojmem původním; bylo třeba ohromné práce a dlouhého, velice pravidelného rozvoje, aby toto naše já dostihlo oné síly, které jsme si nyní vědomi. Ale po celou dobu jeho se tvoření mohly se vlouditi a skutečně se vluzovaly v duševní proces mnohé chyby a bludy, a náš duševní útvar mohl a byl nezřídka znetvořen. Naše obrazotvornost nejednou přijímá přízraky za skutečnost, připojuje je k bohaté zásobě svých obrazů, zachovává je co staré, nejasné vzpomínky a mohouc tyto vzpomínky v míře netušené zvyšovati a překrucovati, posléze stává se neschopnou rozeznávati skutečnost od přeludu, pravdu od klamu. Podobný stav duševní jest vlastní národům divým, duším dětským anebo nevzdělaným, u kterých zjevy často zcela jednoduché, zveličené a špatně osvícené dávají vznik nejpodivnějším názorům a legendám, zvláště náboženským. Naše sny, hallucinace a jiné podobné stavy dávají bohatou látku podobnému, nepravidelnému rozvoji našeho ducha, v němž jde před se věčný boj mezi stavem normálním, zdravým, kde hallucinace nemohou protrhnouti pevné řetězy našich představ, a stavem chorobným, neboť „bláznovství neustále hrozí našemu duchu, jako nemoc našemu tělu; stav normální jest šťastnou náhodou, vzniká a opakuje se neustálým vítězstvím nad silami protivnými. A tyto síly nepřestávají působiti; náhoda může jim dáti převahu; není mnoho potřebí, aby ji dostali; nepatrná změna v proporci původních součástek (affinités élémentaires) i ve směru tvůrčí práce mohou způsobiti vyrození . . . Můžeme přirovnati hluchou práci, jejímž obyčejným výsledkem jest vědomí, chůzi onoho otroka, jenž při skončení her v cirku šel přes arenu s vejcem v ruce uprostřed zemdlelých lvů a sveřepých tygrů; došelli svého cíle, stával se svobodným“ (II, 207). Jak jest možno, že náš duch tak často dochází svého cíle, že zdraví není výminkou, nýbrž pravidlem? Jako nehyne tak lehce ono tělo, jež se utužilo, to jest nejlépe přispůsobilo vnějším podmínkám, tak zůstává i nejspíše neporušen duch, jenž se nejlépe svými pocity přispůsobil zjevům vnějšího světa. Naše zdraví fysické a duševní jest výsledkem věkového rozvoje, jenž neustále sílil a tužil rovnováhu našich sil. Veškery pocity a obrazy zanechávají stopu v našem mozku, a paměť vytváří pevná a stálá sdružení představ (associatio idearum); pocity neb obrazy, které často následovaly za sebou, konečně spojeny jsou tak pevnou páskou, že jediný pocit může vzbuditi celý řetěz zdánlivě různorodých pocitův a obrazův. V přírodě zjevy se neustále opakují v určitém, stálém spojení, a proto není divu, že v naší hlavě utvořily se celé řetězy pocitův, obrazův, představ. Svět vnější se svými zákony jest velikým regulátorem našeho duševního

života, a práce ta se opakuje, obohacuje, přenáší dědčním s jednoho pokolení na druhé, a konečně utváří se v hlavě lidské tkanivo představ, skládající se z ohromného počtu nití, jichž každý bod, co představa nebo pocit, jest nerozlučně spojen s nejbližším. Proto jest třeba veliké síly, aby tkanivo bylo roztrháno, niti přervány; nové prvky jen stěží mohou nalezti místa v hotovém útvaru. Veškero bohatství našeho ducha nabyté za drahné věky jest právě to roucho, které si setkalo božství — věčná pravda — a jímž odívá celou přírodu. Pravdu má Taine řka: „Všechno naše poznání jest utvořeno z téže látky dle téhož zákona. Ať se to týká tělesa, nás samých, jiné živé bytosti, ať se výkon jmenuje představou světa vnějšího nebo vědomím, vzpomínkou, indukcí, čistým pojmem, vždy náš výkon jest celkem (un bloc), jehož molekuly jsou pocity a obrazy svázané s obrazy srostlými ve skupiny jednotlivé, jež se vzájemnou činností vynořují (nad povrch vědomí). — Dvojice (un couple) se utvořila následkem spojení dvou molekulů, k němu připojila se druhá dvojice, k nim třetí atd. atd., pokud nevznikla ona ohromná představa složitá, kterou zoveme představou jednotlivce, představou nás samých, představou tohoto stromu, psa, Petra a Pavla" (II, 217). Z takových skupin skládá se celý bohatý poklad našeho ducha, i stačí, by vynořil se jeden obraz, a my hned vidíme celý řetěz obrazů, jež jsme přivykli viděti pohromadě. Máme jistý pocit, a hned jej přenášíme do přírody a hledáme v ní, co s ním vždy bývá spojeno. Z nepatrných pocitů nebo obrazů tušíme, známe napřed, předpovídáme celou řadu zjevů, jež často vzdáleny jsou od sebe ohromnou dobou let, ohromným prostranstvím. Čím lépe se shodují naše pocity s přírodou, čím přesněji pomocí jich určujeme budoucí nebo vzdálené zjevy, tím větší moc máme nad přírodou, tím výše se stupňuje naše vědomí a cítíme blíže dech toho velikého neznámého, jež se jmenuje skutečností. Vidíme, že panuje stejně přesný zákon mezi dvěma představami, jako zákon fysický mezi dvěma zjevy nebo mravní mezi dvěma činy" (II, 225). Naše naivní víra ve svět vnější, jež byla zničena analysí, znova se zrozuje v podobě filosofické.

VIII.

Filosofie Taineova zdá se být obyčejnou „vědeckou" filosofií, nikde však lépe nevytkl Taine vady vědecké zkušebné methody zkoumání, jako ve své kritice soustavy Millovy, jehož on sám jest horlivým žákem a následovatelem. Anglický filosof dle jeho slov odřízl si křídla, aby sesílil nohy. Jeho hlavní silou je indukce, a tato indukce nikdy nás nemůže přivesti k absolutnímu znání, ale navždy nás odsuzuje k nahodilému empirismu. „Jsme tedy vyhnáni navždy z oboru bezkonečného; naše schopnosti a posudky nemohou dostihnouti ničeho; jsme obmezeni na kruh docela malý, i náš duch nikde nesahá nad zkušenost. Nemůžeme ustanoviti mezi zjevy žádného spojení všeobecného a nutného, ba snad ani není žádného takého spojení. Mill se zde zastavuje, ale dovedemeli jeho myšlenku do konce, musíme svět pokládati za prostou hromadu zjevů. Žádná vnitřní nutnost nepůsobí

jich spojení, nepřispívá k jich jsoucnosti. Museli bychom na ně hleděti jako na pouhá data, to jest, jako na zjevy nahodilé. Náhoda, jako u Demokrita, byla by jádrem věci." — Jest úplně pravda, že s empirismem ocitujeme se v „propasti náhody" a neznalosti. Naše zákony nemají žádného základu ani vnitřního ani vnějšího. Smutný výsledek zkoumání, smutná vyhlídka do budoucnosti! Taine těší se tím, že Mill ve své filosofii pouze „dal výraz anglickému duchu, domnívaje se, že líčí ducha lidského. V tom jest jeho sláva, v tom však jest i jeho slabost. V této theorii poznání jest mezera, která neustále rostouc konečně se stává onou ‚propastí náhody,' na jejímž dně dle Milla vznikají věci, a tou propastí neznalosti, na jejímž pokraji dle něho naše věda se musí zastaviti. A hle, co se stane. Vymýtíteli z vědy poznání prvé příčiny, to jest věci božské, nutíte člověka státi se skeptikem, positivistou, utilitariánem, jeli povahy chladné; nebo mystikem a přemrštěným methodistou, máli živou obrazotvornost. V tom velikém, neznámém prázdnu, jež vidíte nad naším malým světem, lidé s horkou hlavou nebo mdlým vědomím mohou umístiti všechny své sny, avšak lidé s chladným rozumem pozbyvše naděje najíti tam něco, nemohou míti nic jiného na práci než snížiti se ke zkoumání praktických prostředků, jež mohou zlepšiti náš život. Mně se zdá, že nejčastěji tyto dva duševní stavy se stýkají v hlavě anglické. Duch náboženský a duch positivní žijí tam jeden podle druhého a přece odděleni. Z toho vzniká prapodivná směs, i přiznávám se, že jest mně milejší spůsob, jímž Němci smířili vědu a víru. — Ale vždyť jejich filosofie jest pouze špatně psanou poesií. — Snad. — Ale vždyť to, co zovou umem anebo názorem (intuitio) prvých osnov, není nic jiného než umění budovati hypothesy. — Snad. — Ale vždyť soustavy, jež utvořili, neobstály před zkušeností. — Nedbám této práce. — Ale vždyť jejich absolutum, jejich předmět, jejich podmět i vše ostatní nejsou nic jiného než veliká slova. — Nedbám jich slohu. — Co tedy zachováte? — Jejich pojem příčiny. — Vy tedy myslíte jako oni, že objevujeme příčiny jakýmsi zjevením rozumu? — Ó nikoliv. — Vy myslíte jako my, že objevujeme příčiny prostou zkušeností? — Docela ne. — Myslíte, že je schopnost (faculté) jiná než zkušenost a um, která může objeviti příčiny? — Ano. — Domníváte se, že jest výkon střední, nalézající se mezi osvícením shůry (illumination) i pozorováním, jež může vystihnouti osnovy, jak se to ujišťuje o prvé funkci, zároveň však objeviti pravdy, jak to vidíme při druhé funkci? — Ano. — Co jest to? — Abstrakce." [1])

Taine chce zbudovati znova to, co zbořil anglický skepticism počínaje Humem, on chce vrátiti platnost zákonům přírodním a hlavně zákonu příčinnosti. On nadarmo nestudoval pilně německou filosofii. On sice — abychom krátce opakovali hlavní body jeho učení — jde ještě dále než Angličané a myslí, že není ani duchův ani těles, nýbrž prostě skupiny nynějších anebo možných pohybů, skupiny nynějších anebo možných myšlenek. My myslíme, že není žádných podstat, nýbrž pouze soustavy zjevů. Pokládáme představu podstaty za psychologický

[1]) Histoire de la Littérature Anglaise Paris, 1892. Tome V, str. 394—396.

přelud. Hledíme na podstatu, sílu a všechny útvary metafysické nových filosofů jako na zbytek scholastických „entit.“ Myslíme si, že na světě není ničeho kromě fakt a zákonů, to jest zjevů a jejich vztahů, i uznáváme jako vy, že veškero poznání záleží z počátku ve spojení a a součtu těchto zjevů. Ale jakmile tato práce jest ukončena, počíná jiná, nejplodnější ze všech, jež záleží v tom, že rozčleňujeme tyto zjevy (donnés) složné v zjevy prosté. Zjevuje se vznešená (magnifique) mohutnost — zdroj řeči, světlo přírody, máť náboženství a filosofií, jediná přednost skutečná, jež dle svého stupně dělí člověka od němé tváře, činí rozdíl mezi lidmi velkými a malými: míním tím *abstrakci* — umění rozlučovati prvky zjevů a pozorovati je zvláště“ (St. Mill 397). Ano, zvířata mohou sice tvořiti si jisté poznatky, pozorují zjevy a svým pozorováním řídí se ve svém životě, leč nemohou jistý zvláštní příznak odloučený od zjevů zvšeobecniti a najíti ho v přírodě v ohromném počtu zjevů na pohled zcela různých. Z této snahy vzniká řeč, jak to výtečně líčí Taine; kořen prvobytný vyjadřuje velice rozmanitý počet předmětů a výkonů, jež mají jistý příznak společný. Příznak ten často jest velice hrubý, nahodilý, a proto bychom se velice mýlili, kdy bychom v prvých kořenech chtěli hledati dokonalé, logické pojmy. Pouze za pomoci abstrakce člověk našel zákony v přírodě a přesvědčil se, že tyto zákony — všeobecné vlastnosti předmětů — jsou v přírodě činiteli nejdůležitějšími. „Věc podivuhodná: nehledě na vzdálenost času i prostranství v bezpočetném čísle zjevů jednotlivých, jisté vlastnosti zůstávají bez všeliké změny. Před šesti tisíci let rostliny a zvířata v Egyptě byly podobny nynějším; mnohé druhy rostlin i zvířat nezměnily se za ohromná období geologická; od jednoho konce země ke druhému za našich dnů i za dob vzdálených od věku našeho myriadami století, malý měkkýš, jehož skořápka tvoří křídu, má týž útvar a vede týž život. — Ba více; mnohé naše chemické prvky, vodík, železo, sodium a j. vyskytují se na slunci, vzdáleném 35 millionů mil od naší země, ba ještě dále na hvězdách tak dalekých, že jejich světlo potřebuje mnoho let, aby k nám proniklo a že jich vzdálenost nepoddává se našemu měření. — V takové úžasné vzdálenosti hvězdy zachovávají svou tíži jako naše země; přesvědčujíť nás o tom pohyby dvojitých hvězd. — Konečně dle zákona o zachování síly (la conservation de la force) ni jediný z našich učenců nepochybuje o tom, že pohyb vždy trval a věčně bude trvati.“ Ale ani to ještě není vše. „Nejen že tyto vlastnosti skutečně existují, vně nás, a často daleko přesahující slabý dosah našich smyslů a našich konjektur; leč nad to jsou skutečnými činiteli. Každá z nich sama sebou, pouze vlastní silou vleče za sebou druhou, jež ji stále provází buď ji předcházejíc anebo následujíc, a tvoří s ní dvojici, kterou zoveme zákonem.“ Proto můžeme tvrditi, „že všeobecné vlastnosti (caractéres) jsou nejen nejčetnějšími obyvateli, než i nejvážnějšími činiteli v přírodě“ (II, 237).

Třeba dbáti toho, že čím všeobecnější jest příznak, tím jest méně složitý,[1]) čím jest rozšířenější, tím jest trvanlivější. Rod má jednodušší

[1]) Vzpomeňmež, že na tom se zakládá rozdělení věd, jež zvláště dobře projednal H. Spencer. Viz v Osvětě 1876 pojednání: Věda a filosofie.

a stálejší příznaky než druh, tento pak v tom ohledu daleko vyniká nad jednotlivce. Člověk jest na zemi za našich podmínek nezničitelný, to však ve mnohem menší míře platí o člověku Japonci, ještě méně o člověku jednotlivého stavu, rodu, v míře pak nejmenší o jednotlivci. My s čtenářem za nemnoho let zde nebudeme, mnohem déle zde bude náš rod, náš národ, naše plémě, a když vše to zmizí — zbude zde totéž, co nyní jmenujeme člověkem: souhrn určitých příznaků velice všeobecných v porovnání s příznaky jednotlivce. Člověk však jest pojem velmi složitý, v němž soustřeďuje se veliký počet příznaků. Pokračujeme-li však ve svém obzoru, příznaky se neustále zjednodušují a zvšeobecňují, a my „od hmoty organické i živé přicházíme k hmotě minerální i nehybné, potom k hmotě mechanické, i vidíme, že skupina vlastností, společná různým tělesům, z jedné strany tak se zmenšuje, že konečně tvoří jednu nebo dvě vlastnosti téměř absolutně jednoduché, z druhé strany tak se zvšeobecňuje, že zahrnuje v sobě veškery skutečné i možné předměty." Co při tom vlastně koná náš duch? On neustále vylučuje jisté příznaky, a každý nový zbytek jest mu novou skupinou předmětů; posledním zbytkem jest příznak nejvšeobecnější, nejjednodušší, skupina nejčetnější. Práce není tak snadná a rychlá. Z počátku, jak jsme viděli, jeho pojmy všeobecné jsou velmi hrubé: pojem zvířete a prostého člověka u nás obsahuje příznaky nejpatrnější a počtem nemnohé, anatom zná těchto příznaků číslo ohromné, a číslo to nikdy není vyčerpáno, nýbrž novým zkoumáním může býti zvýšeno. Co tedy děláme, určujíce pojem? Předně neustále připojujeme nové příznaky dle větší určitosti a přesnosti, ale hledámeli vyšší, všeobecnější pojem, opět vylučujeme celou řadu příznaků, hledíce si pouze těch aneb toho, jenž se hodí k nové skupině zjevů. Abstrakce tedy skládá se ze dvou výkonů: z *addice* i *substrakce* — sčítání i odčítání příznaků. Tak se určuje v naší mysli každá představa všeobecná: z počátku jsouc hrubá neustále se opravuje tím, že něco k ní připojujeme a něco vylučujeme, pokud nenabude té formy, kterou pokládáme za vědeckou. Jediná abstrakce, která vyniká nad zkušenost a zanechává zkušební methodu daleko za sebou, činí nám možným poznání zákonů. My sice z pouhé zkušenosti poznáváme zákony, víme z tohoto pramene, jak dí Mill, že „v přírodě následují za sebou zjevy v nezměnitelném pořádku a že každý zjev tam musí míti svého předchůdce. Nazýváme příčinou nezměnitelný zjev předcházející, následkem nezměnitelný zjev následující." Při tom nevidíme zde žádného mystického, tajemného spojení mezi příčinou a důsledkem, a příčina jest nám (dle Milla) pouze „summou positivních a negativních podmínek, úplný souhrn okolností i případů každého druhu, jež jsouce dány, musejí dojista míti v zápětí důsledek."

Taine pokračuje: „Filosofové tedy se mýlí domnívajíce se, že v naší vůli objevují zcela nový typ příčiny, a tvrdíce, že my ji pokládáme za sílu působivou ve své skutečné činnosti. My nevidíme zde ničeho podobného; spatřujeme zde jako všudy pořádné, stálé zjevy (des successions constantes); my neshledáváme zde dva zjevy, z nichž prvý zplozuje druhý, nýbrž dva zjevy, z nichž jeden následuje vždy za druhým. „Naše vůle," dí opět Mill, „zplozuje naše činy tělesné,

jako mráz zplozuje led, anebo jako jiskra zplozuje výbuch prachu dělového“ (II, 299). „Zákon jest dobyt abstrakcí, a proto jest všeobecným, on zůstává vždy týmž a neustále vzniká znova; proto však si nesmíme mysliti, že zákony mají své trvání vně jednotlivých předmětův a zjevů, jak tomu chtěl Platon, anebo v jiném světě než našem: neboť zákony jsou příznaky zjevů a předmětů, jež tvoří náš svět. Podobně jako předměty (individus) a zjevy jsou to formy jsoucnosti a liší se od předmětů a zjevů pouze tím, že jsou stálejší a rozšířenější. Tyto zákony týkají se buď zjevů skutečných anebo pouze možných. V přírodě nejsou ideální, to jest dokonalé čáry, kruhy, nejsou dokonalé formy těles živých i neživých — a těmto ideálním útvarům jsou věnovány hlavní síly ducha lidského, jenž si v hlavě tvoří ideální svět a porovnává jej se světem skutečným, konkretním. Jako jsou vědy ideální, tak i umění ve své nejvyšší, nejvznešenější části zabývá se člověkem, přírodou ideální, a jako žádný vědec nebude zavrhovati vyšší analytiku, poněvadž země není dokonalým útvarem mathematickým, tak nesluší se též krčiti ramenoma nad ideálním uměním pouze z té příčiny, že život všední většinou jest velice nedokonalý ba i pitvorný. Táž abstrakce, jež člověka naučila mluviti, dala mu i vědu, umění se všemi jejími ideály. S tím úplně souhlasí Taine: „Mezi typy duševními takto utvořenými, jsou některé, jež nás zvláště zajímají, to jsou takové, o nichž si *přejeme*, aby věci se s nimi shodovaly, a v tomto případě taková potřeba stává se nám podnětem k činu. Tvoříme si svůj pojem užitečna, krásna i dobra, a jednáme tak, abychom věci co možná více přivedli ve shodu se svými pomysly. Na př. jsouli vůkol rozházené a neotesané kameny, představujeme si je otesanými, přenesenými a srovnanými na místě, kde chceme bydleti, a v souhlase s představou stěny takto pojaté budujeme stěnu skutečnou, jež nás bude chrániti před větrem. — Jsouli tu lidé, kteří žijí vůkol nás, jímá naši pozornost jistá společná forma, která jest jim vlastní; pozorujeme u toho, neb onoho vyšší rozvoj vnějších příznaků jisté vlastnosti nebo prospěšného stavu pro jednotlivce nebo pro celý rod, jako zručnost, sílu, zdraví, jemnost nebo energii; sbíráme jeden za druhým tyto příznaky; přejeme si patřiti na lidské tělo, v němž příznaky, které pokládáme za nejdůležitější a nejvzácnější, jeví se ve své vnější podobě co nejvšeobecněji a nejsilněji, a najdeli se umělec, u kterého tato skupina žádoucích podmínek přijme na se určitý obraz, smyslný výraz, vnitřní polovidění (demi-vision), pak béře on kus mramoru a vytesává z něho ideální formu, kterou příroda nám nemohla ukázati. — Konečně jsouli dány různé motivy vzbuzující v lidech chtění, pozorujeme, že jednotlivec jedná nejčastěji, jak to žádá jeho blaho osobní, to jest k svému prospěchu, často, jak to žádá blaho bytosti jemu milé, t. j. řídí se sympatií, velmi zřídka, jak to žádá blaho obecní bez ohledu na vlastní prospěch anebo sympatie, bez ohledu na sama sebe, na přátele nebo kteréhokoliv jiného člověka, řídě se jediné úmyslem býti užitečným společnosti nynější nebo budoucí všech bytostí živoucích a rozumných. Obracíme zvláštní pozornost na tuto poslední pohnutku, přejeme si, aby měla převahu v každém lidském zámyslu, veřejně ji chválíme, doporučujeme ji svým bližním, často

usilujeme, aby převládala v nás samých. Tak jsme si utvořili ideu jistého mravního charakteru a v skutečnosti, při každé příležitosti v míře rozsáhlé hledíme tomuto vzoru přispůsobiti naši skutečnou povahu. — Takým spůsobem vznikají díla průmyslová, umělecká, činy šlechetné, jimiž hledíme vyplniti mezeru, stávající mezi předměty a našimi pojmy" (II, 288). Nejináče vzniká i náboženství, jež jest jako umění tím vznešenější, tím lepší, čím vyšší jsou naše ideály, tedy měnilo a mění se v lidstvu s každým krokem na dráze ke zdokonalení.

Zbývá však převážná otázka: kde má zdroj sama abstrakce? odkud vzniká pojem zákona přírody? proč jsme tak přesvědčeni o jeho naprosté platnosti, o jeho jistotě, že — jak to činí Taine — opírajíce se na zákony věříme a filosoficky jsme přesvědčeni o jsoucnosti dnešního světa? Jsou zákony skutečně zákony přírody nebo pouze vyššími zákony našeho ducha? Od odpovědi na tyto otázky závisí každá filosofická soustava; těmito otázkami zabývá se Taine v poslední části svého spisu; zdárné jich řešení rozhoduje i o platnosti jeho soustavy.

(Pokračování.)

V temné pevnině.

Kusy nejnovějších dějin.

Píše

Václav Doubek.

I.

Od Spekeových a Bakerových objevů v krajinách rovníkových a od prvé cesty Stanleyovy, když vypravil se hledat Abrahama Livingstona do končin na mapách Afriky dříve nepoznamenaných, budí Afrika nejživější zájem vzdělaného světa. Zdá se, jako by vrátily se doby Gamovy a Kolumbovy, Almeidovy a Cortezovy. Takořka denně docházejí nové zajímavé zprávy o úspěšném pronikání odvážných bělochů do krajin, jež od nepaměti byly oku Evropanů zastřeny, ba putování neznámou Afrikou jako by se bylo stalo svůdným sportem. Bylo by zajímavo srovnávati mapu Afriky z let šedesátých s mapami nejnovějšími. Kdežto před čtvrtstoletím kromě poříčí Nilského, Nigerského a Oraňského všechno nitrozemí bylo téměř naprosto neznámo a na mapách prázdnými plochami označováno, nyní plochy tyto pozbyly již souvislosti, sůžily se, přemnohé z nich docela zmizely.

Kdo dnes pozorně pohledne na mapu Afriky, toho zajisté neujde moment velice důležitý: všecka africká pobřeží kromě nevelikého třísla v severozápadní Saharě a proti ostrovům Kanárským jsou prohlášena za příslušenství kulturních států a jen na severu zachovaly arabské státy domorodců ještě stín samosprávy. Na celém ostatním pobřeží udržoval se nejdéle v poměrech zděděných jediný hornoguinejský stát Dahome, než i na něm poslední dobou osvědčilo se, že nedovede vlastní

silou odolati působení evropskému. Britové, Francouzi, Holanďané, Angličané, Španělé, Portugalci, Vlaši, Němci a obyvatelé Spojených států severoamerických rozdělili se o pobřeží africká a proti toku řek z nitrozemí k moři spěchajících šíří državy své k nitrozemí, při čemž četní Rakušané a Rusové z pohnutek čistě ideálných jsou jim nápomocni. Tu vznikají nové evropské osady, tu opět zakládají se státy s obyvatelstvem sice domácím, ale dle evropských zásad a pod ochranou kulturních států spravované. Živěji než kdy jindy proudí nyní obchod z tajemného nitrozemí k moři a od moře zpět do krajin právě poznávaných, a rovněž poctivě vedou si missie téměř všech vyznání křesťanských, v popředí však katolické a anglikánské, přinášejíce národům africkým, namnoze ještě sotva k počátečnému stupni kulturnímu dospívajícím, prvé zárodky života ušlechtěného. Kupecký agent a missionáři jsou zákopníky evropského působení. Obětavě a bez ohledu k své bytnosti odvažují se ke kmenům, kteří životními spůsoby nehrubě se liší od stád všelikých ssavců, pralesy a širé traviny probíhajících, a mnohý apoštol víry nebo fanatik zisku zaplatil hroznou smrtí snahu svou.

Avšak právě tímto pronikáním evropských vzdělanců do srdce temné pevniny objeven hnusný zlořád, ba smrtelný hřích proti lidstvu a vznešenému jeho úkolu, jenž od nepaměti po vší Africe byl páchán a za našich dob úžasnou měrou se rozmohl. Míníme *obchod otrokářský*, o jehož děsných rozměrech a spůsobech jsme již dříve v Osvětě [1]) podrobnější zprávu podali. Dlužno čísti cestopisné zprávy Schweinfurthovy, Barthovy, Junkrovy a nejnověji i Bingrovy, jakož i ohnivé řeči velikého apoštola „černé pleti,“ kardinála Lavigerie, abychom mohli z plna a spravedlivě posouditi rozměry onoho hnusného řádění. Otrokářství africké jest úzce spojeno s propagandou islámu v krajích rovníkových. Islám jest vůbec největší škůdce Afriky. Za heslem jeho jdouce, zničili zástupové prvých chalifů utěšeně rozkvétající řeckořímskou vzdělanost na severním africkém pomoří. Snažili se sice moslimové učiniti Kairován, Fez a v XVI. století sudanské Timbuktu ohnisky arabské vzdělanosti, na islámu založené, ale vzdělanost tato záhy se zvrhla v bezduchý formalism, z jehož působení nevyvětila se mohamedánská Afrika podnes. Ušlechtilé popudy, jichž arabská vzdělanost nebyla za dob svého květu nijak prosta, záhy ustupovaly svéřepému postupu náboženské propagandy do afrického nitrozemí, do Sahary, Sudanu a k rovníkovým jezerům, kterážto propaganda však negerským kmenům stala se záhy záhubnou. Dle příkazu Mohamedova šířili Arabové v Africe islám mečem; tak činili již Amr a Musa na počátku vývoje islámu, ale vedli si tak ještě mezi r. 1855—1860 fulbští námezdníci, kteří vedením fanatického el Hadži Omara si podmanili sídla Bambarů v Segu na vrchovisku Nigerském. Všude, kamkoli pronikli stoupenci islámu, uveden domorodý lid v těžkou porobu arabských sultánův, a z těchto drobných držav mohamedánských rozprostřených po vší šíři africké, od Segu po Čad i Zanzibar, vypravovaly a vypravují se podnes tlupy arabských lupičů, chytrých, rychlých i od-

[1]) Egypt za panství chedívů, v Osvětě 1892 str. 38 nn. a 154 nn.

vážných, střelnou zbraní výborně ozbrojených, kteří na ručích koních svých odvažovali se až po Zambezi, přepadajíce negerské krajiny. Běda odlehlé negerské vsi, kterou tito lupičové přepadli. Bez milosti a mnohdy i za kanibalských muk pobiti mužové k obraně spůsobilí, načež vše, co živého, zajato, shromážděno a roztříděno. Dítky a mladí mužové i dívky od ostatních odloučeni, spoutáni a k dalekému i namáhavému pochodu pralesem, pouští i močálem ustanoveni. Za úmorného vedra, hladem, žízní a ranami zmořené, hmyzem rány jejich rozdírajícím obtěžované a ku pospěchu nelidsky poháněné nešťastníky tyto spatřovali evropští cestovatelé v úvodí řeky Uelli a řeky Gazelí nebo v krajinách k Zanzibaru obrácených velmi často, a obyčejně cesta takovéto karavany z nitrozemí znalá byla dle mrtvol nešťastných obětí, které sil již nemajíce, na místě jisté smrti hladem anebo dravé zvěři byly zůstaveny. Jen někdy ukončil otrokář hrozný osud oběti své ranou z ručnice. Ti pak, kteří nehodili se k službě otrocké, byli všichni bez milosti pobiti, dobytek a jejich slonovina pobrány, chýže zapáleny, a tak vysvětluje se velmi často smutný zjev, že cestovatelé evropští proniknou do končin spustošených, kde však jsou všady zřejmy stopy nedávného života.

Po dlouhá léta neměli tito otrokáři žádných překážek v bohopustém svém řádění. Evropské panství zabíralo toliko úzké prahy pobřežní a dlouho trvalo, než evropští osadníci naprosto se vyzuli z tradicí Flibustýrů XVII. a XVIII. stol., kteří hospodařívali na Senegalu, v Guinei a na Nigru rovněž tak jako nynější arabští otrokáři. Ale konečně, když i ve Spojených státech severoamerických konány přípravy k naprostému odstranění lidského otroctví, počala též civilisovaná Evropa vážně pečovati o zamezení mrzkého lidokupectví afrického. Již jsme v Osvětě ukázali, jakým spůsobem Angličané snahy tyto prováděli v Egyptě a v krajinách Egyptem zabraných, spolu však nastínili jsme i průběh protiotrokářského boje a reakci v Sudáně jím způsobenou. Anglické snahy v Egyptě nemohly však míti účinků, dokud nesmírná pobřeží východní, od Suakima až po Natal, zůstávala otrokářům přístupna a obchod s otroky do mohamedánské Asie umožňovala. Proto uznána potřeba všeobecného evropského dozoru na africká pobřeží, zvláště na provenience z malých a namnoze lodém opodál plujícím skrytých přístavů východních, kterýž dozor však jen tehdy mohl býti se zdarem konán, když jednotlivé částky pobřeží měly řádnou osadní správu. Z této potřeby vyplynuly tudíž rozsáhlé annexe evropských státův, anglické, francouzské, německé, vlaské, španělské. A skutečně lze nyní říci, že vývoz otroků byl téměř nadobro zamezen a také uvnitř, založením Konžského státu a evropských osad (které nepřestávají na pouhém pobřeží, nýbrž šíří se i hluboko do nitrozemí) položena hráz výdatná honbám na černochy a soustavnému jich hubení. Čest vzdělané Evropy ovšem toho žádá, aby naprosto nemožným učiněn byl sveřepý obchod tento, odtud přísné pokuty, jimiž ze shodného usnesení všech námořských mocností otrokáři jsou stíháni. Na roveň stavěni jsouce mořským loupežníkům a dle stanného práva souzeni, bohdá záhy vymizejí tito dravci v lidské podobě z žírných končin afrických, ustupujíce blahoplodnému působení missií a řádných osadních

správ, jež moudře šetří zvykův a zvláštností domorodcův. Osud egyptského Sudánu zajisté v té příčině poskytl příslušným činitelům zkušeností bohatých.

Z těchto zkušeností asi vyplynul spůsob, jehož na radu Stanleyovu proti otrokářům užívá stát Konžský. Stanley dobře seznal, že nehodí se vždy spůsob násilný proti otrokářským karavanám, které v nekontrolovaných svých podnicích uprostřed končin dosud neprozkoumaných provozují moc velikou a jsou naprosto nezávislé. Násilnické vystupování proti darforským otrokářům zkypřilo zajisté nejlépe půdu pro hnutí mahdiovo v egyptském Sudánu, proto Stanley doporučoval spůsob jiný, diplomatičtější, a také sám dle něho jednal proti nejmocnějšímu africkému otrokáři. Králem afrických otrokářů totiž, jehož loupeživé zástupy odvažují se ze Zanzibaru až téměř po jezero Čadské, jest zanzibarský Arab Mehmed ben Mohamed, obecně od černochů Tippu Tip zvaný. Obchodem s otroky a slonovinou, o niž olupoval nebohé černochy, nabyl Tippu Tip nesmírného jmění a spolu neobyčejné vážnosti u Arabů, uvnitř jižní a střední Afriky rozptýlených. Tyto vlastnosti svedly jej s evropskými cestovateli, nejprve s Angličanem Cameronem, r. 1876 i se Stanleyem, jehož poučil o pravém toku Konga a za 5000 doll. provedl jej velikou částí vnitřní Afriky. Se zástupy svých Arabův a vycvičených otroků podniká Tippu Tip nesmírné cesty, vyhledávajc krajů, kdež by ještě bylo lze s prospěchem loupiti lid anebo slonovinu, při čemž nedal se mýliti hranicemi Konžského státu; ještě r. 1888 setkal se Stanley s lidmi jeho nad řekou Aruvimi, kteří odtud táhli dále k severu, do úvodí řeky Uelli. Hrozné výsledky Tippu Tipovy činnosti, pusté krajiny, kde dříve mírumilovný lid žil spůsobem patriarchálným, opuštěné osady, kostry pobitých obětí — to vše vylíčil Stanley několikráte již ve zprávách svých. Konžský stát, chtěje učiniti mocného otrokáře neškodným, pokusil se nejprve mocí vypuditi jej ze svého území, ale Tippu Tip r. 1887 porazil vojenské oddíly Konžské a ukořistil i některá Kruppova děla, která za nesmírných potíží dopravil do Zanzibaru. Stanley však ujal se věci jiným spůsobem. Přiměl totiž Tippu Tipa, aby vstoupil do služeb Konžského státu, a učinil jej místodržitelem u Stanleyových prahů se sídlem v Kassongu nad horním Kongem. Tím nebyl sice otrokářský obchod dočista zamezen, ale přece podstatně omezen, a jest naděje, že se syny Tippu Tipovými úplně v jižní Africe zanikne.

Jest tedy znakem nejnovějších dějin afrických všeobecná snaha evropských mocností, aby osazením jednotlivých krajin černému plemeni, jinak statnému a zdravému, zjednaly nutné podmínky zdárného vývoje. S tohoto stanoviska sluší také posuzovati veškery evropské podniky, o nichž hodláme tuto čtenáře zpraviti.

V předešlé rozpravě své podali jsme dějinný a hospodářský obraz nejdůležitějšího domorodého státu afrického, *místokrálovství egyptského*, kdež po celé téměř století vládne dynastie albánského povýšence Mehmeda Aliho. Vylíčili jsme tehdy, jak rozšířila se egyptská moc znenáhla až po jezero Albertovo, i neopomenuli jsme, ovšem toliko podle vnějších zpráv, které tehdy byly na snadě, nastíniti obraz pronikavé reakce, která celé horní a střední úvodí Nilské zasáhla. Odtud sahá

jižní hranice egyptská toliko po Vádi Halfu a z držav Rudomořských podržel chedív ve své moci jen pevnost Suakim s nejbližším okolím. Nad to přísluší k Egyptu v Asii i poloostrov Sinajský, pustý sice, ale velmi důležitý svou polohou, která Suezský záliv ovládá.

Nedlouhé jest ještě panování mladistvého chedíva *Abbasa*, avšak ve všem svém konání tento chovanec Vídeňského Theresiana projevuje rozeného politika, který dovedl zaujati pravé stanovisko i k svým poddaným i ku proudění doby. Dvě vlastnosti zvláště charakterisují mladého chedíva, touha totiž po samostatném rozhodování, bez assistence evropských zástupců, a zjevné přimykání se k národní straně egyptské. Úspěchy mahdistů v Sudáně nezůstaly bez účinků na mysl Egypťanů; netřeba se sice obávati nových hrozných událostí, proti evropské civilisaci a proti křesťanství namířených, kterými po 11 již let zmítán jest kvetoucí dříve egyptský Sudán, avšak nelze popříti, že v Egyptě nastává mocná reakce proti přílišnému zasahování evropských mocností v osudy země. Arabi paša sice držán jest v zajetí Ceylonském, ale snahy jeho mají horlivé stoupence ve vyšších vojenských i úřednických kruzích, za dnů našich nabyly pak váhy tím větší, když pozorováno, že sám chedív chová se k nim sympaticky. Národní časopisectvo egyptské, kteréž jest v zemi faraonů velikou mocností, obrací se zvláště proti anglickému okkupačnímu vojsku, proti dozorní komisi dohlížející na egyptské finance a proti smíšeným soudním tribunálům. Celkem lze říci, že národní snahy tyto uznávají velikou důležitost evropské vzdělanosti, která není v Egyptě nijak ohrožena, že však touží po vyprostění z nedůstojného poručenství evropských mocností.

V duchu těchto snah jedná tedy chedív Abbas. On chce říši Mehmeda Aliho zachovati v mezích nynějších; proto rovníkovou provincii zůstavil osudu jejímu, ale u Suakima a na druhém vodopádu energicky zdržuje mdlý postup mahdistů. Když Turecko žádalo, aby poloostrov Sinajský jemu byl ponechán, Abbas to zdvořile sice ale rozhodně odepřel, když pak pozoroval, že ministerstvo jeho příliš jest závislé na anglickém generálním konsulu v Kaiře, propustil je v lednu 1893 a k největšímu překvapení zahraničného úřadu Londýnského jmenoval nové ministerstvo i s náčelníkem zřejmě k národní straně egyptské se klonící. Anglie činila námitky, musela se však spokojiti pouhým formálním ústupkem. Bývalý ministerský předseda povolán sice znova v úřad, zůstal však toliko vnějším představitelem vlády, kdežto veškery odbory veřejné správy novým ministrům ponechány.

Sotva státníci Kairští zpozorovali, že anglický kabinet poután jest bezohlednou agitací proti irské samosprávě (home rule), překvapili Evropu novým požadavkem. Dne 28. dubna 1893 přinesly Times z Kaira zprávu o cirkuláři egyptského zahraničného ministerstva, v němž vyzývají se mocnosti evropské, aby způsobily změny v organisaci smíšených soudních tribunálů, ježto prý tribunály ony nejsou s to, aby vykonávaly soudnictví ve sporech s domorodci o držení pozemků. V Anglii zpráva tato způsobila neobyčejný rozruch i myslilo se obecně, že liberální kabinet Gladstonův zamýšlí národnímu hnutí egyptskému činiti ústupky, ba časopisy francouzské a německé již zřejmě psaly, že mezi Gladstonem a ministrem zahraničním lordem Roseberrym v příčině

náhledův o potřebě egyptské okkupace vznikla zásadní neshoda. Rozruch tento nejlépe se zračil v návrhu, jejž v dolní sněmovně podal radikální poslanec Dilke. Stoje totiž na stanovisku, jakéž zaujímal sám Gladstone v letech osmdesátých, navrhl Dilke 1. května v domě obecných, aby vykonána byla prohlášení různých vlád v příčině správy egyptské. Překvapující však byla bezodkladná odpověď Gladstonova. Rozebrav stav egyptské otázky, prohlásil řídící státník anglický, že vzhledem k lednovým událostem, t. j. k rekonstrukci egyptského ministerstva, kterou chedív vykonal bez svolení Anglie, není lze v dozírné době na odvolání vojska anglického z Egypta pomýšleti, dozor pak nad financemi egyptskými prohlásil za úlohu civilisace. Horkokrevní radikálové odbyti dále poznámkou, že i Francie má oprávněné zájmy v Egyptě, jichž sluší šetřiti, ale o hlavním požadavku egyptského cirkuláře naprosto pomlčel, spokojiv se podotknutím, že dosavadní poměry egyptské a tudíž i instituce smíšených tribunálův upraveny jsou smluvami velmocí. Odpověď tato způsobila všeobecné uspokojení, a Gladstone dožil se řídkého zajisté úkazu, že i listy torystické a unionistické vývody jeho jednohlasně schválily.

Odpověď tato i po jiné stránce jest důležita. Vyčkávací stanovisko, jež v otázce egyptské zaujala za posledních let francouzská zahraničná správa, potkává se s rozhodným odporem radikálů francouzských; předním ohlasem radikální rozhořčenosti jest zajisté pozoruhodná stať „Angličané v Egyptě“ (Les Anglais en Egypte), kterou z péra Gabriela Bonvalota přinesla mnoho čtená Revue Bleue (1893, 209—212). Drastickým spůsobem líčí v ní spisovatel výhody, které plynou Anglii z egyptské okkupace, a prokazuje odpor v jednání nynějších politiků francouzských s Gambettou a Dékazesem. „Une politique qui paye,“ jest úsudek radikálů francouzských o anglické okkupaci, a proto jedná kabinet Glatstonův jen politicky, když ve shodě s veřejným míněním anglickým postavení kabinetu francouzského k otázce egyptské nestěžuje.

Nejvíce zvelebuje se obchod. Suezský průplav vzhledem k své rychle vzrůstající důležitosti rozšiřován a zdokonalován. Zavedením světla elektrického dána jest možnost plaviti se průplavem i za noci, čímž plavba měrou značnou zkrácena. Většina lodí najímá si v Port Saidu elektrický přístroj, r. 1890 z 3389 lodí užilo přístroje tohoto již 2836 lodí, čímž plavba průplavem, která dříve 36 hodin vyžadovala, na 22 hodin zkrácena, ba nejrychleji vykonána již r. 1890 plavba ona za $14\frac{1}{2}$ hodiny.

Okkupace anglická v Egyptě bývá častěji odůvodňována i tím, že jest potřeba chrániti země proti zánovnímu *sudánskému chalifátu* v bývalém egyptském Sudáně. Důvody tyto byly však vratké, neboť od r. 1889 bylo pozorovati na všech stranách ochablost mahdismu, jejíž příčiny nejnověji vzdělanému světu objasnil missionář P. Josef Ohrwalder, očitý svědek hrozného převratu ve východním Sudáně. Ve spise svém „Der Aufstand und das Reich des Mahdi“ ctihodný kněz nejen vylíčil své útrapy za desítiletého téměř zajetí mezi barbarskými fanatiky a svůj podivuhodný útěk do Egypta, nýbrž sám prvý ze vzdělaných Evropanů podal jasný obraz o vzniku Mahdie, o vnitřním uspo-

řádání a povaze její, o hrozných následcích náboženského zélotismu a konečně o přeměně její v despotický sultanát, na němž se již jeví znaky počínajícího úpadku.

V pojednání svém o Egyptě za panství chedívů vylíčili jsme vznik Mahdie, od prvého prohlášení moslimského blouznivce Mohameda Achmeda, za mahdiho prorokem Mohamedem slíbeného až po vznik nynější sudánské říše, ale líčení naše spočívalo výhradně na pramenech z egyptského anebo italského ústředí vyplynulých, které o vnitřní povaze Mahdie a jednotlivých jejích přeměnách málo věděly. Vždyť události váhy tak veliké, jako pád Chartuma a smrt Gordonova jakož i náhlé úmrtí mahdiovo, byly jen povrchně známy. Teprve P. Ohrwalder vykreslil spůsobem nepředpojatým vnitřní stránku Mahdie a jednotlivé doby její. Narodiv se 6. března 1856 v Laně v Tyrolsku, zvolil sobě povolání missionářské v střední Africe, odebral se nedlouho po svém vysvěcení do Egypta a odtud v prosinci 1880 přes Suakim v průvodu biskupa Comboniho, dvou missionářův a několika řeholních sester do Chartuma, kdež obdržel missionářské poslání do jižního Kordofána. Koncem března 1881 odebral se v průvodu guvernéra darforského, Rakušana Slatina beje, do Obeida, tehdy hlavního města kordofánské oásy, kdež pobyl až do jeseně. Zatím Comboni navštívil nubské osady v jižním Kordofáně, kde založil některé missijní osady. Ohrwalder ustanoven byl s P. Bonomiem a některými řeholnicemi za missionáře v Deleně, pět denních pochodů jihozápadně od Obeida, a 5. prosince 1881 počal tam činnost svou. Pohříchu netrvala dlouho. Právě tou dobou vznikla nad Bílým Nilem vzpoura Mohameda Achmeda, jenž za mahdiho se prohlásiv, rychle si získal rozptýlené po Sudáně arabské kmeny. S úžasem pozorovali missionáři, kterak vzmáhá se mahdistické hnutí v okolí hor jejich, za krátko pak Arabové kmene Baggara el-Chamer, jsouce z nejdivočejších kočovníků sudánských, počali hnáti útokem i na nubské hory, chrabře hájené. Vidouce přemoc, chtěli missionáři Delenští s egyptskými úředníky prchnouti do jižnější Fašody nad Bílým Nilem, než liknavostí velícího setníka ztracen pravý čas, načež 15. září 1882 upadli všichni do zajetí mahdistův.

Tím počala v životě Ohrwalderově strašná doba desítiletého téměř strádání v rukou vášnivých mohamedánských fanatiků. Několikrát hrozila mu násilná smrt, jednou již kladl hlavu na špalek, ale v posledním okamžiku mahdiův rozkaz zachránil ho při životě. Ale jaký to byl život! Není ovšem místa v rámci této rozpravy, abychom Ohrwaldera a soudruhy jeho sledovali na trnité pouti jejich z Delena do mahdiova tábora Kaby před Obeid, odtud do tábora Rahada, kdež byla zahynula výprava generála Hicksa, opět do Obeida — odkudž podařilo se dne 5. června 1885 P. Bonomiovi prchnouti do Egypta, začež však Ohrwalder byl do tuhého vězení uvržen — a konečně do Omdurmana, odkudž po pobytu téměř čtyřletém v prosinci 1891 P. Ohrwalder s dvěma řeholnicemi přes Abuhamed a Korosko dostal se šťastně na půdu egyptskou; po celá ta léta nalézal se ustavičně mezi životem a smrtí, neboť hrozil mu jednak fanatism nových pánů Sudána, jednak hlad, který r. 1889 a 1890 po všem Sudáně nabyl rozměrů svrchovaně povážlivých. V Rahadu konati musel práce otrocké kolika pánům,

kteří za krátkou dobu se vystřídali, v Obeidě žil sám po delší čas uprostřed nejdivější chasy, v Omdurmaně pokoušel se bez výsledku uživiti se jakoukoli prací, zejmena tkalcovstvím, při čemž častěji bylo mu konati úřad tlumočníka.

Ze spisu Ohrwalderova seznáváme hlavní zásady, na nichž nový mahdi zbudovati hodlal své duchovní panství. Mahdi byl mohamedánský reformátor, který chtěl očistiti islám ode všech přiměsků moderní vzdělanosti a ode všech styků s Evropany. Nejprve hodlal dobyti Sudána, pak dalším postupem Egypta, Mekky, Jerusalema, kdež dle slov jeho konečně prý sstoupí s nebe Seiedna Isa nebo spasitel světa. Proto hlásal potřebu naprosté chudoby, ježto konec světa se blíží, a blahořečil již napřed těm, kdož zahynou ve svatém boji proti „Turkům“ a nevěřícím. V konání svém napodobil proroka Mohameda a hrdinskou dobu islámu. Sám nazýval se chalifa er-rasúl, t. j. nástupcem prorokovým, a ustanovil ještě čtyři chalify, z nichž každý zastupoval některý z mocných arabských kmenů, aby tím získány byly pro věc mahdiovu. Tito chalifové byli spolu veliteli vojska, měli zvláštní své vojenské odznaky a barvy; jim podřízeni byli emirové, náčelníci branných sborů jednotlivých kmenů, z nichž jeden po staromoslimském zvyku zván byl emir al omarah. Všichni muži věřící byli povinni za víru bojovati; odtud nazýváni ansar (zápasníci) nebo fogara (plurál slova faki, zbožný).

Jda za heslem: „Chceme zemi zničiti a onen svět vzdělávati,“ učinil mahdi ze sudánských Arabů hroznou moc. Slepě podřizovali se fogarové jeho příkazům ať vojenským ať náboženským, jakkoli náboženské příkazy rušily zvyky dávno utkvělé. Tak vedle všeho pohodlí, jež s pronikající vzdělaností zavládlo i u kočovníků pouště, zakázal mahdi nejpřísněji kouřiti i žvýkati tabák, píti merissu, domácí to sudánský nápoj z durrhy připravovaný a velice oblíbený, kázal pobíjeti psy, poněvadž prý jsou zvířata nečistá, a ustanovil pro každého faki i oděv i zbroj povinnou. Turecký fez a kabát naprosto odstraněny a nahrazeny turbanem a džubou neboli hrubým převlekem; hlavní zbraní stalo se sudánské kopí. V turbanu, džubě a kopí v ruce majíce, konali odtud fogarové své modlitby. Přestupky proti příkazům těmto trestány byly těžkými pokutami tělesnými. Poněvadž sňatky v Sudánu dotud konávány slavně a za bujných kvasů, nařídil mahdi i v této příčině zvláštní spůsob, prostý a střídmý; ženám uložil haliti si tvář, šperky a ozdoby vůbec zapověděl.

Takto zřídil si velikou moc, fanaticky věřící v božské poslání jeho, se kterouž pokusil se o výboje. Středem jeho moci z počátku byla darforská osada Gadir, odkud v srpnu 1882 vytrhl; 19. ledna 1883 zmocnil se hlavního města rozsáhlé oásy kordofánské el Obeida. Tím nabyla zánovní jeho říše prozatímného politického středu, což dalo podnět k dovršení organisace Mahdie po stránce hospodářské. Mahdi již seznal, že při vší nechuti své ku palným zbraním není s to, aby dobyl zemí Nilských bez děl a ručnic, tu však důležitou bylo okolností, že oásy sudánské ba ani Nilské údolí nemají olova. Prohlásil tudíž veškeru kořist za majetek veřejný a zřídil v Obeidě státní poklad (Bet el-mal), do něhož veškera válečná kořist, jako děla, ručnice, střelivo,

ale i hotové peníze, prsteny, hodinky padlých, zajatci, otrokyně, dobytek atd. byly ukládány. Odtud přísně hleděno, aby do Bet el-malu veškera kořist byla náležitě odváděna; správa Bet el-malu svěřena vyššímu hodnostáři mahdiovu, amin zvanému. Také nastala potřeba upraviti soudnictví; i jmenován kadi neboli nejvyšší soudce, jenž rozsuzoval dle zákonů prorokových; kdo by se Bohu rouhal, náboženství posmíval, v mahdiho nevěřil anebo vraždu spáchal, byl po krátkém jednání k smrti odsouzen a na místě sťat, zloděj pozbyl nohy i ruky, lidé cizoložci neméně přísně trestáni, muž totiž byl sťat a žena ukamenována. Odvolání dálo se k mahdiovi, jenž měl neomezené právo milost udíleti. Civilním soudcem, hlavně ve přích na tržišti vznikajících, ustanoven šeich ez-zuk, který také pokutoval ty, kdož přistiženi při pití lihovin a kouření tabáku.

Další ustanovení mahdiova dotýkala se pronikavě soukromého majetku, který jimi byl téměř odstraněn. Byl to důsledek mahdiova poslání, které předpokládalo naprostou chudobu věřících. Proto veškery soudní a majetkové zápisy egytských úřadů spáleny, dluhy vůbec zrušeny a majetek, jejž kdo měl, za statek mahdiem svěřený prohlášen. Za to dovoleno otroctví, ba všichni otroci, kteří byli egyptskou vládou za svobodné prohlášeni, znova do otroctví prodáni. Také odstraněno výkupné otroků a zajatých, spolu však i daň z hlavy nemoslimů, poněvadž dle zásad mahdiových každý jinověrec měl buď býti donucen, aby přijal islám a uvěřil v poslání mahdiovo, nebo měl život ztratiti.

Pád Obeida přiměl egyptskou vládu, že proti radě anglického kabinetu vypravila proti Kordofánu vojsko; velení jeho přejal anglický generál Hicks, který mezi 2. až 5. listopadem u Kašgila s celou armádou svou zahynul. V lednu 1885 ztracen byl i Chartum, jehož pád náleží k nejhroznějším událostem dějinným. Hrdinský jeho obhájce Gordon na schodech svého paláce kopím proklán a hlava mu sťata, řeckému konsulu Leondidovi uťaty nejprve ruce, pak teprve hlava, rakouský konsul Hansal, Moravan rodem, sťat na schodech domu konsulárního, Rakušan Klein nožem podřezán, bratr amerického konsula Asera sťat na ulici, z čehož konsul sám raněn byl mrtvicí, sedm řeckých obchodníků stihl týž osud. Ohrwalder udává, že z obyvatelstva, které tehdy ještě asi 50.000 duší čítalo, v osudný onen den zahynulo rukou rozzuřených mahdistů 12.000. Bylo tehdy obecné domnění, že Gordon zahynul zradou svého důvěrníka Ibrahima Fauzi paše, ale Ohrwalder vypravuje, že muž ten po mnohé dni ku pni datlovému byl přivázán a korbačem mrskán, aby pověděl o skrytých penězích; to nebyla zajisté odměna zrádci příslušná. V Sudáně dle zpráv Ohrwalderových obecně se věřilo, že Chartum zradil Faradž paša, jenž velel na místě, kde mahdisté do města vnikli; ale i Faradž třetí den po vzetí města byl odpraven na místě, kde byl dříve velel.

Všechen majetek v dobytém městě vzat, a o paláce a zahrady jeho rozdělili se soudruzi mahdiovi, především nejbližší jeho krajané z poříčí Bílého Nila, Aulád Ballád zvaní.

Vzetím Chartuma dosáhl mahdi vrcholu své moci. Ale již dne 22. června 1885 zemřel v Omdurmaně následkem rozmařilého života,

jemuž se v zátiší své domácnosti oddával. Před smrtí jmenoval nástupcem svým prvého chalifu Abdullahí, jenž jmenem chalifat el-mahdi vlády se ujal a železnou rukou podnes ji provozuje. Ale jaký to obrat! Abdullahí jest muž neobyčejné energie a přirozené intelligence, jenž vhodně užívaje situace, mahdistickým nadšením způsobené, umínil nad středním Nilem založiti sobě despotické sultánství. Jsa členem kmene Baggarů, učinil tyto kmenem panujícím, čímž krajané mahdiovi panství zbaveni. S bezohlednou energií staral se nový chalifa o své soukmenovce, zvláště za hrozného hladu r. 1890, a soustřeďoval je kolem sebe, aby jich pomocí každý pokus odporu v čas udusil. Omdurman prohlášen za sídlo vlády, a aby panství nové dynastie nabylo legitimity v očích zfanatisovaného lidu, zbudováno zemřelému mahdiovi mausoleum (nebo gobba) na sudánské poměry zajisté velkolepé. Nové hlavní město mělo býti i obchodním i politickým i náboženským středem říše, proto nařídil chalifa v srpnu 1886, aby do tří dnů všichni obyvatelé Chartumští do Omdurmana se přestěhovali. Skvělé dílo Mehmeda Aliho v několika dnech sbořeno a součástky zdiva i domovního nářadí do Omdurmana přeneseny; toliko palác Gordonův, arsenál a dům katolické missie zůstaly neporušeny. Takto příkladem ve východních zemích ne neobvyklým vzniklo takořka přes noc na obou březích spojeného Nilu velké město, jehož obyvatelstvo páčí Ohrwalder na 150.000 duší. Proud mohamedánských poutníků, jenž dříve obracel se do Mekky, nyní soustředěn při hrobu mahdiově v Omdurmaně, při čemž mnohý putující šeik nebo emir, jenž ve svém bydlišti chalifovi nebezpečným se býti zdál, k stálému pobytu v sídle vlády přinucen. Z důvodů více politických než náboženských zbudována v Omdurmaně, jediná nová mešita, mešita chalifova, ovšem spůsobem, jenž naprosto se liší od obvyklého tvaru arabských a tureckých džamií; jest to veliký čtverhranný dvůr, do něhož vejde se asi 70.000 lidí, pokrytý rohožemi, na tyčích spočívajícími. Uprostřed jest povýšený mohrab, železnou střechou krytý, na němž chalifa sám se modlívá. V sousedství této mešity jest jeho dvůr, prostě Bab (brána) zvaný; uprostřed jest dvoupatrová budova, s níž chalifa může přehlednouti celé město, ostatní části vyplněny jsou hliněnými chýžemi. Když již Omdurman byl osazen, dal chalifa rozkaz, aby vytýčeny byly hlavní směry ulic. Tisíce chýží bez náhrady zbořeno, ale nové město nabylo dlouhých ulic, v pravém úhlu se protínajících, jichž pravidelnost může býti chalifovi za nahodilé vzpoury velice prospěšna. Z budov státních nejpřednější jest Bet el-mal, založený po vzoru Obeidském, obrovský čtverhranný dům z pálených cihel, na vápně zbudovaný a sloupovím na všech stranách obklopený, v němž uchovávají se zásoby zbraní, střeliva a válečných trofejí; spolu jest v budově této i lehčí věznice. Domy soukromé jsou bídné chýže, obyčejně uprostřed dvora; stavěti domů nákladnějších chalifa nedovoluje. Veřejný život soustřeďuje se na tržišti (zuk), kde provozují se obchody, přetřásají novinky ze všech končin říše a vykonávají i veřejné pokuty, zejmena popravy oběšením a usekávání nohou i rukou odsouzencům. Jednotlivé druhy zboží mají svá místa, dozor policejní koná se pak velice přísně zvláštním zřízencem chalifovým, makhama zvaným.

Chalifa Abdullahí na čtyřech stranách pokusil se o výboje, proti Habeši, Sennáru, Kassale a Rudomořskému přímoří, proti provincii rovníkové, již spravoval dr. Emin paša, a proti Egyptu. Proti Habeši úspěchy jeho nebyly značné, jakkoli král Jan v boji u Galobatu dne 9. března 1889 padl a Habeš po smrti jeho ocitl se v občanské válce. Za nebetyčnými svými horami dovedli „potomci Salomonovi" odolávati všem nástrahám islámu. Proti Eminovi ustaly r. 1885 výpravy, ježto území na řece Gazelí bylo opuštěno; Fašoda činila tehdy nejzazší jižní mezník obnoveného chalífátu. Teprve r. 1888, když v Bet el-malu nedostávalo se slonoviny a otroků, vyslán emir Omar Saleh s vojskem a s třemi parníky k jihu. V říjnu toho roku vzali mahdisté Redžaf a chtěli vzpoury, kterou podnikli egypští vojáci proti Eminovi a Stanleyovu důstojníku Jephsonu, užiti k útoku na poslední zbytek državy egyptské. Avšak povstalci opřeli se udatně nenáviděným mahdistům, kteří tudíž navrátili se toliko s kořistí slonoviny a otroků. Mezi tím Emin se Stanleyem opustili provincii, načež černoši domorodí sami počali se brániti proti vetřelým utiskovatelům, kteří nad to v Redžafu, za deportační místo prohlášeném, počali strádati nezvyklými chorobami. Když pak Emin z Bagamoja do své provincie se navrátil a odpor černochů vhodně zorganisoval, utrpěli mahdisté r. 1891 porážku citelnou, tak že Redžaf i Lado jsou povážlivě ohroženy. Když opouštěl v listopadu r. 1891 P. Ohrwalder říši mahdiovu, šířila se vzpoura rozzuřených Negrů již až po Fašodu.

Na východní straně, proti Rudému moři, podařilo se sice mahdistům dobyti (19. srpna 1885) Sennára, načež nedlouho potom padla i Kassala, další však postup jejich zamezen jednak spojenými Angličany a Egypťany v Suakimu, jednak Italy v Massavě. Hlavní příčinou nepříznivého pro mahdisty obratu v krajinách Rudomořských byl sveřepý emir Osman Digma, jenž po léta svíral Suakim, při tom však i utiskoval Araby mahdiovi věrné spůsobem nelidským. Roku 1888 již zdálo se, že Suakim podlehne, ale obležení se nezdařilo, načež za nastalého hladu i obchodní styky mezi mahdisty a Suakimem obnoveny. V únoru 1891 obnoveno nepřátelství, již však s účinkem opačným. Kitschner paša, velitel Suakimský, vzal opevněný Osmanův tábor Handub, nedlouho potom dobyl i pevného Tokara, čímž nabyli Egypťané výhodného stanoviska k útoku.

Avšak ani na severu nedařilo se mahdistům lépe. Přední tužbou všech stoupenců mahdiových bylo nabyti panství nad bohatým Egyptem, proto ještě r. 1885 osadili Dongolu, avšak prvý útok na anglo-egyptské vojsko, jejž podnikl v prosinci t. r. Mohamed el-Cher, krvavě odražen. Nástupce tohoto, udatný emir Abderrahman vad Nedžumi, osadil důležité pro karavany studnice berberské a ohrožoval znova Korosko, načež Egypťané ustoupili do Halfy. Dne 29. srpna 1888 podařilo se mahdistům vniknouti do jedné z tvrzí Halfských, ale plukovník Wodehouse paša v čas přispěl pomocí a zahubil veškery vetřelce. Tu r. 1889 chalifa Abdullahí nařídil velikou výpravu proti Egyptu. Vad Nedžumi dal se s velikým vojskem na pochod pouští, záhy však trpěl hroznou žízní i hladem, u Argina pak v bitvě s Wodehousem ztratil 1000 mužů. Přes to táhl ku předu nedada se zdržeti napomenutím anglického

generála Grenfella, až u Toski blíže Koroska 3. srpna k bitvě přinucen. Vojsko mahdistů na hlavu poraženo, Vad Nedžumi se všemi emiry zahynul, zbytek vojska upadl v egyptské zajetí.

Takto na všech stranách útočný postup Mahdie zastaven, i není pochybnosti, že nebezpečenství ze Sudánu hrozící již jest v podstatě překonáno. Ale i uvnitř zánovního chalifátu sběhly se dle zpráv Ohrwalderových události velice vážné, které nasvědčují, že chalifát nebude míti dlouhého trvání. Příčina toho spočívá již v povaze Mahdie. Slepý fanatism, jímž dobyl mahdi netušených vítězství, zakládal se na důvěře v božské poslání jeho, avšak důvěra tato těžce byla otřesena, když mahdi náhle zemřel, jakkoli vždy o sobě tvrdíval, že jest nesmrtelný. Nad to po jeho smrti zavedl chalifa Abdullahí soustavu vládní, která nešetří nikoho, když jedná se o utvrzení chalifátu. Téměř všichni vynikající stoupenci mahdiovi, ani druhé dva chalify nevyjímaje, upadli znenáhla u chalifa v nemilost, ba mnozí z nich i hrdlo ztratili. Vzpoury množí se ustavičně, a sice takovou měrou, že provincie na řece Gazelí a Darfor již byly opuštěny, ovšem ve stavu tak zbědovaném, že na dlouhá léta zničen blahobyt jejich. Hrozný jest osud povstalců pokořených. Chýže jejich bývají spáleny, sady a pozemky zkaženy, stáda odehnána, zajatci hromadně popravováni nebo zmrzačeni, ženy a dítky do otroctví prodány. Někteří kmenové, kteří dříve čítali kolik tisíc hlav, mají teď sotva na sta příslušníků. Majetek, který dotud jednotlivcům ponechán, zmenšen jednak tím, že není pražádného odbytu do ciziny, jednak nuceným kursem nové chalifské měny, který zejmena obchodníky Omdurmanské na mizinu přivádí. Následkem neustálých válek a odbojů nesmírné prostory orné půdy leží ladem a stáda dobytka všelikého, zejmena velbloudů, krav a koz, zdecimována. Hrozný hlad r. 1889—1890 bídu tuto dovršil.

Nespokojenost chalifův a emirův odstrčených jakož i kmenů dříve mocných, nyní však na vrub Baggarů zanedbávaných, propukla v listopadu 1891 v zjevnou vzpouru. Podnět daly četné ženy mahdiovy, které téměř hladem mřely a přímo chalifu Abdullahí za bídu svou zodpovědna činily; s nimi spojili se oba druzí chalifové, mahdiovým nástupcem úplně z účastenství ve vládě vyloučení, jakož i zbytkové někdejších krajanů mahdiových, kteří nařízeními chalifovými byli decimováni a ze všech důležitých míst na prospěch Baggarů vyloučeni. Dne 24. listopadu 1891 vzniklo v Omdurmanu povstání, jehož původcem byl chalifa Šerif; avšak povstání toto bylo nedostatečně organisováno, naproti tomu chalifa Abdullahí osadil všechny důležitější budovy spolehlivým vojskem. Baggarové již počali loupiti po městě, již zdálo se, že bude způsobeno hrozné krveprolití, když přišla zpráva, že se oba chalifové za slušných podmínek smířili. Co dále se dělo, Ohrwalder nepovídá, neboť čtvrtý den potom prchl do Egypta.

Shrnemeli výsledky desítiletého hrozného boje, kterým úrodný Sudán jest od prvé prohlášky mahdiovy zmítán, obraz, jenž na březích středního Nila se spatřuje, jest pro přítele vzdělanosti a lidskosti velmi kormutlivý. Vše, co od r. 1820 pro civilisaci, pro ušlechtění olivového plemene a pro lepší osud černého plemene vykonáno, zdá se býti ztraceno. Nedosáhl sice Mohamed Achmed koruny svých úmyslů,

ale říše, kterou v Sudánu založil, zůstává černou skvrnou v dějinách dokonávajícího století. Mocná Anglie, která z civilisace Sudánu měla největší zisk, nevyšinula se nad chabé, nedostatečné prostředky obrany, a smrt Gordonova jest hanbou její. Dnes ani Korea není tak uzavřena působení evropské vzdělanosti, jako obnovený středoafrický chalifát. Země, kdež všechny snahy soustřeďovaly se ve hlučném obchodě, nemá dnes se sousedy svými žádného spojení, neboť egyptská vláda, příkoří utrpená stejnou mincí splácejíc, zakázala z Koroska i Suakima veškeren obchod s Mahdií. Jako před 30 a 20 roky vyjíždějí opět tlupy loupeživých Arabů z oás sudánských do zemí rovníkových, přinášejíce vraždu, požár, mor a otroctví klidnému obyvatelstvu negerskému, a opět sup a hyéna kvasí na mrtvolách nebohých obětí výprav otrockých. Zvláště však hrozný osud stihl Evropany, kteří upadli do mahdiových rukou. Jsou to namnoze zřízenci dřívější egyptské správy. Krajan náš Slatin žije na dvoře chalifově, kdež přinucen zkušeností a vědomostí svých užívati ku prospěchu Mahdie. Lupton, bývalý guvernér provincie Gazelí a přítel Eminův, zemřel r. 1890 jako zajatec v Omdurmanu, Kloss, jenž roku 1887 pokusil se o útěk do Habeše, zemřel hladem v poušti. Zbytek evropské kolonie Chartumské, namnoze ženy a dítky, žebrají po ulicích Omdurmanských, nemajíce naděje, že by kdy spatřily domova svého ve vzdálené Evropě.

Říše mahdiova sama počíná se drobiti. Pravili jsme, že vojska mahdistická opustila spustlý Darfor, jehož obyvatelstvo syto již jest hrozného hospodářství. Nejnovější zprávy přinášejí zvěst mnohem důležitější. V Kordofáně, v bezprostředním sousedství Omdurmanu, vyvstal z jara r. 1893 nový mahdi, zvaný Mohamed el Šerif, i zaslal chalifovi Abdullahí list, ve kterém jej za uchvatitele prohlašuje a vyzývá, aby mu vydal vládu. Vážnost nebezpečenství tím se nejlépe projevuje, že dává Abdullahí na rychlo spustlé Chartum opevňovati.

Dílo Schmerlingovo.

Historicko-politická studie.

Napsal

Jos. J. Toužimský.

III. V královstvích a zemích za Litavou.

cela jiné poměry než u nás zavedeny prvními pokusy o ústavní život v Uhrách Maďarům. Jim především platil diplom říjnový. V Uhrách bylo těžiště situace. Kdežto zemím koruny české byl oktrojován stín jakési oprávněnosti ústavní, aby oň se svými německými krajany se drali, Maďarům dány záruky nejen národního vývoje, ale i panství nad národy nemaďarskými.

Uhry v celém svém dějinném vývoji nebyly nikdy ani jednolitým ani národně jednotným státem, nýbrž od svého založení složitým státním útvarem, jehož součásti na své původní zvláštnosti trvaly a vědomí její po dnešní den uchovaly. Tisíceleté zápolení různých těch součástí činí dějiny uherské tak pestré, že bychom jim podobných marně hledali. Známo, že Slovač častěji souvisela s korunou českou, že Charvátsko tvořilo historickou osobnost pro sebe, že jižní země srbské měly svou samosprávu a Sedmihrady se svými vojvody byly země zvláštní. Uhry byly svobodnou federací zvláštních a samosprávných národností, až stát uherský v 16. věku záplavou tureckou téměř vzal za své. Teprve před dvěma sty lety výbojnými válkami panovnické rodiny Habsburské proti Turecku a centralismem počaly se vytvořovati poměry, jež nyní dosáhly svého vrcholu. Zvláštnosti jednotlivých součástí nemohly ovšem býti odčiněny a vystoupily v 18. věku jako národnostní spor, v němž Maďaři měli tu výhodu, že v jejich moci byly moderní prostředky státu a státní moc, kterou neváhali ostatní národnosti sobě podřizovati.[1]) Posléze za stále mocněji probouzejícího se národního vědomí neostýchali se r. 1848 bezbranné národnosti napadnouti, aby maďarismu nadobro je podčinili. Krvavé povstání, jež namířeno bylo i proti dynastii a trvání říše, bylo potlačeno. Národnosti nemaďarské očekávaly spravedlivého upravení poměrů tím spíše, čím krutěji byly strádaly nejen za sebe, ale i za říši. Avšak reakce, jež následovala, nerozuměla životu, ona jen umrtvovala, a to bez rozdílu maďarskou národnost jako ostatní. Srbům, Charvátům, Slovákům, Rumunům stala se tak nenáviděnou jako Maďarům. Roku 1860 nadcházela nová doba, kde národnosti čekaly na své uvolnění a oprávnění. Avšak státníci Vídeňští viděli jen Maďary a nikoliv velikou otázku uherskou, aby ji na prospěch národů a říše rozřešili.

Nebylo to ani tak nesnadné, jak by snad se podle dnešního stavu zdálo. Trojjediné království tvořilo celek pro sebe s vlastním bánem a sněmem. Srbská Vojvodina s Temešvarem jako střediskem státní správy a Karlovicemi jako sídlem sněmu svého církevního zaujímala jižní část Uher. Sedmihradsko, k němuž náležely i stolice Krasnenská, Solnická, Zaranská a obvod Kövarský, bylo též celkem pro sebe. Slovač na severu Uher, ač oslabena odtržením od spisovného jazyka českého, domáhala se uznání práv národních. Mimo to Rusíni, Rumuni a Němci byli činiteli ne nepatrnými a tolikéž Vojenská Hranice na jihu podél Dunaje, Sávy a Bosny tvořila stále mobilisovanou brannou moc, jež Maďarům nebyla dokonce přátelská. Sněmové charvátský, vojvodinský a sedmihradský nebyly ovšem za reakce svolávány, svoboda tisku, slova a shromažďování byla i tu potlačena a žádná národnost nemohla se vyvíjeti, jak bylo žádoucno, nemohla se také ozvati v čas a položiti důraz na právo své, nemajíc ani místa, s něhož by tak učinila. Maďaři pak měli před jinými tu výhodu, že vysoká jejich šlechta, která revolučního hnutí v letech 1848 a 1849 se nesúčastnila a ke dvoru stále měla přístup, byla výdatnou přímluvkyní a prostřednicí

[1]) O ústavním vývoji Uher do našeho věku viz důmyslnou studii dr. Jos. Ladislava Píče: Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht. V Lipsku u Dunckera a Humblota 1882. Stran 259.

v snahách státoprávních a maďarských. Starokonservativci, jak zvali se na rozdíl od nových konservativců, měli sice zprvu na mysli jen starší zřízení stavovské, sněmy z časů před r. 1848, ale vždy Uhry centralisticko-maďarské. Krok za krokem pak ustupovali národnímu hnutí maďarskému, jímž buď dali se unášeti neb od něho byli zatlačeni.

Přirozené ty útvary národní a politické, jak jsme označili, jež v minulosti Uher měly své kořeny, byly danými základy k šťastnému vyřízení otázek státoprávní a národní, jež obě daly se spojiti, ale rozumně pro život, nikoliv utlačováním. Vždyť ani politické rozdělení Uher, byť za reakce s úmyslem na oslabení maďarského živlu zavedené, se sídly státní správy kromě Pešť i v Košici, Prešpurce, Šoproni a Velkém Varadíně, nebylo tak minulostí a skutečným stavem neodůvodněno, jak Maďaři vyhlašují. Ovšem ale bylo k zdárnému upravení poměrův uherských více potřebí než policejní moci a byrokratické vlády. Jakž ale mohlo se pomýšleti na organisaci a povznesení na příklad Slováků, když česká národnost v Čechách a na Moravě byla co nejvíce tísněna a platnosti zbavována, a přece jen ona Slovákům mohla býti oporou v národním vzpružení!

První podnět k bouřlivé opposici zavdal v Uhrách patent protestantský ze dne 1. září 1859, vydaný od hr. Lva Thuna. Ač opíral se o usnesení generální synody z r. 1791, kterou obě vyznání, helvetské a augspurské v Pešti a Budíně konala, a rozsáhlou samosprávu ponechával církvím, přece narazil na nejtužší odpor Maďarů, a to z dvou příčin: jednak, že byl oktrojován, jednak že přijímal za základ platný té doby stav v Uhrách. Maďaři každou oktrojírku bez výjimky pokládali za nebezpečnou veřejnému právu a ve všech otázkách odvolávali se na staré právo a na zákony z r. 1848, které mají býti obnoveny. Platný pak stav příčil se jim, poněvadž poskytoval anebo mohl poskytovati jisté záruky i Nemaďarům.

Současně množily se v Uhrách i hrozebné demonstrace Maďarů. Dne 15. března 1860 ubíraly se zástupy studentstva, aby ověnčily hroby padlých maďarských bojovníků z doby revoluce. Policie zakročila a vystřelila, student Forignac klesl raněn do nohy a na ránu posléze zemřel. Pohřeb jeho zavdal podnět k neobyčejné demonstraci, nepřehledné zástupy obyvatelstva ubíraly se za rakví pěšky až na hřbitov za městem. Nejzámožnější občané s paními a dcerami táhli v průvodu vedle studentstva a dělnictva. I uherská šlechta kráčela v jedněch řadách s lidem a paní vysoké aristokracie v černém oděvu smutečném. Brzy potom, 23. března zemřel ve Vídni baron Josika, poslední sedmihradský dvorní kancléř a společník hr. Štěpána Széchényia, jenž choromyslný meškal v sanatoriu Döblingském a ze zármutku nad smrtí svého druha 7. dubna se zastřelil. Úmrtí ta rozdmýchala revoluční hnutí po městech maďarských; hlásáno a věřeno, že oba maďarští vlastenci byli usmrceni ve Vídni, a všude pořádány okázalé zádušní služby boží. I do Vídně chystali se maďarští studenti na zvláštním parníku, jehož vyslání bylo však od Peštské policie překaženo. Za to sloužil v Pešti sám primas uherský, kardinál Sitovský, rekviem, jehož se účastnilo 80.000 osob. Denně odehrávaly se pak

hlučné projevy v ulicích Pešťských, szozat ozýval se na všech stranách, a za nedlouho veškero obyvatelstvo táhlo na blízký Švábský vrch, aby slavně mu dalo jmeno vrchu Szechényiova.

Dne 19. dubna vyšel *patent, kterým obnovena částečně uherská ústava*. Patentem tím zavedeno staré stoličné zřízení se stoličnými hromadami a s právem svobodné volby stoličného úřadnictva. Tím dána rozsáhlá půda národnímu hnutí maďarskému a pole k vedení opposice. Současně zrušeny místodržitelské oddíly v Prešpurce, Košici, Velkém Varadíně a Šoproni a státní správa scentralisována v Pešti a přikázáno učiniti návrhy stranu svolání zemského sněmu, jakmile obecní řád a stoličné zřízení v život budou uvedeny. Na místě arciknížete Albrechta, jakožto náměstka v Uhrách, poslán do Pešti s patentem generál Benedek, rodák Šoproňský, znalý maďarského jazyka a protestant. Jmenování jeho nejvyšším guvernérem a velitelem znamenalo ústupek Maďarům, v jichž kruzích těšil se oblibě. Svým buršikosním spůsobem obcování přispěl také dosti k utišení bouřlivých demonstrací. Táhli za zpěvu zástup studentů, Benedek přistoupil k němu a zapaloval si od toho onoho účastníka doutník, promluvil několik slov, otázal se na různé věci a obyčejně zjednal klid. Dne 15. května následoval *druhý patent*, kterým vyhověno protestantům odvoláním patentu Thunova, jenž ostal v platnosti pouze pro augspurské vyznání, pokud se na jeho základě zřídilo. Byli to hlavně Slováci, kteří zachovali svou národní superintendaci až do r. 1867.

Ale i za Benedeka zdvíhaly se kypící vlny na zčeřené hladině veřejného života maďarského. Den sv. Štěpána, národní svátek uherský, zdál se býti jako heslem ku povstání neb aspoň k nepokojům. Tisícové chystali se do Pešti, kde národ maďarský na ten den dal si dostaveníčko. Benedek zakázal jinde pochodňové průvody a slavnosti, v hlavním městě však povolil shromáždění s podmínkou, že Maďaři sami se o pořádek postarají. Dostaveníčko v Pešti 20. srpna vypadlo velkolepě, Maďaři ukázali tu své národní síly, a pořádek nebyl porušen, k čemuž přispěl i Benedekův vtip, aby policie po ten den nikde na veřejnosti se neukázala. Za to jevily se známky revolučního spojení s Kossuthem a s emigrací ve sjednocující se Italii, v Paříži a Londýně.

Rozmnožené říšské radě, jež ve Vídni po celé léto zasedala, nepřikládáno hrubě významu. S uspokojením přijato pouze ohrazení Majláthovo a ostatních maďarských velmožů, že právomoc sboru toho smí býti pouze poradní, ale zákonodárná usnesení pro Uhry závazná že činiti přísluší jediné uherskému sněmu. *Říjnový diplom*, jenž byl důsledkem porad těchto, byl znamenitým úspěchem Maďarů; stav věcí měnil se jím úplně v jich prospěch. „Vy jste vítězem,“ pravil mocnář kardinálu Sitovskému, když 20. října do císařského hradu ve Vídni s Apponyem, Dessenffyem, Jiřím Andrassyem, bar. Sennyeyem a Majláthem, vlastními to vyjednavateli, se dostavil. Mimo věci celé říši společné, t. j. zákonodárství o peněžnictví a úvěrnictví, o clech a obchodě, o zásadách cedulových bank, pošt, telegrafů a železnic a o spůsobě a řádu vojenské povinnosti, pak o nových dávkách, daních a půjčkách, vše ostatní mělo býti vyhrazeno sněmu uherskému dle dřívější ústavy svolanému a do jisté míry sněmům Záhřebskému a sedmi-

hradskému, kdežto pro ostatní země ustanovena ještě i užší říšská rada a oktrojované zemské řády.

Významné byly i *dekrety a vlastnoruční listy* k diplomu připojené. Jedním zavedeny opět dvorské kanceláře uherská a sedmihradská, a přiděleny jim obory ministerií vnitra, spravedlnosti a vyučování. Jiný stanovil: obnovení dřívějšího stoličního zřízení ve starých stoličních hranicích v Uhrách, opětné ustavení veškerého soudnictví v Uhrách, zavedení maďarského jazyka jako jednacího a úředního ve všech politických a soudních úřadech jak pro vnitřní službu tak pro vzájemné obcování. Další dekrety stanovily, aby v Charvátsku a Slavonii sestoupilo se shromáždění, které by co nejrychleji o poměru těchto zemí k Uhrám své přání a náhledy vyslovilo, pak aby jmenován byl komisař, který by vyšetřil státoprávní nároky a přání Uher stran přivtělení srbské Vojvodiny a Temešského Banátu a vyslechl o tom také náhledy vynikajících osob všech národností a vyznání ve Vojvodině. Z toho ještě jasněji vysvítalo, že hlavním sněmem má býti sněm uhorský, že trojjedinému království a Sedmihradům vyznačován proti Uhrám význam podřízenější a že Vojvodina měla býti smazána s povrchu zemského. Ještě určitěji jevilo se to v osobách, v čelo správy vlastnoručními listy povolaných.

Baron *Mikuláš Vay* jmenován dvorským kancléřem uherským. V jeho ruce položeno těžiště situace v Uhrách. Jeho povoláním sáhlo se zpět k roku 1848, kdy Vay byl plnomocným komisařem uherského ministerstva v Sedmihradsku, kde s krutostí prováděl zákon o přivtělení Sedmihradska k Uhrám. Mnoho Rumunů dal tam popraviti, začež později od vojenského soudu odsouzen byl k dvouletému žaláři v Terezíně. Oblibu získal si i svou poslední opposicí proti Thunovu patentu protestantskému. Za prvního dvorního radu povolal si Zsedenyia, rodem Pfannenschmidta, jenž jsa evangelík jako Vay za svou opposici proti patentu pykal v žaláři. Hrabě *Antonín Szécsen*, jeden z hlavních pomocníků při říjnovém diplomu, povolán do rady koruny jako ministr bez oboru, kdež měl i místo Vay jako kancléř. Za tavernika, v jehož obor spadala státní správa Uher, povolán po návrhu Vayově *Majláth*, a judex curiae, nejvyšší soudce, kteráž hodnost spojovala úkoly ministra spravedlnosti a předsedy nejvyššího soudu, stal se za nedlouho hr. *Jiří Apponyi*. Baron *Sennyey* jmenován předsedou místodržitelstva v Budíně. Osobnosti ty domohly se rozhodujícího vlivu, jemuž dvorský kancléř sedmihradský, baron *Kemeny* se své strany vydatně pomáhal. O obsazení hodností tavernika a nejvyššího soudce vyjednáváno sice i s jinými, jmenovitě s Deakem a Eötvösem, ale ti odmítli z důvodů zásadních, z opposice, která brzo strhla k sobě veřejné mínění maďarské. Zcela ve smyslu maďarském jmenován také hrabě *Miko* předsedou gubernia sedmihradského. Jen Charvátsko a Slavonie obdrželi v *Mažuranićovi* dvorského kancléře právům země oddaného.

Dojem, jejž v Pešti učinilo prohlášení říjnového diplomu, byl jen v první chvíli příznivý, rychle však se změnil. Již třetího dne vytloukána okna těm, kteří osvětlovali. Nedáme si z Vídně oktrojovat novou ústavu, byl úsudek obecenstva. „Bohudíky, Maďaři dosáhli, po

čem drahně let toužili!" zvolal kardinál Sitovský po svém návratu z Vídně ke shromážděným přátelům v nádraží. Avšak již 1. listopadu viděl se nucena varovati ve svém prohlášení, vydaném tentokráte nejen maďarsky, ale i v jazycích československém a německém: „Poněvadž i nejsvětější věc má odpůrce," praví tu, „musíme býti připraveni, že i proti navrácené ústavě ozvou se jednotlivé hlasy, ale nedejte se jimi klamati." Přes to však opětovaly se denně výtržnosti a bouřlivé výjevy v Pešti, jejichž ostří namířeno bylo proti Vídni a proti všem, kdož s ní byli ve spojení. Sám Benedek, jehož místo zaujal nyní dvorský kancléř, ještě před svým rozloučením z Pešti povolal k sobě některé občany, jimž kladl na srdce, aby učinili přítrž bouřím, neboť prý „příště nebudu se tázati, kolik jich padne." Policie však daleko nestačovala k udržování pořádku, a silné vojenské stráže musely procházeti městem. Nenávist proti Vídni vybuchla živelní silou, a všechno, co připomínalo spojení s Rakouskem, bylo ničeno a odstraňováno. Na všech stranách odnášeny nebo shazovány znaky s rakouskými orly, černožluté barvy měněny v červenobílozelené trikolory, nápisy s „cís. král." byly zamazány nebo seškrabovány. Ani toho však nebylo dosti. Pešťské zastupitelstvo zavedlo maďarštinu jako jazyk úřadní již dne 14. srpna a Budínské od 1. září, nyní však prohlášena od nich i veškera práva měšťanská za neplatná, pokud byla propůjčena v době vlády rakouské. Káceny i stromy a aleje, jež za reakce Bachovy byly vysázeny. Judex curiae i tavernik klidně přihlíželi, když „švábská" svoboda živností a „švábský" směnečný zákon byly prohlašovány za neplatné a když „švábské" pozemkové knihy a „švábské" úřadní spisy byly házeny valem na ulici nebo na smetiště budov stoličných, jež zaujímali nyní noví páni. Podobně strany vracely úřadní spisy a soudní akta neotevřena zpět, poněvadž pocházela ještě od „Švábů," a po ulicích schlazovali si výrostkové žáhu na cylindrech, jež dány ve psí.

První snahou kancléře Vaye, jak mu také mocnářovým vlastnoručním listem uloženo, bylo provedení *stoličního zřízení.* Szécsen byl sice jiného náhledu, mínil, že by zaveden býti měl stav obležení a za něho rychle provedeny volby, aby země získala sněmem právního činitele, v němž by starokonservativci byli měli nepochybně většinu, ale nehledě k tomu, že provedení bylo nesnadné, byl Vay toho přesvědčení, že zřízením stoličné samosprávy zjednán bude základ pro pořádek. Opposice, jež tak bouřně vystupovala, nebyla sice četná, vždyť sama Pešť byla městem většinou německým a v Budíně bylo Maďarů ještě skrovněji, ale za to byla velmi čilá a rychle se organisovala. Naproti tomu značná většina nemaďarského obyvatelstva byla sama sebou odsouzena k trpnému úkolu vůči novému stavu věcí, kterým po útiscích reakce byla překvapena. Zřízení stoličné mělo však za následek pravý opak toho, co Vay zamýšlel. Dne 30. října mocnář jmenoval vrchní župany z vynikajících osob bez ohledu na jejich politickou minulost. Potom následovaly volby a ustavování stoličných výborů. Již při jmenování vrchních županů jevila se opposice místy tím, že osmačtyřicátníci hodnosti té nepřijali, při volbě pak, aby zachovala se právní nepřetržitost, brány všude za základ seznamy z roku 1848 a stoličné výbory sestaveny větším dílem ze starých, v revoluci osvěd-

čených sil. Jenom tam, kde ozvalo se „mrtev," buď že dotyčný člen zemřel anebo za Bacha přijal úřad nějaký, zvolen jiný na jeho místo. Tak se stoličné zřízení stalo organisací bojovné opposice, která na průběh událostí a volby sněmovní nemalý měla vliv, a to tím spíše, že hodnost vrchního župana jest více representační, spíše ctí než úřadem, a vlastní činnost anebo vedení spočívá v rukou podžupana, ne jmenovaného, ale voleného od stoličné hromady. Vay snažil se v tuto organisaci uvesti pevný řád instrukcemi vrchním županům, vydanými 26. listopadu. Dvorský kancléř uherský vytkl tu samosprávě stoliční určité meze. Stoličné shromáždění mělo voliti všechny obvyklé úředníky až na ty, kteří v přenesené působnosti vykonávati mají úkoly státu, jmenovitě až na úřady, jimž svěřeno vybírání daní a branecké záležitosti. Vrchní fiskálové a fiskálové měli ostati vyhrazeni státu, dotyčně dvorskému kancléři. Stoličné hromady však se sestupovaly instrukcí sobě nevšímajíce a volily veškero úřadnictvo, jež také hned na místo c. kr. úřadů uváděly. Věc ta měla ovšem i svůj praktický význam, neboť stolice podržela takto ve své moci vybírání daní a odvod, z čehož pro případ vzdoru mohla kořistiti a také kořistila. Hr. Štěpán Karolyi svolávaje oběžníkem obce Pešťské stolice k stoličné hromadě na den 10. prosince do Pešti, dokládal o Vayových instrukcích, že „k nejpodstatnějším zásadám uherského samosprávného zřízení náleží, aby nepřístojné reskripty vládní neprovedené byly odkládány." První čin nově ustanovené stolice byla resoluce od podžupana Nyarya navržená, aby u uherské dvorské kanceláře bylo naléháno, by především svolán byl sněm na základě zákonů z r. 1848, a do té doby aby zastaveno bylo veškero vymáhání dlužných daní. Resoluce ta oznámena ostatním stolicím, jež se k ní šmahem přidávaly. Žádáme za svůj sněm a odpovědné jemu ministerstvo, a dokud sněm daně a brance nepovolí, nesmí jich nikdo odváděti, tak zněly hlasy ze všech končin země.

O sněmovní otázce jednala také porada předáků uherských v Ostřihomě, svolaná k podnětu Vayově od kardinála Sitovského. Dvě strany vystoupily na veřejnost, *sedmačtyřicátníci* a *osmačtyřicátníci*; mezi nimi byl ten rozdíl, že starokonservativci a tvůrcové říjnového diplomu byli pro sněm dle zásad předbřeznových, jenž sestávati měl ze zástupců stolic, odvolatelných tlumočníků mínění stoličné většiny, kdežto druzí trvali na plné a nezkrácené platnosti zákonů z r. 1848, od reakce bezprávně zastavených ale nikoli zrušených. Sedmačtyřicátníci ostávali osamoceni, hlas jejich nepronikal ve veřejnosti, neměli ani síly agitační ani rozhodnosti k obraně svého stanoviska a programu. Osmačtyřicátníci opanovali v kruzích maďarských tak, že porada Ostřihomská byla se svou prací za hodinu hotova a jednomyslně přijala návrh kardinála Sitovského, aby sněm sestaven byl na základě volebního zákona z r. 1848. Vůdcové rostoucí strany té byli František Deak a baron Josef Eötvös. Deak do Ostřihoma ani se nedostavil, odmítl pozvání proto, že prý není o čem se raditi, neboť nastalyli právní poměry, nemohou býti jiné, než které stanoví platné zákony, a z těch poslední jsou zákony z r. 1848. Eötvös, jenž těšil se i důvěře národností nemaďarských (an jejich práva ve spise svém „Rovné právo národností," r. 1851 vydaném se ujímal), hájil ještě r. 1859 v bezejmenné knize

své „Záruky moci a jednoty Rakouska“ společný sněm pro všechna království a země, ale r. 1860 přes noc takřka mínění své změnil, a k programu Deakovu se přidružil.

Kdežto Maďarům z Vídně dávána půda a moc, jížto ihned vykořisťovali k utvrzování svého panství a k nejprudší opposici, nemaďarským národnostem odnímáno i to, co reakce jim nechala. První toho zakusila *Vojvodina*, tak těžce dobytá krví srbskou. Podmaršálek hrabě Alexandr Mensdorff-Pouilly jmenován nejv. vlastnoručním listem ze dne 20. října komisařem, aby tam vyšetřil stav věcí. V jakém směru se to mělo státi, bylo naznačeno již tím, že nedávno ustanovený guvernér podm. baron Bigot de St. Quentin byl odvolán. Výkřik zoufalství ozývá se v pamětním spise, jejž patriarch Josef Rajačić 31. října na obranu práv Srbů ve Vojvodině zaslal předsedovi ministerstva Rechbergovi. S mužnou otevřeností tlumočí zármutek, jenž zmocnil se Srbů nad tímto obratem právě v té chvíli, když byli naplněni radostnými nadějemi, že po krutých dvanácti letech konečně stane se skutkem nejv. reskript ze dne 15. prosince 1848 a že svolán bude sněm do Karlovců.[1]) Již samo faktum (dokládá), že nedávno jmenovaný guvernér srbské Vojvodiny jest odvolán a na jeho místo nastupuje císařský komisař, nevěstí nic dobrého pro další trvání srbské Vojvodiny a Temešského Banátu jako korunní země, neboť bezpečně možno souditi, že zprávy a návrhy komisařovy nedopadnou ve prospěch Srbů. „Neboť nejsmutnější zkušenosti z let 1848 a 1849 nás poučily (praví dále), že v oné těžké době Rumuni ve Vojvodině a Temešském Banátě buď lhostejně nebo nepřátelsky se chovali k věci nejvyšší panovnické rodiny; že Maďaři vesměs téhož byli smýšlení jako Kossuth a jiní rebellové, t. j. že na Srbech, věrných nejv. panovnické rodině, všemožných barbarství se dopouštěli, nevinné dítky kláli, dospělé lidi celé dni mučili a po tuctech pak je věšeli, naše města a dědiny plenili a i poslední chatu žebráckou ohněm spustošili, naše chrámy loupili, na oltářích — čehož Turci nikdy nečinívali, se studem tak říci musím — své zvířecí potřeby konaly, mrtvé z hrobů vytahovali a psům i sviním házeli; kdož neví, že Němci v Banátě v těchto sveřepostech s Maďary závodili, jmenovitě Němci ve Vršci a Bělé Crkvi, že vysoká šlechta všech národností a vyznání až na skrovné výjimky neli naprosto nepřátelská aspoň lhostejna byla k nejv. dynastii? Jedině Srbové to byli, kteří onu strašlivou válku za nejv. panovnickou rodinu a za svoji národnost proti maďarské revoluci vedli, nezměrné oběti přinášeli a nezměrné pohromy trpěli.“ A nyní má císařský komisař vynikajících osob těchto národností se tázati, souhlasíli, aby potrvala srbská Vojvodina? táže se ctihodný kmet a praví dále: „Myslím, že Srbové smutného osudu, aby odhozeni byli jako vymačkaný citron, sobě nezasloužili. Naopak myslím, že za nepopíratelnou, skvěle osvědčenou věrnost, oddanost a chrabrou obětavost nejv. trůnu hodni byli něčeho lepšího. Ještě jako by se kouřilo z měst, vesnic, chrámův a klášterův od Maďarů jim rozbořených, ještě jako by viděli své milované otce,

[1]) Viz o tom v Osvětě r. 1891, sv. 7. a 8. naše pojednání: Sněmy Karlovické a srbská Vojvodina.

bratry a syny na maďarských šibenicích větrem se klátiti, ještě krvácejí zející jejich rány, ještě slzy matek a manželek, své syny a muže na bojištích ztrativších, nejsou osušeny: a již se jim ukládá, aby mírně se podrobili těm, kteří před několika lety na jejich vyhlazení se byli ustanovili. Věru, to jest pocit, jako ze všeho něžnějšího lidského citu posměch si tropiti." [1])

Podmaršálek Mensdorff-Pouilly prováděje svěřený sobě úkol jednal v Temešváru se zástupci různých národností Vojvodiny. Přání a názory jejich zněly, jak patriarcha Rajačić byl předpověděl; toliko srbští předáci bezvýminečně prohlásili, že jediné oprávněným sborem, aby tu dal odpověď a pronesl hlas svůj, jest národní sněm Vojvodiny a nikoliv notáblové z různých kruhů povolaní.

V severních Uhrách, kde stoličného zřízení zmocnili se vesměs Maďaři, započala ihned *maďarisace* veřejné správy, a Slováci dosti trpěvše reakcí Vídeňskou, trpěli nyní znova panstvím maďarským. Podobně dálo se povolnějšímu ještě živlu rusínskému v severovýchodních Uhrách a Rumunům. Němci smiřovali se dosti rychle s novým stavem věcí a z židů stali se dokonce obratem ruky fanatičtí Maďaři v atilách, vysokých čižmách a s péry za čikoši. Pouze kupectvo, jmenovitě velkokupectvo toužilo na zmatky a bezprávný poměr, který nastal odstraněním rakouského zákona směnečného a řádu živnostenského, na jehož místo zaveden starý zákon z r. 1848, t. j. místo svobody živnostenské opak její, výhradnost a výsadnost cechovní.

Jediné co do Charvátska a Sedmihradska nepovolil Goluchowský starokonservativcům a proudu maďarskému a trval na tom, že země ty musejí se vyslovit o svém poměru k Uhrám, a to Sedmihradsko skrze své předáky k tomu cíli povolané a Charvátsko svobodnou úmluvou svého sněmu se sněmem uherským. Banovina čili Charvátsko a Slavonie (jak pro rozdíl od trojjediného království, k němuž i Dalmacie náleží, se zove) zastoupena byla počátkem prosince v Záhřebu shromážděním předáků, kteréž se mělo vysloviti o sněmu. Císařský reskript, banátnímu shromáždění ze dne 5. prosince vydaný, hlásal jmenovitě: „Uznávám za potřebné ustanoviti, aby charvátsko-slavonský zemský jazyk i při místodržitelstvu a banátní tabuli jakožto jednací a úřadní jazyk, a to jak ve vnitřní službě tak v obcování s ostatními politickými a soudními úřady byl zaveden, a nařizuji spolu, aby bylo každému volno, jako dosud, podání a petice v každém v zemi obvyklém jazyku úřadům podávati, jež v témž jazyku mají býti vyřízeny. Než rozhodnuto bude o poměru Charvátska a Slavonie ke království uherskému, zřízeno býti má samostatné prozatímné dvorské dikasterium pro Charvátsko a Slavonii . . . Co se dotýče sjednocení Mého království charvátského a slavonského s Dalmacií, Jsem ochoten vyhověti přáním k Mému vědomí došlým a dávám spolu činiti potřebná opatření, aby k důkladnému vyšetření a všestranně uspokojivému upravení této otázky poslanci z Mého království dalmatského ku projed-

[1]) Viz Državna pisma o sojedineniju Vojvodine Srbske i Tamiškog Banata sa kraljevinom Ugarskom atd. V Karlovcích 1861 vydáním patriarcha Rajačiće, str. 7—12.

nání jejímu s banátním shromážděním se sestoupili.“ Radostná naděje zmocnila se Charvátů, jejichž požadavky vrcholily v připojení Dalmacie, svobodně voleném sněmu a neodvislosti od Uher. Sedmihradsko, jež Kemeny zcela ve smyslu maďarském spravoval a půdu pro sloučení s Uhry v něm připravoval, necháno zatím stranou. Odtud docházely jen četné deputace do Vídně, a metropolitové obou vyznání rumunských, sjednoceného východního a pravoslavného, Alexandr Sinlutiu a Ondřej Šaguna nepomíjeli žádné příležitosti a žádného zákonného prostředku, aby dovolávali se občanských, politických, národních a historických práv pro svůj národ a pro Sedmihradsko.

Za těchto okolností nastoupil 13. prosince *Schmerling.* I pro upravení poměrův uherských byla to osudně vážná doba, kdy státník poctivé vůle a velkého rozhledu mnoho mohl vykonati. Byla to historická chvíle, která rozhodovala o budoucnosti. Cesta, která jediné mohla vesti k cíli, k obrození a sesílení říše Habsburské, byla zajisté ta, na které by ochotně byli se soustředili národové rakouští. Nebyly to poměry snadné, ale jest na bíle dni, že cesta, kterou se dal Schmerling, byla právě ta nejosudnější a musela vesti k opaku toho, čeho chtěl dosíci. Šlo o provedení říjnového diplomu a všeobecné vyrovnání na jeho základě. Zda co jiného než svobodný vývoj království a zemí a podporovaný rozkvět jejich národností mohlo působiti prospěšně?

Jak pojal Schmerling tento úkol a jak porozuměl době osudné, ukázali jsme již oceňujíce jeho dílo v zemích koruny české. Jak mohl působiti na Maďary přitažlivě systém němectví, centralismu a byrokracie, který odpuzoval i protivníky Maďarů a s úzkoprsou umělostí sdělán byl na umrtvení života národního? Vždyť odpor a opposice proti němu rostla na všech stranách, a Maďaři mohli v duchu plesati nad dílem, které nedovedlo nikde upraviti poměry, nýbrž jen zhoršiti. Všeobecná ta nespokojenost byla bezděčnou pomocnicí Maďarů. V tom směru byl Schmerling i vlastním vinníkem událostí, které později nastaly a vedly k roztržení říše.

Schmerling znesnadnil se záhy se všemi činiteli, kteří se zasadili o vydání říjnového diplomu. Sám kancléř Vay, jenž v poradách ministerských doporučoval velký, svobodomyslně zřízený parlament jako prostředek ke zlomení odporu maďarského, po vydání únorovky doložil: „Říjnový diplom byl olivovou ratolestí Uhrám nabídnutou, únorovka jest dělovou ranou proti nim vypálenou.“ A přece pomáhal i Schmerling z počátku zjednávati Maďarům půdu a prostředky, na které a jimiž mohli tím důrazněji vesti opposici. Nechával věci běžet, jak běžely, při tom však škodolibě si mnul ruce, věda, že uherským jeho kollegům se podniky jejich nedaří. Se svými německými ministry stál proti uherským jako proti vetřelcům, kteří státnímu jeho umění nerozumějí. Když mu selhávala jeho politika s Maďary, pokoušel se také trochu o národnosti v Uhrách, ale jen jako prostředku, aby Maďary přinutil k povolnosti, nikoliv aby pojal velké potřeby říše a vyšší státnickou povinnost a aby dle zásad státoprávní a národní řešil otázku uherskou.

Připravované již *zrušení Vojvodiny* se za Schmerlinga nejv. rozhodnutím ze dne 27. prosince 1860 stalo skutkem. Dne 29. prosince

vyzývá patriarcha Rajačiće, aby jmenoval nejvýše dvacet důvěrníků, kteří by ve Vídni o zaručených Srbům výsadách, jmenovitě co do národnosti a jazyka návrhy vládě podali. Než ještě byl dostal vyrozumění o tom, zaslal Rajačić 1. ledna 1861 zevrubný spis na adresy Schmerlingovu a Vayovu o právech Srbů Vojvodiny a jich skracování, dovolávaje se jich provedení. V následujícím přípisu ze dne 16. ledna, zaslanému současně Schmerlingovi jako státnímu ministru a uherskému kancléři Vayovi, protestuje srbský patriarcha i dokládá, kterak národ srbský nemohl se nadíti, že jeho státoprávní cestou zaručené úmluvy a po 170 let nabytá práva budou zrušena. Odeslání důvěrníků pak odmítá. „Za důvěrníky národa nemohli by býti pokládáni, tím méně směli by něco podniknouti ve jmenu národa, kdož od něho nemají mandátu, aby do Vídně šli a jeho jmenem o jeho právech tam jednali.“ Jako jedinou cestu doporučuje vládě svolání národního sněmu, který by se zároveň s uherským sněmem sestoupil a vytknul zásady historicko-politického práva, které by existenci srbského národa v Uhrách zabezpečovaly. „Ostatně,“ dokládá Rajačić, „nejsem oprávněn tyto státní spisy, národa se týkající, za žády národa s vládou vyměňovati; dám je tudíž na veřejnost.“ Žádosti jeho bylo vyhověno nejvyšším reskriptem ze dne 5. března, ale s tou výhradou, že národní sněm takový sestoupí se jenom ad hoc, a to před zahájením sněmu uherského.

Otázka sloučení *Dalmacie* s Charvátskem a Slavonií zmařena hlavně přičiněním Schmerlingovým. Ke dni 15. ledna 1861 do Záhřebu svolané shromáždění předáků všech zemí bylo suspendováno a vyřízení otázky ponecháno jediné a výhradně sněmu dalmatskému, na němž umělým řádem Schmerlingovým dána většina Italům.

Věci v Uhrách vyvíjely se dle vůle Maďarů, ač veřejný život měnil se v divokou anarchii. Při ustavení se městských úřadů v Pešti 2. ledna propuštěni všichni magistrátní radové a úředníci až na jednoho a nahrazeni úředníky z r. 1848. Prvním činem nového zastupitelstva bylo usnesení, že vstupuje sice ve spojení s uherskou dvorskou kanceláří, ale jenom jako s úřadem skutečným, ne zákonným, a to proto, poněvadž zákonného vládního orgánu není. Marně královský tavernicus zahajuje 3. ledna král. místodržitelskou radu v Pešti, napomínal k umírněnosti v této přechodní době, kdy veřejné záležitosti a soukromé prospěchy, oprávněné nároky a plané blouznilství, důvodné stesky a bezdůvodné výbuchy mnoho let tlumené vášně spolu zápasí. Ze stoličných hromad docházely zprávy, kterak do výborů stoličných voleni vedle osmačtyřicátníků buď revolucionáři v cizině meškající nebo odpovědní odpůrcové Rakouska. V Aradu voleni Kossuth, Klapka a Garibaldi. Jinde dokonce Cavour, Viktor Emanuel, Napoleon III. Přes to podle usnesení Ostřihomského shromáždění vydán byl 7. ledna prozatímný *volební řád pro sněm uherský*, větším dílem na základě zákona z r. 1848, který sestavování volebních seznamů a řízení voleb ponechával revoltujícím stoličným výborům. Prozatímný byl proto, poněvadž na definitivním usnesti se měl teprve sněm. Zásady řádu toho byly: Všichni, kdo dříve volívali, podrží právo to i na dále. Tím vyrozumívají se všichni svobodníci, ať mají majetek nebo bez majetku. Svobodným a privilegovaným byl každý skoro Maďar, a na základě

tom měl již před r. 1848 výsadní postavení proti jiným národnostem. Dále příslušelo právo volební každému zachovalému muži, který v obci nebo městě měl majetek nemovitý v ceně aspoň 300 zl. a byl 24 let stár. Právo volenu býti zakládalo se na týchž podmínkách a počínalo také 24. rokem věku; 59 poslanců připadlo na král. svobodná města a 297 na stolice, svobodné okresy a města nekrálovská. Stoličné shromáždění rozdělovalo stolici na volební okresy dle počtu vypadajících na ni poslanců, v král. městech činilo tak zastupitelstvo a ve svobodných okresích valné shromáždění. Jak do očí bijící to rozdíl mezi oktrojovaným volebním řádem v zemích koruny české a ostatních rakouských, který většinu nechával moci vládní, a tímto řádem uherským! Maďaři majíce stoličné výbory a hromady v moci své, měli také největší vliv na volby, který za podobných, nyní ještě zhoršených poměrů jim také zachován.

Také *soudnictví uherské* dostalo se v první polovici ledna úplně v moc maďarskou. Cís. král. vrchní soud v Budíně nucen byl zastaviti svou činnost již 14. ledna z té prosté příčiny, že veškera akta neotevřena byla mu vrácena zpět od stran i stolic, ačkoliv rakouské zákony měly platit do té doby, než uherské uvedeny budou v život. V Nitranské stolici usnesla se župní hromada, aby veškera akta cís. král. soudu vydána byla komisi maďarské a soudní síně aby byly zapečetěny. Teprve vojenskou mocí byli cís. král. úředníci zpět uvedeni do úřadův a akta jim vrácena. Zde sluší uvážiti ještě i to, že Nitransko jest slovácké. Jakž bylo teprve v stolicích maďarských! V Peštském zastupitelstvu žádal Szilagyi, aby veškery rakouské zákony byly hned za neplatné pokládány. Jediné důrazným odporem Deakovým (pravil, že „prachem může sice i celá pevnost býti vyhozena do povětří, ale ani nejmenší chaloupka zbudována“) dosaženo, že návrh ten většinou zamítnut. Dne 20. ledna bylo ve Vídni zrušeno uherské oddělení nejvyššího soudu a v Pešti zřízena tabula septem virorum jako nejvyšší stolice soudní. Maďaři měli nyní soudnictví úplně v rukou a účinky toho ukazovaly se ihned tuhou maďarisací.

(Pokračování.)

Hudební rozhledy.

Píše

Karel Knittl.

Kdo v uplynulém čtvrtstoletí sledoval rozvoj a snahy hudebního ruchu českého, nemohl býti překvapen velikostí uznání, jakého se dostalo na lonské hudební a divadelní výstavě ve Vídni zejmena skladbám Smetanovým. Čtouce vítězné bulletiny o dobytí hradby, s níž dosud všechen český hudební živel býval střelami potupy neb výsměchem vítán, byli jsme uspokojeni, že se dostalo českému

umění plné satisfakce před tváří takřka celého hudebního světa, a že tudíž význam jeho i jinde bohdá nebude více umlčován ani zlehčován. Dramatická díla Smetanova, jádro to hudebního voje našeho, protrhla hráz předsudků, připravila půdu neočekávanému, ale dojista zaslouženému úspěchu českého kvarteta ve Vídni. Prodaná nevěsta průběhem lonského roku zdomácněla v sídelním městě Rakouska, líbezné melodie její zaznívají ve zdech residence německé, ohlas bouřlivého souhlasu Berlínského pronikl dokonce až ku břehům daleké Něvy a vyburcoval tam z netečnosti naše slovanské bratry, kteří před třiceti lety dle slov písma majíce uši neslyšeli a majíce oči neviděli. Není pochybnosti, že cizina seznavši skladby Smetanovy, dychtivě sáhne ku pracím ostatních českých skladatelů, že zajímati se bude o naše *domácí* umělce výkonné, že bude žádostiva seznati vůbec veškeren hudební život náš, který dosud zahalen byl před zrakem jejím hustou rouškou nepřízně a národní nevraživosti.

Takový zájem ciziny ovšem může býti velevítán jen tehdy, když veškery naše hudební poměry osobních ohledů prosty ponesou se jediné směrem prospěšným dalšímu povznešení umění a upřímných snah s ním souvisejících. Nápravu různých neblahých zjevů poříditi lze u nás jako jinde jen veřejností. Tlumočníci veřejného mínění povinni jsou státi na stráži a ukazovati, co po jich přesvědčení příčinou nahodilých anebo zakořeněných zlořádů.

Kdo vytýkati chce, musí ovšem býti sám předem vědomé viny prost. Kdy by zdrcující soud, který nedávno pronesen byl o naší kritice v jistém časopise vážných a šlechetných snah uměleckých, také skutečně v celém rozsahu byl oprávněn, nebylo by lze vůbec doufati, že v blízké době nastane zlepšení převrácených názorů nebo nesprávných úsudků, jimiž se naše veřejnost jen hemží. Příhana tak ostrá jako slovo „kritika zdivočelá“ nemůže zůstati nepovšimnuta, rovněž nelze ji — dle latinského: Qui tacet — pominouti mlčením. Porovnáli referent tělesné a duševní schopnosti dvou pěvkyň, jichž mnohé nepopíratelné přednosti docházely po tu dobu tak vysokého ocenění, jak hlubokého mlčení zachováváno o jich rovněž tak vynikajících nedostatcích, nelze sice říci, že by volba takového porovnání byla nejšťastnější, rovněž jako nelze tvrditi, že by byla prvou nebo dokonce jedinou toho druhu jinde nebo u nás. Berlioz kdysi (A travers chants) napsal: „Pěveckou školou malých psíků nazývá se ona škola pěvkyň, jichž neobyčejně vysoká hlasová poloha umožňuje jim při každé příležitosti vyrážeti nejvyšší (tříčárkované) *e* nebo *f* — tóny, které svou povahou rovnají se štěkotu psíčka mazlíka, jemuž ocásek stisknut byl. Nutno doznati, že pí. Cabelová v době, když tento spůsob zpěvu pěstovala, vždy svého účelu dosáhla.“ Připomínáme, že Berlioz byl Francouz a pí. Cabelová vynikající pěvkyní Pařížské opery. Není tomu dávno, co naší první tragédce bylo připomínáno, že již nehonosí se taillí Venušinou, a prvnímu našemu milovníku vytýkán jeho „embonpoint“. Pokud nám známo, nebyl ani Berlioz, který dosud platí za znamenitého a duchaplného kritika, bičíkem za svou opovážlivost potrestán, ani nebylo pro jeho výrok vyneseno nad kritikou francouzskou sumární anathema, rovněž jako nebyl pisatel řádků týkajících se

našich prvních hercův-umělcův ortelován zbavením úřadu referentského, jako se to nešťastnému vynálezci svrchu vytčeného porovnání stalo. Není naším úmyslem hájiti nebo mírniti slova veřejně pronešená, za něž každý odpovídá sám, už proto ne, že — třeba bychom epitheton „zdivočilý“ nazvali nemístným přenáhlením — přece nemůžeme poměr, v jakém se na ten čas nalézají tlumočníci veřejného mínění ku pravému stavu věcí, nazývati normálním. Nepanuje zdivočilost: opovrhování všemi ohledy, hrubost výrazu, neznalost věci není lze nalezti v posudcích veřejných, pokud se hudby týče; — spíše vytýkati možno jim neodvážlivost, nedostatek přímosti, nevšímavost, ostýchavost, nedůslednost. Že výčitka tato jest oprávněna, chceme v následujících řádcích doložiti.

Žádala toho přímost a upřímnost, aby odsouzen byl přehmat, který v národním divadle na program téhož představení položil Smetanovu symfonickou báseň Vyšehrad vedle žertu Český dobrovolník a francouzská selka. Přímost toho žádala, aby pianistovi, stojícímu v technickém ohledu třeba výše než Grünfeld, byl vytknut umělecký nevkus, že nerozpakoval se vedle Beethovenova Andante favorit sehráti vlastní fantasii na motivy z Fausta ceny více než pochybné. Nekárajíli se veřejně takové nepřístojnosti, jak má posluchač, který dnes bez rozvahy podobným pochoutkám tleská, přijíti ku poznání, co je správné a co nikoli? Káže to přímost a upřímnost, aby ostře vyznačen byl poměr, v jakém stojí hudební novinky mladé Italie k umění vůbec. Italia giovane, jež svými plody vyplývajícími z nepravého „verismu“ ovládá nyni téměř všecka jeviště, svou přepepřenou kuchyní otrávila chorobné již zažívací ústrojí obecenstva, omámila smělým vystupováním důvěřivou mysl mnohého hudebního nadšence, a bije všecky zásady krasocitu bez milosti v tvář. V posuzování nového toho kursu není ani možno býti příliš přísným. S cynickou bezohledností si Mascagni a Leoncavallo z veškeré nauky tropí hudební šašky, naturalismus nejhrubšího zrna slaví u nich orgie. Kdy by osmělil se český skladatel týrati posluchače harmonickou brutálností, jako je chromatický postup šestnácti kvintakkordů v oktávové poloze v předehře k Rantzauům, kdy by tak neobratně a suše kupil rozvody zvětšených kvintakkordů, jako v předehře k třetímu jednání téže opery, kdy by hřmotil tureckým bubnem tak nemilosrdně jako Leoncavallo v Komediantech, nebo bavil obecenstvo takovým rozjímáním, jakým oplývá prolog téže zpěvohry, zajisté by se z hlediště ozvalo hlučné: Ukřižuj ho!

Stoupenci mladé Italie učením se mnoho nemořili. Kontrapunkt není jejich koníčkem, přesunou se přes něj lehce i tam, kde je nevyhnutelno ukázati, co v něm dovedou. V takových případech upravují třeba nejtužší hádku dle přísných pravidel parlamentarismu: jedna strana hlučí po druhé, aby si navzájem nepřekážely: jen probůh žádnou kombinaci, vše v ladném husím pochodu za sebou! Firma Leoncavallo a Mascagni neplýtvá také časem a pílí na vkusnou souměrnost svých myšlenek: vybýváli nějaká ta čtvrtka ve stavbě hudební periody, aj, k čemu máme změnu taktu? Což na tom, měníli se druh taktu násilně ve 150 taktech skoro třicetkrát, tedy průměrně každý

pátý takt! Staloť se to „k vůli správné deklamaci,“ jíž přece velikán Wagner v dramatě hudebním vykázal přední místo. Jest to rozkošná podívaná, vjedeli takovému panstvu Wagnerismus do péra. Známo, že ve scénách vzrušených Wagner dosti často pod synkopami vrchních hlasů vede výraznou vlnitou melodii deroucí se mocně výš a výše. Takové kůstky nemohl Mascagni přece zůstat Wagnerovcům dlužen. Zdaž nehodí se podobný útvar ke „vzletným“ slovům: „Syndikus to Jakubovi zbatil“ jako rozvitá růže do vlasů ušpiněné dělnice na stavbě! Také Leoncavallo ukázati chtěl, že znamenitě postřehl spůsob Wagnerova hudebního líčení zjevů přírodních. Jak krásně švitoří ptáče v idyle Siegfriedově! Nuže tedy zpěv ptactva — škoda jen, že je to protivný cvrkot vrabčíků, kteří vyruší věrnou Neddu v Komediantech ze blahých vzpomínek na Cania — či na Silvia? Kdož to ví? V řečené opeře mnohé důležitější otázky zůstávají nerozřešeny. Proč zrazuje Nedda svého muže, jenž ji sirotka našel v blátě, když zmírala hladem? Proč Canio nechápe, že vděčnost má jisté meze, a že ji nelze zaměňovati láskou? Proč Tonio pronásleduje Neddu milostnými nástrahami, rozhoduje u něho láska? Věru sešla se tu, počítaje i záletníka Silvia, čistá společnost!

Avšak není zdaleka ještě tak vybraná jako v jiných operách proroků mladé Italie. Kam pachtění jejich po pravdivosti vede, ukazuje děj Giordanovy opery Mala vita. Barvíř Vito onemocní souchotěmi následkem pustého života, k němuž sveden byl Amalií, manželkou pijana Annatiella. Nalézaje se takořka na prahu hrobu učiní Vito slib, že uzdravíli se, pojme některou z kněžek Venušiných za manželku a učiní z ní takto ženu „počestnou.“ Vito se skutečně jako zázrakem pozdravuje a zasnoubí se s padlou dívkou Christinou. Amalie však dovede jej znova okouzliti a způsobí, že Vito opustí svou nevěstu, která v zoufalství opět vrací se k povolání, z něhož ji Vito vysvoboditi chtěl. Mala vita je ukázkou života nejspustlejších tříd rovněž jako Komedianti, ona je snad rovněž vylíčením skutečné události jako Leoncavallova opera. Avšak patří takové obrázky jen proto, že se skutečně sběhly, na jeviště, má se umění o ně zajímati, poskytují ony uměleckému tvoření vhodné látky? Nenamítej nikdo, že i v dílech mnohých vynikajících skladatelů neřest anebo špatnost nalezla útulku. Tak hluboko neklesl dosud žádný umělec, aby v látkách vzbuzujících jen hnus tak říkaje s rozkoší se kochal, ano tvrdíme, že v oboru výtvarných umění by něco podobného nenašlo ani zastanců, neřkuli obdivovatelů. Dejme tomu, že by ve výstavě vyskytly se obrazy: na jednom vymalováno by bylo hnojiště, na němž kachny hltavě požírají střeva nějakého zvířete; na druhém zobrazeno by bylo nabubřelé tělo utopeného, jež u přítomnosti soudní komise lékař pytvá, vše vykresleno neobyčejně věrně: pravda, laskavý čtenáři, toť byly by vhodné kresby pro dámský boudoire, pro salon anebo dokonce pro jídelnu! Jsou hnusné — ale co na tom? Vždyť jsou to obrazy ze skutečnosti, a k tomu jak virtuosně a pravdivě provedeny! Taková je perspektiva budoucnosti, již odhaluje verismus! Proč pěje slavík v křoví a nikoliv na smetišti? Což není úlohou umělcovou, aby blažil sebe i jiné výtvory *krásna?*

Ale jak máme si vysvětliti rychlé rozšíření, okázalé oslavování těchto výstřelků mladé Italie? Přihlížímeli k hudebnímu a slovnímu obsahu cizí soudobé operní produkce, zejmena německé, jaká to prázdnota zeje z většiny jich! Skladatelé, kteří přeceňujíce své síly domnívali se, že schopni jsou kráčeti v šlepějích velikého reformátora, snaží se za každou cenu býti směšnými pouhým *zevnějším nápodobováním jeho slohu.*

Jdou za heslem „leitmotivů“ nepováživše, že pracovati thematicky a pomocí thematické práce buditi náladu a hudebně tlumočiti dramatickou situaci, jsou věci naprosto různé. Nestačí přilepiti na tvář jednotlivých osob ledabylou hudební značku jako „mouche“ a operovati s ní motivicky. Nemůželi proniknouti thematickým elaborátem světlo charakteristiky jako sluneční paprslek průhledným skelným hranolem, neobjeví se ladné duhové barvy patřičné nálady a dojmu z ní plynoucího: místo dramatické hudby uslyšíme nejvýš jen zajímavé příklady k nauce o imitaci — nic více. Odstrašující zjev toho druhu poznali jsme v opeře Urvasi od Kienzla, jednoho ze skladatelů, kteří nekráčejí za svým velkým vzorem, nýbrž metají za ním kozelce. Avšak ani ti, kdož neodvážili se následovati Wagnera do nebezpečného úskalí thematické práce a v polovině cesty spočinuli na květnaté lučině homofonního stylu Wagnerova, nedošli úspěchů trvalých. Podobáť se Wagner hvězdě prvního řádu, jejíž ohromná síla každou poněkud poddajnou individualitu, která v její blízkosti prodlévá, k sobě mocně jako magnet přitahuje, až ona s ní úplně v jedno splývá. Goldmark a Kretschmann svými skladbami jsou toho dokladem.

Děj operních novinek posledního desítiletí většinou vybírán je po příkladě Wagnerově z bájesloví, ale i zde s nevalným štěstím. Nejúčinnějších neli nejkrásnějších pověstí užil Wagner ve svých libretech, silou svého dramatického nadání upravil je, že jsou naší době přístupnější, po něm těžko na tomto poli vavřínů kliditi.

U jeho následovníků ustoupila logičnost nepřirozenosti, průhlednost spletitosti, nade vším pak rozestřen hustý závoj kouzla, a výsledek je — nuda. Jiného dojmu neodneseš z libret jako Asrael, Merlin a p. Někteří jiní spisovatelé libret obrátili se k vyprahlému poli romantismu. Potulní rytíři, králové a umělci, putující svatí, bozi a polobozi ohrožují cesty, po nichž se ubírá stýraná vynalézavost básníkova; v jeho libretech pak provádí lid obojího pohlaví slavnostní průvody, oddává se u prázdných mis a pohárů bujným hodům a divokým radovánkám, v nichž rek v posledním jednání samým blahem obyčejně umírá, a to buď s apotheosou (k vůli divadelnímu strojmistru) nebo v malebné skupině (k vůli poslední galerii). Není třeba, bychom dále uvažovali o příčinách, které od smrti Bairutského mistra zavinily zjevnou stagnaci tvorby operní. Nedostatek nadání, samostatnosti a hlavně chybné pochopení neli dokonce bezděčné parodování snah Wagnerových odvrátily zájem soudného obecenstva od valné většiny novinek operních. Při tom nelze přehlednouti, že na mnohých divadlech neněmeckých dosud ani veškera díla Wagnerova provedena nebyla, a že obecenstvo (hlavně to, které na cestách nebo jiným způsobem díla ona seznalo) netrpělivě jich provedení očekává, a spatřujíc

v nich právem znamenité originály nerado přijímá za ně kopie, zejmena nejsouli zdařilé.

Mohlo by se na první pohled zdáti, že podobným posuzováním se skladatelům úplně zatarasuje cesta na prkna, která znamenají svět. Ale není tomu tak. Jsou skladatelé, kteří právě proto, že proniknuti byli vřelým nadšením pro reformy Wagnerovy, uhájili v pracích svých vlastní samostatnost, osvojivše si *ducha* oněch reforem. V tom spočívá mimo jiné ohromný dosah působení Smetanova, že intencím od Wagnera přijatým dovedl vtisknouti pečeť vlastní individuality a že, ač byl stoupencem jeho, přece zůstal všecek svým. Slyšíme otázku: tedy tomu, kdo nehonosí se geniálností Smetanovou, jsou brány opery zavřeny? Nikoli. Nikdo ti nebrání, abys, chcešli, vyplýtval síly své na skládání zpěvoher života neschopných, ale pak nenaříkej, že obecenstvo snah tvých si nevšímá, spokojuj se, putujeli tvoje opera po dvou nebo třech představeních do hlubin divadelního archivu. Vždyť přece nikdo není povinen proto, že síly své přeceňuješ, pomáhati tobě k významu, jakého nezasluhuješ, a k jakému ti ostatně při nejlepší vůli ani dopomoci nemůže. Komu osud aneb úřad vtisknul do ruky péro kritické, je oprávněn, ba povinen, by tvou nedostatečnost věcně doložil. Neučiníli toho, jest neupřímný k tobě, k umění i k obecenstvu. — Tu pak octli jsme se zase u jedné ze stanic, jichž veřejné hlasy často opomíjejí.

Mladému nadanému skladateli, jenž třeba právě škole odrostl, posuzováním jeho prací v dalším rozvoji pomáhati jest a bylo povždy vděčnou a příjemnou úlohou kritiky. Rozpjalli mocným rozmachem křídla k smělému a šťastnému letu k výšinám umění, kdož by se z toho neradoval? Ale postavení nepoměrně choulostivější a těžší má svědomitý referent, jeli nucen sledovati let hudebního Ikara, který z nedostatku autokritiky žene se za cílem nejvyšším, jako je bez odporu skládání opery. Kdy by takový začátečník sebe lépe ovládal veškeru techniku hudební skladby, nejevíli hned při prvém kroku vyvinutý smysl pro dramatičnost, škoda vší práce. Ano, úspěch opery v devadesáti případech ze sta závisí jen od této schopnosti skladatelovy. Bohužel, že právě díla stoupenců mladé Italie správnost našeho výroku potvrzují. Ti netrápili se příliš školními pravidly, postarali se o účinný text, věnovali při skládání pozornost zevnější stránce, jako je dobrá deklamace, nepřetržitý hudební proud, psali úsečně, vyznačili třeba hrubými rysy dramatické momenty děje — a hle, díla jejich, překypující nedostatkem hudební techniky, nastoupila (díky ovšem velikolepé reklamě) cestu kolem světa. Oni pochopili do jisté míry svou dobu, poznali, že nelze dále předkládati obecenstvu ohřívané báchorkové a romantické krmě, sáhli smělou rukou do všedního života, podívali se do třídy nízkých lidí, jejichž vášně dosud málo nebo vůbec nebyly „opěvány“, a úspěch byl na jich straně. Jest bolestno seznati, že opera *Cornill Schutt* od Smareglia (taktéž Vlacha) přese všecku uhlazenost po stránce hudební, jevící jemný vkus, znamenitou intelligenci, dýšící nelíčenou láskou k umění, nepřinese skladateli ani polovici vavřínů, jakých sklidil třeba Sedlák kavalír, ponévadž se pohybuje v sentimentálním romantismu středověkém, ponévadž nikde se

neodhodlává k jadrnému tónu skutečnosti, vznášejíc se mezi nebem a zemí pozbývá ostrých rysův účinnosti a mizí konečně v mlhavé dáli i zrakům sebe vytrvalejšího a bystřejšího pozorovatele.

V úvahách těchto není dokonce vnitřního rozporu: vysvětlujíce úspěchy Mascagniovy a Leoncavallovy neschvalujeme tím zároveň jich zásady. Odvozujeme pouze dobré naučení pro operního skladatele: buď předně dokonalým hudebníkem, a za druhé dokonalým dramatikem. Ve vyplnění těchto dvou podmínek vězí životní elixir, bez něhož každá opera zhyne úbytěmi. Hleď, jak Smetana oba vyslovené požadavky hned v první své práci, v Braniborech, vysokou měrou splnil. Nepřinesešli aspoň přibližně tolik, jak můžeš domnívati se, že operní činnost tvá bude šťastna? Nemášli dramatického nadání, čas ti ho neuštědří. Jako nikdo v obyčejném životě nedoufá, že by švingulant, hrající si ač bez groše na domácího pána, zaplatil vydané směnky, jež dobromyslní lidé, důvěřující jeho zdánlivé zámožnosti, svým girem opatřili, rovněž tak nemůže domýšlivý skladatel bez dramatického nadání vyplniti dané ujištění, že si je osvojí, třeba by blahovolná kritika takový slib stokráte spolu podepsala.

Ostatně netřeba pojímati věc příliš tragicky. Pojmenovalli kdosi Weingartnerovu operu Genesius Gewesiem, anebo zaměnilli slovo Schutt francouzským chut, dokázal jen, že v trudných dobách, kdy koná se téměř každodenně pohřeb nějakého operního nevinňátka, nevymizely vtip a dobrá nálada, která je přesvědčena, že vše vyvíjí se svou přirozenou cestou, a že přes nářky a žaloby na nevšímavost obecenstva ono přece rovněž upřímně a nadšeně vítá dílo operní, jeli jen skutečně plodem umělce zralého a povolaného. Ukázalo se to znova v lonském období, ve kterém vřele přijaty dvě novinky: Čajkovského *Piková dáma* a Kovařovicova *Noc Šimona a Judy*.

Obě opery mají některé známky společné. Děj obou vzat je z novel: ku prvé užil Modest Čajkovský (bratr skladatelův) novely Puškinovy, k druhé vzal známý humorista český Frant. Šípek látku z novelky Spanilá mlynářka od Pedra d'Alarcona. Obě libreta vystihují šťastně lokální tón: tam severu, zde jihu; v obou hraje vášeň hlavní rolli: v Pikové dámě touží mladý Heřman po bohatství, jehož doufá dosáhnouti — karbanem; v Kovařovicově opeře honí se starý corregidor po lásce, kterou doufá ukořistiti — na záletech v cizím hájemství. Zpracování obou látek nebylo snadné. Hledati vhodný operní sujet v Puškinově novele, v níž srozumitelné podání děje žádá četných osob a scén, leckomu se dojista bude zdáti podnikem povážlivým, neli nemožným. Rovněž zavrtěl by leckdo hlavou, jak asi je možno v jediném výstupu pravdivě podati psychologický proces, jejž prožije domněle oklamaný mlynář Lukáš od zoufalé žárlivosti a pomstychtivosti k šibeničnému záměru: splatiti osobně paní corregidorové noční návštěvu, jíž obmyslil pan corregidor mladou jeho zinku, a sice učiniti to v šatech věrného toho manžela, jež nalezl v předsíni své ložnice.

Oba jmenovaní libretisté osvědčili ve zpracování novel značnou dovednost. M. Čajkovský vybral nejdůležitější momenty děje, aby se vyhnul epické rozvláčnosti, připojil je těsněji k sobě, upravil z nich působivé kontrastující scény, v kterých stupňuje se všední na první pohled příběh k mohutnému rozrušujícímu dramatu.

Šípek rozdělil látku povídky případně ve tři jednání, vybral z hojné zásoby svého vtipu, čeho potřeboval k osvěžení děje, který v hlavních rysech celkem jsa jednoduchý právě podrobnou kresbou veselých episod získal účinné živosti.

Skladatelé pak obou oper podali pravé kabinetní kousky trefné charakteristiky hudební, Čajkovský ve směru vážném, Kovařovic v oboru komiky. Čajkovský, vyspělý to a v zenitu skladatelské činnosti stojící tvůrčí duch, patří na vše zrakem zkušeného mistra, jenž jako věhlasný lékař zná nejjemnější žilky a nervy svého umění a dovede lehce i věrně tlumočiti celou stupnici lidských pocitův od něžné laskavosti počínaje až k šílené vášni. Provází své hrdiny stejně jistě v ruchu veřejných zábavných místností, jako v pološeru komnaty, v plesném víru tanečního reje jako v hrůzyplném půlnočním zjevení, vkládá případné melodie do úst každému věku, zde dětem hrajícím si na vojáky, tam dívčinám snícím sen prvé lásky, onde bezstarostným hráčům kavalírům a zase ve vzpomínkách se kochající sestárlé koketě.

V Pikové dámě nejsi nikde znepokojován trapným pocitem, který se tě zmocňuje, kdykoli jindy nucen jsi porovnávati plus chvalitebné snahy a minus skutečného výsledku. Snad by jiný skladatel podal ten, onen moment jinak — účinněji sotva. Přímo geniálně pojata a líčena je scéna před smrtí staré kněžny. Ten realismus drtí, ale neodpuzuje, budí hrůzu, aniž jest odporný.

Oč Čajkovský na život a na umění jej zobrazující patří vážněji než hudebník obyčejného rázu, a to zase Kovařovic veseleji hledí do širého světa. Provázeti případnou hudbou smích, žert, laškování, jest mu dosud vítaným údělem: v tom nevyrovná se mu nikdo z mladších skladatelů českých. Pikantními rytmy, švižnými melodiemi pohrává si lehce a půvabně jako dívčina míčem a nestará se pranic o to, že tu a tam broukavá vychovatelka kritika nedočkavě žádá od něho slyšeti konečně také jednou řeč vážnou, operu seriosní. A k té se Kovařovic nechce jen tak zhola odhodlati — čemuž se nedivíme. On nemíní to do pravdy, když spustí nejhlučnější projevy hněvu, o něm neplatí slova básníkova: na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal. Proto volí raději v lehkonohém třírázu posluchače baviti, než v širokém čtyrrázu dlouhou chvílí ho trápiti. Jest skoro jisto, že přes rozhodný úspěch svůj bude Noc Šimona a Judy spáti spánek spravedlivých jako Ženichové. Nechápeme, jaký je v tom hluboký rozum: obětovati drahé večery operním nedochůdčatům třeba urozeného plemene a zanedbávati při tom plody opravdu ušlechtilé. Ovšem tam, kde panuje souhvězdí *Fetiš*, *Bearňanka* a *Miss Helyet*, nevybývá ani času na díla Dvořákova, nadtož na opery Kovařovicovy. V jiných městech náleží ku povinnostem, jež samy sebou se rozumějí, všímati sobě skvostů, jako jsou Berliozovi Trojanští, Goetzovo Skrocení zlé ženy nebo Beethovenovy Stvůry Prometheovy. U nás lámou se oštěpy za svaté právo operety. Za ně se bojuje až do těch hrdel a — toho uměleckého bankrotu.

Kdy by ještě žil V. V. Zelený, předčasně zesnulý, nad hudebními vodami našimi by asi teď se blýskalo a hřmělo. On nerozpakoval by se hájiti veřejně prapor umění náznými projevy, nikoliv jen za větrem laciným vtipkováním a významným úsměvem, on za žádnou cenu

nezakrýval by podkuřováním výstražné „mene tekel" zájmů ryze uměleckých. On by rovněž nebyl váhal ukázati, kam zabředly některé z našich koncertních podniků. Nebyl by ušetřil pořadatelstvo koncertů populárních oprávněnou výtkou, že pracujíc bez širšího plánu zmítáno je náhodou, která letos dokonce v poslední chvíli takřka před tváří obecenstva zmařila odbývání jednoho koncertu. Instituce, jako jsou populární koncerty, nesmí si zahrávati shovívavostí obecenstva: přesnost v každém ohledu jest první podmínkou zdárného vývoje a trvalé, blahodárné působnosti. Toho si dobře byl vědom zakladatel oněch koncertů Velebín Urbánek, jejž nelítostná smrt náhle vyrvala z řady schopných a pilných pracovníků v českém spolkovém životě hudebním. On byl duší zmíněných produkcí, jsa prozíravým obchodníkem znalcem prováděl v koncertní komisi jakýsi druh blahodárné diktatury, která dovedla uskutečniti záměry nejodvážlivější. Vzpomeňme jen, jak získal Bülowa, Čajkovského ke spoluúčinkování ve prospěch koncertů populárních. Obratností, kterou vynikal, připadal nám jako virtuos na šachovnici: uměl své tahy nepozorovaně k jisté výhře nastrojiti. Obětoval v takových případech třeba královnu: přízeň jednotlivců. Jednal po příkladě ciziny. Teď nerozpakuje se vynikající hudební časopis jako Lipský Musikalisches Wochenblatt (1892 str. 361) vytýkati známým koncertům v Gewandhause, že nedarují obecenstvu každoročně se opakující výstupy houslistů Joachima a Sarasata, kteří jiným, zejmena v Lipsku neznámým umělcům zbytečně ubírají místa. Týž list vybízí (1892 str. 343) hudebníky, aby v každém velkém městě vedle mohutných uměleckých jednot pěveckých po příkladě Amsterodamského pouze 18členného sboru, řízeného Danielem de Lange, zřizovali podobné malé kroužky, které by prováděly (vzorně jako jmenovaná společnost) pouze vokální literaturu století 15. a 16., ona málo nebo vůbec neznámá díla Dufayova, Obrechtova, Lassova atd., a tím ad oculos ukázali, na jaké výši nalézala se tvorba vokální v oné době a jak hluboko poklesla za dnů našich. Patrně odložili v Lipsku v projevech svých všechnu ostýchavost a nerozhodnost, jaká vládne — jinde.

U nás se za posledního roku naskytla příležitost rozhodnouti otázku, jeli prohřešením proti památce skladatelově, dáli někdo jeho dílu novou úpravu, aby je buď vyrval předčasnému zapomenutí nebo mu zjednal zaslouženého uznání a žádoucího rozšíření. Hudební dějiny vykazují četné případy, že upravována byla hudební nebo slovesná část vynikajících skladeb znamenitých mistrů. Mozart instrumentoval Haendlova Mesiáše, Wagner upravil Gluckovu Ifigenii, Beethovenovu devátou symfonii, Palestrinovo Stabat Mater, Robert Franz rovněž zpracoval některá díla Bachova, Mahler přepracoval několik Webrových instrumentálních skladeb ve vokální a užil jich k dokončení opery Tři Pintové téhož mistra, Berlioz k Webrovu Čarostřelci, když měl býti provozován v Pařížské opeře, přikomponoval recitativy, a poněvadž tam zpěvohra bez velkého baletu není možna, instrumentoval Webrovo Vyzvání k tanci, aby získal pro Čarostřelce baletní hudbu a tak jeho provedení podporoval. Také případy, kde slovesná část operních děl prošla z ohledů náboženských anebo politických různými metamorfosami, nejsou vzácny. Texty Verdiova Maškarního plesu a Mar-

schnerova Templáře zakusily často jho censury, která pohoršila se dokonce ve Wagnerově Tannhäusru i Volframovou otázkou: „Přicházíš z Říma?“ i zaměnila ji skvostným slovem: „Přicházíš odtamtud?“ Nelze ostatně přehlednouti, že každým nedosti pečlivým překladem změní se slovesná část vokálního díla někdy k až nepoznání, hudební akcent přesune se mnohdy na slovo nepatrné, bezvýznamné. Nejhůře snad v té příčině vedlo se Mozartovu Donu Juanovi; německý jeho překlad pořízen pro všecky případy,[1]) teprve nové (Grandauerovo?) vydání téže opery přináší překlad věrný a zdařilý, který se snad právě proto nikde nezpívá. Z téhož vydání je patrno jak i pořad jednotlivých čísel podléhal častým změnám a doplňkům.

K čemu však choditi tak daleko? Kalbeck první sbor ve Smetanově Prodané nevěstě: „Proč bychom se netěšili, když nám Pánbůh zdraví dá“, přeložil takto:

Seht am Strauch die Knospen springen
Hört die muntern Vögel singen!
Glanz und Jubel weit und breit!
O du schöne Frühlingszeit![2])

Pokusili jsme se pro přirovnání přeložiti tento německý text zpět věrně do češtiny:

Na keři, hle, poupě pučí,
slyš, jak ptactva písně zvučí,
v šír a dál zní ples a jas,
ó jak krásný jarní čas!

A přece tento sbor ve Vídni, ačkoli smysl textové části úplně v něm změněn, osvědčil stejnou působivost jako u nás.

Uvádíme tyto příklady proto, abychom ukázali, jak nehodno by bylo vytýkati V. J. Novotnému, že přepracoval libreto Smetanovy opery *Dvě vdovy*, aby odstranil četné jeho vady, jež překážely dokonalému úspěchu roztomilého toho díla. Celá historie této opery zrovna vyzývala k takové revisi. Smetana sám r. 1878 ji přepracoval, překomponoval některá čísla a nahradil prosu recitativy. Když pak ředitel městského divadla v Hamburce Pollini v lednu r. 1881 tuto operu koupil a Roderichem Felsem do němčiny přeložiti a celou znova upraviti dal, učinil Smetana v partituře některé změny a přikomponoval nové terceto. Přes to však si Dvě vdovy v Hamburce nedobyly trvalého místa, právě jako u nás. Jakým dojmem působila tato opera v původním rouchu, nemohu pověděti, ježto jsem ji v této formě neslyšel. Co se úpravy z r. 1878 týče, má každý dosud v paměti nepřirozenost a nesouvislost děje, který oplýval nemožnostmi. Novotný jednak přebásněním jednak osnováním pobočného děje, přesunutím čísel vykonal práci vší chvály hodnou a dílu samému velice prospěšnou. Uváděli kdo proti jeho počínání důvod, že Smetana vždy

[1]) Známý variant: Herr Gouverneur zu Fusse (zu Pferde), ich beuge mich zum Grusse (zur Erde), svědčí, jak zpěváci byli ozbrojeni pro všecky případy, ať se objevil guvernér (ve scéně hřbitovní) pěšky anebo na koni.

[2]) Sextetto ve třetím jednání: „Rozmysli si, Mařenko, rozmysli, na své štěstí dobře pomysli,“ přeloženo: „Noch ein Weilchen, Marie, bedenk' es dir, aber bald, dann kommen wieder wir.“

pečoval o věrné hudební líčení situací, že každému téměř slovu přičinil náležitý hudební výraz, že zkrátka byl si svých cílův úplně vědom, toho odkazujeme prostě na příklady svrchu uvedené, týkající se skladatelů významem dojista nemenších. —

Stejně nepříznivě jako nerozhodnost působí též pohodlnost a nevšímavost při posuzování záležitostí veřejných. Nejvíce jí trpí literatura. Posudků dočteš se u nás jen o novinkách skutečně provedených, o jiných málokdy najdeš nepatrnou zprávu, o publikacích hudebně literárních téměř nikdy. Pravda, nutnoli posuzovati dílo k veřejné reprodukci určené, dobře je toho provedení vyčkati a zároveň účin jeho na posluchače zjistiti. Takové stanovisko zaujímá ku př. Hanslick k publikacím všech skladatelů vůbec, posuzuje toliko díla, která slyšel. Ale vedle hudby ustanovené pro koncert nebo divadlo jsou i díla určená ku potřebě domácí; mají v hudbě význam tak dalekosáhlý, jako domácí četba v písemnictví. Obecenstvu jsou vždy vítány posudky týkající se novinek z oboru hudby pro domácnost, jelikož jen tak nabývá poučení o jich vnitřní hodnotě z úst povolaných, tříbí svůj vkus a svou vnímavost pro cenné novinky koncertní a operní. Jest potěšitelným úkazem, že u nás hudbu pro domácnost dodávají také dovední a schopní diletanti.[1]) Jich práce se v našem případě podobají salonní konversaci: plynnost, hladkost jsou jich znaky, hloubání a učenosti jdou moudře z cesty. Tu a tam objeví se poněkud známý obrat (různé progresse), neníli všední, nevykládáme ho ve zlé.

Čím vážněji budou diletanti hleděti k studiu hudebnímu, tím pozorněji a svědomitěji budou nuceni pracovati hudebníci z povolání.

V době nynější, kdy vládne tužba sloužiti umění *národnímu*, jest pochopitelno, že se mnohý hudebník obrací k písni národní, k bohatému to prameni melodiky a rytmiky. Je dobře, hledáli tam oporu, ale nechť při tom spoléhá na sílu a vynalézavost vlastní. Ovládáli práci thematickou, užijeli národní písně jako modelu k působivým imitacím, všímáli si k tomu konci též četných sbírek jiných národů slovanských, nebude jeho práce zbytečnou.[2]) Čím více v takových případech skladatel se oddaluje od formy potpouri, čím snadněji látku sebranou dovede vtěsnávati do formy logicky se vyvíjející fantasie, čím přiměřeněji vyhoví zároveň technickým požadavkům nástroje, pro nějž skládal, tím vítanější jest jeho práce. [3])

Volba národních písní musí se však díti rozvážně. Vybírej nejen zpěvy vhodné a krásné, ale také pokud možno méně známé. Zabiješ tím jednou ranou dvě mouchy: ukážeš zručnost v práci thematické a zároveň odhalíš posluchači nový nápěv a rozšiřuješ známost mizejících těchto pokladů tvorby národní. Choditi jen v kolejích vyšlapaných, odříkávati *stále*: Červená růžičko, Jede mladík nebo furianta,

---

[1]) Srov. Polní kvítí z českého pohoří. Kytice veselých skladeb klavírních, složila Josefina Brdlíková. — Valčíky a mazurky pro klavír, 2 sešity, složil Jos. Vrbata. (Oboje nákl Urbánkovým.)

[2]) Viz Fr Gaalovu Suitu na českomoravské národní písně, a téhož Suitu na ruské písně. (Nákl. Urbánkovým.)

[3]) Viz Karla Hofmeistra Rhapsodija na slovenske narodne pesni za klavir op. 4. nákladem Glasbené matice v Lublani.

jest umělce nehodno, jelikož nevydává příznivého svědectví o jeho vědomostech v tomto oboru.[1])

K dokonalému poznání hudebního ducha některého národa jest studium lidového zpěvu podmínkou nezbytnou. Není zákona hudebního, jejž by nebylo lze doložiti příkladem z národních písní, najmě slovanských. Krásno rytmické objevuje se v nich ve složení nejrozmanitějším. Periodicita jejich jest úpravou téměř tak bohata, jako mathematika v přestavování členů. Neméně zajímavy jsou útvary krásna melodického. K dosažení žádoucího výrazu střídají se intervally všech jakostí, diatonika s chromatikou, veškery druhy tónin, starých církevních nevyjímaje. Ano nejrázovitější z nich právě vynikají volbou těchto tónin, která bývá zároveň potvrzením jich značného stáří, a ukazují, jak vypadala světská píseň v časech dávnominulých. Zajímavou a velecennou publikaci v té příčině, týkající se písní českých, uveřejnil prof. Ot. Hostinský pod názvem: *36 nápěvů světských písní českého lidu z 16. století* (nákladem F. Šimáčka 1892). Ráz těchto písní jest celkem vážný, kterážto vlastnost vysvětluje dostatečně, proč jich užíváno bylo též za nápěvy zpěvů chrámových. Tak (dle sdělení spisovatelova) na melodii písně „Čížku ptáčku" zpívány kostelní zpěvy: „Z výsosti nebeské", „Kterýž nepřítele", „Ukrotils hněv Boha". Z okolnosti, že ve mnohých kancionálech u takových chrámových písní stačila poznámka: zpívá se notou té oné písně světské, soudí právem spisovatel, že zachovala se nám v těchto skrovných ukázkách vybraná tresť světských zpěvů oné doby. Hostinský vydav písně tyto v transkripci moderní, učinil tak jen ve prospěch věci. Kdy by všichni vydavatelé hudebních památek 15. a 16. věku byli upustili od nemístného konservatismu a byli skrátili trvání not na čtvrtinu, jak se sluší, byli by učinili tato díla celému hudebnímu světu přístupnějšími, a usnadnili jich provozování jak dirigentům tak zpěvákům. Věrná transkripce zavinila nejednou těžkopádnost v exekutování těchto děl. Máli ovšem publikace podobná sloužiti badání historickému, jest nezměněná transkripce památek takových podmínkou jeho správnosti a spolehlivosti. Co se týče akcidentálů, ví každý, že staří jich užití přednášejícímu ponechávali. Chybuje, kdo se ostýchá tvrdosti starých skladeb přidáním akcidentálů zmirňovati. Již za časů Glareanových se přes tóniny staré přecházelo k dennímu pořádku. Glarean dí o Josquinovi, že pranic nedbá osmi církevních modů a činí, co se mu líbí. Willaert v polovičním závěru nerozpakuje se tvořiti dominantní akkord s velkou tercí.[2]) Vyhovuje tudíž požadavkům vkusu přičinil Hostinský na některých místech akcidentály, be molle v tóninách dorické a lydické, zvýšení sedmého stupně v tóninách dorické a aeolické. Spis Hostinského způsobí upřímnou radost každému, kdo na lidový zpěv se stanoviska historického pohlížeti chce. Není to ovšem lektura lehká, nutno spis k vůli četným citátům pročítati pozorně. Hostinský jako spisovatel obsáhlých vědomostí odborných podává hudebnímu světu českému ve významné této publikaci výsledky pilného a hlubokého badání. Těšíme

[1]) Viz Theob. Kretschmanna op. 27. Snadná fantasie z národních písní pro violoncello s klavírním průvodem. (Nákl. Urbánkovým.)

[2]) Šířeji v té příčině rozepisuje se Eitner: Monatshefte für Musikgeschichte 1888 str. 75.

se, že budeme brzy překvapeni *úplným* uveřejněním všech zbytků staršího světského zpěvu českého, jejž Hostinský v předmluvě přítomného spisu slibuje. Jest svrchovaně zajímavo sledovati v takových pracích výklady hudební a literárně historické, jež nás uvádějí ku pramenům, z kterých jistý nápěv povstal.

Studie tyto byly by obtížné, neli dokonce nemožné, kdy bychom neměli pilných sběratelů písní lidových. Na Moravě získal si v tom ohledu po Sušilovi nesmrtelných zásluh Bartoš vydáním *Národních písní moravských*. Žádaje si, aby překrásné písně v národě opět zdomácněly, učinil ze své sbírky malý výbor a vydal jej ve formátě kapesního zpěvníčku. [1]) Podnik se znamenitě zdařil, v krátké poměrně době došlo k druhému vydání. Jest si jen přáti, aby našel nápodobení, zejmena v Čechách. U nás zpěvy národní skoro všude umlkly. Koncertní zpěváci mají z nich na repertoaru nejvýše tři, čtyři hodně známé, malí zpěváčtí spolkové, nežli by si odepřeli cvičení velkých sborů, na něž nedostačují, raději vůbec nezpívají, a tak se stává, že společnost, která by si ráda zapěla, bývá se svou zásobou brzy v koncích, znajíc u několika notně sevšednělých písní národních z textu zřídka více než první sloku. Tím způsobem uniká zábavě české jeden z nejvýdatnějších, poněvadž nejvíce ušlechťujících prostředků. Aby znova ožil, k tomu třeba pomůcky účelné, jako je takový nepříliš objemný zpěvník kapesní. Nedostatek jeho nenahradí žádná sebe objemnější sbírka písní národních průvodem opatřená, jednak že je dražší, jednak že obrací se jen k obecenstvu hudebně vzdělanému.

Opatřovati píseň lidovou průvodem, harmonisovati ji, jest úkolem, jejž ne každý správně řešiti dovede. Průvod vyznačovati se má nehledaností a při tom rázovitostí, jednoduchost ale ne jednotvárnost musí býti jeho hlavní vlastností. Zdá se nám, že vytčeným požadavkům nevyhověl úplně Svoboda ve své sbírce srbských národních písní (u Urbánka). Snad měl na mysli menší žáčky a chtěl učiniti jim své dílko přístupnějším. Úmysl takový, při němž by však přece šetřeno býti mohlo požadavků svrchu vytčených, byl by věru chvalitebný. Řekli jsme již častěji, že prací, hovících účelům hudebně didaktickým, není nazbyt. Větší pozornosti skladatelů těší se obyčejně hudební svět dorostlejší. Ve výběru, jejž jsme ze skladeb takových učinili, zastoupeny jsou téměř všecky obory: pro klavír na 2 ruce, [2]) na 4 ruce, [3]) pro housle s průvodem klavíru, [4]) hudba komorní, [5]) pro smíšený sbor. [6]) Ze skladatelů těchto prací jsou Chvála, Bendl, Nešvera staří známí; Suk, Nedbal a Jeremiáš jsou ještě trochu homines novi. Hudební vyznání víry oněch známe, u těchto nenabylo ještě ustáleného znění. Chvála a Nešvera těsně přilnuli k oné straně hudebního ruchu našeho, kteráž českým rázem se vyznačuje. U Chvály mile působí měkká melodika s lehkým nádechem humoru, Nešvera hledí si

[1]) Kytice z moravských písní národních. (Nákladem E. Šolce v Telči).

[2]) Jos. Suk, Fantasie Polonaise op. 5. [3]) E. Chvála, Veseloherní pochod. K. Bendl, Cortége nuptiale. Jos. Nešvera, Pohádky op. 57. (Vše nákl. Urbánkovým).

[4]) Oskar Nedbal, Romance a serenáda op. 6. [5]) E. Chvála, Sousedské. (Oboje u Urbánka).

[6]) B. Jeremiáš, Sborník středních škol (nákladem vlastním).

poněkud jednostranně naprosté průhlednosti svých myšlenek. Onen pracuje kontrapunkticky plynně a zajímavě, poněvadž tak psáti chce; tento poutá rovněž často thematickou prací, již však nevyhledává úmyslně. Oba dva tvoří hudebně charakteristicky. Chválovi hrdinové v pochodu veseloherním i v Sousedských při vstupu sice budí úsměv, ale mají přece poněkud vážnější pozadí, jich veselost jest tklivá. Nešvera líčí postavy z českých pohádek: skřítkové, sněhulák, Krakonoš provádějí zde své rejdy. Bendl miluje ve svých projevech hudební lyriky široký melodický proud, ten vystupuje i v jeho svatebním průvodu do popředí a béře na sebe případnou slavnostní vážnost, která místy má nádech blaženosti. Z ostatních tří skladatelů každý jinak si vede. Nedbal rozmarně vypravuje scénu při zastaveníčku, jemu vyklouzne lehko slovo milostné; Suk jako by vylíčiti chtěl v polonaise, vykračující pompésním krokem Raffovy polky de la Reine, dojmy z nádherné plesové síně, Jeremiáš obrací naši pozornost k síni školní a činí odhodlaný krok k odstranění nevhodných školských zpěvníčků.

Všecky dosud vyjmenované skladby jsou více méně vítaným obohacením hudební literatury *domácí*. V lonské saisoně objevila se však ještě komposice, která nese všecky známky oněch děl, jež schopny jsou důstojně representovati hudební tvorbu českou v cizině. Jest to Fibichova *Symfonie* z Es. Fibich rozmnožil touto prací řídké řady žijících symfoniků, a sice vyvolených. Počet jejich jest velice skrovný. Kdy by se byl Ambros dožil naší doby, byl by jistě namířil vtip svůj spíše proti skladatelům operním než proti skladatelům symfonií, jimž se vysmíval, že v potu tváře píšou symfonie — pro vlastní bibliothéku. Poměry se převrátily. Symfonické pole vzdělává v nynější praktické době málokdo, jelikož je to zaměstnáním málo výnosným, nehradícím ani výlohy na psací potřeby. Kdo jednou vkročil v luzné kraje operní, hledívá na symfonii úkosem, tím spíše, že nenalézá u heroů školy nejmodernější slov, jež by vážnost jeho k této formě zvýšila. Tím vítanější a cennější jest rozhodnutí Fibichovo, jenž opět obrátil pozornost k genru zanedbávanému, a s celou duší podjal se komponování své nové symfonie, v níž podal snůšku skvostných myšlenek ve spracování tak důmyslném, že překvapuje, dojímá, uchvacuje. Jak dlouhou cestu v rozvoji svém Fibich urazil, posouditi lze porovnáním některého z dřívějších symfonických děl s jeho novou symfonií. Vezměme k ruce třeba jeho symfonickou báseň Záboj, Slavoj a Luděk, která nedávno vyšla v úpravě čtyrruční pro klavír (u Urbánka). Zde není tak plynného proudu myšlenkového, zajímavé spřádání případných a výrazných themat děje se více v odstavcích. Namítati lze ovšem, že látka sama takové uspořádání zavinila. Naproti tomu poukazujeme, jak sobě Smetana vedl ve své Šárce. Vracejíce se opět k Fibichově symfonii vylíčíme krátce ráz jednotlivých vět. Skladba začíná tajemně jako probouzející se jaro, zmohutněvši přináší luznou větu vedlejší. Snivé adagio, čiperné scherzo, bujará, na rozloženém kvintakkordu založená věta závěrečná — vše působí dojmem hlubokým a trvalým. Symfonie vyšla nyní ve čtyrručním výtahu klavírním (u Urbánka). Přejeme skladateli i nakladateli, by dočkali se brzo vydání druhého, jež u díla takového objemu bývá nejlepším důkazem výborné jakosti jeho.

Skladbám menší rozsáhlosti spíše dostane se takového záslužného kříže za dlouholeté dobré služby ve prospěch obracení liknavého obecenstva na pravou hudební víru. Lonského roku dožily se toho dvě zdařilé skladby: Smetanovy *Rêves* a Bendlovy *Dvojzpěvy* (obě nákladem E. Starého v Praze). Dvojzpěvy, ač náležejí jako op. 13 k nejstarším autorovým skladbám, přece počítati lze k nejlepším, jež v oboru vokálním napsal. Opíráli se ve všem o Mendelssohna, béřeli si za vzor jeho lahodnost, souměrnost, kresbu hlasů zpěvních i jeho deklamatorní libovůli, činí to z jakési upřímné záliby na skladbách Lipského mistra. Nám je tato první serie Bendlových dvojzpěvů, nazvaných Večerní písně, mnohem milejší než řada druhá. Smetanovy Rêves budou nyní zdobiti knihovnu každého českého pianisty; jsou to snad dosud jediné české skladby pro klavír, v nichž není virtuosita účelem, nýbrž prostředkem. V nich vzpomíná Smetana blahých zašlých chvil, jež zažil v různých kruzích společnosti ve své vlasti. Smetana píše o těchto svých komposicích: „Jsou již starší, pro dokonalejší již hráče, ač i pro ně těžké, tedy méně přístupny širšímu obecenstvu a tedy i se stanoviska obchodního menší prospěch kase slibují.“ Tento úsudek jeho vyňali jsme ze vzorného, s mravenčí pílí a neobvyklou pečlivostí sestaveného *kommentovaného katalogu všech skladeb Smetanových*, jejž napsal dr. K. Teige (náklad Urbánkův). Jest to první česká publikace toho druhu. V ní lze najíti vše, cokoliv má nějaký vztah ke skladbám mistrovým. Kdy a kým která skladba po prvé provedena, kde vydána, jak o ní skladatel soudil, co v ní pověděti chtěl, jak si ji provedenu představoval, vše tam zanešeno. Teige seznamuje čtenáře i s místem, kde která skladba povstala, v kterém domě i poschodí. Krátký životopis Smetanův, jenž stojí v čele spisu, je s touž svědomitostí nakreslen. Pro spisovatele, jenž odhodlá se jednou k sepsání obšírné monografie o životě a působení našeho velikého skladatele, bude tato i další práce Teigovy (výbor dopisů, denníků, kritických úvah Smetanových), jež k vydání uchystány jsou, jistým a spolehlivým vodítkem. Úlohou jeho bude, aby důležité od méně důležitého rozlišil, a podal obraz umělcův v ostrých a jasných rysech. Přidáváme se v té příčině k názoru, uveřejněnému v časopise Monatshefte für Musikgeschichte (1879 str. 86): „Bylo by hotovým neštěstím, kdy by způsob, jaký si Thayer oblíbil, popisuje život velikého umělce, došel následovníků nebo stal se dokonce pravidlem. Ze životopisu učiniti soudní přelíčení s předchozím vyšetřováním a výslechem svědků a rozšířiti to na 423 stran, k tomu třeba silné dávky americké trpělivosti. Zdá se nám, že vůbec není nutno, abychom chtějíce porozuměti velikému geniovi sledovali ho v každém kroku denního zaměstnání. K lepšímu pochopení jeho děl to jistě nepřispěje, spíše aby jeho záře byla stlumena a on jako slabý člověk vylíčen.“ Jest nám tudíž proti mysli, čtemeli v programech populárních koncertů jako příspěvek k rozboru tria Smetanova, že „dcera Smetanova Bedřiška pochována je na druhém hřbitově Volšanském nedaleko pomníku Klicperova,“ nebo v rozboru symfonie poznámku, že „napsána byla v domě na rohu Betlemské ulice č. 331 v II. poschodí.“ Teige je pracovník pilný, nadšený: jeho neúmorná píle in rebus Smetanicis dojista neochladne ani tou okolností, že důkladná jeho práce nevalného došla povšimnutí.

Ten osud s ní sdílí také **Steckrova** kniha *Všeobecný dějepis hudby* (vydaná u Vačleny v Mladé Boleslavi). V kruzích intelligence převládá přesvědčení, že není nevděčnějšího zaměstnání než obírati se dějepisem vůbec. Ale dějepis všeobecný aspoň v důležitějších otázkách jest vědou hotovou, což nikterak nelze tvrditi o dějepise hudebním. Když Ambros vystoupil, mělo se za to, že konečně bude literatura obohacena dílem, které rozluští definitivně velkou část záhad, aspoň dějin hudby se týkajících. Předčasnou smrtí Ambrosovou zůstaly jeho dějiny torsem, jež v původním založení dokončiti dosud se nepodařilo. Z pěti hotových dílů Ambrosova dějepisu mnohé stati novým badáním ubylo ceny. První díl přepracován Sokolovským k nepoznání, ovšem ne na prospěch věci. O dílech ostatních počíná se souditi se střízlivostí až mrazivou. Na příklad: „Z jeho pozůstalých spisů nenaučí se znalec ničemu, než že Ambros dospěl k bodu, přes nějž se nedostal, že si utvořil o historických událostech názory, jež jako modlitbu s důvěrou opakoval, které se však nekryjí vždycky se skutečností. Přes veliké zásluhy, jež si Ambros o jednotlivá období hudebního dějepisu získal, je nutno jeho úsudky opatrně přijímati a jeho údaje zkoušeti“.[1]) Neušetřilli zub času takového díla, nezůstaly zajisté menší práce bez pohromy. Kade dí o dějepisu Brendlovu, že je to lektura pro dámy. Při posuzování dějepisu Köstlinova praví Eitner: „Přáli bychom si, aby se byl Köstlin nedovolával děl od Brendla, Reissmanna, Neumanna a p. jako pramenů, jelikož spisovatelé jich nalézali se vůči mnohému období umění v týchž rozpacích jako on sám, jen že snaží se mu namluviti, že všecko dokonale vědí, kdežto zatím jen pracně sebrali jmena a data z Gerbera nebo Schillinga, aniž by viděli nebo slyšeli jediné jen noty ze skladeb mistrů, jež vynášejí.“ Nevíme, zda jmenovaní spisovatelé skladby, o něž jde, z vlastního názoru skutečně seznati mohli. Nebyloli jim možno užiti větších a úplnějších hudebních knihoven, než jsou Pražské, nezbývalo jim ovšem nic jiného než kompilace, k níž se však měli přiznati. Upřímnost, s níž Stecker své dílo obecenstvu předkládá, jakožto z velké části kompilatorní, jest úctyhodna, ona jest zároveň příčinou, že každý nepředpojatý člověk s opravdovým respektem je pročte a neopomine spisovateli blahopřáti ke zdaru, jenž vrcholí v tom, že české ústavy a příznivci umění hudebního mají konečně knihu mateřským jazykem psanou, která stručně a přesně podává vše, co vzdělaný hudebník z dějepisu hudebního potřebuje. Objemná látka, sahající až k Bachovi, roztříděna jest praktickým způsobem. Spisovatel prochází velké epochy a v nich pojednává posloupně o jednotlivých oborech. Rozdělení jiné, kterého se přidržuje třeba Riemann, líče nejprve vývoj notového písma, pak vývoj nástrojů a konečně vývoj hudebních forem, bylo by lze doporoučeti u nás jen tehdy, kdy bychom měli aspoň jedno celé dílo hudebně dějepisné.

Jelikož spisovatel v předmluvě prameny udal, není obtížno příslušná místa srovnati, pokud se toto porovnání obmezí na monografie nebo knihy, jako je publikace Steckrova. Nesnadnější jest hledati pro některá důležitá data doklady v časopisech, najmě v uvedeném již

[1]) Monatshefte für Musikgeschichte 1882 str. 140.

měsíčníku Monatshefte für Musikgeschichte nebo ve sborníku Kirchenmusikalisches Jahrbuch nebo v časopise Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft. [1]) Kniha Steckrova psána jest slohem jasným, který nemálo přispěje k rychlejšímu pochopení předmětů složitých, jako je hudba mensurální nebo výklady týkající se vývoje hudební theorie. Nevypočítáváme zúmysla jiných zřejmých předností publikace Steckrovy. Jeden z našich předních spisovatelů vtipně kdysi prohodil, že slovo obdivu z úst přátel anebo soudruhů dlužno transponovati někdy o celou oktávu níže; proto se vyhýbáme superlativům.

Po hudebních dějinách všeobecných dojde také dojista brzy ku dějinám hudebního vývoje v Čechách. Obtížnou průpravnou práci v té příčině, jako je sebrání biografické a bibliografické látky, podnikl Josef Srb (Debrnov) ve spise: *Dějiny hudby v Čechách a na Moravě* (nákladem Musea království českého). Naskýtá se otázka, můželi hudební ochotník platně přispěti k vystavení budovy tak monumentální, jako je sepsání dějin české hudby? Na velkolepých stavbách rozliční pracovníci jsou zaměstnáváni, aby uskutečnili myšlenku, plán architektův; i vítána jest pilná a spolehlivá ruka, která uvolila se ochotně důležitý materiál pracně dobývati a jej upravený urovnávati. Srb není diletantem hudebním z marnivosti. Jeho odborné vzdělání není sice pověřeno žádným diplomem; k vykonání té práce, jíž se podjal, také nebylo potřebí hlubokých vědomostí hudebních. Soukromým studiem zjednal si autor znalost nejnutnějších věcí z hudební theorie a historie, pilně a svědomitě zaznamenával každou zprávu o umělcích českého původu; co kde o hudbě v Čechách po různu roztroušeno nalezl, sebral a srovnal dle vzoru, jejž podávají ve spisech svých Frank a Kothe. Zbývá nyní vše prohloubiti, díla uvedená prozkoumati, cenu jich a tím zároveň význam a zásluhy jednotlivých skladatelů přesně stanoviti. Tu ovšem sotva stačí ruka jednotlivcova. Kolik jest hudebníků z povolání, jimž zaměstnání jich dovoluje oddati se podle chuti studiu různých disciplin hudebních vůbec, dějepisu pak zvláště! Komu zbývá tolik času, aby třeba jen v zahraničných bibliothékách roz-

---

[1]) Dále uvádíme tituly skrácené: pro první časopis Mh., pro druhý Kj., pro třetí Vj. Zavděčíme se snad mnohému čtenáři Steckrových dějin, poukážemeli k některým zajímavějším článkům citovaných časopisů, již proto, že tam nalezne příslušná pojednání obšírnější, nežli to vůbec možno v knize jediné. Výklady Spittovy týkající se Hucbaldova traktátu „Musica enchiriadis“ a polemika v té příčině s Kornmüllerem byly uveřejněny ve 3. seš. Vj. r. 1889 a v r. 1890 str. 295. Tamže (1880 str. 17) nalézá se v překladu traktát Odona z Glugny. O Quidonovi z Arezza data životopisná v Kj. 1886 str. 113; O Philippovi de Vittry větší pojednání je v Mh. 189) str. 141 O Dufayovi (Kj. 1887 str. 99) zajímavé údaje podává Haberl, z nichž vysvítá, jak mnohdy pouhá náhoda badateli do rukou hraje. Haberl náhodou našel v Tridentu 6 velkých kodexů skladeb tohoto nizozemského mistra, které jsou zároveň dějinami proměn písma hudebního, jak se vyvinulo, když opuštěna černá chorální nota. Týž badatel vyvrací (Vj. I. ročník str. 451) domněnku, jako by byli žili dva skladatelé jmenem Dufay; Eitner (Mh. 1884 str. 23) vyslovuje se v témž smyslu. Referát o Fritschově spise Glareana se týkajícím přináší Vj. 1891 str 123. Haberl tvrdí (Mh. 1889 str. 71), že Palaestrina skládal mši „Papae Marcelli“ už r. 1555, tedy o 10 let dříve, než mu byla dána známá úloha od církevního sboru Tridentského; tím by ovšem nutno bylo legendu o této skladbě uvesti na pravou míru.

troušené rukopisy Myslivečkovy nebo Zelenkovy prohledl? — Srb rozdělil svůj spis ve čtyři části; první pojednává o hudbě vokální až do 17. století, druhá o hudbě instrumentální 17. a 18. století; třetí a čtvrtá část týká se první a druhé polovice věku 19. Máme za to, že by rozdělení v období, jak je u jiných podobných spisů nalézáme, bývalo praktičtější. Každé části předeslal autor kratičký přehled toho, co se v hudbě za těch dob dálo u národů jiných. Zde možno je také blíže objasniti poměr, v němž nalézala se hudba česká k soudobému hudebnímu životu ciziny; objasniti to náležitým způsobem lze jen podrobnou znalostí skladeb v jednotlivých dobách povstalých. Srb v přípravných pracích k sepsání zevrubných dějin české hudby učinil první krok; starejme se o pokračování. —

Rozhledy letošní končíme přáním, aby v hudební obci české zavládla přímost, které se obdivujeme při všem konání Nerudově. Alexandr Alexandrovič vytýká nám Čechům množství spolků a vypočítává je. Pozornosti jeho přece ušlo „vzájemně se obdivující společenstvo s oslavováním neobmezeným.“ Působnost jeho rozšířena jest na pěvce, zpravodaje, nakladatele, redaktory, virtuosy, členy různých klubů, odborů a výborů atd. Členové žijou přísně dle slov písma: „Čiňte sobě přátely z mamonu, nepravosti, aby, kdy byste zhynuli, přijali vás do domů svých“ (evangelium sv. Lukáše kap. 16, 9). Kdo není členem spolku, zůstává nepovšimnut, třeba by umřel, jako Skuherský, nebo žil a čítal 77 let a vyučoval na varhanické škole úspěšně 55 let, jako Blažek. Pro oba tyto věhlasné české theoretiky nebylo kdysi místa v publikaci „Národ sobě.“ A přece oba vychovali národu téměř celý nynější hudební dorost. Pro oba nebylo také místa v uměleckém a vědeckém areopagu. Jak působil Skuherský, pověděli jsme v těchto listech lonského roku; co se týče Blažka, připomínáme, že on první napsal českým jazykem úplnou harmonii, která je dnes ještě moderním názorům bližší, než mnohá jiná. Zásluhy ovšem zůstanou zásluhami, i když je umlčujete, jako světlo světlem, třeba bylo zastíráno.

Za štěstím.

Román ze života Vídeňských Čechů.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

XI.

Zase hnaly se vlny času, nezastavily se.

Zimní večer, jasný, plný záře a krásy. Myriady světel odrážely se v lesklých křišťálech sněžných, jež pokrývaly střechy a římsy černých domů vnitřního města.

Nová opera již stála v celé své kráse a nádheře, a kolem šum a jízda ze všech stran. Byl dáván Hernani. Co se tu nahrnulo povozů, lesklých ekvipáží, stříbrem kovaných s premovanými kočími a

lokaji, švarných fiakrů, skromných komfortablů; proplítalo se to všecko, stíhalo se a vyhýbalo navzájem; frkali koně, dusali na kamenné dlažbě, kouřilo se od nich v mrazu. Na perroně podle vchodu neslýchaná tlačenice — nebylo divu. Po několik neděl už přinášely noviny zázračné zvěsti o krásné španělské zpěvačce, která dnes po prvé se měla obecenstvu jako Doña Sol představiti. Divy divoucí se vyprávěly. Ažiotáže lístků toho dne dostupovala neslýchaných rozměrů; celá Vídeň mluvila o slavné, krásné, jediné, božské Mercedes Moreno. Proslulý reporter Aron Levisohn, jehožto podpatky dokazovaly nade vše jasně, že země se točí, div si nohy neubrousil, běhaje jako šílený po všech známých a neznámých, klada všem stereotypní otázku: „Viděl jste slečnu Moreno? Neviděl? Příteli, pak jste nic neviděl a neslyšel! To vám povídám já! Prosím vás: Bettelheim je celý pryč, Samuel Kohn šílí, a sám Herzlich pravil, že jakživ nic podobného neslyšel!“

Při té příležitosti udal Aron Levisohn asi deset lístků za šesteronásobnou cenu kupní.

Šlechta dostavila se v úplném počtu. Foyer a nádherné schody do loží vedoucí naplnily se krásnými dámami. Šepoty, stříbrný smích, šust hedvábných šatů, kovový cinkot šperků; báječné toalety, proplítající se v duhových barvách, třpyt diamantů, bohaté vějíře, mluvící řečí svou: vše to o sobě skýtalo divadlo, jemuž hned tak rovného nebylo. Kdo vás neviděl, Vídeňské paní a dívky velkého světa, v nichž celá Evropa snesla, co krásy a spanilosti zrodila, věru, ničeho neviděl, abych mluvil s panem Aronem Levisohnem, který mnoho platil a platí v bílém městě Podunajském.

A krásná ústa všech těch lepých bohyň opakovala sborem jedno jmeno: Mercedes Moreno. A páni v černých fracích a pyšných uniformách, vážní i veselí, staří i mladí, opakovali ho ve všech tóninách . . .

Nabito, nabito. Šum a nepokoj, netrpělivé čekání. Když konečně opona se zdvihla, když objevila se Doña Sol, zavládlo širým domem nesmírné pohnutí. Sta a sta skel obrátila se na jeviště. Fáma nepřeháněla: ztepilá postava prostředního vzrůstu, pružná, ohebná, tvář plná exotické krásy, a hlas, můj ty pane, kdo slyšel, nezapomene! Ozval se sice tu a tam kritisující hlas, že diva je trochu nesmělá, neoblomená, že školy ještě nazbyt není, ale co vážil hlas takový? — Obecenstvo opery vzdává svoji pochvalu důstojně, bez překypujícího ryku, jak se na ně sluší, ale přisámbůh, skoupé nebylo to obecenstvo!

Slečna Mercedes Moreno přišla, zpívala a zvítězila tak slavně jako César nad ubohým králíčkem Attalem. To bylo zjevno, nad dennici jasno už koncem třetího jednání.

Tomu poznání nikdo se neubránil, nikdo v celém tom třpytném, velkolepém domě. Zda kdo sobě povšiml mladíka kdesi na druhé galerii, jehožto zanícené hledy ani jediné chvíle se neodvrátily od jeviště? Pěkný, statný mladík, rostlý jako jedle lesní, ale kdo ho viděl? Snad dvě koketní dívčice, které očkem po něm metaly, po svém štěbetajíce . . .

Ale čtenář ho poznal, Karla Svobodu. Dlouhá, užírající melancholie, marné vzdychání a stesky do větru nebývaly jeho údělem, jemu byla bujná vášeň souzena . . .

Když bylo po představení, seběhl dolů a postavil se blíže vchodu, kterým opouštějí divadlo herci. Čekalo tam několik povozů, soukromých i fiakrů. Kočí tu a tam na sebe promluvili — pochybný vtip, lichá poznámka.

Zima byla tuhá; v pravdě Vídeňský vítr foukal ulicemi, vítr studený, pronikající až do kostí, metající do obličeje drobné jehly sněžné a na dláždění sebraný ostrý prach. Ale mladíku to málo vadilo: on čekal trpělivě, přecházeje pomalu s místa na místo.

Stálo tu ještě několik jiných osob, zahalených v pláště nebo svrchníky; přecházely, dupaly, mnuly si ruce, aby se zahřály; ostatně druh druha sobě málo všímali; každý byl zaujat svými myšlenkami.

Objevovali se páni a dámy, již opouštěli divadlo. Rychle přijížděly kočáry, rychle se vsedalo a pryč, pryč cupy dupy.

„Johann!“ ozval se u vchodu ostrý velitelský hlas.

Jakás dáma vyšla, zahalena ve skvostné, drahocenné kožešiny, na hlavě atlasový kapuchon, lesklou labutinou posázený; proud světla ji polil, jak vystoupila. Bezprostředně za ní elegantní starší pán v kožichu sobolinou lemovaném.

Z řady povozů hnul se, vyjel lesklý krytý landau, tažený dvojicí bujných vraníků v tmavomodrých čabrakách, na nichž se blýskalo stříbrné vyšívání. Jiskry zasršely pod kopyty.

V okamžiku, když jakýs lokaj otvíral dvířka kočáru zastavivšího se při samém chodníku, přiskočil Svoboda, zastoupil dámě cestu a pravil rychle, chvějícím se hlasem:

„Bětuško — když jste mě od sebe odpudila, když mě k vám přístupu zbavili . . . přijměte zde na ulici můj hold . . . mé blahopřání k svému úspěchu . . .“

Zachvěla se, uhnula se.

„Můj Bože — vy, pane doktore . . .“

„Žádný doktor ještě . . . moje karriera není tak rychlá ani tak skvělá jako vaše . . .“

„Co je to? Co chcete, pane?“ ozval se v tom elegantní její průvodce.

Svoboda se zarazil, rychlý blesk vyšlehl z jeho očí. Zbledl náhle a hned zase se zarděl. Měl na rtech prudkou, nezdvořilou odpověď, ale klidný výraz tváře pánovy jej odzbrojil.

„Pan baron Möllendorf . . .“ zakoktal zajíkaje se.

„Ano ten, pane — smím se tázati, s kým mám čest mluviti?“

„Snad vám nejsem úplně neznám. Jsem medik Svoboda, bývalý učitel slečnin. Pane barone, jednou jste mě viděl u paní Kollerové; jsem ovšem příliš nepatrná osoba, abyste na mne byl nezapomněl . . .“

„Na váš obličej se v skutku nepamatuji,“ odpověděl baron, „ale, věřte, nezapomněl jsem zdárných úspěchů vašeho přičinění. Odpusťte, že jsem se nepoděkoval, jak by se bylo slušelo, ale vy nevíte, jaké starosti mnou zmítají. Navštívte mě.“

Mladík se uklonil. Baron mu podal ruku, opakuje ještě jednou: „Navštívte mě, pane Svobodo, bude mě těšit.“

„Slečno, přijměte ještě jednou mé ujištění, že se raduji z té duše z vašeho velkolepého úspěchu.“

Vzplanulo ohněm jasné dívčí oko, přeletěl ruměnec přes milé líčko, rychle, rychle . . . zaleskla se, zamihla bílá labutina na lemu kapuchonu a ona i průvodce její zmizeli v krytém kočáře; zafrkali koně, zadupali, jiskry vyskočily pod podkůvkami, a kočár uháněl do temna bouřné zimní noci.

Svoboda stál nebybně na chodníku. Kolem něho se tlačili chodci; šum, řeči, smích, plápol svítilen, hrčení nesčíslných vozů, celá ta vřava, všecek ten vír, jenž po představení oživuje Operní náměstí a ústící do něho ulice.

Ale Svoboda jako by všeho toho neviděl ani neslyšel. Spatřil Bětušku zase po prvé, co odstěhovala se od paní Kollerové, a od toho času uplynula hezká řada měsíců. Sám ani nevěděl, jak mu ten čas ušel. Domluvy Zakolanského a vlastní úvahy zvítězily po těžkých bojích nad jeho vášní. Hleděl zapomenouti oddávaje se studiím se zápalem skoro zoufalým. Světa jako by pro něj nebylo; připadalo mu, že zabývaje se vyučováním té dívky, na sebe zapomněl a že vlastní vzdělání po celou tu dobu zůstalo ladem, že tudíž nezbytno dohánět, co zmeškal. V té práci, v tomto násilném zapomínání jedině nalézal útěchy. Stávalo se, že ubíhaly dlouhé neděle, a on vzpomněl leda rychlou myšlenkou té, která vyplňovala veškery tajné hlubiny duše jeho. Celý den se pachtil, přebíhaje od chorého k chorému, studoval, pracoval v různých odvětvích vědy až do únavy, tak že Zakolanský ho musel napomínati, aby se nepřehnal. Někdy sama sebe klamal říkaje si, že vše přemohl, že ustoupil vábivý její obličej úplně do pozadí, že nad sebou zvítězil.

„Příteli,“ tvrdil Zakolanskému, „věř mi, že je mi nyní do smíchu, pomyslímli, jak jsem se rozčiloval, jak jsem blouzníval. Bylo to milé, dobré děvče, ale co naplat? — růže z cizí zahrady, pro jiné kvetoucí; vstoupila do velkého světa, mně nedostupného. Přeju jí všelikého štěstí . . . minulo to, minulo dočista . . .“

A přece časem se ta láska, ta divoká vášeň vracela silou živelní. Viděl na ulici ženskou postavu a bylo mu, že vidí ji — i probudily se dlouho potlačované tužby, vzplál v srdci žár, jejž dlouho marně hasil.

Kde je asi? Co se s ní děje? Zdálo se mu, že tone v nebezpečí, že ho volá, a trpce mu vyčítá, že na ni zapomněl, že se o ni nestará. — V takových chvílích on sobě vlasy rval, proklínal svůj osud, ba v úkrytu plakal. A zase přicházely hodiny ostré reakce, kdy se před sebou styděl, že pouštěl uzdu své vášni, že pozbýval rozvahy.

Nechodíval nikam, vyhýbaje se dřívějším společnostem svým; najmě k Vlastenci nohou nevstoupil obávaje se, že by vše tam, lidé i předměty, probudilo spící upomínky. Z počátku mu donášel Kousálek vše, co se tam dělo a mluvilo, ale on si někdy tak zhurta na ubožáka vyjel, že se pak neodvážil již v té příčině promluviti; projevil pouze jednou Zakolanskému svoje podivení, jak si Svoboda počíná, a dostal v odpověď: „Buď tak laskav a nech ho, vždyť přece vidíš, že chce zapomenouti,“ načež Kousálek: „Toť divná věc! on na tu holku pořád myslí, a já už skoro nevím, jak vypadá. Budu si to muset zařídit podobným spůsobem s touhle Bartsieglovou. Co si dávám práce, abych

u ní způsobil jakýs takýs dojem, a je to všechno marné. Jen paní Müllerová si toho všímá a zlobí se už tak velice, že mě jednoho dne vyhostí, a toho bych nyní nemohl potřebovat. Úvěr je všade ten tam, už i u Vlastence. Čert aby to vzal!“ —

Nejhůře bývalo Svobodovi doma o prázdninách. Býval svědkem Zakolanského a sestřina štěstí a něco jako závist se mu vkradlo do srdce. Zdálo se mu, že krom něho celý svět je šťasten a slastmi oplývá. Nečinnost, které se nuceně oddával, působila zhoubně na jeho obraznost, jež stále zaletovala přes hory a doly do sídelního města, sledujíc houževnatě tu, kterou — jak sobě počínal se vší opravdivostí vytýkati — jejímu osudu zůstavil. Vídal ji duševním svým okem, ana přijímá hold nehodných hejsků, darebných svůdců. Bylo mu časem, že musí za ní, že musí ji vyrvat šklebící se na ni záhubě.

Aby ušel těmto trapným, pobuřujícím myšlenkám, pouštěl se někdy do hlučných, nezřízených rozpustilostí; jindy se vydal na cestu sám a sám; probíhal blízké a daleké okolí rodného města, nedbaje počasí, nehledě k únavě. Někdy se mu podařilo zahnati jakž takž tyto myšlenky, jindy nebylo mu lze se jich zbaviti přese všecko namáhání. Obléhaly ho zuřivě, dorážely naň jako sto úsměšných ďáblů.

Odejel konečně zase do Vídně dříve, než prázdniny se skončily, předstíraje nevyhnutelná studia.

Ve Vídni pohroužil se opět ve své práce, i stalo se mu volněji. Někdy se oň pokoušela dotíravě, úporně touha vypátrati Bětušku, promluviti s ní, tázati se jí, nepotřebujeli v čemkoli jeho pomoci, jeho rady; ale tomuto pokušení po každé statně odolal, říkaje sobě, že kdy by Bětuška chtěla, sama by se na něj obrátila. Je ve velkém světě! Co je pro ni minulost! Ta nadobro propadla! Pro ni je přítomnost a ještě skvělejší budoucnost. Však i jemu kyne budoucnost, tak aspoň sebe těšíval, však naplní se čas, kdy něčím se stane, kdy slovo jeho bude platit jako slovo kteréhokoli kavalíra. On bude kavalírem vědy, nemoha býti kavalírem po rodu a po penězích. Čím více a dokonaleji se nyní přemůže, tím dříve a jistěji dospěje k tomu cíli. Ale přicházely doby, kdy jakýs rarach se mu posmíval bez milosrdenství: „Och, příteli, bude ten čas, bude — ale kdy? Než prací svou se vzmůžeš, dávno ti ji odloudí jiný. Škoda, žes jinak tak chytrý chlapík, a právě v tomhle tak evangelicky naivní! — Dívka velkého světa, umělkyně, operní diva, ty blázne jeden! Ta bude čekat na tebe bez pochyby, až se stane z tebe vážný pan profesor v paruce a modrých brejlích na otupělých probdělými nocmi očích. Či myslíš, že jakési slávy dosáhneš jen tak obrácením ruky? Ohledni se kolem sebe! Přece vidíš, jaké vlivy rozhodují, aby mladík se domohl vysokého a čestného místa. Znáš jednoho jediného, který, nemaje protekce, sám z vlastní síly se něčím stal? Brachu, ty dobře víš, že karriery tobě podobných, z tvých vrstev společenských vycházejících lidí patří do minulosti. A konečně, domoci se něčeho můžeš, připouštím ti to, ale mnoho vody uteče Dunajem, nežli se vyšineš. Především je nevyhnutelně potřebí, abys po léta pracoval za jiné. Věř mi, věda je macecha, ta si svých dítek špatně hledí. Tak, jak se nyní věci chápeš, nedojdeš rychle cíle; to se raději pusť, zřekni se té dívky, a nemůžešli, chyť

se jí hned, bez otálení, dokud jsi mlád, dokud je u ní živa vzpomínka. Radím ti, abys jí nepouštěl s očí; mohl bych ti v té příčině povídati zajímavé věci . . ."

Ale rarach marně se namáhal. Karel Svoboda si nedal vzíti pevnou víru, že přičiněním a pílí možno se domoci čestného místa a snad i nesmrtelné slávy. Loď se někdy povážlivě kolíbala a houpala, ale kotvice jeho naděje dobře držela. „Dvě léta, tři, snad i čtyři!" říkal sobě; ačkoli se mu rarach rouhavě posmíval: „Tři sta let máš právě tolik. Operní diva na tebe počká tři, čtyři léta, viď? Bude se užírat láskou, bude blednout, jako ty panny v rytířských románech, které čekaly na návrat milého ze Svaté země. Jdižiž, pitomě se potáciš po této zeměkouli! Jsi hezký mladík! To přece víš, vždyť nejsi slepý a vidíš, jakým očkem se na tebe dívají děvčata a paničky, ač se jim nemotorným způsobem vyhýbáš. Tady ve Vídni ti máš paničky, ani bys nevěřil. Kdy bys se tak trochu uměl oháněť, lehounce bys se dostal do velkého světa, a pak teprve bys viděl, jak se dělají karriery. Ty blázne nevíš, jakou sílu má ženská podšívka . . . ale jinam bys musel namířit, bláhový hochu, nežli na mladou operní zpěvačku . . ."

Svoboda nečetl ani novin, jako by se bál, že by mohly přinesti nějakou zvěst o velké zpěvačce Bětušce . . . Ale jednou přece se stalo, že jakýs známý, potkav jej na ulici, řekl: „Pozdravuje tě Kratina, který se, mimochodem řečeno, tuze na tebe hněvá, žes na něj tak úplně zapomněl, a on tě měl tak rád; pozdravuje tě tedy a vzkazuje ti, abys neomeškal toho a toho dne zajíti do opery; Bětuška vystupuje — je hrozný šrum po celém městě . . ."

„Bětuška vystoupí v opeře?" tázal se Svoboda.

„Nu, ovšem, vždyť se o té nové zpěvačce už dávno mluví v novinách. Což jsi žil v Číně, že o tom nevíš? . . ."

Celá láska mladíkova se probudila rázem i vzplanula neodolatelnou mocí, přehlušujíc všecky výstražné i posměšné hlasy, překonávajíc vítězně rozum, vůli i všeliká předsevzetí. Musí ji vidět, stůj co stůj, ať povstane z toho cokoli. Zatajil svůj úmysl přede všemi, i před Zakolanským . . .

I viděl a slyšel, a stál nyní na dlážděném chodníku, upíraje zrak ve stranu, kde zmizel odnášející ji povoz. Stál dlouho, až lidé si ho počínali všímati, a roj myšlenek kroužil mu hlavou.

Konečně se obrátil, ubíraje se zdlouhavě směrem k Vídeňce. V tom položila se ruka na jeho rameno. Skoro se zalekl; nemile se ho dotklo toto vyrušení.

Stál podle něho Miloš Hořejší. Znali se povrchně, ale Svobodovi býval tento mladík vždycky sympatický.

„Dívám se na vás už dlouho," pravil Miloš, „viděl jsem, že jste mluvil se slečnou Mercedes Moreno."

„Mercedes Moreno!" odvětil Svoboda trpce, „ano, tak jí říkají, tak sluje i na divadelních cedulích. A přece je to praobyčejná česká Bětuška z Hlavňovic u Sušice."

„Nu, vida, že jsem se neklamal!" zasmál se Hořejší. „Bylo by to po prvé, aby, kdo se tu něčím proslaví, nebyl z Čech; třeba ovšem

ho natřít napřed nějakým cizím lakem, vyfintit cizími kudrlinkami, aby se těm zdejším blbcům líbil. Vy ji tedy znáte?"

„Vždyť vy ji taky znáte; což jste nebýval s námi u Vlastence v Heumühlgasse? Často jste tam ovšem nedocházel, ale pamatovat se budete přece na Bětušku, která nám tam po nějakou dobu přisluhovala . . ."

Pan Miloš se uhodil pěstí do čela.

„Na mou duši!" zvolal, „teď se pamatuji! Kde pak jsem měl oči, u všech kozlů! Ale kdo by řekl, kdo by se byl nadál? taková dáma! Pravý zázrak! Kde jen ji vyšťoural tenhle Möllendorf?"

„Patrně jste už dlouho nebyl u Vlastence, jinak byste věděl..."

„Pravda, už jsem tam nebyl, ani se nepamatuji. Mně se ty pitky protiví, člověk má vážnější věci v hlavě. Ale tohle je znamenité! Bětuška, která nosila studentům u Vlastence pivo a guláš, táž Bětuška je nyní královnou salonu Chalupeckých . . . a povídám vám, spletla tam hlavu kde komu, i mně, jak mě tu vidíte před sebou."

„Co pravíte? Vy býváte u dvorního rady Chalupeckého? vy se tam s ní scházíte?"

„Vždyť je paní dvorní radová moje vlastní teta, sestra mého otce!" smál se Hořejší. „To vám máte vznešené panstvo, německé, jako by pocházelo ne z Tábora a z Jičína, nýbrž přímo s Teutoburského lesa; a Bětuška, Mercedes Moreno, je první okrasou tohoto německého salonu, kde mezi jiným se také kují intriky proti Čechům. Vy ani nevíte, jak je zajímavo, ty lidičky pozorovat. To je vám škola, které se nic nevyrovná."

„Vy se tam scházíte s Bětuškou?" opakoval Svoboda, jehož patrně tato okolnost zajímala.

„Jak vám povídám. Také se vám přiznám bez mučení, že jsem se do ní zamiloval. To jste měl vidět, jak milostivá paní tetinka tu lásku fedrovala, aby mne na sobě učinila závislou. A já bez mála bych byl zapomněl na úkol, jejž jsem si vytknul pro celý život; už mne drželi v klepetech, už jsem byl napolo ve státní službě. Ale ona mne nechtěla, ta božská Mercedes, a já jsem se zase vzpamatoval a řekl jsem si: ‚Miloši, ty tu oběť přineseš! je to snad jediná, kterou na tobě žádá vlast, jejíž službě jsi se věnoval!' — a přemohl jsem pokušení, mohu to nyní směle a s jistotou o sobě tvrdit! Paní teta z toho má rýmu, ale nechť!"

Svoboda poslouchal s city velmi smíšenými. První člověk, jenž s ním mluvil o Bětušce od těch časů, co mu zmizela, byl jaksi jeho sokem. Řekl ovšem, že tu lásku přemohl — ale, což on sám už to také o sobě netvrdil? A pak — kdy by v tomto jeho soku oživla láska, o níž právě mluvil, nepodporovaly by ho mocné vlivy? — A dejme tomu, že Miloš Hořejší skutečně zvítězil nad sebou, nebylo by tu jiných dost? . . . A přece, přes všecky tyto mžikem se zrodivší obavy, mladík se cítil nevýslovně blažen. „Ona mi tenkrát slíbila, když jsme se viděli naposled," ozval se v něm triumfující hlas, „že mi zachová své srdce! . . ."

„Vy dle všeho ji znáte už z dřívějších dob?" tázal se Hořejší.

Svoboda se podíval ostře na svého průvodce.

„Nemyslete si, že jsem indiskretně zvědavý," pravil tento; „moje otázka se mi jen tak namanula; netřeba odpovídat —"

„Jakéž pak tajnosti," odvětil Svoboda. „Přiznám se vám s touže upřímností, kterou vy jste mi projevil, že jsem ji horoucně miloval; řeknu vám též, že právě jako vy jsem se domníval, že jsem tuto vášeň přemohl. Podle všeho však nemám té síly nad sebou; netajím se vám, že ji dosud miluji a že velmi těžce nesu odloučení od ní."

Miloš Hořejší, který dosud mluvil velmi lehkým, ba skoro úsměšným tónem, rázem zvážněl.

„Jak pak jste se s ní seznámil?" ptal se.

Svoboda vypravoval, kde a jak se s dívkou sešel, co se s ní pak stalo, jak ji našel u paní Kollerové, i netrvalo dlouho, a Hořejší seznal celou historii jeho lásky.

Šli chvíli mlčky podle sebe, každý zabrán ve své myšlenky. Burácela zimní vichřice osamocenými ulicemi, jimiž se brali, ale oni jako by necítili chladu ani ostrého písku pouličního, jejž vítr jim metal v tvář. Ti dva mladí lidé, kteří se už znali několik let, se v pravdě dnes našli.

„Příteli," pravil po chvíli Hořejší — „vy přece dovolíte, abych vás tímto jmenem nazval? — Já vás znám lépe, než si myslíte. Je to tak můj spůsob pátrati po lidech, o nichž jest se nadíti, že jednou budou chloubou českého jmena. Dovolte, abych vám bez obalu řekl, že vy jste jeden z nich a že pokládám za svou povinnost, vás na to upozorniti. My jsme ubohý národ, šlapaný, od věků umlčovaný, ve psí vydávaný — a přece pocházejí z našeho středu největší mužové, kteří jmenem svým proslavili duševní i hmotný život tohoto státu. Ale jakmile se taková haluz vyskytne, odrubí ji od mateřského kmene a naočkují ji na různá cizí pláňata. Cizině připadne, pro cizinu nese ovoce a cizina z něho tyje. A proč? protože nám chybí uvědomělost a energie, a že máme v krvi ono otroctví, jímž hněteni byli po věky naši otcové. Blahosklonný úsměv lecjakého výše postaveného dareby má pro nás neskonalou vnadu . . . ale nač vám to povídám, vy to přece víte sám. Chtěl jsem vám pouze říci, že vy jste také z onoho flādru, z něhož vyrůstají mužové vynikající, kteří vědou a prací svou prospívají národu."

„Soudíte o mně příliš laskavě . . ."

„Nikoli, jsem upřímný člověk; pronáším pouze úsudek všech vašich kollegů, a už dávno jsem vám to chtěl říci. — Jedná se nyní o vážnou věc. Přiznáváte se sám, že ta dívka vám spletla hlavu. Pokládám to za neštěstí, poněvadž se obávám, že taková láska vás odvrátí od cíle, jejž jste si měl vytknouti."

Svoboda se dal do nuceného smíchu.

„Nepravíte mi nic jiného, než co jsem si sám stokráte řekl, třeba bych se i nepokládal za budoucí chloubu vlasti. Ale povím vám s rovnou upřímností, že láska tato srostla s celým mým bytím. Myslil jsem už často, že vše je přemoženo, ale dnes vidím jasně, že všecko úsilí je marné. Jsem snad proti vám veliký slaboch, ale nemohu za sebe. Budu pracovati, seč síly mé jsou, abych se jí stal hodným . . . ale setřásti tu lásku? žel Bohu, příteli, toť holá nemožnost."

Hořejší se zamyslil; po chvíli se tázal: „A ona? Jak ona se chová k vám?“

„Neviděl jsem ji skoro devět měsíců. Vy snad víte více o ní, ježto mi říkáte, že je u vašeho pana strýce. Byl čas, že jsem mohl za to míti, že moje láska u ní nalézala ohlasu . . .“

„Já o ní nevím leda to, že se baví nenuceně s každým, kdo se jí dvoří — a těch je síla. Nepozoroval jsem, že by se s kýmkoli poustěla dále. Jeli vám to útěchou, přeju vám ji ze srdce. Považte však, že dnešní večer jí otevřel dvéře velkého světa. Posud držel nad ní ruku baron Möllendorf, její protektor . . .“

Oči Svobodovy vzplanuly divokým ohněm.

„Já v takové nezištné protektorství nevěřím,“ pravil trpce. „Něco za něco, nic za nic. Tak provinciální a nevinný nejsem, abych pochyboval o pravdě tohoto pořekadla . . .“

„A přece se mýlíte, příteli,“ odvětil Hořejší velmi vážně, „mýlíte se a křivdíte baronovi. Neodmlouvejte mně, prosím. Měl jsem tytéž pochybnosti jako vy. Pravil jsem vám, že i mně ta dívka hlavu pomátla, a dal jsem si všelikou práci, abych poměru tomu přišel na kloub. Pravím vám upřímně, že moje pátrání mne stálo i dost peněz; podplatil jsem i služebnictvo. Mohu vás ujistiti, že z té strany ani na slečnu ani na barona nepadá nejmenší stín. Baron je naskrze šlechetný člověk; věřte mi, on je té dívce více nežli otcem, a pak, on má takových dítek ještě více . . .“

„Kratina mi řekl svého času totéž, ale Kratina je starý blázen. Já jsem mu nevěřil. Těžko věřiti v takovou čistotu záměrů,“ bručel Svoboda.

„Jsou všelijací lidé na světě,“ prohodil Hořejší.

„Ve mně dnes všecko tou měrou vřelo,“ pravil Svoboda, „že mi bylo, jako bych se musel vrhnouti na barona; nemohl bych vám ani říci, co mě zdrželo. Baron na mne promluvil vlídně, možná, že právě to mě odzbrojilo. Pozval mě, abych ho navštívil, mluvil cosi, že je mi díkem povinen.“

„Jděte k němu tedy: přesvědčíte se, že je takový, jak jsem vám ho vylíčil. Zajímavý člověk v každém ohledu. A ty jeho sbírky! Slyšel jsem o nich mnoho a často už jsem na to pomýšlel ho navštíviti, neboť i mě už pozval, ale dosud jsem tam nebyl. Je to zrovna nezdvořilé. Ale, víte co? Půjdeme tam spolu. Dnes máme sobotu; v úterý a v pátek od 11 do 2 přijímá baron návštěvy — v úterý tam půjdeme.“

Svoboda přisvědčil; jemu bylo, jako by návštěva ta ho vedla přímo k Bětušce. Ve své ohnivé, těkavé mysli, která ráda z krajnosti do krajnosti přeskakovala, počal litovati, že baronovi křivdil; zdálo se mu, že ho musí prosit za odpuštění.

Mladí lidé se pak brzo rozešli. Co Svoboda se ubíral neladnou zimní nocí k svému domovu, myšlenky v hlavě jen jen se rojily. V popředí stál ovšem zářivý obraz děvy, proudil se k srdci sladký její zpěv — ale kolem ní kupily se ještě jiné představy. Zakolanský, věrný jeho přítel, chtěje ho zdržeti od nerozvážných kroků, uváděl mu na mysl rodiče; Hořejší mu dnes mluvil o zasvěcení se vlasti; cítil, že zachvěla se jiná struna jeho srdce, i spojily se oba zvuky v ladnou harmonii. Nevýslovná blaženost rozproudila se veškerou jeho bytostí.

Věda, vlast i jeho láska, vše to tíhlo jedním směrem, doplňovalo se to . . . zasvětí se oběma, bude moudrý, moudrý . . .

V umluvený den odebrali se Svoboda a Hořejší k baronovi Möllendorfovi. Krásný palác ve vnitřním městě, v Panské ulici. Byli ihned uvedeni do malého salonu, baronovy pracovny. Jediný pohled přesvědčil je, že baron právem požíval pověsti výtečného znalce umění a mecenáše na slovo vzatého. Co tu viděli, nábytek, obrazy, drobnosti, vše mělo znamenitou cenu uměleckou a svědčilo o báječném bohatství.

Baron Möllendorf přijal mladíky vážně ale přívětivě.

„Těší mě z té duše, že jste přišel," pravil Svobodovi, „cítím se vám zavázán díkem za to, že jste mi byl tak statečně a výdatně nápomocen při vzdělání mé chráněnky. Přicházím pozdě s díky svými, cítím to dobře, a obávám se, že jste si o mně neučinil mínění právě lichotivé. Ale co chcete? Bylo by těžko vám vypočítati, co starostí a práce se na mne nahrnulo v příčině četných mých svěřenců. Pomýšlel jsem stále na to, jak bych vám prokázal svoji vděčnost —"

„Račte odpustiti, pane barone," prohodil mladík, „vy jste moje skromné služby skutečně knížecím způsobem honoroval . . ."

„Vy snad nebudete za to míti," přerušil ho baron, „že zaplativ vám pokládal jsem věc za odbytou. Odměnu hmotnou, věru, tu za málo pokládám; vždyť sám nikdy na ni nečítám, ať by se mi jí dostávalo jakýmkoli způsobem. Na moje uznání, ve vší formě vyslovené a upřímně cítěné, jste měl plné právo. Paní Kollerová si vás nemohla dost vynachválit, jak svědomitě jste konal úkol, v nějž jste se uvázal. Ostatně, jak nepochybuji, onehdejšího večera dostalo se vám nejskvělejší odměny za vše, co jste učinil, právě tak jako mně."

„Zajisté, pane barone — tím větší, ježto jsem Bě . . . slečnu již dříve znal . . ."

„Vy jste ji znal již dříve? Slečna se mi o tom nezmínila . . . Ostatně, možná dost, že přece, ale já snadno zapomínám na vše, co leží stranou cíle, za nímž právě jdu. Pozejtří slavím svoje padesáté narozeniny; krásnějšího vázaného se mi nemohlo dostati nežli zdaru, jehož jsme byli svědky, a jejž pokládám za největší, jehož jsem se kdy domohl."

Baron mluvil se zanícením; bledá jeho tvář polila se ruměncem. Trocha samolibosti vyznívala z jeho hlasu, ale kdož by mu ji byl zazlíval?

„Po sobotním vystoupení," pokračoval, „je budoucnost slečnina zaručena. Pustím ji úplně ze svého poručenství. Je důvtipna i v jiném ohledu, a postaral jsem se o to, aby uměla státi na svých nohou. Neměl bych také času, abych se dále o ni staral; nastávají mi jiné starosti. Rozumí se, že jí vždy budu k službám, budeli potřebovati mé pomoci nebo rady, ale, jak jsem pravil, autority nad ní se vzdávám, a ve všem, co se jí týká, pouze si vyhrazuji hlas poradní."

„Škoda snad pro slečnu," pravil Svoboda; „pod vaší záštitou, pane barone, nehrozilo jí žádné nebezpečí. Vy jste jí urovnal skvělou dráhu. Po veškeru pouť svého života vám bude povinna vděčností za šlechetné vaše přispění."

„Činil jsem prostě, co bylo mou povinností. Na světě je mnoho bídy, neštěstí, zoufalství. Není třeba, abychom toho všeho hledali ve

spodních vrstvách společnosti naší. Té pozlacené bídy, toho diamanty vykládaného zoufalství a neštěstí je poměrně právě tolik. Jest povinností nás všech, abychom se snažili dle sil svých, tak nebo onak, každý ve svém kruhu, umirňovati toto zlo. Kdy by každý v oboru své působnosti konal svoji povinnost v té příčině, mnoho, přemnoho zla a neštěstí by se odstranilo, mnohému zoufalství, mnohému zločinu by se předešlo. Ale rozděliti se o práci třeba; kdy by jednotlivec chtěl býti všestranným, marné by byly oběti jeho, bez výsledku jeho namáhání. Už jsem pravil: jeden tak, druhý onak. Já, abych uvedl příklad, obral jsem si za svůj obor podporovati umění. Po mém soudu umění jest člověku tak potřebí jako vezdejšího chleba; umění, buď si jakékoli, blaží člověka, umění ho šlechtí, činíc ho lepším. Pryč s materialismem, s čirým, sprostým materialismem! Hmota na světě jest, a my sami jsme kus hmoty, a naše hmotná část má svoje práva; než vedle hmoty jest v nás jiskra božství, jest ideál, či ideály, které nás povznášejí nad nerozumné zvíře, a tyto ideály mají též svoje práva, patří zrovna tak k naší přírodě jako hmota, z níž tělo naše se skládá.“

Baron vstal; z očí jeho zářil čistý, svatý plamen. Přešel dvakrát pokojem, pak opět stanul před mladíky, kteří vývody jeho s němou úctou poslouchali.

„Odpusťte, pánové — snad vás nudím, snad myslíte, že mluví ze mne hovornost počínajícího stáří. Buďsi! ale já rád o takových věcech hovořím s mladými lidmi.“

„Pane barone,“ uchopil se slova Hořejší, „vaše slova jsou tak krásná, jeví ducha tak šlechetného, že Bůh vám požehná.“

„Mladíčku milý, podívejte se na mne, jak tu před vámi stojím. Vlas mi na hlavě šediví, a stojím tu sám, sám, sám. Měl jsem ženu, kterou jsem zbožňoval, dobrou, krásnou ženu; měl jsem spanilé dítky, jež jsem miloval nade všecko, celou silou svého srdce. Bůh mi všechno odňal. Jsem bohat, velmi bohat, chceteli. Ale co jsou mi platny poklady, když není s kým jich užívat. Zoufal jsem, chtěl jsem učiniti konec tomu životu bez účelu a bez lásky; ale umění mě spasilo, umění mi poskytlo útěchy. Sám nejsem umělcem, Bůh mi nedal tvůrčí síly, ale dal mi rozum a smysly, abych poznal, abych se potěšil a pokochal. Umění je moje žena, umělci jsou moje děti; mám je rád, jako by pocházeli z mé krve. Moje láska je drahá, chceteli; nebudu vám vykládati, mnoholi mne peněz stojí do roka. Ale co záleží na penězích? Zdaž nejsou dobře uloženy, když pomáhají šlechtit a povznášet tisíce a tisíce lidí, když jimi se zachovává, zachrání tolikerý talent, který by neznán a neoceněn zapadl na věky? Často přemítám a sama sebe se táži: Proč roste a vzkvétá toto město jakož i jiná, jemu podobná střediska? — i odpovídám si: poněvadž se sem sbíhají ze všech stran lidé, lidé, kteří hledají štěstí! A proč právě tu hledají svého štěstí? — protože město toto zkvétá! — Vidíte, pánové, věčný kruh!... Mnozí, ach! přemnozí přicházejí marně — pohltí je vlny dravého moře, padají v úsilovném boji. Některým, snad mnohým, se hon přece vydaří! A dobře jest, že mnozí nalézají, co hledají -- i jest třeba, aby se jim poskytovalo pomocné ruky, jak jsem pravil, každý seč jest, dle sil svých, dle povolání svého. — Přišlo prostičké děvče venkovské, seznal jsem náhodou, co v něm vězí, a vedle povolání svého podal

jsem mu ruky, aby oblažilo tisíce. Stojím na svém: musíme se rozděliti o práci! Moje jmeno neuvidíte v seznamu těch, kdož podporují chudinu, nevystačilť bych pro obojí, i přenechávám tento úkol jiným... Moje jmeno nemá zvuku v našich bojích národních a politických, poněvadž v tom nevidím svého povolání. Boj o bytí národní jest bojem za ideál; já ctím každého, kdož se mu zasvěcuje, činíli tak bez úmyslů sobeckých. Pánové, já ctím každou národnost a skláním šíji svou před jejími požadavky; zasvětil jsem se umění, a umění kladu nad národnost, nicméně vidím a netajím sobě, že umění a vědě nejlépe se bude dařiti, budouli v té příčině národové zápoliti o palmu. Z této soutěže, z tohoto boje plyne požehnání i život, v něm rodí se, co na světě krásného, slavného, a bez tohoto boje zavládlo by mrtvo, nastala by hniloba."

„Pane barone," uchopil se slova Hořejší, když mluvčí se zamlčel, „přijměte moje srdečné díky za šlechetná tato slova, jež mi z duše mluvíte. Že pak jste ráčil dotknouti se otázky národnostní, prohlašuje, že ctíte stejně všecky národy a spravedlivě, velkomyslně uznáváte oprávněnost tužeb a bojů jejich, dovolte mi jednu otázku: co vás přimělo, že odhodlal jste se vydávati prosté české děvče za Španělku, že — račte odpustiti — zastřel jste ji tajemným závojem?"

Baron se lehounce usmál. „Již jsem vám řekl," pravil, „že jsem ji chtěl vésti k štěstí a oblažiti tisíce svých bližních darem, jehož se jí od Boha dostalo. Jednaje takto, činím koncessi skutečným poměrům, ustupuji předsudku, který de facto vládne, a jejž nejsem s to přemoci. Předsudek jest silnější než rozum; mylný náhled jednotlivců vyvrátíš důvody rozumovými, proti předsudku zástupů marně budeš bojovati, a chtělli bys boj podstoupiti, ve směšnost upadneš. Sražte se, Čechové, v jeden šik, mějte národní uvědomění a hrdost, nečiňte se směšnými sami, nevydávejte se za Němce a Vídeňany, když jimi nejste, a uvidíte, že předsudek vezme za své, třeba ne obrácením ruky, poněvadž dlouho trvá a lidská přirozenost je konservativní, lpící na obvyklých názorech, tož přece časem; ale začíti musíte! Pak také nebude třeba vydávati znamenitou českou zpěvačku za Španělku, a bude moci zůstati Češkou, aniž bude potřebí se obávati, že vyznáním pravdy stane se již napřed nemožnou. Možná, že se v příčině té mýlím, nemohu si však pomoci, pohlížím na věc z této stránky."

„Nemýlíte se, pane barone!" pravil smutně Hořejší.

„Nuž, vidíte, pánové," pokračoval baron, „tak se mají věci! A nyní odpusťte, že jsem vás tak dlouho zdržel."

„Pane barone," ujal se slova Svoboda, „děkujeme vám za vše, co jste k nám ráčil mluviti. Jsou to zásady v pravdě šlechetné. Ubezpečujeme vás, že slova vaše docházejí živého ohlasu v našich srdcích a že v nich pevně utkvějí."

Mladíci se měli k odchodu. Baron promluviv několik slov s Hořejším obrátil se k Svobodovi: „Vy jste mě podporoval výdatně v mém konání. Vyslovuji vám ještě jednou vřelé své díky. Jsem vám ve všem k službám; obraťte se na mne, kdykoli za dobré uznáte. Prozatím přijměte ode mne malý dárek, skromné uznání vašich námah — dlouho jej už pro vás chystám . . ."

A baron podával mladíkovi skvostný prsten brillanty vykládaný.

„Nemohu přijmouti tento dar," koktal Svoboda; „snad jsem ani nepomýšlel vašnostem sloužiti . . . jednal jsem z vlastního popudu . . . ve svých zájmech, z pohnutek sobeckých . . . zkrátka, pane barone, nebylo by hodno, abych se přetvařoval před mužem, jenž tak šlechetně mluví a jedná — já jsem tu dívku miloval a miluji ji posud."

Baron se usmál, laskavě, po otcovsku.

„A co mi nyní po tom?" pravil. „Vaše pohnutky zkoumati mi nepřísluší. Bylo by s podivením, aby mladý muž jako vy za podobných poměrů se nezamiloval do dívky, jakou je slečna Mercedes. Vaše vyznání je mi důkazem vaší upřímnosti. Také jsem vám řekl, že se nebudu míchati do soukromých záležitostí slečniných. Ta právě dnes podepíše smlouvu s ředitelstvím opery; budu při tom, aby nebyla zkrácena. Tisíc zlatých měsíčné gáže a honoráře za vystoupení, o kterých se ještě dohodneme. — Vidíte, že od nynějška je neodvislá, že stojí na svých nohou. Dokud se učila, ovšem by mne milkování její s kýmkoli nebylo těšilo; byl bych si řekl, že taková zamilovaná hlavinka nerada studuje a raději sní o své lásce — ale nyní!" Baron máchnul rukou. „Pro klášter jsem ji nedal vycvičiti," pokračoval, „a vy jste se poctivě přičinil; přijměte bez ostýchání tento skromný důkaz mé uznalosti a nádavkem — vezměte to jak chcete — radu nebo výstrahu. Naše vychovanka tone v moři štěstí. Rozumí se to samo sebou. Velká gáže, veliké honoráře, sláva bez konce! Je mladá, vše jest jí nové, vše jí hlavinkou zmítá. Zbude jí času zabývati se svojí láskou? Vy jste mi ovšem neřekl, milujeli či milovalali vás, předpokládám však, že se v té příčině nemýlíte, aspoň pokud běží o nedávnou minulost; ale zároveň se mi zdá, že dívka tato setřela se své paměti minulý svůj život."

„Zapomněla i na matku?" tázal se poněkud trpce Svoboda.

„Nevím, ale ani jednou se mi o ní nezmínila."

„A schvalujete to, pane barone?"

„Neschvaluji, ale co mi po tom? To se týká jediné jí; mně běží o zájmy umění. Vy pak uvažte: přijdou velcí páni, přijde veškeren vznešený svět a složí hold svůj u nohou prosté dosud dívky, ale dívky neobyčejně vnímavé, jež s řídkou dovedností se vpravuje do nových poměrů; kde najdete dívku, která za takového stavu věcí se kochá v minulosti? Přítomnost se na ni usmívá, a před přítomností vše ustupuje v pozadí, minulost i budoucnost. Našla štěstí! Jak dlouho jí potrvá, jak dlouho se bude v něm kochat, kdož to ví! — Štěstí lidské je věc relativní; v sobě je nemíváme, u jiných jen je vidíme a předpokládáme. Úplného, čistého štěstí, štěstí takového, jež naplňuje veškeru bytost naši, bez všeliké hořké přísady, toho na světě není! — Jdemeli za štěstím, třeba se spokojiti *jistým* štěstím, řekl bych jedinou stránkou blažených pocitů, jichž soubor štěstím nazýváme, a takové kusé štěstí jedni nalézají v lásce, jiní v tichém životě, jen rodině věnovaném, opět jiní v slávě, a zase jiní v asketickém umrtvování těla, jež brahmáni stupňovali až do nirvany, do prostého nic. Jiní zase domáhají se štěstí v umění, ve vědě, v dobrých skutcích — nebyli bychom hotovi, kdy bychom chtěli stopovati a konstatovati všecky

ty druhy lidského štěstí. Moudrý člověk, pravý filosof, když jedno štěstí ho opustí, když ho zradí, najde si jiné. Vnucovati jiným, co my pokládáme za štěstí, nesmíme a také nemůžeme."

Svoboda se zamyslil; nepochyboval o pravdě slov těch; kdo nám však poví, zda mu skýtala útěchy?

Baron mluvil o vědě, o slávě, které věda skýtá stoupencům svým. Mladík poslouchal, porozuměl, vděčně to uznával — ale v srdci jeho chvěla se přece jen jiná struna, neveselá, vyznívající v smutný akkord: Jeho Bětuška odstupovala od něho dál a dále, milý zjev unášel se do nedostupných modrých výší, odkudž svítil oslňujícím leskem, ale marně vztahovala se po něm pozemská ruka.

Ba, štěstí jest relativní, individuální — a tichá resignace nebyla údělem Karla Svobody.

Mladíci se rozloučili velmi vřele s panem baronem. „Uchovej vás Bůh od trpkého sklamání," pravil baron, tiskna Svobodovi ruku, „ale, ať se stane cokoli, nezapomeňte, že hanba je zoufati sobě. Máme každý svůj úkol na zemi, a každý přinášíme oběti." —

Seňorita Mercedes Moreno najala si skvělý byt ve vnitřním městě, nedaleko rodiny pana odborného chefa Chalupeckého, s níž nepřestávala se stýkati, jsouc dále sluncem jejího salonu. Sláva její zatím rostla každým dnem; stalať se miláčkem obecenstva; kdykoli vystoupila, zpívala před vyprodaným domem; nikdo snad nepamatoval, aby která zpěvačka byla slavila takové triumfy. Hrnuly se odevšad dary, gratulace; představovali se jí první habitués residence; rozpisovaly se o ní noviny, chválily ji o závod — zkrátka seňorita Mercedes Moreno stala se pravou královnou.

Však si uměla také vésti jako královna, prošla v té příčině dobrou školou: madame Chalupetzky von Schwarzenbrunn, geborene Horzeyschy, vyučila ji znamenitě, jak se královny chovají, a viděli jsme již, že seňorita Mercedes Moreno bývala vnímavou a učelivou dávno před tím, než byla pokřtěna zvučným španělským jmenem.

Ježto byla královnou, bývalo jí také podnikati boje s dvorními pletichami různého druhu. Nikdo by neřekl, jak rychle se zdokonalila v té příčině; tak velice nadaných osob jako seňorita Mercedes Moreno rodí se velmi pořídku. Sotva malé její nožky dotkly se prken jeviště, ta tam byla všecka naivnost, všecka nejistota. Držela na uzdě pokorné sluhy své, až byla z toho radost, a v onom víru nekonečných intrig divadelních, v nichž nezvyklému tak těžce se pluje, udržovala se na povrchu, jako by v ovzduší tom byla narozena, jako by jinde nebyla žila.

A v počtu těch, kteří přicházeli skládat hold k nožkám jejím, závodíce o laskavý pohled a přívětivé slovíčko, objevil se čtverlístek zvučných jmen: český kavalír, polský kavalír, uherský kavalír a, last not least, Vídeňský finanční kavalír, jehož rodokmen sahal nejdále do minulosti, do šedých časů Davida krále. I představí sobě laskavý čtenář, jaká sláva vzešla salonu Chalupeckých, když objevila se v něm zvučná tato jmena a vedle nich ještě jiná. Ta sláva se nesla až do dalekého Jičína, odkudž na její udržování přitékal pořáde silnější proud peněz. Ale co na tom? Jičínský vrták bratr jich měl dost, a když jednou

přijel a viděl tu krásu, rozbřesklo se mu v hlavě, proč vlastně žije, i byla radost jeho veliká velmi, tak velká, že když syn mu řekl: „Ale, tatínku — vždyť je to jen pozlátko, vždyť je to pouhá komedie“ — pořádně se rozdurdil a synovi svému pravil: „Nezkušený chlapče! Přál bych sobě, aby hodně toho pozlátka na tobě uvízlo, aby jednou z tebe byl tak vážený pán jako můj pan švakr, tvůj strýc. Věř mi, to by mě více těšilo, než tvoje národní výtečnictví, za něž ti nikdo ničeho nedá. Proto také těžce nesu, že jsi se neodhodlal vstoupiti do státní služby, která jedině poskytuje záruku skvělé karriery; pan strýček ti to také vykládá ve zlé. Povídám ti: hlavní věcí jest, aby lidé měli před člověkem vážnost.“

Miloš ledacos namítal, ve vší skromnosti, jak se na syna sluší, a tím otce sice uchlácholil, ale nepřesvědčil. Nebylo divu: tolik cti se Jičínskému měšťanu a továrníkovi jakživo nedostalo — excellence, princové, hrabata, baroni, generálové, vysocí úředníci, vyšší než doma pan krajský, tlačili se k němu a tiskli mu ruce, krásné dámy se na něho sladce usmívaly, že staré srdce jeho mládlo, jako by ho ovál dech vonného jara.

„Tento večírek jsem uspořádal tobě na počest, drahý švakře,“ šeptal mu do ucha pan odborný chef, zase *jeho* drahý švakr.

(Pokračování.)

Letní večer.

lunko se sklání za lesy
stále níž,
před spaním na nebe ještě si
růžové praporce vyvěsí;
hle, teď se zardělo temně,
skok — a již
zapadlo. Dobrou noc, země!

Náhle se v žitném strnisku
větřík zdvih,
čtverácky hned cosi na blízku
pošeptal nízkému ovísku,
a již se po nivách nese
lehký smích,
slábne, až zapadne v lese.

Polní se cestou k dědině
klátí vůz,
od řeky po úzké pěšině
děvčata z trávy jdou, mezi ně
s velikým křikem teď vletlo
hejno hus,
hovoru pásmo jim spletlo.

V dědince právě klekání
dozněl hlas,
všude je ticho, jen se strání
hlídačů slyšeti volání,
příroda dýše tak jemně —
spánku čas.
Dobrou noc, matičko země!

Ferd. Tomek.

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Roku 1891 Osvěta přinesla svému čtenářstvu velmi příjemnou pochoutku povídkovou: *Ze světa lesních samot* od Karla Klostermanna, který dříve již pozornost vzbuzoval svými drobnými obrázky ze Šumavy v německé Politice uveřejňovanými pod pseudonymem Faustin. Ty pohnuly redaktora Osvěty, že autorovi dopsal, by vzácný materiál svůj zpracovával po česku ve skladbách rozměrnějších. Klostermann poslechl a vstoupil i do řad českého spisovatelstva. Že se to stalo na skutečný prospěch české literatury, o tom nebylo pochyby hned po Světě lesních samot, a prospěch tento dále ukazuje i Klostermannův román *V ráji Šumavském*, jejž roku letošního v krásné úpravě vydala jakožto své 7. číslo Vilímkova illustrovaná knihovna rodinná s illustracemi Adolfa a Karla Liebschera.

V čem vězí nepochybné kouzlo obou prací Klostermannových? „Ty, milý čtenáři," praví on sám na str. 129. a 130. svého románu V ráji Šumavském, „jedno ať svit vycházejícího anebo zapadajícího slunce zlatí oblohu, vroubí lemem různobarvého světla hory, lesy, skalní temena i stráně, utkávaje modré a fialové závoje přes husté lesy a nachově černé stíny, přes hluboké rokle a úžlabiny; ať vše se koupá v moři světla poledního slunce; ať vystupují hromonosné mraky, příšerně hrozivé, plné majestátnosti; ať valí se ohromné kotouče co mléko bílé mlhy, tu zahalujíce rázem anebo zvolna hřbety a ostré výběžky temen horních v záhyby světlého roucha svého, onde odkrývajíce nové, dosud nevídané tvary, hroty, báně, spousty lesní, řídké pažitě, smutné, klečí porostlé plochy: jest to jedno, pravím; máš-li srdce citlivé, duši velebnosti přírody otevřenou, vnímavou pro krásu její, ty staneš v němém úžasu, ty se budeš klaněti Tvůrci a jeho dílům; ty vzdáš hold svůj naší staré Šumavě, vydají ohlas struny srdce tvého; i příšerný její ráz, jevící se hlavně za pochmurného počasí, dojme tě, jako dojímá smutná píseň; ty se budeš těžko loučiti s pohledem na hory naše, a přicházeti budou chvíle, kdy vzdálen od ní po ní zatoužíš; ty zapomeneš na nicotné naše spletky, malicherné štvanice; ty otevřeš srdce své trpícímu, zápasícímu lidu, jemuž osud zde rozkázal žíti, a nebudeš uvažovati, zda lid ten mluví česky neboli německy; ty v něm budeš milovat své bratry, obyvatele vlasti své, jejíž dílem jsou tyto kraje, byť i ztřeštění fanatikové je reklamovali pro jakous bezejmennou partikularistickou tvorbu jedem naplněné fantasie své; ty ctíš a zbož-

ňuješ *celou* svoji vlast, nikoli část její; ty se jich nezřekneš, jako oni se tebe nezřeknou, byť i jazyk jejich jiným mluvil hlaholem, jako oni v prostodušnosti své v tobě uvidí krajana přes všeliké úsilí bláhovcův, již jim chtějí namluviti, že k tobě nepatří; u nich se neujmou myšlenky nenávisti, jako se neujaly ve mně, ve skrovném synu těchto hor, kterýž je a tebe se stejnou láskou objímá a kterýž neodstoupí od zásad *pravého* smíru a vzájemné lásky, pokud slunce mu bude hřáti; ty se zasměješ zakrslé duši oněch, již se neostýchají napomínati výslovně i ve spisech svých německé turisty, aby se vystříhali končin Čechy obývaných, jako by kraje ty byly morem a prašivinou stíženy; ty zhrdneš úzkoprsým fanatismem jejich a nebudeš následovati příkladů jimi dávaných; ty pomiluješ ten lid, ty s ním budeš cítit a podílu vezmeš na trpkém jeho osudu, i nelíbili se ti to neb ono z vlastního poznání nebo vypravování mého, budeš toužiti na slabosti lidské vůbec, na zvrhlosti jednotlivců, na krutost poměrů namnoze nových, nezvyklých . . ." Pominemeli zatím všech narážek na dobu přítomnou i všeho toho, co charakterisuje osobnost našeho spisovatele, zejmena jeho horlivé vlastenectví, máme vlastními slovy jeho potvrzenu první příčinu oblíbenosti a zdaru jeho prací. Jest to především novost látky, mohutná scenerie hvozdů Šumavských a zvláštní život jejich obyvatelů. Zvláštní to život německých těch horalů! Život přirozený, neurvalý a drsný, smyslný a požitkový, primitivní a na sta let vzdálený od naší civilisace, sobecký a přece plný sympatií, hrubý v podstatě, ale přes to se zárodkem mravnosti a poctivosti. Sama látka má tedy do sebe vše, co poutá, vábí, zajímá. A přece třeba vyznati, že nesmíme Klostermanna pokládati za spisovatele, jejž šťastná náhoda přivedla v přírodu a život oplývající bohatou kořistí, kterou by vyčerpati dovedl každý talent obdařený šťastnou a bystrou schopností pozorovací a reprodukující, čímž Klostermann jest pravda nadán v míře nevšední. Musíme se však obdivovati ještě více pravému psychologickému pochopení tohoto zvláštního života, nelíčené pravdivosti, s jakou život tento podává, a plastickému vytesání těch povah samorostlých, jež poznáváme pouze z jich řečí a činů, jichž dobrota a mravnost, nepoctivost i zvrhlost, vyvýšenost i všednost jsou prosté výsledky poměrů, v nichž se pohybují. „Báje o idylické samotě zrodila se v mozku básníků, lidí rozkošemi přesycených anebo namáháním unavených," praví Klostermann v povídce Ze světa lesních samot (Osvěta 1891, str. 806) a ukazuje takto ráz svého tvoření, jehož význačná známka jest nelíčená, nenadsazující a nepodceňující pravdivost. Obrazy Klostermannovy nejsou ani Gessnerovské chvalozpěvy blaženosti venkovského horského zátiší, ani idealisující přeměny pouhých venkovanů na mravní hrdiny a filosofy tvoření romantického. Z nich mluví skuteční lidé, ti zvláštní, svými poměry vychovaní horalé, kteří v ovzduší a okolí svém svým zcela zvláštním spůsobem rozvíjejí své vlastnosti dobré i zlé.

V pracích Klostermannových život Šumavský se rozvíjí širokým proudem. Celé řady zajímavých typů se objevují před vámi. Ve Světě lesních samot hajný Vavruch, jeho dcera Katy, lesník Malý se svou ženou, příruči Bártovec se svou Hildegardou, respicient a finančníci, podloudníci, dřevorubci, pytláci, skotáci a skotokradové. Jsou to samí lidé z jiného světa, řekli bychom s lesníkem Kořánem, tak se různí

ve svém myšlení a cítění. Hned hajný Vavruch. Tento člověk, který že jest křesťan, o sobě tvrdil a láskou k bližnímu se vyznačoval, pytláky za starého lesníka bez milosti ubíjel a nemohl pochopiti tvrzení nového svého pána, že hříšno jest člověka utratiti. „Škodnou zvěř vyhlazujeme," odpověděl hajný, „a lupiče, zloděje, vrahy bychom neměli utrácet, ohrožujíli nás a dobré lidi? To přece není hřích." „Jaký kraj, tací lidé," praví jinde. „Zda zná slitování les, sníh, močál? A lidé, kteří po nepravých cestách chodí, protože je pudí buď hlad buď neodolatelná náruživost, jsou rovněž tak nemilosrdní." „Ba strašné je to," dokončil tuto rozmluvu, „ale není to jiné. Či máme ustoupit, všem lotrům povolit, aby s námi dělali, co by chtěli? Toho přece nikdo, ani Pánbůh na nebi nemůže žádat. Co pak bude z dobrých, když se budou muset báti zlých?" Tak tvoří poměry životní rozmanité názory. Když velikou vichřicí zničeny byly lesy revíru Malého, tento ve své zoufalosti pronášel i podobná slova: „Ale takhle to přijít nemuselo . . . člověk by víru v Boha ztratil . . . čím pak se ten les provinil? . . . Kdy by to lidi bylo mlátilo, nic bych neřekl." Ostatně i sám sudí na Kašperských Horách, když příruční Svijanský soudu oznámil, že skolil pytláka, poklepal mu na rameno a pravil tónem naprosto netragickým: „Z toho mračna nebude déšť, panáčku. Skolil jste prostě otrapu, který vám šel na život; byla by jen škoda, kdy by s životem vyvázl." — A nyní si připomeňte zase jiný typ. Katy, dcera hajného. „Spadlý na týl visel černý šátek, jímž hnědé vlasy pokrývala, plná ňádra sotva kryla režná košilka; všecku pružnou stepilou postavu na odiv stavila tmavomodrá, prostá kratinká suknice, a pod ní bělaly se bosé nožky. Ramena měla obnažena až skoro k pažím; v jedné ruce držela jakous dřevěnou nádobu, druhou si zacláněla oči. Tak tu stála v chudičké úpravě, krasavice pustiny této jediná, růže vykvetlá v těchto černých, melancholických lesích." Brzy po příchodu Svijanského do Pürstlinka provázela jej sama z rozkazu otcova do Kvildy 5 hodin cesty vzdálené v dřevácích, smějíc se, že jí vyká, smějíc se, že by měla milého, ale nedadouc se od něho pocelovati. Zamilovali se do sebe a táž Katy, když louče se s ní k sobě jí táhl: „Později!" šeptala, zajíkajíc se. „Po deváté hodině všecko u nás spí . . ." Ale když Svijanský zcela vážně jí vypravoval, že si ji chce vzíti za manželku, že však proto se musí státi vzdělanou paní a že ji proto bude učiti číst, postavila se před něj, levou ruku o kyprou kyčli podepřela, pravou do vzduchu zamávala; černý šátek jí na týl sjel, tmavé kadeře spadly na skráně, na rozpálené líce i na bílou košilku, pokrývající ňadra i rámě: „Nechcešli mne takovou, jakou jsem, najdi si jinou; ženou ti budu, paní jakživa ze mne se nestane." Hněvali se, a když se po delší době smířili, Katy se tulila k němu jako lichotivá kočka, vždy těsněji. Kdysi v lese zastavil ji nápadník Zwiehofler Luizl z Bavor (jehož otce hajný Vavruch zastřelil) a znovu se o ni ucházel. Marně. Když však jí vyprávěl, že mohl otce jejího již zastřeliti, Katy se naň podívala s nevýslovným opovržením: „Ty žes otce mého měl v rukou, ty? Bídný chvastale, mně jinou zpívej!" — a následovalo celé klasobraní nejtučnějších nadávek, jakých toliko mluva našich zalesáků schopna jest; ba, hrábě pozvedla, napřáhla, zamávla. Za to zase raněného lesníka obětavě jako pravá Sa-

maritánka léčila. Jak se bála o Svijanského, když nastal boj mezi ním a pytláky! O mravní stránce boje toho prostá dívka, dcera divých lesů, surové přírody ovšem nerozumovala, nepřemítala. Vedle jejího názoru úcty hoden byl ten, kdo vyhrál; ale ženské srdce nezapřelo se; měla strach o toho, k němuž láskou lnula. Varovala ho, aby odešel, těžce se s ním loučila, ale slib jeho, že jí bude psáti, odmítla slovy: „Není třeba — u nás by nikdo psaní nepřečetl. Také bych ti nemohla odpovědět.“ Vrátila se domů, přišla, svlékla a zula se i šla po své práci, jako by cestu dvanácti hodin nebyla vykonala, jako by se nic nebylo stalo. Za tři léta Svijanský si přišel pro Katy. Ale Bártovec mu vypravoval: „Dovolte, abych při vší úctě, kterou k vám chovám, vám řekl, že jste naivní, jako byste žil v dobách apoštolů. Jak pak dlouho takové děvče jako Katy bez milého vydrží? Když jste odešel, celý rok vám věrnost zachovala, celý rok, pravím. Nebyla dost hodná? Potom se provdala, to je to celé. A vy jste to nevěděl! Teď má dvě děti.“ — Toť druhá z těch povah, o nichž také lze říci, že nejsou hrdinami doktriny ani citu. Netřeba podrobněji řadu těchto osob doplňovati, čtenářům Osvěty jsou zajisté v dobré paměti dřevorubec Matýs, stará Nany, lesník Malý se svojí ženou a všechny ty ostatní osoby oživující zvláštní ten svět lesních samot Šumavských.

Na širokém podkladě toho života lesníků, dřevorubcův a pytláků, z něhož poznáváme celý spůsob jich živobytí se vší prací, se všemi radostmi a svízeli, jakožto hlavní osa románu se rozvíjí vnitřní život příručího Svijanského a hajného dcery Katy ve své protivě dvou různých civilisací, dvou různých světů, kteráž různost v oči bije též lesníkem Kořánem a chotí jeho Zdenkou proti všemu ostatnímu obyvatelstvu. Kořán a Vavruch představují dvě protivy v názorech. Jedná se právě o hodnotu lidského života a o mravní stránku činu zničiti život lidský. Kořán sám se stane obětí svých jemných názorů, jest těžce raněn a jen stěží vyvázne životem. Ale i Svijanský musí se odstěhovati, i on přišel v rozpor zadost činiti povinnosti své a šetřiti nebo nešetřiti života lidského. Svijanský jakož i Zdenka ukazují dále též citovou různost, jaká vládne v těch různých světech. Svijanský dostál své povinnosti, svému slibu a přišel si pro svoji nevěstu. Ta čekati více než rok neměla za nutno. A mezi těmito nezkaženými dětmi světa mravního a přirozeného si připomeňte příručího Bártovce, který za odcházejícím Svijanským zabručel: „Blázen, místo aby byl rád, div si nezoufá. Mně aby se tohle štěstí přihodilo, mně aby tak někdo Hildegardu před nosem unesl! Ta opice onoho blahoslaveného dne, kterou bych si v radostném rozčilení opatřil!“ A tento Bártovec nebyl zlý člověk. Takými se musejí státi lidé, kteří nejsou s to, aby přivykli a přispůsobili se poměrům, v kterých se octli. Nuda je kletba oněch krajin. „Nuda,“ pravil lesník Kořán, „je naše kletba, kteráž každého z nás už stihla a stíhá všecky, jimž osud pobyt v těch končinách vykázal.“ „Samota duši zkázou hrozí,“ pronesl mladý kaplan Rehberský k paní Zdeničce. Nuda vnutila Svijanského v nerovný milostný poměr, nuda a samota Zdeničku pudila pryč z Pürstlinka a vedla k nedorozumění a hněvům mezi ní a manželem. Ještě pak jednoho znaku nelze opomenouti. Lid je v celku hodný a dobrácký, při tom však surový, nevzdělaný, plný nesmyslných pověr a divných názorů mravních. Ale

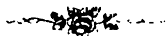
vnikala do něho již i zvrhlost, jejíž příklad spisovatel vylíčil při zábavě v Mádru. A kdo jest příčinou této zvrhlosti? Respicient, o němž připojil sám spisovatel, kterak jest důkazem, že i špatný kněz může hlásati dobré učení, odpověděl Svijanskému: „To, to! ten lid je hodný — nevzdělaný sice, ale dobrý. Věřte mi, to všecko jen ta cizácká banda má na svědomí — ti ho kazí.“ Smutné vysvědčení pro pány, že jich příkladem za dvacet let se z toho lidu mohla státi holota. Takto tedy nad celým románem se vznáší i povznešené filosofické ponětí tohoto života ze strany spisovatelovy.

Všechny tyto vlastnosti: nádherné líčení velikolepé scenerie Šumavské, pravé psychologické pojímání přirozeného tohoto zvláštního života, plastická dovednost vybranými znaky před oči postaviti nelíčenou rázovitost samorostlých těch povah, svědomitá pravdivost u výběru znaků podstatných a filosofický podklad spisovatelem celému obrazu daný vyznačují i Klostermannův román *V ráji Šumavském.* Vzhledem k sociální stránce jest román tento pokračováním Světa lesních samot. Nač tam jen mimovolně učiněna narážka, to zde tvoří hlavní základ. Hrozná vichřice, která zničila veliké hvozdy, zvrátila hospodářské základy celé Šumavy. Jí na pomoc přišel kůrovec. Tím Šumavským lidem přinesen nevídaný a neslýchaný blahobyt, život plný práce a plný rozkoše, bylo dost peněz, parády, zábav, svateb i křtin. Dříví, které nemuselo nebo nemohlo býti spáleno, muselo býti vyváženo, a za vyvážení sedláci Šumavští žádali ohromné peníze. Dostali jich. Zakládány průmyslové závody, hlavně soustruhárny, a odtud rovněž výdělek šel ostatnímu obyvatelstvu. Následek blahobytu u jeděnch byla zpupnost, u jiných znemravnělost. Zhýralý život vyžadoval pak výdajů, na něž nestačily ani obrovské výdělky, začaly se dělati dluhy tajně, aby o nich nikdo nevěděl, zanedbávalo se hospodářství. Konečně se podařilo přemoci malého dravého nepřítele, jenž hrozil záhubou všemu lesnímu hospodářství. Lid Šumavský neměl výdělku, ale žíti chtěl jako dříve, dělaly se dluhy, prodávaly se lesy . . . Tento vývoj Klostermann znázorňuje na rodině bohatého Podhamerského, jehož pýcha se zřejmě zračila v častém jeho výroku: „Podhamerský sedlák je na světě jen jeden.“ Všechnu snahu věnoval rychlému zbohatnutí pracemi v lesích. Pracoval množstvím potahův a zapomněl i na svou sklizeň. Nastala nepohoda, sklizeň byla tatam. Z nedostatku píce musel býti prodáván dobytek lacino, a když nové nastaly výdělky, draho kupován. Zatím měl také již vtěleny na statku dva tisíce, které si vypůjčil od lichváře, aby hotovými vyplatil věno druhé své dceři. Chtěje se vší mocí vybaviti z tísně, převzal na akkord více práce, než se stenčenými potahy mohl vykonati, i upadával z jedné pokuty do druhé, tak že v pravdě se dřel jedině na tyto pokuty. Upadal stále hloub a hloub, a jedinou nadějí jeho byl zbylý mu les. Prodal jej sice výhodně, ale při kácení neopatrností výrostků vznikl požár, který s úžasnou rychlostí za ohromného sucha se šíře, zničil poslední naději hrdého sedláka. Hořící les byl Podhamerskému zároveň svící umírajících. Na Podhamerském se splnilo prokletí staré Girglové, když vylákav jí k sobě syna, nechtěl ho propustiti domů, ač druhý syn jí umíral. Na nezdárném synu vdovy Girglové Vilibaldu, na synovi Podhamerského Vinckovi a dceři jeho Rezle Klostermann zobrazil stupeň nemravnosti,

na který dostoupila zbujnělost rychle bohatnoucích horalů. Dcery Eviny v soustruhárně pracující byly pravým výkvětem znemravnělosti. Všecky překonala naprosto smyslná a vášnivá Rezla, která aby smyslnosti své mohla hověti co nejrozmařileji, provdala se za bohatého a starého majitele píly Gregra. Žena ta jest pravý démon smyslných orgií, a bezcitnou vypočítavost této Šumavské Messaliny spisovatel líčí barvami velmi sytými. Scéna, kdy vášnivá ta žena zpívá v hostinci rouhavou a drzou svoji píseň, patří k nejmohutnějším v románě. Po smrti nešťastného svého manžela bohatá Rezla odebrala se s novým manželem do světa, ale vrátila se po letech jako bídná, toulavá, bláznivá žebračka; „Katzenresi!" pokřikovaly na ni děti pro hubenou kočku, kterou stále s sebou nosila mazlíc se s ní. — Proti tomuto světu tonoucímu ve víru znemravnělosti stojí starý silák a poctivec Rankelský Sepp, který jako prorok, tuše konce opojné té rozmařilosti, marně varuje svoje rodáky a jen stěží od záhuby zachrání svého vnuka Václava, kterého do sítí svých vábila smyslná Rezla. Václav po těžkých zkouškách a po těžké chorobě odolal a došel štěstí podav ruku hodné Annamirle, dceři Girglové. Na jednu postavu dlužno ještě upozorniti: jest to energická Nany, nejstarší dcera Podhamerského. Byla pracovitá jako kůň. Ale po ženské něžnosti ani stopy u ní. Když ji navštíví ženich, kterého milovala, spílala mu pouze lenivců, lumpácké vojny a vyhnala ho do nejhroznější bouřky, jen aby zítra nezahálel. A když jí přinesli později muže těžce raněného, pomáhala mu sice, ale ani při této příležitosti nezapřela se její povaha, Nany mužovi svému nadávala stále. Nechceme rozmnožovati důkazy o její povaze vyličováním spůsobu, jakým se chovala k otci, matce, sestrám. Ale jinak byla to žena poctivá a na nestoudnou svoji sestru Rezlu, slyšíc o jejích hanebnostech, přímo si došla. Nany jest pravý vzor impulsivní egoistické postavy, jak ji nalezti můžeme na stupních nižší civilisace, a vzduch, který z osoby té k nám vane, zanáší nás přímo v ovzduší Shakespearovských nervových strojů. Jsme věru překvapeni, že z duševního života obyvatelů tohoto Šumavského zákoutí mohli bychom odvoditi tutéž psychologii jako z chování postav Shakespearovských. Že Klostermann dovedl tak pravdivě zachytiti a vžíti se v ten svět „zcela jiného fládru" než jsme my, jest zajisté velkou předností jeho spisů. Spolu jest Klostermann důkazem, jak veliká zkušenost dovede nahraditi básnickou intuici. Té Klostermann postrádá: vidíme ho dosti pozdě vstupovati na dráhu spisovatelskou. Na této dráze v koncepcích básnických nebude vynalézavým, ale bedlivé pozorování a zachycení skutečnosti vzácné a zvláštní učinilo ho schopným podati z Pošumaví obrazy, nad něž nemáme v české literatuře a které svojí reálností překonávají známé německé povídky Stifterovy, jimž vtisknuta pečeť tvoření jiné doby a jiného směru. Řadíme Klostermannovy obrazy k nejlepším plodům beletristické literatury české posledních dvou let a jsme potěšeni jistotou, že bohatá jeho zkušenost ještě často vtiskne mu péro do ruky k znázornění přírody tak velikolepé a života, jenž s přírodou tou tak úzce souvisel, ba že — jak letošní ročník Osvěty ukazuje — autor svým tvořením se octl na půdě, která ho s vlastním životem českým přivádí ve styk ještě důvěrnější. *L. Čech.*

R. 1893. Čís. 10.

OSVĚTA

Dílo Schmerlingovo.

Historicko-politická studie.

Napsal

Jos. J. Toužimský.

III. V královstvích a zemích za Litavou.

(Dokončení.)

Za okolností, kde Maďarům plnou měrou se dávaly prostředky k rozvinutí agitace, jest těžko pochopiti akademické kroky, jež měly zavesti pořádek v množícím se zmatku. Takovým krokem byl od Vaye a Zsedenyia spolupodepsaný *nejvyšší reskript ze dne 16. ledna*, v němž se poukazovalo, kterak ústavní poměry uherské byly částečně znovuzřízeny „v přesvědčení, že důvěra budí důvěru, otevřená ochota u šlechetného a politicky zralého lidu dojde spravedlivého uznání, pravého porozumění a poctivé podpory. Naše očekávání," praví se tu, „nesplnilo se úplně." Reskript kladl důraz na říjnový diplom a ústavní vývoj na jeho základě a nařizoval předně, aby neplatny byly všecky volby, při nichž v cizině žijící velezrádci a jiní říši nepřátelští mužové byli voleni do stoličných výborů; za druhé aby pod přísným trestem zrušena byla všechna usnesení k tomu směřující, by vybírání daní bylo zastavováno nebo nové daně samostatně vypisovány; za třetí, aby neplatna byla všeliká usnesení, která činnost soudních úřadů nebo zákonů ruší, a za čtvrté, aby závažnými prostředky zmařen byl každý pokus zaváděti o své ujmě zákony z roku 1848, jejichž oprava zemskému sněmu jest vyhrazena. Kde se tomu stoličné výbory staví na odpor, mají schůze býti přerušeny, stoličné hromady rozpuštěny a po případě užito moci.

V samém ministerstvě německo-centralističtí ministři s netrpělivostí čekali na neúspěchy Vayovy a uherských ministrův a zmocňovala se jich touha, aby i Uhry oblaženy byly řádem centralistickým. Byli plni sebevědomí a měli podporu ve smýšlení strany německo-centralistické. Plener s jizlivostí podotýkal, že Uhry náležejí sice k Rakousku,

ale že v nich „nemáme co poroučeti." Vay trval proti nim na tom, že v Uhrách sluší vládnouti se všemožným šetřením citů země, jež dlouhou reakcí těžce trpěla. Reskript měl nyní rozhodnouti, na kterou stranu vítězství se nakloní; dosáhneli jím úspěchu Vay, bude pánem situace on, neli, budou jimi jeho odpůrci.

Dvorský kancléř uherský obrátil se také písemně ke kardinálu Sitovskému, aby „ve svém osvědčeném vlastenectví k tomu působil, aby otcovské záměry Jeho Veličenstva byly uznány, jeho příkazy s příslušnou poslušností přijaty a přesně plněny." Ukazoval k tomu, že celistvost Uher přivtělením Vojvodiny a Temešského Banátu, tří sedmihradských stolic a Kövarského okresu větším dílem jest provedena, a co není, v nejkratší době že bude poskytnuto, že stolice, „ony korouhve obrany uherské ústavy," jsou již organisovány, že domácí úředníci spravují zemi, že soudnictví ve všech instancích jest maďarské, že drahý mateřský jazyk ve státní správě, soudnictví a školství je přijat a svolání sněmu již uzavřeno. Co ještě zbývá do úplného právního poměru, že odňato na krátkou jen dobu. Kardinál v skutku také přípisem svým ze dne 20. ledna kladl všem stolicím na srdce: „Neodcizujme se mocnáři, který se opět a opět s ratolestí míru k nám blíží, jsa nejlepším srdcem i nejryzejšími záměry ovládán." Ale již 23. ledna kardinál obrátil a podepsal v *odpověď na reskript* representaci hromady Ostřihomské stolice, jejímž byl dědičným vrchním županem. „Zdrceni přijali jsme přípis Vašeho Veličenstva ze dne 16. ledna," praví se tam a ukazuje se na utrpení Maďarů za cizí správy uplynulých dvanácti let. „My obyvatelé roviny, kteří nejvíce jsme trpěli ranami minulého systému, mohli bychom Vašemu Veličenstvu vypravěti, kterak cizí úředníci z našich nejsvětějších upomínek posměch si tropili, kterak naši národnost, náš mateřský jazyk činili předmětem potupy, kterak nás vyssávali a ožebračovali — neboť stali jsme se chudými, — kterak nás nutili spravedlnost si kupovati . . . Nechť V. Velič. řekne jako druhdy Tvůrce: ‚Budiž světlo,' a bude světlo a život. Nechť V. Vel. řekne: ‚Národe, tvé tužby budou splněny, zákony z r. 1848 obnoveny, všem odsouzeným návrat dovolen,' a jasné slunce ozáří smír mezi národem a panovníkem." Stolice za stolicí přidávala se k odpovědi té a některé, jako Pešťská, usnášely se na příkřejších ještě representacích. Pešťská se po návrhu Nyaryově usnesla 12. února mezi jinými projeviti: „Stolice houževnaté drží se zákona a nepřijímají žádného nařízení, které je s ním v odporu. Ve státním ústrojí jsou ústavnost a libovůle neslučitelny a musejí stát vésti k úpadku. Vymáhání nezákonných daní a bezprávnému odvádění branců neunikáme my, ale zákon nám je zakazuje. Dokud zákony z r. 1848 od sněmu nebudou změněny, pokládáme je za zákony platné, jež prováděti neustaneme." I tato odpověď měla přívržence a následovníky. Ještě jeden pokus učinil Vay, na den 14. února svolal do Pešti vrchní župany, avšak i tato porada ostala bez výsledku. Vrchní župané osvědčovali mu osobně svou důvěru, ale aby vystupovali proti proudu v stolicích, k tomu necítili v sobě ani chuti ani moci.

I po tomto neúspěchu bylo postavení uherského kancléře a ministra stále vždy pevné, ano oni dosahovali ještě nových úspěchů pro

Maďary. Nevadily tomu ani nedoplatky daní z Uher, k vůli nimž 20. ledna uzavřena půjčka 30 milionů zl., ani hnutí národností proti maďarismu se bránících. Dne 14. února vyšel *reskript o svolání sněmoven uherských*, poslanecké a panské, na den 2. dubna do Budína. Reskript ten zavdal podnět k novému boji a k novým protestům. Pravili jsme, že prozatímný volební řád zakládal se větším dílem na volebním zákoně z r. 1848, ale v některých odstavcích se přece odchyloval. Tak bylo vypuštěno ustanovení, že poslancem smí se státi jen ten, kdo mocen jest jazyka maďarského. Proti tomu a proti svolání sněmu do Budína zdvihl se prudký odpor. Stoličná Pešťská hromada prohlásila, že za platný pokládá toliko volební zákon z r. 1848 a odchylky od něho že jsou neplatné. Ve všech volebních řečech protestováno proti oktrojírce obmezováním zákona jako proti dílu absolutismu a proti svolání sněmu do hradu Korvinova v Budíně. Na předběžné poradě 2. dubna usnesli se poslanci v Pešti shromáždění, že žádným spůsobem do Budína nepůjdou. Nastalo vyjednávání mezi Peští a Vídní, kteréž nazejtří ukončeno rozhodnutím císaře, že sněm zasedati má v Pešti, pouze k zahájení že se mají dostaviti poslanci do Budína, a že výslovně to má prohlásiti judex curiae hr. Apponyi v zahajovací řeči. Po delším rokování teprve usneseno, že zahájení sluší pokládati pouze za obřad a že každý poslanec má na vůli, aby k obřadu tomu se dostavil nebo ne. Deak ovšem prohlásil, že k zahájení půjde, i kdy by jíti měl sám.

Zatím odehrály se jiné ještě věci, jež vedly ve Vídni k ministerské krisi. Do zahájení sněmu vydáno více než na polovici *Sedmihradsko* Maďarům. Dne 12. února svolána v Karlovském Bělehradě porada zástupců tří národností, rumunské, saské a sikulské, z nichž každá osmi důvěrníky byla zastoupena. Sikulci neodporovali sloučení s Uhry, Rumuni proti němu protestovali, Sasíci hájili svého práva. Nicméně sloužila sedmihradskému kancléři Kemenyovi za záminku, aby se domáhal platnosti zákonů z r. 1848 i pro Sedmihradsko. Hrabě Apponyi byl totiž dosáhl nejvyššího schválení oběžníku, že cís. král. soudy v Uhrách do 1. května 1861 svou činnost zastaví a akta vydají soudům uherským. Řečená porada stala se zajímavou i tím, že biskup Haynald prvně prohlásil se tu pro požadavky maďarské a zaměniv černožlutý prapor za maďarskou trikoloru stal se stoupencem rozhodných osmačtyřicátníků. Dne 27. března císař jmenoval sedmihradské gubernium ve smyslu maďarském a svolil k reorganisaci Sedmihradska, načež ihned oběžník Apponyiův uváděn tu v platnost. Pokud tu maďarský kmen Sikulův obývá, byla také do 1. května provedena organisace jako v Uhrách, arci Rumuni a Sasíci ve svých městech a okresích vedli boj za zřízení dosavadní a za samosprávu. Ve Vídni žádali z té příčiny 29. března němečtí ministři za propuštěnou, krise však do 2. dubna opět se urovnala. Tím a politickou potřebou hledě k nastávajícímu sněmu postavení Vayovo ještě se upevnilo.

Zasedání sněmoven uherských (od 6. dubna do 21. srpna) vyplněno bylo bojem za zákony a neodvislost z r. 1848. Tvářnost sněmoven naprosto se lišila od sněmu českého, moravského i jiných rakouských zemí. Sněmovna poslanců byla výhradně a rozhodně maďarská.

Strana sedmačtyřicátníků zmizela úplně a osmačtyřicátníci dělili se ve dvě strany lišící se taktikou, ale nikoli zásadním programem. Byla tu *levice* s revolučním pozadím, jejímiž vůdci byli hrabě Ladislav Teleky, emigrant, jenž vraceje se z Paříže přes Drážďany koncem r. 1860 od saského ministra Beusta byl jako zajatec vydán Rakousku, načež císař dal si ho povolati do hradu, kde osobně mu oznámil bez všeliké výtky nebo podmínky, že jest svoboden; dále katolík Ghyczy a kalvín Koloman Tisza. Byla tu *pravice*, jež při vší pevnosti a rozhodnosti snažila se zachovati možnost jednání o shodu na základě zákonů z r. 1848; jejími vůdci byli Deak, Eötvös a Somssich. Sněmovna magnátů skládala se ze šlechty, která závisela na národě a nikoliv na Vídeňské vládě, jako velkostatkářské kurie v zemích rakouských. Dle toho dopadalo jednání i usnášení.

Sněmovny zahájeny byly na hradě Budínském od nejv. soudce hr. Apponyia poselstvím, jež je zvalo k zákonodárné činnosti, o ústavě únorové ani slovem sice se nezmiňovalo, nicméně na ni naráželo. *Únorovka* Schmerlingova byla v Uhrách úplně pomíjena mlčením, nikdo se o ní nezmiňoval, nikdo v žádném veřejném sboru ji neuváděl na přetřes. Teprve nyní povstala hromada Ostřihomské stolice, jež za předsednictví kardinála Sitovského 9. dubna přijala usnesení, že neuznává nižádné společné ústavy pro celý stát, že únorovka namířena jsouc proti právům a existenci země pro nikoho není závazna; „pronášejíc ve vážné té chvíli protest svůj, stolice prohlašuje spolu, že každého, kdož by ve zřizování této Vídeňské říšské rady ať jako volič anebo zvolenec účastniti se neostýchal, za zbojníka proti veřejnému blahu vlasti všeobecného opovržení hodného, za vlastizrádce na pranýř postaví, aby vyloučen byl ze společnosti všech počestných mužův a jmeno jeho hanbě bylo vydáno. Usnesení to potomstvu bude důkazem, ať prozřetelnost o sudbách budoucích jakkoliv rozhodne, že Ostřihomská stolice proti násilí a moci neostala néma."

Sněmovna magnátů zahájila svou činnost protestem proti reskriptu, kterým byl judex curiae jmenován jejím předsedou a tavernik místopředsedou, poněvadž reskript nebyl spolu podepsán od odpovědného ministra uherského. Před tím předseda dle stáří hr. Esterhazy slavil památku popraveného hr. Ludvíka Batthanyia a stavěl jej jako mučedníka za vzor vlastenectví. Již v nejbližší schůzi tázali se magnáti předsedy, proč magnáti a preláti sedmihradští nebyli pozváni, aby se dostavili. Bez pozvání dostavil se biskup Haynald a někteří vrchní župané sedmihradští.

V poslanecké sněmovně navrhovala levice v odpověď na zahajovací poselství resoluci, odkudž také resoluční stranou nazvána proti pravici čili adresní straně, která podání adresy hájila. Levice hlásala, že králi který nebyl korunován, nemůže podati adresu, a proto doporučovala, aby v resoluci bylo prohlášeno, že mocnáře potud za skutečného pouze, ale nikoliv právoplatného krále pokládá, pokud není korunován. Spolu formulovala podmínky, jež před korunováním musejí býti splněny. Naproti tomu Deak navrhl a v řeči své 13. května hájil adresu, v níž veškery tužby, stížnosti a požadavky maďarské

byly uvedeny a kteráž jen formou od resoluce se lišila. Po dlouhé, ostré debatě 5. června usneseno posléze, aby Deakův návrh adresy vzat byl za základ podrobného rokování. Usnesení to stalo se však pouze většinou 3 hlasů, 155 poslanců hlasovalo pro adresu, 152 pro resoluci. I tu ukázalo se ještě, že většina jest vlastně na straně levice a že úmyslně několik resolucionistů hlasovalo s adresní stranou, aby zvítězila. Hlasitě počítali poslanci každé „ano“ a „ne“ a v hlučný smích propukali, když některý známý levičák hlasoval „ano“. Leč i toto vítězství ostalo jen zdánlivé. Oslovení „Nejmilostivější císaři a králi!“ bylo zaměněno slovy „Nejmilostivější pane!“ Po návrhu Nyaryově bylo v protokole výslovně vytknuto, že tato adresa platí pouze skutečnému panovníku. V pouhou resoluci byla pak změněna přijetím dodatečného návrhu Varadyova (12. června), aby prohlásila, že sněmovna nemůže vzíti v úvahu listinu o odstoupení krále Ferdinanda V. z r. 1848 aniž změnu na trůně, dokud nebude doplněna poslanci ze Sedmihradska. Deak rozhodně zrazoval od usnesení toho, ale marně; opustil i sněmovnu, aby ji učinil nespůsobilou k uzavírání, ale jenom část poslanců vyšla s ním, většina ostala na svých místech. Když adresa (20. června) odhlasována, jednohlasně ještě usneseno, že tato adresa, před zavedením parlamentární vládní soustavy a obnovením odpovědného ministerstva vydaná, nesmí býti nijakým praejudiciem navrácení uherské ústavy, na němž sněmovna trvá a je za samozřejmé pokládá. Otevřenou, bez pečeti a obálky, pouze červenobílozelenou páskou svázanou měli předsedové obou sněmoven adresu císaři podati. Sněmovna magnátů přijala jednohlasně (20. června) oznámenou jí adresu sněmovny poslanecké a tolikéž jednohlasné usnesení vložila do protokolu (24. června): „Členové sněmovny magnátů sdílejí s vlasteneckými city radost sněmovny poslanecké nad jednomyslností v této důležité věci na obou stranách osvědčenou. Co se týče ohrazení, přistupují k němu vysocí stavové tím spíše, čím více za nynějších kromobyčejných poměrů potřebné jednání podobného ohrazení vyžaduje.“

Schmerling cítil se již v duchu vítězem nad Maďary, ale na nejvyšším místě stále ještě váhali a rozlom odkládali. Svrchovaně pobouřeno bylo veřejné mínění mezi Maďary, když za adresního rokování 28. dubna pojednou došla zvěst, že hrabě Teleky se zastřelil. „Schmerling jest jeho vrahem,“ šířilo se a věřilo jako svého času při smrti Széchenyiově, i stalo se to výdatným agitačním prostředkem v lidu. Příčina sebevraždy jeho byla ovšem jiného druhu. Velkomyslnost mocnářova vyžadovala zajisté i velkomyslnost z jeho strany. Teleky nepřestal však jen na vedení opposice, na úkolu „prvního tygra,“ ale udržoval též revoluční spojení s emigrací. Císař obdržel písemné důkazy o jeho velezrádných stycích a dal mu je poslati beze vší poznámky pouze s pečetí kabinetní kanceláře. To, jak se udává, vtisklo mu bambitku do ruky. Jiná událost, jež za rokování se sběhla a ještě více obecenstvo bouřila, bylo rozhodnutí (15. května) Vídeňské vlády, aby daně byly *vojenskou exekucí vymáhány*. V důvodech pravil Plener, že Uhry nejen nepřispívají na potřeby říše, ale naopak že ostatní země musejí ještě přispívati na uhrazení potřeb uherských. O smýšlení a duchu sněmovny svědčí i ta okolnost, že dne 25. června jednomyslně

povstáním projevila soustrast nad smrtí Cavourovou, jenž přece byl státník Rakousku rozhodně nepřátelský.

Císařský *reskript ze dne 30. června* oznamoval sněmovnám s důstojným klidem, že Jeho Veličenstvo vážně zaraženo dovědělo se o výbuších namířených proti „nepopíratelným dědickým právům dědičnému uherskému králi zákonně příslušným“ a že pokládá za svrchovanou povinnost odmítnouti adresu, kteráž královská práva jakož i povinnou úctu uráží. Dne 1. července byl reskript v obou sněmovnách čten a usneseno prohlásiti schůze za tajné. Dne 5. července v první zase veřejné schůzi byla adresa v původním znění Deakově přijata. Sněmovna magnátů „radostně“ přijala nový návrh a jednohlasně k němu přistoupila, načež 8. července předsedové obou sněmoven adresu mocnáři podali.

První adresa Deakova tvoří rozsáhlý spis státnický. „Základní podmínka našeho ústavního života a naší národní existence jest zákonná samostatnost a neodvislost naší země,“ praví se v ní. „Naší první a nejsvětější povinností jest tudíž, abychom všechny své síly a všechnu svou moc k tomu vynaložili, aby Uhry ostaly Uhrami a jejich ústavní samostatnost a neodvislost neporušeně byla zachována. A jestli na tuto samostatnost v její podstatě útok se činí, jeli nebezpečími ohrožena, tu neznáme nižádného důležitějšího úkolu, nižádného důtklivějšího příkazu, nežli neprodleně proti útoku tomu se ohraditi.“ Adresa dokazuje, že samostatnost uherská jest ohrožena říjnovým diplomem, který zbaviti chce Uhry starého jejich ústavního práva, jež veškero bernictví a vojenství vyhrazuje sněmu, který národu z rukou béře právo o nejzávažnějších hmotných a státoprávních věcech v souhlase s králem vydávati zákony. Peněžnictví, vojenství, úvěrnictví, cla a obchod, tyto nejpodstatnější otázky politického života národního, podřizují se společné říšské radě, ve které o nich, i pokud Uher se týče, rozhodovati má ve své většině cizí sbor, jiných názorův a důležitostí, než jsou uherské. O poměru Uher k Rakousku praví se, že v zákonech uherských není nižádné stopy toho, že by byl unií reální. O rakouských zemích dokládá, že náležejí také k německému spolku, k němuž Uhry nikdy nenáležely. „Vaše válka není naše válka, vaše důležitosti nejsou naše důležitosti . . . Můželiž mezi zeměmi tak rozdílného politického poměru býti těsnějšího svazku, než jest *unie osobní?*“ Dále odpovídá na důvod, že prospěchy říše vymáhají největšího ohledu a že prospěchy jednotlivých částí ohledu tomu se musejí podřizovati: „Nechceme poškozovati trvání říše a jsme ochotni, co učiniti smíme, v skutku také učiniti. Ale pouze jako samostatná, neodvislá, svobodná země chceme s vámi obcovati jako se svobodnými, neodvislými zeměmi . . . Pokládáme tudíž za potřebné slavně prohlásiti, že státoprávní základní smlouvou, zákony, královskými inauguračními diplomy a korunovačními přísahami zaručenou *ústavní samostatnost a zákonnou neodvislost země nižádným ohledům a prospěchům obětovati nemůžeme.*“ Adresa dovozuje z toho, že Uhry nemohou se účastniti v nižádné říšské radě, aniž v jakém národním zastupitelstvu říše, nikomu že nezadají práva, aby o uherských věcech rozhodoval, a že „toliko jsou ochotny s ústavními národy dědičných zemí jako samostatný svobodný národ

s jiným samostatným svobodným národem za úplného zachování své neodvislosti *od případu k případu jednati.*" Co do úplnosti sněmu vytýká adresa, že ani Sedmihradsko, ani Charvátsko a Slavonie, ani Vojenská Hranice, Réka a Přímoří nejsou na něm zastoupeny. Jednota se Sedmihradskem byla prý r. 1848 zákonně provedena. Jen s Charvátskem činí adresa výjimku, dokládajíc, že tvořilo vždy samostatné území pro sebe a nikdy s Uhrami nebylo sloučeno. Chceli však Charvátsko své státoprávní postavení uvesti ve spojení s Uhry jako národ s národem, nemá prý se mu brániti, aby vyslalo své zástupce na uherský sněm k dorozumění. „Dokud ti, kteří podle zákona na sněm mají býti povoláni, povoláni nebudou, *nemůžeme sněm pokládati za úplný a pustiti se v ujednávání zákonů a úmluv o korunování.*" Adresa stěžuje si, že „podstatně státoprávní *zákony z r. 1848* zbaveny byly platnosti," že daně mimo sněm absolutním diktátem se vyměřují, že proti zákonu zavedeny nepřímé daně od národa neznané a obojí, přímé i nepřímé, vymáhají se cizími nástroji absolutní moci. Adresa vrcholí pak na konci v těchto větách: „Král uherský teprve korunováním stane se zákonným králem uherským. Korunování jest však vázáno podmínkami zákonem ustanovenými, jež dříve vyplniti nezbytně jest potřebí. Neporušené zachování naší *ústavní samostatnosti*, territoriální a politická *celistvost země, doplnění našeho sněmu*, úplné *navrácení našich zákonů základních*, obnovení naší *parlamentární vlády* a našeho *odpovědného ministerstva*, jakož i odklizení trvajících dosud *následků absolutní soustavy*, toť předběžné podmínky, bez jichžto splnění úrada a vyrovnání jsou nemožny."

Různost mínění, jež v té příčině v ministerské radě propukla, nedala se již utlumiti. Vay doporučoval odpověď ve smyslu smířlivém, která by další jednání umožňovala, a byl v tom výdatně podporován od Szécsena. Ale Schmerling a němečtí ministři domnívali se naopak, že nyní přišla jejich doba, kdy i Uhry překonají. Vay a Szécsen 18. července odstoupili; místodržitel český hr. Antonín *Forgač stal se kancléřem uherským*, a Szécsena nahradil hr. Moric *Esterhazy*.

Císařský *reskript z 21. července* uváděl uherským sněmovnám na vědomost, že svazek Uher s rakouskými zeměmi jest užší než pouhá osobní unie. Zákony z r. 1848, pokud se příčí říjnovému diplomu a únorovce, že mocnář nikdy neuzná, naopak že sluší jednati o jich opravu, po případě o jich zrušení. Sněmovny byly vyzvány, aby obeslaly říšskou radu, a tam by uhájen byl vliv Uher na společné záležitosti. Doplnění sněmu prozatím odmítnuto, dokud poměr Charvátska k říši nebude upraven a „dokud nebude rozhodnuto o právním postavení obyvatelstva nemaďarského jazyka." Mocnář prohlašoval: „Toliko po dosažené shodě o uvedených zde předmětech můžeme My, dědičný král uherský, přikročiti k jednání o diplomu inauguračním."

Druhá adresa Deakova v odpověď na reskript předložena byla sněmovně poslanců 8. srpna a bez rokování jednohlasně přijata. Dva dni potom rovněž jednohlasně bez rokování přijala ji i sněmovna magnátů. Mocnáři byla pak podána od obou předsedů 14. srpna. Obsahem i formou byla to spíše resoluce než adresa. Sněmovníci činí v ní jen prohlášení: ježto J. V. dokládá, že část posvátných práv uherských

neuznává a ani v budoucnosti neuzná, prohlašují o každém oddílu svých požadavků v první adrese uvedených, že jest právně platný a že na něm trvají, protestují proti říšské radě a všemu, co by mocí na Uhrách bylo vykonáno. Adresa končí: „S bolestí vidíme, že Vaše Vel. nejv. král. reskriptem všeliké obapolné dorozumění nemožným učinilo a nit jeho definitivně přetrhlo. Nejv. král. reskript nestojí na půdě uherské ústavy, nýbrž stanoví absolutní mocí vydaný a podstatě naší ústavy odporující císařský diplom a patent za základní zákon; ale nás povinnost naše k vlasti, naše postavení jako zástupců zemských a naše přesvědčení pevně víží k uherské ústavě, jenom na základě jejím můžeme rokovati. Dva tyto od sebe odchylné, ano sobě se příčící směry nemohou vésti k žádoucímu dohodnutí. Nám naše nejsvětější povinnost předpisuje náš směr i nesmíme ho opouštěti. Vyslovujeme tedy s hlubokým politováním, že následkem nejv. král. reskriptu i my nit sněmovního jednání za přetrženou pokládati jsme nuceni. Možná, že naší vlasti nadejdou opět zlé časy, ale nesmíme za cenu porušené občanské povinnosti z nich se vykupovati. Ústavní svoboda země není tou měrou naším majetkem, abychom volně s ní směli nakládati; národ svěřil nám ji v ochranu na víru a čest, a my jsme vlasti a svému svědomí za to odpovědni. Jeli potřebí trpěti, bude národ trpěti, aby pozdějšímu pokolení zachránil ústavní svobodu, po předcích zděděnou. Bude trpěti bez malomyslnosti, jako trpěli jeho předkové, aby práva země uhájiti mohli. Neboť co síla a moc odnímá, čas a příznivé okolnosti mohou navrátiti, ale čeho národ z bázně před utrpením sám se byl zřekl, to zpět dobyti vždy jest nesnadné a pochybné. Národ bude trpěti doufaje v lepší budoucnost a děřuje ve spravedlivost své věci."

Uherských politiků nemohlo býti tajno, že tato odpověď znamená rozpuštění sněmu. Mužná mluva sněmoven měla tu velice slabou stránku, že byla výrazem pouze jedné národnosti, čítající jen třetinu obyvatelstva uherského. To nemohli neviděti i Maďaři, to vědomí však vedlo je právě k tomu, že na maďarisaci tak velkou kladli váhu. I ve všech státoprávních věcech ovládala je myšlenka maďarská, Uhry bez neobmezeného panství maďarštiny zdály se jim nemožností. Myšlenka ta doháněla je také k odvaze, aby vše sázeli na jednu kartu. V projevech jejich pronikala i jistá sentimentální tesknota, jako tušení, že upravením národnostní otázky v Uhrách panství maďarské může vzíti za své. Vždyť i maďarština sama ve státní správě nebyla tak starého původu. Teprve sněm v letech 1832 až 1836 zavedl maďarštinu jako jazyk sněmů, zákonů a státní správy. Až do těch dob byla v Uhrách barbarská kuchyňská latina jazykem státním i diplomatickým, tak jako ústavní život, jen privilegovaným třídám náležející, ze středověku zachovaná. Maďarisace nejen že narazila na tuhý odpor národností, ale způsobila brzo i bouřné protesty a revoluci r. 1848. Tolik ovšem viděli jasně sněmovníci uherští, že ve Vídni není schopného státníka, který by ve velkém slohu směle vyřídil otázku národnostní, a že vysoká šlechta jejich, ač z velké části maďarštinu jen nedostatečně ovládala (sám proslulý Széchényi učil se maďarštině teprve v dospělém věku), bude jim v jejich snahách výdatnou oporou. Přece však vůči rostoucímu hnutí národnostnímu v poslední ještě chvíli zaujala sně-

movna také stanovisko k národnostní otázce a jevila aspoň na oko ochotu ji rozřešiti.

Národnostní hnutí v Uhrách bylo vzbuzeno právě úsilím Maďarů, aby jako výhradní páni podrželi v rukou veslo veřejné moci a ostali vládci státní lodi uherské. Vojvodina byla proměněna v stolice uherské, sněm Srbů uherských zahájen však 2. dubna v Karlovicích na základě církevně národním a proslul pod jmenem *sněmu blahověstenského* formulováním požadavků srbských. Vrcholil v požadavcích za samosprávu jak církevní tak i národní a za svobodnou volbu politického správce — vojvody — samosprávného obvodu zřízeného pouze ze stolic a obvodů převážně srbských, k nimž pojiti se měla i srbská Vojenská Hranice. Tento národní program jednomyslně byl přijat 18. dubna 1861. [1]) Již tu ukázaly se odstrašující účinky státnického umění Schmerlingova. Mladší pokolení, vyrostlé za těžkých útisků reakce, shledávalo největšího nepřítele v centralismu Vídeňském a v Schmerlingovi vidělo jen pokračovatele v nenáviděném díle Bachově. Převládalo přesvědčení, že Vídeň nanejvýš by chtěla použiti Srbů za nástroj proti Maďarům, a úlohu nástroje v cizích rukou nechtěli hráti starší ani mladší. K Schmerlingovi panovala veliká nedůvěra, nejtěžší podezření, jež koho mohlo stihnouti, bylo, že jest „přívržencem“ nebo „nástrojem Vídeňské reakce.“ Čeho by otevřená, národům přátelská a svobodomyslná politika lehce snad byla docílila, nebylo možno dílem Schmerlingovým. Proto také blahověstenský sněm rozhodl, že společné věci v národních hranicích obnovené Vojvodiny projednávány býti mají na sněmu uherském, čili, pokud Srému se týče, na sněmu charvátském, kam sněm Karlovický poslance by vysílal. Dr. Svetozar Miletić, potomní vůdce národní strany srbské, více očekával od shody s Maďary než s Vídní.

Charváté nechtěli slyšeti o Vídni ani o Pešti, nýbrž trvali na zřízení trojjedinného království, vzpírajíce se co nejrozhodněji proti Schmerlingovým řádům.

I *Slováci* vzchopili se posléze a počali se hlásiti k svému právu. Po tuhých potyčkách s maďarony, s nově zavedenými maďarskými vládními orgány a po velkém úsilí národních vůdců konala se 6. a 7. června *národní hromada slovenská v Turčanském sv. Martině*, i usnesla se na tomto programu: 1. Národní osobnost Slováků a právo jejich jazyka jakožto domácího buďtež uznány positivním zákonem a diplomem inauguračním; 2. území severních Uher, kteréž Slováci souvisle obývají, budiž zřízeno v „Hornouherské slovenské okolie,“ a stolice buďtež k tomu cíli dle národnosti vymezeny; 3. na tomto obvodu budiž slovenský jazyk jediným prostředníkem ve veřejném a občanském životě, jediné platným v církvi a škole, a budiž zde zřízen vrchní soud a soud směnečný; 4. buďtež zrušeny všechny zákony, které se příčí rovnému právu národností, jmenovitě tedy zákony prohlašující maďarštinu za jediné oprávněný jazyk ve sněmu, v hromadách stoličných, v královských reskriptech, v sestavování zákonů, ve výnosech uherské dvorské kanceláře a místodržitelstva, u soudů a v konsistořích cír-

[1]) Zevrubněji vypsáno to v naší stati Sněmy Karlovické, v Osvětě r. 1890 str. 658 a násl.

kevních; 5. buďtež vydávány ve slovenském znění všechny zákony od sněmu; 6. buďtež zřízeny slovenská právnická akademie a stolice pro slovenský jazyk při Pešťské universitě a ze zemských prostředků podporovány slovenské vzdělávací ústavy; 7. budiž dovoleno literární ústavy slovenské svobodně zřizovati a sbírky na ně pořádati; 8. v maďarských stolicích roztroušeným slovenským obcím nebudiž překáženo užívati slovenského jazyka; 9. slovenský národ budiž zastoupen ve sněmovně magnátů.

Řeči na shromáždění tom pronesené líčily smutné poměry, v nichž tato haluz československého kmene v Uhrách se nalézá. I několik slovenských šlechticů se našlo, kteří jednání se účastnili, mezi nimi jmenovitě Turčanský podžupan Justh, Liptavský vrchní župan Szentiványi a dědičný vrchní župan Turčanský baron Revay. I oni vřelými slovy toužili na utrpení národní a k slzám pohnuti slibovali, že ujmou se národní věci. Přes to i na tomto shromáždění usneseno většinou, aby požadavky slovenské podány byly *pouze sněmu uherskému* a nikoliv také apoštolskému králi. Řečení tři hodnostové zavázali se, že slovenskou deputaci představí Františku Deakovi a uvedou ji do sněmu. Zatím však zdvihla se taková bouře proti Slovákům, že na něco podobného nebylo lze pomysliti. Slováci plni nadějí do svých dědin se vracející byli zavíráni jako velezrádci, vázáni do kozelců a mrskáni a až k smrti týráni od maďarských drábů a nedávno dosazených stoličných úředníků. Na povel z Pešti rozvinula se v Podtatransku divoká agitace, Slovákům hrozeno těžkým zkrácením ve výživě, kdy by poslouchali „svůdců“ a chtěli se odtrhnouti, a v stolicích a obcích vymáhány protesty proti národnímu programu, jež s okázalostí v Peštských listech otiskovány, ač pocházely často jen od několika členů maďarských anebo prostě byly vynuceny nebo podvrženy. Tuhý boj vzplanul po Slovači, při němž mnoho ukázalo se slabosti, ale také statečnost a odvaha.

I mezi *Rusíny*, počtem půl milionu duši severovýchodní část Uher obývajícími, probudilo se podobné hnutí jako na Slovači. V Munkači předáci rusínští se shromáždili a po návrhu dvor. rady rytíře Antonína Dobrjanského se usnesli na požadavcích za obvod rusínský a uznání národní osobnosti ústavními zákony zaručené. Dobrjanský, jediný poslanec rusínský na sněmu uherském, když promluviti chtěl, aby hájil práva svého národa a tlumočil toto stanovisko, byl divokou, vášnivou bouří ukřičen a donucen opustiti sněmovnu.

Za těchto okolností a při vší snaze v zárodku potlačiti hnutí národnostní, počal jednati *uherský sněm o upravení národní otázky v Uhrách*. Dne 12. června podal Eötvös návrh, aby sněmovna se usnesla o právech národností. Učinil to památnou řečí, která vzbuzovala dosti pozornosti. Zpráva výboru podána byla až 13. srpna a vycházela od zásady, že řešiti otázku národnostní nepřísluší národním hromadám anebo sborům, nýbrž toliko uherskému sněmu. Pro Maďary záruka zajisté vydatná. Dále poukazuje na samosprávu církevní se školstvím spojenou a na samosprávnou soustavu uherskou, „jejížto rozumově právní podstata právě na zabezpečení osobní svobody proti výstupům státní moci a na volnosti co největší fysických a mravních osobností v nutných mezích státní jednoty se zakládá.“ Jinak byly

ústupky národnostem dosti hubené a záležely hlavně ve zrušení článku zákonů z r. 1848, dle nichž i vnitřní jazyk jednací v obcích a stolicích měl býti maďarský. Již však obce městské a stolice vespolek jednati měly maďarským státním jazykem. Podání k vyšším úřadům dopouštěna sice i v jiných jazycích, ale rozhodujícím měl býti pouze přiložený maďarský překlad. Ale vše to mělo se státi teprve skutkem, až se sejde řádný sněm uherský. Jako na sklonku revoluce r. 1849 uznal uherský sněm v Segedině za potřebné učiniti něco též pro národnosti, tak i zde to byl labutí zpěv, jenž hlásati měl národům, že prvním úkolem řádného sněmu bude uspokojivé vyřízení národnostní otázky.

Zatím učinil sněm i poslední své pořízení, přijav 2. srpna od Deaka navržený *protest proti rozpuštění*. „Jelikož sněm právoplatně pouze na základě uherské ústavy může činnost svou rozvíjeti, neopomenul ničeho, aby základ ten byl obnoven a úplně zabezpečen.“ Poukazujíc na své požadavky, dokládá sněmovna, že dle zákona IV. z r. 1848 nesmí býti ani rozpuštěna, dokud se neusnesla o závěrce účtů z roku minulého a o rozpočtu na rok příští. „Mocí nemůžeme se skutkem postaviti na odpor,“ končí, „ale proti tomu, co takovým způsobem se děje, slavně protestujeme a prohlašujeme: že věrni svým právně platným zákonům a držíce se sankcionovaných a dosud od sněmu nezměněných zákonů z r. 1848, každý krok moci, který se jim příčí, za protiústavní budeme pokládati.“ Sněmovna magnátů jednomyslně přistoupila k tomu protestu. V připojeném osvědčení prohlašovala ještě sněmovna, že toliko bezprávně a nezákonně jí zabráněné doplnění a nedostatek uherského ministerstva jí zmařily, aby uspokojila národnosti, pokud territoriální a politická celistvost země toho dopouští, aby zavedla úplnou právní rovnost všech vyznání, židovského nevyjímajíc, a aby zrušila državní poměry urbariální za příslušnou náhradu.

V obou sněmovnách byl pak přečten *nejv. reskript ze dne 21. srpna 1861 o rozpuštění sněmu*; uváděl za důvod, že „žádné prospěšné činnosti nebylo od něho očekávati, jelikož vznešeného svého úkolu k největší škodě všech naprosto byl nepochopil.“ Svolání nového sněmu vyhrazoval reskript „dle možnosti během šesti měsíců.“

Hospodářství stoličné pěkně charakterisuje současně vydaný *Forgačův oběžník vrchním županům*; připomíná jim instrukci Vayových ze dne 16. listopadu 1860, podle nichž stoličné hromady prostě se neřídily, a pokračuje: „Způsob, kterým zřizovány stoličné výbory, instrukcím těm naprosto se příčící, zavinil hlavně nynější neurovnaný, rozechvěný stav. Volba stoličných úředníků dála se namnoze za nátlaku výstředních stran bez všelikého ohledu na jejich způsobilost. Zasedací síň stoličných výborů v málo jen místech vyhrazena jest zvoleným členům a úředníkům, ale dokořán otevřena širokým zástupům. Divoká vášeň rušitelů míru odstrašuje vzdělance, potlačuje svobodu mínění, a libovůle rozhoduje. Jestliže nyní tyto stolice také i úkol parlamentů si osobují, jestliže to s improvisovaným politickým soudnictvím a vyzývavou korrespondencí s ostatními sourodými právomocmi spojují, tedy slučují současně trojí takovou moc, která ve vzdělaném světě nikde se nenalézá; zpěčujíli se při tom uznávati vyšších příkazů: ponechávám

moudrému úsudku Vašemu odpověď na otázku, zdali za těchto poměrů možno zemí tak vládnouti, aby zachována byla jednak neporušená zákonná svoboda, jednak pořádek ji zaručující."

Nový kancléř hr. Forgač nečekal dlouho na odpověď. Již dne 26. srpna sestoupila se Pešťská hromada stoliční a prohlásila slavně, že protest sněmu uherského jest i protest její, a vyzvala ostatní stolice, aby se k němu připojily. Již nazejtří došel výnos dvorské kanceláře, aby stolice zrušila svůj protest. Nastal *boj mezi centrální vládou a stolicemi uherskými*. Pešťská stolice již hned 27. srpna rozhodla, že výnos nemá naléhavé důležitosti, a odročila o něm rozhodnutí na 30. září. Hr. Forgač 28. srpna zastavil stoliční schůze Pešťské a hromady a ustanovil královské komisaře ke správě vzdorných stolic. Nyní zasáhlo i uherské místodržitelství do sporu. Tavernik hr. Majláth s místodržitelskou radou podali 29. srpna panovníkovi proti zastavení samosprávné činnosti Pešťské stolice rozklad, jenž však již 31. srpna byl zamítnut král. reskriptem. Dne 4. září rozpustil král. komisař Pešťské zastupitelstvo a pohrozil brannou mocí. Hr. Forgač vydal (5. září) král. komisařům instrukce, aby obecní a stoliční úředníky dle potřeby sesazovali nebo dosazovali a vojenskou mocí poslušnost si zjednávali. Spolu však jim uložil, aby všude prohlásili, že J. Vel. nemá v úmyslu „ústavní instituce rušiti nebo zákonnou administrativní a politickou neodvislost Uher obmezovati."

K příkrým výstupům došlo s Pešťskou stolicí. Dne 6. září prohlášeno bylo zastupitelstvo její za zrušené, a současně úřadní Vídeňský list dokazoval, kterak jest žádoucno, aby složení stoličných výborů zakládalo se na zastoupení dle interesů. Dne 29. září stoliční budova v Pešti obsazena vojskem, aby nemohla se konati svolaná hromada. Stoliční úředníci (počtem asi 130) šmahem vzdali se svých úřadů usnesše se dříve na příkrém protestu. Úředníci, studenti, obecenstvo demonstrovali, ale vojska bylo v Pešti soustředěno tolik, že nemohli proniknouti. Ale ani za těchto okolností nebylo nově jmenovaným úředníkům volno. Sám král. komisař šl. Kappi, převzav správu stolice Pešťské, na uvítanou za bílého dne ve volné přírodě dostal notný výprask od maďarských zřízenců, kteří pak beze stopy zmizeli.

Tavernik s místodržitelskou radou podali 3. října mocnáři druhý rozklad, poukazujíce na to, že toto počínání „místo k upokojení myslí a pokojnému vzájemnému vyrovnání vede toliko k jitření a množícím se zápletkám." Odpovědí na to bylo rozpuštění (7. října) stoličných výborův a hromad v Aradě, Báči a všech těch, které připojily se ku protestu Pešťské stolice. Správu stoličnou ujímaly královské komisariáty. Nyní i magistrát Pešťský (16. října) přijal adresu, v nížto protestoval proti nezákonnostem shůry, berní úřady nazýval „pijavicemi" a prohlašoval, že se nebude spravovati žádnými nálezy protizákonnými a po případě in corpore odstoupí, což se i stalo (30. října), když král. reskriptem podání adresy bylo pokáráno a král. komisař příslušná místa vlastnoručně vystřihl z protokolu. Zatím 20. října podal tavernik mocnáři třetí rozklad, v němž upozorňoval, že národ jsa sobě ponechán a drážděn, jest nezkrotný, a dovolával se, aby za náměstka uherského poslán byl arcikníže.

Uherský kancléř vydal dne 7. října oběžník ke všem vrchním županům oznamuje jim císařský rozkaz o odvodu branců, a žádaje za radu, možnoli jej pomocí stoličných úřadů provesti. Kardinál primas uherský jako dědičný vrchní župan Ostřihomský odpověděl 24. října, že „obec Ostřihomské stolice . . . svým úředníkům nejenom neporučí, aby při odvodu branců pomáhali, ale naopak přímo jim to zakáže.“ Povolovati daně a brance že jest starým právem národním, „násilné vymáhání daní v celé zemi budí výkřiky zděšení . . . branec, jenž doma byl svědkem páchaného na rodičích jeho vyděračství, je bez toho docela nespolehlivý.“ Jako vrchní pastýř dovolával se kardinál J. Vel., aby samo zavítalo do Uher a učinilo přítrž tomuto násilí a dráždění a rozptýlilo obavy stran ohrožené ústavy. Kardinál nepřestal na podání přípisu toho k nejvyšším místům, ale zároveň jej uveřejnil v novinách, aby se stal výdatným agitačním prostředkem. Byl volán ad audiendum verbum regium do Vídně, a císař mu osvědčil (30. října) nelibost jak nad obsahem tak nad uveřejněním jeho přípisu; také zaslal kardinál primas (11. listopadu) novému místodržiteli v Pešti omluvný list, ale vývody jeho přípisu ostávaly heslem v kruzích maďarských.

Za těchto okolností usnesla se (27. října) ministerská rada ve Vídni na výminečných opatřeních, a dne *5. listopadu zavedeno v Uhrách provisorium*, které trvalo až do nastoupení hraběte Belcredia r. 1865. Tavernik Majláth sproštěn svého úřadu a místodržitelem jmenován podplukovník hr. Moric *Pálffy*. Král. reskriptem k dvorskému kancléři hr. Forgačovi zrušena byla sborová působnost místodržitelské rady, rozpuštěny veškery dosud trvající sbory stoličné, obvodové a zastupitelstva král. svobodných měst, a novému místodržiteli podřízena jak správa místodržitelství, tak vrchní župané, správcové a přednostové stolic a starostové Budínský a Peštský. Rovněž zavedeny vojenské soudy, aby soudily zločiny proti veřejnému pokoji a pořádku a proti bezpečnosti osoby a majetku. Vše to mělo trvati do zavedení spořádaných poměrů a při tom, jak reskript výslovně podotýká, „nezkrácené a nezrušitelně měly zachovány býti“ ústava, práva a výsady, sněm uherský a samosprávné zřízení na základě říjnového diplomu. Byl to mírný stav výminečný, jehož potíže více zakoušeli ti, kdož jej prováděli, než ti, proti kterým byl namířen.

První, kdo proti reskriptu a provisoriu se ozval, byl judex curiae hr. Apponyi, jenž s celým nejvyšším soudem v Pešti podal k stupňům trůnu rozklad, na nějž však nedána nijaká odpověď. Schmerling cítil se vítězem, poněvadž v potlačovací soustavě viděl vzrůst své moci, ale smyslu pro řešení otázky uherské naprosto se mu nedostávalo. Král. reskriptem ze dne 11. prosince zaveden byl v Uhrách opět rakouský zákon o kolcích a výnosem místodržitelským ze dne 19. prosince rakouský živnostenský zákon (svoboda živnostenská). Ano Schmerling dosáhl i toho, že v Pešti ujala se mezi obchodníky, jmenovitě velkými, agitace, aby i v Uhrách zaveden byl německý zákon směnečný a obchodní, který v září 1862 přijala říšská rada. Nejvyšší soudce hrabě Apponyi svolal v té příčině (22. ledna 1863) sbor důvěrníků, aby vyslovil své mínění; zatím (1. března) přijata byla od císaře ve Vídni

deputace Pešťských obchodníků, která naléhavě žádala za řečený zákon, sbor důvěrníků však prohlásil (16. března), že nižádná oktrojírka není žádoucí, ježto by budila jen zmatek a jitření. Při tom sice ostalo, hr. Apponyi však odstoupil a místo něho povolán 8. dubna 1863 hr. *Jiří Andrassy* za nejvyššího soudce.

Opposice maďarská utichla ve veřejných sborech, za to však trpným odporem, neplacením daní a odpíráním odvodu byla dosti citelná. Neplatit bylo ostatně i jiným národnostem příjemnější, a kde to šlo, následovaly i ony příkladu Maďarů. Zemané uherští přijímali vlídně vojsko na exekuce daní, častovali je, ale neplatili. A byl-li někomu do dražby dán kůň, vůl, kočár nebo statek, nikdo se nenašel a nesměl najíti, kdo by zaň byl nějakou cenu podal. Schmerling použil i neúrody r. 1863 v Uhrách a prosadil, že říšská rada povolila na pomoc nouzí postiženým 30 milionů zl. Ani to však nemělo účinku, a jediný prospěch z toho měl Vídeňský centralism tím, že hr. Forgač prohlásil v říšské radě (28. října 1863), že jako ministr J. Vel. cítí se za provedení zákona toho odpovědným mocnáři a říšské radě. Všestranné pozornosti došla manifestace 28. března 1863. Deputace bývalých poslanců podala Deakovi adresu, v níž prohlašovala, že plnou měrou trvá na stanovisku, jež hájili v adresách k panovníkovi. Oslovení Eötvösovo a odpověď Deakova dodaly osvědčení tomu ještě většího důrazu. Vláda odpověděla na to tím, že nazejtří dala zabaviti všechny časopisy Pešťské a zapečetiti tiskárny, kde se zprávy o manifestaci tiskly.

Současně množil se i *ruch revoluční*, který vlastně tvořil stálé pozadí zápasů maďarských. V Paříži byl to „červený princ" Napoleon, jenž s maďarskou a polskou emigrací důvěrně obcoval a býval prostředníkem mezi ní a císařem Napoleonem. Sjednocující se Italie byla vesměs na straně protirakouské a podporovala jak Italy v Benátsku a jižních zemích tak Maďary, nejsouc ostatně nepřátelská ani Slovanům; Garibaldi hlásal to výslovně v proklamacích a dvůr piemontský podporoval neúředně snahy ty. Již počátkem roku 1861 počali se soustřeďovati maďarští legionáři v Galači na dolním Dunaji, kamž na piemontských lodích dopravovány i zásoby zbraně. Teprve po důrazných krocích diplomatických zakročilo (16. března 1861) Turecko a dalo dopraviti Maďary i zbraně z Galače do Cařihradu. Ludvík Kossuth snažil se poněkud i jiné národnosti získati myšlence revoluční, navrhuje zřízení Poddunajské konfederace svobodných národů, kterýž návrh, datovaný ze dne 22. března 1862, šířil se v tisících výtiscích v Uhrách, Srbsku a Rumunsku. Maďarům nelíbila se v něm jen podřízenější úloha, která jim tu připadala jako federovaným a nikoliv jako pánům. Znám jest výrok tehdla pronesený ústy vynikajícího Maďara, kdy by prý Maďaři měli utonouti, že dají spíše přednost Rynskému vínu než slovanské růžové vodě. Přes situaci tu udělil mocnář 18. listopadu 1862 amnestii politickým provinilcům a navrátivším se emigrantům, kteří od vojenských soudů byli odsouzeni, a nařídil, aby zastaveno bylo proti nim všeliké vyšetřování. Mělo to býti novým dokladem, že v Uhrách se nepomýšlí na pronásledování politického vývoje nýbrž toliko na zavedení pořádku. Ale revoluční ruch

tím nebyl odčiněn. Proklamace a tiskopisy revoluční dokazovaly, že hnutí to trvá. Dne 24. listopadu 1863 nalezeno v Pešti, Budíně, Debrecíně, Segedině, Aradu a jiných městech a obcích uherských na nárožích provolání, v němž „zemský výbor neodvislosti" mluvil „ve jmenu správce království Ludvíka Kossutha."

V provisoriu uherském nastal nový obrat, když v únoru 1861 rakouská vojska vítězně postupovala proti Dánům spolu s Pruskem, soupeřem a nyní spojencem, pro něhož politika Vídeňských státníků nevědomky šla tahat horké kaštany z ohně. Rakušané zvítězili 6. února u Oeversee, 8. března následovalo Veile, Danewerk rozvalen, 18. dubna padl Düppel, kde sice vykrvácelo mnoho rakouských vojínů, ale slávu dne odnesli Prusové; 9. května dovršen pak úspěch ještě vítězstvím u Helgolandu, kde Tegethoff porazil dánské loďstvo a osvobodil německé přímoří od Dánů. Maďarští revolucionáři doufali kořistiti z těchto zápletek, ale přepočetli se. Dne 16. března nastalo hromadné zatýkání po městech maďarských, vojenské stráže obstupovaly domy a v průvodu vojska voděni zajatci do vazby. Rok téměř trvalo vyšetřování, a dne 6. února 1865 vynesl vojenský soud rozsudek proti hlavním viníkům, Pavlu Almassyovi a jeho soudruhům. Almassy, předseda onoho sněmu Debrecínského, který 14. dubna 1849 prohlásil panovnickou rodinu Habsburskou za zbavenu trůnu, později jako emigrant přičiněním své sličné paní se svobodně navrátil; nyní byl odsouzen k smrti provazem, kterýž trest nejvyšší milostí mu změněn v 20letý žalář. Podobně jeho druhové. Nejnápadnější při tom bylo, že jak průběh přelíčení tak důvody rozsudku zachovány v hlubokém tajemství. Červený princ i sám císař Napoleon byli by prý bývali kompromittováni, jak později se napovědělo. Přísnější tato vláda vedla i ke změně v osobě kancléřově. Místo Forgáče nastoupil 22. dubna 1864 hrabě *Heřman Zichy* za dvorského kancléře uherského. Zichy poznával dobře nejslabší stránky poměrův uherských, jmenovitě ho nebylo tajno, že k usnadnění poměrův uherských jest potřebí vzíti moc z rukou Maďarům v stolicích nemaďarských a učiniti tu vládnoucí stranou příslušnou národnost. Dosud i za provisoria ostávali starokonservativci jako strana budoucnosti v záloze, v jejich smyslu měl zjednán býti pořádek a klid, avšak i při tomto zjednávání spořádaných poměrů ostávali přece jen Maďaři pány nad národnostmi, měněny byly jen osoby, ale ne podstata. Ale okolnosti ty vyburcovaly také opět starokonservativce k úsilovnější činnosti. Dne 13. září konali poradu za předsednictva nejv. soudce, kteráž však aspoň na ten čas nezastavila běh událostí, naopak hr. Jiří Andrassy odstoupil 19. září jako judex curiae, a místo jeho zaujal *hr. Török;* dne 22. října byli pak jmenováni někteří noví vrchní župané, mezi nimi i Slovák Jan Francisci vrchním županem Liptovské stolice.

Poměry národností za provisoria nezměnily se spůsobem, který by byl mohl vésti k upravení národnostní otázky v Uhrách. *Slováci* byli první, kteří k stupňům trůnu se přiblížili s adresou a s požadavky na shromáždění v Turčanském sv. Martině přijatými. K tomu kroku radily horlivě jmenovitě Peštbudínské Védomosti, národní orgán slo-

venský, a vývody jejich docházely ohlasu tím spíše, čím příkřeji Maďaři se stavěli proti programu Turčanskému. Dne 12. prosince 1862 přijal mocnář deputaci 52 předáků slovenských, vedenou od Báňskobystřického biskupa dr. Štěpána Mojsesa. Adresa pronášela pokornou prosbu, aby Jeho Veličenstvo na základě zemských zákonů uherských 2 *ae* 7 a 2 *ae* 9, kteréž králi uherskému vyhrazují právo těmto a podobným prosbám vyhovovati a z nejvyšší moci majestátu privilegia udíleti, v pamětním spise obsaženým požadavkům vyhověti ráčilo. Deputace byvši milostivě přijata vrátila se s nejlepšími nadějemi, národní duch také počal se probouzeti, ale požadavky Slováků splněny nebyly. Tomu postavila se na odpor maďarská šlechta, a to ani Schmerlingovi nehodilo se do jeho soustavy, namířené proti platnosti národností vůbec. Čeho Slováci dosáhli, bylo skrovničké. Především zachovali sobě vyšší gymnasium v Báňské Bystřici, jež výnosem místodržitelským ze dne 21. října 1861 mělo býti pomaďarštěno. Druhou pak vymožeností byla Matice Slovenská, literární spolek, za jehož zřízení marně již roku 1842 deputace žádala u trůnu; nejvyšším rozhodnutím ze dne 21. srpna 1862 byl ústav ten povolen, a v dnech 4. a 5. srpna 1863 konána v Turčanském sv. Martině slavnost jeho založení, k níž z daleka široka dostavil se slovenský lid, družičky, banderia a pod. U vítězoslávě, provázen jezdci a nekonečnými řadami povozů konal biskup Mojses cestu z Baňské Bystřice do Turčanského sv. Martina, kdež u slavobrány pozdravil ho vroucí řečí superintendent dr. Karel Kuzmany. Slavnost zahájil sám místodržitelský rada Jan Francisci, oznámiv, že Jeho Vel. věnovalo Matici tisíc zl. Večer pak došla od místodržitele hr. Pálffya stafeta, že J. Vel. ráčilo jmenovati biskupa Mojsesa svým tajným radou. Slováci doufali, že usmálo se již na ně slunce lepší budoucnosti, v pravdě však ostali odkázáni jen na svépomoc a na tuhý boj s maďarisujícími úředníky provisoria. Teprve za kancléřství Zichyova, když Francisci jmenován byl vrchním županem na Liptovsku, usnadnily se jim, arci jen na krátko, poměry v této stolici. Osamocený tento případ ukazuje, jak snadno i administrativní cestou bylo by se mohlo přispěti k urovnání poměrů uherských ve prospěch všech národností, kdy by státníci Vídeňští byli k tomu měli vůli.

Rusíni následovali příkladu Slováků. Biskupská konsistoř východního sjednoceného vyznání v Munkači podala 24. prosince 1861 mocnáři adresu od Dobrjanského sepsanou, jež vrcholila v požadavcích za rovné právo Rusínův a zabezpečení jejich národnosti na rusínském území v severních Uhrách.

Národně probudilý, dobře zorganisovaný živel srbský, který krví a statkem hájil svého práva a dobyl si platnosti, byl Schmerlingovým státnickým uměním úplně odstrčen a doháněn k sesilování opposice maďarské. *Srbská Vojvodina* splynula s Uhry, a požadavky sněmem Karlovickým r. 1861 formulované ostaly nepovšimnuty. Církevně národní sněm srbský nesvoláván, aby starokonservativci nemohli se vymlouvati, že se shodě s Maďary činí překážky. Dne 13. listopadu 1861 zemřel národní věci oddaný a rozhodný patriarcha Rajačić, a důležitá

ta hodnost, s níž spojena jest i representace národní, ostala neobsazena. Teprve v srpnu 1864 svolán sněm Karlovický, ale jen k volbě nového patriarchy a k opatření věcí církevních. Patriarchou zvolen Maširević, který však 2. září potvrzen toliko za patriarchu srbského, kdežto dosud byl vždy patriarchou všech pravoslavných v Uhrách. Byl to Schmerlingův ústupek Rumunům na úkor Srbů. V únoru 1865 následoval pak reskript, kterým svolán sněm Karlovický k rozdělení patriarchie a národních fondů s Rumuny. Ale bouřlivé sněmování od 29. února do 1. dubna skončilo bez výsledku.

Sedmihradsko do provisoria bylo skutkem v rukou maďarských. Dne 19. září 1861 byl dvorský kancléř sedmihradský baron *Kemeny sproštěn svého úřadu*, i svolán sněm sedmihradský. Ale již 3. října opřelo se svolání gubernium s místodržitelem hr. Mikem v čele, což zvrátilo opět úmysl vlády Vídeňské. Zatím reskriptem ze dne 1. listopadu prohlášeny rakouské zákony občanský a trestní v Sedmihradsku za právoplatné, čímž zahájen boj o Sedmihradsko s Maďary, a 8. listopadu jmenován *kancléřem sedmihradským hrabě Nadasdy*, oddaný dvoru i úkolu urovnati poměry v zemi s třemi národnostmi. Dne 18. listopadu obdrželi Sasíci guberniálního radu Schmidta za starostu čili národního hraběte a 27. propuštěn hr. Miko a na místo jeho dosazen podmaršálek hr. Folliot de Creneville, jehož prvním činem bylo, že přeložil sídlo gubernia z maďarského Kološe do Sibině, většinou německé a rumunské, a že volal zpět a dosazoval úředníky za maďarské správy propuštěné. Dne 10. ledna 1862 byly vojenské soudy i v Sedmihradsku zavedeny, což Rumuni a Sasíci přijali s potěšením jako záruku proti maďarským úřadům, které většinou ještě byly v činnosti. Jen znenáhla seznamovala se Vídeňská vláda se stavem věcí. Počátek učiněn se Sasíky, jejichž národní obec čili universita (zastupitelstvo národní) sestoupila se 2. února v Sibini, kdež 29. března v adrese k panovníkovi prohlásila se pro říjnový diplom a pro únorovku, podle kteréž Sedmihrady náležely ovšem jen v právomoc širší rady říšské, žádala za znovuzřízený zemský sněm, úplné samosprávné zřízení v obci, okresu a stolici a za rovnoprávnost Sasíků, Rumunů, Sikulů a Maďarů. Potom následovali Rumuni. Dne 6. března 1863 dal Nadasdy biskupu Šagunovi svolení, aby svolal národní hromadu rumunskou, kteráž pak 20. dubna též v Sibini se sestoupila a na podobné adrese se usnesla, kterou Šaguna v čele deputace 4. května císaři odevzdal. Sněm sedmihradský svolán na den 1. července. Dříve však bylo rozřešiti ještě otázku volebního řádu. Volební řád, na jehož základě sněm měl býti svolán a jehož zásady dnes pro volby do uherského sněmu jsou celkem v platnosti,[1]) pocházel z r. 1791 a účelem jeho bylo zastoupení jen ve smyslu feudálním, tedy maďarském. Maďarští členové gubernia také pevně trvali na tom, že sněm musí čítati 134 Maďary vedle 29 Rumunův a 19 Sasíkův, a to regalistů, jmenem koruny od gubernia povolaných. Posléze reskriptem ze dne 15. června 1863 upraven volební řád v ten rozum, že má sněm sestávati ze 120 poslanců volených od poplatníků s censem 8 zl. a ze 40 regalistův od koruny jmenovaných. Sněm za-

[1]) Viz v Osvětě r. 1892 naše pojednání: Rumunská otázka v Uhrách.

hájen až 16. července a přes odpor Maďarů rozvíjel pozoruhodnou činnost. V nejv. reskriptu, jenž spolu byl zahajovací trůnní řečí, kladen důraz na to, že „unie s Uhry *nikdy* plné právoplatnosti nenabyla“ a že oktrojovaný volební řád jest *prozatímný*, ježto jiného zákonného a spůsobilého nebylo, a vypočítávány předlohy o rovném právu Rumunů, o užívání tří zemských jazyků, o volebním řádu, zastoupení na říšské radě, o upravení veřejné správy, o soudnictví, o organisaci soudů a zřízení nejv. soudu a j. Vůdcem maďarské opposice byl biskup dr. Ludvík Haynald, jenž jako regalista povolán byl do sněmu, ale s šesti jinými regalisty a 44 maďarskými poslanci místodržiteli podal 22. července protest proti rušení ústavy a zákona i vzdálil se ze sněmu. Na protest došlo nejvyšší rozhodnutí (23. července), kterým Haynald zhoštěn byl práva regalisty, a reskript (5. srpna), jímž vypsány doplňovací volby na uprázdněná místa a vysloveny politování a nelibost, že nedostavivší se přijímali mandát, když politické jejich přesvědčení jim bránilo účastniti se ve sněmu. Později Haynald zbaven i hodnosti tajného rady a povolán byv ad audiendum verbum regium přinucen složiti svůj biskupský úřad. Čtyřikrát opětované doplňovací volby na místa nedostavivších se Maďarův ostaly však bez úspěchu. Sněm v adrese 21. srpna jednomyslně schválené a od císaře blahosklonně přijaté vyslovil se proti všelikému spojení s Uhry. Dne 31. srpna vyřídil zákon o novém právu Rumunů, dále zákon o rovném právu zemských jazyků rumunského, německého a maďarského, 30. září zákon o přijetí říjnového diplomu a únorovky v počet zákonů zemských, dne 9. října vykonávaje volby do říšské rady, zvolil 13 Rumunů, 10 Sasíkův a 3 Maďary, a 14. října byl odročen. V druhém zasedání dne 23. května 1864 zahájeném kromě mnohých domácích potřeb přijal zákon o nejvyšším soudu sedmihradském, jenž měl býti v Sibini, ale po námitce vlády schválena za sídlo jeho Vídeň. Šaguna povolán do panské sněmovny rakouské a o novém roce 1865 jmenován metropolitou pravoslavné církve rumunské, jejíž organisace pomocí Vídeňské vlády v Sedmihradsku a v Uhrách byla provedena. Byly to poslední vymoženosti Rumunů a Sedmihradska, jehož sněm byl pak odročen a více již nesvolán.

Ne tak hladce dařilo se Schmerlingovi s Charváty. „Ani Pešť, ani Vídeň,“ bylo heslem Charvátů, kteří nebyli ochotni uznati ani širší říšskou radu. Dne 15. dubna 1861 zahájen byl *sněm trojjediného království*, jenž ještě před installací bána Šokčeviće do protokolu dal vložiti, že pro příště na základě práva zemského bán jmenován býti má od J. M. krále na trojný návrh od sněmu podaný. Z Dalmacie, Rěky a Srěmu nedostavili se poslanci. Dalmatskému sněmu ponecháno o tom rozhodnutí od vlády, v Rěce prohlásila se maďaronská obecní rada proti obeslání, a Srěm tentokrát vyslal až později dva zástupce, aby prohlásili se pro unii s Uhry a proti Vídni. Již dne 1. května odmítl sněm pozvání charvátských magnátů, aby zaujali místo v uherské sněmovně magnátské, a 16. května podal slavný protest proti únorovce. Do sněmu dostavili se poslanci z Vojenské Hranice charvátské a slavonské, ale král. reskript vyhrazoval, že děje se tak pouze tentokrát a k vůli upravení státoprávních otázek. Sněm protestoval (23. května) proti reskriptu a žádal za trvalé zastoupení Hranice jako části území

charvátského. Po delší debatě, do níž zasáhl výdatně i biskup Strossmayer, uzavřel sněm 13. července velkou většinou, že nepustí se v žádné jednání s Uhry o vzájemném poměru, dokud nebude uznána neodvislost trojjediného království a provedena jeho celistvost, Rěku a Dalmacii v to počítaje. Maďarská opposice záležející z 8 šlechticů a 34 poslanců opustila pak sněmovnu. Sněm žádal za zřízení dvorské kanceláře, jež by se úplně rovnala uherské, a za nejvyšší soud (tabula septem virorum) v Záhřebě. Téměř jednohlasně zamítnuto 3. srpna obeslání říšské rady, a 5. srpna padl návrh menšiny, aby věci v diplomu říjnovém vytknuté uznány byly za společné s celou říší. Bán poslal (9. srpna) poslance za Vojenskou Hranici zpět, proti čemuž sněm rozhodně protestoval. Později (12. září) zamítl návrh, aby němčina byla na gymnasiích povinným předmětem. Dne 24. září přijal sněm adresu ke králi, v níž se dovolával úplné samosprávy jak oproti dědičným zemím rakouským, tak oproti Uhrám. Mocnář odpověděl reskriptem ze dne 12. listopadu, v němž požadavky sněmovní označoval za nesrovnatelné s potřebami říše, a odročil sněm; usnesení však, že Uhry nemají práva na korunu trojjediného království, bylo potvrzeno. Sněm zastavil svou činnost, ale důležitá usnesení jeho uváděna v život. Dne 20. listopadu jmenován *Mažuranić dvorním kancléřem charvátským*, a 11. ledna 1862 potvrzen statut charvátského dvorského kancléřství, kteréž bylo s uherským úplně rovnoprávné. Dne 9. dubna vyšel pak zákon o zřízení nejvyššího soudu v Záhřebě. Charváté dosáhli takto výdatné opory pro svou samosprávu ve školství, v soudnictví a dílem i v politické správě. Veřejný život obmezoval se hlavně na výbory a hromady župní, jejichž rozpuštění vyhnuli se Charváté tím, že stoličné úřady nevzpíraly se odvodu, protestujíce pouze proti rušení práv zemských. V hromadách stoličných pronášeny stále důtklivěji žádosti za svolání sněmu, posléze 31. prosince 1864 hromada Rěcké stolice obrátila se s žádostí přímo k císaři. Dne 20. ledna 1865 vydán bánovi reskript, aby svolal z bánoviny poradu, jež by se umluvila o způsobu voleb. Konference (od 4.—11. února) usnesla se, aby zachován byl volební řád z r. 1861, a v adrese vyslovila mocnáři vroucí přání, aby na sněmu zasedli též poslanci z Vojenské Hranice a Dalmacie. Protest šlechticů proti obmezení jejich virilních hlasů odepřel bán předložiti mocnáři. Sněm ve smyslu konference svolán byl nejv. reskriptem na den 17. července 1865. Zdálo se již, že chvíle shody se blíží. Schmerlingovo dílo se řítilo, potřeba nových rádců koruny stávala se citelnou. Ale krisí, jež v skutku nastala, způsobeno, že sněm odročen až do podzimu, kdy však Schmerlinga již při vesle vládním nebylo.

Bezvýslednost provisoria jest zjevna z vylíčených již událostí. Veřejná moc až na slabé pokusy Zichyovy byla vyjma Sedmihradsko v rukou maďarských. Královští komisaři Forgačovi, tak jako vrchní župané Vayovi, byli Maďaři a přívrženci zákonů z r. 1848. Národnosti se sice hlásily k svým právům, avšak nikde nebyla jim poskytnuta možnost, aby svoje práva přiváděly k platnosti a aby se súčastnily státoprávního vyrovnání jako oprávnění činitelé. I velký jihoslovanský státní útvar, k němuž se nesly snahy Záhřebského sněmu, a v němž

Charvátě jako Srbové, katolické vyznání jako pravoslavné, latinka jako cyrillské písmo by byly rovnoprávny, jak státnický důmysl Strossmayerův dovozoval, byl by býval v prospěchu říše rakouské závažím proti Maďarům a byl by přitažlivě působil za hranicemi. Ale pokračovatelé reakce Bachovy ve formě únorovky nebyli spůsobilí pochopiti velké ty otázky, tím méně je řešiti. Takž ostávali jen Maďaři zjevným a zdánlivě nepřekonatelným činitelem, jenž při prvním obratu mohl čekati na úspěch. A obrat ten připravoval se již roku 1864 i nadešel roku 1865 tím, že *starokonservativci se sblížili se stranou adresní čili Deakovou.* Každá strana v něčem slevila. Starokonservativci nechtějíce býti „generály bez vojska" vzdali se nadobro svých snah o sněm z r. 1847. Sama sněmovna magnátů již r. 1861 byla stržena národním maďarským proudem. Deakova strana pak povolila v tom, že netrvala tvrdošijně na zákonech z r. 1848. Ve velkonočním článku v Pesti Napló r. 1865 upustil Deak od zásady, že Uhry jenom „od případu k případu" by mohly jednati s ostatními zeměmi J. Vel., a uznal široký obor „společných věcí," jež by se mohly vyřizovati ne sice v říšské radě, ale pravidelně vysílanými výbory od obou zemí. Starokonservativci dovedli to vykořistit a připravovat půdu shodě. Již r. 1864 (19. a 20. září) zavítal císař do Komárna, hlavně jen za příčinou vojenských věcí, po velkonocích r. 1865 stala se již i návštěva císařova v Pešti nepochybnou. Zjevným podnětem byla hospodářská výstava, při níž šlechta měla velký úkol. Ve dnech 6. až 9. června meškal mocnář v Pešti; šlechta i lid tušíce nastávající krisi s největší okázalostí jej uvítali. K oslovení kardinala Sitovského odpověděl císař: „Jest má rozhodná vůle, aby národové uherské koruny co možná byli uspokojeni," připovídal svolání sněmu a jednání o oprávněných přáních obyvatelstva a dokládal: „S dvojnásobnou radostí zavítám pak zase do vašeho středu, abych při slavnostní oné příležitosti, k níž Prozřetelnost život Vaší Eminence zachovati račiž, to utvrdil, co již nyní jest hlavním cílem Mé otcovské péče." Podobně vyslovil se mocnář i ve vlastnoručním listu na rozloučenou k místodržiteli hr. Pálffyovi. To ovšem odporovalo politické šabloně Schmerlingově, nicméně státní ministr pokládal ještě svou situaci za bezpečnou a zradil hr. Zichyovi, dobře tušícímu situaci, aby podal žádost za propuštěnou. Za to když 25. června objevil se hr. Mensdorff-Pouilly u Zichya, aby ze strany kabinetní kanceláře upozornil uherského kancléře na potřebu demisse, odvětil tento s úsměvem: „Prosím, vše jest již v pořádku," a podal mu hotovou již žádost. Dne 26. června uveřejnily úřední noviny vlastnoruční listy k hraběti Zichyovi a hr. Nadasdyovi, že k vlastní žádosti sprostěni jsou svých úřadů; třetím listem jmenován dřívější tavernik *Jiří Majláth kancléřem uherským.* Nazejtří 27. června podal Schmerling se svým ministerstvem žádost za propuštěnou. Brzo potom, 18. července odstoupil i hr. Pálffy, a tavernikem uherským jmenován starokonservativec baron *Pavel Sennyey.* Dne 27. července nastoupilo *ministerstvo Belcrediovo* a současně jmenován starý generál jízdectva hr. Frant. *Haller prozatímným kancléřem sedmihradským*, aby ve smyslu starokonservativců zařídil poměry sedmihradské a provedl unii s Uhry. V Uhrách a Sedmihradsku prováděny pronikavé změny osobní, Zichyova

listina nových vrchních županů pro národnosti poněkud příznivější byla (1. srpna) odvolána, a Vay a Szögyönyi jmenováni vrchními župany, po nichž následovali jiní konservativci. Pánem situace v Uhrách stala se sdružená strana bývalých starokonservativců a strana adresní z rozpuštěného sněmu uherského. Jednání počalo opět tam, kam říjnovým diplomem dospělo.

Nesmiřitelný skeptik.

Taine filosof, historik a kritik.

Napsal

Vojtěch Kalina.

(Pokračování.)

VIII.

Ani nejvšeobecnější zákon konkretní nemá oné bezvýminečné platnosti v našem vědomí jako axiomata geometrická nebo mathematická. Axiomata jsou nejvyšší naše abstrakce, jež si náš duch sám vytváří pozorováním přírody, předstihuje při tom daleko vše, co mu dává tato příroda pouhou indukcí. Zákon gravitace jest bezvýminečně platný v úzkých mezích našeho prostoru, za těmito hranicemi je pouze pravděpodobný, ale axiomata „nejsou pouze pravděpodobna, nýbrž jista za hranicemi našeho malého světa; v každém případě jsme o tom přesvědčeni, ano více, nemůžeme míti jiného přesvědčení, ba ani si představiti, že jest tomu jinak.“ Axiomata jakožto pravdy samozřejmé nepotřebují žádného důkazu, nýbrž pouze určité, jasné představy, abychom o nich byli nezvratně přesvědčeni. Odkud vznikly podobná jistota a takové pravdy? „Není otázky důležitější v psychologii a žádná otázka nemá vážnější důsledky ve filosofii než tato. Skutečně pouze takové věty týkají se nejen všech zjevů pozorovaných, nýbrž vůbec všech zjevů bez možné výminky; z toho pak následuje, že od jich ceny závisí význam vědy lidské. Ale cena jich závisí od jich původu; jest tedy nezbytno věděti, odkud vznikají a jak se tvoří. V té příčině dvě školy původní a posud platné dávají různou odpověď.

Taine myslí tím apriorism Kantův a empirism Millův. Kant absolutní jistotu axiomat vysvětluje tím, že nejvyšší kategorie poznání — čas, prostor, příčina — jsou pouze formami našeho ducha, jichž pomocí veškery zjevy přírodní se nám jeví dle jistých, určitých zákonů, majících svůj kořen v těchto kategoriích našeho ducha. Vnější zkušenost, příroda může nám dávati pouze empirické, podmíněné zákony, nikdy však všeobecné i nutné, jež musejí míti svůj původ v hlubinách naší bytosti. Při tom však nikdy nemůžeme pomocí těchto zákonů poznati ni podstatu našeho já, ni podstatu světa vnějšího — ono znamenité ding an sich, a proto veškero naše lidské vědění navždy musí

zůstati podmíněno a obmezeno formami našeho ducha. Ale též my tvoříme část všehomíra, naše bytost nejvnitřnější jest utvořena z téže látky, z níž sestává celá příroda, proto kromě vědomí, jež odívá celou přírodu v logické formy, máme ještě hluboký pocit svého příbuzenství se všímmírem, cítíme a tušíme neustále, že naše fenomenální trvání má osnovu metafysickou, jež úplně se vymyká našim kategoriím, jsouc zcela nepřístupna našim smyslům. Věda se svými zákony nemilosrdně popírá svobodnou vůli a činí člověka ubohou hříčkou přírody a celou přírodu jakýmsi bezduchým strojem, ale naše vědomí, jež poznalo všudy nezvratný zákon, není tím uspokojeno, nepochybuje o svobodné vůli člověka, a naše logika a psychologie marně hledí ji vysvětliti jako velepříjemnou a sobeckou illusi našeho ducha. To jest antinomie — boj mezi řádem světa zjevů a světem metafysickým, mezi věděním a vědomím. Není zjevu v našem světě hmotném, jejž by nelze bylo změřiti časem anebo prostorem, a přece některé zjevy telepathie a hypnotismu skutečně unikají všem mezím časovým i prostorovým.[1] A bez času i prostoru i příčinnost, jako nejvyšší abstraktní zákon, pozbývá své ceny absolutní. Kant poznal, že tyto zákony týkající se světa fenomálního, nemohou vysvětliti vyšší pravdy, a proto vyloučil otázky o božství, nesmrtelnosti, svobodě vůle z naší lidské filosofie, zároveň však celou svou filosofií hleděl dokázati, že naše lidská pravda není poslední, nejvyšší pravda, nýbrž jen pravda úplně obmezená formami našeho poznání. To nebyl skepticism, neboť lidstvu zůstává právo míti velké metafysické sny, jež mnohdy jsou mu mnohem dražší ba i přesvědčivější než vědecké pravdy světa zjevů.

K stejným koncům jako Kant dochází Mill, jenž si myslí, že i nejvšeobecnější naše pojmy vznikly indukcí a že tedy v naší mysli není nic bezvýminečného, absolutně jistého. Miliony jednotlivých případů mohou dáti jistou pravdu, kterou však nový případ může pojednou zvrátiti. Jak tedy vznikla axiomata, jež tvrdí nezvratnost zákonů? Mill dokazuje, že i tyto pravdy vznikly ze zkušenosti, a ve své knize proti Hamiltonovi[2]) dovozuje, že bychom při změně podmínek mohli býti přesvědčeni o tom, že dvakrát dvě jest pět anebo že rovnoběžky v jisté vzdálenosti se stýkají. My si myslíme, že v té příčině se veliký logik mýlí, jako se může mýliti praobyčejný člověk a pokládati nepravdu za pravdu ($2 \times 2 = 5$ neb rovnoběžky se někde stýkají), pokud si jasně nepředstaví všechny údaje svého úsudku, ale pak dle zákonů našeho lidského rozumu, nabytých dle mínění Millova ze zkušenosti, musí učiniti nutný závěr, že $2 \times 2 = 4$ a že rovnoběžky nemohou se stýkati. Ovšem jiná jest otázka o duchu obdařeném jinými zákony než našimi. Lze sice vysvětliti, že i naše nejvšeobecnější pravdy, nejvyšší představy, ideální pomysly vznikly ze zkušenosti

[1]) Obracíme pozornost čtenářovu na spisy Karla da Prela, ač je nutno čísti velmi opatrně a kriticky. Zvláště viz Die Philosophie der Mystik, Leipzig 1885, str. 73—93, jakož i Die monistische Seelenlehre, L. 1888, na různých místech. Viz též podivnou anglickou knihu Phantasms of the Living, London 1886, 2 díly, jakož i kritiku této knihy v Mind 1887, str. 275—282.

[2]) An. Examination of Sir V. Hamilton's Philosophy, L. 1872, str. 87—92.

zúrodněné fantasií (na příklad věčnost, bezkonečnost jsou pojmy, jež snadno lze vysvětliti tím, že lidstvo nikde a nikdy nevidí mezí ni času ni prostoru), že naše nutné zákony, formy ducha lidského jsou nastřádaným bohatstvím věkovým všech bytostí živoucích, že tedy apriornost Kantova platí sice pro každého jednotlivce, ale jest u lidstva celého a posteriori, t. j. z věkové zkušenosti, ale vše to nic nemění na základní Kantovské vědě, že tyto formy jsou pouze vlastní našemu umu neb umům, podobným našemu, ne však absolutní pravdy.

Taine kritisuje oba své předchůdce následovně: „Hle, dva názory vznešené, a mocní duchové, jež je utvořili, jsou hodni našeho obdivu a naší úcty; avšak jest třeba prozkoumati základy, na nichž budovali, a dle mého přesvědčení tito základové jsou ceny pochybné. Kant myslí, že není nutné spojitosti mezi dvěma zjevy; jeli nepřekonatelná spojitost mezi dvěma představami, odpovídajícími dvěma zjevům, příčina toho spočívá ne v povaze zjevů, nýbrž v povaze našeho ducha. Avšak my jsme shledali vnitřní spojitost mezi dvěma zjevy, odpovídajícími těmto představám, ačkoliv Kant jim upírá všeliké vnitřní spojení: vždyť prvý zjev již tají v sobě druhý, z toho pak následuje, poněvadž obsah nemůže být odloučen od svého podmětu, že spojitost, která jest nerozlučna mezi našimi představami, jest stejně nezlomna mezi jich předměty. Sledujíce St. Milla nemůžeme nikdy poznati, jeli spojitost mezi dvěma zjevy či není, neboť oba zjevy jsou spojeny pouze indukcí, a indukce může ustanoviti mezi nimi trvalý styk (rencontre constante), ne však skutečné sdružení (association de fait). Se St. Millem připouštíme, že skutečně a v mnohých umech zjevy jsou spojovány pouze indukcí, ale dokázali jsme, že se to může díti ještě jinak. Silou své obrazotvornosti můžeme si představiti dvě rovnoběžky na přímce; totéž však můžeme učiniti pomocí rozumu. Můžeme pozorovati jich obraz viditelný, leč též se vzhledem k jejich viditelnému obrazu studovati jich abstraktní definici. Můžeme je studovati již hotové a zplozené, nebo též je pozorovati při jich vytváření a plození se všemi jich činiteli a prvky. Tento druhý způsob zvyšuje dosah našeho umu do bezkonečna; stává se nám přístupno znání absolutní a neobmezené; pomocí axiomat a jejich důsledků máme v moci své takové údaje, které nejen jsou provázeny jeden druhým, nýbrž první obsahuje v sobě druhý. Kdy by, jak dí Mill, zjevy pouze následovaly jeden za druhým, byli bychom přinuceni souditi jako Mill, že zjevy ne vždy za sebou následují; neviděli bychom jich vnitřní spojení; mohli bychom tvrditi, že oba zjevy ze své povahy jsou úplně samostatny, že mohou se přihoditi případy je rozlučující; mohli bychom tvrditi pravdivost axiomat a jich důsledků pouze v poměru k našemu světu a našemu duchu. Ale naopak právě proto, že oba zjevy jsou takové povahy, že prvý obsahuje v sobě druhý, tvrdíme nutnost jich spojení; všude, kde bude prvý zjev, vyskytne se v zápětí i druhý, poněvadž druhý zjev jest součástkou prvého a to součástkou nerozlučnou. Nemůže vzniknouti mezi nimi náhoda, která by je rozloučila, poněvadž oba zjevy jsou zjevem jediným ve dvojí podobě. A proto jich spojení jest absolutní a všeobecné, a věty, které se jich týkají, nedopouštějí žádných pochybností ani hranic ani podmínek ani jakéhokoliv obme-

zení. — V skutku (v jednom smysle) tyto věty jsou podmíněny: jimi pouze tvrdíme, že vyskytneli se prvý zjev někde a sice v přírodě, musí za ním následovati druhý jako důsledek a doplněk prvého. Zbývá nám tedy ukázati, že skutečně existují stejné veličiny umělé a přirozené, a totiž že přímky, rovnoběžky na přímce, těla nehybná nebo hnaná pohybem přímoúhelným stejnoměrným alespoň za dobu velice krátkou, pohyblivá těla hnaná v různých směrech rychlostmi stejnoměrnými, podstaty stejnorodé dělitelné přesně na rovné díly, krátce zjevy skutečně shodují se úplně s našimi útvary duševními. K důkazu toho stačí prostá zkušenost; skutečně tato zkušenost v mnohých případech v astronomii, v optice i v akustice dokazuje, že jisté věci mají žádané příznaky neb alespoň hledí je projeviti, což bude i docíleno, jakmile vyloučíme z předmětů to, co tomu překáží. V každém případě nutné pravdy nalézají své místo (s'appliquent) v přírodě, a zjevy skutečné mají ono vnitřní, pevné spojení, které jim upírali Kant a Mill" (II, 394).

Ale největší důležitost při tom Taine přikládá tomu, že jsme si nejenom jisti podobným spojením různých zjevů, než že i víme, *proč* jsou spojeny. Věda neustále hledá příčiny zjevů, oněch středních článků, které nejen víží, nýbrž i vysvětlují, proč zdánlivě různé zjevy následují za sebou. Taine nazývá tento článek „l'intermédiaire explicatif," a pokud vysvětluje zjev, „la raison explicative," vysvětlující důvod. Čím výše stoupá věda, tím více zmenšuje se číslo podobných článků, tím ohromnější počet zjevů vysvětluje se článkem jediným. V 17. století z pokusů Galileových a Paskalových bylo známo, že veškera těla tíhnou k zemi, ale z dob Koperníkových a Keplerových stalo se zjevno, že země a všechny ostatní planety tíhnou k slunci. Přišel Newton a dokázal, že máme zde činiti s jediným i týmž zjevem: gravitace jest společna tělesům nebeským i zemským, anebo ještě všeobecněji: všem tělesům. Od těch dob víme, proč těla pozemská tíhnou k zemi, jakož i proč planety tíhnou ke slunci. Tíha prvých a středoběžná síla druhých mají za *příčinu* (raison) vlastnost společnou oběma, oba zákony byly pouze dvěma případy třetího rozsáhlejšího zákona." Tuto vlastnost našel Newton takým spůsobem, že vyloučil všechny ostatní vlastnosti a cele věnoval svou pozornost vlastnosti jediné, nejvšeobecnější — poměru hmotnosti těles — a vyřkl známý svůj zákon. Tím ovšem není práce zakončena a zbývá vysvětliti, proč gravitují tělesa v takém poměru, jaký vytkl Newton. Jinými slovy, hledáme nový důvod vysvětlující nám zákon gravitace a zároveň s ním celou řadu jiných zjevů, příčinu jednodušší a vyšší. Vždy však při tomto zvšeobecnění příčiny shledáváme, že poslední příčina (raison) zákona jest příznak všeobecný, obsažený v elementech zjevu prvotného a prostírající se odsud na všechny zjevy s ním spojené. Takto bychom konečně museli přijíti k zákonu nejvyššímu, jenž by zahrnoval v sobě a řídil všechny zákony a zjevy. Kdy bychom vládli analysí v stupni nejdokonalejším, mohli bychom dle tohoto názoru ze zjevu prvotného vysvětliti všechny ostatní a naopak v každém, i nejsložitějším zjevu najíti prvky původní.

Jak to myslí Taine, vidíme nejlépe z následujícího příkladu: [1])

---

[1]) Histoire de la Littérature Anglaise. V pp. 414—415.

„Kdy by mravenec mohl činiti pokusy, mohl by vystihnouti ideu zákona fysického, živé bytosti, pocitu představy, abstraktní myšlenky; neboť (píď) země, na které se nalézá myslící mozek, zahrnuje vše to; z toho následuje, že i nejobmezenější pole duševního života zahrnuje v sobě údaje všeobecné, t. j. takové, jež se prostírají na ohromném vnějším prostoru, kam jeho obmezený duch nemůže proniknouti. Kdy by mravenec mohl přemýšleti, mohl by si vytvořiti arithmetiku, algebru, geometrii i mechaniku, neboť pohyb na prostoře jediného půl palce obsahuje v malé míře čas, prostor, číslo a sílu — vesměs látku mathematickou: tedy i nejobmezenější pole duševní obsahuje všeobecné údaje, t. j. prostírající se po celé říši času a prostoru. Kdy by mravenec byl filosof, mohl by vyzpytovati představy o jsoucnosti a nejsoucnosti, jakož i veškeru látku metafysickou; neboť každý zjev, ať vnitřní ať vnější může ji poskytnouti: tedy i nejobmezenější pole duševní zahrnuje v sobě absolutní údaje, t. j. takové, které nemohou scházeti v žádném předmětu (skutečném). Jinak ani býti nemůže; čím obecnější jest údaj, tím méně zjevů může se vyskytnouti, kde by ho nebylo; jeli všeobecný (universelle), setkáváme se s ním všudy; jeli absolutní, nemůže býti případu, kde bychom se s ním nesetkali. Hle, to jest příčina, proč metafysika, t. j. zkoumání prvých příčin, i při obmezenosti naší zkušenosti jest možna, ovšem s tou podmínkou, že zůstaneme hodně vysoko, že nepříliš budeme pouštěti se do podrobností, že budeme pozorovati pouze nejjednodušší živly jsoucnosti a nejobecnější snahy (tendances) přírody."

Z toho by asi též následovalo, že zjev prvotný, nejjednodušší chová v sobě jako zárodek všechny ostatní, že krátce ohromná rozmanitost zjevů, bohatá naše příroda vznikla rozvojem z živlů nejjednodušších anebo docela z jediného živlu. Takým spůsobem jediné (ἕν) a bezkonečná rozmanitost jsou pouze dvě hranice zákona rozvojového. Přírodní zjevy potvrzují taký rozvoj v mnohých ohledech; bohužel však ani ta nejspracovanější theorie rozvoje, jak ji zvláště výtečně vyložil H. Spencer ve svých First principles (Prvé osnovy, v Londýně 1892,[1]) nedává nám žádných poznatků metafysických, z nichž bychom mohli souditi o počátcích a cílech našeho světa, což jest přece prvou a hlavní otázkou metafysiky. Theorie evoluční — ač představuje nejvšeobecnější zákon přírody — jest pouhým zákonem fysickým, velice zajímavým, vysvětlujícím ohromné množství zjevů, ale záhad metafysických neřeší ani přibližně, jako to nemohou činiti ani jiné zákony přírodní, osnované na dynamických a chemických proměnách hmoty. Proto nevěříme v možnost metafysiky v tom smyslu, jak to míní Taine, neboť taková metafysika jest pouze velice dokonalou fysikou. Takovou dokonalou fysikou geniálně spracovanou jest i filosofie Taineova; on jest hluboce přesvědčen o platnosti našich zákonů za hranicemi našeho vědění, za hranicemi našeho ducha, jenž přece nemůže býti pokládán za útvar příliš dokonalý a schopný k řešení všech záhad. „Mámeli k tomu právo?" táže se sám Taine, a odpovídá: „Máme před sebou

[1]) Viz též populární a dobrý výklad celé theorie v knize F. C. Dreyfusa: L'évolution des mondes et des sociétés, Paris 1889.

dvě řady zjevů, první značnou, skládající se ze všech zjevův a zákonů, jichž příčinu známe, druhou nepoměrně, nekonečně větší, poněvadž nemá mezí. Tato druhá řada skládá se ze všech zjevův a zákonů, jichžto příčin neznáme.“ Prvá řada neustále vzrůstá, a my též neustále nalézáme příčiny tam, kde jsme jich dříve nepozorovali, „stačí nám zkoumati dějiny a přírodu vědy zkušebné, abychom se přesvědčili, že jsouli nebo bylyli jaké mezery v tomto bohatém celku (trésor), není to proto, že důvod vysvětlující scházel anebo schází ve věcech, nýbrž proto, že scházel a schází v našem duchu. On byl v přírodě, ale málo znalí učenci ještě ho tam neobjevili. On jest i nyní v přírodě, ale my nemůžeme a snad nikdy nebudeme moci jej objeviti. Mezera nemá svůj původ v tom, že není takové příčiny (raison), nýbrž v naší neznalosti a malomocnosti; chyba není ve věcech, nýbrž v nás“ (II, 468). A což vrhneli tento poslední důvod, tato nejvyšší příčina nebo formule všehomíra docela jiné světlo na přírodu a náš poměr k ní? Což jeli ona právě proto nám nepřístupna, že nemá nic společného s našimi zákony kromě síly tvořivé? Což jeli naše malomocnost tak veliká, že v nynějším našem stavu úloha přesahuje naše síly? Pravda ovšem, že vědy konstruktivní neb abstraktní jsou nám vzorem a obrazem toho, co si žádáme od přírody. V těchto vědách, které si tvoří naše hlava, je vše jasno, vše vysvětleno; téhož se domáháme ve vědách zkušebných, v nichž všady hledíme methodu induktivní nahraditi dedukcí. „Porovnámeli svět ideální a svět reální, vidíme, že jich stavba jest podobná. Ba i látka prvého nalézá se v druhém. Neboť jsme viděli, že číslo, čára, plocha, pevné těleso, pohyb, rychlost, síla jsou nejen v našem duchu, než i v přírodě; v přírodě je duch objevuje a z ní je přijímá. Veškera jeho práce záleží v tom, aby je uspořádal ve skupiny, při čem jest mu lhostejno věděti, jsouli v přírodě skutečně formy (cadres) shodující se s formami duševními, odpovídáli v přírodě nějaký kruh aneb ellipsa kruhu neb ellipse ideální. — Zůstává tedy pouze jediný rozdíl mezi skupinami umělými a skupinami přirozenými; prvé jsou jednodušší, druhé složitější; přímka Euklidova jest jednodušší než čára nerozeznatelně zakřivená, kterou opisuje kule na své dráze ve vzdálenosti prvého metru od dutiny dělové; ellipsa poněkud hrbolatá, kterou opisuje planeta, jest mnohem složitější než ellipsa geometrická. Z té příčiny zprva studujeme skupinu duševní a pak teprve skupinu skutečnou, a poznání prvé přivádí nás ku poznání druhé“ (II, 474). Naše věda nejen neustále objevuje tyto skupiny v přírodě, než i zkoumá i nalézá příčiny toho, že útvary přírodní valně se liší od našich ideálních konstrukcí. Z toho všeho prý následuje, že „všudy a vždy, vně našich dějin a našeho světa theoremy (jakožto útvary myšlenkové) mohou se uskutečniti (s'appliquer) stejně, jako se uskutečňují v našich dějinách a v našem světě.“ Stuart Mill prý tedy nemá pravdu, díli, že „bylo by bláznovstvím, tvrditi platnost některého zákona obecného nebo zvláštního ve vzdálených krajích hvězdné říše, kde zjevy mohou míti zcela jinou tvářnost než ty, které známe.“ Naopak, „poněvadž skupiny skutečné jsou utvořeny z týchž živlů jako skupiny duševní, jsouce podřízeny týmž zákonům všeobecným a nutným, příroda v tomto světle není ničím jiným než uskutečněnou (appliqué)

arithmetikou, geometrií a mechanikou. Zbývá vyzkoumati, neníli nad to něčím více. Až posud, na kolik můžeme souditi a na kolik nás učí nové objevy, veškery přeměny těles fysické, chemické nebo vitální (organické) mohou býti vysvětleny pohyby molekulů; tolikéž teplota, světlo, chemické příbuzenství, elektřina, snad i sama gravitace, všechny síly vzbuzující tyto změny jakož i sám pohyb skládají se z pohybů. Z toho následuje, že v přírodě hmotné jsou pouze pohyblivá tělesa... Kdy by toto obdivuhodné zjednodušení vyjadřovalo pravdu, platnou předně o našem světě, pak též o všem za hranicemi našeho světa, potom nejen všechny naše problémy fysické, chemické a fysiologické, než nad to všechny problémy, týkající se kteréhokoliv tělesa skutečného, byly by ve své osnově pouhými problémy mechanickými." A jako v naší mechanice všude nalézáme důvod vysvětlující, příčinu, proč určitá skupina zjevů se utváří tak a ne jináče, tak musela by též ve světové mechanice všudy býti taková příčina.

Taine nezapírá, že podobný závěr nemá absolutní jistoty, ale „žádná analogie nedává nám práva domnívati se, že jsou případy pozbývající důvodu vysvětlujícího, naopak množství analogií nutí nás uznati její všudypřítomnost" (II, 479). Kdož bude pochybovati o tom, že učenci vždy a všudy se řídí tímto přesvědčením? Věda, zabývajíc se cele světem fenomenálním, není ještě filosofií, a proto málo dokazatelným jest mínění Clauda Bernarda o absolutním determinismu, jenž jest „základem každého pokroku a každé vědecké kritiky." Ano vědecké — ne však absolutní. „Též Helmholtz vyjadřuje se podobně. Naše oči nemohou viděti prostor jinak než zbarvený, tak i náš um nemůže si představiti zjevy jinak než jako vysvětlitelné. Můžeme si představiti pouze to, co lze vysvětliti, stejně jako viditelno jest nám pouze to, co jest zbarvené. Oko duševní podobně oku tělesnému má svůj vrozený útvar, z něhož se nemůže vymknouti a jenž všem jeho představám dává jistou nutnou formu. Zde patrně Helmholtz domnívá se, že tato nutnost má poslední svou příčinu v útvaru našeho ducha. S ním i s Claudem Bernardem my skutečně přiznáváme tuto nutnost; ale nemyslíme, že její poslední příčinou jest útvar našeho ducha." [1]) Taine i ke konci svého spisu opakuje svůj názor, že „axiomata mají svůj základ ve skutečnosti jsouce platny nejen pro nás, nýbrž samy sebou; absolutní jest jejich moc nejen nad naším duchem nýbrž i nad přírodou, a jsouli dvě představy, jimiž si myslíme dva zjevy, nutně spojeny, děje se tak, poněvadž oba zjevy jsou taktéž nutně spojeny, jakož i máli nutnost, kterou cítí náš duch v jich přítomnosti, svou prvou příčinu v našem útvaru duševním, též poslední jeho příčina spočívá v úplné shodě našeho duševního útvaru s útvarem věcí" (s přírodou). Náš duch neustále si žádá jednoduššího vysvětlení zjevů a tato potřeba, toto neustálé hledání principu nejvyššího jest takovým axiomatem, jako axiomata geometrická. Zákon příčinnosti jest důsledkem téhož zákona, jest projevem jeho v přírodě. Nejvšeobecnější příznak, k němuž dospěl lidský um, je jsoucnost (existentia). Nyní na základě

[1]) Viz blíže o Helmholtzovi Langovu Geschichte des Materialismus str. 724 i násl.

našeho axiomatu můžeme si předložiti otázku, „máli též jsoucnost svou podmínku, svůj vysvětlující důvod jiný mimo sebe samu? Nynější mathematikové se domnívají, [1]) že skutečná veličina jest jedním případem veličiny imaginární, případem zvláštním, v němž elementy veličiny imaginární mají jisté podmínky scházející v jiných případech. Zdaž nelze též připustiti, že jsoucnost skutečná jest pouze jedním případem možné jsoucnosti, majícím jisté podmínky, kterých se nedostává jiným? Připustímeli to, zdaž není možno hledati tyto elementy a tyto podmínky? Hegel to učinil, ale dopustil se při tom ohromných chyb; snad někdo jiný se o to pokusí s větší opatrností. Zde stojíme na prahu metafysiky, dle mého mínění ona není nemožnou. Zastavujili se," končí svou knihu Taine, „činím to z vědomí svých slabých sil; vidím meze svého ducha, nevidím však hranic ducha lidského" (II, 492).

Přiznáváme se, že poslední výrok nás zarazil: Taine uznává ještě jinou jsoucnost než naši, alespoň možnost její, a pochybuje, že si ji kdy vysvětlíme a představíme ve svém nynějším stavu. Taký názor jest velmi blízek Kantovskému, velice však dalek onoho ideálu metafysiky, jak jej líčí Taine, jenž si vážil nemálo německé metafysiky nynějšího století. „Mezi lety 1780—1830 Německo zplodilo všechny idey našeho historického věku, a ještě celý půlvěk a snad i celé století naší hlavní prací bude přemýšleti o těchto ideách." [2]) Na jiném místě dí, že „všechny veliké idey vypracované v Německu za posledních padesát let tkví kořeny svými v jediné představě o rozvoji (Entwickelung)." Třebas i tuto ideu znetvořovalo „dvacet soustav, sto snů, sto tisíc metafor," ona přece obsahuje v sobě hlubokou pravdu: živly jisté skupiny jsou pevně spojeny vzájemnou závislostí a mají kořeny v určité vlastnosti abstraktní, tající se v jich nitru. Hledímeli s tohoto stanoviska na přírodu, počneme pokládati svět za stupnici (jednotlivých) forem a řadu (různých) stavů, při čem příčina jich pořadného průjevu a jich trvání tají se v nich samých, zároveň pak jich povaha nese s sebou nutnost jich pomíjejicnosti a obmezení. Ona představuje souhrnem svých zjevů jediný nedělitelný celek, který stačuje sám sobě, vyčerpávaje všechny možné a spojuje všechny (skutečné) věci, počínaje časem a prostorem i konče životem a myšlenkou, svou harmonií a svou vznešeností podobá se jakémusi bohu všemohoucímu a nesmrtelnému. Pozorujemeli člověka, musíme pokládati pocity a myšlenky za přirozené a nutné produkty, sdružené mezi sebou jako metamorfosy živočicha nebo rostliny; to pak nás přivádí k tomu, že si představujeme náboženství, filosofie, literatury, všechny názory (conceptions) a složité pocity (émotions) lidské jako nutné následky jistého stavu, jež mizí s jeho zmizením a vynořují se s jeho znovuzrozením. [3])

Takový prý byl názor Heglův a Goethův, k témuž názoru došel jasný duch Francouzů, jenž netone ve faktech jako empirism anglický, aniž se vznáší na křídlech fantasie do abstraktní výše prázdných axiomat, nýbrž krok za krokem, ale jistě pomocí analyse dospívá

[1]) Prostě i dobře vyložil celou otázku Helmholtz ve svých Wissenschaftliche Vorträge 1876 str. 22—54.
[2]) Histoire de la Lit. angl. V. 268 při rozboru spisů Carlyleových.
[3]) Histoire de la Lit. angl. V. 274.—5.

k nejvyšším abstrakcím a konečně též jemu „příroda se zjevila jako pořad zjevů a člověk jako pokračování přírody.“ Taine sice výborně porozuměl a ocenil onu „filosofii srdce,“ jejímž hlavním představitelem jest v Anglii Carlyle,[1]) leč nezdá se, že by to bylo valně působilo na jeho vlastní názory, jež jsou holou skepsí právě proto, že on nevidí v přírodě nic jiného než „pořad zjevů“, že nezná jiných zákonů než zákony světa našeho a domnívá se, že těmito zákony, těmito zjevy v jejich nynější podobě jest vše vyčerpáno. A přece hlavní námitka zůstává nevyvrácena. Jak jest možno pokládati za absolutní zákon to, co jest vytvořeno naším vědomím z prvků (pocitů), jejichž objektivnost ničím nelze dokázati? Zajisté nikdo nebude tvrditi, že naše vědomí jest summum, t. j. vyšším stupněm možného rozvoje, toho rozvoje, jehož i nižší stupně známe nedokonale, a proto sotva můžeme popírati, že nový vyšší útvar duševní může věci viděti jinak, než my je vidíme. Zákony přírodní jsou nám pouze symboly čehosi neznámého, a jako červená barva, kterou vidí naše tělesné oko, jest toto genere různá od oněch milionů pohybů, které i tvoří, tak i náš nejabstraktnější zákon, kterýž vidí oko duševní, může býti toto genere různý od příčiny své. Věru zdá se, jako by nám bylo dáno pouze tolik pravdy, kolik je třeba pro všední život, a jako absolutní pravda živočicha nižšího druhu, v jehož hlavě se přece též odráží vesmír, byla by velice zmatena a pochybna i s našeho stanoviska, tak i naše lidská pravda musí býti neobyčejně nedokonalá, poněvadž tvoříme pouze jeden z nejnižších článků toho rozvoje, jehož počátku ani konce nevidíme. Svědčíme Taineovi, že pravda je v nás jako v každé částce všehomíra; ale z toho daleko nenásleduje, že pravda tato jest v našem vědomí, že

---

[1]) „V případě potřeby srdce zaujímá místo mozku. Nadšený, vášnivý člověk proniká v hlubinu věcí; spatřuje příčiny rozechvěním svých citů, objímá celky (ensembles) jasností a bystrotou své tvůrčí fantasie, poznává jednotu celé skupiny jednotou (unité) celkového pocitu (émotion), jímž skupina naň působí. Skutečně, jakmile počínáte tvořiti, cítíte v sobě sílu, která působí ve věcech, o nichž přemýšlíte; vaše sympatie zjevuje vám jejich smysl a jejich spojení; vidění (intuition) jest dokonalá a živoucí analyse; básníci a proroci byli mimovolné systematickými theoretiky a jejich vidění obsahují v sobě všeobecné názory o člověku i všemmíru.“ Tamtéž mluví Taine o tom, že jsou čtyři dráhy, které vedou člověka k výšinám vědění: „methodická analyse spojená se seřaděním (coordination) věd positivních; francouzská kritika vybroušená literárním vkusem a světskou zkušeností; anglická kritika opírající se na zdravý smysl praktický a pozorování positivní, konečně v dalekém ústraní obrazotvornost sympatická i básnická“ (Histoire V. 280). Nevíme, proč hlavní methodě filosofické, jež přece počínajíc Platonem a končíc „velkými Němci“ dala filosofii všechny veliké soustavy, vytkl Taine místo tak podřízené. Vždyť on výtečně rozumí procesu filosofické myšlenky. Větu Carlylovu: „Obrazotvornost jest orgán, jímž pojímáme božství,“ vykládá následovně: „V řeči prostší to znamená, že každý předmět buď živý nebo neživý jest nadán silami tvořícími jeho přírodu i řídícími jeho rozvoj; že chcemeli jej poznati, musíme jej v sobě znovustvořiti zároveň se všemi jeho silami, a že pojímáme jej úplně pouze tehdy, když cítíme ve svém nitru všechny jeho snahy (tendances) a *vidíme* nitrem všechny jeho výkony. A skutečně tato cesta, jež jest nápodobením přírody, jest jediná, kterou můžeme vniknouti v přírodu; Shakespeare šel po ní instinktivně, Goethovi ukázala ji jeho methoda.“ (Hist. de la lit. angl. str 266.)

toto naše vědomí může ji objeviti. Naše vědomí jest jen jedním stupněm rozvoje oné síly, již známe z pohybu a pocitu, a jako vědomí stojí nezměrně výše než pohyb a pocit, tak i nový stupeň tohoto rozvoje může dalece a netušeně přesahovati to, co nyní zoveme svým vědomím. Každá nedokonalá nebo zkalená pravda, činímeli ji absolutní, musí vésti k smutným koncům: tak i nedokonalá lidská pravda, jež pojímá vesmír jako řetěz anebo řetězy nutných zjevů, jímž jest vše vysvětleno, musí být lidstvu ihned smutnou, jakmile této relativní pravdě přikládáme cenu absolutní. Naše oko duševní málo a špatně vidí; což proto musí tento svět být špatným a zdrojem hoře a zoufalství, což zároveň tento svět není pro nás velkým a krásným tajemstvím, jehož smysl si vysvětliti nemůžeme našimi zákony? My též jako Taine nevidíme rozvoji ducha lidského mezí, právě proto však nevěříme v náš absolutní determinism, jenž činí marnou a směšnou každou víru ve vyšší řád všehomíra. Carlyle, jenž nejlépe přebásnil v prose filosofii Kantovu, dobře děl: „Vesmír před námi se prostírá jako velebná duha; ale slunce, jež ji tvoří, jest daleko za námi, skryto našemu oku.“

IX.

Ve vědě má determinism rozhodnou platnost, a proto pouze ta věda může se nazývati dokonalou, jež jest cele určena řadou zákonů plynoucích z nějaké vyšší formule. Náš celý život jest světem zjevů, veškery momenty tohoto života musejí tedy býti podřízeny týmž zákonům jako ostatní zjevy všehomíra. Proto Taine za hlavní motto svého prvého historického díla [1]) z r. 1856 vytkl veliké slovo Spinozovo: „Člověk není v přírodě jako říše v říši, nýbrž jako část celku, i pohyby duševního automatu, jenž tvoří naši bytost, jsou tak pravidelny, jako pohyby světa hmotného, v němž se nalézá člověk.“ Taine pokračuje: „Má Spinoza pravdu? Můžeme užívati v kritice přesných method? Jest možno vyjádřiti talent formulí? Mají schopnosti člověka jako orgány rostliny vzájemnou závislost? Jsou vyměřeny a utvořeny jediným zákonem? Jeli dán tento zákon, můžeme předvídati jich působivost a vypočítati napřed jich dobré i špatné následky? Můžeme je znova vytvořiti, jako přírodozpytci vytvořují zkamenělé zvíře? Vládneme vůdčí schopností (une faculté maitresse), jejíž stejnoměrná působnost různě se jeví v různých částech a sdílí našemu stroji (machine) celou soustavu nutných pohybů, jež můžeme předvídati? Odpovídám k těmto otázkám, ano uvedu i příklad.“

Příklad tento byl práce o historické činnosti Tita Livia, jež byla korunována francouzskou akademií r. 1855. Taine v této knize, v níž mimochodem řečeno velice chválí Livia za jeho přímost a historické nadání, uvažuje o dějinách 1. jako o vědě, 2. jako o umění. Z prvých řádků cítíme, že máme zde co činiti s duchem neobyčejně vyspělým (Taineovi bylo tehdy teprve 27 let); směrodatné práce Buckleovy a Draperovy nebyly ještě uveřejněny, tak že i v tomto ohledu

[1]) Essai sur Tite Live. Páté vydání r. 1888 str. VII.

Taine může býti pokládán za původce nové čistě vědecké methody. „Věda obsahuje jednotlivá fakta, která ona určuje a fakta všeobecná, která seřaďuje, historie tříbí a sbírá pomocí kritiky pravdy jednotlivé (de détail) a duchem filosofickým tvoří a pořádá pravdy souhrnné (d'ensemble).“ Čím tedy musí býti historik? Předně kritikem, pak filosofem, konečně však i umělcem: „Kritik hledá celou pravdu, nic jiného kromě pravdy. To se snadno řekne; než jaké jsou důsledky! Pozorujtež historika, jenž se zabývá dějinami, jak se patří, to jest vědecky. On nechce nikoho ani chváliti ani haniti, aniž povzbuzovati své posluchače ke ctnosti neb je poučovati v politických věcech. Není jeho věcí vzbuzovati nenávist anebo lásku, zlepšovati srdce neb umy; jemu jest lhostejno, jsouli fakta krásna neb oškliva; on se nestará o spásu duší: jeho jedinou povinností a touhou jest ustraniti vzdálenost časů, postaviti čtenáře tváří v tvář předmětů, učiniti jej spoluobčanem osob, které líčí, a současníkem dějů, jež vypravuje. Potom ať si přijdou moralisté a rozumují o vystaveném obraze; historik svou úlohu vykonal, přenechává jim místo a odchází. Poněvadž miluje pouze pravdu absolutní, proto horlí proti polopravdám, které jsou pololži, proti spisovatelům, kteří sice správně udávají letopočty i rodokmeny, ale znetvořují pocity a mravy, kteří zachovávají sice obrys zjevů, ale mění jejich barvu, kteří přesně líčí fakta, ale znetvořují duši; on chce cítiti uprostřed barbarů jako barbar, uprostřed lidí starého věku jako jich vrstevník. Hle, on prchá ze svého věku a svého národa, aby v sobě vzkřísil původní vášně, cizí víru, zapomenutý charakter jiných národů a jiných věků.“ On však nezkoumá při tom jen děje na pohled nejdůležitější, nýbrž vše, co může dáti světlo jeho obrazu. „On se vás bude tázati po rozdělení bohatství národního, po soukromém životě občanů, po ústrojí rodiny, po náboženství, umění, filosofii. V očích jeho všechny oddíly zřízení a myšlenek lidských jsou ve vzájemném těsném spojení; nevysvětlíme si ni jediného, neznámeli všech; jest to budova, která se zřítí, vyzvednemeli jediný kámen. Kráčí tedy, řídě se svým instinktem a zápalem, od jednoho fakta k druhému, sbíraje bez přestání, rozechvěn a nespokojen, pokud vše neshromáždil, cítě hlubokou potřebu jasných a úplných představ, pozoruje neustále mezery v duševním obraze, na nějž patří, nepoddávaje se zemdlenosti, pokud nevyplní mezery.“ [1])

Avšak historik musí míti nepochybné, jisté pravdy, a proto „láska ku pravdě zrozuje lásku k důkazu, a hle, kritik honí se za touto pravdou ne s klidnou horlivostí nestranného soudce, nýbrž s bystrozrakem a s tvrdošíjností vášnivého zkoumatele. Hledá prameny nejvzdálenější, poněvadž jsou nejčistší; čím barbarštější je text, tím dražší mu jest.“ Jemu však nestačí staré archivy, texty, památníky, budovy. „On osvěcuje své texty ještě výmluvnějšími památníky; on ví, že příroda trvá, co se duše mění, že ona uprostřed občanských revolucí zachovává vlastnosti ponebí a podobu půdy, že obkličuje člověka předměty nezměnitelnými, živí v něm myšlenky stálé.“ Ale i když sebral všechna fakta, nesmí kritik zapomenouti, „že lidem jest lež

[1]) Essai sur Tite Live, str. 29.—34.

vlastní, že lžeme nejen s vědomím a zúmysla, nýbrž i následkem mimovolného strannictví a nejsouce si vědomi lži; že často spisovatel, ač nechce klamati, mění fakta, buď že je špatně viděl anebo že jim neporozuměl; že není nic vzácnějšího, než duch dosti přímý, aby vše vyřkl, dosti čilý, aby všemu porozuměl; a že v takém množství rukou nespolehlivých anebo hrubých pravda znetvořována každý den došla nás podobna bludu. Proto každý autor musí před ním potvrditi své svědectví, říci mu, v jaké zemi, v jakou dobu žil, jak sebral svá fakta, zjistilli památníky.“ Když kritik vše učiní, aby se vyhnul klamu, když přivede ve shodu všechna jednotlivá svědectví a učiní si jasný a souhlasný ve svých částech obraz dějin jisté doby, musí postoupiti svou práci filosofovi. „V každé vědě, jako v dějinách, znalost jednotlivých zákonů jest příliš obmezena. Člověk zaujímaje pouze jediný bod času a prostoru, vidí vůkol sebe malý světlý kruh, za ním jest polosvit, pak mrak, jenž se stává temnějším, dále noc bezkonečná prostírá se ze všech stran. Leč znalost zjevů všeobecných jest naší spásou. Ten koutek země, kam jsme zahnáni, dává nám látku: vždyť jablko spadlé se stromu stačilo Newtonovi, aby vystihl onen zákon tíže, kterýž uvádí v pohyb hvězdy nalézající se daleko za dosahem našich přístrojů a našich konjektur. Historik tedy jest filosofem a seřaďuje fakta jen proto, aby našel zákony.“ Nesmírné množství různých dějů roztroušených po celém světě za mnohé věky neláká ho jako zvědavce, nýbrž dává mu látku, v níž hledá nutné příčiny zjevů dějinných. „Počínaje své pozorování světem hmotným, tak spořádaným, že se zdá býti vtěleným rozumem (vl. jednajícím, agissant), vidí, že podobný řád panuje v lidském životě, že tajemné řízení vede lidstvo k tak mnohým zjevům neočekávaným, že svět podobá se bojišti, na němž uprostřed zmatku a hřmotu vše poslouchá vůle jediného vojevůdce a kráčí k cíli, jejž on zpředu ukázal. Jest to štěstí a potřeba najíti tento tajný plán, nejen proto, že pořádek jest překrásný, než i z té příčiny, že děj, jehož příčina jest neznáma, (nemaje pevné půdy) lítá ve vzduchu a každý okamžik může býti zavát nejmenší nahodilou překážkou.“ Jako v naší duši představy nespojené s jinými zákonem associace musely by zmizeti bez stopy, tak jsou pro nás ztraceny i ty děje historické, jež neumíme spojiti s ostatními. Příčiny dějů však jsou dvojího druhu: buď hledíme vysvětliti příčiny jednotlivých konkretních případů, ku př. příčiny vítězství Římanů nad Samnity, pádu Karthaginy a j., aneb příčiny dějů rázu všeobecného, ku př. příčiny síly neb slabosti, vzrůstu neb pádu jistého národa. Tyto příčiny se hodí nejen pro jistý, určitý národ, než pro každý národ. Teprve když historik prozkoumal takové příčiny, když vyšetřil veškery stránky jeho povahy a seřadil vše v určité zákony, „vidí, jak ze středu četných zákonů vznáší se hlavní idea, vyjadřující v miniatuře genia národního a obsahující v sobě již zpředu jeho dějiny zrovna tak, jako definice obsahuje v sobě všechny pravdy mathematické, které z ní odvozujeme. Nyní teprve historik jest u svého cíle a cítí plnou radost ze své vědy.“ Nesmí však zapomenouti, že „dílo může býti filosofickým a zůstati při tom živým,“ a proto bylo by velkou chybou, kdy by nápodobě Spinozu v jeho Ethice učinil ze svého díla nějakou

geometrii dějinnou, skládající se ze samých suchých axiomat a formulí. Nemusí též neustále poukazovati na hlavní zákon, než potřebuje jen líčiti zjevy v pořádku příčinném, a „čtenář sám najde zákon, jenž je spojuje.“ Pravý historik není letopiscem, a proto pečlivě vybírá děje, vypravuje pouze typické případy a vynechává vše, co nesloužíc k našemu poučení přesycuje ducha a přeplňuje vědu.

Ale ani všechny tyto vlastnosti nestačí k ideálu dokonalého historika. On musí býti ještě umělcem. „Život lidský, jejž líčí, není formulí, nýbrž dramatem, a zákony v něm působí pouze dějem. Neníli líčení dějepiscovo živé, není ani úplné ani pravdivé. V skutku co jest drahocennějšího ve věcech a myšlenkách nad pohyb, krásu a život? Pozbudouli děje původního ohně, jenž je rozehřívá, a barev, které je osvěcují, nepronikají v duše lidské ve své čisté a nezkomolené podobě. Přetvořmež tedy abstrakce a logické soudy v hnutí duševní (emotions) a v obrazy. Ať dějiny podobně jako příroda dojímají srdce a smysly, osvícujíce zároveň um. Ať minulost vzkříšená umem představí se naší obrazotvornosti. Až posud měli jsme před sebou pouze látku nehybnou a mrtvé zákony; hle, nyní vše přichází v pohyb, jsouc oživeno božským dechem duše.“ Věda neustále musí býti, abychom tak řekli, illustrována uměním, a pouze v úplné harmonii obou máme před sebou dokonalou formu pravdy, pokud jest přístupna nám lidem. Aby vylíčil dobře povahy, charaktery osob dějinných, historik musí býti skutečným umělcem, a teprve tehdy jeho osoby přestávají býti jakýmisi škraboškami a stávají se z nich skuteční lidé s vášněmi, ctnostmi a hříchy svého věku a své vlasti. Dějepisec přišel tu k výsledku netušenému, hledal pravdu a nalezl krásu. Též sloh jeho stává se krásným; vždyť celý běh dějin, řízených určitými zákony, charakter doby a osob jednotlivých, celý proud dějinný, plynoucí k určitému cíli „uchvacuje ho; bolesti a radosti jednotlivců tak ho dojímají, že hned hoří láskou, hned nenávistí a z plna srdce zápasí jako jeho osoby.“ Toto živé účastenství vytváří sloh živý a pravdivý tím spíše, že „kdo umí mysliti, ten umí i psáti, tak že chcemeli něco dobře říci, stačí, abychom mnoho přemýšleli. Tímto spůsobem líčení charakterů, vypravování, sloh, výraz, umění ve všech svých částech jest vytvořeno vědou. Čím tato jest dokonalejší, tím ono jest vyšší; věda se dovršuje uměním jako rostlina květem.“ Taine zahrnuje své požadavky v těchto slovích: „V dějepisci věží kritik, jenž zkouší fakta, učenec, jenž je shromažďuje, filosof, jenž je vysvětluje; ale všichni tito jsou zastíněni básníkem, jenž vypravuje. Oni mu napovídají všechna jeho slova, sami však nemluví.“ [1])

(Pokračování.)

[1]) Essai sur Tite Live str. 189.—193., 353.—360.

V temné pevnině.

Kusy nejnovějších dějin.

Píše

Václav Doubek.

II.

Vedle Egypta Mahdie za doby své slávy nejprudčeji útočila na starobylou říši Něgušů v *Habeši*, která po patnácte set let v nepřístupné své vysočině chrabře hájí národnost a křesťanskou víru svou. Nejzuřivější útok roku 1889 slavně byl odražen, ale těžce vyváženo bylo vítězství hrdinskou smrtí bohatýrského Něguše Něgešti Jana. Politování hodné zmatky, které smrtí Janovou nastaly, jsou nyní nastoupením chytrého Menelika ze Šoe poněkud odstraněny; k Habeši však obrácena zvýšená pozornost Evropy. Jakkoli říše habešská jest italskou osadou Erytreí (šířící se od Suakima téměř až po jihozápadní cípek adenského zálivu) od moře naprosto oddělena, přece zůstává vždy zemí politicky, strategicky i obchodně veledůležitou, ježto řekami svými, zejmena Modrým Nilem a Atbarou, prostředkuje spojení s krajinami Nilskými a na druhé straně poskytuje pohodlný přístup do bohatých zemí Gallaův a Somalův, od Indického oceánu nesnadno dostupných. Z mocností evropských nejbližší jest věrou Habeši Rusko, které skutečně počíná se ho ujímati a ochrany se dožadovati. Jenom Rusům podařilo se proniknouti za let právě uplynulých do Habeše hlouběji výpravou, kterou z královského sídla Menelikova Antoga v dubnu roku 1890 podnikli poručík Maškov s mnichem Tichonem; vrátili se pak zeměmi Gallaů (Globus LIX, 256). Z rozptýlených zpráv, které dotud o výpravě této byly uveřejněny, jest na jevě, že měl Maškov poslání především politické a pak teprve vědecké.

Ruské snahy vzbudily pozornost Italie, která rovněž vyhledává svrchovanosti nad vysočinou habešskou a záhy pojistila si domnělé právo své smlouvou s Anglií. Anglická smlouva ze dne 24. března 1891 ustanovuje totiž okres italských zájmů v Africe takto: Od ústí řeky Juby na rovníku až k 6^0 s. š., odtud na západ až k 35^0 v. d. a podle tohoto k Modrému Nilu, tak že veškeren Habeš zahrnut jest v zájmový obor italský. Naproti tomu jezera Rudolfovo a Štěpánčino, jakož i úvodí Bílého Nilu zůstavena Angličanům.

Bylať vláda Crispiova využitkovala nesnází, v nichž Habeš po smrti krále Jana vězel. Tehdy Menelik, jsa ze všech stran ohrožen, tu mahdisty, tu domácími protivníky, učinil v květnu 1889 s hrabětem Antonellim v Uccialli smlouvu na pět let a zavázal se, že všechen styk habešský se státy evropskými díti se bude prostřednictvím kabinetu italského. Dne 1. října 1889 doplněna smlouva tato v Neapoli ustanovením, že Italie uznává Menelika za císaře habešského, načež jemu zapůjčila 4,000.000 lir. Těmito úmluvami domníval se Crispi, že získá veřejné mínění italské pro svou politiku, přinášející největší

oběti snahám trojspolku, než finanční bída, do níž politikou touto Italii uvrhl, způsobila ochlazení ve snahách zámořských. Zatím Menelik chytře si získal podporu Francie a Ruska, a najednou v květnu 1893 rozeslal okružník vládám evropským a oznamoval, že ve smluvený čas Italii půjčku učiněnou splatí a odtud sám věci své spravovati bude; jestiť prý Habeš dosti veliký i mocný, tak že nesluší se býti zastoupenu vládou státu jiného. Kabinet Giolittiho mlčky přijal vyzývavost tuto, která uvádí v pochybnost i blízkou budoucnost italské Erytree.

Italsko-anglická smlouva nejlépe projevuje dalekosáhlé záměry Anglie, jichž předním hlasatelem byl náčelník anglické missie v Ugandě Mackay, roku 1891 zemřelý. Horlivému tomuto zástupci a zákopníku anglických zájmů v rovníkové Africe tanul na mysli obrovský osadní stát anglický, jehož mezníky by byly Tabulová hora na mysu Dobré naděje a delta Nilské. Dle této myšlenky jednal po léta Mackay a jednají všichni jeho nástupci i vláda sama. Ovšem není lze záměr Mackayův provesti ve všech podrobnostech, zvláště v jižní Africe, ale Ponilí, zdá se, že již připadlo úplně v obor moci anglické. Egypt jest od roku 1882 osazen a proti Mahdii vede vlastně boj Anglie, neboť Grenfell a Woodehouse jsou především strážci zájmův anglických. Ale vedle Anglie i Německo upjalo zraky své na okolí jezer rovníkových již tehdy, když ještě Emin paša provincii rovníkovou spravoval, a jest pozoruhodno, že vedle anglické výpravy Stanleyovy za vyprostěním Emina paši uspořádána byla i německá výprava Petersova za týmž účelem, která vedle vyprostění Eminova přímo zamýšlela i německé působení až na břehy Viktoriina jezera rozšířiti. Stanley sám kolísal ustavičně mezi zájmy Konžského státu a britské východoafrické společnosti. Peters však na každém místě cesty své sebevědomě rozvíjel prapor černočervenozlatý a honosil se, že jedná jmenem „velikého sultána Badučů," t. j. císaře německého. Toto soupeřství obou mocností počínalo již na východním pobřeží, kdež na celé veliké čáře, od mysu Guardafuie až po Zanzibar, po mnohá léta křížily se zájmy jejich, a ještě tehdy, když Peters zahajoval cestu svou, kladl mu anglický admirál Freemantl překážky tak veliké, že sotva by bylo lze se stanoviska mezinárodního práva je omluviti.

Polouostrov Somalský vedle angloitalské smlouvy vybrazen jest zájmům italským a také se ze strany italské nejvíce pečuje o jeho prozkoumání. Italský inženýr Brichetti-Robecchi procestoval nejvýchodnější cíp Somalského ostrohu, kraj pověstných Midžartinů. 28. května 1890 opustil Obbii na břehu Indického oceánu a za krátko ocitl se v nitrozemí, řídce obydleném, ale s rozmanitým živočišstvem. Přešel pobřežní řeky Kolulu, Vadi Nogal a Vadi Dhalo, načež pronikl do krajiny pusté a bezvodné, která potrvala až do konečného bodu jeho cesty. Dne 11. srpna zavítal zdráv do Aluly při zálivu Adenském. (Globus LIX, 127.)

Již pak na jižních březích Somalských počínají stanice německé, z nichž do nitrozemí zahájeny čilé styky s kmeny africkými, aby tak obchod se slonovinou od velikých jezer obrácen byl do přístavů německých. Četní němečtí cestovatelé a mezi nimi i Rakušan hrabě Teleki, jenž mezi jihohabešskou Kaffou a horou Kenií objevil dvě veliká

jezera, Rudolfovo a Štěpánčino, pokoušeli se proniknouti hlouběji do země, potkali se však s tuhým odporem divokého národa Massaiů, jichž sídla zabírají veškeren východní lem jihoafrické vysočiny od obou jezer Telekim shledaných až po nejvyšší horu africkou Kilimandžaro. A přece těmito krajinami bylo podniknouti Němcům výpravu na horní Nil na pomoc Eminovi, chtělili pevně zakotviti se v krajinách jezerních.

Proto mnohem později než Angličané odhodlali se k výprostné výpravě, jakkoli Emin paša byl synem národa německého. Komitét na vysvobození Emina paše v Berlíně mohl teprve roku 1889 přikročiti k vykonání své úlohy a ustanovil vůdcem výpravy zakladatele německého panství ve východní Africe dr. Karla Petersa. Když smělý tento objevce překonal veliké obtíže, které mu v cestu kladli Angličané a spojený s nimi sultán zanzibarský, vydal se z území Vitu proti řece Taně do nitrozemí, maje v průvodu svém jediného Evropana, poručíka Tiedemanna. Podél úpatí věčnosněžné Kenie, přímo na rovníku téměř své vypínající, pronikl k jezeru Baringu v území gallského sultána Hujo, kdež vlídně jsa přijat, pobyl téměř měsíc (od 24. září do 21. října 1889) vyjednávaje se sultánem o ochrannou smlouvu. Když však již smlouva byla ujednána a ochrana německá vším lidem uznána, došlo k nepřátelství, v němž sultán ještě s některými svými předáky zastřelen, spolu však ku pomoří donesena mylná zpráva, že i dr. Peters zahynul. Nově zvolený sultán smlouvu uznal, načež Peters vydal se na další cestu do nitrozemí proti pravému břehu řeky Tany, do území divokých Vandosobbů. Když tito stříleli na výpravu šípy jedem napuštěnými, chytil rychle Peters sultána a držel jej jako štít proti střelám před sebou, čímž divochy přiměl k míru a úmluvě. Odtud přišel Peters do území kmene Vadsaggů na planině Leikipia, k čeledi Bantu již příslušného, kteří prve nikdy o běloších neslyšeli, u jezera Naivaše pronikl do území divokých Massaiů, jichž zákeřnictví strestal zapáliv o štědrý den na osmi stranách přední osadu Elbejet a poraziv bojovné zástupy, nahodilým zatměním slunce přestrašené. Další cesta vedla jej k severu, do bezvodných krajin na východní straně jezera Baringa, jehož dostihl 5. ledna 1890. Ujednav smlouvu ochrannou s kmenem Vakuafů, sešel do krajiny Kavironda na severovýchodním cípku jezera Viktoriina i byl od sultána Sakvy, který již byl doslechl o krvavé porážce Massaiů, vlídně přijat, a ochranná smlouva ujednána.

Tak ocitl se Peters na hranicích ugandských, kdež král Mvanga uvítal v něm kýženého pomocníka v boji proti svým mohamedánským odpůrcům. Pomocí Petersovou nalezl Mvanga znova panství a ujednal prozatímnou smlouvu, která opírajíc se o konžskou aktu, zapovídala z Ugandy vývoz otroků a otvírala zemi všem evropským národům. Z Ugandy ubíral se Peters dále do země Usogy, na severním pobřeží Viktorie, o níž poslal Evropě prvé spolehlivé zprávy; tam se dověděl, že Emin paša se Stanleyem opustil provincii rovníkovou. Tím byl zmařen pravý úkol výpravy, načež Peters jal se šířiti panství německé v krajinách Evropanům dosud sotva známých. Dne 26. února 1890 sešel se opět s králem Mvangou při zátoce Murchisonské na sz. straně Viktorie, ujednal s ním smlouvu, kterouž obchod s otroky byl

zakázán a německému obchodu do Ugandy přístup zjednán, načež plavil se podél západního a jihozápadního břehu do Usukumu a objevil cestou v jezeře několik ostrovů dotud neznámých. V červnu sešel se ve Mvapvě s Eminem a 16. července navrátil se do Bagamoja.

Od té doby věnuje vláda německá největší péči osadám africkým. Také v parlamentě německém, když Bismarck z úřadu kancléřského ustoupil, umlkl odpor svobodomyslné družiny Richterovy, ba osady za národní potřebu pokládány. Když nebezpečné povstání Arabů bylo potlačeno, prohlášen krásný přístav Dár es-Salam za hlavní město německých držav ve východní Africe a hned učiněny přípravy, aby nové hlavní město bylo spojeno drahou s prvým německým tržištěm Bagamojem, které jsouc konečným bodem karavanních cest z nitroafrické oblasti jezerní ku pomoří vedoucích, velmi rychle zkvétá; roku 1890 čítalo již 20.000 obyvatelů. Německá východoafrická společnost nešetří také nákladův, aby veškeren obchod nitrozemím do Bagamoja svedla. Dne 8. června 1893 přišla do Bagamoja karavana, která již urazila cestu od jezera Viktoriina za 38 toliko dnů.

Smlouvou z r. 1890 přesně vymezeny hranice zájmů německých i anglických. Počínají na 1° j. š. na západním břehu jezera Viktoriina, jdou odtud na jih až k hranicím státu Konžského, načež drží se západního břehu jezera Tangandžiky, odtud pak zabíhají na východ k ústí Rovumy do Ňassy. Takto trvale zmařeny anglické snahy na výlučné panství nad jezery rovníkovými a na spojení anglických držav v jižní Africe se Sudanem a Egyptem, jichž annexi dlužno za program nedaleké budoucnosti pokládati. Spolu dožaduje se Německo dle této smlouvy protektorátu nad Zanzibarem.

V území takto zahnutém zdvíhá se největší horský obr africký, věčnosněžný Kilimandžaro, jemuž přednosti neujal ani Ruvenzori, Casatim nedávno objevený. Smělé tvary jeho staly se již pobídkou německým turistům, a tak doslýcháme, že dvakráte již slezeno témě rovníkové hory této, po prvé Rebmannem a po druhé 6. října 1889, za okolností zvláště obtížných, dr. Hansem Meyerem, který jen za tou příčinou do Afriky se odebral.

Zvláštní společnost ustavila se v Berlíně se splacenou jistinou 4,000.000 marek, hodlajíc stavěti dráhy v německém území východoafrickém, nejprve z pomořské Tangy blíže Zanzibaru do Usambary, kteráž jest hustě obydlena a obilím i pružcem oplývá; prodloužena má býti dráha tato dvojím směrem, k jezeru Viktoriinu a k Táboře v zemi Unjamvesů. Při jezeře Viktoriině zařízena již loděnice, a průvodčí dr. Petersa Borchert spustil již na jeho vody malý parník, hnaný silou 60 koní, jenž může pojati 40 tun nákladu a 120 osob. V září r. 1891 vypraven Emil Hochstetter s parníkem o ponoru 2 m., aby prozkoumal jezero Viktoriino a navrhl založení nových přístavů. Dle nejnovějších měření pokrývá Viktoria 74.365 km² plochy, z čehož připadá 38.214 km² na anglickou a 36.151 km² na německou državu.

Nemenší péči věnuje vláda německá i osadám svým na břehu západním, z nichž nejstarší jest *Kamerun*. Později osazena země Togo v horní Guinei, nejposléze pobřeží jihozápadní.

Kamerun sám přes rovníkovou svou polohu hodí se výborně k osazování evropskému, zvláště výše položené nitrozemí, kdež Zintgraff zpozoroval, že po výdatném dešti klesá teplota až na + 6° C. a tak veškera příroda po úmorném vedru opět se osvěžuje. V osadě Bali a na horách okolních bývá začasté teplota ještě nižší, a tak jest naděje, že ve stanicích nitrozemských budou Evropané zhoubných tropických nemocí ušetřeni.

Kamerun jest spolu východištěm dalších cest výzkumných. R. 1890 v listopadu vyšel dr. Zintgraff z osady Barombi s větší družinou a se zřízenci dvou firem Hamburských do území kmene Banjangů, hledaje jednak obchodních styků s domorodci jednak dělných sil pro plantáže Kamerunské. Zůstaviv v největším sídlišti Banjangů Mijimbi posádku za vedení evropského velitele, ujednal s pohlavárem Garegou smlouvu pro obchod velice příznivou, na zpáteční však cestě donucen věrolomností náčelníka Bafutského k boji ve větších již rozměrech, v němž utrpěl citelnou porážku, ztrativ kromě jiných i čtyři Evropany. Ustoupil tudíž do Balilurka, nejsa od vítězných Negrů nijak pronásledován. (Globus LIX, 287.) Z Kameruna dějí se důležité pokusy výzkumné směrem severním a severovýchodním, k řece Binui a k jezeru Čadskému. R. 1891 poručík Morgen pronikl směrem severním do území Ngily, kdež založil stanici, a skrze Tibati a Banjo dospěl bohaté i lidné krajiny Adamauy, odkudž po Binui a Nigru plavil se k břehu mořskému. (Globus LIX, 272.) Výpravou touto poznány země bohaté plodinami i slonovinou, ale strašnou měrou hovící obchodu otrokářskému.

Objevitel jihoafrické řeky Kassaje dr. L. Wolf ustanoven ku prozkoumání nitrozemského sousedství krajiny Toga, kdež na 8° s. š. v zemi Adeli založil roku 1887 osadu Bismarckburg jako východiště dalších výprav zkumných. Odtud odhodlal se obloukovitým směrem prozpytovati končiny na severní straně říše dahomejské rozložené a prve naprosto neznámé, chtěje tak doplniti výsledky cesty kapitána Bingera. Dne 22. dubna 1889 v průvodu 32 mužův opustil Wolf Bismarckburg a odebral se nejprve do Blitty, mohamedánským lidem s části obývané. Odtud jednak savannou, jednak kamenitou stepí a dílem zase poli rýžovými, jamsovými atd. pronikl do Paratau, hlavního města krajiny Čandjo, kdež jej pohlavár Jabo Bukari vlídně přijal. Rovněž přátelsky přijat byl v nedalekém sídle mohamedánského velekněze Dadauře, asi z 1000 chýží se skládajícím. Dne 7. května ubíral se dále z Paratau krajem, kde všude bylo pozorovati blahobyt a zvláště množství všelikého dobytka, skrze háje palmové a baobabové četnými osadami uprostřed výborně ovlažovaných a vzdělaných polí k řece Nigru. Dne 10. května zočil Aledjo, opevněnou osadu s 800 chýžemi a s rozsáhlými zříceninami, 11. května přišel do Semere, čítajícího 4000 chýží, kdež vstoupil na půdu pohlavára Pentoni ze Sugu, a teprve na přímluvu mohamedánského velekněze obdržel od nedůvěřivého vládce povolení k další cestě. Skrze Barei a Vangaru ubíral se tedy dále do kraje Barbara, obývaného lidem divokým a loupeživým a až k Nigru na východě rozloženého. Dne 19. května představil se Wolf Pentoniovi v Sugukuře, kdež spatřil na trhu mnoho bavlny a indiga a veliké

množství všelikých plodin. Dne 5. června zaměřil odtud k východu, jsa si již toho vědom, že překročil rozhraní ochranných práv německo-francouzských, a pronikl do úvodí Nigra, což bylo patrno ze směru řek, vesměs k severovýchodu tekoucích. Než v krajině vlhké a výpary přeplněné neuchránil se ani otužilý Wolf zlého hostě tropických krajin. Dne 31. května pozoroval na sobě prvý záchvat zimnice, jíž od 9. června přibývalo, načež 26. června v Dabari (v levém poříčí řeky Ofa, kterou již r. 1845 Skot Duncan na jiném místě zočil) podlehl úskočné nemoci. (Mittheilungen aus dem deutschen Schutzgebiete 1891, 1—24.) Zásluhou jeho jest tudíž prozkoumání dahomejského pozadí a poměru jeho k Nigru.

Roku 1884 prohlášena německá ochrana i nad valnou částkou jihozápadního pobřeží německého, mezi řekami Kunem a Oraní, kdež již od lét čtyřicátých vzkvétaly některé německé missie. Avšak poměry v této krajině, která neprávem slynula velikým bohatstvím zlata, nedopustily dotud, aby vznikla spořádaná osadní vláda. Tuhý zápas mezi oběma kmeny, Nama a Herero, kteří mezi sebou o zemi se sváří, nepřispěl nijak k rozkvětu krajiny, ba německá ochrana stává se illusorní, ježto v zápase obou kmenů počínají Angličané z Kapské země míti živé účastenství. (Schintz, Deutsch Südwestafrika. Forschungsreisen durch die deutschen Schutzgebiete Grossnama- und Hereroland, nach dem Kunene, dem Ngamisee und dem Kala Xari. Oldenburg 1891.) Země sama dle líčení Schintzova hodí se výborně k osazování, majíc dosti půdy k orbě spůsobilé, v horách svých všeliké rudy a na širých pastvinách případné plochy k chovu ovcí a koz angorských.

Se zvláštní péčí přihlíží německá osadní správa ku pěstování bavlny v koloniích, chtějíc dle možnosti podávati surovinu potřebnou německému průmyslu z vlastních plantáží. Roku 1889 byl učiněn zdárný pokus na trhu Bremském z novoguinejské osady země císaře Viléma, načež zařízeny rozsáhlé plantáže v německo-afrických osadách, v Togu, Bismarckburgu, v Kameruně i v osadách východních. Bavlna nejlepší jakkosti sklizena však v Togu a v Kameruně; německá vláda r. 1891 vyslala za tou příčinou do Kameruna zahradníka Goldberga, jenž již na ostrovech Samojských ve správě plantáží bavlnových se byl osvědčil. (Globus LIX, 352.)

Řevnivost obou germánských mocností jeví se nejlépe v *Ugandě*, jediném do nedávna státě nitroafrickém, jenž založen byl na solidnějších základech a vzbuzoval mnohé naděje. Zásluhu toho nemalou má královský rod, dle národního podání kdysi ze severu přišlý, snad z Nubie nebo z Egypta; před králem Mtesou vládli z něho v Ugandě 33 králové. Král anebo mfalme Mtesa, přítel Stanleyův z jeho druhé výpravy, připustil do Ugandy křesťanské missionáře, anglické i francouzsko-katolické, čímž země otevřena civilisaci evropské. Mtesa byl vládce mocný, ježto i okolní krajiny, Usogo na severu, Unjoro na severozápadě a Unjamvesi na jihozápadě Viktoriina jezera byly jemu poplatny. Na severní straně, nad Somersetovým Nilem, sousedila tehdy Uganda přímo s egyptskou provincií rovníkovou. Práce missionářů měla krásný úspěch, neboť větší část lidu přijala křest buď dle anglického nebo dle katolického obřadu. Avšak mohamedánský živel, šířením kře-

sťanství znepokojen, počal se po smrti Mtesově mocně soustřeďovati proti křesťanům mezi sebou nesvorným, neboť proti Anglikánům, vedeným missionářem Mackayem, sdružili se v pevnou organisaci katolíci za vůdcovství pátera Lourdela a skládali naděje své v Německo. Nový král Mvanga zahájil panování své způsobem tyranským; přiznávaje se veřejně k učení katolickému, popudil proti sobě mohamedány, a tak vzešel občanský boj, jímž zejmena blahoplodné působení křesťanských missií bylo vážně ohroženo.

Když vracel se Stanley od jezera Albertova s Eminem pašou do Zanzibaru, ubíral se i jižní Ugandou, a čtenáři jeho spisu zajisté pamatují se na nadšené líčení, když po třech téměř letech opět vstoupil na oásu civilisovanou. Touto oásou byla missie Angličana Mackaye, muže znamenitého, jenž apoštolsky působil v Ugandě od r. 1878 až do r. 1887. Zásluhy jeho o černou pleť jsou veliké. On upravil písmo pro jazyk ugandský, učil černochy všeliké ušlechtilejší práci, anobrž i lodi pro jezero Viktoriino budoval. Nešťastné domácí spory, za nichž z počátku vrch měli mohamedánští Arabové, stoupenci Mvangova odpůrce prince Karomy, vypudily jej ze země r. 1887, načež usadil se na jižním pomezí zemském, kdež pohostil r. 1890 i Stanleye a jeho výpravu. V únoru r. 1891 zemřel Mackay, tento vzor v pravdě humanního sebeodříkání.

Spor, jímž byl z Ugandy vypuzen, vznikl vedle náboženských příčin i závoděním dvou nápadníkův trůnu, Karomy a Mvangy. Karoma maje na své straně obyvatelstvo mohamedánsko-arabské, otrokářství oddané, svrhl Mvangu a počal pronásledovati četné křesťanské obyvatelstvo země, které s Evropany přidržovalo se Mvangy. Tento konečně opanoval znova pole a zmocnil se opět trůnu, ovšem za velikého krveprolití. Karoma a jeho Arabové, pokud ušli zkáze, utekli se na sever, doufajíce, že pomocí mahdistů znova nabudou panství v nešťastné zemi. Avšak ani křesťané nejsou mezi sebou svorni. Mezi evangelíky a katolíky zuří tam boj, jenž jest málo prudší než boj mezi křesťany a mohamedány. Anglikánský biskup Tucker, jenž na své inspekční cestě missiemi africkými pobyl v Ugandě od 27. prosince 1890 do 22. ledna 1891, vypravuje, že účastníci jeho kázání byli z bázně před katolíky ručnicemi ozbrojeni; ale i z katolické strany podobné žaloby zajisté stejně důvodně jsou pronášeny, ježto nevede se spor v Ugandě o zásady náboženské, nýbrž politické. Co evangelík, to Angličan, co katolík, to Francouz — toť hesla, která ozývají se z úst černochů sotva pokřtěných.

Nyní jest stav Ugandy svrchovaně neutěšený, ba jest s to, aby odňal veškeru naději na civilisování domorodých černochů. Roku 1890, nedlouho po dr. Petersovi, přišli do Ugandy Angličané Jackson a Gedge, oba ve službách britské východoafrické společnosti, ale místo kvetoucí krajiny s přičinlivým a vzdělání schopným obyvatelstvem, v němž mnozí již viděli předního representanta Afriky v nedaleké budoucnosti, spatřili před sebou zemi spustošenou, úrodná někdy pole hložím zarostlá a lid rozeštvaný zuřivým bojem mezi katolíky a evangelíky. Všude bylo viděti mrtvoly zahnívající, všude lid hladový. Obchodní smlouva, již Jackson králi Mvangovi navrhoval a anglický missionář

Gordon podporoval, nebyla pro odpor katolického missionáře Lourdela ujednána. Dle zpráv obou anglických jednatelů lze každé chvíle očekávati, že vypuzení mohamedáni ze sousedních krajin znova napadnou zuboženou zemi. (Globus LIX, 159.) Teprve kapitánu Lugardovi, jenž ke konci r. 1890 touž cestou jako dr. Peters dostihl Mvangova sídla Menga na severním břehu jezera Viktoriina, podařilo se ujednati obchodní smlouvu s Anglií, ale jen s platností dvouletou. Veliké naděje kladou Angličané do dráhy železné, již z Mombaru při břehu mořském r. 1891 k jezeru Viktoriinu stavěti počali; poněvadž Uganda a okolní krajiny nemají soli, jest naděje, že dráha tato po finanční i obchodní stránce bude míti utěšené výsledky.

Přese všecko úsilí vlády německé zdá se, že Anglie podrží v Ugandě vrch. Když dr. Peters pobýval v Ugandě a ujednal smlouvu s králem Mvangou, uzavřena 1. července 1890 smlouva německo-anglická, kterouž namáhání Petersovo bylo úplně zmařeno. Anglie postoupila Němcům Helgoland, lahodíc tak národnímu chauvinismu jejich, za to však uznalo Německo svrchovanost anglickou nad Ugandou, nad sultánstvím Vitu a nad Zanzibarem. Mackayův sen se tedy alespoň z části vyplnil, a u velikém pruhu, od Alexandrie až po Mys, prostírá se nyní oblast zájmův anglických, toliko državou chalifa Abdullahi jsouc přetržena. Anglie z počátku ponechávala péči o Ugandu britské východoafrické společnosti, chtějíc dáti jí možnost, aby základní jistinu svou alespoň částečně zúročila; ale společnost nebyla s to, aby zavedla v Ugandě poměry spořádané. Proto opustili zřízenci britské východoafrické společnosti 31. března 1893 Ugandu. Společnost sama skutkem tímto ohlásila úpadek a navrhla anglické vládě, aby Ugandu osadila. Kabinet Gladstonův, jsa právě zabaven předlohou o samosprávě irské, nepřistoupil ihned na návrh společnosti, vyčkávaje zpráv sira Gerarda Portala, jenž schválně do Ugandy byl vyslán, aby tamní poměry všestranně prozkoumal a uvážil. Konečně 31. května 1893 došla Timesů depeše z Menga ohlašující, že ujal se Portal vlády v Ugandě ve jmenu královny anglické. Veřejné mínění anglické horuje již pro úplnou okkupaci Ugandy, a pozoruhodný jest v té příčině hlas radikála Dilkea (The Uganda problem, v The Fortnightly Review 1893, 145—161), jenž vřele doporoučí okkupaci Ugandy, obávaje se úspěchův osadní politiky německé a francouzské. Na severní straně nejsou hranice anglické proti Mahdii ustanoveny; v těchto stranách záhy nastane Anglii boj zajisté tuhý s mahdisty o panství nad středním Ponilím.

Neméně žalostný osud stihl kvetoucí někdy *provincii rovníkovou*, na jejíž zvelebení věnovali šlechetní Evropané Baker, Gordon a Emin paša nejlepší síly své. V dobré paměti jsou ještě obavy o osud Eminův, když úplně byl odtržen od vzdělaného světa. Živý soucit všech vzdělanců budil tento zákopník civilisace i tehdy, když byv Stanleyem vyprostěn z provincie rovníkové, téhož ještě dne, kdy před sebou spatřil oceán a nadšené tváře evropské, přišel v Bagamoji k těžkému úrazu a po několik nedĕl vznášel se mezi životem a smrtí. Konečně zvítězila otužilá jeho povaha; uzdravil se, ale zatím dozrál v něm pevný úmysl, že navrátí se opět do provincie rovníkové. Chtěl tam postavení své utvrditi stálým spojením s německými državami a se Zanzibarem.

Vstoupil tudíž do německých služeb k nemalému pohoršení příslušných kruhů anglických, které mu vyčítaly nevděčnost za čin Stanleyův. V březnu r. 1891 opustil Dár es-Salam, kde uložil u osadní vlády veškery své zápisky a výkresy; zůstavil i svou dcerušku Feridu v Bagamoji, načež vypravil se s nevelikým zástupem domorodých průvodců do nitrozemí, chtěje především prozkoumati sněžnou horu Ruvenzori, Casatim a po něm Stanleyem objevenou, a pak obnoviti styky se svými někdejšími vojíny a obyvateli rovníkové provincie. Dne 22. března 1891 opustil Emin Kafurro v krajině Karagoe, položené mezi Tangandžikou a jezery Viktoriiným a Alberto-Eduardovým, kdež ustanovil arabského zeměsprávce; odtud vydal se k jezeru Alberto-Eduardovu a tím vstoupil na půdu, německým zájmům vyhrazenou. Odtud přestávají spolehlivé zprávy zanzibarské, ze zpráv pak docházejících po různu z přístavův a stanic východoafrických vědělo se jen tolik, že pronikl šťastně až do provincie rovníkové. O dalších činech jeho P. Ohrwalder v Omdurmanu slyšel, že zorganisovav černochy vzal Redžás i Lado a porazil mahdisty na hlavu. Ale neznámými okolnostmi zabráněno bylo Eminovi těžiti z tohoto vítězství. Bylali to opětná vzpoura lidu jeho nebo sesílení mahdistů, které jej přimělo, že z počátku r. 1892 provincii rovníkovou po druhé a navždy opustil, žádná zpráva nevypovídá; naproti tomu však počaly proskakovati pověsti, nejprve že Emin zcela oslepl a konečně že zahynul. Dlouho o obsahu pověstí těch pochybováno a ustavičně očekávány spolehlivé zprávy ze Zanzibaru nebo Dár es-Salamu anebo konečně z nitrozemí Konžského. Počátkem r. 1892 docházely již z Afriky zprávy určitější, ovšem ne přímé, které vypovídaly, že zahynul Emin s celou svou výpravou v krajích, jež byl Stanley mezi jezerem Albertovým a Konžským státem objevil. Několikráte byly zprávy ty vyvráceny, ale opakovaly se tak houževnatě, že přátelé Eminovi nemohli se zbaviti vážných obav, zvlášť i proto, ježto vracel se z Bagamoja do své rovníkové provincie téměř osleplý. Pobyt v provincii, o němž nemáme dotud bližších zpráv, nebyl mu nijak příjemný, neboť rozpoutaná kázeň posádky sobě samé zůstavené nedala se tak snadno podříditi ani autoritě pašově, jenž nad to nepřicházel již ve jmenu chedívovu, nýbrž ve jmenu vzdáleného, křesťanského mocnáře. Také pominul namnoze strach před mahdisty, jejichž neúspěchy před Suakimem a na pomezí habešském nemohly býti ve Vádelaji a při jezeře neznámy. Z těchto poměrů vznikl asi Eminův úmysl zjednati si spojení na západ se světem civilisovaným skrze území Stanleyem objevené, i vypravil se v prvých dnech roku 1892 z Kavalli při jezeře Albertově do území černošského náčelníka Mazamboniho, známého z výprostné výpravy Stanleyovy, a odtud k řece Ituri. Stopy jeho vedou tam až do území zákeřnických Manjemů, severně od řeky Aruvimi. Výprava dála se pod ochranou otrokáře Said-bin-Abeda, soupeře Tippu-Tipova a měla za účel setkati se s výpravou Kerkhovenovou, o níž bude níže ještě zmínka. Ale odtud všechny další zprávy o postupu výpravy umlkly, místo nich pak docházely poplašné zprávy o její katastrofě. Anglický kapitán Williams v listu psaném 12. prosince 1892 z Kampaly britské východoafrické společnosti vyslovil náhled, že Emin jest mrtev, naproti tomu africký cestovatel dr. Stuhlmann projevil redak-

toru Indépendance Belge přesvědčení své, že Emin žije a že záhy přijdou od něho bezpečné zprávy. Již však 14. prosince 1892 sděloval korrespondent Berliner Tagblattu ze Zanzibaru listu svému zprávy podrobnější, dle nichž Emin byl nad řekou Ituri od Manjemů přepaden a s celou svou výpravou zahuben. Korrespondent tento dovolával se svědectví velice závažného, denníku totiž egyptského úředníka Avada effendi, který Emina doprovázel až do území Mazamboniova, a dle svědectví Avadova udával, že zahynul Emin 12. nebo 13. března r. 1892. Zpráva tato zněla již dosti určitě, nad to pak byla potvrzena zanzibarskou depeší Timesů ze dne 15. dubna 1893, dle níž synové Tippu-Tipovi, do Zanzibaru právě přišedše, přímo potvrdili, že Emin i lidé jeho v boji zahynuli.

Eugen Wolf, zvláštní východoafrický zpravodaj Berliner Tagblattu, pokusil se depeší z ugandské Kampaly ze dne 10. února 1893 zprávy o smrti Eminově vyvrátiti. Dovolávalť se listu Rehana agy, velitele tvrze při jezeře Albertově, jejž Selim bej přinesl do Kampaly. V listě tomto oznamuje Rehan, že prý náčelník Mazamboni neměl zpráv o smrti Eminově; táhlť prý paša ke Kongu, snad k slapům Stanleyovým. Avšak 28. května 1893 přinesla Bruselská Indépendance Belge list Rašida, guvernéra u slapů Stanleyových, jenž odstraňuje ve příčině Eminova osudu veškeru pochybnost. Dle zprávy Rašidovy srazil se Emin, táhna ke Kongu, s Araby vedenými Saidem-bin-Abedem. Po čtyřdenním boji byl zajat a se 150 průvodčími zabit, stav se takto obětí ušlechtilé snahy, jíž byl celý život věnoval. Nejnovější pak zprávy, které došly známého rakouského cestovatele po africe dr. O. Baumanna (Neue freie Presse 1893, čís. 10.397 ze dne 3. srpna) podávají vysvětlení této katastrofy, jíž příčinu vlastně podala výprava Kerkhovenova proti otrokářům. Vzalť Kerkhoven z počátku výpravy své několik arabských táborův a ukořistil množství slonoviny. Z toho vzniklo veliké rozhořčení mezi Araby. Více agentů belgických společností, usazených na horním Kongu a jeho pobočkách, povražděno, načež jako oběť rozhořčení toho padl i Emin paša.

Čechové v Chicagu.

Píše

Pavel Albieri.

I.

Počet Čechů v Chicagu, jich politický význam v městě i státu, čeští úředníci. — Poměry majetkové. — První osadníci čeští v Chicagu. — První česká osada, její veřejné budovy a dnešní stav.

V době školního censu r. 1892 napočteno v Chicagu 54.209 osob českého původu. Sčítání toto jest jediné, jímž se při odhadu krajanů svých v Americe můžeme jakž takž říditi, poněvadž děje se od obecních orgánů spůsobem o mnoho zevrubnějším, než jakým konalo se smutně

již pověstné sčítání spolkové r. 1890, a pak obrácen je zde bedlivý zřetel k národnosti. Ve skutečnosti je počet Čechů v městě značně větší, obnášíť dojista 60.000 — ba mnozí jej páčí na 70.000. V počtu voličstva, jehož při poslední prudké volbě bylo asi 200.000, mají Čechové jen 5000, nejvýše 8000 hlasů; za to však jim prospívá značně jich soustředěnost v několika jen volebních a správních okresích, wardách, tak že ostatní zde usedlé národnosti obou předních politických stran musejí s nimi počítati. Patříce větším dílem k straně demokratické, kteráž nyní v Chicagu nabyla opět rozhodné převahy, dovedou čeští političtí „vůdcové" obsaditi přece řadu menších úřadů při obci, zvláště při policii, kde jsou nyní dva čeští „poručíci," i v okresu, v němž Chicago platně rozhoduje; také ve spolkové službě, při poště, nachází se několik Čechův, arci spíše ku pohodlí obecenstva angličiny neznalého. V městské radě zasedá poslední léta vždy jeden český demokratický zástupce z 8. wardy, nyní český žid J. Loeffler, obchodník masem; stran druhého mají Čechové úmluvu s živlem irským v 9. wardě, že se tu má střídati Čech s Irčanem. V okresní radě zasedá rovněž jeden Čech, nyní G. J. Panoch, bývalý hostinský. Rovněž ve státním sněmu illinoiském ve Springfieldu nachází se zástupce český z Chicaga, dříve republikán Q. Chott, právník (rozuměj advokát), nyní demokrat Ed. Novák, hudebník. To jsou místa jaksi pevná, smluvené zastoupení pro Čechy, a když krajan dostane se ještě na jiné místo, děkuje za to jiným okolnostem, než té, že je českého původu. Politická místa ona bývají často obsazována lidmi mladými, i před 30. rokem stáří, z nového to českoamerického pokolení, které vládne dokonaleji anglickým jazykem.

Čech zasedal i v důležité parkovní radě, kde však si to našinci teď vlastní nesvorností zkazili, nemohouce se dohodnouti na společném kandidátu, načež guvernér Altgeld dosadil tam Poláka. Týž nový demokratický guvernér jmenoval českého právníka J. F. Kohouta, dosud poručíka zuavské milice, svým pobočníkem s titulem plukovníka, což je ovšem velmi nevinné, ale v celku pěkné vyznamenání pro Čecha.

Také ve školní radě Chicagské nacházel se dříve český zástupce, mladý lékař J. Jirka, a ve výboru pro obecní knihovnu zasedá dosud V. Kašpar, bankéř, ale o jeho působení tam není nic známo, ač by oddělení českých knih zasluhovalo důkladného doplnění. Českým knihovníkem jest F. Purer po více již let. Učitelek Češek na veřejných školách jest několik, ale profesorka žádná, v čemž české Chicago silně je zastíněno českým Clevelandem, který jich vykazuje hned celou řadu.

Tak jeví se český živel v Chicagu ve veřejném životě, při volbách a v úřadech, nač pravý Američan klade hlavní váhu. Čechové přese všecky vnitřní rozmíšky namnoze přece jen vystupují jako jediná massa a tím docilují slušných úspěchů. K větší poněkud platnosti v životě veřejném pomohl Čechům hlavně nynější mayor města, Carter H. Harrison, který vůči republikánskému živlu angloamerickému zorganisoval živly přistěhovalecké na demokratické straně, jimiž pojistil si po léta úspěch při volbě a nyní po šestileté přestávce znova se o ně s výhodou opřel. Vliv český i zastoupení českého živlu v obci i ve státě jest nyní dosti přiměřeno poměrům, ale horší jest, že jeho zástupcové mají

hlavně na zřeteli prospěch svůj osobní a prospěch své strany; stávají se, jak jednou případně napsal starý osadník Chicagský J. A. Oliverius, jakýmisi nádržkami českých politických úspěchů, vlivu českého živlu, jenž jim dobře slouží a prospívá, ale jemuž skoro pranic nevracejí, dluh svůj národnosti, která je utvořila, nikterak nesplácejí — až na některé čestné výjimky.

Majetkové poměry Čechů Chicagských jsou dosti příznivé. Patří jim tu celé živé ulice i s pěknými namnoze obchody a mnohými dílnami. Počítá se přibližně (podrobných čísel nelze v amerických poměrech takřka ani stanoviti), že asi 10.000 domův a stavenišť nachází se v českých rukou. Majetek tento páčí se při nejmenším na 30 mil. doll., čili více než 70 mil. zlatých r. č., tak že by připadalo na osobu asi 500 doll., či přes 1200 zl. K tomu dlužno přičísti cenu obchodův a různých závodů, nábytku a zařízení, jež jsou celkem průměrně lepší, než u dělnické a maloživnostnické třídy v Čechách, a číslice ta ještě značně stoupne, nehledě ani k úsporám českého lidu, uloženým v bankách a podpůrných spolcích, které jsou také dosti značné.

Pěkný to výkaz za čtyřicet asi let, zvláště považímeli, že do Chicaga přineseno bylo z Čech velmi málo hotových peněz, ale zajisté mnohem více odtud do staré vlasti posláno, za zboží i jako podpora. Většina lidu našeho přišla sem skoro bez krejcaru. Celé to obrovské jmění české bylo tedy vyděláno zde, ovšem nesmírnou, často i nadlidskou prací a uspořeno dlouholetým strádáním. Lidé ti pracovali pilně až i šestnáct hodin denně, často i velmi těžce, bydleli a jedli bídně, a u nových přistěhovalců i nyní se to namnoze opakuje. I těch několik krajanů, jichž jmění páčí se na 100.000 doll. (spočítal by je ovšem na prstech, a přes tuto sumu jsou tu pouze asi dva nebo tři) — mělo stejně krušné počátky.

Čechové počali se usazovati v Chicagu kolem roku 1852, tedy poměrně dosti záhy, kdy město nedosáhlo ještě ani prvního statisíce obyvatelův a nynější obrovskou Západní stranu pokrýval ještě les. Roku 1853 bylo zde teprve pět českých rodin; postavením i jměním vynikal mezi nimi vyhlášený v Chicagu lékař Fr. Valenta, který měl i svou lékárnu, ale k Čechům se valně nehlásil a odjel později zpět do Vídně. Ostatní byli chudáci, vesměs nádenníci, neboť k řemeslu bylo se zde těžko dostati i dobrému dělníku. Roku 1854 přišlo několik dalších českých rodin, hlavně z New-Yorku, přilákaných pověstí o vysokých tehdáž výdělcích v Chicagu. První tito čeští osadníci usazovali se na prázdných pozemcích při konci Severní strany, kde je nyní Lincoln Park; postavili si chatrče, zvané „šandy," na prázdných lotech. Ale když pak nacházeli práci hlavně v přístavu na jižním rameni řeky a byli také od majetníků stavenišť, které zabrali, bez milosti vyháněni, vznikla první česká osada při řece, na Západní straně, na ulici Beach, od té doby úplně zabrané nádražími.

Jedinou zábavou těchto prvních Čechů Chicagských byla nedělní beseda v „české hospodě" na ulici Clark, u Moravana Slavíka, scházely se tam všecky skoro české rodiny k pohovoření a zazpívání. Jiný český saloon v „městě" náležel krajanům Suchému a Adámkovi, ale byl již navštěvován i cizinci. Chodili do německých kostelů, kdež

dívali se modlícím do knížek a podle toho často nalezli zde krajana dosud neznámého, počet jich se pomalu množil. Ale všeobecný poprask r. 1857 způsobil velkou bídu, práce se zarazila, mnohý přišel o všecky úspory, a také český příliv do Chicaga na čas přestal.

Teprve kolem roku 1860 počal se opět český živel vzmáhati, a povstalo několik českých obchodů, jež se mohly již trochu opříti o krajany. Česká osada pak se valně rozšířila, postupujíc od řeky na západ, a to hlavně na ulici Canal, a od této po příčních ulicích 12., Bunker, Dekoven i Taylor a Ewing až přes ulice Clinton, Jefferson, Des Plaines k ul. Halsted. Ulice ty byly skoro vesměs tehdáž nedlážděny, chodníky položeny v libovolné výši, vedle byly hluboké příkopy, po dešti plné bahna, za to však měly v oněch dobách ještě tu a tam stromoví. Domky byly skoro vesměs dřevěné, většinou chudičké, často pouhé kolny.

Zde probudil se první spolkový duch, jímž Čechové američtí zvláště vynikají. Prvním českým spolkem v Chicagu byla československá setnina národní obrany či milice, založená roku 1860 a skládající se z 53 mužů, z nichž zajisté mnohý utekl z Rakouska právě z bázně před bílým kabátem. Když pak rok potom došlo skutečně k válce, bylo v ní již jen 12 krajanův, a počet tento se dále ještě více seschl. Setníkem (captain) byl Slovák Gheza Michaloczy, kdysi sluha u lékaře Valenty, a setnina, vyzbrojená na útraty státní, nazvána byla „Slovanian Lincoln Rifle Company;" když v ní převahu dostali Němci a připojena byla, jsouc první setninou z Chicaga do pole proti Jihu vypravenou, k německému pluku, odpadlo jmeno „Slovanian."

Skoro současně založena byla v Chicagu Slovanská Lípa ku pěstování české zábavy a národní pospolitosti. „Lípy," jichž bylo po Spojených státech již několik, zakládaly české knihovny, pořádaly divadla, přednášky, plesy a výlety, pěstovaly zpěv, vydržovaly české školy a odbíraly české noviny americké i ze staré vlasti. Již r. 1856 pomýšleno bylo v Chicagu na český časopis, i požádán za pomoc pan Vojta Náprstek, jenž tehdáž vydával v sousedním Milwaukee, Wis., svobodomyslný list Flugblaetter. Náprstek doporučoval utvoření akciové společnosti, jež by složila 800 doll., ale mnoho se nesešlo, a pozdější zlé časy úmysl ten vůbec zmařily. Roku 1860 počaly české noviny vycházeti v St. Louisu, Mo., tehdáž hlavním středisku amerických Čechů; Chicago obdrželo své noviny teprve r. 1867, ale ani větší podniky, jako Pokrok, Národní Noviny, Nová Doba nemohly se zde na dlouho zachytiti, až teprve v polovici let sedmdesátých nastal obrat.

Slovanská Lípa vznikla z malých počátkův, ale brzo se vzmohla tak, že směla pomýšleti na stavbu vlastní „síně." Tato postavena roku 1864 nákladem 2700 doll. na ulici Taylor, a to dřevěná, dosti prostranná. V přízemí byly hostinec a spolkové místnosti, v prvním poschodí pak sál pro tanec i ochotnické divadlo, které bývalo v Chicagu hráváno již od roku 1863. V nové budově, s velikým holým průčelím a s vysokou lomenicí, na níž stála hrubě z dřeva řezaná, pomalovaná Libuše, umístěna byla i první česká nedělní škola v Chicagu.

V téže době i čeští katolíci Chicagští postavili si již větší dřevěný kostelík sv. Vácslava na severovýchodním rohu ulic Dekoven a Des Plaines, s vlastním farářem, Moravanem P. Molitorem, a zařídili rovněž českou školu. Také dva české hudební sbory se tu již po několik let nacházely. Roku 1865 založena v Chicagu též Sokolská jednota, i jiné spolky zakládány. Slovanská Lípa sledovala i hnutí v Čechách, účastnila se ho adresami, jednala o zařízení velké české osady v Americe; r. 1865 svolán do Chicaga sjezd všech Lip k založení národní československé jednoty v Americe, jež by starala se o všeliké zájmy českých přistěhovalců. Byla to dosti veliká činnost v čase, kdy zmítala celou zemí veliká a krvavá válka občanská se všemi krutými následky, s nejistotou poměrův a všeobecnou drahotou.

V nejstarší této nynější české osadě Chicagské postavena byla později i druhá síň Česko-amerického Sokola na ulici Dekoven, dosud stojící, také dřevěná. Stará síň, zachovaná úsilím několika českých občanů při velkém požáru Chicagském r. 1871, stala se později majetkem Tělocvičné jednoty Sokola, která minulého roku, spojivši se s druhým Sokolem, síň tuto, či vlastně pozemek, prodala. Stará opuštěná rachotina měla býti po americkém spůsobu přestěhována, ale v jedné podzimní noci shořela. V téže čtvrti, na ulici Bunker, zřízena byla i první stálá česká „svobodomyslná,“ t. j. beznáboženská škola jednotřídní, dosud trvající, a zde také povstal kvetoucí teď závod Svornosti, nejstaršího dnes denního listu Chicagského, založeného r. 1875 a náležejícího Aug. Geringerovi. Budova jeho, v níž nachází se knihtiskárna, knihkupectví i redakce, jest nyní nejvýznamnějším podnikem této české čtvrti, která ponenáhlu klesá. Co nevidět zmizí i ona síň spojených Sokolů, kteří se opět nyní nazývají Slovanskou Lípou a mají zakoupeno již staveniště pro novou výstavnou síň a tělocvičnu asi půldruhé míle na západ, na 12. bulevardu, na rohu ulice Lincoln, v tamější nové české čtvrti. Obyvatelstvo české se z tohoto okolí valem stěhuje a místo jeho zaujímá hlavně polskoruský žid, který obsadil takřka již výhradně ulici Canal a tlačí se nyní na 12. ulici, kde je posud několik větších obchodů českých. V ulicích ostatních bydlí Čechové v četném již sousedství Irčanův a Vlachů, kteří také právě nevynikají příjemnými vlastnostmi, a proto kdo může, vyprodává a stěhuje se nyní hlavně do oněch končin západně od Ashland bulevardu. Tam, hlavně v ulicích Wood, Lincoln, Winchester a Robey, jdoucích od severu k jihu, a pak na samotném 12. bulevardu roste denně větší osada slušných českých příbytkův a obchodů, nejpěknější česká čtvrť v Chicagu a vůbec v Americe, nazývaná žertem Chicagskými Vinohrady.

II.

Česká čtvrť Plzeň. — České síně a kostely. — Jiné čtvrti české v Chicagu. — Town of Lake. — Čtvrť na severozápadní straně.

Ale při jediné české osadě v Chicagu dlouho nezůstalo. Mnozí se zvláště po velkém ohni ohlíželi po lacinějších pozemcích stavebních, a nalezli jich při ulici 18. západně od ulice Halsted, hlavně směrem

jižním k řece, kde do té doby byly močálovité prérie, kam chodívalo se na divoké kachny. Usazování počalo zde při ulici Fisk, asi v polovici 18. ulice mezi ulicí Halsted a Blue Island avenue, a sem obrátil se hlavní příliv přistěhovalců nových, kteří zvláště v letech sedmdesátých do Chicaga tak hojně se valili.

Nové čtvrti této dáno bylo, neznámo kdy a kým, jmeno „Plzeň“, snad proto, že valná část přistěhovalců pocházela z kraje Plzeňského, nebo snad pro velice hojný počet českých hostinců, jimiž čtvrť ta podnes vyniká. Jmeno „Pilsen“ stalo se od té doby obvyklým i u jiných národností a česká čtvrť zdejší velice se rozšířila. Na západ protáhla se při 18. ulici nejen přes Centre a Blue Island Ave., ale i přes Ashland Ave. až k Western Ave., na sever k dráze na 16. ulici, na jih až k samé řece a 21. ulici, na východ k ulici Johnson. Hlavní síla Čechů bydlí v označených hranicích od této ulice až k Blue Island Ave. v převážné většině. Skoro veškery obchody jsou tu v českých rukou, a po ulicích neslyšíš skoro jiné řeči než české. Mírně vzato, bydlí zde na ulicích Fisk, May, Centre Ave., Alport, Throop, Loomis a Blue Island Ave., a pak na ulicích 16. až 21. nejméně 20—25 000 Čechů. Němců a Irčanů je zde jen něco, jako stříknuto na pokrajích. Západně od Blue Island Ave. bydlí Čechové v masse na 18. ulici a vedle ní v sousedství četných Poláků, hlavně z Poznaňska. Čtvrť kolem velikých vápenic, blížeji Western Ave., nazývá se mezi Čechy „u vápenek“, kolem Western Ave. pak „Klatovy,“ dále na západ při California Ave., na jih od Douglas Parku „Kalifornie,“ a ještě dále, jihozápadně od parku, bydlí mnoho českých rodin ve vlastních úpravných domcích v předměstské již obci Lawndale. Osady poslední jsou již značně promíšeny jak Poláky, tak Němci a Irčany.

Vlastní Plzeň je na Chicagské poměry dosti výstavná, ale ne velmi čistá, čehož vina spadá stejně na obecenstvo jako na obecní správu, mnoho k tomu přispívá také nízká poloha, blízkost četných železných drah, více továren, veliké sklady dříví a j. Dřevěné, dosti široké chodníky jsou v létě za trochu jen příznivého večera obleženy četným obyvatelstvem; většim dílem bydlí v jednom českém domě více rodin, jež tráví zde podvečer „siestu“ a prodlužují ji za letního vedra často dlouho do noci, při plecháči piva a při rámusu dovádějících dětí. Houfy mladého lidu obojího pohlaví chodí buď po chodnících anebo stojí ve skupinách na rozích, a hluk a smích rozléhá se všude. Nadějní výrostci sedí na plotech a zábradlích žvýkajíce tabák a závodíce v plivání do dálky, v čemž je Američan „z lidu“ mistrem. A k tomu se na 18. ulici a na Centre Ave. ještě druží rachocení, dusoty a zvonce pouliční dráhy.

Na 18. ulici, hlavní třídě Plzeňské, naproti ulici May stojí budova řádů Česko-slovanského podpůrného spolku se spolkovými místnostmi a pak síní divadelní, v níž pořádány jsou i četné taneční zábavy. V pozadí zastrčena je trojtřídní „svobodná“ škola, v místnostech dosti nepřiměřených. V přední části nacházejí se tři větší síně ke konání tajných schůzí spolkových. Síň divadelní, nedávno rozšířená a nově upravená, činí dojem obyčejného divadelního sálu ve venkovských městečkách českých. Budova tato vyžádala si velikých již peněz,

snad již na sto tisíc dollarů, ale o nějaké pěkné úpravě, úhlednosti a vkusu, ba ani pohodlí nelze tu mluviti.

Na rohu ul. 18. a ul. Alport nachází se český katolický chrám sv. Prokopa, spravovaný sousedním klášterem českých benediktinů, kteří zřídili zde i velkou školu a nedávno i „kollej," vyšší školu k vychování svého dorostu. Mezi klášterními duchovními známi jsou zvláště rev. Jaeger, Kočárník a Neužil. Chrám je dosti rozsáhlý, o dvou věžích, a je jako škola ze šedivých cihel bez omítky. Vnitřek je však dosti slušně zařízen na spůsob obvyklý ve chrámech českých. Starý dřevěný chrámek stojí dosud vedle a slouží katolickým spolkům za síň ke schůzím. Celá katolická osada zdejší čítá na 20.000 duší. Jiný malý chrám český nachází se v „Kalifornii," maje rovněž vlastního faráře, rev. Farníka. Tamže má státi i „Husova kaple," kterou zamýšlí zříditi tamější český methodistický kazatel rev. Vaněk. Vyznání methodistické šíří se v poslední době následkem horlivé agitace zvláště mezi českoamerickou mládeží. V Plzni postavena byla značným nákladem na ulici Loomis blíže 19. ulice úhledná „Betlemská kaple," ve spojení s pěknou síní, tělocvičnou a pod. na spůsob budov „společnosti křesťanských mladíků." Duchovním správcem jest tam rev. Adams, Američan, jenž pobyv několik let v Praze naučil se správně česky, tak že káže v naší řeči, i vydává Pravdu, menší časopis náboženského směru. Rovněž rev. Vaněk, bývalý českoamerický novinář, vydává list Křesťanský Posel. Jiná česká methodistická kaple nachází se na jihozápadním rohu ulic 12. a Halsted v obyčejném obchodním domě, a kazatelem je zde rev. Hrejsa.

Ale větší část českého obyvatelstva v Chicagu (snad celé dvě třetiny) nehlásí se k žádné z tak četných v Americe církví, nýbrž prohlašuje se za živel úplně „svobodomyslný." Zákonem požadované výkony společenského řádu, jako sňatek, jmenování (jež zastupuje místo křtu) a ceremonie pohřební, koná co možná s nejmenší obřadností, či vlastně zcela bez obřadu, dlouholetý redaktor denníku Svornosti, bývalý novic u milosrdných bratří a po té evangelický farář Fr. B. Zdrůbek. Tento jako kazatel První české svobodomyslné obce jest „ministrem," t. j. má právo uzavírati sňatky. Veškery funkce, z nichž hlavní jsou řeči při pohřbech, koná ze zásady zdarma, jen za odměnu úplně libovolnou. Pohřebních řečníků jest tu však mimo něj hojnost, a v každé české osadě americké nachází se aspoň jeden takřka privilegovaný příležitostný řečník. Hlavní část obřadů při většině pohřbů spadá na účet různých, více méně tajných spolků, k nimž i krajané naši velmi četně náležejí. „Svobodomyslná" strana mezi Čechy americkými vznikla v širokých massách zprvu hlavně nechutí k vysokým platům na potřeby církevní, pro něž velmi mnohý raději ke „kostelu" vyznání svého se nepřihlásil, a byla jakž takž zorganisována hlavně snahou prof. Ladimíra Klácela, kněze a spisovatele českého, který již jako stařec opustil v letech šedesátých klášter svůj v Brně a šířil v osadách českoamerických až do své smrti (r. 1882) „osvojenství," jak nazýval „zhostění se předsudků náboženských." Působil déle i v Chicagu a vydával zde i jinde postupně několik listů pro „přátele svobodné myšlenky," tvoře si pro filosofické pojmy zvláštní

názvosloví, čímž staly se spisy jeho širšímu obecenstvu nesrozumitelné. Zdrůbek, který již za živobytí Klácelova za jeho heslem „Osmělme se zmúdřeti!“ působil, stal se po jeho smrti předním zástupcem „osvojenců“ a všecky listy, při nichž působí, hlavně pak Duch Času, vedeny jsou směrem protináboženským. Obě české náboženské strany se ve společenských, ba i národních vztazích poměrně jen málo stýkají, ač poměry mezi nimi nejsou nyní již tak ostré, jako bývaly před lety, za horlivější agitace strany svobodomyslné. V poslední však době organisuje se čile opět strana katolická i v Americe a zvláště v Chicagu.

Právě naproti chrámu sv. Prokopa stojí druhá výstavná budova české Plzně, nové, letos teprve otevřené divadlo Thalie, náležející však jednotlivci Janu Duškovi. Stálo na 100.000 doll., a po zvyku amerických divadel jsou při něm i obchody, restaurace a hostince. Celý zevnějšek budovy jest proveden z tesaného kamene, s četnými ozdobami, s velkým arkýřem na rohu a s bohatým hlavním vchodem z ulice Alport. I vnitřek je velmi slušně a úhledně zařízen, jeviště i dekorace jsou pěkné, a celek, jenž má v přízemí i na galerii 1200 sedadel, činí dojem elegantní. Parádní lože jsou hned při jevišti, jak je v malých divadlech amerických obyčejem, a sice jen tři po každé straně. Výzdoba je světle hnědá s hojným zlatem, opona pak světlá, živá, úhledně malovaná; jest to nejpěknější české divadlo v Americe, kde známá naše ochotnická vášeň plápolá až přes míru, a jedno z nejúhlednějších menších divadel Chicagských. Divadelní budova pronajímá se i menším společnostem anglickým, ale dosud měla představení česká vrch co do počtu i jakosti. Hlediště užívá se i k tanečním zábavám.

V témže čtverci domů, na rohu 18. ulice a Centre Ave., nachází se tak zv. Národní síň, obyčejný, ale prostranný taneční sál s jevištěm, používaný skoro výhradně jen od katolického obecenstva, ač jest to rovněž podnik úplně soukromý. České katolické spolky pomýšlejí však v době nejbližší na stavbu velké, pěkné budovy své na 18. ulici mezi Blue Island Ave. a ulicí Laflin; mají zakoupeno již staveniště a plány hotovy. Plzeňský Sokol staví na Ashland Ave. mezi ulicemi 18. a 19. rovněž velkou budovu, ale provedl dosud jen necelé přízemí, a nad ním — nemaje peněz k pokračování nákladné stavby — zařídil prozatímnou střechu i užívá místnosti za prostrannou tělocvičnu.

Menší, většinou dřevěné síně, ale soukromé, nacházejí se i v Klatovech a Kalifornii. Od českých spolků používána bývá časem i výstavná síň německého sládka Hoerbera na Blue Island Ave., kterážto ulice je vlastně v Plzni nejlepší třídou, ale již jaksi mezinárodní. Zde je dlažba dobrá, zde jezdí nyní již lanová dráha, zde jsou kamenné chodníky a skvělé obchody, ale již jen asi z polovice české. Široká, stromovím vysázená Ashland Ave. je pak Plzeňským bulevardem, s pěknějšími residencemi, s dvěma většími, ale cizími již chrámy a polskou výstavnou síní Pulaského.

Od Plzně je řekou oddělena česká osada na Jižní straně, kde sídlí mnoho set českých rodin, ale již roztroušeně. Nejvíce nachází se jich pohromadě na Union Ave. a v okolí. Tam se nachází též menší jedna síň v českých rukou. Ale Čechové tamější jsou příliš

rozptýleni, aby mohli utvořiti větší těleso spolkové a národní, a většinou jsou to úplně chudí dělníci, pracující ve skladištích a továrnách blíže jižního ramene řeky.

Jihozápadně od nich, západně od Ashland Ave., hlavně při rovnoběžné ulici Paulina na ulicích 45., 46. a 47. v předměstí Town of Lake, nachází se mnohem silnější česká osada, utvořená zde hlavně od dělníků pracujících v sousedních jatkách a nakladárnách, kdež byly v minulých letech velmi dobré výdělky a většina dělníků pomohla si zde k vlastnímu domku. Pěkná však osada ta není, neboť nalézá se na nízké prérii, po jaře napolo zatopené, a nedaleko smrdutého, mrtvého ramene řeky, do něhož tekou odpadky jatek. Jatky ovšem též hrozně zapáchají. Ulice jsou za deštivého počasí velmi blátivé, v létě pak všude hojnost prachu; ale dobrý výdělek (jenž však v poslední době uvázl) udržel zde přece na tisíce lidí. Čechové mají tu řadu spolků a dvě velké dřevěné síně s divadly.

Zcela neodvisle od jiných osad českých v Chicagu povstala na severozápadní straně města při Milwaukee Ave., na ulicích Division, Noble a Emma, v sousedství četných Poláků a pak Skandinávců značná česká osada. Jsou to hlavně řemeslníci a maloobchodníci, pak dělníci v továrnách a dřevěných ohradách při severním ramenu řeky. Spolkový život se tu dlouho soustřeďoval v budově německého sládka Schoenhofena a pak v menší soukromé síni české, až i minulého roku tamější Sokolská jednota Čechie postavila stejnojmennou pěknou budovu vlastní, s tělocvičnou a slušným divadlem. Čechové zde bydlí poměrně dosti roztroušeně, ale vystupují přece v národním směru jako celek a mají více spolků. Nachází se zde také katolický menší chrám s vlastním správcem rev. Jedličkou.

Horlivé činnosti několika českých agentů pozemkových, zaměstnaných u obchodníka Merigolda, podařilo se získati hezkou řadu českých rodin pro „Merigoldovu subdivisi," severozápadně od Douglas Parku, hezky již daleko za vlastním městem, na západní 40. až 43. ulici. Staveniště byla tam laciná, ale lidé aby se více již zabývali farmářstvím anebo zahradnictvím než čím jiným. Osadě této dáno bylo jmeno Nový Tábor. V poslední době pak agituje se pro novou českou osadu západně od Douglas Parku; několik českých obchodníků tam zakoupilo pozemky a rozměřilo několik čtverců pro rodinné domky, jichž tam několik již stojí.

V hranicích Chicaga, ale daleko za vlastním městem, v tak zv. Irwing Parku, u Národního hřbitova (podniku to svobodomyslných spolků) usadilo se několik českých rodin, přivedených sem zaměstnáním, jako zahradníci, sochaři, tři hostinští a j., tak že tu povstala česká osada, v létě hojně navštěvovaná i mimo pohřby za příčinou pěkných lesů, kolem se rozkládajících. Ze hřbitova stalo se namnoze výletní místo.

Mimo tato střediska usazeni jsou krajané naši zvláště na Západní straně, jednotliví na každé téměř ulici. V angloamerických a německých rodinách slouží mnoho českých děvčat, a také čeští židé, t. j. kteří umějí česky, jsou dosti hojní. Sedáli člověk do vozu pouliční dráhy, jeli v divadle nebo v jiných veřejných místech, nesmí si

mysliti, že mu nebude nikdo rozuměti, mluvíli česky. Je tu i jistá část Čechů, zvláště mladých, vychovaných v jiných amerických městech, kteří žijí v úplně anglické společnosti, česky nemluví, ač dobře umějí, a k Čechům se nehlásí, ale v rozhodné chvíli, kde národnost naše je snad urážena, k národu svému se přece přiznají a ho hájí.

III.

České průmyslové závody. — Český pivovar a čeští hostinští. — Veřejní notáři. — Poměry českých novin. — Spisovatelé, malíři, hudebníci. — Česká neděle v Chicagu. — Mravy českého lidu. — Budoucnost českých osad.

Krajané naši v Chicagu jsou nyní z největšího dílu dělníci, ne nádenníci, majíce zaměstnání stálé, hlavně v továrnách, méně již ve dřevárnách, jak bývalo druhdy takřka šmahem. Čechové pracují v strojnických dílnách, pivovarech, jatkách, truhlářských továrnách a hlavně v dílnách krejčovských. Značná pak část dělnictva českého zaměstnána jest nyní opět u krajanů, kteří se vzmohli na vlastní továrny a dílny.

Jsou tu české krejčovské „šapy“ (shops) se 30 dělníky i více; pracují do skladů hotových obleků. I v krejčovských dílnách na práci zakázkovou Čechové jsou váženi jako dobří dělníci, vynikajíce svou zběhlostí a umělostí nad jiné národnosti. V šapových dílnách jest zaměstnáno zvláště mnoho děvčat, které dle zručnosti své vydělávají 6 až 10 dollarů týdně, dělníci pak zakázkoví a vlastníci šapových dílen mají namnoze výdělky až i skvělé, rovněž jako střihači, jichž plat činí nejméně 25 dollarů týdně. Ve společenském ohledu zaujímají počtem první místo v českém obecenstvu, tvoříce hlavní část tak zv. „bramborové šlechty,“ jak lid dělnický v trpké satiře nazývá naši třídu zámožnější, která již stojí v životních poměrech nad ním.

Z jiných českých větších závodů průmyslových, zaměstnávajících několik desítek lidu, uvádím továrnu skládacích postelí A. Matušky, nejstarší velkozávod český v Chicagu, po léta již známý svými patentovanými „folding beds,“ u amerického obecenstva velmi oblíbenými a rozšířenými, dále továrnu strojnickou J. Brady, obuvnickou Fr. Hubky, výrobu rámců k obrazům i do pokojů (mouldings) Jos. Kličky, oken a dveří A. Holpucha, forem a krabic na doutníky J. Kressla a poslední v řadě, nikoli však významem a rozsahem, pivovar „České pivovarnické společnosti,“ zastupované J. Královcem, K. Vopičkou a J. Kubínem. Velkozávod tento zasluhuje rozměry svými zvláštní pozornosti. Velká, nákladná budova se vzorným moderním zařízením nachází se na Blue Island Ave. u 20. ulice, jsouc největší vůbec českou stavbou v Chicagu, a závod dobře prospívá. Jestiť ovšem v Chicagu na 400 ryze českých hostinců, velikou většinou ovšem menšího jen druhu, ale všecky přece vydělávají.

Čeští hostinští mají v národním životě v Chicagu veliký význam. Těší se značnému výdělku, mnohem většímu, než je možný v Evropě. V lepších hostincích, asi patnácti, čepuje se „pravé“ Plzeňské, jehož se však do celé Ameriky tolik ročně nedováží, co se ho jen v těchto českých „saloonech“ prodá.

Po krejčích a hostinských v české osadě Chicagské mají největší význam notáři, kteří jsou tu však pouhými obchodníky. Český „notary public“ (může jím býti každý slušnější člověk, který umí trochu anglicky a dostane na svou žádost určitý počet občanských podpisů jako osvědčení důvěry) jest hlavně pozemkovým jednatelem a pak zprostředkovatelem výpůjček, zvláště ovšem na majetek nemovitý. „Pracuje“ obyčejně pro větší firmu, banku neb advokáta, jimž každou důležitější věc odnese. Bohužel, že většina českých notářů, jichž je asi 80, je ve spojení s Němci a hlavně židy, dělajíc jim pouze náhončí v českém lidu, který se pak naplatí, až se ohýbá. Podobným vydřidušským obchodem je také nová „banka,“ vlastně jen filiálka židovské banky Ant. Kozla na 18. ulici, vějička to jen na lehkovážné krajany. Solidním závodem je soukromá banka pp. Kašpara a Karla na Blue Island Ave. Novým a dobrým podnikem jest pozemková banka Fr. Zajíčka na 18. ulici, a také peněžní obchod pp. Vopičky a Kubína na 12. ulici zasluhuje název banky. Závodům těmto dělají ovšem značnou konkurrenci četné spolky podpůrné, úsporné a stavební, půjčující vesměs na nemovitosti. Ty přispěly hlavně ke zbudování českých čtvrtí v Chicagu, při čemž opět měli dobré výdělky četní čeští stavitelé a podnikatelé (nazvaní obyčejně „kontraktory“), z nichž někteří pomohli si k slušnému jmění, namnoze ovšem také obchodem pozemkovým.

O život národní a spolkový mají při všech slabých stránkách svých hlavní zásluhu české časopisy. Denní list Svornost, jenž po léta zápasiti musel krutě o své bytí a nebytí, uchytiv se konečně na počátku let osmdesátých, dostal brzo konkurrenta v Chicagských Listech, hned od počátku rozhodně demokratických a „dělnických,“ kdežto Svornost byla více méně neodvislou, t. j. měnila politickou stranu svou od volby k volbě dle okolností, a určena byla všem vrstvám českého obecenstva v Americe. Po krutých bojích povstal v roce 1891 oběma listům třetí konkurrent, ještě prý „dělničtější,“ Denní Hlasatel. Založili si jej sazeči z obou tiskáren po nezdařené stávce, jejímiž byli pořadateli. Tím, že dovedli vyhověti požadavkům nestálého lidu Chicagského, který rád čte osobní skandály, uchytil se nový list. Poněvadž však přidržel se také trochu strany katolické a při volbách i republikánské, obojí pod pláštěm nestrannosti, které dělnictvo nechtělo rozuměti, a poněvadž také vyčítáno mu, že málo všímá si dělnických zájmů, založen v tomto roce nový list, Právo Lidu, ostřejší tendence, nazvané anarchistickou, ač jest to vlastně spíše jen sociální demokracie s dávkou americké neurvalosti a osobního napadání. List tento však se proti jiným listům téže strany choval posud celkem mírně.

K těmto čtyřem denním listům přidruží se snad ještě nyní pátý, a to ryze katolický. Časopis tohoto směru, víceletý již týdenník Čechoslovan, duchovenstvu českému málo vyhovoval, a tu založen českými benediktiny prozatím týdenník Katolík, rozhodného rázu; nalezneli pole, bude asi proměněn v denník. Redakci Chicagských Listů po pisateli těchto řádků před odjezdem jeho na delší cestu po Západě a návratem do staré vlasti převzal L. J. Palda, tehdy předseda Národního výboru českoamerického, t. j. ústředního sboru svobodomyslných

Čechů ve Spojených státech k hájení cti a vůbec zájmů naší národnosti; ale v poslední době ocitl se tento denník v insolvenci, anať bezhlavá správa obchodní rozházela nesmyslným spůsobem kapitál akciové společnosti, která list onen teprve v roce 1890 ze soukromých rukou převzala.

Tři přední české denní listy v Chicagu vydávají objemné a poměrně levné týdenníky, v nichž otiskovány jsou z denního listu všecky články všeobecnější a pro americký „venkov," jemuž jsou týdenníky tyto věnovány, zajímavější. Svornost vydává Amerikána, Chic. Listy týdenník Ameriku a Denní Hlasatel nazval toto vydání své Týdenním Hlasatelem. Mimo to vydává Svornost nedělní list Duch Času, v úhlednější úpravě, beletristický a satirický, redigovaný teď B. Bittnerem, a Chic. Listy počaly letos vydávati slušný list Snahu, jejž pořádal v poslední době L. Fligl. Beletristická a namnoze i humoristická část těchto listů je skoro vesměs otisknuta z nových i starších časopisů z Čech.

Vydavatel Svornosti, Aug. Geringer, vydává již po léta velmi rozšířený kalendář Amerikán, v němž hledí původnějšího textu a v němž zajímavější bývají statě z dějin národního života českoamerického a paměti starých osadníků, sbírané hlavně Aug. Volenským, starostou Sokolské výpravy do Čech r. 1887, a jednatelem Svornosti, jenž každoročně koná dlouhou pouť po osadách českoamerických. J. Keclík, vydavatel Čechoslovana, vydává Marianský kalendář.

Kromě tiskárny listů (z nichž největší je závod Svornosti, zaměstnávající stále přes 50 sil) jsou v Chicagu ještě dvě menší české tiskárny, hlavně obchodní. Chicago zásobuje svými novinami a prací tiskařskou celý český západ a z části i východ, a při tom ještě odebírá množství listů českých, vycházejících v jiných městech amerických. Knihy z Čech pak objednává pro své obecenstvo skoro každý list a rovněž tak vydává spisy pro běžnou potřebu.

Ze známějších a déle již působících novinářů, z nichž skoro všichni také literárně trochu pracují, nachází se dnes v redakci Svornosti zakladatel její Fr. B. Zdrůbek, autor četných knih pro potřebu českých škol v Americe a pak děl obsahu svobodomyslného, dále Bart. Bittner, dobrý humorista, satirik i básník, jehož práce obstojí namnoze i u přísnější kritiky, než jsou americké běžné požadavky, a konečně Josef Čermák, jenž vydal některé větší spisy z amerických dějin, snesené z anglických pramenů. V Chic. Listech působí již po léta Lad. Fligl, který přeložil mnohé divadelní kusy, povídky a romány z angličiny. To je skoro celý literární český svět Chicagský. Právník J. J. Král přispívá menšími články a překlady do různých časopisů českých, ale hlavně píše a překládá české statě do listů angloamerických, což je prací velmi záslužnou.

Umělce výtvarné, kteří toho jmena zasluhují, má české Chicago tři, malíře Jos. Klíra, který také podal návrh na pěkný pomník vojína Unie na Národním hřbitově, Eman. Nádherného, vedle malířství zvláště dovedného kresliče, a pí. Marii Koupalovou-Luskovou, uznanou malířku. Klír studoval akademii v Praze a Düsseldorfě; Nádherný, původně zaměstnaný v lithografii, zdokonalil se v Paříži, a pí. Lusková

je žačkou Brožíkovou. K letošní světové výstavě maloval Klír veliký obraz Volební sázku, představující hlučnou scénu z Chicagských ulic, největší to obraz od Čecha v Americe dosud provedený, pí. Lusková vystavila pak rovněž větší plátno, Hus na hranici. V Chicagu žije nyní také český chvalně známý malíř Fr. Dvořák, jehož elegantní podobizny a znamenité dětské genry zjednaly mu na Východě americkém zvučné jmeno, ale pobyt jeho jest tu jen dočasný, a s českými kruhy málo se stýká. České sochařství pak zde dobře zastupuje mladý Pražský sochař V. Růžička, také teprve od nedávna v Chicagu meškající, který súčastnil se dosud hlavně sochařských prací dekoračních při výstavních budovách.

Českou hudbu slušně tu representují dva bývalí žáci Pražské konservátoře, kamž se z Ameriky, kdež jsou vychováni, na studie odebrali, a sice jsou oba virtuosy na housle, Jos. Vilím a J. H. Čapek. Vilím je profesorem na Chicagské konservátoři hudby, Čapek pak má vlastní pěkný orchestr, s nímž dával v době zimní četné koncerty s vybraným programem, hlavně slovanským, a s úspěchem též komponuje. Také Vilím má velmi sehrané „Dvořákovo kvinteto" pro komorní hudbu, jež často koncertuje. Vedle těchto koncertních a vybraných sil je v Chicagu několik hudebních sborů českých, a mnozí čeští hudebníci účinkují v nejlepších kapelách a divadlech.

Na četné horlivé ochotníky Chicagské, kteří tvoří několik spolků, nelze ovšem klásti měřítko dramatických umělců. Z hojných, rovněž ochotnických zpěváků českých je talent slibný mladá Marie Poštová, která obdařena jsouc objemným sopránem navštěvovala Chicagské nejlepší pěvecké školy, kdež se jí dostalo vyznamenání, a podnikla již také letos s dobrou anglickou koncertní společností uměleckou pouť po Americe.

Umělci tito povznášejí trochu český život v Chicagu nad všední honbu po dollaru a snaží se v lidu našem buditi smysl pro ideálnější snahy, začež zasluhují vřelého uznání. Uvedli jsme pouze ty, kteří by dovedli zajisté obhájiti umělecké jmeno své i v Praze, ale i mezi nejmenovanými, zvláště mezi hudebníky, jest několik ještě dobrých sil, tísněných však namnoze smutnými poměry uměleckými v Chicagu, s nimiž i uvedení lidé často musejí zápasiti.

Zdali však druhá skupina t. zv. intelligence české v Chicagu, četní právníci, lékaři a lékárníci, kteří žijí skoro vesměs v poměrech velmi dobrých, plní také dle sil svých povinnosti k národnosti své a k lidu, v němž žijí a z něhož těží, jest jiná otázka. Jest tu několik čestných výminek, ale většinou jsou lidé tito, vychovaní již ponejvíce na půdě americké, spíše vlažní. Mezi českými právníky je nyní celá řada mladých sil, a rovněž tak mezi lékárníky. Mezi lékaři mají u lidu českého dosud větší důvěru „doktoři" evropští, třeba bez diplomu, ale s delší praxí, nežli lékaři ze škol amerických, jichž celá krátká obyčejně jen průprava pokládá se za nedostatečnou k získání hlubších vědomostí.

Po celý týden, od ranního úsvitu až i pozdě do noci, každý se honí a pachtí po výdělku, až kýžená neděle zastaví trochu ten ruch a běh. V českých obchodech se v neděli dopoledne ještě skoro všeobecně prodává, a hostince jsou otevřeny po celý den. Katolické

obecenstvo jde ráno do kostelů, odpoledne pak konají se schůze, koncerty a večer divadelní ochotnická představení, jichž je za neděli třeba hned několik. V létě pořádány jsou různými spolky výlety kratší i delší, často i na 30—40 angl. mil za město, do volnější přírody. Spolek najme celý zvláštní vlak, veze s sebou hudbu i pivo, a na přiměřeném místě v lese nebo ve výletním „parku,“ zvláště k tomu zřízeném, rozproudí se hlučný život. Při takových výletech někdy mládež českoamerická počíná si až příliš nezvedeně; jejím nepěkným výlupkem jsou tak zvaní „čeští Ajryši,“ překřtění tak pro surovost, v níž nápodobí a snad i předčí Irčany. Rovněž v divadlech a při tanečních zábavách mívají pořadatelé často značnou obtíž s bezohlednou mládeží, která myslí, že „amerikánství“ své má projevovati hodnou hrubostí a zpupností. Při koncertech a představeních není takřka ani možno docíliti, aby obecenstvo nekouřilo, pivo nepilo, nehlučelo, děti neplakaly. Veškera nařízení podobná mívají se u velké většiny obecenstva všeho účinku, a hlučný smích uprostřed nejvážnější scény není žádnou zvláštností. Slušného obecenstva v našem smyslu je v českém Chicagu velmi málo; teprve v poslední době učiněny některé potěšitelné pokusy o odstranění těchto nemravů, kterými zde však vyniká právě tak většina přistěhovalců německých a jiných, jako českých.

Tyto vlastnosti činí přistěhovalce nenáviděnými u angloamerických kruhů, které ve většině své zatracují živnost hostinskou jako nečestnou a hlavně urážejí se nad tím, že velká část přistěhovalců nepřiznává se k žádnému náboženství. Tím jsou v Chicagu hlavně Čechové pověstni, a valná část pobožného, aspoň na oko, obecenstva angloamerického shlíží na ně jako na pohany, k nimž třeba v první řadě vysílati missionáře. Z příliš volného chování se mladých lidí soudí se pak na nemravnost, ač v té příčině kruhy angloamerické společnosti nejsou asi o nic lepší než Čechové a vůbec přistěhovalci, kteří tolik rodinných skandálů do veřejnosti nevnášejí. Ale na každý spůsob třeba je krajanům našim hleděti si více než dosud dobrého jmena svého, slušného vystupování ve veřejnosti, čistoty a úhlednosti v ulicích, příbytcích i v oděvu, a méně okázalého pití. Poměry ty se pak skutečně rok od roku lepší se vzrůstající zámožností i uvědomělostí, ač ne právě ve stejném s nimi kroku.

Jaká asi budoucnost kyne tomuto českému lidu ve světovém městě, jehož poměrně přece jen malou část tvoří? Udržíli se jako zvláštní celek, s řečí svou a zvyky, jak dnes se jeví? Na dlouho asi sotva, v tom shodují se všichni, kdož beze všeho černohlídství posuzují střízlivě poměry. Budeli jednou zastaveno přistěhovalectví, ať obmezením v Americe či zlepšením poměrů v staré vlasti nebo konečně zhoršením poměrů zdejších, bude českého života národního v Chicagu na mále. Mládež valem se „amerikanisuje,“ hlavně ovšem v řeči, spíše než ve spůsobech, a několik těch českých škol, jež v každém ohledu těžko snesou porovnání s veřejnými školami anglickými, kam chodí většina českých dítek, jest příliš slabou hrází proti té cizí záplavě.

Ony dítky českých rodičů, jež prošly vyššími školami anglickými, hlásí se k národnosti české spíše jen ze zisku, nacházejíce v ní dobré pole, kde jsou známi a váženější, neboť angloamerické kruhy jsou po

většině velice uzavřeny i k dětem přistěhovalců, třeba v zemi již zrozeným a vychovaným. Jiné národnosti mají také dosti svých lidí. Tyto okolnosti drží hlavně dnes valnou část českoamerického dorostu při národním praporu našem. Kde však vezme si český Američan, t. j. zde vychovaný, rovněž takovou Češku, tam se v rodině již jen málo kde ozývá česká mluva, které užívají jen v obcování s krajany, anglické řeči neznalými. I tam, kde tací rodičové k tomu přihlížejí, aby děti jejich ještě češtině se přiučily, mluví ji tyto již velmi nedokonale. První pokolení z rodičů ryze nebo poločeských, totiž oněch, kde si vezme vychovaný v Americe Čech přistěhovalou v dospělejším již věku Češku, nebo naopak, naučí se ještě mateřštině naší a řeči dosti dobře, a dovede čísti namnoze i české noviny, opravdovou českou čítánku české americké mládeže, ale lepší lektuře jen málokdy rozumí a špatně česky píše. Výjimky jsou jen řídké, i dlužno je přičísti spíše jen zvláštnímu nadání, než snaze a píli.

„Víme, co jsme, ale nevíme, co z nás bude!“ nadepsaly Chic. Listy významný článek dne 16. února 1892, v němž praví případně: „Jest pravda, že mládež naše rychle se odnárodňuje, ale hlavní vina spadá na bedra naše. Nedovedeme nebo nechceme té mládeži dáti, čeho potřebuje, co by ji ve středu našem a pro naši národní věc upoutalo . . . A přece osud náš spočívá v rukou našich!“

Sekerník.

Povídka z Povltaví

od

Adolfa Heyduka.

(Pokračování.)

XVIII.

Ve mlýně cvalem rostl žal;
syn v spustlém žití neustal,
ba ve zlých vášní divé zdůře
den ze dne bylo hůř a hůře,
až v počínání jeho zlém
jen Svára zbyl mu přítelem.
Pláč matčin byl mu babské lkání
a o Vraném děl v proklínání,
že pro sebe kde může střádá,
a matku tajně řečí hadí,
by proti němu byla, svádí,
i hádky osnuje a spřádá,
leč zaječí hned srdce ztrácí,
když prodá pole v skalách kdes,
neb chytlé uvnitř duby kácí
a přestálý již mýtí les.
Tak jmění rychle za své vzalo,
syn z jedněch do druhých šel úst,
luk, polí stále ubývalo,
mlýn ondy hlučný mlk a pust,
a nezbylo v něm zhola již
než pijan syn a s ženou muž,
by vykonali, čeho třeba,
když chudší zavítá k nim mleč,
a pro dům měli skývu chleba;
leč v pláč se změnila jich řeč,
a žena častěj vzdychla sobě:
„Ach, kdy bych raděj byla v hrobě!“

I přišla zima; mrazů dech
v led změnil vodu v pramenech
a na úpatí Bílé Skály,
jež v levo nad mlýnem se zvedla,
co den si horská bouře sedla,
a její ruce sněhy vály
do mlýnských cest, jež na vše strany
šel denně prohazovat Vraný,
by jejich neschůdnosti k vůli
i ti se mleči nevyhnuli,
jimž přes vše, co se v mlýně dělo,
přec nejlépe se posud mlelo.

Syn dále mlýn i život ničil
a nedbal, rodička že milá
víc děvečkou než matkou byla,
s níž otec již jen nádeničil. —

Byl krutý leden, mlýny stály
a v lednici byl silný led,
a přece mleči přišli z dáli
a muselo se tedy mlet;
tož záhy ráno Vraný vstal,
by v lednici led vysekal,
a hřídel vypařil kde jaký
i stavidla, jež zmrzla taky,
že jimi nebylo lze hnout;
i namáhal se o překot,
a na čele mu stydnul pot,
leč nebyl s to jich pozvednout.
Tož do přístěnku k Václavovi
šel, vlídnými ho budě slovy,
by v těžkém pomohl mu díle,
leč divoce a zarputile
ten začal nadávat a lát:
„Již nedá ani klidně spát!
Pryč jděte, pravím, z mojí síně,
den celý válíte se líně,
a něco vícli máte zmoci,
hned chcete čtyři ku pomoci!“

„Vždy, nechať pot se hrne s líce,“
děl Vraný, „konám všecko sám,
leč dnes, než kola vysekám,
půl dne snad uteče a více,
ač zrovna krev mi teče z nehtů;
pojď, pomoz, k tvému je to zdaru,
jsmeť bez lidí a bez krejcaru,
jen brambory nám zbyly v krechtu;
to vyhnalo nám zbytek chasy,
a Bůh ví, dál jak bude asi.“ —
„Jak bylo, zase bude tady,
či umřel u nás někdo hlady?“ —
„Ne posud, leč jsou také meze,
a pane, nouze již již leze,
jáť mohu zase vandrem jít,
však z čeho bude matka žít,
až zbudou nám jen ruce holé?
Ty tam jsou nejlepší již pole,
jež všecky jsi již hrdlem splách,
pryč ‚na klínku‘ i ‚na lipkách,‘
i ‚v dlouhých dílech,‘ a kde dnes
je, Vášo, pěkný ‚soudní les‘?
Mlýn ven a ven je zadlužen
a roku potrváli půl,
i ten ti přijde na buben,
a žebráckou pak vezmeš hůl.
Co zbylo z všeho toho statku —
ne pro mne, ale pro tvou matku?“

„Čím nemůžete dva být syti,
dost pro jedno je živobytí,
ač z hojných tchořů, no, vždyť víte,
dost mimo dům si přilepšíte;
či kuchaře snad při ohnisku
mám držet vám, jak paní v Písku?“
a Váša v pustý dal se smích,
„co chcete víc, rád věděl bych,
zlo u násli se zahnízdilo,
pak vaší přítomností bylo,
a matka bez toho jen pláče,
že takého si vzala štváče;
jak mohli jsme být šťastni dnes,
čert kdy by vás byl nepřines,
jenž taškářsky v náš dům se vloudil,
když po zásluze soud ho soudil,
až vdovu omámil, a nyní
jen mlýn mi ostouzí a špiní;
nač dát se černit, týrat stále
a smývat pomluv jed a kal?
nač matku dél by na mne štval,
kdo rohože plet v kriminále?
Marš, táhněte lid jinde štvát,
zde Svára bude stárkovat!“

V hloub duše zraněn těmi slovy
v ráz Vraný jako stěna zbled
a ze síně jda Václavovy

k své ženě na komoře sed
a v srdce zbouřeného muce
v své třesoucí jal její ruce
a zajíkavým hlasem děl:
„Tak před čím jsem se druhdy chvěl,
dřív přišlo než jsem chtěl, ba záhy;
pryč půjdu; musím; vyhnán jsem,
nač úrazu být kamenem?
vždyť již i s vámi — pro mne snad —
zle jal se Váša nakládat,
a život váš mi příliš drahý,
tož rychle bílou houni svinu;
leč nechci od mlýna zas k mlýnu
a vymetati cizí prahy,
radš — třeba nouzi musel třít,
a hynout v neobvyklé práci —
v les půjdu, kde se dříví kácí,
a v létě budu vorařit,
bych ob čas aspoň s prámů shledl,
až budu plavat mimo vás,
zda Vášu spravil Bůh a čas,
a z jeholi se ňader zvedl
ten rozkacený zloby drak —
a snad i vás můj spatří zrak."

„Ó běda, s rozumem se minu,"
vykřikla žena, „Bůh to suď,
kéž před odchodem vaším zhynu,
než bez vás mi tu pukne hruď
nad syna zlobou tvrdolebou;
já půjdu s vámi — Tomši, s tebou!"
a zlomená jak větev, zvadlá
na hrdá prsa muži padla.

„Má od synali matka jít?"
dí muž, „leč otčím, vyhnán, musí!
Nech moje ňadra klidně tlít,
radš toho dbej, jejž vášeň dusí;
snad odchod můj ho teprv spasí,
snad vzkřísí ho, pak přijdu zas;
co v lidských srdcích teď se kvasí,
můž léčným vínem býti v čas;
a jáli všeho příčinou,
pak nesmuť, ožel mne, má ženo,
buď Pánubohu poručeno,
a věz, že každou hodinou
tvé lásky budu pamětliv,
ať jak chce je, co budu živ!"

A dlouhou hovořili dobu
a ven když přišli do mlejnice,
tak bledy byly jejich líce,
jak mrtvol dvou, jež vstaly z hrobu.

A Vraný v srdci vzdechy stuhlé
šel do síně a kráčel k truhle,
by, jako v mladém činil věku,
vzal řemeny a bílou deku,
v něž prádla sbalil část a šat,
leč vrávoral div neupad,
a žena, u muže jež stála,
jen ruce lomila a lkala,
a ústa modlila se vroucí:
„Ó přispěj, Bože všemohoucí!"

Co hovořili Vraný s ženou,
vstal Váša, ze svého hrd činu,
a k hořejšímu kráčel mlýnu
přes řeku ledem potaženou,
by na mládkův dal pustý svod,
jak zničil svatební by hod.

„Nuž, raď," děl, „jak bych učinil,
již věru nesnesu to dýl,
zlost má je bez konce a meze,
jak mravenci to po mně leze,
ni v pití úkoj již ni v práci,
ba kudy chodím, vše mne ruje,
i řeka na mne vyskakuje
a skála na hruď se mi kácí." —
„To vše tvůj chytrý otčím zplodil,"
děl Svára. — „Čert ho přines k nám,
však právě jsem ho vyprovodil
a budu hospodařit sám,
ty ode dneška po voraři
jsi stárkem, kamaráde, chceš?
a Chlumskáli se svatba zmaří,
sto zlatých dám ti; poraď, spěš!"

„Je věru vrchovatý čas,"
děl rozradostněn Svára zas,
„již pozváni jsou k svatbě hosti;
slyš, mocí Jarého se zhosti,
jenž jako vlk ti v cestě leží,
až vlasy strachem se mu zježí,
pak krev tvá též se zkonejší;
jen jednej, milý Dolejši!
Což těžko ti kdes v skrýši hor

se potkat s Jarým, začít spor
a zmalovat ho v tváři maně,
že všem se znechutí, i Janě?
Pryč, seškubni té lásky květ,
a kočky na srdci se zbav,
a zpět až půjdeš, jen se stav,
rád s rancem k vám se vrátím zpět.“
Leč v černé duši pocit tkvěl:
„Tak zdařilo se, jak jsem chtěl,
a zdaříli se ještě dál,
pak zavrou Vášu na pár roků,
a já po mlynářčině boku
jak paša budu žít a král.“

Ve mlýně modlila se máti
a čekala, kdy syn se vrátí,
slz po líci se řinul proud,
a štkala: „To je boží soud,
že nedbala jsem dosti syna;
co strážný duch náš ušel z mlýna,
strach nezdolný mi srdce svírá,
kéž Pánbůh Václava by ved,
by zřel, že dovršena míra
mých krvavých je slz a běd!“

Muk bouře ženě v srdci vstala,
a v hlavě kroužil v divém víru
tlum myšlenkových netopýrů,
když Václava se nedočkala,
jenž z krčmy slunce před východem
jen málo komu známým svodem
do zasněžených stoupal lesů,
by netušeně v dobu rannou
se s Jarým střetnul, když ne s Janou.
Zlou touhou nesen, v tváři bled
do houště na pařez si sed
a jako v strnutí a leku
zřel rudým okem do průseku,
jímž Jarý chodíval zřít k práci,
kde za zimy se dříví kácí.
V tvář rázem krev mu tryskla vřelá,
když zhlíd, že s Jarým právě dnes
šel do revíru také Střela,
a s nimi ztrýzněný jím pes.
„Zas zhatilo se, není sám,“
děl Váša zatínaje pěsti,
„ten chlap má ve všem všudy štěstí,
leč na Chlumu ho nenechám,
když nechce odejít, ať zkusí,
on musí ustoupit a musí,
ne dnesli, zítra, panák smělý...“
A chodci zvolna přicházeli —
vždy víc a více vrčel pes,
a před houštinou metlu vznes,
jsa divným nepokojem jat,
i počal hlasně vydávat...

„Aj,“ vece Střela, „Rys cos větří,
snad černá se tu zase válí,
jež sazenic tak málo šetří,
nuž, jeli tady, zle se spálí.
Či pytlák snad — jen vizte kroky —
jsa překvapen, tu kořist skryl?
Ej, v skutku, někdo tady byl,
či je tu posud? Prach a broky!
Psa dozajista něco jíme,
nuž pojďte, ať se přesvědčíme.
V před, Ryse! Nuže!“ — Ale ten
stál u houště jak přimrazen.
Tu Střela s Jarým v smrč se dal,
by shledli, proč as štěká Rys,
a hle, tu bledý Dolejš stál...
A Střela vzkřikl: „Tak to tys,
jenž k domu jsi mně chodil v noci.
Co hledáš tady živou mocí?“

„Svůj klid a mír zde hledám všade,
a toho, který mi ho krade,
vše nazpět chci, než pomstou vzplanu,
ať jde a navrátí mi Janu.
Zde ten je to, a neli, zkusí,
že někdo z nás dvou zhynout musí!“

„Aj, tak, ty dál chceš s námi hráti,“
děl Střela, „naposled to vez,
k nám budešli se ještě dráti
a číhat na nás jako dnes,
že bez rozvahy, to mi věř,
tě nazpět poženu jak zvěř,
a nebudu též bránit psovi,
jak posud, důtkami a slovy,
by se ti nezakousl v hruď;
pryč, domu mého neostuď!“

Však Váša Střelu ze všech sil —
až zavrávorav půdu ztrácel
a těžce do sněhu se skácel —

zpět levou rukou odstrčil
a pravou pevně v jeden kmit
za hrdlo taxátora chyt,
a přes obranu rychle psovu
bil pěstí v lebku jej a znovu,
že siná smrt mu zřela z tváře,
a snad by ho byl uškrtil,
leč náhle vztek vjel do ohaře,
jenž ostré zuby skočmo vryl
v hruď Vášovu a v divém reji
tlap drápem ryl mu v obličeji,
že bolestí a v krve znoji
té chvíle neviděl, kde stojí.

V ráz pustil Jarého, jenž v skoku
týl serval zuřivému soku.
V před Rys rval Vášu v divém vření
a vzadu tisk ho taxátor,
i nebylo mu vybavení;
tu Váša, aby skončil spor,
nůž rychle vyňal ňader spod,
jejž po střenky v hruď psovu bod,
chtě nejprv toho býti prost
a na Jarém pak shladit zlost,
jenž zděšen hlasně volal: „Šílí,
jsem ztracen, pomoc!“ A tuž chvíli
již Váša po Jarém se hnal,
leč padlý Střela rychle vstal
a ruku odrazil mu holí
a bil, kam moh, až Váša kles. —
Co doby té as cítil s matkou
muž vzdálený, že jinovatkou
a mrazem sklíčený lkal les.

Křik Střelů, vytí psovo k tomu,
hluk sváru, vzruch Vášova vzteku
ven lid hnal z myslivcova domu,
a ve krvavé rvačky ryk
pláč Janin ozval se a křik,
když zřela, kterak Vášu bijí,
a psa, jenž na zemi se svíjí,
a bílý sníh, jenž krev jich vsáká.
„Ach,“ křikla, „nechte ubožáka!“
a s pláčem utíkala zpět.

A Váša v duši rozechvět
tvář zraněnou skryl v ruce obě
a zvedaje se ustal v zlobě;
sil zbytkem prchal starou mýtí,
krev utíraje z tváře rýh;
hnalť blesk jej očí Střelových
a hrom, jejž z úst mu slyšel hřmíti:
„No, darebáku, snad máš dost;
dál nebuduli tebe prost
a poznovu tě někde zřím,
pak jako psa tě zastřelím!“

XIX.

Hnán hanby důtkami i zloby
zpět Váša prchal zkrvácen,
leč za polední jasné doby
jít z lesa houště nechtěl ven,
by celé údolí hned shledlo,
jak na revíru se mu vedlo,
tož vyčkával, až v horském klínu
stín vrchů temnější by vzrost,
že nikým neznán sběhne k mlýnu
a bude lidské hanby prost.
Hruď pálila ho rány znětem,
i tlapou zrytý obličej,
a chabosti a hanby sletem
vznik myšlenek v něm divý rej;
ty jako hejna netopýrů
mu křídly tloukly v chorý leb
a každý úder, každý tep
krev k divokému nutil víru.
Tak bloudil na pokraji lesa,
až cítě, že mu síla klesá
a mráz probíhá v údech všech,
do hajnice blíž cesty sběh,
by vyčkal unaven a bled,
až domů Svára by ho ved.
Vstříc vyšla hajná Václavovi,
leč uleknuta couvla zpět,
když slechla jeho hlas se chvět
a v tváři rudé známky psovy.
„Co probůh činil jste?“ se ptala,
„zlá nehoda se asi stala?“

Leč Váša děl: „Spad se skal jsem
a zranil jsem se nárazem,
teď mdloba přidala se k tomu,

až zotavím se, půjdu domů.
A kde je hajný?“ — „Po vsech chodí
a jedná k svatbě různou věc,
vždyť k oltáři ten týden přec
pan Jarý slečnu vyprovodí.“ —
„Jak?“ Váša vykřikl a vzdech. —
„Ba, vdavky budou v Chrášťanech;
muž obchází dnes hudebníky,
leč musí tady býti již!“

V hruď Václavovu vnikl nůž,
než zapřel srdce náhlé ryky
i vzdech, jenž z prsou se mu dral,
a pravil jen: „To dlouho chodí,
kéž přijde a mě doprovodí.“

V tom hajný, který vše již znal,
se vrátil a jat soucitem
a vděkem k matce v nitru svém,
jímž vázán byl k ní z těžkých let,
hned učinil, jak Václav chtěl.

Šli; v tom od řeky na ústret
křik smíšených jim hlasů zněl,
a do zdivených jejich lící
zář rudá kmitala jim loučí
a ručních luceren i svící,
a v sluch bil jakýs lomoz roučí,
jenž rostl, čím šli blíže k vodě,
až před hořejším mlýnem s háky
lid běhat zřeli všelijaký,
jenž hledal něco v koles brodě
a křičel: „Dozajista ten
je přeražen neb rozdrcen,
jak bouří trouchňák v širém hvozdě.“
„Ej, škrťte mlýny!“ „Již je pozdě!“
„I čerta, jenom jděte k pouchu
a ke kozlíku stavidel
a spusťte je!“ „Bůh ví, kam sjel,
znik, jako by tam hodil mouchu,
buď řebenáč ho rozmačkal,
buď pod led zanesla ho voda,
a pak vší námahy je škoda!“
„Jen zarazit...!“ A když mlýn stál
a louče ochabnula zář,
ptal Váša s podivným se chvatem —
a při tom bedlivě kryl tvář
klobouku okrajem a šatem —
co podivného se tu dělo.

„Hm, víte, jak si mládek ved,“
děl prášek, „pít se mu vždy chtělo,
dnes napil se však naposled!“
„Jak?“ — „Utopil se, spadl s lávky,
jež přes hrdlo tu vede k pile;
byl zpit a my tu měli správky
a Svára sem i tam se chýle
spad při podhorním žlabu dolů
a posud nevyplul nám v jev,
snad po kusech kdes vězí v kolu;
jen vodu přibarvila krev,
náš roztrhal ho řebenáč;
no, nebude proň velký pláč!
Já vždy se divil panu otci,
že držel ho tu živou mocí,
jen proto, lstnou že jeho řečí
k nám z dolejšího přešli mleči,
leč dnes, když tam měl stárkovat,
spil radostí se tak, že spad.“

„Je zabit tedy?“ — „Nemuk ani...
leč hle, tam stárek něco chyt!“
a Váša zřel, jak mlýnský lid
sval jakýs — trup byl k nepoznání —
ven z lednice té chvíle nes...

„To Svára, vizte, zpíval dnes
a pil a bručel na pantátu,
a teď je bez hlavy a hnátů,
kus ohyzdného masa jen...“
„A kde je ostatní?“ — „To ven
kams pluje dál, až někde v kraji
to chytnou snad a zakopají!“ —
„Tak,“ vece hajný, „mře, kdo klesne,
a za týden kdož o něm hlesne!“

„Toť hrozno!“ zděšen Váša děl
a jako osyka se chvěl,
„pryč odsud, kéž bych už byl doma!“
a chvějícíma prosil rtoma,
by hajný s ním, an prost je sil,
v příč říčky přes led přerazil,
a mlčel, co a jak se dálo.
I šli... Led vzdychal, šuměl les
a nad důlem se měsíc vznes
a nebe hvězdami se smálo.

Mlýn dolní druhdy v stálém kvapu,
byl smuten, odmlčel se, stál,

a každý střechýl při okapu
jak stuhlá slza být se zdál,
ač diamantů ku potěše
mlýn množství na strmé měl střeše,
jež v noci chladné v luny světle
jak hvězdy plály s nebe sletlé.

Vše ticho bylo kolemkol,
jen u splavu, blíž mlýnských kol
proud stenal chabým vody tokem,
a sníh, jejž sever na dvůr svál,
žalostně vzdychati se zdál
pod těžkopádným chodců krokem,
jimž světlá okna v domu líci
již z dálky smutně zřela vstříc,
jak rudé oči plakající
mdlých, žalem zhaslých zřítelnic.

Zřel hajný oknem do světnice
a za okamžik tiše stál,
shled mlynářku, jíž vpadlé líce
před křížem v dlaně tiskl žal;
jak ženy té mu líto bylo,
jež kvetla dřív jak živý květ,
teď zdálo se, že hlavu krylo
svým jíním dvakrát tolik let.
Tak vroucně na modlitbách dlela,
že ani chodců neslyšela,
leč když byl hajný zaklepal
a žádal, aby otevřela,
v ráz k dveřím lítla jako střela,
než jako by ji mečem ťal
v leb nakloněný, vzkřikla žalem,
když Vášův zřela obličej,
jenž v krve moku neustálém
pryč odvracel a skrýval jej,
an hajný do síně ho ved
a nutil, aby uleh hned.

„Co stalo se ti?“ vzkřikla máti,
„rci, napadl tě někdo snad?“
Leč hajný okem dal jí znáti,
by mlčela, a děl: „Ba spad
pan Dolejš tamo s naší skály;
na štěstí viděl jsem to z dáli
a pomoh mu a ved ho k vám.
Jen octem vymyjte mu rány,
jsouť nohy jeho zbědovány,
a zítra již, jak za to mám,
líp nežli dneska bude mnohem...“
A odešel, dav s Pánembohem.

Vzruch hanby, náhlý studu cit
v ráz plnil prsa Vácslavova,
že ani jediného slova
té chvíle nemoh promluvit,
jen ruce mateře své chyt,
jež prací byly rozedrány,
když vymývala jeho rány,
a zbytkem prchajících sil
je k ústům vznes a políbil
a zas své děsně zryté tváře
tisk obrátiv se do polštáře.

Máť nepospala, zle se dělo,
syn v noci horečkou byl jat,
leb pálil, tělo se mu chvělo
a v polospánku slova mát;
hned lál, až stavil se mu dech
a zase jak by letný spěch
jej nutil k útěku, vzduch lapal,
a s čela těžký znoj mu kapal.
Pak zas v něm rostl hněvu vzruch:
hned pěstí ve prázdný bil vzduch,
hned sedaje zrak strašně poulil;
jak strašidlo by náhle zřel,
a v lože podušky se schoulil,
neb před tvář pokrývku si střel,
až — mátoh málomocný plen —
vzdych z hloubky, zmořen, unaven,
pak několikrát sebou škub
a spal jak bouří padlý dub.

Když na den svitlo na horách
a Vácslav probudil se ze sna,
tu matku nový pojal strach
a bázeň tajemná a děsná;
bylť synův pohled vytřeštěn,
on rukou stále u výš mával
a živou mocí s lože vstával
a křičel: „Shořím! Ven chci, ven,
pít, pít chci; hůř je mi a tíž,
pryč s vodou — piva, vína číš,
sic zhynu; pít!“ a nazpět pad,
„pít, sice vzplanu, prosím vás“ —
a na celém se těle trás —
„či necháte mě umřít snad?
Pít, pít!“ A matka v těžkém hoři

té vyhověla vůli vzdoři.
Lékař z krámu prášek přines v letu,
a Václav vypil prach v ráz
svým neodtrhnuv ani retů,
pak spokojen děl: „Teď mi snáz.“
Leč nebylo vždyť v polosnění
mrak přelétl a matce zřel
a stenal: „Pryč, zde vidíš nesic:
můj ještěrek se rozestřel
zde po stěnách a v loži stály,
a tu, hle, zažeňte ty malý,
již u mých vyvřeštají mnoho
a lezou na mne, kdy mohou.
A co těch žab…“ A strašnou mukou
hnán, s lože chtěl, leč nazpět pad
a s povzdech těžkou chabou rukou
zpět hlavu ztížen obrátil,
a pohnutým tělem před zlým plazem
chvěl žalostně se strašným mrazem
a vstával zas, až zbytek maře,
až máť poslala pro lékaře.

A lékař sledovav nemocného
vše prozkoumav se matky ptal,
a když ji stranou zavolal,
děl soucitně: „Paní, všeho zlého
jest mi a matku, prosté žal,
váš syn propadl žáru pitím,
jež přízraky mu před zrak staví
a nevím, radit mohu jen,
ať vážněji ho ven a ven
mé léky a má pomoc zbaví:
vždy na jemné to vážky beru,
leč málo se mi daří věru,
že potom as v krátký čas
vše v starých kolejích jde zas.
Co žádá, musíte mu dát,
leč při tom také pilně hlídat,
by v pravý čas a každodenně
měl opravné stálé denně,
a ujmete-li najednou,
krev vše, ba v žilách se mu vzbouří
a mnohem horší sny mu hoří,
až zhasne vám jak jiskra v kouři:
teď krutá chvíle pro vás byla,
to vím, když k těmto matkám zlým
též zármutek se přidružila
z ran na hlavě a z trýzně psích:
než dbejte jen mých naučení!“

I bylo právě čtvrtý den,
když Václav zůstal ve blouznění,
ran horečky jsa pozbaven,
leč pusto bylo v těžké hlavě
a jako zchromen každý oud
tě po chorobě, po únavě,
a v srdci doutnal smutku proud,
jenž bránil mu a poutal jej
zřít matce v bledý obličej,
jež zdála se v tu smutnou dobu,
jak kdy by právě vstala z hrobu,
a tiše při synově loži
jak družky četla z knihy boží.

Tu z dálky jakýs zpěvný žal
do uší mu tiše zaznival,
či přelud to, či klamný sen?
Však slyší teď v smutný nápěv ten
skrz Cholmských lesů houšti šeré
hlas trubky jasně zazníval,
jak skvělá polka v miserere.
Vzkřik Váša z lože k oknu chtěl
a matčiny se chopiv ruky
děl, plachý div v tváři zryté:
„Aj, jaké podivné to zvuky
zní z Cholmských hor, což neslyšíte?“
A matka děla: „Neslyším.“
ač věděla, proč tak se děla,
a náhle plakat se jí chtěla,
když Váša zvolal: „Já však vím,
že u Střelových hod a ples
a fanfáry zní při poháru —
a zde je pohřeb, nesou Svaru,
…, jaká smutná je to dnes!
Zda uhodl jsem?“ „Nevím, synu.“
„Však slyšet je to zas a zas —
zde píseň pohřební — tam jas,
a já, já šílím zde a hynu! —
Tak ženu jménem jest Jana,
já ztratil ji, jak sebe sám,
ej, čeho tady hledat mám,
kde hanba stihla mne a hana,
keď raděj zhynul!“ Rozhněn
skryl zryté tváře do podušky.
Zda asi ztrátu lkal svoji družky,
či asi sejde as v onen den?

Noc celou plakal, úpěl syn,
leč potom zmlk a stichl zcela,

kýs mrazivý a mračný stín
kryl jizvy zraněného čela,
jen zřídka mluvil, řečí skoup,
zrak přecházel mu často v sloup,
a stále žízniv pil a pil,
by myšlenky své zapudil.
Sám druhdy s různých mátoh rojem
se bezděk utkával zlým bojem;
hned Jarého shlíd hněvu pln,
jak před ním Janu v náruč vine,
hned Svára zřel naň z řeky vln
a pít ho vábil z vody siné,
hned se Střelou se hádal v půtce,
hned křičel s Vraným maje spor,
hned hlasně smál se jeho důtce
a hlavu povznášel mu vzdor,
než posléz přišly okamžiky,
že v úzkostlivé dal se ryky,
v pěst zatínaje kleslé paže,
až pěnu na rtech, strachu plen
pad na zemi jak v bouři kmen
a ležel, jako když ho sváže,
tvář bledla, oko náhle zhaslo
a tělo osikou se třáslo . . .

V čas přecházel však nával ten,
leč Václav byl jak umučen,
a častěj matce domlouval,
proč z nadmlýnského lesa houští,
když právě nejraděj by spal,
v mlýn jeho nepřátele pouští,
již štvou naň Rysa, jenž ho kouše,
a proč u lesa velké souše
as Vraný stojí celý čas,
a nevrátí se raděj zas,
když otec, nechav hrobu klín,
sám zpět ho vede ve svůj mlýn.
Když vystřízlivěl, stud ho jal,
tvář pod kloboukem hleděl skrýti,
ba lidem všem se vyhýbal,
ni domů nechtěl druhdy jíti;
leč zas jak by to hodil naň,
zrak zahořel mu, hruď i skráň,
i nitro vzňalo se mu žárem,
tu třeba v noci tajně prch
a v starý vášně proud se vrh
a hltal pohár za pohárem.

Když odplul led a roztál sníh,
sem tamo chodil po stráních,
leč mhla mu duši obestřela,
a byl též lhostejný, když slech,
že na jiných teď revírech
je taxátor, a starý Střela
že rád by přeložit se dal
v kraj jiný, v nižší pásmo hor,
an na Chlumu je stále chor,
jen hlavou kýv, leč neustal
sám v skalách bloudit bez průvodu,
neb strnule zřít v modrou vodu
neb k vrchům Šumavským a snít
a mluvit pro sebe — a pít,
ač matku plakati když slech,
dral z ňader se mu těžký vzdech,
jak bouře skalami se dere
a křídly v jejich stěny pere . . .

(Pokračování.)

Za štěstím.

Román ze života Vídeňských Čechů.

Vypravuje

Karel Klostermann.

XII.

Mezi Hořejším a Karlem Svobodou utvořil se přátelský poměr velmi důvěrný. Hodili se dobře k sobě; oba mladí, oba nadaní, jeden druhého výborný společník.

„Jsteli mým přítelem,“ pravil kdysi Svoboda, „uveďte mě do společnosti svého pana strýce, abych viděl *ji*, abych nabyl jistoty,

že mne úplně mohla zapomenouti po tom, co mezi náma bylo... Smilujte se nade mnou, já bez ní nemohu žíti — nemohu zapomenouti, ač všemožně jsem o to usiloval."

I uvedl pan Miloš svého přítele, představil ho paní tetince, panu strýci a slečnám. Karel Svoboda byl mladík tak neobyčejně statný a krásný, že objevení jeho vzbudilo jistý rozruch v kruhu mladých dám; i milostivá paní a vládkyně salonu se na něj velmi blahosklonně usmála a podala mu svou pořád ještě krásnou ruku. Na slečnu Esmeraldu pak učinil nový host zvláště hluboký dojem; nespouštěla ho celý večer s očí, tak nápadně sobě počínajíc, že jí to vytkla slečna Melanie, řkouc: „Ten se ti patrně líbí, bez pochyby nějaký žebravý český student . . ."

Výtka nepomohla, slečna Esmeralda nepřestala se dívat za švarným mladíkem. Ten ovšem toho neviděl, jeho oči hledaly jinou. Nebylo věru lehko přiblížiti se k slavné zpěvačce, tak hustým kruhem dvořanů byla obklopena.

„Představím vás," pravil Miloš, „prosím však snažně, abyste nedal na sobě viděti, že ji znáte; přivedl byste ji do rozpaků. Nač také? Seznáte lépe její smýšlení."

Oba mladíci prodrali se davem až k umělkyni, a Miloš představil svého přítele ve vší formě, co nejzdvořileji, dokládaje, že královna má znáti všecky své poddané, i ty, kteří se jimi státi chtějí.

Slečna, vidouc starého svého známého, patrně se zarazila; bleskem zaletl k němu zpod dlouhých řas krátký, výmluvný pohled, tázající se: Vstávají mrtví z hrobu? — Ale nepoděsil ji zjev ten; usmála se, podala ruku hluboko se klonícímu, jenž ucítil jemné stisknutí měkké ručky a jemuž zvučel k srdci milý, něžný hlas jejích slov: „Těší mě, pane doktore . . ."

A vůkol šepot a šumot huhňajících, šiplajících hlasů: „Eh, eh — kdo pak je to?" — „Ps, ps —" — „Fabelhaft, eh."

Mladík ustoupil skromně ihned zase do pozadí. „Má štěstí, ten mladý pán," prohodil finanční baron, „já musel dlouho čekat, než se mi té cti dostalo . . ."

Svobodovi dostalo se štěstí i tančiti se slečnou, ovšem jen jeden, krátký tanec. „Smím vás navštívit?" osmělil se tázati. „Přijďte," odpověděla mu a udala mu den i hodinu, kdy bude pro něho doma.

Kdož byl nad něj šťastnější? Kdo ví, zda stará Excellence, která měla slaviti za málo dní svou svatbu s hezkou Lucilií; kdo ví, zda pan ministeriální sekretář Košata, který se procházel sálem podle slečny Melanie, zářící v celé své pyšné kráse.

Ba, události se zajímavé změny od té doby, co pan odborný chef promluvil tak otcovsky s panem Emanem. Z bývalého koncipisty v ministerstvě obchodu vyloupl se sekretář v ministerstvě vnitra; bolest jeho nad ztrátou Lucilčinou byla ovšem palčiva, ale pan Eman byl muž rozumné rozvahy; jakou moc měl pan odborný chef, to dobře věděl a toho právě na sobě zkusil; nelze pochybovati, že ho potěšila také paní Bartsieglová, která hojila rány srdce jeho znamenitým pörkeltem a vlastnoručně připravovaným čajem. Praktická jeho přirozenost nemohla neviděti, že jest pošetilo bojovati proti nemožnostem; že slečna

Melanie je také krásná a při tom také dcerou pana odborného chefa; že, vše uváženo, Lucilka také se nevzpírala; mělali ho tak ráda, proč neomdlela desetkrát? proč se neopřela vůli rodičů? — Ba, pan Eman Košata byl c. k. úředníkem, jemuž kynula velká, závisti hodná budoucnost, nikoli však tragickým jakýmsi rekem, jako bývají zamilovaní studující. Podlehnutí tragického reka po nerovném boji dobře se mu zamlouvalo v básni, ve smyšleném světě divadelním, ale ne v praktickém životě, zvláště v jeho vlastním. K tomu slečna Melanie počala se k němu chovati zcela jinak než dříve, zvláště od té chvíle, co byl povýšen. Časem se mu ovšem zdálo, že zjevná náklonnost této pyšné dámy jest jaksi provisorní, jako by na výpověď, kdy by přišel někdo vyšší, štěstí toho více hodný — ale to byl snad jen přelud. Také mu připadalo, že Lucilie schla, bledla — Bože můj! proč dříve nebojovala? — Co on mohl činiti? Byli by mu ukázali dvéře, s Pánembohem budoucí karriero! a slečna Lucilie by si přec byla musela vzíti Excellenci.

K vlastnímu vyznání mezi ním a slečnou Melanií nedošlo. Sblížili se druh s druhem, sami nevěděli jak. Najednou to bylo. Tančíval s ní, procházel se s ní, scházívali se i na počínajícím tehda korsu na Okružní třídě; ona pak ho doprovázela na pianě, když zpíval — zkrátka, bylo, jako by od jakživa k sobě patřili. Pan odborný chef měl pravdu, řka, že dcery jeho jsou poslušné děti. I on bude poslušným synem — dokud bude pan odborný chef, nastávající jeho tchán, v činné službě. Až bude na odpočinku, pak *on*, do té doby snad také něco takového jako odborný chef, povede velké slovo.

Z toho všeho je zjevno, že pan ministeriální sekretář Eman Košata byl šťastný člověk a že vyplnilo se na něm požehnání staré jeho matky, která před lety, když odcházel, k němu pravila: „Jdi s Bohem, dítě, a hledej sobě štěstí; však ho najdeš. Plahočila jsem se s otcem po celý život; z tebe bude pán.“ Od té doby matka dávno zemřela, on při smrti její nebyl, ani při pohřbu, ale požehnání její se vyplnilo.

Ale ještě šťastnějším byl Karel Svoboda; ten opravdu ve skoku a tanci doběhl odlehlé Schmalzhofské ulice.

„Poslouchejte, příteli,“ opakoval desetkrát Hořejšímu, „řekla mi, abych ji navštívil. Slyšíte? Nezapomněla!“

Přišed domů, objímal Zakolanského i Kousálka.

Pomalu loudal se čas, plížily se hodiny, minuty. Ale i ten čas se naplnil, i ten den se rozbřeskl, i ta hodina přišla.

Nový, krásný dům v renaissančním slohu, poblíže Okružní třídy, a v tom domě on, na něho padaly stíny štíhlých sloupů schodiště, lesknoucího se různobarvým mramorem. Podešvy bořily se na schodech do měkkých koberců, a když objevil se v kuloaru prvního patra, trochu zaražen, s tlukoucím srdcem, vyšla mu vstříc pěkná panská, čtverácky se usmívající: „Prosím, zde, pane doktore — slečna vás očekává.“

Pak předsíň a síň a salon a jiný pokoj — spuštěné na polo záclony, pološero; ale kdy by i všecky paprsky sluneční onoho jarního dne byly polily světlem svým celou nádheru, kterou rychlým krokem procházel, nebyl by ji viděl. Panská ukázala na tapetové dvéře sotva znatelné a zmizela.

Budoarek jako jesličky, rozkošný, útulný; divný, nikdy necítěný parfum ovanul mladíka, ale šero bylo takové, že nezvyklé oči skoro ničeho nerozeznaly, ani té krásné dámy na nízké otomaně naproti vchodu; kmitalo se pouze něco bílého mezi dvěma zrcadly.

„Nuže, pane doktore, řekla bych, že se mne bojíte," ozval se stříbrný hlas, doznívající v lehoučký, roztomilý smích.

Mladík se zachvěl pod dojmem tohoto hlasu; a v tom již ucítil na ruce své hebkou ručku, zaleskl se mu před očima jeho zlatý náramek.

„Tu, kolem," smála se, a on počínal viděti, rozeznával. Stála před ním ve světlé polotoaletě, krásná jako bohyně, útlá a přece plná, tmavé kučery draly se na bílé čelo i na růžové líčko.

Jemu dech se v hrdle tajil, zapomněl rázem na všecka ta krásná slova horoucí něhy, která jí chtěl říci.

„Je to od vás velmi hezké," pokračovala, když ho usadila na křesélko podle sebe, „že jste nezapomněl na Bětušku."

„Slečno . . ." zajíkal se Svoboda.

„Nic tak — pro celý svět jsem slečna, třeba seňorita Mercedes Moreno, ale pro vás jsem a zůstanu Bětuškou."

Podala mu zase ruku, kterou podržel v nevýslovném blaženství.

„Bětuško, je to možné? . . . Není to sen, krásná vidina, která se rozplyne niveč? Bětuško — od té doby, co jste mi odešla, obraz váš neopustil moji duši, byla jste mi světicí, která mě doprovázela tmou a trampotami života. Bětuško má! Sláva světská i lesk i bohatství dostaly se vám údělem — ale nepohrdejte mnou! Já vás tak neskonale miluji . . . popřejte mi třeba jen pohledu svého . . . Váš svět je velký, lesklý . . . ale věřte, má mnoho klamu, mnoho prázdnoty . . . a tak věrného srdce jako mé v něm budete marně hledat . . ."

Padl před ní na kolena, zakryl tvář v záhybech roucha jejího. Mlčky ho poslouchala, sklonila nachem polité líce hluboko k němu a položila ruku na jeho kadeře.

„Karle," počala zlehka se mu vymýkajíc, — „buďte moudrý, vyslechněte mě, jako já jsem vyslechla vás. Netajím vám, že jste jediný muž na světě, jehož miluju, pokud vůbec na lásku mohu pomýšleti. Žiju ve velkém, lesklém světě — žiju unášena kouzlem umění, kouzlem slávy . . . Pochopujete, Karle? . . . Chci vám tím říci, že jsem omámena, opojena vším tím. Nedivte se. Pro vše to jsem vás nezapomněla, důkaz toho, že jsem vás sama k sobě pozvala. Kdy bych byla tušila, že vášeň, že láska vaše je tak velká, nebyla bych se toho odvážila . . . Domnívala jsem se, že si pohovoříme jako staří kamarádi. Mějte rozum! . . . Nechte mne nyní, vyčkejte, až přejdou tyto dojmy nového světa, až dívčí srdce opět přijde k svému právu . . ."

Vznesl k ní zrak svůj, zanícený a smutný zároveň: „Bětuško, rozumím — chápu, a přece nemohu jinak, miluji vás šíleně . . ."

Vyskočil, přivinul ji k sobě, mocně, vášnivě, i vtiskl žhoucí polibek na její rty. Bránila se mu.

„Ustaňte, Karle! . . . Víte, co jsem vám řekla . . . vzpomínám na matičku, je zle . . . Karle, ať nelituju, že jsem vás k sobě pozvala . . .“

Pustil ji. Sklesl do křesla, všecek zdrcen, zakrývaje si obličej dlaněma. „Odpusťte!“ zaúpěl.

„Odpouštím,“ pravila, „ale nahlédnete, že vás nemohu již přijímati tak jako dnes. Chceteli mě vidět, docházejte k Chalupeckým.“

„Já vám přísahám, že se té přenáhlednosti už nedopustím!“

„Nevěřím v přísahy. Pracujte, abyste se něčím stal, a ponechte mi času, abych se vžila ve svůj nynější svět . . . Do té doby se uvidíme čas po čase u Chalupeckých.“

„Vy nemáte srdce . . .“

„A vy nemáte rozumu.“

„Odpusťte mi, Bětuško — nevyhánějte mne.“

„Já vás nevyháním, vy se vyháníte sám.“

Vstal, uklonil se, měl se k odchodu. Přistoupila k němu, položila ruku na jeho rameno, pohledla naň mile, přátelsky.

„Ne tak, Karle, neodcházejte tak. Nemyslete, že jsem zapomněla, jak jste se mne ujal, když jsem přišla do Vídně jako ubohé, opuštěné děvče, nevědoucí, kam položiti hlavu. Opakuji vám: pracujte a čekejte, i vám se otevrou brány do vyšších kruhů, a přičiníteli se, budu si myslit, že to činíte k vůli mně, a budu se pokládat za šťastnou.“

Rozešli se v dobrotě, ale Svobodovi bylo přece, jako by byl vypuzen ze svého ráje. Vstoupilo mu jasně na mysl, že ho veliká propast dělí od zbožňované dívky, i vyčítal si, že vášnivou prudkostí svojí propast tu ještě více rozšířil. Styděl se sám před sebou a po prvé snad ve svém životě neřekl úplnou pravdu příteli Zakolanskému, když se mu svěřoval:

„Bětuška je anděl. Chce a žádá, abych k vůli ní se vynasnažil, pracoval. K tomu má právo — ano musí žádati, aby ten, kdo se k ní chce povznesti, stal se jí hodným. Uložila mi velký, těžký úkol, ale přisámbůh, já se přičiním!“

Zakolanský stiskl příteli ruku. „Dobře tak,“ pravil, „staň se jí hodným, Bůh ti dal nadání.“

Víme, že po chvílích takového rozčilení a rozechvění dostavovala se u Svobody z pravidla reakce, jevící se v tom, že se chytával svých studií s opravdovým fanatismem. Bylo, jako by všecky ostatní svoje myšlenky a tužby chtěl udusiti stálým namáháním ducha. Celý den nevycházel z nemocnice, chvátal z kliniky do kliniky, ze sálu do sálu, přebíral kollegům pacienty, činil pozorování, zapisoval, účastnil se všech možných rozborů fysiologických, hrubě nevycházel z pytváren, tak že prosektor i sluhové potřásali nad ním hlavou. Když pak večer přicházel domů, sedal za stůl, zabíral se do knih a poznámek svých, jako by ostatního světa proň nebylo. Kousálek si ho dobíral: „Ty to ňák hltáš! Já na tvém místě bych se bál, abych se sám nerozznemohl . . . Hledáš snad arkanum proti třesavému třeštění? Kdy by Pánbůh dal, abys ho našel! Zachránil bys našeho přítele Martina Kučeru, který teď už pije každého rána šest sklínek rumu, aby se

netřásl. Loni s tou brebeřicí začal; jak vidíš, dostal se už hezky daleko . . .“

Svoboda, jenž v dobách horlivého studování těžce snášel tlachy Kousálkovy a často velmi nevrle ho odbýval, přece se zamyslil při těchto slovech. Kučera byl milý, nadaný mladík, chlouba svých starých rodičů, kteří měli malý krámek v Písku a všecko na tohoto svého miláčka obětovali. Chtěli, aby studoval ve Vídni: „tam spíše kvete štěstí, Vídeň je Vídeň.“ Nyní našel štěstí v rumu, třásly se mu ruce tak, že nemohl ani domu psáti.

Kousálek si narazil cylindr, zahalil sporé tělo své do širošírého svrchníku, oblažil paní Müllerovou peprným vtipem a zmizel. Za to brzy přišel Zakolanský; pozdravili se, pohovořili.

„Věc je vyřízena definitivně,“ pravil technik, „mluvil jsem s panem stavebním radou Jenikovským. Jakmile ukončím studia a složím zkoušky, jsem přijat do jeho kanceláře. Šest set zlatých pro začátek, není to pěkné? K tomu se vrátím do Čech.“

„Já tady zůstanu,“ pravil Svoboda trochu roztržitě.

„K vůli Bětušce, neli?“

„Ovšem. Také nemám chuti státi se venkovským lékařem.“

„Víš, já z plna srdce uznávám všecko, co Vídeň má dobrého — ale umřít bych tu nechtěl. Doma je přec jen nejlépe, člověk je mezi svými. Řekne se snad, že jsou to náhledy šosácké, nemohu si však pomoci. Vzdělal jsem se tu, seznal jsem svět a lidi, ale pak domů, domů — ani ti vysloviti nemohu, jak velice se na vlast těším.“

Svoboda se zadíval do prázdna; pak si zapálil cigaretku. Možná, že za modrými obláčky dýmu viděl lecjaký pěkný obrázek v šeré dáli; možná, že spřádal tu chvíli tichou, dojemnou selanku, která ovšem brzy se rozplynula jako lesklá mydlina. Baf! baf!

„Ty jsi šťastný člověk, Vojtěše. Pouť tvého života leží před tebou urovnána, jasna. Nelze ti pochybiti . . . Ale já? Můj Bože, co mi osud přinese? To bude bojů! . . . Podaříli se mi, co chci, bude dobře — odměna je skvělá, cíl vznešený. Ale nepodaříli se . . . kdo ví, do jaké propasti se propadnu . . .“

Nazejtří rozpjalo se nad Vídní slavné dubnové jitro. Nebe bylo modré, bez mráčku; všecko bylo plno slunečních paprsků; polily se zlatem steré věže, střechy i římsy, odrážely se od dlouhých řad domů, leskly se v tisícerých oknech, hrály si na myriádách předmětů za výkladními skříněmi, rozvíjely pupence na stromech, barvily děvčátkům tvářičky. Vnikaly všude, do temných komůrek chudiny i do pyšných paláců velmožských, tu a tam i do úzkých uliček vnitřního města.

Byl to prvý opravdově teplý den toho roku; po všem městě ho velebili, oddávajíce se oživujícímu působení milého sluníčka, všude, i na místech pláče, bolesti a zoufání.

Po rozložitých dvorech a sadech všeobecné nemocnice v Alserovské třídě procházely se nemocní v dlouhých, rýhovaných županech; všecky lavičky obsazeny. Zvláštní dojem činí ty bledé, zubožené tváře nemocných i rekonvalescentů, kteří po dlouhých mrákotách zimních po prvé si vyjdou z temných sálů na boží světlo, z ovzduší naplněného výpary desinfekčních látek na čerstvý vzduch. Celé tragédie vyčteš

z těch mutných očí, z vybledlých a žlutých lící, ssinalých rtů, skrčených postav — a přec nelze neviděti pablesku naděje, jež za takových dnů všecky ty obličeje oživuje. Těší se jimi vespolek. „Teplo, čerstvý vzduch mě uzdraví," praví jeden. — „Mně tohle doktor taky řekl," ozve se druhý. „Mně taky," přisvědčuje jich pět jiných. Zatím sluníčko svítí dále, chudáci se k němu obracejí a prsa dýchají zvláštní rozkoší.

Sbírají se odevšad vrabčíci, štěbetají, křičí. Nemocní jim házejí drobty chleba; po dlouhém uvěznění v příšerných jizbách, kde umírali kolem nich druhové v bolestech a utrpeních, nic je tak neblaží, jako ta boží příroda.

Výše a výše stoupá slunce na nebes báni. V sadech, v dlouhých alejích jen se to hemží. Celé to obecenstvo velké nemocnice počíná se scházeti. Mladí studující, po jednom, po dvou, v celých tlupách — z kliniky do kliniky, z ambulance do ambulance; doktoři a profesoři, staří i mladší páni, vážní, vědomi sobě důstojnosti své; ošetřovatelky v bílých čepcích a zástěrách; různí lidé, ponejvíce chudáci, ubírající se za bezplatnými poradami lékařskými; přátelé a známí chorobných přicházejí na návštěvu. Vše to se rozbíhá různým směrem, do různých dvorů a oddělení, a zase se to kupí, čeká před různými vchody. Všecky kroje tu viděti i všecky typy, všecky řeči a nářečí slyšeti; hovoří to vůkol, vzdychá to, naříká, stěžuje si, pláče a — směje se to.

Venku v třídě, před samým hlavním vchodem je pravá tlačenice: lidé odcházejí a přicházejí; nečinné skupiny hromadí se kolem zasklené skříně, za níž vyložena jsou četná psaní, do nemocnice adresovaná. Časem přijíždí lesklý kočár, vystupuje pán, elegantní, vážný. „Dvorní rada profesor X." „Primář Y.!" Studující pozdravují, uctivě ustupují stranou.

Přišel jakýs člověk, pomalu se ubíral, podpíraje se o velkou, sukovitou hůl. Široké plece svědčily o mohutném kdysi složení, ale postava byla skrčena, hlava ku předu se klonila, oči hluboko vpadlé do důlků, obličej samá vráska, bolestná rýha, nohy jedva se pletly. Chuďasův oděv byl vetchý, sešlý, vysoké boty blátem potřísněny. Přišed ke vchodu, sňal starý kašket, stanul němě, tázavě se ohlížel; bázlivé zraky jeho utkvěly konečně na vrátném, jehož po nějakém váhání oslovil.

„Prosím poníženě, pantáto," pravil česky charakteristickým jižním nářečím, „ráčej mi říci, kde je tu ten pan doktor, co kuliruje zadarmo, vědí, ten nejvyšší milostpán."

Vrátný si ho přeměřil; patrně porozuměl, uvažoval však, nezadáli důstojnosti své, odpoví-li mu česky na českou otázku. S takovým uvažováním setkáváme se ve Vídni dosti zhusta ještě dnes.

„Jděte na levo, povědí vám," pravil konečně vrátný, hezky zticha, aby ho neslyšeli.

„S ponížeností prosím — kdy bych já uměl německy . . ."

Vrátný pokrčil rameny a opakoval: „Jděte jen na levo, jděte — nemám času tady s vámi klábosit."

Chuďas ubíral se mlčky, kam vrátný mu byl ukázal. V přijímací kanceláři našel se člověk česky znající. Tázali se ho, chceli býti přijat do nemocnice. Nevěděl, poradit se přišel s tím nejvyšším milostpánem, který všem nemocem rozumí.

„Mám to v sobě několik neděl . . . dech se mi tají . . . lehá to na prsa, dusí mě to... a tu mi řekli, že tady všemu rozumějí... že poznají každou náturu a nemoc . . ."

„Ke kterému profesorovi chcete?"

„Prosím, nevím jak tomu pánovi říkají . . . ale je prý hodný, s každým chudým člověkem rozpráví."

„Nu, to jděte k panu dvornímu radovi Škodovi . . . přes dvůr, na pravo, v samém koutě."

Jiní lidé přicházeli; chorý se chtěl blíže přeptati, vše mu bylo nové, těžko chápal, těžko se vyznal. Nedali mu již bližšího vysvětlení. „Jděte, jděte," veleli mu, „co stojíte?... myslíte, že jste tu sám?... Přes dvůr, na pravo, už jste slyšel; však vám tam povědí."

Ubožák šel. Širošírý dvůr se před ním otvíral v slunečném lesku. Trávníky se zelenaly, na záhonech kvetly rozmanité květiny, a všude všecko se hemžilo lidmi. Došed do polovice hlavní aleje zachvácen byl prudkým kašlem. Nemohl dále, bolestně jím lomcoval suchý, úmorný kašel. Nemocní, kteří se vyhřívali na lavičce nedaleko něho, přispěli mu na pomoc; byli to Němci, kteří mu nerozuměli, avšak ochotně, plni soucitu postoupili mu místo, pobízejíce ho, aby usedl. Trvalo to hodnou chvíli, nežli kašel se trochu utišil; ubožák byl dychavičností skoro bez sebe.

V tom šlo mimo několik mladých pánů. Nemocný najednou sepjal ruce, nevýslovná radost zaleskla se v hluboko zapadlých, krví zalitých očích.

„Ježíš Maria — Bůh poslal mladého pána!" vyhrkl ze sebe. „Smilujte se nade mnou!"

Mladí páni se zastavili. „Můj zlatý pane!" A nemocný vstal, pracně, ruce k nebi zvedaje, div se nevrhl k nohám — Karlu Svobodovi.

Ten všecek udiven stanul: „Kdo jste? co mi chcete?" tázal se. A chudák na to: „To je štěstí, zaplať Pánbůh!... A co pak mne pán nezná? Já jsem Matěj Košata, račte se pamatovat, tenkrát, jak jsem přišel . . ."

Mladík se podíval — ba, stěží ho poznal! Plížil se před ním stín bývalého Matěje, a ten stín chroptěl sípavým hlasem cosi o svém štěstí! Pohled na tohoto ubožáka dotkl se srdce jeho jako břitký nůž.

„Bože, vy jste to? Povězte, co chcete? Jste patrně nemocen."

Tu se Matěj dal do povídání, co všecko zkusil. Celou zimu pracoval v mrazech a mokru, ježto ruka mu nesloužila, musel začasté ustávati v práci, a při takové zastávce promrzl všecek spocený a nachladil se důkladně.

„Pojďte, pojďte, já vás dovedu na kliniku," pobízel ho mladý muž, „dobře jste se poradil, že jste přišel sem hledat pomoci. Jak pak se vám jinak vedlo, chudáku?"

Matěj mu vypravoval všecko, co se s ním stalo od příchodu jeho do Vídně; nezatajil ničeho, ani svůj poklesek proti zákonu, který ho přivedl do vězení.

„Chlapeček mi umřel," bědoval nešťastník, „ženu mi odloudili. Jsem tu sám na světě; myslil jsem si: na koho se dřeš? Jdi domů do Čech, sám se uživíš! Ale ta hanba! Co by řekli, kdy bych přišel bez Terezky? . . . Ona teď s jiným žije, jako milostpaní, všeho hoj! Já si však myslím, že takový hřích nemůže potrvat — a co bude potom dělat? Což kdy by ji vyhnal od sebe? Já bych jí všecko odpustil, vždyť ji mám rád . . . Proto jsem se dřel dále . . . ale teď už to nejde . . ."

Svoboda dovedl Matěje na kliniku profesora Oppolzera. Veliký sál, po obou stranách postele v dlouhé řadě, která se Matějovi zdála bezkonečnou; snad sto nemocných čekalo, až na ně dojde. Zástupy mladých pánů — uprostřed starý pán bezvousý, s těsně k lebce přičesanou šedou kšticí. Trvalo to hezky dlouho, než došlo na Matěje; napřed se musel vysvleci.

Konečně stanul před ním starý pán; poklepal ho i obrátil se k svým posluchačům, mluvě k nim déle než při prohlídce předcházejících nemocných. Jakýs mladý pán, s nímž Svoboda byl mluvil, řekl starému několik krátkých slov. Z toho, co profesor promluvil k posluchačům svým, Matěj ovšem slova nerozuměl, ale mladým pánem to trhlo.

„Zajímavý případ," vece učenec, „přistupte, pánové, vyslechněte." Několik pánů přistoupilo, položilo ucho na Matějova prsa. A profesor pokračoval: „Předcházel zánět pohrudnice, snad i srdečníku. Následkem exsudátu srostla pohrudnice se srdečníkem, a srdce samo jest odsunuto na pravo. Pravá klapka nezavírá — insufficientia arteriae pulmonalis. Prognosis infausta . . . ale průběh by bylo třeba sledovat . . . Člověče, vy tu musíte zůstat."

Svoboda uchopil Matěje za rameno. „Pojďte, pojďte — zůstanete tu, aby vás mohli — vyhojit."

Jiný mladý pán přiskočil, zavolal ošetřovatelku. „Postel číslo 23 je prázdna," pravil, „uložte ho tam."

Profesor zatím diktoval jakýs recept.

Svoboda přistoupil k ošetřovatelce. „Prosím vás, paní Hausrová, dobře ho ošetřujte; je to můj známý. Odměním se vám."

Paní Hausrová, buclatá, hezká ženuška, usmála se roztomile na mladého pána a slíbila, že učiní dle sil svých.

„Mynaříku," obrátil se Svoboda na jednoho mladíka, „máš pacienta?" A když dostal odpověď, že ne, pravil: „Vezmi si třiadvacítku, tu toho člověka: pleuritický exsudát, insufficience klapky bikuspidální — zajímavý případ. Kromě toho je to chudák, ubožák k nevypsání. Postarej se o něj, vezmi ho do své ochrany; učiň to k vůli mně."

Mladík přikývnul. „Pojďte, můj zlatý," pravil k Matějovi, pomáhaje mu do kabátu; „postaráme se o vás, jako byste byl náš."

Matějovi vytryskly slzy: „Zaplať to nebeský Pánbůh těm pánům. Je to štěstí, Božíčku, je to štěstí, že jsem je našel."

jařila jistou část společnosti, že veselost její neměla mezí. Milostivá paní máti nevěstina přišla ovšem poněkud do rozpaků, začervenala se a sklopila oči; slečna Melanie sepjala bolestně ruce a obrátivši se k svému ženichu, pravila: „Gräulich! Takový člověk neumí německy a mluví! Není to škandál?“

Nejvíce ovšem zlobil se Miloš; nemohl se udržeti a šel pošeptat otci do ucha: „Tatínku, prosím tě, nemluv mnoho v té společnosti; neumíš dobře německy, a oni se ti smějí . . .“

A starý, nemálo rozdurděn, dal synovi v odpověď: „Cože? Já že neumím německy? Ty mě budeš učit, ty holobrádku! V celém Jičíně není nikoho, kdo by uměl lépe. Já uměl německy dříve, než tys se narodil — abys věděl. Já, a neumět německy! Což pak za našich dob byly jiné školy než německé? Řekni těm, kteří se mi smějou, že sami nic neumějí. V Čechách se mluví pořádně německy, nikoli ve Vídni, tu se mluví jen hatlaninou, to jim řekni. To ví celý svět.“

Miloš by byl rád odpověděl; nahlížeje však, že výwody jeho nebyly by tu místné a že by otce marně podráždil, umlkl. Bylo také čemu naslouchati jinde. Zajímavé se tu vedly řeči.

Květen 1866! Kdo ze starších čtenářů se nepamatuje, jak pohnutá byla ta doba! Válka s Pruskem a s Italií visela ve vzduchu; zde pak, při této svatební hostině, sešel se květ diplomacie, vojenských hodnostářů, vysocí státní úředníci. Rozumí se samo sebou, že politika přišla na přetřes.

Páni se neostýchali v ničem; upřímně si pověděli svoje mínění a ještě upřímněji nadávali vládě.

„Bismarck?“ dal se slyšet excellenc-ženich. „Bismarck dovolává se idey národnostní. Já to pokládám za chybu. Společnost nemá co dělat s národností. Uhlídáte, pánové, že se ten člověk přepočte.“

Jakýs diplomat, zástupce malého německého státu, usmál se slaďounce.

„Rakousko má svou německou missi,“ ozval se jakýs vysoký státní hodnostář; „Rakousko jest nejsilnějším státem německým, a tudíž mu přináleží první slovo v Bundu. Spustíli se Rakousko této své raison d'être, sobě samému vykopá hrob. Já jsem rozhodný přívrženec theorií Josefinských.“

„A Uhry?“ otázal se kdosi; „a naše Italie? a neněmecké národnosti?“

„Benátsko pouštím, ať si je Vlaši vezmou.“

„Uhry skrotíme my,“ ozval se jakýs vojenský hodnostář. „Těm pánům se zachtělo nového Világoše.“

„Uhři jsou našimi spojenci,“ pravil hodnostář, který se tak horlivě zastával německého povolání Rakouska, „Rakousko bude prováděti německou politiku, a Uhři nám budou pomáhat na venek; doma si za to budou dělat, co chtějí.“

Válku pokládali všichni za nezbytnou; skoro všichni byli přesvědčeni, že skončí velkou porážkou Pruska. V tomto neomylně předvídaném faktu viděli zasloužený trest za novotářství. O hrůzách války, o možném zaplavení Čech pruským vojskem živá duše se nezmínila.

V tom jen se shodovali, že vinu této krise nese panující vládní systém hraběte Belorediho. Co tu bylo úštěpků, potupných poznámek!

Excellenc-ženich podotkl, mna sobě ruce: „Mne nikdo nebude moci viniti. Chvála Bohu, stojím stranou. Ať snědí jiní, co nadrobili.“

Jiný pán pravil: „Ať vypadne vojna jakkoli, slovanské národnosti a zejmena Čechy nutno potlačit. Zvítězímeli a uvážemeli se následkem toho ve vůdčí úkol v Německu, jest třeba, aby Rakousko mělo i uvnitř ráz německý, a celé Německo bude nám nápomocno. Ostatně pak nebude potřebí nižádných prostředků násilných, proces vykoná se sám. Prohrajemeli, budemeli nuceni zříci se na ten čas vůdcovství v Německu, budeme za to moci soustřediti všecky své síly na zamezení toho, aby se negalvanisovaly ve středu Evropy mrtvoly; nač tu trpět takové pošetilství, takovou zbrklost?“

Miloš Hořejší slyšel tu řeč. Hněv k nevypsání naplnil mladou, vlasteneckou jeho duši. Nemohl se přemoci.

„Jakým právem smíte nás prohlašovat za mrtvoly?“ vyrazil ze sebe. „My žijeme, pane! . . . Důkazem toho jsem já, který, ač mlád, neostýchám se vám to pověděti. Divné jsou ovšem poměry, které dovolují rakouskému úřadníku státnímu takhle se pronášeti o rakouském národě. Stojím vám za to, že my se přičiníme, aby tyto poměry se změnily.“

Slova tato vzbudila nesmírné podivení, opravdový úžas. „Kdo je ten mladý pán?“ otázalo se několik osob.

„Čech jsem, nic víc, nic méně,“ odpověděl hrdě mladý muž, „Čech, který se za svůj národ nestydí.“

Pan odborný chef položil ruku svou mladíkovi na rameno. Pokládal za svou povinnost potlačiti v zárodku vše, co by mohlo kazit náladu; pročež pravil mírně, otcovsky: „Tvoje nadšení pro českou věc tě šlechtí, milý synovče. Každý pořádný mladík horuje pro své ideály. Nedivte se, pánové, a nechte ho, však vystřízliví časem.“

Bylo s podivením, jak protest tohoto jediného člověka učinil konec všem dalším politickým hovorům. Trval sice po nějakou dobu jakýs nelad, panovalo jakés napjetí, ale za krátko vrátila se bývalá veselá nálada.

Ba, bylo veselo všecko, co tu žilo a pilo, všecko až na tu mladičkou excellencpaní. Chmury ležely na běloučkém jejím čílku, modré oči s vlhkým leskem dívaly se na svět jako skrze závoj. Někdy zatrůnil jí úsměv na rtech, ale nucený úsměv, který nevycházel z duše. Jednou jenom setkaly se její oči s pohledem pana Emana Košaty; ten snad v nich četl bolnou výčitku, neboť nesnesl némé jejich řeči, a zraky jeho obrátily se jinam.

Za to zaslechl onoho večera jinou rozmluvu, která ho trochu rozrušila; dobře mu, že si osvojil už dokonale zásadu, kterou nejednou slýchal z úst svých různých představených: „Dobrý politický úředník musí za každou cenu i při každé příležitosti zachovati klid a rovnodušnost.“ Stáli u okna v jednom vedlejším pokojíku dva mladí páni a kouříce hovořili mezi sebou.

„Poslechněte, barone,“ pravil jeden, „uvážímeli věc, jak náleží, prohloupila pořádně ta stará Excellence, že si vzala tak mladou dívku.

Titul sebe větší a zvučnější nechrání před následky. Buď se mu usouží nebo se potěší. Hm, za rok jsem třeba k disposici."

„On se kdesi vsadil s ještě mocnějším pánem, který si ho dobíral pro jeho pleš, že než rok s rokem se sejde, dostane za ženu mladou dívku z vážené rodiny. Tak aspoň se povídalo v saloně hraběte Pottersteina."

„Proč pak si tedy nevzal Melanii, ta by se byla rozhodně lépe hodila k němu; ta by se jistě nebyla usoužila, a to je, venkoncem uváženo, přece lepší."

„Ten pyšný anděl se dostane onomu českému hlupákovi z ministerstva vnitra."

„To se ještě neví, příteli. Ví se pouze to, že si drží tu ocilku v ohni, kdy by nedostala jinou."

„Nu, ať si ji drží, já bych ji nechtěl."

„Já taky ne."

Oba se smáli. Pan Eman, který nepozorován stál poblíže a všecko slyšel, měl toho dost. Pět minut po té oslovil ho jeden jeho kollega, řka: „Kollego, kdy pak budeme slaviti vaši veselku, co? Podívejte se jen na svou nevěstu — hotová královna! Vy máte štěstí, kollego!"

Nepocházel také od srdce onen úsměv, jímž Košata odpověděl na tuto gratulaci.

V té chvíli povstal ženich a dvorně podal rámě své choti; Košatovi zdálo se, že Lucilčiny oči ještě jednou utkvěly na něm. Bylo mu v pravdě velmi teskno.

„Štěstí! štěstí!" zašeptaly jeho rty, „mé štěstí ubírá se navždy ode mne těmito dveřmi."

Bavili se u Chalupeckých na veselce páni, proč by se byli nudili služebníci? Lokajové, kočí a komorníci pánů šlechticů, obcujících této slavnosti rodinné, věděli dobře, že panstvo jejich tak brzo se nevrátí, i sešli se tedy v nedalekém paláci prince B., člena uherské rodiny velmožské, kam je byl pozval Medňanský Pišta, haushofmistr princův, rodem Slovák, jinak tělem a duší šibeničník, který uměl okrádat svého pána způsobem v pravdě geniálním. V té příčině předčil i přítele svého Jana Bulku, který spatřil světlo světa společně se svým pánem, hrabětem R., kdesi na zelených nivách Posázavských. Věrný tento sluha spojoval s důstojným zevnějškem nevšední nadání přivlastňovací, tak že ničeho nebylo, co patřilo panu hraběti, aby to také nebylo jeho. Pan hrabě pak ničeho nedopustil na věrného Johana a poctíval ho neobmezenou důvěrou. Pišta i Johan lnuli k sobě dojemným přátelstvím a brousili vtip svůj na Hryckovi, rusínském lokaji polského pana hraběte P., který byl tak hloupý, že se ob čas ochmelil nějakou rasovinou v blízké kořalně, protože se bál sáhnouti na vína svého pána. Podivnou náhodou — tak aspoň myslil Hrycko, který věřil v nečistou sílu — pán jeho mu z pravidla přicházel na jeho kořalečné spády. „Já neznaju, on to čuchaje, il mu to čort na ucho hovoryt, nedaj Boh," stěžoval si hodný Hrycko svým kollegům, s kterými řešil otázku všeslovanského diplomatického jazyka.

Jiný poctivec byl kuchař princův, Charles Pazourek (vyslov: Pazurè), který na truc svému bretonskému jmenu a svému tvrzení, že je Francouz, pocházel od Slaného. Naučil se kuchyňským vědám ovšem v Paříži, kde byl po mnoho let u knížete Metternicha podkuchtíkem, až ho pro přespříliš fanatickou náklonnost ke knížecímu stříbru zdvořile požádali, aby šel jinam; utrhační jazykové tvrdili, že Charles Pazourek znal Pařížský kriminál Mazas dosti důkladně. On sám tvrdil, že se Babylonu nad Sekvanou přesytil, že také politické poměry Francie, kterou dusil tehda usurpátor, ho přiměly podívati se trochu za hranice, že se vrátí do vlasti, až nenáviděného Caesara vyženou. Charles a Pišta byli nerozluční přátelé a řešili zase otázku dělení práce; každý totiž kradl v jiném departementu.

Onoho večera dělili se v amfitrionství. Pozváni byli tedy pan Johan, Hrycko, několik jiných pánů, aby pak zábava byla pikantnější, také několik dám. A ježto pak princ B., hrabě R. a hrabě P. dvořili se všichni krásné Španělce Mercedes Moreno, bylo přirozeno, že pan Pišta, pan Johan a Hrycko (ten nebyl nikdy pánem) věnovali city srdcí svých panské její, hezoučké Barušce, zde ovšem Betty a někdy také Vetty zvané, kterou jsme již poznali, když jsme señoritu navštívili s Karlem Svobodou. Fräulein Vetty byla královnou toho večera v paláci prince B. Byla vůbec na rozpacích, kterého ze tří nápadníků by si měla definitivně vyvoliti. Pišta se jí zdál nejstatnějším a nejbohatším; Johan uměl nejlépe mluvit, a pak věděla, že je z dobrého rodu — otec byl šafářem; Hrycko pak se jí sice zdál býti trochu přihlouplým, za to však byl nejhezčí a nejupřímnější, byl by si ji na místě vzal, z těch druhých ji nikdo nic takového neslíbil. Je vidět, že bylo těžko pro jednoho z těchto tří nápadníků se rozhodnouti. Věc bylo třeba náležitě uvážiti, a věru nejmoudřejší bylo vyzkoušeti je všecky a potom se rozhodnouti, a to fräulein Vetty také dělala, ale pěkně pozorně, aby jeden o druhém nevěděl; neztratil při tom žádný ničeho.

Dnes bylo veselo. Monsieur Charles, který miloval také jednu z pozvaných dám, staral se o kuchyni, páně Pištův ressort byl sklep a doutníky. Vybraná jídla, bordeaux, burgundské, rýnské, šampaňské, zrovna jako u Chalupeckých, ani o mák jim nebylo hůře.

(Pokračování.)

V Jizerských horách.

Pták vyzpíval již svoji hymnu ranní
a nebes oko i v dna roklí vniklo,
a vůkol v obzor ode stráně k stráni
jako by jitro prškou stříbra stříklo.

Ruch denní rozpjal široká svá křídla
a mávnul jimi přes rokle i hory,

vše ožilo, těch chudých nízká sídla
i boháčovy závody a dvory.

Tam dole, odkud dým se k nebi nese,
upjal se živel cizinského rodu,
dal mezník v luh a zasadil jej v lese
a jezem spoutal bystrou řeky vodu.

A dlouhé, vysoké a tvrdé domy,
v nichž steré stroje hučí a se točí,
na drobných výspách se stinnými stromy
nastavěl v řady — nepřehlednou oči.

Výš po stráních, kde spleť je krátkých mezí,
Čech chudý táhne horský hak a brány.
Hak těžce jde, kde skály v zemi vězí,
a přec tam poklady jsou uschovány.

Leč dobýt jich pěst nestačuje měkká,
dřív tisíckrát se ruka umozolí.
Však člověk doufá, modlí se a čeká
a skály láme, hroudy mocí trolí.

A jako v závod se šťastnějším sokem
svou pěstí těžkou chleba dobývá si,
v mateřskou půdu pevněj každým rokem
zatíná patu, k dědictví se hlásí.

Ó pracuj, pracuj, třebas umozolil
svou těžkou pěst, ty dobrý český lide —
jest na tobě, bys nikdy nepovolil,
tvá vesna neli tobě, vnukům přijde!

Jan Vřesnický.

Úspěchy dělnických společenstev anglických.

Podává

dr. František Čuhel.

Říká se, že záleží velice na tom, aby děti byly opatrny při volbě svých rodičů; stejným právem možno zajisté tvrditi, že by také knihy měly býti obezřely při volbě svých autorů. Ke knihám, jež při volbě té byly velice šťastny, náleží bez odporu nevelký spis anglický pocházející z péra miss Beatrice Potterovy, nyní provdané mrs. Sidney Webbové, nadepsaný *The Cooperative Movement in Great Britain* (Společenstevní ruch ve Velké Britannii). Spisovatelka jeho jest dcerou známého krále železničného Richarda Pottera; aby se mohla přesvědčiti o správnosti nauk svého učitele Herberta Spencera, žila delší čas nepoznána nejprve mezi přádelníky a tkalci Lancashireskými

a potom 4 léta mezi chudým lidem pracovním ve východní čtvrti Londýnské, kdež, aby měla příležitost seznati jejich domácnosti a poměry výdělkové, převzala vybírání činže asi od 700 nájemníků ve Whitechapelu, Mile Endu a Spitalfieldu. Nasbíravši tak zevrubné zprávy asi o 1300 závodech krejčovských, pro něž ubožáci ti pracují, vstoupila do práce jako dělnice v 5 závodech židovských i křesťanských, jež se jí zdály býti typickými representanty oné vykořisťovací soustavy, kterou v Anglii a Americe nazývají sweating-system (sweat-potiti). Zkušenosti tímto spůsobem nabyté vylíčila jednak jako expertka ve výboru ustanoveném r. 1888 od sněmovny lordů v příčině sweating-systemu, jednak v několika statích spisu Labour and Life of the People, r. 1891 Charlesem Boothem vydaného, pak v článcích, jež pod titulem Stránky z denníku dělnice a Sweating-system před výborem sněmovny lordův uveřejnila v měsíčníku The Nineteenth Century v letech 1889 a 1890. Vydavši r. 1891 spis na počátku vyznačený, jejž na slovo vzatý znalec anglického ruchu spolčovacího Lujo Brentano nazývá první vědeckým zpracováním britského hnutí společenstevního jak po stránce historické tak i kritické, pracuje nyní o díle jednajícím o anglických jednotách dělnických (Trades-Unions).

Tolik o zajímavé osobě autorky spisu, z něhož v následujících řádcích hodláme některé jednotlivosti s našimi čtenáři sděliti. —

Dne 21. prosince 1844 večer měla Ropuchová ulice, jedna z hodně zastrčených ulic města Rochdalu, neobyčejné vzezření. Již od soumraku shromažďovala se v ní ona kategorie nadějné mládeže, jíž v Praze říkáme Pepíci, a která v Rochdalu se nazývá „doffers," a oči jejich upřeny byly k nepatrnému krámku v přízemí malého dvoupatrového domu, jehož dvéře byly zavřeny. Tu otřese se najednou celá ulice divokým smíchem a řevem shromážděných uličníků, sbíhajících se ze všech stran k naznačenému krámku a křičících: „Hurrá! blázniví tkalci otevírají dnes krám!" A v skutku dvéře krámu byly se zatím rozevřely, a před očima rozpustilé mládeže objevila se špatně osvětlená kobka s malými zásobami mouky, másla, cukru a ovesných krup, mezi tím stálo několik chudě oděných postav mužských. Takovým „hlučným" spůsobem zahájena byla činnost „společenstva poctivých pionýrů Rochdaleských," jež za krátký čas mělo obraceti k sobě pozornost nejen celého sjednoceného království a Irska, nýbrž i veliké části Evropy, onoho společenstva, které počavši s 28 členy a 28 £ (librami šterlinku) pracně nastřádaného kapitálu, ke konci r. 1892 mělo 11.884 členů, 379.894 £ vlastního a 8089 £ vypůjčeného kapitálu závodního a 6327 £ reservního fondu, společenstva, jehož rychlý rozkvět zavdal podnět k zakládání podobných sdružení po celé Veliké Britannii, jichž dle posledního výkazu [1]) ke konci r. 1892 bylo úhrnem 1651, mimo jednotu pojící většinu těchto společenstev v jeden celek a 2 společenstva velkoobchodní. Všecka tato společenstva (Rochdaleské v to počítaje) měla 1,240.013 členů, 14,013.687 £ vlastního a 3,307.327 £

[1]) The twenty-fifth Annual Cooperative Congress 1893, edited by J. C. Gray, general-secretary, Manchester, z něhož vyňata jsou také všecka následující data, pokud nejsou čerpána z původních bilancí dotyčných korporací.

vypůjčeného kapitálu závodního a 789.758 £ reservních fondů; za prodané zboží utržila celkem 50,593.311 £, při čemž docílila čistého zisku 4,789.680 £. Jaký to podivuhodný pokrok během 48 let!

A jaké byly jeho příčiny? Byly to snad zvláště příznivé okolnosti, jež jen jednou v dějinách a jen na jednom místě se vyskytují? Či dlužno zaň děkovati přičinění některých zvláště nadaných mužů, kteří společenstva tato zakládali a vedli, jakým obecné mínění každé objevení se nějakého nového způsobu živnostenského podnikání nebo vznik velkých závodů obchodních, bankovních i průmyslových rádo přičítá? Co se především týče okolností, za nichž nový organism se počal vyvíjeti, nebyly vzrostu jeho dokonce příznivy. Bez pravopisu psané, ale energicky formulované protokoly pionýrů Rochdaleských z let 1846 až 1849, kdy Anglie nalézala se v jedné z nejtěžších krisí obchodních, poučují nás, kterak nucené prodeje podílů ze strany četných hladem zmírajících členů závodní kapitál společenstva povážlivě zmenšovaly, kdežto vnitřní nepokoje, neznalost běhu obchodního, náboženské a politické různice, osobní nedůvěra, podezřívání a nevraživost členů nejednou jeho existenci samu pochybnou činily, a jen přísné poctivosti a zdravému smyslu většiny pionýrů dlužno děkovati za to, že tyto „dětské nemoci," jaké si každá malá společnost demokratická musí odbyti, byly šťastně překonány. Pokud pak jde o otázku druhou, tu tvrdí miss Potterova rozhodně, že se jí nepodařilo v dějinách společenstevního hnutí nalezti muže nebo skupinu mužů, kteří by k bezpříkladně skvělým obchodním výsledkům tohoto společenského způsobu podnikání nějakou absolutně vynikající měrou byli přispěli, nýbrž že jak zřízení a vedení jednotlivých spolků, jejichž roční obrat často činí 100.000 i 500.000 £, tak i založení a vybudování obou společenstev velkoobchodních jest do slova dílem „společenstva," to jest společným dílem tisíců poctivých a obětavých občanů, kteří co do intelligence a praktické moudrosti celkem sice vynikají nad průměrnou úroveň, ale mezi sebou podobají se nějaké vysočině, v níž vyskytují se sice vyšší vrchy a prohlubiny, jejichž výšky však celkem jen málo od sebe se liší. Pokud však v tomto zástupu pracovitých mužů někteří jednotlivci zvláště vynikli, vyznamenávají se více mravní dokonalostí nežli nadáním ducha. Poněvadž pak k mravní dokonalosti u větší nebo menší míře každý může dospěti, možno tvrditi, že co dokázali pionýři Rochdalečtí a jejich stoupenci ve Velké Britannii, toho i v každém jiném národě lze dosíci, a to tím spíše, jelikož velikou část podivuhodného úspěchu jejich sluší přičísti na vrub oněch zásad organisačních, na nichž všecka tato společenstva spočívají a jež nejsou žádným tajemstvím.

Hned od prvního počátku ustanovili se poctiví pionýři na tom, že budou kupovati a prodávati pouze za hotové, a přijali za hlavní zásadu, že budou dodávati svým zákazníkům jen zboží dobré, nefalšované. Ale kdož ví, zda by byli tímto spravedlivým obchodováním docílili jakých úspěchů, kdy by se jim bylo nepodařilo nabyti onoho účinného prostředku k získávání četných a stálých odběratelů, jakým jest rozdělování čistého výtěžku mezi zákazníky dle poměru jejich nákupů, zavedené Charlesem Howarthem. Každý, kdož kupuje od společenstva založeného dle Rochdalské soustavy, jeli členem jeho, obdrží raženou

plechovou známku jako kvitanci na obnos, za nějž byl koupil. Ke konci každého čtvrtletí, kdy se děje súčtování, předloží se tyto známky a společenstvo vyplatí za ně t. zv. bonus, t. j. podíl na zisku, jenž zbude po zaplacení úroku ze závodního kapitálu, po odepsání amorti-čních kvot ze jmění, odkázání jisté části fondu reservnímu a zpra-la též vzdělávacímu, kterýžto podíl jest poměrný k obnosu nákupů otyčném čtvrtletí a kolísá zpravidla mezi 5—15%. Poněvadž pak obdržel zboží za touž cenu jako u soukromého obchodníka, a to jitě zpravidla lepší, jest dividenda tato jakýmsi automatickým em spořivosti, sloužícím buď ke shromažďování kapitálu nebo vání čtvrtletních výdajů, jakési hospodářské perpetuum mobile, uje značnou energii hospodářskou, aniž by se ztravovala ně-energie.

1850, když společenstvo Rochdaleské mělo již 600 členů kapitálu, usnesl se výbor jeho ve srozumění s výbory čenstev, že zřídí si svůj vlastní mlýn, kterýž by pro ně ou mouku vyráběl. Založeno tedy nové společenstvo, onýři Rochdaleští upsali přes 400 £ kapitálu, najat mlýn okolí městském a počato r. 1851 s výrobou. Ale radost, kterou měli ředitelé z prvního pytle mouky v něm namleté, brzy se zkalila značným deficitem, jímž bilance prvního čtvrtletí skončila. Stálot zařízení mlýna více nežli bylo rozpočteno, tak že nezbylo společenstvu žádného kapitálu provozovacího, i muselo se tedy obilí bráti na dluh, což nikterak neprospívalo jeho láci ni jeho jakosti. Také stárek nebyl věci znalý, proto byla mouka tak nedostatečná, že ji členové nechtěli kupovati. Když pak i třetí čtvrtletí skončilo deficitem 450 £, nastal mezi účastníky poplach. Většina jich žádala, aby mlynářství zanechali, jelikož by se mohlo dalším provozováním jeho ohroziti samo společenstvo Rochdaleské. Leč i v této kritické době našli se mezi pionýry mužové rozvážní a vytrvalí, kteří snesli kde jaký hotový šilink, aby doplnili nedostatečný kapitál společenstva mlýnského, ujali se sami správy a nakupování, a za krátký čas byly nejen deficity prvého roku uhrazeny, nýbrž začaly se rozdíleti i dividendy. Ke konci r. 1892 měl Rochdaleský mlýn 79.669 £ kapitálu vlastního, 23.689 £ kapitálu vypůjčeného, a výroba jeho obnášela 254.062 £; mimo to měla společenstva anglická ještě 10 jiných mlýnů, z nichž oněch 9, jež za r. 1892 podala výkazy, mělo 511.333 £ vlastního, 91.796 £ vypůjčeného kapitálu závodního a 13.725 £ reservních fondů; cena zboží vyrobeného v těchto mlýnech obnášela 1,726.550 £.

Almanach společenstva Rochdaleského na r. 1855 oznamoval založení výrobního společenstva k fabrikaci vlněných a bavlněných látek; to během onoho roku také ve skutek vstoupilo s kapitálem 4000 £, z čehož přes polovici upsali pionýři Rochdaleští. Ke konci r. 1892 mělo toto společenstvo 65.855 £ vlastního a 90.668 £ vypůjčeného kapitálu závodního, pak 6311 £ reservního fondu, a výroba jeho obnášela 233.310 £. Celkem náleželo r. 1892 britským společenstvům 114 výrobních závodů, v nichž investováno 1,144.432 £ vlastního a 411.972 £ vypůjčeného kapitálu závodního, jejichž reservní fondy obnášely 47.439 £ a jež prodaly zboží za 3,657.069 £.

Roku 1850 svolali pionýři Rochdalešti zástupce společenstev ku první konferenci, jaké se později v různých střediscích ruchu společenstevního v Lancashiru a pohraničných hrabstvích častěji konaly. Předměty, o kterých se v těchto parlamentech jednalo, lze roztříditi ve 4 hlavní rubriky: 1. federalistické ústavy k nakupování a výrobě zboží obecně potřebného ve velkém; 2. technika krámská, na př. nejlepší spůsob kontroly, odpisování ztrát vzniklých znehodnocením zboží, účetnictví, nejlepší trhy k nakupování, výzdoba skříní výkladních a j.; 3. návrhy na změnu zákonodárství o společenstvech; 4. propaganda v okresích ještě neobrácených.

Co se týče provádění zejmena prvního odstavce programového, čteme z počátku o rozhodném nezdaru. Dle usnesení na jedné z oněch konferencí zřídili pionýři Rochdalešti r. 1852 oddělení pro prodej ve velkém, z něhož se jednotlivá společenstva měla zásobovati zbožím od nich prodávaným. Ale závod tento, jenž spravován byl výborem společenstva Rochdaleského, docházel hned z počátku malé přízně ostatních společenstev, která se domýšlela, že společenstvo Rochdaleské má z obchodu toho nepřiměřený zisk, kdežto velká část pionýrů byla zase toho mínění, že jejich společenstvo přináší společné věci větší oběti, nežli slušnost vyžaduje. Podnik tedy za krátko zašel. Ale již na počátku r. 1863 předložil Abraham Greenwood, tehdy předseda pionýrů Rochdaleských, ve schůzi konané v Oldhamu, zástupcům společenstev Lancashireských a Yorkshireských nový plán na zřízení velkoobchodní agentury, jejímiž členy byla by pouze společenstva, která by se súčastnila podíly přiměřenými jejich počtu členů, a jež by se zavázala, že budou zboží své kupovati jen od agentury. Zásadou mělo býti prodávání za hotové, a to za ceny odpovídající cenám vlastním, zvýšeným pouze o přiměřený příplatek správní. Návrh tento došel všeobecného souhlasu a byl také s některými, pro vývoj nové instituce velice důležitými změnami přijat, a již v listopadu 1863 zapsáno do rejstříku pod názvem „North of England Cooperative Wholesale Society, Limited," nové společenstvo se sídlem v Manchestru, jež 14. března 1864 zahájilo činnost svou s 50 členy a 999 £ kapitálu v podílech po 5 £. Změny návrhu Greenwodova záležely v tom, že nebyla společenstva detailní, jež jsou členy společenstva velkoobchodního, nucena od tohoto kupovati a že ceny prodejné se počítají dle poměrů tržních a čistý zisk tím docílený rozdílí se dle vzoru Rochdaleského mezi kupující společenstva dle poměru jejich nákupů. Vývoj Wholesalu byl nad očekávání skvělý. Po dvouletém trvání jeho zřízen zvláštní depot v Irsku k nakupování másla přímo od vyrabitelů, kteréžto zařízení se tak osvědčilo, že nyní čítá Wholesale v Irsku již 6 takových skladů, od nichž zakoupeno bylo r. 1892 za 400.000 £ másla a vajec, dále jeden v Kodani, jehož roční vývoz, záležející po většině též z másla obnáší 930.000 £, pak po jednom v Hamburku, Aarhuse a Novém Yorku, jichž roční obraty činily r. 1892 241.672 £, pokud se týče 250.690 £ a 540.000 £.

Roku 1873 učinil Wholesale první pokus v odboru výroby, zřídiv v Crumpsalu, blízko Manchestru, továrnu na suchary, jež zaměstnává nyní 300 dělníků a vyrábí ročně zboží za 75.000 £. V témže roce založena obuvnická továrna v Leicestru, která zaměstnávajíc

2500 dělníků, vyrábí nyní ročně 1,200.000 párů bot i střevíců v ceně 260.000 £. Tímto skvělým výsledkem jsouc povzbuzeno, zřídilo velkoobchodní společenstvo r. 1874 továrny na mýdlo v Durhamu, r. 1880 druhou továrnu obuvnickou v Heckmondwiku, přádelnu na vlnu v Baitley (r. 1887), továrnu na šaty v Leedsu (r. 1888) a r. 1891 velký mlýn v Dunstonu, v němž možno namleti 40 pytlů mouky za hodinu. Úhrnný kapitál, investovaný v různých výrobních podnicích velkoobchodního společenstva, obnáší asi 400.000 £, cena ročně vyrobeného zboží 800.000 £ a počet zaměstnaných v nich dělníků 3500.

Jelikož závod Manchesterský nemohl stačiti k obstarání všeho obchodu s jednotlivými společenstvy, založena r. 1871 odbočka v Newcastlu-on-Tyne a r. 1874 druhá v Londýně; roku 1882 zřízen sklad vzorků v Leedsu, kterýchžto skladů jest nyní již 8 v různých větších městech. Celkový prodej velkoobchodního společenstva anglického v r. 1892 obnášel 9,300.904 £, z čehož 2,012.573 £ připadalo na odbočku v Newcastlu a 1,381.286 £ na odbočku Londýnskou. V roce 1872 otevřeno vlastní bankovní oddělení, jehož obrat r. 1892 vzrostl na 30,679.914 £. Velký rozsah tržby Wholesalu s pevninou přiměl jeho správu r. 1876 k zakoupení vlastní lodi, jež se plavila mezi Goolem a Calaisem; když se i tento podnik potkal se zdarem, přikročeno k stavbě nových lodí, jichž nyní společenstvo má šest, opatřených úhrnným nákladem 84.500 £. Roku 1882 zřídilo si společenstvo v Londýně zvláštní odbor pro nakupování čaje a kávy přímo od importérů, jehož obchod r. 1892 obnášel 595.181 £, a jemuž přikázána také výroba čokolády, při níž zaměstnáno jest nyní 300 osob. Konečně trvá při společenstvu velkoobchodním zvláštní fond pojišťovací, založený r. 1873, v němž si toto pojišťuje svoje lodi a část svých stavení, zásob a p. a jenž nyní obnáší 222.636 £. Společenstva, jež jsou podílníky anglického společenstva velkoobchodního, měla ku konci roku 824.149 členů. Celkem prodalo toto společenstvo, jež od roku 1873 nazývá se „The English Cooperative Wholesale Society, Limited" od počátku svého trvání do konce března t. r. za 97,769.768 £ zboží, při čemž docílilo čistého výtěžku 1,293.154 £.

Roku 1868 založila si skotská společenstva dle vzoru anglického Wholesalu vlastní společenstvo velkoobchodní (The Scottish Cooperative Wholesale Society, Limited) se sídlem v Glasgowě, které ku konci r. 1892 čítalo 274 podílníků, mělo 129.973 £ vlastního a 574.873 £ vypůjčeného kapitálu závodního a 77.432 £ fondu reservního. Jeho celkový prodej obnášel 3,104.768 £, při čemž docílen čistý výtěžek 96.027 £. Také skotský Wholesale provozuje několik velkozávodů, jež soustředěny jsou v Shieldhallu, asi 3 míle (angl.) od Glasgowa vzdáleném. Je tu zejmena největší skotská továrna obuvnická, v níž r. 1892 vyrobeno za 82.752 £ obuvi, dále továrny na punčochy a na oděv, na prádlo, na nábytek, na konservy a na tabák, jakož i knihtiskárna a knihařství, jež vyrobily dohromady za 149.131 £ zboží. Čestné zmínky zasluhuje zejmena ta okolnost, že skotské velkoobchodní společenstvo vyrábělo zprvu delší dobu košile se ztrátou, jen aby je nemuselo odbírati od firem, které platí dělníkům svým mizerné mzdy, než se mu za pomoci dokonalých strojů podařilo, i přes větší své mzdy při

výrobě té docíliti přiměřeného výdělku. Dílny těchto společenstev jsou velmi pěkně a zdravě zařízeny a nejnovějšími, nejdokonalejšími stroji opatřeny.

Třetím velkolepým útvarem federačním jest jednota britských společenstev (The Cooperative Union, Limited) se sídlem v Manchestru, jež vznikla v letech 1870—73 splynutím dvou samostatných ba různorodých korporací, totiž severoanglické společnosti konferenční, zvláštního to spolku, jehož účelem bylo pořádati každý rok konference v různých střediscích ruchu společenstevního, a Londýnského kongresu, spolku to, skládajícího se z přátel sociálních oprav, náležejících vyšším a středním třídám. Účelem jednoty, v níž soustředěno bylo ke konci r. 1892 852 společenstev s 969.919 členy, jest dle doslovného znění stanov: podporovati pravdivost, spravedlivost a spořivost při výrobě a výměně. Účelu tohoto má býti docíleno: 1. odstraňováním všelikého podvodného jednání při obchodě, 2. smiřováním odporujících si zájmů kapitalistů, dělníků a kupců pomocí spravedlivého rozdílení mezi ně zisku podnikatelského a 3. zabraňováním plýtvání prací, jaké přivádí s sebou neupravená konkurrence. Každý rok pořádá jednota kongress společenstev (poslední byl 22., 23. a 24. května t. r. v Bristolu), jenž nazýván bývá také „parlamentem demokratického průmyslu," a který umožňuje ústřednímu výboru sebrati statistiku společenstev, podávati zprávy o kupeckých a výrobních zjevech, jež mají důležitost pro vzrůst a zdar společenstev, a přivááděti je na přetřes, zejmena pak ukázati veřejnosti rozvoj sil, jevící se ve vzrostu počtu členů, kapitálu a obchodního obratu. Mimo to poskytuje kongressový týden příležitost všem vynikajícím občanům společenstevního státu, aby se navzájem poznali, pohovořili si soukromě o společných těžkostech, přátelsky vyrovnali odporující sobě zájmy, sdíleli si důvěrně své osobní zkušenosti, čímž vzniká jak mezi úředníky tak i mezi výbory a zástupci společenstev ono vznešené nadšení a ono šlechetné závodění, které z veliké části vysvětluje onen velkolepý rozvoj společenstev anglických u srovnání s malým dosud zdarem podobných institucí v jiných zemích.

Pravili jsme nahoře, že kongress společenstev nazýván bývá také parlamentem demokratického průmyslu, a to vším právem; neboť nikdo nestojí příliš vysoko, nikdo příliš nízko, nikdo není příliš chud, nikdo příliš bohat — ovšem předpokládaje, že chce za hotové kupovati, — aby nemohl býti přijat do této vše zahrnující demokracie, jejíž členstvo, oprávněné k volbě správců pro jeden z nejdůležitějších oborů sociálního života, totiž pro opatřování a rozdílení statků, stále roste, jelikož práva volebního nabyti lze zaplacením jednoho šilinku. Kdežto při společnostech kapitalistických přirozeně musí vzniknouti snaha, aby počet členstva, beroucího podíl na zisku byl co možná nejmenší a tudíž podíl jednotlivců co možná největší, jest naopak při společenstvech anglických na prospěch každého člena, aby počet členstva byl co možná nejširší. Neboť celkem může každý člen obdržeti jen takovou dividendu, jež rovná se nejvýše čistému zisku docílenému při obchodech s ním uzavřených; poněvadž však čím větší jest počet obchodů, tím menší jest část režijních nákladů na jeden obchod připadající, musí procento dividendy tím více stoupati, čím větší jest počet koupí a tedy také čím

širší jest kruh členstva. Za prvních 20 let hnutí společenstevního (1844—1864) vzrostl počet členů na 129.429, obnášel tudíž průměrný roční přírůstek 6471, v následujícím desítiletí (1865—1874) vystoupil na 411.252, vzrůstaje ročně o 28.182, v dalším desítiletí (1875—1884) dosáhl výše 849.615, rozmnožuje se ročně o 43.836, a koncem r. 1892 dostoupil cifry 1,240.013, vzrůstaje tedy ročně průměrně o 48.799; tyto číslice podávají zřejmý důkaz, že ono šíření se členstva není pouhou theoretickou možností a žádoucností, nýbrž i praktickou skutečností.

Nemůžeme stati této ukončiti, abychom se nezmínili ještě o jedné zásluze pionýrů Rochdaleských, o které se jim samým asi nejméně zdálo, již však pokládáme za nejdůležitější. Tito prostí tkalci nalezli totiž odpověď na otázku, kterou všichni sociální reformátoři našeho věku se zabývali a zabývají, již však žádný z nich dosud uspokojivě nerozřešil, totiž na otázku, kterak odstraniti při výrobě a výměně statků zisk podnikatelský, a to tím spůsobem, že svými závody ukázali, kterak výroba a výměna statků jest tehdy nejdokonalejší, když ji jako v prvotních dobách kultury, za hospodářství pro vlastní spotřebu, provozují spotřebitelé sami na svůj účet, spolčíce se ovšem dohromady, aby mohli užívati všech výhod, jež skýtá promyšlená dělba práce a dalekosáhlé užívání strojů, z nichž dosud kořistila jen výroba podnikatelská. Není to, jak známo, první případ, že epochální vynález byl učiněn prostými, neučenými lidmi. Než o tom hodláme jindy promluviti zevrubněji.

Uvedli jsme na počátku, že společenstvo Rochdaleské založeno bylo od 28 prostých a chudých mužů ponejvíce dělnického stavu; zbývá nám ještě dodati, že i nyní největší část onoho více než 1,200.000 obnášejícího počtu členstva náleží stavu dělnickému, který v nich nalézá nejmocnější oporu v boji se zaměstnavateli o výšku mzdy. Obyčejně se má za to, že anglické dělnictvo děkuje za své vysoké mzdy, jimiž se před dělníky na pevnině vyznamenává, své dokonalé organisaci odborné, ale nebýti velkolepých obchodních společenstev, byly by se anglické jednoty dělnické (Trades-Unions) nikdy nedomohly onoho všeobecně uznávaného významu, jelikož dividendy, jež si členové jejich u oněch nastřádali, sloužívají jim jako reservní fondy, z nichž se v čas stávek a propuštění z práce mohou vydržovati, a které jim dodávají váhy v očích zaměstnatele, když ví, že celá existence jejich nezávisí na jeho vůli a rozmaru.

Společenstva britská zásobují nyní přes milion rodin, to jest asi tolik, kolik je jich v celém českém národě, při čemž rodiny tyto uspoří ročně 4,789.019 £, čili asi 60 milionů zlatých. Pomysleme si, že by se celý český národ podobným spůsobem organisoval, aby ohromný zisk, jenž plyne nyní do rukou cizích továrníků a velkoobchodníků (za všecko ještě nás národně utlačujících), zůstával v našich rukou, a že by se zaň každý rok stavěly továrny, dráhy a průplavy, — jaký blahobyt by musel býti v národě českém za 20, ba již za 10 let! Pouze na nás záleží, abychom následujíce příkladu tak skvěle osvědčeného, ohromné ty miliony, jež dosud takřka okny vyhazujeme, udrželi ve vlastních rukou.

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Ze svého podhoří roku loňského Karel V. Rais předvedl několik postav a obrazů života svým klidným a láskyplným tónem ve dvou spisech. První z nich *Horské kořeny* (v Praze 1892 u F. Šimáčka) jako Výminkáři pamatují na Hálka v povídce Ta srdce aspoň potud, že se tu rovněž jedná o způsobě, jakým se pohlíží na děti nemanželské. „A bere on si Józa pořád takové; první neznala tátu, a tahle zas má kloučka a tatík se k němu nezná," volal kdosi z diváků venkovských, když starý Józa měl svatbu s Tonkou, kteroužto svatbou končí krátký epický podklad nejdelší a nejlepší povídky v této knize. Starý Józa totiž ovdověl, hned mnoho lidí o něho se stará, Terinka a zase vzdálená příbuzná Verunka nabízejí se mu za hospodyně, Zlevorka však mu přivede do domu ubohou Tonku, kterou, ana byla pouze z chalupy, selský svůdce nechal a opustil. Józa se jí ujal: z toho hněvy a hádky. Tonka konečně porodí synka, a starý Józa na radu pana faráře a na přímluvu věrného svého druha bere si ji za ženu. Cena povídky spočívá v charakteristice osob, jež Rais typicky předvádí, a v zobrazování zvykův a poměrů životních, v nichž se osoby jeho pohybují. Zde v této povídce rozmanitost osob co do cítění jest značně pestrá: máme tu tvrdou, lakotnou, sobeckou a bezcitnou rodinu Lojzovu, poťouchlou, na oko svatou, uvnitř zlou Terinku, rázného Laštůvku, lehkomyslné, ale soucitné povahy Zlevora a Zlevorky, a konečně měkkého Józu. Taková jsou různá srdce v horách. Druhé dva obrázky mají pozadí vlastenecké; krejčí Sejkora je horlivý čtenář novin a Pro číslo novin dochází si i v nepohodě. Poslední povídka obsahuje dojemný obrázek horoucího nadšení, jaké se pociťovalo i v nejodlehlejších koutech pro památnou zemskou výstavu, tak že Výprava z hor aspoň pana faráře s jeho hospodyní do Prahy přivedla.

V širší vrstvy lidu vesnického Rais zasahuje v povídkách a kresbách, jež pod společným názvem *Potměchuť* vydal v Libuši (roč. XXII. čís. 6.). Z nich Sekáči, Špáta a Zlý člověk patří mezi práce psychologicky velmi jemně prohloubené. Špáta po pestré minulosti stal se mlatcem. Zrovna častoval své spolumlatce historií svého života, když mu Novopacký úřední poslíček přinesl zprávu, že zdědil asi třicet tisíc. Jak nyní Špáta, jemuž marnotratnictví a lehká mysl byla od narození v krvi, za pomoci své stejně uspůsobené matky peníze tyto za krátký čas v městě probil, o tom vypravuje tato povídka, oplývající rovněž zdařilou charakteristikou nejen Špáty samého, ale i různých vedlejších osob, zejmena bednářských manželů Žežulíkových, staré Pacačky a hlavně pravé Špátovy protivy, hospodářské jeho ženy. Práce sama jest bohata výjevy komickými i humoristickými, smutnými a tragickými. — V obrázku Sekáči Rais ukazuje, kterak energická Mařka dovedla napraviti muže svého necitu a darebu sekáče Vencku, kterého si vzala jako vdovce jen z lásky k své bývalé kamarádce pro její děti. Rais zná své podhoráky velmi dobře, vidí jim do nejtajnějších záhybů srdce, a ze všech jeho obrázků vane i mluví láska, kterou chová k svým

krajanům. Žije s nimi a rozumí jim velmi dobře. Netají jejich chyb, ale jak dokazuje sám Zlý člověk, hledá i v nejhorším člověku lidské příčiny jejich zloby a ukáže aspoň některou dobrou stránku v zatvrzelci nejurputnějším. Tři obrázky Z vlasařských pamětí přes krátkost a stručnost svoji nad míru výmluvné ukáží vám, proč lidé prodávají své vlasy: dareba Bartoníček dá ženě ustřihnouti vlasy, aby peníze za ně stržené okamžitě prohýřil, a ač přišed domů pláče pro ty dlouhé, zlaté proudy, zítra prodal by je nanovo, paní oficiálová prodá zlaté vlásky své dcerušky Tyldy, aby druhá dcera Elsinka se mohla procházeti s panem auskultantem v novém živůtku z těžkého sametu a tak vyvzdorovati slečně Róze Dlabovic, stará Pacačka dá si ustřihnouti své šediny, aby pomohla svému jedináčkovi v kanceláři se marně lopotícímu, který zatím se těší na návrat k drahé matičce, aby zlíbal ty dlouhé, měkké, stříbrné její vlasy. — O umělecké dovednosti svědčí také krátký obraz Školáci. Z rázovité charakteristiky několika přes pole do školy chodících žáků, mezi nimiž zvláště nápadným jest Honda svým zevnějškem i svojí jakousi duševní nadvládou, vyvine se ke konci několika rysy celý obraz rodinného života jeho tatíka pytláka, který večer zbit jsa od hajných dá se zaopatřiti, ale ještě v noci si pochutnává na zajíci. — Poslední obrázek Z podhorských pamětí ukazuje Podkrkonošské vesničany ze stránky zcela jiné. Šelma sedlák — můžeme o nich právem říci. Přijde četník hledat nebezpečných novin, a když všechno marně prohledá, zve ho sedlák, aby šel ještě do stodoly, tam že je asi osm mandelů slámy, kdy by prý se to přerovnalo, kdo ví, jestli by se tam něco nenašlo. A zase četník hledá knih, které zbytečně lidi mutýrujou. Tu chalupník jeden, že takovou knihu má; ihned vede k sobě rozradostněného četníka, dává mu knihu kontribučenskou a k tomu zaplať Pánbůh, že mu ji vezme. A ve vesnici byly přece i Havlíčkovy noviny i všelijaké knihy jiné. — Podkrkonoší nalezlo v Raisovi pozorovatele pro určité stránky svého života velmi bystrého a pro nakreslení jich velmi dovedného. Naprostá objektivnost spisovatelova, nenadsazování ni v dobrém ni ve zlém, znamenitá drobnomalba, klid a prostota slohová jsou pěkné vlastnosti drobných jeho prací. Že však bychom si za dnešní doby přáli také obrazů ze života lidu našeho, které by byly více než psychologickým popisem, nebudiž tajeno: ale poznámka ta není výtkou spisovateli, který úkol, jejž si předsevzal, svým způsobem splnil dokonale.

Milou klidnou prostotou slohovou podobá se Raisovi Ed. Jelínek, ačkoli obor jeho látek sahá v říši zcela jinou. I způsob Jelínkovy činnosti literární jest zcela jiný. U Raisa popisná drobnomalba a vystihování charakteru tvoří hlavní znak, působení látkovou zajímavostí ustupuje naprosto do pozadí. U Jelínka zajímavost děje jest věcí hlavní, o to jde mu jediné. Máme před sebou dvě jeho práce. První z nich *Z posledního polského hnutí* (u F. Šimáčka 1893) obsahuje tři proti známým spisům Jelínkovým slabší práce, jichž pozadí tvoří poslední povstání polské. Tehdejší smutné poměry pro krátkost povídek nemohou ovšem podrobně býti postiženy, ale známá Jelínkova sympatie k Polákům všude prosycuje prostý jeho sloh. Mnohá místa, kde Jelínek vypisuje persekuci polskou, rozechvějí srdce čtenářovo, jiná

vzbudí obdiv pro vlastenectví Poláků. Při líčení osudů nešťastných jest snadno někdy zazvučeti zvuky poněkud plačtivými, útěky pak a tajná skrývání i objevování se nešťastných uprchlíků mohou se dočkati i jakéhosi zabarvení romantického. Obojímu se Jelínek zcela nevyhnul. — Naprostý látkový zájem má druhá Jelínkova práce: *Motýlek z Norské pohádky* (č. VI. Vilímkovy knihovny rodinné). Jest to historie sirotka Nadeždy, dcery staropolské rodiny Tórských z Lubova, jejíž narození nešťastná matka nastoupivši trnitou pouť za svým mužem ve vyhnanství na Sibiři zaplatila smrtí. Dívka se dostala do nalezince Petrohradského na Mojce, odtud do baletní školy pana Peruzziho, po té vystoupila jako motýlek v baletě Peruzziově zvaném Motýlek z Norské pohádky, kdež ji poznala paní Věra Feodorovna, choť Excellence Nikolaje Alexandroviče Popova. Pro náramnou podobnost se svojí zemřelou dceruškou manželé tito vzali Nadeždu k sobě, přijali ji za svou a vychovali v duchu i směru svém. Po smrti panině Nadežda zůstala věrnou průvodkyní pana Popova na jeho cestách a stala se i dědičkou bohatého jmění. Teprve po smrti svého dobrodince zvěděvši z listin jmeno své matky a jmeno vsi, kam příslušela, vydala se na cestu pátrat po svých rodičích a celé rodině. Podařilo se jí nalezti dvě své sestry i svého bratra, zakoupila Lubov a po nešťastné smrti svého milence žila na rodném dvorci pro blaho a štěstí svých nalezených příbuzných. Látkou svojí zajisté jest to zajímavá událost, v jejímž pozadí rýsují se některé zjevy neutěšených rusko-polských poměrů. Vypravování jest čistě epické formou zcela obvyklou a vzhledem k jiným pracím tohoto druhu lze pouze vytknouti, že nenudí zbytečnou rozvleklostí.

To nelze již říci o románě *Albatros*, jejž vydal Jos. Konrád. (V Praze 1892 u Bursíka i Kohouta). Chudý Marko Ristovič zamiluje se do bohaté Klementiny Daničićové, dcery zámožného obchodníka Savy Daničiće. Tento přese všechno zatajování zví o tomto poměru a dovoluje Markovi, aby přišel se ucházet o ruku jeho dcery, až vrátí se tak bohat, jako jest Sava Daničić, majetník drahého „Oriona.“ Marko se odebere do světa na cestu za bohatstvím, která trvá asi čtyři roky, a ve všech nebezpečích a nesnázích vysvobozuje ho tajemná osobnost Albatros. Zatím doma, když po třech letech Marko se nevrací, otec Klementinin svoluje, aby o ruku jeho dcery se ucházel i kapitán Zampieri. Týž Albatros však chrání Klementinu a způsobuje, že i kapitán vyslán byl na dalekou plavbu. Marko i Zampieri se vracejí domů v stejný asi čas, Marko jakožto majetník parníku „Albatros,“ tak že Zampieri musí ustoupiti. Sava Daničić jede s Markem a dcerou svojí podívat se na tento koráb, ale zrovna když přijíždějí do přístavu, parník dohořívá. Sava Daničić však nyní již bez podmínky Marka za budoucího zetě přijímá, mimo to pak tajemný Albatros i zde chránil milého Marka a parník jeho pojistil. S pojistkou pak zároveň zaslal list, ve kterém odhaluje příčiny, proč o Marka tak se staral: byltě vlastním jeho otcem. Tento román obsahující 477 stran rozdělen na tři části. V první se vypravují osudy Marka Ristoviče, jeho učitelování u hraběte Ornatowského, jeho zachránění na jezeře tajemným Albatrem, jeho propuštění a získání prvních 20.000 franků, jeho obchodování jakožto dodavatele c. k. armády, nebezpečí smrti

po přepadení Salkem Memićem, vysvobození Albatrem, podezření z krádeže vojenské pokladny v Tientišti, odsouzení k smrti a zase vysvobození Albatrem, nové a požehnané vedení obchodu. V druhé části, nazvané Klementina Daničićová, vypravuje se o věrnosti této krásné dívky a odporu jejím proti otci, který by rád byl, aby zapomněla Rističe a vzala si kapitána Zampieriho. Třetí část se zve Albatros, a tu se vypravuje o korábu Rističově, jakož i tajemném ochránci jeho i Klementinině. Z toho vidno, že práce jest událostmi velmi bohata, ač ani jedna z nich nesvědčí o tvořivé vynalézavosti, nýbrž všechny ukazují, jak poněkud jen schopná nápodobivost dovede skombinovati motivy dosti obyčejné a s dostatek známé. Celá vlastní práce přestává na umístění dějů těchto v krajiny dalmatské, bosenské a hercegovské, jichž líčení dovede upoutati jako cestopisné obrázky. Tato líčení a hlavně bezúčelné dlouhé dialogy, bezúčelné, jelikož nikterak necharakterisující, rozvlekly toto dílo v onu rozsáhlost, pro niž spis dostal název románu. Líčení rozmanitých nebezpečenství a zázračná z nich vysvobození jsou ostatně oblíbeným thematem Konrádovým.

S nimi se potkáváme též v novele téhož spisovatele *Na útěku* (Laciné knihovny národní serie XV. seš. 37.—41.), kde Štěpán Nenadovič upadnuv v podezření, že tajně podporuje povstání hercegovské musel uprchnouti z Dubrovníka a z nejrozmanitějších nebezpečí vysvobozován býval Edemem begem Zajmovičem, který právě v neopatrné chvíli byl kapitána v podezření přivedl. Novela tato událostmi bohatší nad román Albatros netrpí také podobnou rozvleklostí a pro své líčení života povstaleckého v krajinách českému čtenáři méně známých může uspokojiti aspoň jednu potřebu jeho.

V oboru dosud uvedených prací Konradových přiveden ku platnosti i život námořníkův a plavcův. Úplně životem tímto se obírají jeho *Plavecké povídky* (Ottovy Salonní bibl. číslo 77, 1892). V dalmatské osadě Kastio Lastvě, kde vystaven byl nový přístav, parníček Viola za noční bouře, v níž byla i rozmetána hráz nového přístavu, utrpěl značné poškození nedbalostí plavců, kteří kapitánem za to nejen přinuceni k opravě parníčku, ale i potrestáni tím, že po celý čas opravy nesměli parník opustiti. Aby si po práci ukrátili dlouhou chvíli, ustanovili se na tom, že každý z nich bude vypravovati pravdivý příběh ze svého života. Plavců bylo celkem dvanáct: tři Srbové, dva Charváti, jeden Slovinec, jeden Čech, čtyři Vlaši a jeden Turčín. Povídky jejich jsou krátké, ale v prostém vypravování svém nepostrádají určité a libě působící rázovitosti; mezi četnými málo významnými pracemi Konradovými jsou asi z nejlepších a nejzdařilejších. Čech Vácslav Berkovec, bývalý veselý chasník mlynářský, vypravuje, proč zanechal svého mlynářského povolání a octl se konečně jako plavčík na lodi: že ze strachu před vodníkem nezachránil tonoucího děvčete, a přece tento vodník nebyl nic jiného než vydra.

Povídka tato označuje jiný okruh života, z něhož Konrád béře látky k svému vypravování: jest to život českých mlynářů, jejž poznal z vlastní zkušenosti. Sem spadá především novela *Poslední* (Matice lidu ročníku 26. čís. 4.). Vypravují se v ní osudy posledního potomka starého mlynářského rodu Strachotův. Nedovolená láska Vla-

dimíra Strachoty k ženě polesného Habětína způsobuje smrt posledního potomka, a žena polesného (který ostatně nevěru své ženy si vynahrazoval v objetí její sestry Pavly) utopí se v rybníce, v němž by byla tak ráda za povodně nalezla smrt s tím, který zachránění její při povodni přece jen smrtí zaplatil Novela tato, v níž tu a tam výsledky pozorování života mlynářského jsou zřejmy, má jako všechny práce Konrádovy v umělecké tvořivosti a komposici nesmazatelné stopy naučené dovednosti. Nic jiného nelze též říci o novele: *Čím, srdce, čím jsi zhřešilo —?* (Libuše roč. XXII. č. 4.), která jest kompilací některých motivů z Vlčkova románu Zlato v ohni a Šmilovského románu Nebesa. I této povídce mlynářský život poskytl základ, na němž ostatní děj novely se odehrává.

Že se v beletrii české píše mnoho jen k vůli tomu, aby se psalo, toho podává důkaz též J. L. Hrdina svojí prací ze života havířského: *V ráji ďábla* (Přítel domoviny, ročníku VIII. čís. 1. a 2.). Hlavním dějištěm povídky této jsou první uhelné šachty na Slansku a látka čerpána ze života hornického. Důležité a významné věci, myslíte si a vzpomínáte předposledních a posledních událostí na Kladně. Ale povídka naše jedná v době, kdy podobných otázek nebylo. Ale forma a komposice románu? Nezapomínejme, že práce tato psána po Zolově Germinalu! Aby kdo ve vědecké práci si nevšiml toho, co vykonáno před ním! V naší beletrii? Je to věcí obyčejnou. A tak V ráji ďábla jest osobní historie havíře Martina Zemana. Životní osudy tohoto poctivce, který z prostého havíře se stane až majitelem dolů a přece umírá jako chudý mrzák láskou svých soudruhů živený, tohoto mstitele křivd, jež byly spáchány na jeho matce, sestře a milence, tohoto zachranitele nevlastního nezdárného syna, jenž jej přivedl do žaláře, jsou velmi pestré. Spisovatel (dle str. 162 dílu II.) psal pod vlivem a dojmem vypravování, jež byl slýchal za svého mládí, neboť prý o Martinu Zemanovi jim „povídali doma dlouhé pohádky za smutných zimních večerů“ a ve vesničce jeho „jmeno Martin Zeman vyslovovalo se se zvláštním přízvukem a pokaždé bylo vzpomínkou na kus románu, neli na román celý, hotový.“ Nebyl by právě proto tento místní hrdina stál za to, aby paměť jeho byla zachována jiným způsobem, než jen tak prostě kronikářským? Život českých havířů, počátky českých uhelen a dolů — to vše by bylo stálo za skutečnou práci, k tomu měly býti vynaloženy ještě jiné síly než pouhá paměť a trochu kombinující obraznosti. Představte si však pouze rozsáhlý děj s různými episodami vypravovaný praobyčejným slohem s jedinou snahou vypověděti a vyčerpati tyto napínavé události bez zřetele na zobrazení celého života té společnosti, v níž se vše to děje, zvláště pak beze všeho vnitřního zpracování těch dějův i u samého Martina, přidejte k tomu umělecké prostředky velmi primitivní a myšlenkové ovzduší bezvýznamné -- i máte obraz Hrdinovy povídky zaujímající skoro 300 stran. To štěstí má ovšem náš spisovatel, že si dovede najíti látku, ze které, řekněme, dalo by se něco udělati. Svědčí o tom i historická povídka *Hejtmanka Alena* (Přítel domoviny, ročníku IX. svazek 5.). Statečná tato choť slavného vůdce Táborského Jana Roháče z Dubé spojovala ve své osobě chrabré udatenství válečné i pravé

vědomí a plnění vlastních povinností ženských. Ale i tato šťastná látka uklouzla p. Hrdinovi pod rukama, a komposice této práce nestojí výše než komposice v práci předešlé.

I Bohumil Brodský klade hlavní váhu na zajímavost a napínavost dějů. Vedle toho však hledí předváděti i určitě vyhraněné charaktery. Celkem však ani ve vynalézavosti dějův ani ve volbě charakterův ani v klidném, prostém a smírném slohu se nejeví zvláště vynikající rázovitost osoby spisovatelovy, leda že z té oné povídky důtklivěji zavane duch křesťanské zbožnosti, ač není tendenčně na úkor práce umělecké staven v popředí. Brodského lze nazvati plodným nejen co do počtu děl, ale i že látku čerpá z pramenů několika. Hojně látka mu teče ze zdrojů života vojenského; zobrazuje ho z nejrůznějších stránek v četných kratších povídkách nazvaných *Obrázky z vojny*, jichž první část vyšla již r. 1890 nákladem knihtiskárny Cyrillo-Methodějské, druhá r. 1892 jakožto 4. a 5. číslo VIII. ročníku Přítele domoviny. Hrdinové jejich náležejí do všech kategorií vojenských: stejně zaměstnávají spisovatele osudy vojína prostého i vyššího důstojníka, i dovedl dost rozmanitosti vpraviti v příběhy a zápletky předváděné starou konvencionelní formou, bez rázovitého vystihnutí veškerého prostředí, k němuž se osoby jeho vztahují. — Ze života společenského vyplynuly Brodského *Tři povídky* (Zábavné bibliothéky seš. 12.—18.). V nich dotýkaje se některých záhad vztahujících se k blahu a štěstí lidskému hledí se povznesti výše nad pouhou epickou působnost. Zvláště povídka druhá: Po cestě k poznání obírá se otázkou víry v Boha, vlastně života bez víry. Osobami proti sobě stojícími jsou nevěrec lékař a zbožná Lidunka. Rozejdou se, v otázkách o jsoucnosti boží nesouhlasíce, aby každý žil dle svých zásad, a budoucnost měla ukázati, kdo bude opravdu šťasten. Doktor pronásledován jsa nehodami přesvědčuje se o nepravdivosti svých zásad a setkává se konečně na dráze dobročinnosti s Lidunkou, i pojme ji za druhou svoji choť. Při své stručnosti i při svém určení pro širší čtenářstvo povídka tato nezarývá se příliš do hloubky a ani ona nenabývá vážnějšího významu.

Také o historické povídky Brodský se pokusil. Svazek 5. ročníku IX. Přítele domoviny přináší pod společným názvem *Staré panstvo* dvě práce z tohoto oboru. První z nich, Divocí, jest látkově dosti zajímava: spisovatel předvádí soukromý i pospolitý život některých Píseckých zemanů a chudších rytířů 16. století, kteří asi pro politické a veřejné záležitosti malý a nepatrný zájem jevili, ve světle pro pány ty sice ne valně příznivém, ale zajisté pravdivém. Spisovatel opírá se určitými citáty o jakýsi pramen historický, ale nejmenuje ho, aniž blíže označuje. Povídka druhá, Urozená rychtářka, k historickému podkladu přičiňuje činnost vlastní obraznosti spisovatelovy. Vypadla dle toho. Dosti obyčejné příhody milostné přistřihnuty dle kroje historického. Rozuměli bychom drsnosti a surovosti mravů Ctiborových, ale urozená rychtářka nás překvapuje v prvním svém jednání zrovna tak jako paní Lidmila.

Na jinou strunu Brodský udeřil v knize *Z pole i lesa* (nákladem Cyrillo-Methodějské knihtiskárny r. 1891); jsou to krátké obrázky z mysliveckého života, tu smutné a drsné, jindy hodně veselé, mnohdy

humoristické a tragikomické, jak to s sebou nese život myslivecký. Postrádají sice vyššího významu literárního, ale v jistých kruzích čtenářstva budou se těšiti značné oblibě.

Do lesů zašel si také Jan Seidl pro látku k svým obrázkům *Z lesních stínů* (u J. F. Kubeše v Třebíči 1891). Rozmanité výjevy ze života osob v lese žijících anebo do lesa přicházejících: šťastný život rodinný statného lesníka, spanilou dceru myslivcovu a milujícího ji mysliveckého mládence, hajného čekajícího na svého syna, děti na borovkách, vandrovníky v lese pod zelenou střechou spící, skoro oslepléého malíře hledajícího v lese útěchy, zmrzlého facíra, ptáčníka atd., spisovatel spojuje s líčením krás lesních a s upřímnou radostí, prostě a bez reflexí oddává se rozkoši lesní přírodou mu poskytované.

Jiným způsobem osudy života lidského s květinami spojila V. Lužická ve spise *Květiny a ženy* (Libuše roč. XXII. čís. 5.). Božena opuštěná a zklamaná záletným mlynářem vrhla se v hlubinu Panenského jezírka, zanechavši zrádnému světáku tento lístek: „Vodní růže tvoje pohružuje se v hlubinu, aby ti dokázala, jak tě milovala a miluje . . . Vzpomeň, vzpomeň někdy na svou vodní růži.“ Božena vůbec vodní růže měla ráda, a záletný mlynář často jí je nosíval. — Azalky byly květinovým poutem lásky Jiříka a Jindřišky. Azalková kytice vzbudila v manželství neodůvodněnou žárlivost Jindřiščinu. Po konečném vysvětlení Jiříček azaleje nazývá obrazem věrné lásky manželské. „Jsou to keře skalní, a jako ony i manželská láska na skále víry má býti zakotvena! Jako skála budiž tvoje víra a jako čarokrásný květ azalejí tvoje láska!“ Podobně se to má i s ostatními povídkami: Petrklíče, Hloh, Jabloňový květ, Čekanka. Všechno staré historie lásky, v nichž ta která květina má určitou symbolickou úlohu. —

Přejděme k povídkám historickým. Obvyklým způsobem dr. V. Řezníček v povídce *Pod prameny Sázavskými* (Modré knihovny č. 1.) milostné události nechává odehrávati v té hrozné době, „když bouřky a vojny pro pravdu boží a práva jazyka slovanského“ zalehly až i pod prameny Sázavské a zde si četných obětí vyžádaly. Historické pozadí sahá od počátků válek husitských až po Žižkovu smrt u Přibyslavě a po dobytí i potrestání Přibyslavě voji husitskými. Spisovatel hledí dosti podrobně vystihnouti tehdejší poměry v krajích od Prahy vzdálenějších, mimo to jest patrna snaha ukázati obdobu s nynějšími poměry. V celé povídce převládá tón pathetický, ne vždy vhodný, jinak probíhá vše v ustálených formách.

Čtyři povídky z doby Předbělohorské *Před pádem*, jež napsal Kolda Malínský (Modré knihovny č. 4.), připojují se k řadě obrazů ze Slaného a Slanska, jehož se stal právě jmenovaný spisovatel věrným a opravdovým kulturním historikem. Jsou psány týmže způsobem jako ostatní jeho práce, o nichž v listech těchto po zásluze již loni byla řeč. Z povídek těchto zvláště vytknouti sluší práci Masopust, která se dotýká událostí ze života známého literáta Vavřince Leandra Rváčovského a maloměstské poměry v ostré světlo staví, jakož i pěkný charakteristický obrázek Chyba.

Al. Dostál v povídce *Pro nevěstu* (Přítel domoviny roč. VIII. č. 1.) věrný obraz ze života cechovního, jak jej z pamětí a řádů ce-

chovních poznal, oživuje historii lásky punčocháře Valeše s cechovním uspořádáním úzce související.

Z bližších dob vzata jest *Jarní bouře* (nákladem Ottovým 1893), již spisovatel Q. F. Renatus označil za venkovské obrázky a črty z let šedesátých. Práce tato důležitější jest svým prostředím, v němž se odehrává milostný románový děj, ač ani tento není z obyčejných tuctových historek. Anna, dcera Dřínovského velkostatkáře Janouška, ač rodina její patřila k pověstným rodinám utraquistickým, u své babičky v Praze vychována byla šlechetným knězem páterem Xaveriem, který dívku seznámil se slavnou minulostí národa českého a vzbudil vřelý cit své žačky jak pro národ chudý, opuštěný, tak i pro vše ušlechtilé a dobré. „Ač se čtyrletým pobytem v Praze dívka velmi změnila, přece zůstala jí vrozená, původní živost povahy, která občas prolomivši umělé hráze společenských zvyků, zcela samostatně si vedla a takto názorům běžným, obvyklým při takých příležitostech někdy i překvapení poskytovala. Tato dívka značně tudíž se lišila od otce i matky své, jimž společenský pojem slušnosti byl prvním a neporušitelným zákonem, němectví pak jediným pravým znakem vzdělanosti. Jakožto na Češku, dceru prý nově vyvoleného národa, která nedopustila, aby se posmívaly českým památkám, české minulosti, její družky obrátily k ní pozornost mladého inženýra, k němuž děvče pro skutky jeho pocítilo vřelou náklonnost. Avšak mladý inženýr nechtěl dříve se ucházeti o ruku Anninu, až zjedná si jisté bohatství. Odešel, a dívka o něm nezvěděla, jen jednou z rukou přítele jeho dostala od něho podobiznu ze Švýcar. Zatím doma hlavně také z příčin finančních rodiče připravovali sňatek její s advokátem dr. Kyselkou, který se ucházel mimo to v krajině oné též o poslanecký mandát. Proti Kyselkovi dívku chránil a konečně ji a celou rodinu osvobodil z tenat Kyselkových pojezdný Kavka, který sice sám nejdříve o lásku dívčinu se ucházel, ale seznav skutečný stav věcí dívce pravé přátelské a rytířské služby s podivuhodným přemáháním prokazoval. Kyselkou a Kavkou v román přivedeny české politické a národní poměry let šedesátých, na nichž děj románový vyrůstá a s nimiž jest úzce spojen. Když v Čechách r. 1861 nastaly přípravy k volbám, organisovala se i strana národu nepřátelská. V povídce Renatově zastoupena jest jakýmsi baronem, finančníkem Zählvenem a dr. Kyselkou. Těmto vůdcům strany záleželo na tom, dostati na svou stranu podobné rodiny, jako byla Janouškova, rodiny, jež Zählven charakterisoval tímto způsobem: „Nevidíte, že tito lidé se snaží všecku známku svého původu co nejdůkladněji smazati? Že se za původ svůj až do duše stydí? Věřte mi, kdy bychom neměli pro ty lidi jiného lákadla, jiné perspektivy . . . dostačilo by pro záměry naše již to, že bychom je do styku bližšího s námi připustili, že by několik vynikajících našich lidí a několik šlechticů je navštěvovalo, že by se s nimi jednalo tak, jako by se jim společenská váha přikládala.“ Ctižádostí, penězi i svazkem rodinným měly se podobné rodiny připoutávati. Rodina Janouškova měla právě mimo jiné i svazkem rodinným býti získána. U Janoušků konána první porada německé strany, a poněvadž v krajinách českých nejméně odporu a nedůvěry vzbudí mužové původy neněmeckého, ustanoven pro okres, v němž byl

velkostatek Dřínov, za důvěrníka Janoušek, pro okres sousední dr. Kyselka, který začal se ucházeti o ruku Anninu i o mandát. Pojezdný Kavka stál v čele hnutí vlasteneckého, odbíral nový český politický denník a právě pro význam, který v krajině měl, udržoval s ním Dřínovský Janoušek styky, nevěda, v jakém poměru Anna se nalézá ke Kavkovi, který začne ohrožovati Kyselku i jako nápadníka Annina i jako uchazeče o mandát poslanecký; nejlépe se to ukázalo na plese Kosonínském, kde Kavka v očích Kyselkových nastrojenou scénou se objevil jako milenec Annin a po plese v kruhu předních obyvatelů Kosonínských se zdarem proti kandidatuře Kyselkově agitoval. Přijde doba voleb, národní kandidát vítězí, dr. Kyselka propadá. Strana odpůrců chce si Janouška aspoň pro sbor velkostatkářský zajistiti, dr. Kyselka činí si zálusk nejen na ruku Anninu ale i na velkostatek Janouškův, jehož nebudou dosavadní majetníci pro větší dluhy moci udržeti. Janouškovi Kyselka se jeví jako osvoboditel a šlechetný budoucí zeť, tu však na štěstí pojezdný Kavka, který pro svoje účastenství v posledních volbách přeložen byl od knížete do Uher, v Praze se dověděl o všech pletichách Kyselkových a objevil celé jeho bídáctví. Zároveň oznámil Anně, že milenec její inženýr Benda stavěti bude z části jako podnikatel dráhu, Dřínova se týkající, čímž — a jelikož i v Stoličanech blízkých má býti postaven cukrovar — cena Janouškova velkostatku znamenitě stoupne. Takto Kavka poctivě osvědčiv své přátelství k Anně a zadost učiniv své povinnosti národní a vlastenecké odjel z kraje svého působení bez odměny, ale někdy v novém cukrovaru říkává některý starý soused Kosonínský k mladšímu: „Tuto stával před lety domek. Zůstával v něm posledně nějaký Kavka. Byl tu pojezdným. Od něho dostal jsem první noviny do rukou. Byl to hodný člověk.“ Renatovy Jarní bouře čtenář s potěšením odkládá z rukou. Pevná a jistá komposice, propracované podrobnosti, ustálený názor, plastičnost osob, znalost poměrů podmiňují její literární hodnotu se stanoviska uměleckého, má však i vážný význam v době, v níž nedaleká minulost již mnohým jest velmi neznáma a cizí. Výklady Kavkovy na plese Kosonínském (str. 186), charakteristika Kyselkova (str. 198) a jeho filosofie životní (str. 218 atd.), líčení tehdejších poměrů politických (str. 237), slova spisovatelova o tehdejším nadšení (str. 234), — vše to pověděné se zralou úvahou rádi vidíme v beletrii naší, ačkoli by dojem umělecký byl valně zvýšen, kdy by vše z obrazu a názoru samého vyplývalo. Vytýkáme věci tyto zvláště připomínajíce, že jest v povídce této ještě mnoho jednotlivostí a často jen maličkostí, které by stejně zasloužily zvláště býti vypočteny. Zejmena platí poznámka tato také o oněch postavách, jež zastupují v ní národní vlastenecký ruch let šedesátých a oněch postav, jichž ruka dle slov našeho Sv. Čecha „za osvětu, svobodu a jiné krásky, nedosti tam známé, nám po venkově břitký oštěp láme.“ Jarní bouře nejsou sice nádherná stavba plná vnějších třpytných ozdob, ale jest to budova z dobrého staviva pevně a pěkně vystavěná.

L. Čech.

Ř. 1893. Čís. 11.

OSVĚTA

Ludvík Kossuth a česká otázka r. 1871.

Podává

Adolf Srb.

Rok 1871, v kterémž národ náš již se nalézal na prahu vyplnění svých tužeb státoprávních, alespoň v hlavních kusech, přinesl nám trpké sklamání. Naděje, které památným královským poselstvím sněmu zemskému ze dne 12. září po vlastech českých radostný vzbudily ruch, pohříchu se nesplnily. Na adresu českého sněmu s připojenými články fundamentálními došla odpověď císařským reskriptem ze dne 30. října, z kterého nade vši pochybnost šlo na jevo, že vyrovnávací akce, tak mnohoslibně zahájená, nadobro zmařena jest. Nezůstalo tajemstvím, že němečtí liberálové v tísni své utekli se k rozhodujícím kruhům uherským, a že hlavně úsilí předsedy uherského ministerstva hraběte Andrassyho se podařilo rozřešení české otázky na nedozírnou dobu odročiti. Námitky uherské, které říšský kancléř hrabě Beust ve velké ministerské radě dne 20. října konané tlumočil, byly: 1. Uherské vyrovnání nesmí podrobeno býti dodatečnému uznání (kognici); 2. veškeré jeho se týkající zákony (tudíž zejmena též zákony o vyřizování společných záležitostí) mohou jen týmže spůsobem měněny býti, jakým povstaly; 3. o státoprávním postavení zemí rakonských jest již rozhodnuto ústavou.

Zrušení českého vyrovnání způsobilo i v uherských kruzích opposičních velké roztrpčení. Toho příčinou ovšem nebyly sympatie s národem českým, nýbrž obava, že osudný tento obrat ve vnitřní politice rakouské, vlivem předsedy uherského ministerstva zaviněný, bude míti neblahé následky na poměry uherské; i útočeno prudce na hraběte Andrassyho i v opposičním tisku i ve sněmovně. Poslanci Helfy a Tisza interpellovali ohledně zakročení jeho. „Nám nepřísluší," pravil Koloman Tisza v interpellaci své dne 30. října, „souditi o tom, zda čeští deklaranti nebo rakouští centralisté v právu jsou; my musíme se snažiti, aby si své záležitosti sami spravovati mohli, aniž by naše zájmy škodu vzaly. Nemůže pro Uhersko býti lhostejno, když nastanou ta-

kové poměry, v nichž uherská vláda co taková úředně se účastní rozhodování o vnitřních poměrech jiného státu, a to z příčin následujících: když uherská vláda tak činí, způsobuje, že vláda onoho státu při první příležitosti se bude dovolávati práva vkládati se do našich záležitostí; dále pak má takovéto zakročení, jak se již nyní ukazuje, v zápětí, že zájmy v oněch sporech poškozené nebo neuspokojené svou zášť proti Uhersku obrátí."

Ve schůzi dne 7. listopadu konané odpovídal Andrassy na obě interpellace. Tvrdil, že se súčastnil jako rada koruny oněch porad, a jelikož tam nebylo specificky uherského stanoviska, že připojil se k společnému ministerstvu a že hájil právní stanovisko, s něhož na zákonné cestě a se zákonnými činiteli uzavřená smlouva nemůže na souhlase nějakého nového činitele závislou učiněna býti. Z toho dovozoval, že se nepletl do vnitřních záležitostí rakouských, nýbrž že hájil pouze právní stanovisko v zájmu celé říše. Jakkoli Helfy i Tisza prohlásili, že odpovědí Andrassyho spokojeni nejsou, a jakkoli prohlášení své v delších řečech odůvodnili, vyslovila většina sněmovny svůj souhlas s ní, a věc byla vyřízena.

O tomto nad míru vážném a v následcích svých dalekosáhlém sporu pronesl soud svůj i Ludvík Kossuth. Helfy, redaktor listu Magyar Ujzág, obrátil se totiž na Kossutha s prosbou, aby mu oznámil náhled svůj. A proslulý exulant neváhal. Poslal příteli ze svého Turinského zátiší tři listy o české otázce, které zajisté toho nezasluhují, aby upadly v zapomenutí. Pravdy v nich obsažené nepozbyly platnosti, a jich slova výstražná měla by uvažována býti od politiků rakouských i uherských.

V prvním listě svém ze dne 5. listopadu píše Kossuth: „Milý příteli! Tážete se mne, jaký jest můj náhled o osudném obratu, který následkem vmísení se presidenta uherského ministerstva v pokuse o rakousko-české vyrovnání nastal? Zároveň tážete se mne, zda dovolím, byste odpověď mou uveřejnil. Náhled svůj milerád Vám oznamuji, ale jen tak po domácku, ve spůsobu rozmluvy, jak si dobří přátelé dopisují. Pro obecenstvo nechci psáti. Upřímně řečeno, vzali mi k tomu chuť. Vzpomeneteli si, co a jak často jsem obecenstvu psal od té doby, co idea společných záležitostí se zrodila, a jak události každé z mých slov, které jsem o jich následcích vyřkl, odůvodnily, a uvážíteli, že slova má, že napomenutí má neměla ani tolik praktického účinku, aby alespoň neblahá politika oněch, jež jsem hrobaři Uherska nazval, byla zmírněna — nepodivíte se zajisté, že nehodlám vrtati díru do vody. Nemám však nijaké příčiny zatajovati své náhledy, a jestliže to, co Vám beze vší slohové píle píši, navzdor nedbalosti mého slohu veřejnosti odevzdáte: nic mi na tom nezáleží, Vy jste to zavinil.

Hrabě Beust, hrabě Andrassy a rakouští centralisté dovedli toho společným úsilím, že vyrovnávací návrh české země zmařen jest. Kladu na slovo ‚země' důraz, a to z té příčiny, že u Vás v Uhrách se stalo zvykem, pojem ‚země' a ‚národ' s pojmem ‚národností' zaměňovati . . . Nedávno učinil tak Jókai v české otázce. A přece má toto zaměňování nebezpečné následky. Ovšem jest pravda, že se pánům Beustovi, Andrassymu a společníkům, chtělili českou státoprávní otázku

s vášněmi zášti plemenné komplikovati, záměr zdařil, až k úžasu zdařil! Hrozno jest domýšleti se veškerých následků. Jest však skutečnou událostí (a událost ta nemá se zapomínati a není radno nevšímati si jí), že otázka česká, jak až dosud zemí českou hájena a v osnově vyrovnávací vyslovena byla, není otázkou národnostní, nýbrž státoprávní, otázkou samosprávy země české.

A tato samospráva byla Beustem, Andrassym a rakouskými centralisty zmařena.

Není nemožno, že až záležitost tato v rozmnožené kongregaci župní — jak kdysi nazval velký zahraničný list následkem společných záležitostí své státní důstojnosti zbavený uherský říšský sněm — projednávána bude, hrabě Andrassy se nepřizná, že zamýšlel autonomii země české zmařiti. Ovšem, že bude zapírati. Rozumí se, že bude tvrditi, že jen se stanoviska zájmů uherských se do záležitosti té vmísil, co strážce onoho státního práva, do něhož — jak známo — tak zamilován jest, že se mu zdá býti vzorem, dle něhož si i jiní své utvoří, byť i ne na tomto světě, zajisté jinde, snad na měsíci.

Pohlížejme však na věc jakkoli, zůstane skutečnou událostí, že vnitřní samospráva české země zmařena byla. Toť jádro věci.

A jak se tato událost má ku prospěchu Uherska?

Především musím podotknouti, že spravedlivý prospěch nikdy nespravedlností zajištěn býti nemůže. Kdo, aby zájmů svých uhájil, k nespravedlnosti se utíká, podtíná strom pod sebou. Každé provinění mstí se na zemi, praví Goethe, a má pravdu. Jednotlivec snad může uniknouti pomstě, která často pokulhává. Život jeho je krátký. Může umříti dříve, než by byl dopaden. Ale život národů je dlouhý. Ti trestu nikdy neuniknou. Národ platí vždy za spáchané bezpráví, a to s úroky.

Toť však pouze abstraktní pojem, a v tomto konkretním případě nesmím se toho dovolávati. *Nejen že autonomie země čeké zájmům uherským neodporuje, ona jest na prospěch Uherska.* A to v značné míře.

Jest na prospěch Uherska předně proto, že čím více půdy zásada národní samosprávy v Rakousku nabude, tím méně ohrožena bude také v Uhersku. Déle než tři sta padesát roků bojovali jsme proti Vídeňské centralisaci. A z povahy zásad plyne, že když jedné ubývá půdy, druhá jí nabývá. Když zásada Vídeňské centralisace, samosprávu národů poškozující a umrtvující, půdy ztratí, nabyde jí zásada konstituční samosprávy a utvrdí se i v Uhrách. Jest však jiná ještě příčina, a to důležitější než tato důležitá. Integritě, politické jednotě, ano životu Uherska staví se strašný otazník v cestu: na Rusko spoléhající panslavism.“

Kossuth tvrdí, že bázeň před panslavismem vehnala Uhry do „bahna“ společných záležitostí. A ochranný prostředek, jehož se uchopili, neměl prý toliko hříšné vzdání se práv v zápětí, ale i nesmírnou chybu, neboť prý nebezpečí se neodstranilo, nýbrž Kossuth obával se, že zrušení českého vyrovnání vžene český národ v náruč panslavismu a že celá panslavská agitace obrátí se proti Uhrům. „Proti panslavismu,“ píše Kossuth dále, „jest toliko jediný ochranný prostředek. Ten však jest bezpečný. Nechť učiní se, co možného, aby každá slovanská národnost, která má historicky vyvinutou individualitu a obývá

území, jemuž dějiny vtiskly ráz země, mohla býti svobodným, své záležitosti sobě spravujícím, spokojeným národem. Není se obávati, že Čech stane se panslávem, budeli moci býti svobodným Čechem, ve vlastním domově pánem svých osudů. A ještě na jinou, velice důležitou okolnost nesmí se zapomenouti, a to na vliv, který jednání uherského ministrpresidenta bude míti na otázku národnostní u nás. Klíč k rozřešení národnostní otázky jest mezinárodní. Budeli Uhersko prováděti politiku příznivou samosprávě, svobodě, či lépe řečeno nezávislosti oněch národů, jichž osudy rakouských národností jakožto jich plemenných příbuzných se dotýkají, nebude obavy, že by národnostní otázka v naší vlasti vybočila z mezí toho; co dovoleno; spozorujíli však uherské národnosti, že uherská politika jest na ujmu autonomii, svobodě či nezávislosti příbuzných jim národů, není na světě ústupku vnitřního, jímž by otázka národnostní se rozluštila. Toto uváživ očekávám, že střízlivý rozum posoudí, zda jednání uherského ministrpresidenta bylo na prospěch zájmů uherských čili nic."

Kossuth vyslovuje přesvědčení, že zmaření české samosprávy pomocí vlivu uherských ministrů sesílí proudy panslavismu, že vzbudí zášť proti Uhersku a nad míru stíží vyrovnání s Charvátskem a rozřešení národnostní otázky. Poukázav k velikému nebezpečí, které z nevyřízené české otázky pro budoucnost hrozí Rakousku i Uhersku, pokračuje: „Mezi mnou a hrabětem Andrassym zeje propast od onoho večera, kdy před svým návratem z vyhnanství do vlasti mi poslal přátelský list na rozloučenou. Jakkoli však názory naše se různí a sobě odporují, jakkoli Andrassy mnoho zapomněl, jediné, tolik vím, nezapomněl: milovati poctivě svou vlast. Jsem přesvědčen, že záměry jeho jsou ryzí a že na něm nelpí ani stín oněch nekalých pohnutek, které v Uhrách tak často a s tak odporným cynismem se objevují, že by člověk vůči korrupci v naší vlasti tak úžasně se vzmáhající si zoufal. A právě, že znám jeho úmysly a že vím, jak upřímně vlast svou miluje, pravím: dožijeli se osudné chvíle, o kteréž jsem se zmínil, a uvidíli, jak vypučelo jádro, které nyní ve Vídni zasadil, naplní upomínka na nynější fási jeho lesklého, nikoli však závidění hodného postavení vlastenecké srdce jeho nevýslovným bolem . . ."

V druhém listě svém, daném dne 7. listopadu 1871 v Turině, píše Kossuth témuž příteli: „Oznámil jsem Vám v prvním dopise svém důvody, z nichž mám za to, že politika hraběte Andrassyho v české otázce — se stanoviska uherského uvažováno — *životní zájmy naší vlasti kompromittuje a budoucnost naši uvádí ve vážné nebezpečí.* Věc musí též s hlediska společných záležitostí uvažována býti a skutečné poměry nesmějí se zneuznávati. Mým zákonem zákon společných záležitostí není. Nežiji pod ním a nebudu pod ním nikdy žíti, neboť dle mého přesvědčení jest zákon tento v největším odporu s přirozenými a historickými státními právy naší vlasti, které tvoří ono s každým Uhrem spolu zrozené věčné právo (firth rigth by je nazvali Angličané), které nad všemi pravými zákony stojí . . . Opakuji, mým zákonem společný zákon není. Pro hraběte Andrassyho však jest zákonem. Kdy by porozuměl znamením doby a sáhl — pokud není pozdě — byť i ne k jinému aspoň k instituci personální unie, já,

starý muž, který pod tíží let a protivenství sešedivěl, já posledním dechnutím svým rád bych jej požehnal jako rytíře vlasti . . . Dokud však zákon onen v platnosti jest, není hrabě Andrassy toliko povinen býti ho poslušen, on musí také jako ministr starati se, aby ho šetřeno bylo. Není tedy planou otázkou: zda tato jeho povinnost může ospravedlniti jeho chování v české otázce? Po mém náhledu nejen nemůže, nýbrž mluví přímo proti němu . . . Když jsem přečetl návrhy Čechů, když jsem se přesvědčil, jak velice i oni se obměkčili a co vše uznati, registrovati a v zákony fundamentální přijmouti se uvolují, byl jsem, přiznávám se, ohromen. Zmocnila se mne myšlenka, že společná tato tíseň, půjdeli to tak dále, by mohla potrvati, až by náš národ zničen byl. To jest stanovisko mé, jenž jsem rozhodným odpůrcem společného zákona. Hrabata Beust a Andrassy však, kteří v společném zákoně žijí a působí, ti přece měli se svého stanoviska návrhy Čechů přijmouti jako zvláštní dar slepé štěstěny, kterým by se byl jejich mrtvě narozenému děcku na krátký čas vdechl život. V čem záleží jádro oné společné smlouvy se stanoviska jejího tvůrce? Za prvé v tom, že za společnou záležitost se považuje vše, co za takou prohlásili. Nic více, nic méně. Za druhé v principu dualismu, že co se týče vyřizování společných agend, země koruny uherské tvoří jednu, ostatní země a provincie společného panovníka druhou polovici. Za třetí, že tyto dvě polovice ony společné záležitosti vyřizují delegacemi. Za čtvrté v zásadě parity, dle níž obě polovice mají stejný počet delegátů, žádná méně, žádná více. Za páté v poměru kvoty. Za šesté v společném ministerstvě a jeho působnosti. Za sedmé ve společné armádě . . . Čechové nejen všecko uznali a prohlásili, že nechtějí měniti na ničem ani písmene, oni vyslovili též ochotu, že všecko slovo za slovem přijmou za své zásady. A právě to mne překvapilo.

Jak Rakušané, Čechové a ostatní svých šedesát delegátů mezi sebe rozdělí, jak si je zvolí a jak si rozdělí svou sedmdesátipercentní kvotu? Po tom žádnému Uhru ani žádnému uherskému ministru nic není, do toho nemusí se žádný uherský ministr plésti. Co by asi Deák, Andrassy nebo kterýkoli jiný rek společného obchodu řekl, kdy by Čechy nebo Rakousko chtěly se v to vkládati, jak Uhry a Charvátsko svých 60 delegátů volí a mezi sebe rozdělují nebo jak k 30percentní kvotě přispívají? K tomu nemohl by ani nejzuřivější přívrženec společného zákona se stanoviska uherských zájmů společného obchodu nějakou jinou cestu nalezti.

Zlo však již je zde, a je otázka, jak zjednati odpomoc, jeli vůbec možna. Každým způsobem musí se učiniti pokus. Nevázněme probůh v orientálském fatalismu se založenýma rukama pod okapem nebezpečí, hleďme raději, abychom se dostali do sucha.

Vidím zlo v trojím směru: Předně v zášti slovanských národů, vzbuzené jednáním uherských ministrů. Za druhé ve vlivu, který zášť tato při našich ethnografických poměrech na naše vnitřní poměry míti může a musí. Za třetí v tom, že pro případ krise, jejíž sémě zaseto bylo a která snadno útokem zvenčí komplikována býti může, zkaženou logikou společných zákonů bezbrannými jsme.

Konstatování tohoto trojího zla ukazuje zároveň směr, kterým se bráti musíme, a to: 1. Vzbuzená zášť musí od vlasti odvrácena býti. 2. Vliv její na obyvatele zemí uherské koruny musí býti učiněn neškodným. 3. Musí se státi návrat k personální unii, aby v svá suverenní práva opět uvedený národ bez jakýchkoli okovů o bezpečnost země starati se mohl. Pozoruji, že jistý velmi vážený člen opposice v třetím směru již vystoupil . . .

Co se týče odvrácení záští proti nám, nemůže se pochybovati, že hrabě Andrassy svou intervencí se dopustil *ohromné chyby*. Jen zřídka ocitne se ministr v situaci tak příznivé, jako on. Mohl říci: ‚Děkuji za důvěru, jsem však konstitučním uherským ministrem, Čechové uherské smlouvě nikterak neubližují. Do ostatního nemohu svůj národ, aniž bych se ho otázal, na vlastní vrub plésti. Nevkládám se do toho, neboť jedna intervence způsobuje druhou, a já jsem zodpovědným.‘ Kdy by tak byl promluvil, nic by se bylo nestalo.

Tu však zakročil; zlo se stalo. Táži se nyní, zda bude odstraněno, když se neschválí, že dal radu, když se ale zároveň neprohlásí, že jeho rada byla špatná? Odvrátí se tím zášť? . . . Národ musí v české otázce zaujmouti stanovisko, chceli odstraniti tuto zášť. Vy jste se, jak pamatuji, v interpellaci své vyslovil příznivě o samosprávných snahách českého národa. Dobře jste učinil. Jak se věci teď mají, jest toho nezbytně potřebí. Nechť nikdo nenamítá, že říšský sněm nemůže sám zakročiti, když neschvaluje zakročení Andrassyho. Tomu není tak. Svůj náhled, své přání vysloviti, neznamená ještě zakročiti, a nejméně již v takovýchto okolnostech, když od vlasti velké zlo odvráceno býti má. Jest to sebeobrana a nikoli neoprávněné vměšování. Či snad bylo neoprávněným zakročením, když v třicátých letech poslanecká sněmovna a naše župy hlasu svého tak důrazně pozdvihly pro Poláky? Jest to skvělý list naší historie, důkaz politické zralosti našeho národa. Či bylo snad neoprávněným zakročením, když jsem na říšském sněmu Prešpurském vyslovil, že národům říše musí navrácena býti konstituce, ana by jinak říše útiskům v šanc dána byla? Či bylo neoprávněným zakročením, když i říšský sněm z roku 1867 za podmínku neblahé společné úmluvy žádal konstitucionalismus?

Vůči Vám není potřebí definice českého státního práva a ústavy prosincové. Jest slavné prohlášení mocnářovo ze dne 17. září, v kterém se praví: „*Majíce v paměti státoprávní postavení koruny české . . . uznáváme rádi právo tohoto království a jsme hotovi, toto uznání přísahou Naší korunovací obnoviti.*“ Toť dostatečný důvod, aby říšský sněm na prospěch vnitřního klidu říše, který se i Uherska týká, své přátelské city k českému národu na jevo dal prohlášením, že uherský národ, který státoprávního postavení své koruny žárlivě střeže, nikdy si nepřál, aby společná úmluva tak vykládána byla, že by státoprávní postavení koruny české, kterému se i od mocnáře v jeho slavném prohlášení ze dne 17. září dostalo uznání, poškozeno nebo v mezích společných zákonů se nalézající samospráva, kteréž státoprávní postavení českého národa dovolávati se může, zmařena býti mohla. V tom nebylo by ani stínu neoprávněného vměšování. S tím souhlasiti by

mohla i pravice, aniž by ublížila svému strannickému postavení, ano, nepoženeli se otázka osobní do krajnosti, neshledávám ani v tom obtíže, aby se ministerstvo nabídlo, že tyto pocity národa panovníkovi ztlumočí. Něco musí se každým spůsobem podniknouti . . .

Konečně co se týče paralysování vlivu, jejž by tato zášť na vnitřní poměry Uherska míti mohla. Nejprve otázka národnostní. Zdá se, že národnosti daným zákonem nespokojeny jsou. Měly by tedy svá přání formulovati. Musejí vyslechnuty býti s pocity onoho bratrství, které nás povinnosti, abychom se starali o territoriální integritu a politickou jednotu země, sice nezbavuje, které však v mezích těchto ochotno jest k úspěchům až na nejzazší hranici práva. Buď může tato otázka ve vytčených mezích rozřešena býti, pak nemá se skrbliti. Anebo nelze jí rozřešiti, pak nechť padne vina rozkolu před Bohem a lidmi na ty, kdož integritu a politickou jednotu země zničiti chtěli. Za druhé uvažovati se musí o Charvátsku. Vůči tomu zavinila vláda známý státní převrat. Oddalování charvátského sněmu není ničím jiným než suspendováním ústavy. To nemůže a nemá uherský sněm trpěti, máli jen nejmenší pojem o právu, svobodě a nejdůležitějších zájmech vlasti. Chceli charvátský národ, aby jednotlivé odstavce smlouvy revidovány byly, má přání jeho přátelsky, bratrsky vyslyšeno býti. Uherský sněm nechť uváží, co povoleno býti může a co nikoli. Kladu nesmírnou váhu na přátelský svazek s Charvátskem, osm věků trvající; ale i zrušení tohoto svazku měl bych za menší neštěstí, než kdy by tento bratrský národ zničením svého konstitučního života a takovýmito násilnostmi proti nám popuzen byl a my pak buď se spolu bíti nebo jako nepřátelé spolu žíti museli.“

V doslovu k listům svým, datovaném v Turině dne 8. listopadu 1871, píše Kossuth: „Mezi právními tituly, na jichž základě dynastie drží trůn v Uhersku a v Čechách, není toliko analogie, nýbrž *úplná totožnost.* To platí i ohledně původu i času, spůsobu, podmínek a zásad až k jich doslovnému znění. Země česká není patrimoniem, nijakou tak zvanou zemí dědičnou, nijakým pouhým přívěskem Rakouska, nýbrž zemí, která se může dovolávati diplomatických vyjednávání a oboustranných úmluv; *jest státem, právě jako Uhry* . . . . .

Promluvil jsem již dříve o tom, jaké postavení zaujímá země česká v ohledu státoprávním. A ejhle! Tato země praví nyní — a stává se po prvé, že tak mluví —: ‚Dobrá, chci uznati společné říšské záležitosti rakousko-uherské, jak jste je ustanovili; dualismus, paritu a vše ostatní, a nežádám — co bych právem žádati mohla, — abych byla třetí ve spolku, abych uznána byla za třetí ‚polovici‘; ano, uznávám také celou řadu společných záležitostí zemí a provincií k uherské koruně nenáležejících, jsem ochotna účastniti se společného řízení, jinými slovy chci ‚splynouti s jednotným Rakouskem‘, a činím toliko jedinou podmínku, bych ohledně některých věcí, které leží mimo tyto dvojnásob společné záležitosti, byla já sama a nikoli Vídeňská centrální moc paní v domě svém.‘ Tak daleko šla resignace českých vlastenců. Kdy bych byl Čechem, nikdy bych tak daleko nešel. Nikdy, nikdy! To jest pravý stav věcí . . . Od oné nešťastné chvíle, kdy starý Metternich začal rozdmychovati otázku národnostní,

nedopustil se nikdo osudnější chyby, než hrabě Beust, a sice tím, že zneuznávaje důležitost okamžiku a životní zájmy říše proti samosprávným snahám k státní individualitě oprávněných zemí říše se postavil . . . A proč se dopustil hrabě Beust této chyby? Poněvadž se obával, že by rozmrzel rakouskou centralistickou stranu. Domnívá se, že tato strana jest tak silna, že přítomnost i budoucnost na ní závisí. Klame se. Jeho klam jest přirozeným následkem jeho postavení. On neslyší kolem sebe než bzučení panovačných centralistů. Ti nadělají mnoho hluku. Ale tento hluk není ještě silou. Jediný maki natropí více hluku než sto slonů. Silou jest ale národ, a to, jak se zdá, hrabě Beust neví. Zajisté že to neví, a to jest chyba. Jest chytrý muž, nechť sáhne na tepnu rakouského lidu, nechť poslechne tlukot jeho poctivého srdce a přesvědčí se, že strana centralistická v srdci lidu kořenů nemá. Lid chce býti svoboden, kdežto centralismus jest kletbou svobody. Poctivý, vzdělaný lid rakouský ví předobře, že práv jeho jen tehdy šetřeno bude, když on bude šetřiti práv jiných. On nechce nad Čechy panovati a ví, že tajemství bezpečnosti říše nelze hledati ve formalitách nýbrž ve svobodě, v spokojenosti všech národů. Vsadím svou hlavu, že rakouský lid, dáli se mu beze všeho klamu a mámení otázka: ‚Chceš centralisaci či autonomii?‘ — zajisté si vyvolí autonomii. A budeli se mu mluviti o jednotném Rakousku, odpoví: Chci právo a svobodné Rakousko. Právo a svoboda jsou nejbezpečnější jednotou.“ — —

Tento úsudek bývalého uherského diktátora o české otázce tím více padá na váhu, an Kossuth, pomaďarštěný Slovák, v době slávy své byl zavilým nepřítelem národů slovanských. Upíral Slovanům uherským veškera práva národní a politická a spravedlivé požadavky jejich odmítal s drsnou bezohledností. Když r. 1847 sněm uherský se usnesl, že v celém Uhersku má býti maďarština jazykem úředním a vyučovacím, a poslanci charvátští a slavonští tomu se vzpírali odvolávajíce se na sněmovní snesení z r. 1715, kterým zastupitelstvům župním vyhrazeno ustanovovati řeč úřední, měl Kossuth v sezení sněmu dne 7. ledna 1848 proti nim řeč neslýchanými urážkami jich národního citu oplývající, v které mimo jiné pravil: „Nechceli Slavonie povoliti, musí se jí poručiti; Charvátsko pak ani historicky neexistuje, chcete mu tedy činiti koncese?“ A v řeči své dne 8. ledna 1848 řekl: „Žádost charvátských poslanců, aby Charvátsko na roveň postaveno bylo s Uherskem, musí vzbuditi rozhořčení.“ Srbům upíral dále, že jsou národem, a k jihoslovanské deputaci, která mu oznamovala, že Srbové, nestaneli se jim po právu, budou nuceni vyhledávati si pomoc proti Maďarům, vyjádřil se: „Pak rozhodne meč.“ Proti rodákům svým, Slovákům, počínal si se sveřepostí odpadlíka. Ale potom ve vyhnanství svém měl dosti času i klidu, aby poznal osudnou chybu svou, i nabyl přesvědčení, že národnostní otázku nelze rozřešiti násilím a že spravedlnost k jiným národům jest první podmínkou zdárného vývoje Uherska i Rakouska. Nebyla to zajisté přízeň k národu českému, která jej přiměla k bezpodmínečnému odsouzení intervence Andrassyovy, bylo to přesvědčení, že zmar českého vyrovnání smí míti

neblahé následky pro obě polovice říše; byl to úsudek politika vyspělého, prozíravého.

Více než dvacet roků minulo od oné doby, a národ český dosud se nedomohl vyplnění tužeb svých. Poměry politické stávají se vždy neutěšenějšími. Marné však jsou naděje politických i národních odpůrců našich, že by národ náš nepřízní poměrů znaven upustil kdy od státoprávních požadavků svých; skalopevné, nezvratné jest přesvědčení jeho, že se státním právem stojí i padá.

Sekerník.

Povídka z Povltaví

od

Adolfa Heyduka.

(Pokračování.)

XX.

V mlýn přišla bída, zlý byl čas,
jen zřídka zavítali mleči,
by pod práškovou prostou péčí
na chudých bědný hodokvas
zrn hrstku semleli si v klidu,
když jinde bránil nával lidu.
Ba druhdy řídký mlýna klep
dost nedal na režný jen chléb,
a bez něho by býval stůl,
leč Vraný ob čas poslal z hor
mzdy svojí dřevařské vždy půl,
a psal, že k voru řadí vor,
by záhy z jara mohli plouti,
a pak že na své vodní pouti
zas ženu spatří, leč by dbala,
by se synem se změna stala,
a šťastna byla s Vášou svým,
když nemohla to býti s ním.

Těch dob vždy matka těžce lkala
a poslez muži do hor psala:
„Bůh s námi! Přišel zkázy den,
syn hůř než kdy je nemocen;
ba lékař děl, že ztracen jest
již duchem bloudícím i tělem;
i zřím, jak hyne mi a strádá
a v přeludech se s Bohem hádá,
až srdce mi chce puknout želem.
A přec ho posud ráda mám,
své dítě jediné, vrch všeho,
a stále volám, stále ždám,
by Bůh mě trestal místo něho,
leč pořád marně, bez ustání;
již věčným pláčem nespím ani,
ba jsem, jak by mně hlavu sťal;
ach, kdy by mě byl Pánbůh vzal,
než meč své hrůzy na nás zved,
věř, do rakve bych lehla hned.
Proč žíti nechává mě Bůh?
Vše, vše je ztraceno! Klein z Týna
kde který skoupil Vášův dluh
a vymohl již odhad mlýna;
soud vyzval k němu strany obě
i také Střelu jako znalce,
vše prodají nám v krátké době
až do kol posledního palce
a do poslední brázdy pole;
co zbude? Nic, než ruce holé!
Kde ubohá mám spásu doufat?
ach, nezbynuli, musím zoufat!
A přec bych ráda před svou smrtí
tě zřela ještě jedenkrát,
vždyť vím, že mě to rázem zdrtí,
až žid náš statek bude brát;
tož s Bohem bych ti dala ráda
před záhubou tou děsivou,

jež příšerně v náš důl se vkrádá
a vznáší dračí hlavu svou,
by pohltila v hrozném kvasu
můj život, duši mou i spásu.
V těch myšlenkách mé srdce tone,
a nemohu jim uniknout,
i čekám stále chvíle oné,
až mimo mlýn zas budeš plout,
bych vše ti řekla, co mě moří,
leč neplueš, ač led již šel
a sněhy spadly s horských čel,
a březen je, a po Řehoři,
když jiřičky se vrací k nám;
sám Bůh ví, zda tě uhlídám.
Co den tě vyhlížím, co chvíli,
chci útěchy, než čas se schýlí,
to tam je vše, co život skyt —
přijď do hrobu mě položit."

List přečet potají též syn,
a vědom sterých sobě vin
zřel vyděšen z té řeči prosté,
jak záhuba výš Bílých skal
a výše Chlumských lesů roste;
síť příšernou mu pavouk stkal
kol rozjitřené jeho duše,
a splašený jak komoň kluše
leb rozpálený na hruď sklání,
tíh vzhůru nademlýnskou strání,
kde v roklích zbývající sníh
v zdroj perel měnil teplý jih,
jenž přes skal hruď a keřů hlavy
nes klenoty své do Vltavy,
a v divé hrdosti co skok
hrál pyšně sobě na potok
a hlučným šumotem svých vláh
klid lesa rušil, dřímot mýtě,
jak otce ruší v myšlenkách
a snící matku hravé dítě.
Zář slunná od východní strany
hloub vnikla do lesnatých skal,
jich šedé pozlacujíc hrany,
a křemelák, jenž posud spal,
sny jar dvou věků v staré hlavě,
hnal na pupence ostýchavě.
Jilm těsnal drobných květů roje
hned k sněti v ladných svazečcích,
a modřín s výhonky své chvoje
výš k modravému nebi tíh.
Střemch květy, v obalech jež spaly,
blíž stopek chtěly z hroznů ven,
a lístky lind se třepetaly,
že zlatý políbil je den;
klen listy hnal a z buku peně
rost podbílek, an šťávou tyl,
a z jehněd lísek, za jeseně
již hotových, se prášil pyl
a pod nimi skrz stlaní žluté
kopytník okázale vznes
pych květný: zvonky rozvinuté,
z nichž kafru vůní dýchal v les.
U bílé jako labuť břízy,
jež zlatý rozpouštěla vlas,
dřín květem žlout, mléč pln byl mízy
a bledule kryl zmladlý vaz,
jež blanným toulcem ostýchavě
svůj něžný podpíraly květ,
jak by jich nakloněné hlavě
ten jarní nelíbil se svět.
Jak křišťál tekly vody luhem,
v jich zrcadlech vrb mladých řad
blah jarost prohlížel svých vnad;
druž olší líbala se s druhem
tak vroucně, pyl až zlatošedý
nes z jehnědek se na jehnědy,
a černý topol žádostivě
zřel na břeh druhý k bledé jívě.
I ptáci zkoušeli své hrudi,
tu pěnkava, tam hvizdl drozd,
až v slunci usmíval se hvozd,
jak chorý, jenž se k žití budí.

Ten stromů ruch a ptáků hlas
a čarodějný slunce jas
i v prsa vnikl Václavova,
by zděšen v jejich sluji zřel,
ký příboj vášně na dně vřel
a hnus, jejž ona v sobě chová.
Zas jasných okamžiků dobu
měl pokalený jeho duch;
kýs prozářený mysli vzruch
cit probouzel mu z duše hrobu
a prohříval jej víc a více,
až také srdce jeho sníh
tál u velikých krůpějích
a stékal do zrytého líce.
Sám sebe v ráz měl v ošklivosti
a všechno žití, všechen svět.

„Kde jaro mé,“ děl, „kde můj květ?
jen bejlí v ňadrech mých se hostí,
v němž ohavné se činy plazí,
a všecko, co mi v krvi vře,
jed bublinatý jenom hází
a pod ním vadne vše a mře,
co k činu vyklíčiti mělo.
Či vím as, proč a jak se dělo,
že v bahno vášní hloub jsem kles,
kdo byl, jenž v záhubu mě nes?
kdo símě hříchu vložil v duši?
proč život můj mír jiných ruší? —
Pryč odtud, pryč; mě jaro straší,
děs každou travou v srdci raší,
a nemohu mu výhost dát;
jak odpočíti lze, jak spát,
když noc co noc a den co den
s hor vůkol skalnatého klína
duch otců smutně rozželen
se snáší do spustlého mlýna
a s větry jara lká a vzdychá?
Slyš, je tu zase — zticha, zticha
si naříká a smutně pláče
a vyhání mne — musím jít,
pryč, hořím nitrem, pít chci, pít!“
A vyděšený Váša skáče,
jak z lože vyplašený srn,
skrz akát ostnatý i trn,
jenž v tvář i do rukou mu vniká,
a v houští ztrácí se a zniká.

Byl den, když Váša s kleslou hlavou
v mlýn přišel zpět, tvář halil mrak
a divných vidin pod záplavou
rud potrhaný jeho zrak,
leč nešel v síň; strach ryl mu v duši
a s matkou setkati se bál,
sed na sad pod košatou hruši
a mluvě k sobě zíral v dál
v hor výbočí, jež řeku těsná,
zkad malých pasáků zněl hlas
a ranních trávnic píseň plesná
a krákot vran a drozdů jas.
Ká vzpomínka as srdcem táhla,
že chvěl se? či jen noční chlad
jej roztřásl, či náhle sáhla
smrt tajemnou naň rukou snad? —
Tu v dáli houknutí se neslo:
„Čehý, čehý, ven střídou, ven!“
pak jasněj zašplouchalo veslo
a Václav vzkřík jak postřelen:
„Už jedou, hle!“ a vskočil vzhůru
a s břehu do skal vbodl hled,
leč zase v tváři žal a chmuru
pod hruší s kleslou hlavou sed
a ustavičně, zas a znova
sám k sobě různá mluvil slova.

To houknutí, jež dolem znělo,
i matku vyvolalo ven,
jí srdce utrhnout se chtělo,
vždyť myslila, že jede ten,
jenž ondy v žití kruté chvíli
jí kotvou v návalu byl běd
a s jehož námahou a pílí
mrak na mlýn padlý zas se zved.
V sad spěchala, ač bez potuchy,
že Váša, pod hruší jenž sed,
boj veda s přeludy a duchy,
zas z nočních toulek přišel zpět,
že vidí vše, co ona koná,
jak pláče, naříká a stoná
a volá smrt a žádá hrob,
a on — on nízkých chtíčů rob,
že vinen hrůzou nářků těch,
a že by lépe bylo as,
by dřív, než peklu v náruč vběh,
byl při toulkách kdes zlámal vaz,
neb kdy by býval umřel mlád,
hned v prvním studií svých roce
a ležel blažen vedle otce,
jenž měl tak nesmírně jej rád.

Zřel matku, jak se všecka chvěla,
když plavcům v ústret pohlížela,
a z ňader dral se stesk a ston,
zda připluje as také on.
Leč Vraný nepřijížděl z hor,
zas byli jinačí to muži,
již k voru připoutali vor
a vořinou ho stáhli duží; —
zas jinačí to lidé byli,
již smrčky nad ohněm si svili
a stáhli jimi řady klád;
těm jiný nežli Vraný vlád;
ti nedbali, co v duši snová
ten nachýlený ženy zjev —
dřív statná vdova Dolejšová,

jim víc byl dobrý úvaz dřev
než pouto, jež dvě srdce váže,
dál, lhostejně jich snědé paže
mlýn mimo řídily své prámy,
jen starý zadák hovořil:
„Jak vše tu jiné, Pánbůh s námi,
než tenkrát, když tu Vraný byl,
teď mlýn jak vyloupen tů stojí,
a bída s nouzí v něm se rojí.“

Když žena skrze olšin mlází
kraj břehu vorům zřela vstříc
a poznala, že nepřichází
ten, jehož želela vždy víc,
tu v usedavém naříkání
tvář zrytou přikryla si dlaní
a zaúpěla samoděk,
div prs že skalin neodměk
a v pláč se nedal v žalu broji
svých trhlin vyprahlými zdroji.

„Vše marno je,“ tak naříkala,
„vše ztraceno, pryč odtud, pryč,
než cizím bych se vyhnat dala;
snad srp a motyka a rýč
mě živit bude v cizí práci,
spíš k němu dožebrám se tak
tam do hor, kde se dříví kácí;
snad najdu ho, a neli, pak
ať zahynu kdes hladem maní,
jen ze mlýna pryč, a z těch strání,
jež necítí nic se mnou kletou
a zelenají se a kvetou,
když život bouři na mne vrhá
a blesk, jenž srdce ve dví trhá;
pryč z běd těch úmorného vzdoru,
pryč navždy, dost těch útrap již,
chci prosta slz být, hrůz a sporů;
když nechce Bůh můj sníti kříž,
i spáse duše výhost dám
a sama smrt si udělám!“

A lomíc ruce, kloníc hlavu
v mlýn vešla samý pláč a vzdech,
jenž smutně těkal v koles davu
a v bílých rozléhal se zdech,
kde dříve chasa ani mleči
svých vlastních neslyšeli řečí,
an brůn a jejich palců sbor
vždy tlumil všaký rozhovor.
A jako před odchodem Vraný,
šla k truhle, divný hnal ji chvat,
a vybírala čistě praný,
jenž zbyl jí, svatební svůj šat,
pak před východní síně stěnou,
kde s Kristem upevněn byl kříž,
zalkala hlasně na kolenou:
„Ó Bože, který všechno víš,
jenž srdce moje znáš i ledví,
buď milostiv mi, odpusť hřích,
jímž, hruď než rozskočí se ve dví,
chci prosta býti útrap zlých;
buď v horách s mužem v práci zhynu,
neb sama se světa chci jít,
leč zde, při nešťastném mém synu
již nemožno mi déle žít.“

A objímajíc dřevo kříže
a siným líbajíc ho rtem,
svou hlavu ukláněla níže,
a padla na světnice zem
jak bezducha, jsouc jata mdlobou,
když právě dveřmi také syn
touž ze zahrady vkročil dobou
a zvolal: „Běda, to můj čin!“
a k matce skočil jako střela
a křísil ji a omýval,
až opět oči otevřela,
leč s ní je otevřel i žal,
jenž jejím rtem se mluvit jal:
„Proč umřít jsi mne nenechal,
tak mohlo všemu konec být;
věz, musíme se rozloučit,
víš proč, ač zlé to chvíle jsou;
mně hory leží na prsou
a hlava kácí se mi těžká,
již nelze tady déle žít,
já, Vášo, musím, musím jít,
kde Bůh a mír, kde Vraný mešká,
sic zoufalství mne nemine.“ —
„A vrátíte se domů záhy?“ —
„Bůh sám ví, kde je cíl mé dráhy,
jak říci ano mám či ne?“

„Pak nepustím vás, matko milá,
přes mlýna toho sešlý práh!“
a Václav k prosbě ruce vztáh,
„zde zůstaňte, kde dřív jste byla,

zde; konec bude vašich běd,
já sám přivedu toho zpět,
jejž vyhnal jsem! Dost pláče, dost,
ten vášně mojí dračí chvost
sám utnu, matko, jedním rázem;
jak svatý Jiří vejdu v boj
s tím všehltavým duše plazem.
V mlýn vemte kohos, prosím vás,
já za krátko vše srovnám chutě,
pak Vraný jistě přijde zas,
a mlýn se zvedne ze své sutě
a nové práce nový ruch
běd smečku zažene i dluh,
a líp než dříve bude mnohem."

Šel v přístěnek a při̇šel v ráz
a líbal matku zas a zas
a k srdci tiskna ji děl: „S Bohem,
dnes ještě znikne všecka svízel!"
a jako druhdy v skalách zmizel. —

Tíh proti vodě v houštin skrytu,
až pod Jehnědským vrchem pad,
tvář trním do krve měl zrytu,
a v cáry rozedrán byl šat,
zrak vytřeštil a stáhl brvy
a zas počal své samomluvy:
„Má mysl znavena je k smrti,
můj duch se vyžil, jsem jen troud,
jak písek vůle má se drtí,
jak bláto suchých v cestě hroud,
když těžké vozy na něm stanou;
proč tady jsem, kde na vybranou
jen dvojí pro mne zbyla věc:
hůl žebrácká a blázinec?
Dřív mělkým snažilem, pak chabcem
a posléz pijanem jsem byl,
i lásku svou, jsa ještě chlapcem,
jsem v hnusném blátě utopil;
jak zlatý motýl kmitala se,
jenž nesen bouří ve rmut pad,
a touže vzhůru, zas a zase
kraj křídel tížil třísní blat,
až zhynul, dál nemoha bříst,
jak červ, ne jako růže list,
jenž oživen jsa jara dechem,
výš k nebi čarným touží spěchem. —
Proč v žití divě jsem se hnal?
proč nedbal otcova jsem hlasu?
Ej, bídně jsem se vychoval
při spustlé chásky hodokvasu,
až zapad s duší jsem i tělem,
i se Svárou, svým učitelem,
jejž z kola vytáhli tam hákem?
Co se mnou zde, co s darebákem,
jejž zloba na peruti brala,
a nad nímž život vyřkl soud,
číš mozku mého vyvětrala
a bez jisker je oka troud.
S psí krví viděl na revíru
krev mou se mísit Chlumský les,
psí se psí — aj, jsem v žití víru
snad něco víc? Ne, ne, jsem pes,
leč ne tak šlechetný jak Rys,
ne, schátralý; mé duše hnis
víc ublížil mu než on mně;
ej, ký to život vnitř i vně?
Psa horší jsem, vždyť v děsné psince
své pokousal jsem dobrodince,
štval otce, strýznil matku svou
a Boha klamal přísahou
tam v Prahy snivém velechrámě,
a nyní trestem jeho rámě,
kde stanu, jako Kainu všade
vrch hanby na hlávu mi klade
a lživé hrdlo ohněm zžehá;
ó běda, zas to v prsou šlehá!
Kam prchnout mám, já zbabělec,
kam?... Což mám žíti, žíti přec,
a matce za strašidlo být
a násilím ji hnáti v hrob,
já, klubko hříchů, číše rob?
Ne! Proč se třesu? — Nechci žít!
Aj hle, tam ona skrytá skála,
zda není matčina to tvář?
tak u mého kdys lůžka stála,
tak já ji strýznil, bídný lhář;
já zbodal srdce jí a zdeptal
a děsným učinil jí svět,
to za modlitbu, kterou šeptal
mé u kolébky její ret,
jenž nyní sesinal a zbledl —
tak jsem se odměnil, tak zvedl!
Dost, neplač, matko! Já vlk dravý
hned odkvapím; nač pro mne svět,
pak otčím můj — ne, otec pravý,
v mlýn k tobě navrátí se zpět;
snad zachráním vás oba, oba;

má dávno vypršela doba,
an hřích můj jako had se svléká,
by rostl jen. Pryč! Dost již, dost!
Pryč! Ale kam? Ej, na věčnost!“

A zase dále hvozdem těká
výš k Oudraži a lůnem skal,
až v mýti proti Chlumu stál,
jenž před rudými jeho zraky
vždy hustěji se šinul v mraky
a šedl stále víc a víc.
Kýv Váša vrchu hlavou vstříc
a hovořil jak v polosnění:
„Jak v roušce mraků těch se mění,
jak smutně zatažen je Chlum!
Dřív býval samá slunná záře,
když ondy v otecký svůj dům
hoch čistých ňader, růžné tváře
já šťasten spěchal v prázdně dobu,
a teď? Vše temno jako v hrobu,
a v duši mojí nejtemněj! . . .
Ty mraky, to mých činů rej,
jiř na strašidla vzrostly běsná . . .
Vše je to tam, má prchla vesna
a štěstí s ní! Ó, všecko pryč!
A ty, má duše, kvil a křič
a vzpírej se a touži vzletu —
vždyť jsi jak žába, bez křídel,
kde křídla teď, kde jejich pel?
Pryč, vše to tam, dej s Bohem světu,
pryč v nekonečno, světlu vstříc —
či věčné tmě — či v nic, či v nic —
či — nevím, neví nikdo z nás,
leč přeji si, bych znik, bych zhas
jak bludička, — nač živoření?
Pryč, pro mne jiného již není
než smrt, ta dá mi klid a mír!“

A dál ho zoufalství nes vír,
až do záňadří sáhl hbitě
a zbraň dal na vyprahlou hruď:
„Nuž světe, matko, s Bohem buď
a zabuď ztracené své dítě,
i s jeho srdce hrozným běsem!“

A s ranou zavzněl výkřik lesem . . .

(Dokončení.)

Dílo Schmerlingovo.

Historicko-politická studie.

Napsal

Jos. J. Toužimský.

IV. V ostatních královstvích a zemích.

Jako v Čechách tak i mezi Poláky vzbudil říjnový diplom nové naděje, které Schmerlingovou únorovkou záhy byly zmařeny. Z Haliče byl sice státní ministr Goluchowský, jenž kladl váhu na to, že je Slovan, k čemuž mocnář doložil, že „Slované jsou nejvěrnější poddaní;“ z Haliče vynikající šlechtici měli účastenství v rozmnožené říšské radě r. 1860, kdež s maďarskými a českými šlechtici a prvními zástupci tvořili většinu pro „historicko politické individuality;“ nicméně po nastoupení Schmerlingově i Poláci měli býti zatlačeni co reakce jako prý živel k státnímu životu nespůsobilý. Jako v Čechách a na Moravě dílo Schmerlingovo podnítilo národní nevraživost mezi Čechy a Němci, tak i v Haliči opíralo se o různost obou domácích slovanských kmenů, Poláků a Rusínů, a spoléhalo i na sociální nesrovnalost mezi selským obyvatelstvem a polskou národní společností.

Známý jest výrok ministra zahraničných věcí Rechberga z r. 1863, když na výtky, že polské povstání v Haliči i Rakousku může se státi nepříjemným, odpověděl: „Milý Bože, proto nepotřebujeme ještě ani pluk vojska poslati do Haliče; necháme jen haličské sedláky podávkami a cepy zakročiti."

Ještě před vydáním únorovky pospíšil dr. Fr. Smolka s polskou deputací do Vídně. Bez obtíží to ovšem nešlo; policie nechtěla bývalého předsedu říšského sněmu Vídeňského a Kroměřížského ze Lvova vůbec propustit, poněvadž byl stále ještě pod její dohlídkou. Muž, jenž čestně hájil život Latourův proti rozkácené luze ve Vídni 6. října 1848, platil stále ještě pro svobodomyslnost svou za člověka státu nebezpečného. Teprve po zvláštním dovolení ministerském směl se vypraviti ze Lvova do Vídně; 4. ledna 1861 podal Schmerlingovi pamětní spis, v němž předáci polští dovolávali se jednotného sněmu pro celou zem, samosprávy a pravého nezfalšovaného zastoupení na sněmu, kterýž by nebyl jen sborem poradným, ale zákonodárným. Požadavky ty vysvětlují se snadno tím, že sněmovní statut z r. 1850 stanovil vlastně tři sněmy pro Halič: v Krakově polský, ve Lvově smíšený a v Stanislavi rusínský. Kdežto statuty dotyčné, jež Schmerlingovi za vzor sloužily, v Čechách a na Moravě hlavní důraz kladly na zastoupení velkostatkářů a německých měst, v Haliči řídily se právě opačnou zásadou, číníce většinu závislou na obyvatelstvu selském. [1]) Dále hlásala adresa Smolkova: „Kdy by však jakýkoliv všeobecný jednotný říšský sněm veškeré říše, jehožto bychom i my se účastniti museli, rozhodujícího nabyti měl vlivu na věci haličské, na životní otázky naší národnosti, na naše mravy a zvyklosti, na naše školství, zemské jmění jakož i zvláštní zřízení země, narazily by zajisté politické cíle určité, německým směrem proniknuté části parlamentu na nejdůraznější a nejdůvodnější odpor našeho, německému spolku cizího jakož i každého neněmeckého živlu."

Zatím podařilo se Schmerlingovi pomocí rusínského biskupa Litvinoviče sehnati deputaci rusínského duchovenstva, jižto 12. ledna předvedl mocnáři, jemuž podala protest proti snahám v polské adrese vytknutým a žádala za centralism. Ovšem nebylo ani Polákům za těžko jinou rusínskou deputaci vypraviti do Vídně, která, ježto k panovníkovi nebyla předpuštěna, podala Schmerlingovi 2. března protest proti deputaci duchovenské a vyslovila se naprosto pro adresu Smolkovu.

Únorovka neprovedla v Haliči volební řád dle vzoru Bachova, nýbrž zavedla jediný sněm se 150 poslanci, jako jinde na tři kurie rozdělenými. Za to podporovaly vládní úřady německo-centralistické vydatně Rusíny, jichžto Schmerling užíval za vládní stranu proti Po-

[1]) Krakovský sněmík měl čítati 35 zástupců venkovských obcí proti 14 zástupcům největších poplatníků a 9 zástupcům měst; Lvovský 28 rolníků proti 11 největším poplatníkům a občanům z měst; Stanislavský 24 rolníků, 10 největších poplatníků a 8 městských zástupců. Ústřední sbor pro celou zem skládati se měl z 6 zástupců každého sněmíku a 15 členů stálého výboru každého toho sněmu a sestupovati se měl jen k usnášení o věcech celé zemi společných, když nebylo lze dosíci souhlasu mezi sněmíky a nejméně dva sněmíky za jeho svolání žádaly. Zasedání sněmů těch obmezeno na 4 neděle ročně a zasedací období ustanoveno na 6 let.

lákům, podporuje i tu protivy národnostní, dle známého receptu: divide et impera.

Haličský sněm, zahájený až 15. dubna 1861, počal svou činnost slavným prohlášením bývalých stavů ústy hraběte Adama Potockého učiněným, že šlechta zříká se všelikých výsad a předností a uznává zrušení roboty a vyvazení půdy selské. Usnesení, aby zavedena byla polština na universitě Krakovské, stalo se (24. dubna) jednomyslně. Závažné hlasy ozývaly se proti obeslání říšské rady, ale politika opportunismu nabyla posléze vrchu. Poláci haličtí váhali podstoupiti krajní boj proti státní moci ohlížejíce se na nesnadné postavení své národnosti v Poznaňsku pod Pruskem a v ruském Polsku a nechtějíce zavdávati podnět k většímu ještě podněcování živlu rusínského z Vídně. Dne 26. dubna vykonal sněm Lvovský volby do říšské rady, avšak s právním ohrazením, že jediné sněmu přísluší moc rozhodovati o věcech zemských a že sněm trvá na říjnovém diplomu z r. 1860. Činnost sněmu Lvovského neměla ostatně dlouhého trvání Po krátkém prvním zasedání, jehož vlastním účelem byly volby do říšské rady, sestoupil se 9. ledna 1863 k zasedání druhému, protože však vypuklo povstání v ruském Polsku, byl již 9. února odročen, aniž pak už byl svolán. Až teprve za Belcredia dostal se opět k slovu.

Čím více ukazovalo se, že Poláci stojí s Čechy za jedno a hájí zásady federace proti centralismu, tím příkřeji vystupovala proti nim vláda Schmerlingova. Svoboda tisku, shromažďování a spolčování měla v Haliči tak málo platnosti jako v zemích koruny české. Metropolita sjednoceného vyznání východního, k němuž hlásí se Rusíni, Jachymovič, federalista a přítel shody polsko-rusínské, vydal (9. května 1861) oběžník k duchovenstvu sobě podřízenému, aby vzdalovalo se politických demonstrací, přes to však biskup Litvinovič, potom metropolita rusínský, kanovník Kužemský a jiní byli předáci v hnutí centralistickém, jejichž přičiněním podána byla (22. října 1861) císaři adresa dovolávající se rozdělení Haliče v území polské a rusínské. Do jisté míry bylo žádosti té i vyhověno: císařským reskriptem ze dne 19. listopadu Halič rozdělena ve dva správní obvody, západní polský se sídlem v Krakově a východní rusínský se sídlem ve Lvově.

Povstání polské, k němuž posledním podnětem byl všeobecný odvod v ruském Polsku v noci na 14. ledna 1863 prováděný, nejen udržovalo po celý rok diplomacii v napjetí, ale krveprolití a bouře v bezprostředním sousedstvu především na Halič měly mocný účinek. Veškera pozornost polské společnosti obrácena byla k událostem v ruském Polsku; konány sbírky ve prospěch polské věci, zřizovány pomocné sbory, jež tajně za noci lesními stezkami přecházely do kongresovky. Nikde se nekonaly plesy, nikde neozývala se hudba, paní a dívky polské, přijavše černý šat za kroj národní, závodily v obětavosti. I šlechticové, jako mladý kníže Sanguszko, sbírali a vyzbrojovali čety, v jejichž čele táhli za hranice. Též diplomacie ujímala se otázky polské, Francie, Anglie a Rakousko zakročovaly v Petrohradě ve prospěch amnestie a samosprávy polské. Ale nesmírné ty oběti krve a statku a všeliké to nadšení ostaly marny, ano místo ku prospěchu

vedly k větší ještě škodě věcí polských. První diktátor Mieroslawski již počátkem března zatlačen byl do Pruska, druhý diktátor Langiewicz držel se od 10. do 19. března, kdy od Rusů poražen ustoupiti musel do Haliče; tam byl zajat a internován. Povstání proměněno v drobnou válku, kterou řídila tajná národní vláda sídlící ve Varšavě, jak okolnosti nasvědčovaly. Diplomacie nepomýšlela na více než na přímluvy a domluvy. Třetí její zakročení (12. srpna) nechal kn. Gorčakov vůbec bez odpovědi. Napoleon III. sám utrpěl v otázce polské porážku, když vojenskou smlouvu mezi Ruskem a Pruskem proti povstání polskému prohlásil za záležitost evropskou, ale ničeho nepořídil. Naděje zakročováním diplomacie vzbuzované a očekávaná pomoc od zápletek evropských, že jako otázku italskou tak i polskou přivedou k rozřešení, rozohňovaly sice národní společnost k větším ještě obětem, ale vedly k úplnému jen vysílení. Politika, jejímž cílem bylo povstání, ukázala se pochybenou a nešťastnou. Do podzima povstání vzalo za své. Posléze 24. února 1864 prohlášen v Haliči stav obležení, jenž potrval do 18. dubna 1865. Hned na počátku jeho provedeno všeobecné odzbrojení obyvatelstva, a každý cizinec byl povinen do 48 hodin prokázati se úřadům, aby zabráněny prý byly všeliké pokusy o přecházení do Haliče. Stalo se to hledě k možnosti nového povstání, na něž však Poláci nepomýšleli. Vyčerpavše značně své síly stali se Poláci v Haliči tím opatrnější ve své politice. —

Snaha rozdvojovati a potlačovati přirozený vývoj národní charakterisuje Schmerlingovo státnické umění i v zemích, kde stýkal se italský živel se slovanským. Italský živel byl zajisté říši rakouské nepřátelský, tak jako živel slovanský říši přátelský a spolehlivý. Přece však státnický důmysl Schmerlingův nemohl pochopiti, že by slovanský živel měl přijíti ku platnosti na jihu již jako opora říše oproti odstředivým snahám italským. *Dalmacie* měla dle reskriptu ze dne 5. pros. 1860 vyslati své zástupce ke shromáždění charvátsko-slavonskému v příčině spojení v trojjediné království. V zemi té — svým pobřežím důležité, jež na vysoký stupeň obchodní mohla se povznesti, jak minulost dostatečně dokazuje, — hrstka Italů dovedla uchvátiti veřejnou moc a vydávati slovanskou zemi za italskou. Italové ti měli pro Schmerlinga takový význam, že svou volební geometrií zjednal jim většinu ve sněmu Zaderském. Jako jinde tak i zde Bachův absolutism nepřetržitě pokračoval ve formě ústavnosti. Alesani, Lapenna a jiní dvorní radové Bachovští stali se tu sloupy jeho moci. Rozumí se, že ihned zdvihli hlavy a protestovali proti jakémukoliv připojení k Charvátsku. Split a 16 dalmatských obcí, jež byly v moci italské, podaly již 7. ledna 1861 osvědčení, že nikdo nemá mandátu, aby vyjednával o připojení, a že Dalmacie trvá na své autonomii. Podobně prohlásili deputací k mocnáři vyslanou, dovolávajíce se rozhodnutí sněmu, v němž s přispěním vlády dosáhli většiny. Sněm ten přijal také adresu k mocnáři (19. dubna), v níž ohradil se proti připojení a žádal za vydání zvláštního statutu pro Dalmacii; vykonal spolu ihned volby do říšské rady zcela ve smyslu Schmerlingovu. Menšina sněmovní, jež však i dle tehdejšího počítání zastupovala 90% obyvatelstva (nyní Italové nečítají ani 4% obyvatelstva dalmatského), odebrala se o své újmě do

Záhřeba k ustavující poradě, většina pak, aby dodala důrazu svému stanovisku, vydala se in corpore s protestem do Vídně, kdež od Schmerlinga uvedena byla k stupňům trůnu. Takto ke škodě obyvatelstva i říše zmařeno ustavení království charvátského, slavonského a dalmatského a dán podnět ku politickému a hospodářskému oslabení zemí těch. Italská většina zemského výboru dalmatského protestovala i proti titulu dvorní kanceláře království charvátského, slavonského a dalmatského žádajíc, aby Dalmacie z něho byla vypuštěna. Alesani a Lapenna hospodařili tak neobmezeně a Italové vedli si tak nepokrytě oproti hnutí italskému, že posléze 8. dubna 1864 sněm byl rozpuštěn, načež rozpuštěna i městská rada ve Splitu, kde císařský komisař ujal se správy obecní. Ani nový sněm nesměl ovšem míti většinu dle vůle obyvatelstva, nýbrž nátlakem při volbách sestaven ve smyslu centralistickém. Osudné toho následky, jmenovitě zanedbání přístavů, domácího obchodního loďstva a železničného spojení s Charvátskem a vůbec rakouskými zeměmi, [1]) pociťuje Dalmacie po dnešní den.

O tvůrčím duchu, který by byl dovedl spojiti *Terst*, *Istrii a Gorici* v jeden celek, kterým byly do 10. října 1849, a celek ten s pozadními zeměmi sloučiti, nebylo u Schmerlinga ani potuchy. [2]) Tím by se byl sice zjevně ukázal klam, jak málo jest Přímoří italské, to však by bylo příliš vybočovalo z názorů, dle nichž Slované neměli dojíti platnosti. Nejen italština ale i duch italský byl zde panujícím a agitace italské rozdmychovány byly vydatně z Benátska, které zjevně tíhlo za hranice i ze sjednocující se Italie. Prvním skutkem Terstského sněmu, kterým stalo se městské zastupitelstvo, byla italianisace, jež z města šířila se i na jeho slovinský obvod. Městské zastupitelstvo Terstské tak málo skrývalo své italské sympatie, že již 10. srpna 1862 bylo rozpuštěno pro osvědčený souhlas s italským hnutím proti říši namířeným. Z té příčiny 21. ledna 1865 bylo rozpuštěno po druhé. V městě sehnána sice potom adresa oddanosti panovníkovi, která i do slovinského jazyka byla přeložena, aby ji Slovinci mohli podepisovati; ale což bylo platno opatření chvilkové, když se neduh trvale nevyléčil, když ochranou živlu slovinského nezjednána protiváha Italům. Tak bylo i v Istrii se sněmem Porečským, který postavil se proti Vídni z důvodů národně italských přes převelkou většinu Charvátů a Slovinců k politické málomoci v zemi odsouzených. Sněm byl rozpuštěn, nový sněm zvolen vládě příznivější, ale na věci nic se tím nezměnilo. Autonomisté, jak italští poslanci z Dalmacie, Terstu, Istrie, Gorice a jižních Tyrol se zvali, byli Schmerlingovi vždy ještě vítanější než Slované neb i Tyrolané.

Tak vedl si státní ministr, když v *Benátsku* nepokrytě vřelo hnutí, čekající jen na vhodnou chvíli výbuchu. Jak zcela jiných, pro-

---

[1]) Zevrubněji viz o tom v Osvětě r. 1892 naši stať: Uherská železniční politika v Bosně.

[2]) Tehdejší statistika dle P. Kozlera vykazovala: V Terstu 60.860 duší, většinou Italů, v Terstském obvodu 33.414 Slovinců; v Istrii 61.000 Italů, 38.000 Slovinců, 136.000 Charvátů; v Gorici a Gradisce 60.000 Italů a 135.000 Slovinců.

nikavějších bylo potřebí opatření, jmenovitě uspokojení ostatních národů a sesílení říše oporou o tyto národy, než starosti, aby Benátsko obeslalo říšskou radu, jež nevyhovovala přirozeným poměrům a potřebám národů rakouských, nýbrž jediné frakci německo-centralistické. S zemským statutem pro Benátsko byl Schmerling v rozpacích. Nenalezl ho hotový z doby Bachovy, a poměry zdály se mu v zemi té přece poněkud povážlivy, tak že zemský řád nepřikrojil oktrojírkou podle svého jako v Čechách, na Moravě a jinde, ale uznal za dobré, aby také zástupcové benátští byli slyšáni a osnovu jeho dříve přípravný výbor vypracoval. Volby do říšské rady měly však provesti krajské výbory a skrutinium výbor ústřední. Tento však odmítl úkol ten (24. dubna 1861), načež Schmerling uložil místodržitelství, aby na základě volebních akt krajských výborů prohlásilo za říšské poslance ty, kdož obdrželi nadpoloviční nebo jen poměrnou většinu hlasů. Ale všichni zvolení volbu odmítli, protože ve volbě té nejeví se vůle země. Jednání o zemském statutu bylo ukončeno ve Vídni 8. dubna 1863, ale bez úspěchu. Přes výminečný stav a stále se opětující revolty mělo Benátsko jakož dříve i Lombardie tu záviděníhodnou výhodu, že platidlem byla tam jen mince stříbrná, kteráž v ostatních zemích rakouských pro ohromné ažio jenom dle jmena byla známa. Nejvyšším rozhodnutím ze dne 27. prosince 1860 měly sice Benátky v té věci býti na roveň postaveny s ostatními zeměmi, ale zmatek a nevole nastaly takové, že již 2. dubna 1861 vyhověno požadavku ústředního výboru a nucený oběh bankovek v Benátsku opět zrušen. Doufalli Schmerling, že ústupkem tím si nakloní mysli benátského lidu, mýlil se velice. Již 24. června dály se v přemnohých městech demonstrace na oslavu výročního dne porážky Rakušanů u Solferina, jež každoročně se opětovaly. Vojenská moc pod vrchním velením Benedekovým byla jedinou páskou, která Benátsko spojovala s Rakouskem. Ve Vidimě a Belluně došlo 16. října 1864 ke krvavé vzpouře a ve Friulsku krátce po tom 6. a 7. listopadu k hotovému povstání, jež brannou mocí od Benedeka bylo potlačeno. Pro všechny možné případy mobilisováni i tyrolští střelci, aby jednak hranice jednak jižní Tyroly byly více střeženy. Stav obležení ve Friulsku, zatýkání a vězněni nepomáhaly. Posléze oslavován demonstrativně i 14. březen jakožto den narozenin krále Viktora Emanuela. Universita Padovská celý zimní semestr r. 1864—1865 byla jevištěm demonstrací pro sjednocení, jež byly heslem ostatní omladině italské. Až posléze r. 1866 Benátky ztraceny.

V *Tyrolích* veden boj v dvojím směru, proti Vídni a Schmerlingovi na obranu starých práv tyrolského hrabství, a proti Italům, kteří již v první chvíli vystoupili s programem samosprávy jižních Tyrol. Italští poslanci trvali pevně na trpném odporu a prováděli jej důsledně i v Tridentu, Roveredu a jiných městech. Obce i obchodní komora dovolávaly se s poslanci samostatného území korunního se zvláštním sněmem, až posléze (2. května 1864) sněm tyrolský vyhověl aspoň potud požadavkům těm, že přijal návrh na zřízení zvláštního oddílu místodržitelského pro jižní Tyroly. Národní vůdcové tyrolští Greuter a Hasselwanter prosluli i jako obranci státního práva českého, začež později Tyrolané přezváni „černými Čechy.“

Slovinská *Krajina*[1]) volebním řadem Schmerlingovým vydána též panství německo-centralistickému, proti němuž národ těžké vedl boje. Dílo centralismu a němectví obstarával tu hrabě Antonín Alexandr Auersperg, dříve svobodomyslný básník Anastasius Grün, jemuž zpěvy lidu slovinského byly vzorem pro vynikající jeho lyrické výtvory. Přes nesnadné tyto poměry byla dne 8. června 1864 Lublaň od Slovinců dobyta a prvním jejím národním starostou stal se dr. Kosta. Slovinci jako Poláci a Tyrolané byli vždy ochotni podporovati stanovisko české a osvědčili to i skutky, když dodělali se většiny na sněmu.

Ani *Dolní a Horní Rakousy*, *Solnohradsko*, *Štyrsko a Korutany* (ať pomlčíme o vzdálené Bukovině, kde každá vláda si pořídila většinu, jaké potřebovala) nebyly bezvýminečně spokojeny dílem Schmerlingovým. Slovinci štyrští a korutanští drželi se svých rodáků v Krajině; v Alpských zemích německých stále rozhodněji vystupoval živel konservativní, jenž organisoval se pod praporem Tyrolanů; opravdu svobodomyslní Němci, jako Schuselka, jemuž Schmerling zakázal i svolání schůze voličů Vídeňských (3. ledně 1863), s bolestí pohlíželi na rozklad říše a spravedlností vedeni z odpůrců stávali se přáteli našimi.

(Dokončení.)

Jan Kollár v Jeně.

Píše

dr. Jan Jakubec.

III.

Jak bohatý pramen nám podává několikráte již uvedený Jenský denník i Paměti o Kollárově vzdělávání, o jeho duševním vývoji za této doby, tak chuda jsou obě zřídla, pokud v nich pátráme o skutečném životě jeho. Z Pamětí můžeme o něm pracně vyloviti jen několik bezděky přitroušených zmínek. Charakterisuje to zajisté nejen Kollárovo pojímání člověka, nýbrž celé této doby vůbec. Vše jen duch, nic vývoj hmotný. Kollár o svém životě tělesném zvláště nerad vypravuje. Co by byl měl vypravovat? Své svízele a strádání? Bylo by se mohlo vykládat, že chce takovým líčením jen zvýšit své zásluhy. Kromě toho nebylo mu ani příjemno vzpomínati na tyto útrapy, které mu byly připraveny jen skrblostí a zatvrzelostí otcovou. Proto je zcela přirozeno, že o svém životě mlčí.

S jakými asi prostředky Kollár odcházel do Jeny? Zajisté nebyly skvělé. Matka mu podstrčila tereziánský tolar. To byla celá podpora z domu. Jsa velice šetrný uspořil si ze svého pěstounství u L. Kolbenhajera v Báňské Bystřici nějakou částku pro svá studia universitní v Jeně. Bylo toho asi poskrovnu. Ještě před odchodem

[1]) Podle Kozlera bylo tehda v Krajině 453.000 Slovinců a 25.000 Němců.

do Němec zapůjčil totiž 20 zl. stř. příteli svému J. Jelšíkovi, který se mu zavázal, že mu částku tuto před odchodem do Jeny nebo aspoň v prvním pololetí za ním do Němec pošle. Kollár o tom píše, jako by na těchto 20 zl. byla záležela existence jeho (Pam. 227 až 229). Byla to zajisté alespoň polovice jeho úspor. Kromě toho dostalo se mu od Báňské superintendencie (snad i Prešpurské) stipendia, když před tím odbyl u superintendenta Ad. Lovicha kandidátskou zkoušku. Jaké to stipendium bylo, Kollár nevykládá blíže. Nebylo však toho druhu, jak se mu všeobecně rozumí. Byla to asi určitá suma peněz, kterou evangelická církev rozdílela chudším kandidátům theologie. Podle toho, kolik kandidátů podstoupilo zkoušky, výše jeho byla různá. Tomuto výkladu nasvědčuje zmínka Kollárova v Pamětech (264): „Stipendia jak Prešpurské, tak i Bystřické byla velmi chatrná, ant se mezi třiceti (!) tehdáž v Jeně se nalézajících Uhrův rozděliti museli“ (!). Stálých stipendií určených pro universitu Jenskou nebylo, ačkoli na jiných universitách německých pro Uhry byla založena „skvělá a rozličného druhu stipendia.“ [1]) Roku 1816 sám velkokníže Výmarský Karel August dal nařízení, aby každého semestru dostávalo se deseti akademikům uherským stravování zdarma. Každý ze studentů těchto měl jen na šest neděl zaplatiti fisku jakožto předplatné dva dolary a tři groše běžné měny. [2]) Zajisté Karel August toto dobrodiní, které před tím bylo určeno jen pro Němce, rozšířil též na Uhry asi z toho důvodu, že odevždy do Jeny utíkali se o vzdělání, v této pak době počet jejich zvláště rostl; nad to těšili se pověsti výborných a pilných studentů. Kollár o tomto zřízení nevykládá. Ale měl je zajisté na mysli při zmínce na str. 251 svých Pamětí: „Byloť nás za mého času v Jeně studujících Uherských kandidátův 30. První půlletí, *poněvadž konvikt již obsazen byl jinými 12 Uhry* (Haan udává jen 10!), my ostatní měli jsme stravu v soukromém domě, kde i mnozí jiní němečtí akademici stolovali.“

Poměry drahotní byly za tehdejších časů ovšem jiné, nežli jak si je nyní představujeme. Peníze tehdy měly větší cenu. Za pět tolarů měsíčně mohl prý tehdejší universitní student být dosti slušně živ. [3]) Ale neštastnou náhodou i tyto poměry právě tehdy také pro veliký nával studentstva do Jeny podražily, jak sděluje Kollár: „— a drahota v Jeně toho času byla veliká, anť více tisíc (!) akademikův toho času tam se nalézalo, jakovýž počet před tím ani po tom nikdy nebýval“ (Pam. 264). Kollár přes to aspoň z počátku žil přiměřeně jako jiní průměrně zámožní studenti. Stolujeť mezi ostatními studenty, kde stravovali se i bohatější „synkové,“ „šťastnouškové, kterým všecko takřka s nebe padalo;“ mezi ně mlčky počítá též Jana Benediktiho (Pam. 251). Ovšem stůl ten nikterak nemohl se srovnávati s proslulou kuchyní uherských zámožných rodin, jak jí Kollár za posledních let svého pobytu ve vlasti v panských domech přivykl. Strava Jenská zdála se i skromným požadavkům chudého theologa „dost sprostičká,“ jak líčí ve svých Pamětech (str. 238—9): „Větším dílem telecí maso

[1]) Haan: Jena Hungarica, v úvodě str. 4.
[2]) Tamže.
[3]) Podle ústního sdělení p. dv. rady dr. Schellenberga ve Výmaru.

s nějakými zeleninami, které nám z počátku ne vždycky chutnávaly, ant se ku př. křen, petržel co příkrm vaří a jí. Večer málo kdo myslí na jídlo, anť místo toho káva, čaj a chléb s máslem se požívá." Proto Slováci zasteskše si po svých domácích jídlech moučných, odhodlali se sami si je upraviti v bytě Kollárova přítele Rumana. Z kuchařek a služek Jenských žádná nedovedla mísiti těsto. Musel se tedy práce té chopiti jistý Slovák za neobyčejného podivu přítomných Jenských paní. Němci z počátku báli se kousnouti do připravených jídel, ale pak jim tak zachutnala, „že častěji prosili za opakování takových hodův." Takové chvíle bývaly slovenským studentům zároveň vyražením.

Kollárovi čas plynul klidně. Ve dne hleděl si kollegií, večer, když jeho veselí a zámožnější druhové bavívali se společně při plných sklenicích, on sedával při svíčce a pilně studoval spisy; těmi buď to, co slyšel na přednáškách, doplňoval anebo v nich nacházel ukojení touhy po zábavě, jež jeho druhy poháněla ke společným schůzkám. Na jaře a v létě bývalo ovšem lépe. Tu mohl se uchylovati do volné přírody, kdež pak trávíval nejblaženější okamžiky.

Tak dařilo se Kollárovi první rok v Jeně. Ale druhý rok ohlásila se tíseň a bída. „Mé postavení v Jeně druhého roku zvláště před nastoupením zpáteční cesty bylo k zoufání," sděluje ve svých Pamětech (str. 228). Naději svou kladl v to i ono. Čekal hlavně, že přítel jeho Jelšík navrátí mu oněch 20 zl., které mu před dvěma roky zapůjčil. „Přešlo půlletí, já psal Jelšíkovi, přešlo i druhé půlletí, já psal druhý, třetí list, přešlo třetí půlletí, já psal list důstojnému panu Lovichovi a dv. p. Kološvarymu jakožto nejbližšímu sousedovi Jelšíkovu, jsa toho domnění, že snad p. Jelšík mezi tím zemřel" (Pam. 228). Ač tento přítel zatím stal se kazatelem, nechal Kollára čekati nadarmo. A přece ani tato tíseň nepohnula Kollárem, aby sáhl k tolaru, jejž mu byla darovala matka na cestu. Bylť prý z pozůstalosti dědovy, o kterou se otec a strýc přeli a potýkali. Když vrátil se z Jeny, odevzdal jej zase matce, protože dle jeho mínění lpěla na něm krev buď otce nebo strýce jeho. (Kollárův sborník str. 57.)

Pro nepříznivé tyto poměry musel se již vzdáti „předsevzetí aspoň dvě léta v německých akademiích zůstati." Chystal se již Jenu v třetím běhu opustiti, ale pro nedostatek prostředků „nemohl jsem ani déle v Jeně zůstati ani se na cestu domů pustiti. Pln tedy péčí a úzkostí musel jsem mysliti na jiné prostředky a studnice, které mi dobrotivé nebe i skutečně otevřelo." Mezi těmito „prostředky a studnicemi" bylo hlavně to, že zatím dostal se do velkovévodského konviktu (snad již v druhém půlletí; zmiňujeť se na uvedeném již místě, kde vykládá, že stravoval se v domě soukromém, výslovně, že to bylo „v prvním půlletí"). Jistě však je v konviktě tomto ve třetím pololetí; svědčíť o tom zmínka na str. 266 Pamětí: „(K. Sand) v konviktě velkovévodském v posledním půlletí sedával hned v sousedství *našeho uherského stolu.*" Kromě toho dostal se totiž prostřednictvím svého nejdůvěrnějšího přítele Clemena za domácího učitele k dvěma synům profesora státních věd Lüdera. Žáci tito byli již dospělí, ale zanedbáni v klasických studiích. Kollár měl jim v nich býti „vůdcem

a pomocníkem." Tím nejen nabyl nejnutnějších prostředků k výživě, nýbrž byl znova uveden ve studia klasické filologie. Nejspíše na radu téhož přítele Clemena, který byl horlivým klasickým filologem, Kollár vstoupil do filologického semináře za tím hlavně účelem, aby získal odměnu za práci seminární. Záměr ten se mu též zdařil. Tím bylo mu z nouze pomoženo. —

Z takového pravidelného běhu za pobytu Kollárova v Jeně vymykají se hlavně dvě události, které jsou velevýznamny pro jeho literární činnost: *přátelství s Janem Benediktim* (častěji *Blahoslavem* zvaným) a *jeho láska k Bedřišce Schmidtové.* S mladším Janem Benediktim (nar. 1796) Kollár setkal se již dříve za svých studií: po prvé v Bystřici, po druhé v Prešpurce. Avšak ani zde ani tam nepřilnuli k sobě blíže. V Bystřici Kollár byl již ve vyšší třídě než Benedikti, proto poznal jej jen „obdalečně." V Prešpurce pak nespojili se, protože je dělily jiné záměry, jiné společnosti a styky. I v Němcích z počátku nikterak k sobě nepřilnuli. Sblížila je zvláštní náhoda — příkrá roztržka, která měla být vyrovnána docela zbraní. Ještě za prvního pololetí oba seděli kdysi za stolem v soukromém domě, kde se více německých akademiků stravovalo. Kollár po obědě chtěl odejíti maje pilnou práci. Přišel až k stolici Benediktiho a žádal ho, poněvadž průchod byl příliš úzký, aby ho pustil. „On obrátě obličej napolo, jakýmsi oušklebným polhoubkem řekne: ‚Wenn ich Kollár wäre!' [1]) a povstati nechtěl." Když pak uražený Kollár žádal za vysvětlení, odbyl prý ho dvojsmyslným hlasem: Rozuměj si, co chceš! „Při těchto slovích všickni přítomní hosté oči na nás obrátili. Já vrátiv se zpátky vyšel jsem druhou stranou stolu ven. *Doma s uraženým citem celého půl dne čekal jsem a zbouřené srdce kojil.*" Večer jako obyčejně navštívil jej důvěrný jeho přítel Clemen, Němec z Lippe-Detmoldu. Kollár vypravoval mu svou urážku. Od něho dostalo se mu poučení, že to urážka celého buršenšaftu a proto prý jí nesmí nechati bez odvety. Načež Kollár: „I co mně do vašeho buršenšaftu, *já sám pro svou osobní čest a bezpečnost toho tak nenechám a nemohu nechati.*" Clemen měl pak jíti jako prostředkovatel k Benediktimu znova žádat jmenem Kollárovým za vysvětlení; ale dostalo se mu od něho téže odpovědi jako dříve Kollárovi. Kollár Clemena „v tom okamžení poslal nazpátek, aby sobě p. Benedikti vyvolil buď odprošení mne veřejně u přítomnosti všech, kteří tam byli, *buď obyčejné akademické dostiučinění po dvou týdnech.* Pan Benedikti na to prý žádné odpovědi nedal. *Já tehdy odhodlán byl na všecko,* mysle, že to poslední sobě vyvolil. *Dva neb tři dni strávil jsem já již ve cvičení se v šermířství.*" Celý spor pak prostřednictvím dvou krajanů, když ve věc zasáhli všichni Uhři chtějíce zabrániti souboji, byl urovnán tím, že Benedikti uraženého Kollára skutečně žádal za odpuštění. „Museli jsme sobě ruce podati na znamení smířlivosti, a tak pře tato se skončila" (Pam. 250—3).

Při tomto sporu je zajímava okolnost, jak Kollár podléhá svému prostředí, v jehož duchu zcela cítí. Tichý bohoslovec odhodlává se

[1]) Zajímavo, že Kollár dává mluviti Benediktimu po německu, kdežto sobě přikládá slova česká.

hledat zadostiučinění spůsobem u německého studentstva obvyklým, soubojem, ač prý „i před tím i po tom souboj zatracoval co bláznovství.“ Omlouvá tento svůj krok důvody ve studentstvu tehdejším utkvělými. Uznávalť ještě po dlouhých letech, „že se nalézají doby a poměry v životě lidském, kde pěstní právo jediné právo a vlastní dostiučinění jediné dostiučinění jest . . . Jsou svazkové a společnosti, kde chabost největší potupa jest, kde naši čest hájiti a bezpečnost sobě opatřiti jináče nemůžeme než skrze osobní smělost a neohroženost, skrze kterouž i skutkem hotovi jsme to dokázati, že nám čest a hodnost lidská dražší jest než sám tělesný život. *V takových okolnostech postaven jest, aspoň za mého času postaven byl, každý mladík v akademii Jenské*“ (Pam. 251).

Ale tato událost je po jiné ještě stránce znamenitým svědectvím pro Kollárovo uvědomění vlastenecké. Nemáme dokladů pro to, že by se Kollár býval cítil jako horlivý vlastenec hned po svém příchodu do Jeny. Nejen opisy z cizích spisů v jeho denníku, nýbrž i všecky myšlenky jeho samostatné zaznamenány jsou v něm z počátku po německu. Benedikti brzy po seznámení se s Kollárem při jedné příležitosti o Kollárově vlastenectví vyslovuje pochybnost (Pam. 253). Patrně horlivé studium, přílišné ještě přispůsobování se svému okolí nedalo semeni uvědomění vlasteneckého, zasetému v jeho domově a tak zdárně pěstovanému od Jungmanna v Praze, vyrůsti v bujnou rostlinu. Jak jinak bylo by bývalo možná, aby dlel půl roku po boku Jana Blahoslava a oba aby byli nepoznali v sobě tytéž snahy, aby je tento stejný cíl vznešený nebyl spojil hned ve svazek nerozlučného přátelství? Kollár sice v té době psal již z Jeny do Palkovičova Týdenníka příspěvek literární — známý nám již popis Vartburské slavnosti. Ale tu měl spíše úmysl omyti uherské studenty před podezřením rakouské vlády, nežli že by ho k tomu bylo pobádalo veliké nadšení vlastenecké. Zajisté byl by v tomto případě nespokojil se touto jedinou zprávou, nýbrž byl by jej zásoboval příspěvky i jiného ještě druhu.

Proč tedy Janu Benediktimu přikládáme značný význam pro Kollárovo uvědomění vlastenecké? Vizme, kdo byl již tou dobou Jan Benedikti. Zprávu o něm čerpáme ze spolehlivého pramene — přítele jeho z dob studií Prešpurských, *Františka Palackého.* Týž František Palacký, který o Kollárovi za jeho pobytu v Prešpurce doznává: „Kollár, také spolužák můj, co do snah národních držel se byl na lyceum Prešpurském ještě vždy v pozadí, až teprv v Jeně při Šafaříkovi (!) probudil se,“ [1]) vyličuje tohoto důvěrného přítele v témž spise nejen jako vysoce vzdělaného jinocha, nýbrž i horlivého Čecha a Slovana. Palacký seznámil se s Benediktim dne 2. ledna 1816 v Prešpurce, když veřejně přednášel svou slovenskou báseň. „Poznav já,“ praví o něm Palacký, [2]) „že tento mezi nejznamenitější Prešpurské studenty počítaný přítel Šafaříkův, se kterýmž jsem já psychologii a esthetiku pod Grossem, řečtinu pak pod Žigmondym společně poslouchal, *v českém básnictví se kochá a nad jiné zběhlý jest,* poprosil

[1]) Fr. Palacký, Vlastní životopis str. 25.
[2]) C. s. str. 13.

jsem ho, aby mi soud svůj o básni mé objevil." Po přísném úsudku Benediktiho Palacký báseň svou spálil. Sám pak doznává o jeho vlivu na sebe: „Nastala nová doba v mladictví mém. Počal jsem zajisté svobodnějším duchem vzdělávati sebe, *prospívav nemálo příkladem Blahoslavovým*. U něho zjemněli citové moji, a duch můj lépe se naučil šetřiti *čistého člověčenství* jak v ideji, tak i v dějinstvu." Ale spolu zároveň nejen společně se učili, než i vědomí slovanské v sobě utužovali. Vypravujeť o tom Palacký dále: „Já k němu denně chodíval, pomáhaje mu v řečtině a frančině; čítali jsme spolu Homera, Theokrita a Pindara. I *v ruštině, serbštině a staroslovančině cvičili jsme se spolu*, majíce za učitele kromě učedlníků mých [1]) i pana Vidakoviče, spisovatele srbského, u něhož jsme Stefanovičovu prostonárodnu Pesnaricu ponejprve poznali. Palkovič také k oběma nám velmi přívětivým se ukázal a spolu nás k vyššímu v literatuře snažení pobízel. Když Tablicovým dotíráním a našimi prosbami přemožen jsa, opět ve škole veřejná svá čtení začal, při nichž *jsme my dva za jeho náměstníky vyhlášeni byli*, já chtěje ho ještě více *ve slovanství* rozhorliti, *po radě Blahoslavově* složil jsem ódu k jeho jmeninám, kteréž on potom jen k osobným, nepříliš chvalným záměrům užil." [2])

Druhý horlivý vlastenec a důvěrný přítel Blahoslavův, *Šafařík*, meškal již toho času v Jeně (v školních letech od 1815—1817). Benedikti udržuje s ním živé spojení, dává mu zprávy o nových známkách českého života, předvádí mu nové snaživce ve věci národní a nabádá ho, aby je k činnosti povzbuzoval. Tak o sobě vypravuje Palacký, že již r. 1816 odhodlal se upustiti od poesie a síly své věnovati literatuře naukové. Úmysl svůj vyložil v listě Benediktimu. „On list tento Šafaříkovi do Jeny poslav, mne s ním ponejprv ve známost uvedl, a tím spůsobem našemu potomnějšímu trojičnému přátelství počátečného zniku propůjčil." (Týž str. 14). Šafařík pak část tohoto listu dal uveřejniti v Prvotinách. Benedikti však prostředkuje mladému příteli při jeho pokusích literárních. Dodává jeho překlady Ossiana Hromádkovi do Prvotin, dostává k posouzení Palackého listy o prosodii české, způsobuje dohodnutí mezi ním a Šafaříkem o tomto úmyslu.

V březnu 1817 Benedikti odebral se do Jeny. [3]) V Jeně přihlásil se na universitě teprve 23. května, patrně zatím meškal tam za prázdnin pololetních. Ale zastihl tam ještě svého přítele Šafaříka, který do Jeny odcházel s plným uvědoměním vlasteneckým; v Jeně prochází pak toto jeho vlastenectví zvláštním tím duchem pangermanským, který později působil i na Kollára. Tam Benedikti spolu účastní se plánu vydati spis o prosodii české. Když pak Šafařík opustil Jenu, je se svým přítelem Benediktim v Jeně v neustálém spojení a sděluje se s ním o všecky nové události v oboru života československého.

Z těchto událostí literárních vyniká obzvláště jedna, o které Kollár zmiňuje se v Pamětech (str. 253). Benedikti prý jednou dostal od Šafaříka opisy nedávno objeveného rukopisu Kralodvorského a dodal

---

[1]) Palacký učil dva Srby němčině.
[2]) C. s. str. 13.
[3]) Palacký, c. s. str. 14.

je Kollárovi v obálce mezi vyučováním. „Na obálce ale nalézal se přípis od pana Benediktiho, v němž mi nejprve vypravoval cosi o těchto nalezených pokladech, ku *konci pak napomínal k věrnosti a setrvalosti v lásce k národu*, zakončiv naposledy psaní to jakýmsi důtklivým veršíkem, *v němž jakoby o mé národnosti byl pochyboval.* Já vzav péro v tom okamžení poděkoval jsem jemu za sdělené poklady, a přislíbil, že za krátký čas přečtené jemu je navrátím. Skončil jsem psaní následující závěrkou:

Což pak příteli ten hadový chce na konci ocásek:
Buď ty jenom věrný národu — *já vždy budu.*"

Kollár jako vždy potřeboval zde jen nějaký silnější popud, aby pro věc znova se nadchl; teprve když v tu snahu se vžil, předstihl i ty, kteří jej k ní dříve podněcovali.

Nechybíme tedy, když přátelství Kollárovu s Benediktim připisujeme takový vliv na utužení a oživení jeho uvědomění národního. Benediktim asi uveden byl na historické přednášky Luděnovy, [1]) které vedou jej později k usilovnějšímu studiu slovanských dějin. Benediktim dostávalo se však i posily Kollárovu vzdělání básnickému. Vedou nás k tomu tvrzení další výpovědi Kollárovy: „Ani toto (t. j. ona pochybnost Benediktiho o vlastenectví Kollárově) nás přece v přátelství našem nemýlilo, poněvadž nás stejnost náklonnosti k národu spojovala. Já s *Benediktim cesty konal do Vinarův, do tamějšího divadla, kolikrátkoli se nějaký klasický kus provozoval*, odkudž jsme v noci nazpátek se vracovali, někdy jako myši umoklí, jen abysme hodiny a vyučování nepromeškali; anobrž i do Lobdy pan Benedikti se mnou chodíval, kde jsme spolu mnohé blažené chvíle strávili" (Pam. 253). A tak v celku jistě Blahoslavovi patří více zásluhy nežli Kollárovi na činu vlasteneckém, o kterém vykládá Kollár ve svých Pamětech (str. 253): „Podivná věc, že jsme potom s panem Benediktim skutečně dobrými přáteli se stali, obzvláště proto, že mezi všemi Uhry v Jeně *jenom my dva opravdiví milovníci a pěstitelé literatury československé jsme byli. On a já* zarazili jsme tak řečené besedy československé *v jeho příbytku*, čítali jsme šestidílnou bibli in 8, [2]) *kterou on měl*, přinášeli jsme práce všeliké a vůbec cvičili se jaks taks v mateřštině. Ale bohužel nedlouho trvala u ostatních Slováků tato horlivost, zůstali jsme konečně téměř jen my dva, čítajíce také i *polské a ruské knihy.*"

Popudu, pěstovati jiné jazyky slovanské a seznamovati se s historií jejich národů, dostává se mu v Jeně i odjinud. V *průvodci*

---

[1]) „S p. Benediktim byl jsem já posluchačem Luděnovým" (Pam. 253).

[2]) O témž činu je zpráva v Palkovičově Týdenníku z r. 1818 str. 79, pocházející patrně od Kollára, přidaná na konec jeho zprávy o slavnosti Vartburské. „Uhrů je zde nyní na učení 30. Mezi nimi i několik Slováků. Učinili jsme mezi sebou společnost, kterou jsme nazvali Slovenskou besedou (Palkovič při slově tom učinil otazník). Scházíme se obyčejně jedenkrát v týdni, na hodinu neb i na dvě hodiny. Jenom litujeme, že nám nyní od akademického zaneprázdnění málo času zbývá a knih slovenských že se nám nedostává; máme však naši šestidílnou."

mladých Karasevů, ve starším již muži p. *Danjelovu* získává prvního učitele v ruském nářečí. Učí se s ním mluvnici, čte básníky ruské. [1]

Znalost života slovanského prostředkoval mu částečně i *A. F. Kotzebue*, který vydával ve Výmaru časopis Litterarisches Wochenblatt. Tento ruský legační rada oslavuje ve svém časopise Rusko „s poddaným lichocením" (Treitschke), přináší zprávy o větších událostech v Rusku, ohlašuje důležitější spisy ruské, podává z nich ukázky. Národ ruský prý nejzpěvnější mezi všemi evropskými národy. A národ, jenž rád zpívá, má jistě i pevný charakter. Tak na př. ohlašuje Karamzinovu Ruskou historii, o které promlouvá velmi vřele a v několika číslech podává z ní ukázky v překladě, které si Kollár částečně opisuje do svého denníku. Kromě toho tu i tam nějaká zpráva i o jiných zemích, též o Čechách, o mnohých hradech jejich atd. Tak právě ta okolnost, která Kotzebuovi u německého studentstva způsobuje největší nenávist, jeho spojení s absolutistickým Ruskem, jemuž hlavně přičítá se nátlak proti ruchu ve studentstvu, u probudilého Slovana musela mu získati jen největší přízeň. Teď navštěvuje časem ve Výmaru pravoslavné služby boží, jež konaly se tam ruským jazykem k vůli velkokněžně ruské Marii Pavlovně, provdané za velkovévodu Karla Bedřicha. Kollár po prvé navštívil ruský chrám s některými účastníky při návratu ze slavnosti Vartburské (Pam. 263). Později snad ze slovanského nadšení bývá přítomen ruským službám božím. (Zn. I, 62. — R. 1862 pí. Kollárová V. Zelenému faktum toto dosvědčila.) K utužení vědomí slovanského mohla přispěti i návštěva cara Alexandra v Jeně na podzim r. 1818 (Treitschke c. d. 441), ač Kollár o této události v Pamětech se ani nezmiňuje.

Další přechod Kollárova ducha vlastenecky naladěného v obor studia historie slovanské, zejmena ke slovanské archeologii, umožňoval se zase pomocí činitelů, mezi kterými Kollár zde žil. Náklonnost k starožitnostem vůbec Kollár dával na jevo již před svým příchodem do Jeny. V Drážďanech na př. „sbírka řeckých antik a starožitností v Herkuláně vykopaných neobyčejný dojem na (jeho) smysly učinila" (Pam. 231). Ossian, Klopstock, romantika německá, která naň tolik působí, vybírají látku, nebo jsou dle domnění současníků z těchto dávných, mlhavých dob minulých. Právě tak i historie a jiné obory, jak jsme dříve ukázali.

V tuto náladu jeho ducha velmi mohutně asi působila událost, která byla s to obrátiti pozornost Kollárovu na starý věk Čechův a Slovanů vůbec. Byl to právě tehdy nalezený *rukopis Králodvorský*. O čem blouznila až dosud jeho mysl u národů cizích, toho podán mu nyní doklad též v nejstarších dobách u Slovanů. Při první zprávě o tomto objevu, které dostalo se mu asi novinami, Kollár zachoval se skepticky. Poznámka v esthetice J. Paulově o různých falsifikátech v umění (na př. vědomý podvrh Michelangela s Amorovou rukou —

[1] Kollár však neosvojil si příliš veliké znalosti ruského jazyka. O ruském jazyku v jeho denníku není stopy; jinde výpisky z ruských knih mívá z německého překladu. Ještě po vydání svého spisu o vzájemnosti slovanské, kde žádá na vzdělancích znalost čtyř jazyků slovanských, vyznává v jednom listě, že rusky dobře neumí.

kterýžto motiv Kollár přejal do jedné své znělky — o Pseudomesiáších u židů, Pseudošebestianech u Portugalců) přivádí jej k této skepsi: „Ist es nicht der Fall auch mit den böhmischen gefundenen Gedichten?“ Avšak brzy opis těchto básní dostal se mu skutečně do rukou. Šafařík zaslal jej totiž do Jeny Benediktimu. Toho nadchl tento nález tou měrou, že při nich Kollára zapřísáhá „k věrnosti a setrvalosti v lásce k národu.“ To ovšem ani Kollára nenechalo chladným. Ujišťuje hned ve veršíku svého přítele svou věrností k národu. Básně samy odnáší si domů, opisuje si z nich některé ukázky, přičiňuje po straně výklad neznámých slov. Zatím však jde chvála těchto básní nejen po české vlasti, nýbrž i po nejvzdálenějších končinách cizích. Tou opojuje se záhy i Kollár tak, že skládá o rukopise Kralodvorském nadšenou ódu. Podnět to zajisté pro ducha, blouznícího o staré slávě slovanské, velmi silný!

Při historii dávaly mu živější popud zejmena *spisy a přednášky Ludenovy*. Na tyto obrátil snad P. J. Šafařík pozornost svého přítele Benediktiho a tento pak mohl snadno Kollára uvesti v jich studium. U Ludena našel o nejstarších dobách, zejmena v mythologii vedle pramenův od dávna již přemílaných, totiž Tacita a Caesara, také nové, na př. kronikářů středověkých, Adama Bremského, Saxona Grammatica, Helmolda, Ditmara a jiných, k nimž počínají se obraceti zraky učenců slovanských, protože v nich nacházejí nejstarší zprávy o Slovanech. Kollár nespokojil se těmito zprávami z druhé ruky, nýbrž chce míti o tom jasnější světlo, buď že byl již na to upozorněn odjinud anebo že sám jako student navyklý byl o jmenech jednotlivých etymologisovati, rozumí se vždy ve prospěch Slovanů. Na starší dobu národů slovanských upozorňují jej i jiná díla. Tak vypsal si některé zprávy z knihy *Aug. L. Schlözera*: Probe Russischer Annalen. Z ní dovídá se o jejich dřívějších sídlech, nejstarších zprávách o Slovanech, že patří k aboriginům Německa, o kronice Nestorově atd. Proto opatřuje si tato díla nebo činí si z nich výtahy (Pam. 243—4). A s touto průpravou jde poslouchat Ludena o předmětech, kterých Luden do té doby nevydal tiskem. Vypravujeť o tom Kollár sám (tamtéž): „U Ludena slyšel jsem já spolu s Benediktim nejen *celý všeobecný dějepis*, ale obzvláště *i dějiny německého národa*. Již v onéno první spozoroval jsem tu i tam nějakou strannost při Ludenovi, ale při dějinách německého národa proměnila se tato strannost *na zmatek germánských a slavjanských živlův, jmenovitě mythologie obou národův* . . . Vykládal zejmena o krajinách, ve kterých meškali, že tyto krajiny byly dříve (t. j. nežli sem přišli Slované) německé, že Vendové tyto modly a obřady od Němcův zděditi a vypůjčiti si mohli, že kdo v stavu jest přísné meze určiti mezi tak pomíchanými národy atd.“ Kollár jsa si vědom lepšího poznání v této věci, jal se učitele svého opravovati. „Já po skončené hodině nemoha se déle zdržeti, šel jsem na přátelskou soukromou rozmluvu k Ludenovi a přednesl jemu vlídně *mé slavjanské o tom domnění a protestování*. To byl snad první živý hlas pozdvižen od Slavjana tváří v tvář proti křivdám Němcův.“ Mínění svého hájí těmito hlavně důvody: „Vždyť tu všudy výslovně stojí Slavi, Vendi, Obotrité, Pomerani, Polabi atd., anobrž sama jmena těchto bohův:

Svatovit, Radegast, Svatobor, Henil, Hmil atd. jen *ze slavjanské*, nikoli z německé řeči vysvětlovati se dají. Pan Luden dlouho byl na rozpacích a vymlouval se všelijak, že on slavské řeči tolik povědom není, že budoucně na tento článek své historie bedlivější pozornost a kritiku obrátí" (Pam. 244). Třeba v tomto vypravování bylo ledacos přidáno z pozdějších názorů Kollárových, získaných dalším usilovným studiem, přece faktu samému, totiž rozpoznání živlu slovanského v těchto pramenech, můžeme přikládati plnou víru.

K pilnějšímu studiu starožitností slovanských Kollára pudila též *celá krajina okolo Jeny*. „Nový, nikdy před tím necítěný dojem učinila Jena a její okolí, anobrž celá cesta přes Sasko na mou duši. *Všudy slavjanská jmena a neslavjanští obyvatelé.* Jáť slyšev taková jmena, vlastním uším věřiti jsem nechtěl, proto kdy a kde jen možno bylo, sám jsem osobně cestu do nich konal. Samo jmeno Jena aneb, jak prostý lid říká, Jana, pak říčka přes Jenu tekoucí Lutora, později Lutra, slavjanská jsou. Pak blízké vesnice a města: Gospoda, Kunica, Březnice (Priesnitz), Velnice (Wölnitz), Loboda (Lobeda), Remda, Klosvice, Celnice, Radegast (asi míle od Jeny), Driznice (snad trýznice aneb treznice), Geschvitz, Podlvitz, Vinary, nesčíslné jiné jsou ještě pozůstatky Slavosrbův zde bydlivších, ale v jejich domích a ulicích neslyšeti více sladké zvuky slavjanské, leda že z úst zde velmi rozšířených a oblíbených Lužičanův a Lužičanek větším dílem v nějaké službě se nalézajících." (Pam. 236, totéž na str. 276 a Výklad str. 17.)

Náhled, že tato krajina dříve byla obydlena od Slovanů, nebyl v době Kollárově od badatelů německých tak všeobecně uznáván, jak nás — jako Kollára — pouze stará jmena osad přesvědčují. Teď je to ovšem od historiků, jazykozpytců a folkloristů všeobecně přijaté mínění. Tímto svým původem, svou povahou a podobou, svými zvyky dají se krajiny tyto poněmčilé přesně odloučiti od krajin německých. [1]) Tomuto původu slovanskému zajisté máme přičítati jejich dějinný vývoj, který ukazuje, jak praví Treitschke, že Durinčané často v kultuře bývali v čele Německa, ale v politice vždy naivní. Této povaze slovanské odpovídá zajisté politická rozdrobenost zemiček, jakou nemůže se honositi hned tak druhá země; tomuto původu slovanskému děkují Durinčané za zvláštní tu dobrotu, příchylnost, přívětivost a učelivost, ale poměrnou nestálost a nepodnikavost (Schleicher); tomuto původu slovanskému odpovídá tuším ten častý zvláštní typ lidu venkovského, kterým tak nápadně liší se od ostatních Němců. [2])

Co Kollár zde v minulosti z počátku pouze tušil, co ve chvílích klidu spřádal si svou fantasií v bohatou minulost slovanskou, o tom nyní, když obrátil se k studiu starých kronik, jednajících o Slovanech, znenáhla sbírá doklady, dočítá se o mocných kmenech slovanských, o jejich knížatech, o slovanském životě. Místní tato historie a ta

[1]) Treitschke na př. charakterisuje po této stránce Durinky (c. d. 397): „Jaká tu pestra rozmanitost mravů a obyčejů na malém prostoře pohromadě! Rennsteg tvoří hranici mezi Franky a Durinky, mezi Sálou a Verrou, na sever odtud *národnost smíšená se živly slovanskými*."

[2]) Po svém již návratě z Durink slyšel jsem tvrzení, že v lidu kolem Gery slyšeti je dosud mluvu slovanskou.

okolnost, že všecky tyto zprávy a výtěžky vědecké nebyly posud zpracovány ve vědecký spis, nové pro něho poznatky o předmětu, dříve mu skoro úplně neznámém, vábí jej takovým kouzlem, že nemohl se od něho již odtrhnouti.

K tomu ještě náklonnost romantiky k středověku a k jeho starožitnostem je mu i zde pobídkou. Mezi opisy různých básní je na př. jedna od Bürde „Die Trümmer auf dem Berge," ve které slaví se dávný život v těchto hradech, ukazuje se na protivu mezi přítomností. Téhož obsahu je i báseň „Die Ruinen des Gleisbergs und der Lobdaburg," uvedená ve Výkladu str. 17. Oč více měly četné trosky hradů v Durinkách pro něho zajímavosti, když se dověděl, že tam život býval slovanský! Faktum to, které tehdy bylo buď popíráno, buď nedostatečně ještě uvědomělé.

Proto tím více muselo jej dojímati, když našel mezi poněmčilými zde pozůstatky Slovanů člověka nikterak jemu lhostejného, jenž měl i slušné vědomosti o dávných dobách slovanských, jenž hlásil prý se ke Kollárovi jako k svému „národnímu bratru." Byl to Lobedský pastor *Jiří Bedřich Schmidt,* [1]) kterého měl Kollár v jeho úřadě zastávati a který mu byl tím milejší, že se v nitru mladého theologa začínaly probouzeti vroucnější city k jeho dceři Bedřišce. Spolu tedy „dlouho večer až do půlnoci o všelikých věcech rozmlouvali, jmenovitě i *o vlasti a rodišti, národu a řeči.*" Od něho Kollár dověděl se, že předkové jeho „pocházeli z Lužic a jakési (!) vendické jmeno měli." Má prý i dvě „mluvnice lužicko-vendické," kterými se „svému milému vendickému příteli a národnímu bratru co darem na památku vděčí, ant prý vidí, že je i milovníkem a znatelem slavjanských nářečí." Od něho dostává i jinou knížku, jednající o modlách slovanských, v jeho knihovně nalézá spisy týkající se národa a života slovanského, Helmolda, Ditmara Meziborského, Vippa, Sam. Grossera atd. Rozmlouvají spolu „mnoho o prostonárodních obyčejích, svatbách, zpěvánkách lidu slavo-vendického, kteréž věci se prý při všem zněmčování udržují;" dovídá se zde i srbskolužické kazatelské společnosti v Lipsku. Nade vše více účinkovala naň událost dějinná, týkající se též jeho bližší vlasti. Chorobný pastor seznamuje jej s historií hradu Lobedského, jehož majitelé byli prý Brenevičkové (zněmčené Berlepsch), „kteří asi před sedmi stoletími ze slovenské Moravy do Sas přišli" a jejichž rod vládl pak dlouho hradem i městem; v Lobedském chrámě mají i hrobku. K těm krajanům přirůstá tím pevněji Kollárovo srdce, když slyší o jednom z nich, že r. 1521 jako zakuklený rytíř chránil Luthera, od papeže i císaře do klatby daného, při jeho útěku na Vartburk. [2]) Podobné pamětihodné události slyší i o jiných potomcích této rodiny. „O všech těchto osobách a jejich příbězích měl muž tento tak podrobnou a zanímavou známost, že já paměti jeho dost nadiviti jsem

[1]) J. B. Schmidtovi bylo tehdy 66 let; 11 let byl pastorem v Rohrbachu (u Výmaru), 25 let v Lobedě; byl ženat 38 léta; zůstavil tři syny a čtyři dcery. (Udání p. adj. a nadfaráře v Lobedě A. Bankwitze.)

[2]) Událost tato Kollárovi počátkem r. 1818 ještě nebyla známa; jinak nebyl by opominul přidati ji k své zprávě o slavnosti Vartburské v Palkovičově Týdenníku. Přijal doplněk tento teprve do Pamětí (str. 256).

se nemohl. *To mně byly očarované okolnosti, to dar dražší nad zlato a stříbro.* V této rozčilenosti celou noc spáti jsem nemohl." Na druhý den hned po vykonaných obřadech spěchá k hrobu rodu Bernevičského. „Tu já cítil jsem se býti jako z polovice doma a mezi krajany svými, *stál jsem připoután k této zemi zlatými řetězy historie a poesie.*"

Vznícený cit mladého básníka našel tímto vypravováním starého pastora určitější předmět, upoutával se na zemi a kraje, které se mu více méně jen archaeologicky objevovaly dosavad jako příbuzné, ale nyní cítí se „z polovice doma a mezi krajany svými." V této době také vzniká asi teprve cit, který Kollár později promítá hned do doby svého příchodu do Jeny. „Sotva totiž že jsem se byl v Jeně usadil a nad Sálou poněkud rozhleděl, počaly se hluboce v útrobách mých neznámé před tím city a netušené bolesti, jakové nás na hřbitově projímají, jen že ve mnohem vznešenější velikánské postavě. *Byli to citové nad smrtí slavjanského zde národu,* nad hroby drahých předkův a kmenův, nad potlačenými a zničenými zde Srby. Každé město, každá vesnice, řeka, hora, slavjanské jmeno mající, zdála se mi býti hrobem anebo pomníkem na tomto velikém hřbitově." Navštěvuje tedy tato místa, chce je z posvátné úcty vlastníma očima viděti, chová naději, že snad někde v nich najde „nějaké šlepěje a pozůstatky staroslavské národnosti, mythologie, stavitelství, her, obyčejův atd." (Pam. 273—6. — Na tyto věci obrátil svou pozornost jistě teprve v pozdější době svého života.) O prázdninách putuje i k osadám vzdálenějším za týmž úmyslem.

I v jeho studiích je tato náklonnost patrna; vedle poesie cele zaujaly jeho mysl hlavně dva předměty, *studium historie a starožitností slovanských.* Máme písemné svědectví o tomto zaměstnání Kollárově. Je to i jinak velmi důležitý dopis jeho nejdůvěrnějšího přítele Jindř. Clemena z téhož roku, kterého Kollár opustil Jenu, ze dne 26. září 1819. Vypsav vzdálenému příteli některé nové události v Jeně, zejmena všecky přednášky týkající se klasické filologie, táže se Kollára dále: „Ich hoffe, *Du setzest Dein Alterthums-Studium mit demselben Eifer fort.*" [1])

Divná asi směs zmítala myslí a srdcem mladého horlivce. V srdce jeho zahnizďuje se víc a více neodolatelný cit lásky, který vznětlivou mysl nalazuje ku proniknutí tím hlubšímu a vřelejšímu. Tento cit složený z tak různých prvků roste na vřelou, činorodou lásku k vlasti, která jeho okolím, současnými ideami neustále mohutní. Kollár tuto svou lásku dal brzy činem na jevo, který je i od jiných svědků dotvrzen. [2]) Když totiž několik týdnů po smrti pastora Schmidta na doléhavou žádost osadníků Lobedských v jejich chrámě po druhé kázal, docílil kázáním svým, jímž káral tamější zvyk rušiti klid nedělní robotnou prací, velikého úspěchu. Po službách božích přišla deputace starších údů církve na faru a nabízela mu místo duchovního po zemřelém pastoru. Ač Kollárovi hrozily již trudné poměry hmotné, ač ná-

[1]) Není tedy správný názor, jako by činnost starožitnická a historická u Kollára byla nastala mnohem později po básnické, jak tvrdí Fr. Pastrnek (Sborník Kollárův str. 233). Oboje již za studií v Jeně jdou vedle sebe.

[2]) J. Jakubec, Vzpomínka na Kollára v Durinkách, str. 92 pozn.

klonnost jeho k osiřelé dceři pastorově ohlašovala se již neodbytněji, nevyžádal si doby na rozmýšlení, nýbrž rozhodl se ihned. V jejich přítomnosti odmítl nabízený sobě úřad touto prý odpovědí: „Milí přátelé, nikoli a na žádný spůsob; *já nejsem Němec, já jsem Slovák*; mně nebe jinou roli určilo; vy zde máte hojnost výborných mužův a kazatelův, *já své slabé síly a život svému zanedbanému a ještě nevzdělanému národu obětovati chci*" (Pam. 277—8.) Bylo to asi počátkem léta r. 1818. V této době mladý theolog plně již je upoután mocí lásky. —

Kollárova *láska* byla původu a později i rozvoje trochu idylického. Bylo to zcela přirozeno u horlivého, nezámožného theologa, který nevyhledával, a také ani nemohl, společnosti širší, který aspoň v Jeně nestýkal se s ženami. Styků takových život studentský v Jeně ani nikterak nepěstoval. Kollárovi přivedla tento neznámý posud cit jeho horlivost theologická. Po celém okolí rozhlásilo se, že v blízké vesnici Winzerle při třistaletém jubileu tamějšího chrámu bude kázati proslulý kazatel Marezoll, superintendent z Jeny. Takové příležitosti náš bohoslovec nechtěl pominouti. Pojal s sebou několik přátel a odebrali se do oné vesnice na slavnost. Bylo to na počátku jara, asi uprostřed dubna. Přišli do Winzerle „právě k slavnému průvodu, jejž množství lidu v osadě a před chrámem se zpěvem, hudbou, kvítím a jinými ozdobami konalo. Před chrámem na levé straně zdvíhá se kopec, [1]) pod nímž cesta průvod ten vedla. Na kopci v zahradě stály a dívaly se dvě bílým svátečním rouchem oděné mladice. Jedna z nich byla dcera dv. p. Temeliusa, pastora v Gospodě; druhou čí by byla, nikdo mezi námi neznal. My mezi tím v množství tom roztratili jsme se, já ale chtěje Marezolla slyšeti, pospíchal jsem do chrámu a zasedl na jednom z blízkých míst u kazatelnice. V krátké době vstoupily do chrámu i ony dvě mladice a posadily se do první lavice mezi ženskými" (Pam. 272). Ve zprávě této Kollár tehdejší svůj dojem vylíčil úplně věrně. Zjev, který se mu zde nahodil, neuchvátil jeho srdce rázem, nýbrž vzbudil ve studentu světa se vzdalujícím jen sympatii snad dosti živou. Aspoň zde nerušil značněji jeho vlastní zájem a účel, za kterým přišel. Dívka, ve které si zaliboval, seděla před ním, ale nedovedla ho z pozornosti ani tolik vyrušiti, aby nevyslechl bedlivě celé kázání, aby upjatě neoddával se předmětu vážnému. Snad kradmý pohled, při němž však duch meškal více při kazateli, bylo vše, co neznámému zjevu zatím věnoval. Když totiž přišel z tohoto „posvícení," vyňal především svůj denník, zapsal si do něho thema: „O vysoké hodnosti křesťanských chrámů. Marezoll o posvícení ve Winzerle." Sestavil si podrobně celou disposici, jak mu uvázla v paměti (rozvrh tento přejal pak z tohoto denníka do svých Pamětí str. 272—3).

Ale náhoda, co načala, také dovršila. „V měsíci březnu [2]) po veliké noci vstoupí do mého příbytku jistá vážná vzešlého věku matrona."

[1]) Kopce takového aspoň nyní v osadě této není.

[2]) Zde je zase nedopatření v Kollárových Pamětech. Vypravuješ napřed, že ono posvícení ve Winzerle bylo roku 1818 asi uprostřed měsíce *dubna* (sypali již na cestu kvítí!). Po té přišla teprve pí. Schmidtová žádat ho, aby kázal místo jejího nemocného muže. A při té příležitosti poznal onu

Představila se jako manželka pastora v Lobedě, Jiřího Bed. Schmidta. Přítel jejího manžela, superintendent Marezoll posílá prý ji výslovně ke Kollárovi, aby ho požádala, by jejího nemocného manžela zastupoval při nedělním kázání. Takové důvěry horlivý theolog nemohl sklamati. K svému příštímu vystoupení připravuje se docela strategicky. Vyšel si totiž s přítelem Benediktim ve všední den před nedělí do Lobedy, aby „očitě známosti o chrámu, o místnosti, o spůsobu a pořádku služeb božích nabyl . . .“ „Když jsme s neduživým na kanapi sedícím panem adjunktem a pastorem trochu porozmlouvali, vstoupí do pokoje mladice v nejplnějším rozkvětu panenského věku; bylať to ona neznámá účastnice na jubilejním posvícení a posluchačka ve chrámě Winzerlovském, nejstarší dcera domácí, *Vilemína* [1]) *Bedřiška*“ (Pam. 273).

Zájem Kollárův teprve nyní začíná vzrůstati. Má příležitost on i jeho jemnocitný přítel pozorovati ji blíže při jejím zaměstnání, zejmena jak si vedla při obsluhování hostí. Minul jí již dvacátý druhý rok. Byla dosti podobna svému otci: prostřední velikosti, ulehlé, silnější postavy. Pěknou jinak širší tvář rušily poněkud neněžné, nedívčí rysy, které jí dodávaly trochu panovačného výrazu. Zvláště rysy kolem úst a pak přechod tváře v delší krk postrádá naprosto ženské jemnosti. Výrazu příliš energickému napomáhá temná pleť (brunett). Nízké, trochu ploché čelo obruboval kučeravý, tmavě kaštanový vlas. Pod význačným obrvím vyhlídalo poměrně malé, modravě tmavošedé oko. [2])

Dívka doplnila vesnické vzdělání u svého otce, který „i syny i dcery sám doma vychovával a vyučoval;“ syny tak připravené posílal do vyšších škol. Dcerám dostalo se ovšem jen nižšího vzdělání; [3]) patrně vyučoval je otec hlavně v náboženství před konfirmací (Pam. 278). Otci, ač byl na své postavení dosti zámožný, nedovolovaly poměry dáti jí vyšší vzdělání, které ostatně tehdy u žen bylo běžné jen v nejvyšších stavech. Mělť tři syny, kteří studovali, a čtyři dcery. Bedřiška byla ze

---

neznámou dívku z posvícení. A to prý stalo se v *březnu*. Roku následujícího (1819) to nemohlo býti, neboť veliká noc byla v březnu (22.) roku 1818, kdežto r 1819 připadla velikonoční neděle na 11. duben. Kromě toho pastor Schmidt zemřel 24. dubna 1818; Kollár před jeho smrtí dvakráte byl u něho návštěvou a při prvé poznává onu neznámou dívku z Winzerle; roku 1819 již koncem března opustil Jenu (Pam. 279).

[1]) Jmeno Wilhelmine, domácky u Němců zkracované v Mina, které pak Kollár zvěčnil ve svých znělkách, není v matrice. Při křtu (narozena 17. října 1795) obdržela dívka tři jmena: Johanna Auguste Friederike, kterážto jmena objevují se vždy na úředních listinácn, v Němcích vydávaných. V těchto listinách úředních, které se nyní chovají v Českém museu, je některé jmeno — z pravidla Johanna — škrtnuto, a rukou Kollárovou nadepsáno Wilhelmine. V listinách vzniklých později po smrti Kollárově psáno jen Friederike, jak se i manželka Kollárova sama podpisovala Jmeno Mina patrně bylo původu domáckého, ale nevím, jakého.

[2]) Podoba tato podána jednak podle ústní tradice o Míně v Lobedě, kterou se mnou sdělil p. adjunkt a nadfarář v Lobedě A. Bankwitz, jednak od příbuzných jejích, kteří ji znali ovšem z pozdějšího věku osobně, jednak podle obrazu jejího z pozdějších let.

[3]) Pí. Kollárová uměla jen německy; neznala ani francouzsky (Zd. Šemberová ve Sborníku Kollárově str. 80), což v těchto krajích tehdy byl nejnižší požadavek vyššího vzdělání.

sester nejstarší. Proto dělila se s matkou o péči a dozor na domácnost i na mladší sestry. A to Kollárovi, který právě pročetl Goethova Werthera, Ol. Goldsmithova „Kazatele z Wakefieldu“ a jiné spisy podobného rázu, u ní se líbilo.

Záliba studentova v dceři pastorově rostla tím více, čím častěji býval u Schmidtů hostem. Churavý pastor se nepozdravoval. Proto potřeboval ještě zastoupení. Žádal tedy svého mladého kollegu, aby přišel příští služby boží zase vykonat. Poněvadž pak časně ráno měly se konati napřed v sousední přifařené vsi Rudě, Kollár byl požádán, aby před tím přišel do Lobedy na noc. Přišli patrně zase s přítelem Benediktim („přišedše tedy . . .“ Pam. 273). Po přátelském uvítání a společné večeři rozhovořili se důvěrněji se vzdělaným pastorem „jmenovitě o vlasti a rodišti, národu a řeči.“ Kollár se tu dovídá některých podrobností, jimiž doplňuje své vědomosti o slovanských Srbech, na těchto místech nyní poněmčených. Slyší z úst vážného duchovního, že i jeho předkové pocházeli z Lužic a měli původně slovanské jmeno. To uvědomělého Slovana Kollára připoutává k rodině Schmidtově ještě blíže; tedy zajisté i k Bedřišce.

Zatím pastor J. B. Schmidt zemřel (24. dubna 1818). Kollárovy návštěvy na čas přestaly.[1]) Častěji chodil v krásné přírodě jarní, jednak aby hledal květy, jednak aby ukojil city vlastenecké, nyní tím horoucnější a povýšenější, protože vedle nich v srdci jeho zahnízdila se nepoznaná dosud touha lásky. Ať náhodou, ať s úmyslem vyhledával právě místa blízko fary Lobedské. Tak jednou vyšel si na botanisování za Sálu k osadě Velnici. „Plný oněch smutných národních citův a myšlenek botanisoval jsem na louce mezi Göthovskou jeskyní a Velnicí. Maje duši rozdělenou mezi květinami a národními mě obkličujícími zbořeninami,[2]) mezi radostným úsměchem a hořkými slzami, nespozoroval jsem, že se oblak na nebi shlukl. Slunce sice svítilo, tvoříc krásnou duhu na východu, ale při tom i hustý deštík sprchl. Chtěje šaty a klobouk od namoknutí ochrániti, pospíchal jsem pod košatou lípu na blízku. Sotva že ke stromu dopádil jsem, uzřím tam mladici, která zapýřivši se nad svou samotností, co plachá laňka do vesnice utíkati chtěla. Mělať letní slaměný široký klobouk, v košíku květy a knížku. Já poznav ji na blízku řekl jsem, aby se nebála, že my známi jsme.[3]) I počala svou samotu zde všelijak vymlouvati, že prý zde hospodářství, zahradu a louky navštívila a pořádek, co čeleď dělati má, učinila.“ Zatím scházel údolím profesor přírodozpytu se svými žáky, kteří brodili se v kalužích a lejnech, aby sbírali rozličné čer-

---

[1]) „*Po několika týdnech* odpoledne v neděli přišli ke mně do příbytku dva měšťané a přednější údové církve i obdanské a *oznámili jmenem církve smrt svého vysoce ctěného duchovního pastýře* a prosili mě, zdaliž bych tam ještě jim kázati a služby boží odbývati nechtěl?“ — i dále praví, že vyhověl jejich žádosti a že „vyvolil si za předmět *druhého* kázání v Lobdě,“ t. j. kázal po druhé při třetí návštěvě své v Lobedě, protože po druhé asi nekázal, an místo kázání konal náboženské obřady v blízké osadě Rudě a vedle toho též v Lobedě.

[2]) Tedy ještě mu neplatilo heslo: půl srdce Míně a půl vlasti!

[3]) Z toho viděti, že Kollár s Mínou do té doby nebyl ještě důvěrněji znám; teprve touto episodou upřádá se intimnější jejich román milostný.

víky a brouky. „Že mně nyní po spatření onoho úkazu pod lipou tato babračka (mazačka) nechutnala, to mi tuším každý odpustí.“ (Pam. 276—7.)

Po smrti pastora Schmidta církev Lobedská byla patrně na nějaký čas opuštěna. Teprve po několika týdnech přišli měšťané z Lobedy požádat Kollára, aby jim kázal. Kollár vymlouvá se „množstvím svých prací,“ ale přece žádosti jejich neodmítl. Objevil se zase v Lobedě; kázáním svým získal si důvěry nejen u osadníků, nýbrž zvláště též v rodině Schmidtově. Ač nepřijal nabízeného mu úřadu pastora v Lobedě, přece navštěvoval častěji útulnou tamější faru. Příčina k tomu se našla. Mlaďoučké dvě sestry Míniny potřebovaly učitele, aby mohly býti připraveny ke konfirmaci. Vyučování to vedl až do své smrti otec sám. Na prosbu osiřelé matky jejich Kollár ujal se opuštěných sirotků, vyučoval je každou sobotu odpoledne několik hodin v náboženství. „Bylyť to blažené hodiny mého akademického života! nebo žačky mé vtipné, účinlivé, ochotné oddány mi byly z týdne na týden větší náchylností a láskou“ (Pam. 278). Ale hlavní příčinu své blaženosti Kollár nám nepověděl. Zajisté více nežli „vtipné, účinlivé, ochotné žačky“ blažila ho jejich nejstarší sestra!

Od této doby celá bytost Kollárova jako by byla změněna. Vlastní účel, pro který meškä v Jeně — zdokonalené vzdělání na kněze, — ustupuje poněkud stranou; rovněž ostatní široké obory, kterým se z počátku tak žádostivě oddával, zanedbávány. Kollár obrací se čím dále, tím více ke studiu samostatnému, pro které dostává se mu na universitě jen vzdálenějšího popudu. V jeho denníku aspoň od této doby stopy po studiu theologie praktické i theoretické úplně zanikají, a objevují se zase až na konci, když nucen byl k tomu svou vlastní praxí. V zápiscích těchto výhradné skoro pole přenecháno poesii. [1]) V tu Kollár ponořuje se nyní usilovněji. Vedle soustavného studia poetiky čte básně od nejrůznějších básníků; opisuje si z nich ty, které zamlouvaly se jeho vkusu a které odpovídaly jeho duševní náladě.

Ano, pouhé opisy veršů! Ale z těch mluví kus duše Kollárovy. Nemaje prostředků, aby si opatřil knihy, vypisoval si z nich, co bylo jeho srdci nejblíže, co uchvacovalo jeho mysl, co odpovídalo jeho duševnímu stavu. Opisy z doby dřívější, i když jsou rázu milostného, jsou příliš všeobecné, neurčité. Teď vybírá z nich určitější city, hledá v nich příbuzné scény a události, jež přiházejí se jemu jako každému milenci. A tak nabývají tyto pouhé opisy rázu subjektivního, prociťuje s cizím básníkem stavy a nálady, které uznává za své. Většina jich nese týž ráz jako vlastní básně Kollárovy: horoucí láska, které básník žije nebo aspoň se domnívá, že žije výhradně a jako slepě, v které zbožňuje milenku jako vyšší nějakou bytost, až upadá v chabou nemužnost a středověkou adoraci vyvolené ženy. Básník o nich sám doznává v jedné znělce (III. 69):

básně, jež má láska stokrát četla,
i pár na čest Jí a památku
přeložila a v ty znělky vpletla.

[1]) Obšírnější vylíčení Kollárovy erudice básnické v této době pro nedostatek místa ponecháváme si k jiné příležitosti.

Několik dokladů: Z Rousseaua (Hel.) vypsal si na př.: „Naše duše setkaly se ve všech stránkách a pocítily všude stejnou přitažlivou moc.“ Jinde (zcela bez souvislosti): „Mohla se Julie odhodlati státi se ženou člověka ‚odkud jsi?‘“ Netušilli na př. svůj budoucí osud v této vypsané poznámce: „Když jsem přišel z university, nebylo asi v obou hemisfaerách člověka tak opuštěného jako já.“ Nebo neodpovídaloli úplně jeho cítění na př. toto místo: „V této blažené radosti a klidu šel jsem pod širé nebe, avšak nikoli vsí; každý člověk, i nejlepší, byl by mým citům přimísil něco zemského.“

Nuže, jaký byl milostný život Kollárův ve skutečnosti? Odpověď tu dosti nesnadná. Máme ovšem hojně znělek vztahujících se k tomuto životu, ale zavedlo by nás s pravé cesty, kdy bychom jim vesměs měli přikládati reální podklad. [1]) Bylo v duchu doby, že theorie zavrhovala vši skutečnost v básni.

Kollárovo poznání skutečného života nebylo v souhlase s pojímáním, jaké objevuje se v jeho básních. Již obklopující ho život studentů v Jeně, jak se tam ještě často jako ohlas z dob dřívějších objevoval, přinášel s sebou jiné pojímání. Kollár ovšem byl již dospělý a přísných mravů, aby byl mohl nalezti zálibu v nezřízeném životě tamější mládeže; avšak nemůže zabránit, aby o něm častěji alespoň neslyšel.

Ale jeho básně nic nedávají na jevo o takovém poznání, o takovém pojímání lásky. Přiznávát lásce v pozdějším uvažování velmi často neobyčejnou moc, utváření charakteru, vliv očišťující a povznášející; ona učí ho tajemstvím našeho života, vnuká vznešené záměry atd. Zajisté proměny takové Kollár musel především sám na sobě zakusiti. Básník ovšem učí se záhy hleděti na svou milenku očima středověkých básníků, zvláště Petrarky a Danta, proto snáší jí všecky přednosti, půvaby, krásy a divy s nebe, země, ze všech živlů a z celé přírody.

Ve svých znělkách memoarovitých Kollár zbásňuje často skutečnou událost. Tak I, 7 příběh o slavnosti jubilejní ve Winzerle; I, 5 upomínku na setkání pod lipou (též III, 88, 121, ale III, 41 přenáší toto setkání do jeskyně Goethovy); jinde připomíná si jiného stromu, jenž býval svědkem jejich štěstí (I, 13). Podobně vzpomíná na svůj zmatek při svém prvním kázání v Lobedě, který prý hlavně zavinila Mína; zamlčelť prý k vůli ní poslední odstavec o přátelství a lásce (I, 79).

Život jejich plynul tu jako nejrozkošnější idyla. Mladý theolog spěchával v létě r. 1818 každou sobotu na faru do Lobedy, poučil několik hodin mladší dvě sestry Míniny, býval asi častován kuchyňskými výrobky, které vytvořila Mína vlastní rukou a pak vlastní rukou předkládala je před něho na stůl. Ale sama při stole po spůsobu venkovských upejpavých dívek sotva jídel a pití se dotýká a roztoužený

[1]) Odstrašujícím příkladem může být nekritický pokus F. Menčíka ve Světozoru 1889 „Kollár a Mína.“ Na některé neshody a nemožnosti zejmena místa o Kollárových znělkách upozornil jsem ve článku „Vzpomínka na Kollára v Durinkách“ ve Sborníku Kollárově, str. 90—91.

milenec pevně je přesvědčen, že nečiní tak „ani skrytě ani do očí“ (I, 105).

Po té čekaly ho blažené chvíle samoty ať v upravené zahrádce v útulné, hustě zarostlé besídce, ať na lavičce pod ořechem při studánce, jež stála před okny fary, ať na procházce v nivách a stromořadích nejbližšího okolí. Básník později častěji vyličuje povšechně tehdejší svou náladu jako vzpomínku na takové přeblažené chvíle (III, 8):

Ony kraje, kde jsem s neprospěchem
pokoj srdce prohrál s nadějí,
všudy před mou cestou kráčejí,
domy, vršky i s luk jejich dechem,
besídka i zřídlo pod ořechem,
zahrádka, kde kvítky pyšnějí,
chrám i věže ode veřejí
k hálce kryté břečtany a mechem.

Poutají ho malé události, které neušly proto jeho zapomenutí, že týkaly se osoby jemu tak drahé. Vzpomíná s touhou na různé hry a škádlení, ve kterých podle jeho názoru ukazuje se pravá láska. Vyslovuje je zase jen povšechně ve III, 107 nebo III, 41 a j. Ve III, 41 shrnuje takové milostné kratochvíle:

Přítomna jsou vždy mi všecka milá
místa kraje toho drahého,
kde jsme našli jeden druhého,
kde mne střetla, kde se rozloučila;
ona louka v háji ušlechtilá,
motýla kde jala krásného,
ona jeskynečka Goetheho,
co nás v dešti na procházce skryla;
ten břeh strážný, kde Ji sníček bavil,
ten keř, co Jí, když si na věnček
růže brala, prstík pokrvavil;
každý strom, květ, kterého se dotkla,
posud znám, ba i ten kamenček,
kde se jednou nožka Její potkla.

Žert určitější vyličuje ve zn. I, 30, kde vypravuje, jak po pršce uchyluje se s milkou do zahrady. Ona kradmě zatřese stromem a pokropí jej bohatými krůpějemi. Křivdu prý sladce odplatila. Jindy rozhněvá se na milence, že jí utrhl první růži; a hněvá se vytrvale (I, 57, 58). Jinde básník vyličuje zaměstnání své s milkou podrobným výčtem, který však třeba bráti cum grano salis. Máť na to vliv tehdejší romantika, jeho cítění vlastenecké a jeho zveličování všech dobrých stránek milčiných. Mnoho ovšem i v tom je přehnáno k větší chvále Míny. Básník chce z ní míti zástupkyni Slovanů, proto ovšem musí se cvičiti s ní „v řeči vlastenské“ (III, 64), ač pozdější její úplná neznalost češtiny [1]) a jakéhokoli jiného jazyka slovanského i po mnoholetém pobytu s manželem jejím dává nám tušiti, že to byla asi jen jednotlivá slova, která více pro žert snažila se vysloviti. Je v tom asi tolik skutečnosti, jako když v jiné upomínce Kollár vykládá, že Ona učila jej „svému srbsko-lužickému“ nářečí. Otec její však doznává o svém pů-

[1]) Zd. Šemberova: „Drobné vzpomínky“ ve Sborníku Kollárově str. 80.

vodu slovanském jen, že předkové jeho „jakési vendické jmeno měli;“ má sice „dvě mluvnice lužicko-vendické,“ ale Kollár sám reprodukuje jeho sdělení „v mé knihovně.“ Patrně měl je jen v knihovně.

Podobné básnické fikce obsahují i mnohé jiné znělky. Na zveličení jejího slovanství, ač ona o sobě doznávala vždy, že je Němka, [1]) básník vymyslil si, kterak prý „kochanka jeho vysvleknuvši všechen oděv kroje německého chce strojiti se jen ve kroj slovanský“ (I, 113). Jinde zase v hostinci ve hlučné společnosti, které obcoval i Goethe, píše prý Mína Kollárem jí diktované zpěvanky, jež pak Goethe překládá do němčiny (I, 112. Podle Pamětí str. 248 pořídil překlad písní těch sám, a Goethe přepracoval prý je metricky). Básník vymýšlí mnohé situace a činy, na které však musíme hleděti jako na pouhé prostředky, jimiž hledí zvýšiti svou lásku neb okrášliti svou milenku. Tak I, 41; I, 59 a j. v. Znělky Kollárovy mají ráz, jako by básník v této době — jako později — nebyl znal jiného citu, nebyl měl jiné myšlenky, nežli lásku; jako by byl ani neměl kdy žít, nýbrž jako by byl jen a jen miloval. Líčíť nám lásku tak mocnou, že by byla v ní se utápěla všechna jeho činnost duševní. Zatím však Kollár v této době je právě tak činný, studuje právě tak pilně jako jindy; jen jiným směrem.

Život milostný, jak jej Kollár ve svých memoaristických znělkách vylíčil, je málo individuelní; tak mohl se zajisté vyvíjeti u každého druhého i třetího člověka. Ale něco je v něm přece, z čeho můžeme vybrati si některé vlastnosti obou povah. Podrobný rozbor toho patří do analyse básnické činnosti Kollárovy. Proto zmíníme se o této stránce jen stručně a povšechně. Básník nechtě dává nám nahlednouti v nitro své milenky. Vedle pathetických hyperbol jejích ctností a předností pronikají i zde některé rysy skutečné její povahy. V celku úplně ovládá milence svého, který ukazuje se v poměru svém milostném příliš měkký, až zženštilý, nemoderně poddajný a toužívý; zanícenému básníkovi nepřináší z daleka tolik lásky vstříc, kolik on jí. [2]) Nabývá nad ním převahy. Je upejpavá, hněvivá, vypočitavá, někdy až tvrdá; čím důvěřivěji roztoužený milenec se jí blíží, tím více jej odpuzuje.

Láska, jak aspoň zobrazena v Kollárových znělkách, je při vší strojenosti formální přece příliš přirozená; místy jako by byla odpozorována venkovským šuhajům slovenským. Milenci jsou ponecháni sami sobě doma i v přírodě; stýkají se ráno, v poledne i v noci sami.

Na počátku zimy, asi v měsíci listopadu r. 1818 nastala změna u Schmidtových. Vdova s dětmi měla právo po smrti svého manžela asi půl roku přebývati v Lobedě; pak musela učiniti místo novému pastorovi. Jsouc „v dosti dobrých poměrech co do domácnosti a hospodářství“ a požívajíc „znamenité vdovské pense,“ umínila si přesídliti se do města, a to do Jeny. S tím ovšem nastal jiný spůsob života, který se světa milovné Bedřišce více zamlouval nežli život na vsi.

[1]) Na př. V. Zelenému při jeho pobytu v Jeně r. 1862.

[2]) To souhlasí s výpovědí jisté přítelkyně Míniny z mládí, podle které prý Mína Kollára příliš nemilovala, jsouc povahy více nakloněné k světským radovánkám. Také brzy zasnoubila se s jistým lékařem. (Sdělení p. adj A. Bankwitze; potvrzeno i p. dv. radou dr. Schellenbergem.)

Kollár již jakožto dospělý muž pomýšlí na nejvážnější důsledky své známosti. Chtěl Bedřišku pojmouti za manželku a žádal patrně matku její za svolení. Matka nic by byla proti tomu spojení nenamítala. Žádala však, aby setrval na místě, aby v Jeně stal se buď nějakým profesorem nebo se ucházel o jiný příhodný úřad; chtělať míti nejstarší dceru, která se s ní až dosud dělila o starosti v domácnosti, po ruce. Zamilovaný theolog ocitl se takto v bolestném boji vnitřním. Toužil po tom, aby milovanou dívku na vždy připoutal k sobě, ale na druhé straně má pevný úmysl vrátit se do vlasti. Přikazovalo mu to již jeho živé uvědomění o povinnosti k vlasti. Chtěl tedy Bedřišku svou odvésti s sebou jako choť do Uher. Tomu však se matka její rozhodně opřela. „Matka Mínina měla o uherské krajině ty nejstrašlivější představy, jakové o tomto kraji minulého století snad v celé Evropě, a to ne bez příčiny panovaly. Uhersko a Sibirie, to jí bylo jedno; ona tam ničeho neznala a neviděla než pouště a voly, které v Němcích všudy se vzpomínají. Lid uherský představovala sobě jako surově divoký . . . Nadarmo jsem se snažil předsudky tyto vyvrátiti tím, že to někdy bylo, ale není více. Příklady několika nezdařilých manželství, kde se ženské osoby z Uher nazpátek do Saska vrátily, potvrzovaly ji v tomto domnění“ (Pam. 278—9). Nezbývalo tedy toužícímu milenci nic jiného než — bolestné rozloučení. (Dokončení.)

Nesmířitelný skeptik.

Taine filosof, historik a kritik.

Napsal

Vojtěch Kalina.

(Pokračování.)

omuto ideálu historika hleděl se přiblížiti Taine ve všech svých historických pracích. Celých deset let psal různé pokusy historické a literární, konečně pak roku 1864 uveřejnil svou velikou práci *Dějiny anglické literatury*, jež se až posud dočkaly osmého vydání a byly před lety doplněny pátým dílem, věnovaným tehdy „současníkům“ (jsou to Dickens, Thackerey, Macaulay, Carlyle, Mill, Tennyson), nyní již vesměs zemřelým. Proč počal Taine dějiny dějinami literatury, vysvětluje sám v klasické předmluvě k svému dílu; tamže nejúplněji vykládá svůj názor na běh lidských dějů.

„Dějepisectví,“ počíná, „bylo úplně přetvořeno za posledních sto let v Německu, za posledních 60 let ve Francii díky studiím literárním. Došli ku přesvědčení, že dílo literární není pouhou hrou obrazotvornosti, osamocenou libůstkou zapálené hlavy, nýbrž obrazem mravů současných a výrazem jistého duševního stavu. Z toho soudili, že jest možno pomocí děl literárních objeviti, jak lidé cítili a myslili před mnohými lety. Pokus byl učiněn a setkal se se zdarem.“ Taine

tvrdí, že „památníky (documents) historické jsou pouze ukázky (indices), jichž pomocí si musíme vytvořiti znova v mysli živého jednotlivce.“ Lidi dob vzdálených musíme, jak dí Taine, viděti očima své hlavy. „Jazyk, zákony, katechism jsou vždy pouze věcmi abstraktními; čímsi celým jest toliko člověk jednající, člověk tělesný a viditelný, jenž jí, chodí, bojuje a pracuje; všímejtež si méně ústav s jich mechanismem, náboženství s jich různými soustavami, a hleďtež viděti lidi v jich dílnách, v jich úřadovnách, na jich polích, v jich ponebí, na jich půdě, v jich domích, v jich oděvích, při jich jídle, právě tak jak to činíte, když přijíždějíce do Anglie neb Italie pozorujete tváře a tělesné pohyby, ulice a hospody, procházejícího se měšťáka a pijícího dělníka.“ Tak prý viděli doby dávno minulé Lessing i Scott, později ve Francii Chateaubriand, Thierry, Michelet a j. Ale „člověk tělesný a viditelný jest pouze ukázkou, jejíž pomocí máme studovati člověka neviditelného a vnitřního.“ Vnějšek jest pouze výrazem života duševního; on musí býti klíčem, jenž otvírá historikovi srdce a mysl lidí dávno zemřelých. „Když kritické vzdělání dějepiscovo je uspokojivé, on může vystopovati v každé stavitelské ozdobě, v každém ryse jistého obrazu, v každé větě díla literárního zvláštní cit (sentiment), jenž dal vznik ozdobě, črtě, větě; on vidí před sebou drama, jež se odehrálo v srdci umělcově nebo spisovatelově.“ On jest nyní psychologem a čte zřetelně v duši lidské, jemu dobou a místem zcela cizí. Velcí básníkové vládnou tímto darem; tak na př. Goethe ve své Ifigenii skoro úplně vidí očima Sofoklovýma nebo Fidiovýma.

Teprve náš věk přivlastnil si tuto vymoženost i v dějinách; v minulém století „znali (abstraktního) člověka, ale ne (živé) lidi; nikdo nevnikal v duše a neviděl nekonečnou rozmanitost a obdivuhodnou složitost duší lidských; nikdo nevěděl, že mravní ústrojí jistého národa a jistého věku jest tak zvláštní a tak určité (distinct) jako fysické ústrojí jistého druhu rostlin anebo živočichů. Dnes dějiny mají podobnou anatomii jako zoologie.“ V té příčině největší význam přikládá Taine znamenitému svému předchůdci a „učiteli“ Saint Beuveovi. Ale množství psychologických poznámek a pozorování, byť i velice přesných, netvoří ještě psychologii, a proto musí historik pokročiti od pozorování dějů ke zkoumání příčin. „Nejen fysické než i mravní zjevy mají své příčiny; ctižádost, chrabrost, pravdivost má taktéž svou příčinu jako trávení, pohyb svalový nebo teplo zvířecí. Hřích a ctnost jsou též produkty jako vitriol a cukr, a každý zjev složitý vzniká sloučením jiných zjevů jednodušších, od nichž závisí.“ Člověk má jisté prvotné pocity, a od zvláštního rázu či spíše zbarvení prvotných pocitů záleží to, co nazýváme názorem světovým v nejširším smyslu tohoto slova. „Podobně jako v mineralogii krystaly při vší své různosti vznikly z několika prostých tvarů hmotných, tak i v dějinách jednotlivé civilisace při vší své různosti vznikly z několika různých tvarů duševních. Jako prvé vysvětlují se vlastnostmi původního elementu geometrického, tak i druhé vysvětlují se vlastnostmi prvotného elementu psychologického. Chcemeli porozuměti všem druhům minerálním, musíme zprvu studovati pevné těleso vůbec, jeho strany a úhly, a v tomto zmenšeném obraze (abrégé) pozorovati nesčíslné přeměny,

které může dáti. Podobným spůsobem chceteli porozuměti všem různotvárnostem historickým, pozorujtež z počátku jistou duši lidskou s dvěma nebo třemi jejími schopnostmi základními, a v tomto zmenšeném obraze spatříte hlavní tvary, jež může zploditi. Co tvoří v samých počátcích nitro člověka? Obrazy nebo *představy* (représentations) předmětů, t. j. to, co v nitru před ním se třepotá, trvá, mizí i opět se vrací, jakmile pohledne na ten onen strom, na toho onoho živočicha, krátce na předmět hmotný. Z této látky vzniká vše ostatní, a tato látka rozvíjí se v dvou směrech, myšlenkovém (spéculatif) anebo praktickém, dospívajíc buď k jistému *pojmu obecnému* (conception générale) nebo k jistému *účinnému úmyslu* (résolution active). Hle, před námi celý člověk; na tomto obmezeném poli stýkají se všechny lidské různotvárnosti buď ještě v lůně prvotné látky, buď při dvojím rozvoji původním. Tyto představy mohou býti v svých počátcích velice nepatrny, ale nabývají rozměrů ohromných v masse, a nejmenší změna v činitelích působí úžasné změny v produktech." Prvotné představy mohou se vyznamenávati buď nebyčejnou jasností a určitostí, nebo jest představa poněkud zkalena a mlhovita. Tyto představy mohou býti provázeny buď velikým klidem duševním anebo vášnivými záchvěvy; duše lidská může viděti přírodu buď v příliš jasném světle nebo příliš černě. Od tohoto prvotného stavu nejvíce závisí povaha národní. Pocity a představy přivádějí k pojmům. „Jeli obecný pojem (conception générale), k němuž dospívají představy, prostý suchý příznak (notation), jako u Číňanů, jazyk stává se jakousi algebrou, náboženství a poesie vysýchají, filosofie stává se jakýmsi zdravým rozumem mravoučným a praktickým, věda sbírkou pravidel, klassifikací, užitečných pomůcek paměti, celý duch pak dostává ráz positivní. Jeli naopak obecný pojem, k němuž dospívá představa, výtvor obrazný a básnický, živý symbol, jako u kmenův asijských, jazyk stává se jakousi epopejí, plnou odstínův a barev, kde každé slovo jest zosobněno, básnictví a náboženství nabývají rozsahu vznešeného a nevyčerpatelného, metafysika rozvíjí se v šířku a hloubku bez ohledu na život praktický; celý duch, nedbaje bludův a nezdarů, nevyhnutelných při jeho úsilí, plane láskou ke všemu krásnému a vznešenému a pojímá taký ideální vzor, jenž svou vznešeností (noblesse) a harmonií může získati si něžnou lásku a nadšení pokolení lidského. Jeli nyní obecný dojem, k němuž dospívají představy, poetický, zároveň však nezřízený, došelli k němu člověk ne krokem stálým a stejným, než náhlým názorem (intuition), bylli původní výkon způsoben ne pravidelným rozvojem, než vášnivým výbuchem, tehdy, jako u plemen semitských, není metafysiky, náboženství pojímá Boha pouze jakožto vládce a zhoubce, jenž trůní v úplné samotě, věda nemůže se utvořiti, duch jest příliš zkřehlý a sebou zaujatý, aby mohl reprodukovati jemné, pravidelné obrysy přírody, básnictví umí pouze zploditi řadu vášnivých a mohutných výkřiků, jazyk nemůže vyjádřiti předivo logiky a umění řečnického, člověk jest odkázán na lyrické nadšení, nezkrotnou vášeň, činy fanatické a obmezené."

V tomto období lidského rozvoje — na dráze od představ k pojmům obecným — leží zárodky všech různotvárností plemen. „Některá ple-

mena, na př. klasická, kráčejí od prvého stavu k druhému po pravidelné stupnici, na níž všechny idey jsou dobře roztříděny dle menší nebo větší své všeobecnosti; jiná plemena, na př. germánská, konají tento přechod celými skoky nestejně po dlouhém a prázdném tapání ve tmách. Někteří národové, jako Římané a Angličané, zastavují se na prvých stanicích; druzí, jako Indové a Němci, jdou až do konce dráhy.“ Tolikéž činy bývají podobné a podléhají podobným změnám, majíce svůj počátek v představách a pojmech prvotných. „Celkový pohyb každé zvláštní civilisace můžeme pokládati za výsledek stálé síly, jež v každý okamžik mění své dílo, působíc změnu v poměrech, uprostřed nichž její činnost se projevuje.“

X.

Tři hlavní činitelé přispívají k utvoření prvotného duševního stavu: plémě (race), okolí (milieu) i moment. Taine plemenem nazývá ony „vrozené a dědičné náklonnosti, které člověk s sebou přináší na tento svět a jež obyčejně jsou těsně spojeny s rozdílem, jevícím se v temperamentě a tělesném ústrojí.“ Mechanism vzniku jejich hledí vysvětliti již celých padesáte let Darwinova theorie. Zákony dědění (hérédité) mají zde význam rozhodný; v ekonomii světového rozvoje nic nemizí, a tedy i „povahu národní můžeme pokládati za souhrn všech jeho činů a všech jeho minulých pocitů.“ Prvotné typy, jsouce plodem snad celých tisíciletí, jsou téměř nezničitelny a mohou se proto měniti jenom velice pomalu, zvláště vlivem okolí buď přírodního nebo společenského. Tyto vnitřní a vnější příčiny, působíce zároveň, tvoří nové poměry, nový stav společenský, jenž se stává novým činitelem v dalším rozvoji. Tento třetí činitel podobá se rychlosti zvýšené (vitesse acquise) ve fysice, jež molekulům a pohybu dodává nové tvářnosti. „Národní povaha a poměry okolní působí na desku, na níž hlavní rysy jsou již naznačeny. Dle toho, vezmemeli desku v ten či onen moment, dostáváme zcela jiný půdorys; a to stačí, aby i celkový výsledek byl zcela různý.“ Jakožta dva různé momenty literární nebo umělecké Taine uvádí tragédii řeckou za Aischyla i Euripida a francouzskou za Corneilla i Voltaira, malířství italské za dob Vinciových a Guidových. Ve všech těchto případech původní pojem se nezměnil, básník anebo malíř líčí nám týž lidský typ, ale množství různých momentů změnilo značně výkon původní. Ještě lépe porozumíme tomu, co Taine nazývá momentem, uvedemeli jeho slova o dějinných epochách, jež trvaly po celá století. „Vládl jistý hlavní názor; lidé během dvou nebo pěti set let představovali si jistý ideální vzor člověka; v středověku rytíře a mnicha, v našem (franc.) věku klasickém dvořanína umějícího krásně mluvit. Tato tvůrčí a všeobecná idea zjevila se na celém poli činu a myšlenky a naplnivši svět svými výkony systematickými, bezděky zmalátněla a konečně zhynula, a hle, nyní vzniká nová idea, určená ku podobnému panství, obdařená podobnou bohatou tvůrčí silou. Představmež si, že druhá částečně závisí od prvé a že tato prvá idea, spojujíc své působení s působením genia národního a okolních po-

měrů vtiskne věcem vznikajícím svou pečeť a dá jim svůj směr. Právě tento zákon tvoří veliké dějinné proudy — to jest, velice dlouhou vládu jisté formy duševní nebo jisté hlavní idey tvůrčí (idée maitresse)." Podobnými epochami byly na př. období Alexandrijské nebo křesťanské, věk znovuzrození věd a umění, klasický věk ve Francii a j.

Při tom nesmíme zapomenouti, že zde vždy máme činiti „s problémem mechanickým: celkový výsledek je sloučenina přesně určená velkostí a směrem tvůrčích sil." Je však jeden veliký rozdíl mezi problémy mravními a problémy fysickými — síly a veličiny mravní nelze tak přesně změřiti a vypočítati, jako tělesa hmotná. [1]) Můžeme zde z případů zvláště typických pouze přibližně určiti plnou váhu jistého děje, nemůžeme však dějiny vtěsnati v řadu formulí mathematických. „Ačkoli nemáme stejné spůsoby měření sil ve vědách duševních a vědách fysických, přece, poněvadž v obou oborech látka je stejná a stejně se utvořuje ze sil, směrů a veličin, můžeme říci, že poslední výsledek se vytváří dle téhož pravidla." Jako ve fysice tak i dějinné síly mohou se vzájemně zvyšovati nebo i ničiti, a jimi se vysvětluje mnoho, co se nám zdálo býti v dějinách úplně nepravidelným a libovolným. Vnitřní shoda nebo rozpor sil neustále určují život jednotlivých národů. Taková tajná shoda tvůrčích sil na př. zplodila dokonalou dvornost a uhlazenou literaturu za Bossueta a Ludvíka XIV., taký rozpor tvůrčích sil dal původ nezralé literatuře, skandální komedii a zvrhlému divadlu za dob Drydenových a Wycherleyových v Anglii. Ale třeba bychom nemohli jako z formule mathematické určiti osudy budoucí civilisace, přece i nyní můžeme z hrubých svých výpočtů všelijak předvídati budoucnost. Vždyť známe nejen všechny síly působící, ale kromě toho i víme, že „prozkoumavše plémě, okolí a moment, t. j. vnitřní jádro, vnější tlak a zvyšování síly (vitesse acquise, vl. nabytou rychlost), vyčerpali jsme nejen všechny příčiny skutečné, ale též všechny možné příčiny pohybu." Zbývá nyní prozkoumati, jak tyto síly původní rozptylují své výsledky v jistém věku nebo národě. Jako řeky na mapě zeměpisné vznikají v jisté zemi ze společného místa, pak se rozptylují a rozvětvují na tisíce menších řek, říček, potoků a praménků, tak i na mapě psychologické „nalézáme z počátku pět anebo šest oborů přesně omezených, náboženství, umění, filosofii, stát, rodinu, průmysl a řemesla; pak v každém z těchto oborů přirozená oddělení, dále v každém z těchto oddělení menší a menší pole, až konečně přicházíme k těm bezpočetným drobným zjevům života, kteréž pozorujeme každodenně v sobě a kolem sebe." Všechny tyto části jsou mezi sebou spojeny svazkem společným. „Pozorujmež tři hlavní díla lidského umu: náboženství, umění, filosofii. Což jiného jest filosofie než pojímání přírody a jejích prvotných příčin ve formě abstrakcí a formulí? Což jiného jest základem náboženství a umění, než pojímání téže přírody a týchž příčin prvotních ve formě více nebo méně určitých symbolův a osob, pouze s tím rozdílem, že v náboženství věříme v jich jsoucnost, v umění pak nevěříme. Ať čtenář pozoruje některé z těchto velikých výtvorů lidského ducha v Indii, Skandinavii, Persii, Římě, Řecku, i uvidí, že

[1]) Sr. Essais de critique et d'historie 1892 str. 28.

všude umění jest jistý druh filosofie vtělené ve formu citu, náboženství jistý druh básně (poematu) pokládané za pravdu, filosofie jistý druh umění a náboženství vybledlého a přetvořeného v čisté idey." Ve všech těchto třech oborech jest tedy vždy jistý živel společný, jistý názor světa, a pouze nový živel zvláštní dává té neb oné skupině jinou podobu. Totéž můžeme tvrditi o jiných skupinách, o státě, rodině, obci. Tam hlavním duševním činitelem je „pocit poslušnosti, následkem něhož jisté množství lidí dává se pod ochranu jisté hlavy." Nyní společný pocit může býti přispůsoben vlastnostmi plemennými, okolím a momentem, a patrně tedy všechny skupiny, kde se zjevuje tento pocit, budou vhodně přispůsobeny. Jiné jsou následky, máli pocit poslušnosti původ svůj v bázni, jako u národův orientálních, anebo v instinktu discipliny, smyslu společenském a cti, jako u Francouzů, nebo v instinktu subordinace a idei povinnosti, jako u národů germánských.

Ve všech těchto oborech má platnost *zákon vzájemných vztahů* (dépendences mutuelles), jejž Taine zvláště důkladně vyložil v předmluvě k svým *Essais de critique et d'histoire* (6. vyd. v Paříži 1892 I—XXXI, předmluva napsána r. 1866). Hlavní myšlenka jest tato: „Každá civilisace tvoří těleso, jehož veškery části zachovávají se tak jako části těla organického. Jako u živočicha pudy, zuby, údy, kostra, ústrojí svalové jsou mezi sebou tak spojeny, že změna v jedné části působí přiměřenou změnu ve všech ostatních, a přírodozpytec může z několika zbytků ve své mysli vytvořiti skoro celé tělo, tak i v civilisaci náboženství, filosofie, ústrojí rodiny, literatura, umění tvoří soustavu, kde každá změna místní má v zápětí změnu celkovou, tak že zkušený historik, studující jistou obmezenou část, vidí zpředu a napolo předpovídá budoucí povahu dějin." V životě fysickém výkony všech orgánů směřují k tomu, aby uhájily a přivedly ku platnosti jisté prvotné typy, při čemž noví orgánové potřební vznikají a nepotřební zanikají. Mění se život, mění se i tělesné ústrojí. Totéž pozorujeme v duchovním životě: jisté prvotné náklonnosti nebo schopnosti přispívaly k utvoření dějinné idey, utvořovaly zvláštní orgány jí pomocné, které též se mění nebo docela zanikají, když se stávají nepotřebnými, činíce místo novým orgánům, novým ideám. Nejlépe vyložil tuto organickou theorii lidských dějin H. Spencer ve svých četných spisech; [1]) znamenitému filosofu nedostává se však oné básnické, tvůrčí síly, kterou tak vyniká Taine i v nejabstraktnějších svých dílech. Ale posud nejsme u konce; dějiny, jak výše již řečeno, nezkoumají zákony toho onoho náboženství, té oné literatury, nýbrž zákony celé skupiny náboženství nebo literatur. „Připustímeli na příklad, že náboženství jest metafysické poema provázené vírou, pozorujemeli nad to, že jsou jisté momenty, jistá plemena a jistá okolí, v nichž víra, básnická síla a síla metafysická rozvíjejí se zároveň měrou neobyčejnou; uvážímeli, že křesťanství a buddhism rozkvetly v epochy vznešených synthesí, a uprostřed utrpení, podobných útiskům, jež vzbouřily nadšence Cévennské; poznámeli z druhé strany, že prvobytná náboženství zrodila se s probuzením lidského rozumu při nejúrodnějším rozkvětu lidské obrazo-

[1]) Viz zvláště jeho The Study of Sociology, London 1873.

tvornosti, v dobu nejkrásnější naivnosti a největší víry; uvážímeli dále, že islam zjevil se zároveň se vznikem poetické prosy a názoru o jednotě národní u plemene, postrádajícího vědy, v okamžiku náhlého duchovního rozvoje: — tehdy můžeme souditi, že náboženství vzniká, klesá, zlep šuje a přetvořuje se dle toho, v jakém stupni okolnosti upevňují a spojují s větší neb menší pravidelností a silou jeho prvé tři instinkty tvůrčí; pak porozumíme, proč jest endemickým v Indii v hlavách obrazotvorných, filosofických, zvláště vzrušených; proč se rozšiřuje tak podivně a v míře tak veliké v středověku ve společnosti násilnické uprostřed nových jazyků a literatur; proč pozvedá se v 16. století v nové podobě s hrdinným nadšením v dobu všeobecného znovuzrození zároveň s probuzením plemen germánských; proč bují v bizarních sektách v hrubé americké demokracii; proč posléze jest nyní rozšířeno v Evropě v nestejném poměru a v různé podobě dle různosti plemen a civilisací.“ Podobně můžeme souditi i o jiných oborech lidského myšlení a konání; vždy najdeme jakožto příčinu jistou náklonnost aneb i souhrn duchovních náklonností, jichžto vzrůst a mizení přesně určuje jistý stav lidské společnosti. Víme, že ochlazení temperatury zplozuje rosu. Stejně jistě víme, že „vše, co vzbuzuje víru (crédulité), zároveň pak básnický názor všehomíra, zplozuje též náboženství. Tak se věci dály, tak se budou díti i v budoucnosti.“ Náš duch, znaje podmínky zjevů, rozumí minulosti a dosti určitě může předvídati budoucnost.

Jaký jest tedy problém dějin? Jest úplně vymezen těmito dvěma otázkami: „Jeli dána jistá literatura, společnost, umění, jistá třída umění, jaký stav duševní vše to zplodil? Jaké podmínky plemene, momentu a okolí jsou nejspůsobilejší ke zplození podobného duchovního stavu? Každý z těchto útvarů, každá z těchto větví má svůj zvláštní duchovní stav; umění vůbec má zvláštní stav, pak každý druh umění — stavitelství, sochařství, malířství, hudba, básnictví; každý má svůj zvláštní zárodek na bohatém poli lidské psychologie; každý má svůj zákon, a díky tomuto zákonu vidíme, jak pojednou na pohled co hra pouhé náhody vzniká za úplného nezdaru nejbližších oborů buď co malířství ve Flámsku a Holandsku v 17. století, nebo co básnictví v Anglii v 16. věku, nebo co hudba v Německu v 18. století. V tyto doby a v těchto zemích uzrály podmínky potřebné určitému druhu umění a ne ostatních, a jediná pouze větev se ujala za obecné bezplodnosti.“ Dějiny mají nyní za úkol zpracovati tuto psychologii speciální každého oboru lidského ducha, aby mohly přistoupiti k psychologii obecné. O tuto úlohu velmi těžkou pokusil se, jak dí Taine, v století minulém Montesquieu,[1]) ovšem musil se minouti se zdarem, poněvadž tehdy dějiny ještě si nebyly vědomy svého úkolu. Nyní víme určitě, že „jako astronomie jest problém mechanický, fysiologie problém chemický, tak dějiny ve svém základě jsou *problémem psychologickým.*“ Vnitřní analyse musí zkoumati um i srdce umělcovo, musí objeviti, jak vznikly jeho idey a emoce, jaká jest jeho hlavní

[1]) O Montesquieuovi Taine blíže pojednal v Essai sur Tite Live str. 172 až 188, pak v Origines de la France contemporaine I. str. 234.

vloha (disposition maîtresse) i hlavní, vůdčí rys povahy (trait dominateur). Taine v té příčině chválí velice dávno zemřelého, již zapomenutého a nyní opět čestně vzkříseného svého předchůdce Stendhala (Baylea). Taine myslí, že on „prvý ve svých spisech ukázal na příčiny osnovné, t. j. na národnosti, ponebí a temperamenty; krátce on prvý zabýval se pocity (sentiments) jak se patří, to jest jako přírodozpytec a fysik, roztřiďuje zjevy a váže síly. Za vše to jej považovali za suchého a výstředního, a on zůstal osamoceným, i psal romány, cestopisy a poznámky, pro něž si přál a měl celých dvacet čtenářův.“ A přece nikdo prý lépe neuměl pozorovati lidi současné, pak staré písemné památky, v nichž často v zmotaném textě, mezi řádky vidíme před sebou živé lidi se všemi jich pocity. „Jeli písemná památka bohata, a umímeli ji vyložiti, nalézáme psychologii duše lidské, často psychologii celého věku, časem celého plemene. V tom ohledu veliká báseň, krásný román, paměti výtečného člověka jsou mnohem poučnější než hromada dějepisců neb dějepisů; já bych dal padesáte svazků listin a sto svazků diplomatických dopisů za memoary Celliniho, za dopisy sv. Pavla, za zástolní besedy Lutherovy nebo komedie Aristofanovy. V tom záleží důležitost děl literárních, ona jsou poučná, poněvadž jsou krásná; jich užitek roste s jich dokonalostí; a jestliže nám dávají dokumenty, jest to proto, že samy jsou monumenty. Čím zřetelnějšími činí kniha pocity, tím jest literárnější; neboť vlastní úlohou literatury jest zaznamenávati pocity (noter les sentiments). Čím důležitější pocity zaznamenává kniha, tím vyšší místo má v literatuře; neboť spisovatel tím, že představuje spůsob života celého národa a celého věku, shromažďuje vůkol sebe sympatie celého věku a celého národa. Proto mezi dokumenty, jež představují našim očím pocity pokolení minulých, literatura, zvláště pak veliká literatura, jest nepoměrně nejlepší. Podobá se oněm podivuhodným přístrojům, neobyčejně citlivým, jichž pomocí fysikové objevují a měří nejvnitřnější a nejjemnější změny tělesa fysického . . . Hlavně tedy studiem literatur můžeme utvořiti dějiny duševní (histoire morale) a blížiti se ku poznání zákonů psychologických, od nichž závisejí děje.“

Dále vysvětluje Taine, proč vybral si právě k svému účelu literaturu anglickou. Málo jest prý národů, kteří v celém svém životě pravdivě mysleli a pravdivě psali. Literatura latinská jest nicotná ve svých počátcích, pak vypůjčená a pouhá nápodobenina. Mezi novými literaturami v německé jest velká mezera celých dvou věkův (1550—1750); italská a španělská literatura jsou uprostřed 17. věku v koncích. Pouze staré Řecko, Anglie a Francie vynikají úplností a zakončeností velikých svých památek. Anglie posud žije a proto může býti lépe studována přímým pozorováním, než mrtvá civilisace ve svých zlomcích, ona však též může býti lépe studována než Francie, poněvadž právě tam tři hlavní činitelé, z nichž vznikla — plémě, ponebí a normanský vpád — mohou býti pozorovány s dokonalou přesností, což nelze říci o Francii, jež mimo to jest příliš blízka srdci a oku Francouzovu.

XI.

Svou úlohu vyplnil Taine skvěle. Kdo přečte do konce jeho *Dějiny anglické literatury*, porozumí duši anglického národa, porozumí oné pevné vůli, jež v pošmourné přírodě vítězí nade vším, majíc před sebou jako spasnou hvězdu ideu povinnosti. Taine byl několikrát v Anglii, aby též očitě uviděl, co zíral po dlouhou dobu zrakem vnitřním. Jest si dobře vědom, že dějiny literatury nejsou vším; mluvíť asi z něho příliš mnoho kritik a veliký ctitel umění; on ví, že nestačí jen čísti v duši, nýbrž že nutno studovat i činy, abychom aspoň poněkud porozuměli složitým a velice zmotaným zákonům lidského rozvoje. Položil jen plnou váhu na studium literatur, poněvadž až po tu dobu byly zanedbávány a v dějinách se mluvilo o nich jen tak mimochodem, bez všelikého organického spojení s ostatním celkem.

Jak máme užívati psychologie, ukázal Taine v největší své dějepisné práci *Les Origines de la France contemporaine* (Počátky současné Francie), kterou počal r. 1875 a o níž pracoval do své smrti. Poslední, VI. svazek ještě nevyšel; svazky uveřejněné obsahují: I. L'ancien régime (Stará vláda), II.—IV. La révolution, V. Le régime moderne (Vláda nová). Taine dlouho zabýval se dějinami francouzskými, zvláště předrevolučními, jak o tom svědčí mnohé statě, uveřejněné v jeho Essais de critique et d'histoire i jeho Nouveaux Essais. Knihy tyto jsou obsahem velice bohaty; vedle článků čistě dějepisných čteme tam výtečné charakteristiky Guizota z roku 1856, Micheleta, La Bruyérea, Balzaca, Racinea, Prospera Mériméea, pěkné statě o jinoších Platonových, o Xenofontově Anabasi, charakteristiku Marka Aurelia, velmi důkladnou stať o buddhismu a psychologickou analysi Mormonův, ať pomlčíme o menších pracích. Z obou sbírek je viděti, jak důkladně se připravoval Taine k svému hlavnímu dílu, jak svědomitě učil se u jiných, aby jednou sám mohl se státi učitelem.

Již v prvé stati věnované líčení mravů feudálních máme před sebou v malém věrný obraz hlavních příčin revoluce. Jako bychom slyšeli klatbu Hannibalovu, když čteme: „Tyto loupeže a báječné vraždy, vzájemné zákeřnické úklady a útoky mezi silnými, zvyk urážeti a šlapati zákon a spravedlnost, tvoří skoro po celý středověk mravy feudální, a já, zváživ svědomitě dobrodiní a blaha tohoto chváleného věku, shledávám, že bych stejně asi rád žil v houšti lesní mezi vlky“ (8). A hle, po třicetileté pilné práci uveřejňuje své velké dílo, jež bouří proti němu francouzské vlastence, lidi svobodomyslné, mnohé upřímné přátele osvěty, a veliký historik musí ze všech stran slyšeti trpké, ba i urážlivé výčitky. Nikdo nechce slyšeti, že nepsal vlastenecké dějiny, aniž dějiny ad usum delphini, ať se onen delphinus jmenuje králem nebo národem; každý Francouz, každý svobodomyslný doktrinář třese se jenom buď o gloire (slávu) neb o několik již otřepaných, třeba i kdysi skutečně velikých ideí. Nikdo nechce pochopiti, že největší vítězství vědcovo záleží v tom, když přemůže všechny své předsudky a pravdou ozářen smělou rukou, třebas i s bolestným srdcem, ukazuje na rány, z nichž lidstvo ve své slepotě krvácelo a posud

krváceti nepřestává. Nechmež však sama Tainea mluviti a se hájiti: „Roku 1849, když mi bylo 21 let, byl jsem voličem a následkem toho ve velkých rozpacích; měl jsem voliti patnáct anebo dvacet poslanců, a co více znamená, dle francouzského obyčeje měl jsem voliti nejen lidi než i vybírati mezi theoriemi. Pobízeli mne, abych se stal royalistou nebo republikánem, demokratem anebo konservativcem, socialistou nebo bonapartistou; nebyl jsem ničím z toho, ba vůbec ničím, a časem záviděl jsem lidem přesvědčeným, kteří byli tak šťastni, že byli něčím. Když jsem vyslechl rozličné doktriny, seznal jsem, že zajisté jest jakási mezera v mém duchu. Pohnutky platné jiným nebyly mně platnými; nemohlť jsem pochopiti, že v politice smíme rozhodovati dle svých vkusů. Moji přesvědčení známí budovali konstituci jako nějaký dům dle plánu nejkrásnějšího, nejnovějšího, nejjednoduššího, jichž bylo mnoho pohotově: palác markýzův, dům měšťákův, příbytek dělníkův, kasárna vojenská, kommunistická falanstera, ba i tábor divochů. Každý říkal o svém vzoru: Hle, skutečné obydlí lidské, jediné, jež může obývati člověk rozumný. Dle mého mínění důvod byl slabý; osobní vkusy nezdály se mně neklamnými pravdami. Zdálo se mně, že dům nemá býti stavěn pro architekta, nýbrž pro majetníka, který v něm bude bydleti. — Ptáti se po mínění majetníkově, předložiti francouzskému národu plány jeho budoucího obydlí bylo patrně parádou nebo směšným klamem: v podobném případě otázka vždy již navrhuje odpověď, a ostatně, kdy by i tato odpověď byla svobodná, Francie nebyla o nic lépe spůsobilá k ní odpověděti než já; deset milionů nevědomců (ignorances) nečiní ještě vědění. Národ, jehož se tážeme, může v krajním případě určiti formu vládní, jež se mu líbí, ne však takovou, které potřebuje; toho pak se doví ze zkušenosti. Potřebuje času, aby se přesvědčil, že jeho politická budova jest pevná, že může odporovati nepohodám, hodí se jeho mravům, zaměstnání, jeho povaze, jeho zvláštnostem a náhlým výbuchům (brusqueries). Nu a skutečnost dokazuje, že my jsme nikdy nebyli spokojeni svým obydlím; třináctkrát za osmdesát let jsme je zbořili, abychom znova stavěli, a ač pořád stavíme znova, nenašli jsme posud to, co se nám hodí. Bylili jiní národové šťastnější, jsouli v cizině mnohá politická obydlí pevná, jest to proto, že byla zbudována zvláštním spůsobem, okolo původního a silného jádra, opírajíce se na nějakou starou budovu ústřední, která byla sice několikrát opravována, ale vždy zachovávána, jsouc rozšiřována stupeň za stupněm, přispůsobována po nesmělých pokusech přístavky pro potřebu obyvatelů. Žádná z nich nebyla vystavěna jedním rázem, dle nového plánu a pouze pomocí měřidel lidského rozumu. Snad musíme uznati, že jináče obydlí stavěti se nemůže a že vynález nové ústavy vhodné a trvalé jest podnik přesahující síly ducha lidského." Taine myslí jako druhdy Sokrates, že ne hlasováním nýbrž cestou vědeckou můžeme najíti pravdu: nejprve však musíme sebe poznati a teprve pak víme, co se nám hodí. „Musíme tedy zvrátiti posavadní methody a dříve si představiti přesně národ, než budeme tvořiti ústavu." Jaká to ohromná práce! „Kolik času, kolik studia, kolik pozorování, opravovaných jedno druhým, kolik výzkumů v přítomnosti a minulosti, ve všech oborech myšlenky a činu, jaká práce

mnohonásobná a věková, abychom vystihli přesnou a úplnou ideu velikého národa, jenž již žil celý věk a posud žije!“

Tak chce studovati Taine dějiny svého národa, chce sám viděti, jak se utvořil, jak vznikla nynější Francie. „Ke konci minulého věku, podobně hmyzu, jenž se přetvořuje, stala se s ní metamorfosa. Její staré ústrojí se rozrušuje; ona sama trhá nejvzácnější tkaniva a svíjí se v křečích, jež se zdají býti smrtelné. Posléze po mnohém svíjení a trapné lethargii znova se zvedá. Ale její ústrojí jest již jiné; tichou vnitřní prací nová bytost zaujala místo staré. Roku 1808 všechny její velké rysy jsou hotovy a určeny.“ Tento stav trvá až posud; totéž se dálo po příkladu Francie i u jiných národů v různých stupních: všudy stát feudální přetvořoval se v stav moderní. „Ale i při této nové formě, jako při formě staré slabý jest vždy kořistí silného. Běda těm, jež jich zdlouhavý rozvoj dává na milost a nemilost sousedu, který pojednou opouští svou skořápku a vystupuje první v plné zbroji! Též běda těm, jichž rozvoj příliš silný a příliš náhlý porušil rovnováhu vnitřní ekonomie, a zneužívaje svého směrodatného působení, změnil orgány nejvnitřnější a přivedl k chřadnutí své živé tělo, nyní pak jest vydán ranám do hlavy, slabosti, malomocenství uprostřed sousedů s lepší rovnováhou duševní a zdravější!“ Zdaž v těchto slovích neslyšíte pláč vřelého vlastence, který však jako učenec musí mluviti pouhou pravdu; chce si objasniti a úplně porozuměti oné „strašné, zároveň však i plodné krisi, kterouž stará vláda zplodila revoluci a revoluce novou vládu.“ Chce býti úplně nestranný a žádá, aby naň pohlíželi jako na přírodozpytce, poněvadž pohlížel na svůj předmět tak, jako tento na metamorfosu hmyzu, nemaje jiného účelu kromě naučného. Předmět sám jest velezajímavý. „Je zvláštním štěstím, že vidíme tehdejší lidi tváří v tvář, jich vnějšek i nitro. Francouzi staré vlády jsou ještě zcela blízko před našima očima. Každý z nás v mládí mohl navštěvovati některé pamětníky onoho zmizelého světa. Mnohé z jich paláců posud stojí i se svými pokoji a úplným nábytkem. Pomocí obrazův a rytin jejich provázíme je v jich život soukromý, vidíme jejich oděv, jejich postavy a pohyby. Pomocí jich literatury, filosofie, věd, novin, korrespondence můžeme znova vzkřísiti celou jejich mysl, ba i jich důvěrné rozhovory. Množství memoarů, jež vyšly za posledních třicet let z archivů soukromých anebo veřejných, provází nás ze salonu do salonu, jako by vše se dálo nyní. Dopisy a denníky cestujících cizinců potvrzují a doplňují svým samostatným líčením podobizny, které nakreslila sama tehdejší společnost.“ Ostatní technické, banální věci, jež byly nezajímavy současníkům, doplnil Taine z archivů národní bibliothéky a jiných. Musel přečísti celé haldy listin, prohlednouti několik set svazků různých protokolů a jiných spisů úředních. Za to však viděl lidi živé. „Díky tomu můžeme udávati přesné číslice, znáti hodinu za hodinou denní zaměstnání, ba ještě více, udati menu velkého oběda, popsati podrobně slavnostní toaletu. Posud máme, připevněné k papíru a roztříděné dle doby, vzorky šatů, které nosila Marie Antoinetta, a z druhé strany můžeme si představiti oděv rolníkův, popsati jeho chléb, určiti druhy mouky, z níž sestával, uvésti v sous i haléřích, co ho stála libra. Při takých pra-

menech stáváme se skoro současníky lidí, jichž dějiny píšeme, a nejednou, když jsem v archivu zkoumal na zažloutlém papíře jejich staré písmo, chtělo se mi mluviti s nimi nahlas."[1]) Slovy těmito zakončil Taine svou předmluvu k 1. dílu v srpnu r. 1875, i jsme přesvědčeni, že skoro po celých dvacet let až do své smrti nejednou mluvil a jednal se svými revolučními předky.

Taine pracoval svou „Revoluci" při vší ohromné práci dosti rychle; již r. 1884 v červenci mohl odevzdati obecenstvu poslední její díl. Kniha jeho šla velice na odbyt, což je viděti z toho, že až posud každý svazek dočkal se 16. vydání. Ovšem útoky naň nepřestávaly, a Taine v předmluvě ke každému svazku znova opakuje, že nemá posud žádných politických principů, poněvadž jako muž vědy je posud hledá. „Jediný až posud" (volá v 3. svazku) „jsem našel, tak jednoduchý, že se bude zdáti dětinským a že se obávám jej vysloviti. Nicméně pevně se ho držím, neboť veškery úsudky, jež budete čísti, z něho vyplývají a jich pravda má za měřidlo jeho pravdu. Sestává cele z této poznámky: že každá lidská společnost, zvláště společnost moderní, jest věcí ohromnou a složitou. Proto jest velmi nesnadno ji poznati a jí porozuměti." Aby ulehčil čtenáři práci pohlížeti kriticky na tyto dějiny, Taine velice hojnými poznámkami, obsahujícími doslovné zprávy různých svědků velikého děje, provází svůj text, aby si soudný čtenář mohl utvořiti svůj úsudek, nepřesvědčíli ho logika autorova. Nemůžeme citovati mnoho ze spisu Taineova již pro ohromnou bohatost jeho obsahu, a proto podáváme celkový jeho soud v té podobě, jak je obsažen v předmluvě k 4. svazku: „V Egyptě, dí Klement Alexandrijský, svatyně chrámu jsou zastřeny oponami ze zlaté tkaniny; ale kráčíteli v hlubinu chrámu a hledáteli sochu, žrec jde vám v ústrety krokem vážným, zpívaje hymnu v řeči egyptské, a poněkud nazvedá oponu, jako by vám chtěl ukázati boha. Co tu spatříte? Krokodila, domácí zmiji nebo jiného nebezpečného živočicha. Bůh Egypťanů se zjevuje: jest to zvíře válející se na purpurovém koberci. Není třeba jíti do Egypta a pouštěti se v takovou dějinnou dálku, chcemeli viděti klanění se krokodilovi: takové divadlo měli jsme ve Francii ke konci století minulého. Bohužel, sto let pro obrazotvornost hledící nazpět jest doba příliš veliká. Dnes s místa, na kterémž stojíme, nevidíme na obzoru za sebou nic než formy krásy zvýšené vzduchem nás oddělujícím, obrysy mlhavé, jež každý divák může si představovati a přesně dokresliti dle libosti, žádnou postavu lidskou určitou nebo živoucí, nýbrž mraveniště, sestávající z neurčitých bodů, jichž pohyblivé linie se spojují nebo se lámou vůkol malebných budov. Chtěl jsem viděti hodně z blízka tyto nejasné body i přenesl jsem se do druhé poloviny 18. století; žil jsem tam dvanáct let a jako Klement Alexandrijský prohledl jsem, jak jsem mohl nejlépe, z počátku chrám a pak boha. — Ale nestačilo pohlížeti

[1]) Nemalou cenu v tom ohledu mají knihy bratří Goncourtů, jako: Histoire de la société française pendant la révolution; Histoire de la société française pendant le directoire, a Histoire de Marie-Antoinette. Bratří Goncourtové přečtli ohromné množství současných brošur, novin, dopisů, prohledli množství rytin, obrazů, autografů atd a touto neúmornou prací znamenitě osvítili zákulisní stránku oné doby.

pouze očima své hlavy; bylo třeba též porozuměti theologii, jež založila tento kult. Jeť theologie, která jej vysvětluje, velice zvláštní, jako většina theologií, sestávající z dogmat, které se nazývají principy roku 1789; skutečně byly prohlášeny roku toho, ale formulovány byly již dříve Rousseauem. Jsouť to: svrchovanost národa, práva lidská, společenská smlouva — věci známé. Tyto idey byvše přijaty samy sebou zplodily své praktické důsledky; neminuly ani tři roky, a krokodil byl jimi uveden do svatyně a nastolen za zlatou oponou na purpurovém koberci, a skutečně síla jeho čelistí a hltavost žaludku napřed ho určila pro toto místo. Právě proto, že byl zvířetem škodným, požírajícím lidi — stal se bohem. Jakmile nastalo jasno, on se více nestaral o formule, jež by jej posvětily, ani o velebnou slávu, která by ho povznášela. Nyní již jej můžeme pozorovati jako obyčejné zvíře, sledovati ho ve všech jeho podobách, když sedí na číhané v křoví, když lapá, když chrupem trhá, když hltá, když tráví. Podrobně jsem studoval jeho ústrojí a hru orgánů jeho, pozoroval způsob jeho života a jeho mravy, ustanovil jeho pudy, jeho schopnosti, jeho choutky. Látky bylo hojnost; zabýval jsem se tisíci kusův a pytval celá sta všech druhův a tvarův, odkládaje si vzory význačné nebo kusy charakterní. Ale bohužel z nedostatku místa musel jsem mnoho nechati nepoužitého; sbírka má byla příliš veliká. Čtenář zde najde vše, co jsem mu mohl předložiti; mezi jiným asi dvacet osob různé postavy, jež jsem všemi silami hleděl představiti živé, což bylo velice trudno; v každém případě jsou však dokonaly a úplny; zvláště tři nejhlavnější (Marat, Danton, Robespierre), kteří ve svém druhu zdají se mně býti zvířaty skutečně podivuhodnými a takými, že božství onoho času nemohlo se lépe vtěliti. Authentické účty kuchyňské, správně vedené, udávají nám vydání onoho kultu; můžeme skoro zcela přesně vypočítati, co svatí krokodilové pohltili za deset let, uvesti jich obyčejné menu, jich zamilované pokrmy. Zcela přirozeně bůh vybíral si tučné oběti; ale jeho hltavost byla příliš veliká, tak že bylo mu všeho málo a na slepo pohlcoval též hubené, ba v počtu ještě větším než tučné; ostatně následkem svých pudův a nutné potřeby svého stavu jednou nebo dvakrát každoročně jedl sobě podobné, pokud nebyl jimi snědeu. — Hle, tento kult zajisté je velmi poučný, aspoň pro historiky a čisté učence; zachovalli sobě věrné přívržence, nemíním jich obraceti na novou víru; ve víře nemáme se nikdy hádati s věřícími (dévots). Kromě toho tento svazek, jako i dřívější, jest psán pouze pro milovníky duchovní zoologie, pro přírodozpytce ducha, pro zkoumatele pravdy, textův a důkazů, pouze pro ně a ne pro obecenstvo, jež o revoluci má své ustálené mínění, svůj určitý náhled. Tento náhled počal se tvořiti mezi r. 1825 a 1830, když očití svědkové ustoupili s jeviště nebo zemřeli. Když zmizeli bylo možno namluviti dobráckému obecenstvu, že krokodilové byli filanthropy, že někteří z nich měli vysoké nadání, že pohlcovali pouze vinníky, a jestliže časem hltali přece trochu mnoho, že dálo se to bez jich vědomí, proti jich vůli nebo následkem jich oddanosti, jež je pohnula, aby sebe sami obětovali blahu obecnému."

(Dokončení.)

Michal Hórnik.

Vzpomínka na slovanského jubilanta.

Od

Františka Zákrejse.

Když jsme byli mladší, důvěřivější, vždy jsme si myslívali, že se dočkáme krásné doby, kdy se národní a politické záměry naše splní, kdy slunko samostatnosti a svobody zasvitne, kdy osvěta i svorné bratrství opanují; ale sny naše uskutečnily se jenom do jistého, nade všechno naše očekávání malého stupně. Chmury a mraky rozkládají se na slovanském i světovém obzoru, a věru nemnoho světlých zjevů vyniká ze šera toho. Mezi těmito světlými zjevy je však muž, kterému tato moje vzpomínka platí, jeden z nejsvětlejších: jako člověk, mudřec, buditel a vůdce národa, učenec, spisovatel, mecenáš a lidumil. Známá, přemilá slova naší Karoliny Světlé: „Čím menší vlast — a národ —, tím větší láska k nim," málokdo v mysli své a ve skutcích svých tělem učinil tak, jako Hórnik.

Dostalo se mi opravdového potěšení, že jsem v letošním létě s tímto vzácným mužem strávil celý den, jejž mezi své nejkrásnější počítám. Poznal jsem jej i osobně a viděl jsem zase i kus Lužice, kus srbského kraje.

Každý zajisté z nás, komu v mysli zazněla i utkvěla Kollárova dojemná slova o „dvou lodičkách samotných," jež ve vlnách mořských tonou, přilnul láskou k oběma sesterským Lužicím. Láska budí touhu. A tak jsem také já touhu podívati se do lužických krajů choval v sobě po léta.

Potomky západnějších Srbů poznal jsem r. 1888 v solivárně v Dobrosoli (Dobrohradě) nad Solavou (Sálou); ale tito dělníci neumějí, jak mi sami dosvědčili, nic po srbsku, ačkoli si, jak jsem tam osobního přesvědčení o tom nabyl, některé starší slovanské obyčeje zachovali, ano posud v městě i svůj srbský kostel mají. Potomci srbských Polabanů, vědomi si svého slovanského původu, žijí také v sousedním Meziboří a vyznačují se tam i zvláštním oděvem.

Dolní Lužici projel jsem již r. 1874, na cestě z Krkonošů přes Frankobrod n. O. do Berlína. Když jsem se odtud k Drážďanům vracel, přišli Němci, kteří s námi v železničné přepážce seděli, kdesi před Jutrobogem na hovor o Lužici, a tu jeden z nich podotkl: „Tam jest ještě mnoho práce." Myslil práci germanisační. Ovšem, tam není vzdělanosti, kde se nemluví než německy. Není tedy vzdělanosti v Angličanech, ve Francouzích, v Italii . . ,

Jak tehdy, nedlouho po Sedanu, luk proti Lužičanům, kteří přece r. 1870—71 proti Francouzům spolu bojovati museli, napínán byl a jak statečně se pánům Germánům opřeno, zaznamenaly srbské dějiny: „Tola bě wšelakim přećiwne, zo Serbja hišće su a dale być chcedźa. A z nowa wěšćachu jim wotemrěće a nadpadowachu jich w zhromadźiznach, w knihach a nowinach. Ale Serbja jim njebojaznje wotmoł-

wjachu, jako Smoleŕ w nowinach, zapósłanc Handrij Keŕk-Strauch na sakskim sejmje, Imiš na sakskej krajnej synodźe a druzy druhdźe.“

Výlet do Horní Lužice podnikl jsem v jubilejní rok největšího Lužičana: Michala Hórnika. Vyjeli jsme časně ráno dne 13. srpna z Prahy a k půlnoci byli jsme v Budyšíně.

Budyšín je výstavné, a jak se o saské obci samo sebou rozumí, velice čisté, v části od nádraží moderně, uvnitř bývalých hradeb starobyle se nesoucí město s více než 21.600 obyvatelů, z nichž pětina jsou Srbové. Prohlíželi jsme si radnici, kupnici, německé divadlo, a především spěchali jsme do chrámu sv. Petra, zevně náhrobními kameny obloženého, z nichž jeden nad rovem předka Nosticů spočíval. Dóm tento (cyrkej s. Pětra) vystavěn byl r. 1213 Míšenským biskupem Brunonem II., srbského jazyka znalým, který také Budyšínskou kollegiátní kapitolu založil. Dóm je pravou zvláštností: je totiž mřížovím rozdělen na dva díly. Část na straně presbytoře, menší ale výzdobnější, věnována jest katolickým službám božím, a část ostatní, prostá, vyhrazena jest protestantským náboženským výkonům. Každé vyznání má zde pro svou pobožnost vykázány zvláštní hodiny; jen tiché obřady mohou se v obou částech dómu díti současně. Když jsme vešli, scházeli se do katolického oddělení věřící, a bylo snadno dle kroje rozeznati srbské ženy, velmi pobožně se modlící... Zde vložím malou genrovou poznámku. Jdešli po ulici Budyšínské a všimneš si dětí, nemůžeš se udržeti úsměvu: dívky i hoši nosí zástěry a chudší cupají namnoze v dřevěnkách po chodnících. Zástěry dívek jsou rozmanitějších barev, plátěné zástěry hochů jsou modry. Vůbec převládá zde blankytně modrá barva; kde kdo má aspoň část oděvu modrého na sobě.

Vystoupíme z dómu sv. Petra i nalézáme se v ulici, v níž nedaleko v pravo stojí nárožní dům č. 9, do něhož vejdeme. Užší schody zavedou nás do druhého poschodí, kde po pravé ruce vchod do Hórnikova bytu nalézáme. Hórnik obývá tři pokoje, v nichžto snad na veškerém nářadí spatřujeme knihy, knihy a zase knihy, ovšem skoro výhradně slovanské a zvláště lužické. Zde jest pohromadě vše, oč lužičtí národovci pečovati musejí: čítanky, mluvnice, slovníky, modlitby, překlady bible, časopisy, učené publikace. Zde najdete na stole též velikolepé dílo doktora Muky. Kromě toho mají zde spisy Hórnikovým nákladem vydávané svůj sklad; mezi nimi vyniká nejnověji důležité dílo Adolfa Černého „Mythiske bytośce łužiskich Serbow“ (I. zwjask 1893).

A v těchto místnostech pracuje tedy národovec slavený „jako charakter neobyčejných zásluh — a neobyčejné skromnoti, jako zjev naskrze sympatický, jako vzor Slovana.“

Představili jsme se panu kanovníkovi, a on ihned prohlásil, že mě z mých příspěvků v Osvětě dobře zná. To při jeho neobyčejné srdečnosti stačilo. Ukázal nám všechny své národní poklady a vyzval nás též, abychom se zapsali do matičné pamětní knihy, v které jsme tak mnohé známé a tak mnohé slovutné jmeno nalezli.

Michal Hórnik narodil se dne 1. září r. 1833 ve Vorklecích u Mariné Hvězdy v saské Horní Lužici, a Lužice slavily tedy s celým Slovanstvem den 1. září 1893 jakožto jubilejní den jeho narozenin

a zároveň, poněvadž již r. 1852 spisovatelskou dráhu nastoupil, i jubileum jeho spisovatelské činnosti. Adolf Černý, který ji co nejlépe zná, vyslovuje se o ní v Národních Listech těmito slovy: „Práce jeho patrna jest všude, kamkoli se ohlédneme po nivách lužické literatury a v národním životě lužickém vůbec. Hórnik psal původní básně, překládal ze slovanské poesie, založil a redigoval první beletristické časopisy lužické (Měsačny Přidawk k Srbským Novinám 1858—1859 a r. 1860 Lužičana), překládal do nich povídky, psal články o ostatních Slovanech, zvláště o slovanských literaturách, pěstoval domácí historii, dějiny domácího písemnictví, sbíral národní písně, obyčeje, vůbec svědky lidové činnosti duševní, jest nejlepším znalcem lužického jazyka, napsal znamenitou řadu výborných studií o něm, jest již po třicet let redaktorem Časopisu Matice Srbské, vydal řadu knížek pro lid obsahu náboženského i zábavného a poučného atd."

Nám Čechům je Hórnik i proto blízek, že jest i českým spisovatelem. Přispívalť zejmena do Musejníka, do Mikovcova Lumíra, do obou našich Naučných slovníků, do Národních Listů, do Slovanského sborníku, do Osvěty, do Slovanstva ve svých zpěvech. Ovšem jsme si této jeho součinnosti poněkud zasloužili, neboť naši národovci, Šafařík, Palacký, Hanka, Purkyně, Čelakovský účastnili se prací o nynější obnovu Lužičanů.

Když jste šťastni, mizí vám rychle čas. I naše návštěva minula nám jako příjemný okamžik. Jako přemilou památku daroval mi pan kanovník několik srbských tiskův, a na výtečnou Historiju serbského naroda, kterou za Vil. Bogusławským složil a zpracoval, napsal mi „k dopomnjeću" heslo: „Z nadźiju do prědka!" Historie tato počítá Budyšín k nejstarším srbským hradům: „přetož hižo v 1. lětstotku po Khryšće běchu Budyšejno (Budyšany) jako sylny lud znaći." Vražedné hubení srbského lidu, jakého se wikingové na Polabanech i Lužičanech dopustili, zůstane v dějinách nesmazatelnou hanbou. Nejjasnější kapitolou pro nás je doba Lužic ve svazku s Čechami (1319—1635). Z novějších událostí zaznamenám tu jen dvě; spadají do let čtyřicátých, ve kterých se Lužičané k novému národnímu životu probudili. Míním výjev Pilnický: jak deputace „jako kraloswěrna" (loyální) panovníkovi svou petition of right podala (v červenci 1848), a pak skutek, že když král Jan v květnu 1849 svými Němci byl ohrožen, byli to lužičtí vojáci, pod jichžto záštitou se na Králův Kámen v bezpečí uchýlil.

Odcházíme z Hórnikovy pracovny, ale p. kanovník nás vyprovází, zavádí nás do přízemní světnice, kde dělník s manželkou bydlí, i dává nám ukázati různé druhy i části srbského ženského šatstva i pojmenovati jejich názvy, ku podivu skoro výhradně německého původu.

Laskavost Hórnikova nezná mezí. Když jsme myslili, že se již dostavila chvíle rozloučení, neopustil nás a neváhal vzíti na sebe obtížný úkol průvodce městem.

Cesta vede nás kolem kanovnického kapitolního domu a brzy provádí nás Hórnik hřbitovem u zajímavé kostelní zříceniny, na které najdete srbské náhrobní nápisy. Nemůžeme se vyhnouti tomu, abychom se nepodívali též na hlavní budovu Budyšínskou: na zámek Ortenburk. Když jej král Matiáš (r. 1483) znova zbudoval, dal nad hlavní vchod

umístiti svou kamennou podobiznu, ana, snad na paměť vítězství u Vilémova, nohama, jak pan kanovník pravil, „deptá“ českého lva: zábava to ostatně ve všech čtyřech úhlech světa od věků oblíbená, která však našim příznivcům zase navzájem hojně Vilémovů vynášela. Nedaleko zámku viděli jsme také znamenitý dům Gersdorfský, v němžto se staré české rukopisy nalézají, jakož i zemský dům a soudní budovu, v níž Hórnik též jako přísežný tlumočník působil. Jdeme dále, a pan kanovník vede nás k oběma kostelům, kde se srbské služby boží konají, a vede nás zejmena ke kostelu Panny Marie, kde kaplanoval.

Hórnik je zevrubný znatel slovanských jazyků. Káže i zpovídá lužicky, polsky, česky, ano i vlasky. Zvláštní podivení vzbudilo, když měl jednoho dne k dělníkům kázání ve všech těchto čtyřech řečech. Poláci, mužští i ženské, vdané i děvuchy, říkají mu „polský kněz.“ S námi mluvil pak kanovník ovšem jazykem českým, jejž výtečně zná. Vždyť studoval tolik let v Praze, kde byl žákem Šafaříkovým, Hankovým a Koubkovým, a kde byl — jak sám za hovoru vřele připomněl — spolužákem Hálkovým, Nerudovým a Pflegrovým. I vyprávěl nám také, jak se mu dobrodružně vedlo, když za bouřlivých dnů r. 1848 z Prahy do Lužice prchal.

Rozumí se, že nás Hórnik zavedl i k výborně zvolenému místu, jež je koupeno pro matičný dům. Nalézá se hned vedle výpravny Srbských Novin, jež nyní pan Smoleŕ mladší vydává. Towárstwo Maćicy Serbskeje založeno bylo r. 1849. Že jeho předsedou jest Hórnik, nemusíme snad ani podotýkati. Jeť ve všem vším, je duší všeho. Stavební jistina „za nowotwar maćičneho domu“ r. 1892 činila kolem 12.617 mark. Smoleŕova administrace připomíná živě Krameriovu expedici. Seznali jsme v ní několik čelnějších Srbův a přesvědčili se, že mezi jejich denní novinářský chléb náležejí Národní Listy. Dne 14. srpna, kdy jsme se v administraci stavili, zajímal je velmi živě osud Pražských nárožních tabulek.

Nadešlo poledne, a Hórnik se s námi rozžehnal. Obědvá společně s ostatními kanovníky v kanovnickém domě, který v témže pořadí domů, kde Hórnik bydlí, v rozměrech dosti velikých založen jest. Úřad, jejž Hórnik jako canonicus scholasticus zastává, je proto pro srbskou národnost důležit, že s ním dozor na srbské náboženské vyučování lužické mládeže souvisí.

Žádal jsem si podívati se také do některé srbské vesnice, projevil Hórnikovi přání své, a pan kanovník se k naší veliké radosti hned rozhodl, že půjde s námi a že navštívíme blízké Ćemjerice. V nich narodili se bratří Měrćin a Jurij Šimonovi (1637, 1646), kteří pojali myšlenku zříditi v Praze katolický srbský (lužický) seminar; myšlenka tato, v národním ohledu závažná, mohla však teprve po smrti bratra Měrćina být uskutečněna: péčí bratra Jurije bylo r. 1725 staveniště v Menším Městě zajištěno a seminář pak na zimu r. 1728 dvanácti stipendisty obsazen.

Vyslovil jsem také přání navštíviti hrob proslulého Hórnikova spolubojovníka J. E. Smoleŕe. Hórnik podotkl, že pohřben jest na Hradišti ('Rodźišćo), které se hned za Sprévou v klínu mezi Budyšínem a Žitavou rozprostírá, a že tam také zajdeme.

Cesta do Ćémjeric vede od chrámu sv. Petra na záhradí a v záhradí pak dolů k Sprévě. Projdete polosrbský Židov a za ním vystupujete po pěšince výš i výše do kraje. Ohlednete se: za vámi vypíná se na značné výšině nad Sprévou velmi malebné panorama Budyšína se zámkem, s kostely, s věžemi, s baštami a s továrními komíny. Jdete dále a rozhlížíte se: v dáli vidíte ladné pásmo lesnatých hor. V levo za Lubijem zdvíhají se hory Zhořelické. Tamto modrá se srbský Blaník: Lubin, tam vrch Mnišonc, tam vrch Čornobóh, a na blízku něho k pravé straně hrá si na schovávku vrch Bělobóh. Krajina, kterou jdeme, zdá se prostředně úrodnou, zajisté proto, že letošní panující vedro i zde zhoubně působilo. Našeho krále plodin, buráku, zde ani nespatříte. Květena je táž, jak ji vidíte u nás. Je krásný den, je slunečno a teplo, a svět se vám v té milé společnosti, v té chvilkové bezstarostnosti zdá zvláště milým a vzácným.

Dovolil jsem si panu kanovníkovi učiniti též otázku, která nám každému na rtech tane, otázku, zda se Lužičané zachovají. Positivně nemohl odpověděti, nežli že po více desítiletí zůstávají skoro stejně silni: je jich k 150.000 duší. Pevně stojí v Horní Lužici, kde je Budyšín, ač větším dílem německý, jejich pevností; ohroženější jsou v Lužici Dolní, kde se Chotěbuz posud podobnou tvrzí nestala. Shody mezi oběma Lužicemi ostatně neustále přibývá. Poněkud na závadu je zbytečný rozpor v pravopise, a velikou překážku činí rozdělení Srbů do dvou států, v nichžto se však v obou stejně hlasitě ozývá srbská národní hymna: „Hišće Serbstwo njezhubjene."

Farských osad, ve kterých ještě nyní Srbové bydlí a které nezřídka ještě také jednu nebo dvě filiální církve v jiných obcích mají, jest, jak jsem se dočetl, I. v Horní Lužici: 1. evangel.-luterských: a) saských 26 (mezi nimi 4 města), b) pruských 22 (mezi nimi 2 města), 2. katolických: a) saských 7 (mezi nimi 1 město), b) pruská 1. II. V Dolní Lužici: evangel.-luterských 43 (mezi nimi 6 měst). Budyšín, kde jsou jak katolíci tak evangelíci, jest tu počítán dvakrát.

Otázky se stíhají, rovněž odpovědi. Hórnikovi neujde žádná víska na luzích lužických. Jmenuje nám jednu za druhou, jak je kolem vidíme. Zná i čelné rodiny jich. Je výtečný filologický analytik. Správné výklady poněmčených jmen srbských vesnic podával nám ochotně. Zajímavá v tom ohledu jest anekdota, kterou nám svým mile usměvavým spůsobem pověděl. Německý adept jazykozpytu obrátil se na něho jako slavistu se žádostí, aby mu dotvrdil, že jmeno obce Wischstauden jest bez odporu německé. Avšak Hórnik mu odpověděl, aby si p. učenec zajel do obce, o jejíž jmeno se jedná, a na místě zjistil, neníli tam studeň a nenacházíli se obec výše této studny. Učenec poslechl a odeslal pak Hórnikovi zprávu, že tomu skutečně tak. Nuže, odpověděl Hornik, název obce není původu německého, ale srbského: je to Vyšestudeň (sr. Vyšehrad, Vyšehnějovice, Vyšehořovice). A což divného: Němec uvěřil a souhlasil.

Názvy měst i rodin jsou v Srbech dvojnásobné: úřední a národní. V místním adresáři najdete jmeno: Mich. Hornig, Can. Cap. Scholasticus; Hornig jest úřední jmeno našeho národovce, Hórnik jeho jmeno národní. Slovutný dr. Muka slove úředně dr. Mucke. Královi slují

úředně Krallovi nebo dle okolností Krahlovi, Mjeňovi slují Möhnovi. Budyšín psán byl r. 1868 Budissin a nyní slove úředně Bautzen. Židov jest německy Seidau. Ćemjerice slují úředně Tömritz. Hórnik bývá jako znalec jazyka častěji úředně tázán, jak se které srbské jmeno správně psáti má, ale vidívá se při tom nucena dříve nejednu formu zamítnouti, než pravou vytknouti může.

Nad tím, aby thesaurus rodných jmen lužických tiskem byl správně zachráněn, bdí Hórnik v Časopise Matice Srbské, jejž ovšem sám rediguje. Viz v té příčině na př. Dodawk hornjoserbskich swójbnych mjen od Jana Radyserba v 1. sešitě roč. XLVI. (1893), v němž také filologickou, srbským studujícím věnovanou rozpravu „Přitomosć a minyłosć serbskeho słowjesa“ od M. Hórnika naleznete.

Hórnik nám neúnavně ukazuje, vysvětluje, pozdravuje a pro každého — nechť si to učitel či podruhyně — má srdečné slovo. Někdy ve své dobrotivosti třeba chudičkého pozdraví napřed, a také k Němcům velice družně si vede. To má svou příčinu. V Budyšíně všude znamenati, že tu v širokých kruzích Srbové nejsou nenáviděni, nejsou osočováni. Jinak bývá ovšem v kruzích chauvinistických: prof. dr. E. Muka byl z Budyšína přesazen do Freiberka, poněvadž se opovážil na gymnasiu vysloviti faktum, že srbské epické zpěvy stojí výše básní Homerových.

Cestou do Ćemjeric ukázal nám pan kanovník, když jsme se zmínili, že pojedeme též do Ochranova, zejmena i nedalekou vesničku, kde, jak u nás v Polštýně, Ochranovští mají bratrskou osadu. Ochranovská Rukojeť o dějích, účelu a podstatě Bratrské Obce zná v Sasku, kromě základního sídla (od r. 1722) ještě jenom jednu bratrskou osadu, německy Kleinwelke přezvanou (od r. 1751). Zároveň ukázal nám Hórnik také pověstné Budyšínské bojiště z r. 1813 i vysvětlil, proč tehdy pruské vojsko bylo poraženo . . .

Avšak již jsme přešli most nad průkopem česko-saské dráhy, již opouštíme silničku, již zabočujeme přes malou louku a malý sad, i jsme uvnitř obce, druhého dnešního svého cíle.

V Ćemjericích navštívili jsme dvě katolické rodiny: Kralovu a Mjeňovu. V obou výstavných jejich selských statcích viděli jsme hlavní věc, jež krom uvědomění národnost udržuje: zámožnost. Byty jsou světlé, kuchyně zvlášť prostorné; nábytek žlutě natřený, asi takový, jak u nás v obcích kolem Prahy. Význačného slohu, jaký v našich vesnicích na př. na Turnovsku nalézáme, u Budyšína nemají. Z hospodářských strojů viděli jsme jen žentour a mléčnou čističku. Dobytek je pěkný. Všude panuje veliká čistota jako v Budyšíně. Všichni v domě jsou zdraví, statní, klidní, družní, upřímně zdvořilí. Návštěvu pana kanovníka uvítali ovšem jako zvláštní poctu s velikým potěšením. Pan (kněz) Hórnik mne jim jako kujeze (pana) Z. a moji choť jako knjeni (paní) Z. představil, po čem každý také k nám Spoluslovanům hned přátelsky se choval, a Hórnik představil nám pak i navzájem ženu, která byla u papeže ve Vatikáně, a jinou, která byla v Drážďanech po narození královského prince s blahopřejnou deputací, v našich obrázkových listech vyobrazenou. — Nadešel konec návštěv, a nám nezbývalo, nežli oblíbeným srbským pozdravem: „Bože mi . . .“ s novými známými se rozloučiti.

Srbská mluva zní velmi příjemně. Má hojnost zvučných samohlásek a vykazuje velikou pestrost spoluhlásek. Hiátů najdeš poměrně pramálo; jsou těžko možny, protože Lužičan před *a* i před *u* klade *w*: wučeř (učitel), wumrěch (umřel). *W* rovná se našemu *v*, jež proto do lužického pravopisu převzato nebylo, že by se s německým *vau* pletlo. Co do forem je lužická srbština bohatší než nynější naše čeština; má na př. posud aoristy a duál. Její blíženkou je naše stará čeština. Čeho u nás způsobily husitské války, toho tam ani děsná třicetiletá válka nedosáhla: pronikavé ochuzení slovesných a jmenných tvarův. Za to nemá srbština délek, jako má čeština, ale přízvuk spočívá jako v češtině na první slabice. I srbský slovník zůstal v nejednom směru bohatším; lužický Srb píše na př. posud: „Deljno serbcy bratřa *dyrbja* (musejí) swoju řeč hišće *bóle* (více) wobdźěłać,“ a užívá na př. posud slova *doniž* (dokud). Naše *z věťša* (z wjetša) objevuje se i tam. Pro nás jsou z jisté známé příčiny pozoruhodny poklesky v řeči lužického lidu proti čemusi, co naši filologičtí spiritisté normální gramatikou nazvali. Hórnik uvádí tyto: wón přińdźeše m. přińdźe, daše m. da, rjeknyje m. rjekny, krany m. pokradny.

Z Ćemjeric vrátili jsme se zase do Židova i vystoupili na Hradiště, na kterém jsem však žádných náspů nenalezl, na hřbitov, kde jsme několik okamžiků slovanské vděčnosti velikému srbskému národovci J. E. Smolerovi věnovali. Nad rovem tohoto vzácného učence dosti rozsáhlým umístěn jest nápis: Smolerja herbské (dědičné) pohrjebnišćo. Smoleř odpočívá zde s první svojí chotí a nebožkami dětmi. Jsou dva druhy hrobů: hroby hřbitovní a hroby uznání. Hórnik podotkl, že jsem první do Budyšína přišlý Slovan, který se po hrobě Smolerově ptal.

Severní stráň Hrodišća schyluje se srázně k úzké, zelenavé Sprévě, a zde ukázal nám Hórnik místo, kde srbská mládež velikonoční vejce dolů koulívala. Starobylé hradiště a novodobá hra — jak to sobě vzdálené a jak i blízké!

Avšak pozor! Slunce začíná se hodně chýlit, a my musíme ještě do bratrského emporia! Máme na spěch!

Další cestička vede kolem pěkných domků severním směrem dolů k mostu Sprévskému a dále k nádražní ulici. Stavíme se na chvíli ve svém hostinci (u bílého koně) a co možná brzy spěcháme na Zhořelický vlak. Ale ani tu nás Hórnik neopouští, a přesc všechny námitky prohlašuje, že nás až do nádraží doprovodí.

A zde čeká s námi, až přijede náš vlak. Ještě několik pohledů do těchto dobrotivých tmavých očí, na tyto růžové, stále usměvavé tváře, na tyto bělostné vlasy, ještě opětované vřelé stisknutí rukou, ještě několik slov našich díkův, a vstupujeme do přepážky. Ještě několik pohledů na schýlenou postavu statného kmeta, a parostroj trhá již vozem. Několik vteřin, a již pospícháme kolem srbských dědin do Lubije, kde mají Lužičané srbskou faru a kde se již r. 1848 srbský koncert konal, a kolem Lubije směrem k Žitavě dále do Ochranova — odkud jsme se pak dne 15. září přes Lužici do Prahy vrátili.

Náš hovor vrací se stále a stále k dojmům překrásného dne, vrací se k Hórnikovi. Jedna potěcha nám zůstává. Slíbil nám, že neli

dřív, aspoň na národopisnou výstavu do Prahy přijede, jako k nám byl r. 1891 na jubilejní zemskou výstavu zavítal. Nuže, na šťastnou shledanou!

Víte, jak končí Němcová svou nejroztomilejší knihu — dovolte, abych zde o Hórnikovi končil podobně: „Šťastný, veliký to muž!“

Od něho všichni se učme!

V temné pevnině.

Kusy nejnovějších dějin.

Píše

Václav Doubek.

(Dokončení.)

III.

Ode dávna drželi Portugalci rozsáhlá pobřeží jihoafrická, Loango, Angolu a Benguelu na západě, Mosambiku a Sofalu na východě, nikde však nepronikali hlouběji do nitrozemí a nestarali se ani o náležité ohraničení svých držav, což již roku 1875 způsobilo s Anglií spor o zátoku Delagojskou. Když však z Natalu Angličané a ze severu Němci počali súžovati osadu Mosambickou, kdežto osady při zálivu Guinejském byly svírány jednak státem Konžským jednak německou jihozápadní Afrikou, nastala potřeba, aby jednotlivé okresy a obory působení byly určitě ohraničeny. Ježto však v Portugalsku, po dvě staletí Angličany hmotně vyssávaném, mocně se probudil duch národní, odporující působení anglickému, jal se osadní úřad Londýnský Portugalcům při ujednávání smlouvy r. 1890 činiti veliké obtíže. Proti úsluze, jíž té doby při podobné příležitosti dostalo se od Anglie Němcům, bylo jednání s Portugalskem až příkré. Nejprve odepřeno vyjednávati o smlouvě trvalé a ustanoven tak zvaný „modus vivendi“ na šest měsíců, za kteréž doby spor spíše se mohl přiostřiti než urovnati. Takto ustanoveno, že volna jest plavba územím portugalským po řece Zambezi a pobočce její Šíre, Portugalsko pak zavázalo se, že usnadní spojovadla mezi pobřežím a anglickou državou při jezeře Ňasse. Konečně r. 1891 ujednána trvalá smlouva, kterou državy nad středním Zambezim a nad Limpopem Portugalcům přiznány, začež tito vzdali se práva svého na země při jezeře Ňasském a v poříčí řeky Šíre jakož i nad říší marutse-mambundskou. —

Přední výsledek druhé cesty Stanleyovy jest svobodný *stát Konžský*. V končinách Stanleyem otevřených záhy usazovali se evropští missionáři a obchodní jednatelé, požívajíce ochrany „mezinárodní africké společnosti,“ jíž protektorem byl Leopold II., král belgický, a předním činitelem sám Stanley. Společnost tato počala uzavírati smlouvy s domorodými náčelníky a za krátko vévodila od ústí Konžského až po horní

tok řeky. Roku 1884 prohlásila společnost území toto za svobodný stát, v němž všichni evropští a američtí národové požívají výhody svobodného obchodu, i byl nový stát Konžský nejprve uznán presidentem Spojených států severoamerických, načež africká konference v Berlíně r. 1885 upravila jeho poměry k státům evropským. Nálezy konference této prohlášena neutralita Konžského území, vyměřeny hranice na východě až po jezera Alberto-Eduardovo a Tangandžiku, na severu po rovnoběžku jdoucí od Mbasi nad řekou Ugandi až k 13° 30′ v. d., na jihu klikatou čarou od Dželalských slapů řeky Konga po jezero Landži a střed západního břehu Tangandžického, a svrchovaná práva vladařská přiřčena králi belgickému. Takto založen nový stát, pokrývající plochu asi 2,700.000 km² a obývaný asi 40,000.000 lidí. Správu Konžského státu obstarává samostatné ministerstvo v Bruselu, jemuž podřízen jest na Kongu guvernér. Na Kongu pojíždí devatero státních parolodí, které velice přispěly k seznání krajin prve neprozkoumaných. Král Leopold horlivě stará se o rozkvět Konžského státu, jemuž značnou měrou prospívá i ve finančních jeho nesnázích. Snaha jeho získati přední zástupce afrického zkoumání vědeckého, Emina pašu a dr. Holuba, pro správu Konžskou sice se neuskutečnila, ale jinak sluší uznati, že orgánové nového státu zdárně plní úkol svůj civilisační v krajích, před 15 roky naprosto ještě neznámých a nepřístupných. Ustanovením ze dne 10. června 1890 zabral Konžský stát rozsáhlé krajiny, které kdysi tvořily území Muta-Janvo mezi řekami Kuangem a Zui, kteréž i s krajinou Kassongeskou, východněji položenou, Východním Kongem nazvány.

Nejnovější dobou, za jednání o novou ústavu v Belgii, stát Konžský vážněji vystupuje v popředí veřejných rozprav evropských. Pozornost budí zvláště finanční jeho stav a pak poměr jeho k osobě krále belgického. Co se finančního stavu týče, nejsou ovšem poměry Konžské právě skvělé. Deutsches Kolonialblatt IV. (1893) str. 96 přináší Konžský státní rozpočet na r. 1893, v němž udány jsou potřeby státní částkou 5,440.681 fr. Z částky této připadá na výdaje evropské (na správu státní v Bruselu) 97.600 fr., na africkou správu 624.985 fr., na vojsko ochranné 2,126.470 fr., na veřejné práce 509.853 fr. Vlastní státní důchody, cla totiž, rozpočteny jsou na 922.315 fr., zbytek hraditi se má belgickou státní subvencí 2,000.000 fr. a soukromou subvencí krále Leopolda 900.000 fr.

Výdaje na ochranné vojsko zvyšují se příčinou energičtějšího vystupování proti arabským otrokářům na východním pomezí státním. Za nejnovějších dob uchýlil se sestárlý již Tippu Tip do zanzibarského zátiší, načež proti synům jeho a jich stoupencům vystoupila Konžská vláda s neobyčejnou energií, útočíc proti pevným postavením otrokářů jednak na středním Kongu jednak na Aruvhimi a Nelli. V končinách těchto r. 1891 a 1892 zdárně působil pro snahy civilisační setník van Kerkhoven, jehož úspěchy vyžádaly si oběť již dříve připomenutou — život Emina paše. Průběhem tisku došly o osudu Eminovu spolehlivé zprávy i z Konžské osady Ňangve nad středním Kongem i z anglického Udžidži, jimiž potvrzeno, že padl Emin rukou Ali ben Saida, a to kolem 10. října 1892. Papíry jeho náhodou i s denníkem do 9. října

1892 jdoucím zachovány. Těchto dnů dochází zpráva o novém velikém úspěchu vlády Konžské, který snad povede i k odvetě za vraždu a kanibalství, jemuž Emin a lidé jeho podlehli. Jest to pád důležitého otrokářského střediska Ňangve, předního sídla Manjemů, kdež po dlouhá léta Tippu Tip vládl téměř svrchovaně. Po některých menších porážkách ustoupili Arabové do Ňangve, na vysokém pravém břehu řeky Lualaby výhodně položeného a řekou 1 km. širokou znamenitě chráněného. Konžský velitel Dhanis jal se na město stříleti z děl, a již po úhodu prvých bomb bylo pozorovati veliké zděšení mezi domorodci, kteří Dhanisovi nabídli poddanství. V noci ze dne 3. a 4. března 1893 přepravil Dhanis mužstvo své na druhý břeh a přepadl spící Araby, kteří bez odporu po okolí se rozprchli.

Stát Konžský založen byl hlavně z pohnutek obchodních, v kteréž příčině za 8 let svého trvání dodělal se výsledků skvělých. Roku 1891 plavilo se již mezi Stanley-Poolem a Matadi 10 obchodních parolodí, a veškeren vývoz měl úhrnnou cenu 6,184.531 fr. Pro těžení nerostného bohatství v krajině Katangské nad horním Kongem, zejmena zlata a mědi, zařízena zvláštní společnost. Přistěhovalého obyvatelstva čítalo se r. 1890 744 osob, z nichž 677 Evropanů všech téměř národností; 271 přistěhovalců těchto byli ve službě státní, 175 ve službách domův obchodních. Nejvíce bílých, počtem 169, žilo v Matadi. K rychlému osazování země přispívají velice missionářské stanice, jichž podél řeky Konga 15 založeno. Na všech stranách bedlivě zkoumají se krajiny prve neznámé, zvláště pak levým přítokům dolního Konga dostává se značné pozornosti, a tak znenáhla seznává se i pruh afrického nitrozemí mezi 3 a 5° s. š.

V jižní Africe snaží se Anglie osaditi veškero nitrozemí až po Zambezi, po kteréž stránce vykonal jí dr. Holub vzácné služby. Po stopách obou cest Holubových ubírají se obchodníci angličtí z Eliščina Portu a Kimberley až ku prahům Viktoriiným, což přimělo britskou společnost jihoafrickou, že osadila zemi Mašonů s bohatými zlatými poli a počala stavěti železnice do severního nitrozemí. Prvá trať, z Kimberley do Vryburka, v zemi Bečuanů, stavěna byla o délce 190 km., načež ihned po jejím dokončení pracováno o dalším prodloužení až do Mafekinga a k 26° j. š.

Stálým postupem Evropanů do nitrozemí a přísnou policií námořskou zamezuje se s úspěchem lov a obchod otrokářský, neboť jednak ubývá stále obvodu, na němž lupiči arabští bez trestu řemeslo své provozovali, jednak přísné tresty stíhají dopadené lupiče. Proto na některých místech pokusili se lupiči arabští o branný odpor. Ale povstání v německých osadách východoafrických bylo rázně potlačeno, a také na jiných stranách pokusy podobné převahou evropského vojska v zárodcích bývají uduseny. Přece však ještě z počátku r. 1893 způsobili otrokáři v Ňasse proti vládě anglické vzpouru, o níž 28. dubna t. r. podával zprávu v sedění dolní sněmovny Londýnské parlamentní sekretář věcí zahraničných sir E. Grey. Povstání toto propuklo v horním poříčí řeky Šíre a bylo způsobeno dvěma otrokářskými karavanami, vedenými Arabem Abukakou; k nim přidali se i dva domorodí náčelníci. Když však anglický kapitán Johnston rychle a energicky zakročil,

poddal se ihned jeden z domorodých náčelníkův, a povstalci zbrojně rozehnáni, načež i druhý náčelník prosil o mír. Na uvarovanou podobných událostí vloženo bylo do Ňassy ihned vojsko indické. Dne 4. května 1893 oznamovaly opět Times ze Zanzibaru, že britský křižák „Filomela“ zajal otrockou lodici, plavící se z německého území k severu. Na palubě byli nalezeni 42 otroci a propuštěni na svobodu.

Ale veškery evropské snahy o potlačení otroctví byly by marny bez blahodárného, obětavého *působení evropských missionářů*. Dotud otrokářství africké mělo hlavní podporu ve dvou důležitých momentech, v islámu totiž, který arabskými výbojci zanesen byl až na střední Niger, do okolí Čadského jezera a do Ugandy, a ve fatalistické oddanosti afrického domorodce, jenž spatřuje v otrokářství odvěké zlo a ve svém omezeném duševním stavu neumí se ani nadíti, že by otrokářství mohlo býti odstraněno.

Po této stránce zdárně pracují křesťanské missie, přinášejíce domorodcům naději, že dožijí se lepší budoucnosti, a jsouce jim začasté i záštitou při náhlém přepadení. Pečují pak o blaho nitroafrických černochů dílem missie katolické, dílem protestantské, a to anglikánské, lutherské i herrnhutské.

Missie katolické hlavně v život uvedl šlechetný primas Afriky a apoštol černochů kardinál Lavigerie. Jakožto primas Afriky byl Lavigerie i náčelníkem missií, jichž východištěm byla alžírská maison Carrée. Severoafrická missie z Alžíru a Tunisu dosahuje až k Nigru a Čadskému jezeru. S ní sousedí vikariát Viktoria Ňanza kolem jezera, v Ugandě a na březích Bílé řeky. Na východním břehu jezera Tangandžiky prostírá se vikariát soujmenný, západněji jeho vikariát horního Konga, v německém území východoafrickém provikariát Unjanjembe. Samostatný jest apoštolský vikariát v Sudaně. Činnost katolických missií v africkém nitrozemí, jiř namnoze vykonávají francouzští frères d'Alger, jest obdivuhodna. Proti missiím evangelickým, zejmena anglickým, jsou missie katolické mnohem důležitější i záslužnější. Svědectví o tom podává muž nad jiné osvícený a při tom horlivý protestant dr. Peters, který měl dosti příležitosti, aby pozoroval činnost evangelických i katolických missií; shrnuje úsudek svůj v tato pozoruhodná slova: „Seznal jsem dílo těchto katolických missií ve všech zemích kolem jezera (Viktoriina), v Ugandě, na ostrovech Sesse i v Usukumě, a mohu toliko upřímný údiv nad výkony těchto mužů projeviti. Proto právě, že učinili slib chudoby, poslušenství a čistoty, ježto nemohou ani vlastního majetku shromažďovati, ani nadíti se, že se někdy trvale do vlasti navrátí, mají zájem dvojí, aby stanice své pohodlně si upravovali; majíce pak z Evropy pramalou podporu, jsou i nuceni, aby dle svých sil zužitkovali přirozené bohatství země. Protestantští missionáři při jezeře Viktoriině, pracujíce vlastně vždy jen na čas a za plat a majíce snahu, aby se dříve nebo později do Anglie navrátili a v Londýně nějakým, třebas i malým majetkem za vděk vzali, nikdy nečiní větších nákladů na své missie, nesrůstají se zemí a následkem toho mohou jí mnohem méně prospívati. Missie anglické, které jsem spatřil, jsou od francouzských missií každým činem valně překonány. Katolíci mají všude veliké a pohodlné domy, se střechami

daleko přečnívajícími, které na sloupích spočívají a tak umožňují i ochranu před žhavým sluncem i pohyb těla za deště. Kolem těchto missií na všech místech, která jsem shledl, byly zahrady, v nichž vedle zelin tropických pěstovány byly všechny druhy zelin evropských. Kdežto angličtí missionáři v Ugandě nuceni byli jísti s domorodci, pojídali katoličtí missionáři evropské zemáky a chléb s máslem, sýr, jejž sami připravují, likér z banánů pálený, brukev, řepu, zelí všeho druhu, ananasy, oranže i jiné plody zákuskou. Kdežto Angličané přebývají ve špatných chyžích, má každý katolický père nebo frère svůj vlastní pokojík, chladný a obílený, všichni pak shromažďují se k jídlu v útulném refektáři. Nemajíce dělných sil evropských a chtějíce přece život svůj v zemi pohodlně upraviti, při čemž ovšem spravují se i pravidly řádu, jsou nuceni s největší pečlivostí domorodý lid ku pracím svým přibírati. Chtějíli míti stoly, stolice neb úbor jídelní, jest potřeba, aby chráněnci jejich tyto práce pořizovali, i záleží jim tudíž velice na bezvadném provedení věcí. Takto vzniká pomocí katolické missie osada pilných a dovedných dělníků, kteráž znenáhla blahodějně působí na širší okolí, ba i na celou zemi.“ [1])

Prototypem anglického missionáře jest Irčan Stokes, někdy člen anglické missie v Usombiku, nyní velkoobchodník v Usongu, odkudž kupčí do všech končin kolem jezera Viktoriina a prostředkuje spojení jezerních krajin s pobřežím. Jednatelé jeho zabíhají až do Usogy a do někdejší provincie rovníkové, kupujíce slonovinu za nesmírně výhodných podmínek, beze vší soutěže. Nakoupené zboží přes Taboru dopravuje karavanami k moři cestou, kterou černoši navykli si zváti „cestou Stokesovou.“

Hojné jsou i missie jihoafrické, zakládané jednak evangelickou missijní společností Barmskou v Porýní jednak ze země Kapské. Na širém prostoru od mysu Dobré naděje až po Kunene a Zambezi, jehož obyvatelstva počet přibližně se udává na 4,500.000 duší, čítalo se r. 1890 502 evangelických missijních stanovišť, hlavních i pobočních, a 344.835 domorodých křesťanů v osadách více méně samostatných. Z toho připadá na území Bečuanů, britské ochrany požívající, 14.650 duší, na zemi Bassutů 17.800, na německou jihozápadní Afriku 6765, na zemi Zulů 1960 duší.

Také na Madagaskaru mezi tamními Howy evangelické missie, Herrnhutských bratří, Porýnská i Berlínská, horlivě působí. Podrobných zpráv sice dotud není, celkem však udává se, že žije na největším ostrově africkém 250—300.000 domorodých evangelíků. —

Vizmež snahy francouzské. Vláda třetí republiky držíc Alžír a protektorát nad Tunisem na severu, Senegambii na západě a osadivši v čas pobřeží na severní straně ústí Konžského, dala tím na jevo, že zamýšlí zříditi velikou osadní říši francouzskou, jejíž západní, jižní a severní hranicí by bylo moře, na východě pak čára od Menší Syrty k ústí Konžskému. V rámci tomto také se pohybují veškery podniky francouzské, a jen na některých místech podařilo se jiným evropským státům (jako Němcům v Togu a Kamerunu, Španělům na ústí dolno-

[1]) Peters, Die deutsche Emin Pascha-Expedition, 365—367.

guinejské řeky Rio Benito a při Saharském mysu Bojadoru) prolomiti uzavřený kruh zájmů francouzských. Dle spůsobů nyní v diplomacii obvyklých bylo ovšem potřebí, aby tento „obor zájmů francouzských“ byl vyměřen a jinými mocnostmi uznán. Proto jala se vláda francouzská vyjednávati s Anglií, i byla r. 1890 ujednána smlouva, která však naděje francouzské značně sklamala. Smlouvou touto především odmítnuty naděje Francouzů na jezero Čadské a bohaté krajiny sudanské Haussu a Sokoto, také Nigerská ústí vyňata z oboru zájmů francouzských, jichž hranice tudíž stýká se na guineiském pobřeží s východním pomezím dahomejským, křižuje u Say Niger a napříč Saharou zabíhá k Menší Syrtě. V důsledcích této smlouvy přinucen i Behanzin, král země *Dahomeje* na pobřeží hornoguinejském ke smlouvě ze dne 3. října 1890, kterouž uznána francouzská svrchovanost nad Dahomejí.

Avšak negerský tento král, pověstný hroznými ukrutnostmi, jež páchal jednak z kratochvíle a dílem i pro ukojení převráceného citu náboženského, pomýšlel na vzpouru a nalezl dobré přátele v sousedské německé osadě Togu. Jednatelé Hamburských a Bremských firem, v Togu osazení, opatřovali jemu ručnice nejnovější soustavy a dostatečné množství střeliva, což vše dopraveno ovšem do Toga spůsobem podloudným, načež z jara roku 1892 opověděl Behanzin Francouzům válku. Ale velitel francouzského vojenského sboru Doddsráznými činy zmařil strojený odpor. Podav neklamný důkaz, že padlí Dahomejci ozbrojeni byli puškami, na nichž vyryta byla jmena německých továren, překazil další tajné spojení Německa s Behanzinem, tohoto pak porazil ve dvou bitvách, 14. září u Dogby a 6. října u Poguessy, načež 17. listopadu hlavní město Abomej útokem vzato. Behanzin prchl se zbytky vojska na sever k Nigru, Dahomej pak prohlášena za osadu francouzskou. Dne 11. května 1893 vstoupil vítězný generál Dodds v Marseilli na půdu francouzskou i byl nadšeně vítán všemi politickými i vědeckými kruhy francouzskými.

S francouzskými snahami úzce souvisí otázka Saharské dráhy. Smutný osud výpravy Flattersovy, která byla od Saharských Tuaredžů porubána, a zjevné snahy Turků z jedné a Maročanů z druhé strany, aby další šíření se Francouzů k jihu bylo zmařeno, myšlenku Saharské dráhy značně oživily. Drahou tou mají býti Alžírem spojeny bohaté končiny středoafrické, kolem Čadského jezera rozložené, Sokoto, Bornu, Bagirmi, čímž by končiny tyto byly pevně k zájmům francouzským připoutány.

V oboru své moci pečují Francouzi se zdarem o další prozkoumávání temného dosud nitrozemí. Dne 1. pros. 1890 založen v Paříži Comité de l'Afrique française, jehož úkolem jsou výpravy v krajinách mezi francouzskými državami na rovníku a při moři Středozemském, zejmena do okolí jezera Čadského. Prvým zákopníkem v těchto končinách jest guvernér francouzského Konga, J. Cholet, jenž má hlavní zásluhu o prozkoumání území mezi řekami Ogove a Kongem. Na poslední své výpravě r. 1890 prozpytoval Cholet poříčí řeky Sanghy, která se na 1° j. š. vlévá z pravého břehu do Konga. Z Bongy opodál ústí Sanghy plavil se Cholet proti řece, krajem mírumilovných Afurův,

obchodu oddaných, pronikl do území mocných a bohatých Basangů, kteří Afrům prostředkují z nitrozemí slonovinu, u Uosa zočil pobočku Ngoka a shledal, že odtud výše Sangha má jmeno Masa, nemohl však plouti dále pro jespy proti řece ještě 1800 m. široké. Plavil se tedy proti Ngoku, užšímu a hlubokému, tekoucímu lesnatým a málo obývaným krajem, pronikl i do levé jeho pobočky Manganga, 100 m. široké, ale po krátké plavbě přinucen slapy k návratu. Nad ústím Manganga se Ngoko zove Monbou. Výše odtud přestaly veškery stopy života lidského ve velikém pralese, oživeném slony, hrochy a divokým skotem. Dne 15. května obtíže plavby proti řece stále se súžující přiměly Choleta k návratu. (Compte rendu de la Société de Géographie 1890, 459.) — Jihoalžírskou část Sahary prozkoumal r. 1890 Foureau. Vyšed z Vargly, dostal se do Ain-Taiby, odtud do Maader-Sufa, a u El-Erga dostihl pohyblivých písečných návějí, které lemují severní kraj veliké pouště. Na další cestě pronikl až do Vádi Másin, prozkoumal rozlehlou prosáklinu El-Maader a přišel až na planinu Adžemor, již na pokraji Středosaharské vysočiny Ahaggarské.

Nejznamenitější však výzkumnou cestu v zájmu osadní politiky francouzské vykonal v době nejnovější elsaský kapitán Louis Gustave Binger, jenž sám prvý z Evropanů prošel z východní Senegambie negerskými krajinami nad vrchoviskem Nigerským a v horách Konžských do francouzských osad v Horní Guinei. V březnu 1887 opustiv Saint Louis nad ústím Senegalským, odebral se do Bammaka, nejzazší francouzské stanice nad Nigrem. Odtud dal se směrem jihovýchodním do Volosebugu na hranicích říše sultána Samory, kamž dospěl 5. července. Ježto nedostalo se mu od sultána dovolení k další cestě do nitrozemí, vrátil se do Bammaka a v prvých dnech zářijových nastoupil další cestu směrem poněkud jiným, nekonečnou totiž travnatou stepí k Tenetu, přešel řeku Baule a pobočku její Bagoe, a před Sik-Sikassem dostihl tábora sultánova, jenž právě válčil se sousedem svým sultánem Tiebou, nejsa však s to, aby zajistil Samorymu válečnou pomoc Francie, odebral se z Tioly na jih ku Benochobugu. U Kadiolini vešel do území Tiebova, kteréž prostírá se mezi říší Samoryho na západě a říší Konžskou na východě. Ještě na nejnovějším vydání atlantu Stielerova území toto zeje velikou prázdnotou, a právem tedy sluší pokládati Bingra za jeho objevitele. Jako velmi mnozí negerští vládcové, jest i Tieba uchvatitelem. Otec jeho Daula byl pověstným otrokářem, jenž zničil blahobyt celých krajin, tím však nabyl bohatství a moci, načež Tieba z krajin zpleněných a lidu zbavených panství si zařídil. Jádrem jeho říše jest planina mezi Natinianem a Sikassem, teprve Bingrem poznaná, k níž okolní země jsou v poměru lenním. Pohoří Konžského, které jako jihozápadní lem sudanské planiny od dob Mungo Parkových bylo kresleno, však není; na jeho místě shledána byla výše uvedená planina, na níž ani rozvodí Nigra a pobřeží hornoguinejského není dosti patrné. Jeden z knížat, Tiebovi poddaných, slul Pege. O zemi jeho podává Binger zprávy dosti utěšené, zvláště o rolnických osadách, do nichž Pege usadil zajatce, a o hamrech jeho v Umalochu, kdež spatřil Binger 15 vysokých pecí ve zcela pravidelném chodu. Tu již opustil Binger území Mandingů, od Senegálu až po Nigerskou pobočku

Leru usídlených, a vstoupil na půdu divokých Mbuingů, usedlých na planině 800—1400 m. zvýšené, kdež bylo všude pozorovati převahu živlu mohamedánského. Zvláštního spůsobu jsou modlitebny, mající obyčejně dvě hrotité věže v průčelí, do jejichž zdiva zapuštěny jsou příčné dřevěné trámce, na vrcholku pak obyčejně spatřuje se jako nejvzácnější ozdoba pštrosí vejce; po trámcích vyšplhává se o slavnostech vyvolávač k vrcholku, odkud věřící k modlitbě svolává. Cílem další cesty Bingrovy bylo veliké obchodní město Kong, Evropanům prve neznámé, rozložené uprostřed nevlídné stepi, které jest sídlem krále Karamochoklé. Binger přijat byl králem i lidem velice přátelsky, i měl za delšího pobytu dosti příležitosti ku prozkoumání města i jeho okolí. Kong jest dle afrických názorů město veliké; čítáť dle soudu Bingrova v sedmi čtvrtech asi 15.000 obyvatelů, většinou mohamedánských, kteří živí se hlavně obchodem. Ulice jsou úzké a nečisté, tu a tam vyskytují se jakási náměstí, zastíněná stromy, na nichž v značném množství hnízdí čápi, v okolí však jsou pečlivě vzdělávané plantáže indiga, tabáku, kukuřice, atd. V městě jest patero mešit. Z Konga podnikal Binger vyjížďky do kraje, na severu dospěl až k řece Voltě, kde počínají již sídla Fulbů. Před odchodem svým učinil s králem Konžským vzájemnou smlouvu, dle níž Kong požívá ochrany Francie a za to dovoluje obchod Francouzům v území svém. [1]) Na další cestě ke Guinejskému zálivu shledl Binger ještě Voghodu, sídlo sultána Mossi, odtud ubíral se skrze Gurmu a Bussang do Valu-Valu, kdež v lednu roku 1889 v Bonduku setkal se s Francouzem Treich-Laplènem, schválně jemu vstříc vyslaným. Dne 20. března 1889 konečně shledl v Grand Bassamu mléčnou hladinu zálivu Guinejského. Záhada horního úvodí Nigerského jím rozřešena a spolu nitrozemské spojení mezi Senegambií a osadami hornoguinejskými dovršeno. Nedlouho po Bingrovu návratu osadila Francie veškero hornoguinejské pobřeží mezi Sierra Leone a Grand Bassamem, pokračujíc takto v zaokrouhlování své západoafrické osadní říše.

Pokroky francouzské v úkrají Saharském přiměly k většímu účastenství i vládu španělskou, která do nedávna na západním břehu Saharském, při ústí Zlaté řeky (Rio Oro), udržovala malou posádku. Ale zeměpisná společnost Madridská jala se upozorňovati na důležitost okolních krajin, dotud nezabraných, a posunula východní hranici zájmů španělských až po poledník města Timbuktu, kdež by sousedily s okresem zájmů francouzských. Skutečně učinila již vláda španělská výhodné úmluvy se sultánem Adrarským a s některými šeiky mezi Vádi Draa a mysem Bojadorem, čímž učiněn počátek španělské kolonisace na půdě černé pevniny. (Globus LIX, 143.) Ne tak klidně pokračují španělské pokusy osadnické na břehu dolnoguinejském, mezi Kamerunem a francouzským Kongem. Ke krajinám těm připovídají se Španělé sice právem historickým, dovolávajíce se smlouvy s Portugalskem z roku 1777, ve skutečnosti však osadili toliko pobřežní ostrůvek Elobey a stanici na mysu San Juan. Teprve nejnovější dobou počínají Španělé zajisťovati si panství v oněch krajinách, k čemuž velice přispěl

[1]) Až dotud jde líčení cesty z péra Bingrova v Le tour du monde 1891.

don José Valero, proniknuv po řece San Benito až k jejím slapům a ujednav smlouvy s některými náčelníky. (Globus LIX, 160.)

Končíce svůj přehled nejnovějších dějin temné pevniny, nemůžeme opomenouti muže, jenž pro neúmornou horlivost svou pro blaho afrických černých otroků právem zván byl apoštolem černé pleti. Jest to slavný arcibiskup Alžírsko-Karthaginský, kardinál *Lavigerie.*

Charles-Martial Allemand-Lavigerie narodil se 31. října r. 1825 v Bayonnu v jihozápadní Francii, kdež otec jeho, muž velice ctihodný, byl úředníkem celním. Záhy oblíbil si nadějného hocha ušlechtilý biskup Bayonnský Lacroix, jenž již za živobytí svého v údolích Pyrenejských za světce byl pokládán, a po radě biskupově odebral se Lavigerie do semináře Larressoirského, kdež nabyl důkladného theologického vzdělání; pak poslán do Paříže, aby tam dále se vzdělával vedením výtečných theologů Dupanloupa a Cruicea. V Paříži nabyl nejprve hodnosti licenciáta theologie a později i doktorátu svobodných umění; spojuje v povaze své bodrost a energii baskickou s jemným taktem vzdělaného Francouze, záhy rychle postupoval v hodnostech. Nejprve stal se profesorem v Carmesu, potom výpomocným duchovním při chrámu Sainte-Geneviève v Paříži, vedle kteréhož úřadu přednášel i o dějinách na Sorbonně. Pověst o bohatém nadání a světovém rozhledu mladého kněze, jenž ve své povaze dovedl zachovati harmonickou shodu mezi vroucím citem náboženským a moderními proudy duševními, způsobila, že byl povolán v čelo ústavu, jehož účelem jest přihlížeti bedlivě ku potřebám křesťanského východu. Prvým jeho velikým činem byla r. 1860 osobní intervence v Syrii, kdež katoličtí Maronité fanatickými moslimy byli nelidsky vražděni a klidná jejich horská sídla pustošena. Rázným vystoupením zastavil Lavigerie další pronásledování, začež dostalo se mu uznání vlády francouzské. Vraceje se ze Syrie, dosáhl v Římě hodnosti doktora práv, byl přijat v audienci papežem Piem IX. a jmenován papežským domácím prelátem. Již 5. března 1863 udělil Napoleon III. Lavigerieovi biskupství v Nancy. Nedlouho trvala jeho správa v lotrinském biskupství, ale všestranná činnost na poli nejen církevním nýbrž i vzdělávacím, lidumilném a vlasteneckém v krátce vešla ve známost celé Francie. Biskup Lavigerie s úctou jmenován i v kruzích církevním snahám nehrubě příznivých. Tou právě dobou uprázdněna byla stolice biskupská v Alžíru. Napoleon III., chtěje snahám francouzským v západní Africe dodati vnějšího lesku, vyjednával právě s kurií, aby biskupství toto bylo povýšeno na arcibiskupství, když pak kurie svolila, jmenován Lavigerie arcibiskupem v zemi, kde vedle moslimského jádra činí katolické obyvatelstvo nepatrný zlomek. Jako pravý apoštol učení lásky, jako zákopník evropské vzdělanosti nastoupil Lavigerie nový úřad svůj: „Snahou mou bude,“ psal nedlouho po svém nastoupení jednomu ze svých důvěrníkův, „abychom se přispůsobili obyvatelstvu berberskému; byla‹ naše civilisace majetkem otců jeho . . . Alžír jest otevřenou branou do barbarské pevniny, obývané dvěma sty miliony lidí.“ Pronikavý zrak jeho shledal ihned cesty potřebné ke zdárnému plnění úkolu civilisačního. Nedlouho po jeho nastoupení vypukl mezi berberským obyvatelstvem tak hrozný hlad, že lidé pojídali listí stromů a vyhrabávali i zdechliny; úřady francouzské opome-

nuly v čas učiniti příslušné kroky, ale nový arcibiskup vydal vřelé provolání ke katolíkům francouzským a za krátko shromáždil tolik milodarů, že mohl poděliti trpící a starati se o blaho pozůstalých sirotků. 2800 dítek arabských, jimž hlad a nakažlivé nemoci odňaly rodiče, vychováno v sirotčincích od něho založených, a mnozí nadaní jinoši, vidouce v dobrodinci svém ušlechtilý vzor, oddali se později missionářskému povolání v temné pevnině.

Vedle sirotčinců pro domorodce zakládal Lavigerie školy a ústavy vychovávací i pro domorodce i pro Evropany v Africe osedlé, hospitály a hospitia, školy pro vzdělávání v nejnutnějších pracích ručních, ukládal svému kněžstvu, aby navštěvovalo nemocné domorodce a poskytovalo jim pomoci lékařské, a zařizoval missie, které zAlžíra rychle pronikaly do pustin nitroafrických. Úspěchy dosažené a zprávy z afrického nitrozemí přicházející přiměly jej, že jal se zakládati missionářské ústavy i kromě Alžíru, ve Francii, v Belgii, ba i v Jerusalemě. A horliví zákopníci křesťanství a civilisace směle pronikali z Alžíru skrze oásy divých Tuaredžův až do srdce Afriky, do Ugandy, právě Stanleyem objevené, do Bornu, Vadaje, do západního Sudánu. Po okkupaci Tunisu skrze Francouze jmenován Lavigerie apoštolským vikářem pro veškeru vnitřní Afriku, ozdoben nachem kardinálským a spolu přeneseno zaniklé důstojenství arcibiskupa Karthaginského a primasa Afriky na stolec Alžírský.

Odtud počíná se velikolepá jeho činnost protiotrokářská, jejíž vývoj časově shoduje se s počátkem východosudanské Mahdie. Plamennými slovy líčil Lavigerie knížatům světa i zástupům lidu hrozný zločin, páchaný od tisíceletí na ubohých černoších, a dovedl zaujati veřejné mínění západoevropské zplna ideou svou. Mužové a ženy z nejvyšších kruhů společenských, mezi nimi zejmena lidumilný kníže Wrede, jali se po příkladu afrického kardinála slovem i písmem vyzývati národy evropské ke společnému zakročení na prospěch černého plemene, a že dnes námořská policie tak přísně nakládá s otrokářskými lodmi, jest předním ovocem snahy Lavigeriovy. Také výprava proti ukrutnému králi dahomejskému Behanzinovi byla na jeho radu ustanovena. Pohříchu nedožil se ušlechtilý kněz plného ovoce záslužného přičinění svého; zesnulť 26. listopadu 1891.[1])

Píseň smutečná.

Přes hory, doly
osud mě divoce hnal,
a já tam v daleku, na tichém poli,
ve kraji zněmčeném matku spát zanechal.

Kdo tam as prodlí,
skloní se nad pustý rov? . . .

[1]) Ricard v L'Université Catholique, N. 5. IX. (1892) 481—516.

Ó nikdo, nikdo již se nepomodlí
nad zlatým srdcem tím za mne pár českých slov.

Slza teď tryská
palčivá v kalný můj zrak:
matce mé po české mluvě se stýská
a je jí smutno a žalno a teskno tak . . .

Em. ryt. z Čenkova.

Za štěstím.

Román ze života Vídeňských Čechů.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Pokračování.)

imochodem budiž podotknuto, že mluvilo se skoro výhradně česky, už proto, že Johan málo ovládal němčinu; před svým panem hrabětem tvářil se dokonce, jako by slova německy neuměl, a v očích pana hraběte takový nedostatek rovnal se veliké přednosti; pan hrabě totiž měl za to, že je nejlépe, nerozumíli služebnictvo, co mluví páni. „Aspoň neroznášejí, co slyší,“ říkával, „můj Johan by to ovšem neudělal, ten je věrný jako zlato; takhle nepřijde naň pokušení. Ostatně, mohl by přece něco problafnouti z přenáhlení nebo nevědomosti. Pán má mluvit jiným jazykem než sluha.“ Té zásady se pan hrabě také houževnatě držel; ačkoli pocházel ze staroslavné české rodiny, ačkoli se přiznával k české straně, jakživ nepromluvil českého slova leda se služebnictvem.

Víno rozjařuje, jazyky rozvazuje. Šly zajímavé řeči.

„Tak 15. toho měsíce půjde vaše milostivá slečna do Išlu na letní pobyt?“ tázal se Pišta slečny Betty. „Jasnostpán už také o tom mluvil . . .“

„Ano,“ odpověděla hezká komorná, „už pořádám všecko. Pan baron Möllendorf půjde také, nabídl se slečně za gardedámu.“

„Garda dama?“ tázal se Hrycko; „ščo to jest, garda dama? to jest tak jako kohda by já hovoryl ženich?“

Dali se všickni do nezřízeného smíchu; panská byla by smíchem bez mála spadla se stoličky; pan Johan ji zachytil.

„Ty jsi hlupák!“ křičeli pánové.

„Něruhajte, povězte, kohda neznaju,“ pravil Hrycko.

Pověděli mu, co je gardedáma.

„To jasnosťpán také půjde,“ myslil Pišta. „A čo by něšou? Ani něveríte, ako sa strelil za tú slečnú. Ješče si ju vezme — to budě miať radosť jasnosť pan táta. Hát, fene égyamek, ten budě miať radosť!“

„Nu, a vidíte," pravila slečna Betty, „zrovna se o ni trhají, ale já vám povím, ten váš princ má největší naději. Já vím, že se jí líbí."

„Náš velmožný jasnosťpán má také peněz dost. Je to ščestí pre takú slečnu; Boh vie, z jakej rodziny pochází a včiu až princa má dostať."

„Aj, peněndz? peněndz maje náš vielmožny pan hrabja jako solomy," vece Hrycko, „jak żyv nievidalem stoljko peněndz."

„Cos ty viděl peněz?" ozval se kdosi ze společnosti. „Prosím tě, pověz nám, mnoholi máš služby?"

„Desjat reňských v měsjac. To po vašem malo?"

„Tos boháč!" pravil směje se pan Johan, i vyňal tobolku a vysypal na stůl celou haldu bankovek, pětky, desítky, padesátky, ba i stovky. Pan Pišta si pospíšil, aby učinil tolikéž.

Ubohý Hrycko trnul, oči jeho se obrátily v sloup.

„Ajajaj — stoljko peněndz nemaje ni náš vielmožny pan hrabia."

„Tak vidíš! My jsme jinší chlapíci než takové polské hrabátko."

Slečna Betty ujala se slova: „A teď vám něco povím. Jestli pak byste věřili, že naše slečna je Češka? . . . Se mnou dříve slova českého nepromluvila, jen pořád německy, ale já jsem ji slyšela mluvit česky ze spaní! Vy se smějete. Na mou čest vám to povídám! . . . A potom jsem ji slyšela, jak se česky modlila. Naše slečna se modlí."

Pan Johan se usmíval velmi s vysoka. „To začíná brzy," pravil; „obyčejně takové se začínají modlit, když už přestaly milovat; podle toho vaše slečna se modlí a miluje zároveň."

Vmísil se do řeči monsieur Charles. Tento pán, jak o sobě tvrdil, naučil se česky v Paříži; služebnictvo knížete Metternicha je prý skoro šmahem české. Nebylo to rozhodně pravda, ale dámy a pánové zde shromáždění měli jiné starosti než píditi se po pravdivosti výroků páně kuchařových.

„Parbleu! Zpěvačka, která se modlí! To je prazvláštní věc, to ani já jsem ještě neviděl; to mi připadá, jako by papež tančil."

„Divné je to," pravil pan Johan, „ale nic nedělá, řeknu to našemu panu hraběti, ten bude mít radost. On drží na modlení — vlastně já jsem neviděl, že by se modlil, ale říká to, proto že Její Milost, stará paní ho v tom vychovala. Doma se musí všecko modlit, to byste měli vidět! Co takhle jinak dělají, na to se moc nekouká. Na oko je mnoho. To byste viděli, jak by mě vyhnal, kdy by se dověděl, že jím v pátek maso. On sám dělá, jako by se postil, ale není to pravda, jí maso, jen což. Na oko, vám povídám! Jsem žádostiv, jak dlouho to potrvá: utrácí tady ve Vídni jako blázen, a doma ty komedie, než pan ředitel sežene peníze od celé smečky židů! — Ta vaše slečna, frajle Betty, ta taky není laciná."

„Nu, snad byste nechtěl tvrdit, vy hubo —!"

„Inu, já vím, to je zrovna tak, jako když milost stará paní kupuje na oltáře," smál se pan Johan. „Náš pan hrabě kupuje šperky, náramky, náušnice atd., proto že se mu vaše slečna líbí jako panenka Maria. Ostatně, to je pravda, a toho nechci popírat, že tanečnice, které se dvořil před ní, stála ještě třikrát tolik."

Ctihodná slečna Betty věděla dobře, že řeči páně Johanovy v té příčině byly buď zlomyslný klep, buď hloupý, lokajský tlach, ale ona na ně neodpověděla, nesnažila se jich vyvrátit. Nač? Měla být paní v očích těchto pánů lepší nad služebnici?

„Mluvte si co chcete," pravila schytrale se usmívajíc, „princ má upřímnější úmysly; princ si ji chce vzít!"

„Ba, už aj som rekou," pravil Pišta, „na mú čest a veru, to chce."

„To si myslím, o tom nepochybuji," horovala slečna, „jsou podle toho diškrece; to člověk pozná hned. Váš pan hrabě je špína, pane Johane."

„Špína? To se mýlíte, zlatoušku. Špína není, ale nemá teď — zase to vázne. Věřte mi, dnes já mám víc peněz než on. Takové doby jsou pro mne žně: běhám po židech, židé dají diškreci a on také, když dostane peníze. Mohu směle říci, že je to štěstí u takového pána sloužit."

A Johan vyklopil ještě jednou obsah své tobolky na stůl, vítězoslavně se usmívaje.

Monsieur Charles přistoupil k němu: „Vy jste při všem přece jen chudák! Co vy vyděláte set, tolik já vydělám tisíc, abyste věděl. Nu, jen se tak nedívejte! Myslíte, že já jsem nějaký princův sluha? To byste se po čertech mýlil! Já jsem chef jeho kuchyně, abych tak řekl, jeho restaurateur; tak se ta věc musí pojímat! Představte si: Jsme na cestách, ubytujeme se v hôtelu. Hôtelier a celý personál ochotně nám poslouží. Je proto ten hôtelier jeho sluha? Tak vidíte! Přál bych si, abyste z té stránky na mne pohlíželi . . ."

„A což, kdy by vás vyhnal?"

„Chyba lávky. Člověka jako mne nikdo nevyhání. Vezme si prostě jiného restauratera, jako se člověk stěhuje z jednoho hôtelu do druhého; nelíbí se mu u Munsche, jde do Matschakerhofu. Já pak přenesu svoji restauraci k jinému kavalírovi. Chvála Bohu, člověk není dnešní a projezdil svět. Ve Vídni ledačemu se přiučíš, ale co je Vídeň proti Paříži?"

„A co děláte s penězi?" tázal se trochu nesměle Johan, kterému toto pojímání stavu kuchařského nemálo imponovalo.

„Příteli, snad byste nechtěl, abych je ukládal. Člověk má své choutky. Vašemu panu hraběti se líbí tanečnice a zpěvačky. Proč by se nelíbily mně? Zaplatit si je mohu právě tak dobře jako oni, a k tomu bez pomoci židů."

Slečnu Betty a snad také jiné tuto přítomné dámy slova tato nemálo vzrušila, ba nadchla tou měrou, že k mluvčímu zaletěl nejeden výmluvný pohled, který zdál se vybízeti: „Zkus to s námi! Nejsme horší tanečnic a zpěvaček!"

Ale monsieur Charles jako by ty pohledy neviděl; snad si myslil: „Vy mi bez toho neujdete!" a v této společnosti chtěl prostě imponovati.

Zábava trvala hodně do noci a skončila pravou orgií.

„Oj, Bohorodyca," stěžoval si Hrycko ubíraje se domů na nejistých nohou, „oj, ty maty moja, ščo skažet vielmožny pan, kohda

uznaje! Ej Bohu, zatopčit nohoju! i buch! buch! Prokljata dyvčina, psia krev, holovu zmordovala, nohy pidvorotila.“

Dobrý Hrycko, k němuž doma pán mluvil polsky a který neustále byl ve styku se svými českými kollegy, tak důkladně roztloukl tvrdý ořech všeslovanského jazyka, že i sám k sobě rozmlouval hlaholem, jejž si byl utvořil.

Slečnu Betty doprovodil kavalírsky pan Johan; měl dosti potíže, než se odhodlala odtrhnouti se od pana Charlesa. Možná, že víno z ní mluvilo, když cestou řekla svému kavalírovi: „Že se takový pán nežení, jako ten monsieur Charles! Ta udělá štěstí, která ho dostane.“ Pan Johan pak na to: „Chtěla bys ho, kuřátko? To bys si počkala!... Takový Pařížský vykutálenec se nežení.“ —

Excelencpán odejel s mladou svojí paní do Alp, do Italie, do Francie, Bůh ví kam. Mladá jeho choť měla vidět, jaký muž ji pozdvihl k sobě; na mnohých místech dostalo se novomanželům okázalého uvítání, zejmena v Benátsku, tehda ještě rakouském, oslavoval je officielní svět. Bylo to tak trochu divné: v Italii visely ohromné převraty takořka ve vzduchu; všude vojska veliká síla, pochody, tábory; důstojníci pro sebe; vojáci, kde kromě služby se procházeli, úplně pro sebe; občanstvo stranou stojící; zádumčivé, hrozivé tváře; zatajený vztek v očích.

Nevím, zda excellencpaní Lucilie všecko to viděla, zda porozuměla němým výčitkám zvedajících se očí, ale zábavou, oddechem jí ta cesta nebyla. Mdlá hlavinka se klonila, očka pozbyla záře, jasné čelo se zakabonilo a luzný smíšek opustil nachové rtíky. Jižní slunce hřálo a smálo se, ale bleďoučké tváře neobarvilo, smíchu na ústech nevykouzlilo.

Co si pomyslil důstojný, vznešený a přece tak blahosklonný excellencpán? Neodpovíme na tu otázku, nebudeme ho rušit v divných jeho líbánkách; opustíme ho, přenecháme ho jeho osudu na svatební jeho cestě, kterou události železné doby bez toho záhy dost přerušily.

V saloně pana odborného chefa Chalupetzkého odchod Lucilčin nezanechal žádné citelné mezery. Lvi tohoto salonu pilně se přeptávali, co nového píše mladá excellencpaní, a milostivá paní matinka chvěla se radostí, kdykoli se někdo tázal. Na pana ministeriálního sekretáře Emana Košatu působila nepřítomnost Lucilčina v pravdě blahodárně. S jeho beder jako by byl spadl těžký kámen; ty oči její — tak se aspoň zdálo — vyrušovaly ho z jeho klidu, braly mu rovnováhu, znepokojovaly ho; ale od té doby, co více na něm netkvěly, našel se zase, i vrátila se mu bývalá, trpkou školou nabytá jistota. Obyčejní lidé, odejmeli se jim předmět lásky, snů a tužeb, stávají se těžkomyslnými, nešťastnými; jsou sprosťáci, kteří také myslí, že s láskou jejich neli celý, tedy aspoň kus života zapadl. Na Košatu — pana ministeriálního sekretáře — také chodily takové myšlenky; než on, nejsa obyčejným člověkem, ba stvořen jsa k něčemu jinému, vyššímu, je uměl vítězně zaplašiti. Zapomínal modrých očí Lucilčiných a hledal štěstí v černých očích milostivé slečny Melanie. I promluvil k slečně Melanii řečí lásky. Slečna Melanie pak poslouchala a slyšela, a že byla náramně dobře vychována, nevyslyšela hned, nýbrž dala mu

na srozuměnou, aby ještě počkal; a on čekal, spokojuje se vědomím, že byl „der erklärte.“

Jiný také čekal, Karel Svoboda. Objevil se koncem prvé třetiny května ještě jednou v saloně pana odborného chefa a viděl seňoritu Mercedes Moreno. Zářila krásou jako vždy a kruh lesklých oběžnic nepřestával rejditi kolem ní. Slečna Esmeralda marně obracela k němu své unylé zornice, Svoboda neviděl než slavnou zpěvačku. Poštěstilo se mu sotva dvakrát se k ní přiblížiti, málo slov k ní promluviti.

„Mám naději, jen paprslek naděje?“ zašeptal.

„Nedočkavý! měla bych se hněvati! Kdo pak vám brání? Jsme oba mladí . . . hleďte, abyste se něčím stal, něčím velkým . . .“

„Ale zatím — jsou mocní páni, kteří se o vás ucházejí —“

Pohledla naň ohnivým okem, dotkla se hebkou ručkou ramene jeho.

„Moje srdce nepromluvilo pro ně.“

„Proč je shromažďujete kolem sebe?“

„Mohu je odpudit? mohu jim bránit? Patřím světu, veřejnosti.“

Oči jeho planuly. „Chceteli si se mnou zahrávat, pojde z toho neštěstí! . . .“

„Blázínku! Slyšte, hudba zahrála . . . pojďte tančit.“

Přivinul ji k sobě, octli se v kole. Kadeře její dotkly se jeho tváří, celé to kypré, svěží tělo chvělo se v obětí jeho. Svět i myšlenky jeho točily se v tom kouzelném kruhu.

„Bětuško!“ zašeptal, „jaké to štěstí! jsem tak šťasten, nevýslovně šťasten! proč tohle netrvá věčně? . . .“

Pět minut po té tázal se slečny při tanci princ B.: „Eh, slečno, kdo pak je ten mladík, s kterým jste byla právě v kole? Na mou čest, hezký mladík! Člověk by mohl žárliti.“

Ona mu odpověděla v samém smíchu: „Aj, aj, princi! snad ne? Mladý učenec, nastávající doktor mediciny . . . Představil mi ho profesor Störk, s nímž jsem měla poradu stran malého ochraptění před týdnem. Ostatně dobrý známý pana Hořejšího . . .“

XIV.

Květen chýlil se ke konci; v přírodě bylo krásně, pořád jako by byl svátek. Bujel v jarním lesku starý Práter, zelenaly se všecky hory a kopce kolem Vídně, rozjařily se v plesu nivy Podunajské se svými osikami, vrbami a bílými topoly, v kterých jako by sobě byli dali dostaveníčko slavíčkové z celého světa.

Na politickém obzoru však vystupovaly černé mraky, hrozně, děsivě se kupily. Napjetí bylo všude veliké, ale nikde nejevila se pokleslost mysli; zasvěcení pevně věřili, že z nastávající bouře vzejde triumf slávy. Všude se smáli Prusku, všude je viděli poražené, zničené, o mír žebronící, všude se smáli Bismarckovi, skládali naň potupné písničky. „Jen kdy by Vlachů nebylo!“ říkali jedni. Jiní ovšem těšili: „Však s nimi také pořídíme; zdrtíme je jako roku 1848.“

Noviny šly na dračku; těšily se neobmezené volnosti: draly in effigie Prusko, Bismarcka, Italii, papeže a — rakouskou vládu, kterou

obviňovaly, že od svého nastoupení připravovala tuto vojnu, že však spoutala ducha německého v říši, který by byl o sobě celé toto neněmecké Prusko rozdrtil.

Hospody, zejmena zahrady, měly žně. Ohromné nadšení válečné jevilo se především ve zpívání vojenských a válečných písní, a bylo s podivením, co se ohřálo starých, proti Napoleonovi namířených.

Ve Schmalzhofské ulici byla také jedna taková hospůdka, ve které se dělala velká politika. Tato místnost zalíbila se tou dobou tak velice našemu známému Kousálkovi, že z ní téměř nevycházel.

„Že lezeš do takové díry!“ káral ho jednoho večera Zakolanský. „Mně se tak zdá, že v té společnosti je králem polochromý expres tamhle z Haydenovy ulice, a místokrálem listonoš ze Stumpergasse, co?“

Kousálek se smál. „Víš, to je tak,“ odpověděl, „kredo je to tam, ani Vlastenec už nečeká — a tam to ničeho nestojí. Vezmu kytaru, zabrnkám jim, zazpívám jim — už je znám skoro všecky, ty jejich — a to máš vidět, co mi nanesou piva! Od té doby, co tam chodím, žije také Škandálek. Ten pije se mnou a dostává každého večera guláš.“

Svoboda, který jindy se smával takovým žertům, ba když byl v dobré míře, se jich i účastnil, ani řasou nepohnul.

„Z tebe se udělal pěkný brouk,“ pravil Kousálek. „Je to škoda, když člověk jako ty, jemuž dal Pánbůh vše na světě, neštastně se zamilovav stává se morousem. Já na tvém místě bych si tu pannu vyrazil z hlavy.“

Svobodovi nebylo do žertu, osopil se zle na Kousálka.

„Nu, já se někdy zapomínám,“ odvětil tento; „odpusť, myslím časem ještě, že jest — jak bývalo — volnost slova.“

„Já se na tebe nehněvám,“ pravil Svoboda, zase poněkud smířený; „prosím tě pouze, abys se té struny nedotýkal.“

Kousálek brzy potom odešel.

„K jakým koncům to s ním dojde, nechtěl bych vědět,“ pravil Zakolanský. „Je ho při všem škoda, je nadaný a dobrák; ale takové lehké plevy jsem jakživ neviděl . . .“

„Je to šťastný člověk, zařizuje se dle situace . . . Ale chtěl jsem s tebou promluviti o něčem jiném.“

„Nu, mluv . . .“

„Pomysli si, odjela na venek, někam do Išlu — ani slovem se mi nezmínila, že pojede. Dověděl jsem se, že princ B. také zmizel. Je to k zbláznění! Víš co? já pojedu také do Išlu . . . já se přesvědčím.“

„Toť bys vyvedl pěknou nerozvážnost! Je to přirozená věc, že odjela. Saisona divadelní minula, vše jede na venkov . . . co by tu dělala?“

„Ale že mi to neřekla, ani slovem se nepřiznala! Počínám se obávati, že si mnou zahrává. Při sám Bůh, to by se potázala se špatnou . . .“

Zakolanský obrátil řeč na nové události. On se staral o vše, přečetl kde které noviny. Vypravoval, jak studující v Praze demon-

strovali pro válku; blouznil o tom, jak válka ta proti německému nepříteli je v Čechách populární, jak by se měl celý národ v Čechách ozbrojiti, pomezní hory obsaditi lidem, aby vtrhnuvšímu do Pruska vojsku se uvolnilo, jak už tehdy se mluvilo.

Svoboda poslouchal poněkud roztržitě; mladé jeho srdce jinam zalétalo. Věčný refrain jeho řečí byl: „Já pojedu do Išlu přesvědčit se."

Zakolanský po dlouhém smlouvání docílil aspoň toho, že Svoboda svůj výlet do Išlu zatím odložil.

Už se silně přitmívalo; tu vešla do pokoje paní Müllerová. Vítězný úsměv trůnil na jejím čele, vysoké podpatky kurážně tepaly na podlahu a lakované špičky botek jenjen se blýskaly.

„Páni, co vám povím nového!" počala. „Ta si dala, ta Bartsieglová! Celý dům je vzrušen. Já jsem to vždycky povídala, že to k takovým koncům povede. To bylo chvály, to bylo vynášení toho pana Košaty! A teď? Je tomu čtvrt hodiny, viděla jsem ji, jak se hnala dolů k domovnici, červená, rozháraná, bez dechu — a tam, to jste měli slyšet, pánové! Halama že je celý ten Košata, švindl s ní prováděl, do lidských řečí ji přivedl! A proč? Proto, že jí dal dnes výpověď! A jak prý to obalil! Je povýšen — ohledy na nynější jeho postavení nutně prý vyžadují, aby bydlel v městě — musí přijímat návštěvy, musí se okazovat, to ono, s vysoka, důstojně, jak se na takového pána sluší. — A ona zatím už něco čula; běžela do města, sháněla se tam snad po ňákých novinkách o něm, a pánové, co myslíte, že se dověděla? Pan Košata má nevěstu, nějakého náramně velkého pána dceru! — To byl potom ten poprask! — ‚A já jsem ho ošetřovala, když byl nemocen . . . já jsem poslední sousto s ním sdílela, když byl ještě malý pán, a když příjmy jeho sotva postačovaly, aby si koupil pořádný oběd' — to víte, pánové, že domovnice mi to povídala, sotva že Bartsieglová od ní vyběhla a zase po schodech nahoru jako splašená saň. Pěkně děkuju! Ten bude mít časy, ten pan Košata! Ta mu to nedaruje, ta mu připraví ukrutný škandál!"

Objevil se i pan Müller, aby se súčastnil hovoru.

„Nebožtík Bartsiegl byl hodný člověk," řekl, „poctivec, Vídeňák starého rázu . . . Ale já bych přece rád věděl, zdali se tenhle Bismarck opováží; podle dnešního Abendblattu jako by couval . . ."

„Nech Bismarcka na pokoji, ty blázne," uchopila se slova zase jeho sličnější polovice. „Ty ji omastíš, tu politiku."

„Já jsem chtěl pouze vědět, zda páni nečtli jiných novin, a co ty povídají . . ."

„Ať povídají, co povídají — lhou jedny jako druhé. — Tak ta osoba, ta Bartsieglová, se domýšlela, že si ji takový pán vezme, takovou onuci!"

„Přepočítala se," pravil klidným svým hlasem pan Müller. „Nu, víte, Talián je mizerný voják, to není jako náš nebo Francouz — ale tahle pruská holota stojí ještě za méně. Takhle parádu krok za krokem na cvičišti v bílých kalhotách . . ."

„Nech Prusy na pokoji, co je ti do nich? — Škoda, že ten pan Košata dělal takového pána. Kdy by s ním byla řeč, byla bych ho

dávno varovala, byla bych mu řekla: Císařský pane rado, kam se to pouštíte? O Bartsieglovou si pořádný člověk ani neutře boty."

„Neutře boty!" opakoval pan Müller.

„Prosím tě, ty bys jí toho udělal," pravila paní, „o tebe kdy by sama se otřela, ty bys se jí pěkně poděkoval. *Já* ji přivádím do pravé míry, aby nám nerostla přes hlavy, *já!* Hleďte, pánové! Přišla jsem do Vídně chudičká, jen těch deset prstů jsem měla, a potom špetku rozumu v hlavě. A kdo mně může dokázati něco zlého? Proto jsem také udělala štěstí! Nezaměnila bych s deseti Bartsieglovými, ačkoli ta ženuška, když sem přišla, měla tři tisíce. A co je z ní?... Nám se, chvála Bohu, vede dobře, a vedlo by se nám ještě lépe, kdy by tuhle Müller neměl samou politiku v hlavě. Což pak se nepohádal onehdy s panem von Kramářík, prvním konfekcionářem Schottenfeldským? Kramářík tvrdil, že Bismarckovi je padesát let, a můj, ten blázen, tolik že mu ještě není. Od té doby pan von Kramářík neobjednal u mne žádných květin ani klásků. Ty jsi obchodník, ty!"

„Ale Bismarckovi ještě není padesát let —"

„Ať je mu třeba dvacet, ty tlachale! Je ti něco po tom? U mne pan von Kramářík platí víc než dvacet takových Bismarcků ..."

Oba mladíci dali se do srdečného smíchu. Pak zase přišla na přetřes Bartsieglová. Poslední slovo paní Müllerové znělo v ten smysl, že pan Košata je k politování, že se dostal do takových spárů.

Ba, chudák, pan ministeriální sekretář Košata, chudák, ačkoli ho paní Müllerová povýšila na císařského radu. Dlouho odkládal, ale konečně nastala nezbytnost i rozhodl se dáti paní Bartsieglové výpověď. Rozhodl se v tu dobu, kdy rodina pana chefa odebrala se na letní byt někam do Vöslavy; kdy by byl tušil, že mladá vdova vypátrala poměr, v jakém stál k slečně Melanii, byl by se rozpakoval ještě více. Nikdo nebyl svědkem rozhodné jeho rozmluvy s touto paničkou, fácit ale byl, že odcházel onoho dne velmi sklíčen. Za to vědělo půl hodiny po jeho odchodu všecko obyvatelstvo domu č. 28 ve Schmalzhofské ulici, že paní Bartsieglová si dojde na jeho budoucího tchána.

Byly to pak neladné dni, které následovaly pro pana ministeriálního sekretáře. I hrklo v něm, když jednoho rozkošného jitra červnového obdržel lístek od pana odborného chefa, v němž tento jej zval, aby ho navštívil za příčinou důležité rozmluvy. Sluší zde podotknouti, že pan odborný chef nemohl tráviti villeggiaturu se svou rodinou, poněvadž nastalé pletky politické vyžadovaly nutně přítomnost jeho ve Vídni.

S tlukoucím srdcem ubíral se Košata do jeho kanceláře. Spatřiv zasmušenou, přísnou jeho tvář, seznal, že nejhorší jeho obavy se splnily.

Klidně, vážně, ruky své mu nepodav, počal pan odborný chef: „Pane ministeriální sekretáři! Pozval jsem vás k sobě, abych promluvil s vámi v záležitosti velmi vážné. Dejte mi své čestné slovo, že otázky mé zcela dle pravdy zodpovíte."

Pan ministeriální sekretář, jenž při slovech těchto bledl víc a více, jehož zraky upíraly se do země, jehož zuby o sebe jektaly, odpověděl velmi nesměle: „Dávám své čestné slovo ..."

Na to pan chef: „Pane ministeriální sekretáři! Byla tu jakás žena u mne, vdova Bartsieglová, pamatovalli jsem si dobře jmeno, a stěžovala sobě, že udržovav s ní milostný poměr po více let, zradně zamýšlíte ji opustit. Vy víte, pane, v jakém poměru jste s rodinou mou, zejmena s mojí dcerou Melanií. Odpovězte: mnoholi je pravdy v tom, co ona ženština mi řekla?“

„Pane odborný chefe,“ odpověděl pan sekretář třesoucím se hlasem, „poměr milostný v pravém smyslu toho slova to nebyl, ale — avšak —“

„Jest to smutná věc, že mladý pán, který má v úmyslu vstoupiti do rodiny tak vážené, čestné, — do té míry se zapomíná, tak hluboce klesá.“

Hlas páně chefův při vší přísnosti měknul a chvěl se vnitřní bolestí. Košatovi bylo, že musí klesnouti před ním na kolena.

„Neslíbil jste oné ženštině manželství, tak že má jakési . . . nároky? Nemluvím o právních, ale o mravních.“

A pan Košata jal se přísahati, že ničeho nepřislíbil, že nároků žádných ta ženština nemá. Nestydatá je, drzá — jak se mohla opovážiti obtěžovati pana odborného chefa, taková —!

Pan odborný chef přecházel pokojem odměřenými kroky, co pan sekretář stál u dveří jako skroušený hříšník.

„Nemám jiné omluvy,“ opakoval Košata, „slabost lidská . . . Odpusťte! Neodpuzujte mě, velectěný pane . . .“

Pan odborný chef zase přecházel pokojem. Konečně se zastavil před kajicníkem. „Přece jste neměl zapomenouti, jaká rodina vám otvírá svoji svatyni. Dobrou vůli svoji jste osvědčil, dada té ženské výpověď. Bojím se jen, jak na tu věc budou pohlížeti moje ženské. Ona ženština hrozila, že dopíše i mé paní a dceři . . .“

„Račte mě vzíti pod mocnou záštitu svou!“ prosil Košata spínaje ruce.

Pan odborný chef pokrčil rameny, promluvil ještě několik slov, mávl rukou, dotknul se prsty svými ruky Košatovy, a ten byl propuštěn. Vycházeje, zhluboka sobě oddechl.

Ještě téhož dne odstěhoval se od paní Bartsieglové; bylo to velmi bouřlivé loučení.

„Jidáši! Jidáši!“ křičela sklamaná vdova. A pak hrozby, velmi důkladné hrozby. Paní Müllerová strávila skoro celý onen den na chodbě a naschvál potkávala paní Bartsieglovou i klonila se před ní s velikou přívětivostí, dávajíc jí šťastný dobrý večer; ba i pan Müller musel ji velmi zdvořile pozdraviti. Bartsieglová ovšem by nebyla bývala ženskou, kdy by té ironie nebyla poznala; i daly se do sebe obě ženy pádnými slovy — pravé posvícení pro veškero obyvatelstvo činžáku č. 28 v Schmalzhofské ulici; byl věru zázrak, že nepromluvily pěsti poslední slovo; snad děkovati za to sluší vzdělanosti, jíž obě neustávaly se honositi, že ustaly při řečnických výkonech. Těžko říci, které z bojujících stran připadlo taktické vítězství, neboť repetýrky obou osvědčily se stejnou měrou; nikdo však nepochyboval, že mravní vítězství připadlo straně české, ježto strana uherská měla ztrátu a škodu, a tím i posměch. Paní Müllerová také si byla vědoma svého

triumfu, neboť vrátila se po bitvě domů všecka zářic a v tak slavnostní náladě, že Klárce učednici dostalo se kousku masa na ohřátý knedlík se sardelovou omáčkou a mužíčkovi dvě přesladké hubinky. Naproti tomu paní Bartsieglová sešla k domovnici a vyzvala ji, aby vyřídila domácímu pánovi, že dává výpověď, že s takou luzou, jako jsou Müllerovi, nebude bydleti v jednom domě; potom se vrátila do svého bytu, a jak posluhovačka její ostatnímu obyvatelstvu domu zvěstovati neomeškala, celý večer hořce plakala.

Co se pak týče pana ministeriálního sekretáře Košaty, který byl pravým a vlastním původcem této amazonomachie, pán tento, ač cylindr jeho leskl se jako dříve, ač manšety jeho pořád byly jako padlý sníh, přece jaksi přišel z rovnováhy. Vystupovaly na obzoru myšlenek jeho hrozivé černé mraky v příčině paní tchýně in spe a hrdé slečny Melanie. Kdy by tak zvěděly! S jakou potupou by mu snad dokonce ukázaly dvéře! A pak s Bohem, slavná karriero! —

Nastávající válečné události rozrušily všechen život veřejný i soukromý. Nikomu nebylo do práce, politika zabrala všechno myšlení i toužení. Obchody vázly, v kancelářích psali jen věci nejnutnější, a ty s nechutí; ve školách netečnost a roztržitost opanovaly učitele právě tak jako žáky; i do nemocnice vjela tato nálada, jakási rozechvělost z jedné strany, ospalost a nechuť z druhé. Nemocní sami hltali noviny; lékaři byli jako na uhlí: přemnozí z nich, zvláště chirurgové, věděli, že budou povoláni na bojiště; ospale vlekly se ambulance; posluchačů bylo málo, většina jich se už rozprchla; ti, kdož zůstali, obcovali nedbale, roztržitě přednáškám; i personál ošetřující podlehl tomuto všeobecnému rozčilení, jedva že službu vykonával. K tomu se družila ještě ta okolnost, že všude po městě zařizovaly se provisorní špitály pro raněné. A to vyžadovalo porad, komisí, které odvracovaly pozornost od obvyklého díla.

Karel Svoboda ubíral se z oční kliniky přes dvůr; potkal svého kollegu Mynáříka. Zastavili se spolu, pohovořili.

„Už to nevydržím," pravil Mynářík, „kdy by raději boudu zavřeli; celé to vyučování nestojí za nic. Zítra odjedu."

„A propos — co pak dělá Košata, tvůj pacient?"

„Chýlí se to s ním ke konci. Otékají mu nohy, záchvaty jsou pořád horší. Katastrofa nadejde co nevidět, řekl to také dvorní rada."

„Pojďme ho navštívit."

Šli. Ve velkém sále kliniky profesora Oppolzera ležel chudák. Sešlý byl, vyzáblý k nepoznání; bronzový, nyní hustým plavým vousem zarostlý obličej jeho přicházel k smutné platnosti na bílém povlaku podušky.

„A moji zlatí páni, aby Bůh jim zaplatil, jdou ke mně," zaradoval se, vztahuje k mladíkům široké, až běda zhubenělé ruce.

„Nu, jak se máte, Košato?" tázal se Svoboda, „už jsem vás neviděl asi týden . . ."

„Ba, týden, mladý pane — a stýskalo se mi."

„Přál byste si něčeho? Víte, že vám rád posloužím."

„Nic, nic, mladý pane — starají se tu dobře o mne . . . Mám, čeho potřebuju, ale ta opuštěnost, ta tlačí! A teď budu ještě opuště-

nější. Tuhle pan Mynářík odjíždí; pan doktor assistent, povídají, taky odjede do ležení, za raněnými. Vojna s Prajzem snad už zejtra vypukne . . . A tu, páni, tenhle kamarád vedle umírá . . ."

Podívali se; přicházejíce, ani sobě nepovšimli osudné šedé plenty; trapný chropot umírajícího dorážel k jejich sluchu.

„Postavili sem tu plentu," pokračoval nemocný, „abych ho neviděl skonávat; nechtějí mne postrašit. Byl to dobrý kamarád, taky Čech. Rozprávěl se mnou, povídal mi o Prajzích a Taliánech, kteří zamýšlejí udeřit na císaře pána; ještě včera mi povídal, jaké mají flinty ti Prajzové, jinší než naši; nabíjejí prý je od zadu, a střílení z nich jde o moc čerstvěji. Tak, povídám, aby Pánbůh ráčil chránit našeho zeměpána, aby se nic zlého nepřihodilo; načež on, toho že se není co bát, že jsou to zeměplazové. A ten krejčí — prosím, on to byl krejčí — taky povídal, že ten chlap Prajz, jestli vyhraje, zabere naši českou zemi . . ."

Nával kašle přerušil tento dlouhý výklad. Když Matěj se trochu zotavil, mluvil dále:

„Já tomu nevěřil a povídal jsem mu, že o tomhle není nic v proroctvích slepého mládence, on však nevěří zase na slepého mládence; ale jinak byl hodný člověk, a šikovný, mnoho četl. Ten toho uměl! i německé noviny uměl přečíst, ale české že čte radší, povídal. Teď ho chudáka odnesou, mého posledního kamaráda, který mi pomáhal snášet tohle boží dopuštění."

Když se mladíci měli k odchodu, Košata těžce se s nimi loučil; zalomil rukama; vycházejíce ze dveří, viděli ještě smutné jeho oči, které je provázely.

V širé síni zavládlo ticho. Tu a tam tlumený hovor mezi nemocnými, zakašlání, ston, bolestný vzdech, lehké kroky přecházejících ošetřovatelek; za plentou chroptěl umírající. Ventilátory hrály, o čerstvý vzduch bylo postaráno, nicméně ovzduší bylo těžké, v pravdě nemocenské; neviditelná, tajemná jakási hrůza úžila dech.

Blížilo se poledne. Umírající chroptěl neustále stejně, tu a tam se zarážeje, jako by dech se mu tajil. Sluneční paprsky jasného dne červnového zaplavily okna zářícím světlem, vnikaly do sálu, hrály si v tekutinách lahví, stojících u hlav nemocných, tvořily třepetavé kroužky na zdi, časem, jako k své zábavě, polily nějakou tu bledou tvář, která rudým plamem zahořela. Ošetřovatelka šla spustit záclony, i zavládlo zase pološero.

A žena přistoupila za plentu k lůžku umírajícího. „Konec," zašeptala — pak šla postavit kříž a svíčku k jeho hlavám.

„Nevíte, koho tu má?" tázala se Košaty.

„Má tu sestru a dvě malé dítky — žena mu před rokem zemřela, však vám to povídal —"

„Možná, kdož si to všecko pamatuje? tolik se jich tu vystřídá."

Ošetřovatelka, podívavši se ještě jednou na skonávajícího, odešla do vedlejší komůrky; byl svrchovaný čas poobědvat.

Když poobědvavši se vrátila, nechroptěl již ubožák na svém lůžku; pět minut po tom odnášeli jej do umrlčí komory. Košata viděl jeho bílé, kalné, nehybné, široko otevřené oči.

„Dej mu Pánbůh lehké odpočinutí!“ zašeptal, znamenaje se křížem.

Pomalu plížily se hodiny. Jakási tupá, tížící ospalost zmocnila se ubožáka; bylo mu, jako by mu trouby a cimbály zněly v uších, trapná hudba, ohlušující, neustávající. Oči se zavřely, na prsa cosi lehlo, cosi těžkého, dosud necítěného. Chtěl se pozvednouti — nemohl; chtěl rámě vztáhnouti — nebylo sil. „Můra! můra!“ chvěly se jeho suché, zmodralé rty.

Přišla odpolední visita. Doprovázen malým hloučkem studujících objevil se v sále assistent. Rychle to šlo od lůžka k lůžku; málo otázek, a ty byly stručné, nedopouštějící dlouhých odpovědí ani výkladů. Ordinář referoval, tolikéž krátce. Několik povelných slov, platících ošetřovatelce, a pan assistent ubíral se k jinému lůžku.

Přistoupil k lůžku Košatovu.

„Nu, co je s vámi?“

Nemocný probral se z těžkého snění.

„Není dobře, milostpane — slyším v uších samou muziku . . .“

„Kde je pan ordinář, tuším pan Mynářík?“ tázal se pan assistent, vrhnuv rychlý pohled na černou tabulku v hlavách nemocného.

„Pan Mynářík odjede zítra,“ odpověděl Košata, „byl tu před polednem, loučil se se mnou.“

„Všecko odjíždí,“ zabručel mladý lékař; pak obrátil se k provázejícím ho mladým pánům: „Převezměte ho vy, pane Herschmanne!“

Pohyblivý, malý židáček s kudrnatou hlavou se uklonil.

„Nebude to dlouho trvat,“ dodal lékař, ovšem německy, ohmatav tepnu a přiloživ na okamžik ucho na prsa chorého, „moribundus!“

„Pošlete mu pro kněze,“ obrátil se k ošetřovatelce; „sotva vydrží do zítřka.“

A již byl s celým svým průvodem u jiné postele.

Když bylo po visitě, přistoupila k lůžku Košatovu ošetřovatelka.

„Vy byste se třeba rád vyzpovídal, co?“

„Och, panímámo, rád!“

„Já vám pošlu pro kněze . . .“

„Zaplať Pánbůh — to bude ulehčení! Jenom aby ten velebníček uměl česky, aby mě potěšil . . .“

Ošetřovatelka pokrčila ramenoma; což ona se starala, zda páni páteři umějí česky čili nic!

Přišel kněz, mladý ještě, bledé tváře, hlubokých, černých očí, plných lásky, plných slitování — co však mluvil, naráželo trochu na češtinu, ale české to nebylo.

„Rozumim, rozumim sve,“ pravil, „govorte samo.“

A ubožák se zpovídal kajicně, a kněz ho těšil, poučoval — ale on nerozuměl, a když kněz odešel, zaopatřiv ho svátostmi umírajících, bylo mu, jako by Bůh sám mu nebyl rozuměl, a on boží vůli.

„Proč jste mi neposlali českého kněze?“ tázal se s výčitkou, „poslali jste mi nějakého Poláka . . .“

„Poslali jsme vám kněze, jakého tu máme . . . Měli jsme snad běhat po celém městě?“ odpověděla ošetřovatelka dosti nakvašeně; „však Pánbůh rozumí, třeba jste se turecky vyznal ze svých hříchů. Nevídáno!“

Trapná, dlouhá noc

A když první ranní šero rozbřesklo se nad Vídní a rudý odlesk jitřních červánků odrážel se v sterých oknech rozložité nemocnice, odebrala se duše ubohého trpitele v nadhvězdné stany; tiše usnul chudák, který sem přišel hledat štěstí, opustiv rodný, chudý kraj. Našel ho po smrti.

Když přišla ranní visita, hlásila ošetřovatelka, že nemocný č. 23 o čtvrté hodině zemřel.

„Má příbuzné?“ tázal se assistent.

„Ach, koho by ten měl? Je to žebrák . . .“

„Ať je přenesen do pathologické pytevny; je to zajímavý případ.“

„Pan doktor Svoboda řekl, že se oň postará,“ pravila ošetřovatelka paní Hauserová kollegyni své ne bez ironie, „dal mi pětku — nu, je to hezké, také jsem se starala. Včera mi řekl, že odjede. O pohřbu se nezmiňoval — zapomněl. To je všechno ta vojna! Lidé jsou spleteni — bude se divit pan doktor Svoboda, přijdeli ještě před svým odjezdem.“

XV.

Dopis, jejž Svoboda obdržel z domova, byl srdcelomný; peníze na cestu poslali mu také a jako by tušili, že by ho něco mohlo zdržovati, naléhali důtklivě, aby zanechal všeho a bez prodlení z Vídně odejel. I Zakolanský obdržel list od sestry Svobodovy, aby přijel s ním; ten však nemohl, jemu bylo ještě odbyti poslední zkoušku.

„Nezbývá ti jiného, leda ihned odjeti,“ pravil příteli svému, „vidíš z toho psaní, jaký strach o tebe mají.“

„Dobře, pojedu — ale napřed zajedu do Išlu. Nemám stání, neměl bych klidné chvíle o prázdninách.“

„Toho neučiníš, tak velice se nezapomeneš. Rodiče si toho žádají, a jest tvou povinností, podrobiti se bez reptání vůli jejich.“

„Marně mě zdržuješ, Vojtěše. Musím Bétušku vidět, kdy by i svět se se mnou zbořil.“

Zakolanský zapřísahal přítele svého, prosil, hrozil — vše bylo marno . . . Téhož večera odejel Svoboda do Išlu.

Dojel tam v noci. Ihned se dověděl, co v celém Išlu se povídalo: že uherský princ slavnou zpěvačku pojme za manželku. Uherský princ tu byl, všudy a vždy ho bylo vídati po jejím boku. Vyjížďky, procházky — udělala štěstí ta Španělka, kterou vítr přivál do Rakouska.

Když Svoboda, nikoli bez obtíží ze strany služebnictva, k slečně Moreno se dostal, našel ji samotnu, ale právě se chystající k vycházce. Přijala ho dosti přívětivě, ale přece viděl, že jí přichází nevhod.

„Bétuško, přišel jsem vás spatřit, snad naposled. Vy jste slunce mého života, bez vás mi nelze žíti . . . Bétuško, ustrňte se nade mnou, povězte mi nelíčenou pravdu, ať je jakákoli, aby tomu byl jednou konec. Je to pravda, co lidé říkají, že jste . . . že jste . . . nevěstou toho prince?“

Pohledla naň skoro úsměšně.

„A kdy by to byla pravda? Měl byste právo mi v tom bránit?...“

„Právo? . . . Práva na světě není — moc a síla rozhodují jedině — a moci a síly bych užil, protože každý zemský tvor má právo domáhati se vší silou svého štěstí . . . Zda by moje síla vystačila, je ovšem jiná otázka . . .“

„Buďte klidný — na ničem jsem se posavad neustanovila. Z vás jde strach.“

„Bětuško! Rcete mi, že mám deset let čekati, a vyčkám trpělivě, a vynasnažím se, seč budou síly mé, abych vám poskytl budoucnost nade vši pochybnost pojištěnou, vás důstojnou — ale neodbývejte mě lichými slovy. V mých žilách proudí horká krev, a pohrávat si mnou nikdo nesmí, ani vy . . . Slyšíte, Bětuško? . . . Jestli vámi nehne ta velká moje láska, která celé mé bytí naplnila, pak nemáte srdce . . .“

„Ale vyčkejte, vyčkejte! Pravá láska neleká se obětí! Chcete mě zastrašiti svými hrozbami? Kdo hrozí, nesmí se diviti, když ohrožený ze strachu mu slíbí, co splniti nemůže . . .“

„Já se vás táži přímo jen na jednu věc: řekněte mi na své svědomí, zda jest pravda, že jste nevěstou princovou. Řekneteli mi, že nejste, odejdu v pokoji. To vám ale povídám: oklameteli mě, vzejde z toho velké neštěstí! Řekneteli mi, že jste nevěstou — slibuji vám, že ničeho proti vám nepodniknu. Spravte si tu věc se svým svědomím; o mně více neuslyšíte.“

Bylo patrno, že slečna je u velikých nesnázích.

„A když vám říkám, že jsem se ještě nerozhodla —“

„Přinutím vás k rozhodnutí. Zpoličkuji prince, kdekoli ho uvidím, třeba u vaší přítomnosti, na veřejné promenádě. Přinutím ho k souboji, a jeden z nás rozloučí se s životem.“

Změnila tón.

„Já se vás bojím — vy jste hrozný! Žádáte rozhodné slovo, a váš pohled mi bere všecku volnost! Nedám si nic vynutit násilím — a vůbec prosím, abyste si nedovoloval —!“

„Dobře, slečno, dala jste mi odpověď. Nechcete se přiznat ku pravdě. Ale já vidím proměnu, která se s vámi stala. Když jste přišla do Vídně co chudičké, opuštěné děvče, když jsme vás našli v onom bídném brlohu, tehdy byla jste dívka čestná, milování hodná. Teď jste — všelijaká ženština — vzdor své slávě, které vám nezávidím.“

Zbledla jako křída, ruce její hledaly podporu, ústa snažila se promluviti, v hrdle jí vázl hlas.

„Vy urážíte dívku!“ vyhrkla ze sebe. „Hanba — hanba! Hnusíte se mi — jděte mi s očí! Pryč ode mne — navždy!“

On změřiv ji pohrdlivým pohledem odvrátil se a vyšel ze dveří.

Odpoledne dočkal se zpěvačky na promenádě u jezera. Princ ji provázel. Svoboda schválně se bral tak, že je několikrát potkal.

„Pojďme domů . . .“ zašeptala náhle krasavice, „prosím vás, princi, doveďte mne — není mi dobře . . .“

„K službám, slečno,“ odvětil princ. „Jste v skutku nápadně bleda.“

A dovedl ji domů. Jedva se od ní odloučil, přistoupil k němu Svoboda a představil se mu.

„Odpusťte, Jasnosti, že vás takto vyrušuji," pravil. „Myslím, že mám k tomu právo . . . ostatně čerta dbám na právo! Prosím, byste mi ráčil odpověděti na jedinou otázku."

Sluchu svému nevěře stanul princ; první jeho myšlenka byla, že mu vstoupil do cesty šílenec.

„Uvádíte se poněkud divným spůsobem," pravil s lehkým úsměvem. „Ale nechť si. Tažte se."

„Tážu se vás tedy, zakládáli se na pravdě, o čem sobě lidé zde povídají, že máte v úmyslu vzíti sobě za manželku zpěvačku slečnu Moreno?"

„Dovolte, pane," odpověděl princ, ustupuje o dva kroky, „vy jste snad nemocen, jinak byste věděl, že se taková otázka neklade neznámému . . . Jakým právem se osmělujete —"

„Právem člověka, jenž má starší nároky na slečninu lásku," vyrazil ze sebe prudce Svoboda. „Tázal jsem se dříve jí, a ježto se zdráhala mi odpověděti, ptám se nyní vás. Také vás činím pozorna, že vás přinutím k přímé odpovědi —"

„Jděte svou cestou, pane, a nepohrávejte si mnou. Nejsem člověk, jenž by to strpěl."

„Vy mi tedy neodpovíte?" Svoboda přistoupil o dva kroky blíže.

Princ už měl na jazyku ostré „ne!" — ale Svoboda mluvil tak hlasitě, že počínal obracet na sebe pozornost mimojdoucích. Aby nedošlo k trapnému, skandálnímu výstupu, odvětil princ klidněji: „Mírněte se přece. Váš zevnějšek jeví člověka dobře vychovaného, ale vy si dle toho nevedete. Což jste neuvážil, že nikdo vám tak zhola nemůže odpověděti na otázku, takovým spůsobem předloženou?"

Tato klidná odpověď odzbrojila nerozvážného mladíka.

„Máte pravdu, Jasnosti," odtušil, a hněvivý, skoro zoufalý výraz jeho obličeje rázem se změnil; „odpusťte, ale prosím vás, dovolávaje se vaší kavalírské cti, odpovězte mi . . ."

Princ chvilku váhal. „Pojďte se mnou," pravil pak, „zde přece není místo, kde se o takových věcech pojednává."

Za málo minut stáli oba v malém, velice elegantním kabinetu villy princovy, z jehož okna se otvíral rozkošný pohled na jezero a na velikolepé Alpské jeho pozadí.

Princ ukázal na křesélko, zva mladíka, aby usedl.

„Děkuji, Jasnosti," vece tento, „nechci vás zbytečně připravovati o váš drahý čas. Vy mně laskavě odpovíte na moji otázku, a já bez meškání zase odejdu."

Nebylo lze dobře rozeznati na obličeji princově, co se dělo v jeho nitru, ale Svobodovi se zdálo, že mu kolem rtů pohrává úsměch, který ho znova podráždil.

„Váš spůsob je z brusu nový, panáčku," řekl princ na jeho vyznání; „vy chytnete člověka na veřejné promenádě a kladete mu otázky, na něž bych snad ani svému důvěrnému příteli tak zhola nedal odpovědi. Uvážil jste možné následky svého chování?"

„Uvážil dobře," pravil Svoboda.

„Já bych si po případě mohl stěžovat u místní policie, a ta by vám byla radou, abyste pokud možno brzy přestal blažiti Išl svojí přítomností.“

Tato ironie vehnala prchlivému mladíku všecku krev do hlavy; přece však odpověděl co možná klidně: „Na takový výsledek svého jednání jsem se ovšem nepřipravil, poněvadž jsem za to měl, že budu mluviti s kavalírem, a pokud vím, ještě žádný kavalír se ku podobnému kroku neuchýlil, běželoli mu o to, zbaviti se protivníka. Než, my se odchylujeme od předmětu. Neráčil byste odpověděti na moji původní otázku?“

„Dobře. Ale nepopřete mi rovněž, že i mně bude dovoleno tázati se vás, kdo jste? odkud znáte slečnu Moreno? v jakém poměru se k ní nalézáte?“

„Jsem prostý smrtelník, ani lepší ani horší jiných; mám za to, že jsem čestný člověk a že smím hledat to, co nazývám svým štěstím, a překážíli mi v tom kdo, že se s ním smím pustit v zápas. Půjde o to, kdo s koho; jsemli slabší, prohraju. Na druhou vaši otázku vám neodpovím, poněvadž se týká netoliko mne, nýbrž i slečny, a na třetí vám odpovím prostě: poměr mezi mnou a slečnou je ten, že ji miluji a sice déle, než vy ji znáte.“

„Ajaj,“ zasmál se princ trochu nuceně. „Toť jsme sokové!“

„Ano, a běží o to, kdo z nás ji miluje opravdověji, čestněji. Chováteli úmysl pojmouti ji za manželku, neosobuji sobě práva brániti jejímu štěstí. Zamýšlíteli něco jiného, vyrvu vám ji a přičiním se, aby nebyla ubohou. Teď znáte pohnutky mého jednání, a nyní ještě jednou: je pravda, že slečna Moreno je vaší nevěstou?“

Princ se hrdě vzpřímil. „Přítelínku,“ pravil, „už jsem se vás naposlouchal do syta. Jsem nad míru potěšen, že jsem ve vás seznal romantického hrdinu, ovšem trochu antikvovaného rázu. Poroučím se vám zdvořile, a kdy byste čeho potřeboval, vždy vám budu k službám. Vy se mi velice líbíte.“

Svoboda stál bez pohnutí, rdě se a bledna v rychlém střídání.

„Vaše Jasnost se mýlí, domníváli se, že se mne takovým způsobem zbaví,“ pravil chvějícím se hlasem. „Nejsem člověk, který se dá takto odbyti, aniž dovolím, aby si kdokoli na světě tropil ze mne smích.“

„Hrozíte mi, panáčku?“

„Nehrozím, ale přímo vás udeřím. Z vaší odpovědi vidím, jaký jste člověk. Já jsem k vám mluvil vážně a loyálně —“

„A vy myslíte, že já budu odpovídat na zbrklé interpellace ledakoho? že ledakoho se budu tázat o radu, co mám činit? že ledakdo mi smí předpisovat, jak se mám chovat?“

„Vida — ledakdo! Pane, jsou na světě lidé prostí, nehonosící se zvučným jmenem, ale jsou čestní; a jsou kavalíři, mající tituly a panství, ale čestní nejsou.“

„Vy se opovažujete! . . . Ven, nebo vás dám vyhostit svým sluhou!“

„Bude jich muset být několik, těch vašich otroků, poněvadž prvního, jenž se mne dotkne, skolím zde k vašim nohám. Kdy byste byl kavalír, vyřídil byste věc jinak.“

„Zapovídám vám naprosto pochybovati o mé kavalírské cti. Kdy byste sám byl kavalírem, věděl bych, co činit, ale takhle! . . . Kdo mi ručí, že jste s to podat zadostučinění?“

„Váš cit vám za to ručí, princi. Jsem zde cizí, neznám živé duše a nemohu vám poslat rukojmě . . . ale není třeba. Kdy byste nebyl zbabělec, nehrozil byste policií a služebnictvem. A jako se zbabělým záletníkem s vámi budu nakládat, kdekoli se s vámi potkám — to si pamatujte.“

„Kde bydlíte? kde vás najdu?“ zasyčel princ ve svrchovaném rozčilení.

Svoboda jmenoval mu hostinec, v němž bydlel. „Vidíte, že se vás nebojím,“ dodal, „můžete tam za mnou poslat policii. Tři dni na ni budu čekat.“

Zvuk podobný tlumenému zařvání vydral se z prsou princových. „Dost! dost!“ zvolal. „Pro nás dva není místa na světě!“

„Tak jest. Pravil jste sám, že jsme sokové,“ řekl Svoboda, uklonil se a vyšel hrdě ze dveří.

Nazejtří rozletla se po klidném Išlu prazvláštní novinka: princ B. utkal se v souboji s jakýmsi cizím mladým člověkem a byl těžce, dle všeho smrtelně zraněn. Kulka mu uvázla ve lbi; lékařům se sice podařilo vytáhnouti ji, avšak mladý, nadějný kavalír, budoucí majorátní pán ohromných statků na slovo vzatého uherského velmožského rodu ležel smyslů zbaven na svém lůžku, a katastrofa mohla nadejíti každé chvíle. Protivník jeho prý odjel ihned po činu svém; nikdo ho neznal, nikdo nevěděl, kam se poděl.

Souboj se prý udál za neobvyklých, záhadných okolností; obcoval mu prý jediný svědek, zároveň lékař. O příčinách, které zavinily tragickou událost, rovněž se mnoho mluvilo. Vězela prý v tom slavná zpěvačka Mercedes Moreno; soudilo se tak hlavně proto, že jedva zpráva o souboji se roznesla, zavládl v její ville nesmírný poplach. Komorná vybíhala, plakala, lomila rukama, opakujíc některým osobám své známosti: „Můj Bože! čeho jsme se to dočkali? . . . Slečna se zblázní, vede sobě jako šílená!“

Třetího dne přijela z Uher kněžna B., matka princova. O nářku jejím, o jejím zoufání zase vypravoval princův komorník Pišta.

Úřady jaly se hledati zmizelého protivníka princova, který se byl zapsal ve svém hotelu prostě slovy: K. Svoboda z Vídně, ale ničeho se nedopátraly. Matka princova a jiní jeho příbuzní, kteří rovněž se tu sjeli, zdráhali se vypovídati v té příčině, a leccos se mluvilo o jakémsi listu, v němž raněný žádal, kdy by v souboji padl, aby nikdo se netázal po jeho protivníku.

Za to brzo se proslýchalo, že kněžna B. poslala strašný dopis slečně Moreno. Slečna všecka ne svá, ukázala ho své věrné komorné.

„. . . Vy jste ho vlákala do svých tenat,“ stálo prý v něm. „Co pak jste se domnívala, že bychom Vás byli přijali do svého kruhu? Buďte prokleta, prokleta matkou, která pro Vás ztratila syna!“

„Ach Bože,“ naříkala Betty, „naše slečna to odstůně! do smrti nebude vesela . . . A tak jí to všecko zkazil ten mizerný doktor! Kněžnou mohla být . . . o takové štěstí ji připravil! Jako bych pořád

nebyla povídala, aby tomu doktorovi ukázala dvéře . . . už ve Vídni, kde se o ni pokoušel . . . Ale ženské od divadla nemají rozumu . . .“

Nedlouho potom odjela slečna Mercedes Moreno z Išlu, kde rozruch z osudného souboje vzešlý by ještě dále byl potrval v celé své síle, kdy by ho nebyly vážné politické události zatlačily do druhé řady.

XVI.

Ve Vídni zatím napjetí rostlo neustále. Válka byla přede dveřmi; mluvilo se cosi o kongresu a konferencích, které chtěl svolati císař Napoleon a na kterých se mělo pojednávat o palčivých otázkách, jež tehdáž světem hýbaly. Marné počínání! Brzo se každý těm konferencím smál, a listy druhu velmi pochybného o nich přinášely více méně podařené vtipy. Do všeho lidu vjelo nesmírné válečné nadšení; Vídeňané neustávali utloukat Prušáky plácačkami na mouchy, namlouvajíce sobě, že v Prusku panuje hrozný strach; o Italii mluvilo se mnohem vážněji. Nadšení Vídeňské mělo tu praktickou stránku, že dobrovolníci proti nenáviděnému nepříteli jenjen se hrnuli pod prapory. Nehledíc k vlastním Vídeňským dobrovolníkům, kteří ve svých chocholatých kloboucích, hnědých bluzách a modrých spodkách nemeškali všude se objevovati, jichžto řeči sice Prušáky srdnatě rdousily, jichžto statečnost však nenalezla příležitosti, aby se osvědčila v boji s nepřítelem, také k řadovému vojsku dávalo se množství mladých lidí. Přijímali je na čas války; intelligence v té příčině byla zvláště vítána, jako by se tušilo, že v nedostatku intelligence spočívala slabá stránka vojska jinak výtečného.

Ve Vídni samé střídaly se pluky, ubírající se na sever; denně procházela nová a nová vojska; vojáci ověnčeni listím dubovým hlučně bývali vítáni obyvatelstvem, které jim snášelo, kde co mělo.

V Alserovských kasárnách, právě vedle všeobecné nemocnice, zřízena kancelář, v níž odváděni dobrovolníci, vstupující do řadových pluků. Po celý den tam byla velká tlačenice, na sta mladíků dávalo se odvésti.

Jakýsi medik, ubírající se kolem, spatřil Karla Svobodu, an právě vcházel do velikých vrat. Svoboda byl nápadně bled, zrak jeho potrhán.

„Jdeš se dat na vojnu?“ tázal se medik.

„Možná,“ odvětil krátce Svoboda a zmizel v průchodu.

„Vy se chcete dát odvést?“ tázal se objevivšího se v odvodní kanceláři jakýs obstárlý důstojník.

„Ano, pane . . .“

„Máte povolení od rodičů?“

„Není třeba, jsem plnoletý.“

„Bude z vás statný voják. Čím jste se zabýval dosud?“

„Jsem absolvovaný medik.“

„Těch potřebujeme; přihlašte se u zdravotního oddělení.“

„Nikoli. Chci bojovati s nepřítelem.“

Čvrt hodiny po tom byl Karel Svoboda odveden a pod přísahu vzat; za hodinu ubíral se do transportního domu, jsa přidělen jakémusi

vlaskému pluku, ubírajícímu se na severní bojiště. Druhého jitra byl na pochodu do Moravy.

Zatím jeho přítel Zakolanský trávil hodiny a dni v nevýslovných úzkostech, které sdíleli také pan Müller a jeho energická panička; ba i Kousálek zapomínal na šprýmy své. Navrátiti se do Čech tento nemohl, protože opět utratil peníze, jež mu rodiče byli poslali na cestu; psal o novou zásilku a čekal.

Zakolanskému vířilo v hlavě; byl právě před rozhodnou zkouškou a myšlenky jeho neustále zalétaly za zmizelým druhem, o němž žádná zvěst nepřicházela. Bezsenné noci, nekoneční dnové!

Došel ho list od sestry Svobodovy. „Co je s Karlem? Poslali jsme mu peníze na cestu, prosili, aby se neomeškal. On nejede a slova nepíše; toneme všichni u velikém strachu, matka zvláště nemá pokojné chvíle; potrváli tato nejistota, onemocní nám, pořád má ve snách děsivé vidiny. Pište nám hned a vysvoboďte nás z té hrozné nejistoty!“

Zakolanského slova ta bodala jak ostrý nůž. Co měl psáti? Každá řádka musela rozmnožiti zármutek a úzkost politování hodné rodiny. V náladě skoro zoufalé šel pátého dne po odjezdu Svobodovu ke zkoušce. Obstál při ní s vyznamenáním. Jak se byl těšil na tento okamžik! a nyní, když byl u cíle svého, tíže, která ho tlačila jako můra, nespadla s něho. Šel domů jako stroj, nedbaje toho, co se vůkol něho dělo.

A přece se děly zajímavé věci: bylo to v den, kdy došla do Vídně zpráva týkající se odmítnutí pruských požadavků ze strany Hanoverska a Hessen-Kasselska. Zástupy lidu tlačily se ulicemi; válka byla tímto odmítnutím fakticky vypověděna, a jásot z toho byl nesmírný. Kde ukázal se voják, slavili ho, táhli ho do pivnice nebo do zahrady, častovali ho, opíjeli ho a sebe ještě více, a v opojení svém vyvraceli Prusko z kořene. (Dokončení.)

V oboře.

borou stinnou
vesele plynou
čistého potůčku vlnky,
nežli slunka rozhoří se svit,
přicházejí sem se napojit
štíhlé, plaché srnky.

A když už hasne
sluníčko jasné,
jiné zas laňky sem chodí:
lesníkových dcerušek tu dvé
obnažuje bílé nožky své,
vlnkami se brodí.

Ferd. Tomek.

Mír — vojna.

V dobách dřívějších (r. 1859, 1864, 1866, 1878), kdy zřízení vojenské bylo mnohem jednodušší a armády menší, přiházely se při mobilisování, t. j. při vypravování vojsk do války tak veliké nepořádky — arci hlavně následkem ukvapené horlivosti, — že všichni znalci podobných věcí s vážnými obavami se tážou, jak bude vypadati příští mobilisace? jak to bude s těmi nesčetnými novými zařízeními a „formacemi," jak to dopadne s domobranou?

V těch věcech se neodborník nesnadno vyzná, ba sami odborníci posud hrubě nevědí, jak do toho všeho, a spoléhají se hlavně na to, že posud každá mobilisace se nějak provedla, že to tudíž s tou příští také půjde — něco se při tom arci šustne, vždyť i to vojensky vycvikované Prusko mělo při mobilisacích malá nedopatření. O Francii r. 1870 netřeba mluviti.

Načrtneme tuto nejhlavnější nová zařízení v organisaci velkých armád evropských v letech 1881—1891.

V období tom dlužno především zaznamenati rok na vojenské výdaje nejtučnější; byl to rok 1890. Toho roku vydalo Rakousko 311 mil. mark, Německo 824, Italie 402, Francie 911, Rusko 882 mil. mark.

Číslice tyto jsou ještě mnohem zajímavější, povážímeli, že Rakousko mělo toho roku 41,497.000 obyvatelů, 1.200,000.000 příjmů, 2.800,000.000 dluhů. Na vojsko vydáno bylo r. 1880 228, r. 1887 286 mil. mark; r. 1890 bylo rozpočteno 279 mil., ale 311 mil. vydáno.

Roku 1880 odvedeno k vojsku 116.505 mladíků, r. 1890 již 153.120. Při tom je zajímavo, že r. 1880 a 1890 byl stejný počet stálého vojska (při plucích) vykázán, a to 286.587 mužů.

Válečná míra mužstva počítána r. 1880 na 800.000 mužů, r. 1890 na 1,230.000 mužů.

Od r. 1880 do r. 1890 vynaloženo u nás na vojsko 2.927,640.468 mark. Při tom všem dlužno vytknouti, že Rakousko z vojenských států na vojsko poměrně nejméně vynakládá.

V Německu ve stejné době při 47 mil. obyvatelův a 2703 mil. mark důchodu vydání na vojsko r. 1880 činilo 403 mil., r. 1890 pak dostoupilo 824 mil. mark.

Roku 1880 odvedeno k vojsku 145.000 mužů, r. 1890 184.382, a dle nejnovějšího zákona (r. 1893) bude se nyní odváděti ročně 235.000 mužů.

Ve zbrani stálo v Německu r. 1880 427.274 mužů, dle nejnovějšího zákona bude jich 571.000.

V období 1881—1890 vydalo Německo na vojsko 4488 mil. mark.

Nejhůře tíží militarismus Italii. Svobodná, sjednocená Italie vyzdvihla r. 1889 z 30 milionů obyvatelstva 1593 mil. mark daní. Její vydání na vojsko r. 1880 obnášelo 160, r. 1887 224, r. 1890 402 mil. mark.

Roku 1880 odvedeno tam 65.000, r. 1890 již 113.000 mladíků! Ve zbrani měla Italie r. 1880 180.000, r. 1890 již 248.000 mužů! Válečný stav její r. 1880 činil 670.000 mužův, ale r. 1890 již 1,506.000 mužův.

Ale stálo to za 10 let 3716 milionů mark.

Rozumí se, že Francie a Rusko nezůstaly pozadu. Roku 1880 vydala Francie na vojsko 516, r. 1890 *911* mil. mark. Roku 1880 odvedeno tam k vojsku 140.580, r. 1890 již 232.000 mužů. Ve zbrani stálo tam r. 1880 440.000 mužů, r. 1890 548.000 mužů.

Ve válce hodlá Francie postaviti do pole, či alespoň *ozbrojiti* 3,756.000 mužů. Kolik je v tom kommunistů? — Za to desetiletí vydáno ve Francii na armádu 6994 mil. mark.

Rusko konečně odvádí nyní k vojsku 255.000 (212.000) — ve zbrani má 911.259 (641.858), a v čas potřeby postaví do pole 4,556.000 mužů.

Trojspolek tedy asi 6 mil., Rusko a Francie as 7 mil. mužů! A podobná mobilisace stála by *denně* právě tolik milionů mark hotových výdajů!

Co se týče Rakouska, dlužno uznati, že za posledních deset let alespoň tak divoce se nehnalo do stálého zbrojení jako jeho sousedé. Roku 1887 nastal obrat; bylo tehdy před válkou, zdálo se, že z jara vypukne, všechno se k ní na rychlo připravovalo. Halič za málo měsíců byla proměněna ve velký vojenský tábor. Roku 1888 rozmnožen počet nováčků z 95.474 na 103.000, s obojí zemskou obranou a doplňovací zálohou na 153.120, aby se dosáhlo počtu 1,200.000 mužů pro případ války.

Kromě toho co rok podnikají se změny nenadálé, na něž jsme ve 4. čísle Osvěty poukázali. Bez hluku rozmnožuje se pěchota, myslivci, zřizují se nové baterie, jízdecké pluky, i zeměbrana. Právě se chystá nová předloha, jejímž účelem jest rozmnožení cislajtánské zeměbrany z 12.000 na 26.000 mužů ve zbrani, po případě i prodloužení činné služby u zeměbrany na dvě léta.

Nejhlavnější, nejtěžší změna, která se u nás kdy stala, bylo arci prodloužení služby vojenské na 22 léta, čili zřízení domobrany.

I. H. Bučovský.

Nové písemnictví.

Básně.

J. S. Machar uveřejnil v posledních dvou letech pět básnických sbírek: *Třetí knihu lyriky* z r. 1886—1889, *Zimní sonety* z r. 1891, *Jarní sonety* z jara r. 1892, *Pêle-Mêle* z r. 1884—1890 a svazek *Tristium Vindobona* I—XX (z r. 1889—1892).

Již tento výpočet dokazuje, že básnická lodice tohoto spisovatele v horlivém proudu všemi svými vesly pracuje. Vyhledala si záludné místo uprostřed kluzkých úskalí, kde sice spleť úponek cestu neza-

mezuje, kde však vody se zdouvají a čeří, a zvolila si směr proti vlnám, jen aby mohla stále výše pronikati. Avšak loď vystupuje toliko skrovně nad roveň. Veslař stojí na ní s hlavou vztyčenou, s nejsilnějším vědomím své ceny, s ryzím přesvědčením, že jeho loď jest nejmodernější parník přední velikosti s nejbohatší výzdobou. Zří se na širém, vysokém a vystupujícím moři a spěchá v nové, posud neodkryté světy, které mu jsou jako jistá jeho kořist předurčeny a které pod jeho žezlo klesnouti musejí, byť na to celé vojsko obětováno býti mělo. Po domýšlivých, pošetilých divácích, kteří by si snad na posuzovatele jeho výpravy hráti troufali, se veslař ani neohledne. Ti toho nezasluhují. Ti bláhovci zapomínají, že také starý věk měl τὰ μεσόμφαλα γᾶς μαντεῖα, i zpupně žádají, aby — horribile auditu — poeta sebe hrdějšího, sebevědomějšího nadání zůstal poníženě skromným, bez koketního postoje, bez kapriciosních výstředností, bez nihilistické allury, bez násilnických extravagancí, bez egocentrických illusí!

V knížce Pêle-Mêle naleznete fragmenty z básně Romance o kráse, a narazíte tu na sloky, v nichž vám spisovatel esthetické svoje credo vyznává. Dle jeho mínění dlí na světě sestra Krásy, které prý tato dříve neznala: je to Pravda, která nyní nad svou sestrou ruku drží. Machar je tedy jednostranný verista. Nezná rozdílu mezi skutečností a pravdou, mezi pravdou quand même a pravdou poetickou, přehlíží, že jak antika tak i romantika byly svým způsobem poeticky pravdivy, vyhlašuje všechny jiné směry kromě verismu za odbyté a nepozoruje, že při všem svém odporu proti dogmatismu hájí neomylné dogma a že při všem svém nadšení pro svobodu nechce jí zrovna pro ty, kdo jí nejvíce potřebují: pro básníky, ano že právě on sám ve svém verismu je silným romantikem i fantastem.

Lituji velice, že se v úvahách svých tak často nemohu bez výtek obejíti, jak by si toho spisovatelé přáli. Mně to věru žádných růží nepřináší, a měl bych naopak již hodnou sbírku trnů pohotově, kdy bych jim takovou cenu přikládal, jako jejich autorové. Stalli se kdo samochtě kritikem, věru nebyla to moje maličkost... Nu, Machar činí v nejedné příčině výjimku. Machar miluje okázale pravdu, a musí ji tedy milovat i v ústech jiného, kdo se ji též odhodlaně milovati snaží.

Machar pokládá *Třetí knihu lyriky*, v Kabinetní knihovně vydanou, Ed. Albertovi věnovanou, za třetí a poslední díl svého Confiteor, tak že tyto dvě publikace s knihou Bez názvu lyrickou trilogii tvoří, kterou jakási společná neviditelná nit právě tak probíhá, jako probíhala i skutečnost od autora „poctivě," jak praví, prožitou i procítěnou a dovedně zbásněnou. „Podávám zde pravou půli lidského života — a byla to přece jen půle lepší, poněvadž ji prozařoval svit mladosti . . ." Lepší půle, prozařoval, svit mladosti — jaké to melioristické výrazy! slyšíteli, jak se tomu král Pessimismus potutelně směje?

O obou prvních oddílech trilogie — Confiteor a Bez názvu — podal jsem již v Osvětě úvahu, i mohu tedy přímo k třetímu oddílu přikročiti.

Třetí kniha lyriky zahájena jest úvodem „S novou knihou" a seřaděna do tří skupin: I. Planý mák, II. Smutná erotika, III. Poslední pohádka. Skupina Planý mák, kde na př. „Fantastická ballada" do-

kazuje, jak málo lze zůstati důsledným veristou, měla raději obdržeti název „Don Juan." Tím jest její obsah vyznačen, a patří to tedy zcela správně k celku, když nám imitátor dona Juana tvrdí:

Já jí neměl nikdy rád,
byl to smutný vlastní klam;
herec sám se vypískal —

a zní to anticipando důsledně prosaicky, když nám, ještě v drahé ovzduší bohorovné blaseovanosti a nudy pohřížen, také dokládá:

Mně to jedno, její zrak
blažili zas jiného . . .

Ovšem neobjeví se jako mstitel nějaký strašný kamenný host, ale zcela případně naivní dítě, jež podobiznu bývalého adoratéra matinčina roztrhá. Se střídači milenek à la Marietta, Kata, Tony, Elsa, e tutte quante musí se, jsouli takoví pánové z opravdového přesvědčení vrtkavými korouhvičkami na hradě lásky, milostivě nakládati. Tak to žádá nejmodernější moderno. Epikur a Stoa střídavě by zajásali — umíli totiž stoik jásati, — kdy by četli tuto sloku tančící resignace:

Žít, užívat a kvésti bez ustání,
kdy slunce plá a kdy je blankyt čist —
a když tvůj podzim — klesnout bez reptání —
na chladnou zem jak svadlý list . . .

Na štěstí najdete v témž oddíle nejednu jímavou a dojemnou vzpomínku s kyticí poetičtější pravdy v rukou: vzpomínku na rodný domov a na rodnou matku v něm. Oprášíte se z opotřebovaných, cizokrajných marot, plnými plicemi dýcháte do sebe ozonový český vzduch, oko vám svítí, jaro a léto vás omlazují. V mysli vracíte se zas a zase do milené Polabské a Pojizerské krajiny u čilého Brandýsa, u skvostné, osočované Houštky, u tichého Ostradova neb u neocenitelných Byšiček, této perly vesniček českých. Snad se bolestně zamyslíte — snad vaše zatím zemřelá dceruška trhala ty vzkvétající „květy růžobledé ocúnu," o kterých poeta se zmiňuje . . . Název serie Z antických motivů překvapuje. Verista mluví o sličné Dafně, o božském otci básníkův, o Artemidě! . . . Leč odpuštění! Antika bývá výtečnou záminkou, chceli se duchaplně vyšlehati nynějším „tupohlavým Marsyům," t. j. zlopověstným, od zkaženého světa prý chráněným kritikům s nekalou rukou a s ještě nekalejší píšťalou v ní.

Druhý oddíl obmyšlen jest nadpisem Smutná erotika. Tu imitovaný don Juan stal se imitovaným Strindbergem a nazývá ženy „buď jen poblouzením anebo Stvořitelovým špatným vtipem:" nemají citu, nemají soudnosti; jejich slzy nejsou více než líčidlem a pastí zase; jsou naším zlem, a bez nich byl by člověk snad až příliš blažený. Nevíme, kde náš Theseus míval oči a cit a soudnost, ale víme, že jako Strindberg našel výjimku, a to vzácnou výjimku ze svého pravidla — svou šedookou zlatovlásku, již prosí, by rozťala uzel těchto pessimistických veršů:

ty vyvrať mi je v chvíli tklivé,
až semkneš ramínkem mě svým —

jsem z čeledi té důvěřivé
a tobě všechno uvěřím.

Touto zlatohlávkou jest oddaná jeho manželka, pravá jeho Ariadna. V ní poznal první lásky hodnou ženu, jež dle jeho vyznání jediná jej mohla učiniti šťastným a jediná smutnou jeho erotiku zakončiti. Teď našel i lásku k životu, i víru v sebe, v ni a v svět, i našel třpytnou hvězdu naději. Teď náleží všechna jeho vzpomínka jí. A pak, pak — modlí se za ni, za její štěstí, za její tichou v neštěstí smrt . . . Přeškoda jen, že básník zapomněl na něžného bratříka slečny Pravdy: na jemnocit, a na jeho sestru: mlčenlivost.

Třetí oddíl Poslední pohádku básník věnoval svému rozhodnému kroku životnímu: svému sňatku, svému mladému štěstí v Houšteckém ovzduší, své útulné domácnosti a — své lhostejnosti k ostatnímu světu. Ve většině těchto slok jeví se poeta zase sám sebou, je svým. Zde má jeho pravda zdravé tváře a silné struny.

Macharova lyrická trilogie končí tedy v závěrku v každém spůsobu šťastně.

Sbírku *Pêle-Mêle*, J. V. Sládkovi věnovanou, nazývá spisovatel „jednu ze svých nejmilejších knih." To vybízí k poznámce, k upozornění na známý výrok Lessingův o tom, jaké dítky mají rodiče i básníci nejradši. Výrok tento hodí se též na Macharovu Směs o životě, štěstí, poesii atd., s jejími skizzami, pastely, genry atd. Kdo básníka osobně zná, pocítí s ním rozdíl mezi životem v jinošství, životem blahých mladých snův a tužeb, a mezi životem v těžkém věku mužnějším — čas setře s křídel poslední jich pel, vrstevníci člověka kdesi zapomenou:

Teď v šedý prostor kanceláře
na hrozných číslic hromadu,
jak z mladosti sen, padá záře
mu hasnoucího západu.

V těch stěnách jest verš „jak pták, jenž o železné dráty si v kleci hlavu krvaví." A před východem z těchto stěn s kyjem stojí dura necessitas! — To částečně vysvětluje menší cenu svazečku.

Hodující pessimismus hlásí se zase k novému právu. Pamatuj na smrt a užívej! Směj se, naříkej, a směj se zas! Kdy by smrt řekla: „Pojď!" — jdi! co je to štěstí? Jsili básník, vysměj se sám sobě, že tak velice soudem lidí opovrhuješ, ale ze zvědavosti hoříš, „co zrovna tomu řekne kritika!" Jsili mlád, jak jsi k smíchu se svým vážným nadšením, se svou šálivou slávychtivostí — všecky země koruny české jsou plny bezhlavých, od kosti špatných, ze řemesla zákeřných lidojedů, kteří ti budou bráti jmeno, myšlenky i čest. Jak jsi k smíchu, jestliže se ani teď nezasměješ! A slyš to, slavný český literáte: neníli to „trpké k vzteku, že vždy se jmenem tvým ten každý had a hlupec," Thersites a Herostrat bude chován,

že třeba souzen soudem budoucím,
při jmenu tvém bude pojmenován.

Machar nyní dobře ví, jaký posudek ve svém Sonetu-plagiátu do veřejnosti dal o Klášterském, jaké mínění o Homérovi, Shakespearovi,

Byronovi atd. pronesl, a komu se vyjádřil, že z německých básníků sice na př. ještě tak trochu Goetha do literatury laskavě připouští, ale nikoli Schillera. Co by tak řekl, kdy by jej příští literární dějepisci obštědřili oněmi překrásnými jmeny, kterých zde nechci opakovati? Nechte toho, pánové! Dělá to dojem, jako byste mívali nouzi o látku. Výrazy přehnané nevlídnosti zanechte jiným, čtenář béře vaši knihu k vůli jiným požitkům do ruky! — Ostatně si spisovatel sám odporuje, když později se posmívá, že si sbor našich básníků přeje kritického mesiáše, který by nosil snopy vavřínů. — Jest litovati, že Machar dotčené již fragmenty z Romance o kráse, které stručnou historii krásné umění svým způsobem nastěňují, nedocelil, neboť dílko toto vyluzuje nelíčený obdiv, jak mohl autor býti s to, v této stručnosti tolik obsahu tak jasně vysloviti. Zajímavy jsou rysy, kterými v Causerii svoji Musu vyličuje: má moderní šaty, střevíčky z atlasu, tmavou růži u pasu, ne zrovna krásné, ale interesantně *pobledlé* líce, hluboké a *chladné* oči, t. j. má — což básník netuší — rysy romantické. Typický zjev vynucuje mu v žalozpěvu Památce přítele (K. K.) nejeden povzdech: jak to žalostno, co mladých ideálů někdy skryje hlína hrobová! Ve slokách literárních čteme, co z celé autorovy činnosti již víme: že nemiluje poesií řádných, bezúhonných, lokajských, ale že má rád verše volné, smělé, které třeba *drsně* zvučí. Já však bych si upřímně přál, aby v jeho spisech bylo těch drsností, suchostí, jazykových neznalostí atp. méně. Zejmena těch prosaických suchostí, k nimž ho praedilakce ke každé, i nepoetické pravdě tak často svádí. Co pak té *falešné* morálky se týče, jsme také my rozhodně proti ní.

První skizza je věnována hlavní bitvě z r. 1866. Mnoho z nás, jako básník se svým otcem, slyšelo ty daleké dělové rány v úzkostech o naše království. Zdařilý je portrét „V rámci května," portrét moderní dámy; za to není „O jedenácté hodině" než planý ragout. V slokách „Včera už . . ." podává nám veršovec obrázek slečny, která se dala předejít ve výpovědi z lásky. Obratně nakreslena je „Skizza před bouří." Prostoduché podivínství jeví zase básnička „Podzim v lese," v níž nás básník ujišťuje, že prý „ty naše ženy jsou nejkrásnější v podzimi." Více veršů věnováno je dívkám zle sklamaným. Závěreční malí „Tři mušketýři" z Brandýsa vás dosti pobaví. — —

Jarní a Zimní sonety jsou pokračováním sonetů Letních, v Osvětě mnou již oceněných, a čtverokvětá kytice tato bude snad již co nejdříve sonety Podzimními doplněna.

Zimní sonety — počtem 47 — připsány jsou J. V. Slukovu, jemuž věnován i Sonet dedikační, v němž se nám autor svěřuje, že kdys jako drobný student s galerie našemu vynikajícímu herci nadšeně tleskával a že často ve snění u něho dlí, vše z duše mu přeje a vše závidí. Po směsce Sonet o mlhavém ránu dočítáte se zase starých nářkův: na červa, který nám kořen žití užírá, na prázdno, do kterého se život řítí atd. „Sonet o mém očistci" jest jako předzpěvem Tristium Vindobona. Básníkovi je tam v té cizí, nesrdečné metropoli nevlídno, teskno, dusno, zejmena k západu slunce. Táž apathická, s tichou zoufalostí si pohrávající nálada převládá i ve výjevech a črtech, dále v knize kupených. Sonet o dobrodiní měl zůstati v zásuvce. Pěknou

jest filosofická otázka v Sonetu metafysickém po „hrozné“ záhadě, jak věčnost, matka zívajících nud, „veliká, šedá, divá,“ se vejde v nás... v tak bídné zrnko písku. Pravdivě znázorněn dojem při čtení dávné historie, na př. Jiráskovy: jak čtenář dál a dál se ztrácí v místě, v době a mizí „kdes v té hrůze sobě, sobě...“ Zábavně působí satirický hymnus: „Buď zdráva fráse!“ Zvláštní je malistovo vyznání v Sonetu o naději: že mívá chvíle, kdy by prožít chtěl zase znova to své „zašlé živoření“, ačkoli mu pokrok není nežli hon lidstva po cestě krvavé s měnivou stafáží a nade vše nerozluštitelný problém života ční. Básníkovo přepjaté zlověrství poráží však nejlépe Sonet pro mou ženu, tato svěží kresba dámy se smíchem dětsky rozpustilým, s vonným dechem a přelétavým žertem. Totéž platí o mistrném „Portrétu mé matky“. Sonet časový o prudkém řádění Času v lidské společnosti přesahuje co do nálady všechny znělky sešitu.

Jarní sonety — počtem 42 — Jaroslavu Vrchlickému posvěcené, z počátku vějí zase sychravě. Země prý v hnědém hávu staré jeptišky před nebem činí pokání, ale nebe udělá nejlépe, když neuvěří této koketě, která si v bobtnající pupeny skryla plesový šat zelený! Však co na tom na všem! Všechno je tak staré, opotřebované — jen toto tvrzení ne. A proto (fin de siècle) zase něco, něco nového! Ach, ty bacilly bolesti! ta miasmata dávných utrpení! ach, ta otrávená země proklatců étherem se šinoucí! A ty achy! Vždyť jsou tak lichy; vždyť je cit harlekýnem! — A člověk skorem jásá, že není sám — že trpíme zde sborem... Sonet o „?“ je trochu paradoxní, poněvadž by neměl žádných „??“ znáti, kdo má v rukou nejvzácnější privilej světa: privilej pravdy. Originálně zní více méně humoristický Sonet myšlený českým čtenářem: jaro je doba včel, ptactva, tepla, slunce, však proč plodí nám též ty nešťastné cestopisy! „Sonet pro mé korrektní sudiče“ tvrdí, že básníři v čas zlý „přec jen něco dovedli“ a mohou „snad teď právo mít si také něco dovolit...“ Ó zajisté, a korrektní sudič smí si v tento proň ještě horší čas snad rovněž dovolit, aby pověděl, co si o tom myslí. Sonet za dubnového spleenu i Sonet o západu slunce v Pratru a Sonet za červnového poledne jsou příliš popisné; to není než veršovaná prosa. To by mu dosvědčila i jedna z těch pěti, deseti dušiček, jež by aspoň čtvrtku toho důmyslně pochopila, co básník do svých děl kladl, byť s ním sdílela a mnohému veršovci do alba vepsala názor Sonetu o definici moderní poesie: že „fráse velkohubé, jalové“ poesis nejsou. Střízlivě končí Sonet in memoriam žijícího, a ještě střízlivěji zní povzdech fin de siècle: „Mně protiven jsi, bílý měsíci!“ Ještě štěstí, že slunce vyvázlo! Já být nejmodernějším blaseovancem, zamítl bych i ten „věčný oheň“. Bylo by to rozhodně interesantnější, bylo by to zas něco, něco nového. Co konečně na tom, „že všecko, čím zde jsem,“ je, slunce, z tebe! Sonet na adresu naší klerikální kritiky spisovatel přeherodesoval. To „vzteklé slovo“ odráží se na svého původce zpět. Sonet pro žáky středních škol jest útok na esthetiku, jejž její „kleté systémy“ snadno vydrží. Milounký je „Portrét šťastného člověka“:

Je to (jen) jeden andělíček živý
z Rafaelovy dole Sixtiny,
ten v levo. Synovec můj —

jemuž je rok. Hádankou končí Sonet epilog:

> Však s Bohem, jaro . . . Není dechu
> ti postačit . . . A příště, hochu,
> už budu jen tvůj statista.

Machar píše skoro vždy a všude velmi pružně. A skutečně skoro vždy a všude píše jen, co viděl, prožil a svým spůsobem procítil. Jeho sonety vyhýbají se však formě *pravých* sonetů. Nápadna jest básníkova přílišná záliba v prosaickém slovese „býti".

Machar cítí se ve Vídni vyhnancem jak Ovidius v Tomech, a že tento Římský básník napsal svých Tristium ex Ponto libros quinque, pojmenoval Machar své quasiexulantské nářky: *Tristium Vindobona* I—XX (Žalozpěvů z města Vídně číslo 1. až 20.) i věnoval knihu Aloisu Jiráskovi. Nevím, jak tím bude výtečný náš vypravovatel potěšen. Neboť kniha obsahuje vynikající, ale také nejvelkoslovnější a nejošklivější verše, jaké kdy kterým pérem byly napsány. Jsou to skutečná tristia, tristia tristissima. Machar odříkal se politických básní, a již vězí až po ústa v nich. Splnila se na něm Renanova sentence o horkokrevných lidech. Politika má rozpálené skřipce v záloze a popálí mnohého skutečného i lepenkového lva, když na ni nezkušenou tlapou sáhne. Ale politika, sledovaná sebevědomým národem, může se státi a stala se nezřídka žehnající Musou tomu, kdo před ní s oddaným srdcem předstoupí.

Machar začíná svými prvními Vídeňskými dojmy: „Tak už jsem viděl léto v skonu v svém dobrovolném vyhnanství," „kde šedé mlhy rubáš předou po šedé smutné ulici" a kde „vše trpí jakýms těžkým snem"; tu vzpomíná tedy na jiné, lesknė, zlaté město, do něhož se již vrátit nehodlá, i vzdychá:

> Má Praho, kolik předtuch střídá
> se denně duší sklíčenou,
> že už mé oko neuhlídá
> tu panoramu vznešenou!

Po celém Podunajském městě burácí valčík, a přece nepřestává v duši žíti tón hořkosti; tam mají pro náš národ „posměch ironický, jenž prochvěje až k duše hlubinám."

> Zvuk starých palcátů sem slyším chvíli —
> však švihá se jen mocně do vzduchu . . .

Z té duše napsány jsou sloky „Na Kahlenbergu" všem, kdo také nějaký čas ve Vídni prodleli, a velmi případně zní zejmena také diatriba:

> Ó moje otčino, ne tam, kde vřava denní
> a bombast žurnálů a fráse bez citu
> tvou bytost tahají v sobecké zápolení
> a jmeno tvé si píšou do štítu — atd.

Žurnalismu nezbývá nežli zvykat si na metakritiky. Ostře, ale zdravě fičí to, když slyšíme, jak našinci kolísají „se svou sympatií z Východu v Západ, ze Západu v Východ s chybami obou, ne však jejich silou." Pozoruhodné je též intermezzo „Padlým u Sádové". „Hořký

žalm“ zabývá se faktem, že hlavní politickou činností je zrádcování. U nás platí mandát, že nikdo nesmí býti Pravočechem, jak toho žádá čest a prospěch národa. Co však Machar ve své „Situaci“ napsal, nemůže zodpovídati, co ve své tříhvězdce (***) vyvedl, nemůže mu být odpuštěno. Je to úder velkoslovného odvážlivce ve tvář naší minulosti, našich předků, našeho palladia, naší národní cti, našeho národního bytu a citu.

Avšak nebudu se rozčilovat a půjdu co možná chladně dál. Ve slovech: „Kdo bojuje, jen žije“ je pouze kus pravdy; totéž platí o síle negace: Darwin ví také cosi o vývoji, rozvoji, průvoji. Komedie „V parlamentě“ velmi trefně šlehá *lhostejnou* zimničnost jistého počtu *jistých* poslanců. Mezi velkoústá tristia čítám i znělku k theorii negace: „Intermezzo.“ Poslání „Polsce“ stojí však za to, by je Poláci uvážili. Verše „V soumraku“ hlásají zase takové papírové rekovství: spisovatel želí toho, že nezastihnul Veliké revoluce — byl by prý s úsměvem položil svůj krk pod guillotiny nůž. Cosi podobného naleznete i v pozdější „Theorii.“ Obraz „Prvního května“ zasluhuje však veškeré chvály. Živě líčí nám autor pestrý příliv boháčův a dělníků spěchajících do Pratru. Hrdla pracovného lidu otřásají širé okolí Hymnou práce, a vracejíce se do města, hučí a hřmí jich odliv: „mané zříš, zda nejoví se oku“ dívka s frygickou čapkou. „Evropa“ je chorobné dítko slaboučkých forem, ale chová v sobě milý kus oasy: spisovatel — ovšem nedůsledně — věří ve zdravý kořen svého národa. „Dějiny lidstva“ znají toliko historii o dvou pohádkách: pohádku o ztraceném ráji, který minul, a pohádku o lepší budoucnosti, k níž je zoufanlivě hrozná cesta —

a toť dva póly, mezi nimiž bije
se celé moře lidské tragedie.

„Epitaf XIX. věku“ nemůže ovšem příznivě zníti, to by nevypadalo nejmoderněji; věk páry, elektřiny, věk Darwinův, věk zrušeného poddanství, věk národní obnovy atd. bude prý nucen příští věky prosit o milosrdný soud!

Ještě báseň, a jsme u konce. Oddechneme si, že tento Epilog vyznívá potěšným akkordem, že slyšíme, jak spisovatel volá k otčině: „Buď zdráva!“ a knihu zavírá:

Já na tě vzpomínám, mně po tobě se stýská
a mám tě z celé duše rád!

Opakuji: sbírka má líc a rub, ale rub, který ji stáhl do prachu.

Frant. Zákrejs.

R. 1893. Čís. 12.

OSVĚTA

Účastenství dělníků v zisku podnikatelském.

Podává
dr. Frant. Čuhel.

Poslední stávka v uhelných pánvích anglických a francouzských, jež svými rozměry překonala všecky dosavadní stávky dělnické, postavila zase jednou spůsobem velice patrným před oči i těm lidem, kteří se o hmotný blahobyt svých bližních co možná nejméně starají, onu hlubokou nespokojenost velikých, prací rukou svých se živících zástupů s nynějšími poměry hospodářskými, kteráž je charakteristickým příznakem našeho věku. Nespokojenost tato tkví sice ve všech vrstvách t. zv. nižších a středních — důkazem toho jsou otázky rolnická, maloživnostenská, úřednická, učitelská a j. — ale v žádné z těchto tříd nenabyla tak důtklivého výrazu jako v třídě dělnické, a to zejmena v dělnictvu průmyslovém a hornickém.

Kdo nepředpojatě srovnává poměry přítomné s minulými, nemůže popírati, že nikdy nemělo se dělnictvo lépe, než se má nyní: nikdy nepečoval stát o zdravotní zařízení dílen i bytů tak výdatně, nikdy nebyla doba pracovní kratší, nikdy nebyly mzdy vyšší. Jestliže všecky tyto pokroky dělnictvo neuspokojují, sluší příčinu toho hledati v té okolnosti, že vzrůst blahobytu jeho zůstal daleko pozadu za vzrůstem celkového blahobytu národního a zejmena za ohromným nahromaděním bohatství v rukou těch tříd, pro něž dělnictvo pracuje a pracovalo. Dělnictvo domnívajíc se, že toto bohatství pochází z jeho mozolův a že o ně od podnikatelů jest šizeno, domáhá se netrpělivě dalšího zvýšení mzdy a snížení doby pracovní, kdežto podnikatelé, poukazujíce na to, že zisk jejich vždy více klesá, prohlašují, že by vyplněním požadavků dělnických byli zničeni, a rozhodně je zamítají. Tak panuje mezi oběma třídami stálé napjetí, jež každé chvíle v nějakou větší nebo menší šarvátku na tom či onom konci světa propukne.

Poměry tyto nemohou nikomu, komu pokrok lidstva na srdci leží, býti lhostejny. Není tudíž divu, že zejmena četní národní hospodáři, jak theoretikové tak i praktikové, otázkami těmito se zabývali a vy-

myslili rozličné léky, jimiž by sociální chorobu našeho věku bylo lze vyhojiti. Mnozí z nich domnívali se, že nalezli universální prostředek, jímž by se celá sociální otázka dala odstraniti; jiní pokoušeli se jen o rozřešení otázky dělnické, kdežto třetí obrali si za předmět svého badání jen část otázky dělnické, totiž otázku mzdy, soudíce, že podaříli se přivesti podnikatele i dělníky k tomu, aby se shodli o spravedlivé odměňování práce, rozřešení ostatních částí otázky dělnické pak již bude mnohem snadnější.

Vynikajícím stoupencem tohoto posledního směru jest vydavatel Bostonského časopisu The Literary World N. P. Gilman, jehož pod titulem *Profit Sharing between employer and employee* (dělení zisku mezi zaměstnatelem a zaměstnaným) na počátku r. 1889 v Bostoně a Londýně vyšlé dílo od Londýnského časopisu Journal of the Royal Statistical Society prohlášeno bylo za spis v oboru tom klasický a od poroty poslední světové výstavy Pařížské vyznamenáno bylo zlatou medaillí.

Gilman nebéře v pochybnost oprávněnosti obecně platné soustavy podnikatelské, jelikož odvolávaje se na nepatrné dosud úspěchy, docílené výrobními společenstvy, pokládá účastenství podnikatele při výrobě a výměně statků za nezbytnou podmínku jejich zdaru. Proto také nesouhlasí s těmi, kdož mzdu, jež za soustavy té tvoří odměnu za součinnost dělníka při výrobě a výměně statků, prohlašují „za kletbu společnosti, naprosto nedůstojnou vyššího stupně kulturního,“ nýbrž vidí v ní výsledek přirozeného vývoje z dřívějších způsobů odměňování práce, jenž celkem sice jest velice nedokonalý, jejž však dle jeho mínění lze zlepšiti a zdokonaliti. Zdali a pokud názory tyto jsou správné, hodláme jindy zevrubněji vyšetřiti; dnes chceme, pokud skrovné místo naše dovoluje, vyložiti podstatu a účinky onoho zdokonalení soustavy mezdní, od níž očekává smíření zájmů podnikatelských a dělnických.

Z úst podnikatelů slýchati jest často stesky, že dělníci nevěnují práci své žádné pozornosti, že jsou neobratní a líní, že i to málo, co vyrobí, jest nedokonalé a že při tom pokazí veliké množství nástrojův a proplýtvají mnoho materiálu, naproti čemuž staví horlivost, s níž oni sami práci se oddávají. Stesky tyto jsou zcela přirozené: věnujeť podnikatel horlivost *svému* dílu; čím větší jest jeho přičinění, tím hojnější jest také jeho zisk, kdežto mezi odměnou, kterou béře dělník za účastenství při práci, tedy mzdou a jeho přičiněním, zpravidla takovéto přímé souvislosti není.

Nejrozšířenějším spůsobem odměňování dělníků je totiž mzda časová, která nejméně dovede se přispůsobiti záslužnosti dělníkově, berouc zřetel jen ku průměrné výkonnosti jeho, následkem čehož pilnější a dokonalejší dělník pozbývá všelikého popudu k větším a lepším výkonům, ba vida, že i nejhorší dělník stejně s ním jest odměňován, snadno i sám v nedbalost upadne. Tyto nesrovnalosti vedly v mnohých odvětvích výroby k zavedení mzdy úkolové (od kusu), kterou lze sice množství výroby značně zvětšiti, ale zpravidla na ujmu důkladnosti její. Horlivé dělníky svádí tento spůsob mzdy mimo to často ku přepínání sil, a poněvadž podnikatelé nezřídka bývají tak nesvědomiti, že dosáhneli výdělek dělníka značnějšího obnosu, nežli jaký pokládají za

přiměřený, sazbu mzdy snižují, jest mzda úkolová v kruzích dělnických velice neoblíbena. Jindy bývá horlivost dělníků podněcována prémiemi, splatnými, jestliže vyrobí více, nežli podle průměrné výkonnosti dělníka jest určeno, kterýžto spůsob má stejné výhody i stinné stránky jako mzda úkolová. Aby dělníci dbali o to, by zhotovovali pouze dobré zboží, bývají odměňováni prémiemi dle kvality, a aby byli opatrni při zacházení s přístroji a šetřili materiálií, udílejí se jim prémie za spořivost. Konečně poskytují se v některých obchodech, zejmena se střížným zbožím, prodavačům prémie dle množství, jež odbudou.

Uvedené druhy mzdy mají hlavně ten účel, aby vzbudily v dělnictvu podobnou horlivost při práci, jakou má sám podnikatel; kdežto v následujících spůsobech mzdy spatříme první pokusy, učiniti dělnictvo účastným v zisku podnikatelském, t. j. v oné více méně nezasloužené, z veliké části jen od obchodních konjunktur závislé differenci mezi cenou výrobní a cenou prodejní. Jedním z těchto spůsobů jest t. zv. *měnivá stupnice* (sliding scale), užívaná v četných uhelnách a v některých železárnách anglických a severoamerických, pomocí kteréž se mají mzdy automaticky upravovati dle prodejní ceny uhlí či železa, a to tím spůsobem, že se nejprve čas od času stanoví normální mzda (standard), povinná při jistých normálních cenách výrobků, načež má mzda tato podle jisté stupnice percentové stoupati nebo klesati, jak cena výrobků v místě těžení dle jiné stupnice percentové stoupá nebo klesá. V theorii vypadá tento spůsob stanovení mzdy velmi pěkně, ale nikoli v praxi, kdež určování standardu a spletené výpočty působí veliké obtíže. Proto také nenabyla měnivá stupnice mimo zmíněná dvě odvětví výroby dalšího rozšíření, a též zde není počet závodů jí užívajících příliš značný. Jakožto prostředek k zamezení stávek pro nesrovnalosti mezi zaměstnateli a dělníky co do výše mzdy osvědčili se v Anglii a Francii zavedení dohodčí a rozhodčí úřadové, kteří berouce při svém rozhodování za základ taktéž prodejní cenu výrobků, výrokem svým snaží se docíliti téhož účinku, k němuž měnivá stupnice samočinně směřuje, totiž aby mzda dělníkova přispůsobena byla výdělku podnikatele. V obou těchto spůsobech spatřujeme sice účastenství dělníků v zisku podnikatelském, ale ve formě ještě nevyvinuté, poněvadž změna mzdy neřídí se dle skutečně stanoveného čistého výdělku, nýbrž dle prodejní ceny výrobků, jež sice pro výši onoho výtěžku jest velice důležita, ale jejíž vliv může jinými okolnostmi býti značně porušen. Ve své ryzí podstatě provedena byla zásada účastenství dělníků v zisku podnikatelském po prvé od Pařížského natěrače a malíře pokojů *Leclaira*, jehož osobnost i dílo zasluhuje obšírnější zmínky.

Edme Jean Leclaire narodil se 14. května 1801 ve vesnici Aisy-sur-Armançon (dep. Yonne ve Francii) jako syn chudého obuvníka. Když v 10. roce svém opustil školu, aby se stal pasákem, uměl jen málo čísti a psáti. Pasačiv dvě léta, pracoval 5 let jako učedník zednický, načež se pustil s ženci, s nimiž se nahodile setkal, do Paříže, kdež vstoupil k jistému malíři pokojů do učení. Pilností a přičinlivostí svou dokázal, že po třech letech stal se již dozorcem nad dělníky s denním platem $3\frac{1}{2}$ fr., z něhož ušetřil si v krátkém čase 600 fr.

na vyplacení se z povinnosti vojenské. Při tom hleděl stále vzdělání své pilným čtením všemožně zdokonaliti. V krátce postoupil za dekoratéra s platem 6—8 fr. denně, z kterého, ač se v 22. roce oženil, ušetřil si 1000 fr. a založil r. 1827 vlastní živnost. Již za 2 léta odvážil se převzíti malbu 7 domů, při čemž se musel pro případ, že by nebyl v čas hotov, zavázati ku pokutě 20.000 fr. Leclaire nade vše očekávání soudruhů smlouvě dostál, jelikož dělníkům na místě obvyklých 4 fr. platil denně 5 fr. mzdy a sám s nimi pracoval, i vydělal při této zakázce 6000 fr. Výtečné výkony Leclaira a jeho zřízenců vzbudily pozornost četných architektův a podnikatelů, tak že již r. 1834 mohl zaměstnávati 60—80 dělníků. Založiv r. 1834 nemocenskou pokladnu pro své zřízence, zabýval se dále otázkou, jak postarati se o ně pro případ, že by se stali nespůsobilými ku práci, a jak odstraniti nesrovnalost mezi jeho a jejich prospěchy. Četl kde jaký spis národohospodářský i sociálně politický domnívaje se, že najde v nich nějaký pokyn pro svoje záměry, ale nenalezl, čeho hledal. Tu navštívil jej kdysi roku 1835 Frégier — jenž pracoval tehdy o svém, později (r. 1840) pod nazvem „Nebezpečné třídy“ vyšlém spise — chtěje s ním promluviti o živobytí jeho zřízencův, a nadhodil mu, že by bylo možno nejlépe předejíti nepřátelství mezi zaměstnateli a dělníky, když by se tito stali účastnými zisku podnikatelského. Leclaire s návrhem tím nesouhlasil, pokládaje jej tehdy za neuskutečnitelný; ale r. 1840 rozbřesklo se mu pojednou, že by účastenství dělníků v zisku bylo s prospěchem nejen jim, nýbrž i jemu, a jal se činiti přípravy, aby myšlenku tu provedl, kdežto Frégier, vlastní původce její, ve svém spise ji prohlásil za stvůru bez těla a bez duše.

Když Leclaire r. 1840 dělníkům svým záměr svůj sdělil, nenašel proň mezi nimi ještě zvláštního nadšení, pročež se rozhodl, že s provedením jeho nějaký čas počká. Teprve dne 15. února 1842 oznámil jim, že se zavazuje počínaje 1. lednem t. r. děliti se o čistý zisk s dělníky jistý čas u něho zaměstnanými a v práci vynikajícími, již tvořiti měli jakousi elitu (jádro), avšak předpokládaje, že docílí se aspoň takového výdělku jako dosud. Také tenkráte nalezla se mezi dělníky jeho ještě menšina, která záměru jeho nedůvěřovala, a od dělnického jednoho listu musel snésti dokonce výčitku, že novota jeho jest záminkou, aby mohl dělníkům mzdu snížiti. Ale všecky obavy se rozprchly, když Leclaire dne 12. února 1843 jádro dělníků k účastenství v zisku oprávněných — počtem 44 — kolem sebe shromáždil, a vysypav na stůl 12.266 fr. oznámil jim, že to jest na základě bilance jejich podíl ve výtěžku za rok 1842, z něhož na každého dělníka dostalo se průměrně 280 fr. Takovýto argument musel arci i nejzatvrzelejšího Tomáše přesvědčiti. Vymizel poslední zbytek nedůvěry, a každý dělník šel s plnou důvěrou a s největší horlivostí do práce. V příštím roce mohl Leclaire rozděliti mezi 82 dělníků 20.000 fr. a v dalších 4 letech mezi 80—98 dělníků vždy 19.400 až 20.800 fr.

Od r. 1838 trvala při závodě jeho pomocná pokladna, pouze z výtěžků závodu dotovaná, jejíž jmění po 15 letech se vždy mezi dělníky mělo rozdíleti. Prvé rozdílení stalo se r. 1853, při čemž na každého

podílníka přišlo průměrně 546 fr. Nežli však došlo k druhému rozdílení, rozhodl se Leclaire pokladnu tuto změniti v pensijní fond a učiniti z ní úhelný kámen své soustavy. Roku 1863 dal ji zapsati jako samostatný spolek a přijal ji jako tichou společnici s kapitálem 100.000 fr. (jmění její obnášelo tehdy 116.442 fr.) do firmy. Do této pokladny plynuly nyní každý rok pětipercentní úroky z jejího jmění a pětina čistého výtěžku celého závodu, kdežto tři desetiny jeho rozdílely se hotově mezi dělníky v poměru k jejich pevným mzdám.

Chtěje nabyti přesvědčení, že závod od něho založený jakož i zavedené při něm rozdílení zisku mohou státi na vlastních nohou, uchýlil se r. 1865 po smrti své manželky do soukromí a za několik měsíců po té vzdal se i předsednictví u výpomocné pokladny ve prospěch Karla Roberta, jednoho z nejhorlivějších apoštolů myšlenky Leclairovy, jenž místo toto dosud zastává. Roku 1869 a 1870 dal Leclaire domu svému na základě dlouhých porad s předními zástupci dělnictva novou organisaci, následkem které má nyní účastenství v zisku každý dělník, třeba jen několik hodin v závodě pracoval. Dočkav se toho, že organisace jím v život uvedená, ač o ní před r. 1869 sám nic do veřejnosti nedal, stala se předmětem obdivu vynikajících národních hospodářů (jako byli John Stuart Mill, Laboulay, Jules Simon, Léon Say, Michel Chevalier a j.) jakož i předmětem úvah v četných spisech a článcích novinářských, zemřel 13. července 1872 raněn byv mrtvicí. Dílo jeho trvá však dosud a neustále se ještě rozvíjí.

Nynější firma velkého závodu v Rue St. Georges zní Redouly & Cie; majetníci jeho jsou tři veřejní společníci, a to Redouly, jenž vstoupil do firmy po smrti Leclairově s kapitálem 200.000 fr., pak Valmé a Beudin, kteří jsou společníky od r. 1891, každý s kapitálem 100.000 fr. Tichou společnicí jest výpomocná pokladna se vkladem 400.000 fr., reservní fond obnáší 200.000 fr. Každý ze společníků obdrží nejprve 5% úroky ze svého podílu, pak 1200 fr. služného. Zbytek rozdělí se tím spůsobem, že čtvrtinu obdrží veřejní společníci, a to Redouly 12½%, ostatní po 6¼%, druhá čtvrtina připadne pokladně, a polovice rozdělí se hotově mezi dělníky a zřízence dle poměru jejich stálých platů. Roku 1889 rozděleno bylo mezi 959 zřízenců 228.000 fr., což rovná se více než 20% jejich stálé mzdy.

Vrchní vedení závodu nalézá se v rukou veřejných společníků, kteří za všeliké ztráty ručí osobně a neobmezeně, kdežto ručení výpomocné pokladny obmezuje se na její vklad, a risiko zřízenců záleží toliko v tom, že se jim po případě zmenší podíl čistého výtěžku.

Zřízenci závodu Leclairova jsou dvojího druhu: Předně zmíněné již jádro (noyau), do něhož přijímají se jen ti, kteří vynikají osobní dokonalostí a odbornou obratností; nyní jest jich asi 130. Jádro toto tvoří stálý, i v dobách nepříznivých plně zaměstnaný kmen dělnictva; z něho obsazují se také zpravidla uprázdněná místa úřednická. Jádro zastupuje veškero dělnictvo naproti majetníkům závodu, volí volitele pro rozhodčí výbor, kterému náleží disciplinární moc nad členy jádra. Jemu přísluší též voliti veřejné společníky ze středu úřednictva, jakož i dozorce a dílovedoucí. Aby se mohl někdo státi členem pokladny výpomocné, musí býti členem jádra. Výhody s členstvím pokladny spo-

jené jsou veliké. Každý člen obdrží v případě nemoci zdarma lékařskou pomoc, léky a 5 fr. denní podpory; překročili 50. rok věku a 20. rok služby u firmy, má právo na pensi v obnosu 1200 fr.; zemřeli, zaplatí pokladna za něho výlohy pohřební, vydá jeho rodině 1000 fr. pojistného a vyplácí vdově nebo sirotkům poloviční pensi (600 fr.). Jak členové pokladny tak ostatní zřízenci, stanouli se ve službách firmy ku práci nespůsobilými, obdrží sami nebo rodiny jejich pensi v obnosu 1200, pokud se týče 600 fr. Všecky tyto podpory a pense může pokladna bez závady vypláceti, poněvadž jmění její obnáší nyní už více než 2½ mil. fr.

Zřízenci domu Leclairova nevyznamenávají se však před soudruhy z jiných závodů pouze vylíčenými výhodami hmotnými, nýbrž také značnými přednostmi mravními. „Dům tento," praví Gilman, „je školou pilnosti, poctivosti, střídmosti, spořivosti, sebevážnosti, zdvořilosti a přívětivosti." Když Leclaire stal se samostatným živnostníkem, byli malíři pokojů „nejnedbalejší, nejnestřídmější, nejmarnotratnější a nejneposlušnější dělníci z celé Paříže;" nyní není pilnějších, střídmějších, dokonalejších a zdvořilejších dělníků nad zřízence Leclairovy. Leclaire odmítal rozhodně název lidumila, pokládaje instituce své za za zařízení obchodní. Ačkoli od r. 1842 do r. 1871 rozděleno bylo mezi zřízence jeho skoro 2¼ mil. fr., přece sám zanechal jmění 1,200.000 fr., o kterém nejednou se vyjádřil, že by ho nikdy byl nezachoval, kdy by nebyl dělníkům poskytl účastenství v zisku. Dělníci Leclairovi vědouce, že co firmě prospívá, také jim přináší užitek, jeví při práci své všecky ty dobré vlastnosti, jež zpravidla mívá jen sám podnikatel. Přicházejí v čas do práce, pilně a svědomitě pracují, šetří materiálií a nástrojů, zakládají si na výkonech nejlepších, v čemž je firma podporuje, dodávajíc jim materiálie první jakosti. Netrpí nikoho nehodného mezi sebou a obcházejí se zpravidla bez dozorců.

Vedle domu Leclairova jest ve Francii ještě přes 110 závodů poskytujících dělníkům účastenství v zisku podnikatelském, mezi nimi zejmena papírna Papeterie coopérative v Angoulêmu založená r. 1843 Laroche-Joubertem, slévárna v Guisu (známá pod jmenem Familistère Godin, nynější firma Dequenne et Cie), kterou založil syn chudého kováře vesnického J. A. Godin, pak obrovský závod obchodní v Paříži „Au bon marché," založený synem malého kloboučníka venkovského A. Boucicautem, atd. Také v Německu jest již 22 firem, u nichž podobná instituce jest zavedena; mimo to čítají Velká Britannie a Irsko 89, Švýcary 17, Spojené Státy severoamerické 49, Rakousko 2 (papírnu Schlöglmühl a pojišťovnu Unio Catholica ve Vídni) a ostatní země 21 rozličných závodů toho spůsobu. [1]) Dlužno zmíniti se také o 38 firmách, které v různých zemích účastenství dělníků v zisku zavedly, ale po čase je zase zrušily. Spůsob, jakým účastenství to jest provedeno, jest však v každém závodě jiný, a jednotlivé případy různí se takovou měrou, že sestavení nějakého typu, jejž by stručně bylo lze vylíčiti, jeví se býti nemožným, pročež odkazujeme laskavého čtenáře k oznámenému spisu samému.

[1]) Almanach de la coopération française. Première année. Paris 1892.

Kdo všecky případy, jak je Gilman nestranně ve spise svém vylíčil, nepředpojatě pročte, nemůže než souhlasiti s jeho závěrečnou úvahou, že podílení dělníků ziskem podnikatelským jako doplňkem ku pevné jejich mzdě jest nejdokonalejší ze všech dosavadních spůsobů mzdy a pro obě strany nejvýhodnější. Pro dělníky proto, že vedle obyčejné své mzdy obdrží zpravidla (neboť celkem bývají v průmyslu tučná léta četnější nežli hubená) ke konci roku značný ještě doplatek, pro podnikatele pak proto, že to, co dělníkům připadne, nejde z jeho kapsy, poněvadž dělníci lepším využitkováním doby pracovní, důkladnějšími výkony a obezřelým zacházením s pomůckami výrobními zpravidla zaměstnateli více ušetří, než co obdrží jako podíl v zisku; mimo to prospívá zařízení takové k míru mezi oběma stranami, zažehnávajíc podněty k stávkám, což v nynější době zejmena jest důležité a má mimo to i značný vliv na výnosnost podniku, jelikož stávkami béře škodu nejen dělnictvo nýbrž i zaměstnavatel.

Myslíli však Gilman, že institucí touto odstraniti lze otázku dělnickou, pak po našem soudu význam její přece značně přeceňuje. Neboť jednak nesmí se zapomínati, že poskytneli který podnikatel dělnictvu podíl zisku, činí tak buď se zřetelem na vlastní prospěch nebo z lidumilnosti; dělnictvo na ústupek takový nemá nejen dle positivného práva ale ani dle zásad hospodářských nižádného nároku, pročež také míra tohoto ústupku závisí úplně na vůli podnikatelově; za druhé pak — a na to zejmena dlužno klásti váhu — jest otázka dělnická teď již otázkou sociální vůbec a může jen jako taková dojíti rozřešení. A naproti této otázce, jejíž podstatnou část tvoří požadavek, aby podnikatel ze součinnosti při výrobě byl úplně odstraněn, velice do pozadí ustupuje záhada, jak smířiti zájmy jeho se zájmy dělnictva. Ale pokud požadavek sociálních reformátorů nebude proveden — což zajisté nebude ještě tak brzy, vždyť dosud není mezi nimi usjednoceného názoru, jakým spůsobem by se měla výroba, zbavena jsouc součinnosti podnikatelů, zorganisovati — dotud záslužná bude každá rada směřující ke zmírnění protiv mezi jednotlivými třídami společenskými; a s tohoto hlediska nemůžeme i my než vzdáti práci Gilmanově největší uznání a doporučiti ji našim průmyslníkům ba i malým živnostníkům k pilnému čtení a zralému uvážení. Snad potom mnohá chvalitebná snaha, jež dosud docházela výrazu ve volání po průkazu spůsobilosti, nalezne novou dráhu, která ke kýženému cíli bezpečněji povede. Také veřejnost naše měla by si této důležité otázky všímati, řídíc se příkladem Francie, kde již od r. 1878 trvá čilý spolek ku praktickému studiu otázky týkající se účastenství dělníků v zisku podnikatelském, jenž vydává zvláštní časopis a r. 1889 uspořádal velkolepý kongres týkající se této otázky.

I parlament francouzský se otázkou tou již několikrát zabýval. V květnu 1879 učinil Laroche-Joubert ve sněmovně poslanců návrh, aby vydražitelům veřejných prací uloženo bylo za podmínku, by zřízencům svým poskytovali účastenství v zisku. Podobný návrh učinili r. 1882 poslanci Balue, Jules Roche, Lagrange a Laisant. Roku 1883 ustanovena byla 24členná komise, aby se radila, jakým spůsobem bylo by lze přiměti podnikatele ku připuštění dělníků k účastenství v zisku,

která provedla rozsáhlou anketu. Když byla sněmovna přijala r. 1889 a 1891 dva zákony, jimiž některé z platného práva plynoucí překážky uzákonění onoho návrhu vadící, byly odstraněny, podal v sezení dne 22. května 1891 posl. Guillemet a soudruzi návrh zákona, dle kterého každý, kdož od státu, departementů neb obcí obdrží koncesi na práce nebo provozování podniku trvající déle 5 let, jest povinen poskytnouti svým dělníkům a zřízencům podíl v zisku, kdežto v podnicích, jež provozuje stát na vlastní účet, mají se státi účastnými v zisku všichni dělníci a zřízenci, déle než 3 léta v nich zaměstnaní. Dosud však návrh tento není od komisse, jíž byl ku podání zprávy odkázán, vyřízen. Staneli se zákonem, bude to sice krok k cíli Gilmanem vytknutému, ale jen malý krok, protože na závody soukromé působnost jeho se nevztahuje, a v těch závodech, pro něž bude míti platnost, dělníkům na stanovení míry účastenství žádného vlivu nevyhrazuje.

Jan Kollár v Jeně.

Píše

dr. Jan Jakubec.

(Dokončení.)

IV.

předešlých odstavcích stopovali jsme vliv nejbližšího okolí na Kollára, jeho vzdělávání se v různých odborech vědných, vnější okolnosti, jež mají důležitost na vývoj jeho idejí a jeho myšlení. Zbývá ještě vylíčiti, jakého základu básník zde nabývá pro *své názory politické a sociální.*

Od Vartburské slavnosti Jena v politickém rozvoji střední Evropy nabyla zvláštní důležitosti. Byla jako nová hvězda, která na sebe strhne rázem pozornost všech hvězdáren. Po malém tom městečku počínají se úzkostlivě ohlížeti nejpřednější diplomati německých dvorů, hlavně Metternich. K tomuto strachu a pokřiku přispívají nejvíce citliví odpůrci studentských snah, protože jejich spisy byly podrobeny soudu ohněm. Byli většinou vládám více méně blízci. V Jeně viděli hnízdo státního rozvratu. Vždyť mladí jakobíni spálili prý i listy svaté alliance a „bundensakte.“ [1]) Nad jiné urputněji vedl si tajný rada Kamptz, protože mezi spálenými spisy byl také jeho Codex gendarmerie, sbírka to německých zákonů policejních. Zuřil zejmena proti Jenským profesorům; psal dva spisy, zakročuje i u pruské vlády. Ale hlas jeho z počátku nacházel více sluchu u dvora Vídeňského než u Berlínského. Metternich byl ve svém klidu znepokojen a po prvé snaží se zasáhnouti do věcí

[1]) Jednotlivá fakta historická a širší pozadí politické vyňali jsme z citovaného díla Treitschkova.

v Německu. Lekl se národní myšlenky, která byla jeho systému tak nebezpečna. Najatý jeho sluha Gentz, neobratnější žurnalista své doby, ve Vídeňském Beobachteru zaujal ihned v řadě ostrovtipných i zlovolných článků nepřátelské postavení proti Vartburské události. Metternich chystá se, že všecky rakouské studenty odvolá z Jeny. Zároveň zakročuje u pruského státního kancléře, bystrého státníka Hardenberga, aby společně s Rakouskem vystoupil proti Výmarskému dvoru. V Prusku našel podobnou starostlivost u krále Bedřicha Viléma. Tento dává ihned svému ministru vyučování Altensteinovi nařízení, aby přísně zakročoval proti studentstvu; má vyšetřiti, které university účastnily se Vartburské slavnosti, zakázati všechno spojení mezi jednotlivými universitami, dohlédati přísně na turnéřství. Král je odhodlán každou universitu, kde by byl „duch bezúzdnosti," ihned zrušiti. Hlavně pro toto smýšlení svého panovníka Hardenberg přistupuje k návrhu Metternichovu. Odhodlává se, že zamýšlenou návštěvu Rýnské provincie podnikne přes Výmar, kde chtěl spolu s rakouským vyslancem Zichym velkovévodovi odevzdati dopis císaře rakouského a krále pruského, aby se zodpovídal.

Karel August díval se však na tyto události s povýšeným klidem. Znal akademickou mládež a proto měl pro hnutí v ní pravý rozum. Co podnikl, bylo spíše pro ukojení bázlivých dvorů cizích, nežli pro vlastní klid. V odpovědi dané pruské vládě vykládá přítomné roznícení za přirozený následek předchozích událostí. Důvěra a statečnost je prý utlumí; podezření a násilná opatření mohla by prý přivesti Německo ve zmatek. Proti Okenovi zavedeno trestní řízení, ale skončilo sproštěním jeho; rovněž vyšetřování proti Friesovi hned zastaveno. Oken obzvláště vede si v celém vyšetřování velice statečně, a jeho příklad ve studentstvu budí důvěru a přesvědčení, že zastávají se věci dobré. „Jeho nepoddajná vůle, jeho železná pevnost, přímost a otevřenost, jež často dosahovala až hrubosti, vzácná nezištnost, jeho láska k lidstvu, a skoro pud přispívati utlačovaným," osvědčila se i v dobách tísně a násilí. Ze všech konfliktů při vší vnější drsnosti vychází čist, a to zjednává mu mezi mladou generací nové vážnosti a oddannosti. Odpor vlád popouzel jej k ostrosti ještě větší. Rozsudek jeho zněl ovšem v první instanci velmi krutě. Odsouzen „pro přečin proti nejvyšší důstojnosti vladařské a proti důstojnosti úřadní, pro utrhání německým vladařům a cizím úřadům" k šestinedělnímu žaláři. Pro příště pohroženo mu ještě přísněji. Ale Oken se ani takového trestu neleká. V dalších číslech svého časopisu píše nové výpady proti utiskovatelům svobody, otiskuje množství adres souhlasících s jeho jednáním, které často vyslovují se ne právě šetrně. Ač dráždil takto znova vládu, přece vrchní appellační soud zrušil rozsudek první instance. Radost mezi studentstvem byla všeobecná. Na druhé straně nepřátelé neustávali, a zejmena neúnavný „slídič demagogů" Kamptz znova a znova doléhá na velkovévodu, aby vedl si přísněji „proti smečce zdivočilých profesorů a svedených studentů." [1]) Pozdější rozvoj událostí konečně přišel vhod těmto snahám policejních reakcionářů, a Oken padl jako oběť svého

[1]) Ecker, c. s. 27—37.

přesvědčení. Ale mládeži se od něho dostává pro politické smýšlení jen posily. [1])

Proti studentstvu zaveden zatím jen o něco přísnější řád na universitě Jenské. Zprávu o tom přináší Palkovičův Týdenník z r. 1818 dne 6. března (str. 105) v listě psaném z Jeny: Žákovstvo soudí prý zvláštní úředník. Všeliké společnosti a spolky mezi žáky (ovšem kromě buršenšaftu) byly zapověděny. Žádná společnost nesmí některého svého člena proti vrchnosti a veřejným úředníkům brániti. Žádný žák nesmí dát nějaký spis svůj tisknouti, nenili potvrzen od prorektora nebo některého ouda akademie. Žádný student nesmí žádati, aby směl nahlednouti v akta, když vzat byl do inkvisice.

Proti takovému nařízení Jenské časopisy brání svobody studentstva, a Kollár obrany ty pilně si vypisuje. Civilní a lokální policie je prý vhodný prostředek, aby se utlumil duch a síla studujících, aby přivykali životu otrockému. Ale s tím potlačuje se i silný smysl volnosti, bez něhož nic vyššího a vznešenějšího se neděje. Tím mladistvý a čerstvý duch prý vede se ke sprostotě a mechanismu.

Velkovévoda přeje si, aby obě velmoci do Jeny vypravily své vyslance, aby se na vlastní oči přesvědčili o tom „hnízdě vzbouření." Oba vyslance, Zichyho a Edlinga, přijal pak se svou klidnou myslí. Nenašli tam ovšem nic podezřelého a dali se upokojiti. Proto obě velmoci nechaly dalších kroků. Výtek dostalo se Výmarskému velkovévodovi i odjinud. Učinila mu ji i francouzská vláda, protože byla doma znepokojena řáděním prince Orleanského. I car Alexandr, jakkoli byl vždy upřímným zastancem liberalismu, na stálé doléhání Metternichovo napomenul Karla Augusta k větší přísnosti naproti tisku. Tím nastalo na chvíli utišení. Ovšem jen zevní. Karel August nedovedl vyvrátiti podezření u velmocí. A tajený strach před novou revolucí dodával podezření tomu černějších a černějších barev. Příštích převratů státních neobávali se z Francie, nýbrž z malých státečků durinských.

Tato úzkostlivá pozornost kabinetů nemohla zůstati bez vlivu na mysl studentstva. Jejich sebevědomí, bez toho již dříve až chorobné, nyní přirozeně ještě muselo stoupati. Samy velmoci zakročovaly proti nim; proto pokládali se za nejdůležitějšího faktora v současném vývoji dějinném. V tom utvrzovalo je i veřejné mínění. Sebe nepatrnější kousek mladický stával se ihned předmětem zvědavých rozhovorů v celém národě. Vidí v studentech hned tribuny lidu, hned zase povstalce (Treitschke). Studenti chtějí se tedy vzchopiti k obraně proti rozhodujícím mocem.

Demokratické ideje šířily se i do širších kruhů studentstva. Dříve skrývaly se pod pláštěm křesťansko-germanského blouznění, nyní počínaly pronikati již směleji. Tomu pomáhaly hlavně časopisy, pak učením a chováním svým i někteří profesoři Jenští.

[1]) Na doklad toho podáváme úryvek z dopisu (ze dne 26. srpna 1819) žáka Okenova a přítele Kollárova, Clemena „Druhá zpráva je Okenovo sesazení a opětné potlačení ‚Isidy.' Abychom ze své strany ukázali, jak smýšlíme o tomto milovaném učiteli, pronesli jsme mu napřed slavnostní ‚Zdař Bůh!' Po té dali jsme zhotoviti jeho mědirytinu a věno-

Otázkám politickým a sociálním věnují pozornost všecky *časopisy Jenské.* [1]) Každý vede si ovšem svým způsobem. Okenova Isis na př. ostře vystupuje proti knížatům, chce prý gratuite organisovati copy, nechati vojsko vyhladovět, protože násilí je všude pomoc nejpřevrácenější; stavy ze sněmů nejlépe prý potupně zahnati domů. Kárá zřízení stavovské, v kterém nechce prý se slyšeti hlas lidu; činí časté výpady proti vládám cizím, zejmena ministrům pruským. Posuzuje často velmi bezohledně nová nařízení vlády Výmarské, vykládá ústavu, jak ji vydal Karel August, za zcela pochybenou; uveřejňuje štiplavé filipiky proti obmezení svobody tiskové a p. Vše to nevede se soustavně, ani promyšleně, nýbrž jen jak nahodile bylo třeba tomu neb onomu zjevu čeliti, nebo jak kdo co zaslal do volných rubrik Okenova časopisu. Všude děje se posuzování s onou neurvalostí, jakou Oken vyznačoval se v psaní. — Co se týká vlastního vyznání politického, Oken nebyl demagog. Byl monarchista. Jeho ideál byl císař a pod jeho správou jednotná říše. Jako rodilý Rakušan chce míti císaře rakouského císařem Německa. K němu chová vždy šetrnou úctu. Za to na Prusko útočí s bezohlednou příkrostí. V něm vidí znásilňující moc. Smýšlení jeho přechází i na studentstvo. Zejmena u Kollára idea násilného a vědomě ujařmujícího Německtva zdá se zde míti své kořeny.

Rozvážněji počíná si Luden ve své Nemesi. Čtenářstvo své poučuje o liberálnějších zřízeních, jaká jsou u jiných národů. Tak vykládá na př. o svobodě anglické, o francouzské konstituci. Zcela v duchu současných snah propaguje myšlenku konstituce ve smyslu demokratičtějším, než připouštěly pokusy některých vlád (na př. výmarské nebo badenské). Vyslovuje se zejmena proti zřízení panské sněmovny, žádá důrazně, aby sedlákům příště dalo se vlastní zřízení; ukazuje na příkladech, jak vynikají ti rolníci, kteří požívají vážnosti a volnosti osobní i majetkové.

Převážně politický list v Jeně vede L. Wieland, syn proslulého básníka, který sám měl velmi vytříbený smysl pro rozvoj politický. L. Wieland rediguje svůj časopis ve smyslu zcela svobodomyslném a demokratickém. Již název jeho „Volksfreund" měl označovati směr. Za nátisku, jaký veden na Výmarský dvůr ze strany velmocí, donucen redaktor v únoru roku 1818 po dvou měsících přeměniti jeho titul v „Patriot." Ten sleduje zcela systematicky rozvoj politických událostí současných. Vykládá na př. ve zvláštním článku, „jak mají se vykládati události polovice r. 1818 politicky." S nadšením je zaujat pro konstituční ústavu, podává o ní zprávy a výklady, přináší svobodomyslné proklamace jiných států; polemisuje ostře s reakcionářským časopisem Österreichischer Beobachter. Všímá si jiných zemí, chválí u nich, co je v jejich zřízeních předností před Německem, odhaluje bez bázně nedostatky svých rodáků, zejmena po stránce politické. Němci jsou prý obři v myšlení, ale trpaslíci, když mají jednati, atd.

---

vali jsme mu nádhernou stříbrnou číši na památku." (Výklad str 146). Z toho viděti, že ani tato násilná opatření nedovedla utlumiti oddanost studentstva k milovanému učiteli.

[1]) Treitschke neprávem tuto činnost Jenských časopisů ironisuje a bagatellisuje. Oč výše stály tyto časopisy na př. proti současným našim!

Metternich chce těmto snahám, šířícím se z německých časopisů, čeliti. Proto zakládá v této době při časopise Beobachteru jiný literární, Wiener Jahrbücher der Litteratur, jejž sám vykládá za podnik, který založen „v duchu v pravdě učeném, v skutku světoobčanském." Proti německým časopisům vyslán tu do boje hlavně úslužný a obratný nástroj Metternichův, žurnalista Gentz, který dovede svou duchaplností a drzými sofismaty sloužiti kabinetům. To ovšem na druhé straně vzbuzuje odpor a obranu politických myšlenek svobodomyslných tím silnější.

Tímto ruchem současným je zasažen i Kollár. S redaktorem Patriota L. Wielandem byl prý osobně „dobře znám," píše pro jeho časopis na žádost jeho i „několik článkův Uherska se týkajících, které tam bez jmena tištěny" (Pam. 250 [1]). Do svého Jenského denníku zapisuje si výňatky rázu politického a sociálního. Tak z Nemese vzal tuto poznámku: „Wielandovu Volksfreundu zakázáno jmeno. Zdá se, jako by lid neměl míti přátel. Teď kráčí pod štítem Patriota ve staré ostrosti do světa." Z Výmarského opposičního listu vypsal si ve svůj denník: „Barometr svobody tiskové ukazuje toto pozorování povětrnosti: Stále krásně: ve Filadelfii; krásné počasí: v Londýně, Speieru, Wisbadenu, Mohuči, Stuttgardu, Kielu; zamračeno: ve Výmaru 22. pros. 1818; bouře: v Jeně 31. ledna 1818 atd." Odjinud vypisuje si náhled „o radikálních prostředcích proti revoluci." Třeba prý jen ukojiti potřeby, které vyvinuly se ve společenském stavu pokračujícím rozvojem lidského ducha. „Dejte jen našemu společenskému stavu útvar, který je našemu nynějším poměrům přiměřen; na př. konstituční ústavu, stejné daně, svobodu tisku atd. To nejsou snad pouhé nápady zahálčivých hlav, nýbrž vyjadřují podstatné potřeby doby."

Zcela v duchu své doby opírá se proti nespravedlivým privilegiím šlechty. U Rousseaua na př. zamlouvá se mu mínění, šlechta to že je zásluha člověka, který již od 500 let je mrtev. Jako doplněk k tomu vypsal si anekdotu o rozmluvě jistého emigranta s miss Williamsovou v Paříži. Onen vykládal osvícené oné dámě o oprávněných přednostech dědičné šlechty: Je prý spravedlivo, aby potomstvo lidí o vlast tak zasloužilých bylo účastno odměny za tyto služby. „Podle této zásady," odvětila ona, „museli by se, když byl nějaký zločinec oběšen, oběsiti i jeho potomci." Opírati se o zásluhy svých předků je, jako když člověk stížený dnou opírá se o berlu. — Svobody privilegovaných stavů prý již minuly. Takové poměry, jako byly na př. v Athénách, kde bylo nutno 400.000 lidí oloupit o svobodu, aby se zajistila 20.000 lidí,

[1]) Článků větších jsem v tomto časopise o Uhersku nenašel. Co je tam o Rakousku vůbec a Uhrách zvláště, jsou jen kratičké několikařádkové zprávy, uvedené jakožto výňatky z Allgemeine Zeitung a z Fränkischer Merkur. Snad měl Kollár ty na mysli. Několik takových poznámek Kollár opsal si do svého denníku. „Majíli Uhry existovat klukovskými kousky, je lépe, když vůbec nebudou existovat." V jiné vykládá se o uralsko-čudském původu Maďarů atd. Ve své Autobiografii (v Kollárově Sborníku str. 279) Kollár udává, že uveřejnil „pojednání a recense rozličných, zvláště slovanských knih v Patriotu Wielandově; v Isidě Okenově; v Jenaische und Hallische Litteraturzeitung; v Überlieferung Zchokkeově 1820; v Rösslerových Gemeinnützige Blätter v Budíně; v Augsburger Allgemeine Zeitung atd.

jsou již u konce. — Týmž duchem Kollár slyší horlit i proti robotě, jak ukazují jeho výpisky: „Páni vymlouvají se, že starají se o své poddané. Ale nutnou výživu dávají také dobytku. Jen kde je volná vůle, je i volný vývoj ducha.“ — Zajímavo je, že Kollárovi líbí se již v této době emancipační hnutí žen, jak silněji se ozývá dnes kolem nás. Souhlasí na př. s Ludenovým míněním, že prý poměr obou pohlaví k sobě, mravnost i pokročilá vzdělanost vyžadují ženských lékařů. Uvádí příklady, že byla již r. 1734 lékařkou pí. Erxlebenová, a nedávno prý pí. Siebaldová v Giessenu. —

Právě „v středu snah nového politického ducha časového“ všecky běžné názory a ideje, jak zejmena se vyhráněly v Jenském studentstvu, profesor filosofie J. Bed. Fries spojil v jistou soustavu filosofickou; definoval a roztřídil vše co nejpodrobněji a přizpůsobil současným výtěžkům vědeckým. Od doby bojů za svobodu je veliký obrat v jeho činnosti spisovatelské; odtud účastní se otázek časových a politických. Mezi těmito běžnými ideami a snahami připadl politickým myšlenkám značný díl. Fries chce, aby učení filosofická prakticky pronikala v život, jako se oddávali ve starověku státníci filosofii pro praktickou důležitost její. Právě v době největšího rozruchu v mládeži německé Fries spřádá si svou *filosofii politickou*. Hlavně spadají sem dva spisy: „Vom deutschen Bund und deutscher Staatsverfassung“ z r. 1817 a „Handbuch der praktischen Philosophie“ r. 1817. Tato zvláště z úmysla se přimyká ku posledním událostem v studentstvu. Spisovatel jako učitel věnoval ji „německým jinochům, zvláště přátelům z Vartburka“ a připojil k ní létací list „k německým buršům.“ Proto byla od studentů i jiných vlastenců s nadšením čtena. Fries ukazuje se v ní s celou svou povahou. Kam směřoval jako člověk a učitel, tam se nese i jeho snaha jako politického filosofa. I jako politik přináší vyšší mravní hledisko, vznešenou snahu po ušlechtění člověčenstva, které se požaduje jakožto nejvyšší mravní úkol. I zde viděti zase českého bratra. Fries jako poslední důvod praktického života v státě uznává cit, protože právo jako ctnost a zbožnost není věcí pouhého poznání, nýbrž života. K svým idejím politickým přináší neobmezené nadšení pro vlast a pro vespolného ducha. Zbožným nadšením má vzrůstati duch přátelství a míru v životě národním. Formy vespolného ducha v národě jsou horlivost náboženská a láska k vlasti; tato jeví se ve veřejném zájmu pro samostatnost národa. Společnému dobru, veřejnému blahu má se přinášeti všechna síla duševní; nikdo však nemá státi nad občany, nýbrž vedle nich. Jen obětování sebe za obecné blaho má se dostávati úcty. V životě vespolném dovolává se osobní rovnosti a volnosti, ježto jich žádá důstojnost lidská. Tak jen může vzniknouti republikánský duch, jenž vyznačuje se mírumilovností, skromností a spravedlností k jiným. Člověk má být poddán jen zákonu, nikoli rozmarům a libovůli druhého. Toto republikánské stanovisko opět a opět odůvodňuje. V státovědě vidí podobně jako Platon a Aristoteles národní a státní pedagogiku. Domáhá se proto nezávislosti německého státu na cizině, nezávislosti německého národa na cizím právě, cizím mravu a cizí řeči. Jen v nezávislém národě může se vyskytovati pravé vzdělání, když veřejné záležitosti svěřeny jsou vlastenecké vládě. Za nejvyšší ideu

státní povýšil ducha spravedlnosti. Z ní pak vyvozuje další podrobnosti. V státním zřízení horuje pro konstitucionalismus. Nezáleží však na státní formě, nýbrž na státním duchu, t. j. na živém účastenství národa u veřejných záležitostech. Má se v národě vyvinouti styk myšlenkový, veřejné mínění, jímž vytváří se ve veřejném životě jakožto duše celého národa. Z ducha spravedlnosti vyvozuje pak požadavek, aby všechna činnost vladařská byla věcí národa, aby se projednávala veřejně, každý aby směl o ní volně se vyslovovati. Proto musí být i nepodmíněná volnost slova i tisku. Podobně pravodajství má se díti jen zákonitě, ne policejně. Tento požadavek odůvodňuje ostrou poznámkou: „Jen kdo se necítí dost čistým od chlípnosti, krádeže a násilí, nebo kdo je si vědom vlastní neschopnosti k silnému a právnímu vladaření, může uznati důležitým, aby jeho veřejné jednání drželo se v tajnosti“ (Prakt. Phil. 261). — Tyto své názory Fries tlumočí studentstvu i v řečech. V jedné na př. varuje studentstvo před tajnými spolky, ale zároveň bezohledně útočí proti násilné moci policejní; zatracuje „das Regiertwerden durch hochwohlgeborene französische Affen und das Belehrtwerden durch wohlgeborene lateinische Affen.“

Týmž směrem jdou i Friesovy názory sociální. Jeho smýšlení republikánskému odpovídá, že silně útočí proti dosavadnímu zřízení společenskému; ve státech prý všude panovala „surovost podřízení.“ Utváření se pokolení lidského nesmíme pokládati ani za účel přírodní ani za věc boží, nýbrž za vlastní dílo člověka. Horlí prudce proti šlechtě: „Nestydatá hrdost šlechtická, s jakou dříve vystupovali zahálčiví důstojníci stálého vojska naproti pracujícím občanským stavům a ve vojsku s vojáky nakládali jako se svými pacholky, jakož i nestydaté osobování, s jakým u nás mnohý představený svému podřízenému poroučí, musely by se svobodnému Severoameričanu zdáti grimassami šílence“ (Prakt. Phil. 340). V stavech těchto vyvíjela prý se „raffinová bestialita,“ podléhající smyslným pudům, jež zhoubně působila na lid. Zvláště byla prý podporována „durch den Knechtsadel an den Höfen“ a celibátem vysokého duchovenstva.

Tato filosofie politická nemohla ovšem dojíti záliby u mocí. K nim přidal svůj filosofický hlas nadšený ctitel Napoleonův a státní moci vůbec, zastance restaurační politiky, Hegel. Heglovy názory o filosofii politické byly pravým opakem názorů Friesových; politická filosofie Friesova je republikánská, demokratická a vlastenecká, Heglova nejvýš aristokratická. Proto Hegel v předmluvě k svému spisu „Grundlinien der Philosophie des Rechtes“ z r. 1821 napadl Friesa velmi ostře, ba neurvale. Jeho učení o citu a nadšení odbývá tím, že mládeži podává prý své učení spě, proto prý každý spící počítá se k jeho vyznavačům. „Ein Heerführer dieser Seichtigkeit,“ pokračuje na uvedeném místě (str. 10—12), „Herr Fries, hat sich nicht entblödet, bei einer feierlichen, berüchtigt gewordenen öffentlichen Gelegenheit in einer Rede über den Gegenstand von Staat und Staatverfassung (zu sprechen).“ A tu prý u něho „bohaté rozčlenění mravní, jež je stát, architektonika rozumnosti, splynulo v kaši srdce, přátelství a nadšení.“ Hegel zejmena chápe se jeho věty, že politický život „musí se vyvíjeti zdola, z lidu.“ Od té doby filosofie Friesova označována za úskočnou, de-

magogickou, státu nebezpečnou proto, že chtěla ducha lidu povznesti. Fries za svou filosofii politickou za reakce propuštěn z profesury, ač plat mu byl ponechán. Pak jmenován byl profesorem fysiky a mathematiky. V mládeži německé filosofie Heglova pozbývala půdy; platila za reakcionářskou: Fries sám vytýká jí, že „vyrůstá na hnojišti podlízavosti." Ve sporu Friesovu s Heglem veřejnost i kritika staví se na stranu Friesovu, až Hegel docela bez příčiny volá vládu na pomoc proti kritice svého jednání. To odsuzovali i přátelé Heglovi. —

Kterak Kollár cítí s těmito snahami a tužbami svého okolí, jak vdechuje znenáhla své ovzduší, toho svědectvím jsou zvláště jeho opisy mnohých politických míst anebo básní a jiných plodů literárních proti knížatům namířených. Dává se unášeti nejen básníky své doby, kteří jsou nadchnuti současným hnutím duševním a ideami, nýbrž vypisuje si i ze starších sbírek často právě místa, která nejvíce odpovídají náladě a tužbám jeho okolí a která tuto náladu zhusta velmi silně vyjadřují. Nespokojenost se současnými poměry, volání po svobodě, boj za volnost vlasti nejednou opakuje se v těchto výpiscích. Tak na př. v jedné básni (Retzer, Aussicht in die Zukunft) mluví se o hanebných poutech, jež tísní poddané:

Nicht Sclaven mehr! Nein! freie Bürger!
Jeder ein Held und des Vaterlandes
Beschirmer! Jedes lügende Denkmal, das
Noch eurer Ahnherrn Würger als Helden preist,
Stürzt in den Staub hin, unter hohen
Feiergesängen, der Wahrheit heilig
Stürzt in den Staub die Tempel, von Ihm geführt...

Jiná „Die Zeit 1818," mluví s hněvem proti zastaralému zřízení stavů šlechtických a končí:

O Völker... vernehmet im Geiste schon der Zukunft Wimmern!
O gute Fürsten, wollet vorwärts schauen,
Mit eurem Heile scheinet man im Bunde,
Nur um euch eure Thronen zu zertrümmern."

Takové smýšlení nakvašené proti knížatům objevuje se i jinde; na př. tato satirická poznámka, kterou si Kollár napsal z polovice po francouzsku, z polovice po německu: „V Monomotapě, když král kýchá, zdvořilost zavazuje všecky dvořany, aby také kýchali. Sotva kýchne kníže, kýchá předsíň a až ke hranicím kýchají jeho otroci po něm." V touž náladu hodila se mu i báseň Bürgrova „Die Tode":

Für Tugend, Menschenrecht und Menschenfreiheit sterben
Ist höchst erhabner Muth, ist Welterlöser Tod...
... Für blanke Majestät und weiter nichts zu sterben,
Wer das für gross, für schön und rührend hält, der irrt.
Denn dass ist Hundenmuth, der eingepeitscht mit Ruthen
Und eingefüttert mit des Hofmahls Brocken wird.

V denník svůj převzal Kollár známou báseň Chr. Fr. Schubarta „Die Fürstengruft," sršící hněvem proti násilným tyranům. Kontrastem mezi jich hrobem a dřívějším jich životem básník bičuje všeliké jejich řádění a hříchy:

Vertrocknet und verschrumpft sind die Kanäle,
Drinn geiles Blut wie Feuer floss,
Das schäumend Gift der Unschuld in die Seele
Wie in den Körper goss.

Sie, die in ehrnen Busen niemals fühlten
Die Schrecken der Religion,
Und Gottgeschaffne, bessre Menschen hielten
Für Vieh, bestimmt zum Frohn . . .

Die Hunde nur und Pferd' und fremde Dirnen
Mit Gnade lohnten, und Genie
Und Weisheit darben liessen; denn das Zürnen
Der Geister schreckte sie . . .

Hier heule nicht der bleiche Waisenknabe,
Dem ein Tyrann den Vater nahm,
Nie fluche hier der Krippel an dem Stabe,
Von fremdem Lohne lahm . . .

Wo Todesengel nach Tyrannen greifen,
Wenn sie im Grimm der Richter weckt,
Und ihre Greul zu einem Berge häufen,
Der flammend sie bedeckt.

Ukázky tyto zajisté již stačí, abychom nahledli, odkud Kollár čerpá svůj hněv a odpor člověka uraženého v nejhlubších útrobách, když mluví o krutých utiskovatelích Slovanstva. Kollár jen, čím jiní kárali přítomnost, přenášel ve vzdálenou minulost, na ničitele Slovanstva.

Takové silné projevy básnické současného snažení a dychtění nalézaly zvláště u mládeže úrodnou půdu. Jako Kollár ukazuje v nich zálibu, tak i jiní jeho druhové. Někteří z nich chtěli docela takové básnické výbuchy hněvu proti tyranům uskutečňovat. Mladé ohnivé hlavy chtějí býti soudci nad stavem přítomným a oprávci společenského zřízení. V Jeně na př. v této době odloučil se od společného buršenšaftu studentský spolek „Staroněmců." Shromažďovali se ve své republice Ziegenbainu. Předmětem jejich úvah nebylo nic nepatrnějšího než blaho Německa. Radili se o tom, zda mají jednotu Německa způsobiti povražděním knížat anebo pouze jich sesazením. Náhled první měl tu většinu (Treitschke). Tam také vznikl spolek „černých," v němž zrodila se vražda Kotzebuova.

Zatím sběhly se některé události, jež znova obrátily úzkostlivou pozornost dvorů ke krásným Durinkám. Užasly opět nad nenuceným liberálním chováním velkovévody Karla Augusta. V červenci r. 1818 mu Jenští buršové na oslavu narozenin vnuka jeho uspořádali pochodňový průvod. Velkovévoda vystrojil jim v zámeckém dvoře hostinu a s libostí provázel pak jejich řádění. Ke křtu princovu pozval pak i zástupce buršů — ovšem k nemalému úžasu diplomatického světa. V kruhu Metternichově přezván za to „Altbursche."

I jinak snahy ve studentstvu byly silnější, aby se byly zalekly zakročení velmocí. Za necelý rok vzor buršovstva Jenského následován na 14 universitách. Cítili již potřebu vzájemného spojení a podporování, zcela v duchu Vartburské slavnosti. Proto ve výroční den této slavnosti, 18. října 1818, sešli se zástupci všech řečených jednotlivých spolků v Jeně. Z nich pak utvořilo se volné sdružení všeho

německého studentstva v jediný celek, „všeobecný německý buršenšaft.“ Toto spojení mládeže mělo předcházeti před „tvořící se jednotou německé vlasti.“ Jako vůdčí ideje spolku vysloveny zase: jednota, svoboda, rovnost všech buršů, křesťanské vychování k službám vlasti. Myšlenka všeobecného buršenšaftu prováděna terroristicky. Všecka ostatní spojení, zejmena krajanstva, měla přestati. V Jeně se to také podařilo. Tato všeobecná německá korporace obrátila na sebe pozornost zejmena Vídeňského dvora. Metternichovi zdál se tento „Jugend-Bundesstaat,“ jak jej přezval Fries, nejvýš nebezpečný.

Teď už sebe nepatrnější studentský kousek vzbuzuje jak v národě, tak u vlád zbytečné starosti. Ať servou se akademikové Tubinští v hospodě, ať Heidelberští dobývají pivnice „u velikého sudu,“ ze všeho je hned světová událost. Roku 1818 studenti Gottinští dostali se do sporu s měšťanstvem a vystěhovali se do Witzenhausen. Z toho vznikla celá řada brošur. Na vlády doléháno, aby zakročily. Tu studenti domnívají se, že zevšad jsou obklopeni špehouny, a to špehouny nikoho jiného nežli — ruského cara. K tomuto podezření car přišel zvláštním vývojem věcí.

Po válkách s Napoleonem vítězný car Alexandr provádí politiku křesťanského liberalismu. Kdysi pronesl prý se Alexandr sám k paní ze Staëlu: „Jsem jen šťastná náhoda v ruské monarchii, poněvadž při tak neobmezené despocii záleží vše jen na osobnosti vladařově.“ (Poznámka z denníku Kollárova). Ale brzy nastal v tom náhlý obrat. Car dovídá se totiž, že na samém jeho dvoře vznikají tajná demagogická sjednocení. Teď je již přístupnější strašidlům Metternichovým. Dříve jeho klid a úsměv k hrůzným fantomům Metternichovým, jenž stále hleděl jej přesvědčiti, že Francie je sice ohniskem revoluce, ale neklidné hnutí na německých universitách že je mnohem povážlivější, protože Němci provádějí vše s vytrvalostí a poctivostí, přiváděl tohoto diplomata v tajný hněv a v zoufalost. Teď však nachází u cara sluchu. Alexandr již přidává se k ostatním velmocem v zakročování, ba i sám napomíná německá knížata ku bdělosti nad demagogy.[1]) K tomu přidružila se událost nepatrného dosahu, jež však v kruzích studentstva vzbudila nemalé rozhořčení a zvýšila nenávist k Rusku. Jistý trudnomyslný mladý student z Valašska, jmenem Stourdza, podal carovi na jeho cestě Německem r. 1818 fantastický spis, jak zvelebiti řeckou církev. Při tom vyličuje se ve spise zvláštní duch revoluční v Německu, zvláště na universitách. Stourdza vidí v Německu nebezpečný nepokoj, v studentstvu revoluční hnutí, jež se nese za zřízením jednotného státu. Žádá pak jmenem mravnosti a náboženství přísná nařízení proti universitám. Tento pamětní spis byl tajně jistým Pařížským knihkupcem uveřejněn. Na universitách z toho přirozeně vznikl veliký pokřik. Hněvají se na to, kterak prý Polorus doráží na velebnost buršenšaftu. Lipský filosof Krug vystoupil jako literární odpůrce. Stourdza v Jeně vyzván dvěma mladými hrabaty na pistole. Zachránil se však útěkem do Uher. Na dvorech toto terroristické chování buršů vzbudilo nový úžas. U buršů však sílila se tím jen ne-

[1]) Viz o tom více u Treitschka, c. d. 451—2.

návist k Rusku. Proto zášť studentstva k carovi je zcela pochopitelná. Viděli u něho moc, viděli u něho i proklamovaný absolutismus. Domýšlejí se, že všecka reakce pochází z Ruska.

Tato zášť našla brzy předmět v nejužším jejich středu, jenž měl se záhy stát jejich obětí. Byl to ruský legační rada, německý spisovatel *Aug. F. von Kotzebue.* V studentstvu vzbuzoval nechuť a nepřízeň svým literárním působením, zejmena svým časopisem Litterarisches Wochenblatt, jenž počal vycházeti r. 1818 pod heslem: „Rede wahr und scheue niemand." Kotzebue v něm zaujal stanovisko protivné snahám v studentstvu. Kdežto jiné časopisy liberální lichotí hnutí v mládeži, Kotzebue odsuzuje tohoto ducha velmi bezohledně, ukazuje na nezralost mládeže, která se chce míchati do politiky, potírá turnéřství, vede časté polemiky s Jenskými profesory a spolu redaktory, kteří víc a více stávali se modlami studentstva, Ludenem a Okenem, i s Wielandovým Patriotem. Nezakrýval nikterak svou příchylnost k ruské vládě, které konal služby tím, že jí dobrovolně podával zprávy o ruchu literárním a politickém v Německu. Mládež v něm vidí vyvrhel vší podlosti, ruského špehouna, zhoubu německé vlasti. Nelibost tu odpůrci Kotzebuovi, zejmena řečení již redaktoři Luden, Wieland i Oken podporují. V jejich časopisech objevují se tak ostré útoky a tolik osočování, že Kotzebue nestačí se hájit a vyvracet různá osočování. Rázem ocitl se mezi osobami, jež mládež nenávidí jako demonické tmáře a placené reakcionáře. Běžnou tehdy nelibost k němu a ke druhým odpůrcům vyjadřovaly na př. tyto verše: „Noch bellt der Kamptz und Schmalzgesell, Beel — und Kotzebue."

Kollár v těchto sporech je brzy na straně Kotzebuově, brzy se dává unášeti společným proudem v studentstvu. Wochenblatt pilně čte, jak sám vyznává (Pam. 265) a jak svědčí hojné výpisky z něho. Na druhé straně však praví o něm: „V divadle Vinařském a na ulici v Jeně několikráte jsem jej viděl, ale navštíviti jej nikdy žádné tužby necítil jsem, ačkoli jeho díla již tehdáž mi dosti známa byla" (Pam. 266). Kollár tu vsál osobní odpor k tomuto literátorovi z nejbližšího okolí. Totéž stanovisko ukazuje i ve volbě svých výpisků. Z polemik jednou vypisuje si útok na Kotzebua, po druhé zase jeho obranu a odvetu. Tak na př. najdeme tam „Eine Reise der Nase nach von Kotzebue," ostrou a hrubou polemiku. Jistí spisovateló vyhledávají prý jako známá nečistá zvířata všude jen špínu, aby se z ní živili atd. Jinde zase z Wochenblattu malou zprávu Kotzebuovu. Ve Frankfurtě usnesl prý se jistý spolek (40 čtenářů), aby Wochenblatt byl odstraněn. Nyní prý by Kotzebue mohl říci jako kdysi Piron o členech akademie: Messieurs, les quarante qui ont de l'esprit comme quatre! Musí prý i takové ultragermány trpět. Studentstvo bylo s to přičítati aspoň částečně nenáviděnému Kotzebuovi vše za zásluhu, co proti mládeži ze strany moci vládní bylo namířeno.

Brzy však pro nepatrnou událost proti Kotzebuovi vzplanula zášť a rozhořčení studentstva hrozivým spůsobem. Sekretář Kotzebuův přišel jednou k redaktorovi opposičního listu ve Výmaru, Lindnerovi, s prosbou, aby mu pomohl přečísti některá místa ve zprávě Kotzebuově, kterou posílal do Petrohradu. Týkala se některých spisův a hlavně obsahovala

příkrou kritiku Ludenovy činnosti spisovatelské, zejmena jeho Nemese. Lindner dal ji Ludenovi. Ten dal odcizený list vytisknouti, těše se z této příležitosti, že bude se moci nemilého odpůrce zbavit. Ukazoval, jak Kotzebue prý slova Nemese v nepřátelském úmyslu falšuje.[1]) Nastal neukrotitelný spor napřed tiskem, konečně až i před soudem. Liberální tisk svorně postavil se proti nenáviděnému „ruskému špehounovi." U soudu Lindner odsouzen k vyhnanství do Elsaska. Tím ovšem věc ještě nebyla ukončena, „stalať se hlavní a poslední příčinou vraždy Kotzebuovy" (Pam. 263).

Mezi studentstvem vzniká totiž strana, která aspoň v theorii přiznává se k nejpustšímu radikalismu. Z počátku měla středisko v Giessenu. Vůdcem jejím byl docent práv Karel Follen. Své zásady vypřádal z nepodmíněné rovnosti všech. Pro spravedlivého neplatí prý zákon; co rozum uzná za pravé, musí se provesti mravní silou ihned, bezohledně, až do zničení všech jinak smýšlejících. Pěstuje se tu kultus osobního „přesvědčení." Jako hrdina nepodmíněného platí jim Kristus, mučedník přesvědčení. Svým slovním radikalismem v lecčem upomínají na snahy v době „Sturm und Drang," jako vůbec celé toto hnutí má s ní mnoho společného. Jedna jejich píseň povzbuzuje na př.:

Freiheitsmesser gezückt!
Hurrah! Den Dolch durch die Kehle gedrückt!
Mit Purpurgewändern,
Mit Kronen und Bändern
Zum Rachealtar steht das Opfer geschmückt —

právě tak jako se ozývalo v mladých kruzích Gottinského Hainbundu: „Der Tyrannen Rosse Blut, der Tyrannen Knechte Blut, der Tyrannen Blut, der Tyrannen Blut, der Tyrannen Blut färbte deine blauen Wellen." [2])

Follen vymýšlí si s těmito zásadami plán ústavy říšské, v němž nápodoben základní zákon francouzské revoluce, a posílá jej ke schválení na „všeobecný sjezd německého buršovstva" do Jeny 1818. Tam však nebyl přijat, jako vůbec širší buršenšaft Jenský chová se odmítavě k revolucionářským snahám vycházejícím z Giessenu. Avšak na podzim r. 1818 K. Follen přešel jako docent do Jeny. Bylo tam ihned jeho zhoubnou činnost znáti. Profesor Fries snaží se jeho vliv obmeziti, ale s malým úspěchem; neboť vývoj myšlenek revolucionářských v Jeně zatím příliš se šířil. Tam totiž ve středu „Staroněmců" vytvořil se tajný spolek „nepodmíněných" čili „černých." Chtěli prý ujařmeným národům dáti vzor a směr. Radili se, kdo k vůli svobodě má „stuhnouti." Souhlas byl všeobecný, že Metternich; ale k tomu nebyl snadný přístup. Když na podzim r. 1818 očekáván car Alexandr v Jeně, ve svolané schůzi „černých" dána otázka, jeli teď čas k vraždě. Kdo se při odpovědi ukázal nejistým, byl ihned vyloučen. Netroufalili si na Metternicha, tím méně měli odvahy hledati přístup ozbrojenou družinou k carovi. Vyhlednuta tedy jiná oběť. A tou stal se Kotzebue. Vrahem jeho byl K. Sand.

---

[1]) Poněkud jinak, než u Treitschka, nacházíme příčinu tuto vylíčenu u Kollára (Pam. 266), ač v podstatě ani jeho zpráva se neliší.

[2]) Scherer, Gesch. d. deut. Lit. 506.

K. Sand byl Kollárovi osobně znám. Líčí jej takto: „K. Sand, čekanec bohosloví, mladík to tichý a krotký, ale zádumčivý, do sebe uzavřený, málomluvný a ve svém učení přepilný. V konviktě velkovévodském v posledním půlletí sedával hned v sousedství našeho uherského stolu a byl tam jako správcem a strážcem pořádku“ (Pam. 266). Vychován byv matkou v přepjaté ctnosti a spravedlnosti k sobě, v Jeně hlásí se v kruh mládeže, která si vědoma své síly a cudnosti a je roztrpčena „smilnou chabostí starého pokolení.“ Vyznačoval se mystickou blouznivostí; i k souboji připravoval se na př. modlitbou. Jinak byl věrný, pravdivý, ochotný k přátelům. Každý čin, každou řeč béře neobyčejně vážně, hlavně však hoří nenávistí k tyranům a neznámým odpůrcům buršovstva a jediného volného státu. [1]) To byly základní jeho vlohy a nálada, která vehnala jej v kruh „černých.“ Tam stává se dobrovolným otrokem Follenovým. Od něho hltá vražedná učení, zejmena hlásanou nutnost vraždy, aby národ prý příkladem byl ze svého spánku vyburcován. I z Ludenových přednášek přináší si nesprávný výklad, že účel posvěcuje prostředky. Hlavní zásadu, božskou stránku v sobě, ctí v přesvědčení. Ludenovým článkem proti Kotzebuovi uzrál v něm záměr; našel své neurčité nenávisti určitý předmět. Před činem namaloval vlastní svůj obraz, jak si u stupňů chrámových kleče vráží dýku do srdce a na dveřích chrámových jak zavěšen je na dýce rozsudek smrti nad Kotzebuem.

Kotzebue meškal právě v Manheimu. Sand dostav na cestu peníze od Follena ubírá se za ním. „Maje při sobě evangelium sv. Jana a ostrou dýku, (Kotzebua) dne 23. března 1819 o hodině 5. po poledni zavraždil“ (Pam. 266). Vedle mrtvoly nalezen spis, kterým Sand doznává, že „nedovede nic ušlechtilejšího vykonati, nežli prapacholka a chráněnce tohoto prodajného věku, ničitele a zrádce jeho národa, A. v. Kotzebua, sraziti.“ Čin svůj kommentoval pak verši Follenovými, které tamže nalezeny: „Ein Christus kannst du noch werden!“

Vraždu tuto Sand vykonal jako nástroj Follenův. Neprozradil ho ani slovem při vyšetřování, protože Follen mu vpravil zásadu, že vysvoboditel vlasti nesmí druhů svých prozraditi. Zatím však co „černí“ druhové jeho, hlavně Follen, hledí se zbabělou lží zachrániti, Sand ve vězení osvědčuje mučednickou vytrvalost a sílu sebeovládání a ani nejmenší známky lítosti. Tak byl přesvědčen o pravosti svého činu.

Zpráva o smrti Kotzebuově způsobila nesmírný rozruch. Ovšem všude jiným spůsobem. „Nepodmínění“ mají z činu Sandova ohromnou radost. K. Follena nadchla k veršům: „Nieder reisst der Bosheit Damm, der Gewaltsherrn ganzen Stamm.“ Ba po příkladě Sandově učiněn ještě jeden pokus, jenž na štěstí se nezdařil. Na široké vrstvy národa čin tento působí hlubokým dojmem. Vraha Kotzebuova ozařuje gloriola. Byla toho příčinou jednak všeobecná nenávist ke Kotzebuovi, jednak povšechná nálada doby, jež je roztrpčena nad malomocí Německa, jež ctí „přesvědčení,“ i rozšířený kultus volné osobnosti, jednak i chování vrahovo. Sand srovnáván s Brutem, Scaevolou, Tellem. Čin jeho hledí omluviti profesoři, lékaři i theologové; všude uznává se za skutek

[1]) Podrobnější charakteristika u Treitschka c. d. 519—521.

morality, náboženského posvěcení a čistého přesvědčení. V době jeho vyšetřování budí se největší účastenství pro zbožného trpitele. Když pak došlo k popravě (20. května 1820), kat, vřelý vlastenec, prosí ho před popravou za odpuštění. Popravní stolek ukazoval se dlouho jako posvátná reliquie. Třísky Sandovou krví potřísněné horlivě kupovány. Místo, kde byl popraven, v lidu nazývalo se „loukou Sandova nanebevzetí." Liberální tisk mezi řádky při výkladu o této vraždě vlastně pronáší obžalobu vlád, čin Sandův přičítá se docela korunám.

Ovšem zcela jinak dívají se na událost tuto vlády. U těch vzbudila největší úžas. Všecka strašidla Metternichova zdají se dostávati maso a krev. Metternich uznáván za heroa politiky, za nejmoudřejší hlavu politickou. Teď rázem získal všechny pro svůj vyhlazující boj proti konstitučnímu hnutí, proti volnosti na universitách, proti svobodě tisku, proti volnému ruchu v studentstvu a proti turnéřstvu. Ale „největší všeho zla" zdá se mu — buršáctví. Má strach z ducha vzrůstajícího v studentstvu. Nic prý ho nerozčilovalo tak jako vousatý student.

Z toho vzchází násilné hnutí reakční, v kterém obmezená hlava Metternichova vévodí. Uzrávají z něho Karlovarská usnešení a Cášský kongres. Malé dvory od velmocí znásilňovány. Konstituční hnutí — tu i tam již v proudu — zastaveno. University pronásledovány; profesoři vyšetřováni, sesazováni a přesazováni. Svoboda tisku obmezena. Studentstvo připraveno o svou volnost; buršovstva rozpuštěna. Ve všem spatřováno demagogické řádění a revoluční zásady. Metternichovi zdá se, že r. 1789 svět byl v poměrech mnohem zdravějších nežli nyní. Celé Německo ocítá se ve vleku Metternichově. Tento mistr policejní politiky chce národům zajistit pokoj násilím. Policejní správa rozšířena a má plné ruce práce, zejmena policejní ředitel Kamptz zachvácen pravým stihacím pudem. Na všecky strany rozesílá násilné a surové své smečky, které mají vyčenichati všeliké spojení s buršovstvem. Metternichem nařízeno otvírati i soukromé dopisy, t. zv. perlustrace. Metternich myslí, že Jenští spiklenci vysílají své vražedné tovaryše na všechny strany.

I Karel August musel se poddati nátlaku velmocí. Na pokřik z Rakouska, že vlastními vrahy Kotzebuovými jsou vlastně profesoři Oken, Fries, Luden, Kieser, proti Okenovi zavedeno znova vyšetřování. Dáno mu na vůli, buď aby přestal vydávat Isis anebo vzdal se profesury universitní. Universita Jenská sama má mu učinit onu alternativu. Senát proti tomu remonstroval, ale nevlídně odmítnut. Oken osvědčil jako vždy svou statečnost. Odpověděl vládě, že na učiněnou insinuaci nemá odpovědi. Propuštěn, ale zároveň Isis v Jeně potlačena. Opustil Jenu a odstěhoval se do Lipska se svým časopisem. Odevšad přicházejí projevy souhlasu s jeho mužným jednáním. Ale i v Lipsku vydávání časopisu brzy mu zakázáno. Musel uteci do Paříže, „první to uprchlík německého hnutí" (Ecker, c. s.).

Ale to vše uváděno ve skutek již po odchodu Kollárově z Jeny. Byl už jen vzdáleným divákem. O Okenově osudu na př. dostává zprávu od svého přítele Clemena.

Doba, kdy Kollár v Jeně žije, je po stránce politické velice zajímavá a význačná. V životě i v ideách viděti kvasivé hnutí, v které

však rozhodující moci vrhají látky, aby se proces idejí a nových myšlenek zastavil. Individualismus dříve tak stísněný, volnější snad jen v názorech náboženských, začíná se i po jiných stránkách uvolňovati. Bylo to ovoce francouzské revoluce. Člověk nabývá své platnosti i v politice. Po bojích za svobodu v některých státech dějí se pokusy, zaříditi správu státní tak, aby v ní měly účast co možná všecky vrstvy, posud více méně nepovšimnuté, kde by každý jednotlivec žil volně podle svých práv. Ve studentstvu dostává se těmto novým idejím nejživějšího popudu. Ovšem domáhají se provedení jich svým spůsobem. Dnes již soud o tehdejších snahách v mládeži jest hotov; nevidí se v něm nic z toho, co hledala v něm současná úzkostlivá diplomacie.[1]) Dobře postihl vlastní význam studentského hnutí jako Karel August již v době současné francouzský ministr hrabě de Serre, když psal příteli svému Niebuhrovi: „Vašich státníků je mi líto; vedou válku se studenty."

Na druhé straně však rozhodující moci hledí se uchovati při posavadním držení. Staví vždy význačněji v popředí požadavek takové idey státní, v které volnost individuální musí se obětovati společnému celku. Různé přenáhlenosti a pošetilé kousky mládeže pomáhají konečně reakci k vítězství; reakci, kterou oddaluje se jen koruna a lid. Je to věru zvláštní úkaz, že tuto reakci vede právě onen Metternich, který podle Treitschka vynikal „bídnou chudobou myšlenek, který jen svou chytrostí diplomatickou, přízní a štěstím, úzkostlivostí dvorů mohl dokázati, že svět po celý věk lidský klamal o své nicotnosti." (Treitschke, c. d. 489.)

Svoboda slova, zvláště na universitách, a svoboda tisková tak přistřižena, že podle názorů národů západních „Němci potupným otroctvím vytlačeni z lidstva, že po 30 let Německo je pro tisk západu klasickou zemí všeho politického ubožáctví, že národ německý pokládán za dobromyslný národ filistrů, který prosní čas při tabáku, pivu a filosofii a vzdává se práv a volnosti politické. A Němci tyto projevy přijímají, jsouce si vědomi své bídy." (Treitschke, c. d. 576.)

Toto přidušení svobody ještě ne zcela k životu probuzené, přísná opatření proti „demagogům" zastihla částečně i nevinné a klidné Rakousko. Ztužila se censura, učiněna i jinde opatření. (Studenti na př. v Jeně po r. 1818 již se z Rakouska neobjevují.) Ale na druhé straně přineslo hnutí v Německu jistý zisk nám slovanským národnostem. Císaře Františka právě tak jako Metternicha z celého mladého ruchu nejvíce děsila myšlenka jednoty německé. Tento panovník často prý

[1]) Gervinus na př. charakterisuje tuto dobu (Die preussische Verfassung 1818. S. 111): „Pohled na ducha doby r. 1818, jak jeví se v dílech literárních, v životě mládeže, v ideálech básníků a v ideách filosofů, ukazuje nám ještě před 30 lety v Německu zdravé pokolení, které v nábožensko-hierarchickém povznesení snažilo se po Lutherově věřivosti, které v jistém rytířsko-aristokratickém rozletu hledělo spojiti sílu duševní s ušlechtilostí duševní, které v čerstvém konstitucionelním monarchismu živilo politické ideály, jež nedaly se smířiti se skutečností, které vědu a čisté mravy přibralo ve své sliby a horovalo pro Schillerovu ideální poesii. Toto pokolení bylo potlačeno a po 19 letech nabývala naše literatura jiného rázu."

opakoval svou zásadu, že „právě složení monarchie z rozličných těl činí ji silnou.“ Metternich byl přesvědčen, že Rakousko jako stát volně sdružený ze zemí dědičných spíše bylo by schopno representačního systému nežli Prusko. A z této snahy, čeliti doma myšlence, jako bylo v Německu volání po jednotě státní, lze si as vyložiti, proč najednou v Rakousku začíná se více popřávati sluchu úsilí těch mužů, kteří se snaží povznesti k životu svůj jazyk mateřský, proč na př. u nás právě v tuto dobu dává se aspoň částečně místa též českému jazyku i na školách jiných než obecných; proč uznává se větší důležitost toho, aby úřady znaly jazyk lidu, v kterém jsou ustanoveny; proč nepřekáží se tolik jednotlivým zřízením směřujícím k zvelebení i národností neněmeckých atd.

Za takové tísně a napjatosti politické Kollár „s rozervaným srdcem“ opouští Jenu. Bylo to brzy po vraždě Kotzebuově, koncem března r. 1819. Dal prý se „jako na zdař Bůh do světa na cestu.“ Cítil nezbytnou nutnost této cesty, jednak aby se vytrhl ze svého žalostného stavu duševního, jednak aby vyhověl své touze „spatřiti a poznati celé Slavjanstvo.“ Ještě když starší jeho přítel, Rus Danjelov, meškal současně s ním v Jeně, dělal si plán, že společně s ním navštíví Polsku a Rusko, „po kterýchž krajinách neukojitelnou tužbou srdce (jeho) hořelo.“ Zvláště roznícena jeho touha četbou cestopisu Dobrovského po Švédsku a Rusku (r. 1792). Ale tento plán zmařen náhlou smrtí jednoho ze svěřenců Danjelova; starší bratr Karasev zemřel následkem těžkého zranění v souboji. Brzy po té Danjelov s mladším Karasevem opustili Jenu a vrátili se do Ruska (Pam. 235). Tak Kollár ubírá se sám na cestu. Přijel až do Lužice, nevěda, kam se obrátit. Byl by rád podnikl delší cestu krajinami slovanskými, ale bránil mu v tom nedostatek prostředků peněžných. Umínil si tedy aspoň tolik procestovati, kolik mu dovoloval jeho měšec. Za poslední doby, kdy byl v konviktě velkovévodském, mohl si k tomu účelu malou částku ze svých kondicí uspořiti. Přišla mu zvláště vhod ona odměna ve filologickém semináři, kterou na konci posledního půlletí získal svou latinskou rozpravou. „Vyvolil jsem si tedy cestu k navštívení do krajův někdy slavjanských, nyní již větším dílem zněmčených anebo se němčících.“ Avšak nešťastný los jeho lásky nedal se ani cestami tak snadno zažehnati. Všude stíhá jej neúprosný Milek svými nechybujícími šípy. Podle toho bylo i jeho cestování. „Avšak i zde, ať pravdu vyznám, více letěl než cestoval jsem, jsa neschopen učiti se a přísně věci zkoumati, ba ani přátelsky rozmlouvati a dlouho na jednom místě se baviti. Putoval jsem dílem samoten, dílem v severních krajích s panem Streublem, mladým lékařem z Rudolstadtu, mým spoluakademikem, dílem pak s panem Jindřichem Clemenem, jako přes pouště vzdělanosti, tak že v nejlidnatějších městech nejosamocenějším jsem se býti cítil“ (Pam. 279—280). Ve věty tyto Kollár vložil ovšem trochu ohlasu ze svých znělek.

Směr a rozsáhlost cesty jeho nelze blíže určiti. Nejzazším místem v ní bylo asi rodiště Clemenovo, Lemgow ve Vestfalsku v hrabství Lippe-Detmold, „kde jakové odpočinutí a občerstvení našel a aspoň na chvíli k tiché jasné povědomosti přišel“ (Pam. 280). Dobrý přítel

„připůjčil" mu tam na další cestu 10 dukátů (Výklad, str. 145). Tak Kollár, jsa bez starosti o nejnutnější potřeby, dává se na návrat. Zastavil se zase v Praze, „kde v lůně přátel, Jungmanna, Dobrovského, Hanky a Presla, *několik blahých týdnův* [1]) se zdržoval." Co mu ještě k dokonalému uvědomění a cítění vlasteneckému chybělo, to doplňuje zde v milém a pohostinném kruhu vynikajících vlastenců českých. [2]) Sám na sobě pozoruje změnu, jaká se s ním za necelá dvě léta stala. „Jaký to rozdíl byl, když jsem ponejprv a nyní po druhé Prahu uviděl! Tehda jsem byl ještě nevinný jako Adam v ráji, nyní jsem již jedl se stromu národnosti ovoce trpké a bolest ducha působící; zdálo se mi, jako by Praha byla zkamenělé dějiny českého národa" (Pam. 281). Odtud pak přes Vídeň ubírá se do Prešpurka, kam přibyl asi v červenci. Krátce pobyv u bratrance Jana v Pravně, usadil se pak trvale v Pešti.

Nesmiřitelný skeptik.

Taine filosof, historik a kritik.

Napsal

Vojtěch Kalina.

(Dokončení.)

XII.

Přirozenost lidská jest dle Taineova mínění taková, že musíme všichni býti připraveni na smutné divadlo, „že usneme v ovčíně a procitnouce místo ovec uvidíme vlky." Rozum náš není darem vrozeným a stálým, nýbrž věcí vzniklou velmi zdlouhavě a velice křehkou. Mozek, nervy, krev, žaludek, vše jej podmiňuje. „Vezměte hladové ženy a podnapilé muže, seberte jich tisíc dohromady, nechte je rozehřáti se křikem, žádostivostí, vzájemnou nákazou jich rostoucí vášně, a za několik hodin máte před sebou hromadu nebezpečných bláznů; rok 1789 nás o tom přesvědčí." Totéž lze tvrditi se stanoviska psychologického (viz výše str. 794). Člověk jest od přírody blázen a churavec; zdraví tělesné jakož i duševní jest pouze šťastnou náhodou. „Nejen že rozum není přirozený člověku, aniž všeobecný v lidstvu, nýbrž nad to vliv jeho na konání člověka a lidstva celého jest nepatrný." Jeho soupeři a pány člověka jsou letora fysická, potřeby tělesné, pud zvířecí, dědičný předsudek, obrazotvornost, vůbec

[1]) Podle zn. 112, II. zp. trval pobyt jeho v Praze téměř měsíc. Praví tam totiž o Milkovi:

Téměř měsíc přítomnost svou taje
čekal na mne, chudák . . .

[2]) Zejmena o pohoštění u Jungmanna zmiňuje se později též ve Výkladu str. 174.

vášeň panující, zvláště pak prospěch osobní nebo prospěch rodiny, kasty, strany. „Mýlili bychom se velice, kdy bychom myslili, že páni člověka jsou dobří od přírody, šlechetní, soucitní neb aspoň laskaví, přístupní a hotoví podříditi se blahu obecnému nebo blahu blížního. Mnozí z nich, a to ti nejsilnější, zůstaveni jsouce sobě samým, nadělali by pouze spoustu. Předně, třebas nebylo dokázáno, že člověk po krvi je vzdáleným příbuzným opice, přece jest jisto, že on svým ústrojím jest zvířetem velice blízkým opici, maje zuby špičáky, jsa masožravcem a dravcem, byv druhdy lidožroutem, později lovcem a vojínem. Odtud jest v něm nezničitelné jádro (fond) sveřeposti, divokosti, pudů násilnických a ničivých, k nimž se, jeli Francouzem, připojuje veselost, smích a prapodivná potřeba dělati kotrmelce a tropiti rozpustilé kousky uprostřed škod, které učinil; vždyť uvidíme jej při jeho práci. Za druhé od samého počátku byl člověk vržen nahý a beze všeho na zemi nevděčnou, kde živobytí jest těžké, kde člověk pod trestem smrti musí činiti zásoby a spořiti. Z toho vzniká u něho neustálá starost a fixní idea: dobývati, shromažďovati, míti majetek, která zplozuje hltavost a lakotu zvláště v oné třídě národa, jež jsouc přikovaná k hroudě, postí se již celých šedesát pokolení, aby mohla vyživiti ostatní třídy, a jejíž zkřivené ruce neustále se vztahují, aby zmocnily se oné země, z níž dobývají chleba. Však nás o tom přesvědčuje skutečnost. Konečně jemnější ústrojí duševní v samých počátcích učinilo z člověka bytost obrazotvornou, v níž bující snové sami sebou se přetvořují v úžasné přeludy, zvyšujíce nad všelikou míru jeho strach, naději a žádostivost . . . Hle, některé z těch hrubých sil, které řídí život lidský. V obyčejné doby jich nepozorujeme; jsouce utlumeny nezdají se nám býti nebezpečnými. Myslíme si, že jsou skroceny, umrtveny; chceme věřiti, že vnucená kázeň stala se jim druhou přírodou.“ To prý není pravda, dlouhý rozvoj nevymýtil, nezničil jich původní síly a povahy, i musela proti nim býti zřízena síla nová, je zdržující a potlačující. „Z počátku byl to vůdce tlupy, později vůdce vojska, ale vždy obrněnec (gendarme) zvolený nebo dědičný, mající oči bystré, ruku hrubou, jenž svými činy vzbuzuje strach a strachem chrání mír. Užíváme různých prostředků, abychom obrátili v pravý směr a zmírnili jeho údery; jsou to: ústava, rozdělení mocí, kodex, formy zákonné. To jsou však mechanické přístroje, pod nimi nalézáme jako poslední základ nástroj účinný, t. j. žandarma ozbrojeného proti divochu, loupežníku a bláznovi. Tito tři tají se v každém z nás, jsouce pohříženi ve spánek nebo spoutáni řetězy, ale vždy žijíce v útrobě našeho vlastního srdce.“ (Les Origines I, 311—316.)

Člověk jest — zvíře a blázen; neníliž to nejsmutnější a nejhroznější theorie, jakou si můžeme představiti? Ale pak jest oprávněna každá revoluce a marné jsou všechny naše snahy směřující k zlepšení rodu lidského. Ale pak též lživa jest všecka věda, která vysvětluje ponenáhlý vznik všeho toho, co se jmenuje civilisací. Ale pak též musíme uznati, že i žulová skála, jež vznikla z ohromného počtu milionů molekulů, může se převrátiti náhle v páru, poněvadž její základní jádro — lehký molekul — jest nezničitelný a původně tvořil mlhu, z níž vznikla naše soustava sluneční. Čím liší se tato theorie od učení

Hobbesova, theoretika despotismu, jejž tak výtečně charakterisoval Taine ve svých Dějinách anglické literatury (III, 31—38), a jenž při výbuchu anglické revoluce „navrhoval železné pruty a krotitele divé zvěře proti zlým zvířatům, která se utrhla od svých řetězů.“ [1]) Hobbes, jenž též pokládal člověka za nerozumné zvíře, viděl jedinou spásu v despotismu, Taine slovo to zaměnil „žandarmem“ a proto jako Hobbes musel býti rozhodným odpůrcem každé revoluce. Tyto názory nebyly snad plodem jeho studia doby revoluční, nýbrž byly, jak jsme se mohli přesvědčiti z rozboru jeho filosofie, u něho dávno hotovy. Kniha Notes sur Paris, kde Taine doslovně skoro, místy mnohem řízněji, vykládá své společenské názory, byla vydána již r. 1867. Taine počínaje své velké dílo měl dvě fixní idey: předně následkem hlubokého studia anomalií lidského ducha viděl všudy bláznovství, a počal je pokládati za normální a vlastní duchu lidskému, jako lékař specialista počíná pokládati každého člověka za nemocného tou chorobou, kterou se sám zabývá. Nám se zdá, že není třeba důkazův aniž dlouhých výkladův, abychom jasně viděli, že tomu tak není, že jest to pouhá slovní hra. Za druhé Taine jako ctitel přírodních věd ve všem hledal a viděl příliš mnoho zvířecího a příliš málo si všímal rozvoje, jenž ponenáhlu přetvořoval a přetvořuje povahu zvířecí, vlastní prvobytnému člověku. Jak nedávno se vyjádřil znamenitý Huxley ve své poslední řeči o „Rozvoji a mravouce,“ příroda z vlka, rvoucího ovce, učinila psa, jenž ochraňuje tato nevinná zvířata; neméně silně přetvořila ona zvíře-člověka, jenž pouze ve zvláštních, řídkých případech blíží se k svému prvotnému stavu, jsa z pravidla bytostí nezměrně vyšší, obdařenou vlastnostmi vyššího řádu, které se mu staly druhou nezničitelnou přírodou.

Mýlili bychom se velice, kdy bychom myslili, že Taine neuznával příčinné nutnosti revoluce. On již ve svých pokusích, vylíčiv mravy feudální, volá: „Tyto obrázky stačí; z r. 1689 vidíme již r. 1789!“ [2]) Celý prvý svazek Dějin revoluce, věnovaný staré vládě, jest mistrným důkazem této nutnosti; čtenář, zavřev tuto překrásnou knihu, svou přesvědčivostí a půvabným líčením daleko předstihující ostatní svazky, nemá ani nejmenší pochybnosti, že revoluce musela vypuknouti. V tomto svazku nejlépe Taine jako historik ukázal, jak umí čísti v duších lidí předrevoluční Francie; v tomto svazku nejlépe použil své methody kritické a psychologické. Tento svazek jest klíčem ke všem ostatním, zdá se však, že Taine tento klíč zahodil a později se zvláštní zálibou kochal se pohledem na hnusné zvíře, jehož obraz utkvěl v jeho hlavě pod jmenem revoluce. Bolestně tam volá, že „Francie jest rozrušena“ ještě do revoluce právě proto, že král, šlechta, duchovenstvo stali se těžkým břemenem a pramenem útrap Francii. Cifry, které uvádí v kapitole věnované lidu hladovému a zubožënému, zrovna křičí, a není

[1]) Upozorňujeme na velice zajímavé líčení mravů současné Paříže v knize Notes sur Paris 11. vyd. 1893, kde Taine opakuje své náhledy ve formě zábavné parodie spůsobem zvláště jizlivým. Čtěte zvláště jeho hlavu o morálce, jakož i různé aforismy. Srv. Nouveaux essais de critique et d'histoire 1892 str. 131.

[2]) Essais de critique et d'histoire str. 218.

divu, že i sám biskup v Nancy obrací se ke králi se slovy: „Pane, národ, nad nímž panujete, dal nepochybné důkazy své trpělivosti. To jest národ mučedník, jemuž, jak se zdá, život byl pouze proto ponechán, aby ho mučili dále.“ Národ jest „slepý velikán, přivedený k zoufalství utrpením, a proto láme vše, čeho so dotýká“ (II, 29). Národ, zvláště v Paříži, pobuřován přemrštěnými nebo ztřeštěnými agitátory stává se „vzteklým zvířetem“ (II, 51). Jest dle jich učení svrchovaným, a „tato náhlá všemohoucnost a právo vraždění jsou příliš silným vínem pro lidskou přírodu; člověka se zmocňuje závrať a on vidí červeně; jeho blouznění přechází v zdivočilost“ (II, 38). Taine nenalézá dosti slov, aby vylíčil bestiálnost anebo potřeštilost činitelů revolučních a bezuzdnost chátry, pravých to dětí své matky „svobody štěkající a příšerné.“ Nová revoluční vláda jest vládou nejhorší, neboť jest zničením každé vlády. Taine francouzskou vládu revoluční přirovnává k lodi, na níž spoutaní černoši zlámali svá železná pouta, zmocnili se kormidla, usmrtili kormidelníka i námořníka, a nyní nevědouce si rady, řádí na lodi, zmítané vlnami sem tam. Jedním slovem máme před sebou v revoluci „křiky, opilství, divadlo úplného rozrušení, otřesení fysické nervového ústrojí, dovedené na nejvyšší stupeň, a snadno porozumíme, jak rolník, dělník, měšťák zkrocený a zjemněný dlouhou civilisací pojednou se stává barbarem, ba mnohem hůře: prvobytným zvířetem, posuňkující opicí, prchlou a oplzlou, která vraždí s posupným smíchem a skáče nad troskami, jež způsobila“ (II, 70). Lid vraždí vše napořád, neboť „proud nenávisti vstoupil z prázdného žaludku do chorobného mozku.“ Bez toho celá revoluce není nic jiného než dílo hladové závisti nižších vrstev k vyšším. „Nehledě na veliká slova — svobody, rovnosti a bratrství, jimiž se zdobí revoluce, jest ona ve své podstatě *přemístěním majetkovým;* v tom záleží její hlavní základ, její trvalá síla, její prvý činitel (moteur) a její význam dějinný“ (II, 386).

Tyto ukázky stačí, abychom viděli, jak soudí Taine o revoluci: byla mu činem špatným a vše špatné vykonala. Mužové revoluce — bláhovci neznali vědy sociologické, jak ji znají dnes naši učenci, věřili krásným slovům, a ve jmenu těchto krásných slov, jež s vědeckého stanoviska nemají žádné ceny, páchali strašné hanebnosti. Vůdcové byli většinou ztřeštění nedoukové, jimž se nezdařil jejich život, lidé roztrhaných loktů, jichž se zmocnila ohromná ctižádost. Z této stránky vylíčil Taine revoluci znamenitě; všecky černé skvrny, všecky vady jsou vypozorovány s úzkostlivou zevrubností. Avšak poslouchajíce žalobu tohoto státního zástupce proti revoluci, nejvíce pravdivou a přesvědčivou, nemůžeme ubrániti se myšlence, že snad v této francouzské Sodomě a Gomoře bylo snad přece více než devět spravedlivých, že snad i v těchto „zločincích a bláznech“ krásná, veliká slova leckdy vzbuzovala krásné a veliké myšlenky a že činitelé revoluce velmi často upřímně věřili v dílo své. Dnes věda všemi silami nám hledí dokázati, že v přírodě nemůže býti ni rovnosti ni bratrství ni svobody — ale lidstvo celým svým konáním, svými dějinami dokazuje, že tato slova jsou jeho nejvyšším ideálem, základem veškerých jeho nadějí, hlavní hybnou silou, která vede člověka na jeho pokrokové dráze. Tento

ideál jest snad nedostižitelný, ale má jej míti každý člověk, a právě proto, že vždy ukazuje, jak nespravedliva je v tom ohledu příroda, člověk se musí přičiniti, aby co nejdříve nespravedlnost ta byla odčiněna nebo zmírněna. Člověk již v nejednom ohledu opravil, zlepšil přírodu, dal vlastnímu životu nové dráhy. Zde nesmí platiti odi profanum vulgus anebo laisser faire, laisser passer, nýbrž každý vyšší člověk musí pečovati, by působě ve smyslu lásky bratrské povznesl k sobě lidi přírodou zanedbané. Rovnost neznamená zhoršení lidstva, nýbrž jeho zlepšení; a před svědomím, před Bohem jsme si všichni rovni, před přírodou máme všichni právo alespoň na ten boj o život, jenž se bohdá přece stane lží sociologickou. Taine uznává velké působení temných zvířecích pudů; neméně však silno jest působení ideálů, a kdy by každý člověk s Tainem chtěl dříve prostudovati složité zjevy dějinné a pak teprve jednati, lidstvo by se nehnulo s místa. Lidstvo žije dle jistých zákonů, dopouští se sice mnohých chyb ba i zločinů, ale tyto zákony vedou jej od horšího k lepšímu, od boje k lásce. A pak soudíme z plodů, a ty jsou sladké — přece ani Taine neodváží se popírati, že hloupá francouzská slova naivních ideologů učinila v celé Evropě převrat ohromný, všudy odstraňovala velké křivdy a tak popohnala dějiny ku předu, jako žádný převrat před tím. I my s bolestí v srdci vzpomínáme nevinných obětí revoluce, trneme nad jich útrapami, divíme se ohavnosti lidské, ale ptáme se, kdo je vinen? Taine odpověděl k tomu celým svým prvým svazkem. Co bylo zlé a špatné v revoluci, vzalo za své nebo změnilo se k lepšímu, a zajisté i sám Taine žil mnohem klidněji a šťastněji ve „filosofické kasárně,“ v které žijí prý Francouzi celých osmdesát let, než by byl žil ve Francii předrevoluční v brloze vlků feudálních. Taine sám nejednou uznává, že život evropský následkem idei a činů francouzských stal se mnohem lepším a lidštějším. Že revoluce jest zlo, víme tak dobře, jako že je vojna zlo, líčiti pak celou vážnou dobu jako život v blázinci, v němž blázni, opilci a vrahové navzájem se potírají, ničíce vše vůkol sebe, jest asi totéž jako tvrditi, že vojínové i se svými vůdci jsou prostí vrahové. Lidstvo jest organism a má své nemoci, často velmi těžké, jako vojnu nebo revoluci, a jako tělo stává se po nejedné nemoci silnějším a zdravějším, tak i státní organism potřebuje časem podobného otřesení, aby nezmalátněl aneb i nezahynul. Důmysl státníků musí o to pečovati, aby nebezpečí nemoci stávalo se menším a konečně i zmizelo, aby člověk konečně k zúrodnění té půdy, na níž prospívá, nepotřeboval krve svých bližních. A k tomu snad jako veliký ideál přece trochu pomáhají ony bláhové idey, o nichž neví prý matka příroda, jež však jsou zapsány písmem nevyhladitelným v srdci lidském.

Taine ve svých názorech o úloze státu bojuje proti pohlcování jednotlivce státem. Stát rozhodně se plete do všeho; on nejen upravuje vnější život občanův, než i zasahuje do svědomí lidí, vychováním dává jim jisté názory, působí na jich náboženské přesvědčení, ba nenechává na pokoji ani vědy ani umění. V Anglii hlavně se o tom rozepsal Spencer ve svých spisech sociologických, a v brošuře „Člověk proti státu“ úplně zavrhuje podobnou státní činnost. A přece stát má býti pouze „hlídacím psem.“ „Zatím co ostatní obyvatelé doma při-

tupují své zuby a své nehty, jeho tesáky se staly strašnými; on jest nyní ohromným velikánem, a pouze on posud zachoval si zvyk k vojnám. Krměmež jej dobře proti vlkům; však ať nikdy se nedotýká svých mírumilovných spoluhodovníků, jinak zvýší se jeho chuť při jídle, brzo sám se stane vlkem, nejhltavějším ze všech, ve svém domě. Proto musíme jej držeti na řetěze v jeho boudě“ (III, 136). Tento názor vytkli jsme hlavně proto, abychom ukázali na novou nedůslednost velikého spisovatele: revoluce byla silným odporem proti státní všemohoucnosti, ona sama zahynula, když sama se hleděla všeho zmocniti, a všecky nové snahy v tom směru povedou nutně k podobným koncům, jakmile taková všemohoucnost stává se záhubnou členům státu.

Čtouce hrozné líčení Tainovo, nejednou s úzkostí jsme si kladli otázku, věřili on v pokrok lidský, jeli pokrok vůbec možný? Můželi lidstvo každý okamžik vrátiti se k původnímu stavu dravého zvířete, k čemu slouží celá ta vzdělanost, dobytá prací a utrpením celých věků? Taine věří v pokrok, a touto vírou, jak se mi zdá, hlavně vyvrací svou theorii o přírodě člověka, jako ji vyvrací celá nová věda, která tvrdí, že rozvojem člověk stává se neustále bytostí vyšší a tedy i mravnější, a že tento rozvoj jest tak mocný, až člověk nabývá nové přirozenosti, zcela nepodobné přirozenosti divokého zvířete, rvoucího se o potravu. Taine v té příčině dí: „Zároveň se stavem lidské společnosti změnila se i forma lidského ducha. Ona změnila se následkem rozvoje přirozeného a nevyhnutelného; zrovna tak jako květ stává se plodem, jako plod stává se zrnem.“ Několik řádků níže mluví o tom, že žijeme „ve vzduchu, jenž se stává čistším, uprostřed patrného pokroku společnosti lidské, která se zlepšuje, a ušlechtění všeobecného lidí povznešených a osvobozených, uprostřed nejpyšnějších nadějí ve zdravém světle věd zkušebných.“ Přímo pak uznává blahé dílo revoluce v následujících slovech: „Osamocení národové, Francouzi, Angličané, Vlaši, Němci, stýkají a poznávají se následkem otřesení, které způsobila revoluce, a válek, jež vedlo císařství, tak že od nynějška každá civilisace, zvýšená tlakem sousedních civilisací, může vykročiti ze svých mezí národních a rozmnožiti své idey připojením ideí jiných národů.“ Jako Renan tak i Taine jest zvláštním ctitelem německé civilisace a myslí, že „Německo v celé Evropě způsobilo revoluci ideí, jako Francie revoluci mravů.“ Vznikají nové filosofické a náboženské theorie, člověk zírá v bezkonečnost a hledá svůj nový ideál. „Tak pozvedá se člověk nové doby, puzený dvěma pocity, demokratickým a filosofickým. Z hlubin své chudoby a nevědomosti s namáháním se vzpřimuje, nesa na sobě tíhu ustálené společnosti a uznaných dogmat, jsa odhodlán buď je opraviti nebo zničiti; v každém případě však je šlechetný a vzbouřený.“ Tak asi soudil Taine o proudech revoluční doby ve svých Dějinách anglické literatury; ani o naší době nesoudí úplně beznadějně. „Nová demokracie vzbuzovala naši ctižádost, aniž jí ukojila; filosofie svým učením rozpalovala naši zvědavost, aniž jí nasytila. Na této velké otevřené dráze plebej trpěl následkem své prostřednosti, skeptik následkem svých pochybností; plebej jakož i skeptik zasaženi předčasnou melancholií a unaveni nezralou zkušeností hledali pravidla nebo konání u básníků, kteří tvrdili, že štěstí jest nemožno, pravda

nedostižitelna, společnost lidská špatně utvořena a člověk zvrhlý nebo zkažený. Z tohoto souhlasného soudu zrodila se idea, jádro (centre) literatury, umění a náboženství našeho věku, a to, že trvá jakýsi hrozný nepoměr (disproportion monstrueuse) mezi různými částmi našeho ústrojí, a že tedy osud lidský následkem tohoto vnitřního odporu jest pochybený. Jakou radu nám dali co protilék? Byli velicí neb aspoň moudří? ‚Přijímej v sebe déšť pocitů silných a hlubokých; tím hůře, praskneli pak tvé ústrojí.‘ — ‚Vzdělávej svou zahradu, obmez se svým malým kruhem, vejdi v stádo, staň se tahounem.‘ — ‚Staň se opět věřícím, dej se kropiti svěcenou vodou, oddej svou duši dogmatům a své chování katechismům.‘ — ‚Kráčej po své dráze; domáhej se moci, hodností, bohatství.‘ Takové jsou různé odpovědi umělcův a měšťáků, křesťanův a světáků. Jsou to odpovědi? Zdaž navrhují co jiného než přesycovati se, sesurověti, uchýliti se od své dráhy a zapomenouti? Jest jiná, hlubší odpověď, kterou dal prvý Goethe, kterou počínáme tušiti, k níž směřuje veškera práce a zkušenost věku našeho a kteráž snad bude látkou budoucí literatury: Hleď rozumem vystihnouti sebe a přírodu věcí . . . Naše pokolení jako předešlá byla postižena nemocí věku a zotaví se od ní pouze z poloviny. My najdeme pravdu, ale ne klid. V nynější dobu jediné co můžeme léčiti, jest náš um; nad svými pocity moci nemáme. Ale máme právo, naději, jíž sami nemáme, dělati si pro jiné a připravovati svým potomkům blaho, kterým se sami nikdy nebudeme kochati; oni jsouce vychováni ve zdravějším vzduchu, budou míti snad duši zdravější. Reforma ideí zakončuje se reformou všeho ostatního, a světlo duševní zplozuje v srdci jas. Až posud ve svých úsudcích o člověku jsme za učitele přijímali proroky a básníky, a jako oni pokládali jsme za neklamné pravdy vznešené sny naší obrazotvornosti a nutné požadavky našeho srdce.“ Ale přicházeli jsme tím na zcestí, z něhož nás musí vyvesti věda, jež konečně zkoumá člověka i jeho duši stejně přesně a týmž spůsobem jako ostatní přírodu. Stanovisko básníků jako Byron jsme již překonali a přesvědčili se, že „člověk není zvrhlec ani obluda (monstre) a že není věcí poesie ho bouřiti nebo haněti. On jest na svém místě a zakončuje celý řetěz zjevů (série). Pohleďmež, jak roste, a přestaneme se mu vysmívati a jej proklínati. On jest produkt jako každá věc, a v tomto smyslu má příčinu býti takový, jaký jest . . . Rozum a ctnost lidská mají za svou látku pudy a obrazy animální, jako formy živé mají za nástroje zákony fysické, jako hmoty organické za elementy mají podstaty minerální. Jaký tu div, že ctnost anebo lidský rozum, jako forma živá nebo jako hmota organická, časem slábne nebo se rozrušnje; vždyť ona stejně s nimi a jako každý vyšší nebo složitý útvar má svůj základ a vůdčí směr o silách nižších a jednoduchých, které dle okolností buď slouží k jich zachování svou harmonií nebo ji ničí svým vnitřním rozporem. Jaký tu div, že elementy jsoucnosti, jako elementy veličiny své přírody až i nezničitelné dostávají zákony, které je obmezují a nutí je vtělovati se v tvary jistého druhu a jistého řádu? Kdo se bude zlobiti na geometrii? Zvláště pak kdo se bude zlobiti na živoucí geometrii? Kdo naopak nepocítí obdiv pohlížeje na tyto ohromné síly, jež nalézajíce

se v srdci přírody, neustále ženou krev v údy starého světa, rozlévají proud v bezkonečné tkanivo žil a sypou po celé povrchnosti věčný květ mladosti a krásy? Kdož konečně nepocítí vlastní zušlechtění shledávaje, že tato hromada zákonů má za výsledek řadu útvarů (formes), že hmota zakončuje se myšlenkou a příroda rozumem, a že tento ideál, k němuž se pojí uprostřed tak mnohých bludů všechny snahy lidské, jest zároveň cílem, k němuž tíhnou uprostřed tak mnohých překážek veškery síly všehomíra? Taková vědecká práce a takový názor o věcech chová v sobě nové umění, novou mravouku, novou politiku, a naší nynější úlohou jest hledati je." [1])

Uvedli jsme skoro úplně tento ideál spisovatelův, aby čtenář sám si mohl učiniti své závěry a porovnal jej s tím, co bylo výše řečeno o lidské přirozenosti. Taine ani zde neopouští vědecké půdy, a jeho ideál ani na vlas nevybočuje z mezí positivního vědění. Mimo svět zákonů, objímajících zjevy organické i neorganické, není ničeho, a naše zákony společenské jakož i přírodní v úzkém smyslu tohoto slova jsou nejen koncem a počátkem lidského vědění, než i všelikého vědění, klíčem k hádance všehomíra. To jest absolutní skepticism, a marně budeme hledati útěchy v tom, že svět stává se den ode dne lepším, že člověk tak dalece pokročil, že jenom výminečně se stává zvířetem. Svět představuje hrozné divadlo a člověk se nemůže smířiti s jeho zákony, proti nimž neustále bojuje. Tento boj dal jemu jeho um, dal jemu i jeho ctnost, a naše ctnost jest umu člověka totéž, co hvězdné nebe jeho oku: on počíná věřiti, že příroda jest krásná, že má jiné meze, jiné zákony, nám neznámé, jež činí ze zla dobro, z hříchu ctnost, z hmoty ducha, ze zvířete člověka. Jako zákony přírodní nemohou vysvětliti vznik pocitu z pohybu, tak žádné zákony společenské nikdy nevysvětlí vznik ideálnosti z bestiálnosti, neboť „molekul" našeho vědomí jest veličinou stejně neznámou, ba ještě neznámější než molekul hmotný.

XIII.

Jak mohl Taine žíti klidně ba i šťastně při takové filosofii a morálce? Člověk jest trochu více než zvíře, zůstane jím vždy a nemá pražádné naděje, že kdy jeho ideální přízraky nabudou formy skutečné, poněvadž i jeho kusý rozum mu jasně dokázal, že není nic v zjevích, co by nebylo obsaženo v našich zákonech přírody, a tyto zákony nejen že neukájejí, nýbrž spíše bouří jeho mravní pocit a činí z celé přírody pro člověka jakousi potměšilou komedii, kteráž zároveň jest nejžalostnější tragedií srdce lidského. Nikdo lépe nevyjádřil tuto bolest našeho srdce než Renan, jenž neustále toužil po vyšším nadvědeckém ideálu. U Tainea není nic transcendentálního — tedy zákony hrubé síly, útisk slabého silným jest nejvyšším zákonem a posledním slovem naší vědy, a mravně lepší člověk nemá práva stěžovati si na křivdu, na něm páchanou, budeli ničen dle formule „právo jest moc." Zničtež Kantův kategorický imperativ, jenž daleko není věcí tak blahovou, jak

[1]) Histoire de la littérature anglaise IV. str. 421—424.

si mnozí myslí, povyšte vědecké formule na pravdy absolutní, a pak nezbývá lidstvu celému nic jiného než říci s Hamletem: „Umřít, usnout a nemíti snů.“ Pak nezbývá lidem živoucím nic jiného než omámiti se čímkoliv, aby neviděli té „smutné pravdy“ vůkol sebe. Aneb jak tomu říká mudrc Graindorge: člověk musí mít nějaké své alibi. „Lidé našich podnebí mají práci, literaturu, to, co se nazývá světem; v nižších třídách připojte k tomu kořalku, jež jest literaturou prostého lidu. Na východě mají opium a (náboženské) blouznění“ (315). Toto blouznění tam nezřídka má smutný konec, „blbství neb apoplexii; v Evropě máme vědu, což jest též samovražda zdlouhavá a rozumová.“ Také Taine našel si své alibi: jím mu byla celá příroda, na niž pohlížel očima básníka, třebas i ji nemilosrdně analysoval rozumem vědce. V přírodě je oku pozorovatele, jak on dí, vše krásno, a proto s nadšením a zanícením pozoroval blankyt nebeský, háv země, květ rostliny, postavu zvířete, tělo a pocit člověka a s neskonalou rozkoší, jak o tom svědčí jeho skutečně krásný jazyk, stopoval, jak veliký umělec odívá v slova, zvuky či barvu, nebo vyluzuje z mrtvého dřeva nebo kamene své nejvznešenější a nejpravdivější pocity. Taine prchá od sebe, od svého věku v krásnou Helladu, k těm šťastným lidem, jimž veselý rozmar a radost života krásného byly vším. On skoro se závistí v knize své o umění mluví o době rozkvětu řeckého umění, o těch šťastných časech, kdy ještě nebylo rozporu mezi člověkem a zvířetem, kdy lidé šťastni jsouce přítomností, netrápili se otázkami o budoucím životě a viděli svůj nejvyšší ideál v krásném lidském těle. Všude jinde civilisace „obětovala život nynější budoucímu, člověka božství, jednotlivce státu.“ Hlava nebyla tehdy přesycena na úkor ostatního těla a celý život byl jakýmsi svátkem v krásné přírodě. „Nynější člověk není tím, čím byl a čím asi měl navždy zůstati, zvířetem vyššího druhu, spokojeným, že jedná a myslí na zemi, která ho živí a pod sluncem, jež ho ozařuje.“ [1])

Řecko jest dávno mrtvo, Taine nemohl se státi Řekem, a proto úplně se pohřížil ve vědu a zvláště v umění. Hned z samého počátku vedle filosofie věnoval se pilnému studiu literatury a v každém spise i spisovateli úplně vědecky, avšak s divinací genia, hledal duši živou, psychologickou formuli jednoho pokolení, plemene neb i celého lidstva. Prvý jeho větší pokus byl věnován Lafontaineovi. Jak již jsme výše viděli, má velice vysoký pojem o básníkovi. „Básník nemusí býti vzdělaným učencem, alespoň jeho vědění jest druhu zcela jiného, než to žádá věda; on neumí roztřiďovati, není povinen býti naturalistou nebo historikem, jak tomu chtěl Goethe, aniž doktorem věd společenských, jak si to přál Balzac.“ Nemá líčiti podrobnosti aniž hověti způsobům řečnickým, a přece více pozná a lépe ukáže jsoucnost zjevů než největší učenec anebo řečník. „On má *pocit celku* (sensation d'ensemble), k němuž dochází buď rychle nebo pomalu, vše jedno, a tento pocit činí umělce umělcem. Celá zásoba drobných črt soustřeďuje se v něm mimo jeho vůli a vytvořuje v něm dojem (impression) jediný.“ Básník nemusí a nemá líčiti zjevy v tom pořádku, jak je

[1]) Philosophie de l'Art Paris 1893 II. 185.

příroda zplozuje. „On neopisuje, nýbrž překládá. Neopisuje to, co viděl, nýbrž vynalézá dle toho, co viděl. On přemisťuje (transpose), a toto slovo jest ze všech nejvhodnější, neboť on skutečně přenáší v jeden svět to, co viděl v jiném; v svět duševní to, co viděl ve světě hmotném." Síla geniova skládá se vlastně z dvou věcí, jako celá poesie obmezuje se dvěma zákony: „Předně vládne uměním *nápodobiti v nitru* svém a vytvořiti v sobě každý pocit, pohyb, posuněk, každý tvar, každou věc jednotlivou, působící na naše smysly, každou drobnou črtu života i našeho konání. Pro skutečného básníka, jakým byl na př. Lafontaine, barva oděvu, vrčení psíka, salon, špinavá jizba, Olymp, paruka — vše má svůj smysl a zájem. Ať jest předmět jakkoliv cizí a vzdálený současných vkusů, ať je pravšední nebo vznešený, on se v něm kochá a jemu rozumí." Nápodobí a proniká nitrem svým předměty, jako to činí herec svým vnějškem, svou tváří. Avšak není pouhým zrcadlem. Kdykoliv vyluzuje jistou črtu, vždy cítí veškera její spojení a závislosti, to co za ní sleduje, co ji vzbuzuje, co se jí příčí a co se s ní shoduje. On přivádí předměty ve vzájemný souhlas. Tato citlivost neustále čilá pomáhá mu tvořiti celky (ensembles), či lépe řečeno, přispívá k tomu, aby se celky v něm samy tvořily. Celky vlastně vznikají stejným spůsobem jako v přírodě, bez formulí zpředu určených, ale dle směrů všeobecných a následkem vrozené potřeby. Právě tato shoda činí poesii velice vzácnou. Staří správně ji nazývali božskou a v divné síle ji tvořící viděli obraz sil nesmrtelných, které působí ve všemmíru." Zvláště působiva jest tato síla, vyjádřenali je krásným jazykem, verši, které původně jako slova prvobytného jazyka nebyly pouhým nástrojem k vyjádření našich pojmů, nýbrž skutečným obrazem našich pocitů. „Verše mají proto tak velikou moc, poněvadž duši vracejí její původní citový stav." Zvláště staří dobře rozuměli a cítili to, co jim básník přednášel. Ještě nyní nehledě k našemu směru rozumovému, kdy živé obrazy v naší duši vždy více a více se přetvořují v mrtvé pojmy, kdy pestré a bohaté divadlo v naší hlavě postupuje místo algebraickým formulím, i nyní často díky svým básníkům cítíme s přírodou. Umělec však činí více, on předstihuje samu přírodu. „Umělec zakončuje to, co příroda počala, a shrnuje v jediný celek to, co rozptýlila. On sice tvoří jako ona a dle jejího vzoru, ale varuje se poklesků a mezer; on koná dílo jinak, poněvadž je koná lépe, a jeho nápodobeniny jsou vždy tvorbou původní. Proč podobizna jest dílem uměleckým? Proto, že umělec nejen znova vytvořil barvy a rysy svého modelu, nýbrž i proto, že uprostřed stálých změn výrazu vytkl výraz hlavní; on shrnul různé myšlenky, aby z nich vytvořil myšlenku jedinou; on spatřil duši v těle." Vše, co nesloužilo jeho účelu, zhynulo a zmizelo, a na plátně, v kameni nebo v básni zůstal typ, jenž nás uchvacuje svou silou a působivostí. Výsledek neobyčejně se zvyšuje. „Hloupost nebo vznešenost soustředěná v jediném bodu stává se stonásobnou; nejvšednější figura stává se výraznou, poněvadž duch v ní vidí celý svět v malém. Tvořiti znamená tedy činiti výběr, a vybírajíce shrnujeme a zvyšujeme (účinek [1])." Jako příklad uvádí Taine

[1]) La Fontaine et ses fables, 12. vyd. 1892, zvl. str. 337 i násl., 205—208, 287 i násl.

Macbetha: my všichni jsme ctižádostivi, ale zřídka všechny vnější podmínky tak se utvářejí, aby podporovaly tuto vášeň. Básník shromáždí tyto podmínky, jež příroda opomenula shrnouti, a my máme před sebou hrozný obraz šílence, jenž od zločinu k zločinu kráčí za svými smutnými vidinami, vedoucími jej k záhubě. Ještě jedné velice vážné věci žádá Taine od básníka: musí být národní. „Čím jest básník dokonalejší, tím jest národnější. Čím více vnikl ve své umění, tím hlouběji vnikl v genia svého století a svého plemene." Jsou však různí básníci: jedni porozuměli pouze povrchním příznakům své doby — modě, druzí svému věku, a ještě jiní pochopili ducha, jádro všech věků svého plemene, neb i celého lidstva. Dle toho, jak porozuměli duchu svého národa, jest jich dílo pomíjejícné, pouze časové, nebo věkové, vlastní jednomu věku nebo století, nebo konečně věčné. Jeho dílo jest obrazem v miniatuře nebo ještě lépe klíčem k jistému času, věku. nebo celé lidské přirozenosti v daných podmínkách. Zřídka kdy všechny podmínky tak se setkají, aby utvořily velikého básníka jako Shakespeara nebo malíře jako Raffaela. Doporučujeme vřele knihu Taineovu každému, kdo ještě blíže se chce seznámiti s povahou genia básnického.

Jak již ze všeho patrno, neméně vysoký pojem má Taine o kritikovi; on musí viděti stejně přírodu očima své duše jako básník, nad to však musí míti rozvahu a vědění učencovo. „Kritik jest přírodozpytec duše. Uznává její různé tvary, neodsuzuje žádný z nich a popisuje všecky; on si myslí, že vášnivá obrazotvornost jest síla tak oprávněná a tak krásná jako talent metafysický nebo řečnický; nezamítá jí s opovržením, nýbrž opatrně ji anatomuje a staví na své místo v totéž museum jako vše ostatní; kochá se patře na rozmanitost přírody; nežádá od ní, aby se stala slabší, aby byla vydána vlivům sil jí protivných, aby se snad stala rozumnější neb ostražitější; ba on miluje i šílenství a bídu její. Činí i více; ustavičným pozorováním se v ni přetvořuje; svou snahou vysvětliti její dráhy a najíti její důsledky mimovolně kráčí sám po její dráze. Geoffroy Saint-Hilaire říkával, že v Egyptě leže na Nilské písčině cítil, jak v něm se probouzí pudy krokodilovy. Též kritik, jenž analysuje vášnivou obrazotvornost, stává se účastným jejích vidin a vášní v té míře, že konečně pokládá tyto vidiny a tyto vášně za rozumné. Pozorujeli ji, není to proto, aby řekl, že jest krásná nebo ošklivá, než proto, aby ukázal, jeli vhodna nebo nevhodna k jistému účelu." [1])

A jako kritik Taine byl skutečně veliký; spojoval básnickou divinaci s přesností vědeckou, a čtenář neví, čemu se má více diviti, zdaž dílu uměleckému, jehož vznik a rozkvět líčí kritik zcela přirozeně, nebo kritikovi, jenž se stává nadšeným básníkem. Odtud prýští se i kouzlo jeho slohu, jenž měl jediného soupeře v Renanovi, který byl též velikým básníkem. Zdali však Taine, veliký kritik a milovník umění, měl svou theorii krásy? Ano, ale ta byla tak málo metafysická, jako všechny jeho pojmy o přírodě. A přece neznáme člověka naší doby, jenž by tak všestranně věnoval se umění. On nepřestával

---

[1]) Essais de critique et d'histoire str. 152—153.

na studiu literatur, neméně důkladně znal malířství a sochařství. Četl své přednášky v Pařížské škole krásných umění, a obsah jich — 11 velikých svazků neuveřejněných — vydal posléze pod názvem *Filosofie umění;* jedna hlava díla toho byla před lety přeložena do češtiny Mir. Tyršem. Mimo to mnohé velevzácné poznámky jsou obsaženy v jeho Cestopisu po Italii. Jeho methoda i zde jest táž, jako byla methoda historikova a kritikova; počíná všudy člověkem fysickým, vlivem přírody na člověka a vlastnostmi půdy a atmosféry, vysvětluje mnohem lépe na př. kolorit různých malířů, než to činili dříve esthetikové svým pojmem krásna. V podstatě vykládá tytéž názory jako v knize o Lafontaineovi. Umění malířské a výtvarné jest mu též přesným nápodobením přírody, ale musí při tom dbáti „poměrův a vztahů vzájemných různých částí" (les rapports et les dépendences mutuelles de parties). Umělec si volí jeden hlavní příznak, jednu hlavní ideu, a k ní přiměřuje vše ostatní. Tak na př. Rubens líčí ve svých obrazech přebytek síly fysické, orgii rozkošného, přesyceného těla lidského. „Tento příznak jest to, co filosofové nazývají podstatou (essence) věcí; a proto říkají, že umění má za účel zjevovati podstatu věcí. Nechmež stranou toto slovo, jež jest technické, díme prostě, že umění má za účel zjeviti hlavní příznak, nějakou vlastnost důležitou a význačnou, jisté důležité hledisko, hlavní spůsob jsoucnosti předmětu." [1]) Tento hlavní příznak (caractère essentiel) jest vlastnost, z níž všechny ostatní neb aspoň velice mnohé plynou dle určitého příčinného spojení (suivant des liaisons fixes). Tuto větu pokládá Taine za zvláště důležitou. V přírodě však tento příznak pouze vládne, ale nepanuje. „Tento příznak utváří sice skutečné předměty, nečiní však to úplně: jemu překáží v jeho činnosti působení jiných příčin." Člověk to poznává, snaží se příčiny odstraniti, a tak vytvořuje umění. Tři věci tedy musí umělec míti na péči: musí nápodobiti vnější dojem, určiti přesně poměr různých částí a najíti hlavní příznak. Dle toho definice umění bude následující: „Umělecké dílo má za účel učiniti zřejmým jistý příznak podstatný nebo význačný, jistou důležitou ideu jasněji a úplněji, než to činí skutečné předměty. Dosahuje toho pomocí celku (ensemble) částí vzájemně spojených, jichž poměry soustavně přispůsobuje. V trojím umění nápodobícím — sochařství, malířství a básnictví — tyto celky odpovídají skutečným předmětům." Toto troje umění vyjadřuje vztahy organické a duchovní, jež jsou ve skutečnosti, ale stavitelství a hudba kombinuje vztahy mathematické, jichž nemůže nápodobiti z přírody. Hudba však má ještě jednu zvláštní přednost, zvuk není pouze mathematickou veličinou přesně určenou, nýbrž „jest analogickým křiku, a v této své vlastnosti vyjadřuje přímo s pravdivostí, jemností a silou utrpení, radost, hněv, nepřekonatelnou nevoli, všechny záchvěvy a pohnutí bytosti živé a cítící, se všemi nevystižitelnými odstíny a s nejtajemnější hloubkou. Touto svou stránkou podobá se básnické deklamaci a dává nám celou novou hudbu, hudbu výraznou, vlastní Gluckovi a Němcům, rozdílnou od hudby zpěvné, vlastní Rossinimu i Italům." V ostatním i hudba má týž ideál jako

[1]) Philosophie de l'Art I. 37, 47, 115 a j.

malířství nebo básnictví, a definice umění vůbec platí i o hudbě zvláště. Hudba zvláště se hodí věku našemu a lépe než jiná umění vyjadřuje „myšlenky mlhavé, sny beztvárné, žádosti neurčité a bezhraničné, bolestnou směsici srdce vzrušeného, která touží po všem a neoddává se ničemu.“ Hudba jest umění věku chorobného, jako sochařství bylo uměním věku zdravého, kdy nejvyšším ideálem bylo krásné, nahé lidské tělo.

Každé dílo umělecké jest určeno celkovým stavem všeobecným ducha lidského a současnými mravy; i Taine velmi důkladně dokazuje tento zákon rozborem malířství italského a holandského i sochařství řeckého, jimž je věnovaná valná část jeho spisu. Methoda jeho zde jest táž, jako při rozboru děl literárních anebo dějů historických. V poslední hlavě svého díla mluví o ideálu v umění. „Pravili jsme, že umělecké dílo má za účel učiniti zřejmým jistý příznak podstatný nebo význačný úplněji a jasněji, než to činí příroda. Proto si umělec utvořuje ideu tohoto příznaku, a dle této své idey přetvořuje předmět skutečný. Tento předmět takto přetvořený shoduje se s ideou, t. j. stává se ideálem.“ [1]) Nemusíme se snad obávati, že nyní jsme s uměním v koncích, že již nikdy nebudou se opakovati velká období umělecká: „Umění, jehož úlohou jest opatřovati a vyjadřovati hlavní příznak (le caractère dominant) předmětům, jest tak trvalé jako civilisace, jejímž jest plodem nejlepším a nejdříve zrozeným.“ Nevíme sice, jaký druh umění nám připravuje budoucnost, ale „každý z nás ví, že ústrojí politické se zlepšuje v témž poměru, v jakém společnost lidská, stavši se rozumnější a lidštější, bdí nad vnitřním mírem, ochraňuje talenty, pomáhá slabým a chudým, krátce v jakém na všech stranách a všemi směry člověk vzdělává svůj rozum, ušlechťuje svůj stav. Nemůžeme tedy popírati, že stát, mravy, idey lidí se přetvořují, a nutně musíme přijíti k tomu závěru, že obnova věcí a duší musí míti v zápětí obnovu umění.“ [2])

XIV.

Uvedše tato slova, rozloučíme se s Tainem. On věří v obnovu lidstva, v rozkvět umění, v civilisaci. On sice neutíká se tak často jako Renan k ideálům svého mládí, nehledá s tou horoucí touhou Boha spravedlivého, jest pevný, nezlomný ve svém skepticismu u věcech transcendentálních, leč věří v pokrok, a tato víra mu nahrazuje náboženství, jako umění mu pomáhá s resignací snášeti tento život, v němž pudy zvířecí posud příliš převládají. On se nevrhá v rozkoš, neoddává se nezměrné ctižádosti, netone v špinavém materialismu, jak bychom mohli očekávati u člověka sans foi et loi, nýbrž houževnatě do posledních let, kdy choroba hrozně jej mučila, nepřestává pracovati pro ta pokolení, která snad budou lepší a šťastnější než my. Podobá se člověku raněnému v nejsvětějších svých citech, a proto snad tak rád mluvívá o člověku zvířeti. Vždyť vstupoval ve chrám lidské společnosti

[1]) Philosophie de l'Art II. 258.
[2]) Philosophie de l'Art, Paris 1893 I. str. 121—124.

a hledal tam to, co po čem tak všichni toužíme, a — nenalezl. On po druhé vstoupil ve chrám svého národa, zkoumal revoluci, — a místo bytosti ideální spatřil krokodila. Nikdo bez následků nemůže dlouho žíti v blázinci nebo nemocnici; hrozné vidiny budou jej pronásledovati, a on blázna a nedužívce bude viděti tam, kde jenom malý rozdíl nastává mezi jeho ideálem a skutečností. Ani lékaři se toho vždy neuvarují; vizmež nerozvážnou kriminalistickou školu italskou, jejíž nejučenější člen Lombroso skoro všudy vidí samé zločince a blázny. Též Taine dlouho duchem svým žil v nezdravém ovzduší; zprvu to byly mravy feudální, jimž věnoval pozornost, později příšerná práce velké revoluce. Mimo to ihned z počátku mnoho se zabýval studováním nenormálních stavů duševních. Což divu, že jeho něžná, básnická duše byla navždy raněna obrazy bídy a hoře lidského? Což divu, že on, jenž tak mnoho dlel v říši ideálů, příliš byl citliv ke všelikým nedokonalostem lidského ducha? Byl v té příčině skutečným básníkem, tíhnoucím věčně k ideálu a nespokojeným přítomností. A přece i on musel uznati, že člověk není vyvrhelem a že má vyšší cíle.

Taine ve dvou důležitých věcech byl zvláště nedůsledný. Počal prvkem nejsubjektivnějším — pocitem, a došel ne k idealismu nebo transcendentálnímu realismu jako Berkeley nebo Kant, aniž k logickému skepticismu jako Hume, nýbrž k Spinozově větě: Ordo et connexio idearum idem est, ac ordo et connexio rerum.[1]) Humeovský skepticism jest podmíněn naším lidským umem a jest blízek známé Sokratovské větě o ceně lidského vědění; Taineův skepticism jest dogmatický, poněvadž jiných forem poznání neuznává a naše formy jsou velmi stály. V druhé části svého díla Taine vyšel od absolutního determinismu a zakončuje tím, že ve práci své o revoluci místo historika vystupuje jako kazatel a učitel nových společenských řádů, jako by v přírodě dle učení determinismu nebylo již zpředu vše přesně určeno a vymezeno. Zdá se, že Taine patřil na veliké revoluční divadlo ne tak očima filosofa jako spíše zrakem francouzského vlastence, rozhořčeného chybami a hříchy činitelů revolučních. Ale při všem tom Taine vedle Renana zůstává největším myslitelem současné Francie; nemusíme souhlasiti ani s filosofickou ani se společenskou soustavou jeho, a přece můžeme čerpati z jeho spisů nejlepší a největší idey našeho věku. Tyto idey dlouho budou vzácným dědictvím pokolení budoucích, a 20. století zajisté bude s nemenší úctou vyslovovati jmeno Tainovo, jako se dnes vyslovuje na př. jmeno Montesquieuovo, třebas v jeho spisech bylo leccos již stanoviskem překonaným. Duch takových mužů zůstane ve francouzském národě a ještě nejednou se zrodí v novém lesku.

---

[1]) Spinoza, Ethices Pars II. Prop. VII.

Sekerník.

Povídka z Povltaví

od

Adolfa Heyduka.

(Dokončení.)

XXI.

Tím časem, za poledne bylo,
jel vrátný Sova s prámem z hor;
ač slunce z řeky vodu pilo,
přec bez námahy sjížděl vor,
měl podčeleny všecky strany,
a se Sovou, jak žádal sám,
plul starý soudruh jeho, Vraný,
jenž řádně sbil a svázal prám
a na vše bedlivé měl zření,
tož snadné bylo voraření
a rychle sjíždělo se dolů.
Kdož věděl z prostých druhů těch,
jak častý Vraného byl vzdech
a z jakého se rodil bolu! . . .

Čím víc prám k Lipovsku se blížil,
tím více hovor plavců tich,
a Vraný v dumách hlavu nížil,
snad na vzpomínek perutích
v síň mlýna zanesen byl prostou,
kde útrapy a stesky rostou,
a kde snad lichvář přišel brát,
i památkou co měla skryto
ta, jíž mu bylo nejvíc líto
a již měl z vroucí duše rád.
„Co dělá,“ dumal, „pláče, kvílí
a vyhlíží a čeká nás?
ba vím, že přes tu milou chvíli
se kloní sadu přes taras
v dál hledíc proti vody toku,
stesk v duši své a vláhu v oku,
že vyhlíží nás na šifárně
a s můstku k srubu přes náhon
i s ostrova, mníc: čekám marně,
a dusí žele křik a ston.
Co v ňadrech asi bylo sporů,
když toho nespatřila voru,
jímž já měl plout a neplul přece,
jak často marně zřela k řece,
an psal jsem, v nejbližších že dnech
mě shledne v čele druhů všech,
a hned, jak jehlu zaraženou
mít budem ubijíce prám,
k ní převezu se v loďce sám,
bych pohovořil s ní — svou ženou —
v Skal bílých úkrytu, blíž plazu;
co řekla as, když na vzdor vzkazu
jsem nepřijel? snad že to klam —
ba ne, co pro ni v srdci mám,
to nezadřimlo ani chvíli . . .“

V tom rána houkla, křik a sten
tíh od stěn k stěnám plachou pílí,
a Vraný volal: „Slyšte jen,
ký tamo od skalnatých přík
k nám s ranou žalný slétá křik?
Co stalo se? A zase kvil
z těch houštin slyším k nám se nésti,
snad padl tam kdos do neštěstí,
či . . .“ — „Bůh ví,“ Sova odvětil,
„leč zřel jsem člověka již z dáli,
jak spěšně mýtí utíkal,
pak v porostu se houští dal
a slézal útesy i skály;
zda pytlák . . .“ „Ale výkřik ten —“
„Byl stíhán as a postřelen,
neb sám někoho na dostřehu
v zlé vášni ranil honě zvěř . . .“
„A kde to je?“ „Tam, co ten keř,
blíž mýtiny . . .“ „Tož, hoši, k břehu,
radš přistaneme, Sovo, viď?
Mně k vůli pramen čehy řiď
a zastav,“ prosil Vraný druha,
a Sova zas: „Zde jde to ztuha,
leč když to chceš, buď vor tam hnán;
nuž, hoši, rychle sebou hněte,

víc do leva, pak na břeh skok,
prám za šlahouny přitáhněte
a vrazte kůly v úpleť ok."

I přistáli a slezli s vorů,
by propátrali skalnou horu,
jak Vraný přál si ulekán;
on mněl, že Váša puzen zlostí
stih Střelu v lesa hlubokosti
a v černé krve divém toku
naň z pušky střelil náboj broků,
neb že tam Střela Vášu stih
ve sváru slovech divokých.
„Bůh pomoz," šeptal, „mě to děsí,
leč ne, to jiných pánů lesy,
v nich Střela nehoní, to jiný
kdos vykřikl," a ruče již
skrz průsvitavé sosen stíny
spěl s vrátným Sovou do skal výš
až k místu, jež byl soudruh řek,
a slouchali. — Tu ve vran skřek,
jež teplou krev snad střebat chtěly,
sten mísiti se uslyšeli,
a zase sten — a zase sten . . .
„To jistě někdo postřelen,"
děl Vraný, „chudák přeubohý,
mně ruce chvějí se i nohy . . .
hej, je tu kdo?" Leč ticho v stráni,
slov neslechli, jen zastenání.
I hledali, až s tváří sinou
zřel Sova kohos pod kalinou
krýt hlavu v kapraďovém trsu,
a Vraný vykřík; poznalť jej,
když v padlého zřel obličej.
Byl Váša to, krev tekla z prsu
i z úst mu do trávy a mechu,
a s popáleným vrchním šatem
hruď zvedala se divným chvatem
pod návalem a hloubkou vzdechů.

Pln strachu k němu Vraný pad
a na srdce mu ruku klad
a šeptal: „Tluče, chvála Bohu,
leč sotva že to poznat mohu."
A kloně hlavu k syna čelu
děl láskyplně, ale v želu:
„Rci, Vácslave můj, co se dělo,
rci slovo jen . . ." Syn poznal hlas
a vzdechl: „Klidu se mi chtělo,
již odpusťte mi, prosím vás;
tam na Poušť pohřběte mě k otci —"
mdle, s přestávkami zastenal —
„kde z pološeré lesův noci . . .
Jan svatý se strmých zří skal . . .
v proud Vltavy, jež v mládí den . . .
mi písně pěla v lásky sen . . .
a s peřejí svých ladné kráse,
jak mysl má dřív perlila se . . .
Snad že tam uslyším i v hrobě
zpěv sosen z jara, řeky šum,
Vrch dubový . . . a vážný Chlum . . ."
A z hloubky ňader oddech sobě,
zpět hlava v kapradí se smekla
a z úst i z rány krev mu tekla.

„Zle," zalkal Vraný, „Bože spas!"
a strhnuv košili si s těla
dal Vášovi ji na obvaz,
jímž krev se zastaviti měla,
a prosil ho: „Jen nemluv již,
vždyť zřím, jak ti to na potíž,
an v ňadrech raněných tlak vzrůstá,
a plna krve jsou tvá ústa . . ."
A Sovu prosil: „Probůh, spěš,
dva hontky přibij na sochory,
zrob nosítka a vem je sem
i houně, snáze trvám s hory
tak raněného přenesem.
Jen rychle, seber všechen lid,
ať pomohou v té smutné věci!"
A vrátný k voru zrovna lít,
ač šest měl křížků na své pleci.

I přišli plavci v krátkou chvíli
a z mechu lože upravili,
a na něm na prostřené dece
byl Vácslav tiše nesen k řece
a na prostřední vložen vor;
zrak zavřen byl, hruď plna vzdechů,
a Vraný, nutě plavce k spěchu,
je prosil: „Tlumte rozhovor,"
a vrátnému děl: „Do hospody,
viď, příteli, dnes nepoplynem,
dej ubít nad dolejším mlýnem,
až do Lipovské vjedem vody,
bych u ženy moh složit syna
a potěšil ji v dobu zlou.
Což jedna prázdná opačina!

i bez té vory dojedou;
mně plašit sejčka, smrti ptáka,
zde velí cit. No již to sprav,
než Vácslav bude trochu zdráv,
vem prozatím si hotováka;
až bude líp, zas půjdu s tebou...“
„Nač omlouváš to,“ Sova děl,
„to rozumí se samo sebou,
ač v mlýně raděj bych tě měl
než v horách, kde se drvo rube...
Hej pozor, táhněte víc hot,
zde kamení vždy bývá hrubé,
víc do prava, do hodných vod,
vždyť víte, že tu záčel máme,
an náhle zahýbá se břeh;
kdo toho v čas by nepostřeh,
zle pořídil by; vždyť to známe;
vor přední přesmyk by se, vzpítil,“
a šeptmo dodal: „Nechci přec,
by ubohý ten zoufalec
snad v umírání bolest cítil.“
„Ba, ba, to byl by velký sráz
a krutý, proto prosím vás
jen opatrně,“ dodal Vraný
a prohlíd prámu čelné strany,
zda ve trámech a špalcích není
snad slabina kdes při oušení;
zda houžve stuženy jsou v oku
a netrhly se voru spod.
A vrátný volal: „Ty tam v boku
víc uhýbej; jen hot, jen hot!“

I pluli jako Sova děl,
a Vraný k svému ranci šel,
kde krvavých se zbaviv lat
se ve sváteční oděl šat
a k Vášovi sed, by mu sloužil,
kdy po něčem by právě toužil.

Když plavci k plazu zatáčeli,
kde Vraný zastaviti chtěl,
vstal od syna a přemýšlel,
jak rty by asi říci měly,
ký skutek Vácslav vykonal,
až vlhké oko ženu shledne,
a jaký bude její žal,
až doví se, co vše se dělo —
a srdce úzkostí se chvělo,
když Sovu prosil úpěnlivě:

„Tam, prosím tě, k té staré jívě
pluj ke břehu a chytit dej,
a opatrně, bratře, dbej,
by Vášu za mnou nesl lid,
a chuďas nehovořil marně,
já napřed skočím po šifárně
v mlýn ženu na vše připravit.
A ty,“ děl k nejmladšímu všech,
„skoč do Chřešťovic, máme spěch,
ať felčar přijde bez odkladu
a pomůže a dá nám radu,
běž přímo přes pole i meze
a přiveď s sebou také kněze.“

A sotva chyceny jsou vory
a ubity, v mlýn Vraný spěl,
kam s vrátným Sovou zadák sporý
i raněného odnášel.

Vstříc plavcům žena pospíchala,
kdy s můstku shledla plouti prám
a muži na hrdlo se vzpjala
a volala: „Tak zas tě mám,
své jediné, své všecko štěstí,
svou kotvici v běd hrozném davu!“
a na ňadra mu kladla hlavu —
„však ode mne zvíš špatné zvěsti
a zhrozíš se, až shledneš mlýn —
ach Tomši, nešťastný můj syn
mi šílel z pití, svého zvyku,
a nemá, běda, v žití již
jen řadu světlých okamžiků!“
Tu jako list se zachvěl muž
a trás se každou žilkou těla,
když žena dále vyprávěla:
„Tak bloudí často ve dne v noci,
leč když jsem vyhlížela vás
a k tobě chtěla živou mocí,
tu bránil mi, pak zved se v ráz
a děl, že na cestu se chystá
a pak, že dobře bude záhy,
až ty se vrátíš — dozajista,
a z očí trysk mu pramen vláhy.“

„Ten ubohý, ten chudák chorý!
to smutný, žalostný byl sděl,
a jaké myšlenky a spory
ve hloubce duše asi měl,
jíž tak se prstem dotknul Bůh...“

„Ach hrozné,“ hovořila žena,
a shledši plavce zaražena
za snědou muže chytla ruku
a děla v teskném srdce tluku:
„A co to nesou s druhem druh?“
„Kdos se skal spadl při útěku,“
děl Vraný všecek rozechvěn,
„jak v Oudražskou jsme přišli řeku.“
„Snad Váša? běda!“ — „Stiš se jen,
vše dobře bude, doufám v Boha.“
„Tak uhodla jsem přeubohá,
ach, radost, že tě opět mám,
tou zvěstí ztrpčena je hbytě.
Ó Vášo, jediné mé dítě —
ó Tomši, tak jsi přišel k nám!
Čím, Bože, jsi mě navštívil?
mě radost usmrtí i kvil!“

„Vždyť není mrtev Váša, žije,
je potlučen, jen pohmožděn . . .“
„Ó probůh, krev se z úst mu lije,
ó běda, stůjte!“ — „K mlýnu jen,
zde nesmíte mi stanout chvíli,“
děl Vraný, ana matka v ráz
v tvář synu zřela zas a zas
a stále želela: „Ó Bože,
jen tiše, dýcháliž? Sem, sem,
zde položte ho na mé lože,“
až vzkřikla děsným úžasem:
„Já přenešťastná, bídná žena,
hle, hle, má prsa prostřelena
a sotva šepce, sotva dýchá,
snad žádá něco — zticha, zticha!“

A k loži svoji hlavu klade
a poslouchá, co praví as
jak ze sna raněného hlas,
jenž smuten děl: „Mé žití mladé
jsem promrhal a prohrál juž,
dnes méně jsem než ptačí pýří,
leč otec vrátil se vám, nuž,
jím Pánbůh poznovu nás smíří.
A vás — vás prosím za odpust,
můj otče, ruku svou mi dejte,
a matce,“ vzdechl, „pomáhejte.“
V tom krev zas vylila se z úst
vše tlumíc rozhovoru slova,
a Váša do mdlob padl znova.
Té chvíle kočár stanul venku,
a zvonek zazněl zas a zas,
a z vozu lékař s knězem v ráz
šli k raněnému do přístěnku.

Hned lékař čerstvý obvaz z ledu
na prostřelená prsa dal
a Vášu křísil, omýval,
a v posled matce děl: „Což svedu?
Zde moh by pomoci jen Bůh,
jenž smrt i život v sobě chová,
s ním raněný ať srovná dluh;
jeť menší tepna průdušková
víc zraněna, než můž kdo snést,
ač vím, že srdce vaše zkruším,
přec s vámi sděliti mi zvěst,
že sotva do zítřka mu tuším,
tak do poledne na nejvíc;
pan páter je zde platen víc,
jej proste, ať dá rozhřešení,
když k zpovědi dost síly není!“
„Ach,“ lkala žena, „to mě zmučí,“
a v mdlobách vrávorala již,
leč Vraný, jenž stál ženě blíž,
chyt klesající do náručí.

Co modlitby kněz zbožně říkal
a nad raněným ruce spínal,
v tvář ženinu muž vodou stříkal,
ač úzkostí sám na smrt sínal,
vždyť nespomohlo nikterak,
až když jí lékař omyl líce,
zas lesk se vrátil v zřítelnice,
leč znova v slzách tonul zrak,
a stále lkala: „Bože, Bože,
ký seslal jsi to na nás kříž!“
Však lékař pravil: „Dosti již,
nechť jiní ošetřují lože;
zda nářkem synu vzpomáháte,
má zlatá? vpravte se v tu věc,
již pro ten útlý život přec,
jejž pod mateřským srdcem máte;
pláč raněnému neprospívá,
a na vás může se to mstít,
tož neste klidně vše; což zbývá?
či dá se tím věc napravit?
Jen moudřej; vážna je má výtka,
dost bědování, matko, dost,
snad nechcete i smrti dítka,
jež Bůh vám chce dát pro radost,

by vynahradil plnou měrou,
co tady sudice vám berou?"

Jak lékař radil, konal Vraný,
a veda ženu stranou, děl:
„Bůh bera život rozervaný,
nám jiný dáti uzavřel,
tož šetři se — mně, drahá, k vůli,
a pokojnější trochu buď,
vždyť nářek tvůj mi lebku půlí
a srdce rve a štěpí hruď,
jak pantokem by mně ji sekal,
nuž probůh mírni se a nekal
víc očí svých, než můžeš snésti,
či z neštěstí chceš do neštěstí?
Mám srdce též, leč přemáhám
zla příboj divě rozkvašený,
a hleď, teď jenom tebe mám . . ."

Tím nářek ubohé ztich ženy,
leč jenom na chvíli se stalo,
pak přišla dlouhá smutná noc;
co v mlýně žilo, nepospalo,
jen k Bohu lkalo za pomoc
a za úlevu ubohému,
by raději byl konec všemu.

XXII.

Den smutný okny v síň se díval,
Chlum z mraků řízu měl a z mlh,
zrak Vltavin se chmurně stmíval,
list olší sametový vlh,
a podél řeky vrby svěží
list ukláněly pod útěží
mdlých perel, v úsvitu jež šerem
níž s oblak na zemi se nesly
a pásmovitě šikmým směrem
na vyprahlá jí ňadra klesly;
sad porosen byl, vrchol trav
měl krůpěj, slézu stvol se klonil,
a z oděných v běl štěpů hlav
květ rudě žíhaný se ronil,
jak dítka vroucí políbení
v tvář snící matky, když se denní.
Déšť drobný v přeháňkách tu tiše,
tu zhurta klepal do oken,
snad máť by neslechla, jak dýše
syn těžce již, jak jeho sten
z úst chabě po síni se plouží
a jako motýl skřehlý mrazem
kdes v koutě zdi neb za obrazem
v plášť křídel schován usnout touží.

Při lůžku Vraný s Vášou bděl —
chtěl, aby žena odpočala —
a v jeho tvář se zahleděl,
a lítost v útrobách ho jala,
když viděl, kterak syn se spad,
jak sval mu splihl a ret zvad,
jak zúžilo se náhle chřípí;
jak nápadně se ostří nos,
a víčka očí níž se chlípí,
jak na zrak tlačil by je kdos;
jak namáhavě odkašlává,
až obvaz ňader mokvá spod;
jak těžko hlavu výše dává,
a na čele mu vstává pot
tak chladný jako kapky z ledu;
jak strach se v plachém množí hledu,
jak pomalu i těžce vzdychá,
a chrapot v odstávkách se množí —
tu velkou úzkostí jsa jat,
šel ženu vzbudit na pochvat,
by sedla k synovu s ním loži,
an deštivou tou ranní dobou
je často stíhán delší mdlobou.

A stalo se. — As po deváté
vždy hlasněj štěkal venku pes,
a žena, majíc ruce spjaté
a hledíc ven, „viz," vzdechla, „dnes,
teď teprv vzpomněla jsem na to,
když Kleina vidím do vrat jít —
má všeho statku odhad být
než, co jsme měli, bude vzato.
Klein chvátá, nedbá ani deště,
s ním od úřadu dva jdou ještě.
Mlýn na bubnu, syn v rukou smrti,
to dodá mu a mě to zdrtí!
Jdi, vyjdi k němu; avšak hleď,
pan Střela na dvoře již taky,
spěš, chceli, do síně ho veď,

vše řekni mu, sděl žal náš všaký,
a Kleina pros, by laskav byl
a odhad na čas odložil,
sic vedle ubohého syna
i mne ponesou v rakvi z mlýna . . ."

A Vraný šel, a bledé líce
vstoup Střela s druhy do světnice;
znalť vše, co na skalách se dělo,
od drvoštěpů včera již,
a starou rukou tiskna čelo
děl: „Potřeba mne nanejvýš
teď v mlýně; učinim, co mohu,
buď poručeno Pánu Bohu."
Jat matky zoufalstvím, prost hněvu
jít do mlýna se odhodlal,
by hodné ženě pro úlevu
i Vranému své rady dal
a pomoh, pomocili může,
když takto útrapy se množí,
a mlčky k Vášovu šel loži
a ruku vztahuje děl: „Nuže,
tvé matce k vůli budiž smír;
nechť kamkoliv tě nes a skácel
hněv nezdolný a vášně vír,
já z mysli tebe nevytrácel
a doufal v návrat . . . Hrozný byl,
Bůh pomoz ti . . ." Tu Váša v stonu
zrak na lesního vytřeštil
a ruku líbal při pokonu
a šeptmo děl: „Ach, odpusťte mi,
vždyť s drahými se loučím všemi,
snad Jana odpustí mi též;
můj život byl jen pouhá lež,
tož rád jsem, usmířen že hynu,
jen probůh ujměte se mlýnu
a přispějte v čas ku pomoci
mé matce, laskavému otci
a jejich —" „Dojista se stane,"
děl Střela, Váša blahem vzdych,
a bylo znát, že vděčnost plane
mu v oka velkých krůpějích,
pak danou ruku líbal znova
a kloně hlavu neděl slova.
Ztich; vědomí zas rychle ztrácel,
a rouškou zastřel se mu zor,
ret víc než druhdy zakrvácel,
a v prsou krutý nastal spor;
vzdych těžce, z hluboka a zas,
pot chladný čelo kryl, zrak has,
pak chroptě škubnul náhle tělem,
a konec bylo s jeho želem . . .

Vzkřik matčin zachvěl vůkol všemi:
„Je mrtev, Bože, dost těch muk!"
Leč Vraný prosil: „Mírni se mi,
Pán smíru myšlenku mu vnuk,
již v nebi andělé mu pějí . . ."
Však z oka krůpěj za krůpějí
v tvář padala mu při té řeči,
pak ze síně šel do mlejnice
a volal, utíraje líce:
„Hej, prášku a vy samomleči,
ven se stavidly, rychle ven,
co nejvýš s kozlíkovým dříkem,
ať voda běží plným střikem
na pánův — synův — smrtný den;
již spusťte staré repetáče,
nechť na prázdno si melou dnes,
ať s námi všecko všudy pláče:
skal chýže ztracená i ves;
nechť palce volně do cev tepou
a hlučí v šumot bystrých vod,
jak v boží velkonoční hod,
když děti na klepáče klepou.
S tou hudbou na věčnost ať vchází
duch smířený . . ." A sotva děl,
již ve skalách i břehů mlází
a celém důlu klepot zněl,
i do Chlumských se nesl strání;
zda také k Janě, aspoň v zdání?
Kdo ví, zda vyšší vůle zřídly
duch k duchu nebyl unesen,
snad žití sen a smrti sen
bílými objaly se křídly,
a přes vše lesy, doly, skály
jak ondy láskou k sobě vzplály,
vždyť právě ze Skal bílých sosen
přes mlýn a řeku, Chlumský les
most duhy klenutý se vznes;
déšť ztichl, řeky břeh byl zrosen
a zářil v teplém rána svitě,
a byl tak líbezný a zdobný,
jak tkvěl by křišťál na něm drobný,
jímž matka pláče pro své dítě . . .

Máť nad mrtvolou hlasně štkala,
něm Vraný u lože se chvěl,

ven úředník šel, Klein jak skála
mlýn bedlivě si prohlížel,
až v posled Střelovi — jenž klidně
zřel na tvář Vášovu a vlídně
jal rodiče se těšit oba, —
děl pospíchaje: „Prchá doba,“
čímž myslivcovi dával znáti,
že s odhadem chce započati.

Leč Střela zamračiv se děl:
„Teď? jinak jsem se rozmyslel,
dluh zaplatím i s útratami
a všecko vyrovnáme v čas,
chci, mlýn by Vraný vedl zas,
s ním spravíme se potom sami.
Nuž k řízení již, proto prosím,
pan adjunkt aby přišel zpět,
já nerad mnoho peněz nosím;
sem, Kleine, vyplatím vás hned,
a na sebe vše převest dám.
Tím trpkostem se odpomůže,
a Vraný může mleti dál.
Jste spokojen tak?‘ „Ano.“ „Nuže,
ať napíše se vše, jak díte,
a vy,“ děl k Vranému, „teď víte,
že nechtěl jsem být při odhadu,
bych rozmnožil váš pláč a žal,
leč abych mlýn vám zachoval.
Rád ve vaše jej ruce kladu,
by povznášel se každým letem
a čistý zůstal vašim dětem.
V čas peníze jsem přines z města,
vy pouze tři mi dáte ze sta,
by vyjíti vám bylo snáz,
vždyť nad jiné si vážím vás;
jste řídký člověk, milý Vraný,
tak zcela jiný lidí všech;
vás koval trpký žití běh,
leč zlaté byly jeho rány,
jste bez rezu, ač zle se dálo —
ba takých rodí se již málo
a vyhynou, jak času znikem
mlýn český s českým sekerníkem!“

A Vraný pohnut zas a zas
tisk ruku Střely spasitele,
a z venku zlatý slunce jas
tkvěl na osmahlém jeho čele;
on tich však oko k nebi vznes
a k synovi se kloně chvatem
tvář sinou bílým skryl mu šatem,
pak ženě do náruče kles,
by skonejšil jí duši lkavou . . .

Mír andělem vzlét nad jich hlavou —

Jak velmož vyšlo slunce z hradů,
a přes hluk koles, vody šum
na nejzkvetlejším štěpě v sadu
pěl sedmihlásek mláďatům;
a s buku nad studánky zřídlem
pták zlatý, žluva, zíral v les —
zjev žití s černým smrti křídlem —
a zajásal a dál se nes . . .

Dílo Schmerlingovo.

Historicko-politická studie.

Napsal

Jos. J. Toužimský.

V. Říšská rada.

S nevalnými nadějemi odjížděli čeští poslanci dva měsíce po vydání únorovky do Vídně. Zástupy obecenstva provázely hlouček těch, kteří z Prahy společně jeli, k nádraží v Hybernské ulici. „Nedejte se! Na brzkou shledanou! Sláva koruně české!“ byla poslední slova, která k nim provolávaly.

Bylyli sněmy český a moravský Schmerlingovým volebním řádem upraveny tak, aby v nich Čechové odsouzeni byli k menšině, jakž mohlo vypadati zastoupení na říšské radě, vyšlé ze sněmů těch? Ve Vídni ke dvaceti poslancům českým z Čech připojili se čtyři čeští poslanci z Moravy a založili *první český klub*, jejž z velkostatkářských poslanců navštěvoval i hr. Clam Martinic. Přes to nezdála se tehdy, aspoň ne naprosto, vyloučena možnost, že by se poměry zlepšily. Halič vysílala 38 poslanců, vesměs Slovanů, ale z těch jen Poláci, zřídivše si klub polský, udržovali důvěrné styky s klubem českým, kdežto 13 Rusínů vedených Litvinovičem přese všechno domlouvání postavilo se na stranu Schmerlingovu a tvořilo nejspolehlivější jeho hlasovací skupinu. Ovšem byla by se situace změnila, kdy by se bylo dostavilo 85 poslanců sněmu uherského, 9 charvátského a 26 sedmihradského. Sedmihradští sice později se dostavili, ostali však živlem ve Vídeňské radě cizím. Charváti přišli pouze jednou na galerii sněmovní, odkud s mnohým smíchem nad „švábským sněmem“ vrátili se zase domů. Příchodu Uhrů pro první doby sněmování Schmerling ostatně ani nečekal, aniž si ho přál, proto také přímých voleb v Uhrách nikdy ani nepomýšlel užiti, ač ústavou mu byly vyhrazeny pro případ, že by Pešťský sněm volení odepřel.

Když 29. dubna 1861 zahájena byla říšská rada v dřevěné budově za Škotskou branou, vtipně přezvanou „Schmerlingovým divadlem,“ ukazovala zející prázdnota, že není to širší rada říšská, kteréž jediné příslušelo rozhodovati o věcech celé říše se týkajících, jmenovitě o vojenských, finančních, mincovních, obchodních, poštovních a j., nýbrž toliko užší, jejíž právomoc týkala se pouze království a zemí neuherských, pokud záležitosti její nebyly vyhrazeny sněmům anebo širší radě říšské. Do počtu 343 poslanců širší rady chybělo všech 120 uherských, sedmihradských a charvátských, a do zbývajícího počtu 223 užší rady ještě i 20 benátských, kteří také nikdy do Vídně se nedostavili. Němečtí centralisté zaujali levici, nejvládnější strana, německo-centralističtí velkostatkáři a Rusíni střed, a pravici Čechové, Poláci, Srb Ljubiša z Dalmacie a Slovinec dr. Toman z Krajiny. Celkem čítala pravice 50 poslanců. Jak zdrcující to menšina, která měla zastupovati valnou většinu obyvatelstva! Živlu velkostatkářskému, hlavně tedy šlechtě, náleżela panská sněmovna (do které 22. dubna povoláno bylo od panovníka 56 dědičných a 39 doživotních členů), nad to byl zastoupen ještě téměř celou třetinou členů ve sněmovně poslanecké, jak již praveno vládních, neboť ten jediné účel mělo ustanovení kurie té, aby pomocí její zřízená většina vždy na vůli vlády závisela. Absolutism oděný v roucho ústavnosti nemohl ovšem přítažlivě působiti na národy, aniž vdechnouti jim potřebné důvěry a novým životem obdařiti mocnářství.

Jaké byly záměry Schmerlingovy, ukázalo již *sestavení předsednictva*. Předsedou po návrhu státního ministra jmenován byl dr. František *Hein*, advokát z Opavy, pověstný Čechožrout a nepřítel koruny české, jenž království české posměšně nazýval „Königreich Palackien;“ byl znám již jako zpravodaj ústavního výboru říšského sněmu Vídeňského a pak Kroměřížského v letech 1848 a 1849, kdy nepomíjel

žádné příležitosti k půtkám s Čechy. Jako zpravodaj menšiny v rozmnožené radě říšské r. 1860 zastupoval zásady centralismu proti většině historickopolitických individualit, a vedle osobní hašteřivosti přinesl tudíž i politickou barvu tuhého centralisty na předsednické místo. Schmerling ukázal tím zjevně, že od soustavy svébytnosti a samosprávy království a zemí, jež byla i v programu Goluchowského, přichází soustava jiná, opačná, nepřátelská snahám po upravení poměrů říše na přirozených jejich základech. Prvním místopředsedou stal se dr. Leopold šl. *Hasner* z Prahy, jenž za Lva Thuna redigoval roku 1848 a 1849 úřední list Pražský, v němž hájil federalism a právo koruny české, za absolutismu stal se profesorem národního hospodářství na Pražské universitě a r. 1861 byl za Staré Město Pražské zvolen do sněmu, kde stal se stoupencem centralismu, a zvolen odtud do říšské rady postoupil potom až za ministra a předsedu ministerstva. Druhým místopředsedou jmenován hrabě Jan *Mazzucheli*, místopředseda vrchního soudu v Brně, jenž kromě hlasování nevynořil se nad úroveň říšské rady. Již předsednictvo to bylo předzvěstí Čechům i národům, kteří ve sboru tom nebyli zastoupeni, čeho tu mohou očekávati.

První snahou českého klubu, jmenovitě dr. Riegra, bylo *zorganisování pravice.* Soustřediti všecky národy slovanské v jeden šik pod praporem federalismu na nepřátelské půdě říšské rady a sesíliti jej i autonomisty z Tyrol a jiných zemí zdálo se jediné možnou cestou, praporu tomu zjednávati platnost. Kromě Rusínů se ku programu od dr. Riegra vypracovanému přihlásili Slované v říšské radě a z Němců zprvu i Rechbauer ze Štyrska a Wieser z Horních Rakous. Pohříchu byl ten šik málo četný, a vláda Schmerlingova svým příkrým centralismem odstrašovala od říšské rady všechny ty, kteří by jej byli mohli sesíliti. „V Rakousku při rozmanitosti národů co do kmene, jazyka, dějin, mínění právních, stupně vzdělanosti i zaměstnání jest centralisace obludou, která umrtvuje všecek pučící život, jest ničením všeho vlastního bytu a příšerou práva," praví se v programu, jenž nazván decentralistickým [1]) a ponechával ústřední moci to, co spadalo v právomoc širší říšské rady, ostatní pak vyhrazoval sněmům. „Jen při uznání těchto zásad dá se mysliti dorozumění s uherskými a jihoslovanskými národy, a nepřijdeli toto dohodnutí k místu, bude jednota a moc Rakouska planým přeludem." Pak poukazuje program na možnost dualismu, nebezpečného rodu panovnickému, mocnářství a svobodě, a končí slovy: „Rakousko nebudiž státem ani výhradně německým, ani výhradně maďarským nebo slovanským, budiž státem národů sjednocených s rovným základním právem."

Dne 1. května vyslechla říšská rada v obřadní dvoraně Vídeňského hradu trůnní řeč, jež platila zavedení ústavy, zřízení sněmů zemských nazývala ne již otázkou, ale skutkem, vyslovovala naději v obeslání říšské rady z Uher, Sedmihradska a Charvátska a prohlašovala „společnou ústavu za nedotknutelný základ jednotného a nerozdílného císařství." O věcech politické svobody neděla se v ní žádná

---

[1]) Nár. Listy ze dne 4. května 1861.

zmínka. Již při rokování o adrese v odpověď na trůnní řeč ukázalo se nevraživé a vášnivé nepřátelství centralistů proti Čechům a Polákům v plné své nahotě. Smír, urovnání domácích poměrů a obrana národních práv vedly Čechy do říšské rady, posupný smích a smělé urážky byly jim odpovědí. Časopisectvo Vídeňské rozpisovalo se o Češích jako o divoších, kteří se opovažují přirovnávati se k Němcům, česká koruna dána ve psí, rendlík na hlavě pudla bylo v humoristických listech Vídeňských stálým příznakem koruny a lva českého. Tuto náladu sdílela i veřejnost a jevila se i na galerii sněmovní, odkud k potěšení předsedy dr. Heina hlučně přizvukováno, když odnímal slovo Riegrovi, Braunerovi a jiným českým poslancům, a kde trpěny pokřiky na české i polské poslance. Za těchto okolností zahájeno také 11. května *rokování adresní.*[1])

Do devítičlenného adresního výboru zvolen z pravice jediný Rieger, tak že autonomistům nezbývalo než navrhovati změny a dodatky v plné schůzi. Návrh většiny od dr. Giskry vypracovaný přijímal s povděkem ústavu, v níž prý „nejmožnější míra samosprávy" sněmům byla ponechána. Nejzávažnější změna od Clama Martinice navržená vrcholila v tom, aby místo „poslanecká sněmovna" v souhlase s trůnní řečí stálo důsledně: poslové vypravení ze zemských sněmů, a místo nedotknutelnosti ústavy únorové aby se položilo: účastenství k sobě náležejících království a zemí rakouské říše v řízení veřejných záležitostí. Z centralistů vystupovali nejpříkřeji proti pravici Kuranda, Giskra, Mühlfeld a Taschek. Z pravice nejdůrazněji ozval se Rieger; připomínal zejmena, jak usnesení nynější bude působiti na národy, kteří tu zastoupeni nejsou a kteří místo důvěry k říšské radě řeknou si: tam není naděje pro nás. „Jak mají přijíti do říšské rady, kde takto se jedná? Doufal jsem, že první budou Charváté, kteří uvidíli, že tento sbor se dává cestou smíření, dají se pohnouti, aby jej obeslali. Za nimi že přijdou Srbové z Vojvodiny, později Sedmihraďané, posléze i Slováci a jiní kmenové uherští, a tak že národu za národem se bude prospěšno zdáti, aby se účastnil v zastupitelstvu sjednoceného a společného Rakouska." Dále obracel se Rieger proti centralistům, kteří vždy a všude dovolávají se dávno oktrojované únorovky, prohlašujíce ji takořka za počátek a původ Rakouska, jako by dosud všichni národové rakouští byli bývali heloti co do ústavního a státního práva a pouzí proletáři co do majetku svobody. „Tato únorovka utvořila nám zřízení zemská, kteráž já nikdy a nikdy za spravedlivá uznati nemohu a na jejichžto základě nikdy a nikdy pravý výraz vůle rakouských národů, pravé a spravedlivé zastoupení jejich docíleno býti nemůže." Proti levici, jež syčela a hlučela, zvolal: „Mějtež si většinu zde ve sněmovně, ale mimo zdi tohoto domu máme ji my." Nic není platno dovolávati se stále jednoty, síly a moci Rakouska, nejprve sluší nalezti cesty a prostředky, aby se svorné Rakousko utvořilo, a zavesti instituce, jež by uspokojily národy. Řečník poukázal na neštěstí centralismu s germanisací totožného, když však pravil, že nemůže se zhostiti trapného dojmu, že říšská rada, jak složena jest, úkolu svého nedokoná, odňal

[1]) Viz Stenografické protokoly říšské rady, jichž se tuto i dále držíme.

mu Hein slovo. Návrhy opravné zamítnuty pak 127 hlasy proti 48, a touže většinou přijata adresa Giskrova.

Nejchoulostivější pro říšskou radu a nejdůležitější pro české poslance byla *otázka kompetence.* Na samém již počátku ukázala se nejistota a kolísavost právní půdy, na níž říšská sněmovna se ocitovala. Čeští poslanci ubírajíce se do Vídně předpokládali, že setkají se tu se zástupci zemí, kteří náleželi k širší radě říšské, zatím to byla jen rada užší, kteráž však osobovala si právomoc rady širší, aby ústavní stroj hned se nezastavil. Dne 29. května otázal se Smolka se vším důrazem státního ministra, pokládáli vláda nynější sbor za širší nebo za užší říšskou radu; 5. června odpověděl Schmerling, že sboru tomu přísluší toliko práva užší rady říšské. Přes to však třetí den potom hlasovali Schmerling a ostatní ministři pro návrh Szablův, aby zvolen byl ústavní výbor, jemuž by se přikázaly věci ústavy celé říše se týkající. Z té příčiny stalo se na poradách u Palackého a Riegra konaných usnesení, navrhnouti adresu k císaři, aby říšská rada byla odročena a svolány zemské sněmy k zákonodárné činnosti. V adrese té, jež 11. června uvedena byla na denní pořádek s podpisy celé tehdejší pravice,[1]) praví se: „V nynějším neúplném sestavení není toto shromáždění ani s to ani povoláno, aby se jalo řešiti své nejdůležitější a nejpilnější úkoly, jako definitivní vyměření ústavních mocí ve státě, upravení státoprávních poměrů zemí vespolek a oproti veškeré říši a posléze urovnání hospodářství státního . . . Naproti tomu brzkým obnovením sněmovní činnosti . . . bude vyhověno mnohým vřelým přáním obyvatelstva a pomoc poskytnuta naléhavým potřebám zemí, jakož i důležitý krok učiněn ke zdárnému rozvoji a objasnění ústavních poměrů zemí jakož i říše.“ Adresa ta z péra Riegrova nedospěla sice k odůvodnění, ale byla měřítkem pro stanovisko poselstva českého a příčiny v ní uvedené důvodem potomního opuštění říšské rady.

Výbuch nezřízené vášně proti českým poslancům, jmenovitě jich vůdcům jak na levici tak v časopisectvu Vídeňském byl odpovědí na adresu tu. Spíláno jim reakcionářů, chtějících zmařiti ústavu, feudálů a klerikálů, ač právě čeští poslanci dovolávali se uvolnění slova, tisku a veřejného života. Důkazem toho bylo jednání o návrzích *zákonů o právech občanských.* Známý advokát Vídeňský dr. Mühlfeld prosadil návrh, aby voleny byly tři výbory: 1. pro zákony o právu spolčování a shromažďování, o ochraně osobní svobody, práva domácího a tajemství listov-

[1]) Jmena poslanců na návrhu adresním jsou: Dr. Fr. Lad. Rieger. Fr. Smolka. Pražák. Dr. J. Toman. Clam Martinic. Dr. Klaudi. Vladimír Cielecki. Biskup Jirsík. A. Z. Helzel. V. V. Tomek. Dr. Bílý. Dr. Čupr. Macháček. Dr. Milner. Šimon Dvořák. Dr. Helcelet. Matěj Havelka. Karel Hubicki. Dr. Brauner. Fr. J. Řezáč. V. Zelený. Kazimir Grocholski. Leonard Wężyk. Dr. Dietl. Stan. Morgenstern. Ludwik Ruczka. Krzysztofowicz. Jakub Horodyski. Gułowski. Dr. Vend Grünwald. Staněk. Ig. Zátka. Dr. Obst. Bocheński. Rogalski. Kirchmayer. Dr. Zyblikiewicz. Jos. Zikmund. Dr Hauschild. Alex. Dobrzański. Felix Reyzner. Karel Rogawski. Štěpán Ljubiša. Kazimir Dzieduszycki. Dr. Nikodem Będkowski. Wodzicki. Dr. Szemelowski. Adam Potocki. Dr. Prachenský. Fr. Šebek Odpadlý dr. Krása nepodepsal se a hlasoval s levicí, načež pak obdržel koncesi advokátní.

ního, 2. stálý výbor pro věci školské a 3. stálý výbor pro věci náboženské. Smolka hájil (19. června) stanovisko autonomie; hledě k naléhavé potřebě dopouštěl, aby říšská rada přes nekompetenci projednala zákony v první části návrhu obsažené, ostatek pak že jest věcí sněmů, které školství a náboženské věci každý pro svou zemi dle potřeby zemské si upraví. Rieger pak v památné řeči tlumočil stanovisko českého národa k svobodě. Litoval, že podstatná část návrhů těch nebyla již pojata do ústavy, vytýkal kusost říšské rady a přál, aby vláda počala se co nejdříve spravovati zásadami tu vyslovenými. Odvolával se na smutné zkušenosti z českého života, kde i nejnevinnější spolky jako hospodářské, musejní a j. jsou obmezovány a mistrovány, časopisy zabavovány, redaktoři zavíráni a projevy veřejného mínění potlačovány. Posvítil i na černý kabinet, kterýž dopisy poštou zasílané otvírá neb i sobě nechává. Obrátiv se pak proti spílání a podezřívání Čechů, pravil: „Buďte tím jisti, že svobodomyslni jsme a zůstaneme za všech poměrů, ať se již v novinách a také v této sněmovně o nás v té příčině smýšlí a mluví jakkoliv. My Čechové byli jsme vždy národem svobodomyslným od nejstarších dob až do nejnovější. Honosíme se tím, že naši předkové byli první, kteří podnikli boj za myšlenku, a v této válce za svobodu svědomí čelili jsme mužně celé Evropě . . . a první snahy národnosti naší opět procitlé ze mdloby byly snahy po svobodě. Neboť víme nejlépe, že právě naše národnost a svoboda jsou nerozlučny.“ Avšak svobodě rozumí řečník na půdě samosprávy, neboť svobody možno užívati jen v autonomii, která jest spolu nejbezpečnější zárukou svobody. Souhlasil, aby návrhy Mühlfeldovy, třeba jen jako prosté návrhy byly vyřízeny, avšak jen potud, pokud autonomie zemské neporušují. Školství a upravení poměrů církevních vyhrazoval sněmům. Řeč ta končila se bouřným projevem, jenž svrchovanou nevolí naplnil celou pravici. Když řečník hájil samosprávy sněmu, odňal mu Hein slovo. Za sykotu a pokřiku levice a souhlasu Čechů a Poláků zvolal Rieger: „Sláva svobodě řeči, jak se vykonává v rakouském parlamentě!“ „Volám vás k pořádku!“ soptil Hein od předsednického stolu. „A já vás volám k spravedlnosti!“ zněla hromovým hlasem odpověď.[1]) V myslech českých mizela poslední naděje, že by v říšské radě dalo se něco pořiditi pro právo české. Obecenstvo Pražské zahrnulo pak nadšenými ovacemi Palackého, Riegra, Tomana a slovanské poslance, když 29. června zavítali do Prahy, aby doprovodili tělesné ostatky Pavla Šafaříka k hrobu. — Jeden však úspěch měla tato řeč pro veřejné poměry přece. Černý kabinet na poštách byl zrušen. Ve smyslu Riegrově mluvili Zelený, Clam Martinic a j. Kromě řečeného úspěchu s jiným se jednání to v říšské radě nesetkalo. Schmerling byl dalek toho, aby pomýšlel na nějaké uvolnění občanstva a veřejného života.

Ještě neutišily se rozbouřené mysli nad zkracováním poslanců českých, a již nadešla bouře nová, největší všech, jichž svědkem byly dřevěné stěny sněmovny za Škotskou branou. Jako osoboval Schmerling užší radě říšské právomoc rady širší, tak nedbal ani právomoci sněmů

[1]) Viz Řeči dr. Frant. Lad. Riegra, I—IV (vydané u J. Otty v Praze, 1883 až 1888) a případné poznámky prof. J. Kalouska.

zemských a přistřihoval ji ve prospěch svého sboru. Dne 13. července počalo jednání o vládní předloze stran zrušení svazků manských, jež svou podstatou stalo se rokováním o *státním právu českém* a koruně Svatováclavské. Svazky manské byly zajisté záležitostí zemskou, pročež také zpravodaj menšiny dr. Pražák navrhoval prostě resoluci, aby věc ta vyhlášena byla za věc zemskou. Z české strany vynikli v obraně práv koruny české Pražák, Prachenský, Rieger, Klaudy, Brauner a Clam. Z německé strany hájili právomoc říšské rady Brinz, Herbst, ministr Lasser, Giskra, Kuranda, Kaiser a j. Lasser ujal se slova, nejsa ani zapsán, a mluvil ne jako zástupce vlády, ale jako poslanec Solnohradský, chlubně připomínaje, že i Solnohradsko přispělo k tomu, aby Rudolf Habsburský přemohl krále českého Otakara. Nejpříkřeji vedl si však Giskra, jenž jako zuřivý bouřil proti českým poslancům, že nepotřebuje říšská rada žádného mystického vynálezu novověkého, jakým prý je domnělá koruna sv. Václava, a p. Předseda Hein k zakročení Čechů odpověděl, že není příčiny, aby volal řečníka k pořádku, a Schmerling i přítomní ministři mlčky souhlasili. Návrh Pražákův zamítnut (25. července) a vládní předloha přijata za základ podrobného rokování. Když pak Brauner počal při čl. 1. hájiti právo české, posvátnost koruny a krále českého, odňal mu Hein slovo. „Chcete odepříti Čechovi, aby svatou památku . . ." zvolal Brauner, předseda však ho přerušil a vyzýval, aby se posadil. „Ohrazuji se před národy Rakouska proti tomuto nátlaku, proti této křivdě, proti tomuto tyranství," zvolal povýšeným hlasem Brauner, načež Rieger mocným hlasem prohlásil: „My všichni přistupujeme k tomuto ohrazení!" Předseda volal Riegra a „všechny, kdož se účastní toho výjevu," k pořádku. „Tomu jsem od vás přivykl," odvětil mu Rieger. Čechové, Poláci a Jihoslované vstali jako jeden muž a protestovali. Hein zvonil jako na poplach. „Na tom, co Brauner řekl, stojíme všichni!" zvolal Rieger, a pravice opustila sněmovnu. Nazejtří pak ohlásili Zyblikiewicz jmenem Poláků a Klaudy jmenem Čechů, že nesúčastní se rokování o lénech manských, kteráž předloha pak bez jejich účastenství přijata.

Dohrou k událostem těm byl dotaz dne 1. srpna od zemského maršálka hr. Nostice, Clama a českých poslanců podepsaný k veškerému ministerstvu, zdali mlčení jeho sluší vykládati za souhlas s útoky na korunu českou a krále českého. Schmerling 12. srpna odpověděl, že z mlčení ministerstva nemůže se odvozovati ani schvalování ani neschvalování Giskrových výroků. Giskra posazen tím na koně odmítl sice od sebe, že by byl urazil krále českého, ostatně však dovozoval znova, že koruna česká nemá nijakého státoprávního významu. Proti němu povstal Rieger, jenž právními a historickými doklady potíral drzá slova moravského odrodilce a dokázal, že předkové Jeho Veličenstva nabyli zemí koruny české svobodnou volbou stavů, že jich nabyli podle smlouvy a drží je podle znění aktů korunovacích a sankce pragmatické.

Současně zaměstnávala říšskou radu i *otázka uherská*. Schmerlingovi nešlo o součinnost k jejímu upravení a vyřízení, nýbrž o spojence ve Vídeňské radě k akci proti Uhrům. Již 2. července oznámili hrabě Rechberg panské a Schmerling poslanecké sněmovně reskript, kterým

první adresa uherského sněmu pro nepříslušnou formu byla odmítnuta. Obě sněmovny osvědčily v protokole souhlas. Jen Palacký v panské sněmovně a Čechové a Poláci v poslanecké ostali mlčky na svých místech. Dne 23. července oznámena sněmovnám odpověď na druhou adresu uherskou, dne 23. srpna pak reskript o rozpuštění uherského sněmu a císařské poselství, zevrubná to listina z péra Pertholerova, jejímž jádrem bylo: Ústava, práva a svobody, sněm a samosprávné zřízení obnoveny Uhrám s podmínkou, že Uhry zřídí se na základě říjnového diplomu a únorové ústavy. Ústava uherská byla od mocnáře dobrovolně obnovena, neboť revoluční mocí byla nejen zlomena, tudíž právně ztracena, nýbrž i skutkem odstraněna. V odpovědi se pravice různila. Smolka (28. srpna) tlumočil stanovisko polské úplně ve smyslu maďarském. České stanovisko vytknuto bylo v adrese od Clama Martinice navrhované, jež prohlašovala: Říšská rada není oprávněna zasahovati do záležitostí země, která v ní není zastoupena. Vyřízení jest možno jen mezi králem a tou zemí, a bylo by ohroženo, kdy by se ukazovalo, že revolucí ústava propadla, a kdy by vrátká půda moci měla tvořiti základ státoprávního urovnání. Schmerling v adresním rokování dokládal, že se ani dost málo nedá mýliti, jestliže část obyvatelstva dosud jeho ústavy nepřijímá. Rieger proslovil řeč, v níž dovozoval, že ustavení se celého Rakouska na základě říjnového diplomu jest možno, ale na základě únorovky nikoli. Ve sněmovně panské ujal se Palacký práv národních a dokazoval, že moc má se pokořiti před právem, ale odňato mu slovo. Nejen v Čechách a na Moravě, ale mezi všemi neněmeckými národy případ ten činil hluboký dojem. Obě sněmovny odpověděly adresami od značné většiny přijatými zcela po vůli Schmerlingově. Hájíce nepropadajících práv korunních, nečinili tím Čechové v říšské radě snad jen úslubu Uhrám a Charvátsku, nýbrž hájili i práv svých a řídili se politikou, že dříve nebo později dojde k urovnání poměrů na tomto základě a ve smyslu většiny národů.

V září vyřízen zákon o osnovách *obecního zřízení*, při němž pravice, ač bez úspěchu, kladla důraz na širokou samosprávu zavedením vyšších obcí. Tuzí centralisté, jako Brinz, Ant. Ryger, Stölzle a j. byli vůbec proti všelikým vyšším obcím, chtějíce ponechati vládním úřadům veškeren obor té správy; po návrhu Herbstovu pojato pak v zákon, aby dopuštěno bylo zřízení okresních zastupitelstev na základě zastoupení podle prospěchů.

Neodkladné pro vládu byly *věci finanční*. K vybírání daní a dávek již zavedených nepotřebovala dle ústavy svolení, nýbrž k novým jen daním a půjčkám, které ale každý rok otvíraly říšské radě rozsáhlé pole činnosti. Státní úvěr byl podryt, ažio stříbra dosahovalo závratné výše a vyřizování rozpočtu stávalo se tím naléhavějším. Schmerling musel přijíti, a na tu chvíli čekali čeští poslanci, aby ohradili se proti rušení právomoci širší rady říšské. Posléze i tu Schmerling uměl si pomoci. Poukázali jsme již na 13. článek únorovky, dle něhož vláda vše mohla učiniti, když říšská rada nebyla pohromadě. Toho užil Schmerling k tomu, aby vymohl si nejvyšší reskript, kterým právo z článku 13. vládě plynoucí přeneseno bylo výminečně na užší říšskou radu. Pravice proti tomu (18. prosince) protestovala; hrabě Potocký

dovozoval, že nesrovnává se to s ústavou, a hr. Clam Martinic navrhoval adresu mocnáři, v níž by s povinnými díky za nejvyšší úmysl vyloženy byly důvody státoprávní a politické, proč sněmovna v nynějším složení necítí se býti povolánu, aby užila nejvyššího zmocnění. V témž smyslu mluvili Grocholski, nejdůrazněji pak Rieger a Smolka. Záměr však Čechů opustiti při té příležitosti říšskou radu nesetkal se s žádoucí rozhodností v polském klubu, a takž ostalo jen při trpném odporu uvnitř sněmovny, jmenovitě oproti výboru finančnímu.

Důsledně s tím hájeno stanovisko české ve všech otázkách finančních, vyhrazených zastupitelstvu celé říše. Rozmrzelost stále rostoucí zmocňovala se českých poslanců, ale k rozhodnému osvědčení a opuštění říšské rady přece též nebylo dosti vůle. Když po vánočních prázdninách v únoru 1862 říšská rada shromáždila se k dalšímu zasedání, dostavila se jedva polovice Čechů. Zvláštní důležitost pro Čechy měla *otázka tiskového zákona*, která koncem února přišla na denní pořádek. Schmerling, dohnán od samých centralistů, předložil zákon o tisku, chatrný a kusý, do něhož však většina výboru vložila ustanovení o porotách, aby rozhodovaly o vině a nevině obžalovaných redaktorů. Proti porotám ozvali se však liberálové Tschabuschnigg, Mende, Waser, Schindler a ministr Lasser. Pro poroty jako pro každou svobodomyslnou opravu byli Čechové a Poláci, a dostalo se jim tentokráte posily od jedné části německých centralistů, jmenovitě od Herbsta, Giskry, Mühlfelda a Kurandy. Z Čechů ujal se slova Rieger, z Poláků Zyblikiewicz. Rieger posvítil na licoměrný liberalism německé levice, která zásadami svobodomyslnosti se honosí, ale jest vždy daleka, když jde o jejich provádění. Ukázal, že porota jest nejen ústavem právním, ale spolu jest i určena, aby chránila právo státních občanů proti jednostranným přehmatům politických úřadů, jaký vliv má na rozvoj veřejného mínění, na jeho názory právní a osudy společnosti. Pomocí poroty občané berou podíl v rozvoji práva, v moci zákonodárné i soudcovské, ježto právo teprve užíváním nabývá života, a dobrým prováděním zákonů zabrání se i zhoubným účinkům zákonů nedostatečných. Svoboda tisku, končil, jest pro nás nejdůležitější ze všech svobod, neboť jest svobodou veřejného mínění a pokračujícího vývoje lidského, ale tato svoboda nijak nemůže státi se pravdou, nestojíli jí po boku soud porotní jako ochranný štít. Vládní strana měla však uši zabedněné, ustanovení o porotním řízení ve věcech tiskových po vůli Schmerlingově bylo škrtnuto. Riegrova řeč při té příležitosti byla vůbec poslední řeč česká v této říšské radě pronesená. Ani zamítnutím porot nebyl vyřízen ještě zákon tiskový, nýbrž trestní novela učiněna podmínkou, aby jej Schmerling předložil sankci. Co sněmovna z této vypustila, panská sněmovna obnovila a posléze (22. října) prohlásil státní ministr tato okřídlená slova: „Vláda má ostatně celý aparát výstrah a konfiskací časopiseckých v rukou, a nechceteli nový tiskový zákon vyřídit, vláda může čekat.“ Potom zákon 75 hlasy proti 64 přijat a 17. prosince sankcionován.

Činnost poslanců českých přestávala pak již jen na *dotazech k vládě;* Rieger (31. března) podal dotaz směřující k tomu, aby železnice a akciové podniky platily daň v zemi a obci, kde sídlí jejich správa

technická a administrativní, na kterýž ministr financí Plener odpověděl záporně; dr. Milner (7. května) s českými poslanci podal dotaz v příčině stíhání hospodářských spolků v Čechách, načež Schmerling odpověděl, že zanášejí se politikou; Josef Macháček s českými poslanci podali (18. června) nový dotaz, aby Schmerling určitěji se vyjádřil o nepřístojnostech spolků těch, načež dostali od něho v odpověď, že v Příbrami při obědě po hospodářské schůzi bylo sedlákům bez obalu hlásáno, kterak prý nejsou toliko ku placení daní a doplňování vojska, ale také ještě k jiným věcem na světě. Schmerling vyšel ostatně mravně poražen z této akce. Zelený tázal se (1. srpna) v příčině vyučovacího jazyka na gymnasiích v Čechách a na Moravě, a dostal po měsíci též nepříznivou odpověď.

Hlavním předmětem jednání byly rozpočty na r. 1862 a 1863, půjčky a německý obchodní zákon, jednání toho však Čechové a Poláci se neúčastnili, protestujíce proti tomu, že si sněmovna osobuje nenáležitou právomoc. Posléze 18. prosince bylo skončeno první to zasedání, jež trvalo téměř dvě léta, aniž mělo patrných výsledků kromě porušování ústavy. Hned po skončení říšské rady stal se *Hein ministrem spravedlnosti;* za něho stíhání českého, polského a uherského časopisectva nabylo ještě větších rozměrů.

Když 18. června 1863 říšská rada opět byla zahájena, českého poselstva již tam nebylo. Grünwald, Havelka, Žák, Tomek, Dvořák a biskup Jirsík složili mandáty, Rieger, Brauner, Klaudy, Zátka, Macháček, Zelený, Milner, Prachenský, Řezáč, Zikmund a Staněk podali prohlášení, že v jednání a usnášení říšské rady podílu bráti nechtějí a nesmějí, „pokud se nesestoupí zastupitelstvo veškeré říše“ a pokud nebudou „zúplna uspokojeni, že slavné shromáždění jednati bude přísně v mezích platných dle ústavy říšské.“ Docíleno bylo po mnohých okolcích a překážkách, ježto vedle pevných a rozhodných byli i méně rozhodní v kruhu poslanců českých. Tři poslanci, dr. Krása, dr. Čupr a podkrajský Vokoun ostali i na dále na říšské radě, nebyli však již počítáni k straně národní a také potom od voličů již mandátu neobdrželi.

Za předsedu sněmovny povolán teď *Hasner*, jehož hvězda rychle stoupala. Vyznamenán byl rytířským křížem řádu Leopoldova a 15. května 1863 jmenován předsedou ustavující se školské rady říšské, papírové to reformy, kterou Schmerling zříditi chtěl nový centralistický sbor, jenž by svou právomoc rozšířil i na Uhry. Dosáhl však jen toho, že odstranil bar. Helferta, jenž jako státní tajemník zastával obor ministra vyučování a Schmerlingovi byl nevítaný již pro své blízké styky s hr. Lvem Thunem. Ustavena zcela nebyla rada ta ani po roce, a když posléze sněmovna obmezila rozpočet na zbytečný ten sbor téměř o polovici, odstoupil i Hasner, a velká vymoženost centralismu rozplynula se niveč.

Čeští poslanci byli (15. července) prohlášeni za zbaveny mandátů. Za to tím větší posilu obdržela říšská rada ze Sedmihradska: 20. října mohl Hasner uvítati ve sněmovně *20 sedmihradských poslanců*, z polovice Sasíků a z polovice Rumunů. Schmerling měl ovšem radost, ale Sedmihraďané ostávali v radě Vídeňské živlem cizím. Centralisté

s vysoka na ně pohlíželi nemajíce porozumění pro jich zvláštní potřeby, a oni sami nepřišli k velkému právě hodu, neboť co předkládáno, byly rozpočty se schodky velmi povážlivými, nové půjčky a daně, které, ježto říšská rada platila nyní za širší, zaplavovaly denní pořádek až do konce zasedání 15. února.

Ministerská místa a jiné vysoké hodnosti snažil se Schmerling obsazovati svými přáteli a osobnostmi sobě oddanými. V povolném Hasnerovi nalezl takové zalíbení, že si s ním počal tykati. [1]) Za to — nechtěje snášeti odchylného mínění — zbavil se ministra hr. Wickenburga, jenž jako ministr námořnictva již koncem r. 1862 ustoupil bar. Burgerovi a 20. října 1863 nahrazen byl bar. Kalchbergem jako správcem ministeria obchodu. Byly však i obory, kam Schmerlingova moc nesahala, jmenovitě ministeria války a zahraničných věcí. Na onom křesle ztratil výdatného pomocníka, když 19. února 1864 podm. hr. Degenfeld odstoupil a nahrazen byl podm. ryt. Karlem Franckem; obor zahraničných věcí po odstoupení Rechberga obsazen byl 27. října 1864 hr. Mensdorffem Pouillym dokonce již bez vědomí státního ministra.

Když 14. listopadu 1864 zahájeno bylo třetí zasedání říšské rady, tentokráte jako širší, byly poměry i v lůně samých centralistů valně změněny. Širší znamenala tolik jako rada k povolování daní a rozpočtů určená. Ústavácká strana byla sice ke všem službám ochotna, nicméně chtěla za ně míti aspoň jistý vliv, chtěla také trochu panovati vedle Schmerlinga a ministrů, a ne se dáti jen komandovat. Neshody ty vystupovaly již v r. 1863 a stávaly se čím dále tím zřetelnější jak v potyčkách o položky rozpočtové, jmenovitě na vojsko, tak i v jiných menších věcech. Na jaře 1863 byl zatčen haličský poslanec Rogawski, sněmovna však trvala na právu nedotknutelnosti poslanecké, načež Rogawski propuštěn přes tajné snahy Heinovy. R. 1864 ohlásil však Schmerling sněmovně, že Rogawski pozbyl mandátu poslaneckého, poněvadž od vojenského soudu byl sice uznán za nevinna velezradou, ale pouze pro nedostatek důkazů, čímž prý pozbyl zachovalosti a tudíž i práva poslaneckého. Úmysl Schmerlingův, i proti sněmovně jemu sloužící provesti vůli svou, byl zjevný. Sněmovna nepřijala ohlášení to prostě na vědomí a téměř všemi hlasy proti hlasům ministrův odkázala záležitost výboru, a posléze jsouc málomocna k jakémukoliv positivnímu hájení svého práva, přestala na tom, že sama prohlásila mandát Rogawského za zrušený. Roztrpčení její však rostlo, a to tím více, že nemohla se před voliči pochlubiti nižádnou vymožeností svobodomyslnou, nýbrž jen záplatováním zejících děr ve státním hospodářství. Rozklad pokračoval, a Schmerlinga znenáhla opouštěla i valná část vlastní jeho strany.

Rychle bledla jeho sláva. Když jmenován byl Majláth uherským kancléřem, odebral se Schmerling 27. června 1865 s ostatními ministry k arcikníževi Rainerovi, předsedovi ministerstva, aby své odstoupení mu oznámili. Arcikníže nenamítal ničeho proti tomu, ale nesouhlasil s hromadnou demonstrací; pravil, že sám půjde k svému císařskému ujci a prosbu mu přednese. Žádosti Schmerlingova a ostatních ministrů,

[1]) Denkwürdigkeiten von Leop. von Hasner. V Stuttgartě 1892. Na str. 80.

až na Mensdorffa a Francka, kteří jako vojínové čekali na rozkaz, vyhověno. I Lichtenfels, předseda státní rady, odstupoval. V panské sněmovně hlásal Lev Thun, že jde o to, buď parlamentární cestou únorovky zahynouti nebo jinou cestou hledati spásy. Již 16. července zanikl Schmerlingův denník Botschafter. Obě sněmovny vyřídily ještě rozpočet na běžný rok. Jaká zmalátnělost zavládla v straně centralistů, ukázalo nejlépe shromáždění poslanců, jež bylo svoláno na večer 24. července k úradě o společných krocích vůči pochybné budoucnosti, ale nemohlo se konati, poněvadž se nikdo nedostavil. Reskriptem ze dne 22. července sproštěn byl arcikníže Rainer předsednictva ministerské rady, dne 27. července ukončeno zasedání říšské rady trůnní řečí a téhož dne definitivně propuštěni Schmerling, Plener, Lasser, Hein, Mecsery, Burger, Kalchberg a někteří čelní přednostové v ministeriu financí. Belcredi ujal kormidlo státní lodi.

Štěstím Rakouska byl klid, jenž v zahraničné politice panoval a přerušen byl toliko válkou dánskou. Ale protivy jak v otázce italské tak německé nejen nebyly oslabeny, nýbrž stále se přiostřovaly. Napjetí mezi Rakouskem a Pruskem po válce dánské hrozivě vystupující bylo také jednou příčinou, že koruna snažila se urovnati poměry domácí, které politika Schmerlingova tak osudně byla znesnadnila bludnou cestou a pochybnými základy.

VI. Nezdar díla Schmerlingova.

Schmerling odstoupil, jeho dílo se ukázalo nemožným. Přes půlpáta roku za dosti příznivých okolností zahraničných uplynulo pro Rakousko, aniž šťastné vyřizování nejdůležitějších otázek domácích, národních a státoprávních, pokročilo, naopak politika Schmerlingova ještě více se od něho uchylovala. Uhry byly proti únorovce v nejtužší opposici, Charváté nechtěli o ní slyšet, Čechové opustili již v druhém roce hlavní její pole, říšskou radu, nesetkavše se tu se zástupci oppozičních zemí, s nimiž ve spolku jediné mohli se nadíti úspěchu, Poláci přestali se dostavovati do říšské sněmovny, a sami němečtí centralisté ocitovali se v stále větším rozkladu odporem proti vládní praxi, která ústavu pokládala toliko za byrokratickou šablonu Bachovskou. Z té příčiny také radostně pozdraven byl od Čechů a Poláků, v Tyrolích a Krajině patent ze dne 20. září 1865, jímž platnost únorové ústavy byla zastavena a jenž jmenovitě i v Charvátsku a také mezi Maďary pokládán byl za znamení obratu k lepšímu. Jen němečtí centralisté, bojíce se o panství své, protestovali proti zastavení ústavy a přenášení těžiště politického na sněmy zemské.

Rozhlížímeli se v době vylíčeného zde Schmerlingova ustavování rakouské říše a sledujemeli vývoj událostí, jež tehda i potom se sběhly, vidíme dva hlavní a osudné skutky, které místo k vnitřnímu upevnění vedly k oslabení a rozdělení říše a staly se zdrojem nekonečných nesnází. Byly to oktrojírka sama sebou, spůsob a účel jejího provedení a úzce s tím souvislé porušení právní nepřetržitosti. Zejmena těžce postižena tím byla koruna česká, jež svou minulostí i přítomností,

svými potřebami a životními podmínkami podstatně se různí od jiných zemí a počtem obyvatelstva i významem hospodářským a politickým vyniká. Oktrojírka Schmerlingova byla provedena bez ohledu na národy a nedopouštěla ani, aby byla opravena a změněna. Žádné ustavující shromáždění, které by bylo vytklo práva a potřeby země, nebylo u nás svoláno. V Pešti byl svolán uherský sněm jako ustavující, v Záhřebě mohl se poradní sbor z banoviny charvátské vysloviti o právech země a volebním řádě, v Sibini sestoupila se národní shromáždění Sasíků a Rumunů, aby vytkla svoje potřeby a svoje práva, Srbové na Karlovickém sněmě formulovali svůj program, ano i Slováci a Rusíni severouberští na národních hromadách mohli sestaviti své požadavky; ale Čechy a Morava měly se jen podřídit, aniž byly slyšeny. Únorovka bylo dílo shora, a priori, jež nepřispůsobovalo se národům, ale jemuž přispůsobiti se měli národové a říše. Její účel byl, aby německý centralism s byrokracií Bachovou byly zachovány jako státotvorná strana. K tomu sloužila volební geometrie, tomu měla pomáhati i kurie velkostatkářská, jež měla tu zvláštnost, že podle vlády se měnila i její většina. Byla to ústavní fikce, jež rozdmýchala národnostní třenice a boje, činíc rozdíl mezi vyvolenými vládními německými centralisty a mezi „inferiorními" národnostmi. Ne volnost a smír, ale potlačení byla vedoucí její myšlenka.

Podnítilli tento skutek otázku národnostní, týkal se skutek druhý otázky státoprávní. Teprve rok 1848 dal starému stavovskému zřízení nové formy ústavní. Jako z roztaveného kovu vytvořovaly se z řádů stavovských, jež právní nepřetržitost státní od nejdávnějších dob uchovaly, řády nové, na účastenství širokého občanstva založené, v nichž práva minulosti dále žila. Kdežto v Uhrách přijaty takto nové ústavní zákony, jichž Maďaři jako právní své půdy hájili, u nás r. 1848 český sněm, ač již svolaný, se nesestoupil, aby byl formuloval a ku platnosti přivedl práva koruny české v moderní formě ústavní. Ale nepřetržitost českého státního práva byla v stavovském zřízení uchována do r. 1847 a zásadně pak i uznána s výše trůnu. Právo pak nezáleží jen ve formě a nemůže ho ubyti, když tato forma v příhodnou dobu pro nahodilé překážky nebyla mu dána, nýbrž má i svou věcnou stránku, bez níž forma byla by jen prázdnou slupkou. Tato věcná stránka, tato podstata práva koruny české, podmíněná nejen historickou minulostí, ale i národní a hospodářskou potřebou přítomnosti, ta zde byla a domáhala se platnosti, když opadly rmutné vlny vše zahlazujícího Bachova absolutismu. Nemělali té formy, na kterou se odvolávaly Uhry a Charvátsko, bylo tím větší péče potřebí, aby byla formulována, bylo potřebí konstituanty, která by staré byla uvedla v souhlas s novým a vyřídila v klidné době to, co v bouřné době r. 1848 a 1849 státi se nemohlo. Na tomto základě mohly se šťastně vytvořiti poměry zemí koruny české vespolek a k celé říši. K tomu mířilo také osvědčení, podané v prvním zasedání sněmovním r. 1861 od kardinála Schwarzenberga a členů bývalých stavů, to bylo pak i úkolem Belcrediovým r. 1865 a 1866, snahou Potockého r. 1870 a Hohenwartovou r. 1871, a ostává programem národním po dnešní den. Doba však, kdy provedení bylo nejsnadnější, kdy bez trpkostí

národních a vzbouřených vášní dalo se provesti dílo to ve prospěch země a říše, byla od Schmerlinga užívána k maření a potlačení tohoto úsilí po provedení práva.

Naproti tomu únorovkou zavedené panství německo-centralistické s celým aparátem Bachovským a bez všelikých záruk volného vývoje prohlašováno hned za věc nedotknutelnou, proti níž stará práva království a životní snahy národa vykřikovány za feudálnost, klerikalism a zpátečnictví. Státnická moudrost vládního časopisectva, samého Schmerlinga i jeho pomocníků vrcholila v tom, že vydávala mocné hnutí české za strojené, za „gemachtes Čechenthum," jež prý sobě Dobrovský, Jungmann, Čelakovský, Palacký smyslili, a úsilí českých poslanců za trestuhodnou výstřednost, červený radikalism. Pro to, co každému hluboko vštípeno bylo v srdci, co přešlo v krev a kost života národa a vytryskovalo z přesvědčení i potřeby, pro to hledány nicotné záminky agitační, to doufal Schmerling potlačiti obmezováním spolků i hospodářských, listů českých, policejní mocí a posměchem i urážkami českých poslanců. Vzpírání se Čechů proti Prokrustovu loži únorovky usiloval ve Vídeňském ovzduší vyrostlý a českých poměrů naprosto neznalý Schmerling odčiniti jako uměle dělané, a politickou zásadou tohoto jeho počínání bylo „můžeme čekat."

Ubíhala léta, míjel vzácný, nenahraditelný čas, a Schmerling místo aby se blížil k upravení domácích poměrů, vší mocí snažil se utvrditi neblahé základy neshodě, kolísavosti právní a nedůvěře. Místo aby byl dal volný průchod volební opravě a podal k nápravě ruku, stavěl se všemu tomu tvrdošíjně na odpor. Volebním řádem, který z české většiny dělal menšinu, nesmělo býti hnuto, aniž velkostatkářské zastoupení smělo býti upraveno tak, aby bylo zabezpečeným výrazem interesu s držbou půdy české spojeného, nýbrž muselo ostati oním pohyblivým, dle vlády se měnícím pomocníkem každé soustavy, v němž po případě rozhodl i cizí kapitál zakoupením potřebného počtu statků a tím hlasů, kterýž pak v nejvážnější chvíli rozhodoval o osudech české země, jako r. 1872, ano rok potom i celé cislajtánské části Rakouska. Již v prvním zasedání českého sněmu 17. dubna 1861 proti stavu tomu mířil návrh Riegrův, jenž měl za účel dovolávati se Jeho Veličenstva, aby dle moudrosti své a zásad spravedlivých, jež samo vyslovilo, volební řád sněmovní samo opraviti ráčilo, poněvadž oprava tato od sněmu samého v poměrech uměle utvořených snad ani provedena býti nemůže. A tato otázka nejen ostala neupravena, ale velice přiostřena tím, že oprava pouhou nadpoloviční většinou byla dopuštěna jen pro první šestiletí a na dále uzavřena závorou dvoutřetinové většiny, aby vůbec byla učiněna nemožnou. Po mnohých rozvratných zápasech a těžkých obětech ze strany českého lidu dospělo se r. 1871 ke kompromisnímu volebnímu řádu, jenž, ač nevstoupil v život, ostal posledním právním podkladem v té příčině.

Ani otázky korunovace Schmerling nevyřídil. Zde státní ministr nemohl se vymlouvati ani na různost mínění, neboť poselstvo k trůnu s prosbou, aby mocnář ozdobil své skráně korunou Svatováclavskou, vypraveno bylo r. 1861 z jednomyslného usnesení sněmovního, z něhož ani Němci se nevyjímali. I korunovace byla jednou cestou, aby práva

zemí koruny české byla uvedena v souhlas s ostatními zeměmi říše a aby vzájemnou shodou napraveny byly úkory a neblahé účinky únorovky. Ale situace změnila se již v prvním zasedání říšské rady. Jakž mohl státník, který mlčel k fanatickým útokům proti koruně české a obkličoval se odpůrci práv jejích a národa českého, býti přímluvčím u trůnu za posvátný tento a spolu politický a státoprávní akt? Zvěsti o chystané korunovaci, opravami v hradě Pražském potvrzované, umlkaly již během r. 1862, a otázka korunovace přičiněním Schmerlingovým odročena, až teprve za nesnadnějších poměrů za Belcredia se k ní vráceno, kdy 29. prosince 1865 panovník obnovil svou přípověď k zástupcům sněmovním, s adresou k němu vyslaným. Ale válečné příběhy roku příštího, nastoupení Beusta a potom ministerstva „občanského" postavily se v cestu nejvyšší vůli, až r. 1871 rozřešena otázka česká a formulována podstata práva českého. Ale i tyto slavné a jasné chvíle, v nichž české země jako mocný činitel vystupovaly na jeviště politické, ustoupily opět mračným dobám bojů za uskutečnění vzájemnou shodou tu uznaného a formulovaného práva, kteréž zůstalo nedotknutelným programem českého národa, když po nastoupení vlády Taaffovy r. 1879 strany české rozhodly se změniti taktiku a nastoupiti politiku opportunismu v říšské radě.

Ústava Schmerlingova neobsahovala také ničeho, co by zabezpečovalo svobodný vývoj politický a právo sebeurčování přivádělo ku platnosti. I tím bylo by lze bývalo leccos napraviti, neb aspoň otevříti pole k nápravě. I tu však vůle centralistické vlády byla jedině rozhodující a nechtěla slyšet veřejného mínění, aniž dopustit, aby dílo Schmerlingovo jinak bylo posuzováno než chvalořečmi. Těžká vina a odpovědnost padá i na ony německé centralisty, kteří vyhlašovali se za stoupence liberalismu, ale panstvím germanisace tak se dali oslepiti, že i své lepší přesvědčení přinášeli mu za oběť. Ano, obava, že by i neněmecké národnosti, jmenovitě Čechové, mohli užívati svobod politických, vedla je k tomu, že raději od nich upouštěli. Zápas český byl nejen zápasem za právo národní a státní a nerozlučnou s ním samosprávu, ale i za politické svobody. Ve sněmu i říšské radě, jak z vylíčeného zde průběhu událostí zjevno, zasazovali se čeští poslanci o nedotknutelnost poslaneckou, o odpovědnost ministerskou, o svobodu tisku, shromažďování a spolčování, o tajemství listovní proti černým kabinetům, o právo domácího krbu i osoby proti libovůli policejní, a to ne dle liberální šablony, dle níž si i neliberální strany pořizují svobodomyslné programy, ale z hluboce cítěné potřeby životní. Pravdu měl Rieger, když národnost a svobodu u nás stotožňoval, neboť nikde nebylo tou měrou cítiti, že každá píď svobodné půdy sloužila i zmohutnění života národního a každý paprslek svobody v zápětí měl rozkvět národní jako u nás.

Co nejen nenahraditelného času zmařeno, ale i nejlepších sil zpotřebováno při zápasech národních a politických, aniž dosaženo jakého výsledku! Čeho Schmerling dosíci usiloval, a co provesti zamýšlel jmenovitě s národem českým, toho nedocílil. Přese všechny překážky a obtíže česká národnost živelní silou národního vědomí domáhala se platnosti a rozřešení otázek, které Schmerling umělým volebním řádem

a státní mocí svou mínil zprovoditi se světa. Znesnadnění, roztrpčení, nespokojenost byly ovocem jeho díla. A když uherská otázka za povážlivých zahraničných poměrů jednostranně pro Maďary od saského státníka Beusta vyřízena, tak že dostali více než se nadáli, otázka česká ostala kamenem nárazu při každém kroku, při každé politické činnosti a ve všech otázkách domácích, a pořád ještě čeká, by posléze ku prospěchu národa, koruny české i říše moudře a spravedlivě byla vyřízena.

Francouzi a Rusové.

K rusko-francouzským slavnostem a k úmrtí maršála Mac Mahona.

Od

I. H. Bučovského.

„Sta čerstvých, krví zbrocených těl lidských, jež dvě hodiny před tím byla plna různých velkých i nicotných nadějí a tužeb, se stuhlými údy ležela ve zrosené, kvetoucí dolině, jež prostírala se mezi baštou a náspem; a na rovné podlaze Sevastopolské kaple mrtvých plazilo se, obracelo a stenalo sta lidí s kletbami a modlitbami na vyschlých rtech: jedni mezi mrtvolami na kvetoucí rovině — druzí na nosítkách, na visutých postelích a na krví zbrocené podlaze nemocničné . . .“

Ranou hromovou, upomínající na pomíjejícnost všech věcí lidských, zarachotila smrt do velkých dnů slavnostních v Paříži. Právě když nesmírný jásot národa francouzského, když bratření se Rusů a Francouzů dosáhlo vrcholu, skonal dne 17. října maršál Mac Mahon.

Mac Mahon, jehož sláva vojenská, jmeno světové zrodilo se na Krymu! Komu při zprávě o jeho smrti nepřišlo na mysl slavné dílo Lva Tolstého, válečné obrazy Sevastopolské, z nichž malý úryvek položili jsme na počátku této statě. Ve dnech slavnostního sbratření pojednou tak důrazné upomenutí na minulost!

Ale vzpomínky na Sevastopol nebudí již v srdcích ruských pocity trapné. Vždyť porážka Sevastopolská byla Rusku trpkým lékem, kterýž je přivedl k sebepoznání. A Francii stalo se tehdejší vítězství lesklou bludičkou, která ji zavedla — k Sedanu!

Ale zbavme se vší citlivosti. Francouzské pluky nevedla před Sevastopol vůle národa, ač slávu Sevastopolskou přetěžce odpykal *národ* francouzský. Jinak už to v lidském životě nebývá; musel přijít Sedan, aby se Francie zbavila člověka osudného, který poslal chrabré vojsko francouzské na Sevastopol, aby se měřilo s chrabrým vojskem ruským. A Rusko zase potřebovalo Sevastopolu, aby hrdý car Mikuláš poznal, že ani jeho vůle není všemohoucí. Dne 2. března 1855, tedy před pádem Sevastopolu, zemřel car Mikuláš I. na — Sevastopol.

Za Sevastopol Sedan! Ale národové, vojska, ruské a francouzské, začali se milovati u Sevastopolu. Když Tolstoj psal své válečné obrazy

ze Sevastopolu, nebylo ještě ani potuchy o spojenství mezi Ruskem a Francií, a přece v nich celé kapitoly věnoval vylíčení vzájemné úcty obležených a útočníků, Rusů a Francouzů. A Francouzové nyní dokumentárně dokazují, že již tehdy klonili se úctou a obdivem k Rusům.

Zajímavý doklad podává článek Pařížského Figara, v den pohřbu Mac Mahonova (22. října 1893) uveřejněný. Stůjtež tu z něho některé úryvky:

„Důstojníci ruské eskádry a generál Frederiksen (vojenský plnomocník v Paříži) doprovodí dnes až ke kapli invalidů tělesné pozůstatky maršálka Mac Mahona. Vždyť se nezapomnělo, že generál Mac Mahon se slavně dne 8. září 1855 zmocnil kurhanu Malakovského, a že jedině jeho nezdolná odvaha přivodila pád Sevastopolu a uzavření míru. Ačkoliv Rusové u věcech cti jsou snad nejchoulostivější národ na světě, nezůstavila krvavá porážka v nich žádného hněvu, a nebude to tudíž pouhá zevní okázalost, jíž se dnes podrobí.

Dlužno vysvětliti úplné a vzájemné zapomenutí boje, jež bychom nyní, a posteriori, mohli nazvati bratrovražedným, a z něhož bychom, ani nedlouzí tehdy vítězové, ani okamžik tehdy poražení, nezničili ani jediné stránky. Válka Krymská ve skutečnosti byla poslední vojenská epopeje. Všechno bylo zahaleno v jakousi bájku, divé útočení jakož podivuhodná obrana, i dojemná oddanost vojáků, válčících ne již na obranu krbu domácího, nýbrž pouze pro čest svých praporců! Nikdy stálá vojska nesnášela tak těžkých zkoušek; nikdy jejich sebevědomí tak se neosvědčilo; nikdy, od báječných bitev vojska první revoluce a císařství, nečelilo se tu i tam tak tvrdošijně smrti. A to bez ustání, od šíleného útoku anglické jízdy u Balaklavy až k útoku na Malakov kurhan ‚proudilo hrdinství bezmezné.‘

Na něco se však možná zapomnělo: že se Rusové a Francouzi od 17. října 1854 do 8. září 1855 divoce potírali, že si však při tom neustále prokazovali vzájemné pocty. Dne 2. dubna 1856 dověděla se vojska kolem Sevastopolu rozložená, že je mír uzavřen. Několik dní později na vysočině pojmenované ‚Mackensie‘ stálo deset tisíc mužů ruského vojska, jimž velel generál Lüders; řadami Rusův projížděl skvělý zástup generálů s francouzským maršálkem Pelissierem v čele. A proti nim? Generál Fay, účastník oné slavnosti o tom napsal: ‚Bylo to dne 17. dubna. Počasí bylo znamenité. Sto praporů pěchoty, třicet eskadron jízdy a 198 děl, celkem 55.000 vojáků francouzských stálo na hřbetě vysočiny. Maršálek Pelissier, provázen generály spojenských vojsk, vzdával čest generálu Lüdersovi. Prapory francouzské, černy od dýmu prachového a rozbity od kulí ruských, skláněly se před generálem Lüdersem, jenž nedávno byl ještě naším nepřítem; generál uctivě pozdravoval a vřele chválil oddíly, jimž z praporů nezůstalo než hůl a několik cárů.‘ Po této prohlídce, jediné snad v dějinách válečných, všichni generálové, ruští i spojenečtí, posnídali u anglického vojevůdce, generála Codringtona.

Byla to strašná zima, hrozné práce obléhací byly provedeny, ale nikým lépe nebyly zosobněny obě národnosti, ruská a francouzská, jako generálem Totlebenem a maršálkem Mac Mahonem. Totleben řídil obranu až do 18. června 1855; podařilo se mu obrátiti v pevnost

skorem nedobytnou město, které před obležením takřka ani opevněno nebylo. Když byl Totleben raněn a nemohl práce obhajné říditi, uhodila hodina pevnosti. Mac Mahon byl pouhým divisionářem ve 2. sboru armádním, ale jeho neohrožené odvážlivosti a vytrvalosti podařilo se 8. září ztéci Malakov. ‚Malakov je podkopán,' hlásal Mac Mahonovi praporník dělostřelectva, aby ho odvrátil od útoku. ‚Tedy vyletíme do povětří,' odbyl ho drsně generál, a dal rozkaz k útoku. Do Malakova vniklo patnáct set Francouzův. Ale Rusové doufali, že je opět vypudí . . . zatím podařilo se francouzským hradebníkům najíti zapalováky ruské, k podkopům vedoucí, a přestřihnouti je. A tím rozhodnut byl osud obleženého města."

* * *

Jak vypadala Evropa před čtyřiceti lety?

Ještě to všude vřelo. Francie měla za sebou druhou revoluci, druhou republiku, a zločinem ze dne 2. prosince 1851 stala se opět císařstvím.

Italie byla pokořena, zdrcena; Radeckého voje udolaly ji nadobro.

Prusko se durdilo. Sotva že překonalo obtíže r. 1848, už se chtělo r. 1850 vrhnouti na Rakousko. Car ruský okřikl však pruského krále.

Rakousko zvítězilo sice v Italii, ale těžce ho zasáhla revoluce maďarská. Nebýti vojů ruských — kníže Windischgraetz málo by byl armádám maďarským ublížil.

Jediný car Mikuláš I. byl na vrcholu své moci.

Ale už r. 1854 vidíme turecké, anglické, italské (sardinské) a francouzské voje před Sevastopolem. Jediné Prusko, ač ho car r. 1850 nepustil na bezbranné Rakousko, zachovalo úplnou neutralitu. Rakousko však přes to, co pro něj učinil car r. 1849 a 1850, postavilo 200.000 mužů do Rumunska, Rusům na Dunaji v týl. Tedy až na Prusko celá Evropa i s Tureckem proti Rusku!

Ale jak se to vše sběhlo? Kterak to přišlo, že Francie r. 1854 ocitla se v čele Evropy proti Rusku spolčené? Což Rusko svou výpravou na Balkán ohrožovalo zájmy francouzské? Nikoli, spolčení Evropy proti Rusku r. 1854 mělo původ ve zločinu jediného člověka. A člověk ten byl Napoleon III., který Francii přes Sevastopol zavedl k Sedanu.

Není to už dávno žádné tajemství. Ludvík Napoleon stal se dne 10. prosince 1848 předsedou francouzské republiky a tím dnem začal si připravovati císařství. Záměr svůj provedl dne 2. prosince 1851; rozpustil národní shromáždění, potlačil dne 3. prosince krvavě odpor republikánů a prohlásil oktrojírku, která byla pouhým přechodem k císařství, k němuž ho dobře připravovaný národ povolal hlasováním dne 21. a 22. listopadu 1852. Svolení národa měl tedy Napoleon, ale nyní šlo mu o uznání Evropy. A toto uznání vymohl mu lord Palmerston, ministerský předseda anglický. *Smlouva Anglie s Napoleonem uzavřena byla již 2. prosince 1851.* Obsah její byl: Anglie uznává kroky Napoleonovy, uzná ho císařem, a Napoleon slibuje zrušiti převahu ruskou v Černém moři!

Válka Krymská náleží dávné minulosti. Už se s ní v politice nepočítá. Za to tím více počítá se s r. 1870. Toť východiště nynější situace. Ale plného posvěcení dostalo se jí teprve r. 1878 na konferenci Berlínské. V Berlíně položen základ k trojspolku i ke spolku rusko-francouzskému. A příští válka uzří novou koalici, od koalice r. 1854 tak náramně rozdílnou! To už nebude válka „pro čest praporu,“ to bude válka o život. A proto se to tak dlouho chystá, proto nikdo nechce býti první . . .

Charles Gounod.

Dne 18. října 1893 skončil pozemskou svoji dráhu skladatel, který s uspokojením patřiti mohl na plodnou a úspěšnou činnost věnovanou „patriae et arti musicae.“ Gounod nebyl zjevem epochálním, ale ovšem eklektikem v nejlepším smyslu slova; jeho skladby jsou výronem mysli ušlechtilé, plny nelíčené vroucnosti a sladké něhy, jsou to plody nevšedního talentu neúnavným studiem vytříbeného, výsledky horoucího zápalu, jenž byl tak pravdivý jako jeho zbožnost upřímná. Chvalozpěvy na tyto vzácné vlastnosti Gounodovy zněly ve dnech minulých mohutným unisonem ve všech časopisech. Skrovný hlas náš marně by se snažil zveličovati velebná tato hrana. Chceme pouze připomenouti, za jakých okolností dospěl Gounod k úspěchům nyní všeobecně uznávaným, a jaký asi jest povšechný jich význam.

Gounod narodil se r. 1816. V jeho dětství spadají hudební události velikého dosahu. Když mu byla tři léta, obdařen hudební svět Čarostřelcem, jehož geniální tvůrce zemřel, když Gounod dosáhl osmi let. Rok po té dokončil pozemskou pouť Beethoven. V desátém roce věku Gounodova zesnul král písní, Schubert, i byla po prvé provedena Auberova Němá z Portici; rok potom proveden v Paříži Rossiniův Tell a zase o rok později Auberova opera Fra Diavolo. Když Gounodovi šlo na 14. rok, slyšel po prvé Mozartova Dona Juana; událost tuto v přednášce, kterou měl o výročním sedění akademie r. 1882, vylíčil takto: „V únoru r. 1832 dávala ve vlaském divadle představení společnost, vykazující jmena Malibran, Grisi, Rubini, Lablache, Tamburini, jež tvořila ensemble, jaký zřídka lze na jevišti spatřiti. Byl jsem půlčtrnácta roku stár a miloval jsem hudbu náruživě. Moje matka, která dobře věděla, že není pro mne většího potěšení, oznámila mi, že půjdeme večer podívati se do vlaského divadla na Dona Juana. Byl jsem radostí tak rozechvěn, že jsem nemohl ničeho pozříti. Když to moje matka spozorovala, řekla: ‚Nebudešli jísti, nepůjdeš také do divadla.‘ Po takové hrozbě byl bych hrdinně vše snědl, cokoliv by se mi bylo předložilo . . . Byli jsme v lóži čtvrtého pořadí; skrovné poměry mé matky nedovolovaly většího vydání. Jelikož jsme přišli časně a byli mezi prvními, dostali jsme místo v první řadě. Čekali jsme na začátek představení dosti dlouho, ale mně ubíhal čas velice rychle; divadelní sál, lustr, velikolepé zařízení — to vše mě

téměř omámilo. Konečně zazněl na jevišti trojí úder a uvertura začala. Nemohu vylíčiti, co duše má pociťovala při prvních akkordech tohoto krásného a hrozného prologu. Jak bych to také dovedl, vždyť ještě dnes, po padesáti letech stále vzrůstajícího obdivu pro Mozartova genia, srdce mé při myšlence na tento večer se zachvívá. Zdálo se mi tenkráte, jako by Bůh ke mně mluvil, a vnitřním pohnutím přemožen, slze šeptal jsem: ‚Matko, to je opravdu hudba.'"

Osmnáctiletý Gounod věnoval se úplně hudbě a studoval u Halévyho a Reichy. Po dvou letech obdržel první tak zvanou římskou cenu na Pařížské konservatoři i odebral se do Říma, kde pobyl do r. 1843. V 25. roce svého věku trávil Gounod několik měsíců ve Vídni, kde provedeny byly jeho vokální mše a rekviem. Téhož roku meškal i v Berlíně, zanášeje se textem oratoria *Judith.*

Prvního známého úspěchu dobyl Gounod až ve stáří 33 let svou operou *Sappho.* V té době ze současných vynikajících skladatelů operních pouze Wagner a Verdi nabývali stále více půdy, onen Lohengrinem provedeným r. 1847, tento ovšem teprve Troubadourem r. 1853; ostatní — Auber, Marschner, Meyerbeer — přestoupili již vrchol své činnosti. Gounod svého zenitu dosáhl operou *Faust* r. 1859, téhož roku, kdy od Wagnera proveden byl ponejprv Tristan. Odtud podobá se skladatelské působení Gounodovo půvabné cestě s výšin vonnými lučinami, na které jediný ještě větší nalézá se výběžek: opera *Romeo a Julie,* uvedená na jeviště r. 1867. Co Wagner a Verdi, oba starší Gounoda (narozeni r. 1813), nové hudební ráje odhalovali, kráčel Gounod osamělou, tichou stezkou, skládaje ve slohu stále jednodušším, průhlednějším, prostším.

Ze 14 jeho oper dávány v Praze jen tyto: *Faust, Holubice, Romeo a Julie, Filemon a Baucis.* Z ostatních jeho děl nabyl u nás valného rozšíření svazek *písní* (mezi nimiž Jarní a Serenáda všeobecné oblibě se těší), dále provedeny: *Hymna k sv. Cecilii, Ave Maria* (jejíž melodie zbudoval Gounod nad prvním preludiem Bachova temperovaného klavíru), oratorium *Vykoupení,* kantáta *Gallia,* a některé sbory: Večerní, Víno a krev. Není toho mnoho. Ale s poznáváním skladatelů má se to do jisté míry jako při cestování s poznáváním měst. Někdy stačí, abychom prohlednouce několik budov, projdouce několika ulicemi odnesli si určitý dojem o ruchu, památnostech a zvláštnostech města; jinde k takovému seznání je potřeba týdnů, ano měsíců, nutno prozkoumati každý kout. Podobně nelze někdy odhaliti všecky vlastnosti skladatelovy leda prostudováním téměř všech jeho děl — taková jeví se u něho mnohostrannost; jinde čtyři, pět hlavních prací ukáže ti veškery rysy povahy jeho. To platí též o Gounodovi. Známost uvedeného Pražského repertoaru stačí, abychom poznali, jak milostné zpěvy v jeho operách pohybují se ve stejně snivém ovzduší hudebním, jak veselé scény lidové jeví touž uhlazenost a graciosnost, jak výbuchy vášně nebo líčení zjevů příšerných provázeny jsou hudbou, která přes harmonické nebo instrumentální effekty nikde nerozvinuje žádoucí energie. Proto nelze se diviti, že hlasy ciziny o ceně děl Gounodových valně se různívaly, jsouce provázeny celou stupnicí úsudků od vřelého

uznání až ku podrážděnému odmítání. V posledním ohledu pracovala plnou parou kritika německá, podněcovaná nevraživostí národní. První provedení Fausta na německé půdě (v Darmstadtě) vydařilo se sice úplně, ale čím dále tím více rostla opposice. Divoká vřava, s kterou v té době (1861) přijat byl Wagnerův Tannhäuser v Paříži, nepřispěla také k umírnění protiv. Prudké výčitky o zneuctění Goetha padaly na hlavu Gounodovu, ačkoliv mu dojista ani ve snách nenapadlo, aby chtěl ve všem všudy hudebně illustrovati Fausta Goethova. Ne nadarmo nese klavírní výtah opery Gounodovy titul Margarethe a v závorce Faust. Tím naznačeno, že těžiště Gounodova libreta tvoří hlavně lyrické momenty básně Goethovy. Také u nás jevilo se hnutí proti Gounodovi, poddávali jsme se samovolně názorům cizím. O Gounodovi psávalo se u nás tehdy více než střízlivě. Jeho hudba dokonce i nazvána lesklou skořepinou se shnilým jádrem beze vší mravní podstaty (Dalibor 1873 str. 332), ačkoli rozumnější z našich hudebníků pravili, že ta hudba je „něco." Nuže, na tom shnilém jádru pochutnáváme si už plných dvacet let, a mnohým zachutnalo dokonce tak, že chtěli robiti takové lesklé skořepiny podle vzoru Gounodova a uvedli v život po mayerbeerismu, záhy (bohudík) zesnulém, dosti bujné gounodismy.

Přeceňování i zlehčování Gounoda ustoupilo posuzování rozvážnějšímu. Význam jeho lze krátce vystihnouti asi takto: Gounod neubránil se sice dojmu děl Webrových a Wagnerových (jemuž zejmena v opeře Romeo a Julie skládá upřímný hold); čeho se mu nedostávalo na původnosti, nahrazoval duchaplným ovládáním harmonických a instrumentálních prostředků, jichž užíval vždy s vybraným vkusem. V nich spočívá hlavní zdroj záliby, které se díla jeho u hudebníků těší, jako ve sladkobolné jeho melodice leží kouzlo, kterým působí na laiky. Odborníkům i širokému obecenstvu budou díla Gounodova ještě dlouho poskytovati příjemného požitku hudebního. *Karel Knittl.*

Podzimní luka.

Ó dlouhá, vlhká, zamlžená luka,
z nichž ocún kol se kalným okem dívá,
v nichž chodci pouze upomínka zpívá
a parou dál jej duchů vodí ruka.

Vám ocún — chodci pouze lítost zbývá,
a nad vším jedna píseň truchlozvuká,
zpěv chřastala, co zvolna se kraj stmívá;
cos, jak jdeš, v srdci láme se a puká.

Jak úzkostlivě lnete ku obzoru!
Jak zachvívá se větrem zimomřivě
stvol přesličky, květ srdečníku bílý!

Tak v duši z dum a pochyb, snů a sporů
jen upomínky táhnou úzkostlivě,
bol starý lká a mrtvá naděj kvílí . . .

Jar. Vrchlický.

Za štěstím.

Román ze života Vídeňských Čechů.

Vypravuje

Karel Klostermann.

(Dokončení.)

řídou Gumpendorfskou ubírala se setnina českých myslivců; nebylo možno udržeti vojáky ty v pořádku pochodovém, tou měrou se mezi ně drali lidé, nabízejíce jim doutníky a všeliké zákusky. Důstojníci se smáli, lid jim provolával slávu. Zakolanský neviděl a neslyšel. Došel domů.

„Nu, jakž to vypadlo?“ tázal se Kousálek.

„E, copak je o to — kdy bychom raději něco věděli o Karlovi.“

Vstoupil Müller drže noviny; chudák, od roku 1848 neměl takového požitku — tolik zajímavých novin!

„Tu se podívejte, pane Zakolanský,“ pravil, „už je to hotové. Jak včera v noci uhodila dvanáctá, vtrhli Prušáci do Wetzlaru, sídla starého spolkového soudu. Už jinak není; zítra snad se utkají s Hanoverány; od těch si odnesou první výprask.“

„Ach, pane Müllere, odpusťte, já nemohu čísti, písmena kmitají se mi před očima.“

Pan Müller si vzdychl z hluboka. „Je to strašné — co budeme dělat?“

„Pojedu do Išlu.“

Kousálek vzal pohozené noviny a nedbale se v nich přebíral. Pojednou se zadíval upřeně, všecky svaly jeho obličeje hrály.

„Tu se podívej!“ pravil, podávaje list Zakolanskému.

Ten četl: „Z Išlu. O princi B., v souboji smrtelně raněném, dovídáme se, že dosud nenabyl vědomí. O souboji kolují různé pověsti: princ se pohádal prý na promenádě s jakýmsi neznámým mladíkem, který zmizel beze stopy; povídačky, které v té příčině obíhají, jsou nejspíše všecky mylné. Věc jest velice záhadná. Zajímavo jest, že odjela odsud také známá zpěvačka slečna M., ač najala sobě villu na celou saisonu. Soudy pátrají po onom mladíku, neví se však o něm zhola ničeho. Sluha princův udal, že komorná slečny M. toho mladíka zná, že prý se ucházel o přízeň slečninu, byl prý to nějaký doktor z Vídně. Ale slečna i s komornou zatím také odjely.“

„Svatý Bože, zabil ho v souboji!“ zvolal Zakolanský, zakryv si tvář dlaněma.

„A teď uprchl!" dodal Kousálek.

Pan Müller si přečetl zprávu ještě jednou.

„Nelze pochybovati," pravil, „to je on, nikdo jiný . . . Pánové, prosím vás o jedno: zavažme se, že zachováme mlčení, ani slova nikde, měli bychom nehorázné potahování, a jeho chudáka bychom také smočili. Souboje mívají nejlepší lidé — kdo může za neštěstí, že to tak vypadlo. Prosím vás, pánové, ani slova před nikým, hlavně pak" — pan Müller jal se šeptati — „hlavně pak ani slova před mojí."

V tom se paní Müllerová objevila.

„Nic o panu Svobodovi? Ježíši ukřižovaný, to je hrůza! . . ."

Kousálek jal se z osudného čísla novin dělat klidně fidibusy. Müller pokrčil ramenoma.

„Tahle Bartsieglová je přece nestydatá ženská, jaké na světě druhé není," pokračovala panička. „Napsala skandální list té slečně, kterou si má vzít pan Košata, a ještě ho přečtla domovnici; celý dům ví, co psala, i vedle pekařka to ví!"

Když paní Müllerová takto ulevila srdci svému, odešla zase za svou prací a drobný mužíček s ní. Zakolanský usednul a psal dlouhý list otci Svobodovu; pověděl všecko, co věděl, ani o osudném souboji nepomlčel.

Veliká bouřka snesla se onoho dne k večeru nad Vídní, blesky se křižovaly, hrom řval; celou noc lilo se v proudech.

Následujícího jitra šel Zakolanský navštívit Hořejšího, který se byl zatím stal doktorem práv. Pověděl mu, co věděl i čeho se domyslil na základě osudné zprávy z Išlu; Hořejší, novinou tou náramně rozrušen, přece nabídl se, že také pojede do Išlu a tam že budou pátrati po nějaké stopě, kam se Svoboda poděl. Této myšlenky se chytil Zakolanský s opravdovým zápalem, a nazejtří ráno oba se vydali na tuto pouť.

Dostali se do Išlu, pátrali tam usilovně, ale bez výsledku; nedověděli se hrubě více, než co stálo v oněch novinách. Vrátili se zase do Vídně, ještě více stísněni.

Netroufaje sobě opustit Vídeň, Zakolanský trávil dni v nevýslovném rozčilení; od rodiny Svobodovy docházely téměř denně dopisy, jeden zoufalejší než druhý, a on ubohý na ně odpovídal týmže spůsobem. Události světem otřásající jako by vlnami svými k němu nedorážely. Celá Vídeň se rozjásala zprávou o porážce Vlachů u Custozzy; zvláštní listy, ob hodinu vydávané, přinášely neustále podrobnosti o velkém vítězství našich. Byla o tom jedna řeč: poštěstiloli se přemoci mnohem nebezpečnějšího nepřítele na jihu, půjde to tím snáze na severu; celé Čechy jsou vroubeny pásmem hor, přirozenou baštou, přes kterou nižádným spůsobem Prušáci se nedostanou.

„Kdy by vláda ozbrojila pomezní obyvatelstvo," pravili jedni, „ani vojska by nepotřebovala; lid sám by Prušáky utloukl."

„O to se nejedná," namítali druzí, „*my* musíme vniknouti k nim; na jejich půdě musí se věc vyříditi!"

V tom byl jediný háček. Žádná zvěst nepřicházela, že by naši byli vnikli do nepřátelské země; za to přinesly noviny zprávu, že pruské

vojsko obsadilo Drážďany, Hessen-Kassel, Hannover. I nadávalo se jednak německým spojencům, jinak ostře se toužilo na to, že naše armáda otálela, že měla zvláště Sasům přispěti ku pomoci. Tu pak přišly zvěsti, že najednou Prušáci se objevili v Čechách; dostalo se jim však pořádného přivítání: byli biti, kde se ukázali, a prchali, co jim nohy stačily. Listy přinášely zprávy, co jich všude padlo; celé kraje podle zpráv těch dostaly modrý povlak, co se tam nakupilo pruských mrtvol. Divné ovšem bylo, že Prušáci prchali, a přece se bojiště neustále posouvalo do nitra české země: Náchod, Trutnov, Skalice, Králové Dvůr z jedné, Kuří Vody, Podol, Jičín z druhé strany.

Přijížděly vlaky s raněnými jak z Italie tak z Čech. Obyvatelstvo s nadšením se jich ujímalo. Byl to neustálý shon k těm improvisovaným nemocnicím, pravé obléhání, tak že lékaři nuceni byli časem zakročiti, aby ranění měli aspoň trochu klidu a oddechu.

Konečně nebylo lze postup Prušáků ani popírati ani umlčovati; i začaly proskakovati pověsti o tajném plánu Benedekově: vlákati Prušáky hodně daleko do země a pak je zničiti jednou ranou. Heslo to mělo znamenitý účinek. Každý jednotlivec z těch zástupů, jež hrnuly se ulicemi, ho měl takořka napsané na čele; dodávalo to všem tvářím jakéhosi nesmírně chytrého výrazu; bylo, jako by ti každý říkal: „Já ho znám, ten tajný plán! jen počkejte, chlapi prušáčtí, vy nám neujdete! Já jsem na vás vyzrál! marně se nadýmáte, nepřinesete svých kostí domů!“

Pan Müller znal arci také ten slavný tajný plán a choval ho tak tajně, že se s ním ani nesvěřil čiperné své polovici, která na něj neustávala broukat, že se pořád jen potlouká po ulicích, sbíraje noviny a nestaraje se o zákazníky. Pana Müllera bolela jenom ta okolnost, že s panem Zakolanským nebylo řeči; pan Kousálek pak, s kterým bylo lze promluvit, poněvadž jako on — pan Müller totiž — v příčině zmizelého Svobody se vpravil poněkud v nevyhnutelnost, končíval každý rozhovor o českých bojištích a tajném plánu tím, že si od něho dlužil peníze.

Tak se měly věci, když po poledni 2. července objevil se u Müllerů známý nám studující Čelesta, přízvím Škandálek. Ještě nezavřel za sebou dveří a už křičel: „Hoši zlatí — mám pro vás novinu! Já vám povím, kde je Svoboda!“

Oba vyskočili jako pružinou hnáni. „Mluv, mluv!“ zvolal Zakolanský.

„Byl jsem včera v Inzersdorfu pod Wienerbergem; naše domácí tam má bratra ošetřovatelem v blázinci; prosila mě, abych tam došel, napsat mu žádost za povýšení. Napsal jsem mu tedy tu žádost, a on mě pozval k obědu.“

„K věci! k věci!“ pobízel Kousálek.

„Při obědě mi vypravoval, jaké má svízele s těmi blázny, že to není žádná maličkost. Tak prý přivedli asi před týdnem jednoho, mladého ještě, a ten zuřil, všecko na sobě trhal, tak že ho museli obleci do svěrací kazajky. A teď slyšte: ten člověk prý je Čech a jmenuje se Svoboda; nic jiného prý se o něm neví, jen to prý říká, že zastřelil velkého pána a že ho chtějí oběsit.“

„Toť hrozné!“ zastenal Zakolanský. „Můj ubohý Karel!“

„Viděls ho?“ tázal se Kousálek.

„Neviděl; jakž jsem ho mohl viděti? vždyť nikoho k němu nepustili, zuří jako divoký zubr.“

Zakolanský vstal. „A já ho musím vidět, stůj co stůj,“ pravil sháněje se po klobouku; „půjdu přímo do Inzersdorfu; doufám, že mě doprovodíte.“

Přisvědčili oba. „Bylo by snad záhodno uvědomiti o tom Hořejšího,“ mínil Kousálek.

„Máš pravdu; pojďme k němu.“

Zastihli mladého doktora doma, najali povoz a jeli všickni čtyři do Inzersdorfu; dojeli tam, než se odpoledne počalo chýliti.

Výprava byla marná: v blázinci nalézal se sice mladý muž, jmenem Svoboda, ale byl to zcela cizí člověk. Zakolanskému spadl těžký kámen se srdce. „Aspoň tohle ho nestihlo!“ oddechl si.

Sedli zase do vozu a jeli k Vídni; sotva vyjeli z Inzersdorfu, zlámalo se něco na voze; nechtíce čekati, až by vůz zase mohl konati službu, odhodlali se vrátiti se pěšky.

Panovalo dusné mrtvo; trhané mraky, tu černé, onde šedé nakupily se na nebi; smutná krajina kol Wienerbergu, vyprahlá letním vedrem, byla beze svěží zeleně; na pohled bez konce táhla se silnice, pokryta spoustou šedého prachu. Když propoceni a umdleni ocitli se poblíž temene Wienerbergu, podle něhož vedla tato cesta, právě zapadalo slunce, které tou dobou vystoupilo z mraků. Byl na ně divný, příšerný pohled: vypadalo jako ohromná rudě červená deska, jako by v krvi bylo smočeno. Hořejší upozornil druhy na tento zjev; všecky pojal strach, co živi byli, takového příšerného západu neviděli; mraky vesměs dostaly stejný krvavý lem, a jak se po obloze rozbíhaly, braly na se tvar obrovitých potvor. I vysoký sloup pomníku „Spinnerin am Kreuz,“ který stojí na temeni jmenované hory, z části rudou onou září se polil, z části čněl černě do mrtvého vzduchu. Na jihu a na severu se blýskalo. Zakolanský nemohl spustiti očí se „Spinnerin am Kreuz.“ Vpomněl si, jak patřil se Svobodou z okna na tuto Vídeňskou Golgotu, o níž v lidu kolovaly příšerné pověsti o duších oběšenců, vedoucích tady noční svůj rej; vzpomněl si na slova přítele svého, který tehda v romantickém rozčilení také svou duši viděl v reji tom.

V tom jakýsi hluk, temný rachot, dorážel k jejich sluchu. Zastavili se. Ohromný sloup prachu valil se k nim blíž a blíže; seznali, že po silnici ubírá se oddíl dělostřelstva, dlouhý, téměř bez konce. Koně, děla i lid, vše halil ten prach, tak že jen chvílemi bylo lze rozeznati lidi a předměty. Koně frkali, řinčel kov, skřípěla kolesa, ale lidé se ubírali němě, bez lichého slova. V dáli počal rachotiti hrom.

Stanuli jako přimrazeni. Vířící prach zahalil vysoký pomník, do nekonečna nad něj se zdvíhaje; ve výši zmocnil se ho protivný vzdušný proud a zatáčel jím v ohromných spirálách.

Dlouho stáli, než oddělení přešlo. Slunce zatím zapadlo, ale rudá záře nepřestala pláti na nebi, až pomalu pozřely ji černé, hromonosné mraky.

„Ti jdou všickni na jatky," přerušil Hořejší dlouhé mlčení. „Už to vypadlo špatně, neboť nepřítel vniká stále hlouběji do Čech. Já v ten tajný plán nevěřím."

Nikdo neodpovídal, mlčky se ubírali všichni dále. Blýskalo se víc a více, vždy strašněji řval hrom. Když došli Matzleinsdorfské linie, začaly padati kapky jako hrách. Skoro v běhu spěchali dlouhou Reinprechtsdorfskou ulicí. Strašné mrtvo panovalo mezi řadami domů; pot se s nich lil proudem, prudký déšť jim bil v oči.

„Já nemám žádného štěstí," úpěl Čelesta, „co jsem se nadřel, než jsem sehnal peníze na svůj slaměný klobouk, jejž jsem si předevčírem koupil, a teď je ten tam."

Bylo tolik opravdového bolu ve slovech těch, že Hořejší, který Čelestu blíže neznal, s podivením se ho otázal: „Vy jste přišel také do Vídně hledat štěstí?"

„Nu, jako každý. Jsem skromný, jsem rád, když se najím. Ale tohle štěstí není." —

Dva dni po tomto bezvýsledném výletu obdržel Kousálek opět peníze na cestu domů, že však ještě měl platit dost pilných dluhů, zase se nevypravil a psal po třetí v té příčině. Zakolanskému bylo, jako by se z Vídně hnouti nesměl, a proto zůstal i on přes úpěnlivé prosby sestry Svobodovy, s níž dávno ho pojila něžná láska. Chodil po městě, pátral, vyptával se všude, kde přítel jeho býval. Nic, nikde nic, ani nejmenší stopy se nedopídil.

Za to se stal svědkem účinku, jejž měla na Vídeň zpráva o porážce Kralohradecké. Již 3. července večer proskakovaly záhadné zvěsti, které všecky mysli naplňovaly děsivou předtuchou. Ale čtvrtého to tu bylo, nade vši pochybnost určité, jasné. Pan Müller, zdrcený, bledý, přinesl jakýsi krátký, zvláště vydaný list, který obsahoval osudný telegram z hlavního stanu naší severní armády; telegram ten zněl asi v ten smysl: Kolem deváté hodiny ranní utkala se veliká bitva s vojskem Bedřicha Karla. Nepřítel vrazil na tuhý odpor, naše dělostřelectvo konalo pravé divy; nepříteli odňata posice za posicí, a ztráty jeho byly strašné. Již klonilo se vítězství na stranu Rakouska, když pojednou, po třetí hodině odpolední, chráněna hustou mlhou, objevila se nám v boku armáda korunního prince pruského. Útok na Chlum, jejž obsadili Prusové, nezdařil se, a bylo třeba pomýšleti na ústup. Ústup prováděl se z počátku v dobrém pořádku, brzo však, ježto přesila nepřátelská dorážela ze všech stran, proměnil se v divoký útěk . . .

Bylo ještě několik telegramů, pouštějících se do podrobností; shodovaly se všecky, že nadešla katastrofa rozměrů hrozných.

Nebylo více pochybnosti: naší severní armády nebylo více — roztříštěné trosky utíkaly v divém zmatku k Pardubicům.

„Tohle se mohlo státi jen zradou!" naříkal ubohý Müller.

Jaké zděšení, jaká skleslost, jaké zoufání zavládlo v městě, o tom věru nesnadno se rozpisovati. Opět se vlnily zástupy po ulicích, ale němé, hrůzou sklíčené. Vídeňák je letorou sanguinik, u něho dojmy rychle se střídají, neumí se jim opírati. Neštěstí tu bylo, děsné neštěstí; jediná úleva byla v tom, že počínalo se pátrati po příčinách, jež je zavinily. Rozumí se, že nejdříve právě nejhloupější lidé jali

se toužiti na nedostatečnost a hloupost vedení, jakož i na zradu a vyzvědačský systém pruský, který jako jedovaté býlí prý všude, ve všech odvětvích vojenské a občanské správy kořeny své zapustil. Hloupí započali o tom mluviti, chytří pak to po nich opakovali. Nadešla pravá psychosa; povahy v pravdě holubičí proměnily se ve řvoucí lvy, vycházející na vypátrání špehů, jichž prý bylo všude plno. Nadávalo se po všem městě způsobem neslýchaným a nebylo, kdo by se byl odvážil okřiknouti křiklouny a darmotlachy.

Večer dne pátého července přišel doktor Hořejší navštívit Zakolanského. Byl sám všecek zdrcen; nejen užší jeho domovinu zabral nepřítel, celá česká země vydána mu na pospasy. Opustí vítězové drahou vlast anebo nevydají již kořisti své? a nevydajíli, co bude? Hořejší arci nevěřil povídačkám po Vídni kolujícím, že nepřítel už překřtil Čechy jmenem Novopruska; nevěřil také, že Prušáci šmahem schytávají mladý lid, odvádějíce ho do Pruska, aby sobě z cizích mladíků utvořili jakýs druh pretoriánské gardy; i bez těchto krajností byla situace dosti hrozná. Kdo by si byl pomyslil, že takhle dopadne ta válka?

„Jak se as vede otci?“ naříkal. „V Jičíně samém se bojovalo — zda se jemu a milým mým nepřihodilo nic zlého? Nemám tu stání ani klidu, pudí mě to domů — ale jak se tam dostat? Mezi mnou a domovem stojí nepřátelské vojsko.“

I Zakolanský vzpomínal domova a milých svých, kteří ho s touhou očekávali; jemu ovšem byla cesta ještě volná, ale události posledních dní jej tou měrou ochromily, že se nedovedl vzchopiti.

Doktor Hořejší mluvil o posledních zprávách.

„Již dne 1. července,“ pravil, „telegrafoval Benedek, zapřísahaje rozhodující kruhy, aby uzavřely mír za každou cenu, že vítězství jest nemožné, že marně krev se prolévá . . .“

„Vidíte, pánové,“ vmísil se do řeči pan Müller, jenž také přišel poslouchat, „to jsem já také povídal. Mír za každou cenu! Jak pak se může vyhrát, když hrozí odevšad zrada? Benedek to věděl, a měli ho poslechnout!“

„Ještě jednu novinu,“ pravil Hořejší. „Císař odstoupil Benátky Napoleonovi III.; s tím ať se nyní Vlaši rvou. Celá jižní armáda potáhne na sever proti Prušákům.“

„Což jsem to nepovídal, že se tohle už dávno mělo stát?“ spustil zase Müller, který dychtivě byl hltal každé slovo mladého muže. A najednou všecek změněn začal pobíhati po pokoji, mna sobě ruce. „To na tebe patří, bando chvastavá, nadutá! Počkejte! teď na vás půjde Francouz! Pánové, není pochybnosti, teď se všecko dobře skončí, jen přijdeli dobré koště na generály šlechtice.“

Když se za několik dní objevila císařská proklamace, týkající se odstoupení Benátska francouzskému císaři, když vešlo ve známost, že převzal velení slavný vítěz u Custozzy, arcikníže Albrecht, když pluk za plukem přibýval z jihu do Vídně a odtud se ubíral na sever; když se rozepsaly noviny o mohutném opevnění Floridsdorfském, majícím zabrániti nepříteli přechod přes Dunaj a vniknutí do Vídně: tu celá Vídeň ještě jednou vzplanula v horoucím nadšení. Opět se

hrnuly davy ulicemi; na všech obličejích bylo viděti odhodlanost, ze všech stran bylo slyšeti řeči: „Nás ať ozbrojí! my jim dáme! Chvála Pánubohu, máme ještě v žilách krev! Ale zrádců se musíme zbavit!"

I nastala honba na špehy. Každou chvíli někde nějakého chytili. Byly to z pravidla osoby klidné, ničeho nezamýšlející, ničeho zlého netušící. Nedorozumění vždy se brzy vyjasnilo, rány však, jež ubožáci si utržili, nikdo jim nesňal. Ale horlivci nezmoudřeli, honili špehy dále.

V tu dobu — byla právě neděle — Kousálek, nemoha déle odolati touze po sklenici piva, vyšel si v průvodu pana Müllera do Pětidomí, kdež ulebedili se v Zoblové restaurační zahradě. Bylo tam jak by nabil. Řeči kolem nich se vedly velmi srdnaté; potírali Prušáky napořád. Ježto Kousálek neměl krejcaru, platil zaň pan Müller, a to každý džbánek zvlášť, jak bývá spůsob v otevřených restauračních zahradách.

I vyňal Kousálek ze záňadří jakés noticky a jal se zapisovati útratu.

„Podívejte," pravil tlumeným hlasem, „zapisuji všecko, abyste nemyslil, že chci něco zadarmo. To je nyní třetí."

Pan Müller, který měl snad příčiny, nespoléhati příliš na správnost účtů páně Kousálkových, přihledl blíže, tak že měli hlavy úplně pohromadě.

„Včera večer patnáct krejcarů," pravil, při vrozené šetrnosti číslo téměř šeptaje.

„Ano, a v poledne bylo dvacet," pokračoval Kousálek a psal.

„Předvčírem bylo také dvacet."

„Ano, bylo."

A Kousálek psal; že však ze všech stran dorážely k jeho uchu zajímavé řeči, vytrhoval se z psaní svého a rozhlížel se.

Najednou položila se od zadu jakás ruka na jeho ramena. Ohledl se, zastrkávaje mechanicky svoje zápisky zase do kapsy. Stál za ním neznámý člověk a měřil jej hrozivým okem.

„Čeho si přejete?" tázal se mladík.

„Hm. Rád bych věděl, co si to tu děláte za poznámky."

„A co je vám do mých poznámek? Hleďte si svých věcí."

„Tož vy mi těch poznámek neukážete?"

„Neukážu."

Člověk se odvrátil a zavolal jakéhos blahobytně vypadajícího pána ve vysokém cylindru, který seděl o dva stoly dále.

„Herr von Mittermaier! Vy jste se nemýlil, ten chlap tu je špehoun!"

I přihnal se Herr von Mittermaier jako alpská lavina. Rudý jeho obličej hořel plamenem, jehož neuhasil ani v hustých krůpějích se lijící pot; z očí jeho zela srdnatá odhodlanost, sálal posvátný oheň vlastenectví; široká hruď mocně se zdvíhala, laloch se nadýmal. Přistoupilo také několik jiných lidí.

„Pane," pravil mocným hlasem Herr von Mittermaier Kousálkovi, „vaše zapírání bylo by marné — vy jste pruský špeh!"

„Ale, pánové," ozval se pan Müller, „co pak vám to napadá? Ten pán bydlí čtyři roky u mne, za toho já ručím!"

„Na vás taky dojde," odvětil přísně Herr von Mittermaier. „Myslíte, že jsem ledajaký? Já jsem domácí z Gumpendorfské třídy. Tak, teď to víte."

Kdos jiný se vmísil do řeči, obraceje se na Müllera. „Vy jste podle své řeči Vídeňan; tím větší hanba, že se ujímáte takového Švába, kterému stojí psáno na tváři, co chce. Bez pochyby jste uplacen."

Kousálek zatím vyskočil všecek rozhorlen. „Cože?" křičel, „já že jsem vyzvědač? Vy že jste domácí pán? — Nu, je to možno, ale zajisté ten váš dům není tak velký jako vaše oslovství, byť i byl pětipatrový."

V následujícím okamžiku držel domácí pán z Gumpendorfské třídy Kousálka za límec a jediným zatočením ruky strhl mu nejen kravatu ale i límec a celou přední část košile; druhá pak ruka padla mocně na cylindr a učinila z něho ošklivou placku.

Pan Müller, který chtěl Kousálkovi přispěti, dostal tak důkladný políček, že se svalil k zemi. Stal se shon, a těžko říci, co by se bylo přihodilo, kdy by nebyl zakročil deus ex machina.

„Herr von Mittermaier!" křičel pojednou jakýs pán, „co pak se to děje? Slyším, že prý jsou to špehové... To je mýlka, Herr von Mittermaier! Tohle je Herr von Müller, můj dodavatel už po pět let, můj známý z mládí, s kterým jsem bojoval společně na barikádách, Vídeňské dítko jako my, z Ratzenstadtlu!"

„Herr von Oberhöfner, pane na nebi," úpěl drobňounký Müller, vstávaje se země a drže sobě tvář. „Zaplať Pánbůh, že mě znáte, že dosvědčíte... a tohle je můj podnájemník, žádný Šváb, nýbrž Čech, pánově. Nemůže domů pro Prušáky!"

Herr von Mittermaier pustil Kousálka, napolo zalknutého. Spravedlivý hněv, který dosud plál na obličeji, ustoupil výrazu dosti hloupému.

„A, na mou duši," koktal, rovnaje si manšety, „abych se byl mýlil?..."

A pan Oberhöfner jal se široce vykládati panu Mittermaierovi, jaký muž je pan Müller, a panu Müllerovi, jaký muž je Herr von Mittermaier, znamenitý pán, domácí pán, v každém ohledu nóbl pán.

I změklo srdce Herr von Mittermaiera a jal se omlouvati počínání své, řka: „Už jsem prohloupil... ale víte, pánové, člověk má srdce, které bije pro vlast, a hlavu, která chápe, že tohle nemůže být, co se teď děje, aspoň ne poctivým způsobem. Do toho potom přijde pivo a víno, a omyl je hotov. Odpusťte, pánové! Ale, že to takhle vypadlo, těší mě tolik, že si stovky nevážím. Přisedněte, pánové, k nám. Dovolte, abych vás pohostil."

A tak provedlo se velmi dojemné smíření, které skončilo se tím, že Herr von Mittermaier dal dovesti domů pana Müllera i s jeho podnájemníkem, oba ve stavu úplně nepříčetném. Jaká bouře se snesla na hlavu nebohého Müllera, když paní choť jeho zočila zkalený jeho zrak, opuchlou tvář a více než nejistou chůzi, o tom raději pomlčíme.

„Vídeňan je od kosti lehkomyslný tatrman, a tys pravý Vídeňan!" těmi slovy sice neukončila filipiku svou, opětovala je však několikráte v průběhu jejím.

„Vídeňan je přec jenom nejlepší člověk na světě," pravil druhého dne pan Müller, když vešel k Zakolanskému, maje placku na tváři a zavázanou hlavu. „Herr Gott, mě dnes bolí hlava. Je to kříž, já nesmím míchat pivo s vínem."

Nadějná nálada Vídeňského obyvatelstva neměla dlouhého trvání. Francouzi neměli se k tomu vypověděti Prusku válku; poštovní spojení s Čechy a Moravou rázem bylo přetato; docházely zprávy, že armáda severní neuchýlí se k Vídni, ježto Prušáci jí zatarasili cestu; že armáda ta ustupuje k Uhrám; že Prušáci se blíží báječnou rychlostí.

„Ještě jsou šance Floridsdorfské," ozývali se hlasové, „ještě jich Prušáci nemají, a my jsme my a budeme jich hájit!" — „Ano, ano, hájit jich budeme! však uvidí ta holota."

Bohužel, hájili jich jenom asi dva dni, a to ústy. Dostavily se jiné úvahy. Není to nic platno; pumy budou lítat až do města, je veta po Vídni. Byla by to škoda — „es gibt nur a Kaiserstadt, 's gibt nur a Wéan!" Také se vypravovalo, že všecku mládež, všecko obyvatelstvo poženou na ty šance, aby tam kopali. Je to pitomá práce, tohle kopání! A nač? Nepovede to ke kýženým koncům. . . . „Zrada je zrada . . . jsme my krmivo pro děla? Ať si to vypijí ti, kdož válku začali . . . Což pak jsme my tu válku chtěli?"

Nebyli to pouze Vídeňané, kteří měli nechuť ke kopání šancí; Kousálek, který nebyl Vídeňanem, měl z toho zrovna takový strach, a krom toho, jak se vyjadřoval, hrách mu byl milejší než olověné kulky. Zakolanský pak shledal, že marně tu otálí; po Svobodovi pak pořád žádná stopa se neobjevovala.

„Přijeďte aspoň vy," prosila v posledním svém listě dívka, která mu byla na světě nejdražší, „abychom nezoufali!"

Ještě byl pravý břeh Dunaje volný, kdo za to ručí, že zítra, pozejtří nepřepraví se na něj Prušáci, a potom je konec; nebude již možno opustiti Vídeň. Odhodlal se tedy i odejel s Kousálkem, jemuž půjčil peníze na cestu, přes Linec a Budějovice domů.

Dobře snad bylo, že unikli té vřavě a tomu rozruchu. Vídeňský tisk jako by rázem zřekl se všeho chauvinismu; pánové přišli ku poznání, že není maličkostí podlehneli veliké, lidnaté město nepřátelskému útoku, i počali zcela střízlivě uvažovati možnost takového konce. Trefili buržoasii i pracujícímu lidu do noty. Počalo se zase nadávati vládě, kterou přímo obviňovali, že válku chtěla a zavinila, číníce ji zodpovědnou za všeliké následky, jež by dobytí města neomylně muselo míti v zápětí. Jitření nastalo takové, že vláda viděla se nucenu prohlásiti stav obležení.

„Tohle nám spískal konkordát!" pravil pan Müller své choti. A ta mu odpověděla: „Kdybys raději mlčel s tím konkordátem. Ostatně, ježto pořád o konkordátu mluvíš, pověz mi, co je to vlastně?"

„Konkordát je konkordát," odvětil hrdě pan Müller, „a konkordát se musí zrušit, aby přišel k platnosti lid."

Na tomto důmyslném výkladě přestal věhlas jeho.

Příměří Mikulovské a brzo potom následující mír Pražský učinily ve Vídni konec obavám i rozruchu.

XVII.

Několik měsíců uběhlo. Bylo po válce, a lidu bylo zůstaveno, aby zhojil krvavé rány, které dlouho ještě pálily. V Čechách ty rány bolely více a déle; za to se ve Vídni více nadávalo. Ministerstvo hraběte Belcrediho počalo se kolísati; chorobnému státu přivolali osvědčeného doktora a operatéra v osobě saského ministra Beusta.

Pan Müller toho málo dbal, jemu to bylo jedno. Chodil zase po městě, roznášel květiny, jež byla zhotovila dovedná ruka jeho krásné polovice, a bral za ně peníze. Od té doby, co nebyly noviny již tak zajímavé, žili tito manželé jako holoubci, soustřeďujíce činnost svou na květiny a na formování Klárky učednice. Aby v té příčině vyhověli moderním zásadám, uvázala se paní Müllerová v úkol státního návladního a výkonné trestní moci, pan Müller zase v úkol obhájce; kdy by paní Müllerová byla uměla latinsky, oč že by mu byla dala titul advocatus diaboli, neboť podle jejího soudu byla ubohá Klárka učiněný ďábel, a k tomu šmaťhavý, už proto, že nestačily její slabé nohy, aby vynesla desetkrát za den těžkou putnu vody do třetího patra a nemusela si v každém poschodí odpočinouti.

Tak se také stalo, že jednoho večera tato závisti hodná učednice upustila na schodech těžký železný krajáč naplněný vodou, tak že se po stupních dolů lily pravé peřeje. Domovnice v gravitačním zákoně, který nutil vodu stékati směrem k středu země, shledala hanebný nešvar a šla si stěžovat k paní Müllerové, která konstatovavši, že strážkyně domu stojí dosud pod vlivem ničemné Bartsieglové, ač tato zatím byla rozbila stánek svůj v jiném předměstí, obrátila veškeren hněv svůj proti Klárce i dala jí nejen šťavnatá příjmení česká i německá, anobrž i citlivá argumenta přes hlavu, což zase přimělo útlocitného advokáta k následující námitce:

„Prosím tě, netluc ji do hlavy! Myslím, že hřbet je také místo . . . Vedle u klempíře uhodil mistr učedníka do hlavy, zasáhl ucho a prorazil mu bubínek — byly z toho potom mrzutosti a opletačky u soudu."

Paní Müllerová chtěla replikovati, již již se stavěla do obvyklé u ní při tomto aktu positury, když pojednou dvéře se otevřely.

Hrom kdy by byl uhodil, země kdy by se byla otevřela, slunce kdy by bylo spadlo, nemohlo povstati větší překvapení: stál před třemi osobami, ba stál tu, jak žil a byl, — Karel Svoboda.

Pan Müller sebou škubl v němém úžase, paní Müllerová vykřikla: „Ježíši! Maria! Josefe!" — i Klárka zapomněla, že zasloužený trest není ještě zcela vykonán: ústa se jí široce otevřela a vyjevený zrak strnule utkvěl na příchozím, nic jinak, než jako by mrtvý vystupoval z hrobu

Svoboda se velice změnil, viděli to všickni na první pohled. Nejen že líce bylo bledší, že tmavý vous, pokrývající tváře a bradu,

byl mnohem delší, že jeho postava dříve hrdě vzpřímená byla teď poněkud schoulena: nebylo lze neviděti na něm i jakéhos trpícího výrazu, svědčícího o hlubokém vnitřním strádání.

Přiskočili k němu oba manželé, tiskli mu ruce, líbali ho, slzeli. A otázky a řeči, a kde byl? a co dělal? — tolik starostí jim nadělal — zda je to pravda, že je tu? zda opravdu žije... a „posaďte se, náš drahý!" — „Budete mít žízeň a hlad. Skoč pro pivo, Klárko, a to honem! Honem! máš snad nohy svázané... Rozbij zase džbánek, nemotoro!"

Trvalo dosti dlouhou dobu, než mladý muž přišel k slovu. Zvuk řeči byl měkký, zcela jiný než dříve. Souvisle mluviti nebylo mu lze, poněvadž ho ustavičně vyrušovali svými otázkami. Když zvěděli celou jeho odysseu, docházel již petrolej v lampě.

Dal se tedy odvesti na vojnu — proč? — nepověděl jim, vyhýbaje se napořád určité odpovědi na všecky v té příčině pronesené otázky.

„Osud tomu chtěl," říkal, „nemohl jsem si pomoci." — V Olomouci byli dobrovolníci trochu vycvičeni a obeznámeni s hlavními pravidly vojenské služby, pak hajdy na bojiště. Pluk Svobodův došel právě v den před bitvou Kralohradeckou. Ke konci bitvy, když vše již ustupovalo v děsném zmatku, zasáhla ho koule, roztříštila mu klíční kosť, projela hrudí a uvázla v lopatce. Sklesl k zemi a ležel celou noc ve vysokém obilí. Krev ubíhala, mrákoty se na něho snesly, pozbyl vědomí; ráno ho našli Prusové a odnesli ho do polního lazaretu. Poranění jeho bylo velmi těžké, mnoho neděl kolísal se mezi životem a smrtí; kolem něho mřeli ranění a nemocní jako mouchy, neboť zuřily cholera a tyf špitální. Když poněkud se zotavil, dopravili ho do nemocnice ve Vratislavi, odkudž psal rodičům. Dávno již mír byl uzavřen, a on, nejsa úplně vyléčen, nemohl se vrátiti.

„Když jsem se konečně vrátil," pravil doslovně, „viděl jsem teprve, jak těžkou vinu jsem na sebe uvalil; kdy bych byl přišel o týden později, snad bych už byl matky na živu nezastal, tak se chudinka trápila; ale radost, že mě zase měla, ji uzdravila. Zakolanský byl téměř po celé prázdniny u nás."

„To víme; psal nám, ale výslovně podotkl, že po vás ještě není ani stopy."

„Moje psaní došlo pozdě, Bůh ví, kde se toulalo. A když jsem přišel, nezastihl jsem již Zakolanského. Zvěděl prý od nějakého vrátivšího se vojáka, že jsem se dal na vojnu a že ležím kdesi v pruské nemocnici v zajetí. Vypravil se mne hledat, neboť onen voják nemohl mu říci, kde ležím, nepamatoval prý si jmena toho místa. Teď už ví, psal jsem mu sám, že žiju, že jsem se vrátil. Můj drahý Vojtěch, co pro mne zkusil! Já pak jsem se dočkal návratu jeho, abych ho políbil, abych se mu poděkoval..."

„Odpusťte, pane Svobodo," ozval se pan Müller, „ale k tomu jste měl příčinu. Kdy byste věděl, co se pro vás nasoužil, a my s ním! Pěkné to nebylo, co jste učinil! Zmizet a nikomu, nikomu neříci!"

„Umučený Ježíši!" vzdychla paní Müllerová, „to byly hrozné časy! Pořád jsem na vás myslila..."

Mladý muž pokývl smutně hlavou. „Máte pravdu, zasluhuji těch výčitek. Mnoho mám na svědomí . . . Osud tomu chtěl, můj trpký, neodvratný osud! Hnal jsem se za štěstím — ba, nalezl jsem štěstí!“

„Ach, pane Svobodo, my jsme vám nechtěli ničeho vyčítat — my jsme rádi, že vás zase máme. Jste mlád, vše se obrátí k dobrému . . .“

Pokrčil smutně ramenoma. Po chvíli pravil: „Zdržel jsem vás dlouho dost, připozdilo se. Táhlo mě to k vám, byli jste vždy hodní, přátelští . . .“

A manželé o překot: „Jak že? odejít nám chcete? Zůstaňte u nás, váš pokoj je, jak byl. Měli jsme tu sice v podnájmu dva studující, ale ti se nám nehodili, ti nebyli jako vy a pan Zakolanský. I pan Kousálek byl lepší, pan Kousálek byl fláma, ale přece dobrák. Či chcete snad zase odjeti z Vídně?“

„Neodjedu; odbudu rigorosa, a i po těch bez pochyby tu zůstanu . . .“

„Jestli se vám líbí a nenili vám cesta do nemocnice daleka, ostaňte zase u nás, jste náš,“ smála se v slzách paní Müllerová, zavěšujíc se mu na ramena.

Svoboda zůstal u nich. Vstoupil zase do pokoje, jejž po kolik let byl obýval. Zvláštní pocit se ho zmocnil, když se octl o samotě; vše, co tu zažil, mžikem opět se v něm probudilo. Přistoupil k oknu, pohledl ven do mrazné jasné noci prosincové. Přes střechy a nesčetné komíny, stříbrem měsíčného svitu polité, zabloudil zrak jeho do dáli, kde vystupovala přioděna rouchem zimních par pověstná „Spinnerin am Kreuz.“ Žádný meteor, žádná padající hvězda neobjevila se tentokráte na nebi, tiše vládla noc, Víděň dřímala. —

Svoboda žil zase obyčejným svým životem; pohroužil se úplně do svých studií; byl sám v bytě svém, ježto Kousálek po prázdninách už nepřišel; flámisko žilo nyní v Praze; zanechav studií vstoupil do služby poštovní. Ve Vídni proň plakali zástupové číšníků a markérů, ševců a krejčích. I pan Müller měl za ním pohledávku. „Však otec zaplatí,“ těšil se, „všecko to najednou nejde.“

Styků s bývalými svými druhy, pokud tu ještě byli, Svoboda neudržoval, ale náhoda ho svedla jednou s Hořejším. Ten ho uvítal tak přátelsky, že Svoboda hledaje úlevy, se vším se mu svěřil.

„Byl to divný souboj,“ vypravoval, „stáli jsme proti sobě nemajíce svědků kromě lékaře. Řekli jsme si, že jdeme na život a na smrt. On bez pochyby myslil, že jsa dobře vycvičeným střelcem skolí mě na první výstřel, který po právu mu patřil, poněvadž jsem já ho vyzval. Na patnáct kroků jsme stáli proti sobě, viděl jsem každé mžiknutí jeho oka, viděl jsem černé ústí bambitky, namířené na moje čelo, ale mně to bylo jedno, tak jedno, že jsem se ani v duchu nezachvěl. Vystřelil, spustiv několikrát rámě a natáhnuv je zase. Slyšel jsem kulku ana zafičela těsně kolem mé skráně. Modrý obláček dýmu se vyvalil z hlavně, princ spustil pomalu rámě, stoje jako přimrazen. Ani sebou nehnul, jen lehce, lehýnce zbledl, když jsem naň namířil. Střel stranou! ozval se ve mně hlas, dobrý, výstražný hlas. Jen ho skol! ozval se jiný; šel ti na život a neskolíšli ho, skolí tebe! —

A já jsem zas viděl červeně, jak už několikráte ve svém životě. I střelil jsem. Stál chvilku jako sloup, pak mu vypadla bambitka z ruky. Strašný pohled! Na skráni jeho objevil se proužek krve, a on pomalu, jako by vzdoroval podtínající kose, klesal k zemi, nespouštěje se mne očí. Nemoha snésti toho pohledu, zahodil jsem vražednou zbraň, a uháněl jsem z onoho místa hrůzy; ale oči jeho, ty umírající oči, neustále mě předbíhaly; nespustily se již se mne, ve dne v noci, bez ustání jsem je viděl, v hluku a třeskotu bitvy, v divé horečce, která mnou lomcovala na bolestném lůžku, na něž mě položili plni útrpnosti, když mě byli našli polomrtvého, nočním deštěm promoklého. Viděl jsem hrůzy války, viděl jsem smrt v tisíceré podobě, ale nad ty oči nic nebylo strašnějšího; a i nyní je pořád vidím a vím, že mne neopustí, dokud budu živ. Pomýšlel jsem na to, učiniti všemu konec; stačilo strhnouti obvazky s rány, aby bylo po všem. Nejednou se ruka zoufale do nich zaťala; ale přišla mi rozvaha. Bůh chce, abys žil, abys činil pokání, pravil tentokráte zase výstražný hlas v nitru mém; žij pro trpící lidstvo a čiň, seč budeš, abys hojil rány svého bližního, když sám jsi zabíjel! A při sám Bůh, já budu žíti, dokud se Bohu zalíbí . . . ale blaho, štěstí pozemské, odešlo s mým sokem do krajů, z nichž nikdo zpět se nevrátí."

„Příteli," odvětil Hořejší, „osudný zajisté byl ten souboj, ale vy mluvíte, jako byste nevěděl, že kníže B. žije . . ."

Svoboda chopil ho prudce za rameno.

„Co pravíte? Že žije? Já bych nebyl vinen jeho krví?"

Hořejší patrně nechápal radostné rozechvění svého přítele, jeho tvář nepozbyla zasmušilého, soucitného výrazu, s nímž naslouchal jeho vypravování.

„Ovšem žije, jeho tělo se zotavuje, ale duch jeho je dosud obestřen, je slabý na mysli, téměř blbý; lékaři ovšem doufají, že časem i to přejde."

Svoboda svěsil hlavu.

„A kde je Bětuška?" tázal se.

„Zmizela nadobro. O Sadovské bitvě se toho tolik nenamluvilo jak o tomto zmizení. Nejvýstřednější romány se o slečně spřádají, posud nikdo neví, kam se poděla."

Svoboda se zadíval do prázdna. Hořejší spěchal dáti hovoru jiný směr.

„V saloně mé paní tety z toho byl ukrutný poplach. Teď se tam zase politisuje. Ani byste nevěřil, jaké pikle se tam kují. Stará Excellence s mladou svou paní, která, mimochodem řečeno, schází až běda, předsedají těm večírkům. Všecky nitky se vám tam scházejí, člověk se doví kde co. K smíchu při tom je, že, ač původu svého nikdy nezapírám, celá ta společnost pořád nemůže uvěřit, že jsem „ein Czeche;" oblekneli člověk z Čech pocházející slušný kabát, přestává býti po jich mínění „ein Czeche," jako na př. pan Košata. Ten je teď ministeriálním sekretářem; má se však všeobecně za to, že za nedlouho postoupí, je prý to člověk nad míru nadaný, pravá okrasa stavu úřednického. Nu, hloupý není, a široký jeho hřbet leccos unese. Je teď officielně uznaný ženich mé drahé sestřenky Melanie. Právě

než vypukla válka, hatilo se to s ním nějak; slyšel jsem o nějakém dopise, jejž poslala kterás ženská, s níž měl svého času milostný poměr. Byl z toho náramný rámus, a Melanie si počínala jako uražená bohyně. Ale pan strýček promluvil, Excellence také ráčila prohoditi slůvko, a všecko se zase rozplynulo v rozkoš. Je to ženská, table Melanie! jsem opravdu žádostiv, jak se mu vymstí, až bude jeho. Mně jest s podivením pouze jedna věc: tolik žluči má v sobě, a přece jí ta žluč netráví, ba ona kvete jako růže."

Pohovořili spolu ještě trochu, pak se rozešli.

Svoboda zapadl nadobro do knih a papírů svých. Hledal v práci zapomenutí a klid — ale jakkoliv se jí oddával do únavy, mysl jeho nechtěla se ztišiti, nedávná minulost nedala se zažehnati, neurčitá, ale bolestná muka svírala jej ze dne na den. Marno bylo všecko úsilí vybaviti se z ní, — nejednou jej po trapném boji přepadala zoufalá myšlenka, že duch jeho roven jest podťaté rostlině.

Kdysi za zimního večera, málo dní před svým prvním rigorosem, seděl sám ve svém pokojíku. Špinavý soumrak velkoměstského neladného, deštivého dne houstnul. Písmenky a řádky ve spisech, v nichž se Svoboda probíral, začínaly se mu míhati před zrakem, pozornost se rozptylovala, trudné myšlenky opět se dostavovaly. Chtěl je setřásti, vstal a rozžal lampu. Paprsky její polily skromný nábytek, vybledlé rytiny na stěnách, haldy knih a spisů po stole rozházených.

Svoboda se zase posadil, ruce jeho pobíhaly po tom papírovém krámě, prsty tu a tam se chopily jednotlivého kousku, na jiné místo ho přeložily, jako by chtěly urovnávat, pořádat, — ale oči při tom bloudily jinam.

Vstal opět, procházel se chvíli po pokoji. Tu vstoupila paní Müllerová.

„Velká novina, pane Svobodo," pravila, „Bartsieglová se bude vdávat!"

„Hm, vdávat?" prohodil Svoboda roztržitě.

„Ano, na světě se našel hlupák, jenž si ji vezme. Věru, člověku rozum zamrzá. Ten udělá štěstí, chudák! Arci, je to švec!"

„Paní Müllerová," prohodil nevděčný posluchač, „dnes žádnou večeři. Půjdu do divadla."

Pět minut potom byl Svoboda na cestě k opeře. Byla plískanice, vítr mu dul do zad, jako by ho chtěl poháněti. Hnal ho pouličným vírem, ale myšlenek jej obletujících neodehnal. Bylo právě v hodinu, kdy dělníci opouštějí dílny a továrny; hrnulo se jich po chodníku celé zástupy, strkali se, proplítali se, rychle, zdlouhavě, jak kdo. A jiného obecenstva pestrá směsice — paničky, děti, šičky. K tomu nekonečná řada hrkajících, řinčících povozů, omnibusy, rychle uhánějící fiakry a drožky, loudající se nákladní vozy, pádící letem „steierwagly," celý ten shon hlavních tepen velkoměstského života. Křik, šum, dusot, míhavá světla plynových svítilen.

Došel operního divadla. Promoklý, potřísněn blátem stanul u hlavního vchodu. Proudy světla se lily na tlačící se vůkol dav; rachot přijíždějících odevšad ekvipáží ho ohlušoval. Drahnou chvíli nemohl se dostati do vchodu, taková tam byla tlačenice. Kolem něho přechá-

zeli černě odění pánové, dámy pak v nádherných, zlatem a drahokameny se třpytících toaletách. V tom přistoupil k němu divadelní zřízenec.

„Pane," řekl, „takhle tam nemůžete — théâtre paré, nejvyšší dvůr obcuje představení."

„Tak?" pravil Svoboda krátce a obrátil se ke vchodu. Musel zase ustoupiti stranou, aby se vyhnul davu vcházejících.

Vešel zase párek. Tlustý pán, elegantně oděný, s naduřelým židovským obličejem, a podle něho krásně rostlá mladá dáma, jejíž tvář byla poněkud zastíněna kapišonem. Svoboda chtěl jí ustoupiti, ale pro lidi za sebou nemohl; šat její se ho dotknul.

„Pardon," pravil tiše.

Dáma obrátila svůj obličej k němu.

Stála před ním — Mercedes Moreno. Změřila ho pohledem plným hněvu. Jak se smí opovážit takový zablácenec zavadit o lem jejího hedvábného šatu?

V tom ho poznala. Zarazila se maličko — ale hned zase vyšlehly z očí dvě střely hněvného pohrdání.

„Pojď, má drahá," pravil k ní její průvodce.

Odvrátila se pyšně od Svobody a ztratila se v davu i s průvodcem svým.

Mladík se dostal konečně na chodník. Hlava mu vířila, zdálo se mu, že sní. Pak se vzchopil, prodral se vřavou a uháněl, uháněl do temné noci, nevěda kam. Déšť se lil, špinavá mlha se valila, protkána září svítilen, jichž plameny vítr zmítal.

Tohle se stalo z jeho Bětušky, ze slečny Mercedes Moreno, slavené zpěvačky!

Obrátil se směrem k domovu. Ne, domů nepůjde, byl by to strašný večer, nekonečně dlouhá noc v té mrtvé hluchotě jeho pokojíku v klidné Schmalzhofské ulici.

Vrátil se, nedbaje deště ani větru, a zabočil v šumný hluk Korutanské třídy, kterou proběhl, až se dostal na Štěpánské náměstí.

„Tu jsem choval v srdci srdce svého!"

Uháněl dále do Rothenthurmské třídy, pak přes nábřeží, odkud zabočil do Hlubokého příkopu; pak probíhal ulicemi a uličkami vnitřního města. Míhaly se mimo něj různé noční postavy, tu brouzdaly se blátem vlečky ženských šatů, tam kasaly se vysoko . . . bylo mu, že každým krokem potkává takovou ženštinu, jakou jest nyní bývalá jeho Bětuška. Prožil ještě jednou svá poslední léta, protrpěl ještě jednou všecka muka jejich . . .

Ulice pustly, vytratili se chodci, a on neustále uháněl s místa na místo, bez cíle, bez konce. Rychlé jeho kroky duněly po chodnících, myšlenky jeho letěly s ním, tiše jako noční netopýři.

A jak umírala světla v ulicích, jak tuchnul život dlouhé této noci, tak v jeho srdci zhasínala poslední jiskra lásky zůstavujíc po sobě jen pocit nevýslovně hořký. Pohled plný opovržení, jehož se mu dostalo toho večera u vchodu velké opery, ji zabil na věky, tu jeho velikou lásku.

Už se probíralo jitro, když došel domů na nit promoklý, zkřehlý zimou, unaven na smrt.

„Pro takovou!“ ozval se v něm trpký hlas, „pro takovou jsi zapomněl na sebe, na svou budoucnost, na své ubohé rodiče! Takových jsi té noci potkal na sta!“ —

Nazejtří šel navštívit doktora Hořejšího.

„Slečna Mercedes Moreno je zase ve Vídni,“ pravil mu, „viděl jsem ji včera, ana vcházela do operního divadla vedouc se s jakýmsi pánem . . .“

„Nepovídáte mi nic nového,“ odvětil Hořejší, „je už tu asi čtyři neděle, a pán, v jehož průvodu jste ji viděl, je urozený šlechtic Baruch Lilienblum, jenž staví železnice ve všech zemích křesťanských i nekřesťanských, moderní velmož, na slovo vzatý, který imponuje ve zdejších kruzích více než celý český národ. Měl jsem čest mu býti představen v saloně Chalupeckých, jejž poctívá svými vznešenými návštěvami. Ta pak, jež před nedávnem bývala miláčkem naší stolice, nejmenuje se již Mercedes Moreno, nýbrž madame de Lilienblum...“

„A to jste vy věděl a nezmínil jste se mi o tom?“ pravil s výčitkou Svoboda.

„Měl jsem za to, že bude lépe, když zapomenete úplně. Věřte mi, madame de Lilienblum za to nestojí, abyste na ni myslil. Pan Lilienblum je mnohem zajímavější —“

„Prosím vás, jak pak se s ním seznámila?“

„To nevím. Po vašem souboji s princem B. odjela do Paříže; chtěla se tam engažovat, roznemohla se však a ztratila hlas. Touto nehodou zemřela slavná zpěvačka Mercedes Moreno. Kde se nebožka vtělila v madame de Lilienblum, nevím, ale pochybuji, že kněz nebo rabín žehnal jejich sňatku. To však nevadí; u Chalupeckých ji přijali s otevřeným náručím.“

„A jaký bude toho konec?“

„Bez pochyby to s panem Lilienblumem nepotrvá věčně — ale ona bez obtíže najde jiného.“ — —

Od té doby Svoboda byl zase svůj. Duch jeho se vzpružil, mysl se vyjasnila. Vybouřil se kvas mládí, on dozrával v muže vytříbeného zkušenostmi života, klidného, rozumného. Věnoval se zúplna svému studiu, ne již zoufale, ale s onou rozvahou, jež netratí cíle s očí. Zbytek trpkosti ovšem zůstal hluboko v srdci, veselý a bujný druhdy mladík vyhýbal se společnostem, zvláště těm, jež ho upomínaly na přestálé boje. S Hořejším i nadále velmi přátelsky obcoval, k Chalupeckým však již nedocházel, ač přítel často říkával, jak výtečná škola je salon jeho tety.

Asi tři měsíce po svém posledním setkání s bývalou Bětuškou byl Svoboda povýšen na doktora lékařství. Hořejší mu přišel gratulovat.

„Och, kamaráde,“ dokládal vesele, „nesu vám sensační novinu! Salon Chalupeckých je ohromen. Leviathan praskl, chci říci jasné slunce salonu, přítel půltuctu odborných předností, der gewaltige Lilienblum! Jemnou liliovou vůni po sobě nezůstavil, za to přeohromný smrad. Asi před týdnem zmizel z Vídně, a předevčírem došla na ministerstvo vnějších záležitostí žádost Rumunska, aby jim laskavě vy-

dali toho pána, jenž prý stavěl tak znamenité železnice, že by se ho rádi zeptali ve vší zdvořilosti, nebyloli by mu lze odpověděti na některé otázky v příčině peněz, jež vyžadovaly zmíněné stavby. Avšak po Lilienblumovi nezbylo kromě smradu nic jiného, než jeho krásná choť, která o těch penězích neví nic jiného, než že mu je pomáhala utráceti. Když včera zase zavítala k týdennímu dychánku, jako by se nic nebylo stalo, vzkázala jí důstojná paní teta Chalupecká po lokajovi, jenž ohlašoval její příchod, že k nemalému svému žalu se vzdává cti, madame de Lilienblum ve svém domě přijímati, tím více, ana madame de Lilienblum není vlastně žádná madame, nýbrž nějaká mademoiselle, jejíhož jmena nikdo nezná a jejíž kolébka je zastřena tajemným rouchem. Paní Chalupetzky von Schwarzenbrunn musela hájiti čest a důstojnost svého domu, ale dnes má z toho hájení migrénu; toho popříti nelze, že madame de Lilienblum byla právě takovou okrasou a attrakcí jejího salonu, jako dříve seňorita Mercedes Moreno."

Svoboda poslouchal se svislou hlavou. Ejhle, ta, která mu bývala hvězdou, pro niž všecko na světě, i sebe sama dala v šanc! Vzpomněl si na onen meteor, jejž tenkráte viděl padati s blankytné výše na Spinnerin am Kreuz . . .

Uběhlo zase několik neděl. Svoboda, jsa už sekundářem ve všeobecné nemocnici, přecházeje kdysi přes Alserovskou třídu, vyhýbal se panské ekvipáži, která se křižovala s jeho směrem. Pojednou tento povoz stanul tak prudce, že koně vysoko se vzpjali. Podkovy tak třeskně narážely na žulovou dlažbu, že mladý doktor bezděky se ohledl. Spatřil elegantního pána, jenž pružně seskakoval se stupátka.

„Eh, eh," volal, „mladý pane, drahý doktůrku, postůjte chvíli, . . . na dlouho vás nezdržím, nechci zkracovati vašich nemocných, kteří vás s touhou očekávají."

Svoboda podíval se na něj bystřeji, a všecka krev se mu hnala k srdci. Stál před ním princ B., jenž mu s veselým smíchem podával ruku.

„Tož vás opět vidím," pravil, „a nepochybuji, že se blíže spřátelíme, co?"

„Můj Bože," zakoktal doktor, „kdo by se nadál? Vy jste zdráv, princi?"

„A proč bych nebyl? Vy patrně každého pokládáte za chorého. Či myslíte, po té operaci, kterou jste na mně provedl? Byla důkladná, přiznávám se vám, ale vyhojila mě. Kdo ví, jakou hloupost bych byl provedl bez vašeho zakročení. Inu, důstojnému předmětu jsme věnovali svou lásku, co?"

„Věru, Jasnosti — —"

„Prohloupili jsme oba, a troufám, že vy jste právě tak vyléčen jako já. Operoval vás snad ten chlap Lilienblum?"

„Vy víte, princi —?"

„Všecko vím, můj drahý, hahaha! A propos, navštívte mě, bude mě těšit. Posud jsem mládencem, ale za krátko už jím nebudu. Hleďte taky, abyste se oženil. S Bohem! s Bohem!"

Potřásl doktorovi ruku, načež zmizel ve svém kupé. Ekvipáž jeho ujížděla ke Škotské bráně, Svoboda pak vešel do nemocnice. Dávno mu již nebylo tak volno u srdce. Princ byl úplně zdráv! S chutí by si byl zavýskl, ubíraje se pochmurnou, rozložitou zahradou nemocenskou . . .

XVIII.

Utekla opět dvě léta, opět se rozkvetl nad Vídní máj.

Korso v Prátru; ohromné davy lidstva se tam hrnuly, naplnily aleje po obou stranách široké hlavní silnice, protínající velkolepý tento park od severozápadu k jihovýchodu. Tři restaurační kavárny byly hostmi nabity. V nekonečných řadách stolů, postavených pod širým nebem, těžko bylo najíti místečka. Vřava k nepopsání, ale dobré mysli byli ti lidé, jimž radost zářila z očí. Příroda jim otevřela náručí své, slunko paprsky svými líbalo mladou dívku v růžová líčka, drobné dětičky v bílá čílka, smálo se na buclaté maminky, plašilo chmury s čela mužů, rozžalo nový lesk v očích starcův.

Nekonečná směsice hlasů, tajné hovory, okřídlená slova, poletující vířivě vzduchem, ve všech jazycích a nářečích.

Tenkrát se ještě slavný park rozkládal v celé své nádheře, ač mu již umíráčkem odzváněli. Klikatý tok bělavých vod ohromné řeky, plné nízkých ostrovů různým stromovím porostlých, byl všude vroubeu mohutným lesem, bujícím ve vlhké naplavenině, a kde vysoký les ustupoval, zelenaly se tu rozložité trávníky, tam neprostupné, nízké houštiny; místy bělaly se široširé plochy nebo úzké pruhy sypkého písku, jejž vody naplavily; mezi vším tím hluboké tůně černavých vod, mělké potůčky, pocházející z Dunaje, ale průzračné jako sklo, poněvadž jejich voda, prosáknuvši se skrze půdu, byla se zbavila vší nečistoty.

A zase stromy, do nekonečna — habry, vrby, kaštany, osiky a charakteristický pro nivy Podunajské bílý topol, jehož listy se lesknou na zadní ploše, jako by byly potaženy čistým stříbrem. Pěšin tu bylo dost, širokých i uzounkých, málo vyšlapaných; ale bylo také dosti míst úplně divokých, kam jen zřídka zabloudila noha lidská. Místa taková bývala ovšem též útulkem různých typů, jež z dobrých příčin se straní lidské společnosti vůbec a strážců její bezpečnosti zvlášť. Skrýší tu bývalo až nazbyt, a valné pověsti se odleblá tato místa netěšívala. Pořádný člověk sem málokdy zašel, leda tu a tam nějaký blouznivý přítel přírody nebo samotář, jenž zabloudil, honě se za svými myšlenkami.

Touha po samotě zahnala sem také doktora Karla Svobodu. Zvážněl velice; kníry jeho zmohutněly, krásný, pravidelný obličej zmužněl úplně; oči byly sice trochu vpadlé, ale mluvil z nich klid duševní a blahá spokojenost.

Vlažný větřík jej ovál — dýchalo se volně, sladce v této boží přírodě, v této samotě poblíž hlučícího města.

Usedl na trávník' podle hustého křoví vrbového; v nedaleké habřině zaklokotal slavík, zapěla pěnkava; u jeho nohou bublal čistý potůček přes barvité vápencové kamínky, jež proudy veletoku zde složily, přinesše je s sebou z dalekých Alp. Šum a hrčení kočárů, projíždějících se na hlavních alejích, jen zřídka a velmi dušeně k němu dorážely. Oddával se celou duší nekonečnému kouzlu velebného klidu.

A jak seděl v zadumání, zaslechl na blízku lehkých kroků zvuk. Pozvedl očí: stála vedle něho ženština; drzý úsměv trůnil na bledém, ještě mladém a dosti hezkém obličeji. Všecky hříchy a nepravosti vryly znaky své v ty mladé rysy, a přece za drzým oním úsměvem skrývalo se v jejím pohledě, v zapadlých očích cosi nesmírně smutného. Cáry na ní visící, zbytky nádherného kdys oděvu, roztrhané botky, rozmačkaný klobouček, to vše budilo spíše soucit nežli odpor.

Snad spozorovala tento dojem, zrcadlící se v pohledu mladého muže, neboť přestala se usmívati, ba sklopila oči. Svoboda vstal, chystaje se mlčky odejíti; odvrátil od ní obličej, popošel o několik kroků.

„Milostpane, mám hlad . . . od rána jsem nejedla . . .“

Mluvila pitvorně skomolenou němčinou, ale hlas byl měkký, příjemný, šel k srdci. Stanul, ohledl se — stála posud na tomže místě, ruce majíc sepjaty.

„Jste Češka?“ tázal se soucitně.

„Jsem, milostpane . . . ach, že jsem sem chodila! Hledala jsem štěstí, a dostalo se mi tohohle . . .“

Znal ty historie, naposlouchal se jich dost. Dal jí zlatku a šel, nevšímaje si jejích díků. Vzpomněl si na jistou Bětušku, která před lety také přišla do Vídně hledat štěsti . . . Pryč z té samoty, pryč! pryč! . . .

Bral se spěšným krokem k hlavní aleji. Za čtvrt hodiny unášely ho vlny živého proudu; hlahol, šum, smích vůkol něho. Časem se ten proud zastavil, vše se dívalo upjatě na korso ekvipáží.

Bylo věru nač se dívat. Kočáry šlechty samé zlato a stříbro, krásní koně, nádherné livreje. I míhali se statní páni, pravá duha krásných dam ve skvoucích toaletách, mraky muselinů, zář šperků. Všecky zraky tkvěly na té okázalé nádheře. Nekonečná řada ekvipáží jela pomalu, jako by se stavěla na odiv. Chvílemi se i zastavila, dvě, tři minuty stanula — frkali koně, hlavami házeli, netrpělivě dupali.

Svoboda stál v první řadě diváků; lidé za ním se naň tlačili, tak že se nemohl hnouti s místa. Zrovna za ním stáli dva důstojníci, z nichž jeden patrně znal všecka ta pyšná jmena mimo jedoucích, všecky erby, všecky livreje. Svoboda slyšel do posledního jeho výklady: „Kníže Eszterházy, podívej se, to jsou bělouši, co? — Kníže Sapieha. — Hrabě Potocki. — Hrabě Šternberk.“

Hlavy dvou krásných vraníků se objevily — kočí je zadržoval, seč byl; přední nohy jich, štíhlé, pružné jako struny, jenjen hrály.

„Na mou duši,“ divil se pojednou vševědoucí důstojník, „podívejme se, hrabě R. je tu taky! Povídalo se přece, že se neukáže už ve Vídni po tom skandále, když od něho krátce po svatbě odešla mladá paní . . .“

„Prosím tě," odvětil druhý, „já jsem provinciál; slyšel jsem kdys o něčem zvonit, ale už se ani nepamatuji. Co pak se to vlastně tenkrát přihodilo mezi hrabětem a jeho manželkou?"

Mohli zcela dobře pokračovat v hovoru, dlouhá řada ekvipáží se nepohnula ani o krok a hradba dívajících se lidí stála rovněž, jako by kořenila v zemi.

„Já ti to při příležitosti povím obšírně," pravil první, „to přece víš, že hraběnka utekla od něho pro poměr, ve který se zapředl s osobou, již sebral kdo ví kde na ulici. Po odchodě hraběnčině hrabě taky odjel z Vídně, a ta osoba s ním."

V tom se pohnuly povozy, o dva, tři kroky se pošinuly ku předu. Mihly se před očima Svobodovýma červené čabraky koňů, zaleskl se stříbrem kovaný úbor.

A důstojník za ním: „No, tohle je přece už nestydatost! Na mou věru, ta osoba sedí v kočáře."

„Ty ji znáš?" tázal se druhý.

„Ovšem že ji znám. Krásná je, ale sem přece nepatří. Připadá mi, že ten člověk zaváděje ji sem, chce pozlobit tu celou vznešenou společnost vůbec a příbuzné své ženy zvlášť . . ."

Zase se pohnula ekvipáž, popojela a opět se zastavila, a to právě podle Svobody.

„Hleď! hleď!" šeptal za ním důstojník.

Nádherný faeton, hrabě na kozlíku, krásná dáma ve fondu a kočí v bohaté livreji v zadu. Svobodovy oči spočinuly na té dámě. Seděla tři kroky od něho, krásná jako bohyně, s úsměvem na tváři, s koketním malým kloboučkem na bujných tmavokaštanových kučerách, ve vkusné jarní toaletě — bývalá slečna Mercedes Moreno a potom paní Lilienblumová.

Ekvipáž pořád stála. Krásná paní nahnula se ku předu, její černé oči si zabloudily po obecenstvu — najednou setkaly se s upřenýma zrakoma Svobodovýma. Rozšířily se, a hned opět se úzce zavřely.

Hrabě, obrátiv se napolo k dámě, pravil: „Tam napřed se pořád něco hatí . . . kdy bychom byli raději už doma."

A důstojník za Svobodou: „Uvidíš, že ho dvůr vypoví z Vídně za tuhle smělou provokaci!"

Konečně se povoz hnul — krok a krok, pak lehounký cval. Svoboda se za ním díval; vzduchem zavál lehký, bílý závoj, následující povoz zakryl všecko . . .

Touž dobou seděli v třetí kavárně hlavní aleje dva naši staří známí: komorník pana hraběte R., pan Johan, a jeho rusínský přítel Hrycko, sloužící u polského velmože P. Pan Johan pustil stavidla výmluvnosti své a řečnil, Hrycko poslouchal a pil.

„Ta spotřebuje peněz, to je hrůza! Půjdeli to tímhle krokem, na mizinu přijde náš pan hrabě. Se všemi je na štíru, i se svou matkou, starou hraběnkou . . . Ještě kdy by to dělal pod pukličí, ale takhle veřejně, to je ta ostuda! Co ta chce, to se i stane; jako na příklad dnes. Což mu dala pokoj? Že ji musí provest v Prátru! a hlavu si posadila, a že mu uteče, nedokáželi jí, že se za ni nestydí.

Nemůže být jinak, bude mít opletačky. Proč s ní nezůstal v Italii? Ale ona, jako by ji čert honil do Vídně . . ."

„Pravda, pravda . . . čort v tym był," přisvědčil Hrycko.

„Nu, ať je tomu jakkoli, já jsem jeho služebník a musím poslouchat a mlčet. Kdy bych se ozval, běda mi! Ale přijde čas, kdy se jí nasytí, a co potom? Vyjde u těch pánů z mody, a potom ji můžeš dostat třeba ty."

„Ne, ne, nechoču," odmítal Hrycko, „stojit pid nečistoju siloju. Jej Bohu! to ta panna, ta Betty, bardzo lipěj mi se podobala . . ."

„Na tu nemysli, holečku, tu teď má mosjé Charles, je kuchařem u pana barona Rothschilda . . ."

Hrycko vypoulil oči. „A taj si tuju vezme?" tázal se.

Pan Johan teprve po chvíli odpověděl: „Hrycko, tys přenáramný osel!" —

* * *

Deset let uběhlo, deset dlouhých let. Co všecko změní taková doba!

Pan odborný chef Chalupetzky postoupil své místo jinému a odebral se do oněch končin, kde lidé nejsou rozděleni ve stavy a diétní třídy. Umřel důstojně, jako byl žil, neboť smrt si proň přišla právě několik dní před tím, než mu měl býti doručen osudný modrý arch, který činí konec vší světské slávě a snaze. Po něm přišla řada na mladou excellencpaní, která uschla jako růžička, již pěstitel zapomněl zalívati. Z excellencpána stal se dětinský stařeček, pohrávající si z nedostatku jiných radostí s řády, jež během života obdržel za mnohostranné zásluhy své. Milostivá paní tchýně jeho se dočkala zármutku, že dcera její Melanie a zeť, nynější pan ministeriální rada Koschatta — psal by se s dvěma *sch* a třemi *t*, kdy by to bylo možné — jednomyslně se prohlásili, že jim nelze s ní žíti. Odebrala se tedy na jakýsi výměnek, a podle ní schla, znenáhla v starou pannu se měníc, etherická Esmeralda.

Za to trval salon Chalupetzky, jenž se nyní nazýval salon Koschatta. Nebyl sice už tak skvělý jako dříve, ale zárodky skvělosti měl v sobě; rozvinou se a k platnosti přijdou, až pan ministeriální rada postoupí o nějaký ten stupínek na žebříku hodností svých. Nelze naprosto pochybovati, že se z toho salonu vyklube něco znamenitého, neboť paní Melanie rozvila se neobyčejnou, oslňující krásou. Ten měl štěstí, ten pan Koschatta! Co vznešených pánů závidělo mu té paničky! Povídali sice zlí lidé, že mezi manžely utkávají se začasté půtky, že pan rada se dívá nepřátelským okem na ty závistníky, ale koho pak lidé nepomluví? — Nepříjemná byla jen ta okolnost, že takové salony stojí peníze a že Košatům nestál k disposici takový laskavý, shovívavý strýček jako Chalupeckým Jičínský pan Hořejší. Ten ovšem už také se odebral k otcům, a pan doktor syn, jenž se uvázal v dědictví, agitoval v Čechách, jak se tvrdilo v tomto saloně, a pobuřoval lid proti německé vzdělanosti. Jisto však bylo, že jim nepůjčoval ničeho.

Ale dobrotivé nebe neopouští takových znamenitých lidí, jakými byli pan Koschatta a jeho choť. Bůh sám ví, jak se pan rada dopídil jakési paní Kratochvílové a jejího manžela, kteří měli na Leopoldově velký hotel a tři domy. Faktum bylo, že pan rada se té tlusté paní, která vypadala bez mála jako paní Hasenöhrlová, nemálo dvořil. To bylo: „Paní tetinko! milostivá paní tetinko!“ „Pane strýčku! drahý pane strýčku!“ — a paní tetinka dávala sobě líbat tlusté prsty plné prstenův a sedávala při dycháncích v saloně Koschattovic na prvním místě. Bývalo to někdy poněkud trapné vzhledem k ostatní společnosti, neboť paní tetinka Kratochvílová mluvila v pravdě děsnou němčinou a při tom se do všech hovorů pletla, a také pan Kratochvíl sobě vedl někdy tak, že jistý habitué salonu Koschattova se prohlásil, že pan Kratochvíl má zvyky a způsoby podomků; to však, aspoň na oko, mnoho nevadilo: manželé Kratochvílovi půjčovali peníze, kdykoli jich měl salon Koschattův potřebí, a kdož salon ten navštěvovali, věděli, že Kratochvílovi mají peněz velkou sílu a že boháčům jsou dovoleny výstřednosti, jež jiným smrtelníkům jsou přísně zapověděny.

Ovšem, paní Melanie, když byla sama s panem chotěm svým, nejednou mu vyčtla nízký jeho původ, řkouc: „Viděti tu Kratochvílovou a říci, že je tvoje sestřenice! Bože, jaká ženská! — v našem příbuzenství takové karrikatury není. Chvála Bohu, *my* pocházíme z dobré rodiny.“

Takové řeči naplňovaly pana radu velikou hořkostí a on by si je byl nejraději rázně zapověděl, ale paní Melanie v takových okamžicích se zmiňovala o jakési paní Bartsieglové, a tu pan rada mlčel jako pěna.

Svět pak říkal: Pan rada Koschatta je poměrně tak mlád a má před sebou ohromnou karrieru; má také krásnou paní ze vznešeného rodu. Pan rada Koschatta je šťastný člověk. Paní radová je také šťastna: má hezkého pána, z něhož se vyklube za nedlouho znamenitý hodnostář; má krásného synáčka, jehož nemůže minouti slavná budoucnost, zůstaneli na živu.

Ale nejšťastnější je paní teta Kratochvílová! Ta má život! Kdo by řekl, že přišla do Vídně jako žebračka! Svět ovšem nevěděl, že ob čas chodily na milostpaní Kratochvílovou chmurné hodiny, v kterých vzpomínala jakéhosi Matěje Košaty. Pan Kratochvíl byl také trochu prudký a nedával sebou pohrávati, a byli lidé na světě, kterým se událo viděti, že milostpaní měla divné modré žíhy na tlustém svém těle. Ale milostpaní takové chmurné chvíle uměla přemoci: snědla dvojnásobnou porci beafsteku a smažené kuře a vypila jednu nebo dvě láhve rýnského, a bylo zase dobře. Proč by si nebyla přála? Pánbůh nadělil, a hosté i nájemníci platili. Ve Vídni člověk se dodělá štěstí, ani neví jak. —

Tou dobou asi scházívala se v restauraci u Riedhofu na Josefově společnost mladých pánů, samých Čechů, po většině studujících. Seděli jednou pohromadě a bavili se. Jeden zejmena vedl velké slovo a vypravoval haldu veselých anekdot a švand.

„To jsem vám byl onehdy v jedné noční kavárně,“ pravil mezi jiným. „Můžete si pomyslit, že vybraná společnost tam právě nebyla.

U jednoho stolu sedělo několik pánů, patrně Vídeňanů. Hádali se živě, nevím už o čem. Přisedl jsem blíže a poslouchal jsem. Najednou vyskočí jeden a vykřikl: ‚Vy hlupáku, za to vás vyzývám na souboj!‘ Všeobecné zděšení. ‚Ale jděte — domácí pán a takové hlouposti,‘ prohodil kdosi; ‚nač takových výstředností, mohli byste se dorozuměti po dobrém.‘ — ‚Ale nechte ho,‘ pravil vyzvaný, ‚což pak myslíte, že jsem takový blázen, abych se s ním bil? Ať se dá vycpat!‘ — Domácí pán, který byl pronesl vyzvání, zbledl zlostí. Udeřil na stůl pěstí a zařval, až se všecko třáslo: ‚Vám se tedy do souboje nechce?‘ — ‚Ne, leda na knedlíky.‘ — ‚No, tož máte pěkné ponětí o základních zákonech státních, mysliteli, že se nemusíte se mnou bíti, když vás vyzývám!‘ Nejlepší bylo, že na toto ultimátum domácího pána nikdo nevěděl, co odpověděti; ani vyzvaný nevěděl, musili souboj přijmouti čili nic.“

Hlučný smích následoval na slova ta. Mladíci pak mluvili o souboji vůbec; byli mezi nimi, kteří ho zatracovali, více však bylo těch, kteří tvrdili, že za jistých okolností rytířské toto zadostiučinění jest nutné, nezbytné.

Najednou přistoupil k nim jakýs elegantní pán, který s dvěma společníky seděl u vedlejšího stolu; bledý jeho obličej, vroubený tmavým vousem, tu a tam bíle prokvetlým, byl nápadně krásný, ale z jeho očí zírala dumná jakási melancholie.

„Odpusťte, pánové,“ pravil, „že se míchám v hovor váš, ale chtěl jsem vám říci jako člověk životem zkušený, že souboj jest něco hrozného, že utracení člověka může původci otrávit celý život. Pamatujte si to, a chraň vás Bůh, aby komukoli z vás kdy bylo vzpomínati těchto mých slov.“

Domluvil, uklonil se a sedl opět na své místo. Většina mladíků ho pozdravila uctivou poklonou.

„Kdo je ten pán?“ tázal se ten, který byl onu uvedenou švandu vypravoval.

„Ty ho neznáš? Vždyť je to profesor Svoboda, jeden z nejznamenitějších našich operatérů.“

Ba, byl on to, náš starý Karel Svoboda, a nebylo divu, že mladý studující ho neznal osobně. Celá Vídeň o něm mluvila, jeho jmeno bylo proslaveno daleko za hranicemi, ale osobně ho znali jediné ti, kdož se stýkali s ním v posluchárnách a na klinikách, nebo kdož se k němu o pomoc utíkali. Velmi zřídka se objevoval ve společnostech, ani v hostincích ho nebývalo vidět. Ale šla o něm jedna chvála: nebylo lékaře ochotnějšího, svědomitějšího a obětavějšího.

Toho večera šel do hostince k vůli doktoru Hořejšímu a svému švakrovi inženýru Zakolanskému, kteří ho přišli navštívit.

„Což sobě nikdy neoddechneš?“ domlouval mu Zakolanský, „což jsi sobě pevně umínil, že nás nenavštívíš? A přece víš, s jakou radostí bychom tě všichni uvítali; nejvíce se stýská po tobě mé ženušce, ta neustále mluví o svém bratru Karlovi, a hochům vykládá o strýčkovi, jehož neznají.“

„Můj dobrý Vojtěše, děkuji tobě a sestře, že mě chováte v tak stálé paměti, ale ani mi nelze pomyslit, abych se vzdálil odsud. Co

by si počali moji ubozí nemocní? Z těch ubožáků mnohý nemá než mne. Onehdy jsem měl jeti do Varšavy, operovat kněžnu Poltynskou. Odřekl jsem. Po té mi nabídli telegraficky veliké tisíce rublů, přijeduli bez meškání. Nejel jsem . . .“

„No,“ ozval se Hořejší, „to bych byl přece jel. Ta kněžna je snad právě tak nešťastná, tak ubohá, jako ti vaši zdejší pacienti, a toužila po vás s touže nedočkavostí jako oni.“

„Příteli, tam ve Varšavě mají také své lékaře, a dobré lékaře, kteří se dojista přičiní, aby pomohli kněžně, jeli jí vůbec pomoci. Já bych také nedokázal více. Vy byste také neopustil své voliče za tisíce rublů, kdy by vás právě nutně potřebovali v středu svém, nenílіž pravda?“ dodal s lehkým úsměvem.

„To je něco jiného,“ bránil se Hořejší.

„Není to nic jiného. Povinnost je povinnost. Že jsem se zmínil o vašich voličích, jak pak vám svědčí úkol, v nějž jste se uvázal? Jaké pak jsou čaky našeho politického a národního zápasu?“

„Vy nevíte? Vy se nestaráte?“ zvolal Hořejší, nevěře sluchu svému.

„Příteli, já pracuji ve svém. Pamatujete se na výklady barona Möllendorfa v příčině dělení práce? Prosím vás tedy, abyste mi prostě odpověděl na mou otázku.“

„Bojujeme o každou píď, a nikdo neví, kdy bude konec zápasu. Ale my se nedáme, a doufám, že obstojíme i přes četné rány, jež se na nás sypou ze všech stran, přes protivenství a přes trpká sklamání . . . Věřte mi, přemnohý mrazivý dech už zavadil o moje ideály, zžehl mnohý jemný kvítek, ale z kořene vyhánějí nové a nové květy! Pokud budu živ, nespustím vytknutého sobě cíle s očí. Člověk se otuží, čím dále tím více, a v různých protivenstvích duše se kalí jak ocel.“

„Ba jistě,“ přisvědčil Svoboda, „člověk se otuží, a je toho třeba! Chtěl jsem vám tedy říci, že odmítnuv nabízené tisíce rublů a přenechav kněžnu Poltynskou Varšavským lékařům, dobře jsem učinil. Kdy bych byl odejel, byl bych si sice ušetřil velmi bolestné shledání, ale byla by mi ušla příležitost prokázati poslední útěchu velmi nešťastné lidské bytosti.“

A Svoboda jal se vypravovati dosti obyčejný nemocenský příběh. Přinesli na jeho oddělení jakousi ženštinu. Skočila v úmyslu sebevražedném s třetího patra, na Leopoldově, nedaleko Táborské linie. Svoboda vyšetřil její poranění a shledal, že ubohá měla obě nohy zlomeny, jednu dokonce roztříštěnu, a páteř přeraženu; ale byla při smyslech, spínala ruce a naříkala bolestně; první pohled objevil lékaři, že pomoc je nemožna. Maně obrátil oči na zjev nešťastnice. Ležela před ním zřícenina lidské bytosti, obličej vpadlý, bez památky bývalé krásy, tělo schátralé, všude stopy děsné nemoci, jíž stíženy bývají bídné oběti nočního života velkých měst. Nebylo třeba se jí ptáti, co ji přivedlo k zoufalému činu. Řekli také doktorovi, že měla na sobě několik ušpiněných, rozedraných cárů, jež ještě před jeho příchodem s ní sňali, načež ji oblekli nemocenským prádlem.

Doktor promluvil k ní vedle obyčeje svého několik slov útěchy. Slyšíc zvuk jeho řeči, přestala plakat, horečně planoucí oči její utkvěly na něm s nevýslovným výrazem.

„Vy mne už neznáte, pane doktore . . ." zašeptaly ssinalé, horečkou rozpukané rty.

„A já jsem ty oči poznal," vypravoval Svoboda, „poznal jsem ten obličej pod bídou jej zastírající, pod rouškou, jíž ho zakrylo zoufání . . . Byla to Bětuška. Srdce se mi sevřelo, ale člověk se otuží . . . Přemohl jsem se, neřekl jsem prozatím slova, ale za hodinu, když všichni odešli, přistoupil jsem k jejímu lůžku a řekl jsem jí, že jsem ji poznal, že budu při ní státi . . . Tu ona se usmála v krutých mukách svých a pravila: ‚První dobré slovo po třech letech.' — Třetího dne, už napolo mrtva, ještě jednou se na mne usmála, a úsměv ten jí zůstal, odešla s ním na onen svět . . . Přišla do Vídně za štěstím; nedaleko místa — pamatuješ se, Vojtěše? — kde jsme se před šestnácti lety po prvé s ní sešli, vrhla se s okna . . . U nás našla posléze klid . . ."

Umlkl, hluboce jsa dojat. Snad táhly hlavou vzpomínky na dávno zapadlé dni. I druhové mlčeli, snad také vzpomínali, co jim život přinesl.

„Hrabě R. už dávno zas žije se svou manželkou," uchopil se slova Hořejší, „žije v nejlepší shodě, aspoň pokud svět ví."

„Jste s ním osobně znám?" tázal se Svoboda roztržitě, jako by chtěl dáti hovoru jiný směr.

„Ovšem, vždyť je jeden z našich. Stýkám se s ním často. Škoda, že hmotně hyne. Ta Vídeň mu dala co proto."

„Nu, štěstí tu zřídka kdo nalézá," prohodil Zakolanský.

„Za to jmeno, slávu a vliv," vece Hořejší, „to je taky něco. Jako tuhle náš přítel, na něhož všichni pohlížíme s hrdostí . . ."

„Nevěděl bych," odmítal Svoboda, „já nerozumím politice, já prostě pracuji ve svém povolání. V tom není zásluhy . . ."

„Vaše jmeno a vaše konání jsou ke cti celému národu, jehož jste synem. Možná, že z tohoto vědomí vám vzejde jednou vaše blaho. Štěstí nalezl tuhle náš přítel Zakolanský. Má roztomilou, hodnou ženušku, čtverolístek buclatých dítek, příjmů tolik, co třeba, aby byl zbaven starostí o vezdejší chlebíček."

„Ale ve Vídni jsem ho nenalezl," usmál se inženýr.

„A přece třeba se zde uchytit," ujal se slova Hořejší, „zde je nás tolik a tak vydatných pracovníků, že nám chybí jen organisace, abychom nabyli i politického vlivu. Naděje, že se toho dočkám, dodává mi vždy nové síly a pružnosti."

„Přátelé, je čas, abychom šli," pravil Svoboda. „Kdo ví, kdo na mne doma čeká . . ."

„Proč bychom se netěšili, když nám Pánbůh zdraví dá," prozpěvoval tlumeným hlasem u sousedního stolu mladý studující, a několik jiných bručelo nápěv po něm.

„Snad také sem přišli za štěstím," prohodil Svoboda, vstávaje od stolu. „Zda je najdou? Prozatím se těší ze zdraví."

Tiplice.

Nachytal

František Havlín.

Vývoj.

Jaké to divné času šumění,
řemeslo dostupuje umění,
a z umění, by hodně vyneslo,
již ven a ven se stává řemeslo.

Účelnost poesie.

Zalít motýl k řezníkovi,
přišla rychle chasa,
chtěla z něho nasekati
centnýř masa.

Spor.

„Chceme jen pravdu (nač ideál!)
příkladem moderních kosů!“ —
„No, k holínkám sabej si všední kal,
ale jen nestoupej k nosu.“

Zklamání.

Orla chtěli chytit na vědecký kvas,
ten si buben vydlužil, ten píku;
chytli ho, leč jenom za ocas,
milý orel pyšně vylít zas
zanechav jim v rukou po čmelíku.

Bohemie.

Toť baba, Vltavu jež kalí,
když svoje mouřeníny myje,
s nimiž se tajně objímá a válí,
by lstivé kočky rodila a zmije.

Modlitba mnohých.

Pane Bože,
dej nám plný břich a měkké lože,
jasných myšlenek nás zhosti
a všech vnad a půvabů a kras;
svatá pitomosti,
oroduj za nás!

Jistým kritikářům.

Komu tebe, chásko spilá,
poručiti nežli katu,
vždyť nevidíš u Achilla
nic než patu.

Na podobnou adresu.

Rostou nové světy
z nových pěvců hlav,
nové bude květy
nový žráti brav.

Hlas na poušti?

Již posléz padni pomlouvačnost zlá,
a mějme se přec jednou rádi;
ať jeden kráse prsten udělá,
a druhý broušený veň granát vsadí.

Moderní reci.

Že nekráčíme k slávy éře nové?
vždyť u nás, věru, ledajaký hoch
snes bláto na svůj národ, odkud moh
a stále do něho svým zobcem klove;
hle, nové doby švarní výlupkové!

Illustrované listy.

Kvádry, ne spoustu oblázků,
kresby, ne kresbiček fůru,
sic do samých drobných obrázků
pohřbíme literaturu!

Podle přísloví.

Moudrý povolí, se říká.
Tož nech obr vládnout trpaslíka,
přímý chromého, kdo vidíš, slepce,
mudrc toho, kdo má plevy v lebce,
Janus bezhlavého, a tak dále,
potom bude všecko dokonalé.

Návrat z polí.

Po práci s večerem, když dokrvácel den,
jenž rozlil zlato své na kytku holých stromů,
kol šedých senníků, zkad čpěla vůně sen,
do statku oráči se navraceli domů.

Už pokryl šedivec okolních polí pruh,
mdlá vůně vanula sem z rozoraných polí.
Dým z dýmek vyvíjel se v syrý, chladný vzduch,
a pluhy vrzaly, jak houpavě šli voli.

Tak je už zoráno a zaseto už jest,
teď může padnout sníh, ztvrdnouti může země;
za nocí mrazivých, za svitu bledých hvězd
teď může klíčiti a růsti moje sémě.

A musí klíčiti a musí růst a dát
dost zrní zlatého . . . a já už vidím v snění
nad polí rozlohou zas letní slunce plát
a stébel žlutavých už slyším šelestění.

A slyším hrkot kol, práskání bičů zas,
a z dálky, z daleka dunění temné hromu,
co zasils, uzraje, tvé zrní vzroste v klas
a vše se navrátí, vše navrátí se domů.

Ten svatý okamžik jen tuším v duchu svém —
ó, deště květnové, jež budou v lán můj stékat! . . .
Já také rozsévám; než rozsévač, víc jsem,
snad klasů nedočkám — a přec je krásno čekat!

Karel Červinka.

Konec vlády Taaffovy.

Když se rada říšská po letních prázdninách zase v prvních dnech říjnových sešla, nikdo se nenadál, že ve vnitřní politice rakouské nastává dalekosáhlá změna. Očekávalo se celkem klidné jednání. Na denním pořádku nalézalo se ovšem schválení stavu výjimečného, jejž byla vláda dne 12. září v královském hlavním městě Praze a okolí jeho zavedla, vstupujíc tak zrovna po dvaceti pěti letech do šlépějí „občanského“ ministerstva neblahé paměti, jež násilím chtělo zlomiti odpor národa českého proti nepřátelské soustavě vládní; — ale o tom, že většina sněmovny opatření vlády schválí, nebylo po-

chybováno. Stalo se však, co nikdo netušil. Hned v první schůzi dne 10. října konané překvapila vláda sněmovnu činem, který způsobil neobyčejný poplach; podala totiž předlohu týkající se doplnění a změny volebního řádu pro říšskou radu v tom směru, že volební právo kromě osob, kterým dosud příslušelo, udčliti se má také oněm rakouským státním občanům, kteří činíce zadost všeobecným podmínkám k volbě opravňujícím 1. stáli v boji před nepřítelem, po případě oprávněni jsou nositi válečnou medailli či nabyli certifikátu vysloužilých poddůstojníků, nebo 2. mohou se vykázati potřebným vzděláním i průkazem, že v předepsané době zadost učinili branné povinosti.

Poláci, němečtí konservativci a němečtí liberálové, kteří až dosavade tvořili v sněmovně tak zvanou trojnohou většinu, byli osnovou touto nanejvýš rozčileni, anať u nich vzbudila obavu, že by takovéto rozšíření volebního práva až téměř po všeobecné právo hlasovací pro jich zájmy strannické mělo velmi nebezpečné následky. Zároveň pak roztrpčeni byli tím, že hrabě Taaffe neuznal za dobré, s předsedy jejich klubů o návrhu takové váhy napřed se poraditi, ba ani je o něm zpraviti, a že způsobiv jim tak neslýchané překvapení projevil tím velikou k nim nevážnost. Politická situace stala se nad míru napjatou, a v parlamentárním zákulisí i v klubech začala zimničná činnost. Krise parlamentární rychle postupovala, a v brzku bylo zjevno, že se z ní vyvinula krise ministerská. Dne 19. října kluby tří kartelových stran konaly dlouhé porady, jichž výsledek byl vládě nepříznivý. Klub polský prohlásil, že „hledě k zásadám státním, politickým i samosprávným, není srozuměn s obsahem vládní předlohy;" — klub Hohenwartův vyslovil se, že vládní předlohy v zájmu říše i zemí není možno přijmouti; německá levice pak se nespokojila prostým odmítnutím předlohy, nýbrž projevila zároveň své rozhorlení nad jednáním vlády.

V sezení říšské rady dne 23. října ujal se předseda ministerstva hrabě Taaffe slova, aby prohlásil, že vláda nechová nepřátelského úmyslu k žádné třídě obyvatelstva a že ji ku podání volební opravy nepřiměl nijaký nátlak zevních činitelů. „Provedení této základní myšlenky návrhu, kterým volební právo všemožně rozšířeno býti má, zdá se býti vládě úkolem státu, poněvadž jen včasným a dostatečným rozšířením volebního práva mohou účinně a trvale odstraněna býti ona veliká nebezpečí, která hrozí společnosti a veškerému státnímu pořádku ze strany živlů, jež jsou dosud bez politických práv," tak pravil ministerský předseda.

Jménem německé levice útočil dr. Plener velmi prudce na vládu, vytýkaje jakožto největší nezdar její, že za posledních 14 roků pokoje místo k sjednocení tříd obyvatelstva přispěla jenom k jich roztrpčení. Poslanec Jaworski prohlásil za Poláky, že dle jich přesvědčení všeobecné volební právo vedlo by k centralistickému násilí, ničícímu celek ve všech jeho částech; že polský klub nemůže souhlasiti s vládní předlohou z ohledů na státní a národní prospěchy, jakož i z ohledů na zásady autonomistické.

S největším napjetím očekáváno, jak se vysloví hrabě Hohenwart; vědělo se o něm již, že stojí v čele celé této akce proti hraběti

Taaffovi, jehož politiku po 14 roků věrně a horlivě byl podporoval. V sezení rady říšské dne 24. října pronesl Hohenwart řeč, která na celou sněmovnu učinila hluboký dojem. Obviňoval vládu, že předlohou svou opustila zásadu zastoupení zájmů, na níž volební řád náš spočívá, a že tím uvrhla do sněmovny novou, nesmírně důležitou a vysoce vážnou otázku mimo vše nadání. Vytýkal jí dále, že by navržená od ní volební osnova ohrožovala politické postavení a politický vliv středního stavu. Největší pohnutí způsobilo však prohlášení Hohenwartovo, že strana jeho ochotna jest dorozuměti se s německo-liberálními svými protivníky.

Po této řeči nebylo již pochybností, že vláda podá panovníkovi žádost za propuštěnou. Učinila to, a následkem toho dne 29. října říšská rada na neurčitou dobu odročena. Nastalo vyjednávání s jednotlivými čelnými osobnostmi, které byly vyhlídnuty pro obtížnou úlohu sestaviti nový kabinet; již toto vyjednávání se náramně vleklo. Konečně dostala se na veřejnost zpráva, že kníže Alfred Windischgrätz úlohu tu na se vzal. Potřeboval k ní teprve neobyčejně dlouhého času. Bylo až příliš mnoho kandidátů pro nové ministerstvo, v němž měly býti zastoupeny všecky tři strany, které způsobily pád hraběte Taaffa, ale nyní se o vhodné osobnosti tuze těžko dohodovaly. Již mluvilo se o tom, že utvoření kabinetu koaličního se nezdařilo a že hrabě Taaffe opět se ujme vlády. Konečně dne 12. listopadu uveřejněny v úřední Wiener Zeitung vlastnoruční listy císařské, jimiž hrabě Taaffe v milosti z úřadu propuštěn a nové ministerstvo s knížetem Alfredem Windischgrätzem v čele jmenováno. Tím skončena po čtrnáctiletém trvání éra Taaffova, která pro národ český slibně počala, ale potom mu přinesla tak mnohé trpké sklamání. [1])

Nový předseda ministerstva kníže *Alfred Windischgrätz*, vnuk známého generála, narodil se roku 1851. Náležel až dosud k straně české konservativní šlechty. Jako poslanec na sněmu českém vystoupil rozhodně proti nárokům německým, směřujícím k rozdělení Čech dle národností, a býval zjevným zastancem českého státního práva. Když na sněmu českém jednáno o známých Vídeňských úmluvách z r. 1890, stal se předsedou výboru, jemuž k úradě byly přikázány, a osvědčil se jich nejrozhodnějším obhájcem. Když pak poslanci velkostatkářští, vidouce rozhodný odpor národa českého proti oněm úmluvám, prohlásili, že nemohou k dalšímu jich provádění pomáhati, odchýlil se v té věci kníže Windischgrätz s několika soudruhy od svých přátel; jak se zdá, přispěla tato okolnost k tomu, že nyní stojí v čele vlády.

Do kabinetu jeho vstoupili čtyři členové vlády Taaffovy: hrabě Julius *Falkenhayn* zůstal ministrem orby, hrabě Bedřich *Schoenborn* ministrem spravedlnosti, hrabě Zeno *Welsersheimb* ministrem zemské obrany, markýz Olivier *Bacquehem* z ministra obchodu stal se ministrem vnitra.

Novými členy kabinetu jsou: šl. dr. Arnošt *Plener* ministrem financí, rytíř dr. Stanislav *Madeyski* ministrem vyučování, rytíř Apol-

[1]) O době vlády Taaffovy bude v příštích číslech Osvěty zevrubně pojednáno. *Pozn. redakce.*

linár *Jaworski* ministrem polským a hrabě Gundakar *Wurmbrand* ministrem obchodu.

Zvláště významno jest, že v novém kabinetě zasedají nejrozhodnější odpůrce národa českého dr. Plener, a nejrozhodnější odpůrce národních snah slovinských hrabě Wurmbrand, známý původce návrhu na zavedení německé státní řeči.

Ve vnitřní politice rakouské nastává nová doba, o níž pohříchu je jisto, že v ní českému národu růže nepokvetou. Ale český národ příštím událostem hledí vstříc s mužnou odhodlaností; vědomí práva jeho bude ho jako posavad síliti v každém těžkém postavení.

„Jsem přesvědčen, že se národu a království českému posléze přece dostane, co mu náleží," pravil před dvěma lety v Praze hrabě Hohenwart, navštíviv naši jubilejní výstavu. K tomuto přesvědčení musejí jednou dospěti všichni, do jichž rukou vloženy jsou osudy této říše. Kéž se to stane brzo — kéž se to nestane příliš pozdě!

Adolf Srb.

Petr Iljič Čajkovskij.

„Sdílené štěstí je štěstím dvojnásobným, sdílený žal je žalu půl" — toto přísloví nejpřípadněji by tlumočiti mohlo situaci, v jaké se následkem událostí posledních týdnů nalézají příslušníci dvou mohutných říší: Francie a Ruska. Okázalé projevy sbratření, předstihující velkolepostí a srdečností svou všecko očekávání, naplnily srdce obou národů radostí nevýslovnou, ústa překypovala nadšením. Aby toho blaha nebylo příliš, káply dvě hořké krůpěje do šumících pohárů: zesnul Gounod — a sotva naše výše položená vzpomínka na něj v tisku se octla — sklesl do hrobu Čajkovský.

V kruzích českých obě tyto smutné zprávy způsobily mocný dojem. Nejen naše umělecká obec želí těchto krutých ztrát, ale nad čerstvým rovem dvou vynikajících skladatelů truchlí veškera naše společnost. Vřelá účast nad úmrtím Gounodovým platila u nás arci především skladateli Fausta; Čajkovského však poznali jsme osobně: třikráte navštívil nás, a každá jeho návštěva byla u nás hudebním svátkem. Po prvé nezištně přispěl uměleckou hřivnou ku podpoře šlechetných snah našich, účinkuje ve prospěch fondu populárních koncertů; po druhé předvedl nám rozkošné dítko svých mladých snů, *Oněgina;* před rokem přítomen byl premiéře svého úchvatného díla, *Pikové dámy*, a dnes — drahý náš host, duchaplný společník, intelligentní umělec, geniální hudebník v nejkrásnějším mužném věku, maje teprve 53 léta, stal se po krátké nemoci dne 6. listopadu v Petrohradě obětí zhoubné epidemie cholerové.

Čajkovský byl umění oddán tělem a duší; z lásky k němu zřekl se, jsa mladíkem 22 let, skvělé dráhy, která mu jakožto podsekretáři v ministerstvu spravedlnosti kynula v době, kdy upravováno na Rusi soudnictví. Učinil to proti přání otce svého, jenž na jeho vychování ve škole právnické tisíce byl věnoval. V řečeném ústavě pěstována

byla hudba jen mimochodem, což Čajkovský, jenž do učiliště toho vstoupil v 10. roce věku svého, velmi těžce nesl. V 16. roce svém seznámil se s vlaským učitelem zpěvu Picciolem, jehož snaha, nadchnouti svého svěřence pro hudbu vlaskou, nezůstala bez výsledku. Čajkovský hudby lačen ochotně poddával se vlivu svého rádce: skladatelé vlaští byli mu tehda vším, klasikům Mozartovi a Beethovenovi se vyhýbal. Z tohoto velice jednostranného studia odnesl si Čajkovský přece jeden prospěch: jemný smysl pro melodičnost. Teprve když se svolením svého otce stal se žákem klavírního učitele Rudolfa Kündingera, změnil se jeho vkus. Zrovna jako Gounod byl Čajkovský okouzlen Mozartem, uslyšev ponejprv jeho Dona Juana; ta hudba připadalo mu jako zjevení z jiných světů. Ukončiv studia vstoupil v 18 letech do státní služby; tím zároveň otevřena mu vznešená společnost Petrohradská. Milou povahou, uhlazeným vystupováním získal si všeobecné náklonnosti; stal se tak říkaje hrdinou salonů. Brzo však se nasytil zábavy. Jednotvárné povinnosti úřední, dychtivost hlubšího studia hudebního, touha po činnosti skladatelské, kteréž — nemaje přípravných vědomostí — nemohl ukojiti, způsobily mu krutá duševní muka. Úřad byl mu drsnou i hroznou skutečností, povolání umělecké ideálem, po němž marně se pachtil. V dlouhém dopise odhalil otci svému celé své nitro, že jen v hudbě doufá nalezti spokojenost. Prosbám jeho nemohl se konečně otec ubrániti. Čajkovský, jsa 22 let stár, vstoupil do konservátoře. Studoval u Zaremby harmonii a kontrapunkt, u Antonína Rubinsteina instrumentaci. Po třech letech pilné práce opustil Petrohradskou konservátoř jako mladý mistr. Brzo bylo mu zakoušeti osten nového povolání. Otec jeho, ztrativ všecko jmění a vystoupiv pro stáří ze státní služby (bylť okresním horním náčelníkem), odstěhoval se do Sibiře k své dceři tam provdané. Petr Iljič trpěl nedostatkem. Z krutého postavení toho vyrval jej Mikoláš Rubinstein, nabídnuv mu stolici učitele pro skladbu na nové konservátoři Moskevské.

Zde vytrval Čajkovský 10 let; vyučoval každého dne 6 hodin theorii. Pedagogická činnost tato záhy se mu zprotivila. Marně po namáhavé práci hledal zotavení a osvěžení ve veselém kruhu svých přátel; hody a radovánky podkopaly jeho zdraví. Onemocněl těžce a byl následkem toho nucen r. 1877 zříci se svého postavení.

Věnoval se úplně skládání. První jeho opera *Vojvoda* (1869) byla pro tehdejší vkus Moskevské společnosti příliš seriosní (jak vypravuje Perepelicin ve svém Muzikalném slovaru). Opera *Opryčnik* (1874) vyznamenána byla cenou Petrohradské hudební společnosti a vypravena byla v Mariinském divadle. Mezi těmito dvěma operami napsal Čajkovský v několika měsících zpěvohru *Undinu;* ta se v Petrohradě za nepořádků tehdy v ředitelství panujících ztratila. Když po dlouhém čase ji opět našli, skladatel, jenž mezi tím v hudebním rozvoji daleko byl pokročil, upustil od provedení této snad příliš spěšné práce. V opeře *Kovář Vakula* (1876) vládnou prý dva principy, princip Wagnerův a princip ruské t. zv. radikální školy. Opera tato psána byla následkem konkursu, jenž vypsán byl velkokněžnou Helenou Pavlovnou, a obdržela z pěti konkurrujících prací první cenu 1000 rublů. V únoru r. 1884 bylo první provedení Čajkovského opery *Mazeppa*

událostí v hudebním životě Moskevském; skladatel byl třicetkrát vyvolán i dostalo se mu zasloužených ovací.

Z dramatických jeho děl jsou Oněgin a Piková dáma u nás operami repertoarními. V nich zračí se hudební povaha Čajkovského; on jeví se jako skladatel, jenž zvláštnosti národní hudby ruské dovedl podati ve formě uhlazené a okouzlující, jenž při úzkém styku svém s plody novoromantiků nezadal ničeho svéráznosti, jevící se neobvyklými, ale vždy zajímavými a působivými obraty harmonickými, vzletnou, výraznou a nehledanou melodikou, živým, smělým rytmem. Čajkovského díla teprve se začínají rozšiřovati; dojdou bohdá náležitého ocenění konečně i tam, kde si na jich zvláštnostech dosud konservativní kritika brousila ostří jedovatého, plemennou nenávistí živeného vtipu.

Karel Knittl.

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Josef Šimon napsal pod titulem *Makabejští* román z naší doby. (Přítel domoviny, ročníku IX. svazek 1.—5.) Nejvýznačnějším znakem románu toho jest zevrubnější na několika představitelích znázorněné vylíčení zvláštní skupiny společenské, moderních spekulantů, kteří na útraty cizí, hlavně lidu, se hledí domoci velkolepého bohatství bez mravního odhadování prostředků k cíli volených. Čistě sobecké a chlebařské účely zakrývají se pláštěm vlastenectví, lidskosti a jiných vábných štítů. Toto družstvo se právě nazývá Makabejští. Šest lidí před rokem skoro si úplně cizích spojilo se v družstvo, chtějíce dosáhnouti slávy, bohatství a štěstí. Byli to advokát baron Jehněda, jazyk družstva, Kožušanský velkostatkář Lev Sádlo, plíce družstva, obchodník Rafael Tovar, oči družstva, lékař Vojtěch Roubal, uši družstva, profesor Apollo Tečka, srdce družstva. Hodlali si zbudovati palác blahobytu na útraty národa, který dle profesora Tečky neměl věděti, že baží po chlebě, a proto nesměli ukazovati pravé záměry své, které byly „v nahotě své dosti ohyzdné.“ Složili své podíly a dali se do finančních spekulací, jež velký orgán „Duch času“ podporoval působením šestého člena družstva, novináře velmi dovedného Jaromíra Cepa, žluči družstva. Koupili znamenitě padlé jich útokem obligace a papíry Doubínské dráhy, aby je zase novinářským způsobem vystouplé ještě znamenitěji rozprodali, a vzali do vlastní správy dva cukrovary. Dále jali se stavěti na úpisy spolkový dům s kavárnou, velkým sálem a knihovnou pro lid: úpisy vydané družstvem šly na dračku, nebylo ani jediné rodiny vlastenecké, jež by nebažila „súčastniti se ruchu směřujícího ku všeobecnému vzdělání, ku zušlechtění mravů, k pospolitému dobru,“ na lidovou knihovnu hrnuly se příspěvky ze všech stran, ba i z daleké ciziny a krajin zámořských docházely i peníze i vzácné spisy. Na dalších podnicích nemohli se však usjed-

notiti: profesor navrhoval zříditi veliký spolek lásky k bližnímu s nesčíslnými odbory po celé zemi, novinář Cep zmocniti se novin a tisku, a jiný jiné navrhoval podniky. Ukázalo se, že různost myšlenek a citů i záměrů vládla mezi Makabejskými. Tu poznal lékař Roubal, že nemůže déle zůstati v družstvu; běželo o pokoj jeho svědomí, hnusilo se mu nedovolenou hrou a nesmyslnými sázkami zjednávati si slávy a blaha. I seznav, že všecko stavení Makabejských stojí na sypkém písku, a nechtěje býti zodpověden za neštěstí, jež způsobí ssutiny, přetrhl všecky svazky s družstvem a vypověděl svůj podíl. Tím však zasadil vlastně smrtelnou ránu celému družstvu, jehož majetek asi za půl roku nesmyslnou spekulací s jistou tureckou půjčkou rozplynul se niveč. Jest pouze s podivením, že lékař Roubal, jejž spisovatel líčí stále jako šlechetného člověka, do podobného družstva vůbec vstoupil, a ještě podivnější je, že jednou tam vstoupiv s veškerou energií hned proti prvním stejně sobeckým a nemravným podnikům nehorlil. Neboť k těm podnikům, při nichž teprve svědomí lékařovo se ozvalo, vůbec nedošlo, a také nevíme, zda lékař, z družstva vystupuje, vůbec je upozornil, že staví na písku. Tu zdá se, že spisovatel lékaře uvedl jako člena družstva jen proto, aby tento mohl pronesti v jednom sedění názory své o Bohu, duši, věčnosti atd., které se velmi odchylovaly od názorů jeho soudruhů. Vůbec k jistému filosofování má spisovatel náklonnost, to jest, členové družstva se pronášejí o nejrozmanitějších otázkách nejrůznějším způsobem. Touto cestou spisovatel chtěl asi dotvrditi svůj závěr, že „různost myšlenek a citů i záměrů vládla mezi Makabejskými.“ Postava lékařova v Šimonově románu nad jiné dokazuje jeho nepromyšlenost. Jako Čenskému na straně 40. zajisté i lékaři advokát vysvětlil pravý cíl družstva Makabejských, a na straně 82. máme celou filosofickou rozpravu o lidské lačnosti a vypočítavosti, která jedině dle samého spisovatele spojila tyto lidi. A přece najednou na straně 305. slyšíme o lékaři: „On byl poctivý člověk a křesťan. Nelíbilo se mu zimničné shánění bohatství a slávy; on chtěl býti šťasten, ale domníval se, že není bohatství a slávy zapotřebí nezbytně k tomu, aby byl blažen.“ A že lékař Roubal tohoto posledního názoru nebyl při vstoupení do družstva, vysvítá z advokátova líčení společných zájmů, jež tyto lidi přivedly v družstvo. „Jeden praví: Bohatstvím a slávou ke štěstí! Druhý: Slávou a bohatstvím ke štěstí! Třetí: Štěstím a bohatstvím ke slávě. Pátý: Slávou a štěstím k bohatství! Šestý: Štěstím a slávou k bohatství!“ Jeden mezi těmi šesti byl však právě lékař. Máme tedy již tuto doklad nelogické koncepce a nebudeme se diviti, že o vysvětlení tohoto obratu lékařova neučiněn ni nejmenší pokus. Až na lékaře jsou všichni členové družstva zároveň cynikové. Aby tyto hlavní dvě jich vlastnosti, sobectví a cynismus, v náležité uvedl světlo, to jest, aby je umělecky znázornil — to, co jsme dosud pověděli, jest více méně doslovné opakování epického vypravování spisovatelova —, spisovatel vedle zevrubných popisů schůzí, v nichž se jednalo, jakými podniky by měli založiti a rozmnožiti své bohatství, nechává každého z nich vypravovati o své první lásce. Celé dvě kapitoly vypravování tomuto věnoval. Až na doktora lhali, jak byl Tovar přesvědčen, všichni, i on sám lhal. Vzájemný poměr mezi členy družstva spisovatel vykládá takto: upřím-

nosti mezi nimi nebylo, jeden druhého sledoval se žárlivostí, „nespočívali v koutku jeho úst a v lesku oka zákmit plnějšího, většího blaha.“ Ostatně vzájemný tento poměr znázorněn druhým románovým prvkem, který jest pojítkem mezi částí právě vzpomenutou a hlavní osnovou románu, o níž bude brzy řeč. Znázornění toto se děje historií paní Zimové, která byla obžalována, že usmrtila svého manžela ze žárlivosti. Bankéřem Zimou vržen na peněžníky nový stín: vylíčena jeho bezcitná bezohlednost, ale zároveň hýřivá prostopášnost. Právě Tovaru Zima chtěl kdysi zničiti: ochotou paní Zimové, která vzala z pokladny manželovy směnky, Tovara na čas zachráněn. Ale Tovara nezničil dopisů, které s ním v té příčině vyměnila paní Zimová, a na tyto dopisy se přišlo při domácí prohlídce, která byla u Tovary učiněna z návodu obhájce paní Zimové, advokáta Jehnědy, kterého zase na zapletení Tovary v událost tuto upozornil novinář Cep. Tím vzájemný poměr mezi členy družstva náležitě objasněn. Nevina paní Zimové skvěle byla obhájena Jehnědovým koncipientem Čenským, který nenadálé zabití Zimovo v přítomnosti jeho paní vysvětlil a pádně doložil povětroněm. O paní Zimovou ucházel se Tovara, seznav však, že jest chuda, nechal jí, načež dostal ruku její lékař Roubal, seznav v šlechetné té paní pramen štěstí živý a nevyčerpatelný. — Čenským octli jsme se u osoby, která všechna tři hlavní pásma našeho románu spojuje. Osobní historie mladého tohoto právníka jest základní člen osnovy Šimonova románu. Jeho historie v počátku a poněkud i na konci není nepodobna historii hlavního hrdiny v těchto listech již vzpomenutého Českého románu od neznámého autora, s tím rozdílem, že onde bylo nám jednati s básníkem, zde s právníkem. Čenský jest též chudé matky syn, tato však dočká se jeho promoce a přijde na ni s Maruškou Švehlovic, sirotkem po správci velkostatku v Bahně, která Čenského miluje. Ale Čenský dostane se v širý proud životní; po trapných zkušenostech, jichž zažil jakožto sedmý člen družstva Makabejských (do něhož byl hned po své promoci přijat na plesu u knížete Žeranova) a po bolestném sklamání ve své lásce k Olze, dceři na konec skoro na mizině jsoucího velkostatkáře Sádla z Kožušan, vrací se také do rodné vesnice a přichází zrovna k matčinu pohřbu. Napolo mrtev skácel se vedle rakve a upadl v těžkou chorobu. Dostal zápal plic, zápal mozku, třeštil. Ale v jeho chorobě Maruška jej věrně opatrovala a zaň se modlila. Čenský uzdraviv se v Marušce viděl svého anděla strážného a pojal ji za choť. Nyní byl šťasten, bohat a konečně i slavný. Koupil na Starém Městě Pražském starší advokátní kancelář, měl výnosné spory, dostal věnem venkovský dvorec a zvolen byl konečně za poslance. Celou řadu hospodářských podniků měl ještě s lékařem Roubalem na mysli. Čenský, Maruška, jeho matka a lékař Roubal hlavně svou poctivostí a částečně i svým lidovým původem jsouce protivou proti sobeckým spekulantům, zastupují, řekněme, ideální stránku v našem románě. Jich štěstím a blahem mravnost vítězí ve společnosti, a tímto vítězstvím dána jest sociálně ethická tendence Šimonově práci. Jsouc charakteristickou pro smýšlení spisovatelovo nezvyšuje přece umělecké hodnoty práce jeho. Neboť vítězství toto jest přidáno jako pouhé zakončení, k němu nesměřuje umělecká osnova, aniž jest podmíněno celým rozvojem románovým. Neboť v před-

cházejícím ději běží pouze o Čenského a Olgu, o spor pouze psychologický. Ve snahách Makabejců Čenský nikdy nevystupuje jako rázný obhájce ethických zásad Makabejcům protivných, a odtrhuje se od nich teprve, když poznal v pravé podobě vášnivou Olgu a jejího ženicha, svého chefa a spolumakabejce advokáta Jehnědu. Tak tedy i v tomto románě ráz sociologický, který na první pohled se zdá býti hlavním základem a vodítkem, ustupuje v románovém rozvoji pouhé osobní historii lásky ne neobyčejné, při které pak ani neběží o podrobnější rozbor psychologický. Po silném rozmachu vjede se na vyjezděné koleje a opakují se věci, které přímo zarážejí; na př. v našem románě apostrofy ženského srdce, skoro celá kapitola Probuzení atd. Charakteristika Čenského zdá se mi mdlou a šablonovitě kreslenou: znamenitá a bystrá hlava musí býti společenský nešika. Ale jak se stalo, že neznámý právník najednou po promoci byl hned v týž den zván k večerní zábavě u knížete? A pro pouhý názor o potrestání nevěrné strany v manželství hned učiněn koncipientem v nejlepší kanceláři a učiněn členem Makabejců. Tito jsou sice v jistých rysech kresleni velmi individuelně, na př. advokát svým kokrháním, profesor svými názory o převaze srdce nad rozumem, a mnohými jinými podrobnostmi. Nevím, zda se tím spisovatel chtěl vyhnouti domněnce, že nehodlá kresliti druhových typů. Ale uvážíli se, že vztah tohoto družstva k ostatní společnosti, možnost jeho vzniku, vůbec celý styk jeho s poměry veřejnými, politickými, finančními a národními ani nejjemnějšími rysy není naznačen, ba že pokládáno družstvo to za jediné, vedle něhož ani druhé vůbec nemohlo vzniknouti, že doba jeho působení udána naprosto neurčitě, zdá se, že přece jen román náš měl býti typickým obrazem finančních dobrodružných spekulantů. Ale pak přese všechnu individuelní kresbu týkající se jednotlivých vlastností, jež s podstatnou věcí nemají co činiti zůstávajíce pro ni bezvýznamnými, jest všeobecný obraz této zvláštní společenské skupiny velmi abstraktní a hodí se do prostředí jakéhokoli, jsa jen odrazem nejvšeobecnějších rysů životní skutečnosti.

Jest vůbec patrno, že pravé umělecké vystihnutí životní pravdy nepatří k věcem nejsnadnějším. Toho důkaz podává svým osobním temperamentem od Šimona velmi se různící Otakar Auředníček. Chtěl, jak hlásá prospekt jeho nejnovějšího díla *Pseudokontessy a jiné novelly* (nákladem Urbánkovým, illustroval Artuš Scheiner), zobraziti celou řadu lidí společensky typických a čerpal látku z Pražských předních kruhů společenských. Pan Auředníček o přední Pražské společnosti nemá mínění valně příznivé a úsudky své, pro společnost tuto nikterak lichotivé, pronáší velmi rozhodně tu ironicky a satiricky, tu s jakýmsi opravdovým rozhorlením. Společnost ta jest mu „dav frivolní a povrchní, crême lživým pozlátkem se honosící.“ Bohužel, že spisovatel svůj pohrdavý názor o přední společnosti Pražské čtenáři jen vnucuje, neboť většinou pronáší své úsudky hotové a nepodává tak názorného obrazu, aby žádaný úsudek sám z něho do očí bil živými barvami. Přímé zasahování spisovatelovo svým úsudkem v názorný děj nemusí sice býti důkazem mdlého a nejasného obrazu, ale sotva kdo bude moci popírati, že zvolený obraz má dotvrzovati a ukazovati platnost pronášených úsudků. Odmysleme si z Auředníčkových prací

úsudky jím samým pronášené, a zbude toho velmi málo, čím vlastní obrazy mluví. Z bohatého obrazu, který by měl představovati Pražskou společnost pouhým pozlátkem se třpytící, zbude pouze několik žen a umělců. Tyto jsou hlavní osoby Auředníčkových obrazův, a hlavní znak jich citového života jest komedie v lásce nebo manželská nevěra. V Pseudokontessách do Marty, dcery zadluženého velkostatkáře Hellera, se zamiluje jakýsi umělec, mluví s ní na plesu, účastní se vyjížďky po saních na jich statek, tam si vyznají lásku, konečně se Marta musí provdati za jiného, a poslední schůzka v den svatební se nezdaří. V jiném obrázku umělec opustil ženu pro jinou, tam zase žena prohnaná klame dobráka muže. Pravda, jako vedlejší figury vystupují zejmena v Pseudokontessách „roztomilí členové naší jeunesse dorée, bankovní diurnisti a věční právníci“ (str. 202). Ty ovšem spisovatel charakterisuje popisem obleku, ukázkou zvláštní jich fraseologie (děláš do Hellerovy, žral bys, a jaké vůbec jsou ušlechtilé výrony planých těch lidí) a některými jich výkony, na př. při souper na plesu nebo při sanici. Ale spisovatel sám by zajisté pokládal za veliké snižování své spisovatelské dovednosti a síly, kdy bychom na tyto výsledky praobyčejného pozorování chtěli zvláště upozorňovati. Ostatně vypravuje sám, že tyto lidičky crême společnosti jen trpí, „uštědřujíc jim almužnu laskavého slova a usmívajíc se útrpně tomu jich tvrzení, že vlastně oni udržují tón a přivádějí dámy do lesku a na vrchol společenské slávy.“ Některé pak ukázky názorného líčení, jako na př. oněch uštěpačných klepen na plesu nemohou býti charakterisující pro crême společnosti, poněvadž se podobné exempláry vyskytují zajisté v každé společenské skupině. Spisovatel se sice velmi často ohání slovem moderní, ale svou patrnou snahou, aby souhrn vlastností společných celé třídě a zjednaných jeho vlastní abstrakcí vnesl na jedinečné osoby a učinil je takto typickými ve smyslu typu druhového, dále svými souhrnnými a všeobecnými úsudky, tak často opakovanými, jako by sám nedůvěřoval čtenářovi, že by dovedl si učiniti pravý úsudek o osobách, jak je zobrazil, ukazuje, že silně tkví svými názory uměleckými v jiném stupni tvoření, jak o tom ostatně i svědčí jeho zcela romantické pojímání hudby, které se jeví na několika místech. Nelze však ani říci, že by i jeho druhové typy byly zdařilé, že by dcery velkostatkáře Hellera a dejme tomu i ten maličký obraz, jejž si o rodině Hellerově dovedeme utvořiti, podávaly druhový typický obraz přední Pražské společnosti. A přece protivník realismu a idealistický esthetik Hartmann pověděl: „Dnes sotva jest se báti odporu, postavímeli za empirický údaj esthetického vědomí větu, že druhovost jest ve své šablonovitosti chuda a obsahem poměrně prázdna, že není s to, aby poutala trvale zájem esthetický, že spíše pravé krásno počíná teprve individuelností.“ Tomu neodpovídá ani společný znak všech povídek Auředníčkových, onen smyslný žár, jenž plane ze všech jeho prací. To se týká jeho osobního temperamentu, ne však otázky, o níž tuto jde. Marta i Berta Hellerova — hle z obou „proudilo sladce mučivě něco nevýslovně smyslného,“ vdaná Alma byla vždy „plna něčeho nevysvětlitelného, kouzelného, co působilo dojem nějaké zvláštní vůně těžké a jedovaté,“ Anna „byla jednou z těch opojivých krás, jichž kouzlo nezáleží ani ve stejnoměrné klasicky dokonalé tváři, ani

v plnosti a kypící svěžesti tvarů, ale v něčem nevýslovném, v jistém neurčitém smyslném dechu." Tedy stále: nevýslovné, nevysvětlitelné, kouzelné, zvláštní — ale zase jen šablonovité. I ty ženy, jimž spisovatel přece tolik péče věnoval, vypadly přes eleganci a nádheru umělecky chudě. Dosti však již na důkaz, že skutečné Auředníčkovy obrazy Pražské společnosti jsou mdlé a hlavně velmi jednostranné. Na jiném základě došel asi spisovatel svých úsudkův o té společnosti, v níž seznal vše malicherné a hnusné. Byl by musel trochu hlouběji zaříznouti do ní, aby odporný ten obraz předvedl názorně, nic již nemluvě o jeho vysvětlení. „Klanění se pouhým titulům, pravá modloslužba konaná před penězi lidí zámožných, mravní rozhořčenost dám tající intimní rodinné skandály, za bernou minci přijímané chvástavé úsudky hlupcův a směšné závistivé ignorování umělců ve středu té společnosti, vlekoucí často s sebou zápach svého všedního původu a přehlušující svou nadutostí," jakož i všechny ostatní ostré úsudky o společnosti Pražské, které pracím jeho dodávají smělého osobního rázu, nejsou umělecky zdůvodněny názornými živými obrazy. Nevím, pokud ve vývoji umělce Jaroslava Auředníček podal sebe, ale tolik o něm možno říci, že i v jeho nitru ještě stále plá dravý žár mládí, který jediné pro budoucnost může býti slibný. Slibnější aspoň, než byly téhož spisovatele dříve vydané *Malířské novelly* (u Fr. Urbánka v Praze 1892, illustroval I. N. Krajíček). Pouhé anekdoty o milostných pletkách malířův a jich modelek, vypravování za čistě epickým zájmem někdy s pikantní příchutí, kde bez psychologického prohloubení ponechány i výjevy, které by jinak musely uchvátiti a rozrušiti. —

Oprávněný rozruch vzbudil Martin Havel dílem *Ze zápisků phil. stud. Filipa Kořínka* (Kabinetní knihovny svazek LXI.). „Pohledy do rodin" nazváno dílo toto, a spisovatel neváhal i přidati, že prozrazuje tu zápisky o rodinách, v nichž domnělý studující Kořínek přijímal mnohdy dosti pokořující dobrodiní obědů. Zahaliv se při daném slibu, že v zápiskách bude pokračováno, v roucho pseudonymity, pro jejíž užití má „příčiny nijakž sice literární, nicméně podstatné a vážné," spisovatel vzbudil několikerou zvědavost — snad někde i dosti nízkou, ale také literární, kdo že asi skrývá se pod tímto jmenem. Nebudeme odkrývati tajemství dnes snad již známé a nechajíce stranou přímého pohližitele do rodin, věnujeme pozornost obrazům samým, v jichž dějích student Kořínek hraje úlohu celkem trpného pozorovatele. Překvapuje vás při nich umělecká stručnost a zaokrouhlenost, dovedná spojitost životných událostí ne nezajímavých, velmi soukromých, s tak plastickým vytesáním povah naprosto individuelních. Nikde se pozorovatel dějův i osob nestaví v popředí, aby vám svou poznámkou neb úvahou nutil zvláštní způsob nazírání, jen tu a tam prohodí o sobě, s kým ze súčastněných osob cítil a sympatisoval. Nejsou to také pouhé anekdoty a obyčejné životní historky, jest to život, který se prožije v soukromí a který se ve skutečnosti ostatním divákům tají. V prvém obraze, Lívanečky slečny Rézi, spatřujete rodinnou tragédii profesora Harapáta. Spisovatel nepitvá duševního stavu nešťastného sklamaného manžela, ale jak vám zobrazuje vnější život mohutného tohoto siláka, který tak tají své neštěstí, nezůstanete bez rozrušeného citového hnutí. A vedle toho dobráckou starou pannu Rézi, kterou milý student stále připo-

mínal na jejího Ferdinanda. Jelí nám tuto jednati pouze s duševním životem jediných osob, neboť s chotí Harapátovou více než nezbytně nutno spisovatel se neobírá, druhý obraz, U Žehurů, rozvíjí se na základech širších. Celá rodina Žehurovic jeví se nám v nejjasnějším světle. A zase celkem poznáváme povahy Pražského uzenáře a jeho ženy hlavně tím, jak se odraz jejich života duševního jeví v celém zevnějšku. Spisovatel vzájemnou úzkou souvislost mezi duševními funkcemi a tělesným ústrojím výborně postřehnuv zde u lidí, jejichž intelligence duševní jest dosti nízka, tím působivěji a přesvědčivěji toho uměleckého prostředku dovedl užiti. U manželů Žehurových a služky Pepky se to zdařilo výborně, zejmena uzenář Žehura je několika význačnými rysy ve své intelligentní i mravní výši tak znamenitě charakterisován. A jak dovedně nyní vpleteno do tohoto popisného obrázku vypravování velmi dojemných životních osudů slečny Kristýny. To právě nás při Havlových obrazech tak působivě poutá, že k nám z nich mluví zvláštní osobnost spisovatelova jen a jen prostředky uměleckými. Při třetím obraze, Miroslav z Lipan, vplujeme v širší proud sociální, význačně český. Máme před sebou naprosto rozrušený poměr rodinný, muž, jehož choť jest churava, milkuje se s kuchařkou, kterou si právě za tím účelem vybírá. Ale pan rada byl zároveň kdysi český vlastenec a básník, obrátil k českému přesvědčení i svoji choť pocházející z poněmčilé rodiny, která svého syna již v českém vlasteneckém duchu vychovala. A nyní tento syn, jenž také jest českým básníkem, ač z vůle otcovy musí studovati na německé technice, trpí vedle bolesti pocházející z poměru otcova k matce i tím, že otec pohlíží na své národní nadšení jako na holou zbrklost a kárá pro ně i svého syna. Za to však má pan rada naději na erb, a tím chlácholí svoji tchyni, bývalou paní presidentovou, aby zamhuřovala oko nad jeho nepěknými zálety. K tomu ke všemu si domysleme ještě Kralohradeckého pana ředitele, který v nově založeném lístku Kralohradeckém čta zase báseň od Miroslava z Lipan, nevěda ovšem, že tu syn odpovídá otci, mluví o pravé skromnosti žulových charakterů. Zprávu svou o Havlových zápiskách Kořínkových nemůžeme zakončiti lépe než Guyauovou poznámkou o slohu: „Nelze tudíž posuzovati sloh jediné dle toho, co praví a ukazuje, nýbrž a zejmena dle toho, co nepraví, co nutí mysliti a cítiti . . . když spisovatel jasně vyslovil, co chtěl, a pochopen byl čtenářem s nejmenší měrou pozornosti a intellektuální výlohy, zbývá ještě mimo to, co řekl, věděti, co nedal cítiti: zbývá odhadnouti barvitost jeho slohu, která může dojímati i nechati chladným, která může i popuditi, jako jisté druhy hlasu nebo jisté způsoby smíchu. Poesie spočívá na ohlasech slova v duchu posluchačově, na množství i hloubce vzbuzených ozvěn: v přírodě ozvěny se ozývající a zmírající po výtce jsou poetické: zrovna tomu tak jest v myšlence i v srdci.“ (L'art au point de vue sociologique str. 297 a 298). — Práce Havlovy vzbuzují zajisté množství i hloubku různých ozvěn, ač vytesány jsou jako z kamene. *L. Čech.*

Obsah dílu druhého.

Str.

Jan Kollár v Jeně. K jeho stým narozeninám napsal dr. *Jan Jakubec.*
I. Kollár před odchodem do Jeny. Život a snahy studentstva německého. Vartburská slavnost 575
II. Kollárovo studium akademické 709, 765
III. Kollárův život v Jeně. Jeho slovanské vlastenectví. Láska k Bedřišce Schmidtové 976
IV. Jak Kollár v Jeně nabývá názorů politických a sociálních . . . 1060
Dílo Schmerlingovo. Historicko-politická studie. Napsal *Jos. J. Toužimský.*
II. V zemích české koruny 598, 691
III. V královstvích a zemích za Litavou 812, 861
IV. V ostatních královstvích a zemích 970
V. Říšská rada 1096
VI. Nezdar díla Schmerlingova 1107
Sekerník. Povídka z Povltaví od *Ad. Heyduka* . 616, 685, 783, 917, 965, 1090
Chicago, město světové výstavy. Z Chicaga píše *Pavel Albieri* . . . 623, 675
Svobodní zednáři francouzští a němečtí. Podává dr. *Vilém Gabler* . . . 636
Ze vzpomínek. Elegie *Karla V. Raisa* 643
Za štěstím. Román ze života Vídeňských Čechů. Vypravuje *Karel Klostermann* 645, 737, 840, 925, 1025, 1117
Zelené moře. Od *Karla Červinky* 660
Fysikální vlastnosti oceánů. Píše dr. *Jaroslav Jahn* 660, 756
Věci uherské. Píše *Ignát Hořica* 669
Nesmiřitelný skeptik. Taine filosof, historik a kritik. Napsal *Vojtěch Kalina* 723, 792, 881, 995, 1076
Modla. Od *Jaroslava Vrchlického* 736
Ztraceno. Od *Em. ryt. z Čenkova* 753
Romance starodávná. Od *Aug. E. Mužíka* 753
V temné pevnině. Kusy nejnovějších dějin. Píše *Václav Doubek* . 800, 894, 1015
Hudební rozhledy. Píše *Karel Knittl* 823
Letní večer. Od *Ferdinanda Tomka* 854
Nové písemnictví:
Výpravná prosa. Posuzuje *Leandr Čech* 855, 948, 1148
Básně. Posuzuje *Frant. Zákrejs* 1045
Čechové v Chicagu. Píše *Pavel Albieri* 903

